PROCEEDING BOOK

EGE 7. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İZMİR
24 - 25 ARALIK 2022

EGE
7. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

December 24- 25, 2022- Izmir

Volume II

ISBN: 978-625-6393-01-1

Academy Global Publishing House

EGE
7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 24- 25, 2022
IZMIR

Edited By
DR. GÜLTEKIN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conferece: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Zemfira Abbasova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

All rights of this book belong to ACADEMY GLOBAL Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.
Academy Conference–2022 ©

Issued: 28.12.2022
ISBN: 978-625-6393-01-1

CONFERENCE ID

EGE
7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 24- 25, 2022
IZMIR

ORGANIIZATION
ACADEMY CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Malaysia. United Arab Emirates - Israel- Spain – Japan- Nigeria- Poland - India - Italy- Ghana- UK- Iran- Egypt- China- Kazakhstan- Indonesia- Lebanon- Bangladesh - Philippines- West Africa- Cameroon- Pakistan- Nepal - Thailand- Cratia- Hungary- Portugal- Morocco- Bulgaria- Belarus- Australia- Georgia- Maldives. Ukrine – Germany – Greece – Russia – Tajikistan - Iraq- Lithuania- Algeria- Azerbayjan- Sweden – France

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Counteries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
13th International Group Exhibition" Adventure Of Art From Traditional To Contemporary"
December 24- 25, 2022 – Izmir

Conference Organizing Committee

Chairman: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Committee: Dr. Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 24- 25, 2022 – Izmir

Bildiri Sunumları / Presentation Session
Face to Face : Ramada Plaza by Wyndham Izmir

24 Aralık / 24 December 2022 /10:00-12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **PROF.DR. HAKKI M. AY**	Authors	Theme
Salon 1	1	YEREL YÖNETİMLER VE TARIMSAL DESTEKLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ (İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ)	DOÇ. DR. ADNAN SÖYLEMEZ PROF. DR. HAKKI M. AY	**Social Science**
	2	A CASE OF CORRECT RESTORATION PRACTICES BY MUNICIPALITIES (ASUDE HATUN TOMB IN İSTANBUL)	ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY	
	3	TARİHİ ESERLERİN RESTORASYONUNDA BELEDİYELERİN ROLÜ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ	ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ	
	4	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE İÇİ SINIR İHLALİ PUANLARININ SOSYO- DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	UZMAN PSK. DAN. GİZEM ADA PROF. DR. BURHAN ÇAPRİ	
	5	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İSTİSMAR PUANLARININ SOSYO- DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	UZMAN PSK. DAN. GİZEM ADA PROF. DR. BURHAN ÇAPRİ	
	6	SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRENİN SAĞLANMASINDA YEŞİL MESLEKLERİN ROLÜ	PROF. DR. HAKKI M. AY DOÇ. DR. ADNAN SÖYLEMEZ	
	7	A QUALITATIVE RESEARCH ON DETERMINING THE FACTORS THAT MOVE ENTREPRENEUR WOMEN (GAZIANTEP PROVINCE EXAMPLE)	ASSOC. PROF. DR. ESRA ÇIKMAZ	
	8	BELEDİYE HİZMETLERİ İÇİNDE KATI ATIK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ	PROF.DR. HAKKI M. AY DOÇ.DR. ADNAN SÖYLEMEZ	
	9	BARRIER-FREE CITIES THAT ARE ACCESSIBLE AND INCLUSIVE FOR ALL (CASE OF CHESTER CITY)	DOÇ. DR. ADNAN SÖYLEMEZ PROF. DR. HAKKI M. AY	
	10	SAĞLIK TURİZMİNİN GELİŞMESİNDE SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN ROLÜ VE KONYA KARATAY BELEDİYESİ KARATAY TERMAL TATİL KÖYÜ ÖRNEĞİ	ÖĞR. GÖR., NİHAL GÜNEŞ AY ÖĞR. GÖR., DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ	
	11	RESTORATION APPLICATIONS FOR THE SUSTAINABILITY OF URBAN HERITAGE (BURSA MAHKEME BATH)	ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY	

24 Aralık / 24 December 2022 /10:00-12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **PROF. DR. ALİ BİLGİLİ**	Authors	Theme
Salon 2	1	KUZUKULAĞI (RUMEX ACETOSELLA) BİTKİSİNİN EKSTRAKTINDAN YEŞİL SENTEZ İLE ELDE EDİLEN BAKIR NANOPARÇACIKLARIN ANTİBAKTERİYEL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRÜ GÖKHAN ELÇİ RAMAZAN YUNUS AKYOL MUSTAFA KOCABAŞ	**Applied Science**
	2	BABESIOSIS IN DOGS AND DIFFERENT THERAPY CHOICES	PROF. DR. ALİ BİLGİLİ PROF. DR. BAŞAK HANEDAN	
	3	DOMATESTE MİKROBİYAL GÜBRE KULLANIMIN MEYVE KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	PROF. DR. ŞEBNEM KUŞVURAN ÖZGÜN KIRDAR	
	4	YAŞA BAĞLI DEĞİŞİM FARKINDALIĞI VE ÖLÇÜMÜ	Öğr. Gör. Dr. FATMA ZEHRA GENÇ Öğr. Gör. SUZAN YILDIZ Prof. Dr. NAİLE BİLGİLİ	
	5	THE IMPORTANCE OF MICROPLASTICS IN FOOD SAFETY	RES. ASSIT. AYSEGUL KIRMIZIGUL PEKER PROF. DR. ILKİN SENGUN	
	6	LENTIL PROTEIN EXTRACTION	BİHTER ÇİFTÇİ GİZEM KAHRAMAN SILA SATI ŞİMŞEK MUSTAFA KARADUMAN ARDA SERPEN	
	7	IMPROVING THE PROPERTIES OF FLEXIBLE POLYURETHANES WITH CHAMOMILLA PLANT	Sıla Topçu Murat Zengin Eren Ertik Fatih Karahan Fatih Çalışkan	
	8	CATION EXCHANGE OF SODIUM MONTMORILLONITE WITH ZINC NITRATE	Sümeyra Z. Öztürk Sıla Topçu Murat Zengin Fatih Çalışkan	
	9	Z KUŞAĞIN YAPAY ZEKÂ KAYGI DURUMLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: HEMŞIRELIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA	Öğ. Gör. İLKNUR BUÇAN KIRKBİR Dr. Öğr. Gör. BÜLENT AKKAYA Dr. Öğr. Gör. SEMA ÜSTGÖRÜL	
	10	HEMŞİRELİKTE ÇEVİK LİDERLİK İLE İŞ MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Gör. SEMA ÜSTGÖRÜL Dr. Öğr. Gör. BÜLENT AKKAYA	

24 Aralık / 24 December 2022 /14:00-16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **PROF. DR. BERNA BALCI İZGİ**	Authors	Theme
Salon 3	1	BATIL İNANIŞLAR	ASSOC. PROF. DR. KADRİ ÖNEMLİ	**Social Science**
	2	GAYB ÂLEMI	ASSOC. PROF. DR. KADRİ ÖNEMLİ	
	3	AN ASSESSMENT ON THE BENEFIT RATE OF FINANCIAL SUPPORT TO WOMEN ENTREPRENEURS	PROF. DR. BERNA BALCI İZGİ	
	4	SARAY SANATI OLARAK GRAVÜR RESİMLER	ÖĞR.GÖR.DR. NECLA TOSMUR	
	5	ESTETIK BIR TAVIR OLARAK SANAT	ÖĞR.GÖR.DR. NECLA TOSMUR	
	6	ÜSTÜN ZEKÂLI / YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN MANİSA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ FARKINDALIKLARI: MANİSA BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖRNEĞİ	BİLGE AYŞE ATIŞ SEKÜCÜ EMİR BARLAS	

			DEFNE YILMAZ	
	7	SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE +LA:- EKİ ÜZERİNE	DR. İSMET KILIÇ	
	8	THE DESIGN OF THE TURKISH FLAG AS A SYMBOL REPRESENTING HISTORICAL EVENTS	ASSOC. PROF. DR. ÇAĞLAR OKUR	

24 Aralık / 24 December 2022 /14:00-16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **ASSOC. PROF. DR. ERHAN KILINÇ**	Authors	Theme
Salon 4	1	THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC on REAL ESTATE SECTOR IN TURKEY	DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK	**Social Science**
	2	EVALUATION OF REAL ESTATE VALUATION SYSTEM IN TURKEY	DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK	
	3	EVALUATION OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM in TURKEY	ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN	
	4	PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS OF DISTRICT MUNICIPALITIES IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY	ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN	
	5	AN OVERVIEW OF ORGANIZATIONAL TRUST CONCEPT: A CONCEPTUAL ANALYSIS WITH BIBLIOMETRIC ANALYSIS	ASSOC. PROF. DR. ERHAN KILINÇ LECTURER ŞÜKRÜ GÜVEN	
	6	THE CORNERSTONE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: PUBLIC RELATIONS	LECTURER ŞÜKRÜ GÜVEN ASSOC. PROF. DR. ERHAN KILINÇ	
	7	ULUSLARARASI MUHASEBE ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNE ETKİLERİ	ASSOC. PROF. DR. ALİ ANTEPLİ LECTURER MEMİŞ KARAER	
	8	ACCOUNTING OF CRYPTO COINS UNDER TMS&TFRS	LECTURER MEMİŞ KARAER ASSOC. PROF. DR. ALİ ANTEPLİ	

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 24- 25, 2022 – Izmir

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **PROF.DR. ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR**	Authors	Theme
Salon 1	1	ÜNİVERSİTE YÖNETİM HİZMETLERİ ÖRGÜTÜ YÖNETİCİ KADROLARI İÇİN ATAMA-YÜKSELTME MODELİ ÖNERİSİ	DR. ÖĞR. ÜYESİ NALAN SABIR TAŞTANDR. KÜRŞAT TAŞTAN	**Social Science**
	2	EBEVEYNLERİN KENDİNİ DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'Nİ TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	YASEMİN ASLAN PROF. DR. HALİL EKŞİ	
	3	İLKOKULDA İLETİŞİMDE ÖĞRENCİ-ÖĞRETMEN-EBEVEYN	DR. ÖĞR. ÜYESİ, ADEM ARSLAN MAHMUT ELMA	
	4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BESİN TERCİHLERİ VE BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	ÖĞR.GÖR. SİMGE GÜNEŞER	
	5	COVİD-19 SÜRECİNİN 6-9 YAŞ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ	ÖĞR.GÖR. SİMGE GÜNEŞER ÖĞR.GÖR. RİGİNA RAKHMATOVA ÖĞR.GÖR. SEHER SEÇKİN	
	6	ORTAOKULDA BAĞLAM TEMELLİ FEN ÖĞRETİMİNİN ETKİLİLİĞİ	HANNE ERDOĞAN PROF.DR. ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR	
	7	A MATHEMATICAL MODEL FOR COURSE SCHEDULING PROBLEM AND A CASE STUDY	ASSİST. PROF. DR. FATMA SELEN MADENOĞLU	
	8	FEN BİLİMLERİ DERSİ 5. SINIF IŞIK ÜNİTESİ TAM GÖLGE KONUSUNUN DİJİTAL MATERYALLER YOLUYLA ÖĞRENİLMESİ: BİR EYLEM ARAŞTIRMASI	Dr. Öğr. Üyesi EMİNE AKKAŞ BAYSAL Prof. Dr. İJLAL OCAK Öğr. SÜLEYMAN YOLCU	
	9	İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DERS DIŞI ÖĞRENME ETKİNLİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	Dr. Öğr. Üyesi EMİNE AKKAŞ BAYSAL Prof. Dr. İJLAL OCAK Öğr. FATİH ÖZFİDAN	
	10	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZ-BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yiğit DOĞAN	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT**	Authors	Theme
Salon 2	1	İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TÜRK MİLLETİNİN VE ÖZELLİKLE BALIKESİRLİLERİN TEPKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	PROF. DR. NURETTİN GÜLMEZ	**Social Science**
	2	INFRASTRUCTURE PREPARATION BEFORE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS: THE CASE OF TAVŞANLI HÖYÜK	DOÇ. DR. ERKAN FİDAN	
	3	PRELIMINARY REPORT ON BİLECİK BAHÇELİEVLER NEOLITHIC ARCHITECTURE	DOÇ. DR. ERKAN FİDAN	
	4	OSRHOENE'NİN (EDESSA) İLK HRİSTİYAN KRALLIK OLDUĞU ANLATISI ÜZERİNE YENİ BİR YAKLAŞIM	FEVZİ DEMİR	

	5	GUMUSHACIKOY MINING MANAGERS	PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT	
	6	NOT FOUND: A RAPE CASE IN AMASYA	PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT	
	7	A Name Sitting in the Papal Seat Three Times: Benedict IX	DR, BANU ÇETİN ÜNAL	
	8	BATI ANADOLU'DAN BİR GRUP ROMA YOLU	DR. ÖĞR. ÜYESİ SİNAN ALTUN	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **ASSOC. PROF. DR. FUAT KORKMAZER**	Authors	Theme
Salon 3	1	HEKİMLERİN YÖNETİM MACERASININ HİBRİT YÖNETİCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	ASSOC. PROF. DR. FUAT KORKMAZER	Social Science
	2	İSLAM HUKUKUNDA MURABAHA	DOÇ. DR. SEVGİ IŞIK EROL	
	3	İSLAM HUKUKUNDA SOSYAL GÜVENLİK: TEKAFÜL SİGORTACILIĞI PERSPEKTİFİNDEN	DOÇ. DR. SEVGİ IŞIK EROL	
	4	ÇALIŞANLARIN YETENEK YÖNETİMİ ALGILARININ DEMOGRAFİKLER VE ÇALIŞAN ÖZELLİKLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: ÖZEL SEKTÖRDE BİR ARAŞTIRMA	DR. FARUK ÇAKMAK	
	5	STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI VE ÇALIŞANLARIN PERFORMANS ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	DR. FARUK ÇAKMAK	
	6	STRATEGIC HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT IN BUSINESSES	DR. ÖĞR. ÜYESİ HALE EDA AKDURU	
	7	HOSPITAL EMPLOYEES' PERCEPTION OF SERVICE LEADERSHIP IN THE COVID-19 PROCESS	LECTURER AHMET TUĞRUL KÜÇÜKYİĞİT ASSİST. PROF. DR. EMEL BURAK	
	8	GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ	PROF. DR. FERHAN ŞENGÜR ARŞ. GÖR. HİLAL TUĞÇE LAPÇIN DOÇ. DR. NAZİRE BURÇİN HAMUTOĞLU	
	9	COVID 19 SALGINI SÜRECİNDE VERİLERLE KISA ÇALIŞMA: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ	ARAŞ.GÖR.DR. SİYRET AYAS ŞARMAN	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. KEMAL DİL**	Authors	Theme
Salon 4	1	ŞEHİT ANNELERİNE YÖNELİK ANIMSAMA TERAPİ Sİ ODAKLI GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA PROGRAMI	Dr. Öğretim Üyesi Naciye GÜVEN	Social Science
	2	EVLİLİK İLİŞKİSİNİ GELİŞTİRMEDE İMAGO İLİŞKİ YAKLAŞIMI: BİR OLGU SUNUMU	Dr. Öğretim Üyesi Naciye GÜVEN	
	3	WACQUANT'IN "BÖLGESEL YAFTALAMA" KAVRAMINI SURİYELİ SIĞINMACILARIN MEKÂNSAL KONUMLANIŞI ÜZERİNDEN OKUMAK	Arş. Gör. Dr. TUBA GÜN ÇINĞI	
	4	SALGIN SÜRECİNCE (COVID-19) KADINA YÖNELİK ŞİDDETE GENEL BİR BAKIŞ	Tuğba Türkcü	
	5	THE RELATIONSHIP OF TWO SOCIAL FACTS: MIGRATION AND POVERTY	Kevser Çeliker	
	6	YURTTAŞLIKTAN AKTİF YURTTAŞLIĞA: AVUSTRALYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLER	Doç Dr. KEMAL DİL	
	7	18 YAŞ ALTINDA TÜRKİYE'YE SIĞINAN SURİYELİ ÇOCUKLARIN DENEYİMLEDİĞİ SORUNLAR VE OLANAKLAR: ÇANKIRI İLİ ÖRNEĞİ	İREM KOŞMAK Doç Dr. KEMAL DİL	
	8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE İSLAMİ DİNDARLIK DÜZEYİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. MELEK AKGÜN ÖZBEY	
	9	THE ROLE OF GEOGRAPHICAL INDICATION IN CITY BRANDING: THE CASE OF İZMİR	Assist. Prof. Dr. Çağla Melisa Kaya Prof. Dr. Burcu Öksüz	

	10	THE ROLE OF RISK COMMUNICATION IN DISASTER MANAGEMENT	Prof. Dr. Burcu Öksüz Assist. Prof. Dr. Çağla Melisa Kaya	
	11	DİJİTAL EBEVEYNLİK	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Elif AKPINAR KÜLEKÇİ**	Authors	Theme
Salon 5	1	A DIFFERENT APPROACH TO GROWING: ECO GARDENS	Yüksek Lisans Öğr. Selin GÜRSAN Doç. Dr. Sevinç BAŞAY	
	2	INVESTIGATION OF CHEMICAL COMPOSITION OF WATER EXTRACT AND ESSENTIAL OIL OF *SALVIA EUPHRATICA VAR. LEIOCALYCINA* FLOWERS BELONGING TO THE MALATYA-AKÇADAĞ REGION	Prof. Dr. ÜLKÜ YILMAZ	
	3	SUSTAINABLE CONSERVATION METHOD PROPOSAL IN ARCHAEOLOGICAL AREAS IN THE CITY, ANTAKYA MUSEUM HOTEL EXAMPLE	Ferruh Yılmaz GULSER Prof. Dr. Nevin GULTEKIN	
	4	ÇEVRESEL FAKTÖRLER ve ESTETİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BİTLİS GELENEKSEL EVLERİNDE İRDELENMESİ	Mimar, Yüsra Alparmak Prof. Dr. F. Demet Aykal	
	5	AUTUMN COLOR EFFECTS OF WOODY LANDSCAPE PLANTS	Graduate Student, Serap ÖZTÜRK Assoc.Prof. Dt. Nilüfer SEYİDOĞLU AKDENİZ	
	6	EVALUATION OF USE OPPORTUNITIES OF SOME WETLAND PLANTS IN LANDSCAPE APPLICATIONS	Dr. Merve YILMAZ Prof.Dr. Seher KARAMAN Dr. Özlem MAVİ İDMAN Fatma ÖZKAY Dr. Öğr. Üyesi. Bahadır ALTUN Büşrah ALTUN	
	7	ÇOCUK HASTA ODASINDA OYUNA YÖNELİK TASARIM ARAYIŞI: AYDINLATMA ARMATÜRÜ	Doç. Dr. ŞENGÜL YALÇINKAYA Gönül ZENGİN	
	8	SAĞLIK YAPILARINDA ÇOCUKLARA YÖNELİK GÜNCEL TASARIM YAKLAŞIMLARI	Gönül ZENGİN Doç. Dr. ŞENGÜL YALÇINKAYA	
	9	EXAMPLES OF “LAND ART” IN RURAL LANDSCAPE APPLICATIONS	Başak AYTATLI Elif AKPINAR KÜLEKÇİ	
	10	GENERAL CHARACTERISTICS OF SOME NATIONAL PARKS IN TERMS OF SUSTAINABLE PLANNING AND MANAGEMENT	Elif AKPINAR KÜLEKÇİ	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Hülya Çiçek**	Authors	Theme
Salon 6	1	THE CORRELATION OF SpHb AND Hb IN THE CRITICAL CARE UNIT AND ITS EFFECT ON MORTALITY	Assoc. Prof. Dr. PINAR AYVAT Assoc. Prof. Dr. BAŞAK BÜYÜK	
	2	SERRATUS ANTERIOR PLANE BLOCK FOR RESISTANT HERPES ZOSTER PAIN MANAGEMENT: A CASE SERIES	Assoc. Prof. Dr. PINAR AYVAT Uz. Dr. Birdal GULLUPINAR	
	3	KALP VE DAMAR CERRAHİSİ YOĞUN BAKIM HEMŞİRELERİNİN DELİRYUM HAKKINDA BİLGİ DÜZEYLERİ	Uzm. Hem. DERYA SARIDAG Dr. Öğr. Üye. Ayşegül GÜNEŞ	
	4	NON-PHARMACOLOGICAL METHODS USED IN ONCOLOGY PATIENTS	Öğr. Gör. Bahar ERDOĞAN Öğr. Gör. Kevser GÜRSAN	
	5	REHABILITATION APPROACHES USED FOR SHOULDER PAIN IN HEMIPLEGIA PATIENTS	Öğr. Gör. Kevser GÜRSAN	

			Öğr. Gör. Bahar ERDOĞAN	
	6	KOLON KANSERİ TEDAVİSİNDE PROTEİN KİNAZ C İNHİBİSYONUNUN HEDEFLENMESİ	Yiğit KOZALI Dr. Cemal Köprülüoğlu Prof. Dr. Hülya AYAR KAYALI	
	7	DİSSOSİYATİF BELİRTİLER, BAĞLANMA STİLLERİ VE ÇOCUKLUK ÇAĞI OLUMSUZ YAŞANTILARININ ALKOL KULLANIM BOZUKLUĞU İLE İLİŞKİSİ	Psikolog HASAN AKALIN Doç. Dr. GÖKHAN UMUT	
	8	IMPORTANCE OF BCL-2 IN THE REGULATION OF APOPTOSIS	Prof. Dr. Hülya Çiçek Hanım Seval Kaya Rumeysa Duyuran	
	9	RUHSAL HASTALIKLARIN İYİLEŞTİRİLMESİNDE HAYVANLARIN YERİ	Yüksek Lisans, Büşra BİLGİN Doç. Dr. Latife Utaş AKHAN	
	10	HAND HYGIENE BELIEF AND HAND HYGIENE PRACTICES İN STUDENTS TAKING NEONATAL NURSING TRANING	Serap ÖZDEMİR Erhan ELMAOĞLU	
	11	VOLEYBOLCULARDA ALT EKSTREMİTE İZOKİNETİK KUVVET ORANLARININ İNCELENMESİ	Araştırmacı, Nazmiye Nur Topaloğlu	
	12	BİR SAĞLIK KURUMUNDA RİSK DEĞERLENDİRMESİ (L TİPİ MATRİS)	Yaşar Furkan UYANIK Doç.Dr. Sezgin Aygün	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Mustafa YÜKSEK**	Authors	Theme
Salon 7	1	MONOMETALİK KATALİZÖR YAPISINDA PERLİTİN DESTEK MALZEMESİ OLARAK KULLANIMININ İNCELENMESİ	Dr. Erhan ONAT Taha TURAL Doç. Dr. Mehmet Sait İZGİ	
	2	PERLİT DESTEKLİ KOBALT BAZLI BİMETALİK NANOKATALİZÖR YAPISININ SODYUM BORHİDRÜR HİDROLİZİNE ETKİSİ	Dr. Erhan ONAT Taha TURAL Doç. Dr. Mehmet Sait İZGİ	
	3	APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN DEVELOPMENT OF AN ANALGESIC SOLID DOSAGE FORM AND PREDICTION OF ANALYSIS RESULTS	Esila Doldur Ozgün Yucel	
	4	Cd(II)-KOMPLEKSLERİNİN FLORESANS TABANLI UYGULAMALARI	Prof. Dr. Mustafa YÜKSEK Füreya Elif ÖZTÜRKKAN	
	5	BİS(4-FORMİLBENZOATO-K-2O:O')BİS[(4-FORMYLBENZOATO-K2 O:O'-BİS(4-SİYANOPİRİDİN-KN) BAKIR(II)] MOLEKÜLLERARASI ETKİLEŞİMLERİN ve ETKİLEŞİM ENERJİLERİNİN CRYSTALEXPLORER PROGRAMI YARDIMI İLE İNCELENMESİ	Füreya Elif ÖZTÜRKKAN Prof. Dr. Mustafa YÜKSEK	
	6	DETERMINATION OF THE EFFECTS OF TPPT ON THE ANTI-WEAR PERFORMANCE OF VEGETABLE OIL AND POLYOL ESTERS	Tuğçe Özperçin Kübra Kavut Hanife Gülen Tom	
	7	METAL İŞLEME SIVILARINDA KULLANILAN 4 FARKLI YAPIDAKİ KÜKÜRTLÜ KATKI MADDELERİNİN SRV TEST CİHAZI KULLANILARAK AŞIRI BASINÇ (EP) VE AŞINMA (AW) ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	EBRU ERDOĞAN BURAK KÖKSAL HANİFE GÜLEN TOM	
	8	PERİFERAL POZİSYONDA METİL 2-MERKAPTO BENZOAT GRUPLARI İÇEREN FTALOSİYANİNLERİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, HATİCE UYSAL Dr. Öğr. Üyesi NESUHİ AKDEMİR	
	9	PERİFERAL POZİSYONDA METİL 2-MERKAPTO BENZOAT GRUPLARI İÇEREN FTALOSİYANİNLERİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, HATİCE UYSAL Dr. Öğr. Üyesi NESUHİ AKDEMİR	
	10	MICROSTRUCTURE AND MAGNETIC PROPERTIES OF Fe-Co-Ni-Al-Cu-Ti HIGH ENTROPY ALLOYS	Assist. Prof. Dr., İLKAY KALAY Graduate Student, HÜSEYİN BASRİ ÇERÇİ	

	11	SCHIFF BASE CONTAINING PHENANTROLINE: SYNTHESIS, CHIMOSENSORS AND INVESTIGATION OF COLOR PROPERTIES	Dr, AYŞEGÜLKÖSE Dr, MUSTAFA BAL	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ**	Authors	Theme
Salon 8	1	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARILARINA KURUMLARIN ETKİSİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Prof.Dr.,ALİ ŞAHİN Öğr.Gör., MEHMET POLAT	
	2	ELEKTRİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN İŞ GÜVENLİĞİ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Prof.Dr.,ALİ ŞAHİN Öğr.Gör., MEHMET POLAT	
	3	İNSAN KAYNAKLARI GERİ BİLDİRİMİ: ÇIKIŞ MÜLAKATLARI	Assoc. Prof. Dr. CEMİLE ÇETİN Uzman, NAZLI MÜGE EMİR	
	4	DUYGUSAL EMEK, TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ	Assoc. Prof. Dr. Zekavet KABASAKAL Yaren YILDIRIM Veli DÜZGÜN	
	5	RESILIENCE AT WORKPLACE: A REVIEW	Assoc. Prof. Dr. Zekavet KABASAKAL Dilara ATEŞ Mustafa Rahman ÖZDEN	
	6	ASSOCIATION OF CARIBBEAN STATES AS AN INITIATIVE FOR EXPANDING REGIONAL COOPERATIVE PROCESSES IN THE CARIBBEAN	Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ	
	7	NEO-LİBERAL-KÜRESEL SÜREÇTE ULUSLARARASI TİCARET VE TİCARİ İŞLEMLER HUKUKU	Assist. Prof. Dr. Şaban ÖZTÜRK	
	8	OSMANLI EKONOMİSİNDE DEĞİŞİM: TANZİMAT DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI	Assist. Prof. Dr. Şaban ÖZTÜRK	
	9	GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS	Assoc. Prof. Dr. Mesut ŞÖHRET	
	10	YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN Mehmet Tunahan ÇELİK	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç.Dr. Sibel OĞUZ**	Authors	Theme
Salon 9	1	AN ANALYSIS ON THE ROLE OF TECHNOLOGY IN COMBATING CRIMES	Dr.Sumanta Bhattacharya	
	2	RURAL DIGITALIZATION : A NEED OF THE HOUR TO REDUCE CLIMATE CHANGE AND PROMOTE SOCIO-ECONOMIC GROWTH IN INDIAN- SUBCONTINENT	Dr.Sumanta Bhattacharya Bhavneet Kaur Sachdev	
	3	A THEORETICAL EXAMINATION ON THE RELATIONSHIP OF MIGRATION- INTERNATIONAL TRADE	Doç.Dr. Zerrin KILIÇARSLAN Doç.Dr. Yasemin DUMRUL	
	4	INVESTIGATION OF RSS AND ATOM FEED USE CASES OF THE WEBSITES OF THE JOURNALS IN TR INDEX	Öğr.Gör.Sezgin ATAÇ Öğr.Gör.Gürkan BEYAZGÜL	
	5	THE ROLE OF TOURISTS' RISK PERCEPTIONS IN REPURCHASING AND GETTING OTHERS TO BUY	Murad ALILI Rana GASIMOVA	
	6	ADVENTURE TOURISM AND POSSIBLE ACCIDENT RISKS: THE CASE OF AZERBAIJAN	Murad ALILI Ilkin HUSEYNOV	
	7	KAMUDA ÇALIŞAN ANNELERİN MESLEK GRUBLARINA GÖRE ANNELİK TUTUMLARI VE STRESLE BAŞ ETME YÖNTEMLERİ	Tuba BAŞAR DAZ Prof. Dr. Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK	
	8	A CONTROVERSIAL RESEARCH METHOD IN SOCIAL SCIENCES: DIGITAL ETHNOGRAPHY	Arş. Gör. Dr. Yelda BEKTAŞ	
	9	SOSYAL MEDYA'DA ADANA SOKAK LEZZETLERİ YOUTUBE ÖRNEĞİ	Doç.Dr. Sibel OĞUZ Doç.Dr. Zafer BUZCU Doç.Dr.Murat İsmet HASEKİ	

	10	QUIET FIRING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION QUIET FIRING (SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA): KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA	Res.Asst.Dr., İbrahim YIKILMAZ	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç.Dr. Sinan Ateş**	Authors	Theme
Salon 10	1	TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK ARŞİVLEME ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN SİSTEMATİK İNCELEMESİ	Öğr. Gör. Açelya ÖZER YAKIN	
	2	PALEOGEOGRAPHY OF ANCIENT CITIES OF LOADIKEA AND HIERAPOLIS	Dr. Öğr. Üyesi Aziz Ören Bilge Kurtuluş	
	3	THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND THE LEVELS OF COPING WITH STRESS OF INDIVIDUALS PLAYING SPORTS ON THE ASTROTURF	Özkan Akarsu Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Dinç	
	4	COGNITIVE CONTROL AND COGNITIVE FLEXIBILITY IN VOCATIONAL INTERVENTIONS OF SOCIAL WORKERS	Muhammet Talha KARAKELEŞ	
	5	19. YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME HAREKETLERİ ve M. SADIK RIFAT PAŞA	Doç.Dr. Sinan Ateş Öğr.Gör. Dr. Gönül Güneş	
	6	HAREKET DERGİSİNİN (1939-1950) 'MAKUL' BİREY ANLAYIŞINDA KABUL ETTİĞİ DİNAMİKLER: AHLAK, MİLLET VE MEDENİYET	Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK	
	7	SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KADIN: BÜYÜK MECMUA YAZILARI	Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA	
	8	INVESTIGATION OF THE LEVELS OF ATHLETES' MINDFULNESS COMPETING IN THE 1st LEAGUE OF ATHLETICS	Dr. Abdulselam KAHRAMAN Doç. Dr.Veysel TEMEL	
	9	INVESTİGATİON OF COGNİTİVE AND EMOTİONAL CONTROL LEVELS OF THE ATHLETES COMPETİNG İN ATHLETİCS 1ST LEAGUE	Doç. Dr. Veysel TEMEL Dr. Abdulselam KAHRAMAN	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I **Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222**				
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Yoko Suganuma Oi**	Authors	Theme
Salon 1	1	Reading against the Grain: Transcodifying Stimulus Meaning	Dr. Aba-Carina Pârlog	**Social Science**
	2	Top-Down Influences to Multistable Perception: Evidence from Temporal Dynamics	Daria N. Podvigina, Tatiana V. Chernigovskaya	
	3	The Effects of the Inference Process in Reading Texts in Arabic	Lecture May George	
	4	The Relationship between Iranian EFL Learners' Multiple Intelligences and Their Performance on Grammar Tests	Rose Shayeghi Pejman Hosseinioun	
	5	Efficacy of Self-Assessment in Written Production among High School Students	Assoc. Prof. Dr. Yoko Suganuma Oi	
	6	The Interplay of Locus of Control, Academic Achievement, and Biological Variables among Iranian Online EFL Learners	Azizeh Chalak Niloufar Nasri	
	7	An Investigation on Students' Reticence in Iranian University EFL Classrooms	Dr. Azizeh Chalak Firouzeh Baktash	
	8	A Survey of 2nd Year Students' Frequent English Writing Errors and the Effects of Participatory Error Correction Process	Chaiwat Tantarangsee	
	9	Botswana and Nation-Building Theory	Prof. Dr. Rowland M. Brucken	
	10	Perception and Implementation of Machine Translation Applications by the Iranian English Translators	Phd. Can. Abdul Amir Hazbavi	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Mosses E. Lufuke**	Authors	Theme
S a	1	Corporate Governance and Corporate Social Responsibility: Research on the Interconnection of Both Concepts and Its Impact on Non-Profit Organizations	Helene Eller	

	2	0 The Influence of Consumer and Brand-Oriented Capabilities on Business Performance in Young Firms: A Quantitative Causal Model Analysis	Assis. Prof.Katharina Buttenberg	**Social Science**
	3	Environmental Impact of Trade Sector Growth: Evidence from Tanzania	Prof. Dr. Mosses E. Lufuke	
	4	The Corporate Vision Effect on Rajabhat University Brand Building in Thailand	Pisit Potjanajaruwit	
	5	Public Relations for the Faculty of Management Science in Suan Sunandha Rajabhat University	Narong Anurak	
	6	Customer Relationship Management on Social Media Affecting Brand Loyalty of Siam Commercial Bank in Bangkok	Dr. Charawee Butbumrung	
	7	Create and Design Visual Presentation to Promote Thai Cuisine	Dr. Supaporn Wimonchailerk	
	8	The Quality of Working Life and the Organizational Commitment of Municipal Employee in Samut Sakhon Province	Mananya Meenakorn	
	9	Optimisation of Intermodal Transport Chain of Supermarkets on Isle of Wight, UK	Jingya Liu Yue Wu Jiabin Luo	
	10	The Characteristics of Transformation of Institutional Changes and Georgia	Nazira Kakulia	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Hossein Taherian Far Ali Bazaee**	Authors	Theme
Salon 3	1	Risk Management through Controlling in Industrial Enterprises Operating in Slovakia	Mária Hudáková Mária Lusková	**Social Science**
	2	The Role of the Internal Audit Unit in Detecting and Preventing Fraud at Public Universities in West Java, Indonesia	Dr. Fury Khristianty Fitriyah	
	3	Evaluating Efficiency of Nina Distribution Company Using Window Data Envelopment Analysis and Malmquist Index	Hossein Taherian Far Ali Bazaee	
	4	The Model to Calculate the Cost of Money to the Breakdown of Deposits and Banking Service	Javad Elkaie Behjati Mehrzad Minouei	
	5	The Relationship between Human Values and Service Quality with the Mediating Role of Motivation: A Quantitative Study on Malaysian Commercial Banks	Kuppusamy Singaravelloo Zahra Kamiab	
	6	The Influence of Congruence between Incentive System and Locus of Control on Team Performance: An Experiment	Phd. Siti Mutmainah Assis. Prof. Slamet Sugiri	
	7	Analysis of Delays during Initial Phase of Construction Projects and Mitigation Measures	Assos. Prof. Dr. Sunaitan Al Mutairi	
	8	Financial Decision-Making among Finance Students: An Empirical Study from the Czech Republic	Dr. Barbora Chmelíková	
	9	A Study of Islamic Stock Indices and Macroeconomic Variables	Mohammad Irfan	
	10	The Impact of Exchange Rate Volatility on Real Total Export and Sub-Categories of Real Total Export of Malaysia	Wong Hock Tsen	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assos. Prof. Dr. Divya Sharma**	Authors	Theme
Salon 4	1	True Detective as a Southern Gothic: A Study of Its Music-Lyrics	Assoc. Prof. Dr. Divya Sharma	**Social Science**
	2	Development of a Rating Scale for Elementary EFL Writing	Mohammed S. Assiri	
	3	The Code-Mixing of Japanese, English and Thai in Line Chat	Premvadee Na Nakornpanom	
	4	Speech Acts and Politeness Strategies in an EFL Classroom in Georgia	Tinatin Kurdghelashvili	
	5	Dialogue Journals as an EFL Learning Strategy in the Preparatory Year Program: Learners' Attitudes and Perceptions	Dr. Asma Alyahya	
	6	Myth in Political Discourse as a Form of Linguistic Consciousness	Lecture Kuralay Kenzhekanova Phd. Can. Akmaral Dalelbekkyzy	
	7	The Sign in the Communication Process	S. Pesina T. Solonchak	
	8	The Comparative Analysis of Micro-reading and Traditional Reading Based On Schema Theory	Haiyan Wang	

	9	Students´ Knowledge, or Random Choice in ESP?	ress. Assis. Ivana Šimonová	
	10	Error Analysis of English Inflection among Thai University Students	Suwaree Yordchim, Toby J. Gibbs	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Shoji Katagiri**	Authors	Theme
Salon 5	1	The Importance of Customer Engagement and Service Innovation in Value Co-Creation	Soheila Raeisi Meng Lingjie	**Social Science**
	2	Role of ICT and Wage Inequality in Organization	Assis. Prof. Dr. Shoji Katagiri	
	3	Evaluation of Top-down and Bottom-up Leadership Development Programs in a Finnish Company	Dr. Kati Skarp Assis. Prof. Dr. Keijo Varis Assis. Prof. Dr. Juha Kettunen	
	4	A Review of the Antecedents and Consequences of Employee Engagementc	Ibrahim Hamidu Magem	
	5	Viability of Smart Grids for Green IT Sustainability: Contemplated within the Context of Sri Lanka	Assis. Prof. Dr. Manuela Nayantara Jeyaraj	
	6	A Framework for Investigating Reverse Logistics Capability of E-Tailers	Wen-Shan Lin Shu-Lu Hsu	
	7	Impact of Moderating Role of e-Administration on Training, Perfromance Appraisal and Organizational Performance	Ejaz Ali Muhammad Younas Tahir Saeed	
	8	The Requirements of Developing a Framework for Successful Adoption of Quality Management Systems in the Construction Industry	Mohammed Ali Ahmed Prof. Dr. Vaughan Coffey Bo Xia	
	9	Risk in the South African Sectional Title Industry: An Assurance Perspective	Leandi Steenkamp	
	10	Analyzing the Effects of Adding Bitcoin to Portfolio	Phd. Shashwat Gangwal	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Chanokporn Angsuviriya**	Authors	Theme
Salon 6	1	A Development of English Pronunciation Using Principles of Phonetics for English Major Students at Loei Rajabhat University	Assis. Prof. Dr. Pongthep Bunrueng	**Social Science**
	2	EFL Teachers' Metacognitive Awareness as a Predictor of Their Professional Success	Saeedeh Shafiee Nahrkhalaji	
	3	Learner Autonomy Based On Constructivism Learning Theory	Haiyan Wang	
	4	On the Relationship between Language Output and Second Language Acquisition	Assis. Prof. Dr. Haiyan Wang	
	5	Linguistic Devices Reflecting Violence in Border–Provinces of Southern Thailand on the Front Page of Local and National Newspapers	Assoc. Prof. Dr. Chanokporn Angsuviriya	
	6	Grading and Sequencing Tasks in Task-Based Syllabus: A Critical Look at Criterion Selection	Hossein Ahmadi Ogholgol Nazari	
	7	The Impact of Gender Differences on the Expressions of Refusal in Jordanian Arabic	Hanan Yousef Nisreen Naji Al-Khawaldeh	
	8	Opinion Mining and Sentiment Analysis on DEFT	Assis. Prof. Dr. Najiba Ouled Omar Assis. Prof. Dr. Azza Harbaoui Henda Ben Ghezala	
	9	Evaluation of Pragmatic Information in an English Textbook: Focus on Requests	Israa A. Qari	
	10	Individualistic and Social Moral Concerns in Hawthorne's Novels	Mohsen Mahmoud Rowshanzamir	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Jihong Wang**	Authors	Theme

Salon 7	1	Autistic Children and Different Tense Forms	Ameneh Zare Shahin Nematzadeh, Shahla Raghibdoust Iran Kalbassi	Social Science
	2	The Importance of Theatrical Language in the Creativeness of the Actor	Ordabek Khozhamberdiyev	
	3	Working Memory Capacity in Australian Sign Language (Auslan)/English Interpreters and Deaf Signers	Prof. Dr. Jihong Wang	
	4	Awareness of Reading Strategies among EFL Learners at Bangkok University	Assis. Prof. Dr. Nuttanuch Munsakorn	
	5	Developing ESL Students' Writing	Esmaeil Hassannejad	
	6	Do C-Test and Cloze Procedure Measure what they Purport to be Measuring? A Case of Criterion-Related Validity	Masoud Saeedi Assoc. Prof. Dr. Mansour Tavakoli Prof. dr. Shirin Rahimi Kazerooni Vahid Parvaresh	
	7	Evaluation Pattern of Cognitive Processes in Language in Written Comprehension	Agnès Garletti	
	8	Convergence and Divergence in Telephone Conversations: A Case of Persian	Anna Mirzaiyan Vahid Parvaresh Mahmoud Hashemian Masoud Saeedi	
	9	AGHAZ : An Expert System Based approach for the Translation of English to Urdu	Uzair Muhammad Assis. Prof. Dr. Kashif Bilal Assis. Prof. Dr. Atif Khan Dr. M. Nasir Khan	
	10	N. A. Nazarbayev and Peculiar Features of Ethnic Language Processes in Kazakhstan	Dr. Aliya Isaeva Dr. Anar Sultaniarova	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Musthaya Patchanee**	Authors	Theme
Salon 8	1	Present State of Local Public Transportation Service in Local Municipalities of Japan and Its Effects on Population	LectureAkiko Kondo Dr. Akio Kondo	Social Science
	2	De-Securitizing Identity: Narrative (In)Consistency in Periods of Transition	Katerina Antoniou	
	3	Globalization and Public Policy Analysis: A Case Study of Foreign Policy of ASEAN Member States	Nattapol Pourprasert	
	4	An Application of Geographic Information System to Select Areas for Sanitary Landfill in Bang Nok- Khwaek Municipality	Assis. Prof. Dr. Musthaya Patchanee	
	5	Facilitating Factors for the Success of Mobile Service Providers in Bangkok Metropolitan	Yananda Siraphatthada	
	6	Collapse of Family System of Japanese Tomb Culture	Assis. Prof. Dr. Miho Tsukamoto	
	7	Correction of Frequent English Writing Errors by Using Coded Indirect Corrective Feedback and Error Treatment: The Case of Reading and Writing English for Academic Purposes II	Chaiwat Tantarangsee	
	8	Arabic Literature as a Tool for Educational Transformation in Nigeria	Assis. Prof. Dr. Abdulfatah A Raji	
	9	Through the Lens of Forced Displacement: Refugee Women's Rights as Human Rights	Pearl K. Atuhaire Sylvia Kaye	
	10	Juxtaposing South Africa's Private Sector and Its Public Service Regarding Innovation Diffusion, to Explore the Obstacles to E-Governance	Assis. Prof. Dr. Petronella Jonck Assis. Prof. Dr. Freda van der Walt	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Prof. Dr. Mária Hudáková**	Authors	Theme
S a	1	Personal Knowledge Management: Systematic Review and Future Direction	Kuribachew Gizaw Tohiye	

			Monica Garfield	**Social Science**
	2	Dual Role of Women and Its Influence on Farmers' Household Income and Consumption Pattern: Study of Informal Women Workers in the District Mandalle, Pangkep, South Sulawesi Province	Ida Rosada Nurliani	
	3	Granger Causal Nexus between Financial Development and Energy Consumption: Evidence from Cross Country Panel Data	Prof. Dr. Mária Hudáková Vladimír Míka Katarína Hollá	
	4	The Evaluation of Event Sport Tourism on Regional Economic Development	Huei-Wen Lin Huei-Fu Lu	
	5	A Reinforcement Learning Approach for Evaluation of Real-Time Disaster Relief Demand and Network Condition	Ali Nadi Ali Edrissi	
	6	Net Fee and Commission Income Determinants of European Cooperative Banks	Karolína Vozková Matěj Kuc	
	7	A Study to Design a Survey to Encourage the University-Industry Relation	Ress. Ssis. Lizbeth Puerta Assis. Prof. Dr. Enselmina Marín	
	8	Mediating Role of Social Responsibility on the Relationship between Consumer Awareness of Green Marketing and Purchase Intentions	Norazah Mohd Suki, Norbayah Mohd Suki	
	9	Spatial Distribution of Socio-Economic Factors in Kogi State, Nigeria: Development Issues and Implication(s)	Dr. Yahya A. Sadiq Assis. Prof. Dr. Grace F. Balogun Assis. Prof. Dr. Olufemi J. Anjorin	
	10	Customers' Intention to Use Electronic Payment System for Purchasing	Wanida Suwunniponth	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Emmanuel U. Ingwu**	Authors	Theme
Salon 10	1	Guidelines for Developing, Supervising, Assessing and Evaluating Capstone Design Project of BSc in Electrical and Electronic Engineering Program	Muhibul Haque Bhuyan	**Social Science**
	2	Research on the Teaching Quality Evaluation of China's Network Music Education APP	G Assis. Prof. Dr. uangzhuang Yu, Dr. Chun-Chu Liu	
	3	Computer Aided Language Learning System for Arabic for Second Language Learners	Assis. Prof. Dr. Osama Abufanas	
	4	Academic Performance of Engineering Students: The Role of Abilities & Learning Style	Dr. Sumita Chowhan	
	5	Pay Differentials and Employee Retention in the State Colleges of Education in the South-South Zone, Nigeria	Assis. Prof. Dr. Emmanuel U. Ingwu	
	6	Pre-Service Teachers' Assessment of Information Technology Application to Instruction	Adesanya Anuoluwapo Olusola	
	7	E-Learning Management Systems General Framework	Assis. Prof. Dr. Hamed Fawareh	
	8	Determination of Skills Gap between School-Based Learning and Laboratory-Based Learning in Omar Al-Mukhtar University	Prof. Dr. Aisha Othman, Prof. Dr. Crinela Pislaru, Ahmed Impes	
	9	The HDH Model for the Development of Creative Structural Thinking and Its Applications to Other Systems	Mosseri Avraham	
	10	Effectiveness of ICT Training Workshop for Tutors of Allama Iqbal Open University, Pakistan	Dr. Muhammad Javid Qadir, Abdul Hameed	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. SAMET DOĞAN**	Authors	Theme
Salon 1	1	YÜKSEK PERFORMANSLI POLİAMİD VE ELASTAN İÇERİKLİ KUMAŞLAR İLE KLASİK RAHAT KALIP PANTOLON TASARIMI	M. Sc. SİBEL KIZILKAYA	
	2	FARKLI DESENLERDEKİ KAPİTONE KUMAŞLARIN ISIL KONFOR ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	M. Sc. SİBEL KIZILKAYA	

	3	SOKAK SANATI VE MEKÂN İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, NAZLI GENCER Prof. .Dr. NURDAN GÖKÇE	
	4	ROBERT RAUSCHENBERG'İN YAPITLARINDA GÜNLÜK YAŞAM, SANAT VE İZLEYİCİ İLİŞKİLERİ	Doç. Dr. SAMET DOĞAN	
	5	ÇAĞDAŞ SANATTA ÖRÜMCEK: LOUISE BOURGEOIS'NIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Öğ.Gör.Dr., LALE ASLAN	
	6	KEÇE SANATININ GERMİYAN KÖYÜNDEKİ KADINLARA TANITILMASI VE ALTERNATİF MOTİFLERDE YORUMLANMASI	Şükran TÜMER Berna AYBARTÜRK Derya DENİZ Umay ERZEN	
	7	GELİNLİK VE ABİYE SEKTÖRÜNDE ÜRETİCİ VE MÜŞTERİ TEMELLİ FARKINDALIK YARATMAK	Şükran TÜMER Berna AYBARTÜRK Derya DENİZ Umay ERZEN	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU**	Authors	Theme
Salon 2	1	EVSEL YAĞLARIN GERİ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN İLKOKUL 4. SINIF SIVILARI ÖLÇME ÜNİTESİNE ENTEGRE EDİLEREK GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	Assoc. Prof. Dr. ZEYNEP YILDIZ SEMA NUR GENÇLER	
	2	ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN SOSYAL DESTEK DÜZEYİ İLE TAKIM ÇALIŞMASI TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	YUNUSCAN OLGUN	
	3	KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ NÜKLLER ENERJİNİN HAYATIMIZDAKİ YERİNE YÖNELİK TARTIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU	
	4	KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE VE ÇEVRE OKURYAZARLIĞI İLE İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU Prof. Dr. NURİ NAKİBOĞLU	
	5	EVALUATION OF THE EFFICIENCY AND SUSTAINABILITY OF DISTANCE EDUCATION	Dr. Öğretim Üyesi, YUNUS EMRE AVCI HAMZA ÜLGEN	
	6	EVALUATION OF İŞKUR'S IMPLEMENTATION OF SENDING TEMPORARY STAFF TO SCHOOLS	Dr. Öğretim Üyesi, YUNUS EMRE AVCI MEHMET ÖZHAN TURHAN	
	7	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ÖĞRETMENLERİN TEKNOLOJİK ARAÇ-GEREÇ KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMU, TEKNOLOJİ KABUL DÜZEYLERİ VE TEKNOLOJİ ÖZ YETERLİK İNANÇLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Mukaddes BÖLÜK YILDIRIM Doç. Dr. Bilal ATASOY	
	8	DEVELOPMENT OF ACHIEVEMENT TEST FOR 6TH GRADE CULTURE AND HERITAGE LEARNING AREA	Res. Assist. Okan YETİŞENSOY	
	9	EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARD ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND THEIR DISASTER AWARENESS LEVELS	Res. Assist. Okan YETİŞENSOY Res. Assist. Şemsettin AKDENİZ	
	10	DETERMINATION OF LEISURE TIME LITERACY LEVEL OF TEACHERS IN KIRIKKALE	Milay Böyter Doç.Dr. Mehmet Öçalan	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. Öner USLU**	Authors	Theme
Salon 3	1	ÖĞRENEN ÖZERKLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ŞEVVAL İLKNUR KALKIŞIM Doç.Dr., SEDA ÇAVUŞ GÜNGÖREN	
	2	4. SINIF OKUMA BECERİLERİ KİTABI METİN VE SORULARININ İNCELENMESİ	Dr. İlhan POLAT	
	3	YETİŞKİNLERİN ANILARINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ: ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ	Dr. İlhan POLAT	

	4	SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN DEPREM BİLGİSİ BAŞARI TESTİ DEĞERLENDİRMESİ: HAKKÂRİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Erkut ÖZGÜR Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ	
	5	ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI ENVANERİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI	Doç. Dr. Öner USLU	
	6	ÖĞRETME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI	Doç. Dr. Öner USLU	
	7	DIMINUTIVE SUFFIX IN OGHUZ (WESTERN) TURKISH	Doktora Öğrencisi, Hamdiye DEMETLER	
	8	TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ELEŞTİREL OKUMAYA YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU	
	9	EĞİTİMDE SOSYAL ADALET ÇERÇEVESİNDE TÜRK KIZILAYIN EĞİTİME DESTEK FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ	Öğretmen, CEYDA TÜRKKAŞ Dr. Öğr. Üyesi, ÖZGÜR ÖNEN	
	10	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK TUTUMLARI İLE YANSITICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ	BÜŞRA KARTAL Doç. Dr. BELGİN ARSLAN CANSEVER	
	11	"DOĞAYI TAKİP ET! GÖR, YAŞA, HİSSET." ADLI PROJE UYGULAMASININ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIKLARINA ETKİSİ	Prof. Dr. Engin ASLANARGUN Uzm. Hilal ÇETİN Uzm. Eda KAYA Dr. Çiğdem KARAKAYA AKÇADAĞ.	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair :	Authors	Theme
Salon 4	1	PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM ORTAMLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN Doç. Dr. Umut CANLI	
	2	BOŞ ZAMAN ENGELLERİ ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN Doç. Dr. Umut CANLI	
	3	SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMLARINA ENGEL DURUMLARIN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN Doç. Dr. Umut CANLI	
	4	HOW EFFECTIVE ARE PARENTS' PROFESSIONAL GOALS ON INDIVIDUALS? FACULTY OF SPORTS SCIENCES CASE	Research Assistant Mehmet Ismail TOSUN Research Assistant Mustafa ARICI Assoc. Prof. Abdurrahim KAPLAN Assoc. Prof. Gamze DERYAHANOĞLU	
	5	UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ KULLANDIKLARI YÖNTEM ÇEŞİTLİLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021	Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM	
	6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İYİLİK HALİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Cemal GÜLER Dr. Öğr. Üyesi Çağrı İLK	
	7	INVESTİGATİON of TURKİSH and TURKMEN STUDENTS' AWARENESS TOWARDS ENVIRONMENTAL PROBLEMS	Dr. Öğrt. Üyesi EMRAH ÖZBUĞUTU Dr. ENGİN YALMANCI	
	8	REVIEW OF SUMMER SCHOOL MATHEMATICS FRAMEWORK PROGRAM	Yüksek Lisans Öğrencisi, Merva KURD	
	9	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA COĞRAFİ TERİMLERİN GÖRSEL VE TANIMLARLA DESTEKLENME DÜZEYİ	Zeynep IRMAK	
	10	FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE ALDIKLARI EĞİTİMİ ÖĞRETMEN TUTUM VE DAVRANIŞLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRMESİ	Prof. Dr., ENGİN ASLANARGUN Yüksel Lisans Öğrencisi, AYDAN SEDA GÜLEÇ	
	11	UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021	Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Asst. Prof. Dr. GÜLER ÇAVUŞOĞLU**	Authors	Theme
Salon 5	1	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	NIHAD MOHAMMED DAKHEEL IBRAHIM Doç.Dr.Özgür BOSTANCI Doç.Dr. Levent BAYRAM	
	2	AKADEMİK PERFORMANS ve DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER	Dr. Öğr. Üyesi, SEVİNÇ ÇIRAK	
	3	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK HAYAT VE SPORA KATILIMLARINA YÖNELİK EBEVEYN GÖRÜŞLERİ	CELAL AYDIN Assist. Prof. Dr., BURAK GÜNEŞ	
	4	ESNEK ÖĞRENME MERKEZİ OLARAK YENİ BİR OKUL MİMARİSİ TASARIMI ÖRNEĞİ: QRESTAD LİSESİ (QRESTAD GYMNASIUM) VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR	Prof. Dr,HASAN BASRİ MEMDUHOĞLU Doktora Öğrencisi,ZEYNEP DAĞ	
	5	ERKEN ÇOCUKLUKTA AÇIK ALANDA MATEMATİK ETKİNLİKLERİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ	Dr. S. Seda BAPOĞLU DÜMENCİ Prof. Dr. Figen GÜRSOY	
	6	SPORDA AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI	Dr. Öğr. Üyesi, Cemile Nihal YURTSEVEN Arş. Gör. Cemal GÜLER	
	7	KURUMSAL SPOR İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI	Arş. Gör. Cemal GÜLER Dr. Öğr. Üyesi Cemile Nihal YURTSEVEN	
	8	EXAMINING THE PROCESSES OF CREATING CONCEPTUAL CARTOONS IN DETERMINING THE MISCONCEPTIONS OF PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS TEACHER CANDIDATES	Asst. Prof. Dr. GÜLER ÇAVUŞOĞLU	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr., Emine SUR**	Authors	Theme
Salon 6	1	THE EFFECT OF THE PANDEMIC ON SOCIAL STUDIES EDUCATION	Tamer Serdar GÖZÜM	
	2	DİNLEME BECERİSİYLE İLGİLİ MAKALELER ÜZERİNE BİR İNCELEME: WEB OF SCİENCE VERİ TABANINDAKİ EĞİLİMLER	Dr., Emine SUR	
	3	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN İLK YILLARINDA ORTAOKUL TARİH DERS KİTAPLARINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Furkan ER	
	4	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN ARDUINO İLE KODLAMA ETKİNLİKLERİNİN GELECEKTEKİ MESLEK SEÇİMLERİNDEKİ ETKİSİNİN ÖĞRETMEN GÖZLEMLERİ DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ	Öğretmen, SERKAN DÜNDAR Uzm. Öğr. Dr., FUAT TOKUR	
	5	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERE YÖNELİK AKIL VE ZEKÂ OYUNLARI ATÖLYESİNİN ETKİSİNİN ÖĞRETMEN GÖZLEMLERİ DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ	Uzm. Öğr., ABDURRAHMAN ÜNAL Uzm. Öğr. Dr., FUAT TOKUR	
	6	GENÇLİK SPOR İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARININ BOŞ ZAMAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Semra GÜNDÜZ Doç.Dr. Levent BAYRAM Doç.Dr. Deniz Özge YÜCELOĞLU KESKİN	
	7	PROBLEMS OF TRANSLATION IN THE MEDIA: THE CASE OF SPORTS NEWSPAPER	YL. Öğrencisi, Alican MANGÖR	
	8	REKREASYON LİDERLİK TÜRLERİNİN GAZİANTEP HALKININ REKREASYON AKTİVİTELERİNE KATILIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ	Eda GÜZEL, Faruk GÜVEN, Samet AKTAŞ	
	9	ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA VE TÜRK TELEKOM ERİŞİLEBİLİR YAŞAM MOBİL UYGULAMASI ÖRNEĞİ	Assoc. Prof. Dr., ÇAĞRI GÜMÜŞ Lecturer HÜMEYRA TUNÇER	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ**	Authors	Theme
Sa lo	1	NOTE ON THE USE OF SI BEMOL TWO OF FOLK SONGS NOTATED IN THE BUSELIK AUTHORITY SERIES AND LOCAL EXECUTION DIFFERENCES CULTURAL TRANSFER EFFECT	Res. Assist. Dr. Yasemin KARATAŞ	

			Assist. Prof. Dr. Mehmet Sadık DOĞAN	
	2	UZMANLARIN GÖZÜNDEN "BİR ÇALGIDA UZMAN İCRACI OLMAK"	Dr. Şükriye Tuğçe RENDA Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU	
	3	MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN İLHAM NEDİR?	Dr. Şükriye Tuğçe RENDA Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU	
	4	OVERVIEW OF THE STUDY PIECES IN THE LCM CLASSIC GUITAR PROGRAM	Dr, BERK CEVİZ	
	5	A COMPARATIVE REVIEW OF THE CONTENT OF GUITAR METHODS	Dr. BERK CEVİZ	
	6	APPROACHES OF FLUTE STUDENTS TO COMPUTER AIDED ACCOMPANY PLAYING	Prof. Dr., BEGÜM AYTEMUR Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ	
	7	ANADOLU ROCK'IN YENİDEN KEŞFİ	Dr. Öğr. Üyesi Ali Keleş	
	8	JAMES BASTIEN'İN FARKLI YAŞ GRUPLARI İÇİN YAZDIĞI İKİ PİYANO METODUNUN İNCELENEREK KARŞILAŞTIRILMASI	Araştırma Görevlisi, CENGİZHAN ŞİRİN SENEM SİPAHİ ŞİRİN	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assist. Prof. Dr. GÜLŞAH HALICI**	Authors	Theme
Salon 8	1	"CONSISTENT FANTASY IS REALITY": FANTASY IN NAZLI ERAY'S CHILDREN'S BOOKS	Res. Assist. Dr. Gülçin OKTAY	
	2	ALPAMIŞ DESTANI'NDA KAHRAMAN TİPOLOJİSİ	Assist. Prof. Dr. GÜLŞAH HALICI	
	3	TURKISH MODERNIZATION ADVENTURE AND AHMET HAMDİ TANPINAR	SERTAÇ YÜRÜK Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	
	4	SUDAN ARAPÇASINDAKİ ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN TÜRKÇEDEKİ KARŞILIĞI	Doç. Dr. Zeki GÜREL Abubaker Ahmed	
	5	THE BYRONIC SENSE OF SELF BEYOND THE MIRROR: A LACANIAN READING OF MANFRED: A DRAMATIC POEM	Dr. Tuğba Karabulut	
	6	A Naturalist Understanding of George Gissing's Narrative Figures in New Grub Street	Dr Selin Turan	
	7	TAHÂ HUSEYN'İN "EDÎB" ADLI ROMANINDA KADIN TEMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Yüksek Lisans Öğrencisi, RÜMEYSA ŞENKAYA	
	8	Hasîb El-Keyyâli'nin "Zebûn Vâhid" Adlı Hikayesinin Teknik ve Tematik Açıdan İncelenmesi	Arş. Gör. Esranur YAZAR	
	9	THE EXPERIENCE OF WRITING AS A HEALING POWER IN NEZİHE MERİÇ'S ALACACEREN	Dr. Öğr. Üyesi ELİF PALİÇKO	
	10	SHRINES OF SHEIKH IBRAHIM AND SITTI MERYEM IN THE CONTEXT OF SACRED SPACE PHENOMENON	Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur ÖZDAL Hayriye Sema MUNGAN	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr.Öğr.Üyesi, Diler Ezgi TARHAN**	Authors	Theme
Salon 9	1	MİT VE EKİN ELEŞTİRİSİ: MEDEA MİTİ ÖRNEĞİNDE DOĞU-BATI İKİLİĞİ	Doç. Dr. YILDIZ AYDIN Y.L. Öğr. EDANUR EREM	
	2	PROFESYONELLEŞME VE PROLETERLEŞME TARTIŞMALARI KAPSAMINDA HEKİMLİK MESLEĞİ	CENK UMUR	
	3	BAUDRILLARD PENCERESİNDEN ÖZNENİN YİTİMİ NESNENİN EGEMENLİĞİ DEVRİNDE TÜKETİM TOPLUMU: NESNELEŞEN ÖZNE	Doktora Öğrencisi, Aybüke Çakıray	
	4	AN ESSAY IN THE CONTEXT OF MUSIC SOCIOLOGY: MALATYA/ARGUVAN FOLK SONGS	Assist. Prof. Dr. Jale KARHAN	
	5	CULTURAL INDUSTRY AND SOCIAL MEDIA DIVERSITY IN THE CONTEXT OF MAX HORKHEIMER AND THEDOR ADORNO	Sociologist, AYŞENUR YAŞAR YETKİN	
	6	HASSAS AYAR ARGÜMANI TANRI'NIN VARLIĞI LEHİNE BİR DELİL OLARAK İNCELENMESİ ÜZERİNE	Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ZÜBEYİR YARDIMCI	

	7	DOĞRULANABİLİRLİK İLKESİNİN TANIMSAL SINIRLARI ÜZERİNE	Dr. Arş. Gör, MUSTAFA POLAT	
	8	HUSSERL VE MERLEAU-PONTY FENOMENOLOJİSİNDE BEDEN KAVRAYIŞI	Doktora Öğrencisi, BURCU BAŞARAN	
	9	KANT VE WITTGENSTEIN'DA NESNELLİĞİN TRANSANDANTAL İMKÂNI	Dr.Öğr.Üyesi, Diler Ezgi TARHAN	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğr. Üyesi, FULYA DOĞRUEL**	Authors	Theme
Salon 10	1	GENÇLİK REFAHINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER VE SUNULAN HİZMETLER	Dr., Fikret YAMAN	
	2	KÖK DEĞERLER ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör., MEHMET ALİ ER	
	3	CEZA İNFAZ KURUMLARINDA ÇALIŞAN PERSONELLERİN YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ	Doktora Öğrencisi, HESNA KESEN Doç. Dr., HARUN CEYLAN	
	4	INNOVATIVE DESIGN APPROACH IN CHILD DEVELOPMENT: BIYOMIMI CRY	Dr. Öğr. Gör. Raziye PEKŞEN AKÇA, Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ARSLAN	
	5	İSTATİSTİKLERLE ÇOCUK 2021	Rukiye ARSLAN Raziye PEKŞEN AKÇA	
	6	ÇOCUK CEZA İNFAZ KURUMLARININ TUTUKLU ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi FAZİLET TAŞDEMİR GÜLSÜM KELEŞ	
	7	PANDEMİ SÜRECİNDE HUZUREVİNDEKİ 65 YAŞ ÜSTÜ YAŞLILARIN RUHSAL DURUMLARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi FAZİLET TAŞDEMİR ESRA AĞTAŞ SİBEL GÜNAYDIN YELİZ YILMAZ	
	8	DISABILITY AND SOCIAL PARTICIPATION IN EVERYDAY LIFE	Dr. Öğr. Üyesi, FULYA DOĞRUEL	
	9	INSTITUTIONAL CARE AND PARENTING	Master's Student, ONUR ISLEYICI Assoc. Prof. ABDULKADIR DEVELI	
	10	SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARINDA BİREYİN KENDİNİ SUNUŞ BİÇİMİ OLARAK SANAL KİMLİK OLUŞTURMA ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. KÜBRA ERDEN	
	11	İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ NETİCESİNDE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİJİTAL MEDYA OKURYAZARLIĞI EDİNİLMESİNİN ÖNEMİ	Dr. KÜBRA ERDEN	
	12	SOCIAL WORK AGAINST CHILD LABOR	Assistant Prof. Malik Atış Dr. Lecturer Esra Ağyar	
	13	PSYCHO-SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES WITH FAMILY DISEASE CHILDREN	Lecturer Dr. Esra AĞYAR Assistant Prof. Ferhat TOPER	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II **Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222**				
24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Somdech Rungsrisawas**	Authors	Theme
Salon 1	1	Knowledge Management Factors Affecting the Level of Commitment	Abbas Keramati Abtin Boostani Mohammad Jamal Sadeghi	
	2	Dictating Impact of Systemic (Trans)formations on Management Re-engineering in R&D Firms	M. Aminu Sanda	

	3	Exploring the Importance of Different Product Cues on the Selection for Chocolate from the Consumer Perspective	Assis. Prof. Dr. Ezeni Brzovska Durdana Ozretic-Dosen	**Social Science**
	4	Data and Spatial Analysis for Economy and Education of 28 E.U. Member-States for 2014	Alexiou Dimitra Fragkaki Maria	
	5	Determining the Direction of Causality between Creating Innovation and Technology Market	Assis. Prof. Dr. Liubov Evstigneeva	
	6	Qualitative and Quantitative Case Study Research Method on Social Science: Accounting Perspective	Bubaker F. Shareia	
	7	Organisational Effectiveness and Its Implications for Seaports	Shadi Alghaffari, Hong-Oanh Nguyen, Peggy Chen, Hossein Enshaei	
	8	The Management Accountant's Roles for Creation of Corporate Shared Value	Assoc. Prof. Prateep Wajeetongratana	
	9	Consumption Insurance against the Chronic Illness: Evidence from Thailand	Yuthapoom Thanakijborisut	
	10	Competitive Advantage Effecting Firm Performance: Case Study of Small and Medium Enterprises in Thailand	Assis. Prof. Dr. Somdech Rungsrisawas	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Saptiadi Nugroho**	Authors	Theme
Salon 2	*1*	Factors Affecting Employee Performance: A Case Study in Marketing and Trading Directorate, Pertamina Ltd.	Assis. Prof. Dr. Saptiadi Nugroho A. Nur Muhamad Afif	**Social Science**
	2	Effects of Alternative Opportunities and Compensation on Turnover Intention of Singapore PMET	Dr. Han Guan Chew Keith Yong Ngee Ng Dr. Shan-Wei Fan	
	3	Window Display Design of Thai Craft Product Affecting Perceptions of Thai and Foreign Tourists	Kanokwan Somoon Chumporn Moorapun	
	4	Effect of Organizational Resources on Improving Independency of People with Severe Disabilities: Vocational Rehabilitation Facilities in South Korea	Assis. Prof. Dr. Soungwan Kim	
	5	Capital Accumulation and Unemployment in Namibia, Nigeria, and South Africa	Assoc. Prof. Abubakar Dikko	
	6	A Pragmatics Study on Jokes and the Implicature in Broadcast Messages	Yuli Widiana	
	7	Stop Forced Child Marriage: A Comparative Global Law Analysis	Michelle J. Miller	
	8	Assessment on Communication Students' Internship Performances from the Employers' Perspective	Yesuselvi Manickam Tan Soon Chin	
	9	863 The Use of Themes and Variations in Early and Contemporary Juju Music	Phd. Olupemi E. Oludare	
	10	Tom Stoppard: The Amorality of the Artist	Majeed Mohammed Midhin Clare Finburgh	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Ilkka J. Virtanen**	Authors	Theme
Salon 3	*1*	Exploring Life Meaningfulness and Its Psychosocial Correlates among Recovering Substance Users – An Indian Perspective	Fouzia Alsabah Shaikh Anjali Ghosh	**Social Science**
	2	Towards Better Understanding of the Concept of Tacit Knowledge – A Cognitive Approach	Assoc. prof. Ilkka J. Virtanen	
	3	Development of Organizational Justice in Incentive Allocation of the Thai Public Sector	Assis. Prof. Dr. Kalayanee Koonmee	
	4	On the Need to have an Additional Methodology for the Psychological Product Measurement and Evaluation	Corneliu Sofronie Roxana Zubcov	
	5	Cultural Anxiety and Its Impact on Students- Life: A Case Study of International Students in Wuhan University	Prof. Dr. Nadeem Akhtar, Shan Bo	
	6	Study on the Relations between One's Personality Dimensions and his Personality Judgment about Friend based on Reality Distortion	Bahareh Babaei Dr. Hadi Bahrami Ehsan Assis. Prof. Dr. Reza Reza-zadeh	

			Assis. Prof. Dr. Hossien Kaviani	
	7	Treatment or Re-Victimizing the Victims	Juliana Panova	
	8	The Story of Mergers and Acquisitions: Using Narrative Theory to Understand the Uncertainty of Organizational Change	Phd. Philip T. Roundy	
	9	Attachment Styles of Children Raised in Nursery vs. Those Who are Raised in the Family in Iran	Assis. Prof. Dr. Narges Razeghi	
	10	Paranoid Thoughts and Thought Control Strategies in a Nonclinical Population	Takashi Yamauchi Anju Sudo Yoshihiko Tanno	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Rebecca Angeles**	Authors	Theme
Salon 4	1	The Process of Crisis: Model of Its Development in the Organization	M. Mikušová	**Social Science**
	2	Managing HR Knowledge in a Large Privately Owned Enterprise: An Empirical Case Analysis	Kirsten Hoeper Maike Kriependorf	
	3	Managing of Work Risk in Small and Medium-Size Companies	Assis. Prof. Dr. Janusz K. Grabara, Dr. Bartłomiej Okwiet Sebastian Kot	
	4	Kuehne + Nagel's PharmaChain: IoT-Enabled Product Monitoring Using Radio Frequency Identification	Prof. Dr. Rebecca Angeles	
	5	Comparative Study of Iran and Turkey Advantages to Attract Foreign Investors	Assis. Prof. Dr. Alireza Saviz Assoc. prof. Dr. Sedigheh Zarei	
	6	Effect of Inventory Management on Financial Performance: Evidence from Nigerian Conglomerate Companies	Assis. Prof. Dr. Adamu Danlami Ahmed	
	7	The Use of Simulation Programs of Leakage of Harmful Substances for Crisis Management	Phd. Can. Jiří Barta	
	8	Reframing Service Sector Privatisation Quality Conception with the Theory of Deferred Action	Mukunda Bastola Frank Nyame-Asiamah	
	9	Perception of Hygiene Knowledge among Staff Working in Top Five Famous Restaurants of Male’	Zulaikha Reesha Rashaad	
	10	International Migration of Highly Skilled Indian Professionals: A Case Study of Indian IT Professionals in Japan, Preliminary Results	Assis. Prof. Dr. Rimpi Rani	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **TINATIN MSHVIDOBADZE**	Authors	Theme
Salon 5	*1*	A Book Review on Prospect One: Iranian Middle School English Book	ASSIS.PROF., MOHAMMAD REZA KHODADUST PARDIS JAFARI SEDIGHE GHAZANFARI	**Social Science**
	2	A Comparative Study of the Effect of Using Self-assessment and Traditional Method on Improving Students’ Academic Motivation in Reading Competency: The Case of Primary School Students	VAHID NOROUZI LARSARI	
	3	Difficulties of Growing English Vocabulary Knowledge	SOULICHANH LUANGSOMBATH KHOUNMY VINNALATH SILAVANH SIDAVONG AMMALIN PHOTHILADTH BOUNMEE KEOPASEUTH CHANSY PHOMPHITHAK	
	4	Impact Of Social Medias And Service Delivery On Customer Satisfaction With The Role Of Sales Promotion In Iranian Chain Stores, Mashhad	ASSIS. PROF. ALIREZA MOGHADDASI	
	5	A Survey on Identification of Crop Disease Using Internet of Things (IoT)	RESEARCH SCHOLAR ABHISHEK PANDEY	

			ASSISTANT PROFESSOR DR. V. RAMESH	
	6	Which Effective Linkage Exist Between Work Performance And Employee Satisfaction: Mediating Role Of Perceived Career Opportunities In Hotel Industry	ASSIS.PROF. DR. SUDIN BAG RESEARCH SCHOLAR MRS. PAYEL AICH	
	7	Innovations In E-Business and Security Challenges	TINATIN MSHVIDOBADZE	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Michaela Vašková**	Authors	Theme
Salon 6	*1*	The Application of the Security Audit Method on the Selected Objects of Critical Infrastructure	Assis. Prof. Dr. Michaela Vašková	**Social Science**
	2	The "Project" Approach in Urban: A Response to Uncertainty	Nedjima Mouhoubi Souad Sassi Boudemagh	
	3	Equality, Friendship, and Violence in Slash or Yaoi Fan Art	Proud Arunrangsiwed	
	4	Water Crisis Management in a Tourism Dependent Community	Assis. Prof. Dr. Aishath Shakeela	
	5	Green Sustainability Using Radio Frequency Identification: Technology-Organization-Environment Perspective Using Two Case Studies	Dr. Rebecca Angeles	
	6	Analysis of Poverty Reduction Strategies as Mechanism for Development in Nigeria from 1999-2014	Ahmed Usman Egye, Hamza Muhammad	
	7	Impact of Reproductive Technologies on Women's Lives in New Delhi: A Study from Feminist Perspective	Assis. Prof. Dr. Zairunisha	
	8	The Study of Using Mon Dance in Pathum Thani Province's Tradition	Assis. Prof. Dr. Dusittorn Ngamying	
	9	Readiness of Military Professionals for Challenging Situations	Petra Hurbišová Monika Davidová	
	10	Social Structure, Involuntary Relations, and Urban Poverty	Mahmood Niroobakhsh	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Kawpong Polyorat**	Authors	Theme
Salon 7	1	The Influences of Marketplace Knowledge, General Product Class Knowledge, and Knowledge in Meat Product with Traceability on Trust in Meat Traceability	Prof. Dr. Kawpong Polyorat	**Social Science**
	2	Bus Transit Demand Modeling and Fare Structure Analysis of Kabul City	Ramin Mirzada, Takuya Maruyama	
	3	The Study on the Relationship between Momentum Profits and Psychological Factors: Evidence from Taiwan	Assis. Prof. Dr. Chih-Hsiang Chang	
	4	Relationship between Hofstede's Cultural Dimensions and Tourism Product Satisfaction	Thanawit Buafai Siyathorn Khunon	
	5	Cultural Diversity and Challenges for Female Entrepreneurs: Empirical Study of an Emerging Economy	Amir Ikram Qin Su, Muhammad Fiaz Muhammad Waqas Shabbir	
	6	Creation of Greater Mekong Subregion Regional Competitiveness through Cluster Mapping	Assis. Prof. Dr. Danuvasin Charoen	
	7	Determinants of Conference Service Quality as Perceived by International Attendees	Shiva Hashemi Azizan Marzuki S. Kiumarsi	
	8	Teaching Method in Situational Crisis Communication Theory: A Literature Review	Assoc. Prof. Dr. Proud Arunrangsiwed	
	9	A Practical Model for Managing Beach Safety Focusing on Tourist Drownings in Koh Samui, Thailand	iyathorn Khunon, Thanawit Buafai	
	10	Liquidity Risk of Banks in Light of a Dominant Share of Foreign Capital in the Polish Banking Sector	Dr. Karolina Patora	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Komon Paisal**	Authors	Theme
Salon 8	1	The Analysis of Teacher Talk in "Learner-centered" Teaching Mode	Haiyan Wang	**Social Science**
	2	Virtual Science Hub: An Open Source Platform to Enrich Science Teaching	Enrique Barra Aldo Gordillo Juan Quemada	
	3	The Cooperative Learning Management in the Course of Principles of Mathematics for Graduate Level	Assoc. Prof. Dr. Komon Paisal	
	4	Relationship of Arm Acupressure Points and Thai Traditional Massage	Boonyarat Chaleephay	
	5	Drug Use Knowledge and Antimicrobial Drug Use Behavior	Pimporn Thongmuang	
	6	A Development of Online Lessons to Strengthen the Learning Process of Master's Degree Students Majoring in Curriculum and Instruction at Suan Sunandha Rajabhat University	Assis. Prof. Dr. Chaiwat Waree	
	7	Mining Educational Data to Support Students' Major Selection	Kunyanuth Kularbphettong Cholticha Tongsiri	
	8	The Project Evaluation to Develop the Competencies, Capabilities, and Skills in Repairing Computers of People in Jompluak Local Municipality, Bang Khonthi District, Samut Songkram Province	Assis. Prof. Dr. Wilailuk Meepracha	
	9	Investigating Interference Errors Made by Azzawia University 1st year Students of English in Learning English Prepositions	Aimen Mohamed Almaloul	
	10	Entrepreneur Universal Education System: Future Evolution	Assis. Prof. Dr. Khaled Elbehiery, Hussam Elbehiery	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Anwar Sadat**	Authors	Theme
Salon 9	*1*	Degeneracy of MIS under the Conditions of Instability: A Mathematical Formulation	Nazar Younis Raied Salman	**Social Science**
	2	Lessons to Management from the Control Loop Phenomenon	Assis. Prof. Dr. Raied Salman Assis. Prof. Dr. Nazar Younis	
	3	Investigating the Possible use of Session Initiation Protocol for Extending Mobility Service to the Biomedical Engineers	Assoc. Prof. Dr. Anwar Sadat	
	4	Modeling Corporate Memories using the ReCaRo Model, Some Experiments	Lotfi Admane	
	5	Information Security Risk in Financial Institutions	Lecture James A. Nelson	
	6	Improving Co-integration Trading Rule Profitability with Forecasts from an Artificial Neural Network	Assis. Prof. Dr. Paul Lajbcygier, Seng Lee	
	7	Manufacturers-Retailers: The New Actor in the U.S. Furniture Industry. Characteristics and Implications for the Chinese Industry	Assis. Prof. Dr. Lidia Martínez Murillo	
	8	Deployment of Service Quality Characteristics	Shuki Dror	
	9	A Multilevel Comparative Assessment Approach to International Services Trade Competitiveness: The Case of Romania and Bulgaria	Ana Bobirca, Paul-Gabriel Miclaus	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Volker Koch**	Authors	Theme
Salon 10	1	Measuring Innovative and Entrepreneurial Networks Performance	Luís Farinha ,João J. Ferreira	**Social Science**
	2	Consumer Behavior and Knowledge on Organic Products in Thailand	Warunpun Kongsom Chaiwat Kongsom	
	3	Education of Purchasing Professionals in Austria: Competence Based View	Assis. Prof. Dr. Volker Koch	
	4	Developing an Audit Quality Model for an Emerging Market	Bita Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri	
	5	Determinants of Profitability in Indian Pharmaceutical Firms in the New Intellectual Property Rights Regime	Shilpi Tyagi D. K. Nauriyal	

	6	The Impact of Motivation, Trust, and National Cultural Differences on Knowledge Sharing within the Context of Electronic Mail	Assis. Prof. Dr. Said Abdullah Al Saifi	
	7	Improving the Management Systems of the Ownership Risks in Conditions of Transformation of the Russian Economy	Mikhail V. Khachaturyan	
	8	Understanding the Influence on Drivers' Recommendation and Review-Writing Behavior in the P2P Taxi Service	Ress. Assis. Liwen Hou	
	9	Relationship between Financial Reporting Transparency and Investment Efficiency: Evidence from Iran	Dr. Bita Mashayekhi Dr. Hamid Kalhornia	
	10	Modeling Salam Contract for Profit and Loss Sharing	Dchieche Amina, Aboulaich Rajae	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Dr. **Aynurə Əliyeva**	Authors	Theme
Salon 1	1	DEVELOPMENT OF THE STATE SOCIAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND ITS CONTEMPORARY LEGAL REGULATION	Aghamoghlanov Kamran Alovsat	
	2	EXAMINATION OF MINISTER OF JUSTICE, PROF. DR. HÜSEYİN AVNİ GÖKTÜRK'S POLITICAL LIFE AND HIS BOOKS	Dr. Ahmet Yusuf YILMAZ	
	3	PENSİYA YAŞININ HÜQUQİ TƏNZİMİ PROBLEMLƏRİ	Prof. Dr. ƏLİYEV MAYİS NƏBİ OĞLU	
	4	AHİM KARARLARI IŞIĞINDA ROMANLARIN EĞİTİM HİZMETİME ERİŞİMİ	Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	
	5	TÜRK HUKUKU BAĞLAMINDA ÖLÜLERİN HAKLARI VE ÖLÜLERİN DEFİN İŞLEMLERİNİN HUKUKİLİĞİ	Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	
	6	LAW EXPERT INVESTIGATIONS IN SUPREME COURT DECISIONS ON TAX OFFENSES	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖMERCİOĞLU	
	7	DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE GERÇEKLEŞEN SİBER SALDIRILARDAN TAŞIYANIN SORUMLULUĞU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Av. , MELİS GEDİKOĞLU Doç. Dr. , PELİN BOLAT	
	8	SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI	Ata Valiyev	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. Özcan IŞIK**	Authors	Theme
Salon 2	1	SESSİZ İSTİFA	Prof. Dr. MURAT TÜRK Doktora Öğrencisi, MUSTAFA İSMET BAŞBOĞA	
	2	ESG (ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM) PERFORMANSININ HİBRİD BİR MODELLE ANALİZİ: YAPI VE KREDİ BANKASI ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Özcan IŞIK	
	3	SİGORTA ŞİRKETLERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİ ANALİZİ	Doç. Dr. Özcan IŞIK	
	4	PUBLIC SUPPORTED SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN TOURISM: DOST AGENCY	Murad ALILI Tofig GULIYEV Najaf GASIMOV	
	5	TOURIST TYPOLOGY IN SPIRITUAL TOURISM: LITERATURE REVIEW	Hıjran RZAZADE Nijat ALIJANOV Farid ALIYEV Murad ALILI	
	6	SAĞLIK HİZMETLERİNDE ALGILANAN HİZMET KALİTESİ VE HASTA MEMNNUNİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Kâmil GÜNEŞ Doç. Dr. Buket BORA SEMİZ Dr. Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ	

	7	SAĞLIK KURUMLARINDA DİJİTAL PAZARLAMA: ÖZEL DAL MERKEZLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	Dr.Öğr. Üyesi, Tarık SEMİZ Doç.Dr, Buket BORA SEMİZ	
	8	THE RELATIONSHIP OF SECTORAL DEVELOPMENT AND EXTERNALITY IN REGIONAL CONTEXT	Res. Assist. Dr. Rahman AYDIN Assist. Prof. Dr. Serhat ALPAĞUT	
	9	X, Y VE Z KUŞAĞI İŞGÖRENLERİN MESLEKİ BAĞLILIK VE ÖZYETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Bil. Uzm. Emin KUZKAYA Doç. Dr. Eymen GÜREL Arş. Gör. İlay TİLKİ Doç. Bil. Uzm. İrem KILIÇ	
	10	TÜRKİYE BANKACILIK FAALİYETLERİNDE KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ROLÜ	SUNA SOYLU Prof. Dr. NAZİF ÇALIŞ	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğrt. Üyesi, Sevim AKGÜL**	Authors	Theme
Salon 3	1	AYDIN'DAKİ KADIN DERNEKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ	Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK Öğr.Gör.SAADET NİHAL COŞKUN	
	2	ÖRGÜTSEL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: AYDIN KADIN DERNEKLERİ	Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK	
	3	TÜRKİYE ELEKTRİK ENERJİSİ TALEP TAHMİNİ	Dr. Öğrt. Üyesi, Sevim AKGÜL	
	4	TÜRKİYE'DE ELEKTRİK TÜKETİMİNİN TALEP TAHMİNİ	Dr. Öğrt. Üyesi, Sevim AKGÜL	
	5	THE EFFECT OF CRITICAL SUCCESS FACTORS IN R&D PROJECTS ON TECHNOLOGY TRANSFER PERFORMANCE	Günay GENÇER	
	6	GÜVENLİ ŞEHİRLER ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ	
	7	EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DİSKRİMİNANT ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ	Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL	
	8	ARE WE READY FOR VIRTUAL MODELS?	Dr. Nihan TOMRİS KÜÇÜN Öğr. Gör. Dr. Kader EROL	
	9	TÜKETİCİLERİN PARALEL İTHALAT TEKNOLOJİK ÜRÜNLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE FARKLILIKLARIN ARAŞTIRILMASI	Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR Araş. Gör. Dr. Yaşar Numan AKSANYAR	
	10	ÜRÜN İNOVASYONUNUN PAZARLAMA PERFORMANSINA ETKİSİ: MOBİLYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR Onur GÖGERÇİN	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR**	Authors	Theme
Salon 4	1	THE MODERATING ROLE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CULTURE AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	ALAADDIN MOHAMMEDHASSAN	
	2	EXAMINATION OF THE GLASS CEILING PHENOMENON IN VARIOUS SECTORS IN THE WORLD AND IN TURKEY	Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatma Aleyna DÜZDEMİR Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande ÇETGİN Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşegül ARSLAN	
	3	FACTORS AFFECTING CONSUMERS' BEHAVIORAL INTENT TO GIG-BASED SERVICE APPLICATIONS	Dr. Öğr. Üyesi, AYŞE ERSOY YILDIRIM	

	4	ANADOLU HAYAT EMEKLİLİK ŞİRKETİNİN 2016-2021 PERFORMASININ LOPCOW, COCOSO VE MOOSRA YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR	
	5	İŞ BANKASININ 2010-2020 ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM (ESG) PERFORMANSININ İSTATİSTİKSEL VARYANS, ENTROPY VE ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR	
	6	DÜNYA TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜLKELERİN REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	ZEHRA YALNIZ Doç. Dr. FİGEN BÜYÜKAKIN Arş. Gör. SEDANUR DEMİR	
	7	A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF POWER DISTANCE AND SELF-EFFICACY	Dr. Öğr. Üyesi Emine KARAKAPLAN ÖZER	
	8	PATIENT EMPOWERMENT AND QUALITY OF LIFE IN SUSTAINABLE HEALTHCARE	Arş. Gör. Dr., MUHSİN TAN Prof. Dr. SAİT PATIR	
	9	YENGEÇLERİN GİZEMİ: "Fıçıdaki Yengeç Sendromu"	Nida Bengisu Torun Prof. Dr. İlhami Yücel	
	10	ENERJİ SEKTÖRÜNDE YEŞİL İŞLER KADIN İSTİHDAMINDA DEZAVANTAJA NEDEN OLUR MU?	Arş. Gör. Dr. HİLAL Tuğçe BAYAR TÜRÜKOĞLU	
	11	ADLİ MUHASEBENİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE BAĞIMSIZ DENETİM ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ömür BİNİCİ	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. Uğur Korkut PATA**	Authors	Theme
Salon 5	1	STRATEGİC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT AFTER COVID-19	Doç. Dr. DEVRİM VURAL YILMAZ	
	2	A NEW DIMENSION OF SUSTAINABILITY: GREEN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT	Doç. Dr. DEVRİM VURAL YILMAZ	
	3	ACTIVITY ANALYSIS OF COMPANIES OPERATING AT TEKNOPOLIS IN COOPERATION WITH UNIVERSITY INDUSTRY: A RESEARCH IN TEKNOPOLIS OF LAKES REGION	Dr. Zehra KILINÇ Doç. Dr. Oğuzhan ÇARIKÇI	
	4	ARE SHOCKS TO SECTORAL CARBON EMISSIONS TEMPORARY OR PERMANENT FOR TURKEY? AN EMPIRICAL ANALYSIS WITH STRUCTURAL BREAK UNIT ROOT TESTS	Doç. Dr. Uğur Korkut PATA Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN	
	5	EFFECT OF TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH ON ENVIRONMENTAL POLLUTION IN TURKIYE: EVIDENCE FROM FOURIER ADL APPROACH	Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN Doç. Dr. Uğur Korkut PATA	
	6	THE IMPORTANCE OF THE INTERNET AND ELECTRONIC MARKETING IN THE ECONOMIC SYSTEM FOR SUSTAINABILITY ON MANUFACTURERS AND CONSUMER	Ayşenur ERDİL	
	7	CUSTOMER-ORIENTED PRODUCTION AND MARKETING STRATEGY FOR THE SUSTAINABILITY OF THE BUSINESS	Ayşenur ERDİL	
	8	TÜRKİYE'DE BANKACILIK GELİŞİMİ İLE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi, TOLGA ERGÜN Dr. Öğr. Üyesi, YUSUF GÜNEYSU	
	9	MERKEZ BANKALARININ COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLEDİĞİ PARA POLİTİKALARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi, ZEYNEP KARAŞ	
	10	WHAT RESOURCES SHOULD HRM IMPROVE TO INCREASE THE EFFICIENCY OF REMOTE WORK?	Dr. Benan GÖK	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZSOY**	Authors	Theme
Sal on	1	THE RELATIONSHIP OF BRAND LOYALTY, BRAND TRUST, AND PERCEIVED BRAND VALUE OF GENERATION Y TO E-COMMERCE SITES	Dr. Öğr. Üyesi SEMA SARI Yüksek Lisans Öğrencisi RABİA MANİSA	

	2	INVESTİGATİON OF THE RELATİONSHİP BETWEEN MARKET CONCENTRATİON AND LOGİSTİCS PERFORMANCE İN THE FRAMEWORK OF DEVELOPİNG COUNTRİES WİTH THE PANEL VECTOR AUTOREGRESSİVE METHOD	ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	
	3	THE RELATİONSHİP BETWEEN FOREİGN TRADE VOLUME AND IMPORTED INFLATİON: THE CASE OF TURKEY	ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	
	4	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ BALKAN YERLEŞKESİ'NDE YAŞANAN SORUNLARIN NEDENLERİNİN ISHIKAWA DİYAGRAMI YARDIMIYLA ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZSOY	
	5	KATILIM BANKALARINDA DEVAM SİGORTALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Ömer İŞLER Dr. Öğr. Üyesi Yavuz DEMİRDÖĞEN	
	6	TÜRKİYE'DE COVID-19 VAKA SAYILARININ GECİKMESİ DAĞITILMIŞ OTOREGRESİF (ARDL) MODEL İLE İNCELENMESİ	Dr., GİZEM KAYA	
	7	DIFFERENTIATION, COMPETITION, AND SURVIVAL: COMPETITION THEORIES IN TERMS OF MARITIME TRANSPORTATION	Artun Tomatir	
	8	THE EFFECTS OF SOME SYNDROMES ENCOUNTERED IN WORKING LIFE ON FEMALE ACADEMICIANS	Merve AYDIN Doç. Dr. Aysun AYDIN	
	9	DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ ANALİZİ	Orhan EKİCİ Dr. Hakan GÜVENER Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN	
	10	GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ	Orhan EKİCİ Dr. Hakan GÜVENER Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN**	Authors	Theme
Salon 7	1	TÜRK VERGİ HUKUKUNDA YENİDEN DEĞERLEME ORANI UYGULAMASI	Öğr. Gör. Dr. AHMET İNNECİ	
	2	STATISTICAL ANALYSIS OF WOMEN'S LABOR PARTICIPATION IN TÜRKİYE	Doç. Dr. Sait BARDAKÇI Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN	
	3	URBAN FORTRESS MENTALITY AND EVALUATING GATED COMMUNITIES AND SHOPPING MALLS TOGETHER: A CONCEPTUAL APPROACH	Research Assistant ORÇUN ÇOBANGİL	
	4	THE EFFECT OF SOCIO-ECONOMIC VARIABLES ON RISK TOLERANCE IN FINANCIAL DECISION MAKING PROCESSES	Dr. Süleyman ELÇİ Dr. Mehmet Münip BABUR	
	5	CAPITAL ELITES	Dr. Mehmet Münip BABUR Dr. Süleyman ELÇİ	
	6	COVİD-19 PANDEMİSİNİN BANKA KARTLARI KULLANIMINA VE ONLİNE ALIŞVERİŞE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, ABDULMUTTALİP PİLATİN	
	7	THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE INCURRENCE AND ORGANIZATIONAL EXCLUSION: A REVIEW	Yüksek Lisans Öğrencisi Seda ÇETİNKAYA Doç. Dr. Zümrüt Hatun DEMİREL	
	8	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN DESTINATION MARKETING	Dr.Öğretim Üyesi, İbrahim Atilla KARATAŞ	
	9	SAĞLIK HİZMETLERİNİN DİJİTAL PAZARLAMASINDA BLOG KULLANIMI VE SEO UYUMLU İÇERİĞİN YERİ: ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME	GÜLŞAH GÖNÜLŞEN DOÇ. DR. TOLGA ŞENTÜRK	
	10	SÜRDÜRÜLEBİLİR AMBALAJIN KALİTE ALGISI VE SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ: BİR MODEL ÖNERİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Zahid Ecevit	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assist. Prof. Dr. Nil Konyalılar**	Authors	Theme

Salon 8	1	REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE AND FOREIGN TRADE RELATIONSHIP	Assist. Prof. Gizem VERGİLİ	
	2	ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİME ETKİLERİ	Doç.Dr. Hüseyin ŞENKAYAS Dr. Özden GÜRSOY	
	3	HOW DOES CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AFFECT CUSTOMERS' BEHAVIORS AGAINST A SERVICE FAILURE?	Res. Assist. Dr. Dr. Fuat Erol	
	4	INDIVIDUAL PENSION: ARE FINANCIAL INCENTIVES OR AUTOMATIC ENROLLMENT POLICY MORE EFFECTIVE?	Prof. Dr. HALİT YANIKKAYA ZEYNEP AKTAŞ KORAL Doç. Dr. S.HALUK ÇİTÇİ	
	5	TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜ PERFORMASININ ENTROPİ TEMELLİ TOPSİS YÖNTEMİYLE ANALİZİ	Res. Assist. İLKNUR KÜLEKÇİ	
	6	COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER	Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER	
	7	RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN YARATTIĞI KRİZİN SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER	
	8	THE EFFECT OF GREEN MANAGEMENT CONCEPTS ON BUSİNESS PERFORMANCE A RESEARCH İN THE AVİATİON SECTOR	Assist. Prof. Dr. Nil Konyalılar	
	9	HAVACILIKTA ÖRGÜTSEL İKLİM VE KRİZ YÖNETİMİ	Öğr. Gör. Ramis Onur ÖRÜK Prof.Dr. Ferhan ŞENGÜR	
	10	DESTİNASYON PAZARLAMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ	Assist. Prof. Dr. İbrahim Atilla KARATAŞ	
	11	KARANLIK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE YÖNETİCİYE DUYULAN GÜVEN İLE İLİŞKİSİ	Doç.Dr. Yunus ZENGİN Berna ÇİÇEK	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. İBRAHİM ARAP**	Authors	Theme
Salon 9	1	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED ON "KEY AUDIT ISSUES" IN TURKEY	Assist. Prof. Dr. SEÇİL ÖZTÜRK YÖNDEMLİ	
	2	CORPORATE REPUTATION AND CORPORATE REPUTATION PROTECTION POLICIES IN THE CRISIS MANAGEMENT PROCESS	Dr. Öğr. Üyesi, Handan BOYALI Doç. Dr., Yıldız ATMACA	
	3	DURUMSALLIK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA ORKESTRA ŞEFLİĞİ VE LİDERLİK TARZI	Assoc. Prof. Dr. İBRAHİM ARAP	
	4	YÖNETİM VE İŞLETME YAZININDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Selman KOBANOĞLU Dr. Ahmet ALP ÖZBALCI	
	5	Analysis Of Community Pharmacists Opinions About The Competency Models Of The Employees	Uzm. Murat BİNGÖL Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN	
	6	Evaluation of Physician-Patient Communication in Health Facilities in Terms of Quality and Factors Affecting Communication	Uzm. Gülşah AYDIN BULUT Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN	
	7	AKREDİTE ÜNİVERSİTELERİN KALİTE SÜREÇ PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ:2019-2021 DÖNEMİ	Öğr.Gör, Derya ÖZÇALIŞKAN Doç.Dr., Özlem YAŞAR UĞURLU Dr.Öğr.Üyesi,Orhan ECEMİŞ	
	8	Management in the Shadow of Artificial Intelligence: Society 6.0	Assist. Prof. Dr. Derya YÜCEL	
	9	The Role of Accounting Towards Net Zero	Prof. Dr. Rahmi YÜCEL	
	10	HAKLA İLİŞKİLER ARACI OLARAK PODCAST: TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERİN PODCAST YAYINLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME	Merve DOYURAN	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				

Salon no		Session Chair : Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER	Authors	Theme
Salon 10	1	ADAY ÇEVİRMENLERİN KARŞILAŞTIĞI ÇEVİRİ PROBLEMLERİNİN TESPİT VE SINIFLANDIRMASI	Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER	
	2	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SU TÜKETİM DAVRANIŞLARININ DEĞER KİMLİK AHLAKİ NORM MODELİ İLE AÇIKLANMASI	Dr. Hüseyin ATEŞ	
	3	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEMELLERİNDEN BİRİ OLAN ATIK BERTARAFININ SAĞLANMASINDA FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DAVRANIŞLARININ ANLAŞILMASI	Dr., Hüseyin ATEŞ	
	4	CUMHURİYET'İN İLK ON YILI İÇERİSİNDE YER ALAN "SEVİMLİ KIRAAT" (1929) İSİMLİ TÜRKÇE DERS KİTABININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. GİZEM TÜRE	
	5	EĞİTİM KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL USTALIK ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Samet KABAKKAYA	
	6	DOĞAYI TANIRKEN MATEMATİĞİ ÖĞRENİYORUM: TOHUMDAN FİDAN ELDE ETME SÜRECİNİN, PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ	MERVE TEKİN Doç. Dr., ZEYNEP YILDIZ	
	7	EXAMINATION OF MATHEMATICAL LANGUAGE USE OF PROSPECTIVE MATHEMATICS TEACHERS THROUGH GEOMETRIC SHAPES	Zeynep ÖZAYDIN Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Doç. Dr. Çiğdem ARSLAN	
	8	GRADE INFLATION: PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS	Assist. Prof. Dr. AYŞE TOKAÇ KAN	
	9	UNCOVERING PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS ABOUT HOW MORAL DEVELOPMENT OCCURS IN A CLASSROOM CONTEXT	Assist. Prof. Dr. AYŞE TOKAÇ KAN	
	10	ALTERNATİF DEĞERLENDİRME ÜZERİNE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Assist. Prof. Dr. Meryem KONU KADİRHANOĞULLARI Assist. Prof. Dr. Jale KALEMKUŞ	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III

Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Dr. Haya Y Alobaid**	Authors	Theme
Salon 1	1	Accounting Information Systems of Kuwaiti Companies: Obstacles and Barriers	Dr. Haya Y Alobaid	**Social Science**
	2	25 The Influence of Organisational Culture on the Implementation of Enterprise Resource Planning	Assis. Prof. Dr. Redha M. Elhuni	
	3	Planning a Supply Chain with Risk and Environmental Objectives	Ghanima Al-Sharrah Haitham M. Lababidi Yusuf I. Ali	
	4	An Improved GA to Address Integrated Formulation of Project Scheduling and Material Ordering with Discount Options	Babak H. Tabrizi Assis. Prof. Dr. Seyed Assis. Prof. Dr. Farid Ghaderi	
	5	Production and Market of Certified Organic Products in Thailand	Chaiwat Kongsom Vitoon Panyakul	
	6	Exploring the Role of Private Commercial Banks in Increasing Small and Medium Size Enterprises' Financial Accessibility in Developing Countries: A Study in Bangladesh	Khondokar Farid Ahmmed Robin Bown	
	7	Corporate Governance in Network Marketing Organizations: The Role of Ethics and CSR	Assis. Prof. Dr. Venugopal Kummamuru	
	8	Oman's Position in U.S. Tourists' Mind: The Use of Importance-Performance Analysis on Destination Attributes	Mohammed Gamil Montasser Angelo Battaglia	
	9	Human Resources Recruitment Defining Peculiarities of Students as Job Seekers	Assoc. Dr. O. Starineca	
	10	Need for Standardization of Manual Inspection in Small and Medium-Scale Manufacturing Industries	Adithya Nadig	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Safiyeh Khayati**	Authors	Theme
Salon 2	1	Post Earthquake Volunteer Learning That Build Up Caring Learning Communities	ASsoc. Prof. Naoki Okamura	**Social Science**
	2	Teachers' Awareness of the Significance of Lifelong Learning: A Case Study of Secondary School Teachers of Batna – Algeria	Bahloul Amel	
	3	Affirming Students' Attention and Perceptions on Prezi Presentation via Eye Tracking System	Mona Masood, Norshazlina Shaik Othman	
	4	The Potential Benefits of Multimedia Information Representation in Enhancing Students' Critical Thinking and History Reasoning	Ang Ling Weay Mona Masood	
	5	Effective Factors Increasing the Students' Interest in Mathematics in the Opinion of Mathematic Teachers of Zahedan	Assis. Prof. Dr. Safiyeh Khayati Dr. Ali Payan	
	6	Gender, Tutoring and Track in Egyptian Education	Eman Sh. Sayed Ray Langsten	
	7	Case Study: Linking Career Education to University Education in Japan	Kumiko Inagaki	
	8	Satisfaction on English Language Learning with Online System	Suwaree Yordchim, Toby J. Gibbs	
	9	Assessment of Master's Program in Technology	Phd. Niaz Latif, lecture Joy L. Colwell	
	10	Teacher Talk and Language Output	Assis. Prof. Dr. Haiyan Wang	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Pro Dr. Ahmed Alaoui**	Authors	Theme
Salon 3	*1*	Job Satisfaction of Midwives Working in Labor Ward of the Lady Dufferin Hospital: A Cross-Sectional Study	B. Muhammadani	**Social Science**
	2	Knowledge Transfer and the Translation of Technical Texts	Assoc. Pro Dr. Ahmed Alaoui	
	3	A Study of the Impact of Discrimination Experience on Life Satisfaction in Korean Women with Severe Disabilities	Soungwan Kim	
	4	The Influence of Islamic Arts on Omani Weaving Motifs	Dr. Zahra Ahmed Al-Zadjali	
	5	Music for Peace, a Model for Socialization	Mina Fenercioglu	
	6	Valuation of Green Commercial Office Building: A Preliminary Study of Malaysian Valuers' Insight	Tuti Haryati Jasimin Hishamuddin Mohd Ali	
	7	A Study of Behaviors in Using Social Networks of Corporate Personnel of Suan Sunandha Rajabhat University	Wipada Chiawchan	
	8	Impact of Health Sector Economic Reforms in Underdeveloped Countries	Haga Elimam	
	9	Variations and Fugue on an Ancient Taiwanese Music: The Art of Combining Taiwanese Traditional Music and Western Composition in Kuo Chih-Yuan's Piano Repertoire	Assis. Prof. Dr. Sheng Wei Hsu	
	10	De-commoditisation of Food: How Organic Farmers from the Madrid Region Reconnect Products and Places through Web Marketing	Assis. Prof. Dr. Salvatore Pinna	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Salman Iqbal**	Authors	Theme
Salon 4	1	Key Factors Influencing Individual Knowledge Capability in KIFs	Assis. Prof. Dr. Salman Iqbal	
	2	Corporate Philanthropy as a Source of Competitive Advantage	Mateusz Rak	
	3	The Impact of Brand Loyalty on Product Performance	Assis. Prof. Dr. Tanzeel bin Abdul Rauf Patker Saba Mateen	
	4	Influence of a Company's Dynamic Capabilities on Its Innovation Capabilities	Lovorka Galetic Zeljko Vukelic	
	5	85 A Hybrid Particle Swarm Optimization-Nelder- Mead Algorithm (PSO-NM) for Nelson-Siegel- Svensson Calibration	Sofia Ayouche Rachid Ellaia	

			Rajae Aboulaich	**Social Science**
	6	An Assessment on the Effect of Participation of Rural Woman on Sustainable Rural Water Supply in Yemen	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi	
	7	Armed Groups and Intra State Conflict: A Study on the Egyptian Case	Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz	
	8	Role of Leaders in Managing Employees' Dysfunctional Behavior at Workplace	Assis. Prof. Dr. Aya Maher Pakinam Youssef	
	9	An Analysis of Organoleptic Qualities of a Three-Course Menu from Moringa Leaves in Mubi, Adamawa State Nigeria	Rukaiya Suleiman Umar Annah Kwadu Medugu	
	10	Financial Statement Fraud: The Need for a Paradigm Shift to Forensic Accounting	Assis. Prof. Dr. Ifedapo Francis Awolowo	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Elke Mackensen**	Authors	Theme
Salon 5	*1*	A Project-Orientated Training Concept to Prepare Students for Systems Engineering Activities	Elke Mackensen	**Social Science**
	2	Websites for Hypothesis Testing	František Mošna	
	3	Applying Multiple Intelligences to Teach Buddhist Doctrines in a Classroom	Phalaunnaphat Siriwongs	
	4	The Implementation of Self-Determination Theory on the Opportunities and Challenges for Blended e-Learning in Motivating Egyptian Logistic Learners	Aisha Tarek Noour Nick Hubbard	
	5	Homogeneous and Heterogeneous Catalysis: Teachings of the Thermal Energy and Power Engineering Course	Assis. Prof. Dr. Junjie Chen	
	6	Development of Multimedia Learning Application for Mastery Learning Style: A Graduated Difficulty Strategy	Nur Azlina Mohamed Mokmin, Mona Masood	
	7	How to Use E-Learning to Increase Job Satisfaction in Large Commercial Bank in Bangkok	Teerada Apibunyopas Nithinant Thammakoranonta	
	8	Practices of Self-Directed Professional Development of Teachers in South African Public Schools	Assis. Prof. Dr. Rosaline Govender	
	9	Teachers and Learners Perceptions on the Impact of Different Test Procedures on Reading: A Case Study	Ress. Assis. Bahloul Amel	
	10	The Effective of Classroom Management on Nurturing	Barzan Hadi Hama Karim	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assos. Prof. Dr. Oon-Seng Tan**	Authors	Theme
Salon 6	*1*	Investigating Mental Workload of VR Training versus Serious Game Training on Shoot Operation Training	Ta-Min Hung Tien-Lung Sun	**Social Science**
	2	Dynamic of Aggressive Behavior at the Context of Reflective Process	Elena Chernyshkova	
	3	How Does Psychoanalysis Help in Reconstructing Political Thought? An Exercise of Interpretation	Assis. Prof. Dr. Subramaniam Chandran	
	4	Problem-based Learning Approach to Human Computer Interaction	Assos. Prof. Dr. Oon-Seng Tan	
	5	The Strange Relationship between Literacy and Well-Being: The Results of an International Survey with Special Focus on Italy	Federica Cornali	
	6	Curriculum and Sex-specific Differences in Academic Stress Arising from Perceived Expectations	Glenn M. Calaguas	
	7	Aligning IS Development with Users- Work Habits	Assis. Prof. Dr. Abbas Moshref Razavi Rodina Ahmad	
	8	Exploration of Autistic Children using Case Based Reasoning System with Cognitive Map	Ebtehal Alawi Alsaggaf Shehab A. Gamalel-Din	
	9	Organization as System, Psychic Dynamism as Equilibration: A Conceptualization	Assis. Prof. Dr. Abbas Moshref Razavi Rodina Ahmad	
	10	How Valid Are Our Language Test Interpretations? A Demonstrative Example	Masoud Saeedi Shirin Rahimi Kazerooni Vahid Parvaresh	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Tereza Dolečková**	Authors	Theme
Salon 7	1	Customer Adoption and Attitudes in Mobile Banking in Sri Lanka	Prasansha Kumari	**Social Science**
	2	A Study of Student Satisfaction of the Suan Sunandha Rajabhat University Radio Station	Prapoj Na Bangchang	
	3	The Service Appraisal of Soldiers of the Army of the Czech Republic in the Context of Personal Expenses	Prof. Dr. Tereza Dolečková	
	4	Peculiarities of Implementation of Branding Principles	Maia Seturi	
	5	Market Segmentation and Conjoint Analysis for Apple Family Design	Abbas Al-Refaie, Nour Bata	
	6	The Role of Emotions in the Consumer: Theoretical Review and Analysis of Components	Mikel Alonso López	
	7	Recent Advances and Challenges in the Catalytic Combustion at Micro-Scales	Junjie Chen, Deguang Xu	
	8	Usage of Military Spending, Debt Servicing and Growth for Dealing with Emergency Plan of Indian External Debt	Assis. Prof. Dr. Sahbi Farhani	
	9	The Relationship between Military Expenditure, Military Personnel, Economic Growth, and the Environment	El Harbi Sana Ben Afia Neila	
	10	Studying the Influence of Logistics on Organizational Performance through a Supply Chain Strategy: Case Study in Goldiran Electronics Co.	Assis. Prof. Dr. Ali Hajiesmaeili Dr. Mehdi Rahimi Dr. Ehsan Jaberi Amir Abbas Hosseini	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Osagiede Mercy Afe**	Authors	Theme
Salon 8	*1*	Mobile Collaboration Learning Technique on Students in Developing Nations	Amah Nnachi Lofty, Oyefeso Olufemi Ibiam Udu Ama	**Social Science**
	2	Complexity Leadership and Knowledge Management in Higher Education	Assis. Prof. Dr. Prabhakar Venugopal Gantasala	
	3	Focusing on the Utilization of Information and Communication Technology for Improving Children's Potentials in Science: Challenges for Sustainable Development in Nigeria	Osagiede Mercy Afe	
	4	Transnational Higher Education: Developing a Transnational Student Success 'Signature' for Pre-Clinical Medical Students – An Action Research Project	W. Maddison	
	5	Collaborative Team Work in Higher Education: A Case Study	Swapna Bhargavi Gantasala	
	6	Transformation of Kosovo Education from Traditional into Modern 1999-2012	Bekim Avdiaj	
	7	Remedying Students' Misconceptions in Learning of Chemical Bonding and Spontaneity through Intervention Discussion Learning Model (IDLM)	Ihuarulam Ambrose Ikenna	
	8	Knowledge and Information Sharing in the Opinion of the Polish Academic Community	Dr. Marzena Świgoń	
	9	Customization of Moodle Open Source LMS for Tanzania Secondary Schools' Use	Assis. Prof. Dr. Ellen. A. Kalinga	
	10	The Influence of Gender on Job-Competencies Requirements of Chemical-Based Industries and Undergraduate-Competencies Acquisition of Chemists in South West, Nigeria	Rachael Olatoun Okunuga	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Soungwan Kim**	Authors	Theme
Salon 9	*1*	Factors Underlying the Digital Divide for Disabled People: Focus on a Korean Case Study	Assis. Prof. Dr. Soungwan Kim	
	2	Mikrophonie I (1964) by Karlheinz Stockhausen - Between Idea and Auditory Image	Justyna Humięcka-Jakubowska	
	3	A Framework for the Evaluation of Infrastructures' Serviceability	Kyonghoon Kim, Wonyoung Park	

			Taeil Park	**Social Science**
	4	Participatory Democracy to the Contemporary Problems of Polish Social Policy	Agnieszka Szczudlińska-Kanoś	
	5	The Interpretation of World Order by Epistemic Communities in Security Studies	Dr. Gabriel A. Orozco	
	6	Mikrophonie I (1964) by Karlheinz Stockhausen - Between Idea and Auditory Image	Justyna Humięcka-Jakubowska	
	7	The Phatic Function and the Socializing Element of Personal Blogs	Emelia Noronha Milind Malshe	
	8	17 The Use of Appeals in Green Printed Advertisements: A Case of Product Orientation and Organizational Image Orientation Ads	Chutima Ruanguttamanun	
	9	Human Resource Development Strategy in Automotive Industry (Eco-Car) for ASEAN Hub	Assoc. Prof. Phichak Phutrakhul	
	10	Forms of Promotion and Dissemination of Traditional Local Wisdom: Creating Occupations among the Elderly in Noanmueng Community, Muang Sub-District, Baan Doong District, Udonthani Province	Assis. Prof. Dr. Pennapa Palapin	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Ibrahim Dauda Adagye**	Authors	Theme
Salon 10	1	Upon Further Reflection: More on the History, Tripartite Role, and Challenges of the Professoriate	Jeffrey R. Mueller	**Social Science**
	2	Effective Internal Control System in the Nasarawa State Tertiary Educational Institutions for Efficiency: A Case of Nasarawa State Polytechnic, Lafia	Assis. Prof. Dr. Ibrahim Dauda Adagye	
	3	Instruction and Learning Design Consideration for the Development of Mobile Learning Application	M. Sarrab, M. Elbasir	
	4	An Innovative Approach to Improve Skills of Students in Qatar University Spending in Virtual Class through Learning Management System	Mohammad Shahid Jamil Mohamed Chabi	
	5	The Effects of Applying Linguistic Principles and Teaching Techniques in Teaching English at Secondary School in Thailand	Wannakarn Likitrattanaporn	
	6	Integrated Education at Jazan University: Budding Hope for Employability	Jayanthi Rajendran	
	7	Developing Leadership and Teamwork Skills of Pre-Service Teacher through Learning Camp	Sirimanee Banjong	
	8	Web Application for Evaluating Tests in Distance Learning Systems	Bogdan Walek Dr. Vladimir Bradac Phd. Can. Radim Farana	
	9	Cooperative Learning: A Case Study on Teamwork through Community Service Project	Priyadharshini Ahrumugam	
	10	Challenges and Opportunities of Utilization of Social Media by Business Education Students in Nigeria Universities	Assis. Prof. Dr. Titus Amodu Umoru	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Farzana Islam**	Authors	Theme
Salon 11	1	Angiographic Evaluation of ETT (Treadmill) Positive Patients in a Tertiary Care Hospital of Bangladesh	Syed Dawood Md. Taimur, Saidur Rahman Khan, Farzana Islam	**Applied Science**
	2	Protective Effect of Saponin Extract from the Root of Garcinia kola (Bitter kola) against Paracetamol- Induced Hepatotoxicity in Albino Rats	Yemisi Rufina Alli Smith, Isaac Gbadura Adanlawo	
	3	Evaluation of Salivary Nickel Level during Orthodontic Treatment	Mudafara S. Bengleil, Juma M. Orfi, Iman Abdelgader	
	4	A Study of Cardio Pulmonary Changes during Upper Gastrointestinal Endoscopy	Sharan Badiger, Prema T. Akkasaligar, P. Amith Kumar	
	5	The Role of Identifications in Women Psychopathology	Mary Gouva, Elena Dragioti, Evangelia Kotrsotsiou	
	6	A Review of Pharmacological Prevention of Peri-and Post-Procedural Myocardial Injury after Percutaneous Coronary Intervention	Assis. Prof. Dr. Syed Dawood Md. Taimur, Md. Prof. Dr. Hasanur Rahman,	

			Syeda Fahmida Afrin, Farzana Islam	
	7	An Empirical Mode Decomposition Based Method for Action Potential Detection in Neural Raw Data	Sajjad Farashi, Assoc. Prof. Dr. Mohammadjavad Abolhassani, Mostafa Taghavi Kani	
	8	The Origin, Diffusion and a Comparison of Ordinary Differential Equations Numerical Solutions Used by SIR Model in Order to Predict SARS-CoV-2 in Nordic Countries	Assis. Prof. Dr. Gleda Kutrolli, Assis. Prof. Dr. Maksi Kutrolli, Etjon Meco	
	9	Tuberculosis Modelling Using Bio-PEPA Approach	Dalila Hamami, Baghdad Atmani	
	10	Possible Role of Polyamine on Tumor Spread after Surgical Trauma	prof. Dr. Kuniyasu Soda	

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

December 24- 25, 2022 – Izmir

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I

Meeting ID: 865 1310 5022 **Passcode: 24251222**

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE	Authors	Theme
Salon 1	1	ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE YEREL BASIN YOLUYLA TARİH VE TOPLUMUN KURGULANIŞI: VAN YEREL BASINI ÖRNEĞİ	Öğr. Gör.,Ergin SARI Doç. Dr.Ömer ALANKA	
	2	2000 SONRASI TÜRK KORKU FİLMLERİNDE MİTOLOJİK TEMSİLLER	Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE	
	3	PATRİARKAL YARGILAMANIN VE ADALETİN METAFORU OLARAK GÜNDÜZ KUŞAĞI REALITY TV PROGRAMLARI	Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE	
	4	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NİN SOSYAL MEDYA İLETİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr.Gör.Dr. Nazif Kutay ERDEN	
	5	MÜZİK VE GÜZEL SANATLARDA SEYİRCİ İLE ETKİLİ İLETİŞİM	Öğr.Gör.Dr.Nazif Kutay ERDEN	
	6	ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE KAMU FARKINDALIĞI OLUŞTURAN KAMPANYALARIN ROLÜ	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	
	7	KUŞAKLAR VE TÜKETİM ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	
	8	SOSYAL MEDYA KONULU LİSANSÜSTÜ YAZININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SICAK NOKTALAR, SINIRLAR VE GELECEKTEKİ EĞİLİMLER	Doç. Dr. HACER AKER ÇİSEM ÇOMRUK	
	9	SİNEMA ALANINDA YAZILMIŞ YEŞİLÇAM KONULU TEZLERİN (1999-2022) BİBLİYOMETRİK PROFİLİ	Doç. Dr. HACER AKER ALİYENUR YEL	
	10	MEDYADA ATAERKİL PAZARLIK: YALI ÇAPKINI DİZİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ	Araş.Gör Beste Elveren Arı	
	11	FARKLI MEDYA PLATFORMLARINDA POPÜLER KÜLTÜR ÜRETİMİ: TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI ÖRNEĞİ	Deniz Keba Ekinci Şefika Yurdakul Saygılı	
	12	THE HISTORY OF COSTUME DESIGN IN TURKISH CINEMA	Dr. Öğr. Üyesi. Burcu Dabak Özdemir	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	Authors	Theme
Salon 2	1	[In]DISCIPLINE in EDUCATION	Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	
	2	A REVIEW OF ACADEMIC LITERACY SKILLS OF THE 21st CENTURY	Öğr., Hakan İBİLİ Prof. Dr., Mehmet ÖZBAŞ	
	3	"MÜZİKSEL İŞİTME OKUMA VE YAZMA EĞİTİMİ" ALANINDA YAPILAN ULUSAL VE ULUSLARARASI TEZLERİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Ersan ÇİFTÇİ Derya YAZICI	

	4	ÜNİVERSİTELİ GENÇ KIZLARDA PREMENSTRÜEL SENDROM BELİRTİLERİNİN CİNSEL İŞLEV VE ÇOCUKLUK TRAVMALARI İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande Özkan Dr. Öğr. Üyesi, Özlem ŞENER	
	5	STUDENTS ASSESSMENT OF ONLINE EDUCATION DURING THE COVID-19 EPIDEMIC	Zohaib Hassan Sain	
	6	FİZİKSEL MODELLER YARDIMIYLA SINIF ÖĞRETMENLERİNE TEMEL ASTRONOMİ KONULARININ ÖĞRETİMİ	Yunus ERİŞGİN Prof. Dr. Hüseyin KALKAN	
	7	COMICS AND SKILL TRAINING	Mucahit POYRAZ	
	8	COMIC AND EMPATHY SKILLS: HISTORICAL EMPATHY	Mucahit POYRAZ	
	9	ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ PROBLEM ÇÖZME VE KURMA PERFORMANSLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Assist. Prof. Dr. MERVE ÖZKAYA	
	10	EXAMINATION OF MENTORING APPLICATION WITH GIFTED STUDENTS	Dr, Fatma Özge ÇAVUŞ	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	Authors	Theme
Salon 3	1	DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL VE BELİRSİZLİĞİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME	Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	
	2	DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA SÖZ, SÖZCÜK VE CÜMLE ZITLIĞININ TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME	Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	
	3	DANS EDEN ON İKİ PRENSES	AYŞE İZCİ	
	4	TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARINDA ZEKİ VELİDÎ TOGAN KÜTÜPHANESİ	Arş. Gör. Dr. , NURAY TAMİR	
	5	ÂŞIK DERTLİ POLAT'IN NASİHAT KONULU ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Arş. Gör. Dr. ESRA TARHAN	
	6	CORRECTIONS ON TARAMA DICTIONARY	Arş. Gör. Hülya ERGENE	
	7	BİR KENTLE ÖZDEŞLEŞEN ROMAN: O/HAKKÂRİ'DE BİR MEVSİM	Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ	
	8	NEDİM GÜRSEL'İN ANLATISINDA PARİS VE İSTANBUL	Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ	
	9	SABAHATTİN ALİ HİKÂYELERİNDE TEMEL ÇATIŞMALAR	YAREN EZGİ ŞEN	
	10	BİR EDEBÎ ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK: NAZIM HİKMET PUTLARI MI YIKTI, POT MU KIRDI?	Assoc. Prof. Dr. Canan OLPAK KOÇ	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Merve YILDIRIM	Authors	Theme
Salon 4	1	CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF STRIPED TEXTILES IN MODERN TURKISH INTERIOR DESIGN	İLGİ SELEN ŞAHİN YAREN ÖZBENT Prof. Dr. DENİZ HASIRCI	
	2	MODERN TURKISH SCULPTORS AND THEIR FURNITURE DESIGN: A COMPARISON OF APPROACHES	SILA KİRAS GÖNÜL BUĞSE GÜLLER Prof. Dr. DENİZ HASIRCI	
	3	PHOTOREALISM IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING AND THE WORKS OF TANER CEYLAN	AHMET GÖKTUĞ KILIÇ	
	4	Color Perception in Digital Game Design	Dr. Öğr. Üyesi Merve Karaman	
	5	THE STYATIONISM MOVEMENT AND CONTEMPORARY ART	Assoc. Prof. Dr. Merve YILDIRIM	
	6	ARCHITECTURAL DETAILED MOTIFS IN TURKISH TILE ART	Dr. Instructor See. Eda DEMIR TOSUNOGLU	
	7	DEPICTIONS OF "FLOWER VASE" IN OTTOMAN PERIOD TILES	Dr. Instructor See. Eda DEMIR TOSUNOGLU	
	8	LAUGHING AT PAIN OR LAUGHING WITH PAIN: DARK HUMOUR IN TURKISH THEATRE	Ph. D. Research Assistant Yunus Emre GÜMÜŞ	
	9	OP ART AKIMININ MODERN DESENLERİNİN DİJİTAL BASKI UYGULAMALARI	Assist. Prof. Dr. HÜSEYİN ÖZDEMİR HATİCE HİLAL AKAY	

	10	REALISM AND SYMBOLSIM IN ART: THE EXPRESSIONISM DEBATE	Eylem YILDIZER	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assist. Prof. Dr. Emre EKİNCİ**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	2002 SONRASI DÖNEMDE MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE AÇIKLARI VE FİNANSMANININ ANALİZİ	NİHAN DEMİR Prof. Dr. YAŞAR UYSAL	
	2	GREEN BUDGETING AND APPLICABILITY	Dr.Öğr.Üyesi, İrem ERASA AKÇA	
	3	CITIZEN FOCUSED BUDGET: EVALUATION WITHIN THE SCOPE OF FINANCIAL TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY	Assist. Prof. Dr. İREM ERASA AKÇA Res. Assist. MEHMET FATİH ÇAPANOĞLU	
	4	DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ	Perihan Tabur Doç. Dr. Harun Şahin	
	5	KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMI PERSPEKTİFİNDEN KIRSAL DİRENÇLİLİK KAVRAMINI ANLAMLANDIRMAK	Assist. Prof. Dr. Emre EKİNCİ	
	6	BİLGE KRAL ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI, LİDERLİĞİ VE İLİM DÜNYASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT	
	7	15 TEMMUZ DARBE GIRIŞIMI SONRASI ORDUNUN KONTROLÜ SORUNU	Dr. Öğr. Üyesi, MÜCAHİT AVCI	
	8	VERGİNİN TARİHİ GELİŞİMİ ve GEÇMİŞTE ALINAN BAZI İLGİNÇ VERGİLERİN TOPLUMA YANSIMALARI	Araş. Gör. Dr. TUBA GEZER	
	9	SİYASET BİLİMİNDE YENİ PERSPEKTİFLER: SİYASAL İLETİŞİMDE ve SEÇİM KAMPANYALARINDA 'NÖROPOLİTİKA' BİR ANALİZ MODELİ OLABİLİR Mİ?	Dr. Emre AYDİLEK	
	10	ZORLU SİYASA PROBLEMİ OLARAK COVİD-19 PANDEMİSİNİN KAMU SEKTÖRÜNDE İŞBİRLİKÇİ YÖNETİŞİME ETKİSİ	Arş. Gör. Dr., F. BURAK YERLİKAYA	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	SOME INTEGRAL TYPE FIXED-CIRCLE RESULTS	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ	
	2	FIXED-CIRCLE RESULTS ON G-METRIC AND S-METRIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN	
	3	ASYMPTOTIC STABILITY OF AN IMPULSIVE HUANG-LI FINANCIAL MODEL	Dr. Nur CENGİZ Prof. Dr. Duygu ARUĞASLAN ÇİNÇİN	
	4	UNIFORM ASYMPTOTIC STABILITY OF A HIGHER ORDER DIFFERENTIAL EQUATION WITH GENERALIZED PIECEWISE CONSTANT ARGUMENT	Dr. Nur CENGİZ Prof. Dr. Duygu ARUĞASLAN ÇİNÇİN	
	5	İKİ DEĞİŞKENLİ MAXIMUM ÇARPIM TİPİ BERSTEIN-STANCU OPERATÖRÜ	Prof. Dr. Sevilay KIRCI SERENBAY Ayşe Kübra BİNMAR	
	6	SOME FIXED-ELLIPSE RESULTS ON Sb -METRIC SPACES	Research Asistant Dr. HÜLYA AYTİMUR	
	7	NEW FIXED-HYPERBOLA THEOREMS VIA DIFFERENT CONTRACTIONS	Research Asistant Dr. HÜLYA AYTİMUR	
	8	TANGENT SURFACES OF ADJOINT CURVES IN EUCLIDEAN 3-SPACES	Dr. GÜL UĞUR KAYMANLI Prof. Dr. TALAT KÖRPINAR	
	9	CANAL SURFACES WITH FLC-FRAME IN 3-DIMENSIONAL EUCLIDEAN SPACES	Dr. GÜL UĞUR KAYMANLI	
	10	A SUBORDINATION RESULT FOR SOME SUBCLASSES OF ANALYTIC FUNCTIONS INVOLVING THE GENERALIZED k-MITTAG-LEFFLER FUNCTIONS	Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY	

	11	A NEW SUBCLASS OF BI-UNIVALENT FUNCTIONS CONNECTED WITH THE MILLER-ROSS-TYPE POISSON DISTRIBUTION BASED UPON EINSTEIN FUNCTION	Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc.Prof. Dr. Ramazan İLGÜN**	**Authors**	**Theme**
Salon 7	1	IS THIAMETHOXAM AN OXIDATIVE STRESSOR?: ROS LEVEL IN ZEBRAFISH LARVAE INCREASES WITH THE EFFECT OF THIAMETHOXAM	Dr. Öğr Üyesi, Mine KÖKTÜRK Dr., Ekrem SULUKAN	
	2	MORPHOLOGICAL EVALUATIONS ON FUNCTIONAL ANATOMY OF SINUS INTERDIGITALIS IN SHEEP FOOT ANATOMY	Assoc.Prof. Dr. Ramazan İLGÜN	
	3	EFFECT OF OVARIECTOMY ON MALONDIALDEHYDE AND GLUTATHIONE IN SUBSTANTIA NIGRA TISSUE	Doç. Dr. Mustafa MAKAV Doç. Dr. Mushap KURU Doç. Dr. Hüseyin Avni EROĞLU	
	4	HİSTOPATHOLOGİCAL EXAMİNATİON OF CARDİAC TİSSUE DAMAGE AND EVALUATİON OF SOME BLOOD PARAMETERS İN CARDİOTOXİCİTY CAUSED BY 5-FU İN RATS	Dr. Merve ÖZTÜRK Dr. Yasin ÖZTÜRK Dr.Muhammet Bahaeddin DÖRTBUDAK	
	5	EVALUATION OF THE LENGTH-WEIGHT AND LENGTH-LENGTH RELATIONSHIPS OF Carassius gibelio POPULATION INHABITING ENGIZ STREAM (SAMSUN, TURKEY)	CEREN ÇETİN Prof. Dr. SAVAŞ YILMAZ Dr. SEMRA SAYGIN Dr. MELEK ÖZPİÇAK	
	6	THE PREVALENCE OF LARVAL FORMS OF DICROCOELID TREMATODES IN LAND SNAILS “Helix lucorum” COLLECTED FROM IĞDIR, TURKEY	Asst. Prof. Ahmet Hakan UNLU	
	7	OKSİTETRASİKLİN UYGULANAN RATLARDA BAZİ KAN PARAMETRELERİ ÜZERİNE BORİK ASİDİN ETKİLERİ	Buket Fidancı Prof. Dr. Miyase Çınar Arş. Gör. Ali Şenol	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr.Öğr.Üyesi Melih ÜRKMEZ**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	The EFFECT of LACTICASEIBACILLUS RHAMNOSUS GG on SERUM OSTEOCALCIN, INSULIN and INTERLEUKIN-6 LEVELS in HEALTHY MALE RATS	Dr. Ersin BEYAZÇİÇEK Dr. Özge BEYAZÇİÇEK	
	2	ANALYSIS OF ANATOMY LABORATORY IN TERMS OF MICROBIOLOGICAL CONTAMINATION	Res. Assist. Yusuf Seçgin Assoc. Prof. Dr. Şeyma Toy Prof. Dr. Hasan Solmaz Specialist Dr. Erhan Başar	
	3	DETERMINATION OF GENDER BY MACHINE LEARNING ALGORITHMS, THROUGH USING CRANIOCERVICAL JUNCTION PARAMETERS AND DIMENSIONS OF THE CERVICAL SPINAL CANAL	Asst. Prof. Dr. Gamze Taşkın Şenol Prof. Dr. İbrahim Kürtül Abdullah Ray Gülçin Ahmetoğlu Res. Assist. Yusuf Seçgin Assoc. Prof. Dr. Zülal Öner	
	4	FACTORS RELATED TO HEALTH EXPENDITURES IN TÜRKİYE: EVIDENCE FROM COINTEGRATION ANALYSIS	PhD, CANAN GÜLCAN	
	5	EVALUATION OF PEDIATRIC PATIENTS PRESENTING TO THE 2ND LEVEL EMERGENCY DEPARTMENT	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Kıyak Doç. Dr. Süha Serin Doç. Dr. Bahadır Çağlar	
	6	KÖK HÜCRE UYGULAMALARI OSTEOARTRİT TEDAVİSİNDE BAŞARILI MIDIR?	Assoc. Prof. Dr. Fatih Kar	
	7	NÖRODEJENERATİF HASTALIKLARIN ENTROPİ TABANLI ÖZNİTELİK KULLANILARAK MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİYLE SINIFLANDIRILMASI	DİLARA ARAPOĞLU PROF DR, ERSOY ÖZ	
	8	BAŞARILI EMZİRMEDE EBELİK FAKTÖRLERİ: POSTPARTUM İLK 6 AY	Dr. Öğr. Üyesi, ESRA SABANCI BARANSEL BÜŞRA İKİKAT BİRGÜL EKİCİ İLKNUR OSKAY	

	9	YENİ AÇILAN KALP MERKEZİNDE 1 YILLIK ASENDAN AORT CERRAHİSİ SONUÇLARI	Dr.Öğr.Üyesi Melih ÜRKMEZ	
	10	ESSENTIAL OILS AND CARVACROL COMBINATION FOR DISINFECTION OF ROOM AIR	Dr., AYŞEGÜL HOŞ AYŞE İNCİ	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. KAPTANIDERYA TAYFUR**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	AKUT LÖSEMİLERDE YENİ NESİL DİZİLEME (YND) YÖNTEMİ İLE TESPİT EDİLEN MUTASYONLARIN DAĞILIMLARI	Biyolog Kübra YILDIZ KAYACI Dr. Öğrt. Üyesi Seda EREN KESKİN Prof. Dr. Hakan Savlı Prof. Dr. Abdullah HACİHANİFİOĞLU Doç. Dr. Naci ÇİNE Uzm. Biyolog Buket DOĞRUOĞLU Uzm. Biyolog Zeynep İLKAY Biyolog Işıl AKALIN YILDIRIM	
	2	YENİ AÇILAN KALP MERKEZİNDE ABDOMİNAL AORT ANEVRİZMASININ ENDOVASKÜLER YÖNTEMLE TEDAVİSİNDE 1 YILLIK TECRÜBEMİZ	Assoc. Prof. Dr. KAPTANIDERYA TAYFUR	
	3	RETROSPECTIVE EVALUATION OF THE EFFICACY OF TWO DIFFERENT DEXAMETHASONE DOSES IN ARDS PATIENTS FOLLOWED IN COVID-19 INTENSIVE CARE UNIT	Uzm. Dr. MERVE YAMAN Öğr. Gör. Dr. MURAT EMRE TOKUR Prof. Dr. CANAN BALCI	
	4	DOES REDUCTION TO PEDIATRIC TORUS FRACTURES EFFECT ON PAIN DURATION?	Asistant Professor Taner Alıç, Research Asistant Onur Afacan, Research Asistant Murat Okan Demirezen	
	5	OUR RESULTS OF APPLICATION OF ZIPTIGHT IN ACROMIOCLAVICULAR JOINT SEPARATIONS	Dr. Öğr. Üyesi Taner Alıç Arş. Gör. Salih Çimen Arş. Gör. Muhammet Zeki Bakal	
	6	ERUCIC ACID POTENTIATE ANTITUMOR, APOPTOTIC, AND OXIDANT ACTIONS OF CISPLATIN VIA THE STIMULATION OF TRPM2 CHANNEL IN COLON TUMOR CELLS	Aysenur Nazıroğlu Ahmet Çarhan	
	7	COMPARISON OF THE EFFECT OF HEGU POINT ICE MASSAGE AND MUSIC ON PAIN AND COMFORT LEVELS IN DYSMENORRHEA	Arş. Gör. Dr. Sevgi PAKİŞ ÇETİN Doç. Dr. Kıvan ÇEVİK KAYA	
	8	COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE DERMATOLOJİ POLİKLİNİĞİNE YAPILAN BAŞVURULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR RETROSPEKTİF ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi Aslı KURTGÖZ Dr. Öğr. Üyesi Zehra İNCEDAL SONKAYA Öğr. Gör. Dr. Selin KESKİN KIZILTEPE	
	9	SEPSİSTE NÜTRİSYONEL MÜDAHALELER	AYŞE KIRANLIOGLU Doç. Dr. AYŞE GÜNEŞ BAYIR	
	10	INVESTIGATION OF WHETHER ACHILLEA BIEBERSTEINII EXTRACT CROSS-TALK WITH UPR TRANSCRIPTION FACTORS IN ER STRESS PATHWAY ON EPENDYMOMA (NF-KB +) BRAIN CANCERS	Assist.Prof. Serkan KÜÇÇÜKTÜRK Assist.Prof. Tuğçe DURAN Lecturer Dr. Mehmet Ali KARASELEK	
	11	CİNSEL İŞLEV BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE YAKLAŞIM	Öğr. Gör. Esra KARABULUT Doç. Dr. Birgül ÖZKAN	
	12	FARKLI GRUPLARDA PSİKOSOSYAL YÖNLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Öğr. Gör. Esra KARABULUT Öğr. Gör. Fatma BOĞAN Uzm. Hemşire Sevgi KESKİN Doç. Dr. Birgül ÖZKAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Diren ÇAKMAK**	**Authors**	**Theme**
Salon 10	1	INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (INGO) ROLES IN CYBER DIPLOMACY	Dr. Nabat Garakhanova	
	2	TÜRKİYE'NİN SAHRA ALTI AFRİKA'DA ARTAN VARLIĞI: SİVİL TOPLUM ÖRNEKLİĞİ	Dr. Ahmet Emin Dağ	
	3	A STUDY ON GASTRODIPLOMACY INVESTMENTS AND THEIR EFFECTS AS A SOFT POWER TOOL	Umut KARADUMAN Prof. Dr. Atilla AKBABA	
	4	TÜRKİYE'NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GEÇ GİRİŞİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE TÜRK BASINININ BUNA KARŞI PROPAGANDASI	Dr. Sacit Yarımoğlu	
	5	DISCOURSES AND POLICIES REGARDING WOMEN'S ISSUES IN POLITICAL PARTY WEBSITES IN JAPAN	HACER ELMACI	
	6	BEING A JOURNALIST IN THE GAZA STRIP AND ANTISEMITISM	Assoc. Prof. Dr. Diren ÇAKMAK	
	7	ISRAEL'S WAR ON TERROR : OPERATION QIBYA	Assoc. Prof. Dr. Diren ÇAKMAK	
	8	TÜRK TOPLUMUNUN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BAKIŞI: YAŞ DEĞİŞKENİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA	Assist. Prof. Dr. Serkan GÜNDOĞDU Assoc. Prof. Dr. İsmail DURSUNOĞLU	
	9	21ST CENTURY CHINESE MARITIME STRATEGY: A MILITARY AND ECONOMIC PROJECTION IN SEA POWER	Assist. Prof. Dr. Eda TUTAK	
	10	DEVELOPMENT OF ANTI-TERRORISM COOPERATION IN EUROPE AND DEFICIENCIES IN THE FIGHT AGAINST RELIGIOUSLY-MOTIVATED TERRORIST GROUPS	Assoc. Prof. Dr. Sezgin Kaya	
	11	COVİD-19 PANDEMİSİ VE UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI'NIN, TÜRKİYE'DE TAHIL FİYATLARI VE ÜRETİM ARZLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Öğr. Gör. Dr. Bige Küçükefe Öğr. Gör. Dr. Hande Özolgun Akkurt	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I **Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222**				
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Riham A. Ragheb**	**Authors**	**Theme**
Salon 1	1	Funding Innovative Activities in Firms: The Ownership Structure and Governance Linkage - Evidence from Mongolia	Assis. Prof. Dr. Ernest Nweke Assis. Prof. Dr. Enkhtuya Bavuudorj	**Social Science**
	2	The Impact of Size of the Regional Economic Blocs to the Country's Flows of Trade: Evidence from COMESA, EAC and Tanzania	Mosses E. Lufuke, Lorna M. Kamau	
	3	Sustainable Tourism Development: Assessment of Egyptian Sustainable Resorts	Assis. Prof. Dr. Riham A. Ragheb	
	4	A Conceptual Framework and a Mathematical Equation for Managing Construction-Material Waste and Cost Overruns	Saidu Ibrahim Winston M. W. Shakantu	
	5	Simulation Modeling and Analysis of In-Plant Logistics at a Cement Manufacturing Plant in India	Sachin Kamble Shradha Gawankar	
	6	Estimation of Time Loss and Costs of Traffic Congestion: The Contingent Valuation Method	Assos. Prof. Amira Mabrouk Chokri Abdennadher	
	7	Electronic Health Record System: A Perspective to Improve the Value of Services Rendered to Patients in Healthcare Organization in Rwanda, Case of CHUB and Hopital De Nemba	Assis. Prof. Dr. Mugabe Nzarama Gabriel	
	8	Spatial Econometric Approaches for Count Data: An Overview and New Directions	Paula Simões Isabel Natário	
	9	Importance of Knowledge in the Interdisciplinary Production Processes of Innovative Medical Tools	Assis. Prof. Dr. Katarzyna Mleczko	
	10	The Use of Electronic Shelf Labels in the Retail Food Sector	Brent McKenzie Victoria Taylor	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Salako Emmanuel Adekunle**	Authors	Theme
Salon 2	1	An Implementation of Multi-Media Applications in Teaching Structural Design to Architectural Students	Assis. Prof. Dr. Wafa Labib	**Social Science**
	2	Online Teaching and Learning Processes: Declarative and Procedural Knowledge	Dr. Eulalia Torras LectureAndreu Bellot	
	3	Emotional Intelligence as Predictor of Academic Success among Third Year College Students of PIT	Assis. Prof. Dr. Sonia Arradaza-Pajaron	
	4	Simulation versus Hands-On Learning Methodologies: A Comparative Study for Engineering and Technology Curricula	Mohammed T. Taher Usman Ghani Ahmed S. Khan	
	5	Remote Training with Self-Assessment in Electrical Engineering	Zoja Raud Valery Vodovozov	
	6	Parental Expectations and Student Performance in Secondary School Mathematics Education	Daya Weerasinghe	
	7	Perception of Secondary Schools' Students on Computer Education in Federal Capital Territory (FCT-Abuja), Nigeria	Salako Emmanuel Adekunle	
	8	A Linguistic Analysis of the Inconsistencies in the Meaning of Some -er Suffix Morphemes	Assis. Prof. Dr. Amina Abubakar	
	9	The Importance of Raising Awareness of Collocational Knowledge in ESL/EFL Classrooms	Assoc. Prof. Mohammad ALAmro	
	10	Enhancing Teaching of Engineering Mathematics	Tajinder Pal Singh	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Chaiwat Tantarangsee**	Authors	Theme
Salon 3	1	The Importance of Issues for the Youth in Voter Decision Making: A Case Study among University Students in Malaysia	Prof. Dr. Sivamurugan Pandian	**Social Science**
	2	Moves" for Guiding Presentations in French	Nuchanat Handumrongkul Suwaree Yordchim Anantachai Aeka	
	3	Correction of Frequent English Writing Errors by Using Coded Indirect Corrective Feedback and Error Treatment	Assis. Prof. Dr. Chaiwat Tantarangsee	
	4	Auspicious Meaning for Community Souvenir Products	Somsakul Jerasilp Jong Boonpracha	
	5	Military Families' Attachment to the Royal Guards Community of Dusit District, Bangkok Metropolitan	Kaniknun Photchong Phusit Phukamchanoad	
	6	Japanese English in Travel Brochures	Assis. Prof. Dr. Premvadee Na Nakornpanom	
	7	Thai Perception on Bitcoin Value	Toby Gibbs, Suwaree Yordchim	
	8	Diversity Management of Gender, Age and Disability in the Banking Sector in the Kingdom of Saudi Arabia	Assis. Prof. Dr. Nada Azhar	
	9	The Study of Applying Models: House, Temple and School for Sufficiency Development to Participate in ASEAN Economic Community: A Case Study of Trimitra Temple (China Town) Bangkok, Thailand	Saowapa Phaithayawat	
	10	Ways of Life of Undergraduate Students Based On Sufficiency Economy Philosophy in Suan Sunandha Rajabhat University	Phusit Phukamchanoad	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Fayza Obied-Allah**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	Developing and Validating an Instrument for Measuring Mobile Government Adoption in Saudi Arabia	Sultan Alotaibi Dmitri Roussinov	
	2	Budget Optimization for Maintenance of Bridges in Egypt	Hesham Abd Elkhalek Assis. Prof. Dr. Sherif M. Hafez Assoc. Yasser M. El Fahham	

	3	Knowledge Management and Tourism: An Exploratory Study Applied to Travel Agents in Egypt	Mohammad Soliman Mohamed A. Abou-Shouk	**Social Science**
	4	Competitiveness and Value Creation of Tourism Sector: In the Case of 10 ASEAN Economies	Assis. Prof. Dr. Apirada Chinprateep	
	5	Comparison of the Amount of Resources and Expansion Support Policy of Photovoltaic Power Generation: A Case on Hokkaido and Aichi Prefecture, Japan	Hiroaki Sumi Kiichiro Hayashi	
	6	The Impact of Quality Cost on Revenue Sharing in Supply Chain Management	Assis. Prof. Dr. Fayza Obied-Allah	
	7	Foreign Direct Investment on Economic Growth by Industries in Central and Eastern European Countries	Shorena Pharjiani	
	8	Factors Influencing Bank Profitability of Czech Banks and Their International Parent Companies	Libena Cernohorska	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Zohreh Soltani**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	Sectoral Energy Consumption in South Africa and Its Implication for Economic Growth	Kehinde Damilola Ilesanmi Assis. Prof. Dr. Dev Datt Tewari	**Social Science**
	2	The Relationship of the Marketing Mix, Brand Image, and Consumer Behavior of the Low-Cost Airlines Service	Assis. Prof. Dr. Bundit Pungnirund	
	3	Investigating the Effect of Refinancing on Financial Behavior of Energy Efficiency Projects	Zohreh Soltani Seyedmohammadhossein Hosseinian	
	4	The Marketing Mix in Small Sized Hotels: A Case of Pattaya, Thailand	Anyapak Prapannetivuth	
	5	Owner/Managers' External Financing Used and Preference towards Islamic Banking	Khalid Hassan Abdesamed Kalsom Abd Wahab	
	6	Student Attitude towards Entrepreneurship: A South African and Dutch Comparison	Natanya Meyer Johann Landsberg	
	7	Efficiency of Investments, Financed from EU Funds in Small and Medium Enterprises in Poland	Dr. Jolanta Brodowska-Szewczuk	
	8	Motivational Factors Influencing Women's Entrepreneurship: A Case Study of Female Entrepreneurship in South Africa	Natanya Meyer Johann Landsberg	
	9	Ownership, Management Responsibility and Corporate Performance of the Listed Firms in Kazakhstan	Assis. Prof. Dr. Gulnara Moldasheva	
	10	Detecting Earnings Management via Statistical and Neural Network Techniques	Mohammad Namazi Mohammad Sadeghzadeh Maharluie	
	11	IT System in the Food Supply Chain Safety: Application in SMEs Sector	Ress. Assis Mohsen Shirani, Micaela Demichela	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	Legal Problems with the Thai Political Party Establishment	Paiboon Chuwatthanakij	**Social Science**
	2	Theorizing Women's Political Leadership: Cross-National Comparison	Minjeoung Kim	
	3	Advertising Appeals and Cultural Values in Social Media Commercials in UK, Brasil and India: Case Study of Nokia and Samsung	Assoc. ProfHan Nguyen	
	4	Online Metacognitive Reading Strategies Use by Postgraduate Libyan EFL Students	Assis. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar	
	5	Research Analysis in Eclectic Theory (Kaboudan and Sfandiar)	Farideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim	
	6	Zhou Enlai's Impact to the Foreign Folicy of China	Nazira B. Boldurukova	
	7	Guideline for Happy Living According to Sufficiency Economy Philosophy of People and Community Leaders in Urban Communities	Phusit Phukamchanoad	
	8	Fingerprint on Ballistic after Shooting	Narong Kulnides	

	9	The Development of Online Lessons in Integration Model	Chalermpol Tapsai	
	10	Model of Community Management for Sustainable Utilization	Assis. Prof. Dr. Luedech Girdwichai Witthaya Mekhum	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Elena Krelja Kurelović**	Authors	Theme
Salon 7	1	Information Overload, Information Literacy and Use of Technology by Students	Assis. Prof. Dr. Elena Krelja Kurelović Jasminka Tomljanović Vlatka Davidović	Social Science
	2	Web 2.0 in Higher Education: The Instructors' Acceptance in Higher Educational Institutes in Kingdom of Bahrain	Amal M. Alrayes Hayat M. Ali	
	3	Leading, Teaching and Learning "in the Middle": Experiences, Beliefs, and Values of Instructional Leaders, Teachers, and Students in Finland, Germany, and Canada	Assis. Prof. Dr. Brandy Yee Assis. Prof. Dr. Dianne Yee	
	4	Connecting Lives Inside and Outside the Classroom: Why and How to Implement Technology in the Language Learning Classroom	Dr. Geoffrey Sinha	
	5	Enhancing Learning for Research Higher Degree Students	enny Hall Alison Jaquet	
	6	Digital Preservation in Nigeria Universities Libraries: A Comparison between University of Nigeria Nsukka and Ahmadu Bello University Zaria	Suleiman Musa Shuaibu Sidi Safiyanu	
	7	The Application of Action Research to Integrate the Innovation in Learning Experience in a Design Course	Assis. Prof. Dr. Walaa Mohammed Metwally	
	8	Role of Feedbacks in Simulation-Based Learning	Usman Ghani	
	9	xperimental Verification of the Relationship between Physiological Indexes and the Presence or Absence of an Operation during E-learning	Masaki Omata Shumma Hosokawa	
	10	Analysis of the Benefits of Motion Simulators in 5th Generation Fighter Pilots' Training	Ali Mithad Emre	
	11	Experimental Model for Instruction of Pre-Service Teachers in ICT Tools and E-learning Environments	Rachel Baruch	
	12	Morphological and Syntactic Meaning: An Interactive Crossword Puzzle Approach	Ibrahim Garba	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Anna Rogozińska-Pawełczyk**	Authors	Theme
Salon 8	1	Overview of E-government Adoption and Implementation in Ghana	Isaac Kofi Mensah	Social Science
	2	Investigation of Compliance of the Prevailing Import Murabah'a to Sharia	Aqeel Akhtar	
	3	Customer Involvement in the Development of New Sustainable Products: A Review of the Literature	Dr. Natalia Moreira Trevor Wood-Harper	
	4	Integration of FMEA and Human Factor in the Food Chain Risk Assessment	Mohsen Shirani Micaela Demichela	
	5	5 Service Quality and Consumer Behavior on Metered Taxi Services	Nattapong Techarattanased	
	6	Financial Literacy of Students of Finance: An Empirical Study from the Czech Republic	Ress. AssisBarbora Chmelíková	
	7	The Relationships between Human Resource Management and Entrepreneurship: Case Study SME in Thailand	Assoc. Prof. Dr. Bella Llego	
	8	Scientometrics Analysis of Food Supply Chain Risk Assessment Literature Based on Web of Science Record 1996-2014	Mohsen Shirani Shadi Asadzandi Micaela Demichela	
	9	The Psychological Contract and the Readiness to Verbalize It in Financial Institutions in Poland	Assis. Prof. Dr. Anna Rogozińska-Pawełczyk	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Kalindi Kokal**	Authors	Theme
S a	1	Ex-Offenders' Labelling, Stigmatisation and Unsuccessful Re-Integration as Factors Leading into Recidivism: A South African Context	Tshimangadzo Oscar Magadze	

	2	The Importance of Sustainable Urban Development and Its Impacts on Turkey's Urban Environmental Laws	Assis. Prof. Dr. Azadeh Rezafar Sevkiye Sence Turk	**Social Science**
	3	Article 5 (3) of the Brussels I Regulation and Its Applicability in the Case of Intellectual Property Rights Infringement on the Internet	Nataliya Hitsevich	
	4	Pathological Truth: The Use of Forensic Science in Kenya's Criminal Justice System	Assis. Prof. Dr. Peter Ndichu Muriuki	
	5	The Tort Liability of the State in the Portuguese Administrative Courts	Assis. Jorge Barros Mendes	
	6	The International Labor Standard on the Elimination of Discrimination in Employment: Response and Prospect of Malaysia	Dr. Harlida Abdul Wahab	
	7	7 Understanding the Silence: When Courts Don-t Speak About Religion	Kalindi Kokal	
	8	Definition in Law: Transgender Identities and Marriage	Kimberly Tao	
	9	Process of Reprivatization of Agricultural Properties in the Selected European Countries	Adam Niewiadomski	
	10	U.S. Supreme Court Justices and Partisanship: Support for the President and Solicitor General	James Meernik Joseph Ignagni Rebecca Deen	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Prof. Dr. Sujit K. Basak Simon Collin	Authors	Theme
Salon 10	1	Otherness of Roma in Inclusive Education of Roma Pupils in Slovakia	Bibiana Hlebova	**Social Science**
	2	Equity and Diversity in Bangladesh's Primary Education: Struggling Indigenous Children	Md Rabiul Islam, Ben Wadham	
	3	Analyzing the Technology Affecting on the Social Integration of Students at University	Prof. Dr. Sujit K. Basak Simon Collin	
	4	The Effectiveness of Implementing Interactive Training for Teaching Kazakh Language	Samal Abzhanova, Saule Mussabekova	
	5	Using Metacognitive Strategies in Reading Comprehension by EFL Students	Simin Sadeghi-Saeb	
	6	The Investment of Islamic Education Values toward Children in the Early Age through Story-Telling Method	Abdul Rofiq Badril Rizal Muzammil	
	7	The Relationship of Emotional Intelligence, Perceived Stress, Religious Coping with Psychological Distress among Afghan Students	Assis. Prof. Dr. Mustafa Jahanara	
	8	Integration of Best Practices and Requirements for Preliminary E-Learning Courses	Assis. Prof. Dr. Sophie Huck Ress. AssisKnut Linke	
	9	The Role of the Constructivist Learning Theory and Collaborative Learning Environment on Wiki Classroom and the Relationship between Them	Assis. Prof. Dr. Ibraheem Alzahrani	
	10	Identifying Teachers' Perception of Integrity in School-Based Assessment Practice: A Case Study	Abd Aziz Bin Abd Shukor Eftah Binti Moh Hj Abdullah	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Baeza S. Roberto	Authors	Theme
Salon 11	1	Evaluation of Corrosion by Impedance Spectroscopy of Embedded Steel in an Alternative Concrete Exposed to the Chloride Ion	Assis. Prof. Dr. Erika J. Ruíz Assis. Prof. Dr. Jairo R. Cortes Willian A. Aperador	**Applied Science**
	2	Effect of T6 and Re-Aging Heat Treatment on Mechanical Properties of 7055 Aluminum Alloy	M. Esmailian M. Shakouri A. Mottahedi S. G. Shabestari	
	3	Determination of Material Properties for Biodegradable Polylactic Acid Plastic Used in 3D Printers	Assis. Prof. Dr. Juraj Beniak Assoc. Prof. Ľubomír Šooš Dr. Peter Križan Miloš Matúš	
	4	Research of Concentratibility of Low Quality Bauxite Raw Materials	Nadezhda Nikolaeva, Tatyana Alexandrova, Alexandr Alexandrov	

	5	The Effect of Molybdate on Corrosion Behaviour of AISI 316Ti Stainless Steel in Chloride Environment	Dr. Viera Zatkalíková Dr. Lenka Markovičová, Aneta Tor-Swiatek	
	6	Effect of UV Radiation to Change the Properties of the Composite PA+GF	Lenka Markovičová Viera Zatkalíkov Tomasz Garbacz	
	7	Surface Activation of Carbon Nanotubes Generating a Chemical Interaction in Epoxy Nanocomposite	Mohamed Eldessouk Ebraheem Shady Yasser Gowayed	
	8	Aging Effect on Mechanical Behavior of Duplex Satinless Steel	Jungho Moon Tae Kwon Ha	
	9	Precious and Rare Metals in Overburden Carbonaceous Rocks: Methods of Extraction	Tatyana Alexandrova, Alexandr Alexandrov, Nadezhda Nikolaeva	
	10	Dry Relaxation Shrinkage Prediction of Bordeaux Fiber Using a Feed Forward Neural	Assoc. Prof. Dr. Baeza S. Roberto	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Prof. Dr. VELİ DENİZHAN KALKAN	Authors	Theme
Salon 1	1	FARKLI SOSYOEKONOMİK DÜZEYDEN EBEVEYNLERİN CİNSİYET ROL ALGISI VE ÇOCUKLA ETKİLEŞİMİ	Assist. Prof. Dr. Ş. Hülya KURT	
	2	ÖRGÜTLERDE KRİTİK DAVRANIŞSAL SORUNLAR: KAVRAMLARA İLİŞKİN BİR TARTIŞMA VE YÖNETİM DERSLERİ İÇİN BİR MODÜL ÖNERİSİ	Prof. Dr. VELİ DENİZHAN KALKAN	
	3	ONLINE KANAL YÖNETİCİ SİSTEMLERİNİN OTEL OPERASYONLARI ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üy. ,Hakan ÖZKÖSE Cenk BORA	
	4	TRACES OF ELDERLINESS IN WORKING LIFE: THE CASE OF KIRKLARELİ	Dr. Öğr. Üyesi, MEHTAP DEMİR	
	5	DETERMINANTS AND EFFECTS OF ORGANIZATIONAL RESISTANCE IN THE CHANGE MANAGEMENT PROCESS	Dr.Öğr.Üys. Zekeriya ŞAHİN	
	6	WOMEN IN THE DEVELOPMENT PROCESS AND THE GLASS CEILING SYNDROME	Öğretim Görevlisi, Çiğdem BAL	
	7	SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENERATION X AND GENERATION Y CONSUMERS	Ph.D. Lecturer Yasin YILMAZTÜRK Ph.D. Research Assistant Çağatay AKDOĞAN	
	8	THE FUNDING NEED OF THE SYSTEM AND CBRT POLICY ACTIONS	Asst. Prof. Dr., GÖKHAN ORUÇ ÖNALAN	
	9	İŞLETME BÜTÇELERİ VE GELENEKSEL BÜTÇE SİSTEMİNE KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER	Smmm. Büşra BİLEN	
	10	HORMONAL EFFECTS ON FINANCIAL RISK PERCEPTION: TESTOSTERONE AND MASCULINITY	Dr. Sezen GÜNGÖR	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Öğr. Gör. Dr. Mehmet EREN,	Authors	Theme
Salon 2	1	SURVEYING OF STRUCTURES AND ONE DIMENSIONAL STAKE-OUT	Öğr. Gör. Dr. Mehmet EREN,	
	2	NEVŞEHİR ANDEZİT TAŞININ FİZİKSEL, MEKANİK VE PETROGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Mustafa EKEN Ela B. GÖRÜR AVŞAROĞLU Burhan CENGZİLER	
	3	UÇAK BAKIM HANGARINDA FİNE-KİNNEY METODU İLE RİSK DEĞERLENDİRMESİ	Erhan SICAK	
	4	CONTACT ANALYSIS OF AN ORTHOTROPIC LAYER BASED ON THE FINITE ELEMENT METHOD	Assoc. Prof. Dr. ERDAL ÖNER Assoc. Prof. Dr. MURAT YAYLACI	

	5	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TAŞKIN AFETİ ÜZERİNE ETKİLERİ; SOLAKLI ÇAYI HAVZASI AFETLERİ	Ufuk YÜKSELER Assoc. Prof. Dr. Ömerul Faruk DURSUN	
	6	AKIM AYIRICILI BASAMAKLI DOLUSAVAKLARIN AKIM KARAKTERİSTİKLERİ	İsa Cici Mahmut Aydoğdu Assoc. Prof. Dr. Ö. Faruk DURSUN	
	7	ATIK LASTİK AGREGASI KATKILI HARÇLARDA ÇİMENTO YERİNE MİKRONİZE KALSİT VE ELAZIĞ FERROKROM CÜRUFU İKAMESİNİN FARKLI KÜR KOŞULLARI ALTINDA MÜHENDİSLİK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	İnşaat Mühendisi, OĞUZ KAAN KARAÇALI Doçent Dr, ALİ DOĞAN	
	8	GEOTEKSTİL DONATILI DUVARLARIN NÜMERİK ANALİZİ	KEMAL KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi ,MURAT TONAROĞLU	
	9	INVESTIGATION OF TiO 2 IN GLASS FIBER REINFORCED CONCRETE MIXTURES ON MOLECULAR BONDING AND THERMAL PROPERTIES	B.Sc. BEDIRHAN USTA Dr. FATIH DOGAN Prof. Dr. SERKAN SUBASI Dr. HEYDAR DEHGHANPOUR Msc. MUHAMMED MARASLI	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair :**	**Authors**	**Theme**
Salon 3	1	INVESTIGATION OF NRF-2 LEVEL IN THE PERICARDIAL FLUID AND BLOOD PLASMA OF PATIENTS UNDERGOING CARDIAC SURGERY AND ITS RELATIONSHIP WITH KIDNEY DAMAGE	Öğr.Gör.Dr. Mahmut PADAK Dr.Öğr. Üyesi Reşat DİKME	
	2	THE INVESTIGATION OF PAPP-A AND CERULOPLASMIN LEVELS IN PERICARDIAL LIQUIDS OF THE PATIENTS TAKEN INTO CARDIOPULMONARY BYPASS	Nur Dilber ASLAN Prof.Dr. Mehmet Salih AYDIN Dr.Öğr. Üyesi Reşat DİKME Öğr.Gör.Dr. Mahmut PADAK	
	3	ERUCIC ACID POTENTIATE ANTITUMOR, APOPTOTIC, AND OXIDANT ACTIONS OF CISPLATIN VIA THE STIMULATION OF TRPM2 CHANNEL IN COLON TUMOR CELLS	Aysenur Nazıroğlu Ahmet Çarhan	
	4	HEMŞİRELİKTE VAKA TEMELLİ ÖĞRETİMİN ÖZ YETERLİLİĞE ETKİSİ: KARMA YÖNTEM	Dr.Öğr. Üyesi NİLAY ÇAKICI	
	5	TERS YÜZ EĞİTİM MODELİNİN KLİNİK UYGULAMAYA YANSIMASI	Dr.Öğr. Üyesi NİLAY ÇAKICI	
	6	BUSULFAN İLE OLUŞTURULMUŞ BÖBREK HASARI ÜZERİNE KÖK HÜCRE VE D VİTAMİNİ'NİN KORUYUCU VE TEDAVİ EDİCİ ETKİSİ	Uğur ÜNAL, Pınar BİLGİCİ Derya ÇAKIR Gülce YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Esra BALCIOĞLU	
	7	DETERMINATION OF OPTIMUM PARAMETERS OF MICROWAVE ABLATION IN CANCER TREATMENT	Dr. Öğretim Üyesi, Reyyan KAVAK YÜRÜK	
	8	EFFECTS OF SUMAC (Rhus coriaria L.) ON METHOTREXATE-INDUCED LUNG INJURY	Asst. Prof. Gülsen BAYRAK Prof. Dr. Ebru BALLI Asst. Prof. Tuba ÖZCAN METİN	
	9	PİTAYA-GÜMÜŞ NANO PARTİKÜLÜNÜN ANTİMİKROBİYAL AKTİVİTESİ	Dr.Öğr.Üyesi, Aybek YİĞİT	
	10	KARBON NANO TÜPLERİN MODİFİKASYONU VE MİKROBİYAL AKTİVİTESİNİN BELİRLENMESİ	Dr.Öğr.Üyesi,Aybek YİĞİT Dr.Erhan ÖZTÜRK Zeynep Şilan TURHAN	
	11	VOLEYBOLCULARDA ALT EKSTREMİTE İZOKİNETİK KUVVET ORANLARININ İNCELENMESİ	Araştırmacı, Nazmiye Nur Topaloğlu	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Yusuf KAYGISIZ**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	INVESTIGATION OF INCREASING DOP FROM 40% TO 45% IN THE PARCELING PROCESS	Selim Taşkaya	
	2	EXAMINATION OF THE AREAS SEPARATED BY THE SEPARATION DIAMETER IN THE RAISING PROCESS	Selim Taşkaya	
	3	Al-Si-Mg-Cr ALAŞIM SİSTEMLERİNİN TERMOFİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ	Assoc. Prof. Dr. Yusuf KAYGISIZ	
	4	CO_2 TAVLAMASININ Lİ- İYON BATARYALARDA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Özge ERDOĞAN Selda TOPÇU ŞENDOĞDULAR Levent ŞENDOĞDULAR	
	5	METHODS FOR DETERMINING THE QUASIGEOID MODEL	Zahid Idriszade	
	6	INVESTIGATION OF THE THREATENING VISUAL STIMULI EFFECTS ON EYE MOVEMENT BEHAVIOR	Araştırmacı Özgün Ahmet Efetürk Dr. Öğretim Üyesi Hamid Asadi Dereshgi Dr. Öğretim Üyesi Gizem Turgut	
	7	METAN NDIR GAZ SENSÖRLERİNDE OPTİK YÜZEY VE YOĞUŞMA SICAKLIKLARININ YÜKSEK BAĞIL NEMDE GAZ ÖLÇÜMÜNE ETKİSİ	Kontrol ve Otomasyon Mühendisi, ÜSAME AYAZ	
	8	MAKİNE ÖĞRENMESİ İLE AKARSU AKIM TAHMİNİ: BÜYÜK MENDERES HAVZASI ÖRNEĞİ	E. Dilek Taylan Tahsin Baykal Özlem Terzi	
	9	BRONKOPULMONER SEKRESYON TEMİZLEMEYE YARDIMCI SOLUNUM DEVRESİ GELİŞTİRİLMESİ	Ekrem Amaç Yusuf Pekgüzel	
	10	REAKTÖR ve TRAFO KULLANIMINDA GÜRÜLTÜ ÖNLEME	İlke Çağrı AKSAKAL Murat KAVUK AHMET FEYZİOĞLU	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr Seda ŞAHİN**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	TAVUK HİDROKSİAPATİTE TİTANYUM OKSİT İLAVESİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Süleyman Serdar PAZARLIOĞLU Dr. Hasan GÖKÇE	
	2	BİTKİ KORUMADA TUZAK BİTKİLERİN ÖNEMİ	Ziraat Yüksek Mühendis Fatma IŞIK GÜLSOY Prof. Dr. Yusuf KARSAVURAN	
	3	TAHIL VE BAKLAGİLLERİN BESİNSEL ÖZELLİKLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNDE ALTERNATİF BİR YÖNTEM: ÇİMLENDİRME	Res. Assist. Betül OSKAYBAŞ EMLEK Assist. Prof. Dr. Ayşe ÖZBEY Assoc. Prof. Dr. Kevser KAHRAMAN	
	4	DNA BARKODLAMA AV-AVCI BÖCEK İLİŞKİLERİ	Ziraat Mühendisi Elif Zana KOCAAĞA Assist. Prof. Dr. Halil DİLMEN	
	5	INVESTIGATION OF SOME PHYSICAL AND CHEMICAL PROPERTIES OF SOILS ACCORDING TO DIFFERENT LAND USE PATTERNS AND DETERMINATION OF CARBON STORAGE CAPACITIES	Aynur İSTER Dr. Ömer Faruk DEMİR Prof. Dr. Kadir YILMAZ	
	6	ANTALYA DÜZLERÇAMI YABAN HAYATI GELİŞTİRME SAHASINDAKİ BÜYÜK MEMELİ YABAN HAYVANLARININ YAYILIŞI VE DAĞILIMI	Dilek ARSLAN HİSARKAYA Mevlüt ZENBİLCİ Yasin ÜNAL Ahmet KOCA	
	7	YABAN HAYATINDA YERLEŞTİRME: TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALARI, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	MEVLÜT ZENBİLCİ YASİN ÜNAL Ahmet KOCA	

	8	TÜRKİYE'DE TARIMDA ÖLÇEK EKONOMİSİ VE KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ	Prof. Dr. Gülşen KESKİN	
	9	THE EFFECT OF BACTERIA APPLICATION ON SALT STRESS TOLERANCE IN MELON	Prof. Dr. ŞEBNEM KUŞVURAN Araş. Gör. Dr. DAMLA TURAN BÜYÜKDİNÇ	
	10	DETERMINATION OF CHARACTERISTICS OF FUELS OBTAINED FROM THE MIXTURE OF WASTE FRYING OILS BIODIESEL WITH BUTANOL	Dr Seda ŞAHİN	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç. Dr., BURCU TUNCER**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	THE EFFECTS OF DIFFERENT SUSTAINABLE FERTILIZERS AND EDIBLE COATING ON POST-HARVEST SOME QUALITY PARAMETERS IN FRESH-CUT MELONS (Cucumıs melo L.)	Öğr. Gör. Dr. Fırat İŞLEK Doç. Dr. Şeyda ÇAVUŞOĞLU	
	2	LAHANA ÜRETİM YÖNTEMLERİ VE MUHAFAZASI	Öğr. Gör. Dr. Fırat İŞLEK	
	3	TÜRKİYE' DE SEBZE ISLAHINDA ANDROGENESİS ARAŞTIRMALARI	Doç. Dr., BURCU TUNCER	
	4	TÜRKİYE' DE SEBZE ISLAHINDA KULLANILAN ANDROGENESİS YÖNTEMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	Doç. Dr., BURCU TUNCER	
	5	ÇİFTÇİLERİN PESTİSİT BİLGİ DÜZEYLERİ VE ALGILARI	Dr. Şenay SEVİM	
	6	AN OVERVIEW OF KAHRAMANMARAŞ (TÜRKİYE) GEOPHYTES, TAXONOMIC CHANGES AND THE LIST OF ACCEPTED PLANT NAMES	Assist Prof. Dr. ALPER UZUN Assist Prof. Dr. SEYRAN PALABAŞ UZUN	
	7	ŞANLIURFA İLİNDE ORGANİK TARIM VE HAYVANCILIK	Doktora Öğrencisi, HASİNE ELÇİ Doktora Öğrencisi, ÖZLEM DURĞUN Doktora Öğrencisi, HALİME ÖZTÜRK	
	8	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF DIFFICULT WORKING CONDITIONS ON WORKER HEALTH IN THE FIGHT AGAINST FOREST FIRES	Neşe Gülci Büşra Akbulut	
	9	DETERMINATION OF THE EFFICACY OF BIOCHAR ON ROOT NEMATODES [(MELOIDOGYNE SPP.) (TYLENCHIDA: MELOIDOGYNIDAE)] IN GREENHOUSE CUCUMBER CULTIVATION	Ziraat Yüksek Mühendisi Mehmet Ali MANDACI Prof. Dr. Uğur GÖZEL	
	10	INVESTIGATION OF SOME PHYSICAL AND CHEMICAL PROPERTIES OF SOILS ACCORDING TO DIFFERENT LAND USE PATTERNS AND DETERMINATION OF CARBON STORAGE CAPACITIES	Aynur İSTER Dr. Ömer Faruk DEMİR Prof. Dr. Kadir YILMAZ	
	11	DÜNYADA VE TÜRKİYE ÖLÇEĞİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPRAK YÖNETİMİNDE SIFIR TOPRAK İŞLEME VE ÖRTÜ BİTKİLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Mehmet Ali EMİNOĞLU Beliz Birce HAMUT Halime ÖZTÜRK	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Okan SEZER**	**Authors**	**Theme**
Salon 7	1	POLLEN MORPHOLOGY ASPECT OF TWO ECONOMICALLY IMPORTANT Citrus L. (Rutaceae) TAXA GROWING IN ESKİŞEHİR	Assoc. Prof. Dr. Okan SEZER Prof. Dr. İsmühan POTOĞLU ERKARA	
	2	COMPARATIVE POLLEN MORPHOLOGY OF TWO Thuja L. (Cupressaceae) TAXA GROWING IN ESKİŞEHİR/TURKEY	Assoc. Prof. Dr. Okan SEZER Prof. Dr. İsmühan POTOĞLU ERKARA	
	3	FARKLI AZOT VE FOSFOR KONSANTRASYONLARININ ACUTODESMUS DESERTICOLA MİKROALGİNİN KÜLTÜR BÜYÜME PARAMETRELERİ ÜZERİNE ETKİLERİ	FÜSUN AKGÜL SAMET KÖSEL	
	4	DETECTION OF PLANT GROWTH PROMOTING BACTERIA	MSc. Student Fikriye Mehtap ŞEN Asst. Prof. Dr. Burcu Emine TEFON ÖZTÜRK	

	5	ALOPESİLİ SIĞIRLARDA BAZI BİYOKİMYASAL PARAMETRELERİN İNCELENMESİ	Büşra AKDAĞ Dr. Öğr.Üyesi Özkan DURU	
	6	UTILIZATION OF NANOPARTICLES AS ELICITORS FOR THE ENHANCEMENT OF BIOACTIVE COMPOUNDS IN PLANT-BASED FOODS	Doç. Dr. Meryem KARA	
	7	THE USE OF FLOW CYTOMETRY IN BACTERIOLOGY	Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL	
	8	KNOCKOUT OF yhbE GENE IN Escherichia coli DECREASES TRANS CINNAMIC ACID TOLERANCE	Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL Esra DİBEK	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Mehmet PİŞKİN**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	TÜRKİYE'DEKİ COVID-19 MUTASYONLARININ SEYRİNİN ARAŞTIRILMASI	Aslı AĞAR Prof. Dr. Leyla AÇIK Merve YILDIZ	
	2	LACK OF EXPRESSION OF THE queE GENE IN Escherichia coli CAUSES SENSITIVITY TO BENZOIC ACID	Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL Esra DİBEK	
	3	INVESTIGATION OF THE FOOD PROTECTIVE ACTIVITIES OF BENZOIC ACID AND DERIVATIVES OCCURING NATURALLY IN SOME FOODS	Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL	
	4	INDUSTRIAL POTENTIAL OF COLD-ACTIVE MICROBIAL ENZYMES	PhD Std. Tuna KARAYTUĞ Res. Asst. Dr. Nihan ARABACI	
	5	PRODUCTION, PARTIAL PURIFICATION AND CHARACTERIZATION OF COLD-ACTIVE PROTEASE FROM A PSYCHROPHILIC BACTERIUM	PhD Std. Tuna KARAYTUĞ Prof. Dr. Burhan ARIKAN	
	6	AMASYA BÖLGESİNDEN TOPLANAN BAZI PİNUS TÜRLERİNİN FİTOKİMYASAL ANALİZİ, İNSEKTİSİDAL VE DAVRANIŞSAL ETKİLERİ	Doç. Dr. ÖMER CEM KARAKOÇ Prof. Dr. AYŞE ŞAHİN YAĞLIOĞLU Arş. Gör. SERKAN KOLDAŞ	
	7	THE EFFECTS OF Morchella esculenta AND Lactarius deliciosus MUSHROOMS ON THE PHYSICAL AND SENSORY PROPERTIES OF CHICKEN MEATBALLS	Gamze SEL Assoc. Prof. Dr. Gulen YILDIZ TURP	
	8	AĞIR METAL VE GIDA KONTAMİNASYONU	Assoc. Prof. Dr. Mehmet PİŞKİN	
	9	INVESTIGATION OF MINERAL COMPOSITION OF DIFFERENT TEA TYPES BY MULTILINEAR REGRESSION AND UNSUPERVISED MACHINE LEARNING METHODS	Assist. Prof. Dr. Yusuf DURMUŞ Assoc. Prof. Dr. Ayşe Dilek Atasoy Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY	
	10	KOMBUCHA SİRKESİNİN ÜRETİMİ ve GIDA PATOJENLERİNE KARŞI ANTİMİKROBİYAL POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Nurcan DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, Cemhan DOĞAN	
	11	DOĞAL GIDA KAYNAKLARI ve ARTIKLARINDAN KARBON NOKTALARININ SENTEZİ, BİYOAKTİVİTESİ ve UYGULAMA ALANLARI	Dr. Öğr. Üyesi, Cemhan DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, Nurcan DOĞAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe Tezel**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	THE EFFECT OF THE GREENHOUSE GAS INCREASE IN TURKEY ON METEOROLOGICAL DATA	DR, ALPER YILDIRIM	
	2	KOMPRESÖR DAİRESİNDE OLUŞAN DURUŞ SÜRESİ, HURDA MİKTARI VE ENERJİ TÜKETİMİNİN AZALTILMASI	ŞAFAK KİREN Dr. Öğr. Üyesi, AHMET FEYZİOĞLU	
	3	ISI DEĞİŞTİRİCİYE SABİT SICAKLIK VE DEBİDE GİREN AKIŞKANIN ISI TRANSFERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ: ANSYS ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Nesrin ADIGÜZEL Y. Lisans Öğr. Muhammet ÖZGERİŞ	
	4	PROBABILITY AND STATISTICS APPLICATIONS ON RISK ASSESSMENT METHODOLOGY FOR AN AIRCRAFT AVIONICS SYSTEM SAFETY ANALYSIS	AYÇİN GÜRDAMAR Prof.Dr. ŞEREF NACİ ENGİN	
	5	DETERMINATION OF BIOLOGICAL CHARACTERIZATION OF BORON NITRIDE PREPARED WITH DIFFERENT ADDITIVES	Busra M. Bozer Muhammed Öz Gurcan Yıldırım	
	6	THE IN VITRO BIOLOGICAL EVALUATION OF BIOCOMPATIBLE CERAMICS REINFORCED POLYMER COMPOSITE	Büşra Moran Bozer Ümit ERDEM	
	7	VAKUM İNFÜZYON YÖNTEMİ İLE ÜRETİEN MEŞE PALAMDU TAKVİYELİ CAM ELYAF/EPOKSİ KOMPOZİTLERİN MEKANİK ÖZELLİKLERİNE UZAKLIĞIN ETKİSİ	SUAT ALTUNÇ OKAN ÖZDEMİR	
	8	CNC PANEL EBATLAMA MAKİNELERİNDE TUTUCU SİSTEMİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Makine Mühendisi, Ahmet ÖZDEN Makine Mühendisi, Orhan KEYİF Proje Şefi, İbrahim Volkan DEMİREL Makine Mühendisi, Erkan GÖKÇEDAĞ	
	9	5 EKSEN CNC MAKİNELERİNDE Z EKSEN ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Makine Mühendisi, Ahmet ÖZDEN Makine Mühendisi, Orhan KEYİF Makine Mühendisi, Süleyman Cem BAL Makine Mühendisi, Erkan GÖKÇEDAĞ	
	10	SEÇİCİ LAZER ERİTME YÖNTEMİNDE ÜRETİM KISITLAMALARINA UYGUN TASARIM KRİTERLERİ	Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe Tezel Prof. Dr. Volkan Kovan	
	11	EKLEMELİ İMALATTA ULUSLARARASI KURULUŞLAR TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN STANDARDİZASYON FAALİYETLERİ	Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe Tezel Prof. Dr. Volkan Kovan	
		OTOMATİK TELEME BASKI MAKİNESİ GELİŞTİRİLMESİ	Emine KERVAN Mehmet HALICI Erol YALÇIN Muzaffer KURTOĞLU	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Seniye Karakaya**	**Authors**	**Theme**
Salon 10	1	FEMTOSECOND LASER NONLINEAR OPTICAL EFFECTS FOR TiO 2 @Zr NANOALLOYS IN LIQUIDS	Yasemin GÜNDOĞDU Hamdi Şükür Kılıç	
	2	EFFECT OF Ce-Al Co-DOPING ON THE SURFACE, ELECTRICAL AND OPTICAL PROPERTIES OF SOL-GEL DERIVED ZNO THIN FILMS	Assoc. Prof. Dr. Seniye Karakaya	
	3	EFFECT OF HEAT TREATMENT ON THE STRUCTURAL, SURFACE AND OPTICAL PROPERTIES OF SOL-GEL DERIVED ZnO THIN FILMS	Assoc. Prof. Dr. Seniye Karakaya	
	4	THE EFFECT OF DIFFERENT REFLECTOR GEOMETRIES IN NDIR GAS SENSORS ON THE LIGHT CONCENTRATION REACHING THE DETECTOR	Physics Engineer, DİLAN YALÇIN Doç. Dr., SERHAT İKİZOĞLU	

	5	THE EFFECTS OF VEGETABLE AND FRUIT BASED ADDITIVES ON OXIDATION DEVELOPMENT, COLOR AND SENSORY PROPERTIES OF THE POULTRY PRODUCTS	Cansu CELEBIOGLU Assoc. Prof. Gulen YILDIZ TURP	
	6	DOĞA KAYNAKLI AFETLERİN İKİNCİL ETKİLERİ VE ENDÜSTRİYEL TESİS KAZALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Tolga SAVAŞ M. Eyyuphan YAKINCI	
	7	GERİ DÖNÜŞÜM LİF KULLANIMININ KUMAŞLARIN HASLIK VE YIKAMA ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ	Leman ATİKER Nilgün ÖZDİL Arif Taner ÖZGÜNEY Serkan ALSAN	
	8	KURU ÜRETİM YÖNTEMLERİ KULLANILARAK ÜRETİLEN DEMİR OKSİT NANOPARTİKÜLLERİNİN MANYETİK REZONANS GÖRÜNTÜLEMEDE T 2 KONTRAST AJANI OLARAK POTANSİYEL KULLANIMININ ARAŞTIRILMASI	ELİF LÜLEK Dr. Öğr. Üyesi, Yavuz Nuri ERTAŞ	
	9	KÜÇÜK ALANLARIN MOBİLYA TASARIMINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	BERKE ÖZDEMİR Dr. Öğr. Üyesi ARİF ÇAĞLAR KONUKÇU	
	10	DESIGNING A SPATIAL DATABASE FOR SINKHOLE HAZARD ANALYZES AND PREPARING A HAZARD ANALYSIS MAP, KARAPINAR SAMPLE	Dr. Öğrencisi Bilge BİNGÜL Dr. Öğr. Üyesi Emrah PEKKAN	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II

Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Kyoko Tominaga**	Authors	Theme
Salon 1	1	Models of Copyrights System	A. G. Matveev	Social Science
	2	Modern Problems of Russian Sport Legislation	Dr. Yurlov Sergey	
	3	How to Modernise the European Competition Network (ECN)	Dr. Dorota Galeza	
	4	3 Women's Rights in Conflict with People's Cultural Autonomy: Problems of Cultural Accommodation	Assis. Prof. Dr. Nazia Khan	
	5	Social Movements and the Diffusion of Tactics and Repertoires: Activists' Network in Anti-globalism Movement	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga	
	6	Employment Discrimination on Civil Servant Recruitment	Li Lei Jia Jidong	
	7	Selection Standards for National Teams: Theory and Practice	Alexey Kulik	
	8	The Linguistic and Legal Term	Adam Niewiadomski	
	9	Illicit Return Practices of Irregular Migrants from Greece to Turkey	Prof. Dr. Enkelejda Koka, Denard Veshi	
	10	Dependency Theory on Examining the Relationship between the United States and the Middle East: In the Case of Iran, Saudi Arabia, and Turkey	Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Taechit Cheuypoung**	Authors	Theme
Salon 2	1	International Tourists' Travel Motivation by Push-Pull Factors and the Decision Making for Selecting Thailand as Destination Choice	Siripen Yiamjanya Kevin Wongleedee	Social Science
	2	The Design Inspired by Phra Maha Chedi of King Rama I-IV at Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram Rajwaramahaviharn	Assis. Prof. Dr. Taechit Cheuypoung	
	3	A Comparative Study of Costumes for Religious Festivals in ASEAN Countries	Jaruphan Supprung	
	4	Loan Guarantee Schemes: Private and Public Examples	Assis. Prof. Dr. Simeon Karafolas Maciej Woźniak	
	5	The Application of Rhizophora Wood to Design: A Walking Stick for Elderly	Noppadon Sangwalpetch	
	6	Properties of Rhizophora Charcoal for Product Design	Tanutpong Phriwanrat	
	7	Fabric Printing Design: An Inspiration from Thai Kites	Assis. Prof. Dr. Suwit Sadsunk	

	8	The Design of English Materials to Communicate the Identity of Mueang District, Samut Songkram for Ecotourism	Ress. Assis. Kitda Praraththajariya	
	9	Ideological Framing in Television News: The Case of "Settlement Process"	Mete Kazaz, Birol Gülnar	
	10	1 Baby Boom Generation in Singapore and Its Impact on Ageing	Sharmistha Roy	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Bashaiar Alsanaa**	Authors	Theme
Salon 3	1	Innovative Teaching in Systems Analysis and Design - an Action Research Project	Assis. Prof. Dr. Imelda Smit	**Social Science**
	2	Media Pedagogy - The Medium is the Message	Dr. Syed Sultan Ahmed	
	3	Students' Acceptance of Incorporating Emerging Communication Technologies in Higher Education in Kuwait	Assis. Prof. Dr. Bashaiar Alsanaa	
	4	Using Critical Systems Thinking to Improve Student Performance in Networking	Albertus G. Joubert Roelien Goede	
	5	The Future of Blended Learning	Reem A. Alebaikan	
	6	The Impact of e-Learning and e-Teaching	Prof. Dr. Mohammad Mohammad	
	7	Using Technology with a New Model of Management Development by Simulation of Neural Network and its Application on Intelligent Schools	Ahmad Ghayoumi Mehdi Ghayoumi	
	8	Developing of Intelligent Schools with a New Model of Strategic Management System	Ahmad Ghayoumi Mehdi Ghayoumi	
	9	The Design and Development of Multimedia Pronunciation Learning Management System	Phd. Can. Fei Ping Por Soon Fook Fong	
	10	Comparing Academically Gifted and Non-Gifted Students- Supportive Environments in Jordan	Mustafa Qaseem Hielat Ahmad Mohammad Al-Shabatat	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Alhamdi Alfi Fajri**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	Quantifying the UK's Future Thermal Electricity Generation Water Use: Regional Analysis	Assis. Prof. Dr. Daniel Murrant Assoc. Prof. Dr. Andrew Quinn Lee Chapman	**Social Science**
	2	Antecedents and Consequences of Social Media Adoption in Travel and Tourism: Evidence from Customers and Industry	Mohamed A. Abou-Shouk, Mahamoud M. Hewedi	
	3	Electricity Load Modeling: An Application to Italian Market	Giovanni Masala Stefania Marica	
	4	Fair Value Implementation of Financial Asset: Evidence in Indonesia's Banking Sector	Alhamdi Alfi Fajri	
	5	Managers' Capacity Building for Institutional Sustainability Performance	Analiza Acuña-Villacorte	
	6	Adaptation Actions in Companies as Theoretical and Practical Aspects: A Case Study of a Food Ingredients and Additives Producer	Assis. Prof. Dr. Maja Sajdak	
	7	In Search of Innovation: Exploring the Dynamics of Innovation	Michal Lysek Mike Danilovic Jasmine Lihua Liu	
	8	Constructing a New World Order through a Narrative of Infrastructural Development: The Case of the BRICS	Carolijn Van Noort	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Aber Salem Aboalgasm**	Authors	Theme
Sa lo	1	Common Acceptable Cuisine in Multicultural Countries: Towards Building the National Food Identity	Mohd Zulhilmi Suhaimi Mohd Salehuddin Mohd Zahari	

	2	Employee Aggression, Labeling and Emotional Intelligence	Martin Popescu D. Dana Maria	**Social Science**
	3	The Design of Picture Books for Children from Tales of Amphawa Fireflies	Marut Pichetvit	
	4	The Potential of Digital Tools in Art Lessons at Junior School Level to Improve Artistic Ability Using Tamazight Fonts	Prof. Dr. Aber Salem Aboalgasm Assis. Prof. Dr. Rupert Ward	
	5	Simple Infrastructure in Measuring Countries e-Government	Assis. Prof. Dr. Sukhbaatar Dorj Dr. Erdenebaatar Altangerel	
	6	Quality Service Standard of Food and Beverage Service Staff in Hotel	Thanasit Suksutdhi	
	7	Marketing Management and Cultural Learning Center: The Case Study of Arts and Cultural Office, Suansunandha Rajabhat University	Phd. Cam. Pirada Techaratpong	
	8	Form of Distribution of Traffic Accident and Environment Factors of Road Affecting of Traffic Accident in Dusit District, Only Area Responsible of Samsen Police Station	Assis. Prof. Dr. Musthaya Patchanee	
	9	A Study of Management Principles Incorporating Corporate Governance and Advocating Ethics to Reduce Fraud at a South African Bank	Roshan Jelal Charles Mbohwa	
	10	Money Laundering and Financing of Terrorism	C. Mallada Fernández	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Assis. Prof. Dr. Samir Al-Zobaidi	Authors	Theme
Salon 6	1	Studying the Intercalation of Low Density Polyethylene/Clay Nanocomposites after Different UV Exposures	Assis. Prof. Dr. Samir Al-Zobaidi	**Applied Science**
	2	Effect of Sewing Speed on the Physical Properties of Firefighter Sewing Threads	Adnan Mazar Engin Akcagun Antonin Havelka Funda Buyuk Mazari, Pavel Kejzlar	
	3	The Experimental and Numerical Analysis of Trip Steel Wire Drawing Processes Drawn with Different Partial Reductions	Lecture Sylwia Wiewiorowska, Assis. Prof. Dr. Zbigniew Muskalski	
	4	Prediction of Solidification Behavior of Al Alloy in a Cube Mold Cavity	N. P. Yadav Assoc. Prof. Deepti Verma	
	5	Influence of High Temperature and Humidity on Polymer Composites Used in Relining of Sewage	Parastou Kharazmi Folke Björk	
	6	Anticorrosive Polyurethane Clear Coat with Self-Cleaning Character	Prof. Nihit Madireddi P. A. Mahanwar	
	7	Effects of Coupling Agent on the Properties of Durian Skin Fibre Filled Polypropylene Composite	Hazleen Anuar Nur Aimi Mohd Nasir Yousuf El-Shekeil	
	8	Response Surface Methodology for Optimum Hardness of TiN on Steel Substrate	R. Joseph Raviselvan K. Ramanathan P. Perumal M. R. Thansekhar	
	9	The Effects and Interactions of Synthesis Parameters on Properties of Mg Substituted Hydroxyapatite	S. Sharma U. Batra S. Kapoor, A. Dua	
	10	Experimental Investigation on Mechanical Properties of Rice Husk Filled Jute Reinforced Composites	Priyankar Pratim Deka, Sutanu Samanta	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Jakub Kraus, Vladimír	Authors	Theme
S a	1	Satellite Rainfall Prediction Techniques - A State of the Art Review	S. Sarumathi N. Shanthi	

			S. Vidhya	
	2	Material Parameter Identification of Modified AbdelKarim-Ohno Model	Pedro F. Albuquerque Assis. Prof. Dr. Pedro V. Gamboa Assoc. Prof. Miguel A. Silvestre	**Applied Science**
	3	"Friction Surfaces" of Airport Emergency Plan	Dr. Jakub Kraus, Vladimír Plos, Peter Vittek	
	4	Parametric Investigation of Aircraft Door's Emergency Power Assist System (EPAS)	Dr. Marshal D. Kafle Jun H. Kim Hyun W. Been Kyoung M. Min Sung H. Kim	
	5	Acoustic Behavior of Polymer Foam Composite of Shorea leprosula after UV-Irradiation Exposure	Anika Zafiah M. Rus S. Shafizah	
	6	Modeling and Simulation of Axial Fan Using CFD	Assis. Prof. Dr. Hemant Kumawat	
	7	A Modified Decoupled Semi-Analytical Approach Based On SBFEM for Solving 2D Elastodynamic Problems	M. Fakharian M. I. Khodakarami	
	8	Numerical Investigation of Nanofluid Based Thermosyphon System	Kiran Kumar K Ramesh Babu Bejjam Atul Najan	
	9	Prediction of Scour Profile Caused by Submerged Three-Dimensional Wall Jets	Abdullah Al Faruque Ram Balachandar	
	10	Numerical Investigation of the Effect of Number of Waves on Heat Transfer in a Wavy Wall Enclosure	Assis. Prof. Dr. Ali Reza Tahavvor Assis. Prof. Dr. Saeed Hosseini Dr. Afshin Karimzadeh Fard	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Cherryl Lowe**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	Correlational Analysis between Brain Dominances and Multiple Intelligences	Lakshmi Dhandabani, Rajeev Sukumaran	**Applied Science**
	2	Awareness of Students and Teachers towards AIDS and AIDS Education	Assis. Prof. Dr. Anjan Saikia	
	3	Application of Single Subject Experimental Designs in Adapted Physical Activity Research: A Descriptive Analysis	Jiabei Zhang Ying Qi	
	4	The Classification Performance in Parametric and Nonparametric Discriminant Analysis for a Class- Unbalanced Data of Diabetes Risk Groups	Dr. Lily Ingsrisawang Assis. Prof. Dr. Tasanee Nacharoen	
	5	Validation of an Acuity Measurement Tool for Maternity Services	Cherryl Lowe	
	6	A Comprehensive Method of Fault Detection and Isolation Based On Testability Modeling Data	Junyou Shi Weiwei Cui	
	7	Yawning and Cortisol as a Potential Biomarker for Early Detection of Multiple Sclerosis	Simon B. N. Thompson	
	8	An Application of Self-Health Risk Assessment among Populations Living in the Vicinity of a Fiber-Cement Roofing Factory	Assis. Prof. Dr. Phayong Thepaksorn	
	9	Predictors of Non-Alcoholic Fatty Liver Disease in Egyptian Obese Adolescents	Moushira Zaki Wafaa Ezzat Yasser Elhosary, Omnia Saleh	
	10	Angiographic Evaluation of ETT (Treadmill) Positive Patients in a Tertiary Care Hospital of Bangladesh	Syed Dawood Md. Taimur, Saidur Rahman Khan, Farzana Islam	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Nirmal J.I. Kumar**	Authors	Theme
Sa lo	1	Differential Sensitivity of Nitrogen-Fixing, Filamentous Cyanobacterial Species to an Organochlorine Insecticide - 6, 7, 8, 9, 10, 10- Hexachloro-1, 5, 5a, 6, 9, 9a-Hexahydro-6, 9- Methano-2, 4, 3-Benzodioxathiepine-3-Oxide	Nirmal J.I. Kumar,	

			Dr. Anubhuti A. Bora, Assis. Prof. Dr. Manmeet K. Amb	**Applied Science**
	2	An Evaluation of Pesticide Stress Induced Proteins in three Cyanobacterial Species-Anabaena Fertilissima, Aulosira Fertilissima and Westiellopsis Prolifica using SDS-PAGE	Nirmal Kumar, Rita N. Kumar, Anubhuti Bora, Manmeet Kaur Amb	
	3	Computational Identification of MicroRNAs and their Targets in two Species of Evergreen Spruce Tree (Picea)	Assis. Prof. Dr. Muhammad Y.K. Barozai, Ifthikhar A. Baloch, M. Din	
	4	A New Approach In Protein Folding Studies Revealed The Potential Site For Nucleation Center	Nurul Bahiyah Ahmad Khairudin, Habibah A Wahab	
	5	Detection of Oxidative Stress Induced by Mobile Phone Radiation in Tissues of Mice using 8-Oxo-7, 8-Dihydro-2'-Deoxyguanosine as a Biomarker	Phd. Can Ahmad M. Khalil, Dr. Ahmad M. Alshamali, Marwan H. Gagaa	
	6	Microbial Oil Production by Isolated Oleaginous Yeast Torulaspora globosa YU5/2	Rita Kumar, Alka Sharma, Purnima Dhall, Niha M. Kulshreshtha, Anil Kumar	
	7	High-Intensity Nanosecond Pulsed Electric Field effects on Early Physiological Development in Arabidopsis thaliana	Assis. Prof. Dr. Wisuwat Songnuan, Dr. Phumin Kirawanich	
	8	Micro-aerobic, Anaerobic and Two-stage Condition for Ethanol Production by enterobacter aerogenes from Biodiesel-derived Crude Glycerol	Kanokrat Saisaard, Irini Angelidaki, Poonsuk Prasertsan	
	9	Using Malolactic Fermentation with Acid- And Ethanol- Adapted Oenococcus Oeni Strain to Improve the Quality of Wine from Champs Bourcin Grape in Sapa - Lao Cai	Pham Thu Thuy, Nguyen Lan Huong, Chu Ky Son	
	10	A New Edit Distance Method for Finding Similarity in Dna Sequence	Assis. Prof. Dr. Patsaraporn Somboonsak, Assis. Prof. Dr. Mud-Armeen Munlin	
	11	Characterization of the O.ul-mS952 Intron:A Potential Molecular Marker to Distinguish Between Ophiostoma Ulmi and Ophiostoma Novo-Ulmi Subsp. Americana	Mohamed Hafez, Georg Hausner	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Suman B. Chakraborty,**	Authors	Theme
Salon 10	1	Sex Differences in Thyroid Gland Structure of Rabbits	Parchami A., Fatahian Dehkordi RF.	**Applied Science**
	2	Evaluation of Protein Digestibility in Canola Meals between Caecectomised and Intact Adult Cockerels	Ali Nouri Emamzadeh, Akbar Yaghobfar	
	3	Effect of L-Arginine on Neuromuscular Transmission of the Chick Biventer Cervicis Muscle	Assis. Prof. Dr. S. Asadzadeh Vostakolaei	
	4	The Relationship between Sheep Management and Lamb Mortality	Assis. Prof. Dr. T. M. Mousa-Balabel	
	5	Effect of Stocking Density on Monosex Nile Tilapia Growth during Pond Culture in India	Suman B. Chakraborty, Samir Banerjee	
	6	Pragati Node Popularity (PNP) Approach to Identify Congestion Hot Spots in MPLS	E. Ramaraj, A. Padmapriya	
	7	Improvement of Semen Quality in Holstein Bulls during Heat Stress by Supplementing Omega-3 Fatty Acids	Hamid. Gholami, Mohammad. Chamani, Armin. Towhidi, Mohammad. H. Fazeli	
	8	The Relationship between Excreta Viscosity and TMEn in SBM	Assis. Prof. Ali Nouri Emamzadeh	
	9	Anticoagulatory Role of an Ergot Mesylate: Hydergine	Fareeha A., Irfan Z Qureshi	

	10	The Effect of Selective Cyclooxygenase (COX) Inhibitors on Japanese Medaka (Oryzias latipes) Reproduction Parameters	Dr. Agata Kowalska, Radosław K. Kowalski, Assis. Prof. Dr. Zdzisław Zakęś	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Asha Hasnimy Mohd Hashim**	Authors	Theme
Salon 11	1	Perceptions of Health Status and Lifestyle Health Behaviors of Poor People in Mauritius	Smita S. D. Goorah, Melisha Panchoo	Applied Science
	2	Spreading Dynamics of a Viral Infection in a Complex Network	Assis. Prof. Dr. Khemanand Moheeput, Smita S. D. Goorah, Satish K. Ramchurn	
	3	Chase Trainer Exercise Program in Athlete with Unilateral Patellofemoral Pain Syndrome (PFPS)	Asha Hasnimy Mohd Hashim, Lee Ai Choo	
	4	Analysis of Metallothionein Gene MT1A (rs11076161) and MT2A (rs10636) Polymorphisms as a Molecular Marker in Type 2 Diabetes Mellitus among Malay Population	Assis. Prof. Dr. Norsakinah Mohammad Osman, Ali Etemad, Assoc. Prof. Dr. Patimah Ismail	
	5	Effect of On-Demand Cueing on Freezing of Gait in Parkinson's Patients	Prof. Dr. Rosemarie Velik	
	6	Effect of Cold, Warm or Contrast Therapy on Controlling Knee Osteoarthritis Associated Problems	Amal E. Shehata, Manal E. Fareed	
	7	Chemotherapy Safety Protocol for Oncology Nurses: It's Effect on Their Protective Measures Practices	Magda M. Mohsen, Manal E. Fareed	
	8	FITTER - A Framework for Integrating Activity Tracking Technologies into Electric Recreation for Children and Adolescents	R. Altamimi, G. Skinner, K. Nesbitt	
	9	Consumption Pattern and Dietary Practices of Pregnant Women in Odeda Local Government Area of Ogun State	Dr. Ademuyiwa, Assis. Prof. Dr. M. O., Sanni, S. A.	
	10	Biomechanics Analysis When Delivering Baby	Kristyanto B.	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assist. Prof. Dr. Hakan YÜKSEL**	Authors	Theme
Salon 1	1	FACTS SİSTEMLERİ İÇİN GEÇİCİ HATA KAYIT SİSTEMİ GELİŞTİRME PROJESİ	Ar-Ge Proje Mühendisi, Uğur Cem Yılmaz Ar-Ge Proje Mühendisi, İlayda Aygün Ar-Ge Proje Lideri, Canan Şişman Korkmaz Proje Yöneticisi, Kenan Ahmet Mumcu Proje Yöneticisi, Alper Terciyanlı	
	2	ENERJİSİNİ HATTAN ALAN YERLİ VE MİLLİ ARIZA GÖSTERGE CİHAZI GELİŞTİRİLMESİ VE PİLOT UYGULAMASI	Ar-Ge Proje Mühendisi, Uğur Cem Yılmaz Ar-Ge Proje Mühendisi, İlayda Aygün Ar-Ge Proje Lideri, Canan Şişman Korkmaz Proje Yöneticisi, Ceyhan Ankıtcı	
	3	EXAMINATION OF LOAD-INDEPENDENT VICKERS HARDNESS PARAMETERS FOR ALUMINUM OXIDE ADDED BI-2212 SUPERCONDUCTOR WITH MECHANICAL MODELS	Assoc.Prof. Dr. MUHAMMED ÖZ Assoc.Prof. Dr. ÜMİT ERDEM	

			Prof. Dr. GÜRCAN YILDIRIM	
	4	DEDUCTION OF THE RELATION BETWEEN MODULI OF ELASTICITY AND GRANULARITY DEGREES FOR ALUMINUM OXIDE ADDED BI-2212 SUPERCONDUCTOR	Assoc.Prof. Dr. MUHAMMED ÖZ Assoc.Prof. Dr. ÜMİT ERDEM Prof. Dr. GÜRCAN YILDIRIM	
	5	DENSITY MEASUREMENT OF DIESEL-CANOLA BIODIESEL-METHANOL BLENDS VIA TEMPERATURE AND COMPOSITION RATE	Res. Assist., Kaan YEŞİLOVA Assist. Prof. Dr., Özgün YÜCEL PhD Instructor, Başak TEMUR ERGAN	
	6	HAVA TRAFİK KONTROLÜNDE İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI	Gürkan GÜRGÖZE	
	7	GEOMETRİK BOYUT TOLERANSININ FARKLI ÖLÇÜM CİHAZLARINDAN ALINAN ÖLÇÜMLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	Müh. Kaan BİRO Prof. Dr. Muammer NALBANT	
	8	VIRTUAL POWER PLANT FOR DEMAND AGGREGATION OF DISTRIBUTED ENERGY NETWORK AND TRADING PLATFORM DEVELOPMENT	Canan Şişman Korkmaz Obed Nelson Onsomu Ertuğrul Özer Abdulhameed Aboumadi Fatma Üzel	
	9	BELIRLI FIYATLI VARLIKLARIN ENERJI TİCARETI İÇİN OPTİMİZE VARLIK YÖNETİMİ PLATFORMU GELIŞTİRİLMESI	Ertuğrul Özer Canan Şişman Korkmaz Rabia Şeyma Güneş	
	10	ANALYSIS OF DIYARBAKIR MANSIONS WITH RESPECT TO ENVIRONMENTAL FACTORS	Assist. Prof. Dr. Meltem ERBAŞ ÖZİL Prof. Dr. F. Demet AYKAL	
	11	GÜÇ ELEKTRONİĞİNDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARI DERLEMESİ	Celal TUNCEL Dr. Öğr. Üyesi ,Tolga ÖZER	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Dr. Öğretim Üyesi, Engin EYCEYURT	Authors	Theme
Salon 2	1	MICROSCALE WIND ENERGY SYSTEM ANALYSIS FOR ISTANBUL ATATURK AIRPORT	ŞEYMA KILIÇ Asst. Prof., BURAK BARUTÇU	
	2	BICOMPLEX NARAYANA NUMBERS	Dr, ÇAĞLA ÇELEMOĞLU	
	3	GAUSS LEONARDO NUMBERS	Dr, ÇAĞLA ÇELEMOĞLU	
	4	IMPROVING THE PROPERTIES OF FLEXIBLE POLYURETHANES WITH CHAMOMILLA PLANT	Sıla Topçu Murat Zengin Eren Ertik Fatih Karahan Fatih Çalışkan	
	5	CATION EXCHANGE OF SODIUM MONTMORILLONITE WITH ZINC NITRATE	Sümeyra Z. Öztürk Sıla Topçu Murat Zengin Fatih Çalışkan	
	6	INVESTIGATION OF GREENHOUSE GAS EMISSIONS AND BUILDING SOURCED GREENHOUSE GAS EMISSIONS ON SECTORAL BASIS IN THE WORLD, EU AND TURKEY	Hidayet Emre YILDIZ	
	7	MACHINE LEARNING-BASED LTE HANDOVER PERFORMANCE ANALYSIS	Dr. Öğretim Üyesi, Engin EYCEYURT	
	8	AN INVESTIGATION OF FEATURE SELECTION METHODS FOR CLASSIFICATION PURPOSES USING SUPERVISED MACHINE LEARNING	M.Sc., BUSE NUR BALTACIOĞLU	

			Assoc. Prof. Dr. İDİL YAVUZ	
	9	RESTORANLAR DA ÖDEME ARAÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE WEB TABANLI QR KOD İLE ÖDEME MODELİ GELİŞTİRİLMESİ	GİZEM BODUR AHMET FEYZİOĞLU	
	10	ORGANİK OPTOELEKTRONİK MALZEMELERİN HOMO VE LUMO ENERJİ SEVİYELERİNİN POTANSİYELE GÖRE DEĞİŞİMİ	Dr. AHMET BATTAL	
	11	CHEMOSTRATIGRAPHY APPLICATIONS IN HYDROCARBON-RICH BASINS	Graduate Student Çiğdem YILDIZ Assoc. Prof. Dr. Berna YAVUZ PEHLIVANLI	
	12	GAS CHROMATOGRAPHY-MASS SPECTROMETER (GC-MS) TECHNIQUE AND ITS APPLICATION	Graduate Student Ufuk KESKİN Assoc. Prof. Dr. Berna YAVUZ PEHLIVANLI	
	13	INVESTIGATION OF FILAMENTS USED IN 3D PRINTER IN GRADUATE THESIS IN TURKEY	Assist. Prof. Dr. Hakan YÜKSEL	
	17	ANALYSIS OF BLOCK CHAIN APPLICATION AREAS IN THE INTERNET OF THINGS	Assist. Prof. Dr. Hakan YÜKSEL	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç. Dr. GONCA DURMAZ GÜNGÖR	Authors	Theme
Salon 3	1	EFFICIENCY MEASUREMENT OF TURKISH UNIVERSITIES USING THE STOCHASTIC FRONTIER MODEL	YELİZ MERT KANTAR İSMAİL YENİLMEZ İBRAHİM ARIK	
	2	COMPARISON OF BOX-JENKINS AND ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS METHODS: DEMAND FORECAST FOR CERAMIC SANITARY WARE	ALPER SİNAN ÇALIK İSMAİL YENİLMEZ ÖMER SEVİNÇTEKİN	
	3	NEW FIXED CIRCLE RESULTS ON FUZZY METRIC SPACES	Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN	
	4	FIXED-CIRCLE RESULTS VIA BILATERAL TYPE CONTRACTIONS ON G-METRIC SPACES	Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN	
	5	SIRT ÇANTASI PROBLEMLEMLERİNİNİN ÇÖZÜMÜNDE GENETİK ALGORİTMALAR VE NÖROEVRİM	Arif GÜRSOY Hediye ALTIN	
	6	AN OVERVIEW OF THE FIDUCIAL INFERENCE IN STATISTICAL THEORY	Dr. Gamze GÜVEN	
	7	FIXED POINT RESULTS UNDER θ-CONTRACTIONS ON QUASI METRIC SPACE	Doç. Dr. GONCA DURMAZ GÜNGÖR Prof. Dr. İSHAK ALTUN	
	8	VERİ MADENCİLİĞİNDE KÜMELEME ANALİZİ VE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ	İş Zekası Mühendisi, Mehmet Görkem ERGAN Doç.Dr., Yusuf Sait TÜRKAN Endüstri Mühendisi, Aslıhan SAĞIROĞLU CIDA	
	9	HAVALİMANI TERMİNALİNDE KUYRUK SİSTEMLERİ ÜZERİNE BİR SİMÜLASYON VE MODELLEME UYGULAMASI	Endüstri Mühendisi, Melek Rabia TÜREL Doç.Dr., Yusuf Sait TÜRKAN	
	10	A BIBLIOMETRIC COMPARISON ON MACHINE LEARNING vs. DEEP LEARNING APPROACHES IN CYBERSECURITY	Ali Melih Kanca İlker Türker	
	11	TIME SERIES REPRESENTATION TECHNIQUES UNDER THE CHALLENGES OF HIGH DIMENSIONAL DATA AND COMPUTATIONAL COST– A BRIEF SURVEY	Mushtaq Mohammed Abdulnabi İlker Türker	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç. Dr, Fatma SÖNMEZ ÇAKIR	Authors	Theme
Salon	1	EXAMINATION OF THE EFFECTS OF MANAGEMENT PRACTICE, MANAGEMENT COMMITMENT AND LEAN SIGMA BEHAVIORS IN TEXTILE COMPANIES	Assoc. Prof. Fatma Sonmez Cakir Assoc. Prof. Zafer Adiguzel	

	2	NORMALLİK TESTLERİ VE NORMAL DAĞILIMA VERİ DÖNÜŞTÜRME	Doç. Dr, Fatma SÖNMEZ ÇAKIR	
	3	FİNANSAL OKURYAZARLIK TUTUM VE DAVRANIŞI: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Öğr. Üyesi Hasan OSMANOĞLU Öğr. Gör. Dr. Cahit ÇAĞLIN	
	4	TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞMEDE DİJİTALLEŞME: GAZİANTEP MODEL FABRİKA ÖRNEĞİ	YUNUS CANER TANRIÖVER DOÇ.DR.HARUN ŞAHİN	
	5	ÇİP KRİZİ GÖLGESİNDE APPLE M SERİSİ İŞLEMCİLERİN INTEL-AMD DUOPOLÜNE OLASI ETKİLERİ	Dr.Öğr.Üyesi Vedat BAYDAR	
	6	TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ	
	7	KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI VERGİSEL SORUNLAR	Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ	
	8	TÜRKİYE'DE ULAŞTIRMA ALT YAPI YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK TESTİ İLE ANALİZİ	Dr. Servet Kapçak Ahmet Akyol	
	9	THE HDI-GNP CIRCLE APPROACH TO REGIONAL INEQUALITIES RESEARCH IN TURKEY	Res. Asst. CEM ARIK Prof. Dr. ÖMER YILMAZ	
	10	ÜST- ORTA GELİRLİ SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİNDE KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	Esra CEBECİ MAZLUM	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Dr. Öğr. Üyesi LEVENT SEZAL	Authors	Theme
Salon 5	1	THE DETERMINANTS OF INFLATION RATE IN FRAGILE FIVE COUNTRIES	Prof. Dr. Hüseyin AĞIR Dr. Öğr. Üyesi Sefa ÖZBEK	
	2	KREDİ FAİZ ORANLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi LEVENT SEZAL	
	3	THE NONLINEAR CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN MONEY GROWTH AND INFLATION IN TURKEY	PhD, Mesut Alper GEZER	
	4	TÜRKİYE'DE İHRACAT EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEKTÖREL BİR ANALİZ	Çiğdem KULALI SEÇKİN Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ	
	5	CDS PRİMİ VE TÜRKİYE BELİRSİZLİK ENDEKSİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ	Prof. Dr., Ayça SARIALİOĞLU HAYALİ Öğretim Görevlisi, Asiye KÜÇÜKOSMAN	
	6	TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI ve GİNİ ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Öğretim Görevlisi, Asiye KÜÇÜKOSMAN	
	7	EFFECT OF BRENT CRUDE PRICES ON S&P 500 SHARIAH INDEX	Sadık ÖNCÜ Sümeyye TURAK	
	8	GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN TÜRKİYEDE GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ	Ali YILDIRIM	
	9	THE EFFECTS of PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP ENERGY INVESTMENTS on ECONOMIC GROWTH for the CASE of BRAZIL with the EXISTENCE of STRUCTURAL BREAK	Asst. Prof. Dr., ÖZGÜR ÖZAYDIN Research Assistant., ANIL DAĞDEMİR	
	10	THE EFFECTS of CREDITS on ECONOMIC GROWTH in HONG KONG with STRUCTURAL BREAK: IS THERE A KUZNETS CURVE?	Asst. Prof. Dr., ÖZGÜR ÖZAYDIN Research Assistant., ANIL DAĞDEMİR	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç Dr. RIFAT AKBAŞ	Authors	Theme
Salon 6	1	SİRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER	Araş. Görv. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR	
	2	MOLLA CÂMÎ'NİN EL-FEVÂİDU'D-DİYÂİYYE ADLI ESERİNDEKİ BAZI BEYİTLERİN ZARÛRET OLGUSU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Şirin ALADAĞ	

			Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU	
	3	HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ	ELİF TOZ Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR Doç Dr. RIFAT AKBAŞ	
	4	TELİF TÜRK SİYERİNİN SON HALKALARINDAN KOÇHİSARÎ-ZÂDE'NİN SİYERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet BÜKÜM	
	5	İMÂM-I NEVEVÎ'NİN BUSTÂNÜ'L ÂRİFİN ADLI ESERİNDE İHLÂS VE NİYET	Kerime Mıcık	
	6	EBÜ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ'NİN TENBÎHÜ'L-GÂFİLÎN İSİMLİ ESERİNDE TEVBE	Kübra Mıcık	
	7	KIRILGANLIK VE EKOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	Elif ÇAKIR	
	8	ABDULLAH BİN VEHB'İN KUR'AN İLİMLERİ ALANINDAKİ YERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUHAMMED BAYSAL	
	9	EVALUATION OF THE CONCEPT OF BID'AT IN TERMS OF CHANGE IN DYNAMIC SOCIETY LIFE	Abdulsamet EKİNCİ	
	10	KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN PEYGAMBER DUALARININ MUHTEVA BAKIMINDAN İLGİLİ KISSALARLA İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, AHMET KARADUMAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Dr. Öğr. Üy. Muhammet Ali AVCI	Authors	Theme
Salon 7	1	ANALYSIS OF THE MIDDLE INCOME TRAP WITH ALTERNATIVE UNIT ROOT TESTS: THE CASE OF TURKEY	Dr. Öğr. Üy. Muhammet Ali AVCI	
	2	TÜRKİYE'DE ENFLASYON, DÖVİZ KURU VE FAİZ ORANININ İHRACAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMPİRİK BİR UYGULAMA	Arş. Gör. SÜMEYYE UZUN	
	3	EKONOMİK BÜYÜME VE ELEKTRİK TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TAHMİNİ	Öğr. Gör. Dr. MELAHAT BATU AĞIRKAYA Dr. Öğr. Üyesi HİKMET AKYOL	
	4	AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI	Öğretim Görevlisi Doktor Esra UYGUN	
	5	A LITERATURE SURVEY ON THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE	Mustafa Serdar ACAR Alper SÖNMEZ	
	6	YAPISAL KIRILMALAR ALTINDA BİTCOİN'İN BİST 30 ENDEKSİ VE DÖVİZ SEPETİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Kübra Karadağ Mehmet Ali Yücel	
	7	FON TRANSFER FİYATLAMA (FTF) UYGULAMASININ BANKA FİNANSAL BİLGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ	Dr. Öğrencisi Teoman TAĞTEKİN	
	8	TÜKETİCİLERİN KRİPTO PARALARA YÖNELİK TUTUM VE NİYETLERİNİN TEKNOLOJİ KABUL MODELİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	Tuğçe ÇİFTÇİ	
	9	TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF COVID-19 CONSPIRACY BELIEFS SCALE	PROF. DR. YALÇIN KARAGÖZ ASSİST. PROF. DR. FUAT YALMAN	
	10	TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE PERCEIVED COVID-19 INFECTABILITY SCALE	Assist. Prof. Dr. Fuat YALMAN Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ	
	11	GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS	Assoc. Prof. Dr. Mesut ŞÖHRET	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç.Dr. Meryem Berrin Bulut	Authors	Theme
Salon 8	1	KORKULU BAĞLANMA VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALARIN ARACI ROLÜNÜN İNCELENMESİ	Psk. Abdullah Tunç Doç.Dr. Meryem Berrin Bulut	
	2	SAPLANTILI BAĞLANMA VE DUYGUSAL DENGESİZLİĞİN KİŞİLERARASI DUYARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Psk. Abdullah Tunç Doç.Dr. Meryem Berrin Bulut	
	3	DANSA DAVET: EŞLİ DANSLAR VE PSİKOLOJİK ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, BUSE İSTEK	

	4	PSİKANALİTİK KURAMDA TEKİNSİZLİK KAVRAMININ SANATLA İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, SELEN TOKSAL	
	5	DUYGUSAL TEPKİSELLİK İLE ÇOCUKLUK ÇAĞINDA AİLE TUTUMU İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ÜMMÜ NUR GÜNLÜ	
	6	KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE MİZAH TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, DİLA TEKSİN	
	7	ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ TEORİSİNİ ANLAMAK	Prof. Dr. BURCU GÜLER Psk. CEREN TUNALI Psk. GÜLCE TUNCEL Psk. OKAN DEMİR	
	8	ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ	Prof.Dr, İbrahim Mazman, Öğrenci,Ebru Kılıç	
	9	Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Duygusal Özfarkındalık ve Duygu Düzenlemeye Etkisi	Dr. Öğretim Üyesi, EZGİ ÖZKAN Dr. Öğretim Üyesi, BURCU TÜRK	
	10	EXAMİNATİON OF WORK PSYCHOLOGY İN THE CONTEXT OF MOTİVATİON BY FİLM ANALYSİS METHOD	Araştırma Asistanı Emine Aytan Doç. Dr. Meryem Karaaziz	
	11	PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI	Prof. Dr. İsmail BAKAN Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN Arş. Gör. Yağmur MATYAR TANIR	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	İNTİHAR OLASILIĞINI YORDAYICI BİR FAKTÖR OLARAK OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK BELİRTİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi İSLİM YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi YASEMİN KAHYA	
	2	GENÇ YETİŞKİNLERDE STRES VE OYUN OYNAMA MOTİVASYONLARININ İNTERNET OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU ÜZERİNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, EZGİ GÜRBÜZ Prof. Dr., M. HAKAN TÜRKÇAPAR	
	3	EXAMINATION OF MARRIED INDIVIDUALS' ATTITUDES TO SEEKING PSYCHOLOGICAL HELP	ŞAZİLE KARAGÖZ Assoc.Prof. YAŞAR BARUT	
	4	ÜNİVERSİTELİ GENÇ KIZLARDA PREMENSTRÜEL SENDROM BELİRTİLERİNİN CİNSEL İŞLEV VE ÇOCUKLUK TRAVMALARI İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande Özkan Dr. Öğr. Üyesi, Özlem ŞENER	
	5	EŞ SEÇİMİ TUTUMUNUN YORDAYICILARI OLARAK: ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALAR, DİSSOSİYATİF YAŞANTILAR VE ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEYNEP KARAKUŞ	
	6	YAKIN İLİŞKİLERDE TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARININ KARMAŞIK TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU İLE OLAN İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi SAFİYE ÜNALIR Dr. Öğr. Üyesi ZEHRA ERŞAHİN	
	7	İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ İLE ALGILANAN ANNE BABA TUTUMU VE OKULA AİDİYET DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Psk. Dan. NİHAL YARDIMCI Dr. Öğr. Üyesi IŞIL TEKİN	
	8	EVALUATION THE CAREER PLANNING OPINIONS OF THE GEOGRAPHY UNDERGRADUATE STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Cennet ŞANLI	
	9	MARJ MODELİNE GÖRE PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM SÜREÇLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN	
	10	ÖĞRETMEN ADAYLARININ "ÖĞRENCİ BİLGİ SİSTEMİ" KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. İLKAY TAŞ GÜRSOY**	**Authors**	**Theme**
S a	1	TOURISM AFTER THE GLOBAL PANDEMIC: THE END OF THE ANTHROPOCENE ERA	Assoc. Prof. Dr. İLKAY TAŞ GÜRSOY	

	2	MARKA ŞEHİRLERİN KÜLTÜREL TURİZM YÜZÜ: DENİZLİ ÖRNEĞİ	Dr. Arzu ERSÖZ TÜĞEN	
	3	GASTRONOMIC PLACE AND IMPORTANCE OF PURSLANE	Yüksek Lisans Öğrencisi - Şeyma GÖK Dr. Öğrt. Üyesi - Tuba PEHLİVAN	
	4	WASTAGE IN TOURISM ENTERPRISES: META SYNTHESIS STUDY	Yüksek Lisans Öğrencisi, Çiğdem IŞIN	
	5	EVALUATION OF THE WEBSITES OF FIVE STAR THERMAL HOTELS IN THE CESME REGION	Cemre Damdelen Asst. Prof. Selcen Seda Türksoy Res. Asst. Mehmet Alper Nisari	
	6	SURF AND TURF TREND WİTHİN THE SCOPE OF SUSTAİNABLE GASTRONOMY	HATİCE NUR EROL PROF. DR. ATİLLA AKBABA	
	7	A COMPARISON ON THE OTTOMAN PALACE KITCHEN HIERARCHY AND THE MODERN KITCHEN HIERARCHY	Yüksek Lisans Öğrencisi Aysu Türkman Prof. Dr. Atilla Akbaba	
	8	SEAFOOD IN THE OTTOMAN CUISINE CULTURE BETWEEN XVI-XVIII CENTURIES FROM THE EYES OF WESTERN TRAVELERS: A REVIEW IN THE LIGHT OF TRAVEL BOOKS	Yüksek Lisans Öğrencisi Yaşar Asu Tabanlı Prof. Dr. Atilla Akbaba	
	9	INVESTIGATION OF THE POTENTIAL OF MUĞLA TO BE A UNESCO CREATIVE GASTRONOMY CITY	OYA KAYA Assoc. Prof. Dr. IŞIL ARIKAN SALTIK	
	10	A TRADITIONAL TURKISH TASTE: DIYARBAKIR BURMA KADAYIF DESSERT	Gıda Yüksek Mühendisi Derya BULUTDAĞ Gıda Yüksek Mühendisi/Doktora Öğrencisi Mustafa DEDEOĞLU	
	11	STRATEJİK KENTSEL PLANLAMADA YENİ ARAYIŞLAR: KÜLTÜR EKSENLİ PLANLAMA VE YARATICI KENTLER	Arş. Gör. Dr. Arzu MALTAŞ EROL	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III

Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Abhishek Priyam	Authors	Theme
Salon 1	1	Maximum Power Point Tracking Based on Estimated Power for PV Energy Conversion System	Assis. Prof. Dr. Zainab Almukhtar, Dr. Adel Merabet	Applied Science
	2	Effect of Collector Aspect Ratio on the Thermal Performance of Wavy Finned Absorber Solar Air Heater	Abhishek Priyam, Prabha Chand	
	3	Similitude for Thermal Scale-up of a Multiphase Thermolysis Reactor in the Cu-Cl Cycle of a Hydrogen Production	Assis. Prof. Dr. Mohammed W. Abdulrahman	
	4	Enhancement of Thermal Performance of Latent Heat Solar Storage System	Rishindra M. Sarviya, Ashish Agrawal	
	5	A ZVT-ZCT-PWM DC-DC Boost Converter with Direct Power Transfer	Naim Suleyman Ting, Yakup Sahin, Ismail Aksoy	
	6	Intelligent Maximum Power Point Tracking Using Fuzzy Logic for Solar Photovoltaic Systems Under Non-Uniform Irradiation Conditions	Assis. Prof. Dr. P. Selvam, Ress. Assis S. Senthil Kumar	
	7	An Improved Cuckoo Search Algorithm for Voltage Stability Enhancement in Power Transmission Networks	Reza Sirjani, Nobosse Tafem Bolan	
	8	Technical Analysis of Combined Solar Water Heating Systems for Cold Climate Regions	Hossein Lotfizadeh, André McDonald, Amit Kumar	
	9	An Experimental Study on Evacuated Tube Solar Collector for Steam Generation in India	Assis. Prof. Dr. Avadhesh Yadav, Anunaya Saraswat	
	10	Coupling Heat and Mass Transfer for Hydrogen-Assisted Self-Ignition Behaviors of Propane-Air Mixtures in Catalytic Micro-Channels	Junjie Chen, Deguang Xu	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Young-Seok Choi**	Authors	Theme
Salon 2	1	Real-Time Recognition of Dynamic Hand Postures on a Neuromorphic System	Qian Liu, Steve Furber	**Applied Science**
	2	Optimal Planning of Dispatchable Distributed Generators for Power Loss Reduction in Unbalanced Distribution Networks	Mahmoud M. Othman, Y. G. Hegazy, A. Y. Abdelaziz	
	3	Optimal Economic Load Dispatch Using Genetic Algorithms	Assis. Prof. Dr. Vijay Kumar, Assis. Prof. Dr. Jagdev Singh, Dr. Yaduvir Singh, Sanjay Sood	
	4	Empirical Mode Decomposition Based Multiscale Analysis of Physiological Signal	Young-Seok Choi	
	5	Experimental Implementation of Model Predictive Control for Permanent Magnet Synchronous Motor	Assis. Prof. Dr. Abdelsalam A. Ahmed	
	6	Analysis of Direct Current Motor in LabVIEW	E. Ramprasath, P. Manojkumar, P. Veena	
	7	Improvement of Voltage Profile of Grid Integrated Wind Distributed Generation by SVC	Fariba Shavakhi Zavareh, Hadi Fotoohabadi, Reza Sedaghati	
	8	A Simple Adaptive Atomic Decomposition Voice Activity Detector Implemented by Matching Pursuit	Thomas Bryan, Veton Kepuska, Ivica Kostanic	
	9	Data-driven Multiscale Tsallis Complexity: Application to EEG Analysis	Young-Seok Choi	
	10	Overview of Different Approaches Used in Optimal Operation Control of Hybrid Renewable Energy Systems	K. Kusakana	
	11	A New IFO Estimation Scheme for Orthogonal Frequency Division Multiplexing Systems	Keunhong Chae, Seokho Yoon	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Harcharan Singh Ranu**	**Authors**	**Theme**
Salon 3	1	Improving Protein-Protein Interaction Prediction by Using Encoding Strategies and Random Indices	Assis. Prof. Dr. Essam Al-Daoud	**Applied Science**
	2	Temperature-dependent Structural Perturbation of Tuna Myoglobin	Yoshihiro Ochiai	
	3	An Intelligent System for Knee and Ankle Rehabilitation	Dimitar Karastoyanov, Vladimir Monov	
	4	Design the Bowtie Antenna for the Detection of the Tumor in Microwave Tomography	Assis. Prof. Dr. Muhammd Hassan Khalil, Xu Jiadong	
	5	On the Design of Shape Memory Alloy Locking Mechanism: A Novel Solution for Laparoscopic Ligation Process	Reza Yousefian, Michael A. Kia, Mehrdad Hosseini Zadeh	
	6	Why We Are Taller in the Morning than Going to Bed at Night – An in vivo and in vitro Study	Assis. Prof. Dr. Harcharan Singh Ranu	
	7	A User - Requirements Approach in Medical Devices Maintenance System Development: A Case Study from an Industry Perspective	Manar AlJazzazi, Mohammed Rawashdeh, Tariq Alshawaheen, Aktham Malkawi	
	8	Characterization of Lubricity of Mucins at Polymeric Surfaces for Biomedical Applications	Seunghwan Lee	
	9	Influence of Microstructural Features on Wear Resistance of Biomedical Titanium Materials	Dr. Mohsin T. Mohammed, Zahid A. Khan, Arshad N. Siddiquee	
	10	MiRNAs as Regulators of Tumour Suppressor Expression	Dr. Olga A. Berillo, Gaukhar K. Baidildinova, Anatoliy T. Ivashchenko	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Sanchita B. Sarma**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	Clinical Comparative Study Comparing Efficacy of Intrathecal Fentanyl and Magnesium as an Adjuvant to Hyperbaric Bupivacaine in Mild Pre-Eclamptic Patients Undergoing Caesarean Section	Sanchita B. Sarma M. P. Nath	**Applied Science**
	2	Effect of Muscle Energy Technique on Anterior Pelvic Tilt in Lumbar Spondylosis Patients	Dr. Enas Elsayed Abutaleb, Mohamed Taher Eldesoky, Shahenda Abd El Rasol	
	3	The Oxidative Damage Marker for Sodium Formate Exposure on Lymphocytes	Assis. Prof. Dr. Malinee Pongsavee	
	4	Association of Overweight and Obesity with Breast Cancer	Amir Ghasemlouei, Alireza Khalaj	
	5	Effects of Synchronous Music on Gymnastics' Motor Skills Performance among Undergraduate Female Students in Physical Education College	Assis. Prof. Dr. Sanaa Ali Ahmed Alrashid	
	6	Influence of Bilateral and Unilateral Flatfoot on Pelvic Alignment	Mohamed Taher Eldesoky, Enas Elsayed Abutaleb	
	7	Protective Effect of L-Carnitine against Gentamicin-Induced Nephrotoxicity in Rats	Mohamed F. Ahmed, Mabruka S. Elashheb, Fatma M. Ben Rabha	
	8	Body Composition Analysis of University Students by Anthropometry and Bioelectrical Impedance Analysis	Phd. Can. Vinti Davar	
	9	Phthalate Exposure among Roma Population in Slovakia	Miroslava Šidlovská Ida Petrovičová Tomáš Pilka Branislav Kolena	
	10	Relevance of the Variation in the Angulation of Palatal Throat Form to the Orientation of the Occlusal Plane: A Cephalometric Study	Sanath Kumar Shetty, Sanya Sinha, K. Kamalakanth Shenoy	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Kiranmai S.Rai**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	Neurogenic Potential of Clitoria ternatea Aqueous Root Extract–A Basis for Enhancing Learning and Memory	Assis. Prof. Dr. Kiranmai S.Rai	**Applied Science**
	2	Comparison between Antibacterial Effects of Ethanolic and Isopropyl: Hexan (7:3) Extracts of Zingiber officinale Rose	Tahereh Naji Mahsa Jassemi	
	3	Mahmood Ahmad, Ghulam Murtaza, Sonia Khiljee, Muhammad Asadullah Madni	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni	
	4	In vitro Anti-tubercular Screening of Newly Synthesized Benzimidazole Derivatives	Assoc. Prof. M. Shahar Yar M. Mustaqeem Abdullah, Jaseela Majeed	
	5	Formulation and Evaluation of Vaginal Suppositories Containing Lactobacillus	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat	
	6	Pentachlorophenol Removal via Adsorption and Biodegradation	Rakmi Abd.-Rahman Nurina Anuar	
	7	Packaging the Alkaloids of Cinchona Bark in Combination with Etoposide in Polymeric Micelles Nanoparticles	Diky Mudhakir Satrialdi, Sukmadjaja Asyarie, Yeyet C. Sumirtapura	
	8	Comparative Evaluation of the Biopharmaceutical and Chemical Equivalence of the Some Commercial Brands of Paracetamol Tablets	Dr. Raniah Al-Shalabi, Omaima Al- Gohary, Dr. Samar Afify Eram Eltahir	
	9	Data Mining Classification Methods Applied in Drug Design	Mária Stachová Lukáš Sobíšek	
	10	Salbutamol Sulphate-Ethylcellulose Tabletted Microcapsules: Pharmacokinetic Study using Convolution Approach	Ghulam Murtaza Kalsoom Farzana	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Essam A. Al-Bahkali**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	Analysis of Different Designed Landing Gears for a Light Aircraft	Assis. Prof. Dr. Essam A. Al-Bahkali	**Applied Science**
	2	Conceptual Design of an Airfoil with Temperature-Responsive Polymer	Mohammed Niyasdeen Nejaamtheen	
	3	Concentrated Solar Power Utilization in Space Vehicles Propulsion and Power Generation	Maged A. Mossallam	
	4	Optimization of Multifunctional Battery Structures for Mars	Assis. Prof. Dr. James A Foster Guglielmo S Aglietti	
	5	Modeling and Control of a Quadrotor UAV with Aerodynamic Concepts	Dr. Wei Dong, Assis. Prof. Dr. Guo-Ying Gu Xiangyang Zhu Han Ding	
	6	Topology Optimization of Aircraft Fuselage Structure	Assis. Prof. Dr. Muniyasamy Kalanchiam, Baskar Mannai	
	7	Terrain Evaluation Method for Hexapod Robot	Tomas Luneckas Dainius Udris	
	8	Small Satellite Modelling and Attitude Control Using Fuzzy Logic	Amirhossein Asadabadi, Amir Anvar	
	9	Advantages of Composite Materials in Aircraft Structures	Prof. Dr. Muniyasamy Kalanchiam, Moorthy Chinnasamy	
	10	Characterization of Electrohydrodynamic Force on Dielectric-Barrier-Discharge Plasma Actuator Using Fluid Simulation	Assis. Prof. Dr. Hiroyuki Nishida Taku Nonomura Takashi Abe	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Leila Samiee**	Authors	Theme
Salon 7	1	One-Pot Facile Synthesis of N-Doped Graphene Synthesized from Paraphenylenediamine as Metal-Free Catalysts for the Oxygen Reduction Used for Alkaline Fuel Cells	Leila Samiee Amir Yadegari Saeedeh Tasharrofi	**Applied Science**
	2	Material Selection for Footwear Insole Using Analytical Hierarchal Process	Assis. Prof. Dr. Mohammed A. Almomani, Dr. Dina W. Al-Qudah	
	3	Effects of Test Environment on the Sliding Wear Behaviour of Cast Iron, Zinc-Aluminium Alloy and Its Composite	Mohammad M. Khan Gajendra Dixit	
	4	Prediction of Cutting Tool Life in Drilling of Reinforced Aluminum Alloy Composite Using a Fuzzy Method	Assis. Prof. Dr. Mohammed T. Hayajneh	
	5	Material Selection for a Manual Winch Rope Drum	Moses F. Oduori Enoch K. Musyoka Thomas O. Mbuya	
	6	UV-Cured Coatings Based on Acrylated Epoxidized Soybean Oil and Epoxy Carboxylate	Assis. Prof. Dr. Alaaddin Cerit Assis. Prof. Dr. Suheyla Kocaman Assoc. Dr. Ulku Soydal	
	7	Experimental Investigation on Over-Cut in Ultrasonic Machining of WC-Co Composite	Assis. Prof. Dr. Ravinder Kataria Assis. Prof. Dr. Jatinder Kumar B. S. Pabla	
	8	Induction Melting as a Fabrication Route for Aluminum-Carbon Nanotubes Nanocomposite	Muhammad Shahid, Muhammad Mansoor	
	9		A. Shishkin V. Mironovs	

		Influence of Milled Waste Glass to Clay Ceramic Foam Properties Made by Direct Foaming Route	D. Goljandin A. Korjakins	
	10	Relating Interface Properties with Crack Propagation in Composite Laminates	Tao Qu Assis. Prof. Dr. Chandra Prakash Vikas Tomar	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Ondřej Nowak**	Authors	Theme
Salon 8	1	Corporate Governance Networks and Interlocking Directorates in the Czech Republic	Assis. Prof. Dr. Ondřej Nowak	**Applied Science**
	2	The Impact of Stakeholder Communication Strategies on Consumers-Acceptance and Financial Performance: In the Case of Fertilizer Industry in Malaysia	Hasnida Abdul Wahab Shahrina Md Nordin Lai Fong Woon Hasrina Mustafa	
	3	Analysis of Rubber Waste Utilization at Pandora Production Company Limited	S. Pechpoothong M. Kopystecki	
	4	Combating Money Laundering in the Banking Industry: Malaysian Experience	Aspalella A. Rahman	
	5	Hybrid Energy Supply with Dominantly Renewable Option for Small Industrial Complex	Tomislav Stambolic, Anton Causevski	
	6	A Statistical Prediction of Likely Distress in Nigeria Banking Sector Using a Neural Network Approach	Prof. Dr. D. A. Farinde	
	7	Efficiency in Urban Governance towards Sustainability and Competitiveness of City : A Case Study of Kuala Lumpur	Hamzah Jusoh Azmizam Abdul Rashid	
	8	A Study of Neuro-Fuzzy Inference System for Gross Domestic Product Growth Forecasting	Assoc. prof. E. Giovanis	
	9	Risk of Late Payment in the Malaysian Construction Industry	Dr. Kho Mei Ye Hamzah Abdul Rahman	
	10	The Current Implementation Status of Manufacturing Control Systems for a Key Manufacturing Industry	Rajab Abdullah Hokoma	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Sanae Kaewnopparat**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	Development of Molecular Imprinted Polymers (MIPs) for the Selective Removal of Carbamazepine from Aqueous Solution	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld	**Applied Science**
	2	Pentachlorophenol Removal via Adsorption and Biodegradation	Assis. Prof. Dr. Rakmi Abd.-Rahman Assis. Prof. Dr. Nurina Anuar	
	3	Formulation and Evaluation of Vaginal Suppositories Containing Lactobacillus	Sanae Kaewnopparat Nattha Kaewnopparat	
	4	Asad Ullah Madni, Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman	
	5	Sericin Film: Influence of Concentration on its Physical Properties	N. Namviriyachote N. Bang, P. Aramwit	
	6	Validation and Application of a New Optimized RP-HPLC-Fluorescent Detection Method for Norfloxacin	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni	
	7	Antibacterial Capacity of Plumeria alba Petals	Assis. Prof. Dr. M. H. Syakira Dr. L. Brenda	
	8	Proactive Identification of False Alert for Drug-Drug Interaction	Hsuan-Chia Yang, Yan-Jhih Haung, Yu-Chuan Li	
	9	Comparison between Antibacterial Effects of Ethanolic and Isopropyl: Hexan (7:3) Extracts of Zingiber officinale Rose	Tahereh Naji Mahsa Jassemi	
	10	Neurogenic Potential of Clitoria ternatea Aqueous Root Extract–A Basis for Enhancing Learning and Memory	Assis. Prof. Kiranmai S.Rai	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Ezenwa Chinenye**	Authors	Theme
Salon 10	1	Evaluation of Urban Land Development Direction in Kabul City, Afghanistan	Ahmad Sharif Ahmadi Yoshitaka Kajita	**Applied Science**
	2	Influence of Place Identity on Walkability: A Comparative Study between Two Mixed Used Streets Chaharbagh St. Isfahan, Iran and Dereboyu St. Lefkosa, North Cyprus	Assis. Prof. Dr. R. Rafiemanzelat	
	3	Renewed Urban Waterfront: Spatial Conditions of a Contemporary Urban Space Typology	Assis. Prof. Dr. Beate Niemann, Fabian Pramel	
	4	Urban Ecological Interaction: Air, Water, Light and New Transit at the Human Scale of Barcelona's Superilles	Philip Speranza	
	5	Performance Evaluation of a 'Priority-Controlled' Intersection Converted to Signal-Controlled Intersection	Prof. Dr. Ezenwa Chinenye Amanamba	
	6	Discussion about Frequent Adjustment of Urban Master Planning in China: A Case Study of Changshou District, Chongqing City	Sun Ailu Zhao Wanmin	
	7	Hybrid Living: Emerging Out of the Crises and Divisions	Yiorgos Hadjichristou	
	8	Effects of Urbanization on Land Use/Land Cover and Stream Flow of a Sub-Tropical River Basin of India	Satyavati Shukla Lakhan V. Rathod Mohan V. Khire	
	9	Rapid Urbanization and the Challenge of SustainableUrban Development in Palestinian Cities	Assis. Prof. Dr. Lubna Shaheen	
	10	Urban Reforms of Tanzimat: Early Urbanization and Transportation Practices in The Formation Process of Turkish Reconstruction System(1839-1908) in Bursa The First Capital City of Ottoman Empire	M.Bilal Bagbanci, Ozlem Koprulu Bagbanci	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Byung-Kon Kim**	Authors	Theme
Salon 11	1	Evaluation of Shear Strength Parameters of Amended Loess through Using Common Admixtures in Gorgan, Iran	Seyed Erfan Hosseini Mohammad K. Alizadeh, Amir Mesbah	**Applied Science**
	2	A Study on the Developing Method of the BIM (Building Information Modeling) Software Based On Cloud Computing Environment	Assis. Prof. Dr. Byung-Kon Kim	
	3	Simulation and Parameterization by the Finite Element Method of a C Shape Delectromagnet for Application in the Characterization of Magnetic Properties of Materials	Assis. Prof. Dr. A. A Velásquez J.Baena	
	4	Yaser Rezapour, Armin Jabbarieh, Fatemeh Behfar, Ahadollah Azami, Aidin Shamsalghorayi	Yaser Rezapour Armin Jabbarieh Fatemeh Behfar Ahadollah Azami Aidin Shamsalghorayi	
	5	Convection through Light Weight Timber Constructions with Mineral Wool	J. Schmidt O. Kornadt	
	6	The Establishment of Cause-System of Poor Construction Site Safety and Priority Analysis from Different Perspectives	Shirong Li Xueping Xiang	
	7	Stability Optimization of Functionally Graded Pipes Conveying Fluid	Karam Y. Maalawi Lecture Hanan E.M EL-Sayed	
	8	Optimum Design of Launching Nose during Incremental Launching Construction of Same-Span Continuous Bridge	Weifeng Wang Hengbin Zheng Xianwei Zeng	
	9	Application of "Streamlined" Material Accounting to Estimate Environmental Impact	Assis. Prof. Dr. Paul Osmond	
	10	Springback Simulations of Monolithic and Layered Steels Used for Pressure Equipment	Assis. Prof. Dr. Anish H. Gandhi Dr. Harit K. Raval	

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
ORAL PRESENTED PAPERS IN THE CONFERENCE	
YEREL YÖNETİMLER VE TARIMSAL DESTEKLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ (İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ) Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [1], Prof. Dr. Hakkı M. AY [2]	1
HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR VE KAPSAYICI OLAN ENGELSİZ KENTLER (CHESTER KENTİ ÖRNEĞİ) Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [1], Prof. Dr. Hakkı M. AY [2]	13
BELEDİYELER TARAFINDAN YAPILAN DOĞRU RESTORASYON UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK (ASUDE HATUN TÜRBESİ) ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ [1], ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY [2]	23
TARİHİ ESERLERİN RESTORASYONUNDA BELEDİYELERİN ROLÜ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ Öğr. Gör. Nihal GÜNEŞ AY [1], Öğr. Gör. Dr. Duygu İLKHAN SÖYLEMEZ [2]	33
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE İÇİ SINIR İHLALİ PUANLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ UZMAN PSK. DAN. GİZEM ADA[1], PROF. DR. BURHAN ÇAPRİ [2]	44
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İSTİSMAR PUANLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Uzman Psk. Dan. Gizem ADA[1], Prof. Dr. Burhan ÇAPRİ [2]	55
BELEDİYE HİZMETLERİ İÇİNDE KATI ATIK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ PROF.DR. HAKKI M. AY [1], DOÇ.DR. ADNAN SÖYLEMEZ [2]	66
SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRENİN SAĞLANMASINDA YEŞİL MESLEKLERİN ETKİNLİĞİ Prof. Dr. Hakkı M. AY [1], Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [2]	81
İŞ YERİNDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK: SİSTEMATİK BİR GÖZDEN GEÇİRME RESİLİENCE AT WORKPLACE: A REVİEW DOÇ. DR. ZEKAVET KABASAKAL[1], YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, DİLARA ATEŞ, YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, MUSTAFA RAHMAN ÖZDEN[3]	91
DUYGUSAL EMEK, TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ DOÇ.DR. ZEKAVET KABASAKAL, YAREN YILDIRIM, VELİ DÜZGÜN	108
FON TRANSFER FİYATLAMA (FTF) UYGULAMASININ BANKA FİNANSAL BİLGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ Dr. Teoman TAĞTEKİN	126
ÖRGÜTSEL GÜVEN KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ: BİBLİYOMETRİK ANALİZİ İLE KAVRAMSAL BİR İNCELEME DOÇ. DR. ERHAN KILINÇ, ÖĞR. GÖR. ŞÜKRÜ GÜVEN	134
KALKINMA SÜRECİNDE KADINLAR VE CAM TAVAN SENDROMU ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, ÇİĞDEM BAL	146

YAPISAL KIRILMALAR ALTINDA BİTCOİN'İN BİST 30 ENDEKSİ VE DÖVİZ SEPETİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ ARŞ. GÖR. KÜBRA KARADAĞ[1], MEHMET ALI YÜCEL[2]	161
DİJİTAL OYUN TASARIMINDA RENK ALGISI Dr.Öğr.Üyesi, MERVE KARAMAN	175
İLKOKULDA İLETİŞİMDE ÖĞRENCİ-ÖĞRETMEN-EBEVEYN DR. ÖĞR. ÜYESİ, ADEM ARSLAN [1], MAHMUT ELMA[2]	184
TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ [1]	189
KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI VERGİSEL SORUNLAR DR. ÖĞR. ÜYESİ, NAGİHAN ÖZKANCA ANDIÇ	196
TÜRKİYE'DE "KİLİT DENETİM KONULARI" ÜZERİNE YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ Dr. Öğr. Üyesi, SEÇİL ÖZTÜRK YÖNDEMLİ	203
FİNANSAL RİSK ALGISI OLUŞUMUNDA HORMONAL ETKİLER: TESTOSTERON VE ERKEKLİK GÜDÜSÜ DR. SEZEN GÜNGÖR	215
CUMHURİYET'İN İLK ON YILI İÇERİSİNDE YER ALAN "SEVİMLİ KIRAAT" (1929) İSİMLİ TÜRKÇE DERS KİTABININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ Öğr. Gör. GİZEM TÜRE	222
YÖNETİM VE İŞLETME YAZININDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ DR.ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SELMAN KOBANOĞLU[1], DR. AHMET ALP ÖZBALCI[2]	237
ÇALIŞMA YAŞAMINDA YAŞLILIĞIN İZLERİ: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ Dr. Öğr. Üyesi, MEHTAP DEMİR	252
KADINLARIN GİRİŞİMCİLERE YÖNELİK FİNANSAL DESTEKLERDEN FAYDALANMA ORANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME PROF. DR. BERNA BALCI İZGİ	263
ÖRGÜTSEL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: AYDIN KADIN DERNEKLERİ Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK	270
FARKLI MEDYA PLATFORMLARINDA POPÜLER KÜLTÜR ÜRETİMİ: TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI ÖRNEĞİ ARŞ. GÖR. DR. DENİZ KEBA EKİNCİ, ARŞ. GÖR. ŞEFİKA YURDAKUL SAYGILI	279
UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ KULLANDIKLARI YÖNTEM ÇEŞİTLİLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021 Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN[1], Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM[2]	291
STİASYONİZM HAREKETİ VE GÜNCEL SANAT DOÇ. DR. MERVE YILDIRIM	302
SAĞLIK KURUMLARINDA DİJİTAL PAZARLAMA: ÖZEL DAL MERKEZLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA Dr.Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ[1], Doç.Dr. Buket BORA SEMİZ[2]	307
SAĞLIK HİZMETLERİNDE ALGILANAN HİZMET KALİTESİ VE HASTA MEMNNUNİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÖĞR. GÖR. KÂMİL GÜNEŞ, DOÇ. DR. BUKET BORA SEMİZ, DR. ÖĞR. ÜYESİ TARIK SEMİZ	317

KÖK DEĞERLER ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ Öğr. Gör., MEHMET ALİ ER	332
SAĞLIK HİZMETLERİNİN DİJİTAL PAZARLAMASINDA BLOG KULLANIMI VE SEO UYUMLU İÇERİĞİN YERİ: ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME GÜLŞAH GÖNÜLŞEN 1, DOÇ. DR. TOLGA ŞENTÜRK	341
ERKEN ÇOCUKLUKTA AÇIK ALANDA MATEMATİK ETKİNLİKLERİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ S. Seda BAPOĞLU DÜMENCİ[1], Figen GÜRSOY[2]	368
SÎRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER Araş. Görv. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU[1], Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]	380
THE EFFECTS OF PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP ENERGY INVESTMENTS ON ECONOMIC GROWTH FOR THE CASE OF BRAZIL WITH THE EXISTENCE OF STRUCTURAL BREAK "ÖZGÜR ÖZAYDIN[1], ANIL DAĞDEMİR[2]	389
THE EFFECTS of CREDITS on ECONOMIC GROWTH in HONG KONG with STRUCTURAL BREAK: IS THERE A KUZNETS CURVE? ÖZGÜR ÖZAYDIN [1], ANIL DAĞDEMİR [2]	399
ADLİ MUHASEBENİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE BAĞIMSIZ DENETİM ÜZERİNE ETKİSİ DR. ÖĞR. ÜYESI FATIH ÖMÜR BİNİCİ[1]	409
OZAN DERTLİ POLAT'IN NASİHAT KONULU ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ARŞ. GÖR. DR. ESRA TARHAN	420
KENTSEL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE YÖNELİK RESTORASYON UYGULAMALARI (BURSA MAHKEME HAMAMI) ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ [1], ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY [2]	431
ÜSTÜN ZEKÂLI / YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN MANİSA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ FARKINDALIKLARI: MANİSA BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖRNEĞİ BİLGE AYŞE ATIŞ SEKÜCÜ [1], EMİR BARLAS [2], DEFNE YILMAZ [3]	438
SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE +LA:- EKİ ÜZERİNE Dr. İsmet KILIÇ	452
THE DESIGN OF THE TURKISH FLAG AS A SYMBOL REPRESENTING HISTORICAL EVENTS ÇAĞLAR OKUR	461
THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC on REAL ESTATE SECTOR IN TURKEY Dr. Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[1], Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK [2]	473
EVALUATION OF REAL ESTATE VALUATION SYSTEM IN TURKEY DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN[1], ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK [2]	481
PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS OF DISTRICT MUNICIPALITIES IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK[1], Dr.Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[2]	489
EVALUATION OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM İN TURKEY ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK[1], DR.ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN[2]	496
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TEMEL TAŞI: HALKLA İLİŞKİLER Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN[1], Doç. Dr. Erhan KILINÇ[2]	504
ULUSLARARASI MUHASEBE ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNE ETKİLERİ DOÇ.DR. ALİ ANTEPLİ, ÖĞR. GÖR. MEMİŞ KARAER	512
ÜNİVERSİTE YÖNETİM HİZMETLERİ ÖRGÜTÜ YÖNETİCİ KADROLARI İÇİN ATAMA-YÜKSELTME MODELİ ÖNERİSİ DR. ÖĞR. ÜYESİ NALAN SABIR TAŞTAN[1], DR. KÜRŞAT TAŞTAN[2]	526

EBEVEYNLERİN KENDİNİ DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'Nİ TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI ASEMİN ASLAN [1], Prof. Dr. HALİL EKŞİ [2]	540
A MATHEMATICAL MODEL FOR COURSE SCHEDULING PROBLEM AND A CASE STUDY ASSİST. PROF. DR. FATMA SELEN MADENOĞLU	552
OPINIONS OF PRIMARY AND SECONDARY STUDENTS ON EXTRACURRICULUM ACTIVITIES Assist. Prof. Dr. EMİNE AKKAŞ BAYSAL[1], Prof. Dr. İJLAL OCAK[2], Teacher FATİH ÖZFİDAN[3]	559
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZ-BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE İNCELENMESİ YİĞİT DOĞAN	574
İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TÜRK MİLLETİNİN VE ÖZELLİKLE BALIKESİRLİLERİN TEPKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME Nurettin GÜLMEZ	589
ARKEOLOJİK KAZILARDA KAZI ÖNCESİ ALTYAPI HAZIRLIĞI: TAVŞANLI HÖYÜK ÖRNEĞİ DOÇ. DR. ERKAN FİDAN	605
BİlecİK BahçelİevIer Neolitik Dönem Mimarlığı Hakkında Ön Rapor Doç. Dr. Erkan FİDAN	615
OSRHOENE'NİN (EDESSA) İLK HRİSTİYAN KRALLIK OLDUĞU ANLATISI ÜZERİNE YENİ BİR YAKLAŞIM FEVZİ DEMİR	625
FÂİL-İ MECHÛL BULUNAMADI: AMASYA'DA BİR TECAVÜZ VAK'ASI Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT	635
GÜMÜŞHACIKÖY MADEN YÖNETİCİLERİ PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT	644
HEKİMLERİN YÖNETİM MACERASININ HİBRİT YÖNETİCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Doç. Dr. Fuat KORKMAZER	656
İSLAM HUKUKUNDA MURABAHA SEVGİ IŞIK EROL	665
İSLAM HUKUKUNDA SOSYAL GÜVENLİK: TEKAFÜL SİGORTACILIĞI PERSPEKTİFİNDEN Sevgi IŞIK EROL	674
COVİD-19 SÜRECİNDE HASTANE ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGISI Öğr. Gör. Dr. Ahmet Tuğrul KÜÇÜKYİĞİT, Dr. Öğr. Üyesi Emel BURAK	684
GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ PROF. DR. FERHAN ŞENGÜR[1], ARŞ. GÖR. HİLAL TUĞÇE LAPÇIN[2], DOÇ. DR. NAZİRE BURÇİN HAMUTOĞLU[3]	700
SALGIN SÜRECİNCE (COVID-19) KADINA YÖNELİK ŞİDDETE GENEL BİR BAKIŞ TUĞBA TÜRKCÜ	707
TOPLUMSAL İKİ OLGUNUN İLİŞKİSİ: GÖÇ VE YOKSULLUK YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, KEVSER ÇELİKER	714
YURTTAŞLIKTAN AKTİF YURTTAŞLIĞA: AVUSTRALYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLER DOÇ. DR. KEMAL DİL	726
18 YAŞ ALTINDA TÜRKİYE'YE SIĞINAN SURİYELİ ÇOCUKLARIN DENEYİMLEDİĞİ SORUNLAR VE OLANAKLAR: ÇANKIRI İLİ ÖRNEĞİ İREM KOŞMAK, DOÇ. DR. KEMAL DİL	737

ŞEHİR MARKALAŞMASINDA COĞRAFİ İŞARETLEMENİN ROLÜ: İZMİR ŞEHRİ ÖRNEĞİ DR. ÖĞRETIM ÜYESI ÇAĞLA MELİSA KAYA [1], PROF. DR. BURCU ÖKSÜZ [2]	745
AFET YÖNETİMİ SÜRECİNDE RİSK İLETİŞİMİNİN ROLÜ PROF. DR. BURCU ÖKSÜZ [1], DR. ÖĞRETIM ÜYESI ÇAĞLA MELİSA KAYA[2]	761
ELEKTRİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN İŞ GÜVENLİĞİ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ Prof.Dr., ALİ ŞAHİN [1], Öğr.Gör. Dr., MEHMET POLAT [2]	771
İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARILARINA KURUMLARIN ETKİSİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ PROF.DR.,ALİ ŞAHİN [1], ÖĞR.GÖR.DR., MEHMET POLAT [2]	781
İNSAN KAYNAKLARI GERİ BİLDİRİMİ: ÇIKIŞ MÜLAKATLARI DOÇ.DR., CEMİLE ÇETİN[1], UZMAN, NAZLI MÜGE EMİR [2]	791
KARAYİPLER'DE BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ SÜREÇLERİNİN GENİŞLETİLMESİ GİRİŞİMİ OLARAK KARAYİP DEVLETLERİ BİRLİĞİ Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ	804
OSMANLI EKONOMİSİNDE DEĞİŞİM: TANZİMAT DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI ŞABAN ÖZTÜRK	817
NEO-LİBERAL-KÜRESEL SÜREÇTE ULUSLARARASI TİCARET VE TİCARİ İŞLEMLER HUKUKU ŞABAN ÖZTÜRK	823
GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS MESUT ŞÖHRET	831
YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN[1], Mehmet Tunahan ÇELİK	848
GÖÇ-ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE TEORİK BİR İNCELEME Doç. Dr. Zerrin KILIÇARSLAN[1], Doç. Dr. Yasemin DUMRUL[2]	856
SOSYAL MEDYA'DA ADANA SOKAK LEZZETLERİ YOUTUBE ÖRNEĞİ DOÇ.DR. SİBEL OĞUZ, DOÇ.DR. ZAFER BUZCU, DOÇ.DR.MURAT İSMET HASEKİ	866
QUIET FIRING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION QUIET FIRING (SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA): KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA RES.ASST.DR., İBRAHİM YIKILMAZ	884
LOADİKEİA VE HİERAPOLİS ANTİK KENTLERİNİN PALEOCOĞRAFYASI DR. ÖĞR. ÜYESİ AZİZ ÖREN, BİLGE KURTULUŞ	897
HALI SAHADA SPOR YAPAN BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU VE STRESLE BAŞA ÇIKMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÖZKAN AKARSU[1], DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET DİNÇ [2]	906
SOSYAL ÇALIŞMA GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ MÜDAHALELERİNDE BİLİŞSEL KONTROL VE BİLİŞSEL ESNEKLİK Muhammet Talha KARAKELEŞ	923
HAREKET DERGİSİNİN (1939-1950) 'MAKUL' BİREY ANLAYIŞINDA KABUL ETTİĞİ DİNAMİKLER: AHLAK, MİLLET VE MEDENİYET DOKTORA ÖĞRENCİSİ, CANSU KAYA, DOKTORA ÖĞRENCİSİ, FATMA NESİBE ÇOLAK	938
SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KADIN: BÜYÜK MECMUA YAZILARI Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK[1], Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA	948
ATLETİZM 1.LİGİNDE YARIŞAN SPORCULARIN DÜŞÜNCE VE DUYGU KONTROL DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ VEYSEL TEMEL[1], ABDULSELAM KAHRAMAN[2]	960

ROBERT RAUSCHENBERG'İN YAPITLARINDA GÜNLÜK YAŞAM, SANAT VE İZLEYİCİ İLİŞKİLERİ Doç. Dr. SAMET DOĞAN	970
EVSEL YAĞLARIN GERİ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN İLKOKUL 4. SINIF SIVILARI ÖLÇME ÜNİTESİNE ENTEGRE EDİLEREK GERÇEKLEŞTİRİLMESİ Nur GENÇLER , Doç. Dr. Zeynep YILDIZ	980
KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE VE ÇEVRE OKURYAZARLIĞI İLE İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ PROF. DR. CANAN NAKİBOĞLU, PROF. DR. NURİ NAKİBOĞLU	994
KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ NÜKLEER ENERJİNİN HAYATIMIZDAKİ YERİNE YÖNELİK TARTIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU	1004
UZAKTAN EĞİTİMİN VERİMLİLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ YUNUS EMRE AVCI, HAMZA ÜLGEN	1011
SOSYAL BİLGİLER 6. SINIFLAR KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI BAŞARI TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ OKAN YETİŞENSOY	1025
KIRIKKALE İLİNDE GÖREVLİ ÖĞRETMENLERİN SERBEST ZAMAN OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ Milay Böyter [1], Doç.Dr. Mehmet Öçalan [2] , Doç.Dr. Sibel Arslan [3]	1033
4. SINIF OKUMA BECERİLERİ KİTABI METİN VE SORULARININ İNCELENMESİ DR. İLHAN POLAT	1044
YETİŞKİNLERİN ANILARINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ: ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ Dr. İlhan POLAT	1055
ÖĞRETME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI Doç. Dr. Öner USLU	1066
ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI ENVANERİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI DOÇ. DR. ÖNER USLU	1075
OĞUZ (BATI) TÜRKÇESİNDE KÜÇÜLTME EKLERİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ, HAMDİYE DEMETLER	1083
TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜMENİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: FOURIER ADL YAKLAŞIMINDAN KANITLAR DOÇ. DR. SÜLEYMAN YURTKURAN[1], DOÇ. DR. UĞUR KORKUT PATA[2]	1095
TÜRKİYE İÇİN SEKTÖREL KARBON EMİSYONLARINA YÖNELİK ŞOKLAR GEÇİCİ Mİ, KALICI MI? YAPISAL KIRILMA BİRİM KÖK TESTLERİ İLE AMPİRİK BİR ANALİZ Doç. Dr. Uğur Korkut PATA[1], Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN [2]	1104
COVID-19 SONRASI STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ DOÇ. DR. DEVRİM VURAL YILMAZ	1112
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE YENİ BİR BOYUT: YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ DOÇ. DR. DEVRİM VURAL YILMAZ	1118
"DOĞAYI TAKİP ET! GÖR, YAŞA, HİSSET." PROJE UYGULAMASI İLE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ PROF. DR. ENGIN ASLANARGUN, UZM. HILAL ÇETİN, UZM. EDA KAYA, DR. ÇIĞDEM KARAKAYA AKÇADAĞ	1124
KURUMSAL SPOR İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI ARŞ. GÖR. CEMAL GÜLER [1], DR. ÖĞR. ÜYESİ CEMİLE NİHAL YURTSEVEN	1139

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İYİLİK HALİNİN İNCELENMESİ Arş. Gör. Cemal GÜLER [1], Dr. Öğr. Üyesi Çağrı İLK [2]	1146
SPORDA AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI DR. ÖĞR. ÜYESİ, CEMİLE NİHAL YURTSEVEN [1], ARŞ. GÖR. CEMAL GÜLER [2]	1155
TÜRK VE TÜRKMEN ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ DR. ÖĞRT. ÜYESİ EMRAH ÖZBUĞUTU [1], DR. ENGİN YALMANCI [2]	1167
SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA COĞRAFİ TERİMLERİN GÖRSEL VE TANIMLARLA DESTEKLENME DÜZEYİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ ZEYNEP IRMAK	1175
ÖĞRETİM SÜRECİ VE ÖĞRETMENLİK TUTUM VE DAVRANIŞLARINI AÇISINDAN ONLİNE EĞİTİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ PROF. DR., ENGİN ASLANARGUN[1], YÜKSEL LİSANS ÖĞRENCİSİ, AYDAN SEDA GÜLEÇ[2]	1183
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ NIHAD MOHAMMED DAKHEEL IBRAHIM[1], Doç.Dr.Özgür BOSTANCI[2], Doç.Dr. Levent BAYRAM[2]	1206
ESNEK ÖĞRENME MERKEZİ OLARAK YENİ BİR OKUL MİMARİSİ TASARIMI ÖRNEĞİ: QRESTAD LİSESİ (QRESTAD GYMNASIUM) VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR PROF. DR,HASAN BASRİ MEMDUHOĞLU [1], DOKTORA ÖĞRENCİSİ,ZEYNEP DAĞ [2]	1214
PANDEMİNİN SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNE ETKİSİ TAMER SERDAR GÖZÜM	1223
DİNLEME BECERİSİYLE İLGİLİ MAKALELER ÜZERİNE BİR İNCELEME: WEB OF SCİENCE VERİ TABANINDAKİ EĞİLİMLER DR., EMİNE SUR	1233
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN İLK YILLARINDA ORTAOKUL TARİH DERS KİTAPLARINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN BİR İNCELEME YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, FURKAN ER	1247
GENÇLİK SPOR İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARININ BOŞ ZAMAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ SEMRA GÜNDÜZ[1], DOÇ.DR. LEVENT BAYRAM[2], DOÇ.DR. DENİZ ÖZGE YÜCELOĞLU KESKİN[2]	1256
MEDYADA ÇEVİRİ SORUNLARI: SPOR GAZETELERİ ÖRNEĞİ Yüksek Lisans Öğrencisi, Alican MANGÖR	1263
REKREASYON LİDERLİK TÜRLERİNİN GAZİANTEP HALKININ REKREASYON AKTİVİTELERİNE KATILIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ EDA GÜZEL, FARUK GÜVEN, SAMET AKTAŞ	1278
ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA VE TÜRK TELEKOM ERİŞİLEBİLİR YAŞAM MOBİL UYGULAMASI ÖRNEĞİ YAZAR ÖĞR. GÖR.,HÜMEYRA TUNÇER [1], DOÇ. DR.,ÇAĞRI GÜMÜŞ [2]	1293
BUSELİK MAKAMI DİZİSİNDE NOTALANMIŞ TÜRKÜLERE AİT Sİ BEMOL İKİ KULLANIMINA İLİŞKİN NOTA VE YÖRESEL İCRA FARKLILIKLARININ KÜLTÜREL AKTARIMA ETKİSİ ARŞ. GÖR. DR. YASEMİN KARATAŞ[1], DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SADIK DOĞAN[2]	1306
MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN İLHAM NEDİR? Arş. Gör. Dr. Şükriye Tuğçe RENDA[1], Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU[2]	1317
UZMANLARIN GÖZÜNDEN "BİR ÇALGIDA UZMAN İCRACI OLMAK" ARŞ. GÖR. DR. ŞÜKRİYE TUĞÇE RENDA[1], PROF. DR. ÖMAY ÇOKLUK BÖKEOĞLU[2]	1323

FLÜT ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR EŞLİKLİ ÇALMAYA İLİŞKİN YAKLAŞIMLARI PROF. DR., BEGÜM AYTEMUR [1], DOÇ. DR., FEYZA SÖNMEZÖZ	1333
ANADOLU ROCK'IN YENİDEN KEŞFİ DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ KELEŞ	1344
JAMES BASTIEN'İN FARKLI YAŞ GRUPLARI İÇİN YAZDIĞI İKİ PİYANO METODUNUN İNCELENEREK KARŞILAŞTIRILMASI Araştırma Görevlisi, CENGİZHAN ŞİRİN [1], SENEM SİPAHİ ŞİRİN [2]	1352
"İSTİKRARLI HAYAL HAKİKATTİR": NAZLI ERAY'IN ÇOCUK KİTAPLARINDA FANTASTİK GÜLÇİN OKTAY	1363
ALPAMIŞ DESTANI'NDA KAHRAMAN TİPOLOJİSİ DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLŞAH HALICI	1374
NEZİHE MERİÇ'İN *ALACACEREN*'İNDE İYİLEŞTİRİCİ BİR GÜÇ OLARAK YAZMA DENEYİMİ DR. ÖĞR. ÜYESİ ELİF PALİÇKO	1386
KUTSAL MEKÂN FENOMENİ BAĞLAMINDA ŞEYH İBRAHİM VE SİTTİ MERYEM TÜRBELERİ Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur ÖZDAL[1], Hayriye Sema MUNGAN[2]	1399
PROFESYONELLEŞME VE PROLETERLEŞME TARTIŞMALARI KAPSAMINDA HEKİMLİK MESLEĞİ CENK UMUR	1410
HASSAS AYAR ARGÜMANI TANRI'NIN VARLIĞI LEHİNE BİR DELİL OLARAK İNCELENMESİ ÜZERİNE MEHMET ZÜBEYİR YARDIMCI	1422
HUSSERL VE MERLEAU-PONTY FENOMENOLOJİSİNDE BEDEN KAVRAYIŞI DOKTORA ÖĞRENCİSİ, BURCU BAŞARAN	1436
GENÇLİK REFAHINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER VE SUNULAN HİZMETLER DR., FİKRET YAMAN	1446
CEZA İNFAZ KURUMLARINDA ÇALIŞAN PERSONELLERİN YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ, HESNA KESEN [1], DOÇ. DR., HARUN CEYLAN [2]	1461
ÇOCUK GELİŞİMİNDE İNOVATİF TASARIM YAKLAŞIMI: BİYOMİMİKRİ INNOVATIVE DESIGN APPROACH IN CHILD DEVELOPMENT: BIYOMIMI CRY Dr. Öğr. Gör. Raziye PEKŞEN AKÇA, Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ARSLAN	1470
İSTATİSTİKLERLE ÇOCUK 2021 RUKİYE ARSLAN[1] RAZİYE PEKŞEN AKÇA	1475
GÜNDELİK YAŞAMDA ENGELLİLİK VE TOPLUMSAL KATILIM DR. ÖĞRETİM ÜYESİ FULYA DOĞRUEL	1482
İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ NETİCESİNDE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİJİTAL MEDYA OKURYAZARLIĞI EDİNİLMESİNİN ÖNEMİ DR. KÜBRA ERDEN	1496
SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARINDA BİREYİN KENDİNİ SUNUŞ BİÇİMİ OLARAK SANAL KİMLİK OLUŞTURMA ÜZERİNE BİR İNCELEME DR. KÜBRA ERDEN	1501

AHİM KARARLARI IŞIĞINDA ROMANLARIN EĞİTİM HİZMETİME ERİŞİMİ Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	1506
TÜRK HUKUKU BAĞLAMINDA ÖLÜLERİN HAKLARI VE ÖLÜLERİN DEFİN İŞLEMLERİNİN HUKUKİLİĞİ ÖĞR. GÖR. ABDULLAH ELMAS	1516
VERGİ SUÇLARINA İLİŞKİN YARGITAY KARARLARINDA BİLİRKİŞİ İNCELEMELERİ DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH ÖMERCİOĞLU	1525
DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE GERÇEKLEŞEN SİBER SALDIRILARDAN TAŞIYANIN SORUMLULUĞU YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, AV. , MELİS GEDİKOĞLU[1], DOÇ. DR. , PELİN BOLAT [2]	1544
SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI ATA VALİYEV	1556
SESSİZ İSTİFA Prof. Dr. Murat TÜRK[1], Doktora Öğrencisi, Mustafa İsmet BAŞBOĞA[2]	1561
AYDIN'DAKİ KADIN DERNEKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK [1], Öğr.Gör.SAADET NİHAL COŞKUN [2]	1571
AR-GE PROJELERİNDEKİ KRİTİK BAŞARI FAKTÖRLERİNİN TEKNOLOJİ TRANSFER PERFORMANSINA ETKİSİ Günay GENÇER	1580
SANAL MODELLERE HAZIR MIYIZ? DR. NİHAN TOMRİS KÜÇÜN, ÖĞR. GÖR. DR. KADER EROL	1594
TÜKETİCİLERİN PARALEL İTHALAT TEKNOLOJİK ÜRÜNLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE FARKLILIKLARIN ARAŞTIRILMASI PROF. DR. ERKAN ÖZDEMİR[1], ARAŞ. GÖR. DR. YAŞAR NUMAN AKSANYAR[2]	1609
ÜRÜN İNOVASYONUNUN PAZARLAMA PERFORMANSINA ETKİSİ: MOBİLYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA PROF. DR. ERKAN ÖZDEMİR[1], ONUR GÖGERÇİN[2]	1624
EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DİSKRİMİNANT ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ[1], Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL[2]	1635
GÜVENLİ ŞEHİRLER ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ DR. ARŞ. GÖR., SİBEL ÖRK ÖZEL[1], DR. ARŞ. GÖR., ÇİĞDEM KOŞAR TAŞ[2]	1644
CAM TAVAN OLGUSUNUN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDEKİ DURUMLARININ İNCELENMESİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, FATMA ALEYNA DÜZDEMİR[1], YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, HANDE ÇETGİN[2], YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, AYŞEGÜL ARSLAN[3]	1653
ANADOLU HAYAT EMEKLİLİK ŞİRKETİNİN 2016-2021 PERFORMANSININ LOPCOW, COCOSO VE MOOSRA YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GÜLAY DEMİR	1661
İŞ BANKASININ 2010-2020 ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM (ESG) PERFORMANSININ İSTATİSTİKSEL VARYANS, ENTROPY VE ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GÜLAY DEMİR	1675

DÜNYA TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜLKELERİN REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ZEHRA YALNIZ[1], Doç. Dr. FİGEN BÜYÜKAKIN[2], Arş. Gör. SEDANUR DEMİR[3]	1692
GÜÇ MESAFESİ ALGISI VE ÖZ ETKİNLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE KARAKAPLAN ÖZER	1707
YENGEÇLERİN GİZEMİ: "Fıçıdaki Yengeç Sendromu" Nida Bengisu Torun[1], Prof. Dr. İlhami Yücel[2]	1719
ÜNİVERSİTE SANAYİ İŞ BİRLİĞİNDE TEKNOKENT'TE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN ETKİNLİK ANALİZİ: GÖLLER BÖLGESİ TEKNOKENT'İNDE BİR ARAŞTIRMA DR. ZEHRA KILINÇ, DOÇ. DR. OĞUZHAN ÇARIKÇI	1734
TÜRKİYE'DE BANKACILIK GELİŞİMİ İLE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ DR. ÖĞR. ÜYESİ, TOLGA ERGÜN [1], DR. ÖĞR. ÜYESİ, YUSUF GÜNEYSU [2]	1742
MERKEZ BANKALARININ COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLEDİĞİ PARA POLİTİKALARININ İNCELENMESİ Dr. Öğretim Üyesi, ZEYNEP KARAŞ [1]	1752
PİYASA YOĞUNLAŞMASI İLE LOJİSTİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VEKTÖR OTOREGRESİF YÖNTEMLE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	1763
DIŞ TİCARET HACMİ İLE İTHAL EDİLEN ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	1777
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ BALKAN YERLEŞKESİ'NDE YAŞANAN SORUNLARIN NEDENLERİNİN ISHIKAWA DİYAGRAMI YARDIMIYLA ANALİZİ DR. ÖĞR. ÜYESI MUZAFFER ÖZSOY	1789
ÇALIŞMA YAŞAMINDA KARŞILAŞILAN BAZI SENDROMLARIN KADIN AKADEMİSYENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ Merve AYDIN[1], Doç. Dr. Aysun AYDIN[2]	1798
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ ANALİZİ ORHAN EKİCİ[1], DR. HAKAN GÜVENER[2], DOÇ. DR. MEHMET AYTEKİN	1813
GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ ORHAN EKİCİ[1], DR. HAKAN GÜVENER[2], DOÇ. DR. MEHMET AYTEKİN[3]	1824
TÜRK VERGİ HUKUKUNDA YENİDEN DEĞERLEME ORANI UYGULAMASI Öğr. Gör. Dr. AHMET İNNECİ	1836
STATISTICAL ANALYSIS OF WOMEN'S LABOR PARTICIPATION IN TÜRKİYE TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMLARININ İSTATİSTİKSEL OLARAK İNCELENMESİ DOÇ. DR. SAİT BARDAKÇI[1] , DR. ÖĞR. ÜYESİ RAHİM ARSLAN[2]	1844
İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ VE ÖRGÜTSEL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ SEDA ÇETİNKAYA[1], DOÇ. DR. ZÜMRÜT HATUN DEMİREL	1852
DESTİNASYON PAZARLAMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ Dr.Öğretim Üyesi, İbrahim Atilla KARATAŞ	1866

ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİME ETKİLERİ DOÇ.DR. HÜSEYİN ŞENKAYAS, DR. ÖZDEN GÜRSOY	1880
TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜ PERFORMANSININ ENTROPİ TEMELLİ TOPSİS YÖNTEMİYLE ANALİZİ ARŞ. GÖR. İLKNUR KÜLEKÇİ	1894
COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER DOKTORA ÖĞRENCİSİ, FATMA CANDE YAŞAR DİNÇER	1911
RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN YARATTIĞI KRİZİN SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER	1918
YEŞİL YÖNETİM KAVRAMLARININ İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA ASST.PROF. NİL KONYALILAR	1924
GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ PROF. DR. FERHAN ŞENGÜR[1], ARŞ. GÖR. HİLAL TUĞÇE LAPÇIN[2], DOÇ. DR. NAZİRE BURÇİN HAMUTOĞLU[3]	1942
KARANLIK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE YÖNETİCİYE DUYULAN GÜVEN İLE İLİŞKİSİ DOÇ.DR. YUNUS ZENGİN, BERNA ÇİÇEK	1949
KRİZ YÖNETİMİ SÜRECİNDE KURUMSAL İTİBAR VE KURUMSAL İTİBARI KORUMA POLİTİKALARI DR. ÖĞR. ÜYESİ, HANDAN BOYALI, DOÇ. DR., YILDIZ ATMACA	1963
ÇALIŞANLARIN SAHİP OLDUKLARI YETKİNLİK MODELLERİYLE İLGİLİ SERBEST ECZACI GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ Uzm. Murat BİNGÖL, Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN	1975
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE HEKİM-HASTA İLETİŞİMİNİN NİTELİK VE İLETİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ UZM. GÜLŞAH AYDIN BULUT, DR. ÖĞR. ÜYESİ ERAY EKİN SEZGİN	1998
AKREDİTE ÜNİVERSİTELERİN KALİTE SÜREÇ PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ:2019-2021 DÖNEMİ ÖĞR.GÖR, DERYA ÖZÇALIŞKAN, DOÇ.DR., ÖZLEM YAŞAR UĞURLU, DR.ÖĞR.ÜYESI,ORHAN ECEMİŞ	2019
ADAY ÇEVİRMENLERİN KARŞILAŞTIĞI ÇEVİRİ PROBLEMLERİNİN TESPİT VE SINIFLANDIRMASI Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER	2029
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SU TÜKETİM DAVRANIŞLARININ DEĞER KİMLİK AHLAKİ NORM MODELİ İLE AÇIKLANMASI DR. HÜSEYİN ATEŞ	2037
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEMELLERİNDEN BİRİ OLAN ATIK BERTARAFININ SAĞLANMASINDA FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DAVRANIŞLARININ ANLAŞILMASI DR. HÜSEYİN ATEŞ[1]	2043

EĞİTİM KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL USTALIK ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME Samet KABAKKAYA	2051
DOĞAYI TANIRKEN MATEMATIĞI ÖĞRENIYORUM: TOHUMDAN FİDAN ELDE ETME SÜRECİNİN, PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ MERVE TEKİN, DOÇ. DR., ZEYNEP YIDIZ	2061
MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİKSEL DİL KULLANIMLARININ GEOMETRİK ŞEKİLLER ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ ZEYNEP ÖZAYDIN [1], DOÇ. DR. MENEKŞE SEDEN TAPAN BROUTIN [2], DOÇ. DR. ÇİĞDEM ARSLAN	2079
GRADE INFLATION: PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tokaç Kan	2091
UNCOVERING PRE-SERVICE TEACHERS' BELIEFS ABOUT HOW MORAL DEVELOPMENT OCCURS IN A CLASSROOM CONTEXT DR. ÖĞR. ÜYESI AYŞE TOKAÇ KAN	2100
MÜZİK VE GÜZEL SANATLARDA SEYİRCİ İLE ETKİLİ İLETİŞİM Öğr.Gör.Dr.Nazif Kutay ERDEN	2107
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NİN SOSYAL MEDYA İLETİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ ÖĞR.GÖR.DR.NAZİF KUTAY ERDEN	2112
ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE KAMU FARKINDALIĞI OLUŞTURAN KAMPANYALARIN ROLÜ DOÇ. DR. SELİN BİTİRİM OKMEYDAN	2120
KUŞAKLAR VE TÜKETİM ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	2132
MEDYADA ATAERKİL PAZARLIK: YALI ÇAPKINI DİZİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ ARAŞ.GÖR BESTE ELVEREN ARI	2146
EĞİTİMDE DİSİPLİN(SİZLİK) [In]DISCIPLINE in EDUCATION Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	2160
21. YÜZYIL YETENEKLERİNDEN OLAN AKADEMİK OKURYAZARLIK BECERİLERİNE YÖNELİK İNCELEME HAKAN İBİLİ [1], PROF. DR., MEHMET ÖZBAŞ	2169
"MÜZİKSEL İŞİTME OKUMA VE YAZMA EĞİTİMİ" ALANINDA YAPILAN ULUSAL VE ULUSLARARASI TEZLERİN İNCELENMESİ PROF. DR. ERSAN ÇİFTÇİ[1], DOKTORA ÖĞRENCİSİ DERYA YAZICI [2]	2177
FIZIKSEL MODELLER YARDIMIYLA SINIF ÖĞRETMENLERINE TEMEL ASTRONOMI KONULARININ ÖĞRETİMİ YUNUS ERİŞGİN [1], PROF. DR. HÜSEYİN KALKAN	2191
ÇİZGİ ROMAN VE BECERİ EĞİTİMİ Mücahit POYRAZ	2204
ÇİZGİ ROMAN VE EMPATİ BECERİSİ: TARİHSEL EMPATİ MÜCAHİT POYRAZ	2214

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE MENTORLUK UYGULAMASININ İNCELENMESİ DR, FATMA ÖZGE ÇAVUŞ	2223
DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL VE BELİRSİZLİĞİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME DOÇ. DR. MEHMET AKİF DUMAN	2232
DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA SÖZ, SÖZCÜK VE CÜMLE ZITLIĞININ TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	2240
TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARINDA ZEKİ VELİDÎ TOGAN KÜTÜPHANESİ ARŞ. GÖR. DR. , NURAY TAMİR	2249
TARAMA SÖZLÜĞÜ ÜZERİNE DÜZELTMELER Arş. Gör. HÜLYA ERGENE	2258
BİR KENTLE ÖZDEŞLEŞEN ROMAN: O/HAKKÂRİ'DE BİR MEVSİM PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ	2263
NEDİM GÜRSEL'İN ANLATISINDA PARİS VE İSTANBUL PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ	2270
SABAHATTİN ALİ HİKÂYELERİNDE TEMEL ÇATIŞMALAR Yüksek Lisans Öğrencisi, YAREN EZGİ ŞEN	2279
BİR EDEBÎ ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK: NAZIM HİKMET PUTLARI MI YIKTI, POT MU KIRDI? DOÇ.DR. CANAN OLPAK KOÇ	2293
CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF STRIPED TEXTILES IN MODERN TURKISH INTERIOR DESIGN İLGİ SELEN ŞAHİN [1], YAREN ÖZBENT [2], PROF. DR. DENİZ HASIRCI [3]	2304
MODERN TURKISH SCULPTORS AND THEIR FURNITURE DESIGN: A COMPARISON OF APPROACHES SILA KİRAS [1], GÖNÜL BUĞSE GÜLLER [2], Prof. Dr. DENİZ HASIRCI [3]	2319
GÜNÜMÜZ TÜRK RESİM SANATINDA FOTOREALİZM VE TANER CEYLAN'IN YAPITLARI AHMET GÖKTUĞ KILIÇ	2334
TÜRK ÇİNİ SANATINDA MİMARİ TASVİRLİ MOTİFLER ÖĞRETİM GÖREVLİSİ EDA DEMİR TOSUNOĞLU	2349
OSMANLI DÖNEMİ ÇİNLERİNDE "ÇİÇEKLİ VAZO" TASVİRLERİ Öğretim Görevlisi Eda DEMİR TOSUNOĞLU	2359
ACIYA GÜLMEK YA DA ACIYLA GÜLMEK: TÜRK TİYATROSUNDA KARA MİZAH YUNUS EMRE GÜMÜŞ	2375
OP ART AKIMININ MODERN DESENLERİNİN DİJİTAL BASKI UYGULAMALARI DR.ÖĞR. ÜYESİ, HÜSEYİN ÖZDEMİR [1], HATİCE HİLAL AKAY	2387
SANATTA REALİZM VE SEMBOLİZM: EKSPRESYONİZM TARTIŞMASI Doktora Öğrencisi Eylem YILDIZER	2394
YEŞİL BÜTÇELEME VE UYGULANABİLİRLİĞİ GREEN BUDGETING AND APPLICABILITY İREM ERASA AKÇA	2401

DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ ÖZET PERİHAN TABUR, DOÇ. DR. HARUN ŞAHİN	2415
KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMI PERSPEKTİFİNDEN KIRSAL DİRENÇLİLİK KAVRAMINI ANLAMLANDIRMAK DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE EKİNCİ	2435
BİLGE KRAL ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI, LİDERLİĞİ VE İLİM DÜNYASI Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT	2443
VERGİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE GEÇMİŞTE ALINAN BAZI İLGİNÇ VERGİLERİN TOPLUMA YANSIMALARI ARAŞ. GÖR. DR. TUBA GEZER	2464
SİYASET BİLİMİNDE YENİ PERSPEKTİFLER: SİYASAL İLETİŞİMDE ve SEÇİM KAMPANYALARINDA 'NÖROPOLİTİKA' BİR ANALİZ MODELİ OLABİLİR Mİ? Dr. Emre AYDİLEK	2476
BİR YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK GASTRODİPLOMASI YATIRIMLARI VE ETKİLERİ ÜZERİNE İNCELEME Umut KARADUMAN,Prof. Dr. Atilla AKBABA	2485
TÜRKİYE'NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GEÇ GİRİŞİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE TÜRK BASINININ BUNA KARŞI PROPAGANDASI DR. SACİT YARIMOĞLU	2495
GAZZE ŞERİDİ'NDE GAZETECİ OLMAK VE ANTİSEMİTİZM Being A Journalist in The Gaza Strip and Antisemitism Doç. Dr. Diren Çakmak	2505
İSRAİL'İN TERÖRLE MÜCADELESİ: KİBYA OPERASYONU ISRAEL'S WAR ON TERROR:OPERATİON QİBYA DOÇ. DR. DİREN ÇAKMAK	2517
TÜRK TOPLUMUNUN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BAKIŞI: YAŞ DEĞİŞKENİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA DR. ÖĞR. ÜYESİ SERKAN GÜNDOĞDU [1], DOÇ. DR. İSMAİL DURSUNOĞLU [2]	2525
21. YÜZYIL ÇİN DENİZ STRATEJİSİ: DENİZ GÜCÜNDE ASKERİ VE EKONOMİK BİR PROJEKSİYON Eda TUTAK	2538
Covıd-19 Pandemisi ve Ukrayna-Rusya Savaşı'nın, Türkiye'de Tahıl Fiyatları ve Üretim Arzları Üzerindeki Etkileri Öğr. Gör. Dr. Bige Küçükefe, Öğr. Gör. Dr. Hande Özolgun Akkurt	2554
FARKLI SOSYOEKONOMİK DÜZEYDEN EBEVEYNLERİN CİNSİYET ROL ALGISI VE ÇOCUKLA ETKİLEŞİMİ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, Ş. HÜLYA KURT	2566
ONLINE KANAL YÖNETİCİ SİSTEMLERİNİN OTEL OPERASYONLARI ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİNİN İNCELENMESİ Dr., Hakan ÖZKÖSE , Cenk BORA	2580
SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENERATION X AND GENERATION Y CONSUMERS PH.D. LECTURER YASİN YILMAZTÜRK[1], PH.D. RESEARCH ASSİSTANT ÇAĞATAY AKDOĞAN [2]	2597

İŞLETME BÜTÇELERİ VE GELENEKSEL BÜTÇE SİSTEMİNE KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER SMMM. BÜŞRA BİLEN	2614
EXAMINATION OF THE EFFECTS OF MANAGEMENT PRACTICE, MANAGEMENT COMMITMENT AND LEAN SIGMA BEHAVIORS IN TEXTILE COMPANIES Assoc. Prof. Fatma Sonmez Cakir[1] , Assoc. Prof. Zafer Adiguzel[2]	2643
NORMALLİK TESTLERİ VE NORMAL DAĞILIMA VERİ DÖNÜŞTÜRME DOÇ. DR, FATMA SÖNMEZ ÇAKIR	2657
FİNANSAL OKURYAZARLIK TUTUM VE DAVRANIŞI: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN OSMANOĞLU [1], ÖĞR. GÖR. DR. CAHİT ÇAĞLIN	2673
TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞMEDE DİJİTALLEŞME: GAZİANTEP MODEL FABRİKA ÖRNEĞİ YUNUS CANERTANRIÖVER[1], DOÇ.DR.HARUNŞAHİN[2]	2687
ÇİP KRİZİ GÖLGESİNDE APPLE M SERİSİ İŞLEMCİLERİN INTEL-AMD DUOPOLÜNE OLASI ETKİLERİ DR.ÖĞR.ÜYESİ VEDAT BAYDAR [1]	2694
TÜRKİYE'DE ULAŞTIRMA ALT YAPI YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK TESTİ İLE ANALİZİ DR. SERVET KAPÇAK[1], AHMET AKYOL[2]	2707
KREDİ FAİZ ORANLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ DR. ÖĞR. ÜYESİ LEVENT SEZAL	2719
TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI VE GİNİ ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, ASİYE KÜÇÜKOSMAN	2729
BRENT PETROL FİYATLARININ S&P 500 SHARIAH ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ SADIK ÖNCÜ, SÜMEYYE TURAK	2739
SÎRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER ARAŞ. GÖRV. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU[1], PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]	2749
HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ ELİF TOZ, PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇINAR	2758
TELİF TÜRK SİYERİNİN SON HALKALARINDAN KOÇHİSARÎ-ZÂDE'NİN SİYERİ DR. ÖĞR. ÜYESİ, MEHMET BÜKÜM	2766
İMÂM-I NEVEVÎ'NİN *BUSTÂNÜ'L ÂRİFİN ADLI ESERİNDE* İHLÂS VE NİYET IHLAS AND INTENTION IN IMÂM-I NEVEVİ'S TITLE BUSTÂNÜ'L ÂRİFIN KERİME MICIK	2778
EBÜ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ'NİN *TENBÎHÜ'L-GÂFİLÎN* İSİMLİ ESERİNDE TEVBE KÜBRA MICIK	2785
KIRILGANLIK VE EKOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER ELİF ÇAKIR	2791

DİNAMİK TOPLUM HAYATI İÇERİSİNDE DEĞİŞİM AÇISINDAN BİD'AT KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ ABDULSAMET EKİNCİ	2799
AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI ÖĞRETİM GÖREVLİSİ DOKTOR, ESRA UYGUN	2806
ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ TEORİSİNİ ANLAMAK PROF. DR. BURCU GÜLER,PSK. CEREN TUNALI, PSK. GÜLCE TUNCEL, PSK. OKAN DEMİR	2810
ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ PROF.DR, İBRAHİM MAZMAN, EBRU KILIÇ	2824
İŞ PSİKOLOJİSİNİN MOTİVASYON BAĞLAMINDA FİLM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ ARAŞTIRMA ASİSTANI EMİNE AYTAN, DOÇ. DR. MERYEM KARAAZİZ	2836
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI PROF. DR. İSMAİL BAKAN[1], PROF. DR. BURCU ERŞAHAN[2], ARŞ. GÖR. YAĞMUR MATYAR TANIR[3]	2846
İNTİHAR OLASILIĞINI YORDAYICI BİR FAKTÖR OLARAK OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK BELİRTİLERİ Yüksek Lisans Öğrencisi İSLİM YILMAZ[1], Dr. Öğr. Üyesi YASEMİN KAHYA[2]	2863
GENÇ YETİŞKİNLERDE STRES VE OYUN OYNAMA MOTİVASYONLARININ İNTERNET OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU ÜZERİNE ETKİSİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, EZGİ GÜRBÜZ[1], PROF. DR., M. HAKAN TÜRKÇAPAR[2]	2872
İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ İLE ALGILANAN ANNE BABA TUTUMU VE OKULA AİDİYET DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ PSK. DAN. NİHAL YARDIMCI, DR. ÖĞR. ÜYESİ IŞIL TEKİN	2881
COĞRAFYA BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER PLANLAMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ DOÇ. DR. CENNET ŞANLI	2897
MARJ MODELİNE GÖRE PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM SÜREÇLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ MODEL DOÇ. DR. SEVDA KOÇ AKRAN	2911
ÖĞRETMEN ADAYLARININ "ÖĞRENCİ BİLGİ SİSTEMİ" KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ DOÇ. DR. SEVDA KOÇ AKRAN	2922
MARKA ŞEHİRLERİN KÜLTÜREL TURİZM YÜZÜ: DENİZLİ ÖRNEĞİ DR. ARZU ERSÖZ TÜĞEN	2933
SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ KAPSAMINDA SURF AND TURF TRENDİ HATİCE NUR EROL, PROF. DR. ATİLLA AKBABA	2947
INVESTIGATION OF THE POTENTIAL OF MUĞLA TO BE A UNESCO CREATIVE GASTRONOMY CITY POSTGRADUATE STUDENT, OYA KAYA, ASSOC. PROF. DR. IŞIL ARIKAN SALTIK	2953

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE ENFLASYON ORANININ BELİRLEYİCİLERİ PROF. DR. HÜSEYİN AĞIR1, DR. ÖĞR. ÜYESİ SEFA ÖZBEK2	2962
COVID-19 KOMPLO İNANÇLARI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI YALÇIN KARAGÖZ , FUAT YALMAN	2972
COVID-19'A YÖNELİK ALGILANAN SAVUNMASIZLIK ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI FUAT YALMAN, YALÇIN KARAGÖZ	2984
SOSYAL MEDYA KONULU LİSANSÜSTÜ YAZININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SICAK NOKTALAR, SINIRLAR VE GELECEKTEKİ EĞİLİMLER DOÇ. DR. HACER AKER1, ÇISEM ÇOMRUK2	2996
SİNEMA ALANINDA YAZILMIŞ YEŞİLÇAM KONULU TEZLERİN (1999-2022) BİBLİYOMETRİK PROFİLİ DOÇ. DR. HACER AKER1, ALIYENUR YEL2	3009
ESG (ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM) PERFORMANSININ HİBRİD BİR MODELLE ANALİZİ: YAPI VE KREDİ BANKASI ÖRNEĞİ DOÇ. DR. ÖZCAN IŞIK1	3020
SİGORTA ŞİRKETLERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİ ANALİZİ DOÇ. DR. ÖZCAN IŞIK1	3034
ÇOCUK CEZA İNFAZ KURUMLARININ TUTUKLU ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ DR. ÖĞR. ÜYESI FAZİLET TAŞDEMİR1, ÖĞRENCI, GÜLSÜM KELEŞ2	3043
PANDEMİ SÜRECİNDE HUZUREVİNDEKİ 65 YAŞ ÜSTÜ YAŞLILARIN RUHSAL DURUMLARININ İNCELENMESİ DR. ÖĞR. ÜYESİ FAZİLET TAŞDEMİR1, ESRA AĞTAŞ2 , SİBEL GÜNAYDIN3 , YELİZ YILMAZ4	3058
ÇAĞDAŞ SANATTA ÖRÜMCEK: LOUISE BOURGEOIS'NIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ÖĞ.GÖR.DR., LALE ASLAN 1	3073
OSMANLI SARAY MUTFAK HİYERARŞİSİ VE MODERN MUTFAK HİYERARŞİSİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA YÜKSEK LISANS ÖĞRENCISI AYSU TÜRKMAN1, PROF. DR. ATILLA AKBABA2	3082
PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM ORTAMLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI DR. ÖĞR. ÜYESİ CÜNEYT TAŞKIN 1, DOÇ. DR. UMUT CANLI 2	3091
SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMLARINA ENGEL DURUMLARIN İNCELENMESİ DR. ÖĞR. ÜYESİ CÜNEYT TAŞKIN 1, DOÇ. DR. UMUT CANLI 2	3097
AKADEMİK PERFORMANS VE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER DR. ÖĞR. ÜYESİ, SEVİNÇ ÇIRAK KARADAĞ1,	3104
YAPAY ZEKANIN GÖLGESİNDE YÖNETİM: TOPLUM 6.0 DR. ÖĞR. ÜYESİ DERYA YÜCEL	3112

GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS MESUT ŞÖHRET	3118
TÜRKİYE BANKACILIK FAALİYETLERİNDE KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ROLÜ SUNA SOYLU 1, PROF. DR. NAZİF ÇALIŞ 2	3135
NET SIFIRA DOĞRU MUHASEBENIN ROLÜ PROF. DR. RAHMI YÜCEL	3142
COVİD-19 PANDEMİSİNİN BANKA KARTLARI KULLANIMINA VE ONLİNE ALIŞVERİŞE ETKİSİ DR. ÖĞR. ÜYESI, ABDULMUTTALİP PİLATİN 1	3151
CUSTOMER-ORIENTED PRODUCTION AND MARKETING STRATEGY FOR THE SUSTAINABILITY OF THE BUSINESS AYŞENUR ERDİL	3158
THE IMPORTANCE OF THE INTERNET AND ELECTRONIC MARKETING IN THE ECONOMIC SYSTEM FOR SUSTAINABILITY ON MANUFACTURERS AND CONSUMER AYŞENUR ERDİL	3166
KIRSAL PEYZAJ UYGULAMALARINDA “LAND ART” ÖRNEKLERİ BAŞAK AYTATLI1, ELIF AKPINAR KÜLEKÇİ2*	3178
GENERAL CHARACTERISTICS OF SOME NATIONAL PARKS IN TERMS OF SUSTAINABLE PLANNING AND MANAGEMENT ELİF AKPINAR KÜLEKÇİ	3192

TÜRK VERGİ HUKUKUNDA YENİDEN DEĞERLEME ORANI UYGULAMASI

Öğr. Gör. Dr. AHMET İNNECİ[1],

[1] Pamukkale Üniversitesi, Çivril Atasay Kamer MYO, ainneci@pau.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0003-1229-7182

ÖZET

Devletin en önemli gelir kaynağı vergilerdir ve bu vergilerin bir sonraki yıl ne kadar artış göstereceği mükellefler ve devlet açısından oldukça önemlidir. Yeniden değerleme oranı, her yılın ekim ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayımladığı yurtiçi üretici fiyatları genel endeksinde meydana gelen ortalama fiyat artışı olup, her yıl vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların yeni yılda uygulanacağı tutarların tespitinde belirleyici olmaktadır. Mükellefler açısından gelir vergisi dilimleri, indirim ve istisna tutarları, ceza tutarları yeniden değerleme oranına göre her yıl güncellenmekte ve mükellefleri doğrudan etkilemektedir. İdare açısından ise ne kadar gelir toplanacağı ile doğrudan ilişkilidir. Yeniden değerleme oranı, vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların her yıl güncellenerek enflasyon karşısında aşınmasının engellenmesine ve başka bir merciin karar almasına gerek olmaksızın hızlı bir şekilde tespit edilmesine imkan tanıyan bir uygulamadır. Bu çalışmanın amacı, vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların enflasyona karşı korunması amacıyla uygulanmakta olan yeniden değerleme oranın tespiti, uygulanması ve uygulamada yaşanan sorunlara yönelik açıklamalar ve değerlendirmeler yapmaktır.

Anahtar Kelimeler : Yeniden değerleme oranı, gelir vergisi, vergi tarifesi.

1. Giriş

Yeniden değerleme oranı, her yılın ekim ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun yayımladığı yurtiçi üretici fiyatları genel endeksinde (ÜFE) meydana gelen ortalama fiyat artış oranıdır. Vergi kanunlarında yer alan maktu vergi ve tutarların her yılın sonunda yeniden değerleme oranında artırılmakta ve yeni takvim yılı başından itibaren yeni haliyle uygulanmaktadır. Yeniden değerleme oranı gerek idare gerekse mükellefler açısından oldukça önemli bir uygulamadır. Nitekim devletin en önemli gelir kaynağı niteliğindeki vergi gelirlerinin bir sonraki yıl ne kadar artış göstereceği konusu yeniden değerleme oranı ile doğrudan ilişkilidir. Bunun yanında mükellefler açısından da ödenecek vergi miktarının tespiti açısından büyük öneme sahiptir.

Yeniden değerleme oranı vergi ve diğer çeşitli gelirlerinin enflasyona karşı korunmasını amaç edinmektedir. Özellikle enflasyonun çok yüksek olduğu dönemlerde paranın reel değerinin azalması, vergi ve ceza tutarlarında güncelleme yapmayı zorunlu kılmaktadır. Yeniden değerleme oranı ile Vergi Usul Kanunu (VUK), Gelir Vergisi Kanunu (GVK), Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) başta olmak üzere vergi kanunlarında yer alan maktu vergi tutar ve hadleri ile diğer maktu tutar ve hadler her yılın başında otomatik olarak güncellenerek, vergi ve ceza gelirlerinin reel değerlerinin azalmasının önüne geçilmektedir. Ancak mükellefler açısından bakıldığında, gelir vergisi tarifesinde yer alan hadlerin yeniden değerleme oranı

üzerinden artırılması gerekirken bu oranın altında artış yapılması, mükelleflerin yıl içinde daha çabuk bir üst vergi dilimine girmelerine ve daha fazla vergi ödemelerine neden olmaktadır. Kamu gelirlerinin yeniden değerleme oranı uygulaması ile korunması yanında mükellefler açısından da uygulamanın eksiksiz yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada yeniden değerleme oranının önemi ve vergi kanunlarında yer alan had ve tutarları nasıl etkilediği incelenecektir. Yine çalışmada yeniden değerleme oranı konusunda uygulamadaki sorunlara değinilecek, olması gerekene yönelik değerlendirmeler yapılacaktır.

2. Yeniden Değerleme Oranının Hesaplanması

VUK'un mükerrer 298'inci maddesine göre *"Yeniden değerleme oranı, yeniden değerleme yapılacak yılın Ekim ayında (Ekim ayı dahil) bir önceki yılın aynı dönemine göre Devlet İstatistik Enstitüsünün Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksinde meydana gelen ortalama fiyat artış oranıdır. Vergi kanunlarında yer alan "toptan eşya fiyatları genel endeksi" ibaresi "üretici fiyatları genel endeksi" ve "TEFE" ibaresi "ÜFE" olarak uygulanır."*

VUK'un ilgili hükmünden yeniden değerleme oranının hesaplanmasında esas alınan verinin ÜFE olduğu görülmektedir. ÜFE, belirli bir dönemde bir ülkede üretilmekte olan malların ve hizmetlerin üretici fiyatlarındaki zaman içinde meydana gelen değişimini ölçen fiyat endeksidir. ÜFE, TÜİK tarafından Zincirleme Laspeyres endeks formülüne göre belirlenen dönem içindeki sepete dahil edilen ürünlerin fiyatlarının karşılaştırılması suretiyle hesaplanmaktadır.

VUK'un mükerrer 298'inci maddesi hükmüne göre yeniden değerleme yapılacak yılın Ekim ayında (bu ay dahil) bir önceki yılın aynı dönemine göre ÜFE'de meydana gelecek ortalama fiyat artışı yeniden değerleme oranını ifade etmektedir.

Yeniden değerleme oranının (a) yılında ne kadar olduğunun hesabında kullanılacak formül şu şekildedir:

A= ((a) Yılı Ekim Ayı ÜFE+ … + (a-1) Yılı Kasım Ayı ÜFE)/12
B= ((a-1) Yılı Ekim Ayı ÜFE+…+(a-2) Yılı Kasım Ayı ÜFE)/12

$$\frac{A-B}{B} \times 100 = \text{Yeniden Değerleme Oranı}$$

Örneğin 2022 yılı yeniden değerleme oranı 542 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği[1] ile % 122,93 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın hesaplanmasında 2020 Kasım-2022 Ekim ayları arasındaki ÜFE verileri dikkate alınmaktadır. Bu veriler aşağıdaki Çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 1: ÜFE Verileri (2020-2022)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2020	462,42	464,64	468,69	474,69	482,02	485,37	490,33	501,85	515,13	533,44	555,18	568,27
2021	583,38	590,52	614,93	641,63	666,79	693,54	710,61	730,28	741,58	780,45	858,43	1022,25
2022	1129,03	1210,60	1321,90	1423,27	1548,01	1652,75	1738,21	1780,05	1865,09	2011,13		

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

[1] Resmi Gazete: 24.11.2022/32023

Bu verilere göre yeniden değerleme oranı hesabı şu şekilde yapılacaktır.

A= (2011,13+1865,09+1780,05+1738,21+1652,75+1548,01+1423,27+1321,90+1210,60+1129,03+1022,25+858,43) /12= 1463,39
B= (780,45+741,58+730,28+710,61+693,54+666,79+641,63+614,93+590,52+583,38+568,27+555,18) /12=656,43

$$\frac{1463,39-656,43}{656,43} \times 100 = 122,93 = \%\ 122,93$$

Yukarıdaki veriler ve formül ile 2022 yılı yeniden değerleme oranının % 122,93 olarak hesaplandığı görülmektedir. Son 10 yıla ilişkin yeniden değerleme oranları ise aşağıdaki Çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 2: Son 10 Yıllık Yeniden Değerleme Oranları (%)

Yıl	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Oran	7,80	3,93	10,11	5,58	3,83	14,47	23,73	22,58	9,11	36,20	122,93

Kaynak: 419, 430, 441, 457, 474, 484, 503, 512, 521, 533, 542 Sıra No'lu VUK Genel Tebliğleri

3. Yeniden Değerleme Oranının Vergi Kanunlarındaki Yeri ve Etkileri

Vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarlarının (vergi dilimi, istisna tutarı, ceza tutarı gibi) enflasyon nedeniyle zaman içinde değerini kaybetmesi söz konusu olmaktadır. Enflasyon dönemlerinde maktu had ve tutarlarda meydana gelebilecek bu aşınmaya karşı en etkin önlem, belirli aralıklarla bu had ve tutarların artırılması olacaktır. İşte bu noktada, yeniden değerleme oranı, vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların her yıl belirli oranlarda artırılması ve dolayısıyla enflasyon karşısında aşınmasının önüne geçilmesine imkân tanımaktadır.

Yeniden değerleme oranının günümüzde vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların her yıl güncellenmesinde dikkate alınması belirli süreçlerden geçerek söz konusu olmuştur. VUK'un "Yetki" başlıklı mükerrer 414'üncü maddesine göre, *"Bu Kanunda yer alan maktu hadler ile asgari ve azami miktarları belirtilmiş olan para ile ödenecek ceza miktarları, her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak bu Kanun uyarınca belirlenen yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır. Bu şekilde hesaplanan maktu had ve miktarların yüzde beşini aşmayan kesirler dikkate alınmaz. Cumhurbaşkanı*[2]*, bu suretle tespit edilen had ve miktarları yarısına kadar artırmaya veya indirmeye, nispi hadleri ise iki katına kadar artırmaya veya yarısına kadar indirmeye veya tekrar kanuni seviyesine getirmeye yetkilidir."* Maddenin 4369 sayılı Kanun'la düzenlenmesinden önceki halinde yeniden değerleme oranı, Bakanlar Kurulu'nun kendisine verilen maktu had ve para cezalarını artırma yetkisini kullanmaması halinde devreye girecek tali nitelikli bir sistemdir (Erdem, 2006: 105; Ayyıldız, 2015: 102). Ancak 4369 sayılı Kanun'la mükerrer 414'üncü maddenin tekrar düzenlenmesi ile yeniden değerleme oranı Bakanlar Kurulu'nun yetkisini kullanıp kullanmadığı önemli olmaksızın VUK'da yer alan vergi had ve tutarlarının belirlenmesinde asli nitelikli bir sistem haline gelmiş, idari bir tasarrufa ihtiyaç olmaksızın kendiliğinden işlemesine imkan tanınmış ve Bakanlar Kurulu'na da yeniden değerleme oranı ile artırılan had ve tutarların belirli sınırlar içerisinde

[2] Madde hükmündeki Cumhurbaşkanı ibaresi, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden önce Bakanlar Kurulu olarak yer almaktadır.

artırılmasına ve indirilmesine imkan tanınmıştır (Erdem, 2006: 105-107). Madde hükmünün bugünkü halinde Cumhurbaşkanı VUK'da yer alan ve her yıl yeniden değerleme oranı ile güncellenen maktu had ve tutarları yarısına kadar artırmaya ve indirmeye yetkilidir.

Yeniden değerleme oranının otomatik bir endeksleme sistemi olarak vergi mevzuatımıza girmesi (Ayyıldız, 2015: 102), vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların her yıl güncellenerek enflasyon karşısında aşınmasının engellenmesine ve başka bir merciin karar almasına gerek olmaksızın hızlı bir şekilde tespit edilmesine imkan tanımıştır. Vergi mevzuatımıza yer alan kanunlarda birçok had ve tutar yer almakta ve bunların her yıl yeniden değerleme oranı nispetinde güncellenmesi söz konusu olmaktadır. Aşağıdaki Çizelge vergi kanunlarımızda yeniden değerleme oranı ile her yıl güncelleneceği hüküm altına alınan kanun maddeleri ve içerikleri yer almaktadır.

Çizelge 3: Vergi Kanunlarında Yer Alan Yeniden Değerleme Oranı Düzenlemeleri

KANUN	MADDE	KAPSAM
Vergi Usul Kanunu	**Mükerrer 298/Ç-3**	İktisadi kıymetlerin VUK'un değerleme hükümlerine göre tespit edilen değerleri ve bunlara ilişkin amortismanların, yeniden değerlemenin yapılacağı yıla ait olan **yeniden değerleme oranı** ile çarpılması suretiyle yeniden değerleme sonrası değerleri bulunur.
	370	İzaha davet müessesesinde sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiilinin işlenmiş olabileceğine dair yapılan ön bir ön tespit varsa kullanılan sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge tutarı, bir takvim yılında 148.000 TL'yi (2022 yılı için) geçmiyorsa mükelleflere ön tespite ilişkin yazı tebliğ edilebilir. Bu tutar her yıl yeniden değerleme oranında artırılarak uygulanır.
	Mükerrer 414	VUK'da yer alan maktu hadler ile asgari ve azami miktarları belirtilmiş olan para ile ödenecek ceza miktarları, her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak bu Kanun uyarınca belirlenen yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır.
	Geçici 32	Tam mükellefiyete tabi ve bilanço esasına göre defter tutan bazı gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri enflasyon düzeltmesi yapma şartlarının gerçekleşmediği hesap dönemlerinin sonu itibarıyla, bilançolarına dâhil bulunan amortismana tabi iktisadi kıymetlerini ve bunlar üzerinden ayrılmış olup bilançolarının pasifinde gösterilen amortismanları yeniden değerleyebilirler. Taşınmazlar ve amortismana tabi diğer iktisadi kıymetlerin tespit edilen değerleri ve bunlara ilişkin amortismanların yeniden değerleme oranı ile çarpılması suretiyle yeniden değerleme sonrası değerleri bulunur.
Gelir Vergisi Kanunu	**Mükerrer 111**	Talih oyunları salonları işletmeciliği faaliyetinde bulunan gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari kazanç sahiplerinin cari vergilendirme döneminin gelir vergisine mahsup edilmek üzere, talih oyunları salonlarında bulundurdukları ilk 6 oyun masasının her biri için ödeyecekleri asgari vergi tutarları her yıl yeniden değerleme oranında artırılarak uygulanmaktadır.
	Mükerrer 121	Vergiye uyumlu mükelleflere ödenmesi gereken gelir veya kurumlar vergisinden indirilebilecek tutar 2 Milyon TL'den (2022 yılı için) fazla olamaz. Bu tutar her yıl yeninden değerleme oranında artırılarak uygulanır.
	Mükerrer 123	GVK'nin 9/10, 19, 21, 23/8, 23/10, 31, 40/1, 40/7, 47, 48, 68, mükerrer 80, 82 ve 86'ncı maddeleri ile 89'uncu maddesinin birinci fıkrasının (15) numaralı bendinde yer alan maktu had ve tutarlar ile

		Kanun'un 103'üncü maddesinde yer alan vergi tarifesinin gelir dilim tutarları, her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır.
	Geçici 82	Bireysel katılım yatırımcısı tam mükellef gerçek kişiler, iktisap ettikleri tam mükellef anonim şirketlere ait iştirak hisselerini en az iki tam yıl elde tutmaları şartıyla, VUK'un değerlemeye ait hükümlerine göre hesapladıkları hisselerin tutarlarının %75'ini yıllık beyannamelerine konu kazanç ve iratlarından hisselerin iktisap edildiği dönemde indirebilirler. Bu tutar 2.500.000 TL'yi (2022 yılı için) geçemez. İlgili yıl kazancından indirilemeyen kısım, izleyen yıllarda yeniden değerleme oranında artırılarak dikkate alınır.
Kurumlar Vergisi Kanunu	**32/A**	Yatırımın tamamlanması şartıyla, indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle yararlanılan kısmı hariç olmak üzere kalan yatırıma katkı tutarı, yatırımın tamamlandığı hesap dönemini izleyen yıllarda yeniden değerleme oranında artırılarak dikkate alınır.
Özel Tüketim Vergisi Kanunu	**7**	Kanun'un 7'nci maddesinin birinci fıkranın; (2) numaralı bendinin (a) ve (c) alt bentleri ile (6) numaralı bendinde yer alan istisna tutarları her yıl bir önceki yıla yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır.
Damga Vergisi Kanunu	**14**	Her bir kağıt için hesaplanacak vergi tutarı (1) sayılı tabloda yer alan sınırlamalar saklı kalmak üzere 4.814.234,00 TL'yi (2022 yılı için) aşamaz. Bu azami tutar, her takvim yılı başından geçerli olmak üzere, o yıl için tespit ve ilan olunan yeniden değerleme oranında artırılır.
	Mükerrer 30	Her takvim yılı başından geçerli olmak üzere önceki yılda uygulanan maktu vergiler (Maktu ve nispi vergilerin asgari ve azami miktarlarını belirleyen hadler dahil) o yıl için tespit ve ilan olunan yeniden değerleme oranında artırılır.
Harçlar Kanunu	**Mükerrer 138**	Her takvim yılı başından geçerli olmak üzere önceki yılda uygulanan maktu harçlar (Maktu ve nispî harçların asgarî ve azami miktarlarını belirleyen hadler dahil), o yıl için tespit ve ilan olunan yeniden değerleme oranında artırılır
Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu	**4**	(b), (d) ve (e) bentlerine göre, her bir takvim yılında uygulanacak istisna hadleri, önceki yılda uygulanan istisna hadlerine bu yıla ilişkin olarak belirlenen yeniden değerleme oranında artış yapılmak suretiyle tespit olunur.
	16	Vergi tarifesinin matrah dilim tutarları, her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak Vergi Usul Kanunu uyarınca belirlenen yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır.
Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu	**10**	Her takvim yılı başından geçerli olmak üzere önceki yılda uygulanan taşıt değerleri ve vergi miktarları o yıl için tespit ve ilan olunan yeniden değerleme oranında artırılır.
Gider Vergileri Kanunu	**39**	Mobil telefon aboneliğinin ilk tesisinde iş ve hizmetlerin merkezi bir sunucu tarafından uzaktan izlenmesi ve yürütülmesine yönelik makineler arası veri aktarımına mahsus olan ve bunların yürütülmesi için zorunlu olanlar dışında sesli, görsel iletişim veya genel amaçlı internet erişimi için kullanılmayan mobil telefon aboneliğinin ilk tesisi ile operatör değişiklikleri hariç 117 TL (2022 yılı için) ayrıca özel iletişim vergisi alınır. Bu tutar, her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak belirlenen yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır.

Emlak Vergisi Kanunu	**29**	Vergi değeri, mükellefiyetin başlangıç yılını takip eden yıldan itibaren her yıl, bir önceki yıl vergi değerinin aynı yıl için tespit edilen yeniden değerleme oranının yarısı nispetinde artırılması suretiyle bulunur.
	42	Türkiye sınırları içinde bulunan mesken nitelikli taşınmazlardan 29'uncu maddeye göre belirlenen bina vergi değeri 6.173.000 TL (2022 yılı için) üzerinde olanlar değerli konut vergisine tabidir. Bu tutar her yıl yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanır.
	44	Değerli konut vergisinin tabi olacağı vergi oranlarına esas mesken nitelikli taşınmaz değerlerinin alt ve üst sınırları yeniden değerleme oranının yarısı nispetinde artırılır.
Belediye Gelirleri Kanunu	**Mükerrer 44**	Çevre temizlik vergisine ilişkin tutarlar, her yıl yeniden değerleme oranında artırılır.

Kaynak: Mevzuat hükümlerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere vergi kanunlarımızda birçok yerde yeniden değerleme oranına ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu hükümlerin vergi kanunlarında yer alan vergi tutarlarına ilişkin hadler, istisna hadleri, vergi dilimleri gibi önemli konularda olduğu ve dolayısıyla yeninden değerleme oranının hem mükellefleri hem de idareyi doğrudan ilgilendirdiği görülmektedir. Aynı zamanda yeniden değerleme oranına atıf yapan kanun hükümlerinde, Cumhurbaşkanına bu oranı belirli seviyelere indirebilme ve artırabilme yetkisi tanınmaktadır.

4. Yeniden Değerleme Oranı Uygulamasına İlişkin Sorunlar

Vergi, devlet tarafından kamusal ihtiyaçların finansmanında kullanılmak üzere hukuki cebir altında tahsil edilen bir mali yükümlülük olup, bu vergilendirme yetkisi esasen devletin ülkesi üzerindeki egemenlik gücünden kaynaklanmaktadır (Tosuner ve Arıkan, 2021: 29). Vergilendirme yetkisi devlet egemenliğinin mali alana yansımasıdır ve bu yetki yasama organınca kanunlar yoluyla kullanılabilecek bir yetkidir (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2020: 86). Anayasamızın 73/4'üncü ve 167/2'inci maddeleri ile Cumhurbaşkanına vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafiyet, indirim, istisna ve oranlarında değişiklik yapma ve ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koyma ve bunları kaldırma konusunda kanunlarla yetki verilebilmektedir. Ancak bu yetkiler istisnai nitelikte olup, ekonomiye hızlı müdahale aracı olarak kullanılmak üzere getirilmişlerdir. Vergilendirme yetkisinin esasen yasama organınca kullanılması ve sınırlı alanlarda Cumhurbaşkanına yetki verilmesi söz konusu iken çeşitli verilere göre hesaplanan bir oran üzerinden her yıl maktu nitelikli vergi ve cezaların, vergi dilimlerinin, istisna tutarlarının değiştirilmesinin Anayasamızın 73/3'üncü maddesinde yer alan ve vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunla konulup, değiştirilip, kaldırılabileceği anlamına gelen kanunilik ilkesine aykırı bir durum söz konusu olmakta mıdır? Anayasa Mahkemesi konuya ilişkin verdiği bir kararda, GVK'nin mükerrer 111'inci maddesinde yer alan talih oyunları salonları işletmeciliği faaliyetinde bulunan gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari kazanç sahiplerinin ödeyecekleri asgari vergi tutarlarının her yıl yeniden değerleme oranında artırılarak yeni yolda uygulanması ve Bakanlar Kurulu'nun (günümüzde Cumhurbaşkanı) bu tutarları 10 katına kadar artırabilmesinin kanunilik ilkesine aykırılık teşkil etmediğine hükmetmiştir. Karar

gerekçesinde vergi yasalarında yer alan ve mükellefiyetin alt ve üst sınırlarını belirleyen bazı ölçütler enflasyonun etkisi ile aşındığı, vergi yasalarında, enflasyonun etkisini azaltacak bazı düzenlemeler yer aldığı ve değişen durumlara göre vergilendirmede hızla karar alınmasını gerektiren, verginin enflasyondan etkilenerek aşınmasını önleyici tedbirlerden birinin de indeksleme sistemi olduğu ifade edilmiştir (AYM, 14.05.1997 tarihli ve E: 1996/75, K: 1997/50 sayılı Karar). Anayasa Mahkemesi yeniden değerleme oranının kanunlarda yer alan had ve tutarları otomatik olarak artıran bir endeksleme yöntemi olarak kullanılmasının Anayasada yer alan ilkelere aykırılık teşkil etmediği görüşündedir (Ayyıldız, 2015: 110).

Yeniden değerleme oranı ile ilgili diğer bir sorun da, kanun hükümlerinde yeniden değerleme oranında artış yapılacağı hüküm altına alınan tutarlarda, bu oran dikkate alınmaksızın değişiklik yapılmasıdır. Bunun en önemli örneği yıllık gelir vergisi tarifesidir. GVK'nin mükerrer 123/3'üncü maddesine göre vergi tarifesinin gelir dilim tutarları her yıl bir önceki yıla ilişkin yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanmaktadır. Dolayısıyla yeniden değerleme oranı her yıl gelir vergisi tarifesini doğrudan etkilemektedir. Ancak yıllar itibariyle ilan edilen yeniden değerleme oranları ve gelir dilim tutarlarına dikkat edildiğinde gelir dilim tutarlarının yeniden değerleme oranından daha düşük artırılarak mükelleflerin daha çabuk bir üst gelir dilimine girdikleri ve böylece daha çok vergi ödemelerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Özellikle ücretlilerin enflasyonist dönemlerde gelirlerinde bir artış olmadığında alım güçlerinin düşmesi, ücretlerinde artış olduğunda ise alım güçlerinde enflasyon nedeniyle bir artış olmamasına rağmen gelir vergisi tarifesinde bir üst dilime geçip daha fazla vergilendirilmeleri söz konusu olmaktadır (Başaran Yavaşlar, 2022: 9). Bazı yıllarda ülkemizde vergi dilimlerinde hiç artış yapılmaması da söz konusu olmuş, bu durum reel gelirleri artmayan mükelleflerin bir üst dilime hızlı bir şekilde girmelerine neden olmuştur (Saraçoğlu ve Çakır, 2018: 79).

5. Sonuç

Yeniden değerleme oranı özellikle enflasyonun çok yüksek olduğu dönemlerde paranın reel değerinin azalmasına bağlı olarak, devletin temel gelir kaynağı olan vergi ve vergi kanunları uyarınca tahsil edilen diğer gelirlerin korunmasını amaç edinen bir uygulamadır. Yeniden değerleme oranı esasen vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların her yıl bir organ ya da makam tarafından tek tek yeniden belirlenmesi yerine, otomatik bir sistem aracılığı ile başka bir organ ya da makamın kararına gerek olmaksızın kendiliğinden tespit edilmesine imkan tanımaktadır. Bu yönüyle vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarların yeni yılda ne kadar olacağı hızlı bir şekilde tespit edilebilmektedir. Bunun yanında bu oranın belirlenmesinde yurtiçi üretici fiyatları endeksi kullanılmakta ve bu endeks yurtiçinde üretilen malların üretici fiyatlarındaki zaman içinde meydana gelen değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla doğrudan tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerdeki artışlar temel belirleyicidir.

Yeniden değerleme oranı ile vergi kanunlarında yer alan maktu had ve tutarlar bir endeksleme sistemi ile her yıl yeninden tespit edilmekte ve vergi mükellefleri bu oran ile tespit edilen yeni had ve tutarlara göre vergi ödemekte, istisna ve indirimlerden yararlanmakta ve cezalara maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla doğrudan doğruya mükellefler üzerinde etkileri olan bir uygulamadır. Bu nedenle yeniden değerleme oranının tespiti ve uygulaması konusunda hassas olup, gerek devletin gerekse de mükelleflerin menfaatleri gözetilmelidir. Bu açıdan

bakıldığında gelir vergisi tarife dilimlerinin bazı yıllarda yeniden değerleme oranın altında ve bazılarında da hiç artırılmadığı görülmüştür. Bu durum bazı yıllarda GVK'nin mükerrer 123'üncü maddesinde yer alan ve vergi dilimlerinin her yıl yeniden değerleme oranında artırılacağını ancak bu şekilde hesaplanan maktu had ve tutarların % 5'ini aşmayan kesirlerin dikkate alınmayacağına dair hükümden kaynaklanmaktadır. Nitekim yeniden değerleme oranının % 5'in altında olduğu dönemlerde, GVK'nin mükerrer 123'üncü maddesinde yer alan ve yeniden değerleme oranına göre her yıl artış yapılacağı ifade edilen had ve tutarlardın bazılarında artış yapılmadığı görülmektedir. Bu durum özellikle mükelleflerin daha hızlı bir üst dilime geçmeleri, daha az istisna ve indirimden faydalanmalarına neden olabilmektedir. Bu oranın yapılacak bir yasal düzenleme ile daha düşük olarak belirlenmesi veya kaldırılıp yeni bir kurala bağlanması mükellefler açısından faydalı olabilecektir.

6. Kaynakça

Ayyıldız, Y., Vergi Hukukunda Maktu Vergi ve Tutarların "Yeniden Değerleme Oranına" Endekslenerek Güncellenmesinin "Vergilerin Kanuniliği İlkesi" Açısından Değerlendirilmesi, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 319, Nisan 2015, 97-113.

Başaran Yavaşlar, F., Enflasyon Düzeltmesi ve Yeniden Değerleme Mükellefleri Enflasyona Karşı Koruyabiliyor Mu?, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 490, Haziran 2022, 6-19.

Erdem, T., Bakanlar Kurulu'na Tanınan Vergi Cezalarını Artırma Yetkisinin Cezaların Kanuniliği İlkesi Karşısındaki Durumu ve Vergi Usul Kanunu'nun Mükerrer 414'üncü Maddesine Bakış, Sayı: 209, Şubat 2006, 103-120.

Saraçoğlu, F., Çakır, M., Yeniden Değerleme Oranı ve Gelir Vergisi Tarifesinin Gelişimi, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 353, Şubat 2018, 74-80.

Şenyüz, D., Yüce, M., Gerçek, A., *Vergi Hukuku*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2020.

Tosuner, M., Arıkan, Z., *Vergi Usul Hukuku*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2021.

STATISTICAL ANALYSIS OF WOMEN'S LABOR PARTICIPATION IN TÜRKİYE

TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMLARININ İSTATİSTİKSEL OLARAK İNCELENMESİ

Doç. Dr. Sait BARDAKÇI[1] , Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN[2]

[1] Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, sbardakci@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0003-3720-5029

[2] Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, rahimarslan@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0003-4329-3651

ABSTRACT

The most important factor affecting the economic productivity and dynamism of a country is the labor force participation rate. Labor force refers to the number of individuals in the society who already have the will and power to work. The labor force is expressed as the sum of the employed and the unemployed. The labor force participation rate is defined as the ratio of the labor force to the non-institutional working age population. In other words, the labor force participation rate is calculated by dividing the labor force by the non-institutional age population. Within this ratio, the female labor force participation rate means the ratio of the labor force to the non-institutional female population of working age.

The most important factor affecting the economic development and dynamism of a society is the labor force participation rate. When we look at the workforce as a whole, it is affected by the population age and gender distribution of the country, cultural values and habits. In the last century, while new employment areas have been created with globalization, unemployment has started to spread globally. Therefore, the most important issue for countries in recent years has been economic growth and employment. These two concepts form the basis of globalization. Especially in the recent period, Turkey has given more importance to these two concepts and has guided its economy politically according to the principles of growth and employment.

Especially today, when information and technology come to the fore, the need for highly skilled workers has increased. Therefore, the rate of low-skilled unemployment has increased in this era. With new technologies, information equipment has come to the fore, and the demand for well-equipped employees has increased. Differences in demand also cause worker migration. One of the most important factors in achieving sustainable high growth rates and not falling into the middle income trap is that women are active in the labor market. Therefore, one of the most important development indicators for countries is now female employment rates.

Compared to OECD countries, Turkey is far behind in terms of female employment. Achieving the goal of increasing women's employment has become a priority in Turkey. Women constitute almost half of Turkey's population (40 million), however, according to the Address Based Population Registration System (ADNKS) results published by the Turkish Statistical Institute (TUIK); In 2021, the female population was 42 million 252 thousand 172 people and the male population was 42 million 428 thousand 101 people. In other words; 49.9% of the total population is women and 50.1% is men. In this study, the distribution of women in Turkey's population, education status according to population structure, employment status of women by years, gender distribution according to employment types were examined with current TUIK data, and their changes according to years were shown in graphs.

Keywords: TURKSTAT, Women's Employment, Labor Force.

ÖZET

Bir ülkenin ekonomik üretkenliği ve dinamizmi etkileyen en önemli etken işgücüne katılım oranıdır. İşgücü, toplumda halihazırda çalışma istek ve gücüne sahip olan bireylerin sayısını ifade etmektedir. İş gücü, istihdamda olanlar ile işsizlerin toplamı olarak ifade edilmektedir. İş gücüne katılım oranı 'iş gücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranı' olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle işgücüne katılım oranı işgücü miktarının kurumsal olmayan çağ içi nüfusa oranlanmasıyla hesaplanır. Bu oran içerisinde kadının iş gücüne katılım oranı ise iş gücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki kadın nüfusu içindeki oranı anlamına gelmektedir.

Bir toplumun ekonomik gelişmişliğini ve dinamizmi etkileyen en önemli etken işgücüne katılım oranıdır. İş gücüne toplamsal olarak bakıldığında bunu ülkenin nüfus yaşı ve cinsiyet dağılımı, kültürel değer ve alışkanlıklar etkilemektedir. Son yüzyılda ise küreselleşme ile birlikte yeni istihdam alanları oluşurken, bir yandan da küresel anlamda işsizlik yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla son dönemlerde ülkelerin en çok önem verdiği husus ekonomik büyüme ve istihdam olmuştur. Bu iki kavram küreselleşmenin temelini oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye son dönemde bu iki kavrama daha çok önem vermiş siyasal olarak da ekonomisine büyüme ve istihdam ilkelerine göre yön vermiştir.

Özellikle bilgi ve teknolojinin ön plana çıktığı günümüzde yüksek vasıflı çalışan gereksinimi artmıştır. Dolayısıyla bu çağda düşük vasıflı işsizlik oranı yükselmiştir. Yeni teknolojilerle bilgi donanımı ön plana çıkmış, donanımlı çalışanlara olan talep artmıştır. Talep farklılıkları da işçi göçlerine neden olmaktadır. Sürdürülebilir yüksek büyüme oranlarına ulaşmak ve orta gelir tuzağına düşmemek için en önem etkenlerden biri kadınların işgücü piyasalarında aktif olmasıdır. Dolayısıyla ülkeler açısından en önemli gelişmişlik göstergelerinden biri artık kadın istihdamı oranlarıdır.

OECD ülkelerine kıyasla Türkiye kadın istihdamı oranında oldukça gerilerdedir. Kadın istihdamını artırma hedefine ulaşmak Türkiye'de bir öncelik haline gelmiştir. Kadınlar, Türkiye nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır (40 milyon), bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; 2021 yılında, kadın nüfus 42 milyon 252 bin 172 kişi, erkek nüfus 42 milyon 428 bin 101 kişi olmuştur. Başka bir ifadeyle; toplam nüfusun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Bu çalışmada kadınların Türkiye nüfusu içindeki dağılımlar başta olmak üzere, nüfus yapısına göre eğitim durumları, kadınların yıllara göre istihdam durumları, istihdam çeşitlerine göre cinsiyet dağılımları güncel TÜİK verileriyle incelenmiş, yıllara göre değişimleri grafiklerle gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TÜİK, Kadın İstihdamı, İşgücü.

1. INTRODUCTION

In the last century, societies have undergone profound changes. Not only has the economic role of women completely differentiated, but a new family model has also been developed. Individuals' expectations and preferences for marriage and gender roles have developed significantly. Standard explanations for the economic role of women over time have focused primarily on technological factors. Durable consumer goods, which save time, reduce the time

required to perform traditional tasks in the household, necessary measures are emerging for women to control fertility, and a service and talent-intensive economy that increases the proportion of suitable jobs for women (Fernandez et al., 2004, p.1294).).

The participation of women in the workforce also provides support for the economic and social development of that country. As a part of production in the economic field, it will contribute to the increase of economic efficiency and will benefit the development potential of the country. On the other hand, with the active role of women in various fields, the behavior patterns towards women in society will gradually become moderate.

2. FACTORS AFFECTING WOMEN'S LABOR FORCE PARTICIPATION

1.1. Education

Education is one of the most important factors affecting women's participation in the workforce. It is a factor that is expected to increase women's ability to acquire the knowledge and skills necessary to participate in high-status and high-paying occupations in the labor market. Moreover, it is a vital prerequisite for a productive life in today's world. The expansion of education at the community level tends to create a social climate that supports women's economic activities, and when women have more access to education and training, barriers to employment in primary and high-income occupations tend to disappear (Standing, 1976, p.295).

1. 2. Marital Status

Another important factor affecting women's participation in the workforce is marital status. There is a strong link between women's marital status and their decision to join the workforce. A woman may deliberately postpone a career in the labor market and marriage. More work experience often means higher pay, which affects the gains that can be made from a potential marriage. Labor market participation disruptions resulting from marriages and the presence of children make women more economically dependent on their husbands. This, in turn, results in lower future wages associated with less labor market experience, with long-term effects. In addition, the birth of children can directly reduce the possibility of future divorce by increasing the benefit gained from marriage (Klaauw, 1996, p.201).

1. 3. Informal Employment

Most women participate in the informal economy because they cannot find work in the formal sector. Those working in the informal economy, on the other hand, are excluded from legal and regulatory circles. Therefore, they have little or no legal or social protection. They are also exempt from public infrastructure and benefits or have limited access. A very large proportion of people working in the informal economy are poorer than those working in the formal sector, and women working in the informal economy are more likely to be poor than men (Lim, 2004, p.207).

1. 3. Fertility

One of the main factors affecting the female workforce is fertility and it has indirect effects on their participation in the labor market. In one respect, fertility reduces the female

labor force participation rate, but on the other hand, it can delay the fertility situation in order not to lose the earnings of women in the labor force and the position they have gained in working life. In the postpartum period, the economic needs arising from child care, needs and investments to be made for the future of the child constitute a reason for women to return to working life.

2. Population Distribution in Turkey

According to the results of the Address Based Population Registration System (ADNKS); In 2021, the female population was 42 million 252 thousand 172 people and the male population was 42 million 428 thousand 101 people. In other words; 49.9% of the total population was women and 50.1% was men. This proportional balance between women and men has changed in favor of women from the age group of 60 and above, due to the fact that women live longer. While the proportion of the female population was 52.3% in the 60-74 age group, it was 73.2% in the 90 and over age group.

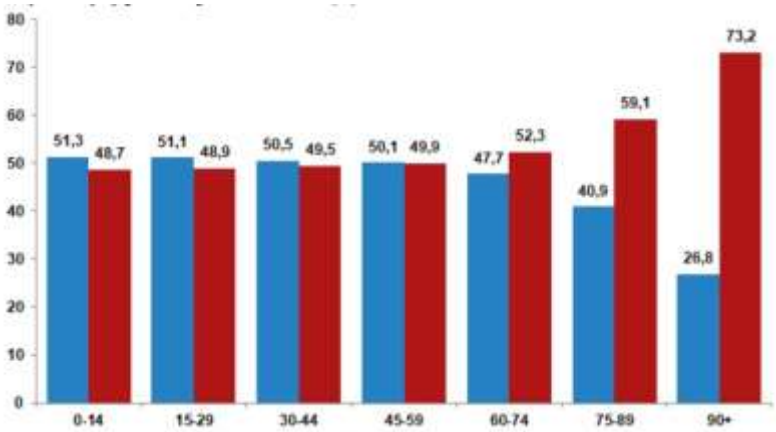

Figure 1. Population ratio by gender and age group (%), 2021, (TURKSTAT)

The numbers for 2020-2021 regarding the total population distribution are given in Table 1.

Table 1. Total Population by gender and age group, 2021-2022, (TURKSTAT)

Age group	Total		Male		Female	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Total	83 614 362	84 680 273	41 915 985	42 428 101	41 698 377	42 252 172
0-4	6 121 707	5 913 609	3 140 172	3 033 029	2 981 535	2 880 580
5-9	6 526 593	6 624 202	3 349 253	3 398 812	3 177 340	3 225 390
10-14	6 419 937	6 438 152	3 294 985	3 304 851	3 124 952	3 133 301
15-19	6 230 114	6 229 709	3 201 588	3 203 519	3 028 526	3 026 190
20-24	6 663 636	6 741 580	3 408 434	3 445 410	3 255 202	3 296 170
25-29	6 370 954	6 476 899	3 240 543	3 296 919	3 130 411	3 179 980
30-34	6 318 894	6 341 787	3 199 710	3 212 668	3 119 184	3 129 119
35-39	6 473 583	6 386 208	3 270 512	3 228 063	3 203 071	3 158 145
40-44	6 235 110	6 547 162	3 145 645	3 294 071	3 089 465	3 253 091
45-49	5 563 666	5 662 261	2 788 035	2 838 766	2 775 631	2 823 495
50-54	4 584 632	4 754 484	2 325 190	2 403 726	2 259 442	2 350 758
55-59	4 577 587	4 707 180	2 273 088	2 337 304	2 304 499	2 369 876

60-64	3 574 394	3 611 916	1 764 938	1 776 254	1 809 456	1 835 662
65-69	2 938 715	3 156 448	1 399 052	1 508 990	1 539 663	1 647 458
70-74	2 131 705	2 175 024	960 742	982 573	1 170 963	1 192 451
75-79	1 355 346	1 392 718	583 671	598 307	771 675	794 411
80-84	861 199	861 409	339 767	340 568	521 432	520 841
85-89	466 748	456 548	177 532	169 807	289 216	286 741
90+	199 842	202 977	53 128	54 464	146 714	148 513

According to the values in Table 1, the population of Turkey in 2021 was 84 680 273.

3. Women's Labor Force Participation in Turkey

Labor force participation rates for 2019 and 2020 are given in Table 2 and Figure 2 by gender and educational status.

Table 2. Labor force participation rate

Year	2019			2020		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
Total	53,0	72,0	34,4	49,3	68,2	30,9
Illiterate	18,2	32,1	15,4	14,7	26,4	12,4
Less than high school	48,3	68,1	28,0	44,0	63,4	24,1
High school	54,2	71,3	34,1	49,5	66,4	29,9
Vocational high school	65,1	80,8	42,2	61,6	77,9	37,0
Higher education	79,3	85,8	71,5	75,0	83,3	65,6

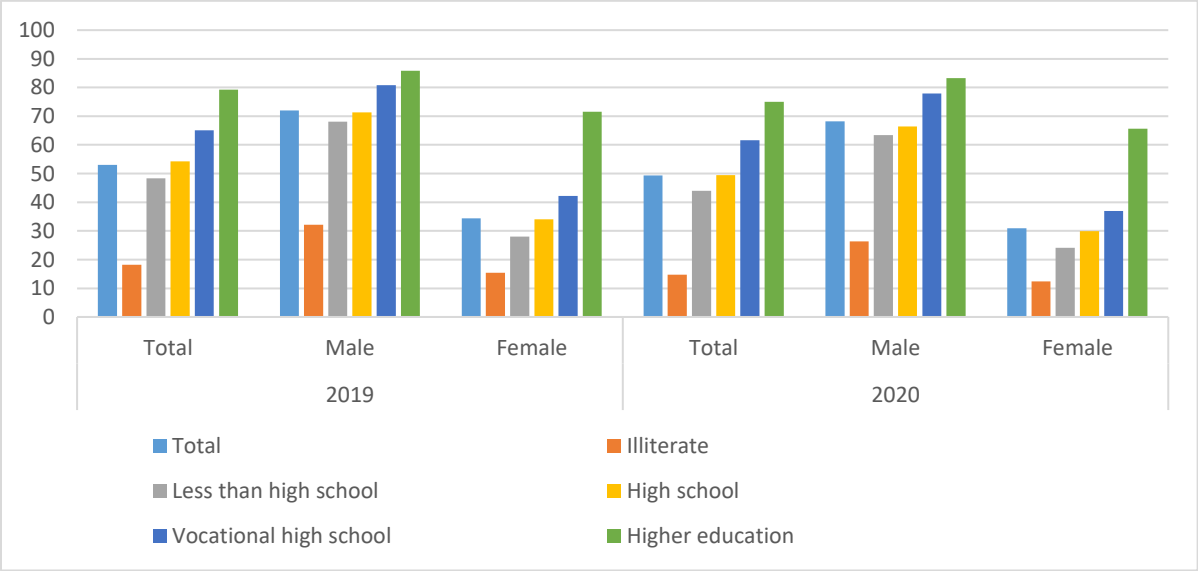

Figure 2. Labor force participation rate

Looking at the aggregate, the 2020 total workforce rate is 49.3%. 68.2% of this is men and 31% is women. Therefore, the labor force participation rate of women is less than half of men. Considering the educational status, the closest ratio to each other is in higher education for men and women. However, the labor force participation rate of men is still significantly higher.

Employment rates for 2019 and 2020 are given in Table 3 and Figure 3.

Table 3. Employment rate

Year	2019			2020		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
Total	45,7	63,1	28,7	42,8	59,8	26,3
Illiterate	16,6	26,6	14,5	13,4	21,9	11,7
Less than high school	41,9	59,1	24,2	38,4	55,1	21,3
High school	45,5	61,8	26,3	41,8	57,3	23,8
Vocational high school	55,2	71,5	31,3	52,7	68,9	28,3
Higher education	68,4	77,0	58,3	65,4	74,9	54,6

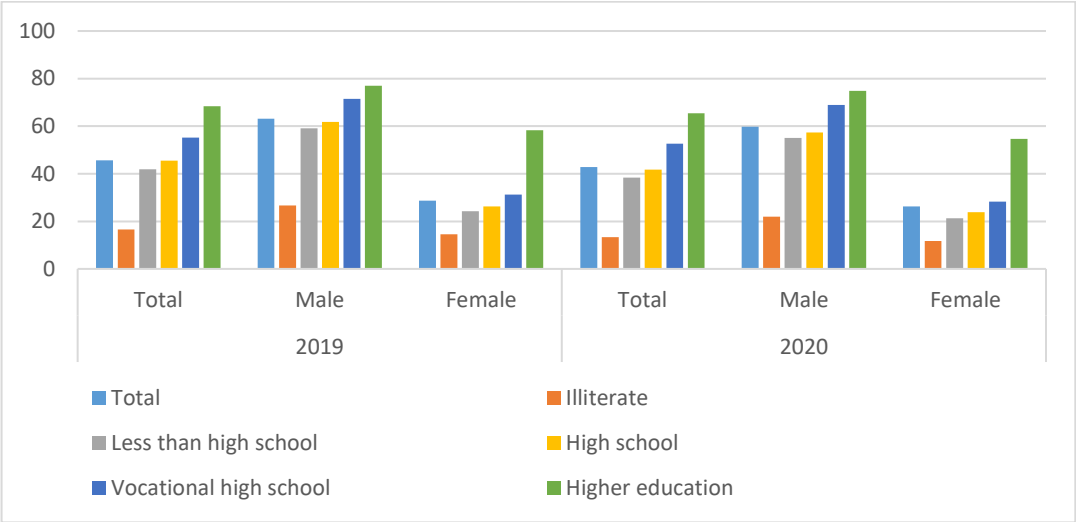

Figure 3. Employment rate

Looking at the aggregate, the 2020 total employment rate is 42.8%. Of this, 58.8% are men and 26.3% are women. Therefore, the employment participation rate of women is less than half of men. Considering the educational status, the closest ratio to each other is in higher education for men and women. However, the employment rate of men is still significantly higher.

Unemployment rates for 2019 and 2020 are given in Table 4 and Figure 4.

Table 4. Unemployment rate

Year	2019			2020		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
Total	13,7	12,4	16,5	13,2	12,3	15,0
Illiterate	9,2	17,2	5,8	9,1	17,0	5,6
Less than high school	13,2	13,1	13,4	12,7	13,1	11,6
High school	16,1	13,3	22,8	15,6	13,7	20,3
Vocational high school	15,3	11,5	25,8	14,4	11,5	23,5
Higher education	13,7	10,3	18,5	12,8	10,1	16,8

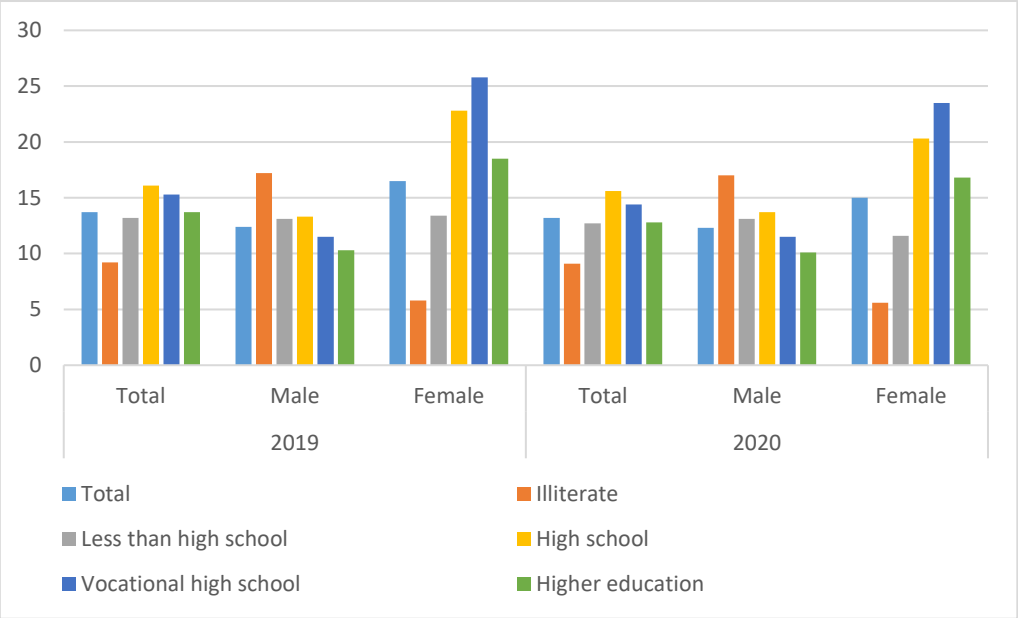

Figure 4. Unemployment rate

Looking at the aggregate, the total unemployment rate for 2020 is 13.2%. 12.3% of this is men and 15% is women. Therefore, the unemployment participation rate of women is higher than the unemployment rate of men. Considering the education level, the unemployment rate that is closest to each other is for women and men with less than high school education. Unemployment rates for women in general are higher than for men.

The distribution of employment rates for 2020 according to the Turkish Statistical Regional Units Classification (NUTS) regions is given in Table 5.

Table 5. Employment rate by sex and SR Level 2, 2020 (TÜİK)

			(%)
İBBS SR Level 2	Total	Male	Female
TR Türkiye-Türkiye	**42,8**	**59,8**	**26,3**
TR10 (İstanbul)	44,8	62,1	28,0
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	50,9	67,9	33,6
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	44,0	59,9	28,4
TR31 (İzmir)	42,9	58,9	27,2
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	46,2	60,9	31,4
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	46,4	63,7	29,2
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	44,5	61,6	27,4
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	44,4	63,1	26,1
TR51 (Ankara)	42,8	60,6	25,7
TR52 (Konya, Karaman)	44,7	65,1	25,2
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	47,0	61,5	32,6
TR62 (Adana, Mersin)	40,6	57,8	23,9
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	37,5	54,9	20,7
TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	41,9	60,2	23,9
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	39,2	57,4	21,4
TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	42,8	57,9	27,8
TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	47,2	60,9	34,0
TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	45,9	62,1	30,5

TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	48,0	61,5	34,7
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	42,5	61,2	24,5
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	39,1	52,6	25,5
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	41,7	59,9	24,5
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	36,4	52,4	20,1
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	41,6	62,5	20,4
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	30,7	46,9	15,1
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	26,0	40,4	12,6

When the Turkey Statistical Regional Units Classification (NUTS) given in Table 5 is taken into account, the region with the highest female employment is TR90 with 34.7% (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane). The total employment rate in the same region is 48%, which is above the Turkey average. The male employment rate is 61.5%. The region with the lowest female employment is TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt). Total employment in this region is 26%, while male employment is 40.4%.

Considering the total employment rate, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) has the lowest employment rate, while the TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) region has the highest employment rate with 48.0%.

REFERENCES

Fernández, R., Fogli, A. ve Olivetti, C. (2004). Mothers and Sons: Preference Formation and Female Labor Force Dynamics. The Quarterly Journal of Economics, 119 (4), 1249-1299.

Standing, G. (1976). Education and female participation in the labour force. International Labour Review, 114 (3), 281-298.

Klaauw, W.V.D. (1996). Female Labour Supply and Marital Status Decisions: A LifeCycle Model. Review of Economic Studies, 63, 199-235.

Lim, L.L. (2004). Female Labour-Force Participation. Gender Promotion Programme (GENPROM), International Labour Office, 203-221.

Kral, G. ve Karlılar, S. (2017). Türkiye'de Kadın İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler: Adana İli Üzerine Bir Uygulama, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 3, 2017, Sayfa 272-286.

İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ VE ÖRGÜTSEL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi Seda ÇETİNKAYA[1], Doç. Dr. Zümrüt Hatun DEMİREL[2]
[1]Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, karagoz.seda@hotmail.com
0000-0002-2857-6293
[2]Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
zumruthatun@gmail.com - 0000-0003-0300-6988

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; iş yeri nezaketsizliği ve örgütsel dışlanma arasındaki ilişkiyi ikincil veriler aracılığıyla incelemektir. Her iki kavram da beraberinde birçok olumsuzluk getirmekte, örgütlerde maddi manevi kayıplara ortam hazırlamaktadır. Araştırma, öncelikle tek tek kavramların, sonrasında kavramlar arasındaki ilişkinin açıklanması sırasını takip etmektedir. Araştırmaya konu olan çalışmaların ayrıntılarına çizelgelerde yer verilmiştir. Kavramlar arasındaki ilişkiyi belirlemeye dair yapılan çalışmalardan bazılarının ortak sonucu; işyeri nezaketsizliğinin örgütsel dışlanmayı anlamlı düzeyde etkilediği yönündedir. Alanyazında bu iki kavram arasındaki ilişkiyi araştıran az sayıda çalışma olmasının yanı sıra, söz konusu kavramlar arasındaki ilişki hakkında bir derleme makale çalışmasının bulunmaması bu araştırmanın önemini belirtmektedir. Bu araştırmada gerek örgütler gerekse araştırmacılar için önemli tespitler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Nezaketsizliği, Örgütsel Dışlanma, Örgütsel Davranış

THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE INCURRENCE AND ORGANIZATIONAL EXCLUSION: A REVIEW

ABSTRACT

The purpose of this research; to examine the relationship between workplace incivility and organizational exclusion through secondary data. Both concepts bring with them many negativities and create an environment for material and moral losses in organizations. The research follows the order of explaining the individual concepts first and then the relationship between the concepts. The details of the studies that are the subject of the study are given in the tables. The common result of some of the studies on determining the relationship between concepts; workplace incivility significantly affects organizational exclusion. In addition to the limited number of studies in the literature investigating the relationship between these two concepts, the absence of a review article on the relationship between these concepts indicates the importance of this research. This study contains important findings for both organizations and researchers.

Keywords: Workplace Incivility, Organizational Ostracism, Organizational Behavior

[1] Bu çalışma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE Uluslararası Ticaret ve Finans ABD'nda hâlihazırda Doç. Dr. Zümrüt H. DEMİREL tarafından yürütülen yüksek lisans tezine dayanarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Psikoloji bilimine ait birçok kuram insanların birbiriyle olumlu ve sürdürülebilir ilişkiler kurmaya ihtiyaç duyduğunu açıklamaktadır (Abaslı & Özdemir, 2019, 266). Nitekim örgütsel davranışlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olan insan ilişkileri çalışanların büyük bir zaman dilimini beraber geçirmeleri nedeniyle dikkate alınması gereken mühim bir konudur. Bu duruma paralel olarak sosyal olduğu bilinen insanoğlunun, diğer insanlarca kabul edilmek, bir topluluğa ait olmak ve o toplulukla sosyalliğini korumak doğasının bir gereğidir (Abaslı, 2018, 11). Bu durumun aksine son dönemde örgütsel dışlanma karşılaşılan sıklık derecesi ve etkisi arttıkça, örgütlerde endişe yaratmaktadır (Dönmez & Mete, 2019, 355). Örgütsel dışlanma, kişinin başka bir işgören veya grup tarafından nedensiz olarak görmezden gelinmesi, yok sayılması olarak açıklanmaktadır (Abaslı, 2018, 11). Örgütsel dışlanmanın bireye ve örgüte yüksek maliyet oluşturması sebebiyle sosyal destek gibi önlemlerin alınması son derece önem arz etmektedir (Halis & Demirel, 2016, 319).

Diğer taraftan hem yurtdışında hem de ülkemizde farklı sektörlerde yapılan incelemeler saldırganlık, bezdiri ve öfke barındıran kaba davranışların giderek çoğaldığını göstermektedir (Taştan, 2014, 63). Bu noktada ortaya çıkan iş yeri nezaketsizliği kavramı, örgütlerde rekabetten dolayı karmaşıklaşan insan ilişkileri sebebiyle oluşmakta, hem bireyi hem de örgütü negatif etkilemektedir. Nezaketsizlik; işgörenin ast, üst veya aynı kademede olan kişiler tarafından kimi zaman ise müşteriler tarafından maruz bırakıldığı, olumsuz etkilere sahip davranışlardır (Bolat & Özmen, 2019, 250). Nezaket, yalnızca davranışlarla değil, esasen o davranışlara biçim veren psikolojik donanımla ilgilidir (Aksoy, 2014). Bu tür problemlere köklü çözümler üretme yolunun, kişilerin örgüt öncesinde bulundukları eğitim kurumlarından geçebileceği sonrasında da örgüt çatısı altında farkındalığı canlı tutmaya yönelik eğitimlerin sürdürülebileceği düşünülebilir.

Bu çalışmanın amacı; örgütler için son derece önem arz eden iki kavram olan örgütsel dışlanma ile iş yeri nezaketsizliği kavramlarıyla ilgili ikincil veriler tarandıktan sonra aralarındaki ilişkiyi ve ilişkinin yönünü açıklamaya çalışmaktır.

2. İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ

Nezaket kelimesi Farsça kökenli olup “nazük” şeklinde Büyük Türk Sözlüğü'nde ifade edilmektedir. Kelime “Dikkat, özene muhtaç/layık olma” amacı ile sarf edilmekte, kelime anlamının ise, topluluk ya da şehir manasındaki Latince "sivil tas" dan türetildiği bilinmektedir (Eriş & Kocabıyık, 2022, s.330). “Nezaketsizlik” kavramı, şahsi ilişkilerde karşı tarafın duygularına önem vermemek, duyarsız davranmak ve saygısızlık hali olarak tanımlanmaktadır (Keçeci, 2017).

Tek başına ‘nezaket’; insanların beraber yaşayabilmek için ne şekilde davranış sergilemeleri gerektiğini farklılıkları da gözeterek belirleyen kurallardır (Polatcı & Özçalık, 2015, 216). İlk kez Andersson ve Pearson’un (1999) tanımladığı iş yeri nezaketsizliği ise; örgütte kişiler arası saygı kurallarının yok edilmesi ile gün yüzüne çıkan yoğunluğu az ve maksadı net olmayan nihayetinde hedefi zarara uğratan uygunsuz davranışlardır (akt. Işıkay, 2019, 52).

Birlikte yaşayan insan topluluğunun olduğu ortamlarda nezaketsiz (kaba) davranışlara rastlanabilmektedir. İşyerleri de bu gibi ortamların önemli bir örneğini meydana getirmektedir. Hakikaten; kıskançlık, çatışma, kompleks ilişkiler, rekabet ve çıkarlar gibi pek çok unsurun bulunduğu iş ortamında nezaketsizlik de kaçınılmaz biçimde ortaya çıkmaktadır. Çağdaş dünyada ve iş yaşamında kabalık, şiddet ve anlaşmazlıkların ziyadesiyle yaşandığı ifade edilmektedir. Zira insanlar çalışma yaşamındaki stres, anksiyete, ivedilik ve problemlerle baş etme mücadelesi sebebiyle etrafındaki iş arkadaşlarını görmezden gelebilmekte, kimi zaman kasıtlı olarak olumsuz davranabilmekte ya da uygunsuz şekilde iletişim kurabilmektedir (Tortumlu & Taş, 2020, 707). Temelinde işgörenler arasındaki iletişimin asgari saygı normlarını içermesi insan olmanın gereğidir. Bu normların işgörenin tercihi olarak veya diğer kişilere karşı hissettikleri doğrultusunda değerlendirilmesi iş dünyasına uymayan amatör bir yaklaşımı sergileyecektir. Keza bu normlara muhalif olmak örgütlerde "işyeri nezaketsizliği" kavramına denk düşmektedir. (Taştan, 2014, 63). İşyeri nezaketsizliğinden söz edilebilmesi için muamelenin hedefi olan kişinin, bu davranışı nezaketsizlik olarak algılaması da oldukça mühimdir (Baran & Karavelioğlu, 2022, 2237).

İşyeri nezaketsizliği kapsamında sayılabilecek davranışlar arasında; dedikodu, söz kesmek, uygun olmayan bir ses tonu/vurgu ile hitap etmek, karşılıklı istek/ihtiyaçlara tepkisiz kalmak, küçük düşürücü söz söylemek, mail/telefon ile ulaşmak isteyenlere kayıtsız kalmak, kışkırtacak söylemlerde bulunmak, telefon konuşmalarını dinlemek, selamlaşmaktan kaçınmak, özel eşyaları karıştırmak yer almaktadır (Kanten, 2014, 13). Nezaketsizlik tipik olarak diğer kötü muamele biçimlerinden daha az açık ve daha az saldırgandır ve bu davranışlar genellikle daha örtülü kötü muamele biçimlerini (kötü bakışlar ve dedikodu vb) içermektedir (Howard, Cogswell & Smith, 2020, 3). Örnekleri çoğaltmak gerekirse, iş ortamında iyilik yapan bir kişiye "teşekkür ederim" dememek, uygunsuz saatlerde aramak, uygun olmayan yerlere çöp atmak, yüksek sesle konuşmak/bağırmak iş ortamında görülebilecek nezaketsiz davranışlardan sayılmaktadır (Alhas, 2021, 158).

Nezaketsizlik sürecinde; nezaketsizlik eylemini başlatan, algılayarak bu eylemin hedefi olan ve eyleme şahit olan seyirciler olmak üzere üç grup mevcuttur. Yapılan incelemelerde nezaketsizliği başlatan kişinin, yüksek statü sahibi, iletişim becerileri güçlü ve yöneticileri ile sağlam ilişkiler kurduğu; nezaketsizliğin hedefi olan kişinin ise düşük statü sahibi, olumsuz davranışlara tepki vermeyen zayıf kişilikte olduğu görülmektedir. Bununla beraber duruma şahitlik eden kişilerin iş tatmini, motivasyonu ve örgütsel bağlılık boyutu zarar görmektedir (Baran & Karavelioğlu, 2022, 2238).

Örgütlerde nezaketsizliğin başlıca iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki; kişilik/demografik özellikler ve hisler gibi bireysel özelliklerdir. İkinci sebebi ise yoğun iş yükü, sorumluluklar, zaman yönetimi, mesai süreleri, yönetici yaklaşımları, dış kaynak kullanımı, büyük beklentiler, teknoloji ve yapılanma gibi unsurları içeren örgütsel faktörlerdir (Tortumlu & Taş, 2020, 708).

Nezaketsiz davranışa maruz kalan işgörenin; iş tatmini, iş arkadaşı/yönetici ve yaşam tatmini düşme eğiliminde; ayrıca resmi-gayriresmi bilgi paylaşma arzusu ise azalma eğiliminde olacaktır. Sebep olmaksızın karşılaştığı kaba davranışın intikamını almak için bilgilerini kendine saklamayı tercih edecek nihayetinde adaleti tekrar sağlamayı planlayacaktır. Ancak bu işgören vicdanlı ise, işlerin tamamlanabilmesi adına her şeye rağmen, ihtiyaç halinde bilgi

paylaşarak çevresine yardımcı olmaya devam edecektir (Keçeci, 2017). İş ortamındaki nezaketsizliğin, iş tatmini, işten ayrılma niyeti, performans, psikolojik iklimi olumsuz etkilediği ayrıca makyavelist kişilik ile ilişkili olduğu bilinmektedir (Işıkay & Taslak 2021, 532; Kaplan, Kılıç & Karagöz, 2019, 877; Küçük & Çakıcı, 2018, 379).

Ayrıca bir araştırma sonucu; gerek yönetici gerekse iş arkadaşı tarafından gerçekleştirilen nezaketsizliğin üretim karşıtı iş davranışı ile direkt bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Yönetici nezaketsizliğinin, işgörenin yönetici memnuniyeti ve depresyon ile iş arkadaşı nezaketsizliğinin ise iş arkadaşı memnuniyeti ile alakalı olduğu bulgusuna rastlanılmaktadır (Alper, 2021). İş yeri nezaketsizliği hakkında alan yazında çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Aşağıdaki çizelgede paylaşılan çalışmalarda iş yeri nezaketsizliği kavramı çeşitli açılardan ele alınmaktadır.

Çizelge 2.1. İş Yeri Nezaketsizliği Hakkında Yapılan Çalışmalar

İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ			
Yazar	**Araştırmanın Amacı**	**Yöntem & Örneklem**	**Bulgular**
Kumral ve Çetin (2016)	Örgütlerde yaşanan nezaketsizlik davranışlarını literatür açısından incelemek ve bu konuda diğer araştırmacılar ile bilgiler paylaşmak	İçerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Ulusal ve uluslararası toplam 23 çalışma üzerinden araştırma yapılmıştır.	Araştırma bulgularına göre; örgütlerde yaşanan nezaketsizliği kadınlar daha fazla yaşamaktadır. Nezaketsizlik örgütsel güven üzerinde mühim derecede bir etkiye sahiptir. Ayrıca tükenmişlik durumunu tetikler. İşten ayrılma niyeti ile ilişkilidir. Öfke, nezaketsizlik davranışının sergilenmesinde büyük etkiye sahiptir. Narsist kişilik özellikleri nezaketsizliği tetikler. Örgütsel stres, ruhsal çöküntü ve psikolojik sorunlara sebep olabilir. İş ve yaşam tatminini olumsuz etkileyebilir. Korku ve hiddeti üst seviyede yaşayan kişilerin nezaketsizlik davranışını gerçekleştirme ihtimali yüksektir. Sağlık sektöründe eşit kademedeki işgörenler arasında daha çok yaşanmaktadır. Örgütsel verimliliği, örgütsel bağlılığı negatif etkiler.
Kutlu ve Bilgin (2017)	Hemşireler için işyeri Nezaketsizlik Ölçeğine dil uyarlaması yapmak, geçerlik ve güvenirliğini denetlemek amaçlanmakta	Metodolojik bir araştırmadır. Araştırmada, iç tutarlılık analizi yapılmış olup, kapsam, yapı ve ölçüt geçerliği 120 hemşire üzerinde sınanmıştır.	Hemşireler için yapılan ölçeğin dil uyarlamasının ayrıca geçerlik-güvenirlik sonuçlarının ülkemizde kullanıma uygun bulunduğu belirlenmiştir. Genel bir ölçek

			olması sebebiyle farklı sektörlerde de uygulanabileceği ifade edilmiştir.
Demirkasımoğlu ve Arastaman (2017)	Örgütsel nezaketsizlik davranışının öğretmenlerin demografik özelliklerine göre incelenmesi	Betimsel tarama modeli ile Aksaray'da görev yapan 284 öğretmene anket uygulanmıştır.	Çalışmada nezaketsizliğin yaygın olmadığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin nezaketsizlik davranışına dair görüşleri cinsiyet, medeni hal ve eğitim durumu değişkenlerine göre farklılık göstermemektedir. Kıdeme göre ise, anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Öğretmenlerin görüşü; yöneticilerin nezaketsizliği öğretmenleri bastırmak üzere kullanmaktadırlar. Nezaketsizlikle karşılaşan öğretmenler sıklıkla okul yönetimi ile iletişime geçerek durumu anlatmaktadır.
Bolat (2019)	Hemşirelerin maruz kaldığı nezaketsizlik davranışının seviyesini tespit etmeye yönelik Türkçe geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek	İzmir Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Alsancak Nevvar Salih İşgören Devlet Hastanesinde görev alan 505 hemşireye kartopu yöntemi uygulanarak ulaşılmıştır. Ölçeğe geçerlilik (DFA) ve güvenilirlik (Cronbach Alpha) analizleri uygulanmıştır.	Bu çalışma sonucunda Hemşirelikte Nezaketsizlik Ölçeği'nin ülkemizde hizmet veren hemşirelerin maruz kaldıkları nezaketsizlik davranışı seviyelerini belirlemede uygun bir ölçek olarak kullanılabileceği belirlenmiştir.
Gök, Karatuna ve Başol (2019)	İşyeri Nezaketsizliği Ölçeği'nin Türkçe olarak uygulanabilirliğini belirlemek	İstanbul'da farklı sektörlerdeki özel işletmelerde görev alan 350 beyaz yakalı çalışana Kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Ölçek üzerinde geçerlilik (DFA) ve güvenilirlik (Cronbach Alpha) analizleri yapılmıştır.	Sonuç itibariyle ölçeğin Türkçe versiyonunun ülkemizde gerçekleştirilecek incelemelerde kullanılabileceği belirlenmiştir.
Işıkay (2019)	Hemşirelerin maruz kaldığı nezaketsizliğin seviyesini sosyo-demografik özellikler açısından belirlemek	Tam sayım örnekleme yöntemi kullanılarak kamu hastanesinde görevli 206 hemşire anket yapılmıştır. Ölçeğe geçerlilik (DFA) ve güvenilirlik (Cronbach Alpha) analizleri uygulanmıştır.	Araştırma sonuçlarına göre nezaketsizlik; stres seviyesini artırarak migren, kaygı bozuklukları, ruhsal çöküntü, çatışma hali (iş-aile), güven kaybı, hiddet, intikam duygusu, iftira ve fiziksel saldırı gibi negatif durumlara yol açabilir. İş tatmini, takım çalışması ve örgütsel bağlılığı

			azaltır, tükenmişliği ve işten ayrılma niyetini artırır.
Işıkay ve Taslak (2021)	Çalışmaları yılları, nitelikleri, ölçekleri, analiz teknikleri, veri toplama teknikleri, dilleri, örneklem grupları, ilişkili bağımlı-bağımsız değişkenler, değişkenler arası korelasyonun yönleri gibi açılardan analiz etmek	Nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi yapılmıştır. Tez, makale, bildiri, kitap bölümü olmak üzere toplam 37 çalışma üzerinden araştırma yapılmıştır.	Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda; örgütlerde yaşanan nezaketsizlik ile ilgili çalışmaların zamanla arttığı, nicel araştırmaların daha fazla olduğu, genelde sağlık çalışanları üzerinde araştırma yapıldığı, uluslararası ölçeklerin ekseriyetle uyarlandığı belirlenmiştir. Örgütsel nezaketsizlik davranışının yüksek oranda, iş tatmini, işten ayrılma niyeti ve makyavelist kişilik ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

3. ÖRGÜTSEL DIŞLANMA

Dışlanma direkt fark edilmeyen sadece hissettirilen bir davranış olması sebebiyle pasif saldırganlık hali veya şiddetin soğuk hali olarak da tanımlanabilmektedir. Dışlanma; görmezden gelme, gruba dâhil etmeme, yalnız bırakma, susturma, kaba bir sözcük veya vurgu ile hitap etme şekli gibi birçok biçimde ortaya çıkarak dışlanan için örgütü cezaevinden farksız bir hale çevirebilecektir. (Tutar, Başpınar & Güler, 2021, 334) Örgütsel dışlanma, işgörenin dört ihtiyacını tehdit etmektedir. Bunlar; ait olma, kontrol, benlik saygısı ve varoluş duygusu ihtiyacıdır. İletişime geçmek istedikleri işgörenler tarafından ya da gruptan dışlandıkları zaman ait olma ihtiyacı, yaşanan duruma önlem alınamayacağı inancıyla kontrol ihtiyacı, itici olduklarını algıladıkları için benlik/öz saygı ihtiyacı, kendini yokmuş gibi hissettirdiği için varoluş hissiyatı zarar görmektedir (Yıldız & Develi, 2018, 142).

Ferris Chen & Lim'in (2008) "sosyal acı" olarak tanımladığı dışlanma kavramı, işgörenin kendi içinde yaşadığı, çevresiyle paylaşamadığı ve gittikçe işgöreni yalnızlığa sürükleyen bir durumdur. (Gümüştekin & Durmaz, 2021, 3; Yıldız & Develi 2018, 142). Bu durumun güçlü öncülleri arasında liderlik özellikleri ve kişiliğin belirli yönleri bulunmaktadır. **(**Howard, Cogswell & Smith, 2020, 1).

İş ortamındaki dışlanma, uyumsuz davranışlara yol açmakta, işgörenin bilişsel durumunu etkilemekte, işten ayrılma niyetini artırmakta, aidiyeti ve performansı azaltmakta ve üretkenlik karşıtı davranışları olumsuz yönde tetiklemektedir (Yıldız & Develi, 2018, 145; Yoldaş, Kılıç & Karaman, 2020, 482). Diğer negatif etkileri ise, duygusal yorgunluk, moral/motivasyon eksikliği, psikolojik sorunlar, stres ve meslekten soğuma durumudur (Kurum & Erdemli, 2022, 284). Bir başka çalışmada, sosyal zekâ düzeyi yüksek olan çalışanların dışlama davranışına daha nadir maruz kaldığı belirlenmiştir (Yüksel, 2017, 115).

Robinson ve Schabram (2017), örgütsel dışlanmanın iki farklı şeklini ayırt etmenin elzem olduğunu belirtmiştir: bunlardan ilki kişisel dışlama diğeri ise görev dışlamasıdır. Kişisel dışlama; bir işgöreni, sohbet ortamında yok saymak, sosyal destekten yoksun bırakmak,

çay/kahve/yemek molaları ve başka sosyal etkinliklere davet etmemek vb. şahsi veya sosyal etkileşimlere katmamak anlamına gelmektedir. Görev dışlaması ise; işgörenin iş arkadaşı/arkadaşları tarafından görev ile alakalı etkileşimlere, proje toplantılarına dâhil edilmemesi, e-posta gönderirken yok sayılması ya da e-postalarına yanıt verilmemesi olarak tanımlanmaktadır (Bayrakçı, 2022, 685).

Örgütsel dışlanma kasıtlı veya kasıtsız olmak üzere iki türde gerçekleşebilmektedir. Kasıtlı türde; dışlayan kişi/grup (kaynak) başka bir kişiyi (hedef) kasten dışladığının bilincindedir. Williams (2001) kasıtlı dışlanma eylemine örnek olarak; dışlanan kişi ile iletişimin reddedilmesini ya da göz temasından kaçınılması durumlarını vermektedir. Kasıtsız türde ise dışlayan kişi/grup eylemlerinin sosyal yönden başka bir kişinin dışlanmasına yol açtığının farkında değildir (Kurum & Erdemli, 2022, 281). Nitekim sosyal normların yanlış değerlendirilmesi bir başka ifade ile kişiye göre değişen algısal bileşenler de dışlanmaya yol açabilecektir (Kurum & Erdemli, 2022, 282; Özcan, 2022, 223).

Günümüzde dışlanma kişileri cezalandırmanın yöntemi olarak da kullanılmaktadır. Schuster (1996) aynı şekilde mobbingi bir sosyal dışlanma şekli olarak görmektedir. Bununla beraber dışlanmanın, mobbingin bir boyutu olduğu, ancak her dışlanmanın bir mobbing eylemi olmadığı vurgulanmaktadır (Kurum & Erdemli, 2022, 282). Örgütsel dışlanma yalnızca iş arkadaşları arasında gerçekleşmemekte, yönetici veya müşteriler tarafından da işgörenler dışlanmaya maruz bırakılabilmektedir (Baykoca, 2021, 22). Konuya ilişkin bazı çalışmalar Çizelge 3.2.' de yer almaktadır.

Çizelge 3.2. Örgütsel Dışlanma Hakkında Yapılan Çalışmalar

ÖRGÜTSEL DIŞLANMA			
Yazar	**Araştırmanın Amacı**	**Yöntem & Örneklem**	**Bulgular**
Tutar, Oruç ve Gürsel (2018)	İş yerinde dışlanmanın demografik özellikler bakımından tetkik edilmesi	Bağımsız Örneklem T Testi ve ANOVA Testinden faydalanılmıştır Kolayda örnekleme yolu ve elle dağıtım yöntemi ile Bilecik ve ilçelerine bağlı 372 belediye çalışanına anket uygulanmıştır.	Araştırma bulgularına göre örgütsel dışlanma çalışanların aylık gelirlerine ve gelir düzeylerine ilişkin değerlendirmelerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermiştir. Katılımcıların örgütsel dışlanma algısı ise oldukça düşük düzeyde tespit edilmiştir.
Abaslı ve Özdemir (2019)	Türkiye'de iş görenlerin örgütsel dışlanma idraklarını tespite yönelik geçerli bir ölçek geliştirmek	Ankara merkezine bağlı ilçelerde görev yapan 131 öğretmen üzerinde yapılan araştırmada ölçeğin yapı geçerliliği açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir.	Elde edilen bulgular, Örgütsel Dışlanma Ölçeğinin Türkiye'deki iş yerlerinde çalışanların örgütsel dışlanma idraklarının sınanmasında kullanılmaya müsait, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğuna dair argüman sunmuştur.

Dönmez ve Mete (2019)	Çalışmanın amacı her seviye ve dereceden öğretmenin örgütsel dışlanma düzeyini ölçmek	Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Veriler Tekirdağ'da 2017-2018 yılları arasında görev yapmakta olan 600 öğretmenden Anket tekniği uygulanarak toplanmıştır.	Çalışmada Tekirdağ'da görev alan öğretmenlerin örgütsel dışlanma seviyelerinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. İş yerinde dışlanma seviyesinin sadece medeni duruma bağlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu farklılaşmada bekâr katılımcıların evli olanlara nazaran örgütsel dışlanma seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Çalışkan ve Pekkan (2020)	Ferris vd. (2008) tarafından iyileştirilen Örgütsel Dışlanma Ölçeğinin, Türkçe 'ye geçerlilik ve iç tutarlılığının sağlanması	Tesadüfi örnekleme yöntemiyle Ankara ilinde 669 savunma sanayi çalışanına ve Mersin ilinde 427 kamu ve özel sağlık kurumu çalışanına anket yapılmıştır. Ölçek iç tutarlılığı için Cronbach Alfa testi, yapısal geçerlilik için Keşfedici Faktör analizi (KFA) ayrıca Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır.	Çalışma sonucunda, ölçeğin, örgütsel dışlanma algısının ölçülmesinde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Türk toplumunda farklı sektörler için uygulanabilir olduğu da belirtilmiştir.
Tutar, Baspınar ve Güler (2021)	Örgütlerde olumsuz davranış örneklerinden biri olan "örgütsel dışlanma" konusunun incelenmesi, nedenlerinin ve etkilerinin ortaya konması	Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden betimleyici fenomenolojik desen kullanılmıştır. Farklı üniversitelerde bulunan ve örgütsel dışlanmaya maruz kalan 19 akademisyen görüşme tekniği uygulanmıştır.	Araştırmada dışlanma nedenlerinin; politik ve sendikal ayrımcılık, kavmi, kıskançlık, çatışma ana temaları altında bir araya geldiği belirlenmiştir. Dışlanan işgören üzerindeki etkisi ise işten ayrılma niyeti, tükenmişlik hissi ve psikosomatik rahatsızlıklar ana temaları altında bir araya gelmiştir. Sonuçlar; dışlanmanın örgütsel ve bireysel performansa olumsuz etkisi olduğunu, hem örgütün hem de bireyin sağlığını ve örgütsel tatmini bozan önemli bir davranış sorunu olduğunu ortaya koymaktadır.

4. İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ VE ÖRGÜTSEL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Çizelge 4.3.'de yer alan iki (2) çalışmada (Gültaç, 2019, 113; Kumral, 2017, 94) işyeri nezaketsizliğinin örgütsel dışlanmayı anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna varılmıştır. Yine bu iki kavramın, demografik özelliklere göre farklılık içermediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan; dışlanma ve nezaketsizlik ile ilgili problemlere spesifik olarak yaklaşılmaması halinde gerek problemin sebebi gerekse sonucuna dair önemli ipuçlarının kaçırılma ihtimalinden bahsedilmektedir (Ferris, Chen & Lim, 2017, 333). Araştırma bulgularına göre bazı durumlarda bu iki kavram farklı değerlerin/hakların sebebi veya sonucu olabilmektedir. Çizelge 4.3.'te İş yeri nezaketsizliği ve örgütsel dışlanma ilişkisi hakkındaki çalışmalar yer almaktadır.

Çizelge 4.3. İşyeri Nezaketsizliği ve Örgütsel Dışlanma İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ VE ÖRGÜTSEL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ			
Yazar	**Araştırmanın Amacı**	**Yöntem & Örneklem**	**Bulgular**
Ferris, Chen ve Lim (2017)	Örgütsel dışlanma ve nezaketsizlik kavramlarının benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak, iki kavramın etkilerini doğrudan karşılaştırmak ve farklılıklarını analiz etmek	Nitel araştırma yöntemi olarak derleme yapılmıştır.	Kadın işgörenin nezaketsizlik ile karşılaşmasının temelinde sadece nezaketsizliği değil bu davranışın cinsiyete dayalı olarak ortaya çıkması ve eşitlik normlarını da ihlal etmesinin bütünsel anlamda daha fazla zarara yol açtığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle dışlanma ve nezaketsizlik ile ilgili sorunlara spesifik olarak yaklaşılmalıdır.
Kumral (2017)	İşgörenlerin işyeri nezaketsizliğinden hangi ölçüde etkilendiğinin ayrıca durumun örgütsel sessizliğe sebep olup olmadığının, diğer yandan işyeri nezaketsizliği ve örgütsel sessizlik ilişkisinde dışlanmanın aracı rolünün belirlenmesi	Araştırma teorik ve uygulama olarak iki kısımda inceleme yapılmıştır. İzmir'de bulunan devlet hastanelerinde görev yapan 200 hemşire'ye anket tekniği uygulanmıştır. Verilere Korelasyon, faktör, regresyon analizleri uygulanmıştır.	Çalışanların maruz kaldıkları nezaketsizliğin, örgütsel sessizliğe sebep olduğu belirlenmiştir. Ayrıca nezaketsizliğin, örgütsel dışlanma üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu; dışlanmanın, örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu anlaşılmış, nezaketsizlik ve örgütsel sessizlik ilişkisinde dışlanmanın kısmen aracı rol üstlendiği tespit edilmiştir.
Howard, Cogswell ve Smith (2020)	Örgütsel dışlanma ile ilişkili öncüllerin ve sonuçların kapsamlı bir incelemesi ve meta-analiz yapılması	Meta-analiz yöntemi kullanılmıştır.	Araştırma sonucunda liderlik özelliklerinin, örgütsel dışlanmanın en güçlü öncülü olduğunu ve ardından kişiliğin belirli yönlerinin geldiğini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan dışlanmanın sapma, performans, psikolojik iyi oluş, iş tatmini, bağlılık ve adalet kavramlarıyla güçlü bir ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Dışlanmanın nezaketsizlik davranışlarıyla senkronize olarak gerçekleştiğini söylemenin her koşulda mümkün olmayacağı belirlenmiştir.
Gültaç (2019)	Örgütsel sapma ve işyeri nezaketsizliği ilişkisinde örgütsel dışlanmanın aracı rolünün belirlenmesi	Araştırma verileri Muş Devlet Hastanesi'nde görevli olan 298 çalışandan anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde Kruskal-Wallis Testi, Mann Whitney U Testi, Spearman Korelasyon Analizi ve Çoklu	İncelemede sonucunda örgütsel dışlanma ve iş yeri nezaketsizliği arasında orta seviyede pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Örgütsel sapma ve nezaketsizlik ilişkisinde dışlanmanın nispeten aracı rolü olduğu anlaşılmıştır. İşyeri nezaketsizliği ve örgütsel dışlanma davranışlarının

		Doğrusal Regresyon Analizi uygulanmıştır.	işgörenlerin demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği anlaşılmıştır.
Özdemir ve Erdem (2021)	Yönetici nezaketsizliği ve sosyal dışlanma ilişkisinde yönetici sosyotelizmi ve yöneticiye güvenin direkt veya dolaylı gücünü belirlemek	Kolayda örnekleme yöntemi ile farklı sektörlerden 278 çalışana çevrimiçi anket uygulanmıştır. Veriler betimleyici istatistikler, korelasyon, regresyon doğrulayıcı faktör analizleri üzerinden incelenmiştir.	İşyeri nezaketsizliğinin, örgütsel dışlanma üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu, yönetici nezaketsizliğinin, yönetici sosyotelizmini yordadığı diğer yandan yönetici nezaketsizliğinin yöneticiye güveni yordadığı tespit edilmiştir. Neticede işgörenlerin yönetici nezaketsizliği ve yönetici sosyotelizmi algılarının işgörenlerde yöneticiye karşı itimatı azalttığı ve sosyal dışlanmayı arttırdığı ifade edilmektedir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Her iki kavram da karmaşık bir yapıya sahip düşük yoğunluklu normlara aykırı davranışlara odaklanmaktadır; her ikisi de sonuçlarla olumsuz ilişki kurma eğilimindedir; her ikisinin de işyerinde yaygın olduğu söylenmektedir. Yapılar bazı hallerde birbiri ile örtüşmelerine rağmen, nezaketsizlik, olumsuz davranışları dışlanmadan daha belirgin şekilde içermektedir. Ayrıca dışlanmanın nezaketsizlik davranışlarıyla senkronize olarak gerçekleştiğini söylemek her zaman münkün olmayacaktır **(**Howard & Cogswell & Smith, 2020, 12).

Kumral (2017) ve Özdemir & Erdem‘in (2021) çalışmalarının ortak sonucu; nezaketsizliğin örgütsel dışlanmayı anlamlı düzeyde etkilediği yönünde iken, Howard, Cogswell & Smith’in (2020) çalışması ise bu durumun her koşulda geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmaların her iki kavramı net bir şekilde açıkladığı ancak aralarındaki ilişki hakkında aynı netliğe sahip olmadıkları görülmektedir. Bu sebeple kavramlar arasındaki ilişkiye dair daha fazla araştırma yapılması, araştırmaların odak noktasının özellikle iki kavram arasındaki etkileşimin hangi koşullarda gerçekleştiğini belirlemek yönünde olması gerektiği düşünülebilir. Tüm bu sonuçlara dayanarak, iş yeri nezaketsizliği ve örgütsel dışlanmayı örgütlerde azaltmaya yönelik çözüm önerileri aşağıda paylaşılmaktadır.

- **İşgörenler,** *iş yeri nezaketsizliği* davranışına mahal vermemek adına, Eriş & Kocabıyık ‘ın (2022, 346) önerisine benzer olarak samimiyetin hakim olduğu profesyonel dialoglarda dahi nezaketten vazgeçmeyerek, teşekkür etmek, selam vermek, kurum iklimine uygun hitap etmek gibi basit ve etkili ifadeleri kullanmayı tercih edebilir.
- **Yöneticiler,** *iş yeri nezaketsizliği* davranışına şahit olduklarında Mete’nin (2022, 157) önerisine benzer olarak açık iletişim ve ikna kabiliyeti gibi sosyal yetenekleri doğrultusunda uygun müdahalelerde bulunarak durumu doğru yönetebilir.
- **Örgütler,** *iş yeri nezaketsizliği* kavramı ile ilgili Özcan’ın (2022, 358) önerisine benzer olarak iletişimde farkındalığı ve kaliteyi yükseltecek; değerler/karakter eğitimi gibi saygı, dürüstlük, nezaket, sorumluluk, adalet ve işbirliği gibi erdemli davranışları güçlendirecek programları oryantasyon ve sonrasında belirli periyotlarla organize edebilir.

- **İşgörenler,** *örgütsel dışlanma* davranışına maruz kalan kişi ile empati kurarak dışlanana karşı, dışlayanla birlik olma eyleminden kaçınabilir ve Özcan'ın (2022, 359) önerisine benzer olarak kişiler arası etkileşim hakkında yöneticisine geribildirim vermeyi tercih edebilir.
- **Yöneticiler,** *örgütsel dışlanma* davranışının sergilenmesi halinde, Soybalı & Pelit'in (2018, 244) önerisine benzer olarak yetkinliklerini ve yetkilerini kullanarak yapıcı yaklaşımlarla müdahalede bulunabilir, gerekiyorsa ekip üyesine motivasyon sağlayabilir ve ekibin iletişimini kuvvetlendirmek üzere empati ve işbirliğini geliştirmeye yönelik görev paylaşımlarını/birleşimlerini planlayabilir.
- **Örgütler,** *örgütsel dışlanma* davranışına Özcan'ın (2022, 358) önerisine benzer olarak örgütün hiçbir kademesinde tolerans gösterilmeyeceğine dair kesin bir tavır sergileyebilir. Bununla beraber olumsuz davranışa sebep olan kişilere uyarı verilmesi gibi caydırıcı kurallar, bunlara ek olarak özgüven/özsaygı, iç motivasyon gibi eğitimlerle kişinin ruhsal yönden güçlendirilmesi yoluyla dışlanana sosyal/ruhsal destek verilmesi gibi projeleri hayata geçirebilir.

Yukarıda paylaşılan önerilere paralel olarak Özcan (2022, s.231) ve Turgut ' un (2021, 86) örgütsel dışlanma, Alhas 'ın (2021, 170) işyeri nezaketsizliği hakkındaki çalışmalarında; yöneticilerin olumlu liderlik davranışı göstermesine, örgüt genelinde açık iletişimin tercih edilmesine, zorunlu nezaket normlarının çalışanlara yazılı olarak bildirilmesine, nezaketsizlikte ısrar eden çalışana uyarı/yaptırım uygulanmasına, nezaketsizliğe uğrayan işgörenlere ruhsal destek verilmesine, diğer işgörenlerin dışlanma potansiyeli olan edilgen kişilik yapısındaki arkadaşlarının bu özelliğini suistimal etmemeleri gerektiğine yönelik benzer önerilerde bulundukları belirlenmiştir.

Gelecekte araştırmacıların bu iki kavram arasındaki ilişkiyi; kişilik özellikleri, demografik özellikler ve örgütsel davranışın bağımlı-bağımsız değişkenleri olmak üzere farklı kombinasyonlar ile incelemesi etkileşimin hangi koşullarda gerçekleştiğinin belirlenmesi açısından önerilebilir.

Son olarak, istatistiksel verilerin öneminin inkâr edilemeyeceği modern dünyada insana bireysel anlamda temas edilmesinin de önem kazanması en majör dileklerimizden biridir (Onursal, 2019, 81).

KAYNAKÇA

Abaslı, K. (2018). Örgütsel Dışlanma, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Sinizm İlişkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Abaslı, K., & Özdemir, M. (2019). Örgütsel Dışlanma Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 265-282.

Alhas, F. (2021). İş yeri nezaketsizliği ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi, Business Economics and Management Research Journal , 4 (2) , 156-175.

Alper, T. (2021). Duygu Düzenleme Ve Sorumluluk Atıflarının İşyeri Nezaketsizliği Ve İş İle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkilerde Düzenleyici Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Baran, H. & Karavelioğlu, C. (2022). İşyeri Nezaketsizliğinin İşe Adanmaya Etkisinde Psikolojik Sermaye Bileşenlerinin Rolü . Alanya Akademik Bakış , 6 (2) , 2235-2259 .

Çelik Baykoca, R. Z. & Sezgin, E. E. (2021). Hastane Çalışanlarının İşyerinde Dışlanma Algıları İle Çalışan Sessizliği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi . Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi , 7 (3) , 505-519 .

Bayrakçı, E. (2022). İş Yerinde Dışlanmanın İş Yeri Sapkın Davranışlara Etkisi: Turizm İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 679-699.

Bolat, E., & Özmen, D. (2019). Hemşirelikte Nezaketsizlik Ölçeği'nin Türkçe Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 22(4), 250-260.

Çalışkan, A., & Pekkan, N. Ü. (2020). Örgütsel Dışlanma: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1), 51-60.

Demirkasımoğlu, N., & Arastaman, G. (2017). Öğretmenlerin Okulda Nezaketsizlik Olgusuna İlişkin Görüşleri, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 167-188.

Dönmez, H., & Mete, Y. A. (2019). Tekirdağ'da Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Dışlanma Düzeyi. Trakya Eğitim Dergisi, 9(2), 350-365.

Eriş, E. D., & Kocabıyık, M. S. Nezaket: Örgütlerde Yönetici-Çalışan İlişkilerini Güçlendirici Bir Davranış. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 17(65), 329-350.

Ferris, D. L., Chen, M., & Lim, S. (2017). Comparing and Contrasting Workplace Ostracism and Incivility. Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 4, 315-338.

Gök, S., Karatuna, I., & Başol, O. (2019). İşyeri Nezaketsizliği Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması. Türk Psikoloji Yazıları Dergisi, 22(44), 106-115.

Gültaç, A. S. (2019). Örgütsel Sapma ve Nezaketsizlik Davranışları İlişkisinde İşyerinde Dışlanmanın Aracı Rolü: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gümüştekin, G. & Durmaz, M. G. (2021). İşyerinden Dışlanmanın Sabotaj Davranışları Üzerindeki Etkisinde Dış Kontrol Odağının Rolü, Management and Political Sciences Review , 3 (1) , 1-14 .

Halis, M. & Demirel, Y. (2016). Sosyal Desteğin Örgütsel Soyutlama (Dışlanma) Üzerine Etkisi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11 (1) , 318-335.

Howard, M. C., Cogswell, J. E., & Smith, M. B. (2020). The Antecedents and Outcomes Of Workplace Ostracism: A Meta-Analysis, Journal of Applied Psychology, 105(6), 577-596.

Işıkay, Ç. (2019). İşyeri Nezaketsizliği Ve Demografik Özellikler Arasındaki İlişkiler: Hemşireler Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 5(1), 51-68.

Işıkay, Ç., & Taslak, S. (2021). İşyeri Nezaketsizliği: Ulusal Literatür Üzerine Bir İçerik Analizi, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(39), 521-552.

Kanten, P. (2014). İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (1) , 11-26.

Kaplan, M., Kılıç, Y. T, & Karagöz, A. (2019). İşyeri Nezaketsizliğinin Psikolojik İklim Üzerindeki Etkisi, 4th International EMI Entrepreneurship Social Sciences Congress, 877-885.

Keçeci, T. (2017). Yönetici Ve İş Arkadaşı Nezaketsizliğinin Bilgi Paylaşma İsteği Ve Tatmine Etkisinde İntikam Alma İsteği Ve Vicdanlılığın Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kumral, T. (2017). İşyeri Nezaketsizliği ve Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Dışlanmanın Aracı Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kumral, T., & Çetin, C. (2016). İşyeri Nezaketsizliği Üzerine Bir Yazın İncelemesi. Kafkas Universitesi. Sosyal Bilimler Enstitu, Ek Sayı (1), 153-171.

Kurum, G., & Erdemli, Ö. (2022). İş Yerinde Dışlanma Ölçeğini Öğretmenler İçin Türkçeye Uyarlama Çalışması. Milli Eğitim Dergisi, 51(233), 279-301.

Kutlu, A. & Bilgin, N. (2017). İşyeri Nezaketsizlik Ölçeğinin Hemşireler Üzerinde Türkçe Geçerlik Ve Güvenirliği Çalışması. Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, 4(2), 56-62.

Küçük, Ö. & Çakıcı, A. (2018). İşyeri Kabalığının Çalışan Performansına Etkisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (39) , 365-385 .

Mete, B. (2022). Sağlık Kurumlarında İşyeri Nezaketsizliği Üzerine Geleneksel Bir Derleme. MEYAD Akademi, 3(2): 150-161.

Onursal, M. (2019). Örgütsel Dışlanma İle İş Yaşam Dengesi, Özkontrol, Zaman Yönelimi, Saldırgan Davranış Ve Olumlu Sosyal Davranış İlişkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, G. (2022). İşyeri Nezaketsizliği: Kavramsal Bir İnceleme. Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 5 (2) , 341-367.

Özcan, H. M. (2022). İş Yerinde Dışlanmanın Psikolojik Performans Üzerindeki Etkisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17 (1) , 221-238 .

Özdemir, S., & Erdem, R. (2021). Yönetici Nezaketsizliği Sosyal Dışlanmayı Nasıl Etkiler: Yönetici Sosyotelizmi ve Yöneticiye Güvenin Rolü. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 6(14), 103-116.

Polatcı, S. & Özçalık, F. (2015). Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları İle Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları Etkileşiminde Pozitif Ve Negatif Duygusallığın Aracılık Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (2), 215-234.

Soybalı, H. H. & Pelit, O. (2018). Örgütsel Dışlanmanın İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (3) , 225-249.

Taştan, Ö. G. D. S. B. (2014). İşyeri Nezaketsizliğini Öngören Örgütsel ve Durumsal Önceller İle Çalışanların Davranışsal Sonuçları Arasındaki İlişkinin Ve Sosyo-Psikolojik Kaynakların Rolünün İncelenmesi: Sağlık Kurumlarında Yapılan Bir Araştırma. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 16 (3), 60-75.

Tortumlu, M. & Taş, M. A. (2020). İşyeri Kabalığı ve Mutluluk İlişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2) , 706-719.

Turgut, M. (2021). Sağlık Kurumlarında Sosyal İklimin Örgütsel Dışlanma Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bir Alan Araştırması, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Tutar, H., Baspınar, N. O., & Guler, S. (2021). Örgütsel Dışlanmanın Öncülleri ve Sonuçları Üzerine Fenomenolojik Bir İnceleme. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi. 28, 331-350.

Tutar, H., Oruç, Ö. Ü. E., & Gürsel, Ö. G. Ö. (2018). Örgütsel Dışlanmanın Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(78), 178-194.

Yıldız, H. & Develi, A. (2018). Çalışanların Yalan Söyleme Eğiliminin Bir Öncülü Olarak Örgütsel Dışlanma. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6 Sayı: ICEESS' 18, 141-148.

Yoldaş, A. , Kılıç, B. & Karaman, M. (2020). Örgütsel Dışlanmanın İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2) , 479-496.

Yüksel, M. (2017). Otel İşletmelerinde İşyerinde Dışlama ve Sosyal Zekâ İlişkisi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (3) , 115-133.

https://www.temelaksoy.com/nezaket-de-bulasicidir/ (Erişim tarihi: 29.12.2021)

DESTİNASYON PAZARLAMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Dr.Öğretim Üyesi, İbrahim Atilla KARATAŞ[1]

[1] Muş Alparslan Üniversitesi, İkt. ve İd. Bil. Fak., ibrahimatillakaratas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4483-0244

ÖZET

Küresel nüfusun büyük bir kısmı (%57) deneyimlerini ve hikâyelerini paylaştıkları ve sonuç olarak birbirlerinin algılarını ve satın alma davranışlarını etkiledikleri çevrimiçi sosyal ağlara bağlanmaktadır. Bu anlamda sosyal medya hayatın birçok alanında müracaat edilen ve bilgi paylaşımı yapılan interaktif bir haberleşme aracıdır. Destinasyonların pazarlanmasında da etkin bir şekilde kullanılan sosyal medya, planlama ve karar verme sürecinde ziyaretçiler için bilgiye ulaşma kaynağı olarak büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki çoğunlukla tüketiciler tarafından oluşturulan içerik ve güvenilebilecek yorumlarla sağlanmaktadır. Ayrıca sosyal medya destinasyon pazarlama organizasyonlarının faaliyetlerini sunmaları için de özel bir öneme sahiptir. Destinasyon pazarlamacıları, sosyal medyayı seyahatten önce (ilham vermek, bilgilendirmek, etkileşim kurmak için), seyahat sırasında (hedefte kolaylık sağlamak için) ve tatilden sonra (hatırlamak, paylaşmak ve etkileşim kurmak için) kullanabilmektedirler. Özellikle birçok destinasyon ürününün her geçen gün sosyal medyada yer alması gerçeği karşısında destinasyon pazarlama organizasyonlarının sosyal medya kullanımını doğru ve etkin bir şekilde gerçekleştirememeleri halinde rekabet avantajının azalmasının söz konusu olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmda nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup elde edilen veriler ışığında destinasyon pazarlama organizasyonlarının sosyal medyayı doğru ve etkili kullanmaları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon Pazarlama, Sosyal Medya, Turizm, Fenomen

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN DESTINATION MARKETING

ABSTRACT

A large portion of the global population (57%) connects to online social networks, where they share their experiences and stories, and consequently influence each other's perceptions and purchasing behaviour. In this sense, social media is an interactive communication tool that is applied in many areas of life and information is shared. Social media, which is also used effectively in the marketing of destinations, has a great impact as a source of accessing information for visitors in the planning and decision-making process. This effect is mostly achieved through consumer-generated content and reliable reviews. In addition, social media has a special importance for destination marketing organizations to present their activities. Destination marketers can use social media before travel (to inspire, inform, engage), during

travel (to facilitate destination), and after vacation (to remember, share, and interact). Especially in the face of the fact that many destination products take place on social media every day, it is predicted that if destination marketing organizations cannot use social media correctly and effectively, the competitive advantage will decrease. In this study, qualitative research method was used and in the light of the data obtained, evaluations were made about the correct and effective use of social media by destination marketing organizations.

Keywords: Destination Marketing, Social Media, Tourism, Phenomenon

1. GİRİŞ

Sosyal medya, insanların iletişim kurması ve içerik paylaşması için popüler platformlar olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, sosyal medya platformlarında gezinirken yalnızca beklenmedik bilgilerle karşılaşmakla kalmıyor, aynı zamanda bir bilgi boşluğunu doldurmak veya gelecekte bilinmeyen ihtiyaçları karşılamak için de aktif olarak bilgi arıyorlar (Wang & Park,2022). Sosyal medya birçok alanda olduğu gibi turizm alanında da turistlerin bilgiye ulaşmak ve ürünlerin özelliklerini araştırmak (fiyat, ürün içeriği, hizmet kalitesi vb.) için önemli bir kaynak haline gelmiştir Çünkü sosyal medyadan elde edilen bilgi, birden fazla bakış açısına izin veren milyarlarca kullanıcıdan toplanan bilgilerdir (Gon, 2021). Sosyal medya bu nedenle pazarlama için önemli kanallara dönüşmüştür (Lund vd.,2018). Turistlerin sosyal medyadan elde ettikleri bu bilgiler, nereye seyahat edeceklerine karar verme ve deneyimlerini paylaşma yollarını da değiştirmektedir (Han, &Han, 2021).Özellikle sosyal medyaya yoğun ilgileri ve yaygın bağlantılarıyla karakterize edilen genç turistlerin satın alma kararları, sosyal medyadan daha kolay etkilenme eğilimindedir (Giachino vd., 2020).

Sosyal medyanın turizm alanındaki etkisi kişisel hikâyelerin paylaşımı ile daha çok artmaktadır. Kişisel hikâyeler, yalnızca seyahat sırasında karşılaşılan olayları, manzaraları ve etkileşimleri anlatmanın bir yolu olarak değil, aynı zamanda sıklıkla arkadaşlarla ve sevdiklerinizle iletişim halinde kalma veya yeni ilişkiler kurma eylemi gibi sosyal bir zorunluluk ve kişisel gelişimi tanımlamanın bir yolu olarak ta paylaşılmaktadır (Magasic,2021). Ziyaretçiler, bir destinasyonu ziyaret etmeden önce, o yer hakkında ağızdan ağıza yapılan yorumlardan, basın raporlarından, reklamlar ve ortak inançlara dayalı değerlendirmeler ile önceki deneyimlerinden elde etmiş oldukları tecrübelerden bir destinasyon imajı (algısı) geliştirmektedirler (Kiráľová & Antonín, 2015). Bu anlamda destinasyon pazarlama organizasyonlarının sosyal medyada yer alan bu etkileşimleri iyi bir şekilde değerlendirmeleri ve paydaşları ile ilişkilerinde etkin bir yol haritası çizmeleri gerekmektedir.

2. DESTİNASYON PAZARLAMA

Destinasyonlar geleneksel olarak bir ülke, bir ada, şehir veya kasaba gibi bölgeler ya da coğrafi alanlardır. Destinasyonlar, aynı zamanda insanların seyahat ettikleri ve belirli bir süre kalarak ürün, hizmet ve deneyimlerinden yararlandıkları, ziyaretçileri tarafından öznel olarak yorumlanan algısal bir kavram olarak ta kabul edilmektedir (Kiráľová &Antonín, 2015). Özellikle günümüzde şehirlerin, artan insan ve sermaye hareketliliği nedeniyle turizmde

ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak için şehirsel destinasyonlar olarak birbirleriyle rekabet ettikleri görülmektedir (Yuan vd.,2022). Herhangi bir turizm destinasyonunun ilgili müşteriler tarafından daha çok tercih edilmesi için özellikle konaklama, çekim gücü, aktiviteler, rahatlık ve erişilebilirlik açısından daha çok işlevsel hala getirilmesi büyük önem taşımaktadır (Wengel,2022).

Destinasyonların etkin bir özelliğe sahip olmasında imaj (algı) oluşumu önemlidir. Çünkü net, fark edilir, ayırt edici ve görünür bir imaja sahip destinasyonların turistler tarafından tercih edilmesi daha olasıdır (Marzouk, 2022). Ayırt edici özelliği ile benzerlerine göre hemen fark edilebilen destinasyonların insanların zihninde oluşturacağı izlenim, imaj oluşumunu sağlayan önemli bir veridir (Franzen, 2005). Dolayısı ile destinasyon pazarlaması, şimdi ve gelecekte müşterilerinin aklında destinasyon ile ilgili olumlu bir imaj oluşumu sağlamak sureti ile doğru ürün ile hizmetleri kolay bir şekilde aynı zamanda etkin ve verimli olarak muhataplarına sunma olarak ifade edilebilir (Kotler & Gertner,2002:18). Pazarlama açısından bakıldığında destinasyonların bir ürün olarak değerlendirildiği görülmektedir (Saran, 2005).

3. SOSYAL MEDYA

Sosyal medya, iletişimi etkileşimli hale getiren, insanların ağlar oluşturmasına ve bilgi paylaşımını teşvik etmesine olanak tanıyan web tabanlı ve mobil teknolojiler için kullanılan bir terimdir (Li vd., 2020). Sosyal medyanın kapsamlı gerçek zamanlı verilere atıfta bulunarak hacim, çeşitlilik ve hız ile geniş çapta karakterize olduğu bilinmektedir (Alharthi vd.,2017). Sosyal medyayı arkadaşlar ve tanıdıklar, ticari temsilciler, satıcılar, destinasyon pazarlama organizasyonları, reklamcılık, kitle iletişim araçları, rehber kitaplar veya belgeseller gibi geleneksel kaynaklardan gelen bilgileri güçlendiren ve geliştiren önemli, geniş çapta araştırılan ve incelenen bir kaynak olarak da kabul etmek gerekir (Sultan vd., 2021). Sosyal medyadan elde edilen bazı paylaşımların tüketici nazarında aile üyelerinden, arkadaşlardan veya "benzer düşünen kişilerden" elde edilen bilgilerle eşdeğer olduğu algısı bulunmaktadır (Arasli vd.,2021). Son on yıl içinde internet kullanıcı sayısının yoğun bir şekilde artması sosyal medyanın kapsam ve etkinliğinide artırmıştır. Şekil 1'de yıllar bazında internet kullanıcı sayıları ve yıllık artış oranları gösterilmiştir.

Şekil 1: Dünya genelinde son on yıl içinde internet kullanıcılarının sayısı (milyon)

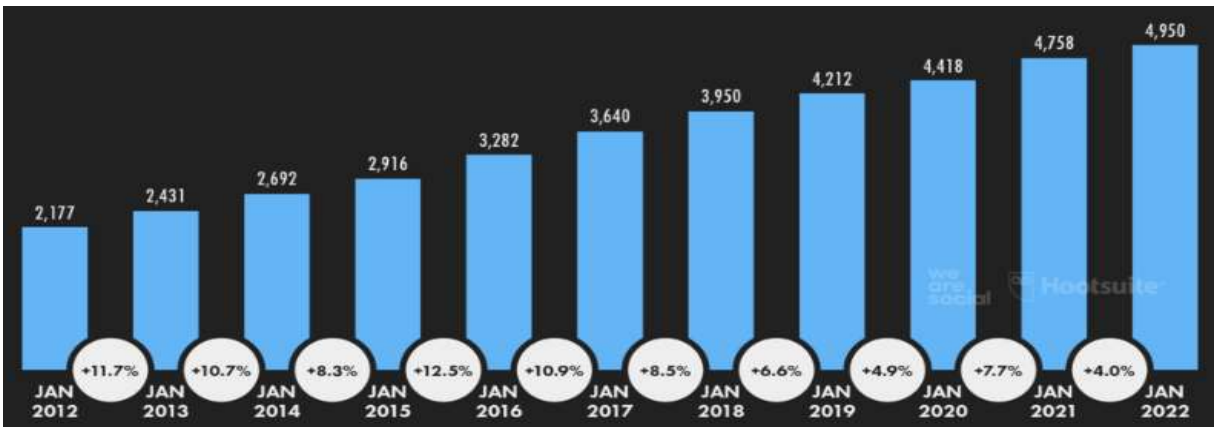

Kaynak: URL:1

Şekil 1'e göre son on yıl içinde internet kullanıcılarının sayısı %127 oranında artmıştır. Dünya nüfusunun 2022 yılı sonu itibarı ile 8 milyara ulaştığı düşünüldüğünde (URL:2), bu nüfusun yarıdan fazlasının (%60) internet kullanıcısı olduğu görülmektedir. Yine dünya genelinde sosyal medya kullanıcılarının son on yıllık süre içinde yıllık bazda artışı sayı ve oran olarak şekil 2'de gösterilmiştir. Buna göre sosyal medya kullanıcılarının sayısı 10 yıllık zaman içinde 3 kattan daha fazla bir artış göstermiştir. Bu sayı dünya nüfusunun %57'sini oluşturmaktadır.

Şekil 2: Dünya genelinde son on yıl içinde sosyal medya kullanıcılarının sayısı (milyon)

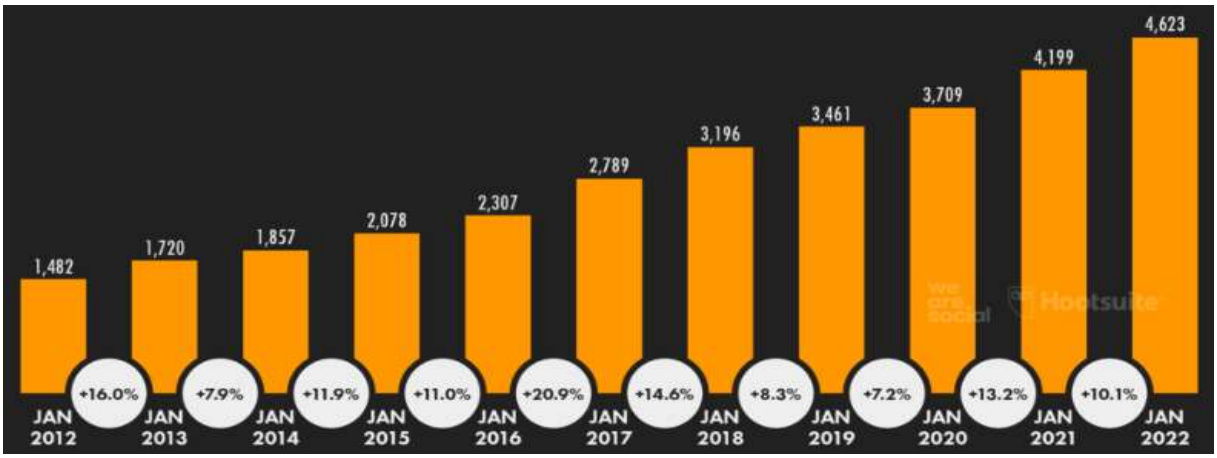

Kaynak: URL:1

2022 yılı ocak ayı itibarı ile dünyada en çok takip edilen sosyal medya platformları şekil 3'de gösterilmiştir. Buna göre Facebook, 2,91 milyar ile ilk sırada gelirken bunu 2,56 milyar ile Youtube ve 2 milyar ile Whatsapp izlemektedir.

Şekil 3: Dünyada En Yaygın Olarak Kullanılan Sosyal Medya Platformları (Milyon)

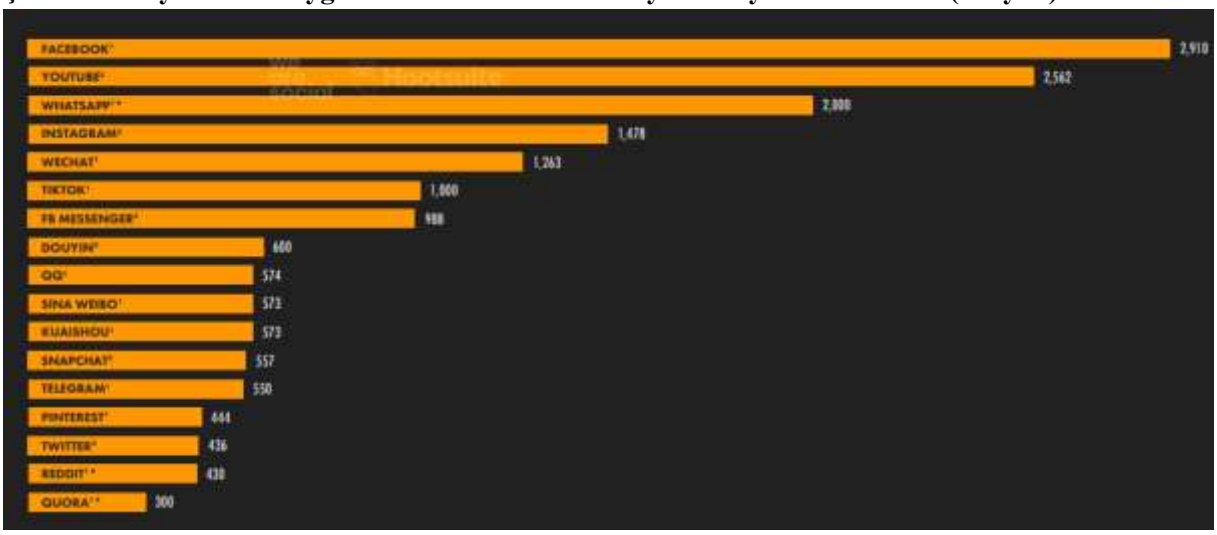

Kaynak: URL:1

Sosyal medyada en fazla zaman geçirilen platform (2021 yılı içinde) aylık 23,7 saat ile Youtube olurken, ardından 19,6 saat ile Facabook ve 18,6 saat ile WhatsApp olmuştur (URL1). İnternet ile beraber ortaya çıkan ve birkaç on yıl içinde büyük bir etkiye sahip olan sosyal medya, sanal dünyada firmalar ve müşterileri arasında iletişimin yönü, etkisi, içeriği ve kapasımı açısından

büyük bir değişime neden olmakla beraber ayrıca birçok açıdan ilgililerin bakış açısını da değiştirmiştir.

Bir yandan firmalar, alıcılara coğrafi erişimi genişletmek marka değerlendirmelerini desteklemek ve müşterilerle daha yakın bağlantılar kurmak için sosyal medya platformlarından yararlanırken; öte yandan, müşteriler sosyal medyayı kullanarak daha fazla güçlenmekte, pazarlama iletişimi sürecinin kontrolünü ele geçirmekte ve mesajların oluşturucusu, işbirlikçisi ve yorumcusu haline gelmektedirler (Li vd.,2020). Sosyal medya izleyicisi, pasif mesaj alıcıları olmak yerine cevap vermeye istekli olan, iletişim süreçlerinin temel yapısını bu anlamda değiştiren bir misyonu üstlenmiştir (Andéhn vd.,2014). Değişen bu iletişim süreci ile işletmeler de sosyal medya etkileşimlerinden üretilen bu bilgileri müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) adı altında sadık müşterileri belirlemek ve geliştirmek için kullanmaya başlamışlardır (Trainor vd.,2014).

Sosyal medya verileri; müşteri analizi, pazar araştırması ve yeni fikirlerin kitle kaynaklı kullanımı için önemli bir kaynak olarak kabul edilmekle beraber, ayrıca bu veriler aracılığıyla değer oluşturmak ve pazarlama sonuçlarını iyileştirebilecek yeni stratejik kaynaklara ulaşmak ta mümkündür (Gnizy, 2019). Camilleri & Kozak (2022) tarafından yapılan bir araştırmada sosyal medya aracılığıyla çekici görseller ve videolar dâhil olmak üzere ilgi çekici içerik yayınlama ve gerçek zamanlı konuşmaların sosyal medya gruplarındaki çevrimiçi tartışmalara ve konuşmalara katılma olasılıklarını yükseltebileceği ortaya çıkarılmıştır. Sosyal medyada içerik paylaşımının etkisi ile ilgili yapılan başka bir çalışmada görsellerin, video gönderilerinden %22 ve metin gönderilerinden %54 daha fazla etkileşim aldığı, bununla beraber videoların da metin gönderilerinden %27 daha fazla etkileşim aldığı ortaya çıkmıştır. Bu durum görsellerin kesinlikle daha çekici ve ikna edici olduğunu göstermektedir (Sabate vd., 2014).

3.1. Sosyal Medya ve Güven Sorunu

Sosyal medya sunduğu birçok avantaj yanında bazı olumsuzlukları da barındırmaktadır. Hedef kitlesi tarafından yapılan eleştirilere hızlı çözümler sunamayan firmaların müşteri nezdinde ki güveni sarsılabilmektedir (Çiftçi, 2016).Ayrıca bugün sosyal medyayı bilgiye ulaşmak ve bilgi paylaşımı için kullanan 5 milyara yakın insanın korkularından biri de mahremiyetin ihlali konusudur. Kişi ile ilgili özel bilgilerin onun rızası dışında paylaşılma ihtimalinin artma endişesi sosyal medya sitelerine olan güvenin azalmasına neden olabilmektedir.

Gizlilik ihlalleri, yalnızca web sitesine olan güveni değil, aynı zamanda bir firmanın bütünlüğü ve yeteneği gibi güveni yeniden inşa etmeye yönelik olası mekanizmaların etkisini de azaltarak firmaları aşağı doğru bir güven sarmalına sokabilmektedir (Martin, 2018). Ktsios tarafından yapılan bir araştırmada bireylerin mahremiyet kaygıları arttıkça sosyal medyadan veya turizm sitelerinden seyahatle ilgili paylaşılan bilgilere olan güvenin azaldığı ifade edilmiştir (Kitsios vd., 2022).

4. DESTİNASYON PAZARLAMASINDA SOSYAL MEDYA KULLANIMI

Sosyal medya aracılığı ile pazarlamayı geleneksel pazarlama biçiminden farklı kılan şey sosyal medya kullanıcısının içerik oluşturma ayrıcalığına sahip olmasıdır (Manap & Adzharudin, 2013). İnsanlar destinasyonla ilgili belirsizliklerini azaltmak ve karar verme süreçlerini desteklemek için oluşturulan bu içeriklere güvenmektedir (Ketter,2016). Bu güvenin sonuçlarından biri destinasyon pazarlamasında ürün satışının çoğu zaman tüketilmeden önce gerçekleşiyor olmasıdır (Arasli vd.,2021).

Destinasyon pazarlamasında Facebook, Instagram ve Twitter en popüler sosyal medya platformları olarak dikkat çekerken; bunu tanınmış bir seyahat rehberi ve araştırma sitesi olan Trip Advisor izlemektedir. Ayrıca dünyanın en büyük çevrimiçi video paylaşım sitesi olan YouTube'la beraber, çevrimiçi forumlar, LinkedIn, WeChat, Tiktok, Telegram, seyahat blogları gibi sosyal medya araçları da araştırmacılar tarafından destinasyon pazarlaması için kullanılmaktadır. Bununla beraber yalnızca belirli bir ülkeye hizmet etmek için geliştirilmiş birkaç özel sosyal medya platformu da bulunmaktadır, örneğin Çin'deki WeChat gibi (Tran & Rudolf,2022).

Destinasyon ve ürün tanıtımı için tüketici ve diğer paydaşların bilgilendirilmeleri ve olumlu bir imaj oluşumu önemlidir. Bir destinasyon bilgi kaynağı ile destinasyon imajının oluşumu arasındaki ilişki, bir taraftan tur operatörlerine, turizm yöneticilerine, yerel yönetim yetkililerine ve destinasyon pazarlama organizasyonlarının diğer ilgili paydaşlarına bağlı iken (Liu vd., 2017), aynı zamanda gezginler, tedarikçiler ve pazarlamacılar tarafından üretilen bilgi ve içeriklere de bağlıdır. Destinasyon imajının iki önemli davranışsal role sahip olduğunu söylemek gerekir. Birincisi, destinasyon seçimine ilişkin karar verme süreci iken; diğeri ise katılım, değerlendirme ve tavsiye etmek için gelecekteki davranışsal niyetleri belirlemeye yönelik süreçtir (Lee vd.,2005). Bu etkileşimlerin gerçekleşmesinde destinasyonun fiziksel özelliklerini (doğal güzellik, kumsallar, aktivite, eğlence parkları, kültürel festivaller, alışveriş fırsatı, dost canlısı yerel halk vb.) kullanarak bilişsel imaj kavramı üzerine etki oluşturulmaya çalışılırken; duygusal imaj üzerine etki oluşturmak için ise (modern, heyecan verici, çekici, benzersiz, güvenilir, güncel, yetkin, hayal gücü kuvvetli, samimi, dürüst, neşeli,otantik ve muhafazakar vb.) tanımlayıcı kelimelerin kullanılmasının daha etkili bir imaj oluşumunu sağlayabileceği öngörülmektedir (Sultan vd., 2021).

Destinasyonların pazarlanmasında klasik medya tanıtım araçları (görsel ve yazılı basın) ile ilgili faaliyetler için büyük bütçelere ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Ama son çeyrek asırda gelişen internet teknolojisi ile tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin önemli bir bölümü sosyal medya araçları ile yapılmaktadır. Çünkü bugünün insanı sosyal medyayı bilgiye ulaşmak, eğlenmek, güzel vakit geçirmek gibi bir takım aktiviteleri gerçekleştirmek için yoğun bir şekilde kullanmaktadır (Akgöz vd.,2021).

Destinasyon pazarlama süreci karmaşık bir süreç olarak ifade edilir. Pazarlanacak destinasyon bölgelerinin ticari pazarlama stratejileri açısından geçmişe nazaran bugün için daha büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir (Tran & Rudolf,2022). Müşterilerin sosyal medya

platformlarında etkileşim kurma ihtiyacı, destinasyon pazarlama organizasyonları tarafından yaygın olarak anlaşılmasına rağmen, nispeten daha az sayıda firmanın sosyal medya görünümlerini ve katılımlarını uygun şekilde stratejilendirdiği görülmektedir (Choi & Thoeni, 2016). Sosyal medyayı pazarlama stratejileriyle birleştirerek, müşterilerle değerli ve uzun vadeli ilişkiler kurmak destinasyon pazarlama amaçlı çoğu şirketin zorlandığı bir süreçtir (Lamberton & Stephen, 2016). Destinasyon pazarlama amaçlı sosyal medya ve internet kullanımı üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen bazı bilgiler aşağıda sıralanmıştır:

Kılıçarslan ve Albayrak (2020) tarafından yapılan bir araştırmada destinasyon pazarlama sürecinde firmaların sosyal medya stratejilerini belirlerken ve sosyal medya hesaplarını yönetirken çok sayıda sosyal medya hesabına sahip olmalarının, başarılı ve rekabetçi olmak için yeterli olmadığı bilakis başarı için sosyal medya departmanı kurulmasının yanında profesyonel sosyal medya uzmanı şirketlerden danışmanlık hizmetinin alınmasının da şart olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü giderek daha fazla turist, destinasyon pazarlama organizasyonları tarafından oluşturulan "resmi" içeriğe güvenmek yerine, bir destinasyon veya ilgi çekici yerler hakkında kitle kaynaklı bilgileri bulmak için dijital platformlar veya mobil cihazlara yönelmektedir. Özellikle genç nesillerin bu konuda daha istekli oldukları görülmektedir (Huang vd.,2022). Seyahat deneyimini sosyal medyada paylaşan kişilerin bu bilgileri kişisel tatmin ile kendini gerçekleştirme, algılanan keyif, sosyal ilişkileri ve arkadaşlıkları sürdürmek ve diğer gezginlere yardımcı olmak için paylaştıkları belirtilmektedir (Arica vd., 2022).

Teknolojik unsurların kullanılması ile yapılan faaliyetlerde içeriklerin büyük, renkli ve hareketli olmasının tüketicilerin dikkatini daha çok çektiği belirtilmektedir (İslamoğlu ve Altunışık, 2009). Web sitelerinin seyahat üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan bir çalışmada gezginlerin %80'i seyahatlerini web üzerinden yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu amaç için 20'den fazla web sitesini ziyaret ettikleri ve seyahatle ilgili verileri aramak için ortalama iki saat harcadıkları belirlenmiştir. (Kitsios vd., 2022). Özellikle kaliteli web siteleri üzerine yapılan çalışmalar, turistlerin internet üzerinden satın alma davranışlarının web sitesinin kullanım kolaylığına, çevrimiçi satın alma davranışına ve turistin turizm ürünleri hakkındaki algısına bağlı olarak değiştiğini ortaya koymuştur (Wang & Pizam, 2011). Endonezya'da Fatanti & Syadnya (2015), turistik yerlerin tanıtımı için bir sosyal medya kanalı olan Instagram üzerinden yaptıkları bir araştırmada, *coğrafi etiketlemenin* turistler için zaman kaybetmeden destinasyon adresini bulmalarında büyük bir kolaylık oluşturduğunu belirlemişlerdir. Çalışmada, destinasyonların markalaşma faaliyetlerinde Instagram'ın, destekleyici bir unsur olduğu da belirlenmiştir (Arıkan & Polat, 2021).

Destinasyon pazarlama organizasyonlarının, turizm bilgilerini özelleştirmek ve turistlerle daha iyi etkileşim kurmak için mevcut çevrimiçi platformların kullanımının getirdiği fırsatlardan yararlanarak (Mariani vd.,2016) uygun içerik ve paylaşımlar ile paydaşlarıyla iletişim kurmaları halinde daha başarılı olacakları belirtilmektedir (Királ'ová & Antonín, 2015). Bu anlamda sosyal medyada metin mesajları, fotoğraflar ve video formları gibi paylaşım yöntemlerinin duygusal değerlendirme açısından önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmiştir. Özellikle turistlerin duygulanım durumları olarak tanımlanan ve belirli nesneler veya olaylarla

bağlantılı duygu hikayeleri ile karakterize edilen durumların, turist davranışlarını yönlendirmede önemli olduğu ifade edilmektedir (Cheung vd., 2020).

Sosyal Medya platformlarının, firmaların daha geleneksel iletişim araçlarıyla elde edilebilecek olandan nispeten düşük maliyet ve daha yüksek verimlilik seviyelerinde zamanında ve doğrudan son tüketici ile temas kurmasına izin vermeleri (Kaplan &Michael, 2010) sonucu sosyal medya tüketim görünürlüğünün yüksek olduğu destinasyon markaları ile ilgili oluşturulan sohbet ve hikayelerin, daha duyarlı bir kitlenin oluşumuna zemin hazırladığı belirtilmektedir (Lund vd.,2018).

4.1. Sosyal Medya Fenomenlerinin Destinasyon Pazarlanmasına Etkisi

Sosyal medya fenomeni; bloglar, tweet'ler ve diğer sosyal medyanın kullanımı yoluyla izleyici tutumlarını şekillendiren yeni bir tür bağımsız üçüncü taraf destekleyiciyi temsil eden kişidir (Magno & Cassia, 2018). Fenomenlerin destinasyonlar, konaklama işletmeleri, yiyecek- içecek işletmeleri ve eğlence mekânları gibi yerlerde yaşadıkları deneyimleri paylaşmak sureti ile takipçilerine ve bu konu ile ilgili potansiyel ilgililere referans oldukları görülmektedir.

Yapılan birçok araştırma; sosyal medya fenomenlerini insanlar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olan, bireyleri etkileyici, nüfuzlu veya fikir önderi olarak adlandırmıştır (Vanninen & Kantamaa,2022). Fenomenler aynı zamanda ürün veya hizmetleri kişilikleriyle şekillendiren ve bunları hedef kitlesine daha fazla ileten kimseler olarak ta bilinmektedir (Pop vd.,2022). Fenomenler sosyal medya etkinliğinde ikna edici, çok şey bilen ve çok sayıda sosyal bağları bulunan kişiler olarak değerlendirilmektedir (Goldenberg vd.,2009). Ayrıca uzmanlık, güvenilirlik, çekicilik, tutarlılık, etkileşim, orijinallik, ses tonu, takipçi sayısı, içerik, popülerlik, cinsiyet, fenomen türü, ürün ile uyum, ürün tanınırlığı gibi özellikler fenomenlerin etkinliği üzerinde rol oynamaktadır (Avcı & Bilgili,2020). Sosyal medya takipçileri, fenomen etkisi ile verdikleri kararlarda kendilerini daha bilinçli hissettiklerini ifade etmişlerdir (Glucksman,2017). Özellikle reklamcılık alanında, etkin pazarlama anlayışının geliştirilmesi için reklam verenlerin çeşitli tekliflerini onaylamada fenomenlerin giderek daha fazla kullanıldığı ve bu kişilerin "*doğal reklamcılık* " anlayışı içinde görüldüğü belirtilmiştir (Campbell & Grimm,2019).

Sosyal medyada fenomenlerin yer aldığı reklamlar etkinlik açısından hangi platformlarda yer aldıklarına göre de farklılık göstermektedir. Örneğin, Instagram'da yer alan paylaşımlar 3-5 gün içinde eskimiş bir içerik haline dönüşürken, Youtube kanalından yapılan paylaşımlar daha uzun süreli kullanılabilmektedir. Fakat içerik açısından bakıldığında iseYoutube'da birkaç video izlenirken, Instagramda daha çok görsele (yaklaşık 30) göz atmak mümkün olabilmektedir (Mert,2018).

Sosyal medya, fenomenlerin farklı biçimlerde içerik oluşturarak görsel unsurlardan ve hikâye anlatımından yararlanmasına ve böylece destinasyonlar gibi karmaşık tekliflerin bile benzersiz özelliklerini nispeten düşük bir maliyetle tanıtmasına imkân sunmaktadır (Bokunewicz & Shulman, 2017). Araştırmalar tüketicilerin bir destinasyonun kişisel hikayesinin yer aldığı

içeriği takdir etme eğiliminde olduğunu da ortaya koymaktadır (Lund vd.,2018; Lund vd., 2020). Sosyal medyanın, fenomenlerin bu hikayelerini "7/24" esasına göre kesintisiz olarak anlatmalarına izin vermesi kullanıcıların da bu hikaye içerikleri ile etkileşime geçmede zaman sınırlaması olmaksızın uyum sağlama becerisi geliştirdikleri görülmüştür (Arasli vd.,2021).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün için dünya nüfusunun yarıdan fazlası interneti ve sosyal medya araçlarını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Sosyal medya kullanımının zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın eş zamanlı ve interaktif bir şekilde olması ile geleneksel medyaya göre daha az maliyet içermesi bu platformlara olan ilgiyi artırmaktadır. Aynı zamanda bu platformlarda metin, görsel, video gibi çok yönlü iletişim metotlarının aynı anda kullanılması sosyal medyanın popülerliğini artırmaktadır. Sosyal medya sadece haberleşmek için değil hayatın birçok alanında ve destinasyon pazarlaması alanında da aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Milyarlarca insanın zaman ve mekân sınırı olmaksızın istedikleri an sosyal medyayı kullanarak destinasyonlar ile ilgili bilgileri de paylaşmaları destinasyon pazarlama organizasyonlarının (tur operatörleri, ilgili turizm yetkilileri, yerel yönetim unsurları vb.) da ilgisini çekmektedir.

Sosyal medya bir anlamda destinasyon pazarlama organizasyonları için milyarlarca insana ulaşmada simgesel, görsel ve işitsel olarak bir pencere görevi sunmaktadır. Destinasyon pazarlama organizasyonlarının tanıtım ve olumlu imaj oluşturma açısından sosyal medyanın önemini genel anlamda kabul etmiş olmalarına rağmen bu alanda verimli ve etkin çalışmalar ortaya koyan organizasyonların sınırlı olduğu görülmektedir. Destinasyon pazarlama organizasyonlarının sosyal medya platformlarından daha çok faydalanabilmeleri için pazarlama bölümü kapsamında sosyal medya birimini kurmaları ve bu birimde sosyal medya uzmanlarını istihdam etmeleri ya da sosyal medya uzmanı şirketlerden yardım almaları büyük önem taşımaktadır. Sosyal medya ile ilgili yapılan bu düzenlemeler ile tüketici ve fenomenler tarafından destinasyonlar ile ilgili yapılan yorum ve hikâye anlatımları başta olmak üzere özellikle takipçileri üzerindeki etkisi büyük olan fenomen etkinliklerinin yakın takibe alınarak içerik analizine tabi tutulmaları bu organizasyonlara potansiyel müşteri hacmine ulaşmada rakiplerine nazaran ileri derecede bir avantaj sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca doğal reklam unsuru olarak değerlendirilen fenomenlerin destinasyon pazarlama organizasyonları ve ürünlerinin tanıtımı için kullanımları daha geniş kitlelere ulaşmada önemli bir etken olabilir.

Destinasyon pazarlama organizasyonlarının kendi ürünleri ile ilgili tüketici ve fenomen yorumlarını, bu ürünlerin (destinasyonların) ayırt edici özellikleri ile harmanlayarak rasyonelliğe ve duyguya hitap eden bir imaj (algı) oluşumunu sağlamaları, bilinirlik ve benzerlerinden ayırt edilebilirlikleri adına paydaşları nazarında önemli bir avantaj oluşturabilir.

Destinasyon pazarlama organizasyonlarının sosyal medyanın potansiyel gücünden azami derecede faydalanmak için resmi web sitelerinin kullanımında coğrafi etiketleme yapmaları gibi bir takım kullanım kolaylıklarının sağlamaları, görsel temalara daha çok yer vermeleri, hareketli temaları daha çok işlemeleri ve web sitelerini sürekli güncel bir şekilde tutmaları tüketicilerin ilgisini daha çok çekebilir.

Sosyal medyanın kullanıcılarına interaktif iletişim imkânı sağlaması ile tüketicilerin pazarlama dünyasındaki önemi daha çok artmıştır. Bu anlayış içinde Destinasyon pazarlama organizasyonlarının, turizm bilgilerini özelleştirmek ve turistlerle daha iyi etkileşim kurmak için mevcut çevrimiçi platformların kullanımının getirdiği fırsatlardan yararlanarak uygun içerik ve paylaşımlar ile tüketici ve ilgili paydaşlarıyla birebir iletişim kurmaları halinde daha başarılı olacakları beklenebilir. Aynı zamanda sosyal medya verileri; müşteri analizi, pazar araştırması ve yeni fikirlerin kitle kaynaklı kullanımı için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmek üzere destinasyon pazarlama organizasyonlarının veri tabanında tutulmak sureti ile hitap edilen pazarda daha etkin bir konum elde edilebilir.

Sosyal medyadan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde kişi ile ilgili özel bilgilerin onun rızası dışında paylaşılması ya da kullanılması gibi istenmeyen durumlar sanal dünyada faaliyette bulunan hiçbir işletmenin karşılaşmak istemeyeceği bir durumdur. Destinasyon pazarlamasında ürün satışı çoğu zaman tüketilmeden önce gerçekleştiği için destinasyon pazarlama organizasyonları açısından veri güvenliği meselesi çok daha hassas bir konudur. Güven konusunda paydaşları tarafından tam not alan organizasyonların daha çok tercih edileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Akgöz, E., Ismanova, A., & Mamezova, S. (2021). Destinasyon Tanıtımında Sosyal Medyanın Önemi: Kırgızistan Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(1), 43-54.

Alharthi, A., Krotov, V., & Bowman, M. (2017). Addressing Barriers To Big Data. *Business Horizons*, 60(3), 285-292.

Andéhn, M., Kazeminia, A., Lucarelli, A., & Sevin, E. (2014). User-Generated Place Brand Equity On Twitter: The Dynamics Of Brand Associations İn Social Media. *Place Branding And Public Diplomacy,* 10(2), 132-144.

Arasli, H., Abdullahi, M., & Gunay, T. (2021). Social Media As A Destination Marketing Tool For A Sustainable Heritage Festival İn Nigeria: A Moderated Mediation Study. *Sustainability,* 13(11), 6191.

Arıkan, E., & Polat, H. (2021). Ülkelerin Destinasyon Tanıtımında Kullandıkları Sosyal Medya Hesaplarının. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 9(4), 2612-2623.

Arica, R., Cobanoglu, C., Cakir, O., Corbaci, A., Hsu, M. J., & Della Corte, V. (2022). Travel Experience Sharing On Social Media: Effects Of The İmportance Attached To Content Sharing And What Factors İnhibit And Facilitate İt. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management.*

Avcı, E., & Bilgili, B. (2020). Sosyal Medya Fenomen Özelliklerinin Takipçilerin Destinasyonu Ziyaret Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Tourism And Recreation*, 2(Ek 1), 83-92.

Bokunewicz, J. F., & Shulman, J. (2017). Influencer İdentification İn Twitter Networks Of Destination Marketing *Organizations. Journal Of Hospitality And Tourism Technology.* 8(2):205–219.

Camilleri, M. A., & Kozak, M. (2022). Interactive engagement through travel and tourism social media groups: A social facilitation theory perspective. *Technology in Society, 71,* 102098.

Campbell, C., & Grimm, P. E. (2019). The Challenges Native Advertising Poses: Exploring Potential Federal Trade Commission Responses And İdentifying Research Needs. *Journal Of Public Policy & Marketing,* 38(1), 110-123.

Cheung, M. L., Ting, H., Cheah, J. H., & Sharipudin, M. N. S. (2020). Examining The Role Of Social Media-Based Destination Brand Community İn Evoking Tourists' Emotions And İntention To Co-Create And Visit. *Journal Of Product & Brand Management*.30(1),28-43.

Choi, Y., & Thoeni, A. (2016). Social Media: Is This The New Organizational Stepchild? *European Business Review*, 28(1), 21–38.

Çiftçi, H. (2016). Turistik Destinasyon Ürünlerinin Popülerleşmesinde Sosyal Medyanın Rolü, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 33, Kasım 2016, s. 544-551

Franzen, G. (2005), *Reklamın Marka Değerine Etkisi*, (Çev: Fevzi Yalım). İstanbul, MediaCat

Kitapları.Giachino, C., Truant, E., & Bonadonna, A. (2020). Mountain Tourism And Motivation: Millennial Students' Seasonal Preferences. *Current Issues İn Tourism,* 23(19), 2461-2475.

Glucksman, M. (2017). The Rise Of Social Media İnfluencer Marketing On Lifestyle Branding: A Case Study Of Lucie Fink. *Elon Journal Of Undergraduate Research İn Communications,* 8(2), 77-87.

Gnizy, I. (2019). Big Data And İts Strategic Path To Value İn İnternational Firms. *International Marketing Review.*

Goldenberg, J., Han, S., Lehmann, D. R., & Hong, J. W. (2009). The Role Of Hubs İn The Adoption Process. *Journal Of Marketing,* 73(2), 1-13.

Gon, M. (2021). Local Experiences On Instagram: Social Media Data As Source Of Evidence For Experience Design. *Journal Of Destination Marketing & Management,* 19, 100435.

Han, J., & Chen, H. (2021). Millennial Social Media Users' İntention To Travel: The Moderating Role Of Social Media İnfluencer Following Behavior. *International Hospitality Review.* 36(2) 340-357.

Huang, A., De La Mora Velasco, E., Haney, A., & Alvarez, S. (2022). The Future Of Destination Marketing Organizations İn The Insight Era. *Tourism And Hospitality,* 3(3), 803-808.

İslamoğlu, A. & Altunışık, R., (2009). *Satış ve Satış Yönetimi*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users Of The World, Unite! The Challenges And Opportunities Of Social Media. *Business Horizons,* 53(1), 59-68.

Ketter, E. (2016). Destination İmage Restoration On Facebook: The Case Study Of Nepal's Gurkha Earthquake. *Journal Of Hospitality And Tourism Management*, 28, 66-72.

Kılıçarslan, D., & Albayrak, T. (2020). Destinasyon Pazarlama Organizasyonlarının Sosyal Medya Performansının Kıyaslanması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(2), 149-160.

Kiráľová, A., & Pavlíčeka, A. (2015). Development Of Social Media Strategies İn Tourism Destination. Procedia-*Social And Behavioral Sciences*, 175, 358-366.

Kitsios, F., Mitsopoulou, E., Moustaka, E., & Kamariotou, M. (2022). User-Generated Content Behavior And Digital Tourism Services: A SEM-Neural Network Model For İnformation Trust İn Social Networking Sites. *International Journal Of Information Management Data Insights,* 2(1), 100056.

Kotler, P., ve Gertner, D. (2002), "Country as Brand, Product and Beyond: A Place Marketing and Brand Management Perspective", *Brand Management,* 9 (4- 5), 249-261.

Kumar, P., Mishra, J. M., & Rao, Y. V. (2022). Analysing Tourism Destination Promotion Through Facebook By Destination Marketing Organizations Of India. *Current Issues İn Tourism*, 25(9), 1416-1431.

Lamberton, C., & Stephen, A. T. (2016). A Thematic Exploration Of Digital, Social Media, And Mobile Marketing: Research Evolution From 2000 To 2015 And An Agenda For Future İnquiry. *Journal Of Marketing,* 80(6), 146-172.

Lee, C. K., Lee, Y. K., & Lee, B. (2005). Korea's Destination İmage Formed By The 2002 World Cup. *Annals Of Tourism Research,* 32(4), 839-858.

Li, F., Larimo, J., & Leonidou, L. C. (2020). Social Media Marketing Strategy: Definition, Conceptualization, Taxonomy, Validation, And Future Agenda. *Journal Of The Academy Of Marketing Science*, 49(1), 51-70. Https://Link.Springer.Com/Content/Pdf/10.1007/S11747-020-00733-3.Pdf

Liu, Y., Segev, S., & Villar, M. E. (2017). Comparing Two Mechanisms For Green Consumption: Cognitive-Affect Behavior Vs Theory Of Reasoned Action. *Journal Of Consumer Marketing*, 34(5), 442-454.

Lund, N. F., Cohen, S. A., & Scarles, C. (2018). The Power Of Social Media Storytelling İn Destination Branding. *Journal Of Destination Marketing & Management,* 8, 271-280.

Lund, N. F., Scarles, C., & Cohen, S. A. (2020). The Brand Value Continuum: Countering Co-Destruction Of Destination Branding İn Social Media Through Storytelling. *Journal Of Travel Research,* 59(8), 1506-1521.

Magasic, M. (2021). Touristic Consumption As “Sitesharing”: Unpacking The Smart Tourism Paradigm From An Internet Studies Perspective. Eds: W. Wörndl, J. L. Stienmetz And C. Koo. In *Information And Communication Technologies İn Tourism* 2021 (Pp. 403-412). Springer, Cham.

Magno, F., & Cassia, F. (2018). The impact of social media influencers in tourism. *Anatolia, 29*(2), 288-290.

Manap, K. A., & Adzharudin, N. A. (2013, January). The Role Of User Generated Content (UGC) İn Social Media For Tourism Sector. In The 2013 *WEI İnternational Academic Conference Proceedings*, 7(1), 52-58.

Mariani, M. M., Di Felice, M., & Mura, M. (2016). Facebook As A Destination Marketing Tool: Evidence From Italian Regional Destination Management Organizations. *Tourism Management,* 54, 321-343.

Martin, K. (2018). The Penalty For Privacy Violations: How Privacy Violations İmpact Trust Online. *Journal Of Business Research, 82*, 103-116.

Marzouk, A. M. (2022). Egypt’s İmage As A Tourist Destination: An Exploratory Analysis Of DMO’s Social Media Platforms. *Leisure/Loisir,* 46(2), 255-291.

Mert, Y. L. (2018). Dijital Pazarlama Ekseninde İnfluencer Marketing Uygulamalari. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1299-1328.

Pop, R. A., Săplăcan, Z., Dabija, D. C., & Alt, M. A. (2022). The İmpact Of Social Media İnfluencers On Travel Decisions: The Role Of Trust İn Consumer Decision Journey. *Current Issues İn Tourism,* 25(5), 823-843.

Sabate, F., Berbegal-Mirabent, J., Cañabate, A., & Lebherz, P. R. (2014). Factors İnfluencing Popularity Of Branded Content İn Facebook Fan Pages. *European Management Journal,* 32(6), 1001-1011.

Saran, M. (2005), “Kent Pazarlaması: Güçlü Bir Kent İmajı ve Kent Markası Oluşturmak”, TMMOB Makine Müh. Odası, *Marka Yönetimi Sempozyumu*, 14-15 Nisan, Gaziantep, 105-111.

Sultan, M. T., Sharmin, F., Badulescu, A., Gavrilut, D., & Xue, K. (2021). Social Media-Based Content Towards İmage Formation: A New Approach To The Selection Of Sustainable Destinations. *Sustainability,* 13(8), 4241.

Trainor, K. J., Andzulis, J. M., Rapp, A., & Agnihotri, R. (2014). Social Media Technology Usage And Customer Relationship Performance: A Capabilities-Based Examination Of Social CRM. *Journal Of Business Research,* 67(6), 1201-1208.

Tran, N. L., & Rudolf, W. (2022). Social Media And Destination Branding İn Tourism: A Systematic Review Of The Literature. *Sustainability,* 14(20), 13528.

Vanninen, H., Mero, J., & Kantamaa, E. (2022). Social Media İnfluencers As Mediators Of Commercial Messages. *Journal Of Internet Commerce,* 1-24.

Wang, T. Y., & Park, J. (2022). Destination Information Search İn Social Media And Travel Intention Of Generation Z University Students. *Journal Of China Tourism Research,* 1-19.

Wang, Y., & Pizam, A. (Eds.). (2011). Destination Marketing And Management: Theories And Applications. Cabi. Camberidge, USA

Wengel, Y., Ma, L., Ma, Y., Apollo, M., Maciuk, K., & Ashton, A. S. (2022). The Tiktok Effect On Destination Development: Famous Overnight, Now What?. *Journal Of Outdoor Recreation And Tourism, 37,* 100458.

Yuan, Y., Chan, C. S., Eichelberger, S., Ma, H., & Pikkemaat, B. (2022). The Effect Of Social Media On Travel Planning Process By Chinese Tourists: The Way Forward To Tourism Futures. *Journal Of Tourism Futures.*

URL1: https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report (Erişim Tarihi: 14.11.2022)

URL2: https://worldpopulationreview.com/ Erişim Tarihi: 09.11.2022)

ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİME ETKİLERİ

Doç.Dr. Hüseyin ŞENKAYAS[1], Dr. Özden GÜRSOY[2]

ÖZET

Üretimde kullanılan yeni teknolojiler, endüstriye getirdikleri kolaylık ve faydaların yanı sıra çevreye, topluma zararları ile de tartışma konusu olmuştur. Yığın kişiselleştirilmiş üretimi sağlamak için yüksek teknoloji kullanımı doğal kaynakların hesapsızca, geleceği düşünmeden kullanılmasına yol açmıştır. Zararlı atıkların, karbon salınımının giderek artması doğayı kirletmeye devam etmektedir. İnsanların kol kuvveti yerine geçen teknolojinin istihdam sorunu yaratıp toplumsal problemleri büyüteceği düşünülmektedir. Endüstri 4.0 teknolojilerinin, söz konusu çevresel ve sosyal sorunlara neden olmayacağı, hatta bu problemlere çözüm getireceği tartışmaları gündemdedir. Sürdürülebilir bir endüstri hayatını sağlayan bu teknolojiler, ülkeler için sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı olarak ele alınabilir. Üretim alanında sürdürülebilir endüstriyel değer yaratma amacıyla iş modellerinin geliştirilmesi, işletmedeki ekipman, insan, organizasyon, süreç ve ürünlerin teknolojiyle birlikte akıllı hale gelmesi gerekmektedir. Çalışma, sürdürülebilir üretimde Endüstri 4.0 teknolojileri kullanımı uygulamalarına yer verip, sürdürülebilirliğin üç boyutu olan çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlere olumlu etki edebilmesi için yapılması gerekenleri ön plana çıkarmaktadır. Tedarik zinciri boyunca gerçek zamanlı izlenebilirlik, nesnelerin interneti ile üretim süreçlerinin otomasyonu, geri dönüşüm süreçlerinin yönetimi, akıllı imalat sistemlerinin kullanımı, büyük veri ile doğru bilgi altyapısı oluşturma vb. uygulamalar sayesinde doğal kaynakların etkin kullanımı, enerji verimliliği, geri dönüşümün geliştirilmesi, sağlıklı çalışma ortamlarının ve sürdürülebilir toplumsal hayatın oluşturulması sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Endüstri 4.0, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir üretim.

1. GİRİŞ

Endüstri devrimleri, toplumun hayat şartlarını olumlu ve olumsuz yönlerde değiştirmiştir. Yeni kullanılmaya başlayan teknolojiler, sosyal ve endüstriyel hayatımızı kolaylaştırırken, çevreye ve toplumsal hayata olumsuz etkileri de görülmektedir. Öte yandan endüstriler, iş dünyasında sürdürülebilir bir gelişme sağlamanın yanı sıra müşterilerin sürekli değişen tercihlerini yerine getirmek için mücadele etmektedir. Endüstri 4.0, muazzam bir sanayileşme büyümesi sağlar, ancak aynı zamanda mevcut endüstriyel sistemlerin sürdürülebilirliğini de bozabilir. Ayrıca daha fazla kaynak tüketimi, küresel ısınma, iklim değişikliği sorunları ve daha yüksek enerji gereksinimleri açısından dünya çevresel dengesizliğine neden olabilir. (Luthra ve Mangla, 2018:168). Mevcut üretim paradigması sürdürülebilir değildir. Endüstriyel üretim nedeniyle

[1] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF İşletme Bölümü, , hsenkayas@adu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-9533-9853

[2] Skywater Maritime Ltd. Şti, İş Geliştirme Müdürü, İzmir, o.gursoy_85@hotmail.com, ORCID No: 0000-0001-6801-479X

küresel iklim değişmekte, çevre kirliliği artış göstermekte, bir yandan da petrol ve kömür gibi büyük miktarda yenilenemeyen kaynaklar tükenmektedir. Buna ek olarak, nüfusun yaşlanması nedeniyle sürekli küçülen işgücü arzı endüstriyi zora sokmaktadır. Bu nedenle endüstrinin ihtiyaç duyduğu köklü değişime çare bulacak olan da Endüstri 4.0'dır. Endüstri 4.0 temel olarak, nesnelerin ve hizmetlerin internetini uygulamak için ortaya çıkan bilgi teknolojilerini kullanır. İş ve mühendislik süreçleri, üretim sisteminin kesintisiz yüksek kalite ve düşük maliyetle esnek, verimli ve yeşil bir şekilde çalışmasını sağlamak için derinlemesine entegre edilir (Wang vd., 2016:2).

Uzmanlar, Endüstri 4.0'ın yıkıcı güçlerinin ekonomiyi, çevreyi ve insanları çok sayıda farklı perspektiften büyük ölçüde etkilediğine inanmaktadır. İnsan ve çevre sistemleri, ekonomik sistem aracılığıyla çeşitli şekillerde etkileşime girerek sürdürülemez meselelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle, hükümetler ve sosyo-politik kuruluşlar, sürdürülebilir kalkınma için Endüstri 4.0'ın etkileriyle derinden ilgilenmiştir. Ayrıca, akademik çalışmalar da ekonomik, çevresel ve benzeri konuları değerlendirmeye aşırı ilgi göstermiştir (Grybauskas vd., 2022:1). İnsan ve çevre sistemleri, ekonomik sistem aracılığıyla çeşitli şekillerde etkileşime girerek birçok sürdürülemez sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tseng, 2018:322).

Kurumsal bir bakış açısından, bir şirketin uzun vadeli başarısı, sürdürülebilirliğin üç boyutunun tümüne dayanır. Bu üç boyut, farklı kurumsal bakış açılarını bütünleştirir. Endüstri 4.0'ı uygulamaya geçirmek, yöneticilerin teknolojilerin sürdürülebilirliği çeşitli boyutlarda (çevresel, sosyal ve ekonomik) etkileyebileceğini anlamaları için faydalı olacaktır (Beltrami vd., 2021:1).

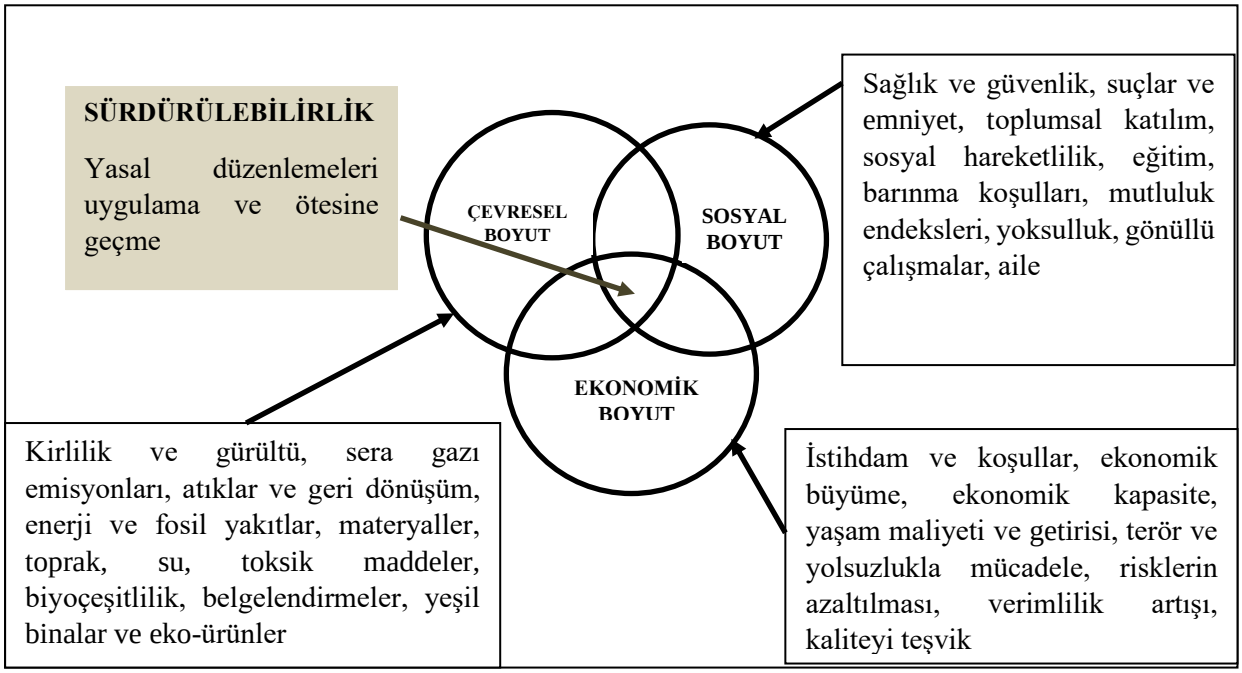

Görsel 1. Sürdürülebilirliğin Boyutları ve Kapsamı, Fırat vd., 2017:18.

Temel olarak; çevre, sosyal ve ekonomik boyutlarının bir kesişim alanı olan sürdürülebilirliğin boyutları ve kapsamı Şekil 1'de gösterildiği gibi, küresel hedeflerin alt bileşenlerini kapsamaktadır. Tabii ki sektörel yaklaşımlara göre ve çeşitli alanlara özel olarak bu temel alt boyutlara farklı bileşenler ve göstergeler de eklenebilir (Fırat vd., 2017:18).

Çevresel boyut, tüketimin çevresel refah üzerindeki etkisiyle, yani tüketimden kaynaklanan çevresel değişimin sağlık ve insan refahı sonuçlarıyla ilgilidir (Sheth vd., 2011). Ekonomik sürdürülebilirlik, büyüme, gelişme ve üretkenlik yoluyla geçmişte geleneksel kalkınma bilimine rehberlik etmiştir. Kaynakların pazar tahsisi, sürdürülebilir büyüme seviyeleri ve tüketim, doğal kaynakların sınırsız olduğu varsayımı ve ekonomik büyümenin yoksullara "damlayacağı" inancı, onun ayırt edici özellikleri olmuştur. "Sürdürülebilir kalkınma", kalkınmanın parasal sermayeye olan ilgisini doğal, sosyal ve beşeri sermayeyi dikkate alacak şekilde genişletir. Bunları tüketen ekonomik büyüme ve tüketim üzerindeki kısıtlama tercih edilir (Basiago, 1999:149). Sosyal sürdürülebilirlik, "sürdürülebilir kalkınmanın sosyal hedefleri nelerdir?" sorusuna yanıt arayan ve bu hedeflerin tanımlanması açısından fikir birliğine varılamayan, geniş kapsamlı, çok boyutlu bir kavramdır (Dempsey vd., 2011:290).

Endüstri 4.0 ve sürdürülebilirlik, üretkenliği ve sürdürülebilir üretimi iyileştirmeyi etkileyen veya etkileyen nispeten yeni ortaya çıkan teknolojik ve organizasyonel eğilimlerdir. Endüstri 4.0 teknolojileri, küresel rekabet, değişken piyasalar ve talep, iletişim, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla artan kişiselleştirme gibi güncel zorlukların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, gerçek anlamda sürdürülebilir bir dünyaya ulaşmak için tüm ülkeler, tüm endüstriler, tüm şirketler ve tüm bireyler için ortak bir çerçeve ve hedefler dizisi sağlar. Endüstri 4.0 teknolojileri, sağlık, eğitim, temizlik, imkanlara erişim, işbirliği, paylaşım, özgürlük gibi alanlarda söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayacaktır (Bai, 2020:3-4).

2. ENDÜSTRİ 4.0'IN ÜRETİMDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE YANSIMALARI

Sistemler, sensörler, mobil cihazlar ve üretim tesisleri internet üzerinden birbirleriyle haberleşebilir, tüm üretim süreçlerinin şeffaf olmasını ve kolayca etkilenmesini sağlar. Bu bağlantı sayesinde, başlangıçta belirtilen faktörlere kolay yanıt verilebilir; tek parti üretimi karlı hale gelir, müşteri gereksinimleri hızlı ve esnek bir şekilde karşılanabilir veya kalite gereksinimleri kolayca uygulanabilir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) için bu, uluslararası rekabet gücü için önemli bir başarı faktörü olabilir. Ayrıca, şirketlerin sürdürülebilir rekabet gücünü sağlamak için çevresel ve sosyal etkileri de (örneğin işin geleceği, kaynak verimliliği) dikkate alması önemlidir (Gabriel ve Pessll, 2016:131). Endüstri 4.0 uygulamaları, yeni teknolojilerin tanıtılması ve insan & çevre boyutlarının yönetilmesi yoluyla şirket süreçlerinin aşamalı olarak iyileştirilmesi ve dönüştürülmesi olarak düşünülebilir. Gerçekten de sürdürülebilirlik, şirketleri geliştirmek için çekirdek olarak kullanılır (Dossou, 2018:459).

Sürdürülebilirliğin çevre, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ilgili olarak Endüstri 4.0'ın üretimde sürdürülebilirliğe yansımaları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Müller vd., 2017:3).

Çizelge 1. Endüstri 4.0'ın üretimde sürdürülebilirliğe yansımaları, Müller vd., 2017:3-4.

Çevresel boyut	Ekonomik boyut	Sosyal boyut
Talep ve süreç şeffaflığı görevlerin ve süreçlerin akıllı bir şekilde planlanmasını sağlar. Bu sayede yük dengelemesi optimize edilerek enerji tüketimi azaltılabilir.	Süreçlerin şeffaflığı ve birbirine bağlanması, optimizasyonlarına, verimliliğin, esnekliğin, kalitenin ve özelleştirmenin artmasına izin vermektedir.	Çalışanlar için akıllı yardım sistemleri aracılığıyla gelişmiş insan öğrenimi ve endüstriyel işyerlerinde çalışan memnuniyetinin artmasına yol açan insan makine ara yüzleri gibi çeşitli faydalar belirtilmektedir.
Üretim tasarımı, ürün kullanımından tasarıma doğrudan veri bağlantısı yoluyla iyileştirilebilir ve bu da geri dönüşüm dâhil olmak üzere gelişmiş ürün yaşam döngüsü yönetimine yol açar.	Bunlar akıllı üretim teknolojileri, yeni değer önermeleri ve yük dengelemeyi mümkün kılan artan talep yönelimi ile sağlanmaktadır.	Mevcut literatür, Endüstri 4.0'ın sanayide çalışan sayısının artmasına mı yoksa azalmasına mı neden olacağı konusunda ortak bir bakış açısı sağlayamamaktadır. Bu bağlamda, adlandırılan somut rakamlar büyük ölçüde farklılık göstermektedir.
Endüstri 4.0, sera gazı emisyonlarının vurgulanmasına ve azaltılmasına yardımcı olur.	Bunun için, bir şirketin rekabet gücünü artıran akıllı ürünler gereklidir.	Genel olarak, basit görevlerin daha fazla değiştirilmesi beklenirken, izleme, işbirliği ve eğitim gibi görevlere hala ihtiyaç duyulacaktır.
Atık ve kaynak tüketiminin azaltılması geliştirilebilir.	Firma içi ve firmalar arası lojistikte artan süreç şeffaflığı, lojistik maliyetlerinin düşürülmesini sağlayabilir.	Bu nedenle, çoğunlukla BT becerilerinin aksine el emeğinin öneminin azalmasına atıfta bulunarak, eğitim ve öğretim için yeni gereksinimleri olan yeni iş profillerinin ortaya çıkması beklenmektedir.
Lojistikte, nakliye süreçlerinin yanı sıra gereksiz malzeme akışlarının azaltılması da sağlanabilir.	Veri tabanlı ürün ve hizmetlerin yanı sıra mevcut üretim ekipmanlarının "güçlendirme" olarak da bilinen siber fiziksel sistemlerde bir dönüşüm için donatılması, artan müşteri odaklılık ve veri şeffaflığının sağladığı hizmet tabanlı iş modelleri de dâhil olmak üzere yeni iş modelleri ortaya çıkmaktadır.	Planlama ve izlemenin yanı sıra karar vermeyi de içeren görevler otonom sistemlere düşebilir, dolayısıyla bu alandaki işlerin yerini alması muhtemeldir.

Tüm tedarik zinciri boyunca veri şeffaflığı ile yanlış teslimatların, gereksiz bekleme sürelerinin ve hasarlı malların sayısı azaltılabilir.	Bu tür süreçler ve genel olarak Endüstri 4.0'ın uygulanması, gerekli büyük yatırımlar ve belirsiz karlılık açısından tehdit oluşturmaktadır. Üreticiler mevcut iş modellerinin Endüstri 4.0'a doğru dönüşümünü zorlu olarak algılamaktadır.	Endüstri 4.0 teknolojilerinin örgütsel uygulaması, genellikle "dijital dönüşüm" olarak adlandırılan amaca yönelik dönüşüm süreçleri gerektirmektedir.
Ürünlerin tüketildiği yere yakın merkezi olmayan üretim, lojistik maliyetlerinin yanı sıra çevresel etkileri de azaltmaktadır. Yeni üretim teknolojileri, örneğin yedek parçalar için üretim ve lojistik süreçlerindeki israfın azaltılmasına yardımcı olabilir.	Endüstri 4.0 şirketler içinde ve arasında süreçlerin standartlaştırılmasını gerektirmektedir. Her iki girişim de, yani iş modeli dönüşümü ve standardizasyon, diğerlerinin yanı sıra düşük süreç standardizasyonu dereceleri, daha esnek ancak daha az otomatik üretim ekipmanları ve kaynak sınırlamaları nedeniyle KOBİ'ler için özellikle zorlayıcı olabilir.	Dijital dönüşümün zorluklarıyla başa çıkmak için yeni zihniyetlerin yanı sıra çalışanların yeterliliği ve kabulünü ele almak için ortak bir strateji gerektirir.

Endüstri 4.0 ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç sürdürülebilirlik boyutunun tamamında sürdürülebilir endüstriyel değer yaratımını gerçekleştirmek için büyük bir fırsat sunmaktadır. Makro ve mikro (Çizelge 2) açıdan sunulan kavramlar, mevcut literatürdeki en önemli sürdürülebilir üretim yaklaşımlarını Endüstri 4.0 ile ilgili trendler ve gelişmelerle birleştirmektedir (Stock ve Seliger, 2016:540).

Makro perspektiften bakıldığında Endüstri 4.0 ile yaratılan sürdürülebilir iş modelleri, çevre veya toplum için önemli ölçüde olumlu etkiler yaratır veya olumsuz etkileri azaltır ya da çevresel veya sosyal bir sorunun çözümüne temelden katkıda bulunabilir. Ayrıca, sürdürülebilir iş modelleri mutlaka uzun vadede rekabet gücü ile karakterize edilir. Bu bağlamda, sadece somut ürünler satmak yerine ürünlerin işlevselliğini ve erişilebilirliğini satmak önde gelen bir kavram olacaktır. Endüstri 4.0'da değer yaratma ağlarının çapraz bağlanması, kapalı döngü ürün yaşam döngülerinin ve endüstriyel simbiyozun gerçekleştirilmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır. Ürün yaşam döngüleri boyunca ve farklı fabrikalar arasında ürün, malzeme, enerji ve su akışlarının verimli bir şekilde koordine edilmesini sağlar (Stock ve Seliger, 2016:540).

Çizelge 2. Mikro perspektif için sürdürülebilir üretim fırsatları, Stock ve Seliger, 2016:540.

Ekipman	Fabrikalardaki üretim ekipmanları çoğunlukla 20 ve üzeri yıldır kullanılan bir sermaye malıdır. Ekipmanın uyum içinde çalışması için, kolay ve uygun maliyetle güçlendirme yapmak gerekir. Kullanım aşamasını genişletir veya üretim ekipmanının kullanımını kolaylaştırır ve esasen sürdürülebilirliğin ekonomik ve

	çevresel boyutlarına katkıda bulunabilir. Özellikle küçük ve orta ölçekli şirketler için uygundur ve yeni üretim ekipmanı alımına düşük maliyetli bir alternatiftir. İnsanlar, Endüstri 4.0'da değer yaratmanın düzenleyicileri olmaya devam edecektir.
İnsan	Endüstri 4.0 uygulamasında sosyal zorluklarla uğraşmak amacıyla üç farklı sürdürülebilir yaklaşım vardır. (1) Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerini, örneğin sanal gerçeklik kafaya takılan ekranları Öğrenme Araçları ile birleştirerek çalışanların eğitim verimliliğini artırmak. (2) İş organizasyonu ve tasarımında siber fiziksel sistem tabanlı yeni yaklaşımlar oluşturarak, örneğin akış teorisi kavramlarını uygulayarak veya merkezi olmayan karar alma sürecini desteklemek amacıyla oyunlaştırma kavramlarını uygulamak için yeni bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak içsel motivasyonu artırmak ve yaratıcılığı teşvik etmek. (3) Dışsal motivasyonu artırmak için çalışanlara bireysel teşvik sistemleri uygulamak, örneğin bireysel geri bildirim mekanizmaları sağlamak için ürün yaşam döngüsü içindeki akıllı verileri dikkate almak.
Organizasyon	Akıllı bir fabrika kapsamında sürdürülebilir odaklı bir örgüt, akıllı lojistik, akıllı şebeke, kendi kendine yeterli tedarik veya müşteri gibi siber fiziksel sistemlerin dinamik kısıtlamalarını dikkate alarak ürünlerin, malzemelerin, enerjinin ve suyun verimli kullanılmasına odaklanır.
Süreç	Süreçlerin sürdürülebilir tasarımı, uygun üretim süreci zincirleri tasarlayarak veya içten soğutmalı araçlar gibi yeni teknolojiler kullanarak Endüstri 4.0'ın bütünsel kaynak verimliliği yaklaşımını ele almaktadır.
Ürün	Endüstri 4.0'da ürünlerin sürdürülebilir tasarımına yönelik yaklaşım belirli ürünün yeniden kullanılmasını ve yeniden üretilmesini sağlayarak veya beşikten beşiğe ilkelerini uygulayarak kapalı döngü ürün yaşam döngülerinin gerçekleştirilmesini sağlar. Ayrıca bunları desteklemek için, yeniden üretim için tanımlama sistemlerinin uygulanır ya da müşteri için daha yüksek bir refah seviyesine ulaşmak amacıyla ürüne yeni ek hizmetler gerçekleştirilir.

Sürdürülebilir üretimin birincil amacı, başlangıçta ekonomik sürdürülebilirliktir. Bununla birlikte, sürdürülebilir üretim, yenilenebilir enerji kaynaklarına ve yeşil binalara duyulan ihtiyaç gibi küresel zorlukların ele alınmasına yardımcı olduğu için küresel toplumun sürdürülebilir kalkınması için de hayati önem taşımaktadır. Sürdürülebilir üretim vizyonu, üreticilerin ürün yaşam döngüsü bilgilerini paylaşmalarını ve doğası gereği güvene dayalı olmayan bir üretim ağında işbirliği yapmalarını gerektirir. Blok zinciri ve akıllı sözleşmeler dâhil olmak üzere yeni bilgi ve iletişim teknolojisi altyapılarını teşvik etmek, imalat sektöründe ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir itici gücüdür. Üretim sistemi perspektifinden bakıldığında, blok zinciri, hâlihazırda üreticilerin atölyelerinde bulunan ERP ve MES gibi mevcut üretim bilgi sistemlerini yönlendirmek için bir kolaylaştırıcı olarak tasarlanabilir (Leng vd., 2021:1-17).

Endüstri 4.0, dijitalleşme çağına önemli katkı sağlayan bir teknoloji olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkileri, sürdürülebilir iş modelleri ve döngüsel ekonomi perspektiflerinden literatürde geniş ilgi görmektedir. Endüstri 4.0 bağlamında sürdürülebilir

kalkınma, sosyal, ekonomik ve çevresel faydalar sağlayarak döngüsel ekonomik hedeflere katkıda bulunur. Üçlü alt çizgi çalışmaları, esas olarak Endüstri 4.0'ın benimsenmesi ve uygulanması, sürdürülebilir tedarik zincirleri, akıllı ve sürdürülebilir şehirler ve akıllı fabrikalara odaklanmaktadır. Endüstri 4.0'ın benimsenmesi ve uygulanmasının yanı sıra sürdürülebilir tedarik zincirlerine odaklanan yeni ortaya çıkan araştırma temaları olarak döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir iş modelleridir (Khan, 2021:1).

Sürdürülebilirlik, şimdiki ve gelecek nesiller için çok önemli bir konudur ve olacaktır. Doğal kaynakların sonsuz olduğu ve çevrenin yenilenme kapasitesinin tüm insan eylemlerini telafi edebileceği şeklindeki mevcut varsayım artık kabul edilemez. Dolayısıyla sürdürülebilirlik konuları ekonomik, politik, sosyal ve çevresel açıdan insan yaşamının tüm örgütsel yönlerini etkileyecektir. Nedeni şimdiye kadar, tüm insan faaliyetleri sınırsız kaynaklar ve sınırsız dünyanın yenilenme kapasitesi paradigmasına dayanıyordu; artık bu varsayımın sona erdiğinin farkındalığı, ilgili tüm davranış modellerinin değiştirilmesi gerektiği anlamına gelir. Bugün, neredeyse tüm üretim modelleri eski paradigmaya dayanmaktadır. Üretimin büyük ölçüde dayandığı teknolojiden, kültür ve ekonomiyle birlikte, sürdürülebilir bir üretim konseptine yönelik yeni çözümler oluşturmak için araçlar ve seçenekler sağlaması istenir. Genel olarak konuşursak, yeni teknoloji, yeni iş modelleri ve yeni yaşam tarzı modelleri yeni sürdürülebilir dünyanın temel taşları olacaktır ve bu özellikle imalat sektörünü ilgilendiren şeyler için geçerli olacaktır. Etkileyici kısıtlamalar ve gereksinimler, sürdürülebilirliğe giden yolda sanayi sektörünü etkileyecektir (Garetti ve Taisch, 2012:83).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİMDE ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIM ÖRNEKLERİ

Endüstri 4.0 teknolojilerinin sürdürülebilir üretim alanında kullanım örnekleri, iki kavramın ilişkisi ve uyumunun anlaşılması açısından önemlidir. Dolayısıyla, lojistik, enerji kullanımı, dijital imalat, kalite süreçleri gibi yeni iş modellerinde yeni teknoloji kullanımının etkileriyle ilgili uygulamalara bu bölümde yer verilmiştir.

Endüstriyel Nesnelerin İnterneti'nin ortaya çıkışı, lojistik alanda bazı teknolojik değişiklikleri gerektirebilecek yeni zorlukları teşvik etmiştir: Bunlar; yüksek şeffaflık ihtiyacı (tedarik zinciri görünürlüğü); tedarik zincirlerinde bütünlük kontrolüdür (doğru ürünler, doğru zamanda, yerde, miktar koşulunda ve doğru maliyette). Lojistik 4.0'da düşünüldüğünde, tamamen işlevsel bir Akıllı Ulaşım Sistemleri ortamı şunlar için kullanılabilir: akıllı kamyon park etme ve teslimat alanı yönetimi; çok modlu kargo, yani çeşitli lojistik operasyonlar sırasında farklı taşıma modları arasında planlama ve senkronizasyonun desteklenmesi; CO2 ayak izi tahmini ve izleme; öncelik ve hız tavsiyesi, yani yakıt tüketiminden tasarruf, emisyonların ve kentsel alanlarda ağır araç varlığının azaltılması; eko-sürüş desteği, yani kamyon sürücülerini enerji açısından daha verimli bir sürüş tarzı benimsemeye ve dolayısıyla yakıt tüketimini ve CO2 emisyonlarını düşürmeye desteklemek olarak örneklendirilebilir (Barreto vd., 2017:1245-1250).

İnsanlığın her anlamda değişim yaşadığı, süreçlerin dijitalleşmesinin kişisel, profesyonel ve üretken faaliyetleri en çok etkileyen teknolojik yeniliklerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Endüstri 4.0'ın en önemli alanlarından biri olan sanayi sektörü, yatırım yapmak, üretim,

maliyetler, pazarlama ve dağıtım kararları gibi birçok konuda oldukça faydalı; iş operasyonlarında süreç performansını ve verimliliği iyileştirerek kaynak kullanımının daha fazla optimizasyonuna izin verir. Endüstri 4.0, endüstriyel kuruluşlar için yeni iş fırsatları ve iyileştirmeler açan yazılım veya uygulamaların kullanımı yoluyla otomasyonu destekleyen akıllı, veri tabanıyla entegre sistemlerden oluşan yeni bir endüstriyel devrim modelidir (Samper vd., 2022: 645). Yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte gelişmiş ekonomiler güçlü altyapıları sayesinde sanayi sektörlerinde sürdürülebilirliği yakalamışlardır. Bununla birlikte, gelişmekte olan ekonomilerde sürdürülebilirlik uygulamalarının benimsenme seviyeleri hala sınırlıdır. Organizasyonlarda üretimde sürdürülebilirliğin artırılması için Endüstri 4.0 ve temel teknolojileri, çeşitli endüstri sektörlerinde etkili bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Jamwal vd., 2021:430-431).

Bir şirketin enerji tüketimi, süreç simülasyonları ve akıllı enerji yönetimi kullanılarak da azaltılabilir. Dijitalleştirme ve ağ oluşturma teknolojileri ayrıca ürün yaşam döngüsü yönetimini ve geri dönüşüm süreçlerini iyileştirerek daha düşük kaynak tüketimi ve daha az atık sağlayabilir. Bu aynı zamanda hammaddelerin ve aletlerin geri dönüşümü ve makinelerin yenilenmesi için de geçerlidir. Ayrıca, Endüstri 4.0 şirketlerin gereksiz malzeme akışlarından kaçınmasına ve teslimatlardaki hatalar, gereksiz bekleme süreleri ve hasarlı ürünler, tedarik zinciri boyunca veri şeffaflığı ile önlenir. Bu şekilde Endüstri 4.0, sera gazı emisyonlarını ve dolayısıyla bir şirketin CO2 ayak izini azaltmaya yardımcı olabilir (Birkel vd., 2019:4).

Günümüzde enerji verimli üretim süreçleri, üretim şirketlerine artan ve değişken enerji fiyatlarına rağmen maliyet tasarrufu, resmi ve uluslararası çevre düzenlemelerini yerine getirerek iyi bir itibar oluşturma ve yeşil ürünlere yönelik tüketici algısındaki değişikliklere uyum sağlama gibi çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Nesnelerin İnterneti gibi yeni ortaya çıkan otonom teknolojiler, üretim süreçlerinin (neredeyse) gerçek zamanlı olarak izlenmesini geliştiriyor. Nesnelerin İnterneti'nin önemli bir rol oynadığı bir alan, enerji tüketiminin izlenmesidir. Nesneleri İnterneti teknolojisi (ör. akıllı sayaçlar ve sensörler), gerçek zamanlı enerji tüketimi verilerini toplayarak enerji tüketimi modelleri hakkında farkındalık sağlar. Gerçek zamanlı enerji tüketimi verilerinin kullanılabilirliği, üretim yönetiminde enerji verimli uygulamaları etkinleştirerek ve geliştirerek enerji tüketimini azaltmak için çeşitli fırsatlar sunar (Shrouf ve Miragliotta, 2015:235).

Büyük veri analitiğine dayanarak, istikrarlı bir ürün kalite seviyesi ve bitmiş ürün oranı ile üretim süreci ve garanti sistemi hakkında doğru bir bilgi oluşturabiliriz. Böylece ihtiyaç duyulan hammaddeler üretim öncesi belirlenerek ürün fazlalığı en aza indirilebilir. Ayrıca, akıllı makineler daha akıllı bir şekilde çalışır ve sonuç olarak enerji tüketimi azaltılabilir. Önlemler arasında molalar sırasında enerji tasarrufu ve hız kontrollü motorlar gibi daha yeni teknolojilerin kullanılması yer alıyor. Ayrıca, yaklaşan küçük parti ve özelleştirilmiş tüketim talepleri için, esneklik, kaynak ve enerji verimliliği nedeniyle işletme maliyeti sabit üretim hattına kıyasla oldukça düşüktür. Akıllı fabrika ile tek seferlik kalemlerin bile karlı bir şekilde üretilebileceğine dikkat çekiliyor (Wang vd.:2016, 6-7).

Şirketler, teknolojilerin potansiyelinden yararlanarak üretimi, hizmetleri, iş modelleri süreçlerini ya da tüm örgüt yapısını daha sürdürülebilir bir şekilde yeniden düzenlemektedirler.

Daha sürdürülebilir üretim yöntemleri veya döngüsel bir ekonomi sağlamak için Endüstri 4.0'ın yüksek bir potansiyeli bulunmaktadır. Endüstri 4.0'a yönelik gelişme, sürdürülebilir, çevre dostu ve kaynak tasarrufu sağlayan imalatın gerçekleştirilmesi için muazzam fırsatlar sunmaktadır. Endüstri 4.0 bileşenlerinin sürdürülebilir üretimde kullanımına örneklerden bazıları aşağıda mevcuttur (Blunck ve Werthmann, 2017:644-651):

- Süreçlerin gerçek zamanlı olarak gözlemlenmesine olanak sağlayan siber-fiziksel sistemler kullanılarak kusurlar azaltılır, maliyetlerinin düşürülmesi ve süreçlerin (hız veya verim açısından) optimize edilmesi mümkün hale gelir. Bu nedenle, malzeme tüketiminin optimizasyonu da dâhil olmak üzere üretim süreçlerinin iyileştirilmesi değeri artıracak ve üretkenliği %3-%5 artırmayı mümkün kılacaktır.

- Emek üretkenliğindeki bir artış, değeri önemli ölçüde artırabilir. Endüstri 4.0 teknolojileri kullanımı ile işgücü verimliliği iyileştirilebilir. Ayrıca, görevlerin yükü veya karmaşıklığı, çalışanlar tarafından gerçekleştirilen manuel üretim adımlarının hızını artırabilir. Üretim süreçlerinde bu tür yardımlara bir örnek, insan-robot işbirliklerinin birbirine çok yakın çalıştığı Alman şirketi Festo'dur.

- Endüstri 4.0 uygulamaları, istikrarsız üretim süreçlerini, yeniden işlemeyi ve dolayısıyla ekstra maliyetleri azaltmak için gerçek zamanlı problem çözme, hata düzeltme ve gelişmiş süreç kontrolü kullanarak ürün ve süreç kalitesinin iyileştirilmesini kolaylaştırır. Bu yaklaşımları kullanarak, standart kaliteyle ilgili maliyetlerden yaklaşık yüzde 10-20 oranında tasarruf sağlanabilir. Örneğin Siemens şirketi, dördüncü sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan ileri teknolojileri kullanarak kusur oranını en aza indirmiştir.

- Gereksiz stok maliyetini düşürmek için müşteri talebinin tam anlaşılması, yeni ürünlerin öngörülebilirliğini artırır. Örneğin; gelişmiş analitiğe dayalı kalabalık tahmini. Bu tür teknolojilerin kullanımı, talep tahmininin doğruluğunu %85'in üzerine çıkarabilir.

- Yeni bir ürünle pazardaki ilk tedarikçi olmak, artan gelirler ve daha az rekabet açısından değer yaratabilir. Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan yeni teknolojiler, daha hızlı ve daha ucuz Ar-Ge süreçleri sağlar. Örneğin; 3D baskı kullanarak eşzamanlı mühendislik veya hızlı prototipleme, pazara sürüm süresini önemli ölçüde azaltabilir Bu tür teknolojilerin kullanımı, pazara sürüm süresini %30-%50 oranında azaltabilir.

- Yenilikçi hizmetler, ürünleri onarmak için yeni olanaklara ve onları daha uzun süre çalışır durumda tutma şansına yol açar. Ürün üretimi, makineler daha uzun çalışma süresi aldığında daha uygun maliyetli olabilir. Örneğin uzaktan bakım veya sanal olarak yönlendirilen self servis yoluyla bu mümkündür. Bu durumda bir teknisyenin sahayı ziyaret etmesine gerek kalmadan hata teşhisi ve hatta onarım yapmak mümkündür. Ortalama olarak bakım maliyetleri, uzaktan ve kestirimci bakım kullanılarak yaklaşık %10-%40 oranında azaltılabilir.

Siemens'in geliştirmiş olduğu Endüstri 4.0 uygulamalarıyla, Türkiye genelinde işletmelere sağlamış olduğu sürdürülebilirliğe olan etkilerden bazı örnek uygulamalar aşağıdaki gibidir (Kent, T.Y.):

- Türkiye'nin senelik karbondioksit sürümü %1,7'ye düşmüştür.
- Enerji alanında yapılan çalışmalarla, 150 milyon Türk Lirası tutarında tasarruf gerçekleştirilmiştir.
- Senelik karbondioksit sürümünde 50 bin ton düşüş yaşanmış olup, 73 milyon kW/saat kadar enerji alanında artırım yapılmıştır. Toplam iki sayısal miktar, dünyaya 145.000 adet ağacın kazanılmasına denk gelmektedir.
- Siemens'in dijital teknolojilerini kullanan 21 adet enerji dağıtan şirketin enerji zayiatı %14'ten %7'ye düşmüştür.
- Dijital bina teknolojileriyle de enerji konusunda verimlilik artırıcı çalışmalarıyla öne çıkan Siemens; enerji tasarrufunda hastanelerde %26, otellerde %41, konutlarda %27, restoranlarda %41, okullarda %26, ofislerde %52 ve alışveriş merkezlerinde %49 oranında büyük başarılara imza atmaktadır. 3 yıllık süreçte; 44 milyon kW/saat enerji tasarrufu gerçekleştirilmiş olup; bu miktar 25.600 ağaca eşdeğer olarak görülmektedir.

Kuruluşlar hem ekonomik hem de sürdürülebilirlik performansına göre değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Endüstri 4.0, firmalara sürdürülebilirliği sağlamak için çok büyük bir fırsat sunmaktadır (Jayashree vd., 2022:313). Sürdürülebilirliğe yönelik artan küresel endişe, şirketleri iş modellerini yeniden düşünmeye ve bu zorlukla yüzleşmek için yeni yollar aramaya yöneltti. Endüstri 4.0, daha rekabetçi ve sürdürülebilir hale getirmek için üretim süreçlerin geliştirilmesine veya yeniden formüle edilmesine katkıda bulunabileceğini göstermiştir (Rocha vd., 2022:1). Endüstri 4.0, dijitalleşme teknolojileri, büyük veri, Siber-Fiziksel Yapılar, sanal gerçeklik ve bulut bilişimi birleştirerek teknolojik, sosyal ve organizasyonel yönlerin etkileşimini içeren bir sosyoteknoloji felsefesidir. Endüstri 4.0, prosedürleri iyileştirerek, tedarik sürelerini kısaltarak ve kurumsal verimliliği iyileştirerek daha fazla üretkenliğe izin veren Sürdürülebilir Üretim için muazzam bir potansiyele sahiptir (Javaid vd., 2022:205).

Endüstri 4.0 teknolojileri, kuruluşları üretim bileşenlerinden ve ilgili otomatikleştirilmiş sistemlerden gelen bilgileri dönüştürme, yakalama, paylaşma ve yorumlama konusunda güçlendirir. Endüstri 4.0, düşük maliyetle yüksek kaliteli ürünler yaratarak ve yenilenemeyen kaynakların etkin kullanımını sağlayarak kuruluşların yetkinliklere ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasını sağlar (Jayashree vd., 2021:313-314). Birçok çalışma, üretimde döngüsel ekonomi stratejilerinin uygulanmasının, yani yeniden üretim ve geri dönüşümün, endüstri 4.0 teknolojilerinin benimsenmesiyle geliştirilebileceği sonucuna varmıştır (Viles vd., 2022:1044). Zorluklar, sürdürülebilirlik uygulamalarının, standartlarının, ölçüm yöntemlerinin ve gelişen teknolojilerin gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Bu tür sorunlar, kuruluşları sürdürülebilirliği sağlamak için yeni üretim ve tüketim yolları geliştirmeye teşvik etmektedir.

4. SONUÇ

Endüstri ve sürdürülebilirlik kavramları, hem bireylerin hem de işletmelerin yaşam süreçlerini istikrarlı sürdürebilmeleri açısından iki önemli kavramdır. Bu iki çift, birbirini çeken (zıt) ve bütünleşen niteliklere sahiptirler. Birinin sahip olduğu öğe, diğerininkini de etkiler. Dengenin sağlanması açısından, uyum şarttır.

"Sürdürülebilirlik" kavramına isim anlamı açısından da bakıldığında, bir müddete bağlılığı bulunmayan, geniş, sonsuz ve belirli ayrım çizgileri olmayan demektir. Üretimin küresel dili olan Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin tüm dünyayı çevrelediği bir ortamda; bu kavramların sadece işletmelerin hayatını bireysel anlamda etkilemediği, tüm dünyayı çevre, ekonomik ve sosyal boyutlar açısından da kuşattığı görülmektedir. Geleneksel metotların artık, dünya ve paydaşlarının üç boyut açısından sürdürülebilirliğini devam ettirmesine ve dengede kalmasına yetmeyeceği aşikârdır. İşletmelerin kurumsal başarılarını devam ettirebilmeleri, sürdürülebilirlik kavramının boyutlarına dayanmaktadır. Hem işletmelerin hem de dünya paydaşlarının refah içinde hayatlarını sürdürebilmeleri açısından, Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanılarak, sundukları olumlu fırsatlardan yararlanmak, yaşadığımız dünyayı ve kaynaklarımızı bütünsel açıdan korumamız gerekmektedir.

Endüstri 4.0 teknolojilerini sürdürülebilir katkıyla uygulamak isteyen işletmeler birçok alanda fayda sağlayabilir:

- Tedarik zincirlerinde şeffaflık ve bütünlük sağlamak,
- Lojistikte araç koordinasyonu ve izleme sistemleri ile enerji tasarrufu ve karbon ayak izini azaltmak,
- Özellikle yenilemeyen kaynak kullanımında etkinlik ve üretimde çevreye daha az atık, zararlı madde bırakmak,
- Maliyet tasarrufu, işgücü verimliliği ve iyi çalışma koşulları sayesinde sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlamak,
- Kaliteli ürün, yeşil üretim, enerji verimliliği sağlayarak müşteri karşısında itibar ve imajı geliştirmek,
- Döngüsel ekonomi çabaları ile bütün ekonomik sistemi değiştirmeye çalışmak.

Çalışma teorik olarak, Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanımı ile sürdürülebilir üretime faydalarını örnek uygulamalarla bütünleştirmiş olup; kurumsal hayatta ve yaşadığımız dünya içinde dijital bileşenlerin nimetlerinden faydalanmanın önemini vurgulamıştır. Endüstri 4.0 bileşenlerinin, işletmelerin sürdürülebilirliğinin çevre, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla birlikte ele alınmasının gerektiğine değinmiştir. Dijital çağda, çoğu birey sürdürülebilirliğin üç boyutunun önemiyle ilgili farkındalığa sahiptir. Böylece, işletmelerde ve akademik kapsamda gerçekleştirilecek çalışmaların ve faaliyetlerin daha verimli olacağı düşünülmektedir. Farkındalık ve yapılacak olan kaliteli araştırmaların, eylemlerin değeri, gelecek nesillere "daha yaşanabilir bir dünya bırakma" düşüncesinin davranışa dönüştürülmesine daha çok yaklaşabilme açısından büyük önem arz etmektedir. Gelecekte konuyla ilgili çalışmak yapmak isteyen akademisyenler ve öğrenciler, Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanan işletmelerin,

sürdürülebilirliğe çevre, sosyal ve ekonomik boyutlarında sağladığı katkılarını sayısal açıdan performans ölçümünü inceleyebilirler.

KAYNAKÇA

Bai, C., Dallasega, P., Orzes, G., & Sarkis, J. (2020). Industry 4.0 technologies assessment: A sustainability perspective. International Journal of Production Economics, 229, 1-15.

Barreto, L., Amaral, A., & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. Procedia Manufacturing, 13, 1245-1252.

Basiago, D. A. (1999). Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice. The Environmentalist, 19, 145-161.

Beltrami, M., Orzes, G., Sarkis, J., & Sartor, M. (2021). Industry 4.0 and sustainability: Towards conceptualization and theory. Journal of Cleaner Production, 312, 1-21.

Birkel, S. H., Veile, W. J., Müller, M. J., Hartmann, E., & Voigt, K. (2019). Development of a risk framework for industry 4.0 in the context of sustainability for established manufacturers. Sustainability, 11(2), 384, 1-27.

Blunck, E., & Werthmann, H. (2017). Industry 4.0 – an opportunity to realize sustainable manufacturing and its potential for a circular economy. Dubrovnik International Economic Meeting, 3(1), 644-666.

Dempsey, N., Bramley, G., & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. Sustainable Development, 19(5), 289 – 300.

Dossou, P. (2018). Impact of sustainability on the supply chain 4.0 performance. Sözlü Bildiri, 28th International Conference on Flexible Automation and Intelligent Manufacturing (FAIM2018), June 11-14. Procedia Manufacturing, 17, 452-459.

Fırat, O. Ü. S., Yurtsever, Ö., & İleri, Ç., & Kıvılcım, İ. (2017). Sürdürülebilir bir dünyaya doğru: Küresel gündem ve Türkiye. S. Ü. O., Fırat ve Ç. Nas. (Editörler), İktisadi Kakınma Vakfı Yayınları No: 294 (1-114): İstanbul.

Gabriel, M., & Pessl, E. (2016). Industry 4.0 and sustainability impacts: Critical discussion of sustainability aspects with a special focus on future of work and ecological consequences. Annals of Faculty Engineering Hunedoara – International Journal of Engineering Tome XIV, 14(2), 131-136, Hunedoara.

Garetti, M., & Taisch, M. (2012). Sustainable manufacturing: trends and research challenges. Production Planning & Control - The Management of Operations, 23(2-3), 83-104.

Grybauskas, A., Stefanini, A., & Ghobakhloo, M. (2022). Social sustainability in the age of

digitalization: A systematic literature review on the social implications of industry 4.0. Technology in Society, 70, 1-15.

Jamwal, A., Agrawal, R., Sharma, M., Kumar, V., & Kumar, S. (2021). Developing a sustainability framework for industry 4.0. Procedia CIRP, 498, 430-435.

Javaid, M., Haleem, A., Singh, P. R., Suman, R., & Gonzalez, S. E., (2022). Understanding the adoption of industry 4.0 technologies in improving environmental sustainability. Sustainable Operations and Computers, 3, 203-217.

Jayashree, S., Reza, H. N. M., Malarvizhi, N. A.C., Mohiuddin, M. (2021). Industry 4.0 implementation and triple bottom line sustainability: An empirical study on small and medium manufacturing firms. Heliyon, 7(8), 1-14.

Jayashree, S., Reza, H. N. M., Malarvizhi, N. A. C., Gunasekaran, A., & Rauf, A. M. (2022). Testing an adoption model for Industry 4.0 and sustainability: A Malaysian scenario. Sustainable Production and Consumption, 31, 313-330.

Kent, E. (T.Y.). Sürdürülebilirlik ve Dijitalleşme Birbirini Nasıl Tamamlıyor?. 19 Aralık 2022 tarihinde https://www.endustri40.com/surdurulebilirlik-ve-dijitallesme-birbirini-nasil-tamamliyor/ adresinden alınmıştır.

Khan, S. I., Ahmad, O. M., & Majava, J. (2021). Industry 4.0 and sustainable development: A systematic mapping of triple bottom line, circular economy and sustainable business models perspectives. Journal of Cleaner Production, 297, 1-16.

Leng, J., Ruan, G., Jiang, P., Xu, K., Liu, K., Zhou, X., & Liu, C. (2020). Blockchain-empowered sustainable manufacturing and product lifecycle management in industry 4.0: A survey. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 132, 1-20.

Luthra, S., & Mangla, K. S. (2018). Evaluating challenges to Industry 4.0 initiatives for supply chain sustainability in emerging economies. Process Safety and Environmental Protection, 117, 168-179.

Müller, M. J., Kiel, D., & Voigt, K. (2018). What drives the implementation of industry 4.0? The role of opportunities and challenges in the context of sustainability. Sustainability, 10(1), 1-24.

Rocha, T. B. A., Oliveira, B. K., Espuny, M., Reis, M. S. J., & Oliveira, J. O. (2022). Business transformation through sustainability based on industry 4.0. Heliyon, 8(8), 1-25.

Samper, G. M., Florez, G. D., Borre, R. J., & Ramirez, J. (2022). Industry 4.0 for sustainable supply chain management: Drivers and barriers. Procedia Computer Science, 203, 644-650.

Sheth, J. N., Sethia, N.K., & Srinivas, S. (2011). Mindful consumption: a customer-centric approach to sustainability. Journal of the Academy of Marketing Science, 39, 21-39.

Shrouf, F., & Miragliottaa, G. (2015). Energy management based on Internet of

Things:practices and framework for adoption in production management. Journal of Cleaner Production, 100, 235-246.

Stock, T., & Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in industry 4.0. Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0. 13th Global Conference on Sustainable Manufacturing. Procedia CIRP, 40, 536-541.

Tseng, M., Zhu, Q., Sarkis, J., & Chiu, S. F. A. (2018). Responsible consumption and production (RCP) in corporate decision-making models using soft computation. Industrial Management & Data Systems, 118(2), 322-329.

Viles, E., Kalemkerian, F., Garza-Reyes, A. J., Antony, J., & Santos, J. (2022). Theorizing the principles of sustainable production in the context of circular economy and industry 4.0. Sustainable Production and Consumption, 33. 1043-1058.

Wang, S., Wan, J., & Zhang, C. (2016). Implementing smart factory of industrie 4.0: An outlook. International Journal of Distributed Sensor Networks, 12(1), 1-10.

TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜ PERFORMANSININ ENTROPİ TEMELLİ TOPSİS YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Arş. Gör. İLKNUR KÜLEKÇİ [1]

[1] İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, ikulekci@gelisim.edu.tr – Orcıd: 0000-0003-0953-3519

ÖZET

Bankaların ülke ekonomisi içindeki önemi göz önünde bulundurulduğunda yüksek finansal performans göstermeleri önem taşımaktadır. Bankaların arasındaki rekabet ortamının arttığı ekonomik ortamda performanslarını yüksek tutmaları gerekmektedir. Bankacılık sektörünün yüksek performans göstermesi ekonominin gelişmesini sağlamaktadır. Bankaların finansal sistemin istikrarını sağlayan aracı kurumlardır. Hem sosyal hem de ekonomik gelişmelerden etkilenmesi beklenen kurumlardır. Çünkü bankaların aracısı olduğu fon fazlası olanlar mevduat sahipleridir. Mevduat sahipleri sosyo-ekonomik gelişmelerden etkilendiğinde bankacılık faaliyetleri ve bankaların performansları etkilenecektir. Bu sebeple çalışmaya sosyo-ekonomik etkileri tüm dünyada görülen Covid19 Pandemi öncesinden günümüze kadar olan 2017-2021 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 29 mevduat bankasının rasyoları analiz edilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye bankacılık sektörünün performansının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Amaç doğrultusunda 2017 yılından 2021 yılına kadar Türkiye'de faaliyet gösteren 29 mevduat bankalarının 8 adet rasyosu Entropi temelli TOPSIS Yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz için oluşturulan karar matrisi öncelikle Entropi Yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Entropi Yöntemiyle elde edilen ağılıklar analizde kullanılan değişkenlerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden birisi olan TOPSIS Yöntemiyle analiz edilmesinde kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında Türkiye'deki bankacılık sektörünün performansı finansal oranlar kullanılarak incelenmiştir Elde edilen bulgulara göre 2017 yılında Bank of China Turkey A.Ş., 2018 yılında, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., 2019 yılında Türkiye Halk Bankası A.Ş., 2020 yılında ICBC Turkey Bank A.Ş. ve 2021 yılında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.'nin en yüksek performansı sergilediği ortaya konulmuştur. Çalışmanın Türkiye bankacılık literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevduat Bankaları, Finansal Performans, Entropi, Çok Kriterli Karar Verme, TOPSİS Yöntemi.

ANALYSIS OF TURKISH BANKING SECTOR PERFORMANCE WITH ENTROPY BASED TOPSIS METHOD

ABSTRACT

Considering the importance of banks in the country's economy, it is important that they show high financial performance. In an economic environment where the competitive environment among banks is increasing, they need to keep their performance high. The high performance of the banking sector ensures the development of the economy. Banks are intermediary institutions that ensure the stability of the financial system. They are institutions that are expected to be affected by both social and economic developments. Because those who have surplus funds mediated by banks are depositors. When depositors are affected by socio-economic developments, banking activities and performance of banks will be affected. For this reason, the ratios of 29 deposit banks operating in Turkey between the years 2017-2021, from the pre-Covid19 Pandemic, whose socio-economic effects are seen all over the world, to the present, were analyzed.

In this study, it is aimed to reveal the performance of the Turkish banking sector. For the purpose, 8 ratios of 29 deposit banks operating in Turkey from 2017 to 2021 were analyzed with the Entropy-based TOPSIS Method. The decision matrix created for the analysis was first weighted with the Entropy Method. The weights obtained by the Entropy Method were used to analyze the variables used in the analysis with the TOPSIS Method, which is one of the Multi-Criteria Decision Making Methods. Within the scope of this study, the performance of the banking sector in Turkey was examined using financial ratios. According to the findings, Bank of China Turkey A.Ş. in 2017, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. in 2018, Türkiye Halk Bankası A.Ş. Bank A.Ş. and the Republic of Turkey Ziraat Bankası A.Ş. exhibited the highest performance in 2021. The study is expected to contribute to the Turkish banking literature.

Keywords: Deposit Banks, Financial Performance, Entropy, Multi-Criteria Decision Making, TOPSIS Method.

1. GİRİŞ

Bankalar fon fazlası olanlar ile fon açığı olanlar arasındaki temel finansal aracı kurum olarak ülke ekonomisindeki değişimlerden etkilenmesi beklenmektedir. Çünkü bankalar temel finansal aracı kurum olmalarından ileri gelen özellikleri nedeniyle diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Bankacılık faaliyetleri ise yasalarla düzenlenmekte ve kamu otoriteleri tarafından denetlenmektedir (Gazel, Altınırmak ve Karamaşa, 2021). Bankaların finansal sistem içinde oynadığı rolün önemi sebebiyle yüksek performans sergilemeleri arzu edilmektedir. Bu çalışma ile yıl bazında Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının

performansları ayrı ayrı hesaplanarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma ile Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların 2017-2021 yılları arasındaki performansları tek tek hesaplanarak ilgili yıl içerisindeki konumu ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Literatür Taraması

Yapılan araştırmaya göre Türkiye'de bankacılık sektörünün finansal performansının incelendiği çok sayıda çalışmanın literatürde yer aldığı görülmüştür. Literatürde yer alan güncel çalışmaların bir kısmı aşağıda yer almaktadır.

Say (2022), Türkiye'de 2010-2020 yılları arasında faaliyet gösteren kamusal sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesinin Entegre Entropi-TOPSIS Yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Çalışmasının sonucunda bankalara kredi politikaları ve varlık yatırımlarını gözden geçirme önerisinde bulunmuştur.

Gazel vd. (2021), Türkiye'de faaliyet gösteren 25 ticari bankaların 2007-2017 finansal performanslarını Bulanık TOPSIS ve Bulanık Shannon Entropi Yöntemleriyle incelemiştir. Çalışmada bankaların 34 finansal oranı incelenmiştir.

Yılmaz vd. (2021), BİST'te işlem gören 22 adet bankanın 2009-2018 yılları arası finansal performansını incelemişlerdir. Kriterlerin ağırlıkları Entropi Yöntemiyle hesaplamışlardır. Çalışmalarında 26 adet kriteri TOPSIS ve Vikor yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Daha sonra TOPSIS ve Vikor yöntemleriyle performans analizi yapılmıştır. TOPSIS ve Vikor analizlerinin sonuçlarına göre ilk üç sırada yer alan bankalar aynıdır. "Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler" oranı en yüksek değeri alan kriter olarak elde edilmiştir.

Yılmaz ve Yakut (2021), Entropi temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Türkiye'de bankacılık sektörünün finansal performansını değerlendirmişlerdir. Bankaların 2009-2018 yılları arasındaki verilerini kullanarak hem TOPSIS hem de VIKOR Yöntemleri ile performans analizi yapmışlardır. Her iki analizin sonucunda da ilk üç sırada yer alan bankaların aynı olduğu görülmüştür.

Özkan (2020), Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performansını TOPSIS Yöntemi ile analiz etmişlerdir. 2016-2018 yılları arasında en iyi performans sergileyen bankaları belirlemişlerdir.

Sarı (2020), TOPSIS ve Promethee Yöntemleri ile Türkiye bankacılık sektörünün finansal performansını ölçmüş ve karşılaştırmasının sonucunda iki yönteminde performans ölçümünde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hatunoğlu vd. (2019), Türkiye katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk performanslarını 2013 yılından 2017 yılına kadar Entropi ve TOPSIS Yöntemleri ile hesaplamış ve değerlendirmişlerdir.

Topak ve Çanakçıoğlu (2019), Bankacılık sektörünün performansını bankalarını ölçmek için Copras Yöntemini kullanmışlardır. Bankaların finansal verilerini Entropi Yöntemiyle

ağırlıklandırmışlar ve elde edilen ağırlıklara göre bankaların performans hesaplamalarını yapmışlardır.

Demireli (2010), 2001-2007 yılları arasında Türkiye'deki on adet kamu bankasının performansını TOPSIS Yöntemiyle incelemiştir. Bankaların finansal oranlarını kullanarak yapmış olduğu bu analizde Türkiye kamu bankalarının kriz dönemlerinden etkilendiği görülmüştür.

Yıldırım ve Demirci (2017), Türkiye'de faaliyet gösteren kamu ve özel sermayeli olmak üzere yüksek sermayeli on adet bankanın performansını TOPSIS ve TOPSIS-Mahalanobis Yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda TOPSIS-Mahalanobis Yönteminin performans ölçümü için etkin bir yöntem olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.

Ustasüleyman (2009), AHP ve TOPSIS Yöntemlerini kullanarak bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmişlerdir. En önemli hizmet kalitesi göstergesinin güvenlilik olduğunu ortaya koymuştur.

Literatürde taraması sonucunda bu çalışmada kullanılacak olan yöntem ve veri setine karar verilmiştir.

2. UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Finansal sistemde fon fazlası ve fon açığı olanları en çok sayıda bir araya getiren aracı kurumlar bankalardır. Bu yönden bankalar en büyük ve önemli aracı kurumlardır ve finansal sistem içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bankaların yüksek performansa sahip olmaları finansal sistemin güvenilirliği ve sürdürülebilirliği yönünden önemlidir. Bu çalışma ile Türkiye bankacılık sektörünün performansının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda taranan literatüre göre analiz edilecek örneklem ve değişkenler belirlenmiştir. Bu çalışmanın özgün yönü Türkiye bankacılık sektörünün performansının finansal rasyoları açısından incelenmesidir. Bankacılık sektörünün performansının finansal rasyolar yönünden incelenmesi amaçlandığı için çalışan ve şube sayısı gibi verileri değerlendirilmede kullanılmamıştır. Bankaların likidite ve karlılık gibi göstergelerinin yanı sıra bankacılık faaliyetlerinin göstergeleri olan kredi ve alacak gibi oranlar kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Veri Seti ve Kullanılan Değişkenler

Türkiye bankacılık sektörünün finansal performansının ortaya konulabilmesi için gereken analiz yöntemi ve kullanılacak kriterler yapılan literatür taraması ile belirlenmiştir. Bu çalışmada 2017-2021 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 29 adet mevduat bankasının verileri analiz edilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., Akbank T.A.Ş., Anadolubank A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Turkish Bank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., Adabank A.Ş., Birleşik Fon Bankası A.Ş., Alternatifbank A.Ş., Arap Türk Bankası A.Ş., Bank of China Turkey A.Ş., Burgan Bank A.Ş., Citibank A.Ş., Denizbank A.Ş., Deutsche Bank A.Ş., HSBC Bank A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., MUFG Bank Turkey A.Ş.,*

Odea Bank A.Ş., QNB Finansbank A.Ş., Rabobank A.Ş., Turkland Bank A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş.).

Araştırmanın değişkenleri yapılan literatür taraması sonucunda belirlenmiştir. Bankacılık sektörünün performans göstergeleri olarak seçilen rasyolar ve rasyoların kısaca gösterimleri Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Analize Dahil Edilen Değişkenler

Değişkenler	**Kodu**
Sermaye Yeterliliği Oranı	SYO
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	ÖK/TA
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	NBP/TA
Toplam Mevduat / Toplam Varlıklar	TM/TV
Donuk Alacaklar / Toplam Krediler	DA/TK
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	LA/TA
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	LA/KVY
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	LA (TP)/TA
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Varlıklar	ÖKS NF Gelir/TV
Toplam Gelirler / Toplam Giderler	TGelirler/TGiderler
Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar	FGelirleri/TV

Yukarıdaki Çizelge 1'de yer alan veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan istatistik tablolarından elde edilmiştir (https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59).

2.3. Araştırmanın Yöntemi ve Bulguları

Bu çalışmada kullanılan oranlar Entropi Yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Entropi kavramı belirsizlik ve düzensizlik anlamına gelmektedir (Akçakanat, 2017). Entropi Yöntemiyle nesnel olarak bankaların analizde kullanılacak rasyolarının ağırlıkları hesaplanmıştır (Gül, 2021).

Çok sayıda değişken dikkate alınarak performans ölçülümü sağlayan Çok Kiterli Karar Verme Yöntemlerinden birisi olan TOPSIS (Technique for Order Preferance by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanılmıştır. TOPSIS Yöntemi ile çok sayıda değişken kullanılarak alternatiflerin performansları ölçülmektedir (Karadağ, 2021).

Bu çalışmada Entropi Yöntemi beş, TOPSIS Yöntemi yedi adımda uygulanmıştır. Entropi Yöntemi ve TOPSIS Yönetiminin adımları ve yöntemlerin uygulanması sonucunda elde edilen bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Entropi Yöntemi 1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

$ij = xij \,/\, maxij$ (i =1…,m; J= 1,…, n) (1)

$rij = minij/\, xij$ (i=1…,m; J= 1,…, n) (2)

Bu çalışmada 29 bankanın 8 adet rasyosu için 2017 yılından 2021 yılına kadar her yıl için ayrı ayrı beş adet karar matrisi oluşturulmuştur.

Entropi Yöntemi 2. Adım: Karar Matrisinin Normalleştirilmesi

$$P_{i\,j} = \frac{a_{i\,j}}{\sum_{i=1}^{m} a_{i\,j}};\ \forall\, j \qquad (3)$$

i: Alternatifler

j: Kriterler

$p_{i\,j}$: Normalize Edilmiş Değerler

a_{ij}: Verilen Fayda Değerleri

Entropi Yöntemi 3. Adım: Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Hesaplanması

$$E_{\mathrm{j}} = -k \sum_{i=1}^{m} \left[P_{ij} ln P_{ij}\right];\ \forall_{\mathrm{j}} \qquad (4)$$

k:$(In(n))^{-1}$

k: Entropi Katsayısı

E_{j}: Entropi Değeri

Entropi Yöntemi 4. Adım: Farklılaşma Derecelerinin Bulunması

$$d_{\mathrm{j}} = 1 - E_{\mathrm{j}};\ \forall_{\mathrm{j}} \qquad (5)$$

Entropi Yöntemi 5. Adım: Entropi Kriter Ağılıklarının Bulunması

$$W_{j} = \frac{d_{j}}{\sum_{i=1}^{m} d_{j}};\ \forall\, j \qquad (6)$$

Entropi Yönetiminin yukarıda gösterilen formülasyonları karar matrisi üzerinde adım adım uygulandığında aşağıdaki Çizelge 2'de gösterilen ağırlıklar hesaplanmaktadır.

Çizelge 2. Değişkenlerin Entropi Yöntemiyle Hesaplanan Ağırlıkları (%)

Değişkenler	2018	2017	2018	2019	2020	2021

Sermaye Yeterliliği Oranı	0.047	0.047	0.047	0.05	0.051	0.047
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	0.083	0.083	0.083	0.08	0.067	0.083
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	0.064	0.064	0.064	0.06	0.104	0.064
Toplam Mevduat / Toplam Varlıklar	0.021	0.021	0.021	0.02	0.020	0.021
Donuk Alacaklar / Toplam Krediler	0.098	0.098	0.098	0.10	0.087	0.098
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	0.017	0.017	0.017	0.02	0.030	0.017
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	0.419	0.419	0.419	0.42	0.442	0.419
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	0.151	0.151	0.151	0.15	0.131	0.151
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Varlıklar	0.073	0.073	0.073	0.07	0.047	0.073
Toplam Gelirler / Toplam Giderler	0.020	0.020	0.020	0.02	0.014	0.020
Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar	0.009	0.009	0.009	0.01	0.006	0.009
Toplam Ağırlık	100%	100%	100%	100%	100%	100%

TOPSIS Yöntemi adımları karar matrisi üzerinde uygulanırken Entropi Yöntemi ile hesaplanan ağırlıklar kullanılacaktır.

TOPSIS Yöntemi 1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

Entropi Yöntemi ile kriterlerin ağırlıklarının hesaplanabilmesi için oluşturulan matris TOPSIS Yönteminin ilk adımından itibaren kullanılmaktadır. A matrisi karar verici tarafından oluşturulan başlangıç matrisi konumundadır. A_{ij} matrisinde m karar noktası sayısını, n değerlendirme faktörü sayısını vermektedir.

$$A_{ij} = a_{11}\ a_{12}\ \dots a_{1n}$$

$$a_{21}\ a_{22} \dots a_{2n}$$

$$a_{m1}\ \ a_{m2}\ \dots a_{mn} \tag{7}$$

TOPSIS Yöntemi 2. Adım: Normalleştirilmiş Karar Matrisinin Hesaplanması

$$R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^{m} a_{kj}^2}}$$

$$(i = 1, \dots, m;\ j = 1, \dots, n) \tag{8}$$

TOPSIS Yöntemi 3. Adım: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması

Entropi Yöntemi ile elde edilmiş olunan ağırlık değerleri (w_i) ile normalize edilmiş karar matrisi standart hale getirilmektedir.

$$\sum_{i=1}^{n} w_i = 1 \tag{9}$$

R matrisinin her bir sütunundaki elemanlar ilgili w_i değeri ile çarpılarak V matrisi elde edilmektedir (V_{ij}).

Değerlendirme faktörlerine ait ağırlıklar $W_1, W_2, \ldots, W_n$ şeklinde saptanmakta, akabinde oluşturulacak ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi için, R matrisinin sütunlarındaki değerler ilgili değerlendirme faktörü ağırlık değerleri ile çarpılmak suretiyle V matrisinin sütunları hesaplanmaktadır.

Adım 4: İdeal (A^+) ve negatif ideal (A^-) çözümlerin elde edilmesi

$A^{+}=\{(maxv_{ij}|j \in J), (minv_{ij}|j \in J')\}$

$$A^+ = \{V_1^+, V_2^+, \ldots, V_n^+\} \tag{10}$$

$A^{-}=\{(minv_{ij}|j \in J), (maxv_{ij}|j \in J')\}$

$$A^- = \{V_1^-, V_2^-, \ldots, V_n^-\} \tag{11}$$

J: Maksimizasyon)

J': Minimizasyon)

m: Faktör Sayısı

Adım 5: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

TOPSIS Yöntemi ile her alternatifin ideal performansa olan pozitif ve negatif uzaklıkları hesaplanmaktadır. İdeal Ayırım (S_i^+) ve Negatif İdeal Ayırım (S_i^-) Ölçüsü olarak gösterilmektedir.

$$S_i^{+}=\sqrt{\sum_{j=1}^{n}(v_{ij}-v_j^+)^2} \tag{12}$$

$$S_i^{-}=\sqrt{\sum_{j=1}^{n}(v_{ij}-v_j^-)^2} \tag{13}$$

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Uzaklığın Hesaplanması

$$C_i^{*}=\frac{S_i^-}{S_i^-+S_i^*} \tag{14}$$

Burada C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer almaktadır ve C_i^* =1 ilgili karar noktasının ideal çözüme, C_i^* =0 ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını ifade etmektedir.

Analize dahil edilen bankaların TOPSIS Yöntemi ile hesaplanan pozitif ideal çözüme olan uzaklıkları aşağıdaki Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Bankaların Pozitif İdeal Çözüme Olan Uzaklıkları (2017-2021)

Bankalar	2017	2018	2019	2020	2021
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	0.0090	0.0062	0.0056	0.0084	0.0091
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.0089	0.0062	0.0054	0.0082	0.0098
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.0088	0.0062	0.0057	0.0084	0.0092
Akbank T.A.Ş.	0.0093	0.0064	0.0055	0.0087	0.0094
Anadolubank A.Ş.	0.0089	0.0075	0.0056	0.0082	0.0094
Fibabanka A.Ş.	0.0093	0.0076	0.0054	0.0087	0.0094
Şekerbank T.A.Ş.	0.0097	0.0065	0.0058	0.0096	0.0096
Turkish Bank A.Ş.	0.0091	0.0065	0.0054	0.0083	0.0097
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.0094	0.0068	0.0063	0.0106	0.0107
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.0091	0.0064	0.0056	0.0089	0.0096
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0092	0.0066	0.0057	0.0085	0.0093
Adabank A.Ş.	0.9974	0.2650	0.9946	0.9958	0.9936
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	0.0548	0.0227	0.0169	0.0138	0.0206
Alternatifbank A.Ş.	0.0092	0.0062	0.0054	0.0091	0.0102
Arap Türk Bankası A.Ş.	0.0100	0.0070	0.0073	0.0083	0.0098
Bank of China Turkey A.Ş.	0.0079	0.9935	0.0420	0.0169	0.0174
Burgan Bank A.Ş.	0.0091	0.0064	0.0054	0.0095	0.0120
Citibank A.Ş.	0.0103	0.0079	0.0070	0.0097	0.0098
Denizbank A.Ş.	0.0090	0.0063	0.0055	0.0087	0.0098
Deutsche Bank A.Ş.	0.0106	0.0080	0.0073	0.0087	0.0112
HSBC Bank A.Ş.	0.0105	0.0067	0.0068	0.0086	0.0100
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0.0095	0.0063	0.0056	0.0081	0.0091
ING Bank A.Ş.	0.0096	0.0071	0.0059	0.0085	0.0092
MUFG Bank Turkey A.Ş.	0.0120	0.0090	0.0064	0.0083	0.0105
Odea Bank A.Ş.	0.0094	0.0065	0.0058	0.0084	0.0096
QNB Finansbank A.Ş.	0.0099	0.0073	0.0069	0.0110	0.0117
Rabobank A.Ş.	0.0188	0.0079	0.0264	0.0284	0.0379
Turkland Bank A.Ş.	0.0098	0.0086	0.0079	0.0091	0.0108
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0090	0.0064	0.0055	0.0083	0.0096

TOPSIS Yöntemi 7. Adım: Alternatiflerin Pozitif İdeal Olan Uzaklıklarına Göre Sıralanması

Aşağıdaki Çizelge 4'te 2017 yılından 2021 yılına kadar 29 adet mevduat bankasının performansı 8 finansal rasyosu kullanılarak kendi aralarında en yüksekten en düşüğe doğru gösterilmektedir.

Çizelge 4. Bankaların Pozitif İdeal Çözüme Olan Yakınlıklarının Sıralaması (2017-2021)

Sıra	2017	2018	2019	2020	2021

1	Bank of China Turkey A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	ICBC Turkey Bank A.Ş.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
2	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Alternatifbank A.Ş.	Fibabanka A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	ICBC Turkey Bank A.Ş.
3	Anadolubank A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Burgan Bank A.Ş.	Anadolubank A.Ş.	ING Bank A.Ş.
4	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.	Arap Türk Bankası A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
5	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Denizbank A.Ş.	Alternatifbank A.Ş.	MUFG Bank Turkey A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
6	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	ICBC Turkey Bank A.Ş.	Denizbank A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Fibabanka A.Ş.
7	Denizbank A.Ş.	Akbank T.A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.	Akbank T.A.Ş.
8	Turkish Bank A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Akbank T.A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Anadolubank A.Ş.
9	Burgan Bank A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Anadolubank A.Ş.	Odea Bank A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
10	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Burgan Bank A.Ş.	ICBC Turkey Bank A.Ş.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Odea Bank A.Ş.
11	Alternatifbank A.Ş.	Odea Bank A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.
12	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	ING Bank A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.
13	Fibabanka A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	HSBC Bank A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.
14	Akbank T.A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.	Denizbank A.Ş.
15	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.	Fibabanka A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
16	Odea Bank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Odea Bank A.Ş.	Akbank T.A.Ş.	Arap Türk Bankası A.Ş.
17	ICBC Turkey Bank A.Ş.	Arap Türk Bankası A.Ş.	ING Bank A.Ş.	Denizbank A.Ş.	Citibank A.Ş.
18	ING Bank A.Ş.	ING Bank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.
19	Şekerbank T.A.Ş.	QNB Finansbank A.Ş.	MUFG Bank Turkey A.Ş.	Alternatifbank A.Ş.	Alternatifbank A.Ş.
20	Turkland Bank A.Ş.	Anadolubank A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.	MUFG Bank Turkey A.Ş.
21	QNB Finansbank A.Ş.	Fibabanka A.Ş.	QNB Finansbank A.Ş.	Burgan Bank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
22	Arap Türk Bankası A.Ş.	Rabobank A.Ş.	Citibank A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
23	Citibank A.Ş.	Citibank A.Ş.	Arap Türk Bankası A.Ş.	Citibank A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.

24	HSBC Bank A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	QNB Finansbank A.Ş.
25	Deutsche Bank A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.	QNB Finansbank A.Ş.	Burgan Bank A.Ş.
26	MUFG Bank Turkey A.Ş.	MUFG Bank Turkey A.Ş.	Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Bank of China Turkey A.Ş.
27	Rabobank A.Ş.	Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Rabobank A.Ş.	Bank of China Turkey A.Ş.	Birleşik Fon Bankası A.Ş.
28	Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Adabank A.Ş.	Bank of China Turkey A.Ş.	Rabobank A.Ş.	Rabobank A.Ş.
29	Adabank A.Ş.	Bank of China Turkey A.Ş.	Adabank A.Ş.	Adabank A.Ş.	Adabank A.Ş.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Analize dahil edilen bankaların verileri yıl bazında hesaplanarak değerlendirilmiştir. 2017 yılından 2021 yılına kadar Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının performanslarının ortaya konulabilmesi için verileri Entropi Yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Entropi Yöntemiyle elde edilen ağırlıklara göre bankaların performansı TOPSIS yöntemiyle hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda ulaşılan verilere göre bankalar 2017-2021 yılları arasında en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır.

Yapılan analizlerin sonucunda 2017 yılında Bank of China Turkey A.Ş., 2018 yılında, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., 2019 yılında Türkiye Halk Bankası A.Ş., 2020 yılında ICBC Turkey Bank A.Ş. ve 2021 yılında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.'nin pozitif ideal çözümü en yakın sonuçları verdiği yani en yüksek performansı sergiledikleri görülmüştür.

2017-2021 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 29 mevduat bankasının Sermaye Yeterliliği Oranı, Özkaynaklar / Toplam Aktifler, Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar, Toplam Mevduat / Toplam Varlıklar, Donuk Alacaklar / Toplam Krediler, Likit Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler, TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler, Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Varlıklar, Toplam Gelirler / Toplam Giderler, Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar finansal oranlarının ağırlıkları Entropi Yöntemi ile hesaplandığında elde edilen bulguların teorik beklentiyle uyumlu olmadığı görülmüştür. Bu durum çalışmanın temel kısıtıdır. Entropi yöntemi ile yapılan ağırlıklandırma sonucunda elde edilen bulgular beklenenin dışında dengesiz bir dağılım göstermiştir.

Bu çalışma ile edilen sonuçların Türkiye'deki bankacılık literatürüne katkı sağlarken ve sektörde yer alan bankaların seçili oranlara göre sektördeki yerini görebilmeleri sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., & Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22*(2), 285-300.

[2] Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, *5*(1).

[3] Hatunoğlu, Z., SATIR, H., & Yaşar, F. (2019). Katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk performanslarının değerlendirilmesi: ENTROPİ ve TOPSIS Yöntemleri ile Uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(2), 613-639.

[4] Gazel, Y. H., Altınırmak, S., & Karamaşa, Ç. (2021). Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların çok kriterli karar verme yöntemlerine göre performanslarının sıralanması. *Sosyoekonomi*, *29*(48), 161-180.

[5] Gül, Y. (2021). Entropiye Dayalı Topsıs Yöntemi İle Bankaların Performans Değerlendirmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(1), 1-26.

[6] Karadağ, M. M. (2021). BİST'te İşlem Gören Mevduat Bankalarının IMF Finansal Sağlamlık Göstergeleri Açısından TOPSIS ve Entropi Yöntemleri ile Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (116), 119-142.

[7] Özkan, T. (2020). Türk bankacılık sektöründe finansal performans ölçmede TOPSIS yönteminin kullanımı: Katılım bankaları üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, (113), 47-64.

[8] Sarı, T. (2020). Banka Performans Ölçümünde TOPSIS ve Promethee Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, *34*(1).

[9] Say, S. (2022). Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarının Aktif Kalitesinin Entegre Entropi-TOPSIS Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52).

[10] Topak, M. S., & Çanakçıoğlu, M. (2019). Banka Performansının Entropi ve Copras Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, *29*(154).

[11] Ustasüleyman, T. (2009). Bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmesi: Ahs-TOPSIS Yöntemi. *Bankacılar Dergisi*, *69*, 33-43.

[12] Yıldırım, B. F., & Demirci, E. (2017). Banka performansının TOPSIS-M uygulaması ile değerlendirilmesi. *Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 35-48.

[13] Yılmaz, Ö., & Yakut, E. (2021). Entropi temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık sektöründe finansal performans değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *35*(4), 1297-1321.

[14] https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59

(Erişim tarihi: 05.12.2022)

EKLER

Türkiye'deki mevduat bankalarına ait 2017-2021 yıllarına ait çalışmada kullanılan değişkenlerinin normalize edilmiş karar matrisleri aşağıdaki Çizelge 5, Çizelge 6, Çizelge 7, Çizelge 8 ve Çizelge 9'da gösterilmektedir.

Çizelge 5. Normalize Karar Matrisi (2017)

Bankalar	SYO	ÖK/TA	NBP/TA	TM/TV	DA/TK	LA/TA	LA/KVY	LA (TP)/TA	ÖKS NF Gelir/TV	TGelirler/ TGiderler	Fgelirleri /TV
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	0.0202	0.0238	0.0100	0.0414	0.0173	0.0311	0.0018	0.0296	0.0341	0.0376	0.0341
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.0188	0.0183	0.0019	0.0427	0.0324	0.0279	0.0017	0.0293	0.0205	0.0321	0.0316
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.0206	0.0189	0.0039	0.0387	0.0448	0.0255	0.0017	0.0184	0.0223	0.0350	0.0331
Akbank T.A.Ş.	0.0226	0.0281	0.0270	0.0395	0.0257	0.0356	0.0025	0.0304	0.0267	0.0379	0.0305
Anadolubank A.Ş.	0.0188	0.0258	0.0029	0.0527	0.0315	0.0263	0.0016	0.0114	0.0238	0.0309	0.0412
Fibabanka A.Ş.	0.0213	0.0160	0.0364	0.0412	0.0349	0.0315	0.0024	0.0225	0.0214	0.0309	0.0384
Şekerbank T.A.Ş.	0.0204	0.0190	0.0674	0.0425	0.0531	0.0282	0.0016	0.0394	0.0249	0.0303	0.0376
Turkish Bank A.Ş.	0.0196	0.0280	0.0419	0.0507	0.0382	0.0212	0.0012	0.0049	0.0351	0.0268	0.0344
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.0214	0.0231	0.0581	0.0437	0.0332	0.0273	0.0016	0.0228	0.0343	0.0325	0.0386
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.0221	0.0262	0.0342	0.0379	0.0243	0.0298	0.0019	0.0300	0.0292	0.0347	0.0319
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0192	0.0222	0.0449	0.0384	0.0500	0.0297	0.0019	0.0268	0.0203	0.0343	0.0300
Adabank A.Ş.	0.2755	0.2105	0.0000	0.0001	0.0000	0.1134	0.8820	0.2332	0.1236	0.0384	0.0563
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	0.0937	0.0538	-0.0008	0.0024	0.0546	0.0300	0.0478	0.0502	0.0391	0.0361	0.0393
Alternatifbank A.Ş.	0.0240	0.0184	0.0370	0.0394	0.0495	0.0288	0.0023	0.0132	0.0163	0.0301	0.0295
Arap Türk Bankası A.Ş.	0.0241	0.0341	-0.0002	0.0492	0.0180	0.0586	0.0043	0.0013	0.0271	0.0508	0.0184
Bank of China Turkey A.Ş.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Burgan Bank A.Ş.	0.0260	0.0198	0.0478	0.0358	0.0281	0.0185	0.0017	0.0186	0.0213	0.0283	0.0360
Citibank A.Ş.	0.0254	0.0369	-0.0169	0.0537	0.0257	0.0541	0.0026	0.0780	0.0742	0.0354	0.0552
Denizbank A.Ş.	0.0259	0.0233	0.0291	0.0419	0.0514	0.0289	0.0018	0.0210	0.0269	0.0335	0.0366
Deutsche Bank A.Ş.	0.0285	0.0368	0.0661	0.0207	0.0000	0.0504	0.0040	0.0614	0.0598	0.0345	0.0342
HSBC Bank A.Ş.	0.0233	0.0229	0.0943	0.0448	0.0612	0.0405	0.0024	0.0396	0.0399	0.0311	0.0383
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0.0191	0.0187	0.0417	0.0176	0.0136	0.0422	0.0036	0.0193	0.0249	0.0313	0.0239
ING Bank A.Ş.	0.0264	0.0240	0.0724	0.0353	0.0472	0.0265	0.0018	0.0171	0.0388	0.0355	0.0392
MUFG Bank Turkey A.Ş.	0.0185	0.0152	0.1525	0.0186	0.0000	0.0368	0.0031	0.0123	0.0295	0.0436	0.0168
Odea Bank A.Ş.	0.0270	0.0250	0.0329	0.0487	0.0513	0.0333	0.0021	0.0375	0.0298	0.0309	0.0438
QNB Finansbank A.Ş.	0.0199	0.0212	0.0883	0.0363	0.0565	0.0268	0.0018	0.0189	0.0343	0.0342	0.0363
Rabobank A.Ş.	0.0744	0.1297	-0.0006	0.0001	0.0000	0.0273	0.0144	0.0397	0.0737	0.0784	0.0335

Turkland Bank A.Ş.	0.0186	0.0324	0.0001	0.0484	0.1297	0.0431	0.0026	0.0487	0.0109	0.0262	0.0472
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0248	0.0279	0.0277	0.0376	0.0278	0.0269	0.0018	0.0244	0.0371	0.0385	0.0342

Çizelge 6. Normalize Karar Matrisi (2018)

Bankalar	SYO	ÖK/TA	NBP/TA	TM/TV	DA/TK	LA/TA	LA/KVY	LA (TP)/TA	ÖKS NF Gelir/TV	TGelirler/ TGiderler	Fgelirleri /TV
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	0.0145	0.0199	0.0253	0.0397	0.0123	0.0113	0.0003	0.0030	0.0281	0.0256	0.0300
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.0135	0.0143	0.0043	0.0423	0.0208	0.0140	0.0004	0.0031	0.0115	0.0217	0.0295
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.0167	0.0159	0.0157	0.0349	0.0298	0.0148	0.0005	0.0044	0.0158	0.0251	0.0312
Akbank T.A.Ş.	0.0178	0.0249	0.0384	0.0370	0.0259	0.0196	0.0007	0.0044	0.0217	0.0289	0.0312
Anadolubank A.Ş.	0.0183	0.0303	0.0003	0.0494	0.0513	0.0211	0.0030	0.0104	0.0182	0.0275	0.0489
Fibabanka A.Ş.	0.0191	0.0119	0.1315	0.0353	0.0269	0.0194	0.0009	0.0195	0.0164	0.0256	0.0386
Şekerbank T.A.Ş.	0.0148	0.0141	0.0455	0.0475	0.0351	0.0157	0.0005	0.0086	0.0266	0.0225	0.0407
Turkish Bank A.Ş.	0.0183	0.0253	-0.0005	0.0510	0.0453	0.0397	0.0011	0.0095	0.0348	0.0237	0.0348
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.0166	0.0187	0.0737	0.0426	0.0265	0.0270	0.0008	0.0090	0.0268	0.0249	0.0353
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.0162	0.0222	0.0445	0.0379	0.0263	0.0154	0.0005	0.0046	0.0226	0.0270	0.0284
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0157	0.0209	0.0579	0.0375	0.0358	0.0217	0.0008	0.0135	0.0172	0.0286	0.0290
Adabank A.Ş.	0.2006	0.1768	0.0000	0.0002	0.0000	0.1256	0.1993	0.2652	0.1521	0.0515	0.0527
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	0.1025	0.0429	-0.0049	0.0019	0.0206	0.0268	0.0166	0.0427	0.0388	0.0328	0.0369
Alternatifbank A.Ş.	0.0168	0.0125	-0.0174	0.0366	0.0268	0.0197	0.0008	0.0138	0.0026	0.0250	0.0284
Arap Türk Bankası A.Ş.	0.0176	0.0269	-0.0017	0.0473	0.0282	0.0657	0.0021	0.0098	0.0218	0.0524	0.0157
Bank of China Turkey A.Ş.	0.1868	0.1805	-0.0198	0.0000	0.0000	0.0986	0.7528	0.2020	0.1116	0.1278	0.0434
Burgan Bank A.Ş.	0.0203	0.0178	0.0463	0.0331	0.0298	0.0198	0.0010	0.0196	0.0179	0.0223	0.0368
Citibank A.Ş.	0.0223	0.0309	0.0284	0.0499	0.0155	0.0660	0.0016	0.1022	0.0646	0.0331	0.0418
Denizbank A.Ş.	0.0191	0.0209	0.0241	0.0394	0.0415	0.0173	0.0006	0.0053	0.0139	0.0247	0.0324
Deutsche Bank A.Ş.	0.0309	0.0412	0.0556	0.0233	0.0000	0.0504	0.0024	0.0792	0.1329	0.0529	0.0493
HSBC Bank A.Ş.	0.0196	0.0167	0.0196	0.0488	0.0344	0.0583	0.0017	0.0231	0.0329	0.0260	0.0279
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0.0302	0.0135	0.0023	0.0341	0.0075	0.0325	0.0014	0.0156	0.0161	0.0254	0.0240
ING Bank A.Ş.	0.0213	0.0236	0.0923	0.0356	0.0330	0.0307	0.0011	0.0234	0.0296	0.0298	0.0353
MUFG Bank Turkey A.Ş.	0.0137	0.0101	0.1776	0.0243	0.0000	0.0502	0.0024	0.0326	0.0307	0.0296	0.0163
Odea Bank A.Ş.	0.0210	0.0191	0.0137	0.0442	0.0579	0.0283	0.0010	0.0251	0.0103	0.0226	0.0325
QNB Finansbank A.Ş.	0.0151	0.0172	0.1182	0.0356	0.0401	0.0166	0.0006	0.0038	0.0310	0.0279	0.0316
Rabobank A.Ş.	0.0500	0.0865	-0.0008	0.0000	0.0000	0.0289	0.0033	0.0354	0.0639	0.0825	0.0282
Turkland Bank A.Ş.	0.0128	0.0203	0.0015	0.0514	0.2973	0.0217	0.0007	0.0087	-0.0332	0.0208	0.0564
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0179	0.0242	0.0284	0.0391	0.0313	0.0230	0.0008	0.0025	0.0226	0.0319	0.0327

Çizelge 7. Normalize Karar Matrisi (2019)

Bankalar	SYO	ÖK/TA	NBP/TA	TM/TV	DA/TK	LA/TA	LA/KVY	LA (TP)/TA	ÖKS NF Gelir/TV	TGelirler/ TGiderler	Fgelirleri /TV
Türkiye Cumhuriyeti	0.0187	0.0196	0.0657	0.0424	0.0142	0.0116	0.0006	0.0014	0.0276	0.0228	0.0322

Ziraat Bankası A.Ş.											
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.0158	0.0128	0.0445	0.0401	0.0258	0.0110	0.0005	0.0018	0.0123	0.0205	0.0326
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.0183	0.0143	0.0758	0.0369	0.0297	0.0132	0.0007	0.0015	0.0107	0.0240	0.0319
Akbank T.A.Ş.	0.0231	0.0275	0.0468	0.0383	0.0365	0.0169	0.0009	0.0019	0.0209	0.0286	0.0305
Anadolubank A.Ş.	0.0186	0.0288	-0.0001	0.0478	0.0533	0.0220	0.0012	0.0209	0.0195	0.0266	0.0443
Fibabanka A.Ş.	0.0215	0.0138	0.0362	0.0382	0.0319	0.0194	0.0010	0.0078	0.0141	0.0251	0.0363
Şekerbank T.A.Ş.	0.0148	0.0118	0.0560	0.0494	0.0654	0.0172	0.0008	0.0060	-0.0133	0.0222	0.0411
Turkish Bank A.Ş.	0.0223	0.0264	0.0090	0.0432	0.0491	0.0237	0.0010	0.0033	0.0285	0.0222	0.0304
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.0187	0.0165	0.1097	0.0414	0.0300	0.0261	0.0011	0.0066	0.0354	0.0249	0.0368
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.0197	0.0229	0.0576	0.0390	0.0327	0.0186	0.0010	0.0034	0.0234	0.0262	0.0293
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0196	0.0193	0.0658	0.0354	0.0381	0.0253	0.0014	0.0115	0.0146	0.0268	0.0293
Adabank A.Ş.	0.2175	0.1739	0.0000	0.0002	0.0000	0.1255	0.8883	0.2581	0.1770	0.0492	0.0594
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	0.0894	0.0376	-0.0059	0.0028	0.0154	0.0221	0.0144	0.0413	0.0482	0.0305	0.0403
Alternatifbank A.Ş.	0.0196	0.0148	0.0282	0.0343	0.0261	0.0258	0.0016	0.0193	0.0096	0.0218	0.0298
Arap Türk Bankası A.Ş.	0.0237	0.0387	-0.0010	0.0305	0.0250	0.0591	0.0041	0.0295	0.0453	0.0785	0.0197
Bank of China Turkey A.Ş.	0.0697	0.1570	-0.0197	0.0028	0.0000	0.0564	0.0365	0.1083	0.1135	0.1248	0.0447
Burgan Bank A.Ş.	0.0234	0.0185	0.0293	0.0377	0.0344	0.0227	0.0014	0.0179	0.0205	0.0219	0.0364
Citibank A.Ş.	0.0314	0.0357	0.0191	0.0476	0.0168	0.0628	0.0024	0.0827	0.0702	0.0368	0.0398
Denizbank A.Ş.	0.0195	0.0206	0.0300	0.0395	0.0524	0.0179	0.0009	0.0077	0.0051	0.0271	0.0343
Deutsche Bank A.Ş.	0.0423	0.0492	-0.0145	0.0344	0.0000	0.0645	0.0033	0.0777	0.0946	0.0444	0.0408
HSBC Bank A.Ş.	0.0225	0.0160	0.1089	0.0490	0.0202	0.0530	0.0023	0.0378	0.0307	0.0264	0.0295
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0.0205	0.0126	-0.0399	0.0359	0.0093	0.0315	0.0020	0.0118	0.0153	0.0221	0.0223
ING Bank A.Ş.	0.0295	0.0262	0.0382	0.0423	0.0425	0.0379	0.0017	0.0419	0.0322	0.0291	0.0388
MUFG Bank Turkey A.Ş.	0.0218	0.0172	-0.0411	0.0250	0.0000	0.0442	0.0035	0.0112	0.0285	0.0292	0.0212
Odea Bank A.Ş.	0.0239	0.0184	0.0100	0.0417	0.0728	0.0331	0.0018	0.0232	0.0121	0.0227	0.0288
QNB Finansbank A.Ş.	0.0173	0.0167	0.1516	0.0358	0.0349	0.0164	0.0009	0.0068	0.0297	0.0253	0.0322
Rabobank A.Ş.	0.0780	0.1030	-0.0009	0.0000	0.0000	0.0708	0.0224	0.1239	0.1178	0.0960	0.0405
Turkland Bank A.Ş.	0.0170	0.0052	0.0993	0.0490	0.2090	0.0300	0.0014	0.0252	-0.0620	0.0137	0.0344
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0216	0.0250	0.0414	0.0392	0.0345	0.0214	0.0011	0.0095	0.0182	0.0306	0.0323

Çizelge 8. Normalize Karar Matrisi (2020)

Bankalar	**SYO**	**ÖK/TA**	**NBP/TA**	**TM/TV**	**DA/TK**	**LA/TA**	**LA/KVY**	**LA (TP)/TA**	**ÖKS NF Gelir/TV**	**TGelirler/ TGiderler**	**Fgelirleri /TV**
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	0.0205	0.0190	0.0386	0.0427	0.0141	0.0133	0.0005	0.0027	0.0277	0.0282	0.0351
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.0172	0.0121	0.0258	0.0429	0.0230	0.0133	0.0005	0.0037	0.0215	0.0227	0.0376
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.0185	0.0127	0.0379	0.0378	0.0242	0.0189	0.0008	0.0062	0.0143	0.0279	0.0322
Akbank T.A.Ş.	0.0246	0.0270	0.0500	0.0384	0.0418	0.0178	0.0009	0.0032	0.0277	0.0342	0.0357
Anadolubank A.Ş.	0.0183	0.0243	0.0235	0.0418	0.0537	0.0191	0.0008	0.0088	0.0162	0.0265	0.0385
Fibabanka A.Ş.	0.0219	0.0132	0.0498	0.0414	0.0194	0.0214	0.0010	0.0136	0.0252	0.0279	0.0381
Şekerbank T.A.Ş.	0.0163	0.0135	0.0773	0.0523	0.0605	0.0191	0.0008	0.0094	0.0328	0.0251	0.0414
Turkish Bank A.Ş.	0.0218	0.0250	0.0147	0.0470	0.0608	0.0452	0.0017	0.0183	0.0295	0.0242	0.0235

Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.0209	0.0156	0.1069	0.0428	0.0258	0.0292	0.0011	0.0240	0.0475	0.0262	0.0382
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.0211	0.0219	0.0602	0.0397	0.0340	0.0196	0.0008	0.0029	0.0259	0.0334	0.0341
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0205	0.0198	0.0456	0.0353	0.0392	0.0203	0.0009	0.0098	0.0188	0.0323	0.0343
Adabank A.Ş.	0.1989	0.1829	0.0000	0.0002	0.0000	0.1316	0.9179	0.2776	0.1306	0.0252	0.0507
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	0.0747	0.0345	0.0046	0.0045	0.0223	0.0285	0.0107	0.0541	0.0019	0.0196	0.0650
Alternatifbank A.Ş.	0.0206	0.0125	0.0667	0.0330	0.0280	0.0228	0.0015	0.0094	0.0121	0.0222	0.0299
Arap Türk Bankası A.Ş.	0.0312	0.0396	-0.0013	0.0327	0.0017	0.0403	0.0022	0.0198	0.0443	0.0663	0.0219
Bank of China Turkey A.Ş.	0.0707	0.1521	-0.0120	0.0065	0.0000	0.0519	0.0135	0.0933	0.0867	0.0920	0.0374
Burgan Bank A.Ş.	0.0212	0.0138	0.0775	0.0385	0.0653	0.0206	0.0012	0.0044	-0.0044	0.0236	0.0332
Citibank A.Ş.	0.0355	0.0326	0.0034	0.0500	0.0127	0.0804	0.0027	0.1374	0.0634	0.0530	0.0303
Denizbank A.Ş.	0.0210	0.0220	0.0512	0.0395	0.0541	0.0185	0.0009	0.0067	0.0148	0.0350	0.0379
Deutsche Bank A.Ş.	0.0309	0.0355	0.0215	0.0244	0.0000	0.0511	0.0030	0.0600	0.0416	0.0350	0.0247
HSBC Bank A.Ş.	0.0190	0.0154	0.0402	0.0455	0.0145	0.0331	0.0013	0.0159	0.0220	0.0297	0.0266
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0.0220	0.0101	-0.0182	0.0309	0.0028	0.0279	0.0018	0.0048	0.0104	0.0268	0.0216
ING Bank A.Ş.	0.0283	0.0280	0.0394	0.0419	0.0348	0.0348	0.0014	0.0283	0.0330	0.0302	0.0381
MUFG Bank Turkey A.Ş.	0.0204	0.0161	0.0145	0.0233	0.0000	0.0481	0.0025	0.0157	0.0182	0.0486	0.0114
Odea Bank A.Ş.	0.0223	0.0165	0.0326	0.0409	0.0655	0.0220	0.0010	0.0054	0.0091	0.0276	0.0313
QNB Finansbank A.Ş.	0.0185	0.0162	0.1178	0.0367	0.0373	0.0177	0.0008	0.0035	0.0395	0.0303	0.0354
Rabobank A.Ş.	0.1027	0.1140	-0.0005	0.0000	0.0000	0.0715	0.0249	0.1273	0.0957	0.0665	0.0382
Turkland Bank A.Ş.	0.0196	0.0300	0.0000	0.0475	0.2365	0.0402	0.0020	0.0246	0.0777	0.0191	0.0415
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0209	0.0241	0.0326	0.0417	0.0279	0.0218	0.0009	0.0090	0.0165	0.0409	0.0360

Çizelge 9. Normalize Karar Matrisi (2021)

Bankalar	**SYO**	**ÖK/TA**	**NBP/TA**	**TM/TV**	**DA/TK**	**LA/TA**	**LA/KVY**	**LA (TP)/TA**	**ÖKS NF Gelir/TV**	**TGelirler/ TGiderler**	**Fgelirleri /TV**
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	0.0200	0.0160	0.0354	0.0435	0.0156	0.0192	0.0015	0.0074	0.0202	0.0231	0.0340
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0.0175	0.0109	0.0705	0.0436	0.0242	0.0167	0.0012	0.0091	0.0166	0.0206	0.0450
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	0.0179	0.0116	0.0483	0.0369	0.0248	0.0203	0.0018	0.0125	0.0078	0.0226	0.0327
Akbank T.A.Ş.	0.0268	0.0242	0.0427	0.0366	0.0404	0.0240	0.0023	0.0087	0.0158	0.0321	0.0314
Anadolubank A.Ş.	0.0213	0.0287	0.0318	0.0490	0.0512	0.0300	0.0024	0.0140	0.0149	0.0234	0.0405
Fibabanka A.Ş.	0.0284	0.0117	-0.0106	0.0431	0.0311	0.0383	0.0033	0.0122	0.0086	0.0256	0.0345
Şekerbank T.A.Ş.	0.0201	0.0133	0.0504	0.0477	0.0553	0.0266	0.0022	0.0114	0.0343	0.0230	0.0438
Turkish Bank A.Ş.	0.0203	0.0221	0.0008	0.0489	0.0830	0.0456	0.0034	0.0253	0.0214	0.0239	0.0274
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0.0218	0.0158	0.0955	0.0427	0.0248	0.0290	0.0021	0.0157	0.0401	0.0228	0.0369
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0.0246	0.0212	0.0578	0.0404	0.0325	0.0264	0.0021	0.0078	0.0201	0.0281	0.0300
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0.0226	0.0194	0.0510	0.0342	0.0373	0.0232	0.0020	0.0169	0.0198	0.0288	0.0320
Adabank A.Ş.	0.2144	0.2115	0.0000	0.0003	0.0000	0.1133	0.8686	0.3932	0.1896	0.0336	0.0765
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	0.0516	0.0266	0.0147	0.0072	0.0162	0.0226	0.0165	0.0693	0.0246	0.0234	0.0395
Alternatifbank A.Ş.	0.0264	0.0118	0.0752	0.0357	0.0189	0.0266	0.0029	0.0079	0.0085	0.0197	0.0297
Arap Türk Bankası A.Ş.	0.0310	0.0310	0.0009	0.0255	0.0010	0.0394	0.0042	0.0132	0.0350	0.0672	0.0183

Bank of China Turkey A.Ş.	0.0433	0.1502	-0.0119	0.0087	0.0000	0.0391	0.0125	0.0523	0.0965	0.0914	0.0465
Burgan Bank A.Ş.	0.0280	0.0147	0.1314	0.0407	0.0593	0.0217	0.0021	0.0074	0.0091	0.0221	0.0295
Citibank A.Ş.	0.0336	0.0359	-0.0120	0.0498	0.0098	0.0539	0.0035	0.0597	0.0602	0.0514	0.0361
Denizbank A.Ş.	0.0216	0.0211	0.0592	0.0380	0.0645	0.0221	0.0021	0.0063	0.0153	0.0310	0.0330
Deutsche Bank A.Ş.	0.0299	0.0377	0.0318	0.0158	0.0000	0.0401	0.0065	0.0281	0.0612	0.0340	0.0386
HSBC Bank A.Ş.	0.0226	0.0129	-0.0301	0.0481	0.0094	0.0601	0.0043	0.0200	0.0154	0.0300	0.0215
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0.0325	0.0084	0.0198	0.0271	0.0019	0.0243	0.0030	0.0033	0.0089	0.0305	0.0184
ING Bank A.Ş.	0.0244	0.0295	0.0251	0.0404	0.0292	0.0322	0.0025	0.0231	0.0277	0.0259	0.0353
MUFG Bank Turkey A.Ş.	0.0261	0.0141	0.0119	0.0288	0.0000	0.0395	0.0052	0.0088	0.0174	0.0751	0.0092
Odea Bank A.Ş.	0.0310	0.0145	0.0449	0.0435	0.0579	0.0285	0.0025	0.0052	0.0010	0.0253	0.0327
QNB Finansbank A.Ş.	0.0192	0.0135	0.1242	0.0384	0.0338	0.0274	0.0023	0.0083	0.0278	0.0264	0.0314
Rabobank A.Ş.	0.0802	0.1242	-0.0011	0.0000	0.0000	0.0426	0.0318	0.1163	0.1132	0.0791	0.0467
Turkland Bank A.Ş.	0.0208	0.0239	-0.0079	0.0427	0.2474	0.0359	0.0026	0.0119	0.0590	0.0184	0.0344
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0.0221	0.0235	0.0504	0.0426	0.0304	0.0315	0.0025	0.0244	0.0099	0.0414	0.0344

COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER

Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER [1]

[1] Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, cande_yasar@hotmail.com - https://orcid.org/0000-0002-5199-5023

ÖZET

2019 yılının sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılı Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi ilan edilen Covid-19, yaşamın her alanında etkisini derinden hissettirmiştir. Pandemi, 1929 yılında ABD'de patlak veren ve kısa sürede küresel ölçekte yayılan, etkileri uzun yıllar süren Büyük Buhran'dan günümüze değin gerçekleşen en büyük küresel durgunluğa yol açmıştır. Uluslararası sivil havacılık ise pandemi nedeniyle ortaya çıkan karantina önlemleri ve sınır kapanmalarının yarattığı operasyonel ve finansal olumsuzluklardan en çok etkilenen sektörlerden birisi olmuştur. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), Covid-19 pandemisinin sivil hava ulaştırma endüstrisinin yolcu trafiğinde gerçekleştirdiği 20 yıllık kazanımını ani bir şekilde ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin uluslararası sivil havacılık sektöründe meydana getirdiği değişim ve dönüşümlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma deseni ve literatür taraması yöntemleri ile kurgulanmıştır. Konu kapsamında yayımlanmış olan akademik çalışmalardan ve uluslararası güvenilir kurum ve kuruluşların yayımladığı raporlardan elde edilen veriler derlenerek değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma sonuçlarına göre Covid-19 pandemisi uluslararası sivil havacılık sektörünün finansal ve operasyonel faaliyetlerinde beklenmedik değişimler yaratmıştır. 2020 yılında pandemi önlemleri kapsamında özellikle sınırların kapanması, karantina önlemleri ve seyahatlerin yasaklanması uygulamaları nedeniyle operasyonel faaliyetler durma noktasına gelmiş, işletmeler yükselen maliyetlerle karşı karşıya kalmışlardır. Diğer taraftan pandemi sürecinde iflasların önlenmesi ve sektördeki kaybın hafifletilmesinde kamu desteklerinin, hava kargoculuğuna olan ihtiyacın olağandışı biçimde artmasının ve havayollarının çevikliğinin büyük payı olmuştur. 2021 yılında karantina önlemlerinin ve seyahat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması ile birlikte toplam yolcu trafiğinde 2020 yılına kıyasla iyileşmeler meydana gelmiştir. 2022 yılında da toplam yolcu trafiğindeki iyileşmeler devam etmektedir. Genel olarak bakıldığında ise pandeminin uluslararası sivil havacılık sektöründe yarattığı olumsuz etkilerin uzun yıllar süreceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Uluslararası Sivil Havacılık

1. GİRİŞ

2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentine ortaya çıkan ve Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi ilan edilen Covid-19 salgını uluslararası sivil havacılık da dâhil olmak üzere birçok sektörde faaliyetlerin durmasına neden olmuştur. Dünya Bankası, Covid-19 salgınını küresel ölçekte yaşanan en büyük ekonomik şoklardan birisi olarak tanımlamıştır (The World Bank, 2020; The World Bank, 2022). 1979 Petrol Krizi, Körfez Savaşı, 11 Eylül ve 2008 Küresel Mali Krizi gibi önceki şoklarla kıyaslandığında, Covid-19 salgınının 1929 yılında ABD'de ortaya çıkan ve etkisi uzun yıllar devam eden Büyük Buhran'dan bu yana yaşanan en keskin küresel durgunluğa yol açtığı ileri sürülmektedir (IATA, 2022).

Bu çalışmada Covid-19'un uluslararası sivil havacılık sektöründe meydana getirdiği değişim ve dönüşümlerin nitel araştırma deseni ve literatür taraması ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak Covid-19'un uluslararası sivil havacılık sektörünün operasyonel faaliyet ve maliyetlerine olan etkisi incelenmiştir. İkinci olarak pandemi nedeniyle operasyonel ve mali problemler yaşayan sektörde bu problemlerin nispeten de olsa aşılmasında fayda sağlayan kamu desteği ve salgının etkilerini minimize etme konusunda işletmelerin operasyonel faaliyetlerinde yaptığı çeşitlendirmeler ele alınmıştır.

2. COVİD-19 VE ULUSLARARASI SİVİL HAVACILIK: OPERASYONEL FAALİYET VE MALİYETLERE ETKİ

Covid-19 pandemisi uluslararası sivil havacılık sektörünün finansal ve operasyonel faaliyetlerinde ani değişikliklere yol açmıştır. 2020 yılında Covid-19 önlemleri kapsamında sınırların kapanması, seyahat kısıtlamaları, karantina önlemleri, yolcuların ve çalışanların sağlığı ve güvenliği gibi uygulamalar ve insanların havaalanlarında veya uçakta hastalanacağına yönelik endişeleri gibi sebepler nedeniyle hava yolculuğuna olan talep azalmış, operasyonel faaliyetler durma noktasına gelmiştir.

Pandeminin patlak vermesi nedeniyle ortaya çıkan seyahat kısıtlamaları sivil havacılık faaliyetlerini doğrudan ve derinden etkilemiş, özellikle salgının ilk aylarında havayolu işletmeleri bünyesinde bulunan pek çok uçağın atıl durumda kalması işletmelerin yüksek maliyetlerle karşılaşmasına neden olmuştur (Şenvar & Çağın, 2021; Hopancı vd., 2021; Kurt & Kablan, 2021; Öçal, 2022). Dube vd.,'ye (2021) göre, küresel havacılık endüstrisi Covid-19'dan ciddi bir darbe almıştır. Aşağıdaki Görsel 1.'de 2019 yılı ve 2020 yılı aylara göre yurt içi ve yurt dışı yolcu ve kargo taşımacılığı sayıları detaylı olarak görülmektedir. Soldaki veriler 2019, sağdaki veriler ise 2020 yılı toplam uçuş rakamlarını ifade etmektedir.

Görsel 1. 2019-2020 yılı aylara göre yurt içi ve yurt dışı yolcu & kargo taşımacılığı sayıları. Kaynak: ICAO, 2022a.

ICAO (2022a) verilerine göre, 2020 yılı Mart ayında Covid-19 salgınının küresel pandemi ilan edilmesi ile birlikte yurt içi ve dış hatlar yolcu ve kargo uçuşları bir önceki aya kıyasla yaklaşık %17 oranında azalmıştır. Mart ayından sonraki aylarda da uçuş sayılarında dramatik düşüşler meydana gelmiş, özellikle Nisan ve Mayıs aylarında 2020 Ocak ayına kıyasla toplam uçuş sayısı üçte birden bile aza düşmüştür. 2019 yılında toplam uçuş sayısı yaklaşık 49 milyon ilken 2020 yılında bu sayı 30 milyon civarında gerçekleşmiştir.

2021 yılına gelindiğinde ise toplam yolcu trafiğinde iyileşmeler meydana gelmiştir. ICAO'ya (2022b) göre, yolcu trafiğindeki iyileşmelerin 2022 yılı ve ilerleyen dönemlerde de süreceği tahmin edilmesine karşın 2019 yılı oranlarının oldukça altında seyredeceği öngörülmektedir. Bu durum aşağıdaki Görsel 2.'de detaylı olarak sunulmuştur.

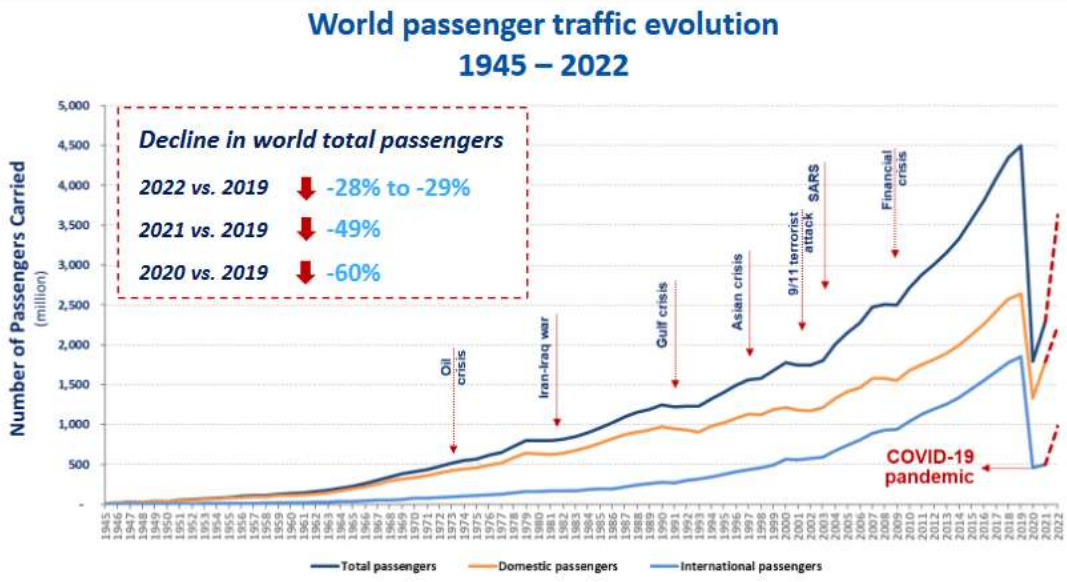

Görsel 2. World passenger traffic evolution. Kaynak: ICAO, 2022b.

Görsel 2.'ye göre, dünya yolcu trafiği 2020 yılında 2019 yılına kıyasla %60 oranında düşüş kaydetmiştir. 2021 yılında ise bu oran 2019'a kıyasla %49 daha az olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı verileri 2019 yılı verileri ile kıyaslandığında ise toplam gerçekleşen yolcu trafiğinin %28-%29 oranlarında daha az olduğu görülmektedir. Buradan hareketle 2020 yılında toplam yolcu trafiğindeki dramatik düşüşün 2021 ve 2022 yıllarında az da olsa yükselişe geçtiği sonucuna varılabilir. Öte yandan bu oranlar hala 2019 seviyelerinin çok altındadır. Genel olarak bakıldığında ise Covid-19 salgınının Görsel 2.'de görülen Petrol Krizi, İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı, Asya Krizi, 9/11 Terör Saldırısı, SARS ve 2008 Finansal Krizlerine kıyasla uluslararası yolcu trafiği gelişimine derin darbe vurduğu yorumunda bulunulabilir.

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA, 2022), sivil hava ulaştırma endüstrisi özelinde bakıldığında, Covid-19 pandemisinin yolcu trafiğinde gerçekleşen 20 yıllık kazanımı ani bir hareketle sildiğini öne sürmektedir. Birliğe göre, 2019 yılı ücretli yolcu-kilometre verileri 2020-2022 verileri ile kıyaslandığında yaklaşık iki kat kayıp gerçekleşmiştir. Diğer taraftan ücretli yolcu-kilometre bakımından 2022 yılı verilerinin ise 2021 yılına kıyasla iki kat artacağı ve pandemi öncesi seviyenin %82'sine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bunun nedeni, pandemi dolayısıyla uygulamaya konan seyahat kısıtlamalarının ve karantinanın kademeli olarak kaldırılması, yükselen yakıt fiyatları nedeniyle bilet fiyatlarının artsa bile, yeni rezervasyon taleplerinde artış gerçekleşmesidir. Öte yandan tüketicilerin seyahat ihtiyaçları karşılandıktan sonra talebin göreli fiyat duyarsızlığı 2023 yılında ortadan kalkabilir ve 2023 yılında işletmelerin talebe göre yakıt fiyat artışlarını yönetmeleri daha zor olabilir. Dahası 2040 yılı projeksüyonuna göre havayolu trafiğinin pandemi önceki tahminlerden %6 daha az öngörülmesi IATA'ya göre bu tarihi krizin uzun süreli etkisini vurgulamaktadır.

Covid-19 nedeniyle yolcu trafiğinde gerçekleşen azalmalar doğal olarak sivil hava ulaştırma işletmelerinin gelirlerinde kayda değer azalmalar gerçekleşmesine neden olmuştur. Özdemir ve arkadaşları (2021), 2020 yılı ilk üç çeyreği 2018 ve 2019 yılları verilerini karşılaştırıldıkları çalışmalarında turizm ve havayolu işletmelerinin gelirlerinde dramatik azalışlar gerçekleştiği sonucuna erişmişlerdir. 2020 yılında havayollarının brüt yolcu işletme gelirlerinde 2019 yılına kıyasla yaklaşık 372 milyar, 2021-2019 yılları kıyaslandığında 324 milyar ise ABD doları zarar gerçekleşmiştir (ICAO, 2022b). Diğer taraftan IATA'ya (2022) göre, havayollarına yapılan yeni uçak teslimatları 2020 yılında sert düşüş kaydetmiş, 2021 yılında ise bir miktar toparlanmıştır. Yeni uçak teslimatlarının 2022 yılında daha da artması beklenmektedir. Dahası 2019 yılı ile kıyaslandığında 2021 yılında yeni havayolları kurulmuş, daha az havayolu kapanmıştır.

3. COVID 19 VE SİVİL HAVACILIK: KAMU DESTEĞİ VE OPERASYONEL FAALİYETLERDE ÇEŞİTLENDİRME

Covid-19 önlemleri nedeniyle çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler ya iflasın eşiğine gelmiş ya da kapanmıştır (Yaşar Dinçer & Yirmibeşoğlu, 2020). Salgın sürecinde sivil hava ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden bazıları iflas başvurusunda bulunurken bir kısmı da çalışanlarını işten çıkarma ya da ücretsiz izne ayırma yoluna gitmek durumunda

kalmışlardır (Şen ve Bütün, 2021). Bu dönemde tıpkı diğer işletmeler gibi sivil hava ulaştırma işletmeleri de yoğunluklu olarak uzaktan çalışma prensibiyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 2020 yılında sivil hava ulaştırma endüstrisinde yaşanan ani işgücü düşüşünün pandemi önlemlerinin kaldırılması ve artan tüketici talebine bağlı olarak azalması ve sektörde istihdam artışının gerçekleşmesi beklenmesine karşın toplam istihdamın bir süre daha pandemi önceki seviyenin altında kalması öngörülmektedir (IATA, 2022).

Seyahat kısıtlamaları nedeniyle sivil hava ulaştırma sektöründe işgücü ve yüksek gelir kayıpları yaşanmasına karşın, pandemi sürecinde iflasların önlenmesinde kamu desteğinin, hava kargoculuğuna olan ilginin ve havayollarının çevikliğinin önemli bir payı olmuştur (Dube et al., 2021; Şen & Bütün, 2021; IATA, 2022; Öçal, 2022). Ayrıca salgın nedeniyle acil tıbbi ekipmanlara ve özellikle aşıya olan ihtiyaçlar nedeniyle bu dönemde havayolu kargo taşımacılığına atfedilen önem daha da artmıştır. IATA (2022) verilerine göre, küresel kargo-ton bakımından değerler 2019 yılı seviyelerine göre Nisan 2020'de %25,8 düşüş kaydetmesine rağmen daha sonraki aylardan istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. 2016-2021 yılları arasında kargo taşımacılığının havayolu gelirindeki payı üç kattan fazla artmış, toplam gelirin %11,4'ünden %40,3'üne yükselmiş, bu artışa deniz kargo taşımacılığı ücretlerindeki keskin artış da katkı sağlamıştır.

Pandemi dönemde krizin olumsuz etkileri ile başa çıkmak amacıyla bazı havayolları sivil havacılık yetkilileri tarafından sağlanan özel durum muafiyetleri kapsamında ya yolcu uçaklarından bir kısmını modifiye ederek kargo uçaklarına dönüştürmüşler, ya da yolcu uçakları ile kargo taşımacılığı faaliyetleri yapmışlardır. Örneğin ABD Federal Havacılık dairesi havayollarının yolcu uçaklarında kargo taşımacılığı için kabin alanlarını kullanmalarına izin veren muafiyetler yayınlamış, bu uygulama 31 Aralık 2021 tarihinde son bulmuştur (IATA, 2022).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Covid-19'un uluslararası sivil havacılık sektörüne etkileri dramatik seyretmiştir. Uluslararası hava yolculuğu, pandemi sürecinde alınan karantina önlemleri ve seyahat yasaklamaları nedeniyle tamamen durma noktasına gelmiştir. Bu durumlar nedeniyle uluslararası sivil havacılık sektöründeki finansal ve operasyonel faaliyetler olumsuz yönde etkilenmiş ve maliyetler artırmıştır. Diğer taraftan Covid-19 pandemisinin en çok etkilediği alanlardan birisi olan sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, salgının etkilerinden minimum zararla çıkabilmek ve daha az mağduriyet oluşturmak adına kamu tarafından desteklenmişlerdir. Şirketler, bu süreçte çevik davranarak özel durum muafiyetleri kapsamında taşımacılık türlerini yolcudan kargo taşımacılığına hızla değiştirmiş ve operasyonel faaliyetlerini çeşitlendirmişlerdir.

Sonuç olarak salgın kapsamında uluslararası sivil havacılık alanında alınan önlemlerin kademeli olarak kaldırılması ile birlikte sektörde iyileşmeler sağlamasına rağmen Covid-19 pandemisinin yarattığı hasarın uzun yıllar etkisini sürdürmesi beklenmektedir. Bu nedenle uluslararası sivil havacılık sektörünün Covid-19 sürecinde deneyimlenen değişim ve

dönüşümlerden ders çıkararak acil durum eylem planlamaları oluşturmaları ve gelecekte meydana gelebilecek ve Covid-19 pandemisi gibi dramatik etkiler doğurabilecek krizlere karşı hazırlıklı olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Dube, K., Nhamo, G., & Chikodzi, D. (2021). Covid-19 pandemic and prospects for recovery of the global aviation indusrty. *Journal of Air Transport Management, 92,* 1-12. https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2021.102022

Hopancı, B., Akdeniz, H., & Şahin, Ö. (2021). Covid-19 pandemisinin havacılık sektörü üzerine etkileri. *Mühendis ve Makina, (62)*704, 446-467.

IATA. (2022). *Global outlook for air transport: Times of turbulence.* https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/airline-industry-economic-performance---june-2022---report/

ICAO. (2022a). *Operational impact on air transport: Flight among months including passenger & cago - domestic & international.* https://data.icao.int/coVID-19/operational.htm

ICAO. (2022b). *Effects of novel coronavirus (COVID-19) on civil aviation: Economic impact analysis.* Ecoonmic Development – Air Transport Bureu. https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID-19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf

Kurt, G., & Kablan, A. (2022). Covid-19'un BIST ulaştırma endeksinde faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin finansal performansları üzerindeki etkilerinin çok kriterli karar verme yöntemleri ile analizi. *İşletme Akademisi Dergisi, 2*(1), 16-33. https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.961

Öçal, B. (2022). Covid-19 sürecinde ihracat ve hava kargo taşımacılığı: Antalya havalimanı üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi, 29*(2), 259-280. https://doi.org/10.18657/yonveek.1004790

Özdemir, O., & Akçakanat, Ö. (2021). Covid-19 pandemisinin turizm ve havayolu sektörlerine mali etkileri üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm, 31*(165), 89-120.

Şen, G., & Bütün, E. (2021). Covid-19 salgınının havacılık sektörüne etkisi: Gig ekonomisi alternatifi. *Journal of Aviation Research, 3*(1), 106-127. https://doi.org/10.51785/jar.857243

Şenvar, Ö., & Güneş Çağın, N. (2022). Examination of airlines and airports in Covid-19 pandemic: A comparative study of Turkey with European and global aviation. *Turizm Akademik Dergisi, 9*(1), 323-340.

The World Bank. (2020). *The global economic outlook during the Covid-19 pandemic: a changed world.* https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world

The World Bank. (2022). *Chapter 1. The economic impacts of the Covid-19 crisis.* World Development Report 2022. https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022/brief/chapter-1-introduction-the-economic-impacts-of-the-covid-19-crisis

Yaşar Dinçer, F. C., & Yirmibeşoğlu, G. (2020). Covid-19'un ekonomik etkilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2020 Special Issue,* 780-792. 10.21547/jss.787218

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN YARATTIĞI KRİZİN SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER [1]
[1] Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
cande_yasar@hotmail.com - https://orcid.org/0000-0002-5199-5023

ÖZET

Bu çalışmada Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı krizin sivil hava ulaştırma endüstrisi üzerindeki etkilerinin sistematik literatür taraması aracılığıyla tüm boyutlarıyla incelenmesi ve bu hususta değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır. Literatür taramasından elde edilen bulgulara göre Covid-19 pandemisi nedeniyle uygulamaya konulan önlemler sonucunda operasyonel faaliyetleri paralize olan ve finansal olarak ağır darbe alan sivil hava ulaştırma endüstrisi 2022 yılı Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. İşgalin gerçekleşmesinin ardından 40'a yakın ülke hava sahalarını Rus havayollarına kapatmıştır. Rusya ise bu yaptırımlara söz konusu ülkelerin çoğunun havayollarının ülke sınırlarına ve hava sahasına girmesini yasaklayarak yanıt vermiştir. Karşılıklı yaptırımlar, uçuşa yasak bölgelerin ortaya çıkmasına ve seyahat kalıplarının bozulmasına neden olmuştur. Rusya üzerinden yapılacak uçuşların operasyonel planlamaları yeniden yapılmış veya uçuşlar iptal edilmiştir. Değişen rota planlamaları nedeniyle uçuş saatleri ve maliyetler de artmıştır. Uçuşların iptal edilmesi veya uçuş rotalarının değişmesi nedeniyle havayolu şirketleri ve uçak yolculuğu yapacak olan kişiler mağduriyet yaşamışlardır. Dahası, savaş ile birlikte jet yakıt fiyatında gerçekleşen hızlı yükselme sivil hava ulaştırma endüstrisinin toplam maliyetinin ve maliyet kalemlerinde yakıta ayrılan payın artmasına neden olmuştur. 2022 Şubat ayı hava kargo taşımacılığı ücretleri bir ay önceki seviyesinden iki kat daha fazla gerçekleşmiştir. Tüm bunların yanı sıra yaptırımlar kapsamında Rusya'ya uçak kiralayan şirketlerin sözleşmelerinin feshedilmesi, uçak bakım ve sigorta hizmetlerinin ve uçak yedek parça tedarikinin yasaklanması nedeniyle bu alanda hizmet veren şirketler kayda değer finansal kayıplar yaşamışlardır. Sonuç olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı kriz başta yaptırım uygulanan ülkeler olmak üzere tüm dünyada sivil hava ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin operasyonel ve finansal durumlarını etkilemektedir. Savaşın devam ediyor olması ise sektörün hali hazırdaki operasyonel ve finansal problemlerinin derinleşmesine ve yeni krizlerin ortaya çıkması riskine neden olmaktadır yorumunda bulunulabilir. Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ele aldığı konu bağlamında güncel olan ve ilklerden biri olma hedefi taşıyan çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya-Ukrayna Savaşı, Kriz, Sivil Hava Ulaştırma

1. GİRİŞ

Kriz, "bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Krizlerin

ekonomik, doğal, siyasi ve askeri sebepleri olabilir. Söz konusu sebepler ise ulusal ve küresel ölçekte dramatik etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Özellikle günümüz küresel konjonktüründe ise krizlerin yayılma hızı daha kısa ve etkileri daha uzun süreli görülmektedir. Bu durumun en yakın örneği ise 2019 yılı sonlarında Çin'in Wuhan bölgesinde ortaya çıkan ve kısa sürede küresel pandemi ilan edilen Covid-19 krizinde görülmektedir. Kısa sürede tüm dünyayı etkisine alan salgın yaşamı adeta durma noktasına getirmiş ve başta hizmet olmak üzere tüm sektörlerde dramatik sonuçlar meydana getirmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen endüstrilerden birisi ise sivil hava ulaştırma olmuştur. Sivil hava ulaştırma endüstrisinin operasyonel ve finansal görünümü, pandeminin yarattığı krizin etkilerinden salgının kontrol edilmesi, karantina önlemleri ve seyahat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması nedenleriyle toparlanma kaydetmektedir. Diğer taraftan 2022 yılı başında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı sivil hava ulaştırma endüstrisinde yeni bir kriz doğurmuştur.

Bu çalışmada sivil hava ulaştırma endüstrisinin Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı kriz nedeniyle karşılaştığı zorlukların ele alınması hedeflenmektedir. Literatür taraması yapılarak kurgulanan çalışmada ilk olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı kriz nedeniyle ortaya çıkan karşılıklı yaptırımların sivil hava ulaştırma endüstrisi üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Daha sonra ise krizin yakıt fiyatlarına etkisi sivil hava ulaştırma endüstrisi özelinde ele incelenmiştir. Yapılan literatür taraması neticesinde konu ile ilgili sınırlı sayıda kaynak yayımlandığı çıkarımından yola çıkılarak çalışmanın sivil hava ulaştırma literatürüne katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2. RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN YARATTIĞI KRİZ: KARŞILIKLI YAPTIRIMLAR VE SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ

Akbarlı vd,'ye göre "Havacılık; eğitim, ticaret, turizm gibi birçok alanı etkileyen ve salgın hastalıklar, ekonomik dalgalanmalar, siyasi anlaşmazlıklar ve askeri müdahale gibi birçok durumdan da etkilenen küresel bir sektördür". Covid-19 pandemisinin etkileri devam ederken Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile sivil ulaştırma endüstrisi yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. İşgalle birlikte Ukrayna hava sahası kapanmak durumunda kalmıştır. 2021 yılıyla kıyaslandığında Ukrayna hava sahasının kapanması Avrupa'daki toplam hava yolcu trafiğinin %3,3 ve küresel havacılık trafiğinin %0,8 azalmasına neden olmuştur (IATA, 2022b). Diğer taraftan savaşın Rusya'ya giden ve Rusya'dan gelen hava trafiği üzerindeki etkileri bilet satışlarında da görülmüştür. 22 Şubat 2022 tarihinden itibaren uluslararası rezervasyonlar keskin bir şekilde düşüş göstermiş, askeri çatışmaların başlaması ile birlikte ise iç hat bilet satışları 2019 seviyelerinin %40 altına düşmüştür (IATA, 2022a).

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden kısa bir süre sonra aralarında Avrupa Birliği ülkeleri, Kanada, İngiltere ve ABD'nin de bulunduğu 40'a yakın ülke hava sahalarını Rus havayollarına kapatmıştır. Rusya bu duruma söz konusu ülkelerin çoğunun havayollarının ülke sınırları ve hava sahası içerisine girmesini yasaklayarak yanıt vermiştir. Dahası yaptırımlardan doğrudan etkilenmeyen Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerle de karşılıklı uçuşlar geçici olarak

azaltılmıştır (IATA, 2022a). Bu durum Rusya'da dış hat bilet satışlarında %25'lik ani bir düşüşe neden olmuştur (IATA, 2022a). Rus havayollarının Mart 2022'de uluslararası yolcu trafiği, Mart 2021'e göre en az dört kat, Mart 2019'a göre ise en az on altı kat azalmıştır (Akbarlı vd, 2022). Ayrıca enflasyon oranlarının hızla artması ve Rus Rublesinde yaşanan değer kaybı nedeniyle Rus tüketicilerin yurt içi ve uluslararası satın alma gücü azalmıştır. Tüm bunlar hava yolculuğu harcamalarını olumsuz etkilemiştir.

Rusya ile diğer ülkeler arasındaki uluslararası hava trafiği 2021 yılında Avrupa trafiğinin %5,7'sini, uluslararası ise trafiğin %5,2'sini oluşturmaktaydı (IATA, 2022a). Rus hava sahasının kapatılması nedeniyle uçuşların operasyonel çizelgelemeleri yeniden yapılmış veya bazı uçuşlar iptal edilmiştir (Sopamena, 2022). Örneğin, Finlandiya şirketi olan Finnair Şanghay, Tokyo ve Seul'a giden uzun mesafeli uçuş rotaları büyük ölçüde Rus hava sahasına erişime bağlı olduğundan uçuşları iptal etmek zorunda kalmıştır (Kammel & Wilkes, 2022; Pohjanpalo, 2022). Karşılıklı yaptırımlar ABD-Kuzeydoğu Asya ve Kuzey Avrupa-Asya ülkeleri arasındaki çoğu uçuşları içerdiğinden, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika pazarları havayollarının kapatılmasından en derin şekilde etkilenmişlerdir (IATA, 2022a; IATA, 2022b).

Tüm bunların yanı sıra Rusya'ya sivil uçak yedek parça tedarikinin yasaklanması, ülkeye uçak kiralayan şirketlerin sözleşmelerinin feshedilmesi, uçak bakım-sigorta hizmetlerinin yasaklanması gibi yaptırımlar uygulanmıştır (Akbarlı vd., 2022). Yaptırımlar nedeniyle uçak parçası üretici, tedarikçi, taşıyıcı, perakendeci ve müşterileri, Rusya'ya uçak kiralama ve uçak bakım-sigorta konusunda hizmet veren sektörler finansal kayıplar yaşamaktadır. Dahası bu dönemde yakıt fiyatlarının artış göstermesi hâlihazırdaki kayıpları ve krizi daha da derinleştirici etki yaratmaktadır.

3. YAKIT FİYATLARININ ARTMASI VE SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ

Ukrayna ve Rusya, enerji kaynakları, değerli metaller, buğday, ayçiçeği ve diğer emtia ürünlerinin ihracatı bakımından dünya ekonomisinde önemli paya sahiptir. Savaşın başlaması ile birlikte söz konusu ürünler küresel kriz meselesi haline gelmiştir. Sivil hava ulaştırma endüstrisi açısından ele alındığında ise jet yakıt fiyatları savaşın başlaması ile birlikte keskin bir şekilde artmış, 21 Mart'ta varil başına %39, aylık %121 artışla 150 ABD Doları seviyesine çıkmıştır (IATA, 2022a). Bu durum sivil hava ulaştırma endüstrisinin toplam maliyetinin ve maliyet kalemlerinde yakıtın oranının kayda değer ölçüde artmasına yol açmıştır.

2021 yılında seyahat kısıtlamalarının hafifletilmesi ve küresel yolcu talebindeki toparlanmaya rağmen havayolu yakıt faturası yaklaşık %30 artış kaydetmiştir (IATA, 2022b). Havayolu maliyet kalemlerinden birisi olan yakıt genel toplamın yaklaşık %20-%25'ine karşılık gelmektedir (IATA, 2022b). Bu oranın yakıt fiyatlarındaki artışa paralel yükseleceği öngörülmektedir. Hava kargo ücretleri ise 2022 Şubat ayında önceki seviyesinin %116 üzerine çıkmıştır (IATA, 2022a; Sopamena, 2022). Dahası Rus hava sahasının kapanması doğu-batı istikametindeki uçuş sürelerinin artmasına neden olmuştur. Aşağıdaki Görsel 1.'de bazı

rotalardaki uçuşlarda Rus hava sahası kapatılmadan önceki ve kapatıldıktan sonraki süre değişimleri detaylı olarak sunulmuştur.

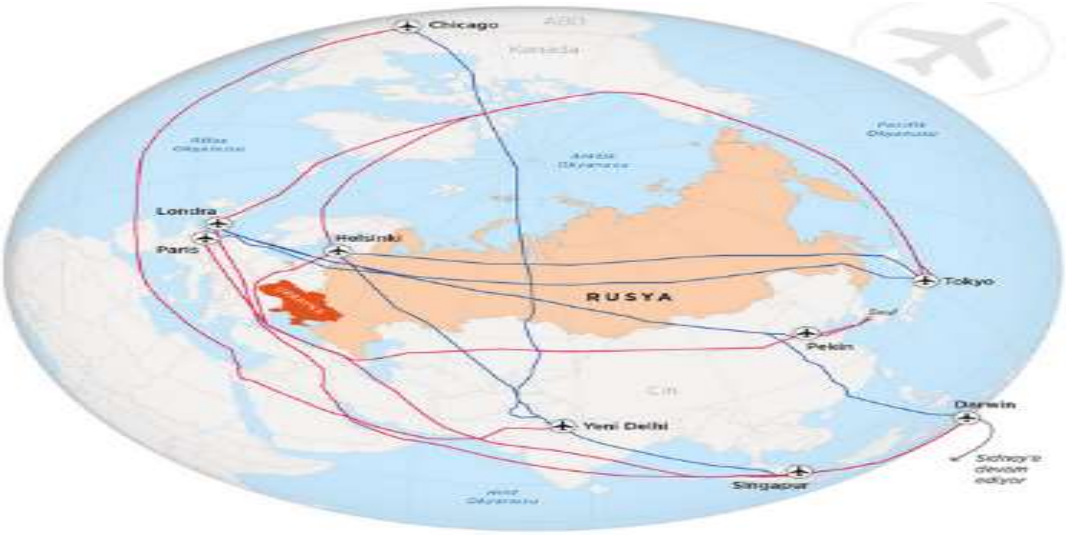

	Rusya hava sahası üzerinden	Rusya hava sahası kullanılmadan
Paris-Pekin	9 saat 21 dakika	10 saat 34 dakika
Londra- Tokyo	11 saat 30 dakika	14 saat 16 dakika
Helsinki-Tokyo	9 saat 10 dakika	14 saat 50 dakika
Chicago-Yeni Delhi	13 saat 28 dakika	14 saat 56 dakika
Londra-Sidney*	15 saat 35 dakika	17 saat 13 dakika
Helsinki-Singapur	10 saat 36 dakika	12 saat 51 dakika

Görsel 1. Bazı Rotalardaki Uçuşların Rusya Hava Sahası Kapatılmadan Önceki ve Kapatıldıktan Sonraki Süre Değişimleri. Kaynak: Anadolu Ajansı, 2022; Petchenik, 2022.

Görsel 1.'de görüldüğü üzere Rusya hava sahası kapatıldıktan sonra uçuş sürelerinde kayda değer artışlar meydana gelmiştir. Buna göre Paris-Pekin arası yolculuk 9 saat 21 dakikadan 10 saat 34 dakikaya, Londra-Tokyo 11 saat 30 dakikadan 14 saat 16 dakikaya, Helsinki-Tokyo 9 saat 10 dakikadan 14 saat 50 dakikaya, Chicago-Yeni Delhi 13 saat 28 dakikadan 14 saat 56 dakikaya uzamıştır. Londra-Sidney arası Darwin aktarmalı uçuş 15 saat 35 dakikadan 17 saat 13 dakikaya, Helsinki-Singapur arası uçuş süresi ise 10 saat 36 dakikadan 12 saat 51 dakikaya çıkmıştır. Bu durumlar ise sivil hava ulaştırma şirketlerinin ve yolcuların zaman ve maliyetlerinde kayıplar yaşamasına neden olmaktadır.

Pandemi nedeniyle uygulamaya konan karantina önlemleri ve sayahat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması ile birlikte sivil hava ulaştırma endüstrisinde tüketici talebinde artış gerçekleşmiştir. Bu artış pandemi döneminde yaşanan mali ve operasyonel krizlerin dengelenmesine olanak tanımıştır. Öte yandan savaş nedeniyle uzayan güzergâhlar yüksek yakıt fiyatları ile birleşince sivil hava ulaştırma endüstrisi baş etmesi gereken yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca yakıt fiyatlarında uzun süreli artış yaşanacağı beklentisi sivil hava ulaştırma endüstrisinin operasyonel ve finansal konularda yaşayacağı olumsuzlukların yeni bir krize dönüşme riskini daha da artırmaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sivil hava ulaştırma endüstrisi Covid-19 krizinin yıkıcı sonuçlarıyla başa çıkmaya ve faaliyetlerini toparlamaya başlarken Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı ile yeni bir krizle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Savaşın başlamasını takiben Ukrayna hava sahalarının kapanması Avrupa ve küresel hava trafiğinde azalmalar meydana gelmesine neden olmuştur. Rusya'ya gelen ve giden yolcu sayılarında ve rezervasyonlar da dramatik azalışlar gerçekleşmiştir.

İşgalden kısa süre sonra gerçekleşen hava sahalarının kapanması karşılıklı yaptırımlar nedeniyle bazı rotalardaki uçuşlarda rota değişikliğine gidilirken bazı uçuşlar ise iptal edilmiştir. Dahası yaptırımdan doğrudan etkilenmeyen Güney Kore ve Japonya gibi bazı ülkelerle de karşılıklı uçuşlar azaltılmıştır. Ayrıca sivil uçak yedek parça tedarikinin yasaklanması, uçak kiralama sözleşmelerinin feshedilmesi, uçak bakım-sigorta hizmetlerinin yasaklanması da başta bu alanda çalışan sektörler olmak üzere sivil hava ulaştırma endüstrisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Savaşın başlaması ile birlikte yakıt fiyatlarında dramatik artışların gerçekleşmesi nedeniyle sivil hava ulaştırma endüstrisinin toplam maliyeti artmaktadır. Bu durum maliyet kalemlerinde yakıta ayrılan oranın da artmasını beraberinde getirmektedir. Rus hava sahasının kapatılması ise doğu-batı istikametindeki uçuş sürelerinin artmasına neden olmuştur. Artan uçuş süreleri yükselen akaryakıt maliyetleriyle birleşince savaş öncesi Rus hava sahası üzerinden uçan havayolları ve bu istikamette yolculuk yapan insanlar mağduriyet yaşamaktadır.

Sonuç olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı krizin sivil hava ulaştırma endüstrisi üzerindeki etkileri savaşın devam ediyor olması sebebiyle halen sürmektedir. Devam eden savaş sektördeki mevcut operasyonel ve mali problemleri derinleştirme ve yeni krizler yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle sivil hava ulaştırma endüstrisinde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların kısa, orta veya uzun vadeli planlamalarını yaparken savaşın endüstri üzerinde etkili olan veya potansiyel tehdit oluşturacak unsurlarını da tüm detaylarıyla inceleyerek hesaba katmaları savaş nedeniyle meydana gelen veya gelecek olan zararlarını minimize etmelerinde fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akbarlı, A., Öndeş, E. B., Gezer, D., & Açıkel, B. (2022). The impact of Ukraine-Russia conflict in the aviation sector. *Journal of Aviation, 6*(3), 346-354. https://doi.org/10.30518/jav.1125560

Anadolu Ajansı. (2022). *Rus hava sahasının kullanılmaması uçuş sürelerinin uzamasına yol açtı.* https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rus-hava-sahasinin-kullanilmamasi-ucus-surelerinin-uzamasina-yol-acti/2537243#

IATA. (2022a). *The impact of the war in Ukraine on the aviation industry*. IATA Factsheet. https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/the-impact-of-the-conflict-between-russia-and-ukraine-on-aviation/

IATA. (2022b). *Global outlook for air transport: Times of turbulence.* https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/airline-industry-economic-performance---june-2022---report/

Kammel, B., & Wilkes, W. (2022). *Flight routes are being thrown into chaos with closure of Russian airspace.* https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-04/global-flight-routes-get-thrown-into-chaos-with-russian-airspace-closed?leadSource=uverify%20wall

Petchenik, I. (2022). *Russian roundabout: how flights are avoiding Russian airspace.* https://www.flightradar24.com/blog/russian-roundabout-how-flights-are-avoiding-russian-airspace/

Pohjanpalo, K. (2022). *Finnair cancels chairman switch after plans upended by russia flight ban.* https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-04/finnair-upended-by-russia-flight-ban-cancels-chairman-switch?leadSource=uverify%20wall

Sopamena, C. A. (2022). The global impact of Russian aerospace closure. *Jurnal Dinamika Global*, *7*(1), 161-177. https://doi.org/10.36859/jdg.v7i01.984

Türk Dil Kurumu, *"Kriz"*. https://sozluk.gov.tr/

YEŞİL YÖNETİM KAVRAMLARININ İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Nil Konyalılar* *Asst.Prof., İstanbul Topkapi University, Istanbul, nilkonyalilar@topkapi.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7310-7779

*Corresponding Author: Nil Konyalılar

ÖZET

Hızla artan dünya nüfusu ve insanların en temel ihtiyaçlarını karşılamak için bile doğal kaynaklardan fazlaca faydalanıyor olması, kaynakların bilinçli kullanılması ve korunmasının zaruri olduğunu göstermektedir. Ekosistemin tekrar kullanılır olabilmesini sağlamak ancak doğru tüketim ve bilinçli büyüme ile olabilecektir. Yeşil yönetim, çevresel kalitenin sağlanmasıyla işletmelerin ekonomik risklerden etkilenmeden, olası çevresel risklerden uzak bir başarı yakalamasını amaçlamaktadır. İşletmelerin yönetimsel olarak başarı göstermeleri, performansları süreklilikleri açısından önemlidir. Bu durumu hem rasyonel hem de ekonomik olarak sağlayabilmeleri rekabetin yoğun olduğu havacılık sektöründe de dikkat dikkati çekmektedir. Birçok sektörü de etkisi altına alan havacılık sektörü incelenmesi gereken alanlardandır. Havacılıkta yönetimin başarısı ve geleceğe yönelik alınacak stratejik kararlarda performans değerlendirmesi gerekliliğini arttırmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı yeşil yönetim sürecinin işletme performansı konusunda etkisinin belirlenmesidir.

Araştırmanın kapsamı doğrultusunda Türkiye'de İstanbul ilindeki faaliyet gösteren bir havacılık sektöründe 10.09.2022-15.09.2022 tarihleri aralığında olasılığa dayalı olmayarak (Yönetim kadrosu, orta kadro ve alt kadro) basit örneklem metodu ile 543 anket toplanmıştır. Araştırmanın verileri kolayda örneklem yöntemi ile belirlenen evrenden alınan veriler nicel olarak SPSS 24 üzerinde analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre yeşil yönetim ile sektördeki performansın önemli ve olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (r = 756; F = 346,024; T = 18.602; p =.000). Sonuçtan, yeşil yönetim ile sektördeki performansın üzerindeki etkisi oldukça olumlu olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimler: Yeşil Yönetim, İşletme Performansı, Havacılık Sektörü, İşletme

THE EFFECT OF GREEN MANAGEMENT CONCEPTS ON BUSİNESS PERFORMANCE A RESEARCH İN THE AVİATİON SECTOR

ABSTRACT

The rapidly increasing world population and the fact that people are making too much use of natural resources even to meet their most basic needs show that conscious use and conservation of resources is essential. Ensuring that the ecosystem can be used again will only be possible with the right consumption and conscious growth. Green management aims to ensure that enterprises achieve success without being affected by economic risks and away from possible environmental risks by ensuring environmental quality. It is important for businesses to show managerial success and their performance in terms of their continuity. The fact that they can provide this situation both rationally and economically also attracts attention in the aviation sector, where competition is intense. The aviation sector, which affects many sectors, is one of the areas that should be examined. It increases the necessity of performance evaluation in the success of management in aviation and in the strategic decisions to be taken for the future. In this direction, the aim of the study is to determine the impact of the green management process on business performance.

In line with the scope of the research, 543 questionnaires were collected with the simple sampling method in an aviation sector operating in Istanbul province in Turkey between the dates of 10.09.2022-15.09.2022 and not based on probability (management staff, middle staff and sub-staff) December. The data of the research were analyzed on SPSS 24, the data taken from the universe determined by easy sampling method. According to the results of the research, it shows that green management and performance in the sector have a significant and positive impact (r = 756; F = 346,024; T = 18,602; p =.000). As a result, it has been observed that the effect of green management on the performance in the sector is quite positive.

Keywords: Green Management, Business Performance, Aviation Sector, Business

1. GİRİŞ

Dünyada küresel bir tehdit olarak varlığını sürdüren çevre sorunları, son zamanlarda hem medyada hem de akademik alanda sıkça tartışılmaktadır. İş dünyasında farklı sektörlerde yer alan işletmelerin çevre sorunlarını görmezden gelemeyeceği aşikardır. Bu sektörlerin en önemlilerinden biri de havacılık sektörüdür. Sektörde başta gürültü kirliliği olmak üzere hava, su, toprak kirliliği, doğal yaşam ve yaban hayatı üzerinde zararlı etkiler bulunmaktadır. Havalimanlarının kurulması ve sektörde havacılık faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte inşaat işleri, atıkların artması, havalimanı çevresinde sanayileşmenin gelişmesi, enerji kaynaklarının hızlı tüketimi, yerleşim alanlarının büyümesi, nüfus artışının gündeme gelmesi önerilmektedir. 'Çevre Yönetim Sistemi' uygulamaları ile kontrol altındadır. Dünyanın dört bir yanındaki havalimanlarında uygulanan çevre yönetimi uygulamalarını başarılı bir şekilde yönetmek ve çevre bilincini işletme genelinde yaymak için yeşil bir iş stratejisi araştırılmaktadır.

Yeşil yönetim kavramları, tüm iş birimlerinin çevre sorunlarını iş stratejisine entegre etme eğilimini ifade etmektedir. Bu faktörlerin bir sonucu olarak çevre kirliliği de artmaktadır. Günümüzde yeşil yönetim, havalimanlarındaki faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliği etkisinin kontrol altına alınması amacıyla çevre yönetim sistemlerinin başarılı bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilecek bir olgu olarak araştırılmaktadır.

Havacılık faaliyetlerinin çevre üzerinde olumsuz etkileri vardır. Çevresel etkiyi azaltmak için teknolojik ve sistemik gelişmeler olmakla birlikte, çevre sorunları hava trafiğindeki artışın olumlu etkilerinden daha fazladır. Hava trafiği geçmişten günümüze hızla artmakta, sektördeki uçak sayısı ve bölgelerdeki havalimanı sayısı arttıkça çevre sorunları da artmaktadır.

İşletmeler uzun yıllardır çevresel zararlara aldırış etmeden genel yönetim sistemlerini benimseyerek işlevlerini yerine getirmektedirler. Yayılan gazlar, kimyasal maddelerin neden olduğu doğal zararlar, katı atıkların neden olduğu çevresel zararlar ve çevre kirliliğine dikkat edilmemektedir. Küresel ısınma ile birlikte işletmeler, çevresel zararları fark ederek işletmelerini çevre odaklı yeşil yönetime yönlendirmektedir. 21. yüzyılda işletmeler çevre ile etkileşim içinde oldukları için varlıklarını sürdürebilmek, karlılıklarını ve verimliliklerini artırabilmek için çevre dostu üretimler üretmektedir. İşletmeler, çevreye verilen zararları azaltmak için yeşil yönetim uygulamalarını benimsemektedir. Çevre dostu üretimler, çevre dostu teknolojiler, çevre bilincine sahip işletmeler ile birlikte rakiplerine karşı üstünlük sağlamaktadır.

İşletmeleri yeşil yönetime teşvik eden faktörler ve güçler vardır. Hükümet, kuralları ve uygulamaları aracılığıyla işletmeleri yeşil yönetime teşvik etmektedir. Hükümet, yeşil yönetimi benimseyen işletmeler için bazı ayrıcalıklar ve hibeler sağlamaktadır. İşletmeler, amaçlarında, vizyonlarında, hedeflerinde, taktiklerinde, stratejilerinde ve politikalarında yeşil yönetimi benimseyen mirasçı konulara öncelik vermektedirler. Uygulanan stratejilerin yanı sıra, çevre odaklı yeşil yönetimi benimseyen işletmeler, çevre dostu üretimleri ve benimsedikleri yönetim biçimleri ile iş arkadaşlarına karşı rekabet avantajı sağlamaktadır. İşletmeler çevre dostu üretimler üreterek müşterileri ve çalışanları için çevre bilinci oluşturur ve çevre konusunda bilgi vermektedirler.

Araştırmanın genel amacı olarak yeşil yönetim kavramlarının işletme performansı üzerindeki etkisinin havacılık sektörü alanında oluşturduğu sorunları ele almaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yeşil Yönetim

Yeşil yönetim, işletmelerin üretim faaliyetlerinden başlayarak ambalajlamaya ve tüketicilere ulaştırmaya kadar çevre bilincinin geliştirilmesi, enerji kaynaklarının ve çevre dostu teknolojilerin kullanılması, atıkların yeniden kullanılması, geri dönüşüm faaliyetlerinin geliştirilmesini içeren bir paradigmadır (Wang vd., 2020: 205). İşletmeler artık tahrip edilen ve yıkılan çevrenin ve gelişmiş toplumlara rağmen açlığın, kıtlığın, küresel sorunların etkisinin bir sonucu olarak çevrenin korunması ve yeşil yönetime yönelmesi gerektiğinin farkına varmışlardır. Yeşil yönetim işletmelerde, yeşil teriminin sürdürülebilirlik ile hemen hemen aynı anlamı taşımaktadır. Genel olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu terim aynı zamanda enerji kaynaklarının da kıtlığını, çevre dostluğunu, kirlilikten arındırılmış, sosyal ya da politik istikrar gibi alanları da kapsamaktadır (Barua ve Nath, 2021: 2).

21. yüzyılda işletmeler, ulusal ve uluslararası pazarda başarı elde edebilmek için endüstriyel sistemin çevre kalitesini ve çevre dostu düzenlemeleri sağlayarak daha yeşil bir çevre için çaba göstermekte ve işletmeler çevreyi koruyan teknolojik gelişmelere önem vermektedir. İşletmeler, varlıklarını sürdürmek, üretkenliklerini artırmak ve kar marjlarını kirletmek için yaptıkları faaliyetlerle çevrelerini etkilemekte ve aynı zamanda çevreden etkilenmektedirler. İşletmelere göre etkileşim farklılık gösterebilse de çevre ile etkileşim aynı düzeyde olabilmektedir (Gürçam, 2022: 178). İşletmeler çevresel sorumluluk duygusu ile birlikte faaliyetlerini sürdürmektedir. İşletmeler yeşil yönetime yönelmekte ve ekonomik ve

teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan çevresel yıkım, yıkıcı çevre, açlık, toplulukların gelişmişlik düzeyine rağmen kıtlık, küresel sorunların çözümsüzlüğü sonucunda insanlar çevrenin korunması gerektiği bilincini kazanmaktadır (Olson, 2008: 22).

Çevre koruma anlayışı ile birlikte ekonomik kalkınma kavramlarını birlikte düşünmek ve tarihlendirmek işletmeleri yeşile çevirir. İşletmelerde, geleneksel yönetim anlayışından çevre odaklı yeşil yönetime geçmiştir. Yeşil yönetimin amacı, işletme faaliyetlerinin çevreye uygun olarak yürütülmesini sağlamak, iş amaçları, vizyon ve hedefleri ile işletme fonksiyonlarında çevreyi korumak, sürekli gelişmeyi sağlamak ve sürdürülebilirlik ilkesine uygun teknolojileri seçmektir. Çevresel sürdürülebilirliğin çerçevesinde benimsenmekte olan yeşil yönetim anlayışı, işletmelerin faaliyetlerinin doğal dengesinin korunmasında, çevreye verilen zararın en aza indirmesini hedeflemektedir. İşletmelerdeki üretimin, insan kaynaklarını, pazarlamayı, finansman ile Ar-Ge faaliyetlerinin çevreci şekilde yürütülmesi çağdaş bir anlayışı ifade etmektedir (ICAO, 2021: 5).

Yeşil yönetim, doğal çevreyi ve kaynakları korumak için çevre biliminin yalın ve yeşil teknoloji uygulama geliştirme sürdürülebilirliğinin kaynağını oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ödün vermeden kendi gereksinimlerini karşılayabilecek gelecek nesillerin mevcut yeteneklerini geliştirmek anlamına gelmektedir (Asinjo, 2011: 2). Yeşil yönetim, işletmelerin çevresel sorumluluk anlayışı ile birlikte aktif olmalıdır (ICAO, 2022: 5). Yeşil yönetim anlayışı, doğal kaynaklara ve çevresel değerlere odaklanarak ekolojik ithalatı olan bir yönetimdir. Dünyada insan gücünün mahvolmasının ve doğal kaynakların sömürülmesinin azaltılmasına odaklanan anlayış ile sürdürülebilir kalkınma idealleri, yeşil yönetim anlayışı ile birlikte daha uygulanabilir olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınmanın yeşil yönetimin başlangıç noktası olduğu söylenebilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, çevre koruma ve ekonomik kalkınma kavramlarını birlikte ve uzun vadeli düşünmeye dayanmaktadır (Olson, 2008: 22).

Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması, insan yaşam kalitesinin artması, biyolojik çeşitliliğin korunması, karbon ve diğer kimyasallara karşı duyarlılığın artırılması ve üretimden paketlemeye kadar geri dönüştürülebilir atık yönetiminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda işletmeler, ekonomik, sosyal ve ekolojik faydaları belirleyerek her iki ortağı için de sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkesi, kullanım ve tüketimi kontrol ederek doğal kaynakları korumaktır. Kaynaklar sınırsız ve bilinçsizce tüketilmeye devam edilirse, toplum ve işletmeler kaynak

kıtlığı ile karşı karşıya kalmaktadır. Yönetim, atık ve üretimlerin kombinasyonu ile yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaklar arasında denge kurmalıdır (Lozano ve Valles, 2007: 495). İşletmeler dengeyi sağlayabilmek için yeşile yatırım yaparak yeşile uygun faaliyetler üzerinde fikir vermeye başlamalıdır. İşletme yönetimi, işletmeler ve yönetim adına kâr elde etmek için yetenekli ve yardımcı işçilerin kullanımına odaklanmaktadır.

2.2. Yeşil Yönetimin Amacı

Ortakların kârı, ekonomik kalkınma ve gelir, geleneksel yönetim anlayışının amaçları arasında belirginleşirken, ortakların refahı, sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi de çevreye odaklanan yeşil yönetimin amaçları arasında öne çıkmaktadır. İşletmeler tarafından yeşil yönetimin benimsenmesi için dört amaç belirlenmiştir. Amaçları; (Chao, Lirn, & Lin, 2017: 62);

Kuruluşlar, faaliyetlerinin çevreye etkilerini belirlemeli ve kontrol etmelidir.

Örgütler çevre yönetim sistemi kurmalı ve çevre politikalarını, programlarını ve amaçlarını içermelidir.

Üst yönetici, çevre korumasını içermeli ve kuruluşun çevre politikasını tanımlayarak gelişmeye devam etmelidir.

Kuruluşlar, çevre ile ilgili sosyal sorumluluklarının bilincinde olmalı ve personelini çevre bilincine sahip olarak yetiştirmelidir.

Yeşil yönetimin amaçları, işletmelerin amaç, vizyon, hedef, iş fonksiyonları, organizasyon yapısı, işlevleri, üretim süreçleri, organizasyon kültürü ve sürdürülebilirlik ilkesine uygun işletmelerde kullanılan teknolojilere önem vererek ve tercih edilerek faaliyetlerini ön planda tutarak faaliyetlerini düzenlemelerini sağlamak, çevreyi korumak ve çevreyi korumaktır (Graham ve Guyer, 1999: 175).

2.3. Yeşil Yönetim İlkeleri

21. yüzyılda işletmeler, sorun ve zararları fark ederek küreselleşmenin etkisi ile birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarının bir sonucu olarak yeşil yönetime önem vermeye başlamış ve yeşil yönetim ilkelerini benimsemişlerdir. Önem kazandıktan sonra konuyla ilgili ilkelerin benimsenmesi için çalışmalara başlanmıştır (Bulvar, 2022: 12-13).

Yeşil yönetim ilkelerini aşağıda sıralandığı gibi tanımlar (Chao, Lirn, & Lin, 2017: 62);

Rekabet avantajı elde etmek ve çevreye verilen zararları en aza indirgemek için amaç sürekliliğini sağlamak.

Ekositin konunun dışında olduğunu kabul etmek.

Atıkların ortaya çıktıktan sonra temizlenmesi yerine üretim süreçlerine çevre korumasına katkıda bulunmak.

Değerlendirme sürecinde çevre koruma ve kalite kriterlerini kullanarak işletmeleri değerlendirmek.

Çevre sorunları belirlenerek gereken önlem alınmalıdır.

Çevre koruma konusunda personel yetiştirmek.

Üretim departmanında çalışan işçilerin çevre koruma, kalite ve atıkların azaltılması dahil olmak üzere sorumluluklarını artırmak.

İşletme içindeki çalışanların çevre konularında etkili olmalarını sağlamak.

İşletme departmanları arasında yer alabilecek engelleri kaldırmak için çevre ile ilgili sorunların çözümünü sağlayabilecek sistem ve donanımları kurmak (Li ve ark., 2018: 1).

Çevre koruma konusunda gerekli ekipmanları personele sağlamak.

Çalışma standartları belirlenirken çevrenin korunmasına dikkat edilmelidir.

İşçilerin doğaya sağladıkları faydadan gurur duymalarını sağlamak.

Yöneticiler, çalışanları doğanın korunması konusunda motive edebilecekleri bir ortam kanıtlamalıdır.

İşçilere doğanın korunması konusunda detaylı bir eğitim ve gelişim programı uygulamak gereken maddeler arasındadır (Mehta, 2015: 180).

2.4. İşletme Performansı

Bir işletmenin örgütsel alandaki hedeflerine ulaşmak için bir stratejinin uygulama yeteneği şeklinde işletme performansı tanımlanabilmektedir. İşletmeler hedeflerine ulaşabilmesi adına iş performansını ölçmeleri önemli noktalar arasındadır. Özellikle emek verimliliği, net satış büyüme oranlarını, müşteri memnuniyetinin derecelendirmelerini, işletmenin web sitesi üzerinden elde ettikleri aylık trafik oranlarını takip etmeleri gerekmektedir (Sardjono ve ark., 2021: 3).

İşletmeler, yeşil yönetimin tüm fonksiyonlarında faaliyetlerini yerine getirmelidir. İşletmeler performans açısından yeşil yönetim faaliyetlerini işletme fonksiyonlarında başarılı bir şekilde uygularlarsa rakiplerine göre büyük avantaj elde ederler (Doğan, 2018: 147).

2.5. Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Performansı Üzerindeki Etki

Yeşil yönetim faaliyetini benimseyen işletmeler, tüm üretim faaliyetlerinde doğaya zarar vermeyen teknolojiyi kullanmaktadır. İşletmeler, kaynak kontaminasyonunu önlemek amacıyla üretim sürecinde temiz üretim faaliyetlerini ve çevre dostu teknolojileri kullanmakta ve atıklara kapalı devre üretim alanları kurulmaktadır. Yeşil yönetim uygulamalarında çevre bilincinin amacı, üretimin tasarım aşamasından geri dönüşüm, üreme ve yeniden kullanım aşamasına kadar değerlendirilmesidir (Dimitriou, Voskaki ve Sartzetaki, 2014: 2). Üretim faaliyetlerinde atıkların geri dönüşümü ve yeniden değerlemesi ile atıkların kullanımına önem verilmektedir (Cohen ve ark., 2008: 119). İşletmeler tarafından kullanılan kaynaklar, etkin kaynak kullanımı sağlamak için doğayı olumsuz etkilemeyen kaynaklar tarafından seçilmelidir (Comendador, Valdes and Lisker, 2019: 6).

İşletmeler, üretimden paketlemeye kadar çevresel olarak bilinçli teknolojiler kullanmalıdır. Çevreye duyarlı teknolojiler, doğayı daha az kirleten, atıkları büyük ölçüde geri dönüştüren ve yok eden teknolojilerdir (Parameshwar, 2012: 152). Doğayı koruyan teknoloji sayesinde kaynaklar verimli bir şekilde kullanılabilmektedir. İşletmeler de doğru teknolojiyi seçerek maliyete dayanmalıdır (Gasco, Asensio ve Arcas, 2017: 839).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın genel amacı olarak havacılık sektöründe performansın yeşil yönetim uygulamalarındaki faaliyetleri ile yeşil yönetim vizyonlarını analiz etmek hedeflenmiştir. Küreselleşen dünyada, nüfus artışı ile birlikte kaynak kullanımı da artmaktadır. İşletmeler, çevre sürdürülebilirliğini sürdürmek için yeşil yönetim faaliyetlerini uygulayarak çevrenin sürdürülebilirliğini arttırır. İşletmelerin yeşil yönetim faaliyetleri ile işletmelerin işlevlerine nasıl entegre olabileceği, işletme stratejisi ve politikasının yeşil yönetim faaliyetleri ile nasıl entegre edilebileceği, yeşil yönetim faaliyetlerinin işletmelere ve işletme yöneticilerine nasıl katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Pilot testin sonuçlarına dayanarak, üretim ve hizmet programlarının sahip olmaya, uygulamaya veya hedeflemeye odaklandığı kapsamlı bir anket başlatılmıştır. Araştırma doğrultusunda nicel verilerin istatistiksel olarak analiz edilmesinde SPSS 24 kullanılmıştır. Ölçek Sorularında ise Song ve ark.'nin (2020) çalışması, yeşil yönetim için yeşil bilgi paylaşımının önemini vurgulamaktadır. Lee ve Wong (2015) çalışmalarında bu boyutu bilgi aktarımı ve paylaşımı olarak adlandırmıştır. Araştırmada 5'likert (katılıyorum, kesinlikle katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) tekniği kullanılmıştır.

Bu araştırma, aşağıdaki gibi iki ana hipoteze dayanmaktadır:

Hipotezler 1: Yeşil yönetimin havacılık sektöründeki performansın genel boyutları üzerinde önemli bir etkisi yoktur.

Hipotezler 2: Çevre Yönetimi Davranışı yüksek olduğunda, Yeşil Yönetimin havacılık performans üzerindeki etkisi düşüktür.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışma, katılımcılardan özgün verilerin toplanmasına olanak sağlayan, mevcut durumu ve sorunları doğal ortamlarında tanımlayan ve örneklem alınmasına olanak tanıyan betimleyici anket tasarımını benimsemiştir. Bu araştırma tasarımının çalışma için en uygun olduğu düşünülmektedir, çünkü ekoprenöroloji çalışmasının tanımına ve korelasyon doğasına, ankete ve sözlü görüşmeye çok uygundur. Türkiye'de İstanbul ilindeki faaliyet gösteren bir havacılık sektöründe (Yönetim kadrosu, orta kadro ve alt kadro) 543 çalışanının nicel verilerini, rastgele seçilen profilleriyle toplanmıştır. Dağıtılan 543 nüsha anketten 528'i geçerli olarak iade edilmiş, 15 nüshası ise eksik bilgi nedeniyle atılmıştır. Toplanan veriler, ekoprenöroloji değişkenlerinin ölçülmesinde ve çalışmanın belirtilen hipotezinin test edilmesinde yararlı olmuştur, verilerin çoğu anket anketi doğası gereği sıralıydı (yanıtlar esas olarak Likert ölçeğinde ölçülen derecelendirmelerden oluşmuştur.

İstanbul ili faaliyet göstermekte olan bir havacılık sektörüne seçilen yeşil yönetim performansa etkisi profilli toplam beş yüz kırk üç kopya anket dağıtılmıştır. Toplam beş yüz yirmi sekiz kişi tamamlanmış olarak iade edildi. On beş nüsha eksik bilgi nedeniyle geçersiz sayılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Tablo 3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

N = 528		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	207	35
	Erkek	321	65
Yaş	20 - 30	45	13
	31 - 40	245	42
	41 - 50	169	25
	51 - 60	69	20
Eğitim	Lise	41	12
	Ön Lisans	200	58
	Lisans	170	25
	Yüksek Öğretim	117	5
Departman	Alt Kadro	245	45
	Orta Kadro	239	42
	Yönetim Kadrosu	44	13

Araştırmada katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadınların 207, erkek katılımcıların ise 321 olduğu, yaş oranlarına göre katılımcıların 20-30 yaş aralığında 45, 31-40 yaş aralığında 245, 41-50 yaş aralığında 169, 51-60 yaş aralığında ise 69 birey bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına göre 41 birey lise, 200 birey ön lisans, 170 birey lisans, 117 birey ise yüksek öğretim seviyesindedir. Departmanlarına göre bireyler 245 alt kadro, 239 orta kadro, 44 birey ise yönetim kadrosundadır.

Tablo 3.2. Yeşil Yönetim Kavramlarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi

Ölçek	**SA**	**A**	**U**	**D**	**SD**	**Ortalama**	**St.d**
Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim girişim önem taşımaktadır	252(47.7)	210(39.8)	28(5.3)	18(3.4)	20(3.8)	4.2	.24
Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim organizasyon verimliliğin artmasına neden olmuştur.	260(49.2)	180(34.0)	60(11.4)	12(2.3)	16(3.0)	4.2	.24
Bireysel gibi öncül faktörler Yeşil yönetim uygulamalarına yönelik tutum ve davranışlar, sektördeki verimliliğini doğrudan etkilemektedir	235(44.5)	270(51.1)	15(2.8)	5(0.9)	3(0.6)	4.4	.23
Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim iş uygulamalarının çalışan verimliliği üzerinde olumlu bir etkisi vardır.	248(46.97)	190(35.9)	30(5.7)	32(6.1)	28(5.3)	4.1	.24

Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim, üretkenliği ile olumlu ilişkilidir.	198(37.5)	240(45.5)	38(7.2)	42(7.5)	10(1.9)	4.1	.24

Tablo 3.1.'de yeşil yönetim kavramlarını işletme performansının havacılık sektöründeki etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Katılımcıların 252'sinin (%47,7), kuruluşun yeşil iş girişimini bir iş yapma şekli olarak benimsediği konusunda hemfikir olduğunu göstermektedir. 210 (%39,8) aynı fikirde iken, 28 (%5,3) kararsız kalmıştır. Bu arada sırasıyla 18 (%3,4) ve 20 (%3,8) aynı fikirde değildir ve kesinlikle aynı fikirde değildir sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama ve Std 4.2 ±.24 ile, bu nedenle Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim girişim önem taşıdığını ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca çalışmanın sonucu, katılımcıların 260'ının (%49,2) Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim organizasyon verimliliğin artmasını güçlü bir şekilde kabul ettiğini göstermektedir. Katılımcıların 180 (%34,0) hemfikir, 60 (%11,4) ise kararsız kalmıştır. Bu arada, 12'ye kadar (% 2.3) aynı fikirde değildir ve 16 (% 3.0) kesinlikle katılmıyordur. 4.2 +.24'ün ortalaması ve Std'si ile gidersek, Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim organizasyon verimliliğin artmasına yol açtığı anlamına gelmektedir.

Ayrıca elde edilen sonuç, Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim iş uygulamalarının çalışan verimliliği üzerinde öncül faktörlerin, ortalama ve Std ile verimliliği doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır (4.4 ±.24). Bu bulgular, yeşil iş uygulamalarına yönelik bireysel tutum ve davranışlar gibi öncül faktörlerin yeşil yönetim uygulamalarına yönelik verimliliği doğrudan etkilediği görüşüne güçlü bir şekilde katılan 235'ten (%44,5) kaynaklanmaktadır. Katılımcıların 270'i (%51,1) hemfikir, 15'i (%2,8) kararsızdı. Sadece yaklaşık 5 (% 0.9) ve 3 (% 0.6) sırasıyla aynı fikirde değildir ve kesinlikle aynı fikirde değildir.

Daha sonra çalışma, Havacılık sektöründe işletme performansı açısından yeşil yönetim, üretkenliği ile olumlu ilişkiliye sahiptir. Ortalama ve Std (4.1 ±.24) ile çalışan verimliliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, 248 (%46,9) ve kuruluştaki yeşil iş uygulamaları için planlama ve örgütlenmenin çalışan verimliliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ve 190 (%35,9) üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların 30 (%5,7) kararsızdır. Bu arada 32 (%6,1) aynı fikirde değildir ve 28 (%5,3) kesinlikle katılmıyordur.

Benzer şekilde, çalışmanın sonucu, 198 (%37,5) katılımcının, yeşil yönetimin işletmedeki performansına yönelik iş gücü katılımlarının üretkenlikleri arasında olumlu etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. 240'ı (%45,5) hemfikir, 38'i (%7,2) ise kararsızdır. Bununla birlikte, 42 (%7,5) katılımcı aynı fikirde değildir ve 10 (% 1.9) kesinlikle katılmıyordur. Çalışmanın sonucuna göre, yeşil

iş uygulamasına emek veya işgücü katılımı, firmanızın üretkenliği ile pozitif ilişkilidir (4.1 ±.24).

3.5. Hipotez Sonuçları

Tablo 3.3. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

	Ortalama	**Std. Sapma**	**N**
Yeşil Yönetim	3.3779	1.35272	528
İşletme Performansı	1.9122	1.11586	528

3.6. Anova Sonuçları

Tablo 3.4. Ölçeklerin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesi

ÖLÇEK	CİNSİYET	n	Ort.	s.s	t	P
Yeşil Yönetim	Kadın Erkek	207 321	45,69 44,27	6,81 6,57	-0,758	0,773
İşletme Performansı	Kadın Erkek	207 321	43,81 44,78	6,27 5,55	0,037	0,879

Yapılan araştırmadaki bağımsız ölçeklerin t-testi sonuçlarına göre, Yeşil yönetim ölçeği (t=-0,758; P=0,773), İşletme performansında oran (t=0,037; P= 0,879 cinsiyet değişkeni açısından anlam taşımadığı sonucuna ulaşılmıştır (p >0.05).

Tablo 3.5. Ölçeklerin yaş değişkeni açısından incelenmesi

ÖLÇEK	YAŞ	N	Ort.	s.s	F	P
Yeşil Yönetim	20-30 31-40 41-50 51-60	45 245 169 69	46,2 44,5 44,6 43,3	6,57 6,25 6,43 9,66	,615	,679
İşletme Performansı	20-30 31-40 41-50 51-60	45 245 169 69	49,47 48,40 46,63 42,42	5,31 5,45 8,26 4,28	1,352	,238

Tabloda yer alan anova çıktı doğrultusunda göre; yeşil yönetim ölçeğinin (F=0,615; P=0,679), işletme performansı ölçeğindeki oran (F=1,352; P=0,238), farklı yaş oranların arasındaki katılımcıların anlamlı düzeyde farklılıkları bulunmamaktadır.

Tablo 3.6. Ölçeklerin Kadro değişkeni açısından incelenmesi

ÖLÇEK	Kadro	N	Ort.	s.s	F	P
Yeşil Yönetim	Alt Kadro Orta Kadro Üst Kadro	245 239 44	45,45 46,45 33,00	5,02 4,83 7,17	2,467	0,000

İşletme Performansı	Alt Kadro Orta Kadro Üst Kadro.	245 239 44	48,36 42,63 45,71	5,06 7,12 7,24	1,145	0,322

Tablodaki yer alan anova sonuçlar doğrultusunda Yeşil yönetim (F=2,467; P=0,000) farklı kadro düzeylerinin arasında anlamlı bir düzey farklılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İşletme performansı ölçeğindeki oran (F=1,145; P=0,322) farklı kadro düzeylerinin arasında ise anlamlı derecede farklılıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.7. Regrasyon Analizi

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Hata Tahmin Oranı	Durbin-Watson
1	.756[a]	.571	.569	.88774	.232

Tablo 38. Katsayıları

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standart Katsayılar	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
	(Constant)	1.626	.109		14.923	.000
1	Yeşil Yönetim	.916	.049	.756	18.602	.000

Tanımlayıcı istatistikler, yeşil yönetim uygulamalarının ortalamasının 3,38 + 1,35 olduğunu, sektör üzerindeki performansının ise 1,91 + 1,12 ortalamasına sahip olduğunu göstermektedir. Bu, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında veri noktalarının yaklaşık olarak aynı değişkenliğinin olduğu anlamına gelir, çünkü standart sapma değerlerinde çok fazla fark yoktur.

R,.756 değeri ile korelasyon katsayısı, yeşil yönetim ile sektördeki performansın arasında güçlü pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Belirleme katsayısı olan R karesi, sektördeki performansın varyasyonun %57,1'inin yeşil yönetim açıklanabileceğini göstermektedir. Kalan % 42.9 diğer faktörlere atfedilir. Doğrusal regresyon modelinde, tahmin hatası yaklaşık.88774 değeriyle düşüktür. 2'den fazla olmayan.232'lik Durbin Watson istatistikleri, otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Karelerin regresyon toplamı (272.692), karelerin artık toplamından (204.899) daha büyüktür, bu da bağımlı değişkendeki varyasyonun daha fazlasının model; bu nedenle varyasyon, modelin şansa bağlı olmadığını açıklamaktadır.

F-istatistiklerinin = 346.024 değeri, MP = 1.626 +.916 (Yeşil yönetim) + e modelinin önemli olduğunu göstermektedir. Yeşil yönetim ile sektördeki performansının .756 değeriyle ne ölçüde etkilediği, yeşil yönetim ile sektördeki performansın arasında olumlu bir önem olduğunu göstermektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olan verimlilik (t = 18.602 ile) ve p =.000 < 0.05. (0,000) anlamlılık değeri 0,05'ten az olduğu gözlemlenmiş, bu da modelin anlamlı

olduğunu göstermektedir. Karar kuralı, (0.000) olasılık değeri seçilen %5 alfa seviyesinden düşükse, aksi takdirde sıfır hipotezini reddetmez. Bu nedenle, sıfır hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez bu nedenle yeşil yönetim ile sektördeki performansın önemli ölçüde etkilediği kabul edilir.

Hipotezler 1: Yeşil yönetimin havacılık sektöründeki performansın genel boyutları üzerinde önemli bir etkisi yoktur.

Hipotezler 2: Çevre Yönetimi Davranışı yüksek olduğunda, Yeşil Yönetimin havacılık performans üzerindeki etkisi düşüktür.

Tablo 3.9. Hipotez Kabul ve Reddi

Hipotezler 1: Yeşil yönetimin havacılık sektöründeki performansın genel boyutları üzerinde önemli bir etkisi yoktur.	Kabul edildi
Hipotezler 2: Çevre Yönetimi Davranışı yüksek olduğunda, Yeşil Yönetimin havacılık performans üzerindeki etkisi düşüktür.	Kabul edildi

**p* , 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ekonominin yeşil yönetim araştırmaları alanında oldukça yetersizidir. İşletmeler üzerindeki üretim maliyetinin düşürülmesi ile çevremizi sürdürmeye yardımcı olacak yeşil yönetim girişimleri motive etmenin yanı sıra teşvik de edecektir. Yapılan araştırma sonucuna göre yeşil yönetimin havacılık sektörü üzerinde performansın etkisi olduğunu, ekonomideki verimliliğinde önemli ölçüde olmasının yanı sıra olumlu yönde etkilemektedir. Havacılık sektöründeki performans etkisi verimliliği sağlamaktadır.

Yeşil yönetim uygulamalarının, ilkelerinin ve süreçlerinin uygulanmasında, işletmelerde gözle görülür şekilde ortaya çıkacak olumlu sonuçlar sağlayacaktır. Chamba-Rueda ve ark., 2021'e göre yeşil yönetimin işletme performansına dayalı olarak endüstriyel dünyada yeşil ya da çevresel yönleri entegre etmeye çalışan yeni bir yöntemdir. Pan ve ark. 2022'ye göre, yeşil yönetim uygulamalarının işletme performansını ne yönde etkilediği ayrıca bu tür uygulamaların doğal olarak çevreye hangi yönde fayda sağlayabileceğidir.

Chousa ve ark., 2020'ye göre yeşil yönetim girişimi işletmelerde ekonomik büyümenin beraberinde rekabetçiliğinde temelleri olarak kabul edilmiştir. Oluşan rekabet ortamında

işletmelerde performans açısından da olumlu etki oluşturduğu gözlemlenmiştir. Chaithanapat ve ark., 2022'ye göre yeşil yönetim alanında gereken bilginin elde edilmesi işletmelerde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin birbirini desteklediği yönündedir. Zbuchea ve ark., 2019'e göre yeşil yönetim uygulaması işletme performansı açısından bilgi teknolojisini, insan kaynakları uygulamalarıyla birlikte kültüründe rol oynadığı düşüncesine sahiptir.

Lehmann ve ark., 2022'ne göre çevre sorunları ön planda olmuş, yeşil yönetim ile dünya çapındaki işletmelerin günümüzde daha ön plana çıktığını savunmuştur. Özellikle işletmelerin kaynakları hızlı tüketim nedeni ile doğal çevreye vermiş olduğu zarar hususunda farkındalık yaratarak çevresel bilgilerin iyileştirilmesinin ön planda olduğunu savunmuştur. Çalışma sonucu, yeşil yönetim ile sektördeki performansın önemli ve olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (r = 756; F = 346,024; T = 18.602; p =.000). Sonuçtan, yeşil yönetim ile sektördeki performansın üzerindeki etkisi oldukça olumludur.

Yapılan araştırmanın sonucuna göre literatür taramasına dayalı olarak ayrıca uygulanması gereken yeşil yönetimin çevresel zorluklarla başa çıkmada en önemli alternatif olduğunu ya da piyasadaki başarısızlıkların yanı sıra sektörlerdeki tüm performans sorunlarıyla da ilgilenmek önemli noktalardan birisidir.

KAYNAKLAR

Asinjo, D.A. (2011). Sürdürülebilir Havaalanı Modellerinde Çevre Yönetimi. Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Gereksinimlerinin Kısmen Yerine Getirilmesinde Sunulan Bir Araştırma Makalesi. Güney Illinois Üniversitesi Carbondale.

Barua, S. ve Nath, S.D. (2021). Covid-19'un hava kirliliği üzerindeki etkisi : Küresel verilerden elde edilen kanıtlar. Temiz Üretim Dergisi 298, 1-10.

Bulvar, R.B. (2022). Havalimanları için bir Çevre Yönetim Sistemi. https://www.icao.int/environmental-koruma/Belgeler/EMS_at_Airbağlantı noktaları.pdf.

Chaithanapat, P., Punnakitikashem, P., Khin Khin Oo, N. C., & Rakthin, S. (2022). Relationships among knowledge-oriented leadership, customer knowledge management, innovation quality and firm performance in SMEs. Journal of Innovation & Knowledge, 7,(1) 100162. doi:10.1016/j.jik.2022.100162

Chamba-Rueda, L. M., D_avila, G. A., & Pardo-Cueva, M. (2021). Quality management, knowledge creation, and innovation performance: Insights from Ecuador. Latin American Business Review, 0(0), 1–28. doi:10.1080/10978526.2021.1997144.

Chao, C.C., Lirn, T.C. ve Lin, H.C. (2017). Çevre analizi için göstergeler ve değerlendirme modeli havalimanlarının koruma performansı. Hava Ulaştırma Yönetimi Dergisi. Cilt 13: 61-70.

Cohen, B.S., Bronzaft, A.L., Heikkinen, M., Goodman, J. & Nádas, A. (2007). Havaalanıyla İlgili Hava Kirliliği ve Noise, Mesleki ve Çevre Hijyeni Dergisi, 5 (2): 119-129.

Comendador, V.F., Valdes, R.M. ve Lisker, B. (2019). Yeşil Havalimanlarının Çevre Sertifikasyonuna Bütüncül Bir Yaklaşım. Sürdürülebilirlik. 11, 4043: 1-38.

Contreras-Barraza, N., Espinosa-Cristia, J. F., Salazar-Sepulveda, G., Vega-Mu~noz, A., & Ariza-Montes, A. (2021). A scientometric systematic review of entrepreneurial wellbeing knowledge production. Frontiers in Psychology, 12, 848

Dimitriou, D., Voskaki, A. ve Sartzetaki, M. (2014). Havalimanları Çevre Yönetimi: Avrupa Havalimanları Çevre Planlarının Değerlendirilmesinden Elde Edilen Sonuçlar.

Uluslararası Bilgi Sistemleri ve Tedarik Zinciri Yönetimi Dergisi, Cilt 7(1), 1-14.

Doğan, M.E. (2018). Küresel Kamusal Mal Kapsamındaki Hava Kirliliğine Neden Olan Etkenlerin Havacılık Sektörü Odaklı İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 5 (13): 142-156.

Graham, B. ve Güyer, C. (1999). Çevresel sürdürülebilirlik, havaalanı kapasitesi ve Avrupa hava taşımacılığının serbestleştirilmesi: uzlaşmaz hedefler? Ulaştırma Coğrafyası Dergisi, Cilt 7(2):, 165-180.

Gürçam, S. (2022). İklim Kriziyle Mücadele için Havacılık Endüstrisinin Neoliberal Girişimi: Yeşil Yıkama. Uluslararası Çevre ve Jeoinformatik Dergisi 9(3):178-186.

ICAO (2022). Havaalanı sahasında yenilenebilir enerji üretimine odaklanmak. ECO Airport Toolkit, https://www.icao.int/environmental- protection/Pages/default.aspx

Lee, C. S., & Wong, K. Y. (2015). Küçük ve orta ölçekli işletmeler için formans ölçüm yapıları başına bilgi yönetiminin geliştirilmesi ve doğrulanması. Bilgi Yönetimi Dergisi, 19(4), 711–734.

Lehmann, C., Delbard, O., & Lange, S. (2022). Green growth, a-growth or degrowth? Investigating the attitudes of environmental protection specialists at the German Environment Agency. Journal of Cleaner Production, 336, 130306. doi:10.1016/j. jclepro.2021.130306.

Li, B., Zhang, W., Wang, J. ve Yi, W. (2018). Sivil Havaalanında Katı Atıkların Geri Dönüşümü ve Kullanımı Üzerine Araştırmalar. GİB Konferans Serisi: Dünya ve Çevre Bilimleri 153: 1-5.

Lozano, M. ve Valles, J. (2007). Yerel bir kamu idaresinde bir çevre yönetim sisteminin uygulanmasına ilişkin bir analiz. Çevre Yönetimi Dergisi Cilt 82, Sayı 4: 495–511.

Mehta, P. (2015). Havacılık Atık Yönetimi: Bir İçgörü. UluslararasıÇevre Bilimleri Dergisi. Cilt.5, Sayı.6, 179-186.

Olson, E. (2008). Cr, kurumsal düzeyde bir "yeşil" strateji yiyor. İşletme Stratejisi Dergisi, Cilt 29 Sayı. 2, s. 22-30.

Pan, C., Abbas, J., _Alvarez-Otero, S., Khan, H., & Cai, C. (2022). Interplay between corporate social responsibility and organizational green culture and their role in employees' responsible behavior towards the environment and society. Journal of Cleaner Production 132878. doi:10.1016/j.jclepro.2022.132878.

Song, M., Yang, M. X., Zeng, K. J., & Feng, W. (2020). Yeşil bilgi paylaşımı, paydaş baskısı, emici kapasite,d yeşil inovasyon: Çin'den kanıtlar üretim firmas. İş Stratejisi ve Çevre, 29(3), 1517–1531. doi:10.1002/bse.2450.

Wang, J., Xue, Y., Sun, X., & Yang, J. (2020). Yeşil öğrenme oryantasyonu, yeşil bilgi birikimi ve çok yönlü yeşil inovasyon. Temiz Üretim Dergisi, 250, 119475. doi:10.1016/j.jclepro.2019.119475.

Zbuchea, A., P^ınzaru, F., Busu, M., Stan, S.-. O., & B^arg_aoanu, A. (2019). Sustainable knowledge management and its impact on the performances of biotechnology organizations. Sustainability, 11(2), 359. doi:10.3390/su11020359

GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ

Prof. Dr. Ferhan ŞENGÜR[1], Arş. Gör. Hilal Tuğçe LAPÇIN[2], Doç. Dr. Nazire Burçin HAMUTOĞLU[3]

[1] ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, fkuyucak@eskisehir.edu.tr- ORCID: 0000-0001-7737-851X

[2] ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, hilaltugcebal@anadolu.edu.tr- ORCID: 0000-0002-4942-6331

[3] ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Öğrenme ve Öğretme Gelişimi Birimi, nbhamutoğlu@eskisehir.edu.tr - ORCID: 0000-0003-0941-9070

ÖZET

Girişimciler, toplumda değişimi ve yeniliği başlatabilen ve ekonomik gelişim için dinamik bir güç oluşturabilen bireylerdir. Literatür çalışmalarında kadın girişimciliğinin istenen düzeyde olmadığı ve özellikle havacılık sektöründe bu oranın düşük olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte kız öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin erkek öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Girişimciliğin gelişimini destekleyebilmek için bu konudaki eğitimlerin yaygınlaştırılması ve bu sayede bireylerin girişimcilik özelliklerinin geliştirilmesi önemlidir. Girişimcilik, genetik bir özellik olmasının yanı sıra öğrenilebilir olduğu bir çok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir. Girişimcilik ve sorgulama becerilerinin, her bireyde farklı düzeyde olmakla birlikte, geliştirilebilir ve öğrenilebilir olduğu da bilindiğinden kız çocuklarının önündeki engelleri erken yaşta ortadan kaldırmak ve sahip oldukları gizil potansiyelleri ortaya çıkarmak amacıyla lise düzeyindeki kız öğrencilere TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okulları Programı tarafından desteklenen "Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor" projesi kapsamında girişimcilik eğitimi düzenlenmiştir. Girişimcilik eğitimiyle kız öğrencilerin girişimcilik potansiyellerine yönelik gizil birtakım özelliklerin ortaya çıkmasını ve farkında olmasını sağlamak amaçlanmıştır. Dört günlük süren eğitimde Eskişehir'de havacılık lisesinde eğitim gören 30 öğrenciye uygulamalı girişimcilik eğitimi verilmiştir. Eğitimler akademisyenlerden ve girişimcilik konusunda yetkin öğretmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesinde ve sonrasında öğrencilerin girişimcilik hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkarılabilmesi için yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesinde ve sonrasında elde edilen veriler MAXQDA programı ile betimsel analize tabi tutulmuştur. Eğitim sonrasında öğrencilerin girişimcilik ekosistemine yönelik farkındalıklarının arttığı ve kendi girişimlerini kurma konusunda motivasyonlarının oluştuğu gözlenmiştir. Eğitimin sadece havacılık alanındaki kız öğrencilere yönelik olması ve 30 kişiyle sınırlı olması proje amacına uygunluk gösterse de araştırmanın kısıtlılığı olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, girişimcilik eğitimi, kadın girişimciliği, havacı kızlar, TÜBİTAK 4004.

OPINIONS OF THE YOUNG AVIATORS ON ENTREPRENEURSHIP: TÜBİTAK 4004 "AVIATOR GIRLS STEP INTO ENTREPRENEURSHIP" PROJECT

Entrepreneurs are individuals who can initiate change and innovation in society for economic development. It has been observed that women's entrepreneurship is not at the desired level, and this rate is low, especially in the aviation sector. In addition, female students had less

entrepreneurial tendencies than men. One of the essential factors in the development of entrepreneurship is the dissemination of training on this subject and the development of entrepreneurial characteristics of individuals. Many researchers state that entrepreneurship is a behavioral change acquired because of education, learning, and genetic features. Since it is known that entrepreneurship and inquiry skills are at different levels in everyone but can be developed and learned to reveal their hidden potential and eliminate the obstacles in front of girls at an early age, entrepreneurship training was given within the scope of the TÜBİTAK 4004 - Education in Nature and Science Camps/Schools Support Programme. During the four-day training, applied entrepreneurship training was given to 30 female students studying at the aviation high school in Eskisehir. The training was carried out by academics and teachers competent in entrepreneurship. Before and after the training, face-to-face interviews were conducted to reveal the students' views on entrepreneurship. After the training, it was observed that the student's awareness of the entrepreneurship ecosystem increased and their motivation to establish their ventures was formed. Although the training is only for female students in the field of aviation and is limited to 30 people, it can be expressed as a limitation of the research. However, it is suitable for the project.

Keywords: Entrepreneurship, entrepreneurship education, women entrepreneurship, aviator girls, TUBITAK 4004.

GİRİŞ

Girişimciler, toplumda değişimi ve yeniliği başlatabilen ve ekonomik gelişim için dinamik bir güç oluşturabilen bireylerdir (Bozkurt & Erdurur, 2014). Toplumda girişimciliğin gelişebilmesi için girişimcilik ekosisteminin içerisine çocukları ve gençleri dahil etmek önemli olmaktadır. Bireylere içinde bulundukları toplumun sorunlarına çözümsel yaklaşabilmeleri, yaratıcı düşünebilmeleri, bir iş fikrine sahip olabilmeleri ve bunu nasıl inovasyona dönüştürebilecekleri konusunda farkındalıklar küçük yaştan itibaren kazandırılabilir. Yurtseven ve Ergün (2018) ilkokul programlarında, "girişimcilik ile ilgili kazanım, konu ve etkinliklere ayrılan sürenin" yeterli olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda "öğrencilerin derslerde isteksiz ve çekingen olabilmesi, okullarda materyal yetersizliği, toplumun ve ailenin girişimciliği desteklememesi" gibi sorunların yaşandığını da ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla bireylerin girişimciliğe yönelik farkındalıklarının erken yaşlarda artırılması, kendi yetkinliklerinin ve girişimcilik ve inovasyon için gerek ulusal gerekse uluslararası olanaklar hakkında bilgi sahibi olarak neler yapabileceklerini örneklerle görmeleri oldukça önemlidir (Şengür, Lapçın, vd., 2022). Bu kapsamda TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okullar kapsamında "Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor" Projesi gerçekleştirilmiştir. Eskişehir'de havacılık alanında eğitim gören meslek lisesi kız öğrencilerine uygulamalı eğitimlerle 21. yy. becerileri kazandırılmasının hedeflendiği projenin çıkış noktasını kız öğrencilerin girişimcilik konusundaki potansiyellerinin ortaya çıkarılması oluşturmuştur. Özellikle küçük yaşlarda bu becerilerin geliştirilmesinin daha etkili sonuçlar verdiği araştırmalarda desteklendiğinden hedef kitle olarak lise düzeyinde öğrenim gören kız öğrenciler tercih edilmiştir. Proje kapsamında girişimcilik özelliklerinin ortaya konulması, girişimcilik eğilimlerinin araştırılması ve girişimciliğe ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması projenin amaçları arasında yer almakta birlikte, bu çalışmada sadece kız öğrencilerin eğitim öncesi ve sonrasında girişimcilik hakkında görüşlerine yer verilmiştir.

Girişimcilik

Girişimcilik bir fikrin ürün ve hizmete dönüştürülerek bir pazara sunulması olarak tanımlanabilir (Küçükaltan, 2009). Girişimcilik tanımlarında "etraftaki fırsatları fark edebilme", "risk alarak bu fırsatlara ilişkin plan ve projeler geliştirme", "bu projeleri günlük

hayata taşıyabilme" (Gömleksiz & Kan, 2009) gibi unsurların bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Başar'ın (2013) "girişimcilik günlük hayatta ve toplum içerisindeki bireylerin sosyal ve ticari faaliyetlerinin geliştirilmesinde ortaya çıkabilecek olanakları daha iyi anlamayı sağlayan şemsiye bir kavramdır" ifadesi kapsayıcılığını ortaya koymaktadır. Anagün ve Atalay (2017) girişimcilik kavramını "dikkat çeken", "kendine güvenen", "donanımlı", "lider", "üretken", "yeniliklere açık", "aktif" ve "risk alan" kişilik özellikleri ile açıklamışlardır. Girişimcilik özellikler erkeklerde daha fazla bulunmaktadır. Bununla birlikte kadının ekonomik anlamda güçlendirilebilmesi için girişimcilik eğitimi önemli bir araç olabilmektedir. Girişimcilik becerisinin bireylere kazandırılmasında eğitimin yanı sıra ailenin de etkisi bulunmaktadır. Aile içinde girişimci birinin olması diğer aile fertlerinin de girişimci olabilmesinde etkili olabilmektedir (Selanik Ay & Acar, 2016). Havacılık sektöründe de kadınların mikro girişimcilik faaliyetlerinde pek imkanlarının olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınların bu anlamda güçlendirilmesi aynı zamanda finansal okuryazarlıklarının arttırılması ve sektöre ilişkin bilgilendirmelerin yapılarak girişimciliğe ilişkin farkındalıklarının artırılması oldukça önemlidir. Girişimciliğe ilişkin görüşlerin ortaya koyulduğu çalışmalarda girişimcilik eğitiminin önemine dikkat çekilmektedir. Özellikle küçük yaşlarda bu eğitimin yeterli düzeyde verilmesi önemli olmaktadır. Hem girişimcilik özelliklerinin erkeklerde daha fazla bulunması hem de kadınların girişimcilik faaliyetlerinde daha az yer alması nedeniyle çalışma kapsamında kız öğrenciler hedef kitle olarak belirlenmiştir. Uygulamalı etkinliklerle kız öğrencilerin bilim ve girişimciliğe heyecan duymaları ve girişimcilik becerilerini geliştirmeleri hedeflenmiştir (Şengür, Hamutoğlu, vd., 2022). Bu çalışmanın kapsamını da lise düzeyinde öğrenim gören kız öğrencilerin girişimcilik eğitimi sonrasında girişimcilik görüşlerindeki değişikliğin nasıl gerçekleştiğinin ortaya çıkarılması oluşturmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma; yorumlayıcı ve anlama odaklanılan bir araştırma yöntemidir (Toker, 2022). Nitel araştırmacılar olayları kendi doğal ortamlarında gözlemleyerek, olguları bireylerin onlara atfettiği anlamlar açısından anlamlandırarak veya yorumlayarak açıklığa kavuşturmaktadırlar. Nitel araştırmalar da, bireyin hayattaki rutin veya rutin olmayan anları ve anlamları anlatan durum çalışmaları, deneyim, görüşme notları, gözlem raporları ve görsel dokumanlar gibi çeşitli ampirik materyallerin kullanımını ve toplanması gerçekleştirilmektedir (Creswell, 2018). Bu materyaller arasında görüşme notları ve dokümanları sosyal bilimlerde en yaygın veri toplama tekniklerinden birisi olarak kullanılmaktadır (Glesne, 2015). Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği ile veri toplanması gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada meslek lisesinde öğrenim gören kız öğrencilerin girişimciliğe ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

A1: Öğrencilerin girişimciliğe bakış açıları nasıldır?

A2: Girişimcilik eğitimi sonrasında öğrencilerin girişimciliğe ilişkin bakış açıları nasıl değişiklik göstermektedir?

Araştırma Süreci

Çalışma TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okulları Programı kapsamında desteklenen "Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor" isimli proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Eskişehir ilinde Sabiha Gökçen Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören toplam 30 kız öğrenciye bu proje kapsamında dört gün süren girişimcilik eğitimi verilmiştir. Projede meslek lisesi kız öğrencilerinin girişimcilik konusundaki beceri ve potansiyellerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Hedef kitle olarak lise düzeyinde öğrenim gören daha önce girişimcilik eğitimi almamış kız öğrenciler tercih edilmiştir. Özellikle meslek lisesi öğrencilerinin tercih edilmesinin bir nedeni bu öğrencilerin sıklıkla toplum tarafından potansiyellerinin altında değerlendirilebilmesi ve kendi benlik algılarının da bu şekilde yerleşebilme ihtimalidir. Bu anlamda havacılık lisesindeki öğrenciler lise giriş sınavlarında yüksek puan alıp okullara yerleşebilmelerine rağmen lise mezunu olarak istihdam edilmeleri öğrencilerin meslek olarak başka bir alternatifleri olmadığını düşündürebilmektedir. Bu nedenle özellikle meslek lisesi öğrencileri tercih edilmiştir. Çalışmada sadece belirli bir cinsiyette katılımcıların olması; proje ürünü olan bu çalışmanın özgün değeri ve amacı ile ilişkilidir. Görüşmeler eğitim öncesi ve sonrasında gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada proje ekibi tarafından görüşme formu oluşturulmuştur. Soru formlarının kapsam geçerliliğini sağlamak için alan uzmanı 2 alan uzmanı kişiden görüş alınmıştır. Bu uzmanlardan birinin Türkçe eğitimi alanında çalışıyor olması soruların açık ve anlaşılırlığının kontrol edilmesini sağlamıştır. Sadece belirli bir cinsiyette ve sayıda katılımcının olması projenin amacı ve özgün değeri ile ilişkili olduğundan katılımcı bilgilerine ilişkin sorulara formda yer verilmemiştir. Eğitim öncesi gerçekleştirilen formda (Görüşme Formu I) daha önce ailesinde girişimcilik yapan olup olmadığı, etrafındaki girişimci kişi sayısı ve yakınlıkları, girişimcilik hakkındaki düşünceleri ve kendi işini kurma ile ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Eğitim sonrası gerçekleştirilen formda ise (Görüşme Formu II), girişimcilik kavramına ilişkin farkındalıkları, kendi işini kurma isteği ve heyecanı, takım çalışması, girişimcilik hakkındaki görüşleri, girişimciliği alternatif olarak değerlendirme potansiyelleri, iş fikirleri ve kendi işini kurma düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Analiz

Çalışmada verilerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenerek, yorumlanmasını içermektedir. Betimsel analizde bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtılabilmesi amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde elde edilmiş olan bulguların özetlenerek ve yorumlanarak sunulması amaçlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Betimsel analiz dört aşamasına göre uygulama süreci gerçekleştirilmiştir.

- İlk olarak "Öğrencilerin girişimciliğe bakış açıları nasıldır?" sorusundan hareketle veri analizi bir çerçeve oluşturulmuştur.
- İkinci aşamada bu çerçeve doğrultusunda verilerin okuması ve düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir.
- Üçüncü aşamada düzenlenen veriler tanımlanarak "katılımcıların ifadeleriyle" alıntılar kullanılarak desteklenmiştir.
- Son aşamada ise bulgular açıklanarak anlamlandırılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Bulgular

Çalışmada eğitim öncesi ve eğitim sonrası görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesi ve sonrası elde edilen verilere ait bulgulara yer verilmiştir. Öğrencilerin girişimcilik kavramına

ilişkin görüşlerinin alındığı çalışmada kavramı "kendi işini kurmak", "fikir üretmek", "harekete geçmek" ile ilişkilendirdikleri görülmüştür.

Tablo 1: Girişimcilik kavramı temaları ve örnekler

Temalar	Metin içerisindeki örnekler
"kendi işini kurmak", "fikir üretmek", "harekete geçmek	*"...kendi işimi kurmak, ama uçuk bir hayal…",* *"... nasıl fikir üreteceğimi bilmiyorum…"* *"… nasıl harekete geçeceğimi bilemedim.."* *"..kendi işinin patronu olmak…"* *"… fikir üretmek, fikrim var ama nasıl gerçekleştireceğimi ve başarılı olup olmayacağımı bilmiyorum.."*

Bununla birlikte öğrencilerin girişimciliği bir hobi alanı olarak gördükleri ve havacılık alanında çalışmak istiyorlarsa girişimci olamayacakları ya da girişimci olurlarsa havacılık alanında meslek sahibi olamayacaklarını düşündükleri görülmüştür. Eğitim sonrasında ise öğrencilerin girişimcilik kavramına ilişkin algılarında değişiklik olduğu gözlenmiştir. Bunlar arasında "takım çalışması", "iş bölümü", "özgüven", "ekip ruhu", "yaratıcılık", "yenilik", "takımla çalışınca ortaya çıkan potansiyel", "iş fikrini sunma", "iletişim", "iş basamakları", "ekip yönetimi", "hatalardan ders alma", "proje, fikir beyan etme", "fikir ayrılıklarında orta yolu bulma", "kendini kolay ifade edebilme", "uyum" bulunmaktadır.

Tablo 2: Eğitim sonrası öğrencilerin girişimcilik görüşlerine yönelik tema ve örnekler

Temalar	Metin içerisindeki örnekler
"Takım çalışması" "Hatalardan ders alma" "İş bölümü" "Fikir beyan etme" "Sinerji" "Kadın girişimciliği"	*"...takım çalışmasının gerekli…",* *"... hatalardan ders alarak fikir geliştirebiliriz…"* *"… iş basamakları oluşturmak ve ekip arkadaşlarımla iş bölümü gerçekleştirmek..."* *"...kolaylıkla fikir beyan etmek... hatta anlaşamadığımızda orta yolu bulmak..."* *"...takımla çalışınca ortaya çıkan potansiyelin farkına vardım…* *".. girişimciliğin kadın veya erkek olmayla alakası yok…"*

Öğrenciler eğitim sonrasında aslında hep "kendi işini kurmak" istedikleri ve içlerinde girişimcilikle ilgili fikirlerin oluştuğunu belirtmişlerdir. Girişimciliğin cinsiyetten bağımsız olduğu, girişimcilik özelliklerine aslında sahip oldukları ve "ben de yapabilirim" fikrinin öğrencilerde oluştuğu gözlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonucunda katılımcıların eğitim öncesindeki yanıtlarında genellikle girişimcilik ile ilgili fikirlerin gerçekleşmesini bir "hayal" olarak gördükleri görülmüştür. Yurtseven ve Ergün (2018) belirttiği üzere "girişimcilik ile ilgili kazanım, konu ve etkinliklere ayrılan sürenin" yeterli olmamaktadır. Öğrencilerin girişimciliğe ilişkin farkındalıkları eğitim öncesinde yeterli bulunmamıştır. Eğitim sonrasında ise yeniliğe daha açık hale geldikleri, kendilerine ilişkin önyargıları yıkabildikleri, girişimcilik için gerekli olan takım çalışması, iletişim gibi konularda beceriler kazandıkları ve girişimciliği alternatif olarak düşünebildikleri

görülmüştür. Özellikle eğitim sonrasında girişimciliğin ne anlama geldiğine ilişkin farkındalıkların yükseldiği görülmüştür. Ailesinde daha önce girişimcilik yapan bireylerin girişimciliğe bakış açılarının daha ılımlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla aile içinde girişimci bir kişinin olması diğer aile fertlerinin de girişimci olabilmesinde etkili olabildiği görüşü (Selanik Ay & Acar, 2016) desteklenmektedir. Gelecek çalışmalarda 21. yüzyıl açısından oldukça önemli olduğu düşünülen girişimcilik kavramına ilişkin becerilerin geliştirileceği programlar okul dışı kişisel ve mesleki gelişimleri destekleyecek şekilde planlanabilir. Benzer şekilde, ilköğretimin farklı kademelerinde seçmeli ders olarak girişimcilik ile ilgili atölye çalışmalarının yapılması söz konusu olabilir. Bu hususta karar alıcı ve uygulayıcılar alanda akademik ve bilimsel çalışmalar yapan kişiler ile istişare ederek güzel bir yol haritası çıkarılabilir. Yapılacak bilimsel çalışmalar ile kavramın küresel ölçekte ilişkili olduğu kavramlar ile ilgili yapılan çalışma sonuçları değerlendirilerek güncel ve özgün uygulamalar ortaya konulabilir.

Kaynakça

Anagün, Ş. S., & Atalay, N. (2017). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Girişimcilik Becerisine İlişkin Yeterlik Algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(41), 298. https://doi.org/10.21764/efd.57979

Başar, M. (2013). Girişimcilik ve Girişimcilik Süreçleri. Içinde M. Başar (Ed.), *Girişimcilik*. Anadolu Üniversitesi AçıkÖğretim Fakültesi Yayınları.

Bozkurt, Ö., & Erdurur, K. (2014). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, *8*(2), 33–56. http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/417/oznur_bozkurt_makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir (ed.); 4.). Siyasal Kitabevi.

Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu (ed.); 5. baskı). Anı Yayıncılık.

Gömleksiz, M. N., & Kan, A. Ü. (2009). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Eleştirel Düşünme, Yaratıcı Düşünme ve Girişimcilik Becerilerini Kazandırmadaki Etkililiğinin Belirlenmesi (Diyarbakır İli Örneği). *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, *8*(1), 39–49.

Küçükaltan, D. (2009). Genel bir yaklaşımla girişimcilik. *Girişimcilik Gündemi*, *4*(1), 21–28.

MEB. (2009). *Ortaöğretim Girişimcilik Dersi Programı*.

Selanik Ay, T., & Acar, Ş. (2016). Sınıf öğretmenlerinin girişimcilik becerisi kazandırmaya yönelik görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(58), 960–976. https://doi.org/10.17755/esosder.03138

Şengür, F., Hamutoğlu, N. B., & Lapçın, H. T. (2022). Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor. *UTED*, 50. www.uteddergi.com

Şengür, F., Lapçın, H. T., & Hamutoğlu, N. B. (2022). TÜBİTAK 4004 Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor Projesi Sonrası Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi. *8th EMI Congress*.

Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51*(1), 319–345.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yurtseven, R., & Ergün, M. (2018). İlkokul öğrencilerinin girişimcilik becerilerinin geliştirilmesine yönelik öğretmen görüşleri. *International Journal of Social Science Research, 7*(1), 118–140.

KARANLIK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE YÖNETİCİYE DUYULAN GÜVEN İLE İLİŞKİSİ[1]

Doç.Dr. Yunus ZENGİN[2], Berna ÇİÇEK[3]

[2] Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yunuszengin@kafkas.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8381-6918

[3]Bilim Uzmanı, bulutberna36@gmail.com- ORCID ID: 0000-0002-9416-6321

ÖZET

Çalışma; karanlık kişilik özelliğine sahip liderlerin, örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticiye duyulan güven ile ilişkisini ortaya koymak, karanlık kişilik özelliklerini gösteren liderlerle çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışını ortaya koyup koyamadıklarını, yöneticilerine güven problemi yaşayıp yaşamadıklarını saptamak ve bu tutumların kurumun işleyişine etkilerinin ne yönde olduğunu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Karanlık liderlik; olumlu vasıflar yüklenilen liderlerin, agresif ve karmaşık tavırlar sergileyerek çalışanları ve çevresindeki diğer bireyleri söz ve eylemleri ile rahatsız etme biçimini ifade etmektedir. Takipçilerine işten soğutucu hareketler uygulamak, çalışanların işlerini baltalamak, onlara mobbing uygulamak, kendilerini herkesten üstün görmek gibi karanlık kişiliğe sahip liderlerin başlıca özellikleridir. Bu tür liderler, etrafındaki kişiler tarafından sevilmeyen, astlarına ve kuruma ciddi zararlar veren, çalışanlarını küçümseyici tavırlar sergileyen kişilerdir. Örgütsel vatandaşlık davranışı; kurum içerisinde aktif bir şekilde yer alan kişilerin zararlı davranışlardan kaçınarak kendileri ve kurum için fikir beyan ederek toplantılara katılmalarını, sorumluluklarında olmayan işler yüklenmelerini ve bu işleri herhangi bir çıkar gözetmeden yapmalarını ifade etmektedir. Yöneticiye duyulan güvende; üstlerin astlarına karşı tutumları, davranış şekilleri güven olgusunun oluşmasında etkili olmaktadır. Çalışanlarına söz hakkı veren, motivasyon yükseltici konuşmalar yapan yöneticiye karşı çalışanlarda güven duygusu oluşmaktadır. Bu durum kurumun, yöneticinin ve çalışanın lehine olmaktadır. Karanlık kişilik özelliğine sahip liderler ile çalışan işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri güçleşmekte ve yöneticilerine duydukları güven azalmaktadır. Çalışanların dürüst, erdemli, yaptıkları işe ve çalışanlarına değer veren yöneticiler ile çalışarak onlara güven duymak istemeleri ve bunun sonucunda özdeşleştikleri kurumda örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Bu çalışmada çağrı merkezi hizmeti sunan özel sektöre ait bir kuruluşta bulunan 277 çalışan üzerinde online anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. Araştırma sonucunda değişkenler arasında negatif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lider, Karanlık Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Yöneticiye Güven.

[1] Bu çalışma Doç.Dr. Yunus ZENGİN danışmanlığında yürütülen "Karanlık Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Yöneticiye Duyulan Güven ile İlişkisi" isimli tezden üretilmiştir.

ABSTRACT

Study; This study aims to reveal the relationship of leaders with dark personality traits with organizational citizenship behavior and trust in managers, to determine whether employees with leaders with dark personality traits can demonstrate organizational citizenship behavior, whether they have a trust problem towards their managers, and to determine the effects of these attitudes on the functioning of the organization.

Dark leadership; It refers to the way leaders with positive qualities disturb the employees and other individuals around them with their words and actions by displaying aggressive and complex attitudes. Applying disheartening actions to their followers, undermining the work of employees, applying mobbing, seeing themselves as superior to everyone, etc. are the main characteristics of leaders with dark personalities. Such leaders are people, who are disliked by those around them, causing serious harm to their subordinates and the organization, and showing contempt for their employees. Organizational citizenship behavior: It means that people who are actively involved in the institution avoiding harmful behaviors, participate in meetings by expressing their opinions for themselves and the institution, undertaking tasks that are not under their responsibility, and doing these works without any interest. Trust in the manager; The attitudes of superiors towards their subordinates, their behavior patterns are effective in the formation of the phenomenon of trust. A sense of trust is formed towards the manager who gives her/his employees the right to speak and motivational speeches. This situation is in favor of the institution, the manager, and the employee. It becomes more difficult for employees to exhibit organizational citizenship behavior who work with leaders with dark personality traits and their trust towards their manager decreases. It is inevitable for employees to desire to work with managers who are virtuous, honest and value their job, and employees and to desire to trust them and hereby exhibit organizational citizenship behavior in the institution they identify with.

In this study, data were obtained by online survey technique on 277 employees in a private sector organization that provides call center services. As a result of the research, it was determined that there was a negative and significant relationship between the variables.

Keywords: Leader, Dark Leadership, Organizational Citizenship Behavior, Trust in Manager.

1. GİRİŞ

Son yıllarda yapılan akademik çalışmalarda liderlik kavramı popüler bir konu haline gelmiş, liderlerin her zaman çalışanlar üzerinde olumlu izlenimler bırakmadığı konusunda da çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Liderin kişilik özelliklerinin çalışanlar üzerinde olumlu etkiler bırakması kadar olumsuz sonuçlar doğurması karanlık liderlik konusunun gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Liderler çalışanları yönlendirerek, katalizörlük görevini üstlenmektedirler fakat karanlık kişilik özelliğine sahip liderlerin çalışanlar üzerinde uygulamış oldukları psikolojik şiddet, mobbing, taciz ve tahrik çalışanların moral ve motivasyonunu düşürmektedir. Bu durumda çalışanlar işe uyum sağlayamamakta, kurumda vakit geçirmek istemediklerinden

dolayı işe devamsızlıklar artmakta ve tükenmişlik yaşadıklarından çalışanlarda verimlilikler düşmektedir. Yaşanan bu süreç rekabet sürecinde örgüte avantaj sağlayacak olan ve örgütün en etkin aracı olan işgücünün örgüt ile olan ilişkisine ve uymaları istenilen prosedürler dışında herhangi bir karşılık beklemeden kendi inisiyatiflerinde insani ve vicdani görevler de üstlenebilme duygularını yitirmelerine neden olmaktadır. Örgütsel vatandaşlık olarak ifade edilen bu durum kurum çalışanlarının kendilerine atfedilen görevler dışında işverenlerine, çalışma arkadaşlarına, müşterilerine, kurum dışı faaliyette bulunan çevrelerindeki diğer bireylere karşı göstermiş oldukları davranışlardır. Örgütsel varlığın sürdürülmesinde etkili bir role sahip olan bu davranışların temel kaynağında birçok etken söz konusu olurken, en önemlilerinden biri çalışanların lider olarak gördükleri kişilerin yaratmış oldukları güvensizlik durumudur. Güven, kurum çalışanlarının ürkmeden herhangi bir konuda kuşkuya düşmeden birbirlerine inanmasını ifade etmektedir. Yöneticilerin varlığı işgörenlerin yaptıkları işlerde fikir alışverişi yapabileceği, bir sorun ile karşılaşıldığında başvurulacak birilerinin olması güvencesini vermektedir. Çalışanların yöneticilerine güven duyması ikili ilişkilerin sağlamlaşmasına ve aynı zamanda örgüte olan güveninde artmasına imkân sağlamaktadır.

2. KARANLIK LİDERLİK

Karanlık liderlik konusu akademik çalışmalara son yıllarda konu olmuştur. Yıllarca liderlerin üstün yeteneklerinden ve meziyetlerinden bahsedilmiş fakat olumsuz özellikleri tolere edilmiştir. Liderler bazen kurumun menfaatlerinden ziyade kendi menfaatlerini daha fazla ön planda tutarak işleri yürütme eğilimi içerisinde de olabilmektedirler.

İlk defa Conger (1990) tarafından liderliğin karanlık yüzüne değinildiği bilinmektedir. Conger'e (1990) göre liderlerin üstün nitelikleri istenmeyen durumları meydana getirme gücüne vakıftır. Liderin davranışlarının mübalağa edilerek gerçeklikten uzaklaştırılması ve liderin bireysel amaçlara yönelmesi lider ve örgütün zararına olabilmektedir (Başar, 2019: 10). Karanlık liderler, gizemli ve şüpheli karakterleri sayesinde takipçilerini örgüt yanlısı fakat ahlaka uygun olmayan hareketlere yönlendirir ve ardından bu davranışların sonucunu kolay bir şekilde manipüle ederler. İzleyenlerini istekleri doğrultusunda manipüle etmek, karanlık liderler için oldukça kolay bir iştir (Kurtulmuş, 2019: 18). Çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyen, çalışanlarına maddi ve manevi baskı uygulayan ve korku ile güdüleyen, başarılı gördüğü astlarını çekemeyerek onları geri planda tutmaya çalışan, çalışanlarına karşı baskıcı tutum sergileyen, güncel olmayı başaramayan, olumsuz sonuçlarda hatayı dışarıda arayan kişiler karanlık liderler olarak tanımlanmaktadır (Uygur ve Gümüştekin, 2019: 2554). Yapılan çalışmalarda karanlık liderliğin dört davranış biçimi sergilediği görülmüştür. Bu davranışlar; bezdirici, samimiyetsiz, narsislik ve zorbaca davranışlar olarak sıralanmaktadır. Karanlık liderler, çalışanları usandırmak, heveslerini kırmak, kendilerine olan güvenlerini zedelemek, onları yaptıkları işten soğutmak ve sindirmek amacıyla bezdirici davranışları kullanırlar (Başar vd., 2016: 73). Yapılan çalışmalarda karanlık liderliğe ait birçok olumsuz davranış şekline rastlanırken, ele alınan bu çalışmada narsist, zorlayıcı, paranoyak, bağımlı ve pasif-agresif liderlik özellikleri ele alınmıştır.

3. ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI

1938'de Barnard tarafından yapılan çalışmalar, örgütsel vatandaşlık davranışının açıklanmasıyla ilgili ilk aşamaları oluşturmaktadır. Barnard, "The Functions of the Executive"

adlı eserinde örgütün tanımını yaparken toplu iş birliği şeklinde ifade etmektedir. Barnard; işgörenlerin bazen iş birliğiyle gönüllü bir şekilde örgütün işleyişine fayda sağlayan eylemlerine ışık tuttuklarını ifade etmektedir (Erok, 2018: 12). Örgütsel vatandaşlık davranışı kurumda çalışan diğer bireylere yardımcı olmayı veya organizasyonu desteklemek için vicdanlı davranmayı hedef edinen ekstra rol isteğine bağlı hareket şeklinde açıklanmaktadır (Borman vd., 1997: 100).

Bir örgütün etkinliğine tesir eden önemli bir etmen olarak kabul edilen örgütsel vatandaşlık davranışı, örgüt için görevleri dışında fazladan gönüllü olarak çalışan bireylerin davranışlarını içermektedir (Jordon vd., 2007: 260). Örgütsel vatandaşlık davranışı, kuruluşa fayda sağlayan fakat çalışanın resmi görevleri arasında gösterilmeyen gönüllü tavırlardan meydana gelmektedir (Fozo, 2016: 35). Örgütsel vatandaşlık davranışı açıklanırken farklı görüşlere bağlı kalınarak boyutların ortaya konulduğu görülmekle birlikte bu çalışmada Organ tarafından ele alınan görüşlere ve buna bağlı olarak ifade edilen boyutlara yer verilmiştir. Bu boyutlar; özgecilik, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olarak gruplandırılabilir.

4. YÖNETİCİYE GÜVEN

Yaygın hale gelen kullanımı ile güven; temelde, insanın diğer insanların sözlerine ve davranışlarına ne kadar iyi niyetler yüklemeye ve karşısındaki bireye güven duymaya istekli olduğunu gösterir. Bu isteklilik, bireyin başkalarına karşı nasıl davranması gerektiğini şekillendirecektir (Cook vd., 1980: 39). Organizasyonlarda güven duyulacak ortamların ve kişilerin varlığının verimliliğe olumlu yönde etki ettiği, kişilerin birbirlerine hislerini ve aklındaki düşüncelerini baskı altında olmadan dile getirdikleri, kişilerin verilen işi güçlü bir dürtü ile yaptıkları, iş tatminini, örgütsel bağlılığı arttırdığı, yeni fikirlerin oluşabileceğini, devamsızlıkları azalttığı yönünde görüşler sunulmaktadır (Arı vd., 2010: 117). Güven geliştirme aşaması, yöneticinin astın kendisine olan güvenini etkileyebilecek tavırlarıyla başlar ve sırayla yöneticinin astına olan güvenini tetikleyen ve yöneticiden daha güven verici davranışlara yol açan astın cevaplarıyla devamlılığını sürdürür. Davranışlar ve güven, iki taraf arasındaki itimadı güçlendirebilecek ya da etkisini azaltabilecek bir zaman diliminde birbirine bağlanır (Cardona vd., 2013:1).

Bir yöneticiyi çalışanların önünde kendine güvenilir kılan şey, kişisel sadakati ve yönetimsel verimliliğidir. İş alanındaki bilgi, tutarlılık, verdiği sözleri tutma, yardımseverlik ve ilgi gösterme gibi nitelikler; yöneticinin çalışanları nazarındaki güvenirliğini artırarak çıkarcı olmadığını kanıtlamış olmaktadır (Özdemir vd., 2020: 249). Yöneticiye güven; işgörenlerin yöneticinin vaatlerini yerine getireceğine, tutarlı ve adil tavırlar sergileyeceğine, onlara net ve yalansız yanıt verecekleri durumu ifade etmektedir. Yöneticiye güven duyulmayan kurumlarda verimliliğin düştüğü, zaman kavramının doğru kullanılmadığı, birlikte iş görmenin zorlaştığı ve motivasyon kaybının yaşandığı, iş yapma maliyetinin arttığı ifade edilmektedir (Genç, 2020: 344-345).

5. AŞTIRMANIN YÖNTEMİ

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yöneticilerin örgütsel yönetimlerindeki başarısı geçmişten günümüze değinki süreçte her daim araştırma konusu olmuştur. Rekabet sürecinin oldukça yoğun olduğu günümüz koşullarında

işletmelerin bu süreci etkin ve verimli bir şekilde sürdürebilmeleri sahip oldukları üretim faktörlerini etkin kullanmalarına bağlıdır Özellikle bu sürecinin en etkili üretim faktörü konumunda bulunan işgücü ile olan bu ilişkinin olumlu ya da olumsuz yansıması işletme başarısında önemli ölçüde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle ele alınan çalışmada, karanlık liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticiye duyulan güven ile herhangi bir ilişkisinin olup olmadığını belirlemek, ilişki söz konusu ise bunun yönünü ve düzeyini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin ilk kez birlikte kullanılması ve hizmet sektörüne yönelik ele alınması çalışmayı bu bağlamda önemli kılmaktadır.

5.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Karanlık liderliğin örgütsel vatandaşlık ve yöneticiye güven ile ilişkisini belirlemek amacıyla ele alınan bu çalışmada, yapılan literatür araştırması sonrasında oluşan düşünceleri pekiştiren ve elde edilen bulgulara bağlı olarak test edilmek üzere belirlenen hipotezler ve hazırlanan araştırma modeli aşağıdaki gibidir:

H_1= Karanlık liderlik ile ÖVD arasında negatif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

H_2= Karanlık liderliğin yöneticiye duyulan güven ile negatif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

H_3= Karanlık liderliğin alt boyutları ile ÖVD arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H_4= Karanlık liderliğin alt boyutları ile yöneticiye duyulan güven boyutu arasında negatif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

Belirlenen hipotezler dahilinde oluşturulan model Görsel 1'deki gibidir.

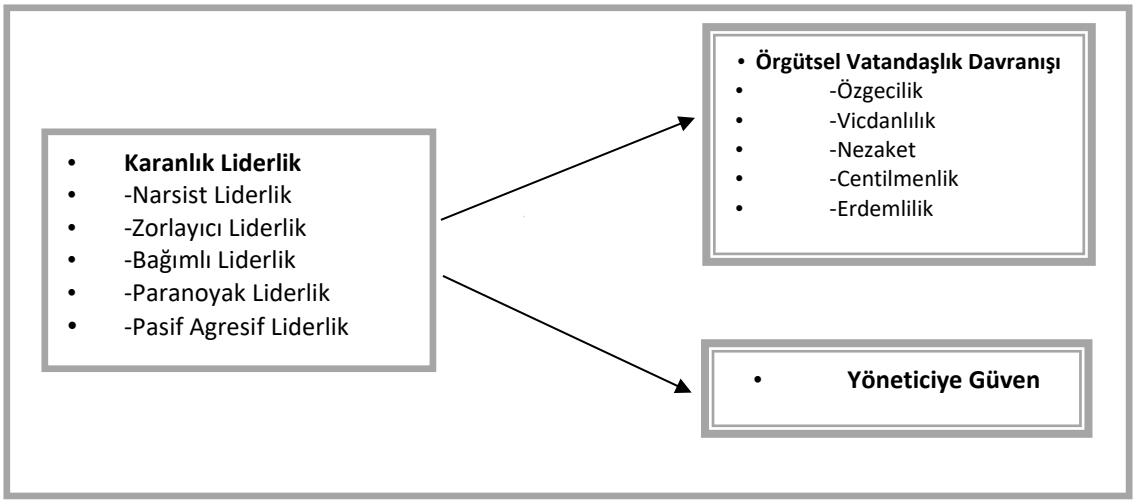

Görsel 1. Araştırma Modeli

5.3. Araştırmanın Varsayım ve Sınırları

Yapılan çalışmada veriler Covid-19'un en etkili olduğu dönem içerisinde elde edilmiştir. Bu nedenle kendi sağlığımızı ve çalışanların sağlığını riske atmamak adına Google Form üzerinden online olarak hazırlanan anketler gönderilmiştir. Anket soruları yöneltilmeden önce, ankette

belirtilen sorular dâhilinde anket sorularına verecekleri cevapların sadece analizlerde kullanılacağı bilgisi çalışanlara bildirilmiştir. Bu nedenle ankete katılanların verdikleri cevapların mevcut durumu yeterli ölçüde özetlediği varsayılmaktadır. Ayrıca çalışmanın verilerinin çağrı merkezinde hizmet sunan özel sektöre ait bir kuruluşun çalışanlarından elde edilmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

5.4. Örneklem Seçimi

Araştırmanın ana kütlesi, çağrı merkezinde hizmet sunan özel sektöre ait bir kuruluşun çalışan ve yöneticilerinden oluşan 310 kişiyi kapsamaktadır.

Araştırma evreninden % 95' lik güvenirlik sınırları dâhilinde % 5' lik hata payı tahmin edilerek belirlenen örneklem hattı sayısı 172 olarak hesaplanmıştır (Sancar, 2012: 85). Google form üzerinden online olarak hazırlanan anketler tüm kurum çalışanlarına (310) kişiye elektronik ortamda gönderilmiş, 310 anketten toplamda 277 tanesine cevap verilmiş ve bu doğrultuda araştırmaya devam edilmiştir.

5.5. Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Birçok araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da nicel verilere göre araştırma ve ölçme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada istenilen amaca ulaşmak kaydıyla anket tekniği kullanılarak ve genel anlamda çokça kullanılan Likert Ölçeği model alınarak veriler oluşturulmuştur.

Bu çalışmada kullanılan anket formu toplam 4 bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, kişisel ve demografik bilgiler istenerek, cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim durumu, kurumda bulunulan pozisyon, kurumda çalışma süresi, aylık gelir düzeyi gibi sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. İkinci bölümde, Gillaspie (2009)' in geliştirdiği, 25 maddelik karanlık liderlik ölçeğine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Ehnhart, Evans, Love, Liao ve Reis gibi farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen 20 soruluk ÖVD ölçeği kullanılmıştır. Dördüncü bölümde ise, yöneticiye duyulan güvenin ölçülmesi için Nyhan ve Marlowe (1992) tarafından geliştirilen 10 maddelik örgütsel güven ölçeği kullanılmıştır.

5.6. Bulgular

Bu bölümde çağrı merkezinde çalışanlara uygulanan anketler analiz edilmiş ve elde edilen verilere göre sonuç ve yorumlardan bahsedilmiştir. Çalışmaya katılan çalışanlara ait demografik özellikler Çizelge 5.1'de sunulmuştur.

Çizelge 5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		N	%
Yaş	18-25	170	61,4
	26-33	82	29,6

	34 yaş ve üzeri	25	9,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	5	1,8
	Ortaöğretim	46	16,6
	Ön lisans	120	43,3
	Lisans ve üzeri	106	38,3
Cinsiyet	Kadın	158	57,0
	Erkek	119	43,0
Medeni Durum	Bekâr	201	72,6
	Evli	76	27,4
Aylık Gelir	2,500 TL'ye kadar	49	17,7
	2.501-5.000 TL	216	78,0
	5,001 TL ve Üzeri	12	4,3
Kurumda Çalışma Süresi	1 yıldan az	126	45,5
	1-4	114	41,2
	4 yıl ve üzeri	37	13,4
Yönetici ile Çalışma Süresi	1 yıldan az	135	48,7
	1-4	114	41,2
	4 yıl ve üzeri	28	10,1
Kurumda Yapılan Görev	Takım lideri	12	4,3
	Müşteri temsilcisi	253	91,4
	Diğer	12	4,3

Çizelge 5.1'de görüldüğü gibi, katılımcıların %61,4'ü 18-25 yaş aralığında, %43,3'ü ön lisans mezunu, %57'si erkek ve %72,6'sı bekârdır. Katılımcıların %78'i 2501-5000 TL gelire sahip, %45,5'i bir yıldan az bir süredir aynı kurumda görev almakta, %48,7'si bir yıldan az bir süredir aynı yönetici ile birlikte ve %91,3'ü müşteri temsilcisi olarak çalışmaktadır.

5.6.1. Karanlık Liderlik Ölçeğine İlişkin Madde ve Açımlayıcı Faktör Analizi

Karanlık liderlik ölçeğinin güvenilirliğini ortaya koymak için ilk önce korelasyon değerleri incelenmiştir. Madde analizi sonucunda madde toplam korelasyon değeri 0,300'ün altında olan KL12 ve KL25 maddeler ölçekten çıkarılmış ve akabinde ölçeğe açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Çizelge 5.2' de karanlık liderlik ölçeğinin açımlayıcı faktör analizleri yer almaktadır. Analizi sonucuna göre yapı orijinaline uygun 5 boyutta açıklanmaktadır. Açımlayıcı faktör analizine ait bulgular aşağıdaki gibidir.

Çizelge 5.2. Karanlık Liderlik Ölçeğine Ait Açımlayıcı Faktör Analizi

	Cronbach α	Bağımlı Liderlik	Zorlayıcı Liderlik		Narsis Liderlik	Paranoyak Liderlik

				Pasif-Agresif Liderlik		
KL6	0,888	,862				
KL7		,799				
KL8		,793				
KL9		,717				
KL23		,693				
KL18		,692				
KL4	0,846		,866			
KL25			,846			
KL3			,802			
KL2			,798			
KL22	0,757			,761		
KL20				,689		
KL21				,681		
KL24				,551		
KL1	0,842				,883	
KL13					,876	
KL11					,850	
KL17	0,624					,816
KL16						,650
KL15						,559
	Küresellik Analizi için Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü					0,86
	Bartlett's Test of Sphericity			Approx Chi-Sguare		2366,608
				df		190
				p		0,000

Çizelge 5.2' de karanlık liderlik ölçeğine ait açımlayıcı faktör analizi sonuçları ve faktörlerin yük değerleri verilmiştir. Yapılan analizlerde KL5, KL10 ve KL14 maddeleri birden fazla boyuta yüklenerek yapıyı bozduğu tespit edilmiştir. İlgili maddelerin çıkartılarak analiz tekrarlandığında kalan tüm maddelerin 0,400'ün üzerinde bir yük değeri ile ilgili boyuta yüklendiği görülmüştür. Verilerin faktör analizine uygunluğunu gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesinin de yeterli düzeyde bir değere sahip olduğu görülmüştür.

5.6.2. Örgütsel Vatandaşlık Ölçeğine İlişkin Madde Analizi ve Açımlayıcı Faktör Analizi

Örgütsel vatandaşlık ölçeğinin güvenilirliğini ortaya koymak için 20 maddeden oluşan ölçeğin ilk önce korelasyon değerleri incelenmiştir. Madde analizi sonucunda madde toplam korelasyon değeri 0,300'ün altında olan ÖVD4 maddesi ölçekten çıkarılmış ve akabinde ölçeğe açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Çizelge 5.3. Örgütsel Vatandaşlık Ölçeğine Ait Açımlayıcı Faktör Analizi

	Cronbach α	Centilmenlik	Erdemlilik	Nezaket	Vicdanlılık	Özgecilik
ÖVD14	0,585	,882				
ÖVD16		,878				
ÖVD15		,866				
ÖVD13		,800				
ÖVD19	0,859		,860			
ÖVD20			,814			
ÖVD18			,780			
ÖVD17			,679			
ÖVD9	0,904			,802		
ÖVD12				,749		
ÖVD10				,731		
ÖVD11				,715		
ÖVD7	0,873				,929	
ÖVD8					,885	
ÖVD5					,852	
ÖVD2	0,851					,856
ÖVD3						,831
ÖVD1						,820
	Küresellik Analizi için Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü					0,852
	Bartlett's Test of Sphericity			ApproxChi-Sguare		3026,991
				df		153
				p		0,000

Örgütsel vatandaşlık ölçeğine ait açımlayıcı faktör analizi sonuçları ve faktörlerin yük değerlerini belirlemeye yönelik yapılan analizlerde ÖVD6 maddesinin binişik olduğu ve yapıyı bozduğu tespit edilmiştir. İlgili madde çıkartılarak analiz tekrarlandığında kalan tüm maddelerin 0,400'ün üzerinde bir yük değeri ile ilgili boyuta yüklendiği görülmüştür. Ayrıca verilerin faktör analizine uygunluğunu gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesinin de yeterli düzeyde bir değere sahip olduğu görülmüştür.

5.6.3. Yöneticiye Güven Ölçeğine İlişkin Madde Analizi ve Açımlayıcı Faktör Analizi

Yöneticiye Güven ölçeğinin güvenilirliğini ortaya koymak ilk önce korelasyon değerleri incelenmiştir. Madde analizi sonucunda madde toplam korelasyon değeri 0,300'ün altında olan herhangi bir maddeye rastlanmamıştır. Akabinde ölçeğe açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucuna göre yapı orijinaline uygun olarak açıklanmaktadır. Açımlayıcı faktör analizine ait bulgular aşağıdaki gibidir.

Çizelge 5.4. Yöneticiye Güven Ölçeğine Ait Açımlayıcı Faktör Analizi

	Cronbach α	Yöneticiye Güven
YG1	0,955	,843
YG2		,897
YG3		,889
YG4		,875
YG5		,850
YG6		,834
YG7		,894
YG8		,857
YG9		,838
YG10		,751

	Küresellik Analizi için Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü	0,941
Bartlett's Test of Sphericity	ApproxChi-Sguare	2767,497
	df	45
	p	0,000

Çizelge 5.4'de yöneticiye güven ölçeğine ait açımlayıcı faktör analizi sonuçları ve faktörlerin yük değerleri verilmiştir. Yapılan analizlerde tüm maddelerin 0,400'ün üzerinde bir yük değeri ile ilgili boyuta yüklendiği görülmüştür. Verilerin faktör analizine uygunluğunu gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesinin de yeterli düzeyde bir değere sahip olduğu görülmüştür.

5.6.4. Karanlık Liderlik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Yöneticiye Güven ile Alt Boyutlarına Ait Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkiyi ifade etmek amacıyla yapılan pearson korelasyon analizi sonuçları Çizelge 5.5'te sunulmuştur.

Çizelge 5.5. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi

BOYUTLAR		**Özgecilik**	**Vicdanlılık**	**Nezaket**	**Centilmenlik**	**Erdemlilik**	**ÖVD Toplam**	**Yöneticiye Güven**
Narsist Liderlik	r	-0,279	-0,332	-0,299	-0,001	-0,212	-0,248	-0,507
	p	**0,00**	**0,00**	**0,00**	0,986	**0,00**	**0,00**	**0,00**
Zorlayıcı Liderlik	r	0,138	0,099	0,07	0,236	0,129	0,16	-0,067
	p	**0,021**	0,1	0,245	**0,00**	**0,032**	**0,008**	0,269
Paranoyak Liderlik	r	-0,263	-0,346	-0,296	0,013	-0,21	-0,243	-0,497
	p	**0,00**	**0,00**	**0,00**	0,836	**0,00**	**0,00**	**0,00**
Bağımlı Liderlik	r	-0,175	-0,227	-0,223	0,157	-0,045	-0,104	-0,281
	p	**0,003**	**0,00**	**0,00**	**0,009**	0,457	0,083	**0,00**
Pasif Agresif Liderlik	r	-0,125	-0,209	-0,197	0,145	-0,037	-0,085	-0,263
	p	**0,038**	**0,00**	**0,001**	**0,016**	0,535	0,158	**0,00**
Karanlık Liderlik	r	-0,196	-0,274	-0,25	0,109	-0,121	-0,156	-0,429
	p	**0,001**	**0,00**	**0,00**	0,07	**0,045**	**0,009**	**0,00**

Düşük Güç: r <0,30, Orta Güç: 0,30 < r < 0,70, Yüksek Güç: r>0,70 ; *: p<0,05, **: p<0,01

Yapılan çalışmalar ve yazındaki teorik ifadelerden yola çıkarak elde edilen hipotezlerin test edildiği pearson korelasyon analiz sonuçlarına göre; karanlık liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif yönlü (r= -0,156; p< 0,05), yöneticiye duyulan güven ile de yine negatif yönlü (r= -0,429; p< 0,05) ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Elde edilen bu sonuçlar ifade edilen **H_1** ve **H_2** hipotezlerinin **kabul** edildiğini göstermektedir. Karanlık liderlik değişkeni alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde, narsist ve paranoyak liderlik tarzları ile negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişkiye rastlanırken, diğer alt boyutlarda anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Aynı şekilde karanlık liderlik alt boyutları ile yöneticiye duyulan güven arasındaki ilişkiye bakıldığında zorlayıcı liderlik boyutu dışındaki diğer liderlik türleri ile negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ileri sürülen **H_3** ve **H_4** hipotezlerinin kısmen **kabul** edildiğini göstermektedir.

5.6.5. Değişkenlere Yönelik Regresyon Analizi

Karanlık liderliğin ÖVD ve yöneticiye güven üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi uygulanmış olup sonuçlar Çizelge 5.6'da sunulmuştur.

Çizelge 5.6. Karanlık Liderlik ile ÖVD ve Yöneticiye Güven Arasındaki Regresyon Analizi

ğımsız Değişken	ğımlı ğişkenler	bit tsayı					
ranlık Liderlik	gütsel tandaşlık	,518	133	.56	)24	612	)00
	neticiye yulan Güven	,726	270	429	.84	870	)00

Değişkenler arasındaki etki düzeyini belirlemeye yönelik yapılan regresyon analiz sonuçları incelendiğinde t ve F istatistik değerlerinin yüksek ve modelin 0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre bağımsız değişken olan karanlık liderlikte meydana gelen bir birimlik artışın örgütsel vatandaşlık davranışında -0,13, yöneticiye olan güvende ise -0,27 oranında azalmaya neden olduğu tespit edilmiştir. R^2 değerleri incelendiğinde çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarında karanlık liderliğin payının %2, yöneticiye duyulan güvenin ise %18 oranında olduğu görülmektedir

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Karanlık liderlik anlayışının örgütlerde çalışan işgücünün örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticilerine olan güvenini ele alan bu çalışma, özel sektörde faaliyette bulunan bir çağrı merkezindeki işgören ve yöneticilerden elde edilen veriler ile şekillendirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

Çalışmada karanlık liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışları, karanlık liderlik ile yöneticiye duyulan güven ilişkisi ve bunlara ait alt boyutların aralarındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analize istinaden bulunan istatistikî veriler incelendiğinde; karanlık liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticiye güven arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında; karanlık liderliğin alt boyutları olan narsistlik, zorlayıcılık, paranoyaklık, bağımlılık ve pasif agresiflik örgüt içinde tamamen olumsuz karşılanan ve çalışanlar üzerinde negatif bir etki bırakan bir sonuç doğurmaktadır. Buna karşın ÖVD alt boyutları olan özgecilik, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve erdemlilik tamamen örgüt içinde pozitif bir çalışma ortamı sağlayan etmenlerdir. Karanlık liderliğin alt boyutları ile ÖVD' nin alt boyutları arasında birbirini tüketmeye çalışan bir çatışma durumu söz konusudur. Örgütlerde yöneticilerin/amirlerin karanlık liderlik alt boyutlarını taşıyan özelliklerinin ağır basması ÖVD' nin alt boyutlarını asgari düzeye çekmektedir. Bu bakımdan ÖVD alt boyutlarının örgüt yapılarında hâkim kılınması önem arz etmektedir.

Karanlık liderlik yapısına sahip olan yöneticiler örgüt içinde çalışanlar tarafından güven sahibi olarak algılanmamaktadır. Çalışanların narsist, zorlayıcı, paranoyak ve agresif özelliklere sahip yöneticilere güven duymaları beklenemez. Karanlık liderlik ile yöneticiye güven duygusu arasında bu bağlamda negatif yönlü ters orantılı bir ilişkiden bahsedilebilir. Yani yöneticilerin karanlık liderlik özellikleri artış gösterdikçe çalışanların beslemiş oldukları güven duyguları azalmaktadır.

Bu alanda yapılmış olan çalışmalar karşılaştırıldığında, tarafımızca yapılan çalışma; Zengin (2019), Ballı (2014), Uzunbacak vd. (2019), Miao vd. (2013), Conard (2019), Jabeen vd. (2020), Chuang vd. (2012), Beteman vd. (1983), Alfonso vd. (2016), Liu vd. (2017), Zheng vd. (2012), Bolat (2008), Knoll vd. (2011), Organ'ın (1990), Cunningham vd. (2000), Thomas vd. (2009), Mishra vd. (1990), Gilbert vd., (1998), Podsakoff vd. (1990)'un çalışmalarını desteklemektedir. Podsakoff (1996), Smith vd. (1983) ve Moorman (1993)'ün çalışmasını destekleyici bir sonuç bulunamamıştır. Buna karşın Cook vd. (1980), Perry vd. (1994) tarafından yapılan çalışmalar tarafımızca yapılan çalışma ile benzer sonuçlar taşımamaktadır.

Elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde karanlık liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışı başta olmak üzere çalışanların örgütsel başarıyı sağlamalarında etkili olacak unsurlar olan iş tatminini, örtgütsel bağlılık gibi olumlu davranışları olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Yönetime duyulan güvenin örgütsel bağlılığı tüm yönleriyle etkilediği, iş tatminine ve örgütsel vatandaşlık davranışına olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın karanlık liderlik özelliklerinin örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticiye duyulan güveni azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticiye duyulan güven ise doğru orantılı ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Çalışanların yönetici pozisyonundaki amirlerine duymuş oldukları güvenin artması, bu kişilerin örgüt içinde vatandaşlık davranışlarını geliştirmeye yönlendirebilmektedir.

Değişkenler arasındaki bu ilişki ve etki düzeyleri de göstermektedir ki, karanlık kişilik özelliklerine sahip kötü, zorbacı, pasif liderler örgütsel vatandaşlık davranışı ve yöneticiye duyulan güveni azaltmaktadır. Liderlerin karanlık kişilik özellikleri sergilemeleri çalışanların gerek üstlerine gerekse örgüte karşı sinik düşüncelere ve tükenmişlik sendromu yaşamalarına

yol açabilmektedir. Bu yöneticiler çalışanlara karşı kıskançlık duygusu barındırabilmekte ve örgütte yeterli değer göremediklerini düşündüklerinden dolayı rutin görevlerini yerine getirmekten imtina edebilmektedirler. Yani yöneticilerin karanlık liderlik özellikleri artış gösterdikçe çalışanların yöneticilerine karşı beslemiş oldukları güven duyguları azalmaktadır.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında; örgütte karanlık liderlik algısı arttıkça çalışanların iş performanslarında düşüş gözlemlenmektedir. Liderler, astlarından daha fazla performans görmek istiyorsa kurum içindeki davranışlarını olumlu yönde geliştirmeleri gerekmektedir. Bu durumda çalışanlar sorunlara hızlı çözümler bulabilecek, sergilemek istedikleri davranışları çekimser kalmadan gösterebilecek, yöneticileri tarafından beklenti içerisinde olmadıkları halde ödüllendirme, ücret artışı, takdir edilme gibi birçok iyileştirmeden de yararlanma durumu ortaya çıkacaktır. Çalışanlara üstleri tarafından fazladan iş yükünün verilmesi problemlerin oluşmasına ve güven sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca söz konusu karanlık liderlik özelliği çalışanların işe yabancılaşmasına, verimlilik ve performans düzeylerinin düşmesine ve kimi durumlarda işten ayrılmaların yaşanmasına yol açabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için yöneticilerin örgüt yapısı ve çalışma sistemi içinde çalışanlardan şüphelenmek yerine onlara güven ortamı tesis etmeleri, çalışanların kendilerine ve örgüt yapısına bağlılıklarının arttırılması sağlanmaya çalışılmalıdır. Çalışanların örgüte ve yöneticiye güven duyması beraberinde daha özverili bir çalışma temposunu ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Arı, G. S. & Tunçay, A. Yöneticiye Duyulan Güven ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkiler: Ankara'daki Devlet Hastanelerinde Çalışan İdari Personel Üzerinde Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(4): 113-135. 2010

Başar, U. *Liderin Karanlık Kişilik Özellikleri ile Çalışanın Tükenmişliği Arasındaki İlişkide Çalışanın Karanlık Liderlik Algısının Aracı Rolü*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2019

Biswas, K. Is Nagarjuna a Philosophical Sadist?, Philosophy and The Life-World, 20(1): 39-45. 2018

Borman, W. C. & Motowidlo, S. J. Task Performance and Contextual Performance: The Meaning For Personnel Selection Research, Human Performance, 10(2): 99-109. 1997

Cardona, P. & Morley, M. J. Manager–Subordinate Trust, *New York*, Routledge is an Imprint of the Taylor & Francis Group, an Informa Business. 2013

Chabrol, H., Van, L., N., Rodgers, R. & Sejourne, N. Contributions of Psychopathic, Narcissistic, Machiavellian and Sadistic Personality Traits To Juvenile Delinquency, Personality and Individual Differences, 47: 734-739. 2019

Cook, J. & Wall, T. New Work Attitude Measures of Trust, Organizational Commitment and Personal Need Non-Fulfilment, Journal of Occupational Psychology, 53: 39-52. 1980

Çetinkaya, H. *Okul Yöneticilerinin Toksik (Zehirli) Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki,* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2017

Erok, M. *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2018

Furtner, M. Dark Leadership Narzisstische, Machiavellistische Und Psychopathische Führung, Gabler Verlag, Innsbruck, Österreich. 2017

Genç, E. Yöneticilerin İş Ortamında Birbirlerine Duydukları Güvenin Bireysel Performanslarına Etkisinin İncelenmesi, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2): 344-352. 2020

Gündüz, Y. & Dedekorkut, S. E. Yıkıcı Liderlik, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1): 95-104. 2014

Jordon, H. M., Schraeder, M., Field, S. H. & Armenakis, A. A. Organizational Citizenship Behavior, Job Attitudes and the Psychological Contract. Military Psychology, 19(4): 259-271. 2007

Kets De Vries, M. F. R. The Leader on The Couch, San Francisco, Jossey-Bass Imprint.

Kurtulmuş, B. E. (2019), The Dark Side of Leadership an Institutional Perspective, Springer Nature, Switzerland Ag. 2006

O'meara, A., Davies, J., & Hammond, S. The Psychometric Properties and Utility of the Short Sadistic Impulse Scale (Ssıs), Psychological Assessment, 23: 523–531. 2011

Özdemir, H. Ö., Karadavut, U. & Şimşek, G. İç Anadolu Bölgesinde Faaliyette Bulunan Gıda Toptancıları Çalışanlarının Yöneticilerine Güven Düzeyleri: Cips Toptancıları Örneği *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 7(1): 248–255. 2020

Özsoy, E. Dark Triad And Counterproductive Work Behaviors: Which of the Dark Triad Traits is More Malevolent? Journal of Business Research-Turk, 10(4): 742-756. 2018

Öztürk, İ. Örgütlerde Karanlık Dörtlü – Dark Tetrad, Turkish Studies- Economics, Finance, Politics, 14(3): 921-933. 2019

Sancar, A. *Personel Güçlendirme Algısı ile Dönüştürücü Liderlik Arasındaki İlişkiler: Kamu Kurulusunda Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2012

Tülü, İ. A. & Erden, H. G. Türkiye'de Cinsel Suçlular ile İlgili Suç Analizi: Cinsel Saldırı Suçlularının Psikolojik Profilleri, Bilişsel Çarpıtmaları ve Psikopati Düzeyleri, Türk Psikiyatri Dergisi, 2(4): 1-12. 2013

Uygur, A. & Gümüştekin, K. Karanlık Liderliğin Alt Boyutlarının İncelenmesi, Socıal Scıences Studıes Journal, 5(35): 2552-2562. 2019

Yen, H. R. & Niehoff, B. P. Organizational Citizenship Behaviors and Organizational Effectiveness: Examining Relationships in Taiwanese Banks, Journal of Applied Social Psychology, 34(8): 1617-1637. 2004

Zengin, Y. Karanlık Liderliğin Örgütsel Seslilik ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi, Kaüiibfd, 10(19): 310-33. 2019

KRİZ YÖNETİMİ SÜRECİNDE KURUMSAL İTİBAR VE KURUMSAL İTİBARI KORUMA POLİTİKALARI

Dr. Öğr. Üyesi, Handan BOYALI[1], Doç. Dr., Yıldız ATMACA[2]

[1] Munzur Üniversitesi, İİBF, handanboyali@munzur.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4662-5124

[2] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, yildizatmaca@yyu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6345- 4745

ÖZET

Güvenilirlik, saygınlık ve prestij kavramlarıyla eşdeğer bir anlamı ifade eden itibar, bireyler için olduğu kadar kurumlar için de önem taşıyan bir kavram olma özelliğine sahiptir. Post modern yönetim anlayışının yansıması olarak kamu sektöründe de anlamlandırılmaya başlayan itibar, kurumsal itibar adı ile kamu yönetimi literatürünün önemli bir konusu haline gelmiştir. Kurumun hizmet kalitesini arttırmak ve memnuniyet seviyesini yükseltmek için kurumsal itibar yönetimine önem verilmektedir. İç paydaş odaklı bir kavram olan kurumsal itibar, yanlış yönetimi, etik ihlalleri ve kötü hizmeti olumsuz itibar algıları olarak kabul etmekte ve algılarla mücadele etmek üzere farklı yönetim düzenlemeleri öngörmektedir. Kurumsal itibarın en fazla hasar gördüğü dönemler ise daha çok beklenmedik kriz dönemlerinde gerçekleşmektedir. Kriz süreçlerinde alınan doğru kararlar ile uygulanan doğru politikalar kurumsal itibara bir kayıp yaşatmadan sürecin kaldığı yerden kusursuz bir şekilde devam etmesini sağlayacaktır. Krizi doğru yönetme aksi bir durumla kurumun itibarını daha da fazla arttırabilecektir. Bu bağlamda bu çalışmada kamu sektöründe yaşanan bir kriz sürecinde kurumsal itibarı korumaya yönelik geliştirilmesi gereken politikalar üzerine araştırma yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kriz sürecinde kurumsal itibarı korumadaki ilk ve en önemli adımın şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışı çerçevesinde ortak bütün paydaşların desteği ile hareket etme gerekliliği olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İtibar, Kurumsal İtibar, Kriz Yönetimi, Kamu Sektörü, Türkiye.

CORPORATE REPUTATION AND CORPORATE REPUTATION PROTECTION POLICIES IN THE CRISIS MANAGEMENT PROCESS

Abstract

Reputation, which expresses an equivalent meaning with the concepts of reliability, dignity and prestige, has the feature of being an important concept for institutions as well as individuals. Reputation, which has begun to be interpreted in the public sector as a reflection of the post-modern management approach, has become an important subject of the public administration literature under the name of corporate reputation. Corporate reputation management is given importance in order to increase the service quality of the institution and to increase the level of satisfaction. Corporate reputation, which is an internal stakeholder-oriented concept, considers mismanagement, ethical violations and bad service as negative reputation perceptions and proposes different management arrangements to combat these perceptions. The periods when corporate reputation is most damaged occur mostly in unexpected crisis periods. The right decisions taken during the crisis and the right policies implemented will ensure that the process continues flawlessly without any loss to corporate reputation. The right management of the crisis can increase the reputation of the institution even more in the opposite situation. In this context, in this study, research was conducted on policies that should be developed to protect corporate reputation during a crisis in the public sector. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. As a result of the study, it was concluded that the first and most important step in protecting corporate reputation during the crisis is the necessity of acting with the support of all common stakeholders within the framework of a transparent and accountable management approach.

Keywords: Reputation, Corporate Reputation, Crisis Management, Public Sector, Turkey.

1. GİRİŞ

Kurumların varlık sebebi, belirli hizmetleri hedef kitlesine sunmaktır. Fakat her ne kadar başarılı olsalar da hızlı değişim ve gelişimlerin yaşandığı günümüzde bu amacı sürdürmeleri pek de kolay olamamaktadır. Çünkü bu süreç içerisinde doğal nedenlerden ötürü veya kurum içerisinde beliren herhangi bir eksiklikten dolayı kurumlar birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Ortaya çıkan bu sorunlar ise doğru ve etkin bir şekilde yönetilemediğinde krizlere yol açabilmekte ve dolayısıyla kurumun itibarını zedelemektedir. İtibar, kurumların sahip olduğu ve korunması gereken en önemli değerlerdendir. Özellikle kriz yönetim sürecindeki olumsuz etkileri azaltmada ve kurumların hayatta kalabilmelerinde kurumsal itibarın rolü büyüktür. Kriz ise, bir kurumun varlığını tehlikeye sokan, hedeflerini tehdit eden ve hızlı yanıt verilmesini gerektiren özel bir durumdur. Bu sebeple kurumlar güçlü bir kurum kimliği ve itibar oluşturarak krizlere her zaman hazırlıklı olmalıdırlar. Kriz dönemlerinde kurum iyi şekilde yönetilebilirse, kurumların imajı ve itibarı da buna bağlı olarak paydaşlara ve

çevreye olumlu yansıtılmaktadır. Kurumlara ilişkin hedef kitlede var olan algı, krizlerin yönünü ve şiddetini olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda kurumların yapmış olduğu hizmetler vatandaşlarda olumlu yönde intiba bırakmışsa, kurumun yaşam süresi uzamakta ve hedef kitle nezdinde güvenilirliği artmaktadır. Yani kurumsal itibar yönetimi ile kurumlara güvenilirlik sağlanarak birçok faydalar elde edilmektedir.

Bu çalışmada kriz yönetimi sürecinde kurumsal itibarın önemi ile kurumsal itibarı koruma politikalarının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Güvenilirliği elde eden kurumların hedef kitlesindeki itibar algısının kriz dönemlerinde sağladığı önemi ve kriz yönetim sürecindeki etkisi ele alınmıştır.

2. KRİZ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Kriz; önceden fark edilemeyen ve tahmin edilemeyen, kurumlar tarafından acil müdahale edilmesini gerektiren, kurumların uyum ve müdahale mekanizmalarını etkisiz ve yetersiz duruma getirerek mevcut değerlerini, amaçlarını ve yapısını tehlikeye atan huzursuzluk sürecidir (Tagraf ve Arslan, 2003: 150; Dinçer, 2003: 407). Kriz, herhangi bir sistemin ya da kurumların çalışma düzeninde ortaya çıkardığı aksama halidir. Beklenmedik zamanlarda baş gösteren, temel yapıların, değerlerin ve normların olumsuz etkilenmesi kriz durumu olarak belirtilmektedir (Aykaç, 2001: 125). Yani iç veya dış çevreden kaynaklanan olumsuz durumlardan ötürü kurumların mevcut düzeninde ve yapısında sarsılmanın oluşmasıdır (Gerçik, 2017: 13).

Kriz; kurumları ve kurumun paydaşlarını etkileyen ve süreçlerin ilerlemesini yavaşlatan olaylardır. Kriz, kurumların rutin faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen olaylarla ilgilidir (Göksu, 2008: 37). Bir olayın veya durumun kriz olarak sayılabilmesi için ise bazı kriterlerin ortaya çıkması gerekmektedir. Bunlar; krizin aniden meydana gelmesi, sorunun çözülmesi için sınırlı zamanın olması ve kurum itibarının sarsılmasıdır (Biber, 2007: 79). Kriz, bir anda ortaya çıkan, kurumun imajını ve itibarını, mevcut konumu ile gelecek planlarını tehdit eden, hızlı bir şekilde tedbir alınması gereken durumlardır. Krizler ortaya çıkmadan önce sinyallerini vermektedir. Kurumların bu sinyalleri fark etmeye başladıkları andan itibaren gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Eğer gerekli önlemleri almazlar ise, kurumun işlevselliği bozulmakta, buna bağlı olarak krizin şiddeti artmakta ve müdahalesi daha güç olmaktadır (Bat ve Yurtseven, 2014: 204).

Kurumlarda krizin belirgin özellikleri şunlardır (Sezgin, 2003: 183; Narbay, 2006: 7):

- Krizler genellikle oluşumlarından önce tahmin edilemez.
- İçinde bulunulan ortamda belirsizlik durumu hakimdir.
- Kurumun gelecek hedefleri ve varlığı açısından tehdit ya da fırsat oluşturmaktadır.
- Ani ortaya çıktıkları için kriz durumunda yeterli zaman ve bilgi bulunmamaktadır.
- Krizler hızlı bir şekilde müdahale edilmesini gerektirmektedir.
- Kriz durumu, kriz sürecini idare etmesi gereken karar vericilerde gerilim durumuna yol açmaktadır.

Kurumlar ile çevresi arasında karşılıklı beliren olumsuz ilişkiler, krizlerin oluşmasında büyük rol oynamaktadır. Bazen çevrenin beklenti ve istekleri kurumların yetenekleri ile mevcut kaynaklarını aşmaktadır. Bazen de kurumun istek ve gereksinimlerini karşılamada çevre yetersiz kalmaktadır. Ortaya çıkan bu uyumsuz durum ise, kurumun yapısını ve dengesini bozmakta dolayısıyla krizi ortaya çıkarmaktadır (Dinçer, 2003: 407). Kurumlarda yaşanan krizin sebepleri içerisinde; toplumsal değişim ve gelişimlere ayak uyduramama, eksik bilgiye sahip olma, eğitim faaliyetlerinin yeterli olmaması ve yanlış verilmesi, iletişim ve koordinasyondaki yetersizliği gibi unsurlar yer almaktadır.

Krizler birdenbire ve beklenilmeyen bir anda baş gösterdiklerinden dolayı, genelde olumsuz durumlara yol açmaktadır. Oluşan bu durum ise yönetilemeyen birçok soruna neden olmaktadır. Yöneticiler krizi yönetme konusunda bilgi ve tecrübeye sahip değillerse karar almada da zorlanmaktadırlar. Ortaya çıkan karışıklık ise kurumdaki olumlu havanın bozulmasına sebep olmaktadır. Bu durum kurum yöneticilerinin çözüme ilişkin stratejiler belirlemesine engel olurken, diğer taraftan da kurum üyelerinin tedirgin olmalarına yol açar (Ekinci ve İzci, 2006: 39). Öte yandan toplumsal hayatta giderek daha fazla duyulmaya başlayan kriz kavramı, kurumlarda algılanıp yönetilmesine bağlı olarak olumsuz ve yıkıcı sonuçlara yol açabileceği gibi kurumlara yenilik ve gelişim fırsatlarını da sunmaktadır (Akım, 2020: 236). Eğer kriz doğru bir şekilde planlanır ve yönetilirse, kurum krizi başarıyla ve itibar kaybetmeden atlatabilecektir.

3. KRİZ YÖNETİMİ

Kriz, her kurumun karşılaşması muhtemel olan bir bunalım durumudur. Kurum yöneticileri bu durumun farkında olmalı ve her an kendisini gösterebilecek krizlere yönelik çalışmaların hazırlıklarını yapmalıdırlar. Ayrıca kriz anlarında yönetim becerileri de önem kazanmaktadır. Dolayısıyla krizi yönetmenin yolu krize hazırlıklı olmak ve ortaya çıkması durumunda ise krizi mümkün olan en iyi biçimde yönetmektir. Kriz yönetiminin, kurum yönetimlerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla kriz yönetimi becerisi olmayan kurumların uzun süre varlıklarını sürdürmeleri mümkün olamamaktadır (Demirtaş, 2000: 355).

Kriz yönetimi, kurumlarda ortaya çıkması muhtemel krizlerin olabildiğince en az etki ve hasarla atlatılabilmesi için kriz sinyallerinin zamanında alınarak değerlendirilmesi ve gerekli önlemlerin alınarak uygulanması süreçlerini içerir. Kriz yönetimi faaliyetlerinin asıl sebebi, olası bir kriz durumu ile karşılaşıldığında kurumun bu duruma hazırlıklı bulunmasını sağlamaktır (Akat, Budak ve Budak, 1994: 343). Kurumlarda birçok hasara yol açan durumların olumsuz sonuçlarını azaltmak amacıyla uygulanan kriz yönetim süreci, "erken uyarı sinyallerinin belirlenmesi, risk yönetimi ve esneklik politikalarının uygulanması, önleme mekanizmalarının oluşturulması ile kurumun krizi en az hasarla atlatabilmesi için gerekli çalışmaların saptanması, uygulanması ve değerlendirilmesi" aşamalarından oluşmaktadır (Seçilmiş ve Sarı, 2010: 504-505; Preselj et al., 2017: 232).

Kriz dönemlerinde yöneticilere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü kriz dönemlerinde yöneticilerin gösterecekleri yetenekler, kurumları dağılmaktan kurtarır ve kriz sürecinin kolay ve hızlı bir şekilde atlatılmasını sağlar. Etkili bir kriz yönetimi, krize önceden hazırlıklı olmayı

ve kriz ortaya çıktığında yönetebilmeyi içermektedir. Eğer kurum yöneticileri, kriz yönetimi konusunda gerekli niteliklere sahip değillerse etkili olması mümkün olamamaktadır (Demirtaş, 2000: 360-364). Bu niteliklerden bazıları; karmaşa durumundan düzeni oluşturabilme, ilk tepki sürecini ve sonraki kurtarma çabalarını etkili koordine edebilme, krizin üstesinden gelebilmek için gerekli iletişim yapısını kurabilme, kurumla ilgili olan bütün paydaşlarda güven sağlayabilme, krizi en kısa sürede ve en az zarar ile atlatabilme şeklinde sıralanabilir (Karaağaç, 2013: 119). Kriz durumlarında kriz yönetim becerilerine sahip olan yöneticiler gerek kurumun varlığını sürdürme gerekse oluşan fırsatları değerlendirme imkanını elde etmektedirler. Kısacası, kriz yönetiminde önemli olan husus, kriz durumunu en az hasarla atlatmak ve kurumun itibarını korumaktır.

4. İTİBAR VE KURUMSAL İTİBAR KAVRAMI

İtibar; "saygı duyulma", "iyi düşünülme", "vaatlerde bulunma ve yerine getirme" anlamlarında kullanılmaktadır ve genelde pozitif bir anlam içerir (Argenti ve Druckenmiller, 2004: 368). İtibar kavramıyla, bir kişi hakkında insanların genel görüşlerinin geçmiş zamanda ortaya koyulan eylemler veya tutumlara göre değişmesi, takdir, beğeni olarak ifade edilmektedir (Keskin, 2020: 87). İtibar, bir kurumun olumlu veya olumsuz paydaşları, çalışanlar, hedef kitlesi ve bütün çevresi tarafından nasıl algılandığını belirten soyut bir kavramdır (Alsop, 2004: 24). Kurumsal itibar ise, kurumun geçmişten beri yapmış olduğu hizmetlerini, paydaşların kurum hakkında ne düşündüğünü ve değer yaratma yeteneği gibi sonuçların birleşimini yansıtmaktadır (Uzunoğlu ve Öksüz, 2008: 112). Yöneticiler sağlanan iyi bir itibarın; kurumun gelecek süreçlerde sergileyeceği performansına ilişkin belirsizlik durumunu ortadan kaldırdığı, rekabet avantajı sağladığı, müşteri memnuniyetinin ve güveninin artmasına katkı sunduğu ve katma değeri yüksek ürün ve hizmetler sunma becerisini en üst seviyeye çıkarmasından dolayı kurumların en değerli kaynağı olarak kabul görmektedir (Pires ve Trez, 2018: 52-53). Kurumsal itibarın temel unsurları içerisinde; çalışanların algısıyla biz kimiz veya kendimizi nasıl görmek istiyoruz sorularının karşılığı olan "kurumsal kimlik", paydaşların kurumu nasıl gördüklerini ifade eden "kurumsal imaj" ve başkalarının bizi görmesini istediğimiz yeri belirten "arzu edilen kimlik" yer almaktadır (İnce ve Tosun, 2015: 41).

Sahip olunan itibar, pazar payı, konumlandırma, toplumda sosyal kabul görme, risk ve kriz dönemlerinde kurumun geleceğine yön vermektedir (Akım, 2015: 2). Kurumun neler yaptığı ve nasıl davrandığı hususlarına bağlı olarak zaman içerisinde şekillenen itibar, kurumun uzun süre varlığını sürdürebilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca kuruma hem daha rekabetçi bir konum hem de korunabilir bir yapı sağlamaktadır (Scott-Walsham, 2005: 311). Kurumlar açısından her dönem büyük öneme sahip olan olumlu bir itibar, kurumların işleyiş biçiminde, karar alma süreçlerinde ve kurum adına gerçekleştirilen birçok konuda paydaşlara güven aşılamaktadır. Bu nedenle kurumların amaçlarına ulaşmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında itibarın elde edilmesi ve bunun korunması gerekmektedir. Hatta kurumlarda yaşanan en zor süreçlerde bile itibar sürdürülmesi gereken bir olgudur.

Bir örgütün en önemli değeri olan kurumsal itibarın (Yarar, 2019: 72), örgütün tamamına yayılarak bütün çalışanlar tarafından benimsenen uzun süren gayretler neticesinde elde edilen fakat yapılan küçük hatalar sonucunda bile kaybedilmesi an meselesi olan kavram olmasından

dolayı etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Gül ve Avcı, 2018: 54). Günümüzde kurumların güven, değer, saygı, güven kazanmaları sonucunda güçlü bir itibara ulaşmaları; kurum içi değerlendirmelerini, vizyonlarını, hedeflerini belirlemeleri ve belirli ilkelerle hareket etmeleri yoluyla olmaktadır. Kurum itibarının devamlılığının sağlanmasında geçmişteki davranışlar ile deneyimler büyük önem taşımaktadır (Yarar, 2019: 74). Bir kurumun elde ettiği itibarının olumlu olması kurum açısından yararlar sağlarken, kötü olması ise kurumu negatif yönde etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Buna bağlı olarak kurumun varlığı tehlikeye düşmekte ve sürdürülebilir olması güçleşmektedir. Bu noktada kurumsal itibarın öneminin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Kurumsal itibarın kalıcı ve etkili olabilmesi için ise, kurumların özenli durmaları gereken şeffaflık, farklılık, görünürlük, tutarlılık, dürüstlük, sorumluluk ve güvenirlik gibi belli başlı ilkeler ile değerler vardır. Bu ilkelere önem veren kurumların daha fazla itibarlı oldukları görülmektedir. İyi bir kurumsal itibara sahip olan kurumlarda çalışanların sadakat ve verimliliği yüksek olmakta, kriz zamanlarında paydaşlar tarafından tolere edilmesi kolay olmaktadır. Kurumsal itibarın varlığı kadar, kriz dönemlerinde bu itibarın korunması ve sürdürülmesi de ayrıca önemli görülmektedir.

5. KURUMSAL İTİBAR YÖNETİMİ

Kurumsal itibar yönetimi, bütün paydaşların yani kurum çalışanları ile müşteriler, hissedarlar, yatırımcılar, ortaklar gibi grupların kuruma dair düşüncelerinin ve duygusal tepkilerinin denetim altına alınması ve yönlendirilmesi sürecidir (Karaköse, 2012: 74). Kurumların geçmiş dönemlerde yaptıkları çalışmaları yeni dönemde yapacaklarıyla birlikte belirli amaçlar doğrultusunda değerlendirilen yapıdır (Çelebi ve Sezer, 2017: 119).

Kurumun itibarını yönetirken dikkat etmesi gereken unsurlar, hem kurumsal hem de dış faktörler açısından şu şekilde sıralanmıştır (Akın, 2019: 6):

- Kurum yapmış olduğu her faaliyetinde açık ve şeffaf olmalı,
- İtibar yönetme durumunu kurum, kriz anlarında ya da yeni bir pazara girerken değil bir yönetim süreci olarak her zaman ele almalı,
- Son teknolojik yeniliklerden, özellikle internetten sık sık faydalanmalı,
- Yaşanan olumsuzluklarda sorun üstlenilmeli ve özür dilenmeli,
- Kurum içinde kriz anlarına daima hazırlıklı olunmalı, panik oluşturulmamalı, topluma endişe yansıtılmamalı,
- Kurumun sahip olduğu itibar durumu her zaman değerlendirilmedir.

Kurumsal itibarın etkin şekilde yönetimi, toplumdaki düşünceleri olumlu yönde etkilemeye yöneliktir ve algılamaların gerçeklerle örtüşmesini hedefler (Kadıbeşegil, 2018: 320). Bu bakımdan itibarı kendiliğinden kazanılan bir kavram olarak değerlendirmek yanlıştır. Kurumların istedikleri itibara erişebilmeleri için itibarın sistemli ve stratejik bakış açısı ile yönetilmesi gerekmektedir (Yarar, 2019: 76).

Kurumsal itibarı kazanmak için oldukça uzun bir zaman gerekmektedir. Ancak kurumlar güçlü bir itibara sahip olurlarsa rakiplerinden ayrılmakta ve pazarlama, insan kaynakları, kriz yönetimi, finansman gibi birçok yönden avantaj elde edebilmektedirler. Bu noktada, kurumların bu avantajlardan faydalanabilmek ve rakiplerinden ayrılabilmek için güçlü itibar edinebilme

faaliyetlerini sistemli bir şekilde sürdürmeleri gerekmektedir (Gümüş ve Öksüz, 2010: 115). Pozitif yönde itibar kazanmak ve bunu sürdürmek ise, yöneticilerin kurumun bütün paydaşları ile olumlu ilişkiler kurması ve sürdürmesi ve bunun için ciddi çabalar sergilemesini gerektirmektedir (Fombrun, 1996: 57).

İtibar yönetiminin temelinde kalıcılık, sürdürülebilirlik, bütünsellik, tutarlılık gibi unsurlar yer almaktadır. Kurumların itibar yönetimini gerçekleştirebilmesi için öncelikle paydaşlarını iyi bir şekilde tanıması ve onların isteklerine yanıt verebilmesi gerekmektedir. Kurumlar, öncelikle önemli olan kilit paydaşlarını bilmeli ve onların isteklerini ortak bir paydada tutarlı ve bütüncül şekilde değerlendirmelidir. Böylece kurumlar başarılı bir itibar yönetimini gerçekleştirmiş olmaktadırlar. Ayrıca kurumların başarılı ve etkin bir itibar yönetimi gerçekleştirebilmesinin şartları şu şekilde sıralanabilir (Kuyucu, 2003: 15):

- Kurumun rakipleri karşısında mevcut görünürlüğünü ve güvenilirliğini gerçekçi olarak göstermek ve değerlendirmek,
- Süreç içerisinde kurumsal itibarı yönetmenin önem taşıdığı zihinlerin hangileri olduğunun tespit etmek,
- Herhangi bir konum oluşturmada kurumun kontrolü altında hangi unsurların kullanılacağını seçmek,
- Kurumun farklılaşmış ürün ve hizmetlerin paydaşlara ulaşıp ulaşmadığı ve pazar payları açısından özellikle değer yaratan ürün ve hizmetler olup olmadığını belirlemek,
- Hedefteki tüketicilerin algılarının etkin yönlerini belirlemeye çalışarak çeşitli iletişim yöntemlerinden yararlanmak,
- Tutarlı, bütüncül ve farklı kurumsal politikalarının etkin bir şekilde yönetimini sağlamaktır.

6. KRİZ YÖNETİMİ SÜRECİNDE KURUMSAL İTİBARI KORUMA POLİTİKALARI

Kurumların güçlü bir itibara sahip olabilmesi, uzun zaman içerisinde sergileyeceği istikrarlı ve tutarlı faaliyetleriyle mümkün olabilmektedir. Kurumun benimsediği tutum ve davranışlara bağlı şekilde itibarları da değişmektedir. Bu değişimin yönü ise bütün paydaşları ile olan ilişkisinin yönünü de şekillendirmektedir (Lange vd., 2011: 154). Kurumun itibarını etkileyen en önemli unsur ise krizdir. Kurumlar ortaya çıkan krizleri yönetmek için, öncelikle kurumsal itibarlarını yönetebilmeli, her duruma ve koşula hazırlıklı duruşa sahip olmalıdır.

Kurumsal itibar ile kriz doğrudan ilişkili, birbirini etkileyen iki kavramdır. Bu ilişkide en çok önemli görülen hususlardan birisi, güven unsurudur. Krizler, beklenilmeyen bir anda beliren, düzeni bozan, yıkıcı özelliği olan olaylardır. Çalışanların, tedarikçilerin, müşterilerin ve yatırımcıların kriz öncesi zamanlarda ve kriz sonrasındaki süreçte sergilediği tutumları kurumun itibarına dair fikir oluşturmaktadır. Ayrıca güçlü bir itibara sahip olan kurumlar yaşanan krizlerde daha kolay bağışlanabilmektedir (Alsop, 2004: 24). Yanlış yönetilmiş krizler, kurumların itibarına zarar verebilir ve vatandaşın güveninin azalmasına yol açar (İbrahimoğlu, 2011: 733). Aynı şekilde yönetilemeyen itibar ise zamanla krizlerin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Yine bu ilişkide diğer önemli husus, itibarın kriz yönetimi sürecinde oluşturacağı

kolaylıklar veya kriz öncesi süreçte yönetilmeyen itibarın yoksunluğudur. Bu çerçevede kurumsal itibar, krizin ne şekilde neticeleneceğini ve uzun dönemdeki başarısını belirleyen esas ölçüt olarak görülmektedir (Arklan, 2014: 206). Yani, itibar kurumlar için büyük öneme sahiptir. Herhangi bir durum itibar üzerinde olumsuz etki gösteriyorsa krize neden olabilmektedir. Tersine, itibara olumlu yönde etki eden unsurlar ise, kriz sürecini koruma altına almakta ve çözümünü kolaylaştırmaktadır (Arklan, 2014: 237).

Önlenemeyen ve doğru şekilde yönetilemeyen krizler, kurumların uzun yıllar boyunca sergiledikleri çabalar sonucunda elde ettikleri itibarlarını bir anda yok edebilir. Bu sebeple, kurum yöneticilerinin krizi etkin bir şekilde yönetmeleri ve itibarlarını korumaları gerekmektedir (Özkan, 2010: 115). Kurumların itibarının sağlanması ve geleceğinin temini açısından kriz dönemlerinde medya ile halkla ilişkilerin de gözden geçirilmesi lazımdır.

Bir kurumun kriz planları ile stratejileri ne kadar güçlü ve tutarlı olursa olsun, kurumun kendi çalışanlarının desteğine, güvenine ve bağlılığına dayanmadıkça başarı elde etmesi mümkün olamamaktadır. Kurumsal hedeflerin benimsenmesi, kurum kültürünün içselleştirilmesi, yüksek moral ve çalışma isteğinin oluşturulması, kuruma aidiyet ve bağlılık duygusunun sağlanması, çalışanların maddi ve manevi açıdan tatmin edilmelerine ve olumlu yönde motive edilmelerine bağlı olmaktadır (Aydede, 2001: 159). Yöneticilerin sağlıklı kararlar verebilmeleri, düzenli bilgi akışının sağlandığı ortamın varlığına bağlıdır. Kurumlarda yaşanacak kriz süreçlerinde yönetici gelen bilgileri değerlendirebilecek, isabetli kararlar verecek ve stresi azalacaktır (Okay, 2002: 479). Kriz dönemlerinde kurum yöneticilerinin çalışanlarla daha çok bir araya gelerek onlara yalnız olmadıklarını hissettirmeleri gerekmektedir. Yöneticilerin yüz yüze iletişim kurması, sorulara açık ve net cevaplar vermesi çalışanları rahatlatmaktadır.

Kriz dönemlerinin kurumun itibarına etki etmemesi mümkün değildir. Ancak itibarı yüksek olan kurumlar kriz sürecini daha kolay ve daha az sıkıntılı bir şekilde atlatacaktır. Yine itibarı yüksek olan kurumlar, sahip oldukları olumlu imaj sayesinde krizin ortaya çıkaracağı sorunları kolaylıkla çözebilecektir.

Alsop (2004: 25), kriz dönemlerinde itibar yönetiminin nasıl yapılması gerektiği noktasında tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlar; "yapılacak işin sıkı denetimi yapılmalı ve krizin muhtemel olumsuz sonuçları bertaraf edilmeli, şeffaf olunmalı ve kamuoyundan bilgi saklanmamalı, internetten faydalanılmalı, panikten uzak durulmalı, kriz sonrası özür dilenmeli, kriz sonrasında ismin değiştirilmesinin çözüm olmayacağı bilinmeli, zaman iyi şekilde planlanmalı ve yönetilmeli, kriz sonrası kurum içi ve dışı iletişim iyi yönetilmeli, itibara ilişkin olumlu ya da olumsuz sonuçlar kamuoyu açısından sınanmalı, kriz sonrası kısa, orta ve uzun vadeli stratejiler oluşturulmalı" şeklinde sıralanmıştır.

Özetle, kriz yönetimi ile kurumsal itibar birbirleriyle ilişkilidir. Çünkü bir kurumda oluşan kriz, kurumun ekonomik faaliyetlerini, sosyal ilişkilerini, toplumdaki konumunu etkileyecektir. Bu faktörlerin etkilenmesi itibarın da etkilenmesine ve zarar görmesine neden olmaktadır. Kriz dönemlerinde itibar korunması gereken önemli bir değerdir. Bunun için izlenecek en iyi yol ise, sistemli olmak ve kriz başlamadan önce krizle baş edebilmek için kriz yönetim ve iletişim

planlarını hazır bulundurmaktan geçmektedir. Bu noktada kurum itibarını korumak için iyi bir iletişim politikası oluşturulmalıdır. Etkin bir iletişim politikası, kurumla ilgisi olan bütün paydaşlara ve özellikle medyaya doğru ve tutarlı bilgiler aktarmakla mümkün olmaktadır (Solmaz, 2006: 68-72). Bununla birlikte bilginin hızlı yayılması ve iletişimin kolay sağlanmasından dolayı kriz sürecinde sosyal medya araçlarından daha fazla yararlanılmalı, kurum hakkında etkili ve bilgilendirici şekilde kullanılmalıdır. Bu süreçte başarının sağlanması için kurum yöneticilerinin kurumdaki bütün birimlerle yakın ilişki ve iletişim içerisinde bulunması gerekmektedir. Kriz dönemlerinde sağlanan etkin iletişim politikalarında şeffaflık sağlamalı, paydaşlar ve vatandaşlardan bilgiler saklanmamalıdır. Bu sürecin kolay bir şekilde atlatılması için destekleri istenmelidir. Şeffaflık, çalışanların ve paydaşların güvenini sağlamada büyük rol oynamaktadır. Bunu elde etmenin yollarından biri de hesap verebilir olmaktır. Kurum çalışanlarının motivasyonlarını düşürmemek ve kuruma bağlılıklarını yok etmemek için devamlı çalışanlarla iletişim halinde olmalı ve süreçlerden haberdar edilmelidir. Kriz atlatıldıktan sonra da kurumsal imaj ve itibarı devam ettirmek için gerekli çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların en önemlisi katılımcı bir yönetim politikası izlemektir. Katılımcı yönetimde etik değerlere ve idarenin misyon ve vizyon odaklı değerlerine dikkat çekerek hem çalışanlara hem de hizmetin sunulduğu vatandaşa güven duygusu aşılanmalıdır. Güven, itibarın şekillenmesinde etkili olan en önemli yönetim politikalarından bir tanesidir. İdareye güveni pekişmiş bir toplumu ortaya çıkan kısa veya uzun dönemli krizlerin etkileme durumu ise pek mümkün değildir.

7. SONUÇ

Küreselleşmenin etkisiyle giderek artan rekabet ortamında faaliyetlerini yürütmeye çalışan kurumlar, çeşitli nedenlerden dolayı aniden ortaya çıkan ve önlenemeyen krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizler, kurumların itibarını da sarsmaktadır. Krizden olabildiğince en az hasar ile kurtulmak ve kurumun itibarını eski haline yeniden getirmek için kurum yöneticilerinin krizi ortaya çıkaran nedenleri tespit etmeleri ve çözüm yolları bulmaları gerekmektedir. Kurumlar, krizi iyi bir şekilde yönetirlerse kurum itibarında meydana gelebilecek kayıplar da önlenebilecektir. Ayrıca kurumlar güçlü bir itibara sahiplerse kriz dönemlerinde ciddi kayıplar yaşasalar bile yeniden yapılanma süreçlerinde hızlı bir şekilde toparlanabileceklerdir. Yani kaybedilen itibarı yeniden kazanmak kadar var olan itibarı korumak da kurumlar için önemli görülmektedir.

Kurum yöneticileri, öncelikle kriz zamanlarının kurumları açısından hem fırsat hem de tehdit oluşturduğunu bilmelidir. Ardından bu süreçte nasıl bir yöntem izleyip uygulamaları gerektiğini bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca kriz durumunu atlattıktan sonra, sorunun tamamıyla bitmediğini ve bu süreçte değişimin gerekli olduğunu anlayabilmeli, kurumu sonraki süreçlerde olası krizlere karşı daha güçlü bir yapıya kavuşturabilmelidir (Vergiliel Tüz, 2001: 172). Bunun için de kriz yönetim sürecinde ve kurumsal itibarı korumada açıklık ve dürüstlük, yönetişim, şeffaflık, sorumluluk gibi bazı ilkelerin uygulanması başarıya ulaşmada önemli adımlardır.

Kurumun paydaşlarının zihninde oluşturduğu algıyı ifade eden kurumsal itibar, kurumlarda bulunan önemli bir değerdir. Kurumun varlığını sürdürebilmesi için de iyi bir itibar yönetimi olmalıdır. Kurumların sahip olduğu itibarın elde edilmesi çok uzun uğraşları sonucunda zaman

almakta, kaybedilmesi de tersine kısa bir sürede gerçekleşmektedir. Bu nedenle kurumsal itibarı kazanmak ve bu itibarı sürdürmek büyük çaba gerektirmektedir. Kurumsal itibar, paydaşların kurumu nasıl değerlendirdiği ile alakalı olduğundan, güçlü bir itibar elde edebilmek için ise, kurumun bütün çalışanlarının, bölümlerinin, paydaşlarının sürece dahil edilmesi ve onlarla iyi ilişkiler ile iletişimin kurulması gerekmektedir. Özellikle kriz süreçlerinde kurumun gereksinim duyduğu bilgilere ulaşmak için paydaşlar büyük çaba sarf etmektedir. İtibarını olumlu yönde geliştirmek isteyen kurum yöneticileri, gelecek stratejilerini belirlerken de paydaşların beklenti ve isteklerini de göz önüne almalıdır. Kurumların sürdürülebilirliğini sağlamak için, paydaşlarda güvenin oluşturulduğu, nitelikli çalışanların kuruma çekildiği, olabilecek krizlere karşı kurumsal itibarın sağlandığı, proaktif, demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenmelidir. Ayrıca kriz sonrası süreçlerde de, yeniden yapılanmaya gitmeli ve krizin nedenlerini tespit ederek bir daha böyle durumlarla karşılaşmamak için gerekli önlemleri almalıdır.

KAYNAKÇA

Akat, İ., Budak, G., Budak, G. (1994). *İşletme yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Akım, F. (2015). Kurumsal İtibarın Yönetilmesinde Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Rolü, Halkla İlişkilerde Uzmanlaşma, Ed. Koçer, S., İstanbul, Der Kitabevi, 1-23.

Akım, F. (2020). Türkiye'de Kriz Yönetimi Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, *Global Media Journal TR Edition*, 11 (21), 234-250.

Akın, A. (2019). İtibar Yönetimi Bağlamında Sosyal Reklam Kavramına Yönelik Bir Araştırma (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Halkla İlişkiler Bölümü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Alsop, R. J. (2004). Corporate Reputation: Anything but Superficial-the deep but Fragile Nature of Corporate Reputation, *Journal of Business Strategy*, 25 (6), 21-29. https://doi.org/10.1108/02756660410699900

Argenti, P. and Druckenmiller, B. (2004). Reputation and The Corporate Brand, Corporate Reputation Review, 6 (4), 368-374.

Arklan, Ü. (2014). Kriz, İtibar ve Yönetimi: Spesifik Süreçte Yaşamsal Bir Etkileşim, Kriz Yönetimi İletişimsel Temelde Çözüm Odaklı Stratejik Yaklaşımlar, Ed. Akdağ, M. ve Arklan Ü., İstanbul, Literatürk Academia, 205-264.

Aydede, C. (2001). Halkla İlişkiler Kampanyaları, Media Cat Yayınları, Ankara.

Aykaç, B. (2001). Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 3 (2), 123-132.

Bat, M. ve Yurtseven, C. T. (2014). Sosyal Medyada Kurumsal Kriz Yönetimi: Onur Air Örneği, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 2 (3), 197-223.

Biber, A. (2007). Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar: Tanımlar, Örnekler, Açıklamalar, Kaynaklar, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Çelebi, E. ve Sezer, N. (2017). Kurumsal İtibarın Kriz İletişim Stratejileri Üzerine Etkisi, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* Sayı: 27, 116-134.

Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23, 353-73.

Dinçer, Ö. (2003). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayın, İstanbul.

Ekinci, H. ve İzci, F. (2006). Kriz Yönetiminde İnsan Kaynaklarına Psikolojik Desteğin Önemi ve Kayseri Tekstil Sektöründe Bir Araştırma, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12), 39-54.

Fombrun, C. J. (1996). Reputation: Realizing Value from the Corporate Image, Boston: Harvard Business School Press.

Gerçik, İ. Z. (2017). Yöneticiler İçin Gerçek Kriz Öyküleri-Kriz Yönetimi ve Kurum Kültürü, Küre Yayınları, İstanbul.

Göksu, T. (2008). Kamuda Kriz Yönetimi ve Türkiye'de Kriz Yönetimi Teşkilatlanması, *Türk İdare Dergisi*, 459, 37-64.

Gül, H. ve Avcı, M. (2018). Kurumsal İtibarın Kariyer Yönetimi Üzerindeki Etkileri: KTMU Örneği, *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20 (34), 53-69.

Gümüş, M. ve Öksüz. B. (2010). İtibarın Temel Taşı Olarak Kurumsal İletişim: Kurumsal İtibar Sürecinde İletişimin Rolü ve Önemi, *Marmara İletişim Dergisi,* Sayı:16, 111-124.

İbrahimoğlu, N. (2011). İşletmelerde Liderlik ve Kriz Yönetimi İlişkisi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 731-747.

İnce, A. R. ve Tosun, N. (2015). İç Müşteri Odaklı Kurumsal İtibar Bileşenlerinin Belirlenmesi ve İşgören Performansına Etkisinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (11), 37-52.

Kadıbeşegil, S. (2018). İtibar Yönetimi, Mediacat Yayınları, İstanbul.

Karaağaç, T. (2013). Kriz Yönetimi ve İletişim, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (49), 117-32.

Karaköse, T. (2012). Kurumların DNA'sı İtibar ve Yönetimi (İkinci Baskı), Nobel Yayınları, Ankara.

Keskin, T. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile Kurumsal İtibar Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kuyucu, A. B. (2003). Kurumlarda Başarı ve Etkin İtibar Yönetimi (1. Basım), İstanbul: ARGE Danışmanlık Yayınları, Ekim, No: 04.

Lange, D., Lee, P. M. and Dai, Y. (2011). Organizational Reputation: A Review. Journal of Management, 37 (1), 153-184.

Narbay, M. (2006). Kriz İletişimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Okay, A. (2002). Kriz Yönetimi ve Halkla İlişkiler, İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi, 2 (12), 473-498.

Özkan, G. (2010). İtibar Yönetiminde Kriz İletişiminin Önemi ve THY ile Atlas Jet Örneklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Pires, V. and Trez, G. (2018). Corporate Reputation: A Discussion on Construct Definition and Measurement and Its Relation to Performance, *Revista de Gestao*, 25 (1), 47-64. doi: 10.1108/REGE-11-2017-005.

Preselj, V., Gaspar, M. S. and Petrovic, M. (2017). Crisis Communication on Social Media. Living in Crisis Mode: Time to Reconsider Definition, Meaning and Practice? Proceedings (225-243). Zagreb, Croatia: Edward Bernays University College.

Scott, S.V. and Walsham, G. (2005). Reconceptualizing and Managing Reputation Risk in The Knowledge Economy: Torard Reputable Action, *Organization Science,* 16 (3), 308-322.

Seçilmiş, C. ve Sarı, Y. (2010). Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 501-520.

Sezgin, F. (2003). Kriz Yönetimi, *Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4 (8), 181-195.

Solmaz, B. (2006). Krizde İtibarın Yönetilmesi, *Selçuk İletişim,* 4 (3), 65-72.

Tagraf, H. ve Arslan. N. T. (2003). Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4 (1), 149-160.

Uzunoğlu, E. ve Öksüz, B. (2008). Kurumsal İtibar Riski Yönetimi: Halkla İlişkilerin Rolü, Selçuk Üniversitesi Dergileri, 5 (3), 111-123.

Vergiliel Tüz, M. (2001). Kriz ve İşletme Yönetimi, Alfa Yayınları, İstanbul.

Yarar, A. E. (2019). Online İtibar Yönetimi: Destinasyon Deneyimi ve Değerlendirmeleri, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ÇALIŞANLARIN SAHİP OLDUKLARI YETKİNLİK MODELLERİYLE İLGİLİ SERBEST ECZACI GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ[1]

Analysis Of Community Pharmacists Opinions About The Competency Models Of The Employees

Uzm. Murat BİNGÖL, Munzur Üniversitesi, İşletme Bölümü Yüksek Lisans Mezunu, murattbingöl@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7776-9833

Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN, Munzur Üniversitesi, İİBF Sağlık Yönetimi, eraysezgin@munzur.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8565-0269

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacını Elazığ ilinde faaliyet gösteren eczanelerde görev yapan çalışanların davranış modellerinin belirlenmesi ve nasıl davranışlar sergilemeleri gerektiği serbest eczacıların görüşlerine göre belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla Elazığ il merkezinde faaliyet gösteren toplam 91 eczacıya anket uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS paket programına aktarılarak değerlendirilmiştir. Eczacılar, eczane çalışanlarının mesleğin saygınlığına önem verme, eczane temizliğine önem verme, saygılı olma, güler yüzlü olma, insanlarla iyi iletişim kurma, sabırlı olma, sorumluluk sahibi olma, dürüst olma, hesap verme sorumluluğuna sahip olma, ekip çalışması yapabilme ve kişisel temizliğine önem gösterme gibi mesleki yetkinliklerine oldukça yüksek katılım gösterirken; mükemmeliyetçi olma ve ısrarcı olma yetkinliklerine ise diğer yetkinliklere oranla daha düşük düzeyde katılım göstermişlerdir. Eczacıların, hızlı olma, düzenli olma ve dikkatli olma yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği; dürüst olmalı yetkinliğine ilişkin görüşlerinin medeni durum ve yaş değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği; tarafsız olma yetkinliğine ilişkin görüşlerinin ise sektörde çalışma süresi ve mevcut eczanelerinde çalışma süresi değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği, diğer yetkinlik türleri ile çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda Elazığ ilinde faaliyet gösteren eczacıların, eczanelerindeki destek personellerinin meslek saygınlığına önem göstermelerini, tarafsız, dürüst, özgüvenli, hızlı, saygılı, güler yüzlü ve dikkatli olmalarını, çalışma arkadaşlarıyla ve müşterilerle etkili iletişim kurabilmelerini, sorumluluklarının bilincinde olmalarını ve ekip çalışması yapabilmelerini bekledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eczane, Serbest Eczacı, Yetkinlik Modelleri

[1] Bu çalışma, Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the behavioral models of employees working in pharmacies operating in the province of Elazig and to determine how they should behave according to the opinions of pharmacy pharmacists. For this purpose, a questionnaire was applied to a total of 91 pharmacists operating in the city center of Elazığ. The data obtained from the questionnaires were evaluated by transferring them to the SPSS package program. Pharmacists give importance to the dignity of the profession of pharmacy workers, attach importance to pharmacy cleanliness, be respectful, be friendly, communicate well with people, be patient, be responsible, be honest, have responsibility for accountability, be able to work in teams and attach importance to personal cleanliness. while participating in professional competencies such as; On the other hand, they showed a lower level of participation in the competencies of being a perfectionist and being persistent than the other competencies. The opinions of pharmacists on the competencies of being fast, being organized and being careful differed significantly according to the gender variable; that their views on the competency of being honest differ significantly according to marital status and age variables; On the other hand, it has been determined that the opinions on the competency of being impartial differ significantly according to the variables of working time in the sector and working time in existing pharmacies, and there is no significant difference between other types of competencies and the demographic characteristics of the employees.

As a result of theresearch, it has been determined that pharmacists operating in the province of Elazığ expect their support personnel in their pharmaciesto attach importance to their Professional dignity, to be impartial, honest, self-confident, fast, respectful, smiling and careful, to be able to communicate effectively with their colleagues and customers, to be aware of their responsibilities and to be able to work as a team.

Keywords: Pharmacy, Community Pharmacists, Competency Models

1. GİRİŞ

Örgütler günümüzde yaşanan hızlı değişimlere uyum sağlayabilmek, varlıklarını sürdürebilmek ve zorlaşan rekabet koşullarında rakipleri karşısında daha iyi konumlara erişebilmek için kendilerini yenilemek ve faaliyetlerine yönelik yeni tekniklere açık olmak zorundadırlar. Çalışanlar, örgütlerin sahip oldukları kaynakların başında gelmektedir. Bu bağlamda çalışanların örgüt içerisindeki yetkinlik modelleri ve yönetici-müşteri-çalışan gibi diğer paydaşlarla kurdukları ilişkiler örgütün amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve yetkinlik yönetiminin başarılı bir şekilde uygulanması üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

Örgütler, faaliyet alanlarına yönelik yetkinlik alanlarını belirleyerek, söz konusu davranış modellerine sahip bireylere yer vermeleri, örgütsel başarıya ulaşmada etkili olabilmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda, örgüt yönetimlerinin yetkinlik merkezli sistemler oluşturabilmelerinin birtakım zorlukları olduğu ifade edilmektedir (Liedtke, 2016, Stankiewicz, 2015; Sienkiewicz vd., 2014). Bu bağlamda yetkinlik merkezli sistemler oluşturan uluslararası örgütlerin örnek alınmasının, söz konusu zorlukların aşılmasında yol gösterici olabileceği söylenebilir.

Yetkinlik merkezli yönetim uygulamalarının olduğu örgütlerde, çalışanların örgütsel beklentilerinin daha yüksek düzeyde karşılandığı, performans düzeylerinin daha yüksek olduğu ve buna bağlı olarak örgütsel hedeflere ulaşma şansının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Aksin, 2020). Çalışanların örgütsel beklentileri ile motivasyon düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ifade eden bu görüşe göre, çalışan beklentilerine göre organize edilmiş çalışma ortamlarının motivasyon düzeylerinin ve dolayısıyla verimliliğinin artmasında önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Yetkinlik merkezli yönetim uygulamalarıyla çalışan beklentileri, sahip olunan potansiyelleri örgütsel verimliliğe ve başarıya yönlendirmede önemli rol oynamaktadır (Yıldız, 2017). Yetkinlik merkezli örgüt yönetimleri, çalışanlardan beklentilerini ve sahip olmalarını bekledikleri davranışları açıkça ifade ederler. Örgütler, ulusal ve uluslararası pazarda başarılı olabilmek için çalışanlardan beklentilerini farklı şekillerde ifade edebilecekleri çeşitli uygulamalar gerçekleştirebilmektedirler (Aydoğan ve Uğurlu Kara, 2015). Bu bağlamda başarıyı hedefleyen örgütlerin, örgüt vizyonu, misyonu, değerleri ve hedeflerini kapsayacak yetkinlik modelleri belirlemelerinin söz konusu hedeflerini gerçekleştirebilmeleri açısından önemli rol oynadığı söylenebilir.

İlaç sektörü, insan hayatını doğrudan etkileyen bir alan olması açısından diğer sektörlerden daha farklı bir konumda bulunmaktadır. 2019 yılında Çin'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi başta olmak üzere hastalıkların yaygınlaşması ve hızlı nüfus artışı, ilaç talebindeki artışı da beraberinde getirmektedir. Hastaların tedavi sürecinde ihtiyaç duydukları ilaçları temin ettikleri eczanelerde, artan ilaç talebine bağlı olarak iş yükü de gün geçtikçe artmaktadır. Eczacılar ilaç talebini karşılayabilmek amacıyla ilaç siparişi verme, siparişlerin kontrolünü sağlama, ilaçları teslim alma, muhafaza etme, reçetelerin sisteme girişini sağlama, ilaçların kullanılma aralıklarını ve kullanılış biçimini hastaya tarif etme, ödemeye yönelik hastayı bilgilendirme, birtakım sağlık konularında hastalara danışmanlık yapma ve işletmeye yönelik iş ve işlemleri yürütme gibi birtakım işleri yürütebilmek amacıyla yardımcı personel bulundurabilmektedirler (Dolapçıoğlu vd., 2016). Eczane personelleri, eczacılık hizmetlerini yürüten temel unsurlar olmasından dolayı bazı yetkinlik modellerine sahip olmaları gerekmektedir. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde özellikle eczacılık sektöründe yetkinlik modelleri üzerine incelenen çalışma sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durum ise çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma ile eczanelerde çalışan personellerin sahip olmaları gereken yetkinlik modellerinin serbest eczacıların görüşlerine göre belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yetkinlik Kavramı

Selznick tarafından ilk defa 1957 yılında literatüre kazandırılan yetkinlik kavramı, örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkili olan unsurların belirlenmesi amacıyla ortaya çıkmış, ancak bu amaçla kullanımının uygun görülmemesi kavramın yaygınlaşmasını engellemiştir (Güler, 2010: 3). Yetkinlik kavramı 1959 yılında White tarafından insanlara yönelik bir kavram olarak değerlendirilmiş ve yetkinliğin bireyler açısından kompleks yapılı bir yapıya sahip olduğu ifade edilmiştir. Kavramın yaygınlaşmasıyla birlikte işletme ve insan kaynakları yönetimi alanlarında kullanılmış ve yetkinlik kavramına yönelik Avrupa, Amerika ve İngiltere'de farklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yetkinlik kavramına yönelik yapılan

çalışmaların artmasıyla birlikte yöneticiler, yetkinliğin örgütler açısından önemli bir kavram olduğunu anlamış ve zamanla bu kavram bir örgüt kültürü haline gelmiştir (Elataş, 2010:5).

Akademik literatürde yetkinlik kavramı üzerine farklı birtakım tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Alotaibi ve Zhang (2016: 356) yetkinliği, belli bir iş ya da görevin etkili bir biçimde yerine getirilmesi için sahip olunması gereken davranış, beceri, bilgi ve performans özellikleri şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a (2018: 161) göre yetkinlik, bireyin potansiyeli ve üst düzey performanslarının göstergesi olarak ifade edilmiştir. Bir başka tanımlama da İbicioğlu ve Ünal (2014: 57) tarafından, çalışanların örgütte neler yapabildiği, neler bildiği ve kim olduğuna ilişkin bilgileri bir arada bulunduran kavram olarak yorumlanmıştır. İlave olarak Potnuru ve Sahoo (2016: 347) olguyu, çalışanların optimum düzeyde performans sergileyebilmeleri için, örgütün çalışanlardan beklediği ve desteklediği performans tanımına uyması, mevcut performansını değerlendirerek, performansını geliştirmeye yönelik davranışları şeklinde açıklamışlardır. Akyol ve Güler (2017) ise kavramı, üst düzey performans sergileyen ile sıradan performans sergileyen çalışanların birbirinden ayrılmasını sağlayan karakteristik özellikler olarak nitelendirmişlerdir (Akyol ve Güler, 2017: 201). Yetkinlik kavramına yönelik yapılan tanımlar genel olarak değerlendirildiğinde örgütte üst düzey performans gösteren çalışanların diğer çalışanlardan ayırt edilmesini sağlayan özellikler olduğu söylenebilir.

Yetkinlik, herhangi bir görevi en etkili şekilde yerine getirebilmek amacıyla ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve farkındalık düzeylerini içeren davranışları ve performansları kapsamaktadır (Alotaibi ve Zhang, 2016: 356). Yetkinlik, farklı şekilde örgütte üstün performans gösteren çalışanların, görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmelerini sağlayan unsurların tamamıdır. Örgütler açısından hayati öneme sahip olan yetkinliklerin, örgüt içerisindeki tüm bireyler tarafından benzer şekilde algılanması ve standart bir kalıp oluşturulabilmesi açısından; yetkinliklerin örgüt stratejileri ve amaçları çerçevesinde tanımlanması, yetkinliklerin gözlemlenebilir ve kolaylıkla ölçülebilir davranışlar içermesi, yetkinliklerin örgütteki yalnızca bir faaliyeti içermesi, çalışanların örgütteki işlerini yapabilecek niteliklere sahip olabilmesi, yetkinlik değerlendirmesinde kullanılan kriterlerin, örgüt yönetimi ve tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi ve yetkinlik kriterlerinin kolay, açık ve örgüt içerisindeki tüm bireyler tarafından anlaşılır olması gibi özellikleri taşıması gerekmektedir (Manani ve Ngui, 2019: 1689).

2.2. Yetkinliğin Unsurları

Yetkinlik kavramına ilişkin yapılan akademik çalışmalarda yetkinliğin beş temel unsurdan (bilgi, beceri, tutum, gözlenebilir davranış ve üstün performans) meydana geldiği ifade edilmiştir (Budak, 2016; İbicoğlu ve Ünal, 2014; Çiftçi ve Öztürk, 2013).

Bilgi: Bilgi, bilimsel süreçler ve deneyimlerle edinilen, zihinsel faaliyetler sonucunda işlenen ve iletişim unsurlarıyla bütünleştirilen bir olgu olarak tanımlanabilir (Başaran, 2005: 425). Sözcük anlamı olarak bilgi, zihinsel faaliyetler sonucunda oluşturulan bir düşünce ürünüdür (TDK, 2021). İnsanların günlük yaşantılarında herhangi bir konuda yetkin olabilmeleri için öncelikle o konu hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bireyler, yaşam süreçlerinde bilgilerinin bir kısmını eğitim ile kazanırken, bir kısmını da deneyimleri ile kazanabilirler (Ünver, 2018: 3). Örneğin eczacılar anatomik ve farmakolojik bilgileri eczanelerde öğrenirken, eczaneyi işletmek için ihtiyaç duyduğu ticari bilgi ve işlem basamaklarını da zaman içerisinde deneyimleyerek öğrenir ve süreç içerisinde eczacılık mesleğinde yetkin konuma erişir. Ekip

çalışması gerektiren bir konuda yetkin olmak isteyen bireyler, ekip çalışmasının özellikleri ve önemi hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Nitelikleri ve önemi bilinmeyen işlere yönelik ustaca davranışlar sergilenmesi beklenemez.

Beceri: Beceri, yetkinliği meydana getiren bir diğer unsuru oluşturmaktadır. Bireylerin bir konu hakkındaki bilgi ve deneyimlerine dayanarak, konuya ilişkin bir işi ustalıkla yapabilmesi beceri olarak tanımlanmaktadır (Çetinkaya, 2009: 218). Yetenek, becerinin ön koşuludur. Bir başka deyişle herhangi bir işe yönelik beceri edinebilmek için o işi yapabilme yeteneğine sahip olmak gerekmektedir. Yetenekler doğuştan kazanılan yetenekler ve sonradan öğrenilen yetenekler olmak üzere iki türlü olabilmektedirler (Ouma, 2017: 11). Bireylerin herhangi bir konuya yönelik deneyimleri, o konuya ilişkin sonradan beceri edinilmesini sağlayabilmektedir. Bilgi çoğunlukla eğitim yoluyla edinilebilirken, beceriler daha çok yaparak, yaşayarak ve deneyimleyerek edinilebilir. Bu bağlamda deneyimlerin, yetkinliği meydana getiren unsurlardan olan becerilerin temelini oluşturduğu söylenebilir (Lo vd., 2015: 2311). Birey yaşantısında amir-memur, usta-çırak ve ast üst ilişkisi ile deneyimlerin aktarılması, becerilerin öğrenilmesinde önemli rol oynayabilmektedir (Turan, 2015: 12). Bu bağlamda becerilerin kademeli olarak bir süreç boyunca edinilen deneyimlerle elde edildiği söylenebilir.

Tutum: Tutum, belli bir nesne, olay, olgu, durum ya da kişilere yönelik bireylerin zihinlerinde oluşan sistematik düşünce ve inançlar olarak tanımlanmaktadır (Akyol, 2013: 161). Tutumlar, bireylerin davranışlarını etkileyerek davranışlarının yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin eczane çalışanlarının farmakolojik bilgiye ve eczacılık mesleğini yapabilecek beceriye sahip olmaları, bu bireylerin eczacılık alanında yetkinlik kazanmasında yeterli olmamaktadır. Çalışanların yetkinliğe ulaşabilmeleri için gerekli olan şartlardan biri de bilgi ve becerilerini gözlemlenebilir davranışlara dönüştürebilmeleridir. Bu bağlamda çalışanların eczacılık mesleğine yönelik bakış açıları ve tutumlarının, bilgi ve becerilerin gözlemlenebilir davranışlara dönüştürülmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Eczacılık mesleğinin kendisine ve iş yerine katkı sağlayacağını düşünen çalışanlar, mesleğe yönelik olumlu tutumlar geliştirecektir. Ancak çalışan, eczacılık mesleğinin kendisine olumlu yönde bir katkı sağlayamayacağını düşünürse mesleğe yönelik olumsuz tutumlar geliştirir ve zamanla mesleğine yönelik olumsuz davranışlar geliştirerek düşük performans sergileyecektir (Savaş, 2006: 93).

Gözlenebilir Davranış: Çalışan davranışlarına yönelik doğru ve etkili bir biçimde dönüt sağlanabilmesi, çalışanların kişisel gelişimlerinin ve kariyer planlarının sağlanabilmesi ve yetkinliklerin hem çalışan hem de örgüt açısından avantaj sağlayan bir araç olarak kullanılabilmesi için çalışan performanslarının ve davranışlarının kolay bir şekilde gözlemlenebilir ve değerlendirilebilir olması büyük önem arz etmektedir (Gürel Bulgurcu, 2010: 47). İnsan kaynakları örgütlerin sahip oldukları en önemli kaynakların başında gelmekte olup, çalışanların performans düzeyleri örgüt verimliliğini ve rekabet ortamındaki konumunu doğrudan etkileyebilmektedir. Yetkinlikler, yaşamın birçok alanında olduğu gibi iş yaşamında da çalışan performansları üzerinde doğrudan etkili olabilmekte ve çalışan başarısının öngörüsü olarak nitelendirilmektedir (Mufti vd., 2016: 84). İnsan kaynakları yönetiminin temel kavramlarından olan yetkinliklere yönelik yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte örgütler iş odaklı yaklaşımlar yerine insan kaynakları merkezli yaklaşımları benimsemeye başlamışlardır. İnsan kaynakları merkezli yaklaşımlar hem çalışanların kişisel gelişimlerini sağlamaya olanak

sağlarken hem de örgütsel verimliliği artırmada etkili olabilmektedir (Çetinkaya, 2009: 12). İnsan kaynakları merkezli yönetim anlayışları, çalışanların örgütteki gözlemlenebilir davranışlarına yansımaktadır. Bu bağlamda örgüt üyelerinin katılımıyla oluşturulan ve çalışanlar tarafından benimsenen kurallar, çalışanların örgüte yönelik olumlu tutumlar geliştirmesinde ve performanslarını gözlemlenebilir davranışlar haline dönüştürmesinde etkili olacağı söylenebilir.

Üstün Performans: İnsan kaynakları merkezli örgütlerde çalışanların örgüt kurallarını benimsemeleri ve kendilerini değerli hissetmelerine bağlı olarak geliştirdikleri olumlu tutumları gözlemlenebilir davranışlara dönüştürmeleri, çalışanların standart performanslarından daha fazla performans göstermelerini sağlayabilir (Budak, 2016: 51). Son dönemlerde insan kaynakları yönetiminde çalışan yetkinlikleri giderek önem kazanmaktadır. Örgütsel şartların çalışan motivasyonunu artırmaya yönelik düzenlenmesini içeren iş gören yetkinlikleri (Alotaibi ve Zhang, 2016: 356), çalışanların analitik düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, kişisel hedeflerini belirleme, ekip oluşturma, değişim yönetimi, iletişim becerileri, başkalarını etkileyebilme, yüksek özgüven, farklılıkların yönetimi ve dinleme becerilerini geliştirerek, örgütsel performanslarının artırılmasını sağlayabilmektedir (Yu ve Ramanathan, 2013: 238).

2.3. Yetkinlik Modelleri

İnsan kaynaklarına alanında yaygın olarak kullanılan ve önemli bir kavram olan yetkinlikler, örgütlerde eleman seçme, terfi, performans yönetimi, ödüllendirme, ücret, kariyer yönetimi, kılavuzluk, eğitim ve geliştirme, değişim yönetimi ve stratejik planlama alanlarında belirleyici rol oynamaktadır (Yang vd., 2019: 4). Örgütlerin farklı birtakım ihtiyaçlarını karşılayabilen yetkinlikler, bütünleşik bir yapıda insan kaynaklarının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Örgüt çalışanlarına yönelik yapılan çalışmaların ve uygulamaların, tüm bireyler tarafından anlaşılmasını sağlamak amacıyla ortak bir dil oluşturan yetkinlik modelleri, bir işin etkili ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan yetkinlik türlerinin ve düzeylerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Alotaibi ve Zhang, 2016: 359). Bir başka deyişle örgütteki bir görev ya da sorumluluğu yerine getirebilmek için gerekli olan yetkinliklerin toplamı yetkinlik modeli olarak tanımlanmaktadır (Çiftçi ve Öztürk, 2013: 147).

İş ilişkileri bakımından farklı şekillerde tanımlanan yetkinlik modelleri, işin yapısını ve özelliklerini basit bir şekilde kavramayı ve değerlendirmeyi sağlamak amacıyla düzenlenen davranışlardır. Örgütsel hedef, strateji ve değerlerin gerektirdiği davranış özelliklerini ortaya koyan yetkinlik modelleri, örgüt ve çalışan verimliliğinin ve performansının artmasında önemli rol oynamaktadır. Çalışanların, örgütteki işleri başarılı bir şekilde yapabilmelerini sağlayan yetkinlik türlerini ve özelliklerini belirlemeyi amaçlayan yetkinlik modelleri, aynı zamanda farklı bilgi, beceri ve tutum düzeylerine sahip çalışanlarda bulunması gereken davranış özelliklerini de ifade etmektedir (Taouab ve Issor, 2019: 95).

Yetkinlik modeli oluşturma sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ünal, 2012: 192):

- Örgütte insan kaynakları birimi; ihtiyaç analizi, planlama, veri toplama, yenilik yönetimi ve iletişim unsurlarına yönelik üst düzey yöneticilerin de desteğiyle etkili bir çalışma yürütebilmelidir.

- Örgütsel hedefler, stratejik yönelimler ve örgüt vizyonu ile uyumlu yetkinliklerin belirlenmesine dikkat edilmelidir.
- Çalışanların yetkinlik geliştirme sürecinde bilgilendirilmesi ve sürece dahil edilmesi, yetkinlik modellerinin anlaşılabilirliğini artırmasının yanı sıra aynı zamanda çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin artmasını da sağlayabilir.
- Yetkinlik modeli geliştirirken yetkinliklerin her birinin içermesi gereken davranışlar açıkça belirtilmeli, farklı yetkinlik alanlarına yönelik yapılan açıklamalar birbirlerinden farklı ve tutarlı olmalıdır.
- Yetkinlik modeli kapsamında belirlenen yetkinlikler örgütsel amaçları gerçekleştirmeye ve kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayabilmeye yönelik davranışları içermelidir.
- Yetkinlik modelleri oluşturulurken, çalışanların yöneticilerle ve birbirleriyle etkili iletişim kurabilmelerini sağlayacak sosyal yetkinliklere yer verilmelidir.
- Yetkinlikler örgüt ve pazar şartlarındaki değişim ve yeniliklere uygun olarak değiştirilebilir yapıda olmalıdır.

Bu bağlamda yetkinlik modellerinin, örgütsel ihtiyaçlara, amaçlara ve stratejilere bağlı olarak değişiklik gösterdiği, değişen örgütsel ve çevresel şartlara bağlı olarak değişen dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Örgütsel amaçlar ve stratejiler doğrultusunda yetkinlik modelleri hazırlanabilmesi için uygun ve geçerli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Yetkinlik modellerini hazırlama süreci ve yöntemi, söz konusu modellerin kullanım amaçlarını belirlemektedir. Örgütlerde yetkinlik modelleri oluşturulmasına yönelik Briscoe ve Hall çalışmalarında araştırmaya dayalı yetkinlik yaklaşımı, stratejiye dayalı yetkinlik yaklaşımı ve değerlere dayalı yetkinlik yaklaşımı olmak üzere üç farklı yaklaşımdan bahsetmişlerdir (Güler, 2010: 31).

Araştırmaya Dayalı Yetkinlik Yaklaşımı: Araştırmaya dayalı yetkinlik yaklaşımı, örgütte üst düzey performans gösteren yöneticilerin ve çalışanların, başarılarını etkileyen davranış özelliklerine ve olaylara odaklanır. Üst düzey performans gösteren yöneticilere yönelik yapılan mülakatlar sonucunda yapılan değerlendirmelere bağlı olarak başarı ve performans üzerinde etkili olan yetkinlikler belirlenerek, üst düzey performansla ilişkilendirilir. Yöneticilerin katılımları ile gerçekleştirilen bu yöntemin temelini gerçek davranışlar oluşturmaktadır. Soyut ve nitel yetkinliklerin ölçümüne elverişli olmaması, geçmiş yetkinliklere dayalı olması, yüksek yüksek maliyet ve çok sayıda insan kaynağı gerektirmesi bu yaklaşımın en önemli sınırlılıklarını oluşturmaktadır (Budak, 2016: 54).

Stratejiye Dayalı Yetkinlik Yaklaşımı: Örgüt yöneticilerinin yetkinlik düzeylerini belirlemeye yönelik bu yöntemde, örgüt stratejisi, hedefleri, vizyonu ve planları kapsamında süreçte ortaya çıkması öngörülen fırsatlar, güçlükler ve önem kazanacağı düşünülen davranış ve rollere ilişkin yetkinliklerin örgütteki üst düzey yöneticilerde bulunma düzeyini belirlemek amaçlanmaktadır. Örgütlerin yenilikçi girişimlerini destekleyen bu yaklaşım, geleceğe dayalı yetkinliklerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Örgüt yöneticilerinin yeni beceriler edinmelerine olanak sağlayan bu yöntemin en önemli dezavantajları geleceğe yönelik öngörülerin doğru

çıkmama ihtimalinin olması ve yetkinliklerin temelinin gerçek davranışlar yerine spekülasyonlara dayanmasıdır (Çiftçi ve Öztürk, 2013: 153).

Değerlere Dayalı Yetkinlik Yaklaşımı: Yetkinliklerin örgüt kültürü, değerleri ve normlarına bağlı olarak biçimsel veya biçimsel olmayan yetkinlikler olarak sınıflandırıldığı bu yaklaşımda, yetkinlikler bazı durumlarda örgüt yöneticilerinin duygu ve tutumlarına bağlı olarak da belirlenebilmektedir. İnsan kaynakları birimleri tarafından örgütlerine yönelik yetkinlik modelleri hazırlanırken, genellikle bu yaklaşım kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda mevcut yetkinlik modelleri, yöneticiler ile incelenerek örgütsel amaçlar ve stratejiler kapsamında uyarlanır ve örgütsel yetkinlik modeli oluşturulur. Yetkinliklerin motive etme gücünün yüksek olmasına bağlı olarak, insan kaynaklarının örgüt stratejileri ve hedefleri doğrultusunda çalışmalarını teşvik etmesi bu yaklaşımın avantajlarını oluştururken, yanlış verilerin amaca hizmet etmeyen yetkinlikleri ortaya çıkarması, yetkinliklerin gözlenebilir davranışlara dönüştürülmesini zorlaştırması ve etkili olmayan bir geliştirme sürecine neden olması ise bu yaklaşımın en önemli dezavantajlarını oluşturmaktadır (Güler, 2010: 31).

2.4. Yetkinliklerin Eczaneler Açısından Önemi

Örgütlerin, verimliliklerini artırarak rakipleri karşısında daha güçlü bir konuma yerleşmesi, çalışanlarını örgütsel amaçlar doğrultusunda harekete geçirmesinde ve varlıklarını sürdürebilmek amacıyla sahip oldukları kaynakların en önemlisi olan insan kaynaklarını etkili ve verimli kullanmalarını dayatmaktadır. Bu bağlamda örgüt çalışanlarının sahip oldukları yetkinliklerin belirlenmesinin ve bu yetkinliklerin stratejik amaçlar doğrultusunda geliştirilmesinin, insan kaynaklarının etkililik ve verimlilik düzeylerini artıracağı söylenebilir (Maani ve Ngui, 2019: 1691).

İnsanlara sağlık hizmeti sunan organizasyonlar olarak nitelendirilebilen eczanelerin sundukları hizmet kalitesi ve işletme verimliliği açısından eczacı yetkinliklerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Eczanelerin sahip oldukları kaynakların ve becerilerin toplamı olarak nitelendirilebilen yetkinlikler temel yetkinlikler olarak adlandırılır. Değişiminin zor olması ve rekabet avantajı sağlamada hayati rol oynaması eczaneler açısından temel yetkinlikler eczacıların sahip olması gereken en önemli yetkinliklerden birini oluşturmaktadır. Çalışanların liderlik davranışlarına sahip olması, sosyal yönünün güçlü olması ve işlerine yönelik yeterli düzeyde bilgi, beceri ve deneyime sahip olmaları, eczanelerde en az ekonomik unsurlar kadar önemli olan yetkinliklerdir (Ünal, 2013: 131). Eczanelerin hastalara ilaç temin eden ve sağlık danışmanlığı yapan organizasyonlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda eczacıların güçlü sosyal ilişkiler kurabilme, eczacılık alanındaki bilgi ve becerilerini geliştirme ve etkili iletişim kanalları oluşturabilme yetkinliklerine sahip olmalarının, sunulan hizmetlerin kalitesi ve işletmenin devamlılığının sağlanması açısından önemli olduğu söylenebilir.

İnsan kaynaklarının etkililik ve verimlilik düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmaların belirlenmesi ve sonuçlarının değerlendirilebilmesi açısından yetkinliklerin belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Örgütlerde ödül-ceza sistemleri, terfi olanakları, değerlendirme ve ücret politikaları çalışan yetkinliklerini doğrudan etkileyen unsurlardır (Otoo, 2019: 952). Bu bağlamda eczane çalışanlarının bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi, terfi olanaklarının sağlanması, adil ücret dağılımının sağlanması ve çalışma

performanslarına ilişkin etkili dönütler sağlanmasının çalışan yetkinliklerini artıracağı ve buna bağlı olarak hizmet kalitesini artıracağı söylenebilir.

Örgütsel hedefler ve rekabet şartları üzerinde doğrudan etkili olan çalışan yetkinliklerinin belirlenmesi ve bu yetkinliklerin örgütsel amaçlar doğrultusunda artırılması örgütsel performans ve verimlilik açısından önemlidir (Maani ve Ngui, 2019: 1692). Bu durum eczane çalışanlarının yetkinliklerinin belirlenmesinin, sunulan sağlık hizmetlerinin verimliliği açısından önemli önemli olduğunu göstermektedir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı, Tipi ve Önemi

Tanımlayıcı ve kesitsel tasarımda olan bu çalışmada, Elazığ il merkezinde faaliyet gösteren eczanelerde çalışan destek personellerinin yetkinlik modellerinin nasıl olması gerektiğinin, serbest eczacıların görüşlerine göre belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda aşağıdaki soruların yanıtları araştırılmıştır.

- Elazığ ilinde faaliyet gösteren serbest eczane çalışanlarına göre, eczane destek personellerinin davranış modelleri nasıl olmalıdır?
- Serbest eczane eczacılarının, çalışanları hakkındaki görüşleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
- Serbest eczane eczacılarının, çalışanları hakkındaki görüşleri medeni durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
- Serbest eczane eczacılarının, çalışanları hakkındaki görüşleri yaşlarına göre farklılık göstermekte midir?
- Serbest eczane eczacılarının, çalışanları hakkındaki görüşleri sektörde çalışma sürelerine göre farklılık göstermekte midir?
- Serbest eczane eczacılarının, çalışanları hakkındaki görüşleri mevcut eczanelerinde çalışma sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

Serbest eczanelerde çalışan destek personellerinin davranış modellerini belirlemeye yönelik ulusal yazında yer alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Elazığ'da serbest eczanelerde çalışan destek personellerinin davranış modellerinin nasıl olması gerektiğine ilişkin serbest eczane çalışanlarının görüşlerinin belirlenmesi ve bu alandaki literatüre katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma ayrıca alana ilişkin ulusal ve uluslararası yazın taranarak bu alanda geniş bilgilere yer verilmesi, araştırma sonucunda Elazığ'da faaliyet gösteren serbest eczacıların eczane destek personellerinin hangi davranış modellerine sahip olmaları gerektiğine ilişkin görüşlerinin belirlenerek sektördeki sorunların ve eksikliklerin belirlenmesi ve bu eksikliklerin giderilmesi ve ayrıca bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara ve eczacılara kaynaklık etmesi açısından önemlidir. Sonuç olarak, araştırma sonucunda elde edilecek bulguların, eczacılara yön vereceğine ve ihtiyaç duyabilecekleri bilgileri edinmede yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evrenini, 05 Şubat 2021 ve 25 Mart 2021 tarihleri arasında Elazığ il merkezinde serbest eczacılık yapan ve Elazığ Eczacı odasına bağlı eczacıların gönüllü olarak araştırmaya katılmayı ve anket doldurmayı kabul eden 130 eczacı oluşturmaktadır. Evrene

ulaşmada zaman ve mali kısıtlar göz önüne alınarak kesitsel tipteki bu çalışmada, kolayda örnekleme yöntemi ile 05 Şubat 2021 ve 25 Mart 2021 arasında araştırmayı kabul eden gönüllü 91 serbest eczacıya anket uygulanmıştır. Örneklemin evreni temsil etme oranı; %70'dir. Bu oranın istatistiksel açıdan yeterli ve anlamlı olduğu kanaatine varılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada da veri toplama aracı olarak Dolapçıoğlu vd. (2016) tarafından Ankara ilinde faaliyet gösteren serbest eczacıların, eczane destek personellerinin davranış modellerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla geliştirdikleri "Eczane Destek Personelleri Davranış Modelleri Değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde eczacıların demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, sektörde çalışma süresi, mevcut eczanelerinde çalışma süresi) belirlemeye yönelik altı madde bulunurken ikinci bölümünde eczane destek personellerinin sahip olmaları gereken davranış modellerini belirlemeye yönelik otuz maddelik ölçek yer almaktadır. Eczane eczacılarına uygulanan anket formlarından elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programına aktarılarak analiz edilmiştir.

Araştırmada kullanılan yetkinlik modelleri ölçeğine ilişkin normallik testi sonucunda Skewness (S) ve Kurtosis (K) değerlerinin -0,960 ve 0,298 aralığında olduğu görülmüştür. Söz konusu değerler "-2" ve "+2" aralığında olması halinde verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2010). Görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki tüm ölçek ve alt boyutları için basıklık ve çarpıklık değerlerinin söz konusu normal dağılım aralığında olduğu saptanmıştır. Bu sebeple verilerin normal bir dağılım gösterdiğine ve buna bağlı olarak araştırmada parametrik testlerin kullanılabileceğine karar verilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin, içsel tutarlılık katsayılarının (α değeri=0.838) yüksek derecede güvenilir olduğu, bu sebeple bu katsayı değerlerinin çalışma için yeterli olduğu kanısına varılmıştır. Ölçeğin α değerinin 0,70'den büyük olması değişkenlerin güvenilirliğini ve ölçeklerin içsel tutarlılığının olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2016: 2). İlave olarak açımlayıcı faktör analizine ilişkin bulgular incelendiğinde; ölçeğin, KMO değeri 0,581 ve Bartlett değeri $p<0,000$ olarak anlamlı çıkmıştır. Faktör yüklerinin .390 - .907 arasında değiştiği ve toplam varyansının ise %71,563 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre; ölçeğin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir (Sarıtaç, 2014).

Çalışma için, Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan (30.11.2020 tarih ve E. 5799 sayılı) izinler alınmıştır. Katılımcılardan çalışma öncesi aydınlatılmış onam alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bulgular

Eczacıların %72,5'i (66 kişi) erkek, %27,5'i (25 kişi) ise kadındır. %75,6'sı (68 kişi) evli, %24,4'ü (23 kişi) bekardır. Eczacıların %52,8'i (48 kişi) 41 yaşından küçüktür. Geriye kalan %47,2'si (43 kişi) ise 41 yaşından büyük eczacıları oluşturmaktadır. Eczacıların eğitim düzeyi açısından %96,7'sinin (88 kişi) lisans mezunu ve %3,3'ünün (3 kişi) ise yüksek lisans mezunu oldukları görülmüştür. Eczacıların meslekte geçirdikleri yıllar ele alındığında %11'i (10 kişi) 5 yıl ve altı, %25,3'ü (23 kişi) 5-10 yıl arası, %15,4'ü (14 kişi) 11-15 yıl arası, %20,8'i (19 kişi)

16-20 yıl arası ve %27,5'i (25 kişi) 20 yıl ve üzeri süreyle eczacılık mesleğini sürdürdükleri belirlenmiştir. Eczacıların mevcut eczanelerinde geçirdikleri yıllar ele alındığında %13,2'si (12 kişi) 5 yıl ve altı, %23,1'i (21 kişi) 5-10 yıl arası, %15,4'ü (14 kişi) 11-15 yıl arası, %20,8'i (19 kişi) 16-20 yıl arası ve %27,5'i (25 kişi) 20 yıl ve üzeri süreyle mevcut eczanelerinde eczacılık mesleğini sürdürdükleri tespit edilmiştir.

4.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek ortalama skorları değerlendirilirken aritmetik ortalamalar baz alınmıştır. Likert tipi ölçeklerin ortalama puanların yorumlanmasında ise aşağıdaki skor aralıkları ölçüt kabul edilmiştir (Tekin, 2017).

Tablo 1. Ölçek Skorları

Puan Aralığı	Ölçeğe Gelen Karşılık
1,00 ≤ ort. ≤ 1,80	Kesinlikle katılmıyorum
1,80 < ort. ≤ 2,60	Katılmıyorum
2,60 < ort. ≤ 3,40	Kararsızım
3,40< ort. ≤ 4,20	Katılıyorum
4,20< ort. ≤ 5,00	Kesinlikle katılıyorum

Tablo 2'de çalışma kapsamında kullanılan ölçeğe ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri aktarılmaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Maddeler	$\overline{X}$	S.S.	Maddeler	$\overline{X}$	S.S.
1.Mesleğin saygınlığına önem vermelidir.	4,94	0,22	16.Dikkatli olmalıdır.	4,65	0,54
2.Eczane temizliğine önem vermelidir.	4,93	0,24	17.Kişisel temizliğine önem vermelidir.	4,72	0,49
3.Saygılı olmalıdır.	4,94	0,22	18.Tarafsız olmalıdır.	4,47	0,82
4.Güler yüzlü olmalıdır.	4,86	0,37	19.Duyarlı olmalıdır.	4,47	0,56
5.İnsanlarla iyi iletişim kurabilmelidir.	4,95	0,20	20.Dış görünüşüne önem vermelidir.	4,28	0,86
6.Sabırlı olmalıdır.	4,72	0,59	21.Kişileri kolay etkileyebilmelidir.	4,37	0,75
7.Sorumluluk sahibi olmalıdır.	4,86	0,37	22.Bir işe yoğunlaşabilmeli ve sürdürebilmelidir.	4,47	0,58
8.Dürüst olmalıdır.	4,83	0,47	23.Uyum sağlayabilmeli ve sürdürebilmelidir.	4,57	0,54
9.Hesap verme sorumluluğuna sahip olmalıdır.	4,85	0,61	24.Özgüvenli olmalıdır.	4,58	0,66
10.Ekip çalışmasına yatkın olmalıdır.	4,72	0,57	25.Yaratıcı fikirler uygulayabilmelidir.	4,60	0,64
11.Hızlı olmalıdır.	4,68	0,59	26.Kendisine yapılanları takdir edebilmelidir.	4,36	0,69
12.Doğru karar verebilmelidir.	4,72	0,57	27.Mükemmeliyetçi olmalıdır.	4,10	0,91
13.Detaylara özen göstermelidir.	4,55	0,62	28.Eleştirilere açık olmalıdır.	4,54	0,63
14.Düzenli olmalıdır.	4,65	0,49	29.Rekabeti sevmelidir.	4,41	0,73
15.İyi niyetli olmalıdır.	4,45	0,63	30.Israrcı olmalıdır.	3,98	1,04
TOPLAM $\overline{X}$**:**4,60 **S.S.:**0,57					

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan eczacıların, eczane çalışanları "mesleğin saygınlığına özen göstermelidir" ($\overline{X}$ = 4,94), "eczane temizliğine önem vermelidir" ($\overline{X}$ = 4,93), "saygılı olmalıdır" ($\overline{X}$ = 4,94), "güler yüzlü olmalıdır" ($\overline{X}$ = 4,86), "insanlarla iyi iletişim

kurabilmelidir”($\overline{X}$ = 4,95), “sabırlı olmalıdır” ($\overline{X}$= 4,72), “sorumluluk sahibi olmalıdır” ($\overline{X}$ = 4,86), “dürüst olmalıdır” (X = 4,83), “hesap verme sorumluluğuna sahip olmalıdır” ($\overline{X}$ = 4,85), “ekip çalışmasına yatkın olmalıdır” ($\overline{X}$ = 4,72) ve “kişisel temizliğine önem vermelidir” ($\overline{X}$ = 4,72) görüş maddelerine “kesinlikle katılıyorum” düzeyinde oldukça yüksek oranda katılım gösterdikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda eczane çalışanlarının temiz olmalarının, kişilerarası iletişim becerilerine sahip olmalarının, eczanedeki çalışma arkadaşlarıyla işbirliği yapabilmelerinin ve sorumluluk alarak, hesap verebilmelerinin eczacılar tarafından oldukça fazla önemsendiği söylenebilir.

Yine Tablo 2 incelendiğinde eczacıların, eczane çalışanları “hızlı olmalıdır” ($\overline{X}$=4,68), “düzenli olmalıdır” ($\overline{X}$ = 4,65), “dikkatli olmalıdır” ($\overline{X}$ = 4,65), “yaratıcı fikirler uygulayabilmelidir”($\overline{X}$ = 4,60),“özgüvenli olmalıdır”($\overline{X}$ = 4,58), “uyum sağlayabilmeli ve sürdürebilmelidir”($\overline{X}$ = 4,57),“detaylara özen göstermelidir” ($\overline{X}$ = 4,55), “eleştirilere açık olmalıdır”($\overline{X}$ = 4,54), “tarafsız olmalıdır”($\overline{X}$=4,47), “duyarlı olmalıdır”($\overline{X}$ = 4,47), “bir işe yoğunlaşabilmeli ve sürdürebilmelidir” ($\overline{X}$ = 4,47), “iyi niyetli olmalıdır” ($\overline{X}$=4,45), “rekabeti sevmelidir”($\overline{X}$= 4,41), “kendisine yapılanları takdir edebilmelidir” ($\overline{X}$= 4,36) ve “dış görünüşüne önem vermelidir” ($\overline{X}$= 4,28) görüş maddelerine “kesinlikle katılıyorum” düzeyinde yüksek oranda katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu bulgular eczane çalışanların düzenli ve çalışma arkadaşlarıyla uyumlu çalışmalarının eczacılar tarafından önemsendiğini göstermektedir.

Tablo 2 incelendiğinde, eczacıların, eczane çalışanları “mükemmeliyetçi olmalıdır” ($\overline{X}$ = 4,10) ve “ısrarcı olmalıdır” ($\overline{X}$ = 3,98) görüş maddelerine “kesinlikle katılıyorum” a yakın olmakla beraber “katılıyorum” düzeyinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan eczacıların, eczane çalışanlarının sahip oldukları davranış modelleri ölçeğine ilişkin “kesinlikle katılıyorum “ ($\overline{X}$ = 4,60) düzeyinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda eczacıların dürüst, eczane ve kişisel temizliğine dikkat eden, sorumluluk sahibi, iletişim kurabilme becerisine sahip, iş birliği yapabilen ve özgüveni yüksek eczane çalışanlarına ihtiyaç duyduklarını söylemek mümkündür.

4.3. Yetkinlik Modeli Ölçeğine Ait Bulgular

Cinsiyet Değişkeni Açısından Yetkinlik Modeli

Eczacıların cinsiyet değişkenine göre yetkinlik modeli ölçeği puanlarının anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla yapılan Bağımsız örneklem t-Testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Eczacıların yetkinlik modeli puanlarının cinsiyete göre dağılımı

Madde No	Cinsiyet	n	$\overline{X}$	ss	t	p	Madde No	Cinsiyet	n	$\overline{X}$	ss	t	p
1	Erkek	66	4,92	0,26	-1,416	0,160	16	Erkek	66	4,73	0,47	**2,393**	**0,019***
	Kadın	25	5,00	0,00				Kadın	25	4,44	0,65		
2	Erkek	66	4,90	0,28	-1,564	0,121	17	Erkek	66	4,66	0,53	-1,857	0,067
	Kadın	25	5,00	0,00				Kadın	25	4,88	0,33		
3	Erkek	66	4,92	0,26	-1,416	0,160	18	Erkek	66	4,39	0,90	-1,494	0,139
	Kadın	25	5,00	0,00				Kadın	25	4,68	0,47		
4	Erkek	66	4,87	0,32	0,443	0,659	19	Erkek	66	4,48	0,58	0,337	0,737
	Kadın	25	4,84	0,47				Kadın	25	4,44	0,50		
5	Erkek	66	4,96	0,17	1,027	0,307	20	Erkek	66	4,24	0,84	-0,778	0,438
	Kadın	25	4,92	0,27				Kadın	25	4,40	0,91		

6	Erkek	66	4,77	0,52	1,235	0,220	21	Erkek	66	4,30	0,80	-1,458	0,148
	Kadın	25	4,60	0,76				Kadın	25	4,56	0,58		
7	Erkek	66	4,89	0,35	1,078	0,284	22	Erkek	66	4,53	0,58	1,546	0,126
	Kadın	25	4,80	0,40				Kadın	25	4,32	0,55		
8	Erkek	66	4,87	0,32	1,424	0,158	23	Erkek	66	4,57	0,55	0,123	0,902
	Kadın	25	4,72	0,67				Kadın	25	4,56	0,50		
9	Erkek	66	4,85	0,66	0,133	0,894	24	Erkek	66	4,57	0,70	-0,154	0,878
	Kadın	25	4,84	0,47				Kadın	25	4,60	0,57		
10	Erkek	66	4,66	0,64	-1,583	0,117	25	Erkek	66	4,57	0,63	-0,585	0,560
	Kadın	25	4,88	0,33				Kadın	25	4,66	0,70		
11	Erkek	66	4,60	0,65	**-1,996**	**0,049***	26	Erkek	66	4,28	0,73	-1,808	0,074
	Kadın	25	4,88	0,33				Kadın	25	4,58	0,50		
12	Erkek	66	4,68	0,61	-1,166	0,247	27	Erkek	66	4,06	1,01	-0,836	0,405
	Kadın	25	4,84	0,47				Kadın	25	4,24	0,59		
13	Erkek	66	4,57	0,58	0,510	0,611	28	Erkek	66	4,54	0,63	-0,097	0,923
	Kadın	25	4,50	0,72				Kadın	25	4,56	0,65		
14	Erkek	66	4,72	0,44	**2,151**	**0,034***	29	Erkek	66	4,39	0,80	-0,499	0,619
	Kadın	25	4,48	0,58				Kadın	25	4,48	0,50		
15	Erkek	66	4,45	0,66	0,097	0,923	30	Erkek	66	3,96	1,05	-0,284	0,777
	Kadın	25	4,44	0,58				Kadın	25	4,04	1,06		

Eczacıların, eczane çalışanlarının sahip olması gereken davranış modellerine ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre dağılımını incelemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar *t* testi sonucunda eczacıların, eczane çalışanları "hızlı olmalıdır", "düzenli olmalıdır" ve "dikkatli olmalıdır" görüş maddelerine katılım düzeyleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu ($p<0,05$); ölçekteki diğer maddelere katılım düzeyleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 4 incelendiğinde eczane eczacılarının, eczane çalışanları "hızlı olmalıdır" görüş maddesine katılım düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir [t (= -1,996; p<.05]. Buna göre eczane çalışanları "düzenli olmalıdır" görüş maddesine kadın eczacıların ($\overline{X}$ = 4,88), erkek eczacılara ($\overline{X}$ = 4,60) oranla daha yüksek düzeyde katıldıkları söylenebilir. İlave olarak eczane eczacılarının, eczane çalışanları "düzenli olmalıdır" görüş maddesine katılım düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir [t (= 2,151; p<.05]. Buna göre eczane çalışanları "düzenli olmalıdır" görüş maddesine erkek eczacıların ($\overline{X}$ = 4,72), kadın eczacılara ($\overline{X}$ = 4,48) oranla daha yüksek düzeyde katıldıkları söylenebilir. Ayrıca, eczane eczacılarının, eczane çalışanları "dikkatli olmalıdır" görüş maddesine katılım düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir [t (= 2,393; p<.05]. Buna göre eczane çalışanları "hızlı olmalıdır" görüş maddesine erkek eczacıların ($\overline{X}$ = 4,73), kadın eczacılara ($\overline{X}$ = 4,44) oranla daha yüksek düzeyde katıldıkları söylenebilir.

Medeni Durum Değişkeni Açısından Yetkinlik Modeli

Eczacıların medeni durum değişkenine göre yetkinlik modeli ölçeği puanlarının anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla yapılan Bağımsız örneklem t-Testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Eczacıların yetkinlik modeli puanlarının medeni duruma göre dağılımı

Madde No	Medeni Hal	n	$\overline{X}$	ss	t	p	Madde No	Cinsiyet	n	$\overline{X}$	ss	t	p
1	Evli	68	4,94	0,23	-0,235	0,814	16	Evli	68	4,64	0,56	-0,639	0,524
	Bekar	23	4,95	0,21				Bekar	23	4,72	0,45		
2	Evli	68	4,92	0,26	-0,454	0,651	17	Evli	68	4,73	0,47	0,436	0,664
	Bekar	23	4,95	0,21				Bekar	23	4,68	0,56		
3	Evli	68	4,94	0,23	-0,235	0,814	18	Evli	68	4,41	0,88	-1,113	0,269
	Bekar	23	4,95	0,21				Bekar	23	4,63	0,58		
4	Evli	68	4,86	0,38	0,044	0,965	19	Evli	68	4,47	0,55	0,115	0,909
	Bekar	23	4,86	0,35				Bekar	23	4,45	0,59		
5	Evli	68	4,97	0,17	1,213	0,228	20	Evli	68	4,32	0,74	0,885	0,379
	Bekar	23	4,90	0,29				Bekar	23	4,13	1,16		
6	Evli	68	4,70	0,64	-0,452	0,652	21	Evli	68	4,36	0,78	0,022	0,983
	Bekar	23	4,77	0,42				Bekar	23	4,36	0,65		
7	Evli	68	4,89	0,35	1,365	0,176	22	Evli	68	4,50	0,50	0,951	0,344
	Bekar	23	4,77	0,42				Bekar	23	4,36	0,78		
8	Evli	**68**	**4,89**	**0,35**	**2,265**	**0,026***	23	Evli	68	4,55	0,52	-0,240	0,811
	Bekar	**23**	**4,63**	**0,72**				Bekar	23	4,59	0,59		
9	Evli	68	4,82	0,51	-0,805	0,423	24	Evli	68	4,57	0,69	-0,105	0,916
	Bekar	23	4,95	0,88				Bekar	23	4,59	0,59		
10	Evli	68	4,75	0,52	0,796	0,428	25	Evli	68	4,61	0,62	0,413	0,681
	Bekar	23	4,63	0,72				Bekar	23	4,54	0,73		
11	Evli	68	4,69	0,60	0,373	0,710	26	Evli	68	4,31	0,74	-1,361	0,177
	Bekar	23	4,63	0,58				Bekar	23	4,54	0,50		
12	Evli	68	4,70	0,62	-0,467	0,642	27	Evli	68	4,01	0,93	-1,572	0,120
	Bekar	23	4,77	0,42				Bekar	23	4,36	0,78		
13	Evli	68	4,53	0,58	-0,647	0,519	28	Evli	68	4,52	0,65	-0,391	0,697
	Bekar	23	4,63	0,72				Bekar	23	4,59	0,59		
14	Evli	68	4,72	0,48	1,833	0,070	29	Evli	68	4,41	0,79	0,015	0,988
	Bekar	23	4,50	0,51				Bekar	23	4,40	0,50		
15	Evli	68	4,50	0,65	1,163	0,248	30	Evli	68	3,95	1,05	-0,520	0,604
	Bekar	23	4,31	0,56				Bekar	23	4,09	1,06		

Eczacıların, eczane çalışanlarının sahip olması gereken davranış modellerine ilişkin görüşlerinin medeni durum değişkenine göre dağılımını incelemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar *t* testi sonucunda eczacıların, eczane çalışanları "dürüst olmalıdır" görüş maddelerine katılım düzeyleri ile medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu ($p<0,05$); ölçekteki diğer maddelere katılım düzeyleri ile medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 4 incelendiğinde eczane eczacılarının, eczane çalışanları "dürüst olmalıdır" görüş maddesine katılım düzeylerinin medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir [t (= -1,996; $p<.05$]. Buna göre, eczane çalışanları "düzenli olmalıdır" görüş maddesine evli eczacıların ($\overline{X}$ = 4,89), bekar eczacılara ($\overline{X}$ = 4,63) oranla daha yüksek düzeyde katıldıkları söylenebilir.

Yaş Değişkeni Açısından Yetkinlik Modeli

Eczacıların yaş değişkenine göre yetkinlik modeli ölçeği puanlarının anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Eczacıların yetkinlik modeli puanlarının yaşa göre dağılımı

Madde	Yaş	n	$\overline{X}$	s.s	ANOVA TESTİ							Fark olan gruplar
					Var. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F.	p	η^2	
Dürüst olmalıdır	20-30 (a)	12	4,91	0,28	G.arası	2,590	4	,648	2,806	0,031*	0,155	a-b, a-c
	31-40 (b)	36	4,50	0,56	G.içi	19,849	86					
	41-50 (c)	27	4,62	0,49	Toplam	22,440	90					
	51-60 (d)	11	4,81	0,40								
	61 ve üzeri (e)	5	5,00	0,00								

Eczacıların, eczane çalışanlarının sahip olması gereken davranış modellerine ilişkin görüşleri ile yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda eczacıların, eczane çalışanları "dürüst olmalıdır" görüş maddelerine katılım düzeyleri ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu ($p<0,05$); ölçekteki diğer maddelere katılım düzeyleri ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5 incelendiğinde, eczacıların davranış modeli ölçeği "dürüst olmalıdır" alt boyutuna katılım düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir [$F=2,806$; $p<.05$]. Gruplara ilişkin aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde 20-30 yaş grubunda yer alan eczacıların ($\overline{X} = 4,91$) eczane çalışanları "dürüst olmalıdır" görüşüne, 31-40 yaş ($\overline{X} = 4,50$) ve 41-50 yaş ($\overline{X} = 4,62$) grubunda yer alan eczacılara oranla daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri belirlenmiştir.

Eczacıların yaşlarının, davranış modeli ölçeği "dürüst olmalıdır" görüş maddesi üzerindeki etki büyüklüğü incelendiğinde yaş değişkeninin eczane çalışanları "dürüst olmalıdır" görüş maddesi üzerinde büyük etkiye ($\eta^2 = 0,155$) sahip olduğu belirlenmiştir.

Sektördeki Çalışma Süresi Açısından Yetkinlik Modeli

Eczacıların sektördeki çalışma süresi değişkenine göre yetkinlik modeli ölçeği puanlarının anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Eczacıların yetkinlik modeli puanlarının sektördeki çalışma süresi açısından dağılımı

Madde	Sektörde çalışma süresi	n	$\overline{X}$	s.s	ANOVA TESTİ							Fark olan gruplar
					Var. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F.	p	η^2	

Tarafsız olmalıdır	5 yıl ve altı (a)	10	4,90	0,31	G.arası	7,514	4	1,878	3,038	0,021*	0,05	a-c, c-d, c-e
	6-10 yıl (b)	23	4,30	0,92	G.içi	53,167	85					
	11-15 yıl(c)	14	4,00	1,03	Toplam	60,681	89					
	16-20 yıl (d)	19	4,78	0,41								
	20 yıl ve üzeri (e)	25	4,48	0,82								

Eczacıların, eczane çalışanlarının sahip olması gereken davranış modellerine ilişkin görüşleri ile sektörde çalışma süresi değişkeni arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda eczacıların, eczane çalışanları "tarafsız olmalıdır" görüş maddelerine katılım düzeyleri ile sektörde çalışma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu ($p<0,05$); ölçekteki diğer maddelere katılım düzeyleri ile sektörde çalışma süresi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 6 incelendiğinde, eczacıların davranış modeli ölçeği "tarafsız olmalıdır" alt boyutuna katılım düzeyleri ile sektörde çalışma süreleri arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir [$F=3,038$; $p<.05$]. Gruplara ilişkin aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde sektörde 11-15 yıl çalışma süresine sahip olan eczacıların ($\overline{X} = 4,00$) eczane çalışanları "tarafsız olmalıdır" görüşüne, 5 yıl ve altı ($\overline{X} = 4,90$), 16-20 yıl ($\overline{X} = 4,78$) ve 21 yıl ve üzeri ($\overline{X} = 4,48$) çalışma süresine sahip olan eczacılara oranla daha düşük düzeyde katılım gösterdikleri belirlenmiştir.

Eczacıların sektörde çalışma sürelerinin, davranış modeli ölçeği "tarafsız olmalıdır" görüş maddesi üzerindeki etki büyüklüğü incelendiğinde sektörde çalışma sürelerinin eczane çalışanları "tarafsız olmalıdır" görüş maddesi üzerinde küçük etkiye ($\eta^2 = 0,05$) sahip olduğu belirlenmiştir.

Mevcut Eczanelerinde Çalışma Süresi Açısından Yetkinlik Modeli

Eczacıların mevcut eczanelerinde çalışma süresi değişkenine göre yetkinlik modeli ölçeği puanlarının anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Eczacıların yetkinlik modeli puanlarının mevcut eczanelerinde çalışma süresi açısından dağılımı

Madde	**Sektörde çalışma süresi**	**n**	$\overline{X}$	**s.s**	**ANOVA TESTİ**							**Fark olan gruplar**
					Var. Kay.	**Kar. Top.**	**sd**	**Kar. Ort.**	**F.**	**p**	η^2	

Tarafsız olmalıdır	5 yıl ve altı (a)	12	4,75	0,62	G.arası	6,367	4	1,592	2,520	0,047*	0,09	a-c, c-d, c-e
	6-10 yıl (b)	21	4,33	0,91	G.içi	54,315	86					
	11-15 yıl (c)	14	4,00	1,03	Toplam	60,681	90					
	16-20 yıl (d)	19	4,78	0,41								
	20 yıl ve üzeri (e)	25	4,48	0,82								

Eczacıların, eczane çalışanlarının sahip olması gereken davranış modellerine ilişkin görüşleri ile mevcut eczanelerinde çalışma süresi değişkeni arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda eczacıların, eczane çalışanları "tarafsız olmalıdır" görüş maddelerine katılım düzeyleri ile mevcut eczanelerinde çalışma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu ($p<0,05$); ölçekteki diğer maddelere katılım düzeyleri ile mevcut eczanelerinde çalışma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 7 incelendiğinde, eczacıların davranış modeli ölçeği "tarafsız olmalıdır" alt boyutuna katılım düzeyleri ile mevcut eczanelerinde çalışma süreleri arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir [$F=2,520$; $p<.05$]. Gruplara ilişkin aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde sektörde 11-15 yıl çalışma süresine sahip olan eczacıların ($\overline{X} = 4,00$) eczane çalışanları "tarafsız olmalıdır" görüşüne, 5 yıl ve altı ($\overline{X} = 4,75$) , 16-20 yıl ($\overline{X} = 4,78$) ve 21 yıl ve üzeri ($\overline{X} = 4,48$) çalışma süresine sahip olan eczacılara oranla daha düşük düzeyde katılım gösterdikleri belirlenmiştir.

Eczacıların sektörde çalışma sürelerinin, davranış modeli ölçeği "tarafsız olmalıdır" görüş maddesi üzerindeki etki büyüklüğü incelendiğinde sektörde çalışma sürelerinin eczane çalışanları "tarafsız olmalıdır" görüş maddesi üzerinde orta düzeyde etkiye ($\eta^2 = 0,09$) sahip olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacını Elazığ ilinde faaliyet gösteren eczanelerde görev yapan çalışanların davranış modellerinin belirlenmesi ve nasıl davranışlar sergilemeleri gerektiği eczane eczacıların görüşlerine göre belirlenmesi oluşturmaktadır. Elazığ il merkezinde faaliyet gösteren eczacılar, eczane çalışanlarının iyi iletişim kurabilme, mesleğin saygınlığına önem verme ve saygılı olma davranışlarına sahip olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Eczaneler müşterilerine sağlık danışmanlığı başta olmak üzere birtakım sağlık hizmetlerinin sunulduğu sağlık kuruluşlarıdır. Bu bağlamda bireylerin sorunlarının doğru olarak anlaşılması, ilaçlar ve diğer sağlık ürünlerinin kullanımının doğru bir şekilde aktarılabilmesi ve bireylerin aklındaki soruları rahatlıkla ifade edebilmeyi sağlaması açısından eczane çalışanlarının kişiler arası iletişim becerilerine sahip, saygılı ve mesleğin saygınlığına önem veren bireyler olması açısından önem arz etmektedir. Dolapçıoğlu vd. (2016), serbest eczane çalışanlarının sahip

olmaları gereken davranış modellerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında, Ankara ilinde faaliyet gösteren 300 eczane eczacısının görüşlerini almıştır. Araştırma sonucunda eczacıların en fazla mesleğin saygınlığına önem verme, saygılı olma ve eczane temizliğine özen gösterme davranışlarını önemsediğini ifade ettiklerini belirlemiştir. Palacios-Marqués vd. (2019) çalışmalarında, çalışanların pazarlama becerisine yönelik ayırt edici yetkinliklerini belirlemeyi amaçlamış ve bu yetkinliklerin sosyal girişimcilik ve örgütsel performansları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda iletişim kanalları kurabilme ve bu kanalları etkili bir şekilde kullanabilme, çevresine saygılı ve hoşgörülü davranışlar sergileyebilme, mesleği sevme, doğru kararlar alma ve sorumluluk üstlenme becerilerinin pazarlamada ayırt edici yetkinlikler olduğu; bu becerilere sahip çalışanların örgütsel performanslarının diğer çalışanlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Reşitoğlu (2011), çalışmasında, İzmir'de otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletmedeki 49 çalışanın yetkinlik düzeylerini belirlemiş ve yetkinlik temelli performans değerlendirme uygulamalarının bu çalışanların memnuniyet düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemiştir. Araştırma sonucunda sektör çalışanlarının mesleğin saygınlığına önem verme, etkili iletişim kanalları kurma, işbirliği yapabilme, sorumluluk alma, yenilikleri takip etme ve yaratıcı düşünme yetkinliklerine sahip olan çalışanların iş memnuniyeti düzeylerinin daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda bu araştırmada ulaşılan sonucun, literatürde yer alan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Eczacıların cinsiyet değişkenine göre, eczane çalışanlarının sahip olmaları gereken davranış modellerine ilişkin görüşlerine bakıldığında kadın eczacıların, eczane çalışanlarının hızlı olması gerektiği görüşünü erkek eczacılara oranla daha fazla benimsediği sonucuna ulaşılmıştır. Eczanelerin hizmet sağladığı kitlenin sağlık sorunları yaşadıkları ve birçoğunun yoğun hastane temposu sonrasında içerisinde bulundukları olumsuz psikoloji göz önünde bulundurulduğunda bu çalışanlara yönelik hızlı bir sağlık hizmeti sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmada ayrıca eczane çalışanların düzenli olmalı ve dikkatli olmalı görüş maddelerine ise erkek eczacıların, kadın çalışanlara oranla daha yüksek katılım gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kadın eczacılar, eczane çalışanlarının kişisel temizliğine önem vermelidir, dış görünüşüne önem vermelidir, dikkatli olmalıdır, sorumluluk sahibi olmalıdır, işbirliği yapabilmelidir, eleştirilere açık olmalıdır, kendisine yapılanları takdir edebilmelidir, mükemmeliyetçi olmalıdır, başladığı işi yoğunlaşabilmelidir, duyarlı olmalıdır, ısrarcı olmalıdır, kişileri etkileyebilmelidir, eczane temizliğine önem vermelidir ve tarafsız olmalıdır görüş maddelerine, erkek eczacılara oranla daha yüksek katılım gösterirken, ölçeğin diğer maddelerine erkek eczacılar daha yüksek düzeyde katılım sağlamışlardır. Otoo (2019), çalışan yetkinliği temelli insan kaynakları yönetiminin, örgütsel performans üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, örgüt yöneticilerinin cinsiyetlerine bağlı olarak çalışanların sahip olmaları gereken yetkinliklere ilişkin görüşlerinin farklılaştığı belirlemiştir. Araştırmada kadın yöneticiler duyarlı olma, detaylara özen gösterme, etkili iletişim kurabilme ve sorumluluk üstlenme yetkinliklerinin çalışan performansı yetkinliklerini daha fazla önemsedikleri belirlenirken; erkek çalışanların işbirliği yapabilme, özgüvenli olma, tarafsız olma ve eleştirilere açık olma yetkinliklerini daha fazla önemsedikleri belirlenmiştir. Dolapçıoğlu vd. (2016), eczane destek personellerinin yetkinliklerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında ise eczacıların kişisel temizliğine önem verme, sorumluluk sahibi olma ve doğru kararlar verebilme

yetkinliklerine katılım düzeyleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğunu, kadın eczacıların bu görüş maddelerine, erkek eczacılara oranla daha fazla katılım sağladıklarını belirlemiştir. Güler (2010), bankacılık sektörü çalışanlarının yetkinliklerinin belirlenmesi ve bu yetkinliklere dayalı işe alım uygulamalarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasında, banka yöneticilerinin banka çalışanlarında aradıkları yetkinlik türlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaştığını tespit etmiştir. Karahan (2018), hemşirelerin mesleki yetkinliklerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında, hastane yöneticilerinin hemşirelerin sahip olması gereken yetkinlik türlerine ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilen araştırmada, yapılan literatür taraması sonucunda hemşirelerin yetkinlik türlerinin, hastane yöneticilerinin cinsiyetlerine bağlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre bu araştırmada ulaşılan sonucun, literatürde yer alan çalışmaların sonuçlarıyla uyumlu olduğu söylenebilir.

Eczacıların yaş değişkenine göre, eczane çalışanlarının sahip olmaları gereken davranış modellerine ilişkin görüşlerine bakıldığında, 20-30 yaş grubunda yer alan eczacıların, eczane çalışanları dürüst olmalıdır görüş maddesine 41-50 yaş grubunda yer alan çalışanlara oranla daha yüksek düzeyde katılım sağladıkları belirlenmiştir. Eczacıların yaşla birlikte artan yaşam tecrübeleri ve mesleki deneyimlerinin araştırmada elde edilen bu bulgu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Dolapçıoğlu vd. (2016), çalışmalarında Ankara ilindeki eczacıların, eczane çalışanları düzenli olmalıdır, dürüst olmalıdır, detaylara özen göstermelidir, güler yüzlü olmalıdır, hesap verme sorumluluğuna sahip olmalıdır, saygılı olmalıdır ve mesleğin saygınlığına özen göstermelidir görüş maddelerine katılım düzeyleri ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğunu; 41-50 yaş grubunda bulunan eczacıların eczane çalışanları "dürüst olmalıdır" görüş maddesine erkek eczacılara oranla daha fazla katılım gösterdiklerini belirlemişlerdir. Araştırmada ulaşılan bu sonuç bu çalışmada ulaşılan sonuçla farklılık göstermektedir. Bu farklılığın eczacıların sosyo-kültürel ve kişisel özelliklerinin farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Karahan (2018), çalışmasında hastane yöneticilerinin hemşirelerin etkili iletişim kurma, güler yüzlü olma, sorumluluk üstlenme ve işbirliği yapma yetkinliklerine sahip olmalarına yönelik görüşleri ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğunu, orta yaş (40-60) grubundaki yöneticilerin, hemşirelerin söz konusu yetkinliklere sahip olmalarına ilişkin görüşlere daha yüksek düzeyde katılım gösterdiklerini belirlemiştir. Araştırmada ulaşılan sonuç bu çalışmada ulaşılan sonuç ile farklılaşmaktadır. Bu farklılığın örneklem gruplarının meslek gruplarının farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada eczacıların büyük bir bölümünün eczacılığa mevcut eczanelerinde başladıkları belirlenmiştir. Eczacıların sektörde ve mevcut eczanelerinde çalışma süresi değişkenlerine göre, eczane çalışanlarının sahip olmaları gereken davranış modellerine ilişkin görüşlerine bakıldığında,11-15 yıl çalışma süresine sahip eczacılar, eczane çalışanları tarafsız olmalıdır görüşünü, 5 yıl ve altı, 16-20 yıl ve 21 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip eczacılara oranla daha az kabul ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eczaneler hastalara doktorlar tarafından reçetelendirilen ilaçları temin etmelerinin yanı sıra aynı zamanda müşterilerine yönelik sağlık hizmeti sunan kurumlardır. Bu bağlamda eczaneler müşterilerine sağlık hizmeti sunarken, müşterilerinin sağlığını korumaya yönelik en uygun ürünleri ve yöntemleri önermeli, eczanelerde daha fazla ticari kazanç elde sağlayacakları ürünlerden ziyade müşterilerinin

sağlığını korumaya yönelik kaliteli ürünlerin bulundurulmasına özen göstermelidir. Günümüzde eczane sayılarının artması, sağlık ürünlerinin aktarlar, medikal ürünleri satan işletmeler ve sosyal medya üzerinden satışının sağlanması, eczacıların ticari açıdan zor durumda kalmalarına neden olabilmektedir. Bu durumun da eczacıların işletmelerinin varlığını sürdürebilmek amacıyla daha yüksek ticari kazanç sağlayabilecekleri ürünlere yönelmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Beatty vd. (2019), serbest eczane eczacılarının mesleki yetkinliklerini ve sorumluluklarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında eczane çalışanlarının tarafsız, objektif ve güvenilir olma gibi temel sorumluluklarının olduğunu ifade etmişlerdir. Demir ve Eke (2020), değişen eczacılık rolleri kapsamında hastaların eczacılık hizmetlerine yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında, sağlık danışmanlığı hizmeti sunan kuruluşlar olan eczanelerin temel görevlerinin hastaların sağlıklarını korumak olduğunu, bu bağlamda ürün ve hizmetlerinin bu doğrultuda organize edilmesinin gerektiğini ifade etmişlerdir. Elbaz vd. (2018) turizm sektörü çalışanlarının yetkinliklerinin örgüt performansı üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında turizm hizmetlerinin objektif, tarafsız ve kaliteli bir şekilde sunulmasının örgüt performansını artırdığını belirlemişlerdir. Çalışmada ayrıca işletmelerin sektördeki faaliyet süreleri arttıkça artan mesleki yetkinliklere bağlı olarak daha profesyonel ve kaliteli turizm hizmetlerinin sunulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen bu sonuç, literatürde yer alan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak Elazığ ilinde faaliyet gösteren eczacıların, eczanelerindeki destek personellerinin meslek saygınlığına önem göstermelerini, tarafsız, dürüst, özgüvenli, hızlı, saygılı, güler yüzlü ve dikkatli olmalarını, çalışma arkadaşlarıyla ve müşterilerle etkili iletişim kurabilmelerini, sorumluluklarının bilincinde olmalarını ve ekip çalışması yapabilmelerini bekledikleri söylenebilir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre eczacılara ve eczane çalışanlarına şu önerilerde bulunulabilir:

- Eczanenin fiziki ortamlarını ve çalışma şartlarının düzenlenmesinde, eczane çalışanlarının da görüşlerinin alınması, kendilerini değerli görmelerini sağlayacak ve bu durum özgüven düzeylerinin artmasını sağlayabilecektir.

- Eczane kurallarının, eczane çalışanlarının tümünün katılımıyla belirlenmesi ve tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi, eczanede bir düzen ortamının hakim olmasını sağlayabilecektir.

- Eczane çalışanlarının eczane ortamına ve çalışma koşullarına yönelik görüşlerinin alınması, bireylerin yaratıcı düşüncelerini açığa çıkarmayı ve onları yaratıcı düşünmeye sevk etmeyi sağlayabilir.

- Eczane çalışanlarının eczacılığa yönelik bilgi ve becerilerinin artırılmasına yönelik çalışmalar düzenlenmesinin, çalışanların yetkinliklerinin artırılmasının yanı sıra örgütlerine yönelik olumlu tutumlar geliştirmesinde etkili olabilir.

- Eczane çalışanlarının olumlu davranışlarının ödüllendirilmesi ve olumsuz davranışlarına yönelik olumlu eleştirilerle geri bildirim verilmesi, çalışanların motivasyon düzeyini artırabilir.

- Eczacılar çalışanlarına sorumluluk üstlenebilecekleri ortamlar hazırlayarak, onların sorumluluk üstlenme ve sorumluluklarını yerine getirebilme becerilerinin artırılmasını sağlayabilir.
- Çalışanların, eczanede karar alma sürecine dahil edilmeleri, doğru karar verme becerilerinin gelişmesini katkı sağlayabilir.
- Eczane işlerinin tüm çalışanlar tarafından ortak bir şekilde yürütülmesi, çalışanlarda işbirliği yapma becerisinin ve ekip ruhuna sahip olma bilincinin gelişmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Aksin, S., (2020). Pozitif örgütsel davranışın örgütsel sinizmle ilişkisi: Karabük Üniversitesi örneği*, Yüksek Lisans Tezi*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Akyol, E.M., (2013). Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yönetimi: çok uluslu bir firma örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 15(2):160-162.

Akyol, E.M., ve Güler, M.E., (2017). Role of competencies in employee selection function: A fuzzy analytical hierarchy process approach. *Ege Akademik Bakış,* 17(2):201-214.

Aydoğan, E., ve Uğurlu Kara. A., (2015). Pozitif psikolojik sermaye ile bireysel performans ilişkisi: Türkiye tarım kredi kooperatifleri merkez birliği örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,* 50(1):68-91.

Alotaibi, M.B. & Zhang, Y., (2016)ç The impact of employee competencies on export performance: A review. *International Journal of Economics, Commerce and Management,* 4(11):354-359.

Başaran, İ.E., .(2005). Eğitim psikolojisi. Nobel Yayınları, Ankara.

Beatty, S.J., Westberg, S.M., & Sharma, A., (2019). Professional responsibilities reported by pharmacists completing residencies in community-based settings. *Journal of the American Pharmacists Association,* 59:217-221.

Budak, G., (2016). Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yönetimi. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Çetinkaya, M., (2009). Yönetsel yetkinliklerin analizi ve yönetim düzeyleri açısından Yönetsel yetkinliklere ilişkin model önerisi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *Doktora Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Çiftçi, M., ve Öztürk, U., (2013). Yetkinlik bazlı personel seçme faaliyetleri ve Türkiye'deki büyük ölçekli işletmelerin işgören seçme modeli tercihlerindeki eğilimler. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 13(25):146-172.

Demir, M., ve Eke, E., (2020). Değişen eczacı rolleri bağlamında hastaların eczacılık hizmetleri ile ilgili memnuniyetlerinin değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2):555-574.

Dolapçıoğlu, N., Güneş, G., ve Özçelikay, G., (2016). Serbest eczanelerde çalışan personelin davranış modelleri. *Marmara Pharmaceutical Journal,* 20:333-340.

Elbaz, A.M., Haddoud, M.Y., & Shehawy, Y.M., (2018).Nepotism, employees' competencies and firm performance in the tourism sector: A dual multivariate and qualitative comparative analysis approach. *Tourism Management,* 67:3-16.

George, D., & Mallery, M., (2010). SPSS for Windows step by step: a simple guide and refrence. 17.0 update, Boston: Pearson.

Güler, N., (2010). Yetkinliklerin belirlenmesi ve bu yetkinliklere göre işe alım sürecindeki uygulamalarına ilişkin bir araştırma: bankacılık sektörü örneği. *Yüksek Lisans Tezi,* Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Elataş, E., (2010). Yetkinlik bazlı insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve algılanan faydalarına ilişkin bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Gürel Bulgurcu, E.B., (2010). Firma performansının belirlenmesinde iç girişimciliğin rolü ve Türkiye'de İSO 500'de firma performansının belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Doktora Tezi,* Ankara Üniversitesi, Ankara.

İbicioğlu, H., ve Ünal, Ö.F., (2014). Analitik hiyerarşik prosesi ile yetkinlik bazlı insan kaynakları yöneticisi seçimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 28(4):55-78.

Karahan, A., (2018). Hemşirelikte mesleki yetkinlik. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2:160-168.

Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1):47-48.

Liedtke, C. A., (2016). Quality, Analytics, and Big Data, Strategic Improvement Systems, LLC, www.strategicimprovementsystems.com., Excelsior, MN.

Lo, K., Macky, K., & Pio, E., (2015). The HR competency requirements for strategic and functional HR practitioners. *The International Journal of Human Resource Management*, 26(18):2308-2328.

Manani, E., & Ngui, T.K., (2019). Effects of employee competencies on employee job performance in humanitarian organizations; A casestudy of the World food programme, *Kenya,* 7(10):1688-1702.

Mufti, O., Parvaiz, G., Wahab, M., & Durrani, M., (2016). Human resources competencies and organizational performance. *Journal of Managerial Sciences,* 10(1):83-104.

Ouma, S.O., (2017). Role of employee competencies, quality decision sand competitive strategies in the relationship between organizational learning and performance of insurance firms in Kenya. *Doctoral thesis*, School of Business, Universiry of Nairobi, Nairobi.

Otoo, F.N.K., (2019). Human resource management (HRM) practices and organizational performance the mediating role of employee competencies. *Employee Relations: The International Journal*, 41(5):949-970.

Palacios-Marqués, D., Garcia, M.G., Sanchez, M.M., & Mari, M.P.A., (2019). Social entrepreneurship and organizational performance: A study of the mediating role of distinctive competencies in marketing. *Journal of Business Research*, 101:426-432.

Potnuru, R.K.G., & Sahoo, C.K. (2016). HRD interventions, employee competencies and organizational effectiveness: An empirical study. *European Journal of Training and Development,* 40(5):345-365.

Reşitoğlu, S., (2011). Yetkinlik bazlı performans değerlendirme ve çalışan memnuniyeti: bir uygulama. *Yüksek Lisans Tezi,* Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Sarıtaç, E. (2014). Faktör Analizinde KMO ve Bartlett Testi. https://enessaritac.blogspot.com/2014/11/faktor-analizinde-kmo-ve-bartlett-testi.html, erişim: 4 Mart 2022.

Savaş, A.T., (2006). Eleman seçiminde yetkinlik bazlı mülakat teknikleri. Çantay Yayınları, İstanbul.

Sienkiewicz, L., Jawor-joniewicz, A., Sakiewicz, B., & Trawinska-Konador, K.A., (2014). Competency-based human resources management: TheLifelong Learning Perspective. *Educational Research Institute*, Warsaw.

Stankiewicz, K., (2015). ContemporaryIssuesandChallenges in Human Resource Management –Introduction, A chapter in ContemporaryIssuesandChallenges in Human Resource Management, Gdansk University of Technology, pp. 7-8 .

TDK, (2021). Türk Dil Kurumu, Güncel Sözlük. www.tdk.gov.tr., erişim: 11 Nisan 2021.

Taouab, O., Issor, Z., 2019. Firm performance: definition and measurement models, *European Scientific Journal*, 15(1):93-106.

Tekin, H. (2017). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara: Yargı Yayınevi.

Turan, N., (2015). *İnsan kaynağı seçiminde yetenek belirleme.* Sentez Yayıncılık, İstanbul.

Ünal, Ö.F., (2012). İnsan kaynakları profesyonelinin değişim yönetimi rolleri: değişim ajanı bağlamında bir değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2):83-105.

Ünal, Ö.F., (2013). Temel yetkinlik açığının belirlenmesine yönelik bir araştırma (Şirketler Grubu Örneği), *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(1):129-146.

Ünver, A., (2018). Sanayi ve hizmetler sektöründe çalışanların teknoloji yetkinliğinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi,* Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Yang, J., Pu, B., & Guan, Z., (2019).Entrepreneurialleadershipandturnoverintention of employees: The role of affective commitment and person-job fit. *International Journal of Environmental ResearchandPublicHealth.* 16(13):1-17.

Yıldız, S., (2017). Kamu kurumlarında iletişim becerileri ve çalışan motivasyonuna ilişkin bir araştırma: İSKİ örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yu, W., & Ramanathan, R., (2013). Business environment, employee competencies and operations strategy: An empirical study of retail firms in China. *IMA, Journal of Management Mathematics*, 24(2):231–252.

SAĞLIK İŞLETMELERİNDE HEKİM-HASTA İLETİŞİMİNİN NİTELİK VE İLETİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

Evaluation of Physician-Patient Communication in Health Facilities in Terms of Quality and Factors Affecting Communication

Uzm. Gülşah AYDIN BULUT, Munzur Üniversitesi, İşletme Bölümü Yüksek Lisans Mezunu, gls.aydin@hotmail.com**, Orcid:0000-0002-8842-649X**

Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN, Munzur Üniversitesi, İİBF Sağlık Yönetimi, eraysezgin@munzur.edu.tr**, Orcid: 0000-0002-8565-0269**

ÖZET

Hekim ve hasta arasındaki iletişim hasta bakımının çok önemli bir bileşenidir. İyi bir hekim-hasta iletişimi, artan hasta memnuniyeti, gelişmiş hekim-hasta ilişkisi, azaltılmış riskler ve davalar gibi sağlık sonuçlarının çeşitli yönleri üzerinde birçok olumlu etkiye sahiptir. Halk arasında tıp mesleğine olan güvensizliğin artması, artan şikayetler, hekimlere yönelik yanlış uygulama iddiaları ve doktorlar ile hastalar arasındaki çatışma vakaları, iyi bir hekim-hasta iletişiminin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Elazığ il merkezindeki kamu hastanelerinde çalışan hekim ile hasta arasındaki iletişimin niteliğini ortaya koymak, iletişimi etkileyen faktörleri saptamak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda bu çalışmanın örneklemi, Elazığ il merkezinde bulunan kamu hastanelerinde çalışan 127 doktor ve 255 hasta bireylerle sınırlandırılmıştır. Bu araştırmada hekim ve hastalara yönelik olarak, İş (2019) tarafından geliştirilen ‘’Hekim-Hasta İletişimi Ölçeği’’ kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, hekimlerin %27’si hasta ile iletişim kurarken zorlandığını, %32.2’sinin hasta ve hekim arasındaki iletişimin yeterli olmadığını, %44.1’inin hasta ile iletişim kurarken olumsuzluk yaşayacağını düşündüğünü, %60’i hekimlerin içinde bulunduğu ortamın hasta ve hasta yakınları tarafında anlaşılmadığını, %76.2’sinin hasta ve hasta yakınları tarafından haksız yere suçlandığını, %42.5’inin ekonomik şartlardan dolayı iletişim problemleri yaşadıklarını, %83.4’ünün hasta ile iletişim kurmada çalışma ortamının engel olduğunu ve %50.3’ünün ise iletişimle ilgili seminer ve konferansın düzenlenmediğini belirtmişlerdir.

Hastaların %73.0’ının hekimlerin isimle hitap etmesinin iletişim açısından önemli olduğunu, %32.1’i hekimlerin hastalarla etkili bir iletişim kurmadıklarını, %27.1’i hekimlere anlaşılır bir dille konuşmadıklarını, %14.5’inin hekimlere karşı olumsuz bir düşünceye sahip olduklarını, %52.9’u hekimlerin bazı hastalara ayrıcalıklı davrandıklarını, %22.8’i hekimlerin hastalarına karşı iyi davranmadığını belirtirken, %37.2’si hekimlerin tedavi süreci hakkında yeterli bilgi

[1] Bu çalışma, Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı’nda kabul edilen, aynı başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

vermedikleri, %22'si hekimlerin hastalarla karşı yeterli saygıyı göstermediklerini, %24,3'ü hekimlerin hastalara değer vermediğini, %26,3'ü hekimlerin hastalara karşı güler yüzlü olmadığını, %45.6'sı ise hekim muayeneleri için ayrılan süreyi yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak hekim-hasta ilişkisinde çift yönlü bir iletişimin olduğu, hasta açısından hekimlerden, hastaya ilgi, güven, zaman ayırma, bilgilendirme ve iyi bir iletişim becerisi beklediklerini, hekimler açısından ise hasta ve hasta yakınlarından hastalığı iyileştirme sürecinin uzun ve kapsamlı bir süreç olduğunu ancak zaman ve imkanlarla sağlanabilirliğinin bilinmesi gerekliliğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hasta, Hekim, İletişim, İletişimi Engelleyen Faktörler

ABSTRACT

Communication between doctor and patient is a very important component of patient care. Good doctor-patient communication has many positive effects on various aspects of health outcomes, such as increased patient satisfaction, improved doctor-patient relationship, and reduced risks and litigation. Increasing distrust of the medical profession among people, increasing complaints, allegations of malpractice against doctors, and cases of conflict between doctors and patients demonstrate the importance of good doctor-patient communication.

This study has been prepared in order to reveal the quality of communication between the doctor and the patient working in public hospitals in the city center of Elazig, to determine the factors affecting communication and to offer solutions. In line with the determined purpose, the sample of this study was limited to 127 doctors and 255 patients working in public hospitals in the city center of Elazig. In this study, the "Physician-Patient Communication Scale" developed by Is (2019) was used for doctors and patients.

As a result of the research, 27% of the doctors think that they have difficulty communicating with the patient, 32.2% think that the communication between the patient and the doctor is not sufficient, 44.1% think that they will experience negativity while communicating with the patient, 60% of the doctors think that the environment they are in is not understood by the patients and their relatives, They stated that 76.2% of them were unfairly accused by the patients and their relatives, 42.5% of them had communication problems due to economic conditions, 83.4% of them stated that the working environment was an obstacle to communicating with the patient, 50.3% of them were not held seminars and conferences related to communication.

73.0% of the patients said that it is important for the doctors to call them by name in terms of communication, 32.1% of the patients did not communicate effectively with the patients, 27.1% did not speak to the doctors in a clear language, 69.0% said that the doctors exhibited positive or negative behaviors. They affect positive or negative behaviors towards doctors, 14.5% of the patients share a negative opinion towards healthcare personnel, 52.9% of them state that doctors treat some patients with privilege, 22.8% of patients state that doctors do not treat their patients well, 37.2% of them state that doctors do not treat their patients well. They do not give enough information about the patients, 22.0% do not show enough respect towards the patients, 24.3% do not value the patients, 26.3% do not have a friendly attitude towards the patients, 45.6%

spend the time allocated for the doctor's examinations. They stated that they did not find it sufficient.

As a result, from the point of view of the patient, where there is a double-sided effect in the doctor-patient relationship, the doctors expect interest, trust, spare time, information and good communication skills from the doctors, while the doctors, patients and their relatives say that the process of healing the disease is a long and comprehensive process, but with time and opportunities. stated that it is necessary to know that it can be achieved.

Keywords: Patient, Doctor, Communication, Factors Preventing Communication

1. GİRİŞ

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin giderek arttığı günümüz dünyasında şiddetin sebepleri arasında yer alan sağlık çalışanı ile hasta veya hasta yakını iletişimi güncelliğini korumaktadır. Sağlık personelinin kendisini anlamadığını veya kendisiyle ya da yakınıyla ilgilenilmediğini düşünen hasta ve hasta yakını şiddete başvurarak çözüm aramaya çalışmaktadır. Yaşanan şiddet sağlık personeli kadar hasta ve hasta yakınlarını, hastaneleri ve hastanenin üst yöneticilerini de negatif yönde etkilemektedir (İş, 2019: 1). Sağlık hizmeti sunumunda sağlık tüketicilerinin maruz kalacakları davranışların pozitif veya negatif olması, bireyin sağlığına kavuşmasını da etkilemektedir. Çünkü bilgi, iletişim teknikleri, sorun çözme yetisi ve fiziksel inceleme; etkili ve doğru klinik müdahalenin parçalarını oluşturur. Uygun iletişim teknikleri olmadan, diğer bütün klinik çabalar boşa gidebilmektedir (Kurtz ve Silverman, 1998: 18).

İyi bir doktor-hasta ilişkisini teşvik etmek, genellikle bir değerlendirme ile ilk oturumda başlar. Bu ilk konsültasyon sırasında doktor, teşhis koymaya yardımcı olmak için derinlemesine bilgi toplayacaktır. Doktor ayrıca iyileşmeyi desteklemek için farklı terapiler başlatacaktır. Bu süreçte bir ilişkinin başlangıcı belirlenir. Bu süreçte, hastaların doktorlarına güvenmeleri çok önemlidir. Güven olmadan hastalar, durumları teşhis etmek ve tedavi etmek için çok önemli olabilecek bazı bilgileri ifşa edemez. Endişeli ve doktorları tarafından rahat bırakılmayan hastalar, doktorlarının ne dediğini anlayamayabilir ve bu nedenle önemli bilgileri kaçırabilirler. Doktorlarına olan güven, hastaların duygularını düzenlemelerine de yardımcı olabilir (Stewart, 1995: 423). İyi bir iletişimci doktor, hastasını dinler. Onun sözünü kesmez ama aktif olarak, vurgulayarak onun neden bahsettiğini anlamaya çalışır. Açık uçlu sorular sorar ve sadece hastalık hakkında değil, birey olarak hasta hakkında da bir şeyler öğrenmeye çalışır. Kendisiyle aynı fikirde olmasa bile hastanın bakış açısını anlamaya çalışır ve hastayı asla eleştirmez. Hastaya emir vermez, uyarmaz veya yargılamaz (Platt ve Platt, 2003). Pek çok iletişim becerisi vardır, bazıları diğerlerinden daha karmaşıktır ve hemen hemen hepsi öğrenilebilir. İster hekim, hemşire, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, ister fizyoterapist olsun, bir sağlık profesyonelinin mesleki becerilerini insani becerileriyle birleştirebilmesi çok önemlidir (Çelik 2008: 44).

İlave olarak, iyi bir doktor olmak sadece bilgi ve teknik beceriyi değil, aynı zamanda etkili iletişim becerisini de gerektirir. Sağlık hizmetinin etkili bir şekilde sunulmasındaki zorlukların, tıbbi bakımın teknik yönlerindeki herhangi bir başarısızlıktan ziyade hasta ile sağlayıcı arasındaki iletişimdeki sorunlardan kaynaklanabileceği uzun zamandır bilinmektedir. Doktorlarda iletişim becerilerinin geliştirilmesinin sağlık hizmeti sonuçlarında belirgin bir

iyileşme ile sonuçlandığını gösteren çok sayıda çalışma vardır. İyileştirilmiş iletişimin hastaları ameliyattan sonra daha iyi iyileşme için güçlendirdiği gösterilmiştir (Baile ve ark., 2000: 302).

Tedavi planı konusunda hastanın görüş ve bakış açısını ciddiye almak hasta için çok terapötik bir şeydir. Tedavisine dahil olduğu hissine kapılır. Bu sadece doktorun tedavisi değil, aynı zamanda karar vermenin bir parçasıdır. Tedaviye kendini adadığı için tedaviyi daha iyi takip edebilecektir. Neler olduğunu bildiği için tedaviyle daha iyi başa çıkabilecektir. İlaç yan etkilerini, tedavinin olası engellerini, tedavinin ne kadar süreceğini, seçeneklerinin neler olduğunu, kaygısının, korkusunun ve belirsizliğinin azalacağını, doyumunu, özgüvenini ve hissini bildiği için kontrolü artacaktır (Simpson ve ark., 1991: 1385). Ayrıca hasta ve doktor arasındaki iyi bir ilişki ve iletişim, doktorun hayatını da olumlu yönde etkileyebilir. Aralarındaki etkileşimin dürüstlüğü ve gerçekliği, doktorun hastasına ne söylemesi gerekebileceği konusunda çok endişeli olmamasına yardımcı olur ve daha sonra, hatta yaşamın sonunda bile zor konular hakkında konuşmasını kolaylaştırır. Temel olarak, doktorun kaygısı, gerilimi ve tükenmişlik duygusu azalır (Baile ve ark., 2000: 302).

Hekim-hasta iletişimi konulu bu çalışma, Elazığ il merkezindeki kamu hastanelerinde çalışan hekim ile hasta arasındaki iletişimin niteliğini, iletişimi etkileyen faktörleri saptamak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Sağlık hizmetlerindeki iletişim düzeyini görmek, iletişim sorunlarının genellikle hangi nedenlerden kaynaklandığını bulmak, iletişimi daha etkin hale getirmek ve hekim-hasta arasındaki iletişim sorunlarına çözüm yaklaşımları geliştirmek adına bu tip araştırmaların yapılması oldukça önemlidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Sorunsalı

Genel olarak hekim-hasta arasındaki iletişim kanalının açık olmamasının sebebi özellikle doktorların kendi aralarında kullandıkları bilimsel terminoloji veya jargonu hastaları ile kurdukları ilişkilerde de kullanmalarına dayandırılabilir. Aslında her şeyden önemlisi her iki tarafın da anlaşamadıkları halde birbirlerini anladıklarını gösteren bir paradoksal tablo çizmeleridir. Söz konusu bu durum hekim-hasta ilişkisinde bir iletişimsizlik fenomeni olarak görülmektedir. Doktor hasta iletişiminde en önemli sorunlardan biri de hastanın doktoruna olan inancı güvenidir. Bu durum hastanın tedavi sürecinde de doktorun işini kolaylaştıracaktır.

Hekim ile hasta arasındaki iletişimin niteliğini ortaya koymak, iletişimi etkileyen faktörleri saptamak ve çözüm önerileri sunmak araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini 01.09.2021-01.11.2021 tarihleri arasında Elazığ il merkezindeki kamu hastanelerinde çalışan hekimler ve Elazığ'da yaşayan, aynı zamanda hayatı boyunca en az bir kere sağlık hizmetinden faydalanmış 18 yaş ve üzeri aralığındaki bireyler oluşturmaktadır.

Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Basit tesadüfî örnekleme yönteminde, evreni oluşturan her birimin örneklem içerisinde yer alma olasılığı aynıdır. Başka bir ifade ile birimler eşit ve birbirinden bağımsız olarak seçilme şansına sahip olmaktadır. Evren hacmi N, örneklem hacmi n olarak alındığında evrendeki her bir birimin seçilme olasılığı n/N

olacaktır (Ural ve Kılıç, 2005). Araştırmanın örneklemini doktordan 127, hastalardan 255 birey oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Araştırmada yöntem olarak anket tekniği kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında anket formları kullanılmış ve formda yer alan sorular Yusuf İş'in "Hekim-Hasta İletişiminin Niteliği ve İletişimi Etkileyen Faktörler" isimli tezinde yer alan ölçek sorularından oluşmaktadır. Bu araştırmada doktor ve hastalara yönelik, İş (2019) tarafından hazırlanmış iki ayrı anket uygulanmıştır.
Doktorlara yönelik anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm doktorlara ait tanımlayıcı (cinsiyet, medeni durum, çalışma statüsü, çalışma süresi) özelliklerin belirlemeye yönelik soruları içermektedir. İkinci bölümde doktor-hasta iletişiminde yaşanılan olaylar hakkında bilgiler edinilmiştir. Üçüncü bölümde doktor-hasta iletişiminde ilişkilendirilmiş 5'li likert şeklinde hazırlanan 17 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Ölçeğin, içsel tutarlılık katsayısının oldukça güvenilir olduğu (α değeri=0,658), bu sebeple bu katsayı değerinin çalışma için yeterli olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca, ölçeğin faktör analizi bulgularına göre, KMO değeri 0,709 olarak hesaplanmıştır. Bu veri, ölçeğe faktör analizi yapabilmek için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2012). Faktör yükleri 0,343-0,879 arasında değişkenlik göstermektedir. Analiz sonucu toplam açıklanan varyans 66,070 olarak tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise ölçeğe ilişkin faktör analiz bulguları, ölçeğin faktör yapısını ve geçerliliğini desteklemektedir.

Hastalara yönelik anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm hastalara ait tanımlayıcı (cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, sosyal güvence, meslek, hastaneye gelme sıklığı, hangi yaş grubundaki hekim ile iletişimlerinin en iyi olduğu) özelliklerin belirlemeye yönelik soruları içermektedir. İkinci bölümde doktor-hasta iletişiminde ilişkilendirilmiş 5'li likert şeklinde hazırlanan 20 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Ölçeğin, içsel tutarlılık katsayısının yüksek derecede güvenilir olduğu (α değeri=0,869), bu sebeple bu katsayı değerinin çalışma için yeterli olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca, ölçeğin faktör analizi bulgularına göre, KMO değeri 0,922 olarak hesaplanmıştır. Bu veri, ölçeğe faktör analizi yapabilmek için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2012). Faktör yükleri 0,301-0,851 arasında değişkenlik göstermektedir. Analiz sonucu toplam açıklanan varyans 62,939 olarak tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise ölçeğe ilişkin faktör analiz bulguları, ölçeğin faktör yapısını ve geçerliliğini desteklemektedir.

Anket tekniğinin seçilmesinin sebebi, geniş bir gruptan çok miktarda veriyi kısa zamanda kolayca elde etme imkânının olmasıdır. Anket formları aracılığıyla elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 24.0) programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan yararlanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır.

Çalışma için, Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan (23.06.2021 tarih ve 15630 sayılı) izinler alınmıştır. Katılımcılardan çalışma öncesi aydınlatılmış onam alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Hekimlerin hasta-hekim ilişkisini ait bulgular

Araştırmaya dahil olan hekimlerin bazı sosyo-demografik ve mesleki özelliklerine göre dağılımları aşağıda tablo 1'de aktarılmaktadır.

Tablo 1. Hekimlerin sosyo-demografik ve mesleki özellikleri

		Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyetiniz	Erkek	70	55,1
	Kadın	57	44,9
Medeni Durumunuz	Bekar	32	25,2
	Evli	95	74,8
Çalışma Statüsü	Pratisyen Hekim	54	42,5
	Uzman Hekim	73	57,5
Çalışma Süresi	5 yıl ve altı	54	42,5
	5 – 10 yıl arası	20	15,7
	10 – 15 yıl arası	20	15,7
	15 + yıl	33	26
Daha önce hiç hasta ve yakınlarıyla sorun yaşadınız mı?	Evet	103	81,1
	Hayır	24	18,9
Hasta ve yakınlarının size karşı tepkilerinin nasıl değerlendirirsiniz?	Çok iyi	2	1,6
	İyi	66	52,0
	Fikrim yok	11	8,7
	Kötü	39	30,7
	Çok kötü	9	7,1
Bazı Hastalara Karşı Ayrıcalıklı davrandığınızı düşünüyor musunuz?	Evet	13	10,2
	Hayır	64	50,4
	Bazen	50	39,4
Hasta ve hasta yakınlarının doktorla iletişime girerken olumsuz önyargı taşıdığını düşünüyor musunuz?	Fikrim yok	10	7,9
	Taşımaz	13	10,2
	Kesinlikle taşımaz	2	1,6
	Taşır	69	54,3
	Kesinlikle taşır	33	26,0
	Total	**127**	**100,0**

Araştırmaya 70(%55,1)'i erkek, 57(%44,9)'si kadın olmak üzere 127 hekim katılmıştır. Bu katılımcıların 32(%25,2)'si bekar, 95(%74,8)'i evlilerden oluşmaktadır. Hekimlerin 54(%42,5)'ü pratisyen hekim, 73(%57,5)'ü uzman hekim olarak çalışmaktadırlar. Hekimlerin 54(%42,5)'ünün beş yıl ve altı, 20(%15,7)'sinin 5 ile 10 yıl arası, 20(%15,7)'sinin 10 ile 15 yıl arası ve 33(%26,0)'ünün ise 15+yıl hizmet süresine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan hekimlerin 103(%81,1)'ü hasta ve hasta yakınlarıyla sorun yaşadıklarını, 24(%18,9)'ü ise hasta yakınlarıyla sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Hekimlerin 68'i hasta ve yakınlarının tepkilerini iyi ve çok iyi olarak değerlendirmişlerdir

Araştırmaya katılan hekimlerin 13(%10,2)'ü bazı hastalara karşı ayrıcalıklı davrandıklarını, 50(%39,4)'si bazen bazı hastalara karşı ayrıcalıklı davrandıklarını belirmişlerdir. Hastalara karşı ayrıcalıklı davranma hasta yakınların tarafından istenmeyen bir davranış olarak kabul edilir. Bu davranış hekim–hasta iletişimini engelleyici bir unsur olarak görülmektedir.

Araştırmaya katılan hekimlere göre 69(%54,3)'u hasta yakınlarının kendileriyle iletişiminde önyargılı taşıdıklarını, 33(%26,0)'ü ise kesinlikle önyargılı olduklarını belirtmişlerdir. İletişimde "ön yargılı olma" veya "önyargılı olduğunu düşünme" iletişimi bozucu bir faktör olarak görülmektedir.

Tablo 2'de araştırmaya katılan doktorların hasta ile iletişimine yönelik anket sorularına katılım düzeyi verilmiştir.

Tablo 2. Hekimlerin hasta ile iletişime yönelik maddelerin katılım düzeyi dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Katılıyorum**		**Kesinlikle Katılıyorum**			
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**X**	**ss**
1. Hastalarla iletişim kurarken zorlanmadığımı düşünüyorum.	8	6,3	26	20,5	15	11,8	54	42,5	24	18,9	3,47	1,19
2. Sağlık personelinin empati yapması gerektiğini düşünüyorum.	4	3,1	7	5,5	8	6,3	79	62,2	29	22,8	3,96	0,89
3. Hasta ve yakınları ile iletişim kurarken olumsuzluklarla karşılaşacağımı düşünüyorum.	9	7,1	22	17,3	27	21,3	56	44,1	13	10,2	3,33	1,10
4. Hasta ve yakınları ile iletişim kurarken içinde bulunduğum durumu anladıklarını düşünüyorum	23	18,1	65	51,2	27	21,3	11	8,7	1	,8	2,23	0,87
5. Hasta ve yakınları tarafından bazen haksız yere suçlandığımı düşünüyorum.	2	1,6	14	11,0	14	11,0	69	54,3	28	22,0	3,84	0,95
6. Bazen hasta yakınları ile iletişim kurmak zorunda kalmamızın işimizi yapmamızı geciktirdiğini düşünüyorum.	3	2,4	16	12,6	13	10,2	67	52,8	28	22,0	3,80	1,00
7. Hastanın cinsiyeti onlarla olan iletişimimi etkilemez.	7	5,5	12	9,4	7	5,5	56	44,1	45	35,4	3,94	1,14
8. Hasta ve sağlık personeli iletişiminde ortaya çıkan sorunlarda sağlık kurumunda çalışma ortamının da katkısı olduğuna inanıyorum	1	,8	6	4,7	14	11,0	68	53,5	38	29,9	4,07	0,82
9. Hastane yönetimi yaşanan sorunlara yeterince çözüm bulabiliyor	3	2,4	20	15,7	24	18,9	49	38,6	31	24,4	3,66	1,08
10. Bazı zamanlar yönetimden kaynaklanan iletişim problemleri yaşıyoruz	3	2,4	13	10,2	20	15,7	63	49,6	28	22,0	3,79	0,98
11. Ekonomik durumumuz hasta ve yakınlarıyla olan iletişimimizi ekliyor.	13	10,2	35	27,6	25	19,7	34	26,8	20	15,7	3,11	1,26
12. Genel olarak hasta ve yakınlarının içinde bulunduğu ruh halinden dolayı sağlık personeline karşı olan olumsuz tepkilerini anlayışla karşılıyorum.	17	13,4	49	38,6	25	19,7	32	25,2	4	3,1	2,66	1,09
13. Özel hayatımızdaki problemlerin hasta ile olan iletişimimize yansımadığını düşünüyorum.	4	3,1	22	17,3	31	24,4	46	36,2	24	18,9	3,50	1,08
14. Hastanemizde iletişimle ilgili seminer, konferans ve etkinlikler düzenleniyor.	20	15,7	44	34,6	22	17,3	38	29,9	3	2,4	2,69	1,13
15. Düzenlenen seminer, konferans ve iletişim etkinlikleri, hasta ve yakınları ile iyi bir iletişim kurmak için yeterli görüyorum.	21	16,5	47	37,0	29	22,8	26	20,5	4	3,1	2,57	1,09
16. Sunulan sağlık hizmetinin hasta ve yakınları tarafından takdirle karşılanması motivasyonumu olumlu etkilediğini düşünüyorum.	6	4,7	6	4,7	9	7,1	67	52,8	39	30,7	4,00	1,00
17. Genel olarak hastanemizdeki hasta ve doktor arasındaki iletişimini olumlu ve yeterli buluyorum	12	9,4	29	22,8	36	28,3	46	36,2	4	3,1	3,01	1,05

İletişim unsurlu bulgular

Doktorların *"1.Hastalarla iletişim kurarken zorlanmadığımı düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 54(%24,5)'inin Katıldığı, 24(%18.9)'ü kesinlikle katıldığını 26(%20,5)'i katılmadığını 15(%11,8)' kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %63'ü hasta ile iletişim kurarken zorlanmadığını belirtmiştir. Bu oran nisbeten yüksek görülse de doktorların %27'sinin bu sorunu yaşadığı görülmüştür.

Doktorların *"7. Hastanın cinsiyeti onlarla olan iletişimimi etkilemez."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 56(%44,1)'inin Katıldığı, 45(%35.4)'ünün kesinlikle katıldığını 7(%5,5)'inin kesinlikle katılmadığını 12(%9,4)'ünün katılmadığını 7(%5,5)' inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %79.5'inin hasta ile iletişimde cinsiyetin bir engel olmadığını fikrine katıldığı göstermişlerdir.

Doktorların *"17. Genel olarak hastanemizdeki hasta ve doktor arasındaki iletişimini olumlu ve yeterli buluyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 46(%36,2)'inin Katıldığı, 4(%3.1)'inin kesinlikle katıldığını, 12(%9,4)'ünün kesinlikle katılmadığını, 29(%22,8)'inin katılmadığını 36(%28,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %39.3'ü hastanede hasta ve doktor arasındaki iletişimin yeterli bulduğunu, %32.2'isinin hastanelerinde hasta ve doktor arasındaki iletişimin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Bütüncül Yaklaşım Unsurlarına Ait Bulgular

Doktorların *"5. Hasta ve yakınları tarafından bazen haksız yere suçlandığımı düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 69(%54,3)'sinin Katıldığı, 28(%22.0)'sinin kesinlikle katıldığını 2(%1,6)'inin katılmadığını 14(%11,0)' inin katılmadığını 14(%11,0)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %76.2'sinin hasta ve hasta yakınları tarafında haksız yere suçlandığı fikrine katıldığı göstermişlerdir.

Güven Unsurlarına Ait Bulgular

Doktorların *"3. Hasta ve yakınları ile iletişim kurarken olumsuzluklarla karşılaşacağımı düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 56(%44,1)'inin Katıldığı, 13(%10.2)'sinin kesinlikle katıldığını 9(%7,1)'inin kesinlikle katıldığını 22(%17,3)'ünün katılmadığını 27(%21,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %54,3'ünün hasta ile iletişim kurarken olumsuzluk yaşayacağını düşünmesi fikrine katıldığı göstermişlerdir. Doktorların %24.4'ünün ise hasta ile iletişim kurarken olumsuzluk yaşayacağını düşünmediğini belirtmiştir. Doktorların hasta ile iletişime de olumsuzluk yaşama düşüncesinin yüksek oluşu hasta ile iletişimi engelleyici bir düşünce orak görülmüştür.

Doktorların *"4. Hasta ve yakınları ile iletişim kurarken içinde bulunduğum durumu anladıklarını düşünüyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 11(%8,7)'sinin Katıldığı, 1(%0.8)'sinin kesinlikle katıldığını 23(%18,1)'inin kesinlikle katıldığını 65(%51,2)'sinin katılmadığını 27(%21,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %60'i doktorların içinde bulunduğu ortamın hasta ve hasta yakınları tarafında anlaşılmadığı fikrine katıldığı göstermişlerdir.

Hekimden Kaynaklanan Unsurlara Ait Bulgular

Doktorların *"2. Sağlık personelinin empati yapması gerektiğini düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 79(%62,2)'sinin Katıldığı, 29(%22.9)'ünün kesinlikle katıldığını 7(%5,5)'inin katılmadığını 8(%6,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %85'inin hasta ile iletişim kurarken empati kurmaları gerektiğini fikrine yüksek düzeyde katılım göstermişlerdir.

Doktorların *"13. Özel hayatımızdaki problemlerin hasta ile olan iletişimimize yansımadığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 46(%36,2)' sinin Katıldığı, 24(%18.9)'ünün kesinlikle katıldığını 4(%3,1)'ünün kesinlikle katılmadığını 22(%17,3)'ünün katılmadığını 31(%24,4)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %55.1'inin özel hayattaki sorunlarının hasta ve hasta yakınlarının iletişimini etkilemediğini belirtmişlerdir. %20'si ise hasta ve hasta yakınlarıyla iletişiminde özel sorunlarının da etkili olabildiği belirtmişlerdir.

Hastadan Kaynaklanan Unsurlara Ait Bulgular

Doktorların *"11. Ekonomik durumumuz hasta ve yakınlarıyla olan iletişimimizi etkiliyor."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 34(%26,8)' inin Katıldığı, 20(%15.7)'sinin kesinlikle katıldığını 13(%10,2)'sinin kesinlikle katılmadığını 35(%27,6)'sinin katılmadığını 25(%19,7)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %42.5'inin ekonomik şartlardan dolayı iletişim problemleri yaşadıkları fikrine katıldığı göstermişlerdir.

Doktorların *"12. Genel olarak hasta ve yakınlarının içinde bulunduğu ruh halinden dolayı sağlık personeline karşı olan olumsuz tepkilerini anlayışla karşılıyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 32(%25,2)' inin Katıldığı, 4(%3.1)' inin kesinlikle katıldığını 17(%13,4)'ünün kesinlikle katılmadığını 49(%38,6)'sinin katılmadığını 25(%19,7)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %52.0'inin hasta ve hasta yakınlarının içinde bulunduğu ruh halinden dolayı sağlık personeli ile yaşanan olumsuz tepkileri anlayışla karşılayamayacaklarını belirtmişlerdir.

Doktorların *"16. Sunulan sağlık hizmetinin hasta ve yakınları tarafından takdirle karşılanması motivasyonumu olumlu etkilediğini düşünüyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 67(%52,8)'inin Katıldığı, 39(%30.7)'inin kesinlikle katıldığını, 6(%4,7)'sinin kesinlikle katılmadığını 6(%4,7)'sinin katılmadığını 9(%7,1)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %83.5'inin sunulan sağlık hizmetinin hasta ve hasta yakını tarafında takdirini motivasyonlarının arttırdığını belirtmişlerdir.

Sağlık Sisteminden Kaynaklanan Unsurlara Ait Bulgular

Doktorların *"6. Bazen hasta yakınları ile iletişim kurmak zorunda kalmamızın işimizi yapmamızı geciktirdiğini düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 67(%52,8)'inin Katıldığı, 28(%22.0)'sinin kesinlikle katıldığını 3(%2,4)'ünün katılmadığını 16(%12,6)'sinin katılmadığını 13(%10,2)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %74.8'inin hasta ve hasta yakınlarıyla kurulan zorunlu iletişimin doktorların yapması gereken işleri geciktirdiği fikrine katıldığını göstermişlerdir.

Doktorların *"8. Hasta ve sağlık personeli iletişiminde ortaya çıkan sorunlarda sağlık kurumunda çalışma ortamının da katkısı olduğuna inanıyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 68(%53,5)'inin katıldığı, 38(%29.9)'ünün kesinlikle katıldığını 1(%0,8)'inin kesinlikle katılmadığını 6(%4,7)'sinin katılmadığını 14(%11,1)' inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %83.4'ünün hasta ile iletişim kurmada çalışma ortamının engel olduğunu fikrine katıldığı göstermişlerdir.

Doktorların *"9. Hastane yönetimi yaşanan sorunlara yeterince çözüm bulabiliyor"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 49(%38,6)'sinin Katıldığı, 31(%24.4)'ünün kesinlikle katıldığını 3(%2,4)'ünün kesinlikle katılmadığını 20(%15,7)'sinin katılmadığını 24(%18,9)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %70.0'inin hastane yönetimi ile yaşanan sorunlara çözüm bulunduğu fikrine katıldığı göstermişlerdir.

Doktorların *"10. Bazı zamanlar yönetimden kaynaklanan iletişim problemleri yaşıyoruz"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 63(%49,6)'sinin katıldığı, 28(%22.0)'sinin kesinlikle katıldığını 3(%2,4)'ünün kesinlikle katılmadığını 13(%10,2)'sinin katılmadığını 20(%15,7)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %71.2'inin yönetimden kaynaklı iletişim problemleri yaşadıkları fikrine katıldığını göstermişlerdir.

Bilimsel ve Teknik Gelişim-Teknoloji Unsurlara Ait Bulgular

Doktorların *"14. Hastanemizde iletişimle ilgili seminer, konferans ve etkinlikler düzenleniyor."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 38(%29,9)' ünün katıldığı, 3(%2.4)'ünün kesinlikle katıldığını 20(%15,7)'sinin kesinlikle katılmadığını 44(%34,6)'sinin katılmadığını 22(%17,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %50.3'inin iletişimle ilgili seminer ve konferansın düzenlenmediğini belirtmişlerdir. %22'si ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir.

Doktorların *"15. Düzenlenen seminer, konferans ve iletişim etkinlikleri, hasta ve yakınları ile iyi bir iletişim kurmak için yeterli görüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Doktorların 26(%20,5)'inin katıldığı, 26(%20.5)'inin kesinlikle katıldığını 21(%16,5)' inin kesinlikle katılmadığını 47(%37,0)'sinin katılmadığını 29(%22,8)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Doktorların %59.8'inin iletişimle ilgili seminer ve konferansın iletişim kurmada yeterli olmadığını belirtmişlerdir. %22,8'si ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir.

3.2. Hastaların Hasta-Hekim İlişkisini Ait Bulgular

Araştırmaya dahil olan hastaların bazı sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımları aşağıda tablo 3'te aktarılmaktadır.

Tablo 3. Hastaların sosyo-demografik özellikleri

		Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyetiniz	Erkek	84	32,9
	Kadın	171	67,1
Medeni Durumunuz	Bekar	74	29,0
	Evli	181	71,0
Eğitim Durumunuz	Ortaokul	6	2,4
	Lise	43	16,9
	Ön lisans	40	15,7
	Lisans	133	52,2
	Yüksek Lisans	27	10,6

	Doktora	6	2,4
Sosyal Güvence	Bağ-kur	13	5,1
	Emekli sandığı	121	47,5
	SSK	117	45,9
	Yeşil kart	4	1,6
Meslek:	Emekli	46	18,0
	İşçi	37	14,5
	İşsiz	34	13,3
	Memur	106	41,6
	Öğrenci	9	3,5
	Serbest çalışan	23	9,0
Hastaneye hangi sıklıkla geliyorsunuz?	Yılda bir ya da daha az	84	32,9
	Altı ayda bir	64	25,1
	Üç ayda bir	71	27,8
	Ayda bir	26	10,2
	İki haftada bir	3	1,2
	Haftada en az bir	7	2,7
Hangi yaş grubundaki hekim ile iletişiminizin en iyi olduğunu düşünüyorsunuz?	18-25	23	9,0
	25-45	182	71,4
	45 ve üstü	50	19,6
	Total	**255**	**100,0**

Araştırmaya 84(%32,9)'ü erkek, 171(%67,1)'i kadın olmak üzere 255 hasta katılmıştır. Bu katılımcıların 74(%29,0)'ü bekar, 181(%71,0)'i evlilerden oluşmaktadır. Hastaların 6(%2,4)'sı ortaokul, 43(%16,9)'ü lise, 40(%15,7)'ı önlisans, 133(%52,2)'ü lisans, 27(%10,6)'si yüksek lisans, 6(%2,4)'sı ise doktora eğitim düzeyine sahiptir. Hastaların 13(%5.1)'ü Bağ-kur, 121(%47,5)'i Emekli Sandığı, 117(%45,9)'si SSK, 4(%1,6)'ü Yeşil Kart ile sağlık hizmeti aldığını belirtmiştir. Hastaların 46(%18.0)'sı emekli, 37(%14,5)'si işçi, 34(%13,3)'ü işsiz, 106(%41,6)'sı memur, 9(%3,5)'u öğrenci, 23(%9,0)'ü serbest çalıştığını belirtmiştir Katılımcıların hastaneyi kullanım sıklığına göre 84(%32,9)'ü yılda bir kez, 64(%25,1)'ü altı ayda bir, 71(%27,8)'i üç ayda bir, 26(%10,2)'sı ayda bir, 3(%1,2)'ü iki haftada bir, 7(%2,7)'si haftada en az bir kez sağlık hizmeti aldığını belirtmiştir. Katılımcıların 23(%9,0)'ü 18-25, 182(%71,4)'si 25-45, 50(%19,6)'si 45+ yaş grubuna ait hekim ile iletişiminin daha iyi olduğunu belirtmiştir.

Tablo 4'te araştırmaya katılan hastaların, doktor ile iletişimine yönelik anket sorularına katılım düzeyi verilmiştir.

Tablo 4. Hastaların doktor ile iletişime yönelik maddelerin katılım düzeyi dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	X	ss
1. Doktorun hastaya ismi ile hitap etmesinin iletişime olumlu yönde katkı sağladığını düşünüyorum.	19	7,5	19	7,5	31	12,2	94	36,9	92	36,1	3,87	1,200
2. Doktorun hastaya göstermiş olduğu ilgi ve şefkatin, hastanın iyileşmesindeki sürece olumlu yönde katkı sağladığını düşünüyorum.	13	5,1	3	1,2	12	4,7	92	36,1	135	52,9	4,31	,996
3. Sağlık kuruluşu ve personeline karşı olumsuz bir düşünce taşımıyorum.	12	4,7	25	9,8	57	22,4	102	40,0	59	23,1	3,67	1,080

4. Genel olarak Doktorların hastalara iyi davrandığını düşünüyorum.	15	5,9	43	16,9	67	26,3	118	46,3	12	4,7	3,27	,993
5. Sağlık kurumuna hasta olarak başvurmam durumunda beklentilerimin karşılandığını düşünüyorum.	13	5,1	40	15,7	73	28,6	114	44,7	15	5,9	3,31	,976
6. Doktorun cinsiyetinin kuracağım iletişimde fark yarattığını düşünüyorum.	57	22,4	116	45,5	20	7,8	47	18,4	15	5,9	3,60	1,189
7. Bir doktordan olumlu davranış görmem durumunda, diğer doktora karşı tutumumda olumlu değişiklik olduğunu hissediyorum.	10	3,9	39	15,3	30	11,8	140	54,9	36	14,1	3,60	1,033
8. Doktorumun muayene için ayırdığı zamanı yeterli buluyorum.	45	17,6	97	38,0	43	16,9	64	25,1	6	2,4	2,56	1,117
9. Doktorun çalışma şartlarının zor olduğunu düşünüyorum.	9	3,5	25	9,8	36	14,1	108	42,4	77	30,2	3,86	1,067
10. Doktorun hastalarına durumları hakkında yeteri kadar açıklayıcı bilgiler verdiğini düşünüyorum.	32	12,5	63	24,7	73	28,6	73	28,6	14	5,5	2,90	1,118
11. Doktorların hastaları ile etkili iletişim kurduğunu düşünüyorum.	22	8,6	60	23,5	88	34,5	74	29,0	11	4,3	2,97	1,023
12. Doktorların hastalara karşı yeteri kadar saygılı davrandığını düşünüyorum.	15	5,9	41	16,1	85	33,3	101	39,6	13	5,1	3,22	,975
13. Doktorların bazı hastalara karşı ayrıcalıklı davrandığını düşünüyorum	16	6,3	58	22,7	46	18,0	101	39,6	34	13,3	2,69	1,148
14. Doktorların hastalara karşı sabır gösterdiğine inanıyorum	13	5,1	45	17,6	67	26,3	111	43,5	19	7,5	2,69	1,012
15. Doktorların hastalarına değer verdiğini düşünüyorum.	13	5,1	49	19,2	80	31,4	99	38,8	14	5,5	3,20	,983
16. Doktorların tedavi ve diğer faaliyetler esnasında hastaya karşı güler yüzlü bir biçimde davrandığını düşünüyorum.	15	5,9	52	20,4	104	40,8	76	29,8	8	3,1	3,04	,930
17. Doktorların hastasına karşı anlaşılır konuştuğunu düşünüyorum.	14	5,5	55	21,6	78	30,6	99	38,8	9	3,5	3,13	,975
18. Doktorların yol gösterici olduğunu düşünüyorum.	12	4,7	39	15,3	55	21,6	134	52,5	15	5,9	3,40	,974
19. Doktorların herkese eşit davranış gösterdiğini düşünüyorum.	26	10,2	63	24,7	91	35,7	59	23,1	16	6,3	2,91	1,064
20. Doktorların hastalara karşı anlayışlı olduğunu düşünüyorum.	16	6,3	43	16,9	82	32,2	99	38,8	15	5,9	3,21	1,001

İletişim Unsurlu Bulgular

Hastaların *"1.Doktorun hastaya ismi ile hitap etmesinin iletişime olumlu yönde katkı sağladığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 94(%36,9)'ünün katıldığı, 92(%36.1)'inin kesinlikle katıldığını, 19(%7,5)'inin kesinlikle katılmadığını, 19(%7,5)'inin katılmadığını 31(%12,2)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %73.0'ünün doktorların isimle hitap etmesini iletişim açısından önemli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

Hastaların *"6. Doktorun cinsiyetinin kuracağım iletişimde fark yarattığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 47(%18,4)'ünün katıldığı, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katıldığını, 57(%22,4)'ünün kesinlikle katılmadığını, 116(%45,5)'inin katılmadığını, 20(%7,8)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %67.9'ünün *cinsiyetin iletişimi etkiler düşüncesine* katılmadığını, %24.3'ünün *cinsiyetin iletişimi etkileyici* düşünce taşıdığı, %7,8'i ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor – hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Hastaların *"11. Doktorların hastaları ile etkili iletişim kurduğunu düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 74(%29,0)'ünün katıldığı, 11(%4,3)'ünün kesinlikle katıldığını, 22(%8,6)'sinin kesinlikle katılmadığını, 60(%23,5)' inin katılmadığını, 88(%34,5)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %33.3'si doktorların hastalarla etkili bir iletişim kurduklarını belirtirken, %32,1'i doktorların hastalarla etkili bir iletişim kurmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçtan, hastalar açısından, doktor- hasta iletişimin yeterli olmadığı sonucu çıkartılabilir.

Bütüncül Yaklaşım Unsurlu Bulgular

Hastaların *"2. Doktorun hastaya göstermiş olduğu ilgi ve şefkatin, hastanın iyileşmesindeki sürece olumlu yönde katkı sağladığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 92(%36,1)'inin katıldığı, 135(%52,9)'ünün kesinlikle katıldığını, 13(%5,1)'inin kesinlikle katılmadığını, 3(%1,2)'sinin katılmadığını 12(%4,7)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %89.0'ünün doktorların gösterdiği ilgi ve şefkatin iyileşme ve iletişim açısından önemli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

Hastaların *"7. Bir doktordan olumlu davranış görmem durumunda, diğer doktora karşı tutumumda olumlu değişiklik olduğunu hissediyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 140(%54,9)'ünün katıldığı, 36(%14,1)'inin kesinlikle katıldığını, 10(%3,9)'ünün kesinlikle katılmadığını, 39(%15,3)'ünün katılmadığını, 10(%11,8)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %69.0'ü doktorların olumlu veya olumsuz davranış sergilemeleri diğer doktorlara karşı olumlu veya olumsuz davranışları etkilediklerini belirtmişlerdir. Doktorların olumlu/olumsuz davranışları hasta üzerine etkili olduğu ve diğer doktora karşı davranışlarını belirlemesi açısında önemli bir sonuç olduğu görülmüştür.

Hastaların *"17. Doktorların hastasına karşı anlaşılır konuştuğunu düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 99(%38,8)' inin katıldığı, 9(%3,5)'inin kesinlikle katıldığını, 14(%5,5)'inin kesinlikle katılmadığını, 55(%21,6)'sinin katılmadığını, 78(%30,6)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %42.3'ünün doktorların hastalarla anlaşılır bir dille konuştuklarını belirtirken, %27,1'i doktorlara anlaşılır bir dille konuşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalarla anlaşılır bir dille konuşmadıklarını ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Güven Unsurlu Bulgular

Hastaların *"3. Sağlık kuruluşu ve personeline karşı olumsuz bir düşünce taşımıyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 102(%40,0)'inin katıldığı, 59(%23,1)'inin kesinlikle katıldığını, 12(%4,7)'sinin kesinlikle katılmadığını, 25(%9,8)' inin katılmadığını 57(%22,4)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %63.1'inin sağlık personeline karşı olumsuz bir düşünce taşımadığını belirtirken, %14.5 olumsuz düşünce taşıdığı, %22,4'ü ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor – hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Hekimden Kaynaklanan Unsurlara Ait Bulgular

Hastaların *"4. Genel olarak Doktorların hastalara iyi davrandığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 118(%46,3)'ünün katıldığı, 12(%4,7)'sinin kesinlikle

katıldığını, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katılmadığını, 43(%16,9)'ünün katılmadığını, 67(%26,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %51.0'i doktorların hastalarına karşı iyi davrandığını belirtirken, %22.8'i olumsuz düşünce taşıdığı, %26,3'ü ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor – hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Hastaların *"10. Doktorun hastalarına durumları hakkında yeteri kadar açıklayıcı bilgiler verdiğini düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 73(%28,6)'sinin katıldığı, 14(%5,5)'sinin kesinlikle katıldığını, 32(%12,5)'inin kesinlikle katılmadığını, 63(%24,7)'sinin katılmadığını, 73(%28,6)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %37.2'si doktorların tedavi süreci hakkında yeterli bilgi vermediklerini belirtmişlerdir,

Hastaların *"12. Doktorların hastalara karşı yeteri kadar saygılı davrandığını düşünüyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 101(%39,6)'sinin katıldığı, 13(%5,1)'inin kesinlikle katıldığını, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katılmadığını, 41(%16,1)' inin katılmadığını, 85(%33,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %44.7'si doktorların hastalarla karşı yeterli saygıyı gösterdiklerini belirtirken, %22,0'si doktorların hastalara karşı yeterli saygıyı göstermediklerini belirtmişlerdir. Bu sonucun, hastalar açısından doktor- hasta iletişimini engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların *"13. Doktorların bazı hastalara karşı ayrıcalıklı davrandığını düşünüyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 101(%39,6)'sinin katıldığı, 34(%13,3)'ünün kesinlikle katıldığını, 16(%6,3)'ünün kesinlikle katılmadığını, 58(%22,7)'inin katılmadığını, 46(%18,0)'inin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %52.9'ü doktorların bazı hastalara ayrıcalıklı davrandıklarını belirtirken, %29,0'ü doktorların hastalara ayrıcalıklı davranmadıklarını belirtmişlerdir. Buradan hastalar açısından doktorlara karşı güven ve iletişimin engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların *"14. Doktorların hastalara karşı sabır gösterdiğine inanıyorum"* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 111(%43,5)'sinin katıldığı, 19(%7,5)'inin kesinlikle katıldığını, 13(%5,1)'inin kesinlikle katılmadığını, 45(%17,6)'sinin katılmadığını, 67(%26,3)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %51.0'sinin doktorların hastalara karşı sabırlı olduklarını belirtirken, %22,7'si aynı görüşte olmadıklarını belirtmişlerdir. Buradan hastalar açısından doktorlara karşı güven ve iletişimin engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların *"15. Doktorların hastalarına değer verdiğini düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 99(%38,8)'sinin katıldığı, 14(%5,5)'inin kesinlikle katıldığını, 13(%5,1)'inin kesinlikle katılmadığını, 49(%19,2)'sinin katılmadığını, 80(%31,4)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %44.3'ünün doktorların hastalara değer verdiğini belirtirken, %24,3'ü doktorların hastalara değer vermediğini belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalara değer verilmediği yönünde bir imaj oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların *"16. Doktorların tedavi ve diğer faaliyetler esnasında hastaya karşı güler yüzlü bir biçimde davrandığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 76(%29,8)'sinin katıldığı, 8(%3,1)'inin kesinlikle katıldığını, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katılmadığını, 52(%20,4)'ünün katılmadığını, 104(%40,8)'inin kararsız olduklarını

belirtmişlerdir. Hastaların %32.9'ünün doktorların hastalara karşı güleryüzlü olduğu belirtirken, %26,3'ü doktorların hastalara karşı güleryüzlü olmadığını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalara güleryüzlü olmadığı yönünde bir imaj oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların *"18. Doktorların yol gösterici olduğunu düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 134(%52,5)'inin katıldığı, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katıldığını, 12(%4,7)'sinin kesinlikle katılmadığını, 39(%15,3)'ünün katılmadığını, 55(%21,6)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %58.4'ünün doktorların hastalarla yol gösterdiklerini belirtmişlerdir,

Hastaların *"19. Doktorların herkese eşit davranış gösterdiğini düşünüyorum.* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 59(%23,1)'inin katıldığı, 16(%6,3)'ünün kesinlikle katıldığını, 26(%10,2)'sinin kesinlikle katılmadığını, 63(%24,7)'sinin katılmadığını, 91(%35,7)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %29.1'ünün doktorların hastalara eşit davrandığını belirtirken, %34,3'ü doktorların hastalara eşit davranmadığını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalara eşit davranmadığı imajını oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların *"Doktorların hastalara karşı anlayışlı olduğunu düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 99(%38,8)'inin katıldığı, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katıldığını, 16(%6,3)'ünün kesinlikle katılmadığını, 43(%16,9)'ünün katılmadığını, 82(%32,2)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %44.7'si doktorların hastalara karşı anlayışlı davrandığı belirtmişlerdir.

Sağlık Sisteminden Kaynaklanan Unsurlara Ait Bulgular

Hastaların *"5. Sağlık kurumuna hasta olarak başvurmam durumunda beklentilerimin karşılandığını düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 114(%44,7)'sinin katıldığı, 15(%5,9)'ünün kesinlikle katıldığını, 13(%5,1)'inin kesinlikle katılmadığını, 40(%15,7)'sinin katılmadığını, 73(%28,6)'sinin kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %50.6'sinin sağlık kuruluşlarına başvurmaları durumunda beklentilerinin karşılandığı belirtirken, %20.8'i olumsuz düşünce taşıdığı, %28,6'si ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor – hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Hastaların *"8. Doktorumun muayene için ayırdığı zamanı yeterli buluyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 64(%25,1)'inin katıldığı, 6(%2,4)'ünün kesinlikle katıldığını, 45(%17,6)'sinin kesinlikle katılmadığını, 97(%38,0)'inin katılmadığını, 43(%16,9)'ünün kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %45.6'si doktor muayeneleri için ayrılan süreyi yeterli bulmadıklarını belirtirken, %27,8'i yeterli zaman ayırdıkları belirtmişlerdir. Doktorların muayene süresi hastalar tarafından yeterli bulunmaması hasta-doktora arasındaki güven ve iletişim yönünden engelleyici bir davranış olarak görülmüştür.

Hastaların *"9. Doktorun çalışma şartlarının zor olduğunu düşünüyorum."* Maddesine verilen yanıtlara göre; Hastaların 108(%42,4)'ünün katıldığı, 77(%30,2)'sinin kesinlikle katıldığını, 9(%3,5)'inin kesinlikle katılmadığını, 25(%9,8)'inin katılmadığını, 36(%14,1)'ünün kararsız

olduklarını belirtmişlerdir. Hastaların %72.0'ü'doktorların çalışma şartlarının zor olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Doktorlar Açısından Hasta-Hekim İlişkisini Etkileyen Unsurlar

Araştırmaya %55,1'i erkek, %44,9'ü kadın olmak üzere 127 doktor katılmıştır. Bu katılımcıların %25,2'si bekar, %74,8'i evlilerden oluşmaktadır. Doktorların %42,5'i pratisyen hekim, %57,5'i uzman hekim olarak çalışmaktadırlar. Doktorların %42,5'i beş yıl ve altı, %15,7'si 5-10 yıl, %15,7'si 10-15 yıl, %26,0'si 15+yıl hizmet süresine sahip olduğu görülmüştür.

İletişim

Doktorların %63'ü hasta ile iletişim kurarken zorlanmadığını belirtmiştir. Bu oran nisbeten yüksek görülse de doktorların %27'sinin bu sorunu yaşadığı görülmüştür. Doktorların %79.5'inin hasta ile iletişimde cinsiyetin bir engel olmadığını, %32.2'sinin hastanelerinde hasta ve doktor arasındaki iletişimin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Özçakır ve arkadaşları (2004: 46) da hekim-hasta iletişiminin % 55'ini oluşturan sözsüz iletişim fırsatının etkin kullanılmasının hem tıbbi başarının hem de hasta memnuniyetinin anahtarı konumunda olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hekimler tanılarının %60-80'ini iyi bir hasta-hekim görüşmesi ile koymakta, buna fizik muayene bulguları da eklenince bu oran %90'a yükselmektedir (Hampton, ve ark., 2015) Halbuki, hastalar psikososyal ve psikiyatrik problemlerinin 2/3'ünü tanımlayamamakta, hastaların yaklaşık yarısında yakınmalar hekim tarafından tam olarak fark edilmemekte, ana sorunun ne olduğu ile ilgili hasta-hekim arasında bir fikir birliği oluşmamakta ve yarısından çoğu da hekim önerilerine uymamaktadır (Goldberg ve Blackwell, 2017: 442).

Güven

Doktorların %44.1'inin hasta ile iletişim kurarken olumsuzluk yaşayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Doktorların hasta ile iletişimde olumsuzluk yaşama düşüncesinin yüksek oluşu hasta ile iletişimi engelleyici bir düşünce olarak görülmüştür.

Hekim-hasta iletişimini etkileyen birçok etken bulunmakla birlikte hastaların, hekimlerin hem kendilerine hem de yeterliliğine güven duymaları; karşılığında hekimlerin de hastalarıyla yakınlık kurmaları önemlidir (Mahmud, 2009: 12). Neticede hekim ile hasta arasındaki iletişimde karşılıklı iyi bir ilişkinin kurulması, bilgi transferi ve tedavi ile ilgili karar verme gibi farklı amaçlar da bulunmaktadır (Özçakır, 2004: 411-415).

Hekimden kaynaklanan durumlar

Doktorların %85'inin hasta ile iletişim kurarken empati kurmaları gerektiği fikrine yüksek düzeyde katılım göstermişlerdir. Doktorların %55.1'inin özel hayattaki sorunlarının hasta ve hasta yakınlarının iletişimini etkilemediğini belirtmişlerdir. %20'si ise hasta ve hasta yakınlarıyla iletişiminde özel sorunlarının da etkili olabildiğini belirtmişlerdir.

Hastadan kaynaklanan durumlar

Doktorların %60'ı doktorların içinde bulunduğu ortamın hasta ve hasta yakınları tarafında anlaşılmadığı fikrine katıldığını göstermişlerdir. Doktorların %76.2'sinin hasta ve hasta yakınları tarafında haksız yere suçlandığı fikrine katıldığını göstermişlerdir. Doktorların %42.5'inin ekonomik şartlardan dolayı iletişim problemleri yaşadıkları fikrine katıldığını göstermişlerdir. Doktorların %52'sinin hasta ve hasta yakınlarının içinde bulunduğu ruh halinden dolayı sağlık personeli ile yaşanan olumsuz tepkileri anlayışla karşılamadıklarını belirtmişlerdir.

Sağlık sisteminden kaynaklanan durumlar

Doktorların %70.0'inin hastane yönetimi ile yaşanan sorunlara çözüm bulunduğu fikrine katıldığını göstermişlerdir. Doktorların %71.2'sinin yönetimden kaynaklı iletişim problemleri yaşadıkları fikrine katıldığını göstermişlerdir. Doktorların %74.8'inin hasta ve hasta yakınlarıyla kurulan zorunlu iletişimin doktorların yapması gereken işleri geciktirdiği fikrine katıldığını göstermişlerdir. Doktorların %83.4'ünün hasta ile iletişim kurmada çalışma ortamının engel olduğu fikrine katıldığını göstermişlerdir.

Bilimsel ve teknik gelişim-teknoloji

Doktorların %83.5'inin sunulan sağlık hizmetinin hasta ve hasta yakını tarafında takdirini motivasyonlarının arttırdığını belirtmişlerdir. Doktorların %50.3'ünin iletişimle ilgili seminer ve konferansın düzenlenmediğini belirtmişlerdir. %22'si ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Doktorların %59.8'inin iletişimle ilgili seminer ve konferansın iletişim kurmada yeterli olmadığını belirtmişlerdir. %22,8'si ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir.

Hastalar açısından Hasta-hekim ilişkisini etkileyen unsurları

Araştırmaya %32,9'ü erkek, %67,1'i kadın olmak üzere 255 hasta katılmıştır. Bu katılımcıların %29'u bekar, %71'i evlilerden oluşmaktadır. Hastaların %2,4'ü ortaokul, %16,9'u lise, %15,7'si önlisans, %52,2'si lisans, %10,6'sı yüksek lisans, %2,4'ü doktora eğitim düzeyine sahiptir. Hastaların %5,1'i Bağ-kur, %47,5'i Emekli Sandığı, %45,9'u SSK, %1,6'sı Yeşil Kart ile sağlık hizmeti aldığını belirtmiştir. Hastaların %18.0'i emekli, %14,5'i işçi, %13,3'ü işsiz, %41,6'sı memur, %3,5'i öğrenci, %9'u serbest çalıştığını belirtmiştir.

Katılımcıların hastaneyi kullanım sıklığına göre %32,9'u yılda bir kez, %25,1'i altı ayda bir, %27,8'i üç ayda bir, %10,2'si ayda bir, %1,2'si iki haftada bir, %2,7'si haftada en az bir kez sağlık hizmeti aldığını belirtmiştir

Katılımcıların %9'u 18-25, %71,4'ü 25-45, %19,6'sı ise 45+ yaş grubuna ait hekim ile iletişiminin daha iyi olduğunu belirtmiştir.

İletişim

Hastaların %73.0'ünün doktorların isimle hitap etmesini iletişim açısından önemli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Hastaların %67.9'unun *cinsiyetin iletişimi etkiler düşüncesine* katılmadığını, %24.3'ünün *cinsiyetin iletişimi etkileyici* düşünce taşıdığı, bu düşünceye sahip hastaların oranı hekim–hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Atilla ve ark. (2012) yaptığı çalışma bulgularında 10 hastadan 5'i hekimlerin kendisine "siz" diye hitap etmesini istediğini belirtmiştir. 3 hasta "istedikleri şekilde hitap edebilirler" derken, 1 hasta "sen"i, bir diğeri ise "beyefendi"yi tercih ettiğini beyan ettiğini bildirmiştir.

Hastaların %33.3'ü doktorların hastalarla etkili bir iletişim kurduklarını belirtirken, %32,1'i doktorların hastalarla etkili bir iletişim kurmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçtan, hastalar açısından doktor- hasta iletişimin yeterli olmadığı sonucu çıkartılabilir.

Hastaların %42.3'ünün doktorların hastalarla anlaşılır bir dille konuştuklarını belirtirken, %27,1'i doktorların anlaşılır bir dille konuşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalarla anlaşılır bir dille konuşmadıkları imajını oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hekimin hasta ve hasta yakınını bilgilendirme sürecinde karşılaşılan sorunların daha çok hekimin hasta ve hasta yakınını bilgilendirme sürecinde kullandığı dil üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Dönmez ve ark., 2020: 284).

Atilla ve ark. (2012) yaptığı çalışma bulgularında 10 hastadan 6'sı hekimlerle iletişim sorunu yaşamadığını belirtirken, 3'ü yaşadığını ifade etmiştir. Hastalarla yapılan görüşmelerde 10 hastadan 3 hasta kaynak olarak hekimleri işaret etmiştir. 3 hastadan 1'i hekimlerin çok yoğun çalışmalarından ötürü iletişime zaman bulamıyor olmalarını, 1'i hekimin empati kurmaması ve bir diğer hasta da hekimin tıbbi terminoloji kullanmasını iletişim sorunlarına neden olarak göstermiştir. Hastalarla yapılan görüşmelerde 10 hastadan 6'sı hekimin tanıdık olmasının, 2'si ise hekimin karşı cins olmasının iletişim etkinliğini artırdığını belirtmiştir.

Bütüncül yaklaşım

Hastaların %89'unun doktorların gösterdiği ilgi ve şefkatin iyileşme ve iletişim açısından önemli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Doktorların olumlu/olumsuz davranışları hasta üzerinde etkili olduğu ve diğer doktora karşı davranışlarını belirlemesi açısında önemli bir sonuç olduğu görülmüştür.

Güven

Hastaların %63.1'inin sağlık personeline karşı olumsuz bir düşünce paylaşmadığını belirtirken %14.5'inin olumsuz düşünce taşıdığı, %22,4'ü ise kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor–hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Hastaların %52.9'u doktorların bazı hastalara ayrıcalıklı davrandıkları belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorlara karşı güven ve iletişimin engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastanın hekime güven duyması, tedavinin etkinliği için birinci koşuldur. Bu güven hekimin hem mesleki yeterliliğine hem de insan olma özelliklerine duyulan güveni kapsamaktadır (Koch ve Turgut: 2004: 65).

Hekimden kaynaklanan durumlar

Hastaların %51'i doktorların hastalarına karşı iyi davrandığını belirtirken, %22.8'i olumsuz düşünce taşıdığını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor–hasta

iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür. Hastaların %37.2'si doktorların tedavi süreci hakkında yeterli bilgi vermediklerini belirtmişlerdir.

Bir çalışmada 335 hasta ile yapılan görüşmeler kaydedilmiş ve hastaların %77'si sadece 2 dakika konuşabilmiştir. Sadece %2'si 5 dakika sözü kesilmeden konuşabilmiştir (Lussier ve Richard, 2006: 1403). Dokuz ayrı cerrahi branşında yapılan bir başka araştırmada, hastaların %85'inin ameliyat sonrası kaç gün hastanede kalacaklarını bilmedikleri, %83'ünün ameliyat sonrası yaşamlarında olabilecek değişiklikler konusunda ve %75.2'sinin ameliyat türü ve bölgesi hakkında bilgisi olmadığı belirlenmiştir (Turla ve ark., 2005: 33).

Hastaların %22'si doktorların hastalarına karşı yeterli saygıyı göstermediklerini belirtmişlerdir. Bu sonucun hastalar açısından doktor-hasta iletişimin engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların %51'inin doktorların hastalara karşı sabırlı olduklarını belirtirken, %22,7'si aynı görüşte olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorlara karşı güven ve iletişimin engelleyici bir unsur olduğu sonucuna yorumlanabilir.

Hastaların %44.3'ünün doktorların hastalara değer verdiğini belirtirken, %24,3'ü doktorların hastalara değer vermediğini belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalara değer vermediği yönünde bir imaj oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların %32.9'unun doktorların hastalara karşı güler yüzlü olduğu belirtirken, %26,3'ü doktorların hastalara karşı güler yüzlü olmadığını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalara güler yüzlü olmadığı yönünde bir imaj oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların hekiminden memnuniyeti ya da memnuniyetsizliğine yol açan en önemli etkenler hekimin güler yüzlü davranması ve hastaya yapılması planlanılan tanı ve tedavi hakkında anlaşılır bir şekilde bilgi vermesidir (Gül ve ark., 2012: 185).

Hastaların %58.4'ünün doktorların hastalaa yol gösterdiklerini belirtmişlerdir, Hastaların %34,3'ü doktorların hastalara eşit davranmadığını belirtmişlerdir. Bu sonuç hastalar açısından doktorların hastalara eşit davranmadığı imajını oluşturmuş ve bu imajın iletişim açısından engelleyici bir unsur olduğu sonucu çıkartılabilir.

Hastaların %44.7'si doktorların hastalara karşı anlayışlı davrandığını belirtmişlerdir.

Sağlık sisteminden kaynaklanan durumlar

Hastaların %50.6'sının sağlık kuruluşlarına başvurmaları durumunda beklentilerinin karşılandığını belirtirken, %20.8'i beklentilerinin karşılanmadığını belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceye sahip hastaların oranı doktor–hasta iletişimi açısından ciddi bir engel olarak görülmüştür.

Hastaların %45.6'sı doktor muayeneleri için ayrılan süreyi yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Doktorların muayene süresinin hastalar tarafından yeterli bulunmaması, hasta-doktora arasındaki güven ve iletişim yönünden engelleyici bir davranış olarak görülmüştür.

Hekim hasta iletişiminin sağlanmasında en önemli nokta zamandır. Hekim hastasına ne kadar çok zaman ayırırsa hastanın memnuniyeti o derece artmaktadır (Özer, 2007).

Hastaların %72'si doktorların çalışma şartlarının zor olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir.

Bu sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Etkili iletişim için, hekim hastanın hastalığına bakış açısını anlamalıdır. Hasta kaygıları; ölüm korkusu, sakatlık, tıp mesleğine duyulan güvensizlik, bütünlük kaybı, keder, evden ayrılma korkusu ve diğer kişisel konular göz önünde bulundurulmalıdır.
- Hekim, iletişimde yargılayıcı veya azarlayıcı olmamaya dikkat etmelidir.
- Hekimlere teknolojik yenilikler ve hastaları ile iletişimlerini kolaylaştıracak materyaller sağlanmalıdır.
- Hekimlerin yaşadıkları güçlükler dikkate alınarak, çalışma koşullarını iyileştirici önlemler alınmalı, hemşirelerin çalıştıkları kurumlarda, hizmet içi eğitim programları gereksinimler doğrultusunda periyodik olarak düzenlenmelidir.
- Hekim, sadece hastalığı değil, hastanın bunlarla ilgili algılarını da öğrenmeli ve bunları düzeltmek içinde gayret göstermelidir.
- Hekim, görüşme sırasında hemen problemi çözmeye yönelmemeli ve hasta ve hasta yakınlarıyla insani bir ilişki kurmalıdır.

Sonuç olarak, hekimin hastasıyla etkili bir iletişim yürütebilmesi için en belirleyici faktörler; işini sevmesi, hastalarına değer vermesi ve hastasına şefkatle yaklaşmasıdır.

KAYNAKÇA

Atilla, G., Oksay, A., ve Erdem, R., (2012). Hekim-Hasta İletişimi Üzerine Nitel Bir Ön Çalışma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43:23-37.

Baile, W.F., Buckman, R., Lenzi, R., Glober, G., Beale, E.A. & Kudelka, A.P**.,** (2000). SPIKES—a six-step protocol for delivering bad news: application to the patient with cancer. *Oncologist*, 5(4):302–311.

Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. 16. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, F., (2008). Sağlık Kurumlarında İletişim; Hasta İle Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Dönmez, İ.H., Taşmurat, T., ve Yurdakul, H., (2020). Hekim-Hasta / Hasta Yakını Arasındaki İletişimi Etkileyen Kültürel Ve Kişisel Faktörler: Teorik Bir Çerçeve. Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu, 283-306.

Goldberg D.P., & Blackwell, B., (2017). Psychiatric illness in general practice: a detailed study using a new method of case identification. *Br Med J*, 2:439-43.

Hampton, J.R., Harrison M.J., Mitchell J.R., Prichard J.S. & Seymour, C., (2015). Relative contributions of history taking, physical examination and laboratory investigation to diagnosis and management of medical out-patients. *BMJ*, 2:486-9.

İş, Y., (2019). Hekim-Hasta İletişiminin Niteliği ve İletişimi Etkileyen Faktörler. *Tıpta Uzmanlık Tezi*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

Kurtz, S. & Silverman, J., (1998). Tıpta İletişim Teknikleri, Çev: Selim Yeniçeri, Beyaz Yayınları, İstanbul.

Mahmud, A., (2009(. Doctor –Patient Relationship, Pulse. *Medical Journal of Apollo Hospitals Dhaka*, 12(1):12-14.

Özçakır, A., (2004). Hekim-Hasta İlişkisi: Karar Verme Sürecinde Hastanın Yeri. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 4(24):411-415.

Özçakır, A., Dağdeviren N. ve Görpelioğlu S., .(2004). *Aile Doktorları İçin Kurs Notları* -1. Aşama, http://aile.bsm.gov.tr/docs/AH_Kurs_Notlari.pdf. 18 Şubat 2022.

Özer, O., (2007). Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi polikliniklerine başvuran hastalarla yapılan anket çalışması ile hasta-hekim iletişiminin incelenmesi. Uzmanlık Tezi, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Koordinatörlüğü, İstanbul.

Platt, F.W., & Platt, C.M. (2003). Two collaborating artists produce a work of art: the medical interview. *Archives of internal medicine, 163*(10):1131-1132.

Simpson, M., Buckman, R., Stewart, M., et al., (1991). Doktor-hasta iletişimi: Toronto fikir birliği beyanı. *BMJ*, 303:1385-1387.

Stewart, MA., (1995). Etkili hekim-hasta iletişimi ve sağlık sonuçları: bir inceleme. *CMAJ*. 152:1423–1433.

Ural, A., ve Kılıç, İ. (2005). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Detay Yayıncılık, Ankara.

AKREDİTE ÜNİVERSİTELERİN KALİTE SÜREÇ PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ:2019-2021 DÖNEMİ

Öğr.Gör, Derya ÖZÇALIŞKAN [1], Doç.Dr., Özlem YAŞAR UĞURLU[2], Dr.Öğr.Üyesi,Orhan ECEMİŞ [3]

[1] Gaziantep Üniversitesi, Rektörlük, dozcaliskan@gantep.edu.tr- 0000-0002-6729-5400

[2] Gaziantep Üniversitesi, İİBF, yasar@gantep.edu.tr- 0000-0001-5165-5603

[3] Gaziantep Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, oecemis@gantep.edu.tr- 0000-0002-8270-0857

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 2019-2021 dönemi, Türkiye'de kurumsal akreditasyon sürecinde yer alan ve akredite olan üniversitelerin kalite süreç performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle karşılaştırılmasıdır. Çalışmada kullanılan veriler Yükseköğretim Kalite Kurulu veri tabanındaki gösterge verilerinden alınmıştır ve "kurumun iç paydaşları ile kalite süreçleri kapsamında gerçekleştirdiği geri bildirim ve değerlendirme toplantılarının sayısı, kurumun dış paydaşları ile kalite süreçleri kapsamında gerçekleştirdiği geribildirim ve değerlendirme toplantılarının sayısı, YKS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunda akredite olduğu belirtilen lisans programı sayısı, akran değerlendirilmesi yapılan program sayısı (Akredite olmayan Programlar Arasında), öz değerlendirme yapılan program sayısı, sonuçlanan patent, faydalı model veya tasarım sayısı, kurumun kendi yürüttüğü sosyal sorumluluk projelerinin sayısı"ndan oluşmaktadır. Kalite süreçlerinin takibi açısından kalite, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme ve toplumsal katkı başlıklarına yönelik göstergeler seçilmiştir. Çalışmada yer alan kısıtlar dahilinde, elde edilen bulgulara göre 2019-2021 döneminde üniversitelerin kalite süreçleri performans göstergeleri açısından sıralamalarında farklılıklar gözlenmiştir. 2019 yılında en başarılı üç üniversite Yıldız Teknik Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2021 yılında en başarılı üç üniversitenin Sakarya, Gaziantep ve Çanakkale Onsekiz Mart üniversiteleri olduğu, anılan dönemde en çok ilerlemeyi Gaziantep Üniversitesinin kaydettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalite Süreçleri, Gri İlişkisel Analiz Yöntemi, Akreditasyon

1. GİRİŞ

Kalite her alanda kendine yer edinmekle birlikte her sektörün ana unsurunu oluşturmaktadır. Kurumların yaşam döngülerinin içinde kalite süreçleri performans takipleri ve sunulan ürün ve hizmetin yeterliliklerini irdelemektedir. Her sektörde olduğu gibi eğitim sektörünün de izlenebilirliği, tanınırlığı, yetkinliği için kalite ön plana çıkmıştır.

Yükseköğretimde Bologna süreci ile hız kazanan kalite süreçleriyle birlikte kurumların yetkinliği ve görünürlüğü açısından kalitenin bir parçası olan akreditasyon her geçen gün önem

kazanmaktadır. Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından program akreditasyonlarına ek olarak 2020 yılında başlatılan Kurumsal Akreditasyon Programı yükseköğretim kurumlarının kalite süreçlerini değerlendirmektedir. Bu süreçte yer alan üniversitelerin performans göstergeleri açısından yıllar içinde gelişiminin kurumlara kalite bilinci anlamında katkısı incelenmek üzere kurumsal akreditasyon sürecinin kurumlara olan kazanımların gözlemlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Yükseköğretim Kalite Kurulu gösterge verilerinden alınan;

- Kurumun iç paydaşları ile kalite süreçleri kapsamında gerçekleştirdiği geri bildirim ve değerlendirme toplantılarının sayısı,
- Kurumun dış paydaşları ile kalite süreçleri kapsamında gerçekleştirdiği geribildirim ve değerlendirme toplantılarının sayısı,
- YKS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunda akredite olduğu belirtilen lisans programı sayısı,
- Akran değerlendirilmesi yapılan program sayısı,
- Öz değerlendirme yapılan program sayısı,
- Sonuçlanan patent, faydalı model veya tasarım sayısı,
- Kurumun kendi yürüttüğü sosyal sorumluluk projelerinin sayısı değerleri çalışmanın karşılaştırılan verilerini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışma sonuçlarına göre akreditasyon süreçlerinin üniversite performanslarına etkisi olduğu ve iyileşme sağladığı görülmektedir.

2. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA KALİTE

2.1. Kalitenin Yükseköğretim Kurumlarında Gelişimi

Yükseköğretim kurumlarında Yükseköğretim Kurulu'nun kuruluşundan sonra kalite arayışları 1980'li dönemlere uzanmaktadır. 1982-2005 Yıllarında Kalite Güvence Sistemi açısından 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunun yayınlanması ile "Denetim Kurulu Dönemi" başlamıştır. Kurumların tüm kurul kararları ve bilgileri denetime tabi tutulmuş ancak sonuçların kamuoyu ile paylaşımı olmamıştır (Ayvaz, Kuşakçı ve Borat, 2016).

Yükseköğretimde eğitim yeterliliklerine ilişkin standartların oluşturulması ve bu standartların kalite ölçümü sağlaması açısından Bologna Süreci 29 Avrupa ülkesinin imzası ile 1999 yılında hayata geçmiştir (Bologna Process, 2015). Türkiye Bologna Sürecine 2001 yılında katılım sağlayarak eğitim kalitesi anlamında büyük bir atılım yapılmıştır.

Bologna Sürecini oluşturan ve sürecin gelişmesini sağlayan paydaşların katkısı ile dört organizasyon yükseköğretimde kalite süreçlerinin gelişimi açısından büyük öneme sahiptir (Ayvaz, Kuşakçı ve Borat, 2016). Bu organizasyonlar;

- ENQA (European Association for Quality Assurance in Higher Education – Yükseköğretimde Avrupa Kalite Güvence Birliği),
- ESU (European Students' Union- Avrupa Öğrenci Birliği),
- EUA (European University Association– Avrupa Üniversiteleri Birliği),
- EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education- Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği).

Anılan dört grubun işbirliği ile ENQA(Yükseköğretimde Avrupa Kalite Güvence Birliği) Avrupa Yükseköğretim Alanında Kalite Güvence Standartları ve Yönergeleri (European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher EducationArea-ESG)

tarafından hazırlanarak yükseköğretim kurumlarının kullanımına sunulmuştur (Ayvaz, Kuşakçı ve Borat, 2016).
Bu sürece paralel olarak; 2005-2015 yılları arasında kalite güvence sistemi Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK) hayata geçmiştir (YÖK, 2005) ve akabinde bunu Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (ADEK) takip etmiştir (YÖK, 2007).
Ülkemizde 2015 de başlayan kalite güvence sistemi Yükseköğretim Kalite Kurulunun kurulması ile mevcut durumuna ulaşmıştır (YÖK, 2015). Yükseköğretim Kalite Kurulu hem kalite süreçleri anlamında hem de program akreditasyonları anlamında yükseköğretim kurumlarına yol göstermekte ve değerlendirme yapmaktadır. Bu süreç 2020 yılında başlamış olan Kurumsal Akreditasyon Süreci ile kurumun geneline bir bakış açısı sağlamaktadır.

2.2. Yükseköğretim Kurumlarında Kalite Süreçleri

Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun 23 Temmuz 2015 tarihli ve 29423 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan "Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği' ne göre yükseköğretim kurumlarında kalite süreçleri üç şekilde ele alınmaktadır (YÖK, 2015). Bunlar; iç değerlendirme, dış değerlendirme ve program akreditasyonudur.
İç Değerlendirme; yükseköğretim kurumunun eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme faaliyetleri, toplumsal faaliyetleri ile idarî faaliyetlerinin kalitesinin ve kurumsal olarak kalite geliştirme süreçlerine ilişkin olarak ilgili kurumun görevlendirdiği değerlendiriciler ile değerlendirilmesini ifade etmektedir (www.yokak.gov.tr, 2022).
Dış Değerlendirme; yükseköğretim kurumunun veya programının, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme faaliyetleri, toplumsal katkı alanındaki faaliyetler ile idarî hizmetlerinin kalitesinin, Yükseköğretim Kalite Kurulunca yetkilendirilen dış değerlendiriciler veya Yükseköğretim Kurulunca bağımsız Kalite Değerlendirme Tescil Belgesi olan dış değerlendirme kuruluşlarınca sürdürülen dış değerlendirme sürecini ifade etmektedir (www.yokak.gov.tr, 2022).
Program Akreditasyonu; yükseköğretim programlarının eğitim standartları belirlenmiş yöntemlere göre alanında uzman değerlendirme süreci eğitimi almış değerlendiriciler tarafından değerlendirilmesini ve tanınmasını ifade etmektedir (www.yokak.gov.tr, 2022).

2.3. Yükseköğretim Kurumlarında Akreditasyon

Akreditasyon hizmet alıcıya sunulan hizmetlerin niteliğinin ve içeriğinin sistemli olarak güvenilir bir şekilde güvence altında olduğunu tayin etmek ve geliştirilmesini sağlayan sistemler bütünüdür. Akreditasyon, sisteme başlatan girdilerle öğrenci tercihleri ile başlayan süreçten, öğretim elemanlarının niteliklerine, üniversitelerin akademik ve fiziki altyapısı (teknik donanımlar, sosyal donatılar, kütüphaneler, sınıf imkanları, bilgisayar laboratuvarı, atölyeler vb.) üzerine yoğunlaşmaktadır (Gencel, 2001).
Akreditasyonda, akredite eden kurum kendi standartlarına göre akredite edilecek olan kurumun minimum düzeyde standartları sağladığı durumda ilgili kurumu onaylamasıdır (Gencel, 2001).
Akreditasyonun kurumlar açısından ulaşmayı istedikleri birçok amacı vardır (Aktan ve Gencel, 2010);

- Eğitim-öğretim ve araştırma-geliştirmenin niteliğini arttırmaya yönelik sürekli gelişen bir kalite sistemi kurmak,

- Yükseköğretim kurumlarının öğrencilerle birlikte tüm paydaşlara eğitim-öğretimin kalitesinin belirlenmiş standartlara bağlı sürdürüldüğünün göstermek ve ilgilileri bilgilendirmek,
- Yükseköğretim kurumlarının birbirlerini tanımalarını hızlandırmak ve sistemleştirmek,
- Mezunlarının diplomalarını ve unvanlarına yönelik tanınırlığı sağlamak,
- Öğrenci ve akademik personelin kurumlar arasında değişimine yönelik sistemini kurmak,
- Mezunların mesleki hayatlarına başlarken mesleğin temel standartlarını belirlemek,

Akreditasyon sürecinin kurumlara genel birçok faydası bulunmaktadır. Bunlar (Sterling, 2000);

- Hizmet vermede iyi olan kurumların resmi olarak tanınmalarının sağlanması
- Kurumun faaliyetlerinin değerlendirilmesini sağlayacak bir mekanizmanın oluşturulması
- Faaliyetlerin sürekli gelişimine yönelik olarak hedeflerin oluşturulması
- Personel arası iletişimin güçlenmesi
- Süreçlere personel katılımının sağlanması
- Personelin işe alımından istihdamı süresince gelişimine yarar sağlaması
- Kurum politikalarının belirlenmesi ve takibinin sağlanması
- Kalite süreçlerine ilişkin faaliyetlerin yeterliliğinin arttırılmasıdır.

Kurumsal Akreditasyon; yükseköğretim kurumlarındaki kalite güvencesi, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme, toplumsal katkı ve yönetim sistemi süreçlerinin "planlama, uygulama, kontrol etme ve önlem alma" döngüsü kapsamında değerlendirilmesini sağlayan bir dış değerlendirme yöntemidir. Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından üniversitelerin kurumun geneli anlamında akredite edilmesidir (www.yokak.gov.tr, 2022).

2.4. Yükseköğretim Kurumlarında Performans Göstergeleri

Değişen dünya ve eğitim ölçütleri nedeni ile performans değerlendirme özel sektör firmaları kadar üniversitelerinde bir ölçütü haline gelmektedir. Bernardin ve Candy (1982), performans değerlendirmenin en büyük zorluklarından birinin performans değerlendirmesinin "doğru" şekilde yapılandırılması ve uygulanmasının sağlanması olduğunu belirtmektedir.

Yükseköğretim kurumlarının performansı çoğu zaman incelenmiş ve çeşitli çalışmalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle bu kurumların performanslarında payı yüksek olan göstergelerin araştırmaları literatürde yer almaktadır (Turner, Sartourius ve Arendse, 2013; Kabok, 2013; Lee, 2011; Alçılar, Baysal, Çerçioğlu ve Toklu, 2005)

Üniversitelerin stratejik planlarında yer alan hedefleri, bilimsel faaliyetler ile öğrenci temelli faaliyetlerle gerçekleştirmek istemektedirler. Stratejik hedeflerle performansları arasında daha görülebilir, ölçülebilir olmakla birlikte akademik personelin ve öğrencilerin beklentileri ile hedefler arasında karşılaştırma yapılabilmektedir (Todorovic, McNaughton ve Guild, 2011).

Bu anlamda üniversitelerin performanslarına dair öncelikle Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan sıralama ile üniversite sıralamaları öne çıkmaktadır. Dünya üniversite sıralamaları ile ön plana çıkan performans göstergelerinden önceliklileri ARWU, THE, QS, TIMES, SCIMAGO, LEIDEN, WEBOMETRICS, URAP şeklindedir (Eraslan, 2015).

Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun Kurum İç Değerlendirme Raporu Hazırlama Kılavuzunda belirlenmiş olan kriterlere göre yükseköğretim kurumlarının performans göstergeleri beş kategoride değerlendirilmiştir (www.yokak.gov.tr, 2022);

- Kurumsal Bilgiler
- Kalite Güvence Sistemi
- Eğitim Öğretim
- Araştırma Geliştirme
- Toplumsal Katkı
- Yönetim Sistemi

Bu kategorilerde belirlenmiş olan başlıklara göre kurumsal bilgilere yönelik 32 performans göstergesi, kalite güvence sistemi başlığına ilişkin 26 performans göstergesi, eğitim-öğretim başlığına ilişkin 32 performans göstergesi, araştırma-geliştirme başlığına yönelik 26 performans göstergesi, toplumsal katkı başlığına ilişkin 3 performans göstergesi, yönetim sistemi başlığına ilişkin 11 performans göstergesi belirlenmiştir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çok kriterli karar verme yöntemleriyle kurumların performansları birçok kritere göre göreceli olarak değerlendirebilme imkânı vermektedir (Ömürbek ve Karataş, 2018). Ömürbek ve Karataş (2018) üniversitelerinin performans değerlendirmeleri üzerinde özellikle üniversitelerin girişimcilik düzeylerini inceledikleri çalışmalarında kullanılan kriterleri Entropi yöntemi ağırlıklandırarak, üniversite performanslarını Maut ve SAW yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. Parlar ve Palancı (2020), 81 ülkede bulunan üniversitelerinin performanslarının belirlenmesinde kriterleri CRITIC ve Entropi yöntemiyle ağırlıklandırmışlar, üniversitelerin performanslarımı TOPSIS, MAUT, SAW, ARAS yöntemiyle karşılaştırarak inceleme yapmışlardır.

Gri ilişkisel analiz, gri sistem teorisinin alt kategorilerinden biri olarak bilimsel çalışmalarda yer edinmiş derecelendirme, sınıflandırma ve karar verme tekniklerinden biridir. Gri sistem teorisinin hedeflerinden biri doğal bilimler ile sosyal bilimler arasında oluşan açıklığa köprü görevi görmesidir (Deng, 1989).

Gri sistem teorisinde beyaz bilinen bilgi ile siyah bilinmeyen bilgi arasındaki gri bölgedeki sınırlı olarak bilinen bilgiyi ifade eder (Hsiao ve Tsai, 2004).

Gri İlişkisel Analiz yönteminin gerçekleştirilmesi için altı adım takip etmek gerekmektedir (Zhai, Khoo ve Zhong, 2009: 7076; Wen, 2004).

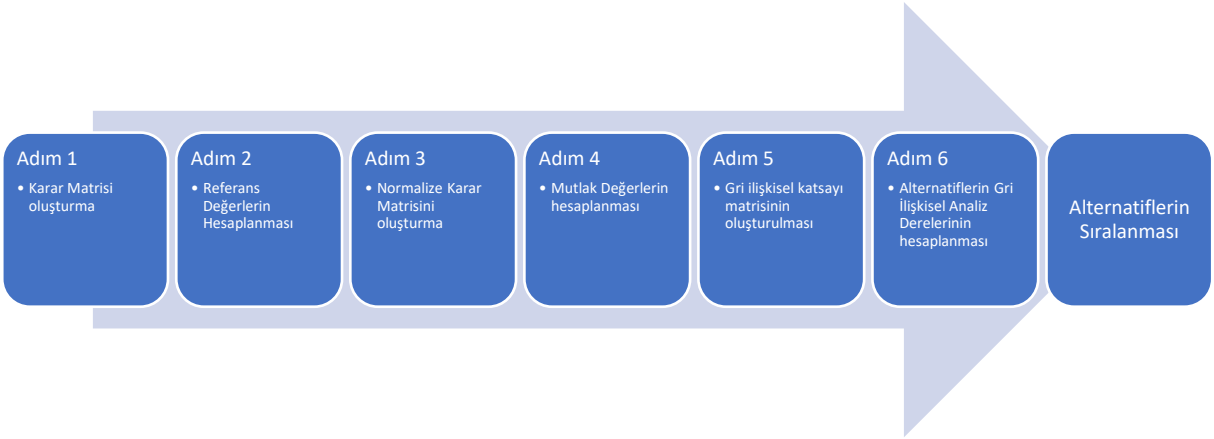

Görsel 1. Gri İlişkisel Analiz Aşamaları

Görsel 1'de görülen adımlar Gri İlişkisel Analizin aşamalarını oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılan kriterler Yükseköğretim Kalite Kurulu veri tabanında bulunan kalite süreçlerinin takibi açısından kalite, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme ve toplumsal katkı başlıklarına yönelik göstergelerden seçilmiştir. Kriterler fayda özelliğinde olup eşit ağırlıklı olarak kabul edilmiştir.

Çizelge 1. Kriterlere Ait Açıklamalar

Sıra	Kriter	Optimizasyon
K1:	Kurumun iç paydaşları ile kalite süreçleri kapsamında gerçekleştirdiği geri bildirim ve değerlendirme toplantılarının sayısı,	Fayda
K2:,	Kurumun dış paydaşları ile kalite süreçleri kapsamında gerçekleştirdiği geribildirim ve değerlendirme toplantılarının sayısı	Fayda
K3:,	YKS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunda akredite olduğu belirtilen lisans programı sayısı	Fayda
K4:	Akran değerlendirilmesi yapılan program sayısı,	Fayda
K5:	Öz değerlendirme yapılan program sayısı,	Fayda
K6:,	Sonuçlanan patent, faydalı model veya tasarım sayısı	Fayda
K7:	Kurumun kendi yürüttüğü sosyal sorumluluk projelerinin sayısından oluşmaktadır.	Fayda

Analiz için belirlenen kriterler Kurum İç Değerlendirme Raporunun başlıklarına hitap edecek farklı kategorilerde belirlenmiştir. K1 ve K2 Kalite Güvence Sistemi, K3, K4 ve K5 Eğitim-Öğretim, K6 Araştırma-Geliştirme, K7 Toplumsal Katkı başlığından seçilmiştir.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmamızda ilk önce pandemi öncesi 2019 yılı verileri izlenmiş ve kurumsal akreditasyon sürecinde olan 23 üniversitenin belirlenmiş olan performans kriterlerine yönelik olarak veriler Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çizelge 2 de görüldüğü gibi analiz sonucuna göre sıralamalar değerlendirilmiş ve Yıldız Teknik Üniversitesi 1., Selçuk Üniversitesi 2.ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi 3. olmuştur.

Çizelge 2. Gri İlişkisel Analiz 2019 Yılı Verileri

	k1	k2	k3	k4	k5	k6	k7	
Referans	1	1	1	1	1	1		sıralama
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	0,058	0,067	0,052	0,047	0,049	0,142	0,151	11
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	0,057	0,049	0,048	0,048	0,048	0,069	0,142	15
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	0,111	0,084	0,065	0,142	0,078	0,053	-0,343	22
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	0,074	0,131	0,054	0,047	0,054	0,053	-0,142	20
EGE ÜNİVERSİTESİ	0,051	0,047	0,061	0,048	0,052	0,083	-0,594	23
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	0,060	0,059	0,057	0,051	0,058	0,065	0,148	13
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	0,049	0,049	0,052	0,047	0,048	0,083	-0,188	21
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	0,052	0,049	0,142	0,047	0,051	0,115	0,166	4
KOÇ ÜNİVERSİTESİ	0,142	0,087	0,059	0,049	0,048	0,059	0,158	8
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,048	0,051	0,048	0,049	0,097	0,155	10
TED ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,047	0,050	0,047	0,050	0,049	0,142	15

ATILIM ÜNİVERSİTESİ	0,070	0,053	0,061	0,051	0,049	0,062	0,163	5
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	0,088	0,142	0,061	0,048	0,060	0,049	0,163	5
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,049	0,047	0,047	0,048	0,062	0,149	12
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	0,049	0,048	0,065	0,047	0,049	0,049	0,157	9
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	0,070	0,047	0,048	0,047	0,047	0,053	0,143	14
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,053	0,047	0,047	0,048	0,047	0,163	5
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	0,052	0,082	0,071	0,051	0,049	0,053	0,142	15
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,048	0,047	0,047	0,047	0,047	0,142	15
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,048	0,047	0,047	0,052	0,051	0,169	3
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	0,069	0,056	0,142	0,051	0,051	0,073	0,142	15
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	0,067	0,050	0,054	0,107	0,142	0,078	0,180	2
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	0,071	0,062	0,053	0,047	0,047	0,053	0,206	1

Çalışmamızda ikinci olarak pandemi sonrası 2021 yılı verileri izlenmiş ve kurumsal akreditasyon sürecinde olan 23 üniversitenin belirlenmiş olan performans kriterlerine yönelik olarak veriler Gri İlişkisel Analiz yöntemine göre değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre Sakarya Üniversitesi 1., Gaziantep Üniversitesi 2. ve Çanakkkale Onsekiz Mart Üniversitesi 3. olmuştur.

Çizelge 3. Gri İlişkisel Analiz 2021 Yılı Verileri

	k1	k2	k3	k4	k5	k6	k7	
Referans	1	1	1	1	1	1		sıralama
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,049	0,052	0,047	0,050	0,061	0,144	12
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,049	0,049	0,047	0,048	0,050	0,158	5
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,049	0,076	0,047	0,047	0,048	-0,827	22
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,047	0,060	0,047	0,052	0,051	-1,901	23
EGE ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,047	0,087	0,047	0,048	0,063	-0,142	21
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	0,049	0,050	0,092	0,051	0,055	0,056	0,151	8
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,048	0,058	0,047	0,048	0,050	0,200	2
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,049	0,112	0,047	0,051	0,047	0,144	12
KOÇ ÜNİVERSİTESİ	0,142	0,142	0,057	0,050	0,048	0,048	0,144	14
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,047	0,057	0,047	0,047	0,048	0,155	6
TED ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,047	0,050	0,047	0,049	0,047	0,143	16
ATILIM ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,049	0,059	0,052	0,049	0,051	0,148	9
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	0,049	0,048	0,064	0,047	0,059	0,047	0,143	15
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,051	0,051	0,048	0,142	0,050	0,188	3
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,048	0,062	0,070	0,056	0,056	0,145	10
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,047	0,049	0,047	0,047	0,048	0,143	19
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,048	0,047	0,047	0,050	0,050	0,145	11
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,051	0,069	0,049	0,048	0,055	0,142	20
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,047	0,047	0,047	0,048	0,047	0,143	17
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ	0,047	0,047	0,053	0,047	0,051	0,049	0,143	18
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,049	0,142	0,142	0,075	0,047	0,207	1
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	0,048	0,047	0,053	0,135	0,113	0,052	0,173	4

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**0,048**	**0,049**	**0,066**	**0,047**	**0,050**	**0,142**	**0,155**	**6**

Üniversitelerin performans göstergelerine göre ilerleme kaydettikleri ve akreditasyon sürecinin amaçlarına yönelik aşama kaydettikleri görülmektedir.

Çizelge 4. Gri İlişkisel Analiz 2019-2021 Yılı Verileri Karşılaştırılması

Üniversite	**2019**	**2021**	**Fark**
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	**11**	**12**	**-1**
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	**15**	**5**	**10**
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	**22**	**22**	**0**
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	**20**	**23**	**-3**
EGE ÜNİVERSİTESİ	**23**	**21**	**2**
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	**13**	**8**	**5**
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	**21**	**2**	**19**
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**4**	**12**	**-8**
KOÇ ÜNİVERSİTESİ	**8**	**14**	**-6**
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	**10**	**6**	**4**
TED ÜNİVERSİTESİ	**15**	**16**	**-1**
ATILIM ÜNİVERSİTESİ	**5**	**9**	**-4**
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	**5**	**15**	**-10**
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ	**12**	**3**	**9**
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	**9**	**10**	**-1**
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	**14**	**19**	**-5**
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ	**5**	**11**	**-6**
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**15**	**20**	**-5**
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ	**15**	**17**	**-2**
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ	**3**	**18**	**-15**
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	**15**	**1**	**14**
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	**2**	**4**	**-2**
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**1**	**6**	**-5**

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada yer alan kısıtlar dahilinde, elde edilen bulgulara göre 2019-2021 döneminde üniversitelerin kalite süreçleri performans göstergeleri açısından sıralamalarında farklılıklar gözlenmiştir.

2019 yılında en başarılı üç üniversite Yıldız Teknik Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2021 yılında en başarılı üç üniversitenin Sakarya, Gaziantep ve Çanakkale Onsekiz Mart üniversiteleri olduğu, anılan dönemde en çok ilerlemeyi Gaziantep Üniversitesinin kaydettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yükseköğretimde Kurumsal Akreditasyon sürecinin üniversitelere izlenen göstergeler arasında faydalı olduğu ve ilerleme kaydettikleri görülmüştür.

Çalışmamız kısıtları açısından akredite üniversitelerin performans göstergelerinden 7 göstergesine yoğunlaşmıştır. Diğer çalışmalar açısından üniversitelerin farklı performans göstergeleri ile farklı analiz yöntemleri kullanılarak karşılaştırmaları gelecek çalışmalarda incelenebilir.

Ayrıca akredite olan ve olmayan üniversiteler arasında da göstergeleri açısından karşılaştırmaları incelemek diğer çalışmaların konusunu oluşturabilir.

.

KAYNAKÇA

[1] Alçılar, B., Baysal M.E., Çerçioğlu H., Toklu,B. (2005), "Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinin 2004 yılı Performanslarının, Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Belirlenip Buna Göre 2005 yılı Bütçe Tahsislerinin Yapılması", SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Derisi,Cilt:9, Sayı:1, Sayfa:67-73.

[2] Aktan, C.C. ve Gencel, U. Yükseköğretimde Akreditasyon, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2010 ISSN: 1309 -8039 (Online)

[3] Ayvaz, B., Kuşakçı, A.O., Borat, O. Kalite Güvencesi ve Akreditasyon Süreçleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstriyel Araştırma ve Gelişim Dergisi, Küçükyalı, 34840 İstanbul. Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 53-60, 15 Ocak 2016.

[4] Bologna Process, 2015. https://uluslararasi.yok.gov.tr/Documents/Uluslararasilasma/uygulama_raporu_2015.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2022)

[5] Eraslan, İ. Üniversitelerin Uluslararası Görünürlüğü: Akademik Performans Ve Üniversite Marka Değeri İlişkisi, Üniversitelerin Uluslararası Görünürlüğü: Akademik Performans ve Üniversite Marka Değeri ilişkisi, Volume 8 (1) 2015, 37- 47

[6] Gencel, U. Yükseköğretim Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi ve Akreditasyon, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 3, Sayı:3, 2001.

[7] Kabok J.,(2013),"Analysis of HigherEducationEfficiency in Serbia", Management JournalforTheoryandPracticeManagment, Sayı 67, Sayfa: 47-54.

[8] Lee,L.B.,(2011), "Efficiency of researchperformance of australianuniversities: A reappraisalusing a BootstrapTrucatedRegressionApproach", Economic Analysis &Policy, Cilt:41, Sayı:3, Sayfa:195-203.

[9] Ömürbek, N. & Karataş, T. Girişimci Ve Yenilikçi Üniversitelerin Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Değerlendirilmesi - Evaluatıng Performance Of Entrepreneurıal And Innovatıve Unıversıtıes Wıth Multı-Crıterıa Decısıon Makıng Methods . Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 10 (24) , 176-198 . DOI: 10.20875/makusobed.414685, 2018.

[10] Parlar, G. ve Palancı, O. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Dünya Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , 11 (26) , 203-227 . DOI: 10.21076/vizyoner.657718, 2020.

[11] Sterlıng, B. Accrediation: Certifying Public Works Excellence, American City & County, Vol: 115, Issue:11, August 2000, p.60

[12] Todorovic, Z., McNaughton, R.B. ve Guild, P. ENTRE-U: An entrepreneurial arientation scale for universities. Technovation, 31: 128-137, 2011.

[13] Turner M.,Halabi A.K., Sartourius K. ve Arendse J., “An Investigation of the Efficiency of South Africa's Sector Educaiton And Training Authorities(SETA's)”, S.Afr.J.Bus.Manage, Cilt:44, Sayı:2.2013.

[14] Wen, K. L. “The Grey System Analysis And its Application in Gas Breakdown and VAR Compensator Finding”. International Journal of Computational Cognition, 2(1), 21-44.2004.

[15] YÖDEK, 2007. Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi. Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu-YÖDEK. (Sürüm: 2007/1.1). Nisan 2007.

[16] YÖK, 2005. Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği. Resmi Gazete Sayısı: 25942, Tarihi: 20.09.2005. http://www.mevzuat.gov.tr

[17] YÖK, 2015. Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği. Resmî Gazete Sayı: 29423, Tarih: 23 Temmuz 2015

[18] https://yokak.gov.tr/degerlendirme-sureci/kurumsal-degerlendirme-programi-nedir (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

[19] https://yokak.gov.tr/akreditasyon-kuruluslari/akreditasyon-kuruluslari-nedir (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

[20] https://yokak.gov.tr/degerlendirme-sureci/kurumsal-akreditasyon-programi-nedir (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

[21] https://yokak.gov.tr/Common/Docs/KidrKlavuz1.4/Kidr_Surum_3.0.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

[22] Zhai, L.Y., Khoo, L.P. ve Zhong, Z.W., “Design Concept Evaluation in Product Devolopment Using Rough Sets and Grey Relation Analysis”, Expert System with Applications 36, 7072-7079, 2009.

ADAY ÇEVİRMENLERİN KARŞILAŞTIĞI ÇEVİRİ PROBLEMLERİNİN TESPİT VE SINIFLANDIRMASI

Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER [1]

[1] Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü

ismailgurler@subu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-6394-782X

ÖZET

Çeviribilim çalışmalarının genel bir taksonomisini yapan Holmes (Toury, 1995) çevirmen eğitimini çeviri çalışmalarının uygulamalı kısmına dâhil etmiştir. Çeviri ekipmanları, çeviri eleştirisi, çeviri politikası gibi uygulamalı diğer alanlardan farklı olarak çevirmen eğitimi geleceğin çevirmenleri ile ilgili olduğundan daha farklı bir konumda görülebilir. Gelecekte çeviribilim çalışmaları ve yapılacak çevirilerde önemli görevleri olacak çevirmen adaylarının ne gibi zorluklar yaşadıklarının tespit edilmesi ve bunların çözümüne yönelik çeviri politikaları, yardımcı ekipmanların tasarımı konusunda bir fikir elde edilmesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, bu çalışma çevirmen adaylarının çeviri yaparken karşılaştıkları sorunların neler olduğunun belirlenmesini amaçlamaktadır. Toplamda 27 İngilizce Mütercim Tercümanlık son sınıf öğrencinin katıldığı bu çalışmada keşfedici durum çalışması deseni (exploratory case study design) uygulanmış ve beyin fırtınası yöntemi ile veriler toplanmıştır. Fikirlerin birbirini herhangi bir şekilde etkilemesi adına öğrencilerden öncelikli olarak kendilerinin karşılaştıkları problemlerin neler olduğu yazılı olarak talep edilmiştir. Sonrasında herkesin ortaya koyduğu problemler sınıf ortamında tek tek yansıtarak bir araya getirilmiş ve bazı eklemeler de bu aşamada yapılmıştır. Toplanan çeviri problemleri daha sonra araştırmacı tarafından incelenerek nitel veri analiz yöntemlerinden kodlama ve kategorileştirme ile analiz edilmiş ve sınıflandırılmışıdır. Değerlendiriciler arası güvenirlik açısından ortak anlaşma olasılığını (Joint-probability of agreement) sağlamak adına tekrar katılımcılar tarafından gözden geçirilip belirlenen problemlerin sınıflandırılmasının son hali verilmiştir. Araştırmanın verilerine göre problemler dört ana başlık altında toplanmakta olduğu görülmüştür. Bunlar (1)Hedef dilden/kültürden kaynaklı sıkıntılar, (2) Kaynak dilden/kültürden Kaynaklı sıkıntılar, (3) Çevirmenden kaynaklı sıkıntılar, (4) Çeviri metininden kaynaklı sıkıntılar olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, çevirmen eğitimi, çeviri problemleri, hedef dil, kaynak dil

THE PROBLEMS OF PROSPECTIVE TRANSLATORS: DETERMINATION AND CLASSIFICATION

Abstract

Holmes (Toury, 1995), who made a general taxonomy of translation studies, included translator training in the applied part of translation studies. Unlike other applied fields such as translation aids, translation criticism and translation policy, translator education can be seen in a different position as it is for the prospective translators. It is very important to determine the difficulties experienced by the novice translators, who will have important duties in translation studies and translations in the future, and to get an idea about the translation policies and the design of supplementary equipment for the solution. In this direction, this study aims to determine what kind of problems do the prospective translators face while translating. In this study, in which 27 senior English Translation and Interpreting students participated in total, exploratory case study design was applied and data were collected by brainstorming method. In order for the ideas to affect each other in any way, the students were first asked in writing what the problems they encountered were. Afterwards, the problems that everyone put forward were brought together by reflecting them one by one in the classroom environment and some additions were made at this stage. The collected translation problems were then examined by the researcher and analyzed and classified by coding and categorization, one of the qualitative data analysis methods. In order to provide joint-probability of agreement in terms of reliability between the evaluators, the classification of the identified problems was reviewed by the participants again and finalized. According to the data of the research, it was seen that the problems were grouped under four main headings. These have been identified as (1) the problems stemming from the target language/culture, (2) the problems stemming from the source language/culture, (3) the problems stemming from the translator, and (4) the problems stemming from the translation text.

Keywords: Translation studies, translator training, translation problems, target language, source language

GİRİŞ

Bilimsel bir disiplin olarak "çeviribilim" daha önce dilbilim'in bir alt dalı gibi görülürken James S. Holmes'un 1972 yılında sunmuş olduğu " The Name and Nature of Translarion Studies" adındaki bildiri ile kendine has özelliklerinin olduğu fikrini ortaya koyulmuştur. Bu çalışmasında Holmes, genel bir çerçeve ortaya koymuş ve çeviribilim çalışmalarının neleri kapsayabileceğinin tanımlarını yapmıştır. Sonrasında Gideon Toury bu bildiriden yola çıkarak "Holmes's map of translation studies" adında bir çerçeve ortaya koymuştur (Toury, 1995). Bu doğrultuda çeviri çalışmaları salt (pure) ve uygulamalı (applied) olarak iki kısma ayrılmış olup salt çalışmalar kuramsal ve betimsel olarak adlandırılmıştır. Kuramsal çeviri genel ve kısmi olarak kendi arasında ikiye ayrılmış olup genel kısmı her tarz çeviriyi odağına alıp belli başlı genellemeleri de içermektedir. Kısmi kuramsal tarafı ise ürün odaklı, süreç odaklı ve işlev odaklı olarak adlandırılmıştır. Mevcut çalışmanın konusu "uygulamalı" kısım içerisinde ele alındığı için konunun detayları ele alınmamıştır.

Bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan uygulamalı çeviribilim çalışmaları çeviri ekipmanları, çeviri eleştirisi ve çeviri politikası olarak üç kısma ayrılmıştır. Çeviri ekipmanları genel olarak sözlükler, dilbilgisi kuralları ve kitapları, bilgi teknolojileri kapsamında bilgisayar ve online/offline çeviri yazılımları olarak karşılaşılan çeviriyi kolaylaştıran unsurlardır. Bu gibi unsurların çevirmen eğitiminde aday çevirmenlerin gereksinimlerini sağlamaya yönelik bir tarafı da bulunmaktadır. Holmes (1972) bu ihtiyaçları genel olarak iki kısmı sözlüksel, terminolojik destek ve dilbilgisi olarak nitelendirmiştir. Bu çeviri yardımları, tecrübeli çevirmenler tarafından duruma uygun şekilde çevirmen adaylarının eğitimi sırasında netleştirilip açılanması gerektiği de ayrıca belirtmiştir (Holmes, 2008).

Çeviri eleştirisi ise öğrencilerin çevirilerini notlandırmaktan mevcut yapılmış çeviri eserleri değerlendirmeye kadar basılı çeviri çalışmaları üzerine yapılan eleştiri ve incelemeleri içerir. Gürçağlar (2016) çeviri sürecinin döngüsel olduğunun üzerinde dururken erek metnin editör, yayıncı veya okuyucu tarafından eleştiri, düzeltme ve düzenlemelerinin dikkate alınması gerekliliğini belirtmiş ve çeviri süreçlerinin devam eden süreğen, çok yönlü ve çok aktörlü yapısına vurgu yapmıştır. Eleştirinin ve değerlendirmedeki nesnelliğe ulaşma konuları her ne kadar önem arz etse de sezgisel ve empresyonist hal ve tavırdan kaçınılamamaktadır. Bu durum çevirmen ve çeviri eleştirisinde bulunanlar arasında daha kabul edilebilir seviyelerde tutulmaya çalışılmalıdır.

Çeviri politikası ise çevirmenlerin, çeviri eserlerin ve çeviri uygulamalarının toplumdaki yeri, duruşu, çeviri ve çevirmen ücretleri ve sosyal statüleri, dil öğretiminde çevirinin ne gibi görevlerinin olduğu gibi konular etrafında düşünülmelidir. Özellikle dil eğitimi gibi konularda çevirinin kabul gören önem derecesine göre farklı politikalar konusunda çalışmaların da önü açılmış olabilir.

Uygulamalı çeviribilim çalışmalarından, bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan çevirmen eğitimi ise Holmes'un dile getirdiği bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevirmen eğitimi genel anlamda öğretim metotları, ölçme değerlendirme teknikleri, müfredat tasarımı, ders planlaması gibi konuları içermektedir. Çevirmen eğitimi konusunu ele alırken "çeviri eğitimi" konusunda bir ayrım yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çeviri eğitimi

yüzyıllardır süregelen yabancı dil eğitimi ve yabancı dil becerisini ölçme aracı olarak kullanılan bir teknik olarak nitelendirmiştir. Bu iki kavramın birbiri ile karışmaması gerekliliğini de ayrıca vurgulamıştır.

Uygulamalı kısım olan çeviri araçları, çeviri eleştirisi, çeviri politikası ve çevirmen eğitimi her ne kadar bir birinden ayrı başlıklar olarak ele alınsa da aslında bu başlıkların birbirleriyle olan bağlantıları görmezden gelinemez. Her bir başlık birbiri doğrudan veya dolaylı olarak etkileşim içerisinde bulunduğu için uygulamalı kısım bir bütün olarak değerlendirmek mümkündür. Çevirmen ihtiyaçlarına veya çeviri eleştirisine bağlı olarak çeviri politikaları, araçlar değişebilir, daha uygun öğretim tasarımları, materyaller ve müfredatlar uyarlanarak birbirlerini şekillendirebilirler.

Çevirmen eğitiminde aday çevirmenlerin karşılaştıkları zorlukların tespiti, daha uygun öğretim materyal ve araçların geliştirilmesi, müfredatı tasarımı ve ders içerikleri ile ilgili önemli ipuçları vermesi düşünülmektedir. Bu eksende, mevcut çalışma İngilizce Mütercim Tercümanlık öğrencilerinin yaşadıkları sıkıntılarının neler olduğu tespit sınıflandırma yaparak politika yapıcı ve uygulayıcılara, ders ve müfredat tasarımı yapanlara, daha nitelikli çevirmen adayları yetiştirmek için ders materyali geliştirmek isteyenlere fikir vermeyi hedeflemektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak görülen keşfedici durum çalışması deseni (exploratory case study design) uygulanmıştır. Tek bir konu üzerine derinlikli bir anlayış ortaya konulması için kullanılan bir desen olduğu için bu çalışmanın deseni olarak seçilmiştir (Creswell, 2013; Seaton and Schwier 2014). Verilerin daha detaylı ve özgün bir halde toplanması adına beyin fırtınası yöntemi ile toplanmıştır. Nitel çalışmanın doğasına uygun olarak öğrencilere açık uçlu tek bir soru sorulmuş ve fikirlerin birbirini herhangi bir şekilde etkilememesi adına cevaplar yazılı olarak alınmıştır. Gönüllük esasına göre toplanan veriler, katılımcıların hepsinin göreceği şekilde yansıtılarak bir araya getirilmiş ve bazı eklemeler ve çıkarmalar bu aşamada birlikte yapılmıştır. Toplanan çeviri problemleri daha sonra araştırmacı tarafından incelenerek nitel veri analiz yöntemlerinden kodlama ve kategorileştirme ile analiz edilmiş ve sınıflandırılmışıdır. Değerlendiriciler arası güvenirlik açısından ortak anlaşma olasılığını (Joint-probability of agreement) (Williams, 1976)sağlamak adına tekrar katılımcılar tarafından gözden geçirilip belirlenen problemlerin sınıflandırılmasının son hali verilmiştir.

Çalışmanın evrenini mütercim tercümanlık son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada örneklem olarak Türkiye'de bir devlet üniversitesi mütercim tercümanlık bölümü son sınıf öğrencisi olan 27 katılımcıya ulaşılmış olup bu zamana kadar yapageldikleri çevirilerde ne gibi problemler yaşadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Özel bir çeviri metni veya türü belirtilmemiş olup en genel anlamda karşılaşılan sıkıntılar konusunda herhangi bir sınırlandırma yapılmamıştır.

BULGULAR

Daha özgür ve derinlemesine sonuçlar ortaya koyma adına beyin fırtınası yöntemi ile toplanan veriler nitel veri analizi yöntemleri ile gruplandırıldığında bunlar dört ana başlık altında toplandığı görülmüştür. Son sınıf mütercim tercümanlık öğrencileri bu zamana kadar yaptıkları çevirilerde ne gibi problemler ile karşılaştığına verilen cevapların ana başlıları aşağıdaki gibidir: 1. Hedef dilden/kültürden kaynaklı sıkıntılar, 2. Kaynak dilden/kültürden Kaynaklı sıkıntılar, 3. Çevirmenden kaynaklı sıkıntılar, 4. Çeviri/Kaynak metinden kaynaklı sıkıntılar.

Hedef dilden/kültürden kaynaklı sıkıntılar: İngilizceden Türkçeye çevirirken Türkçe bilgisi eksikliği, Türkçe dilbilgisine hâkim olmama, hedef dilbilgisi yeterliliği az olması, kültürel eşdeğerlilik problemleri, hedef ve kaynak dilin ve kültür bilgisi eksikliği, Türkçeye yani anadile çeviri daha kolay hissedilmesi. Çizelge 1. de detaylandırılmıştır.

Çizelge 1. Hedef dilden/kültürden kaynaklı sıkıntılar

1.	Türkçe bilgisi eksik
2.	Hep Türkçe den çevirmek daha iyi
3.	Türkçe dilbilgisine hâkim olmama
4.	Hedef dilbilgisi az olması
5.	Kültürel durumlar
6.	Hedef ve kaynak dilin ve kültür bilgisi eksikliği

Kaynak dilden/kültürden Kaynaklı sıkıntılar: İngilizcenin kaynak dil olarak düşünüldüğü durumlar içinde oluşan problemler sıralanmıştır. Kültürel durumlar Hedef ve kaynak dilin ve kültür bilgisi eksikliği, hep İngilizceden çeviri yapmak daha iyi, İngilizcenin duyguları yansıtmaması. Çizelge 2. de kaynak dile ve/ya kültürden kaynaklı problemler detaylandırılmıştır.

Çizelge 2. Kaynak dilden/kültürden kaynaklı sıkıntılar:

1.	Kültürel durumlar
2.	Hedef ve kaynak dilin ve kültür bilgisi eksikliği
3.	Hep İngilizceden çeviri yapmak daha iyi
4.	İngilizce Duyguları yansıtmıyor.

Çevirmenden kaynaklı problemler bulgular kısmının en geniş tarafını oluşturmakta olup çevirmenden kaynaklanan sıkıntılar genel olarak üç ana başlık altında gruplandırılmıştır. Bunlar Maddi sıkıntılar, içsel sıkıntılar ve akademik bilgi birikiminden kaynaklı sıkıntılar olarak belirlenmiştir. Çizelge 3. de detaylandırılmıştır.

Çizelge 3. Çevirmen kaynaklı sıkıntılar

Çevirmenden kaynaklı sıkıntılar

1. Maddi sıkıntılar	2. İçsel Sıkıntılar	3. Akademik Bilgi Birikimi
Zamanın az olması	Aile özlemi	Kelimelerin sadece birinci anlamaları kullanımı,
Materyal eksikliği (sözlük)	Gelecek kaygısı	Terminoloji eksikliği
Çeviri ortamı	Okurken yanlış anladığını düşünmek,	Kelime eksikliği
Parasızlık	Sağlık sorunları	Uzun cümlelerin bağlanamaması
Masa ve uygun ortam,	Uyku problemi	Edebi üslup oluşmaması
Oda arkadaşı	Bitmeyecek kaygısı	Bir kelime de çok düşünmek (Uygunluğu)
Açlık Kan şekeri	Özgüven eksikliği	Duygu düşünce (yazar ile çevirmen aynı duyguyu yakalamıyor)
Çevirirken baş ağrısı	Yapamama korkusu	Phrase karşılığı bulamamak
	Telefon	Kelimelerin sadece birinci anlamaları kullanımı,
	Sosyal medya (instagram, twitter, you tube)	Terminoloji eksikliği
	Müzik dinlemek	
	Durumun içinden çıkamama kaygısı	
	Kaygı (beğenilme kaygısı)	
	Bıkkınlık	
	Konsantrasyon eksikliği	
	Tembellik	
	Üşengeçlik	
	Çeviri türleri hepsi aynı değil (sevemiyoruz)	

Her ne kadar kaynak dil ve hedef dil ile ilgili problemler dile getirilmiş olsa da burada kaynak dilin veya yazarın özelliklerinden kaynaklı olarak çeviri metninin kendinden oluşan problemler de ayrı bir başlık olarak yerini almıştır. Çizelge 4. de çeviri/kaynak metinden kaynaklı oluşan sıkıntılar detaylandırılmıştır.

Çizelge 4. Kaynak metinden kaynaklı sıkıntılar

1.	Uzun cümlelerin bağlanamaması
2.	Deyim ve metaforlar,
3.	Grammar yapıları
4.	Duygu aktarımı
5.	Bir den çok bağlaç
6.	Cümle yapıları
7.	Üslup
8.	Cümle dizilimi
9.	Metin türlerinde birebir çeviri
10.	Çevirinin ilginç olup olmaması
11.	Metinin uzunluğu

SONUÇ

Holmes'un 1972 de ortaya koyduğu bildirisinde detaylandırmış olduğu çeviri bilimin uygulamalı kısmını konularından biri olan çevirmen eğitimi konusunu odak noktasına alan bu çalışmada çevirmen adaylarının yaşadığı ve karşılaştıkları sıkıntılar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çeviri sürecinin çok boyutlu ve çok aktörlü ve döngüsel bir süreç olduğu (Gürçağlar, 2016) düşünüldüğünde, bu sürecin en önemli unsurlarından birisinin çevirmenin kendisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Çevirmen ihtiyaç ve eksikliklerinin tespiti, ortaya konulacak en uygun eğitim öğretim müfredatının ortaya konmasında etkili bir rol oynayacaktır. Bu durum özellikle çeviri politikalarının da gözden geçirilmesine, geleceğin çevirmenlerinin daha nitelikli eğitim ortamlarının sağlanmasında fikir vermesi konusunda kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınıf ortamında ise ders veren öğretim elemanları aday çevirmen ihtiyaç ve eksikliklerini göz önüne olarak uygun eğitim öğretim koşullarını sağlamada yardımcı olacaktır. Özellikle ders planlaması, etkili ve güncel ders materyalleri tasarlama, uygun ve güvenilir ölçme ve değerlendirme konusunda yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Günümüzün gelişen teknolojilerinin ve güncel öğretim tasarımlarından hangilerinin uygun olacağının seçimi konusunda fikir sağalacaktır.

Bütün bu yönlerden ele alındığında mevcut çalışma çevribilimin uygulama konusundaki çeviri ekipmanları, çeviri eleştirisi ve çeviri politikasının üçünü birden etkileyecek ve şekillenmesi konusunda konunun direkt muhatapları olan aday çevirmenlerden veri etmiştir. Keşfedici durum çalışması deseni ile tek problemin altında yatan başka ne gibi etkenler olduğunu ortaya koyarak gelecek başka çalışmalara da kapı aralamıştır.

REFERANSLAR

Seaton, J. X., & Schwier, R. A. (2014). An exploratory case study of online instructors: Factors associated with instructor engagement. *International Journal of E-Learning and Distance Education, 29*(1), 2–16.

Creswell, J. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Gürçağlar-Tahir Ş. (2016). *Çevirinin ABC'si (3.Baskı)*, Say Yayınları: İstanbul.

Holmes, J. S. (2008). *Çeviribilimin adı ve doğası* (A. Koş, Çev.). M. Rifat (Haz.), Çeviri Seçkisi II: Çeviri(bilim) Nedir? (ss. 107-120). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. *On Translation*, 232-239. https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf

Munday, J. (2008). *Introducing translation studies: Theories and applications* (2nd Edition). NY: Rutledge.

Toury, G. (1995) *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

William, W. G. (1976). Comparing the joint agreement of several raters with another rater, *Biometrics, 32*(3), 619-627.

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SU TÜKETİM DAVRANIŞLARININ DEĞER KİMLİK AHLAKİ NORM MODELİ İLE AÇIKLANMASI

Dr. Hüseyin ATEŞ[1]

[1] Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı

huseyinates_38@hotmail.com - 0000-0003-0031-8994

ÖZET

Dünya genelinde ekonomik gelişme, nüfus artışı ve yeni yaşam biçimlerine uyum sağlama ile birlikte insanoğlunun su talebi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu durum bireylerin su tüketim davranışlarına her geçen gün daha fazla dikkat etmeleri gerektiğini göstermektedir. Çevre bilimleri üzerine yapılan araştırmalar su tüketiminde sürdürülebilirliği sağlanabilmek için bireylerin davranışlarına dikkat etmeleri gerektiğini göstermektedir. Çevre psikolojisi ve çevre eğitimi üzerine çalışma yürüten araştırmacılar bireylerin davranışlarında bazı değişkenlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, van der Werff and Steg (2016) tarafından geliştirilen Değer Kimlik Ahlaki Norm Modeline göre bireylerin çevre yanlısı davranışlarında biyosferik değer, çevresel öz kimlik ve ahlaki normun etkili olduğunu öne sürmektedirler. Çevre eğitiminde de bu teoriyi onaylayan araştırmalar yer almaktadır. Ateş (2020) tarafından fen bilgisi öğretmenleri ile yürütülen çalışmada öğretmenlerin çevre yanlısı davranışlar üzerinde biyosferik değer, çevresel öz kimlik ve ahlaki normun etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat geri dönüşüm, ulaşım, gıda tüketimi ve su tüketimi gibi sürdürülebilirliğin alt dallarına ilişkin bu modelin test edildiği çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Bu doğrultuda bu araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının su tüketim davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin değer kimlik ahlaki norm modeli ile açıklanması amaçlanmıştır. Araştırmaya uygunluk örnekleme yöntemi ile belirlenmiş farklı üniversitelerin eğitim fakültelerinde öğrenim gören toplam 187 (%73 kadın, % 27 erkek) fen bilgisi öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçları ilgili çalışmalar derlenerek hazırlanmıştır. Araştırmanın verileri SPSS ve AMOS programları ile analiz edilmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizlerinin ardından Değer Kimlik Ahlaki Norm Modelinin varyansı %45 oranında açıkladığı bulunmuştur. Ayrıca davranış üzerinde ahlaki normun doğrudan biyosferik değer ve çevresel öz kimliğin ise dolaylı etkisinin olduğuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilecek sonuçlar, çevre eğitimi ve fen bilgisi üzerine eğitim yapan araştırmacılara, fen eğitimcilerine, fen eğitimi müfredat yapıcılara yol gösterebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilgisi Eğitimi, Su Tüketimi, Sürdürülebilirlik, Değer Kimlik Ahlaki Norm Modeli

1. GİRİŞ

Dünya genelinde yıllardır meydana gelen çevresel problemler insanlar için ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından yapılan araştırma, küresel ısınmanın insan faaliyetlerinden ve özellikle tüketim kalıplarından kaynaklandığını göstermiştir (Dermody, 2011). Ağır ekonomik büyüme ve bunun sonucunda doğal kaynakların aşırı kullanımı, aşırı tüketim ve hatta bazen sorumsuz

tüketim, dünya çapında çevresel bozulmayı tetiklemektedir (Chen ve Chai, 2010). Bu durum dünya çapında araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu sorunların çözümünde bireysel tüketiminin öneminin vurgulanmanın esas olduğu vurgulanmaktadır (Steg & Vlek, 2009). İnsan davranışları, sera gazı emisyonları, kirlilik ve doğal kaynakların, hammaddelerin ve enerjinin kullanımı nedeniyle birçok çevre sorununa neden olmaktadır (Steg & Vlek, 2009). Bu çevresel sorunlara kısmen, çevre üzerinde hem iyi hem de kötü etkisi olan herhangi bir davranışı ifade eden çevresel davranış neden olur (Thøgersen, 1996). Şimdiye kadar, çoğu çalışma, özel veya ev halkının çevre yanlısı davranışını etkileyen faktörlere odaklanmıştır (Tudor, 2011). Yine de, bir ömür boyunca insanlar zamanlarının büyük bir bölümünü ev içerisinde geçirdikleri için evsel çevre yanlısı davranışları teşvik etmek, çevre sorunlarında önemli bir azalma ile sonuçlanabilir (Carrico, & Riemer, 2011).

Gelişmiş ülkeler bağlamında çevre yanlısı tüketici davranışını anlamaya yönelik çok sayıda araştırma yürütülmüş olsa da, Türkiye'de bu tür araştırmaların sayısı nispeten daha azdır (Ateş, 2020). Gelişmekte olan diğer birçok pazarda olduğu gibi, Türkiye'de de çevre yanlısı tüketici davranışını anlamaya yönelik araştırmaların azlığı vurgulanmıştır (Ateş, 2021). Çalışmalar tüketicilerin satın alma davranışlarında ekolojik olarak giderek daha fazla endişe duymaya başladığını gösterse de, çevre yanlısı tüketici davranışlarının öncüllerini inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmaların literatürde yer alması sürdürülebilir kalkınma bilincinin sağlanması konusunda önem teşkil etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın Görsel 1'de gösterildiği gibi çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç boyutu vardır (Geissdoerfer ve diğerleri, 2017).

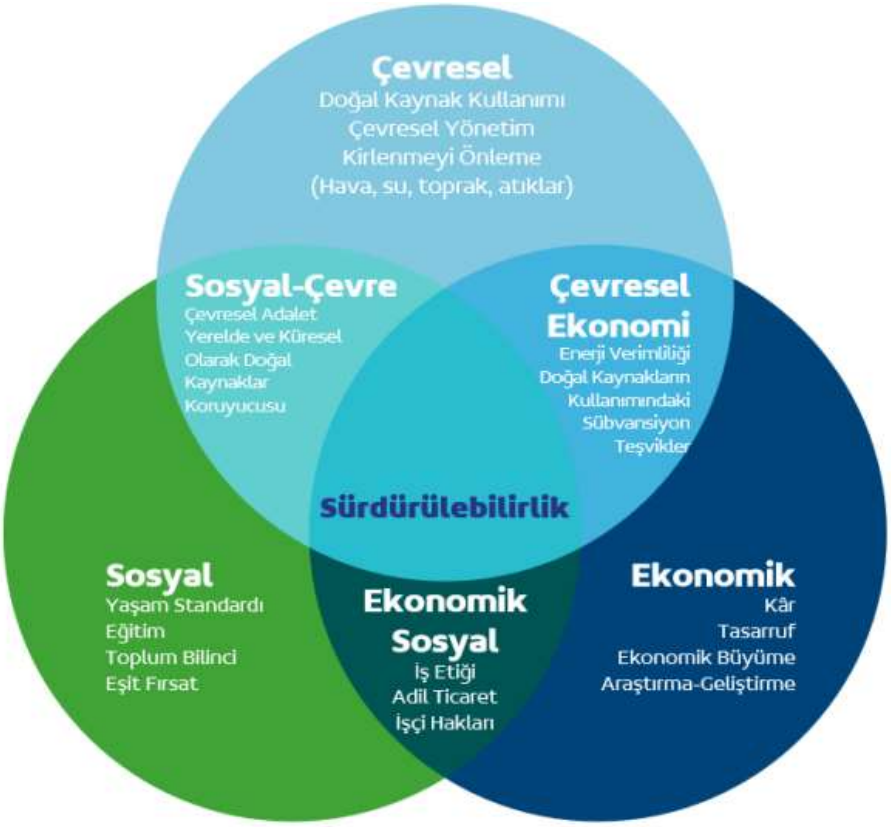

Görsel 1. Çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilirlik (Tüyid Yatırımcı İlişkileri Derneği, 2020)

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında enerji, seyahat, geri dönüşüm ve gıda tüketimi gibi faktörlerin etkisinin yanında evsel su tüketiminde de bireylerin davranışlarına dikkat etmeleri gerektiği literatürde vurgulanmaktadır (Shahangian ve diğerleri, 2022). Dünya genelinde ekonomik gelişme, nüfus artışı ve yeni yaşam biçimlerine uyum sağlama ile birlikte insanoğlunun su talebi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu durum bireylerin su tüketim davranışlarına her geçen gün daha fazla dikkat etmeleri gerektiğini göstermektedir (Callejas Moncaleano, Pande ve Rietveld, 2021). Çevre bilimleri üzerine yapılan araştırmalar su tüketiminde sürdürülebilirliği sağlanabilmek için bireylerin davranışlarına dikkat etmeleri gerektiğini göstermektedir (Çakır Yıldırım & Karaarslan Semiz, 2019). Bu davranışların sağlanmasında ve bireylerin eğitiminde üzerinde en çok önemi vurgulanması gereken meslek gruplarından biri ise öğretmenlerdir. Öğretmenlerin çevre yanlısı davranışlarının belirlenmesi ve üzerinde etkili olan değişkenlerin belirlenmesi gelecek nesillerin eğitimi için önemli rol üstlenecektir. Bu doğrultuda çevresel davranışların belirlenmesinde kullanılabilen bazı teori ve modeller vardır. Bunlardan en sık kullanılanlar arasında planlanmış davranış teorisi (Ajzen, 1991), değer inanç norm model (Stern, Dietz, Abel, Guagnano ve Kalof, 1999) ve değer kimlik ahlaki norm modeli (van der Werff ve Steg, 2016) olarak belirtilebilir.

Bu araştırmada değer kimlik ahlaki norm modeli kullanılmıştır. Bu modele göre bireylerin davranışları üzerinde biyosferik değer, öz kimlik ve ahlaki normların etkisi vardır. Sonuç olarak bu araştırma fen bilgisi öğretmen adaylarının su tüketim davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin değer kimlik ahlaki norm modeli kullanılarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında etkisi test edilecek model Görsel 2'de gösterilmiştir.

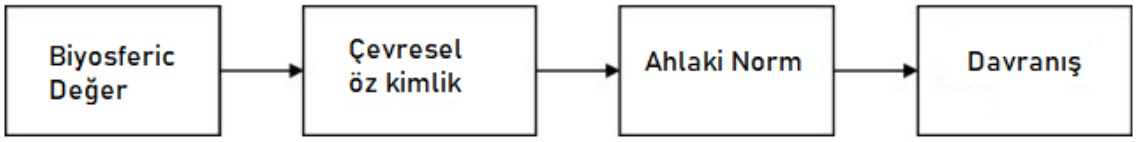

Görsel 2. Değer Kimlik Ahlaki Norm Modeli (van der Werff ve Steg, 2016)

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma kesitsel tarama araştırma desenine uygun olarak yürütülmüştür.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmada uygunluk örneklemi ile belirlenmiş toplam 187 (%73 kadın, % 27 erkek) fen bilgisi öğretmen adayı yer almaktadır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalı olarak sağlanmıştır. Sınıf düzeyi açısından incelendiğinde, araştırmaya 1. Sınıftan 44, 2. Sınıftan 49, 3. Sınıftan 52 ve 4. Sınıftan 42 öğretmen adayı katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri van der Werff ve Steg (2016) ve Ateş (2020) tarafından geliştirilen ölçekler yardımıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında 15 madde yer

almaktadır. Katılımcılar ‘kesinlikle katılmıyorum’ ile ‘kesinlikle katılıyorum’ arasında değişen beşli likert tipi ölçek yardımıyla maddeleri işaretlemişlerdir. Ölçekte yer alan maddelerin güvenirlik katsayıları 0.73 ile 0.81 arasında değişmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS ve AMOS programları ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz ve çıkarımsal analizler SPSS programı ile tamamlanmıştır. AMOS programı ile doğrulayıcı faktör analizi ile yol analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi içerisinde model uyum indeksi test edilmiş, geçerlik analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir (χ^2= 586,56, df=156; p< .05; χ2/df=3.76; GFI=0.94 TLI=0.91; CFI=0.90; RMSEA=0.06; SRMR= 0.05).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında yer alan değişkenlerin betimsel analizleri yapıldığında değerlerin katılıyorum düzeyinde olduğu ifade edilebilir. Analiz sonuçları Çizelge 1’ de yer almaktadır.

Çizelge 1. Betimsel analiz sonuçları

Değişkenler	**Ortalama**	**Standart Sapma**
Biyosferik Değer	3.87	1.08
Çevresel Öz Kimlik	4.02	1.32
Ahlaki Norm	3.93	1.27
Davranış	3.99	1.17

Yapısal eşitlik modellemesine göre yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, p<0.05 düzeyinde bütün ilişkiler istatistiki olarak anlamlı düzeydedir. Değer Kimlik Ahlaki Norm Modelinin davranış üzerindeki varyansı %45 oranında açıkladığı bulunmuştur. Yol analiz sonuçları Çizelge 2’ de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Yapısal eşitlik modellemesi sonuçları

Değişkenler	**Standartlaştırılmış Regresyon Katsayısı (β)**
Biyosferik Değer $\rightarrow$ Çevresel Öz Kimlik	0.35
Çevresel Öz Kimlik $\rightarrow$ Ahlaki Norm	0.37
Ahlaki Norm $\rightarrow$ Davranış	0.42

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Fen bilimleri öğretmen adaylarının su tüketimine ilişkin çevre yanlısı davranışlarının belirleyicilerini anlamayan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Çakır Yıldırım & Karaarslan Semiz, 2019). Bu çalışma, mevcut çevre eğitimi ve fen eğitimi literatürüne katkıda bulunmuştur. Mevcut çalışma aynı zamanda mevcut literatürde yer almayan, niyetten çok davranışa odaklanan Değer Kimlik Ahlaki Norm Modelini Türkiye bağlamında test ederek alana katkı sağlar nitelikte bir sonuç ortaya koymuştur. Test edilen model %45 oranında su

tüketim davranışı üzerindeki varyansı açıklayarak başarıyla desteklemiştir. Araştırma sonucunda biyosferik değer ve çevresel öz kimlik, çevresel öz kimlik ve ahlaki norm ve ahlaki norm ile davranış arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğu ortaya konmuştur. Sonuç olarak, Değer Kimlik Ahlaki Norm Modelini Türkiye'de test etme girişimlerinin azlığına rağmen (Ateş, 2020), mevcut çalışma anlamlı sonuçlar sunmakta ve konu hakkında bir dereceye kadar değer ve orijinal görüş ifade etmektedir.

.

KAYNAKÇA

[1] Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, *50*(2), 179-211.

[2] Ateş, H. (2020). Merging theory of planned behavior and value identity personal norm model to explain pro-environmental behaviors. *Sustainable Production and Consumption*, *24*, 169-180.

[3] Ateş, H. (2021). Understanding students' and science educators' eco-labeled food purchase behaviors: extension of theory of planned behavior with self-identity, personal norm, willingness to pay, and eco-label knowledge. *Ecology of Food and Nutrition*, *60*(4), 454-472.

[4] Callejas Moncaleano, D. C., Pande, S., & Rietveld, L. (2021). Water Use Efficiency: A Review of Contextual and Behavioral Factors. *Frontiers in Water*, *3*, 685650.

[5] Carrico, A. R., & Riemer, M. (2011). Motivating energy conservation in the workplace: An evaluation of the use of group-level feedback and peer education. *Journal of Environmental Psychology*, *31*(1), 1-13.

[6] Chen, T. B., & Chai, L. T. (2010). Attitude towards the environment and green products: Consumers' perspective. *Management science and engineering*, *4*(2), 27-39.

[7] Çakır Yıldırım, B., & Karaarslan Semiz, G. (2019). Future teachers' sustainable water consumption behavior: A test of the value-belief-norm theory. *Sustainability*, *11*(6), 1558.

[8] Dermody, J. (Ed.), 2011. *Green Consumerism: an A-to-z Guide*, vol. 6. Sage.

[9] Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy–A new sustainability paradigm?. *Journal of Cleaner Production*, *143*, 757-768.

[10] Shahangian, S. A., Tabesh, M., Yazdanpanah, M., Zobeidi, T., & Raoof, M. A. (2022). Promoting the adoption of residential water conservation behaviors as a preventive policy to sustainable urban water management. *Journal of Environmental Management*, *313*, 115005.

[11] Steg, L., & Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. *Journal of environmental psychology*, *29*(3), 309-317.

[12] Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human ecology review*, 81-97.

[13] Thøgersen, J. (1996). Recycling and morality: A critical review of the literature. *Environment and behavior*, *28*(4), 536-558.

[14] Tudor, T. L. (2011). The role of organisations in enhanced global environmental management: perspectives on climate change and waste management

strategies. *International Journal of Environment and Waste Management*, *7*(3-4), 250-266.

[15] TÜYİD Yatırımcı İlişkileri Derneği (2020). *Sürdürülebilirlik 101*. https://www.tuyid.org/files/yayinlar/S%C3%9CRD%C3%9CR%C3%9CLEB%C4%B0L%C4%B0RL%C4%B0K%20101.pdf

[16] Van der Werff, E., & Steg, L. (2016). The psychology of participation and interest in smart energy systems: Comparing the value-belief-norm theory and the value-identity-personal norm model. *Energy research & social science*, *22*, 107-114.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEMELLERİNDEN BİRİ OLAN ATIK BERTARAFININ SAĞLANMASINDA FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DAVRANIŞLARININ ANLAŞILMASI

Dr. Hüseyin ATEŞ[1]

[1] Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı

huseyinates_38@hotmail.com - 0000-0003-0031-8994

ÖZET

Atık bertarafı, çevresel tahribatın çoğundan doğrudan sorumlu olan bir faaliyettir. Bu tahribatın önlenmesinde en önemli yapılması gereken faaliyetlerin başında davranışların sürdürülebilirliğinin sağlanması ve öğrencilerin eğitimi gelmektedir. Fen eğitimi çevre eğitiminde büyük bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin davranışlarındaki değişimlerin incelenmesi öğrencilerin davranışlarının yordanmasına yardımcı olabilecektir. Bu bağlamda bu araştırmada geleceğin öğretmenleri olan fen bilimleri öğretmen adaylarının atık bertarafı davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma kapsamında Ajzen (1991) tarafından geliştirilen Planlanmış Davranış Teorisi yardımıyla toplam 178 (%74.25 kadın, % 25.75 erkek) öğretmen adayından veriler toplanmıştır. Araştırmanın verileri literatür taraması sonucu belirlenen alanında önde gelen çalışmalarda yer alan ölçme araçlarından toplanmıştır. Ölçeklerin ilk versiyonu İngilizce olarak hazırlanmış daha sonra geri çeviri yöntemi kullanılarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Araştırmanın verileri Analysis of Moment Structures (AMOS) ve Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programları ile analiz edilmiştir. Araştırmada ölçüm ve yapısal model olmak üzere iki model test edilmiştir. Ölçüm modelinin testinde doğrulayıcı faktör analizinden, yapısal modelin analizi sırasında ise yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda Planlanmış Davranış Teorisi kapsamında test edilen modele ilişkin geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda model uyum indeksi, Bileşik Güvenilirlik, Ortalama Varyans ve Cronbach Alpha değerlerinin önerilen değer aralıkları arasında olduğu bulunmuştur. Yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre ise test edilen model toplam varyansın % 43'ünü açıklamıştır. Ayrıca davranış üzerinde niyetin doğrudan tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün dolaylı etkisi vardır. Tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü niyeti doğrudan etkilemektedir. Araştırma sonucunda elde edilecek uygulamaya yönelik çıkarımlar fen bilimleri eğitimi ve çevre psikolojisi araştırmacılarına, müfredat yapıcılara ve fen bilimleri öğretmenlerine yol gösterebilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Planlanmış Davranış Teorisi, Fen Eğitimi, Atık Bertaraf Davranışı

1. GİRİŞ

Katı atık yönetimi, hava, su ve toprak gibi çevre ve halk sağlığı üzerinde doğrudan etkileri olan kritik bir çevre sorunudur (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021). Dünya çapında atık üretimindeki artış, uygun atık yönetimi faaliyetlerini büyük ölçüde karmaşıklaştırmaktadır (Poldnurk, 2015). Şehirlerde üretilen atıkların dışında bireyler, haneler, küçük işletmeler veya kurumlar tarafından oluşturulan sıvı olmayan her türlü atık

katı atık olarak adlandırılır ve katı atıkların kontrolsüz bertarafı halk sağlığını ve çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir (Baawain, Al-Mamun, Omidvarborna ve Al-Amri, 2017). Katı toplama oranlarının bir ülkeden diğerine önemli ölçüde değişebileceği bilinmektedir. Hoornweg ve Bhada-Tata (2012)'ya göre, üretilen atığın %50'den azı düşük ekonomik düzeye sahip ülkelerde toplanıyor: %50 ila %80'i orta gelirli ülkelerde ve %90'dan fazlası yüksek gelirli ülkelerde toplanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfus, ekonomi ve güç tüketimindeki hızlı büyüme bu sorunun daha da büyümesine neden olmaktadır (Debrah ve diğerleri, 2021). Katı atıklar çoğunlukla kâğıt, plastik ve gıda/organik atıktan oluşmaktadır (Hoornweg ve Bhada-Tata, 2012). Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında, bilimsel atık yönetimi stratejilerinin eksikliğinin olduğu kırsal alanlarda da durum aynı derecede endişe vericidir. Örneğin Hindistan'da, kırsal alanlarda yılda yaklaşık 0,3-0,4 milyon ton katı atık üretilmektedir (The National Institute of Rural Development and Panchayati Raj, 2016). Katı atık üretimi, önemli bir küresel ayak izine ve yüksek yönetim maliyetlerine sahiptir. Küresel bir ortalama olarak, katı atık yönetimi maliyeti ton başına 205,4 Amerikan dolarıdır ve 2025-2030'a kadar beş kat artışa ulaşması beklenmektedir (Hoornweg ve Bhada-Tata, 2012). Katı atık üretimi karmaşık bir şekilde hava, toprak ve su kirliliği ile ilişkilidir (Brunner, 2013). Katı atıklardan gelen sızıntı suyu, metallerin ve diğer toksik bileşenlerin sürekli olarak boşaltılması yoluyla yüzey sularını, yeraltı sularını ve toprağı önemli ölçüde kirletmektedir (Das, Lee, Kumar, Kim, Lee, ve Bhattacharya, 2019). Katı atık yönetimi, artan kentleşme nedeniyle belediye ve kırsal alanların karşılaştığı etkilerin en aza indirilmesinde hayati bir rol oynamaktadır (Hoang ve Fogarassy, 2020). Katı atık üretiminde artışa neden olan ekonomik büyüme ve tüketimin hızlanması nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde bu durum önemli bir çevresel sorun haline gelmiştir (Debrah ve diğerleri, 2021). Düşük-orta gelirli ülkelerin çoğu kentindeki katı atık yönetimi sistemleri hedeflerine ulaşamamakta, düşük performans göstermekte ve kentsel büyüme ve gelişmede olumsuz sürdürülebilirlik etkiler yaşamaktadır (Zohoori ve Ghani, 2017).

Şu anda dünyada her yıl 1.3 milyar mt evsel katı atık üretilmekte ve bu miktarın 2025 yılına kadar yaklaşık 2.2 milyar tona çıkması beklenmektedir. Katı atık üretimi ekonomik koşullardan, yaşam standartlarından, kentleşmeden (Liu ve Wu, 2011) ve nüfustan (Chiemchaisri, Juanga ve Visvanathan, 2007) etkilenmektedir. Kentsel alanlardaki nüfustaki artışlar, Afrika ve Asya'daki tipik olaylardır ve bunun sonucunda üretilen katı atık miktarı önemli ölçüde artmaktadır (Kawai ve Tasaki, 2016). Kişi başına düşen veriler, farklı yerler arasında Katı atık üretiminin yoğunluğunu karşılaştırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır (Karak, Bhagat ve Bhattacharyya, 2012). Katı atık üretimi ülkeler bazında incelendiğinde (Görsel 1) Türkiye'nin Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri arasında alt sıralarda olduğu görülmektedir. Bu durum diğer ülkelere kıyasla az gibi görünse de son yıllarda artışların olduğu görülmektedir.

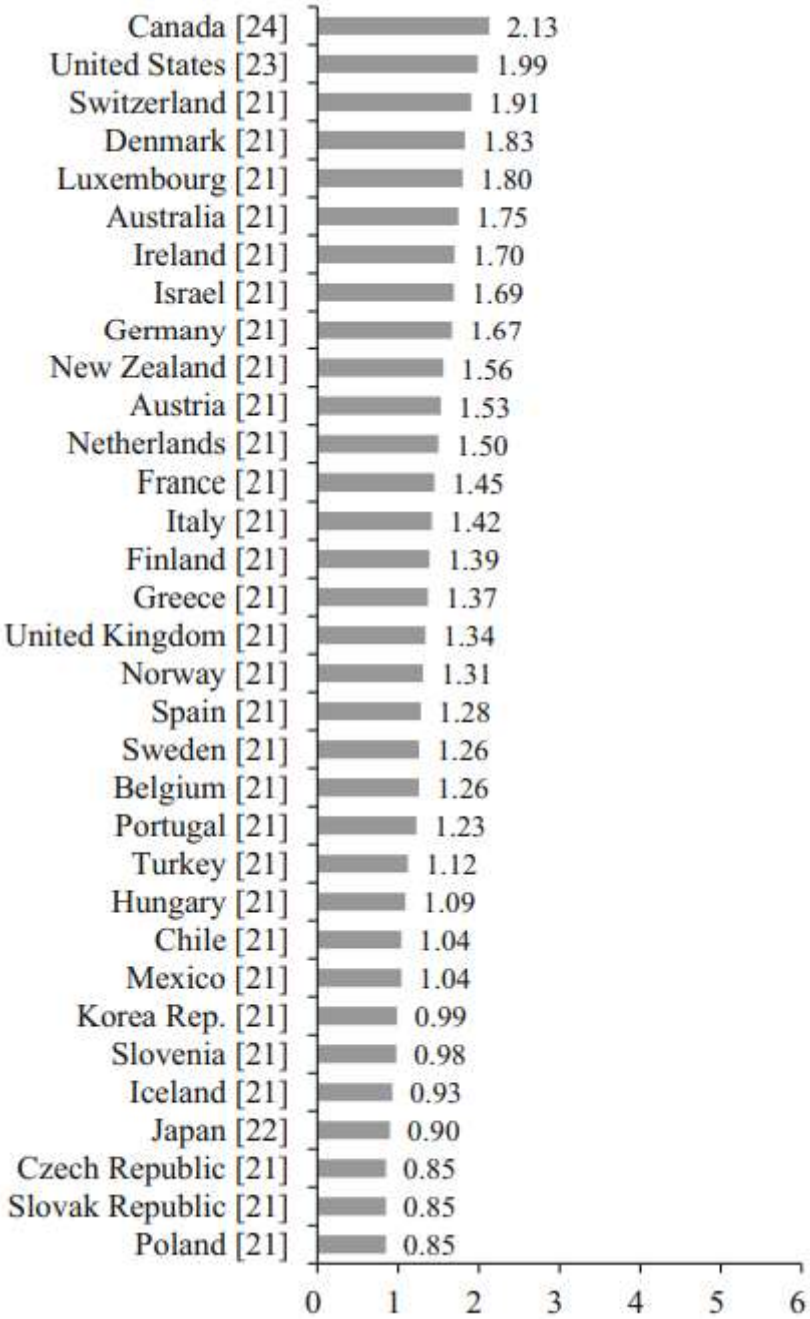

Görsel 1. Kişi Başına Katı Atık Üretimi (kg kişi-1 gün-1) (Kawai ve Tasaki, 2016, s. 2)

Gelişmekte olan ülkelerde katı atık veya çevresel sorunların önüne geçebilmek için, bütün bir toplumsal dönüşümü tetikleyebilecek şekilde, eğitimin her seviyesinde sürdürülebilir kalkınma için örgün eğitim gereklidir (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021). Daha iyi çevresel sürdürülebilirlik veya atık yönetiminin eğitimsel olarak sağlanabilmesi için, doğru bilgi, tutum, beceri ve yenilikçiliğe sahip öğretmenler gereklidir (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021).

Eğitim, özellikle gelişmekte olan ülkelerde insanlar arasında farkındalık yaratmanın temel araçlarından biridir. Gelişmekte olan ülkelerde yürütülen diğer araştırmalar da, çoğu yaşlı neslin atıklarını ayırmaya istekli olduğunu (Babaei, Alavi, Goudarzi, Teymouri, Ahmadi ve Rafiee, 2015) çünkü çevresel sonuçların daha fazla farkına varabileceklerini ve gezegene değer verebileceklerini göstermektedir. Bu nedenle çevre

eğitimi, gelişmekte olan ülkelerde atık yönetimi ayrımı ve atık sürdürülebilirliği konusunda genç ve yaşlıların bilgilerindeki boşluğu kapatmak için esastır. İnsanların çevre ve beraberindeki zorluklar hakkındaki farkındalığı, çevre eğitimi yoluyla artırılabilir (Leicht, Heiss ve Byun, 2018). Çevresel zorluklarla başa çıkmak ve kararlar almak ve sorumlu eylemlerde bulunmak için tutumları, motivasyonları ve taahhütleri teşvik etmek için gerekli olan belirli becerileri ve uzmanlığı geliştirir. Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (2018), çevre eğitiminin çevre hakkında bilgiden daha fazlasını içerdiğini düşünmektedir. Çevre eğitimi eleştirel düşünmeyi geliştirir, problem çözmeye katkıda bulunur ve etkili karar verme becerilerine izin verir. Ayrıca, çevre sorunlarına ilişkin kamu bilincini ve bilgisini artırır ve bireylerin sorumlu kararlar almayı amaçlayarak çevresel konularda gerçekler veya görüşler sunmalarını sağlar. Çevresel bilgi, çevre ile ilgili kavramları ve davranış kalıplarını tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Laroche, Bergeron ve Barbaro-Forleo, 2001). Olsen, Miller, Eitel ve Cohn (2020) eğitimi insan hayatını, sürdürülebilir çevresel davranışı sürdürmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kullanan öğrencilerde bilgi becerilerini geliştirmek için birincil anahtarların öğretmenler olduğunu ifade etmişlerdir. Çevre bilgisindeki artış, bireylerin çevreyi korumak için harekete geçmesine izin verebilecek olan çevre sorunlarına ilişkin farkındalığı artırmaktadır (Bamberg ve Möser, 2007). Bununla birlikte, atık yönetimi veya çevre sorunları ile ilgili sorunu çözmek için öğretmenler ile gelişmekte olan ülkelerde çalışmak büyük öneme sahiptir. Bu nedenle, örgün eğitim yoluyla, öğretmenler öğrencilere bir bilgi temeli ve ortaya çıkan çevre sorunları hakkında açık bir anlayış sağlayabilir (Jafer, 2020). Bununla birlikte, öğrencilerin yanlış bilgileri, öğretmenleri tarafından aktarılan yanlış görüşlerden kaynaklanabilir (Debrah, Vidal ve Dinis, 2021) ve bu da gelecekte önemli sonuçlar doğurabilir.

Bu bakış açıları bir bütün olarak düşünüldüğünde öğretmenlerin katı atık yönetiminde sürdürülebilirlik bilincinin sağlamaları için davranışlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu durum öğrencilerine de yansıyabilmektedir. Özellikle fen bilgisi eğitiminde çevresel sürdürülebilirliğin büyük öneme sahip olduğu düşünüldüğünde (Ateş, 2020, 2021), bu araştırmada fen bilimleri öğretmen adaylarının katı atık davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla bu araştırmada literatürde sıklıkla kullanılan ve Ajzen (1991) tarafından geliştirilen planlanmış davranış teorisi (Görsel 2) kullanılmıştır.

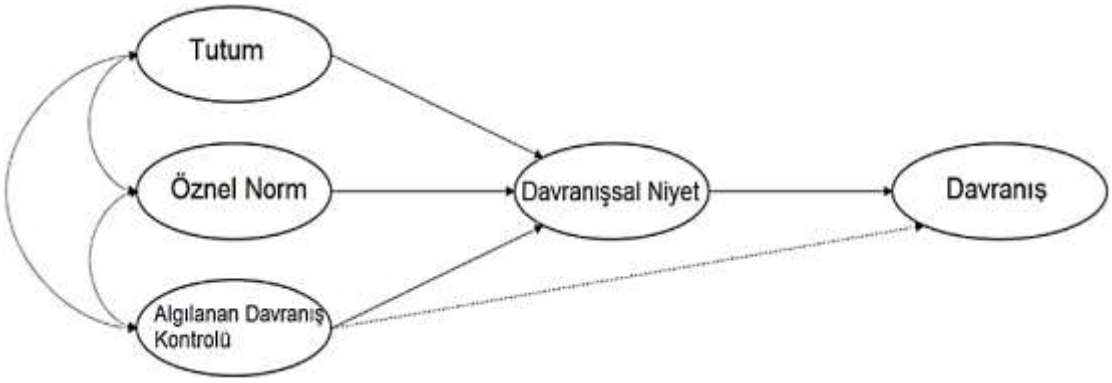

Görsel 2. Planlanmış Davranış Teorisi (Ajzen, 1991)

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın verileri nicel araştırma yöntemlerinden biri olan kesitsel tarama araştırma deseni temel alınarak toplanmıştır (Fraenkel ve diğerleri, 2012). Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken uygunluk örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılara çalışmadan önce çalışma sırasında istedikleri zaman çalışmadan ayrılacakları ifade edilerek gönüllülük esasına dayalı bir katılımın olduğu ifade edilmiştir. Araştırmaya farklı üniversitelerin eğitim fakültelerinde öğrenim gören 178 (%74.25 kadın, % 25.75 erkek) fen bilimleri öğretmen adayı katılmıştır. Katılımcıların %25'i, birinci sınıfta, %32'si ikinci sınıfta, %26'sı üçüncü sınıfta ve %17'si dördüncü sınıfta eğitim almaktadır.

2.2. Çalışmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada literatür taraması sonucunda adapte edilen ölçekler kullanılmıştır (Ateş, 2020; de Leeuw ve diğerleri, 2014, 2015). Ölçeklere verilen yanıtlar kesinlikle katılıyorum ile kesinlikle katılmıyorum arasında değişen beşli likert tipinden oluşmaktadır. Ölçeklerin güvenirliklerinin ölçülmesi için Cronbach alpha katsayısına bakılmıştır. Cronbach alpha katsayı değerleri 0.79 ile 0.87 arasında yer almaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin analizlerinin yapılması için Analysis of Moment Structures (AMOS) ve Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programları ile kullanılmıştır. Araştırmada ölçüm ve yapısal model olmak üzere iki model test edilmiştir. Ölçüm modelinin testinde doğrulayıcı faktör analizinden, yapısal modelin analizi sırasında ise yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda Planlanmış Davranış Teorisi kapsamında test edilen modele ilişkin geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda model uyum indeksi değerleri kabul edilebilir düzeydedir (χ^2= 429,44, df=122; p<0.05; χ2/df=3.52; GFI=0.92 TLI=0.93; CFI=0.93; RMSEA=0.05; SRMR= 0.04). Ayrıca Bileşik Güvenilirlik ve Ortalama Varyans değerleri önerilen değer aralıkları arasında yer almaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında yer alan modelde tutum, öznel norm, algılanan davranış kontrolü, niyet ve davranış olmak üzere toplam beş boyut yer almaktadır. Ortalama ve standart sapma verileri olumlu yönde olduğu ifade edilebilir. Betimsel analizlere ilişkin sonuçlar Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Betimsel Analizlere İlişkin Sonuçlar

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Tutum	3.89	1.27
Öznel Norm	3.55	1.11
Algılanan Davranış Kontrolü	3.47	1.02

Niyet	4.01	1.05
Davranış	4.09	1.17

Yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre ise test edilen model toplam varyansın % 43'ünü açıklamıştır. Ayrıca davranış üzerinde niyetin doğrudan tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün dolaylı etkisi vardır. Tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü niyeti doğrudan etkilemektedir. Yapısal eşitlik modellemesine ilişkin sonuçlar Çizelge 2' de yer almaktadır.

Çizelge 2. Yapısal Eşitlik Modellemesine İlişkin Veriler

Değişkenler	**Standartlaştırılmış Regresyon Katsayısı (β)**
Doğrusal İlişki	
Tutum → Niyet	0.29
Öznel norm → Niyet	0.24
Algılanan Davranış Kontrolü → Niyet	0.30
Niyet → Davranış	0.48
Dolaylı İlişki	
Tutum → Davranış	0.22
Öznel norm → Davranış	0.19
Algılanan Davranış Kontrolü → Davranış	0.26

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bireylerin katı atık üretimine ilişkin davranışları açıklayan faktörler literatürde fazla araştırılmamıştır. Bu çalışma, mevcut katı atık yönetimi, çevre eğitimi ve fen bilgisi eğitimi literatürlerine bazı katkılar sunmuştur. İlk olarak, bu çalışma muhtemelen Türkiye bağlamında fen bilimleri öğretmen adayları ile katı atık üretimine ilişkin davranışların öncüllerini belirlemeye yönelik ilk girişimdir. İkinci olarak, test edilen model, katı atık üretim davranışının güçlü bir belirleyicisi olan fen bilimleri öğretmen adaylarının davranışları üzerinde dört yordayıcının önemli bir etkiye sahip olduğunu belirledi. Üçüncüsü, katı atık üretimine yönelik niyet fen bilimleri öğretmen adaylarının davranış oluşturmalarında aracı değişken olarak etkili olmuştur. Bu çalışmanın başarılı sonuçları göz önüne alındığında, test edilen kavramsal çerçevenin yüksek verimlilik, kapsamlılık ve uygulanabilirliği içeren teorik ve pratik önemi dikkat çekici olduğu söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen uygulamaya yönelik çıkarımlar fen bilimleri eğitimi ve çevre psikolojisi araştırmacılarına, müfredat yapıcılara ve fen bilimleri öğretmenlerine yol gösterebilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

[17] Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, *50*(2), 179-211.

[18] Ateş, H. (2020). Merging theory of planned behavior and value identity personal norm model to explain pro-environmental behaviors. *Sustainable Production and Consumption*, *24*, 169-180.

[19] Ateş, H. (2021). Understanding students' and science educators' eco-labeled food purchase behaviors: extension of theory of planned behavior with self-identity, personal norm, willingness to pay, and eco-label knowledge. *Ecology of Food and Nutrition*, *60*(4), 454-472.

[20] Baawain, M., Al-Mamun, A., Omidvarborna, H., & Al-Amri, W. (2017). Ultimate composition analysis of municipal solid waste in Muscat. *Journal of cleaner production*, *148*, 355-362.

[21] Babaei, A. A., Alavi, N., Goudarzi, G., Teymouri, P., Ahmadi, K., & Rafiee, M. (2015). Household recycling knowledge, attitudes and practices towards solid waste management. *Resources, Conservation and Recycling*, *102*, 94-100.

[22] Bamberg, S., & Möser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of environmental psychology*, *27*(1), 14-25.

[23] Brunner, P. H. (2013). Cycles, spirals and linear flows. *Waste Management & Research*, *31*(10_suppl), 1-2.

[24] Chiemchaisri, C., Juanga, J. P., & Visvanathan, C. (2007). Municipal solid waste management in Thailand and disposal emission inventory. *Environmental monitoring and assessment*, *135*(1), 13-20.

[25] Das, S., Lee, S. H., Kumar, P., Kim, K. H., Lee, S. S., & Bhattacharya, S. S. (2019). Solid waste management: Scope and the challenge of sustainability. *Journal of cleaner production*, *228*, 658-678.

[26] De Leeuw, A., Valois, P., Ajzen, I., & Schmidt, P. (2015). Using the theory of planned behavior to identify key beliefs underlying pro-environmental behavior in high-school students: Implications for educational interventions. *Journal of environmental psychology*, *42*, 128-138.

[27] De Leeuw, A., Valois, P., Morin, A. J., & Schmidt, P. (2014). Gender differences in psychosocial determinants of university students' intentions to buy fair trade products. *Journal of Consumer Policy*, *37*(4), 485-505.

[28] Debrah, J. K., Vidal, D. G., & Dinis, M. A. P. (2021). Raising awareness on solid waste management through formal education for sustainability: A developing countries evidence review. *Recycling*, *6*(1), 6.

[29] Environmental Protection Agency (2018). *The Components of Environmental Education*; Environmental Protection Agency.

[30] Fraenkel, J., Hyun, H., & Wallen, N. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education (8th Ed.).* The McGraw-Hill Companies.

[31] Hoang, N. H., & Fogarassy, C. (2020). Sustainability evaluation of municipal solid waste management system for Hanoi (Vietnam)—Why to choose the 'Waste-to-Energy'concept. *Sustainability*, *12*(3), 1085.

[32] Hoornweg, D., & Bhada-Tata, P. (2012). *What Is Waste: A Global Review of Solid Waste Management*; Urban department series knowledge paper's; World Bank.

[33] Jafer, Y. J. (2020). Assessing Kuwaiti pre-service science teachers' greenhouse effect perceptions and misconceptions. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *18*(4), 657-667.

[34] Karak, T., Bhagat, R. M., & Bhattacharyya, P. (2012). Municipal solid waste generation, composition, and management: the world scenario. *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, *42*(15), 1509-1630.

[35] Kawai, K., & Tasaki, T. (2016). Revisiting estimates of municipal solid waste generation per capita and their reliability. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, *18*(1), 1-13.

[36] Laroche, M., Bergeron, J., & Barbaro-Forleo, G. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of consumer marketing*.

[37] Leicht, A., Heiss, J., & Byun, W. J. (2018). *Issues and trends in education for sustainable development* (Vol. 5). UNESCO publishing.

[38] Liu, C., & Wu, X. W. (2011). Factors influencing municipal solid waste generation in China: A multiple statistical analysis study. *Waste Management & Research*, *29*(4), 371-378.

[39] Olsen, S. K., Miller, B. G., Eitel, K. B., & Cohn, T. C. (2020). Assessing teachers' environmental citizenship based on an adventure learning workshop: A case study from a social-ecological systems perspective. *Journal of Science Teacher Education*, *31*(8), 869-893.

[40] Põldnurk, J. (2015). Optimisation of the economic, environmental and administrative efficiency of the municipal waste management model in rural areas. *Resources, Conservation and Recycling*, *97*, 55-65.

[41] The National Institute of Rural Development and Panchayati Raj, (2016). *Solid Waste Management in Rural Areas A Step-by-step Guide for Gram Panchayats*. Hyderabad, India.

[42] Zohoori, M., & Ghani, A. (2017). Municipal solid waste management challenges and problems for cities in low-income and developing countries. *International Journal of Science and Engineering Applications*, *6*(2), 39-48.

EĞİTİM KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL USTALIK ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Samet KABAKKAYA
Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bölümü, Kocaeli.
samet.kabakkaya@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2720-8907

ÖZET

Ustalık gelişen dünya şartlarında yetenekleri en üst düzeyde kullanabilme becerisidir. Eğitim kurumlarındaki personelin ustalığı ise; okul yöneticileri için yönetim kabiliyetleri, öğretmenler içinse eğitim öğretim yaşantıları oluşturma becerisidir. Bu çalışmada ülkemizde MEB 'da görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenlerin özellikleri 'Örgütsel Ustalık' kavramı açısından kuramsal olarak değerlendirilmektedir. Araştırmada tarama modeli kullanılmış, veri toplama aracı olarak ülkemizde resmi gazetede yayımlanan belgeler ve bilimsel çalışmalar seçilerek bir kaynak havuz oluşturulmuştur. Oluşturulan kaynak havuzuna araştırmanın amacı doğrultusunda okul yöneticileri ve öğretmenlerden istenilen temel özelliklerin; Örgütsel ustalığın varlığı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda okul yöneticilerinden eğitim yöneticisi Sertifikasına sahip olması istenmektedir. Sertifikaya sahip olmanın haricinde okul yöneticilerinden müdür yardımcılığı için ilk olarak en az iki yıl öğretmenlik yapmış olmak sonrasında da müdür yardımcısı olma süreci (%50 sınav % 20 mülakat ve %30 Ek-1) geçmesi istenmektedir. Okul müdürü olmak için ise Sertifikaya sahip olmanın haricinde en az 1 yıl müdür yardımcılı ve üstü unvanlarda çalışmış olmak sonrasında da müdür olma sürecinden (%50 sınav %20 mülakat ve %30 Ek-1) geçmesi istenmektedir. İstenen özelliklerin örgütsel ustalığın yeni ürün ve proje geliştirme araştırma ve bilgi kullanımı özelliklerini içerdiği ancak risk yönetme yeterliliğini ölçmediği saptanmıştır. Ayrıca müdür olmak için tecrübe açısından kısmen özellikler içerdiği müdür yardımcısı olmak için yetersiz tecrübe istediği saptanmıştır. Öğretmenler üzerine yapılan incelemedeyse öğretmen yetiştirme programımın yürütüldüğü fakültelerin 4 yıl ile 5 yıl arasında eğitim verdiği görülmektedir. Eğitim sürecini başarılı bir şekilde tamamlayan bireylerin sınavlara girdikleri, başarılı olmaları durumunda MEB tarafından yapılan mülakatlara çağırıldıkları saptanmıştır. Mülakatı kazanan adayların belirli kontenjanlar üzerinden aday öğretmen olarak atandıkları tespit edilmiştir. 1 yıllık adaylık eğitimi sürecinden sonra öğretmen 10 yıllık öğretmenlikten sonra hizmet içi eğitim ardından sınava girerek uzman öğretmen 10 yıllık uzman öğretmenlikten hizmet içi eğitim ardından sınava girerek başöğretmen olabildikleri görülmektedir. Yapılan içerik incelemesinde başöğretmenliğin örgütsel ustalığa giden son basamak olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Ustalık, Okul Yöneticiliği, Öğretmen

GİRİŞ

Ülkemizde son dönemlerde eğitim üzerine yaşanan tartışmalar ve planlı çalışmalar daha çok okul yöneticiliği ve öğretmenler üzerinde yapılmaktadır. Öğretmenlik Meslek Kanun'un yayımlanma süreci meclis tarafından çıkarılmasının sonucunda öğretmenlik mesleği üzerindeki baskıları arttırmıştır. Hem Milli Eğitim Bakanlığı hem de toplumsal olarak Türk halkının öğretmenlerden beklentisi yüksektir. Mesleğinde ustalaşması istenen öğretmenler ve okul yöneticilerinin yapılan uluslararası sınavlarda ülkemizi daha yukarılara, zirvelere taşıyacağı su götürmez bir gerçekliliktir. Bu bağlamda okul yöneticileri olan müdür, müdür yardımcılarının ve eğitimin sahadaki yansıması olan öğretmenlerin örgütsel ustalık düzeyleri önem arz etmektedir.

1. Örgütsel Ustalık Nedir?

İngilizcede ''ambidexterity'' , Latincede ''ambidextrous'' olarak ifade edilen ustalık kavramı Türkçe' de teknik bilginin yapıma uygulanmasındaki üstünlük anlamını taşımaktadır(TDK, 2022). Aslında usta kelimesi Türk halkı tarafından bir işin yapımındaki maharetli kişilere verilen ön addır.13. Yüzyıldan sonra Anadolu topraklarında mesleki iş alanını oluşturan Ahilik Teşkilatında mesleki iş yeterliliği yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık olarak sınıflandırılmıştır. Yönetim anlamında ise ustalık, bir yapının iki faklı şeyi aynı anda ve eşit düzeyde yapabilmesini ifade etmektedir (Gibson ve Birkinshaw, 2004, ; Han ve Celly, 2008, ; Tan ve Liu, 2014,).

Alan yazında ise ''Ustalık'' kavramı ilk olarak Robert Duncan tarafından 1976 senesinde yayımladığı makalesinden ortaya çıkmıştır(Lubatkin vd., 2006; O'Reilly ve Tushman, 2008). Örgütsel ustalığı March (1991), araştırmacı ve yararlanıcı stratejilerin örgütte bulunmasını gerekliliği üzerine açıklarken Gupta vd. (2006) ise bir faaliyette uzmanlaşmadan bahsetmiştir. O' Reilly ve Tushman (1996) ise ''hem arttırımlı hem de süresiz yenilikleri eş zamanlı olarak takip etme ve çoklu çelişen yapı, süreç ve kültürleri bir arada tutma becerisi'' olarak tanımlamışlardır.

Mintzberg(1996) ise örgütsel ustalığı farklı bakış açısıyla değerlendirerek sol beyin ve sağ beyin olarak ele almıştır. Bu bağlamda Fizyoloji Nobel ödülü sahibi Roger Sperry'nin çalışmalarından esinlenmiştir. Sol beyni analitik düşünme yapısıyla sağ beyni ise sosyal düşünme yapısıyla çalıştığını ifade etmiştir. Mintzberg, insan organizmasındaki beynin bu çift yönünden hareketle tüm örgütlerinde birer organizmayı temsilinden yola çıkarak örgütsel açısından ustalığı beynin her iki yarım küresinin aynı anda kullanılabilme yetisine sahip olunması şeklinde açıklama çalıştığı görülmektedir(Aubry ve Lievre,2010).

Bazı araştırmacılar ise örgütlerin mevcut donanım ve becerilerinin dışında davranışsal yönünü incelemişlerdir. Örneğin Gibson ve Birkinshaw(2004) örgütsel ustalığın; örgütsel destek, örgütsel güven ve örgütsel esneklik ile ilişkilerini inceleyerek pozitif bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonucuna, göre örgüt içinde oluşturulan pozitif yapılar örgütsel ustalığı arttırmaktadır.

Burgers ve jansen (2008), örgütsel ustalığı girişimcilik açısıyla incelemişlerdir. Burgers ve jansen (2008) a göre örgütsel açıdan ustalaşan kurumlarda girişimcilik ve yenilenme faaliyetleri oldukça güçlü olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle üst yönetim gurubunun ustalık yeterliliklerinin girişimciliği sağlamada kilit rol oynadığını vurgulamışlardır.

Raisch ve Birkinshaw (2008) yılında örgütsel ustalık üzerine yapılan çalışmaları inceleyen araştırmalarında beş unsurun öne çıktığını ifade etmişlerdir. Bunlar: örgütsel öğrenme, örgütsel uyum, örgütsel tasarım, teknolojik yenilik ve stratejik yönetimdir.

Yapılan tüm bu araştırmalar incelendiğinde örgütsel ustalığı ifade edecek net bir tanımın oluşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda alan yazından yola çıkarak örgütsel ustalığın bir

mesleği yapabilmedeki yeterlilik ile birlikte araştırma ve yararlanma stratejilerine sahip olunması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

1.1.Araştırma ve Yararlanma Ustalık Stratejileri

He ve Wong (2004) e göre araştırma stratejisi keşfetme, deneme, vizyoner çalışma, hız, risk alma ve yeniliğe açık olma davranışlarını ifade ederken yararlanma stratejisi ise uygulama, verim alma, resmi yapı, otorite ve üretim arttırma davranışlarını ifade etmektedir.

Yararlanma stratejisi, açık bilginin, var olan teknolojilerin ve pazarlama yöntemlerinin kullanılmasını içermektedir (March, 1991 ; Lubatkin vd., 2006). Yararlanma stratejisinde temel amaç var olan yetenekleri kullanmaktır. Bunun tam tersi şekilde araştırma stratejisi örtük bilginin kullanılmasını, yeni teknolojiler ve pazarlama yollarının geliştirilmesini, araştırma yapılmasını, çeşitlilik, risk alma, esneklik ve yenilik gibi unsurları içermektedir (March, 1991 ; Lubatkin vd., 2006). Dolayısıyla yeni projelerle risk alıp esnek çalışarak yeni durumlara adapte olmak araştırma stratejisinin önemli unsurudur. Bu noktada, örgütsel ustalık, eşit bir ustalıkla yeni fırsatlardan yararlanmanın yanı sıra var olan yeteneklerin kullanabilmesidir (Lubatkin vd., 2006). Yani örgütlerin hem yetenekli olmaları hem de yeni fırsatlar karşısında uyum sağlayarak yararlanmaları gerekmektedir. Jansen (2005) yaptığı araştırmaya göre örgütlerin kısa dönemde fayda sağlamak için yararlanma stratejisini uzun dönem fayda sağlamak içinse araştırma stratejisini kullanmaları önemlidir.

Örgütsel ustalık farklı çeşitlerde olabilmektedir. Yapılan araştırmalarda örgütsel ustalığı; yapısal ve bağlamsal ustalık, sıralı ve dinamik ustalık olarak ifade etmek mümkündür.

Yapısal ve Bağlamsal Ustalık

- Yapısal: her örgüt birimi için yetkinlikler, sistemler, teşvikler, süreçler ve farklı kültürler için ayrı yapılar içeren örgütsel biçim veya tasarım anlamına gelir(Benner; Tushman, 2003)

- Bağlamsal: örgütsel ustalığı sağlamak için örgüt tarafından kullanılan yöntemler, uygulamalar ve süreçleri ifade eder. Gibson ve Brikinshaw (2004), bağlamsal ustalığı, iş birimleri arasında aynı anda uyum ve uyarlanabilirliği göstermek için davranışsal kapasite olarak tanımlar.

Sıralı Örgütsel Ustalık

Chen (2017) e göre sıralı ustalık zamansal ayırma yaparak araştırma veya yararlanma stratejisi kullanmaktır. Örgütlerin dikkat ve enerjilerini bazı zaman dilimlerinde araştırma stratejisi kullanmaya bazı zaman dilimlerinde ise yararlanma stratejisi kullanmaya odaklanmaları durumunda daha fazla örgütsel ustalık elde etmelerini sağlamaktadır. Chen (2017) göre sıralı ustalık proje bazlı çalışmada daha etkili olmaktadır.

Dinamik Örgütsel Ustalık

O' Reilly ve Tushman (1996) a göre yapılan araştırmalar örgütlerin inovasyona karşı nasıl adapte olacağını kavramsal olarak açıklamaktadır. Araştırmacı ve yararlanıcı stratejilerin açık ve net bir şekilde açıklanmaması eksik bırakılmıştır. Bu bağlamda örgütlerin dinamik yeteneklerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Dinamik yetenekler, örgütlerin hızlı rekabet ortamına yönelik iç ve dış yeterliliklerini entegre etme, oluşturma ve yeniden yapılandırma

yeteneğidir(Teece vd. 1997). Helfat ve Peteraf (2003) , ‘‘ yetenek yaşam döngüsü’’ çalışmasında örgütsel ustalığın gelişim sürecini inceleyerek dinamik teoriye dayandığını ortaya koymuştur.

2.Türkiye’de Öğretmenlik Mesleği

Türkiye’de öğretmen olmak için üniversitelerin eğitim fakültelerinden mezun olmak gerekmektedir. Ayrıca fen edebiyat fakültelerinden mezun olup formasyon alarak da öğretmen olunabilmektedir. Bu bağlamda Yüksek Öğretim Kurumu’na (2007) göre öğrenciler fakültelerinde okutacakları alan derslerinin yanında Türk Dili ve Edebiyatı, Matematik, Yabancı dil, T.C. Inkılap tarihi ve Atatürkçülük ve öğretmenlik uygulama alan derslerini almaları zorunludur. Devlette görev almak isteyen öğretmenler mezun olacakları yıl ve sonraki yıllarda KPSS sınavına ardından başarılı olmaları halinde sözlü mülakata girmeleri gerekmektedir. Ardından devletin belirlediği kontejanlara göre tercih yapıp puan üştüğüne göre okullara atanmaktadırlar. Yapılan KPSS sınavı ve sözlü mülakatların ders/konu dağılımları aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge1. KPSS Sınavı ve Sözlü Sınav Konu Dağılımları

KPSS Sınavı Ders/Konu Dağılımı	Mülakat Ders/Konu Dağılımı
Genel Yetenek • Türkçe • Matematik	Eğitim bilimleri ve Genel kültür
Genel Kültür • Genel Tarih • Coğrafya • Vatandaşlık • Güncel Olaylar	Bir konuyu kavrayıp özetleme, ifade yeteneği ve muhakeme gücü
Eğitim Bilimleri • Öğretim İlke ve Yöntemleri • Sınıf Yönetimi • Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı • Program Geliştirme • Öğrenme Psikolojisi • Gelişim Psikolojisi • Rehberlik	İletişim becerileri, özgüveni ve ikna kabiliyeti
Öğretmenlik Alan Bilgisi • Alan Bilgisi • Alan Eğitimi	Bilimsel ve teknolojik gelişmelere açıklığı
	Topluluk önünde temsil yeteneği ve eğitimcilik nitelikleri

Devlet okullarına öğretmen olarak atanan bireylerin ilk bir yılı ‘Aday Öğretmen ’ olarak ifade edilmektedir. Aday öğretmenlerin adaylıklarının kaldırılarak ‘‘ Öğretmen ’’ olmaları için Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın (2022) ‘‘ Aday Öğretmen Yetiştirme Programı’’ nı alarak tamamlamaları gerekmektedir. Aday Öğretmen Yetiştirme Programı aşağıdaki çizelgede kısaca özetlenmiştir.

Çizelge2. Aday Öğretmen Yetiştirme Programı Konuları

Aday Öğretmen Yetiştirme Programı Konuları	
Uygulama	• Ders Planlama/Hazırlık/Değerlendirme • Ders Uygulaması • Ders İzleme • Okul İçi Gözlem ve Uygulamalar • Aday Öğretmenin Görev Yaptığı İlin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısının Tanıtımı
Uzaktan Hizmetiçi Eğitim Semineri	• Kurumsal İşleyiş • Okul/Kurum Türleri (RAM, BİLSEM, HEM vb.) • Okul Aile İş Birliği • Ölçme ve Değerlendirme • Türkiye'de Demokrasi Serüveni ve 15 Temmuz Süreci • Kültür ve Medeniyetimizde Eğitim Anlayışının Temelleri • Dünden Bugüne Öğretmenlik • Öğretmenlik Meslek Etiği • Öğretmenlikle İlgili Mevzuat Programı • Millî Eğitim Sisteminde Güncel Uygulamalar (DYS, E-OKUL MEBBİS) • Uluslararası Kurumlar ve Eğitim • Ulusal ve Uluslararası Eğitim Projeleri ve Örnek Projeler (TÜBİTAK, ERASMUS) • Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Semineri
Uzaktan Hizmetiçi Eğitim Kursları	• Okul Tabanlı Afet Eğitimi Kursu • Uzaktan Eğitim Sürecinde, Tasarım ve Yönetim Becerilerinin Geliştirilmesi Kursu • Dijital Girişimciliğin Temelleri Kursu • Zekâ Oyunları 1 Uzaktan Eğitimi Kursu • Müze Eğitimi Kursu • Masal Anlatıcılığı Uzaktan Eğitim Kursu • Bilgi İşlemsel Düşünme Becerisinin Disiplinlerarası Yaklaşım ile Öğretimi Uzaktan Eğitim Kursu • Birleştirilmiş Sınıflı Köy Okullarında Görev Yapan Öğretmenlere Yönelik Uzaktan Mesleki Gelişim Kursu

Türkiye cumhuriyeti Resmi Gazetesinde (2022) tarihinde yayımlanan Öğretmenlik Meslek Kanunu ''Öğretmenlik Kariyer Basamakları''nı aday öğretmen, öğretmen, uzman öğretmen ve baş öğretmen olarak sınıflandırmıştır.

Uzman öğretmen ve baş öğretmen olma şartlarını Öğretmenlik meslek kanununun (2022) '' **MADDE 6 –** (1) Aday öğretmenlik dâhil öğretmenlikte en az on yıl hizmeti bulunanlardan;

a) Mesleki gelişime yönelik 180 saatten az olmamak üzere düzenlenen Uzman Öğretmenlik Eğitim Programını tamamlamış olan,

b) Mesleki gelişim alanlarında uzman öğretmenlik için öngörülen asgari çalışmaları tamamlamış olan,

c) Kademe ilerlemesinin durdurulması cezası bulunmayan,

öğretmenler uzman öğretmen unvanı için yapılan yazılı sınava başvuruda bulunabilir. Uzman öğretmen unvanı için yapılan yazılı sınavda 70 ve üzeri puan alanlar başarılı sayılır. Yazılı sınavda başarılı olanlara uzman öğretmen sertifikası düzenlenir.

(2) Uzman öğretmenlikte en az on yıl hizmeti bulunan ve kademe ilerlemesinin durdurulması cezası bulunmayan uzman öğretmenlerden mesleki gelişime yönelik 240 saatten

az olmamak üzere düzenlenen Başöğretmenlik Eğitim Programını tamamlamış olan ve mesleki gelişim alanlarında başöğretmenlik için öngörülen çalışmaları tamamlayanlar başöğretmen unvanı için yapılan yazılı sınava başvuruda bulunabilir. Yazılı sınavda 70 ve üzeri puan alanlar başarılı sayılır. Yazılı sınavda başarılı olanlara başöğretmen sertifikası düzenlenir.

(3) Yüksek lisans eğitimini tamamlayanlar uzman öğretmen unvanı için öngörülen, doktora eğitimini tamamlayanlar ise başöğretmen unvanı için öngörülen yazılı sınavdan muaf tutulur.'' olarak açıklamaktadır.

Uzman öğretmen ve baş öğretmen olma sertifikası için alınması gereken eğitimler ve sınav konu dağılımları aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge3. Uzman ve Baş Öğretmen Eğitim-Konu Dağılımı

Uzman Öğretmenlik Sınavı Eğitim-Konu Dağılımı	Baş Öğretmenlik Sınavı Eğitim-Konu Dağılımı
Öğrenme ve Öğretme Süreçleri	Öğrenme ve Öğretme Süreçleri
Ölçme ve Değerlendirme	Ölçme ve Değerlendirme
Özel Eğitim ve Rehberlik	Özel Eğitim ve Rehberlik
Eğitim Araştırmaları ve Ar-Ge Çalışmaları	Eğitim Araştırmaları ve Ar-Ge Çalışmaları
Eğitimde Kapsayıcılık	Eğitimde Kapsayıcılık
Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği	Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği
Sosyal Etkileşim ve İletişim	Sosyal Etkileşim ve İletişim
Dijital Yetkinlik	Dijital Yetkinlik
Güvenli Okul ve Okul Güvenliği	Güvenli Okul ve Okul Güvenliği
	Okul Geliştirme ve Liderlik
	Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerin Geliştirilmesi
	Bilişsel Düşünme Becerileri

3.Türkiye'de Okul Yöneticiliği

Türkiye'de okul yöneticiliği öğretmenlerin üstlendiği bir görev olarak verilmektedir. Bu göreve sahip olmak için Milli Eğitim Bakanlığı yönetici atama yönetmeli (2021) 'ne göre ''Eğitim Yöneticiliği Sertifikası''na sahip olmak ve diğer şartları yerine getirmek gereklidir. Ancak ''Eğitim Yöneticiliği Sertifika Programı'' hiç uygulanmamıştır. Sertifikanın haricinde MEB Yönetici Atama Yönetmeliği uyarınca okul müdür yardımcısı olmak için adaylık dahil en az iki yıl öğretmen veya daha üst kadrolarda yöneticilik yapmak şartı vardır. Bu şartı sağlayan öğretmenler arasından yazılı sınav, sözlü sınav ve EK-1 olarak adlandırılan görevlerden alınan ağırlıklı puan ortalaması ile boş kadrolara puan üstünlüğü esasına göre atama yapılmaktadır. Yine aynı şekilde okul müdürü olmak için de en az bir yıl müdür yardımcılı yapmak veya daha üst kadrolarda yöneticilik yapmak gerekmektedir. Bu özelliklere sahip olan öğretmenler arasından yazılı sınav, sözlü sınav ve EK-1 olarak adlandırılan görevlerden alınan ağırlıklı puan ortalaması ile boş kadrolara puan üstünlüğü esasına göre atama yapılmaktadır.

Okul yöneticiliği için gerekli olan yazılı sınav ve sözlü sınav konuları ile Ek-1 maddeleri aşağıdaki çizelgede özetlenmiştir.

Çizelge4. Okul Yöneticiliği Yazılı Sınav- Sözlü Sınav- EK1 Konuları

Yazılı Sınav Konuları	Sözlü Sınav Konuları	EK-1 Maddeleri
Genel Kültür	Yazılı sınav konuları (Genel Kültür, Mevzuat)	Eğitimler

Atatürk İlkeleri ve Inkılap Tarihi	Bir Konuyu Kavrayıp Özetleme ve Muhakeme Etme Gücü	Hizmet Süresi
Değerler Eğitimi	Temsil Kabiliyeti, Liyakati ve Tutum ve Davranışların Göreve Uygunluğu	Akademik ve Mesleki Deneyim
Eğitim ve Öğretimde Etik	Özgüven, İkna Kabiliyeti ve İnandırıcılığı	Kurum Geliştirme Deneyimi
Eğitim Bilimleri	Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelere Açıklığı	Okul Geliştirme Deneyimi
Mevzuat		Ödüller
		Cezalar

Sonuç ve Öneriler

Örgütsel ustalığın varlığının tespitini araştırmacılar kullanılan ustalık stratejisine göre belirlemektedirler. Onlara göre araştırma ve yararlanma stratejilerin kullanılma miktarları ve birlikte kullanılmasıyla örgütsel ustalık seviyesine ulaşılmaktadır.

Öğretmen olma süreci incelendiğinde öncelikle eğitim fakültelerinde okutulan dersler ve sınav süreci değerlendirildi. Eğitim fakültelerinde genel dersler haricinde öğretmenlik alan dersleri (matematik öğretmenlerine matematik ile ilgili dersler gibi) ve formasyon dersleri diye tabir edilen öğretmenlik uygulama dersleri verilmektedir. Bu dersler öğretmenlerin mesleklerini eda ederken gerekli olan derslerdir. Dikey yapı tasarımıyla planlanan öğretmen yetiştirme modeli merkeziyetçi ve günün şartlarına hitap etmesi bakımından yararlanıcı ustalık stratejisi özellikleridir. Verilen öğretmenlik eğitimi genel ve varlığı ispatlanmış bilgiler içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin yararlanma ustalık stratejilerini kullanıldığı söylenebilir.

Ayrıca öğretmenlerin devlete atanması için girmek zorunda oldukları Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan sözlü sınav girmek zorundadırlar. Bu sınavlardan alınan ağırlıklı ortalama ile verilen kontenjanlara tercih yöntemi ile puan üstünlüğü esasıyla atanmaktadırlar. Yapılan KPSS sınavında genel yetenek, genel kültür, eğitim bilgileri ve öğretmenlik alan bilgileri sorulmaktadır. Bu alanlar öğretmenlerin lisans eğitiminde gördükleri konuları içermektedir. Bu sebepten KPSS' nın öğretmenlerde var olan bilgileri tekrar etme ve varlığının tespiti için yapıldığı varsayımına dayanarak yararlanma ustalık stratejisinin baskın olduğu söylenebilir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı sözlü sınavda sorulan ''Bir konuyu kavrayıp özetleme, ifade yeteneği ve muhakeme gücü, İletişim becerileri, özgüveni ve ikna, Bilimsel ve teknolojik gelişmelere açıklığı'' konuları ile ilgili sorular yeni bilgiye yönelim sağlamaktadır. Yeni bilgiyi talep etme, vizyon ve araştırma kanalları Jansen (2005) e göre araştırma ustalık stratejisinin varlığını göstermektedir. Bu bağlamda kısmen de olsa araştırma ustalık stratejisinin devlet öğretmeni alım kriterlerinde olduğu söylenebilir.

Devlet okullarına aday olarak atanan öğretmenler üç basamaktan (ders uygulaması, hizmet içi eğitim seminer ve kurslar)oluşan eğitim çalışmaları yaparlar. Aday öğretmenler ders uygulamasında ders planı çalışması ve ders uygulaması yapmaktadırlar. Hizmet içi eğitim seminerleri ise öğretmenleri içeren mevzuat ve DYS, MEBBİS, E-OKUL vb. gibi uygulamaları içeren teknik bilgi eğitimleri almaktadırlar. Hizmet içi kurslar kapsamında ise aday öğretmenler çeşitli kurslara(zeka oyunları, müze eğitimi, masal anlatıcılığı vb.) online olarak katılmaktadırlar. Bu basamaklar ve içerikleri detaylı incelendiğinde daha çok uygulamaya ve mesleğin gerekliliklerine dönük çalışmaların yer aldığı araştırma ve ileriye dönük çalışmaların olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle aday öğretmen yetiştirme sürecinin örgütsel ustalığın yararlanma stratejisini kullandığı ancak araştırma stratejisini kullanmadığı söylenebilir.

Uzman öğretmen olma süreci ve sınav konuları incelendiğinde öğretmenlik meslek dersleri (öğrenme- öğretme süreçleri, ölçme ve değerlendirme, özel eğitim ve rehberlik, eğitimde kapsayıcılık, sosyal etkileşim ve iletişim, dijital yetkinlik, güvenli okul), eğitim araştırmaları ve Ar-Ge çalışmaları ile çevre eğitimi gibi güncel konuların olduğu görülmektedir. Online verilen eğitim ve sınav konuları aynıdır. Bu bağlamda yapılan içerik analizinde öğretmenlik meslek derslerinin güncel bilgileri barındırmasından dolayı yararlanma ustalık stratejisini barındırdığı söylenebilir. Eğitim araştırmaları ve Ar-Ge çalışmaları ile çevre eğitimi konuları yeni bilgiyi talep etme araştırma becerisi geliştirme özelliklerine dayanmaktadır. Bu yapıda araştırma ustalık stratejisi varlığından söz edilebilir. Özetle uzman öğretmenlik süreci içerisinde yararlanma stratejilerinin varlığının kesin araştırma ustalık stratejilerinin varlığının kısmen olduğu yorumu yapılabilir.

Başöğretmenlik süreci ve sınav konuları incelendiğinde ise uzman öğretmenlik konularının yanında ilave üç konu (okul geliştirme ve liderlik, sosyal duygusal öğrenme becerilerinin geliştirilmesi ve bilişsel düşünme becerileri) fazladan almaktadırlar. Uzman öğretmenlik eğitiminden farklı olarak verilen ekstra konuların risk alma, yeni tasarım üretme, vizyon oluşturma gibi araştırma ustalık stratejisine yönelik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda başöğretmenlik sürecinde hem yararlanma hem de araştırma örgütsel ustalık stratejilerinin kullanıldığı söylenebilir.

Sonuç olarak örgütsel ustalığa başöğretmenlerin ulaştığı varsayımında bulunabiliriz. Tabi ki araştırmacıların hem nicel hem de nitel olarak öğretmenlik türleri ile örgütsel ustalık stratejilerinin kullanımı hakkında araştırma yapmasını tavsiye etmekteyiz.

Okul yöneticiliği; Türkiye'de öğretmenlerin yaptığı bir görev olarak ifade edilmektedir. Profesyonel okul yöneticiliğinin oluşmasını sağlamak için eğitim şuralarında ve sendikal faaliyetlerin içerisinde kararlar alınsa da halen yürürlüğe geçilememiştir. Bu sebepten öğretmenler, okul yöneticisi olmak için bir takım süreçlerden geçmektedirler. Bu süreçlerin belirli miktarda mesleki deneyim, yazılı sınav ve sözlü sınav içerdiği tespit edilmiştir. Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme Sınavı olarak geçen yazılı sınav genel kültür, Atatürk ilke ve inkılapları, değerler eğitimi, etik, eğitim bilimleri ve mevzuat konularını içermektedir. Bu konular incelendiğinde okul yöneticilerinin yöneticilik yaparken kullanacakları yönetim bilgilerini içerdiği ancak teknik bilgileri (DYS, TEFBİS vs. gibi) içermediği görülmektedir. Bu nedenle örgütsel ustalığın yararlanıcı stratejisinin çok yeterli olmadığı, araştırma stratejisinin ise hiç olmadığı açıkça bellidir. Yapılan sözlü sınav konuları (yazılı sınav konuları, muhakeme gücü, temsil kabiliyeti ikna kabiliyeti bilimsel gelişmelere açıklık) incelendiğinde yönetim becerisi içermesinden dolayı yararlanma ustalık stratejisine bilgiye yönelim durumu içermesinden dolayı da araştırma stratejisine sahip olduğu söylenebilir. Müdür ya da müdür yardımcısı olarak görevlendirilmede MEB Yönetici Atama Yönetmeliği yarınca EK-1 puan içerikleri de ek puan olarak avantaj sağlamaktadır. Bu içerikler yönetici adayının aldığı eğitimleri, hizmet süresini, akademik ve mesleki deneyimini, kurum ve okul geliştirme deneyimi ile ödül-cezaları içermektedir. Bu içerikler incelendiğinde yönetici adayının aldığı lisans-mastır-doktora eğitimleri ile yapılan kurum ve okul geliştirme deneyimlerinin araştırma ustalık stratejisinin uzak görüşlülük, esneklik, yeni tasarım konularını içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin araştırma ustalık stratejisine hâkim olduğu aşikârdır. Kapsamlı değerlendirildiğinde ise okul yöneticilerinin yararlanıcı stratejiyi kısmen araştırmacı stratejiye de bazı yöneticilerin sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda tam anlamıyla örgütsel ustalıktan bahsedilememektedir. Bir okul yönetici hem uzman-başöğretmen ve müdür-müdür yardımcısı olabilmektedir. Bu konuyu daha karmaşık hale getirilmektedir. Bu durumda araştırmacıların bölgesel ve okul bazlı çalışmalar yapmaları gerekliliğini göstermektedir. Bu çalışmaların birbirinden farklı olabileceğinin sinyalleri görülmektedir..

KAYNAKÇA

Aubry, M. ve Lièvre, P. (2010). Ambidexterity as a competence of project leaders: A case study from two polar expeditions. *Project Management Journal, 41*(3).

Chen, Y. (2017). Dynamic ambidexterity: How innovators manage exploration and exploitation. *Business Horizen,* 60 (3).

Gibson, C. B., & Birkinshaw, J. (2004). "The Ancedents, Consequences, and Mediating Role of Organizational Ambidexterity". Academy of Management Journal. 47(2).

Gupta, A. K., Smith, K. G., & Shalley, C. E. (2006), "The interplay between exploration and exploitation", Academy of Management Journal, 4.

Han, M., ve Celly, N. (2008). Strategic ambidexterity and performance in international new ventures, Canadian Journal of Administrative Sciences, 25(4).
He, Z. L. & Wong, P. K. (2004) Exploration vs. exploitation: An empirical test of the ambidexterity hypothesis, Organization Science 15(4).

Jansen, J.J.P., Van den Bosch, F. A. J., & Volberda, H. W. (2005) "Managing Potential And Realized Absorptive Capacity: How Do Organizational Antecedents Matter?", The Academy Of Management Journal.

Lubatkin, M.H., Şimşek, Z., Ling, Y., ve Viega, J.F. (2006). Ambidexterity and performance in small- to medium-sized firms: the pivotal role of top management team behavioral integration. Journal of Management.

March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning, Organization Science 2(1).

Mintzberg, H. (1996). Musings on management. Ten ideas designed to rile everyone who cares about management. *Harvard Business Review*, 74(4).

O'Reilly, C.A. & Tushman, M.L. (2008). Ambidexterity as a dynamic capability: resolving the innovator's dilemma. Research in Organizational Behavior.

Raisch, S. ve Birkinshaw, J. (2008). Organizational ambidexterity: Antecendents, outcomes and moderators. *Journal of Management,* 34 (3).

Tan, M. ve Liu, Z. (2014). Paths to Success: An ambidexterity perspective on how responsive and proactive market orientations affect SMEs' business performance, Journal of Strategic Marketing, 22(5).

Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997)."Dynamic Capabilities and Strategic Management". Strategic Management Journal. 18(7).

https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_12/13113435_1-ADAY_OYRETMENLYK_VE_OYRETMENLYK_KARYYER_BASAMAKLRI_YONETMELYYY.pdf (Erişim tarihi : 14.12.2022)

https://personel.meb.gov.tr/www/2021-eylul-sozlesmeli-ogretmenlige-basvuru-ve-atama-duyurusu/icerik/1231 (Erişim tarihi : 14.12.2022)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/02/20210205-1.htm (Erişim tarihi : 16.12.2022)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220214-1.htm (Erişim tarihi : 16.12.2022)

https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf (Erişim tarihi : 20.12.2022)

DOĞAYI TANIRKEN MATEMATIĞI ÖĞRENIYORUM: TOHUMDAN FİDAN ELDE ETME SÜRECİNİN, PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ[1]

ÖĞRENCİ, MERVE TEKİN[1], DOÇ. DR., ZEYNEP YIDIZ[2]

[1]YILDIZ TEKNİK ÜNİVERİSTESİ, mervetekin2401@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7219-3153

[2]YILDIZ TEKNİK ÜNİVERİSTESİ, zeynepyildiz.2005@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1439-3592

Özet: Bu araştırmanın amacı ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik dersleri ile tohumdan fidan elde etme süreçlerinin entegre edilmesinin etkilerini incelemektir. Bu doğrultuda, somut materyal kullanımı, günlük hayatla ilişkilendirme ve disiplinler arası öğrenme gibi becerilerini matematik dersi kapsamında; oran, veri konularında kullanarak problem çözme becerilerini geliştirebilmelerine katkı sağlamaktır. Tüm bu amaçlar kapsamında araştırma karma desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını ise İstanbul ili Esenler ilçesinde bulunan bir devlet ilköğretim okulunda, 4. sınıf seviyesinde eğitim-öğretim gören 44 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 20 tanesi deney grubunda, 24 tanesi de kontrol grubunda yer almışlardır. Nitel veri analizi için gerekli verilerin elde edilmesi adına deney grubu öğrencileri arasından amaçlı örneklem seçimi ile 9 adet gönüllü öğrenci ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan matematik başarı testi ile ve aynı zamanda yine araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen nicel veriler SPSS veri analiz programı kullanılarak uygun istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, deney ve kontrol gruplarının uygulama sonrasında matematik başarı testinden aldıkları puan ortalaması incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu puan farklılığı istatistiksel olarak analiz edildiğinde ise anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, deney grubu öğrencileri ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarına göre gerçekleştirilen uygulamanın olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, öğrencilerin özellikle matematik eğitimi süreçlerinde somut düşünme becerileri kazanabileceği süreçler üzerinde durulması gerektiği ve derslerde günlük hayat-matematik ilişkisinin kurulması üzerine çalışmaların artırılmasının önemli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Doğa, matematik eğitimi, problem çözme becerisi, veri

[1] Araştırma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından "2209-A-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı" kapsamında desteklenmiştir.

1. GİRİŞ

Hızla gelişen ve yenilenen dünya düzeninde matematik bilmenin ve matematik becerilerine sahip olmanın önemi her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak gelecek nesillerin matematikle hem tanıştıkları hem de bu becerileri sistemli bir biçimde kazanabilecekleri bir kurum olan okullarda matematik dersinin önemi de artmaktadır. Geçmişten günümüze kadar olan eğitim-öğretim programları incelendiğinde geleneksel programlarda matematik, dört işlem becerisini de beraberinde getiren bir disiplin olarak görülürken günümüz eğitim-öğretim programlarındaki matematik ise eleştirel düşünme, problem çözme ve ilişki kurma gibi becerilere hakimiyet gerektiren bir disiplin haline gelmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2005). Eğitim-öğretim programlarında gerçekleşen değişimlerle beraber artık okullar üzerinde oluşan beklenti de zamanla farklılık göstermiştir. Okullardan artık bilgiyi öğrenciye ezber olarak vermekten veya öğrencinin ezber bilgiyi/var olan bilgiyi direkt öğrenmesine olanak sağlamasından ziyade bilgiye nasıl ulaşabileceğini öğrenen, problem çözme becerisine sahip, yaratıcı ve inovatif düşünebilen bireylerin yetişmesine katkı sağlaması beklenmektedir (Aybek, 2006).

Geleneksel öğretime karşı bir meydan okuma olarak ortaya çıkmış olan gerçekçi matematik eğitimi yaklaşımına göre matematik öğretimi, gerçek hayatla ilgili matematik problemleri ile başlamalı ve öğretimin ana ilkesi matematik yapma gereksinimi olmalıdır (Gravemeijer vd, 1990; Akt: Altun, 2006). Araştırma gerçek hayatla ilişkilendirilmiş matematik problemlerini içermesi ve gerçek hayatta karşılaşılabilecek durumlara problem çözebilme becerisi çerçevesinden bakabilecek bireylerin yetiştirilmesine katkı sağlamayı amaçlaması itibariyle de gerçekçi matematik öğretimine de uygunluk göstermektedir.

Ayrıca ilköğretim ve ortaokul kademesinde öğrenim gören öğrencilerin bilişsel olarak somut düşünme döneminde oldukları ve soyut düşünme dönemine geçiş aşamasında bulundukları göz önüne alındığında; özellikle de ülkemiz için ortaokul matematik ve geometri öğretimi alanında somut materyallerle desteklenmiş öğretim materyallerinin tasarlanıp uygulamaya geçirilmesine olanak sağlayan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Akın ve Kutluca, 2013). Ortaokul için gerekli temeli de ilköğretim döneminde oluşturduğumuz düşünüldüğü zaman öğretim için gerekli ortamın oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Piaget'nin bilişsel gelişim basamaklarına göre somut işlemler döneminde yer alan bireyler soyut kavramların sıkça yer aldığı matematik dersini öğrenmede zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Etkili bir matematik öğretimi gerçekleştirmek ve kalıcı matematik öğrenmelerine yer vermek amacıyla soyut kavramların somutlaştırılması, görsel ögelerin kullanımına yer verilmesi ve öğrencilerin öğrenme yaşantılarına dahil edilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin aktif katılım sağladıkları öğretim yaklaşımlarının kullanılması ve somut materyallerin yer aldığı sınıf ortamlarının kullanılmasının matematik dersi öğretiminde daha kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesi ve akademik başarı açısından etkili olduğu düşünülmektedir (Altunay, 2018).

Tüm bu durumlarla beraber öğrenci, yakın çevresini oluşturan okul ve aileden edindiği matematik bilgilerinin çoğu zaman kendi yaşamı için önemini fark edememektedir. Çünkü edindiği bu bilgiler ve bu bilgilerin neden önemli olduğu üzerine pek fazla düşünmemektedir. Dolayısıyla da öğrenci için matematik öğretimi çok bilgiye sahip olmayı gerektiren bir iş olarak

görülmektedir (Uyanık ve Yıldız, 2004). Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırma öğrencinin günlük hatta karşısına çıkabilecek problemlere veya diğer derslerinde, okulda, ailesinde öğrendiği bilgileri hem destekleyecek hem de öğrendiklerini pekiştirmesine yardımcı olabilecek öğrenmelere yer vermek hem daha anlamlı öğrenmelere olanak sağlayacak hem de öğrencinin karşılaştığı zorluklara karşı çözümler üretebilmesine yardımcı olacaktır. Yani öğrencinin farkındalık düzeyine katkı sağlarken keşfetmesine de araştırma kapsamında tohumların sayılı olarak toprağa ekilmesi ve fidan haline gelen ile ekilen tohumların karşılaştırılmasıyla da fayda sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda saksıların sayısı ve her saksıda bulunan fidan sayıları vb. öğrencinin verileri elde etmesine bu süreçte de somut olarak düşünebilmesine olanak sağlamıştır. Bu durumun yanı sıra öğrenci bir bitkinin tohumdan fidan haline gelme sürecine tanık olmuş bunu da grup arkadaşları veya sınıf arkadaşları ile iletişimde kalarak sağlamıştır. Yani soyut kavramlardan oluşan matematik dersi eğlenceli hale getirilmeye çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen araştırmanın amaçlarından bir diğeri de disiplinlerarası bir çalışma gerçekleştirerek öğrencilerin bir nebze de olsa ilişkilendirme yeteneklerinin gelişimine katkı sağlamak ve yeni normallere öğrencileri hazırlamaktır. Çünkü eğitimin amacı artık, sadece bilen değil, bir bilgiye nasıl ulaşabileceğini öğrenmiş, eleştirel düşünme becerilerine sahip, öğrendiklerini veya karşılaştığı/karşılaşabileceği durumları sorgulayabilen, yenilikleri yakından takip edebilen ve yeniliklere uyum sağlayabilme becerilerine sahip bireylerin yetiştirilmesidir. Eğitimin bu amaçları doğrultusunda matematik eğitiminde; hedef, içerik ve işleniş ile ilgili birtakım değişikliklerinin gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Artık matematik eğitiminden beklenen; bireyin sadece matematik bilmesi değil, öğrendiği bilgileri uygulamaya geçirebilen, matematikte karşılaştığı problem durumlarına çözümler üretebilen, iletişim kurmaktan çekinmeyen ve tüm bu süreçler boyunca mutlu hisseden bireylerin yetiştirilmesine katkı sağlamaktır (Olkun ve Toluk, 2003). Araştırmanın amaçları ve etkili bir matematik öğretimi gerçekleştirme isteği göz önüne alındığında ise bireylerin günlük yaşamla ilişkilendirme yapabilmesini ve günlük yaşam problemlerine çözüm üretebilmesini sağlayacak matematik öğretimi; disiplinlerarası yaklaşım çerçevesinde oluşturulmuş eğitim-öğretim planları ile gerçekleştirilebilmektedir. Çünkü dsiplinlerarası yaklaşım, günlük hayatta problem olarak tanımlayabileceğimiz veya matematik dersi doğrultusunda öğrenilen bilgi ve becerilerin de aktif olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır (Leahey, 1999).

Gelişen ve yenilenen dünya düzeni aynı zamanda beraberinde azalan bir doğal yaşam da getirmektedir. Doğal çevrede geçirilen vaktin her geçen gün azalıyor oluşu öğrenicilerin de doğal yaşamdan, bitkilerden, hayvanlardan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu durumun sonucunda ise bir bitkinin gelişimini belki de sadece fen bilimleri/biyoloji derslerinde öğrenen bireyler yetişmektedir. Gerçekleştirilen araştırmanın bir diğer amacı ise bu durumu daha az bir orana indirmek ve öğrencilerin saksılar aracılığıyla da olsa bir bitkinin gelişimini yakından gözlemleyebilmesine ve aynı zamanda bitkileri matematik dersi için somut bir materyal olarak zihinlerinde canlandırabilmesine yardımcı olmaktır. Somut materyal kullanımı öğrencilerin birden fazla duyusuna hitap etmesi öğrenmelerin daha kalıcı ve anlamlı olarak gerçekleşmesine de katkı sağlamaktadır (Çelik,2007). Bu durumda araştırma kapsamında öğrencilerin hem öğrendiklerini pekiştirmeleri/kalıcı hale getirmeleri hem de öğrenmelerinde meydana gelebilecek eksikliklerin ortadan kaldırılarak anlamlı öğrenmelere yer vermektir. Bu amaçlar

doğrultusunda araştırma kapsamında disiplinlerarası çalışmanın önemi ortaya çıkartılmaya çalışılmış ve somut materyal kullanımın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki paragraflarda belirtilen birçok amaç doğrultusunda öğrencilerin matematik dersini somut materyal oluşturulmuş bir ortamda disiplinler arası bir çalışma gerçekleştirerek problem çözme becerilerinin etkilenme durumunu incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi "Tohumdan fidan elde etme sürecinin ilkokul 4. sınıf matematik dersi kapsamında oran, veri kavramları çerçevesinde problem çözme becerisine etkisi nedir?" şeklinde ifade edilebilir. Araştırmanın alt problemleri ise;

"1) İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin Matematik başarı testi ön test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

2) İlkokul 4. sınıf matematik dersi kapsamında var olan eğitim öğretim sürecinin devam ettirildiği kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test ve son test verilerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir farklılık var mıdır?

3) İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test ve son test verilerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir farklılık var mıdır?

4) İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin Matematik başarı testi son test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?" şeklinde ifade edilebilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma nicel ve nitel veri araştırma yöntemleri bir arada da kullanılarak karma desen araştırma yöntemi belirlenmiştir. Karma yöntem araştırması, araştırmanın problem durumu ve amacının anlaşılırlığını arttırmak üzere, nicel ve nitel verilerin birlikte toplandığı, analiz edildiği bir yöntemdir (Creswell, 2008). Daha anlaşılır ve detaylı bir sonuca ulaşmak için araştırma bu desen çerçevesinde yürütülmüştür.

Karma araştırma deseni doğrultusunda; nicel araştırma deseni olarak ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen, nitel araştırma deseni olarak ise fenomenoloji araştırma deseni kullanılmıştır. Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen, eğitime dair yapılan araştırmalarda sıkça tercih edilen desenlerdendir. Bu desende iki gruptan biri deney, diğeri ise kontrol grubunu oluşturacak şekilde belirlenir. Her iki gruba da araştırma öncesi ve sonrasındaki durumlarını karşılaştırabilmek için nicel veri elde etmeye yaracak bir ölçek/test uygulanır. Daha sonra etkisini ölçmek istediğimiz araştırma ile ilgili durumlar deney grubu ile gerçekleştirilir ve kontrol grubuna hiçbir müdahalede bulunulmaz. Son olarak da araştırmanın etkililiğini ölçmek için araştırmaya başlanılmadan önce kullanılan ölçek/test tekrar uygulanır ve gerekli veriler elde edilir. Son olarak da araştırmanın bağımlı değişken üzerindeki etkisini

ölçmek, deney ve kontrol grubunu karşılaştırmak üzere desene uygun ölçme teknikleri kullanılır (Büyüköztürk, Çakmak, Karadeniz ve Demirel, 2010). Fenomenoloji araştırma deseni ise bir arada bulunun bir grubu/topluluğun ortak deneyimlerini, yaşanmışlıklarını ifade etmelerine olanak sağlamaktır (Creswell, 2020).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını İstanbul ilinin Esenler ilçesinde yer alan bir ilköğretim okulunun 4. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Katılımcılar belirlenirken kolay, ulaşılabilir örneklem seçme yöntemine göre belirleme yapılmıştır. Bu örneklem seçme yönteminden zaman, emek ve maliyet kaybını en aza indirmek, araştırmaya hız ve pratiklik katmak amacıyla yararlanılabilmektedir (Patton, 2015). Bir devlet okulundaki 4. sınıfların iki şubesi ile çalışılmıştır. Bu iki şube sınıfların öğretmenleri ile görüşülerek, matematik başarıları itibarıyla birbirine yakın gruplardan seçilmiştir. Bu şubelerin biri deney, biri kontrol grubu olarak yansız atama ile belirlenmiştir. Deney grubunda 20 öğrenci, kontrol grubunda 24 öğrenci bulunmaktadır. Katılımcı öğrencilerin bilgileri Çizelge 1'de de görülmektedir.

Çizelge 1. Katılımcı öğrencilere dair bilgiler

	Öğrenci sayısı	**Sınıf Düzeyi**
Deney Grubu	20	4. sınıf
Kontrol Grubu	24	4. sınıf

Araştırmanın yarı yapılandırılmış görüşme aşamasını gerçekleştirmek için ise 9 öğrenci ile çalışılmıştır. Çizelge 2'de araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilen katılımcılara ilişkin demografik bilgiler (cinsiyet, öğrenim durumu, sınıf) verilmiştir, "ÖK" kız öğrenciyi ve "ÖE" erkek öğrenciyi temsil etmektedir. Örneğin; "ÖK-2" ilkokul 4. sınıf seviyesinde öğrenim gören kız öğrenciyi, "ÖE-2" ise erkek öğrenciyi temsil etmektedir. Bu öğrenciler, deney grubu öğrencilerinden seçilmiştir. Öncelikli olarak gönüllülük esaslı olarak, başarı düzeyi yüksek, orta ve düşük seviye olan öğrencilerden 3'er tane seçilmiştir.

Çizelge 2. Yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilen katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Katılımcı Öğrenci	**Cinsiyeti**	**Öğrenim Gördüğü Sınıf Düzeyi**
ÖE-1	Erkek	4. Sınıf
ÖE-2	Erkek	4. Sınıf
ÖE-3	Erkek	4. Sınıf
ÖE-3	Erkek	4. Sınıf
ÖK-1	Kız	4. Sınıf
ÖK-2	Kız	4. Sınıf
ÖK-3	Kız	4. Sınıf
ÖK-4	Kız	4. Sınıf
ÖK-5	Kız	4. Sınıf

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Matematik Başarı Testi: Araştırmada deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin matematik başarı düzeylerini ölçmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan matematik başarı testi uygulanmıştır. Bu test çalışma sürecinde ön test ve son test olarak kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilecek sonuçların ilk durumdan son duruma kadar nasıl bir farklılık ve etki yarattığını daha iyi gözlemleyebilmek adına araştırmacı tarafından hazırlanan; birçok işlem becerisini beraberinde kullanmayı gerektiren açık uçlu, yorum-muhakeme yeteneği gerektiren, problem sorularından oluşan bir testtir. Bu testte amaç; oran, veri gibi kavramların problem çözme becerisiyle birlikte araştırmadan önce ve araştırmadan sonraki durumunu ölçmektir.

2.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Araştırmada gerçekleştirilen tohumdan fide yetiştirme uygulamasının derece etkili olduğunun incelenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları, araştırmanın verilerine zenginlik katmak ve öğrencilerin düşünce dünyalarına dair kendilerini ifade etmelerine olanak sağlayacak türden sorulardan oluşmaktadır. Sorulan soruların cevaplarından elde edilen veriler gerekli izinler alınarak ses kaydına alınmış daha sonra yazıya geçirilerek analiz edilmiş ve araştırmanın amacının daha anlaşılır olması amacıyla da kullanılmıştır. Her bir görüşme ortalama 10 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda; karma desenin gereklilikleri itibariyle nicel veri analizi için gerekli veriler matematik başarı testi üzerinden edilmiş, nitel veri analizi için gerekli veriler ise yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile elde edilmiştir.

Nicel veri analizinde SPSS Veri Analiz Programı kullanılmıştır. Öncelikle deney ve kontrol gruplarına ait ön test ve son test verilerinin normal dağılım özellikleri gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla Kolmogorov Smirnov normallik analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılım özellikleri gösterdiği sonucunun elde edilmesinden sonra ise deney ve kontrol gruplarının puan ortalamalarının karşılaştırılabilmesi için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır.

Nitel veri analizinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde, araştırma kapsamında ortaya konulan verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetleri yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Öğrencilerin sürece dair deneyim ve görüşlerini derinlemesine analiz etmek için bu yöntem tercih edilmiştir.

2.5. Uygulama Sürecine ve İzinlere İlişkin Bilgiler

Araştırma kapsamında belirlenen kontrol ve deney grubu öğrencilerine hiçbir müdahalede bulunulmadan ilk olarak matematik başarı testi her iki gruba ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise deney grubu ile birlikte tohum ekim kısmına geçilmiştir. Süreç boyunca araştırmacı haftada bir kez (gerektiğinde birçok kez) sulama ve gözlem için deney gurubu öğrencilerini ziyaret etmiştir. Kontrol grubuna ise hiçbir müdahalede bulunulmamış ve olan eğitim öğretim sürecine devam edilmiştir. Sürecin sonuna gelindiğinde ise her iki gruba da matematik başarı testi uygulanmıştır.

Araştırmanın uygulanmasına başlanılmadan önce uygulamanın gerçekleşeceği okuldan, sınıf öğretmenlerinden, velilerden gerekli izinler alınmış; tüm süreç boyunca öncelik öğrencilere

verilmiş, istemedikleri herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Etiğe uygunluk belgesi de Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

2.6. Eylem Planının Hazırlanması ve Uygulanması

Tohum ekme sürecinin daha verimli geçmesi amacıyla öğrencilerin ilgisini çekecek, onları araştırmanın içeriğine motive edecek şekilde sunu hazırlanmış ve doğrultuda öğrencilerin de sıkça dahil olduğu, hem etkileşimin hem de bilgi aktarımının gerçekleştirildiği bir ön hazırlık gerçekleştirmiştir. Sunumda öğrencilere ekilecek tohumlar, bitki yetiştirme süreci hakkında ve süreç hakkında bilgilendirmeler yapılmış; tohum sayılarını, çıkacak fideleri matematik dersinde nasıl/ne şekilde kullanabilecekleri hakkında öğrencilerle fikir alışverişi yapılmış, örnek vermeleri hem istenmiş hem de bu konuda onlara yardımcı olunmuştur. Daha sonra ekilecek tohumlar sayıları belirtilerek suya ıslanmış ve ekime hazır hale gelmesi için kaldırılmıştır. Tüm bu süreçler boyunca literatür kontrol edilmiş ve gelişmeler takip edilmiştir.

Görsel-1: Etkinliğe Hazırlık Sunumu

Araştırmanın uygulama süreci yaklaşık olarak 7 hafta kadar sürmüştür. Bu süreçte ekim yapılmış, sulamalar gerçekleşmiş, öğrencilerin matematik dersinde ektikleri bitkileri kullanabilmeleri için çeşitli düşünme yolları onlarla paylaşılmış ve pratik yapılmıştır.

Görsel-2: Tohumların Suya Koyulması

Ekim için gerekli hazırlıklar yapıldıktan ve uygun ortam oluşturulduktan sonra tohumların saksılara ekimi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak öğrencilerle sunumdaki paylaşılan bilgiler ve bitkiler hakkında sohbet edilmiş ve hatırlatma yapılmış daha sonra sınıf bitki ekimini grup halinde ve daha rahat gerçekleştirebilmeleri için hazır hale getirilmiştir. Sınıf 4'er kişilik 8 grup haline liste sırasına göre ayrılmış öğrencilerin hem grup etkinliği ile paylaşım yapmaları hem de arkadaşlık ilişkilerini geliştirmeleri, etkileşim kurmaları hedeflenmiştir. Sonrasında saksılar

topraklarla doldurulmuş, daha öncesinde ıslanmış olan tohumlar sayılı şekilde öğrencilere ekmeleri için paylaştırılmıştır. Bu doğrultuda her grup 9 adet domates tohumu, 6 adet çilek tohumu, 12 adet biber tohumu ve 10 adet salatalık tohumu ekmişlerdir. Tohumlar daha sonraki zamanlarda matematik dersi kapsamında kullanılabilmesi ve öğrencilerin motivasyonlarının yüksek tutulması adına tohumlar sayılı olarak ekilmiştir.

Görsel-3: Tohumların Sayılması ve Toprağa Gömülmesi

Öğrencilerin akran ilişkilerini geliştirmek adına liste sırasına göre öğrencilerin grup olmasını sağlamanın yanı sıra her gruba birer kürek verilerek paylaşım içinde tohumları ekmeleri amaçlanmış ve bu durum gözetim altında yönlendirmeler aracılığıyla sağlanmıştır.

Görsel-4: Kürek Paylaşımı ve Akran İletişimi

Ekimden sonraki haftalarda araştırmacı her hafta öğrencileri hem ziyaret etmiş, fikirlerini almış, gözlemler gerçekleştirmiş hem de yeri geldikçe bitkilerin matematik dersinde nasıl kullanabileceklerini anlatmış, öğrencilere uygulama yapmaları için fırsat verilmiştir. Bu durum öğrencilere çeşitli sorular yöneltilerek ve onlardan da örnek vermeleri istenerek olmuştur. Sanki bir ders işleniyormuş gibi akıl yürütmeleri ve sorular üzerine düşünmeleri gerekmiş aynı zamanda benzer örnekler oluşturmaları için fırsat tanınmıştır. Örneğin öğrenciye ‘’Ektiğimiz 9 adet domates tohumundan 5 tanesi çıkmış ise kaç tanesi çıkmamıştır?’’ diye sorulmuş ve cevaplaması, cevabı nasıl bulduğunu arkadaşlarına da anlatması istenmiştir. Daha sonra benzer bir örneği öğrencinin de oluşturması istenmiştir. Bu süreçte öğrenciler hiçbir şekilde istemedikleri bir uygulamaya dahil edilmemiştir. Bu sorular tamamen öğrencinin düşünme becerisine katkısı olması adına sulama etkinliğinden sonra kısa ve sözlü bir şekilde

gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde öğrencilere onların da eğlenerek öğrenebilecekleri ve somut düşünebilme becerilerini geliştirmesi hedeflenen sorurlar sorularak pratik yapmalarına yardımcı olunmuştur. Aynı zamanda sınıf öğretiminden de matematik dersinde, problem sorularında, işlem becerisi gerektiren sorularda bitkilerden örnekler vermesi istenmiştir.

Görsel-5: Öğrencilerin Bitkilerli Sulama Anları

Uygulama kısmı beceri olarak sadece matematik dersinde değil hayat bilgisi, fen bilimleri gibi derslerin de içeriğine ve amacına uygunluk göstermiştir. Öğrenciler bir bitkinin tohumdan fide haline nasıl ulaştığını birebir gözlemleme şansı elde etmişlerdir. Aynı zamanda grup etkinliği sayesinde yardımlaşma sorumluluk bilinci gibi birçok beceriyi de deneyim ve pekiştirme şansı elde etmişlerdir.

Görsel-6: Öğrencilerin bitkileri hem suluyor hem de inceliyor.

Gerektiğinde bir bitkinin köklerinin zayıf olduğununun farkına varmış ve toprağa ihtiyacı var ise toprak eklemesi yapmayı öğrenmişlerdir. Aynı zamanda bitkilerini sürekli saymış ve yeni gelişen bitkilerini sayısal olarak da fark etmişlerdir.

Görsel-7: Bitkilerin köklerini güçlendrimek için toprak eklenmiş ve fidanlar karne günü hediyesi olması için saksılardan alınarak paylaştırlmıştır.

Uygulama kısmının sonunda matematik başarı testi ve görüşme formu uygulaması gerçekleştirilmiştir. Fide haline gelmiş tohumlar öğrencilere karne hediyesi olması ve bitki bakımına evde de devam edebilmeleri için paylaştırılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma; ilkokul düzeyinde yer alan bir grup öğrencinin toprakla, tohumlarla ve bitkilerle etkileşim kurmasını ve bunu yaparken de matematik becerilerini geliştirebilmelerine katkı sağlamayı hedeflemiştir.

3.1. Alt Problemlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi "İlkokul 4. sınıf matematik dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin Matematik başarı testi ön test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?" şeklindedir.

Bu alt probleme cevap bulmak üzere deney ve kontrol grubu öğrencilerine matematik başarı testi uygulanmış, sonucunda öğrencilerin aldıkları puan ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bu amaçla, puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını incelemeye yönelik hangi testin kullanılacağının tespiti için öncelikle verilerin normal bir dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin matematik başarı testinden uygulama sonucunda elde ettikleri puanların normallik dağılımlarını hesaplamak için normallik testlerinden Kolmogorov-smirnov testi tercih edilmiştir. Test sonuçlarına göre anlamlılık düzeyi deney grubu ön test, deney grubu son test, kontrol grubu ön test ve kontrol son test toplam puanları için $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre verilerin normal dağılım göstermediği görülmüştür. Bu puan grupları için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde, bu değerlerin -1,085 ile ,962 arasında değiştiği görülmektedir. Çizelge 3'te bu analiz sonuçlarına dair değerler görülmektedir.

Çizelge 3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Matematik Başarı Testi Puanlarının Normallik Dağılımı

Grup	N	p	Basıklık	Çarpıklık
Deney Ön Test	20	,007	,450	-1,085
Deney Son Test	20	,009	,617	-1,050
Kontrol Ön Test	24	,031	,459	-1,002
Kontrol Son Test	24	,016	,962	-,175

Sosyal bilimlerde elde edilen puanların normal dağılım özelliğine sahip olduğuna karar verilebilmesi için çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1.5 ile -1.5 arasında olması gerektiğinden (Tabachnick ve Fidell, 2007), araştırmada kullanılan puanların normal dağılım özelliği gösterdiği söylenebilir. Bundan dolayı grupların son test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır.

Bu doğrultuda araştırmanın birinci alt problemine geçilmiş ve "İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?" sorusunun cevabına ilişkin bulgular elde edilerek üzere matematik başarı testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının ön test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını analiz etmek için ise bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Çizelge 4'te elde edilen test analizi sonuçlarına dair veriler yer almaktadır.

Çizelge 4. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Matematik Başarı Testi Ön Test Karşılaştırma Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Deney Ön Test	20	1.7500	1.61815	-.681	,919
Kontrol Ön Test	24	1.4167	1.61290	-.682	

Çizelgedeki verilere bakıldığında p> 0.05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney ve kontrol grubu matematik başarı testi ön test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç deney ve kontrol gruplarının matematik başarısı açısından birbirine denk gruplar olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi "İlkokul 4. sınıf matematik dersi kapsamında var olan eğitim öğretim sürecinin devam ettirildiği kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test ve son test verilerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir farklılık var mıdır?" şeklindedir. Kontrol grubunun ön test-son test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını analiz etmek için ise bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Çizelge 5'te elde edilen test analizi sonuçlarına dair veriler yer almaktadır.

Çizelge 5. Kontrol Grubu Öğrencileri Matematik Başarı Testi Ön Test-Son Test Puanları Karşılaştırma Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Kontrol Ön Test	24	1.4167	1.61290	.179	.610
Kontrol Son Test	24	1.3333	1.60615	.179	

Çizelgedeki verilere bakıldığında p>0.05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kontrol grubu matematik başarı testi ön test-son test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi "İlkokul 4. sınıf matematik dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test ve son test verilerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir farklılık var mıdır?" şeklindedir. Bu doğrultuda veri elde etmek amacıyla Matematik başarı testi uygulanmış, deney grubunun ön test-son test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını analiz etmek için ise bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Çizelge 6'da elde edilen test analizi sonuçlarına dair veriler yer almaktadır.

Çizelge 6. Deney Grubu Öğrencileri Matematik Başarı Testi Ön Test-Son Test Puanları Karşılaştırma Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Deney Ön Test	20	1.7500	1.61815	.092	.551
Deney Son Test	20	1.7000	1.80933	.092	

Çizelgedeki verilere bakıldığında p>0.05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney grubu matematik başarı testi ön test-son test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın dördüncü alt problemi "İlkokul 4. sınıf matematik dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla bitki ekimi gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi son test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?" şeklindedir. Bu doğrultuda veri elde etmek amacıyla matematik başarı testi uygulanmış, deney ve kontrol gruplarının son test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını analiz etmek için ise bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Çizelge 7'de elde edilen test analizi sonuçlarına dair veriler yer almaktadır.

Çizelge 7. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencileri Matematik Başarı Testi Son Test Puanları Karşılaştırma Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Deney Son Test	20	1.7000	1.80933	-.712	.480
Kontrol Son Test	24	1.3333	1.60615		

Çizelgedeki verilere bakıldığında p> 0.05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney ve kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi son test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu değerler sonucunda ise her iki grup arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın saptanmadığı ve "Tohumdan Fidan Elde Etme Sürecinin Matematiğe Entegre Edilmesi" kapsamında yapılan uygulamanın deney grubu öğrencilerinin puan ortalamalarının daha yüksek çıkmasını sağladığı, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirmediği görülmektedir.

Araştırmanın nitel verilerini elde etmek amacıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde elde edilen öğrenci cevapları analiz edilmiştir. Bu analiz sonuçlarına göre, öğrencilere yöneltilen sorular ve bazı cevaplar Çizelge 8'de yer almaktadır.

Çizelge 8. Deney Grubu Öğrencilerinin Sürece Yönelik Görüşleri

Soru	Öğrenci	Cevap
1. Yapılan etkinliğin matematik dersindeki dört işlem başta olmak üzere problem çözme başarına etkisinin olduğunu düşünüyor musun?	ÖK-3	*"Evet düşünüyorum. Çünkü dört işlem sayesinde matematiğimi geliştiriyorum, matematiğimi geliştirmeye çalışıyorum, dört işlemi geliştiriyorum. Proje beni iyi etkiledi. Bitkileri ektik çok iyi geçti bitkileri ektik, suladık çok eğlenceli geçti. Mesela 16 tane salatalık var diyelim onu 5'er gruba ayırmak istiyorsun bölme işlemi yapıyorsun diyelim, öyle. "*

2. Bitkileri somut olarak görmenin matematik dersi kapsamında somut düşünebilmene yardımcı olduğunu düşünüyor musun?	ÖE-3	*"Evet, düşünüyorum. Çünkü böyle fidanlarımızı korumak büyük bir sorumluluk onları koruyunca sanki güzel bir şey oluyormuş gibi sonuçta onlar bize meyve veriyor sebze veriyor. Sanki onlarla konuşunca onlar bizi duyuyorlarmış gibi bize hislerini açıklıyorlarmış gibi hissettim. Bunu matematik dersinde şöyle kullandım: Mesela iki saksıda toplam 75 diyelim her bir fidanı bir saksıya koymayı düşünüyorum, onları düşünüyorum genellikle. Tohumları böyle düşünüyorum sonra bende diyorum ki bölüştürme yapabilmek için bölme yapmalıyım ki ikisini de bölüştürmeliyim o yüznden75 ile 2'yi bölüyorum mesela."*
3. Ektiğin tohumlarla fidan haline gelen tohumlar arasındaki farkın matematik dersindeki işlem becerilerine etki ettiğini düşünüyor musun?	ÖK-1	*"Biraz etki ettiğini düşünüyorum. Mesela onları gözümde canlandırıyorum, sınav yaparken onları yaparak yapıyorum sonuçları."*
	ÖE-2	*"Evet. Bitkiler bana yardımcı oluyor yani seviyorum onları o yüzden daha rahat düşünmemi sağlıyor. Bitkilerin olduğu yerlerde şey yapmayı seviyorum. Problem falan. Çünkü bazen zor oluyor ama çok da eğlenceli oluyor. Çok eğleniyorum böyle şeylerde."*
	ÖE-3	*"Evet. Mesela büyüyen fidanlarımız 32 büyümeyen fidanlarımız 12. Burada mesela eksildiğini düşünüyoruz ve çıkarma işlemi yapıyoruz.*
	ÖE-4	*"Hayır. Çünkü fidanlar değişikti. Biraz işime yaradı. Matematikle fidan biraz değişik yani arasında fark var. Mesela matematik bir ders ama fidan yani bir canlı. O yüzden biraz ilişkilendirdim."*
4. Matematik dersinde dört işlem gerektiren problemlerde yaptığımız projede kullanılan tohumlara aklına gelir mi?	ÖE-3	*"Evet gelir öğretmenim. Baya hem de çünkü çıkarma ve toplama da çok kullanıyorum. Fidelerim aklımda böyle baya bir kullanıyorum. Zaten matematik sınavını yaparken sizin önümüzde fideleri görünce daha rahat yapıyorum."*
	ÖK-3	*"Yani bazıları geliyor. Çünkü bitkilerden soru sordukları zaman aklıma hep bitkiler geliyor. Ama bitkiler haricinde gelmiyor, geliyor. Mesela problemlerde bitkilerden başka hayvanları soruyorlar hayvanların kaç ayağı vardır, kaç şeyi vardır diye soruyorlar mesela onu da öyle çözebiliyorum."*
	ÖK-4	*"Evet gelir. Çünkü siz bize matematik sorularını sorduğunuzda biz bitkileri aklımıza getirip de cevap verdiğimizi düşünüyorum."*
5. Yaptığımız proje matematik dersini sevmene yardımcı oldu mu?	ÖE-2	*"Evet. Eskiden baya bir zorlanıyordum ama artık eğlenceli olmaya başladı o yüzden çok hızlı yapıyorum işlemleri falan, eğleniyorum. Tohumlardan sonra baya bir eğlenmeye başladım."*
	ÖE-3	*"Evet öğretmenim oldu hem de çok. Mesela çıkarmayı daha güzel yapıyorum. Toplamayı da mesela birinci günde 2 tane fide çıkıyor, üçüncü günde mesela 5 tane çıkıyor yani 3+2 tane."*
	ÖK-3	*"Oldu. Mesela bitkilerin kaç tane fide çıktığını bulmak bana eğlenceli geliyor. Ne kadar çıktı ne kadar çıkmadı falan."*

	ÖK-4	*"Evet oldu. Dört işlem boyunca biz hem bölme, çarpma, toplama ve çıkarma yaptık dört işlem boyunca. Çünkü siz bize soru sordunuz biz onlara çıkarma yaptık, bölme yaptık, çarpma yaptık, toplama yaptık onları bu işlemleri yaparak cevaplarını bulmaya çalıştık."*
6. Uygulama boyunca grup arkadaşlarınla iletişimin nasıldı?	ÖE-2	*"Güzeldi baya bir iletişimdeydim. Bazılarıyla daha da iyi oldum. Birkaç arkadaşımla da iyi olmak için uğraşıyoruz."*
	ÖE-3	*"Güzeldi öğretmenim, iyi davrandılar bana bende onlara iyi davrandım. Çiçeklerimizi güzel bir şekilde susuz kaldıklarında ya ben görüyorum ya da grup arkadaşlarımız görünce birbirimize haber verip onları suluyoruz."*
	ÖK-4	*"Çok iyiydi. Projenin de etki ettiğini düşünüyorum. Bitki ektiğimizde çok eğlendik."*
7. Fidanlarınızı korumak için neler yaptınız?	ÖK-1	*"Arkadaşlarımı uyardım top gelmesin diye sonra onlara yaprakları sarardığında hemen bakıyordum. Her sabah bakıyordum yaprakları sararırsa çünkü diğer yapraklara da zarar verebilir."*
	ÖE-2	*"Top gelmesin diye top oynayanlara ''Acaba başka bir yerde oynayabilir misiniz?'' dedim. Öyle korumaya çalıştım onları hem kendi hem de başkalarının fidanlarını."*
	ÖE-4	*"Onları koruduk mesela. Onları top değmesin diye koruduk sonra şişeler geliyordu oraya onlar için koruduk. Yani mesela çok su dökmedik çürümesi diye öyle."*

Tohumlardan fidan elde etme sürecinin öğrencide oluşturduğu düşünce ve etkilerini öğrenmek adına sorulan birinci soruya dair cevaplar incelendiğinde projenin öğrencileri motive ettiği, matematiğe ilgilerini arttırdığı ve somut düşünebilme becerilerine katkı sağladığı görülmektedir.

Matematik dersinde somut materyal kullanımının (araştırma kapsamında bitkiler, saksılar) etkilerini ölçmeye yönelik olan ikinci soruya dair cevaplar incelendiğinde projenin öğrencilerin somut düşünebilme becerilerine katkı sağladığı ve daha önce böyle düşünmeyen öğrenciler için de temel teşkil ettiği gözlemlenmiştir.

Gündelik hayata dair ve somut düşünme becerisinin de içerisinde yer aldığı, sürece dair gözlemlerin düşünce dünyasındaki yerinin ölçmek adına yöneltilen üçüncü soruya verilen cevaplar incelendiğinde bazı öğrencilerin projeden olumlu etkilendiği ve işlem yaparken veya problem çözerken, problem durumu için gerekli verileri keşfederken bitkileri kullandıkları ve matematiğe karşı olumsuz bir düşünce beslemekten ziyade keyif aldıkları sonucuna ulaşılmıştır (ÖE-2,ÖE-3). Diğer yandan ise bazı öğrencilerin ilişkilendirme yapmakta zorlandığı veya zaten işlem becerisinin gelişmiş olmasından dolayı ilişkilendirmeye gerek duymadığı sonucu ortaya çıkmıştır (ÖK-1, ÖE-4).

Araştırma kapsamında kullanılan tohumların öğrencilerin düşünce dünyalarında oluşturduğu etkilerin sürekli olup olmadığını ölçmeye yönelik dördüncü soruya yönelik öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde bazı öğrencilerin sürekli aklına getirip bağdaştırma yapabildiği ve fidanları gözünün önüne getirmesinin problem çözme ve işlem gerektiren sorularda hangi

işlemi kullanacağına karar vermesi konusunda yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (ÖE-3, ÖK-4). Bu durumla birlikte bazı öğrencilerin tohumları sadece tohumlar veya bitkilerle ilgili sorular sorulduğunda veya kendi düşünce dünyasında benzer olduğunu düşündüğü durumlarda kullanabildiğini/kullanabileceğini ifade etmişlerdir (ÖK-3).

Öğrencilerinin neredeyse en zorlandıkları ve endişe duydukları derslerden biri olan matematik dersine dair önyargıları minimum seviyeye inmesine ve matematik dersine karşı duyulan sevgiyi öğrenmek adına öğrencilere yönelttiğimiz beşinci soruya dair verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin olumlu cevaplar verdiği ve genel olarak derse karşı ilgi ve sevgilerinde artış meydana geldiği söylenebilmektedir.

Araştırmanın amaçlarından biri olan ve akran ilişkileri -özellikle de sınıf arkadaşları ile olan ilişkileri- başta olmak üzere grup çalışmasına dair uygulamaların ne kadar etkili olduğunu ölçmek adına yöneltilen altıncı soruya dair öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde birbirileri ile iletişimi olmayan öğrencilerin proje sayesinde iletiş kurmaya çalıştıkları ve var olan ilişkilerin de ilerletildiği ifade edilmiştir.

Öğrencilerin hem sorumluluk bilincini hem de veri elde etmek için kullanacakları bitkileri ne kadar korumaya çalıştıkları ve her şeyden önce etraflarında bulunan canlıları -bitkileri- nasıl korumaya çalıştıklarını öğrenmek amacıyla yöneltilen yedinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin duyarlılıklarının arttığının, dikkatlerinin çekildiğinin ve bitki bakımına dair sorumluluklardan kaçmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Matematik eğitimin amacı, bireylerin günlük yaşamda karşılaşabilecekleri problemlere çözüm üretebilmelerine yardımcı olacak, eleştirel bakış açısı kazanmış ve bu sayede karşılaştığı problemlerin çözümünde neden-sonuç ilişkisini açığa çıkartabilen; bunları yaparken de kullanılabilecek matematiksel kavramların, işlemlerin farkında olan ve bunların aralarındaki bağlantıları kurabilecek becerileri kazanmış bireyler olmalarına katkı sağlamaktır (Yazıcı, 2004). Bu doğrultuda matematik eğitiminin amacına uygun bireyler yetiştirebilmeyi hedeflemeli, öğretim ortamı ve materyalleri bu doğrultuda oluşturulmalıdır.

Bilginin bireyler tarafından nasıl algılandığı ve zihinlerinde o bilgiyle nasıl bir şema oluşturdukları öğrenme ortamıyla yakından ilişkilidir. Dersin işleniş esnasında kullanılacak materyaller aracılığıyla zenginleştirilmiş ve dikkat çekici bir öğrenme ortamının oluşturulması, öğretimin görsel ve işitsel araçlarla desteklenmesi bilginin bireyin zihnindeki yapılanmasını hızlandırmakla beraber kolaylaştırmaktadır, aynı zamanda öğrenme birey için daha zevkli bir hal almaktadır (Koğ ve Başer, 2011). Aynı zamanda görselleştirme, matematikteki soyut kavramların zihinde doğru yapılandırılmasına olanak sağlarken bireylerin bu soyut kavramlarla ilgili düşünce geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Koğ ve Başer, 2011). Bu doğrultuda öğrenme ortamının görsellerle ve somut materyaller aracılığıyla desteklemesi sonucu bireyin soyut kavramlardan oluşan matematiği öğrenmesi ve matematiksel becerileri geliştirmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında bitkilerin, saksıların, tohumun vb. Öğrencinin hem somut düşünebilmesine hem görsel bir materyal ile birçok duyu organına hitap eden materyallerin bulunmasına hem de disiplinlerarası alanda bireyin öğrenmeler gerçekleştirilmesine olanak verildiğinde öğrenmelerindeki meydana

gelen değişimler ölçülmüş, bu durumların önemi vurgulanmak istenmiştir ve belli ölçüde başarılı da olunmuştur.

Eğitimi etkileyen ve bireyin öğrenmelerine yön veren etmenlerden olan zihinsel gelişimde büyük bir öneme sahiptir. Çocuklarda zihin gelişimi somuttan soyuta olacak şekilde ilerlemektedir. Çocuklar her zaman somut olarak gördükleri veya algıladıkları şeyleri, onların soyut kavram veya ifadelerle anlatılmasından daha kolay öğrenmektedirler. Özellikle de ilköğretim çağındaki öğrencilerin gözle görüp, elle tuttukları model veya gerçek nesneler onlar için daha anlamlı olmaktadır. Bu nedenle soyut konuların öğretilmesinde gerçek nesne veya modellerden faydalanılmalıdır (Kurtuluş ve Yolcu, 2010).

Öğrencilerin somut düşünebilme becerisine katkı sağlamak amacı başta olmak üzere tohumdan fidan elde etme süreciyle kendi verilerini elde ettikleri ve bu durumu oran konusundan da yardım alarak kıyas ve fark ettirme sürecine katkı sağlamak amacı doğrultusunda gerçekleştirilen araştırma aynı zamanda günümüz temel matematik becerilerinden problem çözme becerisini de araştırma kapsamında incelenmiştir. Tüm bu yönleriyle araştırmanın birçok amacı incelemeye ve ölçmeye hizmet ettiğinden bahsetmek mümkündür. Bakıldığı zaman da artık günümüz bireylerinden/öğrencilerinden beklenen de birçok beceriyi etkin şekilde kullanabilmeleridir. Eğitim süreci, hayat boyu devamlılığı olan dinamik bir süreçtir. Bu süreçte öğrenmenin ve matematik öğretiminin verimli bir süreç olarak yürütülmesi için de öğrenme ortamını oluşturan okul-aile ve öğretmen gibi üç temel ögenin dengesinin korunarak bir bütünlük oluşturması gerekmektedir (Uyanık ve Yıldız, 2004).

Bahsedilen ve giriş kısmında da detaylıca açıklanan bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda; birbirine denk seçilen deney ve kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde, araştırmanın anlamlı bir farklılık meydana getirmediği ancak deney grubu öğrencilerinin matematik başarı son test ortalamalarının ($\bar{X}$= 1.7000) kontrol grubu matematik başarı testi son test ortalamasından ($\bar{X}$= 1.3333) yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun sebeplerinin neler olduğu düşünüldüğünde ise öğrencilerin ve öğretmenlerin geleneksel öğretimden uzaklaşmadıkları ve ortaya konulan yeni programların da yeterin kadar ve istenilen etkiyi oluşturmadığı düşünülmektedir.

Şöyle ki; değişen dünyada matematiğe olan bakışın değişmesi ve matematik eğitiminde ortaya çıkan gereksinimlere çözüm bulmak, matematiği anlayabilme ve kullanabilme gereksiniminin önem kazanması ve artış göstermesi gibi amaçlar doğrultusunda da ilköğretim programı içinde yer alan Matematik Dersi Öğretim Programı yeniden hazırlanmasını gerekli kılmıştır. İlköğretim Matematik Programının ise yaklaşımı açıklanırken; ortaya konulan programın, öğrencilerin matematik yapma sürecinde aktif rol almasını esas aldığı, ilköğretim çağına gelmiş yaş grubundaki öğrencilerin çevreleriyle, somut nesnelerle ve akranlarıyla etkileşimlerinden yola çıkarak kendi düşüncelerini oluşturacakları ifade edilmiştir. Aynı zamanda program, somut modele dayanan öğrenme etkinlikleri ile öğrencinin keşfederek ve anlayarak öğrenmesini esas almaktadır (Bulut,2004; Akt: Kutluca ve Akın, 2013). Ancak uygulamaya konulan matematik programında; okullarda somut materyal ve teknolojik açıdan eksikliklerin bulunması, etkinliklerde kavramsal öğrenmeye ve soyut kavramların somutlaştırılmasına gereken önemin verilmemesi, programda somut materyal kullanımın önerilmesine rağmen bu

alana dair etkinliklerin sınırlı olması, programın ek kısmında yer verilen somut materyallerin nasıl kullanılacağına ve nasıl temin edileceğine dair bilgilerin yetersiz olması gibi eksikliklerin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla günümüzde ilköğretim matematik öğretim programının etkin şekilde uygulandığı söylenememektedir (Güneş ve Baki, 2012; Akt: Akın ve Kutluca, 2013).

Tüm bu durumlar çerçevesinde yeteri kadar ve hedeflenen amaçlar doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetinden yaralanamayan öğrencilerin bir sonraki bilişsel düzeyde sorunlarla karşılaştığı veya bu durumun eksikliğini hissettiği de söylenebilmektedir.

Gerçekleştirilen uygulamanın etkililiği incelendiğinde öğrencilerin başarı durumları nicel veriler incelendiğinde anlamlı bir farklılık meydana getirmemiştir. Ancak araştırmanın tek bir amacı olmadığı gibi nitel verilerin kapsadığı çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden cevaplandırdıkları sorular betimse analize göre analiz edildiğinde, genel olarak olumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın bitkilerden fidan elde etme sürecinde öğrencilerin matematiğe olan ilgilerinin artmasına katkı sağladığı, somut düşünebilme becerisini geliştirmeye yönelik olduğu, akran ilişkilerini ve çevre bilincini olumlu etkilediğine ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmiştir. Tüm bu durumlara ait bulgulara "Sonuçlar ve Değerlendirme" kısmında detaylıca yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Altun, M. (2006). Matematik öğretiminde gelişmeler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 223-238.

Altunay, K. (2018). *İlkokul 3. sınıf öğrencilerinde gerçekçi matematik etkinliklerinin veri öğrenme alanına etkisi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Aybek, B. (2006). Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(7),* 43–60.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* (5.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, L. (2007). *Öğretim materyallerinin hazırlanması ve seçimi. İçinde Ö. Demirel (Ed.), Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2008). *Educational research planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research.* International Pearson Merril Prentice Hall.

Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Koğ, O. U., KOĞ, O. U., & BAŞER, N. E. (2011). Görselleştirme yaklaşımının matematikte öğrenilmiş çaresizliğe ve soyut düşünmeye etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(3), 89-108.

Kutluca, T. & Akın, M. (2013). *Somut Materyallerle Matematik Öğretimi: Dört Kefeli Cebir Terazisi Kullanımı Üzerine Nitel Bir Çalışma.* Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 4 (1),.

Leahey, L. K. (1999). *An interdisciplinary approach to integrated curriculum*. Yüksek lisans tezi, Rowan University.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). 13.ilköğretim matematik dersi 6-7. Sınıflar öğretim program ve kılavuzu. (Taslak basım). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Olkun, S., Toluk, Z. (2003). *İlköğretimde Etkinlik Temelli Matematik Öğretimi*., Ankara: Anı Yayıncılık.

Patton, M. Q. (2015). *Nitel Araştırma Ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çev. Ed. Bütün, M. Ve Demir, S. B.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics (5th ed.).* Allyn & Bacon/Pearson Education.

Yazıcı, E., (2004). *Öğrenme Stilleri İle İlköğretimde Beşinci Sınıf Matematik Derslerindeki Başarı Arasındaki İlişki*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8.baskı*). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, İ., & Uyanık, N. (2004). Günümüz matematik öğretimi ve yakın çevre etkileri. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 12(2), 437-442.*

Yolcu, B. & Kurtuluş, A. (2010). 6. Sınıf Öğrencilerinin Uzamsal Görselleştirme Yeteneklerini Geliştirme Üzerine bir Çalışma. İ*lköğretim Online, 9 (1), 256-274.*

MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİKSEL DİL KULLANIMLARININ GEOMETRİK ŞEKİLLER ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ

EXAMINATION OF MATHEMATICAL LANGUAGE USE OF PROSPECTIVE MATHEMATICS TEACHERS THROUGH GEOMETRIC SHAPES

Doktora Öğrencisi Zeynep ÖZAYDIN [1], Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN [2], Doç. Dr. Çiğdem ARSLAN [3]

[1] Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, zeynepozaydin@uludag.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-1768-3963

[2] Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, tapan@uludag.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-1860-852X

[3] Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, arslanc@uludag.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-7354-8155

ÖZET

Düşünceyi temsil etmek için geliştirilen dillerden biri matematiksel dildir. Matematik öğretimi müfredatları matematiksel dilin iyi kullanımının önemine değinmektedirler. Alanda yapılan çalışmalar öğrencilerin matematiksel dil kullanımında sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir. Matematiksel dilin öğrenilmesine ve gelişmesine imkân tanıyan bir öğrenme ortamının hazırlanmasının ve uygulanmasının öğretmenin görevi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla matematiksel dili iyi kullanan öğretmenler yetiştirmenin önemi ve gerekliliği aşikârdır. Bu bağlamda ele alındığında matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının kuramsal bir çerçeve ışığında ayrıntılı olarak incelenmesi önemli ve gerekli görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının Tall (2007)'ın ortaya koyduğu "Matematiğin Üç Dünyası" kuramsal yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi olarak şekillenmiştir. Üç matematik dünyası Tall (2007) tarafından (i) somut dünya (ii) sembolik dünya (iii) formal dünya olarak tanımlanmıştır ve matematiksel dilin bu üç dünyada farklı şekillerde kullanıldığı belirtilmiştir. Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye de bir devlet üniversitesinin "İlköğretim Matematik Öğretmenliği" programında öğrenim gören 21 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri toplanırken "Geometrik Şekilleri Tanımlama Çalışma Kağıtları" kullanılmıştır. Çalışma kağıtları çeşitli geometrik şekiller içeren altı sorudan oluşmaktadır ve geometrik şekiller tasarlanırken, eğrisel ve doğrusal şekilleri içermeleri yönüyle çeşitlilik sağlamalarına dikkat edilmiştir. Öğretmen adaylarına geometrik şekiller üzerinden matematiksel dil kullanımlarının ayrıntılı bir şekilde analiz edilebilmesi adına her bir geometrik şekle yönelik olarak açık uçlu sorular sorulmuştur. Toplanan veriler Tall (2007)'ın ortaya koyduğu "Matematiğin Üç Dünyası" kuramsal yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Analizlere ait bulgularda öğretmen adaylarının somut dünya bağlamındaki matematiksel dil kullanımlarının, sembolik ve formal dünya bağlamındaki matematiksel dil kullanımlarına kıyasla cevaplara daha fazla yansıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel dil, matematik öğretmen adayları, matematiğin üç dünyası

ABSTRACT

One of the languages developed to represent thought is mathematical language. Mathematics teaching curricula emphasize the importance of good use of mathematical language. Studies in the field show that students have difficulties in using mathematical language. It is possible to say that it is the duty of the teacher to prepare and implement a learning environment that allows the learning and development of mathematical language. Therefore,

the importance and necessity of educating teachers who use mathematical language well is obvious. In this context, it is important and necessary to examine prospective mathematics teachers' use of mathematical language in the light of a theoretical framework. Therefore, the aim of this research is to examine prospective mathematics teachers' use of mathematical language in the context of the theoretical approach of "The Three Worlds of Mathematics" put forward by Tall (2007). The three mathematical worlds are defined by Tall (2007) as (i) the embodied world (ii) the symbolic world (iii) the formal world, and it is stated that mathematical language is used in different ways in these three worlds. This research was conducted in the case study pattern, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 21 prospective mathematics teachers. While collecting the data of the research, "Defining Geometric Shapes Worksheets" containing various geometric shapes and consisting of six questions were used. In order to analyze the use of mathematical language through geometric shapes in detail, open-ended questions were asked to the prospective teachers for each geometric shape. The collected data were analyzed within the framework of the "The Three Worlds of Mathematics" theoretical approach put forward by Tall (2007). In the findings of the analysis, it was determined that the prospective teachers' use of mathematical language in the context of the embodied world was more reflected in the answers.

Keywords: Mathematical language, prospective mathematics teachers, the three worlds of mathematics

1.GİRİŞ

Matematiksel dil, kendine özgü sembolleri olan dünya üzerinde herkes tarafından aynı şekilde algılanan evrensel bir dildir. Aynı dili konuşuyor olmanın sağlıklı iletişimi sağlamanın yollarından biri olduğu fikrinden hareketle bireylerin evrensel olan matematik dilini iyi kullanabiliyor olmaları tüm dünyaya açılan bir kapıyı aralamak gibi düşünülebilir. Matematik öğretimi müfredatları matematiksel dilin iyi kullanımının önemine değinmektedirler (ACARA, 2022; MEB, 2018; NCTM, 2000). Matematik Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018), öğrencilerin matematiksel terminoloji ve dili doğru bir şekilde kullanabilmelerini matematik öğretiminin özel amaçları arasında ele almaktadır. NCTM ise matematiksel dilin iyi kullanımını bir standart olarak belirlemiştir ve öğrencinin matematiksel dili öğrenmesi NCTM tarafından matematik öğretiminin temel amaçları arasında ele alınmıştır (NCTM, 2000). Okullarda ortak bir matematik kültürü geliştirebilmek için matematik diline hâkim olmak ve bu dili iletişim aracı olarak kullanabilmek gereklidir (Vanluydt vd., 2021). Genel olarak birçok eğitimcinin bakış açısına göre matematiksel dil öğrencilerin matematiksel düşünmelerini geliştirme, matematiksel iletişim pratiği yapabilme, matematiksel konu bilgisinde ustalaşma, matematiksel çalışmaları uygulayabilme gibi ihtiyaçlarına cevap vermektedir (Purpura & Reid, 2016; Hornburg vd., 2018). Matematiksel dilin matematik öğretimi için bu önemli yerine rağmen alanda yapılan çalışmalar öğrencilerin matematiksel dil kullanımında sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir (Korhonen vd., 2011; Rudd vd., 2008; Yüzerler, 2013; Güzel & Yılmaz, 2020).

Öğretmenler, öğrenme ortamının öğrenmeyi kolaylaştıracak ve mümkün kılacak şekilde düzenlenmesini sağlayan temel kaynak görevindedirler (Oktar & Bulduk, 1999). Bu durumda matematiksel dilin öğrenilmesine ve gelişmesine imkân tanıyan bir öğrenme ortamının hazırlanmasının ve uygulamaya koyulmasının da öğretmenin görevi olduğunu söylemek mümkündür. Mercer ve Sams (2006) öğrencilerin dili nitelikli olarak kullanabilmelerinde matematik öğretmenlerinin önemli rolü olduğunu söyleyerek bu fikri destekler. Bu bağlamda ele alındığında matematiksel dile hâkim olmayan bir öğretmenin, öğrencilerin matematiksel dilini geliştirmesi beklenemez. Dolayısıyla matematiksel dili iyi kullanan öğretmenler yetiştirmenin önemi ve gerekliliği aşikârdır. Öğretmenlerin mesleklerini etkili bir şekilde

gerçekleştirebilmeleri için alanlarındaki konulara hâkim olmaları (Shulman, 1986), alana hâkim bir şekilde yetiştirilmeleri gerekir.

Literatürde matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımı konusunda farklı çalışmalar yer almaktadır. Çalışmaların amaçları incelendiğinde matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımının çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmeyi amaçlayan (Doğan & Güner, 2012; Gültekin & Es, 2018), matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarını spesifik bir konu perspektifinde incelemeyi amaçlayan (Çakmak vd., 2014), matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının sembolik ya da sözel dilden hangisine yatkın olduğunu incelemeyi amaçlayan (Emre vd., 2017) ve matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının yeterli olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan (Yeşildere, 2007) çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmaların öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarını ayrıntılı bir analiz çerçevesine yönelik olarak sunmadığı görülmektedir.

Bu bağlamda ele alındığında matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının kuramsal bir çerçeve ışığında daha ayrıntılı olarak incelenmesi önemli ve gerekli görülmektedir. Nitekim bu inceleme öğrencilerin matematiksel dil becerilerini geliştirmede etkin rol oynayacak olan matematik öğretmenlerinin nitelikli bir şekilde yetişebilmeleri için program geliştiricilere ve bu alana ışık tutmak isteyen araştırmacılara faydalı olacaktır. Öte yandan ülkemizde yürütülen matematiksel dil kullanımına yönelik çalışmaların daha fazla ortaokul öğrencileriyle yürütüldüğü (Gültekin & Es, 2018) göz önüne alındığında mevcut araştırmanın örneklem türüyle de literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının Tall (2007)'ın ortaya koyduğu "Matematiğin Üç Dünyası" kuramsal yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi olarak şekillenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmaya yön veren araştırma problemi *"İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel dili kullanımları nasıldır?"* olarak belirlenmiştir.

2.YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar insanların kendi inşa ettikleri sosyal yapıların derinliklerini keşfetmek için geliştirdikleri bilgi üretme biçimlerinden biridir (Morgan, 1996). Sosyal hayatın içindeki olguları bir değişikliğe uğratmadan inceleme çabasına sahip olan (Maxwell, 2008) nitel araştırmalar, insana dair olayların kendi bağlamı içinde anlaşılmasını sağlarlar (Bogdan & Biklen, 1997). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması ise sınırlandırılmış bir araştırma konusunun gerçek ortamı içinde var olduğu şekilde ayrıntılı olarak incelenmesidir (Birinci vd., 2009; Hancock & Algozzine, 2006). Sınırlandırmak, bir durumu zaman, yer ya da fiziksel olarak belirlemek anlamında kullanılır. Böylece araştırma konusu olarak seçilebilecek durum bir kişi bir öğrenci bir sınıf ya da bir öğretim programının uygulama süreci de olabilir (Creswell, 2012). Bu araştırmada öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarını geometrik şekiller aracılığıyla inceleyebilmek adına, öğretmen adaylarının kendi öğrenme bağlamları içinde inşa ettikleri matematiksel dil kullanımlarının geometrik şekiller ile sınırlandırılarak derinlemesine betimlenmesi amaçlandığı için araştırmanın araştırma

yönteminin nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması desenine uygun olduğu düşünülmektedir.

2.1.Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye de bir devlet üniversitesinin "İlköğretim Matematik Öğretmenliği" programında öğrenim gören 21 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu, araştırmanın amacına yönelik olarak matematiksel dilin geometrik şekiller aracılığıyla kullanımını görebilmek adına işlenişinde geometrik yazılımların kullanıldığı ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği programının 5.yarıyıl müfredatında yer alan "Bilgisayar Destekli Matematik Öğretimi" dersini almakta olan gönüllü öğrencilerin tamamını kapsamaktadır. Bu sebeple çalışma grubunun seçilmesi amaçlı örnekleme yöntemine uygundur. Amaçlı örnekleme, daha nitelikli bir araştırma yapabilmek için çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir ve gücünü bu zengin durumlardan alır (Patton, 2018, s.230). Dolayısıyla amaçlı örnekleme sayesinde zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine incelenmesi imkânı doğar (Yıldırım & Şimşek, 2008).

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri toplanırken "Geometrik Şekilleri Tanımlama Çalışma Kağıtları" kullanılmıştır. Çalışma kağıtları toplam altı sorudan oluşmaktadır ve bu altı soru çeşitli geometrik şekiller içermektedir. Sorularda yer alan geometrik şekiller tasarlanırken alanında uzman bir öğretim elemanı ve altı uzman matematik öğretmeninin görüşleri alınmıştır. Çalışma kağıtlarında yer alan geometrik şekiller tasarlanırken, eğrisel ve doğrusal şekilleri içermeleri yönüyle çeşitlilik sağlamalarına dikkat edilmiştir. Çalışma kağıtlarında yer alan geometrik şekiller Görsel 1 de yer almaktadır.

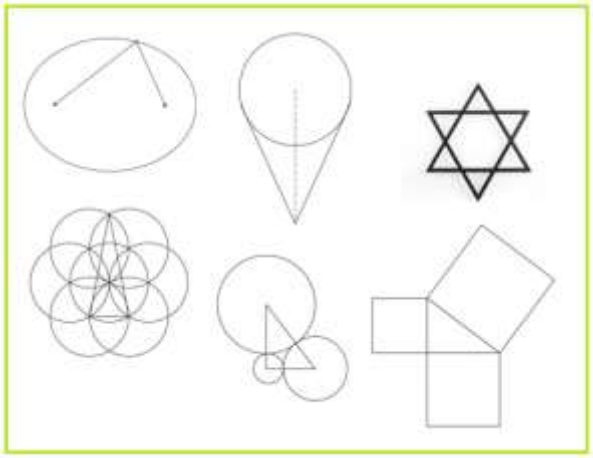

Görsel 1. Geometrik Şekilleri Tanımlama Çalışma Kağıtlarında Yer Alan Geometrik Şekiller

Öğretmen adaylarının geometrik şekiller üzerinden matematiksel dil kullanımlarının ayrıntılı bir şekilde analiz edilebilmesi adına her bir geometrik şekle yönelik olarak üç tane soru sorulmuştur. Sorular (i) Verilen şekle ilk bakışta hangi geometrik şekil veya şekilleri görüyorsunuz? (ii) Şekli ayrıntılı olarak incelediğinizde ortaya çıkan geometrik şekiller nelerdir? (iii) Şekli ayrıntılı olarak incelediğinizde ortaya çıkan geometrik şekiller arasındaki ilişkiler nelerdir? olarak belirlenmiştir.

2.3.Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda ilköğretim matematik öğretmeni adaylarından bir defaya mahsus olmak üzere toplanmıştır. Veri toplama aracı, ilgili ders kapsamında dersin konu alanını içermesi sebebiyle öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri dersin akışını bozmayacak şekilde bir ders saati içinde uygulanmıştır. Öğrencilere sorulara verdikleri cevapların gizli tutulacağı, sonuçların bilimsel olarak değerlendirileceği ve şahsi izinleri olmadan verdikleri cevapların ve kişisel bilgilerinin kimseyle paylaşılmayacağı bildirilmiştir.

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizi Tall (2007)'ın ortaya koyduğu "Matematiğin Üç Dünyası" kuramsal yaklaşımının matematiksel dil kullanımına yönelik olarak yorumlanmasıyla elde edilen çerçeve kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Üç matematik dünyası Tall (2007) tarafından (i) somut dünya (ii) sembolik dünya (iii) formal dünya olarak tanımlanmıştır ve matematiksel dilin bu üç dünyada farklı şekillerde kullanıldığı belirtilmiştir. Matematiğin üç dünyası kuramsal yaklaşımı açısından matematiksel dil kullanımlarına yönelik çerçeve Çizelge 1 de yer almaktadır.

Çizelge 1. Matematiğin Üç Dünyası Kuramsal Yaklaşımı Açısından Matematiksel Dil Kullanımları (Tall, 2007)

Matematiğin Üç Dünyası Boyutları	Tanım	Matematiksel Dil Kullanımı
Somut dünya	Nesnelerle etkileşime girerek onların özelliklerini ortaya çıkarıp nesneleri tanımlamaya çalışmak	Kavramları adlandırmak
Sembolik dünya	İlişkiler üzerinde derinlemesine düşünerek bu düşünme süreçleri arasındaki bağlantılar kurmak	Sembolik ifadeler kullanmak, problemleri formüle etmek
Formal dünya	Formal tanımlara ulaşmak	Terimleri ve teoremleri teorik özelliklere sahip olacak şekilde tanımlamak

2.4.Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırma yöntemleri benimsenerek gerçekleştirilen çalışmalarda kesin bir geçerlik güvenirlik tespitinden bahsetmek mümkün değildir (Shenton, 2004). Ancak çeşitli yöntemlerle kabul edilebilir bir düzeyde geçerlik ve güvenirlik sağlanabilir. Geçerlik araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinir (Baltacı, 2019). Merriam (1998), bulgular hakkında farklı araştırmacılardan görüş alınmasının ve zengin betimlemeler yapmanın geçerliği artırabileceğini belirtmektedir. Mevcut araştırmanın her aşamasında farklı araştırmacıların görüşlerine açık bir süreç izlenmesi ve veri toplama aracında yer alan her soru için ayrıntılı betimlemelerin yer aldığı analiz tablolarının sunulması geçerliği arttırmaktadır. Güvenirlik ise araştırmanın tekrar edilebilirliğini konu edinir (Baltacı, 2019). Araştırmanın bulguları dokümanlarla desteklendiğinde (Yin,1998) ve bağımsız bir okuyucu araştırmacının kullandığı analiz

yöntemini takip ederek çalışma bulgularını doğrulayabildiğinde (Merriam, 1998) güvenirlik artmaktadır. Mevcut araştırmanın bulgu tabloları düzenlenirken beklenen cevapların niteliğine ve örnek cevap dokümanlarına ayrı sütunlarda yer verilmesi analiz yöntemini başka araştırmacıların da kullanabilmesini sağlamıştır. Bu durum güvenirliği artırmıştır. Sonuç olarak mevcut araştırma yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir araştırma olarak kabul edilmiştir.

3.BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgular, veri toplama aracında yer alan geometrik şekillere göre sırayla ele alınacaktır. Ardından matematik öğretmen adaylarının geometrik şekiller bağlamındaki matematiksel dil kullanımları matematiğin üç dünyasına yönelik olarak genel bir tablo ile ortaya koyulacaktır.

Çizelge 2. Geometrik Şekil 1 İçin Elde Edilen Bulgular

	Beklenen cevabın niteliği	Örnek öğrenci cevabı	Beklenen cevap niteliği taşıyan öğrenci cevabı frekansı
Somut dünya	Geometrik şekillerin isimlendirilmesi	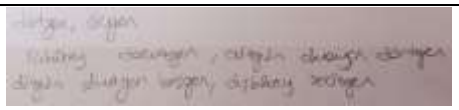	14
Sembolik dünya	Geometrik şekillerin kenar uzunlukları ve alanları arasındaki ilişkinin sembolik olarak ifade edilmesi	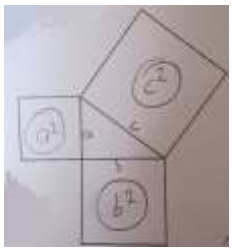	6
Formal dünya	Pisagor teoreminin tanımlanması	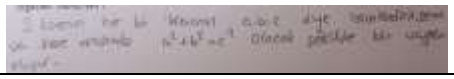	8

Çizelge 2 de görüldüğü üzere 21 öğretmen adayının Geometrik Şekil 1'e yönelik cevaplarının 14'ünde somut dünya, 8'inde formal dünya ve en az frekans ile 6'sında sembolik dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

Çizelge 3. Geometrik Şekil 2 İçin Elde Edilen Bulgular

	Beklenen cevabın niteliği	Örnek öğrenci cevabı	Beklenen cevap niteliği taşıyan öğrenci cevabı frekansı
Somut dünya	Geometrik şekillerin isimlendirilmesi	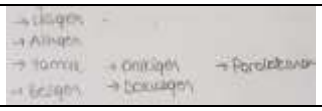	15

Sembolik dünya	Geometrik şekillerin kenar uzunluklarına yönelik sembolik bir gösterim yapılması		2
Formal dünya	Geometrik şekillerin birbirlerine göre konumlarının formal olarak açıklanması	[illegible]	12

Çizelge 3 de görüldüğü üzere 21 öğretmen adayının Geometrik Şekil 2'ye yönelik cevaplarının 15'inde somut dünya, 12'sinde formal dünya ve en az frekans ile 2'sinde sembolik dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

Çizelge 4. Geometrik Şekil 3 İçin Elde Edilen Bulgular

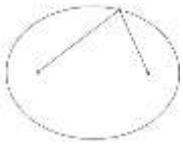	Beklenen cevabın niteliği	Örnek öğrenci cevabı	Beklenen cevap niteliği taşıyan öğrenci cevabı frekansı
Somut dünya	Geometrik şekillerin isimlendirilmesi	[illegible]	15
Sembolik dünya	Elipsin odaklarına yönelik ilişkinin sembolik olarak ifade edilmesi	-	0
Formal dünya	Elips ve elipsin odaklarına yönelik formal bir tanımlama yapılması	[illegible]	2

Çizelge 4 de görüldüğü üzere 21 öğretmen adayının Geometrik Şekil 3'e yönelik cevaplarında formal dünya bağlamında matematiksel dil kullanımı yer almazken 15'inde somut dünya, 2'sinde formal dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

Çizelge 5. Geometrik Şekil 4 İçin Elde Edilen Bulgular

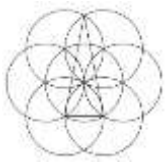	Beklenen cevabın niteliği	Örnek öğrenci cevabı	Beklenen cevap niteliği taşıyan öğrenci cevabı frekansı
Somut dünya	Geometrik şekillerin isimlendirilmesi	[illegible]	14

Sembolik dünya	Çemberlerin kesişme noktalarından hareketle üçgenin ikizkenar olduğunun sembolik olarak ifade edilmesi	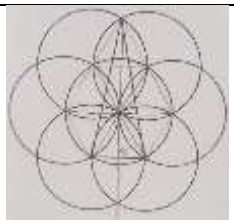	1
Formal dünya	Üçgenin ikizkenar olduğunun formal olarak tanımlanması	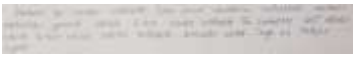	7

Çizelge 5 de görüldüğü üzere 21 öğretmen adayının Geometrik Şekil 4'e yönelik cevaplarının 14'ünde somut dünya, 7'sinde formal dünya ve yalnızca 1'inde sembolik dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

Çizelge 6. Geometrik Şekil 5 İçin Elde Edilen Bulgular

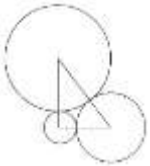	Beklenen cevabın niteliği	Örnek öğrenci cevabı	Beklenen cevap niteliği taşıyan öğrenci cevabı frekansı
Somut dünya	Geometrik şekillerin isimlendirilmesi		12
Sembolik dünya	Çemberlerin yay ölçüleri, yarıçapları ya da üçgenlerin kenar uzunlukları ile ilgili sembolik bir tanımlama yapılması	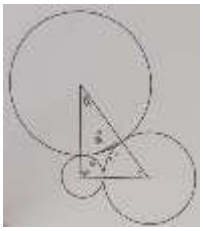	2
Formal dünya	Üç çemberin aralarındaki yayların ölçülerine yönelik formal bir tanımlama yapılması	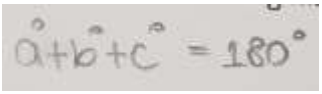	1

Çizelge 6 da görüldüğü üzere 21 öğretmen adayının Geometrik Şekil 5'e yönelik cevaplarının 12'sinde somut dünya, 2'sinde sembolik dünya ve yalnızca 1'inde formal dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

Çizelge 7. Geometrik Şekil 6 İçin Elde Edilen Bulgular

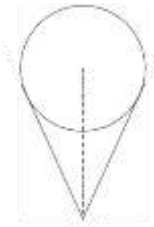	Beklenen cevabın niteliği	Örnek öğrenci cevabı	Beklenen cevap niteliği taşıyan öğrenci cevabı frekansı
Somut dünya	Geometrik şekillerin isimlendirilmesi		12

Sembolik dünya	Açılar ya da teğet doğru parçaları arasındaki ilişkinin sembolik olarak ifade edilmesi	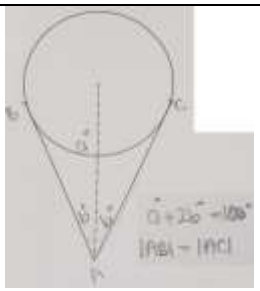	1
Formal dünya	Açılar ya da teğet doğru parçalarını dikkate alan formal yorumlar yapılması		6

Çizelge 7 de görüldüğü üzere 21 öğretmen adayının Geometrik Şekil 6'ya yönelik cevaplarının 12'sinde somut dünya, 6'sında formal dünya ve yalnızca 1'inde sembolik dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

Çizelge 8. Beklenen Cevap Niteliği Taşıyan Öğrenci Cevaplarının Yüzde Dağılımları

	Toplam cevap frekansı	Beklenen cevap niteliği taşıyan toplam cevap frekansı	Yüzde (%)
Somut Dünya	126	82	%65
Sembolik Dünya	126	12	%10
Formal Dünya	126	36	%29

Çizelge 8 de görüldüğü üzere veri toplama aracında yer alan 6 soru için öğretmen adaylarından alınan 126 cevabın %65'inde somut dünya bağlamında, %29'unda formal dünya bağlamında ve %10'unda sembolik dünya bağlamında matematiksel dile rastlanmıştır.

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Mevcut araştırma matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarını Tall (2007)'un "Matematiğin Üç Dünyası" kuramsal yaklaşımı çerçevesinde inceleyerek ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular matematik öğretmen adaylarının matematiğin üç dünyası bağlamındaki matematiksel dil kullanımlarının, cevaplarına yüzde olarak yüksek oranlarda yansımadığını göstermektedir. Bu durumun sebebi öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımlarının yalnızca kendilerinden alınan yazılı cevaplarla sınırlı bir şekilde incelenmiş olması olabilir. Öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımları bir öğrenme öğretme ortamı içinde farklı veri toplama araçları (görüşme, alan notları, video kaydı vs.) ile sürece bağlı olarak incelendiğinde bu durum farklılık gösterebilir. Aynı zamanda öğretmen adaylarının temel matematiksel kavram bilgileri, matematiksel dili etkili bir şekilde kullanmalarında önemli bir faktör olduğu gibi (Yeşildere, 2007), akademik başarıları da matematiksel dil kullanımlarını etkileyen bir diğer faktördür (Yardımcı, 2019). Buradan hareketle matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımları incelenirken farklı değişkenlerin göz önünde bulundurulmasının gerekli ve önemli olacağı da söylenebilir.

Aynı zamanda öğretmen adaylarının somut dünya bağlamındaki matematiksel dil kullanımlarının, sembolik ve formal dünya bağlamındaki matematiksel dil kullanımlarına kıyasla cevaplara daha fazla yansıdığı sonucunu ulaşılmıştır. Somut dünyadaki matematiksel dil kullanımı Tall (2007) tarafından kavramları adlandırmak etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla araştırmada kullanılan veri toplama aracının yalnızca geometrik şekiller içermesi, öğretmen adaylarının görsel algılarına hitap ederek onları kavramları adlandırmaktan öteye taşıyamamış olabilir. Bu sebeple öğretmen adaylarının somut dünyadaki matematiksel dil kullanımlarının cevaplara daha fazla yansımış olması beklenen bir sonuç olarak düşünülebilir.

Öğretmen adaylarının cevaplara en az yansıyan matematiksel dil kullanımlarının sembolik dünya bağlamında olması araştırmadan elde edilen bir diğer sonuçtur. Bu sonuç öğretmen adaylarının sembolik dil puanlarının sözel dil puanlarından anlamlı düzeyde düşük olduğunu ortaya koyan (Çakmak vd., 2014) ve öğretmen adaylarının özellikle bir kavramı anlamlandırmaya çalışırken sembolik dil yerine sözel dil kullandıklarını belirleyen (Emre vd., 2017) çalışmalarla paralellik göstermektedir. Bu durumun sebebi matematik öğretmen adaylarının sembolik anlatım daha az ve basit kullanıldığında matematiği yeni öğrenmeye başlayan öğrencilerin bu dersi daha etkili bir şekilde öğreneceklerini düşünmeleri (Aydın & Yeşilyurt, 2007) olabilir. Oysa ki matematik sembollerle anlatır ve öğrenciler sembolik dili öğrenip kullanabilmelidirler (Çalıkoğlu Bali, 2002). Matematiksel dil kullanımında sembolik dil kullanımına ağırlık vermeyen yalnızca matematik öğretmen adayları değildir. Benzer bulgulara Aldan Karademir ve Deveci (2019) tarafından sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel dil kullanımlarını belirlemek amacı ile gerçekleştirilen çalışmada da rastlanmıştır. Dolayısıyla öğretmen adaylarının sembolik dil kullanımlarındaki eksikliğin sebebinin ayrıntılı bir şekilde araştırılması ihtiyacı mevcuttur.

KAYNAKLAR

Aldan Karademir, Ç. & Deveci, Ö. (2019). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Öğretiminde Matematik Dili Kullanımları ve Matematik Okuryazarlığı Öz yeterlik Algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *20*(3), 695-708. DOI: 10.17679/inuefd.419755

Australian Curriculum & Assessment Authority [ACARA]. (2022, Kasım 20). *Australian Curriculum: Mathematics.* https://www.australiancurriculum.edu.au/f-10-curriculum/mathematics/rationale/ adresinden alındı.

Aydın, S. & Yeşilyurt, M. (2007). Matematik öğretiminde kullanılan dile ilişkin öğrenci görüşleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22, 90-100

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 368-388.

Birinci, G., Kılıçer K., Ünlüer, S. & Kabakçı, I. (2009). *Eğitim teknolojisi alanında yapılan durum çalışması araştırmalarının yöntemsel değerlendirilmesi*. III. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Bogdan, R. & Biklen, S. K. (1997). *Qualitative research for education*. Allyn & Bacon Boston, MA.

Creswell, J.W. (2012). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative research* (4. Baskı). Boston: Pearson Education Inc.

Çakmak, Z., Baş, F. & Bekdemir, M. (2014). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının örüntüler konusundaki matematiksel dil becerileri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16 (1), 204-223.

Çalıkoğlu Bali, G. (2002). Matematik öğretiminde dil ölçeği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23,* 57-61.

Doğan, M. & Güner, P. (2012). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematik dilini anlama ve kullanma becerilerinin incelenmesi. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 27,* 30.

Emre, E., Sağ, Y. G., Gülkılık, H. & Argün, Z. (2010). Matematik öğretmen adaylarının matematiksel dil kullanımları. *9. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*.

Gültekin, S. H. & Es, H. (2018). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının geometri alan dilini kullanma becerilerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38*(2), 635-662.

Güzel, S. & Yılmaz, S. (2020). 8. Sınıf Öğrencilerinin üslü ifadeler konusundaki matematiksel dil kullanım düzeyleri ve dile ilişkin görüşleri. *International Journal of Active Learning, 5*(1), 33-56.

Hancock, D.R. & Algozzine, B. (2006). *Doing case study research: a practical guide for beginners researchers.* New York: Teachers College.

Hornburg, C. B., Schmitt, S. A. & Purpura, D. J. (2018). Relations between preschoolers' mathematical language understanding and specific numeracy skills. *Journal of experimental child psychology, 176,* 84-100.

Korhonen, J., Linnanmäki, K. & Aunio, P. (2011). Language and mathematical performance: a comparison of lower secondary school students with different level of mathematical skills, *Scandinavian Journal of Educational Research,* 1-12.

Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. *The SAGE handbook of applied social research methods, 2,* 214-253.

Mercer, N. & Sams, C. (2006). Teaching children how to use language to solve maths problems. *Language and Education, 20*(6), 507-528.

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from" Case Study Research in Education."*. Jossey-Bass Publishers, 350 Sansome St, San Francisco, CA 94104.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).*

Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (C. 16). New York: Sage publications.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and standards for school mathematics*. National Council of Mathematics Teachers.

Oktar, İ. & Bulduk, S. (1999). Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin davranışlarının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *142*, 66-69.

Patton, M. Q. (2018). Bütün, M. & Demir, S. B. (Eds.). (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.

Purpura, D. J. & Reid, E. E. (2016). Mathematics and language: Individual and group differences in mathematical language skills in young children. *Early Childhood Research Quarterly*, *36*, 259-268.

Rudd, L. C., Lambert, M. C., Satterwhite, M. & Zaier, A. (2008). Mathematical language in early childhood settings: What really counts?, *Early Childhood Education, 36,* 75-80.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, *22*(2), 63-75.

Shulman, L. S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational researcher*, *15*(2), 4-14.

Tall, D. O. (2007). Developing a theory of mathematical growth. *ZDM*, *39*(1), 145-154.

Vanluydt, E., Supply, A. S., Verschaffel, L. & Van Dooren, W. (2021). The importance of specific mathematical language for early proportional reasoning. *Early Childhood Research Quarterly*, *55*, 193-200.

Yardımcı, H. (2019). *Matematik öğretmeni adaylarının sözel olarak ifade edilen kümeleri matematiksel dile çevirebilme becerileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi, Mersin.

Yeşildere, S. (2007). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel alan dilini kullanma yeterlikleri. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *24*(2), 61-70.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı).* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (1998). *Case study research: design and methods.* Thousand Oaks: Sage Pbc.

Yüzerler, S. (2013). *6. ve 7. sınıf öğrencilerinin matematiksel dili kullanabilme becerileri.* [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

GRADE INFLATION: PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tokaç Kan[1]

[1] Selçuk University, Faculty of Education, aysetokac@selcuk.edu.tr, 0000-0003-1689-1779

ABSTRACT

Grade inflation, also known as grading leniency, refers to teachers' awarding of higher grades than students deserve, and it results in higher average grades given to students. Grade inflation is a global phenomenon that has produced widespread condemnation among educators, researchers, and the public. Yet, little research has focused on pre-service teachers' beliefs and opinions about the ethics of grade inflation. This paper aims to map out and examine Turkish pre-service teachers' opinions about the ethics of grade inflation. For the study, four scenarios were designed based on a literature review. The scenarios contained ethical dilemmas associated with grade inflation. The study participants were a group of students taking an educational ethics course at a state university in central Anatolia, Türkiye. The pre-service teachers in groups were asked to make a decision related to grade inflation. After each scenario was presented to the participants, they were asked to write the significant conflict elements in dilemma scenarios and whether or not they would raise the students' grades mentioned in the described situation. After that, they were asked to write their justifications for their decisions and any alternative strategies they may use in situations described in the scenarios.

The pre-service teachers' responses to the survey were analyzed through content analysis to reveal the presence of potential concepts and themes associated with grade inflation. The analysis also includes the quantification of concepts and themes that are present in pre-service teachers' responses. The results of the study offer guidance to pre-service teacher educators in creating course content for courses such as educational assessment and educational ethics.

Keywords: Educational Assessment, Grading Exams, Grade Inflation, Grade Leniency, Ethics of Grading, Preservice Teachers' Beliefs About Grade Inflation.

1. INTRODUCTION

Grade inflation, also known as grading leniency, is a ubiquitous problem in educational institutions worldwide. Educators, researchers, and the public in many countries condemn grade inflation and note that grade inflation undermines and jeopardizes educational institutions' function and aims in society (Finefter-Rosenbluh & Levinson, 2015; Akşit, 2015,p.74). They also note that grade inflation is a matter of ethics embedded in educational institutions and society. Teachers, educational leaders, and parents of school children find themselves in ethical dilemmas related to grading students' exams and performance. They try to do the right thing while they work within institutional and social structures, contributing to larger injustices. For example, Turkish teachers face ethical dilemmas while assigning grades to their students' exams due to the national standard exams (LGS-entrance exam for high school and YKS- entrance exam for university education) (Erdogan & Sezgin, 2020). As individuals, teachers are attempting to act ethically to avoid injustice caused by standard exams. Still, they are not in a position to speculate about and analyze the long-term effect of grade inflation on the educational system (Finefter-Rosenbluh & Levinson, 2015). They need

more action-guiding practices related to decisions leading to grade inflation. I believe teacher educators at universities can have a role in helping teachers to learn and find action-guiding principles related to grade inflation. Teacher educators have a unique position to influence teachers' practice and ethical professional development. In pre-service education programs, teachers can learn practical ways to make ethical grading decisions and learn to use technical and ethical language to justify their decisions.

Within the backdrop of this context and developments, this study aims to document pre-service teachers' beliefs about grade inflation. Four ethical dilemma scenarios were created to collect data on Turkish pre-service teachers' beliefs about grade inflation. The scenarios were used in classroom discussions with third-grade pre-service teachers taking an educational course. The pre-service teachers in groups of six were asked to make a decision related to grade inflation. During the decision-making, they used the decision-making model developed by Johnson and Burgess (2017).

2. LITERATURE REVIEW

Teachers' beliefs are considered precursors of practice. Therefore, many educational researchers aim to document pre-service teachers' beliefs about various educational issues, practices, and phenomena. They believe that documenting pre-service teachers' beliefs can positively contribute to pinpointing potential areas that need improvement and deliberate focus in pre-service teacher education curriculums.

Beliefs held by pre-service teachers that need documenting are the beliefs about grade inflation. Grade inflation refers to "student attainment of higher grades independent of increased levels of academic attainment" (Eiszler, 2002, p. 489). In other words, teachers award students higher marks without students demonstrating higher levels of learning or performance. Research on grade inflation in many international contexts shows that grade inflation began to increase steadily in the 2000s globally (ACT, 2005; Alphonso, 2014; Bamat, 2014; Maagan & Shapira, 2013; Rampell, 2011; Wikström & Wikström, 2005). Because of this alarming increase in grade inflation, teachers, researchers, and the public express their concern about the long-term negative impact of grade inflation on education and society (Finefter-Rosenbluh & Levinson, 2015; Akşit, 2015,p.74). Researchers also note that grade inflation involves individual and society-level ethical issues. Therefore, teachers, school leaders, parents, teacher educators, researchers, and society need to work together to combat grade inflation (Finefter-Rosenbluh & Levinson, 2015). Such a large-scale collaboration to fight grade inflation may be challenging to accomplish. However, teacher education programs can be one of the places to combat grade inflation. By focusing on grade inflation, teacher education programs can raise pre-service teachers' awareness of its potential impact on their students' lives and the educational institutions they will work as future teachers. Such a focus may also be effective in teaching pre-service teachers the necessary ethical and technical language to fight grade inflation. Equipped with such language and terminology, teachers may hold a better chance to communicate their concerns and decision more effectively to other stakeholders within the educational system and institutions.

3. METHODOLOGY

The study participants were 41 pre-service teachers (Males = 6, Females = 35) taking an Educational Ethics course at a public university in central Anatolia during the

fall semester of the 2022–2023 academic year. The age of the students ranged from 20 to 30 years.

Data were gathered through four ethical dilemma scenarios involving grade inflation. The scenarios were written by the researcher based on a literature review and her personal experiences as a classroom teacher and the parent of a 13-year-old student at the time of the study. The scenarios were used to start small group discussions in 4 sessions with pre-service teachers. At the end of each scenario, the participants were asked to decide whether or not they give higher grades in the situation described in the scenario. During the discussion sessions, pre-service teachers used the decision-making model developed by Johnson and Burgess (2017). They documented their discussions and decision based on this model (see Appendix A for the model). They wrote down what they consider the issue and the ethical principles that cause the dilemma described in the scenarios. They also wrote what their decision was, their justifications, and the negative and positive consequences of the decisions. The responses of the participants were analyzed through content analysis. At the first stage of the analysis, all responses were read thoroughly to reveal the presence of potential concepts and themes associated with grade inflation. The analysis also includes the quantification of concepts and themes that are present in pre-service teachers' responses.

4. FINDINGS

This section summarizes the content analysis findings regarding pre-service teachers' beliefs about grade inflation. First, I present the scenarios in which the pre-service teachers were in great agreement about their decisions regarding grade inflation. Then, I present the scenarios that produced split responses about the ethicality of grade inflation.

4.1 Scenarios with Great Agreement

In scenario#1, a female teacher has a student who participates in classes actively but cannot get a passing grade on written exams. The teacher considers raising the student's written exam grade to award the student's effort during the classes. The critical element in this scenario is that teacher faces the dilemma in private. No other stakeholder is involved in the teacher's decision-making. All respondents (41) stated they would not raise the student's grade in this scenario. They also stated that raising the students' grades would negatively affect all students' participation in the classroom activities (mentioned by 5 groups). In addition, they believed raising grades without students' demonstration of learning destroys the fair atmosphere in the classroom (mentioned by 3 groups). Respondents also suggested that teachers can award higher grades to such students in classroom performance exams (mentioned by 5 groups). Another alternative suggestion deals with communicating with such students in private to find out why students fail the written exam (mentioned by 3 groups).

Other recurring themes related to scenario#1 are summarized and presented in Table 1 below.

Table 1. Summary of Responses for Scenario#1

Scenario 1: In this scenario, a female teacher faces an ethical dilemma when one student participates in the classes actively but cannot get a passing grade in the written exams.				
BACKGROUND		**RESPONSES**		**ALTERNATIVE SUGGESTIONS**
Critical Incidents	**Conflict Elements**	**Yes** **0**	**No** **41**	-Award higher Classroom performance grade (sözlü veya kanaat notu in Turkish) (5) -Face-to-face communication with the student (3) -The teacher needs to check if the test content and what she teaches correspond (1). -Communicate with the parent to find out why the student failed. (1) -Teach the student how to prepare for the exam (1)
-The grade effect CGPA(4) -Student's effort (1) -Bias (1)	-Fairness (5) -Student motivation (5) -Content validity of the test (what has been done in the class and what has been tested) (1)	**Implications (For yes)** ***Positive :X*** ***Negative:X*** **Implications (For No)** ***Positive*** -Teacher's integrity boosts (3) -Helps to create a fair atmosphere in the class. (3) -The student might study more for the exam (1) ***Negative*** -Some students' motivation to participate in classroom activities decreases (5) -The students and the parents might conflict with the student and parents (1) -The teacher feels sorry for the student. (1)	**Justifications (yes):X** **Justifications (no)** -The teacher might be wrong about the student's interest in the subject. (2) -Increasing a student's grade is unfair (2) -The teacher's reliability and fairness increase in other students' eyes. (2) -It's against the law to make changes in exam papers. (1) -Giving extra grades makes measurement pointless. (1)	
Note: the numbers in parentheses indicate how many groups mentioned the same idea.				

In scenario#3, a math teacher working in a state school considers raising all students' grades because of some rumors about inflated grades in private schools. There are two critical elements in this scenario. The first element is that the teacher faces the dilemma in private. No other stakeholder is involved in the teacher's decision-making. The second element is that mathematics as a subject has a strong position in standard exams. In other words, the more maths questions students answer in standard exams, the more likely they receive a higher grade. Most respondents (38) stated that they would not raise grades in this scenario. Only three respondents stated that they would raise grades. The respondents refusing to raise the grades also noted that increasing the students' grades would be unfair (mentioned by 7 groups), and such practices would make students lazy (mentioned by 4 groups). They also noted that if teachers raise grades, students cannot learn to be responsible (mentioned by 5 groups).

Other recurring themes related to scenario#3 are summarized and presented in Table 2 below.

Table 2. Summary of Responses for Scenario#3

Scenario 3: In this scenario, a math teacher working in a state school hears rumors that grades are inflated in private schools because students' cumulative grade average is used to calculate university entrance and placement grades. The teacher considers giving her students higher grades because of the rumors, but she feels in her heart that it is wrong.				
BACKGROUND		**RESPONSES**		**ALTERNATIVE SUGGESTIONS**
Critical Incidents	**Conflict Elements**	**Yes** **3**	**No** **38**	-Exam-related materials and questions are covered in the classes (1) -Include questions with medium difficulty into the exams (1)
-Fairness (5) -The grade effect CGPA(4) -Students get positions without deserving. (2)	-Fairness (4) -Parents and school principles' demands (3) -Family's socioeconomic status (2) -Students' future (1) -Standard exams (1) -Teacher integrity (1)	**Implications (For Yes)** ***Positive*** -No conflict with parents. (1) -No conflict with school management. (1) -Students will have an equal chance to be placed in a university (1) ***Negative*** -Students will get positions they do not deserve (1) **Implications (For No)** ***Positive*** -Students learn responsibility (5) -Students will study more. (4) -Fairness is guaranteed (3) -Teacher's moral integrity boosts (3) -Students will learn honesty (1) ***Negative*** -Pressure from the principal and parents (5) -Some students react negatively to the teacher and the lesson (5) -Students will graduate with lower GPAs than the students whose grades are inflated (3)	**Justifications (For yes)** -There is no way to be fair to all students in an unfair system. (1) **Justifications (For No)** -Unfair for students whose grades are not inflated (7) -Students get used to being lazy. (4)	
Note: the numbers in parentheses indicate how many groups mentioned the same idea.				

4.2. Scenarios With a Split Agreement

In scenario#2, the school principal asked a history teacher to award a passing grade to a final-year student at high school. There are two critical elements in this scenario. The first element is that teacher's decision is not made in private. The school principal intervenes in the decision-making process. The second element is that the decision has a high immediate impact on the student's life: whether or not he or she graduates high school. Most respondents (24) said they would raise the student's grade. They justified their decision by stating that students should not lose one year because of one school subject (mentioned by 3 groups). In contrast, 17 respondents stated that they would not raise their grades. They justified their decision by stating that it is unfair to students (mentioned by 5 groups).

Other recurring themes related to scenario#2 are summarized and presented in Table 3 below.

Table 3. Summary of Responses for Scenario#2

Scenario 2: In this scenario, a history teacher was told by the school principal to award a passing grade to a student who is in his final year of high school and has not been able to get a passing grade because he has not been able to learn the history knowledge stated in the national curriculum.				
BACKGROUND		**RESPONSES**		**ALTERNATIVE SUGGESTIONS**
Critical Incidents	**Conflict Elements**	**Yes** **24**	**No** **17**	-Give additional homework for the student to get a higher grade. (2) -Award passing grades to all the students (1) -Give an additional exam for the failing students. (1) -The teacher can warn the student earlier. (1) -The teacher can assign exam preparation material before the exam (1)
-The principal intervenes in the teacher's grading (4) -A big decision about a student's life (3) -Fairness (1) -Student graduate without knowing the subject (1)	-Fairness vs. school culture (4) -Fairness vs. MEB's policies (2) -A big decision for the student's life) vs. fairness (2) -Fairness vs. parents' reaction (2) -Trying to please everyone (multiple stakeholders) (1)	**Implications (For yes):** ***Positive:*** -Student graduate. (4) -The teacher does not conflict with the principal. (3) The teacher does not conflict with the parents (1) ***Negative:*** -Unfair to other students (2) -Students lose their motivation to study (2) -Teacher integrity suffers (1) **Implications (For No)** ***Positive*** -Student learns responsibility (3) -Boosts the teacher's integrity (1) ***Negative*** -Conflict with the principle (2) - Conflict with the parents (1) -A possible conflict with the student (1) -Student can't graduate (1)	**Justifications (Yes)** -The student graduate and does not lose a year because of one school subject. (3) -Tolerate low performance for the exam year. (2) -The student will have to learn the subject to get into the university (2) -The teacher will not have a problem with the school management. (1) -Raising the grade won't affect other students (1) -The student will have a problem with the family. (1) **Justifications (No)** -Fair for other students (5) -The teacher's integrity suffers. (1) -Students will think that they can pass without learning. (1) -A student in 12 grade needs to know responsibility (1)	
Note: the numbers in parentheses indicate how many groups mentioned the same idea.				

In scenario#4, a physical training teacher is constantly asked by students, parents, and school principals to award very high grades (above 90). The critical element in this scenario is that subjects such as sports, music, and art are considered unimportant in schools, and the teachers of these subjects are under constant pressure for grade inflation. Majority of the respondents (29) stated that they would raise the grades in this scenario. They also said that such subjects require special abilities to get high grades, so teachers cannot force students to get higher grades (mentioned by 6 groups). On the other hand, a considerable number of respondents (11) stated that they would not raise the grades because such a policy can result in students' not putting enough effort into improving their abilities (mentioned by 4 groups) and teachers having classroom management issues (mentioned by 3 groups).

Other recurring themes related to scenario#4 are summarized and presented in Table 4 below.

Table 4. Summary of Responses for Scenario#4

Scenario 4: In this scenario, a physical training teacher is asked many times by students, parents, and school principals to award grades higher than 90 for all students. The parents and the principal demand this to boost

students' cumulative grade average because it is used for calculating the university entrance grade and standard university exam grades. But teacher feels that getting such demands all the time is jeopardizing his professional autonomy and integrity.				
BACKGROUND		**RESPONSES**		**ALTERNATIVE SUGGESTIONS**
Critical Incidents	**Conflict Elements**	**Yes** **29**	**No** **11**	-Prepare tests asking for theoretical knowledge. (1) -No grading for school subjects such as physical education, music, and art (1)
-Lesson type (6) -Fairness (4) -The grade effect CGPA (2)	-Fairness (4) -Whether or not academic success should be measured via special abilities (4) -Parents and school principles' demands (2) -Some school subjects are perceived as less important. (2)	**Implications** **(For Yes)** ***Positive*** -Students love the lesson (5). -Students' CGP increases (3). -No conflict with parents and the school management (2). ***Negative*** -Students do not put effort into improving their abilities in sports (3) -Teachers of these lessons may have difficulty managing the students (3) -Unfair to students whose grades are not inflated (1) **Implication (For No)** ***Positive*** -Students give equal importance to this lesson and participate actively. (4) -Teacher integrity boosts (1) -Teacher becomes a role model (1) ***Negative*** -Students who are not interested in sports suffer during the classes. (3) -Conflict with the parents and school management (3) -Students' GPA decreases (2)	**Justifications** **(For Yes)** Some subjects require some special abilities, so we cannot force students to be equally successful (6) Students have different interests and abilities (1) You can not grade every ability (1) **(For No)** -Students need to give equal importance to all school subjects (3)	
Note: the numbers in parentheses indicate how many groups mentioned the same idea.				

5. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

This study used four ethical dilemma scenarios to document a group of Turkish pre-service teachers' beliefs about grade inflation. One of the results that emerged from the data is that pre-service teachers are sensitive to grade inflation. Most groups mentioned that students' Grade Point Average (GPA) is affected by teachers' grading and grade inflation has ethical issues. Another result that emerged strongly from the data is that pre-service teachers are more likely to avoid grade inflation when they are the only decision-makers. In other words, in grading decisions with multiple stakeholders, the avoidance of grade inflation decreases. This finding suggests pre-service teachers' grading practices can be influenced by the school culture they will be part of in their future careers. Therefore, teacher educators need to teach pre-service teachers various feasible strategies to avoid grade inflation. For example, they can be taught the skills to justify grading decisions. This skill involves using the right assessment and educational terminology when justifying decisions to various stakeholders. They can also be taught how to communicate with parents, students, and school leaders about ethical issues in general and ethical grading in particular.

This study only documented pre-service teachers' beliefs about grade inflation. Therefore, further research is needed to document practicing teachers' beliefs and practices related to

grade inflations. Based on the results of such studies, school leaders can create an atmosphere where teachers can grade fairly and avoid grade inflation.

REFERENCES

ACT. (2005). Are high school grades inflated? Issues in College Readiness. Retrieved on 22.12.2022 from http://www.act.org/research/policymakers/pdf/issues.pdf

Alphonso, C. (2014, April 14). Citing grade inflation in high schools, elite program boosts its own marks. The Globe and Mail. Retrieved on 22.12.2022 from https://www.theglobeandmail.com/news/national/education/elite-ib-program-to-boost-marks-in-response-to-grade-inflation/article17953433/

Akşit, İ. Ortaöğretime Geçiş Sınavları İle İlgili Köşe Yazılarının İncelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 19, 2, 2015.

Bamat, J. (2014). Are French high school students getting smarter? France24. Retrieved on 22.12.2022 from http://www.france24.com/en/20140711-are-french-secondary-school-pupils-getting-super-smart

Eiszler, C. F. College students' evaluations of teaching and grade inflation. Research in Higher Education, 43(4), 2002.

Erdoğan, O., & Sezgin, F. Ethical dilemmas that school administrators and teachers experience: Reasons and coping strategies. Pegem Journal of Education and Instruction, 10, 2, 2020.

Finefter-Rosenbluh, I., & Levinson, M. What is wrong with grade inflation (if anything)?. Philosophical Inquiry in Education, 23, 1, 2015.

Johnson, R. L., Liu, J., & Burgess, Y. A model for making decisions about ethical dilemmas in student assessment. Journal of Moral Education, 46(2), 2017.

Maagan, D., & Shapira, L. *Reconsidering grade inflation in Israel.* Israeli Central Bureau of Statistics, Jerusalem, IL, 2013.

Rampell, C. (2011, July 14). A history of college grade inflation. The New York Times. Retrieved on 22.12.2022 from http://economix.blogs.nytimes.com/2011/07/14/the-history-of-college-gradeinflation/?_php=true&_type=blogs&_r=2

Wikström, C., & Wikström, M. Grade inflation and school competition: an empirical analysis based on the Swedish upper secondary schools. Economics of Education Review, 24(3), 2005.

Appendix A:

Turkish translation of “a model for making decisions about ethical dilemmas in student assessment”- Öğrenci değerlendirmesinde karşılaşılan etik ikilemlerde kullanmak için bir karar verme modeli. Taken from:

Johnson, R. L., Liu, J., & Burgess, Y. (2017). A model for making decisions about ethical dilemmas in student assessment. *Journal of Moral Education*, *46*(2), 212-229.

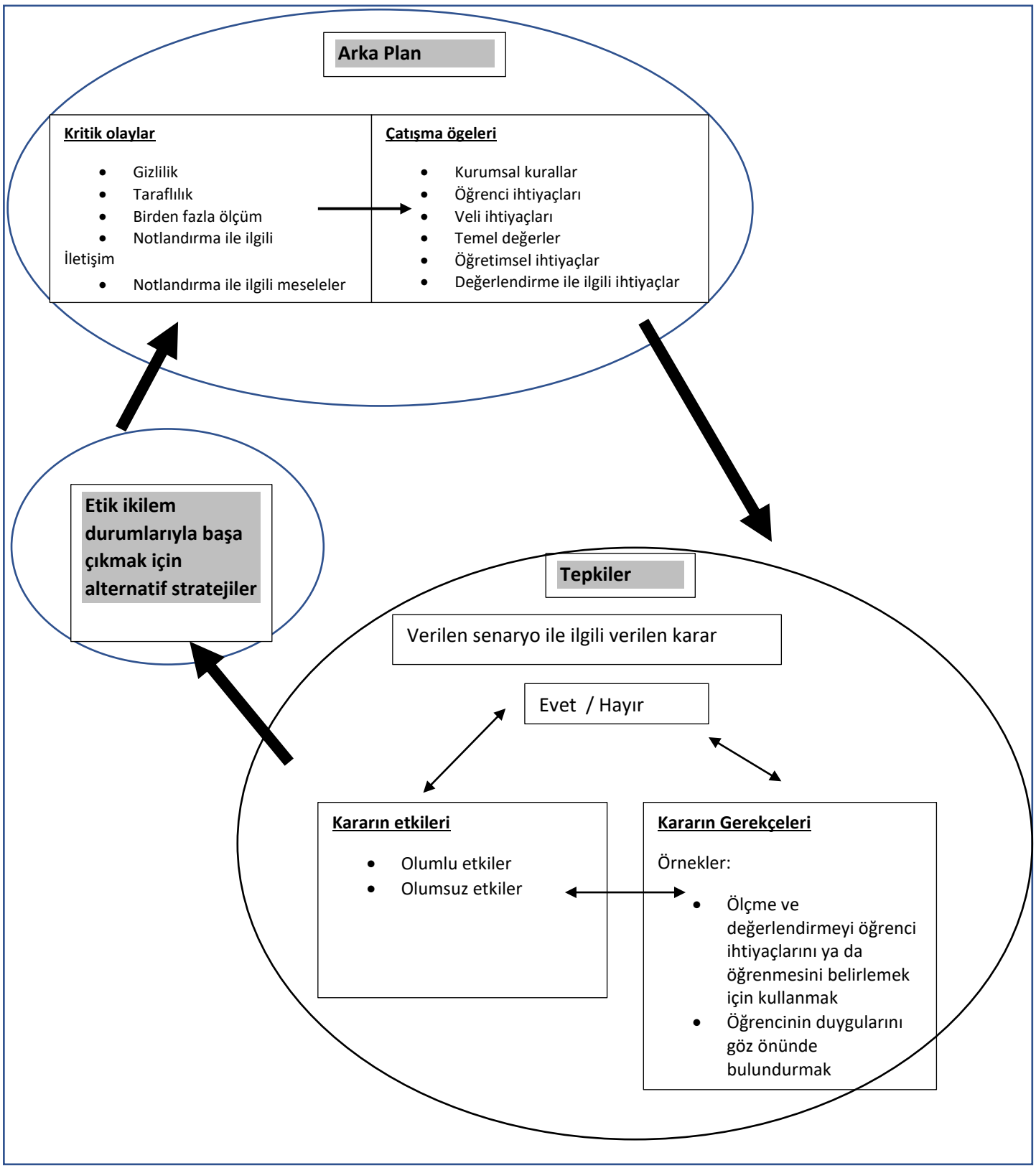

UNCOVERING PRE-SERVICE TEACHERS' BELIEFS ABOUT HOW MORAL DEVELOPMENT OCCURS IN A CLASSROOM CONTEXT

Dr. Öğr. Üyesi AYŞE TOKAÇ KAN [1]

[1] Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aysetokac@selcuk.edu.tr - 0000-0003-1689-1779

ABSTRACT

After family members, teachers are perhaps the only people with whom young people spend most of their time. Many researchers interested in educational ethics have emphasized that teachers have an essential role in the moral development of young people. Therefore, examining the beliefs and ideas of prospective teachers about moral development in the classroom environment is an important research aim.

This study reports and analyzes pre-service teachers' beliefs about teachers' role in the moral development of students in a classroom context. The data comes from a questionnaire answered by pre-service teachers in an undergraduate educational ethics course at a university in central Anatolia, Turkey. The questionnaire had two open-ended questions asking the pre-service teachers whether teachers can teach children to be good people and how moral development occurs. The pre-service teachers answered the questions via google forms at the beginning of the fall semester in 2022. The pre-service teachers' responses to the survey were analyzed through content analysis to reveal the presence of potential concepts and themes associated with how moral development occurs in the classroom. The analysis also includes the quantification of concepts and themes that are present in pre-service teachers' responses.

The analysis revealed that most pre-service teachers believe teachers affect their students' moral development by being a model. In contrast, a considerable number of pre-service teachers believed that families rather than teachers are responsible for students' moral development. The data also revealed several themes related to pre-service teachers' beliefs about how moral development occurs in a classroom setting. The final part of the study discusses recommendations for pre-service teacher education programs and further research into teachers' beliefs about moral education.

Keywords: pre-service teachers' beliefs, educational ethics, modeling in moral development, pre-service teachers' beliefs about students' moral development

1. INTRODUCTION

A large consensus is that teaching is inherently a moral endeavor (Goodlad, Soder, & Sirotnik, 1990). Furthermore, laypeople, educators, and researchers note that schools serve broader purposes than merely achieving academic success. Accordingly, teachers' contributions to the moral life of classrooms, the moral lives of students, and the character of society are crucial (1984 Noddings; Dewey, 1916; Giroux, 1988; Brighouse, 2006). If we set out with such an assumption, teacher preparation programs have an enormous potential to contribute to teachers' capacity to teach morally and responsibly. One strategy to prepare pre-service teachers for the moral work they will do is to attend to their previous beliefs related to the moral work of teaching in educational ethics courses. Pre-service teachers come to the initial teacher preparation programs with beliefs about how moral development occurs. Their initial

understandings and preconceptions can positively or negatively contribute to their learning of new concepts and teaching strategies and, finally, how they integrate them into their future practice (Fives & Buehl, 2012). Therefore, this study focuses on pre-service teachers' beliefs about how their students' moral development occurs. The rationale for attending to pre-service teachers' beliefs is grounded in the previous research on the role of beliefs in teacher learning and change.

2. LITERATURE REVIEW

Since the early 1990s, educational researchers have continuously studied teachers' beliefs, and it has become a central concept in research on pre-service and practicing teachers' professional development. For many researchers, teachers' beliefs are closely connected to how they actually teach in the classroom. What teachers believe have three functions in determining their actions in the classroom: (a) filters for interpretation, (b) frames for defining problems, and (c) guides or standards for action (Fives & Buehl, 2012).

As a filter, beliefs are related to practice by influencing how teachers incorporate old and new experiences and information. Teachers' existing beliefs play a significant role in what knowledge they incorporate into their teaching. For example, Yerrick, Parke, and Nugent (1997) conducted a study with middle school science teachers. The teachers, with a view that scientific knowledge is static, stated they would not teach a piece of new scientific information presented in the media recently if that information was not openly stated in the curriculum. This example shows how teachers' beliefs filter out some knowledge in their instruction.

As frames, beliefs influence how teachers define problems in the classroom. In other words, teachers' beliefs can determine whether teachers recognize certain events as problematic or not. The framing function of beliefs is especially evident in ill-defined classroom problems (Nespor, 1987). For example, Yadav & Koehler (2007) studied early literacy pre-service teachers' beliefs about knowledge and learning. In the study, pre-service teachers watched reading instruction videos and were asked to select good instructional practices and explain why they chose them. The researchers found that teachers with different beliefs about knowledge and learning selected different practices as exemplary. For example, one pre-service teacher with a simplistic view stated that the teacher in the video who pointed out mistakes and corrected students' errors without explanation exhibited good instruction. In contrast, another pre-service teacher with a more complex view of knowledge focused on how the teacher in the video used discussion activities instead of just giving the correct answers. This example shows how beliefs play a role in defining and framing experiences in the classroom as problematic.

Finally, teachers' beliefs can shape the way teachers teach. In other words, beliefs move teachers to action serving as antecedents to actual classroom practices. Fives and Buehl (2012) note that the connection between teachers' beliefs and their practice should be evidenced through student outcomes. Some studies substantially revealed the relationship between teachers' beliefs and student outcomes ((Beswick, 2005; Mitchell & Hegde, 2007).

Despite these studies, several studies indicate that teachers' beliefs and practices are inconsistent (Stipek & Byler, 1997; Lee et al., 2006). When this limited connection between teachers' beliefs and practice is considered, some researchers suggest that new research should focus on teachers' behaviors rather than beliefs. Despite this, many researchers do not advocate this perspective

(Fives & Buehl, 2012). They consider beliefs precursors to action, arguing that changes in teachers' beliefs lead to changes in teachers' practices. In addition, according to these researchers, numerous factors inhibit or promote teachers' enactment of their beliefs. One factor determining the consistency of teachers' beliefs and actions is teachers' knowledge. For example, in Akçay's study (2007), a teacher believed she was applying inquiry practice in her classes before a training program. After participating in the training program, the teacher's perception of her use of inquiry practice lowered. Her actual inquiry practices increased, as evidenced by classroom observations by the researcher and the student" perceptions.

Another factor determining the consistency between beliefs and practices is the cultural context teachers find themselves in. For example, the existence of mandatory or standard curriculum and exams determine the way teachers teach. In teaching contexts with such requirements, teachers do not act on their beliefs about teaching related concepts (Crawford, 2004; Lim & Chai, 2008; Brown et al., 2008). Other factors that hinder teachers from enacting their beliefs may pertain to the availability of resources such as technology (Alger, 2009), teaching materials (Keys, 2005), and the number of students in the classroom (Kwon, 2004; Keys, 2005). The culture within a school also affects the consistency between teachers' beliefs and actions (Barkatsas & Malone, 2005). That is, the actions of colleagues and mentors may play an essential role in which beliefs teachers decide to enact (McMullen et al., 2006).

3. METHODOLOGY

The present study focuses on pre-service teachers' pedagogical beliefs regarding moral development in schools. More specially, the study aims to explore how they perceive their role in students' moral development and what kind of pedagogy or teaching strategies they perceive as effective in students' moral development in a classroom context. Thus, the following research questions are addressed:

What beliefs do pre-service teachers have regarding students' moral development within a school context?

1. Do pre-service teachers believe that they can teach children to be good people?
2. How do they describe their role in students' moral development?
3. What kind of pedagogy do they perceive effective in teaching children to be morally good in a classroom context?

The study was conducted with 40 pre-service teachers (Males = 5, Females = 35) taking an Educational Ethics course at a public university in central Anatolia during the fall semester of the 2022–2023 academic year. The age of the students ranged from 20 to 32 years.

Data were gathered through an open-ended questionnaire distributed via google forms at the beginning of the semester. The questionnaire contained the following:

Can we teach children to be good people at school? Please explain.

How does moral development occur?

These questions elicited pre-service teachers' beliefs about teachers' role in students' moral development. The responses of the participants were analyzed through content analysis. To reveal the presence of potential concepts and themes associated with how moral development occurs in the classroom. The analysis also includes quantifying concepts and themes present in more than four instances in pre-service teachers' responses. At the first stage of the analysis, all

responses were read thoroughly while extracts regarding each research question were marked. Marking of relevant extracts was done to manage the substantial amount of "raw" data, which also contained information on topics beyond the study's research questions. After marking the relevant extracts, several reading rounds were done to summarize the marked extracts and to generate codes for a variety of standpoints related to teachers' role in students' moral development and effective pedagogy for moral development.

5. FINDINGS

In this section, I summarize the content analysis findings regarding pre-service teachers' beliefs about moral development and how they can influence students' moral development in a school context. Table 1 summarizes the quantitative findings derived from the responses.

Table 1. summary of the pre-service teachers' beliefs about moral development and modeling.

Questions	**Responses**	**Frequency N=40**	**Percentage**
Question 1: Can we teach children to be good people?	Affirmative	26 (modeling 19)	65% (47,5 &)
	Negative	4 (modeling 2)	10 % (5%)
	Uncertain	10 (modeling 4)	25 % (10%)
	Discusses Modelling	32	80 %
	Does not discuss modeling	8	20 %
Question 2: How does moral development occur?	Discusses Modelling	28	70 %

The study's first research question deals with whether pre-service teachers believe that they can teach children to be good people. To gather data on this research question, I asked pre-service teachers, "Can we teach children to be good people at school?". The pre-service teachers' responses to this question show that majority of pre-service teachers taking the survey expressed the belief that children can be taught to be good at school (65% affirmative, 10% negative, 25% neutral or uncertain; see Table 1). The next research question is how teachers might do that. The most common teaching strategy offered by pre-service teachers was modeling. Most pre-service teachers (80%) mentioned that modeling is the best way to teach children to be good people in a classroom context. Moreover, pre-service teachers who thought that we couldn't teach children to be good and the ones who reported that they were not sure that could be done in a classroom context also mentioned modeling to teach children to be good (5% and 10%, respectively). The preservice teachers taking the survey used Tukish words like örnek olmak, izlenmek, izlemek, gözlemlemek, özenmek, taklit etmek, rol model olmak, özdeşim yapmak to refer to modelling.

The data indicate that beliefs about modeling are widespread among pre-service teachers. A further and more detailed examination of the content of the data reveals two sub-themes related to teachers' beliefs about modeling as an effective pedagogy for moral education and development.

One subtheme found in the responses about modeling deals with the impact of home life and peers on children's moral development. They expressed concern about the harmony of models students see at home and school. Pre-service teachers mentioned that students' exposure to poor models at home and in peer groups could make their moral work at school more difficult. The following three extracts from responses illustrate this sub-theme. Preservice teachers' actual words in Turkish and their translations are provided.

R14:
İyi bir insan olarak öğrenci yetiştirmede öğretmen kadar ailenin rolü de çok önemlidir, öğrenci okulda olduğu süre kadar aynı şekilde ailesi ile de birlikte, bunun için ailede yaşanan olumsuz bir durum ya da faktörlerin olması öğrenciyi iyi bir insan olma yolunda olumsuz etkiler. En basit tabirle örnek vermek gerekirse; öğrencilere yerlere çöp atmamamız gerektiğini sınıfta anlatıp ve bunu hal ve hareketlerini zor destekleyip öğrenciye bu alışkanlığı kazandırmak istedik fakat öğrenci babasının yolda giderken çöpünü çöp kutusuna değil de yere attığını görüyor ve öğrenci de zamanla okulda öğrendiğini unutup babasına uyarak çöpünü yere atmaya başlıyor

Translation: The role of the family is as important as the teacher in raising students as good people. Students spend time at school as well as with their families. Because of this, negative situations or factors in the family affect students negatively on the way to being good people. To illustrate this, assume that we wanted to explain to the students in class that we should not throw garbage on the ground. We wanted to instill this habit in the students by supporting their behavior and actions. Still, when the student sees that his father throws his garbage on the ground instead of the trash bin on the road, the student can forget what he learned at school and starts to throw his garbage on the ground by following his father.

R32: Biz bir öğretmen olarak öğrenciye iyi davranışlar kazanmasında yardımcı olabiliriz. Fakat iyi bir insan olması tamamen öğretmene ve öğretim kurumuna bağlı değildir. Eğitim ailede başlar bu yüzden öncelikle yetiştiği aile, çevre iyi bir insan olmasında ilk ve en önemli faktörlerdendir.
Translation: As a teacher, we can help students gain good behavior. But being a good person does not depend entirely on the teacher and the educational institution. Education starts in the family, so first of all, the family and people in the students' close circle are the first and most essential factors in being a good person.

R33:
Ahlaki gelişimde çevre çok büyük bir etkiye sahiptir. Bir insanın müptezel arkadaşları da olabilir, iyi eğitim almış iyi yetişmiş iyi ve güzel davranışlarda bulunan arkadaşları da olabilir. İnsan bunlardan etkilenip değişebilir.

Translation: The environment has a great influence on moral development. A person may have discredited (müptezel in Turkish) friends as well as well-educated ones who behave well. People can be affected by both of them and change.

Another sub-theme found in the responses deals with a need for consistency between teachers' words and actions. Respondents stated that if teachers want to influence their students' modal development through modeling, their words and actions should be consistent. The following two extracts from responses illustrate this sub-theme. Preservice teachers' actual words in Turkish and their translations are provided.

R26: Çocuğun her türlü davranışı öğrendiği yer ailesidir daha sonra çocuk okula başladığında bu görevi öğretmen üstlenir eğer yetişkinlerin dedikleri ve yaptıkları çelişmiyorsa çocuk bu modeli sever ve bu model gibi olmaya çalışır sonuç olarak çocuk iyiliği daha çabuk öğrenir.

Translation: The place where the child learns all kinds of behavior is the family, then the teacher undertakes this task when the child starts school.
If what adults say and do does not contradict, the child likes this model and tries to be like this model; as a result, the child learns goodness more quickly.

R 27: Ahlaki gelişimde önemli bir husus da şudur: Büyüklerin çocuğa verdileri öğütlerle, yaptıkları davranışlar birbirleriyle örtüşmelidir. Tam tersi olursa bu öğütler bir işe yaramaz.

Translation: An important point in moral development is this: The advice the adults give to the child and the behaviors they do should match each other. Otherwise, the advice is useless.

6. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

This study documented one of the most common and confidently held beliefs by Turkish pre-service teachers about moral development at school: that moral education involves modeling. Researchers need to consider how this strongly held belief influence teachers' and pre-service teachers' actions in the classroom. There are no studies on practicing teachers' enactment of this belief. There is a need for further research documenting successful or unsuccessful concrete strategies teachers use to enact this strongly held belief. The results of such research are essential for teacher educators to integrate and teach research-based teaching strategies related to modeling. Teacher educators need to teach pre-service teachers feasible and concrete modeling strategies because research on teachers' beliefs indicates that beliefs alone do not guarantee the enactment of beliefs in teaching practice.
Teacher educators need to consider how this belief may negatively influence pre-service teachers learning of pedagogical knowledge. Because this strongly held belief may function as a filter for new pedagogical approaches or the use of various teaching strategies related to students' moral development, teachers and pre-service teachers may fail to appreciate other teaching strategies they can use to influence students' moral development. Teacher educators are uniquely positioned to introduce preservice teachers to new beliefs and ways to enact them in their teaching. Therefore, teacher educators need to teach other research-based teaching strategies and concrete modeling strategies.

REFERENCES:

Akcay, B. Effectiveness of professional development program on a teacher's learning to teach science as inquiry. Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching, 8, 2, 2007.
Alger, C. Secondary teachers' conceptual metaphors of teaching and learning: Changes over the career span. Teaching and Teacher Education, 25, 2009.
Barkatsas, A., & Malone, J. A typology of mathematics teachers' beliefs about teaching and learning mathematics and instructional practices. Mathematics Education Research Journal, 17, 2005.
Beswick, K. The beliefs/practice connection in broadly defined contexts. Mathematics Education Research Journal, 17, 2005.

Brown, E., Molfese, V., & Molfese, P. Preschool student learning in literacy and mathematics: Impact of teacher experience, qualifications, and beliefs on an at-risk sample. Journal of Education for Students Placed at Risk, January,13, 2008.
Brighouse, H. *On education*. New York: Routledge, 2006.
Crawford, P. "I follow the blue . . ." A primary teacher and the impact of packaged curricula. Early Childhood Education Journal, 32, 2004.
Dewey, J. *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: The Macmillan Company, 1916.
Fives, H., & Buehl, M. M. Spring cleaning for the "messy" construct of teachers' beliefs: What are they? Which have been examined? What can they tell us? In APA educational psychology handbook, Vol 2: Individual differences and cultural and contextual factors. (pp. 471-499). American Psychological Association, 2012.
Giroux, H. *Schooling and the struggle for public life: Critical pedagogy in the modern age*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.
Goodlad, J., Soder, R., & Sirotnik, K. *The moral dimensions of teaching*. San Francisco: Jossey-Bass, 1990.
Keys, P. Are teachers walking the walk or just talking the talk in science education? Teachers and Teaching: Theory and Practice, 11, 2005.
Kwon, Y. Early childhood education in Korea: Discrepancy between national kindergarten curriculum and practices. Educational Review, 56, 2004.
Lee, Y. S., Baik, J., & Charlesworth, R. Differential effects of kindergarten teacher's beliefs about developmentally appropriate practice on their use of scaffolding following inservice training. Teaching and Teacher Education, 22, 2006
Lim, C., & Chai, C.Teachers' pedagogical beliefs and their planning and conduct of computer-mediated classroom lessons. British Journal of Educational Technology, 39, 2008.
McMullen, M., Elicker, J., Goetze, G., Huang, H., Lee, S., Mathers, C., Yang, H. Using collaborative assessment to examine the relationship between self-reported beliefs and the documentable practices of preschool teachers. Early Childhood Education Journal, 34, 2006.
Mitchell, L., & Hegde, A. Beliefs and practices of in-service preschool teachers in inclusive settings: Implications for personnel preparation. Journal of Early Childhood Teacher Education, 28, 2007.
Nespor, J. The role of beliefs in the practice of teaching. Journal of Curriculum Studies, 19, 1987.
Noddings, N.*Caring, a feminine approach to ethics and moral education*. University of California Press, Berkeley, 1987.
Stipek, D. J., & Byler, P. Early childhood education teachers: Do they practice what they preach? Early Childhood Research Quarterly, 12, 1997.
Yadav, A., & Koehler, M.The role of epistemological beliefs in pre-service teachers' interpretation of video cases of early-grade literacy instruction. Journal of Technology and Teacher Education, 15, 2007.
Yerrick, R., Parke, H., & Nugent, J. Struggling to promote deeply rooted change: The "filtering effect" of teachers' beliefs on understanding transformational views of teaching science. Science Education, 81, 1997.

MÜZİK VE GÜZEL SANATLARDA SEYİRCİ İLE ETKİLİ İLETİŞİM

Öğr.Gör.Dr.Nazif Kutay ERDEN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Rektörlük, nkerden@metu.edu.tr - 0000-0002-2677-6953

ÖZET

İletişimin yaşamın neredeyse her alanında gerçekleştiğini ve ömür boyu devam ettiğini söyleyebilir. Bu minvalden hareket edildiğinde iletişimin sadece sözel, yazılı veya kişiler arası değil çok daha geniş bir yelpaze ile dünyayı ve insanlığı kucakladığı düşünülebilir (Erden,2022). Multidisipliner bir alan olan iletişim hayatın içinde olmakla beraber yaşamın can damarları olarak tasvir edilen müzik ve sanat kavramlarının da temel bileşenlerinden sayılmaktadır. Sanatçıların ürettiği sanat eserlerinin içinde mutlaka bir anlam olduğu bilinmektedir. Bu anlamın da topluma hatta toplumlara ulaşması şüphesiz etkili iletişimle gerçekleşebilmektedir.

Verilmek istenen mesajın etkin bir şekilde verilmesi için verimli bir kaynağın olması şarttır. Kaynak etkin bir kanal ile mesajını iletmelidir ki bu kanal çalışmada müzik ve güzel sanatlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesajın alıcı tarafında başarılı bir şekilde alınması için iletişimsel sürecin başarıyla tamamlanması gerekmektedir. Bu süreçte sanatçının sahnede giydiği kostüm, sahnenin dekoru, sahnenin ışıklandırılması, alanın akustik düzeni gibi birçok faktör devreye girmektedir. Etkili bir iletişimin oluşması ve mesajın net olarak iletilmesi için bu bileşenlerin ayrı ayrı önem teşkil ettiği bilinmektedir. Ayrıca gelişen teknoloji ile ışık gösterileri, özel ses efektleri de günümüzde sıklıkla kullanılır olmuştur. Bu gelişmelerinde iletişimi daha da geliştirdiği ve sanatsal eserlere daha fazla rağbet oluşturduğu düşünülmektedir. Çalışmada tüm bu faktörler özel olarak değerlendirilmiş ve detaylıca sunulmuştur.

Bu çalışmanın müzik ve güzel sanatlarda seyirci ile nasıl etkili iletişim kurulacağını belirlemeyi amaçlamaktadır. Genel bir bakışla büyük kitleler tarafından ilgi görme ihtimali en yüksek iki sanatsal alan tiyatro ve konserdir. Çalışmada bu nedenle müzik ve güzel sanatlar kelimeleri tiyatro ve konser ile sınırlandırılmıştır. Elde edilen bilgilerin müzik ve güzel sanatlar alanında eserler üreten birçok sanatçıya katkılar sağlayacağı da düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Müzik, Güzel Sanatlar, Seyirci.

Giriş:

Başarılı bir iletişim sürecinin yürütüldüğü her mecrada olumlu sonuçlarla karşılaşılması beklenmektedir. Başarı için başarılı bir iletişim temel niteliği taşımaktadır. Bu bilgiler ışığında iletişimin hayatın her alanında olduğu söylenebilir. Bu çalışmada da müzik ve güzel sanatlar alanlarında seyircilerle nasıl etkili iletişim kurulabileceğine değinilmektedir.

Müzik bir toplumun sosyal yaşantısından siyasi yapısına, dini inançlarından o toplumun genel veya yöresel geleneklerine göre şekil almaktadır. Belirli bir bölgeye veya yöreye ait sözlü veya sözsüz parçalar; o bölgenin veya yörenin ve hatta daha geniş açıdan bakıldığında o toplumun özelliklerini, düşünce tarzlarını, geleneklerini ve değerlerini ayna gibi yansıtmaktadır (Angı,2013). Müzik hayatımızın her anında yanımızda hatta içimizdedir. Bazen yüksek sesle bazen se içinizden söylediğiniz ezgidir. Unutulmamalıdır ki ezgiler de genelde bir konuya yöneliktir. Kimi zaman özlenen sevgiliyi kimi zamansa yaşanan adaletsizliği duymak mümkündür. Evrensel olarak nitelendirilen müzik çeşitli türlerle insanoğlunun hayatında yer almaktadır. Görünen o ki yepyeni türlere bürünse de hayatlarımızda olmaya da devam edecek.

Güzel sanatlar; insanda hayranlık, estetik heyecan uyandıran, ince bir duygudan, üstün bir sezgiden doğan edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro ve sinema gibi sanatlardır. Güzel sanatlar; insanlarda heyecan, zevk, hayranlık yaratan sanatlardır (www.turkedebiyati.org).

Tiyatro ise; İnsanı insanla anlatma sanatı olarak tasvir edilmektedir (avys.omu.edu.tr). Tiyatro, bir öykünün karakterlerin davranışı yoluyla bir düşünceyi aktarmak üzere, konuşma ve hareket yardımıyla, sahne üzerinde eyleme dönüştürülmesidir. Tiyatro, bütün sanatları kullanıp bunları uyumlu bir biçime dönüştüren tek sanattır. Bir tiyatro yapıtı, kendine özgü kuralları ve nitelikleri olan bir yaratıdır. Özünde hareket vardır. Sözü görünüşe, düşünceyi eyleme sokar (www.kulturportalı.gov.tr). Bu tanımlardan da yola çıkılarak devinimsel bir eser olan tiyatroda verilmek istenen mesajların verilebilmesi ayrı bir çaba gerekmektedir.

Konserler ise müzik eserlerinin genelde birlikte çalındığı etkinlikler olarak adlandırılmaktadır. Konserde sıklıkla görmeye alışıldığı şarkıcı veya şarkıcılar da sahne de yer almaktadır. İletişimsel süreçlerde tam bu anda devreye girmektedir. Monoton bir konserden ziyade gerek şarkıcının hal ve hareketleri gerekse ışık gösterileriyle konsere gelen kitlelere verilmek istenen mesajların en etkin nasıl verileceği çalışılabilir.

Işık ve Ses

Gerek tiyatro gerekse konserlerin olmazsa olmazlarından sayılabilecek iki unsur ışık ve sestir. Eski zamanlarda ışık daha etkili kullanılmadığı dönemlerde dahi tiyatro kavramı vardı. Örneğin Pergamon ile ilgili bilgiler, M.Ö 4. YY da kadar uzanmaktadır. Bergama ilçesinde bulunan dünyanın en dik tiyatrosu olarak nam salmış Pergamon zamanında insanoğlunun ışığı etkin olarak kullanamadığı bilinmektedir. Bu nedenle de o dönemlerde sergilenen tiyatro oyunları genelde gündüzleri tercih edilmiştir. Işığın insanoğlunun hayatın iyice yer almasıyla birlikte de tiyatro oyunları geceleri de sergilenmeye başlamıştır.

Günümüzde ise tiyatro sahnelerinde ışıktan çok daha farklı faydalanılmaktadır. Sahnede önem derecesine göre, anlık duruma göre farklı sayılarda ve renkte özel ışıklandırmalar kullanılmaktadır. Verilmek istenen duyguya, mesaja göre ışıklar sahnede seçici davranılarak kullanılmaktadır. Hatta seyircinin karanlıkta, sahnenin aydınlık tarafta olduğu bile aslında verilmek istenen bir mesaj olarak değerlendirilebilir.

Ses ise anlama anlam katmakla kalmamakta, iletişimin ana unsuru bile olabilmektedir. Tiyatro ve konser de ses ile ilgili ilk talep net bir ses seviyesine ulaşmak olmalıdır. Ses en az ne çok derece olmamalı yeterli düzeyde ve temiz bir ses kullanılmalıdır. Çızırtılar, kopuk gelen sesler şüphesiz seyirci ile sahne arasındaki iletişimde kopukluklar oluşturacaktır.

Günümüzde ışık, ses ve bu ikilinin cihazları da gelişen teknolojiyle o kadar gelişmiştir ki konserlere giden sanatçıların özel ses ve ışık ekipmanların kamyonlarla götürülecek kadar çok olduğu artık bilinmektedir.

Özel ışık gösterileri ile özellikle konser sahnelerinde yapılan gösterilerin etkisinden uzun süre çıkılamadığı bilinmektedir. İnsanların sadece bir mesaj almak için tiyatro veya konserlere gitmeyeceği düşünülmektedir. Temel kavramın insanoğlunun birlikte olmak, eğlenmek ve bazı duyguları paylaşmak istediği unutulmamalıdır.

Kostüm

Kostüm en genel manada sanatçıların sahnedeyken giydikleri kıyafetler olarak tanımlanmaktadır. Ancak kostüm sadece giyilen kumaş olarak değerlendirilmemelidir. Sanatçının saçına taktığı ve seyirci tarafından görünen tokadan tutunda makyajına, giydiği ayakkabıya kadar tüm bu detaylar kostüme girer.

Müzik ve güzel sanatlar alanında seyirci ile etkili iletişimde kostümlerin de yadsınamaz bir yeri bulunmaktadır. Kostüm bazen tek kelime etmeden karakter hakkında bilgiler ermektedir. Örneğin: konusunu hiç bilmeseniz bile giyilen kostümlere göre kimin daha zengin olduğunu, kimin daha soylu olduğunu (genelde taç veya aksesuarlardan), kimilerinin mesleğini dahi sanatçı konuşmadan anlayabiliriz. Bu şekilde iletişimsel süreç de başlamış olacaktır.

Kostümler de seçilen renklerin bile ayrı önemi vardır. Beyaz renk genelde iyi karakterler tarafından tercih edilirken siyah tonu renklerin daha kötü niyetli karakterler tarafından giyildiği gözlenebilir. Daha ön plana alınmak istenen, ana karakterin fark edilmesi istenen durumlarda ise kırmızı renklerin tercih edildiği unutulmamalıdır.

Sanatçının Seyirciye Karşı Tutumu

Sahne üzerinde performans sergileyen sanatçılara bakıldığında ses getiren, çığır açan sanatçıların izleyici kitleleriyle adeta bütünleştiği kabul edilir. Sanatçı ne kadar ışık, sahne, ses, kostüm gibi faktörleri kullansa da seyirci ile etkili iletişimde vücut dili çok önemlidir.

Bu aşamayı örneklerle desteklemek gerekirse, konser veren bir sanatçının bazı şarkılarını seyircilerle birlikte söylemesi, seyirciler ile göz teması kurması, seyirciye sahneden de olsa seslenmesi seyircileri pasif dinleyici konumundan aktif dinleyici konumuna geçirecektir. Aktif konuma geçen seyirci ise konserin bir parçası olmanın hazzını yaşayacak ve sanatçının vermek istediği mesajları daha kolay alacak hale gelecektir.

Tiyatro sahnelerinde ise seyirciyi sürece dahil etmek konserlere oranla daha zordur. Çünkü toplu bir eylem içine girilmemektedir. Tiyatro sahne neredeyse tamamı belli bir metne hatta dakikalara bile sadık kalmak suretiyle devam etmektedir. Bu aşamada sanatçıya daha çok iş düşmektedir. Sanatçı vermek istediği duyguyu, heyecanı, yorumu oyunculuk performansı ile seyirciye aktarmak zorundadır.

İşlenen Konunun Dönemselliği

Gerek konserlerde söylenen şarkılar gerekse tiyatro eserlerinde işlenen konuların, olguların güncel ve ilgi çekici olması eserlerin daha çok talep görmesini sağlayabilmektedir. Bu nedenle seçilen konular önem arz etmektedir. Konu yüzyıllar öncesine de dayanabilir yeni ortaya çıkmış bir kavramı da irdeliyor olabilir. Önemli olan konunun seyircinin hislerine dokunabilmesidir. Unutulmamalıdır ki kalabalık toplumlarda arz ve talep ilişkisi hayatın gerçeklikleri arasında yer almaya başlamış durumdadır.

Peter Shaffer'in 1979 yılında da kaleme aldığı "Amadeus" adlı eser bu konudaki güzel öreklerin başında gelebilir. Oyun, Wolfgang Amadeus Mozart'ın gerçek hayatından yola çıkarılarak kurgulanmıştır. Mozart'ın sanatsal gelişiminin yanı sıra en büyük rakibi olarak belirtilen besteci Antonio Salieri ile arasında yalananları konu almaktadır. Aradan ne kadar zaman geçerse geçsin rekabet, sanat, iletişim ve koltuk kavgaları günümüzün de gerçekleri arasındadır. Bu eserde bahsedilen duygularında insan ömrüne nasıl sirayet ettiği ve insanı nasıl etkilediğini de görmek mümkündür. Aradan ne kadar zaman geçerse geçsin Amadeus Eseri birçok tiyatro sahnesinde halen kapalı gişe oynanmaya devam etmektedir.

Kültürel Hazır Bulunurluk

Sanatçı tarafından düşünülerek tasarlanan eserler topluma sunulur. Ne zaman sanat eseri sanatçının ürünü olmaktan çıkıp toplumun geniş kitlelerince benimsenir. Sanatçıdan ziyade toplumun ürünü olarak kabul edilir. O zaman tüm iletişimsel süreçler başarıyla tamamlanmış demektir. Sanat eseri toplum tarafından kabul edilecekse toplumsal değerler, toplumsal normlara uygundur. Toplumsal normlara uygun olmayan eserlerde tatbiki beğenilebilir. Bu aşamada kitlelerin de çoğunluğu devreye girmektedir. Tatbiki daha çok insan tarafından beğenilen eser en iyi eser demek değildir. Ama çoğunluğa ulaşabilir olmak, çoğunluk tarafından beğenilir olmak bir ölçü olarak kabul edilmelidir.

Bugün adını duyduğunuz, eserleri herkes tarafından bilinen bazı sanatçılar yaşadıkları zamanda bugünkü ünlerine kavuşamadılar. Bu sanatçıların meydana getirdikleri eserler o dönemlerde beğenilmezken bugün bu sanatçıların eserlerine paha biçilememektedir. Örneğin: Eserlerine yaşadığı zaman istenen değerler verilmeyen Vincent Van Gogh yaşamının son zamanlarında bakıma muhtaç ve zor şartlar ışığında geçirmiştir.

Van Gogh'un tüm hayatı boyunca satılan tek resmi 'Arles'te Kızıl Üzüm Bağı' sadece 78 dolardı. Öldükten sonra kazandığı: 82 Milyon 500 Bin Dolar (www.listelist.com). Bu haber bile anlatılmak isteneni açıkça özetlemektedir.

Zamanın ve toplumun hazır bulunurluk düzeyi bu aşamada devreye girmektedir. Toplumun değerlerine o gün için uymayan sanat eserleri günümüzde değer görebilmektedir. Ya

da bugünlerde meydana getirilen ama beğenilmeyen, eleştirilen sanat eserleri gelecekte çok önemli yerlere ulaşabilmektedir.

Sonuç:

Sanatçının amacı ürettiği veya sunduğu eserlerle kendi hikayesini halka anlatmaktır. Bu hikâye genelde bir mesaj içerir. Kimi zaman aşk acısını anlatan eser kimi zamanda sosyal sorunları dile getirir. Sanatçının bu mesajlarının, çabalarının hem sanatın hem de sanatçının değerinin açıkça anlaşılması ise yine etkin bir iletişimsel süreçten geçer.

Müzik ve güzel sanatlarda seyirci ile etkili iletişim kapsamında çalışma tiyatro ve konserlerde seyirci ile etkili bağ kurmanın yolu günümüzde teknolojiden de geçmektedir. Teknoloji kesinlikle sahne sanatlarında etkin bir şekilde kullanılmak zorundadır.

Işık ve ses faktörlerinin seyirciyi etkileyecek hatta şaşırtacak şekilde kullanılması ise alışılagelmiş izleyici kitlesini şaşırtacaktır. Çeşitli ışık oyunları, lazer gösteriyle gerek tiyatro gerekse bir konseri canlandırmak, daha çok duyuya hitap etmek izleyiciyle olan iletişime etki sağlayacaktır. Günümüzde özellikle tiyatro sahnelerinde yüksek kalite ses ve efektler kullanılmaktadır. Bu bileşenler de seyircinin sanatçıdan ve sanat eserinden kopmamasını, ilgisinin devamlılığını sağlamaktadır. Konser alanında ise yine özel ışık gösterileri hatta drone gösterileri, lazer gösterileri ve yerine göre duman ve havai fişek gösterileriyle seyirciler, ile olan iletişim kesilmeden devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Kaynakça;

Angı, Ç.E., Müzik Kavramı ve Türkiye'de Dinlenen Bazı Müzik Türleri, İdil ve Sanat Dergisi,2013.

Erden, N.K., Lambadaki Cin Sosyal Medya, Martı Yayın Gurubu, İstanbul, 2022.

https://www.turkedebiyati.org/guzel-sanatlar/

1.%20Tiyatro,%20Tiyatronun%20Tarihi,%20Tiyatro%20çeşitleri%20(1).

https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tiyatro-sanati-ve-dogusu

https://listelist.com/fakir-ressamlar/

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NİN SOSYAL MEDYA İLETİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr.Gör.Dr.Nazif Kutay ERDEN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Rektörlük, nkerden@metu.edu.tr - 0000-0002-2677-6953

ÖZET

Gün geçtikçe gelişen teknoloji hayatın tüm renklerine dokunmakta ve neredeyse bildiğimiz birçok kavramın başına dijital kelimesi eklenmektedir. İletişim ve iletişim türleri de bu gelişimden etkilenmiş durumdadır. Krotz'a göre; 1990'lı yıllardan sonra dijital medya ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi, özellikle mobil uygulamaların kullanımının artmasıyla, hayatımız dijitalleşmiştir. İnsan yeni iletişim cihazlarını daha sıklıkla kullanmakta, zamanlarını burada geçirmekte, hayatı burada deneyimlemekte, hatta bilgiye bu mekânlarda erişmektedir. Hayatın dijitalleşmesi bir anlamda "gündelik hayatın, kültürün, toplumun medya dönüşümleri temelinde dönüşmesidir" (Krotz 2017:14).

Küreselleşen dünya, bilgi teknolojilerinin de destekleri ile daha ulaşılabilir bir hale gelmekle kalmamış aynı zamanda bilgiye aç toplumlar da doğurmuştur. Bilginin ve merakın arttığı yerde rekabet de çoğalmış ve hem özel sektör hem de kamu kurum ve kuruluşları kendilerini daha iyi anlatabilmek, daha iyi tanıtabilmek ve olumlu bir kurumsal imaj oluşturarak geleceğe sağlam adımlar atmak için çaba sarf etmektedirler (Erden,2020). Bu bağlamda kurumların da iletişim alanları büyük oranda dijitalleşmiştir. Kurumlar kendilerini daha iyi anlatabilmek, tanınabilmek, reklam yapmak gibi birçok alanda etkin çalışmalar yaparak kurumsal iletişimlerini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada da dijital kurumsal iletişim kavramının geldiği son nokta ele alınarak, Üniversiteler bağlamında Orta Doğu Teknik Üniversitesinin (ODTÜ) sosyal medya üzerinden iletişiminin nasıl olduğu, etkililiği, dijital kurumsal iletişimin hangi kanallar üzerinden sağlanmaya çalışıldığı gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Alınan cevapların başta üniversiteler olmak üzere bir çok kurum için faydalı olacağı ve dijital kurumsal iletişim kurmak, yönetmek isteyen kurumlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ODTÜ'nün sosyal medya hesapları araştırmanın evrenini oluştururken, çalışma ODTÜ'nün METU/ODTU ismine sahip olan Twitter ve Instagram hesapları ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, dijital iletişim, sosyal medya, ODTÜ.

1.GİRİŞ

1.1.Üniversite

Öncelikle üniversitenin mevzuatta geçen tanımına bakmakta fayda bulunmaktadır. 2547 sayılı Kanunun 3.maddesinin d bendinde "Üniversite: Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumudur." olarak ifade edilmektedir. Kökleri oldukça eskiye dayanan üniversitenin, Latincede "universitas" sözcüğü "kurum", "tüzel kişi (corporation)" anlamına gelmektedir. "Üniversite" sözcüğü de "evrenselliği, birliği, birleştiriciliği, bilgi alanlarında yayılmayı ve bilgiyi bütünleştirmeyi" ifade etmektedir (Dülger, 1991). Türkiye Cumhuriyeti üzerinde bugün itibariyle aktif olarak faaliyet gösteren 207 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerin en başarılarından biri olan ve 1956 yılında kurulan ODTÜ, kampüs yaşam alanı, öğrenci sayısı, sosyal medya platformlarındaki takipçi sayıları gibi alanlarda ise yine en üst sıralamalarda yer almaktadır.

1.2.Dijital Kurumsal İletişim Neden Önemli?

Günümüzde sosyal medya platformları gün geçtikçe üye sayılarına artırmaktadır. Hatta bir kişinin birden farklı isimle aynı sosyal medya mecrasına üye olduğu bile bilinmektedir. Survivor.com haber sitesine göre; "Aktif olarak dünyada 4.20 milyon sosyal medya kullanıcısı var. Bu rakam, geçtiğimiz 12 ayda 490 milyon artarak yıllık %13'ün üzerinde büyüme sağladı ve sosyal medya kullanıcılarının sayısı artık dünyadaki toplam nüfusun %53'ünden fazlasına tekabül ediyor (www.survivor.com.tr). Bu minvalde üniversitelerde öğrenci, öğrenci adayları, kendi mezunları ve üniversiteye ilgi duyanlar ile iletişime geçmek için en kolay ve hızlı olan yol olan sosyal medya mecralarını tercih etmektedir. Hatta sosyal medya mecralarını etkili kullanmak için grafik tasarımcılar, sosyal medya uzmanları, içerik üreticiler gibi çeşitli alan uzmanlarından da destek almaktadır. Gönderici ile takipçi arasında interaktif iletişimin bulunduğu ve iletiye anlık feedbacklar almanın mümkün olduğu sosyal medya mecraları bu manada klasik iletişim mecralarına oranla avantajlıdır denilebilir. Ayrıca kurumların kendilerini en hızlı, en ucuz ve en detaylı anlatacağı, dünyanın neredeyse tamamına ulaşabileceği ve büyük bir çalışma gerektirmeden sadece yazılı iletilerle bile geniş kitlelerle etkileşime girmenin yolu yine sosyal medya mecralarından geçmektedir. Bu nedenle olmalı ki araştırma süresinde de sosyal medya adresi olmayan bir üniversiteye rastlanılamamıştır.

1.3. ODTÜ'nün Dijital Kurumsal İletişim İçin Kullandığı Mecralar

ODTÜ' de emsalleri gibi neredeyse tüm sosyal medya platformlarında yer almaktadır. Facebook, Instagram, Twitter, Linkedin, gibi mecralarda son derece aktif ve farklı paylaşımlar ile takipçilerine hitap etmekte ve etkin bir dijital kurumsal iletişim sergilemeye çalışmaktadır. ODTÜ' nün "TikTok" isimli sosyal paylaşım platformunda yer almaması ise dikkat çekidir.

1.4.ODTÜ'nün Facebook Hesabı

Facebook dünya çapında en çok üye sayısına sahip platform olarak bilinmektedir. Bu oranlarda tüm kurumlar için Facebook' u vazgeçilmez kılmaktadır. Amacın kendi dijital kurumsal itibarını oluşturmak ve bu itibarı devam ettirmek olduğu düşünüldüğünde Facebook bulunmaz kaftan olarak değerlendirilebilir. Websiterating adlı internet sitesine göre; "Facebook, çok büyük bir takipçi kitlesine sahip olmasının yanında sosyal medyanın da kralıdır. 1,9 milyar kullanıcı sayısı olmasının yanı sıra 2022'nin başında, Amerikalı kullanıcıların Facebook' da kişi başına günlük ortalama harcanan süre 33 dakika harcadığı bilinmektedir" (www.websiterating.com.tr). Bu bilgiler doğrultusunda ODTÜ'nün resmi Facebook sayfası 138.438 kişi tarafından takip edilmekte, hesap üzerinden aktif olarak paylaşımlarda bulunulmaktadır.

1.5.ODTÜ'nün Instagram Hesabı

2013 yılında sosyal medya kullanıcılarının hayatına giren Instagram, bugün milyonlarca kişiye ulaşabilme imkanı yakalamıştır. Zamanla "Doğrudan bir mesaj paylaşıldıktan sonra, kullanıcılardan hangisinin paylaşılan iletiyi gördüğü ve izlediğinin izlediği ile birlikte kimin paylaşımdan keyif alıp sevdiği vb." birçok özelliği olan bir platforma dönüşmüştür. Bu da beraberinde gerçek zamanlı yorum ve etkileşimleri doğurmuştur (Veissi, 2017, s. 14).

1.6.ODTÜ'nün Twitter Hesabı

ODTÜ, "METU/ODTU" ismi ile yönettiği Twitter hesabını yönetmektedir. Hesabı güncel olarak 175.222 kişi takip etmektedir. Genel minvalde üniversitenin ve üniversite çalışanlarının başarılarının paylaşıldığı hesapta etkili bir iletişim sürecinin yürütüldüğü göze çarpmaktadır.

2.GENEL KAVRAMLAR

2.1.İtibar

Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde itibar tanımı şu şekildedir[1]:

-"Saygınlık"

-"Borç ödemede güvenilir olma durumu, kredi"

Kurumların itibar sağlaması veya var olan itibarını devam ettirebilmesinin etkin bir itibar yönetimi ile sağlanabileceği düşünülmektedir. İnanılır olabilmenin anahtarı olan itibar, bireylere olduğu kadar kurumlara da güç katan kırılgan bir değerdir (Karatepe, 2008).

2.2.Dijital İtibar nedir?

Dijital itibar, kurumların faaliyetlerinin dijital ortamlar üzerinde nasıl algılandığına dair genel görüş ve tutumları ifade etmektedir. Özellikle dünyayı etkisi altına alan pandemi sonrası dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde internet odaklı itibar araştırması yapılmaktadır. Hedef kitlenin kurumlara ait deneyimleri forumlarda, yorum kısımlarında oldukça rağbet görmektedir. Kurumlar itibarlarını devam ettirmek için uyguladıkları halkla ilişkiler faaliyetlerini artık dijital ortamlara taşımak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda dijital halkla ilişkilerden bahsetmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Dijital halkla ilişkiler, yeni medya araçları markanın içerik üreten, şikayet yönetimi koordine eden, marka itibarını geliştirip duygusal bağ kurabilen kanallar haline gelmiştir. Araçların doğru kullanım alanı, özelliklerinin kavranmasının yanı sıra uzun soluklu ve etkin şekilde kullanımı için veri toplama ile ölçümleme, en önemli konulardandır. Ancak günümüzde yeni medyadaki iletişim araçları birçok farklı disiplinle beraber bütünleşik ve entegre kullanılmaktadır (Uğurlu, 2018).

2.3.İletişim Nedir ?

İletişim, iletilen bilginin hem gönderici hem de alıcı tarafından anlaşıldığı ortamda bilginin bir göndericiden alıcıya aktarılma sürecidir. İletişim kavramı dilimize Latince'den ödünçleme yoluyla aktarılmıştır. Kaynağında, communis "ortak" communi-care "ortak bir edimde bulunmak; bir nesneyi iki grup arasında paylaştırmak; karşılıklı bildirimde bulunmak, konuşmak, görüş alışverişinde bulunmak" anlamına gelmektedir (Telman ve Ünsal, 2005. s:19).

İletişimin çok değişik tanımlarını yapmak mümkündür. Bugün İngilizce ve Fransızca dillerinde 'communication' olarak geçen iletişim kelimesini Adair, "Latince bir fiil olan communicare'den (açığa vurmak, iştirak etmek, paylaşmak) geliyor" şeklinde belirttikten sonra iletişimin zaman içinde elle tutulamayan ve soyut olan şeylerin iletilmesi ve paylaşılması anlamını ifade eder hale geldiğini söylemektedir". Ona göre, iletişim kurma genellikle niyet ve anlamı birlikte içermektedir. Daha kesin bir ifadeyle iletişim, esasen bir kişinin diğer kişiyle bağlantı kurma yoluyla kendini anlatmasıdır. Daha resmî bir ifadeyle ise, iletişim, anlamların insanlar arasında ortak sembollerin kullanılmasıyla yer değiştirdiği bir işlemdir. İletişim, duygu düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. Cüceloğlu'na göre iletişim:"iki kişiyi ilişki içine sokan psiko-sosyal bir süreçtir. Hoben ise,

iletişimi konuşma ve sözel semboller olarak görmüş, “düşünce ve görüşlerin sözlü olarak karşılıklı alışverişidir” şeklinde tanımlamıştır. Zaman içerisinde iletişimin tanımı çeşitlenerek artış göstermiştir (Aytekin, H. 2019. s:4).

2.4.Kurumsal İletişim nedir?

Teknolojik devrimlerin yarattığı değişimler sonucunda iletişime olan ihtiyaç artmakta ve iletişim alanı da kendi içerisinde ayrışmaktadır. Kurumsal iletişim, katılımcılarla iletişimin ilerleyerek önem kazanması, geleneksel halkla ilişkiler kavramının değişmesi ve yıllar içinde daha geniş ve ayrıntılı bir kavrama ihtiyaç duyulması sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir (Uztuğ ve Şener, 2012). Günümüzde kurumların yaşadığı rekabet ortamları düşünüldüğünde kurumsal iletişimin önem kazandığını belirtmek gerekmektedir. Küreselleşmenin yarattığı erişim kolaylığı, kurumların fark yaratacak iletişim yöntemleri kullanmalarına yol açmaktadır. Kurumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için günümüzde kurumsal iletişimin varlığı zaruri bir duruma gelmiştir.

2.5.Dijital iletişim neden önemlidir?

Geleneksel bilgisayarlar, dizüstü bilgisayarlar, tabletler, cep telefonları, web siteleri, sosyal medya mecraları, e-postalar, internet odaklı uygulamaların odağında yer alan yeni medya, aktif bir dijital iletişim fırsatı sunmaktadır. Çift taraflı iletişim kurabilme, dijital iletişim araçları sayesinden oldukça kolaylaşmıştır. Zaman kısıtlaması olmadan iletişim kurabilme özelliğinin yanı sıra kolay ulaşılan, hızlı ve güvenli mecraların işlevsel oldukları düşünülmektedir.

Globalleşen dünyada insanlar artık zamana büyük önem vermektedir. Bu nedenle de işlerini hızla çözmeye çalışmaktadır. Hatta günümüzde insanlar gideceği restorandan, tatile mekanına kadar internet mecralarından araştırmakta, yorumları okumaktadır. Bu sayede gidip, görmeden mekanlar ile ilgili bilgi sahibi olunabilmektedir.

Dijital itibar süreci bu noktalarda önem arz eden bir süreçtir. Sanal ortamlarda yapılan yorumlar, kurumların kendi paylaşımları, reklam faaliyetleri kurumun tanınmasında önem teşkil eder. Bu önem üniversite içinde aynıdır. Üniversitenin başarısından, yurt imkanlarına kadar detaylı bir tanıtıma sahip sosyal medya mecraları etkili bir dijital itibar oluşturmakta önemlidir.

2.6.Sosyal Mecralardaki Fotoğraf Paylaşımları

Kurumsal hesaplarda, Instagram veya Twitter da paylaşılan her bir fotoğrafın mutlaka bir amaca hizmet etmesi gerekmektedir. Paylaşılan fotoğraf üniversitenin doğrudan veya

dolaylı yolla ilettiği mesajları içermelidir. ODTÜ minvalinde düşünüldüğünde genel olarak akademik başarılar ve kampüs görüntüleri paylaşılmaktadır.

Akademik başarıların paylaşılmasının birden çok mesaj içerdiği unutulmamalıdır. Başarıyı alan personelin haberlerinin ve görsellerinin üniversitenin resmi sosyal medya hesaplarında paylaşılması personelin motivasyonu artırmanın yanında diğer personelleri de başarı kazanma anlamında motive edecektir.

Diğer bir faktör ise başarılarla dolu bir geçmişe sahip üniversite bilim ve eğitim minvalinde güçlü bir itibar oluşturacaktır. Bu görselleri gören sosyal medya kullanıcıları ODTÜ' nün başarılarını duymadıysa da duymuş olacaktır.

Kampüs görsellerinin paylaşımı ise ayrı bir önem taşımaktadır. ODTÜ sosyal medya hesaplarından paylaştığı görsellerde genel anlamda mevsim geçişlerini konu almaktadır. Büyük ve ağaçlık bir kampüse sahip olmanın avantajlarını kullanan ODTÜ, mevcut görselleri sanatsal bakış açısı ile güncelleyerek paylaşmakta ve bu paylaşımlar yüksek beğeniler elde etmektedir.

2.7.ODTÜ'nün Sosyal Medya Hesaplarından Takip ettiği Kişiler

Sosyal medya hesabı kullanan üniversiteler genel manada incelendiğin de bazı üniversitelerin çok sayıda kişi ve kurumu sosyal medya hesapları üzerinden takip ettikleri anlaşılmaktadır. Bu kısımda seçici olmak ayrı bir önem arz etmektedir. Genel itibari ile üniversitenin kendi bünyesine bağlı yapıları takip etmesinin kurumsal hesap yönetiminin temel şuurlarından olduğu bilinmektedir. Bu minvalde ODTÜ Instagram hesabında sadece 12 hesap takip ettiği hemen göze çarpmaktadır. Bu hesapların tamamının da ODTÜ bünyesinde ki hesaplar olduğu anlaşılmaktadır.

2.8.Üst Yönetici ve Kurum Hesapları

Üniversitelerin üst yöneticilerin de sosyal medya hesapları olduğu genel manada bilinmektedir. Önemli olan ise kişisel hesaplar ile kurumsal hesapların birbirinden ayrılması gerektiğidir. Üniversiteye ait bir sosyal medya hesabı incelendiğinde amaç üniversitenin tanıtılması, üniversite hakkında bilgi verilmesi olmalıdır. Ancak yönetici odaklı görsellerin üniversitenin hesaplarında yoğunlukla paylaşılması kurumsal imaj oluşumuna da zarar vermektedir. Araştırmanın örneklemi olarak belirlenen ODTÜ, daha öncede belirtildiği üzere sosyal medya hesaplarında yönetici görsellerinden ziyade akademisyenlerin bireysel başarılarını, üniversitenin başarılarını ve kampüsünün görsellerini paylaşmaktadır. Bu özelliği ile de ODTÜ' nün kurumsal sosyal medya hesapları çok sayıda üniversitenin sosyal medya hesaplarından ayrılmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR:

Günümüzde sosyal medya hesabı olmayan üniversite neredeyse yoktur. Üniversitelerce kurulan sosyal medya hesapları paylaşılan içerikler, üniversitenin tanınırlığı, başarıları, aktif ve mezun olan öğrenci sayıları gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak da sosyal medya hesapları etkileşim sağlamaktadır.

1956 Yılında kurulan ve günümüze kadar çalışma hayatına aralıksız devam eden ODTÜ bugüne kadar çok sayıda öğrenciyi mezun etmiştir. Aidiyet ve özlem kavramları çerçevesinde mezun olan öğrencilerin çoğunun da ODTÜ'nün sosyal medya hesaplarını takip ettiği düşünülmektedir. Yeni öğrencilerin de okudukları üniversiteyi takip ettikleri varsayılmaktadır. Ayrıca üniversitenin çeşitli başarı sıralamalarında en iyi dereceleri alması yine takipçi ve etkileşim oranları artırmaktadır. Bu varsayımların da sosyal medya hesaplarında yapılan yorumlardan doğru anlaşıldığı anlaşılmaktadır.

Son olarak paylaşımların siyasi, makamsal ev yönetici odaklı olmayıp üniversiteyi tanıtma amaçlı olması eğlenceli ve bilgilendirici bir profil çizdiği için ODTÜ'nün Instagram ve Twitter hesaplarının yüksek etkileşimli olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Aytekin, H. (2019), İnsan İlişkileri ve İletişim, Pegem Akademi. Ankara.

Uztuğ, F. ve Şener, G. (2012) "Kurumsal İletişim ve Kurumsal Marka Yönetimi", Kurumsal İletişim Ferruh Uztuğ (Ed.), içinde (2-22), Birinci Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Dülger,İ. (1991) Üniversite Yönetiminde Değişim ve Özerklik, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara

Karatepe, S. (2008). İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 1(7), 77-97.

Krotz, F. (2017). Mediatiserung als metaprozess. medien-kultur-kommunikation. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

Telman, N., ve Ünsal P. 2005, İnsan İlişkilerinde İletişim, Epsilon Yayıncılık. İstanbul.

Uğurlu, S. (2018). Dijital PR ve İtibar Yönetimi Açısından Sosyal Medyada Kriz Yönetiminde Bir Vaka İncelemesi: "Üsküdar Belediyesi - Kedi Evi" Projesi . İnsan ve İnsan , 5 (17) , 233-248 . DOI: 10.29224/insanveinsan.417128

Veissi, I. (2017). Influencer Marketing on Instagram (Yayınlanmış Lisans Tezi). Haaga- Helia Universty of Applied Sciences. s. 14-16, 19-29.

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2021)

https://sozluk.gov.tr/

https://www.survivor.com.tr/2021-sosyal-medya-ve-internet-istatistikleri/

https://www.websiterating.com/tr/research/facebook-statistics/

ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE KAMU FARKINDALIĞI OLUŞTURAN KAMPANYALARIN ROLÜ

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN[1]

ÖZET

Doğal bitki örtüsü çeşitliliği ve yüksek ekoturizm potansiyeline sahip ormanlık alanlar, ekolojik dengeyi korumada ve çevresel sürdürülebilirlikte oldukça önemli bir işleve sahiptir. Ancak Türkiye'de özellikle yaz aylarında ortaya çıkan orman yangınları, başta orman köyleri olmak üzere bu köylerde yaşamını sürdüren orman köylülerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Türkiye'nin ormanlık alanlarının kaybı, bölge ve genel olarak ülke açısından maddi olduğu kadar manevi yönden de yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de doğal kaynaklar sınırlıdır ve ormanlık alanlar, doğal sebeplerden ziyade insan faktörü ve bilinçsizlik nedeniyle her geçen yıl daha çok yok olmaktadır. Bunun yanı sıra ormanlık alanların azalması, Türkiye ekonomisini de tehdit etmektedir. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığının yürüttüğü çalışmalara rağmen ortaya çıkan, bölge ve ülke genelinde olumsuz etkilere yol açan orman yangınları halen tam anlamıyla önlenememekte ve orman yangınları ile etkili şekilde mücadele yetersiz kalmaktadır. Hedef kitlelerde konuya yönelik istenen farkındalığın ve bilincin oluşması ise orman yangınları ile mücadelenin en önemli adımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. İnsanın başat faktör olduğu orman yangınlarının önlenmesine yönelik kamu farkındalığı yaratan kampanyalar; sağlığın, çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasının yanı sıra Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. Orman ekosisteminin bölge ve ülke ekonomisindeki yeri düşünüldüğünde hedef kitlelerin bu tür bilgilendiricilik düzeyi yüksek kampanyalar ile konuya ilişkin dikkatini, bilincini, ilgisini ve farkındalığını arttırmanın önemi de anlaşılmaktadır.

Literatür taramasına dayanan bu çalışmada Türkiye'deki ormanlar ile ormanlık alanların korunup hedef kitlelerin doğal çevre ile uyumlu yaşamalarında ve orman yangınlarına karşı bilinç ve farkındalık geliştirmelerinde bilgilendirici kampanyaların rolüne odaklanılmaktadır. Kamu farkındalığı oluşturan bilgilendirici kampanyalar aracılığıyla hedef kitlelerin dikkatini çekmenin, insan eliyle meydana gelen orman yangınlarının önlenmesinde önemli bir mücadele yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Orman yangınları ile etkili mücadele edilmesinin orman ekosisteminin sürdürülebilirliği ve hem bölge hem de ülke ekonomisinin iyileştirilmesi açısından faydalı olacağı, çalışmanın temel vurguları olarak belirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orman Ekosistemi, Orman Yangınları, Bilgilendirici Kampanya, Farkındalık, Bilinç

1. GİRİŞ

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığının Orman Yangınları İstatistiklerine (Resmî İstatistikler, 2018) göre Türkiye'de meydana gelen orman yangınlarının nedenleri içinde insan hatasına ve ihmaline bağlı kazalar önemli bir yer tutmaktadır. 2018 yılında Türkiye'de meydana gelen 2167 orman yangınının 969'u faili meçhul, 413'ü yıldırım düşmesi gibi doğal nedenlere bağlıyken 136'sı anız yakımı, 92'si sigara izmariti, 47'si piknik, 24'ü çoban ateşi, 22'si çöplük, 3'ü avcılık faaliyetlerine dayalı olmak üzere 324 ihmal kaynaklı, 60'ı enerji hatları, 3'ü trafik kazası, 26'sı ise diğer çeşitli kazalar sonucu ortaya çıkmış yangınlardan oluşmaktadır. Söz

[1] Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7996-2178

konusu istatistiki veriler, orman yangınları ile mücadelede ilk ve en önemli aşamanın eğitim ve farkındalık çalışmalarından geçtiğini ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda 2019 yılında İzmir'in Karabağlar ili Tırazlı Köyü yakınlarında çıkan orman yangınında zarar gören ormanlık alanlar başta olmak üzere, Türkiye'de 2019 yılında kaybedilen ormanlık alanların yeniden ağaçlandırılması için T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından "Bugün Fidan Yarın Nefes" isimli bir farkındalık etkinliği gerçekleştirilmiştir. Söz konusu etkinlik kapsamında Millî Ağaçlandırma Günü ilan edilen 11 Kasım'da, 11.11.2019 günü 81 ilde saat 11:11'de 2023 noktada 11 milyon ağaç dikilerek toplumda ağaç ve orman sevgisini geliştirmek ve orman yangınları sonucunda kaybedilen alanların yeniden ağaçlandırılması ile konuya yönelik farkındalığı artırmak hedeflenmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022). Orman yangınlarının halen en büyük sebebinin insan faktörü olduğu düşünüldüğünde bu konuda toplumu bilinçlendirmenin ve konuya yönelik farkındalık sağlamanın önemi de anlaşılmaktadır. Bu noktada kamu farkındalığı oluşturan kampanyalar önemli bir rol oynamaktadır.

Farkındalık yaratmaya odaklanan kampanyaların istenen amacı gerçekleştirebilmesi için ilk olarak hedef kitlelerin doğru şekilde analiz edilip onların isteklerini ve beklentilerini dikkate alan mesaj stratejilerinin ve iletişim içeriklerinin hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca hedef kitlelerin özelliklerine uygun iletişim mesajlarının en etkili iletişim kanallarından ve en işlevsel iletişim araçları ile aktarılması önem taşımaktadır. Bu nedenle farkındalık artırıcı çalışmaların istenen başarı ölçütlerine ulaşabilmesi için hedef kitlelerin özellikleri doğrultusunda yapılandırılması gerekmektedir. Herhangi bir konuya ilgiyi arttırmak amacıyla hazırlanan kamuoyunu bilgilendirici kampanyalar, hedef kitlelerin özellikleri doğrultusunda hazırlandığı takdirde bu bilinç ve farkındalık düzeyinin artması beklenmektedir. Hedef kitlelerin profilini dikkate alan, onların istekleri ve beklentileri doğrultusunda hazırlanan kampanyalar ve içerikler, konuya yönelik beklenen ilgiyi arttırdığı gibi orman yangınlarına karşı bilinç ve farkındalığı da geliştirecektir. Böylelikle ormanlık alanların korunması ile çevresel sürdürülebilirliğe ve hem bölge hem de ülke ekonomisine katkı sağlamak mümkün olacaktır.

Bu çalışmada orman yangınlarını önlemede ve konuya yönelik dikkati ve ilgiyi arttırmada kamu farkındalığı oluşturan kampanyaların rolü üzerinde durulmaktadır. Literatür taraması yöntemi ile konuya çizilen çerçevede öncelikle Türkiye'de ormancılık ve orman ekosistemi tanımlanıp bu kavramların önemi sorgulanmaktadır. Sonrasında orman yangınlarının önlenmesini konu alan ve alanyazında öne çıkan çalışmalara yer verilmekte ve orman yangınlarını önlemede kamu farkındalığı yaratan kampanyaların önemi tartışılmaktadır. Çalışmanın genel vurguları ise sonuç bölümü altında değerlendirilmektedir.

2. TÜRKİYE'DE ORMANCILIK VE ORMAN EKOSİSTEMİ

Türkiye'de düzenli ormancılığın, 1937 tarih ve 3116 sayılı Orman Yasası ile başladığı kabul edilmektedir. Böylece orman köylerinin ve orman köylülerinin, ormanlardan yararlanma hakları belirli yasal çerçevede belirlenmiş ve koruma altına alınmıştır (Coşgun vd., 2007: 1-2). Bunun sonucunda orman köylülerinin, ormancılık kurumları ve ormanlık alanlar ile ilişkilerinde sorun teşkil eden tutum ve davranışlarının ortadan kaldırılıp sorunların çözülmesine yönelik önemli ve kapsamlı bir girişim başlatılmıştır. Bu çalışmalarla, ormancılık konusunda tek sesliliği sağlayacak şekilde orman köylüleri ve ormancılık kurumları arasındaki etkileşim sürekli kılınmaya çalışılmıştır.

Bu noktada orman köyü ve orman köylüsü tanımına açıklık getirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Orman içinde veya ormana bitişik olan yerleşim yerleri, 'orman köyü' olarak ifade edilmektedir. 'Orman köylüsü' ise, yaşadığı orman köyünde nüfusa kayıtlı olan ve

sürekli şekilde bu köyde yaşayan kişileri ve yerel halkı tanımlamaktadır (Coşgun, 2008: 345). Kırsal alanlardaki yerleşimlerin önemli bir bölümünü orman köyleri oluşturmaktadır. Orman köyleri, çoğunlukla şehir merkezlerinden uzakta dağ sırtında veya vadi yamacında kurulu bulunan, verimsiz, parçalı ve az miktarda tarım alanına sahip, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin çok kısıtlı olduğu, geçimleri neredeyse sadece ormana dayalı olan ve alternatif iş olanaklarının çok az olduğu köylerdir. Bu köylerde yaşayanlar ülkede en düşük gelir seviyesine sahip tabakayı oluşturmaktadır (Günşen ve Atmiş, 2015: 178-179). Bu nedenle orman köylülerinin içinde yaşadıkları orman köylerini doğrudan etkileyen orman yangınlarına karşı bilinçlendirmeye ve bu konuya yönelik farkındalık geliştirmeye dayalı iletişimsel çalışmalar önem kazanmaktadır. Nitekim Türkiye Ormancılar Derneğine (2019: 55) göre, orman alanlarıyla iç içe yaşayan kitlenin ormancılık çalışmalarından etkilenmemesi veya bu çalışmaları etkilememesi mümkün değildir. Yukarıda açıklandığı gibi, kalkınma sıkıntısı yaşayan orman köylülerinin tarihsel süreç içerisinde oluşmuş geleneksel yaşam alanlarında konu hakkında bilinçlendirilip farkındalıklarının artması, sadece ormancılık teşkilatınca başarılması beklenebilecek bir konu değildir.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı ile Orman Bölge ve İl Müdürlükleri, ormanlık alanların korunması ve orman yangınları konusunda yerel halkın bilinçlendirilmesi çalışmalarını doğrudan desteklemektedir. Bu desteğin doğal bir sonucu olarak Türkiye'de orman yangınlarının önlenmesine yönelik çalışmalarda artış görülmektedir. Türkiye Ormancılık Derneğinin (2019: 49) araştırmalarına göre Anadolu'nun uzun insanlık tarihi, ormancılık konusunda bir dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Türkiye ormancılarının bir yandan tahrip olmuş ormanlık alanları geliştirirken diğer yandan, bu ormanları doğal ve insan nedenli zararlılara karşı koruması gereklidir. Bu nedenle orman koruma çalışmaları, her zaman güncel bir konu olarak ülke ormancılığındaki ve sürdürülebilir ülke ekonomisindeki önemini korumaktadır.

Orman yangınlarının önlenmesi ve orman köylerinin korunması ile ilgili ulusal ve uluslararası nitelikli çalışmalarda orman yangınlarına karşı bilinçlendirme üzerine kurgulanan iletişim temelli eğitim çalışmaları büyük önem taşımakta ve güncelliğini korumaktadır (Ayanz vd., 2013; Coşgun, 2008; Doğanay ve Doğanay, 2014; Göktepe ve Avcı, 2015; Özden, 2012; Kaya, 2018; Santano, 2006). Alanyazında öne çıkan bu çalışmalar, ormanların ve ormanlık alanların ekosistem açısından rolünün ve öneminin de altını çizmektedir. İnsanın içinde yaşadığı çevreye ve doğaya karşı tutum ve davranışlarının farkındalığı ekolojik bilinci etkilemektedir. Dolayısıyla orman yangınları başta olmak üzere çevreyi kapsayan tüm sorunların çözümünde ve sürdürülebilir çevre idealine ulaşmada ekolojik bilincin oluşup geliştirilmesi önem taşımaktadır (Pooley ve O'Conner, 2000). Ekolojik bilincin gelişmesi, bütünüyle ekosistemin iyileşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu noktada Çoban ve Yücel (2018: 445), belirli bir bölgedeki tüm canlı varlıklar ile toprak, mineral ve yapılar gibi tüm cansız varlıklar arasındaki karşılıklı etkileşimi ekosistem olarak açıklamakta ve ekosistemin insan eliyle ısrarla bozulmasının dünya üzerindeki yaşamı doğrudan tehdit ettiğini dile getirmektedir. Bu nedenle özellikle ormanların korunup orman yangınlarının önlenmesine yönelik ekolojik farkındalığın geliştirilmesi, ekolojik sürdürülebilirliğe ve bütünüyle ekosisteme olumlu yansıyan sonuçlar doğurmaktadır.

Ormanlar ve ormanlık alanlar; dünyanın su, toprak, enerji, biyolojik zenginlik ve madenler gibi önemli kaynaklarını kapsayan mekânlar olarak dünyanın birbiri ile bağıntılı ekosistemini temsil etmektedir. Bu nedenle ormanların korunması ve orman yangınlarıyla mücadele edilmesi gibi çabalar doğrudan ekosistemin korunmasında, iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde kilit rol oynamaktadır (Korkmaz, 2002: 99). Orman ekosistemi, yenilenebilir doğal kaynaklar olan ormanların çeşitli kaynaklarına dayalı bir ekosistemdir. Ormanlar; yapısal

olarak ağaçları, çalıları, otları, dağcıları ve yer örtücüleri tarafından tanımlanan bir grup bitkiden oluşmaktadır. Toprak, hayvanlar, böcekler, mikroorganizmalar ve kuşlar, bir orman ekosisteminin birbiriyle etkileşim halindeki en önemli birimleridir (Perry vd., 2008). Orman ekosistemi, çevresel sürdürülebilirlik bakımından ayrıca önem taşımakta ve son yılların en güncel çalışma konuları arasında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) ve üye ülkeler tarafından 2015 yılında düzenlenen 'Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde, 2030 yılına kadar yoksulluğu bitirmek, eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri önlemek ve iklim değişikliği ile mücadele etmek odak noktalarından hareketle 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı belirlenmiştir. Bu amaçlardan, özellikle orman ekosisteminin korunup restore edilmesine ve sürdürülebilirliğine öncelik verilmiştir (Lise vd., 2020: 155). Çevresel sürdürülebilirlik ekseninde değer kazanan orman ekosistemi, gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakmayı hedeflemektedir.

Dünyadaki tüm ekosistemler, diğer bir ifadeyle doğa içerisindeki canlı organizmalar ile cansız varlıkların etkileşiminden elde edilen tüm hizmetler, her yıl bir milyarı aşan insan yaşamını etkilemektedir. Dünya üzerinde en önemli doğal kaynaklardan biri olan ve en yüksek ekonomik değeri taşıyan sistem ise orman ekosistemidir (Costanza vd., 1997). Belirli bir yaşam alanında canlı ve cansız varlıkların arasındaki karşılıklı bağı sergileyen orman ekosistemi çalışmaları, ulusal ve uluslararası çapta her geçen yıl daha fazla önem kazanmaktadır. Bir sonraki başlıkta orman ekosistemi açısından insan kaynaklı faaliyetlere odaklanan ve alanyazında ön plana çıkan çalışmalar konu edilmektedir.

3. ORMAN YANGINLARININ ÖNLENMESİNİ KONU ALAN ÇALIŞMALAR

Günümüzde dünyanın sadece %30'u ormanlık alanlarla kaplıdır ve bu oran her geçen gün çeşitli nedenlerden dolayı azalmaktadır (Pezzullo ve Cox (2017). Ormanlık alanlarda yaşanan azalma, doğadaki canlı çeşitliliğinin yok olmasının yanı sıra iklim değişikliği, fırtına, sel veya kuraklık gibi olumsuz doğa koşullarının ortaya çıkmasına ve havadaki oksijen kalitesinin insan sağlığını tehdit edecek kadar düşmesine neden olmaktadır (Chakravarty vd., 2012: 16-17). Ormanlar, kuşkusuz Türkiye'nin de en önemli doğal kaynağıdır. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğünün yayımladığı Türkiye Orman Varlığı (2015) kitabında, ülkemizin %28'inin ormanlık alanlarla kaplı olduğu belirtilmektedir. Ancak ülkemizde yaşanan orman yangınlarındaki artış ve çeşitli nedenlerden dolayı ormanlık alanların tahrip edilmesi sonucu ormanlık alanların %27'ye düştüğü tahmin edilmektedir. Buna karşın Avrupa'nın %43'ü ormanlarla kaplıyken %41'lik alanının ise tarım arazilerinden oluştuğu bilinmektedir. Coğrafi yapısı nedeniyle Türkiye'nin %75'nin ormanlık alanlara uygun olduğu göz önüne alındığında bu oran son derece yetersiz ve gelecek açısından riskli bir durum oluşturmaktadır (Kuenkel, 2016). Türkiye'de tam anlamıyla orman yangınlarını önlemek mümkün olmasa bile bu yangınları azaltmak ve çıkan yangınlara hızlı bir biçimde müdahale ederek kaybı en aza indirmek mümkündür. Bu amaçla ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde dünyada disiplinlerarası birçok çalışma yapıldığı görülmüştür. Aşağıda ulusal ve uluslararası literatürde konuya ilişkin öne çıkan çalışmaların özeti derlenip sunulmuştur.

Alkan (2014), kırsal nüfusun ormanlar ve ormancılık üzerine etkilerini araştırdığı çalışmasında, orman teşkilatı ve halk arasındaki ilişkileri iyileştirecek projelerin yararlarına odaklanmış ve bu kapsamdaki projelerin geliştirilmesiyle birlikte elde edilen faydaları vurgulamıştır. Atasoy (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada orman yangınlarının nedenlerine yer verilmiş ve orman yangınlarından korunmak ve bu yangınları en az zararla atlatmak için bu konuda köklü eğitim ve bilinçlendirmenin önemi vurgulanmıştır. Ayanz vd. (2013), Akdeniz bölgesindeki büyük yangınların analizi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, alınan dersler ve bakış açılarına değinerek Akdeniz bölgesindeki mega yangınlardan korunma odaklı orman yönetimini teşvik etmenin önemini belirtmiş ve yangınlara karşı toplumsal farkındalığı artıracak çeşitli öneriler sunmuşlardır. Coşgun (2008), çalışmasında orman ve halk

ilişkileri kapsamında halkla ilişkilerin rolüne odaklanmış ve orman konusunda kırsal yerleşim yerlerindeki halka yönelik kısa, orta ve uzun dönemli araştırmalar sonucunda etkili olacak eğitimlerin verilmesini öncelikli amaç olarak değerlendirmiştir.

Doğanay ve Doğanay (2014), Türkiye'de orman yangınları ve alınması gereken önlemler konusundaki çalışmada, orman yangınları hakkında toplumu bilinçlendirmenin önemine değinmişlerdir. Göktepe ve Avcı (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yangın sorunu ve yangınlar üzerinde etkili olan faktörlere yer verilmiş ve yangınların en önemli nedeni olan insan davranışlarının yangın oluşum sürecine etkisi belirlenerek yangını ortaya çıkmadan önleyecek eğitsel çalışmaların, her yaştan insana ulaştırılmasının önemi saptanmıştır. Kaya (2018) ise 1923-1960 arasında Türkiye'de ortaya çıkan yangınların özelliklerine değindiği çalışmasında, kamuoyunun bilinçlendirilmesinin yangınların önlenmesinde olduğu kadar ortaya çıkabilecek can ve mal kayıplarının en aza indirgenmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özden vd. (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, orman yangını ve insan ilişkisi üzerinde durularak orman yangınlarının büyük çoğunluğunun ihmal ve dikkatsizlikten kaynaklandığı tespitinden yola çıkılmış ve bu konuya yönelik halkla ilişkiler ve toplum eğitimi çalışmalarının, ihmal ve dikkatsizlik etmenini göz önüne alarak yapılmasının önemine işaret edilmiştir.

Santano vd. (2006), gerçekleştirdikleri çalışmada çevresel farkındalık projesi olarak Akdeniz bölgesindeki orman yangınlarına ve bu bölgedeki orman yangınlarının nasıl önlenebileceğine dikkat çekmişler ve orman yangınlarını önlemede en büyük adımın, topluma konu kapsamında eğitim vermek olduğunu vurgulamışlardır. Toksoy vd.'nin (2005) gerçekleştirdiği araştırmada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde orman ve orman köylüsü ilişkilerine yer verilerek ormanla ilgili konularda köylülerin eksik ve yanlış bilgilere sahip olduğuna dikkat çekilmiş ve ormancılık konusunda orman köylülerini aydınlatarak onların desteğini sağlayacak halkla ilişkiler çalışmalarının önemine işaret edilmiştir.

Ulusal ve uluslararası literatürün gösterdiği gibi bu çalışmaların odaklandığı temel nokta, ormanlar hakkında toplumun genelinin ve öncelikli olarak belirlenen hedef kitlelerin uygun eğitimler yoluyla bilinçlendirilmesi ve konuya yönelik farkındalıklarının artırılmasıdır. Bu doğrultuda bir sonraki başlık altında kamu farkındalığı yaratan kampanyalara yer verilmektedir.

4. KAMU FARKINDALIĞI VE BİLGİLENDİRİCİ KAMPANYALAR

Daha önce de belirtildiği üzere çalışmanın temel amacı, hedef kitlelerde orman yangınlarını önlemeye yönelik farkındalık yaratacak kampanyaların kullanımına odaklanmaktadır. Alanyazında kamu farkındalığı oluşturup geliştirmek amacıyla çeşitli mesaj stratejilerini içeren kampanyalardan yararlanılmaktadır. Kamu farkındalığına dayalı bilgilendirici kampanya türlerini üç grupta toplamak mümkündür (Hawkes, 2003: 5):

1- İletişim/kitlesel medya kampanyaları

2- Eğitim/kamu bilgilendirme kampanyaları

3- Halkla ilişkiler kampanyaları

Kamu farkındalığını artırmayı hedefleyen ve yukarıda sıralanan üç kampanyada kullanılan mesaj stratejilerindeki öncelikli amaç, kamuoyu genelinde birincil olarak belirlenen hedef kitlelere, çeşitli iletişim yöntem ve teknikleri ile ulaşmaktır. Bu nedenle her üç kampanyanın birbiri ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Kamu farkındalığı yaratmada kullanılan bilgilendirici kampanyaların her şeyden önce hedef kitlelerin özelliklerine göre

yapılandırılması gerekmektedir. Hedef kitlelerin sosyo-kültürel ve demografik özellikleri, etkili iletişim mesajlarıyla birlikte sunulacak içeriklerin niteliğini ve kapsamını doğrudan etkilediğinden öncelikle hedef kitle olarak belirlenen yaş gruplarının özelliklerine uygun iletişim mesajlarının saptanması gerekmektedir. Rice ve Atkin'e (2009: 438) göre mesajların hazırlanmasında hedef kitlelerin özellikleri; eğitimi, eğilim ve beklentileri, sosyal ve kültürel değerleri ile yaşam tarzları dikkate alınmalıdır. Uygun iletişim taktiklerinin ve stratejilerinin belirlenmesi, hedef kitlenin demografik özelliklerinden medya kullanımına kadar derinlemesine fikir sahibi olmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda taktikler ve stratejiler, kısa vadeli hedeflere ulaşmada kullanılan kararları ve uygulamaları ifade etmektedir.

Mesajların etkili olup olmadığı ise mutlaka kontrol edilmeli ve bunun için hedef kitlelerden belirli aralıklarla geri bildirim alarak çalışmalar yönlendirilmelidir (Budak ve Budak, 1998: 140). Aksi takdirde hedef kitlelerin özellikleri dikkate alınmadan oluşturulan mesajlar anlaşılamayacak veya hedef kitleler açısından uygun olan iletişim kanallarının kullanılmaması, iletişim çalışmalarına konu olan mesajların boşa gitmesine yol açacak ve hazırlanan içeriklere yönelik ilgi, istek ve dikkatin yetersiz kalmasına ve beklenen farkındalığın oluşmamasına neden olacaktır. Bahsedilen üç farklı kampanya türü ve bu kampanyalarda kullanılan veya kullanılması beklenen mesaj stratejileri aşağıda açıklanmaktadır.

4.1. İletişim/Kitlesel Medya Kampanyaları ve Mesaj Stratejileri

İletişim ya da kitlesel medya kampanyaları, toplumu ilgilendiren belirli bir konu çerçevesinde verilmek istenen mesajları kamuoyu genelinde belirlenmiş hedef kitlelere aktararak kampanya konusuna yönelik farkındalık yaratmayı ve bilinç geliştirmeyi amaçlamaktadır. İletişim/kitlesel medya kampanyalarındaki mesajlar, kitle iletişimi aracılığıyla birçok kesime ulaşabilmekte ve toplumun her kesiminde konunun tartışılması ve her kesim ile diyalog kurulması olanağını sunmaktadır. İletişim ya da kitlesel medya kampanyaları terimi, kitle iletişimi aracılığıyla kamuyu bilgilendiren ve farkındalık yaratmaya çalışan kampanyaları tanımlamak üzere kullanılmaktadır (Delaney, 2004: 1). Bu çalışma genelinde bütünselliği oluşturabilmek için ilgili mesaj stratejileri iletişim/medya kampanyaları odağında ele alınacaktır.

İletişim/medya kampanyaları; belirli bir zaman diliminde ve bir amaç doğrultusunda, daha önceden belirlenmiş hedef kitlelerin özelliklerine göre düzenlenmiş iletişim ve mesaj stratejilerinden oluşmaktadır. Geleneksel kitle iletişiminin yanı sıra video oyunlar ya da sosyal medya gibi yeni kitle iletişimini ve gönüllülerden destek almak gibi kişilerarası iletişimi içeren yöntemler ve bu alanlarda etkili mesaj stratejileri, bu kampanyalarda yararlanılan iletişim faaliyetleri arasında yer almaktadır (Snyder, 2011: 328). Bu iletişimsel faaliyetlerin ve mesaj stratejilerinin genel amacı ise kampanyalarda ele alınan konuların hedef kitlelerde bilinirlik düzeyini arttırmak ve belirlenmiş hedef kitlelerin ilgisini kampanya konusuna yönlendirmektir. Örs'e (2007: 198) göre iletişim kampanyalarındaki mesaj stratejileri, konunun gündem içerisinde üst sıralarda yer bulmasına, konuya yönelik toplumsal duyarlılık ve farkındalık oluşmasına, kamuoyu desteğinin alınmasına ve hedef kitleler özelinde toplumun eğitilip bilinçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

İletişim/medya kampanyalarının, belirlenmiş hedef kitleler üzerinden tüm topluma yayılması amaçlanmaktadır. Zira bu kampanyalar hedef kitlelere eşit şekilde ulaşamadıktan sonra anlamını kaybetmektedir. Bu nedenle iletişim/medya kampanyalarının okul programlarına ve eğitim müfredatlarına eklenmesi ve kişilerarası iletişim ile desteklenmesi gerektiği bazı araştırmacılar tarafından savunulmaktadır. Nitekim bu kampanyaların kitle iletişimi ile geniş kitlelere ulaşması ve eğitim müfredatlarına eklenmesi ile konuya dair istenen tutum ve davranışların hedef kitlelere kazandırılması beklenmektedir (Güler, 2006: 3). Bu

kapsamda kamuoyunun ilgisini ve dikkatini çekip bilinç ve farkındalık düzeyini arttırmaya odaklanan bu kampanyaların geleneksel ve yenilikçi kitle iletişim ortamlarına taşınıp eğitim programlarına dahil edilmesi kampanyaların bütünsel başarısını arttıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

İletişim/medya kampanyalarından aktarılan mesajlar ile hedef kitlelerin, sorunlu konular hakkında bilgi, bilinç ve farkındalık seviyelerinin yükselmesiyle birlikte kampanyaya destek vermeleri, konuyu benimsemeleri ve kendilerinden beklenen içselleştirilmiş davranışları gerçekleştirmeleri için güdülenmeleri mümkündür (Okmeydan, 2017: 159). Bu noktada iletişim/medya kampanyaları; hedef kitleler özelinde tüm toplumu kampanya konusu dahilinde bilgilendirmeye odaklanan mesaj ve iletişim stratejilerinin yapılandırılmasını içermekte ve ele alınan konu çerçevesinde geleneksel ve yenilikçi iletişim yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir.

4.2. Eğitim/Kamu Bilgilendirme Kampanyaları ve Mesaj Stratejileri

Eğitim/kamu bilgilendirme kampanyaları, konuya dair hedeflenen sosyal çıktıları içeren tutum ve davranışları biçimlendirmek amacıyla eğitici mesajlardan oluşan çalışmalardır (Coffman, 2002; Edsand vd., 2019). Eğitim/kamu bilgilendirme kampanyaları, belirli hedef kitleler özelinde genel olarak kamuoyunu yakından ilgilendiren çeşitli alanlarda dikkat çekici mesajlar tasarlanarak uygulanabilmektedir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesinden trafik kurallarına uymaya, sokak hayvanlarının sahiplendirilmesinden israfın engellenmesine ve kitap okumaya teşvikten ormanlık alanların korunmasına kadar birçok konudaki çözüm önerilerine odaklanan etkili mesajlar, eğitici kampanyalar aracılığıyla kamuoyuna ve belirlenen hedef kitlelere aktarılmaktadır. Pek çok farklı şekilde ve içerikte karşılaşılan bu kampanyaların temel amacı, kamuoyunu oluşturan hedef kitlelerin dikkatini kampanya konusuna çekecek mesajları tasarlayıp hazırlamak ve hedef kitlelerde konu ile ilgili farkındalık yaratmaktır (Bilchik, 2000: 1). Böylelikle etkili mesaj stratejileri üzerinden kurgulanan eğitim/kamu bilgilendirme kampanyaları, kamusal alanda tartışmalar üzerinden belirlenmiş konuya dair farkındalığı arttırmakta, hedef kitlelerinin ilgisini ve dikkatini ilgili konuya yöneltmekte ve gerek bireysel gerekse toplumsal hareket noktalarına işaret etmektedir.

Diğer kampanyalarda olduğu üzere eğitim/kamu bilgilendirme kampanyalarında da öncelikle belli hedef kitleler, daha sonra bu hedef kitleler üzerinden daha geniş bir katılımı öngören bütün toplum hedef alınmaktadır. Eğitim/kamu bilgilendirme kampanyalarında genel olarak bireysel ve toplumsal düzey birlikte ele alınmakta ve bu alandaki en başarılı örnekler, bireysel ve toplumsal düzeyin birlikte uygulandığı kampanyalardan çıkmaktadır (Broll ve Crooks, 2012: 5). Esasen bu kampanyaların odak noktası, kamuoyunu oluşturan belirlenmiş hedef kitlelerin ve bütün olarak toplumun kampanya konusunda en doğru ve en etkili mesajlarla bilgilendirilip farkındalığının arttırılmasına ve bilinçlendirilmesine dayanmaktadır.

Son yıllarda özellikle çevrenin korunması, çevresel sürdürülebilirlik, çevresel ekosistem, doğal kaynaklara sahip çıkılması ve bunların korunması, tarihi eserlere saygı ve bu eserlerin güzelleştirilmesine odaklanan restorasyon çalışmaları, sit alanlarının imara açılmasının önlenmesi, ormanların ve ormanlık alanların korunması, orman yangınlarının önlenmesi gibi doğal çevrenin iyileştirilip korunmasına yönelik hazırlanan çevresel kampanyalarda aktarılan mesajlar da sıklıkla eğitim/kamu bilgilendirme kampanyalarının içerisinde yer almaktadır. Bu kampanyalara yön veren etkili mesajlar üzerinden hedef kitlelerin çevreye odaklanması, güncel çevre sorunlarına dikkatinin çekilmesi, bu sorunlara yönelik bilinç kazanması ve kendilerinden beklenen davranışlara ilişkin farkındalık geliştirmesi, eğitim/kamu bilgilendirme kampanyalarının temel amaçları olarak değerli görülmektedir. Bu noktada asıl dikkat çekici vurgu, çevre ya da herhangi bir konuda hedef kitlelerin özellikleri doğrultusunda

hazırlanmış mesaj stratejilerinin eğitici/kamu bilgilendirici kampanyaların temel parçası olduğudur. Nitekim kampanya konusu ile ilgili farkındalığı açıklayan bilinç, iletişim stratejileri ile geliştirilip desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır (Okmeydan, 2022: 199). Bu çerçevede eğitim/kamu bilgilendirme kampanyaları; bireysel ve toplumsal eğitim sürecini, hedef kitlelere göre uyarlanmış mesaj stratejilerini, hedef kitlelere hitap eden iletişim çalışmalarını, hedef kitleler için özelleştirilmiş düşünce yapıları ile hedef kitleler için kolaylaştırılmış davranış pratiklerini ve hedef kitlelerin ilgisini çeken kampanya içeriklerini gerektirmektedir.

4.3. Halkla İlişkiler Kampanyaları ve Mesaj Stratejileri

Bütün kampanyalar için geçerli olan genel ve temel unsurlar ile etkili mesaj stratejileri, halkla ilişkiler kampanyaları açısından da önem taşımaktadır. Her şeyden önce halkla ilişkiler kampanyalarının, hedef kitlelerin algılarına hitap edecek, algılarını harekete geçirecek ve ortak anlam yaratacak mesajlarla yönlendirilmesi ve mesaj stratejilerinin hedef kitlelerin içinde bulundukları kültür ile tutarlılık sergileyen ve tek seslilik sağlayan güçlü içeriklerle planlanıp uygulanması beklenmektedir. Bununla beraber halkla ilişkiler kampanyalarının hedef kitlelerin aktarılan mesajları almaya hazır hale geldiğinde yapılması da bu kampanyaların başarısına doğrudan etki etmektedir. Örneğin, bu çalışmanın konusunu oluşturan orman yangınlarının zararları hakkında bilgilendirici ve eğitici iletişim mesajlarından sonra hedef kitlelerin konuya dikkati ve ilgisi çekilmiş olacağından orman yangınlarını önlemede etkili olacak mesajları alımlamak için hedef kitleler hazır hale gelmiş olacaktır. Bu nedenle halkla ilişkiler kampanyalarında kullanılacak mesaj stratejilerini belirlerken hedef kitlelerin özelliklerinin belirlenmiş, mesajları almaya hazır hale getirilmiş, dikkatlerinin ve ilgilerinin kampanya konusuna çekilmiş olması gerekmektedir.

Halkla ilişkiler kampanyalarının tasarlanmasında kaynak, alıcı (hedef kitleler) ve mesajın birbiri ile tutarlılık göstermesi de kampanyanın başarısını etkileyen başat faktörler arasında değerlendirilmektedir. İletişim sürecini başlatan özne olan kaynak; kampanya konusu hakkında yeterince bilgi sahibi olmalı ve alıcıların (hedef kitlelerin) nazarında güvenilir olmalıdır. Ayrıca mesajları, alıcıların/hedef kitlelerin doğru anlamlandıracağı şekilde kodlamalı ve mesajları hedef kitlelere aktaracak iletişim kanallarını da doğru seçmelidir. Mesajların hedef kitlelere istenen şekilde ulaşması ve onlarda istenen etkileri yaratabilmesi için mutlaka hedef kitlelerin özelliklerine uygun olmalı, onların dikkatini çekecek ve ilgi uyandıracak bir tonda hazırlanmalı, duygusal içerik taşımalı, isteneni açık ve net şekilde belirtmeli, hedef kitleleri motive edip harekete geçirmeli ve hedef kitlelere diğer alternatif mesajlardan daha cezbedici nitelikte hazırlanmalıdır (Peltekoğlu, 2007: 182). Bu nitelikleri taşıyan ve uygulanabilirliği olan mesajların etkin şekilde sunulması, halkla ilişkiler kampanyalarının iletişim süreçlerinin başarıyla yapılandırılmasına doğrudan etki etmektedir. Sözü edilen nitelikler göz önüne alınarak hazırlanan mesaj stratejisi; hedef kitlelerin sosyokültürel düzeyde tanımlanmasını, hedef kitleler için kabul edilebilecek normatif tutum ve davranışların oluşturulmasını ya da istenen davranışların şekillendirilmesini sağlamaktadır (Schukies, 1998: 20). Zira mesaj stratejisi, hazırlanan halkla ilişkiler kampanyalarının hedef kitlelere ulaşmasında ve hedef kitleler tarafından benimsenmesinde büyük rol oynamaktadır.

Bununla beraber halkla ilişkiler kampanyalarındaki mesajlar açık, net ve başka bir anlam üretmeyecek kadar anlaşılır olmalı, hedef kitlelerin zihninde kolayca yer edinecek ve ilgisini çekecek nitelik taşımalıdır. Ayrıca kampanyada aktarılan mesajlar, kampanyanın bütünlüğüne uygun olmalı, hiçbir mesaj kendisinden önce ya da sonra gelen mesajla ters düşmemeli, mesajlar kampanya süresince tutarlı olmalı ve kampanyanın en başında tanımlanan hedefleri ile uyumluluk sergilemelidir (Okmeydan, 2017: 170). O halde bu kampanyalarda oluşturulan mesaj stratejileri açısından önemli olan nokta, aktarılan mesajların hangi hedef

kitlelere, ne zaman ve nasıl yönlendirileceği, mesajların aktarılması için hangi iletişim yöntemlerinin ve araçlarının seçileceğinin belirlenmesidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevresel sürdürülebilirlik ve ekolojik dengenin iyileştirilip geliştirilmesi açısından son yıllarda ulusal ve uluslararası iş birliklerinin odaklandığı temel çevre konularının başında ormanların ve orman ekosisteminin korunması gelmektedir. Bu nedenle insan faktöründen kaynaklanan orman yangınlarının önlenmesine, riskli davranışların farkına varılmasına ve ormanlık alanların korunmasına odaklanan mücadelelere ağırlık verilmektedir. Orman yangınlarına karşı bilinci ve farkındalığı arttırmanın ve orman yangınlarının önlenmesine yönelik mücadeleyi etkinleştirmenin öncelikli yolunun, hedef kitlelere ulaşabilecek ve onlar üzerinde istenen etkileri yaratabilecek etkili iletişim stratejileri içeren kamu farkındalığı yaratan bilgilendirici kampanyalardan geçtiği anlaşılmaktadır. İletişim/kitlesel medya kampanyaları, eğitim/kamu bilgilendirme kampanyaları ve halkla ilişkiler kampanyaları olmak üzere üç farklı türde karşımıza çıkan kamu farkındalığını oluşturup geliştiren kampanyalar, kamuoyunun dikkatini istenen konuya çekmek ve ilgiyi merkezde tutmak amacıyla tüm toplum geneline ve özellikle konu dahilinde belirlenmiş hedef kitlelere yönlendirildiği zaman daha başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Kamu farkındalığını arttırmaya odaklanan bilgilendirici kampanyaların tümü, toplumu doğrudan ilgilendiren sorunlu bir konuyu ele almakta, konu çerçevesinde belirlenmiş ve bölümlenmiş hedef kitlelere seslenmekte ve konunun neden önem taşıdığını aktarmakla birlikte çözüm yollarına işaret ederek hedef kitlelerin ilgi, dikkat, bilinç ve farkındalık düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır.

Çalışma genelinde belirtildiği gibi bu kampanyalarda kullanılan mesaj stratejilerinde önemli olan nokta, yürütülecek iletişim çalışmasının konusunu ve aktarılacak mesajları, hedef kitlelerin özellikleri doğrultusunda onlara hitap edecek şekilde oluşturup sunmaktır. Dolayısıyla hedef kitlelerin özelliklerine uygun olan iletişim mesajlarının, yine onlara uygun olan iletişim kanallarından doğru ve etkili şekilde aktarılması, farkındalık yaratıp ilgi uyandıracak çalışmaların başarıya ulaşmasına yardımcı olacaktır. Hedef kitlelerin iyi tanınması, istek ve beklentilerinin saptanması hedef kitlelere yönlendirilen mesaj stratejilerinin etkili olmasında kilit rol oynamaktadır. Böylelikle bilimsel verilerden yola çıkarak hedef kitlelerin özelliklerine göre stratejik iletişim mesajlarının yapılandırılması sonucunda hedef kitlelerde orman yangınlarına karşı farkındalık oluşturmak, onların konuya yönelik ilgisini çekmek ve orman yangınları açısından risk teşkil eden davranışlardan uzaklaşmasını sağlamak mümkün olabilecektir. Dolayısıyla orman yangınlarına karşı bilinçlendirilmek istenen hedef kitlelerin analizi sonucunda elde edilecek bulgulara göre iletişim stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda konuya ilişkin kamu farkındalığı kampanyalarının genel olarak aşağıdaki noktalara uygun hazırlanması önerilmektedir:

- Hedef kitlelerin özelliklerinin net bir biçimde tanımlanması ve orman yangınlarına karşı bakış açılarının belirlenmesi,
- Hedef kitlelerin en çok kullandığı iletişim kanallarının ortaya çıkarılması,
- Orman yangınlarına karşı hedef kitlelerde etki oluşturabilecek mesajların belirlenmesi,
- Hedef kitlelerin mesajları alımlamasında en etkili olan iletişim araçlarının saptanması,
- Kamu kurumları veya STK'lar tarafından düzenlenen orman yangınlarına karşı bilinçlendirme çalışmalarının ve eğitim modüllerinin hedef kitlelerin özelliklerine göre oluşturulmasına katkı sağlanması,
- Hedef kitlelerin orman yangınlarını engellemeye yönelik kamu kurumları ve STK'lar ile iş birliğine yönlendirilmesi ve bu iş birliğinin sürekli kılınması,

- Hedef kitlelere hitap edecek, onların dikkatini çekecek ve konuya yönelik ilgisini arttıracak iletişim yöntemlerinin tercih edilmesi,
- Hedef kitlelerin özelliklerine göre yön verilecek farkındalık çalışmalarının ve iletişim yöntemlerinin, orman ekosistemini korumak için hazırlanması planlanan diğer çalışmalara örnek teşkil etmesinin sağlanması.

Yukarıda sıralanan faktörler, kamu farkındalığını arttırmaya odaklanan bilgilendirici kampanyaların başarıyla uygulanmasına ve istenen sonuçların elde edilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu sayede ormanların öneminin farkına varılması, orman ekosistemi hakkında bilinç düzeyinin artması, ormanları koruma motivasyonunun yükselmesi, ormanlara insan eliyle verilen zararların azaltılması veya ortadan kaldırılması, orman yangınları açısından riskli davranışların terk edilmesi ve bütünüyle ormanlar ile ekolojik çevreyi korumada uyumlu davranışların benimsenmesi beklenmektedir. Böylelikle özellikle ülke ekonomisi ile ekoturizm açısından önem arz eden ormanlık alanların ve ormanların korunması ile maddi ve manevi kalkınmanın destekleneceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, H. (2018). Örgütsel Bağlılık, Sinizm, Yabancılaşma ve Ormancılık Örgütleri. *Turkish Journal of Forestry,* 19(3), 265-274.

Atasoy, E. (2015). *İnsan Doğa Etkileşimi ve Çevre İçin Eğitim.* Bursa: Sentez Yayınları.

Ayanz, J. S. M., Moreno, J. M. and Camia, A. (2013). Analysis of Large Fires in European Mediterranean Landscapes: Lessons Learned and Perspectives. *Forest Ecology and Management,* 294, 11-22.

Bilchik, S. (2000). Rasing Awareness and Educating the Public. *Youth in Action,* U.S. Department of Justice, Office of Justice Programme, No: 12, Washington D. C.

Broll, R. and Crooks, C. (2012). Report on the Evaluation of Violence against Women Public Education Campaigns. L. Baker (Ed.). *Centre for Research&Education on Violence against Women&Children,* Western Education, Ontario, Canada: Western University.

Budak, G. ve Budak, G. (1998). *Halkla İlişkiler Davranışsal Bir Yaklaşım.* 2. Baskı, İzmir: Barış Yayınları.

Coffman, J. (2002). *Public Communication Campaign Evaluation: An Environmental Scan of Challenges, Criticisms, Practice, and Opportunities.* Washington, D.C.: *Communications Consortium Media Center.*

Costanza, R., d'Arge, R., de Groot, R., Farber, S., Grasso, M., Hanna, B., Limburg, K., Naeem, S., O'Neill, RV., Paruelo, J., Raskin, RG., Sutton, P., and van den Belt, M. (1997). The Value of the World's Ecosystems Services and Natural Capital. *Nature,* 387, 253-260.

Coşgun, U. (2008). Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü'nün 50. Yılında Orman-Halk İlişkileri ve Sosyal Ormancılık Araştırmaları. *Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü 50. Yıl Etkinlikleri Bildiri Kitabı* (ss. 343-373), Antalya.

Coşgun, U., Yılmaz, E., Ok, K., Telek, A., Ay, Z. ve Uzun, E. (2007). *ORKÖY Kaynaklarının Tahsisinde Orman Köylerinin Önceliklerinin Saptanması (Antalya İliş Örneği).* Antalya: Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Yayın No: 033.

Çoban, A. ve Yücel, M. (2018). Kent Planlamasında Ekosistem Hizmetlerinin Rolü. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6*(2), 444-454.

Delaney, A., Lough, B., Whelan, M. and Cameron, M. (2004). *A Review of Mass Media Campaigns in Road Safety.* Australia: Monash University Accident Research Centre.

Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2004). Türkiye'de Orman Yangınları ve Alınması Gereken Önlemler. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 11, 31-48.

Edsand, H. E. and Broich, T. (2019). The Impact of Environmental Education on Environmental and Renewable Energy Technology Awareness: Empirical Evidence from Colombia. *International Journal of Science and Mathematics Education,* 1-24.

Göktepe, S. ve Avcı, M. (2015). Muğla-Fethiye Ormanlarında Yangın Sorunu, Yangınların Dağılımı ve Yangınlar Üzerinde Etkili Olan Faktörler. *Türkiye Ormancılık Dergisi,* 16(2), 130-140.

Güler, Ç. (2006). Kitle İletişim Araçları ve Sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni,* 25(1), 1-4.

Günşen, H. B. ve Atmiş, E. (2015). İç Göçlerin Orman Köylerinde ve Ormancılık Çalışmaları Üzerindeki Etkisi. *IV. Ormancılıkta Sosyo Ekonomik Sorunlar Kongresi Bildiriler Kitabı,* (s. 177-190), 15-17 Ekim, Trabzon: Karedeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Ekonomisi Anabilim Dalı.

Hawkes, C. (2003). *Promoting Healty Diets through Nutrition Education and Changes in the Food Environment: An International Review of Actions and their Effectiveness.* Nutrition Education and Consumer Awareness Group, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Italy: Rome.

Kaya, H. (2018). Türkiye'de Yangınlar (1923-1960). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD),* 2(1), 28-39.

Korkmaz, M. (2002). Ormanlık Alanlar ve Orman Ekolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 3, 99-106.

Kuenkel, Petra (2016). *The Art of Leading Collectively: How We Can Co-Create a Better Future: A Guide to Collaborative Impact for Sustainability Change Agents from Companies, the Public Sector, and Civil Society.* Chelsea: Green Publishing.

Lise, Y., Pamukçu Albers, P. ve Balkız, Ö. (2020). Orman Ekosistem Hizmetleri. H. Ülgen vd. (Ed.). *Orman ve Biyolojik Çeşitlilik* içinde (ss. 149-176). Ankara: Doğa Koruma Merkezi.

Okmeydan, S. B. (2022). Ekolojik Bilinç ve Halkla İlişkiler & Reklam Faaliyetleri. F. Örs ve P. Durgeç (Ed.). *Ekoloji, Çevre ve Medya* içinde (ss. 183-225). İstanbul: Doruk Yayınları.

Okmeydan, S. B. (2017). *Sosyal Pazarlamanın Toplumsal Faydaya Dönüşümü: Dumansız Hava Sahası Kampanyası.* İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Örs, F. (2007). Yoksullukla Mücadele ve Toplumsal İletişim. *Mülkiye Dergisi,* 31(255).

Özden, S., Kılıç, H., Ünal, H. E. ve Birben, Ü. (2012). *Orman Yangını-İnsan İlişkisi.* Ankara: Türkiye Ormancılar Derneği Yayını.

Peltekoğlu, F. B. (2007). *Halkla İlişkiler Nedir?,* İstanbul: Beta Basım.

Perry, D. A., Oren, R. and Hart, S. C. (2008). *Forest Ecosystems.* 2nd Ed., USA: Johns Hopkins University Press.

Pezzullo, P. C. and Cox, R. (2017). *Environmental Communication and the Public Sphere.* 5th Edition, USA: Sage Publications.

Pooley, J. A. and O'Connor, M. (2000). Environmental Education and Attitudes: Emotions and Beliefs are What is Needed. *Environment and Behavior, 32*(5), 711-723.

Rice R. E. and Atkin, C. K. (2009). Public Communication Campaigns: Theoretical Principles and Practical Applications. J. Bryant and M. B. Oliver (Eds.). In *Media Effects: Advances in Theory and Research* (pp. 436-468). New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Santano, M. G., Rey, A. and Vidal, C. (2006). Environmental Awareness Project: Mediterranean Forest, Fire and You. *Forest Ecology and Management,* 243-262.

Schukies, G. (1998). *Halkla İlişkilerde Müşteri Memnuniyetine Dönük Kalite.* İ. Çamlı (Çev.). Altın Kitap Serisi, İstanbul: Rota Yayınları.

Snyder, L. B. (2011). Meta Analyses of Mediated Health Campaigns. R. W. Preiss et al. (Ed.). In *Mass Media Effects Research,* New York: Routhledge.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2018). Orman Yangınları Resmî İstatistikleri. *https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler,* Erişim Tarihi: 12.11.2022.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2022). Duyuru. *https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Sayfalar/Detay.aspx?OgeId=355&Liste=Duyuru,* Erişim Tarihi: 12.11.2022.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü (2015). *Türkiye Orman Varlığı.* Ankara: OGM.

Toksoy, D., Ayaz, H., Şen, G. ve Özden, S. (2005). Doğu Karadeniz Bölgesinde Orman-Köylü İlişkileri. *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi,* 6(1-2), 79-85.

Türkiye Ormancılar Derneği (2019). *Türkiye Ormancılığı: 2019.* Ankara: TOD Yayın No: 47.

KUŞAKLAR VE TÜKETİM ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN[1]

ÖZET

İçinde yaşadığımız çağda teknolojik ilerlemelere bağlı olarak iletişim alanında köklü değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır. Özellikle bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, yaşamın her alanının dijitalleşmesini beraberinde getirmektedir. Web 2.0 tabanlı gelişmelerle aktif hale gelen sosyal medya, tüketici profilindeki değişimin ardında yatan başat faktörlerden birini teşkil etmektedir. Bununla beraber tüketim anlayışındaki değişimlerin diğer önemli faktörlerinden birini de kuşaklar oluşturmaktadır. Farklı tarihsel dönemleri kapsayan ve birbiri ardından gelen yaş gruplarına göre belirlenen dönemler kuşak olarak adlandırılmaktadır. Buna göre alanyazında Sessiz Kuşak/Gelenekseller ile başlayıp Bebek Patlaması Kuşağı ile devam eden ve günümüzde X, Y, Z ve Alfa Kuşağı olmak üzere toplam altı kuşaktan söz edilmektedir. Birbirinin ardı sıra gelen ancak birbirinden farklı zaman dilimlerini kapsayan kuşaklar, temelde taban tabana zıt özellikleri temsil etmekte ve tüketici profilinin de kuşaklara göre farklılaştığı dikkat çekmektedir. Z ve Alfa Kuşağı olarak tanımlanan ve Post-Milenyum Kuşağı olarak da ifade edilen bu kuşaklarda ise tüketim anlayışında oldukça büyük değişimler görülmekte ve özellikle bu iki kuşak, aynı zamanda pazarlama paradigmasını da kökten değiştiren yeni tüketici profilini sergilediğinden alanyazında yeni tüketiciler olarak karşılık bulmaktadır.

Literatür taramasına dayalı bu çalışmanın amacı, kuşaklar açısından tüketim anlayışındaki değişimleri saptamak ve kuşaklara göre ortaya çıkan bu değişimlerin temel özelliklerine dikkat çekerek kuşaklar ve tüketim anlayışı arasındaki değişime bütünsel ve kavramsal bir çerçeve sunmaktır. Çalışmaya çizilen kavramsal çerçeve doğrultusunda sözü edilen altı kuşağın temel özelliklerine yer verilmekte ve her bir kuşağın tüketim anlayışı ile tüketici profili ortaya konmaktadır. Çalışma, kuşakların değişiminde ve tüketici profilinin belirlenmesinde bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin temel itki olduğu öngörüsünden hareket etmektedir. Bu doğrultuda kuşakların zaman dilimi ve birbirine göre farklılık gösteren tüketici profilleri ile bu değişimlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin rolü, çalışmanın genel vurguları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sessiz Kuşak/Geleneksel Kuşak, Bebek Patlaması Kuşağı, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı, Alfa Kuşağı, Tüketim, Tüketici Profili

1. GİRİŞ

Yeni bilgi ve iletişim teknolojileri dünyayı bütünüyle değiştirip dönüştürmeye devam etmektedir. Bu değişim ve dönüşüm dalgası tüm iş yapma biçimlerini etkilediği gibi pazarlama paradigması ve tüketici davranışları üzerinde büyük ölçüde etkili olmakta ve dijitalleşme ile karakterize edilen *yeni tüketici* profilini de beraberinde getirmektedir (Prado ve Mendoza, 2021: 2). Yeni tüketici kavramının temelinde bilişim teknolojilerinin sağladığı yenilikler ve dünyanın dijitalleşmesi, hatta artık sanal dünyaya (Metaverse/Öte Evren) doğru evrilmesi yer almaktadır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren devrim niteliğinde ortaya çıkan web tabanlı yenilikler ve bu yeniliklerin bilişim teknolojileri dolayımıyla toplumsal yaşama yansımaları tüketicilerin bilişsel, duygusal ve davranışsal edimleri üzerinde önemli rol oynamaya

[1] Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7996-2178

başlamıştır. Söz konusu etkiler, geleneksel ve yeni tüketici kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Bununla birlikte tüketici profilindeki değişimin önemli nedenlerinden biri de kuşaklardır. Her kuşak kendinden önceki kuşaktan farklı özellikler sergilemekte ve bu özellikler tüketim algısı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Kuşak, en genel anlamıyla doğum yılları, yaş, konum ve kritik gelişim aşamalarında önemli yaşam olaylarını paylaşan tanımlanabilir gruplar olarak (Tolbize, 2008) açıklanmaktadır. Abrams ve von Frank'a (2014: 6) göre bireyler kişiliklerini ve başlıca karakter özelliklerini kendi ırklarından, sınıflarından, cinsiyetlerinden, bölgelerinden, ailelerinden, dinlerinden ve hatta çok daha fazlasından getirseler de yaklaşık olarak aynı yıllarda ve yakın zaman dilimi içerisinde doğanlar hakkında bazı genellemeler yapmak mümkündür; çünkü aynı kuşağın üyeleri düşüncelerini, değerlerini, davranışlarını ve tepkilerini etkileyen ortak deneyimleri paylaşırlar. Alanyazında günümüzde kabul edilen altı kuşak sırasıyla; Sessiz Kuşak/Gelenekseller, Bebek Patlaması Kuşağı, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı olarak karşımıza çıkmakta; Y Kuşağı Milenyum Kuşağı adıyla anılırken Z ve Alfa Kuşağı ise Post-Milenyum (Milenyum Sonrası) Kuşak olarak adlandırılmakta (Bejtkovský, 2016; Madden, 2017) ve yeni tüketici grubunu tanımlamaktadır.

Kuşaklar arasında farklılıklar, yeni tüketici profilini sergilediği gibi tüketim anlayışındaki değişimleri de karşımıza çıkarmaktadır. Bu nedenle günümüzde artık geleneksel pazarlama iletişimi çalışmaları yetersiz kalmakta ve işletmelerin yeni pazarlama paradigmalarını benimsemesi zorunlu hale gelmektedir. Kuşak çalışmalarını da kapsayan ve yeni pazarlama anlayışını belirleyen dinamikler temel olarak işletme ve markalar ile daha fazla etkileşime izin veren ve tüketicileri işletmelerle ortak üretim sürecine iten birlikte yaratma/ortak yaratım (co-creation) ile üreten-tüketici (prosumer) kavramları paydasında birleşmektedir. Söz konusu bu kavramlar, modern ve yeni nesil pazarlama stratejilerinin ve uygulamalarının temelinde yer almaktadır (Rieder ve Voß, 2010: 3). İşletmeler ve markalar tarafından yeni kuşak tüketicilerle daha fazla duygusal bağ ve etkileşim kurmak için benimsenen bu yeni uygulamalar; markalara sosyal medyada görünürlük kazanma, marka iletişimini güçlendirme, imaj yönetiminde başarı elde etme ve tüketiciler ile sürdürülebilir ilişkiler geliştirme gibi küresel rekabet gücünü arttıran fırsatlar sunmaktadır. Başta Z Kuşağı olmak üzere Alfa Kuşağını da içeren yeni tüketicilerin ilgisini çekebilmek için sözü edilen yaratıcı uygulamalara daha fazla yer verildiği görülmekle birlikte tüketici profilinde yaşanan değişimler ve tüketicilerin yenilikçi beklentileri çerçevesinde gelecekte bu eğilimlerin giderek artacağı da söylenebilmektedir.

Literatür taraması ile hazırlanan bu çalışmanın amacı, kuşaklar üzerinden yeni tüketici profilinin temel özelliklerini belirlemek ve her geçen gün dönüşen tüketim anlayışına göre pazarlama çalışmalarındaki değişimlere ve yeniliklere işaret etmektir. Bu doğrultuda öncelikle kuşaklar tanımlanarak güncel alanyazında Sessiz Kuşak/Gelenekseller ve Bebek Patlaması Kuşağı ile başlayan, ardından X, Y, Z ve son olarak Alfa Kuşağı ile devam eden toplam altı kuşağın özelliklerine ve genel tüketici profiline ışık tutulmaktadır. Post-Milenyum Kuşağı çatısı altında birleşen Z ve Alfa Kuşağı ise 'yeni tüketici' olarak ifade edilmekte ve hem günümüzde hem de yakın gelecekte pazarlama çalışmalarını yönlendirme gücüne sahip olan bu kuşakların tüketicilerine ulaşmak için markaların ağırlık verdiği pazarlama iletişimi uygulamaları konu edilmektedir. Sonuç bölümünde kuşaklara göre tüketim anlayışındaki değişimler, günümüzde mevcut uygulamalar ile gelecek öngörüleri bağlamında ele alınmaktadır.

2. KUŞAKLARA GÖRE TÜKETİM VE TÜKETİCİ PROFİLİ

Günümüzdeki pazarlama eğilimlerine yön veren ve gelecekteki pazarlama paradigmasını belirleyecek olan yeni tüketici profili, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin

yanı sıra kuşaklar tarafından belirlenmektedir. Ancak kuşaklar konusunda, her kuşağın otoriteler tarafından kabul edilen kesin bir tanımının ve döneminin mevcut olmadığını unutmamak gerekmektedir. Örneğin, Bebek Patlaması Kuşağı'nın 1946 ile 1964 yılları arasında doğduğunu belirten genel bir otorite yoktur ve bazıları, 1950'lerin sonu ile 1960'ların başı arasında doğanları, X kuşağı yerine kendine has özelliklere sahip 'Jones Kuşağı' olarak tanımlar (Abrams ve von Frank, 2014: 6). Burada önemli olan nokta, kuşakların yaklaşık olarak hangi zaman dilimlerini ifade ettiğinin ve birbirinden hangi özelliklere göre farklılaştığının açığa çıkarılmasıdır.

Pazarlamacılar tüketicilere ulaşmada pazar bölümlemesinden yararlanmakta ve kuşaklar arası farklılıklara dayanan bu bölümlemede tüketiciler doğum yıllarına göre temelde altı gruba ayrılmaktadır. McCrindle'a (2014) göre bu gruplar tarihsel dönemleri göz önüne alınarak sırasıyla; Sessiz Kuşak/Gelenekseller, Bebek Patlaması Kuşağı, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı olarak tanımlanmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı Post-Milenyum Kuşak olarak yeni tüketicileri temsil etmekte (Madden, 2017) ve bu nedenle pazarlama çalışmaları açısından sözü edilen iki kuşağın tüketimde daha aktif rol almaya başladığı ve tüketim anlayışı ile tüketici profilini tamamen değiştireceği öngörülmektedir. Dolayısıyla işletmelerin, yeni tüketici profilini oluşturan bu kuşaklara özgü yaratıcı ve yenilikçi stratejiler geliştirmeye odaklandığı söylenebilmektedir.

Her kuşak, çevresel koşullar ve tarihsel dönemeçler nedeniyle kendine göre tüketim alışkanlıkları ve tüketici profili geliştirmiştir. Kuşaklar arasındaki temel farklılıkların, teknolojik gelişmelerden kaynaklandığı ve teknolojik gelişmelerin, değişen kuşaklarla beraber yeni tüketici kavramının çekirdeğini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Z Kuşağı ve ardından gelen Alfa Kuşağı ile bundan sonra gelecek kuşakların tüketim anlayışının internet ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler ışığında özellikle Web 4.0, Öte Evren (Metaverse), sibernetik ve yapay zekâ teknolojileri tarafından şekilleneceği ve profesyonel iş süreçlerinin bu yöne doğru kayacağı tahmin edilmektedir (Hanj vd., 2021; Pereira vd., 2022). Tablo 1'de kuşaklara göre tüketim anlayışında ve tüketici profilinde meydana gelen değişimlere yer verilmektedir.

Tablo 1. Kuşaklara Göre Değişen Tüketim Anlayışı ve Tüketici Profili

Kuşaklar	Tüketim ve Tüketici Profili
Sessiz Kuşak/Gelenekseller (1925-1945)	Savaşlar ve kıtlık gibi olumsuz faktörler nedeniyle hayatta kalma mücadelesi vermiş ve yalnızca en temel ihtiyaçlarını karşılamak için tüketmişlerdir.
Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964)	Savaşlar ve ekonomik buhran nedeniyle üretime önem vermiş ve ihtiyacı karşılayacak kadar kontrollü tüketim yapmışlardır.
X Kuşağı (1965-1979)	Zamanın hızlı değişimlerine uyum göstermek zorunda kalmış ve tasarruf odaklı tüketime yönelmişlerdir.
Y Kuşağı (1980-1994)	Önceki kuşaklardan çok daha konforlu büyüyen, bilgiye erişebilen, teknoloji ile harmanlanan, tüketim odaklı ilk nesildir ve gerçek anlamda tüketimin bu kuşakla başladığı kabul edilmektedir.
Z Kuşağı (1995-2009)	Kendini kişiselleştirilmiş tüketim ile tanımlayan, istek ve ihtiyaçlarında haz almaya odaklanan, kaçış amaçlı tüketim yapan ve yenilik arayan nesildir.
Alfa Kuşağı/Ekran Kuşağı (2010-2024)	Gelişmiş mobil teknolojilerin ve yapay zekâ teknolojilerinin içine doğan, doğuştan ekran tecrübesine sahip, dijital tüketim ile sanal pazarlamaya, yaratıcılığa ve girişimciliğe yön verecek nesil olarak görülmektedir.

Kaynak: Bağçı ve İçöz, 2019; McCrindle, 2014; McCrindle ve Fell, 2020'den yararlanarak geliştirilmiştir.

Tablo 1, güncel alanyazında mevcut altı kuşağı zaman aralığı, tüketim alışkanlıkları ve tüketici profiline göre özetlemektedir. Tabloya göre geleneksel ve yeni kuşaklar arasındaki en büyük ve belirleyici fark, teknoloji kullanımında, bilgiye ulaşma kolaylığında ve tüketim hızında karşımıza çıkmaktadır. Yeni kuşakların, bilişim teknolojilerindeki ilerlemelere bağlı

olarak gelişen internet ve özellikle web teknolojileri aracılığıyla ürünler hakkında ayrıntılı ve kapsamlı tüm bilgilere ulaşabildikleri, ancak geleneksel kuşakların bu konuda oldukça dezavantaj yaşadığı söylenebilmektedir. Benzer şekilde geleneksel kuşakların, ihtiyaç duyulan ürünleri veya hizmetleri satın alırken doğrudan üretici ya da aracı firmayla fiziksel iletişim ve bağlantı kurmak zorunda olmasına karşın yeni kuşaklar açısından ürün ve hizmet satın alırken internet ortamından yararlanma belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum ise yeni kuşaklara ve yeni tüketicilere daha özgürlükçü, rekabet odaklı, deneyime dayalı ve güveni ön plana çıkaran bir yapı kazandırmaktadır. Öte yandan Tomlinson'a (1999) göre tüketim olgusunun, toplumların sosyo-kültürel yapısının odağına yerleşmesi bir tesadüf değildir; esasen beş yüzyıllık bir geçmişe sahip olan kapitalist sistemin sonucudur ve kapitalist sistemin sürekliliği artan tüketime bağlıdır. O halde kuşaklardaki temel farklılaşma teknoloji kullanımı sonucunda tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile yakından ilgilidir. Bu kapsamda belirtilen altı kuşağın tüketim alışkanlıkları aşağıda ayrıntı şekilde ele alınmaktadır.

- ***Sessiz Kuşak/Gelenekseller (1925-1945):*** Asker Kuşağı ya da Gaziler Kuşağı olarak da adlandırılan bu kuşak, yaşadıkları ekonomik buhran ve siyasi belirsizlikler nedeniyle çalışkan, mali açıdan muhafazakâr ve temkinli olmaya yöneldiği için ve kural koyup bu kurallara uyduğu için sessiz ve geleneksel olarak tanımlanmışlardır (Carlson, 2008: 5; Kraus, 2017: 63). 1925 ile 2. Dünya Savaşı'nın bitimi arasında doğan bu kuşak; sadık çalışanlar olarak çalıştıkları kurumlara büyük inanç duyan ve çoğu zaman uzun yıllar bir şirkette çalışmayı planlayan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Yaşadıkları dönemin zorlu koşulları nedeniyle çoğu, para kazanmaya ve para biriktirmeye değer vermiş ve bunun sonucunda varlıklı bir nesil haline gelmiştir. Çalışmayı bir görev olarak gören bu kuşak, zorunlu durumlar haricinde tüketim gerçekleştirmemiştir (Bejtkovský, 2017).

- ***Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964):*** İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından birçok sanayileşmiş ülkede toplam bir milyara yaklaşan doğum oranı dikkat çekmiş ve bu kuşak, 1940'lardan itibaren 1960'ların ortalarına kadar artan doğum oranları nedeniyle demografik bir bakış açısıyla bu şekilde isimlendirilmiştir (Leach vd., 2013; Phillipson, 2007: 7). 1950'lerde ve 1960'larda kitlesel tüketimin doğuşunu deneyimleyen bu kuşağın, tüketim toplumunun faydalarından yararlanmaya, sağlıkları izin verdiği sürece seyahat etmeye ve boş zaman etkinliklerine katılmaya istekli olduğu görülmektedir (Ogg ve Bonvalet, 2011: 2). Belirtilen özelliklerden dolayı bu kuşağın uyum sağlayabilen, deneyimledikleri toplumsal süreçler nedeniyle değişiklikleri kolayca kabul eden ve değişime uyum sağlayabilen esnek kişiler olduğu söylenebilmektedir (Ramadlani ve Wibisono, 2017). Savaş sonrasına denk gelen Bebek Patlaması Kuşağı, kitlesel bir tüketici devriminin, popüler zevkleri ve yaşam tarzlarını değiştirdiğini gören ilk nesil olarak karşımıza çıkmaktadır (Edmunds ve Turner, 2002).

- ***X Kuşağı (1965-1979):*** Dijital Göçmenler ya da McDonald's Kuşağı olarak da adlandırılan bu yaş grubu; 1960'ların ortası ve 1970'lerin sonunda doğan, günümüzün işgücü piyasasının büyük gövdesini oluşturan kuşaktır. Nispeten genç sayılabilecek orta yaş döneminde bilgi teknolojisinin yeni araçları ve dijital dünya ile temas kurmuşlar ve bilgisayar teknolojisinin önce bilişim teknolojisine, daha sonra da bilgi toplumuna dönüşmesine tanık olmuşlardır. İnternet, yaşamlarında az ya da çok vardır ve bu kuşak özellikle Batı ülkelerinde elektronik medyanın etkisi altında büyümüştür (Nagy ve Kölcsey, 2017: 108). Yaşadıkları toplumsal süreçler açısından ekonomik zorlukların baş gösterdiği bir döneme denk gelmeleri nedeniyle bazı çalışmalarda Kayıp Kuşak olarak da isimlendirilen bu kuşak (Bayrakdaroğlu ve Özbek, 2018), aynı zamanda alışveriş merkezleri ile karşılaşan tüketici grubu olarak kazandıkları parayı bu merkezlerde tüketmektedirler (Bayındır vd., 2020: 3952).

- ***Y Kuşağı (1980-1994):*** Sıklıkla Milenyum Kuşağı veya İlk Dijital Yerliler olarak da adlandırılan bu kuşak, teknoloji temelli dünyanın içine doğan ilk kuşaktır (Kraus, 2017: 64-65). Bu kuşak; özgürlüğü ve eğlenceyi sevdiğinden harcamak için para kazanan, geleneksel alışverişin yanı sıra internetten de alışveriş yapan, taksit ve kredi kartı alışkanlığı ile önce alıp sonra ödeyen tüketici profilini yansıtmaktadır (Çil ve Çevik, 2022: 469). Bununla birlikte 1980'lerden itibaren postmodernizmin etkilerinin iyice ortaya çıkması sonucunda postmodern tüketim ile yüzleşen Y Kuşağı için sembolik tüketimin anlam kazandığını söylemek mümkündür. Kendisinden önceki kuşaklara göre daha fazla tüketim ve harcama yapan Y Kuşağı; fiyat ve ürün karşılaştırmasına önem vermekte, düşük fiyatlı ürünler yerine pahalı markalara yönelmekte, marka sadakati düşük olsa da kendi imajını ve değerlerini yansıtan markalara sadakat geliştirmekte ve sembolik tüketim yapmaktadır (Gurău, 2012: 113).

- ***Z Kuşağı (1995-2009):*** Z kuşağı aynı zamanda Ağ Kuşağı ya da X ve Y kuşaklarından doğan İnternet Kuşağı (i-Gen) olarak da adlandırılmaktadır (Topscott, 2009). Teknolojinin öncülüğünde küresel çapta yaşanan ekonomik ve sosyokültürel dönüşümler nedeniyle tüketim kalıpları, anlayışları ve alışkanlıkları diğer kuşakların çok ötesinde etkilenmiş ve diğer kuşaklara göre pazarlama ve tüketim paradigmasını değiştirerek geleceğin tüketici profili üzerinde belirleyici olmuşlardır (Altundağ, 2012: 206). Tüketim alışkanlıkları açısından Z Kuşağının yenilik odaklı, kolay tüketim olanakları bekleyen, özgün ve yaratıcı ürünler talep eden, güvenlik ihtiyacı yüksek ve kaçış amacıyla alışveriş yapan tüketici grubunu oluşturduğu söylenebilmektedir (Wood, 2013). Bu kuşak için tüketim anlayışında özgürlüğün yanı sıra kendi bireyselliklerini, tekliklerini, özgünlüklerini ve yaratıcılıklarını yansıtan ürünler oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle yeni nesil markaların vaatlerinden ziyade kendilerini markalaştırma fırsatlarından daha çok etkilenirler ve markalarla ortak çalışıp özgün içerik üreterek kişisel bir marka olmaya heveslidirler (Madden, 2017; Vitelar, 2019).

- ***Alfa Kuşağı (2010-2024):*** 2010 yılından sonra doğan grubu temsil eden Alfa Kuşağı, diğerlerine nazaran görece yeni bir kuşak olmasına rağmen teknoloji kullanımı, araştırmanın ve bilginin elde edilebilirliğinin kolaylaşması ve eleştirel vizyonu ile şimdiden diğer kuşaklardan farklı bir noktada bulunmaktadır (dos Reis, 2018: 9). Bu nedenle iş dünyasının bu kuşağı kapsayacak şekilde yeni teknolojiler açısından dönüşmesi ve teknolojik yeniliklere uyum göstermesi giderek daha önem kazanmaktadır. Doğdukları andan itibaren teknolojik uygulamalarla ve ekranlarla kuşatılan bir çevreye gözlerini açtıkları için Ekran Kuşağı veya Dijital Yerliler (Ziatdinov ve Cilliers, 2021) olarak da adlandırılan bu kuşağa Alfa isminin verilmesinin nedeni; Yunan alfabesinin ilk harfi olan 'Alfa'nın (Alpha), dijital dünyaya geçiş ile tamamen yeni değerlerin ve yeni özelliklerin atfedildiği bir kuşak kategorisinin ilkini, başlangıcını temsil etmesidir. 'Alfa' terimi çok semboliktir, çünkü Latin alfabesinin harfleri biterse en başa geri dönülmeden Yunan alfabesinin harflerine geçilir ve bu kuşak için Yunan alfabesinin ilk harfinin kullanılması yeni bir çağı simgeler, zira Alfa Kuşağı tamamen 21. yüzyılda doğan ilk kuşaktır (Astapenko vd., 2021: 3). Bundan sonra gelecek ve Yunan alfabesinde Beta, Gama vb. adlandırılacak diğer kuşakların, bu yeni çağı temsil eden ilk kuşağın devamı niteliğinde olacağı öngörülmektedir. McCrindle ve Fell (2020) ile Ramadlani ve Wibisono (2017), Alfa Kuşağını tanımlayarak bu kuşağın; diğer kuşaklara nazaran girişimciliğe daha çok önem vereceğini, sosyal ağlara bağlı yaşayacağını, bilgi kaynağına rahatlıkla erişip araştırma yapabileceğini, ürün ve hizmetlerin kendilerine göre özelleştirilmesini talep edeceğini, çevrim içi alışveriş tercihlerini ilk sıraya koyacağını ve bu nedenle fiziki insan ilişkilerine ve yüz yüze iletişime daha az ihtiyaç duyacağını belirtmektedir. Günümüzde yaş itibarıyla ergenlik çağına girdiği anlaşılan, yaşayan en genç kuşak olan ve teknoloji dolayımında şekillenen yeni bir çağın başlangıcını ifade eden Alfa Kuşağı, toplumsal yaşama etki edecek ölçüde dönüşen yeni tüketici profiline de dikkat çekmektedir.

Yukarıda yer verilen bilgiler; sözü edilen altı kuşağın genel özelliklerini, tüketim anlayışlarındaki değişimleri ve dönüşen tüketici profilini ortaya çıkarmaktadır. Kuşakların farklılaşmasında teknolojinin ve devrim nitelikli teknolojik gelişmelerin başat faktör olduğu görülmekte ve bu noktada yeni tüketiciler terimi ile Milenyum Sonrası Kuşak çatısı altında birleşen Z Kuşağından ve Alfa Kuşağından bahsedildiğinin bir kez daha altını çizmek gerekmektedir (Madden, 2017). Bu bağlamda Kraus'a (2017) göre teknolojik gelişmeler sonucunda akıllı mobil cihazların ve uygulamaların, kablosuz ağların ve sibernetikteki ilerlemelerin giderek yaygınlaştığı günümüzde tüketici kavramı da *yeni tüketici, yeni nesil tüketici, dijital tüketici* ve *ekran tüketicisi* gibi isimlendirmelerle anılmakta ve bu isimlendirme, Z Kuşağı ile Alfa Kuşağını kapsayan yeni kuşakların belirgin özelliklerine ve bu kuşaklara mensup yeni tüketicilere ulaşmak için değişen pazarlama paradigmasına ışık tutmaktadır.

3. YENİ KUŞAKLARIN PROFİLİNE UYGUN PAZARLAMA ÇALIŞMALARI

Milenyum Sonrası (Post-Milenyum) Kuşak çatısı altında birleşen ve yeni kuşak ya da yeni tüketici olarak adlandırılan Z Kuşağı ve Alfa Kuşağının benzerlik gösteren en genel ortak özelliklerinin; değişimlere kolayca uyum sağlamaları ve teknolojiyi içselleştirerek her alanda dönüşüm hedefine doğrudan ilerlemeleri olduğu dile getirilmektedir. Bununla birlikte Z Kuşağı ve Alfa Kuşağının yeni tüketici profiline ışık tutan ortak özellikleri şu şekilde derlenmektedir (Ramadlani ve Wibisono, 2017: 5; Schwieger ve Ladwig, 2018: 46; Selvit vd., 2022: 269):

- Gerektiği gibi ödüllendirilen sıkı çalışmaya değer verirler.
- Bağımsızdırlar, dirençlidirler ve başarmak için çok çalışmaları gerektiğinin farkındadırlar.
- İşverenlerinin güvenilir, adaletli, saygılı olmasını beklerler ve onlardan değer görmeyi önemserler.
- Hırslı, becerikli ve bilgiye erişim yetenekleri nedeniyle girişimci ve yenilikçidirler.
- Ben merkezli oldukları için biricik, tek ve özgün olmak isterler.
- Yaratıcıdırlar ve kişiselleştirmeyi takdir ederler.
- Gelecek için plan yaparlar ve kendi başlarına öğrenip yenilik yaratmaya isteklidirler.
- Deneyim edinmeye önem verirler ve deneyimlerini dünya ile paylaşmaya gönüllüdürler.
- Çevrim içi (online) alışverişi tercih ederler, fiziksel temastan hoşlanmazlar.
- Sosyal medya vazgeçilmezdir, dünya ile ilişkilerini sosyal ağlar üzerinden kurarlar.

Yukarıda yer verilen özellikler, aynı zamanda iş dünyasının yeni kuşakların profiline göre dönüşmesi gereken noktalara da işaret etmektedir. Teknolojik ivmeler ile dünya hızla gelişirken işletmeler de yarının rekabet stratejilerine yön verebilmek için genç kuşaklara odaklanmakta ve küresel başarı için yeni kuşakların eğilimlerine duyarlılık gösteren stratejik vizyon planlarından hareket etmektedir. Bu nedenle işletmeler, geleceği belirleyecek olan Z Kuşağı ile Alfa Kuşağını en yeni tüketici grubu olarak iletişim çalışmalarının merkezine konumlandırmakta ve bu iki kuşağın özelliklerine uygun pazarlama stratejilerini tasarlayıp uygulamaya odaklanmaktadır (dos Reis, 2018: 10).

21. yüzyıla yön veren toplumsal yenilikler ve eğilimler; eski ve geleneksel kalıplar ile yaşam tarzlarını bütünüyle değiştirerek kuşaklar arasındaki farkları daha da belirgin hale getirmiştir. Bu kapsamda eski kuşakların geleneklerine ve değer yargılarına sahip çıkıp bağlılık

gösterdiği izlenirken yeni kuşakların ise bunun aksine yeniliklere uyum sağlama ve benimseme açısından daha esnek ve istekli olduğu dikkat çekmiştir (Göktaş, 2017: 375). Geleneksel kuşaklar genellikle üretim sürecine dahil olmayan, konformist ve çoğu zaman bilgisiz kitleler olmasına rağmen; yeni kuşaklar üretimin içinde yer alan, bireysel, ilgili, bağımsız, yaratıcı ve bilgi donanımı yüksek kitleleri tanımlamaktadır (Voinea ve Filip, 2011). Günümüzde yeni tüketicileri ifade eden yeni kuşaklar; yalnızca ürünlerin ve hizmetlerin daha fazlasını değil; aynı zamanda ürün ve hizmet satın aldığı markalardan daha fazla etkileşim, daha fazla memnuniyet, daha fazla sürdürülebilir iletişim, daha fazla kolaylık ve hız, daha fazla özgünlük ve yaratıcılık, daha fazla deneyim, ekolojik çevreye daha fazla duyarlılık, etik ve sosyal sorumluluk konularına daha fazla yönelim ve daha fazla duygusal bağ talep etmektedir. Bu anlamda yeni kuşakların en belirgin tüketici özelliğinin, iletişim ve etkileşim içerisinde bulunduğu işletmeler tarafından dikkate alınma ve onlar tarafından farkına varılma olduğu görülmektedir. Pazarlama iletişimi ve çalışmaları açısından yeni tüketici grubunu oluşturan Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı, markaları her zamankinden daha fazla yenilikçi ve yaratıcı olmaya zorlamaktadır.

Bilgi, yeni kuşaklar ve yeni tüketiciler kavramının özünü oluşturmaktadır. Yeni kuşaklar, aynı zamanda birer tüketici olarak bilişim teknolojilerinin etkisiyle bilgiye oturduğu yerden çok daha kolay erişebilmektedir. Bu nedenle Simonson ve Rosen (2014), yeni kuşakları içeren yeni tüketicileri; eskiye oranla daha zeki, kuşkucu ve geleneksel pazarlama yöntemlerine bağışıklığı olan kitleler olarak tarif etmektedir. Bu doğrultuda eski/geleneksel ve yeni kuşaklar arasındaki en büyük farkı şu şekilde ifade etmek mümkündür: Eski/geleneksel kuşakları daha belirgin homojen gruplar altında sınıflandırmak ve yönlendirmek mümkün olmasına rağmen; Z ve Alfa Kuşağından oluşan yeni kuşakları, bilinen tanımlar içerisine yerleştirmek mümkün değildir ve bu nedenle yönlendirmek zordur. Benzer şekilde Kotler vd.'ye (2017) göre klasik kuşaklar, geleneksel pazarlama kampanyalarından ve uzman görüşünden kolaylıkla etkilenen eski tip tüketicileri tanımlamaktadır. Oysa yeni tüketici profiline sahip yeni kuşaklar, *f faktörlerine* (Facebook, fans/hayranlar, families/aileler, followers/takipçiler) daha fazla güvenmekte ve f faktörleri tarafından yönlendirilmektedir. Bu noktada Z ve Alfa Kuşağını tanımlayan yeni tüketicilerin; her şeyden önce bilgiye önem veren, bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla bilgiye rahatça ulaşan, elde ettiği bilgiyi sentezleyebilen, hızlı, yaratıcı ve küresel dünyaya uyum sağlayan dinamik kitleler olduğunu söylemek mümkündür.

Yeni kuşakların ifade ettiği yeni tüketici kavramını daha iyi kavramak için web teknolojileri ile pazarlama süreçlerindeki değişimleri de ortaya koymak gerekmektedir. Web tabanlı gelişmelerin ilk basamağını ifade eden Web 1.0, çağına göre yenilikçi bir teknoloji olsa da kullanıcıların pasif izleyiciler olarak sınırlı etkileşime girmesine izin vermiştir. Web 2.0 teknolojilerini içeren sosyal medya kavramı, getirdiği etkileşim ile dünyayı köklü şekilde dönüştürmüştür. Web 3.0 teknolojileri ise semantik/anlamsal web olarak isimlendirilmekte ve söz konusu tüm etkileşimleri yapay zekâ ile zenginleştirmektedir (Okmeydan, 2022: 811). Web teknolojilerinin son boyutunu ifade eden Web 4.0 ise gerçek ve sanal ortamı birleştirerek kullanıcılara gerçek zamanlı deneyim sunmayı hedeflemektedir (Ibrahim, 2021: 20). Bu noktada teknolojide yaşanan gelişmeler tüketicilerin günlük yaşamlarını doğrudan etkilemekte ve Pazarlama 4.0 ekseninde yeni pazarlama paradigmalarını da belirlemektedir.

Sanayi Devrimi sonucunda pazarlamanın ilk aşaması olan Pazarlama 1.0, ürün odaklılık ekseninde gelişmiş ve bu dönemde en düşük maliyetle en yüksek üretime ulaşmak hedeflenmiştir. Pazarlamada ikinci aşama olan Pazarlama 2.0 ise müşteri odaklı bir dönemi anlatmakta ve müşteri isteklerinin ve ihtiyaçlarının ön plana alınmasını ifade etmektedir. Bu dönem, müşteri memnuniyeti üzerine şekillenmiştir. Pazarlama 3.0, insanı merkeze alan değer odaklı pazarlama dönemidir. Bu dönemde tüketici; akıl, kalp ve ruha sahip bütünsel bir varlık olarak görülmüş ve işletmeler tüketicilere ulaşabilmek için değer yaratması gerektiğini fark

etmişlerdir. Pazarlama 4.0 ise teknolojik gelişmeler ve ilerlemelerin öncülüğünde küresel rekabet ve tüketici profilindeki değişimlere bağlı olarak karşımıza çıkmıştır. Bu süreçte işletmelerle iş birliği geliştirerek birlikte yaratma (co-creation) ve kendi kendine yaratıcı üretim ve tüketim (üreten-tüketici/prosumer) aşamalarına geçilmiştir (Kotler vd., 2017; Tarabasz, 2013). Pazarlama 4.0 paradigması, geleneksel pazarlamanın eksenini dijital pazarlamaya döndürmüştür. Buradan da anlaşıldığı gibi web teknolojisinde ve pazarlamada meydana gelen değişimler, kuşakları ve buna bağlı olarak yeni tüketici profilini de şekillendirmiştir.

Simonson ve Rosen (2014), yeni kuşaklara atıfta bulunan yeni tüketicileri eskilerden ayıran üç dinamik faktörden söz etmekte ve bunları; sürekli teknoloji takibi, hızlı karar verme ve daha fazla akıl ve deneyim olarak sıralamaktadır. Bu özellikler, daha önce de dile getirildiği üzere Z ve Alfa Kuşağının tüketici profili ile de uyumluluk sergilemektedir. Nitekim bu iki kuşak için zaman ve hız oldukça önemlidir. Zira internet ve sosyal medyadaki gelişmelerin sürekli takibini yapmak, bu kuşakların zamana odaklı olmasını ve hızı benimsemesini sağlamıştır. Günümüzde her iki kuşağın özellikleri ile uyumlu yeni tüketici profili daha hızlı karar vermekte ve karşılaştıkları her enformasyonu dikkate almaktadır. Ayrıca bu yeni kuşaklar, işletmelerin sağladığı ürünlerin ve hizmetlerin pasif alıcısı olmaktan çıkmakta ve sürecin aktif ögesi haline gelmeye odaklanmaktadır. Maciaszczyk ve Kocot, (2021: 3), yeni nesil tüketicileri güçlü bir özgürlük ve yaratıcılık ihtiyacıyla karakterize etmekte ve ayrıca mevcut seçimleri kendi ihtiyaçlarına göre uyarlayan, kişiselleştirme, diyalog ve eğlence için çabalayan yenilikçi ve ortak kararlara yatkın bu profili Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı ile özdeşleştirmektedir. Benzer şekilde Jara vd.'ye (2012) göre bu kuşaklara ait olan tüketiciler, yalnızca temel ihtiyaçlarını, isteklerini ve beklentilerini değil; bunlara ek olarak yaratıcılıklarını ve kişisel değerlerini tatmin ederken ürünün parçası olmayı, ürünün üretimine katılmayı ve ürünle etkileşime geçmeyi talep etmektedir. Bu talep, Z ve Alfa Kuşağının birlikte yaratma (co-creation) ve üreten-tüketiciye (prosumer) dönüşme sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta yeni kuşaklara hitap eden birlikte yaratma ve üreten-tüketici kavramları açıklanmaktadır.

3.1. Birlikte Yaratma/Ortak Yaratım (Co-Creation) Yaklaşımı

Yeni nesil iletişim ortamlarında değer ve anlam, artık işletmeler ve tüketiciler tarafından birlikte inşa edilmektedir ve yeni tüketicileri tanımlayan Z Kuşağı ile Alfa Kuşağı, ortak yaratımcı (co-creator) olarak görülmektedir. Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı, yeni tüketici dinamiklerine uygun olarak günümüzde değer, anlam ve deneyim üretimi sürecinde aktif rol almaktadır. Bir amaç doğrultusunda işletme ile yeni tüketicilerin ortaklaşa çalışarak firmaya değer katması olarak isimlendirilen birlikte yaratma süreci, günümüzde özellikle Z ve Alfa Kuşağı açısından müşteri memnuniyetinin ve sadakatinin en önemli yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Birlikte yaratma sürecinde yeni tüketiciler, işletmelerle veya markalarla sadece iş süreçleri bazında iş birliği yapmamakta; aynı zamanda işletmeler veya markalar için yeni anlamları, değerleri, deneyimleri, kimlikleri, algıları ve imajları da üretmektedir. Bu nedenle birlikte yaratma anlayışı, yeni nesil pazarlamada müşteri odaklılığın bir uzantısıdır (Okmeydan, 2021: 209). Söz konusu yaklaşım, en aktif ve dinamik kuşak olan Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının iş süreçlerine somut şekilde katılmasını içermektedir. Böylelikle her iki kuşak, sadece ürün veya hizmeti satın almakla eşleştirilen pasif rolden, satın alınacak ürünü ve hizmeti kendisinin tasarladığı aktif role bürünmekte ve temel tüketici profiline uygun yenilikçi ve yaratıcı süreç harekete geçirilmektedir.

İşletmelerin, Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının birlikte yaratma sürecine katılma motivasyonlarını ve dinamiklerini iyi anlamaları gerekmektedir. Bu süreç, her şeyden önce yeni kuşakların belirgin motiflerine uygundur. Bu kuşaklardaki tüketicilerin birlikte yaratma sürecine dahil olmak istemelerini; içsel motivasyon artışı, kendini ifade etme ve kanıtlama,

kendi üretiminden gurur duyma, onaylanma ve takdir edilme, aidiyet ihtiyacını giderme, ruhsal doyuma ulaşarak kendini gerçekleştirme ve kimlik kazanma gibi bir dizi olumlu psikolojik nedenlere dayandırmak mümkündür (Benedict ve Dallaert, 2019).

Buran ve Koçak'a (2019) göre birlikte yaratma anlayışında tüketicilerin, tüketici veya marka topluluklarına katılımı esastır ve bu topluluklarda sosyal kimliğini ortaya koyan tüketiciler karşılıklı etkileşimi geliştirip yönlendirmektedir. Örneğin, Kawasaki Riders Club, Volkswagen Club ve Swatch Club gibi bir firma tarafından yaratılan marka topluluklarında, tüketiciler hem işletmeden tüketiciye (Business to Consumer/B2C) hem de tüketiciden tüketiciye (Consumer to Consumer/C2C) etkileşime girerek deneyim ve bilgi paylaşımında bulunmakta ve süreci aktifleştirerek firmalara yenilikçi değer kazandırmaktadır. Elbette bu sürece aktif katılım, yeni tüketicileri ifade eden Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının daha önce belirtilen temel niteliklerine uygunluk göstermektedir. Nitekim yeni iletişim çağında bilgi en büyük güç olmaya devam etmektedir. Bilgi, özgünlük ve yaratıcılık ise hem bu çağın hem de Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının belirleyici özellikleri arasında yer almaktadır. Bu noktada birlikte yaratma sürecinin üreten-tüketici kavramı ile ilişkili olduğu görülmektedir.

3.2. Üreten-Tüketici (Prosumer) Yaklaşımı

Küresel çapta yaşanan teknolojik gelişmelerle üretici ve tüketici rolleri kesişmeye başlamış ve yeni iletişim biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni iletişim biçimleri her şeyden önce etkileşimi içermektedir. Etkileşimli yeni medya ve iletişim ortamları tüketicilerin üretim süreçlerine dahil olmasını beraberinde getirmiş ve yeni tüketici profilini şekillendirmiştir. Şekillenen yeni tüketici profili, Alvin Toffler'ın (1980) Üçüncü Dalga (The Third Wave) isimli kitabında *producer* ve *consumer* kelimelerinin birleştirilmesiyle ilk kez kullanılan üreten-tüketici (*prosumer)* kavramı üzerinden açıklanmıştır. Toffler (1980), dile getirdiği bu kavramla, ürün çeşidindeki artış nedeniyle tüketicilerin seçim yapmakta zorlandığını dile getirmiş ve ürünlere yönelik sadakati artırmak için tüketicilerin tasarım ve üretim sürecine dahil edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Esasında Toffler, Üçüncü Dalga ile üreten-tüketici terimini tanıtmıştır. Nitekim kendi kendine yeterliliğin norm olduğu sanayi öncesi dalgadan ve seri üretim ile tüketimin bölünmesi sonucunu doğuran sanayi/sanayileşme dalgasından sonra gelen bu üçüncü dalga, üretim ve tüketimi yeniden birleştirmeye çalışan sanayi sonrası dönemle ilgilidir (Maciaszczyk ve Kocot, 2021: 2).

Buradan anlaşılacağı üzere üreten-tüketici terimi yeni bir kavram değildir, ancak bilişim teknolojilerinin yaşamımıza tam anlamıyla entegre olmasından sonra uygulamaya geçerek gerçeklik kazanmıştır. Üretici ve tüketici rollerinin birleşmesiyle her iki formun bir araya gelerek yeni bir rol oluşturması olarak tanımlanabilen *üreten-tüketici* kavramı, Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının temel özelliklerini kapsamakta ve her iki kuşağın yenilikçi ve yaratıcı üretim sürecine gönüllü katılımını vurgulamaktadır. Bu gönüllülük içerisinde yeni kuşaklar, ürünlerin ve hizmetlerin tasarımı ve çeşitli özellikleri hakkında söz sahibi olmakta ve tanıtımlarına katkıda bulunmaktadır.

Z Kuşağını ve Alfa Kuşağını içeren yeni tüketiciler; her şeyden önce aktif, endişeli, yenilikçi ve yaratıcı bireylerden oluşmaktadır (Kotler vd. 2017). Bu noktada her iki kuşağın yapısı ile uyumluluk gösteren tüketici profili daha yaratıcı, deneyime önem veren ve anlam üreten özelliklere dayanmaktadır. Pazarlama 4.0 ile günümüzde işletmeler de yeni kuşakların tüketici profiline uygun hareket etmektedir. Bir firmanın herhangi bir ürünü tasarlamadan önce sosyal medya üzerinden tüketicilerin fikirlerine yer vermesi, bu dinamik değişimi sergilemektedir. Bu nedenle artık firmalar yerine yeni tüketiciler, dolayısıyla Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı daha yaratıcıdır ve üretim süreçlerinde de söz sahibidir. İki kuşak da hem ürünleri hızla

tüketmekte hem de üretime dahil olmaktadır. Bu doğrultuda iki kuşağın temsil ettiği yeni tüketici profili, üreten-tüketiciye dönüşmüş durumdadır.

Şahin ve Yağcı (2017), üreten-tüketici örneği olarak 2012'de Polonya'da *Do It Yourself* isminde düzenlenen çalıştay etkinliğinde tüm katılımcıların kendi yazıcısını ve ürünlerini üretmeye yönelik eğitim seminerine tabi tutulduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Rieder ve Voß (2010), üreten-tüketici yaklaşımındaki üç özelliği ve Z Kuşağı ile Alfa Kuşağında cisimleşen yeni tüketicilerin değişen profilini üç noktada toplamaktadır: i) Yeni kuşak tüketiciler, artık geleneksel kuşaklardaki tüketiciler gibi yalnızca ürün veya hizmetin alıcısı ve kullanıcısı değildir. ii) Yeni kuşak tüketiciler, işletmeler için katma değer kaynağı haline gelmiştir ve tüketicilerin üretkenliği, yeni kuşakların odak noktasıdır. iii) Yeni kuşak tüketiciler, işletmeler için değerli bir çalışan ve ortak statüsündedir. Bu uzamda yeni nesil pazarlama paradigmasındaki köklü değişimlerden biri olan üreten-tüketici yaklaşımına, *Starbucks Idea* adı verilen ve tüketicilerin yeni fikirlerine açık tasarım ve yaratıcılık yarışmalarını örnek vermek mümkündür (Okmeydan, 2021: 399-400). Söz konusu bu yeni yaklaşımların, Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının temsil ettiği yeni tüketici profili ile uyum gösterdiğini ve yeni kuşakların tüketicilerine ulaşmak isteyen işletmeler için önemli fırsatlar taşıdığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Tüketim ve tüketim anlayışı çağcıl koşullara göre değişip dönüşmektedir. Bu çalışmada da görüldüğü üzere tüketim kavramı, hem teknolojik gelişmelerin pazarlama paradigmasında yarattığı değişimler hem de kuşaklar doğrultusunda dönüşmüştür ve halen dönüşmeye devam etmektedir. Yeni tüketici terimi, bilişim teknolojileri ile dijital dünyanın içine doğmuş yeni kuşakları içermekte ve bilişim teknolojileri ile dijital dünya tarafından şekillendirilen kuşaklara gönderme yapmaktadır. Bununla birlikte Post-Milenyum (Milenyum Sonrası) Kuşak olarak tanımlanan ve yeni bin yıl içerisinde dünyaya gelen Z Kuşağı ile Alfa Kuşağı, teknolojinin meydana getirdiği dönüm noktalarındaki devrim nitelikli gelişmelere şahitlik etmekte ve önceki kuşaklar için birer kırılma yaratan her bir değişikliğe kolayca uyum sağlamaktadır. Doğdukları andan itibaren bilişim teknolojilerinin kuşattığı bir dünyaya ve çevreye gözlerini açan ve bu sistem içerisinde büyüyen her iki kuşak, aynı zamanda yeni tüketim anlayışını ve yeni tüketici profilini de göz önüne sermektedir. Özellikle yeni bilgi ve iletişim teknolojileri dolayımında biçimlenen yeni tüketim anlayışının Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının temel özelliklerini yansıttığı görülmekte ve bu özellikler, güncel pazarlama çalışmalarına yön veren yeni tüketici profilinin anlaşılmasına da ışık tutmaktadır.

Milenyum Sonrası Kuşak olarak 2000 yılı ve sonrasında dünyaya gelen Z Kuşağı ve Alfa Kuşağının öncülük ettiği yeni tüketici profili; markalar ile kesintisiz şekilde etkileşimde kalmayı isteyen, işletmelerin üretim süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmayı talep eden, kişiselleştirilmiş ürün ve hizmetler tercih eden, deneyim paylaşımına önem veren, görsellikten ve görsel içeriklerden etkilenen ve daha yenilikçi, yaratıcı ve özgünlük bekleyen dinamik bir profil sergilemektedir. Bu profile sahip yeni tüketici kuşağı, kendini kişiselleştirilmiş ürünler ve hizmetler üzerinden tanımlayıp kimlik elde ettiğinden tüketicileri üretim süreçlerine dahil eden ve yeni anlamlar ile değerler üretilmesine katkıda bulunan üreten-tüketici anlayışı da hız kazanmaktadır. Üreten-tüketici anlayışının yeni tüketici profiline hitap ettiğinin anlaşılması sonucunda işletmeler ve markalar da ilgilerini bu yöne çevirmiştir. Bu çerçevede tüketicilerin yenilikçi ve yaratıcı fikirlerini dikkate alan ve onlarla iş birliği geliştiren profesyonel aktörler, birlikte yaratma sürecini de yaygınlaştırmaktadır. Z Kuşağının kendisinden önceki hiçbir kuşakta olmadığı kadar bilişim teknolojileri araçlarına hâkim olduğu ve yeni teknolojiler aracılığıyla kendini ifade etmedeki becerileri düşünüldüğünde bu değişimin önemi daha iyi

anlaşılmaktadır. Bu kuşağın hemen ardından gelen Alfa Kuşağının ise henüz tek başına tüketim edimini gerçekleştirecek yaşta olmamasına rağmen taşıdığı potansiyel, yeni pazarlama uygulamalarının ve iletişim ortamlarının geliştirilmesini gerektirmektedir.

Z Kuşağı ile Alfa Kuşağının ilgisini cezbedebilme ve sürdürebilme noktasında işletmeler ve markalar için yeni ve özgün fikirlere ve yaratıcı içeriklere ulaşmak her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Yeni iletişim dinamiklerini belirleyen, yönlendiren ve bu dinamiklere uyum sağlayan bu iki yeni kuşak, birlikte yaratma yaklaşımını benimsemeye gönüllüdür ve her geçen gün bu sürece katılmaya daha istekli hale gelmektedir. Bu anlayışına sahip olan işletmeler, yeni kuşakların yenilikçi ve yaratıcı fikirlerinden yararlanarak üretim maliyetlerini düşürmekte, ürün ve hizmetlerin etkililiğini arttırmakta, tüketicilerin istek ve beklentilerini yansıtan ürün ve hizmetleri ortaya çıkararak memnuniyetsizlik riskini azaltmakta, işletmenin yeni kuşaklar ile etkileşimini arttırarak onlarla bağ kurmakta ve pro-aktif iletişim süreci izleyerek küresel rekabet avantajı yakalamaktadır. İnternetin ve bilgi iletişim teknolojilerinin hızla büyüyen devasa bir üretim aracı haline geldiği varsayımından hareketle, daha fazla tüketim için tüketicilerin de üretim sürecine dahil olması; yeni iletişim ortamlarını, yeni pazarlama anlayışını ve yeni kuşakların tüketici profilini desteklemektedir. İşletmelerin yeni nesil tüketicilerine özel kişiselleştirilmiş ürünler ve hizmetler sunarak ulaşması, Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı tüketicileri için değer taşımaktadır. Zira bu yaklaşım, işletmelerin yeni kuşak tüketicileri ile etkileşimli iletişim kurmasına, özgün, yenilikçi ve yaratıcı içerikler üretip yeni tüketici profiline uygun pazarlama anlayışını geliştirmesine katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde etkileri görülmeye başlanan yeni kuşakların tüketici profilinin, gelecekte yapay zekâ teknolojileri ve sanal pazarlama uygulamalarını harmanlayan yeni nesil pazarlama çalışmalarını zorunlu hale getireceği ve bu kapsamda farklı pazarlama yöntemlerinin daha da yoğunluk kazanıp küresel pazarı ve tüketim anlayışını bütünüyle dönüştüreceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle yeni pazarlama paradigmasının Z Kuşağı ve Alfa Kuşağı başta olmak üzere bundan sonra gelecek diğer kuşakların uyum sağlayabileceği şekilde geliştirilmesi ve süreçlerin bilişim teknolojileri göz önüne alınarak iyileştirilmesi gerektiği görülmektedir. 2025 yılına kadar Alfa Kuşağının iki milyarın üzerine ulaşan nüfus sayısı ile dünya tarihindeki en kalabalık kuşak olacağı göz önüne alındığında ve Alfa Kuşağından sonra 2025 yılı itibarıyla şu anda sadece terim olarak ortaya atılan Beta Kuşağının (2025-2039) ve 2040 yılından itibaren ise Gama Kuşağının geleceği düşünüldüğünde (McCrindle ve Fell, 2020), yeni kuşakların özelliklerine uygun pazarlama anlayışının benimsenmesi ve dünyayı domine edecek bu yeni kuşakların değişen beklentilerine ve ihtiyaçlarına uyumlu pazarlama uygulamalarının hayata geçirilmesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Abrams, J. and von Frank, V. (2014). *The Multigenarational Workplace.* USA: Corwin.

Altundağ, N. (2012). Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* 4(1), 203-212.

Astapenko, E. V., Klimova, T. V., Molokhina, G. A. and Petrenko, E. A. (2021). Personal Characteristics and Environmentally Responsible Behavior of Children of the Generation Alpha with Different Leisure Orientation. *E3S Web of Conferences-273, XIV. International*

Scientific and Practical Conference State and Prospects for the Development of Agribusiness-INTERAGROMASH, (pp. 1-12). February 24-26, Russia.

Bağçı, E. ve İçöz, O. (2019). Z ve Alfa Kuşağı ile Dijitalleşen Turizm. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 232-256.

Bayındır, M. S., Bayındır, B. ve Önçel, S. (2020). X, Y ve Z Kuşağı Tüketicilerin Kahve Dükkanlarını Tercih Etme Alışkanlıklarının İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi,* 4(4), 3949-3963.

Bayrakdaroğlu, F. ve Özbek, Ç. (2018). Kadınların Tüketim Alışkanlıklarının Kuşaklararası Boyutu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Journal of Social Sciences,* 19(42), 1-12.

Benedict, G. and Dallaert, C. (2019). The Consumer Production Journey: Marketing to Consumers as Co-Producers in the Sharing Economy. *Journal of the Academy of Marketing Science,* 47, 238-254.

Bejtkovský, J. (2016). The Current Generations: The Baby Boomers, X, Y and Z in the Context of Human Capital Management of the 21st Century in Selected Corporations in the Czech Republic. *Littera Scripta,* 9(2), 25-45.

Buran, İ. ve Koçak, A. (2019). Sanal Marka Topluluklarında Tüketici Katılımı. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi,* 24, 273-302.

Carlson, C. (2008). Traditionalists, Baby Boomers, Gen X, Y (and Z) Working Together. *United Nations Joint Staff Pension Fund Touch Study,* New York: Deloitte.

Çil, B. ve Çevik, O. (2022). İnternet Alışverişlerinde Algılanan Risk: Karaman İlinde Kuşaklar Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 24(42), 462-487.

dos Reis, T. A. (2018). Study on the Alpha Generation and the Reflections of Its Behavior in the Organizational Environment. *Quest Journals-Journal of Research in Humanities and Social Science,* 6(1), 9-19.

Edmunds, J. and Turner, B. (2002). *Generations, Culture and Society.* Buckingham: Open University Press.

Göktaş, P. (2017). A Research on Relationship Between Generations and Career Approach. *KAUJEASF* 8(16), 373-393.

Gurău C., (2012). A Life-Stage Analysis of Consumer Loyalty Profile: Comparing Generation X and Millennial Consumers. *Journal of Consumer Marketing,* 29(2), 103-113.

Hanj, J., Heo, J. and You, E. (2021). Analysis of Metaverse Platform as a New Play Culture: Focusing on Roblox and ZEPETO. *Proceedings of the 2nd International Conference on Human-Centered Artificial Intelligence/Computing4Human 2021,* (pp. 1-10). 28 October, 2021, Da Nang, Vietnam.

Jara, A. J., Parra, M. C. and Skarmeta, A. F. (2012). Marketing 4.0: A New Value Added to the Marketing through the Internet of Things. In *Innovative Mobile and Internet Services in Ubiquitous Computing (IMIS),* 6th International Conference on (pp. 852-857). IEEE.

Kotler, P., Kartajaya, H. and Setiawan I. (2017). *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital,* New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Kraus, M. (2017). Marketing 4.0 Argues the Marketplace Has Changed, and the Customer is in Control. *Marketing News*, April/May, 26-27.

Kraus, M. (2017). Comparing Generation X and Generation Y on their Preferred Emotional Leadership Style. *Journal of Applied Leadership and Management,* 5, 62-75.

Leach, R., Phillipson, C., Biggs, S. and Money, A. (2013): Baby Boomers, Consumption and Social Change: The Bridging Generation? *International Review of Sociology,* 23, 1-21.

Maciaszczyk, M. and Kocot, M. (2021). Behavior of Online Prosumers in Organic Product Market as Determinant of Sustainable Consumption. *Sustainability,* 13, 1-14.

Madden, C. (2017). *Hello Gen Z: Engaging the Generation of Post-Millennials.* Sydney: Hello Clarity.

McCrindle, M. and Fell, A. (2020). *Understanding Generation Alpha.* Australia: McCrindle Research Pty Ltd.

McCrindle, M. (2014). *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations.* 2nd Ed., Australia: McCrindle Publication.

Nagy, A. and Kölcsey, A. (2017). Generation Alpha: Marketing or Science? *Acta Technologica Dubnicae,* 7(1), 107-115.

Ogg, J. and Bonvalet, C. (2011). *Baby Boomers: A Mobile Generation.* Oxford: The Bardwell Press.

Okmeydan, S. B. (2022). Yapay Zekâdan Öte Evrene (Metaverse) Yeni Teknolojilerin Halkla İlişkilere Yansımaları. K. AĞIN (Ed.). *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XVIII* içinde (ss. 811-838). Konya: Eğitim Yayınevi.

Okmeydan, S. B. (2021). New Stories and Digital Storytelling for New Consumers. E. E. Başar and P. Bacaksız (Ed.). *Paradigm Shifts within the Communication World* (pp. 205-218). USA: NOVA Science Publishers Inc.

Okmeydan, S. B. (2021). Sosyal Medyada Müşteri İlişkileri Yönetimi. D T. AKKAYA ve Ş. ÖZHAN (Ed.). *Sosyal Medyada Pazarlamanın Gücü Kavramlar, İşleyiş ve Güncel Yaklaşımlar* içinde (ss. 383-416). Ankara: Gazi Kitabevi.

Pereira, S. W., Fishman, E. K. and Rowe, S. P. (2022). The Future Is Now: How Technology and Entertainment Are Transforming Education in the Artificial Intelligence Era. *JACR,* 19(9), 1077-1078.

Phillipson, C. (2007). Understanding the Baby Boom Generation: Comparative Perspectives. *International Journal of Ageing and Later Life,* 2(2), 7-11.

Prado, J. C. A. and Mendoza, A. A. T. (2021). Influence of Information and Communication Technologies on Customer Satisfaction and Increase in the Number of Customers. *Journal of Information and Knowledge Management Systems,* 1-10.

Ramadlani, A. K. and Wibisono, M. (2017). Visual Literacy and Character Education for Alpha Generation. *Proceedings: Redefining Language, Literature, Arts and Teachings in Global Era* (pp. 1-7). ISoLEC 2017, Indonesia: Universitas Negeri Malang.

Rieder, K. M. and Voß, G. (2010). The Working Customer-An Emerging New Type of Consumer. *Psychology of Everyday Activity,* 3(2), 2-10.

Schwieger, D. and Ladwig, C. (2018). Reaching and Retaining the Next Generation: Adapting to the Expectations of Gen Z in the Classroom. *Information Systems Education Journal,* 16(3), 46-54.

Selvit. T. V., Bhuvaneswari, M. and Sandra, S. (2022). Stories: A Tool to Rejuvenate the Culture of Generation Z and Generation Alpha. *YMER,* 21(1), 267-276.

Simonson, I. and Rosen, E. (2014). *Absolute Value: What Really Influences Customers in the Age of (Nearly) Perfect Information.* New York: Harper Business.

Şahin, N. N. ve Yağcı, P. (2017). Endüstri 4.0 Kapsamında Prosumer Kavramının Yiyecek İçecek Sektörü Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research,* 4(1), 12-22.

Tarabasz, A. (2013). The Reevaluation of Communication in Customer Approach-Towards Marketing 4.0. *International Journal of Contemporary Management,* 12(4), 124-134.

Toffler, A. (1980). *The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow*. New York: William Morrow.

Tolbize, A. (2008). *Generational Differences in the Workplace.* Minneapolis: Research and Training Center on Community Living.

Tomlinson, J. (1999). *Kültürel Emperyalizm.* E. Zeybekoğlu (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tapscott, D. (2009). *Grown up Digital: How the Net Generation is Changing Your World.* United States: McGraw-Hill.

Vitelar, A. (2019). Like Me: Generation Z and the Use of Social Media for Personal Branding. *Management Dynamics in the Knowledge Economy,* 7(2), 257-268.

Voinea, L. and Filip, A. (2011). Analyzing the Main Changes in New Consumer Buying Behavior during Economic Crisis. *International Journal of Economic Practices and Theories,* 1(1), 14-19.

Wood, S. (2013). *Generation Z as Consumers: Trends and Innovation.* NC State University: Institute for Emerging Issues.

Ziatdinov, R. and Cilliers, J. (2021). Generation Alpha: Understanding the Next Cohort of University Students. *European Journal of Contemporary Education,* 10(3), 783-789.

Medyada Ataerkil Pazarlık: Yalı Çapkını Dizisi Üzerine Bir Analiz

Araş.Gör Beste Elveren Arı[1]

Özet

İdeoloji aktarımı açısından uygun bir ortam sağlayan, iletişim araçları içerisinde televizyon, dijitalleşme sonrası kullanım amacı değişikliğe uğrasa da televizyona üretilen içerikler hem geleneksel hem de dijital ortamlarda izlenmeye devam etmektedir. Bu nedenle televizyon içerikleri egemen ideolojilerin aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Mülkiyet ilişkileri ile birlikte ortaya çıkan ataerkil ideoloji, aile ve aile içindeki bireylerin anlam dünyasını biçimlendirmektedir. Bunun karşısında kadın, özneleşme sürecinde ataerkil toplumla kurduğu ilişkilerde ataerkil pazarlıklar içine girerek, sistemin kodlarını benimsemek durumunda kalmakta ve bunun karşılığında maddi veya manevi kazançlar elde etmektedir. Deniz Kandiyoti'nin literatüre kazandırdığı ataerkil pazarlık kavramı özünde kadın ve erkek arasında her ikisinin de rıza gösterdiği bir pazarlık sürecidir. Pazarlık sonucunda kadın, bazen eril dil ve davranış kodlarından kendisine yeni bir benlik yaratarak sisteme uyumlanırken bazen de boyun eğme ve pasif direnme davranışları sergileyerek kendisine bir takım kazançlar sağlamaktadır. Bu kazançlar maddi olabileceği gibi, toplumsal statü, saygı, değer gibi soyut olgular üzerinden de tanımlanabilir. Ataerkilliğin kültürden kültüre değişkenlik göstermesi gibi ataerkil pazarlık süreçleri de toplumun her kesiminde ve zaman içerisinde değişim gösterebilmektedir.

Toplumun aynası konumundaki medya, ataerkil düşünceyi hem temsil etmekte hem de yeniden inşa etmektedir. Bu bağlamda kadınların sistemle uyum içinde yaşamalarını sağlayan ataerkil pazarlık kavramının örneklerini medyada görmek mümkündür.

Bu çalışmada, prime time'da kendi gününde AB ve Total Rayting sonuçlarına göre en çok izlenen dizi olan Yalı Çapkını isimli dizi amaca yönelik örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Bu bağlamda literatür kapsamında belirlenen ataerkil pazarlık kodları, dizi üzerinden analiz edilecektir. Yapılacak analiz sonrasında, gerçek bir hikayeden uyarlanmış kurgusal bir dizi olan Yalı Çapkını dizisi anlatısındaki ataerkil pazarlığın nasıl yapıldığı ve hangi kodlar üzerinden temsil edildiğinin ortaya çıkartılması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ataerki, Ataerkil Pazarlık, Medya, Dizi, Toplumsal Cinsiyet*

Ataerkillik Kavramı Üzerine

Ataerkil ideoloji, mülkiyet anlayışının ortaya çıktığı ilk çağlardan itibaren var olan bir düşünce sistemidir. Tarıma dayalı topluluklarda aileler, ataerkil bir yapıda olup din ve gelenek-görenekle ile sıkı bir bağ içinde yapılanmaktadır. Erkek otoritesine dayalı bir toplumsal düzen olan ataerkil ideolojide soy, miras ve mal paylaşımı erkek üzerinden belirlenmektedir. Ataerki, patriyarka (patriyarşi), eril tahakküm, erkek egemenliği kavramları birbiri yerine kullanılmaktadır. Patriarka kelimesi, Latince baba anlamına gelen patria ve Yunanca hükmetmek anlamındaki achein kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Erkek egemenliği ve kadınlardan üstünlüğü fikrinin hakim olduğu toplumlarda, mülkiyette, dinde, ahlakta ve yönetimde erkek iktidarı, ataerkil yapılanmanın kendini yeniden üreterek topluma onaylatmasından meşruiyetini alan bir anlayıştır (Mora, 2014, s. 3). Donovan'a göre, (1997, s.

[1] Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, beste.elveren@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2701-6665

273-274) ataerkil ideoloji, kadınları, erkek sisteme hizmet etmeye yönlendirerek, bu hizmet etme rolünü benimsetmeyi şartlandıran eril tahakkümünün ideolojisidir. Hartman, (1981b, s. 14-15) ataerkil ideolojiyi maddi temellere bağlayarak erkeklerin, kadınlar üzerindeki tahakkümünü sağlayan hiyerarjik ilişkiler ile erkekler arasındaki dayanışmayı sağlayan toplumsal ilişki olarak tanımlamaktadır. Mackintos (1997, s.122) ataerkilliğin, özellikle kadınların cinsellikleri ve doğurganlıklarının erkekler tarafından kontrol edilmesi olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Mitchell'da (1971, s.96,98) ataerkilliği, erkeklerin kendi iktidarları içinde kadınlar üzerinde denetim kurdukları cinsel politikalar olarak ele almaktadır. Bu bağlamda erkeklerin yararına yönelik oluşturulan toplum yapısı kadını ikincil pozisyona iterek, edilgen konuma yerleştirdiği söylenebilmektedir. Bunun nedeni bağlılık duygusunun ilk olarak ailede gelişmesidir. Aile kurumu ataerkilliğin yeniden üretiminde önemli bir yere sahiptir. Nitekim çocuklar doğdukları andan itibaren ataerkil ideolojiyi ve toplumsal cinsiyet rollerini benimseyerek büyümeye, hayatlarını bu şekilde idame ettirmeye başlamaktadır (Millet, 2006, s.40-41 & Öztürk, 2012). Özellikle modern aile yapısında, çocukların anneye olan bağlılığı ve annenin kocaya maddi ve manevi olarak bağlı olması kadını, korunmaya muhtaç bir varlık olarak konumlandırır. Aile içinde kadına düşen anlamsal rollerden en önemlisi anne olmasının beklenmesidir. Kadının domestik alanda kalmasını pekiştiren bu rolle birlikte erkeğin aile içindeki egemenliği artmaktadır.

Toplumun sürekliliğini sağlayan, sosyal bir kurum olarak görülen aile yapısı eril iktidarın güçlenmesine olanak sağlamaktadır. Parsons, ebeveynlerin aile içindeki rollerinin 'araçsal' ve 'anlamsal' olarak ikiye ayrıldığını belirtmektedir (Parsons & Bales, 2007). Baba yani erkek, bir işte çalışmak ve bu işten bir gelir elde etmek dolayısıyla ailesinin toplum içindeki statüsünü belirlemek ile yükümlüdür. Bu bağlamda erkeğin aile içindeki araçsal rolleri düşünüldüğünde, erkeğin ailenin kamuya açılan yüzü olduğu söylenebilmektedir. Anne yani kadın ise aile içindeki anlamsal rollerle yükümlüdür (Parsons & Bales, 2007). Çocuklara, aile büyüklerine ve eşe bakmanın yanı sıra ev işleri anlamsal roller içine girmektedir. Diğer bir deyişle kadın, üreme, yeniden üretim, cinsellik ve çocukların topluma kazandırılması gibi görevlere sahiptir (Millet, 2006, s. 40-41). Bu rollerle birlikte toplumsal cinsiyetin ikili cinsiyet algısı aile içindeki çocuklara küçük yaştan itibaren öğretilir. Belli bir yaşa gelince kız çocuk annesi gibi erkek çocuk ise babası gibi hareket etmeye, kadın ve erkek rollerini performe etmeye başlar. Örneğin; kız çocuk, annesi yemek hazırlarken ya da evi temizlerken ona yardım ederken, erkek çocuk babası ile televizyon başında maç izleyip kız kardeşine yemeğin ne zaman hazır olacağını sorabilir.

Domestik alan ve kadının ev ile özdeşleştirilmesi, kadınların 'doğal eğilimleri ve özelliklerine' bağlansa da Davidoff'a göre tarihsel bir olgudur.

> *"Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile iş yerinin ayrılması, evin ekonominin dışında bir yer haline gelişi, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde tüketicilik konumu atfedilmesi, son yüz elli- iki yüz yıllık tarihin görüntüsüdür. Daha önce ev işleri ve çocuk bakımı yine esasen kadınlar üzerinden yürütülmüş olsa da, ev ile çalışma mekanı arasında bir ayrışma olmadığı için 'ev kadını' kavramı henüz gelişmemiştir"* (Aktaran: Bora,2010, s. 47)

Kadına 'evin onun kaderi' olduğu düşüncesi ataerkil düşüncenin hakim olduğu din ve siyaset başta olmak üzere tüm kurumlar tarafından empoze edilmeye çalışılmaktadır. Bu

bağlamda ataekil sosyal ilişkiler, erkekler ve kadınlar arasındaki hiyerarjik bir adaletsizlik oluşturmakta ve aile kurumu başta olmak üzere tüm kurumlar bu egemen yapıyı yeniden üreterek sürekliliğini sağlamaktadır (Ecevit, 2009).

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada yüzlerce yıldır egemen düşünce sistemi olan ataerkillik, geleneksel ailelerde erkeğin babasının, ailenin reisi olduğu, aileye evlilik yoluyla giren genç kadınların ise hem aile içinde bulunan erkekler hem de kendilerinden yaşça büyük kadınlar tarafından denetlendiği görülmektedir. Genç kadının aile içindeki statüsü, yaş ve doğurganlığa bağlı olarak özellikle erkek çocuk doğumu ile birlikte sağlamlaşarak kendi oğlunun eşinin eve girmesi yani kayınvalide olması ile birlikte doruğa ulaşmaktadır. Genç yaşta yaşadığı zorluklar kadının daha ileriki yaşlarda kendi gelinleri ve aileye yeni giren kadınlar üzerinden kuracakları tahakküm ile dengelenmektedir. Böylece kadınlar ataerkil düzenin yeniden inşasında kilit rol üstlenmektedir (Kandiyoti, 2021). Doğal ve olağan olarak dayatılan bu sistemin en büyük sorunlarından bir tanesi özellikle kadınların durumu içselleştirilmesidir. Chambers (2005, s.37) patriarkanın başarısının asıl nedeninin kadın ve erkek arasında kurduğu ayrımları doğallaştırma yeteneğinden geldiğini söylemektedir.

Ataerkil toplumlarda ikincil planda görülen sadece kadınlar değildir. Farklı cinsel kimliğe ya da cinsel yönelime sahip olan erkekler de ataerkil sistemin ikincil plana attığı ve üzerinde tahakküm kurduğu bireyler arasındadır. Ataerkil toplumlarda idealize edilmiş olan erkek güçlü, yurtsever, sert, kuvvetli, duygularına hakim olabilen, mücadeleci, para kazanan v.b. rollerle tanımlanmaktadır. Bu düşünce yapısına göre duygusal olmak, naif, kırılgan, evcimen v.b. kadınsı ve feminen olarak belirtilen hiçbir özelliğin erkeklik argümanı içerisinde yeri yoktur. Ataerkil toplumda yer alan 'ideal' ve 'hegemonik' erkeklik algılamaları ve biçimleri bu roller üzerinden biçimlenmektedir. İdealin öznelliğinden farklı olarak hegemonik erkeklik belirli koşullar altında genellikle değişmeyen kültürel alan içerisindeki diğer erkekleri de etkileyen bir yapıdır. Özetle hegemonik erkeklik toplumdaki diğer erkeklik biçimlerinin de ona göre şekillenebileceği ya da mücadele alanı içerisine girebileceği ortak bir varsayımdır (Nagel, 2000, s. 66). Hegemonik erkeklik sadece şiddet üzerinden işlememektedir. Kavramın özü, erkeklerin, kadınlara ve birbirlerine karşı kurdukları tahakküm ilişkilerinin inşa sürecinde kültür ve kurumlar üzerinden işleyen ikna ve rıza pratiklerine göndermede bulunmaktadır (Karaca, 2020). Örneğin Türkiye özelinde düşünüldüğünde hegemonik erkeğin başlıca özellikleri, maço olmak, namusuna laf ettirmemek ve delikanlı olmaktır. Bu özelliklerin dışında kalan diğer erkeklikler ise toplum tarafından 'erkek' ve 'kadın' hiyerarşik yapılanmasının ortasında yer alır.

Aksu Bora, kadının toplum içinde kendisini konumlandırmasından şu şekilde bahseder;

> *"Erkeklik, egemen bir konum olarak, kadınlıktan farklılaşarak kurulurken ve erkekler arasındaki hiyerarşi kadınlığa mesafeye göre belirlenirken, kadınlık kendini, 'erkek olmayan' olarak değil ' cahil olmayan', 'iffetsiz olmayan', 'bedensel olmayan' gibi, başka kadınlardan ayıran farklarla kurar. Kadınlık ve erkeklik, bu nedenle, birbirine simetrik biçimde kurulmazlar ve asimetrinin gerisinde, cinsiyetler arasındaki eşitsizlik vardır. Bir 'insanlık normu' olarak erkeklik, kadınlar açısından hiçbir zaman 'öteki' değildir; erkek egemenliği, böyle bir kurguyu imkansız kılar"* (Bora, 2010, s. 47).

Ataerkil toplumlarda erkeğin, kadını öteki olarak konumlandırmasına ek olarak kadınlar da kendi konumlarını belirlerken hemcinslerinin aşağı gördüğü özelliklerini kullanmaktadır. Kadın çalışmaları alanında yapılan birçok araştırmaya göre kadınların diğer kadınları nasıl tanımladığına dair örnekler görülmektedir. Modernleşmenin etkisi ile bir söylem geliştiren 'kendi ayakları üzerinde duran, kendi ekmeğini kazanan' kadın, 'evde oturan, rutin ev işleri ve çocukları ile ilgilenen' kadını, 'koca eline bakan' bir kadın olarak konumlandırarak kadınları sınıflaştırmada önemli bir etken olmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 53).
Toplumsal cinsiyet kavramının özünü oluşturan ataerkillik, kadın ve erkeğe toplum içerisinde yapması ya da yapmaması gereken davranış biçimlerini kodlar. Ataerkillik temel alınarak oluşturulan eril ve dişil söylemler, kültürel ekonomik ve dini birçok değişkeni içinde barındırmasına karşın zaman içerisinde dönüşüm geçirse de tamamen yok olması imkansız görülmektedir.

Ataerkil Pazarlık

Ataerkil sistem, içerisinde ikili cinsiyete dayalı olarak çeşitli çatışmaların ve pazarlıkların söz konusu olduğu bir alandır. Bu süreçte kadın ve erkek arasında, boyun eğme, pasif direnme ya da uzlaşma ile sonuçlanan akışkan pazarlıklar görülmektedir.
Kadın, baskılanan ataerkil sistem içerisinde kendisine dayatılanlarla başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir (Kandiyoti, 1997, s.114). Deniz Kandiyoti'nin literatüre kazandırdığı 'ataerkil pazarlık' kavramı, kadın ve erkek arasında geçen ve ikisinin de rıza gösterdiği bir pazarlık ilişkisini ifade etmektedir. Kavram genel olarak zamanla değişip dönüşebilmekte ve kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Kadınların, erkekler ile kurduğu aktif ya da pasif direnç mekanizmaları, pazarlığın hem niteliğini hem de biçimini etkileyebilmektedir (Demren, 2003, s.1).
Ataerkil pazarlıkta, erkekler ve kadınlar arasında bir takım karşılıklı beklentilerin yerine getirileceğine yönelik bir varsayım bulunmaktadır (Bayram, 2018, s.22). Geleneksel aile içindeki ataerkil pazarlıkta, kadın erkeğin iktidarına boyun eğerek, ev içindeki çocukların ve yaşlıların bakımı ile ilgilenmektedir. Bunun karşılığında ise kadın erkekten, toplum içindeki konumunu sağlamlaştırmasını, kendisini ve ailesini kamusal alandaki tehditlere karşı korumasını ve maddi anlamda evi geçindirmesini beklemektedir. Kadın, erkek olmadan kendisini kamusal alanda tanımlayamamaktadır ve kutsallaştırdığı ev içinde kendisini güvende hissetmektedir. Erkek ise ev içindeki işleri kadına yüklemesinin sonucunda mutludur. İki tarafta pazarlık sonucunda istediklerini elde etmiş görünmektedir. Dolayısıyla da bu sistemde kadınlar, kendi ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumdaki konumlarının korunması amacıyla erkeğin ve ailenin ataerkil statüsünü destekleyebilmekte, ataerkil sistemi içselleştirebilmektedir (Sancar, 2008). Ayrıca kadınlar ataerkil pazarlıklarını sadece aile içinde değil toplum içinde de sergilerler. Toplumda yalnız başına statü kazanmak isteyen pazarlık içindeki kadınlar, ataerkil kodlarla kurulmuş söylemleri ve davranışlarıyla da kendilerini kabul ettirmeye çalışırlar. Örneğin; eğitimli ve kentli bir kadın sistem içinde kariyerinde yüksek bir mevkiiye gelmek isterken, bilinçli ya da bilinçsiz olarak ataerkil kodlar ile örüntülenmiş davranışlar sergileyerek başarı kazanmaktadır. Verilen örnekte ataerkil sistemin kodları yine eril bir söylem ve davranış biçimleri ile meşrulaştırılırken kadın kariyerinde başarı kazanmaktadır. Burada dikkat çeken nokta kadının bu pazarlık sürecine bazen bilinçli bazen ise bilinçsiz bir şekilde dahil olmasıdır.

Bilinçsiz bir şekilde dahil olmasının en önemli nedeni ise ailesi ve toplum tarafından normalleştirilmiş olan ataerkil kodlardır.
Eril tahakküme bir başkaldırı olarak ortaya çıkmış olan feminist teorinin önde gelen isimlerinden biri olan Mary Wollstonecraft, Kadın Haklarının Bir Savunusu (A Vindication of the Rights of Women) isimli eserinde kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisinin eşitlenmesi gerektiğinden ve bunun tek yolunun eğitimden geçtiğini belirtirken, kadınlara eğitim verilmesinin, çocukları yetiştirme de yararlı olacağını vurgulamaktadır (Donovan, 2016). Bu söylem, ataerkil sistemin kadını konumlandırdığı annelik olgusu üzerinden geliştirilen bir hak isteme olarak nitelendirilebilir. Henüz 19. Yüzyılın başında, ataerkil sistemden, oy verme, eşitlik, eğitim gibi temel hakların talep edildiği liberal feminizm kadın hareketinin kendisine ait bir dil oluşturamayıp, öğrenilen ataerkil kodlar üzerinden bir söylem ile ataerkil pazarlık içine girdiği görülmektedir.

Ataerkilliğin Medyadaki Yansımaları

Medya toplumsallaşma sürecinde bireyleri hem etkileyen hem de kapsayan bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda topluma ait değerler, kalıp yargılar ve roller medya aracılığıyla yeniden üretilmekte ve meşrulaştırılmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 62). Özellikle toplumun büyük bir çoğunluğunda etkili olan ataerkil düşünce sistemine ait kodların medya içeriklerinde sıklıkla yer bulduğu görülmektedir. Medyadaki toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek ikili cinsiyet kalıplarına sınırlandırılmış söylemler ve göstergeler, toplumda bu cinsiyetlere yüklenen roller ile eş değerdir. Medya içeriklerinde kadına atfedilen basmakalıp yargılar bulunmaktadır. Dramatik anlatı içinde sinema filmleri ve televizyon dizilerinde yer alan iki farklı kadın stereotipi göze çarpmaktadır. Bunlar; toplumsal değer yargıları içselleştirmiş iyi eş, fedakar anne ve toplumsal yargılar dışında başrol erkeği sınamak ve baştan çıkarmak için anlatıya yerleştirilen ve anlatı sonunda mutlaka cezalandırılan, fettan, kötü kadın karakterlerdir. Film ve dizilerdeki kadın karakterler çoğu zaman erkeğe bağımlı, erkek egemenliğinden hoşnut, erkek tarafından kurtarılmayı bekleyen ya da erkeği kullanan karakterler olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda televizyon ve dizi anlatılarındaki kadın karakterlerin varlıklarının sürdürmesinin bir erkeğe bağlı olduğu söylenebilmektedir.
Türk toplumunda en çok tüketilen medya içeriği olan dizilere bakıldığında, toplum tarafından geçerli olarak kabul edilen cinsiyet kalıpları ile karşılaşılmaktadır. Buna göre homoseksüel karakterler asla aile kuramaz. Genellikle kadın başrolün arkadaşı, dedikodu ve alışveriş yapmayı seven erkek eşcinsel karakterler, medyada komedi unsuru olarak yer almaktadır. Bu ve benzeri birçok basmakalıp stereotip televizyon aracılığı ile şekil değiştirse de varlığını sürdürmektedir (İmançer, 2006, s. 47-66).
Özellikle, tüketim kültürüne hizmet eden reklam içeriklerinde, kadın karakterlerin 'bedene' indirgendiği, satılmaya çalışılan ürün ile bir ilişkisi olmamasına rağmen çeşitli kalıp yargılar üzerinden kadın bedeninin nesneleştirildiği görülmektedir. Örneğin 1970'li yıllarda yayınlanan reklamlarda temsil edilen erkeklerin çoğu satın alınan ürün hakkında bilgi sahibi ve uzman rollerdeyken, kadınlar, satın alınan ürünün kullanıcısı, tüketicisi konumundadır (Dökmen, 2010, s. 136). Bu bağlamda reklam filmlerinde erkeklerin etkin, kadınların ise edilgen konumda temsil edildiği söylenebilmektedir. Kadınların edilgen ve tüketime yatkın olarak düşünülmesi yine toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde kadının ev ile özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar aile yaşamı ve ev ile ilgili ürünlerin ana tüketicileridir. Ayrıca

toplum içerisinde birçok kadın ev ve aile için yapılan alışverişin, aileye duyulan sevgi ve ilgi ile doğru orantılı olduğunu düşünmektedir (Miller, 1998, s.27)
Medyadaki kadın ve kadınlık inşası sadece toplum içindeki rolleri baz alınarak yapılmamaktadır. Kadın, medyada sürekli fit ve sağlıklı olmasını, bakımlı ve güzel olmasını ileten binlerce mesaja maruz kalmakta ve idealize edilmiş gerçekçi olmayan beden politikalarına uyumlu olması beklenmektedir.
Medyada temsil edilen ataerkil değerler ve bu değerlere bağlı olarak kanıksanmış düşünceler, izleyici tarafından yadırganmamaktadır. Bunun nedeni toplumdaki düşüncenin de aynı şekilde inşa edilmiş olmasıdır. Medya toplumu yansıtan bir ayna görevi görerek ataerkilliği yeniden üretmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Önemi

Çalışma Kapsamında Star Tv'de Prime Time'da yayınlanan Yalı Çapkını isimli dizi ataerkil pazarlık bağlamında incelenecektir. Psikolog Gülseren Budayıcıoğlu'nun danışanının yaşadığı olayları hikayeleştirerek kaleme aldığı dizi çalışmanın yapıldığı 25 Kasım itibariyle toplam 10 bölüm yayınlanmıştır. Karakterlerin, olayların ve ilişkilerin izleyiciye aktartılması için 10 bölüm yeterli bir anlatım süresi sunmaktadır. Bu nedenle araştırma için gerekli veri doygunluğunun sağlanacağı düşünülmektedir.
Araştırmada, literatürden yola çıkılarak ataerkil pazarlığın yapılabilmesi için üç temel tema belirlenmiştir. Bunlar ataerkil aile yapısı, karşılıklı kazanç ve anlaşmadır. Ataerkil pazarlığın söz konusu olması, kadının ve erkeğin ataerkil bir aile yapılanmasından gelmesi ve bu pazarlığı bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsemesine bağlıdır. Ataerkil pazarlık içerisindeki kadınların ve erkeklerin maddi ve/veya manevi bir kazanç elde etmesi gerekmektedir. Tek bir tarafın kazanç elde ettiği pazarlıklarda boyun eğme söz konusudur. Bu bağlamda araştırma kapsamında karşılıklı kazanç ilişkilerine bakılacaktır. Son olarak belirlenen tema olan anlaşma da ise kadın ve erkeğin karşı tarafında çıkarlarını gözeterek kabul ettiği durumlardır. Bu temalar bağlamında dizinin hem görsel hem de sözel analizi için belirlenen kodlar bulunmaktadır. Bu kodlar; toplumsal roller, aile, annelik, toplumsal statü, miras, namus, evlilik, şiddet'tir. Belirlenen kodlar ve temalar aracılığıyla Yalı Çapkını dizisi incelenerek ataerkil pazarlığın nasıl ve hangi kavramlar aracılığıyla gerçekleştiği tespit edilecektir.

Dizinin Künyesi

Yalı Çapkını dizisi OGM Pictures'ın yapımcılığını, Burcu Alptekin'in yönetmenliğini üstlendiği Türk dizisidir. Star TV kanalında cuma günleri prime time'da yayınlanan dizi kendi gününün en çok izlenen dizisidir. Dizinin başrollerinde Afra Saraçoğlu (Seyran), Ramazan Mert Demir (Ferit) ve Çetin Tekindor (Halis Korhan) gibi isimler bulunmaktadır. İlk bölümü 23 Eylül 2022 tarihinde yayınlanan dizi, araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle 10 bölüm yayınlanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Kodlar / Temalar	Ataerkil Aile Yapısı	Karşılıklı Kazanç	Anlaşma

Toplumsal Cinsiyet Rolleri	• Şanlı ailesindeki kadınların erkeklere hizmet etmesi, • Korhan ailesindeki kadınların çalışmaması • Seyran'ın okumak istemesine, ailenin torun istemesi nedeniyle karşı çıkılması		
Aile	• Dizide vurgulanan Korhan soyadının önemi, • Ferit'in yaptığı hatalarda Halis ağa ve İfakat tarafından annesi Gülgün ve babası Orhan'ın suçlanması • Şanlı ailesinde aile büyüklerine saygı ve ev içi işlerde Hatice Hala'nın sözünün dinlenmesi		• Gülgün'ün ihanete uğruyor olmasına rağmen aile hayatı bozulmasın diye ses çıkartmaması
Annelik	• Korhan ailesinin, gelinlerinden torun beklentisi • Gülgün'ün çocukları hakkındaki konularda fikir beyan eden İfakat'ın çocuğunun olmamasına vurgu yapması	• İfakat'ın sağlık nedeniyle çocuğu olmayan Asuman ve Fuat'ın aile içi ilişkisine karışması, Fuat'ın başka bir kadından çocuk yapması ve sonra nüfusuna alması konusunda plan yapması	

Maddi ve Toplumsal Statü	• Kazım Ağa'nın sadece maddi değil toplumsal statüsü de yüksek bir damat istemesi • Kazım Ağa'nın Esme ve kızlarını çarşıya çıkartması	• Esme'nin çarşıya çıktığında gördüğü saygı • Korhan ailesindeki kadınların maddi durumlarının iyi olması • İfakat'ın Gaziantep'te büyük bir saygı ile karşılanması	• Orhan'ın İfakat ile yaşadığı ilişkinin sonucu olarak aile içindeki söz hakkını İfakat'a vermiş olması • İfakat'ın Halis Ağa'nın otoritesini aile içinde sürdürmesi
Miras	• Kazım ağanın kızları olduğu için topraklarını satmasında bir sakınca görmemesi		
Namus	• Hamamdaki genç kızların kendi namuslarını kanıtlama çabası	• Genç kızlar için bekaretin saklanmasının, evliliklerinde saygı görme aracı olarak düşünülmesi	• Hamamda Suna'yı inceleyen İfakat'ın, Ferit'in Seyran'ı seçmesi sonucunda, "*Ben Suna'yı seçtim, Seyran'ı bilemem*" demesi
Evlilik	• Şanlı ailesindeyken değer görmeyen Seyran'ın Korhan ailesine gelin gelmesi ile saygı ve değer görmesi • Suna'nın ailesinin baskıcı tavrından kurtulmanın tek çaresinin evlilik olduğunu düşünmesi	• Suna'nın ailesinde yaşadığı fiziksel ve psikoloji şiddetten sadece evlendiğinde kurtulacağı düşünmesi ve boyun eğmesi • Esme'nin toplumun evli kadına atfettiği statü yüzünden evliliğini sürdürmeye devam etmesi	• Evlenmek istemeyen Seyran'ın Ferit ile göstermelik bir evlilik yapması ve Ferit'in kız arkadaşı olmasına ses çıkartmaması
Şiddet	• Ataerkil kodlara karşı yapılan saygısızlıklarda		

	kadınların şiddet görmesi		

Tablo 1: Ataerkil Pazarlık Kavramı Doğrultusunda Yalı Çapkını Dizindeki Ataerkil Kodlar ve Pazarlıklar Tablosu

Ataerkil Aile Yapısı

Dizi anlatısında iki adet geleneksel aileden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki Gaziantepli fakat yıllardır İstanbul'da yaşayan Korhan Ailesi bir diğeri ise Gaziantep'te yaşamlarını sürdüren Şanlı Ailesi'dir. Korhan Ailesi'nin büyüğü Halis Ağa yıllar önce İstanbul'a göç etmiştir ve kuyum işi ile uğraşmaktadır. Geniş bir aile olarak, ölen büyük oğlunun eşi İfakat, küçük oğlu Orhan, gelini Gülgün, iki torunu Fuat ve Ferit ve torunlarının eşleri Asuman ve Seyran ile aynı yalıda yaşamaktadırlar. Halis Ağa işlerini oğluna ve torunu Fuat'a devretmiş olsa da hala hem yalıda hem de iş konusunda onun sözünün dışına çıkılmamaktadır. Halis Ağa, yemek masasına gelmeden yemeğe başlanmamakta, o yemekten kalkarken herkes ayağa kalkmaktadır. Sert bir mizaca sahip olan Halis Ağa, hane halkı tarafından korkulan ve saygı duyulan bir karakterdir. Aile görsel olarak modern bir yaşam tarzına sahip olsa da gelenek ve göreneklerine dolayısıyla ataerkilliğe sıkı sıkıya bağlı durumdadır. Erkekler baba mesleğini geliştirmekle mükellefken, ailedeki kadınların sözle ya da görsel olarak dizide belirtilen bir mesleği bulunmamaktadır. Bu bağlamda dizide erkekler genellikle dışarıda yani kamusal alanda temsil edilirken, kadınlar daha çok domestik alanda varlıklarını sürdürmektedir. Kadınların dışarıda görüldüğü sahnelerde ise genellikle ya eşlerinin yanında ya da diğer kadınlar ile birlikte, toplum içinde kadın ile özdeşleşen bir eylem olan alışveriş yaparken görülmektedir. Kandiyoti'ye göre, Klasik ataerkillik üzerindeki sınıf ve kast etkisi ek zorluklar getirmektedir. Zengin tabakalar arasında kadınların ev dışı işlerden çekilmeleri sıklıkla bir statü göstergesidir (Kandiyoti, 1988). Bu durum var olan ataerkil düşünce yapısının dizide pekiştirilmesi bağlamında önemli bir örnektir.

Dizide Gülgün ve Orhan'ın oğlu Fuat'ın eşi Asuman sağlık sorunları yaşamaktadır. Bu nedenle çocuk sahibi olamamaktadır. İfakat bu konu ile ilgili olarak Orhan ve Gülgün ile konuşurken *"Asuman'ın çocuğu olmuyor diye Fuat ömür boyu çocuksuz kalacağını düşünmüyorsunuz herhalde. Birinden çocuk yapar sonra nüfusuna alır. Halis Ağa'yı torundan mahrum bırakamazlar*" diyerek aile içinde kadının rolünün aile soyunu devam ettirmek olduğunun bunu yapamadığı durumlarda ise geri çekilerek erkeğin sorumluluğunun devam ettirmesine ses çıkartmaması gerektiğini belirtmektedir. İfakat bir kadın olarak dizideki başka bir kadın karakterin çekirdek ailesine müdahil olma hakkını kendinde bularak, ataerkil normların işlemesine katkıda bulunmaktadır.

Dizideki bir diğer aile olan Şanlı Ailesi ise aile büyüğü Kazım Ağa, eşi Esme, kızları Suna ve Seyran ve halaları Hatice ile birlikte Gaziantep'te bir konakta yaşamaktadır. Aile, geleneksel ataerkil normlar doğrultusunda yaşamaktadır. Kazım Ağa'nın eşi ve kızları ile ilişkisi, psikolojik ve fiziksel şiddet içermektedir. Kazım Ağa'nın hane içerisinde saygı gösterdiği tek kadın kendi halası Hatice (Hattuş)'dir. Hatice evin içindeki şiddet konusunda Kazım'a karşı gelmemekte aksine durumu destekleyici sözler etmektedir. Konak'ın işleyişinden, kızların ne giymesi gerektiğine kadar Hatice Hala söz sahibidir. Hatice ve Kazım'ın bir konuşmasında Kazım *"toprağı satmayıp da ne yapacağız bir tane oğlan mı verdi bu?"* diyerek eşi Esme'yi aşağılamaktadır. Bu cümlede dikkat çeken bir diğer nokta ise toprak varlığının ailenin mirasçısının erkek olduğu takdirde önemli olması, kız olması halinde ise satılabilir olarak

görülmesidir. Çünkü ataerkil ideolojinin bir ürünü olarak kız çocuk, evlilik yoluyla başka bir ailenin gelini olmakta yani farklı bir aileye geçmektedir. Kadınların erkekler ile eşit hak ve özgürlüklere sahip olmadığı ve kadınların ikincil statüdeki varlığını tanımlayan ataerkil düşünce, kadınların kamusal hayattaki görünürlüklerinin ve erkekler ile eşit haklara sahip yurttaşlar olarak kabul edilmelerinin önündeki ana engeli oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadınların miras ve mülkiyet haklarından erkekler ile eşit bir biçimde yararlanamamalarının temel kaynağı ataerkil düşünce ürünü olan gelenekler halindeki örüntülerdir (Gürdal ve Odabaş, 2014, s.42).

Kazım ağa kızları Seyran ve Suna'nın okula gitmesine karşı olmasına rağmen küçüklüklerinden itibaren Fransızca, İngilizce gibi farklı dil, dans ve zarafet eğitimleri almalarını sağlamıştır. Bunun nedeni ise kızlarını zengin ve toplum tarafından saygı gören bir aileye gelin olarak verebilmek ve kızlarının evliliğinden maddi ve manevi kazanç sağlamayı planlamış olmasıdır. Hatice hala bir konuşmasında *"Babanız sizi mürebbiyeler ile bu günler için büyüttü, geleceğiniz için. Bu güzelliğinizle sizi istediğine verirdi ama gittiğiniz yerde üstün olun istedi (...) Şimdi kıymetlendiniz keşke benim babam da Kazım gibi olaydı da yuvamı yapaydı (...) Bize söz düşmez düşse de atamızdan daha iyi bilemeyiz"* demektedir. Hatice hala aile içinde ataerkiyi en çok içselleştiren karakter olarak sunulmaktadır. Kandiyoti, aile içindeki yaşlı kadının oğlu aracılığıyla (bu dizide yeğen, oğul konumunda) kontrol edebildiği tek iş gücüne yani geline erişebildiğini bu nedenle evlilik bağını ikincil planda tutarak, oğullarının birincil sadakatini kazanmaya çalışmak için çıkarlarının olduğunu belirtmektedir (Kandiyoti, 1998). Hatice hala da benzer bir düşünce ile yeğeninin ataerkil otoritesini sağlamlaştırmaya çalışarak, Esme, Suna ve Seyran üzerindeki kendi etkisini kalıcı kılmaktadır.

Karşılıklı Kazanç /Anlaşma

Dizinin başkarakterlerinden biri olan Halis Ağa'nın torunu Ferit, diğer aile üyelerine kıyasla daha rahat yetiştirilmiştir. Öğrenimini Amerika'da tamamlayan Ferit ailesinin yanına geri döner. Gece hayatını ve genç kadınların ilgisini seven Ferit hakkında basında haberler çıkmaya başlar. Bu durumdan rahatsız olan Halis Ağa, Ferit'in Gaziantep'ten bir kız ile evlenmesini ister. Ferit buna başlarda karşı çıksa da annesi tarafından ikna edilir. Halis Ağa, Ferit'e gelin seçmesi için büyük gelini İfakat'ı Gaziantep'e gönderir. Korhan ailesinde ataerkiyi en çok içselleştiren kadın karakter İfakat hanımdır. İfakat, Halis Ağa'nın her dediğini yapmakla kalmayıp, aile içi ilişkileri, yalının işleyişi ve çalışanlar ile ilgili konularda Halis Ağa'nın olmadığı yerlerde tek söz sahibidir. İfakat da Hatice Hala gibi ataerkil düşüncenin kodlarını erkeklerden daha fazla korumaktadır. İfakat bunu yaparken çeşitli pazarlıklar içerisine girerek kazançlar elde etmektedir. İfakat, eşi hayatta olmaması ve hali hazırda Halis Ağa'nın bir erkek çocuğu (Orhan) olmasına rağmen aile içinde ikinci söz hakkına sahiptir. Konumunu koruyabilmek için Halis Ağa'nın en büyük destekleyicisi olarak kendisini var eder. *"Ağamız başımızda olduğu sürece kimse düzenimizi bozamaz", "Halis Ağa bizim her şeyimizdir. Sözü kesindir"* gibi sözlerle ya da Halis Ağa'nın ayaklarını yıkayarak, Halis Ağa ile ataerkil pazarlık içerisine girer. Bu pazarlıkta Halis Ağa'nın kazancı kontrol etmesi gereken aile bireylerinin içerisinden kendisine yardımcı olan bir kadın olmasıdır.

İfakat'ın ataerkil pazarlık içerisinde olduğu bir diğer isim ise Halis Ağa'nın küçük oğlu Orhan'dır. Klasik ataerkillikte baba soyluluk erkek cinsiyeti üzerinden ilerlemektedir. Büyüğün olmadığı yerde söz ve yönetme hakkı oğluna geçmektedir. Fakat dizi anlatısı bağlamında

incelendiğinde aile büyüğünden sonra söz hakkının büyük gelin olan İfakat'a geçtiği görülmektedir. Bunun nedeni İfakat'ın Orhan ile cinsel bir birlikteliğinin olmasıdır. Orhan elde ettiği kazanç karşılığında söz hakkının İfakat'a geçmesine karşı çıkmamakta, İfakat ise aile içindeki konumunu sağlamlaştırmaktadır. Korhan ailesi içinde ataerkiyle pazarlık içinde olan bir diğer isim ise Orhan'ın eşi Gülgün'dür. Gülgün, İfakat hanıma göre daha ılımlı bir karakter olmasına rağmen, oğullarının ve gelinlerinin haksızlığa uğradığı durumlarda İfakat'a karşı gelmekten çekinmemektedir. Tüm bunlara rağmen eşinin kendisine ihanet ediyor olmasına ses çıkartmamaktadır. Bunun nedeni aile bütünlüğünü korumaya çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Seyran ile yalnız kaldıklarında yaptığı konuşma bu durumu kanıtlar niteliktedir*: "Böyle büyük ailelere girmek kolay olmuyor. Birileri senin yerine karar veriyor. Kocaman bir sistemin eksik parçasıymışsın gibi, senin sistemi devam ettirmen isteniyor. Sonra çarklar yerine oturuyor. Kendi yerini buluyorsun."* Gülgün karakteri sistem ile yaptığı pazarlıklar neticesinde pasif bir direniş ile ataerkiye uyum sağlamıştır.

Korhan ailesinin gelin bakmak için Gaziantep'e geldiği haberi şehirde duyulur ve bir gelin hamamı düzenlenir. Hamama Şanlı ailesinin büyük kızı Suna da gidecektir. Suna kız kardeşi Seyran'a kıyasla ailesinin gelenek ve göreneklerine boyun eğen bir tavır sergilemektedir. Babası Kazım'ın bazen işkenceyi bulan baskıcı tavrından kurtulmanın tek yolunun evlenmek olduğunu düşünen Suna, Seyran ile sohbetleri sırasında babası için *"evlendirsin beni ilk kez bir büyüklük yapmış olur, kurtulurum", "sonunda dualarım kabul oldu, ben bir evleneyim seni de yanıma aldıracağım"* diyerek ataerkil düşüncenin bir ürünü olan evlilik kurumunun, kendisini yine ataerkil baskıdan kurtaracağını düşünmektedir.

Hamamda kıyafetlerini çıkartarak İfakat hanıma kendisini beğendirmeye çalışan kızlar arasında Suna da vardır. İfakat eril tahakkümünün simgesi olarak oturduğu yerden genç kızları inceler. Bu sahnenin verdiği mesaj gelin olmak isteyen kızların dokunulmamışlığı (!) dolayısıyla bekâreti ve namusunun önemidir. Hatice halanın hamamdan önce Suna'ya *"Korhanların gelini seni görmeden önce biz görelim sonra utanmayalım. Yarın derini de yüzseler ak pak olman lazım bu kısmetten daha iyisi çıkmaz"* demesi durumu vurgular niteliktedir. Bekaret, ataerkil toplumlarda kadınların pazarlık konusu yaptığı bir olgudur. Kendisini eşine saklayan kadın, evliliğinde bunun mükâfatını görmeyi ummaktadır. Erkekler de kendileri öncesinde ne yapmış olursa olsun evlenecekleri kadının daha önce cinsel birliktelik yaşamamış olmasını tercih etmektedir. Bu düşünce yapısı ile evlilik bağı kuran eşler ataerkil bir pazarlık ile karşılıklı kazanç elde etmiş olur. Blank (2008,199) "bir kızın evlenmeden bekâretini kaybetmesi açıkça ataerkil olan eski dünyada, hem aileyle kızın kendisinde utanç verici bir deneyim eksikliği, hem de kızın babasına karşı işlenen bir mal suçu oluşturmaktaydı" dese de eril tahakkümünün kadın bedeni üzerinden meşrulaştırılmasının bir ürünü olan bekâret konusu, klasik ataerkil toplumlarda hala önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Seyran ve Suna'nın annesi Esme, eşi Kazım tarafından yıllarca fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmış fakat ataerkil sistemde hayatta kalabilmenin çaresini boyun eğmek ve pazarlık yapmakta bulmuştur. Aile içindeki görevi domestik ev işleri olan Esme, kahvaltı ve akşam yemeklerinin servisinden sonra kızları ile tabaklarda artan yemekleri yemektedir. Kızlarına sıklıkla gelenek, göreneklerine ve babalarına, itaat etme ve boyun eğme konusunda öğütler vermekte, kendi durumunu değiştirmek için hiçbir çaba sarf etmemektedir. Esme'nin ataerkil pazarlık yaptığı sahnede, Kazım'ın kızların güzelliğini çevrelerine göstermeleri için annesi ve kızlarını çarşıya gönderdiği sahnedir. Kazım, onlara yeni açılan mağazalara gitmelerini,

kıyafetleri denemelerini fakat hiçbir şey almamalarını tembihler. Hazırlanan ve alışveriş yaptıkları sanılsın diye ellerindeki poşetleri parça kumaşlar ile dolduran Esme ve kızları çarşıda büyük bir saygı ile karşılanarak hizmet görürler. Esme, özel alanda göremediği saygıyı kamusal alanda görebilmek için Kazım Ağa'nın planına ortak olmaktadır. Ataerkil toplumlarda evlilik, kadınların toplumsal statü kazandıkları bir araç konumundadır. Erkek egemen toplumun bekâr, dul ya da boşanmış kadına atfettiği değer ile evli bir kadına verilen değer eşit değildir (Bayram, 2018). Bu nedenle kadınlar evlilikleri süresince yaşadıkları her türlü baskıya rağmen evliliklerini sürdürme eğilimi gösterebilmektedir. Toplum içinde kadınlar, dizi anlatısındaki Esme karakterinin yaptığı gibi toplumsal statü ve değer kaybı yaşamamak için ataerkil pazarlıklarını sürdürmektedir.

Sonuç

Ataerkil toplumlarda kadınlar, sistem içindeki varlıklarını sürdürebilmek ve kendilerine bir yer edinebilmek için bir takım pazarlıklar içine girmektedir. Eril tahakkümün baskıcı normlarına diren(e)memek ve boyun eğmenin yanı sıra bu boyun eğişten kazanç elde etmek isteyen kadınlar bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bazen ataerkil sisteme erkeklerden daha sıkı bir şekilde bağlanmaktadır. Binlerce yıldır var olan ve içselleştirilen ataerkil ideolojini izleri, toplumun en küçük yapı taşı olan aileden, kamusal alanlara kadar her yerde görülmekte ve/veya hissedilmektedir. Medya, toplumu yansıtan ve sosyo kültürel inşasına destek olan bir araç durumunda olması nedeniyle ataerkil ideolojiyi hemen hemen her ürününde yeniden inşa etmektedir. Bir medya ürünü olarak diziler, gün içerisinde prime-time'da yayınlanmalarından dolayı en çok izlenme oranına sahip anlatılardır. Bu bağlamda çalışma kapsamında ele alınan Yalı Çapkını dizisindeki ataerkil ideolojinin kodları ve dizideki kadın karakterlerin sistemle uyumlu olmak için yaptığı ataerkil pazarlıklar incelenmiştir. Çalışmanın sonucu olarak dizide, *Ataerkil Aile Yapısı* teması altında incelenen kodlardan *Toplumsal Cinsiyet Rolleri* ve *Aile* kodlarının en çok temsil edildiği görülmektedir. Bu bağlamda dizide kadın ve erkek rollerinin pekiştirildiği ve aile içi ilişkilerin vurgulandığı söylenebilmektedir. Ataerkil pazarlığın amacı doğrultusunda *Karşılıklı Kazanç* teması altında incelenen kodlarda ise dizideki kadın karakterlerin en çok *Maddi ve Toplumsal Statü* kazancından dolayı pazarlık içine girdiği söylenebilmektedir. Kadınlar, toplum tarafından saygı ve değer görmek uğruna mutsuz oldukları evliliklerini sürdürme, fiziksel ve psikolojik şiddete karşı koymama ya da kendini eril tahakkümün temsilcisi olarak konumlandırma davranışları ile ataerkil pazarlık süreçlerine girmektedir. *Anlaşma* teması altında incelenen kodlara bakıldığında ise karakterler arasında yine *Maddi ve Toplumsal Statü* için yapılmış anlaşmaların olduğu görülmektedir. Dizideki İfakat karakterinin aile içindeki statüsünü korumak için birden fazla karakter ile yaptığı anlaşmalar dikkat çekmektedir. Dizide ataerkil ideolojiyi en çok içselleştiren karakterler Hatice Şanlı ve İfakat Korhan olduğu görülmektedir. Buna rağmen bilinçli olarak birden fazla ataerkil pazarlık içine girmiş ve kazanç elde etmiş olan karakter İfakat'tır. Hatice Hala daha geleneksel bir karakter olması nedeniyle ataerkil pazarlığı bilinçsiz bir şekilde yapmakta fakat yine de ideolojinin yeniden üretilmesi ve sürdürülebilmesine katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda medyanın, kurgusal anlatılar ve karakterler ile ataerkil ideolojinin kodlarını yeniden ürettiği ve kadınların ideolojik sistem içinde kazanç elde ettiği pazarlıkları izleyiciye sunduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Aksu, B. (2010) Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İletişim Yayınları, İstanbul.

Blank, H. (2008). Bekaretin El Değmemiş Tarihi. Çev. Emek Ergün, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bayram, B (2018). Türkiye'de Kadınlara Yönelik Sosyal Yardımları Ataerkil Pazarlık Üzerinden İncelemek: Dul Kadın Maaşı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Chambers, C. (2005). "Masculine Domination, Radical Feminism and Change", Feminist Theory, vol. 6(3), pp. 325-346.

Çeler, Z. (2012). "Annenin Serüveni: Kadının Anne Olarak Toplumsal Kurgulanışı". Doğu Batı Düşünce Dergisi, 63, 165-181

Gürdal, A. D., & Odabaş, Z. Y. (2014). Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme. Folklor/Edebiyat, 20(78), 37-50.

Kandiyoti, D. (2021). Ataerkil Pazarlık, https://feministbellek.org/ataerkil-pazarlik/ erişim tarihi: 29.11.2022.

Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy, Gender and Society, Vol. 2, No. 3, Special Issue to Honor Jessie Bernard.,274-290.

Karaca, N. (2020) Yeniden ve Yeniden Üretilen Eril Tahakküm, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı 65, 405-416.

Parsons, T, Bales, F. R. (2007), Family Socialization and Interaction Process, Routledge Taylor&Francis Group, Abington.

Miller, D.(1998). A Theory of Shopping. Oxford: PolityPress.

Mora, N (2014). Ataerkil Hegemonyanın Medya Metinlerinde Yeniden Üretilmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 48.

Sancar, S. (2008). Erkeklik, İmkansız İktidar, Metis Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, S. (2014). Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Kadın Bedeni Üzerindeki Tahakkümü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

EĞİTİMDE DİSİPLİN(SİZLİK)

[In]DISCIPLINE in EDUCATION

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzincan, mozbas@erzincan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7830-4763

Öz

Eğitim sisteminde disiplin, öğrencilerin, okuldan başlayarak bütün hayatlarında olumlu davranışlar sergilemelerini sağlayan yasal ve yönetsel güce uyma zorunluluklarıdır. Disiplin, öğrencilerin sosyal yaşamı düzenleyen kurallara uymalarını sağlayan güçtür. Eğitim ya da okul disiplinsizliğinin birçok nedeni vardır. Disiplinsizlik öğrencilerin yasal ve yönetsel kurallara uymama, bunları reddetme ve işlevsiz kılma eğilimleri ya da kuralsızlık ve yasa dışılığı normalleştirme yönündeki eylemleridir. Öğrencilerin okul toplumunu olumsuz yönde mobilize etme davranışları da disiplinsizliktir. Disiplinsizlik, öğrencilerin kaynağını toplumdan alan normları çiğneme, kuralsızlığı normalleştirme veya anomali türü eylemleridir. Eğitimde disiplinsizliğin en temel nedenlerinden biri, disiplin kurallarıyla ilgili yaptırımların yasal ve yönetsel düzenlemelerde yer aldığı şekliyle uygulanamamasıdır. Türkiye'de eğitim sisteminde uygulanacak disiplinin öncelikle toplumun genelinin bağlı olduğu değer ve normlarla tam anlamıyla uyumlu olması gerekir. Türkiye'de eğitim sisteminde meydana gelen disiplinsizlikler özellikle ortaokul yıllarından başlamak üzere ortaöğretimde yoğunlaşarak artan bir eğilim göstermektedir. Disiplin problemleri özellikle lise yıllarında yoğunlaşmaktadır. Disiplinsizliğe ilişkin yaptırım ya da cezaların uygulanması konusunda öncelik mağdur olana değil mağdur edene verilmekte; zarar verenin bu işten olabilecek en az zararla ya da hiçbir olumsuzluk yaşamadan kurtulması anlayışı izlenmektedir. Disiplin yaptırımlarının uygulanması sürecinde, disiplinsizlik yapan ya da kurallara uymayan, olumsuz davranışlar sergileyen öğrencilere çoğunlukla yaptırım uygulanmaması yolu izlenmektedir. Disiplinsizlik yapan öğrencilere uygulanması gereken yaptırım, disiplinsiz davranışla eşdeğer nitelikler taşımamaktadır. Disiplinsiz bir davranışa uygulanması gereken yaptırım yerine daha düşük düzeyli bir yaptırımın uygulanması tercih edilmektedir. Bu durum ise disiplin yaptırımının caydırıcılık niteliğini ortadan kaldırmaktadır. Disiplin yaptırımlarının etkisizliğinin en önemli nedenleri, disiplin yaptırımlarının caydırıcılık niteliğinden yoksun olması, disiplin kurallarının kaynağının toplumun özellik ve değerlerini yansıtmaması, okulların öğrenci ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaması şeklinde sıralanabilir. Eğitim örgütleri, toplumsal yaşamda var olan çoğulcu demokratik yaşam biçimini yansıtacak yönetsel uygulamalardan oldukça uzaktır. Daha doğrusu toplumsal yaşamdaki çeşitlilik, çok yönlülük okul toplumunun yönetimine bir türlü yansıtılamamaktadır. Toplumu yansıtmayan ya da toplumun özelliklerinden kaynaklanmayan disiplin, eğitim örgütlerini, toplumsal normlara dayalı yerler olmaktan çıkarmakta; bu durum da eğitimde disiplinsizliğin başlangıç noktalarından birini oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Disiplin, Disiplinsizlik, Sosyalleşme, Kültürleme, Disiplin Yaptırımı.

Abstract

Discipline in the education system is the obligation of students to comply with the legal and administrative power that enables them to exhibit positive behaviors throughout their lives, starting from school. Discipline is the force that enables students to obey the rules that regulate

social life. There are many reasons for education or school indiscipline. Indiscipline is the tendency of students not to comply with legal and administrative rules, to reject them and to render them dysfunctional, or to normalize irregularity and illegality. The behavior of students to mobilize the school community in a negative way is also indiscipline. Indiscipline is the act of violating norms, normalizing irregularity, or anomaly-type actions that derive their origin from society. One of the main reasons for the lack of discipline in education is that the sanctions related to the disciplinary rules cannot be implemented as they are in the legal and administrative regulations. The discipline to be applied in the education system in Turkey must first of all be fully compatible with the values and norms to which the society in general is attached. The indiscipline in the education system in Turkey shows an increasing trend by concentrating on secondary education, especially starting from the secondary school years. Disciplinary problems intensify especially in high school years. Priority is given to the victim, not the victim, in the implementation of sanctions or penalties for indiscipline; It is followed that the perpetrator gets rid of this work with the least possible damage or without experiencing any negativity. In the process of applying disciplinary sanctions, students who do not comply with the rules, do not comply with the rules and exhibit negative behaviors are mostly not sanctioned. The sanction that should be applied to students who do not have discipline is not equivalent to undisciplined behavior. It is preferable to impose a lower-level sanction instead of a sanction that should be applied to an undisciplined behavior. This situation removes the deterrent nature of disciplinary sanction. The most important reasons for the ineffectiveness of disciplinary sanctions can be listed as the lack of deterrent nature of disciplinary sanctions, the source of disciplinary rules not reflecting the characteristics and values of the society, and the inability of schools to adequately meet the needs of students. Educational organizations are far from administrative practices that reflect the pluralist democratic life style in social life. More precisely, the diversity and versatility in social life cannot be reflected in the management of the school community. The discipline, which does not reflect the society or does not originate from the characteristics of the society, removes the educational organizations from being places based on social norms; this situation constitutes one of the starting points of indiscipline in education.

Keywords: Education, Discipline, Indiscipline, Socialization, Acculturation, Disciplinary Sanction.

GİRİŞ

Okullar, öğrencilerini sosyalleştirme ve kültürlemekle görevlendirilmiş; kendilerine bu bağlamda yetki ve yükümlülükler verilmiş özel işlevli eğitim örgütleridir. Eğitim örgütlerinin öğrencilere yönelik sosyal ve kültürel işlevleri, toplumun ihtiyaç, istek ve beklentileri doğrultusunda karşılanmak zorundadır. Ancak okullar, öğrencilerini, sosyalleştirme ve kültürlemekten çok, onları bireysel ve akademik gelişim özellikleri yönünden, toplumun değil öğrencilerin kendi bencil istekleri bağlamında geliştiren öğrenme merkezleri haline almışlardır.

Geniş toplumsal kitleler, 21. Yüzyıl okullarının toplumsal işlevlerini yeterince gerçekleştiremediklerinden yakınmaktadır. Toplumsal kesimlere göre, okullar, çocuklarımızı, gençlerimizi, toplumun istediği niteliklere uygun sosyal varlıklar olarak yetiştirememektedirler. Bunun en temel nedeni eğitimde disiplinsizliktir. Eğitim sisteminde disiplinsizlik, her türden okul yaşantısının, eğitim girişiminin tehlikeye girmesine yol açabilecek bir olumsuzluktur. Eğitimde disiplin, okul yaşantıları süresince öğrencileri istendik yönde davrandırma gücüdür. Bu güç kaynağını, antropolojik olarak bağlı bulunduğu toplumun kültüründen, norm ve

değerlerinden aldığı sürece etkili; başka toplumların ya da eğitim sistemlerinden değer ve normlarından aldığı düzeyde de etkisiz ve yetersizdir. Eğitim sisteminde disiplin örnekliğini ya da modelliğini hiçbir şekilde alıntı siyasetine dayandırmamalıdır. Çünkü her ülke ya da ulusun veya toplumun kültürel değerlerini kendi eğitim sistemine ilişkin özgünlüğü yaratabilecek yetkinliğe sahiptir.

Problem Durumu

Okulda disiplin ya da disiplinsizlik olgusu, bireysel, ailevi, akademik, sosyal, kültürel, ekonomik, politik, yerel, evrensel, felsefi vb. açılardan çok geniş bir çerçevede ele alınması gereken bir konudur (Ağın, 2019; Ağın, 2021). Eğitim sisteminde disiplin problemine, yalnızca öğrenci ya da çocuk açısından bakarak, tek yönlü kararlar vermek; bu derin ve kaygı verici problemin çözümü konusunda önemli yanılgılara ve yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Bu nedenle okul disiplini olgusu, çok yönlü bir bakış açısı gerektiren, demokratik bir yönetim politikasıyla algılanıp analiz edilebilecek derinlikli bir problemdir. Eğitimde disiplin ya da disiplinsizlik olgusunun birçok taraf ya da öznesinin olduğu unutulmaması gereken bir gerçektir. Eğitimde disiplinsizlik problemi çok aktörlü, çok değişkenli bir problemdir. Eğitimde disiplin probleminin çözümü, akademik, sosyal, kültürel, politik, ekonomik vb. değişim alanlarında birçok değişkenin dikkate alınmasını, birçok aktörün demokratik bir çoğulculukla problemin çözümü konusunda işbirliği yapmasını, 360° Yönetim Anlayışının uygulanmasını zorunlu kılan bir süreçtir.

Eğitim sisteminde disiplin problemi, okul toplumu içerisinde, başta öğrencilerin eğitim hakları olmak üzere, öğretmenlerin öğretme hakkı, yöneticilerin yönetim yetki ve sorumluluklarını olumsuz yönde etkileyen çok değişkenli bir problemler bütünüdür. Geniş kapsamlı bu problem aynı zamanda, ülke genelinde, eğitim politiği ve eğitim yönetimini ilgilendiren bir problemdir. Eğitimde disiplin problemini yalnızca sınıf ya da okul yönetimlerine veya bir kısım okul tür ve kademelerine indirgemek olabildiğince eksiltili bir bakış açısını yansıtmaktadır. Eğitimde disiplin ya da disiplinsizlik, bütün bir toplumu ilgilendiren genel bir toplumsal sorundur.

Okullar, temelde sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla oluşturulmuş gerçek birer sosyal öğrenme alanları, gelişim merkezleri olmak zorundadırlar (Özbaş, 2017). Ancak son on yıllarda, okullar, akademik kaygıların ön plana çıkarıldığı yerler olmuşlardır. Okullar, öğrencilerin sosyalleşmelerinden çok, onların hem kendileriyle hem de diğer öğrencilerle akademik performans yarışına zorlandıkları eğitim alanları halini almıştır. Okulların birer bilişsel akademik yarış arenası haline getirilmesi; okulları asli görev ve sorumluluklarından uzaklaştırmıştır. Okulların yalnızca bilişsel akademik yarış arenaları haline getirilmesi; öğrencilerin akademik ihtiyaçlar dışındaki ihtiyaçları açısından kısıtlanmasına neden olmaktadır. Öğrenciler, okullarını farklı ve çok yönlü birçok ihtiyaçlarını karşılama alanı olarak görmek istemektedirler. Akademik ihtiyaçlar dışında kalan ve çok önemli sayılabilecek daha farklı ihtiyaçları karşılanamayan öğrenciler açısından okullar anlamını yitirmektedir. Bu bağlamda okullar, "çok değişkenli gelişim ve öğretim merkezi olma" işlevini gerçekleştirememektedirler. Böylece öğrencilerin genel olarak birçok ihtiyacı karşılanamamaktadır. Bu durum, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda daha çok disiplinsiz ve normsuz arayışlara yönlenmesine neden olmaktadır. Öğrencilerin sebep olduğu disiplin problemleri ise öğretimi engelleyen durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak eğitim sisteminin bütününde, özel olarak ise okulda ve sınıfta meydana gelen disiplinsizlik olayları; başta disiplinsiz öğrencilerin eğitim hakları olmak üzere, disiplinsizliğin

ortaya çıktığı en yakın akademik ve sosyal çevrelerdeki öğrencilerin eğitim haklarına engel olmaktadır.

Amaç

Eğitim sistemleri, okullar aracılığıyla öğrencilerin kendilerini geliştirip gerçekleştirmelerine katkıda bulunabilecek çok yönlü, çok değişkenli öğrenme fırsatları yaratan örgütsel yapılardır. Temel amaç ve işlevleri öğrencilerine, ihtiyaç duydukları gelişim alanlarında öğretim sağlamak olan okulların; çoğu zaman öğretimi engelleyen problem ve durumlarla karşılaştıkları görülmektedir. Sınıf, okul ya da eğitim yaşantıları sürecinde, "öğretimin engellenmesi" problemi; genel olarak eğitimde disiplinsizlik olarak algılanmaktadır. Okul, sınıf ya da eğitim sisteminin herhangi bir alanında meydana gelen disiplinsizlik problemi, genel olarak öğrencilerin eğitim haklarının doğrudan engellenmesi anlamı taşımaktadır. Bu açıdan eğitimde disiplinsizlik olgusu, yalnızca eğitim yönetimi, okul yönetimi, sınıf yönetimi gibi yalnızca eğitimle doğrudan ilgili toplumsal tarafları değil, toplumun genelini, kamu yönetimini ilgilendiren geniş kapsamlı bir problem olarak düşünülmek zorundadır. Bu araştırmanın temel amacı, eğitimde disiplin olgusu ve eğitimde disiplinsizlik problemlerinin neden olduğu sonuçları ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, araştırma problemi aşağıda yer aldığı gibi ifade edilmiştir:

- Eğitimde disiplin nedir? Eğitimde disiplinsizlik problemleri nelere yol açmaktadır?

Yöntem

Bu araştırmada, eğitimde disiplinin önemi ve eğitimde disiplinsizliğin yarattığı problemlerin vurgulanması hedeflenmektedir. Araştırma, eğitimde disiplinin önemi ile disiplinsizliğin yol açtığı durumları, var olan olgu ve olaylardan hareketle bütünsel gerçekliğine uygun olarak tanımlamayı, ortaya çıkarmayı amaçlayan, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modelli çalışmalar, araştırmayı ilgilendiren olay, olgu ve varlıklar üzerine doğrudan ya da yapay herhangi bir müdahale olmaksızın araştırma konusuna ilişkin verilerin tüm gerçekliğiyle objektif olarak betimlenmesini sağlayan araştırmalardır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012).

Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırma bağlamında, temel olarak eğitim sisteminde disiplin konusu ile bağlantılı kaynak taraması, alanyazın incelemesi yapılmıştır. İkinci aşamada ise en az 15 yıllık mesleki deneyime sahip 3 öğretmen, 3 okul yöneticisi, 3 eğitim denetçisi ve 4 eğitim yönetimi, teftişi, planlaması ve ekonomisi bilim alanı akademisyeniyle eğitimde disiplinin önemi ve eğitimde disiplinsizlik problemlerinin yarattığı olumsuz durumlar üzerine karşılıklı süreç değerlendirmelerinde bulunulmuştur. Katılımcılarla öncelikle eğitimde disiplinin önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca deneyimli öğretmen, okul yöneticisi, eğitim denetçisi ve eğitim yönetimi bilim alanı akademisyenleriyle eğitim sisteminde disiplinsizlik probleminin yol açtığı olgular üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmaya ilişkin veriler ve verilerden ulaşılan bulgular, disiplin normlarının uygulanmaya çalışıldığı okullar ile eğitimde disiplin probleminin yaşandığı ortamlarda, doğal gözlemler yoluyla ortaya konulmaya çalışılmış; araştırma sürecinde ayrıca sosyal inceleme ve detaylandırma çalışmaları yapılmıştır. Araştırma sürecinde, alanyazın taraması ve kaynak incelemeleri ile sosyal alanlardan elde edilen veriler, detaylı bir inceleme ve analizle yorumlanıp değerlendirmeye çalışılmıştır.

Eğitimde Disiplin

Eğitim sisteminde disiplin, okul tür ve kademelerine göre, okulun bağlı bulunduğu toplumun antropolojisine uygun olarak, öğrencilerin sosyalleşme ve kültürlenmelerini; sosyal yaşamı uygulamalı olarak içselleştirip öğrenmelerini içeren normlar, kurallar bütünüdür. Eğitimde ya da okulda disiplin, öğrencilerin, sosyal norm kalıplarına uygun davranışlar sergilemelerini sağlayan bir araç ya da güçtür. Disiplini içeren sosyal norm kalıpları ve ilgili kuralların, her toplumun kendine özgü antropolojik yönleri vardır. Bu durum, kültürel özellikler ve toplumların özgünlüğü açısından kaçınılmaz bir olgudur.

Çoğulcu demokratik yaşam kültürüne sahip ülkelerde herkesin eğitim ihtiyaç, beklenti ve taleplerinin farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Gerçek demokratik yönetim sisteminin hâkim olduğu ülkelerde, okul, aile, öğrenci ve toplum arasında, öğrencilerin eğitim yaşantılarının hangi yönde gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde geniş kapsamlı bir uzlaşı yoktur. Farklı birey, aile ve toplumsal kesimler, eğitim konusunda farklı ve çok değişken beklentilere sahiptir. Aileler, çocuklarının daha başarılı eğitim yaşantılarına sahip olabilmeleri için okulların, çocuklarına olağanüstü bilişsel akademik katkılar sağlamalarını beklemektedirler. Aileler, bu beklentilerinin gerçekleştirilebilmesi yönünde okul yöneticileri ve öğretmenler üzerinde baskı kurmaktadırlar. Benzer şekilde, aileler, yetenekli ve üstün zekâlı çocuklarının olağanüstü düzeyde gelişmesi için okullardan özel destek beklemektedirler (Özbaş, 2018). Bu olağanüstü katkı daha çok öğrencilerin bilişsel akademik performanslarının artırılması ya da özel yeteneklerinin en üst düzeyde geliştirilebilmesi yönündedir.

Ailelerin, genel olarak çocuklarının okul yaşantıları sürecinde, çok daha fazla sosyalleşip kültürlenmeleri ya da elcil, sosyal bireyler olmaları yönünde büyük bir beklentiye sahip olmadıkları iddia edilebilir (Özbaş, 2022). Aksine ailelerin; okullardan diğer çocuklar yerine daha çok kendi çocuklarını öncellemelerini bekledikleri görülmektedir. Hatta öğrenciler de bireysel olarak, okullarından, diğer öğrencilere oranla daha çok kendilerine bilişsel, duyuşsal, psiko-motor veya özel yeteneklerinin geliştirilmesi yönünde katkıda bulunulmasını bekledikleri anlaşılabilmektedir. Öğrencilerin kendilerini daha çok öncellemeleri; sosyal öğrenme ve etkinlikler ile sosyalleşme ve kültürleme işlevlerinin arka plana itilmesine neden olmaktadır. Bütün bu durumlar, okulların asli işlevleri olan zorunlu sosyal ve kültürel rollerini gerçekleştirme yükümlülüklerini yitirmelerine neden olmaktadır.

Okulların özellikle temel eğitim kademelerini oluşturan öğrenim süreçleri başta olmak üzere, ortaöğretim düzeyinde de öğrencilerini sosyalleştirme ve kültürleme işlevlerinden asla taviz vermemeleri gerekir. Bu bağlamda okulların asli işlevleri, demokratik bir toplumsal yaşam içerisinde, öğrencilerini bilinçli bireyler ve sosyal varlıklar olarak yetiştirmektir. Çoğulcu demokratik yaşam biçiminin egemen olduğu toplumlarda, her insan, "özgün ve saygıya değer sosyal bir varlık" olarak kabul edilir. Ancak bu durum her çocuk ve insan için geçerlidir. Hiçbir ön koşul, antropolojik veya sosyal olarak bir çocuğu diğerinden üstün kılamaz. Toplumsal değer, norm ve kurallara herkes aynı derecede uymak zorundadır.

Eğitimde Disiplinsizliğin Neden Olduğu Durumlar

Araştırma sürecinde, eğitimde disiplinsizliğin nedenleri ve yol açtığı olumsuzluklar üzerinde durulmasının temel nedeni, disiplinsizlik problemlerinin çok yönlü olarak incelenmesidir. Eğitim sisteminde disiplinsizlikle ilgili istenmedik yaşantılar ve problemler, öğretim süreçlerinin olumsuz yönde etkilenmesine, öğretime ayrılan zamanın disiplin problemlerinin

çözümüne harcanmasına, sınıf ve okul ikliminin bozulmasına neden olmaktadır. Okulda ya da sınıfta disiplin problemleri, süreğen bir hal alıp kronik bir safhaya ulaştığında, öğrenme yaşantılarının gerçekleştirilebilmesinde tahmin edilemeyecek problemler ortaya çıkabilir. Bu durumda, problemlerin nedenine ve çözümüne odaklanan etkili disiplin normlarının uygulanabilmesi için yasal ve yönetsel düzenlemelerin kararlılıkla hayata geçirilmesi gerekir. Okul öncesi eğitim ile ilkokullarda, temel davranış düzenine ilişkin okul normları kazandırılamadığında, ortaokullarla ortaöğretim için öngörülemeyen disiplin problemleri ortaya çıkabilmektedir. Ortaöğretimde, disiplin kurallarının ödül ve yaptırımlarıyla birlikte başarılı olarak uygulanamaması; okullarda süreğen hale gelen davranış düzensizlikleri yaratmaktadır. Kronikleşen disiplinsizlik; çözümsüzlük algısı yaratarak kısır bir döngü halini almaktadır. Disiplinsizlik kısır döngüsü, öğretimde başarısızlık duygularıyla birlikte çoğu öğrenci mutsuzluğa neden olmaktadır.

Demokratik toplumsal kitleler, eğitim örgütlerinden, öğrencileri, toplumun değerleriyle donanmış bireyler haline getirmelerini beklemektedirler. Bu olgu, temel ve zorunlu eğitim süreçlerinde, çok daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü temel ve zorunlu eğitim kademeleri, öğrencileri, öncelikle toplumun etkin bir üyesi haline getirmeyi öncellemektedirler. Her bir öğrencinin toplumun kabul göreceği değerleri edinmesi, toplumsal kültürü yaşam biçimi haline getirecek güzel alışkanlıklar edinmesi özellikle temel eğitim döneminde mümkündür. Temel eğitimin başlangıcını oluşturan okul öncesi eğitim kademesinde, öğrencilere kişilik ve karakter gelişimi ile kişisel bakıma ilişkin yeterlikler, beceriler edindirilmektedir.

Temel ve zorunlu eğitim kademelerini oluşturan okul öncesi eğitim ile ilk ve ortaokullar ve liseler, sosyalleşme ve kültürlemeye ilişkin temel becerilerin, davranışların en üst düzeyde kazandırılmaya çalışıldığı öğrenim kademeleridir. Özellikle okul öncesi eğitim ile ilk ve ortaokulların oluşturduğu ilköğretim kademeleri, 3 aşama halinde bir bütün olarak temel eğitim sürecini oluşturmaktadırlar. Temel eğitim bağlamında, öğrencilere sosyal çevrenin özelliklerine uygun değer ve normları kazandırmak; toplumun yaşam biçimini oluşturan kültürü edindirmek çok önemli bir durumdur. Temel eğitim süreçlerinde, sosyal sistemin uyum unsurları olarak toplumun yaşam biçimi olan kültürü edinemeyen öğrenciler, ortaöğretimde çok önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu manada, temel eğitimde sosyalleşme ve kültürleme süreçleri başarılı bir şekilde gerçekleştirilemeyen öğrenciler, ortaöğretimde disiplin problemlerini, uyumsuz davranışları, sınıf içi disiplinsizliği en olumsuz yaşantılarla göstermektedirler. Bu nedenle okullarda, sınıf içi yaşantıların, okul içi ve dışı sosyal etkinliklerin, öğrencilerin sosyal yaşamda etkili roller edinmeleri şeklinde düzenlenmesi gerekir.

Antropolojik olarak her toplumun bireylerinden uymalarını beklediği norm kalıpları farklılıklar göstermektedir. Okullarda, sınıflarda kullanılan disiplin model ve yaklaşımları kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir (Gagnon, Gurel ve Barber, 2017; Şişman, 2012; Toytok ve Yıldırım, 2018; Yiğit, 2012). Farklı ülke ve toplumlar arasında, sosyal düzeni sağlayıcı normların çeşitliliği doğal karşılanan bir olgudur. Bu durum aynı zamanda kültürler arası antropolojik ayrışmaları normal hale getirmekte; farklı kültürlerde, disiplin problemlerinin çözümünde değişik anlayışların uygulanmasına olan ihtiyacı artırmaktadır. Bilişim çağı olarak adlandırılan 21. Yüzyılda, yaşanan hızlı değişim ihtiyacı her alanda olduğu gibi eğitim alanında ortaya çıkmaktadır.

Ülkeler ve kültürler arası sosyolojik farklılıklar ve ayrımlar, her toplumun kendine özgü eğitim disiplini uygulamasını gerekli kılmaktadır. Bu olgusal gerçek; aynı zamanda eğitimde

disiplinsizliğin çözümü konusunda toplumların kendilerine özgü antropolojik yanlarını dikkate alarak, disiplin yaklaşımları geliştirmelerini zorunlu hale getirmektedir. Farklı ülke ve toplumların okullarında kendi kültürel özelliklerine uygun yönetsel normlar geliştirerek, eğitim problemlerinin çözümüne çareler aramaları önemli bir sosyolojik gerçekliktir. Buna göre, ülkelerin eğitimde disiplinsizliği giderecek farklı disiplin model, yaklaşım, anlayış ve yöntemleri kullanmalarının daha önemli olduğu düşünülebilir.

Zorunlu eğitimin işlevsiz hale getirilmesi ile birlikte devamsızlık probleminin kökten çözümü konusunda çok ciddi önlemlerin alınamaması ve gerekli yaptırımların uygulanamaması eğitimde disiplinsizliği artıran çok önemli problemler olarak görülmektedir (Özbaş, 2019). Covid-19 salgını gibi olağanüstü toplumsal ve küresel değişim süreçleri öğrencilerin örgün ve yüz yüze eğitim uygulamalarından uzaklaşmalarına neden olmuştur (Özbaş, 2021). Bu durum normal örgün eğitim süreçlerine geçişte, öğrenciler ve ailelerinin "okul sağlığı ve güvenliği" konusunda taşıdıkları endişe, korku ve kaygılar nedeniyle okulda yüz yüze eğitime devam problemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu olgusal gerçek; aynı zamanda eğitimde disiplinsizliği artıran farklı etkenlerin olarak ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Eşitlikçi ve çoğulcu demokratik eğitim sistemlerinde, öğrencilere, disiplinin önemi, toplumsal davranış normlarıyla kazandırılmaktadır. Öğrencilere, etkili toplumsal davranış düzeni kazandırabilmenin en iyi yolu ise sosyalleşme ve kültürleme süreçleridir. Sosyalleşme ve kültürleme uygulamaları, öğrencilerin okullarında ülkelerinin saygın birer yurttaşı olmalarını sağlayan süreçlerdir. Öğrenciler, ülkenin, toplumun, saygın birer yurttaşı olmalarını, okullarının, onlara kazandırdığı toplumsal yaşam biçimi becerileriyle edinirler.

Okulların öğrencilerini sosyalleştirme ve kültürleme işlevlerini geri plana itmelerine ya da önemsizleştirmelerine neden olan akademik öncelikler; okulları çoğulcu demokratik öğrenme merkezleri olmaktan hızla uzaklaştırmıştır. Bu durum, sonuçta, çoğulcu demokratik kamuoyuna hesap vermeyen, sorumsuz eğitim örgütleri olan yeni tip okullar yaratmıştır. Tek önceliği yalnızca bencil ve bireysel akademik beceriler kazandırmak olan okullar, toplumsal ihtiyaç, beklenti ve taleplerden hızla uzaklaşarak "demokratik toplum okulu" olma işlevlerini yitirmişlerdir.

Disiplin problemlerinin çözümü konusunda yalnızca okulun bulunduğu öğretim kademesinin düzeyine ilişkin yönetmeliklerin yeterli olmadığı görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı-MEB, 2016). Bu nedenle özellikle temel eğitimin 3. kademesini oluşturan ortaokullardan itibaren etkili, sonuç getirici ve caydırıcı özelliklere sahip Disiplin Yönetmeliğinin düzenlenmesi ihtiyacı çok önemli bir yasal ve yönetsel zorunluluk haline gelmiştir.

Öğrencilerin disiplinli yaşam kurallarını, öncellikle temel eğitimin başlangıcını oluşturan okulöncesi eğitim kademesinde edinmeleri önemlidir. Özellikle okulöncesi eğitim ile ilköğretimde yeterince kazandırılmayan davranış düzeni ya da disiplin becerilerinin ortaöğretimde istendik yönde kazandırılabilmesi ise oldukça zorlaşmaktadır. Okulların öğrencilerin çocukluk çağı içerisinde yer alan ortaöğretimde, asli işlevleri olan sosyalleşme ve kültürleme rollerini ikinci plan itmeleri; eğitim sisteminde çok daha fazla istenmedik ya da disiplinsiz davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Eğitimde disiplinsizlik, sosyal bir öğrenme merkezi olan sınıflarda genel olarak disiplinsiz öğrencilerin disiplinli öğrencilerin eğitim haklarını tehlikeye atmaları sonucunu doğurmaktadır.

Disiplin problemleri yaşayan ya da yaşatan öğrenciler, normal öğretim sürecini anormal bir şekilde etkileyen, tehdit etmeye çalışan ve birçok açıdan olumsuz sonuçlar yaratan öğrencilerdir. Eğitimde disiplinsizlik problemleri, öğretim sürecini sabote eden istenmedik davranışlarla kendini göstermektedir. Disiplinsizlik ya da kuralsızlık yaşayan öğrenciler, disipline ilişkin sosyal normlara uymayı öz disiplin haline getirmiş öğrencilerin eğitim haklarını engellemektedirler. Bu araştırmadan elde edilen eğitimde disiplinin önemi ve eğitimde disiplinsizliğin yarattığı olumsuz sonuçlara ilişkin çıkarımlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Temel eğitim sürecinden itibaren öğrencilere davranış düzeni ya da eğitimde disiplinin önemi konusunda etkili beceriler kazandırılmalıdır,
- Disiplin kurallarının toplumdan kaynaklanması sağlanmalı, öğrencilerin toplumun istediği yönde yetiştirilmelerini sağlayıcı disiplin normları geliştirilmelidir,
- Disiplin konusunda, 21. Yüzyıl dünyasının gerektirdiği ihtiyaçlara cevap verebilecek yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılması temin edilmelidir,
- Disipline ilişkin yasal ve yönetsel düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sürecine demokratik kamuoyunun dikkati çekilmeli; bu doğrultuda çoğulcu katılımın sağlanması amacıyla toplumsal kesimlerin demokratik temsilcilerinin bu süreçte rol almalarına çalışılmalıdır,
- Disiplin yaptırımlarının caydırıcı özelliklere sahip olması sağlanmalıdır,
- Öğrencilerin disiplin normlarını öğretim sürecinin başlangıcında öğrenmeleri için gerekli yönetsel iş ve işlemler zamanında yapılmalıdır,
- Öğrencilerin disiplin kurallarını ihlal ettiği andan itibaren uygulanacak disiplin sürecinden yasal temsilci ya da velilerinin haberdar edilmeleri sağlanmalıdır,
- Disiplin normlarının yasal olarak uygulandığı öğretim kademelerinde, kademeye özgü Disiplin Yönetmeliğinin pratiğe geçirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

Kaynakça

Ağın, E. (2019). *Bir ortaöğretim okulundaki disiplin uygulamalarının eleştirel bir çözümlemesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Ve Politikası Anabilim Dalı, Eğitim Ekonomisi Ve Planlaması Programı, Ankara.

Ağın, E. (2021). Aile ve okul çevresinin okul disiplinine etkisine ilişkin öğrenci, öğretmen ve okul yöneticisi görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 53, 403-428. doi: 10.9779/pauefd.770373

Fraenkel, J. R., Wallen, N.E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education (8th edition).* New York: McGraw Hill Companies.

Gagnon, J. C., Gurel, S., ve Barber, B. R. (2017). State-level analysis of school punitive discipline practices in Florida. *Behavioral Disorders,* 42 (2), pp. 65-80.

Milli Eğitim Bakanlığı-MEB. (2016). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. 28/10/2016 Tarih ve 29871 sayılı *Resmi Gazete*.

Özbaş, M. (2017). *Sınıf yönetimi (4. Baskı).* (Editör: İ. Günbayı). Eğitimde İletişim ve İşbirliği - Communication and Cooperation in Education (ss. 121-142). ISBN: 978-605-5044-923. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Özbaş, M. (2018). *Dezavantajlı çocukların okullaşma süreçlerinde anne baba eğitiminin önemi-The ımportance of parents' education in schooling process of disadvantanged children.* 2. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu-2nd International Symposium on Social Sciences and Educational Research (ISCER 2018) 22-24 Ekim 2018 Konya, TURKEY. Full Paper Proceedings Book (ss. 730-739). ISBN: 978-605-7600-03-5. T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncı Sertifika No.: 10418. Web: www.paletyayinlari.com.tr Konya: Palet Yayınları.

Özbaş, M. (2019). *Zorunlu Ortaöğretim Açıköğretimleşiyor mu? - Is Compulsory Secondary Education Becoming Open Education?* 10. ULUSLAR ARASI EĞİTİM YÖNETİMİ FORUMU 07-10 KASIM 2019 ANTALYA / TÜRKİYE. EYUDER YAYINLARI, EYUDER 2019. EYFOR X TAM METİN BİLDİRİ KİTABI (ss. 689-697). TAM METİN. İmtiyaz Sahibi: EYUDER Genel Yayın Yönetmeni Dr. Adem ÇİLEK. Editör: Dr. Adem ÇİLEK, Dr. Ferah GÜÇLÜ YILMAZ ve Murat KOÇALİ. Düzenleme Kurulu Başkanları: Dr. Adem ÇİLEK, EYUDER Başkanı ve Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY, Çukurova Üni. Eğitim Fak. Dekanı. E-ISBN: 978-975-2490-33-8. www.eyuder.org.tr eyuder@gmail.com İnternet: www.eyfor.org E.ileti: forumeyfor@gmail.com

Özbaş, M. (2021). *COVID-19 Pandemisinin Temel Eğitim Sürecinde Yarattığı Eşitsizlikler Üzerine Düşünsel Bir Analiz - A Respectıve Analysıs Of The Inequalıtıes Created by The Covıd-19 Pandemıc in The Basıc Educatıon Process.* SOCRATES 3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress, Sokrates 3. Uluslararası Eğitim, İşletme, İktisat ve Sosyal Bilimler Kongresi, 24-26 Aralık 2021, Kiev, UKRAYNA. www.socratescongresi.org CONGRESS BOOK (ss. 60-67). TAM METİN. Edited by Dr. Leman KUZU. Issued: 28.12.2021 ISBN: 978-605-71182-4-0. ISSN: 2757-5519.

Özbaş, M. (2022). *Okul-aile iletişimi.* ISBN: 978-625-7825-68-9. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Şişman, M. (2012). Sınıf yönetimi ve disiplin modelleri. M. Şişman ve S. Turan (Ed.). *Sınıf yönetimi (s. 21-41).* Ankara: Pegem Akademi.

Toytok, E. H. ve Yıldırım, M. B. (2018). Meslek liselerinde karşılaşılan disiplin sorunlarının sınıf düzeylerine göre dağılımlarının ve nedenlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18 (3), 1759-1778.

Yiğit, B. (2012). Sınıfta disiplin ve öğrenci davranışının yönetimi. Editörler: M. Şişman ve S. Turan. Sınıf yönetimi (s. 77-92). Ankara: Pegem Akademi.

21. YÜZYIL YETENEKLERİNDEN OLAN AKADEMİK OKURYAZARLIK BECERİLERİNE YÖNELİK İNCELEME

Eğitim Bilim Uzmanı, Hakan İBİLİ [1], Prof. Dr., Mehmet ÖZBAŞ [2]

[1] Milli Eğitim Bakanlığı, İMKB Müşir Zeki Paşa Ortaokulu, Erzincan,

hakanibili2004@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7954-6636

[2]Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzincan,

ozbas68@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7830-4763

ÖZET

21. yüzyılda çok hızlı yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu, ülkeler bilimsel çalışmalara önem vermektedir. Çünkü çağımızda bilgiyi aktif kullanan, geliştiren ve yeni bilgiler üreten ülkeler her alanda önde gelmekte ve yeni gelişmelere öncülük etmektedir. Bu doğrultuda çağımızda bilginin edinilmesi, kullanılması, geliştirilmesi ve yeni bilgilerin geliştirilmesi için akademik okuryazarlık kavramı önem kazanmıştır. Toplumların refah düzeyinin artmasına öncülük edecek olan bu kavramın tüm bireyler tarafından benimsenmesi ve temel becerilerden varsayılarak geliştirilmesi oldukça önemli görülmektedir. Dünyadaki birçok üniversiteye girişin öncü şartlarından biri haline gelen akademik okuryazarlık becerileri günümüzde sadece üniversitelerde ders olarak okutulmaktadır. Günümüzde oldukça önemli hale gelen akademik okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik tüm eğitim kurumlarında çalışmaların yapılmasının ve derslerin verilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışma çerçevesinde yapılan alanyazın incelemesinde akademik okuryazarlık becerileri ile ilgili araştırmaların yapıldığı fakat yapılan araştırmaların az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Alanyazındaki çalışmaların üniversitede okuyan öğretmen adayları ve lisansüstü öğrencileri kapsayacak şekilde yapıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Katılımcılara ait demografik değişkenlere göre akademik okuryazarlık becerilerinin bazı araştırmalarda anlamlı olarak farklılaştığı bazı araştırmalarda ise herhangi bir farklılığın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine yapılan çalışmalarda katılımcıların akademik yazıları zor ve anlaşılması güç olarak buldukları fakat lisansüstü eğitimi alan katılımcıların bu görüşlerinde olumlu yönde farklılaşma olduğu görülmektedir. Ayrıca akademik okuryazarlık becerileri gelişen bireylerin teknolojik yeterliliklerinin, eleştirel düşünme becerilerinin ve akademik başarılarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan inceleme kapsamında akademik okuryazarlık becerilerinin bireylerin her alanda gelişmesine katkı sağlayacak oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı akademik okuryazarlık becerilerinin dünyada ve Türkiye'de önemli bir çalışma alanı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Okuryazarlık, 21. Yüzyıl Yetenekleri, Akademik Okuma-yazma, Akademik Gelişim

A REVIEW OF ACADEMIC LITERACY SKILLS OF THE 21st CENTURY

ABSTRACT

As a result of the rapid scientific and technological developments in the 21st century, countries attach importance to scientific studies. Because in our age, countries that actively use and develop information and produce new information are leading in every field and leading new developments. In this direction, the concept of academic literacy has gained importance for acquiring, using, developing and developing new information in our age. It is considered very important that this concept, which will lead to the increase in the welfare level of societies, is adopted by all individuals and developed by assuming basic skills. Academic literacy skills, which have become one of the leading conditions for entry to many universities in the world, are only taught as a course in universities today. It is thought that it is important to carry out studies and teach courses in all educational institutions for the development of academic literacy skills, which have become very important today. In the literature review conducted within the framework of the study, it was determined that there were studies on academic literacy skills, but there were few studies. It is seen that the studies in the literature are carried out in a way to include pre-service teachers and graduate students studying at the university. When the studies were examined, it was found that the academic literacy levels of the participants were high. According to the demographic variables of the participants, it was concluded that academic literacy skills differed significantly in some studies, and that there was no difference in some studies. Again, in the studies conducted, it is seen that the participants find the academic writings difficult and difficult to understand, but there is a positive differentiation in these views of the participants who took postgraduate education. In addition, it was concluded that the technological competencies, critical thinking skills and academic achievements of individuals who develop academic literacy skills increase. Within the scope of the examination, academic literacy skills appear as a very important phenomenon that will contribute to the development of individuals in every field. Therefore, it is thought that academic literacy skills are an important field of study in the world and in Turkey.

Keywords: Academic Literacy, 21st Century Talents, Academic Reading-writing, Academic Development

1. Giriş

Çağımızın son yıllarında yaşanan küresel salgın ve beraberinde getirdiği hızlı değişimler tüm ülkeleri etkilemiştir. Ülkeler yaşanan salgın sürecini en az hasarla atlatmak ve yeni dünya düzenine ayak uydurabilmek amacıyla bilimsel ve teknolojik gelişmeler adına önemli çalışmalara imza atmak istemektedirler. Bu amaçlar ve hedefler doğrultusunda akademik okuryazarlık kavramı çağımızda diğer kavramlardan daha önemli bir pozisyona gelmiştir. Çünkü son yüzyılda bilgiye her alanda hükmeden ve geleceğe yön verecek bilgiler üreten ülkeler dünyada lider ülkeler olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda çağımızda bilginin araştırılması, bulunması, anlaşılması, kullanılması, geliştirilmesi kısacası bilgiye dair her alana hükmedilmesi için akademik okuryazarlık kavramı çağın kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akademik okuryazarlık, ülkelerin ekonomik gelişimlerinden sosyo-kültürel gelişimlerine kadar birçok alanını etkileyen ve gelişimlerini destekleyen önemli faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir (Laugksch, 2000). Bu düşünce kapsamında bazı ülkelerde üniversiteye yerleşmenin ve eğitim görmenin ön şartı olarak bireylerin akademik okuryazarlık yeteneğine sahip olması beklenmektedir (Ekmekçi, 2017). Oldukça önemli bir özelik olarak karşımıza çıkan akademik okuryazarlık yeteneği, 21. yüzyıl becerileri arasında görülmekte ve tüm bireyler tarafından temel yeteneklerden biri olarak benimsenmesi önemli görülmektedir. Bu doğrultuda akademik okuryazarlık eğitimlerinin yalnızca yükseköğretim örgütlerinde değil en temelden başlayarak her seviyedeki eğitim örgütlerinde verilmesi ve bireylere bu yeterliliklerin kazandırılması gerekmektedir (Hurd, 1988; Lea ve Street, 2006). Çünkü yeterlilik bireylerin günlük hayatlarında yaşadıkları olaylar karşısında olaylarla ilgili analiz yapma ve yapılan analiz kapsamında çözüm üretme yeteneği kazandırmaktadır (Branscomb, 1981). Bu doğrultuda akademik okuryazarlık becerisi bireylerin, hayatlarının her anında sahip olması ve geliştirmesi gerektiği bir yetenek olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir ve Deniz, 2020).

2. Akademik Okuryazarlık

Çağın önemli kavramlarından biri olarak karşımıza çıkan akademik okuryazarlık kavramı alanyazında, geçmişten günümüze kadar var olan bilgilere ulaşma, bilgileri analiz etme, yorumlama, değerlendirme, sonuca varma ve bu bilgiler ışığında yeni bilgiler üretebilme yeteneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Doru, 2018; Elmborg, 2006).

Neeley (2005) akademik okuryazarlık becerisini, akademik konularla ilgili bilgiye ulaşma, okuma ve yazma olarak açıklamaktadır. Demir ve Deniz (2020) ise akademik okuryazarlık kavramını, kişinin bilgiyi bulması, bilgiyi kavraması, kavradığı bilgiyi yaşamında kullanması, yaşadığı sorunlara farklı bakış açısıyla bakabilmesi, sorunlara çözüm üretebilmesi ve sahip olduğu bilimsel bilgiyi geleceğe aktarabilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Akademik okuryazarlık aynı zamanda bilimsel bir alanla ilgili bilgi toplama, bilgiyi yönetme, yeni bilgiler üretme, var olan çalışmada ortak düşünme ve akademik sosyalleşme sürecidir (Wingate ve Tribble, 2012).

Son yüzyılın yetenekleri arasında yerini alan ve oldukça önemli görülen akademik okuryazarlık becerisine yönelik eğitimlerin birçok ülkede sadece yükseköğretim kurumlarında verildiği görülmektedir. Toplumların ve bireylerin geleceklerine yön verebilen bu yeteneğe yönelik eğitimlerin sadece yükseköğretim kurumlarında verilmesi dezavantaj oluşturmaktadır. Çünkü akademik okuryazarlık becerisi kişilerin etkileşim ve iletişim yeteneklerini arttırarak var

olan bilgilere ya da olaylara eleştirel ve analitik bakış açısıyla bakmalarını sağlamaktadır (Alfers ve Dison, 2000). Kısacası akademik okuryazarlık becerisine sahip bireyler aynı zamanda dil becerilerini ve bilişsel süreçlerin tamamını aktif olarak kullanarak bilginin geleceğine yön verebilen bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir ve Deniz, 2020). Böylelikle bu yeteneklere sahip bireyler hem kendi geleceklerine hem de mensup oldukları toplumların ve ülkelerin geleceklerine yön verebileceklerdir.

3. Akademik Okuryazarlık İle İlgili Çalışmalar

Çalışma doğrultusunda yapılan alanyazın taramasında akademik okuryazarlık becerileri ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Alanyazın taraması sonucunda ulaşılabilen araştırmalar şöyledir:

Yücelşen ve Çetinkaya Edizer (2020), Türkçe öğretmen adaylarıyla yaptıkları çalışma kapsamında öğrencilerin akademik okuryazarlık becerisine yönelik eğitimleri ve çalışmaları yüksek not almak amacıyla gerçekleştirdikleri ve akademik çalışmaların özelliklerini bildikleri fakat uygulamada zorlandıkları şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır. Ayrıca çalışma kapsamında Türkçe öğretmen adaylarının akademik çalışmaları ve yazıları anlaşılmaz ve zor olarak tanımladıkları tespit edilmiştir.

Elkıran (2021), "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Teknoloji Yeterliği Öz-Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki" isimli çalışması kapsamında öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerini yüksek olarak tespit etmiştir. Cinsiyet faktörüne göre akademik okuryazarlık düzeylerinin erkek öğretmen adaylarında daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf faktörüne göre akademik okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri artıkça akademik başarılarının yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında katılımcıların akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasında pozitif yönde orta seviyede anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Ayyıldız Çolak (2022), "Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi" isimli çalışmasında katılımcıların akademik okuryazarlık düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında pozitif yönde orta seviyede anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, sınıf, okudukları bölüm, anne ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tunagör (2021), "Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi" isimli çalışmasında katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Türkçe öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinde sınıf ve cinsiyet faktörlerine göre herhangi bir farklılık oluşmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerinin yaş ve dönem sonu not ortalamaları faktörlerine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri yükseldikçe dönem sonu not ortalamaların da yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların yaşları yükseldikçe akademik okuryazarlık düzeylerinin de yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kan ve Gedik (2016), "Türkçe eğitimi alanında yüksek lisans tezi tamamlayanların akademik yazma ve tez oluşturma sürecine ilişkin görüşleri" isimli çalışmasında katılımcıların yabancı dilde yazılmış akademik çalışmalardan yeterince yararlanamadıkları sonucuna

ulaşılmıştır. Katılımcıların tez bölümlerini yazmada farklı zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların yüksek lisans eğitimlerinden sonra akademik okuryazarlık becerisi bakımından kendilerini daha yeterli buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Dokumacı Sütçü (2021), "Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlıklarını Açıklayan Değişkenlerin Sınıflandırma ve Regresyon Ağacı ile Belirlenmesi" isimli çalışmasında katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerinin genelde ve alt boyutlarda yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerini etkileyen en önemli değişkenin lisansüstü eğitim alma isteği olduğu tespit edilmiştir.

Ekmekçi (2017), "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Akademik Okuryazarlık Öğretimine Yönelik Bir Eylem Araştırması" isimli doktora çalışmasında yabancı uyruklu öğrencilerinin akademik başarılarının üzerinde akademi okuryazarlığa ait öğrenme alanlarının, kazanımlarının ve öğretim sürecinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Keşcioğlu (2022), "Aile hekimliği uzmanlık öğrencilerinin akademik okuryazarlık hakkındaki tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi" isimli tıpta uzmanlık tez çalışmasında katılımcıların bilimsel araştırma süreciyle ilgili eğitim almalarının akademik okuryazarlık düzeylerinin yükselmesini sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların akademik okuryazarlık ile ilgili aldıkları eğitimlerden memnun kaldıkları ve süreci yeterli olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların makale okuma sıklığının artmasına bağlı olarak akademik okuryazarlık düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların tez yazım sürecinde girmelerinin de akademik okuryazarlık düzeylerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Schleppegrell ve O'Hallaron (2011) ve Zwiers (2008) yaptıkları çalışmalar sonucunda akademik okuryazarlık becerilerinin öğrencilerin akademik dil gelişimleri, iletişim becerileri ve okul başarıları için önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Braine (2002) yaptığı çalışmasında akademik okuryazarlık yeteneklerinin kazanılmasında önemli etkenler olarak bireyin akademik okuma ve yazma yeteneğinin düzeyi, seçilen çalışma alanına yönelik bilgi birikimi ve araştırma becerileri olarak ifade etmiştir.

Guzmán Simón, García Jiménez ve López Cobo (2017) yaptıkları araştırma kapsamında akademik okuryazarlık ile bireylerin sahip oldukları dijital yeterliliği, bilgi okuryazarlığı, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımına ait gelişimleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda bireylerin sahip oldukları dijital yeterlilik, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve bilgi okuryazarlığı ile akademik okuryazarlık arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Taylor, Stickney, DeMarr ve Fender (2020) yaptıkları çalışmada, yükseköğretim kurumlarında eğitim gören lisans ve lisansüstü öğrencilere yönelik akademik okuryazarlık yeteneklerini geliştirmek için bireysel ve grupsal çalışmayı kapsayan bir eğitim modeli geliştirmişleridir. Geliştirilen eğitim modeli ile akademik yazılardan bilgi edinmek, bulguları doğru analiz edebilmek ve sonuçları anlaşılır, kanıta dayalı uygulamalara dönüştürmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda bu modelin yüzyüze ve çevrimiçi eğitim süreçlerinde başarıyla uygulanabileceği ifade edilmiştir.

Castillo Martínez ve Ramírez Montoya (2020) yaptıkları çalışmada, yükseköğretim kurumlarında eğitim gören lisans öğrencilere yönelik akademik okuryazarlık yeteneklerini geliştirmek için bir eğitim modeli geliştirmişleridir. Bu model teorik, bağlamsal ve uygulamaya yönelik süreçlerden oluşmaktadır.

4. Sonuç

Yapılan alanyazın taraması sonucunda ulaşılabilen araştırmalar çalışma kapsamında incelenmiş ve sonuçları irdelenmiştir. Yapılan inceleme kapsamında elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

Yapılan çalışmalara katılan bireylerin akademik okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların akademik okuryazarlık yeteneklerine sahip olduklarını düşündükleri görülmüştür.

Akademik okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, sınıf, okudukları bölüm gibi bazı demografik değişkenlere göre değişmediği belirlenmiştir. Fakat bazı araştırmalarda akademik okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, yaş ve akademik not ortalaması değişkenlerine göre değiştiği görülmüştür. Erkek ve yaşı büyük katılımcıların akademik okuryazarlıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların akademik not ortalamalarını yükseltmek amacıyla akademik okuryazarlık yeteneklerini geliştirdikleri görülmüştür.

Akademik yazıların anlaşılması, irdelenmesi ve akademik bilgiler üzerinden yeni bilgiler üretilmesi konusunda katılımcıların zorlandıkları belirlenmiştir.

Yabancı dil becerisi olmayan bireylerin uluslararası akademik yazılardan yararlanamadıkları ve çalışmalarını ulusal düzeyde ve kısıtlı olarak gerçekleştirdikleri belirlenmiştir.

Akademik okuryazarlık yeteneğindeki gelişimin bireydeki akademik dil yeteneğinin, iletişim becerilerinin, bilgi birikiminin, araştırma becerilerinin, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin ve teknoloji yeterliliğinin gelişiminin üzerinde önemli düzeyde etkili olduğu görülmüştür.

Yapılan çalışma kapsamında ülkelerin, toplumların ve bireylerin gelişimi üzerinde önemli etkiye sahip olan akademik okuryazarlık yeteneğinin eğitim çağında olan tüm yaş gruplarındaki bireylerde geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsam doğrultusunda akademik okuryazarlık yeteneğini geliştirmeye yönelik eğitim sistemlerinde değişikliğe gidilerek eğitim sistemi içindeki tüm örgütlerde eğitimlerin verilmesi ve uygulamaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

5. Kaynakça

Alfers, H., & Dison, A. (2000). Tracking students through the system: an investigation into eap students' progress at Rhodes University. *Proceedings of the SAALA Conference, 1*, 1-10.

Ayyıldız Çolak, A. (2022). Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi, 8*(31), 1-24. https://doi.org/10.29228/kesit.54776

Braine, G. (2002). Academic literacy and the nonnative speaker graduate student. *Journal of English for Academic Purposes, 1*(1), 59-68. https://doi.org/10.1016/S1475-1585(02)00006-1

Branscomb, A. W. (1981). Knowing how to know. *Science, Technology & Human Values, 6*(36), 5-9. https://doi.org/10.1177/016224398100600302

Castillo-Martínez, I. M., & Ramírez-Montoya, M. S. (2020, October). Research competencies to develop academic literacy in higher education students through innovative models. *Eighth International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality* (pp.1014-1019). https://doi.org/10.1145/3434780.3436613

Demir, S., & Deniz, H. (2020). Akademik okuryazarlık ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *28*(3), 1366-1379. https://doi.org/10.24106/kefdergi.4008

Dokumacı Sütçü, N. (2021). Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlıklarını açıklayan değişkenlerin sınıflandırma ve regresyon ağacı ile belirlenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, *12*(45), 592-611. http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.2943

Doru, M. N. (2018). *Akademik okuryazalık.* M. Öztürk (Ed.) *Sosyal bilimlerde etik sorunlar içinde.* Ankara: Nobel.

Ekmekçi, V. (2017). *Yabancılara Türkçe öğretiminde akademik okuryazarlık öğretimine yönelik bir eylem araştırması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Elkıran, Y. M. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasındaki ilişki. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(3), 325-343. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.975296

Elmborg, J. (2006). Critical information literacy: Implications for instructional practice. *The Journal of Academic Librarianship*, *32*(2). 117-220.

Guzmán-Simón, F., García-Jiménez, E., & López-Cobo, I. (2017). Undergraduate students' perspectives on digital competence and academic literacy in a Spanish University. *Computers in Human Behavior*, *74*, 196-204. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.04.040

Hurd, P. D. (1998). Scientific literacy: New minds for a changing world. *Science Education*, *82*(3), 407-416. https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-237X(199806)82:3%3C407::AID-SCE6%3E3.0.CO;2-G

Kan, M. O., & Gedik, F. N. (2016). Türkçe eğitimi alanında yüksek lisans tezi tamamlayanların akademik yazma ve tez oluşturma sürecine ilişkin görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *6*(3), 402-408. https://doi.org/10.5961/jhes.2016.177

Keşcioğlu, F. (2022). *Aile hekimliği uzmanlık öğrencilerinin akademik okuryazarlık hakkındaki tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi* [Tıpta uzmanlık tezi]. T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ankara Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Laugksch, R. C. (2000). Scientific literacy: A conceptual overview. *Science Education*, *84*(1), 71-94. https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-237X(200001)84:1%3C71::AID-SCE6%3E3.0.CO;2-C

Lea, M. R., & Street, B. V. (2006). The "academic literacies" model: *Theory and applications. Theory into practice*, *45*(4), 368-377. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4504_11

Neeley, S. D. (2005). *Academic literacy*. Addison Wesley Longman.

Schleppegrell, M. J., & O'Hallaron, C. L. (2011). Teaching academic language in L2 secondary settings. *Annual Review of Applied Linguistics*, *31*, 3-18. https://doi.org/10.1017/S0267190511000067

Taylor, V. F., Stickney, L. T., DeMarr, B. J., & Fender, C. M. (2020). Improving academic literacy in the management classroom: Are your students lost in translation?.

Management Teaching Rewiew, *6*(3), 237-250. https://doi.org/10.1177/2379298119900156

Tunagör, M. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (87), 435-450.

Wingate, U., & Tribble, C. (2012). The best of both worlds? Towards an English for academic purposes/academic literacies writing pedagogy. *Studies in higher education*, *37*(4), 481-495. https://doi.org/10.1080/03075079.2010.525630

Yücelşen, N. ve Çetinkaya-Edizer, Z. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının akademik yazma becerilerine ilişkin görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *8*(4), 1165-1182.

Zwiers, J. (2008). *Building academic language: Essential practices for content classrooms*. Josey-Bass.

"MÜZİKSEL İŞİTME OKUMA VE YAZMA EĞİTİMİ" ALANINDA YAPILAN ULUSAL VE ULUSLARARASI TEZLERİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Ersan ÇİFTÇİ[1], Doktora Öğrencisi Derya YAZICI [2]
1 İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi, ersan.ciftci@inonu.edu.tr
0000-0001-9889-3037
2 İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi,
deryayazici.033@gmail.com
0000-0003-1070-7109

ÖZET

Bu araştırmada son 20 yıl içerisinde, Ulusal ve Uluslararası alanda, müziksel işitme okuma ve yazma alanında tamamlanmış olan çalışmaların; araştırma alanları, yöntemleri, yıllara göre dağılımı vb. yönlerden durumunun tespit edilmesi, müziksel işitme okuma ve yazma alanında yapılacak yeni çalışmalar için literatür taraması ve konu seçimine yönelik kaynak oluşturulmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. YÖK tez sayfasında bulunan ulusal ve uluslararası çapta yapılan müziksel işitme ve uygulama dersi ile ilgili tezleri kapsayan bu araştırma, nitel bir çalışma olup, araştırmada doküman analizi ve "betimsel araştırma" yöntemleri içerisinde yer alan "belgesel tarama" modeli uygulanmıştır. Araştırmaya dâhil edilen ulusal çalışmalar; tez no, yıl, tez türü, yazar, tezin adı, yapıldığı üniversite, enstitü, araştırma modeli bakımdan frekans, yüzde dağılımları yapılarak incelenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda ulusal kapsamda yapılan tezlerin 33'ünün yüksek lisans tezi, 17' sinin doktora tezi, 9' unun uluslararası alanda yapılmış tez olduğu, sanatta yeterlilik bir çalışma yapılmadığı, tezlerin en çok eğitim enstitüsünde ve tarama modelinde yapıldıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, İşitme Eğitimi, Müziksel İşitme Okuma ve Yazma

INVESTIGATION OF NATIONAL AND INTERNATIONAL THESIS ON "MUSICAL HEARING, READING AND WRITING EDUCATION"

ABSTRACT

In this research is based on the studies that have been completed in the field of musical hearing, reading and writing in the last 20 years; research areas, methods, distribution by years,

etc. It is aimed to determine the situation in all aspects, to contribute to the creation of resources for literature review and topic selection for new studies in the field of musical hearing, reading and writing.This research, which includes national and international thesis related to the musical hearing and practice course on the thesis page of YÖK, is a qualitative study, and the "documentary scanning" model, which is included in the document analysis and "descriptive research" methods, was applied in the research. National studies included in the research; Thesis number, year, type of thesis, author, name of the thesis, university, institute, research model in terms of frequency and percentage distributions were made.As a result of the data obtained, it has been determined that 33 of the theses made in the national scope are master's thesis, 17 are doctoral theses, 9 are international theses, there is no proficiency in art, and the theses are mostly made in education institutes and in scanning model.
Key Words: Music, Hearing Education, Musical Hearing, Reading And Writing

1. GİRİŞ

Bilimsel araştırmalar, sistematik bir yapı ile gerçekleştirilmekte olup, günümüzde üniversitelerin ve üniversitelere bağlı olarak enstitü, bölüm ve lisansüstü programların artması gibi nedenlerle her geçen gün çoğalmaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmaların, yapılacak araştırmalara ışık tutması ve katkı sağlaması amacıyla literatür taraması araştırmalarının yapılması, mevcut çalışmaların incelenmesi önemli hale gelmiştir.

Bilime katkıda bulunmak amacıyla, planlı ve sistematik olarak, verilerin toplanması, yorumlanması ve değerlendirilmesiyle yapılan araştırmalara bilimsel araştırma, araştırma yapan kişiye de araştırmacı denir (Özhan Çaparlar & Dönmez, 2016; 212).

Modern dünyada günlük yaşamda çok sayıda bilgi üretilmektedir. Örneğin, herhangi bir etkiye uygun bir şekilde tepki gösterebilmek için çevreyi anlamak ve tanımak çok önemlidir (Balso, M. D. ve Lewis, A. D, 2007. Akt: Usta, A. 2012: 99).

Al (2005), alanında uzmanlar tarafından yapılan bilimsel araştırmaların bilimsel toplantılar aracılığıyla paylaşılması bilimsel iletişim olduğunu ifade etmiştir. Geçmişten günümüze kadar yapılan çalışmaların incelemesi önümüzdeki dönemlerde yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Ayrıca bilimsel araştırmalar için çalışma basamakları düşünüldüğünde, konu belirlemenin ve literatür taramasının önemi, her alanda araştırmacıların önemsediği bir konudur.

Daha önce yapılan araştırmaların yapılması ve değerlendirilmesi, meta analiz yönteminde olduğu gibi farklı özellikte fakat aynı konu üzerine yapılmış olan araştırmaların yapılması

değerlendirilmesi şeklinde olabileceği gibi farklı bir disiplin veya alt disiplini üzerine yapılmış olan araştırmaların değerlendirilmesi şeklinde de olabilir (Büyüköztürk., vd., 2008: 24).

1.1. Müziksel İşitme Okuma ve Yazma

Mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda, öğrencilerin bireysel çalgı derslerinin, koro ve orkestra derslerinin yanı sıra öncelikli olarak bir müziksel işitme ve okuma yeteneği edinmeleri ve bu yeteneklerini geliştirmeleri amacıyla müziksel işitme dersleri oldukça önem arz etmektedir. Müzik eğitimi veren her kurumda müziksel işitme okuma yazma dersi, ders içeriği, hedef ve davranışları aynı olsa da, çeşitli kurumlarda ve okullarda değişik isimlerle adlandırılmaktadır. Öztürk, (2011) konservatuarlarda "Solfej Dikte", müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda "Müziksel İşitme Okuma ve Yazma" ve Türk Müziği Konservatuarlarında "Türk Müziği Solfej Dikte ve Teorisi" gibi adlarla karşımıza çıktığını belirtmiştir.

Bağcı (2009), müziksel işitme okuma ve yazma becerilerini müzik yeteneğinin en önemli işareti olarak düşünülebileceğini belirtmiştir. Çünkü bir bireyin müzik yeteneğini ölçerken, müzikal yeteneğin en büyük ölçütünün müziksel işitme-okuma ve yazma olduğu düşünülmektedir. Ayrıca müzik ile ilgili bölümlerin giriş sınavlarında sınavın en büyük ölçütünü işitme-okuma ve yazma puanları oluşturmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde müziksel işitme okuma ve yazma ile ilgili daha önce ulusal ve uluslararası arası tezlerin incelenmesi amacıyla bir çalışma yapılmadığı ancak müziksel işitme okuma ve yazma eğitimi ile ilgili birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Özdemir (2017), Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Dersi Eğitimcilerinin Teknoloji Odaklı Öğretim Materyallerini Kullanım Durumu Ve Yeterlilikleri başlıklı makalesinde güzel sanatlar lisesi öğretmenlerini evren olarak aldığı çalışmada müziksel işitme okuma ve yazma derslerinde eğitimcilerin teknoloji materyalleri kulanım durumları ve kullanış yöntemlerini incelemiş; Ozan Uyan (2004), Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitimi İle Bireysel Çalgı Eğitimi Başarıları Arasındaki İlişkiler başlıklı makalesinde Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı'na 2000 ve 2001 yılında giren öğrencilerin Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi Dersi ile bu dersin devamı niteliğindeki Armoni-Kontrpuan-Eşlikleme Dersi notlarıyla Bireysel Çalgı Eğitimi Dersi notlarına korelasyon analizi uygulanmıştır; Sağer, Gürpınar ve Zahal (2013), Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Dersi İle Diğer Alan Dersleri Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi başlıklı makalelerinde 2008-2009 eğitim-öğretim yılında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Programı'na kayıt yaptırıp, öğrenime devam eden öğrencilere ilişkisel tarama modeli uygulamıştır.

2.YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma modeli, evren ve örnekleme, veri toplama, toplanan verileri analiz ve araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler yer almaktadır. Araştırmada YÖK tez sayfasında bulunan ve uluslararası çapta yapılan müziksel işitme okuma ve yazma ile ilgili tezler dikkate alınarak doküman analizi ve belgesel tarama modeli uygulanmıştır.

2.1. Evren

Yapılan araştırmanın evreni Müziksel İşitme, okuma ve yazma alanında yapılan lisansüstü araştırmalardır.

2.2. Örneklem

Araştırmada örneklem olarak müziksel işitme okuma ve yazma alanında yazılan ulusal ve uluslararası lisansüstü tezler (yüksek lisans, sanatta yeterlilik ve doktora) araştırılmıştır.

2.3.Araştırmanın Modeli

YÖK tez sayfasında bulunan ulusal ve uluslararası çapta yapılan müziksel işitme ve uygulama dersi ile ilgili tezleri kapsayan bu araştırma, nitel bir çalışma olup araştırmada doküman analizi ve "betimsel araştırma" yöntemleri içerisinde yer alan "belgesel tarama" modeli uygulanmıştır. Doküman analizi tekniği Araştırmada müziksel işitme ve uygulama dersi ile ilgili tezler hem yazılı hem de elektronik materyallerin içerikleri dikkatli ve titiz bir şekilde analiz edilecektir (Wach, 2013:1). Belgesel tarama modeli ise; hali hazırda mevcut bulunan kayıt ve belgeleri dikkate alarak verilerin toplanması olarak bilinmektedir. Yazılı veri ile yapılan bu tarama işlemi; kaynakları belirli amaç için bulma, okuma, not alma ve değerlendirme sürecini kapsar (Karasar, 2006:183). Tarama modelinde, araştırılacak konu, olay, birey ya da nesne kendi var olduğu koşullar dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2006: 77).

2.4. Verilerin Toplanması

Yapılan araştırmada müziksel işitme okuma ve yazma üzerine yazılmış olan lisansüstü tezler bir araya getirilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında yurt içi ve yurt dışındaki üniversitelerin ve enstitülerin tez merkezleri araştırma sonuna kadar internet aracılığı ile taranmıştır (arama ifadeleri müziksel işitme okuma ve yazma, işitme eğitimi, müziksel işitme).

2.5. Verilerin İşlenmesi

Ulusal literatürden elde edilen veriler tez türüne göre ayrılmış, erişim izni olma, izinli ve olmama durumlarına göre frekans değerleri belirlenmiştir. Tez no (tezin yükseköğretim kurumundaki kayıt numarası), yıl (tezin yapıldığı yıl), tez türü (yüksek lisans, sanatta yeterlilik, doktora), yazar (tez yazarı), tez adı (araştırmanın adı), yapıldığı üniversite / enstitü başlıkları ile sıralanmıştır. Uluslararası literatürden elde edilen veriler ise yıl (tezin yapıldığı yıl), yazar (tez yazarı), tezin adı ve yapıldığı üniversite başlıkları ile sıralanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, yapılan araştırma ve taramalardan elde edilen veriler, araştırmaya daha da açıklık kazandırması bakımından temel istatistik çalışmalarla tablolaştırılmış, sayısal olarak ifade edilmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra tüm veriler, listeler halinde sunulmuştur

Çizelge 1. Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Üzerine Yazılan Ulusal Tezler

	Lisansüstü Çalışmalar				
	Ulusal çalışmalar			Uluslararası Çalışmalar	TOPLAM
	Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi	Sanatta Yeterlilik Tezi		
Frekans (f)	33	17	-	9	59
Yüzde (%)	55,93	28,81	-	15,26	100

Tablo 1' den de anlaşılacağı gibi son 20 yılda Müziksel İşitme Okuma ve Yazma üzerine ulusal ve uluslararası kapsamda toplam 59 tez yapıldığı görülmektedir. Bu tezlerin 33' ünü yüksek lisans tezleri, 17' sini doktora tezleri ve 9' unu ise uluslararası tezler oluşturmaktadır. Yapılan tezlerin büyük bir çoğunluğunu toplamda %55,93 ile ulusal kapsamda yazılan yüksek lisans tezlerinin oluşturduğu, müziksel işitme okuma ve yazma üzerine sanatta yeterlilik tezlerinin yapılmadığı görülmektedir.

Çizelge 2. YÖK Tez Sayfasında Bulunan Tezlerin Erişim İzni Durumlarına Göre Dağılımı

İzin Durumu	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
İzinli	30	60	14	28	-	-	44	88
İzinsiz	3	6	3	6	-	-	6	12
Kısıtlı	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	33	6	17	34	-	-	50	100

Tablo 2' de görüldüğü gibi YÖK tez sayfasında bulunan tezlerin % 60' ının izinli, % 6' sının ise izinsiz olduğu saptanmıştır.

Çizelge 3. Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Üzerine Yazılan Ulusal (Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik) ve Uluslararası Lisansüstü Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

	Ulusal Lisansüstü Çalışmalar						Uluslararası Çalışmalar		TOPLAM	
Yıllar	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlilik					
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
2022	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2021	2	3,39	3	5,08	-	-	-	-	5	8,48
2020	-	-	1	1,70	-	-	-	-	1	1,70
2019	2	3,39	2	3,39	-	-	-	-	4	6,78
2018	4	6,78	-	-	-	-	-	-	4	6,78
2017	1	1,70	2	3,39	-	-	-	-	3	5,08
2016	1	1,70	1	1,70	-	-	-	-	2	3,39
2015	2	3,39	-	-	-	-	-	-	2	3,39
2014	3	5,08	1	1,70	-	-	-	-	4	6,78
2013	2	3,39	-	-	-	-	-	-	2	3,39
2012	1	1,70	2	3,9	-	-	-	-	3	5,08
2011	1	1,70	-	-	-	-	1	1,70	1	1,70
2010	2	3,39	-	-	-	-	1	1,70	3	5,08
2009	2	3,39	1	1,70	-	-	2	3,39	5	8,48
2008	1	1,70	-	-	-	-	1	1,70	2	3,39
2007	1	1,70	1	1,70	-	-	1	1,70	3	5,08
2006	4	6,78	1	1,70	-	-	-	-	5	8,48
2005	-	-	-	-	-	-	1	1,70	1	1,70
2004	3	5,08	-	-	-	-	-	-	3	5,08
2003	1	1,70	1	1,70	-	-	2	3,39	4	6,78
2002	-	-	1	1,70	-	-	-	-	1	1,70
TOPLAM	33	55,93	17	28,81			9	15,26	59	100

Tablo 3' de görüldüğü gibi Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Üzerine Yazılan Ulusal (Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik) ve Uluslararası Lisansüstü Araştırmaların 2006 ve 2009 yıllarında % 8,48 oranla ilk sırada olduğu saptanmıştır. 2005 yılında ise müziksel işitme okuma ve yazma üzerine araştırma yapılmadığı, 2021 yılında ise %5,08 olarak en yüksek oranla yapılan tezlerin doktora tezi olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. YÖK Tez Sayfasında Bulunan Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlilik		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	4	1	2	-	-	3	6
Afyon Kocatepe Üniversitesi	3	6	-	-	-	-	3	6
Atatürk Üniversitesi	1	2	-	-	-	-	1	2
Cumhuriyet Üniversitesi	1	2	-	-	-	-	1	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	-	-	1	2	-	-	1	2
Gazi Üniversitesi	13	26	7	14	-	-	20	40
Haliç Üniversitesi	1	2	-	-	-	-	1	2
İnönü Üniversitesi	3	6	4	8	-	-	7	14
Marmara Üniversitesi	4	8	1	2	-	-	5	10
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	-	-	1	2	-	-	1	2
Necmettin Erbakan Üniversitesi	-	-	1	2	-	-	1	2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	4	-	-	-	-	2	4
Uludağ Üniversitesi	3	6	1	2	-	-	4	8
TOPLAM	33	66	17	34	-	-	50	100

Tablo 4' de görüldüğü gibi YÖK tez sayfasında bulunan tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde % 40 oranla en fazla Gazi Üniversitesi' de lisansüstü tez yapıldığı, Bu tezlerin % 26' sının yüksek lisansta , % 14' ünün ise doktorada yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 5. YÖK Tez Sayfasında Bulunan Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlilik		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%

Eğitim Bilimleri Enstitüsü	25	50	16	32	-	-	41	82
Sosyal Bilimler Enstitüsü	7	14	-	-	-	-	7	14
Güzel Sanatlar Enstitüsü	1	2	-	-	-	-	1	2
Lisansüstü Eğitim	-	-	-	-	-	-	-	-
Fen Bilimleri Enstitüsü	-	-	1	2	-	-	1	2
TOPLAM	33	66	17	34			50	100

Tablo 5' de görüldüğü gibi müziksel işitme okuma ve yazma alanında YÖK tez kataloğunda bulunan tezler incelendiğinde Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılan tezlerin % 82 oranla ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. İkinci sırada %14 oranla Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan tezler yer alırken, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde ise müziksel işitme okuma ve yazma üzerine hiç tez yapılmadığı görülmektedir.

Çizelge 6. Yapılan Ulusal ve Uluslararası Tezlerin Araştırma Modeline Göre Dağılımı

	Ulusal Tezler						**Uluslararası Tezler**		**TOPLAM**	
Araştırma Modeli	**Yüksek Lisans**		**Doktora**		**Sanatta Yeterlilik**		**Yüksek Lisans**	**Doktora**		
	f	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Nicel	4	6,78	7	11,87	-	-	5	8,48	16	27,11
Nitel	25	42,37	6	10,17	-	-	4	6,78	35	59,32
Karma	4	8	4	8	-	-	-	-	8	16
TOPLAM	33	55,93	17	28,81	-	-	9	15,26	59	100

Tablo 6' da görüldüğü gibi Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Alanında yapılan ulusal ve uluslararası tezlerin en çok %59,32 oranla nitel çalışma modelinde yapıldığı görülmektedir. Yapılan tezlerin %27,11' inin nicel modelde, %16' sının ise karma modelde yapıldığı saptanmıştır.

Çizelge 7. Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Üzerine Yazılan Ulusal (Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik) Tezlerin Araştırma Modelleri

Sıra No	Tez Türü	Yazar	Tez Adı	Araştırma Modeli
1	Yüksek Lisans	Mustafa BARAN	Türkiye'de Müzik Bölümleri Özel Yetenek Sınavlarına Hazırlık Sürecinde Özel Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Müziksel İşitme Okuma Yazma Eğitimi İçin Kullanılan Kaynaklar Üzerine Bir İnceleme	Nitel
2	Doktora	Serkan DEMİREL	Çocuklarda Müziksel İşitme Algısını Belirleyen Faktörler	Karma
3	Yüksek Lisans	Mehmet USLUER	Viyola İle İşitme Eğitimin Çalgı Entenasyonuna Etkisi"	Nicel
4	Doktora	Ferdi KARAÖNÇEL	Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı Sanal Ve Akustik Çalgı Eşlikli Şarkı Öğretimi Uygulamalarının Müziksel İşitme ve Şarkı Söyleme Becerilerine Etkisi	Karma
5	Doktora	Hatice ÇELİKTAŞ	Kodály Temelli Müzik Öğretim Programının Çocuk Korosu Eğitiminde Müziksel İşitme ve Okuma Becerilerine Etkisi	Nicel
6	Doktora	Hasan AÇILMIŞ	Yatay Ve Dikey Çoksesli Koro Eserlerine Dayalı Uygulamaların Öğrencilerin Müziksel İşitme, Okuma ve Yazma Başarılarına Etkisi	Karma
7	Doktora	Merve SOYCAN	Müziksel İşitme Okuma Yazma Dersinde Çevrimiçi Uygulamaların Akademik Başarıya ve Tutuma Etkisi	Nicel
8	Yüksek Lisans	Ece TEKE	Müzik Öğretmenliği Lisans Programlarındaki Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Derslerinin İçerik Bakımından Karşılaştırılması	Nitel
9	Yüksek Lisans	Nabi BURÇ	Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Müziksel İşitme Dersine Yönelik Tutumlarının Makamsal Dikte Yazma Becerilerine Etkileri	Nitel
10	Doktora	Mehmet Güneş AÇIKGÖZ	Atonal Çalışmaların Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Becerilerine Etkisi	Nicel
11	Yüksek Lisans	Barış HARDAL	Müziksel İşitme Okuma Yazma Dersi Öğretiminde Müzik Teknolojisi Uygulamalarının Başarıya Etkisi	Nicel
12	Yüksek Lisans	Osman ÖZDEMİR	Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Dersinin Ölçme-Değerlendirme Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma	Nitel
13	Yüksek Lisans	Hüseyin Cevahir ÜNAL	Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlardaki Öğrencilerin Müziksel İşitme Okuma Yazma Gelişimlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi	Nicel

14	Yüksek Lisans	Yasemin ERTÜRK	Müzik Öğretmenliği Lisans Programındaki Müziksel İşitme Okuma Yazma Eğitiminin Piyano Eğitimine Etkisine Yönelik Öğrenci ve Öğretim Elemanı Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Nitel
15	Doktora	Alper ER	Güzel Sanatlar Lisesi Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Dersi Öğretmenlerinin Özel Alan Yeterliklerine İlişkin Bir Tasarı Örneği	Nitel
16	Doktora	Ozan BELGE	Müziksel İşitme Okuma Yazma Dersinde Başarıyı Ölçmeye Yönelik Bir Model Önerisi	Karma
17	Yüksek Lisans	Büşra İnci ŞENDURUR	Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Eğitiminin Keman Eğitimine Etkisi	Nicel
18	Yüksek Lisans	Serhat HASAR	Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Dersinde Uygulanan Geleneksel Türk Müziği Solfej Eğitiminin Değerlendirilmesi	Nitel
19	Doktora	Eda NAZLIMOĞLU	Müziksel İşitme Okuma Yazma Derslerinde Bilgisayar Destekli Programlı Öğretim Yönteminin Etkililiği	Nicel
20	Yüksek Lisans	Ali Orhan DÖNMEZ	Türk Halk Müziği Ezgilerinin Müzik Eğitimi Alanında Müziksel İşitme-Okuma Eğitiminde Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Çalışma	Nitel
21	Yüksek Lisans	Ceren TÜTÜNCÜ	Güzel Sanatlar Liselerinde Uygulanan Müziksel İşitme Okuma-Yazma Derslerinin Öğretim Programı İşlevselliğine Yönelik Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri (Ankara İli Örneği)	Nitel
22	Doktora	Engin GÜRPINAR	İşbirlikli Öğrenme Yöntemine Dayalı Çoksesli Solfej Uygulamalarının Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Ve Koro Ders Başarılarına Etkisi	Nicel
23	Yüksek Lisans	Mustafa AVŞAR	Müzik Öğretmeni Adaylarının Özel Yetenek Sınavındaki Müziksel İşitme Okuma Yazma Başarıları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki	Nicel
24	Yüksek Lisans	Canan YILDIZ	Müziksel İşitme, Okuma Ve Yazma Öz Yeterlik Ölçeği' nin Geliştirilmesi ve Müzik Öğretmeni Adaylarının Öz Yeterlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi	Nitel
25	Yüksek Lisans	Ali BİLİCİ	Farklı Güzel Sanatlar Ve Spor Lisesi Mezunu Öğrencilerin Müzik Öğretmenliği Anabilim Dallarında Okutulmakta Olan Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Dersinin Başlangıç Düzeyini Belirlemedeki Etkileri	Nitel
26	Yüksek Lisans	Burçin YAŞMUT	Piyano Eğitiminin Müziksel İşitme, Okuma Ve Yazma Davranışlarına Etkisi	Nitel
27	Yüksek Lisans	Filiz YILDIZ	Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Derslerindeki Makamsal Dizilerin Öğretiminde Sefai Acay Yaklaşımının Kullanılabilirliği	Nicel
28	Doktora	Gökhan ÖZDEMİR	Müziksel Okuma (Solfej)Performans Testi Tasarımı	Nitel

29	Doktora	Gökhan ÖZTÜRK	Müziksel İşitme Eğitiminde Kullanılan "İşbirlikli Öğrenme Yöntemi" nin Öğrenci Kaygı Ve Başarısına Etkisi	Nicel
30	Yüksek Lisans	Alper ER	Güzel Sanatlar Ve Spor Liselerinin Müzik Bölümlerinde Okutulmakta Olan Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Derslerindeki Türk Müziğine Dayalı Etkinliklere İlişkin Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri	Nitel
31	Yüksek Lisans	Burak ÖZTÜRK	Müziksel İşitme-Okuma Ve Yazma (MİOY) Derslerinde Makamsal Uygulamalara İlişkin Durum Saptamasına Yönelik Öğretmen Görüşleri	Nitel
32	Yüksek Lisans	Burak Metehan ÖZTÜRK	Solfej Öğretim Yöntemlerinin Bando Okullar Komutanlığı 9. Sınıf Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Derslerinde Kullanılabilirliği	Nitel
33	Yüksek Lisans	Esin İNAN	Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Öğrencilerinin Müziksel İşitme Okuma Yazma Dersi İle İlgili Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi	Nitel
34	Yüksek Lisans	Ünsal DENİZ	Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümü Öğrencilerinin Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Dersinin Öğretim Programında Yer Alan Kazanımlara Ulaşma Durumlarının Değerlendirilmesi	Nitel
35	Yüksek Lisans	İlker ERMİŞ	Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinden Mezun Olan Öğrencilerin Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda "Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma" Alanındaki Başarı Durumlarının Değerlendirilmesi: Bursa Örneği	Nitel
36	Doktora	Ufuk YAĞCI	Türkiye'deki Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümleri Öğrenci Özel Yetenek Giriş Sınavlarının Müziksel İşitme-Algılama Boyutunun Değerlendirilmesi	Nitel
37	Yüksek Lisans	H. Gökhan DENİZER	Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Gitar Öğrencilerinin Müziksel-İşitme-Okuma Yazma Dersi Başarılarının Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi.	Nitel
38	Doktora	Elif TEKİN GÜRGEN	Orff-Schulwerk Ve Kodály Yönteminin Vokal Doğaçlama, Müziksel İşitme Ve Şarkı Söyleme Becerileri Üzerindeki Etkileri	Nicel
39	Yüksek Lisans	Mehmet Serkan ERÇAKIR	Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığında Başlangıç Eğitiminde Uygulanan Müziksel İşitme Okuma Ve Yazma Eğitiminde Kullanılan Kaynaklarla İlgili Uzman Görüşleri Ve Görüşler Doğrultusunda Bir Deneysel Çalışma	Nicel
40	Yüksek Lisans	Nur GÜLER	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitimi Derslerinde Okutulmakta Olan Solfej Kitaplarının Kullanılan Süsleme Nota Ve Sembolleri Bakımından İncelenmesi	Nitel

41	Doktora	Cengiz ŞENGÜL	Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitimi Dersinde Kazanılan Bilgi ve Becerilerin Öğretmenlik Mesleğinde Kullanılma Düzeyleri	Nitel
42	Yüksek Lisans	Köksal APAYDINLI	Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümü Öğrencilerinin Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Dersinde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	Nitel
42	Yüksek Lisans	Timuçin SEZEREL	Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümü Öğrencilerinin "Müziksel İşitme Okuma Yazma" Başarılarının İncelenmesi	Nitel
44	Yüksek Lisans	Alper GÖRSEV	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Son Sınıf Öğrencilerinin "Piyano Eğitimi", "Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitimi" Ve "Eşlik (Korepetisyon)" Dersleri İle Okul Şarkılarına Doğaçlama Eşlik Becerileri Arasındaki İlişkiler	Karma
45	Yüksek Lisans	Seçil TURHAN	Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitimi Dersi Sürecinde Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörler Ve Öğrencilerin Başarı Düzeylerinin Yükseltilebilmesi İçin Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Alınabilecek Önlemler	Nitel
46	Yüksek Lisans	Hikmet İLKAY	Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi Dersinde Okutulan Solfej Kitaplarının Müzik Eğitimine Uygunluğu Açısından İncelenmesi	Nitel
47	Yüksek Lisans	Müge Parin YAZICI	İlköğretim Okulu İkinci Kademe müzik Derslerinin Müziksel İşitme Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi	Nitel
48	Doktora	Özcan ÖZBEK	Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitiminde Uygulamaların Çeşitlendirilmesi	Nitel
49	Yüksek Lisans	Eda NAZLIMOĞLU	Anadolu Güzel Sanatlar Liselerindeki Müziksel İşitme Okuma Dersinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi	Nitel
50	Doktora	Metin KARKIN	Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında "Müzik Teorisi Ve İşitme Eğitimi" İle "Seçmeli Ders" Adı Altında Okutulan Armoni Dersinin Analizi Ve Değerlendirilmesi	Nitel

Çizelge 8. Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Üzerine Yazılan Uluslararası (Yüksek Lisans, Doktora) Tezlerin Araştırma Modelleri

Sıra No	Yazarın adı	Tezin Adı	Üniversite	Araştırma Modeli
1	A. Shanefield	A Qualitative Investigation Of The Attitudes And SelfPerceptions Of Music Theory Faculty Not Trained In Teaching Pedagogy On Their Classroom Effectiveness. Dissertation	USA: Widener University	Nitel
2	J. D. Ferrante	An ınvestigation of the effects of regularlyemployed melodic	USA: Boston University,	Nicel

		dictation tasks on the sight-singing skills of high school choral, dissertation		
3	S. D. Potts	Choral Sight-Singing Instruction: An Aural-Based Ensemble Method For Developing Individual Sight-Reading Skills Compared To A NonAural-Based Sing-Singing Method	Unıversıty Of Oklahoma Graduate College	Nicel
4	A. G. White	Relationships Among High School Choir Teachers' Self Described Teaching Practices And Sight-Singing Scores From A District/All-State Audition Event	USA: University of Kansas	Nitel
5	B.A. Sisley	A Comparative Study Of Approaches To Teaching Melodic Dictation.	USA :Kent State University	Nitel
6	A. S. Paney	Directing Attention In Melodic Dictation. Dissertation	USA: Texas Tech University	Nicel
7	J. F. Scandrett	The Efficacy of Concept Mapping in Aural Skills Training. Dissertation	USA: The University of Pittsburgh	Nicel
8	J. M. Kuehne	A Survey Of Sight-Singing Instructional Practices In Florida Middle School Choral Programs. Dissertation	USA: The Florida State University	Nitel
9	P. A. Clements	The Effect Of Phrase Expansion Recognition On Melodic Dictation Accuracy. Dissertation	USA: University of Missouri	Nicel

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan ulusal literatür çalışması sonucunda müziksel işitme okuma ve yazma üzerine son 20 yılda 33 yüksek lisans tezi, 17 doktora tezi yapıldığı, bu tezlerin en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapıldığı tespit edilmiştir.

Tezlerin izinli ve izinsiz olma durumları incelendiğinde yapılan 44 tezin izinli olduğu, 6 tezin ise izinsiz olduğu, en fazla 2006 ve 2021 yıllarında lisansüstü araştırma yapıldığı, 2005 ve 2022 yıllarında lisansüstü çalışma yapılmadığı belirlenmiştir.

Lisansüstü çalışmaların en fazla oranla Gazi Üniversitesinde yapıldığı ve tarama modelinde yapıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan uluslararası literatür çalışması sonucunda müziksel işitme okuma ve yazma üzerine son 20 yılda 9 tez çalışması yapıldığı tespit edilmiştir.

Müziksel işitme okuma ve yazma alanında literatür taraması ile ilgili çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Bu çalışma alanında yapılan ilk çalışmadır. Literatür çalışmaları alanla ilgili çalışmalar yapacak olan kişilere örnek teşkil edebilir. Tezlere rahat ulaşım müziksel işitme okuma ve yazma alanında çalışacak olan kişilere gelişimleri açısından fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Al, U. (2005). "Çok Yazarlılığın Bilimsel İletişimdeki Yeri. "Ankara, TKD erişim tarihi:12.03.2022. https://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/publications/multipleauthorship.pdf

Bağcı, H. *Eşlik Desteğinin Armoni Ve Solfej Eğitimindeki Başarı Düzeyine Etkisi,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Özdemir, O. Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Dersi Eğitimcilerinin Teknoloji Odaklı Öğretim Materyallerini Kullanım Durumu ve Yeterlilikleri, *AKÜ AMADER / SAYI 6, 2017.*

Özhan Çaparlar, C., Dönmez, A. Bilimsel Araştırma Nedir, Nasıl Yapılır, *Turk J Anaesthesiol Reanim, 44, 212-8, 2016.*

Öztürk, B. *Müziksel İşitme-Okuma Ve Yazma (MİOY) Derslerinde Makamsal Uygulamalara İlişkin Durum Saptamasına Yönelik Öğretmen Görüşleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2011.

Usta, A. Bilimsel Araştırmalarda Yapısal Etmenler Ve Evreler, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi İdari Bilimler Cilt 1, Sayı 1,2012.*

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis, erişim linki: https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBref%201%093%20QDA%20FINAL2.pdf sequence 4, (Erişim tarihi: 13.04.2021).

FIZIKSEL MODELLER YARDIMIYLA SINIF ÖĞRETMENLERINE TEMEL ASTRONOMI KONULARININ ÖĞRETİMİ

Yunus ERİŞGİN [1], Prof. Dr. Hüseyin KALKAN

[1]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yunuserisgin@gmail.com

[2]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kalkanh@omu.edu.tr

ÖZET

Astronomi binlerce yıllık geçmişi ile en eski temel bilimler arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda ilköğretim öğrencilerinin en çok merak ettiği ve en çok öğrenmek istediği konular arasında astronomi kavramlarının olduğu belirtilmiştir. Dünya genelinde bakıldığında, astronomi eğitiminin öğretim programlarında nasıl verilmesi ile ilgili tartışmaların olduğu görülmektedir. Ülkemizde ise astronomi konularının öğretimi okul öncesinden başlayarak lisans seviyesine kadar devam etmektedir. Literatüre bakıldığında, astronomi konularına yönelik kavram yangılarının tüm sınıf seviyelerinde görülmesi eğitim-öğretim sürecinde yanlışlık yapıldığını göstermektedir. Özellikle sınıf öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmalar temel astronomi konularında büyük eksiklerin olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin temel astronomi konularındaki eksikliklerini belirlenmesi ve İlköğretim Hayat Bilgisi ve İlköğretim Fen Bilgisi derslerinin Öğretim Programında yer alan temel astronomi konularının Fiziksel modeller kullanılarak sınıf öğretmenlerinin astronomi temel konularındaki başarılarının değişimin araştırılmasıdır. Uygulanan bu eğitim modeli ile sınıf öğretmenleri, temel astronomi konularını yaparak ve yaşayarak öğrenmiş ve sürece aktif bir şekilde katılmışlardır. Kolay ulaşılabilir örneklem tekniği kullanılarak yapılan eğitim Samsun ilinde MEB' e bağlı bir ilköğretim okulunda gönüllü sınıf öğretmenlerine verilmiştir. Sınıf öğretmenlerinden bazıları ile yüz yüze görüşme yapılmış ve görüşme soruları yöneltilmiştir. Sorulara verdikleri cevaplar ses kaydına alınmıştır. Karma araştırma yöntemi tercih edilen bu çalışmada önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu ve Astronomi Başarı Testi kullanılarak veri toplama işlemleri yapılmıştır. Araştırmada birleştirme deseni tercih edilmiştir. Bu desenle uygulanacak olan eğitim modelinin etkisi ve kalıcılığı tek bir grup üzerinde yapılan çalışmayla test edilmeye çalışılmıştır. Tek gruba ait yapılan çalışmada ön test-son test değerleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Astronomi Başarı Testi ile elde edilen nicel veriler SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen nitel veriler ise içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Modellerle yapılan etkinlik öğretmenlerin akademik başarısını arttırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Astronomi eğitimi, Fiziksel Modeller, Sınıf Öğretmenleri

1. GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden bu güne kadar doğayı ve evreni merak etmiş, onu tanımlamaya, temel işleyiş mekanizmasını anlamlandırmaya ve edindiği deneyimi kendi yaşamını kolaylaştıracak şekilde kullanmak için çalışmıştır. Gök bilimi olarak da adlandırılan astronomi, "yıldızların yasası" anlamına gelmektedir. Dünyamızın da içinde bulunduğu evreni ve içinde yer alan bütün gök cisimlerinin yapılarını, hareketlerini, meydana gelişlerini, günümüze kadar olan değişimleri ve bundan sonraki olabilecek olayları araştıran ve inceleyen bilim dalına astronomi denir (Kurnaz, ve diğerleri, 2021).
Astronomi birçok bilim dalıyla iç içedir. Bu sebeple astronomi biliminin gelişimi diğer bilim dallarında da gelişmelere yol açmış, hatta yeni bilim dallarının ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Ayrıca astronomi, evrensel nitelik taşıyan görsel olarak ortaya konduğu, deneyler ile sınandığı ve en büyük uygulama alanı olması bakımından diğer bilim dalları ile büyük birliktelikte olmaya devam etmektedir (Keçeci, 2012). Yapılan araştırmalara bakıldığında, ilköğretim öğrencilerinin en çok merak ettiği ve en çok öğrenmek istediği konular arasında astronominin olduğu görülmüştür (Bishop, 2003). Benzer bir çalışma ülkemizde yapılmış ve öğrencilerin en çok merak ettiği ve ilgi duyduğu alanın astronomi olduğu yapılan çalışmalarla görülmüştür (Kalkan, Akdemir, & Semercioğlu, 2018). Uluslararası literatür incelendiğinde, astronomi eğitiminin öğretim programlarında nasıl verilmesi gerektiği yönünde tartışmalar olduğu görülmektedir. Bu tartışmalar, astronominin ayrı bir ders olarak mı yoksa diğer alanların bir parçası olarak mı öğretilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Astronomi eğitimiyle ilgili Uluslararası Astronomi Birliği, "Astronomi eğitimi ayrı bir ders ya da başka bir alanın içeriğinde olsun tüm ülkelerin ilk ve ortaöğretim müfredatlarında bulunmalıdır" tavsiyesinde bulunmuştur. (Trumper, 2006). Ülkemizde ise astronomi konularının öğretimi okul öncesinden başlayarak lisans seviyesine kadar devam etmektedir. Literatüre bakıldığında, astronomi konularına yönelik kavram yangılarının tüm sınıf seviyelerinde karşılaşılması, eğitim-öğretim sürecinin bazı noktalarında yanlışlık yapıldığını göstermektedir. Yapılan tüm araştırmalarda temel astronomi konularının öğretiminde bazı zorlukların olduğu ortaya konulmuştur. Özellikle sınıf öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmalar temel astronomi konularında büyük eksikliklerin olduğu görülmüştür (Kalkan vd, 2014).

1.1.Araştırmanın Amacı ve Problem Cümlesi

Türkiye' de Astronomi konularının öğretimi, ilköğretim birinci kademeden başlayarak lisans seviyesine kadar devam etmektedir. Astronomi konuları İlköğretim birinci kademede Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri derslerinin içeriğinde bulunmaktadır. Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) içerisinde yer alan astronomi konularının dağılımı Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1.1.1. İlköğretim 1. Kademe öğretim Programındaki Kazanımlar(MEB 2018)

Ders	Sınıf Seviyesi	Kazanım
Hayat Bilgisi	1. sınıf	1.6.6 Güneş, Ay, Dünya ve Yıldızları gözlemler 1.6.7. Mevsimleri ve özelliklerini araştırır. 1.6.8. Mevsimlere göre doğada meydana gelen değişiklikleri kavrar.

Hayat Bilgisi	2. Sınıf	2.3.7 Mevsim şartlarına uygun kıyafet seçer. 2.6.8. Güneş'i gözlemleyerek yönleri gösterir. 2.6.9. Dünyanın şekli ve hareketlerinin insan yaşamına etkilerini araştırır.
Hayat Bilgisi	3. Sınıf	3.6.3 Doğadan yararlanarak yönleri bulur.
Fen Bilimleri	3. Sınıf	F.3.1.1.1. Dünyanın şeklinin küreye benzediğinin farkına varır. F.3.1.2.1. Dünyanın yüzeyinde karaların ve suların yer aldığını kavrar. F.3.1.2.2. Dünya'da etrafımızı saran bir hava katmanının bulunduğunu açıklar. F.3.1.2.3. Dünya yüzeyinde kara ve suların kapladığı alanı model üzerinde karşılaştırır.
Fen Bilimleri	4. Sınıf	F.4.1.2.1. Dünyanın dönme ve dolanma hareketleri arasındaki farkı açıklar. F.4.1.2.2. Dünyanın hareketleri sonucu gerçekleşen olayları açıklar. F.4.5.3.2. Işık kirliliğinin, doğal hayata ve gök cisimlerinin gözlenmesine olan olumsuz etkilerini açıklar

Tablo 1.1. de Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri Dersi öğretim programlarında yer alan astronomi konuları gösterilmiştir. Astronomi konu ve kavramları üç boyutlu ve referans sistemini değiştirerek düşünmeyi, bir başka deyişle uzayın başka bir noktasından astronomi olaylarını yorumlayarak düşünmeyi gerektirmektedir (Shen, 2006); (Türk & Kalkan, The effect of planetariums on teaching specific, 2015).

Literatüre bakıldığında, soyut kavramlar içeren bazı fen konularında olduğu gibi astronomi konularında da kavram yanılgılarının bol miktarda olduğu görülmektedir. Astronomi, anlatılması ve anlaşılması zor bir bilim olarak nitelendirilmektedir. Astronomi konularında görülen kavram yanılgılarının tüm sınıf seviyelerinde görülmesi eğitim-öğretim sürecinde bir yerlerde yanlışlık yapıldığını göstermektedir (Emrahoğlu & Öztürk, 2009); (İyibil & Sağlam Arslan, 2010).

Fen eğitiminde kavram yanılgıları oldukça yaygındır. Kavram yanılgısı genel itibariyle bireyin bir kavram hakkındaki bilimsel geçerliliği olmayan yanlış düşünceleri olarak tanımlanabilir (Posner & Strike, 1982). Kavram yanılgıları, günlük kullanılan dil ve önceki deneyimlerle pekiştirilirse bilimsel geçerliliği olmayan bu bilgiyi değiştirmek oldukça güç bir hal almaktadır (Dole & Smith, 1989); (Vosniadou, 1994). Bu nedenden dolayı öğrencilerin sıkı sıkıya sahip

oldukları kavram yanılgılarını geleneksel öğretim yöntemleriyle gidermek zor bir durum olmakla birlikte yeni kavram yanılgılarına da sebep olabilmektedir (Osborne, 1983); (Pines & West, 1986)

Öğrenenlerin zihinlerinde bilimsel olarak doğru kavramların yapılar oluşturabilmesi için, önceki hayatlarında öğrendikleri temel astronomi kavramlarını bilimsel olarak sorgulaması gerekmektedir. Bunun için kullanılabilecek en iyi yöntemlerden biri de 3 boyutlu fiziksel modeller kullanmaktır. Astronomi konularının soyut ve karmaşık yapısı modeller kullanmayı zorunlu hale getirmiştir. Modeller bilim insanının çalışırken izlediği doğal süreçler ve bu süreçlerin sonucunda ortaya konan bilimsel ürünler olarak tanımlanabilir (Cartier, Rudolph, & Stewart, 2001). Bunun için Bilimsel modeller öğrenenlerin zihninde yer edebilir, problemle ortaya konan konuyu açıklayabilir ve konuyla ilgili öğrenen kişiye yordamalar yaptırabilir (Şen, ve diğerleri, 2021). Bilimsel modellerin bir faydası da kullanıldıkça daha iyi açıklama yapabilmeleri ve geliştirilebilir olmalarıdır (Ünal, 2005).

Ulusal ve Uluslararası literatür incelendiğinde astronomi eğitimi alanında yapılan çalışmaların çalışma gruplarına bakıldığında, yurtiçi tezlerde en fazla çalışma grubunun ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. En az sıklıkta kullanılan çalışma grubunu ise öğretmenler oluşturmaktadır. Yurtdışı tezlerin de ise en fazla çalışma grubunu ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. En az sıklıkta kullanılan çalışma grubunu ise lise ve yüksek lisans öğrencileri oluşturmaktadır (Doğru, Satar, & Çelik, 2019). Bu durumda astronomi eğitimi alanının çalışma gruplarında öğretmenler ile yapılan çalışmaların az olması bizi bu çalışmayı yapmaya itmiştir.

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin temel astronomi konularındaki eksikliklerinin belirlenmesi ve İlköğretim Hayat Bilgisi ve İlköğretim Fen Bilgisi derslerinin Öğretim Programında yer alan "'Güneş-Dünya-Ay'ın Hareketleri, Mevsimler, Yönler, Dünyanın şekli, Ay'ın Evreleri" gibi temel astronomi konularının Fiziksel modeller kullanılarak sınıf öğretmenlerinin temel astronomi konularındaki başarılarının değişimin araştırılmasıdır

1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı Samsun ilinde görev yapan Sınıf Öğretmenlerini kapsamaktadır. Araştırmaya Samsun ilinin birçok ilçesinde görev yapan 30 sınıf öğretmeni katılmıştır. ‘‘Fiziksel Modeller Yardımıyla Sınıf Öğretmenlerine Temel Astronomi Konularının Öğretimi’’ eğitimine sınıf öğretmenleri Samsunakademi.com İnternet adresinden başvuru yapmışlardır. Samsunakademi.com internet adresi Samsun ilinde görev yapan öğretmenlerin birçok yönden gelişimini destekleyen ve hizmet içi eğitimlerin ve diğer çalışmaların yapıldığı bir platformdur. Uygulanacak eğitim modelindeki astronomi konuları İlköğretim Hayat Bilgisi ve İlköğretim Fen Bilimleri derslerinin Öğretim Programında yer alan "'Güneş-Dünya-Ay'ın Hareketleri, Mevsimler, Yönler, Dünyanın şekli, Ay'ın Evreleri" gibi temel astronomi konularını kapsamaktadır. Çalışma 1 günlük eğitim ile sınırlıdır.

2.ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli/deseni, evren ve örneklem, veri toplama süreci ve elde edilen nicel ve nitel verilerin analizinde kullanılan yöntemlerle ilgili bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada, uygulanan eğitim modelinin öğretimdeki etkisini incelemek amacıyla karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem yaklaşımı, araştırmacının araştırma problemlerine cevaplar bulabilmek için, araştırma sürecinde hem nicel veriler hem de nitel veriler topladığı, elde ettiği verileri birleştirerek analiz ettiği ve bütünleştirerek bulgular ışığında sonuçlar çıkardığı sağlık, sosyal ve eğitim bilimlerinde kullanılan araştırma yöntemidir (Creswell, 2021).

Araştırmada nicel boyut olarak, tek gruplu tekrarlı ölçümler zayıf deneysel desen yöntemi kullanılmıştır. Sınıf öğretmenleri için, araştırma kapsamında geçerlik/güvenirliği test edilmiş olan başarı testi, etkinlik öncesinde ön test olarak uygulanmış, etkinlikten sonra tekrar aynı test uygulanmıştır. Ayrıca son testten sekiz hafta sonra kalıcılık testi uygulanarak öğretimde kullanılan modellerin etkililiği belirlenmiştir. Bu desende iç geçerliliği kontrol edememe, örneklem seçimi seçkisiz atama ile yapılamadığı ve kontrol grubunun bulunmaması sebebiyle zayıf deneysel desen olarak adlandırılan araştırma deseni tercih edilmiştir (Büyüköztürk, Karadeniz, Akgün, Kılıç Çakmak, & Demirel, 2020). Nitel boyut olarak ise, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmaları, bilimsel sorulara cevap aramada kullanılan ayırt edici bir desen olarak görülmektedir (McMilan, 2000). Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine önceden hazırlanan Astronomi Başarı Testi(ABT) uygulanmış ve buna ek olarak 1,4,6 ve 8. Sorularda yer alan "Neden bu cevabı verdiniz? Açıklayınız" sorusu eklenerek açık uçlu sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Nitel verilerin desteklenmesi için araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinden 9 gönüllü sınıf öğretmeni ile önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşme yapılmıştır. Görüşmelere 5 kadın 4 erkek öğretmen katılmıştır. Araştırmada katılımcıların isimleri saklı tutularak "Öğretmen" ifadesi ile kodlanmıştır.

Yapılan bu çalışmada karma çalışma yöntemlerinden yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Yakınsayan paralel desen, nicel ve nitel verilerin eş zamanlı toplanmasını içerir. Bu desende, bulgular karşılaştırılarak birbirilerini destekleyip desteklemediklerine bakılır (Oral & Çoban, 2020).

Araştırmanın deseninin uygulama basamakları aşağıdaki görselde verilmiştir.

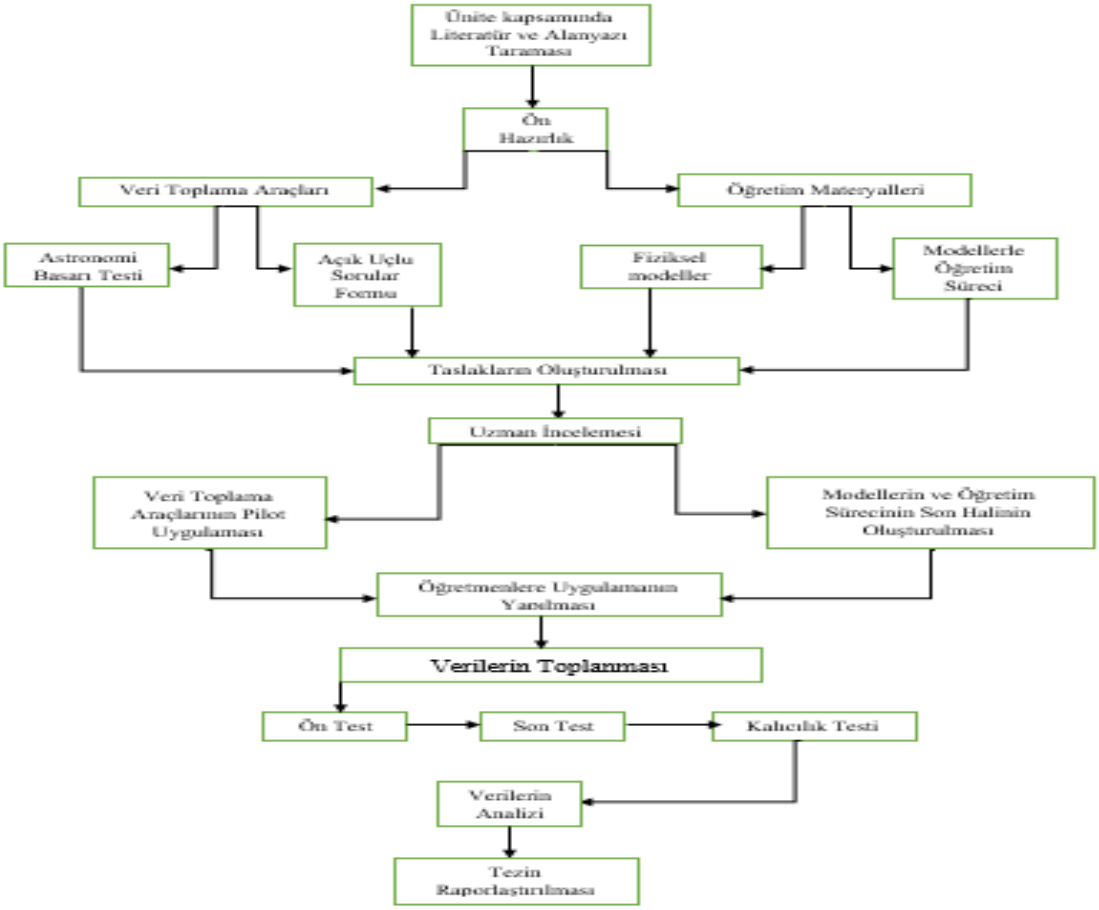

Görsel 2.1.1. Araştırmanın Süreci

2.2. Araştırmanın Evreni ve Çalışılan Örneklemi

Araştırmanın evrenini Samsun il Milli Eğitim Müdürlüğü' ne (MEM) bağlı okullarda görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma verileri toplanırken tüm sınıf öğretmenlerine ulaşılması amaçlanmıştır. Bunun için Samsun akademi platformu üzerinden öğretmen eğitimi semineri için duyuru yapılmış ve gönüllü öğretmenler için başvuru sayfası hazırlanmıştır. Başvuru sayfası Şekil 2.2.1.' de verilmiştir.

Görsel 2.2.1. Öğretmen Eğitimi Davet Görseli

Samsunakademi.Meb.gov.tr platformu Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı bir kuruluştur. Samsun ilinde görev yapan öğretmen ve idarecilerin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayabilmek, eğitimlere gönüllü olarak katılmak isteyen öğretmenlerin başvurularını alarak en verimli şekilde planlamasını ve uygulamasını sağlamak amacıyla kurulan bir platformdur. Çalışmanın örneklemini ise Samsun ilinde görev yapan öğretmenlerden 30 gönüllü öğretmen oluşturmaktadır. Örneklem seçilirken kolay örnekleme türü kullanılmıştır. Kolay örnekleme, araştırmanın en kolay ulaşılabilen deneklerle yapılan tekniktir. Kolay örnekleme, örnekleme teknikleri arasında evreni temsil etmede en az olan tekniklerdendir. Ancak, özellikle okullara ilişkin bazı araştırmalarda ve alışveriş merkezlerine yönelik araştırmada bu yöntemin seçilmesinde görüldüğü gibi büyük sapmalara neden olmadığı bilindiğinden sıklıkla tercih edilen bir örneklem yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2003).

2.3.Veri Analizi

Çalışmada elde edilen nicel verilerin analizi için, ABT öğretmenlere ön test, son test ve kalıcılık testi olmak üzere 3 kez uygulanmıştır. Elde edilen nicel verilerin analizinde SPSS 21.0 istatistik programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterdiğine karar verilmiş ve parametrik testler yapılmıştır. Çalışmanın nitel verilerini ise, öğretmenlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ve açık uçlu soru formlardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Nitel veri analizi sürecinde ilk olarak ABT'nin her bir maddesinin kendi içinde sorulan "Neden bu cevabı verdiniz?" sorusuna verilen cevaplar analiz edilmiştir. Ardından ses kayıt cihazı ile kaydedilen yarı yapılandırılmış görüşme verileri, öğretmenlerin ifadeleri hiç değişiklik yapılmadan bilgisayar ortamına aktarılarak yazılı doküman haline getirilmiştir.

Öğretmenler arasından rastgele seçilen dokuz öğretmen ile gerçekleştirilen ses kayıtları tekrar tekrar dinlenerek yazılı dokümanlar üzerinde öğretmenlerin söylemleri korunacak şekilde gerekli kontrol ve düzeltmeler gerçekleştirilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

2021-2022 eğitim-öğretim yılı Samsun ilinde 30 sınıf öğretmeniyle yapılan bu çalışmada, ilköğretim Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri derslerinin öğretim programında yer alan temel astronomi konularının öğretilmesinde 3 boyutlu fiziksel modellerin akademik başarı üzerinde etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ön test, son test ve kalıcılık testine ait doğru cevap yüzdelerini içeren grafik Çizelge3.1.'de verilmiştir.

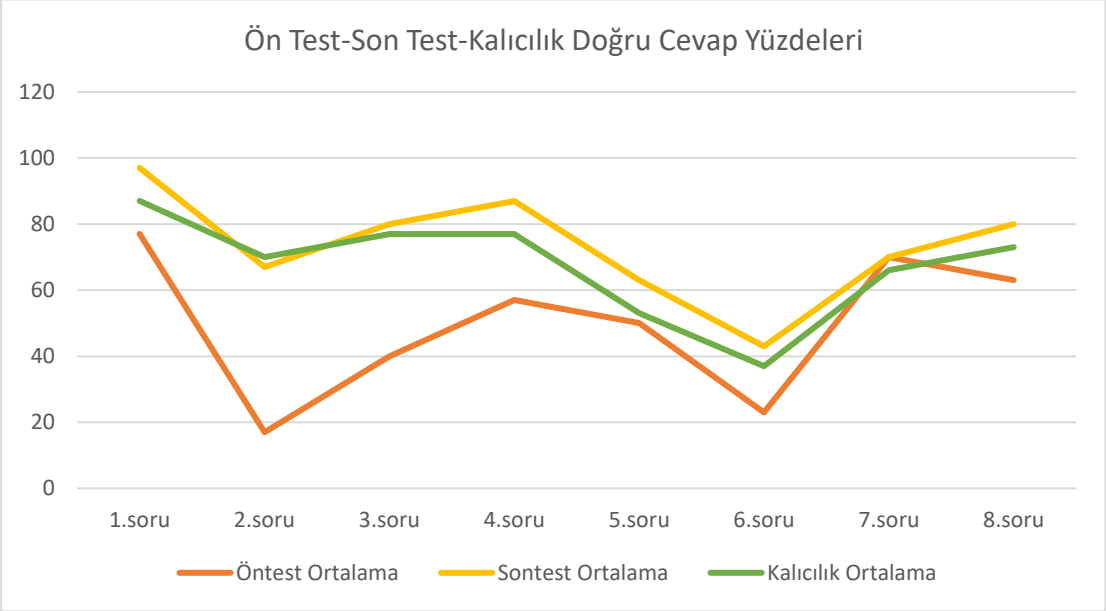

Çizelge 3.1. Sorulara verilen doğru cevap yüzdeleri

Şekildeki grafik incelendiğinde, 30 öğretmeninin her bir sorunun doğru yanıt verme oranlarının yüzdelik olarak grafikteki gösterimine göre, öğretmenlerin doğru yanıt verme oranları son testte yükselme gösterirken, kalıcılık testinde son teste göre bazı sorularda azalma, bazı sorularda ise nispeten artma gösterdiği belirlenmiştir. Grafik incelendiğinde öğretmenlerin en az hazır bulunuşluğa sahip olduğu sorunun % 17 oranıyla 2. Soru olduğu belirlenmiştir. 2. soru Güneş'in gökyüzündeki konumuna bağlı olarak ve bunun sonucunda oluşan gölge boyunu kullanarak gün içerisindeki zamanı tahmin etme bilgilerinin ölçülmesini hedefleyen sorudur. Daha sonra % 23 oranıyla mevsimlerin oluşmasını sağlayan eksen eğikliğiyle birlikte Dünya üzerindeki değişik bölgelerdeki sıcaklık değişimlerinin nedenlerinin ne kadar kavranıp kavranmadığını ölçen 6. soru olmuştur. Bununla birlikte öğretmenlerin en fazla hazır bulunuşluğa sahip olduğu soruların % 77 oranıyla gece ve gündüzün oluşma sebeplerini ölçen 1. soru ve %70 oranı ile Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesi, dönme süresi ve dönme yönüyle ilgili kavramları ve bunlar arasındaki ilişkilerin ne derecede bilinip bilinmediğini ölçen 7. soru olduğu görülmektedir. Diğer sorular incelendiğinde bu rakamlar arasında değiştiği görülmektedir.

Sınıf öğretmenleri ile araştırmadan önce hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Öğretmenlerin arasından gönüllülük esasına göre seçilen 9 sınıf öğretmeni ile eğitimden sonra yüz yüze olarak görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşme ses kayıt cihazına kayıt edilmiş ve sonrasında yazılı doküman haline getirilmiştir. Sorulara verilen yanıtlar kavramlar değiştirilmeden toparlanarak ve düzenlenerek tabloya eklenmiştir. Görüşme

esnasında tüm öğretmenlere aynı sorular sorulmuş ve yaptıkları açıklamaların doğruluğuna ya da yanlışlığına yönelik herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Görüşme aşamasında öğretmenlere görüşme formunun dışında soru yöneltilmemiştir. Öğretmenlere sorulan görüşme sorularından biri olan "Mevsimlerin Nasıl Oluştuğu Hakkında Fikriniz Nedir?" sorusu ve görüşmeye katılan öğretmenlerin cevapları Çizelge 3.2.' de verilmiştir.

Çizelge 3.2. Mevsimlerin Oluşma sebepleri Hakkında Öğretmen Görüşleri

Mevsimlerin Nasıl Oluştuğu Hakkında Fikriniz Nedir?	
Öğr.	Açıklamalar
Ö1	Mevsimler, Dünyanın Güneş etrafında dolanması ve Dünyanın sahip olduğu eksen eğikliği ile olur. Bu durum Dünya üzerine düşen Güneş ışınlarının gelme açısını değiştirir. Bu durumda mevsimleri oluşturur.
Ö4	Mevsimlerin oluşumundaki temel neden Dünya ile Güneş arasındaki mesafe değildir. Temel neden Dünyanın sahip olduğu eksen eğikliğidir.
Ö5	Mevsimler Güneş ışığının Dünyaya düşmesi sonucu birim alana düşen ışık miktarının yoğunluğuna bağlıdır. Birim alana düşen ışık miktarı yoğun olursa yaz, düşük olursa kış olur. Bunun sebebi Dünyanın sahip olduğu eksen eğikliğidir.
Ö8	Mevsimlerin oluşmasına Dünyanın sahip olduğu eksen eğikliği sebep olur.
Ö9	Mevsimler, Dünya Güneş etrafında dolanırken, sahip olduğu 23.5 derecelik eğimle Güneşten gelen ışığın farklı bölgelere farklı açılarla gelmesinden kaynaklıdır.
Ö16	Mevsimlerin oluşmasındaki sebep, Dünyanın sahip olduğu eksen eğikliğidir
Ö17	Mevsimlerin oluşmasındaki ana sebep Dünyanın sahip olduğu 23,5 derecelik eksen eğikliğidir.
Ö18	Mevsimlerin oluşmasındaki temel neden Dünyanın sahip olduğu eksen eğikliğidir
Ö23	Temel neden Dünyanın sahip olduğu 23,5 derecelik eksen eğikliğidir.

Bilimsel olarak, Mevsimlerin oluşmasındaki temel nedenler, Dünyanın Güneş etrafında dolanma hareketi ve Dünyanın sahip olduğu 23.5 derecelik eksen eğikliğidir. Bu ikisinin sonucunda Dünya üzerine düşen Güneş ışınları farklı yıl boyunca farklı açılarla düşmesine sebep olmaktadır. Bu durumda Dünya üzerinde birim alana düşen Güneş ışığı miktarı yıl boyunca değişkenlik göstermektedir. Birim alana düşen Güneş ışığı miktarı yoğun olursa sıcak olur, düşük olursa soğuk olur. Sıcak olan mevsime Yaz mevsimi, soğuk olan mevsime ise kış mevsimi denir. Çizelge 3.2. incelendiğinde, öğretmenlerin bilimsel olarak doğru ya da bilimsel olarak kısmen doğru cevap verdikleri görülmüştür. Ö1, Ö5 ve Ö9 soruya bilimsel olarak doğru cevap verdikleri görülürken, diğer öğretmenlerin bilimsel olarak kısmen doğru cevap verdikleri görülmüştür.

Yapılan analizler sonucunda, öğretmenlerin bazı temel astronomi konularına yönelik hazır bulunuşluklarının yeterli olmadığı ve bununla birlikte birtakım kavram yanılgılarına sahip

oldukları belirlenmiştir. Tez için hazırlanan 3 boyutlu fiziksel modellerin eğitimde kullanılması sonucunda temel astronomi konularının birçoğunda öğretmenlerin yeterince başarılı olduğu görülürken bir kısmında ise bu başarının istenen düzeye ulaşmadığı gözlenmiştir. Öğretmenlerin başarı durumlarındaki değişim Çizelge 3.3.' de gösterilmiştir.

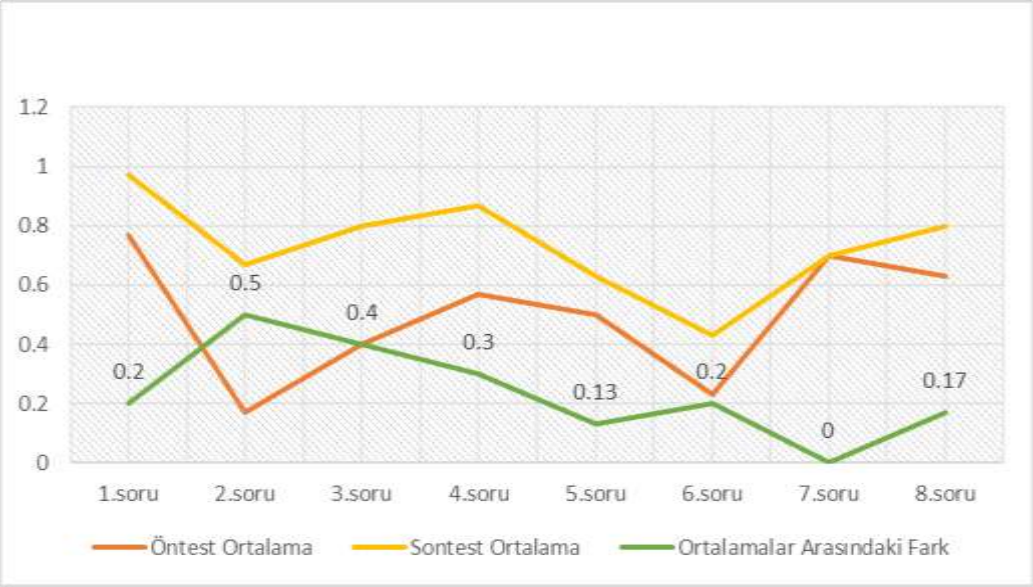

Çizelge 3.3. Ön test-son teste ait soru soru başarı yüzdesindeki değişim grafiği

Çizelge 3.3. incelendiğinde ön test ve son test ortalamaları puanlarının arasındaki en çok farkın olduğu sorunun 2.soru olduğu, sonrasında ise 3.soru, 4.soru, 6.soru, 1.soru, 8.soru ve 5.sorunun takip ettiği görülmüştür. 7.soruda ise ön test ve son test ortalama puanları arasında bir farkın olmadığı görülmüştür. Buradan da anlaşılacağı gibi öğretmenlere verilen "Fiziksel Modeller Yardımıyla Sınıf Öğretmenlerine Temel Astronomi Konularının Öğretimi" eğitiminin başarılı bir şekilde tamamlandığı ve öğretmenlerin akademik başarılarına fayda sağladığı görülmüştür. Öğretmen görüşleri incelendiğinde modellerin hem öğretmenlerin öğretim yöntemlerine hem de öğrencilerin öğrenmelerine uygun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlere göre uygulamada kullanılan modeller astronominin ilgili kavramları için uygulaması mümkün, taşıması kolay, saklanabilir ve tercih edilebilir modeller olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Başvurular

Bishop, J. (2003). *Pre-college astronomy education in the United States in the twentieth century*. Dordrecht: Information Handling in Astronomy-Historical Vistas.

Büyüköztürk, Ş., Karadeniz, Ş., Akgün, Ö. E., Kılıç Çakmak, E., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Cartier, J., Rudolph, J., & Stewart, J. (2001). The Nature and Structure of Scientific Models. *The National Center for Improving Student Learning and Achievement*.

Creswell, J. W. (2021). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğru, M., Satar, C., & Çelik, M. (2019). Astronomi Eğitiminde Yapılan Çalışmaların Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi AraĞtırmaları Dergisi*, 241-244.

Dole, J. A., & Smith, E. L. (1989). Prior knowledge and learning from science text: An instructional study. *Cognitive and social perspectives for literacy research and instruction*.

Kalkan, H., Akdemir, E., & Semercioğlu, M. G. (2018). PROJE TEMELLİ ASTRONOMİ MODELLERİYLE ÖĞRETMEN. *V. ULUSLARARASI MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALARI SEMPOZYUMU* (s. 94). Ankara: Gece Kitaplığı.
Kalkan, H., Kıroğlu, K., Türk, C., Bolat, M., Kalkan, S., & Aslantürk, A. (2014). Basic astronomy concepts in the footsteps of Eratosthenes. Procedia-Social and Behavioral Sciences. *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 116.
Keçeci, T. (2012). İlköğretim öğrencilerinin astronomiyle ilgili kavramları anlama düzeyi ve astronomi dersinin eğitim için önemi. *Pegem Akademi Yayıncılık,* 1-12.
Kurnaz, M. A., Şenel Çoruhlu, T., Ezberci Çevik, E., Kırındı, T., Şimşek, Ü., Bektaşlı, B., . . . Hasan, K. (2021). *Astronomi.* Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
McMilan, J. H. (2000). Fundamental assessment principles for teachers and school administrators. *Educational Research*.
MEB. (2018). *Fen Bilimleri Öğretim Programı.* Ankara.
MEB. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı.* Ankara.
Oral, B., & Çoban, A. (2020). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Anakara: Pegem Akademi Yayıncılık.
Osborne, R. J. (1983). Children's conceptions of the changes of state of water. *Journal of research in Science Teaching*.
Pines, L. A., & West, L. H. (1986). Conceptual understanding and science learning: An interpretation of research within a sources-of-knowledge framework. *Science Education*.
Posner, G., & Strike, K. A. (1982). Bir kavramsal değişim teorisine doğru. *Science Education*.
Şen, A. İ., Ünal Çoban, G., Ayvacı, H. Ş., Taner, M. S., Uçar, S., Erdoğan, T., . . . Kıvılcan Doğan, Ö. (2021). *Fen Öğretiminde Model ve Modelleme.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
Shen, j. (2006). Teaching strategies and conceptual change in a professional development program for Science teachers of K-8 (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Washington University in St. Louis*.
Trumper, R. (2006). *Teaching future teachers basix astronomy concepts-seasonal.* Journal of Research in Science Teaching.
Türk, C., & Kalkan, H. (2015). The effect of planetariums on teaching specific. *Journal of Science Education and Technology,* 24(1), 1-15.
Ünal, G. (2005). Fen Öğretiminde Derinliğe Öğrenme: Basınç Konusunda Modelleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi*.
Vosniadou, S. (1994). Kavramsal değişim sürecini yakalamak ve modellemek. Öğrenme ve öğretim. *Contemporary Educational Psychology*.
Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınları.

Ekler

Ek1: Fiziksel Modeller Yardımıyla Sınıf Öğretmenlerine Temel Astronomi konularının Öğretimi ile ilgili görseller
Ek2: Astronomi Başarı Testi
Ek 3: Görüşme soruları

Görsel 1.Eğitimden Resimler

Ek2: Astronomi Başarı Testi

ASTRONOMİ BAŞARI TESTİ

Adı Soyadı:……		Görev Yeriniz: ……../……	
Cinsiyeti:	Kadın( )	Erkek( )	
Eğitim Durumu:	Lisans( )	Yüksek Lisans( )	Doktora( )
Mesleğinizde kaçıncı yılınız ?	1-3( )	4-6( )	7-9( ) 10 ve üzeri( )

1. Gecenin ve gündüzün oluşmasının sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

a) Dünya'nın Güneş etrafında dolanması
b) Güneş'in Dünya etrafında dolanması
c) Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesi
d)) Dünya'nın dönme ekseninin 23.5^0 lik bir eğime sahip olması
e) Dünya'nın, uzayın karanlık ve aydınlık bölgesine girmesi ve çıkması

Neden bu cevabı verdiniz? Açıklayınız.

2. Güneş ışınları yeryüzündeki cisimlere dik geldiği zaman, cismin gölgesi oluşmaz. Örneğin, Güneş bayrak direğinin tam üzerindeyken direğin gölgesinin <u>oluşmaması</u> gibi. Bu durumu bulunduğunuz yerden (Samsun'dan) ne zaman gözlemlenebilir?

a) Her gün öğlen vakti
b) Sadece yaz mevsiminin ilk gününde
c) Sadece kış mevsiminin ilk gününde
d) Bulunduğunuz yerden hiçbir zaman
e) Hem sonbahar hem de ilkbaharın ilk gününde

3. Akşam Ay doğu ufkunda doğarken, Şekil-1'deki gibi görünüyor. Buna göre, 6 saat sonra, gökyüzünün yaklaşık olarak en yüksek noktasına ulaştığında Ay'ın yeni görüntüsü nasıl olur?

Şekil-1

A	B	C	d	e

4. Mevsimlerin oluşmasının temel sebebi nedir?

a) Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesi
b) Dünya'nın dönme ekseninin 23.5^0 lik bir eğime sahip olması
c) Güneş'in her mevsimde, yaydığı enerji miktarının farklı olması
d) Yaz mevsiminde Dünya'nın Güneş'e daha yakın, kış mevsiminde ise daha uzak olması
e) Kışın, yaz mevsimine göre daha bulutlu olması

Neden bu cevabı verdiniz? Açıklayınız

5. Ay'ın daima aynı yüzünü görmemizin temel nedeni nedir?

a) Ay'ın her yedi günde yeni bir evreye sahip olması
b) Ay'ın Dünya etrafında dolanırken kendi etrafında dönmemesi
c) Ay bir aylık biz zaman süresinde ilk başladığı evreye geri dönmesi
d) Ay'ın Dünya etrafındaki dolanma süresiyle, kendi ekseni etrafındaki dönme süresinin eşit olması
e) Ay, Dünya etrafında dolanırken Güneş tarafından hep yüzeyinin yarısı aydınlatılması,

6. Dünya, Güneş'in etrafında Şekil I'de görüldüğü üzere elips şeklindeki bir yörüngede dolanmaktadır. Dünya'nın, Güneş etrafındaki yörüngesini Şekil II'de gösterildiği gibi, tam bir daire biçimine dönüştürdüğünüzü varsayın. Bu durumda bütün yıl boyunca Dünya ile Güneş arasındaki uzaklık hiç değişmeyecektir. Böyle bir durum mevsimleri nasıl etkilerdi?

a) Sadece yaz ve kış mevsimleri oluşurdu.
b) Sadece ilkbahar ve sonbahar mevsimleri oluşurdu.
c) Tek bir mevsim oluşurdu.
d) Mevsimler bugünkü gibi dört mevsim olarak oluşurdu
e) Dört mevsimden daha fazla mevsim oluşurdu

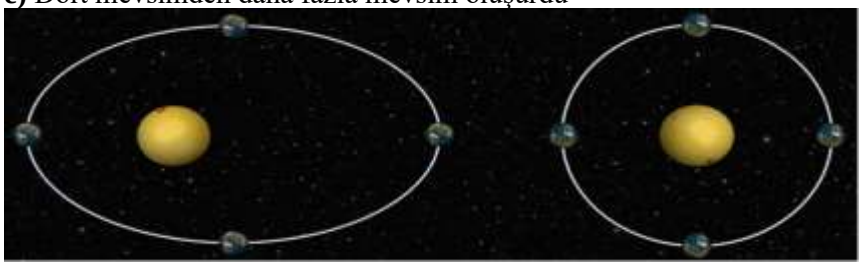

Şekil I **Şekil II**

Neden bu cevabı verdiniz? Açıklayınız.

7. Çin'in başkenti Pekin, Samsun'un 90° doğusundadır. Dünya'nın dönme yönü göz önüne alındığında, Samsun'da öğlen iken, Pekin'de vakit ne olur?

a) Gece yarısı
b) Öğlen vakti
c) Gün doğumu (Sabah vakti)
d) Gün batımı (Akşam vakti)
e) Ertesi gün öğle vakti

8. Bir öğrenci, sabah, öğlen ve akşam saatlerinde gözlem yaptığında, Güneş'i yandaki şekildeki gibi farklı konumlarda görmüştür. Güneş'in farklı konumlarda görülmesinin sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

a)Güneş'in Dünya etrafında dolanması
b)Dünya'nın kendi etrafında dönmesi
c)Dünya'nın Güneş etrafında dolanması
d)Bulutların hareket etmesi
e) Hiçbiri

Neden bu cevabı verdiniz? Açıklayınız.

Ek 3: Görüşme Soruları

1. Dünya, Ay ve Güneş'in dönme yönü nedir?

a. Dünya, Ay ve Güneş'in dolanma yönü nedir?

b. Bu hareketlerin sonuçları var mıdır? Varsa nelerdir?

c. Güneş'in ve Dünya'nın dönme ve dolanma süreleri ne kadardır?

2. Mevsimlerin oluşumu hakkında neler biliyorsunuz?

a. 23,5 derecelik eksen eğikliğinin mevsimlerin oluşmasına etkisi nedir?

b. Eksen eğikliği olmasaydı ne olurdu?

c. Neden iki yarım kürede farklı mevsimler yaşanır? Bunu öğrencilerinize nasıl aktarabilirsiniz?

d. Gün öte ve gün beri noktalarının mevsimlerin oluşması üzerinde herhangi bir etkisi olabilir mi?

e. Niçin yaz mevsimi kış mevsiminden daha sıcaktır?

3.Ayın evreleri hakkında bilgi verebilir misiniz?

a. Ayın farklı evrelerde görünmesinin nedeni nedir?
b. Ay'ın tüm yüzeyleri Dünya'dan gözlenir mi?

c. Ay'ın kendi ekseni etrafında dönme süresi Dünya etrafında dolanma süresi ve Güneş etrafında dolanma sürelerini açıklayabilir misiniz?

d. Ayın kendi ekseni etrafında dönme süresi ve Dünya etrafında dolanma süresi yaklaşık olarak aynıdır? Bu eşitlik nelere sebep olabilir?

ÇİZGİ ROMAN VE BECERİ EĞİTİMİ

Mücahit POYRAZ
Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, pyrzmcht@gmail.com – ORCID: **0000-0002-6114-7175**

ÖZET

Çizgi roman, günümüzün çağdaş eğitim anlayışına uyumlu ders materyallerinden biridir. Tıpkı ders kitapları gibi birçok ülkede öğretim sürecinin bir parçası haline gelen çizgi romanların ülkemizde yeni tanınan ve öğretim sürecine dahil olan bir materyal olduğu görülmektedir. Çizgi roman, hemen her dersin yapısına ve amaçlarına uygun bir materyaldir. Çizgi romanın her ne kadar sosyal bilimlere ilişkin alanlara ait derslerde kullanılabileceğine yönelik bir görüş olsa da fen ve matematik alanlara ait derslerde de kullanılabilecek bir materyal olduğunu bu yönde yapılan çalışmalar bizlere göstermektedir. Çizgi roman resim dersinde, çizimlerin belli bir hikaye etrafında çizilme becerisine fayda sağlayan bir materyal olabilirken, tarih dersinde empati becerisinin gelişimine katkı sağlayabilmektedir. Fizik veya matermatik dersinde çizgi romanlar ile birçok becerinin kazandırılabileceği konusunda da çalışmalar mevcuttur. Çizgi romanların etkin olarak kullanıldığı alanlardan biri de dil öğretimidir. Dil öğretiminde kazandırılması amaçlanan birçok becerinin çizgi romanlar aracılığıyla öğrenciye sağlanabileceği bilinmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde kendi alanlarında değerli birçok çalışma bulunmaktadır. Çizgi romanların farklı derslere ait becerilerin kazandırılması üzerine birçok çalışmanın olmasına rağmen, çizgi romanlar ülkemizde halen yeterince ilgi ve değer görmemektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, ülkemizde çizgi romanın eğitimde kullanımına yönelik yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmalarını incelemek ve çizgi romanın farklı alanlara ait derslere yönelik becerilerin öğrencilere kazandırılmasında etkin rol ve özelliklerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede araştırma, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi yöntemiyle desenlenmiştir. Araştırmanın verileri, çizgi romanın eğitimde kullanımına yönelik yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmalarından elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizine tabii tutulmuştur. Araştırma sonucunda çizgi romanların farklı derslere ait becerilerin kazandırılmasında etkili bir materyal olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma, çizgi romanların farklı derslere ait becerilerin öğrenciye kazandırılmasında, dolayısıyla beceri eğitiminde etkili materyaller olduklarını göstermek bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler : eğitim, beceri, çizgi roman

COMICS AND SKILL TRAINING

SUMMARY

Comic book is one of the course materials compatible with today's contemporary education understanding. It is seen that comics, which have become a part of the teaching

process in many countries just like textbooks, are a newly recognized material in our country and included in the teaching process. Comic book is a material suitable for the structure and purposes of almost every lesson. Although there is an opinion that comics can be used in courses related to social sciences, studies in this direction show us that it is a material that can be used in courses related to science and mathematics. While it can be a material that helps the ability to draw drawings around a certain story in the drawing class, it can contribute to the development of empathy skills in the history lesson. There are also studies on how many skills can be gained with comics in physics or mathematics lessons. One of the areas where comics are used effectively is language teaching. It is known that many skills intended to be acquired in language teaching can be provided to students through comics. In this direction, there are many valuable studies in their fields in our country. Although there are many studies on the acquisition of the skills of different courses by comics, comics still do not receive enough attention and value in our country. In this direction, the aim of this research is to examine the master's and doctoral studies on the use of comics in education in our country and to reveal the effective role and characteristics of comics in acquiring the skills for the courses of different fields. In this framework, the research was designed with the document analysis method, which is among the qualitative research methods. The data of the research were obtained from master's and doctoral studies for the use of comics in education. The data obtained in the research were subjected to content analysis. As a result of the research, it was concluded that comics are an effective material for gaining skills belonging to different courses. The research is important in terms of showing that comics are effective materials in acquiring the skills of different courses, and therefore in skill training.

Keywords: education, skill, comics

1.GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde çağdaş eğitim anlayışının bir yansıması olarak görülen yapılandırmacı esaslara dayalı eğitim anlayışı, beceri eğitimini bir adım öne çıkarmakta, öğretim sürecini oluşturan hemen her unsurun bu esaslar doğrultusunda yapılandırılmasını istemektedir. Öğretim sürecinde kullanılan etkinlikler ve materyaller de yapılandırmacı anlayışın yakından ilgilendiği unsurlar arasındadır. Çünkü bu unsurlar, özellikle öğretim sürecinde kullanılacak materyaller, istenilen becerilerin öğrencilere kazandırılmasında ve etkinliklerin bu yönde düzenlenmesinde etkilidir. Hemen her alana ait ders bilgisinin kazandırılması becerilerin öğretilmesinden geçmektedir. Öğrenme sürecinde bilginin aktarılması becerilerin gelişimine bağlıdır. Edinilmesi istenen farklı türdeki bilgilerin öğrenciye kazandırılmasında beceri kavramının önemi karşımıza çıkar (Akbaba ve Aksoy, 2019, s.5). Beceri eğitimi, birden fazla beceriye sahip birey yetiştirmeyi amaçaldığından çok yönlü şekilde düzenlenmesi gereken bir süreçtir. İstenen becerilerle donanmış bireylerin yetiştirilmesinde beceri eğitimine yönelik belli bir donanıma sahip öğretmenlerin varlığı, öğrenme sürecinde becerilerin aktarılmasına yönelik düzenlenmiş öğretim programlarının ortaya konması ve sürecin buna göre düzenlenmesi mühimdir (Akbaba ve Aksoy, 2019, s.4). Bireyin gerçek hayatta karşılaştığı herhangi bir durum karşısında gösterdiği davranış

becerinin kendisidir. Beceri ile donanmış bir insanın yetiştirilmesinin değeri günümüzde daha henüz anlaşılan bir durumdur (Erdoğan, 2019, s. 200).

Yapılandırmacı anlayış esaslarının eğitimi yapılandırma süreci, eğitim süreçlerinden elde edilen tecrübeler bütünüdür ve bu tecrübeler uzun bir dönemde elde edilmiştir. Eğitimin geçmişine bakıldığında, öğrencilerin öğrenme sonunda elde ettikleri puanlama ya da sonuçların esas alınmasından dolayı beceri eğitimi hep geri planda kalmıştır (Erdoğan, 2019, s. 200). Ülkeler, toplumlar, kültürler, ekonomi ve teknoloji günden güne hızlı bir değişim göstermekte, bu da farklı becerilerle donanmış bireylere olan ihtiyacı arttırmaktadır. Günümüzde küresel çapta meydana devam eden hızlı değişimin etkisinin hissedildiği en önemli alanlardan biri ülkelerin eğitim programlarıdır ve bu programların birçoğu yürürlüğe alındıktan sonra değişimi için de çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü geleceğin tahmini günümüzü anlaşılır kılmaktadır (Erdoğan, 2019, s. 215). Günümüz eğitim anlayışı, akademik başarıyı artırmaya yönelik bilginin elde edilmesinden ziyade bilginin nereden elde edildiğini, elde edilen bilgilerin analiz ve değerlendirmesinin nasıl olacağını ve sonuç olarak bu bilgi doğrultusunda anlamlı bilgi ve davranışa nasıl ulaşılacağını kazandırmayı hedefler (Gürgil, 2019, s.1). Bu anlayışın sürece olan etkileri incelendiğinde, öğrenme ortamında öğretmenden çok öğrenciyi esas alan, bireylerin öğrenme özelliklerini ön plana çıkartan uygulamada bireye yönelik öğretim programlarının tasarlandığı ve hayata yansıyacak şekilde beceriye dönüşen bilginin ve değerlerin öğrenci tarafından öğrenilmesinin temel alındığı görülür (Erdoğan, 2019, s. 215). Pasif ve öğrenme sürecine katkısız öğrencilerden ziyade elde ettiği bilgiyi beceriye dönüştürmüş ve bunu tecrübe haline getirerek kendine kazandırmış öğrenciler topluma kazandırılmak istenen insan şeklidir. Bu da öğreneni öğrenme sürecinin en dinamik unsuru haline getirmeyi gerektirir (Erdoğan, 2019, s. 200). Öğrenme ortamında istenin bilgi, ancak bireyin hayatında kulladığı ve davranış haline getirerek gerek kendine gerek içinde yaşadığı topluma faydalı hale getirdiği zaman anlamlıdır (Akbaba ve Aksoy, 2019, s.5). Eğitim, bireyin hayatına başlangıç döneminde ileride lazım olabilecek bilgileri kazandırmak adına devlet güvencesi altında, bizler içinse yeni Türk Devleti'nin ortaya çıkışından itibaren savaş şartlarında bile belli bir program dahilinde günümüze kadar devam ettirilmiş bir süreçtir (Türker, 2019, s.53). 2005 ve 2018 yılında yürürlüğe konulan öğretim programınlarından da anlaşılacağı üzere, yapılandırmacı eğitim anlayışının ve gereklerinin eğitim sistemimizi şekillendirmeye başladığı görülür. Elbette dünya da hemen her alanda yaşanan hızlı değişim ülkemizde de yaşanmaktadır. Eğitimin dinamiği gereği 2016 senesinden itibaren çalışmasına başlanılarak 2017-2018 döneminde uygulanan programlarda; yirmibirinci yüzyılda öğrenciye kazandırılması hedeflenen becerilere yer verilmiş ve programlarda belirtilmiştir (Akbaba ve Aksoy, 2019, s.5). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitimin varlığını reddetmek imkansızdır. İnsan önce ailesinde daha sonra da formal düzeyde eğitim alır ve daha eğitimli bir insan olmaya çalışır. Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de eğitim sisteminin temel amaçlarından biri becerilerle donanmış bireyler yetiştirmektir. Böylece öğrencilerin gerek karşılaştıkları durum ve sorunlara gerek sosyal hayatta karşılaştıkları sosyal olgulara daha hızlı çözüm bulan ve ayak uyduran bireyler haline geldikleri söylenebilir (Yılmaz, 2019, s. 193). Yirmi yedi becerisiyle örrneğin, MEB tarafından 2018 yılında yapılan değişiklikle beraber yürürlüğe konan sosyal bilgiler öğretim müfredatında da öğrencilerin kazanması gereken beceriler sıralanmıştır. Bu öğretim programına bakıldığında, ders aracılığıyla farklı ve çok sayıda becerinin öğrencilere kazandırılması istenmektedir (MEB, 2018).

Diğer alanlara ait beceriler de kendi öğretim programları içerisinde yer almaktadır. Bu becerileri, tüm alanlar için kazandırılması gerekilen beceriler olarak sınıflamak mümkündür. Örneğin problem çözme veya araştırma becerisi hemen her alanla birlikte kazandırılması istenebilir. Resmi müfredatta belirtilen becerilere ek olarak, alanlara özgü becerilerin sayısını da öneri formatıyla eğitimciler nezdinde arttırmak mümkündür. Sonuç itibarıyla bu anlayış gerekli becerilerin kazandırılmasını istemektedir.

Bütün alanlara ilişkin becerilerin bütününü incelemek bu araştırmanın konusu değildir, fakat dünyada beceri eğitimi denilince ön plana çıkan birkaç beceriden bahsetmek araştırmanın konusu çerçevesinde önemlidir. Bunlar arasında araştırma becerisi, araştırmacının araştırılacak bilgiyi doğru biçimde doğru yerde araştırılması bakımında önemlidir.

Günümüzde bireye kazandırılması istenen becerilerden biri olan araştırma becerisi, bireyin bilgiyi ihtiyaçları doğrultusunda doğru kaynaklar aracılığıyla elde ederek analiz ve sentez ederek bu bilgiyi işlevsel hale getirmeyi amaçlamaktadır (Gürgil, 2019, s.2). Bireyin etrafında yaşananları anlamlandırması için öncelikle kendi varoluşunu anlamlandırması gerekir. Bunun için gerekli görülen beceri ise bilgi okuryazarlığıdır. Bu beceri, bireyin doğru yönde davranması ve hareket etmesi bakımından önemlidir. Bireyin kendinden başlayarak farklı konuları küçük alandan büyük perspektife doğru tanıması ve bu doğrultuda ihtiyaçlarını belirleyebilmesi bilgi okuryazarlığı becerisi olarak adlandırılır (Gürgil, 2019, s.2). Bilgi okuryazarlığını kazanmış bir bireyin bunun paralelinde çevre okuryazarlığı becerisini de kazanması gerekir. Bu kişinin kendisinden sonra öğrenmeye adım atması gereken önemli diğer beceridir. Kendini tanıyan bireyin yaşadığı çevreyi tümele doğru anlamasına fırsat sağlayan beceri ise çevre okuryazarlığı becerisi olup diğer beceriler gibi kazandırılması elzemdir (Karatekin ve Yılmaz, 2019, s.30). İnsanı içinde bulunduğu doğal ve yapay çevre içinde değerlendirme yeteneğini kazanmış bireylerin etrafında olan bitenleri daha anlaşılabilir hale getirdiği ve onları neden sonuç ilişkisi bağlamında gözlemleyerek beceriye dönüştürdüğü görülür (Karatekin ve Yılmaz, 2019, s.26). Kendisini ve çevresini tanıyan, anlamlandıran bir bireyin ilerleyen süreçte geliştirmesi beklenen becerileri arasında eleştirel düşünme becerisi gelmektedir. Düşünmek, düşünce konusunun farklı yönlerden ele alınmasını gerektiren eleştiri temeline dayalı bir süreçtir ve öğrenmenin kalitesinin arttırılması adına bireyde aranan bir beceridir (Özensoy, 2019, s.93). İnsan, günlük hayatta yaşamın farklı boyutlarıyla karşılaşır ve bunlar üzerine düşünür. Bunu yaparken akıl ve mantığını kullanması, aşamalı biçimde tartarak devam etmesi ve bu boyutların gelirdiği ilgiye ya da soruna çözüm bulmasıyla eleştirel düşünme becerisini kazanmış kabul edilir (Özensoy, 2019, s.94-95). Bireyin bir konu ya da sorun hakkında daha farklı şekillerde düşünebileceğini, daha farklı sentezlere ulaşabileceğini, problemi yarara dönüştürebileceği bilmesi (Nosich'ten akt. Özensoy, 2019, s.93-94) gibi düşünceler eleştirel düşünme becerisinin bireye kazandırdıkları arasında yer alır. Son olarak ise girişimcilik becerisi günümüzde hayata hazırlanan bir bireye kazandırılacak diğer beceriler arasında yer almaktadır. Bireyin eğitime başlanacak olgun çocukluk çağına girmesiyle birlikte kendi özelliklerini bilmesine ve bu yönde gelişimini sağlayarak bunu ileride fırsata dönüştürmesinde girişimcilik becerisi ön plana çıkmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 183). Bireyin yaşamı boyunca kendine yeni fırsatlar yaratması ve bunu yaparken kendi açısından kar zarar dengesini güdebilmesi girişimcilik becerisiyle ilgilidir. Bundan ötürü girişimcilik becerisi bireye adımlarını güvenli şekilde nasıl atacağını öğreterek bireyde planlama içgüdüsü oluşmasına yardımcı olur (Yılmaz, 2019, s. 194).

Becerilerin öğrenme ortamında öğrenciye kazandırılması elbette kolay bir süreç değildir. Eğitim, öğrenciye bilginin kazandırılmasının yanında kazandırılmak istenen becerilerin davranış haline dönüştürülmesi işidir. Günümüzde öğrenciye birçok becerinin ve bilginin kazandırılmak istendiği düşünüldüğünde öğretim sürecinin iyi yönlendirilmesi, kullanılacak materyallerin de iyi seçilmesi gerekmektedir.

Çizgi romanlar, günümüzde öğrenci ve öğretmen tarafından ulaşılması kolay ve kaliteli materyaller olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzün insan – teknoloji ilişkisi, insanın istedikleri dijital olarak, çizgi romanlar söz konusu olduğunda birçok zaman maliyetsiz şekilde, elde etmesini kolay hale getirmiştir, kolaylaştırmıştır. Yapılandırmacı anlayışın gereksinimlerini hemen her ders ortamında sağlayabilecek çizgi romanlar, birçok becerinin kazandırılması yönünde etkili özelliklere sahip materyallerdir. Araştırma bulguları da zaten bu doğrultudadır. Genel olarak çizgi romanın ne olduğuna ve bir öğretim materyali olarak ne olduğuna baktığımızda; çizgi roman, birçok sanat türüne nazaran üretilmesi için gerekli ortamın kolaylıkla sağlanabildiği, sadece yüzey, kağıt ve kömür kalem ve silgi ile ortaya konması mümkün olan bir edebi eser ya da kendine has bir türdür. (Bolan, 2000). Eğitimin nasıl olması gerektiğini öne süren farklı yaklaşım çeşitleri, öğrenme sürecinde sadece dersle ilgili resmi özelliğe sahip kitapların olmasına uzak kalmaktadır. Fakat bu farklı şekilde ve düzeyde öğrenme gereksinimi bulunan öğrencilerin her birine belirli düzeyde yarar da sağlamaktadır (Cihan, 2014, s. 313). Öğretim sürecinde kullanılabilecek çizgi romanlar, öğrenci için gerekli bilgi ve becerinin kazandırılmasında, onun öğrenmenin basamaklarını takip ederek sağlıklı biçimde öğrenmesinde, özellikle bilgi ile öğrenci arasında köprü görevi görmesiyle eğitim açısından önemlidir (Topkaya ve Yılar, 2015, s. 106). Çizgi romanlar gerek doğrudan materyal olarak gerek akıllı teknolojik cihazlar üzerinden ulaşılıp bulunarak farklı derslerde farklı türde etkinliklerin hazırlanmasında kullanılabilir (İlhan ve Oruç, 2019, s. 335). Çizgi romanlar, farklı edebi türlerde olduğu gibi öğrenme ortamı, öğrenci ve öğretmen için farklı şekilde kullanılmaya elverişlidir (Cihan, 2014, s. 313).

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çizgi romanların farklı derslere ait becerilerin kazandırılması üzerine birçok çalışmanın olmasına rağmen, çizgi romanlar ülkemizde halen yeterince ilgi ve değer görmemektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, ülkemizde çizgi romanın eğitimde kullanımına yönelik yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmalarını incelemek ve çizgi romanın farklı alanlara ait derslere yönelik becerilerin öğrencilere kazandırılmasında etkinliklerini ortaya koymaktır. Araştırma, çizgi romanların farklı derslere ait becerilerin öğrenciye kazandırılmasında, dolayısıyla beceri eğitiminde etkili materyaller olduklarını göstermek bakımından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

Bu kısımda araştırmada kullanılan yöntemin deseni ve çalışma grubu, araştırmanın verilerinin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1 Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi yöntemiyle desenlenmiştir. Nitel bir yöntem olarak doküman incelemesi ilkelerine göre yürütülen çalışmalarda araştırmacının elde ettiği verileri farklı bakış açılarıyla inceleyerek

değerlendirmesi ve sonuçların genellenebilir olup olmadığını kontrolü gereklidir (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019, s.128). Bu yöntemde elde edilen bulguların yani verilerin sistematik ve birbirini anlamlandıracak şekilde sunulması ve başka araştırma ya da araştırmacılarla desteklenmesi mühimdir (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019, s.128).

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmaları, örneklerimini ise farklı alanların öğretiminde çizgi roman kullanımı üzerine yapılmış toplam 10 adet yüksek lisans ve doktora çalışması oluşturmaktadır.

2.3 Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, çizgi romanın eğitimde kullanımına yönelik yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmalarından elde edilmiştir.

2.4 Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizine tabii tutulmuştur. Yöntem olarak doküman incelemesinin seçildiği araştırmalarda transkripler esastır. İncelenen kaynak doğrudan yazılı metinlerden oluşabileceği gibi görüntü ya da ses de olabilir. Bu yönde araştırmacı verileri düzenlemek için onları belli temalar ya da başlıklar altında toplar, düzenler ve analiz eder (Güler, Halıcıoğlu ve Taşğın, 2015, s.331). Nitel araştırmalarda bu yöntem doğrultusunda araştırmacıdan kendi bakış açısını yansıtmasının yanısra özelden genele doğru verileri sıralaması ve analiz etmesi istenir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşğın, 2015, s.331).

3. BULGULAR

Arabacı (2021) tarafından yapılan *Yabancı Dil Olarak Almanca Alanında Dilsel ve Kültürel Yeti İçin Çizgi Romanlar* başlıklı yüksek lisans çalışmasında, çizgi romanların Almanca öğretiminde edebi metinler adlı ders kapsamında kullanılabilirliği, dersin nasıl tasarlanabileceği ve hangi beceri alanlarını geliştirmenin mümkün olabileceği sorularına cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda dil öğretiminde kullanılan çizgi romanların etkili bir güce sahip olduğu, öğrencilerin dil becerilerini en kökünden etkileyen, etkileşim ve yabancı metinleri okuma becerilerini geliştirme açısından da faydalı materyaller oldukları söylenmiştir (Arabacı, 2021, s.1).

Öner (2013) tarafından yapılan *Seçilen Bir Çizgi Romanın Okuduğunu Anlama Üzerine Etkisi* başlıklı yüksek lisan çalışmasında, İngilizce bilme seviyeleri orta derecede olan 18 hazırlık okulu öğrencisinin seçilen bir çizgi romanı ve kısa öyküyü okuduktan sonra okuma anlama yetilerinin hangi uygulamada geliştirdikleri üzerine yoğunlaşılmıştır. Araştırma, çizgi romanla birlikte yürütülen okuduğunu anlamaya yönelik süreç sonucu kısa hikaye örgüsüne sahip çizgi romanların öğrencilerin okumalarını olumlu yönde etkilediği şeklinde sonuçlanmıştır (Öner, 2013, s.4).

Efecioğlu (2013) tarafından yapılan *Çizgi Romanın İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretimindeki Rolü* başlıklı yüksek lisans çalışmasında, yabancı dil öğretiminde çizgi roman kullanımının öğrenciyi öğrenme ve beceri kazanımı olarak desteklediği, anlama ve yorumlama gibi becerileri olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Efecioğlu, 2013, s.146).

Özgen (2022) tarafından *Bilim Çocuk Dergisinde Yer Alan Çizgi Roman Türündeki Metinlerin Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılabilirliği ve Temalara Uygunluğu* başlıklı yüksek lisans çalışma sonucunda Türkçe dersi çerçevesinde öğrenme sürecinde kullanılan çizgi romanlara ait bölümlerin analitik düşünme becerilerini destekleyici özelliklere sahip olduğuna kanısına varılmıştır (Özgen, 2022, s.95).

Schmıdt (2022) tarafından yapılan *Yabancı Dil Olarak Almanca Derslerinde Görsel Tasarlanmış Eğitim Materyali Olarak Dijital Karikatür ve Çizgi Roman Kullanımı* başlıklı yüksek lisans çalışmasında, farklı kültürlerin birbirini tanıma fırsatı vermesiyle birlikte çizgi romanın Almanca öğrenme becerisini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Schmıdt, 2022, s.64).

Canbulut (2022) tarafından yapılan *Eğitici Çizgi Romanların İlkokul 2. Sınıf Bölme İşlemi Konusunda Başarı ve Kalıcığa Etkisi* başlıklı yüksek lisans çalışmasında çizgi romanların kavrama ve hatırlama gibi öğrenme becerilerinin gelişmesine yardımcı bir materyal olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şentürk (2020) tarafından *Argümantasyon Destekli Eğitici Çizgi Romanların Öğrencilerin Çevreye Yönelik İlgi, Motivasyon ve Akademik Başarılarına Etkisi ile Öğrenci Deneyimleri* başlıklı doktora çalışmasında, argümantasyonlar kullanılarak hazırlanan çizgi romanların öğrenme ortamında kullanılmasının öğrencilerin derse katılımlarını arttırdığı, onların analirik düşünme becerilerini harekete geçirmesinden ötürü etkili materyaller oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Şentürk, 2020, s.116).

Kurt (2019) tarafından *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Çizgi Roman Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans çalışmasında çizgi romanın empati becerisinin gelişiminde etkili bir materyal olduğu belirtilmiştir.

Akgül (2019) tarafından *Karikatür (Çizgi Roman) Yoluyla Yabancı Dil Öğretimi* başlıklı yüksek lisans çalışmasında, düşünme becerileriyle birlikte okuduğunu anlama becerisi ile birlikte olumlu etkiye sahip karikatürlerin dil öğretimi için kazanılması gerekli okuma, dinleme, yazma ve en önemlisi konuşma becerisinin gelişimini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Gürsoy (2018) tarafından *Kitap Okuma Alışkanlığının Kazandırılmasında Yardımcı Bir Araç Olarak Çizgi Romanların Kullanılması* başlıklı yüksek lisans çalışmasında çizgi romanlar ile yapılan okumaya dayalu uygulamalar sonucunda çizgi romanlar temel dil becerilerinin gelişimi desteklemiş, bilhassa yazma becerisinin gelişimini diğerlerine göre daha fazla etkilemiştir (Gürsoy, 2018, s. 134).

Orçan (2013) tarafından *Çizgi Roman Tekniği İle Geliştirilen Bilim Kurgu Hikayelerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşünme Becerilerinin ve Fiziğe İlişkin Tutumlarının Gelişimine Etkisi* başlıklı yüksek lisans çalışmasında çizgi romanların yaratıcı düşünme becerisinin gelişimine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma sürecinde elde edilen bulgulara bakıldığında, çizgi romanın beceri eğitiminde kullanımına yönelik çalışmalar arasında sadece bir(1) adet doktora çalışmasının olduğu, diğerlerinin yüksek lisans düzeyinde yapılan çapılan çalışmalar olduğu görülmektedir.

Arabacı (2021), Efecioğlu (2013), Schmıdt (2022), Akgül (2019) ve Öner(2013) tarafından gerçekleştirilen toplam beş(5) çalışmada çizgi romanların yabancı dil öğretimiyle ilgili becerilerin geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Özgen (2022) tarafından geliştirilen çalışmanın Türkçe öğretimiyle ilgili becerileri, Gürsoy (2018) tarafından yapılan çalışmanın okuma becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Kurt (2019) tarafından yapılan çalışmada Sosyal Bilgiler öğretimiyle ilgili empati becerisinin gelişiminin, Orçan (2013) tarafından Fizik Öğretimiyle ilgili yaratıcı düşünme becerisinin, Şentürk (2020) tarafından yapılan çalışmanın ise çizgi romanın ders sürecinde öğrenme becerilerinin gelişime etkisini incelediği görülmektedir.

Canbulut (2022) tarafından yapılan çalışmada çizgi romanın matermatik dersiyle ilgili becerilere etkisi incelenmiştir.

Çizgi romanın yabancı dil öğretimiyle ilgili becerilerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların sayısının diğer alanlarda yapılan çalışmalara göre oldukça fazla olması, en çok yabancı dil öğretimiyle ilgili becerilerin geliştirilmesinde çizgi romanların kullanıldığını bizlere göstermektedir. Türkçe, Fizik, Sosyal Bilgiler, Matematik gibi birbirinden farklı alanlarda yapılan çalışmalar çizgi romanların bu alanlarla ilgili becerilerin kazandırılmasında kullanılabileceği bizlere göstermektedir.

Elde edilen bulgular, çizgi romanların birçok farklı alana ait derslerle ilgili becerilerin kazandırılmasında kullanılabilecek etkin bir materyal olduğunu sonucuna ulaştırmaktadır.

Elde edilen sonuçlar ışığında, ülkemizde çizgi romanların farklı derslerde beceri gelişimine etkisini inceleyen çalışmaların özellikle doktora düzeyinde daha fazla yapılması gerektiğini göstermektedir. Çizgi romanlar, dünyada birçok farklı alana ait derste gerek etkinlikler yoluyla gerek doğrudan ders materyali olarak kullanılabilecek, bu alanda etkinliği resmileşmiş materyallerdir. Ülkemizde de bu yönde yapılacak çalışmaların sayısının arttırılması, çağımızın aradığı becerileri kazanmış bireylerin yetiştirilmesi ve çizgi romanların aktif kullanımı karşılığında elde edilebilecek faydaların daha fazla sağlanması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Akbaba, B. Aksoy, B. (2019). Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 4-17). Ankara: Pegem Akademi.

Arabacı, B. (2021). Yabancı Dil Olarak Almanca Alanında Dilsel ve Kültürel Yeti İçin Çizgi Romanlar. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Akgül, F. (2019). Karikatür (Çizgi Roman) Yoluyla Yabancı Dil Öğretimi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Bolan, B. (2000). Çizgi Roman Sanatı. İstanbul: Engin Yayıncılık.

Cihan, N. (2014). Eğitsel Araç Olarak Çizgi Romanın İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Konularına Uyarlanması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(29), 2146-9199.

Canbulut, D. (2022). Eğitici Çizgi Romanların İlkokul 2. Sınıf Bölme İşlemi Konusunda Başarı ve Kalıcılığa Etkisi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitimi Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı.

Efecioğlu, E. (2013). Çizgi Romanın İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Rolü. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Dil Öğretimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, E. (2019). Gözlem. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 199-218). Ankara: Pegem Akademi.

Gürsoy, H. (2018). Kitap Okuma Alışkanlığının Kazandırılmasında Yardımcı Bir Araç Olarak Çizgi Romanların Kullanılması. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitmi Bilm Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Gürgil, F. (2019). Araştırma. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 1-24). Ankara: Pegem Akademi.

Güler, A. Halıcıoğlu, M. Taşğın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları.

İlhan, G. Oruç, Ş. (2019). Sosyal Bilgiler Dersinde Çizgi Roman Kullanımı: Teksas Tarihi. *Eğitim ve Bilim,* 44(198), 327-241.

Karatekin, K. Yılmaz, A. (2019). Çevre Okuryazarlığı. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 25-52). Ankara: Pegem Akademi.

Kurt, S. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Çizgi Roman Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Orçan, A. (2013). Çizgi Roman Tekniği İle Geliştirilen Bilim Kurgu Hikayelerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşünme Becerilerinin ve Fiziğe İlişkin Tutumlarının Gelişimine Etkisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitim Ana Bilim Dalı Fizik Öğretmenliği Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Özensoy, A. (2019). Eleştirel Düşünme. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 91-111). Ankara: Pegem Akademi.

Özmen, H. Karamustafaoğlu, O. (2020). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Öner, S. (2013). Seçilen Bir Çizgi Romanın Okuduğunu Anlama Üzerine Etkisi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Özgen, K. (2022). Bilim Çocuk Dergisinde Yer Alan Çizgi Roman Türündeki Metinlerin Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılabilirliği ve Temalara Uygunluğu. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Şentürk, M. (2020). Argümantasyon Destekli Eğitici Çizgi Romanların Öğrencilerin Çevreye Yönelik İlgi, Motivasyon ve Akademik Başarılarına Etkisi ile Öğrenci Deneyimleri. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Schmıdt, I. (2022). Yabancı Dil Olarak Almanca Derslerinde Görsel Tasarlanmış Eğitim Materyali Olarak Dijital Karikatür ve Çizgi Roman Kullanımı. Marmara Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı Almanca Öğretmenliği Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Türker, A. (2019). Değişim ve Sürekliliği Algılama. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 53-66). Ankara: Pegem Akademi.

Yılmaz, M. (2019). Girişimcilik. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 183-197). Ankara: Pegem Akademi.

Topkaya, Y. Yılar, B. (2015). Eğitici Çizgi Romanlara İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Route Educational and Social Science Journal,* 2(3), 106-117.

ÇİZGİ ROMAN VE EMPATİ BECERİSİ: TARİHSEL EMPATİ

Mücahit POYRAZ

Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, pyrzmcht@gmail.com – ORCID: **0000-0002-6114-7175**

ÖZET

Ülkemizde eğitim, yapılandırmacı anlayış çerçevesinde şekillenmeye devam ederken karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri de ‘’beceri’’ kavramıdır. Bu anlayış doğrultusunda öğrencilerde istenen becerilerin gelişmesi için derse aktif katılımlarının sağlanması ve öğretmenlerin yeri geldiğinde yönlendiren rehber gibi davranması gerekmektedir. Hemen tüm alan derslerinde kazanımlar çeşitli becerilerin öğrencilere kazandırılması için hazırlanmaktadır. İlkokuldan itibaren çeşitli alan dersleri içerisinde yer alarak sonradan bir derse dönüşen tarih derslerinden de öğrencilere bir takım beceriler kazandırması istenir. Empati, kişinin kendini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini anlamasını sağlayan bir beceridir. İnsana bir durum ya da olay hakkında farklı yorumlar kazanmasını sağlayan bu beceri tarih dersleri açısından da oldukça önemlidir. Tarih derslerinde öğrencilerden, geçmişte yaşanılan olgu ve olayları anlayıp kavrayarak analiz etmeleri istenir. Bunun içinse öğrencilerin bu olay ve olguların içerisinde olan kişilerin yerine kendisini koyması ve bu kişilerin davranışlarını o günün koşullarına göre değerlendirmesi gerekir. Tarihsel empati olarak adlandırılan bu beceri, tarih derslerinde daha iyi bir öğrenme için oldukça önemlidir. Öğrencilerin tarih derslerinde bu beceriyi tek başına kazanmaları bazı durumlarda zor ya da geç olabilmektedir. Hem öğrenciler hem de derslerde doğru bir öğrenme için rehber konumunda olan öğretmenlere yardımcı olarak tarihsel empati becerisinin kazandırılmasında çizgi romanların kullanımının etkili olduğu düşünülmektedir. Çizgi romanlar, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere birçok ülkede ders kitapları gibi öğretim sürecinin parçası haline gelmiş ders materyalidir. Özellikle tarih derslerinde sıklıkla kullanılmaktadırlar. Bu çerçevede araştırmanın amacı, öğrenci görüşlerinden yola çıkarak tarih dersinde çizgi roman kullanımının öğrencilerin tarihsel empati becerilerinin gelişimini ne yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Araştırmanın amacı, araştırmanın yönteminin nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak belirlenmesini gerektirmiştir. Araştırma verileri, öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizine tabii tutulmuştur. Araştırma sonucunda, tarih derslerinde kullanılan çizgi romanların öğrencilerin tarihsel empati becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma, çizgi romanların beceri eğitiminde kullanımına örnek oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler : çizgi roman, empati, beceri

COMIC AND EMPATHY SKILLS: HISTORICAL EMPATHY

SUMMARY

While education in our country continues to be shaped within the framework of constructivist understanding, one of the most important concepts that we encounter is the concept of "skill". In line with this understanding, it is necessary for students to actively participate in the lesson in order to develop the desired skills and teachers should act as a guiding guide when appropriate. Achievements in almost all field courses are prepared for students to acquire various skills. Students are asked to gain some skills from history lessons, which have been

included in various field courses from primary school and later turned into a lesson. Empathy is a skill that allows one to put oneself in the other person's shoes and understand their feelings and thoughts. This skill, which enables people to gain different interpretations about a situation or event, is also very important in terms of history lessons. In history lessons, students are asked to understand and analyze facts and events in the past. For this, students should put themselves in the place of the people involved in these events and phenomena and evaluate the behavior of these people according to the conditions of that day. This skill, called historical empathy, is very important for better learning in history lessons. In some cases, it may be difficult or late for students to acquire this skill alone in history lessons. It is thought that the use of comics is effective in gaining historical empathy skills by helping both students and teachers who are in the position of a guide for correct learning in lessons. Comics are course materials that have become a part of the teaching process like textbooks in many countries, especially in the USA and England. They are frequently used especially in history lessons. In this context, the aim of the research is to reveal how the use of comics in the history lesson affects the development of students' historical empathy skills, based on student opinions. The purpose of the research required the research method to be determined as a case study, one of the qualitative research methods. Research data were obtained from interviews with students. The data obtained in the research were subjected to content analysis. As a result of the research, it was concluded that the comics used in history lessons positively affected the development of students' historical empathy skills. The research is prominent in terms of setting an example for the use of comics in skill education.

Keywords: comics, empathy, skill

1.GİRİŞ

Eğitim sistemleri ve öğretim süreçleri belirli bir sisteme dayalı şekilde yapılır ve bu sürecin öğrenen üzerinde bilgi, beceri ve davranış olarak değişiklikler oluşturacağı varsayılır. Öğretim süreci, doğrudan ya da dolaylı olarak bireyi birçok yönden etkileme sürecidir (Otrar, 2015, s. 299). Günümüz toplumları, geri kalmamak adına gelecek kuşakları en donanımlı şekilde yetiştirmekle yükümlüdür (Keleşoğlu, 2019, s.570). Diğerlerine nazaran hemen hiçbir yüzyılda günümüzdeki gibi başta bilim ve teknoloji olmak üzere bu kadar hızlı bir değişim ve etkileşim yaşanmamıştır (Keleşoğlu, 2019, s.570). Dolayısıyla eğitim sistemleri de yeni yaklaşımlarla birlikte değişim yaşamakta, eğitmenler, öğrenme ortamları bu değişim doğrultusunda daha işlevsel ve teknolojik hale getirilmektedir (Keleşoğlu, 2019, s.570). Bu değişim hızında toplum yaşayışına uygun bireyin beceriler yönünden donanımlı hale getirilmesi eğitimdeki yeni yaklaşımların temel felsefelerinden biri olmuştur (Erdem, 2019, s.597). Bunun en temel sebeplerinden birisi de muhakkak insanları hızlı biçimde birçok yönde değişime götüren teknolojik gelişmelerdir (Yeşiltaş, 2019, s.68). Çağdaş eğitim-öğretim anlayışı, öğrenme ve ortamını dizayn eden öğretmenlerden kendilerini bu yönde geliştirmelerini, aktif ve çok yönlü düşünebilen öğrenciler yetiştirmesini ister. Zaten öğretim programları bu doğrultuda hazırlanmıştır. Becerilerin nasıl öğrencide bir davranış haline dönüştürüleceği ile ilgili birçok kazanıma sahiptir (Çepni, 2019, s.368). Öğrenme, başta bilişsel ve duyuşsal olmak üzere sürece psiko-motor alanlarla ilgili dinamiklerin de katıldığı, öğrenme sürecinin kazandırılmak istenen bilgi ve beceri ile öğrenciyle birlikte eylemsel hale getirildiği bir süreçtir (Çepni, 2019, s.369).

Dünya'da çağdaş kuramları ortaya koyarak eğitime yön veren birçok gelişmiş ülke gibi, dünyada meydana gelen hızlı değişimi yakalamak ve öğrencileri bunlara göre yetiştirtirmek ihtiyacı ülkemiz açısından da elzemdir. Ülkemizde 2000'li yılların başlarından itibaren öğretim programları ortaya çıkan ihtiyaçlar karşılamak için hızla yenilenmektedir (Namal, 2019, s.518). Bu doğrultuda ülkemizdeki öğretim programlarında, öğrencilere kazandırılması istenen temel beceriler belirlenmiş ve 2018 öğretim müfredatlarına yerleştirilmiştir (Namal, 2019, s.518). Elbette öğrenciye kazandırılması istenen beceriler, geleneksel eğitim anlayışından ziyade öğrenme sürecinin merkezine öğrenciyi alan ve onu sürecin bir parçası haline getiren uygulama ve etkinlikler ile kazandırılacak becerilerdir (Türker, 2019, s.59). Bu anlayışa göre öğrenme sürecinde öğrenciye rehberlik eden öğretmenin ayrı özelliklere sahip öğrencileri de dikkate alarak uygulamaya geçmesi önem arz eder (Dawson'dan akt. Erdem, 2019, s.588). Öğrenciye kazandırılması istenen birçok beceri vardır ve bu hususta öğretmenin sistematik bir şekilde hareket ederek kazanılması istenen beceriye göre öğrenme ortamını ve materyallerini oluşturması, etkinlik planlamalarını gerçekleştirmesi beklenir (Türker, 2019, s.59). Öğrenme ortamında aktif olan öğrenci beceri kazanmaya en yakın olan öğrencidir (Türker, 2019, s.59). Netice itibarıyla öğrenci, öğrenme ortamında kendi kendinin öğretmeni olacak, yetemediği kısımlarda öğretmenden yardım ve rehberlik alacaktır. İstenilen becerinin öğrenciye kazandırılması için de sağlanması gereken ortam zaten bu şekildedir. Bunlar karşısında öğretmen, programda kazandırılması istenen becerinin sürece dahil edilmesinde öğrencinin öğrenme düzeyi çerçevesinde ön etkinlik yoluyla öğrenciler hakkında bilgi edinir ve aldığı dönütler doğrultusunda becerileri öğrencilere kazandırmaya çalışır (Türker, 2019, s.59).

Tarih dersleri, öğrencilerin birçok beceriyi kazanması gereken öğrenme ortamı olduğu kadar tabii biçimde bunların kazandırılabileceği de bir derstir. Doğrudan bir tarih dersi olarak ilköğretimin 8. sınıf seviyesinde öğrencilere verilmeye başlanan T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin ve gelecekte öğrenimi planlanmış diğer tarih derslerinin öğrenilebilmesi için birden fazla becerinin öğrenciler tarafından kazanılmış olması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin kanıt kulllanma becerisi, tarih derslerini görmeye başlamış bir öğrencinin kazanması gereken beceriler arasında yer almaktadır. Bu beceri, günlük hayatta karşılaşılan problemlere ya da bir olay ya da duruma karşı nasıl bir davranış sergilediği; yani analitik düşünme, sentez gibi süreçleri düşünme sürecinde kullanıp kullanmadığı ve kararlarını bu basamaklar dahilinde alıp almadığıyla ilgilidir (Palaz, 2019, s.310). Kanıt kullanma becerisinden sonra tarih dersleri için gerekli bir diğer beceri mekanı algılama becerisidir. Tarihsel mekan bu ders için elbette çok önemlidir ve bireyin içinde bulunduğu tarihsel çevreyi tanımlayıp anlamladırması dersin başarısı açısından da gereklidir. Mekanı algılama becerisi gelişmiş bir öğrenci etrafını ya da kendisinden uzak bir mekanı algılayıp değerlendirebilir (Ablak, 2019, s.417). Tarih, olaylar ve olgular bütünüdür ve bunların gerçekleştiği bir yer, çevre, mekan vardır. Öğrencilerin tarihsel olayın geçtiği yer hakkında fikir sahibi olması, öğrenmeyi kolaylaştırarak bu becerinin önemini ortaya koyar. Bu sebeple, tarih gibi soyut bilgilerin çoğunlukla yer aldığı derslerde sağlıklı bir öğrenme için anlatılan mekanların öğrenciler tarafından bu beceriyle bilmeleri istenir (Ablak, 2019, s.417). Aynı şekilde öğrencilerde varolması gerekli görülen bir diğer beceri de elbette problem çözme becerisidir. Öğrencilerin çevresinde özellikle günümüzde meydana gelen değişimlerin farkına varmaları, bu değişimlerin ortaya çıkardığı sorunlara karşı akılcı bir tavırla yaklaşarak incelemeleri, bu sorunları faydaya dönüştüren bir bakış açısıyla onları çözüme kavuşturmaları bu becerinin kazandırılmasıyla ilgilidir (Taşkıran ve Çakmak, 2019, s.484). Konum analiz edilebilme becerisi de tarih dersleri hem de günümüz için

önemlidir. Günlük yaşam içinde hayat koşulları gereği birden fazla yerde olması gereken günümüz insanının sahip olması gereken özelliklerden biri konum bilgisi yani harita bilgisidir. Bu beceriye sahip bir birey kendini ve konumunu bilerek nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olur. Bu tarih dersleri için anlatılanların konumunu bilmekle ilişkilendirilebilir (Sönmez'den akt. Çepni, 2019, s.369). Tarih dersleri adına bu becerilerin sayısını arttırmak elbette mümkündür.
Fakat tarih derslerinde öğrencilerin her zaman sahip olmaları gereken, dersin başarısı ve işleyişi açısından da oldukça önemli olan beceri tarihsel empati becerisidir. Örneğin, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersine girmiş bir öğrenci, dönemin koşullarını ve koşullar karşısında tarihsel karakterlerin davranışlarını anlayabilmek ve değerlendirebilmek için tarihsel empati becerisine sahip olmalıdır. Empati, duyuların ve duyguların temelinde yer aldığı insan psikoloji ile alakalı bir durumdur. İnsanlar gibi insandışı canlıların örneğin hayvanların empati yapabildiği bilinmektedir. İnsan açısından bakıldığında empati, iki veya daha fazla kişinin birbirini düşünce ve duygu olarak akıl ve ruh ekseninde anlamaya çalışması, hissetmesidir. Bireylerin sözlü iletişim kurarken birçok zaman empati yaptıklarını da söylenebilir (Önder, 2015, s.44). Bir insanın mutlu olmasında onun düşünce ve ruh halinin bir başkası tarafından önemsendiğini görmesi, bilinmesinden daha önemlidir. Bu sebeple sağlıklı bireylerden oluşan toplumlarda empati becerisinin gelişmiş olduğu görülür. Bunun için gerekli olan şey ise bireyin, bireylerin farklı olabileceği durumunu kabul etmesinden gelir (Yüksel, 2015, s.2). Tarih öğretimi, dersin yapısından ötürü psikolojik bir süreçtir, çünkü öğrenilen şey tarihtir, önemlidir ve tarih kişilerden meydana gelir. Bunun için de tarihsel karakterleri, onların davranışlarını anlamak gerekir. Bu doğrultuda tarihsel empati kavramının İngilizlere ait Okullar Konseyi vasıtasıyla eğitim dünyasına tanıtıldığı görülür (Cooper'den akt. Karabağ, 2015, s. 511). Bizler tarihsel empati yoluyla geçmişte yaşamış insanların duygu ve düşünce dünyalarını anlama fırsatı yakalarız. Tarihin kronolojik serüveni içinde ilerleyen öğrenci sürekli bu beceriye ihtiyaç duyar. Bu sebeple tarihsel empati becerisine sahip bir öğrenci tarihsel karakterleri anlama yoluyla tarihsel bir dönemi anlamlandırabilir (Foster'den akt. Karabağ, 2015, s. 511). Tarihin ve dersinin öğrenciden istediği tam da budur ve istenilenin karşılanmasında tarihsel empati becerisi devreye girer (Demeter, 2015, s. 542). Bu doğrultuda tarihsel empati, tarih biliminin öğrencilere istediklerini vermesi ve karşılığında istediklerini öğrenme olarak alması için kazandırılması gerekir. Fakat unutulmamalıdır ki bu empatiye dair yürütülen sürecin tarihsel olanıdır ve karşısınızda bir kişi yoktur, ancak bir empati de dikkat edilmesi gereken tüm unsurların tarihsel empatide de olması gerekir. Karşınızda bir kişinin olmaması saygı duyulmayacağı anlamına gelmez (Foster'den akt. Karabağ, 2015, s. 511). Tarih derslerine yönelik geliştirilecek empati becerisi bu dersin öğretimiyle ilgili birçok problemin giderilmesine de katkı sağlayacaktır (Karabağ, 2015, 536). Tarihsel empati bir anlamda öğrencinin bir tarihçi gibi davranmasını gerektirdiğinden tarihsel empati ile meşgul olan bir öğrenci ayrıca tarihsel birçok kanıtı tanıma ve inceleme fırsatı yakalar, böylece öğrenciler tarihçi gibi çalışmış olur hem de tarihi olayları farklı yönde inceleme fırsatı buldukça derse olan ilgileri de artar (Foster'den akt. Karabağ, 2015, s. 511). İşte tarihsel empati öğrencilere sunduğu tarihi karakterlerin yerine geçme fırsatıyla geçmiş zamanın daha iyi anlaşılarak öğrenilmesini sağlar (Demeter, 2015, s. 542).

Tarih derslerinde öğrencilere tarihsel empati becerisinin kazandırılmasında öğretmenlere ve öğrencilere yardımcı olarak dersin başarısı olumlu yönde etkileyeceği düşünülen materyallerden biri de çizgi romanlardır. Çünkü yeni eğitim yaklaşımı bizlere öğretim sürecinin dersin yapısına ve amaçlarına uygun materyaller ile yürütülmesi gerektiğini söylemektedir. Çizgi romanlar,

öğrencilerin başta teknolojik olmak üzere karton kapak biçiminde de rahatlıkla ulaşabileceği materyallerdir. Tarihsel empati becerisiyle çizgi romanların ilişkisi bu araştırmanın konusudur. Ancak bir öğretim materyali olarak çizgi romanı incelediğimizde, onların resim ve yazıyı bütünleştiren bir anlatı biçimi olduğunu karşımıza çıkar. Çizgi romanlar, her şeyden önce irili ufaklı, farklı efekt, vurgu ve boyutlara sahip, belli ölçülü grafiklere sahip görsel ve yazılar şeklinde yer almaktadır. Günümüzde çizilen reklam panoları, kitap kapakları ya da herhangi bir akıllı cihazda bulunan resmin oluşturulmasında kısaca her alanda grafiklerden yararlanılmaktadır. Örneğin bir inşaat şirketi ya da özel okul gelirlerinin belirlenmesinde grafiklerden yararlanılır. Ticaretin dışında zaten bilimin hemen alanı, sanatın her türünde grafiklere rastlamak mümkündür (Namal, 2019, s.520). Grafikleri günümüzde insan faaliyetleriyle bu kadar sıkı ilişki içine sokan onların öğrenmeyi ve kalıcılığı kolaylaştıran yapıları sayesindedir. Her türlü nitel veya nicel veriyi grafikler aracılığıyla aktarmak, görüntüyü etkili biçimde sunmak mümkündür (Namal, 2019, s.529). Günümüzde öğrenme sürecinin sonunda öğrenciden istenen iki temel şey vardır. Bunlardan biri bilgi diğeri beceridir. Öğrenme sürecinden ise bunların birlikte öğrenciye kazandırılması istenir. Farklı anlama ve algılama biçimlerine hitap etmesiyle grafikler bu sürece katkı sağlar (Namal, 2019, s.529). Bu tam da günümüzün öğrenme yaklaşımlarının istediği görsel dünyaya ve ihtiyaçlarına uygun öğrenme biçimidir (Namal, 2019, s.520). Bunun sağlanması için günümüzde birçok öğretim materyali işe koşulmaktadır. Bu araçlar, çağdaş öğrenme yaklaşımlarının istediği öğrenme ortamını öğrenci ve öğretmen açısından düzenlemek ve geliştirmek adına oldukça önemlidir (Yeşiltaş, 2019, s.86). Çizgi romanlar da bu materyaller arasında yer almaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, öğrenci görüşlerinden yola çıkarak tarih dersinde çizgi roman kullanımının öğrencilerin tarihsel empati becerilerinin gelişimini ne yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Araştırma, çizgi romanların beceri eğitimde kullanımına örnek oluşturması bakımından öne arz etmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda öğrencilere şu soru yönlendirilmiştir

1. T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde çizgi roman kullanımı derse yönelik başarınızı nasıl etkiledi?
1.1 Bu etkiler nelerdir? Bu derste tarihi çizgi roman okurken kendinizi kişilerin yerine koydunuz mu? Tarihi olayların içinde miydiniz? Empati yapma gereksinimi duydunuz mu?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Deseni

Araştırmanın amacı, araştırmanın yönteminin nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak belirlenmesini gerektirmiştir. Bilimsel faaliyetlerin yürütülmesinde ve araştırma sorularının cevaplanmasında durum çalışmalarına sıklıkla başvurulmaktadır (Büyüköztürk vd., 2020, s.24). Bir nitel araştırma deseni olarak durum çalışması, olay, olgu, durum, plan ya da toplumun işleyişiyle ilgili sistemlerin incelenmesinde kullanılır. Durum çalışmasının litertürdeki diğer adı örnek olay araştırması olarak geçer (McMilan'dan akt Büyüköztürk vd., 2020, s.24).

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Ankara ili Altındağ İlçesinde bulunan Şehit Osman KABLAN ortaokunda 8. Sınıfta öğrenim gören üç kız üç erkek olmak üzere toplam altı öğrenciden oluşmaktadır.

2.3 Sınırlılıklar

Araştırma, amaç doğrultusunda T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin okutulduğu bir sınıftan oluşmaktadır. Araştırma ayrıca, bu sınıfta işlenen 2. *Ünite: Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar* ve *3. Ünite: Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm* üniteleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma Orhan Dündar tarafından yazılıp çizilmiş *Mustafa Kemal Atatürk 1* ve *Mustafa Kemal Atatürk 2* tarihi çizgi romanları ile sınırlıdır.

2.4 Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmacının doktora tez çalışması kapsamında, öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

2.5 Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizine tabii tutulmuştur. Genel olarak insanla ilgili çalışmalarda elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır. Sosyal bilimler ise insanla ilgili çalışmaların, dolayısıyla içerik analizinin sıkça kullanıldığı bir alandır (Stemler'den akt Büyüköztürk vd., 2020, s.259). Bu analiz yönteminde analiz basamakları, belli standartlara göre verilerin ayırt edilmesinden oluşur. Araştırmacı, elde ettiği verileri daha anlaşılır hale getirmek için belli başlıklar ya da temalar oluşturur ve sonuca ilişkin yorumlamalar yapar (Büyüköztürk vd., 2020, s.259). İnsan faaliyeti içinde kalan hemen her süreç; haberler, gazete yazıları ya da roportajlar içerik analizine tabii tutulabilir (Stemler'den akt Büyüköztürk vd., 2020, s.259).

3. BULGULAR

3.1 Çizgi Romanla İlgili Tarihsel Empati Becerisinin Gelişimine Yönelik Doğrudan ya da Dolaylı İlişkili Öğrenci Görüşleri

ÖK-1 – ''İnkılap Tarihi dersinde çizgi romanların okurken insan zaten bir şey okuduğunda mesela başka derslerde, derslerde değil de hayatında bir roman gibi hocam ***kişilerin yerine koyuyor kendini.*** Çizgi romanda da zaten bu ortam var derste. Evde okurken de çizgi roman okuduğunuzda kişilerin tarihte geçen kişilerin yerine kendini koymak yani yapabiliyorsunuz. Bu da anlaşılır oluyor''.

ÖK-2 - ''Önceden sosyal bilgiler dersinde de tarihten anlatılırken ben anlatılanları anlamak konusunda sıkıntı yaşıyordum. Bu inkılap taihi dersinde de bu sene hala sıkıntı yaşıyorum. Bazı yerlerde çizgi romanlarda ***hikayenin geçtiği yerler kişilerle olunca*** o benim için iyi oldu çünkü ben cidden sıkıntı yaşıyorum tarih derslerinde''.

ÖK-3 – ''Biraz bahsetmiştiniz çizgi romanları anlatırken zaten hep birbirimizin yerine koyarak birbirimizi anlamaya çalışıyoruz. Bu derste de bir kere geçmişi düşünmeniz lazım bunu yapmak için de tarihi kişileri bilmeniz lazım. Okuduğunuzda ***tarihi kişilerin ne yaptığını anlayabiliyorsunuz.***

ÖE-1 – ‘’Çizgi romanları okuduk hocam ama hızlı geçti ve tarihteki yaşananları anlattığı için iyiydi. Tarihi okuyorsunuz
ÖE-2 - *‘’Hikayenin içindesiniz ve olaylar var. Hikayedeki kişiler kimse onların yerine koyuyorum kendimi.* Derste de çizgi roman olunca anlatılanların içinde hissedince daha iyi öğreniliyor.
ÖE-3 - ‘***’Hikaye var hocam ve kendiniz içindesiniz*** sanki diğer kitaplar gibi sıkmıyor her sayfada başka şeyle karşılaşıyorsunuz’’

3.2 Elde Edilen Bulguların Yorumlanması

Elde edilen bulgular incelendiğinde, tarih derslerinde çizgi roman kullanımının öğrencilerin tarihsel empati becerilerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. *ÖK-1,* doğrudan başka kişilerin yerine kendini koymak doğrultusunda bir görüş belirtmiş ve bunu çizgi roman ile ilişkilendirmiştir. Okunan çizgi romanların niteliğinin tarihi olduğu düşünüldüğünde, bu durum bize öğrencinin tarihsel bir empati yaşadığı fikrini oluşturmaktadır. *ÖK- 2* ile yapılan görüşmede ise ‘’*hikayenin geçtiği yerler kişilerle olunca’’* ibaresi öğrencinin kullanılan çizgi roman aracılığıyla tarihsel empati sürecini yaşadığı fikrini uyandırmaktadır. *ÖK-3’*de ‘’*tarihi kişilerin ne yaptığını anlayabiliyorsunuz’’* şeklinde bir görüş bildirerek, çizgi romanların tarihsel empati becerisi ile ilişkili olduğu yönde bizlerde fikir oluşturmuştur. *ÖE-1* ile yapılan görüşmeden ise çizgi romanın tarihsel empati beceriyle doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkili olduğunu gösteren herhangi bir çıkarım yapılamamaktadır. Fakat *ÖE-2* tarafından *‘’hikayenin içindesiniz ve olaylar var. Hikayedeki kişiler kimse onların yerine koyuyorum kendimi’’* görüşü yine çizgi romanın tarihsel empati becerisi ile ilişki olduğunu ve öğrencide bu beceriyi harekete geçirdiği yönünde bir fikir oluşturmaktadır. Son olarak *ÖE-3’*de ‘’*hikaye var hocam ve kendiniz içindesiniz’’* şeklinde bir görüş belirterek tarihsel empatnin becerisinin çizgi romanlar ile ilişkili bir beceri olduğu düşüncesini bizlerde uyandırmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular incelendiğinde, öğrencilerin vermiş olduğu cevapların tarihsel empati becerisini hangi yönde etkilediğinden çok tarihsel çizgi romanların öğrencileri tarihsel empati yapmaya yönlendirdiği yönünde olmuştur. Öğrenciler tarihsel empati yapmaya teşvik eden bir materyalin öğrencilerin tarihsel empati becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilemesi mümkün görülmektedir.
Çağdaş eğitim anlayışı, öğretim sürecinde etkili ve farklı materyallerin bilgi ve beceri aktarımında kullanımını bizlere tavsiye etmektedir. Çizgi roman da mu materyallerden bir tanesidir. Gerek tarih gerek diğer alanlara ait derslerde empati başta olmak üzere birçok becerisinin kazandırılması açısından yapılacak çalışmalar eğitimcileri beklemektedir.
.

KAYNAKÇA

Ablak, S. (2019). Mekanı Algılama. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 413-430). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E. Akgün, Ö. Karadeniz, Ş. Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Çepni, O. (2019). Konum Analizi. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 367-386). Ankara: Pegem Akademi.

Demeter, Ö. (2015). Tarihsel Empati Günlükleriyle İlk Çağ Tarihine Yolculuk. Yücel Kabapınar (Ed.), *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek* (1. Baskı) içinde (s. 542-564). Ankara: Pegem Akademi.

Erdem, M. (2019). Zaman ve Kronolojiyi Algılama. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 581-598). Ankara: Pegem Akademi.

Karabağ, G. (2015). Kuramdan Uygulamaya Tarihsel Empati. Yücel Kabapınar (Ed.), *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek* (1. Baskı) içinde (s. 508-541). Ankara: Pegem Akademi.

Keleşoğlu, S. (2019). Yenilikçi Düşünme. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 555-579). Ankara: Pegem Akademi.

Namal, R. (2019). Tablo, Grafik ve Diyagram Çizme ve Yorumlama. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 517-535). Ankara: Pegem Akademi.

Otrar, M. (2015). Duyuşsal Alan ve Duyuşsal Alan Özelliklerinin Ölçülmesi Üzerine. Yücel Kabapınar (Ed.), *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek* (1. Baskı) içinde (s. 299-322). Ankara: Pegem Akademi.

Önder, A. (2015). Çocukta Empatinin Gelişimi. Yücel Kabapınar (Ed.), *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek* (1. Baskı) içinde (s. 44-57). Ankara: Pegem Akademi.

Palaz, T. (2019). Kanıt Kullanma. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 307-334). Ankara: Pegem Akademi.

Taşkıran, C. Çakmak, Z. (2019). Problem Çözme. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 469-491). Ankara: Pegem Akademi.

Türker, A. (2019). Değişim ve Sürekliliği Algılama. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 53-66). Ankara: Pegem Akademi.

Yeşiltaş, E. (2019). Dijital Okuryazarlık. Bülent Aksoy, Bülent Akbaba, Bahadır Kılcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi* (1. Baskı) içinde (s. 67-89). Ankara: Pegem Akademi.

Yüksel, A. (2015). Kavram, Kapsam ve Tarihsel Gelişim Bağlamında Empati. Yücel Kabapınar (Ed.), *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek* (1. Baskı) içinde (s. 2-20). Ankara: Pegem Akademi.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE MENTORLUK UYGULAMASININ İNCELENMESİ

Dr, Fatma Özge ÇAVUŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, karmate06@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6404-1923

ÖZET

Özel yetenekli olmak, yüksek bilişsel kapasiteye sahip olmakla eşdeğerdir. Bu açıdan bakıldığında özel yetenekli öğrencilerin, akademik başarıya sahip olan ve üst düzey bilişsel performans gösteren bireyler olarak algılanması, onları pek çok konuda kendilerine yeterli olacaklarını ve hiçbir konuda ihtiyaçlarının olmadığını düşündürür. Fakat bu öğrenciler, içinde bulundukları eğitim ortamlarında çabuk sıkılmakta, farklı alanlarda doğru yönlendirilmeye gereksinim duymaktadır. İnsan, çok yönlü özelliği olan biopsikososyal bir varlıktır. Dolayısıyla özel yetenekli olsa dahi bir bireyin sosyal, duygusal, fiziksel, bilişsel vb. gibi pek çok alandan desteklenmeye, güçlendirilmeye, teşvik edilmeye ihtiyacı vardır. İşte bu noktada özel yeteneklilerin eğitimi alanında uygulanmış ve uygulanmakta olan modellerden birisi olan mentorluk uygulaması devreye girmektedir. Mentorlar; bilgi birikimine sahip olan kişiler olarak mentorluk yaptıkları bireylerin gereksinim duydukları her konuda onlara destek olur, rol model olarak ihtiyaçlarını giderme noktasında yol gösterici olurlar. Mentorluk uygulamasında özel yetenekli birey olduğu gibi koşulsuz kabul edilir, bakış açılarına ve düşüncelerine önem verilir, duygularının net bir şekilde farkında olması sağlanarak duygusal gelişim desteklenir. Özel yetenekli öğrencilerin gelişim özelliklerine baktığımızda kendilerinden yaşça büyük bireylerle zaman geçirmeyi sevdikleri görülmektedir. Bu noktada onların her tür gelişimine destek olabilecek ve dünyada yaygın olarak kullanılan mentorluk programının ülkemizde de tanınması ve uygulanması önem arz etmektedir. Mentorluk uygulaması ile ihtiyaç duyan özel yetenekli öğrencilerin kendilerini keşfetmeleri, ilgilerini belirlemeleri, kapasitelerini geliştirmelerine destek sağlanabilir. Ailevi ilişkileri de düşünüldüğünde bu öğrencilerin psikolojik anlamda da ihtiyaçlarını gidermeye, danışmanlık almaya gereksinimleri vardır. İşte bu noktada bir ekip halinde, seçilecek uzman kişilerin desteği ile bu programların hazırlanması ve uygulamada yer bulması gerekliliği vardır.

Anahtar kelimeler : Özel yetenek, mentor, mentorluk uygulaması

EXAMINATION OF MENTORING APPLICATION WITH GIFTED STUDENTS

ABSTRACT

Being gifted is equivalent to having high cognitive capacity. From this point of view, the perception of gifted students as individuals with academic success and high-level cognitive performance makes them think that they will be self-sufficient in many subjects and that they do not need anything. However, these students get bored quickly in the educational environment they are in and need to be directed correctly in different areas. People is a biopsychosocial being with multifaceted features. Therefore, an individual's social, emotional, physical, cognitive, etc., even if he is a special talent. It needs to be supported, strengthened and encouraged from

many fields. At this point, mentoring, which is one of the models that has been applied and is being applied in the field of education of special talents, comes into play. Mentors; as people with knowledge, they support the individuals they mentor in every matter they need, and they guide them in meeting their needs as role models. In mentoring practice, a gifted individual is accepted unconditionally, their perspectives and thoughts are given importance, and emotional development is supported by ensuring that they are clearly aware of their feelings. When we look at the developmental characteristics of gifted students, it is seen that they like to spend time with individuals older than them. At this point, it is important that the mentoring program, which can support all kinds of development and is widely used in the world, is recognized and implemented in our country. With the mentoring application, special talented students can be supported to discover themselves, determine their interests, and develop their capacities. Considering their familial relationships, these students also need to meet their psychological needs and receive counseling. At this point, it is necessary to prepare and implement these programs as a team with the support of experts to be selected.

Keywords: Gifted students, mentor, mentoring application

"Dünyanın Üstünde Durduğu Yegane Destek İnsan Zekasıdır."
Jonathan Edward

1. MENTORLUK

Tarihi Antik Yunan'a kadar uzanan mentorluk tanımı farklı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Mentorlüğü, toplumsal uyum, mesleki yetiştirme ve kariyer gelişimini gerçekleştirmek amacıyla kişilerarası ya da küçük gruplar içerisinde kurulan etkileşim olarak tanımlayan araştırmacılar olduğu gibi (Ali, 2008, 35; Eby, Allen, Evans, Ng, ve DuBois, 2008, 255) öğrenmeyi ve gelişmeyi amaçlayan bir yardımlaşma ve paylaşma ilişkisi olarak tanımlayan araştırmacılar da vardır (Barutçugil, 2004). Bir başka tanımda mentorlük, yararlı bir uzmanlığa, deneyime ve beceriye sahip olan birinin, bir başkasının kişisel ve mesleki gelişimine tavsiye vererek, onu bilgilendirerek ve ona yol göstererek katkıda bulunması şeklinde bir tanımlama yapılmıştır (Luecke, 2007, 93).

Her kültürde mentorluğun farklı örnekleri ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin Çin'in devrim öncesi dönemlerinde tahta geçecek prensleri eğitmek amaçlı mentorluk sistemine başvurulurken, Avrupa'da Feodal Çağ'da şövalye yetiştirebilmek için yetenek eğitimi merkezli bir tür mentorluk sistemi kullanılmaktaymış. Ortaçağ zamanında ise bilgi ve deneyimin bir sonraki kuşağa aktarılabilmesi amaçlı pek çok ticaret ve üretim localarında usta-çırak ilişkisi geliştirilmiştir (Bright, 2005, 329; Darwin, 2000, 202). Günümüze kadar birçok alanda bilginin deneyimli ve eğitimli kişilerden daha az deneyime sahip olan bireylere aktarılması amaçlı mentorluğun kullanıldığı bilinmektedir (Stuart ve Pierce, 2006, 138). Dünya tarihinde Sokrates'in Platona mentorluk yaptığı belirtilirken, Merlin ve Kral Artur, Aristo ve Büyük İskender gibi pek çok mentorluk ilişkisi örneği vardır (Gehrke, 1998; akt. Çakır, 2015, s. 5-6).).

Mentorlükte asıl hedef, hizmet alan kişinin (mentee) mentorunun öğretilerini alarak, bu bilgileri yorumlayıp kendi gelişimine yararlı şekilde içselleştirmesidir (Klasen ve Clutterbuck, 2002, 12). Mentorluk, pek çok görevi ve fonksiyonu içinde bulunduran kapsayıcı bir eğitim metodudur (Kram, 1985; akt. Çakır, 2015, s. 5-6).

1.1.Mentor tanımı

Mentor, bireyin öğrenmesine yardımcı olan, ona yol gösteren deneyimli bir kişidir (Bell, 2000, 133). Daloz (1999)'a göre mentor, bilgiyi pratiğe aktarma konusunda tecrübesi olan ve güvenilir yol göstericilerdir. Mentorlar, kendilerini mentorluk yaptıkları kişilerin kariyer gelişimine katkıda bulunmaya ve bir üst gelişim evresine geçmelerini sağlamak amacına adamış bilgi birikimine sahip üstün deneyimli kişilerdir (Ragins ve Scandura, 1997). Profesyonel deneyimlerinden kaynaklı rol modeldir, yardımcıdır, yol göstericidir, bireylerin kendi potansiyellerine ulaşmalarını sağlarlar (Ramani, Gruppen, ve Kachur, 2006, 406; Ali, 2008, 37; Dracup ve Bryan-Brown, 2004, 449). Mentorluk sürecinde, mentor bireye sorumluluk bilinci geliştirmede yardımcı olur, bilgi paylaşımında bulunurken düzenli geribildirim sağlar (Clark, 1995, Akt. Çakır, 2015, s. 6-7).).

1.2.Mentorluk türleri

Evrensel olarak görülen tek bir mentorluk modeli olmadığı için belirli disiplinlere göre mentorluk türleri değişiklik gösterebilmektedir. İnformal mentorluk, deneyimli bir kişinin mesleğine ya da kariyerine yeni başlamış bir kişinin kariyer gelişimini desteklediği ve ona rehberlik ettiği deneyimli ve deneyimsiz iki kişi arasında kurulan ilişkidir (Greene ve Puetzer, 2002, 65). İnformal mentorlükte gönüllü olarak başlatılan mentorluk ilişkisi mentor ve hizmet alan birey arasında ya da bir idareci ve üst düzey yönetici tarafından bir kurum ya da akademik ortam içerisinde formal olarak da kurulabilir (Harrington, 2011, 170). Bu modelde mentor ve hizmet alan arasında sözlü ya da sözsüz bağlılığı esas alan gönüllü bir ilişki vardır (Goran, 2001). Genellikle benzer işler yapan, ortak görüş ve fikre sahip bireyler arasında informal mentorluk gelişmektedir. Belli bir alanda bir görev ya da proje yürütürken gerekli olan yardım, tavsiye ve rehberliğe ihtiyaç duyulması ile gerçekleşebilmektedir. Amaçlanan, hizmet alan kişinin mesleki ve kişisel gelişimini tamamlamasıdır (American Psychological Association, 2006, 9). Çoğunlukla iş dünyasında kullanılan mentorluk modeli olan formal mentorlükte ise planlanmış bir program dâhilinde bir kurum tarafından organize edilen bir program vardır ve bu programın başlama ve bitiş tarihleri net olarak belirlenmiştir. Hedef, işe yeni başlayanların oryantasyonunu sağlayarak işi öğrenmelerine yardımcı olmaktır (Ragins ve Cotton, 1999; Gibson, 2004, 176;). Bireysel mentorluk dışında en fazla 4 kişi ile yürütülen, uzun periyotlarda düzenli görüşmeler sağlanarak yürütülen grupla mentorluk uygulaması da vardır. Bir lise öğrencisinin ortaokul öğrencisine beceri gerektiren bir faaliyette yardım etmesi gibi akran mentorluğu ya da iletişim araçlarıyla sağlanan online mentorluk uygulamaları da mentorlüğün diğer türlerindendir. E-mentorlukta iletişim internet üzerinden sağlanır, bir yetişkin ve bir genç eşleştirmesi yapılır, haftada en az bir defa olmak üzere 6 aydan bir yıla kadar uzanan bir süre içerisinde mentorluk yapılır. Bazı programlar birkaç defa yüz yüze görüşmeyi de içerebilir. Gelecekteki eğitim ve kariyer olanaklarını tartışmak, dönem projesi tamamlamak gibi konularda e-mentorluk hizmetine başvurulabilir (Çakır, 2015, s. 15-16).

1.3.Mentor ve hizmet alan bireyin özellikleri

Mentorun özellikleri

Collins (1983) iyi bir mentorün; sabırla dinleyebilen, kendine yetme duygusuna sahip, hizmet alan bireyle ilişki geliştirebilen, sınırları belli bir zaman dilimi oluşturabilen, empati kuran, yapıcı olan bireyler olduğunu ileri sürerken, Cranwell-Ward, Bossons ve Gover (2004, 86)'a göre mentor olumlu, yargılamayan, iyi bir dinleyici, deneyim sahibi, bilgili ve farklı bakış açıları çizebilen kişilerdir. Yeni deneyimlere açık olan, dışa dönük, girişimci ve bilinçli hareket etme davranışı da iyi bir mentorde olması gereken özelliklerdendir (Niehoff , 2006, s. 327).

Hizmet alan bireyin özellikleri

Cranwell-Ward, Bossons ve Gover (2004, 88)'a göre hizmet alan kişi, bir diğer adıyla mentee; değişime açık, motivasyonu yüksek, düzenli, geri bildirimleri kabul eden, zamana önem veren

bireylerdir. Noe (1988, 460) mentorluk sürecinin başarılı olabilmesi için hizmet alan kişide sorumluluk, öz denetim, ve öz disiplin becerilerinin olması gerektiğini, yaptıkları işten tatmin duyan kişiler olduğunu ve görev ve sorumluluklarının öneminin farkında olan hedefine ulaşmak için belli bir plan dâhilinde çalışan bir yapıda olduklarından söz eder (Çakır, 2015, s. 9).

Barutçugil (2004, 23)'e göre bireyin kendisini tam olarak tanımasının yolu, kendisi ile ilgili geri bildirim verecek bir mentor bulmasıdır. Bu mentor kişiyi dinleyecek ancak yargılamayacaktır. Bu kişiye genellikle açılamadığı tarafları hakkında konuşması için güven duygusu verecektir. Mentorun yararlı geri bildirimde bulunabilecek eğitime ve becerilere sahip olması nedeniyle, hizmet alan kişi onunla konuştuğu zaman eksik yönlerini görmesi de kolaylaşacaktır.

2. ÖZEL YETENEK

Özel yeteneklilikle ilgili ilk tanımlama 1920'li yıllarda Lewis Terman tarafından yapılmıştır (Winner, 1996). Bilişsel, liderlik, yaratıcılık, sanat gibi alanlarda veya özel akademik konularda yüksek performans sergileyen, bu tür yeteneklerinin tam olarak geliştirilmesi standart okullarda sağlanamayan, farklılaştırılmış eğitim uygulamalarına ve hizmetlerine gereksinim duyan öğrenciler bu grup içerisine alınmıştır (Sumreungwong, 2003; akt. Öztabak, 2018, s.80-81). Renzulli'nin üç halka kuramına göre yüksek düzeyde görev bilinci, yüksek seviyede motivasyon, ortalama üstü yetenek ve yaratıcılık arasındaki etkileşimler özel yeteneği ifade etmektedir (Reis ve Renzulli, 2004). Özel yeteneklilik, ileri bilişsel becerilerde eş zamanlı olmayan (asenkronize) gelişim, normlardan nitelik olarak farklılaştığının farkında olma ve içsel deneyimlerle yaratıcılıkta yoğun bir birleşim olarak da tanımlamaktadır (Silverman, 2010).

2.1.Özel yetenekli öğrencilerin ayırt edici özellikleri

Özel yetenekli bireylerin, normal gelişim seyreden akranlarından farklı olarak zihinsel, dil gelişimi, kişilik, duyusal alan, ahlaki gelişim, duygusal özellikler vb. bağlamında birtakım ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Bu duruma ilişkin alanyazın incelendiğinde, genel olarak özel yetenekli çocukların gelişim görevlerine akranlarından daha hızlı ulaştığı söylenebilir (Coşar Ciğerci, 2006).

Aşırı duyarlılık; Dabrowski'ye (1996) göre aşırı duyarlılık, evrensel anlamda özel yetenekliliğin karakteristik özelliklerinden birisi olarak kabul görmüş bir özelliktir. Psikomotor alanda duyarlılığı olan çocuklarda yüksek heyecan duygusuyla yerinde duramama hali, fiziksel faaliyetlere yönelik ilgi bulunmaktadır. Fazla enerjinin dışa vurumu ile birlikte fazla heyecanlılık durumu, hızlı konuşma ve hızlı jest ve mimikler kullanma, hız gerektiren spor dallarına ilgi, zaman zaman öfkeli olma hali gibi özelliklerde bulunabilmektedir. Özel yetenekli bireylerin özellikle bebeklik dönemlerinde daha az uykuya ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Bilişsel aşırı duyarlılık, zihinsel gelişim alanında özel yetenekli olan çocuklarla daha ilgilidir; sebep- sonuç ilişkisi kurma, meraklılık, içgörü, teorik düşünme, konsantre olabilme, ahlaki yönden araştırmalar yapma gibi özellikleri içine almaktadır. Hayal gücüne dayalı aşırı duyarlılık ya yaratıcılıkları ile ilgilidir. Olumsuz olarak düşünüldüğünde ise dalgın ve hayalperest olabilmektedirler. Duyuşsal alanda aşırı duyarlıkta; iç ve dış dünyalarında deneyime açık olma, estetik ve güzelliğe karşı ilgi, filmlerin ötesini görme, ve anlayışlı olma gibi özellikleri barındırmaktadır. Aşırı duyarlılık alanını ölçmek zordur, bu bireyler dokuma-koklama-dinlemeye karşı ilgili ve belli yiyeceklere saplantılı olabilmektedir. Olumlu olarak duygusal alandaki bu duyarlılık ileri düzeyde sorumluluk duygusu, özdisiplin ve diğer insanlara karşı aşırı duyarlı olma ile bağlantılıdır (Dabrowski,1996; akt. Pilavcı, 2021, s. 30-31).

Motivasyon; özel yetenekli bireyi ortalama yeteneklere sahip akranlarından ayırabilecek, temelde özel yetenekli bireyleri ayırt edici bir özelliktir. Özel yetenekli öğrencilerle özel yetenekli olmayan öğrencilerin karşılaştırıldığı çalışmalarda özel yetenekli bireylerin, daha

fazla içsel kontrol odağına sahip olduğu görülmektedir (McClelland ve diğerleri, 1991; akt. Altun, 2010, s. 46). Farklı oldukları gözlendiğinde, özellikle de ergenlik döneminde akran ilişkileri ve sosyal kabullenmelerin önemi artmakta, özel yetenekli öğrencilerin motivasyonları ve başarılarında bu durum nedeniyle negatif etkilenebilmektedir (Phillips ve Lindsay, 2006, s. 60-61). Kabul görmek, onaylanmak için özel yetenekli bireyler, başarılarını saklama ya da kasıtlı olarak potansiyellerinin çok altında başarı gösterme eğiliminde olabilmektedir (Peters ve diğerleri, 2000). Dolayısıyla akran desteği, aynı zamanda aile ve öğretmenlerden alınan sosyal destek özel yeteneği motive eden önemli bir etmendir (Freemen, 2000; akt. Altun, 2010, s. 44).

Mükemmeliyetçilik; zihinsel ve fiziksel olarak eş zamanlı olmayan gelişimin bir sonucu olarak özellikle küçük yaşlarda gözlemlenebilmektedir. Çocuklarda içsel gerilime sebebiyet verebilen bu özellik yetişkinlerin onlardan üst düzeyde beklentide bulunmaları nedeniyle bu durumu tetikleyebilmektedir (Davis and Rimm, 2004).

Zihinsel karmaşıklık; karşılaşılan her çeşit durumda çok yönlü ilişkiler geliştirebilme yeteneği olarak tanımlanan bu kavramda duyulan ihtiyaç sonucunda daha çok bilgi edinme isteği, merak duygusu ve sosyal sorumluluk alma güdüsü gelişebilmektedir. Özel yetenekli bireyler, kendi dünyasını geliştirmek isteği duyar. Bu kapsamda dünyaya-yaşama dair anlam arayışları vardır. (Davis and Rimm, 2004). Kendisini farklı gören özel yetenekli birey daha çok kendisinden yaşça büyük insanlarla iletişim kurmaktan hoşlanır, iletişim kuracak ortam olmadığında ise akranlarının onu anlamadığını düşünerek yalnızlaşabilir (Silverman, 1993; akt. Pilavcı, 2021, s. 30-31).

3. ÖZEL YETENEK VE MENTORLUK

Mentorluk, özel yetenekli çocukların eğitiminde kullanılan bir model olarak her yaştaki özel yetenekli bireye akademik ve duygusal faydalar sağlayan etkili bir çalışma stratejisidir. Temel amaç, öğrenci ile vakit geçirerek onun kendi görüşlerini, yeteneklerini, duygularını net bir şekilde öğrenmek ve ona yol göstermektir. Mentorluk yapacak kişi, bir yetişkin, öğretmen veya yaşça kendinden daha büyük bir öğrenci olabilir (MEB, 2012, 10). Öğrencinin yetenek alanında o konudan iyi-anlayan işin ehli olarak değerlendirilebilecek, rol model olabilecek bir yetişkinle çalışması, gelişimini hızlandırması ve onu yönlendirmesi adına önemli görülmektedir (Özbay, 2013, s. 111).

Her bireyin yaşamına az da olsa yön veren başka bireyler vardır. Mentorler de yaşama anlam katan, hayata dair yaşam yolunda yardımcı olan, onlara bilgelik yapan kişilerdir. Mentorle tanışma, beraber çalışmaları ve onlarla arkadaşlık kurma noktasında özel yetenekli bireyler hayatlarında oldukça önemli bir yol kateterler. Bir mentor yaptığı rol modelliği ve ilham kaynaklığı ile bir öğrencinin geleceğine tamamen şekil verebilir. Mentorluk, özel yetenekli öğrenciler içinde çok küçük bir dilimi oluşturan öğrenciler ve potansiyellerini yeterince kullanamayan özel yetenekli öğrenciler için eşsiz bir uygulama olabilir. Çünkü bu tür öğrenciler okul sisteminden en çok şikayetçi olan ve genel eğitim programlarından en az yarar sağlayan öğrenci gruplarını oluştururlar. Öğrencilerin sosyal, duygusal, akademik, entelektüel gelişimlerini desteklemek mentorluk programının esas hedefidir. Mentorluk programları bu ana hedefi gerçekleştirirken bireyi bir bütün olarak görür (Siegle, 2005).

3.1.Özel yeteneklilerin eğitiminde mentorluk

Özel yetenekli çocuklar, zihinsel anlamda ileri kapasiteyle dünyaya gelmiş olmakla birlikte normal insanın sahip olabileceği gibi farklı fiziksel, duygusal, sosyal alanlarda farklı ihtiyaçlara da sahiptirler. Dolayısıyla da akademik olarak iyi olmaları, onların farklı alanlarda ihtiyaç duydukları konuların olmadığı anlamına gelmemektedir. Bilişsel gelişim ile sosyal ve psikolojik gelişim alanlarının hızları arasında uyumsuzluktan kaynaklanan farklı sosyal ve duygusal ihtiyaçları sahip olabilmektedir. Gelişimlerinde görülen mükemmeliyetçilik,

sezgicilik, aşırı duyarlılık, uyarılmaya açık olma, yüksek adalet duygusu gibi karakteristik özellikler ile beraber tutum ve davranışları belirgin farklılaşmaktadır (Peterson ve Moon, 2008). Dolayısıyla doğru olarak yönlendirilme ve danışmanlık almaya fazlasıyla ihtiyaçları olmaktadır.

Özel yeteneklilerin eğitimi alanında uygulanmış ve uygulanmakta olan bazı modellerden (genişletme, gruplama, zenginleştirme, hızlandırmaya ek olarak) birisi de mentorluktur. Mentorluk, oldukça etkili bir çalışma stratejisi olarak her yaştaki özel yetenekli birey için kullanılabilir. Öğrenci ile vakit geçiren mentor, onun kendi bakış açısını, yeteneğini fark etmesini sağlama ve duygularını net bir şekilde öğrenmekte ve ona göre bir yönlendirme ile ona danışmanlık yapmaktadır (Levent, 2014).

Özel yetenekli öğrencilerin yüksek zihinsel kapasitelere sahip olması nedeniyle pek çok kişi, onların her şeyi kendi kendilerine öğreneceklerini düşünmektedirler. Ancak bu öğrenciler bulundukları eğitim kurumlarında, ileri seviye çalışmalar olmadığı için çabuk sıkılmakta, bu noktada desteklenmeye ihtiyaç duyabilmektedir. İşte burada mentorluk uygulaması ile onlara akademik destek sağlanarak, onların motive edilmeleri mümkün kılınmaktadır (Templin, Doran ve Engemann, 1999, 208; akt. Çakır, 2015).

3.2.Mentorluk programının kapsamı

Mentorluk programının kapsamı, hem programının süresi hem de programa kabul edilen öğrencilerin özellikleri ile ilişkili olmalıdır. Bir mentorluk programı sadece birkaç öğrenci için organize edilebileceği gibi daha geniş bir öğrenci kitlesini de kapsayabilir. Mentorluğun süresi de çok önemlidir. Örneğin 3-4 ay gibi kısa süreli mentorluk uygulamaları öğrencilere pek fayda getirmeyebilir. Kısa süren mentorlük çalışmalarında öğrenci ile mentor arasında yeterince iletişim, özellikle de içten iletişim oluşmayabilir. Mentorluk için önerilen minimum süre bir yıldır. Yapılan araştırmalara göre mentorleri ile düzenli ve sık görüşen öğrencilerin daha az ve düzensiz görüşme yapanlara oranla akademik olarak daha yüksek not aldıkları, derslerde daha az devamsızlık yaptıkları, kendilerine güvende daha önde oldukları belirlenmiştir (Siegle, 2005).

Mentorluk uygulamasının olumlu olduğu gibi olumsuz tarafları da elbet vardır (Şahin, 2022). Örneğin Gibson (2004, 179)'a göre hizmet alan kişinin mentora bağımlı kalması, onsuz karar verememesi bunlardan biridir. Ancak uygulama aşamasında olumlu taraflarına odaklanılması birçok bireye destek sağlaması açısından uygun görülmektedir.

3.3.Mentorluk programı uygulama aşamaları

Mentorluk programının uygulanmasında en önemli kriter, bireyin bu programa gerçekten ihtiyacı olup olmadığıdır. Mentor ve hizmet alanın seçimi, eşleştirme ve eğitim, tamamlama olmak üzere 3 aşamada bu program uygulanabilir.

1. Mentor ve hizmet alanın seçimi

Özel yetenekli öğrencilerin sadece bir kısmı mentorluk hizmeti almaya ihtiyaç duyar ve bu programdan fayda sağlayabilirler. Beklenilen performansın altında bulunan, neye ilgi ve isteği olduğu netleşmemiş olan özel yetenekli öğrenciler için bu uygulama oldukça etkilidir. Alanında ileri derecede araştırmalar yapmak isteyen özel yetenekli öğrenciler için de bu program yararlı olabilmektedir (Sak, 2010). Profesyonel bir mentorluk uygulaması için gerekli olan gelişimsel olgunluk düzeyine sahip olmak önemli bir durumdur. Peterson (2005)'a göre etkili bir mentor;

- Alanında uzmandır ve alanında çalışmaya yönelik yüksek motivasyona sahiptir.
- Kendisi için yüksek standartlar koyan bir bireydir.

- Amaçlarına ulaşma konusunda farklı yöntem ve tekniklerden yararlanır.
- Bilgilerini sürekli olarak günceller.
- Kendi mesleği ve elde ettiği başarılarla ilgili olumlu duygular sergiler.
- Hizmet alandaki ilgi ve yeteneği görüp onun içindeki motivasyonu ortaya çıkarmaya yardımcı olur.
- Empati kurar, insanları anlayabilir.
- Entelektüel katılımdan ve başkalarına yardım etmekten hoşlanır.
- Kendisini ve hizmet alanı ilgilendiren konularda isabetli kararlar verir.

Mentorlar, öğrencilerin gereksinimlerine göre her meslek alanından seçilebilir. İlköğretim ve ortaöğretim okullarından öğretmenler, üniversitelerden öğretim üyeleri, bilim insanları, medya kuruluşlarından gazeteciler, sivil toplum kuruluşlarından örgüt liderleri, spor kulüplerinden sporcular mentorluk programında hizmet verebilir (Sak, 2010).

2. Eşleştirme ve eğitim

Bir mentorluk ilişkisinin başarısı, genellikle mentor ile hizmet alan arasındaki uyuma bağlıdır (Schatz, 1999). Bireysel görüşmeler, anketler, ölçekler güçlü mentor adaylarını tespit etmede yardımcı araçlar olabilmektedir. Bu tür araçlar, bireylerin ilgileri, etnik kökeni, konuştuğu diller, profesyonel geçmişi ile ilgili demografik bilgiler edinmeyi kolaylaştırır (Dondero, 1997; Bisland, 2001).

İlkokul öğrencisi ile benzer yaşam geçmişine sahip bir lise öğrencisi eşleştiğinde, lise öğrencisi ilkokul öğrencisine rol modeli olur, bilgisini ve yaşam birikimini hizmet alan ile paylaşır ve ulaşmak istediği hedefe doğru onu teşvik eder (Wright ve Borland, 1992). Benzer şekilde lise öğrencisi ile üniversite öğrencileri de eşleştirilebilir (Grybek, 1997; akt. Çakır, 2015).

Eşleştirme aşamasından sonra ise hizmet alan bireyle birlikte mentorların eğitim alması gerekmektedir. Ancak bu aşamadan sonra mentorluk ilişkisi başlayabilir. Ayrıca mentorluk programı öncesinde imzalanan bireysel sözleşmeler veya yapılan iş planlarında, beklentilerin ve sorumlulukların net bir şekilde tanımlanmış olması gerekmektedir (Wright ve Borland, 1992). Çünkü mentorluk sürecinde hizmet alan ve mentorun uyması gereken etik ilkeler ve birtakım kurallar vardır. Her iki taraf da, gizlilik ilkesi içinde sürecin yürütülmesi konusunda hemfikir olmalı ve birbirlerinin çıkarlarını gözetmelidir. Mentorluk deneyimi boyunca, mentordan ve hizmet alandan bu ilişki hakkında görüşleri alınmalı, geribildirimlerde bulunulmalıdır. Bu geribildirimler, program koordinatörü tarafından ya da mentor ve hizmet alan arasında informal olarak da verilebilir (Clasen ve Clasen, 2003; akt. Çakır, 2015).

3. Tamamlama

Mentorluk sürecinde son adım tamamlama aşamasıdır ve hizmet alan kişi gelişme aşamasının sonuna ulaştığında mentor ve hizmet alan artık programı sonlandırma sürecine girmelidir (Ziegler, Porath ve Grassingera, 2010). Program sonu değerlendirme de bu süreçte yapılmaktadır ve program tamamen sona erdikten sonra yapılan bir değerlendirme türüdür.

Program süreci içinde toplanan tüm veriler, değerlendirme komisyonu tarafından incelenerek programın, varsayılan hedeflere ne derece ulaştığını değerlendirdikten sonra program hakkında genel bir karara varılır (Sak, 2010; akt. Levent, 2016).

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Dünyada Amerika, Almanya, Çin, İsrail gibi pek çok ülkede özel yetenekli öğrencilerin eğitimi ile ilişkili birçok mentorluk programı bulunmakta ve yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ülkemizde ise bu denli yaygınlığı ne yazık ki yoktur. Özel yetenekli öğrencilerin gelişim özelliklerine baktığımızda en önemli özelliklerinden birisinin kendilerinden yaşça büyük

bireylerle zaman geçirmeleri olmasıdır. Bu noktada onların her tür gelişimine destek olabilecek ve dünyada bu denli yaygın kullanılan mentorluk programının ülkemizde de uygulanması, bu uygulama süreci içerisinde kullanılan bir yöntem olarak yer alması önem arz etmektedir. Mentorluk uygulaması ile ihtiyaç duyan özel yetenekli öğrencilerin kendilerini keşfetmeleri, ilgilerini belirlemeleri, kapasitelerini geliştirmelerine destek sağlanabilir. Ailevi ilişkileri de düşünüldüğünde bu öğrencilerin psikolojik anlamda da ihtiyaçlarını gidermeye, danışmanlık almaya gereksinimleri vardır. İşte bu noktada bir ekip halinde, seçilecek uzman kişilerin desteği ile bu programların hazırlanması ve uygulamada yer bulması gerekliliği olduğu düşünülmektedir. Bu aşamada bu uygulama bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Altun, F. (2010). Üstün *Yetenekli Öğrencilerin Mükemmeliyetçilik Özellikleri, Okul Motivasyonları, Öğrenme Stilleri ve Akademik Başarıları.* Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Barutçugil, İ.(2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayınevi.

Coşar Ciğerci, Z. (2006). *Üstün yetenekli olan ve olmayan ergenlerde benlik saygısı, başkalarının algılaması ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Çakır, L. (2015). *Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde mentorluk ve bir model önerisi.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Davis, G. A., and Rimm, S. B. (2004). *Education of the gifted and talented (5th ed.).* Pearson Education Press.

Levent, F. (2014). *Üstün yetenekli çocukları anlamak*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Levent, F. (2016). Üstün Yeteneklilerin Eğitiminde Mentorluk Programı: Uluslararası Bağlamda Bir İnceleme. *Çocuk ve Medeniyet,* 1, 29-48.

Luecke, Richard. 2007. *İş Dünyasında Koçlar ve Mentorlar*. Çev. (Ümit Şensoy). İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.

Niehoff, B. P. (2006). Personality predictors of participation as a mentor. *Career Development International, 11*(4), 321-333.

Özbay, Yaşar. 2013. *Üstün Yetenekli Çocuklar ve Aileleri.* Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.http://www.aep.gov.tr/wpcontent/uploads/2012/10/UstunYetenekliCocukla pdf [12.12.2022].

Öztabak, M. Ü. (2018). Özel/üstün yetenekli çocukların ailelerine yönelik rehberlik ve psikolojik danışmanlık. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi, 9*(17), 79-106.

Peterson, J. S., and Moon, S. M. (2008). Counseling the gifted. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness in children: Psycho-educational theory, research, and best practices* (pp. 223-246). New York: Springer.

Reis, Sally M., Joseph S. Renzulli. 2004. Current research on the social and emotional development of gifted and talented students: good news and future possibilities. *Psychology in the Schools*, 4l, 119-130.

Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar-özellikleri tanılanmaları eğitimleri.* Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Siegle, D. (2005). *Developing mentorship programs for gifted students.* In F.A. Karnes and K.R. Stephens (Eds.), The practical strategies series in gifted education. Waco, TX: Prufrock Press.

Şahin, F. (2022). *Özel Yeteneklilerin Eğitimi. (2.bs).* Ankara: Nobel Kitabevi.

Ziegler, A., Porath, M., Grassingera, R. (2010). Mentoring the gifted: a conceptual analysis, *High Ability Studies, 21*(1), 27-46.

DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL VE BELİRSİZLİĞİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME

Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilim Bölümü

akifduman@live.de- ORCID ID:0000-0002-5633-8268

ÖZET

Belirsizlik dil felsefesinin müstakil sahalarından biridir. En genel manada *bireysel ve kültürel bağlam* belirsizliğin temeli olabilir. *İdeal dilin zıttı* olan belirsizlik *özel isimler*de de dikkat çeker. Nihayetinde belirsizlik başa çıkılabilir bir fenomen değildir, *sonsuz*dur.

Belirsizlik daha ziyade mutlaklığın zıttı ve hakikate olan güvenin azalması olarak algılanır. Hobbes sözcük ve algı arasındaki dengeye göre belirsizliğin biçimini de net şekilde ortaya koyar. Birey şeyleri yalnız adları ile değil aynı zamanda kendi tutku, nefret, öfke ve alışkanlıklarını da işin içine katarak algılar.

Belirsizlik konusunda kafa yoran mühim isimlerden biri de Quine'dir. Quine 1960'ta belirsizliği göstergelerin mizacı olarak tanımladığı *Word and Objekt* isimli çalışmasını yayımlar. 1981 tarihli kitabı *What Price Bivalence?* de yine bu konu ile ilgilidir. Bilhassa semantik ve sentaktik açısından *çok anlamlılık* ile *belirsizlik* farkı mühimdir.

Günlük dil belirsizliklerle doludur ve ideal dilin tam karşısında durur. Doğal dillerin eksiklikleri nedeniyle Leibniz, Raimundus Lullus (1232-1316) gibi daha önce bahsedilen eksikliklere sahip olmayan ve saf bilgiyi ifade etmeye hizmet edecek ideal, rasyonel bir dil arar. Zira doğal dil çok anlamlıdır, kavramları kesinlikten uzaktır, formel yapıları tasavvurları ifade etmeye uygun değildir; hülasaten belirsizlik içindedirler. Wittgenstein'ın dil felsefesi için diğer mühim kavram olan belirsizlik, ideal dil arayışının karşısındaki en mühim engellerdendir.

Moore'un *Principia Ethica*'daki "Açık Soru" argümanı belirsizlik esaslı yapısı ile dil felsefesinin en mühim temellerinden biri üstünde yükselir. Mesela iyi kavramının kabul edilmiş bir tanımı iyinin ne olduğunu belirlemeye yetmez.

İsimler mevzubahis olunca özel isimler ayrı bir tartışma alanı açar. Mill'e göre özel isimler meselesinde belli bir şeye karşılık gelen adlandırmalar mesele değilken birden fazla kişiye ait olan isimler (kişi adları) ve mesela banka gibi sözcükler sözlüksel bir belirsizlik yaratır. Russell özel isimlerin dahi belirsizlik içinde olduğunu düşünür. İdeal dilin imkansızlığı ve belirsizliğin kaçınılmazlığı Russell'ın dil konusundaki fikirlerinin hülasası hükmündedir.

Anahtar Kelimeler : dil felsefesi, belirsizlik, ideal dil felsefesi, gündelik dil felsefesi

AN ESSAY ON THE THEMATIC CLASSIFICATION OF IDEAL LANGUAGE AND VAGUENESS IN PHILOSOPHY OF LANGUAGE

SUMMARY

Vagueness is one of the independent fields of the philosophy of language. In the broadest sense, the individual and cultural context can be the basis of uncertainty. Vagueness, which is

the opposite of ideal language, also draws attention in proper nouns. Ultimately, vagueness is not a manageable phenomenon, it is endless.

Rather, vagueness is perceived as the opposite of absoluteness and a decrease in trust in truth. Hobbes clearly reveals the form of vagueness according to the balance between word and perception. The individual perceives things not only by their names, but also by including their own passion, hatred, anger and habits.

One of the important names who ponder on vagueness is Quine. He takes the issue of vagueness seriously in his 1960 book, Word and Objekt. Later What Price Bivalence? (1981) deals with this issue again. Defines vagueness as the temperament of signs in Word and Objekt. The difference between polysemy and vagueness is especially important in terms of semantic and syntactic.

Ordinary language is full of vagueness and stands in direct opposition to ideal language. Due to the shortcomings of natural languages, Leibniz seeks an ideal, rational language like Raimundus Lullus (1232-1316), that does not have the aforementioned shortcomings and serves to express pure knowledge. Because natural language is very meaningful, its concepts are far from certain, its formal structures are not suitable for expressing imaginations; they are in a state of vagueness. Vagueness, another important concept for Wittgenstein's philosophy of language, is one of the most important obstacles to the search for an ideal language.

Moore's Open-question argument in the *Principia Ethica* rises on one of the most important foundations of the philosophy of language with its vagueness-based structure. For example, an accepted definition of the concept of good is not sufficient to determine what is good.

Proper names open up a separate discussion area when it comes to names. According to Mill, nomenclature corresponding to a certain thing is not an issue in the issue of proper names, while names belonging to more than one person (personal names) and words such as banks create a lexical vagueness. Russell thinks that even proper names are vagueness. The impossibility of an ideal language and the inevitability of vagueness are the epitome of Russell's ideas on language.

Keywords: philosophy of language, vagueness, ordinary language philosophy, ideal language philosophy

1. GİRİŞ

Her ne kadar “Anlam ve Anlama Sanatı” kapsamında ele alınabilecek olsa da *belirsizlik* dil felsefesinin müstakil sahalarından biridir. Belirsizlik öncelikle bireysellik ve kültür kavramları ekseninde, Hobbes ve Quine’in görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır. Belirsizlik, ideal dilin zıttı olarak dil felsefesinde edindiği yeri en net biçimde Wittgenstein ve Leibniz’in ifadelerinde bulur. Hususi bir saha olmak üzere, özel isimler de belirsizlikteki genel kaideleri destekleyici niteliktir. Bu kısımda da Mill ve Russell’ın görüşleri izah edilmeye çalışılmıştır. Son kısımda da belirsizliğin sonsuz ve sınırsız olmaklığı Moore ve Derrida özelinde ele alınmıştır.

2. BULGULAR VE YORUM

Yaklaşık kırk adet Almanca ve İngilizce kaynak taranarak oluşturulan alt başlıklar ideal dil ve dilde belirsizlik ekseninde değerlendirilmiş ve edinilen bulgular ışığında dört alt başlık oluşturulmuştur. Yapılmaya çalışılan sınıflandırma denemesi ile *anlambilim* ve *edimbilim* için kullanılabilecek bulgulara da erişilmiştir.

2.1 Bireysel ve Kültürel Belirsizlik Algısı

Belirsizlik daha ziyade mutlaklığın zıttı ve hakikate olan güvenin azalması olarak algılanır. Hobbes sözcük ve algı arasındaki dengeye göre belirsizliğin biçimini de net şekilde ortaya koyar. Birey şeyleri yalnız adları ile değil aynı zamanda kendi tutku, nefret, öfke ve alışkanlıklarını da işin içine katarak algılar. Birinin *bilgelik* dediğine diğeri *korku* diyebilir; birinin *acımasızlık* dediğine diğeri *adalet* diyebilir, birinin *haysiyet* dediğine diğer *ahmaklık* diyebilir. Dolayısıyla böylesi adlar asla düşüncenin temeli olamaz. Bazı adların mutlak olmaması, kendi içinde tutarsızlıkları yahut daha net bir ifade ile belirsizlik esaslı olmaları metaforik kullanımlar ile birlikte hakikatin ifadesi için dile olan güveni azaltmaktadır (Borsche 1996, 111-131; Russell ve Fara 2012, 843-844).

Belirsizlik hakkında fikir üreten bir diğer isim de Willard van Orman Quine Quine'dir. Dil felsefesi bağlamındaki çalışmalarının kökeni Peirce olan düşünür sayesinde belirsizlik XX. yüzyılın sonlarında tekrar popüler bir tema haline gelmiştir. Kümeler kuramı üzerine yaptığı çalışmalarla da tanınan Quine hem 1960 tarihinde yayımladığı *Word and Objekt*'te (Kelime ve Nesne), hem de 1981 tarihli *What Price Bivalence*'ta belirsizliğin birtakım teorik sorunlarına çözüm arar. Onun nazarında belirsizlik göstergelerin mizacıdır, yani gösteren ve gösterilen arasındaki semiyotik süreç, temelinde gri bir alan barındırır. Şüphesiz dil felsefesinin bu temel kavramı müstakilen ele alınacak kadar sınırları belirlenmiş bir nitelikte değildir. Bilhassa semantik eksenli çok anlamlılık meselesi buna misal verilebilir. Neticede Quine için dil ustalığı toplumsal bir mesele olarak iletişimin de temelindedir. Quine, *Word and Object*'te doğrulamacılığa karşı çıkar. Dilbilimsel anlam sorununun, bir alan dilbilimcisinin bir yabancı dili kendi diline çevirmeye çalışırken hangi kanıtlara sahip olabileceğinin göz önünde bulundurularak ele alınması gerektiğini öne sürer. Quine için esas problem *temel belirsizlik teorisi*dir. Dil L1'in çevirisi, dil L2 içinde fonksiyonel, pragmatik ve üslupsal vb. olarak eşdeğer olabilir. Fakat *semantik denklik* doğrulanmamış olarak kalır. Bunun yanında tek başına *denklik* kavramı zaten keskin değildir; yani belirsizliğin keskin sınırları yoktur. Buna bir delil olmak üzere *belirsizlik ikilemi*nden hiçbir şekilde kaçış olmadığı kabul edilmelidir. Quine netice itibarıyla bir bakış açısı belirlemiş olur. *Belirsizlik* uygulamadaki görecelilik bakımından özeldir, şimdiye kadar dile getirilen felsefe ve dil felsefesine yönelik edebiyat, *sözler*in yani dilsel işaretlerin kullanımı etrafındaki sorulardır. Quine, bir çeviri kılavuzunu tam olarak tanımlamak için hiçbir zaman yeterli kanıtın bulunamayacağını savunur; bir cümlenin çevrilmesinin her zaman farklı yolları vardır. Bu, *çevirinin belirsizliği* tezidir. Dilsel ifadeler Quine nazarında iki şekilde *belirsiz* olabilir. Tipolojikleştirme esaslı ilk kısımda, dağ örneği üzerinden düşünülürse, dağın tam olarak arazinin neresinde başladığı belirlenemeyecektir. Bu *kapalılık* "Dağın eteği tabir edilen kısımdaki hangi nokta araziye yahut arsaya ait, hangi kısım dağa dahildir?" soruna saplanıp kalmış gibidir. Quine bu tür ifadeleri *organizma* olarak nitelendirir. Fiziksel yapı yahut cismani özellikler üzerinden okunabilecek dağ gibi yapıların yanında nitel bazı ifadelerdeki özellikler daha geniş bir alanda konumlanır. Mesela *büyük* yahut *küçük* gibi ifadeler belirsizlik konusunda ciddi bir bağlam-bağımlılığa sahiptir. "Büyük başarı" tanımlamasının kime ve neye göre olduğu kesinlikle tespit edilmelidir. Yahut güzel, çirkin, kaba, kibar, hızlı, yavaş, sakin, öfkeli gibi ifadelerin müstakilen değerlendirilmesi mantıklı neticeler vermeyecektir. Bu tür ifadeler *synkategorematik* kullanılmışlardır ve *relatif*tirler. O halde belirsizlik ve kesinlik zıt anlamlı değil, karşıt anlamlıdır; zira bağlamdan bağımsız olarak bu tür ifadeleri konumlandırmak imkansızdır. Mesela *güzellik* konundaki görecelilik bu sıfatın atfedildiği şeyi nesnel bir zeminde ele almayı imkansız kılar. Bir kişi tarafından güzel bulunan manzara, eşya, zaman yahut mevsim diğeri tarafından çirkin yahut olumsuz olarak nitelenebilir. Ayrıca Quine için belirsizlik tutarsız konuşmaları bitirmek için kullanılabilecek teknik bir altyapı sunar. İzahına odaklanılan mesele daha en başında ifade modu halinde yorum sürecine

açık hale gelir ve muhatabın idraki için daha fazla alan açılır (Duman 2022, 114-120; Kutschere 1975, 94-131; Kompa 2015, 85–88, 237–244, 255–258).

2.2 İdeal Dilin Zıttı Olarak Belirsizlik

Günlük dil belirsizliklerle doludur ve ideal dilin tam karşısında durur. Doğal dillerin eksiklikleri nedeniyle Leibniz, Raimundus Lullus (1232-1316) gibi daha önce bahsedilen eksikliklere sahip olmayan ve saf bilgiyi ifade etmeye hizmet edecek ideal, rasyonel bir dil arar. Zira doğal dil çok anlamlıdır, kavramları kesinlikten uzaktır, formel yapıları tasavvurları ifade etmeye uygun değildir; hülasaten *belirsizlik* içindedirler. Ancak Leibniz'in takip ettiği bu tasavvur, onun doğal dillere olan ilgisini ve bunların değerlendirilmesini engellemez. Leibniz aynı zamanda bir etimolog ve karşılaştırmalı dilbilimci olarak da aktiftir. Buna göre, doğal dilin işlevini, ortak eylemler için bir talimat, bir duygusal hareket aracı ve yapay diller için bir üst dil olarak tanımlar. Özellikle ikincisi, dil felsefesi için önemli bir noktadır: Doğal bir dil olmadan, yapay bir ideal dilin neyi ifade ve temsil etmesi gerektiği açıklanamaz (Borsche 1996, 147-160; Prechtl 1999, 32-45; Wein 1965, 89-93; Kompa 2015; 24, 310, 389; Russell ve Fara 2012, 849-851).

Her ne kadar farklı cepheleri ve cihetleri olsa da Wittgenstein'ın dil felsefesinin *ideal dil-günlük dil* çatışmasını merkeze aldığını söylemek yanlış olmaz. Bu hareket *Tractatus Logico-Philosopicus* (TLP) ve *Philosophischen Untersuchungen* (PU) mukayesesinde ne biçimde görülebilir. (1)Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosopicus* (1921) (Logisch-Philosophische-Abhandlung/ Mantıksal-Felsefi İnceleme) ile mantıksal deneyciliğe ilham verir ve ideal (belirsizlikten arınmış) dil projesini sürdürür. 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında, neredeyse on yıllık bir aradan sonra felsefeye döndüğünde, erken teorik yaklaşımının, dilin kullanımına ilişkin tamamen yanlış ve idealize edilmiş bir tablo sunduğunu giderek daha açık bir şekilde görür. Zira erken felsefede dil ve gerçeklik arasında mantıksal analizin ortaya çıkarabileceği bir bağlantı olduğunu varsayarken, şimdi hiçbir *gramatik* olmadığını gözlemler. Yani ne ideal ne de normal dil hiçbir şekilde gerçekliğin biçimine uygun olarak haklı gösterilemez. Dil ile dilin dışına çıkmayı mümkün görmez Wittgenstein. Onun için dilde gerçekliğe gönderme yapmak artık gerçekliğin biçimini kurallara göre cümle biçimine dönüştürmek anlamına gelmez; daha ziyade, içerdiği olası sınıflandırmalar aracılığıyla gerçeklik hakkında nasıl konuşulacağını belirleyen bir *gerçeklik standardı* olarak bir *önermeler sistemi* yaratmak anlamına gelir. (2) Wittgenstein, *Philosophischen Untersuchungen* (1952) ile normal dil felsefesini kurar. *Tractatus*'ta düşüncenin ve dünyanın sınırlarını göstermesi gereken *ideal bir dil* geliştirmeye çalışan Ludwig *Tractatus*'daki teorisinin mutlaklık iddiasından vazgeçer. Wittgenstein'ın yeni fikri, dilsel ifadelerin anlamının onların kullanımı olduğunu yönündedir. Wittgenstein böylece *normal dil felsefesi* denilen şeye ve *anlamın kullanım teorisi*ne ivme kazandırır. Wittgenstein, dili bu kez *kurallarla belirlenmiş* olarak görür. İdeal dil- günlük dil merkezde olmak üzere Wittgenstein'ın dil felsefesini anlamak için *resim, oyun* ve *belirsizlik* kavramlarını da alana dahil etmek gerekir. Wittgenstein'ın dil felsefesi için diğer mühim kavram olan belirsizlik, ideal dil arayışının karşısındaki en mühim engellerdendir. Belirsizliğin iki türü vardır aslında. İlki *sorites belirsizlik*, diğeri ise *kombinasyonal belirsizlik*tir (Duman 2022, 103-109; Russell ve Fara 2012, 852-860; Lepore ve Smith 2006, 1-29; Borsche 1996, 365-384).

2.3 Özel İsimlerde Belirsizlik

İsimler mevzubahis olunca özel isimler ayrı bir tartışma alanı açar. Mill'e göre özel isimler meselesinde belli bir şeye karşılık gelen (Kaan, Sivas, Kızılırmak vb.) adlandırmalar mesele

değilken birden fazla *kişi*ye ait olan isimler (kişi adları) ve mesela *banka* gibi sözcükler sözlüksel bir belirsizlik yaratır. Mill'in tasavvuru mantıklı görünse de birtakım semantik problemlere yol açar: (1) *Boş özel isimler*, bunlardan biridir. "Pegasus Yunanistan'da doğdu" der isek, karmaşık bir ifade (Pegasus gerçek değildir) ancak alt ifadeleri ile uyumlu ve alt ifadeleri de anlamlı ise manalı olacağı için cümle problemli olacaktır. (2) *Bilgilendirici özdeş cümleler sorunu* ise, ki Frege meşhur *Über Sinn und Bedeutung*'unu bu problem ile açar, daha temel bir meseledir. "Hesperus, Phosphorus ile aynıdır" ve "Hesperus, Hesperus ile aynıdır" cümlelerini Mill her iki sözcük de Venüs gezegeni anlamına geldiği için aynı anlamda sayar. Oysa ilk cümle bilgilendirici, açıklayıcı olmak ile diğerinden farklıdır. (3) *İkame edilebilirlik sorunu*, hakikat değerinde düğümlenir. "Hasibe, Kemal Tahir'in iyi bir yazar olduğunu düşünür" cümlesi ile "Hasibe, F.M. İkinci'nin iyi bir yazar olduğunu düşünür" cümlesi F.M. İkinci ile Kemal Tahir aynı kişi olsa da farklı hakikat değerlerine sahiptir. Cümleler sentaktik ve semantik olarak özdeştir, fakat bu *aynı* sayılmaları için yeterli değildir (Daly 2013, 14-17; McGinn 2015, 50 ve 125; Harrison 1979, 143-144 ve 154; Prechtl 1999, 208-215).

Russell belirsizliğin alanını daha geniş tutar, ona göre özel isimler dahi belirsizlik içindedir. Russell'ın dil konusundaki fikirleri *ideal dilin imkansızlığı* ve *belirsizliğin kaçınılmazlığı* tezlerinde özetlenmiş gibidir. Alfred North Whitehead ile birlikte yazdığı *Principia Mathematica*'da (1910-1913) böyle bir dilin sentaktik yapısı üstüne düşünür Russell. Aslında İngilizce özelinde tüm diller hakkında verilebilecek bir hüküm olmak üzere belirsizliğin temelinde *mantıkla kurulan bağlantının zayıflığı* yatar. Yani mesele yine sözcükten ziyade kavramsal alanda yani kavramsal alanın sınırlarının çizilmeye çalışılmasındadır. Dolayısı ile ideal dilin günlük hayatta kullanılabilir olduğunu düşünmek de aynı şekilde mantıksal kapsamın yanlış çizilmesi sebebiyle varılan bir neticedir. Russell nazarında mesele aynı zamanda temsil ile de ilgilidir, fakat temsil ediş gösteren- gösterilen ilgisinde gösterilenin bizatihi kendisi ile ilgili değildir. Temsil ediş sadece dille ilgili değildir, gösteren olma özelliğine haiz daha başka kaynaklar da vardır. Mesela *fotoğraf* yahut *harita* benzeri şeyler de aynı şekilde temsil kabiliyetine sahiptirler. Doğal dilin karmaşık yapısı içindeki belirsizlik alanına günlük hayatın sıradan akışından birçok misal bulmak mümkündür. Mesela *kırmızı* sözcüğü algısal temel fonksiyonlarına bir ifadesi yani net bir gösterge olarak kusursuz bir muğlaklığa sahiptir. Açıktan koyuya birçok kırmızı tonu düşünüldüğünde hangisinin tam olarak kırmızı tanımlamasına karşılık geldiğini tespit mümkün olmayacaktır. Daha da keskin bir delil olmak üzere *metre* ve *saniye* gibi gündelik hayatın matematiksel kısımlarını temsil ettikleri düşünülen ifadeler dahi kapalılıktan uzak değildir. Dünyanın dönüşü sebebi ile ki bu dönüş sezyum-(Cs)133 izotopunun belirli bir atomik geçişin frekansı aracılığıyla tanımlanarak *saniye* şeklinde belirlenmiştir. Tüm ölçü birimlerinin yahut zamana ait sınırlandırmaların kaçınılmaz biçimde belirsizlik içinde olması Russell'ın teorisine işlevsel bir anlam kazandırır. Kendi, özel ve hususi olan özel isimler dahi belirsizlik içindedir. Özel isim zamansal bir belirsizlik içinde çözümlenebilecek niteliklere sahiptir. Doğum ve ölümün kademeli birer süreç olmasından hareketle, ne zamandan ne zamana kadar bir isim ona ait olan kişiyi temsil kabiliyetine sahip olacaktır? Özel isimlerin dahi belirsiz olduğu bir *dil* tam, kesin ve doğru olamayacağı için ideal dilden daha en başta bahsetmek mümkün görünmemektedir. Doğruluğun vücut bulması için kıstas, aynı ilişkiyi yürüten *temsil sistemi* ve *temsil olunan sistem* arasındaki uyuşmadır. Bu durumda kavramın doğruluğu için *tamlık* ve *hakikat olmak* şartları netleştirilebilir. Kesinlik ise kavramsallığın bir gerçeği hakikat yapması durumunda kazanılır. Bunun karşısında belirsizlik için *bire-birlik* yerine *bire-çokluk* ilişkisi mevzubahistir. Bire-çokluk için bulanık bir fotoğraf yahut harita misal verilebilir. Sözcüğün muğlak olması anlamı da doğrudan etkiler ve bulanıklaştırır. Anlamsal tesirin de yönünü etkileyen bu süreç bardak kirli olduğu için suyun kesinlikle kirli (içilmez) olduğunu varsaymak gibidir. Fakat suyun analizi ile bardağın tetkiki ayrı işlerdir. Bardak pekala göz ile tetkik edilip temizlik durumu hakkında fikir edinilebilir, oysa suyun analizi için daha bilimsel bir inceleme yapılmalıdır. Öze, içe, kavramsala ait analiz

Russell için bilimin vazifesidir. Amaç, analiz neticesinde mümkün olduğu kadar kesin neticelere varmaktır. Bu tavır, yani imkansızlığı vurgulayıp bir de talep etmek, kısmen neticeleri çürütülebilir gibi gösterse de gerçekleşmesi çok daha kıymetli sonuçlar doğuracaktır. Pratikteki bu döngüye karşın belirsizlik tasavvurları yani belirsizliğe olan inancın dayandığı temeller basit bir biçimde yok sayılamaz, kolayca çürütülemez. Süreç olumlu, ilerleyebilir ve tutarlı görünse de birçok durumu hakikatle neticelendirmek ve kesinlik sınırları içinde belirlemek mümkün olmaz. Nihai istikamet kaçınılmaz biçimde yine belirsizlik olacaktır (Duman 2022, 90-93; Prechtl 1999, 87-100; Szabó ve Thomason 2019, 284-287; Sawyer 2010, 8-23; Devitt ve Hanley 2006, 225-240).

2.4 Sonsuz Belirsizlik

Moore'un *Principia Ethica*'daki "Açık Soru" argümanı belirsizlik esaslı yapısı ile dil felsefesinin en mühim temellerinden biri üstünde yükselir. Mesela *iyi* kavramının kabul edilmiş bir tanımı iyinin ne olduğunu belirlemeye yetmez. "İyi" çabalamaya değer bir şey olarak tanımlanırsa uğraşmaya değer her şeyin aynı zamanda iyi olup olmadığı sorusu ortaya çıkar. Neyin iyi olduğunu tespit amaçlı bu süreç belirsizlik içindedir ve *açık* kalacaktır. Tek çözüm iyiyi müstakilen, başlı başına bir değer olarak almaktır. Zira *iyi*; mutluluk, neşe, tatmin, hoşgörü, halis niyet gibi ifadelerle eşitlenemez. Moore, iyiyi tanımlanamaz olarak tanımlamanın yanı sıra, onun *doğal olmayan bir özellik* olduğunu da vurgular. Bu, niteliksel olarak özdeş olan iki şeyin farklı değerler içeremeyeceği anlamına gelir. Mesela doğal özellikleri bakımından (marka, renk, model, desen vb.) aynı olan iki pantolon *özellik*ler bakımından ayırt edilemez. Bir nesnenin *iyi* olarak özelliği, bu nedenle tamamen *nesneyi oluşturan diğer özellikler* tarafından belirlenir (Prechtl 1999; 59-63, 8, 94, 101, 175; Dascal 1992, 860; Russell ve Fara 2012, 874-875).

Derrida'nın *arke-yazı* (archi-écriture) kavramı yazma eyleminin temel refleksidir. Yazıbilim tasarımı için önerilen kavram hem dil imkanlarını temin eden bir dizgedir, hem de sözmerkezciliğe (logocentrisme) karşı bir tavır olarak dış dünyada olduğu varsayılan dil dışı hakikati temsil imkanlarını yadsır. Arke-yazı yapısökümün yazıya tatbikidir; anlamın temelindeki tek gösterene asla ulaşılamaz; bu, birbirine atıf silsilesi sonsuza kadar sürecektir. Bu durum dilde belirsizlik ile iç içedir. Dilin kendi iç sistemi ile buna dirense de sözcük anlamının kesin sınırlarını belirmek mümkün değildir. Bu duruma atıfla dildeki söz ve yazı ayrımını vurgulamak için Derrida *différance* (ayrım/fark) kavramını kullanır (Duman 2019; 333-336; Kompa 2015, 341-350; Lycan 2008, 175-187).

3. SONUÇ

İdeal dil ve belirsizliğin bir arada ele alınma sebebi sadece birbirlerinin zıttı olmaları değil dil üzerine düşünüldüğünde birbirlerini tamamlıyor nitelikte olmalarıdır. Gri alana konumlanan her şey uygun bir bağlamda ideale de hizmet edebilir.

Bireysel algı sözcüğün tarafsız ve nesnel kalmasını engeller. Hobbes bunu izah ederken birinin haysiyet dediğine diğerinin ahmaklık diyebileceğini örnek verir. Bir çanta dolusu para bulan kişinin durumu tam olarak bu çelişkiye sebep olabilir. Şüphesiz bireysel farklılıkların kökünde kültürel farklılıklar yatar. Bu farkların en bariz biçimde dikkat çektiği alan ise Quine'in detaylı izah ettiği üzere çeviri faaliyetleridir. Mesela "Yalanın bacakları kısadır" (Lügen haben kurze Beine) anlamındaki Almanca atasözü Türkçe'ye "Yalancının mumu *yatsı*ya kadar yanar" şeklinde çevrilirse anlamlı olur. Yahut "Hic Rhodus, hic salta", dilimize "Halep ordaysa arşın burda" şeklinde çevrilir. Bu algı farkı bireysel algının da ötesinde ve üzerindedir.

Eksiklerden azade, saf bilgiye hizmet edecek ideal ve rasyonel bir dil var mıdır? *Sorites belirsizlik* yahut sorites paradoks ve *kombinasyonal belirsizlik* böylesi bir arayışa mani olur. Daha özel isimler bile belirsizlikten kurtulmuş değildir. O halde ideal dil yerine belirsizliğin derecesi yahut istikameti ile uğraşmak dil felsefesi açısından daha mantıklı neticeler verecektir.

KAYNAKÇA

Albrecht, E., *Sprache und Philsophie*. Berlin/ VEB, 1975.

Bertram, G., *Sprachphilosophie zur Einführung*. Junius/ Hamburg, 2011.

Borsche, T., *Klassiker der Sprachphilosophie*, C.H.Beck/ München, 1996.

Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 1, Von der Antik bis Leibniz, Narr/ Tübingen, 2015.

Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 2, Von Leibniz bis Russeaus, Narr/ Tübingen, 1982.

Daly, C., *Philosophy of Language*, Bloomsbury Academic, 2013.

Devitt, M. ve Hanley, R., *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language* (Blackwell Philosophy Guides), Wiley-Blackwell, 2006.

Duman, M. A., *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, Litera/ İstanbul, 2022.

Duman, M. A., *Retorikten Belagate Mecazdan Metafora*. Nobel/ Ankara, 2019.

Eco, U., *Semiotics and the Philosophy of Language*, Indiand University Press, 1984.

Kompa, N., *Handbuch Sprachphilosphie*. Metzler/ Stuttgart, 2015.

Kutschere, F., *Sprachphilosophie*, Fink/ München, 1975.

Lamarque, P., *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*, Pergamon, 1997.

Lee, B., *Philosophy of Language*, Continuum/ London, 2011.

Leiss, E., *Sprachphilosophie*, de Gruyter/ Berlin, 2009.

Lepore, E. ve Smith, B., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, Oxford University Press, 2006.

Lersch, L., *Die Sprachphilosophie der Alten*, C.1-2, H.B.König/ Bonn, 1838.

Lycan, W., *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*, Routledge/ London, 2008.

Martinich, A. P., *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, 1996.

McGinn, C., *Philosophy of Language*. The MIT Press, 2015.

Posselt, G. ve Flatscher, M., *Sprachphilosophie: Eine Einführung*, Facultas/ Wien, 2018.

Prechtl, P., *Sprachphilosophie*, Metzler/ Stuttgart, 1999.

Russell, G. ve Fara, D. G., *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. Routledge/ London, 2012.

Sawyer, S., *New Waves in Philosophy of Language*, Palgrave Macmillan, 2010.

Searle, J. R., *The Philosophy of Language (Oxford Readings in Philosophy)*, Oxford University Press, 1971.

Soames, S., *Philosophy of Language*, Princeton University Press/ Princeton, 2010,

Szabó, Z. G. ve Thomason, R. H., *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*, Cambridge University Press, 2019.

Tanesini, A., *Philosophy of Language A-Z.* Edinburgh University Press/ Edinburgh, 2007.

Wein, H., *Philosophie ald Erfahrungswissenschaf*, Haag: Marinus Nijhoff. 1965.

Wein, H., *Sprachphilsophie der Gegenwart*, Marinus Nijhoff/ Haag, 1963.

Wellmer, A., *Sprachphilosophie: eine Vorlesung*, Suhrkamp, 2004.

DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA SÖZ, SÖZCÜK VE CÜMLE ZITLIĞININ TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME

Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilim Bölümü

akifduman@live.de- ORCID ID:0000-0002-5633-8268

ÖZET

Dil felsefesi açısından cümleye bakıldığında dilin analiz bakımından en anlamlı birimi olarak tanımlandığı görülecektir. Cümle öncelikle anlamın merkezi olmak bakımından, sözcük ile mukayese üzerinden ve Antik kapsamında ele alınmalıdır. Anlamlılık için cümle formunun esas alınması Platon'un Sofist diyaloğuna kadar gider. Dil felsefesi açısından Sofist'i diğer diyaloglardan ayıran taraf, cümle doğruluğunu kontrol için uygulanabilir bir kriter oluşturma anlamında, daha gelişmiş bir model tasarlanmasıdır. Aristoteles cümleyi şahsi bakımdan değil, dünyanın nesnel yapılarını göstermek için inceler.

Cümle bağlam-bağımlı ve kültür-bağımlı bir yapıdır. Hamann nazarında sözcükler de madeni paraların üzerindeki rakamların zamana ve mekana göre değerinin yahut anlamının değişmesi gibi değişir. Humboldt'a göre anlam yalnızca dilde mümkündür. Dil ve kültür iç içeliği sebebi ile bir dildeki bazı cümleler başka bir dile tam olarak çevrilemez. Quine de Humboldt gibi cümlelerin çevrilebilirliği üstüne düşünür. Grice nazarında dış koşullar olmadan; tamamlanmadan cümlenin mantık düzeyinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Yani cümle bağlam-bağımlı bir bileşendir.

Cümle semantik açıdan ciddi bir problemdir. Locke'un teorisi ve genel olarak anlamı belirlenmiş nesne olarak gören herhangi bir teori için de bir handikap olarak "bütün bir cümlenin anlamını açıklamak" göz ardı edilemeyecek bir problemdir. Frege'ye göre de anlam yalnızca tüm cümleden kavranabilir.

Cümle nihayetinde sözcüklerin bir birleşimidir. Erfurtlu Thomas için sözcük bir cümlenin parçası (pars orationis) olarak anlamlıdır. Russell'a göre belirtici ifadelerin kendi başlarına hiçbir zaman bir anlamı yoktur, ancak sözlü ifadesinde meydana geldikleri her cümlenin bir anlamı vardır. Moore'un paradoksu da yine cümlelerin müstakil anlamsal yeterlilikleri temel alınarak kurgulanır.

Cümle doğruluk değeri bakımından da analiz edilebilir. Carnap'a göre yalnızca deneysel olarak doğrulanabilen veya analitik olan cümleler anlamlı kabul edilir. Tarski doğruluk kavramı üzerine yaptığı çalışma ile üç hedefe ulaşır. Bu hedeflerden ikinciye göre, bir cümlenin gramatikal yapısı onun doğruluk değerini nasıl etkilediğini gösterir. *On Referring* (1950) adlı makalesinde Strawson, Russell'ın betimleyici (tanımlama) teorisine karşı çıkar. Bazı cümleler anlamlı olsalar da, herhangi bir iddia içermedikleri için, doğruluk değeri taşımazlar.

Anahtar Kelimeler : dil felsefesi, sözcük, cümle (tümce), Gottlob Frege, Bertrand Russell, Rudolf Carnap.

AN ESSAY ON THE THEMATIC CLASSIFICATION OF CONTRAST OF SPEECH, WORD AND SENTENCE WITHIN THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE

SUMMARY

When we look at the sentence in terms of philosophy of language, it will be seen that language is defined as the most meaningful unit in terms of analysis. The sentence should be considered primarily in terms of being the center of the meaning. The sentence should also be compared with the word, and its ancient form should also be evaluated. Taking the sentence form as a basis for meaningfulness goes back to Plato's Sophist dialogue. What distinguishes Sophist from other dialogues in terms of language philosophy is the design of a more advanced model in terms of establishing an applicable criterion for checking sentence accuracy. Aristotle analyzes the sentence not personally, but to show the objective structures of the world.

The sentence is a context-dependent and culture-dependent construct. In Hamann's view, words change just as the value or meaning of the numbers on coins change according to time and place. Quine also talks about the translatability of sentences like Humboldt. According to Grice, it is not possible to evaluate the sentence at the logical level without external conditions. So the sentence is a context-dependent component.

Sentence is a serious problem in terms of semantics. As a handicap for Locke's theory, and for any theory that sees meaning as a determined object in general, "explaining the meaning of a whole sentence" is a problem that cannot be ignored. According to Frege, meaning can only be grasped from the whole sentence. A sentence is ultimately a combination of words. For Thomas from Erfurt the word makes sense as part of a sentence (*pars orationis*). According to Russell, indicative phrases never have a meaning on their own, but every sentence in which they occur in verbal expression has a meaning. Moore's paradox is also constructed on the basis of the individual semantic competences of the sentences.

The sentence can also be analyzed in terms of truth value. According to Carnap, only sentences that are empirically verifiable or analytical are considered meaningful. Tarski achieves three goals with his work on the concept of truth. According to the second of these objectives, the grammatical structure of a sentence shows how it affects its truth value. In his article On Referring (1950), Strawson opposes Russell's descriptive theory. Although some sentences are meaningful, they do not have truth value because they do not contain any assertions.

Keywords: philosophy of language, word, sentence (sentence) Gottlob Frege, Bertrand Russell, Rudolf Carnap.

1. GİRİŞ

Dil felsefesi açısından cümleye bakıldığında cümlenin dilin analiz bakımından en anlamlı birimi olarak tanımlandığı görülecektir. Bu bağlamda evvela cümlenin hakimiyeti Platon, Aristo, Stoacılar ve O. William ekseninde incelenmiştir. Cümlenin bağlam-bağımlı ve kültür-bağımlı yapısı J.G. Hamann, W.v. Humboldt, W.v.O. Quine ve H.P. Grice şahsında değerlendirildikten sonra J. Locke, F.L.G. Frege, D.H. Davidson ve J.R. Searle şahsında cümlede anlam irdelenmiştir. E. Thomas, B.A.W. Russell ve G.E. Moore cümleyi sözcüklerin birleşimi olarak görürler. Nihayetinde F.L.G. Frege, L.J.J. Wittgenstein ve A.N. Chomsky şahında özetlendiği üzere *dil* cümlelerin toplamından oluşmaktadır. Son olarak cümlenin doğruluk değeri P.R. Carnap, A. Tarski, P.F. Strawson ve J.L. Austin'in fikirleri üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır.

2. BULGULAR VE YORUM

Yaklaşık kırk adet Almanca ve İngilizce kaynak taranarak oluşturulan alt başlıklar söz, sözcük ve cümle zıtlığı ekseninde değerlendirilmiş ve edinilen bulgular ışığında altı alt başlık oluşturulmuştur. Yapılmaya çalışılan sınıflandırma denemesi ile *anlambilim* ve *edimbilim* için kullanılabilecek bulgulara da erişilmiştir.

2.1 Cümlenin Keşfi

Semantik hâkimiyetin sözcükten cümleye geçişinin kökeni Platon ve Aristo'ya kadar gider.

Platon'un Sokrates ağzından irdelediği üç tipten biri olan *sofist* merkezli diyalogda (filozof ve politikacıdan farklı olarak) malumat imalatçısı ve satıcısı olan sofistin karakteri üstünde durulur. Diyaloğun iki ana karakteri genç ve kalburüstü bir matematikçi olan Theaitetos ve Elealı konuk yani Yabancı; başta varlık (daha doğrusu varlığın olumsuzlanmasını yokluktan ayırt etmek), doğru ile yanlış yargı ve inanç olmak üzere birçok hususta tartışırlar. Diyaloğun esas önemli tarafı ise *Kratylos*'taki kelime merkeziyetçiliğin cümleye çevrilmesidir; zira kelimelerden ziyade *cümle*ler ile düşünürüz (260a-b). "Ses sayesinde var olana ilişkin bilinen şey iki türlüdür" Yabancı için. Konuşma *ad*ların ve *fiil*lerin bir araya gelmesi ile mümkündür; sadece ad yahut sadece fiil ile bu mümkün değildir (262a). Tasarlanan modele göre, cümle aynı zamanda sözcüklerin bir bağlantısıdır, ancak Theaitetos'ta başlangıçta olduğu gibi yalnızca adların (onomata) değil, zorunlu olarak iki farklı sözcük sınıfının (*onomata* ve *rhemata*) bağlantısıdır. Dil felsefesi açısından *Sofist*'i diğer diyaloglardan ayıran taraf, cümle doğruluğunu kontrol için uygulanabilir bir kriter oluşturma anlamında, daha gelişmiş bir model tasarlanmasıdır (Borsche 1996, 15-32; Coseriu 2015, 30-67; Dascal 1992).

Aristoteles cümleyi şahsi bakımdan değil, dünyanın nesnel yapılarını göstermek için inceler. Onun için dil felsefesi her zaman ontolojik bir araştırmadır. Yazının başlangıcında Aristoteles, yazılı işaretlerin sözlü sesler anlamına geldiğini, sözlü seslerin duygusal olayların sembolü olduğunu ve bunların da şeylerin temsili (pragmata) olduğunu belirtir. Bu, ilk *işaret ve anlam teorisi* olarak görülebilir (Mojsisch 1986, 92; Lamarque 1997, 244; Kompa 2015, 11; Borsche 1996, 33-48; Coseriu 2015, 68-112).

Stoacılar aynı zamanda *sentaks*ın ve cümle türlerinin de kurucularıdır. İfadenin mantıksal biçimlerini incelerken onları daha kesin, dilsel veya dilbilimsel bir terminolojiye götüren cümle türlerini incelerler. *Casus* terimini kullanırlar, ayrıca *artikel* ve *pronomen* gibi ifadeleri ve cins isimler (appellativum) ile özel isimleri (nomen proprium) arasındaki farkı dile yerleştirirler. Her ne kadar *Kratylos*'ta ortaya konan yöntemi takip etseler de Stoacılar nihayetinde etimoloji ile uğraşmışlardır. Zira kelime *aslen* psikolojik açıdan doğrudur, kelimenin psikolojik bakımdan doğruluğunu da *etimoloji* inceler (Kutschere 1975, 45; Dascal 1992, 17-34).

Ockhamlı William kapsamlı çalışmasını klasik Aristoteles tarzında bir kavram (*Terminus*) analizi ile başlatır, ardından *cümle* veya yargının bir analizi ile sonuçlandırır ve sonuçların bir analizi ile noktalandırır. Kavram; yazılı, söylenmiş veya sadece düşünülmüş bir ifadenin parçasıdır. Tüm mantıkçılara göre mantıksal ifadeler sözcüklerden ve aynı şekilde terimlerden bir araya getirildiği için kısaca *terim*i izah etmek faydalı olacaktır. Aristoteles'e göre terim "öncülün kendilerine dağıldığı şeye, yani yüklem ile, ister varlık kendine eklensin, ister var olmayan kendinden ayrılsın, yüklemin kendisi hakkında tasdik edildiği konu"dur (*Birinci Analitikler*, 24b 16-18). Başka bir ifade ile, her ne kadar William farklı türlerinden bahsetmese de *terminus* cümlenin öznesi veya yüklemidir. Fiiller, senkategomatik ifadeler ve sair ifade çeşitleri gibi varsayılan ifadelerin cümleye ilavesi *işaret*in önemini artırır. Ki nihayetinde tüm cümlenin işaret sayılabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla doğal bir işaretin sessel ifadesinden başka bir manadadır *işaret*. Düşünülmesinden, konuşulmasından veya

yazılmasından bağımsız olarak terim farklı manalarda da kullanılabilir (*Terminus* I, 1-4) (Steger ve Wiegand 1996, 296-307).

2.2 Bağlam- Bağımlı ve Kültür-Bağımlı Cümle

Hamann nazarında sözcükler de madeni paraların üzerindeki rakamların zamana ve mekana göre değerinin yahut anlamının değişmesi gibi bir yandan (1) sentaktiğin semantik uygunluğunun vurgulanması lehine terk edildiği ölçüde semantiğin her bir kelimenin temelde nominal temsiline yönelimi, diğer yandan da (2) Aydınlanma için genellikle biçimlendirici olan dilin sistemik karakteri olduğu üzere, XVIII. yüzyıla özgü olması muhtemel modern bir iletişim teorisine yaklaşımlar sunmaya muktedirdir. Mesela Sokratik bir ünlem olan "Hiçbir şey bilmiyorum!" cümlesi *kime-hangi durumda-hangi zamanda* gibi sorulara (bağlam-) bağımlıdır. Bir cümlenin birçok yönden kullanılabilen önerme içeriği, (kurgusal) kimliğinden yoksun olduğunu gösterir ve dolayısıyla genel bir *teorem* olarak uygunluğu tartışmalıdır ve (prensipte ve herkes için) olduğu kadar az genelleştirilebilir ve zor kanıtlanır (Craig 1998, 128 ve 133; Kutschere 1975, 338; Dascal 1992, 343-363; Steger ve Wiegand 1996, 339-343; Wein 1965, 240; Bertram 2011, 28).

Humboldt, Java adasında Kawi dillerini inceleyerek her dilin farklı bir öngörü ifade ettiğini savunur. Düşünme dil ile ilişkilidir. Humboldt, anlamanın yalnızca dilde mümkün olduğunu iddia eder. Ama bu aynı zamanda anlamanın yalnızca belirli bir dilde mümkün olduğu anlamına mı gelir? Dilin ve düşüncenin göreceliliği tezi kişinin belirli düşünceleri ancak belirli bir dilde tasavvur edebileceği anlamına gelir. Dolayısıyla bir dildeki bazı cümleler başka bir dile tam olarak çevrilemez. Quine de Humboldt gibi cümlelerin çevrilebilirliği üstüne düşünür. Quine için esas problem *temel belirsizlik teorisi*dir. Dil L1'in çevirisi, dil L2 içinde fonksiyonel, pragmatik ve üslupsal vb. olarak eşdeğer olabilir. Fakat *semantik denklik* doğrulanmamış olarak kalır. Bunun yanında tek başına *denklik* kavramı zaten keskin değildir; yani belirsizliğin keskin sınırları yoktur. Buna bir delil olmak üzere *belirsizlik ikilemi*nden hiçbir şekilde kaçış olmadığı kabul edilmelidir. Quine netice itibarıyla bir bakış açısı belirlemiş olur. *Belirsizlik* uygulamadaki görecelilik bakımından özeldir, şimdiye kadar dile getirilen felsefe ve dil felsefesine yönelik edebiyat, *sözler*in yani dilsel işaretlerin kullanımı etrafındaki sorulardır. Quine, bir çeviri kılavuzunu tam olarak tanımlamak için hiçbir zaman yeterli kanıtın bulunamayacağını savunur; bir cümlenin çevrilmesinin her zaman farklı yolları vardır. Bu, *çevirinin belirsizliği* tezidir (Borsche 1996, 385-401; Posselt ve Flatscher 2018, 177-195; Wellmer 2004, 285-374; Kompa 2015, 29-35; Kutschere 1975, 289-303).

Grice nazarında cümle bağlam-bağımlı bir bileşendir. Îmâ, muhatabın ne dediğini değil; ne demek istediğini gösterir. Bunu bir misalle izah eder Grice. Misale göre A ve B, ortak arkadaşları C hakkında sohbet etmektedir. C bir bankada çalışmaktadır. A, B'ye C'nin işlerinin ne âlemde olduğunu sorar. B de der ki: "Sanırım iyidir, arkadaşları ile arası da iyi, bir de hâlâ hapse girmedi." Şüphesiz, bu hapishane kastı anlamı biraz karıştırır. B bununla ne kastetmiş olabilir? Buradan şunu çıkarırız. Muhtemelen C yaramaz bir tiptir, daha evvel başına bir şeyler gelmiştir. Kastın arkasında ne yattığını anlamak için kullanılan *intension* kavramı bu bakımdan oldukça önemlidir. Acaba C'nin hapse girmemiş olmasından neden laf açar B, maksadı nedir? Bu elbette *söylenmek istemeyenin söylenmesi*'dir aynı zamanda. C, başı beladan kurtulmayan biridir ki bu ifade sarf edilir. Ancak bu tavır şüphesiz muhatabı da düşünmeye ortak ettiği için direkt söylemekten daha tesirlidir. Fakat dış koşullar olmadan; tamamlanmadan cümlenin mantık düzeyinde değerlendirilmesi mümkün değildir. En azından A'nın da C hakkında bilgi sahibi olması, *îmâ*'yı anlaması gerekir ki maksat hâsıl olsun (Lepore ve Smith 2006, 74-75; Steger ve Wiegand 1996, 960-961; Lycan 2008, 144-155; Kutschere 1975, 166-183; Kompa 2015, 86-89; Prechtl 1999, 193-197).

2.3 Cümlede Anlam

Locke'un teorisi ve genel olarak anlamı *belirlenmiş nesne* olarak gören herhangi bir teori için de bir handikap olarak "bütün bir cümlenin anlamını açıklamak" göz ardı edilemeyecek bir problemdir (Posselt ve Flatscher 2018, 245; McGinn 2015, 170; Lepore ve Smith 2006, 787; Harrison 1979, 26-37).

Cümle ile en çok ilgilenen filozoflardan biri Frege'dir. Frege dilsel ifadeler için üç farklı tür belirler: *Özel isimler* (Eigennamen), *cümleler* (Sätze) ve *kavramsal ifadeler* (Begriffsausdrücke). Ona göre anlam yalnızca tüm cümleden kavranabilir. Frege'nin anlayışına göre cümlenin idraki yahut algısı onun vesilesi ile ifade edilen *düşünce*dir. Bu fikrin objektifliği meselesine *düşüncenin basit bir tasavvur üzerinden eşitlenebileceği* savı ile karşı çıkar. Aynı düşünceye sahip bir cümlenin algılanmasında biri diğerinden az değilse de farklı tasavvurlara sahip olunabilir. Cümlenin anlamının kavranmasında daha sonra *Frege Prensibi* olarak adlandırılacak yöntemi kullanır. Cümleyi oluşturan unsurlardan *herhangi bir ifade yerine konan ifade*, cümlenin anlamını değiştirmemelidir. Aslında dikkat edilecek husus her biri aynı anlamda olan kelimelerin farklı *algı*ya sahip olmakla cümlenin anlamı üzerindeki tesirinin gözlemlenmesidir. "Neil Armstrong bir Amerikalı'dır." cümlesindeki özel isim olan "Neil Armstrong" "aydaki ilk insan" ifadesinin anlamca karşılığıdır. O halde "Aydaki ilk insan bir Amerikalı'dır." cümlesi aynı derecede yahut şekilde doğru olur. O halde doğruluk ve yanlışlık adına cümleye entegre edilen ifadelerin cümlenin anlamını değiştirmemesi ve ayrıca *doğruluk değeri*ni bozmaması gerekir. Geç makalesi *Der Gedanke. Eine logische Untersuchung*'da (1918), Frege bir cümlede ifade edilen *Sinn*'i *düşünce* olarak adlandırır ve bir cümlenin *Sinn*'inin, cümlenin doğru olup olmaması ile ilgili koşul olması gerektiğini savunur. Bunu yaparken, daha sonra Donald Davidson tarafından geliştirilen *anlamın doğruluk koşullu teorisi*nin temellerini de atmış olur (Miller 2007, 271-305; Tanesini 2007, 80; Soames 2010, 42-47; Russell ve Fara 2012, 852-860; Dascal 1992, 467-490; Kutschere 1975, 57-65).

Davidson dil felsefesi üzerine muhtemelen en ünlü makalesi olan *Truth and Meaning*'de (Hakikat ve Anlam, 1967) doğal bir dilin temelinde olduğu üzere, teorik olarak sınırsız sayıda ifade içermesine rağmen, öğrenilebilir her dilin sonlu bir biçimde temsil edilebilir olması gerektiği tezini benimser. Neticede herhangi bir doğal dil için, sonlu bir aksiyom sistemi temelinde sınırsız sayıda tümcenin anlamlarını veren teorik bir anlambilim inşa etmek mümkün olmalıdır. Davidson makalede hakikat-koşullu bir anlam teorisi geliştirir. Frege ve Wittgenstein'dan bir cümlenin anlamının, onun doğru olduğu koşullarda oluştuğu fikrini ve Alfred Tarski'den (1901-1983) hakikat teorisinin biçimini alır. Bu teori, belirli bir dil için formun tüm cümlelerini sağlar: "p", ancak ve ancak p ise doğrudur ("p", dildeki herhangi bir cümleyi temsil eder) (Prechtl 1999, 230-234; Leiss 2009, 153-160; Soames 2010, 45-49; Daly 2013, 227-258; Duman 2019; 544-547).

Cümlenin anlamının kesinleşmesi bilhassa metaforik kullanımlarda sorun yaratabilir. Searle metaforu cümle anlamı ve ifade anlamı arasındaki fark yardımıyla tanımlar. Ona göre problem bir yandan *kelime* ve *cümle* anlamı arasındaki rabıta; bir yandan da *konuşan* kişinin söyledikleri ile *ifade* (yani kastedilen ve söylenen) arasındaki farktan kaynaklanmaktadır (Lycan 2008, 31-44; Prechtl 1999, 171 ve 215-219; Russell ve Fara 2012, 14-17 ve 233; Lamarque 1997, 520-521).

2.4 Sözcüklerin Birleşimi Olarak Cümle

Erfurtlu Thomas için sözcük bir cümlenin parçası (*pars orationis*) olarak anlamlıdır. *Modistik dil teorisi*, üç düzeyi varsayar: (a) şeylerin düzeyi, (b) zihinsel temsillerinin düzeyi,

(c) bu zihinsel temsilleri ifade eden sözcüklerin düzeyi. Thomas'a göre, *pars orationis* yani bir cümlenin parçası ve bir sözcük türünün üyesi olarak bir sözcük, sadece belirli bir anlamı (significatio) olan ses gövdesi (vox) değildir; belirli eş anlamlar her zaman ilgili anlamların yanında görünür. Dolayısıyla dilde doğrudan *beyaz* manasına gelen bir sözcük yoktur. Bunun yerine *beyaz* bağımsız bir varlık işareti olarak ismi nitelemek için kullanılır. Şu halde *beyaz*ın başka bir varlığın özünde bulunan bir nitelik (beyaz gemi, beyaz araba, beyaz kedi vb.) yani sıfat olarak kullanımı gereklidir. Bu yan anlamlar, *modi significandi* (gösterimler) terimi ile ifade edilir (Bertram 2011, 25; Dascal 1992, 98-99).

Russell'ın, *On Denoting* (1905) adlı denemesinde geliştirdiği işaretler teorisi de dil felsefesi için önemlidir. Russell'a göre belirtici ifadelerin kendi başlarına hiçbir zaman bir anlamı yoktur, ancak sözlü ifadesinde meydana geldikleri her cümlenin bir anlamı vardır. Bu tespit daha sonra Russell'ın *tanımlayıcı özel isimler teorisi*nin de temeli olur. Teorinin özüne göre bir özel adın anlamı veya anlamsal içeriği, konuşmacılar tarafından onunla ilişkilendirilen tanımlarla aynıdır, göndergeleri ise bu tanımları karşılayan nesneler olarak belirlenir (Prechtl 1999, 87-100; Szabó ve Thomason 2019, 284-287; Sawyer 2010, 8-23; Devitt ve Hanley 2006, 225-240; Duman 2022, 114-119).

Moore, kendi adını taşıyan paradoksa (*Moore paradoksu*) işaret eden ilk kişidir. Paradoksun temelinde birtakım birinci tekil şahıs şimdiki zaman cümlelerinde öne sürülenlerin içerdiği bariz saçmalıklar yatar: "Yağmur yağıyor, ama yağmur yağdığına inanmıyorum." veya "Yağmur yağıyor, ama yağmur yağmadığına inanıyorum." Bu *Moorca* cümleler paradoksaldır ve bariz bir şekilde mantıksız görünseler de (1) doğru olabilirler, (2) mantıksal olarak, öznellikten dolayı tutarlıdırlar ve (3) açıkçası yine öznellikten dolayı çelişkili de olmayabilirler. Paradoksu dil felsefesine çok büyük bir katkı olarak gören Wittgenstein bir dizi çalışma ile çerçeveyi genişletir. Moore'un kendisi meseleyi iki şekilde ele alır. (1) Sorun üç şekilde kurulabilir: (1.1) Kişi farklı zamanlarda öne sürülen yargıya olan inancını değiştirebilir. Yani farklı zamanlarda farklı düşünebilir. (1.2) Yine farklı zamanlarda iki önermeden birine inanmak yahut farklı olanı iddia etmek mümkündür. (1.3) Her iki önermeye aynı anda inanmak veya iddia etmek absürttür. Yağmurun yağması, buna inanmamak iki farklı önerme olarak ayrılınca sorun daha ziyade *abdürtlük-tutarlılık* çatışması şeklinde ortaya çıkar. Yağmur yağabilir ve kişi buna inanmayabilir. O halde bunu iddia etmesinde ne beis olabilir? (2) Akabinde Moore sorunu daha belirgin bir biçimde sunar: (2.1) Geçmiş zamandaki karşılığı ileri sürmek saçma değildir; örneğin, "Yağmur yağıyordu ama yağmur yağdığına inanmadım." (2.2) Önermelerin ikinci veya üçüncü şahıs karşılıklarını ileri sürmek de saçma değildir: "Yağmur yağıyor ama sen yağmur yağdığına inanmıyorsun" veya "Michael öldü, ama onun öldüğüne inanmıyorlar." (2.3) Şimdiki zaman birinci şahısta bu önermeleri birleştirmek saçmadır: "Yağmur yağıyor ve ben yağmur yağdığına inanmıyorum." Organik bütünler (organic wholes) ilkesi de sözcük-cümle bileşimine uyarlanabilecek kaidelerdendir. Moore'un organik bütün ilkesine ilişkin tanımı Aristoteles ile başlayan bir modelin bir varyantıdır: "Bir bütünün değeri, parçalarının değerlerinin toplamı ile aynı kabul edilmemelidir." Bilhassa metaforik potansiyeli göz önüne alındığında cümlenin de sözcüklerin bileşiminden çok daha fazlası olduğu aşikardır (Prechtl 1999; 59-63, 8, 94, 101, 175; Dascal 1992, 860; Russell ve Fara 2012, 874-875).

2.5 Cümlelerin Toplamı Olarak Dil

Wittgenstein'a göre dil ve düşünce dünyayı resmetmektedir; resim, gerçekliğin bir modelidir. Dilin mantıksal formu çerçevesinde *cümlenin resim teorisi* Wittgenstein'ın erken dönem dil felsefesine aittir. Özetle onun için cümlelerin toplamı dildir. Cümlenin sözdizimsel ve semantik yapısını cümlede bağlantılı dil işaretlerinin anlamı açısından açıklamak isteyen dil felsefesindeki uzun bir geleneğin aksine Wittgenstein, ilk yazılarından itibaren, anlamı

cümlelerde ifade etme olanaklarının, dünyanın nesneleri olarak maddi (yani fonetik veya yazılı) işaretlerin bağlantılarından başlayarak açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünür. Wittgenstein erken dönem felsefesinde dilin özünün dünyanın özünün bir resmi olduğunu düşünür; çünkü anlamlı önermeler, dünya ile mantıksal form özdeşliği temelinde bir tür imaj kullanarak gerçek ve olası durumların yapısını kendi içlerinde resimsel olarak göstermekten başka bir şey yapamazlar. Ona göre, dilbilgisinin yöneticisi olarak felsefe, aslında dünyanın özünü sadece cümlelerde değil, bu dilin anlamsız işaret kombinasyonlarını dışlayan kurallarında kavrayabilir (Russell ve Fara 2012, 852-860; Lepore ve Smith 2006, 1-29; Borsche 1996, 365-384).

Chomsky dilbilimini, önceki yoğun cümle tanımlarının kaçınılmaz normatif kısıtlamalarından kurtararak *betimleyici bir disiplin* olarak yeniden kurgular. Akabinde problemi operasyonelleştirir, gramer geleneğinin örtük genişleme yönelimini kavrama getirir ve tanımı prosedüre aktarır. Nihayetinde dil mensubu, bir cümlenin ne olduğu söylenmese bile, dilinde mümkün olan cümle formlarını yaklaşık olarak sayabilir. Dil becerileri yani *dil hakkında malumat* ile *dil kullanımı* yani *dilin somut durumlarda kullanımı* arasında ayrım yapılmalıdır. *Üretken dilbilgisi*, yetkin dilin genel bir tanımıdır. Bir konuşmacının prensipte sınırsız sayıda cümleyi anlamasını ve bir dil öğrenmesini sağlayan şeyi açıkça ortaya koyar. Tanımladığı zihinsel yapı, Chomsky'nin *dilbilgisel yeterlilik* veya basitçe *dilbilgisi* dediği şeydir (Kompa 2015, 339-340 ve 386-396; Lycan 2008, 115-117; Lee 2011, 160-178).

2.6 Cümlenin Doğruluk Değeri

Carnap'a göre yalnızca deneysel olarak doğrulanabilen veya analitik olan cümleler anlamlı kabul edilir. *Tanrı, ruh* veya *bütün* gibi terimleri içeren geleneksel metafiziğin cümleleri bu nedenle ne doğru ne de yanlıştır, sadece *anlamsız*dır. Bu anlamlılık teorisi, bir cümlenin anlamının, onun doğrulama koşullarından başka bir şey olmadığı görüşünü içerecek şekilde genişletilir. Bu, *doğrulamacı anlam teorisi*nin ilkesidir, ancak böyle bir teori ciddi sorunlarla karşı karşıyadır: (1)İlk problem deneyselliğe dayalı bakış açısının mantıksız sonuçları olabileceği yönündedir. Örneğin, bir duygu belirli bir şekilde davranma eğilimi olarak yorumlanmadıkça, duygularımızla ilgili ifadeler anlamsız olacaktır, bu da hemen daha fazla sorun yaratır. (2)İkinci bir sorun, teorinin, doğrudan gözlemimizi tanımlayan cümlelerin olduğunu varsaymasıdır. Ancak böyle cümleler mevcut değildir. Zira, cümleler duygularımızı anlatıyor olsa idi, mesela "Kırmızı bir duygum var" dediğimiz vakit bunu özneler arası olarak kontrol etmek mümkün olurdu, ki bu mümkün değildir. Burada *doğrudan gözlemlenebilir* ifadesinin tanımı ve sınırlandırılmasıyla ilgili bir problem vardır. (3)Üçüncü bir sorun, anlam ölçütünün kişinin kendisine uygulanmasından doğar. Bu ne analitik ne de ampirik olarak doğrulanabilir; böylece kendisi bizatihi anlamsız olmak gibi bir sonuç ortaya çıkar (Szabó ve Thomason 2019, 1-9; Lamarque 1997, 506-507).

Tarski *doğruluk kavramı* üzerine yaptığı çalışma ile üç hedefe ulaşır. Bu hedeflerden ikinciye göre, bir cümlenin gramatikal yapısı onun doğruluk değerini nasıl etkilediğini gösterir. *On Referring* (1950) adlı makalesinde Strawson, Russell'ın betimleyici teorisine (tanımlama teorisine) karşı çıkar. Strawson, analizinde konuşmacıyı hesaba katmadığı için Russell'ı temelden kınar; nesnelere gönderme yapan isimler değil, *konuşmacı*lardır. Russell'ın analizine göre "Fransa'nın şu anki kralı keldir" ifadesi yanlıştır çünkü böyle bir kral yoktur. Strawson bunun doğru bir analiz olamayacağını düşünür; zira cümlenin hiçbir *doğruluk değeri* olmadığını söylemek daha açıktır. Bazı cümleler anlamlı olsalar da, herhangi bir iddia içermedikleri için, *doğruluk değeri* taşımazlar. Strawson ayrıca Russell'ın analizinin *bağlam*da yanlış olabileceğine de itiraz eder. Örneğin birisi "Masa boş" derse, bu dünyada tek bir masa olduğu anlamına gelmez. Bu nokta önemlidir, çünkü *bağlam*ın her zaman dikkate alınması gerektiğini

gösterir. Cümle'nin dil felsefesindeki konumunu değiştiren Austin olur. Cümlelerin (Aristoteles kökenli) doğruluk ve yanlışlık analizleri bir tarafa *lokasyonel* olarak incelenmeleri dil-eylem (söz edimi) teorisinin ortaya çıkmasını sağlar (Borsche 1996, 35-48; Lee 2011, 48-50; Craig 1998, 120-123; Hale vd. 2017, 734; Kompa 2015, 9-15; Kutschere 1975, 73).

3. SONUÇ

Gündelik dil ve yazı dili arasındaki bariz farklar sadece Wittgenstein, Austin, Cohen, Searle yahut Grice gibi filozofların dikkatini çekmez. Sözcük kavramsal alanın tanımlanmasında yeterli değildir, bu da cümlenin dolayısıyla bağlamın öncelenmesini sağlar. Bağlam yaşayan bir dil için gündelik kullanımları da kapsar.

Konuşma, sözcük ve cümle arasındaki bu çatışmanın en net başlangıcı Platon'un *Sofist* diyaloğu olsa gerektir. Cümlenin bağlam-bağımlı ve kültür-bağımlı yapısı onu bilhassa sözcüğün çok anlamlılığı ile karşı bir kutupta konumlandırır. Sözcük cümlede yer almadan, tek başına birçok bağlamı çağrıştırıyorsa bu belirsizlik içinde yer alır ve dil için bir problemdir. Cümle her ne kadar sözcüklerin birleşimi olsa da daha fazlasını ve daha ötesini işaret eder. Nihayetinde konuşulan dilin sözcüklerin toplamı değil de cümlelerin toplamı olarak algılanması (2.5) çok daha mantıklı neticeler verecektir. Doğruluk değerinin tartışılmasının da göstereceği üzere *cümle* dil felsefesi için hala en büyük meselelerden biridir.

KAYNAKÇA

Albrecht, E., *Sprache und Philsophie*. Berlin/ VEB, 1975.

Bertram, G., *Sprachphilosophie zur Einführung*. Junius/ Hamburg, 2011.

Borsche, T., *Klassiker der Sprachphilosophie*, C.H.Beck/ München, 1996.

Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 1, Von der Antik bis Leibniz, Narr/ Tübingen, 2015.

Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 2, Von Leibniz bis Russeaus, Narr/ Tübingen, 1982.

Daly, C., *Philosophy of Language*, Bloomsbury Academic, 2013.

Dascal, M.; Gerhardus, D. vd., *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage*, Vol. 1 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft), Walter de Gruyter/ Berlin and New York, 1992.

Duman, M. A., *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, Litera/ İstanbul, 2022.

Duman, M. A., *Retorikten Belagate Mecazdan Metafora*. Nobel/ Ankara, 2019.

Eco, U., *Semiotics and the Philosophy of Language*, Indiand University Press, 1984.

Hale, B. ve Wright C., *A Companion to the Philosophy of Language*, Blackwell/ Oxford, 1997.

Hale, B.; Wright, C. ve Miller, A., *A Companion to the Philosophy of Language*. Wiley Blackwell, 2017.

Katz, J. J., *Philosophie der Sprache*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1969.

Kompa, N., *Handbuch Sprachphilosphie*. Metzler/ Stuttgart, 2015.

Kutschere, F., *Sprachphilosophie*, Fink/ München, 1975.

Lamarque, P., *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*, Pergamon, 1997.

Lee, B., *Philosophy of Language*, Continuum/ London, 2011.

Leiss, E., *Sprachphilosophie*, de Gruyter/ Berlin, 2009.

Lepore, E. ve Smith, B., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, Oxford University Press, 2006.

Lersch, L., *Die Sprachphilosophie der Alten*, C.1-2, H.B.König/ Bonn, 1838.

Lycan, W., *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*, Routledge/ London, 2008.

Martinich, A. P., *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, 1996.

Miller, A., *Philosophy Of Language*. Routledge/ London and New York, 2007.

Mojsisch, B., *Sprachphilosophie in Antike und Mittelalter. Bochumer Kolloquium*, 2.-4. Juni 1982, Grüner/ Amsterdam, 1986.

Posselt, G. ve Flatscher, M., *Sprachphilosophie: Eine Einführung*, Facultas/ Wien, 2018.

Prechtl, P., *Sprachphilosophie*, Metzler/ Stuttgart, 1999.

Russell, G. ve Fara, D. G., *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. Routledge/ London, 2012.

Sawyer, S., *New Waves in Philosophy of Language*, Palgrave Macmillan, 2010.

Searle, J. R., *The Philosophy of Language (Oxford Readings in Philosophy)*, Oxford University Press, 1971.

Soames, S., *Philosophy of Language*, Princeton University Press/ Princeton, 2010,

Steger, H. ve Wiegand, H. E., *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage*, Vol. 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft), Walter de Gruyter/ Berlin and New York, 1996.

Szabó, Z. G. ve Thomason, R. H., *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*, Cambridge University Press, 2019.

Tanesini, A., *Philosophy of Language A-Z.* Edinburgh University Press/ Edinburgh, 2007.

Wein, H., *Philosophie ald Erfahrungswissenschaf*, Haag: Marinus Nijhoff. 1965.

Wein, H., *Sprachphilsophie der Gegenwart*, Marinus Nijhoff/ Haag, 1963.

Wellmer, A., *Sprachphilosophie: eine Vorlesung*, Suhrkamp, 2004.

TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARINDA ZEKİ VELİDÎ TOGAN KÜTÜPHANESİ

Arş. Gör. Dr. , NURAY TAMİR [1]
[1] AHBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, nuray.tamir@hbv.edu.tr- 0000-0002-8378-4706

ÖZET
Büyük Türk tarihçisi Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN (1890-1970), yazdığı değerli eserlerin yanında dönemine ışık tutacak nitelikteki pek çok yayını, çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde tespit etmiş ve bunların Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır. Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, Tarihte Usûl, Umumî Türk Tarihine Giriş gibi eserlerinde sadece Türklere değil Türk coğrafyasına komşuluk eden milletlerle olan ilişkilere de değinmiştir. Türkistan ve Türk tarihine ait eserlere yaptığı gönderme ve atıflar, onun eserleri bizzat gördüğünü göstermekte birlikte, kendi ifadelerine göre tanıttığı, baskıya hazırladığı yayınları da desteklemektedir. Tarih çalışanları için tavsiye ettiği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllara ait başvuru kaynakları, döneminin dil özelliklerini yansıtması bakımından Türk Dili çalışanları ile birlikte Türk Dünyası Edebiyatlarını inceleyenler için de yönlendirici olmuştur. Türklere ait önemli kaynakların bazılarını keşfetmesi, çoğunluğunu kayıt altına alması ve kitabın yazıldığı yıllarda bu eserlerin hangi kütüphanelerde korunduğu bilgisini vermesi, Türkoloji çalışmalarında büyük kolaylık sağlamıştır. Kendisinin inceleyip tanıttığı yazma ve basma eserlerin de bu kaynaklar içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bildiride 2015 yılında Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı, Dr. Emel Esin Kütüphanesi'ne bağışlanan, Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN Koleksiyonunda yer alan eserlerle birlikte Tarihte Usûl adlı kitapta geçen Türk Dili ile ilgili eserler tespit edilecek ve bu eserlerin Türk Dili çalışmalarına olan katkıları üzerinde durulacaktır. Koleksiyonda incelenen eserler alanlarına göre sınıflandırılacaktır. Döneminin kısıtlı imkânlarına rağmen, Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış eserlerden oluşan bu zengin kütüphaneye sahip olmakla birlikte, eserleri Türk Dünyası'na tanıtan Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN'ın koleksiyonu daha fazla bilinmeli ve üzerindeki çalışmalar artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Zeki Velidî Togan, Türk Dili, Türk Tarihi

ZEKİ VELİDİ TOGAN LIBRARY in TURKISH LANGUAGE STUDIES

ABSTRACT
The great Turkish Historian Ord. prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN (1890-1970), besides the valuable works he wrote, identified many publications that shed light on his period in libraries in various countries and made them known in Turkey. In his works such as Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, Tarihte Usûl, Umumî Türk Tarihine Giriş, he mentioned not only the Turks but also the relations with the nations neighboring the Turkish geography. The references and references he made to the works of Turkestan and Turkish history show that he saw the works himself, and also support the publications that he introduced according to his

own expressions and prepared for print. The reference sources of the eighteenth and nineteenth centuries, which he recommends for history professionals, have been a guide for those who study Turkish World Literatures as well as those who study Turkish Language in terms of reflecting the language characteristics of the period. The fact that he discovered some of the important sources belonging to the Turks, recorded the majority of them, and gave information about which libraries these works were preserved in the years the book was written, provided great convenience in Turcology studies. It is seen that the manuscripts and printed works that he examined and introduced are also included in these sources. In the statement, Tek-Esin Turkish Culture Research and Development Foundation, donated to Dr. Emel Esin Library, Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN along with the works in the Collection, works related to the Turkish Language in the book called Tarihte Usûl will be determined and the contributions of these works to the Turkish Language studies will be emphasized. Despite the limited opportunities of the period, having this rich library of works written in Turkish and foreign languages, Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN's collection should be known more and studies on it should be increased.

Keywords: Zeki Velidî Togan, Turkish Language, Turkish History

1. ORD. PROF. DR. A. ZEKİ VELİDÎ TOGAN

Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan Rusya Federasyonu'nun Başkırt Özerk Cumhuriyeti'ndeki İsterlitamak (İşimbay) kazasının Küzen köyünde 10 Aralık 1890'da doğmuştur. Arapça'yı babasından, Farsça'yı annesinden öğrenen Togan, eğitimli ve kültürlü bir aileye sahiptir. Daha sonra Rusça öğrenmiştir. Kazan'da Kāsımiye Medresesi'nde eğitimini tamamlayan Togan, bu sırada Kazan'daki Rus şarkiyatçıları (doğu bilimcileri) ile tanışmıştır. İlmî hayatının yanında siyasî hayatı da devam etmiş, Rusya'dan sonra İran'a gitmiştir. Meşhed'deki kitaplıkta o zamana kadar metni bilinmeyen İbn Fadlân'ın eserini bulan Togan'ın seyahatleri devam etmiş, Afganistan, Hindistan, Avrupa ve en sonunda Türkiye'ye gelmiştir. 1925 yılında Türkiye vatandaşı olduktan sonra, İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde Türk tarihi muallimliğine getirilmiş (1927), daha sonra 1932 yılında Viyana'ya giderek 1935 yılında İbn Fadlân üzerindeki doktorasını tamamlamıştır. Almanya'da çeşitli üniversitelerde çalışıp daha sonra İstanbul'a dönmüştür. 1951'de İstanbul'da toplanan XXII. Müsteşrikler Kongresi başkanlığı yanında, daha önce kapanan İslâm Tetkikleri Enstitüsü'nün 1953 yılında yeniden kurulmasını sağlayarak ilk müdürü görevlerini yerine getirmiştir. 1970 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine devam etmiş ve aynı yıl vefat etmiştir. Togan'ın bulduğu eserler: 1914'teki Türkistan seyahatinde Kutadgu Bilig'in yeni bir nüshası, Satır Altı Kur'an Çevirilerinin Petersburg yazması; 1923'te İbnü'l-Fakīh, 1930 sonrasında Hârezm dili kalıntıları (Baykara, 2012, s. 209-210; Ercilasun 2020, s. 92).

Çocukları, Togan'ın 1925 yılında Hindistan üzerinden Türkiye'ye gelişi sırasında 18. ve 19. yüzyıla ait kaynak eserleri yanında getirdiği bilgisini vermektedir. Togan'ın kendi görüşüne göre yazma eserler şahıslarda değil kütüphanelerde olmalıdır, bu sebeple yazma eser toplamamıştır (Akpınar vd., 2019, s. VIII). Verdiği değerli bilgilerle bu yazma eserlerden haberdar olunmasını sağlaması Türk dili çalışmaları için önemlidir.

2. ORD. PROF. DR. A. ZEKİ VELİDÎ TOGAN KÜTÜPHANESİ

Togan'ın Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bizzat gördüğü, tanıttığı eserler Türk dili, Türk Dünyası ve Türk Tarihi çalışanlar için başvuru kaynaklarıdır. Kendisinin tavsiye ettiği, hususi kütüphanesinde bulunduğunu belirttiği kaynaklar, Tarihte Usûl adlı eserde "Türk Tarihine Ait Kaynaklar" bölümünde yer almaktadır (Togan, 1985, s. 176-262).

Togan'ın eserlerinin Emel Esin Vakfı'nda korunduğu bilinirken, kütüphane içeriğini, kitapların akıbetini bilenlerin sayısı azdı. O sıralarda Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ı Anma Semineri 22 Aralık 2020 tarihinde Ostim Teknik Üniversitesi'nde çevrim içi olarak düzenlenmişti. Youtube üzerinden bu semineri izlemek mümkündü ve izleyici yorumları da konuşmacılara okunuyordu. Programın sonlarına doğru okunan bu yorumlardan birisi tarafımdan sorulan bir soruyu içermekteydi "Merhaba Zeki Velidi Togan'ın Kütüphanesi, kitapları ile ilgili bir katalog yapıldı mı? Kitapların özellikle yazmaların güncel durumunu öğrenebilir miyiz?". Program yöneticisinin bu soruyu okuması üzerine konuşmacılardan Prof. Dr. İsenbike Togan kataloğun hazırlandığını söylemiş ve kitap hâlini ekrana göstermiştir (https://www.youtube.com/watch?v=9KJJFRca2Zw). Bu vesile ile öğrenilen kataloğa önce fiziken ulaşmaya çalışsam da daha sonra genel ağ ortamında erişmem mümkün olabilmiştir.

Togan'ın kütüphanesi, bugün Tek-Esin Vakfı'nın Dr. Emel Esin Kütüphanesi bünyesinde korunmaktadır. Zeki Velidi Togan'ın kızı Prof. Dr. İsenbike Togan tarafından 2015 yılında Tek-Esin Vakfı'na bu eserler bağışlanmıştır. Koleksiyonda ayrı basım makaleler, dergiler ve kitaplar bulunmaktadır (Akpınar vd., 2019, s. XI).

Bu eserlerden Türk Dili çalışmalarına kaynaklık edecek olanlar üzerinde aşağıda durulacaktır.

2.1. Tarihte Usûl Adlı Eserde Adı Geçen Eserler

Togan'ın Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bizzat gördüğü, tanıttığı eserler Türk dili, Türk Dünyası ve Türk Tarihi çalışanlar için başvuru kaynaklarıdır. Sadece İstanbul değil, döneminin kısıtlı imkânlarına rağmen ulaştığı, Hindistan, Mısır, İran, Leningrad (Petersburg) gibi pek çok kütüphanede yer alan eserleri Tarihte Usûl adlı eserinde tasnif etmiştir.

Togan, bu eserinin "Türk Tarihine Ait Kaynaklar" adlı bölümünde öncelikle kaynakları gösteren eserleri tanıtmış ve katalog bilgilerine yer vermiştir. Katalogları tanıtırken kullandığı ifadeler ve bu kataloglara dair görüşlerini belirtmesi, döneminin kısıtlı imkânlarına rağmen verilen bu bilgiler pek çok araştırmacıya kolaylık sağlamıştır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: "(...) bu da çok mükemmel bir eserdir. (...), muntazam bir şark yazmaları tavsifi neşredilmiştir (...), Şark memleketlerinden ancak Hindistanda Bankipor kütüphanesinin yazmaları için çok mükemmel ve mufassal tavsif katalogları basılmıştır" (Togan, 1985, s. 177-178).

Günümüzde çevrim içi kataloglara ulaşmak kolay iken, o yıllarda dünyada hangi kütüphanelerin kataloglarının hazırlandığının bilinmesi ve bu katalogların hangilerinde Türk tarihine ait yazmaların olduğunun belirtilmesi araştırmacılar için yol gösterici olmuştur.

Togan, *Tarihte Usûl* adlı eserinde şahıs kütüphanelerinde yer alan; ilk defa kendisinin tanıttığı, kendisinin bulduğu; kendisinin baskıya hazırladığı ve döneminin dilini, Çağatayca

yazıldığını söylediği, taş basma, yazma vd. kaynaklardan bahsetmektedir. Bunlardan bazıları Arapça ve Farsça yazılmıştır. Togan'ın yazı çevrimi ile verdiği bu eserler şu alt başlıklarda tasnif edilebilir:

2.1.a. Kendisinin Türk Tarihi ile ilgili bulduğu yayınlar:

Cemāl-u'l-dīn Abū-'l-Fażl bn Muḥammad al-Qarşi, *Mulhaqāt-u'l-ṣurāh* (Arapça); Maḥmud bn Amīr Vali, *Bahr-u'l-asrār fi manāqib-i'l-axyār* (Farsça) (Togan, 1985, s. 197, 219).

2.1.b. Basıma, neşre hazırladığını söylediği yayınlar:

A. Kazem Beg, *Derbend-Name*; Ḥasan Xoca Naqib-u'l-aşrāf (Ḥasan Nisārī), *Muẕakkir-i aḥbāb* (Farsça); Abū 'Abd-i'llah Muḥammad bn Muḥammad al-Şarīf al-İdrīsī (öl. 1180), *Nuzhat-u'l-muṣtāq va ixtirāq-u'l-āfāq* (Arapça), Vang-yen-ti, *Uygurlara seyahat hatırası* (Togan, 1985, s. 212, 239, 245, 247).

2.1.c. Hususi kütüphanesinde bulunduğunu söylediği yayınlar:

Ötemiş Hacı, *Tarīx-i dost sultān* (Türkçe); Ciao-gon ve Pun-daya *Seyahatname*'leri, bu eserin Celaleddin Wang-zin-şang tarafından yapılan Türkçe tercümesi (Togan, 1985, s. 224, 247).

2.1.d. Eser dilinin dönemini belirttiği veya Çağatayca olduğunu söylediği yayınlar:

Xoca Muḥammad Ḥegimxan Türe bn Ma'ṣūmxan, *Muntaxab-u't-tavārīx* (Farsça. "Bu eserin Çağataycası da vardı" kaydıyla); Ḥaydar Mirza Duġlat *Tārix-i raşīdī* (Farsça ve Türkçe "Eserin Muḥammad Sadiq Kaşgarî tarafından yapılan Çağataycası da vardır" kaydıyla); Ebülgazi Bahadır Xān (öl. 1664), *Şecere-i Türk*; Zahir-ud-din Bâbur, *Bābur-nâme* (Batı Türkçesine Reşid Rahmeti Arat tarafından aktarıldığını söylemiş, dönem dili belirtilmiş); Ali Şir Nevayi (öl. 1505), *Nesā'im-u'l-maḥabba* (Türkçe); 'Ali Şir Nevāyi, *Mecālis-ü'n-nefā'is* (Çağatayca) (Nevâyî'nin eserlerinden Türkçe ve Çağatayca olarak bahsedilmiş) (Togan, 1985, s. 221, 223, 224, 227, 239).

2.1.e. Yabancı metin içindeki Arap harfli Türkçe metin tespiti:

Materyalı po istoriyi Kazaxskoy SSR, Kazakistan tarihine dair materyaller (Togan, 1985, s. 235).

Yukarıda sayılanların dışında, Mükrimin Halil Yinanç, Fuad Köprülü, Fahri Bilge Bey, Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, M. K. Özergin'de; Bakü'de Mirza Cemal Qarabagî'nin varislerinde, Kirmenşah'da Muhammad Hasan Han Calelî milki ve Buhara'da Abdurrauf Fitrat'in milki olarak, Taşkent'te A. A. Simenov'un kütüphanesinde, Cürebek'in hususi kütüphanesinde ve sahibini belirtmeden Buhara'da, Hokand'da, Mergilan'da, Fergana'da ve yerini belirtmeden hususi elde olduğunu söylediği eserler vardır (Togan, 1985, s. 183, 187-188, 191-193, 203, 206-207, 213, 217, 219-223, 242-243, 245).

Bu yayınlara ulaşmak, yayınların varlığını kayıt altına almak, sadece Türk tarihi değil, Türk dili üzerine çalışmalar yapanlar için de yönlendirici olmuştur.

2.2. Dr. Emel Esin Kütüphanesi Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN Koleksiyonu

2015 yılında bağışlanan Togan Koleksiyonu için Prof. Dr. Engin Bermek, Dr. Ayşe Bermek ve Özgür Akpınar tarafından kısa bir süre içerisinde kataloglama çalışmaları başlatılmıştır. 2016-18 yılları arasında tasnifi yapılan koleksiyonda ayrı basım makaleler, dergiler ve kitaplar bulunmaktadır. 6087 kitabın bibliyografik kaydının yer aldığı katalog;

Özgür Akpınar, Ufuk Mazlum, Murat Keklik ve Mücahit Bilgili tarafından 2019 yılında hazırlanmıştır (Akpınar vd., 2019, s. VIII, XI-XII). Bu kataloğa TEK-ESİN Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme vakfının genel ağ sayfasından ulaşmak mümkündür (http://tekesin.org.tr/dr-emel-esin-kutuphanesi-prof-dr-ahmet-zeki-velidi-togan-koleksiyonu-katalogu-kitaplar/ E.T. 22.12.2022). Katalogda koleksiyona ait kitaplar, "Genel Konular, Felsefe, Din, Toplum Bilimleri, Dilbilim, Doğa Bilimleri ve Matematik, Uygulamalı Bilimler, Sanat (Güzel Sanatlar), Edebiyat ve Retorik, Tarih ve Coğrafya" konularında tasnif edilmiş, tüm bu bölümlerin sonuna "yazar, çevirmen ve emeği geçenler dizini", "konu başlıkları dizini" ve "yapıt adı dizini" eklenmiştir (Akpınar vd., 2019, s. 1, 289, 343, 431). Koleksiyonda Togan'ın vefatından sonraki yıllarda yayımlanmış eserler de vardır.

Çalışmada, bu zengin koleksiyonun kataloğunda yer alan eserler tespit edilirken Türk dili ile ilgili başvuru kaynağı olarak değerlendirilebilme kriteri uygulanmıştır. Bu seçmelerde diğer bir kriter günümüzde ulaşılabilirliği zor olanlardır. Türkiye'den olan yayınlarda ise Latin harfli Türk alfabesinin kabul edildiği 1928 yılından önce yayınlanmış olanlara ağırlık verilmiştir. Köşeli parantez içlerindeki sayfa numarası katalogda (Akpınar vd., 2019) yer aldığı sayfaya aittir.

Bu koleksiyondan tespit edebildiğimiz, Türk dili çalışmaları için kaynak sayılabilecek ve döneminin Türk dili özelliklerini yansıtabilecek eserler, basım tarihlerine göre kronolojik olarak şu başlıklar altında tasnif edilebilir:

2.2.a. Türkçenin Tarihî Dönemleri İle İlgili Olanlar / Yazıldığı Dönemin Dilini Yansıtanlar

Ali Şir Nevai (1441-1501), Mahbubu'l-kulub Matbaa-yi Amire, 1289 (1872), [s. 15].

Abd al-Karīm Bukhārī, Afgan ve Kabil ve Hive ve Hokand hanlarının ahval ve hikayat-i garaibi, 1290 (1873), [s. 279].

Magemana, M., Hive seyahatnamesi ve tarihi: musavver, çeviren Rıfatlı Ahmed Efendi, 1875, [s. 210].

Boz Oğlan: Ahmed Beg hem Yusuf Beg, 1904 *(Çağatayca Destan)*, [s. 93].

Yazıksız, Necib Asım (1861-1935), Divan-i lugati't Türkden mehuz eski savlar, 1927, [s. 97].

Hocazade Ahmed Hilmi (ö.1914), Hadikat'ül-evliyâdan silsile-yi meşâyih-i Kadıriye, 1318 (1902), [s. 40].

Hocazade Ahmed Hilmi (ö.1914), Hadikat'ül-evliyâdan Silsile-yi meşâyih-i Mevleviye, 1902, [s. 40].

Hocazade Ahmed Hilmi (ö.1914), Seyyid Yahya Eş-Şirvani: Kuddise Sirruhu'lâli Hazretleriyle A'azim Meşayihden Dede Ömer Ruşeni, Mehmet Timurtaşi... Hazeratının teracim-i ahval ve menakıb-ı alül'âllerini muhtevidir, 1903, [s. 40].

Ali Suavi (1839-1878), Hive fi Muharrem 1290 /Birinci kısım: Rusya'nın Asya-i vustada terakkisi. İkinci kısım: Hive Hanlığı, 1910, [s. 282].

Mizancı Murad (1854-1917). Meskenet mazeret teşkil eder mi?: Mücahede-i Milliye'den "Mizan-i" kadim ve Düyun-ı Umumiye komiserliği devirleri 1329 (1913), [s. 269].

A. M. Azerbaycan'ın teşkili, İstanbul: 1918, [s. 239].

Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki (12.yy), Hibetü'l-hakayık, 1334 (1918), [s. 42, 43].

İlkul, Ahmed Kemal (1889-1966), Çin-Türkistan hatıraları, 1341 (1925), [s. 207].

Müsavat Halk Fırkası (Azerbaycan), Azerbaycan Türk Federalist "Müsavat" Halk Fırkası programı: 1919 senesinde Bakü'de Kanunı evvel 2'sinden 11'ine kadar devam eden Fırka Kuraltayı tarafından kabul edilmiştir, 1927, [s. 66].

Mehmetzade, Mirza Bala (1898-1959), Azerbaycan misak-ı millisi: 28 Mayıs, istiklal beyannamesinin tahlili / Mirza Bala Mehmetzade, 1927, [s. 239].

Mahmud Muin, Atlı Türk, 1927, [s. 145].

Yöntem, Ali Canib (1887-1967), Epope (Epopee): ve edebi nevilerle mesleklere dair malumat, 1927, [s. 146].

Ergun, Sadeddin Nüzhet (1901-1946), Halk şairleri, 1927, [s. 148].

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1901-1974), Erzurum şairleri, 1927, [s. 148].

Fuzuli, Mehmed b. Süleyman (1483-1556), Leyla ve Mecnun: büyük Türk şairi Fuzulî'nin bu namdaki şah eserinin hülâsasıyla en güzide parçaları / hazırlayan Ali Canib Yöntem, 1927, [s. 161].

Lane-Poole, Stanley (1854-1931), Düvel-i İslamiyye / mütercim Halil Ethem Eldem, 1927, [s. 193].

Erkan-i Harbiye-i Umumiye Riyaseti Coğrafya Encümeni, Cenubi Marmara havzası: Bursa vilayeti coğrafyası, 1927, [s. 209].

2.2.b. Türkçenin Çeşitli Konuları İle İlgili Olanlar

Mehmed Rıfat, Hace-i lisan-i Osmani: nahv Farisi, 1894, [s. 107].

Habib Efendi (1835-1894), Rehberi Farsi, 1318 (1902), *(Türkçe konuşanlar için dil öğretimi)*, [s. 113].

Veli Bolland, Almanca küçük sarf = Kleine deutsche Sprachlehre 1904, *(Türkçe konuşanlar için dil öğretimi)*, [s. 113].

Ali Nazima, Tertib-i cedid: talim-i Farisi, 1908, *(Türkçe konuşanlar için dil öğretimi)*, [s. 118].

Emre, Ahmet Cevat (1876-1961), Müntehabat-ı lisan-ı Farisi: mükemmel sarf ve nahiv, 1327 (1911), *(Türkçe konuşanlar için dil öğretimi)*, [s. 118].

Fevzi, Yeni usul-i Farisi: mükemmel sarf ve nahiv, 1914, *(Türkçe konuşanlar için dil öğretimi)*, [s. 118].

İleri, Celal Nuri (1882-1936), Türkçemiz: mesail-i hazıra lisaniye ve edebiye hakkında müsahabat ve mütalaat 1917, [s. 100].

Sarf Encümeni, Sarf ve nahiv Türki, 1337 (1921), [s. 104].

Muallim Feyzi, İlaveli usul-i Farisi, 1923, *(Türkçe konuşanlar için dil öğretimi)*, [s. 113].

İzbudak, Veled Çelebi (1869-1953), Türk diline medhal 1339 (1923), [s. 103].

Ertaylan, İsmail Hikmet (1889-1967), Türkçe sarf-nahiv / İsmail Hikmet Ertaylan, Abdullah Şaik, Said Mir Kasımzade, Cevad Ahundzade, Cabbar Efendizade, Mustafa Tevfik, 1924, [s. 104].

Çobanzade, Bekir Sıdkı (1893-1937), Türk dili sarflarının umumi kusurları, 1925, [s. 104].

Sander, Midhat Sadullah (1892-1961), Türkçe yeni sarf ve nahiv dersleri, 1925, [s. 104].

Yalçın, Hüseyin Cahit (1875-1957), Türkçe sarf ve nahiv, 1925, [s. 104].

2.2.c. Çağdaş Türk Lehçeleri İle İlgili Olanlar

Bayezidof, Ahund Ataullah (1846-1911), Dünya: yaki maişet, 1883, *(Tatar Türkçesi)*, [s. 86].

Mercani, Ebü'l Hasan Şihabüddin (1818-1889), Müstefad'ül-ahbar fi ahval-i Kazan ve Bulgar, 1885, [s. 186].

Abd al-Kiyom Abd al-Nasıroğlu, Astlahat cağrafia, 1890, [s. 86].

Bigiyev, Muhammed Zahir (1865-1902), Günah-ı Kebir, 1890, *(Tatar Türkçesi ile roman)*, [s. 154].

Kıssa-i Alfamış / yazıya geçiren Yusuf Bek Şeyhülislamoğlu, 1901*(Tatar Destanları)*, [s. 93].

Taki aceb kitabı, 1903, *(Tatar Edebiyatı)*, [s. 153].

Cihanşah bin Abdulcabbar, Tarih-i Astrahan 1907 *(Tatar Tarihi)*, [s. 228].

Ramzī, M. M. (1871-1945), Talfīq al-akhbār wa-talqīh al-āthār fī waqā'i Qāzān wa-Bulghār wa-Mulūk al-Tātār, 1908, [s. 228].

Abdullah Tukay (1886-1913), Abdullah Tukay şiirleri, 1909, *(Tatar Türkçesi ile şiirler)* [s. 153].

Taşkendi, Zarif bin Abdulkadir, Çopan Ata, 1909, *(Kırgız Edebiyatı)* [s. 158].

Resuli, Muhammedresul, Rehber-i Farisi, 1914, [s. 118].

Timur Can, Altın yarık, 1914 *(Tatar Edebiyatı)*, [s. 154].

Yasak Tatar yazıları / çıkartuci Yaş Tatar Yazgıçları Ciyini, 1914, [s. 154].

Hatif, Osman Kemal, Gök bayrak altında milli faaliyetler, 1334 (1918), [s. 231].

Yusuf Vezirof (1887-1943), Azerbaycan edebiyatına bir nazar, 1337 (1921), [s. 160].

Kunanbayoğlu, Abay İbrahim (1845-1904), Abay, *(Kazak Edebiyatı, Şiiri)* 1922 [s. 157].

Kayyum Nasıri mecmuası, 1922, *(Tatar Türkçesi)* [s. 216].

Nuri Tahir, Kuldanma / Nuri Tahir, 1922, *(Başkurdistan Eğitim-Öğretim)*, [s. 86].

Cumabayef, Mağcan (1893-1938), Mağcan Cumabayef ölenderi, 1923, *(Kazak Edebiyatı, Şiiri)* [s. 157].

Er Sayın / hazırlayan Ahmet Baytursınoğlu, 1923, *(Kazak Destanları)* [s. 96].

Marabay, Er Targın, 1923 *(Kazak Destanları)* [s. 96].

Fıtrat, Abdurrahim (1886-1938), Kıyamat: hayali hikaya 1923, *(Özbek Edebiyatı)* [s. 158].

Zeyneloğlu, Cihangir, Muhtasar Azerbaycan tarihi, 1924, [s. 258].

Aziz, A. Pugaçev Yavi: Rusya'da halk rikaliyatsiyalari tarihindan, 1924, [s. 228].

Türk-Tatar tili / hazırlayanlar H. Odabaş, U. Hacı Hasan, 1924, [s. 153].

Utebay, Turmancanoğlu, Tan Velenderi, 1925, *(Kazak Edebiyatı, Şiiri)*, [s. 157].

Kadiri, Abdulla (1894-1938), Ötken künler: Özbeklar turmişiden tarihi roman, 1925, *(Özbek Edebiyatı)*, [s. 158].

Ubeydullin, Aziz, Tatarlar'da sınıflar tarihi: 17, 18 asır ham 19 asırnın başında 1925, [s. 233].

Feyodorof, I., Orta Asiya'da milli inkilabi hareket tarixi / Özbekçeye çeviren S. Veliyef, 1925, [s. 280].

Resulzade, Mehmet Emin (1884-1955) Azerbaycan Cumhuriyeti: keyfiyet-i teşekkülü ve şimdiki vaziyeti, 1925, [s. 240].

Çobanzade, Bekir Sıdkı (1893-1937), Kırım Tatar ilm-i sarfı, 1925, [s. 110].

Joktav: Kazak tarihinin türt jüz jılın aladı / hazırlayanlar Ahmet Baytursunulı, 1926, *(Kazak Destanları)* [s. 93].

İnamof, Rehim, Özbek ziyalileri 1926, [s. 51].

Muhammedcan, Mümincan, Eski mektep turmuşi, 1926, *(Özbek Edebiyatı)* [s. 158].

Edebiyat parçaları / hazırlayanlar A. Süleyman, A. Zahiri, 1926, *(Özbek Edebiyatı)* [s. 158].

Köprülü, Mehmed Fuad, Azeri edebiyatına aid tedkikler, 1926, [s. 160].

Resulzade, Mehmet Emin (1884-1955), Asrımızın Siyavuş'u, 1926, [s. 240].

Bakıhanov, Abbaskulu Ağa, Gyulistan *(Gülistan?)*-Iram, 1926, [s. 258].

Ziya Said, Özbek vaqtli matbuatı tarikhiga materiyallar (1870-1927), 1927, [s. 12].

Fıtrat, Abdurrahim (1886-1938), Özbek tili kaidaları toğrısında bir tacruba: sarf 1927, [s. 110].

Fıtrat, Abdurrahim (1886-1938), Özbek tili kaidaları toğrısında bir tacruba: nahiv, 1927, [s. 110].

Togan, Ahmet Zeki Velidi (1890-1970), Şarki Türkistan'da kadim "Kuça"lıların medeniyeti, 1927, [s. 249].

Muhammed Kul Camurat, Şeybani Han destanı, 1928, *(Özbek Destanları)* [s. 93].

Ozbekistan Halk Maarif Komserligi Baş İctimaai Terbiye Bölimi, İctimai terbiye işçlerini kaytadan tayyarlaş kurslarının okuş rıcası (1927/1928 inçi yıl üçün), 1928, [s. 86].

İstiklal uğrunda: şiirler mecmuası / hazırlayan Milli Azerbaycan Neşriyatı; mukaddime Kemal, 1928, *(Azerbaycan Edebiyatı)* [s. 160].

Alimcanof, Arif, Özbekistanda jangi alifbe tarixi usun matırjallar, 1929, [s. 110].

Tipeyef, Şamsun, Başkort milli kudalşi hem Seviyet Başkortostani tarihi (1919-1929), 1929, [s. 236].

Sā'ib Tabrīzī, Muhammad Alī (1591-1676?), Turki gazelleri, *tarihsiz*, [s. 160].

Gayretullah, Hızır Bek, Osman Batur, [s. 216].

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türk Tarihi ve Türk Dili araştırmaları birbirini destekleyen iki bilim dalıdır. Türk dilinin tarihî dönemlerine ait olan eserler, dünya çapında pek çok kütüphanede korunmaktadır.

Günümüz iletişim çağındaki gibi kolaylıkla ulaşımın, erişimin olmadığı bir dönemde, Togan bu eserlerin yer aldığı katalogları, gördüğü yazma ve basma eserleri tanıtarak onların kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Yazdığı tanıtmalar sadece Türkiye'de değil, Almanya, Rusya vd. ülkelerdeki dergilerde tüm ilim dünyasına hitap etmiştir.

Çağatay Türkçesinin son dönemlerine ait yazmalara ulaşmak, döneminin şartları açısından zordu. Çoğu yazma eser bilinmiyordu. Togan'ın Tarihte Usûl'de Türk tarihi ile ilgili tanıttığı, Çağatayca olarak Türkçenin Doğu yazı diline ait olduğunu belirttiği mensur eserler, kapsamlı ve zengin dil malzemesine sahip olarak döneminin dilini yansıtmaktadır. Koleksiyon kataloğunda ise ağırlıklı olarak Çağdaş Türk Lehçelerine ait eserler bulunmaktadır.

Şahsi kütüphanelerde olduğunu belirttiği eserlerin kayıt altına alınması, bu eserlerin bilinirliğini artırmıştır. Eserlerin günümüzdeki durumlarının incelenmesi ve bu eserler üzerine yapılan çalışmaların derlenmesi vb. yeni araştırmalara yön verebilir.

KAYNAKÇA

[1] Togan, A. Z. V., *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi/İstanbul, 1985.

[2] Baykara, T., *TOGAN, Ahmet Zeki Velidi*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012. https://islamansiklopedisi.org.tr/togan-ahmet-zeki-velidi (Erişim tarihi: 23.12.2022).

[3] Akpınar, Ö., Mazlum, U., Keklik M., Bilgili, *M., Dr. Emel Esin Kütüphanesi Prof. Dr. A. Zeki Velidî TOGAN Koleksiyonu Kataloğu,* Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı/İstanbul, 2019. http://tekesin.org.tr/dr-emel-esin-kutuphanesi-prof-dr-ahmet-zeki-velidi-togan-koleksiyonu-katalogu-kitaplar/ (Erişim tarihi: 22.12.2022)

[4] Ercilasun, A. B., *Türk Dili Temel Kitabı Herkes İçin Türk Dili*, TKAE Yayınları/ Ankara, 2020.

[5] *Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ı Anma Semineri Görüntü Kayıtları*, (https://www.youtube.com/watch?v=9KJJFRca2Zw) (Erişim tarihi: 22.12.2022)

TARAMA SÖZLÜĞÜ ÜZERİNE DÜZELTMELER

Arş. Gör. HÜLYA ERGENE

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Diyarbakır-Türkiye
hulya.ergene@dicle.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7771-9668

ÖZET

Tarama Sözlüğü, Türkçe'nin 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesi ile yazılmış eserlerden taranan ve günümüzde kullanılmayan ya da anlamı, ses özellikleri ile farklılık gösteren Türkçe sözleri, tanıklarıyla birlikte veren tarihsel bir sözlüktür.

Tarama Sözlüğü'nün hazırlık çalışmalarına 1935 yılında başlanmıştır. Sözlük için ilk evrede 135 kitap taranmış ve ilk baskısı yapılmıştır. Ardından 1941 yılından başlanarak tarama işlemi sürdürülmüş ve kitap sayısı 160'a yükselmiş ve 1943-1957 yılları arasında her biri A'dan Z'ye kadar tam bir sözlük olan dört ciltlik *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* basılmıştır. Daha sonraki çalışmalarla kimi yönlerden geliştirilmiş ve yeni taranmış veriler de toplanarak, 1963-1972 yılları arasında *Tarama Sözlüğü altı cilt* olarak yayımlanmıştır. Bu altı ciltten sonra da 1974-1977 yılları arasında *Ekler* ve *Dizin* ciltleri yayımlanmıştır (Dilçin, 2009: 7).

Tarama Sözlüğü, tanıklığına başvurulan kapsamlı bir sözlük olsa da pek çok yönden geliştirilmesine ve kapsamının arttırılmasına ihtiyaç vardır. Türk Dil Kurumu, Tarihsel Türkiye Türkçesi'nin Sözlüğü ile çalışmalarına devam etmektedir. Bu sözlük tamamlandığında pek çok sorunun giderileceği de açıktır.

Tarama Sözlüğü'nde karşılaştığımız sorunlu kelimeler, çoklukla alfabeden kaynaklı okumalardan kaynaklanmaktadır. Arap harfli metinlerde kullanılan imla gereği farklı birkaç okuma şekli olması mümkündür. Bu sebeple, okumadan kaynaklı sözlüğe yanlış madde başı olarak eklenmiş kelimeler mevcuttur. Ancak bağlamı merkeze alarak yapılan tercümelerde hataların en aza indirgeneceği de bir gerçektir.

Tarama Sözlüğü'nde geçen *bilân, (belen), enç, ilenç, kağşatmak (kaḫşatmak) ve körezimin* kelimeleri için düzeltme teklifleri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tarama Sözlüğü, Tarihsel Sözlük, düzeltme.

CORRECTİONS ON TARAMA DİCTİONARY

ABSTRACT

The Tarama Dictionary is a historical dictionary that gives the Turkish words, which are scanned from the works written in Turkish from the 13th century to the 19th century, and which are not used today or whose meanings differ with their sound characteristics, together with their witnesses.

The preparatory work of the Tarama Dictionary started in 1935. In the first phase, 135 books were scanned for the dictionary and its first edition was made. Starting from 1941, the scanning process was continued and the number of books increased to 160, and between 1943

and 1957, a four-volume Tarama Dictionary with Witnesses, each of which was a complete dictionary from A to Z, was published. With subsequent studies, some aspects were developed and newly scanned data were also collected, and the Tarama Dictionary was published in six volumes between 1963-1972. After these six volumes, Supplements and Index volumes were published between 1974-1977 (Dilçin, 2009: 7).

Although the Tarama Dictionary is a comprehensive dictionary, it is needed to be developed in many ways and to increase its scope. This need continues to work with the Historical Turkey Turkish Dictionary by the Turkish Language Association. It is clear that many problems will be resolved when this dictionary is completed.

The problematic words we encounter in the Tarama Dictionary are mostly caused by readings from the alphabet. It is possible that there are several different reading styles due to the spelling used in the Arabic script. For this reason, there are words that are incorrectly added to the dictionary due to reading. However, it is a fact that errors will be minimized in translations made by focusing on the context.

Corrections have been made for the words bilân, (belen), enç, ilenç, kağşatmak (kaḫşatmak) and körezimin in the Tarama Dictionary.

Keywords: Tarama Dictionary, Historical Dictionary, correction.

GİRİŞ

Tarama Sözlüğü, A-Z maddelerini kapsayan, ekler ve dizinin de ayrı ciltler halinde verildiği sekiz ciltlik tarihsel bir sözlüktür. Türkçe kelimelerin madde başı yapıldığı bir sözlük oluşu, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinin tanıklığına başvurulması, ne kadar zengin bir sözlük olduğunu göstermektedir. Tarihî metinlerde okumada, yazım ve anlamlandırmada birtakım yanlışlıklar görülebilmektedir. Tespit ettiğimiz yanlışlıklar ve düzeltmeleri aşağıda listelenmektedir.

bilân, (belen): Çoğu süslü ve işlemeli olan kılıç kemeri. → **belen**

§ Zikrolunan kılıcı dört bin akçaya ve altı yüz akçaya bilânı بلان mezbur Mustafa'dan iştira eyledim.
(Sic. A. XVI. 4, 1143)

§ Mehmet bin Abdullah ve Hasan bin Bayram bizim bir kemer kılıcımız, bir sade gümüşlü kılıç ve bir kıbralı raht bir gümüş taşlı bilân بلان, bir... kalkan, bir tobusumuz alıp gitmişler idi. *(Sic. A. XVI. 6, 681)*

§ İki hamaylı kesesi münakkaş ve iki gümüş bilan بلان ve üç dane... *(Sic. A. XVI. 7, 742)*

(Tarama Sözlüğü: 488)

Sözlükte verilen üç tanıkta da kelimenin ﻻ ile yazılması sözcüğün â'lı okunmasını gerektirmez (Ergene, 2018: 8). Söz konusu ünlünün ﻻ ile yazılmış olması bir imla özelliğidir. Bilinmelidir ki; Tarihî metinlerde ﻻ, 'e' ünlüsünü karşılamak için çoklukla kullanılmıştır. Tarihsel sözlüklerde karşılaşmadığımız bilân yapısı, Eski Anadolu Türkçesi sözlüğünde *belik* "**belik** ok kubur, sadak" (Kanar, 2011: 109) olarak geçmektedir. Ergene, belen (<*bel+en)

kelimesini Tarama Sözlüğü'nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler adlı tezinde +An, eŋ ekleri içinde almıştır (Ergene, 2018: 7-8).

Tarama Sözlüğü'nde *belen* madde başı için *bilân* kelimesine gönderme yapılmıştır. Bu gönderme yanlış olmuştur. Madde başı *bilân, (belen)* kelimesi için *belen* şeklinde madde başı yapılmasının uygun olacağı, daha mümkün görünmektedir.

"enç: Rahat, huzur, âsayiş" → **ilenç**

Gönüller derilse yeğ andan ki genç
Hazine boş olsun dolunca il enç النج *(Ferh. XIV. 12)*

(Tarama Sözlüğü: 1466)

"ilenç, (yilenç): 1. Beddua.

Gönüller derilse yeğ andan ki genç
Hazine boş olsun dolunca il enç النج *(Ferh. XIV. 12)*

(Tarama Sözlüğü: 2039)

Tarihî metinlerde bağlamdan uzaklaşmak, metni tam anlamadan yapılan çevirilerde kelimeyi bölme yoluna gidilebilmektedir. Nitekim Özçelik, "Tarihî Metin Okumalarında Kelimeleri Bölme ve Kelimeleri Birleştirme Sorunları" üzerine yaptığı çalışmada Süheyl ü Nevbahâr'dan *deniz çökdi* kelimesinin *denizçükdi* şeklinde okunması gerektiğini ve anlam bütünlüğünün sağlanacağını söylemiştir (Özçelik, 2016: 1595).

Tarama Sözlüğü'nde geçen *enç* maddesinde verilen tanığın bağlama uymaması ve *ilenç* maddesinde de verilen tanığın ortak olması bir sorun olduğunu gösterir. Rahat, huzur, âsayiş olarak işlenen madde başı 'enç' in işlenmesi kelimeyi yanlış bölme nedeniyle olmuştur. Çünkü doğru okuma şekli **ilenç** olmalıdır. Bu sebeple Tarama Sözlüğü'nde geçtiği şekilde verdiğimiz *enç* maddesinde yer alan *Ferh. XIV. 12* adlı eserden alınan tanığın *enç* madde başı tanıkları içinden silinmesi gerekir.

"kağşatmak (kaḫşatmak): Bir şeyin parçalarını gevşetip dökülecek hâle getirmek."

§ Gafillüce kara başın alıp kesti, kaḫşaduben قاخشدبن alca kanın yer yüzüne döktü. *(Dede. E. XIV. 64)*

§ Ol kal'anın mancınıklar yıkıp ve kağşattığı قاغشتدغى yerleri muhkem yaptır. *(Kesir. XV. b · 73)*

(Tarama Sözlüğü: 2163)

kağşatmak (kaḫşatmak) maddesinde verilen anlam, ilk tanıkta verilen bağlama uygun değildir.

İlk tanığı Dede Korkut'tan verilen *kağşatmak (kaḫşatmak)* madde başı için Özçelik, "*kağşat-: saçmak, fışkırtmak"* anlamını tespit etmiştir (2016: 878) Bizce de bu anlam bağlamı karşılamaktadır.

İkinci tanıkta da yine verilen anlam, tanığı karşılamamaktadır. Buradaki kağşatmak fiilinin yık- fiili ile paralel kullanıldığı açıktır. Bu sebeple madde başı kelimemizin anlamı ve tanığı şu şekilde verilebilir:

kağşatmak (kaḫşatmak): 1. saç-, fışkırtmak (Özçelik, 2016: 878)

§ Gafillüce kara başın alıp kesti, kaḫşaduben قاخشدبن alca kanın yer yüzüne döktü. *(Dede. E. XIV. 64)*

2. yık-, talan et-

§ Ol kal'anın manganıklar yıkıp ve kağşattığı قاغشتدغى yerleri muhkem yaptır. *(Kesir. XV. b - 73)*

(Tarama Sözlüğü: 2163)

"körezimin: Düşkün, âciz." → **kör**, **zemin**

§ Ve yidirin körezimin كورەزمين olanlara ve fakire ki hergiz nesnesi yoktur. *(Cev. Es. XV. 36)* (Tarama Sözlüğü: 2696).

Madde başı "körezimin" kelimesi anlam vermemektedir. Bu kelime iki ayrı kelimeden oluşmuş olabilir. Tarihî lehçelerde ve Derleme Sözlüğünün de tanıklığına başvurduğumuz, çeşitli şekillerini göz önüne alarak 'köre, göre, küre ve güre' olarak da aradığımız kelimenin kör (kör ve gör-) anlamı dışında farklı bir anlamına rastlamadık. 'Zemin' kelimesi için Kıpçak Türkçesi ile 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı sözlüklerinde tanıktaki cümleye uygun anlamı tespit ettik:

zemin (II): Far. Kötürüm (İM, RH) (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 336).

zemin: s. tutkun, tutulmuş, kötürüm, götürüm, girifte, efgār, → captus, contractus (Tulum, 2011: 1055).

'Köre' kısmı için emin olmamakla birlikte mümkün görünen, kör (gözü görmeyen) kelimesini yönelme durum eki almış bir kelime (kör+e) olarak düşünmektir. Ya da kör- fiilinin -e istek ekini alarak çekimlendiğini düşünmektir. 'Kör ve "zemin' kelimeleri için fikrimiz *körezimin* kelimesinin *kör* ve *zemin* olarak iki ayrı madde başı yapılıp anlamlarının da ayrı ayrı verilmesi yönündedir.

SONUÇ

Tarihsel bir sözlük olan Tarama Sözlüğü, Tarihî metinlerde geçen tanıklar ile kurulmuş bir sözlüktür. Pek çok dil malzemesi içerir. Araştırmacılar için Türkiye Türkçesi'nin geçmişi sayılan bu eserde karşılaştığımız bazı madde başlarında ve madde başı verilen anlam ve tanıklamalarda birtakım yanlışlıklar tespit ettik. Tarihsel bir sözlük olması sebebiyle okuma ve anlamlandırmada bunların olması mümkündür. Bunların da ancak okunan metnin dönemi, imlası ve okunan eserin bağlamı göz önünde bulundurularak yapılması, eksiklikleri en aza indirecektir. Çalışmamızda *bilân, (belen), enç, ilenç, kağşatmak (kaḫşatmak) ve körezimin* kelimeleri üzerinde durulmuş. Düzeltme teklifleri sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Derleme Sözlüğü I-VI, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
Dilçin, C., *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
Ergene, H., *Tarama Sözlüğü'nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler,* Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 2018.
Kanar, M., *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü,* Say Yayınları, İstanbul, 2011.
Özçelik, S., "Tarihî Metin Okumalarında Kelimeleri Bölme ve Kelimeleri Birleştirme Sorunları: Süheyl ü Nevbahâr'dan Örnekler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE), Sayı 5/4. 2016*.
Özçelik, S., *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar (I. Cilt)*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.
Özçelik, S., *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin (II. Cilt)*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.
Tarama Sözlüğü I-VIII, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
Tietze A. ve Tekin T., "Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar", *Erdem*, c. 5, sayı. 13, ss. 285-294, Ocak, 1989.
Toparlı, R. & Vural, H. & Karaatlı, R., *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara, 2007.
Tulum, M., *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
Ünlü, S., Harezm-AltınOrdu Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.
Ünlü, S., *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.
Ünlü, S., Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.
Zülfikar, H., *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yayınları, Ankara, 1991.
Zülfikar, H., *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

BİR KENTLE ÖZDEŞLEŞEN ROMAN: O/HAKKÂRİ'DE BİR MEVSİM

Prof. Dr. HANİFE NALAN GENÇ[1]
[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ngenc@omu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-7618-4825

ÖZET

Türk yazınında küçürek öykü türünün önemli temsilcilerinden biri olan Ferit Edgü, aynı zamanda varoluşçu felsefenin öncü isimlerindendir. Yazar, şair ve sanatçı kimliğiyle tanınan Ferit Edgü çok yönlü bir yazın insanıdır. Sanat eğitimiyle güçlendirdiği yazınsal kariyerinde askerlik görevi için gittiği Hakkâri'nin Pirkanis Köyü'de yaşadıkları ve deneyimleri derin izler bırakır. Gerek özel gerekse yazınsal yaşamında büyük bir değişimi de bu 'Hak' kentinde yaşar. Bu küçük köyde tanık olduğu olaylar ve yaşadıkları ona hem esin kaynağı olur hem de derin bir bakış açısı kazandırır. Hakkâri'de edindiği deneyimler olaylara bakış açısını değiştirirken izlenimleri, gözlemleri yaşamı ve kariyeri yön verir. Yaşamını sil baştan değiştiren Hakkâri yazarın kendi sözleriyle ifade ettiği gibi yeniden doğduğu yer olur. Hakkâri öncesi ve sonrası gerek yazma biçemi gerekse düşünsel dünyasını alt üst edecek derecede değişime uğratır. Yedek subay öğretmen olarak bulunduğu Hakkâri'de tanıdığı ve daha önce karşılaşmadığı insan manzaraları yapıtların kimi zaman esin kaynağı kimi zamansa asıl kişileri olurlar. Edgü Hakkâri öncesi dönemde uğraş alanı olan şiirden uzaklaşır ve toplumsalcı bakış açısının izinde farklı bir yöne kayar. Askerlik dönemi sırasında tanık olduğu ve yaşadıklarıyla 1977 yılında "O" adıyla bir roman yazar. Sonrasında adı Hakkâri'de Bir Mevsim olarak yayımlanan roman varoluşçu felsefesinin gölgesinde diğer sanatsal yaratımlarına hem model hem de esin kaynağı olur. Roman 1982 yılında beyaz perdeye de aktarılır. Romanda Pirkanis Köyü ve köylüleri anlatılıyor gibi görünse de bireyin varlığının sorgulandığı açıktır. Gerçeğin düşle harmanlandığı roman anlatısı görülmeyen, işitilmeyen, umursanmayanların sesi olur adeta. Doğa ve insanının yaşam ve kültürle irdelendiği romanda uzam bireyin değişim ve dönüşümünün tek adresi olur. Yazarın ikinci yaşamının başı saydığı yaşanmışlıklarının merkezinde yer alan Hakkâri gizemi, anlamı ve anlattıklarıyla büyüleyicidir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Hakkâri, Ferit Edgü, Hakkâri'de Bir Mevsim.

1. GİRİŞ

Yazın yaşamına şiirle adım atan 1950 kuşağı yazarlarından biri olan Ferit Edgü, Türk Yazınında özellikle de küçürek öykü türünün önemli temsilcilerindendir. Yüksek öğrenimini Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nde sürdürürken Avrupa'ya giden yazar önce Almanya oradan da Fransa'da bulunur. Özellikle Fransa'da bulunduğu yıllarda felsefe ve sanat tarihine yönelir. Yurda döndükten sonra yazarlık yanında reklamcılık ve yayıncılık alanında şirket kurar ve bu yolla pek çok yazarın yapıtlarının yayımlanmasına katkıda bulunur. Ferit Edgü gerek deneme, eleştiri gerekse Abidin Dino, Yüksel Arslan, Bedri Rahmi, Eren Eyüboğlu, Aliye Berger gibi isimler üzerine yaptığı çalışmalarla adından söz ettirmiş bir yazın insanıdır. Yazınsal türlerdeki çeşitliliği aforizma ve çeviri çalışmalarıyla da taçlandıran yazarın yapıtları çeşitli ödüller almıştır. Yapıtlarında bireyi odağına alarak onun sorunlarına eğilen ve uyumsuzluğunu öne çıkartan Edgü, romancıdan ziyade öykücü-denemeci olarak isim yapmıştır. Kendi yaşamından izlerin olduğu bilinen yaratımlarında gözlem ve deneyimlerini yine kendine özgü bir dil ve anlatım biçimiyle aktarmıştır. Bu aktarımda toplumsal-bireysel gerçekleri canlı tutarak roman kişilerine psikolojik bir derinlik kazandırmıştır. Birey yalnızlığı ve uyumsuzluğundan hareketle yapıtlarında varoluşçu felsefenin izleri duyumsanır. Bunun

yanında onu etkileyen gerçeküstücülük ve minimalizmle birlikte düş ve gerçeği birbiri içinde ve/veya birbiri yerine kullanan yazar, evrensel değerler dizgesini iki farklı boyutta ele almıştır. Toplumsal ve bireysel olarak ayrılan bu boyutta yalıtık bireyin kendini bulma arayışı öne çıkar. Kuşkusuz bunda yazarın yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik koşulları da oldukça etkilidir. Bu yüzden olsa gerek çocukluğu II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelen Ferit Edgü, çok erken yaşta yazına yönelir. Bu yönelimi bir çeşit kaçış olarak değerlendirmesinin nedeni de budur (Edgü, 2003b). II. Dünya Savaşı yıllarının etkisiyle beliren toplumsal sorunlara duyarsız kal(a)mayan Edgü'nün, özellikle de yazın yaşamının başlarında kaleme aldığı yapıtlarında toplumsal uyanışın yansımaları duyumsanır. Yazar düşle gerçeğin sarmalandığı bir evrende dönemin sosyal ve ideolojik durumunu birey ve toplum yaşamını odağına alarak yansıtır. Yazınsal kariyerine şiirle başlayan Edgü'nün bir yandan resme, diğer yandan öyküye büyük ilgisi vardır. Kitaplarını okuduğu Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin ve Tolstoy gibi yazarlardan etkilenerek ilk göz ağrısı olarak değerlendirdiği öykü türüne yönelir. Bir bakıma görsel sanatlara duyduğu ilgi onu bu alana yöneltir.

Edgü tüm yapıtlarında bireyi odağını alır ve onları farklı bir çerçevede değerlendirir. O/Hakkari'de Bir Mevsim'de olduğu gibi yazar, anlatıcı ve karakter üçlemesinden biri diğerinin yerine geçebilir. Bu açıdan da romanlardaki kurmaca kişiler gerçek yaşamdan kurgu evrenine sızmış gibidirler. Doğu insanının yazgısını yazarken aslında kendininkini anlatır. Bireyin içindeki 'beni' ararken onun var olma çabasıyla yüzleşir. Romanın anlatı yerlemlerinde de bu çaresiz, yalnız ve kimsesiz bireyin uzamda sıkışmışlığını kimi zaman açık kimi zamansa örtük göndermelerle işler. Bu anlatım biçimi o kadar gerçekçidir ki okur dolaysızca romanın kurgusal düzlemine iye olur.

Ferit Edgü zamanla uzam arasında sıkışıp kalmış dahası buradan nasıl kurtulacağını bilmeyen bireyin arayışına tanıklık eder. Bu yüzden varoluş kaygıları içindeki birey seçimleriyle kendine sınırlı da olsa bir özgürlük alanı yaratır. "Kişioğlunun dünyada kendine bir "yer edinme" çabası, onun insanlaşmasının en önemli etkinliğidir" (Korkmaz, 2005: 140). Gerçeğin düşle iç içe geçtiği ve sanrılarla güçlendiği bir evrende bunaltı ve yalnızlık kaçınılmazdır. Modern dünya insanı özgürlük alanını yitirmiş kendi varlığına bir anlam kazandırma uğraşına girmiş yalnız ve kimsesiz biridir.

Edgü'nün özellikle de olgunluk dönemindeki yaratımları küçürek öyküye yöneldiği döneme rast gelir. Küçürek öykü isminin de imlediği gibi öykünün bir alt koludur. Ancak onun gibi bir kurgu yapısı olmadığından bir karakter gelişimi söz konusu değildir. Okura herhangi bir öğüt verme gibi bir amacı da olmayan küçürek öykü ani uyarımlarla Korkmaz ve Deveci'nin ifade ettikleri gibi "kişilerin zamansızlık ve yurtsuzluk sorunlarını metinleştirerek" gerçekleştirir (2011: 12). Bu öykü türü biçim ve anlatım özellikleriyle öyküden çok şiire yakınsanabilir. Çünkü gerçeklerin sezdirimlerle aktarıldığı bu tür tıpkı şiir gibi imgelere yer verir, onlardan beslenir. Öykünün belli bir sonu olmadığı için bu bölüm tümüyle okurun alımlamasına ve imgelem gücüne bırakılmıştır. Bu nedenle son derece sıradan bir durum ya da olay küçürek öyküye konu olabilir.

Belirttiğimiz gibi Ferit Edgü için yaşamının üç yılını geçirdiği Hakkâri özel bir anlam taşır. Askerlik görevini yedek subay öğretmen olarak yapmak için gittiği Hakkâri'nin Pirkanis Köyü yaşamını da kariyerini de tümüyle değiştiren bir dönüm noktası olur. Özel yaşamı gibi yazınsal yaşamı da Hakkâri öncesi ve sonrası olarak kesin biçimde birbirinden ayrılır. Yazar bunu şu sözlerle açımlar: "İnançlarımı, insanlara, doğaya bakışımı, kitaplardan öğrendiklerimi, o Allah'ın dağında, on dört haneli, yolu, elektriği, telefonu olmayan bir köycükte, tüm dünyası o dağlar, o koyunlar olan insanların arasında, yeniden gözden geçirmek olanağı buldum bütün bir kış boyu" (Edgü, 2003a: 56). Yazar Hakkâri öncesi ağırlıkla şiir ve resimle uğraşır. Sanat eğitimi aldığı Paris yıllarının ardından yurda döndüğünde yaşamında yeni bir sayfa açılır. Yazarın şiir ve öykülerin ağırlıklı olduğu ilk dönemi oluşum, izleyen dönemi ise olgunluk dönemi olarak ele alınabilir. Hakkâri'nin bu ayrımın çıkış noktası olması nedeniyle oluşum ve

olgunluk dönemlerindeki yaratımlarına doğrudan etkisi olmuştur. Bu ilde yaşadıkları, tanık oldukları, gözlemleri tümüyle O/Hakkâri'de Bir Mevsim isimli romanında vücut bulur. Bu nedenle yazarın biçem ve sanat anlayışının temellerini bu ile bağlamak mümkündür. Romana ismini veren kentin uzam olmanın ötesinde anlatıya kattığı anlamları çözümlemek bakımından söz konusu roman bu temel ayrım açısından ele alınabilir.

2. HAKKÂRİ ÖNCESİ VE SONRASI

Ferit Edgü yazın yaşamına şiirle başlar. Daha sonraları ise roman ve öyküye yönelir. Sanat eğitimi için Fransa'dan dönüşü sonrasında tanıştığı Hakkâri yazınsal yaratımlarını biçimlendiren hatta onların alt yapısını oluşturan bir anlam taşır. Kendisiyle yapılan kimi söyleşi ve röportajlarda Edgü, Hakkâri'nin kendisi için bir değişim ya da dönüşüm noktası olduğunu açıkça dile getirmiştir. Bu söyleşilerde anlattığı gibi askerlik dönüşü İstanbul'a döner. Ancak burada çok fazla kalmaz. Bir yıl Paris'te kaldıktan sonra Türkiye'ye döner. Bu dönüşle birlikte yazarın ne özel yaşamında ne de düşünsel evreninde hiçbir şey eskisi gibi ol(a)maz.

Hakkâri öncesi 1954 ile 1964 yıllarını içine alan on yıllık dönemi kapsar. Bu dönem yazarın öykü türünde yapıtlar verdiği bir süreçtir. Yazarın Hakkâri sonrası döneminde ise küçürek öyküye yöneldiği görülür. Hakkâri'de daha önce hiç deneyimlemediği bir dünyayla karşılaşan Ferit Edgü için bu kent düşünsel ve yazınsal anlamda değişim ve dönüşümünün adresidir. Dündar bu değişimin yalnızca yaşantısal değil yazarın biçeminde baskın olarak duyumsanan imgelerle gerçekleştiğini şu sözlerle ifade eder: "Edgü gittiği yerden sanatını besleyen yalnızlık ve bunaltı unsurlarını kuvvetlendirerek okuruna geri dönmüştür (2018: 33). Özellikle zaman ve uzam açısından kentin sınırlılıkları ve dış dünya gerçekleri onun için paha biçilmez bir deneyim olur. Doğu'nun olanaksızlıkları ve yaşam koşullarının bireye etkilerini söylenenlerle değil bizzat kendisi yaşayarak görür. Bu yüzden Hakkâri sonrası yapıtlarında bu deneyim ve gözlemleri özyaşam örgüsüyle bağlantılı olarak evrenselliği yakalar. Bireyin varoluş sorunsalı yapıtlarında öne çıkan bir izleğe dönüşür.

Garip şiirinin etkili olduğu dönemde şiirle yazın dünyasına adım atan Ferit Edgü, 50'li yılların başlarında ilk şiirlerini yazar. Hakkâri öncesi dönemdeki yaratımları bir anlamda dönemin sosyal ve siyasal düzleme bir eleştiri niteliği taşır. Bu dönemdeki öykülerinde de benzer şekilde iletişimsizlik içindeki çaresiz bireyin yalnızlığını ele alır. Çehov'un durum öykülerini kendine örnek alan yazar bu doğrultuda öykülerinde insan yaşamından kesitlerle bireyin varoluş durumunu karamsar ve karabasansı izleklerle güçlendirir. Kaçkınlar, Bozgun ve Av isimli kitapları belirttiğimiz bu izleklerle kaleme alınmıştır. Bu yapıtlar 1950'li yılların yazar ve şairlerinin yapıtlarında yansıttıkları varoluşsal felsefeyle açımlanabilecek birey olma çabasının ürünleridir. Bu açıdan yazarın bu dönem yapıtlarında boğuntu, bunaltı, bunalım ve başkaldırı temel izlekler olarak görünür kılınır. Yazarın bu dönemde yazdığı ancak kitaplaştırmadığı birçok öyküsü ise dergi ve gazete sayfalarında kaldıkları için unutulur. Yaşar onun bu durumunu "nasıl yazılabilirden çok, nasıl yazılamayacağını göstermeye çalıştığıyla" (1998: 52) açıklar. Yazarın bu dönem yapıtlarının en belirgin özelliği birey ve toplum değerleri ve onların çatışmasını konu almasıdır.

3. ROMAN UZAMINDAN GERÇEĞE HAKKÂRİ

Ferit Edgü'nün 1964 sonrası dönemde kaleme aldığı yapıtları askerlik görevi için gittiği Hakkâri'de yaşadıklarıyla tümüyle değişir. Bu tarihten 1987 yılına kadarki zaman diliminde Kimse, O/Hakkâri'de Bir Mevsim ve Eylül'ün Gölgesinde Bir Yazdı'yı yazar. Yazarın otuzlu yaşlarına denk gelen bu dönem yapıtlarının genel niteliği bir dönüşüm değil bir tamamlanıştır esasında. Edgü'nün Hakkâri'den sonraki döneminde dilsel boyutta değişimi yanında fantastik bir evrene kayan anlatı biçimi dikkat çekicidir. "Diyebilirim ki Hakkâri'de yaşadığım bir

mevsim beni değiştirirken dilimi de değiştirdi" (Parıltı, 2007) diyerek bunu kendisi de açıkça dile getirir. Bu dönemdeki yapıtlarında Doğu tüm gerçekliği ile yaşam bulur. Özellikle aydın-halk, kentli-köylü, devlet-halk karşıtlığında değerler sistemindeki bozulma ve/veya yozlaşma kendine yabancılaşan birey odağında değerlendirilir. Bu dönem yapıtlarının belirgin özelliklerinden biri de Edgü'nün okurun alımlama estetiğine seslenmesidir. Okurun söylenenden söylenmeyeni, anlatılandan anlatılmayanı bulmasını bekleyen yazar varlık ve yaşama dair olanı dil üzerine kurar. Yazın ve sanatla güçlendirilmiş kalemiyle kendine özgü bir nitelik taşıyan Edgü, sanat anlayışını da bu yönde belirler. "Eserlerinin kurgusunda da parçalı yapıyı, üsluptaki anlam yoğunluğunu, az sözcükle çok söz anlatmayı esas alır" (Soyşekerci, 2018: 47).

Hakkâri'de Bir Mevsim kökleşik bir roman değildir. Çünkü ne yapısal ne de anlamsal yönden bu romana yakınsanabilir. 65 bölümden oluşan romanda ayrıca Ön ve Sonsöz de bulunur. Bu başlık altında anlatıcı kendisi ve Hakkâri hakkında bilgi verir. Romana özenle yerleştirilmiş bu ön ve sonsözler okurun romanın anlatı yapısına katılmasına engel olur. Yazarın asıl amacı da okurun alımlama estetiğine hitap etmektir zaten. Yiğit'e göre yazar bu şekilde hem kitabı tanıtır hem de kimi yerde okuyucuya da seslenerek, onunla eserin başında iletişime geçmiş olur ve onu romana dâhil eder (2007: 36). Okurun eleştirel düşünce yetisini geliştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımın hâkim olduğu romanda okurun yorumu son derece önem kazanır. Roman üç ana bölüm halinde incelenebilir. Ben anlatıcının yabancılığını, iletişimsizliğini sorguladığı ilk bölümde anlatıcı belleğinde hiçbir şeyin olmadığı gerçeğiyle yüzleşir. İkinci bölümde kendini bir yabancı olarak duyumsayan anlatıcı uzama uyum sağlaması gerektiğine karar verir ve bu noktada içindeki umutsuzluk yerini buradaki insanları tanıma isteğine bırakır. Romanın üçüncü bölümü ise öğrettiklerinin anlamsızlaştığının ayırdına varan anlatıcının köyden ayrılmasına adanır. Romanın anlatıcısı aynı zamanda başkişisidir. Olayları birinci derecede yaşayan ve anlatan yazar-Ben anlatı zamanı ve uzamıyla gerçek arasında bağ kurar. Bu anlatıcıyla başkişinin düşsel boyuttaki yolculuğu somutlanır. Bu anlatıcı, "Ey okuyucu!" (Edgü, 2006: 14) şeklinde hitapla da üst anlatıcı işlevi kazanır. Üst anlatıcıyla okurun romanın anlatı evrenine dahil edildiği romanda gerçeklik de bu yolla güçlendirilir. Bu anlatıcının bir diğer işlevi de başkişinin zamansal ve uzamsal boyutta değişimini gözler önüne sererken okurun buna tanıklık etmesini sağlamaktır. Öykü kişisi olan anlatıcı anlatı boyunca anlatıcı Ben, tanık Ben ve yazar-Ben bakış açılarından farklı biçimlerde okurun karşısına çıkartılır. Anlatıcının Hakkâri'ye gidişi ve oradan dönüşü arasındaki değişimi özellikle de uzamla belirginlik kazanır. Yaşamın anlamsızlığı Hakkâri'de geçirilen tek mevsimle özdeşleştirilir. Yaşadıklarına değil yaşamadıklarına tepki gösteren başkişi bir anlamda kendi oluşunu gerçekleştirir. Anlatı zamanını ifade eden ve romana adını veren mevsimin birey ve toplum yaşamındaki çağrışımları sınırlılık, kuşatma izleğiyle bütünleşir. Kişi, zaman ve uzam kış mevsimiyle yalnızca uzamsal değil düşünsel boyutta da sınırlılığa gönderme yapmaya yeter. Edgü'de bu sınırlılık seçilen sözcükler ve dil kullanımında da oldukça çarpıcıdır. Yalın bir dille kavramların anlamlarını sözcüklere yüklemeden aktaran Edgü için Çelik şöyle bir saptamada bulunmaktadır: "Onun metinleri, ancak sözcüklerin arkasındaki gizem ortadan kaldırılır ise çözülebilir" (2020: 69).

Düşsel mi gerçek mi olduğu belli olmayan bir deniz kazası sonucu Hakkâri'nin Pirkanis Köyü'ne düşen birinin anlatımıyla aktarılan Hakkâri'de Bir Mevsim yazıldığı dönemi pek çok açıdan sorgulayan bir nitelik taşır. "Doğusunda İran, güneyinde Irak devletleri sınırıyla, kuzeyinde Van ve batısında Siirt vilayeti toprakları bulunan Hakkâri vilayeti, Doğu Anadolu'nun güneydoğusunda, köşede yer alan çok engebeli bir bölgemizdir. Vilayette bugün şehir görünüşünde hiçbir topluluk yoktur. Vilayet merkezi olan Çölemerik kasabası dahi küçük bir kasabadır. Bu bölgenin tarihi de kesin olarak bilinmiyor. Çünkü bölge yüzyıllar boyunca 330 dış çevre ile kapalı yaşamış, buraya milletler kolay kolay girerek yerleşememişlerdir. Hakkâri dolayları yurdumuzun en engebeli, aşılmaz dağlarla çevrili, yolsuz, ıssız bir köşesidir.

Her yanını kuşatan dağların yükseklikleri 4000 metreye yaklaşır. Burada vadiler de uçurumlar halindedir. Kasaba ve köylere motorlu taşıtlar yaz aylarında dahi işlemez. Dağlarda toktağan (hiç erimeyen karlar) hatta küçük buzul kitleleri bulunmaktadır. 4000 metreye kadar yükselen dağlara çok kar düşer. Yağmur çok yağar. Sular bu engebeli bölgede derin ve korkunç vadiler aşar. Bilhassa vilayetin merkezi olan Çölemerik kasabası, yanından geçen Zap Suyu'ndan 1040 metreye kadar yüksektedir." Gerçekten "düştüğüm" yer burası mıydı? Bilmiyorum" (Edgü, 2006: 15). Romanda köy betimlemelerinde dikkat çeken sınırlılık, kapalılık ve ıssızlık kavramları uzamın yalnızca fiziksel değil imgesel olarak da yalıtılmışlığını kesinler. Tüm olumsuzluklarıyla burası yaşanması zor bir yerdir. Fiziksel olarak kapalı ve dar bir uzam köylülerin çaresizliklerini belirgin hale getirir. Böyle bir ortama yabancı olduğu belli olan anlatıcı Pirkanis'te tanıdığı yoksul köylüleri izlemekle yetinir. Zamanla onları daha yakından tanır. Çaresizliklerini, yoksulluklarını, unutulmuşluklarını görür. Böylece bu insanların yaşamlarının tanığı değil, ortağı olur. Burada doğa gibi iklim şartları da serttir, acımasızdır. Bu köyde zaman kımıltısızdır adeta. Dağlar, taşlar, ağaçlar gibi zaman da donmuştur. Ancak bütün bu olumsuzluklara karşın bu coğrafya ve insanı büyüleyicidir. "Yalnızlık ve yabancılaşmanın bir sonucu olan, kendine bir muhatap arama/üretme fikri en üst ifadesini Ferit Edgü'nün O/Hakkâri'de Bir Mevsim ve Kimse adlı romanlarında bulur. Bu romanlarda yalnızlığın ürettiği monoloğun, iç bende ortaya çıkan "içsel bir varlıkla" diyaloğa dönüşmesi söz konusudur" (Kurt, 2011: 1474). Filmi çekilen ve oyunlaştırılan romanın ilk baskısının yapıldığı 1977'den başlayarak 2001 yılına kadar dokuz kez baskısı yapılır. O adıyla yayımlanan Hakkâri'de Bir Mevsim'de ben anlatıcının gerek diline gerekse geleneklerine yabancı olduğu Doğu'nun bu uçsuz bucaksız köyünde kendini bulma serüveni anlatılır. Deveci, romanın isminde yer alan O sözcüğünün anlamsal göndermelerine dikkat çeker. "Hem ses hem hece hem sözcük hem sayı olan O, bütün yönlerden yaşanan hiçliğin imgesidir. Sözcük olarak III. Tekil kişi, sayı olarak sıfır'a karşılık gelen O, bireysel çözülüş içerisindeki bireyin adı olur" (2005:294). Köy çocuklarını eğitmeye giden bir öğretmenin kendini eğitme süreciyle sonlanan roman esas itibariyle uzamsal bir çözülüşü anlatır. Kendisiyle yapılan röportajda yazar bu köyün tüm yaşamını nasıl değiştirdiğini şu sözlerle dile getirir: "Yalnız yazarlık serüvenimde değil, yaşamımda da bir Hakkâri olayı var. İnsan birçok kez doğabilir. Ben de ikinci kez Hakkâri'de doğdum. Hakkâri dönüşü, aynı insan değildim" (Şen, 2016). Romanda özellikle ön plana çıkartılan yabancılaşma kavramıyla gerçekçiliğe bakış irdelenir. Romanda düşle gerçeğin iç içe geçerek verilmesinin en temel nedeni de olanla olması gereken arasındaki karşıtlığı ortaya koymaktır. "Bu uçsuz bucaksız coğrafyada kendine dahi yabancılaşan öğretmen ya da kendini O olarak duyumsayan anlatıcı düş mü gerçek mi olduğu belirsiz bir evrendedir. Düş zannettiği aslında onun gerçeği olur. Bu kabullenmeden sonra da artık O'nun bir kazazede mi, yoksa bir sürgün mü olduğu anlamını yitirir ve Hak kentine nasıl geldiğinden çok buraya nasıl bir anlam yüklediği daha önem kazanır" (Genç, 2020: 460). Bireyin yaşadığı varoluşsal tedirginlik yer yer gerçeküstü yer yerse düşsel bir düzlemde anlatılır.

Romanda kendini arayan bireyin köyün yalıtılmışlığı ile birleşen zorlu yaşam koşulları uzamsal boyuttan çıkarak anlatıcının kendini sorguladığı ruhsal bir derinliğe dönüşür. Köyün coğrafi konumu yanında toplumsal ve/veya siyasal şartlar da bu yoksul köylülerin çaresizliğini gözler önüne serer. Kendini karlı bir dağ başında bulan anlatıcı birincil olarak uzamla sınırlandığının ayırdına varmakta gecikmez. Başkişinin bir kış mevsimi boyunca kaldığı köydeki deneyimlerinden öte burada yaşamaya yazgılı oluşu ön plana çıkartılır. Kendini bir denizci ya da kaptan olarak duyumsayan anlatıcı yalnızlığına daha da gömülerek içsel bir yolculuğa çıkar. Bu köye kendini atılmış, bırakılmış ya da fırlatılmış gibi duyumsaması da bu yüzdendir. Bu sürgün yaşamında kendi varoluş serüvenini tamamlayan anlatıcı iç çatışmalarının kaynağını doğrudan uzamla ilişkilendirir. "Yaşamın dışında tinsel bir mekân olan, Hakkâri/Pirkanis Köyü, bireysel oluşum ve kendiyle yüzleşmenin gerçekleşmesine olanak verir" (Deveci, 2005: 329). Zamanın durduğu bu köyde kendinden kaçan anlatıcı için uzamdan

kaynaklanan sınırlılıklar da cabası olur. Anlatıcının içsel yolculuğu bu köyde kaldığı zamanla başlar. Romanın sonunda geldiği yere dönerek bu yolculuğu nihayetlendirir. Anlatıcının ben merkezli bu yolculuğu esasında kendi içsel yolculuğuyla başlar. Yeni bir başlangıca adım attığı da bu yolla sezdirilir.

4. SONUÇ

Ferit Edgü'nün varlığa ve yaşama dair yeni ve farklı bir bakış açısı geliştirmesinin sebebi olan O/Hakkâri'de Bir Mevsim hem özel hem de yazınsal yaşamında insanlık durumuyla yüzleştiği bir yapıt hatta bir baş yapıt olarak değerlendirilebilir. Hakkâri'de insan ve insan yaşamının farklı görünümleriyle karşılaşan ya da tanışan Edgü'ye bu kentte kaldığı süre deneyimden ötesini katmıştır. Hakkâri yolculuğu sonunda döndüğü yaşamı asla eskisi gibi olmaz. Romanda anlatıcının iç dünyasına yaptığı yolculuk aslında bireyden topluma bir kapı aralama biçimi gibidir. Kişinin kendi varlığına yeni anlamlar aramasıyla özdeşleşen Hakkâri yolculuğu gerek romandaki anlatıcı gerekse yazarın kendisi için kendini bulma ve tamamlama serüvenidir.

Romanda adı belirtilmeyen başkişi ile uzamı ortak noktada buluşturan en temel benzerlikleri özde aynı olmalarıdır. Anlatıcı kendisini yalnızlığa iten uzamsal nitelikleri zamanla benimser. Çünkü onu yalnızlaştıran bu köy aynı zamanda kendini bulmasına, kendiyle yüzleşmesine de vesile olur. Uzam tüm olumsuzluklarına karşın başkişi için asla itici değildir. Bu köyde olmaktan, orada yaşamaktan hoşnut olduğunun ayırdına varan anlatıcı için bu ıssız, yalıtık köy kendilik değerlerini yenilemesi için eşsiz bir fırsattır. Köy ıssız o ise yalnızdır. İçinde yaşadığı derin çatışma çelişki ve düş kırıklığına dönüşür ve zamanla bunalım olarak varlık kazanır. Tüm karşıtlıkları iç içe yaşayan anlatıcı bu küçük köyle aynı yazgıyı paylaşıyordur. O bu dünyaya atılmış yalnız bireyi, Pirkanis'se coğrafi ve sosyal yokluğu imler. Anlatıcının kazazede, sürgün, mahkûm olarak geldiği bu başı karlı dağlarla çevrili köy fiziksel ve tinsel çatışmanın merkezi olur. Denizden bu dağ başına sürüklenen geçmişini hatırlayamayan anlatıcı aslında kendinden kaçar. Pirkanis'te zamanın geçiciliğinde kendini yeniden yaratarak içsel değişimini tamamlar. Onu bu köye sürükleyen sürgünü, yaşamın anlamsızlığında büyüyen, onulmaz bir yaraya dönüşür. Bu uzamda tutuklu kalan anlatıcı hem ruhsal hem de fiziksel olarak bir yaban olarak duyumsar kendini. Çaresizliğiyse ona fazla seçenek bırakmaz. Öğrenmek ve öğretmek tek amacı olur. Dilini bilmediği bu insanlar arasındaki yalnızlığı iletişimsizlikle güçlenir. Aslında bu trajikomik bir durumdur da aynı zamanda. Zira dilini bilmediği bu insanlarla anlaşabildiğinin ayırdına varan anlatıcı için dil bir insanla iletişim kurmak için olmazsa olmaz bir koşul olmaktan çıkar. Bu saptamaysa dili bir iletişim aracı olmaktan öteye taşır. Romanın sonunda anlatıcı başladığı yere döner ve uzam işlevini böylece tamamlar. Kendini bulma, tanıma hatta tanımlamasına yardım eden bu köy aynı zamanda evrensel, ulusal ve bireysel bağlamda yolculuğunu tamamlamasına da olanak sağlar.

KAYNAKÇA

[1] Çelik, Selva., *O/ Hakkâri'de Bir Mevsim* ile *Şato* Adlı *Romanların Genetik* ve *Tipolojik Yöntemlerle Karşılaştırılması*, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2020.

[2] Deveci, Mutlu., *Varoluş ve Bireyleşme Açısından Ferit Edgü'nün Öykü ve Romanlarında Yapı ve İzlek,* Elâzığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), 2005.

[3] Dündar, Leyla Burcu., "Paris'ten Pirkanis'e Bir Direniş Biçimi Olarak Yazmak Eylemi", *Notos Dergi*, Sayı 69, Nisan-Mayıs, İstanbul, 2018.

[4] Edgü, Ferit., *Sözlü/ Yazılı*, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2003 a.

[5] Edgü, Ferit., *İnsanlık Halleri,* I. Baskı, İstanbul, Sel Yayınları, 2003 b.

[6] Edgü, Ferit., *Hakkâri'de Bir Mevsim*, İstanbul, Sel Yayınları, 2006.
[7] Genç, Hanife Nalan., Ötekinin Ötekisini Anlatan Roman: O/Hakkâri'de Bir Mevsim. *Folklor/Edebiyat*, 26 (103), 451-462, 2020.
[8] Korkmaz, Ramazan., "Yurtsuzluk İtkisi ve Anayurt Oteli", *İlmi Araştırmalar*, S. 20, 139-148. 2005.
[9] Korkmaz, Ramazan; Deveci Mutlu., *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü,* Ankara, Grafiker Yayınları, 2011.
[10] Kurt, Mustafa., "Modernizm ve Gerçeküstücülük Bağlamında Sait Faik'in Son Hikâyeleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 6/3, Summer, 1463-1475, 2011.
[11] Parıltı, A. (12/10/2007) Yaralı Gövde, Yaralı Yurt ve Yaralı Zaman. *Radikal Kitap*.
[12] Soyşekerci, Hülya., "Kaçkınlar'ın Yaralı Anlatıcıları", *Notos Dergi*, Sayı: 69, Nisan-Mayıs, İstanbul. (2018).
[13] Şen, Dilek., Ferit Edgü'den Hakkâri'nin Bugünü: Ortak Umudu Yitirmiş Gibiyiz. *Cumhuriyet Gazetesi*, 2016.
[14] Yaşar, H., "Av'dan Kimse'ye ve Sonrasına Doğru Değişen ve Değişmeyen", *Adam Sanat,* Şubat, 1998.
[15] Yiğit, Leyla., *Ferit Edgü Roman ve Öykülerinde Yapı ve Tema,* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, (2007).

NEDİM GÜRSEL'İN ANLATISINDA PARİS VE İSTANBUL

Prof. Dr. HANİFE NALAN GENÇ[1]

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ngenc@omu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-7618-4825

ÖZET

Çağdaş Türk Yazınının önemli isimlerinden biri olan Nedim Gürsel farklı yazınsal türlerde kaleme aldığı yazılarla adından söz ettirmiştir. Sanat, yazın ve siyaset ekseninde çeşitlendirilmiş bu yapıtlar içerisinde roman, öykü, şiir, deneme, gezi ve inceleme yazıları ağırlıktadır. Derin yazınsal göndermelerle bezeli yapıtlarında gözlem ve deneyimler büyük önem taşır. Yaşamından izler taşıyan yapıtlarında o coğrafyanın yazarlarını da tanıtmayı erek edinir. Kentler ağırlıkla Gürsel'in 'yazınsal deneme' olarak değerlendirdiği gezi yazılarında ön plana çıkar. Roman ve öykülerinde gezip gördüğü kentler hakkında bilgi verirken, kentlerin etkilediği yazarları da tanıtır. Özellikle de yurt dışındaki kentleri anlatan yazar anlatı dokusunu bu kentlerin kattığı anlamla varsıllaştırır. Yazarın aidiyet hissiyle bağlandığı uzamlardan kopması sürgünlüğü beraberinde getirmiş bu ise bir süre sonra gönüllü göçebeliğe dönüşmüştür. Sürgün, yabancılık ve ötekilik duygusu özlemi, özlemse onu kadınlar ve kentlere tutkuyla bağlanmaya itmiştir. Yaşamında olduğu gibi yapıtlarında da başka başka kentlere yol alan yazar, her bir kentle farklı bir yaşanmışlığı özdeşleştirir. Yazarın sürgünlük ve göçebelik hallerinde Berlin hüznü, Venedik kayıp aşkları, Paris yaşadığı anı, İstanbul'sa özlemi, yalnızlığı ve koptuğu memleketini anıştırır. İstanbul'dan uzakta yaşamak durumunda kalması ona olan özlemini kavuşamamasıyla daha da artırmış, bu ise kenti onun gözünde özel ve ayrıcalıklı kılmıştır. Gürsel'in sürgün yaşamı arkasında bıraktığı kentlere özlemle yoğrulmuş ve onu yaşadığı gerçeklikteki kentleri sevmeye itmiştir. Bu sahiplenme duygusunun temel nedeni kendini var edebilme çabasından kaynaklıdır. Doğduğu topraklardan kopan yazar, onların yerine yenileri koyar adeta. Yapıtlarında kopulan ve yaşanan uzamlar arasında köprüler kurması da bu yüzdendir. Yazarın iki yaşamının simgesi olan Paris ve İstanbul aslında vazgeçemediği aşklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Nedim Gürsel, anlatı, kent, Paris, İstanbul.

1. GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk yazınının çağdaş bir ismi olan Nedim Gürsel roman, öykü, biyografi, gezi, şiir, deneme, eleştiri, senaryo ve araştırma yazılarıyla tanınır. Anne ve babasının görev yeri olarak bulundukları Gaziantep'te başlayan yaşamı eğitim için gittiği kent İstanbul'la değişir. Babasının Fransızca öğretmeni olması yanında özellikle Galatasaray Lisesi ve Sorbonne Üniversitesi'nde aldığı eğitimler onu Fransızcaya daha da yakınlaştırır. Lisans eğitimini Fransa'da Modern Fransız Edebiyatı Bölümü'nde tamamlar. Yine aynı bölümde doktora eğitimini yapar. Türk Yazını üzerine araştırmalarına sürdüren Gürsel, halen yaşadığı Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı dersleri vermekte, Fransa Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde (CNRS) Türk Edebiyatı üzerine araştırma başkanı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Yazınsal yapıtlarını hiç kopamadığı Türkçe, bilimsel araştırma ve çalışmalarını ise Fransızca olarak kaleme alır. "Fransızcayı ikinci dili olarak benimsemesine rağmen, mümkün olduğunca anadiline sığınır" (Yılancıoğlu, 2014: 15). Yazıları Yeni Dergi, Yeni Edebiyat, Birikim, Milliyet Sanat ve Gösteri hatta Le Monde gibi kimi dergilerde yayımlanan Gürsel'in farklı dillere çevrilmiş yapıtları arasında tiyatroya uyarlanmış ve

senaryolaştırılmış olanları da vardır. Yazarın Türkiye-Fransa arasında geçen yaşamına farklı ülkeler ve kentler de eklemlenerek gerek özel yaşamını gerekse yazınsal yönünü güçlendirip, renklendirmişlerdir. Yazınla ilişkisi çok erken yaşlarda başlayan Gürsel yazarlık kariyerinde kırk yılı geride bırakmıştır. Eğer Türkiye Nedim Gürsel'in kırk yıllık yazın yaşamını kutluyorsa, bu kutlamaya Gürsel'i ağırlayan, sayısız yapıt yazdığı toprakları imleyen Fransa'daki otuz yıllını da eklemek gerektiğini belirten Morman (2012: 173) onun evrensel boyutta tanınırlığına dikkat çekmekte ve iki farklı coğrafya ve kültüre iye olan yazarın her ikisindeki yetkinliğine vurgu yapmaktadır.

Öğretmen bir anne babanın evladı olarak 1951'de Gaziantep'te dünyaya gelen Nedim Gürsel doğduğu kente bir daha dönmez. Nedim Gürsel'in çocukluk yılları ebeveynlerinin meslekleri gereği farklı coğrafyalarda geçer. Sonrasında anne ve babasının tayin oldukları Balıkesir'e yerleşirler. Yazarın çocukluğu burada geçer. 11 yaşındayken babasını kaybeden Nedim Gürsel anne ve teyzesiyle birlikte İstanbul'a taşınır. İstanbul ve yatılı okul yılları özel ve yazınsal yaşamına yön veren bir etkiye sahiptir. Gerek akademik gerekse sanatsal çalışmalarıyla bilinen yazarın çocukluk yıllarında başlayan zorunlu göçü gönüllü olarak devam eder. İlkokul yıllarında Fransa'ya giden babasının 1958 yılında gönderdiği bir kartpostalla Nedim Gürsel Paris'e bağlanır. Kendi deyimiyle Balıkesir ve Paris bu kartpostal çerçevesinde bir araya gelir (Seval, 2006: 28). Galatasaray Lisesi'nde yatılı okul serüveni başlayan yazar için yeni bir yaşamın kapıları da böylece aralanmış olur. Anadolu'nun farklı illerinden sonra geldiği İstanbul, Nedim Gürsel için hem yaşamı ve eğitimiyle ilgili önemli kararları aldığı yer hem de yazınsal yaratımlarında esin kaynağı olur. Yazarın bitmez yolculuklarının başlangıcı da İstanbul'a adım atmasıyla gerçekleşir. Kentten kentte başlayan yolculuklarını ülkeden ülkeye hatta kıtadan kıtaya devam ettirir. Gürsel için yolculuk, bir 'kaçış' değil, bir 'keyiftir' (Genç ve Tilbe, 2008: 244). Bu bağlamda da özellikle İstanbul ve Paris yaşamındaki bölünmüşlüğü simgelemeleriyle ayrıcalıklı ve özel bir anlam taşırlar.

Nedim Gürsel Galatasaray Lisesi'nde başlayan eğitim yaşamı boyunca sanat ve yazınla ilgilenir. Şiir ve yazıları yayımlanır. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonraki yıllarda eleştiri-inceleme kitapları yazar. Lisans eğitimi için Poitiers Üniversitesi'nde Fransız Filolojisine yazılır. Ardından karşılaştırmalı edebiyat alanında yaptığı doktorasını tamamlar. Bu arada gerek Fransa gerekse Türkiye kaynaklı dergilerle bağını asla koparmaz. Otuz yılı aşkın bir süreçte sayısız yapıta imza atan yazar biyografiden şiire, denemeden gezi kitaplarına, öyküden romana kadar çok çeşitli türlerde yazınsal yapıtlar ortaya koyar. Bu yapıtların bazılarının içerikleri tartışma yaratır, bazıları çok satanlar listesine girer, bazıları hapsinin istendiği bir dava konusuna dönüşür, bazıları ise devletin güvenlik kuvvetlerini tahkir ve tezyif veya müstehcenlik suçlarından toplatılır.

Çok geniş bir yelpazeye yayılan yapıtlarında dikkat çeken bir diğer nitelikse yazarın herhangi bir yazınsal anlayışa bağlanmamasıdır. Bunun yanı sıra gerek dil gerekse anlatım tekniğiyle kendine özgü bir nitelik taşıyan biçemi onu ayırt edici kılar. Bu biçemin en çarpıcı yanı özellikle de uzamlarla yarattığı çeşitliliktir. Bu çeşitlilik yaratılan uzamda şimdi ile geçmişi düşle gerçek düzleminde buluşturur. Bu yapıtlarda öne çıkan temel izleklerse terk edilmişlik, ölüm, cinsellik, siyasal ve sosyal eleştiridir. Bunlar resim, tarih, tasavvuf, mistisizm ve siyaset gibi diğer izleklerle güçlendirilir. Nedim Gürsel'in yapıtları değerlendirildiğinde neredeyse tümünde doğrudan veya dolaylı olarak özyaşamöyküsünden izler duyumsanır. Özellikle de göçün beraberinde getirdiği memleket özlemi yapıtlarda temel izlek olarak yansımasını bulur. "Eğer sürgünü tanımamış olsaydım, kuşkusuz İstanbul kitaplarımda daha az yer tutardı" (Yılancıoğlu, 2014: 13) diyerek bunu kendisi de kabul eder. Yapıtlarında ülkeden ve aileden uzak oluşunun etkilerinin tetiklemesiyle kent, babasının ölümünün ardından çok küçükken teyzesiyle annesinin İstanbul'a taşınmalarından ötürü kadınlarla çevrili bir ortamda geçen aile yaşamından ötürü kadın izleği öne çıkar. Yılancıoğlu, yazarın anlatı evrenindeki tutkulu kadın betilerinin köklerini çocukluk yıllarında aile çevresinde tanıdığı sıcak ve şefkatli kadın

figürlerinde aramak gerektiğini ifade eder (2012: 180). Bu nedenle bu çalışmada Nedim Gürsel'in yapıtlarını birbiriyle daima ilişkili bu iki izlek çevreninde değerlendirmeye çalışacağız.

2. NEDİM GÜRSEL'İN ANLATISINDA KENT

Nedim Gürsel'in çok küçük yaşlarda başlayan yazma tutkusu yazdığı şiirlerle kendini gösterir. Zamanla şiirden uzaklaşarak öykü ve romana yönelir. Çok genç yaşta girdiği yazın yaşamına öykü türü ile başlar. Öykücülüğünde modern ögeler yanında geleneksel çizgiden de kopmaz. Batı edebiyatı yanında Türk öykücülüğü de onun için birleştirici bir nitelik taşır. Nedim Gürsel'in öykücülüğü üç ana dönemde değerlendirilebilir. İlk dönem 1971-1981 yıllarını, ikinci dönem 1975-1985 yıllarını ve son dönem de 1985-1995 arasını kapsayan bir sürece yayılır. Öykücülüğünde Paris'te sona eren öğrencilik yaşamı kadar ülkenin siyasal durumunu sorguladığı sürgün yaşamından izler yer alır. 1995-2011 yılları arasını kapsayan yazarın öykücülüğünün üçüncü dönemindeki öykülerinde yalnızlık imgesi ağır basar. Bu imgeye erotizm, aşk, umutsuzluk ve yalıtılmışlık duygusu eşlik eder. Cinsel aşkla ilişkilendirilebilecek olan öykülerinde kadın ve anne imgesi daima canlılığını korur. Yazar özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak gezi yazılarına yönelir. Yazarın Paris-İstanbul arasında geçen konar göçerliği diğer kentlere de sıçrar. Birbirinden farklı coğrafyalarda sayısız kenti dolaşır. "Nedim Gürsel'in öykü, roman, gezi türündeki yapıtlarında kentlerin ayrı bir yeri vardır. Kentler onun imgeleminde farklı güzellikte birer sevgili kimliğine bürünür" (Yılancıoğlu, 2006: 181). Pek çok ülkeyi dolaşan yazar bu ülkelerdeki kentlerle farklı bir bağ kurar. İkaria, Atina, Barselona, Hydra, Berlin, Viyana, Madrid, Rotterdam, Amsterdam, Köln Saraybosna, St. Petersburg, Üsküp, Moskova, New York, Boston ve Rio de Jenerio bu kentlerden bazılarıdır. "Dolaştığı tüm kentlerin fiziksel uzantılarını düşsel bir İstanbul imgesi ile iç içe sunar" (İnal, 2006: 165). Farklı kentlere ve ülkelere yapılan yolculuklarsa farklı yazınsal türlerde yaşam bulur. Yazarın gezi yazıları oldukça ilgi çekicidir. Anadolu'daki kentleri anlattığı *Derin Anadolu* ve *Yedi Dervişler* de gezi kitapları arasındadır. Kentler ağırlıklı olarak da gözlemlerinin bir sonucu olarak gezi yazılarının temel ögesi olur. Nedim Gürsel yalnızca bu türlerle sınırlı yapıtlar vermez. Türk yazını ve onun önemli isimleri üzerine de deneme ve eleştirileri bulunur. Bunlara *Nâzım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını, Yaşar Kemal: Bir Geçiş Dönemi Romancısı* örnek verilebilir. Yazarın yurt dışında yaşıyor ve geziyor olması da yazınsal çeşitliliğinde etken olabilir. Gürsel'in bir diğer yaratımlarını romanları oluşturur. Romanları postmodern yazına yakınsanabilecek Nedim Gürsel üstkurmaca tekniğine de sıkça baş vurur. Tarihi romanlara da yönelen yazar bu türde kurmaca ile tarihi kurgusal gerçeklik bağlamında yorumlar.

Toplumsal bilincin yaratılmasında büyük yaptırımsal güce sahip olan kent modernleşmenin de simgesidir. "Kentler kendi kendilerine gelişen, çöken, şekil değiştiren alanlardır. Kendi doğrularını anlatırlar. Kurallarına göre yaşatırlar, uymayanı cezalandırarak görevlerini uyandırırlar" (Özgencil, 1996: 192). Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal etkinlikleri olan kentler en önemli çağdaş yaşam alanlarıdır. "Romanla kent arasında, daha romanın başlangıcında bir ilişki vardır. Batıda roman, şatoların ve kale kentlerin ortadan kalktığı, feodalitenin bütünüyle toplumdan silindiği, kentsoyluların toplum yaşamında kendilerini göstermeye başladığı bir dönemde oluşmaya başlamıştır. Bu tarihsel ortak yaşamlılığı bir yana, kentle romanın büyük ilişkisi Modernizmle bir arada olmuştur" (Turan, 1996: 215). Bu bağlamda Gürsel'in anlatısında adeta soluk alan bir canlıya dönüşür kent. Kahraman (2008), 'Kentlerin ve kadınların yazarı' olarak da bilinen Nedim Gürsel için bu iki ana izleğin onun biçeminde bireyin kent-kadın tutkusu çerçevesinde yaşadığı arayış ve farkındalıklar açısından anlam kazandığına dikkat çeker. Onun yapıtlarında başkişilerin farkındalıkları kent ve kadın imgesinde bütünleşir. Zeynep Atamer'in 24 Ekim 2014'de gerçekleştirdiği röportajda Nedim Gürsel kentlere ilişkin şu ifadeye yer vermiştir: "Benim öznel

coğrafyamda dört kent var, biri İstanbul. Orası Kavafis'in ünlü şiirine atıf yaparsam benim için "polis"tir. Yani içimde taşıdığım şehirdir ve nereye gitsem yine döneceğim şehirdir. Başta Boğazkesen olmak üzere romanlarımda ve hikâyelerimde geniş ölçüde yer aldı. Diğeri demir attığım liman Paris. Hayatımın zor bir döneminde bana kucak açmış bir kent. Kitaplarımda fazla yer almadı Paris, tek tük öykülerime girdi. Ama hayatımı orada kurdum, hayatımın çoğunu orada geçirdim. Üçüncüsü Venedik. *Resimli Dünya* kitabımı orada yazdım ve Venedik'i de anlatının bir kahramanı olarak ele almaya çalıştım. Dördüncü kent de Berlin." Yazar birçok röportajında kendisi için özel olduğu söylediği bu dört kenti daima ayrıcalıklı bir yere koyar. Yine Ozan Ezgi Berberoğlu'nun Nedim Gürsel'le gerçekleştirdiği söyleşide bu dört kent için yazar şu ifadelere yer vermiştir: "Ben hep büyük kentlerin bir büyüsü, bir şiiri olduğunu düşündüm. Bu anlamda kent, romanlarımda ve öykülerimde bir dekor değil, anlatı kahramanlarından biri olarak hep öne çıkmıştır. Ben birçok yazarın tersine doğayı ya da ıssızlığı çok az biliyorum. Hep bir hızlı trenin penceresinden gördüm doğayı ama kentlerde yaşadım. Beni etkilemiş büyük kentler arasında İstanbul, Berlin, Paris ve Venedik var. Bu dört kentle bir organik bağım oldu diyebilirim ve her defasında aslında kentlerin şiirini anlatmaya çalıştım." Yazarın anlatı evreninde önemli bir yere sahip olan kent bir yazar ya da sanatçı ya da sevilen kişinin izini sürme ereği taşır sıklıkla. Kentler biri diğerinin üzerinde şekillenip, yaşam bularak kolayca birbirlerinin yerine geçebilir. Gürsel'in "kent melezleme tekniği" (Muhidine, 2014: 280) olarak tanımladığı bu durum aşama aşama tüm yapıtlarında yaşam bulur. Bu yönüyle de kentler anlatıda yalnızca bir yerlem olarak yer almaz.

Nedim Gürsel'in anlatı evreninde kentin ve taşıdığı anlamın göndermelerini daha iyi ortaya koyabilmek adına yapıtlarını özellikle de romanlarını bu gözle değerlendirmek anlamlı olacaktır.

Yazar Fransa'daki yazın dünyasına 1980'de yayımlanan öykü kitabı Un long été à İstanbul (Uzun Sürmüş Bir Yaz) adıyla girer. Yapıt Fransızcasında İstanbul'a yapılan bir atıfla anılırken Türkçesinde böyle bir gönderme yoktur. İlk romanı 1983'te *Kadınlar Kitabı* yine bir kentle özdeşleştirilmiş olarak sunulur okura. Kadın bedeni ve İstanbul'un keşfedildiği bu romanı 1995'te yazdığı tarihi romanı *Boğazkesen / Fatih'in Romanı* izler. Roman bir kent izleğinde Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethini konu alır. Romanda İstanbul kadın bedeniyle özdeşleştirilir. "Nedim Gürsel'in kahramanlarının ortak özelliklerinden biri tutkudur. Tutku ağırlıklı olarak kadına duyulan tutku şeklinde belirir. Başka tutkular da vardır. İstanbul kadına benzetilir. İstanbul'la kadını ele geçirme şekline dönüşür" (Özekin, 2007: 208). Gezgin-yazarın bunu izleyen ikinci tarihi romanı *Resimli Dünya* Venedik'i konu alır. Gerçi romanda yalnızca Venedik değil İstanbul da canlı bir imge olarak ele alınır. Görülen ve düşlenen kentler olarak Venedik ve İstanbul geçmişle yaşanılan an arasında güçlü bir bağ kurar. Romanın başkişisi Kâmil Uzman aracılığıyla İstanbul nostaljisi bir diğer sevgili kent Venedik'le karışır. Bu iki sular kenti onun iki sevgilisidir de aynı zamanda. Ancak kültürel ve tarihsel pek çok noktası olan bu iki masalsı kente sevgisini eşit ve dengeli olarak paylaştırır Gürsel. Bir diğer yapıt *Aşk Kırgınları'*nda da anlatılan kent Venedik'tir. Yazarın 2004'te yayımladığı romanı *Sağ Salim Kavuşsak / Çocukluk Yılları*'nda Balıkesir'de geçen çocukluk yıllarını anlatır. Bu roman yazarın diğer pek çok yapıtında olduğu gibi yaşamından izler taşır. Kent, Nedim Gürsel'in anlatısında yalnızca betimlenen bir uzam niteliği taşımaz. O, kentin tarihi, sosyal ve kültürel dokusunu da yansıtır. Bir yaşam biçimine dönüşen bu tutkusu da onu *Seyir Defteri, Pasifik Kıyısında, Balkanlara Dönüş* ve *Gemiler de Gitti* gibi gezi yazıları yazmaya iter. Kent Gürsel yapıtlarında yalnızca söz ettiğimiz bu özellikleriyle değil aynı zamanda anlatı kişisi gibi de değerlendirilir. Örneğin *Boğankesen*'in asıl kahramanı İstanbul, *Resimli Dünya*'da ise Venedik'tir. Yine *Şeytan, Melek ve Komünist* romanının bölümlerinden biri Berlin'dir. *Allah'ın Kızları'*nda ise İslamiyet'in iki önemli kenti olan Mekke ve Medine insanı özüne döndüren kentler olarak anlam kazanır. Gürsel yapıtlarında kentlerin önemini şu sözlerle vurgular: "Kentleri betimleyerek, bir şiirsel atmosfer yaratmaya çalıştım. Kent bir izlek benim

yazdıklarımda. "Boğazkesen"de asıl kahraman İstanbul, "Resimli Dünya"da asıl kahraman ise Venedik'tir. Kentleri cansız varlıklar gibi betimlemedim" (Gürsel, 2006: 46). Romanda Venedik ve İstanbul benzerlikleri ve farklılıklarıyla karşılaştırılır. Bu iki kent gerek tarihleri gerekse coğrafyasıyla birbirine bağlanır. Onun yapıtların kentler tüm gerçekçilikleriyle yansıtılmaz. Kentlere yaşanmışlıkları da ekleyerek kendince bir öznellik katar Gürsel. Böylece kentler yaşanmışlığın izlerini taşırlar. "Yaşamının her anını kentte geçiren, kentte bulunmadığı zamanlarda da kent arayışı içinde olan Gürsel, kent ve zaman kavramlarını birbirinden bağımsız düşünmemektedir" (Bal, 2021: 492). Kentler içinde bulunulan uzamlar değillerdir yalnızca. Yazarın bir kentteyken başka bir kente olan özlemini de bir düşleme dönüşür.

Nedim Gürsel'in anlatısında uzam bir anlatı öğesi olmaktan öte anlamlar kazanır. "Kentler insanların kimliği gibidir" (Sivri, 2019:5). Özellikle kentler anlatıların önemli bir parçası konumuna yükseltilirken tarihsel, sanatsal, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimin yansıtılması işlevini de üstlenirler. Onun kaleminde kentle kadın birbiriyle iç içe anlatılan iki kavramdır. "(…) Aşk ve kadın, Nedim Gürsel'in yaşamına "İstanbul" çıkışlı olarak girmiş realiteler" (Baykam, 2006: 107). Gürsel anlatısında önemli bir izlek olarak ele alınan kadın bir imge görevi üstlenir. Belirttiğimiz gibi yapıtlarında yalnızca yer betimlemesi işlevi üstlenmeyen kent kimi yapıtlarında görüldüğü gibi ana kahramana dönüşür. Bu yüzden onun anlatısında kent bir karakter olarak ele alınır. Özellikle romanlarında kent tarihi, coğrafi, sanatsal ve siyasal dokusuyla bütünleşik olarak anlatılır. Bu anlatım biçiminde özellikle öne çıkan özyaşamöyküsel ögeler yapıtların gerçekçi yanını güçlendirirler. Yazarın özellikle yeni tarihselci bir yaklaşımı benimsediği romanlarda kent bir karakter gibi değerlendirilir. Yapıtta kenti bu yönde ele alan Nedim Gürsel bu yolla uzama farklı bir işlev ve boyut kazandırır. Yazarın kentin bir uzam ögesi olmaktan çıkıp bir karaktere dönüştüğünü somutlayan bazı yapıtlarına *Boğazkesen* (1995), *Resimli Dünya* (2000), *Allah'ın Kızları* (2008), *Şeytan, Melek ve Komünist* (2011), *Yüzbaşının Oğlu* (2014) ile *Aşk ve İsyan* (2020) örnek olarak verilebilir.

Nedim Gürsel'in romanlarında kent çoğunlukla kadın imgesiyle iç içe verilir. "Onun yazılarını okuduktan sonra bir kenti sevmek, bir sevgiliyi sevmekten daha kolaydır. Sevgililer gider ama kentler sizi terk etmez" (Seval, 2006, 14). Nedim Gürsel'in tüm yapıtlarında kent cinsiyete sahip bir kimliğe bürünür. "İstanbul bir kadındır. Dahası, İstanbul bir sevgili, tapılası sevilen bir annedir" (İnal, 164-165). Yazarın çoğu yapıtında olduğu gibi anlatıcı yazar ya da kahramanının bir kentten diğerine savrulmasının temel nedeni de bu arayışın izlerini yansıtır. Nedim Gürsel'in kent ve kadınlarını karşılaştırmalı olarak değerlendiren Seval'e göre (2006) Gürsel İstanbul'u uzak sevgili, Paris'i eş, Venedik'i de biten aşklarla özdeşleştirmektedir. Ana yurdundan ve dilinden uzakta geçen yaşamında uzak düştüğü kentler ve onların duyumsattıkları canlılığı korur. Sürgün yaşamının adresi olan Paris'i koparıldığı kent yerine koyar belki de. Paris yıllarca evvel anne babasının izini sürdüğü kent imgesi olarak anlam kazanırken, onun gerek düşleminde gerekse yazınsal yaratımlarının esin kaynağı olur. Paris sürgün, göçebelik, anne özlemi, yalnızlık ve İstanbul'la anılır. Paris'le öğrencilik yıllarında tanışan yazar için bu kent ikinci yurdudur. Paris'te kendini hem bir yabancı hem de bir sürgün olarak duyumsar. "Nedim Gürsel; ait olduğu uzam ve bulunduğu uzam arasında sağlam köprüler inşa eder. Kullandığı sevgili ve kadın figürüyle İstanbul ve Paris, yazarın ikisinden de vazgeçemem dediği aşklarıdır" (Sivri ve Kuşça, 2015: 12). Bu iki kent gerek özel gerekse yazınsal yaşamında onu sarıp sarmalayan ve her ne olursa olsun bekleyen sadık bir dost gibidir. "İki farklı coğrafyaya kök salmış yazar, "Artık kendimi sürgünde gibi hissetmiyorum hem buralı hem oralıyım, kendimi İstanbul ve Paris arasında duran biri olarak tanımlıyorum" (Chemain-Degrange, 2014: 33) diyerek bu iki kente karşı olan duygularını sergiler. Uzaklık beraberinde yalnızlığı getirmekle kalmaz bir kaçış ve arayış içindeki bireyin yabancılaşmasını gözler önüne serer. Bu kaçış ve arayışta yalnızca Paris ve İstanbul vardır.

Nedim Gürsel'in romanlarında kentler gerek tarihi gerekse mimari gerekse sosyal, kültürel, sağlık ve ticaret merkezleriyle bütünleşik olarak yansıtılır. Bu yüzden sokaklar,

caddeler, parklar, sinemalar, tiyatrolar, ulaşım araçları, eğlence merkezleri önemli kent ögeleridir. Kentler tüm yapılarıyla bir yaşanmışlık öyküsünü anlatırlar. Bu yüzden de yazarın yaşamından izler bulmak da şaşırtıcı değildir. Romanlarında kent sıradan görünümüyle yansıtılırken kent insanının yaşamından kesitler tüm doğallığı ve sıradanlığı ile var olur. Kenti odağına alan romanlarda onun tüm halleri özellikle de gezgin konumundaki ben-anlatıcı gözünden bazen de yeni tarihselci bir bakış açısıyla anlatılır. İstanbul'dan bir sevgiliden, bir kadından söz edercesine anlatan Gürsel bir yandan ona şiirsel bir boyut kazandırırken diğer yandan onu dişileştirir. "(…) İstemeyerek terk ettiğim sevgilim İstanbul giderek kitaplarımda genel bir izleğe dönüştü ama gençlik ve olgunluk yıllarım Paris'te geçti. Orada, "nizam, şehvet, sükûn ve ihtişam"ın egemenliğinde yaşadım. Bu arada Fransa içinde bazen kısa bazen uzun yolculuklara çıktım. Bu yolculukların izlerini bulacaksınız Hatırla Barbara'da" (Gürsel, 2009:16).

Yazarın ilk öykü kitabı olan *Uzun Sürmüş Bir Yaz* ile *Kadınlar Kitabı* sürgün yaşamının sebepleridir. Her iki kitap da daha sonra toplatılır. İlkinin gerekçesi devletin güvenlik kuvvetlerini tahkir ve tezyif ikincinin ise müstehcenliktir. Bunun üzerine çok sevdiği İstanbul'dan ve anayurdundan kopan yazar için sürgün yaşamı bir süre sonra göçebe yaşama evrilir. Zira Paris ve Fransa ona hiçbir zaman kendini sürgündeymiş gibi duyumsatmaz. Aksine Paris tutkuyla bağlandığı bir yere dönüşür. Bunda anne ve babasının Fransa'yla kurdukları bağlar da etkilidir kuşkusuz. Ayrıca bu duyguda Fransızca öğretmeni babanın genç yaşta ölümünden sonra onun çevirilerini tamamlamak üzere iki çocuğunu geride bırakarak Fransa'ya giden anne izleği etkin olur. Turan'ın dediği gibi, "sokaklar kentler ülkeler aynası gibidir insanlık ruhunun" (2009: 20). Yaşadığı, gezdiği, gördüğü yerlerde çocuk yaşta kaybedilen baba ve özlem duyulan bir annenin izlerini arar yazar. Anlatılarda kent ve kadını ortak paydada buluşturan yazar için bir imgeye dönüşür bu iki kavram. Bu yüzden kentten kente, kadından kadına koşar. C. Juliet (2004: 5-6) Gürsel'in kent kadın ilişkisi hakkında şu sözlere yer vermektedir: "Yazar bir kadınla konuşuyor gibi konuşuyor kentle, ona sen diye hitap ediyor, uzaklığından yakınıp sevdasından kahroluyor". Yapıtlarında bir kentten diğerine savrulan ve çoğunluğunu yazar anlatıcının oluşturduğu öykü, roman ve gezi yazılarında Nedim Gürsel'in özyaşamından izler görülür. Küçük yaşta bir kentten diğerine göçen yazar her gittiği yerde şehrin başka başka yüzleriyle karşılaşır. Yatılı olarak okuyacağı İstanbul'a gelene kadar çeşitli taşra kentlerinde bulunan Gürsel'in İstanbul'la tanıştıktan sonra farklı yerlere yolculukları başlar. Yazarın kentle kurduğu bu bağ yazınsal üretimlerinde de yansımasını bulur. Özellikle gezip gördüğü ve etkilendiği yerlerin yaşam bulduğu gezi yazılarında değindiğimiz gibi kentler tarihsel, kültürel, mimari ve sanatsal yönleriyle yansıtılırlar. Çünkü kentler bir uzam öğesi olmaktan öte işlev ve anlam kazanırlar. Özellikle öykülerinde gezdiği yerler sosyal ve siyasal sorunlarıyla yaşam bulur.

Nedim Gürsel'in gezip gördüğü yerler Emre'ye göre "bir yandan tarihle, kültürle yoğrulurken bir yandan da aşkla doğayla, anılarla sarıp sarmalar öykülerini ve kendini" (2006: 109). Gürsel'in pek çok yapıtında kent önemli bir öğe olarak varlık gösterir. Öykü kitabı *Cicipapa*'da kenti tanımaya çalışan bir çocuğun bakışından anlatılır kent. Nedim Gürsel'de kent çağırım ve varsıl imgelemle de anılır. Kadınla kent özdeşleştirilir. *Resimli Dünya* isimli romanda kent sevgilinin kentidir. Bu kitapta kent ve cinsellik iç içe geçmiş kavramlar olarak ele alınır. Nedim Gürsel'in öykü ve romanlarının çoğuna kenti anıştıran bir isim vermesi onun için göndergesel anlamlarla varsıllaşan kentin imgesel bir değer taşıdığını da açıkça gösterir. *Atina'da Bir Ev, Puşkin Alanı, Mont-Souris Parkı, Kazba, Akdenizli Bir Yüz, Sorrento'ya Geri Dön, O Kış Saraybosna'da, Sorbonne Alanı, Sevgilim İstanbul, Resimli Dünya* bunlara örnek verilebilir. Bu yapıtlardan biri olan *Sorbonne Alanı* isimli öyküde kent yalnızca kendi varlığı ile değil oteller, bulvarlar ve kahveler gibi kent ögeleriyle yansıtılır. Bu yolla da olayların geçtiği yerler kurgulanan uzamdan çok daha fazla anlam üstlenir. Kimi zaman bu kent ögeleri varlık ve yokluğu göstermek için ele alınırlar. *Resimli Dünya* da kent ögeleri bakımından

oldukça varsıldır. Örneğin "Venedik'teki bazı heykeller ile Venedik mimarisi de romanın eğildiği bahislerdendir" (Özcan, 2015: 752). Kent ögelerinin ön plana çıkartıldığı bir diğer öykü *Pınar*'dır. Öyküde kenti var eden insanlar değil caddeler, parklar ve üniversite kitaplıkları gibi kent ögeleridir. Bu kent ögeleri çoğunlukla bir izleğe bağlanarak anlatıda anlamsal boyutta bir varsıllık kazanırlar. *İlk Kadın*'da İstanbul kendisiyle özdeşleşen kimi kent ögeleriyle okura tanıtılır. Kapalı Çarşı, Çiçek Pazarı, Yerebatan Sarayı, Ayasofya Camii anlatının en temel uzamları olarak ele alınırken anne özlemini vurgulama işlevi üstlenirler.

Nedim Gürsel'in yapıtlarında gerek gerçek gerekse düşsel düzlemde İstanbul önemlidir. "İstanbul'a duyulan sevgi, özlem ve tutku. Nedim Gürsel'in kimi yazılarında bir "life motive", bir özne olarak karşımıza çıkan bir üçlüdür" (İnal, 2006: 55). Yazar için vazgeçilmez bir kent olan İstanbul çocukluğunun düşü olan bir yerdir. "İstanbul aşığı Nedim Gürsel'in yapıtları düşünüldüğünde, akla ilk gelen izlek kent ve kadındır. İstanbul'dan uzak sürgün bir hayat yaşaması, onun kente duyduğu özlemi arttırmakta ve kavuşamama durumu İstanbul'u onun için daha da özel kılmaktadır" (Sivri ve Kuşca, 2015: 10). Sevgilim İstanbul ve Hatırla Barbara yazarın bu kente olan bitimsiz özleminin gizli tanığıdır. İstanbul, *Sevgilim İstanbul* adlı öyküde farklı farklı isimlerle okura tanıtılır. Lygos, Neo Roma, Konstantinapolis, Dar-ı Saadet, Dar-ül Hilafe, Dar-ı Devlet-i Aliye-i Osmani olarak anılan İstanbul kent tarihi açısından da okura yol göstericidir. Nedim Gürsel için ayrıcalıklı ve özel bir yere sahip olan İstanbul *İlk Kadın, Boğazkesen* ve *Resimli Dünya*'da bir kahraman olarak anlatılır. Bu yapıtlarda İstanbul farklı biçimleriyle betimlenir. İstanbul, *İlk Kadın*'da ilk cinsel deneyimini yaşayan bir gencin sığınağı olurken, *Boğazkesen*'de bir dert ortağı, *Resimli Dünya*'da ise kahramanlarla sıkı bağlar kuran bir dosttur adeta. *İlk Kadın'*da betimlenen İstanbul henüz bu kente alışmaya çabalayan yeniyetme bir delikanlının anne özlemini imlemez yalnızca. İleride sevgili olacak bu kentin romanda anlatıldığı gibi anlamı bununla sınırlıdır. Nedim Gürsel'in yapıtlarında İstanbul farklı farklı görünümleriyle ortaya çıkar. Örneğin, *İlk Kadın*'da genelevlerin korkutucu ve çarpıcı sokağı ilk kadının gizemli sokağıdır (Morvan, 2012: 175). Romanda hem merak ettiği ancak hiç tanımadığı İstanbul'u hem de bir kadın bedenini keşfeden toy bir gencin yaşadıkları anlatılır. Yatılı okul yıllarında kendisini yalıttığı İstanbul, Gürsel'in yaşadıkça seveceği kente dönüşecektir. İstanbul anlatıcı yazarın kaleminde özlem duyulan ancak bir türlü kavuşulamayan sevgili gibidir. Onun evreninde İstanbul öykü ya da romanlardaki kentlerle anılır daima. Puşkin Alanı'nda Nazım Hikmet'in izini sürerken bir yandan da İstanbul'da geçirdiği günleri anımsar. O günlere duyduğu özlemi ana taşır. Moskova ile İstanbul'u karşılaştırır. Bir başka öyküsü *Ödül*'de kahraman yaşadığı kent olan Paris'le İstanbul'u karşılaştırır. Zaten kendisiyle yapılan bir söyleşide yazar "İstanbul'un Paris'te, Paris'in de İstanbul'da mevcut olduğunu" doğrular (Muhidine, 2014: 279). Her gittiği kentte İstanbul'u anımsayan Gürsel geride bıraktığı ailesine olan özlemini bu yolla dile getirir bir bakıma. "İçinde yaşanılan kent insana kimliğini, sorunlarını, anılarını, huzurunu, mutluluğunu, isyanını anlatır" (Özgen, 2007: 284). Özellikle de Paris ve İstanbul onun için farklı anlamlar yüklenir. Paris'te iken İstanbul'u özlerken İstanbul'da da Paris'i yaşar. Bu yüzden kendisi gibi yapıtlarındaki kişilerin iç dünyaları üzerinde de kentin etkileri gerçekçi bir şekilde duyumsanır.

3. SONUÇ

Nedim Gürsel'in tarihi kişiliklere yer verdiği romanlarında tarih önemli bir örge iken, öykülerinde hüzün, özlem ve yalnızlık, gezi yazılarındaysa özyaşamöyküsel izler duyumsanır. Özellikle gezi yazılarında okuru farklı diyarlara götüren Gürsel, modern çağın seyyahı olarak değerlendirilebilir. Yazınsal evreninde kentler tıpkı bir canlı gibi anlam bulur. Gürsel'in roman, öykü ve gezi yazılarında farklı izlekler ön plana çıkar. Yapıtlarında her ne kadar kentler, kadınlar ve yalnızlık öne çıkan izlekler olsa da hepsi tek bir olguda birleşir. Ülkesinden özellikle de İstanbul'dan kopan Gürsel için İstanbul nereye giderse gitsin uzaklaşamadığı, kopamadığı

sevgili kent olarak kalır. Bu yüzden de kendini yıllardır yaşadığı kentte tam bir Parisli olarak gör(e)mez. Yatılı olarak okuduğu Galatasaray Lisesi'ndeki yıllarında İstanbul'u belli sınırlılıklarla tanıyan yazar için bu kent hep adına ilkokul yıllarında şiirler yazdığı kent olarak kalırken, imgesel bir anlam yüklediği Paris'se babasının oradayken gönderdiği bir kartpostalla başlayan gizemli bir dostluğun adıdır. Yazarın kent arayışı çocukluk yıllarında başlamıştır. Bu yüzden her kent onun yapıtlarında bir çağrışıma sahiptir. Kentler ya doğrudan kendi isimleriyle ya da kent ögeleriyle yer almışlardır.

Nedim Gürsel özellikle de gezi yazılarında yaşadığı yerleri anlatmakla kalmaz düşleminde onları diğer yerlere bağlayan köprüler inşa eder. Kentler yalnızca betimlenen birer uzam olmaktan çok kendilerini oluşturan öğelerle de bütünleşik olarak anılırlar. Kent sokakları, caddeleri, parkları, mimari yapıları, sinemaları, tiyatroları ve eğlence merkezleriyle kültürel ve tarihi dokunun iç içe geçtiği yerlere dönüşür. Gürsel, öykülerinde ve romanlarında kenti gerek anlatıcı gerekse kahramanların kendilerini bağladıkları bir yer olarak anlamlandırır. Kentlerin kendini bir gezer olarak duyumsayan yazar için yalnızca bir uzam olmadığı açıktır. Bu yüzden tarihi, kültürel, sosyal yönleriyle okura tanıtılması için tüm kent ögeleri gerek anlatıcı gerekse kahramanlar için bir imgeye dönüşebilir. Onları bulundukları an ve zamandan başka dünyalara taşıyan ve düşlemlerinde farklı konumlara yükselten bir kimliğe bürünürler. Nedim Gürsel'in pek çok yapıtında kentler kahramanların yerini tuttuğundan ayrıca bir kahramana gerek duyulmaz. Kentlerin kahraman olmadığı yapıtlarda ise anlatıcı ya da kahraman için bir özdeşleşme ögesi halini alırlar. Kentle kurulan bu bağla bir imgelem yaratılmıştır. Bu yüzden de kentler sevgili ya da uzaktaki anneyle bütünleştirilerek anlatıyı desteklemekten öte bir işlev üstlenir. Yazarın amacı bu bütünleşmeyi yapabilen okurun da kendi izlenim ve yaşanmışlıklarını da katabilmesidir. Yapıtlarında kendi iç dünyasını özellikle kent ve kadın imgesiyle ele alan Gürsel'in benöyküsel ya da anlatıcı- yazar bakışa yer vermesi özyaşamöyküsel niteliklerin sızdığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda yapıtlarda kentin bir anlatı ögesi olmaktan öte kahraman özelliği taşıması sonucunu beraberinde getirmiş, bu da kentin onun yapıtlarında gerek imgesel gerekse gerçekçi yanıyla var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da kurgu ile gerçeği iç içe vererek ona okurun kendi yaşanmışlıkları ve alımlama estetiğiyle yeni anlamlar üretmesini sağlama amacına hizmet etmektedir.

Nedim Gürsel'in anlatı evreninde İstanbul dişi bir kimlikle karşılık bulur. Bu dişi kent kimi zaman arzu duyulan bir sevgili kimi zamansa özlem duyulan uzaktaki anne imgesine dönüşür. Anayurdundan uzakta Paris'i Paris'te iken de İstanbul'u yaşayan Gürsel için bu iki kent yaşamının da yapıtlarının da temel diyalektiğini oluşturur. Şefkat ve anavatan simgesi İstanbul, coşku ve mutluğunun, Paris'se terk edilmişliğin ve hüznün kenti olur.

KAYNAKÇA

[1] Bal, Mustafa. "Nedim Gürsel'in Romanlarında Kent Teması", *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 3, 482- 494, (2021).

[2] Baykam, Bedri. "Nedim Gürsel'in Tarih Romanlarında; Şehvet, İşkence, Ölüm", *Nedim Gürsel'e Armağan Edebiyatta 40 yıl, Pera'dan Paris'e*, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 107-142, 2006.

[3] Chemain-Degrange, Arlette. Yılancıoğlu, S. Seza. (Derleyen). "Nedim Gürsel Yapıtlarının Dokusu: Post-modern Anlayışa Yeniden Büyü Katan Yazar", *Göçebeliğin Büyüsü Nedim Gürsel Üzerine Yazılar*, İstanbul, Doğan Kitap, 31-56, 2014.

[4] Emre, Gültekin. "Göçebe ve Gezgin", *Kitap-lık,* S. 90, Ocak, 106-110, 2006.

[5] Genç, H. N. Tilbe, A. "Postmodern Bir 'Göçebe' Nedim Gürsel: İzler ve Gölgeler'in Işığında Anlatının Ötesine", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, 243-258, 2008.

[6] Gürsel, Nedim. *Hatırla Barbara*. İstanbul, Doğan Kitap, 2009.

[7] İnal, Tanju. “Nedim Gürsel’in “Resimli Dünya”sı ile İstanbul’a Düşsel Yolculuk” *Nedim Gürsel’e Armağan Edebiyatta 40 yıl Pera’dan Paris’e,* Seza Yılancıoğlu Editör, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 55-60, 2006.
[8] İnal, Tanju. İmgelerin, Düşlerin ve Tarihin Buluştuğu Kentler. *Dilbilim,* (16), 163-172, 2012.
[9] Juliet, Charles. “Nedim Gürsel’in Öykülerine Bir Bakış”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, S. 734, 5-6, 2004.
[10] Kahraman, Dilek. *Nedim Gürsel’in Romanları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi.* Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2008.
[11] Morvan, Annie. “Nedim Gürsel: Un Long Voyage Dans L’Ecriture”. *Dilbilim,* (16), 173-177, 2012.
[12] Muhidine, Timour. Yılancıoğlu, S. Seza. (Derleyen). “Nedim Gürsel ile Söyleşi”, *Göçebeliğin Büyüsü Nedim Gürsel Üzerine Yazılar*, İstanbul, Doğan Kitap, 278-284, 2014.
[13] Özcan, Nezahat. “Nedim Gürsel’in Resimli Dünya Romanında Görseller”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter,747-772, 2015.
[14] Özgen, Levin. “Kentin Dili ve Kimliği” *VI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyiş bilim Sempozyumu* 1-2 Haziran 2006, Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, Isparta, Nisan, 2007.
[15] Özgencil, Mete. “Sinema ve Kent” *Cogito Kent ve Kültürü Özel Sayısı*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 8, Yaz, 1996.
[16] Özekin, Tülay. Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* 2007.
[17] Seval, Hale. “Kırk Yıllık Yolculuğun Durakları”, *Hürriyet Gösteri*, S. 277, Ocak, 21- 22, 2006.
[18] Sivri, Medine. “Şair Şiir Buluşmasında Uzamsal Etki ve Kentlerin Dili” *Karşılaştırmalı Edebiyat Uluslararası Hakemli Dil, Edebiyat ve Çeviri Dergisi,* Yıl: 4 Sayı:8. 5-18, 2019.
[19] Sivri Medine; Kuşca Sibel. “Bin Parçaya Bölünmüş Yüz Dünyasının Sınırları Genişlemiş Bir Dil Bellek ve Mekân Sürgünü Nedim Gürsel de Sürgünlük ve Göçebelik Halleri” *Göç Dergisi*, London, Transnational Press, vol. 2(1), 9-24, 2015.
[20] Turan, Metin. *Sokaklar Kentler Ülkeler*, Ankara, Ürün Yayınları, 2009.
[21] Turan, Güven. “Roman kentler”, *Cogito Kent ve Kültürü Özel Sayısı,* Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 8, Yaz, 1996.
[22] Yılancıoğlu, Seza. “Nedim Gürsel ve Paris”, *Nedim Gürsel’e Armağan Edebiyatta 40 yıl, Pera’dan Paris’e*, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 181-190, 2006.
[23] Yılancıoğlu, Seza. “Nedim Gürsel’in Egosantrikleri”. *Dilbilim,* (16), 179-191, 2012.
[24] Yılancıoğlu, S. Seza. “Göçebe Yazarın Yolculukları”, *Göçebeliğin Büyüsü Nedim Gürsel Üzerine Yazılar*, İstanbul, Doğan Kitap, 13-27, 2014.

SABAHATTİN ALİ HİKÂYELERİNDE TEMEL ÇATIŞMALAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, YAREN EZGİ ŞEN [1]
[1]TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
syarenezgi@gmail.com - 0000-0001-5739-8134

ÖZET

Roman, hikâye, şiir, oyun ve çeviri alanında eserler veren ve edebiyatımızın çok yönlü isimlerinden biri olan Sabahattin Ali, toplumsal yapıyı eleştirel bir bakış açısıyla ele alırken sanatçı duyarlılığını da ihmal etmeyen bir isimdir. Bu çalışmada yazarın öne çıkardığı karakter ve kurguların, hikâyeler üzerinden tespiti amaçlanmıştır. Çalışmada, Sabahattin Ali'nin *Değirmen* (1935), *Kağnı* (1936), *Ses* (1937), *Yeni Dünya* (1943), *Sırça Köşk* (1947) eserlerindeki 59 hikâye üzerinde yapılan incelemelerde yorumlama ve tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Yazarın çok sık kullandığı kavramlara bakıldığında zıtlıkların hâkim olduğu tespit edilmiştir. Hikâyelerdeki bu karşıtlıkların hem kişilerin kendi aralarında hem de bireylerin iç dünyalarında yaşandığı görülmektedir. Bundan dolayı hikâyelerde öne çıkan konu ve karakterler, "çatışma" ve "karşıtlık" merkezinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu zıtlıklar çalışmada simgesel, mekânsal ve tematik olarak incelenmiş ve "Kişiler" ve "Simgeler" olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmiştir. Alt başlıklarla daha da netleştirilen bu araştırmada Sabahattin Ali'nin, hikâyelerinde bireyi hem kendi iç çatışmalarıyla hem de çevresindeki karşıt bir güç ile birlikte ele aldığı tespit edilmiştir. Örnek olarak, birçok hikâyede "köylü" ve "işçi" öne çıkmaktadır. Köylünün karşısında yer alan güç ise genellikle devlet memurları, bürokratlar ve kentli insanlardır. Kişiler bazında incelenen diğer bir grup ise kadınlardır. Kadınların hem erkekler ile olan ilişkileri hem de kendi cinsleri arasındaki çatışmaları değerlendirilmiştir. Bu gruplar arasındaki güç mücadelesinin yorumlanmasında bu kişilerin meslekleri, eğitim ve kültürel birikimleri, ekonomik durumları gibi ölçütler de göz önüne alınmıştır. Sanatçının çoğu hikâyesinde ortak olarak görülen bu kişilerin karakter özellikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri incelendikten sonra simgesel çatışmalar ele alınmıştır. Varlık-yokluk, yaşam-ölüm, ezen-ezilen, kent-köy gibi kavramlar kişiler ile ilişkilendirilerek hikâyelerdeki işleniş biçimi tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda hikâyelerdeki temel çatışmalar üzerinden yazarın önem verdiği başlıca karakter ve temalar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, hikâye, çatışma, karakter, tema

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Sabahattin Ali'nin beş hikâye kitabı olan *Değirmen* (1935), *Kağnı* (1936), *Ses* (1937), *Yeni Dünya* (1943), *Sırça Köşk* (1947) eserlerindeki 59 hikâye üzerinde incelemeler yapılmış, kişi ve simgeler başlıkları altında temel çatışmalar incelenmiştir. Hikâyelerde birçok karşıtlık tespit edilse de çalışmanın merkezini, çoğu hikâyede ön plana çıkan ve sanatçının üslubunun oluşmasını sağlayan başlıca zıtlıklar oluşturmaktadır. Bu değerlendirme sonucunda sanatçının edebî tavrının ve üslubunun oluşmasında büyük öneme sahip çatışmaların hikâyelerdeki tespiti yapılmış olacaktır.

2. DEĞERLENDİRMELER

Sabahattin Ali'nin işlediği konu ve hikâyeleri, gözlemci gerçekçi tavırdan ziyade toplumsal gerçekçilik kapsamında kaleme alması bakımından Reşat Nuri, Yakup Kadri gibi isimlerden ayrıldığı düşünülebilir. Sanatçının topluma dönük yüzü ile hikâyelerdeki karakterleri kurgulamak yerine, bizzat tanık olduğu ve anlatılan mekâna ait mevcut kişiliklerdir. Onun yaratmış olduğu diğer bir fark ise kişi ve nesnelere yüklediği sembolik anlamlardır. Hikâyelerde herkes ve her şey bir şeyin temsilidir. Bu sebeple kullanılan figürler, olaylar, kişiler, mekânlar da aslında en temelde bir grubun diğerine galip gelmesi üstüne kurulduğu söylenebilir. Böylece hikâyelerde güç farklılığından kaynaklı olarak ezen ve ezilen mücadelesinin ön planda olduğu ileri sürülebilir.

2.1. Kişiler Düzeyinde Çatışmalar

Sözü edilen hikâyeler tarandığında çoğunda en sık rastlanan mekân köy olduğu için hikâyelerde en çok bahsi geçen kişiler de köylüler ve işçilerdir. Köylünün karşısındaki figür ise ya statü olarak kendisinden daha üstün olan ağa ya da bir kentli veya devlet memurudur. Hikâyelerde köylü hep ezilen, karşıt gücü ise ezen konumundadır. Bu köylü tipinin aşağı yukarı her hikâyede aynı özelliklere sahip olduğu görülür. Onlar sürekli geçim derdi yaşayan, yoksul, eğitimsiz ve yaşam mücadelesi veren durumdadır. Köylünün karşısındaki kişiler ise bazen yine köyde yaşayan ağalarken, çoğu zaman şehirli aydınlardır. Bu şehirli kişiler eğitimli, okumuş, giyim tarzı ile köylülerden farklı olan insanlardır.

Ağalar her ne kadar köylü olsalar da maddi varlıkları ve güçleri ile sıradan köylüden ayrılır ve 'ezen' grubun başını çekerler. "Kafa Kağıdı" ve "Çirkince" hikâyelerinde paranın da devletin de ağaların elinde olduğu vurgulanır. Güç sahibi bu köylüler hikâyelerde, tabiata bile sahip olmak isteyen, tahripkâr, fırsatçı ve aç gözlü kişiler olarak yer alır.

Sıradan köylüler arasında ise orta yaşlı ve yaşlılar genelde çiftçilikle uğraşırken, gençler ise özellikle şehirlere işçi olarak gider. İşçi, yazar için önemli bir kesimin ve fikrin temsilidir. Hikâyelerde daima ezilen konumda yer alan bu grup, en başta işvereni tarafından olmak üzere hep aşağılanır ve para kazanmak için her şeyi yapacakları bilindiği için onlara iş sağlayan kişilerce köle gibi kullanılır. "Bir Gemici Hikâyesi", "Bir Orman Hikâyesi", "Apartman", "Mehtaplı Bir Gece", "Isıtmak İçin", "Uyku", "Portakal", "Millet Yutmuyor" hikâyelerinde işçiler, alın teri, emek sömürüsü, haksızlık konuları işlenmekte. Geçim derdi nedeniyle kötü şartlar altında çalışan işçi gençler, seçim değil mecburiyet yaşarlar. Uğradıkları haksızlıklara karşı kabullenme yahut başkaldırma arasında verdikleri mücadele aslında hayatta kalma ve ideallerini yaşama arasındaki savaşın tezahürüdür. "Bir Gemici Hikâyesi" ve "Bir Orman

Hikâyesi" hariç hikâyelerde işçiler tarafından bir başkaldırı görülmez. "Bir Konferans" ise köylü ve konferans veren bir aydın üzerinden eğitimli ve eğitimsiz çatışmasının anlatıldığı bir hikâyedir.
Köylü insanın karşısına kentlinin çıkartıldığı bir durumların başında ise eğitim seviyesi konusu gelir. "Köpek" hikâyesinde çoban ve mühendisin okumuşluk düzeyleri üzerinden bir karşılaştırılma yapılır ve mühendisin çobanın karşısında iki çift laf edememesinden duyduğu utanç ve nefret sonucunda köpeği öldürmesi anlatılır. Sabahattin Ali, bu hikâyede eğitimli herkesin insani değerleri taşımayacağının altını çizer.
Bu karşılaştırmasının bir benzeri ise "Bir Skandal" hikâyesinde görülür. Hikâyedeki ana karakter bir aşk sebebiyle şehirden kaçıp köye gelmiş bir insandır. Bu hikâyede ezen ezilen rollerinin bir anlık da olsa değiştiği söylenebilir. Şehirden gelen bu adam, fikirlerini ne kadar zıt olursa olsun daima dile getirmek istemektedir ancak köylülere göre bu hareket bir anarşistliktir. Bu yüzden köylüler tarafından bastırılır ve susturulur. Bu da köylülerin örneği az görülen şekilde de olsa kentliye karşı bir galibiyetidir.
Aydın tipinin yanı sıra köylülerin dertleri, en çok yüksek mertebe sahibi devlet memurları, bürokratlar ve jandarmalar iledir. Hikâyelerde bürokrasinin her zaman köylünün karşısında yer aldığı ve asla onlardan yana olmadığı söylenebilir. Hatta zaman zaman öğretmen ve doktorların da köylülerle çatıştıkları durumlar mevcuttur. Burada en temel nokta köylünün çatışma halinde olduğu diğer güçler karşısında daima ezilen konumda olmasıdır.
Bütün hikâyelerde karşıt güç olarak genelde bürokratları görmek mümkündür. Onlar devleti temsil ettikleri gibi, bulundukları mevkide tanıdıkları ve güçleri sayesinde nüfuz kazanmışlardır. Bu güçlerini de özellikle işçi ve kendinden alt konumdaki meslektaşlarına uygulamaktan çekinmezler. "Fikir Arkadaşı" hikâyesi memurlar arasındaki alt - üst ilişkisini ve temel amaçlarını gösteren ironik bir hikâyedir. Meslek arkadaşının yerini almaya çalışan bir devlet memuru, rüşvet kullanıp fakat dost gibi gözükerek fedakârlık çerçevesi altında rakibini hapse koymayı hedef alır. Gerekçe olarak da "bir entelektüel için hapis yatmak elzem, olgunlaşmak, hayatı anlamak için..." (Ali 2019: 64) cümlelerini sarf eder. Bu hikâye, bir memurun sırf daha iyi bir konuma gelmek için kendisi gibi olanı da yenmeye çalışmasını göstermesi açısından önemlidir.
Hikâyelerde sürekli olumsuz özellikleri ile bahsedilen 'ezen' tarafta yer alan diğer bir grup da jandarmalardır. Onlar sanki emir kulu gibi gözükseler de aslında köylülere karşı güçlerini kullanmasını iyi bilen, onlara eziyet eden insanlardır. Köydeki güvenliği sağlayacak en mevki sahibi kişiler oldukları için bunun vermiş olduğu güç ile köylüyü sadece söz ile değil, şiddet kullanarak da ezer ve yıpratırlar. "Sıcak Su" hikâyesinde jandarmalar yüzbaşından korktukları için kaçak adamı bulmak uğruna adamın karısına tecavüz ederler. "Candarma Bekir" ve "Bir Firar" yine bu grupta örnek verilecek hikâyelerdir.
Hikâyelerde dikkat çeken diğer bir meslek grubu ise öğretmenlerdir. Yazarın kendisinin de öğretmen olması ve bu mesleğe çok önem vermesinden kaynaklı olarak bu kişiler genelde doğru ve ahlaklı olarak yansıtılır. Ancak kendi aralarında çatışma yaşadıkları gibi, bürokratlar ve avukatlarla da karşı karşıya geldikleri görülür. Bazen de ne kadar yardımsever olsalar da köylüler tarafından en nihayetinde kötü birisi ilan edilebilirler. Örnek olarak "Asfalt Yol" hikâyesinde köydeki bir öğretmen halka anayasayı öğretmesinden dolayı müdür ile çatışma içindedir. Öğretmen köylüleri düşünüp köye bir yol yapılmasına ön ayak olurken, işler değişir ve sonuçta köylü için durumu daha zor bir duruma getirmesi sebebiyle artık orada istenmez. İyi

niyetiyle faydalı bir işe vesile olmak isteyen öğretmen, oradan ayrılmak durumunda kalır.
Hikâyelerde öne çıkan ve köylüleri 'ezen' konumunda olan diğer bir grup ise doktorlardır. "Sulfata", "Böbrek", "Cankurtaran" hikâyelerinde doktorların köylüsüne karşı merhametsiz oluşları ve görevlerini kötüye kullanmaları anlatılır. Bu hikâyelerde bu meslek grubu genelde işten kaçmaya çalışan, hastasını aşağılayan, onlara karşı ilgisiz ve merhametsiz davranan bir çizgidedir. Devlet ve özel doktorların kendi aralarındaki farklarının anlatılması ile başlayan "Böbrek" hikâyesi, aslında hepsinin aynı yöntem ile köylüleri para getirecek birer müşteri gibi gördüklerini mesajı ile son bulur. "Dekolman"da ise diğer hikâyelerden farklı olarak doktorların köylüye karşı olan tavırları değil, kendi aralarındaki bilgi mücadeleleri anlatılmaktadır. Türk doktorlar işlerini riske atmak istemedikleri için işi yabancı bir doktora yıkmaya kalkarlar.
Ezen ve ezilen çatışmalarına azınlıkları da eklemek mümkündür. Yazar, insancıl bakış açısı ile onları da unutmamış ve birkaç hikâyede de olsa işlemiştir. "Değirmen"de Çingeneler; "Çirkince"de Rum ve Kavala göçmenlerinden bahsedilmiştir ve sırf etnik kökenleri sebebiyle toplumda kendilerine yer bulamamalarına değinilmiştir.
Kişiler arasındaki bir diğer çatışmanın kadın merkezli olduğu söylenebilir. Hikâyelerde genelde belli özellikleriyle ön plana çıkan kadınların daha çok karşı cins ile çatışma yaşamalarının yanı sıra kendi aralarında da mücadele ettikleri de görülür. Sabahattin Ali'nin, hikâyelerinde kadına toplumda özellikle erkekler tarafından aşağılanmaması gereken önemli bir varlık olarak değer verdiği dikkati çeker. Kadın karakterler aşk hikâyelerinde daha çok sevgili rolü ile öne çıksa da hikâyelerin arka planında evladını yitirmiş ya da hapse koymuş bir anne yahut kocasından ayrı düşmüş bir eş olarak da görülür. Çoğunun ortak özelliği ise kendilerini ön plana koymadan, başkalarını düşünmeleridir. Hatta öyle ki "Sıcak Su" hikâyesinde jandarmalar tarafından tecavüze uğrayan kadının, kocasını ele vermemek için sesini bile çıkarmayacak kadar fedakâr olması dikkat çeker.
"İki Kadın" adlı hikâyede ağa ölünce eşi Hacer kadın, ağanın diğer eşi genç Esma'ya nasihatler vererek paranın peşine düşer. Yazar burada kuma konusunu işlerken, Esma'nın yaşından dolayı daha merhametli olurken, Hacer'in ise yıllardır çektiklerinden dolayı ölümü çok normal hale getirmesine değinir. İkisi de ortada kalmamak için sabah sanki ağanın ölümüne çok üzülmüşler gibi tüm köyü dolaşırlar. Kalpleri, yaşamlarını idame ettirmek zorunda olmalarından dolayı iyice körelmiş iki kadın aslında hayatın kendisine karşı meydan okumak zorundadırlar.
"Bir Skandal"da da ise bir kadının dönüştürücü gücü sayesinde onu tanımadan önce kadınlara bakış açısı bir hayli farklı olan bir adamın hikâyesi anlatılır. Bu hikâyede de birbirine zıt iki kadın tipi mevuttur. Birisi masum, Anadolu kadını iken, diğeri intikam duygusu ile dolu yalancı biridir. Şukufe'nin kadınsı nefret duyguları, attığı iftiralar ve yarattığı dedikodular, adamı olmadığı biri gibi göstermiş, herkesin onun hakkında konuşmasına sebebiyet vermiştir. Bunca şeye dayanamayan adam, aşk sandığı bir duygudan ve kadından kaçmak için şehirden uzaklaştığı halde şimdi oradan yine bir kadının yaptıkları yüzünden gitmek zorunda kalır. Bu iki kadın, adamın insanlara ve hayata bakışını da büyük ölçüde değişmiştir. Sabahattin Ali'nin, insanın çevresinin onu ne hale getirebileceğini anlatmak isterken, aslında tüm kaçışların sadece bireyin içinde olmadığına, onun varlığını devam ettiren diğer insanlarla da ne kadar alakalı olduğuna değindiği görülüyor.
Hikâyelerdeki anne karakterleri çoğunlukla, köylü analar olarak resmedilir. Evladının ölümüne dayanamayan acılı anneler, çoğu zaman ses çıkaramazlar, haklarını arayamaz ve durumu çabucak kabullenirler. Çünkü toplumda, herkesin kader karşısında boynunu bükmesi

beklenmektedir. “Kağnı” hikâyesinde de etraftaki insanlar, çocuğunu yitirmiş bir anneye “zaten işe yaramaz bir oğlandı” diyebilecek cesareti gösterirler. Hatta onun acısından faydalanarak “Allahın emrine mahkeme ile mi karşı çıkacaksın?” (Ali 2019: 9) der ve anneyi vicdanı ile inancı arasında bırakmaya çalışırlar.

Yazarın aşk hikâyelerinde ise iki kadın tipinin öne çıktığı görülür. Bunlardan birisi vefalı, masum, eşine güvenen bir kadın profilidir. Diğer yanda ise genellikle şarkıcı ya da tiyatro panayırlarında görev alan, evli erkek ile uygunsuz ilişkiler yaşayan hayat kadınları yer alır. Bu ikinci gruba ait kadınlar “Sarhoş”, “Komik-i Şehir”, “Arap Hayri”, “Gramofon Avrat”, “Hanende Melek”, “Mehtaplı Bir Gece”, “Selam”, “Köstence Güzellik Kraliçesi”, “Çilli” hikâyelerinde işlenir. Bu kadınlar aşağılayıcı bir tavır içinde ya da olumsuz sıfatlar yüklenerek anlatılmaz hatta yeri geldiğinde birlikte olduğu erkeğin karısına bile merhamet gösterdikleri ve yardım etikleri görülür. “Hanende Melek” ve “Mehtaplı Bir Gece” hikâyelerindeki hayat kadınlarının yüreklerindeki sevgi, ona saplantılı olan yahut hiç tanımadığı bir adama şefkat gösterecek kadar büyüktür. “Gramofon Avrat”ta bedeni ve ruhu arasındaki çıkmazı yaşayan bir kadın, hiç konuşmadıkları halde onun için adam öldüren bir delikanlıya bakmak için çalışır. Asım Bezirci’ye göre bu durum “etini satarak yaşayan bir kadının gerçek sevgiye duyduğu özlem ve verdiği yüksek değerin göstergesi”dir (Bezirci 2007: 87).

“Köstence Güzellik Kraliçesi”ndeki hayat kadını ise gururlu duruşu ile dikkat çeker. Gururu ve sevgisi arasında çatışma yaşayan bu kadının, gururundan taviz vermediği dikkatleri çeker. “Çilli”de, çocuğunu istemeyen bir adama karşı evladını okutup, büyütmek arzusunda olan gururlu bir kadın vardır. Bu kadın dışarıdan derdi tasası yok gibi gözükse de bir amaç için oradadır. Parasını her ne kadar barlarda kazanıyor olsa da almak istediği intikam, çocuğuna iyi bir gelecek verip, onu babasından ayrı yetiştirebilmektir. Bu kadınların ardında hayata tutunma çabası yahut kendi yaşadıklarını evlatlarına yaşatmak istemeyen güçlü annelerin mücadelelerinin gizli olduğu söylenebilir.

“Yeni Dünya” hikâyesi dansçı iki kadının karşılaştırılması ile yazarın öne çıkan hikâyelerinden biridir. Bir tarafta Yeni Dünya lakaplı çekiciliği olmayan kadın, diğer tarafta ise herkesi büyüleyen, işini bilen Deli Emine vardır. İkisi arasında yapılan kıyas, Yeni Dünya’yı bir tokat misali kendisine getirir ve o da hırslanıp sahneye geri döner. Aslında bu işi yapmaktan memnun olmayan Yeni Dünya, sırf karşısındaki kadına zayıf düşmemek, yenilmemek için mücadele verir. Bu da hem kıyaslandığı kadınla hem de kendi içindeki “ben”liği ile verdiği savaşı gösterir. Özellikle buna benzer hikâyelerdeki eğlencelerde baş tacı edilen kadının, zaman içinde gözden düşmesini ve hatta ölümünü Sabahattin Ali’nin dramatik bir hava içinde nesnel bir tutumla dile getirdiğini söyleyen Bezirci, sanatçının bunu dış gözlemle iç gözlemi, ayrıntılarla tasviri, kişilerle davranışlarını ustaca değerlendirdiği için yapabildiğini dile getirir. (Bezirci 2007: 92)

Hikâyelerde bu iki kadın grubu arasında çatışmalar görüldüğü gibi erkekler ile kadınlar arasında da karşıtlıklar yaşanmaktadır. Bahsedilen ikinci grup kadınların karşısındaki erkekler onları çoğu zaman cinsel istekleri için arzular. Ancak içlerinde onlara gerçekten âşık olanlar da vardır. Diğer yanda ise bu erkeklerin çoğu evlidir ve evlerindeki kadınlarını hiç düşünmezler hatta çoğu zaman sevgililerinin peşinde takılıp onları terk ederler. Hikâyelerde bu aşamada evdeki kadınların ne hissettiklerine pek değinilmediği görülür. Yazarın bu iki gruptan daha çok ikinci gruba ait kadınların bakış açılarını ve mücadelelerini öne çıkardığı ileri sürülebilir.

Yörük kızı Emine ile ovalı Hasan’ın hikâyesi olan “Hasanboğuldu”da, kadın erkek gücünün rolleri değiştiği ve güçlü kadın; kadın gibi oğlan tasviri yapıldığı görülür. “Yörük kızı dağdan

köye, çadırdan eve inmemeli" fikri ile Emine, Hasan'ın köyüne yakışmayacağını düşünür ve aşkından vazgeçer. Emine, ovada kolaya alışan bir gencin kendi dağında ezileceğini bildiği için onu küçük düşürmek ve dağlılar tarafından kınanmasını istemez. Yani bu hikâyede dağda yaşayanların daha güçlü, yiğit, iş bilir olduğu vurgulanırken, ovadakilerin daha rahat hayat sürdüğünün karşılaştırılması yapılır. Dağ ve ova arasındaki mekânsal fark, kadın ve erkek gücü arasındaki ayrımı da beraberinde getirir. Ancak sonunda Hasan'ın dağa çıkarken dayanamayıp ölmesi, iki farklı yaşam tarzının aslında gerçekten birbirine uygun olmayacağını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

2.2. Simgeler Düzeyinde Çatışmalar

Sabahattin Ali'nin hikâyelerindeki temaların karakterlerden bağımsız olmadığı düşünülmektedir. Çünkü yazar, o insanların günlük yaşamlarını, sıkıntılarını, gelgitlerini, mücadelelerini anlatırken aslında temsil ettikleri olgu ya da fikirleri aktarmak ister. Mesela bir mekânın Sabahattin Ali için sadece bir yer olmaktan öte, içindeki insanları ve doğasıyla bir olguyu işaret ettiği açıktır. Aslında kullanılan karakter, mekân, zaman, eşya gibi unsurların bir sembol ve iletilmek istenen bir mesaj olduğu düşünülebilir. Yazarın, yarattığı birey üzerinden topluma dair çıkarımlara varmak gibi bir amacı olduğu ileri sürülebilir. Böyle bir amaçla yola çıkmamış bile olsa, Asım Bezirci'nin Sabahattin Ali eserinde de söylediği gibi yazar, eserlerinde toplumun temel gerçeklerini, önemli sorunlarını ve ana çelişkilerini yansıtır (Bezirci 2007: 124).

Evrende her şeyin zıddıyla var olduğu fikri, hikâyelerde işlenen bu çatışmalar ile de görülmektedir. İnsanın en derin çatışması olan "varlık - yokluk" ikiliğinin Sabahattin Ali'nin hikâyelerinin merkezini oluşturduğu düşünülmekte. Bu yüzden hikâyelerde hem kişilerin yaşadığı çatışmaların hem de temsil ettikleri kavramların bu temele dayandığı söylenebilir.

Birçok araştırmacı tarafından kabul edilen Sabahattin Ali'nin insana olan sevgisinin, onun bireye verdiği değer ve yüklediği anlamdan kaynaklandığı düşünülebilir. Sanatçı için topluma ait olan her kişi kıymetlidir. Bu sebeple, insanın kendi içindeki gelgitleri ve diğer insanlarla olan ilişkileri hikâyelerin temelini oluşturur. Hikâyelerde öne çıkan simgesel değere sahip kavramlar da bu çerçevede şekillenmiş denilebilir.

Yazarın hikâyelerinde en çok çatışma görülen kavramlar olan kent ve köy, zenginlik ve fakirlik, yaşam ve ölüm, mal ve can gibi karşıtlıkların hepsinin temelinin varlık ve yokluk arasındaki mücadeleye dayandığını söylemek yanlış olmaz. İnsan, sadece varlığı ile değil aynı zamanda yokluğu ile de Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde önemli bir yere sahiptir. Birçok hikâyenin bir "yok oluş" ile sonlandığı tespit edilmiştir. Çünkü karşı karşıya gelen zıt kavramlar neticesinde genelde biri diğerine galip geldiği görülür. İşte bu varlık ve yokluk çatışması beraberinde de birçok kavramın da çatışmasını da meydana getirir.

Bu karşıtlıkların doğrudan ya da dolaylı olarak tek bir olgu üzerinde şekillendiği ileri sürülebilir: "Adalet". Özellikle köylünün içinde bulunduğu tüm sosyal durumlar, karşıt gücü ile arasındaki 'hak' farkından kaynaklanır. Yaşamına devam etmesi bile bunun üzerine kuruludur. Onlar içine doğdukları yoksulluğun karşısında daima ölüm ve yaşam savaşı verirler. Bu insanlar bir yandan ekonomik koşullarla mücadele ederken bir de onları zaten zor olan şartlar altında daha da zorlayan kişi ya da temsil ettikleri kurumlar ile karşı karşıya gelir. Bu koşullara belirli bir süre katlanan insanlar isyan etmek için başkaldırdıklarında ise genelde iki sonuç ile karşılaşırlar: "hapis" ya da "ölüm".

"Kanal" hikâyesinde Mehmet, ekmek derdinden dolayı dostunu öldürerek suyun kendi

topraklarına gelmesini sağlar. Temel ihtiyaç sayılan su, Mehmet'i hayata veda etmek yahut katil olmak arasında seçim yapmaya zorlar. Ancak bu tercih köy insanı için çok da zor değildir. Çünkü "bu ölü toprakların üstünde hiçbir şey ölmek ve öldürmek kadar kolay değildir" (Ali 2017: 97).

Yazarın, bir köylü için temel ihtiyaç olan su ve toprak gibi kaynakları çoğu hikâyede işlenen cinayetlerin en büyük sebebi olarak konumlandırdığı görülüyor. İnsanın toprakla olan çatışmasının geçim sıkıntısı yüzünden olduğu fikri "Kağnı" hikâyesinde de işleniyor: "Bir tarla meselesi yüzünden Hüseyin, Sarı Mehmet'i vurdu." (Ali 2019: 9). Hüseyin'in katil olması umurunda değildir, yeter ki hakkı olan toprağı alabilsin. Hikâyede bu yokluk yine ölümü doğurur. Köylü insanlar için 'toprak' demek 'yaşam' demek olduğu için insanlar toprağın yokluğuyla akıllarını kontrol edemez ve çoğu zaman da ölümü yahut öldürmeyi göze alırlar. Bu örneklerden de görüldüğü gibi onlar için toprağın hem varlığı hem de yokluğu bir yaşam meselesidir. Köylü, toprağı canı pahasına kazanmak ve korumak ister. Yazarın hikâyelerinde karakterlerin en sık karşılaştığı sonun ölüm olması da dikkatleri çekicidir. "Sanki uzun bir hastalıktan sonra eceliyle ölmüş kadar sükunetle ölü yıkandı ve gömüldü" (Ali 2019: 10) cümlesi de ölüm ve onun normalleşmesi arasındaki çatışmayı net bir şekilde ortaya koyar.

Tıpkı toprak gibi paranın da varlığı ve yokluğu karşısında insanlar, onu ya kazanma yahut kaybetmeme mücadelesi içinde yaşarlar. Hikâyelerde zengin kesim olarak şehirliler ve ağalar öne çıkar. Fakir köylüler ise ellerinde olmayan ekonomik güce karşı yaşamda kalabilmek için savaş verirler. Bu zenginlik ve fakirliğin mekânsal simgesi olarak ise köy ve kent karşı karşıya gelir.

Köy, yazarın hikâyelerinde mekânın ötesinde daha derin değerleri içeren önemli olgulardan biridir. Varlık ve yokluğun temsili olan köy ve kent sadece mekân olarak değil, içindeki insanları, yaşam biçimleri, kültürleri ile de devamlı çatışma halindedir. Olayların çoğunun köyde geçmesinin yanı sıra "köy, yaşayan, çalışan bir mahluktur" (Ali 2017: 8). Yazar ilk hikâyelerinde daha çok köy içindeki statü farklarından doğan çatışmaları işlese de son hikâyelerine doğru olayların köyden uzaklaştığı görülür. Şehre taşınan hikâyelerde doğu ile batı arasındaki kültür farklarını hissetmek mümkündür.

Bu kültür çatışmasına bir örnek olan "Ses" hikâyesi, genç bir delikanlının güzel sesi sayesinde köy yolunda keşfedilmesi ve okutulmak için şehre çağrılması üzerine ilerler. Delikanlının, mektebe gelirken sahip olduğu düşünceleri arasında asla Avrupa düşü olmadığı, belki bir hademeliğe yerleştirilip sesiyle de üç beş kuruş kazanacağı hayali vurgulanır. Ali isimli bu genç, duvarların ve hiç tanımadığı insanların arasında, daha önce görmediği piyanonun karşısında mağlup haline içerlemeden, haset beslemeden çevresini masumca izlemeye devam eder. Tüm mesele o odada sesini bulamayışıdır. Yazar, bir saz şairinin, mekânı olan dağlarda, ovalarda değilse susmuş olduğu mesajını verir.

Birçok hikâyede köylüler için mahpushaneler de önemli mekânlardır. Çoğunun katil olmasından dolayı girdiği mahpushanede karakterler kendi içlerindeki süreci yaşamak yahut vicdanları ile pişmanlık duymak yerine bunu çok normal, gereken bir süreçmiş gibi görürler. Hatta "Kafakağıdı" hikâyesinde olduğu gibi adam, diğer mahkûmlar gibi cinayetten değil de yol parasını ödeyemediği için hapse girmesinden utanç bile duyar. Çünkü "Bir Şaka" hikâyesinde de söylendiği gibi "içerde, mahpuslar yalnız paralılara ve zorbalara itibar ederler" (Ali 2019: 34).

Harcırahını başka yerlerde yediği için yol parasından dolayı bir komisyoncuyu öldürdüğü

zannedilerek mahkemeye çıkartılan bir öğretmenin hikâyesi olan "Bir Cinayetin Sebebi"nde, katil olmak bir öğretmen tarafından bile saygıdeğer kabul edilmiştir. Öğretmen, bir gün âşık olduğu kızın bir katili görmesini ve herkesin olduğu gibi onun katil olmasından dolayı saygı ve ilgi gördüğünü ve kahraman ilan edildiğini görünce kendisine de aynı şekilde bakacağı umudu ile bir cinayet işler. Okumuş bir öğretmenin sırf sevdadan dolayı böyle şuursuzca bir suç islemesi ise hikâyedeki en büyük çatışmadır. Ancak kız, onu o halde görmemiştir ve öğretmen boş yere cinayet işlediği düşüncesiyle yine bir iç hesaplaşma yaşar.

"Duvar" hikâyesi ise bunlardan farklı olarak insanın hapishanedeki umut dünyası ile ilgilidir ve bireyin içindeki çatışmaların yaşandığı yer olarak görülür. Bir mahpus için onu zindana kapatmak bir iyiliktir. Çünkü "onu yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, aynı zamanda da ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir." (Ali 2019: 40). Deniz, ağaçlar, sarı çiçekler ve bulutlar hürriyete ulaşma umudunu verip aniden alan şeylerdir. İçeri ve dışarı, hayallerin engelinin ve gerçekliğin simgesi olan 'duvar' sebebiyle sürekli çatışma halindedir. Burası mekân olmaktan çıkıp yaşamı ve ölümü belirleyen olgular haline dönüşür. Anlatılan hikâyede ise korkaklığından dolayı sürekli kendini suçlayan adamın hikâyenin sonunda korkusunun onu ölümden kurtarıp, yaşam verdiğini öğrenmesiyle biter. Pişmanlık yerini belki de "iyi ki"ye bırakır. Bu hikâye insanın içinde yaşadığı umut ve tutsaklığı, özgürlük açlığı ve gerçeklerin, korkunun ve kabullenişin çıkmazlarını anlatması ile önemlidir.

"Katil Osman" hikâyesi de tıpkı "Duvar"daki gibi bir mahkûmun özgürlük fikirleri ile ilgilidir. Gökyüzü, duvarı olmayan uçsuz bucaksız yerlere ulaşma ümidinin sembolüdür. Hapishanedeki bir kişinin zihnindeki ve iç dünyasındaki buhranın ve umudum çelişkisi bu iki hikâyede hissedilir. Osman aslında göründüğü gibi olmayan bir insandır. Kimseye tek bıçak saplamadığı halde adı katile çıkmış olsa da anlatıcı karakter delikanlının içindeki masumiyeti okura hissettirir. Hikâyenin sonunda anlaşılır ki Osman, son vukuatını bilerek işlemiş, insanların onu sözde katil bilmesi ama onun bambaşka bir insan olmasının yükünü kaldıramamış ve sıfatını layık olabilmek için gerçekten adam öldürmüştür. Bu açıdan tıpkı "Bir Cinayetin Sebebi"ndeki öğretmenin durumuna benzer. "Kimi adam öldürdüğü için katil diye anılır, kimi adı katile çıktı diye adam öldürür" (Ali 2017: 34) cümlesi aslında diğer insanların düşüncelerinin bireyin hayatında ne kadar etkili olabileceğini anlatması açısından mühimdir.

Cinayetlerde katillerin, düşmanlarına tam olarak salt sevgi besledikleri söylenemese de karakterlerin temelinde yatan insan sevgisinden kaynaklı olarak işledikleri suç karşısında pişmanlık duydukları da düşünülebilir. "Katil Osman" ve "Bir Cinayetin Sebebi" hikâyeleri de yine bu duruma örnektir. "Hiçbir şeyden haberi olmayan zavallı adamı üç beş kurşunla yere serdim" (Ali 2017: 114)

Köy - şehir, içeri - dışarı gibi mekânsal karşıtlıkların içinde çocuklar da vardır. Hikâyelerde köylü çocukların zengin çocuklar ile kıyaslandığı ve onların zenginlere karşı hep bir yaşam mücadelesi içinde oldukları görülür. Aslında çocuklarda bu ayrışmayı sağlayan ezme ezilme kompleksinin olmadığı, bu fikrin onlara büyükler tarafından aşılandığı "Arabalar Beş Kuruşa" hikâyesinde işlenir. Zengin bir anne kendi oğlunun fakir, satıcı bir çocukla konuşmasını kabul edemez. Varlıklı ailenin çocuğunda ise arkadaşına karşı herhangi bir üstünlük gösterme çabası görülmez. Sabahattin Ali bu hikâyede aslında çocukların masum ve herkesi eşit algıladığı bir dünyaları olduğunu, onları zaman içinde ayrıştıran şeyin aileleri ve onların çevreleri tarafından öğretilenler olduğunu anlatmak ister.

Burada görüldüğü gibi birçok hikâyede küçük yaşlarda evine, hasta annesine yahut kendine

bakmak amacıyla para kazanmak için çalışan çocuklar bulunur. İşte bu çocuklar gençlik zamanlarında da yetişkin olduklarında da aynı sıkıntı ile yaşamaya devam ederler. Sonunda çoğunun ölümünün yokluktan ve açlıktan dolayı yahut bu sebeplerden işlenen cinayetlerden olduğu tespit edilmiştir.

"Ayran" hikâyesinde dünyayı ayran satmaktan ibaret sanan küçük bir çocuğun verdiği mücadele anlatılır. Çocuk, soğukta istasyon ve köy arasında gidip gelirken ve yalnız kardeşlerine bakmak için çalışırken, kardeşleri onun yüzüne nefretle bakarlar. Fedakârlık ve nankörlük çatışmasını küçük yaşta yaşayan çocuğa açlıktan daha ağır gelen şey belki de budur. Yoklukta bir ekmek için çalışan bu miniğin hikâyenin sonunda "ana... ana..." diye bağrışları onun tüm hayatı boyunca kurtulamayacağı yaşam savaşının ilk çığlıkları olur.

Gençlik döneminde verilen ekonomik sıkıntının boyutunu, fakirlik karşısında göçe zorlanan bir gencin hikâyesinin anlatıldığı "Kamyon" hikâyesinde görmek mümkün. Bulunduğu şartlardan kurtulmak isteyen genç için kamyon, özgürlük ve ölümün adeta savaş verdiği bir simge haline gelir.

Sanatçının, toplumun birey üstündeki etkilerini, baskılarını, özellikle çoğunluğa katılmazsa nasıl dışlanıp yalnızlığa sürükleneceğini hayvanları kullanarak anlatmayı sıkça tercih ettiği görülür. Böylece okurun da olaylara insan dışında bir varlık üzerinden ve bir adım geriden bakarak değerlendirme yapabilme imkânı doğmuştur.

Hayvanlar üzerinden mesaj verilmek istenen bir hikâye olan "Kırlangıçlar"da, toplumdan ayrılan bireylerin o kültürden farklı görülmesi halinde dışlanacakları konusu ele alınır. Erkek kırlangıç, fikirlerini dile getirirken bülbül ve güvercinden daha zavallı görüldüklerinden yakınır. Çünkü kendisi yaşamın amacını aramaktadır. Diğerleri gibi sürekli iş peşinde koşan ve telaştan yaşadığını unutanları eleştirir. "Koşmaktan görmeye vaktimiz olmuyor ki" cümlesi ile yaşadığımızın farkına varamayışımız dile getirilir. 'Ne diye yaşıyoruz?' düşüncesi aslında hikâyedeki madden yaşayan insanlar ile hayatın anlamını arayan, düşünen ve hissedenler arasındaki çatışmayı anlatır. "Dilleri diğer kırlangıçların diliydi ve bu dilde, söylemek istedikleri şeyleri söylemekten utanıyorlardı. Konuştukları dil, onların içindeki şeylere uygun değildi." (Ali 2017: 40) Toplum içinde kendini oraya ait hissetmeyenler ve farklı düşünenler hep susmak zorunda olması, aksi halde yaftalanıp ve dışlanacakları üzerinde durulur. Yazar onlara engel olan belki devlet belki de topluluğun diğer üyelerini temsilen bir sarı yaprak ve rüzgâr sembollerini kullanır. Bu farklı insanlar ne zaman ki birbirlerine bir şey söyleyecek olursa onlara mâni olan bir şeyler sürekli olacaktır.

Benzer durum "Selam" hikâyesinde kişinin dış görünüşü ile bulunduğu çevreye benzemek istemesinde de görülür. Aksi halde onlardan olmadığı anlaşılırsa dışlanacağını düşünür. Yazar bu iki hikâye ile toplumdan farklı bir yere konumlandırılma düşüncesinin her insanın içinde bulunan en temel duygulardan biri olduğunu ortaya koyar.

Yazarın hayvanları birer sembol olarak kullanması "Kazlar", "Bahtiyar Köpek", "Köpek", "Kurtla Kuzu" hikâyelerinde de görülür. Gruplar arasındaki mücadeleler sonucu insanların toplumdan dışlanmasının yanı sıra rahat bir hayat için verilen rüşvetler, sosyal statü farkları, okumuş ve cahil insan ayrımı da bu hikâyelerde anlatılmıştır. Ramazan Korkmaz bu semboller sayesinde hayvan sevgisinin tabiattan kopan şehirli ve zengin insanlarda bulunmayıp, doğanın içinde yer alan eğitim düzeyi bir mühendise göre düşük olan bir çobanda mevcut olduğu tespitini yapar. Yazarın hayvanlar üzerinden ortaya koyduğu toplumsal eleştirileri aslında kişi bazındaki zıtlıklar sebebiyle yaptığı görülür.

Topluma ait hissedememe meselesi hayvanların başrolde olduğu alegorik anlatımların yanı sıra azınlıklar üzerinden de işlenir. Sanatçının ilk kitabı olan *Değirmen*'e ismini veren ilk hikâyesi özünde sevgisizlerin dünyasına yöneltilmiş yaman bir eleştiridir. (Timuçin 2011: 24) "Değirmen" hikâyesinde karşıtlık bildiren gruplar belirtilerek sevginin iki grupta da mümkün olmadığı dile getirilir. Çünkü bu iki grubun karşıt gücü olarak Çingeneler yer almaktadır. "Siz şehirde yaşayanlar ve köyde yaşayanlar; siz, birisine itaat eden ve birisine emredenler; siz, birisinden korkan ve birisini tehdit edenler... Siz sevemezsiniz. Sevmeyi yalnız bizler biliriz. Bizler...Çingeneler." (14) sözleri ile Çingeneler'in toplumdan ayrıştırıldığı ancak onların kendilerini sevgiye en layık olan kişiler olarak gördükleri anlaşılır. Onlar azınlıktırlar ancak 'özgürlüğü belirlemek adına konulmuş simge'dirler. (Timuçin 2011: 26)

Sabahattin Ali insancıl bakış açısı ile azınlıkları diğer birkaç hikâyesinde de ele almıştır. "Değirmen"de toplumdan nasıl farklılaştırıldıkları daha bariz bir şekilde işlenmiş olsa da "Çirkince"de de Kavala ve Rum göçmenlerinden bahsedilir. "Viyolonsel" ve "Beyaz Bir Gemi" gibi birkaç hikâyede de tam olarak azınlık grup olmasalar da zaman zaman ırklar üstünden yapılan değerlendirmelerle Türkler'in farklı milletleri nasıl gördüklerine değinilir ve bakış açılarının farklılıkları ortaya konur. Değirmen"de sevgiye dair sorular sorularak okur, bu konu hakkında düşündürmeye sevk edilir ve hikâyenin sonunda da yazar, ana karakter üzerinden kendisi için sevmenin ne demek olduğunu dile getirir. Onun için sevgi, insan olmanın birinci koşuludur. Aralarındaki bedensel kayba ve farklılığa rağmen insanın sevince neler yapılacağı anlatılır. Hikâyede aynı zamanda Çeribaşı'nın Atmaca'nın sevgisine karşı bir çaresizliği de mevcuttur. Yardım etmek ister ancak elinden bir şey gelmez. Hikâyede acı çekmenin nedeni olarak aslında sevgi ve sevgisizlik verilir. "Acaba birisini sevdiği için mi yoksa hiç kimseyi sevmediği için bu kadar yanık, bu kadar derinden çalıyordu?" (Ali 2017: 16-17) Bu örneklere bakıldığında "Değirmen"de önce bireysel sevgi ve aşklar söz konusu iken, zaman geçtikçe toplumun dahil olması görülür. Ekonomik ve kültürel sınıf, çevre fikirleri, düzen, gelenekler, töre, zekâ ve beden de işin içine girer ve çoğu zaman hepsi aşkın karşısında yer alır.

Toplum yapısında görülen bu çatışmaların yanı sıra insanın kendi benliğinden kaynaklanan çıkmazların da Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde önemli karşıtlıkları doğurduğu görülmekte. Yazarın bütün eserlerinde en önemli konunun "insan" oluşu dikkat çekicidir. İnsan, Sabahattin Ali'nin fikir dünyasında ve yapıtlarında hem kişi olarak hem de varlığı ile hayatın tümünü teşkil eden bir simgeye dönüşür.

Hikâyeler incelendiğinde insanın hem kendi içinde hem de dış dünyaya karşı verdiği mücadeleler tespit edilmiştir. İnsanı sadece madde olarak değil, özellikle kalbi ve ruhuyla anlamlandıran yazar, yoksulluk karşısında vicdan ile hareket edebilmeyi, yapılması gereken ile yapılan arasındaki farkın nelere sebep olduğunu, bedenin mi ruhun mu sesini dinlemeyi birçok hikâyesinde karakterlerine sorgulatır. Bunların yanı sıra dostluk ve ihanet arasındaki seçim, mal ile yaşamak arasındaki uçurum, suç işleme ve pişmanlık duyma, esaret karşısında tükenmeyen umut, namus ve görev bilinci, tutsaklık ve özgürlük gibi karşıtlıklar da bireyin içinde bulunduğu çıkmazlar olarak söylenebilir.

Hikâyelerde bireyin kendi içinde mücadele ettiği en önemli konular arasında ise aşk gelir. Aşk karşısında toplumun da önemli bir rolü olduğu görülse de bu konunun en çok insanın kendi kendisini ilgilendiren bir durum olduğu söylenebilir. "Bir Skandal" hikâyesinde karakterin şehirden bir aşktan kurtulmak için kaçtığı görülür. Hikâyenin sonunda ise gittiği köyden başka bir aşk için uzaklaşmak zorunda kalır. Ana karakterin kendi içindeki değişimi, tanıdığı

kadınlara duyduğu hayranlık ve aşklar ile ortaya çıkar. Bu durum onun adeta kendini keşfetme süreci olur. Karakter aşk sayesinde kendini ve hayatını yeninden anlamlandırır.
Hikâyelerde karakterler, özellikle eşler birbirlerine olan sevgilerinden dolayı kötü durumlar karşısında kenetlenirler. Sevgi onların yaraları için en büyük ilaçtır. Bazen aşklarının karşısında 'toplum' en büyük çatışmayı yaratırken bazen de ellerinde olmadan gerçekleşen 'ölüm' onları ayrı düşürür. Bu âşıkların kavuşamamalarındaki en büyük etkenler ise çevre ve ekonomik koşullardır. Bunun yanı sıra töre ve düzen, beden ve zekâ farklılıkları, ezilmişlik hissi de ayrı düşmelerinde rol almaktadır.
Yazarın hikâyelerinde sevgi sadece farklı cinsiyetler arasında meydana gelen çekim şeklinde vuku bulmaz. Sanatçı için aile kavramının da bir hayli önemli olduğu, özellikle baba ve oğul arasında yahut anne ile çocuğu arasındaki sevgi teminin de sıkça işlenmesiyle görülür. Örnek olarak "Apartman" hikâyesinde babası oğluna yapılan eziyete ses çıkaramıyor ve ezilmişlik ile sevgisi çatışma haline giriyor. Yine aynı ekonomik problemlerden kaynaklı toplumsal şartların getirmiş olduğu desteksizlikten dolayı "Isıtmak İçin" adlı hikâyede de çamaşırcı kadın kızına bakamaz. Hikâyede sevgi konusu bir başka açıdan değerlendirildiğinde anlatıcı karakterin anne ile kızın bu durumuna hissettiği sevgi sebebiyle acıdığı düşünülebilir. Ölüm onda suçluluk duygusunu uyandırır lakin ne sevgisini ne de acısını dile getirebilir.
Hikâyelerde öne çıkan evli ve karısını aldatan, ailesini umursamayan adamların yanı sıra; erkek karakterlerin aşkları doğrultusunda sevdikleri kadına karşı birçok 'fedakârlık'ta bulundukları da görülür. Bu çok tutkulu karakterler fazla sevgilerinden dolayı ya "Kurtarılamayan Şaheser" ve "Köstence Güzellik Kraliçesi" hikâyelerinde olduğu gibi çileli ve serseri bir hayat yaşarlar; ya "Gramofon Avrat" ve "Bir Cinayet Sebebi"ndeki gibi adam öldürürler; yahut da "Hasanboğuldu" hikâyesindeki gibi intihar ederler. Fazla ve kontrol edilemeyen sevginin hepsini mutsuz sona ulaştırdığı görülür.
Tıpkı sevgi gibi Sabahattin Ali için önemli olan tabiat olgusu da hikâyelerde başlı başına insan için hem yaşam kaynağı hem de ölüm sebebi olarak yer alır. Birçok hikâyede görüldüğü üzere Anadolu insanı karnını toprak sayesinde yani doğa ile doyurmaktadır. Doğa, hikâyelerde toprağın yanı sıra orman ve dağ olarak da okurun karşısına çıkar. Hikâyelerde tabiat tüm insanlar için bir huzur bulma yeri olarak konumlandırılır. Ancak insan ona karşı gelmeye başladıkça doğa da kendi sert kanunlarını devreye sokar. Tabiat ne zaman ki bencilleşse insan ona tepki verir. Sanatçının hikâyelerinde insan, yaşama mücadelesini tabiata karşı tabiat ile verir.
Öte yandan tabiat da insana karşı bir direnme içindedir. "Tabiat kendi nizamları dışına çıkmış, dejenere olmuş ve safiyetini, gücünü yitirmiş insandan intikamını almış olur." (Korkmaz 1991: 85) Yani Sabahattin Ali için tabiatın güzelliği ve çekiciliğinin karşısında, insan ona saygı duymaz ve onu tahrip etme isteğini dizginleyemezse mağlubiyeti tadacağını anlatır. Bu durum "Bir Orman Hikâyesi"nde ve "Çirkince"de bariz bir şekilde görülür. "Sulfata" ve "Hasanboğuldu" da ise karakterler bunaldıkları toplumdan kendilerini doğaya bırakırlar.
"Çirkince" yazarın doğayı en çok betimlediği ve bir gezi yazısını andıran bir hikâyedir. Bir insanın geçmişinde hatırladığı güzel manzaraları yıllar sonra büyük bir hayal kırıklığı ile görmesi resmedilmiştir. Burada da insanın tabiata zararı veren en büyük mahluk olduğunun eleştirisi yapılır ancak bu ayrım daha çok Rumlar ve Türkler arasındaki karşılaştırma ile verilir. Kendimize ait olanın yabancılar tarafından daha çok korunduğu anlatılır. Sohbet sırasında "cahillikle fakirlik bir olmuş, Sultan Süleyman'ın mülk dağılmış" lafı aslında insanların

ağaçları neden kestiğinin, sahip çıkmadıklarını anlatan hikâyenin özeti niteliğindedir. Burada yaşayan adam ise duruma üzülse de ana karakterin tam zıttı şekilde kaybedilmiş değerlerin yeterince farkında olmayarak kimsenin suçlanmaması gerektiğini savunur.
Sabahattin Ali, hem toplumsal hem de bireysel çatışmalar yaratan aşk ve tabiat olgularının yanı sıra insanın daha derinde hissettiği varoluşsal meseleleri de hikâyelerinde ele alır. İnsanın düşünme yetisinin onu diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olan gören sanatçı, "Düşman" hikâyesinde, düşüncenin beraberinde sorgulamayı da getirmesini eski iki arkadaşın yıllar sonra karşılaşması ve çatışan fikirleri doğrultusunda ihanet ile sonuçlanması üzerinden ele alır. "Kafama düşünmeyi, gözlerime görmeyi yasak edebilsem, senin çıktığını zannettiğin yere varmanın bana güç gelmeyeceğini bilirsin." (Ali 2019: 71) sözü, aslında düşünen insanın rahata ve mutluluğa eremeyeceğini, sorgulamayan kişinin ise her şey güzelmiş gibi hayatına devam edeceğini anlatır. İnsanın en temel ihtiyacı olan varoluşsal sorgulamaların konu edilmesi açıdan bu hikâye, yazarın diğer 'maddi' hedefleri anlatan hikâyelerden ayrı olarak insanın zihnini ele alması açısından farklı bir yerde konumlandırılabilir.
Düşünceyi üretim haline getirmekle görevli sanatçı duyarlılığı meselesi de Sabahattin Ali'nin üzerinde durduğu bir konudur. "Kurtarılamayan Şaheser" hikâyesinde bir yazarın sanat ve üretme yolculuğu anlatılırken dönemde farklı bir çizgiye gittiği an yok olacağı mesajı verilir. Bu yüzden bir sanatçının en mükemmele ulaşması için hem o zamana kadar var olmuş en iyi şairlerle yarışması hem de kendini aşması gerekmektedir. Hikâyede insanın rakiplerini yenmeye çalışırken aslında öncelikli olarak kendisini geçmesi gerektiği vurgulanır.
İnsanın kendi içinde girdiği çıkmazlarda en çok karşılaşılan durum ise olmasını istediği ile olan arasındaki çatışmadır. "Isıtmak İçin" isimli hikâyede karakterin içinden gelenler ile yapmak zorunda olduğu şeyler çatışma halindedir. Dolaşmayı sevdiği halde yer değiştirmekte zorlanan karakterin, içinden insanlara bağırmak gelirken yapabildiği tek şeyin sakince cevap vermek olduğu görülür. Çocuğunu ısıtmak için yoksulluk içinde çabalayan bir anneye yardım edebileceğine inansa da içten içe korkar. Bu yüzden bir yandan kaçmak ister, diğer yandan korkusuna isyan eder. "Isıtmak İçin", aslında çoğu hikâyede alt metinde işlenen insanın olmasını istediği ile olan arasındaki çıkmazı meselesini başlıca bir tema olarak ele alan örnek bir hikâyedir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bireyi, psikolojisinden dünyayı anlamlandırmasına, içinde bulunduğu ekonomik durumdan sosyal imkânlarına kadar insanı her yönüyle merkeze ele alan Sabahattin Ali, hayatı tüm çatışma ve çıplaklığı ile okura sunmuştur. Yazar eleştirmenlerce toplumsal gerçekçi bir çizgide değerlendirilse de hikâyelerde bireye ait meselelerin tüm insanlığa hitap edecek şekilde ve siyasi dayatmalardan uzak dile getirildiğini söylemek mümkün.
Hikâyelerde en dikkat çekici noktanın yazarın, insanı yaşadığı şartlarla, çevresindeki kişilerle, içinde bulunduğu mekânla, düşünceleriyle, maddi imkanlarıyla ve en önemlisi tüm çıkmazları ile ele aldığı ileri sürülebilir. Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde insanı, doğası gereği en başta kendisiyle, sonrasında diğer tüm insanlarla maddi ya da manevi sürekli bir çatışma halinde aktardığı söylenebilir.
Bu çalışmada kişiler ve simgeler üzerinden genellemesi yapılan çatışmaların birbirlerinden tamamen bağımsız olmadıkları tespit edilmiştir. Varlık ve yokluk arasındaki daimî savaş zenginlik fakirlik, mal can, yaşam ölüm, kent köy mücadelesinin temel nedeni olurken bunlar

da insanların ya ezen taraf ya da ezilen taraf olmasına neden olmuştur.
Sabahattin Ali, bireyi toplumdan ayrı düşünmediği gibi, toplumun yarattığı kişinin mücadele ettiği konuları, hangi noktalarda başarılı olup olamadığını, bunların nedenlerini hikâyelerinde ele almıştır. Metinlerde öne çıkan çatışmaların birbiri ile iç içe geçen bir yapıda olduğu düşünülmektedir. İncelenen 59 hikâyede köylünün olmadığı hikâye neredeyse yoktur. Kendi içinde ağa ve sıradan köylü olarak ayrılan köylünün çatışma yaşadığı en büyük grubun para ve mevki açısından daha güçlü durumda olan 'şehirli' sıfatı altında olan bürokratlar, jandarmalar, doktorlar ve devlet memurları olduğu görülmüştür. Bu grupların da zaman zaman kendi aralarında unvanlara göre çatıştıkları bilinmektedir.
Kadın karakterler kendi içinde aksi nadir görülecek şekilde birbirlerine merhametli kadın karakterler çizilmiş, erkeklere karşı ise yine çoğu zaman şefkat içinde ve daima gururlu profilde oldukları görülmüştür. Kadınların en büyük çatışmaları ise yaşamın kendisine karşıdır. Aslında hayata karşı savaş verme durumunun bütün hikâyelerin ve karakterlerin sahip olduğu en önemli ortak nokta olduğu ileri sürülebilir. Yazarın hikâyelerindeki en büyük çatışma yaşam ve ölüm arasındadır.
Hikâyelerdeki başlıca çatışmalar en genel olarak şu şekilde ayrılabilir: İnsanın diğer insanlara karşı verdiği mücadele, insanın kendi içinde kendine karşı girdiği yarış, insanın tabiat ile çıkmazı ve insanın hayat karşısında verdiği savaş.
Bir yandan insan ve sanatçı olmanın romantikliğini yaşayan yazarın, diğer yandan mücadele gerektiren yaşam savaşı karşısındaki realist ve toplumcu yanını hikâyelerinde işlemiştir. Sabahattin Ali'nin, kendi kişiliğindeki bu ikiliği kalemine de yansıttığı ve hikâyelerini bu çok yönlülük ile oluşturduğu düşünülebilir. Çalışmada ortaya konan ana fikir, birbirine zincir şeklinde bağlanan tüm bu çatışmaların hem birbirinin nedeni hem de sonuçları olduğu yönündedir.

KAYNAKLAR

Ali, Sabahattin (2017). *Değirmen*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ali, Sabahattin (2019). *Kağnı, Ses, Esirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ali, Sabahattin (2017). *Sırça Köşk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ali, Sabahattin (2017). *Yeni Dünya*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bezirci, Asım (2007). *Sabahattin Ali Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Hikâyeleri, Romanları*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
Korkmaz, Ramazan. (1991). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
Timuçin, Afşar (2011). *Hikâye ve Romanlarıyla Sabahattin Ali*. İstanbul: Bulut Yayınları.

BİR EDEBÎ ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK: NAZIM HİKMET PUTLARI MI YIKTI, POT MU KIRDI?

Doç.Dr. Canan OLPAK KOÇ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı,
colpak@mehmetakif.edu.tr, ORCİD:0000-0003-2319-0815

ÖZET

Cumhuriyet'in ilanıyla siyasî, sosyal ve kültürel birçok alanda değişim ve yenilikler olmuştur. "Eski" kabul edilen ne varsa hızla yok edilirken yenilikler peş peşe gelir. Edebiyat sahasında da yenileşme başlar, yeni sesler yükselir. Nazım Hikmet de Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin önemli yükselen seslerindendir. Gerek yaşam öyküsü gerekse edebî çalışmaları değişik araştırma, inceleme metinlerine defalarca konu olur. Genç yaşlarından itibaren sürdürdüğü hareketli yaşamı yaptığı edebî faaliyetlerinin değişik bakış açılarıyla yorumlanmasının nedenlerindendir. Özellikle 1929 tarihinde öncülüğünde başlayan "Putları Yıkıyoruz" kampanyası dikkatle üzerinde durulması gereken bir faaliyettir. Türk edebiyatındaki eski şair neslinin gücünü zayıflatmak ve devamında yeni şiir anlayışıyla genç şairlere yol açmak gibi amaçlarla ortaya çıkan bu kampanya dikkate değer çatışma örneğidir. Zaten kampanyanın başlatıldığı Resimli Ay dergisinin başyazarı Zekeriya Sertel de "Baş Muharririmiz Diyor ki" başlıklı köşesinde yaptıkları işin farkında olduğunu gösterir biçimde "Yeni bir mücadeleye başlıyoruz. Putları yıkacağız" der. Ve aralarında Abdülhak Hamit, Mehmet Emin gibi uzunca bir süredir edebiyat sahasına hâkim olan isimleri put olarak belirlediklerinin ön bilgisini verir. Cumhuriyet'in ilanı ile yeni yönünde bir kırılma yaşayan siyasi ve kültürel çevrenin etkileri Putları Yıkıyoruz adı altında başlayan edebî çatışmayı da beraberinde getirmiştir artık. Bu kalem kavgası önemli isimler etrafında başlamış ve döneminin edebî portresini şekillendirmiştir. Çünkü çatışma yaş gruplarının yalnız kendi içinde yaşadıkları bir süreç olabileceği gibi sosyal çevresini de bu halkaya dâhil edebilecek psikolojik bir durumdur. Nazım Hikmet, şairliği yanında dergi yazarı kimliği ile de unutulmaz olaylara imza atmayı asıl bu kampanya etrafında oluşan çatışmayla başarmıştır. Bu çalışmada Putları Yıkıyoruz kampanyası hakkında bilgi verilecek ve dönemine etkisi üzerinde durularak barındırdığı çatışma etrafında, tartışmanın okuması yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazım Hikmet, Resimli Ay, Putları Yıkıyoruz, Edebi çatışma.

AS AN EXAMPLE OF LITERATURE CONFLICT: NAZIM HİKMET DID IT DESTROY THE IDOWS or BROKEN THE POT?

SUMMARY

With the proclamation of the Republic, there have been changes and innovations in many political, social and cultural areas. What is considered "old" is quickly destroyed, while innovations come one after another. In the field of literature, innovation begins, new voices rise. Nazım Hikmet is one of the important rising voices of Turkish poetry in the Republican Period. Both his life story and his literary works have been the subject of various research and analysis texts many times. One of the reasons for the interpretation of his literary activities, which he carried out from his young age, with different perspectives. In particular, the "We are Washing the Idols" campaign, which started in 1929, is an activity that should be carefully

considered. This campaign, which emerged with the aim of weakening the power of the old generation of poets in Turkish literature and subsequently paving the way for young poets with a new understanding of poetry, is a remarkable example of conflict. Zekeriya Sertel, the editor-in-chief of the magazine Resimli Ay, in which the campaign was launched, also said, "We are starting a new struggle, showing that he is aware of the work they are doing in his column titled "Our Chief Reporter Says". We will destroy the idols." And it gives preliminary information that they have identified names such as Abdülhak Hamit and Mehmet Emin, who have dominated the field of literature for a long time, as idols. The effects of the political and cultural environment, which experienced a break in its new direction with the proclamation of the Republic, has now brought with it the literary conflict that started under the name of We Are Destroying the Idols. This pen fight started around important names and shaped the literary portrait of the period. Because conflict can be a process that age groups experience only within themselves, as well as a psychological situation that can include their social environment in this circle. Nazım Hikmet succeeded in creating unforgettable events with his identity as a magazine writer as well as his poetry, with the conflict that took place around this campaign. In this study, information will be given about the We Are Breaking Idols campaign and it will be tried to be read around the conflict it contains, with an emphasis on its effect on the period.

Key Words: Nazım Hikmet, Color Moon, Destroying Idols, Literary Conflict.

GİRİŞ

Edebiyatla, sanatla uğraşmayı iş edinen, yanılmayı da göze almalıdır.

Giyorgi Lukacs

Edebiyat bir toplumun nasıl ki bilinçaltının tarihini değişik türlerle tarihin sayfalarına kazırsa, onun yerleştirdiği duygu ve düşüncelerden hatta hayallerden teşekkül eden dünyayı da diğer bilim dalları açığa çıkarmak için uğraşır. Şair ve yazarların açık veya örtük amaçlarını psikoloji irdelerken sosyoloji, sanatını toplumu için kullanan kişilerin yapıp etmelerini irdeler. Bu nedenle daha esaslı çerçeveler çizmek için edebiyatçıları ve eserlerini yalnız kendi alanları içinde değerlendirmektense bütün bir dönemin anlayışı etrafında bir daha düşünmek gerekir. Buradan yola çıkılarak denilebilir ki Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türk toplumu da hemen hemen her alanda yeni bir anlayış ve bir çeşit akımla tanışır: Eskiye karşı olma akımı. Yeni olan her şey varlığını kabul ettirmek adına eski ile bir mücadeleye girer. Bu bazen o kadar ileri noktalara taşınır ki eski kabul edilen şeylerin bir daha kendini göstermeyecek kadar üzeri örtülmeye çalışılır. Domino taşlarının itici kuvveti gibi toplumsal değişim kısa sürede her alanda kendini gösterir. Yeni ülkenin kuruluşunun ardından edebiyatta da yenileşme çabaları hızla baş gösterir. Ancak bu durum ilk değildir. Aslında Batılılaşma faaliyetlerinin başladığı yıllardan beri edebi sahada bir karşı çıkış vardır. Şinasi'nin dil üzerindeki sadeleşme çabaları kendinden önceki ve yaşadığı zamandaki dilin halk tarafından anlaşılamayacağını düşündüğü içindir. Ardından gelen Namık Kemal, Ziya Paşa gibi isimlerin eleştirileri de savundukları yeniyi yerleştirme çabasıdır. İş Naci-Ekrem tartışmasından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar taşınır. Eski ile yeninin kavgası farklı biçimlerde ve farklı isimlerce yeniden hayat bulur. Burada eski ile yeninin her kavgada yer değiştirdiğini de belirtmek gerekir.

Yeni, ileri sürüldüğü zamanın koşullarına ve zihniyetine göre şekillenen göreceli bir kavramdır. Özellikle sayısal bilimlerde yeni diye ortaya sürülmüş nice teorilerin zamanla çürüdüğü ve eskidiği düşünülecek olursa, düşünce sahasında yeni olarak savunulan fikirlerin, bir başka yeni olduğu iddia edilen fikir ortaya sürüldüğünde, eski kabul edilmesi elbet doğaldır. Nitekim Naci-Ekrem tartışmasında yeniyi savunanların örnek aldığı şahsiyetlerden Abdülhak

Hamid'in, bir başka zamanın eski-yeni tartışmasında eskiyi temsil etmesi ve tartışmayı alevlendirmesi de bu doğal sürecin sonucudur. Peki hangi tartışmadır bir zamanların yenisini eski kabul ettiren? Elbette 1929 yılında başlayıp tartışmaları sonraki yıllarda da devam eden *Putları Yıkıyoruz* kampanyası. Bu kampanyanın mahiyetine geçmeden önce kampanyanın başlamasına zemin hazırlamış dönemin güncel edebi tartışmasına değinmek yerinde olacaktır.

NAZIM HİKMET VE PUTLARI YIKMA ÇABASI

Nazım Hikmet belki de Türk edebiyatında adı üzerinde en çok polemiklerin olduğu bir şairdir. Nazım'ı yalnız şairlik yönüyle mi değerlendirmek ve dizelerindeki estetik değer üzerine mi konuşmak lazımdır yoksa hayatı boyunca verdiği mücadelelerin etrafında mı onu anlamaya çalışmak gerekir diye sorulabilir. Hangi soru seçilirse seçilsin şairin tarafsız bir gözle değerlendirilmesi lazımdır. Çünkü edebiyat tarihini doğru okumak ve yazmak, gelecek nesillerin inşasında ciddi bir sorumluluktur. Bu nedenle edebiyat tarihinin sayfaları arasında yer alan kısa süreli fakat etkisi önemli bir tartışmadan bahsetmek gerekir.

Putları Yıkıyoruz kampanyası öncesindeki birtakım gelişmeler, iki nesil arasındaki çatışmanın ön hazırlığını teşkil eder. Başta, Nazım Hikmet'in cezaevinden çıktıktan sonra etrafında oluşmaya başlayan sempati bu ön hazırlığın başlangıcı mahiyetindedir. Bir "eski-yeni" kavgası daha başlamak üzeredir. Nitekim o günlerde bir gazetenin düzenlediği edebiyat anketinde Shakespeare adı etrafında ortaya çıkan fikir ayrılığı, iki nesil arasında aslında var olan çatışmanın su yüzüne çıkmasını sağlar. (Ayvazoğlu, 1999, s.179) Hüseyin Suat, 27 Nisan 1929 tarihli Akşam gazetesindeki yazısında Shakspeare'in eserlerinin devri geçmiş antika şeyler olduğunu ifade etmesi üzerine, Güzel Sanatlar Birliği Edebiyat Şubesi üyelerinden bazıları, ortak bir bildiriyle Hüseyin Suat'a karşı çıkarlar. Nazım Hikmet de bildiride imzası bulunanlar arasındadır. Yeniyi, genç nesli destekleyenlerden Peyami Safa; "Varız Diyen Nesil" başlıklı yazısında bu karşı çıkışı şöyle anlatır:

Henüz otuz yaşına gelmeyen şairlerimizin bile mısraları, bütün bir neslin hafızasıyla dudakları arasında gidip geliyor, yığınları coşturuyor. Halkı da, güzideyi de, ayrı ayrı teshir etmesini bilen romancılarımız var. En fena iktisadi anlarda bile kitaplarını karie okutabilen bir nesiliz. Dört çift garezkâr topluluğun döşemede yaptığı kuru gürültü ve kıskançlıktan gerilmiş dudaklardan çıkan ıslıkla karışık hava kabarcıkları alkışlar arasında boğuluyor. (akt. Ayvazoğlu, 1999: 180-181)

Bu yazı üzerine, Peyami Safa'nın "dört çift garezgâr topluluğu" diye nitelediği eskiye mensup veya tecrübe sahibi edebi isimlerden itirazlar gelmeye başlar. Yakup Kadri, Milliyet gazetesinin 14.05.1929 tarihli sayısında Nazım Hikmet'in şiirini açıkça eleştirir:

Yaptıkları şeyde klasik san'atın ilahî intizamından, ezelî ahenginden eser yoktur; bütün estetikleri insanların idare ettikleri cem'iyetler gibi anarşiktir. Nazım Hikmetin dediği gibi bu tarz şiirler "Beethoven"ın sonatlarını aslâ değil, fakat, bir bando müzikayı, bir panayır yerinde bir farfarı andırır. Bittabi,böyle bir musisi sokaktan başka bir yerde çalınamaz. Anın içindir ki Nâzım Hikmet'in şiirlerinin bugünkü Türk cemiyetinde hiç yeri olmadığını zannediyorum. Çünkü bizde bu orkestranın, cehennemi velvelesini dinleyebilecek kocaman, koyu ve dalgalı insan kitleleri henüz yetişmemiştir, yakın bir atide yetişmesinin imkânını da göremiyoruz." (Yakup Kadri, 1929a: 4)

Özellikle Yakup Kadri, Milliyet gazetesindeki yazılarında, özelde Nazım Hikmet'i olmak üzere genç nesli "piç" gibi hakaretin de ötesinde küfre varan sözlerle eleştirir:

"Edebiyat ya yeni bir dinin ya da yeni bir kültürün mahsulüdür; inkârdan müspet bir şey çıkmasının imkânı yoktur. Hâlbuki Namık Kemal'den bugünün en genç Türk şairine kadar, gelmiş geçmiş ne kadar müceddidimiz varsa, hepsi de işe kendilerinden evvelkileri inkâr ile başlamışlardır. Onun için hepsi piç kaldı. Edebiyatta babasız dehâ yoktur. Yüz yıldan beri, bu memlekette yapılan her şey köksüz olduğu için bu günün nesli dalların ucunda daha tomurcuk halinde iken kuruyor."(Yakup Kadri, 1929b: 4)

Yakup Kadri, eleştirilerinde bunlarla kalmayarak 30 Mayıs 1929 tarihli Milliyet gazetesindeki Bir Milli Kütüphane başlıklı yazısında daha da ileri gider:

"Bu zavallı nesil bize bin beladan arta kalmıştır. (...) Eğer daha ilk adımda dizleri titriyor ve gözleri uyuşuyor, kulakları uğulduyor, kafaları sersemleşiyorsa bunun kabahati kendilerinde değil, yetiştikleri devrin sayısız fecaatindedir. Düşünün ki en büyüğü Harb-i Umumi'de daha yirmisini bulmamış bu gençler, ekmek yerine samanla karışık hamurla beslendiler ve irfan yerine Babıâli gündelik matbuatının ısmarlama harp edebiyatından başka bir şey okumadılar."(Yakup Kadri, 1929c: 1)

Yakup Kadri, bu yazısı yüzünden üniversite öğrencileri ve öğretim üyelerince şiddetle protesto edilmiştir. Suat Tahsin, 5 Haziran 1929'da Hareket'te Yakup Kadri'yi sert sözlerle eleştirir ve gençlik adına ona cevap verir:

".... Biz, genç nesil, asla acınacak zavallı bir nesil değiliz. Biz ıstırap çekerek, biz hayatın sertliğini duyup zalimliğini görerek ruhumuzun istikbaline yükselmiş, kafamızın şuuruna çıkmış bir nesiliz. ... Umumi harpte saman karışık hamurla midemiz şişti ise bu, Çanakkale'de kemiklerinden ehram yapmasını bilen neslin ağniya sofrasında postu olmadığını göstermiştir." (Sülker, 1968:13)

Yakup Kadri'nin bu saldırılarına karşı Nazım Hikmet, temkinlidir. Zira Yakup Kadri, Ankara'ya fazlasıyla yakın bir isimdir. Nazım Hikmet, Peyami Safa'nın ifadesiyle, *"Teşkilatsız her kavga havai fişekler gibi sönmeye mahkûm ve faydasızdır"* (Safa, 1935) diyerek "saman ekmeği" kavgasının dışında kalmaya çalışır. Fakat tam bu sırada Nazım Hikmet'in de yazarları arasında olduğu Resimli Ay, sonradan Nazım Hikmet'in "saman ekmeği" kavgasına da cevap vereceği bambaşka bir tartışmanın başlamasına sebep olur: *Putları Yıkıyoruz*.

Zekeriya Sertel, bu süreci şöyle anlatır:

"Nazım Hikmet sağdan soldan, içerden dışarıdan gelen bu hücumlar karşısında bir süre sabretti, nihayet dayanamadı, ağır toplarını harekete geçirerek düşmanlarına karşı yaylım ateşini açmak ihtiyacını duydu. Bir gün,

- Zekeriya Bey, dedi, ben edebiyatta ve sanatta kilit noktalarını tutmuş olan sahte şöhretleri yıkmak, onların yeni sanata kapadıkları yolu açmak istiyorum. Bu putları yıkmak için bir kampanya açsak nasıl olur? Ben bu kampanyayı idare etmeğe hazırım." (Sertel, 2016: 183)

Resimli Ay ve Peyami Safa'nın yazarları arasında bulunduğu Hareket dergisi, birlikte hareket ederek Putları Yıkıyoruz kampanyasını başlatırlar. Nazım Hikmet; Resimli Ay'ın Haziran 1929 sayısında Dahi-i Azam Abdülhak Hamid'i, Temmuz 1929 sayısında Milli Şair Mehmet Emin'i Putları Yıkıyoruz adı altında incelemeye alır. Haziran sayısına, 1. Nolu put olarak gösterilen Abdülhak Hamid'in bir resmi konulmuş ve resmin üzerine çarpı işareti yapılmıştır. Bu yazıda Abdülhak Hamid'in kendi devri için yeni olduğu, gerçek dehayı bulmak için sahte dehaları ve kafalara zorla dikilen putları yıkmak gerektiği vurgulanır.

Resimli Ay dergisinde Nazım Hikmet, imzasız yayımlanmış bir yazısında Mahmut Yesari'nin Geceleyin Sokaklar adlı romanı etrafında Abdülhak Hamid'in diliyle Mahmut Yesari'nin dili karşılaştırılır:

"Mahmut Yesari'yi biz başka lisanlara korkmadan tercüme edebiliriz. Onun yazısı bundan hiçbir şey kaybetmez. Halbuki Dahii Âzam?! Abdülhak Hamit Bey de dâhil olmak üzere, kaç yazıcımız böyle bir imtihandan geçebilir. Böyle bir imtihandan diyorum, çünkü bir yazıcı için en büyük imtihan her lisanda aşağı yukarı aynı kuvveti muhafaza edecek kadar mahallî ve beynelmilel olmasıdır.

Dahi-i Âzamın en kuvvetli yazısını başka bir dile çevirin, bakın nasıl sırıtır. Başka bir dile değil, hatta bugün konuştuğumuz Türkçeye tercüme edin, bakın dâhinin dehası nasıl sabun köpüğü gibi dağılıveriyor. Halbuki Şekspir öyle değil, Tolstoy, Gorki, Çekof, Tagor, Zola, Edgarpo, Cek London, Sinkler, Verharen, Bodler, Mayakofski ve falan ve filan öyle değil. Neden? Çünkü muhtelif sınıf zümre ve tabakaların ruhiyat ve fikriyatını mahallî, beynelmilel, nevileri şahıslarına mahsus bir surette ifade edebilmişlerdir. (Nazım Hikmet, 1929a:35-36)

Söz konusu yazının yayınlanması üzerine Cumhuriyet gazetesinde "Var Kıyas Et" başlığı altında bu karşılaştırma eleştirilir. Bunun üzerine Nazım Hikmet, Resimli Ay'ın Haziran 1929 tarihli sayısında "İmzasız" imzasıyla ve Abdülhak Hamid başlığıyla kaleme aldığı yazıda hem Cumhuriyet gazetesinin eleştirisine cevap verir hem de Süleyman Nazif tarafından Abdülhak Hamid'e yakıştırılan Dahi-i Azam unvanını eleştirir. Söz konusu edebi ismin Dahi-i Azam sayılamayacağını iddia eder:

"Abdülhak Hamit Beyefendi dahi-i azam değildir. Azamı bir tarafa bırakalım, dahi olmanın umumi vasıflarını bile haiz değildir.

Neden?

Zira:

Dahi sanatkârların umumi vasfı şudur:

Mensup olduğu milletin içinde bulunduğu içtimai inkişaf merhalesini, beynelmilel bir ehemmiyet alacak derecede ifade etmek; yahut bu merhale eğer son anlarını yaşamakta ise, müstakbel inkışaf merhalesinin ana hatlarını, hiç olmazsa bir seziş halinde düsturlaştırmak…. Cihan dahileri arasında Şekspir, Korney, Rasin varken onların sesini taklit eden, fakat bu sese yeni bir nota olsun ilave edemeyen Abdülhak Hamit Beyefendi yoktur."(Nazım Hikmet, 1929b:25)

1 nolu put olarak ilan edilen Abdülhak Hamid, kendi ismi etrafında yaşanan kavga karşısında sessiz kalır. Ne kendisini destekleyenlere övücü ne de onu put ilan edenleri eleştiren tavır takınır. Hamid, bir edebiyat anketine verdiği cevaptaysa *"Nazım Hikmet'i janrında beğenirim, istidaı var"* demekle yetindi. Daha sonra da *"son nesil edipleri içinde şair olarak Nazım Hikmet'i severim"* der. (Sülker, 1920: 20) Hatta bu tartışmaların ardından 5 yıl sonra Nazım Hikmet'i bizzat evine yemeğe davet eder. Yemekte yine aynı vakarını sürdürmesi ve son kavgada gençleri destekleyici sözler sarf etmesi Nazım Hikmet'i bile şaşırtır.

Resimli Ay'ın Temmuz 1929 sayısında 2 nolu put olarak Mehmet Emin kabul edilir. Abdulhak Hamid'in Dahi-i Azam sıfatı gibi Mehmet Emin'in "Milli Şair" unvanını hak etmediği savunulur. Kimlerin milli şair olabileceğine dair düşünceler ileri sürüldükten sonra Mehmet Emin'in bir şair bile sayılamayacağı iddia edilir:

"Mehmet Emin Bey milli şair değildir. Milli şair olmanın hiçbir vasfını haiz değildir. Evvela Türk şairi olarak gösterilen bu yazıcı Türkçe yazmaz. Şiirlerinin lisanı, ne Türkçedir, ne Osmanlıca; uydurma, hiçbir sınıf, tabaka ve ferdin konuşmadığı suni bir lisandır. …Mehmet

Emin Beyin şairliği bile bir galat-ı rüyetken, milli şairlik sıfatı cehlit galatından başka bir şey değildir." (Nazım Hikmet, 1929c: 37)

Nazım Hikmet'in bu hiciv okları, eski akımların savunucularını bir araya getirir ve hücumlara geçmelerine yol açar. O kadar ki hiç ilgisi olmadığı halde Adalet Bakanı, Mehmet Emin'in 60. doğum yıldönümü nedeniyle verilen bir şölende "Milliyetperver gençliğe hitabeden şayanı dikkat nutuklar verir. Ahmet Haşim de *"Orta zekâlılar, anlıyamadıkları işlerin düşmanı olurlar. Çoğu dâhiler birer deli, birer şarlatan, birer suçlu sıfatı ile orta zekânın düşmanlığına kurban gider."* diyerek dolaylı yoldan Nazım Hikmet'i eleştirir. (Sülker, 1968: 27)

Dönemin basın-yayın organları kampanyaya ilgisiz kalmaz. Bu arada Yakup Kadri, kendisi aleyhinde yazılanlardan ve cereyan eden tartışmadan habersizmiş gibi davranmaktadır. Nihayet İkdam, bu kampanyayla ilgili olarak Yakup Kadri'yle bir söyleşi yaparak Yakup Kadri'yi de tartışmanın içine çeker. Yakup Kadri, "saman ekmeği" tartışmasındaki hakarete yakın üslubunu sürdürerek Peyami Safa ve Nazım Hikmet hakkında ağır ifadeler kullanır:

"Bazıları ipten kazıktan kurtulmuş kaşarlı sabıkalılardır. Bunlar içinde öyleleri varmış ki daha yirmi beş yaşına basmadan hayatlarının en güzel çağını zindan köşelerinde çürütmüşlerdir. (...) Eski İstanbul'un viranelikleri arasında kendi halinde bir adam işine giderken, ansızın bir sürü aç ve uyuz köpeğin hücumuna uğrar. Elindeki bastonunu, bu pis deriden ve kırık kemikten mahlûkatın üzerine indirir, indirir. (...) Bir rate, yani bir hiçbir şeyde muvaffak olamayıp bir köşede kalmış şair bozuntularının işi gücü o devirde yetişmiş şöhret, ehliyet ve itibar sahibi edip ve şairler aleyhine ağza alınmaz derecede müstekreh birtakım sözler uydurup bunları vezne sokmaktan ibaretti." (Yakup Kadri, 1929d: 1 ve 3)

Nazım Hikmet, Yakup Kadri'nin bu sözlerine Cevap-1 başlıklı bir şiirle karşılık verir. Resimli Ay dergisinin temmuz sayısındaki şiirde Nazım Hikmet *"Behey!/ Kara boynuz gibi kaşlı/ mukaddes Apis başlı/ adam*" diye seslendikten sonra *"Haki ceketli ölülerin ceplerinden/ çalarak parasını/satın aldın kendine/İsviçre dağlarının havasını*" (Nazım Hikmet, 1929c: 25) gibi ifadelerle Yakup Kadri'yi geçmişteki bazı yazıları için suçlar. Nazım Hikmet, Yakup Kadri'yi kalemini parayla satmakla itham eder, bu sayede İsviçre'de bir büyükelçilik sağladığını açıklar ve Çanakkale Harbi için yazı yazmasını, askerin cebinden para çalmak gibi vasıflandırır.

Yakup Kadri, bu saldırıya cevap vermez. Zaten daha sonra Nazım Hikmet'in şiirini överek bir anlamda onun hakkını teslim edecektir.

"Yunanlılar mermerden heykel yaparlardı. Uzun bir süre heykelin ancak mermerden yapılabileceği sanıldı. Ama büyük sanatçılar bu anlayışı yıktılar. Tahtadan da, bakırdan da, demirden de heykeller yapılıyor. İşte Nazım, bu büyük sanatçılardan biridir. O, şiiri hece vezniyle de, aruzla da, serbest nazımla da yazabilir." (Sertel, 1968: 164)

Hece ile yazan şairlerden Yusuf Ziya da eskileri savunanların cephesine katılarak put olarak gösterilen isimleri savunur. Abdülhak Hamid'i Türk edebiyatını kapandığı köhne meyhanelerin pencerelerini kapatarak tabiatın panjurlarını açtığı ve Türk şiirini mey, mugpeçe yerine vatan mevhumunu soktuğu için; Mehmet Emin'i, Türk kelimesinin ancak hakaret için kullanıldığı bir devirde "Ben bir Türküm" diyebildiği için övdükten sonra, Putları Yıkıyoruz kampanyası hakkındaki görüşünü açıklar:

"Bu iş, sanatı sevenlerin, sanatı kıskananların değil, müzeleri yakan, heykelleri yıkan, şehirleri tarumar eden barbarların işidir.

"Putları kırıyoruz!" Bu serlevhanın altında, yarın kimbilir kimlerin çelenk bekleyen alnı, o kızıl battal damgasıyla kanayacak?

Nankör çocuk… Putu kırıyorum derken pot kırdığının farkında mısın?" (Yusuf Ziya, 1929:3)

Mehmet Emin'e yapılan bu saldırıya bir diğer karşılık, Türk Ocağı'ndan gelir, Türk Ocağı reisi Hamdullah Suphi, İkdam gazetesinde oldukça ağır ifadeler kullanarak söylenenleri cevaplar. Abdülhak Hamid'in bir dahi olduğunu, ona ve diğer ediplere yapılan saldırının bir edebiyat tartışmasından ziyade komünizm propagandası olduğunu da yazısına ekler.

"Bir dinin diktiği putları, diğer bir dinin salikleri, eğer muvaffak olurlarsa, parça parça eder ve atarlar ve yerine kendi dinlerinin putlarını dikerler. O halde yeni din hangisidir? Yani vatan ve milliyet dinin diktiği putları kıranlar, bunların yerine hangi putlarını dikeceklerdir, bunu bilmek lazım.

-Bolşevik dinin putlarını!" (Hamdullah Suphi, 1929:1)

Resimli Ay ile birlikte hareket eden Hareket dergisinde Peyami Safa, Bolşeviklik suçlamasını reddeder:

"Söylenecek tek sözleri kalmış: Sen Bolşeviksin. Bunu da tutturamadılar, çünkü ben Bolşevik değilim. Hem bunu söylerken içimden gülüyorum. Bu müdafam pek lüzumsuz bir şey. Edebi bir sütunda kendimi müdafaaya mecbur olacağımı bir saniye düşünmedim." (akt. Ayvazoğlu, 1999:186)

Resimli Ay dergisi de yapılanın bir edebiyat eleştirisi olduğunu, bunun komünizmle bir ilgisi olmadığını savunur:

"Resimli Ay, sayfalarını sadece edebi bir münakaşaya açmıştır. Buna komünizm süsü verenler çok çirkin bir demogoji yapıyorlar. Bu, doğrudan doğruya eski ile yeninin mücadelesidir. Abdulhak Hamid dahi değil, Mehmet Emin milli şair değil demekle komünizm arasında ne münasebet var?" (Sülker, 1968: 36)

Tartışma, edebi mahiyetinden iyice uzaklaşmış, kişisel saldırıların olduğu, ağır hakaretlere, galiz küfürleşmelere, tehditlere kadar varan bir hal almıştır. Nihayet, Hamdullah Suphi'nin de etkisiyle adli vakaya dönüşür. Türk Ocağından ve üniversiteden bazı gençler, Resimli Ay dergisini basarlar. Daha sonra İkdam gazetesi de 8 Temmuz 1939 tarihli sayısında bu olayı destelemek için *"Asil Türk Gençliği Kendini Göstermeye Başladı"* başlığını attıktan sonra, üniversiteli gençlerin söz konusu dergiyi basarak sahiplerine gerekli dersi verdiğini yazar. Buna mukabil derginin sahiplerinden Zekeriya Sertel bunun tam anlamıyla bir baskın olmadığını açıklar:

"…Bu şiir "Resimli Ay"da çıktıktan birkaç gün sonra bir grup genç matbaamızı bastı. Nazım Hikmet yol üstünde bulunan odasından kalabalık bir genç grubunun geldiğini görmüş ve koşup bana haber vermişti. Derken odanın kapısı hızla açıldı ve içeri gençler doldu. Yüksek sesle bağırıyor, "Siz bizim büyüklerimizi öldürüyorsunuz, mukaddesatımızı yıkıyorsunuz diye yumruk sıkıyorlardı. (…) Ben soğukkanlılığımı koruyarak gençleri karşıladım. (…) "Siz ayaklarınızla değil, başınızla düşünürsünüz. Sokak çocukları gibi bağırmak size yakışmaz. Oturun konuşalım. Siz bizi yanlış bir iş yaptığımıza inandırabilirseniz, bu kampanyadan vazgeçeriz. (…) sözü köşede sırasını bekliyen Nazım'a verdim. Nazım heyecanlanmıştı.

Davamızı öyle bir güzel anlattı ki, gençler sakinleştiler, hatta biraz da utandılar ve sonra da teşekkür edip ayrıldılar. (Sertel, 2016:167-168)

Nazım Hikmet'in Cevap No. 2 başlıklı bir şiiri yayımlanır. Nazım Hikmet, Adana-Mersin demiryolunu işleten Fransız bir şirkette idare meclis üyesi olarak çalışan Ahmet Haşim'i geçimini şiiriyle değil Fransız şirketinden aldığı parayla sağlaması münasebetiyle suçlar. Aslında Ahmet Haşim ilk zamanlar Nazım Hikmet'i destekleyenler arasındadır. Vakit gazetesinde yazan Afganlı Şeyh Muhammed Nureddin'le onun için tartışmaya bile girer, ayrıca 835 Satır adlı şiir kitabı hakkında övücü bir yazı kaleme alır. Ancak Abdülhak Hamid ve Mehmed Emin konusunda ters düşünce Nazım Hikmet, Yakup Kadri için yazdığı hicviyenin bir benzerini de Haşim için yazar. (Ayvazoğlu, 2000:264)

"Anlaşılan/ Bağdadi Şaklaban/ unutmuş,/ Mösyö bilmem kimle beraber/ Adana-Mersin hattında o kuşu yolduğumu…" gibi dizelerde Nazım; Ahmet Haşim'i işgalcilerle işbirliği yapmakla suçlar ve birkaç önce gazetelerde çıkmış bir ilana gönderme yapar. Ahmet Haşim-Nazım Hikmet tartışmaları edebi mahiyetinden ziyade anlatılan, üretilen nüktelerle dikkat çeker. Haşim'in ölümünden sonra yayınlanan ona ait nükteler arasında Nazım'la ilgili şu fıkra da vardır:

"Şair, Nazım Hikmet'in kömünistlik cürmiyle zan altına alındığı sıralarda, ona kızmıştı. Hem de o kadar kızmıştı ki, Ceza Kanunu'ndaki bütün maddelerin hakkında tatbik edilmesini istiyordu. Arkadaşlardan biri, onu itidale davet etti:

-İnsaf Haşim, ded, bir tanecik Komünist şairimiz var, ne çıkar?

Haşim, gözleri hayretle parlayarak cevap verdi:

-Beyefendi, Beyefendi, zatıalinizin başınızda bir tanecik bit olsa, eh bir tanecik bitimiz var, ne çıkar mı dersiniz?" (Sülker, 1968:47)

Nazım Hikmet Cevap No. 3'ü Hamdullah Suphi için yazdıktan sonra, Bir Provokatörün Üstüne Hiciv Denemeleri adıyla Peyami Safa'ya saldırır. Aslında Peyami Safa, Hareket Dergisinde, Putları Yıkıyoruz kampanyası boyunca Resimli Ay'ı desteklemiştir. Hamdullah Suphi'nin suçlamalarını kendi köşesinde cevaplamıştır. Hatta Dokuzuncu Hariciye Koğuşu adlı romanını Nazım Hikmet'e ithaf edecek kadar Nazım Hikmet'e yakındır. Ne var ki daha sonra Nazım Hikmet'le fikir ayrılıkları olur. Peyami Safa da Cingöz Recai'den Nazım Hikmet'e başlıklı bir şiirle karşılık verecek ve kendisiyle yetim olduğu için alay eden Nazım Hikmet'in, paşa torunluğuna değinecek, Nuvel Literer ve Mayakovsky'den şiir çalmakla suçlayacaktır. Hatta Safa yıllar sonra 1961 yılında yazdığı Kimler Komünisttir, Kimler Değildir? başlıklı yazısında bile sıraladığı maddelere sanki Nazım'ın yıktığı ya da yıkmaya çalıştığı putların sebebini anlatıyormuş gibi *"komünist geçmişin düşmanıdır. Tarihin, geleneklerin düşmanıdır. Netice olarak kendisi gibi düşünmeyen yaşlılara, değerini tarihten alan tecrübeden alan bütün şahsiyet ve şöhretlere, bütün eser sahiplerine düşmandır. Gerekirse onlara küfür ve iftira eder."* (Göze, :124-125) maddesini ekler.

Putları Yıkıyoruz kampanyası, eski zihniyeti temsil ettiği düşünülen Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif gibi şairlerin eleştirisiyle başlamış; Abdülhak Hamid'le birlikte isimleşmiştir. Fakat Nazım Hikmet açısından sadece eski edebi isimlerle sınırlı kalmaz. Başta Şevket Süreyya olmak üzere Kadrocular ve Va-Nu gibi sonradan yollarının ayrıldığı eski arkadaşları da onun eleştirilerinden nasiplerini alırlar. Hatta Nazım Hikmet, edebiyatla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen Süreyya Paşanın oğlu Atıf Bey'i de eleştirir. Atıf Bey, Nazım Hikmet'in babası Hikmet Bey ölüm döşeğindeyken ondan alacağını istemiştir. Ölüm döşeğinde bulunan bir hastaya karşı yapılan bu kaba davranış Nazım Hikmet'i kızdırır. İki üç gün sonra

Hikmet Bey hayata gözlerini ebediyen bu dünyaya kapar. Nazım, bu ölümün acısını ve paşazadenin kabalığını hiç unutmaz ve ilk fırsatta şiddetli bir hicivle Paşa'ya ve oğluna çatar. (Sertel, 2016:73)

Bütün bu sürüp giden tartışmaların galibini bulmak zordur. Çünkü yazılanlar ve söylenilenler takip edildiğinde olayın zaman zaman ergen atışmasına döndüğü fark edilir. Ailelerle alay etme, yaptığı iş nedeniyle suçlanma, yediği ekmeğin cinsinden yola çıkılarak karakter keşfi yapma, işi edebiyattan uzaklaştırır. Zaten, ergenlik çatışma demektir. En çok da büyüklerle, eskilerle, modellerle çatışma; sonrasında, bazı tavizler verilmiş, bazı uzlaşmalar ve dengeler sağlanmış, bazı ruhsal enerjiler farklı biçimde bölüştürülmüş olur. Nazım'ın uzun gecikmeli ergenliğinin bütün bir cephesi de ritimler üzerinde bir çekişme olarak nitelenebilir. (Koçak, 2003:20) Va-nu da eski dostunun bu durumunu anlatmak ister. Nazım Hikmet'in kültürel belleği konusunda şunu söyler:

"Bir tarife göre kültür öğrenilenleri unutmakmış. Nazım da acaba bu sırra erişip tekmil sudan hatıralarını bilinçaltına mı kaydırmıştı? Nazım, buluğundan sonra dünyaya gelmiş gibiydi. (...) Gelişme devri Nazım'da ortalama insanınkinden daha gecikmeli olmuştur." (akt. Koçak, 2003:20)

Belki Nazım Hikmet, eskiyi eleştirirken almış olduğu eğitime ve içinde yetiştiği toplumun değer yargılarına ters düşmüştür. Fakat bunu Va-Nu'yu doğrulayarak bilinçsiz bir belleksizlik olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Nitekim aynı Nazım Hikmet'in, söz konusu tartışma bittikten çok sonraları bile o zamanki düşüncelerine sadık olduğu görülür. Örneğin, 4 Haziran 1961 tarihinde, "Hoy" adlı günlük gazetede çıkan Manuel Diaz Martinez imzalı haberin tercümesinde, Türk şiiriyle ilgili düşüncelerini açıklarken, bir zamanlar dili ağır suçlaması yaptığı Abdülhak Hamid ve diğerlerinin dillerinin anlaşılmazlığı iddiasını sürdürmüştür:

"Her şeyden önce Türk şairlerinden söz etmeliyim. Bizim edebiyatımızda XX. Yüzyıl başına kadar, birbirine paralel iki akım gelişmiştir. Birincisi, klasik olan eskiden fedoal bir yapıya sahipken daha sonraları kent soylu bir kimliğe bürünmüş, bazı şairlerin elinde ise, ütopik sosyalist olmuştur. Öylesine bir dille yazılır ki ben bile yazılanları ancak sözlük yardımıyla anlayabilirim." (Kutlu, 2003, s.68)

Ahmet Oktay o dönem süregelen tartışmalara tasfiye hareketi diyerek, tartışmaları Nazım tarafından kazanıldığını düşünenlerdendir.

"Yeri gelmişken belirtilmelidir: Yenilikçi dalganın Nazım Hikmet'in şiirinden etkilenen kolu, şiirin daha genel anlamda sanatın sadece toplumsal değil siyasal sorumluluğu olduğu görüşünü de benimsemiş, bu yüzden Tasfiye Hareketine destek vermekle beraber,...,o hareketin sınıf olgusunu fazla vurgulamayan gerçekçiliğine karşı mesafeli olmayı hatta açıkça eleştirel olmayı tercih etmiştir." (Oktay, 1993:101)

Zühtü Bayar da bu konuda, "Nazım Hikmet'in seçtiği, bağlandığı politik öğreti, yalnız kişiliği açıklamak değil, sanatını açıklamak söz konusu olunca da bizi adamakıllı ilgilendirir," diye açıklamaya başlayarak devam eder:

"Günümüz sanatçısı, edebiyatçısı, yazarı ve düşünürü, geçmişin kültür mirasını bir kalemde elinin tersiyle iterek yadsıyamaz. Böyle bir davranış, bindiğimiz dalı kesmekten başka bir şey değildir. Üstünde bulunduğumuz dalı beğenmeyebilir, onu değiştirmek isteyebiliriz.

Ama onu değiştirmek başka bir şey, bütünüyle tahrip etmek başka bir şeydir…. Bir sanatçı, sanat geleneğiyle bütün bağlarını kökten ve bir çırpıda koparmaya kalkışırsa, yarına kalma yollarından birini kendi elleriyle kendine kapamış demektir." (Bayar, 1992:19)

Geleneğin değeri ve Nazım'ın geleneğe bakışı konusunda daha sonra farklı düşünen araştırmacılar çıkar. Memet Fuat, Nazım Hikmet'in o güne kadar şiire girmez sayılan konuları alışılmış kuralları altüst eden bir serbestlikle şiirleştirdiğini belirtir. Ayrıca, kendisinden önceki sanatçılara yaptığı çıkışların ve aşırı bir yenilik getirmiş olmasının da etkisiyle, önceleri, geçmişi hiçe sayan bir şair gibi algılandığını; ancak onun geçmişe sırt çevirmediğinin çok kısa bir sürede görüldüğünü savunur. (Fuat, 1998:14) Fakat farklı araştırmacılara göreyse Nazım Hikmet, bu kampanya kapsamında yaptığı eleştirilerinde bilinçlidir. O, 'eski'nin yerine 'yeni'yi getirmiş; bunun ne olduğunu anlatarak, 'eski'deki 'geri' olanı eleştirmiştir. 'Putları yıkıyoruz', çıkışı bunun somut örneğidir. (Andaç, 2002:297) Putları Yıkıyoruz kampanyası eskiden başlayan söz kavgalarının etkisiyle hızını bir anda artıran ve bir anda da sönen alevli bir ateş gibi edebiyat tarihinde küllerini bırakır, biter.

SONUÇ

Putları Yıkıyoruz kampanyası edebi isimler etrafında gelişmiş olsa bile, konusu çoğu zaman edebiyat dışıdır. Çünkü söz konusu isimler birbirlerine, ortaya konulmuş olan edebi ürünlerden ziyade, kişisel özellikleri ve fikirleri açısından saldırmışlardır. Mesela kampanya ekseninde yeni taraftarlarının eleştirilerini daha çok şu yönde yaptıkları görülür:

1-Dillerinin ağır olması (Abdülhak Hamid)
2-Hak etmedikleri sıfatları taşımaları (Dahi-i Azam, Milli Şair)
3-Şairliklerinin zayıf olması (Mehmet Emin)
4-Geçimlerini kalemleriyle değil emperyal şirketlerde çalışarak kazanmaları (Ahmet Haşim)
5-Provokatörlük ve jurnallik suçlaması (Peyami Safa)
6-Yazdıklarıyla mevki elde ettikleri (Yakup kadri)

Bu sıralama uzatılabilir fakat ne kadar uzatılırsa uzatılsın görülecektir ki; dilin ağır olması suçlaması dışındaki diğer eleştiriler ortaya konulan eserlerden çok, eleştirilen kişinin kişilik özellikleri üzerinedir. Aynı şekilde diğer cephe de saldırılarında edebi ürünlerden çok kişilik özelliklerine göre yüklenir. Bolşevik olmak ve vatansızlıkla (Hamdullah Suphi), mukaddesata saldırmakla, ajanlıkla (Peyami Safa), kolay şöhret aramakla (Ahmet Haşim), sabıkalı olmakla (Yakup Kadri) bu suçlamalardan başlar ve devam eder.

Edebiyatta örneği daha önceleri bulunan, edebiyat dışındaki alanlarda da günün koşulları gereği var olan bir eski yeni tartışması; zaman zaman edebi sınırlar dışına çıkarak küfürleşmelere kadar varan bir hal almıştır. Etkisi, daha sonraki yıllarda sadece edebiyatta değil toplumsal konularda da sürer. Hatta denilebilir ki ihtilallere zemin hazırlayan kamplaşmaların, slogan kültürünün, fişlemelerin kökeni 1920'li yıların sonunda boy gösteren Putları Yıkıyoruz kampanyasına dek indirgenebilir. Bu, edebi bir tartışmanın edebi sınırlar dışına çıkmasının ne tür sakıncalar doğuracağını göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

ANDAÇ Feridun, (2002), **Nazım Hikmet'in Duygu ve Düşünce Dünyasından İzler**, 100. Doğum Yılında Nazım Hikmet'e Armağan, Ankara: Kültür Bak. Yay.

AYVAZOĞLU Beşir, (1999) **Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı,** İstanbul: Ötüken Yay.

AYVAZOĞLU Beşir, (2000) **Ömrüm Bir Ateşti**, İstanbul: Ötüken Yay.

BAYAR Zühtü, (1992) **Nazım Hikmet Üzerine,** İstanbul: Armoni Yay.

FUAT Memet, (1998) **Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi,** İstanbul: Adam Yay.
GÖZE Ergun, (2022) **Peyami Safa**, Ankara: Kültür Bak. Yay.
Hamdullah Suphi, (1929) "Putlar nasıl kırılır?", İkdam gazetesi, No: 11565.
KOÇAK Orhan, (2003) Virgül Dergisi, S.58.
KUTLU Mehmet Necati, (2003) **Nazım Hikmet Havana'da,** İstanbul: Çizgi Yay.
Nazım Hikmet, (1929a) "Geceleyin Sokaklar", Resimli Ay Dergisi S: 3.
_____, (1929b) "Putları Yıkıyoruz Abdülhak Hâmid: No 1., Resimli Ay Dergisi, S:4.
_____, (1929c), "Putları Yıkıyoruz No 2: Mehmet Emin Beyefendi", Resimli Ay Dergisi, S:5.
OKTAY Ahmet, (1993) **Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950),** Ankara: Kültür Bak. Yay.
SAFA Peyami, (1935) **"Biraz Aydınlık:1"**, Hareket Dergisi.
SERTEL Zekeriya, (2016), Mavi Gözlü Dev, İstanbul: Can Yayınları.
SÜLKER Kemal, (1968), **Nazım Hikmet'in Polemikleri,** İstanbul: Ant Yay.
Yakup Kadri, (1929a), "Yeni cemiyette şair", Milliyet gazetesi, No:1169.
_____, (1929b), "Tercüme ve tenkit", Milliyet gazetesi, No:1175.
_____, (1929c), "Bir Millî Kütüphane", Milliyet gazetesi No:1182.
_____, (1929d), "Yakup Kadri Bey Diyor Ki," İkdam gazetesi, No:11555.
Yusuf Ziya, (1929) "Abdülhak Hamid ve Mehmet Bey", İkdam gazetesi, No:11564.

CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF STRIPED TEXTILES IN MODERN TURKISH INTERIOR DESIGN

İLGİ SELEN ŞAHİN [1], YAREN ÖZBENT [2], Prof. Dr. DENİZ HASIRCI [3]

[1] IZMIR UNIVERSITY OF ECONOMICS, Faculty of Fine Arts and Design, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design, ilgiselen@icloud.com – 0000-0002-3034-220X

[2] IZMIR UNIVERSITY OF ECONOMICS, Faculty of Fine Arts and Design, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design, yarenozbent@hotmail.com – 0000-0002-1393-1926

[3] IZMIR UNIVERSITY OF ECONOMICS, Faculty of Fine Arts and Design, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design, deniz.hasirci@ieu.edu.tr - 0000-0001-9928-6077

ABSTRACT

Stripes are one of the oldest patterns and one that has changed its meaning according to the related culture, time, and function. It has been used in different ways all over the world since ancient times. However, especially in Turkish interior design history, the importance and development of the use of striped patterns in textiles have not been investigated with its connotations. Moreover, research regarding textile patterns used in the modern Turkish interior, in general, are lacking a systematic approach. Patterns, which are an element of fabric design, consist of motifs and their arrangement on the fabric. As a principle of design, it has an important role in interior design. Patterns reflect the character, identity, socio-cultural background, and geography of people and societies. Patterns have gained different meanings throughout history and these meanings have determined their use. The meaning and effects of these patterns have changed over time. During the modern movement, bold graphic patterns entered the interior, and similar tendencies have been seen in Turkey. Although there are studies on textile patterns in modern Turkish interiors, no elaborate research focuses specifically on stripes. Striped patterns were used in Medieval times to represent people who were excluded from society, such as people with leprosy, prisoners, clowns, executioners, and heretics. One of the earliest positive Western impacts stripes had on the public was in 1846 when Queen Victoria dressed her son in a striped sailor suit. This study focuses on when and how stripe patterns began to be used in specifically the modern Turkish interior. Additionally, the study aims to shed light on how the use of stripe patterns affected the spatial quality and users, taking into account the related meaning of the patterns from the early Turkish Republican period to the 1970s. Methods include archival research of textile catalogs as well as popular

international and national magazines, also categorizing the types of stripes. The study is believed to be illuminating for designers and historians and contribute to design history.

Keywords: Modern Turkish interiors, Modern patterns, Striped patterns, Interior textiles

1. INTRODUCTION

A pattern is a linear representation of any object, thought, or concept, by repeating it on a surface at regular intervals. Patterns, which are an element of fabric design, constitute motifs and their arrangement on the fabric. Patterns that reflect the character, identity, socio-cultural background, and geography of people and societies reflect the different effects of all these accumulations on people through places and create psychological effects. Patterns have gained different meanings throughout history and these meanings have determined their usage areas. The meaning and effects of these patterns have changed over time. When patterns are examined, it is seen that the striped patterns occupy an important place. Stripes have an interesting role in interior design with the changing connotations, and they are one of the oldest patterns that changed the meaning used for fabric. The striped pattern has been used in different ways all over the world since ancient times (Dressler, 2021). One of the most common areas of use is interior design. Although this is the case, the importance and development of the use of patterns, which is also significant in the history of Turkish interior design, has not been emphasized enough and there is a deficiency (Ahunzade, 2014; Ay, 2018; Bahtiyar, 2021).

Although research exists on the use of textiles in interior design, few publications are available in literature that discuss the issue of the use of patterns in interior textiles. The major drawback is that the textiles have a short life. Moreover, patterns are preserved in individual archives, handled in groups without much information. The aim of this study is to eliminate this deficiency by making use of various sources such as magazines and films, and create an understanding regarding the chronology of the use of striped patterns in interior textiles from the early Republic to the 1970s, by investigating striped patterns and their use in interiors of Turkey. The remainder of the paper is organized as follows:

The first part of the paper is the introductory part, in which the aim and scope are explained. In the second part, patterns in modern Turkish interior textiles are discussed. Then, the textile sector in Turkey and its development are explained, the relationship between patterns and interior textiles are examined, the development and effects of the stripes until today are emphasized, the introduction of the striped pattern into the interior is mentioned, and the place of the striped pattern in the interior of the Republic of Turkey is discussed. In the third part, the striped pattern is categorized and exemplified, journal archives and period films are examined and analyzed with visual examples. In the fourth section, the chronology of the use of striped patterns in interior textiles from the early Republic to the 1970s is categorized and discussed by making comparisons. Analyses were made taking into account the effect of the period. The

fifth section is the conclusion section which includes the evaluation of the data obtained as a result of the research with future implications.

2. TEXTILE PATTERNS IN MODERN TURKISH INTERIORS

Theories on modernization in Turkey are based on the acceptance that modernism is an inevitable stage of social development, societies at different stages will also modernize over time, so the process cannot be reversed (Barbaros, 2013). The writers of the early republican period, who understood and discussed modernity as a new way of life, stated that any decision affecting the interior would not be an ornament but a reflection of the mentality, and stated that in houses, where the calmest times of the day are spent, it is necessary to turn to straight, unadorned, functional furniture that will relieve the exhaustion of the eyes and body. Clean cut pieces, which are heart-warming and easy on the eyes compared to ornate and carved items, were the new items of the new Turkish house that is desired to be adopted. Carpets, curtains, and color suggestions were also made in association with modern life. Almost no article, designer name, country name, or style name was given in the publications, and all this interior design and decoration concept was explained by the modern way of life (Şumnu, 2013; Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015).

The textile sector is one of the oldest industries in Turkey. The history of textile weaving in Anatolia dates back to the Hittite and Assyrian periods. For more than three thousand years, textile production in Anatolia has been known as an important trade area. After the Republic, the number of factories established by the state began to increase. With the establishment of Sümerbank (Figure 1), the textile sector developed as an industry. With the opportunity provided by the 'Sanayi Teşvik Kanunu', new textile factories and workshops were established (Esi, 2017; Yazgan Bulgun, Özkavruk Adanır, Himam Er, 2015). After the first world war, modernist fashions evolved and dominated the 1920s. Patou, who was also influential in the modernist fashion world, which is characterized by plain, simple lines and the absence of unnecessary ornaments, exemplified Modernism with the use of geometry and lines (Ay, 2018).

Figure 1. Development of Turkish Printed Textiles: Sümerbank Case 1956-2001, 2015, Izmir University of Economics (Yazgan Bulgun, Özkavruk Adanır, Himam Er, 2015)

2.1. Striped Patterns

The line is the most basic element in any visual creation. One cannot define form without lines. In addition to describing form, lines form the edges of planes and the corners of volumes and can be used to create textures and patterns on the surfaces of shapes. Linear forms have traditionally been used to create vertical support, to show expansion and movement in space, and to define the edges of spatial volumes. These structural functions of linear elements can be seen both in architectural and interior architectural scales and in furniture design (Ching, 1987). Striped fabrics are frequently used in interior textiles, and are defined with the whole pattern consisting of regular lines equal to each other, lines of different thicknesses and colors, or irregular lines (Özkendirci, 2022; Tresurie, 2022).

Stripes are one of the oldest patterns used for textiles and have been in use around the world since ancient times. Striped patterns were used in the Medieval times to represent people who were excluded from society, for example, people with leprosy, prisoners, clowns, executioners, prostitutes, and people considered heretics (Figure 2). They had a negative connotation because of examples such as the use of prisoners in their black and white uniforms. Along with the modern age, new meanings were introduced regarding the use of patterns with lines. The line acquired new uses and meanings without losing any of its old features. Its use in textiles has long since surpassed its meaning in clothing and emblems: in interior decors, furnishings, healthcare, and everyday life. Sailors began to use the line in various ways and not all lines were deprecating anymore. Modern times have seen the "good line" come onto the scene (Pastoureau, 2001). One of the earliest positive impacts stripes had on the public was in 1846 when Queen Victoria dressed her son in a striped sailor suit to board the Royal Yacht (artTECA, 2022; Sparke, 2008).

Figure 2. “Bad Line”: 3 young girls forced into prostitution by their fathers are saved by St. Nicholas (Mural painted by a student of Giotto in the 1340s. Bolzano, Church of San Domenico)

2.1.1. Striped Patterns in Turkish History

Muslim merchants in some medieval paintings are shown wearing striped clothes made of fabric (Pastoureau, 1997: 34). For the West, the striped fabric has become the symbol of Anatolia and the East. In Europe, clothes with horizontal or vertical stripes are worn to indicate people who are disliked, despised, or punished. However, the beginning of the 16th century was the turning point. With the change that started in Germany, Italy, France, and England, the vertical line gained an aristocratic character. At the end of the 17th century, striped clothing of Eastern and Turkish origin increased in fashion once more and spread all over Europe towards the middle of the 18th century. “It became a fashion to dress up as the Sultan or the wife of the Sultan or to dress like them. Those who wanted to carry an oriental sign preferred to wear a striped dress” (Pastoreau, 1997). From this information, the fact that the striped fabric fashion became widespread in Europe from the end of the 17th century to the clothes of Turkish origin, is that a large number of striped fabrics were used in the Ottoman palace (Uğurlu, 2021). Traditional Anatolian weavings are quite often line-patterned samples made with simple weaving techniques, produced in line with traditional life in all parts of Anatolia, under the influence of geographical conditions and using local materials. Ornamental lines in weaving were defined as, “çizgili”, “yollu”, “çubuklu”, “parmaklı”, “direkli”, “sopalı”, all signifying linearity in a variety of ways. Striped Anatolian weavings have been simple, robust, durable weavings that are compatible with the mobility of people in their daily life, practical in use, functional, suitable for the purpose, and use local materials (Uğurlu, 2021).

Striped patterns were preferred for clothing and upholstery from the 18th century to the end of the 19th century. It is seen that it was used as upholstery in the first years of the Republic. After the clothing revolution in Turkey in which traditional ways of dress were abandoned, industrialization began and relations with Europe intensified, traditional fabrics also began to be used less frequently. There are very few places left today that weave striped fabric. It is in danger of extinction in the future. It is possible to use Selimiye and Kutnu fabrics as upholstery as in the past, and researchers such as Şerife Sezgin have sudied the use of Kutnu fabrics as upholstery and drapery (Önlü,1992).

2.1.2. Stripes in the Marine World

From the 17th century onward, stripes in the marine world can be observed. Flemish and English paintings shows striped sailors in a naval battle. Striped surfaces are easier to see than plain color on various surfaces. This becomes even more emphasized in especially red and white colors. Later, the lines were changed to blue and white, considering its compatibility with the ship (Pastoureau, 2001). Inspired by sailors' uniforms, Coco Chanel introduced the striped tops into the fashion world called the 'Breton' sometimes referred to as 'la marinière'. With her striped top, Coco appears ahead of her time in iconic youth photos (Figure 3). In the early 1900s, no one except sailors used striped patterns.

In the past, the concept of line and entertainment were close, which is compatible with the striped dressing of jesters. Later on, the identification of sailors with the concept of line, brought together the concepts of entertainment and maritime in a common phenomenon with

the iconic striped outfit of Venetian gondoliers in the 19th and 20th centuries (Pastoureau, 2001). This pattern, which has come a long way, has survived to the present day without much change and continues to preserve its place in widespread culture.

Figure 3. Gabrielle 'Coco' Chanel, 1930, (Cerini, 2021)

2.2 Introduction of the Striped Pattern to Interiors

At the end of the 1700s, the romantic use of line was widely utilized in interior architecture, but this use was made more systematic in the early 19th century. While the romantic use of line has been widely used in interior architecture after 1800, this use was made more systematic in the early 19th century. With this use, the striped pattern began to appear on the walls and furniture, and it became a pleasure to plant an "Egyptian style" striped tent inside the house in high society and to eat there, sleep there, and even host the guests there (Pastoureau, 2001). In the modernist period, inspired by the futuristic, plain, and unadorned designs of innovative architects such as Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe, and Frank Lloyd Wright, the fabrics were dominated by geometric patterns by adapting to the period. Sharp lines took their place in the interior space (Özkendirci, 2022). Sparke (2008) mentions "humanization" through striped curtain fabric among other interior features in the modern interior, as well as the use of stripes to outline spaces, and create dramatic definitions within the interior that alter perception.

2.3 Perception of the Striped Pattern in Interiors

Özkendirci states that, "Patterns are designs developed to increase the aesthetic properties of textile products" (2022). On the other hand, the striped pattern has different characteristics than other pattern types in this regard. In addition to providing an aesthetic feature, the line in the interior is used to show the interior spaces as large, wide, narrow, or roomy, considering the effect of the line on human perception. In addition, it is used in textile products where hygiene is essential, such as towels, bed linen, and bathroom curtains, as it creates a sense of cleanliness in people. Stripped of all its ideological content and even all Eastern connotation, lines began to be used indoors by, Louis XVII. and Charles X. (1815-1830). During the restoration period, what was recognized was the perception-changing feature of the line. This led to small rooms with low ceilings in restoration period buildings; rendered larger through the use of vertically striped surfaces, such as carpets. Furthermore, the striped patterns used on the walls of the feudal castle halls were used to reduce the ceiling height and to make the cramped rooms bright

(Pastoureau, 2001). In addition, the rigid vertical and horizontal lines in architecture appeared to be dynamic. Dynamic lines increase efficiency in working environments and make it easier to focus, but they do not create a feeling of comfort and warmth (Özkendirci, 2022). The dynamic appearance of the lines is not just an interior element. Studies show that students in contemporary striped clothes may appear more active than other students. Based on this, it may be likely that striped shoes may make the wearer run faster. The Adidas brand made a strategic move in this regard by choosing three parallel emblems used in clothing and shoes sold all over the world. These three stripes represent speed and sportiness (Pastoureau, 2001; Sparke, 2008), connecting movement to a pattern and reflecting on the large influence various types of stripes have on human perception.

3. EXAMPLES OF STRIPES

Stripes may be utilized within a composition in countless ways. A brief description will be provided in the context of this paper. Apart from their position, striped patterns are the way to categorize the different types of stripes through their size and design elements, including color and space (Figure 4).

Figure 4. A complete guide to striped patterns; (Uğurlu, S.S., *The Line and Iconography in the Traditional Anatolian Weavings*, Journal of World of Turks, 2021)

Striped pattern fabrics specific to Turks, which Nesrin Öncü explains in her paper, are named as follows: “Alaca”, “Altınoluk”, “Altıparmak”, “Balkaymak”, “Beşme”, “Beşparmak”, “Bursa Çekmesi”, “Çitari”, “Çubuklu”, “Daliye”, “Donluk”, “Futa”, “Gezi”, “Gülmezoğlu İşi”, “Hasetli”, “Hoplim”, “Kutnu”, “Mantini”, “Manusa”, “Meydani”, “Sandal”, “Selimiye”, “Sopalı”, “Şeştari”. While some of these mentioned fabrics are only in the form of roads or sticks, others are accompanied by flower and leaf motifs (Uğurlu, 2021) (Figure 5).

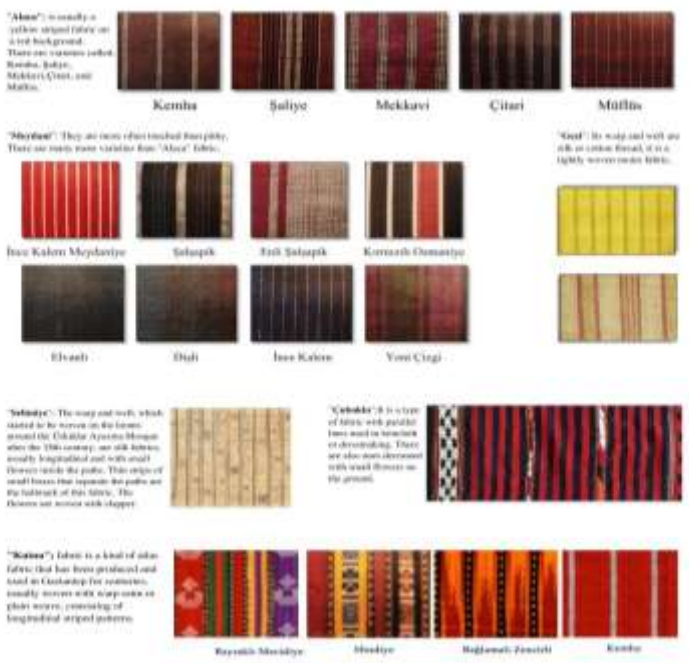

Figure 5. Examples of striped pattern fabrics specific to Turks (Uğurlu, S.S., *The Line and Iconography in the Traditional Anatolian Weavings*, Journal of World of Turks, 2021)

4. METHOD: ANALYSIS THROUGH JOURNAL ARCHIVES

4.1. Years: 1920-1940

Striped patterns, which began to be used systematically in the 19th century and started to be seen in interiors, appear even more in the 20th century. As seen in Figures 6 and 8, striped patterns are often used on the seats. Although the frequency of the lines in the pattern varies, it is possible to say that they are used for the same purpose since they are used in a part of the sofa. The use of striped patterns on sofa and carpet in Figure 6 and on curtain and carpet in Figure 7 shows multiple areas of use such as carpets, curtains, and wall surfaces, regarding the striped pattern in the interior. The use of stripes on large surfaces has an immense effect on the perception of the interior space.

Figure 6. Yedigün Magazine 10, 17 May 1933 (Authors' Archive)

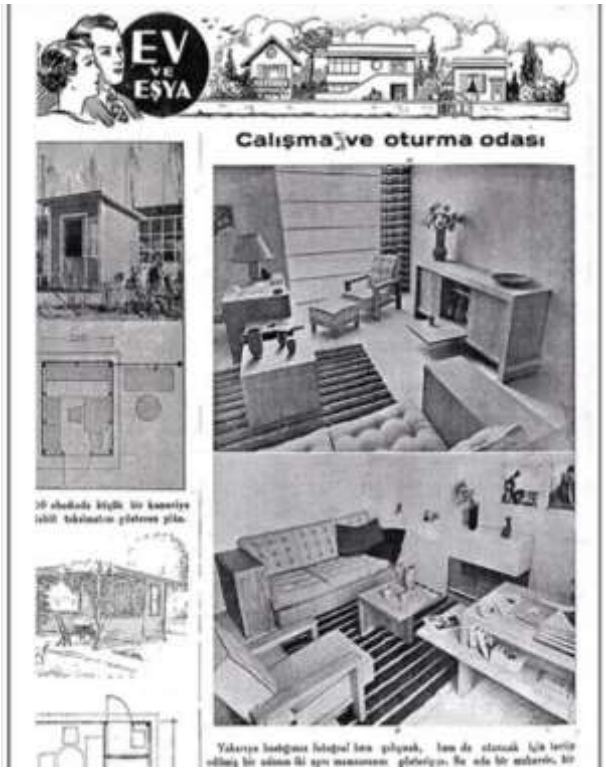

Figure 7. Yedigün Magazine 100, 1935 (Authors' Archive)

Figure 8. Yedigün Magazine 346, 1939 (Authors' Archive)

4.2. Years: 1940-1960

It is seen that the types of striped fabrics used in Figure 9, Figure 10, Figure 12, Figure 13, and Figure 14, and the colors and frequency of the lines in the pattern differ. In the striped pattern used on the curtain in Figure 10, the stripes repeat as a group, unlike the others. Although not entirely sure of its accuracy, considering that many wallpapers used at that time were made of fabric, it can be claimed that a light striped patterned fabric was used as the wallpaper in Figure 11.

Figure 9. (Left) Striped upholstery, Alvar Aalto furniture, 1930s (Gillie, 1942; Sparke, 2008)

Figure 10. (Right) Striped curtains, Bruno Mathsson furniture, 1930s (Cooper, 2017; Sparke, 2008)

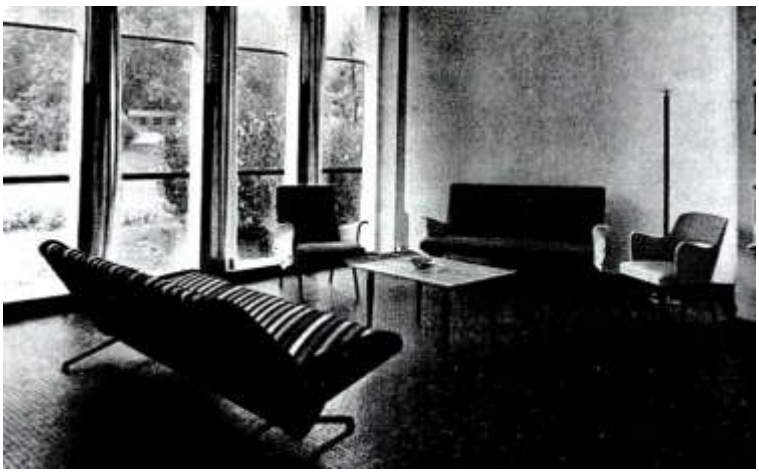

Figure 11. (Left) Moderno Furniture (1953), (Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015), (DATUMM Archive, datumm.org 2022)

Figure 12. (Right) Living and dining area with striped upholstery, Osvaldo Borsani furniture (Alois, 1955; Sparke, 2008)

Figure 13. The Grand National Assembly of Turkey, Vanity (1956), (Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015), (DATUMM Archive, datumm.org 2022)

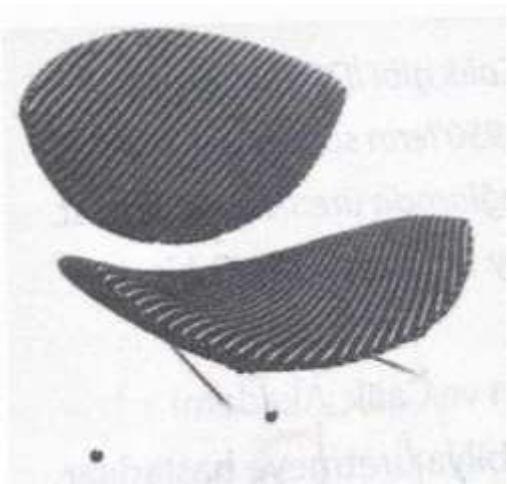

Figure 14. Metal chair with striped upholstery, by Sadi Öziş late 1950s (Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015), (DATUMM Archive, datumm.org 2022)

4.3. Years: 1960-1980

When the examples in previous years are examined, the striped patterns, which are generally seen in one place or in places used for different purposes, have started to be used as a group, as they were used on more than one sofa in these years (Figure 15 and Figure 16). In Figure 17 and Figure 19, there are seats produced using a striped pattern. The wallpaper is believed to be a striped patterned fabric, although its precise accuracy is not known (Figure 18).

Figure 15. MPD (Mobilya Planlama Dekorasyon, Azmi Koz-Bediz Koz) (1960), (Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015), (DATUMM Archive, datumm.org 2022)

Figure 16. Is Bank Yelkenkaya Resort (1967), (Mamalı, 2019)

Figure 17. SIM Furniture Factory (1960s), Mehmet İrfan Dolgun, (Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015), (DATUMM Archive, datumm.org 2022)

Figure 18. Striped wallpaper, Ev Dekorasyon Magazine, 16, 1977 (Authors' Archive)

Figure 19. Ev Dekorasyon Magazine, 22, 1978 (Authors' Archive)

5. CONCLUSION

This study aims to focus on a specific pattern; "stripes" and the changes of the use of striped patterns as well as the evolution of connotations throughout the years in various contexts. The aim is to shed light on the use of striped patterns in modern Turkish interior space through archival research including architectural and popular journals of the time, providing a basis in a literature survey regarding lines, striped patterns, modern interior textiles, and modern Turkish interiors.

The modernization of interior space that began in the pre-republican period in Turkey, began to spread to society more clearly in the first years of the republic. The simple and unadorned design approach of Europe has shown itself in the interior as well as in architecture and has

adapted to this understanding in furniture. Geometric patterns of which stripes are one of the most prominent and recognizable, took a larger role in the interior at this time. The effect of the socio-cultural, political, and geographical developments of the period in the historical process of the use of striped textiles in the interior are obvious. With the progress of the ages, studies show that the striped pattern ceased to shed its negative connotations and description as the “devil's cloth” and gained new meanings. In line with new findings, determinations were made on the entry of the striped pattern into the interior. In addition, analyses were made on its place in the modern Turkish interior.

The study aims to shed light on the when and how striped patterns began to be used in modern Turkish interior design. The study also revealed information about how the use of stripe patterns affected the spatial quality and users, taking into account the related meaning of the patterns from the early Turkish Republican period to the 1970s. In this study, the journals of the period were determined as the source. Films belonging to the period and other sources can be examined in future studies, as it is obvious that striped textiles have much more to reveal regarding art and design as well as the variety of connotations of this enigmatic pattern.

REFERENCES

Ahunzade, E., *Sosyo Kültürel Değişim Kapsamında İç Mekanda Renk Kullanımı ve Analizi,* Master’s Paper, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2014.

Alois, R. L’Arredamento Moderno, Milan, 1955.

artTECA. The History of Patterns in Fashion, Medium. https://medium.com/@artteca/the-history-of-patterns-in-fashion-7e2b0f584546 (Access date: 13.12.2022).

Ay, B., *Sanat Objesi Olarak Tekstil*, Alternatif Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Bahtiyar, T., *“Ev Dekorasyon” Dergisi (1976-82) Üzerinden Konutlardaki İç Mekân Özelliklerinin İncelenmesi, Necmettin* Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2021.

Barbaros, R. F.; Zurcher, E. J., Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye, Efil Yayınevi, Ankara, 2013.

Ching, F.D., *İç Mekan Tasarımı Resimli,* YEM Yayın, İstanbul, 1987.

Cerini, M., CNN, (2021). How Coco Chanel changed the course of women's fashion. https://edition.cnn.com/style/article/coco-chanel-fashion-50-years/index.html (Access date: 18.12.2022).

Cooper, D.B. *Inside Your Home,* Forgotten Books, London, 2017.

Dressler, B. (2021). Bear Bell Productions. Historic Pattern Styles: Stripes. https://www.bearbellproductions.se/blog/2021/5/24/historic-pattern-styles-stripes (Access date: 18.12.2022).

Esi, B., *Türk Tekstil Endüstrisi ve Gelişimi*, İstanbul Gedik Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 2017.

Gillie, M.G. *All About Modern Decorating,* Harper and Brothers, New York, 1942.

Mamalı, T.A. *Türkiye İş Bankası Mimarlığı ve Çelik Alatur'un Çalışmaları* (Turkish Is Bank Architrecture and Celik Alatur's Work), Adv, M.M. Gül, Unpublished Master's Thesis, Istanbul Technical University, Istanbul, 2019.

Önlü, N., *Geleneksel Dokumalarımızda Çizgi Desenli Kumaşlar ve Günümüzdeki Durumu,* Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu, İzmir, 1992.

Özkendirci, B., *İçmimarlıkta Tekstil*, Astana Yayınları, Ankara, 2022.

Pastoureau, M., *Şeytanın Kumaşı: Çizgilerin ve Çizgili Kumaşın Tarihçesi [The Devil's Cloth: A History of Stripes],* Columbia, 2001.

Sparke, P., *The Modern Interior,* Reaktion Books, London, 2008.

Şumnu U., *Erken Cumhuriyet Döneminde Mobilya,* TMMOB İçmimarlar Odası, Ankara, 2013.

Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., *DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya (Documenting and Archiving Turkish Modern Furniture),* [datumm.org], Izmir University of Economics, Izmir, 2015.

Tresurie. https://treasurie.com/ (Access date: 13.12.2022).

Uğurlu, S.S., *The Line and Iconography in the Traditional Anatolian Weavings,* Journal of World of Turks, 2021.

Yazgan Bulgun, E.; Özkavruk Adanır, E.; Himam Er, F. D., *Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956-2001,* İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.

MODERN TURKISH SCULPTORS AND THEIR FURNITURE DESIGN: A COMPARISON OF APPROACHES

SILA KİRAS [1], GÖNÜL BUĞSE GÜLLER [2], Prof. Dr. DENİZ HASIRCI [3]
[1] İzmir University of Economics, Faculty of Fine Arts and Design, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design, silakiras40@gmail.com - 0000-0002-3800-7561
[2] İzmir University of Economics, Faculty of Fine Arts and Design, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design, gonulbugseb@gmail.com, - 0000-0001-7140-8765
[3] İzmir University of Economics, Faculty of Fine Arts and Design, Dept. of Interior Architecture and Environmental Design, deniz.hasirci@ieu.du.tr - 0000-0001-9928-6077

ABSTRACT
Modern Turkish furniture company, Kare Metal's productions are among the most prominent in both Turkish and the international scale. In recent years, research has been done on personal information about the co-founders and designers of Kare Metal, namely; İlhan Koman, Sadi Öziş and Şadi Çalık, as well as their works. These designers' furniture have been compared to the likes of acclaimed modernist designers Bertoia and Eames. However, there is a scarcity of information in literature about the effects of their approach to sculptures on their produced furniture. This study aims to establish the connection between the design approaches of the designers to their artwork and design. Although modern design as well as art might be extended to refer to mass production, the approach in the furniture of these designers are singular and unique. This may contradict with the modernist perspective, yet provide an art-work like elevated quality to the furniture that does overlap with the redefinition of furniture during the modern movement. This is believed to provide insight into understanding modern Turkish furniture, in terms of commonalities and differences with international counterparts. The method of analysis consisted of shape-form-structure, material selection, technique, and function used by the designers in both their sculptures and furniture. Findings represent parallelisms as well as disparities between the art and design work. Following an analysis of modernist sculpture and furniture in the world and Turkey, Kare Metal sculptors' lives and productions are chronologically assessed and connected to their furniture designs. Specific furniture pieces are categorized according to the aforementioned definition aiming to contribute to the history of modern Turkish art and design.

Keywords: Modern Furniture, Kare Metal, Sadi Öziş, İlhan Koman, Şadi Çalık, Turkish Modernist Furniture, Turkish Modernist Sculpture

1. INTRODUCTION
Furniture has been included in living spaces of human beings from the past to the present and has been seen as a need in people's lives. Alongside the change of human life from day to day, the functions, materials, and usage methods of furniture have also changed and differentiated. In the past, beds were made from tree leaves and animal skins, seen as furniture, and stones were chiseled and shaped as tables and seats. The shapes were varied depending on the function and use. Today, a wide variety of materials such as wood, glass, plastic, metal, and textiles are

used due to technological developments. Furniture is constantly changing and evolving, adopting various methods to reflect various global and cultural traditions. The multiplicity of human needs and the rapid development of technology have also increased the variety of furniture types. As a design product and also as an integral part of interior space, furniture has developed parallel to art movements and other developments of the era. Education, culture, economy, social change has always been in close contact with furniture design (Batur, 1998; Sparke, 2008).

The modern period stands out in terms of these parallelisms, as the contacts can be more readily observed compared to other movements, as well as enabling a more comprehensive understanding worldwide, due to its international character. Introduced in a larger sense with the foundation of the Turkish Republic, modern furniture in Turkey was met with apprehension, and seen as cold and clinical, just like the modern spaces it occupied (Boyacıoğlu, 2003; Bozdoğan, 1996; Hasirci and Tuna Ultav, 2022).

Moreover, contrasting with the tradition of wooden furniture; metal, glass, and plastic were introduced in the late 1950s, and large-scale industrial furniture production coincides more with the late 1960s with the use of metal profiles and plywood (Tuna Ultav, Hasirci, Atmaca Çetin, Öziş, 2012). The use of industrial material like metal in furniture changed furniture production, enabling faster and plentiful production. Several modernist furniture companies focused their whole production and creative endeavor on using metal in their furniture, such as Metal Mobilya (Metal Furniture) and Kare Metal (Square Metal) Companies (Hasirci and Tuna Ultav, 2019; Karakuş, 2011) founded in İstanbul.

Although Kare Metal focused on the use of metal and is known as one of the most prominent modernist furniture companies in Turkish design history, their approach to working was not industrial in the least and although furniture was produced in growing numbers, each piece of furniture was unique and like an artwork. This is thought-provoking as it might be assumed that a modern company founded within the industrial revolution must also be industrial in its approach to design. This was the distinctive characteristic of Kare Metal, which was a result of three of the founding members being artists, and more specifically, sculptors themselves. Although İlhan Koman, Şadi Çalık and Sadi Öziş were graduates of the field of Sculpture in the İstanbul Academy of Fine Arts, the lack of interest in abstract sculpture during the period and the lack of livelihood caused by this reason led artists to design and manufacture furniture. The artists established the Kare Metal furniture company, where they could also showcase their own design strengths and artistic personalities. They are also known to produce some of Turkey's first metal furniture, which was also a milestone in the history of Turkey. Turkish traditional techniques in furniture making involve carving-inlay-mother-of-pearl workmanship. With the increasing modern influences, the use of furniture in the modern sense became more widespread, inspired by European design. A factor that might at first appear to hinder the development of furniture design has been the lack of modern materials and techniques in Turkey at the time. However, it can also be observed that this has resulted in the search for alternative sources of material, creative detail connections, and a constant need for improvement, which has benefited modern Turkish furniture design.

In the 1950s and 1960s, the Kare Metal designers, İlhan Koman, Şadi Çalık and Sadi Öziş followed the world styles and became a significant institution that entered the history of Turkish design with both its working methods and the furniture they designed. The purpose of this study

is to comparatively examine the Turkish Modernist furniture and sculptures of İlhan Koman, Şadi Çalık and Sadi Öziş in the literature, aiming to shed light on the artistic and design features that were carried back-and-forth between the sculptures and furniture of these designers. Kare Metal designers had an experimental approach in the workshop to find the right size of furniture. While designing the furniture, they sat on the sand and removed the mold and took the plaster mold of it, and then they took the negative mold and made original molds for their furniture. By placing iron bars in these molds, they calculated the slopes of the seats and chairs. This resulted in ergonomic furniture that was compatible with the human body. Kare Metal designers did not have the privilege of counterparts around the world, in the process of manufacturing their products as they had limited materials and techniques in Turkey. Thus, they used materials such as poultry wire, hazelnut sieves, water pipes, fishing nets, and electric cables in their furniture. With these materials, they made their own designs unique (Karakuş, 2013).

Although Kare Metal and the sculptures of the designers can be found in literature, it is believed that there is added value in terms of looking at this continuous relationship. The artistic quality that made Kare Metal furniture stand out, was a feature that also characterized the conversation between the artworks and the design works. This study was conducted to contribute to fill the gap in this context. The method of this work also contributes to the originality of Turkish modernist furniture. The aim is to develop a general framework of the time using literature and archival surveys, and a comparative approach using the framework of shape-form, material knowledge, and technical knowledge.

2. TURKISH MODERN SCULPTURE AND FURNITURE

The Second World War had a large impact on the political, economic, technological, and social structures of the 1950s. Since 1945, there have been numerous different stages of furniture design. Changes from one to another have been mostly promoted by fashion, and therefore transformations have occurred, harming many countries' economies, and following the war, countries focused growing their industries to pay for these losses. Ergonomics techniques and data, which were employed for weapon design earlier, were also applied for the design of reinforcement tools and equipment after the war (Canoğlu, 2012; Tanyeli, 1998).

2.1. Modernist Sculpture in Turkey

Although one can observe high quality sculpture in the historical settlements in Anatolia, the history of sculpture in Turkey in the modern sense can be traced back a little more than a century. The tombs, fountains, houses, palaces, where there is evidence of sculpting in the ornamental and monumental constructions of the Seljuk and Ottoman Empire periods, are ornamented with skillful styles of stone carving and wood carving. While the sculptural tradition drew such a landscape in the ancient history of Turkish society, Cezar (1986) states that the aim of the Christian West reflected an effort to demonstrate with sculpture during the pagan period, the Gods were represented in human form and statues of society heroes and state elders were made, which were passed on to future generations, and the art of sculpture achieved an extraordinary development. Cezar (1986), as a cause for the delay in the formation of sculpture art in Turkish culture for such a long time, also noted that there is no other subject that is as foreign as sculpture in the historical growth line of Turkish civilization.

With the foundation of Turkey's secular Republic in 1923, innovations in all sectors, as well as modernization, development, and reform movements, created opportunities in the world of art. During this time, with the reason and vision of Mustafa Kemal Atatürk, the state sent talented people overseas and allowed them to drive the growth of fine arts. During these times, the educational process in the field of sculpting was greatly strengthened (Kılıçbay, 1985; Yasa Yaman 2013).

Among the first generation of artists sent overseas in the field of sculpture following the Republic were Ratip Aşir Acudoğlu, who went to Paris in 1925, and Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu and Nusret Suman, who followed him in 1927. After completing their training in Paris, these artists returned home in the early 1930s and helped to establish studios where sculptural education could be delivered. They also gave the earliest instances of modernist sculpture works in Turkey. The aim was to draw the distinctive character frame of Turkish sculpture using samples from the artistic processes of some of the important artists who are regarded as the foundational characters of Turkish sculpture art. At this point, he committed himself to Charles Despiau's private workshop and became more acquainted with the Maillol tradition, with which the workshop is associated. Maillol's ideal understanding of beauty, which began to break away from nature, may be seen in the bust and nude female sculptures he sculpted until the 1950s (Ataseven, 2015; Meriç, 1985), and set an example to abstract art and furniture that followed.

2.2. Modernist Furniture in Turkey

The Sanayi-i Nefise School, which had been one of the institutions most prone to westernization since the Ottoman time, had a significant role in guiding design in Turkey. Evolving into the İstanbul Academy of Fine Arts, in addition to educating artists, it developed products for homes, public spaces, and other new areas in contemporary Turkey. With the addition of new departments and foreign teachers, the Academy shaped the design of period furniture and related products. The Academy manufactured some of the most visionary furniture designs in Turkey using the newest production tools and fresh design ideas of its time. Articles aimed at disseminating the concepts of as modern furniture began to be published in İstanbul's creative popular decoration journals in the 1930s and 1940s (Hasirci and Tuna Ultav, 2020).

Despite the desire to modernize in furniture, Turkish designers had to work with the materials available. The design and manufacture of industrial items began to form with a technique devised by the Academy after the 1920s. The Academy became the grounds for the initial steps in the field of design. During this period of transition, İlhan Koman and Sadi Öziş began designing and producing metal furniture in the metal workshop established under the Department of Sculpture of the State Academy of Fine Arts. Later, they formed the Kare Metal workshop and designed and produced roughly fifty models to be used in modernist projects of the time. With the furniture they created, these artists have established themselves as the foremost furniture designers in the field of metal furniture in Turkey (Öziş, 2013).

2.3. Modernist Sculpture and Furniture by Turkish Artists

Although previous modern furniture pieces can be found from the 1920s onwards, the history of modern furniture in Turkey can be explored within the context of the important names dating

to the end of the 1950s and the beginning of the 1960s. During these years, the first locally created and designed examples of contemporary house furniture appeared in İstanbul and Ankara. These pieces were created by idealistic designers who had recently graduated from the Academy (Oygar, 1932). Yıldırım Kocacıklıoğlu and Turhan Uncuoğlu of Interno, Azmi and Bediz Koz of MPD, who studied at the Academy with modern design-oriented teachers such as Hayati Görkey, Sadun Ersin, and Utarit İzgi, were among the first designers to start designing and producing commercial modern furniture in their own stores (Karakuş, 2013).

Following World War I, the history of modern furniture in Turkey revolves mostly around the Academy and the teachers who taught there. Throughout the 1950s, the school's design education was convened in fine arts, which provided a general background education in several disciplines and offered numerous specialized options in Ceramics and Interior Architecture. Yıldırım Kocacıklıoğlu and Turhan Uncuoğlu, Azmi and Bediz Koz continued their studies in the department of interior architecture; this school inspired them in terms of modernism in an education that represents the preferences of Görkey, Erdem, and İzgi. Both Yıldırım Kocacıklıoğlu and Turhan Uncuoğlu had graduated from the Academy of Fine Arts' Interior Architecture Department. Establishing their first design office in Kadri Han in Beyoğlu in 1962, they developed interiors and produced reproductions of early Modernist furniture and contemporary Italian pieces by Marcel Breuer and Le Corbusier. Due to the import ban, Interno's major work was to duplicate industrially created furniture with local artisans that they had seen in Gio Ponte's Domus magazine and in Italy, where they periodically traveled. To a considerable extent, this furniture was created by Turkish artisans, who were raised by Armenian and Greek craftsmen, who were the principal furniture producers engaged in manufacturing on a workshop basis until the 1960s. Both Interno and MPD have managed to be efficient in a difficult phase of Turkish history. Being restricted from importing resources and technologies to make modern furniture, these designers managed to produce the first duplicates and their own designs from these international models, integrating the universal style in design, also exhibiting a geometric abstraction design dynamic comparable to that of the Italians (Karakuş, 2011; Öziş, 2012; Şen, 2011; Uzunarslan, 2010).

These examples also filled the gap between the constrained but powerful capacities of Turkish artisans in joinery and woodwork and clients based in İstanbul and Ankara, who desired to share their modernist design vision with others. Working in Turkey's closed world from the late 1950s through the early 1970s, these design studios and showrooms established a design and manufacturing method that lay the groundwork for modern design (Karakuş, 2013).

2.4. Modernist Sculpture and Furniture by Kare Metal

Beginning in 1955, Öziş, Koman, and Çalık began actively producing metal furniture at the Academy atelier. It is also worth noting that the artists' inclination for this transition to design is dependent on the absence of an audience and demand for the abstract sculpture they generated at the Academy. At this point, furniture appeared to be a feasible option for making a living and ensuring that some of their jobs reached a group of individuals. This gave the designers the option to earn money and undertake community service jobs that have a one-to-one application. It is also worth noting that the methods used to make this furniture were inspired by their sculptural heritage. The furniture they made in the Metal Sculpture Workshop's studio was

mostly made utilizing a process learned from and based on sculpture, embedded with research and practice-based knowledge in ergonomics.

The works of the Academy metal workshop group displayed a comparable interest in industrial materials, but with limited access to resources in İstanbul at that time. "The material we utilized to construct furniture was always generated for another purpose... At the Thursday market, for example, we were building furniture out of perforated metal sheets, which are sometimes used to make hazelnuts and sometimes rice sieves. We were making those who create electrical cables pull cables that do not have wires in them" (Öziş, 2012, Öziş, 2013).

Working at the Academy, the trio produced a significant number of metal chair and table pieces using abstract geometric forms, which quickly drew the attention of İstanbul's small design community of architects and interior architects. From 1954 until 1958, the Kare Metal group generated most of their work. Although most of the chairs' designs have evolved to a subtler style, several prototypes in their contemporary furniture and their attention to forms have stayed consistent. Looking at the furniture, similar pieces were produced around the world in the 1940s and 1950s, as designers responded to new materials and techniques. There are similarities between some of Kare Metal's chairs, with international contemporaries such as Eames' wire chair designed in 1951. While the Kare Metal chair is manufactured with similar lines in 1953, it is wider, lower with different proportions One can observe this basic abstract geometric aspect in many chairs and tables, which were compositions of circles, curves, polygons, and squares with solid volumetric features. Designers/artists were looking for a particular simplicity in their designs, which was fueled by their modern art education. The simple characteristics found in Kare Metal's designs were more basic, carrying an element of simplicity in their creation (Şumnu, 2013; Karakuş, 2013).

3. THE CASE OF KARE METAL

3.1. History and Designers of Kare Metal

Mid-century represents time at which radical changes occurred in the design sector. Moreover, industry developed, and new materials were discovered so that fast and abundant production was possible. As the designers responded the materials and industrial techniques which were a part of the economic boom after 1950, the products, reflected these developments. However, there were restrictions on materials and resources for Turkish designers and producers. Kare Metal Atelier was found by sculptor Sadi Öziş, İlhan Koman and Şadi Çalık between 1953 and 1967. Although the atelier was founded on modern design principles which were held by all over the world during industrial revolution, the modern furniture was produced without industrial materials and production techniques. The beginning of Kare Metal was the metal atelier at the Academy in 1953, and furniture and sculpture began to be produced in this iron atelier, leading to Kare Metal. The 10-year attempt ended when İlhan Koman went to Europe and in same way Şadi Çalık in 1960 and Sadi Öziş in 1963.

The atelier contributed to Turkey’s modern furniture conception by adopting modern terms into daily life through systemizing the aesthetics essence of industrial revolution, harmonizing science and culture through analytical thinking (Karakuş, 2013). The influences such as material diversity and production techniques are major aspects that shape period furniture design. There were severe housing issues following the war, which fueled the growth of the construction, transportation, and furniture industries. Modernism produced accessible furniture

in Turkey since the republic's proclamation, but the furniture was manufactured by emulating European trends. Kare Metal created contemporary furniture by integrating industrial materials with traditional processes. Despite its relatively concise life, Kare Metal which was quite prominent at the time, established a considerable position nationally and internationally, collaborating with well-known interior designers and architects of the time (Ertaş, Kurak, Kulak, 2015.).

3.1.1. Sadi Öziş

Sadi Öziş was born on February 26, 1923, in İstanbul. He finished his secondary and high school education at İstanbul Boys' High School and graduated from the İstanbul Academy of Fine Arts in 1947 as a colleague of Kenan Temizan. After passing the European test in 1948, he received a state scholarship to study Theater Decor and Costume in Paris. In 1952, he participated in the Andre L. Workshop, Atelier de l'art apstrait image studies, Ecole du Louvre, the Academie Julian and Paul Colin props and costume study made in the studio, and began working on this sculpture at the Grande Academie Chaudière in Paris. In 1952, he returned to Turkey and was appointed to the faculty of the Academy. He co-founded the Theater Decor and Costume Department with Erdoğan Aksel in 1962. He worked as a lecturer and the head of the Department of Performing and Visual Arts at Mimar Sinan University until his retirement in 1990, and he continued to teach at the Department of Architecture. Sadi Öziş created the metal workshop Kare Metal with sculptor İlhan Koman, and the two artists innovated the production of metal furniture in Turkey. Kare Metal, founded in 1953 with the participation of sculptor Şadi Çalık, has engraved its name in history as one of the fundamental building blocks of modern furniture in Turkey with its metal furniture designs. Sadi Öziş maintained his work at Kare Metal alone until 1967, after İlhan Koman left in 1958 and Şadi Çalık left in 1959. Öziş, who also continued his sculpture studies in this workshop, made quite an impression in the Turkish and European media with his sculpture-furniture compositions. Sadi Öziş co-founded Galeri-T, one of Turkey's major design offices, with Gevher Bozkurt in 1962 and completed his studies in this field with Kare Metal until 1967. Öziş participated in numerous exhibits in Turkey and abroad with his sculptures and paintings and produced 1:1 applications of Anıtkabir entry reliefs with sculptors Hadi Bara, Zühtü Müritoğlu, Şadi Çalık, and İlhan Koman. He won second place in the 24th National Painting and Sculpture Exhibitions in 1963, 31st in 1970, and 32nd in 1971 (Tuna Ultav, Hasırcı, Borvalı, Atmaca, 2015).

3.1.2. İlhan Koman

İlhan Koman, one of the most prominent Turkish modern sculptors, was born in Edirne in 1921. The foundations of his becoming a master sculptor may be based on his constructing ship models while observing the steamers in the Golden Horn as a boy when he travelled to İstanbul to visit his grandfather in the summer time. In high school, he chose to become a shipbuilding engineer because of his hobby. However, after becoming ill in high school and contracting tuberculosis, he began a long-term treatment in İstanbul. He also applied to the Academy and Bedri Rahmi Eyüboğlu and Sabri Berkel became his first teachers. Continuing his manual skills, which began with making models as a child, he also took modeling courses from Hadi Bara and Zühtü Müridoğlu and examined ancient sculptures that affected his following work. Because of his characteristic and successful artwork, he drew the attention of his teachers, who

encouraged him. He graduated with honors, but due to the interruption of his abroad scholarships due to the war, he escaped to Paris for three years on a scholarship in 1947. Neşet Günal, Sadi Öziş, and Refik Eren were also in Paris at the time, and they held a workshop together. In his spare time, Koman visited the Louvre and the Rodin Museum, being inspired by the expressive nature of the works. He transferred to the Academy's Sculpture Department a year later. After completing his study in Paris, he returned to İstanbul and began working as an assistant at the Academy. He remained on the faculty until 1958, and in 1957 he was appointed as a teacher at the metal workshop. Koman's first work integrating architecture and art also began when he won the Anıtkabir sculpture and relief competition held in December 1944 and 1953. He created the reliefs on the stairs leading to Anıtkabir's east wing. This relief depicts the Battle of Sakarya, but it is more reminiscent of the walls of the Persian Palace and Egyptian stone reliefs. It is assumed that this is because Koman was heavily affected by Mesopotamian and Egyptian art during his schooling in Paris (Erten, 2005). The relief on Anıtkabir's east wing Koman persuaded Hadi Bara and architect Tark Carm that they could participate when they founded Grup Espas in 1953. After four years in Kare Metal, Koman traveled to Brussels to design the Turkish pavilion at the 1958 World's Fair. After leaving his post in 1959, he traveled to Sweden and started to live in a wooden boat interior (Ertaş, Kurak, Kulak, Taş, 2015; Hocaoğlu, 2006).

3.1.3. Şadi Çalık

Mehmet Şadi Çalık, a Turkish sculptor and educator, was born in 1917 in Heraklion, Crete. During the exchange in 1923, his family moved to Urla, İzmir, where he spent his childhood and early youth. He drew attention to himself with the paintings he created while attending İzmir American College, demonstrating his enthusiasm for art. Between 1932 and 1939, Şadi Çalık began studying art and painting in the workshop of Abidin Elderoğlu in Buca, İzmir. He learned the fundamentals of drawing, classical painting techniques, and other disciplines in the workshop of Elderoğlu. He enrolled in the Department of Sculpture department at the Academy in 1939. He received his first order from the İzmir Fair Zoo to manufacture "Horse Heads" while still a first-year student at this school. With this figure, he shows that he had developed as an artist. During the 1940 İzmir Fair, Şadi Çalık created sculptures of three horse heads and horseshoes made of brass casting, drinking water from a trough, and nude sculptures around the pool. He studied sculpture under Rudolf Belling, who escaped Nazi Germany and came to the Academy, where Çalık enrolled in 1939. His study continued until 1949. He demonstrated mastery of traditional modeling skills when he began studies at this school. In 1949, he graduated from school and decided to travel to Paris with the proceeds from the busts “Şinasi” and “İbrahim Müteferrika”, which he created for the Ankara Press and Broadcasting Corporation. He studied at the Abstract Art Workshop and the Academy of Fine Arts on Rue Grand Chaumiere in Paris from 1950 to 1951, where he encountered both modern and classical works. He married Necati Cumalı's sister, ceramic artist Müfide Cumalı, in İzmir in 1951 and moved to İstanbul after returning home with the Bird of Paris research he performed in Paris. Until 1959, he worked as a freelance artist. Cevat Şakir, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Cevat Şakir Kabaağaçlı were among the artists with whom Şadi Çalık maintained strong relations. During the construction of Anıtkabir in 1952, he was a member of the team with İlhan Koman and Zühtü Müridoğlu, who had recently returned from Paris. In his atelier, he

maintained close relationships with the modern artists of the day. While continuing his abstract sculpture work with works like “Rooster”, “Flying Form”, and “Perforated Abstract”, he also collaborated with İlhan Koman in the team of Zühtü Müridoğlu, one of the sculptors who created Anıtkabir reliefs and sculptures. Between 1955 and 1959, he developed furniture at Kare Metal and followed by Çalık accepting a teaching job at the Academy. With his friend Nuri İyem, he presented his paintings and sculptures in the Beyoğlu City gallery in January 1956 and again in January 1957. He created an abstract sculpture for the METU Physics-Chemistry Amphi (Triple Amphi) building in 1969. In 1968, he completed an abstract study for the VAKKO General Directorate's pool. After being head of department of Sculpture at the Academy, he resigned and created the Süleyman Ferit Eczacıbaşı Monument, which consists of a seated bronze figure mounted on a stone pedestal near İzmir's Konak Square. On December 24, 1979, he died of a heart attack in İzmir.

3.2. Analysis of Kare Metal Modern Furniture: Time, Shape/Form, Material, Function, and Technique

This section presents a comparative analysis of the individual sculpture of Sadi Öziş, İlhan Koman, and Şadi Çalık with Kare Metal furniture, according to a model created that involves the parameters of time, shape/form, material, function, and technique.

3.2.1. Sadi Öziş Sculpture and Kare Metal Furniture

The Sadi Öziş designs from the Kare Metal period that are exemplified here were created at the end of the 1950s. Due to the limited use of materials in furniture production at that time, linear metal elements and water pipes were often used and connected end-to-end to form a curved shape, a chair made with fishing nets and various textiles (Figures 1 and 2). The limited technique and material may be stated to be some of the most important features that characterized Kare Metal. Artists using industrial materials other than industrial production methods have skillfully depicted abstract sculptural concepts on handcrafted furniture. The sculpture was made with an abstract approach and the aesthetic concerns and the message are in the foreground (Figures 4, 5, and 6). The simplicity of handmade furniture, which is not produced in a factory or mass-produced, has given it value and significance. The “Sieve” armchair, designed by Sadi Öziş in 1959, takes its name from its material. The seating part of the chair, which consists of a hazelnut sieve and a metal stainless steel profile, is made by molding the hazelnut sieve into a suitable form for the seating part. It is suitable for interior and exterior use. Sadi Öziş developed the chair in the early 1960s using a metal pipe profile and hollow electrical cables as materials. Cables were wound on the skeleton prepared with the pipe profile and a seating section was formed (Figure 3).

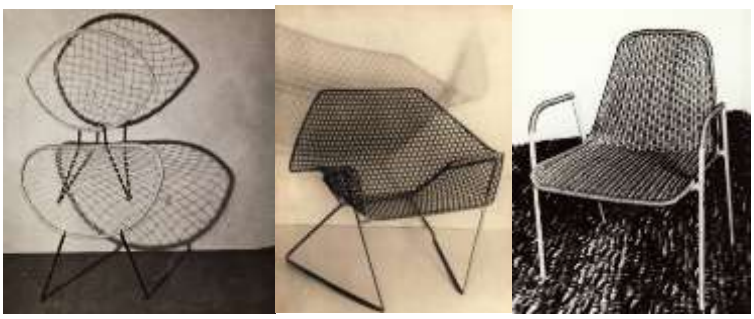

Figure 1. Chair "Fishnet", 1959, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.
Figure 2. Sofa "Sieve", 1959, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.
Figure 3. Chair with Armrests, 1960, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.

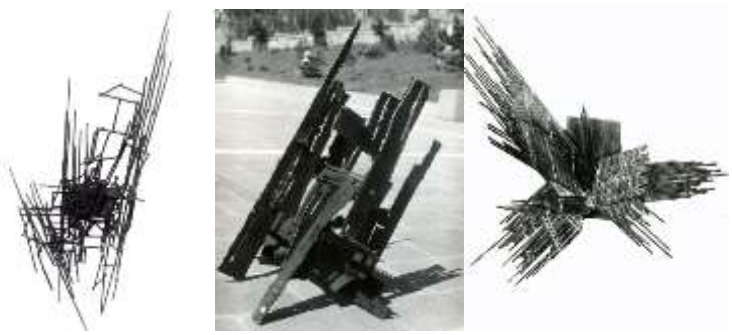

Figure 4. Abstract, https://sadiozis.com/, Sculpture Work, 1959
Figure 5. Abstract, https://sadiozis.com/, Sculpture Work, 1969
Figure 6. Abstract, https://sadiozis.com/, Sculpture Work, 1969

3.2.2. İlhan Koman Sculpture and Kare Metal Furniture

The coffee table, designed by İlhan Koman, Sadi Öziş, and Neşet Günal in the late 1950s, draws attention with its table pattern prepared with beads, which is the design of Neşet Günal. One of Kare Metal's most well-known products is the coffee table with iron profile legs (Figure 7). The chair was developed in 1957 by İlhan Koman and Sadi Öziş and is made of stainless-steel tubes and thin profile. The seating part was created by wrapping fabric over thin metal profiles welded in the shape of a grid. The chair, a Kare Metal creation, has been praised for its aesthetics and practicality (Figure 8). The chaise longue developed by İlhan Koman in 1950 was made of hollow metal pipe. With its ergonomic and distinctive design, the chaise longue, which is especially appropriate for outdoor use, is one of the most important metal furniture pieces of its time (Figure 9). İlhan Koman's art is highly expressive in a dramatic way. In the darkness, in distress, these iron sculptures appear to reflect a whole past that comprises struggle, insecurity, revolt, and a deep longing for a less trying world. When you come to know the artist, his skill, refinement, education, and culture, and hear the warmth in his voice, the intense movements in his works can be observed. At first, this intensity is reflected in a splintered way (Figures 10

and 11). Whirlpool, created between 1975 and 1980, in its variants, The Infinite Column, Hyperforms, the movement Decays in the audience's consciousness, the form expands to infinity. Koman's rotors (rotary) were made from the wind and the power of nature (Figure 12).

Figure 7. Coffee table, Sadi Öziş, 1950, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.
Figure 8. Lounge Chair, İlhan Koman, 1950, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.
Figure 9. Untitled, İlhan Koman, 1950, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.

Figure 10. Untitled, İlhan Koman, https://ilhankoman.blogspot.com/, 1961-1962
Figure 11. Untitled, İlhan Koman, https://ilhankoman.blogspot.com/, 1961-1962
Figure 12. Whirlpool, İlhan Koman, https://ilhankoman.blogspot.com/, 1975-80

3.2.3. Şadi Çalık Sculpture and Kare Metal Furniture

Observing Şadi Çalık's furniture and artwork reveals several points for discussion, enabling parallelisms between the two lines of production. The chair that is analyzed was created and constructed in 1957 by İlhan Koman and Sadi Öziş utilizing perforated sheet and structural iron profiles. An iron profile skeleton supports the seating area formed by bending the sheet plate. The chair stands out due to its material and sculptural proportions (See Figure 13). Çalık who has fully internalized traditional plastic aspects such as plan, composition, and balance has reflected these notions on the furniture. The furniture lines or formations frequently begin with a pattern, and become thinner or more complicated, and eventually creating their own design (Şen, 2016) (Figure 15, 16, 17). The cross country table is composed of black or green

marble and is supported by a skeleton made of stainless-steel water pipes. The chair, developed by Kare Metal in 1961 and manufactured by welding perforated metal sheet plate to the metal frame, was produced in various colors. The "Geometric" product group, which includes two styles of chairs and stools, is ideal for outdoor use. It is 70x52x75 cm in size. The stool, designed in 1961, is created by riveting perforated sheet metal to a metal frame. The design, which comes in chair and stool varieties, is appropriate for outdoor use. It is 70x52x45 cm in size (Figure 14).

Figure 13. Chair, İlhan Koman, Sadi Öziş, Sofa, 1957, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.

Figure 14. Cross Country Table, Chair "Geometric" and Stool, Sadi Öziş, 1961, Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.

Figure 15. Şadi Çalık, Küçük Demir, 1951, (Şen M., Abstract Sculptures of Şadi Çalık in the Context of Rudolf Belling's Contributions to Turkish Sculpture Art, Mersin, 2016)
Figure 16. Şadi Çalık, Minimum, 1957, (Şen M., Abstract Sculptures of Şadi Çalık in the Context of Rudolf Belling's Contributions to Turkish Sculpture Art, Mersin, 2016)
Figure 17. Şadi Çalık, Halkalar 1, 1952, (Şen M., Abstract Sculptures of Şadi Çalık in the Context of Rudolf Belling's Contributions to Turkish Sculpture Art, Mersin, 2016)

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The analysis connects art and design, and aesthetics and function. The bearing parts of the furniture of Kare Metal designers and the abstract sculptures they create are technically similar to each other and linear. The construction of Kare Metal furniture is aimed at the user and is created with limited materials. The difference of metal furniture from abstract metal sculptures is that they are made to be used functionally. The difference between the construction of abstract sculptures and metal furniture is that they are made in the same period of time with artistic concerns. In terms of design approach, the materials are similar or the same, and their forms differ. For example, the designers created furniture from perforated sheets used for hazelnut or rice sieves at the bazaar, or they take from people who make electrical cables and weave radio

cables that they use in the living areas of the sofa. They even sew special nets on the seats of women who weave mussel nets. When they tried to cover metal furniture with fabric, they had to find different alternatives. Until that time, all wooden structures were padded and plastic foam was required for the padding (Küçükerman, 2015). In terms of similarities, İlhan Koman's Whirlpool work and İlhan Koman's metal chaise lounge furniture are quite similar in terms of design approach to each other. The curvatures used in both works and the iron pieces resembling the skeleton of the works come together to form a morphological form of the structure, which shows similarities between the productions.

In conclusion, despite the lack of materials and impossibilities in Turkey at the time, the designs and furniture production efforts performed by Kare Metal are unique and original. These pieces of furniture drew the attention of many individuals in Europe and demonstrated to the rest of the world that at least the initial steps in design were accomplished in Turkey. The designers created designs in recent years by totally altering materials obtained from other products. In their designs, they employed a variety of materials creating creative and one-of-a-kind furniture using these materials. It is believed that, the comparative method of drawing parallelisms between art and design productions of Kare Metal and the period may lead to larger and more comprehensive insight into Turkish modern design discourse.

REFERENCES

Ataseven, O., *Art in Public Sphere and Sculpture Practices in Public Places in Turkey*, Rural Environment Education Personality, 165-170, Isparta, 2015.

Batur, A. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı,* (*'Changing City and Architecture in 75 Years, Turkish Architecture in the Period 1925-1950'*), Y. Sey (ed.), Tarih Vakfı Yayınları, 209–234, İstanbul, 1998.

Boyacıoğlu, B., *The Construction of Turkish Modern Architecture in Architectural History Writing*, Master's Thesis, İzmir Institute of Technology, İzmir, 2003.

Bozdoğan, S., Living Modern: The Cubic House in Early Republican Culture, in Y. Sey (ed), *Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996.

Canoğlu, S., The Development of Modern Furniture Design in Turkey: An Analysis on the Leading Furniture Designers, Master's Thesis, Anadolu University, Institute of Fine Arts, Eskişehir, 2012.

Cezar, M. (1986). *XIX. Yüzyıl Türkiye'sinde Heykel Plastiği Sorunu*. Hürriyet Gösteri Sanat-Edebiyat Dergisi, 66, 83-85.

Ertaş Ş., Kurak. F., Kulak. F., Taş A. *International Conference on New Trends in Architecture and Interior Designing Furniture Design in Turkey after 1950 "Kare Metal"*, Trabzon, 2015.

Hasirci, D.; Tuna Ultav, Z. Westernisation of a Nation: Mid-Century Modern Furniture in Turkey. *Modern Living in Asia 1945-1990*. Eds. Yunah Lee; Megha Rajguru. Bloomsbury Publishing, *35-51, 2022*.

Hasirci, D. and Tuna Ultav, Z., Mid-century Modern Furniture Representing Modern Ideals in the Grand National Assembly of Turkey, Journal of Interior Design, 45, 2, 11–33, 2019.

Hasirci, D. and Tuna Ultav, Z., The Multiple Stories Behind the Modern Ceramic Coffee Tables at the Grand National Assembly of Turkey, Journal of Design History. 33, 3, 225–242, 2020.

Hocaoğlu, D., *A Bracket in Turkish Design History: İlhan Koman and Metal Furniture*, ITU Department of Industrial Design, İstanbul, 2006.

Karakuş, G., *Handmade Modernity: Post-war design in Turkey*, in G. Adamson, G. Riello, S. Teasley (eds.), Global Design History, Abingdon: Taylor and Francis, 123–134, 2011.

Karakuş, G., Kare Metal, *Erken Cumhuriyet Döneminde Mobilya (Furniture in the Early Republican Period)*, in U. Şumnu (ed), UCTEA Chamber of Interior Architects in Turkey, 117–20, Ankara, 2013.

Kılıçbay, M., *Osmanlı Batılaşması, Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I* ("Ottoman Westernization", Turkish Encyclopedia from Tanzimat to Republic), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Koman, İ. İlhan Koman, https://ilhankoman.blogspot.com/, 1961-1962, (Date of access: 2022)

Küçükerman, Ö. (2015), Sanayi-i Nefise Mektebi'nden Endüstri Tasarımına Mobilya, Ankara: Matsa Basımevi.

Meriç, C., *Batılaşma, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1* (Westernization, Republic Period Turkey Encyclopedia 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Oygar, İ. H., *Yeni Tezyini San'at ('The New Ornamental Art'),* Arkitekt, 11-12, İstanbul, 336–338, 1932.

Öziş, N., Kare Metal, Interview by Z. Tuna Ultav, D. Hasırcı, İzmir, 23 November, 2012.

Öziş, N., 'Kare Metal, Interview by S. Borvalı, H. Atmaca, İstanbul, 18 November, 2013.
Öziş, S. https://sadiozis.com/index.php/sculptures/ (Date of access: 2022)

Sparke, P., *The Modern Interior*, London: Reaktion Books, 2008.

Şen, M.Ö., *Architecture, History of Design, First Modernist Metal Furniture Manufacturer in Turkey*, İstanbul, 2011.

Şen M., *Abstract Sculptures of Şadi Çalık in the Context of Rudolf Belling's Contributions to Turkish Sculpture Art,* Mersin, 2016.

Şumnu U., *Furniture in the Early Republican Period*, UCTEA Chamber of Interior Architects in Turkey, Ankara, 2013.

Tanyeli, U.,'1950'lerden Bu Yana Mimari Paradigmaların Değişimi ve Reel Mimarlık', 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık (Change of Architectural Paradigms and Real Architecture since 1950, Changing City and Architecture in 75 Years), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları (History Foundation Publications), 1998.

Tuna Ultav, Z.; Hasırcı, D.; Borvalı, S.; Atmaca, H., *DATUMM: Dokümantasyon ve Arşivleme – Türkiye'de Modern Mobilya*, [datumm.org], İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, 2015.

Uzunarslan, Ş., Cumhuriyetin İlk Yirmi Yılında Mimarlık Alanındaki Gelişmelerin Mekân ve Mobilyaya Yansımaları ('The Reflections of the Developments in the Field of Architecture in the First Twenty Years of the Republic'), in E. Altan Ergut, B. İmamoğlu (eds), *Cumhuriyetin Mekanları / Zamanları /* İnsanları *(Spaces / Times / People of the Turkish Republic)*. Ankara: Dipnot Yayınları, 169–186, 2010.

Yasa Yaman, Z., Bauhaus Ve Söylemleştirilen İç Mekan Anlayışı: Yeni Yaşam, Yeni Dekorasyon, Yeni Mobilya (Bauhaus and the Discourse of Interior Space: New Life, New Decoration, New Furniture), in U. Şumnu (ed), *Erken Cumhuriyet Döneminde Mobilya (Furniture in the Early Republican Period)*, Ankara: *UCTEA Chamber of Interior Architects in Turkey*, 79–99, 2013.

GÜNÜMÜZ TÜRK RESİM SANATINDA FOTOREALİZM VE TANER CEYLAN'IN YAPITLARI

1. Yüksek Lisans Öğrencisi Araştırmacı AHMET GÖKTUĞ KILIÇ
İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü – ahmetgoktugkilic34@gmail.com
Orcıd ıd: 0000-0002-2831-789X

ÖZET

Sanat yapıtlarının fotorealizm sanat anlayışı ile birlikte yeni bir oluşum gerçekleştirdiği ve ilk izlerini Rönesans döneminde başlayıp devamı niteliğinde olan Realizm, Empresyonizm ve Pop Art ile birlikte gelişim ve değişim göstererek yeni bir anlayış ortaya koyduğu söylenebilir. Özellikle bu dönemlerde yapıtları ile birlikte sanatçılar, felsefi görüşleri ve dönemin getirdiği statik ve estetik anlayışla bağlı olarak fotoğraf resmetmeye çalıştılar. Rönesans'ta Van Eyck kardeşler, Leonardo Da Davinci ve Boticelli gibi usta sanatçılar ideal güzelliği başat unsur olarak ele alırken, Barok ve Rokoko dönem sanat anlayışında Johannes Vermeer gibi usta sanatçılar seçkin tabaka , ideal olanı ve doğal güzellikle birlikte dikkat çeken üst tabakaları resmederken, Realizm 'de Millet'in, Courbet'in, Doumner'in toplumun yaşayış biçimlerine inerek ve salt gerçekliğe yönelerek eserler ortaya koyduklarını, Empresyonizm 'de Claude Monet'in günün farklı zamanlarında oluşan anlık değişimlerin izlenimleri ile eserlerine aktardığını, Pop Art ile Andy Varhol'un popüler kültürün ve toplumsal değişimin getirdiği yenilik ve gelişimlerin ortaklığı ile dinamik ve sanatsal bir yapı oluşturmaya çalışarak kendilerini ifade etme olanağı bulduklarını söylemek gerekir. Tarihsel süreçte fotorealizmin bu şekilde bir yol izlemesi özellikle 1960'lardan sonra Camera Obscura'nın keşfedilmesi ile sanatçıların yeni bir anlayışı benimsemelerine kaynak oluşturmuş bunlarla birlikte sanatçıların benzersiz eserler vermeye başlaması ve bunun devamın da gelişen Foto realizm sanat anlayışıyla yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemle birlikte günümüz çağdaş sanatçıları fotogerçekçi eğilimler göstermeye başlamıştır. Bunların içinde gerek sanat anlayışı gerekse fırçasındaki ustalığı ilke ünlenmiş olan Taner Ceylan, ortaya koymuş olduğu yapıtlarıyla, çalışmalarını yaparken sahip olduğu görüş, düşünce ve sanat anlayışı ile birlikte ve üzerine yapılan röportajında Fotorealizm üzerine dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Fotorealizm, Taner Ceylan

PHOTOREALISM IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING AND THE WORKS OF TANER CEYLAN

SUMMARY

It can be said that the works of art created a new formation with the understanding of photo realism and showed a new understanding by developing and changing with Realism, Impressionism and Pop Art, the first traces of which started in the Renaissance period. Especially in these periods, together with their works, artists tried to paint photographs depending on their philosophical views and the static and aesthetic understanding brought by the period. While master artists such as the Van Eyck brothers,

Leonardo Da Davinci and Botticelli handled the ideal beauty as the dominant element in the Renaissance, master artists such as Johannes Vermeer in the Baroque and Rococo period painting the elite layer, the ideal and the upper layers that draw attention with natural beauty, Realism In Impressionism, Claude Monet conveyed the impressions of instantaneous changes that occur at different times of the day to his works, and Andy Varhol with Pop Art. It should be said that they found the opportunity to express themselves by trying to create a dynamic and artistic structure with the partnership of innovations and developments brought by popular culture and social change. Such a path of photorealism in the historical process, especially after the 1960s, with the discovery of the Camera Obscura, created a source for the artists to adopt a new understanding. With this period, today's contemporary artists started to show photorealistic tendencies. Among these, Taner Ceylan, who became famous for both his understanding of art and his mastery in his brush, drew attention to Photo realism in his interview with and on the works he had put forth, with his view, thought and understanding of art while working on it.

Keywords: Photography, Photorealism, Taner Ceylan

GİRİŞ

Sanatın mahiyetiyle ilgili geçmişten günümüze kadar insanlar bir çok ifade kullanmışlardır. Sanat gelişen toplum düzeni yaşayış tarzı her dönemde kendisine alan bulabilmiştir. Her dönemde yeni arayışlar içinde olan sanat olgusu Rönesans sanat anlayışıyla yeni bir oluşum gerçekleştirerek idealiteye yönelmiş dönem sanatçıları toplumsal ve felsefi dayatmalardan dolayı eserlerinde ideal güzellik anlayışı görülmüştür. bir nevi sanatın süreklilik göstermesinden kaynaklı olarak sanatçıda yaşadığı döneme uyum sağlamış Barok dönemde anlayışını seçkin ideal kısma yönlendirmiş, Realizm ‘de anlayış biçimindeki tabuları yıkarak halkın yaşayış tarzını natüralist bir üslupla eserlerine yansıtmış her anlamda konular sanatçının eserinde hayat bulmuş, Empresyonizm ‘de sanatçının izlenimlerine dayanan doğayı genel anlamda referans alarak fırça darbeleri ve ruhani halleriyle sanatta yeni bir düşünce geliştirmişlerdir. Yeni bir sanat anlayışı olarak ortaya çıkan Pop-Art sanat anlayışı ile birlikte sanatçı Realizm ’deki veya Empresyonizm’deki sanat anlayışından farklı olarak popüler kültürün toplumda hayat bulmasıyla ve gelişen teknolojiyle sanatçıların artık aracı olarak sinema ve fotoğraf makinesinden yararlanır duruma gelmiştir. Özellikle bu dönemde belirgin sanatçılar dönemin popüler kültürünü yansıtacak çalışmalarıyla dikkatleri üzerine çekmişlerdir. Gelişen teknoloji ve fotoğraf makinesinin keşfiyle sanatçılar resim yaparken kadrajlarına ekledikleri resimleri resmetmeyi tercih etmişler. Bu anlamda fotorealizm sanat anlayışı için 1960’lar dönüm noktası olmuştur diyebiliriz. Fotorealizm sanat anlayışının hız kazanması ile birlikte dünyada ve günümüz Türkiye’sinde sanatçılar başyapıt sayılabilecek eserler ortaya koymuşlardır. Bu anlayışa verebileceğimiz en iyi örnek Taner Ceylan denilebilir. Taner ceylan üzerine yapılmış olan araştırmalarda sanatçının eserlerini ortaya koyarken cinsel kimliğini ve çevresindeki kişileri örnek olarak betimlediğini görebiliriz. Fırçasındaki ustalık Ceylan’ın biz izleyiciye ortaya çıkan eserin Taner Ceylan tarafından yapıldığını mı yoksa karelenmiş bir fotoğraf makinesinden çıkmış resim mi olduğu ayrımı yapılamamaktadır. Bu anlamda fotorealizm üzerine durduğumuzda

geçmişten günümüze farklı anlayışlarla döneme damgasını vurduğu kanısına varılmaktadır.

Fotoğraf

Fotoğraf kelimesi Yunancadan türeyen ışık anlamına gelen ‘’photos’’ ve yazı anlamına gelen ‘’grephes’’ kelimelerinin türemesiyle bir araya gelmiştir. Fotoğraf denilince doğada mevcut gözle görebileceğimiz maddi varlık ve şekilleri, ışık ve bazı kimyasallar yardımıyla kağıt veya herhangi bir madde üzerine yansıtılmasıdır. Bu anlamda fotoğraf, en basit tanımla fotoğraf makinesinin yardımıyla, ışığa karşı duyarlılaştırılmış malzemelerle bir kağıt yüzey üzerine kaydedildiği mekanik bir süreci kapsar.

Fotorealizm

1960 yıllarında ABD, New York ve Los Angeles gibi büyük ülkelerde baş gösteren fotorealizm, fotoğrafları ön plana alarak fotoğraftan etkilenen, resim yaparken direk birebir benzeterek oluşturulan resimlerin sanatçıların kendilerini ifade ettiği bir akımdır. Genel anlamda fotoğrafı kullanmanın yanı sıra sanatçının bir nevi tüketici olduğu toplum kültürünü ve çevresini betimleyen nesnelerin her birine ayrıntılı bir şekilde önem vererek oluşturdukları akımdır denilebilir (Çakmakçı, 2007. s.117).

Bu anlamda fotorealizm sanatçıların bir nesneye, objeye veya doğaya bakarken gördüklerini en ince ayrıntısına kadar detaylı bir şekilde inceleyerek sanatında ortaya çıkardığı bir gerçekliktir. Bu anlayışı gerçekleştiren sanatçılar Rönesans’ta ideal olana yönelerek mükemmel bir şekilde yansıtırlar. Barok veya Rokoko dönemi sanatçısı toplumu sekin gösterişli yapılarını, Realizmde anlayışı topluma indirgeyerek, Empresyonizmde izlenimsel bir tavır, Pop Art’ da popüler kültürün ve gelişen dönemin anlayışı ile sanatçıların ifade biçimleriyle Fotorealizm her dönemde yeni anlamlar kazanır. Bundan dolayı sanat anlayışlarında yeni anlayışlar oluşturan sanatçılar oluşturdukları akım için Hyper Realizm, Süper Realizm, Fotoğrafik Gerçekçilik gibi bir çok akım geçmişten günümüze kadar farklı şekillerde sanatçıların oluşumlarına göre değişkenliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Fakat geldiği son nokta Fotorealizm olarak benimsenmektedir (Koçak, 1983. s. 27).

1.1. Rönesans ve İdealite

İtalya’nın göz alıcı şehirlerinden biri olan Floransa’ da baş gösteren Rönesans, skolastik düşüncenin etkisinde değildi. Bu anlamda Rönesans döneminin ideal olan güzelliği yansıtmasına neden oldu. Aynı zamanda Rönesans dönemin yaşanmasıyla resim sanatında yeni anlayışlar ortaya çıktı. Bu dönemde perspektifin resim sanatına yansıması, yağlı boyaların Van Eyck kardeşler tarafından tuvale girmesi ve Da Vinci tarafından ‘’sfumato’’ adlı tekniğin keşfedilmesiyle Rönesans yeniliklerin sanata etki eden değişimlerin yaşandığı dönem olmuştur. Rönesans döneminin ideal eserlerinden biri olan Boticelli tarafından yapılan Venüs’ün Doğuşu adlı eser Rönesans döneminin idealliğini ortaya koymaktadır.

Medici ailesinin siparişiyle Boticelli tarafından gerçekleştirilen eser, dönemin gözdesi olan Yunan mitolojisinden esinlenerek yapılmıştır. Eser, Venüs adındaki ideal güzellikteki bir kızın deniz kabuğu içerisinde betimlenerek oluşturulmuştur. Aslında tam olarak konu, Venüs gül yağmuru ortasında rüzgar tanrıları tarafından kıyıya uçurulan bir deniz kabuğu üzerinde denizden çıkmıştır (Gombrich, 2009. s. 264), Bu bağlamda Rönesans dönemi Sanat anlayışı gelişen felsefi anlayışlar kapsamında dönemin adını niteleyen bir süreç geçirmiştir.

Görsel 1: Boticelli, ‘’Venüs’ün Doğuşu’’, Tempara, 172*728, Uffizi, Floransa

1.2.Barok-Rokoko

Rönesans’ın katı sıkı kurallarına tepki olarak ortaya çıkmış olan Barok anlayış skolastik düşüncenin etkisiyle İtalya’da ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemde ideal güzellik yerine sanatçılar Rönesans’taki ideal güzellik yerine doğal güzelliğe yöneldiler. Barok döneminin usta ressamlarından biri olan Vermeer kullandığı teknikle perspektif algısını yaratarak yapıtlar oluşturmuştur çoğunlukla ele aldığı çalışmalarını ‘’Camera Obscura’’ ile görüntülediği bilinmektedir. 1700’lü yıllardan sonra Barok sanat anlayışı büyük bir değişime uğrar. Özellikle de Fransa’da süslemeci bir anlayışla sanat eserleri oluşturulur. Daha çok mimari alanda gelişim gösteren Rokoko Tiopolo’nun büyük fresklerinde resimlerin en ihtişamlı örneklerini oluşturur (Gombrich, 2009).

Görsel 2: Vermeer, ‘’ Bir Beyefendi ile Virginals’ ta Bir Leydi ‘’, T.ü.y.p. 1662-1665

Görsel 3: Vermeer, ‘’Resim Alegorisi’’, T.ü.y.b. 120*100 cm, 1667 dolayları, Viyana

1.3.Realizm

Realizm sanat anlayışı 1840 ile 1890 dolaylarında Fransa’da geniş kitlelerce benimsenmiş bir sanat anlayışıdır. Rönesans’taki ideal güzellik anlayışı, Barok ve Rokoko ’da ki gösterişli yapılar Realizm ‘de yerini toplumsal natüralist gerçekliğe bırakır. Özellikle bu dönemdeki ressamlar, Courbet, Millet, Doumier toplumsal gerçekliğe inerek dış dünyanın nesnel biçimlerini sanat aracılığıyla gerçeklik algısıyla sanat eserlerine yansıtmaya çalışırlar. Bu döneme nitelik olarak özgün gerçekçi eserler bırakan Courbet’in ‘’ Taş Kırıcılar’’ adlı eseri toplumsal gerçekliğiyle oldukça etkili bir görünüm oluşturur (İnankur, 1997, s. 56).

Görsel 4: Courbet ‘’Taş Kırıcılar’’ T.ü.y.p. 165*25 cm. 1849

Realizm sanat anlayışıyla eserlerine hayat veren Millet gerçekleştirmiş olduğu eserleriyle toplumun alt kesiminden insanların hayatlarını Natüralist anlayışla oluşturmaya çalışır.

Görsel 5: Millet ‘’Başak Toplayanlar’’ T.ü.y.p. 83*110 cm 1857, Paris

Realizm sanat anlayışının sıçrayış gösterdiği bu dönem resmi için Gombrich;

> *‘’…Burada ne dramatik bir olay betimleniyor ne de güldürücü bir öykü. Sadece, hasat sırasında tarlada çalışan üç kişi görünüyor. Bu insanlar ne çok güzel, ne de çok zarif. Bu resimde idealleştirilmiş bir kır manzarası yok. Köylü kadınlar ağır ve yavaştan çalışıyor. Hepsi kendini işe vermiş. Millet, bu kadınların güçlü vücutlarını ve kararlı davranışlarını vurgulamak için elinden geleni yapmıştır. Onları, arka plandaki güneşli parlak düzlükte kontrast yapan basit dış çizgilerle belirgin bir şekilde biçimlendirmiştir. Böylece bu üç köylü kadını akademi öğretisine uyan resimlerdeki kahramanlardan daha doğal ve inandırıcı bir saygınlığa bürünmüşlerdir. ’*Şeklinde dile getirir.*’’* (Gombrich, 2009, 508/511)

Bu anlamda Realizm sanat anlayışı incelendiğinde sanatçıların natüralist bir gerçekçilikle resim yapmaya başladıkları gözlemlenir.

1.4.Empresyonizm

Empresyonizm sanat anlayışı, sanatçıların ortaya koyduğu eserlerde dış mekanda edindiği izlenimleri günün akış halini resimlerine yansıtmaya çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Empresyonizm ’in resimde ilk ilgilendiği unsurlar ışık ve renk üzerinedir. Dönemin felsefesi açısından konu ön planda değildir önemli olan sanatçının gözlemlerini resme yansıtmasıdır. Bundan dolayıdır ki Empresyonist sanatçılar resim anlayışlarında fotoğraflardan etkilenerek dönemin ilk örneklerini vermeye çalışmışlardır. Bu dönemin simgesi niteliğinde olan Monet’in gerçekleştirmiş olduğu fırçasıyla dikkatleri üzerine çeken ‘’İzlenim, gün doğumu’’ adlı resmi dönemin anlayışını nitelemektedir.

Görsel 6: Claude Monet, ‘’İzlenim, gün doğumu’’, T.ü.y.p. 48*63 cm, 1872

1.5. Pop-Art

1960’lar fotorealizm sanat anlayışı anlamında çağdaş sanatçıların dönüm noktası olmuştur. Bu anlamda Pop-Art öncü olmak üzere birçok yeni akım döneme damgasını vurmuştur. Pop-Art ilk bakışta İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Fakat aynı zamanda birbirinden bağımsızlaşarak Amerika’da da gelişim göstermiştir. Televizyon ve sinema gibi popüler yapıların oluşmasıyla bu yeni bir anlayış olan Pop-Art sanat anlayışının doğmasına neden olmuştur. Pop-Art sanatı gelişim gösterdiği zamanlarda Amerika’da İngiltere’ye göre daha gözde zamanlar geçirmiştir. Özellikle bu dönemde gelişim göstermiş olan sanatçılar dönemin getirdiği popülarite anlayışından dolayı nasıl çalışmalara odaklanacaklarına dair öngörülüydüler. Bu anlamda dönem özelliği olarak başarılı yapıtlar ortaya koymuşlardır. Pop-Art sanat anlayışına başarılı yapıtlar ortaya çıkaran sanatçılarının başlarını çeken Andy Warhol dönemin popüler kültürünü yansıtacak eserler ortaya koymuştur. Bu anlamda Germaner Andy Warhol’un sanat anlayışı ile ilgili şu sözleri dile getirmektedir;

> *‘’…Başlangıçta çizgi film kahramanları çizen sanatçı, konunun güncel kitle kültüründen alınmış olmasına karşın, bu erken yapıtlarında kullandığı boya akıtmalarıyla soyut dışavurumculuğa bağlanabilecek bir özellik göstermektedir.1961-62’de, resimlerindeki bu yön tamamen kaybolan sanatçının, konularını yalnızca gazetelerden seçtiği görülür. Bundan sonra Warhol’un Brillo ve Campbell kutuları, Coco Cola şişeleri gibi gündelik yaşamı ve tüketim toplumunu yansıtan konulara yöneldiği ve bunları seri röprödüksiyonlar halinde gerçekleştirdiği izlenmektedir. İmgenin büyük ve adeta kutsal bir anlatım gücüne sahip olduğu bir toplumda Warhol, bu imgenin tablosunu da bir anlamda ‘’yüceltmek’’ istemiştir. Hem uyguladığı hem de çok sayıda görüntünün yan yana kullanılması sanatçının içinden çıktığı reklamcılık dünyasına ait bir anlatım, bir tanıtım özelliğidir.*’’ (Germaner, 1997. s. 15)

Görsel 7: Andy Warhol, ‘’Campbell Çorbası Konservesi (Soğan)’’ Natürmort, 1962

Fotoğrafın icadıyla ve kamera sistemlerinin gelişmesiyle 1960’larda gelişim gösteren Pop-Art ile birlikte etkileşimde bulunan fotorealizm adı altında yeni bir akım doğmuştur. Fakat bunun üzerine yapılan araştırmada fotorealizmin dayanak noktası olarak geçmişten izler taşıdığı bilinmektedir. Bu anlamda her dönemde incelenen anlayış biçimleriyle Fotorealizm sanatçıları kentsel, kültürel bağlamda her türlü konu ve ögeyi kullanarak tamamen fotoğrafın görüntülediğinden yola çıkarak eserlerini resmetmeye çalıştılar. Bu anlamda Fotorealist sanatçılar Pop-Art sanat anlayışının devamı niteliğindedirler.

1.6. Günümüz Fotorealizm

ABD, İngiltere gibi sanat ortamlarında 1960 yılında gelişim gösteren Pop-Art sanat anlayışı ile birlikte sanatta yeni bir anlayış olan Fotorealizm sanat oluşum göstermiştir. Özellikle bu dönemdeki sanatçılar resim yaparken Pop-Art sanatçılarının kullandıkları hazır nesne ürünlerinden yola çıkarak kendi eserlerini resmederken bir obje veya bir ürünü birebir yansıtma amacı taşımışlardır (Çakmakçı, 2007). Fotorealizm anlayışının resim sanatında gelişim göstermesiyle birlikte günümüzde bu yeni anlayış; Hiperrealizm, Keskin Odak Gerçekçiliği, Süper Gerçekçilik gibi vb. adlandırmalarla bilinmektedir. Bu anlamda günümüze gelebilmek için fotorealizm anlayışının hangi ortamda nasıl ortaya çıktığı ve kullanıldığına değinmemiz gerekir. Bu anlamda bakıldığında Fotorealizmin ilk kullanımının 1968 dolaylarında Louis K. Meisel tarafından kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca fotorealizm aynı dönemde New York’ta Vasar Koleji’nde Linda Nochl’in ‘’Realism Now’’ çalışmasında görülmüştür. (Çakmakçı, 2007) Dünya da ise fotorealizm anlayışının hız kazandığı dönemde alınan kararların Malcom Morley tarafından belirlendiği söylenebilir

Görsel 8: Malcolm Morley, ‘’ Yat Limanı ‘’ 1974

Pop-Art sanat anlayışının devamı niteliğinde olan Fotorealizm sanatçıları tıpkı Pop-Art sanatçıları gibi popülariteyi yansıtan toplumsal değişimleri ifade eden nesneler ve objeler üzerine gelişim göstererek Fotorealizm de çığır açmışlardır. Özellikle Günümüzde insanlar Fotoğrafla haşır neşir oldukları için ortaya çıkardıkları eserlerin gerçeklik değerini bir o kadar yükselterek ve kullandıkları tekniklerle fırça vuruşlarıyla ortaya çıkan eserin fotoğraf mı yoksa ortaya çıkan bir yağlı boya herhangi bir teknik ile yapılmış resim mi bu özellik fark edilmemektedir. Bu anlamda bu ortaya çıkan eserlerin biraz daha üzerinde durabilmek için Camera Obscura’nın üzerinde durmak daha verimli olacaktır.

1.6.1. Camera Obscura

Camera Obscura, dört tarafı karanlık bir mekan içerisinde açılan küçük bir deliğin ışığı içeri yansıtması yardımıyla gerçekleştiren karanlık kutu biçimidir. Johannes Kepler tarafından tasarlanan bu yeni sisteme Camera Obscura adını vermiştir. Bu sistem aracılılığıyla yapılan resimler dönemin en kusursuz resimlerini ortaya koymuştur.

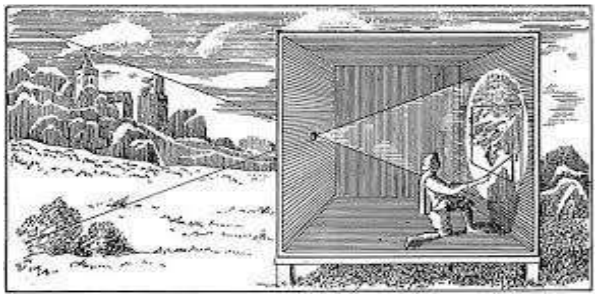

Görsel 9: ‘’Camera Obscura’’

1960 sonrasında gelişen yeni toplum düzeni ile birlikte ilk sistemin icadıyla birlikte figüratif kompozisyonlar Fotorealizm sanat anlayışına hayat veren yeni sanatçılar gelişim göstererek iddialı eserler ortaya koymuşlardır. ‘’*Fotoğrafın yıllar içinde geçirdiği evrim, sanat alanı girmesi ve kendini bağımsız bir dal olarak var etmeye sürecinden itibaren, bir çok hareketi tetiklemiş ve resim sanatı ile arasında kuvvetli bir bağ oluşmuştur’’* (Çakmakçı, 2007, 38).

Günümüz Türk Resim Sanatında Fotorealizm

Günümüzde fotorealizm anlayışını incelediğimizde dönemin sanat anlayışı ve geçmiş dönemlerden gelen sanatın olgusal biçiminin günümüz fotorealist sanatçılarına bir rehber niteliğinde olduğu, eserlerini ortaya koyarken tarihin karanlık sayfalarından örneklerle beslenerek gerek fotogerçekçi gerekse toplumsal gerçekçi bağlamında başarılı yapıtlar ortaya koyan sanatçılarımız olmuştur. Bu anlamda Günümüz Türk Resminde Fotorealizm üzerine yapılan araştırmalarda kendisini fotogerçekçiliğe adayan sanatçılarımızdan ve ilk

uygulayıcılarından biri olan Nur Koça, Mustafa Sekban, Cömert Doğru, Mustafa Yüce ve son zamanlarda göstermiş olduğu başarılı yapıtlarla dikkatleri üzerine çeken Taner Ceylan'a değinmek bu araştırmanın anlamlandırılabilmesi için güçlü bir dayanak oluşturacaktır.

1.7. Taner Ceylan

1967 yılında Almanya'da sanatçı bir ailede doğmuştur. Almanya'da uzun yıllar eğitim alan Taner Ceylan kendisini ifade edebilmek için resme yönelmiştir. 1986-1991 yıllarında Mimar Sinan Güzel Sanatlar fakültesi Resim bölümünü okuyup tamamlamıştır. Okul yıllarında figüratif resme yönelim göstermiş ve dönemin sonlarına doğru erotizmi keşfetmiştir. Okul yıllarında ortaya çıkarmış olduğu çalışmalarında pornografik çalışmalar ortaya koyduğu için sancılı süreçler geçirmiştir. 1991 yılında okuldan mezun olan, sancılı geçen bu dönemlere rağmen başarılı yapıtlar ortaya koyan Ceylan, 1991 yılında Almanya'nın Nürnberg şehrinde bulunan Galerie Hemdendiens'te açtığı ilk kişisel sergisiyle çalışmalarına başlamıştır. 1995'te Monte Carlo Style adlı çalışmasıyla performans ortaya koymuştur (Akkaya, 2017, 59).Kariyerinde önemli atılımlar gerçekleştiren Ceylan, uzun süre atölyesinde yalnız kalıp önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. 2002-2003 yıllarında Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Öğretim Görevlisi olarak ders veren Ceylan, ortaya çıkardığı çalışmaların pornografik içeriklerinden dolayı özellikle ortaya koyduğu aile temalı bir sergide ''Taner-Taner'' adlı çalışması yüzünden istifa etmek zorunda kalmıştır (Taner Ceylan, Kişisel İletişim 28 Aralık 2016) şeklinde açıklanmıştır. Kendi dönemi sanatçılarına oranla farklı bir anlayış ortaya koyan karakteristik ve cinsel kimliğini ortaya koyan çalışmalarıyla dikkatleri kendine çeken ceylan ortaya çıkardığı her çalışmasında kabuğuna sığmayarak sınırları aşmaya çalışmıştır.

Ceylan'ın başarılı yapıtlarını bir araya topladığı ''De-compose'' sanatçının yaşamını karelere bölerek küçük çalışmalar halinde resmettiği serisidir. Sanatçı bu çalışmalarda bazen kendisini bazen hayatında ki kişileri resmederek iddialı eserler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalarında dikkat çekici olan ''**Çıralı 'da Yüzen Ben**'' adlı eseri fotoğrafik gerçekliğe dikkat çekmektedir. Seyirci burada resme bakarken resim veya fotoğraf ayrımına varamamaktadır.

Görsel 10: Taner Ceylan ''Çıralı 'da Yüzen Ben'' T.ü.y.b. 32*50 cm, 2004

23 Ekim 2016 yılında seyirciyle buluşan ‘’**I Love You**’’ adlı serisinden en dikkat çekici olan ‘’**Self Portreit’’** adlı çalışması seyircide ilk bakıldığında gizemli bir his uyandırmaktadır. Resimde odak nokta olarak Ceylan, merkeze bir figür kullanarak güçlü açık koyu dengesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Ceylan orta noktaya konumlandırdığı eserinde kanlı etkiyi gerçekçi bir şekilde kullanarak figürün yenildiğini fakat buna rağmen sükunetli tavrıyla seyirci resmin fotoğraf mı yoksa resim mi bu iki fark arasında gidip gelmektedir diyebiliriz.

Görsel 11: Taner Ceylan ‘’Self Portreit’’ T.ü.y.b. 170*180 cm, 2016

Usta ressam Ceylan, günümüz Türk resminde gelindiği noktada dikkat çekici akla gelen ilk eserlerinden bir olan ‘’Kayıp Resimler’’ serisinden ‘’**1881**’’adlı çalışması fesli paşa figürü şeklinde betimlenmiştir. Yakın plan şeklinde merkeze konumlandırılan figüratif betimlemesiyle Osmanlı paşasının puro içerken halini resmederek seyircide farklı bir tavır sergilemiştir. Ceylan bu eserinde izleyiciyle buluşurken izleyicide bir hakimlik kurarak Osmanlı dönemindeki dünyaya hakim olma düşüncesinden yola çıkarak başarılı bir yapıt ortaya koymuştur. Eseri detaylı incelediğimizde Ceylanın fotorealizmi adına yakışır şekilde yansıttığını söyleyebiliriz.

Caylan’ın ortaya koyduğu bu çalışmanın adından da anlaşılacağı üzere 1881 yılında dünyaya gelen Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhuriyeti ilan etmesiyle bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin baş gösterdiği üzerine atıf yaptığı bilinmektedir. Ayrıca uzun seneler üzerinde çalıştığı ‘’Kayıp Resimler Serisi’’ni New York’taki bir galeride sergilenen eser Mark Quinn tarafından satın alınmıştır (Akkaya, 2017, 61.62.)

Görsel 12: Taner Ceylan ‘’1881’’ T.ü.y.b. 140*200 cm, 2010

Etkileyici erotik eserleriyle dikkat çeken Ceylan bedenin ayrıntılı ideal estetik olarak göz alıcı bir şekilde resmeden sanatçı eserlerini duygusal gerçeklik olarak dile getirmektedir.

Bu anlamda izleyici figürlere odaklandığı için arka plan bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü, seyirci için odak nokta ideal gerçeklikle resmedilmiş olan figürdür. Bu anlamda gösterilebilecek en güzel örnek Ceylan'ın 2011 yılında ortaya koyduğu ''**Yalan Dünya**'' adlı eseridir. Resme baktığımızda Ceylan'ın diğer eserlerinde olduğu gibi bu resminde de açık bir kompozisyon üzerine odak nokta olarak çıplak bir erkek figürü yerleştirilmiş. Figürle birlikte kumaş kullanılması fotorealist bir anlayışla bunu gerçekleştirmesi güçlü bir etki yaratmıştır. Ceylan'ın bu eseri diğer gerçekleştirdiği eserine nazaran farklı bir anlayışla ortaya konmuştur.

Ceylan'ın geçmiş ile bağlantı kurduğu bu çalışmada IV. Murat Han ile birlikte Yusuf Han'ın ilişkisi anlatılmaktadır. Eserinin derinine indiğimizde aslında IV. Murat'ın annesi Kösem sultanın haremde rakipsiz kalmak istemesinden dolayı oğlunu kadın biriyle ilişki yaşamasını istemez. O sırada Yusuf Han'ın İstanbul'a gelir ve IV. Murat ''Feridun Bey Bahçeleri'' adıyla anılan semti bağışlar ve sürekli ziyarete gitmesi halk arasında söylentilere yol açar (Akkaya, 2017, 63). Bu hikayenin anlatıldığı resimde Yusuf Han'ı simgeleyen eski Türkçe ile ''Yalan Dünya'' adlı çalışmasıyla Ceylan en derin tutkuların bile kalıcı olmadığını dile getirir (Akkaya, 2017, 63)

Görsel 13: Taner Ceylan ''Yalan Dünya'' T.ü.y.b. 160*130 cm, 2011

Sonuç olarak Taner Ceylan'ın yapıtlarını incelediğimizde ideal bir gerçeklik pürüzsüz bir yüzeyde fotoğraf mı yoksa tuvale yapılmış bir yağlıboya resim mi ayrımı olmamakla birlikte kullandığı teknikle kendi ruhsal kimliğinde hayat bulması sanatçının başarılı eserler ortaya çıkarmasına ortam hazırlamıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada kaynak tarama yöntemi tercih edilmiştir. . Çalışmayı dokuz başlık adı altında incelemesi yapılarak kaynak olarak kitaplardan ve internet sitesi üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir. Genel anlamda fotoğraf ve fotorealizm'den bahsederek günümüzdeki gelindiği noktayı anlayabilmek için tarihi sanat anlayışları referans alınmıştır. Günümüze gelindiği noktada adını duyurmuş olan sanatçı Taner Ceylan'ın yapıtlarından örnekler verilerek araştırma dayanaklandırılmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak fotorealizm sanat anlayışının dayanak noktasını oluşturan Rönesans'tan itibaren çeşitli akımlarda izlerinin olduğu her alanda felsefi görüşe dayanarak eserler ortaya koyulmuştur. Özellikle 1960'lardan sonra gelişen yeni anlayış biçimleri ve toplumsal değişimler ile birlikte Fotorealizm gelebileceği en üst seviyeye gelmiştir. Sanatçılar teknolojinin gelişmesi ile birlikte artık fotoğraftan yararlanarak resmin içinde bulunduğu bir öge veya nesneyi en ince ayrıntısına kadar gerçekçi bir üslupla eserlere yansıtmışlardır. Sanatçı burada ustalıkla kullandığı teknikle birlikte seyircide ortaya çıkan eserin ayrımını yapması noktasında karmaşaya düştüğü söylenebilir. Ortaya konmak istenen gerçeklik ile birlikte sanatçı kendi ruhundan izleri de eserlerinde yansıtma ihtiyacı duymuş ve kendisini keşfetme yoluna gitmiştir. Bu anlamda araştırmanın günümüz Türk resim sanatında geldiği nokta ise bu şekilde olmuştur. Bu anlatıma en iyi örnek olacağı düşünülerek Taner Ceylan ve eserleri örnek oluşturabilir. Ceylan'ın resimleri üzerine gerçekleştirilmiş araştırmada ise Fotorealizm üzerine gerçekleştirdiği ustalık eserleri günümüz sanatında fotorealizm anlayışının hangi seviyede olduğunun kanıtıdır.

Taner Ceylan ile Söyleşi

Sanat anlayışınızı nasıl tanımlarsınız?

Malum biliyorsunuz çok uzun süreden beri sanatın artık birden fazla tanımı var. Aklımla tüm sanat akımlarını ve tanımlarını anlıyorum ama benim kendi şahsi yaklaşımın sanatın estetik bir deneyim olmasından yana. En azından kendi baktığım aldığım deneyimlediğim sanat için böyle olmasını yeğliyorum.

Türkiye'de ki sanat ortamını nasıl tanımlarsınız? Nasıl görüyorsunuz?

Yaratıcılık ve üretkenlik adına çok iyi görüyorum. Mutfak hazır yemekler hazır ama servis etmek için hala gerekli alt yapılar da ciddi eksiklikler var. Özellikle yurt dışı ayağı neredeyse kapandı gibi. Yine de otuz yıl önce ile kıyaslanamayacak derecede ciddi gelişmeler gerçekleşti.

Ülkemizde sanatçı ve galerici ilişkisi üzerine düşünceleriniz nelerdir?

Sanat ortamı tüm dünyada olduğu gibi burada da oldukça sert bir ortam, her sanatçının göğüsleyeceği yapabileceği türden ilişkiler değil bunlar en azından benim Türkiye'deki deneyimim bu yöndeydi. Yurt dışında her şey daha etik ilerlese de sonuçta çıkar ilişkisi olduğu için günün sonunda girdiye çıktıya bakılır. Her koşulda sanatçının kendisini çok iyi koruması lazım, haklarından haberdar olması ve bu haklardan haberdar olan bir avukatla çalışmasını çok önemsiyorum.

Yalan dünya adlı çalışmanızın çıkış noktası nedir?(1881 de olabilir)

Dördüncü Murat'ın İran seferinden döndüğü zaman yanında getirdiği Yusuf Han ile olan beraberliğine ithafen yapılmış bir çalışma. Dördüncü Murat'ın ardından hemen idam

edilmiş. Pozu çok sevdiğim bir arkadaşım verdi, boynuna da eski Türkçe ile 'Yalan Dünya' yazdım.

Günümüz Türkiye'sinde yetkin sanat eleştirmenlerinin yeterli olmamasının Türkiye'deki resim ortamı üzerine etkisi nedir sizce?

Ne yazık ki tüm dünyada sanat eleştirmenlerinin artık sanata etkileri kalmadı. Artık sanatın yönünü büyük çoğunlukla koleksiyonerler belirliyor. Hatta aldıkları sanat eserlerinin fiyatlarını müzayedeler de manipüle ederek yükseltip indirebiliyorlar. Jerry Saltz en son söyleşilerinden birisinde: Bazı galerilerin bazı sanatçıları hakkında beğenmesem de kötü yazmak istemem çünkü ben o sergi açılışlarının yemeklerin de olmak isterim demişti…

Sizi diğer hiperrealist sanatçılardan ayıran en önemli özelliğiniz nedir?

Ben hiperrealist bir ressam değilim, Londra'da bir sanat eleştirmeni benim için kullanmıştı ve öylece üzerime yapıştı. Ben gerçekçi bir ressamın mümkün oldukça da boyanın görünür olmamasına dikkat ediyorum. Böylelikle teknikten ziyade duyguyu aktarmaya çalışıyorum.

Bir çalışmanızı ortalama ne kadar sürede tamamlıyorsunuz?

Bu duruma göre değişiyor ama en az üç ay sürüyor, şimdi İstanbul sergisi için hazırladığım bazı resimler birer yıldan fazla sürdü.

Ülkemizde fotorealizmin bu kadar yaygın olması ve diğer sanat anlayışlarını hiçe saymanın ne kadar doğru bir yaklaşım olduğu konusunda düşünceleriniz nelerdir?

Vallahi 2000'li yıllara kadar Türkiye'de tek gerçekçi ekol Neşet Günal atölyesinin sanatçılarıydı, onlar da gerçekçiydi ama fotorealist değillerdi. 2000'li yıllardan sonra kişisel sergilerimden ve uluslararası sergilerimden sonra üstüne rekor satışlarım olunca her galeri kendi Taner Ceylan'ını yaratmaya başladı. (Bu tanım Ayşegül Sönmez'e aittir). Tabi şimdi de bir enflasyon yaşanıyor... Belli bir süre sonra farklı arayışlara girecektir tabi, bekleyip göreceğiz.

Lirik realizm konusunda düşünceleriniz nelerdir?

Hem Lirik hem Naratif gibi tanımlar kanımca çok sakıncalılar. Bir ressam her şeyden önce bir mühendistir, plastik ve estetik dilin mühendisidir. Sanat yapıtının alt yapısı iskeleti önce bu mühendislik bilgisiyle geliştirilir. Dediğim gibi Lirik ve Naratif eğitimler bu altyapıyı çok zayıflatırlar ve eserin çok kolayca kiçleşmesine neden olabilir. Bu bilerek kast edilmiyorsa bir tehlikedir.

Hiperrealist adına çalışmalar yapan genç sanatçılara neler önerirsiniz?

Sadece üretsinler süreç iyi ya da kötü olduklarını hızlıca gösterecektir. Kim inat eder ve kendini geliştirirse kazanır.

Teşekkür ederim. **Ahmet Göktuğ Kılıç**

KAYNAKÇA

AKKAYA, İ., (2017), *Çağdaş Türk Resim Sanatında Fotogerçekçi Eğilimler*, Ocak, 2017, Selçuk Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü / Konya

AYDEMİR, C., (2013), *Fotoğraf Neyi Anlatır*, 3.Baskı, Hayalperest/İstanbul

ÇAKMAKÇI, M., (2007), *Fotoğrafın icadının Resim Sanatına Etkileri ve Fotogerçekçilik*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007

DERMAN, İ., (2010), *Fotoğraf ve Gerçekçilik*, Hayalperest/İstanbul

GOMBRİCH, E.H., (2009), *Sanatın Öyküsü*, çev. Erol Erduran/Ömer Erduran, 6. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul

GERMANER, S., (1997), *1960 Sonrası Sanat*, Kabalcı Yayınevi/İstanbul

İNANKUR, Z., (1997), *19. Yüzyıl Avrupa'sında Heykel ve Resim Sanatı*, Kabalcı Yayınevi

KOÇAK, N., (1983), *''Fotogerçekçilik''* Yeni Boyut ve Plastik Sanatlar Dergisi Ocak, 1927

KARAKAŞ, F., (2019), *Figür ve İç Mekan Bağlamında Bir Dizi Resim Önerisi*, Malatya/2019

SONTAG, S., (2011), *Fotoğraf Üzerine*, 2.Basım, Agora Kitap/İstanbul

YILMAZ, Ö., (2011), *Türk Çağdaş Sanatında Sanat Nesnesi Olarak Beden Kullanımı*, (Lisans , B.A), M.Ü.G.S.F. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü /2011

SANAL KAYNAKÇA

Sanal-1: http://www.tanerceylan.com.tr

Sanal-2: http://www..wikiart.org.com.tr

Sanal-3: **http://www.tanerceylan-1881.com**

Sanal-5: http://www.tanerceylan-çıralıdayüzenben.com

Sanal-6: **http://www.tanerceylan-spritual.com**

Sanal-7: **http://www.tanerceylan-yalandünya.com**

Sanal-8: **http://www.tanerceylan-selfportreit.com**

TÜRK ÇİNİ SANATINDA MİMARİ TASVİRLİ MOTİFLER

Öğretim Görevlisi Eda DEMİR TOSUNOĞLU

İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Ve Tasarım Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/MALATYA, edademirtosunoglu@gmail.com - ORCID: 0000-0002-1895-9119

ÖZET

Çini, Türk sanatında iç ve dış mimari süslemenin en önde gelen süsleme öğelerinden biridir. Türk Çini sanatı Anadolu'da Selçuklular ile başlamıştır ve bu dönemde çini sanatında teknik, renk, desen ve kompozisyon açısından çok başarılı denemeler ortaya konmuştur. 16.yüzyılda Osmanlı döneminde de çini sanatı, devletin ekonomik gücünün de etkisiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde sıraltı çini tekniği en başarılı şekilde eserlerde uygulanmıştır. Motif, desen ve kompozisyonlar geliştirilmiş, yeni üsluplar eklenmiştir. Bu üslupların içinde yer alan mimari tasvirli motifler; tezhip, minyatür, halı-kilim, taş süslemesi, seramik ve çini gibi Geleneksel Türk Sanatları içinde yer alan birçok alanda motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel sanatlarımızın birçok alanında kullanılan mimari motifler Türk çini sanatında da 18.yy da Kütahya ve Çanakkale çini süslemelerinde stilize edilmiş motif örnekleri kompozisyon içinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Döneminde doruk noktasına ulaşan çini sanatında yer alan mimari motiflerin form teknik, renk, kompozisyon ve desen özellikleri biçim içerik açısından genel hatlarıyla araştırılıp sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Çini, Mimari, Tasvir, Motif

ARCHITECTURAL DETAILED MOTIFS IN TURKISH TILE ART

ABSTRACT

Tile is one of the most prominent elements of interior and exterior architectural decoration in Turkish art. Turkish tile art started with the Seljuks in Anatolia, and in this period, very successful experiments were put forward in terms of technique, color, pattern and composition in tile art. In the 16th century Ottoman period, the art of tiles reached its peak with the influence of the economic power of the state. In this period, the underglaze tile technique was most successfully applied to the works. Motifs, patterns and compositions were developed and new styles were added. Architectural descriptive motifs in these styles; It is seen that it is used as a motif in many areas of Traditional Turkish Arts such

as illumination, miniature, carpet-rug, stone decoration, ceramics and tiles. Architectural motifs used in many areas of our traditional arts It is seen that stylized motif samples are used in composition in Turkish tile art.
The aim of this study is to research and present in general terms in terms of architectural technique, color, motif, composition and pattern features in the tile art, which reached its peak in the Ottoman Period.
Keywords: Art, Tile, Architecture, Figuration, Motifs

Giriş

14. Ve 15. Yüzyıllarda Türk Çini Sanatı önceki dönemlerden devralınan çeşitli tekniklerle gelişimini sürdürmüş, 16. yüzyılda devletin ekonomik gücünün de etkisiyle tüm Geleneksel Türk Sanatlarında olduğu çini sanatı da Osmanlı Döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. İslam sanatının gelişmesinde imar faaliyetleri mimari yapıları etkilemiş, Osmanlı döneminde de yurt benliğine önemli kazanımları olan bir yapıya dönüşmüştür. Osmanlı sanatında Dini binalar, sivil binalar ve manzara tasvirleri, 16.yy'dan itibaren minyatürlerle başlayarak gelişmiş ve zamanla çeşitli sanatlara yayılarak 19. yy sonlarına kadar en önemli konu olarak uygulama imkânı bulmuştur (Top ve Sezgin, 2019, s. 301). Bu konular minyatür, işleme, taş, kalem işi duvar resimlerinde, seramik ve çini sanatında mimari motif olarak yer almıştır.

Cami, türbe, saray, köşk, çeşme gibi dini ve sivil mimari yapıların iç ve dış yüzeyleri üstün nitelikli çinilerle kaplanmıştır. Bu dönemde çini eserlerde sıraltı çini tekniği en başarılı şekilde uygulanmıştır. Desen, motif ve kompozisyonlar geliştirilmiş, yeni üsluplar eklenmiştir. Klasik dönemde kullanılan ana renkler kobalt mavi, turkuaz, zümrüt yeşili ve mercan kırmızı olmuştur. Osmanlı çini ve seramiklerinde görülen kompozisyonlar, genellikle bitkisel süslemenin çeşitli biçimlerde ifadelerinden oluşmuştur. Osmanlı duvar kaplaması (çini) ve seramiklerinde; bitkisel süslemenin yanı sıra devirlere göre çeşitli renk, biçim ve üsluplarda farklı kompozisyon şekilleri de kullanılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Demir Tosunoğlu, 2011,s.31).

1. Bitkisel Motifler
2. Figürlü Motifler
3. Geometrik Motifler
4. Sembolik Motifler
5. Yazı şeklinde Süsleme

6. Doğadan Alınan Motifler
7. Mimari ve İnsan Kaynaklı Motifler

Mimari Desenler

16. ve 18.yüzyıllar arasında Osmanlı padişahlarının seferlerini, savaş sahnelerini, ordu ile yürüyüş halinde veya konaklarken arka planda kale veya şehir tasvirlerini anlatan el yazma eserlerdeki minyatürlere konu olarak yer almıştır. Ayrıca Saray yaşamının sahneleri ve kabul törenleri, Saltanat kayıkları ve kalyonların tasvir edildiği minyatür ve işleme eserlerin yanı sıra Türk çini ve seramik sanatında da stilize edilmiş bina yapı resimleri duvar çinilerinde de motif olarak kullanıldığı görülmüştür (Olguner, 2011, s. 104-106).

Bu yapıları dini binalar (cami, mescit, kümbet) sivil binalar (köşk, yalı, ev) ve resmi binalar (saraylar, kasırlar, kaleler) olmak üzere üç bölüme ayrılırlar.

Türk Çini Sanatında kullanılan mimari yapılı motifler, Türk minyatür resmiyle büyük benzerlikler göstermektedir. Minyatür sanatında görülen, kuş bakışı öğeler, orantısız figürler, batılı anlamda perspektiftin acemice uygulanmaya çalışıldığı bu dönem mimari öğeli çini motiflerde, minyatür eserde ki gibi sade ve basit olduğu görülmektedir. İlk kez sarayda başlayan bu tür minyatür süsleme motifleri, İstanbul Saray Nakkaşhanesinde çıktığı düşünülürse bu tür benzerliklerin olup, birbirlerini etkilemelerinin normal olduğu düşünülebilir (Cansever, 2006, s.28).

Çini Sanatında Mimari Yapı Motifler

Osmanlı döneminde saray nakkaşları kendi üsluplarını (baba nakkaş, saz üslubu, kara memi gibi…) geliştirerek oluşturdukları desenler halı, deri, cilt, tezhip, işleme, taş, seramik ve çini gibi birçok sanatta kullanılmıştır. İslam âlemi için önemli ikonografik değerleri temsil eden Kâbe tasvir motifleri Osmanlı döneminde sarayın nakkaşları tarafından da bir çok el sanatında bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

Osmanlı dönemi mimari yapılı motifler özellikle (dini) mimari yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Çini levhalarda pano şeklinde yapılan Kâbe tasvirleri, cami ve türbelerin iç mimari süslemesinde çini pano olarak yerleştirilmiştir. Günümüzde bu eserlerin bir kısmı mimari yapılarda hala muhafaza edilirken bir kısmı da müzelerde yer almaktadır. Mimari öğeli tasvirler ağırlıklı olarak çini pano üzerine işlenmiştir. Bunların

bazıları tek bir çini levha üzerine yapılmışken bazıları da parça parça karolar halinde oluşan çiniler üzerine bezenmiştir. Batılılaşma dönemi ile birlikte Kâbe tasvirleri camilere duvar resmi olarak da yapılmaya başlamıştır. Topkapı Sarayı Harem dairesinde yer alan Kâbe tasvirli çini panolarda sıraltı tekniği ile parça parça karolara yapılmıştır (Çobanoğlu-Kaplan, 2019, s.240).

Görsel 1. Kâbe Tasviri Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 2. Kâbe Tasviri Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 3. Kâbe Tasviri, İstanbul Türk İnşaat Ve Sanat Eserleri.

Görsel 4. Dört Halifenin Adları Yazılı Çini Pano, Kütahya.

Görsel 5. Cezeri Kasım Paşa Cami, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi.

Görsel 6. Karaağalar Mescidi Kâbe Tasvirli Mihrap.

18. Yüzyılda Kütahya çinilerinin bir grubu Ermeni ustalar tarafından yeni konu ve renkleriyle geleneksel çini öreneklerinden ayrılmaktadır. Çini esrelerde Ermenice, Rumca kitabeler, haçlar, melek ve aziz figürleri ve tevrattan alınan sahneler mekan için de tasvir edilmiştir. Bitkisel, figüratif, sembolik ve mimari öğeli motifler çini ürünlerde beyaz zemin üzerine siyah kontur kullanılarak canlı sarı, yeşil, mavi, pembe ve kırmızı renkler ile bezenmiştir.

Kâsenin iç kısmında, kenarda havariler ve aralarında İsa Peygamber resmedilmiş, kenarında bordür olarak yazı kullanılmıştır. Kıyafetlerde renk olarak sarı, yeşil, kobalt mavi, kırmızı kullanılmıştır. Orta kısmında kandil ve kilise resmedilmiş olan kâsenin dış kısmında mavi renklendirilmiş; basit bitkisel ve figüratif motifler ile bezenmiştir

Görsel 7. Benaki Müzesi, 1171 Kütahya.

Görsel 8. İsa Mesih'in Ölülerden Dirilişi Resmedilmiştir. SHCC

Görsel 9. İsa Mesih'in Boş Kabrinin Resmedildiği Çininin Üstündeki Kitabede ''Yağ Getiren Kadınlar'' Yazılıdır… SHCC

Görsel 10. Davut Peygamber'in Lir Çalarak Kral Saul'dan Cinlerin Çıkması. Kütahya.

Görsel 11. 18 Yüzyılın Başı, Kütahya Çini Koleksiyonu.

Çanakkale seramikleri kendine has formları ve bezemeleri ile Türk çini ve seramikleri tarihinden bağımsız olarak gelişmiştir. 17. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl ilk yarısına ait dönemde zevkli desenleri ile dikkat çekerken, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. Yüzyılın başında örnekler abartılı desenleri ile çoğunlukla estetikten uzak görülmektedir (Kılıçoğlu, 2019, s.2).

Görsel 11. Tabak, 18. Yüzyılın Sonu 19. yy. Sonu, Çanakkale.

Görsel 12. Tabak, 18. Yüzyılın Sonu 19. yy. Sonu, Çanakkale.

SONUÇ

Osmanlılar dine bağlılıkları ve dine verdikleri önemi birçok şekilde tüm sanat eserlerine yansıtabilmiştir. 16. yüzyıldan (tarihi bilinenler) itibaren İslam âlemi için önemli ikonografik değerleri temsil eden Kâbe tasvirleri Osmanlı nakkaşları tarafından da bezeme unsuru olarak kullanılmıştır. Kâbe tasvirleri dini ve sivil yapılarda özellikle harem dairesinde çini süslemeler önemli bir unsur olmuştur. Türk çini sanatında kullanılan mimari yapılı öğeler iç mekân süslemelerinde sıkça kullanılmış ve diğer Geleneksel Türk Sanatlarında etkileyerek ve perspektif anlayışından uzak sade ve yalın olarak devam etiği görülmüştür.

Topkapı Sarayında nakkaşhanesinde ki nakkaşlar bitkisel, geometrik, hayvansal, sembolik, yazı şeklinde ve mimari öğeli motifleri geliştirerek kendi üsluplarını oluşturmuşlar ve bu kompozisyonlar günümüzde hala kullanıldığı bilnmektedir. Kütahya gelen Ermeni ustalar da kendi tazr ve üsluplarını geliştirdiğini çini eserlerde görmekteyiz. Malzeme ve teknik olarak çok farkın olmadığı hiristiyanlık dinine ait konular ve kilise eşyalarının tasvir edildiği renklerinde daha canlı kullanıldığı görülmektedir.

Bu dönemde yoğun olarak sıraltı tekniği uygulanarak, dini ve sivil mimari yapılar teknik olarak çok üstün, eşsiz güzellikte çinilerle donatılarak yapılara zenginlik katılmıştır. Çini eserlerde Kullanılan motif, renk, teknikler her dönemde birbirini etkileyerek parellelik göstermiştir.

Saray çinilerinde mercan kırmızı, yeşil, turkuaz, kobalt mavi, mangan moru renklerin hakim olduğu görülmüştür. Kütahya da yapılan çini mimari motiflerde ki renkler klasik saray çinilerinde kısmen ayrılarak canlı sarı, yeşil, mavi, kırmızı renklerin

kullanıldığı örneklerde görülmektedir. Çini eserlerde kullanılan mimari yapılı motifler incelendiğinde o dönemin hakkında tüm bilgileri sunması açısından önemli belge niteliği taşıdıklarını sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul,1984.

Barışta, Ö., *Türk El Sanatları*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi 11, Ankara, 1988.

Bayraktaroğlu, S., *Türk Halılarında Görülen Mimari Tasvir*ler, Vakıflar Dergisi, 32, 21-36, 2011.

Berkli, Y. ve Zencirkıran, A., *Osmanlı Çini Sanatı ve Halı Sanatını Ortak Motifleri,* Ekev Akademi Dergisi, Yıl 23, Sayı 80, 2019. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2592641 (Erişim tarihi: 18.12.2022)

Birol, İ. ve Derman, Ç., *Türk Tezyini San'atlarında Motifler*, 6.Baskı, Kubbealtı Neşriyatı: 26, İstanbul, 2017.

Cansever, T., *İslam'da Şehir Ve Mimari,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Çağman, F., *Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-İ Hiref Teşkilatı*, İstanbul, 1988.

Çoruhlu, Y., *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Çoruhlu, Y., *Türk İslam Sanatının Abc'si,* Kabalcı Yayınevi, 155,1. Baskı, İstanbul, 2000.

Çobanoğlu, A. ve Kaplan, G., *Üsküdar Ahmediye Camii Ve Kaybolan Kâbe Tasvirli Çini Panosu.* Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 235-265, 2019.

Demir Tosunoğlu, E., *16. Yüzyıl İznik Çini Sanatında Yemek Ve Servis Kaplarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnönü Üniversitesi Seramik Anasanat Dalı, Malatya, 2011.

Erken, S., *Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri*. Vakıflar Dergisi, s. 9, 297-320. 2006.

Top, M. Ve Sezgin, A., *Topkapı Saray Müzesi Harem Dairesinde Bulunan Kâbe Tasvirleri,* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 299- 316, Sayı 45, Issn: 1302-6879 Van, 2019.

Karadağ, S., *Anadolu Selçuklu Motiflerinin Seramik Uygulamalarında Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anabilim Dalı, Çanakkale, 2012.

Kaçmaz, H., *Cumhuriyetten Günümüze Kütahya Çini Sanatı, Bazı Atölyelerde Ustaların Seramik Ve Çini Sanatına Katkıları,* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya, 2008.

Kılıçoğlu, E., *Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Çanakkale Seramikleri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Programı, Denizli, 2009.

Olguner E. P., *18.Y.Y Ve 19.Y.Y Türk İşleme Motiflerinde Sembol Dili Ve Sembolizm İçerikli Yeni Yorumlar*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Halı-Kilim Eski Kumaş Desenleri Programı, İstanbul, 2011.

Sayın, F., *16. Ve 17. Yüzyıl Osmanlı Minyatür Sanatının Seramik Sanatındaki Etkileri Ve Günümüz Yorumları,* Seramik Anasanat Dalı Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2014.

Yılmaz, A., *Geleneksel Çini Dekorlarında Kullanılan Motifler Ve Kişisel Yorumlar*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı Afyonkarahisar, 2010.

Biçici, K.H. (2012). *İznik Müzesindeki Kandil Ve Şamdan Motifli Mezar Taşları* Gazi Ünv.Ed.Fak.San.Tar.Böl.,International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, P. 637-661, Ankara, 2012.

Ölmez, F. N. Ve Özaltın F.N., *Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde El Sanatlarından İzler,* Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E Mayıs 2011.

OSMANLI DÖNEMİ ÇİNLERİNDE "ÇİÇEKLİ VAZO" TASVİRLERİ

Öğretim Görevlisi Eda DEMİR TOSUNOĞLU

İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Ve Tasarım Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/MALATYA, edademirtosunoglu@gmail.com - ORCID: 0000-0002-1895-9119

Klasik Osmanlı döneminde üretilen çiniler, Türk sanatının önemli bir kısmını oluşturduğu bilinmektedir. Saray nakkaşhanesinde özenle hazırlanan bezemeler İznik çini atölyelerinde başarıyla uygulanmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında sıraltı tekniği adı verilen çok renkli çini eserler incelendiğinde teknik, motif ve desen açısından ulaşılan en güzel örneklerin bu dönem de yer aldığını görülmektedir.

Süsleme unsuru içinde yer alan vazo formu birçok Geleneksel Türk Sanatlarında içinde kullanıldığı gibi iç ve dış mimari yapılar da duvar panolarını süslemek için özellikle kullanıldığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda çini duvar panolarında yer alan çiçekli vazo tasvirlerin form, desen, motif açısından örneklerle incelenip sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çini, Osmanlı, Çiçek, Vazo

ABSTRACT

DEPİCTİONS OF "FLOWER VASE" İN OTTOMAN PERİOD TİLES

It is known that the tiles produced in the classical Ottoman period constitute an important part of Turkish art. The decorations, which were carefully prepared in the palace mural, were successfully applied in the Iznik tile workshops. In the second half of the 16th century, it is seen that the most beautiful examples in terms of the richness of motifs and patterns, as well as the technical perfection achieved in the tiles called "Multicolored red underglaze technique".

It is accepted that the vase form, which is included in the ornamental element, is used in many Traditional Turkish Arts, and it is especially used to decorate the wall panels of interior and exterior architectural structures. In this context, it is aimed to examine and present the flower vase depictions on the wall panels in terms of form, pattern and motif.

Keywords: Ottoman, Tile, Flower Vase, Figuration

Giriş

Türk Çini Sanatı günlük kullanım eşyaları, iç ve dış mimari süslemelerinde sıkça kullanılan sanat kollarından biri olmuştur. Osmanlı Döneminde, Geleneksel Türk Sanatları içinde yer alan seramik ve çini sanatı kendine özgü estetik değerleri ile en üst düzeyde bu döneme görüldüğü bilinmektedir. Teknik, bünye, renk, form açısından en güzel ürünlerin bu dönemde yer aldığı gibi süsleme açısından da en güzel örneklerde bu dönemde görülmektedir. Döneme damgasını vuran natüralist üsluplu desenler birtakım kompozisyon kuralları çerçevesinde yerleştirilmiş ve doğadan esinlenilen motifler stilize edilerek özenle hazırlanmış yeni üsluplarda yerini almıştır.

Sanat yapıtında bir kavram, bir nesne ya da bir düşüncenin kendisini ifade etmek yerine, onu çağrıştıracak bir simge ile belirtme ya da anlatma şekline 'Simgecilik' denmektedir. Türk çini sanatında kullanılan motiflerden bazıları da zamanla birtakım simgesel anlamlar yüklenmiş ve yer aldıkları desen ve kompozisyonların anlamını bu açıdan zenginleştirmişlerdir. Çini sanatında bu motiflerle oluşturulan bazı desenler de kendi içinde simgesel bir anlatım taşımaktadır. Geçmişten günümüze Türk çini sanatında yoğun olarak kullanılan belirli motiflerle oluşturulan birtakım desenlerin simgesel anlatımları bu çalışmaya konu teşkil etmektedir

Vazoya çiçek yerleştirme geleneği özellikle eski doğuda çok köklüdür. Her türlü canlı varlığın kutsal sayıldığı Buddha dininde rahiplerin fırtınada köklerinden kopan çiçek ve diğer bitkileri yaşatabilmek için su dolu kaplara yerleştirdikleri bilinmektedir. Böylece zamanla vazo ile bütünleşen çiçekler süsleme sanatlarında motif olarak yerleşmiştir. Türklerin Çin ile yakın ilişkileri doğuya özgü olan bu geleneğin sanatımıza yerleşmesini sağlamıştır. Çiçekli vazo tasvirleri çini eserler dışında tezhip, minyatür, katı, taş süsleme, ahşap oyma, işlemeler, el yazmalarında da çiçekli vazo örnekleri kullanıldığı yapılan araştırmalarda görülmektedir.

Türk süsleme sanatında ve kullanılan günlük kullanım eşyalarda iç ve dış mimari yapılarda çini ve seramik önemli bir yer teşkil etmektedir. Osmanlı Döneminde 15.yüzyılın sonu ile 16.yüzyılın başları Osmanlı Çini ve Seramik Sanatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde en önemli çini üretim merkezi İznik'tir. 16.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mimar Sinan'ın eserlerinde bezeme unsuru olarak çiniyi tercih etmesi bu sanatın gelişmesinde önemli etkenlerden biridir (Gök, 2018, s. 111) .

Çiçekli Vazo Tasvirleri

Odalara, bahçelere veya binaların iç ve dış duvarlarına süs olarak konulan tezyini saksı, küp, kavanoz gibi kaplara "vazo" denir (Akıncı, 2009, s.111). 18. Yüzyılda dilimize girmiş olan vazo kelimesi daha önceki dönemlerde ise farklı ifade edilmiştir bunlar şöyledir:

- **Şükufedan:** İnce boyunlu sürahiye benzer cam ya da çiniden oluşan kap, tek ya da iki çiçek için kullanılan ince vazo
- **Küze:** Testi biçimli üstü geniş, ağaçtan yapılmış su testisi, vazo
- **Kavanoz:** Geniş ağızlı, silindir formlu cam vazo
- **Küp:** Toprak, çini veya seramikten yapılma geniş ağızlı iki kulplu büyük vazo
- **Fağfuri:** Çin'de yapılmış ya da Çin işi de denilen porselen vazo
- **Tombak:** Bakır ve bakır alaşımla yapılmış saksı ya da vazo
- **Çiçeklik:** Her türlü çiçek konulan kap veya saksı

Görsel 1: Ahşap, Çiçekli Vazo Betimleri, Topkapı Sarayı. (Akar, 1969, s.278).

Uzak doğuda vazoya çiçek yerleştirme geleneği çok köklüdür. Buddha dininde her türlü canlı varlığın kutsal sayılması bunu açıklamaktadır, fırtına zamanında köklerinden kopan bitkiler ve çiçekleri yaşatabilmek için su doldurulmuş kaplara yerleştirdikleri bilinmektedir (Akıncı, 2009, s.111-112). Vazo ile bütünleşen çiçekler zamanla süsleme sanatlarında da motif olarak yerleşmiştir. Doğuya özgü olan bu geleneğin, Çin ile Türklerin yakın ilişkilerinden dolayı bu kültürün sanatımızı da etkilediği düşünülmektedir.

Çizim 7: Çinili Mihrap, Rüstem Paşa Cami, (Turan Bakır,2005)

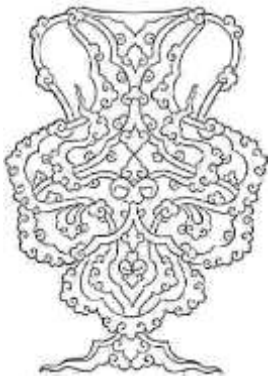

Çizim 9: Siyavuş Paşa Türbesi (Turan Bakır,2005)

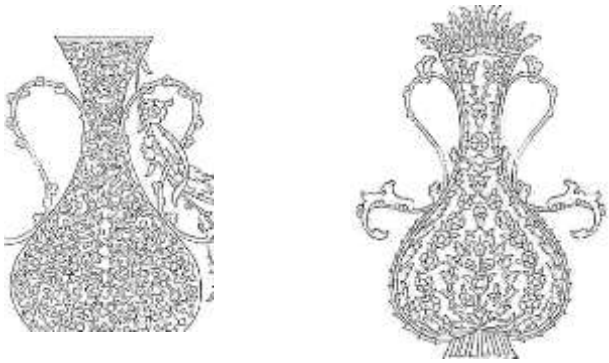

Çizim 10: Eyüp Sultan Türbesi, (Turan Bakır,2005)

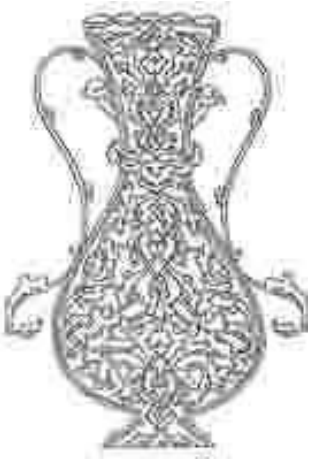

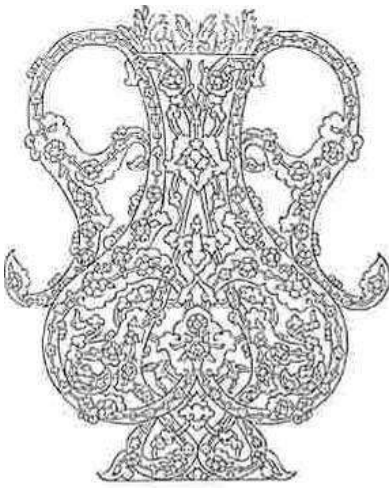

Çizim 12: Atik Valide Cami, **Çizim 13:** Çarşamba Mehmed Ağa Cami, (Turan Bakır,2005).

Çini Sanatında Çiçekli Vazo Motifi

Dini ve sivil mimari yapılarda görülen çiçekli vazo tasvirleri; özellikle caminin önemli bölümlerini vurgulamak için kullanıldığı görülmektedir. Bitkisel bezemeli motifler ve çiçekli vazo tasvirleri İkonografik olarak cenneti simgelediğinden dolayı Camilerin iç süslemesinde özellikle kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Örneğin: Türbe, Köşk, Saray, bahçe içerinde yer alan çeşme İslâmiyet'te oldukça önemsenmiş ve su ile olan bağlantısından dolayı sıkça kullanılmıştır. Duvar yüzeylerini kaplayan çinilerde yer alan vazo ve kandilde çeşitli çiçek motifleri sonsuzluğu ayrıca tohumlu meyve gibi motiflerde bolluk, bereket ve sonsuzluğu temsil ettiğinden dolayı cennet nimetlerini vurgulamaktadır (Gök, 2018, s. 65-66).

Resim 1: Bursa Yeşil Türbe, Kalem İşi Tekniği

Birçok Türbenin mihrabında çok renkli sır tekniği ile yapılmış çiçekleri bir araya toplayan Rumi motifi ile bitkisel bezeme ile süslenmiş vazo biçimli çini eseler çok kullanılmıştır. Kandil ve şamdan gibi objelerle birlikte kullanılmış olan bu çiçekli vazo tasvirleri, hem estetik olarak hem de cenneti sembol ettiği için özellikle mihrapta sıkça yer aldığı görülmüştür.

Görsel 2: Çini Mihrap, Bursa Yeşil Türbe.

16. yüzyılın ilk yarısında sıraltı tekniği ile yapılan çinilerde başlıca siyah kontur üstüne mercan kırmızı, kobalt mavi, Türkuaz, zümrüt yeşili renkler kullanılmıştır. Penç, hatayi, rumî, bulut motiflerinin yanında natüralist üslup çiçeklerinden lale, karanfil, servi, sümbül, gül, zambak, nergis, nar, bahar dalı, üzüm, çintemani, vazo, kâse gibi zengin motif repertuara sahiptirler. Bu motifler padişahın denetiminde saray nakkaşlarının titizlikle hazırladığı motifler günlük kullanım eşyası (evani) ve duvar kaplamalarında (kaşi) özenle kullanılmıştır. Araştırma konumuz içinde yer alan çiçekli vazo motifli çinilerin çoğunlukla çini panolarda kullanıldığını göstermiştir. Örneğin; Rüstem Paşa Camii'nin çini süsleme beş adet çiçekli vazo motiflerinin yer aldığı görülmüştür. Çini pano beyaz zemin üzerine kobalt mavi, Türkuaz ve kırmızı ile renklendiriliş vazo motifi serbest dalların üzerinde ustalıkla yerleştirilen hatayi, penç ve rumî motifleri ile form düzenlenmiştir. Çiçekli vazonun ağzı geniş, boynu kısa, gövdesinin üst bölümü geniş, aşağıya doğru dar ve üçgen bir ayak ile biçimlendirildiği görülmüştür. Vazonun ince kulpları ağız kenarından dışarı doğru kıvrılarak rumi motifiyle gövdenin üstüne yerleştirilmiştir (Akıncı, 2009, s.130).

Görsel 3: Çini Mihrap Rüstem Paşa Cami.

Rüstem Paşa Türbesinde yer alan çiçekli vazo motifi simetrik bir şekilde panoya yerleştirilmiştir. Çini pano beyaz zemin üzerine siyah kontur üzerine Türkuaz, kobalt mavi ve kırmızı ile desen renklendirilmiş hatayi, penç, rumi ve bulut motifleri ile pano bezenmiştir. Ayaklı vazo formun zemini kobalt mavisi ve Rumî motifi ile süslenmiştir vazonun ağzında bitkisel bezemenin hakim olduğu iri madalyon motifi yer almaktadır. İnce boyunlu vazonun kulpları boyundan iki yana kıvrılmış ve uçları kanatlı, rumî motifi ile tamamlanmıştır.

Görsel 4: Çini Pano, Rüstem Paşa Türbesi.

Bir başka eser Siyavuş Paşa Türbesi'nde çiçek vazolu çini panoda beyaz zemin üzerinde yer alan vazonun ağız kısmına yerleştirilen iri bir hatayi motifi çiçek ve yaparak ile tamamlanmıştır. Vazo formunun sınırları ve kulpu bulut üslubu motiflerle düzenlenmiş, vazonun ortasından çıkan büyük madalyon bitkisel bezeme ile süslenmiştir. Zemin kobalt mavisi ve vazonun kenar kısımları kırmızı renk ile sınırlandırılmıştır.

Eyüp Sultan Türbesinde yer alan bir diğer çiçek vazolu çini panoda bitkisel bezemeli çiçekler sıklıkla kullanılmıştır. Çini panoya yerleştirilen desen incelendiğinde beyaz zemin üzerine hatayi motifi ile oluşmuştur. Vazonun ağzında yer alan madalyona motifin içi karanfil, lale, gül ve bahar dalı çiçekler ile bezenmiştir. Çiçekli vazo motifi ağzı geniş alta doğru genişleyen çizgili üçgen ayaklı olarak tasvir edilmiş, vazonun kulpları ince iki yana kıvrılmış şekilde gövdeye yerleştirilmiştir. Vazonun alt bölümüne yerleştirilen iri hatayi çiçeğinden iki yana doğru uzanan bahar dalı motifi kullanılmıştır.

Görsel 5: Çini Pano, Siyavuş Paşa Türbesi

Görsel 6: Çini Pano, Eyüp Sultan Türbesi

Eyüp Sultan Türbesinde yer alan çini panoda yine çiçekli vazo motifi dikkati çekmektedir. Ağzı hafif geniş ince boyunlu çiçekli vazo formunun boyun kısmından çıkan kulplar genişleyen gövdeye kıvrılarak birleşir. Kulplar uçlarda kanatlı rumî motifi ile tamamlanmıştır. Kobalt mavi zeminli vazonun içine yerleştirilen hatayi motifi ve yanlarında bahar dalı motifler ve ortada vazodan çıkan iri yapraklar üzerine yerleştirilen madalyondan oluşmuştur.

Görsel 7: Çini Pano, Atik Valide Cami.

Görsel 8: Çini Pano, Takkeci İbrahim Ağa Cami.

Görsel 9: Çini Pano,Topkapı Sarayı.

Görsel 10: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı Harem.

Görsel 11: Çini Pano, Topkapı Sarayı Harem Şehzadeler Odası.

Görsel 12: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 13: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 14: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 15: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 16: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 17: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 18: Çini Pano, Harem, Topkapı Sarayı.

Görsel 19: Çini Pano, Brooklyn Müzesi

SONUÇ

Osmanlı Dönemi mimari yapılarını süsleyen çini; saray, köşk, cami, türbelerde iç mekânları süsleyen önemli bir öğe olarak duvar panolarında yerini almıştır. Dini İnanç gereği resim ve heykel sanatlarının kısıtlanması Türk Süsleme sanatlarının gelişmesine yol açmıştı.Türk süsleme sanatının bu denli gelişmesinde Türklerin doğanın güzelliğinden gerçek bir sanatçı olarak faydalanmış fakat doğayı aynen taklit etmek yerine kendi üsluplarını oluşturarak zengin motiflerin oluşturulduğu görülmektedir.

Çiçekli vazo motiflerinde sıklıkla siyah kontur üzerine zeminde kobalt mavisi, Türkuaz veya kırmızı renkle boyandığı görülmüştür. Motifler boyanırken bazen motiflerin boyanması ya da tam tersi boyanmayıp beyaz bırakılması boşluk doluluk ilkesinden yaralanarak desenlerin ön plana çıkarılması sağlanmıştır. Çok renkli sıraltı tekniğinin kullanıldığı Osmanlı Dönemi çinilerinde özellikle natüralist üslupta yer alan çiçekli vazo motifleri ikonografik olarak da cennet bahçelerini simgelediği için çini sanatında özellikle dini yapılarda süsleme unsuru olarak önemli bir yer tuttuğunu yapılan incelemelerde görülmektedir.

Çini panolarda süsleme unsuru olarak desenlerin başlangıç noktasında kullanılan çiçekli vazo motifler hafif ağzı geniş ince boyunlu aşağı doğru genişleyen üçgen ayaklar ile farklı biçim ve şekillerde tasvir edilmiştir.

Çiçekli vazo tasvirlerin ikonografik olarak cenneti simgelediğinden dolayı özellikle dini yapılarda çini pano olarak kullanılmış ve iç mekân süslemesine de ayrı bir estetik değer kattığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul,1984.

Akar, A., *Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifi*, Vakıflar Dergisi VIII: 267-271, 1969.

Akıncı H.S., *Türk Çini Sanatında Çiçekli Vazo Tasvirli Panolar*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2009.

Barışta, Ö., *Türk El Sanatları*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi 11, Ankara, 1988.

Birol, İ. ve Derman, Ç., *Türk Tezyini San'atlarında Motifler*, 6.Baskı, Kubbealtı Neşriyatı: 26, İstanbul, 2017.

Anhegger, R. Ve Eyüboğlu, M., *Topkapı Sarayı Veliaht Dairesi Onarımı, Sanat Tarihi Yıllığı* IX-X: 53-82, 1980.

Çağman, F., *Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-İ Hiref Teşkilatı*, İstanbul, 1988.

Çoruhlu, Y., *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Çoruhlu, Y., *Türk İslam Sanatının Abc'si,* Kabalcı Yayınevi, 155,1. Baskı, İstanbul, 2000.

Demir Tosunoğlu, E., *16. Yüzyıl İznik Çini Sanatında Yemek Ve Servis Kaplarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnönü Üniversitesi Seramik Anasanat Dalı, Malatya, 2011.

Gök, D., 19.Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Bezeme Sanatının Gelişimi: Bursa Emir Sultan Cami Bezemeleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, 2018.

Top, M. Ve Sezgin, A., *Topkapı Saray Müzesi Harem Dairesinde Bulunan Kâbe Tasvirleri,* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 299- 316, Sayı 45, Issn: 1302-6879 Van, 2019.

Karadağ, S., *Anadolu Selçuklu Motiflerinin Seramik Uygulamalarında Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anabilim Dalı, Çanakkale, 2012.

Kaçmaz, H., *Cumhuriyetten Günümüze Kütahya Çini Sanatı, Bazı Atölyelerde Ustaların Seramik Ve Çini Sanatına Katkıları,* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya, 2008.

Olguner E. P., *18.Y.Y Ve 19.Y.Y Türk İşleme Motiflerinde Sembol Dili Ve Sembolizm İçerikli Yeni Yorumlar*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Halı-Kilim Eski Kumaş Desenleri Programı, İstanbul, 2011.

Sayın, F., *16. Ve 17. Yüzyıl Osmanlı Minyatür Sanatının Seramik Sanatındaki Etkileri Ve Günümüz Yorumları,* Seramik Anasanat Dalı Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2014.

Yılmaz, A., *Geleneksel Çini Dekorlarında Kullanılan Motifler Ve Kişisel Yorumlar*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı Afyonkarahisar, 2010.

Yıldırım, Y*., Bursa Yeşil Cami Mihrabı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47/1: 165-177, 2007.

Biçici, K.H., *İznik Müzesindeki Kandil Ve Şamdan Motifli Mezar Taşları* Gazi Ünv.Ed.Fak.San.Tar.Böl.,International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, P. 637-661, Ankara, 2012.

Ölmez, F. N. Ve Özaltın F.N., *Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde El Sanatlarından İzler,* Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E Mayıs 2011.

ACIYA GÜLMEK YA DA ACIYLA GÜLMEK: TÜRK TİYATROSUNDA KARA MİZAH

Yunus Emre GÜMÜŞ[1]

ÖZET

Antik Yunan'da Eski Komedya döneminden itibaren gülmecenin neliği, türü ve biçimleri üzerine çeşitli tartışmalar yürütülmüş, yeni uygulamalarla beraber bu tartışma katlanarak büyümüştür. Tiyatro tarihi boyunca gülmenin eğlendirici yönünün yanında eğitme, uyarma ve cezalandırma yönleri üzerine de fikir yürütülmüştür. Bu araştırma çerçevesinde tarih boyunca gülmenin ve komiğin evrimi incelenmiş ayrıca kara mizah kavramının tiyatroya etkisi üzerinde durulmuştur. Edebiyat ve sinemada ortaya çıkan kara mizah ya da kara komedi olarak adlandırılan alt türün tiyatrodaki etkisi incelenerek gülmenin dünyayı kavrayış biçimiyle ilişkili olduğu tartışmaya açılmıştır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda yazılan oyunların dramatik metin analizleri yapılmıştır. Bu araştırmada kara komedi/ kara mizah olarak tanımlanan biçimin Türk oyun yazarlığındaki etkileri oyunlardan örneklerle incelenmiştir. Oyunlarda görülen; küresel iklim krizi, pandemi, ekonomik kriz, göç ve savaşlarla sarsılan 21. yy insanının dünyanın tuhaflığını, acıyla acımasızlıkla ve kimi zaman da umutsuzlukla dile getiren kara mizah türüyle kavramaya çalışmaktadır. Kara mizah unsuru içeren oyunların anaakım dışındaki alternatif/bağımsız tiyatroların repertuarında kendine yer bulduğu görülmektedir. Performans değil hikâye odaklı üretimler yapan bu topluluklar bir tür yazar tiyatrosu olarak öne çıkar. Yeni dil ve biçim arayışında olan bu topluluklar her türlü toplumsal tabuyu doğrudan sahneye taşıyarak cesaretle eleştirmektedir. Araştırmanın sonucu Türk tiyatrosunda kara komedinin oyun yazarlarının içinde yaşanılan dünyayı, zamanı kavrayışında etkili bir araç olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Ayrıca bu araştırma oyun yazarlarının kara komediyi günün seyircisine ulaşmak için alternatif bir iletişim biçimi olarak kullanıldığını da ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kara Mizah, Sahne Sanatları, Çağdaş Tiyatro

[1] Arş. Gör. Dr., Kafkas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü Kars Türkiye ORCID: 0000-0002-2707-5366

LAUGHING AT PAIN OR LAUGHING WITH PAIN: DARK HUMOUR IN TURKISH THEATRE

ABSTRACT

Since the time of the Old Comedy in Ancient Greece, there have been various debates on the character, type and forms of laughter, and this debate has grown exponentially with new practices. Throughout the annals of theatre, there have been deliberations on the pedagogic, admonitory and chastisement aspects of laughter as well as its divertive aspect. Within the framework of this research, the evolution of laughter and comedy throughout history has been inspected and the effect of the concept of dark humour on theatre has been underscored. By examining the effect of the sub-genre called dark humour or dark comedy, which emerged in literature and cinema, on theatre, it was opened to colloquy that laughter is related to the way of comprehending the world. Document Analysis, one of the qualitative research methodologies, was utilized as a technique in the study. In this context, dramatic textual analyses of the plays written were undertaken. In this research, the ramifications of the form denominated as dark comedy / dark humour on Turkish playwriting were scrutinized with examples from the plays. The populace of the twenty-first century, rattled by the global climatic crisis, pandemic, economic downturn, displacement and conflicts, endeavor to comprehend the peculiarity of the world with the dark comedy genre, which articulates the oddity of the world with pain, harshness and at times despond. It is remarked that plays with dark comedy components secure a place in the repertoire of alternative/independent theatres beyond the mainstream. These troupes, which focus on narrative rather than performance, stand out as a type of playwright's theatre. In quest of new dialect and form, these companies audaciously all kinds of social taboos by bringing them straight to the stage. The findings of the research demonstrate that in Turkish theatre, dark comedy is employed as an efficacious apparatus by playwrights to understand the globe and epoch in which they inhabit. This research also elucidates that playwrights utilize dark comedy as an alternative modality of communication to engage contemporary audiences.

Keywords: Dark Humour, Performing Arts, Contemporary Theatre

GİRİŞ

Komedi ve mizahın tanımlanma çabasının antik yunandan günümüze kadar süren bir çabanın ürünüdür. Dram sanatının kurucu metni Poetika’da komedyaya ilişkin çok az bilgi olduğu görülür. Aristoteles Poetika eserinde komedyayı tragedyayla karşılaştırarak genel bir

komedya tanımı yapmakla yetinir. Komedyanın ortalamadan daha aşağı olan karakterlerin taklidi olduğunu söyleyen Aristoteles'e göre komedya kötü olan her şeyi değil sadece gülünç olanı taklit eder. Çünkü ona göre gülünç olanın özü soylu olmayışına, hiçbir zararlı etkide bulunmayan, acı vermeyen bir kusura dayanmaktadır (Aristoteles, 1987). Bazı araştırmacılar tarafından Aristoteles'in bu konuya ayırılmış başka bir eseri olduğu fakat tarih içerisinde bu eserin kaybolduğu ileri sürülmektedir (Şener, 2012). Bir teoriye göre Aristoteles'in komedya için yazdığı eser Ortaçağ'da kilise babaları tarafından zararlı görülerek yok edilmiştir. Bir başka görüş ise böyle bir metnin hiçbir zaman var olmadığını ileri sürer (Arıcı, 2022). Umberto Eco Gülün Adı (1980) romanına da konu olan bu durum gülmenin kitleler üzerindeki etkisinin ve egemenlerin mizaha bakışının tarihsel serüveninin bir parçası gibidir.

Platon, Aristoteles, Quintilian ve Hobbelsîn ortaklaştığı görüşe göre gülme duygusunun kaynağı başkalarına karşı duyduğumuz üstünlük duygusudur; Herbert Spancer ve Freud'a göre gülme bastırılmış sinirsel enerjinin ortaya çıkasıdır; Francis Hutcheson, Kant, Kierkegaard, Schopenhaur ve Lowell'e göre ise mizah bir uyuşmazlık algısıdır (Critchley, 2020). Görüldüğü gibi tarihin farklı dönemlerinde gülme ve mizah üzerine çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Henri Bergson'un gülme üzerine yazdığı, 1900 yılında yayımlanan ve orijinal adı "Le Rire: Essai sur la signification du comique" olan eser alandaki en kapsamlı çalışmalardan biridir. Bergson bu eserde kahkaha ve komedinin doğasını araştırmakta ve kahkahanın mekanik ya da otomatik bir davranışın insan bedeninin özgür ve esnek hareketleriyle uyumsuz olarak algılanmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Ayrıca komedinin, insan bedeni "hareketli ve esnek" olarak görülürken, bir kişi ya da durumun "katı ve mekanik" olarak algılanmasından kaynaklandığını ileri sürer. Bergson'a göre gülme bireyim toplumla olan ilişkisinde eğitici bir rol üstlenen toplumsal bir jesttir. Gülme sayesinde topluma ters düşen davranışlar yeniden değerlendirilerek uyumsuz kişilerin toplulukla entegrasyonu sağlanır. Ayrıca Bergson gülünçlerin içine düştükleri durumdan habersiz olmaları durumunda komik etkinin arttığını ve gülme sırasında duygulardan ziyade aklın ön planda olduğunu savunur (Bergson, 2015).

Komedya Oxford İngilizce sözlükte 'sığ ve gülünç bir karakterin sahne oyunu' olarak tanımlanırken komik kelimesi de bir tür anlam genişlemesine maruz kalarak 'dramanın, hayatın güldürücü yönü' şeklinde karşımıza çıkar. TDK sözlüğünde komik kelimesi 'gülme duygusu uyandıran, güldürücü, gülünç' olarak tanımlanırken kara mizah; 'yalnız güldürmeyi değil, düşündürmeyi ve yergiyi de amaçlayan mizah' türü olarak tanımlanır. Bu temel tanımlarda da görüldüğü gibi kara mizahın ayırt edici özelliği salt güldürmeyi hedeflememesi düşündürücü bir boyutunun olduğudur. Fransızca *Humour de Noir* diye anılan kara mizah Fransızca sözlükte

‘dünyanın tuhaflığını, acıyla acımasızlıkla ve kimi zaman da umutsuzlukla dile getiren mizah türü’ olarak tanımlanır.

Humour de Noir, aslen Fransız sineması, edebiyatı ve tiyatrosunda ortaya çıkan bir kara mizah türüdür. Tipik olarak ciddi veya trajik olayları mizahi bir bakış açısıyla tasvir etmek ve alay etmek için ironi, alaycılık ve diğer edebi araçların kullanımını içerir. Bu tür mizah genellikle tabu konuları keşfetmek ve toplumsal normlara ve değerlere meydan okumak için kullanılır. Ayrıca, zor veya acı verici deneyimlere mizahi bir bakış açısı sağlamak için de kullanılabilir. Fransız edebiyatında kara mizahın bazı ünlü örnekleri arasında Marquis de Sade'ın eserleri ve Albert Camus'nün romanları sayılabilir.

Kara film ise 1940'lar ve 1950'lerde ortaya çıkan bir sinema türüdür. Karanlık, karamsar atmosferi, suç ve şiddete vurgusu ve karakterlerin karmaşık ve genellikle alaycı tasviriyle karakterize edilir. Kara film genellikle tehlikeli ve karmaşık bir suç ve aldatma ağına düşen yalnız bir kahramanın veya anti-kahramanın hikayesini anlatır. Bu tür tipik olarak gerilim, gizem ve ahlaki belirsizlik unsurlarını içerir ve genellikle insan doğasının karanlık tarafını ve güç ve açgözlülüğün yozlaştırıcı etkisini araştırır. Kara film, sade ışık kullanımı, gölgeli sinematografisi ve genellikle dışavurumculuk ve Alman Dışavurumculuğu unsurlarını içeren kendine özgü görsel tarzıyla bilinir. Kara filmin bazı tanınmış örnekleri arasında "The Big Sleep (1946)", "Double Indemnity (1944)" ve "Sunset Boulevard (1950)" sayılabilir.

Sanatsal kökenlerini Dadaizim ve Sürrealizme dayandırabileceğimiz kara mizahın çağdaş tiyatrodaki temelleri absürt eğilimde ve diğer avangart akımlarda karşımıza çıkar. Martin Esslin tarafından 1961 yılında yayımlanan Absürd Tiyatro adlı eserde tiyatrodaki absürdist hareketle ilişkili olan bir dizi oyun yazarının çalışmaları incelenmektedir. Absürd tiyatro terimi, 1950'lerde ortaya çıkan ve geleneksel düşünce biçimlerine meydan okuyarak yeni ve alışılmadık ifade biçimleri yaratmayı amaçlayan bir tiyatro türünü tanımlamak için Esslin tarafından ortaya atılmıştır. Bu oyunlar, seyirciyi dünyanın ve insanlık durumunun saçmalığıyla yüzleştirmek için genellikle kara mizah ve hiciv unsurlarını kullanıyordu. Varoluşun anlamsız ve mantıksız yönlerini açığa çıkarmaya ve seyirciyi anlamdan yoksun görünen bir dünyada anlam bulmaya zorlamaya çalıştılar. Absürd Tiyatro, tiyatrodaki bu önemli akıma ilişkin anlayışımızı şekillendirmeye yardımcı olan etkili bir eserdir.

Tiyatroda kara mizah unsurlarını içeren oyunlar arasında absürd tiyatro eserlerinden Samuel Beckett'in Godot'yu Beklerken ve Eugène Ionesco'nun Kel Soprano oyunları yer alır. Bu oyunlar ve benzerleri, dünyanın ve insanlık durumunun saçmalığını keşfetmek ve seyircinin

varsayımlarına ve beklentilerine meydan okumak için mizahı kullanır. Kel Soprano Rumen-Fransız oyun yazarı Eugène Ionesco'nun bir oyunudur. İlk kez 1950 yılında sahnelenmiştir ve absürd tiyatronun en erken örneklerinden biri olarak kabul edilir. Oyun, orta sınıf görgü kuralları ve modern yaşamın boşluğu üzerine bir hicivdir. Seyirciyi varoluşun anlamsız ve mantıksız yönleriyle yüzleştirmek için kara mizah ve absürtlük unsurlarını kullanır. Oyundaki karakterler hiçbir anlam ifade etmeyen bir dünyada kapana kısılmışlardır ve hayatlarında anlam bulmak için mücadele ederler. Godot'yu Beklerken ise Samuel Beckett'in ilk kez 1952 yılında sahnelenen absürd eğilimin klasiği sayılan oyunudur. Beckett'in en ünlü ve kalıcı eserlerinden biri olan oyun, bir ağacın yanında Godot adında birinin gelmesini bekleyen Vladimir ve Estragon adlı iki serseriyi konu alır. Konuşarak, tartışarak ve kendilerini eğlendirmeye çalışarak zaman geçirirler, ancak Godot asla gelmez. Beklerken, Godot'nun bugün gelmeyeceğini ama yarın kesinlikle geleceğini söyleyen bir çocuk tarafından ziyaret edilirler. Oyun, varoluşun anlamsızlığını ve beyhudeliğini ve karakterlerin hiçbir şey sunmuyor gibi görünen bir dünyada anlam bulma mücadelesini araştırıyor. Seyircinin varsayımlarına ve beklentilerine meydan okumak ve onları dünyanın saçmalığıyla yüzleştirmek için kara mizah ve hiciv unsurlarını kullanır. Godot'yu Beklerken ve Kel Soprano oyunları günümüzde de sahnelenmeye ve incelenmeye devam eden güçlü ve düşündürücü oyunlardır.

Örneklere de bakıldığında kara mizah kaba güldürüyü dışlayan, derinlikli bir düşünce ve eleştirel bakış açısı gerektiren incelikli bir mizah türüdür denilebilir. Diğer taraftan son dönemde dijital medya araçlarının etkisiyle de popüler olan ‘ofansif mizah’ sıklıkla kara mizahla aynı anlamda kullanılmaktadır. Burada ince bir tuzak olduğunu belirtmek gerekir çünkü ofansif mizah her şeyin mizahının yapılabileceği düşüncesiyle ‘tecavüz, şiddet, ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi ve transfobi’yi meşrulaştırdığı dahası egemen olanın bakış açısıyla gülerek cezalandırdığı örneklere de rastlanmaktadır.

Kara Mizah: Acıyla Gülmek Ya Da Acıya Gülmek

Komedi/mizah gerçeği manipüle ederek onu yeniden yorumlama biçimidir. Kara mizahın gerçekle ciddi bir derdi vardır ve imge, metafor ve ironi araçlarıyla gerçeğin en karanlık tarafını sahneye getirerek tartışmaya açar. Enis Batur'a göre kara mizahın deyişleri ‘vatoz gibi çarpıp geçer ama değdikleri yerde durmadan hatırlanan bir acı kalır’ (Batur, 2005). Turhan Selçuk; “Mizah (humor) yalnız güldürü değildir. Düşündüren, eleştiren, istihza eden, bir çeşit acı duygusu veren, hicveden, karşıt fikirleri kapsayan ve fikirleri beklenmedik, şaşırtıcı bir biçimde sunan türleri vardır. Kara mizah, pembe mizah deyimleri bu yüzden çıkmıştır” diyerek mizaha geniş bir perspektiften bakılması gerektiğini vurgular (Selçuk, 1998).

Tiyatrodaki kökenini absürd oyunlarda bulduğumuz kara mizah çağdaş tiyatroda bağımsız toplulukların eserlerinde kendini gösterir. Kara mizah öğeleri içeren oyunların karakter kurulumları ve oyun dilin yapısal özellikleri açısından absürt oyunların biçim özellikleriyle örtüşmektedir. Fakat çağdaş oyunlar sadece bununla yetinmeyerek diğer tüm ilerici türlerin estetik özelliklerini kullandıkları gözlenir. Örneğin absürt oyunların tohumundaki koyu umutsuzluk çağdaş oyunlarda her zaman yer almaz. Absürt oyunlardaki geleceğe ya da geçmişe inanmayan bakış açısı çağdaş oyunlarda çoğunlukla geleceğe yönelik olumlu bir bakışa dönüşür. Hatta bir adım ileriye giderek acınacak haldeki karakterlerin çağdaş tiyatronun kurduğu evrende eksen karakterlere dönüştüğü söylenebilir. Türkiye sahnelerinde kendi metnini üreten bağımsız toplulukların oyunlarındaki nereyse tüm ana karakterler bu duruma örnek gösterilebilir. Bu karakterler çoğunlukla yazarın günlük yaşantısından, gözleminden, yani çağdaş dünyanın içinden çekip çıkarılmış tanıdık ötekilerdir. Çağdaş oyunların absürd oyunlara göre geleceğe yönelik daha umutlu bir bakış açısını barındırdığını bu bağlamda günün tiyatrosunda kara mizahın içinde bulunulan durumla baş etme yöntemi olarak öne çıktı görülür.

Bu bağlamda çağdaş tiyatroda kara mizahın karakter kurulumunda, dilde ama öncelikle ve özellikle tema seçiminde belirginleştiği görülür. Çağdaş tiyatroda kara mizah toplumsal birer tabu olarak kabul edilen meseleleri sahnede ironik bir bakış açısıyla işlemeyi tercih eder. İnsanın günlük yaşamda kaçındığı üzerine konuşmak, düşünmek dahi istemediği ölüm, intihar, hastalık gibi karanlık konulara farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak gündeme getirir. Karamsarlığın çaresizliğine gömülüp gitmektense insanın içine düştüğü umutsuzluğa gülerek yaklaşmak ve somut bir alternatif sunmasa da bir olasılığın varlığına işaret etmektedir. Bu anlamda da umutludur. İnsanın Anlam Arayışı eserinde Viktor Frankl insanın yaşamda anlam ve amaç bulma kapasitesinin doğamızın temel bir yönü olduğunu ve bu kapasiteyi en zor durumlarla bile başa çıkmak için kullanabileceğimizi savunur (Frankl, 2021). Holokost sırasında Nazi toplama kamplarında esir düşen Frankl, yaşadığı kötü deneyimlere, çektiği aşırı acı ve zorluklara rağmen hayatta anlam ve amaç bulmak için logoterapi tekniğini kullanmıştır. Günümüz bağlamında, Frankl'ın çalışması, büyük sıkıntılar karşısında bile, aramaya istekli olduğumuz takdirde hayatta anlam ve amaç bulabileceğimizi hatırlatan bir eser olarak görülebilir. Bu bağlamda insanın yaşadığı dünyada anlam arama amacını aynı zamanda sorunlarla baş etme yöntemi olduğu söylenebilir.

Çağdaş Tük Tiyatrosunda Kara Mizah

Çağdaş tiyatro yazarları günümüz dünyasının garip ve anlaşılması zor bir yer olabileceği konusunda fikir birliğine varmış gibi görünmektedirler. Özellikle bağımsız tiyatrolarda kalem oynatan oyun yazarları büyükşehir insanlarının gündelik yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmak için giriştiği mücadeleyi kara komedi aracılığıyla sahneye taşımaktadır. Komedya üzerine araştırma yapan Bevis'in tanımlaması bu duruma açıklık getirir: "Komedya bizlere hayattaki duruşumuz üzerine bir güvence verebilir. Bir şakayı paylaşmak bir dünyayı paylaşmaktır. Mizahi içgüdümüz bizleri bir yandan yepyeni dünyalar yaratmaya davet eder; en çok da yeni şeyler denemeyi sevenlerin kulağına fısıldar" (Bevis, 2018, s. 19).

Tiyatroda komik olanın ve bir arada gerçekleşen gülme eylemini anlamak için Bergson'un tanımını hatırlamak akıl açıcı olacaktır. Gülmeye sosyolojik açıdan yaklaşan Bergson'a göre gülme eylemi toplumsal bir jesttir ve yaşamın ortak bir zorunluluğuna karşı toplumsal bir tepki şeklinde ortaya çıkar (Bergson, 2015). Bu nedenle tiyatrodaki gülme eyleminin sahnedeki performansa karşı verilen kolektif bir cevap olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar komedi ilk bakışta keyiflendirici ve son derece zararsız bir tür olarak görülse de tarih boyunca gelişimine bakıldığında son derece yıkıcı bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Toplumsal etkinin yanında komediyi kavrama biçimi de onun psikolojik yıkıcılığına işaret eder. Bevis, aktör Warren Beatty'nin komik unsuru tanımlarken kendi ayak tırnağını incitmesinin bir trajedi fakat karşısındakinin bir kanalizasyon çukuruna düşüp boğularak ölmesinin ise bir komedi olduğunu belirttiğini aktarır (Bevis, 2018). Özellikle kara mizahın bu yıkıcı boyutta var olduğunu ve etkisini bu güce borçlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kara mizah olarak da bilinen kara komedi, genellikle zor veya acı verici konuları hem komik hem de düşündürücü bir şekilde ele almak için mizahı kullanır. Bu tür mizah anlayışını benimseyen tiyatroların eserleri seyirci açısından değerlendirildiğinde insanların korkuları ve endişeleriyle yüzleşmeleri, zor zamanların ortasında biraz nefes almaları için alternatif bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette herkes kara komediyi komik bulmayabilir ve bazı bağlamlarda saldırgan veya uygunsuz olarak görülebilir. Ancak kara mizah birçok insan için, dünyanın zorluklarıyla başa çıkmanın bir yolunu sağlar. Çağdaş tiyatro da bu bağlamda kara mizahı etkili bir araç olarak kullanır.

Son yıllarda Çağdaş Türk Tiyatrosunda adından söz ettiren oyunların bağımsız tiyatroların üretken kalemlerinden çıktığı görülmektedir. Berkun Oya, Ahmet Sami Özbudak, Şamil Yılmaz, Firuze Engin, Murat Mahmut Yazıcıoğlu, Sami Berat Marçalı, Ali Cüneyt Kılcıoğlu, Gökhan Erarslan, Uğur Saatçi bu isimlerden öne çıkanlarıdır. Murat Mahmut

Yazıcıoğlu'nun Sevmekten Öldü Desinler (2017), Sen İstanbul'dan Daha Güzelsin (2017), Kader Can (2018); Ali Cüneyt Kılcıoğlu'nun Erkek Gezegeni (2020), Plastik Aşklar (2019), İkinci Dereceden İşsizlik Yanığı (2019), Ufak Tefek Yaşamlar (2018); Ahmet Sami Özbudak'ın Klan (2019) ve Şehirde Kimse Yokken (2022) Yunus Emre Gümüş'ün Erkekler Futbol ve Dahası-Üçü Bir Arada (2018), Acı Kaybımız (2022); Michael Önder'in Fanatik (2020) oyunları kara komedi öğeleri taşıyan başarılı örnekler arasında yer alır.

Deniz Madanoğlu'nun yazdığı Şenol Önder'in yönettiği Merve Polat'ın oynadığı Yan Rol (2022) kariyeriyle, arkadaşları ve ailesiyle yüzleşmesini eğlenceli bir üslupla sahneye taşıyor. Bu oyunda toplum baskısının yanı sıra ikili ilişkilere dahi sirayet eden iktidar ilişkileri, ebeveynlerle kurulan ve kurulamayan ilişkiler masaya yatırılıyor. Ali Cüneyt Kılcıoğlu'nun kaleme aldığı Tiyatro Alesta imzalı Fotoroman Kralı (2022) adlı oyun 1970'li yılların son çeyreğinde toplum üzerinde yaratılan baskının zırhını kahkahayla delmeyi vadeder. Oyunda sokak çatışmalarının ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu toplumun seks filmleri ve faili meçhuller arasında savrulduğu bir dönemde fotoroman sevdalısı bir gencin kara komedi türündeki macerası anlatılır. Onur Özaydın'ın yazıp oynadığı Doğu Akal'ın yönettiği Tiyatroperest prodüksiyonu olan Sıfır Telaş (2020) Yamaç adındaki genç bir adamın dedesi aracılığıyla geçmişiyle kendisiyle yüzleşmesini eğlenceli bir dille sahneye taşır. Uğraş Güneş'in kaleme aldığı Bülent Emrah Parlak'ın oynadığı Bülent Beyin Hikayesi (2018) adlı tek kişilik oyun insan beyninin içine girerek onu diğer tüm organların birer insan olması varsayımıyla hareket ediyor. Metaforik düzlemde gelişen eğlenceli oyun farklı sahneleme şekliyle de dikkat çekiyor.

Yerli oyun yazarlarının özgün eserlerinin yanı sıra dünya tiyatrosundan örnekleri kara komedi yorumuyla sahneye taşıyan topluluklar da geçtiğimiz sezon sahnelerde boy göstermiştir. Cevahir Sahne'de seyirciyle buluşan David Leddly'nin kaleme aldığı Yitik Corelianus (2017) oyunu bu yapımlara örnektir. Terör ve silah ticareti çerçevesinde sevgisizlik, tutku ve utancın kıyılarında yaşayan Chris adında cinsiyetsiz bir karakterin karanlık hikayesini ironik bir dille sahneye taşır. Yeton Neziray'ın Oyun Atölyesi sahnesinde seyirciyle buluşan Acındırma Propaganda Birimi (2022), Meghan Tayler'ın Timsah Ateşi(2021), Duncan Macmillian'ın yazdığı Talimhane Tiyatrosu prodüksiyonu olan Harika Şeyler Listesi (2021) Xavier Durringer'in yazdığı Tatbikat Sahnesi aracılığıyla seyirciyle buluşan Acting(2021) oyunları mizah ve trajediyi aynı potada eriten sahnelerdeki çeviri oyunlardan bazılarıdır. Ayrıca son dönemde çok sevilen ve sahne sanatları altında değerlendirilebilecek stand-up gösterilerinin merkezinde de kara mizah kullanımının olduğunu görmek mümkün. Deniz Göktaş, Çağla

Alkan, Özge Özel, Doğu Demirkol, Seda Yüz ve Efe Tunçer gibi dikkat çeken isimlerin gösterilerinde çağdaş metropol insanının uyumsuzluğunu kara mizah aracılığıyla ifade edildiği söylenebilir.

Ödenekli tiyatroların klasik biçim kalıplarında ısrar ederken alternatif/bağımsız tiyatro topluluklarının isimlerine yakışır şekilde biçim ve içerikte bir arayışta olduklarını söylemek mümkündür. Bunun yanında bizde de dünyadaki örneklerinde olduğu gibi modern sonrası tiyatroda katı biçim kuralları uygulayıcıların özellikle yazarların üretim süreçlerinde belirleyiciliğini kaybetmiştir. Birbiriyle benzemez pek çok öğe günün seyircisine ulaşmak için bir arada kullanılmaktadır. Absürdün gelenekselle, açık biçimin klasikle kol kola girdiği bir anlatımın benimsendiği bir tiyatro ortamı özellikle komedi gibi sınırsız özgürlük alanı gerektiren/tanıyan türlerde deneysel çalışmaların önünü açmıştır.

Bununla beraber kara mizah ile saldırgan mizah arasında ince bir çizgi olduğunu belirtmek gerekir. Kara mizah genellikle zor veya tabu konuları düşündürücü bir şekilde ele almak için mizahı kullanırken, saldırgan mizah başkalarıyla dalga geçmek veya onları rencide etmek için kullanılır. Bugün ofansif mizah adıyla anılan türün özellikle dijital mecralarda yayınlanan videolarda dikkat uyandırmak amacıyla kullanıldığı görülür. Diğer taraftan son yıllarda metropollerde popüler olan küçük kulüplerdeki tek kişilik gösterilerde de ofansif mizahın yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ofansif/saldırgan mizah genellikle güldürmek için klişelere, önyargılara ve ayrımcılığa dayanır, hedef alınan kişiler için incitici ve zararlı olabilir. Bu iki mizah türü arasındaki farkı bilmek ve mizahı sorumlu, saygılı bir şekilde kullanmak kitlesel bir sanat olan tiyatroda da oldukça önemlidir. Herkesin aynı şeyleri komik bulmadığını ve bir kişinin eğlenceli bulduğu bir şeyi bir başkasının incitici veya saldırgan bulabileceğini unutmamak da yazarların sorumluluğundadır.

Toparlayacak olursak Türk tiyatrosunda 2000'li yıllarla birlikte varlığını hissettiren on yıl içerisinde belirleyici rol üstlenen bağımsız tiyatrolar o zamana kadar tabu sayılan her konuyu cesaretle sahneye taşımıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca kendi öz dinamiklerini göz ardı ederek Batının etkisinde gelişen tiyatromuz 2000'li yıllardan itibaren yerel kültürel etkileri de içinde barındıran dünya çapında prodüksiyonlara imza atmıştır. Bu dönüşümde seyirciyle kurulan yeni iletişim tarzının önemli bir aracı olarak mizah, özellikle kara mizah, belirleyici bir rol üstlenmiştir. Kara mizahı seyirciyle etkileşimde kavramsal bir araç olarak kullanan bağımsız tiyatroların çeşitlilik, çoğulculuk ve metinlerarasılık, dilde, üslüpta alışılmışı bozma gibi postmodern kavramları da aktif olarak kullandığı görülür. Bunun yanında postmodernizmin

yerel kültürel öğelere ve geleneksel sanat karşı tutumu bağımsız tiyatroların tercihlerinde belirleyici değildir.

SONUÇ

Kara mizahın köklerinin tiyatrodaki absürdist ve avangart akımlara dayandığını önceki bölümlerde de belirttik. Bu akımlar geleneksel düşünce biçimlerine meydan okumaya, yeni ve alışılmadık ifade biçimleri yaratmaya odaklanmaktadır. Özellikle kara mizah, zor veya acı verici konularla hem komik hem de düşündürücü bir şekilde yüzleşmek için mizahı kullanır. Çağdaş tiyatro, absürt bir eğilimle, seyircinin beklentilerine meydan okumak ve dünya hakkındaki varsayımlarını sorgulamalarını sağlamak için genellikle absürtlük ve hiciv unsurlarını kullanır. Özellikle bağımsız tiyatroların yön verdiği çağdaş tiyatroda kara mizah genellikle modern dünyanın karmaşıklığını, zorluğunu ele almak ve insanların karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma yollarını keşfetmek için etkili bir araç olarak kullanılır. Bu bağlamda kara mizah tiyatro için dünyanın saçmalıklarına ışık tutmak ve insan deneyimine benzersiz bir bakış açısı sunmak için kullanılabilecek çok yönlü ve güçlü bir araçtır.

Ödenekli ve özel tiyatroların dışında kalan sadece seyircisinin desteğiyle ayakta kalan tiyatroların çağdaş Türk tiyatrosunda kurucu bir rol üstlendiği görülmektedir. Toplumsal normların üzerine cesaretle giderken mizahı bir iletişim aracı olarak kullanan bu tür tiyatroların varlığı ve her geçen gün daha fazla izleyici tarafından beğeniyle izlenmesi dikkat çekicidir. Her ne kadar bu tiyatroların birçoğu pandemi sonrası ekonomik nedenlerle perde kapatmak zorunda kalsalar da çağdaş bir hikâye anlatma geleneği yarattıklarını söylemek gerekir. Bu bağlamda mizahın, özelde kara mizahın, yeni tiyatronun iletişim arayışında etkili bir alternatif olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Son yıllarda Türkiye'deki bağımsız tiyatroların repertuarları incelendiğinde toplulukların genellikle umutsuzlukla yüzleşmenin ve zor durumlarda umut bulmanın bir yolu olarak mizahı kullandıkları görülür. Yazılan özgün oyunlarda olduğu gibi klasik eserlerden uyarlanan metinlerde de bu bakış açısı dramaturjik izleğe yön verir. Bu oyunların önermelerine göre kara mizah, dünyanın absürtlüğüne gülerek bir rahatlama hissi ve daha iyi bir şeylerin olabileceğine dair bir bakış açısı sunabilir. Bu topluluklar oyunlarında insanların karşılaştığı zorluklara mutlak somut bir çözüm sunmazlar ancak dünyanın zorluklarıyla başa çıkmak ve umutsuzluğun ortasında bir anlam bulmak için bir alternatif önerme eğilimindedirler. Bu anlamda oyunlardaki genel karakteri oluşturan kara mizah, en karanlık zamanlarda bile her zaman daha iyisi için bir potansiyel olduğunu öne sürmesi bakımından umut vericidir. Bu

türdeki oyunlar, insanların kendi hayatları üzerine düşünme ve onlara düşüncelerini sorgulama fırsatı vererek farklı bakış açıları kazandırır. Ayrıca örnekler incelendiğinde kara komedi öğesi içeren tiyatro oyunlarının insanların günlük yaşamlarındaki stres ve baskıdan kısa bir süreliğine de olsa kurtulmalarına yardımcı olduğu söylenebilir. Son olarak bağımsız tiyatroların popülaritelerini insanların hayatın zorluklarına ve acı gerçeklerine kara komedi aracılığıyla başa çıkabilmelerini sağlama çabalarına borçlu oldukları söylenebilir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2019). *Türk Tiyatrosu'nda Kara Mizahtan Kara Komedyaya Yansımalar.* İStanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Arıcı, O. (2022). Kayıp Poetika: Tractatus Coislinianus'ta (Coislin Risalesi) Mizah Düşüncesi. *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, 111-124.

Arık, M. B. (2002). Postmodern Bir Dünyada Değişen Mizah Anlayışı: Simsiyah Bir Tebessüm ve Absürdün Kaçınılmazlığı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(13), 81-103.

Aristoteles. (1987). *Poetika.* (İ. Tunalı, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Batur, E. (2005). *Kara Mizah Antolojisi.* Ankara : Sel Yayıncılık.

Bergson, H. (2015). *Gülme Komiğin Anlamı Üzerine bir Deneme.* Ayrıntı Yayınları.

Bevis, M. (2018). *Komedya.* (S. Akşen, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Breton, A. (2001). *Anthology of Black Humo.* City Lights Publishers .

Cebeci, O. (2008). *Komik Edebi Türler Parodi Satir ve İroni.* İstanbul: İthaki Yayınları.

Critchley, S. (2020). *Mizah Üzerine.* (S. Sam, Çev.) İstanbul: Monokl Yayınları.

Eagleton, T. (2020). *Mizah.* (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Frankl, V. E. (2021). *İnsanın Anlam Arayışı.* Okuyan Us Yayınları.

Greenfeld, A. (1988). Jarry, Ubu And "Humour Noir". *Romance Notes, 3*(28), 227-234.

Kocaman, Ş. (2020). Arabal'ın Cephede Piknik Oyununda KAra Mizah. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 29*(1), 57-67.

Koestler, A. (1997). *Mizahta Yaratma Eylemi.* (S. Kabakçıoğlu, Çev.) İstanbul: İris Yayıncılık.

Parvulescu, A. (2017). *Gülme: Bir Tutkuya Dair Notlar.* (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Selçuk, T. (1998). *Grafik Mizah.* İris Yayıncılık.

Şener, S. (2012). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi.* Ankara: Dost Kitabevi.

OP ART AKIMININ MODERN DESENLERİNİN DİJİTAL BASKI UYGULAMALARI

Dr.Öğr. Üyesi, HÜSEYİN ÖZDEMİR [1], HATİCE HİLAL AKAY [2]

[1] Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, hozdemir@gantep.edu.tr – 0000-0002-0783-0563

[2] Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, hhilal03@icloud.com – 0000-0002-0652-6500

ÖZET

Op art akımı geometrik ve soyut desenlerin optik yanılsaması ile oluşan optik resimlerdir. Bu resimlerdeki çizgiler göz yanılsamasından dolayı resme boyut ve hareket kazandırıyormuş hissi vermektedir. Oluşan bu histen faydalanarak geometrik biçimlere ritmik ve üç boyutlu bir etki vererek modern desenler elde etmek mümkündür. Elde edilen bu desenler de dijital baskıda kullanılabilir. Tekstil baskıcılığında albeniyi sağlayan en önemli parametrelerden birisi desen tasarımıdır. Op art akımı ile elde edilen bu desenler rahatlıkla dijital baskıda kullanılabilir. Bu çalışmada op art akımı ile elde edilen modern desenlerin dijital baskı uygulamaları yapılmıştır. Bu uygulamalardaki desenlerde farklı renkler kullanılabilir ancak op art akımında daha çok siyah beyaz gibi nötr renkler kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın desenlerinde de bu renkler ağırlıklı olarak kullanılmış ve dijital baskıda görsel bir sunum gerçekleştirilmiştir. Desen tasarımlarımızda siyah ve beyaz renklerin yanısıra mavi, turuncu renkler de kullanılarak hem desen zenginliği hem de alternatif tasarımlar ortaya çıkmıştır. Çalışmada farklı kumaş hammaddelerine baskı yapılarak desenlerdeki görsel farklılıklar tespit edilmiştir. Baskıda hem dokuma hem de örme kumaşlar kullanılarak desenlerin yüzey üzerindeki farklılıkları da tespit edilmiştir. Dokuma kumaş olarak pamuk bezayağına baskı yapılmıştır. Örme kumaşlarda ise süprem ve interlok gibi yapılara dijital baskı yapılarak baskılı ürünler için çeşitlilik artırılmıştır. Çalışmada kullanılan kumaşlara baskı öncesi ön terbiye işlemleriyle kumaş yüzeyindeki desenlerin daha canlı olması sağlanmıştır. Ayrıca çalışmada dijital baskının çevre dostu yönü, müşteri isteklerine hızlı cevap verme gibi olumlu özelliklerinden faydalanarak op art akımının tekstil baskıcılığında rahatlıkla kullanılabileceği gerçeği de ortaya konmuştur. Özellikle kadın üst giyiminde dijital baskı ile basılmış op art desenlerin moda dünyasına yeni bir soluk getireceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Op art, dijital baskı, tasarım, desen, optik.

1. GİRİŞ

Geometriyle sanatın buluştuğu, elde edilen desenlerle resimden tekstilde baskıya birçok alanda kullanılan bu sanat akımı 1960 yıllarda ortaya çıkan soyut bir sanat akımıdır. Bu akımda desen derinliğinin yanı sıra 3 boyutlu görseller vardır. Bu görsellerde insan yanılsamalarının olması ile çok farklı duygular oluşur [1,2]. Bu sanat akımında en çok kullanılan renkler siyah ve beyazdır. Çalışmalar genellikle soyut çalışmalar olup bu sanatın ilk uygulamaları mimaride ve

sokak sanatı şeklinde olmuştur. Dönemin önemli sanatçıları op art akımını bina tavanlarında 3D resimler şeklinde popüler hale getirmiştir [3]. Ayrıca bu sanat grafik tasarımcılarına da ilham kaynağı olmuş ve grafik tasarımcıları op art akımını çağdaş sanat akımlarından birisi şeklinde değerlendirmişlerdir. Böylece grafik tasarımcılarının oluşturduğu bu çalışmalar tekstil sektöründe baskı tekniklerinde kullanılan desenlere de ilham kaynağı olmuştur [4]. Aslında op art akımı fiziksel ve psikolojik etkiler yaratarak insanlar üzerinde bir etki bırakmayı amaçladığı için bu sanat dalının kullanım alanı oldukça geniştir. Ayrıca bu akım akademik çalışmalarda da yaygın kullanıma öncülük edebilir. Bu akımdaki algılar gerçekte var olmayan bir hareket, titreşim ile oluşan geometrik formların çizgi ve zıt renklerle oluşturduğu kompozisyonlardır. Bu kompozisyonları farklı şekillerde yorumlamak mümkündür [5,6] Bu akımda tasarımlar cetvel, gönye ve pergel gibi aletlerin kullanımı çizimler için önemlidir. Bu geometrik aletlerin kullanımını başlıca nedeni Op Art akımının, geometri ve matematiği estetikle birleştiren bir akım olmasındandır. Bu estetik akım ile oluşan bu soyut resimler; video, grafik, heykel ve moda gibi geniş bir yelpazede gelişmeye devam etmektedir [7]. Bu sanatın önemli bir kullanım alanı da tekstil sektörüdür. Tekstil sektöründe dijital baskı ile renklendirmede bu sanat akımı ile elde edilen desenlerin kullanımı önemli bir yer işgal etmektedir. Bilgisayar ortamında oluşturulan op art desenler kumaş üzerine rahatlıkla aktarılabilir [8]. Dijital baskı tekniği tekstil baskıcılığında hızlı gelişen bir tekniktir. Bu tekniğin uygulama alanları geniş olmakla birlikte giyim endüstrisinde kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. İster op art gibi modern desenler olsun isterse Zeugma mozaik desenleri gibi eski uygarlıklara ait desenler olsun bu teknik giyim üretiminde kullanılmaktadır [9, 10]. Dijital baskı teknolojilerinin kullanım alanı o kadar geniş olmuştur ki hem tarihin hem de resmin birlikte kombine edildiği sanat dallarında da kullanılmıştır. Bu durum dijital baskının geçmişten günümüze geniş bir yelpazede kullanılabileceğini göstermektedir [11]. Bu geniş yelpaze içerisinde giyim ve moda sektörü dijital baskının vazgeçilmez bir renklendirme ve tasarım sanatı olduğundan hareketle bu teknikle üretime önem vermişlerdir. Bu teknik modern giyim üretimcileri için çok renkli ve hızlı bir tekniktir [12]. Üretim miktarı olarak rotasyon, film-druck gibi tekniklerin hala gerisinde olmasına rağmen dijital baskı gelecekte tekstil sektöründe yerini alacaktır. Çünkü dijital baskı hem ekolojik hem de modern bir tekniktir [14]. Ayrıca bu baskı küçük boyutlu desenlerin kumaş parçalarına baskısı için ortaya çıkmış olmasına rağmen günümüzde büyük ebatlı ve büyük parti kumaşların baskısında da rahatlıkla kullanılmaktadır [15].

Bu çalışmada op art akımı ile oluşturulan desenlerin dijital baskı uygulamaları yapılmıştır. Baskı için sadece siyah ve beyaz renkler değil farklı renklerle de op art desenler oluşturulmuştur. Bu desenler dokuma ve örme gibi farklı kumaş yapılarına uygulanarak desenlerin görüntüleri incelenmiştir.

2. OP ART DESENLERİN DİJİTAL BASKI UYGULAMALAR

Bilgisayar ortamında oluşturulan op art desenleri farklı renklerle oluşturulmuş ve dokuma ve örme kumaşlara uygulanmıştır.

2.1. Op Art desenlerin dokuma kumaş uygulamaları

Çalışmada dokuma kumaş olarak 1*1 bezayağı kullanılmıştır. Kumaş eni 245 cm olup, kumaş 135 g/m^2 ağırlığındadır. Baskı işlemi öncesi ürün açma, gazeleme, açık en ağartma işlemi gibi öne işlemler yapılmıştır. Bu ön terbiye işlemlerinden sonra dijital baskı işlemi

yapıldıktan sonra desenin fiksajı için buharlama ve kurutma işlemleri yapılmıştır. Baskıda boyarmadde olarak pamuklu mamüllerde en çok kullanılan reaktif boyalar kullanılmıştır. Dijital baskı boyaları INDITEX onayından geçmiş çevre dostu boyalardır. Dokuma kumaşlar için PT 41 dijital baskı makineleri kullanılmış olup, Op sanat akımı desenleri için baskı hızımız 2,5 m/dk'dır (Görsel 1).

Görsel 1. Çalışmada kullanılan dijital baskı makinesi ve boya hazneleri.

Baskıda kullanılan desenler siyah-beyaz ya da renkli olarak hazırlanmıştır (Görsel 2,3). Bu desenler telifsiz olarak oluşturulmuş dijital ortamdan alınmıştır [15].

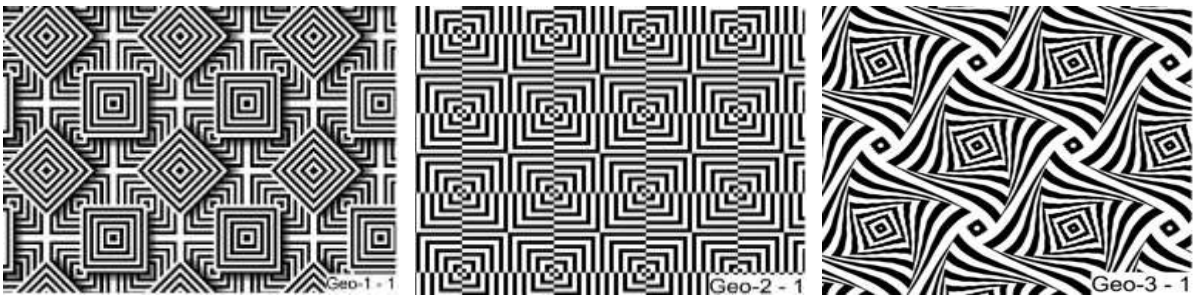

Görsel 2. Çalışmada kullanılan op art desenleri, geo-1-1, geo-2-1, geo-3-1 [15].

Görsel 3. Çalışmada kullanılan op art desenleri, su dalgası-1-1, su dalgası-2-1 [15].

2.2. Op Art desenlerin örme kumaş uygulamaları

Çalışmada örme kumaş olarak 60/1 compackt penye interlok ve 30/1 compackt penye SZ süprem kullanılmıştır. İnterlok kumaş eni 110 cm olup, kumaş 115 g/m^2 ağırlığında ve süprem kumaş eni 111 cm ve 115 g/m^2 ağırlığındadır. Baskı işlemi öncesi ürün açma, gazeleme, açık en ağartma işlemi gibi öne işlemler yapılmıştır. Bu ön terbiye işlemlerinden sonra dijital baskı işlemi yapıldıktan sonra desenin fiksajı için buharlama ve kurutma işlemleri yapılmıştır. Baskıda boyarmadde olarak pamuklu mamüllerde en çok kullanılan reaktif boyalar kullanılmıştır. Dijital baskı boyaları INDITEX onayından geçmiş çevre dostu boyalardır. Örme kumaşlar için PT 38 dijital baskı makineleri kullanılmış olup, Op sanat akımı desenleri için baskı hızımız 2,5 m/dk'dır.

Görsel 4. Dijital Baskıda Desenlerin Basılması.

Basılan kumaşların desen netliği ve canlılığı oldukça iyi çıkmıştır. Hem dokuma hem de örme kumaşta elde edilen ürünlerin geniş yelpazede tekstil ve moda tasarımında kullanımına uygundur (Görsel 5).

Görsel 5. Dijital Baskı Makinesinde Basılmış Siyah Beyaz Op Art Kumaş.

Op art akımında daha çok siyah beyaz renkler kullanılır. Bu çalışmada bu renklerin dışında renkler de kullanılmıştır. Ayrıca bu renklerin görsel albenisinden dolayı hem op art akımı için hem de dijital baskı

uygulamaları için iyi bir alternatif olacağı söylenebilir. Bu renkli tasarımlarla op art desenlerin daha da zenginleşeceği muhakkaktır (Görsel 6).

Görsel 6. Dijital Baskı Makinesinde Basılmış Alternatif Renkli Op Art Kumaş.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Dokuma kumaşlarda yüzey düzgünlüğü örme kumaşlara nazaran daha iyidir. Bu nedenle baskının kontur netliği örme kumaşlara nazaran daha iyidir. Ancak örme kumaşların giyim konforu nedeniyle baskılı giyimde daha fazla tercih edildiği de bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle örme kumaşların op art uygulamaları daha çok tercih edilebilir. Ayrıca interlok, süprem gibi örme kumaşların farklı formlarında dijital baskı ve op art desenlerin rahatlıkla kullanılabileceği de söylenebilir.

Op art akımında kullanılan renkler yoğun olarak siyah ve beyaz olmakla birlikte bu renklerle bu sanat akımını sınırlamak mümkün değildir. Çünkü renklerin ürünlere kattığı his ve albeni müşteriden müşteriye değişmektedir. Baskıda kullanılan desenlerde de kullanılan renklerin insan üzerinde farklı etkileri olduğu bir gerçektir. Genelde siyah beyaz olarak kullanılan op art akımında farklı renklerle de desenler elde edilebilir. Farklı renklerle elde edilen op art desenlerinin dijital baskıda ve bunun uygulamalarında geniş bir kesime hitap edeceği öngörülebilir.

Tekstil baskıcılığında kullanılan desenlerin tasarımlanmasında hem iyi bir hayal gücüne hem de sanatsal bir bakış açısına sahip olmayı gerektirir. Tüm baskı tekniklerinde desen çeşitliliği önemlidir. Op art akımında da desen çeşitliliği artırılabilir. Bu çalışmada birçok farklı desen kullanılmıştır. Bu sanat akımına ve dijital baskıya yeni özgün desen tasarımları ekleyerek ürün yelpazesini genişletmek mümkündür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Op art akımı birçok sanat dalında kullanılan çağdaş bir sanat akımıdır. Bu akım son yıllarda çevre dostu olması, müşteri isteklerine hızlı cevap verme özelliği ve modaya hızlı uyum sağlaması ile ön plana çıkan dijital baskıda rahatlıkla kullanılabilir. Bu çalışma ile bu akımının dijital baskı uygulamalarının hem dokuma kumaşlarda hem de örme kumaşlarda kullanılabileceği görülmüştür. Bu sanat akımı dijital baskı da yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca desenlerin albenisi farklı geometrik şekillerle artırılabilir. Bu desenlere kültürel çizgiler

eklenerek zenginleştirmek te mümkündür. Baskı işlemi hem endüstriyel hem de sanatın iç içe olduğu bir çalışma alanıdır. Günümüzde bu alan çok hızlı gelişmekte ve buna paralel olarak insanların değişim istekleri de çok hızlı değişmektedir. Bu değişim hızlı bir baskı tekniği ve modern desen çizgilerinin olduğu op art akımı ile desteklenebilir. Bu çalışmadaki sonuçlar bunun mümkün olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

[1] Özel, Z. Op Sanat Ve Dijital Teknolojinin Kullanımı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 2, 2007.

[2] Karaçalı, Berrin. *1960 Sonrası Avrupa Kadın Giyiminde Op Art Etkileri,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2008.

[3] Yılmaz, N. Ç. 21.Yüzyıl Sokaklarında Optik Yansımalar, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 32, 2019.

[4] İnceağaç, M., Tuna, S. The Place and Importance of Op Art In Graphic Design Education With Its Interdisciplinary Art Education, Kastamonu Education Journal, 30, 4, 2022.

[5] Engin, U. Op-Art (Optik Sanat) Akımının Görsel Algı ve Grafik Tasarım Kavramları Açısından Tanımlanması, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17, 2019.

[6] Beyoğlu, A. Sanat Eğitiminde Algı, Görsel Algı Ve Yanılsama: Vıctor Vasarely'nin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 4, 2022.

[7] Elmas, A. O., Şenol, N. K. Op Art Sanatının Modaya Yansımaları ve Örnek Bir Uygulama, Art-Sanat, Ocak, 11, 2019.

[8] Singh, T. Digital Art Fabric Prints: The Bridge Between Art and Design, International Journal of Advanced Information Science and Technology, November, 5, 11, 2016.

[9] Kodaman, L., Sarı, S. Disiplinler Ararası Bağlamda Tuval Resimlerinin, Dijital Baskı Yöntemi Kullanılarak Giyilebilir Sanatta Uygulanmasına Yönelik Bir Çalışma, Cumhuriyet International Journal of Education, 2,4, 2013.

[10] Özdemir, H., Özdemir, G., Kalebek, N. A., Öztürk, T., Çoruh, E. *Zeugma Mozaik Desenlerinin Giyimdeki Dijital Baskı Uygulamaları,* Zeugma I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, 1-10, Gaziantep, 2018.

[11] Özmen, A. F., Dalkıran, A. Dijital Baskı Teknolojilerinin Türk Resim Sanatındaki Yeri, Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17, 2017.

[12] Sarı, S. Giyilebilir Sanat Ve Beden Sanatında Dijital Tekstil Tasarım Uygulamaları, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 38, 2017.

[13] Yörük, E. Y. *Tekstil Baskıcılığında Teknolojiye Bağlı Değişen Tasarım Anlayışı,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[14] Tyler, D. J. Textile Digital Printing Technologies, Textile Progress, 37, 4, 2005.

[15] https://create.vista.com/tr/unlimited/stock-vectors/175109760/stock-vector-geometric-pattern-black-and-white/ (Erişim tarihi: 09.11.2022)

SANATTA REALİZM VE SEMBOLİZM: EKSPRESYONİZM TARTIŞMASI

Doktora Öğrencisi Eylem YILDIZER
Dokuz Eylül Üniversitesi, eyildizer@gmail.com - 0000-0002-5689-3739

ÖZET

1938 yılında Almanca yayın yapan *Sözcük* (Das Wort) dergisinde yayınlanan, Ernst Bloch imzalı "Diskussionen über Expressionismus" (Ekspresyonizm Tartışması) başlıklı makalesi ve bu makaleye cevaben Georg Lukács'ın "Es geht um den Realismus" (Realizmin Akıbeti) başlıklı makalesi üzerinden açılan, ardından başkaca yazar ve düşünürlerin de katkısıyla süren ekspresyonizm (dışavurumculuk) tartışması, sanatı olduğu kadar felsefeyi de uzun süre etkisi altına almış bir tartışmaydı. Genel olarak sanatın nesnel gerçeklikle ilişkisi ve bu gerçeklik karşısındaki işlevine odaklanan bu tartışma, sanat ve siyaset arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair ortaklaşan ve karşı karşıya gelen fikirleri içeriyordu. Henüz büyük savaşın etkilerinden kurtulamamışken ikinci bir savaşın eşiğindeki dünya ve özellikle Avrupa için, sanatın gerçeklikle ilişkisi kadar, sanat ve propaganda arasındaki belirsizleşen çizgiler ve politik sanat kavramı da önemliydi. Tarihsel öneminin yanı sıra bu tartışma, Lukács'ın 1963 yılında yayınlanan ve daha sonra dört cilt olarak basılan *Die Eigenart des Aesthetischen* (Estetiğin Özyapısı) başlıklı yapıtında sunduğu estetik kuramının da dayanaklarından birini oluşturması bakımından yirminci yüzyılın önemli estetik tartışmaları arasındadır.

Metinde, Bloch ve Lukács'ın ekspresyonizme ilişkin tartışmalarındaki argümanları üzerinden, modernizmin sanatsal akımlarında gerçekçiliğin anlamı ve modern insanın bütünlük arayışında sanatın sunduğu imkânlar tartışılmıştır. İki farklı görüş ekseninde, sanatın nesnel gerçeklikle ilişkisinde sembolizmin metodolojik sınırlılıkları ve sanatsal dolayımlama olarak gerçeklik tutumları incelenmiştir. Sonuç kısmında toplumsal varlık olarak insanın sanatsal ediminin nesnel gerçekliğin duyusal olarak algılanmasındaki dünya yaratan işlevi üzerine bir yorum geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Sanatta Gerçekçilik, Sembolizm, Ekspresyonizm, Politik Sanat

REALISM AND SYMBOLSIM IN ART: THE EXPRESSIONISM DEBATE

ABSTRACT

The debate on expressionism which was first started with Ernst Bloch's article titled "Diskussionen über Expressionismus" (Discussion of Expressionism) published in the German journal *The Word* (Das Wort) in 1938, and in response to this article by Georg Lukács titled "Es geht um den Realismus" (Realism in the Balance); and which then continued with the contribution of other writers and thinkers, was a debate that had long term impacts on philosophy as well as on art. Focusing generally on the relationship of art to reality and its function in relation to this reality, this discussion included both shared and conflicting ideas about the relationship between art and politics. The blurring lines between art and propaganda and the concept of political art were as important as the relationship between art and reality for the world on the brink of a second war, and especially for Europe, which could not get rid of the effects of the great war yet. In addition to its historical importance, this discussion is among the important aesthetic debates of the twentieth century, as it forms one of the pillars of the aesthetic theory that Lukács presented in his work titled Die Eigenart des Aesthetischen (The Characteristics of Aesthetics), which was published in 1963 and later published in four volumes.

In the text, the meaning of realism in the artistic movements of modernism and the possibilities offered by art in the search for unity of modern human are discussed through the arguments of Bloch and Lukács in their discussion of expressionism. These two different perspectives are examined in terms of methodological limitations of symbolism in the relationship of art with reality and of reality as artistic mediation. In the conclusion part, it has been tried to develop an interpretation on the world-creating function of the artistic act of human being as a social being in the sensory perception of objective reality.

Keywords: Aesthetics, Realism in Art, Symbolism, Expressionism, Political Art

GİRİŞ

1930'lar Avrupası, yirminci yüzyılın hızla getirdiği toplumsal ve kültürel değişimlerinin ortasında estetik ve sanat kuramları bakımından son derece verimli ve bugün de güncelliğini koruyan bir tartışmanın da merkeziydi. Bir dünya savaşını geride bırakmış ancak henüz etkilerini bertaraf edememiş kıtada, sanatın ve estetiğin başlıca konulardan biri olması bir

bakıma şaşırtıcı gelebilir, ancak bu dönem bütün dünyada farklı ideolojilerin karşı karşıya geldiği, toplumların politik amaçlar doğrultusunda yeniden tasarımlandığı ve toplumsallaşma pratiklerinin yaşamın her alanıyla doğrudan bir bağ içinde geliştiği bir dönemdi. Politikanın ve politik öznenin önem kazandığı böyle bir devirde, özellikle de kitlelerin temel bir iletişim, bir araya gelme ve ortaklaşma aracı olarak sanat alanında çok çeşitli akımlar, düşünceler ve yönelimler ortaya çıkıyordu. Sanatın toplumsal sorunlara ilgisi, çağını anlama ve yansıtmadaki rolü, insanın birey olarak kendisini ifade etmesindeki işlevi bu akımların ve bu akımlar çerçevesinde gelişen tartışmaların başlıca konusuydu. Böyle bir dönemde, 1938 yılında Almanca yayımlanan *Das Wort* (Sözcük) dergisinde başlayan ekspresyonizm tartışması da, modern dünyada sanatın anlamı ve gerçeklikle ilişkisini odağına alıyordu.

1900'lerin başında, modern sanat akımlarından biri olarak beliren ekspresyonizm, çok kısa süre sonra patlak veren savaşın ardından ortaya çıkan Dadaizm ve sürrealizm gibi akımlar arasında etkisini hızla kaybetmiş gibi görünüyordu. Ancak Almanya'da kültür ve sanat ortamları açısından modernist etkinin en kalıcı akımı olarak ciddi bir tartışma konusu olmaya devam etti. Ersnt Bloch, 1938 yılında Das Wort dergisinde yayımlanan "Diskussionen über Expressionismus" (Ekspresyonizm Tartışması) başlıklı makalesinde, ekspresyonizmin insancıl ve savaş karşıtı bir tavır geliştirdiğini, bu açıdan da modernizmin tarihsel gelişim sürecini yansıttığını söylerken onun tarihsel anlamına da dikkat çekiyordu. Buna cevaben yazılan Georg Lukács'ın "Es geht um den Realismus" (Realizmin Akıbeti) makalesi, modernizm içindeki imkânları ortaya çıkarma potansiyelinin ekspresyonizmin öznelci tavrı içinde eriyip gittiğini ileri sürüyordu. Sonradan Hanss Eisler ve Bertolt Brecht gibi isimlerin de katılacağı bu ekspresyonizm tartışması giderek eleştirel gerçekçilik ve sembolizm arasında bir tartışmaya evrildi ve yirminci yüzyılın önemli estetik kuramlarının temellerinin oluşmasını sağladı. Bu metinde söz konusu tartışmanın iki tarafının temel argümanları ekseninde, sanatın gerçeklikle ilişkisi ve modern dünyanın sanat yoluyla ifadesinin imkânları üzerinde durulmuştur. Bu tartışma bağlamında görüşleri değerlendirilen Georg Lukács'ın, burada anılanın ötesinde estetik kuramı ve felsefesi ise tez çalışmasında incelenmektedir.

Sanatın Gerçeklikle İlişkisi

Bloch'a göre ekspresyonist yapıtlar "özgül içerikleri olan devrimci hayalleri" içermesi bakımından, sadece bir küçük burjuva eğilimi olarak görülmeyip içerisinde taşıdığı imkânlar ve kültürel bağlamı açısından değerlendirilmelidir (Bloch, E., 2016). Salt metodolojik olarak sınırlamak suretiyle ekspresyonizmin getirdiği biçim ve anlatım imkanlarını reddetmek

yersizdir. Böyle bir yaklaşımın hiçbir sanatsal deneye ayakta kalma imkânı vermeyeceği, dolayısıyla da "geç kapitalist toplumda avangart diye bir şeyin olamayacağı" sonucuna varmaktan farkı yoktur (Bloch, E., 2016). Sadece propaganda amaçlarıyla bile bakıldığında, sanat akımlarını siyahla beyaz gibi keskin ayrımlarla değerlendirmek faydalı değildir; hele de sanat gibi üstyapıya ait özerk bir alanda, ileriyi haber veren akımları baştan bir tarafa koymak yanlıştır. Ayrıca, kapitalist toplumların çelişkilerinin ifade bulacağı anlatım biçimlerini belirli bir kalıbı takip etmedikleri için eleştirmede hatalı bir yan daha vardır ki, bu da gerçekliği bütünselliği içinde değil de parçalanmış bir biçimde sergilenmesinde gerçekliği tahrip eden bir yöntemin görülmemesidir. Soyut düşüncenin çözümsüzlüğü karşısında, somut eylemin imkânlarını ortaya çıkarmayı tercih eden Bloch burada nesnel gerçekliğin sanat yoluyla yansıtılmasında bir biçem olarak gerçekliğin parçalanmasından bahseder.

Öte yandan Lukács'a göre ekspresyonizm, sanat yapıtından bekleneni, bir diğer deyişle gerçekliği kendi bütünselliği ve nesnelliği içinde verebilmeyi gerçekleştirmemesi bakımından eleştirilmelidir. Bloch'a göre bu, "sanatçıların, kapitalizminki de dahil her türlü dünya resmini" parçalama girişimlerini hiçe saymak, burjuva toplumunun çöküş dönemini yansıtan akımlardaki olası karmaşıklıkları toptan sanattan dışlamak demektir ve bu da kapalı gerçeklik anlayışının beklentisidir (Bloch, E., 2016). Yine ekspresyonizm eleştirilerinden biri olarak formalizm eleştirisini de yersiz bulur, çünkü "ekspresyonizme damgasını vuran kusur" onun biçimsizliğidir(Bloch, E., 2016).

Bloch'un eleştirilerine yanıtında Lukács, modern kapitalist toplumlarda, birbirinden ayrı ve özerk gibi göründen nesnellik bağıntılarının aslında bir bütünün parçaları olduğunu, olağan şartlarda "birleşik bir bütün olarak" deneyimlediğimiz toplumsal yaşamın, kriz anlarında bir parçalanmışlık içinde göründüğünü söyler (Lukács, G., 2016). Bütünsellik, nesnel dünyanın ve onu deneyimleyen, değiştiren ve onun bir parçası olan öznenin zihninde her zaman olduğu gibi yansıtılamaz, ancak sanatın imkânı, birbirinden bağımsızmış gibi görünen ilişkileri yeniden üretirken gerçekliği bütünsellik içinde vermeye yaklaşmakta yatar. Burada, Lukács açısından önemli olan nesnel gerçeklikte görüngü ve öz arasındaki gerçek diyalektiğe uygun olarak, sanatta biçim aracılığıyla bu gerçekliğin dolayımsızmış gibi görünen ancak hayal gücünün ve tasarımlamanın dolayımından geçerek yeniden üretilmesi ve gerçekliğin kendi bütünselliği içinde yansıtılmasıdır. Bu nedenle sanatta biçim, deneyimlediğimiz dünyada nesnel bağıntı ve ilişkiler üzerindeki örtüyü kaldırabilme niteliğine sahip olmalıdır, sanatın biçimlendirici etkisi de nesnel gerçekliği göründüğü haliyle değil, her biri bir kesit ya da parça olan ilişki, olgu, nesne ve durumların birbiriyle ve bütünle olan gerçek ilişkilerini sergilemektir. Sanat, gündelik

hayattaki "parçalanmalara, süreksizliklere ve kopuşlara" öyle bir biçim verir ki bunlar gerçeğin ta kendisi değildi, bunların neden-sonuç ilişkileri, nesnel şartları adeta kazıya kazıya bulup çıkartılmıştır (Lukács, G., 2016).

Lukács bir yandan da modern edebiyattaki üç ana akımın, anti-realist, avangart ve realist akımların bir incelemesini de yapar; realizm nesnel gerçeklikle ilişkisini dolaysız biçimde kurmakla modern dünyanın parçalanmış görünümlerini bir araya getirip bir bütünün bilincine vardırma ve böylece de nesnel gerçekliği değiştirilebilir bir diyalektik içinde sunma olanağını taşır. Anti-realist alımda böyle bir imkân söz konusu bile değildir, ancak sürrealizmi ve ekspresyonizmi de kapsamına alan avangart akımlarda parçalı görünümler gerçeğin kendisiymiş gibi sergilenerek bir çarpıtmaya uğrar, bu nedenle de gerçeklik soyut, tek boyutlu ve öznelliğe indirgenmiş görünür.

Sanat eğer gerçekliğin dinamik yanını ve değişim imkânını yansıtamıyorsa, zihinsel ve duygusal bakımdan da bir donukluk taşır; sembolizm de, gerçekliğin çağrışımına sadece öznel ve statik bir biçim altında ses vermesi bakımından aynı sebeple tek boyutludur. Lukács'a göre nesnel gerçekliği, görünenin üstündeki örtüyü kaldırmadan, içsel bağlantıları ve karmaşık dolayımları ortaya çıkarmadan yansıtan sanatsal tutumların tümü tek boyutlu kalır ve gerçek avangart ancak realizmin içinde bulunabilir. Ancak bu noktada Lukács gerçekçilik kategorisini ayrıştırma konusunda kuramsal altyapısını pek de geliştirmiş düzeyde değildir. Dolayısıyla estetik tartışmalar, bütünsellik kategorisi ile dolaysızlık kavramı arasındaki yüzeysel farka dayanır, bu da sanat eserinde biçim ya da sanatın ölçütleri üzerinde duran bir modern sanat fenomenolojisidir. Bu tartışmada Lukács'ın tutarlı bir biçimde açıklamada eksik bıraktığı yan, "genel olarak/bütün olarak gerçekçilik" ve "bugünün gerçekçiliği" arasındaki kuramsal ayrımdır. Yine de Lukács'a göre gerçekçilik burada salt bir üslup kategorisi değil, yaratıcılıkta bir yöntemdir. Sanatta gerçekçilik bir üretme metodudur; açığa çıkarmak ve biçimlendirmek, ardından da soyutlanan ilişkileri sanatla örtmek.

Gerçekliğin Sanat Yoluyla Yansıtılması

Sanatın, özerk ve kendisi için bir alan olarak belirmesi, ücret karşılığında yapılan bir eylemin giderek yerini haz için, öznenin kendisini ifade etmesi için yapmasına dönüşmesi, yani zanaattan ayrılması süreciyle ortaya çıktı. Zanaat ile güzel sanatların birbirinden ayrışması ve bir estetik kategori olarak sanat olgusu, kuramsal ve kavramsal bakımdan olduğu kadar, kültürel

ve toplumsal değişimler bakımından da anlaşılabilir. On yedinci yüzyıl sonundan başlayarak özellikle Avrupa'nın politik, sosyal ve ekonomik yaşantısındaki dönüşümler, yeni toplumsallıkları, yeni sınıfları, yeni kavram ve anlamları ve yine bunlara uygun olarak yeni bit kültür dünyasını beraberinde getirdi. Güzel sanatlar bu dönemde, daha önceki dönemlerin kavramsal meseleleri kadar yeni toplumsal ilişkilerin ve pratiklerin de taşıyıcısı oldu. Sanat ayrı ve özerk bir alan olarak yeni kurumsallaşmaları da ortaya çıkardı ve bu kurumsallaşmalar "anahtar bir rol oynayarak değişen kavramlarla sosyo-ekonomik bağlamlar arasında arabuluculuk" işlevini de üstlendi (Shiner, L., 2013). Dolayısıyla sanat, özgürlük kavramıyla doğrudan ilişki içinde görülse de tarihsel gelişim sürecindeki seyri belirli nesnel koşullara ve bu koşulların ortaya çıkardığı gereksinimlere bağlıydı.

Bu bakımdan sanatın tarihsel ve toplumsal koşullar içinde ortaya çıkışı kadar, bu tarihsel ve toplumsal koşulları değiştirme, nesnel dünyayı yansıtma ve nesnel dünyaya etkide bulunma gücü de tartışmaya değerdir. Sanatın, dolayımlama yoluyla soyutlamayı aşması, bilinçteki tasarımlamanın, nesnel dünyada daha önce hiç olmamış şeyleri gerçek kılmanın yanı sıra, bir dünya yaratma gücü de mevcuttur (Lukács, G., 1971). Bu bakımdan sanat, ideolojiden farklı bir şekilde, politik bir üretim olarak da gerçekleşebilir ve bunu iki yolla, gerçekliği bir biçimde yeniden üreterek ya da gerçekliğin maskesini çıkararak yapabilir. Sadece görünür olanda beliren ilişki, bağıntı ve olguların altını kazıyarak gerçekliği ortaya serebilmek için de mevcut ve makbul kültüre ya da değerlere sıkışmaması, bunlara eleştirel yaklaşması gerekir. Sanatçının kültürün sınırlarında kalmaması konusu, Kant'ın da beğeni yargısı üzerine düşüncelerinde değindiği, özellikle de deha kavramı ekseninde vurguladığı bir hususdu: Sanatta biçim aracılığıyla uyandırılan haz, güzel ve yüce yargısında bulunmayı olanaklı kılacak bir kültüre işaret etmekle beraber, sanat eserini ortaya koyacak olan deha, kendi kültür ve geleneklerinin sınırlarını aşmakla yükümlüdür (Kant, I., 200). Bununla birlikle, eleştirel yaklaşım, sınırlarını aşmakla kalmamalı, o sınırları ortaya koyan nesnel gerçekliği de sergilemelidir ve esas kaygı olarak, dünyayı olduğu gibi kavramanın yanında, öznenin sentezi aracılığıyla yeni bir dünya yaratmayı taşır. Öznenin gerçeklik karşısındaki tutumu, sanat yoluyla olması bakımından estetik olduğu kadar etiktir de, bu bakımdan da Lukács'ın gerçekliğin bütünselliğine dair beklentisini karşılayabilir. Seyreden özneden eyleyen özneye geçişin, birey ve toplum düzeyinde gerçekleşmesinde de, eylemin ancak toplumsallık içinde gerçekleşebilir olması bakımından bir fark vardır.

Sonuç

Ernst Bloch ile Georg Lukács'ın ekspresyonizme ilişkin görüşleri ekseninde başlayan bu tartışma, başlı başına sanatın gerçeklikle ilişkisi ve bu bakımdan politik sanat kavramının sanatın "kendi-için"liği bakımından bir değerlendirmesini de içermesi bakımından hâlâ değerini korumaktadır. Gerçekliğin özne tarafından nasıl kavranacağı sorusu sadece epistemolojik bir soru değildir çünkü insan, tarihsel gelişimi içinde emek süreçleriyle yaşadığı nesnel dünyayı değiştirebilen ve kendisini de o koşulların bir ürünü haline getiren toplumsal bir varlıktır. Sanat yapıtının gerçeklikle ilişkisi konusunda her ne kadar Bloch ile Lukács arasında bir ortaklık varsa da bu gerçekliğin nasıl sergilenebileceği konusunda farklı yaklaşımlardadırlar. Gerçekçilik, Lukács'a göre sadece olanı sergilemek değil, görünen ve görünmeyen bağıntılar arasında, çağının geleceğine ilişkin eğilimleri de gösterebilmektir. Bloch'un ekspresyonizme yüklediği avangart rolünü de bu nedenle, Lukács'a göre gerçekçi sanatçı üstlenebilir. Sanat eseri, parçalanmış ve örtülü bir biçimde deneyimlenen nesnel dünyayı, gündelik rutinlerden uzaklaştırıp bütünsellik içinde bilincimizde yansıtmanın ve bunu somutlaştırmanın olanağını verir. Özne, dünyayı deneyimlerken ancak kendi ilişkilerinin sınırında bulunması nedeniyle diyalektik soyutlamayı aşamıyorken, sanat eserinde bu soyutlama dolayımlama yoluyla aşılabilir. Lukács bu bakımdan ele aldığı modernist eserlerin özneyi sadece kendi içinde yönlendirerek, deneyimini soyutlamanın sınırlarında bıraktığını, eleştirel bilinçten uzak kaldığını söyler. Gerçekçilik, "her zaman bir 'gösterme'dir" ve bu açıdan gösterdiğinin değiştirilebilir olduğunu da içermelidir (Şimşek, A., Göbenli, M., Atayman, V., 2004). Sanatın gösterme biçimi sadece bir betimleme değil, görünenin özünü de yansıtacak bir anlama olarak düşünülmelidir. Bu yolla sanat eseri gerçekliğin bir an için bir özne bakımından görünen yanı üzerinden, bütünsel bir dünyayı sergileme olanağını bulur.

Kaynakça:

[1] Adorno, T. W., Benjamin, W., Bloch, E., Brecht, B., Lukács, G., *Estetik ve Politika – Realizm-Modernizm Çatışması*, çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, 2016.

[2] Atayman, V., Göbenli, M., Şimşek, A., Marksist İmgelem, Yenihayat Kütüphanesi, 2004.

[3] Kant, I., *Critique of Power of Judgment*, çev. Paul Guyer, Cambridge, 2000.

[4] Lukács, G., *Estetik*, çev. Ahmet Cemal, Payel Yayınları, 1999.

[5] Lukács, G., *Roman Kuramı*, çev. Cem Soydemir, Metis Yayınları, 2011.

[6] Lukács, G., *Writer and Critic and Other Essays*, ed. Arthur Kahn, Grosset & Dunlap, 1971.

[7] Shiner, L., *Sanatın İcadı*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, 2013.

YEŞİL BÜTÇELEME VE UYGULANABİLİRLİĞİ

GREEN BUDGETING AND APPLICABILITY

İrem ERASA AKÇA

[1] Hakkari Üniversitesi, Çölemerik MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık, Türkiye

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5191-2630

[1]iremakca@hakkari.edu.tr, cep telefonu numaraları:541-5699496

ÖZET

İngiltere'de 18. yy ile 19. yy arası dönemde büyük buluşlar neticesindeki makinelerin sahaya inmesiyle birlikte Endüstri devrimi adı verilen önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönüşüm İngiltere ile sınırlı kalmayarak dünyada etkisini göstermiş, üretim yapısında dönüşüm doğurmuştur. Dönüşün yalnızca üretim yapısıyla kalmamış aynı zamanda başta Avrupa olmak üzere yeterli işgücü temininde zorunluluk başlatmış bu durum beraberinde toplumsal hareketliliği getirmiştir. Kentleşme olgusuna katılım kırsaldan gerçekleşmiştir. Ülkemizde göç adı verilmekte olan bu durum 1950 yıllara denk gelmekle birlikte plansız ve düzensiz gerçekleşen bu şehirleşme başta çevre olmak üzere birçok ekonomik ve kültürel sıkıntılara neden olmuştur. Topluluk hareketliliğine hazırlıksız yakalanan özellikle yerel idareler yetersiz alt yapı ve doğal kaynaklara sağlıklı ulaşım gibi konularda sıkıntıya düşmüştür. İnsanlar ile birlikte tüm canlı ve cansız varlıkları içerisinde barındıran biyolojik sistemin yalnızca nüfus artışı ile birlikte zarar gördüğünü söylemek yetersizdir. Nüfus artışı çere kirliliğinin nedenlerinden yalnızca biridir. Çevresel sorunların temel nedenlerinden bir diğeri küresel iklim krizleridir. Çevreye ilişkin tüm bu sıkıntılara yalnızca yerel düzeyde değil uluslararası boyutta çare aranmaya başlanmıştır. Bilindiği üzere maliye politikasının en önemli araçlarından biri kamu bütçeleridir. Kamu bütçeleri aracılığıyla devlete yüklenen görev ve fonksiyonlar yürürlüğe konulur. Aynı zamanda bütçenin denetim fonksiyonu sayesinde sonsuz olan insan ihtiyaçlarının sınırlı doğal kaynak kullanımına uygun kullanma gereği kontrol edilmiş olmaktadır. Değişen dünya düzeni ve beraberindeki doğa üstü değişen dengeler devletlere yıllık finansal bütçeleri yardımıyla müdahale imkanı sağlamaktadır. Yeni gelişen bütçe anlayışlarından biri olan çevreye duyarlı yahut yeşil bütçe bu doğrultuda geliştirilmiştir. Bu çalışmada ülkemizdeki uygulanabilirliği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bütçe, Çevreye Duyarlı Bütçeleme, Çevre Yönetimi

ABSTRACT

In England, between the 18th century and the 19th century, an important development called the Industrial Revolution was experienced with the machines coming to the field as a result of great inventions. This transformation was not limited to England, but showed its effect in the world and caused a transformation in the production structure. The return has not only been related to the production structure, but has also brought about an obligation to provide sufficient labor force, especially in Europe, and this situation has brought social mobility with it.

Participation in the phenomenon of urbanization took place from the countryside. Although this situation, which is called migration in our country, coincides with the 1950s, this unplanned and irregular urbanization has caused many economic and cultural problems, especially the environment. Especially local administrations, which were caught unprepared for community mobility, had difficulties in terms of inadequate infrastructure and healthy access to natural resources. It is not enough to say that the biological system, which includes all living and non-living beings together with humans, is damaged only with population growth. Population growth is only one of the causes of environmental pollution. One of the main causes of environmental problems is the global climate crisis. Solutions to all these environmental problems have begun to be sought not only at the local level but also at the international level. As it is known, one of the most important instruments of fiscal policy is public budgets. Duties and functions assigned to the state through public budgets are put into effect. At the same time, thanks to the control function of the budget, the necessity of using the infinite human needs in accordance with the limited use of natural resources is controlled. The changing world order and the accompanying supernatural changing balances provide the states with the opportunity to intervene with the help of their annual financial budgets. Environmentally sensitive or green budget, which is one of the newly developing budget understandings, has been developed in this direction. In this study, its applicability in our country is discussed.

Keywords: Green Budget, Environmentally Conscious Budgeting System, Environmental Management

1)GİRİŞ

Maliye politikasının araçları arasında yer alan bütçe kelime anlamını muhafaza etmek suretiyle modern anlamda kullanımı İngiltere ve Fransa'ya dayanmakla birlikte ülkemizde 1921 anayasası ile yerini almıştır. 1980'li yıllarda başlayan küreselleşme hareketi sonrasında ticaretin mobil hale gelmesi ülkelerin kamu mali yönetiminde değişikliğe gitmesine sebep olmuştur. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasını hedefleyen ülkeler bu doğrultuda bütçeyi temel araç haline getirmiş ve çağdaş fonksiyonlar ilave etmiştir. Bunlardan biri olarak literatüre giren yeşil bütçe kavramı bir diğer bilinen adıyla çevreye duyarlı bütçeleme ayrı bir bütçe yapısı değil mevcut bütçenin gelişim göstermiş modelini oluşturmaktadır.

Yeşil bütçeye yönelik bilincin oluşturulması ve literatüre kazandırılmasına yönelik ilk çalışmalar Avrupa Birliği üye ülkelerine dayanmaktadır. Yerel nitelikte belediyeler nezdinde pilot uygulama gerçekleştirilmiş, devamında üye ülkelere yol gösterici politika ve hedefler oluşturulmasında önderlik edilmiştir. Çalışmada kavramın tanımlamasıyla birlikte Türkiye'deki durumuna kısaca yer verilmiştir.

2)ÇEVRE KAVRAMI VE SORUNLARI

Canlı nesnelere etki eden dış etkenlerin tamamı çevre olarak adlandırılmaktadır. Belirli sınırlar dahilinde tanımlamak mümkün olmamaktadır. Kişilere tesir eden, hava, su, toprak, tabiat, hayvanlar başta olmak üzere yerküre üzerinde olan her cisim çevre olgusunun içerisinde yer almaktadır (Karpuzcu, 2007: 27).

Küreselleşme ile birlikte sınırlar yalnızca uluslararası ticaret boyutu için değil kültürel ve sosyal alanlar için de ortadan kalkmıştır. Bireylerin mobil hale gelmesi toplumlarda insan gücü ve yetenekleri başta olmak üzere sosyal hareketlilik ile sonuçlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisi ile birlikte sanayileşmenin yüksek olduğu kentlere doğru gerçekleşen hareket işletmelere doğal çevrenin korunması adına birtakım görevler yüklemiştir (Tek, 1995).

Çevre sorunları arasında başta iklim değişikliği, yasaklı atıklar, biyolojik türlerde azalma ve kayıp, ozon tabakasındaki delikte büyüme gibi global nitelikli olanlar yer almaktadır. Toplum sağlığı üzerinde yarattığı tehdit piyasa ekonomisi içerisinde kamunun rolü ve sivil toplum örgütleriyle birlikte ticari işletme sahiplerinin kimi zaman uluslararası boyutta işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda 1960'lı yıllardan günümüze sürdürülebilirlik başlığı altında birçok çalışmaya imza atılmıştır (WEB_1).

İşletmenin çevreye verdiği zarar işletme bazında değil ulusal bazda ele alınması gereken bir olgudur. İşletmeler doğada bulunan kıt kaynakları çevreye verdiği zarar oranında tüketmekte, kendini yenileyebilme özelliği bulunmayan kaynakların işletme faaliyetleri nedeniyle tüketilmesi dönüşü olmayan bir etki yaratmaktadır (Ahmet, 1979: 162). Buna istinaden çevre ile ekonomik sistem arasında karşılıklı etkileşimin varlığından söz edilebilmektedir. Öyle ki; işletmelerin üretim faaliyetleri esnasında başvurdukları doğal kaynaklar ekosistem içerisinde yer almakta ve bu faaliyetler pozitif yahut negatif etki yaratan sonuçlar yaratmaktadır (Ergen, 2021: 64). Negatif etki yaratan faaliyetler neticesinde felaketler yaşanmış, bu durum ülkelerin çevre sağlığının korunmasına yönelik politikalar yürütmesini gerekli kılmıştır. Böylelikle işletmelerin üretim sürecinde doğal kaynakları yok etmelerinin önüne geçilerek yapıcı faaliyetlerde bulunma imkanı olduğunu ortaya koymuştur (Muşmul ve Yaman, 2018: 70).

3)YEŞİL BÜTÇELEME

Ulusal ekonomik yapılarda devlet iki farklı konumda yer almaktadır. Bunlar üretici ve tüketici olarak değişiklik göstermektedir. Her iki konumunda da çevresel farkındalık prensibini benimseyerek elde etmiş olduğu gelirler ile birlikte gerçekleştirmiş olduğu giderleri çevresel politikalar doğrultusunda kullanması literatürde yeşil bütçeleme olarak ifade edilmektedir (Giritli ve Koçak, 2021: 41). Yeşil bütçelemenin kullandığı temel gereç çevresel vergilerdir. Hükümetler bütçenin modern fonksiyonları doğrultusunda kullanımıyla birlikte çevre sorunlarına eğilim gerçekleştirecek politikaların finansmanına çevresel vergileri yönlendirerek sonuca ulaşabilmektedir. Bilindiği üzere hükümetlerin maliye politikası amaçlarına ulaşmak üzere kamu giderleri ve vergiler yardımıyla direk müdahalesi mümkünken dolaylı yoldan piyasaya müdahaleleri de söz konusu olmaktadır. Dolaylı müdahaleleri sübvansiyon ve teşvikler aracılığıyla tüketim üzerinde etkileyici şekilde uygulamalar getirerek gerçekleştirebilirken, denetim ve belirli bir düzen oluşturmak suretiyle de sürdürülebilir çevre konusunda önemli gelişmeler sağlayabilmektedir (Yalçın ve Gök, 2015: 86).

Yeşil bütçe uygulamalarını değişik şekillerde takip edebilmek mümkündür. Etkinliğini sağlamak adına birtakım temel değişkenler buna yardımcı olabilmektedir. Aşağıdaki şekillerde yeşil bütçelemenin daha etkin olduğunu söylemek mümkündür (OECD, 2021: 1);

-Dönüşüm ve çevre başlıkları ülkenin iklim konusunda ulusal plan ve misyonuna yer verilen stratejik çerçevede yer alması,

-Bütçe aracının sonuçların takip edilmesine imkan verecek şekilde kullanımı,

-Sorumluluk ve faaliyetlerin kurumsal bir tasarıma dayalı şekilde açıkça tanımlanması,

-Hesap verilebilirlik ve şeffaflığın sağlanması adına bağımsız bir denetimden yardım alınması hali.

4)TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

Yeşil bütçeleme, yeşil kalkınma politikaları önceliğiyle iklim değişikliği, hava ve toprak kirliliği, su kaynaklarının kullanımı, biyolojik türlerin çeşitliliği ve doğal kaynakların kullanımına dair ölçüm, değerlendirme, takip ve denetime olanak yaratan bir araç olarak ifade edilmektedir. Modern bütçe anlayışına hakim olan bu sistem ekolojik sisteme yönelik belirlenen giderleri bütçede yer alan çerçeve doğrultusunda ölçeklendirmeyi amaçlamaktadır (Robrecht and Meyrick, 2009: 9).

Modern kamu maliyesinin ihtiyaçlarını karşılama konusunda en etkin aracın bütçe olduğu görüşü doğrultusunda ekolojik sisteme yönelik tüm politikaların yerine getirilmesine dair Çevre ve Şehircilik Bakanlığına tahsis edilen bütçenin varlığından söz edilmektedir. Gelir ve gider rakamlarının yer aldığı bütçe vasıtasıyla yeşil kalkınmaya öncelik tanınmaktadır.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile birlikte Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından oluşturulan Orta Vadeli Plan ve Orta Vadeli Mali Plan makroekonomik sınırların belirlenmesi için başvurulan iki temel politika sertifikasıdır. Bütçe süreci OVP ile başlamakta, stratejik hedefler çevre politikaları ile eşleştirilmektedir. Stratejik çevresel yönetim, sürdürülebilir yönetim, ülkenin çevresel kalkınmaya uyum boyutu kapsamında her türlü faaliyet, lisans, raporlama ve izin işlemleri sürdürülebilir çevre ve iklim değişikliği programı altında yer almaktadır (WEB_2).

Merkezi yönetim kapsamındaki idarelerin bütçelerinin gelir kısmının temel kaynağını vergi gelirleri oluşturmakta, aynı durum yeşil bütçeler içinde geçerli olmaktadır. Devlet vergilerin yönlendirici fonksiyonunu kullanmak suretiyle piyasaya yön vermektedir. Böylelikle, mükelleflerin istenilmeyen davranışları nedeniyle cezalandırılmasını, stratejik amaçlarına uygun eylemlerinin teşvik edilmesini sağlamış olmaktadır (Göker, 2011: 19). Yeşil bütçe giderlerini gerçekleştirmek üzere toplanılan vergi gelirleri belirtilen yönlendirici fonksiyonuyla işlevini yerine getirmektedir.

Yeşil bütçe giderleri üç temel başlık halinde gruplandırılmaktadır. Bunlar; yönetimin programları ve aktarımı, kamu altyapı planlamaları ve mali teşvikler şeklindedir. Mali teşvikler ise sübvansiyon, yardımlar ve vergi indirimleri şeklinde araştırma geliştirme faaliyeti yürütülen alanlar başta olmak üzere çevresel yönetim sistemlerinde kullanılmak üzere gruplandırılmaktadır (Gale and Barg, 2013: 3-4).

Yeşil bütçe kapsamında değerlendirilebilecek çevre koruma giderleri konu başlıklarına göre; atık yönetimi, atıksu yönetimi, diğer çevre koruma başlıkları, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın

korunması ve toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi şeklinde tasnif edilmektedir. 2021 yılında yayımlanan çevre korunmasına ilişkin istatistiklerin son halinde en yüksek payın %54,4 ile atık yönetimine, en düşük payın ise toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunmasına %3,2 ile ait olduğu bilgisine yer verilmektedir (WEB_3).

5)SONUÇ

Bologna belediye pilot uygulaması ile başlayan çevre koruma amaçlı yeşil bütçe çalışmaları ülkemiz tarafından yakından izlenerek alternatif politikalar oluşturulması açısından son derece yararlı olmuştur. Uygulama alanı yerelde başlatılan çalışma ülkemizde merkezi yönetim kapsamında yer alan kurumlara yönelik bütçe çalışmalarının içerisinde başlıklı olarak yer edinmiştir.

Sürdürülebilir kalkınmanın önem kazandığı günümüzde temel şartın çevre sağlığının korunması olduğunun bilinci ülkemizde yer edinmiştir. Bu çerçevede ekonomik faaliyette bulunun işletmeler başta olmak üzere toplumun her kesiminin çevre bilinciyle donatılması amaçlanmıştır. Kaynakların kıt olduğu düşüncesi paylaşımda etkinlik ve verimlilik kavramlarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda orta vadeli planlarda çevre başlığına yer verilmiş, hazırlanan bütçede çevre korumaya yönelik yapılan harcama tahminleri ve harcama kalemlerine aktarılacak gelir tahmin rakamlarına yer verilmiştir.

İklim değişikliği, ozon tabakası, toprak hava ve su kullanımının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi adına hedef ve politikalar oluşturulmuş, katı atık ve sera gazı salınımını engelleyici düzenlemelere gidilmiştir. Çevreye duyarlı hale getirilen bütçe sayesinde ülkenin kaynak yönetimi ve çevre koruma faaliyetleri düzenlenme, denetlenme ve raporlama imkanına kavuşturulmuştur. Bu anlam itibariyle AB üye ülkeleri ile uyumlaşma çabası içerisinde olduğumuz söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmet, E. , *İşletmelerin Sorumluluğu ve Sosyal Sorumluluk İle İlgili Faaliyetlerin Değerlendirilmesi*, Doçentlik Tezi, İstanbul, 1979.

Ergen, Z. , Ekolojik Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler Ve Yerel Yönetim Uygulamaları, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2021 Cilt: 30 No: 2 Sayfa: 62-73, 2021.

Gale, R. ve Barg, S. , *The Greening of Budgets: the Choice of Governing Instruments*. A. Green Budget Reform, Alexander M. Gillies . London: Earthscan, 2013.

Giritli, N. , Koçak, B. , Yeşil Bütçe Uygulaması ve KKTC Değerlendirmesi, LAU Sosyal Bilimler Dergisi, XII-I, ss.40-64, 2021.

Göker, C. ,*Yönlendirici Vergilendirme,* Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Karpuzcu, M. , *Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü*, Kubbealtı Neşriyatı No: 28, İstanbul, 2007.

Muşmul, G. ,Yaman, K. , Çevre ve Ekonomi İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi Cilt/Vol:2, Sayı/Issue:1, 2018 Sayfa: 66-86, 2018.

OECD, *Green Budgeting Towards Common Pirinciples*, November, 2021.

Robrecht, Holger and Meyrick, David, *EcoBudget: Introduction for Mayors and Municipal Councillors, ICLEI – Local Governments for Sustainability*, UN – HABITAT and UNEP, 1-27, 2009.

Tek, N. , *Muhasebenin Tarihsel ve Çağdaş Konumlarından Geleceğine Bakış, 500.Yıl "21.Yüzyıla Yaklaşırken Muhasebede Ortaya Çıkan Eğilimler*; TÜRMOB DEÜ İşletme Bölümü Muhasebe Bilim Dalı; Çeşme-İZMİR, 1995.

WEB_1. https://www.mfa.gov.tr/i_-temel-cevre-sorunlari.tr.mfa (10.10.2022).

WEB_2. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/2021-2023_ButceHaz%C4%B1rlamaRehberi.pdf (15.10.2022).

WEB_3. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Environmental-Protection-Expenditure-Statistics-2020 (16.10.2022).

Yalçın, A. , Gök, M., Avrupa Birliği Ve Türkiye'de Kamu Çevre Koruma Harcamalarının Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 25, ss.65-89, 2015.

VATANDAŞ ODAKLI BÜTÇELEME: MALİ SAYDAMLIK VE HESAP VERİLEBİLİRLİK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME

CITIZEN FOCUSED BUDGET: EVALUATION WITHIN THE SCOPE OF FINANCIAL TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY

Dr. Öğretim Üyesi, İREM ERASA AKÇA [1], Araştırma Görevlisi, MEHMET FATİH ÇAPANOĞLU [2]

[1] Hakkari ÜNİVERSİTESİ, Çölemerik MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık,

iremerasa@hakkari.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5191-2630

[2] Hakkari ÜNİVERSİTESİ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye,

mehmetfatihc@hakkari.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001- 8549-2822

ÖZET

Kamu mali yönetimine dair gerçekleşen dönüşümler ülkemizin de içerisinde yer aldığı bütçeleme anlayışlarındaki yenilikleri beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sonrası ülkelerde artan karşılıklı etkileşim ülkelerin mali ve siyasi yapılarında birbirlerine uyum gerektirmiştir. Bir ülkede uygulanan modern maliye politikaları söz konusu ülkeyle ticaret yapan bir diğer ülkenin uyumlaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Rekabet edilebilirlik serbest piyasa ekonomisinde kaçınılmaz hale gelmiş, bu doğrultuda ülkeler çeşitli maliye politikası araçlarına başvurmuştur. Bu araçlardan en önemlisi bütçe olmuştur. Bütçe, belirlenen bir mali yılda geçerli olmak üzere içerisinde kamuya ait gelir ve harcamalara ilişkin rakamlara yer verilen ve bunların gerçekleştirilmesi için gerekli organlara yetki veren bir hukuki belgedir. Bu haliyle yalnızca bir muhasebe kaydı olmaktan öteye küreselleşme sonrası yeni fonksiyonların yüklenmesi bütçeyi çağdaş bir yapıya kavuşturmuştur. Bilindiği üzere klasik bütçe fonksiyonları; mali, siyasi, hukuki ve denetim fonksiyonundan oluşmakta iken bütçe ve kamu hukukunda gerçekleşen gelişmeler sonrası yüklenilen modern işlevler sonrası bütçe; ekonomik kalkınma ve iktisadi istikrar sağlayıcı, gelirin yeniden dağılımını düzenleyici ve ekonomik planlamaya yardımcı hale getirilmiştir. Ülkemizde bu yönde gerçekleştirilen en büyük kamu mali reformu 2003 yılında yasama organınca kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu olmuştur. Bu sayede çok eski bir geçmişe sahip olarak 1927 yılından bu yana yürürlükte olan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılarak kamu idare ve muhasebesi uluslararası standartlara kavuşturulmuştur. Yeni oluşturulan kanun beraberinde Avrupa standartlarında birtakım ilkeler getirmiştir. Bunlardan en önemlileri; mali saydamlık ve hesap verilebilirliktir. Söz konusu iki ilke baz alınarak oluşturulan kamu bütçeleri mali demokrasi kavramını beslemekle birlikte vatandaşların seçimle göreve getirdikleri temsilcileri denetim ve takip imkanını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada bütçelemede yeni anlayışlardan biri olan vatandaş odaklı bütçeleme ele alınmış, kısaca Türkiye'deki mevcut durumuna yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Bütçe, Vatandaş Odaklı Bütçe, Mali Demokrasi

ABSTRACT

Transformations in public financial management have brought innovations in budgeting approaches, including our country. The increasing mutual interaction in the post-globalization countries necessitated harmony in the financial and political structures of the countries. The modern fiscal policies implemented in a country necessitated the harmonization of another country that trades with that country. Competitiveness has become inevitable in a free market economy, and in this direction, countries have applied to various fiscal policy tools. The most important of these tools has been the budget. The budget is a legal document that includes figures on public revenues and expenditures to be valid in a determined fiscal year and authorizes the necessary bodies for their realization. In this state, the new functions after globalization, beyond being just an accounting record, brought the budget to a modern structure. As it is known, classical budget functions; While it consists of financial, political, legal and audit functions, the budget after the modern functions undertaken after the developments in the budget and public law; It has been made to provide economic development and economic stability, to regulate the redistribution of income and to help economic planning. The biggest public financial reform carried out in this direction in our country was the Public Financial Management and Control Law No. 5018, which was accepted by the legislature in 2003. In this way, the General Accounting Law No. 1050, which has been in force since 1927 with a very old history, was repealed and public administration and accounting were brought to international standards. The newly created law has brought with it some principles in European standards. The most important of them are; financial transparency and accountability. The public budgets created on the basis of these two principles not only feed the concept of financial democracy, but also bring with them the opportunity to monitor and monitor the representatives that the citizens bring to office by election. In this study, citizen-oriented budgeting, which is one of the new understandings in budgeting, is discussed and briefly its current situation in Turkey.

Keywords: Budget, Citizen Focused Budget, Financial Democracy

1. GİRİŞ

Kamu kesimi yönetim anlayışında oluşan yenilikçi uygulamalar, vatandaşların bütçe hakkında daha çok bilgi sahibi olma ve bilinçlenmesini hedeflemiştir. Bu doğrultuda hazırlanan bütçe kanunlarında şeffaflık, hesap verilebilirlik ilkelerine önemle değinilmiştir. Bütçe belirli dönem içerisinde kamunun sunacağı hizmet karşılığında elde edeceği gelirleri ve yapacağı harcamaları ön gören kanun metnidir. Dolayısıyla halkın seçimle iş başına getirdiği yöneticilerin sunacakları hizmetlerde ne derece şeffaf davrandıklarını görebilmesi için herkesin anlayacağı sadelikte kanun metinleri çıkarılması gerekir. Bu çalışmada vatandaş odaklı bütçeleme esas alınarak bütçe sisteminde yapılan değişikliklerin ne denli etkili olduğu ele alınmıştır. Halkın bilinçli şekilde oy kullandığı demokratik yapılarda yöneticilerin daha dikkatli davranması ve halka karşı sorumluluklarını yerine getirirken her an denetlenebileceklerini düşüncesiyle gereken özeni göstermeleri esas alınmalıdır. Gelişmiş toplumlarda halkın vatandaşlık bilincinin sağlanmış olduğu düşünülür. Anayasal bir hak olarak sunulan bütçe hakkı esasında katılımcı

bütçe anlayışının oluşmasında temel oluşturur. Bütçenin devletler açısından önemi çok büyüktür. Bütçe kanunu onaylanıp yürürlüğe girmeden hiç bir harcama yapılamaz ve dolayısıyla hiç bir hizmet de yürütülemez. Vatandaşın yaşadığı ülkenin değerlerine sahip çıkması, gelecekte oluşacak hizmetler için söz sahibi olması, devlete karşı sorumluluklarını güven içerisinde yerine getirmesine bağlıdır. Vatandaş bütçe anlayışı da bu noktada devreye girer. Vatandaşın önüne getirilen bütçe kanun metninin açık, anlaşılır, şeffaf bir şekilde sunulabilecek düzeyde olmasını dile getirir. Bu bildiride vatandaş odaklı bütçele sisteminden bahsederken günümüzde ne şekilde uygulandığı, yerel bağlamda yayılım sağlanabiliyor mu, avantaj ve dezavantajları nelerdir şeklinde çeşitli sorulara yanıt oluşturacağız.

2. BÜTÇE KAPASAM VE TANIM

Bütçe kavramı 5018 sayılı KMYKK (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu)'nda tanımlanmıştır. Buna göre bütçe, devletin gelir ve harcamalarının bilirli zaman aralığında öngörülmesi ve faaliyete geçirilmesini ele alan kanun metnidir. Bütçenin kapsamı genel idare olarak tanımlanan merkezi idare içerisinde bulunan kamu kurumları, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idareler bütününün mali yönetim ve denetimidir.

Bütçe'nin performansa dair verilere yer vermemesi, nihai hizmetleri yansıtmaması, kamu muhasebe defteri düzenleme haricinde fayda sağlamaması, rapor düzeninin zayıflığı ve denetimin biçare kalması kamu kesiminin idare edilebilirliği hakkında kuşkulara sebep olmaktadır (Atiyas ve Sayın, 1997:1). Vatandaş odaklı bütçelemede esas olan vatandaşın bütçe hakkında bilgiye sahip olabilmesini sağlayacak açık ve anlaşılır bir dille ele alınması, şeffaflık ve hesap verilebilirlik açısından geliştirilmesinin sağlanmasıdır. Böylelikle vatandaşın bilgili ve bilinçli olması sağlanması, denetim mekanizmasının bilhassa vatandaş odaklı sağlanması idarenin sorumluluğunun artmasına neden olacaktır. Türkiye'de uygulanmakta olan bütçe sisteminin ayrıntıları bütçe kanun metninde yer almaktadır. Yapılan düzenlemeler ile daha şeffaf, hesap verilebilir ve anlaşılabilir bütçe uygulamasından bahsedilmiştir. Açık ve anlaşılır bütçe sistemi vatandaşın katılımının sağlanmasında etkili olacak ve daha yaygın bir uygulama haline dönüşecektir. Vatandaşın hükümete karşı özgüveninin pekiştirilmesi kamu gelirleri açısından da fayda sağlayacaktır. Özellikle bütçe hakkında vatandaşa eğitim seminerleri düzenlenmesi, basın yoluyla kamu spotları hazırlanması ülke açısından büyük yarar sağlayacaktır. Bilinçli vatandaş sayısının artması kamu gelir ve giderlerinin toplum için ne denli önem arz ettiği anlaşılır. Vatandaş odaklı bütçe sistemi uygulamaya dönüştürülmesi için yapılan harcamalar olumsuz görülebilir. Oysa devletin elde edeceği gelirin artması, yatırım ve harcamaların toplum ihtiyacına yönelik gerçekleştirilmesinin farkındalığı ile mümkün olmaktadır.

3. 5018 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULAMADA OLAN İLKELER (SAYDAMLIK -HESAP VERİLEBİLİRLİK)

Saydamlık

Saydamlık 5018 sayılı KMYKK 'un 7. , 13. ve 17. maddelerinde ele alınmıştır. Buna göre kamu kaynaklarının tamamının sağlanması ve harcanmasında denetim mekanizmasının yerine getirilmesi maksadıyla kamuoyuna bilgi verilir. Saydamlık bütün düzenlemelerin halkın şeffaf bir şekilde görebileceği, ulaşılabilir ve tereddütsüz sorgulanabilecek şekilde sunulmasını ifade

eder. Böylelikle görev, yetki ve sorumluluklar net bir şekilde düzenlenmelidir. Bu şekilde yetki kargaşası yaşanmamış ve eylemin sorumluluğunun kime ait olduğu belirtilmiş olur. Hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması gerekir. Bütçenin oluşumu, uygulanması ve denetlenmesi vatandaşın bilgisi dahilinde gerçekleşmiş olur. Vatandaş gerektiğinde bütçe metninde yer alan hedef ve programları görüp hükümet politikaları hakkında yorum yapabilecektir. Genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından sağlanan teşvik ve desteklemelerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması şarttır. Vatandaş önceden belirlenen bu tür teşvik ve desteklerden yararlanma yoluna gidebilir ve şeffaf bir şekilde sağlanan bilgilendirmelerle güven duygusunu pekiştirir. Kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması, zorunludur. Böylelikle karmaşık bir sistemden uzak genel kabul görmüş muhasebe düzeni ile kolay işlem sağlanmış olur. Malî saydamlığın sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve önlemlerin alınmasından kamu idareleri sorumlu olup, bu hususlar Hazine ve Maliye Bakanlığınca izlenir. Bakanlık bünyesinde bulunan birimler tarafından kontrol edilen bu durum gerektiğinde sorun tespitinde ve alınabilecek önlemler bakımından önem teşkil etmektedir.

Hesap Verilebilirlik

Hesap verme deyimi, Türk Dil Kurumu tarafından bir işin sorumluluğunu yüklenmek herhangi bir davranışın sebebini açıklamak, anlatmak şeklinde tanımlanır.

Hesap verme sorumluluğu KMYKK m.d 8 de ele alınmıştır. Buna göre her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.

Hesap verilebilirlik çift taraflı olarak hem vatandaşın devlete hesap vermesi hem de devletin vatandaşa hesap vermesi şeklinde görülebilir. Vatandaşlar ödedikleri vergilerin nerelere harcandığını bilmek istemektedir. Bu talebi seçtikleri temsilciler (vekiller) aracılığı ile hükümete iletmekte ve hükümeti yine temsilciler vasıtasıyla gözetlemektedirler (Dikmen ve Çiçek, 2018: 271)

Performans ölçümü etkin hesap verme sorumluluğunun gerçekleştirilmesine yardımcı olur. Bir kurumun stratejik amaç ve hedefleri ile performans hedeflerinin ne ölçüde yerine getirildiğini gösterir. Bu nedenle performansın ölçülmesi yoluyla hesap verilebilirliğin sağlanması için uygun bir zemin sağlanmış olmaktadır (Yenice, 2006:57).

Vatandaş katılımı esas alınan bütçe sisteminde katılımda hedeflenen ile varmak istenilen neticeler önem arz etmektedir. Hedeflenen ile ulaşılan karşılaştırılıp değerlendirilmelidir. Literatürde bütçe girdisi için beş potansiyel hedef tanımlanmıştır (Ebdon and A.L., 2006: 441);

(1) Karar alma sürecinde bilgilendirme sağlamak
(2) Katılımcıları bütçe konusunda eğitmek

(3) Bütçe önerileri için destek almak
(4) Karar verme sürecini etkilemek
(5)) Güveni artırmak ve bir topluluk duygusu yaratmak.

3) VATANDAŞ ODAKLI BÜTÇELEME

Devletin, ileri ki bir dönem içerisinde geçici bir süreliğine hazırlamakta olduğu gelir ve harcamalara ilişkin verilerin yer aldığı kamu bütçesine yönelik anlayış Osmanlı Devletinde ilk kez 1846 senesinden itibaren gündemde yer edinmiştir. 1876 yılına gelindiğinde ise bir diğer önemli husus olan bütçe hakkı Kanuni Esasi ile tanınmak istenmiştir. Bütçe hakkı, geçmişi oldukça eski bir olgu olmakla birlikte Avrupa ülkelerinde çeşitli isyanlar neticesinde elde edilmiş, Osmanlı Devletinde ise üst yetkililerce Batı ülkelerini yakından takip etme arzusu nedeniyle mevzuatta yer verilmiştir. Bütçe hakkı vasıtasıyla; yürütme organına gelir ve harcamalarda bulunabilmesi adına yetki tanımlamak, verilen yetkinin kullanımına ilişkin denetim imkânını sağlamak mümkün hale gelmiştir. Fakat bütçe hakkının kavramsal karşılığı Kanuni Esasi ile birlikte karşılık bulmamış, II.Meşrutiyet ve sonrasındaki süreçte bu durum fark edilerek 1909-1910 yıllarını kapsayan bütçenin kabul görmüş bütçe prensiplerini dayanak alarak hazırlanması sağlanmıştır. Bu anlamıyla ilk modern bütçenin bu yıllarda hazırlandığını söylemek mümkündür (Toraman vd. , 2022: 5-6).

Cumhuriyet ilanı sonrasında sistematik bir yapıdan uzak olan geçmiş düzenlemelerin yetersizliği göz önüne alınarak kamu mali sistemini düzenleyen yeni bir Kanun düzenlemesine gidilmiştir. Söz konusu kanunda öncelikli düzenlemeleri gerektiren başlıklar belirlenmiş ve bu doğrultuda başta İtalya ve Belçika'da uygulanmakta olan mali yönetime ilişkin kanun ve yönetmeliklere başvurulmuştur. Düzenlemeye tabi tutulan başlıklar; ek bütçe ve kamu harcamalarına ilişkin sınırlamalar, kamu gelirlerinin tahakkuk ve tahsilatına yönelik usüller, bütçenin yönetiminin kontrol ve denetimi, Sayıştay kurumunun işlevleri ve kamunun haizinde bulunan taşınır ve taşınmazların idaresi şeklinde yer almıştır. Taslak olarak oluşturulan tüm bu başlıkların resmiyette yer verildiği 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu 1927 senesinde mecliste kabulüyle birlikte yürürlüğe girmiştir (Ergen, 2016: 98).

Küreselleşmeyle birlikte serbest piyasa ekonomisinin hız kazanması mevcut düzenlerde iyileştirmeleri zorunlu kılmıştır. İyileştirmeler yalnızca kamu ekonomisiyle kalmamış bireylerin anlayışlarında da dönüşüm gerektirmiştir. Bu haliyle devlet ve birey ilişkileri de farklılığa maruz kalmıştır. Bireyler kamusal hizmetlerin belirlenerek önceliklerinin tanınması ve miktarında söz sahibi olması sayesinde salt seçmen olmanın ötesine geçmiştir (Alkan ve Yıldız, 2019: 32). Yalnızca siyasi ve kültürel dönüşümler değil özellikle yaşanan ekonomik krizler sonrası başta gelişmekte olan ülkelerde kamu mali yönetimlerine dair yeni mali idare anlayışı içeren arayışlara başlanmıştır. Türkiye bu arayışlara 94 ve 98 yıllarında gerçekleşen ekonomik krizler neticesinde 2000'li yıllarda hız vermiştir (Kaçer, 2019: 33).

Türkiye'de kamu mali yönetim alanında reformların gerçekleştirilmesi gereğini ortaya çıkaran nedenler çeşitli başlıklar altında toplanmaktadır. Bunları ana başlıklar halinde şu şekilde sıralamak mümkündür (DPT, 2000; 28-108);

-Hali hazırda var olan uygulamaya dair bütçe sorunları,

-Mali saydamlık,

-Parlamentonun bütçe sürecinde etkinliği,

-Denetim ve kontrol sisteminde etkinlik ve işleyiş problemi,

-Sistemde yer alan kurumsal yapı ve problemler.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen en büyük reform 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun 10/12/2003 tarih ve 5018 sayılı "Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu" un 81. maddesi gereği yürürlükten kaldırılması olmuştur.

Böylelikle mevcut modern gelişmelere uygun yeni bir kamu mali idare sisteminin oluşturulması sağlanmıştır. Yeni kanun sayesinde etkinlikten yoksun eski sistem yerini Ulusal Program ve Politika Belgesi'nde yer verilen uluslararası standartlara ve Avrupa Birliği normlarına uygun bir mali idare sistemine bırakmıştır. Modern bir sistemi içerisinde barındıran kanun bütçe hakkının bütçe bilincine sahip vatandaşlar tarafından kullanımına olanak sağlamıştır (Saraç, 2004: 124). Çağdaş yapıdan uzak mali yönetime sahip ülkelerde vatandaşlar, ülkelerinin mali sözleşme niteliğindeki bütçelerinde büyük bir paya sahiptir fakat şartlarının belirlenmesi aşamasında doğrudan söz sahibi olmaları nadir yaşanan bir durumdur. Hükümetlerin mali yönetimlerine ilişkin görüşlerini seçim aracılığıyla dolaylı olarak ifade edebilirler ancak maliye politikasına ilişkin kararlar alınırken fiziki varlıkları söz konusu değildir (Schick, 2003: 7). Gerekli reformların yerine getirilmesi bu sorunun çözümünü sağlamıştır.

Kıt olduğu kabul edilen kamusal kaynakların tahsis ve kullanımında dört ana ilke kabul görmektedir. Bunlar; hesap verme ilkesi, şeffaflık ilkesi (mali saydamlık), performans esaslı ve çok yıllı bütçeleme şeklindedir. Ülkenin mali sistemi çağdaş bir yapıya ulaşma arzusundaysa mevcut bütçeleme anlayışı bu dört ana ilkeyi barındırması gerekmektedir. Bu şekilde olması halinde maliye politikasının ekonomik istikrar ve kalkınma hedefi gerçek olabilmektedir (Kesik, 2005: 104).

Bu dört ana ilkeden mali saydamlık ve hesap verilebilirlik yeni kamu mali yönetiminin temel taşlarını oluşturmaktadır. Özellikle 1990'lı yılların sonlarından bu yana, hükümetlerin vergi gelirlerini arttırma, borçlanma ve kamu kaynaklarının kullanımı konusunda daha etkili kamu hesap verilebilirliğini teşvik etmek üzere uluslararası düzeyde büyük gayretler olmuştur. Aynı girişimler şeffaflık açısından da konu edilmiş, şeffaflığın temin edilememesi halinde hükümetler dilediği ölçüde sorumsuzca borçlanabilmekte, kamu gelirlerinin kötüye kullanımına dair soru işaretleri yaratabilmektedir (Petrie and Shields, 2010: 2).

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda günümüzde vatandaşların devlete olan sorumluluğunun rolleri değişime uğramıştır. Artık devletin de kamu politikaları yürütülürken vatandaşına şeffaflık ve hesap verilebilirlik doğrultusunda bilgi paylaşımında bulunma gereği doğmuştur (Çoban, 2012: 5). Burada karşımıza literatürde çok eski bir geçmişe sahip olmayan yeni bir kavram olan vatandaş bütçeleme çıkmaktadır. Vatandaş bütçe ile kastedilen; yıllık hazırlanan bütçenin en sade ve anlaşılabilir halidir. Hazırlanan bütçede yer alan kamu giderleri ve bu giderlerin nasıl karşılanacağına dair temel düzeyde bilgilerine yer verilmektedir. Bu bilgilerin vatandaşlara düzenli bir şekilde sunulması hedeflenmektedir (BUMKO).

4) SONUÇ

Maliye politikası amaçlarından fiyat istikrarı, iktisadi büyüme ve ekonomik kalkınma ile gelir dağılımında adaletin sağlanması üzerine başvurulan en önemli araçlardan biri bütçedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı yapılmaksızın kamu harcama ve kamu gelirlerine ilişkin sistematik düzenlemelerin miktar itibarıyla düzenlenmesi gereği iktisadi politikaların gerçekleşmesi aşamasında son derece önem arz etmektedir. Kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanmasında başvurulan bütçe aracı yalnızca mali nitelikli işlev görmemekte demokrasi kavramı ile de doğrudan bağlantılı bulunmaktadır. Tıpkı vergi bilinci gibi bütçe bilincine haiz vatandaşlar seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kamu kaynaklarının etkin dağılımı konusunda söz hakkına sahip olmalıdır. Bütçeye yüklenilen tüm bu işlevler neticesinde son 30 yıllık süreç içerisinde ülkelerin gerçekleştirdikleri pek çok reform bulunmakta, bütçe anlayışlarını şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin temelinde gerçekleştirdikleri ifade edilebilmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde de mali reformlar gerçekleştirilmekte, 2017 yılından itibaren vatandaş bütçe rehberleri oluşturulmaktadır. Vatandaş odaklı bütçeleme anlayışının bir parçası olan söz konusu rehberlerde kamu mali politikaları hakkında bilgi paylaşımının en yalın halde vatandaşlara aktarımı ile birlikte yapılması planlanan gider ve finansman kaynaklarına anlaşılabilir şekilde ulaşım sağlanmaktadır. En büyük yararı vergi bilinci ile birlikte demokrasinin güçlü bir olgu haline getirilerek mevcut hükümetlere olan inancın temin edilmesi olmaktadır.

KAYNAKÇA

Alkan F ve Yıldız F. , *Bütçelemede Yeni Yaklaşımlar: Katılımcı Bütçeleme Ve Vatandaş Bütçesi*, Güncel Gelişmeler Perspektifinden Kamu Maliyesinde Seçme Konular (pp.31-52), Savaş Yayınevi, 2019.

Atiyas, İ. ve Sayın, Ş. , *Siyasi Sorumluluk, Yönetsel Sorumluluk ve Bütçe Sistemi: Bir Yeniden Yapılanma Önerisine Doğru*, İstanbul: TESEV Yayınları, 1997.

BUMKO. https://www.hmb.gov.tr/bumko-vatandas-butce-rehberi (15.12.2022).

Çoban, H. , Sunuş. K. Kılıç & Y. Urhan (Ed.), *Şeffaf ve hesap verebilir kamu yönetimi sempozyumu bildiri kitabı içinde* (ss. 5-6). Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Dikmen, S., & Çiçek, H. , *Etkin Bir Hesap Verebilirlik Mekanizması Olarak Yasama Organının Bütçe Gözetim işlevi*, Maliye Dergisi, 174(Ocak-Haziran), 270–298. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/174-13.pdf, 2018.

DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.

Ebdon, C., A.L., F. , *Citizen Participation in Budgeting Th eory*. Public Administration Review ,American Society for Public Administration, *66*(3), 437–447. https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00600.x, 2006.

Ergen, Z. , *Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Muhasebe-İ Umumiye Kanunundan 5018 Sayılı Kanuna Bütçe Ve Harcama Usullerinde Dönüşüm*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 8, No 1, 2016.

Kaçer, F. , *Kamu Mali Yönetiminde Değişim Ve Sayıştay'ın Performans Denetimi Yetkisinin Gelişimi*, Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl/Year: 3 Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 1, ss. 29-47, 2019.

Kamu Malî Yönetimi Ve Kontrol Kanunu. Retrieved December 12, 2022, from https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf.

Kesik, A. , *Yeni Kamu Mali Yönetim Sisteminde Orta Vadeli Mali Plan Çerçevesinde Çok Yıllı Bütçelemenin Uygulanabilirliği*, 20. Maliye Sempozyumu, T.C. Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, "Türkiye'de Yeniden Mali Yapılanma", Yayın No: 1, Karahayıt\Denizli, 2005.

Saraç, O. , *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Yapılan Düzenlemelerin Değerlendirilmesi*, Maliye Dergisi, Sayı: 147, 2004.

Schick, A. , *The Role of Fiscal Rules in Budgeting*, OECD Journal on Budgeting, 3(3):7-34, 2003.

TDK. (n.d.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Retrieved December 12, 2022, from https://sozluk.gov.tr/

Toraman, C. , Sönmez, R. A. , Toraman A. , *Osmanlı Devlet Bütçelerinin Analizi: 1909-1918 Bütçeleri Üzerine Bir Analiz*, Muhasebe ve Finans Tarihi Accounting and Financial Araştırmaları Dergisi History Research Journal Sayı: 23 – Temmuz 2022 No: 23 – July 2022 ss. 1-16, 2022.

Petrie, M. , Shields, J. , *Producing a Citizens' Guide to the Budget: Why, What and How?* , OECD Journal on Budgeting Volume 2010/2.

Yenice, E. , *Kamu Kesiminde Performans Ölçümü Ve Bütçe İlişkisi,* Sayıştay Dergisi, 61, 57–68. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1713579, 2006.

DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

ÖZET

Perihan Tabur[1], Doç. Dr. Harun Şahin[2]

Günümüzde seçeneklerin artması ve ekonomik belirsizliklerle birlikte bireylerin karar verme süreçlerinin daha karmaşık hale gelmesi rasyonellikten uzak kararlar verilmesine neden olmaktadır. Geleneksel iktisat düşüncesinde kabul gören tam rasyonellik kavramı ise günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Bireylerin rasyonellikten uzak karar vermesinde sadece seçeneklerin çok ve karmaşık olması değil, zihinsel, sosyal ve psikolojik olarak birçok faktörün etkisi mevcuttur. Uygulanacak olan kamu politikalarında bireylerle iş birliği içinde ve davranışlarını doğru şekilde analiz ederek politikalar tasarlanması gerekmektedir. Parasal teşvikler ve kısıtlayıcı önlemler kullanılarak uygulanan kamu politikası araçları bireylerin davranışlarında kısa süreli etkilere sebep olmaktadır ve bireyler belirli bir süre sonra alışık oldukları davranışlara geri dönmektedir. Bu sebeple, ekonomi, eğitim, çevre ve enerjiye kadar hayatın her alanında kendisine yer bulan davranışsal içgörüler kullanılarak uygulanan politikalar daha uzun vadeli çözüm önerileri sunmaktadır. Bu çalışmada, Gaziantep ilinde yaşayan bireylerin davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışlarını incelemek için 539 adet katılımcıya ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, non paremetrik testlerden, Mann-Whitney U Testi, Kruskal-Wallis H Testi ve bağımlı değişkenlerin birbirleri ile arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Spearman'ın Sıralama Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, bireylerin rasyonellikten uzak seçimlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Dürtme yöntemleri kullanılarak bireylerin lehine olacak şekilde özgürlüklerine müdahale etmeden tasarlanacak olan davranışsal kamu politikalarının hem bireylere hem de uzun vadede ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Karar Alma, Davranışsal Kamu Politikası, Dürtme, Davranışsal İçgörüler

ABSTRACT

Today, with the increase in options and economic uncertainties, the decision-making processes of individuals become more complex, leading to decisions that are far from rationality. The concept of full rationality, which is accepted in traditional economic thought, has lost its validity today. Not only that there are many and complex options, but also many factors, mentally,

[1] Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, taburperihan@gmail.com, 0000-0001-5740-3546
[2]Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hsahin@gantep.edu.tr, 0000-0001-8959-6514

socially and psychologically, have an effect on the decision making of individuals far from rationality. In the public policies to be implemented, it is necessary to design policies in cooperation with individuals and by analyzing their behaviors correctly. Public policy instruments implemented using monetary incentives and restrictive measures cause short-term effects on the behavior of individuals, and individuals return to the behaviors they are accustomed to after a certain period of time. For this reason, policies implemented using behavioral insights that find a place in all areas of life, from economy, education, environment and energy, offer longer-term solutions. In this study, 539 participants were reached to examine the behaviors of individuals living in Gaziantep province towards behavioral public policies. The obtained data were used from non-parametric tests, Mann-Whitney U Test, Kruskal-Wallis H Test, and Spearman's Rank Correlation Coefficient to determine the relationship between dependent variables. According to the results obtained, it has been determined that individuals make choices that are far from rationality. Suggestions have been made that behavioral public policies, which will be designed in favor of individuals without interfering with their freedom by using nudge methods, will contribute to both individuals and economic growth in the long run.

Keywords: Behavioral Economics, Decision Making, Behavioral Public Policy, Nudge, Behavioral Insights

GİRİŞ

Geleneksel iktisadın bireyleri tümüyle rasyonel olarak kabul ettiği ve her zaman kendi çıkarlarını maksimize ettiği düşüncesi günümüz koşullarında artık geçerliliğini yitirmiştir. Bireyler, sosyal bir varlık olduğu için günümüzde sosyal ve psikolojik olarak birçok faktörden etkilenmekte ve genellikle kendi çıkarlarından ziyade alışkanlıkları, çevresindeki insanların davranışları etkisinde kalabilmektedir. Bu davranışların çoğu birey lehine değildir. Bireylerin rasyonel olmayan davranışları kamu müdahaleleri ile bireylerin faydalarını olacak şekilde değiştirilebilmesi mümkündür. Bu davranışların değişikliği mikro ölçekli olarak bireyleri etkilese de hem toplum hem de kamu için önemi büyüktür. İnsanların davranışlarını özgürlüklerine müdahale etmeden, kendi seçim özgürlükleri ile daha az maliyetli şekilde değiştirilmesini sağlayan davranışsal kamu politikalarının kullanımı hem bireylerin hem de toplumun faydasını arttırmak için etkin bir araç olarak kullanılması büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışma, Gaziantep ilinde yaşayan bireylerin davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışlarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır Çalışma mikro ölçekli olup 2022 yılında

Gaziantep ilinde yaşayan 18 yaş ve üzerindeki gönüllü 539 katılımcı ile sınırlıdır. Kullanılan ölçeğin daha ileride yapılacak çalışmalar için literatüre katkı sunacağı beklenmektedir.

1. Dürtme Teorisi

Son yıllarda bireylerin ekonomik kararları nasıl aldıklarına dair çalışmalar büyük önem kazanmıştır. Davranışsal ekonomi gibi disiplinler arası çalışmalar, çoğunlukla bireylerin seçimlerinin kontrollü ortamlarda gözlemlendiği laboratuvar ve saha deneylerinin kullanılmasıyla çok sayıdaki sistematik karar verme mekanizmaları incelenmiştir. Bu duruma bağlı olarak politika yapıcıların da davranışsal ekonomiye verdiği değer artmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta yapılan uygulamalar diğer ülkeler için de örnek teşkil etmektedir. Ayrıca davranışsal ekonomi, ekonomik kararların sistematik etkilerini ortaya çıkarmasının yanı sıra hükümet ve kamu aktörlerinin ekonomik aktörlerinin davranışlarını etkilemek için hangi kural ve yöntemleri kullanması gerektiği yönünde aydınlatıcı bilgiler sağlamaktadır (Lunn, 2014, s. 13).

İnsanların özgürlüklerine müdahale etmeden, aldığı ekonomik kararları fazla değiştirmeden teşvik eden seçim mimarına dürtme denir. Bir müdahalenin dürtme olarak sayılabilmesi için uygulanması kolay olmalı ve maliyetinin düşük olması gerekmektedir. Dürtmeler emir ve yasaklama içermez (Thaler ve Sunstein, 2019, s. 17).

Birey davranışları, uygulanan kamu politikalarının etkinliğinden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir. Günümüzde hala uygulanmakta olan kamu politikalarında vergiler ve kurumsal düzenlemeler aracılığıyla müdahale etmektedir. Fakat bu etkiler kısa süreli değişimlere neden olmaktadır ve uzun vadede bireyler davranışları değişmemektedir. Bireylerin alışkanlıklarını ve davranış kalıplarını değiştirmeye ikna etmek bu noktada büyük önem arz etmektedir (Kılıç, 2020, s. 246).

2. Literatür İncelemesi

Allcott (2011) çalışmasında, bir şirketin hane halklarının kullandıkları geçmiş enerji tüketimlerini komşularınkiyle karşılaştıran ve enerji tasarrufları yapmaları için ipuçları bulunduran mektuplar göndermiştir. Yürütülen çalışmada, fiyat dışı maliyetsiz bir müdahale uygulanmıştır ve randomize kontrollü deneyler yapılmıştır. Deney sonucuna göre, hane halkları enerji tüketimlerini %6,3 oranında azaltmışlardır. Bu noktada sosyal normların kullanımı kayda değer bir fayda sağlamıştır.

Hershfield ve diğerleri (2011) çalışmalarında, insanların emeklilik için ihtiyaç duydukları parayı biriktirme konusunda başarısız olduklarını, insanların çoğunlukla anlık

ödüllerin cazibesini kapıldığını ve bunun da geleceğe yönelik kararlarında etkili olduğunu savunmaktadır. Çalışmada, insanların sanal gerçeklik ile ilerlemiş yaşlardaki görüntüleri ile etkileşime girmeleri sağlanmıştır. Bu sayede insanların anlık parasal ödülleri kabul etme davranışlarında değişiklik olduğunu ortaya koymuşlardır.

Rozin ve diğerleri (2011) çalışmalarında, yiyeceklerin erişilebilirliklerini değiştirmek gibi küçük müdahalelerle obezite gibi çağın önemli sorunlarından biri ile mücadele etmenin mümkün olduğunu ortaya koymak için çeşitli deneyler gerçekleştirmişlerdir. Bireyler için sağlıksız olan yiyeceklerin göz hizası yerine daha uzak yerlerde konumlandırılması ile kilo alımlarının azaltılabileceğini ve bu şekilde uygulanacak çevresel değişikliklerinin halk sağlığı için önemli etkileri olacağını ortaya koymuşlardır.

Momsen ve Stoerk (2014) çalışmalarında, bireylerin enerji tüketimi konusunda söyledikleri ve eylemleri arasında tutarsızlık olduğunu, çoğunluğun yenilenebilir enerji tercih edeceğini söylemekte ancak uygulamada küçük bir grubun yenilenebilir enerji satın almaktadır. Yapılan çalışmada, dürtme yöntemlerinin yenilenebilir enerji ve geleneksel enerji seçimi üzerinde etkili olan bir anket deneyi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucuna göre, varsayılan bir dürtmenin bireylerin yenilenebilir enerjiyi seçme payında %44,6 oranında artış sağladığını bulmuşlardır.

Altun (2018) çalışmasında, bireylerin enerji tüketiminde davranışsal yanlılıklar gösterdiğini ve bu davranışları değiştirmek için kullanılacak olan bilgi stratejileri, yapısal stratejiler ve ödüller olmak üzere çok farklı şekillerde uygulanabilecek davranışlar araçlar ve kamu politikaları üzerinde durmaktadır.

Ata (2019) yüksek lisans tezi için yaptığı çalışmasında, geri bildirim ve sosyal dürtmenin elektrik tüketimi üzerindeki etkisini ölçmek için Ankara'da bulunan 94 siteye uygulanacak bir deney tasarlamıştır. 1 kontrol 2 deney grubu olmak üzere 3 gruba ayırmıştır ve 12 hafta boyunca haftalık enerji tüketimleri kayıt altına almıştır. Ölçüm yapılan 4. Haftayı takiben, ilk deney grubuna, geri bildirim, ikinci deney grubuna hem geri bildirim hem de sosyal norm içeren elektrik raporları haftalık olarak gönderilmiştir. Deney sonuçlarından elde edilen veriler, OLS yöntemi ile standart model ve Difference-in-Differences modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, geri bildirim ve sosyal normlar içeren mesajların bireylerin elektrik tüketimlerinde kontrol grubuna göre daha anlamlı bir değişime sebep olduğu tespit edilmiştir.

Erdoğan ve Karagöl (2020) yaptıkları çalışmada, insanların sınırlı rasyonaliteye sahip olduğu ve bu durum dikkate alınarak oluşturulacak kamu politikalarının daha etkin olacağını savunmaktadırlar. Uygulanacak politikalardan biri de bireysel tasarrufların arttırılmasında uygulanacak olan dürtme politikalarıdır. Bireyleri tasarruf etmekten uzaklaştıran davranışlar tespit edilerek, bireylerin tasarruflarını arttırabileceklerini savunmaktadırlar.

İpek, Duman, Akdeniz ve Göklen (2020) çalışmalarında, Türkiye'deki önemli sağlık problemlerinden biri olan fazla kilo alma ve obezite sorunu ile mücadele etmek ve insanları bilişsel-yönlü dürtme yöntemleriyle sağlıklı beslenme davranışlarına yönlendirerek, birey davranışlarını iyileştirmeyi hedeflemektedirler. Bu sebeple 5 farklı aşamadan oluşan ve 2 ay süren bir deney tasarlamışlardır. Deney sahası olarak üniversite kantini belirlenmiştir ve kantinden alışveriş yapan tüketicilerin soğuk içecek alım tercihlerinde bilişsel-yönlü dürtme müdahalelerinin etkinliği incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, içeceklerin görünürlüklerinde yapılacak iyileştirmelerin sağlıklı beslenme davranışı üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Serim ve Küçükşenel (2020) yaptıkları çalışmada, dürtme yöntemlerinin sağlık politikaları üzerinde etkinliği üzerinde durmaktadırlar. Bireylerin sağlıksız beslenme, doktora gitmeyi erteleme gibi konularda kendileri için doğru olan kararları almaktan uzak davranışlar sergiledikleri zamanlar olmaktadır. Kişilerin hatırlatıcılar gibi maliyetsiz davranışsal içgörüler kullanılarak hem davranış değişiklikleri konusunda umut verici faydalar sağlayacakları konusu üzerinde durmaktadırlar.

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak ise anket tekniği kullanılmıştır. Anketten elde edilen veriler IBM SPSS 27 paket programıyla analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Ankette toplam 31 soru bulunmaktadır bu sorulardan 6 tanesi demografik değişkenlerden, 24 tanesi 5'li likert tipinden ve 1 adette dikkat filtresinden oluşmaktadır. Anket soruları yazar tarafından oluşturulmuştur. Anket soruları, Thaler ve Sunstein (2019)'un dürtme kitabı, Ariely (2008)'in Akıldışı ama Öngörülebilir kitabı, Ekonomi Bakanlığı (2018) kitabı, Erdoğan ve Koç, (2021) makalesi, Erdoğan ve Karagöl (2019) makalesi referans alınarak hazırlanmıştır. Davranışsal kamu politikaları ölçeğinin alt boyutlarının belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır ve teoriye uygun olarak davranışsal kamu politikasını etkileyen faktörlere; "dürtme yöntemleri", tüketici davranışları" ve "dürtme uygulamaları" olarak isimlendirilmiştir.

Bu çalışmada evreni Gaziantep'te yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemi olarak kolay örnekleme yöntemi seçilmiştir. Örneklemi oluşturulurken, %95 güven

düzeyi ve ±0.05 örnekleme hatası için 1 milyon ve daha üzeri evren büyüklüğü için gerekli örneklem sayısının 384 olduğu kabul edilerek 539 kişi olan örneklem sayısının yeterli olduğu kabul edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s. 50).

4. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Katılımcıların davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H2: Katılımcıların davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışları medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H3: Katılımcıların davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H4: Katılımcıların davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışları eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H5: Katılımcıların davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışları aylık gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H6: Katılımcıların davranışsal kamu politikalarına yönelik davranışları meslek gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H7: Dürtme yöntemlerinin ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H8: Tüketici davranışlarının ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H9: Dürtme uygulamalarının ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5. Bulgular

Katılımcıların, 266'sı (%49,4) erkek, 273'ü (%50,6) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların 142'si (%26,3) 18-25, 157'si (%29,1) 26-35 yaş aralığı, 105'i (%19,5) 36-45 yaş aralığı, 83'ü (%15,4) 46-55 yaş aralığı ve 52'si (%9,6) 56 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Eğitim düzeyine göre katılımcıların 123'ü (%22,8) ilkokul ve ortaokul, 101'i (%18,7) lise, 71'i (%13,2) ön lisans, 173'ü (%32,1) lisans, 71'i (%13,2) lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Aylık gelirlerine göre katılımcıların 268'i (%49,7) 0-5500 TL, 129'u (%23,9) 5501-7000 TL, 95'i (%17,6) 7001-10.000 TL ve 47'si (%8,7) 10.000 TL ve üzeri gelire sahiptir. Medeni durumuna göre katılımcıların 288'i (%53,4) evli, 251'i (%46,6) bekarlardan oluşmaktadır. Meslek açısından ise katılımcıların 104'ü (%19,3) öğrenci, 81'i (%15,0) ev hanımı, 25'i (%4,6) emekli, 68'i (%12,6) serbest meslek, 77'si (%14,3) kamu sektörü, 137'si (%25,4) özel sektör ve 47'si (%8,7) çalışmıyor meslek gruplarına sahiptir.

Çizelge 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Durum	Değişken	N	%
Cinsiyet	Erkek	266	49,4
	Kadın	273	50,6
Yaş	18-25	142	26,3
	26-35	157	29,1
	36-45	105	19,5
	46-55	83	15,4
	56+	52	9,6
Eğitim Durumu	İlkokul / Ortaokul	123	22,8
	Lise	101	18,7
	Ön Lisans	71	13,2
	Lisans	173	32,1
	Lisansüstü	71	13,2
Aylık Gelir	0-5500	268	49,7
	5501-7000	129	23,9
	7001-10.000	95	17,6
	10.000+	47	8,7
Medeni durum	Evli	288	53,4
	Bekar	251	46,6
Meslek	Öğrenci	104	19,3
	Ev Hanımı	81	15,0
	Emekli	25	4,6
	Serbest Meslek	68	12,6
	Kamu Sektörü	77	14,3
	Özel Sektör	137	25,4
	Çalışmıyor	47	8,7

Çizelge 2. Faktörleri oluşturan ifadelere ait tanımlayıcı istatistikler

	N	Ortalama	Ss.	Çarpıklık	Basıklık
Dürtme Yöntemleri					

Devletin sürüş güvenliği ve hız kontrolü için kullandığı uyarı görselleri hız sınırını ayarlamam ya da uyarılmam konusundaki davranışlarım üzerinde etkili olmuştur.	539	4.27	.694	-.829	1.116
Gerçekleştirmek istediğim eylemle ve planlarla ilgili daha önceden taahhütte bulunmuş olmam hedefimi uygulamaya geçirmem konusundaki davranışımı etkiler.	539	4.254	.7165	-.875	1.127
Ödemekle yükümlü olduğum borç/vergi gibi ödemelerin sms/e-posta ile önceden hatırlatılması ödeme yapma davranışım üzerinde etkili olur.	539	4.21	.777	-1.286	2.821
Sağlık kuruluşlarından aldığım randevuların randevu öncesi mesaj atılarak haber verilmesi randevularıma zamanında gelmeme ve sağlık sisteminden yararlanma olanağımı arttırmıştır.	539	4.39	.823	-1.517	2.461
Bulunduğum ortamdaki uyarı içeren görsel ve levhalar davranışlarımı değiştirmem üzerinde etkilidir.	539	4.10	.863	-.987	1.081

Elektrik ve su faturalarında enerji kullanımımı aylık olarak karşılaştırılmalı bir şekilde gönderilmesi yönünde uygulanabilecek olan bir politika enerji tüketimim konusunda beni bilinçlendirir.	539	4.49	.722	-1.477	2.332
Tüketici Davranışları					
Sürekli olarak satın aldığım bir ürünün fiyatı yükselse bile satın almaya devam ederim.	539	3.44	1.181	-.536	-.746
Çevremde tanıdığım ve güvendiğim insanların herhangi bir yatırım aracına yönelip kar ettiğini duyduğumda ben de o yatırım aracına doğru yönelirim.	539	3.21	1.114	-.219	-.845
İzlediğim reklamlar ve sosyal medya paylaşımları satın alacağım olan ürün hakkındaki kararlarımı etkiler.	539	3.78	1.030	-.972	.447
Online sitelerden yaptığım alışverişlerde kargonun bedava olması için normalde ihtiyacım olmayan bir ürünü satın alırım.	539	3.37	1.160	-.581	-.697
8 kişilik bir grupta 7 kişini aynı kararı vererek aynı davranışta bulunması vereceğim kararları etkiler.	539	3.35	1.092	-.498	-.771

Dürtme Uygulamaları					
Satın aldığım ürünlerde sıfır kalori/şeker/karbonhidrat gibi etiketlerin bulunması o ürüne yönelik satın alma davranışımı etkiler.	539	3.32	1.147	-.246	-.990
Restoranda/Lokanta/Kafeterya gibi mekanlarda yiyecek ve içeceklerin üzerine kalori miktarı ve harcamam gereken enerji miktarının yazılması porsiyon kontrolü yapmam konusunda yardımcı olur.	539	3.64	1.143	-.537	-.661
Kalorisi yüksek olan ürünlere kırmızı etiket, orta kalorili olanlara sarı etiket ve kalorisi düşük olan ürünlere ise yeşil etiket uygulaması yapılması konusunda yapılacak olan politikayı desteklerim.	539	4.10	.810	-1.008	1.628
Devletin plastik poşet kullanımını 25 kuruşa çıkardıktan sonra plastik poşet kullanımım azaldı.	539	3.53	1.159	-.634	-.667

Tanımlayıcı istatistiklere göre, bireylerin dürtme yöntemleri kullanılarak oluşturulan sorulara karşı cevaplarının ortalaması, 4.10 ve 4.49 arasında değişmektedir. Bu durum bireylerin uygulanacak olan politikaları destekleyici bir tutum sergilediği söylenebilir. Tüketicilerin davranışlarını tespit etmek için oluşturulan sorular da bireylerin verdikleri cevapların ortalaması 3.21 ve 3.78 arasında değişmektedir. Bireylerin cevapları demografik özelliklere göre değişiklik göstermekle birlikte, sosyal ve psikolojik etkilere bağlı olarak rasyonellikten uzak davranışlarda bulunduğu söylenebilir. Dürtme uygulamalarının etkinliğini ölçmeye yönelik oluşturulan soruların ortalaması ise 3.32 ve 4.10 arasında değişiklik

göstermektedir. Bireylerin uygulanan ve uygulanması halinde oluşacak politikalar için destekleyici nitelikte olacak bir tutum sergilediği görülmektedir.

Çizelge 3. Güvenirlik sonuçları

Değişken	N	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Toplam	539	15	0.834
Dürtme Yöntemleri	539	6	0.797
Tüketici Davranışları	539	5	0.729
Dürtme Uygulamaları	539	4	0.641

Değişkenlere ait Cronbach's Alpha değeri; dürtme yöntemleri için .797, tüketici davranışları için .729 .641, dürtme uygulamaları için .641 ve ölçeğin toplamı ise 0.834 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Cronbach's Alpha güvenirlik katsayılarından dolayı ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Çizelge 4. Normallik testi sonuçları

	N	Ort.	Ss.	Çarpıklık	Basıklık	Anlamlılık
Dürtme Yöntemleri	539	4.2863	.54150	-1.314	1.874	.001
Tüketici Davranışları	539	3.4275	.77392	-.714	.313	.001
Dürtme Uygulamaları	539	3.6452	.74590	-.558	-.046	.001

Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına göre, dürtme yöntemleri, tüketici davranışları ve dürtme uygulamaları normal dağılım göstermediği ($p<.05$) bulunmuştur. Değişkenler normal dağılım özelliği göstermediği için non parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Non Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis H testi kullanılacaktır.

Mann-Whitney U testi sonucuna göre, bireylerin dürtme yöntemlerine yönelik davranışları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir $U=34224,500$, $p>0.05$. Bu durumda, kadın ve erkeklerin tanımlayıcı istatistiklerde verilen cevap ortalamalarına göre, dürtme yöntemlerine yönelik aynı olumlu tutumu sergilediği söylenebilir. Bireylerin

tüketicilerin davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir U=31646.000, p<0.05. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, erkeklerin kadınlara göre daha olumlu bir tutum sergilediği gözükmektedir. Bireylerin dürtme uygulamalarına yönelik davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. U=31725.000, p<0.05. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kadınların dürtme uygulamalarına yönelik tutumları erkeklere göre daha olumludur. Dürtme politikaları uygulanırken kadın ve erkeklere göre ayrı şekilde tasarlanacak olan politikaların bu noktada etkili olacağı düşünülmektedir.

Çizelge 5. Katılımcıların cinsiyetlerine ilişkin U-Testi sonuçları

Gruplar	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Anlamlılık
Dürtme Yöntemleri	Erkek Kadın	266 273	277.84 262.36	73904.50 71625.50	34224.500	0.245
Tüketici Davranışları	Erkek Kadın	266 273	287.53 252.92	76483.00 69047.00	31646.000	0.010
Dürtme Uygulamaları	Erkek Kadın	266 273	252.77 286.79	67236.00 78294.00	31725.000	0.011

Mann-Whitney U testi sonucuna göre, bireylerin dürtme yöntemlerine yönelik davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir U=27439.000, p<0.05. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, evli olan bireylerin dürtme yöntemlerine yönelik tutumları, bekar olanlara göre daha olumludur. Dürtme yöntemleri kullanılırken bireylerin medeni durumları dikkate alınarak oluşturulacak politikaların daha etkili olacağı düşünülebilir. Bireylerin tüketicilerin davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir U=35906.500, p>0.05. Bireylerin dürtme uygulamalarına yönelik davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir U=34985.000, p>0.05.

Çizelge 6. Katılımcıların medeni durumlarına ilişkin U-Testi sonuçları

Gruplar	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Anlamlılık
Dürtme Yöntemleri	Evli Bekar	288 251	300.23 235.32	86465.00 59065.00	27439.000	0.000
Tüketici Davranışları	Evli Bekar	288 251	270.82 269.05	77997.50 67532.50	35906.500	0.895
Dürtme Uygulamaları	Evli Bekar	288 251	274.02 265.38	78919.00 66611.00	34985.000	0.518

Çizelge 7. Katılımcıların yaş değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis H testi sonuçları

Boyutlar	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	X^2	Anlamlılık	Anlamlı Farklılık
Dürtme Yöntemleri	18-25	142	244.09	4	32.058	0.001	26-35-46-55 26-35-56+ 18-25-56+ 36-45-56+
	26-35	157	235.34				
	36-45	105	287.91				
	46-55	83	296.51				
	56+	52	366.91				
Tüketici Davranışları	18-25	142	288.06	4	5.260	0.340	
	26-35	157	256.54				
	36-45	105	280.50				
	46-55	83	253.89				
	56+	52	265.84				
Dürtme Uygulamaları	18-25	142	270.54	4	4.084	0.298	
	26-35	157	272.96				
	36-45	105	270.97				
	46-55	83	288.11				
	56+	52	228.76				

Analiz sonucuna göre, katılımcıların dürtme yöntemlerine yönelik davranışları yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, X^2= 32.058, $p<0.05$. Yani, farklı yaştaki bireylere aynı yöntemler kullanarak politika tasarlamak yerine gençlere ve daha orta yaş ve üstü olan bireylere farklı yöntemler kullanılarak oluşturulan politikalar daha etkili olacaktır. Tüketicilerin davranışları yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir, X^2= 5.260, $p>0.05$. Katılımcıların dürtme uygulamalarına yönelik davranışları yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir, X^2= 4.084, $p>0.05$. Çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına göre, 26-35 ile 46-55 yaş arasındaki bireylerin dürtme yöntemlerine yönelik davranışları arasında istatiksel olarak bir farklılık vardır, $p<0.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 46-55 yaş arasındaki bireyler 26-35 yaş arasındaki bireylere göre, daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir. 56 yaş ve üzerindeki bireylerin 18-25, 26-35 ve 36-45 yaş arasındaki bireylerin davranışları arasında istatiksel olarak bir farklılık vardır, $p<0.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 56 yaş ve üzeri bireylerin diğer yaş grubundaki bireylere oranla daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir.

Çizelge 8. Katılımcıların eğitim seviyesi değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis H testi sonuçları

Boyutlar	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X^2	Anlamlılık	Anlamlı Farklılık
Dürtme Yöntemleri	İlköğretim / Ortaöğretim	123	322.39	4	16.832	0.001	Lisans-İlköğretim / Ortaöğretim Lisansüstü-İlköğretim / Ortaöğretim Lise-İlköğretim / Ortaöğretim
	Lise	101	256.67				
	Ön Lisans	71	285.49				
	Lisans	173	240.34				
	Lisansüstü	71	254.97				
Tüketici Davranışları	İlköğretim / Ortaöğretim	123	275.67	4	0.485	0.424	
	Lise	101	266.85				
	Ön Lisans	71	285.73				
	Lisans	173	274.02				
	Lisansüstü	71	239.13				
Dürtme Uygulamaları	İlköğretim / Ortaöğretim	123	254.80	4	10.545	0.067	
	Lise	101	244.91				
	Ön Lisans	71	297.62				
	Lisans	173	271.87				
	Lisansüstü	71	299.84				

Analiz sonucuna göre, katılımcıların dürtme yöntemlerine yönelik davranışları eğitim seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, X^2= 16.832, $p<0.05$. Tüketicilerin davranışları eğitim seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir, X^2= 0.485, $p>0.05$. Katılımcıların dürtme uygulamalarına yönelik davranışları eğitim seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir, X^2= 10.545, $p>0.05$. Çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına göre, ilköğretim/ortaöğretim eğitim seviyesine sahip olan bireyler ile lise, lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip bireylerin dürtme yöntemlerine göre davranışları arasında istatiksel olarak bir farklılık vardır, $p<0.05$. Sıra ortalamaları dikkate

alındığında, İlköğretim/ortaöğretim eğitim seviyesine sahip olan bireylerin diğer eğitim seviyesine sahip bireylerden daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir.

Çizelge 9. Katılımcıların aylık gelir değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis H testi sonuçları

Boyutlar	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X^2	Anlamlılık
Dürtme Yöntemleri	0-5500	268	266.00	3	2.866	0.765
	5001-7000	129	270.91			
	7001-10.000	95	284.32			
	10.000+	47	261.34			
Tüketici Davranışları	0-5500	268	267.00	3	1.338	0.946
	5001-7000	129	276.12			
	7001-10.000	95	272.51			
	10.000+	47	265.23			
Dürtme Uygulamaları	0-5500	268	261.87	3	4.836	0.140
	5001-7000	129	259.80			
	7001-10.000	95	287.59			
	10.000+	47	308.80			

Analiz sonucuna göre, katılımcıların dürtme yöntemlerine yönelik davranışları (X^2= 2.866, $p<0.05$), tüketici davranışları (X^2= 1.338, $p>0.05$) ve dürtme uygulamalarına yönelik davranışları (X^2=4.836, $p>0.05$) aylık gelir seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir.

Çizelge 10. Katılımcıların meslek değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis H testi sonuçları

Boyutlar	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X^2	Anlamlılık	Anlamlı Farklılık
	Öğrenci	104	238.59		24.659	0.001	Çalışmıyor-Ev Hanımı

Dürtme Yöntemleri	Ev Hanımı	81	299.37	6			Çalışmıyor-Emekli Öğrenci-Emekli Özel Sektör-Emekli Serbest Meslek-Emekli
	Emekli	25	394.36				
	Serbest Meslek	68	282.49				
	Kamu Sektörü	77	289.83				
	Özel Sektör	137	257.46				
	Çalışmıyor	47	208.73				
Tüketici Davranışları	Öğrenci	104	292.55	6	11.988	0.068	
	Ev Hanımı	81	236.93				
	Emekli	25	288.60				
	Serbest Meslek	68	300.69				
	Kamu Sektörü	77	273.25				
	Özel Sektör	137	264.59				
	Çalışmıyor	47	233.26				
Dürtme Uygulamaları	Öğrenci	104	273.83	6	30.828	0.001	Emekli-Ev Hanımı Emekli-Kamu Sektörü Çalışmıyor-Kamu Sektörü Özel Sektör-Kamu Sektörü Serbest Meslek-Kamu Sektörü
	Ev Hanımı	81	294.36				
	Emekli	25	183.24				
	Serbest Meslek	68	262.08				
	Kamu Sektörü	77	341.30				
	Özel Sektör	137	245.10				
	Çalışmıyor	47	232.94				

Analiz sonucuna göre, katılımcıların dürtme yöntemlerine yönelik davranışları meslek gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, X^2=24.659, $p<0.05$. Tüketicilerin davranışları meslek gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir, X^2=11.988, $p>0.05$. Katılımcıların dürtme uygulamalarına yönelik davranışları meslek gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, X^2= 30.828, $p<0.05$. Çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına göre, emekli olan bireylerin dürtme yöntemlerine yönelik davranışları ile çalışmayanların, öğrencilerin, özel sektör çalışanlarının ve serbest meslek gruplarının davranışlarının istatiksel olarak farklılaştığı görülmektedir, $p<0.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, emekli olan bireylerin dürtme uygulamalarına yönelik davranışlarının diğer meslek gruplarına oranla daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir.

Çalışmayan bireyler ile ev hanımlarının dürtme yöntemlerine yönelik davranışları arasında istatiksel olarak bir farklılaştığı görülmektedir, p<0.05. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, ev hanımlarının dürtme yöntemlerine yönelik davranışlarının çalışmayan bireylere göre daha olumlu olduğu görülmektedir. Kamu sektöründe çalışan bireylerin dürtme uygulamalarına yönelik davranışları ile emekli olanların, çalışmayanların, özel sektör çalışanlarının ve serbest meslek çalışanlarının davranışlarının istatiksel olarak farklılaştığı görülmektedir, p<0.05. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kamu sektöründe çalışan bireylerin dürtme uygulamalarına yönelik davranışlarının diğer meslek gruplarına kıyasla daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir. Ev hanımlarının dürtme uygulamalarına yönelik davranışları ile emekli olan bireylerin davranışları arasında istatiksel olarak bir farklılık olduğu görülmektedir, p<0.05. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, ev hanımlarının dürtme uygulamalarına yönelik davranışlarının emekli olan bireylere göre daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir

Spearman'ın Sıralama Korelasyon Kat sayısı analizine göre;

- Dürtme yöntemleri, tüketici davranışları ve dürtme uygulamalarının birbirleri arsında arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir, r=.337, p.<0.00.
- Dürtme yöntemleri ve Dürtme uygulamaları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir, r=.394, p.<0.00.
- Tüketici davranışları ve dürtme uygulamaları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir, r=.351, p<0.05.

Bireylerin davranışlarını doğru şekilde analiz ederek uygulanacak olan davranışsal kamu politikalarının etkili olacağı düşünülmektedir.

Çizelge 11. Ölçek boyutlarına yönelik korelasyon sonuçları

Boyutlar	Kategori	Dürtme Yöntemleri	Tüketici Davranışları	Dürtme Uygulamaları
Dürtme Yöntemleri	Spearman Correlation	1	.337**	.394**
	Sig (2-tailed)		.000	.000
	N	539	539	539
Tüketici Davranışları	Spearman Correlation	.337**	1	.351**
	Sig (2-tailed)	.000		.000
	N	539	539	539
Dürtme Uygulamaları	Spearman Correlation	.394**	.351**	1

	Sig (2-tailed)	.000	.000	
	N	539	539	539

Sonuç ve Öneriler

Kamu politikaları, toplumsal ihtiyaçları ve problemleri çözmek için hükümetler tarafından uygulamaktadır. Bireylerin dahil olduğu her alanda kamu politika uygulamaları kendisine yer bulmaktadır. Kamu politikasının tasarım süreçleri birey davranışlarından bağımsız bir şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Günümüzde parasal teşvikleri odak noktası alarak uygulanan kamu politikaları ise kısa süreli değişimlere yol açacaktır. Ancak önemli olan birey davranışlarında daha kalıcı olan davranış değişikliklerine sebep olmaktır.

Politika tasarımı yapılırken, bireylerin davranışlarının beklentilerine ve bunun karşılanıp karşılanmadığına göre şekillendiği, çevresindeki insanların söz ve davranışlarından etkilendiği, alışkanlıklarına bağlı olduğu, sahip olduğu hemen hemen her şeyi bırakma konusunda statüko gösterdiği, bırakmak zorunda olduğu zaman ise kayıp olarak düşünerek aslında kayıplarına kazançlarından daha fazla değer verdiğini, karmaşık problemleri çözme konusunda zorlandığı ve sınırlı rasyonel olduğu kabul edilerek uygulanacak olan kamu politikalarına olan ihtiyaç gün geçtikçe daha da çok artmaktadır.

Dürtme yöntemleri kullanılması bireylerin seçimlerine özgürlüklerine müdahale etmeden daha iyi kararlar verilmesini sağlamaktadır. Bireyleri dürtme konusunda birden çok yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; varsayılan kurallar, basitleştirme, sosyal normlar, kolaylığı ve uygunluğu arttırma, uyarılar ve grafikler, ön taahhüt stratejileri, hatırlatıcılar, açıklama (ifşa), uygulama niyetlerini ortaya koyma ve geri bildirimlerdir.

Dürtme yöntemleri kullanılırken temel amaç bireylerin içinde bulunduğu karmaşık ortamları sadeleştirerek, karar verebilmelerini daha kolay hale getirmektir. Örneğin, bireylerin başvurmasını istedikleri programlar için sitelerin ve başvuru formlarının daha sade ve basit şekilde tasarlanması, çevre dostu ürünlere teşvik etmek için elde edecekleri enerji verimlikleriyle ilgili bilgilendirmeler yapılması, tükettikleri gıdalar ve kullandıkları ürünler hakkında geri bildirimlerde bulunulması, uyarılar ve hatırlatıcılar kullanılması ve daha dikkat çekici olması için görsellerle desteklenmesi bireylerin karar verme işlemini daha kolay hale getirecektir.

Uygulanacak olan politikaların sadece davranışsal içgörüler ya da geleneksel kamu politikası araçları ile tasarlanması yeterli olmayacaktır. Bu iki politikanın birbirini destekleyici nitelikle olduğu için birlikte uygulandığı zaman daha etkili sonuçlar elde edilecektir.

Kaynakça

Allcott, H. (2011). Social norms and energy conservation. *Journal of Public Economics*, *95*(9-10), 1082-1095.

Altun, T. (2018). Hanelerde Enerji Verimliği: Davranışsal Müdahaleler ve Kamu Poliitkaları İçin Anahtar lkeler. *Journal of Turkish Studies*, *13*(Volume 13 Issue 22), 91-106.

Ariely, D. (2008). *Akıldışı ama Öngörülebilir* (1. bs.). Optimist Yayın Grubu.

Ata, O. (2019). *Hanehalkı Elektrik Enerjisi Tasarrufunun Uyarılmasında Dürtme Tekniklerinin Kullanımı: Ankara Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Ekonomi Bakanlığı. (2018). Senin Kararın! (Mı?): Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım.https://ticaret.gov.tr/data/5b9623ea13b8761ce82c5e34/senin_kararin_mi.pdf adresinden erişildi.

Erdoğan, M. ve Karagöl, V. (2019). Davranışsal İktisat, Dürtme ve Günlük Hayatta Kamusal Müdahaleler: Türkiye Örnekleri ve Tavsiyeler. *X. Uluslararası İktisat Kongresi*, 18-20.

Erdoğan, Meltem ve Koç, E. (2021). Dijital Dürtme'nin Kaullnım Alanları ve Faydası (ss. 439-446). Adana: Çukurova 7th International Scientific Researches Conference.

Erdoğan, Meltem ve Karagöl, V. (2020). Dürtme Bireysel Tasarrufları Etkileyebilir mi? *Economics Literature*, *2*(2), 146-160.

Hershfield, H. E., Goldstein, D. G., Sharpe, W. F., Fox, J., Yeykelis, L., Carstensen, L. L. ve Bailenson, J. N. (2011). Increasing saving behavior through age-progressed renderings of the future self. *Journal of marketing research*, *48*(SPL), S23-S37.

İpek, İ., Duman, S., Akdeniz, G. ve Göklen, M. (2020). Bilişsel-Yönlü Dürtme İle Üniversite Öğrencilerini Sağlıklı Yiyecek Tercih Etmeye Yöneltme. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, *13*(2), 359-378.

Kılıç, E. (2020). Kamu Politikalarında Davranışsal İktsadın Önemi: Dünya ve Türkiyeden Uygulama Örnekleri. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, *4*(1), 237-262.

Lunn, P. (2014). *Regulatory Policy and Behavioural Economics*. OECD.

Momsen, K. ve Stoerk, T. (2014). From intention to action: Can nudges help consumers to choose renewable energy? *Energy Policy*, *74*, 376-382.

Rozin, P., Scott, S. E., Dingley, M., Urbanek, J. K., Jiang, H. ve Kaltenbach, M. (2011). Nudge to nobesity I: Minor changes in accessibility decrease food intake.

Serim, H. ve Küçükşenel, S. (2020). Davranışsal İktisat ve Dürtme: Sağlık Politikaları Özelinde Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *38*(3), 531-559.

Thaler, R. H. ve Sunstein, C. R. (2019). *Dürtme (Nudge)* (7. bs.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMI PERSPEKTİFİNDEN KIRSAL DİRENÇLİLİK KAVRAMINI ANLAMLANDIRMAK

Dr. Öğr. Üyesi Emre EKİNCİ[1]

ÖZET

Çalışma, kentsel dirençlilik kavramından yola çıkarak literatür taraması yöntemiyle elde edilen verilerle kırsal dirençlilik kavramına dair bir tanımlama getirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada dirençlilik kavramından yola çıkarak afetlere ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı kentsel ve kırsal dirençlilik kavramlaştırmaları tartışılmaktadır. Direnç kavramının ortak kabul edilmiş bir tanımı bulunmaması ile birlikte kullanım alanına bağlı olarak farklı disiplinlerin konusuna girmiş olması ve bu disiplinlerin çalışma alanları çerçevesinde değerlendirilmesi, kavramları daha yakından tanımayı gerekli kılmaktadır. Günümüzde dünya kentleri hızla büyümekte, bu nedenle iklim değişikliği ve afetlerin yol açtığı tehlike ve risklerle daha yoğun mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Kentlerin uzun bir dönemde biriktirdikleri çevresel, toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik kazanımların aniden beliren şoklar ve stresler neticesinde kaybedilmemesi için direnç oluşturulması gerekmektedir. Bunun için ise aniden ortaya çıkacak şoklarla, krizlerle ve zorluklarla mücadele konusunda kapasite geliştirmeye, karar vericilerin hızla çözüm üretebilmesine, politikaların uzun vadeli risklerin çözümlerini de karşılayacak biçimde oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde kentlerin ihtiyacı olan gıda ve hammadde ihtiyacının karşılanmasında temel kaynak olan kırsal alanların da dirençliliklerinin sağlanması önem taşımaktadır. Köyden kente doğru göçün ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik sorunlara, tarım ve hayvan üretimindeki olumsuzluklara, kuraklığa, afetlere ve bunlar gibi iklim değişikliğinin getirmiş olduğu risklere hazırlıklı olma, bunlara yanıt verebilme ve uyum sağlama kapasiteleri kırsalın dirençliliğini belirlemekte olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dirençlilik, kent, kır, afet, iklim değişikliği.

ABSTRACT

This study, aims to provide a definition of the concept of rural resilience with the data obtained by the literature review method, based on the concept of urban resilience. In this context, the conceptualizations of urban and rural resilience against disasters and the negative effects of climate change are discussed based on the concept of resilience. Although the concept of resistance does not have a commonly accepted definition, the fact that it has entered the subject of different disciplines depending on its field of use and that these disciplines are evaluated within the framework of their fields of study makes it necessary to get to know the concepts more closely. Today, the world's cities are growing rapidly, so they have to deal more intensely with the dangers and risks caused by climate change and disasters. It is necessary to build resistance so that the environmental, social, cultural, political and economic gains that cities have accumulated over a long period of time are not lost as a result of sudden shocks and stresses. For this, there is a need for capacity building in dealing with sudden shocks, crises and

[1] Yozgat Bozok Üniversitesi, Yerköy Adalet Meslek Yüksekokulu, emre.ekinci@gmail.com- 0000-0002-5101-6059.

difficulties, decision-makers to be able to produce solutions quickly, and policies to be formed to meet the solutions of long-term risks. Considering in this context, it is important to ensure the resilience of rural areas, which are the main source of meeting the food and raw material needs of cities. It can be said that the capacity of being prepared, responding and adapting to the social and economic problems caused by the migration from the village to the city, the negativities in agriculture and animal production, drought, disasters and the risks brought by climate change determine the resilience of the rural areas.

Key words: Urban resilience, urban, rural, disaster, climate change.

GİRİŞ

Direnç kavramı, esasen teknik bir kavram olmasına karşın kent gibi sosyal bir alanda uygulanması ekolojik yaklaşımlarla birlikte başlamıştır (Ersavaş Kavanoz, 2020: 6). Direnç kavramını ekolojide ilk defa Holling: "…bozulmadan önceki kendisini oluşturan elementler arası ilişkiyi kaybetmeksizin bozulma ve değişimi karşılama kabiliyeti…" olarak kullanmıştır (Holling, 1973'den akt. Ersavaş Kavanoz: 2020). Direnç kavramı farklı disiplinlerde kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde de son yıllarda ağırlıklı olarak kent ve ekoloji alanında kullanılan bir kavram haline geldiği görülmektedir. Kavram, daha çok kentlerin ani gelişen çevre felaketlerine, afetlere karşı alması gerektiği tedbirler ve oluşan zararları minimum seviyeye indirebilmek, ortaya çıkan yeni duruma hızlıca uyum sağlamanın dışında kent ile ilgili farklı sorun alanları ile ilgili kullanım alanları da git gide genişlemekte olduğu görülmektedir (2020: 20). Özellikle iklim değişikliğine karşı dirençlilik kavramı bu doğrultuda önem kazanmaktadır. Literatürde her ne kadar kentsel dirençlilik kavramı ile daha alakadar olunsa da kentler bir bütün olarak düşünüldüğünde kırsal dirençlilikten de bahsetmek gerekmektedir. Bu tespite paralel olarak Heijman ve arkadaşları (2019), kırsal alanların geleceklerini etkileyen tarım, ormancılık ve peyzaj hizmetlerinde hızlı değişimler ve belirsizliklerle karşı karşıya kalsa da bu alanların dayanıklılığına çok az önem verildiğine vurgu yapmıştır.

İklim değişikliğinin kırsaldaki etkilerini ve kırsal dirençlilik olgusunu Keshavarz ve Moqadas (2021), çalışmalarında şu şekilde ifade etmişlerdir;

> "İklim değişikliği, gelişmekte olan ülkelerde kırsal ailelerin başlıca geçim kaynakları olan tarım sistemlerini yoğun bir şekilde etkilemiştir. İklim olaylarının daha yaygın hale geleceği tahmin edildiği gerçeği göz önüne alındığında, kırsal hanelerin dayanıklılığı ve iklim değişikliğine uyum için tamamlayıcı seçeneklerinin ele alınması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çiftlik aileleri arasında iklim direncini artırma ihtiyacı konusunda farkındalık yaratılmasına rağmen, iklim değişikliğine dayanıklılıklarını etkileyen faktörler hakkında çok az şey bilinmektedir".

Ünal'a göre direnç, "korumaya yönelik sistematik kapasite ile alakalıdır" ve "belirli tehlikelerin etkisini altyapı veya iklim riskine duyarlı arazi kullanım yönetimi ile azaltmaya odaklanır". Aynı zamanda bu kavram, iklim değişikliği etkilerini tanımlamaktan ve bunlara göre hareket etmekten daha fazlasıdır. Bu bağlamda direnç, her kentin karmaşık ve birbiriyle ilişkili altyapısına ve kurumsallığına bağlıdır (2018). Bu minvalde köyden kente doğru göçün ortaya

çıkardığı sorunlara, tehlikelere, kuraklığa, afet ve bunlar gibi iklim değişikliğinin getirmiş olduğu risklere hazırlıklı olma, bunlara yanıt verebilme, uyum sağlama kapasiteleri, kırsalın dirençliliğini belirlemekte olduğu söylenebilir.

İklim değişikliği konusunda Almanya ve Birleşik Krallık tarafından 06-07 Mayıs 2021 tarihlerinde 12. Petersberg İklim Diyaloğu düzenlenmiştir. Bu diyaloğa çevrimiçi olarak katılan Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum, "İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının maliyetini azaltmada ve şehirlerin dirençliliğini" arttırma noktasında Bölgesel Doğa Temelli Çözümler Kataloglarının hazırlandığını; aynı zamanda uyum ve azaltım düzenlemelerini içeren bir İklim Değişikliği Kanunu konusunda çalışıldığını, Türkiye Çevre Ajansı ile 2022 yılında zorunlu depozito uygulamasının da hazırlıklarının başlandığını ifade etmiştir (ÇSB, 2021). Kurum'un açıklamalarında kentsel dirençliliğe yapılan vurgu önemlidir. Bu noktada iklim değişikliğine uyum ve sera gazı azaltımı için girişilen her kapasite geliştirme faaliyetinin kentsel ve kırsal dirençliliğe katkısının olduğu söylenebilir.

1. Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Kırsal Dirençliliği Anlamlandırmak

İklim değişikliğinin etkilerine karşı kentsel ve kırsal dirençlilik kavramlarını anlamaya geçmeden önce kır ve kentin birbirlerinden ayrıldığı noktaları vurgulamak açısından nasıl tanımlandıklarına kısaca bakmakta yarar bulunmaktadır. Çünkü kır da kent de diğerini referans alarak tanımlanmaktadır. Kenti birden fazla yaklaşım ve ölçüt ile tanımlamak mümkündür ancak burada yalnızca kır ve kentin birbirinden ayrıldığı alanları vurgulamak çalışmanın kapsamı açısından daha uygun olacaktır. Bu bakış açısıyla kenti, Ulusoy ve Vural'ın (2001) ifade ettiği gibi; "sınırları içinde yaşayan nüfusun geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık dışı uğraşıların oluşturduğu, toplumsal ilişkiler, kültürel alanlar, nüfus yoğunluğu gibi birçok yönden kırsal alanlardan farklı olan yerler" şeklinde tanımlamak mümkündür. Kır ise uzmanlaşmanın bulunmadığı veya mesleki gruplaşmanın olmadığı, yaşayanların davranışlarının daha çok gelenek, örf, adet ve değerlere göre şekillendiği, eğitim seviyesinin kentlerde yaşayanlardan daha düşük olduğu, hizmet ve sanayi sektöründen çok doğal kaynaklara bağlı tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı yerleşim birimleri olarak tanımlanabilir.

İklim değişikliği sebebiyle aşırı hava olaylarının sıklığındaki artış kentlerde kıra oranla daha fazla hissedilmektedir. Özellikle sel, fırtına gibi afetler yaşandığında oluşan olumsuzluklar kentlerde daha fazla insanı etkilemektedir. Çünkü kırsaldan çok daha fazla insan artık kentlerde yaşamaktadır. Kentlerin konuyla bağlantılı bir diğer önemli farklı yanı ise sorumluluk konusundadır. Çünkü sera gazlarının üretilmesinde ve doğaya salınmasında kentlerin sorumluluğu daha fazla olmaktadır. Bu nedenle kentlerden hem sera gazlarını azaltma konusunda hem de bu gazlardan kaynaklanan ısınmanın yol açtığı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı direnç göstermeleri beklenmektedir. Bu bağlamda kentsel dirençlilik kavramı kent ve çevre literatüründe tartışılan konuların başında gelmektedir.

Dirençlilik aslında biyoloji ve ekosistem bilimlerinin literatüründe yer alan bir kavramdır (Tuğaç, 2019). Ersavaş Kavanoz'a (2020) göre de "direnç kavramının teknik alandan kent

alanına uygulanması ekolojik yaklaşımlarla başlamıştır. Kavram kentsel alanda ağırlıklı olarak sürdürülebilirlik ile ilişkili olarak iklim değişikliği ve afet riskleri bağlamında kentsel planlama çerçevesinde" ele alınmaktadır. Buna paralel olarak Meerow vd. (2016), dirençliliği arttırmanın, sosyoekonomik ve siyasi belirsizlik ve risk karşısında akademisyenlerin dikkatini çektiğini ve direnç kavramının özellikle iklim değişikliği karşısında kentler için önemli bir hedef haline geldiğini ifade etmişlerdir. Direnç, "korumaya yönelik sistematik kapasite ile alakalıdır" ve "belirli tehlikelerin etkisini altyapı veya iklim riskine duyarlı arazi kullanım yönetimi ile azaltmaya odaklanır" (Ünal, 2018). Dirençlilik, Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Bölümü tarafından afetlere bağlı dirençlilik olarak; deprem, kuraklık ve şiddetli çatışma gibi şoklar ve stresler karşısında yaşam standartlarını koruyarak veya dönüştürerek ülkelerin, toplumların, toplulukların ve hanelerin değişimi yönetme becerisi (DFID, 2011) olarak tanımlanmaktadır. Bununla beraber kentsel sistemin yaşanan şok veya stresten sonra eski durumuna dönmesinden de öte yeni normal haline dönmesi, hatta gelişmesi söz konusu olmaktadır (Tuğaç, 2019). Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi'ne (United Nations Office for Disaster Risk Reduction- UNDRR) göre ise dirençlilk sisteminin yeteneği, bunlardan kurtulmak için tehlikelere maruz kalan toplumun, risk yönetimi yoluyla temel yapılarının ve işlevlerinin korunması ve eski haline getirilmesi de dahil olmak üzere, bir tehlikenin etkilerine zamanında ve verimli bir şekilde direnmek, uyum sağlamak ve dönüştürmektir (UNDRR, 2021).

2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Dirençlilik İlişkisi

Afetlere karşı dirençlilik sağlanması için ise öncelikle afet riskini anlamalı, bunu yönetmek için afet riski yönetişimini güçlendirmeli, riski azaltmak için yatırım yapılmalıdır (Kim, 2021). Kentsel dirençlilik konusu özelinde yukarıdaki yaklaşımların dışında, özellikle BM 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından (SKA) bahsetmemek mümkün değildir (BM, 2022). Çünkü bu hedefler, iklim değişikliğine uyum ve afet riski azaltım politikaları açısından kentsel dirençlilik ile doğrudan bağlantılıdır. SKA'ların toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutların birlikte ele alınmasını vurgulayan yapısı, dirençli kentsel ve kırsal yerleşimlerin oluşturulmasına, bunun için zorunlu olan finans ve teknoloji imkanlarının sağlanmasına, bilinç düzeyinin arttırılmasıyla beraber kapasitenin geliştirilmesine yönelik önemli unsurlar içermektedir. Kırsal ve kentsel dirençlilik kapsamında özellikle 1,2,3,4,6,9,11 ve 13. SKA'lar dikkat çekmektedir. Örneğin; SKA 1.5: "2030'a kadar yoksulların ve kırılgan durumda olan kişilerin dayanıklılık kazanmalarının sağlanması ve aşırı hava olayları ve diğer ekonomik, sosyal ve çevresel şoklar ve afetlere karşı kırılganlıkların azaltılması" şeklindedir. Bu ise doğrudan kırılganlık/dirençlilik kavramının sürdürülebilir kalkınma amaçlarında yer alması açısından önemlidir.

3. Kırsal ve Kentsel Dirençliliğin Boyutları

Kentsel dirençliliğin sağlanması için Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), dört boyutlu bir çerçeve çizmiştir. Dirençliliği sağlayan bu dört alan; ekonomi, yönetişim, sosyal ve çevresel faktörlerdir. OECD, kentsel dirençliliğin bu dört ayrı faktöre ait bazı göstergelerle ölçülebileceğini de ifade etmektedir. Şeki1'de OECD'nin kentsel dirençlilik için benimsediği bu dört boyutu aktarılmıştır.

Şekil 1. OECD'ye Göre Kentsel Dirençliliğin 4 Boyutu (OECD, 2021)

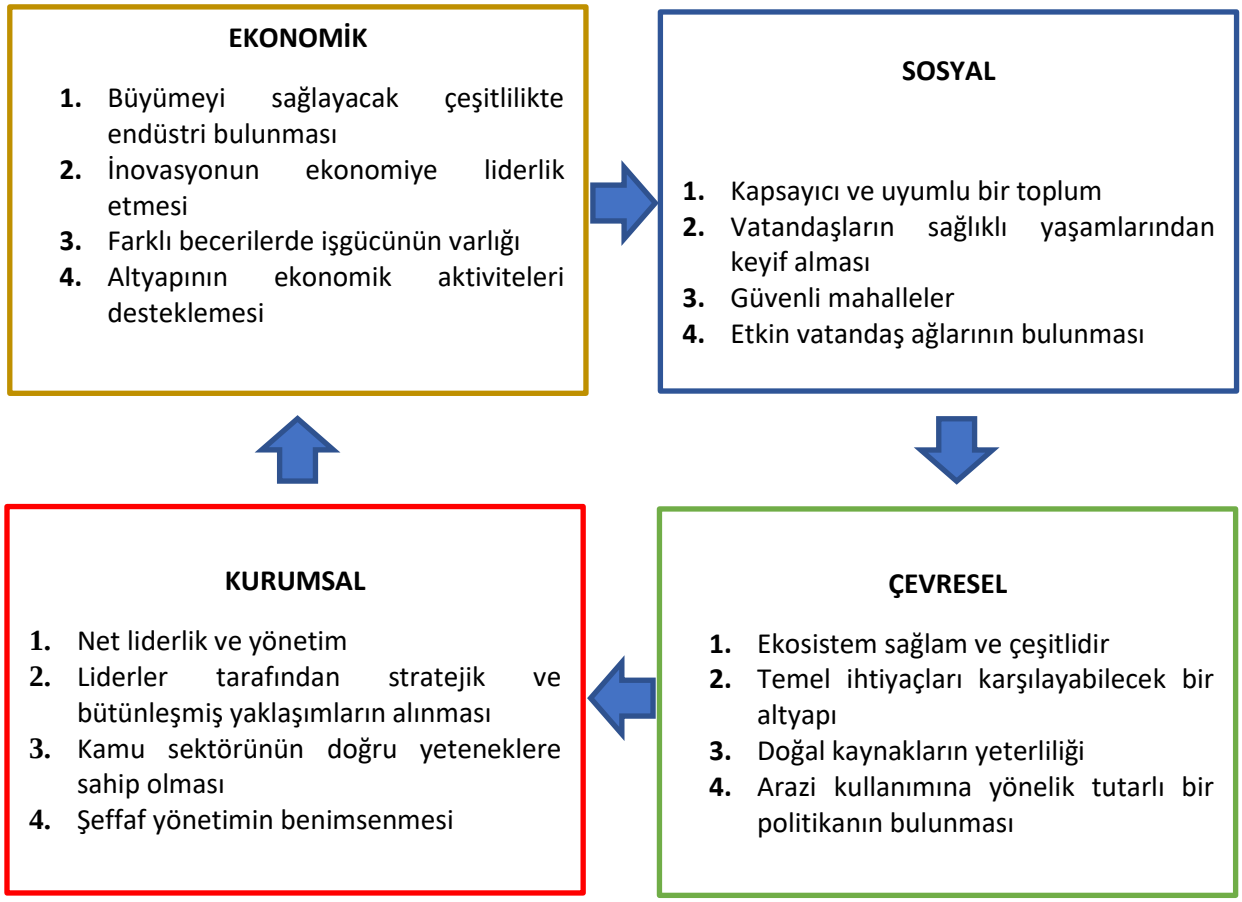

OECD, kentsel dirençliliğe bütüncül olarak yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımın, kentlerin hem afet riskine karşı hem de iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı dirençliliklerinin sağlanmasına yönelik yapılacak faaliyetlere önemli katkı sunması beklenmektedir.

Dirençlilik, esasen iklim değişikliği etkilerini tanımlamaktan ve bunlara göre hareket etmekten daha fazlasıdır (Ünal, 2018). Bu bağlamda direnç, her kentin karmaşık ve birbiriyle ilişkili altyapısına ve kurumsallığına bağlıdır. Bu minvalde köyden kente doğru göçün ortaya çıkardığı sorunlara, tehlikelere, kuraklığa, afet ve bunlar gibi iklim değişikliğinin getirmiş olduğu risklere hazırlıklı olma, bunlara yanıt verebilme, uyum sağlama kapasiteleri, kırsalın dirençliliğini belirlemekte olduğu söylenebilir. Bir başka tanımda kırsal direnç, kırsal bir bölgenin değişen dış koşullara, tatmin edici bir yaşam standardı sağlanacak şekilde uyum sağlama kapasitesi olarak tanımlanabilmektedir (Heijman vd., 2019).

Keshavarz ve Moqadas (2021), kırsal alanların, gıda ve diğer hammaddelerin sağlanmasında önemli rolüne dikkat çekmiş ve iklim değişikliğinin gelişmekte olan ülkelerde tarım sistemini yoğun bir biçimde etkilediğini; aşırı iklim olaylarının gelecekte daha fazla artacağı göz önüne alındığında ise kırsal alanda yaşayan halkın iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı direnç göstermelerinin önemini vurgulamışlardır. Argent'e (2019) göre de; "çiftçilik birimlerinin ve hanehalklarının dayanıklılığı, daha geniş sosyal, kültürel ve ekonomik kurumların direnci ile amansız bir şekilde ilişkilidir". Aynı zamanda iklim değişikliği ile ilgili tehlikelerin ve aşırı

hava olaylarının ortaya çıkardığı risklerin yerel sosyo-mekansal dezavantajı ise artırdığı düşünülmektedir.

Kırsal dirençlilik özetle, kırsal bir bölgenin uyum sağlama kapasitesidir. Tatmin edici bir yaşam standardı sağlanacak biçimde dış koşulların değiştirilmesi de kırsal dirençlilik kavramını açıklamaktadır. Bu kavram, kırsal alanların aynı anda ekosistemi, ekonomik ve kültürel işlevleri ne kadar iyi dengeleyebileceği ile de açıklanmaktadır. Bu sebeple, kırsal dirençlilik, kırsal alanların kendi doğasında olan ile baş etme yeteneğine atıfta bulunmaktadır (Heijman vd. 2019). Kırsal dirençlilik ekonomik, ekolojik ve kültürel dirençlilik türleriyle de sıkı bir ilişki içerisindedir (bkz. Şekil 2).
Şekil 2, ekolojik, ekonomik ve kültürel dirençliliklerin hepsinin kırsal alanlardaki dirençlilikle sıkı bir bağlantıya sahip olduğunu göstermektedir. Kırsal alan, eğer ekonomik olarak dirençli olamayacak ise ani bir sermaye azalması gibi ekonomik şoklara karşı savunmasız olduğu anlamına gelmektedir. Benzer biçimde kırsal bölge, ekolojik olarak dirençli olmaz ise tarım veya yeşil hizmetler için şartlar kötüleşecek ve kırsal sistemin kırılganlığı artacaktır. Son olarak kültürel dayanıklılık (direnç), bölgede yeterli beşeri sermayenin varlığını garantilediği için kırsal direnç için gerekli bir koşuldur (Heijman vd. 2019).

Şekil 2. Kırsal Dirençlilik ve Bağlantılı Olduğu Dirençlilik Türleri (Heijman vd. 2019: 384)

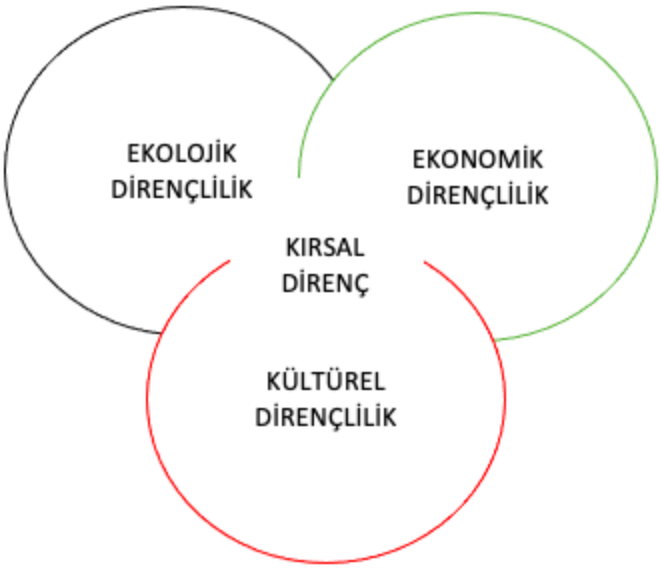

Kırsal kesimin, kentlerden ayrılan bir yanı da ani şok ve streslerle baş edebilecek gelire ve eğitime sahip olmayan kişilerin yoğun olarak bu yerleşimlerde yaşamasıdır. Afetler ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı çevre sorunları tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilemekte; bu da geçimini bu şekilde sağlayan yerel halkın yaşamını zorlaştırmaktadır. Kırın iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı direnç göstermesi, yerel yönetim ve imkanların ötesinde merkezi yönetimin üreteceği etkin politikalarla mümkündür. Kırsal kesimin olumsuz sonuçlarla mücadele edebilme kapasitesi sahip olduğu imkanlarla sınırlıdır. Ortaya çıkan

olumsuz koşullar neticesinde kırdan kente göç sebebiyle azalan kır nüfusunun önüne geçmek ve tarımsal faaliyetlerin azalmasıyla mücadele etmek için kırsalda dirençliliğin artırılması önemli ve gereklidir. Bu sebeple oluşan problemleri çözme yeteneği geliştirmek, alternatif çözümler konusunda farkındalık ve bilinç oluşturmak için bu kapsamdaki araştırmaların sayısının artırılması, bu araştırmaların sonucunda eksikliklerin tespit edilerek sürdürülebilir çözümler üretmek için katılımcı bir anlayışla politika belirlenmeli ve kararlar verilmelidir.

SONUÇ

Dünyadaki tüm yerleşimler ister insan kaynaklı ister doğal kaynaklı olsun çok sayıda ve farklı nitelikteki şok ve streslerle karşı karşıya gelmektedir. Bu stres ve şoklarla baş edebilmek, kapasite geliştirmek, uyum sağlamak dirençliliği artırmak anlamına gelmektedir. Dirençlilik; değişime, tecrübelerden ders çıkarmaya, değişen şartlara hızlı bir biçimde adapte olmaya dayalı bir kavramdır. Bu bağlamda çalışma kapsamında iki temel kavram ortaya çıkmaktadır: kentsel ve kırsal dirençlilik. Bu iki kavram daha çok iklim değişikliğine karşı uyum ve afet risklerinin azaltımı şeklinde ifade edilen olgularla doğrudan bağlantılıdır. Kentsel ve kırsal dirençlilik, kentte veya kırda yaşayan toplumun ekonomik krizlere, hızlı nüfus değişimlerine, doğal afetlere, salgınlar gibi güvenliği tehlikeye sokabilecek her türlü riske karşı uyum sağlama kapasitesidir. Kentsel dirençlilikten farklı olarak kırsal dirençlilik daha çok iklim değişikliğinin tarımsal ve hayvansal üretimde ortaya çıkardığı ve bu sektörü derinden etkileyebilecek olan risklerle ilgilidir.

Kaynakça

ÇSB. (2021, Mayıs 06). *Bakan Kurum 12. Petersberg İklim Diyaloğu'na Katıldı*. https://csb.gov.tr/bakan-kurum-12.-petersberg-iklim-diyaloguna-katildi-bakanlik-faaliyetleri-31915 adresinden alındı

Argent, N. (2019). Rural Geography II: Scalar and Social Constructionist Perspectives on Climate Change Adaptation and Rural Resilience. *Progress in Human Geography, 43*(1), 183-191.

BM. (2022, 11 10). *Birleşmiş Milletler Türkiye*. https://turkiye.un.org/tr/sdgs/1 adresinden alındı

DFID. (2011). *Defining Disaster Resilience: A DFID Approach Paper*. UK : Department for International Development.

Ersavaş, S. K. (2020). "Kentsel Direnç" Kavramı Üzerine. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 5-24.

Heijman, W., Hagelaar, G., & Heide, M. (2019). Rural Resilience As A New Development Concept. *EU Bioeconomy Economics and Policies*(2), 195-211.

Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*(4), 1-23.

Ünal, A. (2016). Kırsal ve Kentsel Alan Tartışmasında Belediyeler. *İller ve Belediyeler Dergisi*(821-822), 50-54.

Keshavarz, M., & Moqadas, R. S. (2021). Assessing rural households' resilience and adaptation strategies to climate variability and change. *Journal of Arid Environments*, 1-8.

Kim, S. (2021). İklime Dirençli Şehirler ve Yerel İklim Finansmanı Eğitimleri. *Türkiye'de İklim Uyum Eyleminin Güçlendirilmesi Projesi*. TBB ve UNDP.

Meerow, S., Newell, P. J., & Stults, M. (2016). Defining Urban Resilience: A Review. *Landscape and Urban Planning*, 38-49.

OECD. (2021, Mayıs 13). *Resilient Cities*. OECD: https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/resilient-cities.htm adresinden alındı

Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları. *İdealkent Dergisi*, *10*(28), 984-1019.

UNDRR. (2021, Nisan 24). *EARTH DAY: 2020 SAW A MAJOR RISE IN FLOODS AND STORM*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction: https://www.undrr.org/news/earth-day-2020-saw-major-rise-floods-and-storm adresinden alındı

BİLGE KRAL ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI, LİDERLİĞİ VE İLİM DÜNYASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT [1]
[1] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, serhatpolat377@gmail.com - 0000-0001-9390-4110

ÖZET

Bu çalışma doğrultusunda Aliya İzzetbegoviç'in hayatı, entelektüelliği, eserleri ve düşünce dünyası ele alınmıştır. Bununla birlikte Bosna Hersek'in bağımsızlık sürecinde İzzetbegoviç'in üstlendiği rol üzerinde durulmuştur. Bosna Hersek'in hem coğrafi, hem kültürel ortamı dikkate alındığında ne Doğulu ne de Batılı olduğu görülmektedir. Çünkü Bosna Hersek ikisine de aittir. Böyle olmasında İzzetbegoviç'in katkısı oldukça fazladır. Çünkü İzzetbegoviç, Avrupalı bir Müslüman olarak yaşadığı ve siyasi, toplumsal, dini açıdan karışık bir görünüm sergileyen Bosna Hersek coğrafyasında, kendi ideallerini gerçekleştirmeye çalışıp, farklılıkların barış içinde yaşayabileceği bir düzen kurmak istemiştir ve bunu da 1992'de halkına bağımsızlığı hediye ederek taçlandırmıştır. Bu süreçte İzzetbegoviç'in zihinsel anlamdaki gelişiminden ve eserlerinin düşünce dünyasının oluşumundaki yeri üzerinde durulmuştur. İzzetbegoviç'in eserlerini incelediğimizde, bir düşünür olarak tek taraflı bir okuma yapmadığını anlamak zor olmayacaktır çünkü İzzetbegoviç Doğu ve Batı'nın birikim kaynağı olan birçok eseri okumuş, eleştirilerde bulunmuştur. Bu çok yönlü okumalar İzzetbegoviç'in Doğuyu ve Batıyı iyi analiz etmesini sağlarken bir yandan da İzzetbegoviç'e rehber olmuştur. Çalışmada İzzetbegoviç'in düşünce dünyasında önemli yer teşkil eden başlıca kavramlar üzerinde durulmuş ve bu doğrultuda İzzetbegoviç'in ahlak, siyaset, ideoloji, kültür, medeniyet, kadın, aile ve İslam gibi kavramlara olan bakış açısı incelenmiştir. Aliya İzzetbegoviç, Bosna Hersek'in bağımsızlığına gidilen süreçte öncelikle halkının örgütlenme sürecinde temel aktör olmuştur. Halkını bir Devlet başkanı olarak uluslararası arenada temsil etmiş, savaş sürecinde ise askeri zekâsıyla mücadelenin başarıya ulaşmasında kritik bir rol üstlenmiştir. Hem felsefi, hem de düşünsel birikimiyle sahip olduğu İslami duyarlılığı, İslam coğrafyasının problemlerine çözüm olarak kullanmaya çalışmıştır. Sadece iki yolun sunulduğu bir ortamda, her şeyin bir üçüncü yolunun olduğunu dile getirmiştir. İzzetbegoviç için üçüncü yol, kötünü iyisi veya kötünün de en az kötüsünü tercih etmek değil, adalet, eşitlik, özgürlük bağlamında İslam'dır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Bosna Hersek, Adalet, İslam, Kültür, Medeniyet

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı; hayatının büyük bir kısmını düşünürek, sorgulayarak ve çalışarak geçiren Aliya İzzetbegoviç'in entelektüel birikimini, düşünce dünyasında yer edinmiş olan önemli kavramları, eserlerini ve lider özelliğini okuyucuya aktarmaktır. Bu doğrultuda Aliya İzzetbegoviç'in hayat hikayesinden bahsedilecek olup, düşünce dünyasını daha doğru anlayabilmek adına eserlerinin üzerinde durulacaktır. Son olarak Aliya İzzetbegoviç'in eserlerinde ele aldığı konulardan yola çıkarak düşünürümüzün; "adalet, ahlak, kültür, medeniyet, din, savaş ve total ideolojiler" gibi kavramlara olan bakış açısı incelenecektir.

2. ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI

Aliya İzzetbegoviç 8 Ağustos 1925 tarihinde Bosna Hersek'in Bosanski Samaç kasabasında dünyaya gelmiştir. Oldukça soylu bir aileden gelen Aliya İzzetbegoviç'in ismini aldığı dedesi eski bir Osmanlı subayıdır. Bu subaylık görevinden ötürü Belgrat'tan, Bosanski Samaç kasabasına tayini olmuştur ve dedesi bu kasabada görevini sürdürmüştür. Böylece Aliya'nın dedesi bulunduğu bölgeden toprak satın alarak kasabanın ileri gelenlerinden olmuşlardır. İlerleyen tarihlerde ise Sırp baskınından kaçan Müslümanlar bu kasabaya sığınmışlardır. Bu kadar Müslüman'ın bu bölgede olduğunu fark eden o dönemin padişahı Sultan Abdülaziz, o bölgenin adını Aziziye olarak değiştirme kararı almıştır. Dedesi Aliya Yahiç İstanbul'da askerlik yaptığı sırada Sıdıka adında birisi ile tanışır ve evlenir. Bu evlilikten ise 5 tane çocuk dünyaya gelir. Bu çocuklardan birisi ise Aliya'nın babası olan Mustafa'dır. Aliya babasının ikinci evliliğinden dünyaya gelmiştir ve yedi kardeşi vardır. İki kardeşinin kendinden büyük olmasıyla beraber, babasının ilk eşinden dünyaya gelmiştir. Aliya'nın kendinden küçük dört kardeşi daha vardır. Sonraki yıllarda Hırvatların Aziziye bölgesini işgal etmesiyle beraber Aliya'nın babası, birçok Müslüman ile işlerinin kötüleşmesinin ardından, Saraybosna'ya taşınmıştır. Babasının mecburen bu bölgeye taşınmasından ötürü, Aliya'nın çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bir kısmı Saraybosna da geçmiştir. Bu bölge Aliya İzzetbegoviç'in fikirlerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Aliya çocukluk yıllarında özellikle annesi olmak üzere, ailesinin din konusunda ne kadar hassas olduklarını Tarihe Tanıklığım eserinde şöyle dile getirmiştir;

"Rahmetli annem çok dindar bir kadındı ve dine olan bağlılığımı ona borçluyum. Sabah namazlarına hiç aksatmadan tam vaktinde kalkar ve beni de kaldırırdı ki bende Belediye Binası'nın yakınındaki mahalle camisi olan Hadzijska Camii'ne gidebileyim." (İzzetbegoviç, 2011: 12)

Aliya İzzetbegoviç dindar bir aileden geldiğini asla inkâr etmemekle beraber çocukluk yıllarında dinsel tercihleri konusunda tereddütler yaşadığını da söylemektedir. Öyle ki 15 yaşlarında bu tereddüt'ü Aliya'nın kısa bir dönem arkadaşlarıyla komünizm ve ateizm hakkında yoğun okumalar yapmışlardır. Fakat çocuk Aliya biraz olgunlaştıktan sonra görmüştür ki komünizm'in aslında faşizmden hiçbir farkı yoktur. Bu dini ikilem sonrası Aliya tekrar İslam'ı benimseyip, bu dine olan inancını daha da sağlamlaştırmıştır. Ardından Saraybosna da 1 yıl kadar Kur'an kursuna gitmiştir. Sonrasında Aliya'nın lise çağı gelmiştir ve Saraybosna'nın en meşhur lisesi olan Birinci Erkek Lisesi'ne kaydolmuştur. Aliya ilerleyen zamanlar da ise eğitimini "Fenni Ziraat ve Hukuk" alanında devam ettirmeyi tercih etmiştir (Akın & Karaarslan, 2016: 20).

Aliya İzzetbegoviç lise yıllarında fark etmiştir ki; özellikle dedesinin olmak üzere babasının da karizmatik kişiliği ve lider vasfının üzerinde çok etkili olduğu kanısına varmıştır. Bu noktada Aliya'nın ailesine ne kadar bağlı bir kişiliği olduğunu görebiliriz, bu bağlılığı ilerde kendi kuracağı ailesine ve çocuklarına da yansıyacaktır. Aliya lise yıllarında, ders çalışmak yerine vaktinin çoğu zamanını kitap okumaya harcamıştır, aydınlanmıştır. 18-19 yaşlarında Doğu ve Batı'nın kimliksel bunalımlarını iyi yorumlayabilmiştir. Okuduğu kitaplar ise öyle sıradan kitaplar değildir. Avrupa felsefesinin mihenk taşı olan kitapları çok güzel okuyup yorumlamıştır ki bunun da kişiliğine yansıdığını ilerleyen zamanlarda çok net bir biçimde görme şansımız olacaktır. Bu okumalardan hareketle etkilendiği isimlerden sonra, Aliya; Batı'nın açmazlarını, Doğu'nun problem çözücü karakteriyle belirlemeye çalışmıştır. Batı'dan; Kant, Hegel, Spengler gibi düşünürlerden etkilenirken, Doğu'dan ise; Seyyid Kutub,

Fazlurrahman, Muhammed İkbal gibi aktivist yazarlardan da bir takım gerçeklikler edinmeye çalışmıştır (İzzetbegoviç, 2003: 38).

Aliya İzzetbegoviç 1943 yılında liseden, 2. Dünya Savaşının ortasında sınavlarını vererek başarıyla mezun olmuştur. Aliya liseyi bitirdikten sonra orduya yazılması gerekirken, Nazi Almanyası'nın Bosna Hersek bölgesine, Hırvat milliyetçilerinden oluşan Ustaşa rejimini konuşlandırmasından dolayı, Aliya İzzetbegoviç faşist bir yönetim altında askerlik yapmak istemez ve asker kaçağı konumuna düşer. Ardından ise Posavina bölgesine kaçmıştır (Akın & Karaarslan, 2016: 20-21). Bu bölgeye kaçması tesadüf değildi. Posavina'ya kaçmasının temel sebebi: Bu bölge, Bosna'nın diğer bölgelerine nazaran daha az tehlikeli bir bölge idi. Çünkü bu bölgeyi Çetniklerle birlikte Genç Müslümanlar Teşkilatı (Miladi Müslimani) kontrol ediyordu ve iki taraf arasında saldırmazlık antlaşması vardı (Yorulmaz, 2015: 55). Fakat sonrasında Aliya, sene 1945'te Tito iktidara geldikten sonra, kurduğu Partizan Ordusu'nda askerlik yapmak zorunda kalmıştır.

Aliya İzzetbegoviç, 2. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Posavina'dan ayrılıp, Saraybosna'ya gelip, burada yaşamını devam ettirmiştir. Aliya Saraybosna'ya geldikten birkaç sene sonrasında "Genç Müslümanlar Teşkilatına" üye olur. Üye olduğu bu teşkilatın çatısının altında çok sayıda Müslüman bulunmaktadır. Bu örgütte Aliya bazı önemli isimler ile dostluklar kurmuştur. Bu isimler; Tarık Müftiç, Esad Karadoviç, Husrev Basagiç ve Emin Garagov gibi isimlerdir. Aliya bu insanlarla sık sık Müslümanların problemlerine çözüm bulmak adına sürekli okuma yapmaktaydılar. Fakat Tito'nun müdahalesi gecikmez ve sene 1946'da bu örgüte üye olan birçok ismi tutuklatır ki bunların içinde Aliya'da vardır. Bunun sonucunda hem Genç Müslümanlar Örgütü'nün gücü azalmıştır hem de Aliya 1946-1949 seneleri arasında 3 yıl hapis yatmıştır. Bir şekilde saklanmanın yolunu bulan grup üyesi Müslümanlar artık başında Mehmet Hadziç Efendi'nin bulunduğu "El-Hidaye" cemiyetinin çatısı altında örgütlenmiştir. 1949'da ise Aliya İzzetbegoviç ilk mahkûmiyetini tamamlamıştı. Aliya hapisten çıktıktan sonra hapishanedeyken ara ara mektuplaştığı Halida Hanım ile evlenir. Evlendikten sonra tekrar Genç Müslümanlar Örgütüne girip çalışmalara başlamak ister ve Hasan Biber'in yardımcı olmasıyla beraber Aliya Genç Müslümanlar Örgütünde görev almaya başlar. Fakat Tito'nun bu tür yapılanmalar karşı tavrı çok nettir ve sene 1949- 1951 tarihleri arasında birçok kez örgütlere baskı verir ve tekrar tutuklamalar gerçekleştirir. Böylece sene 1951'de Genç Müslümanlar Örgütü fiili olarak son bulur. Ama bu sefer Aliya tutuklananlar arasında değildir, çünkü Aliya böyle olacağını öngörüp örgütte çok aktif olmayıp, sadece Mücahid dergisinde yazar konumundaydı (Karaarslan, 2010: 46-47). Bu sıralarda Aliya'nın üniversite çağı geldi de geçiyordur. Aliya Hukuk Fakültesini istiyordu fakat babasının ve amcasının zoruyla Ziraat Fakültesine başlar, çok dayanamaz ve 3 yıl sonra hayali olan Saraybosna Hukuk Fakültesine kaydolur. Hukuk Fakültesinden 1956 yılında mezun olur. Bu zaman zarfında ise Aliya'nın; Sabina, Leyla ve Bakir olmak üzere 3 tane çocuğu dünyaya gelir (Öz, 2017: 116). Hukuk Fakültesinden başarıyla mezun olur fakat o dönem siyaset hayatına atılmak istemez ve maddi birikiminin birçoğunu 10 sene Karadağ'da hidroelektrik santralinde çalışarak elde etmiştir. Aliya o dönem o kadar sık çalışmaktadır ki yazdıklarını yayımlama fırsatı bulamaz. Fakat sene 1969'da ilerde büyük yankı uyandıracak olan "İslam Deklarasyonu" eserini kaleme alır. Bu eser ilerleyen zamanlarda sene 1983'te "İslam Rönesansının Sorunları" ismi ile yeniden basılır (İzzetbegoviç, 2011: 29-30). Bu eserin yayımlanmasıyla beraber Yugoslavya hükümeti yüzlerce kişiyi tutuklamışlardır. Hücre hapsinde tutulmuştur. Aliya bu eser sonucunda

Saraybosna Davası denilen davada yargılanmıştır. Fakat Aliya İzzetbegoviç bunu bir özgürlük mücadelesi olarak görür ve davadaki son sözlerini şöyle dile getirir;

"Ben bir Müslüman'ım ve öyle kalacağım. Kendimi dünyadaki İslam davasının bir neferi olarak telakki ediyorum ve son günüme kadar da böyle hissedeceğim. Çünkü İslam benim için güzel ve asil olan her şeyin diğer adı; dünyadaki Müslüman halklar için daha iyi bir gelecek vaadinin ya da umudunun, onlar için onurlu ve özgür bir hayatın, kısacası benim inancıma göre uğrunda yaşamaya değer olan her şeyin adıdır." (İzzetbegoviç, 2011: 50).

Aliya İzzetbegoviç kararlılıkla, düşüncelerinden ödün vermeden böyle bir açıklama yapmıştır, fakat bu açıklama Aliya'ya sene 23 Mart 1983'te on dört yıl hapis cezası getirmiştir. Sebep olarak ise Yugoslavya hükümeti, Aliya'nın kaleme aldığı eserlerin İngilizce, Arapça, Türkçe gibi dillere çevrilmiş olmasını göstermiştir.

Aliya tutuklandıktan sonra Foça'da katiller bölümüne gönderilmiştir. Fakat bu Aliya için şaşırtıcı bir biçimde dert değildir. Çünkü Aliya'ya göre cinayet suçundan hüküm giymiş suçlular, diğer suçlulara nazaran daha dürüst insanlardır. Bundan mütevelli Aliya'nın hapishanedeki birçok arkadaşıyla arası iyidir ve kendisi Hukuk Fakültesi mezunu olmasından ötürü diğer suçlulara mahkûmiyetlerinde nasıl bir yol izlemeleri gerektiklerini söyleyip, onlara yardımcı olmaktadır. Bu sırada Aliya İzzetbegoviç hapis hayatında siyaseti, felsefeyi, dini ve daha birçok şeyi düşünme fırsatı bulmuştur ve aklına ne geldiyse notlar halinde yazmıştır. Aliya'nın bilgi birikimini ortaya sunan bu notlar sene 1999'da yayımlanacak olan "Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar" eserini oluşturmuştur (İzzetbegoviç, 2011: 57).

Aliya'nın 14 yıl gibi uzun bir mahkûmiyet süresi olduğunu biliyorduk fakat hapishanedeyken bazı gelişmeler yaşanmıştır ve bu durum değişmiştir. Bu gelişmeler şu şekildedir; Bosnalı entelektüeller mahkeme heyetine mektup yazıp Aliya'nın mahkûmiyet süresinin düşürülmesini talep etmişlerdir ve o mektuplar sonuç vermiş cezası 12 yıla düşürülmüştür. Sonrasında ise federal mahkeme kararı ile cezası 9 yıla düşürülmüştür ve ilerleyen zaman dilimlerinde gerçekleşen cezai indirimlerle Aliya'nın cezası 5 yıl 8 aya kadar düşürülmüştür. Bu süreç yaşanırken Aliya'nın hiç de hoşuna gitmeyen bir olay yaşanmıştır, Aliya'ya diyorlar ki; Yugoslavya Federal Cumhuriyetinden özür dilediğine ve pişmanlık duyduğuna dair bir yazı imzalarsan mahkûmiyetin son bulur diyorlar, fakat Aliya bunu kesin bir dille reddedip, tutukluluk süresini 25 Kasım 1988'de tamamlayıp serbest kalmıştır (Karaarslan, 2010: 48).

Aliya hapis hayatı sonrası kendisine 1 sene izin verip, dinlenmeye ayırmıştır. O 1 sene'nin ardından 10 yıl ülkesinde Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. Aliya hapisten çıkıp normal yaşantısına entegre olduktan sonra değişen bir dünya düzeniyle karşılaşır ve bu Aliya için beklenmedik tablodur. Bu kadar şaşırmasının ilk sebebi 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılışı olmuştur. Ardından ise Yugoslavya'nın parçalanış sinyalleri vermesi Aliya'yı derinden etkilemiştir. Yugoslavya'nın içindeki diğer etnik kökenlerin (Makedon, Hırvat, Karadağlı, Sloven) biraz hareketlendiğini hisseden Aliya, Müslümanların iyi temsil edilemediğini düşünüp Kasım 1989'da Demokratik Eylem Partisi'ni kurmuştur. Oldukça disiplinli ve sıkı çalışan bu parti 1990 seçimlerine iyi hazırlanmışlardır ve seçimden zaferle ayrılmışlardır. Sonraki senelerde Dünya'nın çoğu yerinde bağımsızlık furyaları başlamıştır. Bosna Hersek de bağımsızlığını ilan etmek ister ve referanduma gider. %99 oranında bağımsız devlet olma yönünde oy kullanılır ve Şubat 1992'de Aliya liderliğinde Bosna Hersek bağımsızlığını ilan eder. 7 Nisan 1992'de ise Bosna Hersek ABD ve diğer Batılı ülkelerce tanınır. Bosna Hersek sonrasında 22 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletler'e üyelik başvurusu yapar ve kabul edilir.

1992 senesinde bağımsızlıklarının üzerinden çok zaman geçmeden Sırplar ile Boşnaklar arasında Bosna Savaşı başlamıştır. Aliya İzzetbegoviç bu dönemde hem Boşnak savunmasının liderliğini, hem de ülkesinin Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. Dünya'nın en büyük 4. ordusuna karşı halkını silahlandırarak düzenli bir ordu oluşturan Aliya 1992-1995 yılları arasında Bosna Savaşını hem cephede, hem masada yer alarak başarıyla yürütmüştür (Akın & Karaarslan, 2016: 26). İzzetbegoviç bu süre zarfında savaş ahlakını bir kenara atmayıp, askerlerine her daim ahlaklı bir savaş emretmiştir. Çünkü ona göre, Bosna direnişi ahlaki bir meseledir. Aliya İzzetbegoviç'e göre, Bosna halkının savaş, ölüm, yıkım, soykırım, işkence, tecavüz gibi pek çok zulmün yarattığı intikam duygusuna rağmen, nasıl ahlaklı bir direnişte bulunduğunu tüm dünyaya göstermiştir (İzzetbegoviç, 2003:11). Sene 1995'e geldiğimizde ise Aliya halkının daha az acı çekmesi ve artık can kaybı yaşanmaması adına bir barış antlaşması değil de bir nevi ateşkes niteliğinde olan Dayton Antlaşmasını imzalamıştır. Buradan bakınca Aliya Bosna'nın bağımsız bir Cumhuriyet olarak kurulmasında ve huzur içinde yaşayabilmesinin mihenk taşıdır. Bosna da huzur ortamı sağladıktan sonra Aliya 14 Eylül 1996'da girdiği seçimlerden de lider olarak çıkar ve ikinci kez Cumhurbaşkanlığını görevini üstlenmiştir. Fakat 2000 yılında sağlık sorunlarından ötürü istirahate çekilir. Aliya İzzetbegoviç, görevi bırakma tarihi olan 15 Ekim 2000'i şöyle ifade eder; *"15 Ekim'de hayatımın neredeyse olağan, sıkı ve feci dönemlerini geçirdiğim başkanlık binasından ayrıldım. Vedalardan hoşlanmam ama üzüntüde duymadım."* (İzzetbegoviç, 2011: 470)

Aliya İzzetbegoviç yaşadığı hayat ile ilgili anılarına şu şekilde bir not eklemiştir; *"Bana yeniden hayat önerilseydi, reddederdim. Ancak, yeniden doğmak zorunda kalsaydım, kendi hayatımı seçerdim."* (İzzetbegoviç, 2011: 471) Aliya'nın bu ifadesi oldukça derin anlamlar içermektedir. Kendisini Bosna Hersek topraklarının barışına adamış lider Aliya İzzetbegoviç 19 Ekim 2003 tarihinde vefat etmiştir. Saraybosna da çocuk parkından mezarlığa çevrilen Kovaçi Mezarlığına defnedilmiştir. Aliya İzzetbegoviç'in mezar taşına kendi isminden önce, Allah'ın kulu anlamına gelen, Arapça Abdullah yazısı işlenmiştir (İzzetbegoviç, 2011: 471).

Aliya İzzetbegoviç bilgisiyle, hoşgörüsüyle, barışçıl kişiliğiyle her zaman örnek olmuştur. Uluslar arasında bir nevi köprü olmuştur. İzzetbegoviç hayatı boyunca kendisini Avrupalı Müslüman olarak görmüştür. İnancını Doğudan, eğitimini ise Avrupa'dan aldığını ifade eden İzzetbegoviç; kendisini İslam hoşgörüsüne sahip insan olarak tanımlamıştır (Çetintaş, 2018: 11). Okumayı ve üretmeyi bir yaşam tarzı olarak benimseyen Bilge Kral Aliya İzzetbegoviç'in düşünce dünyasını daha iyi anlayabilmek ancak eserlerini okuyup, anlamak ile mümkün olabilir.

2.1. Aliya İzzetbegoviç'in Eserlerine Genel Bakış

Çağdaş Müslüman yazar olan ve aynı zamanda entelektüel bir kişiliğe sahip olan Aliya İzzetbegoviç'i sadece siyaset adamı olarak ele almanın eksik kalacağını düşünüp, İzzetbegoviç'in Bilge Kral olarak anılmasında önemli bir yere sahip olan eserlerini, düşünce dünyasını daha iyi kavrayabilmek adına analizini yapacak olursak, Aliya İzzetbegoviç'in yazdığı ve Türkçeye çevrilen eserleri şunlardır; "İslam Deklarasyonu" (1970), "İslam Rönesansının Sorunları" (1983), "Doğu-Batı Arasında İslam" (1984), "Bosna Mucizesi-Konuşmalar" (1995), "Özgürlüğe Kaçışım- Zindandan Notlar" (1999)," Tarihe Tanıklığım" (2003), "Köle Olmayacağız" (2007).

Aliya İzzetbegoviç sene 1970'te kırk sayfalık kısa bir metin olarak yazdığı *"İslam Deklarasyonu"* eserini yazma amacını şöyle dile getirmiştir;

"Bugün kamuoyuna takdim ettiğimiz deklarasyon, yabancılara veya şüphe duyanlara, İslam dininin, şu ya da bu sistemden yahut, düşünceden üstün olduğunu kanıtlamaya çalışan bir müfredat kitabı değildir. Bu deklarasyon, nereye ait olduklarını bilen, kalplerinin derinliklerinde hangi tarafta durduklarını hisseden Müslümanlara hitaben yazılmıştır. Bu insanların hissettikleri aşk ve aidiyetin beraberinde hangi sorumlulukları getirdiği konusunda elzem sonuçlar ortaya çıkarmalarına vesile olacaktır."(İzzetbegoviç, 2007: 15)

Aliya'nın "İslam Deklarasyonu" eseri 1983 tarihinde *"İslam Rönesansının Sorunları"* adı ile yeniden basılmıştır. Kitabın bu ikinci baskısı sonucu Aliya Saraybosna Davası'nda yargılanmıştır ve bu eserde hakkında delil olarak kullanılıp Aliya'nın 14 yıllık esaretinin başlamasına sebebiyet vermiştir.

Tam başlığı *"İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuşun Sorunları"* olan eser, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren kendini göstermeye başlayan siyasal İslamcı söylemi yansıtan eser görünümündedir. Birçok konuyu içinde barındıran bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümde genel olarak Aliya'nın üzerinde durduğu konular; Müslümanların neden geride kaldığı, İslami düzen ve İslami düzenin bugünkü sorunları, Müslümanlar ile İsraillilerin ilişkileri, Kuranın nasıl okunması gerektiği ve İslamiyet'te kadının yeri gibi farklı fakat önemli birçok konu üzerinden okuyucuya bilgi sunmayı hedeflemiştir. Fakat bu eser Yugoslavya hükümeti tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu durumun temel sebebi, eserin manifesto niteliğinde olması ve tüm Müslümanlara yönelik bir çağrı içermesidir. Bu çağrı genel anlamda Kuranı Kerime hem düşünde dünyamız, hem de eylemlerimiz açısından dönmemiz gerektiğidir (Karaarslan, 2010: 49-50). Aliya bu eser ile İslam'ın bireysel, ailevi ve toplumsal hayatımızın İslam düşüncesinin yenilenmesi ve Endonezya'dan Fas'a kadar tek bir İslam birliğini gerçekleştirilmesini savunmuştur (İzzetbegoviç, 2007: 155). Bununla birlikte Aliya, tarihi parlak başarılarla dolu olsa bile, İslami bir medeniyetin yeniden inşa edilmesi gerektiği bilincinde olduğunu eserinde bize dile getirmiştir.

Aliya'nın bir diğer ses getiren eseri ise, *"Doğu-Batı Arasında İslam"* eseridir. Bu eser çok daha önceleri yazılmıştır fakat Aliya hapishanedeyken Kanadalı arkadaşına göndermesiyle beraber, eser Amerika'da yayımlanmıştır. Aliya bu kitabı daha lise öğrencisiyken sene 1946'da müsvedde notlar halinde kaleme almıştır. Fakat ardından Aliya'nın ilk mahkûmiyet süreci başlamıştır. Aliya hapse düştükten sonra kız kardeşi Azra, paniğe kapılıp o müsveddeleri evin çatışına saklamıştır. Aliya hapis cezasını bitirdikten sonra o çürümüş müsveddeleri alıp sene 1984'e kadar düzeltmeler, eklemeler yapmıştır ve o sene içerisinde Doğu-Batı Arasında İslam eserini bastırmıştır.

Doğu-Batı Arasında İslam eseri Aliya'nın sadece İslami yönden olan birikimini değil, siyasetten, felsefeye, antropolojiden, fiziğe kadar geniş bir bilgi yelpazesini olduğunu bizlere sunmaktadır. Bu eser Aliya'nın İslami dünya görüşünü, Hristiyan ve Yahudi inançlarının tezahürü olan iki kutuplu dünya anlayışın ortaya çıkardığı çatışmalardan çıkış için "üçüncü yol olarak" görmesi açısından önemli bir kaynaktır (Bıyıklı, 2016: 605). Bu eserinde iki dünya görüşü arasında İslam'a uzlaştırıcı bir rol veren Aliya yazdığı kitabın teoloji kitabı olmadığını vurgulayıp, sadece İslam'ı bugünkü nesillerin anlayacağı dille tercüme ettiğini söyler, eksikleri olduğunu söylemekten kaçınmaz ve şöyle der: *"kusursuz tercüme yoktur."*

Aliya'nın çift kutuplu dünya sisteminde üçüncü yol olarak gördüğü İslam, saf din (Hristiyanlık) ve materyalizm (Yahudilik) arasında oluşan çatışmaları çözebilecektir. Çünkü Aliya'ya göre İslam iki boyutun bütünleşmesidir. Bu bakış açısına "Doğunun Çocuğu Batının Münevveri Aliya İzzetbegoviç" makalesinin yazarı Uğurlu şöyle bir ifade kullanmıştır;

"Bu çerçeveyi çizmek, sade, temiz ve gelecek tasavvuru oluşturmuş bir zihnin ürünü olabilir. Geçmişinde kültür/medeniyet arayışı ve birikimi olan Aliya, Doğu Batı Arasında İslam kitabı ile adeta yeni bir entelektüel havanın yeryüzüne yayılmasını sağlamıştır." (Uğurlu, 2016: 587)

Yirminci yüzyılda dünya çapında büyük etki yaratan bu esere baktığımızda, Aliya'nın "Doğu Batı Arasında İslam'a" son noktayı koyamadığını görmekteyiz. Kendisi bunu "Tarihe Tanıklığım" eserinde şöyle ifade etmektedir;

"Kendi vizyonumu ifade etme girişimim yetersiz, sadece tahmini ve yer yer tutarsız olduğunun farkındayım… Bulduğum cevaplardan asla tam olarak tatmin olamadım. Bu sorun beni bugüne kadar meşgul etmeye devam etmiştir."(İzzetbegoviç, 2011: 32-34)

Doğu Batı Arasında İslam eseri: Bir din ve bir medeniyet olarak İslam anlayışını kurgulamıştır. Ayrıca bu eserde dönemin şartlarının da etkisiyle, hem sosyalist, hem faşist, hem de krallık yönetimi biçimini eleştirmiş ve yeni bir yönetim şeklinin belirlenmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Akın & Karaarslan, 2016: 29).

Aliya İzzetbegoviç'in bir sonraki eseri ise birçok toplantıda, meydanda yaptığı konuşmaları içeren "Bosna Mucizesi-Konuşmalar" eseridir. Eserin giriş kısmında şu tarz bir söylem karşımıza çıkmaktadır;

"Konuşmaların bir lider ve düşünür olarak Aliya'nın anlaşılmasına katkı yapacağı kadar, yirminci yüzyılın sonunda yaşanan insanlık trajedisinin ve bunun sorumlusu olan bir dünya sisteminin doğru okunmasına da katkısı olacaktır." (İzzetbegoviç, 2003: 8)

Konuşmalar eseri Aliya'nın savaş ahlakını, mücadele azmini ve liderlik duruşunu çok güzel işlemiş bir eserdir. Ayrıca Bosna direnişinde halkına yaptığı konuşmaların, röportajların bir kısmı da eserin içinde yer almaktadır. Zulüm karşısında hem bir lider, hem bir Müslüman olarak nasıl dimdik ayakta kaldığını yaşanan olaylar neticesinde anlayabiliyoruz. Konuşmalar eserinin son bölümünde ise Aliya'nın Türk basınıyla yaptığı röportajlar yer almaktadır. Aliya bu röportajlarda Osmanlı-Bosna ilişkilerinden bahsederken, Bosna ve Türkiye'nin Doğu ve Batı arasında insanlığın refahı için köprü olması gerektiğini belirtmiştir.

Aliya İzzetbegoviç'in Saraybosna Davasında yargılanıp, ikinci mahkûmiyetinde kaleme aldığı eserin ismi *"Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar"* eseridir. Aliya bu eseri hapishanede sene 1984'te yazmaya başlayıp 1988 yılında tamamlamıştır. Eser çok zor şartlarda, notlar halinde yazılmıştır, kitabı oluşturan hapishane notları tam tamına 3676 nottan meydana gelmiştir. Bu notlar hapishane arkadaşı tarafından satranç kutusu aracılığıyla dışarı çıkartılmıştır. Sonrasında düzenlenen eserin basılması sene 1999'u bulmuştur. Aliya eseri ile ilgili olarak şu ifadeleri kitabının önsözünde belirtmiştir:

"Okuyucunun göz atacağı şey benim özgürlüğe kaçışımdır. Maalesef bu gerçek bir kaçış değildir. Oysa ben öyle olmasını tercih ederdim. Bu zihni ve fikri kaçış, yüksek duvarları ve demir parmaklıklarıyla Foça Hapishanesinden mümkün olan tek kaçış şekliydi. Eğer yapabilseydim, gerçek ve maddi kaçışa öncelik tanırdım." (İzzetbegoviç, 2003: 8)

Bu eser hapishane şartlarında yazılmasına rağmen, kaynak erişimi olmamasına rağmen bilgi birikimini okuyucuya çok net bir biçimde geçirmektedir. Eserinde; siyasetten, ahlaka, varoluştan, İslam'a, hayattan, özgürlüğe kadar bir mahkûmun altına gelebilecek neredeyse bütün konuları eserinde işlemiştir. Böyle zor koşullarda bile yazmaya olan tutkusunu

kaybetmemesi, düşünce adamlığını hayat tarzına dönüştürdüğünün göstergesidir. Bu eseri diğer eserlerinden ayıran en önemli nokta da budur zaten. Aliya'nın entelektüel birikimini yansıtan bu eserin içerisinde; çağdaş İslam düşünürlerinden, Batı felsefesinin bazı isimlerine kadar birçok isim ve onlara yaptığı atıfları görebiliriz. Eserde ismini görebileceğimiz başlıca isimler; "Marx, Heidegger, Darwin, Nietzsche, Kant (Saf Aklın Eleştirisi), Hegel, Spinoza, Leibniz, Bergson, Dostoyevski ile Fazlurrahman, Muhammed İkbal, İbn-i Rüşd" ve diğer klasik İslam felsefecilerine Aliya eserinde yer vermiştir (Özdemir, 2014: 15).

Aliya İzzetbegoviç'in bir diğer önemli eseri *"Tarihe Tanıklığım"* eseridir. Esere baktığımızda; İzzetbegoviç'in çocukluk yıllarına ve ilk mahkûmiyetine, SDA Partisinin kurulmasına, savaş günlerine, Srebrenitsa Katliamına, Dayton Antlaşmasına ve sonrasına, Bosna'nın mevcut konumuna eserde yer verildiği söylenebilir.

Eser bir nevi Aliya'nın hayat hikâyesini anlatmaktadır. Fakat bu kitabı özel kılan asıl nokta: biyografi üzerinden Bosna toplumunun neler yaşadığını ortaya koymayı amaçlamasıdır. Aliya "Tarihe Tanıklığım" eseri için şu sözleri sarf etmiştir;

"Bu kitapta okuyacaklarınız benim hayatımdan kesitler sunmaktadır, çünkü diğer kısımlar ya unutulmuşlardır ya da sadece bana aittirler. Geriye kalan bir otobiyografiden çok bir vakayinamedir; benim hayatım boyunca cereyan etmiş olaylarla, kişisel değerlendirmenin elverdiği ölçüde doğru ve dürüst biçimde yeniden gözden geçirilmiş bir hesaplaşmadır."(İzzetbegoviç, 2011: 11)

Sonuç olarak bu eser; Aliya'nın kişisel yaşamını ve Bosna direnişini sağlıklı bir biçimde öğrenmek adına önemli bir kaynaktır.

Aliya İzzetbegoviç'in *"Köle Olmayacağız"* eseri düşünce ufkuyla, gerek Bosna Hersek, gerekse tüm İslam dünyasını ilgilendiren ve bilgilendiren Aliya'nın dönem dönem yaptığı önemli konuşmaları içermektedir. Bu açıdan şablon olarak "Bosna Mucizesi-Konuşmalar" eserine benzetmek mümkündür. Fakat bu daha kapsayıcı bir eserdir. Aliya'nın yaptığı bu konuşmaların genel konusu ise Bosna Hersek'in ulusallaşması ve bu topraklarda geçmişten günümüze var olan köklü bir tarih yaşadığını vurgulama çabasını içermektedir. Kitabın ismi 1991 Aralık ayında gerçekleşen Demokratik Eylem Partisi'nin kongresine dayanmaktadır. Bu kongre'nin ana teması Müslüman halka bir yönelişi içermektedir. Aliya o kongrede Müslüman halka şöyle hitap etmiştir:

"Bugün bizim olduğumuz gibi, bir gün kimin olduğu önemli olmayan başka bir halk da aynı kavşakta bulunuyordu. Başımızı eğecek miyiz yoksa başımız dik olarak mı kalacağız, köle mi, özgür insan mı olacağız? O meşhur halkın şairi meşhur kelimelerle cevap verdi ve bende o cümleyle bitirmek istiyorum: Büyük Allah'a yemin ederim ki köle olmayacağız.!" (İzzetbegoviç, 2017: 56)

Aliya İzzetbegoviç'in çalışmalarını gördükten sonra, ona sadece siyaset ve devlet adamı demek yetersiz kalacaktır. Bu eserler onun Bilge Kral sıfatını yükseltir niteliktedir. Bu bilgiler çerçevesinde Aliya İzzetbegoviç'in Bilge kişiliğinin, siyasetçi kişiliğine göre daha ağır bastığını görmekteyiz.

3. ARANAN MİLLİ LİDER ALİYA İZZETBEGOVİÇ

Aliya İzzetbegoviç, yalnız askeri ve siyasi anlamda bir komutan değil, aynı zamanda Muhammed İkbal gibi hem İslam hem de batı medeniyeti hakkında kafa yoran, doğu ve batı arasında fikirleri ile köprüler kuran yirminci yüzyılın siyasi ve entelektüel bir dehasıdır (Avcı, 2018: 44-45). Aliya'nın anlayışında; insanlar hangi inanç, felsefe ve yaşam biçimine mensup olurlarsa olsunlar Müslümanların yönettiği toplumlarda özgürce bir arada

yaşayabilmeliydiler. En azından biz böylesi bir dünyayı inşa etmeliyiz, çünkü böyle bir tecrübeye sahibiz ve bunu Bosna Hersek'te gerçekleştirebiliriz düşüncesine sahip olmasından ötürü, Aliya İzzetbegoviç o dönem, o topraklarda aranan kandı. Aliya İzzetbegoviç, bu düşünceleriyle adeta, Bosna Hersek'i dünya okyanusu içinde insanlık için bir ümit, bir kurtuluş, adil, eşit, özgür ve korkmadan yaşanabilecek bir ada olarak tasavvur ediyordu. Bunun için Boşnaklar Aliya'nın önderliğinde büyük bir bedel ödediler ve savaş süresince bu ilkelerin korunması için özen gösterdiler (Gündüz, 2018: 35-38).

3.1. Aliya İzzetbegoviç'in Total İdeolojilere Bakış Açısı

Düşünürümüz Aliya İzzetbegoviç'in totalitarizm'e bakış açısı oldukça nettir. Aliya bireylere özgürlük alanı bırakmayan totaliter bir devletin baskı miktarının, o devletin gerçek otoritesi ile ters orantılı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bu totaliter yönetimler hakkında da şöyle bir tespiti bulunmaktadır: *"Kullanılan metot ne olursa olsun netice hep aynıdır: Hür olmayan bağımlı bir adam; her şey ama bir vatandaş değildir."* (İzzetbegoviç, 2011: 160) Böylece totaliter yönetim altında olan insanların, propaganda, medya ve eğitim yoluyla halkların köle olarak yaşamayı sevmesini sağladığını ifade etmiştir. Aliya bu analizlerin ardından, totaliter yönetim biçiminin bireylerin bağımsızlığını yıldırma, sürekli ikna ve beyin yıkama faaliyeti yoluyla engellendiğini düşünüp, her daim totaliter rejimlerin karşısında olduğunu açıkça dile getirmiştir (İzzetbegoviç, 2011: 160).

Totalitarizmin birey özgürlüğünü dışlayan yapısı, İzzetbegoviç'in ahlak ve siyaset felsefesine aykırı bir durumdur. Çünkü onun felsefesinde esas olan bireyin özgürlüğüdür. Kısacası İzzetbegoviç'e göre, herhangi bir iktidarın yasa ile bireylere müdahalesi söz konusu olmamalıdır.

Aliya İzzetbegoviç'in Totalitarizm'e olan bakış açısını daha iyi anlayabilmek adına, bir sonraki bölümde dünya tarihine etki eden başlıca ideolojilere karşı düşünürümüzün değerlendirmelerine yer verilecektir.

İzzetbegoviç'in "Komünizme" karşı olan bakış açısı, Nazi güdümlü Hırvat devletine karşı çıkan Komünist hareketler sonucunda şekillenmiştir. Hatta bu hareketlerden etkilenip, kafasının karıştığını dile getiren Aliya o dönemi kendisinin kriz dönemi olarak niteler. Fakat o dönemden İslam dinine yaklaşarak sıyrıldığını ifade etmiştir. O dönem okumalar yapıp, bilgilenen İzzetbegoviç Komünizmin Nazizm kadar totaliter olduğunu düşünmüştür. Kısaca, Komünizmin amacını şöyle değerlendirmiştir: *"Kızıl Totalitarizm kara Totalitarizme karşı durmak için geldi."* İzzetbegoviç bundan sonraki dönemde anti-faşist ve anti-komünist bir çizgide hayat sürmüştür (İzzetbegoviç, 2011: 13)

İzzetbegoviç, 1945 yılında kurulan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti döneminde komünizm karşıtı kişilere yoğun baskı yapıldığını ifade etmiştir. Özellikle Boşnakların uğradığı baskıları, şeriat mahkemelerinin ve Kur'an kurslarının kapatılması; Müslüman derneklerin ilga edilmesi, vakıfların devlet denetimine alınması şeklindeki örnekler ile ifade etmiştir (İzzetbegoviç, 2011: 7). Hatta İzzetbegoviç Komünizm eleştirisini eserlerinde de sık sık dile getirmiştir. Çünkü İzzetbegoviç'e göre totaliter rejimlerde yaşanan olumsuz koşullar, idamlar, insan haklarını hiçe sayan uygulamalar, toplama kampları, toplu sürgünler, kitap yasakları vb. gibi uygulamaların insanı bir ütopya nesnesi haline getirmek için yaşandığını belirtmiştir. Aliya kısaca Komünizmin amacını Allah'a karşı bir yeryüzü cenneti yaratma isteği olarak ifade etmiştir (Çetintaş, 2018: 110).

Aliya İzzetbegoviç bir diğer total ideoloji olan "Nazizm'e" karşı bakış açısı oldukça nettir. Nazilerin aşırı ırkçılık, üstün ırk ve kitlesel soykırım anlayışı ile II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya topraklarını işgal etmesi sonucunda kurulan Ustaşa Devleti'nde askerlik yapmamış ve bir sene kaçak olarak yaşamıştır. Çünkü İzzetbegoviç, Allah'ın yaratması sebebiyle insanların eşitliği fikrini benimsemiş ve her tür üstünlük anlayışına ve bu anlayışlara hizmet etmeye karşı çıkmıştır. Aliya'nın bu tavrı Nazizm'e olan bakış açısını gösterir niteliktedir. Ayrıca, Aliya, Hitler diktatörlüğü başta olmak üzere bütün diktatörlüklerin insan özgürlüğüne düşman olduğunu ifade etmiştir.

"Faşizm" kavramı genel olarak İtalya ve Almanya'da, iki dünya savaşı arasında uygulanan aşırı milliyetçi siyaset biçimini ifade etmek için kullanılmıştır (Yıldırım & Macit: 2014: 147). Aliya'nın yaşamı boyunca anti-faşist ve anti-komünist bir düşünceye sahip olduğu bilinmektedir. Bu düşünceyi ise bizlere şu şekilde ifade etmektedir; "savaşta ve barışta faşistlerin geleceği yok. II. Dünya Savaşı'nda güç kullanarak ortadan kaldırıldılar." (İzzetbegoviç, 2011: 33) Çünkü Aliya İzzetbegoviç'e göre tarih, faşist rejimlerin hayatta kalamayacağını kanıtlamıştır.

Aliya İzzetbegoviç'e göre "Bolşevizm" hayatın tüm yönlerini kontrol altına almaya çalışan devrimci ve komünist bir ideolojidir. Aliya, Bolşevizm'in hukuku bir kenara bırakan devrimci yönünü, radikal solun en belirgin eğilimi olarak görmüştür (İzzetbegoviç, 2011: 92). Aliya'ya göre Bolşevizm yıkım veya tahrip etme ile kendini ortaya koyan bir ideolojidir. İzzetbegoviç, Nazizm ve Bolşevizm'in en başta kültür ve medeniyete büyük darbe vurduklarını ifade etmiştir. Bunun nedeni ise Nazizm ve Bolşevizm'in insan özgürlüğünü yok saymalarından kaynaklanmıştır.

3.2. Aliya İzzetbegoviç'in Adalet Anlayışı

Aliya İzzetbegoviç'e göre bireysel ve toplumsal hayattaki en yüce kavramlardan biri adalet kavramıdır. Aliya'ya göre adalet kavramı ile hoşgörü kavramı birbirinden ayrı düşünülemez. Aliya kendi hoşgörüsünün İslam'dan kaynaklandığını nitelendirirken, hoşgörüyü, doğal olarak her insanda bulunan bir özellik olmadığını ancak kültür yoluyla kazanılan bir duruş olarak tanımlamıştır. Aliya'ya göre; *"adalet ve hakkaniyeti olan ihtiyacı ispatlamak, kalbi olanlar için abes bir durumken; kalbi olmayanlar için anlamsız bir eylemdir"* (İzzetbegoviç, 2011: 20-21). Aliya'nın bu açıklamasında görüyoruz ki, haksızlık yalnız adaletle tedavi edilebilmektedir. Aslında Aliya'ya göre, adalet sanılan şey insanlar tarafından uygulanan yeni bir haksızlığın adı olabilir. Ve bu süreç bir döngü haline dönüşüp, yeni haksız durumlar ortaya çıkarabilir (İzzetbegoviç, 2011: 22-23).

Aliya İzzetbegoviç'e göre bu sürecin böyle işlemesinin temel sebebi; iktidarların zamanla bozulup, değişmesinden kaynaklanmaktadır. İzzetbegoviç İslam tarihi boyunca iktidarın yıpratıcılığına karşı direnebilen en önemli kişilerin Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer olduğunu vurgulamıştır. Bunun sebebi olarak ise onların yönetiminde "hak ve adalet" kavramlarının öne çıkmış olmasını göstermiştir. Kısacası Aliya'ya göre hak ve adalet duygusu olan yöneticilerin iktidarında, herkes için adil bir yaşan sunulabilir (Akın, 2011: 101-102). Böyle düşünmesinin temel sebebi, temel kaynağı aslında Kur'an'dır. Çünkü Aliya'ya göre Kur'an Müslümanlara, düşmanlara karşı bile adil ve bağışlayıcı olmayı emretmektedir. Bu sebepten ötürü Aliya halkına ve askerlerine her daim rehberlerinin Kur'an, niyetlerinin de adaletten, merhametten şaşmaması gerektiğini söylemiştir (İzzetbegoviç, 2007: 77)

Aliya İzzetbegoviç, hayatı boyunca adalet düşüncesi ile hareket etmeye gayret göstermiştir. Adalet ilkesini İslam dinine dayandıran Aliya, Bosna'da eşitlik ve adalet üstüne temellendirilmiş, Boşnakların, Sırpların, Hırvatların ve diğer tüm Bosna Halklarının barış içinde yaşayabileceği bir düzen kurmak istemiştir.

3.3. Aliya İzzetbegoviç'in Cumhuriyet Anlayışı

Aliya İzzetbegoviç'in temel amacı Bosna Hersek'te tam anlamıyla demokratik bir cumhuriyet kurmaktır. Hatta bu idealini şu sözlerle dile getirmiştir;

"İdealimiz sivil, halka ait bir cumhuriyet. Bosna Hersek bir sivil cumhuriyet olarak idealimizdir. Yani İslam cumhuriyeti değil, ancak sosyalist cumhuriyet de idealimiz değildir. Sivil, özgür cumhuriyettir istediğimiz. Bu Müslüman halkın son tercihidir. Ancak bu yeterli değildir. Bunun için Sırp ve Hırvatların onayı gerekir ve biz buradan onları Bosna Hersek'i sivil ve demokratik ülke olarak inşa etmemiz için onlara çağrı yapıyoruz." (Saygılı & Çetintaş, 2020: 12)

Aliya İzzetbegoviç bu konuşması da dâhil olmak üzere, pek çok konuşmasında ısrarla Bosna'da sadece Müslüman halk olduğunu dile getirmekten kaçınarak, Bosna Hersek halkı ifadesini kullanmaya çalışmıştır. Bosna Hersek'in geleceğinde eşitlik, özgürlük ve halkların cumhuriyeti kavramlarını kullanan Aliya İzzetbegoviç, sansürlerin, siyasi mahkûmların olmadığı, iktidarın ne mutlak güç sahibi ne de aciz olduğu, bağımsız yargı ve bağımsız medyanın olduğu bir ülke kurma ideali taşımıştır (Çetintaş, 2018: 67).

Düşünürümüz, ülkesinin barışçıl bir ülke olma idealini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Komşularına, Avrupa'ya ve Dünyaya açık olan bir ülke olarak görüyorum. Yani özellikle Sırbistan ve Hırvatistan'a sınırları açık olan bir ülke olarak görüyorum. Bu sınırlarda ne pasaport istenecek ne de gümrük vergisi alınacaktır. Her vatandaşın kendini özgür hissetmesini istiyorum, mümkün olduğu kadar Sırp, Hırvat ve Müslüman kendini idare edebilmelidir, sadece kaçınılmaz olanlar ortak kurumlara ait olmalıdır."(İzzetbegoviç, 2017: 59-60)

Ayrıca Aliya İzzetbegoviç, Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin İslami yönünün Müslüman halka karşı yeni bir katliamı imkânsız hale getirecek türden bir Cumhuriyet olacağını ifade etmiştir.

3.4. Aliya İzzetbegoviç'in Savaş Ve Barış Anlayışı

Bosna Savaşı başlamadan önceki dönemde Balkanlardaki siyasi ve sosyal yapı, oldukça karışık bir görünüm sergilemiştir. Balkanlar uluslararası güç mücadelesinin en kanlı safhaları olan I. ve II. Dünya Savaşı'nda önemli bir çatışma alanı olmuştur (Erbesler, 2014: 13). Aliya İzzetbegoviç, bu çatışma alanında yaşanan gelişmeleri "Tarihe Tanıklığım" eserinde anlatmıştır. Sonrasında Bosna Savaşı'nın yoğun olarak kendisini hissettirdiği dönemde, SDA'nın 1 Aralık 1991'de I. kongresi gerçekleşmiştir. Aliya o kongre'de yaklaşan savaş hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Bunlar gerçekten olağandışı koşullar ve zamanın olağandışı ifadesini maalesef olumsuz anlamda kullanıyorum. Bosna Hersek ve onun vatandaşları ve bu suretle de Müslüman halk, ülke tarihindeki son yüzyılın en dramatik anlarını geçirmektedir. Bu bir savaş ve barış meselesidir." (İzzetbegoviç, 2011: 117-118)

Aliya İzzetbegoviç'e göre Bosna, farklı halkların birlikte yaşayabileceği sivil bir cumhuriyet olarak yönetilmelidir. İzzetbegoviç Bosna'da yaşananları kardeş kavgası olarak yorumlarken, bu kavgada köle olan taraf olmamak için tüm güçleri ile direneceklerinin altını çizmiştir (İzzetbegoviç, 2011: 121).

İzzetbegoviç Bosna'da yüzyıllardır farklılıklarıyla bir arada yaşayabilmiş halkların, askerlerin ve siyasetçilerin 90'lı yıllardaki durumunu bir barut fıçısına benzetmiştir. Ona göre kutuplaşan bu kesimler arasındaki savaş, barut fıçısının patlayışı gibi gerçekleşmiştir ve *"her şey toz ve utanç bulutu"* (İzzetbegoviç, 2011: 121) içinde kalmıştır. İzzetbegoviç bu karamsar tabloda bile barışçıl görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir:

"Çatışmayı önlemek için elimizden gelen her şeyi yapmak zorundayız çünkü eğer işler bu noktaya gelirse -bu nizami ve sınırlı bir çatışma olmayacağından, her şey anlamsızlaşacaktır. Bizler bunu tam olarak anlamış bulunmaktayız. Diğerleri de anlamalıdırlar. Bu itibarla bizim barışı seçmemiz sıradan bir barışseverlikten öte bir şeydir. Bu, kelimenin tam anlamıyla bir sorumluluk duygusudur." (İzzetbegoviç, 2011: 118)

İzzetbegoviç'in bu düşüncelerini dile getirmesinin ardından Latic, İzzetbegoviç'in Bosna'da kurulmak istenen "Büyük Sırbistan Devleti" planına karşı, halkıyla birlikte direniş gösterebilmek için acilen Bosna Hersek ordusu ve savaş hükümeti kurulmasına karar verdiğini ifade etmiştir (Latic, 2014: 52).

Aliya İzzetbegoviç, insan şahsiyetini hiçe sayan savaş koşullarının sona ermesi için yoğun diplomatik faaliyetler yürümüştür. Lavic'e göre İzzetbegoviç, taraflar arasında zorlama yapılmadan diyalog kurulmasını istemiş bir devlet adamıdır (Lavic, 2014: 55). Akın ise onun müzakereciliğini şöyle değerlendirmiştir: "İzzetbegoviç'in siyaset felsefesinde siyaset, savaş esnasında geriye çekilir; savaşı diplomatik yollarla bitirmek ve savaş sonrası şartları düzenlemek için yeniden siyasete başvurulur." (Akın & Karaarslan, 2016: 128) Aliya İzzetbegoviç, tarihteki bütün savaşların bir şekilde barış ile son bulduğunu vurgulayarak, önemli olanın en az kayıpla barışa ulaşmak olduğunu ifade etmiştir.

Aliya İzzetbegoviç 3,5 yıl sürecek olan Bosna Savaşı'nda yaşanan olayların aktif bir komplo olduğunu düşünmemiştir. Ona göre Bosna'da olanlar pasif bir komplodur. Bu komplo, dünyanın Bosna'yı görmezden gelişi ve tepkisizliği ile ortaya çıkmıştır. Öyle ki yaşanan çarpıcı olaylar, Bosna'daki Müslüman halkın değil de Hristiyan bir halkın başına gelmiş olsaydı, ABD'nin ve Avrupa'nın tepkisinin daha hızlı ve farklı olacağını belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2003: 159). İzzetbegoviç, her zaman barıştan yana olmuş bir devlet adamı olsa da, bir zorunluluk olarak yaşadıkları savaş olgusunu değerlendirirken şöyle bir tespitte bulunmuştur:

"Barış yapmak için iki, savaş için tek kişi yeterlidir, deler. Aklımda bir seçenek var, eğer ailenizle yürüyorken kötü adamlar size saldırdıklarında, nazik bir kişi olarak kalmayı tercih ederseniz eğer, hiçbir kurtuluş seçeneğiniz olmaz. Ne pahasına olursa olsun, ailenizi savunmak için her şeyi yapmak zorundasınız. Bizim durumumuzda buna benziyor." (İzzetbegoviç, 2003: 159)

Bu durumdan dolayı, Bosna Hersek'te özgür yaşamak isteyen Boşnaklar ve bu devletin varlığına inanan farklı milletlerden halk, hep birlikte bir varlık mücadelesi vermişlerdir. İzzetbegoviç bu mücadeleyi "Bosna Mucizesi" olarak isimlendirmiştir.

Sonuç olarak Aliya, yaşamı boyunca *"mümkünse müzakere et; zorunluysa savaş!"* (İzzetbegoviç, 2011: 273) prensibini benimseyen, barış yanlısı bir insan olmasına rağmen, müzakerenin çare olmadığı dönemlerde, halkına liderlik etmiştir. Aliya her daim Bosna Hersek'te savaşın yerini barışın alması umudunu beslemiştir. Bosna Hersek için, halkının bağımsızlığını sağlamayı kendine görev edinmiş, hoşgörüye ve özgürlüğe açık bir toplum kurmayı hedefleyip, amacına ulaşmıştır.

3.5. Aliya İzzetbegoviç'in Boşnaklar Üzerindeki Etkisi

Müslüman Boşnaklar ve Bosna, tüm Müslümanların ortak bir amaçla, neler başarabildiğini ve bir arada yaşanabilirliğin örneğini bizlere sunmuştur. Aliya İzzetbegoviç ise bu insanları ortak bir paydada buluşturup, bir araya getirmeyi başaran ender şahsiyetlerden bir tanesidir. *"Dini açıdan Doğulu, eğitim bakımından Batılıyız. Kalben bir dünyaya, aklen diğerine ait bulunuyoruz"* (İzzetbegoviç, 2003: 216). Aliya'nın bu açıklamasının sonucunda; Batı'da yaşayan bir Müslüman olarak Doğu'yu iyi analiz ettiğini anlayabiliriz. Bu sebepten ötürü Aliya'nın nihai hedefi; mezhebi, dini, siyasi vb. konularda hiçbir ayrım gözetilmeksizin, Müslüman Boşnakları, toplumunu ve tüm Müslümanları herhangi bir devlet ayrımı olmaksızın aynı hedefte birleştirmektir ve bunu da başarmıştır. Aliya İzzetbegoviç bunun bir örneğini "Konuşmalar" adlı eserinde şöyle dile getirmiştir:

"Aranızdan Yugoslavya karşı istihbarat örgütü KOS'un şefi Ace Vasiljevic'in anılarını okumuş olanlar, onun bir yerlerde söylediği şu sözü hatırlayacaktır: "Silah önemli değil, organizasyon önemlidir. KOS hiçbir zaman bir yerlerde özellikle silah olup olmadığı konusu ile ilgilenmemiştir. Fakat örgütlenmiş 5 kişi bizim için tehlikelidir!" O tamamen haklıydı. Bizim yaptığımız öncelikle silahlanma değildi, halkın örgütlenmesi olayıydı. Biz savunma için örgütlendik ve bu halk o sayede direnebildi." (İzzetbegoviç, 2003: 112)

Aliya, Müslüman Boşnakların eğitimli, kültürlü, saygılı, inançlı, önyargısız, cesur bir toplum olabilmesi için oldukça mücadele vermiştir. Böyle bir toplum olabilmek için ise köleliği reddetmiş ve bunun yolunun sağlıklı bir eğitimden geçtiğini dile getirmiştir. Aliya bir yandan da, Müslüman Boşnakların, düşmanlarının yaptığı gibi yakıp yıkmamaları, hoşgörülü olmaları, ne olursa olsun dürüst davranmaları gerektiği hususunda pek çok telkinde bulunmuştur. Aliya bu hareketiyle düşmanın yaptığını yapmamış, intikam duygusuyla hareket etmemiş, insani değerlerini kriz anlarında koruyabilmeyi başarmıştır. Bu gibi kriz ortamında bile Aliya'nın Bosna halkını bu şekilde bilinçlendirmesi gerçekten önemli bir davranış şeklidir. Kendisi ise bu durumla ilgili şunları ifade etmiştir;

"Hoşgörüyü öğrenmek ve bir caminin yakınında bir sinagogu veya bir sinagogun yakınında Katolik kilisesinin bulunmasını kabullenmek yüzyıllarımızı aldı. Oysa bir mabedi yıkmak, yapmaktan daha kolaydır. Hoşgörü tabi bir davranış değil, bir kültür işidir. Dişleri fırçalamayı öğrenmek nasıl gerekli ise, hoşgörülü olmayı da öğrenmek gerekir." (İzzetbegoviç, 2003: 49)

Aliya İzzetbegoviç, Batılı bir coğrafyaya ait olmakla beraber, Doğulu kaidelerle yaşanabileceğini tüm İslam coğrafyasına ve Müslüman âlemine göstermiştir. Aliya Müslüman Bosnalı halka; hak, adalet, eşitlik, gibi insani değerleri aşılamaya çalışmış bununla beraber diğer belli başlı hususlarda da telkinlerde bulunmuştur, ayrıca bunları günlük hayatına aktarmayı da başarabilmiştir. Aliya bunlardan ayrı, Müslüman Boşnaklara, İslam'ın kurallarına uymalarını, Allah'ın emirlerine riayet etmelerini kendi hayatından yaşadıklarıyla aktarmaya, dile getirmeye çalışmıştır. Çok etnik yapılı olan Bosna halkının bir kısmı bunu benimsemiştir. Zamanla Bosna'da Batı'nın tam ortasında, Batılı gibi büyüyüp Doğulu değerler ile yaşantısını bütünleştirebilmiş Müslüman Boşnaklar, adaletten, hoşgörüden uzak düşmeyip yaşamlarını devam ettirmiştir. Aliya bu düşünce yapısını Müslüman Boşnaklara aşılamayı başarmıştır. Böylece Müslüman Bosnalı halk, Batılı bir toplum olmakla beraber farklı etnik kökenli ve inançlı insanlarla yıllarca iç içe yaşamayı başarabilmiştir.

4. ALİYA İZZETBEGOVİÇ: DİN-KÜLTÜR-MEDENİYET

Aliya'nın gerek düşünce dünyasının gerekse eylemlerinin merkezine İslam'ı koymayı hedefleyen bir düşünce adamı olduğu bilinmektedir. İslamiyet ve onun kuralları Aliya için nasıl

bir yaşam sürülmesi açısından düşüncelerinde, söylemlerinde ve eylemlerinde etkili olmuştur. Öyle ki, İslam'ın Aliya'nın hayatını ve düşünce dünyasını ne şekilde ve ne oranda tesir altına aldığını anlamaya çalışmak öncelikli olarak yapılması gereken iş olmuştur. Kısacası Aliya'nın İslam'ı rehber edindiği görülmüştür (Aygün, 2017: 17). Aliya İzzetbegoviç'e göre kültür ve medeniyet kavramları, insan gerçekliğinin düalizminden açıklanabilecek kavramlardır. Kültür alanı insanın biyolojik gerçekliğinden ayrı olarak onu diğer varlıklardan ayıran, ruh, ahlak, özgürlük, sanat gibi unsurları içine almaktadır. Medeniyet ise teknik aracılığıyla insanın doğa ile kurduğu ilişkiye karşılık gelmektedir. Aliya İzzetbegoviç düşüncesinde bu kavramlar insan düalizmini yansıtan kavramlardır. Kültür de medeniyette insan için zaruridir. Çünkü insan ne sadece bedenden oluşabilir, ne de sadece ruhtur. İnsan sadece maddi ihtiyaçlarını karşılayarak kendi varlığını sürdüremez; maneviyata ve hakikate de muhtaçtır (Akın & Kararslan, 2016: 144-145).

4.1. Aliya İzzetbegoviç: İslam Düşüncesi Ve Üçüncü Yol Kavramı

Referans kaynağı Kur'an ve İslam olan Aliya İzzetbegoviç'in İslam'a yüklemiş olduğu anlam oldukça geniştir. Aliya çocukluğundan itibaren, ailesinin de teşvikiyle İslam'ı temel alan bir yaşama çabası içinde bulunmuştur. Aşağıda ifade ettiği sözler de bunun bir kanıtı niteliğindedir aslında;

"Bu sebeple de bana biri "İslam nedir?" diye sorduğu ve özellikle de bunu çocuğum yaptığı zaman cevabım şu olacaktır: İman etmek ve iyi amel işlemektir. Ondan sonra da namaz, oruç, zekât ve hac hakkında konuşurum ve sonunda da şunu vurgularım, bunlar ibadetlerdir. Eğer senin ruhun Allah'a olan imanla ve davranışların iyilik etmekle doluysa onlar İslam'a aittir. Yok, eğer bunlar yoksa bu ibadetler diğer bütün boş inançlar gibi anlamsızdırlar. Söz konusu durum, bütün insani yorumlara ve uygulamalara rağmen, her zaman yeniden İslam'ın kaynaklarına ve ana kaynak olarak da Kur'an'a neden dönmemiz gerektiğini açıklamaktadır. İslam'da sadece Kur'an tam ve bütün bir hakikattir. O Allah'ın kelamıdır. Şartlar insanidir, çok fazla insani…" (İzzetbegoviç, 2007: 160-161)

Aliya İslam'a yüklemiş olduğu anlamdan ötürü, İslam'ı iki yönü ile değerlendirmiştir. Bunlardan ilki, süregelmiş olan günümüzde ve geçmişte İslam'ın konumunun ne olduğu ve hali hazırdaki konumunu ileriye taşımak için neler yapılması gerektiği sorularına karşılık yapmış olduğu açıklamadan, münakaşalardan ve tartışmalardan oluşmaktadır. Aliya Müslümanların neden geri kalmış olduğu ve geri kalmışlıktan kurtulmak adına nelerle uğraşılması, nelerin rehber edinilmesi gerektiği sorunlarına yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalarla yakından ilgilenip, İslam'ın yeniden doğuşuyla beraber bütün dünyanın onlara hayran kalacağını dile getirmiştir. Ve bu yeniden doğuşa bütün Müslümanları davet etmiştir. Aslında Aliya, günümüzdeki Müslümanların mevcut dünya şartlarındaki konumunu değerlendirmiş, Müslümanların ve o coğrafyanın sorunlarına çözüm getirmek adına tekrardan İslam'ı merkeze alarak yol göstermiştir.

Aliya'nın İslam'ı ele alışının diğer bir yönünü üçüncü yol fikri oluşturmaktadır. Bu da İslam'dır. Aliya'nın bizzat "Doğu Batı Arasında İslam" adlı eserinde değinmiş olduğu bu fikir, İslam'ın çift kutuplu düşünce ve dünya sistemi engelini bertaraf etme ziyadesiyle önemli bir alternatif olmuştur (Aygün, 2017: 18-19). Aliya'ya göre iki kutuba bölünmüş dünyada aklın ve mananın birliğini temsil eden İslam, üçüncü yol olarak karşımızda dururken başka bir çözüm önerisi aramanın mantıksız olduğunu söylemektedir.

Aliya İzzetbegoviç'in "üçüncü yol" kavramını anlayabilmek adına "Doğu Batı Arasında İslam" eseri rehber niteliğindedir. Aliya bu eserinde aslı bozulmuş iki semavi din olan Yahudilik ve Hristiyanlık ekseninde oluşan dünya görüşlerinin, son din olan İslam ile birlikte nasıl üçüncü bir seçeneğe kavuştuğunu değerlendirmiştir. Aliya'ya göre bu üç semavi din sayesinde insanlar tarihin merkezi haline gelmiştir. Ona göre Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed, insani olan her şey ile ilgili temel olan üç eğilimin ana kaynağıdır (İzzetbegoviç, 2007: 149). Aliya bu üç eğilimden hareketle oluşan dini (maneviyatçı), materyalist ve İslami görüşleri şu şekilde dile getirmiştir:

"Bu cetvelde yer alan üç sütun; dini(R), İslami(İ) ve materyalist(M) dünya görüşlerini temsil etmektedir. Birincisinin hareket noktası ruh, ikincisinde insan, üçüncüsünde maddedir. Bir sütun içindeki bütün mefhumlar, fikirler ve tezahürler arasında bir nevi karşılıklı münasebet veya iç tetabuk vardır (dikey hat). Ayrıca her hususun, karşı sütunda karşılığı bulunmaktadır (yatay hat)." (İzzetbegoviç, 2007: 25)

Aliya İzzetbegoviç'e göre bu dönem dünya iki zıt kutuba bölünmüştür. İdealist-Materyalist, Sağ-Sol, Ruh-Beden gibi ifade edebileceğimiz tüm ikilikler temelde dinmateryalizm kutuplaşmasına dayanmaktadır. Aliya'ya göre bu iki zıt kutup kendilerini tek bir âleme dayandırmış ve insana dair düşüncelerini tek bir âlem üzerinden geliştirmiştir. Birisi idea'yı temel alırken, diğeri maddeyi baz aldığı için insanı çok yönlü olarak değil de bunlardan birinde temellendirmiştir. Aliya ise bu yanlış durumun karşısına çözüm yolu olarak İslam'ı koymuştur. Çünkü Aliya'ya göre, iki kutuba bölünmüş dünyada aklın ve mananın birliğini temsil eden İslam, nesnel ve gerçekçi bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

Aliya İzzetbegoviç'in İslam dininin verdiği mesajı salt bir biçimde açıklayan yorumları bulunmaktadır. Bu yorumu yaparken Yahudi ve Hristiyan dinlerini de dâhil etmiştir:

"Hristiyan ahlakı sevgi üzerine yoğunlaşır, öte yandan İslam ahlakı ise iyi amel üzerine yoğunlaşır. İncil şöyle der; "başkalarını sev." Kur'an ise şöyle der; "başkalarına iyilik et." İlki bir duygudur, ikincisi bir fiil. İncil'in sevgiden bahsetmesi kadar sık bir şekilde Kur'an da salih ameller işlemekten bahseder. Hem Hristiyanlık hem de İslam âleminin ikiliğini tanır. Fakat Hristiyanlık âlemdeki tezada dair son derece keskin bir idrak iken, İslam bu tezadın çözümüne dair bir öğretidir." (İzzetbegoviç, 2011: 235)

4.2. Aliya İzzetbegoviç'in Kadın Ve Aileye Bakış Açısı

Kadın ve aile konusu bir toplumu ilgilendiren en önemli konulardandır. Aliya İzzetbegoviç, Müslüman Boşnak kadınlarının ülke tarihinde ve kaderinde oynadıkları kritik role ve yaşadıkları acı dolu anlara açıklık getirmiştir. Kadınların savaş sürecinde göstermiş oldukları fedakârlıklar, kahramanlıklar Aliya'yı oldukça etkilemiştir. Aliya İzzetbegoviç, Avrupa'da, özellikle de Batı Avrupa'da kadının konumunun ve mevcut pozisyonunun sadece çalışma hayatıyla sınırlandırılmış olmasına, cinsel bir obje olarak algılanmasına, işçi rolünün anne rolüne tercih edilmesine karşı çıkmakla beraber, kadının hayattaki yerinin çok kutsal olduğunu birçok sefer dile getirmiş ve kadına gereken saygı, önem ve değeri göstermiştir. Aliya kadının eğitiminin bu açıdan son derece önemli olduğunu görmüş, kadının aslında bizlerin birer annesi, kız kardeşi, eşi olduğunu dile getirmiştir. Buna ek olarak eğitimsiz bir annenin cahil bir nesli yetiştireceğini öngörmüştür. *"Okumamış, ihmal edilmiş ve mutsuz bir anne, Müslüman halkların yeniden doğuşunu başlatacak ve başarılı bir şekilde devam ettirecek oğul ve kızları büyütemez"* (İzzetbegoviç, 2007: 64-65). Aliya'ya göre Müslüman bir anne, Müslüman halis gençler ve nesiller yetiştirmelidir. Ona göre gelecek nesil annelerin ve onların yetiştirdiği

gerçek Müslümanlar altında yeşerecektir. Aliya böylesine kadını el üstünde tutarken Modern Batı'ya atıfta bulunarak, şu yorumda bulunmuştur:

"Uygarlık, kadını hayranlık veya kullanım objesi yapmış; fakat takdir ve saygıya layık olan tek şey, şahsiyeti ondan almıştır. Bu durumla her gün biraz daha fazla karşılaşıyoruz. Fakat, bilhassa çeşitli "Miss"lerin seçimlerinde ve manken veya fotomodel gibi kadınlara mahsus mesleklerde bu keyfiyet apaçık ortaya çıkıyor. Burada kadın artık insan denilen şahsiyet değildir. Olsa olsa "güzel hayvan"dan biraz daha fazladır." (İzzetbegoviç, 2011: 245)

Özyurt, İzzetbegoviç'in İslam'da kadının yerine ilişkin eleştirilere karşı savunma yapmanın gereksiz olduğu düşüncesini aktarmıştır. Aliya'ya göre kadının mevcut durumunu, Kur'an veya İslam ülkelerine bağlamak hatalı bir tutumdur. İzzetbegoviç'e göre kültürel veya tarihi uygulamalar sebebiyle İslam'ın kadına bakışı yanlış yorumlanmaktadır. O, örneğin kadınlardaki peçe uygulamasının, Harun Reşid'in kız kardeşinin kullanımı ile moda haline geldiğini belirtmiştir (Özyurt, 2016: 195). Benzer şekilde harem uygulamasının da Bizans'tan İslam toplumlarına geçen bir olgu olduğunu, gerçek İslam'da böyle bir kurum olmadığını ifade etmiştir. İzzetbegoviç, bu durumun nedenini şöyle değerlendirmiştir: "Çünkü Kur'an tek olmasına rağmen, Müslüman toplumda uygulamaları farklıdır" (Akın & Karaarslan, 2016: 206-207).

Aliya bunlardan ayrı olarak tek eşliliği savunan bir insan olmuştur. Aliya birden fazla eşliliği uygun görmemiştir ve toplumda hem yasal hem de geleneksel olarak yasaklanmasına yönelik tedbirler alınması gerektiğini söylemiştir. Herhangi bir boşanma durumunda en çok çocukların ve kadınların zarar gördüğünü ifade eden Aliya için, başka bir önemli kavram ise aile'dir. Dolayısıyla Aliya, bireylerin ve toplumların aileyi temel alması gerektiğini savunmaktadır. Aliya bu konuda kadın erkek ilişkilerinin altını çizip Batı ile Doğu arasında dengelenmeyecek bir farklılık olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre İslam, Batı'dan birçok şeyi alabilir ancak İslam, Batı'nın aile ilişkilerini kabul edecek olursa, artık Müslüman âlemi olarak kalamayacaktır. İzzetbegoviç'e göre bu durum, Batı'nın cinsi özgürlüklerle ilgili yaklaşımından kaynaklanmaktadır. İzzetbegoviç İslam kurumlarına kadınlar için Batı'daki gibi eğitim, sosyal ve siyasi haklar sunmasını tavsiye ederken, diğer yandan da İslami ahlak disiplinini korumaya önem vermiştir (İzzetbegoviç, 2011: 131).

4.3. Aliya İzzetbegoviç İçin Kültür Ve Medeniyet

Aliya, kültür ve medeniyet üzerine Batı'da yaşayan bir düşünür açısından bu kavramları değerlendirmeye almıştır. Kültür ve medeniyet kavramlarının birbirleriyle iç içe geçtiğini ve fakat bu iki kavramın yüklendiği anlamlar bakımından birbirinden çok farklı olduğunu savunan Aliya, kültür ile medeniyet arasında bir ayrım yapılması gerektiğini öne sürmektedir. Aliya İzzetbegoviç'e göre kültür ve medeniyet kavramları iki uç noktadır. Aliya'ya göre kültürün taşıyıcısı bireyin kendisidir fakat medeniyetin taşıyıcısı ise toplumdur. Kültürün amacı kişinin kendi sınırlarını aşması iken medeniyetin amacı, bilimin tabiatüstünde güç kazanmasıdır. Kültür, kişinin kendi iç dünyasına dönmesiyken medeniyet, dış dünyaya dönmesidir. Kültür denildiği zaman insanın aklına bir milletin kendine has olan tarihi, dini, ahlakı, edebi gibi birtakım gelenek ve göreneklerin toplamı aklına gelmektedir. Buradan o millete ait sevinçler, üzüntüler, değer yargıları, sosyal ilişkileri ve hayata dair bakış açıları öğrenilebilmektedir.

Aliya esasında kültürü, insanın kendisini keşfetmesinin bir yolu olarak görür. Medeniyeti ise insanı değil cemiyeti merkeze alan ve taşıyıcılığını da eğitimin yaptığını belirtir. Modern zorlu

eğitim ise bu medeniyetin en önemli aktarıcısıdır. Bu eğitim, insanların kendilerini ve insanoğlunun serüvenini algılamalarının ilk adımı olan en temel soruları sormasını bile engeller. "Ben kimim?" diye bile soramayan insanlar, kim olduklarına ve istikametlerinin ne şekilde çizileceğine dair cevapları hep bu eğitim sisteminden öğrenirler (Coşkun, 2016: 465).
Aliya'nın değerlendirmelerine göre medeniyeti şekillendiren asli unsur kültürdür. Ancak medeniyet güçlendikçe kültür zayıflar. Çünkü medeniyet dünyevileştirir. Kültür zayıfladıkça da medeniyete teşkil eden temeller çatırdamaya başlar ve en nihayetinde yıkılır. Öyle ki "Bugün dünyadaki bütün şehirler, Batıdaki şehirlere benzemiş bulunuyor maalesef. Bu ise modernizmin yeryüzünü talan ettiği ve kendi dışındaki bütün medeniyet ve kültürleri neredeyse yok ettiğini göstermektedir" (Kayaer, 2016: 360).
Özetleyecek olursak; Aliya İzzetbegoviç'e göre kültürün sürekliliğini birey yani insan üstlenir, fakat medeniyetin devamlılığını ise toplum sağlamaktadır. "Etik alanın ayrılmaz üç temel unsuru ise özgürlük, sorumluluk ve ahlaktır" (Akın & Karaarslan, 2016: 102). Aliya, yaşanılan sıkıntıların ve bu iki görüşün çözümü olarak üçüncü yol olarak İslam çözüm yolu olmuş ve İslam'ın ahlakıyla sorunlara çözümler sunmuştur. Bu yüzden, Aliya sorunlara ve çözümlerine gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır (Aygün, 2017: 74).

4.4. Aliya İzzetbegoviç'in İslam Dünyasına Katkısı

Aliya İzzetbegoviç, sahip olduğu İslam kimliğinin bilinci ile İslam coğrafyasında yaşanan gelişmelere karşı kayıtsız, pasif kalan bir lider figürü değil, aksine mücadeleci karakterini ortaya koyup, dünyadaki çoğu Müslüman'a ibretlik bir ders vermiştir. Sonrasında İslam coğrafyasında yaşanan sorunlara nihai bir çözüm arama yoluna girmiştir. İzzetbegoviç bu çözüm önerilerini sunmadan önce gelişmişlik, geri kalmışlık, eğitimsizlik gibi konuları geniş bir yelpazede ele alıp değerlendirmiştir. Aliya bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra, Müslümanların Batı'ya olan bağımlılıklarından muzdarip olduğunu dile getirmiş ve tüketici konumundan bir an önce kurtarılması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Aliya'ya göre bu bağımlılık illeri de siyasi bağımlılığı da beraberinde getirecekti. Aliya pasif bir tüketici olarak kalınmasının temel nedenini eğitimsizlik olarak analiz etmiş ve o dönem Batı'dan edinilmesi gerekenleri iyi bir ayıklama sürecine tabi tutulamadığını dile getirmiştir. Aliya'ya göre eğitim, gelişimin vazgeçilmez parçasıdır, bu yüzden İslam ülkelerine önerisi ise harcamalarının büyük bir kısmını eğitime ayırmalarıdır.
Aliya İzzetbegoviç eğitim ile ilgili tespitlerinden sonra İslam'ın sadece Batı'nın değerlendirdiği gibi sadece bir "din" olmadığı tespitinde bulunmuştur. Aliya'nın dine bakış açısı şöyledir;
"Hayatı sadece din ve dua ile değil, aynı zamanda çalışma ve bilimle tanzim etmek gerektiğine inanan, dünya tasavvurunda ibadethane ve fabrikanın yan yana olmasına izin vermekle kalmayıp talep, insanları sadece terbiye etmek değil, aynı zamanda onların dünyadaki hayatını kolaylaştırmak gerektiğini düşünen ve bu iki hedefin birbirine kurban edilmesi için hiçbir sebebin bulunmadığı fikrinde olan kimse, o İslam'a aittir."(İzzetbegoviç, 2007: 47)
Kısacası Aliya'ya göre İslam, özelde bireyi, genelde toplumu, olumlu anlamda değişime tabi tutan bir yaşam tarzıdır. Aliya, buradan hareketle İslam'ın sadece beş şartıyla sınırlı kalmasını, dinin bunlardan ibaret olduğu düşüncesine şiddetle karşı çıkmıştır.
İslam'ın zulme karşı olduğunu ve bunun da Kur'an ile sabit olduğunun altını çizen Aliya, İslam kültürünün birikimine de ayrıca bir parantez açmıştır. Aliya bu anlamda siyasi, ekonomik, toplumsal anlamda tarihte benzerine ender rastlanan bir gelişmeyle yoğun bir fetih sürecine

girişen Müslümanların bu başarısını İslam'a uyumlarıyla açıklamıştır. Aliya bu açıklamalarıyla aslında bizlere İslam'a aykırı yaşayışın yeniden doğuş fikri ile bağdaşmadığını, ters düştüğünü açıklamıştır.

Aliya İzzetbegoviç İslam'ın yeniden doğuş hedefini *"İslam'ın bireysel, ailevi ve toplumsal hayatımızın tüm alanlarında İslam düşüncesinin yenilenmesi ve Endonezya'dan Fas'a kadar tek bir İslam birliğini gerçekleştirmek"* şeklinde açıklamıştır. Aliya yeniden doğuştan ayrı olarak, yenilenme fikrine iki alternatifle yön vermeye çalışmıştır. "Ya İslami yenilenmeye doğru hareket veya pasiflik ve gerileme. Müslüman halklar için üçüncü bir ihtimal söz konusu değildir." (İzzetbegoviç, 2007: 19-20)

Bunun akabinde, Aliya İzzetbegoviç'in karakteriyle özdeşleşen, onun için bir yaşam mottosu haline gelen, çalışma ve mücadeleyle bir toplumun ayakta kalabileceğini savunmuştur. Ve bu kanunun sadece İslam toplumu için geçerli olmadığını iddia ederek, çalışma ve mücadeleye karşıt, mucizeye inanç ve dış yardım gibi psikolojilerden kurtulmak gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre çalışma ve mücadele dışında insanların bir şey üretemeyeceği bir realitedir, bunun aksini iddia eden her mucize ise gerçeklikten uzaktır (Dal, 2016: 88). Konuyla ilgili görüşlerine devam eden Aliya, genel bir kaide olarak, İslam dünyasının Batı'dan teknik ve bilimsel anlamda birçok şeyi edinmesini; ancak hayat felsefesi, ahlaki değerleri ve aile yaşantısı gibi konularda kesinlikle Batı'ya yabancı kalmasını savunmuştur. Fakat Aliya'ya göre Batı'nın en büyük yanılgısı, İslam coğrafyasında yaşanan her şeyin faturasının İslam ve Kur'an'a kesilmesidir. Bilge Kral, Aliya'nın dinamik bakış açısından ve mücadeleci ruhundan hareketle, İslami düzen ile ilgili ideallerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Yabancı manevi, fikri ve siyasi saldırganlığa karşı ve Müslüman ülkelerin şekli ve gerçek bağımsızlıkları için mücadele etmek;
- Bireysel teşebbüsü boğmaksızın, her yerde eğitim, sanayileşme, toprak reformu ve büyük doğal kaynaklarının millileştirme programlarını desteklemek;
- Kadının yeni, İslami durumu için (harem ve kadının haksızlığa uğramasına karşı), ailenin sağlamlaştırılması ve onu tahrip eden bütün faktörlere karşı mücadele etmek;
- Okulların ve iletişim araçlarının İslamlaşmasını hayata geçirmek;
- "Sefaletsiz ve israfsız toplum için" parolası ile her yerde sosyal adalet programlarını desteklemek;
- Alkol, pornografi, fuhuş ve yanlış anlaşılan özgürlüğe karşı mücadele etmek;
- Şovenizm, ayrımcılık ve farklılıkların öne çıkarılmasına karşı fakat Müslüman halkların birlikteliğine katkıda bulunacak her şey için mücadele etmek (İzzetbegoviç, 2007: 139).

SONUÇ

Bu çalışmada önemli bir düşünür, devlet adamı ve lider olan Aliya İzzetbegoviç'in hayatından, eserlerinden ve Bosna Hersek'in bağımsızlık sürecine ne derecede katkıda bulunduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca düşünce dünyasına, din anlayışına ve siyasi düşüncesine değinilerek Aliya İzzetbegoviç anlatılmaya çalışılmıştır. O Müslüman bir entelektüel olarak, farklılıkları olan insanların bir halk olarak nasıl birlikte yaşayabileceği problemi üzerine sorgulamalar yapmıştır. Onun bu sorgulamaları, Yugoslavya'daki komünist ve faşist ideolojiler sebebiyle özgür bir hayat yaşayamayan Boşnakların ve dünyadaki tüm Müslümanların geleceğine

yöneliktir. Aliya'nın bu düşüncelere sahip olmasının temelinde çocukluk yıllarından beri pek çok siyasi sistemle karşılaşması ve Genç Müslümanlar Teşkilatıyla tanışması yatmaktadır. Projemizde de Aliya'nın Genç Müslümanlar Teşkilatı ile tanıştıktan sonra hem kendisinin hem arkadaşlarının savunduğu değerler sebebiyle düşünce suçu alarak hapse mahkûm edilmesi ve bu süreçte Aliya'nın fikirlerinin olgunlaşıp yeşermesinde etkisinin bir hayli fazla olduğu üzerinde durulmuştur.

Aliya'nın ilmi ve fikir dünyası, çeşitli okumalarda bulunması ve tecrübeleri sayesinde yeşermiştir. Bunu yazdığı eserlerde de rahatça görebiliriz. İzzetbegoviç, insan, eğitim, kültür, ahlak, kadın, aile vb. kavramları İslami bir yorum ile ele almıştır. Bunun yanı sıra eserlerinde ve hayatının da izlerinde görüleceği üzerine, en çok yoğunlaştığı kavramlardan bazıları da adalet, eşitlik ve özgürlük olmuştur. Projemizde Aliya'nın bu dönem yaptığı okumalar sonucunda Batı'da yaşayıp Doğulu değerlere sahip olmanın ve tüm koşullarda değerlerini, benliğini savunmanın öneminden ve zorluğundan da bahsedilmiştir.

Aliya İzzetbegoviç, uzun yıllar baskıcı rejimler altında yaşamanın etkisiyle demokrasiden yana bir düşünceye sahip olmuştur. İzzetbegoviç bu demokrasi anlayışını ise İslam toplumunun eğitim, kültür, siyaset gibi alanlarda güç birliği yapması gerektiği fikri ile desteklemiştir. Aliya eğer böyle bir şey başarılabilirse bunun demokrasinin zirvesi olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Aliya Müslüman toplumlara yönelik eleştirilerde de bulunmuştur. Özellikle "İslam Deklarasyonu ve Doğu Batı Arasında İslam" isimli eserlerinde İslam'ın yalnızca bir din olmasının dışında bir yaşam biçimi olarak hissedilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu durumun hem Müslümanların, hem de uygarlıkların kaynaşması için önemini vurgulayan Aliya İzzetbegoviç, Müslümanların bu doğrultuda İslam fikrini yeterince özümseyememesini eleştirmiştir. Aliya'ya göre, Müslümanlar ancak eğitim yolu ile Batı karşısındaki geri kalmışlıkları yok edebilecektir. Aliya, Müslümanların Batı'nın çalışma ahlakını ve teknik üstünlüklerini örnek almasını söylerken bu süreçte kendi akıllarını kullanmaları gerektiğini söyleyip daha da bilinçlenmelerini istemektedir.

Aliya İzzetbegoviç'in siyaset felsefesine baktığımızda İslami yön ağır basmasına rağmen, o amacının bir İslam Cumhuriyeti kurmak olmadığını açıkça ifade etmiştir. İzzetbegoviç'in ideal sistemi demokrasi ile yönetilen sivil bir cumhuriyettir. Bunun yanında serbest seçimlere de bir hayli önem vermiştir, çünkü Aliya bu seçimleri hukukun güvencesi olarak gören bir lider olmuştur. Bu sebepten ötürü Demokratik Eylem Partisini kurarak harekete geçmek istemiştir. Sonrasında Aliya 1990 yılı seçimlerinde milletvekili ve Bosna Federasyonu'nun Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu süreç 2 yıl sonra 5 Nisan 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Öte yandan Aliya İzzetbegoviç 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek'in Cumhurbaşkanı olarak halkına Bosna Savaşı'nda liderlik etmiştir.

Aliya'ya göre bu savaş eşitsizliklerle dolu bir savaştı. Bu şartlarda yine de Bosna Hersek, Aliya liderliğinde, Sırplar ve Hırvatlara karşı tek vücut olmuştur. Bu mücadeleyi verirken de Aliya her daim askerlerine, zulmeden taraf olmamaları gerektiğini tavsiye etmiştir. Aliya için savaş her zaman en son seçenek olmuştur. Hayatı boyunca diplomasi ve müzakereye önem veren Aliya, halkıyla beraber mevcut bırakıldıkları Bosna Savaşı'nda ahlaklı bir direniş göstermişlerdir. Bosna Savaşı meselesi, tüm uluslara örnek ve ibret olacak bir ders niteliğindedir. Bilge kral Aliya İzzetbegoviç bu durumun farkında olacaktır ki bu onurlu direnişi, Bosna'nın direniş mucizesi olarak dile getirmiştir.

Aliya İzzetbegoviç'in bilge kral olarak anılmasının temel sebeplerinden biri onun her daim eleştirel bir tavır içinde olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak projemizde de bahsedildiği üzere bu durum onun Avrupalıları ve Müslümanları eleştirmesine engel olmamıştır. Aliya'nın bilge kişiliğinin yanı sıra entelektüel, siyasi lider, ordu komutanı gibi karakterleri birçok kesime ilham kaynağı olmakla beraber, uluslararası ilişkiler dünyasına da ciddi anlamda katkıda bulunmuştur. Aliya İzzetbegoviç'i bu yönleriyle değerlendirdiğimizde anlarız ki, o hiçbir zaman tekdüze bir lider figürü çizmemiştir. Her daim uluslararası arenada barış ve huzurun tahsisi için çaba sarf etmiştir. Aliya İzzetbegoviç'in 20. yy. düşünürleri arasında İslami bir düzeni tesis etmek için yaptığı katkıların kesinlikle göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmekteyim.

KAYNAKÇA

Akın, Mahmut Hakkı ve Faruk Karaarslan. *Aliya İzzetbegoviç: Özgürlük Mücadelesi ve İslam Düşünürü,* 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2016.

Aygün, Aykut. *Aliya İzzetbegoviç'te Din ve Siyaset*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.

Bıyıklı, Şaban. "İzzetbegoviç'e Göre Doğu Batı Düalizmi ve İslam, Hece Aylık Edebiyat Dergisi", Yıl: 20, Cilt: 229, Özel Sayı: 31, Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Ocak, 2016.

Coşkun, M. Yahya. "Aliya İzzetbegoviç'in Kültür ve Medeniyet'i", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl: 20, Sayı: 229, Özel Sayı: 31, Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Ocak 2016.

Çetintaş, Oya. *Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Felsefesi,* Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2018.

Dağcı, Gül Tuğba ve Adnan Dal; "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, Ekim, 2016.

Dal, Adnan. *Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsız Süreci ve Aliya İzzetbegoviç* Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova 2016.

Erbesler, Esat Ertaç. *Bosna'da Egemenlik Sorunu Dayton Antlaşması,* Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık Hizmetleri, İstanbul 2014.

İzzetbegoviç, Aliya. *Kendi Kaleminden Aliya İzzetbegoviç: 2. Endülüs Soykırımına Geçit Vermeyen Adam*, Çev: Alev E., Ahmet D., Hanife Ö. Ofset (Vakit Gazetesi) Yayınları, İstanbul, 2003.

İzzetbegoviç, Aliya. *Bosna Mucizesi-Konuşmalar*, Çev: Fatmanur A., Rıfat A. 23. Baskı, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2003.

İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslam*, Çev: Salih Ş., 17. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.

İzzetbegoviç, Aliya. *İslam Deklarasyonu*, Çev: Rahman A., 1. Baskı, Fide Yayınları, İstanbul, 2007.

İzzetbegoviç, Aliya. *İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuşun Sorunları*, Çev: Rahman A., Fide Yayınları, İstanbul, 2007.

İzzetbegoviç, Aliya. *Köle Olmayacağız*, Çev: Rahman A., 27. Baskı, Fide Yayınları, İstanbul, 2017.

İzzetbegoviç, Aliya. *Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar*, Çev: Hasan T. B., 11.Basım, Klasik Yayınları, İstanbul 2011.

İzzetbegoviç, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*, Çev: Alev E., Ahmet D., Hanife Ö., 5. Baskı, Klasik Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kayaer, Osman. "Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde: İnsan, Aile, Şehir ve Mimari", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl: 20, Sayı: 229, Özel Sayı: 31, Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Ocak 2016.

Karaarslan, Faruk. *Entelektüel Üzerine Eleştirel Bir Çalışma: Aliya İzzetbegoviç Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Latic, Cemalettin. "Batı'daki İkbal". Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri, Etkin Ajans, İstanbul Ekim 2014.

Lavic, Senadin. "Bir Devlet Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç". Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri, Etkin Ajans, İstanbul Ekim 2014, s. 55.

Öz, Asım. (der.). *Aliya İzzetbegoviç; Geleceği Yenilemek*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.

Özdemir, Musa. *Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde Üçüncü Yol Kavramı ve Felsefi Terimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Özyurt, Cevat. "İki Dünya Arasında İnsan: Aliya İzzetbegoviç'in Din Kuramı ve İslam Yorumu", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl: 20, Sayı: 229, Özel Sayı: 31, Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Ocak 2016, s. 195.

Saygılı, Serdar ve Oya Çetintaş. "Trajediler Çağında Ortak Bir Yaşam Arayışı Olarak Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Felsefesi". Temaşa Felsefe Dergisi 12 (2020): 4-16.

Uğurlu, Yaşar. "Doğunun Çocuğu Batının Münevveri Aliya İzzetbegoviç", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl: 20, Cilt: 229, Özel Sayı: 31, Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Ocak, 2016. ss. 587.

Yorulmaz, Hüseyin. *Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*, 1. Baskı, Hat Yayınevi, İstanbul, 2015.

VERGİNİN TARİHİ GELİŞİMİ ve GEÇMİŞTE ALINAN BAZI İLGİNÇ VERGİLERİN TOPLUMA YANSIMALARI

Araş. Gör. Dr. TUBA GEZER[1]

[1]Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye, tuba.yildirim@dpu.edu.tr- 0000-0002-5417-1986

ÖZET

Vergiler eski çağlardan günümüze kadar tüm toplumlarda mevcuttur. Vergi, çalışanların gelirleri ve ticari kazançları üzerinden alınan devlet gelirine zorunlu bir katkı veya mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergiler olarak tanımlanabilir. Gelir durumu düşük bireylere yardım yapılması, eğitim ve sağlık hizmeti sunulması, yollar, parklar inşa edilmesi devletin gelir kaynağı olan vergiler sayesinde olmaktadır. Vergi toplamak her ülke için gereklidir ve birçok farklı vergi sistemi bulunmaktadır. Toplumda yaşayan bireylerin istekleri, tüketim tercihleri ve kararları, hayatlarını sürdürdükleri zamanın sosyoekonomik özellikleri gibi pek çok öge vergi konularının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada geçmişten günümüze verginin geçirmiş olduğu aşamalar ve tarihi süreç içerisinde verginin gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca geçmişten günümüze kadar alınmış idrar vergisi, şömine-baca vergisi, pencere vergisi, tuz vergisi, sakal vergisi, göğüs vergisi, bekarlık vergisi gibi bazı ilginç vergilere yer verilmiş ve bu vergilerin topluma yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Verginin Aşamaları, Verginin Gelişimi, İlginç Vergiler

1. GİRİŞ

Vergiler tarihteki ilk medeniyetlerde ortaya çıkmış, geçmişten günümüze bütün toplumlarda ve çağlarda farklılık göstermekle beraber insanlık tarihiyle beraber değişim ve ilerleme kaydetmiştir. Vergi alma düşüncesi tarihsel süreçte ekonomik, sosyal, siyasal, toplumsal vb. olay ve durumlarından etkilenmiştir. Para ekonomisinin yaygınlaşmadığı zamanlarda vergiler, ayni ödemeler ve kişinin emeği ile yapılırken, paranın ekonomide kullanılmaya başlanmasıyla birlikte vergiler nakit olarak ödenmeye başlamıştır.

Vergi almanın temel amacı kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için finansman kaynağı sağlamaktır. Bununla birlikte sosyal, mali ve iktisadi fonksiyonları da zamanla ortaya çıkmıştır.

İlkçağlardan günümüze kadar vergileme kavramı sürekli gelişim ve değişim gösterirken verginin "verginin üzerinden alındığı şey" olarak tarif edilen verginin konusu da değişiklik göstermiştir. Tarihsel perspektifte de incelendiğinde çok ilginç vergi örneklerine rastlandığı görülmüştür. Vergi alma yetkisine sahip imparator, kral, feodal beyler ve parlamento pek çok olayı, ögeleri, hukuki muameleleri ve bireyleri çeşitli amaç ve sebeple vergilendirmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle vergi kavramına değinilip tarih boyunca geçirdiği aşamalar anlatılmıştır. Sonrasında verginin tarih boyunca değişimi ve gelişimi ve geçmişte dünya üzerinde uygulanan bazı ilginç, tuhaf vergilere yer verilirken bu vergilerin bireylere etkisi değerlendirilmiştir.

2. VERGİLERİN GEÇİRDİĞİ TARİHSEL AŞAMALAR

İnsanlık tarihi kadar eski olan vergi pek çok farklı isimle alınmıştır. İnsanların kabile reisi, aşiret reisi, derebeyi gibi yöneticilere yaptıkları bağış ve gönüllü yardımlar verginin ilk şekli olarak kabul edilmektedir. Toplu halde yaşamanın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan kamusal ihtiyaçların artması ve bu hizmetlerin finansmanı için insanlar vergi vermekle yükümlü olmaya başlamıştır (Kayan, 2000: 81). Tarih boyunca geçirdiği değişim sürecine rağmen verginin günümüzde kullanıldığı şekline yakın hali M.Ö. 4000 yıllarında ortaya çıkmıştır. Tapınakların inşa edilmesi, yönetilmesi ve bakımı için toplanan vergiler genellikle zenginler ve çiftçilerden alınırken zamanla zaruri bir ödeme halini almıştır (Sirkeci ve Abdula, 2015: 241).

Tarihi süreç içerisinde zamanla değişen ihtiyaçlara yönelik olarak vergi de anlam, amaç ve nitelik olarak farklılık göstermiştir. Bu nedenle verginin günümüzdeki anlamı bir değişim sonucu ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde vergi savaşlarda yenilen devletlerin yenen devletlere ödemiş olduğu bir borç özelliğine sahiptir. Yenen devletler, yenilen devletlerden haraç (tribute) adı altında da vergi almıştır. Bununla beraber eskiden savaş zamanında ve sarayda düğün yapılacağı zaman nakit ihtiyacı olan prens veya kral halktan bazı vergiler almıştır (Rakıcı ve Polat, 2016: 19).

Tarihsel süreç içerisinde etimolojik olarak verginin geçirdiği aşamalar şöyledir (Giray, 2018: 2,3):

1. Hediye aşaması: Vergi düşüncesinin başlangıcıdır. Bu aşamada bireyler bağlı oldukları yönetime gelirlerinin ve servetlerinin bir kısmını hediye olarak sunmuşlardır.
2. Dini amaçlı gönüllü ödeme aşaması
3. Devlete yardım aşaması
4. Fedakârlık aşaması: Kamusal mallardan faydalanma karşılığında bireyin katlandığı fedakârlık olarak görülmüştür.
5. Yükümlülük duygusu aşaması
6. Zorunluluk aşaması: en erken 17. Yy.'dan sonra gerçekleşmiştir.
7. Değer veya oran aşaması: Vergi ödemekle mükellef kişinin isteğine bakılmaksızın devlet tarafından belirlenen değer veya oran aşamasıdır. Bu aşamaya ancak M.Ö 4000 yılında ilk devletlerin ortaya çıkmasıyla gelinmiştir.

Vergi tarihsel süreçte bazen gönüllü ödemeler olarak yerine getirilirken bazen de cebri olarak ödenmiş, ekonomik gelişmelere bağlı olarak da ayni ödemelerden nakdi ödemelere dönmüştür. Verginin geçirmiş olduğu aşamalardan görüldüğü üzere günümüzde vergi devletin egemenlik gücünden kaynaklı olarak, karşılıksız ve cebri olarak alınan ödemelerdir. Ayrıca kamu hizmetlerini karşılayacak finans kaynağı olmakla birlikte sosyal ve iktisadi bakımdan da pek çok amaçları bulunmaktadır.

3. VERGİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Vergilerin geçmişten günümüze kadar geçirdiği aşamalar ilkçağ, orta çağ, yeniçağ dönemleriyle incelenmektedir. İlkçağda, Roma, Yunan ve doğu medeniyetlerinde mutlak hükümdarlık egemenliğini sürdürmüştür. Devletin gücünü tanrıdan aldığına inanılmış ve bireyler karşısında mutlak üstün durumundadır. Bu yüzden Kral ve devlet iç içe geçmiştir. Dolayısıyla vergilendirme yetkisi Krala aittir. Bu çağda vergi tarımsal faaliyetlerine dayanmaktadır. Emek olarak ödenen vergi hariç tarımsal ürünler üzerinden alınan 1/10 oranında Tithe (öşür) önemli bir vergidir (Giray, 2018: 4-5).

Antik Mezopotamya yazılarının en eski örnekleri mal, ticaret, vergi ve haraç kayıtlarını ihtiva eden belgelerdir. Tarihte bilinen en eski vergi kayıtları antik Mezopotamya şehir devleti "Lagash" tadır. Burada vergi oranları düşük iken buhran veya savaş zamanlarında oran tüm malların %10'u kadar artırılmıştır. Toprak ve üretim değeri emlak vergilendirilmesinin örneğidir. Vergi ödemeleri topraktan elde edilen mahsulün bir kısmı veya başka bir gıda ile yapılmıştır. Vergiler şehir devletinin savunmasını sağlamak ve diğer şehir devletleriyle ticaret yapılması için kullanılmıştır. Bu dönemde vergi henüz madeni para olmadığı için ayni olarak ödenmiştir (Dülger, 2022: 52).

Eski çağlarda krallar tarafından ağır vergiler konulması vatandaşların tepki göstermesine neden olmuştur. Lagaş'ı yöneten Urukagina Kral olarak seçilince borçlarını ve vergilerini ödeyemeyen oğulları için tarihteki ilk vergi affını çıkarmıştır. Vergi toplayan kişilerin vatandaşlardan mallarını gönüllülük esasına dayanarak ve değerini ödeyerek almalarını emretmiştir (Abdula, 2016: 5).

İlk uygarlık döneminde alınan vergilerin yanı sıra tarihte bilinen ilk vergi örneği servet vergisi kapsamında olan arazi vergisidir. Antik Mısır, Roma ve Yunan uygarlıklarında toplumun yaşamını sürdürmesini sağlayan en önemli geçim kaynağı topraktır. Toplumun yaşamını devam ettirmesinde toprak kilit role sahiptir. Bu durumda arazi vergisinin unsuru olan toprak verginin ilk örneğini oluşturmuştur (Mutluer, 2010: 261). Bununla birlikte tarihte bilinen ilk artan oranlı vergi yine bu dönemde alınmaya başlamıştır (Sirkeci ve Abdula, 2015: 1247). Ayrıca bu dönemde vergi muafiyet ve indirimleri uygulamalarına da rastlanılmıştır. Yüklü oranda ticaret yapanlara liman vergilerinde indirim sağlanırken şahsi kullanılacak ve yurt dışına çıkarılacak ürünlere muafiyet sağlanmıştır (Doğan ve Çakıroğlu, 2021: 26).

Orta çağ pek çok tarihçi tarafından "Karanlık Çağ" olarak adlandırılmakta ve ekseriyetle Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü (476) ile başladığı, İstanbul'un fethi (1453) ile sona erdiği ileri sürülmektedir. Bu çağda merkezi otoritenin zayıflamasıyla beraber ortaya çıkan feodal düzenin hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde hem Avrupa'da hem de Doğu toplumlarında toprak önemli olmuştur. Bu yüzden fetihler ve istilalar sebebiyle devletler büyük bir orduyu beslemek ve bunun için finansman temin etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden tımar benzeri uygulamalar ortaya çıkmıştır (Başaran, 2021: 35).

Orta Çağ, vergi bakımından üç bölüme ayrılmıştır. Orta çağın birinci yarısında Roma imparatorluğunun yıkılması ile feodalite başlamıştır. Bu dönemde vergiler ayni olarak alınmıştır. Şehir kapılarında alınan gümrük gelirleri, para cezaları, para basımı gibi gelirler devletin diğer gelirleri arasında yer almıştır. İkinci yarısında, para ekonomisinin yaygınlaşmasıyla beraber vergi alımının kolaylaşması düzenli vergileme dönemine geçilmesine

sebep olmuştur. Orta çağın sonunda ise imparatorlukların gücünün azalmaya başlamasıyla feodal beyler yetki almaya başlamış ve ilk kez 13. Yy.'dan başlayarak sistemli biçimde vergi alınmaya başlanmıştır (Kayan, 2000: 82).

Orta çağda yaşanan en mühim olay, adaletsiz ve yasal kaynağı olmayan vergilere karşı 1215 yılında kralın isteğe bağlı davranışlarının önlenmesi ve vergilendirme yetkisinin sınırlandırılmasını öngören Magna Carta'dır. Bu belgede kralın vergi koymadan önce konseyin rızasını almaya mecbur olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, ilk defa "temsilsiz vergileme olmaz" ilkesi gündeme alınmış ve parlamento kurularak kralın hakları sınırlandırılmıştır. Yani Magna Carta ile vergilerin kanuniliği ilkesi ortaya çıkmıştır. 1215 Magna Carta hariç, 1628 Haklar Dilekçesi ve 1689 İngiliz Haklar Bildirgesi de vergilendirme yetkisinin sınırlandırılarak parlamentoya devredilmesi konusunda yaşanan önemli gelişmeler olmuştur. Haklar Bildirgesi'nin en önemli etkisi, kralın parlamentonun onayı olmaksızın vergi koymasını kesin olarak yasaklaması olmuştur. (Yolal, 2017: 14).

Yeni Çağ'da ve bilhassa 17. ve 18. Yüzyıllardan sonra, vergi kavramının cebir anlamı içeren ve sahibinin isteği olmaksızın ödetilen para ve iştirak anlamına gelen kelimelerle ifade edildiği gözlenmektedir. Bu çağda vergiler devlet için olağanüstü bir gelir kaynağı olmaktan ziyade kamu ekonomisinin temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte vergilemenin amacı da devlete kamu geliri sağlamaktan ziyade ekonomik ve sosyal fonksiyonlar sağlamak olarak değişiklik göstermektedir (Armağan, vd., 2017: 42,43).

19.yy'da ise kapitalizmin meydana çıkmasıyla üretimin sermaye birikimine tabi olduğu savunulmuştur. Bazı bilim insanları verginin yalnızca arazi üzerinden alırsa sermayenin artacağını ve işverenlerin çalışmalarının üzerindeki engelleri yok edeceğini savunmuşlardır. Bu dönemde vergi adaleti ve eşitliği temin etmek amacıyla bazı vergileme ilkeleri hazırlanmış ve nisbi vergilerin en adaletli vergiler olduğu ileri sürülmüştür (Sirkeci ve Abdula, 2015: 1248).

4. GEÇMİŞTE DÜNYA ÜZERİNDE UYGULANAN BAZI İLGİNÇ VERGİLER

Dünya'da egemen güç olan otoriteler tarafından kullanılan vergilendirme yetkisi pek çok farklı konuları içermiştir. Bu durum da tarih boyunca bir hayli tuhaf ve sıra dışı vergi örneklerine sebep olmuştur. Dönemin koşullarına göre vergi konuları; mimari yapı, medeni hal ve fiziksel özellikleri içermiştir.

Bu kapsamda bu başlık altında Roma'da uygulanan İdrar vergisi, İngiltere'de uygulanan Şömine-baca vergisi ve Pencere vergisi, İngiltere ve Fransa'da uygulanan Tuz vergisi, Hindistan'da uygulanan Göğüs vergisi, Antik Yunan ve Roma dönemlerinde dahi konu olmuş, Avrupa'dan Amerika'ya, Afrika'dan Orta Doğu'ya kadar uzanan diğer bazı ülkelerde varlığını gösteren Bekarlık vergisi, İngiltere ve Rusya'da uygulanan Sakal vergisi anlatılmıştır.

4.1. İdrar Vergisi

İdrar vergisi Roma'da lağım sistemlerinden halkın idrarlarını toplayan kimselerden 1.yüzyılda Roma İmparatoru Nero tarafından alınan bir vergidir. Bu verginin hikayesi Romalıların idrara farklı bakış açıları üzerine kurulmuştur. İdrarın faydalı olduğuna inandığı için roma halkı onu değerli bir mal olarak kabul etmiştir. İdrar o dönemde kıyafetlerin temizlenmesinde,

çamaşırların beyazlatılmasında, dişlerin fırçalanmasında, ağzın gargara yapılmasında ve hatta deri tabaklanmasında bile kullanılmıştır. Bu yüzden temizlik yapılan yerlerde insanların idrarlarını kullanmak için umuma açık yerlerde kişilerin idrar gereksinimini gidermesi için büyük kil çömlekleri yerleştirilmiştir (Aktan, 2020: 37).

Dışkıya yönelik güçlü talep ve yüksek fiyatlar, dışkı/idrar toplayıcı grupları arasında ve ayrıca toplayıcılar ile çiftçi birlikleri arasında belirli alanlarda toplama hakları konusunda anlaşmazlıklara neden olmuştur (Downs ve Medina, 2000: 29).

Titus, idrar vergisi üzerine babasına yakınırken, babası bir altın sikke çıkartarak "Para kokmaz" anlamına gelen "Pecunia non olet" deyişini söyleyerek 1. yüzyılda imparator Nero ve Vespasian'ın idrar vergisi getirmesi sonucunda ortaya çıkan ünlü bir deyiş olarak birçok basılı kaynakta yerini almıştır. Bu davranış paranın nereden geldiğinin değil önemli olanın paranın değeri olduğunu anlatmaktadır. Hemen hemen bir emtia(mal) niteliğine bürünen idrar için de bu maddeyi temizlik maksadı ile kullananlardan "Vectigal Urinae" alınmıştır. Bu vergi sokaklara yerleştirilen kavanozlar, çanaklar üzerinden tarh edilmiştir (Bayramoğlu, 2021: 41).

4.2 Şömine -Baca Vergisi

Şömine vergisi, İngiltere'de Kral II. Charles tarafından hükümet gelirini artırmak amacıyla 1662-1689 yılları arasında alınmıştır' (Green, 2015: 107). Bu vergiyle, her evdeki ocakların sayısı ve büyüklüğü hesaplanarak binanın değeri tahmin edilmiştir. Buna göre, tek ocaklı bir derme çatma ev (tipik köylü konutu), ısıtmalı yirmi veya otuz odası olan bazı konaklara kıyasla düşük bir vergiye tabi tutulmuştur (Carlson, 2005: 5).

Baca vergisine göre evinin değeri 20 şilinden fazla olan ev sahiplerinden yılda iki kez evindeki, müştemilatındaki, ofisindeki veya binasındaki her ocak için 1 şilin ödemesi gerekmiştir. Bu vergiyi ödememek için bireyler yılın bazı zamanlarında şöminelerini kullanmamıştır (Ay ve Yolal-Eroğlu, 2021:139).

Vergi müfettişleri tarafından evlerdeki şömineler tek tek sayılmış, vergi mükellefleri ve vergiden muaf olan kişilerin her biri için ayrı olmak üzere listeler hazırlanmıştır. Bu vergiyle yalnızca mükelleflerin değil vergiden muaf olan kişilerinin listesinin de çıkarılması en büyük faydasını oluşturmaktadır. Ayrıca bu vergi sayesinde hem nüfus sayımı hem de mal varlığı takip edilebilmiştir. Çünkü şömine vergisi, evlerde yer alan şömine sayısını, bireylerin gelir ve servetini yani finansal gücünü gösterdiği fikrine dayanmaktadır (Dayıoğlu Erul, 2022: 352).

Vergiye karşı İngiltere'nin pek çok kentinde vatandaşlar tarafından tepkiler gösterilmiştir. Bu tepkinin ana fikri ise, "bir İngiliz'in evi onun kalesidir" düşüncesine dayanmasıdır. Evlerindeki şömineleri saymak ve kaydetmek için gelen vergi müfettişlerinin evlerine zorla girmesini engelleme çalışmalarıyla vergiye karşı tepki doğmuştur (Green, 2015: 107).

Vergiden hoşnutsuzluğun görünürdeki nedenleri, 'yoksullar için büyük bir baskı' olması ve evine yabancılar tarafından girilip aranması diğerlerinin aşağılamasına maruz bıraktığı için tüm halk üzerinde bir kölelik nişanı olarak görülmesidir (Marshall, 1936: 630). 1662'de koleksiyonerlere her konuta girme ve ocak sayısını sayma hakkı verdiği için bu vergi 1689'da kaldırılmış, yerini 1696'da pencerelere uygulanan bir vergi almıştır.

4.3 Pencere Vergisi

Pencere vergisi ilk defa 1696 yılında Kral III. William'ın yönettiği dönemde İngiltere'de alınmaya başlamıştır. Bu verginin ortaya çıkış amacı para biriminin değerinin düşmesinden dolayı gelir kaybını karşılamak ve İngiltere'de pek çok ülke ile yaşanan çeşitli savaşların sebep olduğu finansal krizin etkisini ortadan kaldırmak olmuştur. Pencere vergisi, artan oranlı bir servet vergisidir. Bir konutta ne kadar çok pencere varsa, ev sahibinin servetinin veya gelirinin o kadar yüksek olduğu varsayılmıştır (Glantz, 2008: 19,20).

Kral, başlangıçta her ev için 2 şilinlik sabit bir oran ve 10 ile 20 pencereli evler için 4 şilin ve 20'den fazla pencereli evler için 8 şilin ek ücretten oluşan yeni bir vergi koymuştur. Pencere vergisi, pencerelerin kapatılması ve çok az pencereli evlerin inşa edilmesi gibi önlemlerle vergi faturalarının düşürülmesine yol açmıştır (Oates ve Schwab, 2015: 164).

Pencere vergisi kapsamında bazı muafiyetler tanınmıştır. Çeşitli fabrikalar ve binalar, kamu daireleri, yılda 200 pounddan daha ucuza mal olan çiftlik evleri, mandıralar, peynir odaları, malt evleri, tahıl ambarları ve araba yapımcıları vergiden muaf tutulmuştur. Bu muafiyetlerin gerekçesini sağlayan koşullar ise; pencerelerin ışık yerine hava sağlaması ya da ticaret yapılan atölyelere bol ışık gerektiği için cam pencerelere sahip olmasıdır. Ayrıca yetkililer bazı zengin partiler için bazı istisnalar yapmışlardır. Bazı durumlarda, ciddi hastalığın varlığı vergi muafiyeti ile sonuçlanmıştır (House of Commons 1819).

Pencere vergisi yüzünden bazı evlerin tüm katları penceresiz yapılmıştır. Zararlı sağlık ve estetik etkilerine ve yaygın protestolara rağmen, vergi bir buçuk asırdan fazla devam etmiş ve sonunda 1851'de yürürlükten kaldırılmıştır (Oates ve Schwab, 2015: 163).

Pencere vergisinin en ciddi olumsuz etkisi insan sağlığı üzerinde olmuştur. Vergiden kaçınmak için penceresiz yapılan binalarda uygun havalandırmanın sağlanamaması ve temiz havanın girememesinden kaynaklı pek çok salgın hastalığa sebep olmuştur.

4.4. Tuz Vergisi

Bireyin yaşamı için temel gıda maddelerinden biri olan tuz, Roma tarihi açısından da önem arz eden bir mineraldir. Bu önemli mineral dünyanın pek çok yerinde sosyal, dini ayrıca siyasi kimlik elde etmiş ve toplumları da etkilemiştir. Tuz geçmişte yalnızca gıdaların saklanması ve tatlandırılması için kullanılırken zamanla tarım, hayvancılık, sanayi ve sağlık alanlarında kullanılmaya başlayan ekonomik açıdan kıymetli duruma gelmiş hatta tuz yatakları savaşlara dahi konu olmuş ve özel tuz yolları yapılmıştır. Öyle ki para yerine ikame edilecek kadar değer addedilmiştir (Sarıtaş, 2010: 73,74).

Uluslararası ticarete dahi konu olan ürünlerden biri olan tuz yaygın kullanım ağından dolayı bu üründen gelir elde edenlere "Tuz vergisi" getirilmiştir. Tuz üretimi sadece kralın elinde olup, insanlara krallıktan tuz alma mecburiyeti getirilmiştir. Tuzdan elde edilen gelirin artırılması için insanlara daha fazla tuz tüketmesi için baskılar yapılmaya başlanmış bu durum kaçakçılığın artmasına sebep olmuş. Tuz kaçakçılığını engellemek için ağır müeyyideler uygulanmıştır. İlk kaçakçılık yaptığı tespit edilenler önce kürek cezasına çarptırılmış, suçu tekrar etmesi durumda ise satıcılar idam edilmiştir (Bayramoğlu, 2021: 32).

Tuz vergisini kaldırma girişimleri genellikle verginin miktarının artması ile sonuçlanmıştır. 1798 yılına kadar, tuz vergisi kile başına on şilin iken Fransa ile yapılan savaşın da etkisiyle 1805 yılı bütçesinde William Pitt, İngiliz yapımı tuz vergisini kile başına 15 şilin üzerine çıkarmıştır. Bu vergi miktarı tuzun gerçek fiyatının otuz katıydı ve gelirde yaklaşık bir milyon sterlin hasılat yaratmıştır. Tuz vergisi en sonunda 1825'te tamamen kaldırılmıştır (Çiçek ve Güçlü Çiçek, 2021: 45).

Ortalama bir tarih okuyucusu için la gabelle olarak bilinen Fransız tuz vergisi, Ancien Reggime'in (Fransız devriminden önce Fransa'daki rejim) adaletsiz kurumlarından biri ve Fransız Devrimi'nin önemli bir nedenidir. Genellikle, tuz kaçakçılığını ve kaçakçılığını teşvik ettiği için yasaklama döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişen koşullara benzer koşullara yol açan en adaletsiz vergi olarak tanımlanmaktadır (Sands ve Higby, 1949: 145).

1930'da Gandhi'nin İngiliz yönetimine karşı yürüttüğü tuz vergisine karşı protesto bir dönüm noktası olmuştur (Clarysse, 2013: 6023) İnsan sağlığı için çok gerekli olan bir şeyin vergilendirilmesi ve kısıtlanması Gandhi'ye ve sonuç olarak protesto etmeye karar veren diğer birçok kişiye haksızlıktır. Satyagraha (şiddetsiz direniş) felsefesiyle hareket eden Gandhi, Ahmedabad'dan Gojarat'ın güneyindeki sahil köyü Dandi'ye bir tuz yürüyüşü düzenlemiştir. Yürüyüş 12 Mart 1930'da başlamış ve Gandhi dahil birkaç kişinin 385 km yürümesine yol açmıştır. Yolda Hindistan'ın her yerinden binlerce insan İngiliz yönetimini, yüksek tuz vergilerini ve kendi tuzunu üretip satamamanın adaletsizliğini protesto etmek için yürüyüşe katılmıştır. Yürüyüşün sonunda Gandhi dahil 80.000 Kızılderili İngiliz ordusu tarafından tutuklanmıştır. Ancak bu olay medyanın ilgisini çekmiş ve Gandhi'yi Londra'ya gitmeye ve Hindistan'da bir reformu tartışmaya davet etmiştir (Amaral).

4.5. Göğüs Vergisi

Hindistan'da dalitler (kast sisteminin dışında kalan Hintliler) ve kadınlar uzun zaman baskı altına alınmıştır. 1829 Kraliyet bildirisi Nadar kadınlarının üst vücutlarını örtmelerini yasaklamıştır (Gupta, 2017: 17). Kerala'nın eski Travancore krallığındaki göğüs vergisi, alt kastlara mensup kadınlardan alınmıştır. Göğüslerini ancak mulakkaram veya "göğüs vergisi" olarak belirli bir miktar ödeyerek kapatmalarına izin verilmiştir (Thomas, 2012: 127).

Üst kast sisteminde kadınlar üstlerini örtülü tutarken, Nadar tırmanıcısı ve Ezhava kadınlarının hiçbir zaman hiçbir yerde göğüslerini örtmelerine izin verilmemiştir. Eğer Dalit kadınları göğüslerini kapatmaya çalışırlarsa, 'Mulakaram' adı verilen göğüs vergisini ödemek zorunda kalmıştır. Bu vergi Kraliyet rejimi tarafından fakir insanlara uygulanan 120 haraç vergisinden biridir. 1819'da Travancore'lu Rani, Nadar kadınlarının üst giysiyi giyme hakları olmayacağını ilan etmiş, ancak aristokrat Nadan kadınlarının göğüslerini örtmelerine izin verilmiştir (Gupta, 2017: 21). Chertala kasabasından 35 yaşındaki Ezhava kadını Nangeli, vergi ödemeden vücudunu örtmüştür. Nangeli isimli bir hindu kadın bu vergiye itiraz etmiştir. Nangeli göğüslerini keserek haksız vergi uygulamasını protesto etmiştir (Aktan, 2020: 51).

Nangeli aşırı kanama nedeniyle hemen orada hayatını kaybetmiştir. Nangeli'nin fedakarlığı heyecanı artırmış, protestolara sebep olmuştur. Bunun akabinde hemen ertesi gün Travancore Maharaja'sı 1859'da tüm kadınların üst vücutlarını örtmesine izin veren bir bildiri yayınlamak

zorunda kalmıştır. Böylelikle Göğüs vergisi kaldırılmış ve kadınlar onurlu giyinme hakkını kazanmıştır. Nangeli hayatını feda ederek kadınlara özgürlük kapılarını açmıştır (Gupta, 2017: 23-24).

4.6 Bekarlık Vergisi

Vergilerin -geçmişten günümüze- kaynağına, konusuna, miktarına veya oranına göre insan yaşamı üzerinde derin etkiler bıraktığı bilinmektedir. Örneğin bazı vergiler, bireylerin medeni durumlarını etkilemiş ve evlenip evlenmeme konusundaki düşüncelerini etkilemiştir. Bu verginin en bilinen örneği bekârlık vergisidir. Bu verginin geçmişi Antik Yunan ve Roma dönemlerine kadar gitmektedir ve bu dönemlerde insanların bekar kalma tercihlerine göre vergilendirildiği yaygın kabul görmektedir. Bu vergi Avrupa'dan Amerika'ya, Afrika'dan Orta Doğu'ya kadar uzanan diğer bazı ülkelerde varlığını göstermiştir (Yeşilyurt, 2022: 664).

20. yüzyılın ortalarına kadar ayakta kalmayı başaran bekarlığa veda vergisi, faşist yöneticiler olarak adlandırılan Benito Mussolini (İtalyan Politikacı, 1883-1945), Nicolae Ceausescu (Romen Politikacı, 1918-1989) ve Adolf Hitler (Alman Politikacı, 1889-1945) tarafından ülkelerinin mali sistemlerinde uygulanmıştır. Örneğin Mussolini, Mayıs 1927'de yaptığı konuşmada, İtalyan nüfusunun artması meselesini 'Demografik Savaş' olarak görmüş ve bu savaşın kazanılmasında vergi politikasının kullanılmasına odaklanmıştır (Pollard, 2005: 80-81).

İtalya’da uygulanan bekarlık vergisi 1926 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Din adamları, askerler ve engelliler bu vergiden muaf tutulurken, 25-65 yaş aralığında diğer tüm bekar erkekler vergiye tabi tutulmuştur. Bu vergi bireyin yaşı ve geliri ile doğru orantılıdır. Vergi uygulanmaya başlandığı zamanlarda 25-35 yaş arasındaki bekar bireylerden 35 lira, 35-50 yaş aralığındakiler için 50 lira ve 50 yaş üzeri bireyler için 25 lira alınmıştır. İlerleyen zamanlarda ise bu miktar artırılmıştır (Rakıcı ve Polat, 2016: 25).

İkinci Dünya Savaşından önce bazı Avrupa Devletleri gelir vergisi kanununda bekarlık vergisini içeren bazı değişiklikler yapmıştır. Örneğin İngiltere’de 1938 yılında bekar bireylerden gelir vergisine 100 sterlin muafiyet tanınırken, evli ve çocuklu olanlar için bu tutar 240 sterlin olarak uygulanmıştır. Yine Almanya’da savaştan önce evli ve çocuklu bireylere bekar bireylere nazaran gelir vergisinde bazı muafiyetler tanıdığını açıklamıştır. Fransa’da ise evli kişilerin çocuk sayısına göre ödeyeceği miktar azalırken bekar bireyler için böyle bir muafiyet ya da indirim uygulanmamıştır (Semiz, 2010: 428).

Sovyetler Birliği’nde 21 Kasım 1941 tarihli yasa ile emekli veya seferber edilmiş askerler ve tıbbi makamlar tarafından çocuk sahibi olmaması tavsiye edilen kadınlar muaf tutulmak üzere, 20-50 yaş arası tüm bekar erkeklerden ve 20-45 yaş arası çocuk sahibi olmayan ve geçerli bir gerekçesi olmayan tüm bekar kadınlardan bekarlık vergisi alınmıştır. Bununla birlikte farklı meslek ve gelir durumuna sahip bireylere farklı oran uygulanmıştır (Ironside, 2017: 861). Bekarlık vergisi, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin yeniden başlattığı normal ekonomik gelişmeye eşlik ettiğine inanılan, doğal nüfus artışını tamamlayan, sosyal yardımları finanse etmek için ihtiyaç duyulan finansman kaynağı olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber bekarlık vergisi de ortadan kalkmıştır (Ironside, 2017: 876).

Türkiye'de bekarlık vergisi ilk defa vatanı savunmak için genç nüfusa gereksinim hissedilen 1920'li yıllarda gündeme gelmiştir. Hem vatanı korumak hem de sonrasında sosyal ve ekonomik gücün sağlanması için genç nüfus zorunluluğu artıyordu. Bu yüzden ilk defa 1920'de bekarlık kanun teklifi sunuldu (Semiz, 2010: 438). Kanun teklifine göre yirmi yaşını doldurmuş olmasına rağmen henüz evlenmemiş olan veya her ne sebeple olursa olsun eşinden boşanan erkeklerden vergi alınması öngörülmüştür. 1944 yılına kadar bu kanun teklifi pek çok defa gündeme getirilmiş olsa da meclisten geçirilip kanun olarak kabul edilmemiştir (Özer, 2013: 173-175).

Bu verginin uygulanmasının temel sebepleri; ağırlıklı olarak devlet hazinesine katkıda bulunmak, savaşlar sonucunda azalan erkek nüfusunu artırmak, savaşta ölen erkeklerin geride bıraktıkları ailelerin harcamalarının finansmanı sağlamak, özellikle sosyal harcamaları kısmak ve kamu harcamalarının artışını azaltmak ya da en azından önleyerek, toplumun refahını artırmak için evlilikle sorumlu olmak gibi bireylere dayatıldığı düşünülen bazı tutum ve davranışların kazandırılmasıdır (Yeşilyurt, 2022: 674).

4.7 Sakal Vergisi

Sakal vergisi hem Rusya'da hem İngiltere'de uygulanmış bir vergi türüdür. İlk defa 1535 yılında İngiltere'de Kral Henry VIII zamanında alınmaya başlanmıştır. Kendisi de sakallı olmasına rağmen kendisini bu vergiden muaf tutmuştur. Bireyin sosyal statüsüne bağlı olarak farklılık gösteren artan oranlı bir tarifeyle alınmış vergidir. Kral'ın kızı Elizabeth I zamanında sakalın büyüme hızı dikkate alınmış ve iki haftanın üzerinde uzayan sakallar vergiye tabi kılınmıştır (Wilson, 2012).

Rusya Hükümdarı Büyük Petro tarafından konulan sakal vergisi Rusya'da 1682-1725 yılları arasında alınmıştır. Petro'ya göre sakallar medeni olmayan, gülünç ve gereksizdi. Ayrıca Batılı ülkelerin gözünde Rusya'nın aptal görünmesine sebep olmaktaydı (Jensen, 2003: 431)

Peter, Batı özelliklerini Rus toplumuna dahil etme konusunda kararlıydı. Bu nedenle Rus modasına ilişkin kararnameler çıkarmıştır. 1705'te Peter, erkeklerin sakallarını değiştirmelerini gerektiren yeni bir kararname çıkarmıştır. Ruhban sınıfı hariç tüm sosyal tabakadan bireylere sakal bırakmak yasaklanmıştır. Ayrıca; eyalet askerleri, askerler ve hükümet yetkilileri- kişi başına 60 ruble; gosti ve birinci sınıf lonca üyelerinden- kişi başı 100 ruble; orta ve alt sınıf toptancı tüccarlar loncasının üyelerinden ve diğer tüccarlardan ve kasaba halkından- kişi başı 60 ruble / Her kademeden Moskova sakinlerinden- 30 ruble alınmasına karar kılınmıştır. Köylülere gelince, sakal başına yalnızca iki buçuk kapik (Rublenin yüzde biri) alınmasına karar verilmiştir (Walsh, 2012: 11).

Peter ülkesini Batılılaştırmak istemiş ve Avrupa uluslarının tercih ettiği temiz traşlı görünümü modernitenin bir simgesi olarak görmüştür. Bununla birlikte kilise ve din adamlarını ve vergiden muaf tutmuştur. Sakallı erkekler, vergiyi ödediklerini kanıtlamak için sakal nişanı taşımak zorunda kalmışlardır. Bu vergi, sadece üzerine konulduğu şey için değil, aynı zamanda davranışı değiştirmek için özel olarak tasarlandığı için olağanüstü bir vergi olarak görülmektedir. Vergilerin büyük bir kısmı gelirleri artırmak için alınmış olsa bile, tüm vergiler

toplumun davranışını değiştirmiştir. Peter'in sakal vergisi, sakal bırakmayı caydırmak için daha maliyetli bir faaliyet haline getirmek için tasarlanmıştır (Pirie, 2019).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vergi hangi isimle olursa olsun geçmişten günümüze insanın var olduğu her dönemde alınmıştır. Paranın olmadığı dönemde dahi emek olarak ya da ayni olarak vergi alınmıştır. Literatürde vergi, hediye, yardım, fedakârlık ve cebir biçiminde form değiştirmiş, gelişmiş ve son şeklini almıştır. Her ülkenin geçirmiş olduğu sosyal, siyasal ve iktisadi olaylar verginin gelişmesini ve değişmesini de sağlamıştır.

İlkçağda vergiler zorunlu bir ödeme aracı iken orta çağda gönüllülük esastır. Bununla birlikte ilk çağda verginin yalnızca fiskal amaçları bulunurken orta çağda ekstra fiskal amaçlar da söz konusu olmuştur. Ayrıca ilkçağda savaş giderlerinin karşılanması için vergi alınırken, orta çağda özel mülkiyet ve dini görevlerin yerine getirilmesi gibi nedenlerden kaynaklı vergiler toplanmıştır.

Tarihin ilk zamanlarından bu zamana kadar pek çok ilginç, tuhaf olarak adlandırabileceğimiz vergiler alınmıştır. Bu kapsamda, idrar vergisi, şömine-baca vergisi, pencere vergisi, tuz vergisi, sakal vergisi, göğüs vergisi, bekarlık vergisi gibi bazı ilginç vergilere bu çalışmada yer verilmiştir. Bireylerin temel gıda maddesinden fiziksel görünümüne, medeni hallerinden oturmuş oldukları evlerin bazı göstergelere göre farklı konularda vergilendirildiği görülmüştür. Alınan vergiler bireylerin yaşam tarzlarını etkilemiştir. Bu durum toplumun tepkisine hatta isyanlara kadar ilerlemiş ve alınan vergilerin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Günümüzde ise vergiler sadece gelir, servet ve harcama konuları üzerinden alınmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdula, M. S. (2016). Ortadoğu Uygarlıklarında Vergi . A. R. Gökbunar, & A. Uğur içinde, *Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi* . İstanbul : Beta Basım Yayım Dağıtım .

Aktan, C. C. (2020). *Vergi ve Yergi Mitoloji, Sanat ve Edebiyatta Ağır, Haksız, Adaletsiz ve Keyfi Vergilere Karşı Hicviye ve Mizah* . İzmir : Sosyal Bilimler Araştırma Derneği Yayını .

Amaral, G. D. Salt: A History. https://thenewgastronome.com/salt-a-history/ E.T: 10/12/2022

Armağan, R., Şanlı, İ. D., & Dikmen, S. (2017). İlginç Vergi Örnekleri Kapsamında Verginin Tarihsel Gelişimin Değerlendirilmesi. *Vergi Sorunları*(340), s. 33-49.

Ay, H., & Yolal-Eroğlu, M. (2021). Geçmişten Günümüze İlginç Vergiler . H. Ay içinde, *Düşüncede ve Uygulamada Malİye Tarihi* . Ankara : Nobel Akademik .

Başaran, D. (2021). Orta Çağ Avrupasında Vergi ve Mali Olaylar. H. Ay içinde, *Düşüncede ve Uygulamada Maliye Tarihi* (s. 35-43). Ankara : Nobel Akademik Yayıncılık .

Bayramoğlu, S. (2021). *Verginin İlginç Halleri* . Ankara : İKSAD .

Carlson, R. H. (2005). A Brief History of Property Tax. *Fair & Equitable*, s. 3-10.

Clarysse, W. (2013). Salt Tax. R. S. Bagnall, K. Brodersen, C. B. Champion, A. Erskine, & S. R. Huebner içinde, *The Encyclopedia of Ancient History* (s. 6023-6024). Blackwell Publishing.

Çiçek, S., & Çiçek, H. G. (2021). 18. Yüzyılda İngiltere'de Vergileme Kaynaklarının Tarihsel Gelişimi. *Maliye Araştırmaları Dergisi , 7*(1), s. 37-50.

Dayıoğlu-Erul, R. (2022). İngiletre'de Mali Gücün Göstergesi Olarak Uygulanan Bir Vergi: Şömine Vergisi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(27), s. 350-364.

Doğan, A., & Çakıroğlu, Z. D. (2021). İlkçağda Vergi ve Mali Olaylar. H. Ay içinde, *Düşüncede ve Uygulamada Maliye Tarihi* (s. 19-34). Ankara : Nobel Akademik Yayıncılık .

Downs, M., & Medina, M. (2000). A Short History of Scavenging. *Comparative Civilizations Review, 42*(42).

Dülger, C. (2022). *Refah Devleti ve Yoksulluk Kapsamında İktisat Tarihi* . İstanbul : Kriter Yayınevi .

Giray, F. (2018). *Maliye Tarihi* (Güncellenmiş 7. b.). Bursa : Dora .

Glantz, A. E. (2008). A Tax on Light and Air: Impact of the Window Duty on Tax Administration and Architecture, 1696-1851. *Penn History Review, 15*(2), s. 18-40.

Gupta, V. (2017). Breast Tax : Social Oppression of Dalit Women. *Contemporary Social Sciences, 26*(3), s. 17-26.

Green, Adrian (2015) 'Learning the tricks of the Northumberland and Newcastle upon Tyne hearth tax.', in A Northumbrian miscellany : historical essays in memory of Constance M. Fraser. Newcastle upon Tyne: Association of Northumberland Local History Societies, pp. 106-122.

House of Commons. 1819. "Motion for the Repeal of the Window Tax in Ireland," House of Commons Debates, May 5, 1819. In Hansard House of Commons Debates, vol. 40, cc 126–48.

Ironside, K. (2017). Between Fiscal, Ideological, and Social Dilemmas: The Soviet 'Bachelor Tax' and Post-war Tax Reform, 1941–1962. *Europe-Asia Studies, 69*(6), s. 855-878.

Jensen, E. M. (2003). Taxation of Beards . *Grren Bah 2d, 6*, s. 431-438.

Kayan, A. (2000). Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar. *Maliye Dergisi*(135), s. 80-87.

Marshall, L. M. (1936). The Levying of the Hearth Tax, 1662-1688. *The English Historical Review, 51*(204), s. 628-646.

Mutluer, K. (2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi* (2. b.). İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .

Oates, W. E., & Schwab, R. M. (2015). The Window Tax: A Case Study in Excess Burden. *Journal of Economic Perspectives, 29*(1), s. 163-180.

Özer, S. (2013). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi'ne İlişkin Tartışmalar. *Akademik Bakış, 6*(12), s. 173-191.

Pirie, M. (2019). Taxes on Beards and Other Unusual Items. https://www.adamsmith.org/blog/taxes-on-beards-and-other-unusual-items E.T: 14/12/2022

Pollard, J. F. (2005). *The Fascist Experience in Italy* . London: Routledge .

Rakıcı, C., & Polat, S. (2016). Verginin Tarihi Gelişimi ve Geçmişte Uygulanan Bazı İlginç Vergi Konuları. A. R. Gökbunar, & A. Uğur içinde, *Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi* (s. 17-40). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Sands, T., & Higby, C. P. (1949). France and the Salt Tax. *The Historian, 11*(2), s. 145-165.

Sarıtaş, D. Ö. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Roma Vergi Sistemi.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Semiz, Y. (2010). 1923-1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Artırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekarlık Vergisi) . *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (27), s. 423-469.

Sirkeci, O., & Abdula, M. S. (2015). Ortadoğu Uygarlıklarında Vergi Uygulamaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 1*(4), s. 1239-1252.

Thomas, T. (2012). Orientalisms within: Encountering Indian Subaltern Experiences. *Altre Modernita*(8), s. 121-130. doi:https://doi.org/10.13130/2035-7680/2581

Yeşilyurt, Ş. (2022). The Nightmare of Bachelors: Debates On The Bachelor Tax In The Early Years of The Turkish Republic. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15*(3), s. 663-679.

Yolal, M. (2017). Verginin Tarihsel Gelişminin ve Mali Fonksiyonunun Geçmişten Günümüze Değerlendirilmesi. *Vergi Raporu* (215), s. 9-27.

Walsh, D. (2012). "Analysis of Peter the Great's Social Reforms and the Justification of the Reactions from the General Public". Student Theses, Papers and Projects (History). 258.

Wilson, N. (2012). Bizarre Medieval Taxes, The Key Newsletter of the Canton of Middlegate. 3/2, February, 2012, A.S. XLVI, 1-11.

SİYASET BİLİMİNDE YENİ PERSPEKTİFLER: SİYASAL İLETİŞİMDE ve SEÇİM KAMPANYALARINDA 'NÖROPOLİTİKA' BİR ANALİZ MODELİ OLABİLİR Mİ?

Dr. Emre AYDİLEK [1]

[1] Kastamonu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü,
eaydilek@kastamonu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-4767-2424

ÖZET

Siyaset ve iletişim bilimlerinin ortak bir alt dalı olan siyasal iletişim, çoğunlukla politik aktörler ile seçmenler arasındaki ilişkilere yoğunlaşır. Seçim kampanyaları ise, bu denklemde önemli bir odak noktası olarak konumlanır. Demokrasinin yerleştiği coğrafyalarda seçim kampanyaları, iktidarların belirlenmesinde kayda değer roller oynar. Siyasi partiler, kampanya yürütücüleri ve seçmenler seçim kampanyalarının temel aktörleridir. Diğer taraftan siyaset bilimciler (ve doğal olarak iletişimciler) uzun yıllardır teorik ve pratik düzeyde literatüre katkılar sunmaktadır.

Makro düzeyde siyasal iletişim, mikro düzeyde ise seçim kampanyaları üzerine gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda ve pratikteki uygulamalarda, son dönemlere kadar geleneksel olarak nitelenebilecek yöntemler hâkim olmuştur. Bireylerin ve kitlelerin oy verme eğilimlerini etkilemek amaçlı uygulamalar, genellikle propaganda ve mitingler düzenlemeden reklam vermeye, yüz yüze iletişimden kitle iletişim araçları aracılığıyla etkiletişime varan usullerde seçim kampanyaları aracılığıyla yürütülmektedir. Modern çağda artan teknolojik yenileşmenin ve dijitalleşmenin etkisiyle artık bu geleneksel usuller değişim ve dönüşümler geçirme sürecine girmiştir.

Siyaset bilimi ile nörobilimin kesiştiği bir interdisipliner alan olarak ortaya çıkan nöropolitika, siyasal iletişimin yönetiminde ve seçim kampanyaları süreçlerinde etkili bir teknik olarak kullanılma potansiyeli sunan yeni bir çalışma alanı olarak belirmiştir. 1990'lardan itibaren ilk blog yazılarının yazıldığı, ilk gazete makalelerinin kaleme alındığı, ilk akademik çalışmaların yapılmaya başlandığı nöropolitika alanı, henüz keşfedilmeye oldukça açık, bakir ve olgunlaşma sürecinde bir metodoloji olarak gözükmektedir.

WoS, JStor, Scopus, Springer ve Google Scholar veritabanlarında nöropolitika terimi kullanılarak yapılan literatür taramasına göre, mevcut bilimsel çalışmaların oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Küresel düzeyde nöropolitika üzerine yapılan çalışma sayısı elli civarı olup bunlar siyaset, demokrasi, siyasal iletişim, seçim kampanyaları ve siyasal davranış gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de ise nöropolitika üzerine, biri teorik diğeri amripik iki adet makale ve biri teorik diğeri amripik iki adet lisansüstü çalışması olmak üzere sadece dört akademik çalışmaya rastlanmıştır.

Siyaset bilimi çalışmalarının belki de alanın doğası gereği dar bir metodolojik çerçevede hapsolmuş olduğu gerçeği de göz önüne alındığında, gelecekte nöropolitika alanının -tıpkı yapay zekâ, algoritmalar, veri madenciliği gibi yöntemlerle birlikte- anaakımlaşması muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Nöropolitika, Seçim Kampanyaları

1. SİYASAL İLETİŞİM VE SEÇİM KAMPANYALARI

Siyasetin özünde iletişim, iletişimin özünde de ikna etme ve etkilemeye yönelik etkinlikler vardır [1]. Siyasal iletişim, siyasi aktörlerin belirli ideolojik amaçlarını hedef gruplara, kitlelere, ülkelere veya bloklara aktarmak ve gerektiğinde bu amaçları gerçekleştirmek ve uygulanabilir kılmak için farklı iletişim türlerini ve araçlarını kullanmasıdır [2].

Siyasal iletişim, adil ve demokratik seçimlerin uygulandığı modern toplumların temel özeliklerindendir. Bu sürecin aktörlerinden olan siyasal partiler ve liderlerinin mesajlarını yönelttikleri siyasal iletişim sürecine katılan hedef kitleleri, seçmenlerdir. Hükümetlerin göreve gelmeleri veya yeniden seçilmeleri için öncelikle programları, görüşleri, vaatleri ve adayları konusunda seçmenlerini ikna edebilmeleri ve onların desteğini almaları gerekmektedir [3]. Dolayısıyla siyasi partilerin, hedef kitlesi olan seçmenlerin oy verme davranışlarını anlaması önem arz etmektedir [4].

Bu çerçevede seçim kampanyaları, uzun yıllardır siyasal iletişimin odak noktalarından biri olmuştur [1]. Demokratik seçimlerin uygulanmaya başlandığı dönemlerden itibaren, yüz yüze iletişim ve kitle iletişim araçları aracılığıyla iletişim; siyasal iletişimde ve seçim kampanyalarında klasik/geleneksel yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Yüz yüze iletişimin miting, konferans, seminer, toplantı, kongre/sempozyum, sergi tarzı formel; hasta ziyaretleri, mekan buluşmaları, kahvehane sohbetleri, düğün/sünnet şölenleri gibi informel çeşitleri vardır. Kitle iletişim araçları aracılığıyla iletişim ise çoğunlukla yazılı/görsel/sosyal medyalar üzerinden gerçekleştirilir [5].

Siyasal iletişim süreci, tarihsel süreçte gelişen teknolojik yeniliklerle yakından bağlantılı olmuştur. Her yeni iletişim teknolojisi, siyasal iletişim sürecinin de belirli bir oranda dönüşüm geçirmesine yol açmaktadır [6]. Seçim kampanyaları da bu dönüşümlerden bağımsız düşünülemez; yeni arayışlar, inovatif girişimler hep mevcut olmuştur, olmaya devam edecektir.

Son yıllarda disiplinler arası yaklaşımların artmasıyla biyoloji, psikoloji ve nörobilimi içeren yeni siyasal iletişim yöntemleri, seçim kampanyalarında yansımasını bulmuştur. Bu ilgi, siyaset bilimi içinde biyopolitika, siyaset psikolojisi ve siyaset sinirbilimi (nöropolitik olarak da adlandırılır) dâhil olmak üzere yeni alt alanların gelişmesine ve bunların siyasal iletişim yönetimine entegre edilmesine yol açmıştır. Bu yeni alt alanların ortak noktası, bireysel-toplumsal-siyasal davranışı anlamaya yönelik artan ilgidir. Yeni yöntemler ve teknikler, bireysel düzeyde siyasi davranışı anlama yeteneğimizi geliştirmektedir [7].

Bu çerçevede seçim kampanyalarındaki yeni gelişmeler, son dönemde ortaya çıkan yeni sorular üzerinden şekillenmektedir: İnsan davranışlarını anlamak nasıl ve ne ölçüde insan beyninin bilgisini gerektirir? İnsan doğası beynimizin yapısı ve işlevleri tarafından mı şekillendirilmektedir? [8]. Bu sorular, siyasal iletişim üzerine yapılan analizlerin, insan beyninin işleyişini ve yapısını anlamaya odaklanması yönünde bir eğilim ortaya çıkarmıştır. Böylece siyasal iletişim kanallarıyla oluşturulan mesajların, seçmenlerin bilinçdışında yarattığı motivasyon ve duygusal ilgiyi anlayabilmedeki rolünü keşfedebilmek için siyasal davranış-beyin ilişkisine odaklanmak gerektiği [9] düşüncesi, geleceğin siyasal iletişim yönetiminde ve seçim kampanyalarında uygulanacak yeni tekniklere biçim verme potansiyeline sahiptir.

2. NÖROPOLİTİKA NEDİR ve NE İŞE YARAR?

İktidarı hedefleyen politik aktörler ile seçmenler arasındaki ilişki, siyasal iletişim sürecinin asli unsurudur. Bu durum politik aktörleri ve onların danışmanlarını, Aristoteles'in 'siyasal hayvan' (zoon politikon) olarak tanımladığı insanın tutum ve beklentilerini anlayabilmek için sürekli biçimde arayışlara itmektedir. Bu arayışın sonuçlarından biri olarak, siyaset bilimi ve nörobilim araştırmalarını birbirine entegre eden nöropolitika çalışmaları ortaya çıkmıştır. Böylece siyasal davranışın itici unsuru olan unsurlardan insan beyninin siyasal iletişimdeki rolünü incelemek artık giderek önemli/gerekli hale gelmektedir [9].

Beyin faaliyetleri ile belirli politik davranışlar arasındaki korelasyonlar, çeşitli bilim dalları için gittikçe çekici bir metodolojiye dönüşmektedir [10]. Son dönemlerde, karar verme mekanizması olan beynin oy verme davranışına etkisini anlamaya çalışan politikacılar ve siyaset bilimciler, artan bir istekle sinirbilimin iç görülerine ve yeni yaklaşımlarına yönelmektedir [11]. Bu yeni yaklaşımlardan biri de nöropolitikadır.

Siyaset bilimi, ontolojik olarak birçok alandan ilham almıştır ve son yıllarda bu disiplinler arası odak, psikoloji, biyoloji ve nörobilimden yararlanan fikir ve yöntemleri içerecek şekilde genişlemektedir. Bireysel insan psikolojisi ile politik davranış arasındaki etkileşime odaklanan nöropolitika, bu yeni yönelimler arasında incelemeye değer bir çalışma olarak öne çıkmaktadır [12].

Nörobilimci Marco Lacoboni, bilimsel yöntemi kamusal söylemimizde yaymanın yolunu, bilimin araçlarını ve yaklaşımlarını halkın geneli için göze çarpan sorunları araştırmak için kullanmak olarak göstermiştir. Lacoboni'ye göre nörobilim sayesinde "artık bunu yapmamıza izin veren güçlü araçlara sahibiz" [13]. Nöropolitika üzerine çalışan ilk isimlerden Connolly (2002) *"Neuropolitics: Thinking, Culture, Speed"* adlı kitabında "nöropolitika derken, siyasetin genetik olarak bağlantılı beyin süreçlerine indirgenebileceğini veya vücut/beyin etkinliğine ilişkin bilimsel gözlemin gözlemlenenlerin gerçek deneyimlerini yakaladığını kastetmiyorum" [14] dese de; bugün tam da bu olmuş; artık nöropolitika çalışmaları politik bilimin, psikolojinin, davranış bilimlerin ve nöroloji biliminin verilerini harmanlayarak bireylerin sosyal ve politik eğilimlerini tespit etmeye çalışan interdisipliner bir girişime dönüşmüştür [11].

Nöropolitika alanındaki ilk çalışmalar, basitçe siyasi uyaranlara verilen nöral tepkileri incelemeye odaklanırken, ilerleyen dönemde, beynin siyasi biliş ve karar vermeyle nasıl meşgul olduğu ve beyin farklılıklarının siyasi görüş farklılıklarıyla nasıl ilişkili olduğu gibi konular hakkında daha incelikli hipotezlere yoğunlaşmıştır. Alan hala nispeten yeni olsa da, şimdiden insanların siyasi adaylar ve seçilmiş yetkililer hakkında nasıl muhakeme yaptıklarına dair makul göstergeler/sonuçlar elde edilmeye başladığı savunulmaktadır [12].

Son yıllarda, alanla doğrudan ilişkili (güvenlik, eğitim, hukuk, çevre ve şehircilik gibi) birçok meselede dünyanın çeşitli yerlerinde nöropolitik araştırmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Öyle ki, bu yeni yaklaşım yalnızca bireysel akademik çalışmalarda değil, kurumsal düzeyde de kendini göstermiştir. 1990'lardan itibaren nöropolitik verilerden/analizlerden faydalanmak adına birçok üniversitede ve kuruluşta araştırma merkezleri ve enstitüler oluşturulmuştur. Wisconsin-Madison Üniversitesi "Nörobilim ve Kamu Politikaları" programı, Edinburgh Üniversitesi "Nöropolitika Araştırmaları Merkezi", Pennsylvania Üniversitesi "Nörobilim ve Toplum Merkezi" ve [15] Londra "Avrupa Nörobilim ve Toplum Ağı" [16], bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu trendin pratikte de yansımaları olmuştur. Siyasal iletişimde maksimum fayda arayışındaki politikacılar, doğru söylem, ideal aday ve verimli seçim kampanyaları belirleme sürecinde, 2000'li yıllardan itibaren nöropolitikanın sunabileceği verilerden yararlanmaya başlamıştır [11]. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, kamuoyu yoklamalarının güvenilmezliğinin ve klasik yöntemlerin yetersizliğinin de etkisiyle, artık nörobilimciler, "nöropolitik tekniklerin, halkın her başkan adayı hakkında bilinçaltında ne düşündüğünü ortaya çıkarmaya yardımcı olabileceğini" iddia ederek seçim kampanyalarında rol almaya başlamıştır [17]. Gazeteci Kevin Randall, 2015 yılında The New York Times'da yayınlanan makalesinde, kampanya kayıtlarından elde ettiği verilere göre, en az üç kıtadaki politik aktörlerin seçim kampanyası yürütücülerinin, seçmenlerin beyinlerini, vücutlarını ve yüzlerini taramak için bilim danışmanları tuttuğunu ileri sürmüştür [18]. Dünyanın dört bir yanındaki kampanya yürütücüleri, artık seçmenlerin duygularına nüfuz etmek için Emotion Research Lab gibi nörobilim yazılımcılarından hizmet almaktadır. Yaklaşık on beş yıldır kampanyalar, tüketici tercihlerinin (insanların hangi müziği dinlediği, hangi dergileri, gazeteleri okuduğu gibi) yer aldığı veri tabanlarını taramakta ve bilgisayar algoritmalarının yardımıyla bu bilgileri onlara hitap edecek şekilde kullanmaktadır. Küçük örneklem gruplarının dâhil olduğu bazı deneysel çalışmalarda, insanların kafa derilerine EEG elektrotları yerleştirilmekte, deneklere siyasi kampanyalar hakkında reklam örnekleri izlettirilmekte, görüntüleri izleyenlerin kafa derisi sensörleri, beynin hangi alanlarının aktive edildiğini anlık ortaya çıkaran elektriksel uyarılar üretilerek bunlar veriye dönüştürülmektedir [19].

Nöropolitik tekniklerin seçim kampanyalarında kullanımına ilişkin bilinen somut örneklerin sayısı da az değildir. 2016 ABD başkanlık seçiminde Trump için çalışan Cambridge Analytica'nın ana şirketi SCL'nin, seçmenlerin adaylar hakkında söylediklerinin gerçek olup olmadığını değerlendirmek için yüz analizi kullandığı bilinmektedir [19]. Meksika'da, Başkan Enrique Peña Nieto'nun 2012 başkanlık kampanyası sırasında seçmenlerin beyin dalgalarını, cilt uyarımını, kalp atış hızlarını ve yüz ifadelerini ölçmek için araçlar kullandığı ortaya çıkmıştır. Polonya'da Başbakan Ewa Kopacz ve partisi Civic Platform, 2015 parlamento

seçimleri öncesinde bir nöropazarlama firmasıyla yakın işbirliği içinde kampanyasını yürütmüştür. Kolombiya'da Devlet Başkanı Juan Manuel Santos'un 2014'te yeniden seçime giren ekibi Meksika'nın iktidar partisine danışmanlık yapan aynı nöropolitik danışmanlık şirketinden yararlanmıştır. Türkiye'de 2015 genel seçimleri sürecinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bir Türk nöropazarlama şirketiyle (Neuro Discover) anlaştığı ve şirketin İstanbul'daki laboratuvarında denek gönüllülerin beyin dalgalarını, gözlerini, yüzlerini, ciltlerini ve kalp atışlarını izlemek gibi bir dizi teknik kullanarak; "başbakanın konuşmalarında seçmenleri duygusal olarak etkilemediği" konusunda partiyi uyardığı ileri sürülmüştür. Yine 2015 yılında Meksika'nın başkentindeki bir ofis binasının lobisinde, denek olduklarından habersiz bazı insanların bilinçsizce incelediği Kongre adayının propagandasının yapıldığı dijital reklam panosunda yer alan kamera, insanların yüz ifadelerini bir algoritma aracılığıyla analiz ederek mutluluk, şaşkınlık, öfke, tiksinti, korku ve üzüntü gibi duygusal tepkileri okumuştur [18]. Kasım 2007'de, bir grup sinirbilimci ve siyasi danışman, New York Times'ta, kararsız seçmenlerin ABD Başkanlığı için Demokratik ve Cumhuriyetçi adaylara nasıl tepki vereceğine dair tahminlerde bulundukları bir fikir makalesi yayınlamıştır. Deneklerin beyinlerinin Hillary Clinton, Mitt Romney, Rudy Giuliani ve diğer adayların videolarına ve fotoğraflarına verdiği tepkiyi ölçmek için fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) kullanan bilim insanları, beynin hangi alanlarının artmış veya azalmış aktivite gösterdiğine bağlı olarak, her bir kişinin nasıl tepki verdiğini belirlemiş ve genel olarak kararsız seçmenler için birincil adayların kabul edilebilirliği sonucuna varmışlardır [16]. İspanyol bir araştırma şirketi olan Emotion Research Lab, hükümetin her kademesindeki Meksikalı adaylar için otomatik yüz kodlaması yürüttüğünü açıklamıştır. Polonyalı bir şirket olan Neurohm, çeşitli seçim dönemlerinde Amerikan başkanlık kampanyalarına danışmanlık yaptığını duyurmuştur. Brezilyalı bir siyasi stratejist olan Paulo Moura, 2010'larda Rusya'daki üst düzey hükümet yetkilileri için nöropolitik teknikleri uyguladığını beyan etmiştir [18].

Nöropolitika, hangi motivasyonların bireylerin oy verme davranışını etkilediğini araştıran, siyasi aktörlerin seçmenler/kitleler üzerindeki etki gücü üzerine analizler gerçekleştiren, beyinde gözlemlenen dalgalar ile bilinçaltı algıyı ölçerek karar alıcılar ile seçmenler arasındaki etkileşimin verimliliğini ortaya çıkarmayı amaçlayan nörobilimsel bir yaklaşımdır [11]. Bireyin politik yönelimini belirlemeyi amaçlayan araştırmacılar, beynin uyaranlara karşı reaksiyonunu; elektroensefalogram (EEG), göz tarama (ET), fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) gibi tekniklerle ölçmektedir [11]. Hâlihazırda bu alanda faaliyet gösteren bazı şirketler tarafından ticari düzeyde uzun süredir kullanılan yüz kodlama ve biofeedback gibi teknolojiler de politik analizlere entegre olmaya başlamıştır [18]. Bunların yanında henüz siyaset araştırmalarında kullanılmayan manyetoensefalografi ve transkraniyal manyetik stimülasyon gibi yeni yöntemlerin de [12] geleceğin nöropolitika çalışmalarına yön vermesi beklenmektedir.

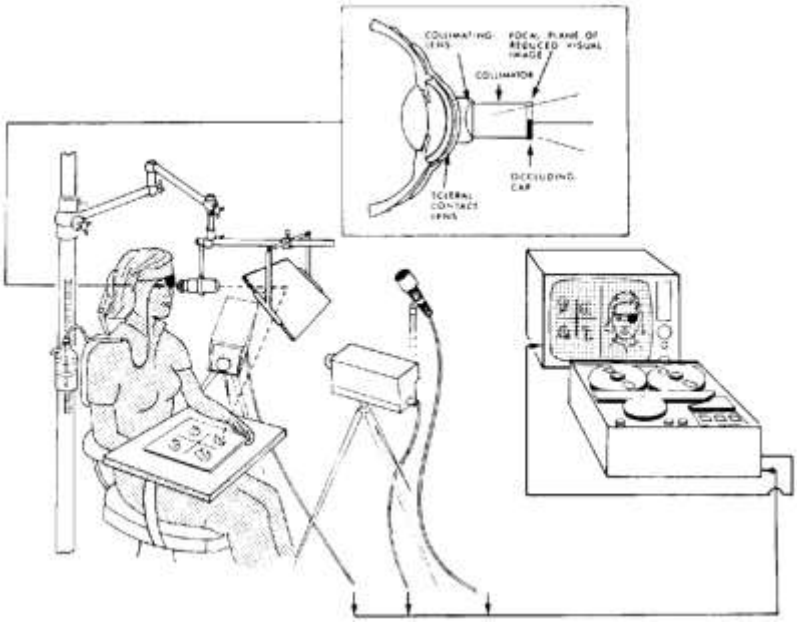

Görsel 1: Nöropolitik görüntüleme[20]

Nörobilim tarafından üretilen içgörüler, politik davranışın biyolojik kökenlerine ilişkin kavrayışları anlama yolunda ilerlemektedir [21]. Nöro-danışmanlar ve bazı siyasi destekçileri, geleneksel yöntemlerin ve anketlerin güvenilmez olduğunu çünkü seçmenlerin genellikle bir aday hakkında gerçekten ne hissettiklerini ya bilmediklerini ya ifade edemediklerini ya da söylemek konusunda isteksiz olduklarını oysa bu yeni siyasal iletişim modelinin (nöropolitikanın) faydalarının bariz olduğunu iddia etmektedir [18]. Nöropolitika uzmanları, seçmenlerin duygularını, davranışlarını ve spontane tepkilerini gözlemleyerek daha güvenilir tahminlerde bulunabileceklerini savunmaktadır. Bu argümanlar pratikleşir ve yaygınlaşırsa, sinyallerden seçmenlerin niyetini tahmin etmek için, belki de oylama kararlarını etkilemek için bu biyolojik verileri kullanmak geleceğin seçim kampanyalarında ve siyasal iletişim süreçlerinde hegemon anlayış olabilir. Örneğin küçük odak grupları üzerinde yapılan deneylerden elde edilen sonuçların, bazı seçmen gruplarını etkilemek için kullanıldığını düşünelim. Biyolojik veriler, 50 yaş üstü liberal kadınların yasadışı göçle ilgili bir reklam gördüklerinde korktuklarını ortaya koyuyorsa, bu tür bir korkuyu körüklemek isteyen kampanyalar aynı mesajı benzer demografik ve sosyal profillere sahip milyonlarca kişiye yayınlayabilir [19].

Mevcut gelişmeler göstermektedir ki nörobilimin politik analizde kullanımı, diğer bağlamlarda deterministik ve dolayısıyla oldukça sorunlu görünen politik davranış açıklamalarını görece mümkün kılar. Örneğin, dünyanın belirli bölgelerinde yaşayanların 'farklı beyin davranışları' nedeniyle demokratikleşme düzeyinin belirlendiğini söylemek, biyolojik bir ırkçılığın sınırında görünebilir. Ancak bu hipotez nörobilim tarafından desteklendiğinde, bilimsel bir çalışmanın özgün bir sonucuna dönüşebilir [10].

3. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Önümüzde yanıtlanması gereken bir soru var: Nöropolika makro düzeyde, dar bir yöntemsel çerçeveye sıkışmış siyaset bilimi çalışmalarının ana akım analiz yöntemlerinden biri olabilir mi? Mikro düzeyde ise siyasal iletişim ve onun somut tezahürü olan seçim kampanyalarında geleneksel yöntemlerin yerini alabilir mi?

Elbette bu yeni yaklaşıma ilişkin makul eleştiriler ve olası riskler de mevcuttur. Haas'a göre politik değerlendirme, biliş ve karar vermenin altında yatan sinirsel mekanizmaların net bir resmini elde etmeden önce daha kat etmemiz gereken çok yol var [7]. Slaby gibi eleştirmenler, nörobilimin, bu son derece karmaşık insan fenomenleriyle ilgili olarak gerçekten kabul edilebilir ve açıklayıcı bir aşamaya henüz ulaşmadığını savunuyor [22]. Birçok sosyal ve siyasal bilimci, nöropolitik çalışmaların mutlakiyetçi ve etik sorunlar doğurabileceği endişelerini dile getiriyor [16]. Bu çekincelere göre nöropolitik teknikler, bireylerin belirli amaçlar doğrultusunda manipüle edilmesini kolaylaştırabilir. Politik aktörler, iktidarı ele tutmanın dayanılmaz cazibesi nedeniyle, gücü kötüye kullanma yönünde bu modeli araçsallaştırabilir. Nöropolitik analizler seçmenlerin hür iradelerini etkileyebilir, önyargıları arttırabilir [11], öngöremediğimiz yeni toplumsal-politik sorunlar ortaya çıkarabilir.

Alanın gelişmesi nörohukuk ve nöroekonomi ile karşılaştırıldığında yavaş olsa da; koşullar, bireylerdeki siyasi davranışları ve tutumları modelleme ve kitlesel düzeydeki siyasi seçimleri tahmin etme yeteneğimizi önemli ölçüde geliştirmek için olgunlaşmış görünüyor. Uzun vadede bu alan, insan doğasını anlama şeklimizi temelden değiştirme potansiyeline sahiptir [23]. Bu nedenle insan doğasını anlamak adına önemli potansiyel sunabilecek bir bilimsel yaklaşımı dışlamak yerine, olası kazanımları nasıl elde edebiliriz sorusuna odaklanmak daha büyük faydalar sağlayabilir.

Bu teknolojiler şu anda seçmenlerin veya politikacıların zihinleri hakkında çok az gerçek fikir sunsa da, gelecekte bilim adamları, nörobilim tekniklerini kullanarak siyasi tartışmalara katkıda bulunabilirler [17]. Politik nörobilim, beynin politik karar verme, politik biliş ve politik davranışa nasıl katkıda bulunduğuna dair bilimsel anlayışı genişletmiştir. Sinirbilimin siyaset bilimindeki geleneksel metodolojik yaklaşımların yerini alması kısa vadede olası görünmese de, siyasi karar vermenin altında yatan mekanizmalar hakkındaki sorular için yararlı bir muadili olarak hizmet edebilir [12].

Teknoloji giderek gelişiyor. Haliyle dijitalleşme ve otomasyonlarda her alana nüfuz etmekte. Gelecekte yapay zekâ, algoritmalar, veri madenciliği gibi yeni tekniklerin, tüm disiplinlerde önemli yer edineceğinden şüphe yok. Nöropolitikanın da bunlar arasında yerini alacağı bir gerçek. Nöropolitik teknikler henüz tek başına bir yöntem olarak değil ama destekleyici bir temel sunabilme potansiyeline sahip olduğunu şimdiden kanıtladı. Şu anda bile bu yöntemle geliştirilmiş birçok ampirik çalışma mevcut. Seçim kampanyaları için dünyanın birçok yerinde hâlihazırda kullanılmaya başlandığından bahsedilmişti. Bugün son derece sınırlı sayıda olan nöropolitik araştırmalar, gün geçtikçe artacak ve önemli bir literatür oluşacaktır. Bu süreçte ilk olarak, siyaset bilimi genelinde ve siyasal iletişim özelinde nöropolitik alanda "neyi nasıl hangi parametrelerle ölçeceğiz" sorunsalına yönelik sistematik ölçüm modellerinin inşa edilmesi gerekmekte. Belki yapay zeka-algoritmalar-veri madenciliği gibi geleceğin trendleriyle

nöropolitikanın entegre edildiği daha gelişmiş bir analiz metodolojisini siyaset bilimi için icat etmeyi dahi düşünmeliyiz. Ardından bunun nasıl kullanılacağına dair etik ve ahlaki ölçütler belirlemeliyiz. Nöropolitikanın patolojik, manipülatif veya çıkarcı kullanımlarını engelleyecek mekanizmalar oluşturmalıyız. Böylece siyaset biliminin eksik olarak kabul edilen ampirik yönü de zenginleşmiş olacak.

KAYNAKÇA

[1] E. Yavaşgel, *Siyasal İletişim*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2004.

[2] S. Kavoğlu and M. Salar, "Political Communication, Freedom of Expression, and Ethics," in *Political Propaganda, Advertising, and Public Relations: Emerging Research and Opportunities*, S. Kavoğlu and M. Salar, Eds. IGI Global, 2019, pp. 1–14. doi: 10.4018/978-1-7998-1734-5.ch001.

[3] E. A. Tunca, "İletişim Perspektifinden Siyasal İletişim ve Seçim Kampanyaları," *İnsan ve Toplum Bilim. Araştırmaları Derg.*, vol. 8, no. 4, pp. 2785–2809, 2019, doi: 10.15869/itobiad.591096.

[4] A. Özkan, "Siyasal İletişim Yönetimi, Seçim Kampanyası, Siyasal Reklam ve İletişim Stratejileri," in *Siyasetin İletişim Odağı: Seçim Kampanyaları*, A. Özkan, Ed. Konya: Eğitim Kitabevi, 2015, pp. 7–28.

[5] E. Ç. Kılıçaslan, *Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi*. Kriter Yayınevi, 2008.

[6] S. Güven, "Siyasal İletişim Sürecinin Dönüşümü, Siyasal Katılım ve İletişim Teknolojileri," *Turkish Online J. Des. Art Commun.*, vol. 7, no. 2, pp. 175–191, 2017.

[7] I. J. Haas, "Political Neuroscience," *Neuroimaging Personal. Soc. Cogn. Character*, pp. 355–370, 2016, doi: 10.1016/B978-0-12-800935-2.00019-1.

[8] N. Rose and J. Abi-Rached, "Governing through the Brain: Neuropolitics, Neuroscience and Subjectivity," *Cambridge J. Anthropol.*, vol. 32, no. 1, 2014, doi: 10.3167/ca.2014.320102.

[9] N. Çokluk, "Siyasal İletişimde Yeni Yönelimler Nörosiyaset ve Siyasal Beynin Çözümlenmesi," *Öneri Derg.*, vol. 17, no. 57, pp. 148–173, Aug. 2021, doi: 10.14783/maruoneri.902785.

[10] N. Altermark and L. Nyberg, "Neuro-Problems: Knowing Politics Through the Brain," *Cult. Unbound*, vol. 10, no. 1, pp. 31–48, Apr. 2018, doi: 10.3384/cu.2000.1525.181031.

[11] M. Aydin, "Nöropolitik Verilere Ulaşmanın Siyasal Etik Açısından Değerlendirilmesi," *Selçuk Üniversitesi Sos. ve Tek. Araştırmalar Derg. USTEK'2022 Özel Sayısı*, vol. 20, no. 01, pp. 7–13, 2022.

[12] I. J. Haas, C. Warren, and S. J. Lauf, "Political Neuroscience: Understanding How the Brain Makes Political Decisions," *Oxford Res. Encycl. Polit.*, pp. 1–30, 2020, doi: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.948.

[13] M. Lacoboni, “Lacoboni Responds to Neuropolitics Criticism,” *Neuroethics & Law Blog*, 2008. https://kolber.typepad.com/ethics_law_blog/2008/06/iacoboni-respon.html

[14] W. E. Connolly, *Neuropolitics: Thinking, Culture, Speed*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2002.

[15] V. Karaca, “Nöropolitikanin Tanımı ve Nöropolitika Araştırmalarından Örnekler,” Üsküdar Üniversitesi, 2019.

[16] J. M. Abi-Rached, “The Implications of the New Brain Sciences,” *EMBO Rep.*, 2008, doi: 10.1038/embor.2008.211.

[17] J. Butcher, “Neuropolitics Gone Mad,” *Lancet Neurol.*, vol. 7, no. 4, p. 295, Apr. 2008, doi: 10.1016/S1474-4422(08)70056-5.

[18] K. Randall, “Neuropolitics, Where Campaigns Try to Read Your Mind,” *The New York Times*, 2015.

[19] E. Svoboda, “Neuropolitics,” *MIT Technol. Rev.*, vol. 121, no. 5, pp. 64–70, 2018.

[20] C. H. Cooley, “Neuropolitic Series in Evidence p. I: Political Consciences in the Mirror Brains,” *Brain Support*, 2020. https://www.brainlatam.com/blog/neuropolitic-series-in-evidence-p-i-political-consciences-in-the-mirror-brains-1279

[21] J. M. Friend and B. A. Thayer, “Neuropolitics and Political Science: Providing a Foundation for the Study of Politics,” in *Research in Biopolitics*, no. 11, Emerald Group Publishing Limited, 2013, pp. 71–90. doi: 10.1108/S2042-9940(2013)0000011008.

[22] J. Slaby, “Neuroscience and Politics: Do Not Hold Your Breath,” *Image (IN).*, pp. 1–7, 2015, [Online]. Available: https://www.e-ir.info/2015/05/08/neuroscience-and-politics-do-not-hold-your-breath/

[23] D. Schreiber, “Neuropolitics: Twenty Years Later,” *Polit. Life Sci.*, vol. 36, no. 2, pp. 114–131, 2017, doi: 10.1017/pls.2017.25.

BİR YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK GASTRODİPLOMASI YATIRIMLARI VE ETKİLERİ ÜZERİNE İNCELEME

Umut KARADUMAN

Prof. Dr. Atilla AKBABA

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, karadumanumut@yandex.com – ORCID: 0000-0002-7990-543X

ÖZET

Gastrodiplomasi, ülkelerin kendilerine has yeme-içme kültürlerini hedef kültürlerle uzlaşı ve etkileşimi arttırmak amacıyla kullanmasıdır. Gastrodiplomasi, modern kamu diplomasisinin bir parçasıdır ve günümüzde ülkeler tarafından ‘’yumuşak güç’’ kazanma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar binlerce yıldır insanlığın diplomatik kültürünün bir parçası olsa da, devletler tarafından açık şekilde bu isimle anılması ve devlet destekli yatırımların başlaması 2001 yılında dayanır. Tayland hükümeti öncülüğünde başlayan devlet destekli gastrodiplomasi yatırımlarına, birbiri ardına kısa aralıklarla, Norveç, İsveç, Japonya, Malezya, Peru, Güney Kore, Tayvan ve Avustralya tarafından da büyük yatırımlar ile başlanmıştır. Bu yatırımlar hem küresel çapta kültürel tanınırlığın arttırılması hem de turizm gelirlerine katkı sağlanması için yapılmıştır ve hala yapılmaktadır. Erken gastrodiplomasi denemeleri de diyebileceğimiz bu yatırımlara, ekonomik ve kültürel etkilerini göstermeleri uzun yıllar sürmesi beklenerek başlanmıştır. Bütçeleri, limiti tam olarak kestirilemeyecek şekilde planlanmıştır. Bu durum, gastrodiplomasinin tamamen uzun vadeli bir yatırım olduğuna dair bir kanı oluşmasına sebep olmuştur. Bu kanı, uzun vadeli ve limiti kestirilemeyen bu yatırımın altına girme riski alamayacak kurumlar için uzaklaştırıcı bir etken olmuştur. Bu çalışma, bu kanının doğruluğunu araştırmak ve gastrodiplomasi yatırımlarının ekonomik ve kültürel etkilerine dair bir veri ortaya çıkarmak adına yapılmıştır. Araştırma sırasında gastrodiplomasi yatırımlarının ekonomik ve kültürel etkileri gözlemlenmiştir ve bu gözlemler sonucunda ileride gastrodiplomasi yatırımı yapmayı planlayan ülkeler ve kurumlar için genel bir ekonomik veri sunulmuştur. Sonraki yıllarda başlamış olan ve daha başlangıç aşamasında sayılan çalışmalara ilişkin güvenilir ve resmi veri kaynaklarına ulaşmanın zorluğundan ya da verilerin hala halka açılmamış olmasından ötürü, araştırmada özellikle 2015 yılından önce başlamış gastrodiplomasi çalışmaları incelenmiştir. Gastrodiplomasiye dair mevcut literatür

genel olarak ülkelerin gastrodiplomasi çalışmalarının sadece kendi içlerinde incelendiği ve tek bir ülkeye yoğunlaşılan araştırmalar ile doludur ancak bir yada ikiden fazla ülkenin gastrodiplomasi çalışmalarına dair karşılaştırmalı araştırmaların eksikliği hissedilmektedir. Bu araştırmada, farklı ülkelerin gastrodiplomasi çalışmalarına dair spesifik olarak yapılmış incelemeler ve açıklanmış resmi veriler derlenip incelenmiş ve birbirleri ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Gastrodiplomasi, Gastronomi, Yumuşak Güç, Kültürlerarası Etkileşim, Kamu Diplomasisi

A STUDY ON GASTRODIPLOMACY INVESTMENTS AND THEIR EFFECTS AS A SOFT POWER TOOL

ABSTRACT

Gastrodiplomacy is the use of countries' unique eating and drinking cultures to increase reconciliation and interaction with target cultures. Gastrodiplomacy is a part of modern public diplomacy and is used by countries as a method of gaining "soft power" today. Although it has been a part of the diplomatic culture of humanity for thousands of years, its clear name by states and the start of state-sponsored investments date back to 2001. State-supported gastrodiplomacy investments, which started under the leadership of the Thai government, were started one after another with short intervals, with large investments by Norway, Sweden, Japan, Malaysia, Peru, South Korea, Taiwan and Australia. These investments have been made and are still being made in order to increase cultural awareness on a global scale and to contribute to tourism revenues. These investments, which we can also call early gastrodiplomacy trials, were started with the expectation that it would take many years to show their economic and cultural effects. Their budgets have been planned in such a way that the limit cannot be precisely estimated. This has led to the belief that gastrodiplomacy is a purely long-term investment. This belief has been a driving factor for institutions that cannot take the risk of taking on this long-term and unpredictable investment. This study was conducted to investigate the accuracy of this opinion and to reveal data on the economic and cultural effects of gastrodiplomacy investments. During the research, the economic and cultural effects of gastrodiplomacy investments were observed and as a result of these observations, a general economic data was presented for countries and institutions that plan to invest in gastrodiplomacy in the future. Because of the difficulty of accessing reliable and official data

sources regarding the studies that started in the later years and considered at the very beginning stage, or because the data has not been made public yet, gastrodiplomacy studies that started before 2015 were examined in the research. The existing literature on gastrodiplomacy is generally full of studies focusing on a single country and examining the gastrodiplomacy studies of countries only within themselves, but there is a lack of comparative research on gastrodiplomacy studies of more than one or more countries. In this study, specific reviews and public data on gastrodiplomacy studies of different countries were compiled, examined and compared with each other.

Keywords : Gastrodiplomacy, Gastronomy, Soft Power, Cross-Cultural Interaction, Public Diplomacy

GİRİŞ

Gastrodiplomasi, kamu diplomasisinin ve ülkelerin ‘’soft power’’ kazanma yöntemlerinin bir parçasıdır (Rockower 2012). Modern basında ilk kez 2002 yılında, the Economist dergisinin ‘’ Thailand's gastro-diplomacy’’ başlıklı makalesinde bir terim olarak kullanılmıştır (The Economist 2002). Ancak Gastrodiplomasi, elbet ki modern zamanda başlamış bir diplomasi yöntemi değildir. Milattan önce 6000-4000 yılları arasında, antik Yunanların, ‘’Xenia’’ adını verdikleri hediye takası kültürü altında, şehir devletleri ve dış devletler ile olan diplomatik takaslar sırasında, kendilerine has gıdalarını da kullandıkları bilinmektedir (Lenfant 2021). Milattan önce 206 yılında, Antik Çin’de yaşanmakta olan Chu-Han Savaşı sırasında Qing Hanedanlığına karşı savaşan müttefiklerin bir araya gelmelerine imkan sağlayan etkinliğin, sıradan bir diplomatik misyon değil, ‘’Hong Geçidi Ziyafeti’’ olduğu bilinir (Tian 2018). Bu ziyafet o kadar meşhurdur ki, günümüze, olayı tasvir eden birden fazla sanat eseri ulaşmıştır (Chinaculture). Bunun dışında, Burgundy Dükü İyi Philip tarafından 17 Şubat 1454 tarihinde, Fransa’nın Lille şehrinde verilmiş olan ‘’Banquet du Vœu du faisan’’ olarak tarihi kayıtlara geçen ziyafet meşhurdur. Bu ziyafetin amacı, İstanbul’un fethine misilleme olarak planlanan yeni bir haçlı seferi için önayak olmaktı. Ancak bu diplomatik ziyafet her ne kadar ses getirmiş ve tarihi kayıtlara geçmiş olsa da, en nihayetinde planlanan haçlı seferi için yeterli ilgiyi toplayamamış ve sefer asla gerçekleşmemiştir (Slavin 2015). 11 Aralık 1621 yılında, Plymouth Koloni Valisi Edward Winslow, kolonisine dışarıdan daha fazla yerleşimci çekme amacıyla yapılacak 3 günlük bir ziyafetin hazırlığında olduğuna dair bir mektup yazmıştır. Bu mektubun, -tartışmalı olmakla birlikte- 19. Yüzyıldan beri, ilk ‘’Şükran

Günü'' nün nasıl ve ne amaçla kutlandığını kanıtlayan belge olduğu düşünülmektedir (Smith 2003). Bu durumda, günümüzde global çapta Amerikan imajının bir parçası olmuş olan Şükran Günü kutlamalarını da Gastrodiplomasi çalışmalarının bir meyvesi olduğunu söyleyebiliriz. Yakın geçmişte ise, dönemin Amerikan başkanı Richard Nixon'un 1972 senesinde Çin Halk Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu diplomatik ziyaret sırasına, Pekin Halk Salonunda Çin Hükümeti tarafından verilmiş olan büyük diplomatik ziyafetler örnek gösterilebilir. Bu ziyafetler, Amerikan televizyonlarına yayımlanmış ve Amerikan gazetelerinde, televizyonda gözükmüş olan Çin yemeklerinin tarifleri Amerikan halkına sunulmuştur (King 2019).

Tarih, gastrodiplomasi için verilebilecek örneklerle doludur. Ancak, modern anlamda, global çapta, tamamen devlet eliyle başlatılmış ilk Gastrodiplomasi hamlesi, 2001 yılında Tayland hükümeti tarafından başlatılan ''Global Thai'' projesidir (Lipscomb 2019). Bu proje kapsamında Tayland hükümeti, dünya çapında binlerce Taylandlı şefi eğitmiş, yurtdışına yollamış ve finanse etmiştir. Tayland mutfağının temel malzemelerinin ihracatını arttırmış ve yurtdışında yaşayan Tayland kökenli bireylere finansal destek için milyonlarca dolar borç vermiştir. Sonuç olarak uzun vadede bu kampanya büyük bir başarıya ulaşmıştır (Habib 2018). Tayland'ın ardından 2004 yılında İskandinav ülkeleri Danimarka, Norveç ve İsveç, 2005 yılında Japonya, 2006 yılında Malezya ve Peru, 2009 yılında Güney Kore, 2010 yılında Tayvan ve 2014 yılında Avustralya, hükümet destekli Gastrodiplomasi çalışmalarına girişmiştir.

Gastrodiplomasi, ekonomik ve politik etkilerini göstermesi zaman alan, uzun vadeli bir yatırım çeşidi olarak bilinmektedir (Fatin 2018). Bu çalışmada, bu kanının ne kadar doğru olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma grubu olarak, Gastrodiplomasi çalışmalarına resmi olarak 2015 senesinden önce başlamış ülkeler seçilmiştir. Gastrodiplomasiye dair mevcut literatür genel olarak ülkelerin gastrodiplomasi çalışmalarının sadece kendi içlerinde incelendiği ve tek bir ülkeye yoğunlaşılan araştırmalar ile doludur ancak bir yada ikiden fazla ülkenin gastrodiplomasi çalışmalarına dair karşılaştırmalı araştırmaların eksikliği hissedilmektedir. Bu araştırmada, farklı ülkelerin gastrodiplomasi çalışmalarına dair spesifik olarak yapılmış incelemeler ve açıklanmış resmi veriler derlenip incelenmiş ve birbirleri ile karşılaştırılmıştır.

.Bu araştırmanın amacı, Gastrodiplomasi alanında yapılmış çalışmaları derleyerek çalışmalarının kısa vadedeki etkilerini gözlemlemek ve gelecekte yapılacak akademik ve finansal gastronomi çalışmaları için genel bir veri oluşturmak ve gastrodiplomasi çalışmalarının etkilerine dair bulgular elde etmektir.

Bu araştırma için, farklı literatür çalışmalardan veriler toplanmıştır, bunlar kitaplar, dergiler ve dijital makaleler ve aynı zamanda devletler ve istatistik kurumları tarafından halka sunulan resmi veriler de kullanılmıştır. Araştırmanın türü niceldir.

Yöntem

Günümüzde gastrodiploması üzerine akademik çalışmaların arttığı görülmektedir. Yayınlar, Google Scholar, Researchgate ve VETIS üzerinden taranmıştır. Araştırmada, her ülkenin spesifik yada karşılaştırmalı olarak incelendiği makaleler, internet kaynakları ve yayınlar taranmıştır. Anahtar kelimeler İngilizce ve Türkçe olarak taratılmıştır, (Gastrodiplomacy, inter-cultural exchange vb.) ayrıca 2015 yılından önce gastrodiplomasi çalışmalarında bulunmuş ülkelerin isimleri de ayrı şekilde taranmıştır, (Gastrodiplomacy Thailand, Gastrodiplomacy Taiwan etc.). Literatür araştırması sırasında, spesifik ülkelerin turizm yada ekonomi kurumlarının halka açmış olduğu verilerin kaynak olarak kullanıldığı çalışmalara öncelik gösterilmiştir. Bu şekilde araştırmanın güvenilirliği yüksek tutulmaya çalışılmıştır. Literatürde bulunan çalışmalar temelde benzer kaynaklardan erişilmiş somut verilere dayanmaktadır ve her bir çalışma bir önceki çalışmaların bulgularını da kullanarak sonuçlara ulaşma yoluna gitmiştir. Bu durumdan ötürü, veri şişkinliği oluşmaması adına, derleme için ulaşılabilen en kapsamlı çalışmalar seçilmiştir.

Çalışmanın amacı, gelecekte yapılacak gastrodiplomasi üzerine araştırmalar ve gastrodiplomasi çalışmalarında bulunmayı planlayan kurumlar için bir literatür derlemesi ve genel veriler sunmaktır. Bunun için, farklı ülkelerin gastrodiplomasi çalışmaları üzerine yapılmış araştırmalar incelenmiş, biraraya getirilmiş ve karşılaştırılmıştır.

Literatür

‘’Yale Review of International Studies’’ veritabanında Mart 2019 yılında halka açılan, Anna Lipscomb’un ‘’Culinary Relations: Gastrodiplomacy in Thailand, South Korea and Taiwan’’ başlıklı araştırma makalesidir. Bu makalede, belirtilen üç ülkenin gastrodiplomasi çalışmalarına dair resmi veriler kullanılmıştır. Makalede, bahsedilen ülkelerin gastrodiplomasi çalışmalarında nasıl yöntemler izlemiş oldukları detaylı olarak verilmiş ve sonuçları üzerinde tartışılmıştır. Bunun sonucunda, üç ülkenin de temelde benzer yöntemler izlemiş olmasına rağmen üç ülke arasında, Tayland’ın gastrodiplomasi çalışmalarının, tanınırlık ya da markalaşma, uluslararası imaj ve mutfak kültürünün itibarı açısından en başarılı olduğu

saptanmıştır. Gastrodiplomasi çalışmalarının sonucu olarak, dünya çapında Thai restoranlarının sayısının 2001 yılındaki 5500'den 2008 yılında 13.000'e ulaştığı bilgisi verilmiş ve bu restoranların müşterilerde Tayland'a turistik ziyarette bulunma yada tekrar ziyaret etme dürtüsünün oluştuğu saptanmıştır (Lertputtarak 2012). Ayrıca Tayland, özgün yemek malzemeleri ve mutfak gereçlerinin ihracını yükseltmek adına, bu ürünlerin kalitelerinde standardizasyon çalışmaları başlatmıştır. (Tayland Dışişleri Bakanlığı 2018). Tayvan mutfağının ise, markalaşma konusunda ciddi bir başarı elde etmesine rağmen, içinde bulundukları diplomatik izolasyon sebebiyle, kültürel olarak Çin anakarasından ayrılıp kendisini tanıtmakta zorlandığı saptanmıştır. Tayvan Turizm Bürosunun araştırmasına göre, 2017 yılında Tayvan'ı ziyaret eden turistlerin %68'inin yörenin yemeklerini tatmak için geldiği saptanmıştır. Bunun yanında Turistlerin %82'si, yeme içme kültürü ile bilinen gece pazarlarını bir numaralı destinasyon olarak tanımlamıştır. (Tayvan Turizm Bürosu 2018). Tayvan'ın gastrodiplomasi çalışmaları, özel sektörü de etkilenmiş ve Tayvanlı şirketlerin global çapta büyümesine yardımcı olmuştur (Jennings 2017). Güney Kore'nin ise, gastrodiplomasi yatırımı için yük yüksek meblağlar harcadığı ancak elde edilen sonuçların başarısını Güney Kore kamuoyuna ikna etmekte güçlük çektiği saptanmıştır. Güney Kore'nin gastrodiplomasi çalışmalarına 1 milyar dolara yakın bir yatırım yaptığı bilinmektedir (Pham 2013). Bu çalışmaların global ölçüde etkileri daha belli olmamış olsa da, lokal olarak yapılmış araştırmalara göre başarılı oldukları görülmüştür (Lee 2017) (Limpscomb 2019).

Juyan Zhang tarafından yazılmış 2015 tarihli, ''The Foods of the Worlds: Mapping and Comparing Contemporary Gastrodiplomacy Campaigns'' başlıklı çalışması incelenmiştir. Japonya, Malezya, Peru, Güney Kore, Tayvan ve Tayland'ın gastrodiploması çalışmalarının karşılaştırıldığı bu makalede bahsi geçen ülkelerin gastrodiploması çalışmaları özellikle markalaşma yöntemleri, mesajları ve çeşitli stratejileri yönünden incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda, ülkelerin markalaşma konusunda gittikçe daha inovatif yöntemler izledikleri ve giderek daha sürdürülebilir ve dürüst bir mutfak kültürünün yerleşmesi yönünde ilerledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda her ülkenin gastrodiplomasi çalışmaları sayesinde elde ettiği kazanımlar saptanmış ve tablolar halinde verilmiştir. İncelenen tüm ülkelerin yurtdışı restoranınlarının, gastrodiplomasi çalışmaları sayesinde oturtulan regülasyonlar ile özellikle standartlaşma ve kalite kontrolü konusunda geliştikleri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında gastrodiplomasi çalışmaları altında dünya çapında yapılmış gösteriler, kurslar, workshoplar, sponsorluklar sayesinde, incelenen ülkelerin dikkati kendilerine çektikleri saptanmıştır. Araştırmaya göre

özellikle Japonya bu çalışmalar sayesinde, UNESCO kültürel miras listesine Japon yemek kültürünü sokmayı başarmış ve yine bu çalışmalar ile belirlenen kalite standartları sayesinde ülkedeki ilk Michelin yıldızlı restoranlara sahip olmuştur (Zhang 2015).

Fatih Mahirah Solleh'in ''Journal of Media and Information Warfare'' isimli dergide 2015 yılında yayımlanan ''Gastrodiplomacy as a Soft Power Tool to Enchance Nation Brand'' başlıklı makalesinde, gastronomi çalışmalarının, yumuşak güç ve ulus marka oluşumuna ve geliştirilmesine etkisi incelenmiştir. Özellikle Tayland, Peru, Tayvan, Japonya, Güney Kore ve Malezya örneklerinin incelendiği bu araştırmada, devletler tarafından yeterli destek gösterildiği sürece, gastrodiplomasi çalışmalarının pozitif etkiye sahip olduğu ve yumuşak güç/ulus marka oluşumu konularında başarıya oluştukları gözlemlenmiştir (Solleh 2015).

Bunların dışında, karşılaştırmalı gastrodiplomasi araştırmalarında isimleri geçmiş ancak detaylı olarak incelenmemiş, 2015 öncesi gastrodiplomasi çalışmalarına başlamış ülkelere ait çalışmalar ayrı olarak incelenmiştir. Bu ülkeler Peru ve İskandinav ülkeleridir. Rachel Wilson tarafından yazılmış '' Cocina Peruana Para El Mundo: Gastrodiplomacy, the Culinary Nation Brand, and the Context of National Cuisine in Peru'' başlıklı makalede, Peru'nun hala devam etmekte olan gastrodiplomasi çalışmaları detaylı olarak incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda yazar, bu çalışmaların başarısının neye göre ve kime göre belirlenmesi gerektiği konusunda bir karara varamamış ve Peru'nun turizm gelirlerindeki ve küresel itibarındaki artışın doğrudan bu çalışmalara bağlanamayacağını belirtmiştir. Ancak gastronominin kimlik ve ulus bilincine etkisi hakkındaki çalışmaların ve gastrodiplomasinin devam etmesi gerektiği sonucuna varmıştır. (Wilson 2014). Jasper Manniche ve Bjørnar Sæther tarafından yazılmış, ''Emerging Nordic Food Approaches'' başlıklı makalede, İskandinav Kurulu ülkelerinin mutfak kültürlerini ortak bir noktada buluşturmak ve bu şekilde dünyaya tanıtmak üzere tasarlanan ''Yeni İskandinav Mutfağı'' incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda, çalışmaların standardizasyon ve kalite kontrolü konusunda nispeten başarılı olduğu ancak bir turizm atraksiyonu ortaya çıkarma konusunda istenilen etkiye ulaşmakta başarısız olduğu ve bu yeni dizayn edilen mutfağın, doğal şekilde binlerce yılda oluşan mutfak kültürleri ile rekabet etmekte zorlandığı ortaya çıkmıştır. Yazar, kesin bir sonuca ulaşmaktan kaçınmakla birlikte, gastrodiplomasi için tasarlanmış bu mutfağın daha yavaş ama kararlı biçimde şekillendirilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur (Manniche, Sæther 2017).

Sonuç

Son yıllarda gastrodiplomasi üzerine yapılan akademik çalışmalar hız kazanmış olsa da eksiklikler hissedilmektedir. Özellikle gastrodiplomasi çalışmalarının ekonomik sonuçlarına dair somut parametreler kullanılarak yapılmış karşılaştırmalı çalışmalar konusunda büyük bir eksiklik vardır. Bunun sebebi, ülkelerin spesifik çalışmalar üzerine ekonomik verileri yayımlamaktan farklı sebeplerden dolayı çekinmesi olabilir. Bu durumun çözülmesi ve bu verilerin halka açılması için, ülkelerin kamuoylarına da sorumluluk düşmektedir.

Literatürden elde edilen sonuçlara göre, gastrodiplomasi çalışmalarının etkilerinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ancak hemen hemen hepsinde etkilerin pozitif olduğu görülmektedir. Özellikle her gastrodiplomasi çalışmasının temel kazanımlarından biri olan, yurtdışındaki restoranların standardize edilmesi ve kalitelerinin belli bir yüksekliğe çıkarılmış olmasının, kısa vadede olmasa bile uzun vadede getirilerinin hissedileceği aşikardır. Amaçlarına tam olarak ulaşamamış olan gastrodiplomasi çalışmaları bile, ülkelere bu konuda elle tutulur bir kazanım vermiştir. Gastrodiplomasi çalışmalarının özellikle Malezya, Tayland ve Tayvan örneklerinde net ve ciddi bir ekonomik katkı sağladığı ve bu çalışmaların tamamen uzun süreli yatırımlar olmadıkları, kısa vadede bile etkilerinin hissedildiği görülmüştür. Bunun dışında gastrodiplomasi çalışmalarının, yemek kültürünün itibar kazanması ve markalaşması adına da gözle görülür katkıda bulunduğu saptanmıştır. Daha 20 senedir ciddi ve açık şekilde devlet politikası olarak uygulanmakta olan gastrodiplomasi yatırımlarının, uygulayan devletlere şimdiden gözle görülür ekonomik ve kültürel katkılar sağlamış olması, bu kavramın artık kalıcı olduğunu ve uluslararası arenada yumuşak güç elde etmek amacıyla daha fazla ülke tarafından benimseneceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Rockower, P (2012). Recipes for Gastrodiplomacy. *Place Brand Public Diplomacy*, 8, 235–246.

Anonymous (2002). Thailand's Gastro-Diplomacy. *The Economist*.

Lenfant, D (2021). The Role of Xenia in Diplomatic Relations Between Greeek Cities and the Persian Empire. *Shaping Good Faith. Modes of Communication in Ancient Diplomacy*, 81-93, Stuttgard, Franz Steiner Verlag.

Tian, R. G. & Tian, K. & Dandan, Z & Wang, C. H. (2018). Food Culture in China: From Social Political Perspectives. *Trames*, 4, 345-364.

Anonymous (2008). Dehaulting Tomb of Han Dynasty. *Chinaculture*.

Slavin, P (2016). A Feast for the Eyes: Art, Performance, and the Late Medieval Banquet. *French History*, 30 (4), 568-569.

Smith, A. P. (2003). The First Thanksgiving. *Gastronomica*, 3(4), 79-85.

King, M. T. (2019). Culinary Nationalism in Asia, London, Bloomsbury Academic Press

Lipscomb, A. (2019). Culinary Relations: Gastrodiplomacy in Thailand, South Korea and Taiwan. *Yale Review of International Studies*, 1(1), 1-3

Habib, M. (2018). Why There Are So Many Thai Restaurants: Gastrodiplomacy. *Medium*.

Fatin, S. (2018). Gastrodiplomacy: Psychological Persuasion via National Cuisine. *Proceedings of the 7th International Conference on Kansei Engineering and Emotion Research*, 129-139

Lertputtarak, S. (2012). The Relationship Between Destination Image, Food Image and Revisiting Pattaya, Thailand. *International Journal of Business and Management*, 7(5), 115

Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Thailand (2018). Social & Cultural News-December

Jennings, R. (2017). Taiwan Is Slowly Getting Help From Around Asia to Resist China Economically. *Forbes*

Pham, A. J. M. (2013). Food as Communication: A Case Study of South Korea's Gastrodiplomacy. *The Diplomatist*

Lee, H. S. (2017). Korea's ''Hansik'' Globalization Bears Fruit. *The Korea Times*

Zhang, J (2015). The Foods of the Worlds: Mapping and Comparing Contemporary Gastrodiplomacy Campaigns. *International Journal of Communication*, 9, 568-591.

Solleh, F. M. (2018). Gastrodiplomacy as a Soft Power Tool to Enhance Nation Brand. *Journal of Media and Information Warfare*, 161-199

Wilson, R. (2011). Cocina Peruana Para El Mundo: Gastrodiplomacy, the Culinary Nation Brand, and the Context of National Cuisine in Peru. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, 2(1), 13-20

Manniche, J. & Sæther, B. (2017). Emerging Nordic Food Approaches. *European Planning Studies*, 25(7), 1-10

TÜRKİYE'NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GEÇ GİRİŞİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE TÜRK BASININININ BUNA KARŞI PROPAGANDASI

Dr. Sacit YARIMOĞLU
sacityarimoglu@gmail.com, 0000-0001-5366-6680

ÖZET

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sürecinde uzun süre savaş dışı kalmış, ardından yeni kurulacak dünya düzenine dahil olabilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Bu politikası, Türkiye'nin 1945'te yapılacak San Francisco konferansına katılmasına neden olmuştur. Türkiye, böylelikle BM üyesi olabilmiştir. Fakat Türkiye'nin savaş ilanı, savaşın nasıl biteceği büyük ölçüde netleştikten sonra gerçekleşmiştir. Bu yüzden, biraz da doğal olarak savaşın olumsuzluklarından etkilenen, genellikle dış basından bazı çevreler -müttefik devletlerden bazı siyasi seçkinler de bu gruba dahil edilebilir-, Türkiye'nin bu politikasını eleştirmişlerdir. Bu kesimlere göre Türkiye, savaşa daha erken girmeliydi ve savaş sürecinde, yeni dünya düzeni kurulurken ana aktörler olan ABD, İngiltere ve SSCB gibi müttefik ülkelere destek vermeliydi. Aksine Türkiye'deki basın da, Türk hükümetinin savaş dışılık ve tarafsızlık politikasını, savaşın başından beri hep savunmuştur. Basının bu konudaki propagandası, Türkiye'nin bazı muharip mihver devletlerine savaş ilan etmesinden sonra ise artmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusunu, hem Türkiye'nin savaşa geç girmesine yönelik eleştiriler hem de Türkiye'deki basının buna karşı propagandası oluşturmuştur. Bu doğrultuda, çalışmada kullanılan kaynakların çoğu, birinci elden kaynaklardır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türkiye, Almanya, Japonya, Basın.

CRITICISMS OF TURKEY'S LATE ENTRANCE INTO THE SECOND WORLD WAR AND THE PROPAGANDA OF THE TURKISH PRESS AGAINST IT

ABSTRACT

Turkey was out of the war for a long time during the Second World War, and then declared war on Germany and Japan in order to get involved in the new world order. This policy led Turkey to participate in the San Francisco conference to be held in 1945. This situation enabled Turkey to become a member of the UN. But Turkey's declaration of war came after it became largely clear how the war would end. Hence, some circles, usually from the foreign press -some political elites from allied states may also be included in this group-, who are naturally affected by the negativities of the war, have criticized this policy of Turkey. According to these circles, Turkey should have entered the war earlier and supported allied countries such as the USA, Britain and the USSR, which were the main actors in the establishment of the new world order during the war process. On the contrary, the press in Turkey has always defended the Turkish

government's policy of non-war and neutrality since the beginning of the war. The propaganda of the press on this issue increased after Turkey declared war on some belligerent axis states. Consequently, the subject of this study was both the criticism of Turkey's late entry into the war and the propaganda of the Turkish press against it. In this respect, mostly first-hand sources were used in the study.

Keywords: The Second World War, Turkey, Germany, Japan, Press.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türk hükümeti, bir denge siyaseti izleme yoluna gitmiş, savaşa girmeme başarısını göstermiştir (Deringil, 2014: 51-52). Türkiye'nin savaş dışı durumunun son bulması, savaşın belli bir aşamasından sonra Birleşmiş Milletler de denilen müttefik devletlerden biri olunmasını sağlamıştır. Bunu yapmak içinse, savaşın sonlarına doğru Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmiştir (Vakit, 1945b: 1,4). Bu çalışmanın problemi de, Türkiye'deki basının, hükümetin çıkarları doğrultusunda içselleştirdiği tarafsızlık politikasını savunması üzerinden ortaya çıkar. Çünkü hem savaşa girmeyip, hem de savaş galibi devletlerin safında yeni dünya düzenine kabul edilmeyi istemek bir çelişki oluşturur. İşte dönemin gazetelerinde bu duruma ilişkin haberlerin gözlemlenmesi, bu çalışmanın yapılmasının bir nedeni olmuştur. Böylelikle çalışmanın öneminin de görünür kılınmasıyla, küçük de olsa literatüre bir katkı sunmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın sınırları ise daha çok, mihver devletlerine savaş ilan edilmesi -1945 Şubat sonu- ve Türkiye'nin BM'ye katıldığı San Francisco konferansı -1945 Nisan sonu- arasındaki kısa süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda dönemin Türk basını tarafından cevaplandırılan şu temel sorular önem arz eder: Türkiye gerçekten de İkinci Dünya Savaşı sürecinde müttefik devletler için bir fedakârlıkta bulunmuş mudur? Bir diğer deyişle Türkiye, savaşı kazanan devletlerden biri olarak sayılmayı hak etmiş midir? Kısmen de olsa bu dönemde, faydacı davranmakla eleştirilen bir Türk hükümeti vardır. Çalışmanın amacı, bu faydacı tutumun ölçüsünü, Türk basınındaki tepkileri merkeze alarak sorunsallaştırmaktır. Bunu yapmak içinse, dönemin gazeteleri ağırlıklı olmak üzere birinci elden kaynaklardan yararlanılacaktır.

1. YENİ DÜNYA DÜZENİNE DOĞRU TARAFSIZLIK POLİTİKASI

İkinci Dünya savaşı boyunca Türk hükümeti aktif bir tarafsızlık politikası izlemiştir (Özdoğan, 2004: 136). Dönemin gazetecilerinden Yunus Nadi, savaşın başlamasından bir buçuk yıl sonra yaptığı bir değerlendirmede ki, Almanya'nın henüz askeri anlamda çok güçlü olduğu bir dönemde, Türkiye'nin müttefiklerine sadık bir tarafsızlık politikası yürüttüğünü ve savaş, bir bu kadar daha sürse bile söz konusu tutumun bırakılmaması gerektiğini ifade eder (1941: 1). Dönemin aydınlarından Peyami Safa ise, savaşın henüz başlangıcında Avrupa'daki ortamı bir "ateş denizi"ne benzetirken Türkiye'yi de, denizin ortasındaki "barış adası" olarak tarif eder. Safa'ya göre vatanı korumak için böyle bir tavır takınmak şarttı ve Türkiye, asla savaşın bir öznesi olmamalıydı (1941: 1). 1941'in Aralık ayında Japonya'nın da savaşa girmesi ve savaşın sınırlarının coğrafi olarak genişlemesiyle, tarafsızlığın değeri daha iyi anlaşılmıştı. *Yenigün*

gazetesi yazarı Selim Çelenk, mevcut durumun Türkiye'nin itibarını daha da artırdığı düşüncesindeydi (1941: 1). Dönemin müttefik devletler yanlısı yazarlarından Hüseyin Cahid Yalçın ise, 1943 yılının sonlarına doğru savaşın etkisi artarken, yine de tedbiri elden bırakmamak ve uyanık olmak gerektiğini ifade etmişti (1943: 1). Bu konudaki kırılma noktası ise, savaşın gidişatının artık netleşmeye başlaması, yani mihver güçlerinin savaşta kaybedeceğinin anlaşılmaya başlamasıdır. Bu süreçte Türkiye'nin tarafsızlığıyla ilgili basındaki benzer görüşler artarak devam etmiştir.

Bu arada Milletler Cemiyeti mekanizmasının işlememesi nedeniyle, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere büyük devletler, savaş sonrasında, saldırgan devletlerin bu alışkanlıklarından arındırıldığı yeni bir barış düzeni kurmayı, önce 1941 Ağustos'unda Atlantik beyannamesiyle, Ocak 1942'de de BM beyannamesiyle ilan etmişti (Yeni Sabah, 1941: 1,3; Bugün, 1942: 1). Türkiye de haliyle, savaşın bitmesini beklemeli ve tarafsızlığının sonucunda bu düzenin içinde yer almalıydı (Sadak, 1943: 1,2). Dolayısıyla hükümetin izlediği politikalar da bu amaçlara göre belirlenmişti.

Bu politikalardan biri de, savaşın sonu netleşmeye başladığında Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesidir. Bununla ilgili karar, Yalta konferansında büyük devletler tarafından alınmıştır. Buna göre, yeni dünya düzenine katılmak isteyen küçük devletlerin, 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi ve BM beyannamesini onaylaması gerekti. Bunu yapmayan devletler, San Francisco'daki konferansa gidemeyecek, dolayısıyla da BM'nin kurucularından biri olamayacaktır. Bu nedenle dönemin Türk hükümeti, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettikten hemen sonra BM beyannamesini de onaylamıştır (Son Posta, 1945a: 1; Tanin, 1945a: 1). Bu tavır, Türkiye'deki basın tarafından da olumlu karşılanmıştır (Koçak, 2010: 103-109). Burada şunu da belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı döneminde dış basındaki görüşler, Türkiye'deki basına Anadolu Ajansı aracılığıyla aktarılmıştır. Anadolu Ajansı da, haberleri doğrudan yabancı ajanslardan aldığı için aslında birinci elden bir kaynak durumunda değildir. Bu durum, Türkiye'deki birçok gazetenin benzer içerik ve metinle okuyucuya sunulmasına neden olmuştur (Weisband, 1974: 75-76). Dönemin gazetelerine bakıldığında, yer yer de olsa, dış basın tarafından Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmesine zıt görüşler dile getirilmiştir. Dolayısıyla, artık o dönemin gazete başyazarlarının konuyla ilgili görüşlerine yer verilebilir.

2. TÜRKİYE'YE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE BASINDAKİ PROPAGANDA

Savaşın ilk birkaç yılında Almanlar, ondan sonrasında ise müttefik devletler, savaşa girmesi için Türkiye'ye baskı yapmışlardır. Türkiye, tüm baskılara rağmen savaş dışı kalma yönündeki tavrını korumuştur (Özdoğan, 2004: 143). Aslında Türkiye, mihver güçlerine savaş ilan etmeden bir süre önce Almanya'yla diplomatik ilişkileri de kesmiştir (Ulus, 1944: 1,2). Dönemin dış basınından, Türkiye'nin bu kararına alaycı bir şekilde yaklaşan gazeteler de vardır. Bununla ilgili bir haberde, diplomatik ilişkilerin kesildiği sırada Almanların, Türkiye'de hâlâ propaganda faaliyetlerini sürdürdüğüne işaret edilerek, Türkiye'nin, Almanların savaşı kaybedeceğini/ettiğini daha yeni anladığı ima edilmiştir (Möckelmann, 2019: 207). Bu kararın, dönemin *New Statesman* adlı bir İngiliz gazetesinde, doğrudan Türkiye'nin San Francisco

konferansına katılmasıyla ilgili olduğu ifade edilmiştir. Reiner Möckelmann'ın söz konusu gazeteden aktardığı kadarıyla Türk siyasi seçkinler; yabancı gazeteciler tarafından "ama belki de Türkiye'nin temsilcileri o toplantıda oturacak yer bulamayacaklar ve konuşmaları ayakta izlemek zorunda kalacaklar" (2019: 207-208) denilerek eleştirilmiştir. Bu yaklaşımla, Türkiye'nin Almanya'yla diplomatik ilişkileri çok geç bir tarihte kestiği, bu nedenle San Francisco konferansına katılsa bile, Türk delegelerin orada talî bir muamele göreceği ifade edilmiştir.

Aslında bu konudaki en sert tepkiler, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru SSCB'den gelmiştir. Dönemin bazı Sovyet yöneticilerine göre Türkiye, savaş sonrasında kurulması planlanan uluslararası örgüte katılmak istiyorsa, acilen savaşa girmeli ve müttefik devletlere kısmen değil, kendi coğrafyasında, tam anlamıyla bir askeri destek vermeliydi (Aydemir, 2011: 263; Sander, 2008: 191). Özellikle SSCB lideri Stalin, bu konuda titizdi. Ona göre bir muharip müttefik devlet, savaş alanında düşman mihver devletleriyle ne kadar mücadele etmek zorunda kaldıysa ve savaşın olumsuzluklarından ne kadar etkilendiyse, savaş sonrasında o kadar söz sahibi olabilirdi. Stalin bu düşünceleri, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın konumunu göz önünde bulundurarak ortaya koymuştu (Byrnes, 1948: 48-35). Buna benzer olarak Türkiye de, savaş alanında, Stalin'in talep ettiği türden bir katkıyı hiçbir zaman vermedi. Sovyet yöneticiler belli ki bunu unutmadılar. Bu açıdan bakıldığında, San Francisco toplantısına katılanlardan biri olan dönemin dışişleri bakanlığı genel sekreteri Feridun Cemal Erkin'in, dönemin İngiltere dışişleri bakanı Anthony Eden'in kendilerine; savaştan sonraki Rus isteklerinin, Türkiye'nin savaşa katılmaması nedeniyle yapıldığını söylemesi anlamlıdır (1987: 148).

Bununla ilgili verilebilecek bir diğer örnek 4-7 Aralık 1943 tarihinde Türkiye, İngiltere ve ABD arasında ikinci Kahire konferansında gerçekleşen görüşmelerde gündeme getirilen bir konuyla ilgilidir. Buna göre dönemin ABD başkanı Roosevelt ve İngiltere başbakanı Churchill, Türkiye'nin savaş sonrasında kurulması planlanan yeni düzene ya da Birleşmiş Milletler'e; doğru zamanda savaşa katılmak yoluyla, "onurlu" bir şekilde girebileceğini ifade etmişlerdir. Bu tabii ki, o dönem için savaş dışı kalmayı seçerek yeni dünya düzenine katılmayı planlayan Türkiye'nin, yeni düzene girmeyi hak etmediği anlamına da gelmemiştir. Müttefik devletler sadece bu kararın daha önceden verilmesiyle, muhtemelen üzerlerindeki yükün bir kısmının, Türkiye tarafından alınmasını istemişlerdir (Glasneck, t.y.: 250). Dolayısıyla Türkiye'nin savaşa girme şekli, zamanı, basına ek olarak dönemin müttefik güçlerinin siyasi seçkinleri nezdinde de bir karşılık bulmuştur.

Johannes Glasneck'e göre de Türkiye'nin daha sonra, yani Şubat 1945'te savaş ilan etmesinin, o sırada Almanya, savaşta yenilmeye başladığı için herhangi bir anlamı yoktur. Ona göre en azından bu tarihten bir yıl önce Türk hükümeti tarafından böyle bir karar alınmalıydı (t.y.: 289). Oysa dönemin iktidar partisi CHP'nin Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, Türkiye'nin doğru bir zamanda savaşa girdiğini düşünüyordu. Esendal'ın belirttiği üzere; Ruslar, Fransızlar, Macarlar ve Bulgarlar içinde, savaş ilanı kararını olumsuz karşılayanlar vardı. Bununla ilgili yurtdışında yapılan propagandada, Türkiye'nin hiçbir çaba sarf etmeden, zor bir sürecin üstesinden geldiği ifade ediliyordu. Yine, dönemin CHP milletvekillerinden Faik Ahmet Barutçu'nun Esendal'dan aktardığı kadarıyla Türkiye'nin bu kararı, Sovyet resmi yayın ajansı

Tass'ta "Türkler Müttefiklerin zaferine ortak olmak için acele ediyorlar, başkalarının kanadı üzerinde cennete girmek için" (Barutçu, 1977: 281,582) denilerek eleştirilmişti. Bu süreçte Türk basınında ise, daha çok Türkiye'nin mevcut konumunu meşrulaştırmak için yayınlar yapılıyordu.

Ayrıca Türkiye'nin tarafsızlığı konusunda dönemin gazetecilerinin, çalışmada ele alınacak süreç öncesinde de benzer düşünceler içerisinde oldukları söylenebilir. Örneğin *Vakit* gazetesi başyazarı Asım Us, 1943 yılının Ocak ayı sonunda, Adana'daki İnönü-Churchill görüşmelerine atıf yaparak yazdığı yazısında, Türkiye'nin savaşta tarafsız kalmasının, hiçbir fedakarlık yapmamak şeklinde anlaşılmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Us'a göre Türkiye mevcut tarafsızlığını korumak için bir milyon gencini cepheye göndermiş, o dönemde üç yüz milyon lira olan devlet bütçesinin üç katından biraz fazlasını kullanmak zorunda kalmış ve bu da yetmezmiş gibi 1943'de on sekiz milyon Türk vatandaşı, bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır (1943: 4). Dönemin gazetecilerinden Falih Rıfkı Atay'a göreyse, savaş sonrasında kurulacak yeni düzende, bu sıkıntılara katlanan ve katlanmayan ya da savaşın ilk gününden itibaren müttefiklerle aynı çizgide olan ve olmayan devletler birbirinden ayrı değerlendirilmeliydi (Atay, 1945a: 1,2). Bu da Türkiye'nin, yeni düzen kurulurken pozitif ayrımcılık görmesi gerektiğinin bir ifadesiydi.

Diğer bir gazeteci Abidin Daver'in belirttiği gibi, Türkiye'nin savaş ilan etmesi yönündeki karar, birçok devlet tarafından büyük oranda olumlu algılanmıştı. Fakat Daver'in "falso sesler" dediği, bu kararı yanlış bulan, sorgulayan kesimler de olduğu bir gerçekti. Daver bu kesimleri; "benciller", "kıt görüşlüler", "nankörler" olarak adlandıracak ve kötü niyet sahipleri olduklarını ifade ettiği bu kesimlere, o dönemde bir İngiliz gazetesi olan *Manchester Guardian*'da, Türkiye lehine yapılan bir haberle karşılık verecekti. Haberde, Türkiye'nin savaş ilanının fırsat kollamak şeklinde değerlendirilmesinin yanlış olduğu ifade edilmişti. Habere göre kuvvetli Alman ordularının Kafkasya ve Mısır'da bulunduğu sırada, Türkiye'nin tarafsızlığı çok önemli bir hal almıştı. Gazetede, o dönemde Almanların vaatlerine karşı Türkiye'nin mevcut konumunu koruduğu ve bunun, müttefikler davasına büyük oranda yardımcı olduğu, ayrıca "vakar ve şeref sahibi" saydığı İngilizlerin Türklere güvenmekle, savaşta gözlerinin arkada kalmadığı ifade edilmişti. Zaten dönemin İngiltere başbakanı Churchill de, Yalta konferansının ardından Avam Kamarası'ndaki bir konuşmasında, Türkiye'nin savaşa girmese de kendilerine birçok konuda yardımları olduğunu ve savaş boyunca Türklere güvenmekten hiç kuşku duymadıklarını ifade edecekti[1] (1945: 1,3).

Gazeteci Asım Us'a göre Churchill'in bu konuşması, o dönemde Türkiye'nin müttefik devletlere hizmet etmediğini söyleyenlere karşı verilebilecek en iyi cevaptı (Us, 1945a: 1,4; Ulus, 1945a: 1). Abidin Daver ise Türkiye'nin savaşta başarıyla gerçekleştirdiği görevi, yani müttefiklere hizmetini, "mihverin kuvvetli olduğu zamanlarda, onun med dalgasını,

[1] Türkiye, müttefik devletlerin çeşitli çabalarına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'na dahil edilememişti. Bu yüzden, savaşın sonu yaklaştığında, M. Gilbert'in ondan aktardığı kadarıyla Churchill'in, kendisine Almanya'ya savaş ilan eden ülkelerin San Francisco konferansına davet edilmesi hususunu hatırlatan SSCB devlet başkanı Stalin'e, Türkiye'den; "eğer artık bir ölüm döşeği itirafında bulunup da savaş ilan etmeye niyetliyse" şeklinde bahsetmesi ironik bir yaklaşım olsa gerektir. Tabii bu durum, Türkiye'nin savaş ilanı kararının İngilizler tarafından olumlu karşılandığı gerçeğine halel getirmez (2013: 967).

Balkanların güneyinde durdurmak ve bu dalganın şarka, Ortaşarka doğru yayılmasını önlemek" şeklinde açıklıyordu (1945: 1,3). Bir diğer deyişle Türkiye'nin, aslında ayrıcalık istemek için savaş ilan etmediği düşünülüyordu (Tanin, 1945b: 1,2). Ek olarak bir başka haberde, Ortadoğu'daki sorunların çözüleceği süreçte, Türk hükümetinin fikirlerinden de yararlanılması gerektiği belirtilmişti (Son Posta, 1945b: 1).

Bir başka gazeteci Feridun Osman Menteşeoğlu, Türkiye'nin 1939'da İngiltere'yle müttefiklik antlaşması imzalamasıyla başlayan süreçte uyguladığı politikanın, Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" düşüncesinin bir uzantısı olduğunu ifade ediyordu. Yazara göre, "harbe girmeden, geçirdiğimiz yıllar Türk milletinin harbe girmediği anlamına delâlet etmez" idi. Türkiye, aktif tarafsızlığıyla bir yandan tetikte beklerken, İngiltere ve SSCB'nin savaştaki hareket alanını açmış ve onlara savaşta zaman kazandırmıştı. Buna göre Türkiye, yürüttüğü politika ile sorumluluğunu yerine getirmişti (1945: 1). *Tanin* gazetesi yazarı Hüseyin Cahid Yalçın'a göre de bunu yerine getirmek Türkiye'nin vazifesiydi. Yalçın'a göre Türkiye'nin beş buçuk yıl sonra neden savaş ilan ettiğini anormal bir sonuç olarak görenler, Türkiye'nin yürüttüğü politikanın içeriğini bilmiyorlardı. Ona göre bu gibi kişiler, "içlerindeki Türk düşmanlığını ifade için fırsat bekliyenler [bekleyenler]" idi (1945: 1).

Bu dönemdeki bir diğer tartışma konusu, Türkiye'nin savaşa daha önce girip girmemesi üzerinden şekillenmişti. Soru şuydu: Türkiye savaşa daha önce girse, bunun müttefik devletlere daha fazla yardımı olabilir miydi? Mesela Anadolu Ajansı özel muhabirinin belirttiği üzere o dönemde Fransa'daki bazı gazetelerden Türkiye'ye savaşa geç girdiği yönünde eleştiriler gelmişti. Fakat o dönem için böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi, müttefiklere daha çok zarar verebilirdi. Çünkü Türkiye'nin askeri araç-gereç bakımından imkanları kısıtlıydı ve Alman orduları Bulgaristan'a kadar yaklaşmıştı. Dolayısıyla İngiltere ve SSCB'den yardımların gelemeyeceği bir ortamda, Türkiye'nin Almanlara yenilmesi, onların sonrasında Türk topraklarının sağlayacağı avantajlardan faydalanmasını sağlayabilirdi. Mesela Almanlar, Türk Boğazlarını kontrol edebilirdi. Londra'da Polonyalılar tarafından çıkarılan *Polska* adındaki bir gazetede, böyle bir durumda SSCB'ye kendi sınırlarının güneyinden Alman saldırılarının olabileceği, bunun da savaşta SSCB aleyhine bir durum yaratacağı ifade edilmişti. Sonuç olarak, Türkiye'nin savaşa daha erken bir tarihte girmesi, hükümetin savaş sürecinde işe yarayabilme potansiyeli olan politikalarının işlevsizleştirilmesi demekti. Gazetede, savaşa geç girilmesinde sorumlunun Türkiye olmadığını, zaten bu olsaydı da, bunun daha kötü bir sonuç doğurabileceği ifade edilmişti (Us, 1945a: 1; Cumhuriyet, 1945: 1,3; Akşam, 1945: 1).

Aynı gazetede, savaş ilanının, Türkiye'deki askeri bürokrasinin talepleriyle alınan bir karar olmadığı da vurgulanmıştı. Türkiye bu kararı, müttefik devletlerin telkiniyle aldığı gerekçesiyle eleştiriliyordu (Ulus, 1945b. 2). Aslında bu karar; ilgili davetiyenin, İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Sir Maurice Peterson tarafından dönemin Türkiye dışişleri bakanı Hasan Saka'ya 20 Şubat 1945 tarihinde verilmesiyle alınmıştı (Son Posta, 1945a: 1,7). Dolayısıyla Türk hükümeti tarafından ortada hiçbir belirti yokken alınmış değildi. Fakat bir baskı, zorlama yoluyla da kabul edilmemişti. Yani kararın alınmasında Türkiye'nin hür iradesi esastı ve ülke çıkarları gözetilmişti. Türkiye, gazeteci Asım Us'un da belirttiği gibi bu kararın ilk faydasını

ABD ile yapılan "ödünç verme ve kiralama kanunu" antlaşması ile görmüştür (Us, 1945b: 4; Koçak, 2010: 82-103; Koçak, 2012: 281-297)

Polska gazetesindeki aynı haberde, dönemin Türk hükümetinin izlediği dış politika eleştirilerek "… başkaları tarafından kazanılmış bir harbe son dakikada ve bir tehlike kalmadığı bir zaman girmek mağrur Türk Milletinin seciyesine uymaz" deniyordu (Ulus, 1945b: 2). Aslında savaş ilanı, Falih Rıfkı Atay'ın da belirtmek istediği gibi, bir mükafat olan BM üyeliğini elde etmek için bir anahtar durumundaydı (1945b: 1). Buna paralel olarak bir Rumen gazetesinde ise Türkiye'nin, "Berlin veya Viyana üzerine yürümk [yürümek] için değil, fakat San Francisco'ya gitmek için"[2] savaş ilan ettiği ifade ediliyordu. Bir diğer deyişle Türk politikasının askeri bir sonuç getirmeyeceği ve sadece çıkarlar gözetilerek mihver devletlerine savaş ilan edildiği iddia edilmişti (Cumhuriyet, 1945: 3).

Aynı haberin, farklı bir gazetedeki daha geniş versiyonunda, Türkiye'nin tuttuğu tarafı değiştirmeye, Alman Şansölyesi Hitler'in Ankara büyükelçisi olan "siyasî entrikalar üstadı meşhur Von Papen'in" bile gücünün yetmediği de söyleniyordu. Bir başka Rumen gazetesi ise Türkiye'nin savaş ilan etmesinin avantajlarını şöyle sıralamıştı: Birincisi Türkiye, coğrafi özellikleri ve Müslüman bir ülke olması nedeniyle başka Müslüman ülkelere ya da İsveç ve Portekiz gibi dönemin diğer tarafsız devletlerine, müttefiklere katılmaları için bir örnek oluşturabilirdi. İkincisi, Türkiye askeri güç açısından yirmi beş tümenlik bir güce sahipti. Üçüncüsü, Yakın Doğu'ya olan coğrafi yakınlığı nedeniyle bölgeye iktisadi yardımlar yapılabilirdi. Sonuncusu ise Türkiye'nin Balkanlardaki sorunların çözümü için faydalı bir unsur olduğunun düşünülmesiydi. Bunun haricinde Türkiye'nin savaş ilanı; Fransız, İngiliz (Son Posta, 1945c: 7) ve benzeri birçok ülkenin gazetelerinde -dış basında- ağırlıklı olarak olumlu bulunmuştu. Mesela Türk siyasi seçkinlerin sürdürmeyi başardıkları dış politika anlayışı, bir İsviçre gazetesi tarafından övülmüştü (Tanin, 1945c: 1). Bir Yunan gazetesindeyse, kendilerinin de savaşın başından itibaren müttefiklere yardımcı olmak açısından Türkiye'yle aynı politikayı izlememelerinin, belki de bir hata olduğu ifade edilmişti (Tanin, 1945d: 1,2). Bir başka Yunan gazetesiyse Türkiye'nin de Balkanlarla ilgili sorunların çözümüne katkıda bulunacak konumda olmasını, kendi ülke çıkarları açısından sevinçle karşılamıştı (Vakit, 1945a: 1,4). Ek olarak Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesine tepki gösteren, Alman yanlısı olduğu bilinen, Türkiye içinden Ali İhsan Sabis gibi isimler de vardı. Sabis, Türkiye'nin bu kararına tepki olarak başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere dönemin bazı siyasi seçkinlerine; olumsuz gördüğü bu karardan onları sorumlu tuttuğu bir yazı yazmış, bundan dolayı ceza da almıştır (Barutçu, 1977: 582). Kısacası Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sürecinde yürüttüğü bu politikaya, küçük ölçülerde Türkiye içinden de tepki verilmişti.

SONUÇ

[2] Türkiye'deki basın da bundan farklı bir düşüncede değildi. San Francisco'ya davet edilmek, o dönemde kurulması planlanan BM'ye giriş de demekti. Dönemin gazetecilerinden Necmettin Sadak bu yüzden, savaş ilanı kararını, Türkiye'nin BM'ye girişi üzerinden haberleştirmişti (1945: 1).

Türkiye'nin savaşa daha erken girmesi gerektiği yönündeki düşünce hem dönemin dış basınında bir ölçüde de olsa yer almış, hem de müttefik devletlerin bazı siyasi seçkinleri tarafından Türkiye'nin bir türlü savaşa sokulamaması sonucunda gündeme getirilmiştir. Bu kesimlere göre Türkiye, savaştan sonra elde edeceği kazanımların bedelini, mihver devletlerine karşı daha erken bir tarihte savaşa girerek ödemeliydi. Türkiye'deki basın da buna karşın, Türkiye'nin fazlasıyla bedel ödediğini, savaş sonrasında kurulması planlanan yeni düzene; hak ederek, yani savaşa girmese de müttefik devletlere gereken yardımı yaparak kabul edildiğini iddia etmiş ve özellikle savaş ilanından sonra bunun propagandasını yapmıştır. Müttefik devletler açısından Türkiye'nin önemli bir coğrafi konumda olmasının altı, Türkiye'deki basın tarafından özellikle çizilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, savaştan fiziksel olarak etkilenen ülkelerden biri olmasa da, Türk halkının savaşın doğurduğu sıkıntılardan fazlasıyla etkilendiği basın tarafından vurgulanmıştır. Her ne kadar bazı kesimler tarafından meselenin pragmatik yönüne vurgu yapılsa da Türkiye, San Francisco konferansına katılarak yeni düzenin kurucu üyelerinden biri olmayı başarmıştır. Ayrıca dönemin dış basınında, Türkiye lehine yapılan haberler de oldukça fazladır.

KAYNAKÇA

Akşam. (1945, 4 Mart). " "Türkler harbe geç girmişlerse kabahat onların değildir,,". Yıl 27. Sayı 9478. s. 1,2.

Atay, F. R. (1945a, 28 Şubat). "Milletler sınıflanırken". *Ulus*. s. 1,2.

Atay, F. R. (1945b, 5 Mart). "Beklediğimiz mükâfat". *Ulus*. s. 1,2.

Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam 1938-1950*. Cilt 2. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barutçu, F. A. (1977). *Siyasî Anılar*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bugün. (1942, 4 Ocak). "26 Hükûmet arasında anlaşma imzalandı". Yıl 2. Sayı 411. s. 1,2.

Byrnes, J. F. (1948). *Açık Konuşalım Yalta - Potsdam - Londra - Moskova - Paris I – Londra II – Paris II – Newyork Konferanslarının içyüzü*. Çev. Semih Yazıcıoğlu. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Çelenk, S. (1941, 9 Aralık). "Cihan yangınının dışındaki TÜRKİYE". *Yenigün*. Yıl 13. Sayı 2951. s. 1.

Cumhuriyet. (1945, 4 Mart). "Harb ilânı kararımızın uyandırdığı yankılar". Yıl 21. Sayı 7377. s. 1,3.

Daver, A. (1945, 10 Mart). "Türkiyenin dünya barışındaki kutsal ülküleri". *Cumhuriyet*. Yıl 21. Sayı 7383. s. 1,3.

Deringil, S. (2014). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. 5. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar – Yorumlar*. Cilt 1. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Glasneck, J. (t.y.). *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*. Çev. Arif Gelen. Ankara: Onur Yayınları.

Gilbert, M. (2013). *Churchill*. Çev. Süha Sertabiboğlu. 2. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koçak, C. (2010). *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, C. (2012). *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
Menteşeoğlu, F. O. (1945, 24 Şubat). "Taahhüdümüzü yerine getiriyoruz". *Son Posta*. Yıl 15. Sayı 5227. s. 1.
Möckelmann, R. (2019). *Franz Von Papen Hitler'in Türkiye Büyükelçisi*. Çev. Selma Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi.
Nadi, Y. (1941, 15 Haziran). "Bir Alman İzahı". *Cumhuriyet*. Yıl 18. Sayı 6053. s. 1,4.
Özdoğan, G. G. (2004). "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm". *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der. Faruk Sönmezoğlu. 3. Baskı. İstanbul: Der Yayınları. s. 131-147.
Sadak, N. (1943, 31 Temmuz). "İtalya hâdisesi karşısında Türkiye bitaraflığına yeniden bakış". *Akşam*. Yıl 25. Sayı 8901. s. 1,2.
Sadak, N. (1945, 24 Şubat). "Türkiye Birleşmiş milletler arasında". *Akşam*. Yıl 27, Sayı 9465. s. 1.
Safa, P. (1941, 6 Temmuz). "Başvekili dinledikten sonra". *Tasviri Efkâr*. Yıl 33. Sayı 4748-392. s. 1.
Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih 1918-1994*. 17. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
Son Posta. (1945a, 24 Şubat). "Almanya ve Japonyaya karşı dün harp ilânına karar verdik". Yıl: 15. Sayı 5227. s. 1,7.
Son Posta. (1945b, 9 Mart). "Türkiyenin harp ilân etmesi fırsat kollamak değildir". Yıl 15. Sayı 5240. s. 1,3.
Son Posta. (1945c, 4 Mart). "Türkiyenin Balkan işlerinin hallinde faydalı bir unsur olacağına şüphe edilemez". Yıl 15. Sayı 5235. s. 1,7.
Tanin, (1945a, 25 Şubat). "Türkiye, Birleşmiş Milletler Beyannamesini imza etti". Yıl 36. Sayı 4454-535. s. 1,6.
Tanin. (1945b, 9 Mart). "Bir İngiliz Gazetesi: "Türkiye Ortaşarkta adaleti temsil ediyor ,, diyor". Yıl 36. Sayı 4454-547. s. 1,2.
Tanin. (1945c: 3 Mart). "Kararımızın Akisleri". Yıl 36. Sayı 4454-541. s, 1.
Tanin. (1945d, 2 Mart). "Birleşmiş Milletler Beyannamesi". Yıl. 36. Sayı 4454-540, s. 1,2.
Ulus. (1944, 3 Ağustos). "Almanya ile olan münasebetlerimiz dün gece yarısından itibaren kesildi". s. 1,2.
Ulus. (1945a, 28 Şubat). "Churcill büyük bir nutuk verdi". s. 1,4.
Ulus. (1945b, 5 Mart). "Türkiye Harpte". s. 2.
Us, A. (1943, 7 Şubat). "Türkiyenin harpten sonraki dünya ile alâkası". *Vakit*. Yıl 26. Sayı 8971. s. 1,4.
Us, A. (1945a, 1 Mart). "Harp kararımızdan sonra Türkiye ve İngiltere". *Vakit*. Yıl 28. Sayı 9736. s. 1,4.
Us, A. (1945b, 25 Şubat). "Harp kararımızın ilk hayırlı sonuçları". *Vakit*. Yıl 28. Sayı 9732, s. 1,4.
Vakit. (1945a, 26 Şubat). "Balkanları ilgilendiren meselelerin hallinde rol oynayacağımızdan dolayı Yunanistanda sevinç duyuluyor". Yıl 28. Sayı 9733. s. 1,4.
Vakit. (1945b, 25 Şubat). "Türkiyenin harbe girişi". Yıl 28, Sayı 9732. s. 1,4.
Yalçın, H. C. (1943, 23 Kasım). "Harp dalgaları ortasında Sulh vahası: Türkiye". *Tanin*. Yıl 35. Sayı 4454-84. s. 1.

Yalçın, H. C. (1945, 24 Şubat). “Türkiyenin son kararı”. *Tanin*. Yıl 36. Sayı. 4454-534. s. 1.
Yeni Sabah. (1941, 15 Ağustos). “Roosvelt Churchill mülâkatı”. Yıl 4. Sayı 1179. s. 1,3.
Weisband, E. (1974). *İkinci Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası*. Çev. M. Ali Kayabal. İstanbul: Milliyet Yayınları.

GAZZE ŞERİDİ'NDE GAZETECİ OLMAK VE ANTİSEMİTİZM

Being A Journalist in The Gaza Strip and Antisemitism

Doç. Dr. Diren Çakmak

Hitit Üniversitesi, İİBF, İktisat, direncakmak@hitit.edu.tr

ORCID ID:0000-0002-2024-7831

Öz

Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilerin korkmadan Hamas'a karşı direnebilmeleri için, dünya kamuoyunun Filistinlileri cesaretlendirmesi gerekmektedir. Hâlbuki Gazze Şeridi'nde görev yapan uluslararası basın kuruluşlarının temsilcisi olan gazeteciler, dünya kamuoyunu yanıltıcı haberlere imza atmaktadırlar. Bu da, Hamas'a karşı direnişe geçebilecek Filistinlileri, dünya kamuoyunun desteğinden mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla, Gazze Şeridi'nin Hamas'tan özgürleştirilmesini zorlaştıran sebepler arasında, dünya kamuoyunun Gazze Şeridi'nden sağlıklı haber alamamasını saymak gerekir. Hamas liderlerinin insan hakkı ihlallerini kendi dilleriyle itiraf ettiklerinde dahi, hür dünya medya organlarının, bu itirafları haberleştirmekten geri durduklarını belirtmek gerekir. Çatışma bölgelerindeki olaylara dair haberlerin tarafsız ve hatasız olmaları çok önemlidir. Çünkü hatalı haberler, çatışmalardaki gerçek kurbanları görmeyi engelleyebilir. Bu da gelecekteki kurban sayısını artırabilir. Gazze Şeridi'nde gazetecilik yapabilmek için, Hamas tarafından uyulması emredilen kurallara uymak gerekmektedir. Uluslararası medya kuruluşlarının temsilcilerinin bunu itiraf etmedikleri koşulda, Gazze Şeridi'ne dair gerçeklerin ortaya çıkması mümkün değildir. Çalışmada, Gazze Şeridi'nde gazetecilik incelenmektedir. İlkin Hamas ve gazetecilerin ilişkisi açıklanmakta, daha sonra İsrail karşıtı habercilik ele alınmakta ve Gazze Şeridi'nde gazeteciliğin temel ilkelerine yer verilmektedir. Çalışma Türkçe literatürde ilk olması bakımından özgündür.

Anahtar Sözcükler: Hamas, İsrail, Filistin, Gazze Şeridi, Antisemitizm.

Abstract

For Palestinians in the Gaza Strip to resist Hamas without fear, international community should encourage the Palestinians. However, journalists, who are the representatives of international press organizations working in the Gaza Strip, write reports that mislead the world public opinion. This, in turn, depreives the Palestinians, who can resist Hamas, from the support of the world. Therefore, among the reasons that make it difficult for the Gaza Strip to be liberated from Hamas, the inability of the international community to receive reliable news from the Gaza Strip should be counted. It should be noted that even when Hamas leaders admitted their human rights violations in their own language, free world media outlets refrained from reporting these confessions. It is very important that the news on events in conflict zones be impartial and

error-free. Because false news can prevent us from seeing the real victims in conflicts. This could increase the number of future victims. In order to do journalism in the Gaza Strip, it is necessary to abide by the rules ordered by Hamas. Unless the representatives of international media organizations do not confess this, it is not possible for the truth about the Gaza Strip to be revealed. This study examines journalism in the Gaza Strip. First, the relationship between Hamas and journalists is explained, then anti-Israel journalism is evaluated and the basic principles of journalism in the Gaza Strip are described. The study is unique in that it is the first in the Turkish literature.

Keywords: Hamas, Israel, Palestine, Gaza Strip, Antisemitism.

1. GİRİŞ

Hamas'ın 2007'de, darbeyle Gazze Şeridi'nde yönetimi ele geçirmesinin üzerinden 12 yıl geçtikten sonra, ilk defa 14 Mart 2019'da, Hamas'a karşı Filistinliler protesto eylemi düzenlemişlerdir (Adam,18.03.2019). Han Yunus ve Deyr El Balah şehirlerinde başlayan protestolar, diğer şehirlere yayılmıştır. Hamas, eylemcilere karşı gerçek mermi kullanmıştır. Halk arasında 'açlık eylemleri' diye anılan eylemlerde, halk, kötü yönetim, yolsuzluk, yoksulluk ve vergi artışları nedeniyle sokağa çıkmıştır (Shurafa, 17.03.2019). Eylemciler "yaşamak istiyoruz!" diye bağırmışlardır (Alhelou, 24.03.2019). Hamas rejiminde, özgürlük talebine dair en küçük kıpırdanmanın sokakta ölümle neticelendiği dikkate alındığında, eylemcilerin çok cesur oldukları açıktır. Ağırlıklı olarak gençlerden oluşan eylemcilerin bir kısmı, eylemlerin dördüncü gününde İzzeddin el-Kassam Tugayları'nın halka ateş açması üzerine sokaklardan çekilmişlerse de, 'yaşamak istiyoruz' eylemleri, Gazzelilerin kötü yaşam koşullarına daha fazla tahammül etmek istemediklerini ve yaşadıkları sorunların sorumlusu olarak Hamas yöneticilerini görmeye başladıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Hamas, eylemlere dair fotoğrafların ve görüntülerin, eylemcilerin elinden telefonlarını alarak Gazze Şeridi'nin dışına çıkmasını engellemeye çalışmışsa da, sızmayı engelleyememiştir. Çok sayıda eylemci tutuklanmış, uzun süre nerede olduğu bilinmeyen bir yerde işkenceye maruz kalmıştır. Hamas militanları, eylemlerden dünyayı haberdar etmeye çalışan gazetecileri dövmüşlerdir (Abuheweila & Kershner, 24.03.2019). Fotoğraf makineleri ellerinden alınan, Osama Kahlout, Ihab Fasfous, Amjad Hilles, Osama Abu Sakran, Taif Buhaisi isimli gazeteciler yaralanmışlardır (Adam,18.03.2019). Kadın gazeteci Taif Buhaisi'nin eli kırılmıştır. Gazetecilerin tamamı tutuklanmıştır. Filistin Televizyonu Genel Müdürü Raafat Al-Qidra eylemleri yayınladığı için gözaltına alınmıştır. Eylemlere katılanların evlerine gece baskınları yapılmış ve eylemcilerin ailelerine şiddet uygulanmıştır. Binden fazla kişi gözaltına alınmıştır. Hamas yöneticilerinin aile üyeleri gibi lüks içinde yaşamak istediğini söyleyen eylemcilerden bir daha haber alınmamıştır. Eylemcilerin onurlu yaşam talebi, Hamas tarafından vatan hainliği olarak nitelendirilmiştir. 'Yaşamak istiyoruz' eylemleri, Hamas'a karşı halkın korku eşiğini geçebileceğini göstermiş ve Gazze Şeridi'nin Hamas'tan özgürleştirilebileceğine dair ümit vermiştir.

Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilerin korkmadan Hamas'a karşı direnebilmeleri için, dünya kamuoyunun Filistinlileri cesaretlendirmesi gerekmektedir. Hâlbuki Gazze Şeridi'nde görev yapan uluslararası basın kuruluşlarının temsilcisi olan gazeteciler, dünya kamuoyunu yanıltıcı haberlere imza atmaktadırlar ve bu da, Hamas'a karşı direnişe geçebilecek Filistinlileri, dünya kamuoyunun desteğinden mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla, Gazze Şeridi'nin Hamas'tan özgürleştirilmesini zorlaştıran sebepler arasında, dünya kamuoyunun Gazze Şeridi'nden sağlıklı haber alamamasını saymak gerekir.

Çalışmada, Gazze Şeridi'nde gazetecilik incelenecektir. İlkin Hamas ve gazetecilerin ilişkisi açıklanacak, daha sonra İsrail karşıtı habercilik ele alınacak ve Gazze Şeridi'nde gazeteciliğin temel ilkelerine yer verilecektir. Çalışma Türkçe literatürde ilk olması bakımından özgündür.

2. HAMAS VE GAZETECİLERİN İLİŞKİSİ

Gazze Şeridi'ndeki olayların eksik ve yanıltıcı olarak haberleştirilmesine dair verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi 'Duvarların Koruyucusu' operasyonudur. 10 Mayıs'tan 21 Mayıs 2021'e kadar süren, Gazze Şeridi'nden İsrail'i hedef alan terör eylemlerine, İsrail'in son vermek amacıyla yürüttüğü, 11 günlük 'Duvarların Koruyucusu' operasyonunda, çok sayıda uluslararası medya mensubu, dünya kamuoyunu eksik ve yanıltıcı içerikle bilgilendirmiştir. İçinde ABD merkezli haber ajansı Associated Press (AP) ve Katar merkezli televizyon kanalı el-Cezire'nin bürosunun bulunduğu 12 katlı binada, Hamas'a ait askeri istihbarat bürosu dâhil, terör eylemlerinin örgütlendiği Hamas büroları yer aldığı için, 'Cela' diye anılan çok katlı binayı, 15 Mayıs 2021'de, İsrail Ordusu'nun vurması üzerine, gazetecilerin büyük çoğunluğu, İsrail'in 'savaş suçu' işlediğini iddia etmiştir.

İsrail Ordusu'nun Cela'yı vurmaktan kaynaklı savaş suçu işlediği iddiası, Cela'nın 'askeri hedef' olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Hâlbuki Cela, askeri bir hedeftir. Cela'nın askeri hedef olduğunun hukuki dayanağı, Cenevre Sözleşmeleri Birinci Ek Protokol'ün 52. Maddesi'nin 2. Fıkrası'dır. Uluslararası silahlı çatışma kurbanlarının korunmasına ilişkin hususları düzenleyen maddenin metninden anlaşıldığı üzere, askeri avantaj sunan nesneler askeri hedeftir. Hamas tarafından evler, okullar, ibadethaneler, askeri amaçlar için kullanılmıştır. Cela da, Hamas tarafından askeri amaçla kullanıldığı için, İsrail'in Cela'yı vurması uluslararası hukuka aykırı değildir, savaş suçu sayılamaz (Schmitt,18.05.2021).

Altını çizmek gerekir ki, Cela'nın vurulması, dünya kamuoyuna yansıtıldığından oldukça farklı cereyan etmiştir. Olayın aslı şöyledir (Daily Mail, 17.05.2021):

Associated Press ve el-Cezire'nin Gazze bürolarının bulunduğu bina, cumartesi günü [15.05.2021] İsrail Ordusu tarafından bombalandı. İsrail Ordusu, Hamas'ın binada askeri varlığı bulunduğu için, binanın vurmak için meşru bir hedef olduğunu söyledi. İsrail Ordusu, binayı vurmadan önce, gazetecilere binadan çıkmak için bir saat süre tanıdı. Associated Press yöneticisi Gary Pruitt, bombalamayı kınadı ve Hamas'ın binada olduğunu bilmediğini iddia etti. Ancak yeni fark edilen 2014 yılına ait bir haberde, gazeteci Matti Friedman'ın, Hamas'ın binadaki varlığının yaygın bir bilgi olduğunu yazdığı ortaya çıktı. Habere göre, Gazze Şeridi'ndeki AP personeli, ofislerinin

hemen yanında roket fırlatılışına tanıklık etmiş, hem gazetecilerin hem de civardaki diğer sivillerin yaşamlarını tehlikeye atan Hamas militanları AP bürosunu basmışlar, AP personelinin gördüğünü haberleştirmemesi için, AP personelini tehdit etmişlerdir.

Associated Press'in İsrail'e dair haberlerinin güvenilir olduğunu zanneden pek çok kişiyi şaşırtan olaya dair, Daniel Greenfield'in şu yorumu önemlidir (Greenfield, 18.05.2021):

AP neyden şikâyet ediyor? İsrail, AP personelini, binanın askeri hedef olduğu konusunda uyarmış. AP, Hamas ile binayı paylaşmıyormuş ve binada Hamas bürolarının bulunduğunu bilmiyormuş gibi davranmayı seçmiş. 'Binanın vurulması korkunç, inanılmaz derecede rahatsız edici bir gelişme. Korkunç can kaybını kıl payı atlattık. Binanın içinde bir düzine AP gazetecisi ve serbest çalışan gazeteciler vardı ve çok şükür onları zamanında tahliye edebildik.' diye yakınıyor AP.

Associated Press'in Gazze'deki bürosunun bulunduğu binanın, Hamas tarafından kullanıldığı bilgisini 2014'te veren, AP Yeruşalayim bürosunda 2006-2011 yıllarında çalışan Matti Friedman, 26 Ağustos 2014 tarihli yazısında şöyle demiştir (Friedman, 26.08.2014):

Uluslararası düzeyde çatışma şehri olarak bilinen Yeruşalayim, geçen yıl [2013], ABD'nin en güvenli şehirlerinden birisi olan Oregon eyaletinin Portland şehrinden, kişi başına düşen vahşi ölüm sayısı bakımından, daha düşük sayıya sahipti. Suriye'deki çatışmalarda üç yılda [2011-2014] tahminen 190.000 kişi ölmesine rağmen, geçen yüzyılın başından bugüne [1917-2014] devam eden Arap-İsrail çatışmasında ölen insan sayısı, Suriye'de ölenlerden 70.000 kişi eksik. Haber kuruluşları, Arap-İsrail çatışmasının, örneğin geçen yıl Pakistan'da öldürülen 1.600'den fazla kadının ölümünden (tecavüze uğradıktan sonra öldürülen kadınların sayısı 271 ve diri diri yakılarak öldürülen kadınların sayısı 193) veya Tibet'in Çin Komünist Partisi tarafından Tibetlilerden temizlenmesinden daha önemli olduğunu düşünüyorlar. Kongo'daki katliam (2012 itibariyle 5 milyondan fazla kişi öldü) veya Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki ve Meksika'daki uyuşturucu savaşları (2006 ile 2012 arasında ölü sayısı 60.000) veya Hindistan ve Tayland'ın karanlık köşelerinde kimsenin adını duymadığı çatışmalarda ölenlerin sayısına dair haberler, haber kuruluşları tarafından, İsrail haberlerinden daha az önemli sayılıyor. Uluslararası basın için çalışan bir muhabir, İsrail-Filistin öyküsünde önemli olanın İsrail olduğunu hemen anlıyor. Ana akım basındaki İsrail-Filistin haberlerinin sunuluşuna bakarsanız, Filistinli toplumu veya Filistinlilerin ideolojileri, silahlı Filistinli grupların profilleri veya Filistinli Yönetimi'nin incelenmesine dair neredeyse hiçbir gerçek analize rastlamazsınız. Filistinliler, kendi kaderlerinin aktörleri olarak ciddiye alınmazlar. Batı, bir kez, Filistinlilerin, İsrail'in yanında bir devlet istemesi gerektiği görüşünde karar kılmıştır. Bu yüzden, Filistinliler ile zaman geçirmiş herhangi biri, işlerin göründüğünden daha karmaşık olduğunu fark etse bile (ki bence bu net olarak anlaşılabilir) Batı'nın görüşüne gerçek muamelesi yapar. Filistinlilerin kim oldukları veya ne istedikleri önemsenmiyor. Benimsenmiş öykü, Filistinlilere, Filistinlilerin pasif taraf olarak kurban olmalarını dayatıyor. Örneğin, Filistinli Yönetimi'ndeki yolsuzluk, birçok Filistinli için büyük bir sorun. Ancak ben ve bir başka muhabir, bir keresinde, bu konuyla ilgili bir makale yazmayı önerdiğimizde, büro şefi tarafından, Filistinli yolsuzluğunun 'öykü olmadığı' konusunda bilgilendirilmiştik. (İsrail'de bir yolsuzluk konusu vardı ve biz onu uzun uzadıya ele almıştık). İsrail'e dair her eylem ve oluş incelenir, eleştirilir ve İsrail toplumundaki her kusur veya sorun saldırgan bir dille haberleştirilir. Bir gün, 8 Kasım ile 16 Aralık 2011 arasındaki yedi haftalık bir dönemde, büromuzdan İsrail toplumunun çeşitli ahlaki kusurları hakkında çıkan öyküleri saymaya karar verdim: Medya özgürlüğünü sınırlandırmaya dönük yasa taslağı, Ortodoks Yahudilerin devlet ve toplum hayatında artan etkileri, yasal olmayan yerleşimler, cinsiyet ayrımcılığı vb. Her iki günde bir tane olmak üzere, İsrail'e dair 27 makale saydım. Bu yedi haftalık çeteleye göre, İsrail hakkındaki

yazıların sayısı, Hamas'lı totaliter İslamcılar dahil, Filistin hükümeti ve toplumu üzerine büromuzun önceki üç yılda yayınladığı eleştiri yazılarının sayısından daha yüksek çıktı.

Matti Friedman, yazısında ayrıca şu bilgileri vermiştir (Friedman, 26.08.2014):

Son zamanlarda, Hamas'ın gazetecileri tehdit ettiği ve korkuttuğuna dair bir tartışma var. Buradaki [Yeruşalayim bürosu] basın mensuplarından kıdemli herhangi bir kişi, Hamas tehdidinin gerçek olduğunu bilir ve AP haber masasında editör olarak buna ben bizzat şahit oldum. 2008-2009 Gazze Savaşı sırasında, Gazze'deki muhabirimizin Hamas tarafından tehdit edilmesi üzerine, Hamas militanlarının sivil kılığına girdikleri ve ölü sayısında sivil olarak sayıldıklarına dair ayrıntıyı haber metninden bizzat ben çıkardım, sildim. (O zaman AP'nin izlediği politikaya göre, sansür girişimi İsrail tarafından gelmiyorsa, haberin sansürlendiği konusunda okurlar bilgilendirilmemekteydi). Bu ayın başında, AP'nin Yeruşalayim haber editörü, Hamas'ın gazetecileri tehdit ettiğine dair bir haber hazırladı, ancak bu haber yayınlanamadı. AP'nin üst düzey karar alıcıları tarafından öykü derin dondurucuya kaldırıldı.

Matti Friedman'ın verdiği bilgiler malumun ilanıdır. Hamas, dünyanın, Gazze Şeridi hakkında doğru bilgi edinme hakkını sınırlandırmaktadır.

3. İSRAİL KARŞITI HABERCİLİK

Hamas liderlerinin insan hakkı ihlallerini kendi dilleriyle itiraf ettiklerinde dahi, hür dünya medya organlarının, bu itirafları haberleştirmekten geri durduklarını belirtmek gerekir. Örneğin, Hamas liderlerinden Yahya Sinwar askeri karargahlarını sivillerin yaşadığı yerlere taşıdıklarını itiraf etmiştir. Yahya Sinwar, bu tedbiri, İsrail ile yaptıkları savaşlardan edinilen tecrübeyle açıklamıştır. Yahya Sinwar, Gazze Şeridi'ndeki diğer örgütlerin de aynı tedbiri aldıklarını belirtmiştir (IDF, 06.06.2021). Bu bağlamda, hür dünya medya organlarının, İsrail'e dair haberciliği hakkında, Liel Leibovitz'in şu haklı eleştirisini hatırlatmak isabetli olur. 10 Mayıs 2021 tarihinde, İsrail'in başlattığı terörle mücadele operasyonunun tarafsız olarak haberleştirilmediğine dikkat çeken Liel Leibovitz şöyle demiştir (Leibovitz, 17.05.2021):

Batı medyası, çoğunlukla, 'Ortadoğu'da savaşın yine İsrail'in önlenemez saldırganlığıyla körüklendiğini' yazar. *Washington Post*, 'İsrail pazartesi günü [10.05.2021] Gazze Şeridi'ni yeniden vurdu' diye yazdı ve *New York Times*'ın sayfalarını karıştıran okurlar benzer şekilde 'İsrail savaş uçakları yeni bir saldırı başlattı' haberini okudu. BBC, meşhur İngiliz ihtiyatlılığıyla, okurlarını, 'İsrail'in Gazze'deki Hamas militanlarına karşı askeri operasyonunun devam edeceği' konusunda bilgilendirirken; NBC, birazcık haber analizi ekleyerek ve küstahça, 'İsrail, Filistinlileri orantısız biçimde öldürürken, bölgesel Golyat'ın [Calut] David [Davud] ile mücadelesinde, ABD fonlarının, Golyat'ın zırhını cilalamaktan başka bir işe yaramadığı açık.' dedi. Şu sakıncalı gerçeklerden ise hiç bahsedilmedi: İsrail değil, Filistinliler, Yeruşalayim'de ayaklanarak ve ayaklanmayı takiben Gazze'den İsrail'i roket yağmuruna tutarak, mevcut şiddet döngüsünü başlattılar. Pazartesi [10.05.2021] gününe kadar, Hamas ve diğer Filistinli terör grupları, İsrail'e 3313 roket attı ve bu roketlerden en az 460'ı Gazze'nin içine isabet etti ve bundan dolayı Filistinliler hayatlarını kaybettiler. İsrail'de beş yaşında bir çocuk dâhil 10 kişinin ölümüne neden olan Hamas'ın ölümcül saldırılarından yurttaşlarını korumaya çalışan İsrail Devleti, Gazze'deki sivil kayıpları en aza indirmek için titiz davranıyor ve herhangi bir binayı vurmadan önce uyarıda bulunuyorken, uluslararası hukuku ve insani ahlakı hiçe sayan Hamas ise, militanlarını ve mühimmatını masum kadınların ve çocukların arasına saklıyor.

Liel Leibovitz, yazısının devamında şunları söylemiştir (Leibovitz, 17.05.2021):

Şu an gördüğümüz, tam olarak, basının kasıtlı, sistemli ve insan aklıyla alay edercesine, siyasi bir silah olarak kullanılmasıdır. Bu, çarpıtılmış habercilik değildir. Bu, katliamcı saldırılar karşısında, İsrail'in kendi kendini savunma hakkını reddetme amacına dayalı tam bir siyasi propagandadır.

İsrail, kurulduğu günden itibaren hakkında tarafsız habercilik yapılması şansına sahip olamamıştır. Aslında, Holokost yaşanırken, hür dünya gazetelerinin, soykırıma uğratılan Yahudi çocuklar ve kadınların sesi olmadıkları akla geldiğinde, İsrail hakkında hür dünyanın tarafsız habercilik yapmaması şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda, Matti Friedman tarafından yazılan, Associated Press'in Nazilerle işbirliği yaptığını öne süren önemli makale akla getirilebilir (Friedman, 06.06.2017). Antisemitizm, geçmişteki gibi bugün de gazetecilerin vicdanlarını nasırlaştırmaktadır. Gazeteciler, Filistinli terör örgütlerinin militan olarak kullandıkları 9 yaşındaki çocukların, İsrail tarafından, yataklarında uyurken veya bahçelerinde oynarken öldürülmüş oldukları algısını yaratmaya dönük haber yapabilmektedirler. Özellikle, ailesinde Holokost kurtulanı bulunan öznefretçi antisemit gazeteciler tarafından yapılan, Filistinli çocukların savaşçı olarak kullanılmalarını görmezden gelen haberler, insanlık adına en can yakıcı ve en utanç verici haberlerdir. Çünkü Hamas, bu sayede, Filistinli çocukları ölüme göndermek için daha da cesaretlenmekte ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilerin Hamas'a karşı direniş için cesaretleri kırılmaktadır.

Ortadoğu'da hür dünya medya kuruluşları hesabına çalışan gazetecilerin, Hamas'ın Filistinli çocukları cihatçı olarak yetiştirmesine gözlerini kapatmalarının, gazetecilik etiği ve insan ahlakı ile bağdaşır tarafı yoktur. İslam şeriatına göre, kız çocuğunun 9-11 yaşına ve erkek çocuğun 7-9 yaşına kadar anne ve babası tarafından korunmaya muhtaç sayıldığı, kız çocuğunun en geç 11 ve erkek çocuğunun en geç 9 yaşından sonra Allah'a karşı sorumluluğun doğduğu ve günah-sevap defterinin açıldığı, bunu İslamcıların cihatçılığa başlama yaşı saydıklarını, Ortadoğu'da çalışan gazetecilerin bilmiyor olmaları düşünülemez. Dolayısıyla, Hamas'ın ölüme gönderdiği Filistinli çocuklar sorununu haberleştirmeyen, Filistinli çocukların terör örgütleri tarafından canlı kalkan olarak kullanıldıkları bilgisini dünya kamuoyunun dikkatine sunmaktan geri duran gazetecilerin, Filistinli bebek ve çocukların ölümlerinden sorumlu olduklarını söylemek mümkündür.

Çatışma bölgelerindeki olaylara dair haberlerin tarafsız ve hatasız olmaları çok önemlidir. Çünkü hatalı haberler, çatışmalardaki gerçek kurbanları görmeyi engelleyebilir ve bu da gelecekteki kurban sayısını artırabilir. Hatalı haberin yaratabileceği riske dair verilebilecek en iyi örnek, *New York Times* gazetesinin, 28 Mayıs 2021 tarihli ve "They Were Just Children" (Onlar Sadece Çocuklardı) başlıklı haberidir. Bazıları Hamas ve İslami Cihat tarafından militan olarak ölüme gönderilmiş ve bazıları canlı kalkan olarak kullanılmış olan, Duvarların Koruyucusu operasyonu kapsamında ölen Filistinli çocukların fotoğraflarının manşetten verildiği haberde, masum olmayan hatalar vardır. Dikkat çekmek gerekir ki, *New York Times* haberinin benzeri *Haaretz* tarafından 27 Mayıs 2021'de "Gazze'de 67 Çocuk Öldürüldü. İşte Savaşın Bedeli" başlığıyla manşetten

verilmiştir. Ancak çocukların fotoğraflarının sıralaması, iki gazetede birbirinden farklı yapılmıştır. İki gazetede, benzer üslupla, ölen çocukların manşetten haber olarak verilmesi, haberin biri İsrail ve diğeri ABD olmak üzere, iki ülkenin kamuoyuna yönelik propaganda amacı taşıdığını ortaya koymaktadır.

New York Times haberinin propaganda haberi olduğu tartışmalı değildir. Bunu, haberde yapılan hatalardan çıkartmak mümkündür. Hatalardan birkaçını belirtmek gerekirse, haberde kullanılan birinci sıradaki üçüncü fotoğraf, Ekim 2015'te Ramallah'ta çekilmiş bir kız çocuğuna aittir. Maiar Abu Shalback tarafından çekilmiş olan bu fotoğraf, sosyal medyada sıklıkla 'El-Aksa'yı Koru' ve 'Gazze Saldırı Altında' etiketlemelerinde kullanılmaktadır. Filistinli terör örgütlerinin sosyal medya ekipleri tarafından, 6 yıldır, pek çok olayda, İsrail'i şeytanlaştırmak için kullanılan bu fotoğrafın haberde yer alması basit bir hata sayılamaz. Dördüncü sıradaki ikinci fotoğraf, 10 yaşındayken yani 2014'te, Filistin İslami Cihat militanı olan çocuklardan birisidir. Enes Kandil isimli çocuk, 2014'te, İsrail ile Hamas arasındaki çatışmadan sağ çıkmış, ancak 2021'de ölmüştür. Hata örnekleri çoğaltılabilir. Elbette ki, haberdeki hatalar, çocuk ölümlerinin yarattığı büyük acıyı azaltmaz. Ayrıca ölen çocuk sayısı az veya çok tartışması yapmak insanlık adına utanç vericidir. Bir çocuk dahi ölse, tek başına bu ölüm can yakıcıdır. Çocuk ölümünün önemli olması için, ölen çocuk sayısının yüksek olması gerekmez. Bununla beraber, *New York Times* gazetesinin manşetten verdiği haberin kaynağı, Filistinli terör örgütlerinden Filistin Halk Kuruluş Cephesi ile iltisaklı bir sivil toplum örgütüdür. Zaten ilgili sivil toplum temsilcisi Brad Parker, sosyal medya hesabından gazeteye teşekkür etmiştir. Haber, Filistinli terör örgütlerinin, çocukları, militan ve canlı kalkan yaparak suiistimal etmelerini engellemeye hizmet etmediği için talihsiz bir haberdir (Satloff, 31.05.2021). Aslında *New York Times* tarafından Gazze Şeridi ile ilgili yapılan tüm haberler sorunludur (Simons, 06.06.2021).

4. GAZZE ŞERİDİ'NDE GAZETECİLİĞİN TEMEL İLKELERİ

Gazze Şeridi'nde gazetecilik yapabilmek için, Hamas tarafından uyulması emredilen 10 kural olduğu söylenebilir (Schwammenthal, 14.05.2021). Bu kurallar, Daniel Schwammenthal tarafından tespit edilmiştir.

Birinci kural, İsrail Devleti'nin, Filistinli çocukları ve bebekleri öldürmekten zevk alan, sömürgeci ve ırkçı bir devlet olduğu kabul edilmelidir. Bu kabulü yanlışlayan herhangi bir konuda haber yapılmamalıdır. İkincisi, haber metni oluşturulurken, kronoloji ve nedensellik tersine çevrilmeli, Gazze Şeridi'nden İsrail'e roket saldırılarına cevaben İsrail'in Gazze Şeridi'ne operasyon düzenlediği ve meşru savunma hakkını kullandığı anlaşılmamalıdır. Haberi okuyan bir kişi, İsrail'in durup dururken, Gazze Şeridi'ni bombalamaya başladığını sanmalıdır. Üçüncüsü, Filistinliler adına hareket ettiğini öne süren Filistinli örgütlerden bahsederken, geçişsiz fiiller ve edilgen dil kullanılmalıdır. Filistinli teröristler İsrail'e sızmaya kalkıştıklarında ve roket ateşlediklerinde, 'Gazze Sınırında Şiddet

Çıktı' veya 'İsrail'e Roket Atıldı' gibi ifadeler kullanılmalı ve böylece Filistinli teröristlerin sorumluluğu dikkatlerden kaçırılmalıdır. İsrail, Filistinli terör eylemlerine cevap verdiğinde ise, 'İsrail Gazze'yi bombaladı' veya 'İsrail Filistinlilere saldırdı' gibi ifadeler kullanılmalıdır.

Dördüncüsü, fotoğraf çekerken ve kamera kaydı yaparken, savaş haberciliğine dair tüm etik kurallar unutulmalıdır. Filistinli can kayıpları çok yakın çekimle, bakanı rahatsız edecek açıdan ve kanlı biçimde sergilenmelidir. Filistinli çocuklar özellikle yıkık yerlerde ve ellerinde oyuncaklarla görüntülenmelidir (Levitt, 15.07.2014). Hamas iletişim ekibi tarafından hazırlanan, sahte fotoğrafların kullanıldığı ve Suriye İç Savaşı kayıtlarının montajlanarak, İsrail'in 'çocuk katleden devlet' olarak sunulduğu içerik ve görsellerin sosyal medyada yayılmasında, Gazze Şeridi'ndeki gazetecilerin bazılarının önemli rolü olduğunu belirtmek gerekir. İsrailli can kayıpları, önemsizleştirilmeli, İsrailli çocukların kanlı fotoğrafları çekilmemeli ve çocuklarını teröre kurban vermiş İsrailli annelere asla mikrofon uzatılmamalıdır. Bu sayede, yaşanan acının iki tarafı olduğu anlaşılmamalıdır. Tarafsızlık algısı yaratmak istenildiğinde, İsrailli radikal Yahudilere mikrofon tutulmalıdır. Radikal Yahudilerin İsrail toplumunun ortalamasını temsil ettiği düşündürülmelidir. Ölen İsraillilerarasında Araplar varsa, bu gerçek gözlerden kaçırılmalıdır. Böylece, İsrail toplumun 1/5'inin Araplardan oluştuğu anlaşılmamalı ve İsrail'de 'apartheid' rejimi olduğu safsatası sürdürülebilmelidir. Beşincisi, her zaman İsrailli'nin kusurlu ve kötü olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, İsrail Ordusu'nun Filistinli sivillere zarar vermemek ve binadaki teröristler ile sivilleri ayırmak için, askeri hedef olan bir binayı vurmadan önce, sivillere uyarıda bulunduğundan bahsedilmemeli, 'çatıyı tıklatma' (roof knocking) diye adlandırılan uyarı sisteminden bahsedilmesi zorunluluğu doğmuşsa, binadan çıkış için, sivillere yeterli zamanın verilmediği iddia edilmelidir.

Gazze Şeridi'nde gazetecilik yapabilmek için altıncı kural, İsrail'in Gazze Şeridi'nden 2005'te çekildiği ve hatta Yahudilere ait mezarların İsrail'e taşındığı gibi ayrıntıların dikkatlerden kaçırılmasıdır. Gazze Şeridi'ndeki elektrik kıtlığının roket üretimiyle ilgili olduğu veya su borularından roket yapıldığından, Gazze Şeridi'ndeki bazı yerlerde, evlere su verilemediği gibi gerçekler asla söylenmemelidir. Gazze Şeridi'ne giren çimentonun büyük kısmının bina yapımı için değil, terör tünelleri için kullanıldığı bilgisi saklanmalıdır. Hamas'ın Filistinlilerin insani yaşam hakkını, terör eylemleri için gasp ettiği anlaşılmamalıdır. Yedincisi, Hamas yönetiminde olan kurumlardan verilen bilgiler, Hamas terör örgütü değil, meşru bir yönetim gibi kabul edilerek doğru sayılmalıdır. Örneğin, herhangi bir sebeple ölmüş kişilerin, İsrail tarafından öldürüldüğü iddiası türünden, Gazze Şeridi'ndeki Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan sahte ölüm rakamları esas alınmalı, İsrail'in açıklamalarına yer verilmemeli ve böylece Hamas'ın sahtekârlığının anlaşılmaması sağlanmalıdır. İsrail'in açıklamalarına yer vermek zorunlu olduğu zaman ise, İsrail tarafından gerçeklerin çarpıtıldığı öne sürülmelidir.

Sekizincisi, ölü sayılarındaki orantısızlık vurgulanmalı, İsrail'in yurttaşlarının can güvenliği için aldığı tedbirler nedeniyle, İsrail tarafındaki can kaybı sayısının düşük olduğu gerçeği dikkatlerden kaçırılmalıdır. İsrail'in temel kaygısının yurttaşlarının hayatta ve sağlıklı kalmaları, Hamas'ın kaygısının militan devşirmek olduğu anlaşılmayacak bir haber dili kullanılmalıdır. Dokuzuncusu, İsrail'in Filistinli sivil can kayıplarını önemsemediği ve savaş suçu işlediği vurgusu yapılmalıdır. İsrail'in işgalci olduğu safsatası, dolaylı ve dolaysız, sık sık tekrar edilmeli, İsrail'in insan hakları hukukunu ihlal ettiği belirtilmelidir. İsrail'in insan hakları hukukunu ihlal etmediği gerçeğinin sonradan ispatlanacak olması önemli değildir. İsrail hakkında yanlış ve çarpıtılmış haber yapmanın cezası yoktur. Dolayısıyla, olabildiğince, Hamas'a sempati kazandırmak ve İsrail'i şeytanlaştırmak ilkesiyle haber yazılmalıdır. Onuncusu, Hamas'ın sivilleri canlı kalkan olarak kullandığı gerçeği dikkatlerden kaçırılmalıdır. Hatırlatmak gerekir ki, Hamas ve İslami Cihat, Filistinli çocukları canlı kalkan olarak, sadece çatışmalarda değil, çatışma dışı zamanlarda da kullanmaktadır. Örneğin, pek çok Hamas üst düzey yöneticisi, Gazze Şeridi sokaklarında yürürken, İsrail tarafından yapılacak olası suikast karşısında tedbir olarak, etraflarında Filistinli çocukları bulundurmaktadır. Sadece bu dahi, İsrail'in çocukları öldürmeyeceğinden Hamas'ın emin olduğunu göstermektedir. Gazze Şeridi'nde gazetecilik yaparken, konuya uzak kişilerin kıyaslama yapmalarına izin verecek örneklere asla yer verilmemelidir. Örneğin, hür dünyadan bir ülkenin ordusunun, bir terör örgütüne karşı şehir savaşı vermesi durumunda, sivil can kayıplarını azaltmak için hangi tedbirleri alabileceği üzerinde kimse kafa yormamalıdır. Çünkü bu, İsrail'in asıl kurban olduğu gerçeğini ortaya çıkartabilecek, İsrail'e sempati kazandırabilecektir.

Gazze Şeridi'nde gazetecilik yapabilmek için, Hamas tarafından uyulması emredilen 10 kural, Arap ve Ortadoğu Gazetecileri Birliği tarafından 2021 yılında belirlenmiş olan, Filistin Sorunu ve İsrail hakkında haber metni yazılırken, kullanılması istenen haber diliyle uyumludur. Şöyle ki, Arap ve Ortadoğu Gazetecileri Birliği, kendi ağı içinde bulunan gazetecilere, Filistinli topraklarının İsrail tarafından işgal edildiğinin her haberde sık sık vurgulanmasını önerir. Haber metninde, 'güçlü İsrail Devleti' ile 'zavallı Filistinliler' biçiminde bir denklem olduğuna işaret edilmesini, güç eşitsizliğine dikkat çekilmesini, Arap ve Müslüman dünyasının bir parçası olarak Filistinlilerin güçlerinin dikkatlerden kaçırılmasını tavsiye eder. Gazze Şeridi'nin Hamas denetiminde olduğu gerçeğinin gözlerden uzak tutulması, İsrail tarafından Filistinlilerin mülklerinin gasp edildiğinin sıklıkla dillendirilmesi, Filistinlilerin bütün eylemlerinin barışçıl eylemler olduğunun altının çizilmesi, Filistinlileri mağdur gösterecek yaşam öykülerinin öne çıkartılması, 'İsrailli Arap' demek yerine 'İsrail'in Filistinli yurttaşı' denilmesi suretiyle, İsrail'in uluslararası toplum tarafından tanınmış sınırlarının meşru olmadığı iddiasının diri tutulması, İsrail'deki yer isimlerinin İbranice değil Arapça karşılıklarının kullanılması gibi hususları gözetmeleri için, gazetecilere çağrıda bulunan Arap ve Ortadoğu Gazetecileri Birliği'nin aynı üslupla ve vurgularla yazma ve konuşma konusundaki girişiminin,

Filistinli terör örgütlerinin Filistinlilerin yaşam haklarının düşmanı olduklarının, hür dünya kamuoyu tarafından fark edilmesini imkânsızlaştırdığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Gazze Şeridi'nde gazetecilik yapabilmek için, Hamas tarafından uyulması emredilen kuralları, uluslararası medya kuruluşlarının temsilcilerinin itiraf etmedikleri koşulda, Gazze Şeridi'ne dair gerçeklerin ortaya çıkması ve hür dünya kamuoyunun, Hamas'ın Filistinlileri öldürdüğünü öğrenmesi zordur. Gazze Şeridi'ndeki gerçeklerin ortaya çıkartılmasında, uluslararası örgüt temsilcilerine de büyük görev düşmektedir. Bununla beraber, gerçekleri gizleme antisemitizmden kaynaklı değilse, çoğunlukla, temsilcilerin pozisyonlarını korumak ve kariyerlerine zarar vermemek için gerçekleri ifşa etmekten çekindikleri söylenebilir. Örneğin, UNRWA'nın Gazze Şeridi'ndeki direktörü Matthias Schmale'nin ve direktör yardımcısı David de Bold'un, Duvarların Koruyucusu operasyonu kapsamında yaptıkları açıklamaları nedeniyle, Hamas tarafından tehdit edilip, Gazze Şeridi'nden kovuldukları akla getirilebilir (Lazaroff, 06.06.2021).

Matthias Schmale, Filistinli sivillerin can kaybını önlemek için, İsrail Ordusu'nun gayret ettiğini itiraf etmiştir. Filistinli çocukların zarar görmemeleri için, İsrail Ordusu'nun titiz davrandığının ortaya çıkabilecek olmasından rahatsızlık duyan Hamas, UNRWA yöneticileri üzerinde baskı uygulayarak, Matthias Schmale'nin sözlerini geri almasını sağlamaya çalışmıştır. Matthias Schmale'nin, Hamas'ı öfkelendiren sözleri şöyledir (Toameh, 02.06.2021):

> Bazı istisnalar dışında sivil hedefleri vurmadılar, ancak saldırının vahşeti yoğun olarak hissedildi. 19'u UNRWA okullarına giden 60'tan fazla çocuk öldürüldü.

Hamas'ı rahatsız eden cümle, birinci cümle olmuştur. Bu cümlenin, İsrail'i şeytanlaştırmaya dönük propagandaya zarar vereceği düşünülmüştür. Matthias Schmale, kariyeri riske girince, sözlerinin İsrail medyası tarafından çarpıtıldığını öne sürmüş yani İsrail medyasına iftirada bulunmuştur (JNS, 03.06.2021).

Bahreynli Arap gazeteci Amjad Taha'nın sosyal medya hesabından, 27 Mayıs 2021'de yapmış olduğu şu paylaşımı hatırlatmak isabetli olur (Toameh, 07.06.2021):

> Gazze Şeridi'ndeki Hamas milisleri İran'ın milisleri… İran, Filistin Sorunu'nu Viyana müzakerelerinde kazandıran bir kart olarak kullanmak istiyor… İsrail'e yönelik güvenlik tehdidini tırmandırmayı durdurma karşılığında, İran, ABD'yi İran'a olan yaptırımları kaldırmaya zorluyor. İran'ın silahları Gazze Şeridi'nin imarı için değil, yıkımı için.

Faslı Arap siyaset bilimci Said El-Kahel'in aynı bağlamdaki yorumu ise şöyledir (Toameh, 07.06.2021):

> Daha çok ölüm ve yıkım, Hamas'ın gelirini artırırken, Filistinliler ablukadan ve yoksulluktan acı çekmeye devam ediyorlar.

Gazze Şeridi'ndeki Filistinliler, Hamas tarafından rehin alınmışlardır. Özellikle Filistinli bebekler ve çocuklar, Hamas'ın kurbanıdırlar. Nitekim Gazze Şeridi'nin Hamas'tan

özgürleştirilmesi, Filistinli bebeklere ve çocuklara karşı, tüm insanların duymaları gereken sorumluluğun gereğidir. Özgür, silahlardan arındırılmış, en son teknolojiyi kullanan, Arapça ve İbranice konuşan, insan hakları hukukunu özümsemiş gençlerin yetiştiği 'yeni' bir Gazze Şeridi'nin inşasının hayalini kurmak imkansız değildir (Tzur, 05.06.2021). Son tahlilde, müreffeh bir Gazze Şeridi için hakikati söylemek yeterlidir.

KAYNAKÇA

Abuheweila, Iyad & Kershner, Isabel. (24.03.2019). "Hamas Crackdown on Gaza Protests Instills Fear", *The New York Times*.

Adam, Ali. (18.03.2019). Hamas Violently Suppresses Gazans as They Begin 'We Want to Live' Protests. https://www.thenational.ae/

Alhelou, Yousef. (24.03.2019). Gaza 'We Want to Live' Protests Rattle Hamas, https://thearabweekly.com/

Daily Mail. (27.05.2021). The Associated Press Is Slammed For Claiming It Was Unaware Hamas Shared Its Building", https://nypost.com/

Friedman, Matti. (26.08.2014). An Insider's Guide to the Most Important Story On Earth. https://www.tabletmag.com/

Friedman, Matti. (06.06.2017). What the AP's Collaboration With the Nazis Should Teach Us About Reporting the News. https://www.tabletmag.com/

Greenfield, Daniel. (18.05.2021). AP Pretends It Didn't Know It Was Sharing a Building with Hamas. https://www.jns.org/

Israel Defense Forces. (06.06.2021). https://twitter.com/IDF/status/1401606703230197769

JNS. (03.06.2021). UNRWA Gaza Chief to Take Leave of Absense Amid Uproar Over Israeli Airstrike Comments. https://www.jns.org/

Lazaroff, Tovah. (06.06.2021). UNRWA Finds Attack Tunnel Under One of Its Gaza Schools. *The Jerusalem Post*.

Leibovitz, Liel. (17.05.2021). Press Lies About What's Happening Between Israel and Gaza. https://nypost.com/

Levitt, Joshua. (15.07.2014). Hamas Uses Horror Movie Still of Headless Girl in Miniskirt to Depict Gaza Casualties on Social Media (Warning: Graphic Video). https://www.algemeiner.com/

Satloff, Robert. (31.05.2021). What's Wrong with the NY Times' Report on Children's Deaths? So Much. *The Times of Israel*.

Schmitt, Michael N. (18.05.2021). Legal Protection of the Media in Armed Conflict: Gaza. https://lieber.westpoint.edu/

Schwammenthal, Daniel. (14.05.2021). Gaza Media Rules. https://www.neweurope.eu/

Shurafa, Sara Al. (17.03.2019). "We Want to Live: Protesters in Gaza", https://gulfnews.com/

Simons, Jake Wallis. (06.06.2021). The Problem with the New York Times Gaza Coverage. *The Spectator*.

Toameh, Khaled Abu. (02.06.2021). Palestinian Declare UNRWA Gaza Director Persona Non Grata. *The Jerusalem Post*.

Toameh, Khaled Abu. (07.06.2021). Arabs: Hamas and Iran Turned Gaza into Cemetery For Children https://www.gatestoneinstitute.org/

Tzur, Doron. (05.06.2021). New Gaza: A Practical Proposal For Zionism 2.0. *The Jerusalem Post.*

İSRAİL'İN TERÖRLE MÜCADELESİ: KİBYA OPERASYONU

Israel's War On Terror:Operation Qibya

Doç. Dr. Diren Çakmak

Hitit Üniversitesi, İİBF, İktisat, direncakmak@hitit.edu.tr

ORCID ID:0000-0002-2024-7831

Öz

Kibya Operasyonu, 1949'da Ürdün'ün İsrail ile imzaladığı ateşkes anlaşmasının gerekliliğini yerine getirmemesinin sonucu olarak, 14 Ekim 1953'te gerçekleştirilmiştir. İsrail, yurttaşlarının güvenliğini sağlamak için, İsraillilerin maruz kaldıkları saldırıları sonlandırmak amacıyla, Ramallah'a 11 km uzaklıktaki Kibya'ya operasyon düzenlemiştir. Kibya Operasyonu ile İsrail, Ürdün'e, İsrailli sivillere yönelik terör saldırılarının bitmesi gerektiği mesajını vermek ve Filistinli terör eylemlerini caydırmak istemiştir. Ancak sivil Arap ölümleri nedeniyle, İsrail, kendini büyük bir dış politika krizi içinde bulmuştur. Kibya Operasyonu'nda sivil can kayıplarının yaşanması, İsrailli iktidar seçkinlerinde, İsrail'in uluslararası toplumda yalnızlaşabileceği kaygısı yaratmıştır. İsrailli diplomatlar, İsrail'in en az zararla bu büyük krizi atlatması için uğraşmışlardır. Ancak İsrailli diplomatların tüm çabaları boşa çıkmıştır. Propaganda savaşının kazananı Arap devletleri olmuştur. Bugün dünyada İsrail'in Kibya'da katliam yaptığına inanılmaktadır.İsrail'in bilerek ve isteyerek Arap sivilleri Kibya'da öldürdüğü sanılmaktadır. Kibya Operasyonu öncesi ölen İsrailli sivilleri kimse hatırlamamaktadır. Çalışmada, Kibya Operasyonu incelenmektedir. İlkin Kibya Operasyonu'nun arka planı anlatılmakta, daha sonra operasyonun ayrıntılarına yer verilmekte ve ardından operasyonun sonuçları değerlendirilmektedir. Çalışma, Türkçe literatürde ilk olması bakımından özgündür.

Anahtar Sözcükler: İsrail, Filistinliler, Ürdün, Kibya, terör.

Abstract

Operation Qibya was carried out on October 14,1953, as a result of Jordan's failure to fulfill the requirements of the ceasefire agreement signed with Israel in 1949. Israel carried out an operation in Qibya, 11 km from Ramallah, in order to ensure the safety of its citizens and to end the attacks that the Israelis were subjected to. With the Qibya Operation, Israel wanted to send the message to Jordan that the terrorist attacks against Israeli civilians should end and to deter Palestinian terrorist acts. However, due to the deaths of Arab civilians, Israel found itself in a major foreign policy crisis. The loss of civilian lives in Operation Qibya has created a concern in the Israeli ruling elite that Israel may become isolated in the international community. Israeli diplomats have tried to make Israel get through this great crisis with the least damage. However, all the efforts of Israeli diplomats were in vain. Arab states were the winners of the propaganda war. Today, it is believed that Israel committed a massacre in Qibya. It is believed that Israel knowingly and willingly killed Arab civilians in Qibya. Nobody remembers the Israeli civilians who died before Operation Qibya. In the study, the Qibya

Operation is examined. First, the background of the Qibya Operation is explained, then the details of the operation are described and the results of the operation are evaluated. The study is unique in that it is the first in Turkish literature.

Keywords: Israel, Palestinians, Jordan, Qibya, terror.

1. GİRİŞ

Kibya Olayı, 1949'da Ürdün'ün İsrail ile imzaladığı ateşkes anlaşmasının gerekliliğini yerine getirmemesinin sonucu olarak, 14 Ekim 1953'te vuku bulmuştur. Şöyle ki, Haziran 1949'dan Ekim 1953'e kadar, Ürdün, ateşkes anlaşmasını 1612 kez ihlal etmiş, Ürdün-İsrail sınırından (Yeşil Hat) çok sayıda Filistinli İsrail'e sızmış ve Filistinli teröristler 421 İsrailli'yi öldürmüş ve yaralamıştır (Morris, 1996: 46). İsrail, yurttaşlarının güvenliğini sağlamak için, İsraillilerin maruz kaldıkları saldırıları kökten çözmek amacıyla, Ramallah'a 11 km uzaklıktaki Kibya'ya operasyon düzenlemiştir.

Kibya Operasyonu'nun komutanı, o zaman albay rütbesinde olan Ariel Sharon'dur (Gelber,2004). Operasyonda, Kibya'da 45 ev yıkılmış ve evler yıkılırken evlere saklanmış olan 69 Arap ölmüştür (JVL, 2020). Kibya operasyonu ile İsrail, Ürdün'e, İsrailli sivillere yönelik terör saldırılarının bitmesi gerektiği mesajını vermek ve Filistinli terör eylemlerini caydırmak istemiştir. Ancak sivil Arap ölümleri nedeniyle, İsrail, kendini büyük bir dış politika krizi içinde bulmuştur.

Çalışmada, Kibya Operasyonu incelenecektir. İlkin Kibya Operasyonu'nun arka planı anlatılacak, daha sonra operasyonun ayrıntılarına yer verilecek ve operasyonun sonuçları değerlendirilecektir. Çalışma, Türkçe literatürde ilk olması bakımından özgündür.

2. KİBYA OPERASYONU'NUN ARKA PLANI

Kibya'ya İsrail tarafından operasyon düzenlenmesini tetikleyen en son katliam, 12 Ekim 1953'ü 13 Ekim'e bağlayan gece yaşanmıştır. Ürdün sınırına yakın yerde bulunan, Tel Aviv'in doğusuna düşen Yahud'da, Yahudi bir anne ve çocukları, Arap teröristlerin evin içine bomba atmaları suretiyle, uyurken öldürülmüşlerdir. Anne, 18 aylık bebek ve 4 yaşındaki çocuk yataklarında ölmüş, bir çocuk hayatta kalmış, ancak annesinin ve kardeşlerinin ölümünü izlemiştir. Bu katliam yaşandığında, Ürdün Ordusu'nun başındaki kişi, İngiliz subay General John Bagot Glubb'dır. Ayrıca katliam yaşandığında, Birleşmiş Milletler Ateşkes Gözlem Teşkilatı tarafından, İsrail ile Arap devletleri arasındaki ateşkesi denetlemek için görevlendirilmiş birliğin başındaki kişi, Danimarkalı subay General Vagn Bennike'dir. Vagn Bennike'nin Birleşmiş Milletler Ateşkes Gözlem Teşkilatı için hazırladığı raporda, Yeşil Hat'ın Ürdün ve İsrail tarafından karşılıklı olarak pek çok kez ihlal edildiği yazılıdır. Ayrıca raporda Kibya Operasyonu'na yaklaşık 300 İsrail askerinin katıldığı belirtilmiştir (UN,27.10.1953).

Altını çizmek gerekir ki, 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'ndan 14 yıl önce cereyan eden 12 Ekim 1953 gecesi yaşanan Yahud katliamı, Arapların, 1949'daki ateşkesle oluşan Yeşil Hat'ı, İsrail sınırı saymak istemediklerinin göstergesi olan katliamlardan

birisidir. Ürdün ve diğer Arap devletleri, uluslararası toplum tarafından İsrail'in tanınmış sınırlarını tanımayı reddetmişler ve Filistinli terör eylemlerini desteklemişler, İsrail'i yaşanmaz bir ülke kılmaya çalışmışlardır.

İsrailli sivillere yönelik, özellikle Yeşil Hat'a yakın yerlerdeki katliamlar, her defasında İsrail kamuoyunu sarsmış olmakla beraber, Yahud'daki 12 Ekim 1953 gecesi yaşanan katliam, bardağı taşıran son damla olmuştur. İsrail'in kuruluşunun üzerinden beş yıl geçmişken, yurttaşlarının canını koruyamayan bir devlet izlenimi vermesi, İsrail'de büyük tartışma yaratmıştır. Ürdün'ün İsrail ile yaptığı anlaşmaya sadık kalmaması ve bunun sonucu olarak, farklı tarihlerde olmak üzere, toplam 421 İsrailli'nin ölümü, İsrail'in devlet kimliğini sorgulatmış, İsrail kamuoyunda, İsrail'in kalıcı bir devlet olmayabileceği kaygısını güçlendirmiştir. İsrailli sivillere yönelik katliamlara cevaben, İsrail'in misilleme yapması, Arap devletleriyle İsrail'in barış yapmasının önünde engel oluşturabileceğinden, İsrailli iktidar seçkinleri, İsrail Ordusu'nun operasyon düzenlemesini bir seçenek olarak görmemişlerdir. İsrail'in barışçıl yollarla sorunu çözmesi gerektiğine dair uluslararası toplumdaki mutabakat, İsrail'i, askeri güç kullanma kararı almaktan alıkoymuştur. Öte yandan, Filistinli terör eylemleri, tahammül edilemez sıklıkta cereyan eder olmuştur.

İsrail, henüz Holokost anıları canlıyken yaşanan sivil katliamların Yahudiler üzerindeki etkisini BM nezdinde dile getirmiş, ancak katliamların kınanması dışında, uluslararası toplum somut adım atmamıştır. Özellikle, Ürdün denetimindeki tartışmalı topraklardan İsrail'e sızan Filistinli teröristlerin durdurulması için, başta İngiltere ve ABD olmak üzere, büyük devletler nezdinde çok sayıda diplomatik girişimde bulunan ve sonuç alamayan İsrail, BM'den de terör eylemlerini durduracak desteği göremeyince, İsrail Ordusu'nun gerilla savaşında uzman özel birlikleri ile terörle mücadele operasyonu yapması kararını almıştır. Kararın alınması kolay olmamıştır. Şöyle ki, İsrail, bir yandan, operasyona İsrail Ordusu'nun adını bulaştırmak istememiş, uluslararası toplumun sorunun diplomatik yollarla çözülmesi beklentisinin hilafına davranmayı isabetli bulmamış; öte yandan, Filistinli terör eylemlerine güç kullanarak yanıt vermek dışında bir yol olmadığı için, sivil kaybın yaşanmayacağı ve sadece maddi hasar verilerek Filistinlileri yeni terör eylemlerinden caydıracak bir plan hayata geçirmenin elzem olduğunu görmüştür. Bu ikilemle, Kibya operasyonu planlanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Moshe Sharett ile Başbakan David Ben-Gurion arasında, operasyonun yapılıp yapılmaması bağlamında görüş ayrılığı olduğunu hatırlatmak gerekir. Moshe Sharett, operasyonun dış politikada kriz yaratacağını ve bunun İsrail'e zarar vereceğini savunmuştur. Moshe Sharett'in Siyonizm yaklaşımını Chaim Weizmann'ınkine benzetmek mümkündür. Moshe Sharett, liberal Siyonist'tir. Moshe Sharett'in ölümünden sonra, öznefretçi antisemit olan oğlu Yaakov Sharett tarafından, Moshe Sharett'in tuttuğu siyasi günlük yayımlanmış ve günlükte, Moshe Sharett tarafından, Kibya Olayı'nın nasıl görüldüğü ortaya çıkmıştır. Moshe Sharett, Araplarda öç almayı tetikleyeceği ve uluslararası toplumda İsrail'i yalnızlaştıracağı gerekçesiyle,

Kibya Operasyonu'na karşı çıkmıştır. Günlüğün Kibya Olayı ile ilgili sayfalarının, Kibya'da katliam yaşandığı safsatasını destekleyici belge olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu duruma örnek olarak Walid Khalidi'nin (2002) makalesi gösterilebilir.

3. KİBYA OPERASYONU'NUN AYRINTILARI

Kibya Operasyonu'nun amacı, Ürdün sınırından İsrail'e sızarak gerçekleştirilen terör eylemlerini durdurmak konusunda, Ürdün'ü sorumluluğa davet etmek olarak belirlenmiştir. Sivil Arap ölümlerinin yaşanmasını insani olarak tasvip etmeyen ve sivil Arap ölümlerine neden olmayı İsrail'in ulusal çıkarına aykırı bulan İsrailli iktidar seçkinleri, Kibya'nın, terör eylemlerinin istasyonu olma durumuna son vermek için, İsrail'in gücünü göstererek korku salmayı planlamışlardır. Kibya Operasyonu'nun, şiddeti daha da fazla tırmandırabileceği hususu değerlendirilmiş, ancak Ortadoğu'da şiddetin çoğunlukla daha fazla şiddet gösterisiyle durdurulabildiği düşünülerek operasyon planlanmıştır.

Sivil kayıp yaşanmaksızın, olabildiğince yüksek düzeyde maddi hasar verme hazırlığı yapan İsrail özel kuvvetleri, öngörülemeyen biçimde, sivil kayıp sonucuyla karşı karşıya kalmıştır. Altını çizmek gerekir ki, Kibya Operasyonu nedeniyle yaşanan sivil can kayıplarından, sadece İsrail sorumlu değildir. İsrail'in muhatap kaldığı terör eylemlerine kulak tıkayan uluslararası toplum da sorumludur. Çünkü Arap devletlerinin, teröristlerin İsrail'e sızmalarını ve Yeşil Hat'a yakın yerlerde terör eylemleri gerçekleştirmelerini kolaylaştırmak suretiyle, İsrail'i yıpratma stratejisi uyguladıklarından uluslararası toplum haberdardır. İsrail'in barışçıl yollarla, Arap devletlerini caydırmayı başaramadığına uluslararası toplum şahittir. 1948-1949 Savaşı ile İsrail'i haritadan silemeyen Arapların, 1949 sonrasında, terör eylemleriyle İsraillileri İsrail'den kaçırtma ve böylece İsrail'in çözülüşünü hazırlama gayretlerine, büyük devletler kayıtsız kalmışlar ve İsrail'i yalnız bırakmışlardır. Kibya Operasyonu sonucu meydana gelen sivil can kayıplarını tasvip etmek mümkün değildir. Öte yandan, Kibya Operasyonu'nun, geç kalınmış bir operasyon olduğunu da söylemek yanlış olmaz. Zira insan hayatı, ölenin Arap veya Yahudi olmasına bakılmaksızın değerlidir.

Kibya Operasyonu, 14 Ekim 1953'ü 15 Ekim'e bağlayan gece gerçekleştirilmiştir. İsrail özel kuvvetleri, Kibya'ya girmiş ve Arap köylülerden evlerini boşaltmalarını istemişlerdir. Can kaybına neden olmadan maddi hasar vermeye dönük bu çağrıya, Arap köylüler olumlu yanıt vermemişlerdir. Böylece İsrailli komandolar ile Arap savaşçılar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmalarda galip gelen İsrailli komandolar olmuş, köylüler Kibya'dan ayrılmaya başlamışlardır. Kibya'nın tamamen boşaldığı kanaatine varıldıktan sonra, köyden ayrılanların geri dönmemeleri için, İsrailli komandolar tarafından evler bombalanarak imha edilmiştir. Ancak evlerin imha edilmesi sonrasında, evden ayrılmayan siviller olduğu anlaşılmıştır. Ölen sivillerin çoğunluğunun kadınlardan ve çocuklardan oluşması, köyün erkeklerinin çoğunluğunun militan olduğunu ortaya koymuştur. Kuşkusuz ki, bu,

militanların aile üyeleri olsalar da, kadınların ve çocukların ölümlerini meşru kılmayacaktır. Ancak İsrail özel kuvvetlerinin, sivil katliamcı gösterilmek üzere tuzaklandığı anlaşılmıştır. Bazı evlerin yıkıntıları arasında kurşun kovanları olması, Arap militanların, aile üyeleri olan kadınları ve çocukları, canlı kalkan olarak kullandıklarını göstermiştir.

4. KİBYA OPERASYONU'NUN SONUÇLARI

Kibya operasyonunda, İsrail özel kuvvetlerinden kimsenin ölmemiş olması, uluslararası topluma, özel kuvvetlerin orantısız müdahalede bulunduğunu düşündürmüştür. Bazı Filistinli yanlısı kaynaklarda, Kibya'da, Araplar ve İsrail özel kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalarda, Mahmut Abdülaziz isimli bir kişinin ve onun önderliğindeki Arap militanların büyük kahramanlık sergiledikleri ve sivil Arapların büyük direniş gösterdikleri söylenirken; bazı Filistinli yanlısı kaynaklarda, Kibya'daki Arapların kurbanlaştırıldığına rastlanır. Kibya Olayı'nın öyküleştirilmesinde bir yığın tutarsızlık dikkat çekicidir. Tutarsızlıkların sebebi, safsata inşa süreciyle ilgilidir. Destanlaştırma ve kurbanlaştırma dili, birbiri içine geçmiş gözükür. Katliamın faili teröristlere 'fedayi' denilerek, 12 Ekim 1953 gecesi Yahuda'da yaşanan katliamın, Filistinlilerin ulusal tarih yazımında onurlandırıldığını belirtmek gerekir. İsrail'in yurttaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak için gerçekleştirdiği terörle mücadele operasyonu ise, Filistinliler tarafından 'Siyonist terör' olarak nitelendirilmektedir (PIC, 2020). Böylece Yahudilerin ulusal kurtuluş hareketi olan Siyonizm lanetlenmektedir.

Uluslararası toplum, Kibya Operasyonu'na, Arapların baktığı çerçeveden bakmış, İsrail'in kurulduğu 1948'den itibaren varlık-yokluk mücadelesi verdiği gerçeğini görmezden gelmiştir. 1949'da Ürdün ile imzalanan ateşkes anlaşmasındaki hükümleri, 1949-1953 yıllarında Ürdün'ün ihlal ettiği, yüzlerce İsrailli sivilin öldüğü ve yaralandığı, can kayıplarının yanı sıra mal kayıplarının yaşandığı terör olayları yaşanmamışçasına davranan uluslararası toplum, Kibya operasyonunun İsrail'in cevabı olduğunu dikkate almamıştır. Kibya Operasyonu'nun, İsrailli sivillere yönelik bitmeyen Filistinli terör eylemlerinin sonucu olduğunu, büyük devletler görmek istememişlerdir.

Ürdün, İsrail'in yurttaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak için gerçekleştirdiği operasyonu, uluslararası topluma, şu sözlerle duyurmuştur (UN,16.11.1953):

"14 Ekim 1953 Çarşamba günü saat 21.30'da İsrail askerleri tarafından Ürdün Haşimi Krallığı'nın Kibya köyüne, bir tabur ölçekli askeri saldırı düzenlenmiştir. İsrailliler köye girip, otomatik silahlar, el bombaları ve yangın çıkartıcı mühimmat kullanarak, köy sakinlerini sistematik olarak öldürmüşler ve kurbanların evlerini dinamitleyerek başlarına yıkmışlardır. 14 Ekim'de 42 Arap sivilin cesedi bulunmuştur. 4 erkek ve 38 kadın ile çocuk, el bombasından yaralanmıştır. Enkazın altında başka cesetler vardır. 40 ev, bir köy okulu ve bir su deposu yıkılmıştır. 22 sığır öldürülmüş, 6 dükkân yağmalanmıştır. Komşu köylerden Kibya'ya gelen yollar mayınlanmıştır. İsrail'e Ürdün'den sızanları engellemekle görevli olup, görev yerinde bulunmayan köy polisi ve ulusal muhafızlardan birkaç kişi -

aralarından birisinin 11 kişilik ailesinin tamamı olmak üzere- ailelerini kaybetmişlerdir. Köyde, üzerinde İbranice yazılar yazılı, İsrail Ordusu işaretleri taşıyan çok sayıda patlayıcı bulunmuştur. Gece 03.00 civarında, İsrail destek birlikleri, Kibya saldırısını gerçekleştiren askerlerin geri çekilişlerini kamufle etmek için, Budrus ve Shukba köylerini, İsrail'deki mevzilerden bombalamaya başlamışlar ve bir dizi ev bombalamalar nedeniyle zarar görmüştür."

Kibya Operasyonu'nda sistematik öldürme yaşanmamıştır. Kaldı ki, İsrail'in kurulduğu ilk günden itibaren, bir Arap'ı Arap olduğu için öldürmesi diye bir olay vuku bulmamıştır. Hâlbuki İsrailli Yahudiler, sadece Yahudi oldukları için Araplar tarafından öldürülmüşlerdir. Kibya Operasyonu, Filistinli teröristleri caydırmak için gerçekleştirilmiştir. Ortadoğu'da devletlerarası ilişkiler güç gösterisi üzerinden seyrettiği için, İsrail, güç gösterisinde bulunarak, Ürdün'ü ateşkes anlaşması hükümlerine uymaya davet etmek istemiş, sadece maddi hasar vermeyi planlamış, ancak öngörülemeyen biçimde sivil can kayıpları yaşanmıştır.

Kibya Operasyonu sonrası, İsrailliler arasından, Kibya Operasyonu'nu eleştirenler çıkmıştır. Bu kişiler arasında, Yeshayahu Leibowitz'in başı çektiği söylenebilir. Yeshayahu Leibowitz kimya profesörü olup, Yahudi felsefesi üzerine eserleriyle bilinen bir bilim insanıdır. Rusya'da doğan, dindar Siyonist bir ailede yetişen, öğrenimini Almanya'da tamamlayan ve 1935'te aliyah yapan (İsrail'e yerleşen) Yeshayahu Leibowitz, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında, tartışmalı toprakları İsrail'in elinde tutmasına sert eleştiriler getirdiği için, Arap dünyasında olumlu sözlerle anılır. Yeshayahu Leibowitz'in, tartışmalı topraklardaki İsrail varlığını işgal olarak nitelendirmesi, sözde işgalin İsrail toplumunu çürüttüğü iddiasında bulunması nedeniyle; Filistinli yanlısı yayın organlarında Yeshayahu Leibowitz'e ziyadesiyle yer verilir (Leibowitz & Egan, 1986). Yeshayahu Leibowitz, operasyonu çok sert eleştirmiştir.

Kibya Operasyonu'nu eleştirenler arasında Yosl Birshteyn'i de saymak gerekir. Yosl Birshteyn'in 1954'te yazdığı "Zeytin Ağaçları Arasında" isimli kısa öyküsünün, Kibya Olayı'na gönderme içerdiği akla getirilebilir. Öykü, Yosl Birshteyn'in Kibya'daki sivil can kayıplarının yasını tuttuğunun göstergesidir (Mahalel,2015). Sadece İsrailli Yahudiler arasından değil, Diaspora Yahudileri arasından da, İsrail'in Ortadoğu'nun anladığı dilden konuşmasının İsrail'e yakışmadığını ve güç göstererek caydırıcı olmanın Yahudi ahlakıyla bağdaşmadığını savunanlar çıkmıştır. Diaspora Yahudileri arasında özellikle sosyalistler, Kibya Operasyonu'nu sert eleştirmişlerdir. Örneğin, Yankev Pat'ın, New York'ta (ABD) Yidiş dilinde yayımlanan *Tsukunft* (Gelecek) isimli derginin Ocak 1954 sayısındaki yazısı akla getirilebilir (Mahalel, 2015:75).

Sivil can kayıpları nedeniyle, İsrail hükümetinin Kibya Operasyonu kararını alma süreci, İsrail kamuoyunda çok ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Tartışmayı derinleştiren, özellikle David Ben-Gurion'un çelişkili açıklamaları olmuştur. David Ben-Gurion, İsrail Ordusu'nun itibarı zarar görmesin diye, inandırıcı olmayan biçimde, Kibya'daki can

kayıplarından sorumlu olanların, İsrail askerleri değil, Holokost kurtulanları ile Arap ülkelerinden İsrail'e gelen, yaşadıkları acılar nedeniyle öfkeli Yahudiler olduğunu söylemiştir. Nazi antisemitizminden ve Arap antisemitizminden kaynaklı, İsrailli Yahudilerin pek çoğunun acı anılara sahip oldukları doğru olmakla beraber, Kibya'daki sivil ölümlerin, İsrail Devleti tarafından planlanmış bir operasyonun sonucu değil, sivil Yahudilerin kendiliğinden öfke ile hareket etmelerinin sonucu gibi sunulması, dünya kamuoyunda olumlu karşılanmamıştır. İsrail hükümetinin sorumluluğu en başta üzerine almaktan kaçınması krizi büyütmüştür.

Kibya Operasyonu'nda sivil can kayıplarının yaşanması, İsrailli iktidar seçkinlerinde, İsrail'in uluslararası toplumda yalnızlaşabileceği kaygısı yaratmış ve buna bağlı olarak, özellikle siyaset seçkinleri birbirlerini suçlamışlardır. İsrailli diplomatlar, İsrail'in en az zararla bu büyük krizi atlatması için uğraşmışlardır. Benzer krizi yaşayan ülkelerin diplomatlarının sarf ettiği çabanın, antisemitizm nedeniyle iki katı çaba sarf etmek durumunda olan İsrailli diplomatların girişimleri, Arap devletleri tarafından dikkatle izlenmiştir.

İsrail'deki gibi özgür tartışma ortamına sahip olmayan Arap devletleri, İsrail kamuoyundaki Kibya Olayı tartışmalarını gözlemleyerek ve İsrailli diplomatların girişimlerini dikkatle izleyerek, İsrail'in karşı karşıya kaldığı krizi kendi lehlerine kullanmanın yolunu aramışlar ve 'Kibya Katliamı' safsatasını kurgulamışlardır. İsrail askerlerinin Kibya'da kasten ve sistematik olarak Arapları öldürdükleri yani Araplara 'soykırım' yapmak istedikleri safsatası üzerinden, Yahudilerin, devlete sahip olduklarının beşinci yılında 'cani' haline dönüştüklerini söyleyip, Yahudi ulus-devletine sahip olmayı hak etmediklerinin propagandasını yapmışlardır. Arap devletleri, İsrail aleyhine yürüttükleri antisemit kampanyayla, İsrail'i gayrimeşrulaştırmayı hedeflemişlerdir. Ulusal çıkarlarını gerekçe göstererek, sınır ötesi operasyon düzenleyen ve kimi zaman kasten pek çok sayıda sivil öldüren büyük devletler, Arapların kurguladığı, İsrail'in Kibya'da katliam yaptığı safsatasında, kendi yaptıkları katliamları yıkama imkânı bulmuşlar ve İsrail'in şeytanlaştırılması ayinine iştirak etmişlerdir.

5. SONUÇ

Kibya Operasyonu, 1949'da Ürdün'ün İsrail ile imzaladığı ateşkes anlaşmasının gerekliliğini yerine getirmemesinin sonucu olarak, 14 Ekim 1953'te gerçekleştirilmiştir. İsrail, yurttaşlarının güvenliğini sağlamak için, İsraillilerin maruz kaldıkları saldırıları kökten çözmek amacıyla, Ramallah'a 11 km uzaklıktaki Kibya'ya operasyon düzenlemiştir. Kibya operasyonu ile İsrail, Ürdün'e, İsrailli sivillere yönelik terör saldırılarının bitmesi gerektiği mesajını vermek ve Filistinli terör eylemlerini caydırmak istemiştir. Ancak sivil Arap ölümleri nedeniyle, İsrail, kendini büyük bir dış politika krizi içinde bulmuştur.

Kibya Operasyonu'nda sivil can kayıplarının yaşanması, İsrailli iktidar seçkinlerinde, İsrail'in uluslararası toplumda yalnızlaşabileceği kaygısı yaratmıştır. İsrailli diplomatlar, İsrail'in en az zararla bu büyük krizi atlatması için uğraşmışlardır. Ancak İsrailli

diplomatların tüm çabaları boşa çıkmıştır. Propaganda savaşının kazananı Arap devletleri olmuştur. Bugün dünyada İsrail'in Kibya'da katliam yaptığına inanılmaktadır. İsrail'in bilerek ve isteyerek Arap sivilleri Kibya'da öldürdüğü sanılmaktadır. Kibya Operasyonu öncesi ölen İsrailli sivilleri kimse hatırlamamaktadır.

KAYNAKÇA

Gelber, Yoav, *Israeli-Jordan Dialogue, 1948-1953: Cooperation, Conspiracy, or Collusion?*, Sussex Academic Press, Brighton, 2004.

Jewish Telegraphic Agency, "Ben Gurion Blames Qibya Provocation on Arab States' War Policy", https://www.jta.org/, 21.10.1953.

Jewish Virtual Library, "The War of Independence:Israeli Attack on Qibya", https://www.jewishvirtuallibrary.org/, 2020.

Khalidi, Walid, "Special Document, The 1953 Qibya Raid Revisited: Excerpts From Moshe Sharett's Diaries", annotated by Neil Caplan", *Journal of Palestine Studies*, vol. 31, no. 4, Summer 2002, pp. 77-98.

Leibowitz, Yeshayahu & Egan, John P., "Liberating Israel From The Occupied Territories", *Journal of Palestine Studies*, vol. 15, no. 2, Winter 1986, pp. 102-108.

Mahalel, Adi, "Yiddish, Israel, and the Palestinians: Yosl Birshteyn's 'Between The Olive Trees'", *Israel Studies Review*, vol. 30, no. 2, Winter 2015, pp. 71-91.

Morris, Benny, "The Israeli Press and the Qibya Operation, 1953", *Journal of Palestine Studies*, vol. 25, no. 4, Summer 1996, pp.40-52.

The Palestinian Information Center, "Zionist Terrorism: The Qibya Massacre 67 Years On", https://english.palinfo.com/, 22.10.2020.

United Nations, "The Question of Palestine: Attacks on West Bank Village Qibya, Gaza Burej Camp-UNTSO Report (Bennike), Security Council Debate, Secretary General Statement", belge no: S/PV.630 (Verbatim Record), https://www.un.org/, 27.10.1953.

United Nations, "Attack On West Bank Village Qibya-Letter From Jordan: Letter Dated 16 October 1953 From the Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Jordan to the United States of America Addressed to the President of the Security Council", https://www.un.org/, 16.11.1953.

TÜRK TOPLUMUNUN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BAKIŞI: YAŞ DEĞİŞKENİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU [1], Doç. Dr. İsmail DURSUNOĞLU [2]

[1]Munzur Üniversitesi, İİBF, sgundogdu@munzur.edu.tr, ORCID ID 0000 0001 7597 879X

[2]Bayburt Üniversitesi, İİBF, idursunoglu@bayburt.edu.tr, ORCID ID 0000 0002 9831 1119

ÖZET

Avrupa Birliği, ikinci dünya savaşından sonra Avrupa'da kalıcı barışın tesisi, ekonomik ve siyasal birliğin sağlanması amacıyla kurulmuş ulus üstü bir yapıdır. 1951 yılında Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından imzalanan Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuş ve Avrupa Birliği'nin altyapısı inşa edilmiştir. Sonraki yıllarda üye sayısı bakımından genişleyen birlik Türkiye ile de adaylık müzakereleri yürütmektedir. Türk toplumunun Avrupa Birliği'ne bakışı adaylık sürecine ilişkin önemli bir mesele olmakla birlikte aynı zamanda birliğin imajı açısından da dikkate alınması gereken bir husustur. Türk halkı uzun süredir kapıda bekletilmenin verdiği ümitsizlik ile üyeliğin sağlayacağını düşündüğü sosyal refah heyecanı arasına sıkışmış duygu gelgitleri içinde beklemeye devam etmektedir. Bu bekleyiş sürecinde Avrupa Birliği algısı birçok değişkene göre farklılık göstermektedir. Bu faktörlerden biri de yaş unsurudur.

Bu çalışmada Türk toplumunun Avrupa Birliği'ne bakış açısı yaş değişkeni açısından incelenmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Çalışma yaş ve Avrupa Birliği'ne bakış açısı arasındaki ilişkinin ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Çalışmada bu amaç doğrultusunda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Avrupa Birliği'ne girmeliyiz diyenlerde 25-34 yaş arası kişilerin, Avrupa Birliği'nin Türkiye konusunda adil yaklaşım sergilediğini düşünenlerde 65 yaş ve üzeri kişilerin, Avrupa Birliği ülkelerinde kalıcı olarak yaşamak isteyenlerde 35-44 yaş arası kişilerin ön plana çıkması bu sonuçlardan bir kaçıdır. Çalışma ilgili literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa, Avrupa Birliği

Avrupa Birliği: Tarihsel Süreç

Avrupa Birliğinin temelleri Avrupalı liderler ve düşünürler tarafından ileri sürülen kıtada sıkça yaşanan savaşların önlemenin yolunun birleşik bir Avrupa'dan geçeceği inancına dayanmaktadır. Bu çerçevede Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşunun öncülüğünü Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950 tarihinde yayınladığı bildiri olduğu kabul edilmektedir. Schuman bildirgesinde Avrupa halklarının birleşmesi için Fransa ve Almanya arasındaki husumetin bitirilmesi, kömür ve çelik üretiminin diğer Avrupa ülkelerinin de

katılımına açılmasını, siyasal ve ekonomik birliğin oluşturulması gerektiği düşüncesi ortaya atılmıştır.

Schuman'ın ileri sürmüş olduğu öneri neticesinde Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un 1951 tarihinde Paris Antlaşması imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Böylelikle bu 6 devlet bir araya gelerek sanayinin hammaddesi olan kömür ve çeliğin ortak pazarını kurmak amacıyla bütünleşme yolunda ilk adımı atmışlardır. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere birliği kuran Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'nın da içinde bulunduğu altı üye ülkenin milli ticaret sınırlarını kaldırarak (Ayanoğlu, 1995:49), ekonomik bir birlik oluşturmayı amaçlamışlardır (Bilici, 2005: 37- 38). Bunun yanı sıra, belirlenen yatırım projelerini hızlı bir şekilde hayata geçirerek demir çelik sektöründe istihdamı artırmak, bu vesileyle yatırımları desteklemek, kömür ve çelik üretiminden alınan vergiler ile üyelerden topluluğa transfer edilen kredi ve borçlanmalarla birliğin finansmanı oluşturulmak istenmiştir (Tekin, 1990: 178).

Önceleri kömür ve çelik ürünleri konusunda başlayan birleşme hareketleri, ekonominin bütün sektörlerini kapsayan bütünleşme çalışmalarıyla devam etmiş ve daha çok petrol ihtiyacını düzenleyecek bir topluluk olarak Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM), ekonomik birleşme için ise Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 1957 yılında kurulmuştur (Çelik, 2005). AET'nin kurulmasıyla üye ülkelerin refahının en üst düzeye çıkarılması için ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek birbirine uyumu sağlanarak sürekli bir yayılma amaçlanmıştır (Karluk, 1996: 46-47). Böylece günümüzde AB'nin ekonomi alanında uyguladığı politikaları gibi mal, işgücü, hizmet ve sermayenin serbest dolaşabildiği ortak pazarın kurulması ve gümrük vergileri kaldırılarak ekonomik anlamda tam bir iş birliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

1965 yılında imzalan Füzyon Antlaşması (Birleşme Anlaşması) ile üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturularak, bu Topluluklar, Avrupa Toplulukları adı altında anılmaya başlanmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi, Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtulmaları ve demokratikleşmeleri, 1991'de de Sovyetler Birliği'nin dağılması Avrupa'nın siyasi yapısını tamamen değiştirmiştir. Üye devletler arasında bağların güçlendirilmesi amacıyla Maastricht'te toplanan Avrupa Birliği Zirvesi'nde kararlaştırılan yeni bir Antlaşmanın müzakereleri başlatılmıştır. Maastricht Antlaşması, diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiş, böylece 1999'a kadar parasal birliğin tamamlanmasına, Avrupa vatandaşlığının oluşturulmasına ve ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerinde iş birliği politikalarının meydana getirilmesine karar verilmiştir. Maastricht ile birlikte topluluk adını Avrupa Birliği şeklinde deklare etmiştir. Avrupa Birliği'nin derinleşme sürecindeki son önemli aşama ise 2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu antlaşma ile AB'nin karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların giderilmesi ve Birliğin daha demokratik ve etkili işleyen bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir (url1).

Altı üye ülkenin girişimi ile başlayan birlik, 1973'te Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin birliğe katılımıyla üye sayısı dokuza çıkmış ve ilk genişlemesini gerçekleştirmiştir. 1981'de Yunanistan, 1986'da ise Portekiz ve İspanya birliğe üye olmuşlardır. 1989'da Berlin Duvarının yıkılması, 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılması Avrupa'da siyasal konjonktürde ve jeopolitikte ciddi değişimlere neden olmuştur (url2). Bu değişimin etkisiyle 1995 yılında birliğe Avusturya, Finlandiya ve İsveç birliğe katılarak üye sayısını 15'e çıkarmıştır. En büyük genişleme dalgası olarak görülen 2004 yılında birliğe katılan 10 yeni ülkeyle, birlik daha güçlenmiş ve üye sayısı 25'e çıkmıştır. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın da birliğe katılımının kabulüyle 27'ye çıkan üye sayısı, 2013'te Hırvatistan'ın üye olmasıyla 28'e çıkmıştır. Ancak 2017 yılında birlikten ayrılacağını tebliğ eden İngiltere'nin 2020'de birlikten ayrılmasıyla üye sayısı tekrar 27 olmuştur (url3). Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk, Ukrayna, Moldova, Makedonya, Bosna Hersek, Kosova ülkeler ise birliğe üye olmak üzere müzakereleri devam eden aday ve potansiyel aday ülkelerdendir (url4).

Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı

Avrupa Birliğinin amaçlarını geliştirecek, vatandaşlarının ve üye devletlerin çıkarlarına hizmet edecek kurumsal çerçevesi bulunmaktadır. Bir bakıma kurumsal yapısı benzersiz ve karar alma sistemi sürekli gelişmektedir. AB Anlaşmasının 13. Maddesi gereğince birliğin 7 kurumu, 7 birlik organı ve 30'dan fazla ajans, diğer kurum ve idari teşkilatı mevcuttur. Tüm bu kurumsal yapısıyla birliğin ve birliğe üye olan ülkelerin çıkarlarını maksimize edecek çalışmalar yapılmaktadır (url5).

Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısına bakacak olursak; Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Birliği Zirvesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Sayıştayı, Avrupa Merkez Bankası'nın olduğu 7 ana organı görmekteyiz (url6). Tüm bu kuruluşların, AB yasalarını ve politikalarını geliştirmekten politikaları uygulamaya ve sağlık, tıp, ulaşım ve çevre gibi uzmanlık alanlarında çalışmaya kadar belirli görevleri bulunmaktadır.

AB'nin yönetimine etki eden 4 ana karar alma kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlar toplu olarak AB'ye politika sağlar ve yasa yapma sürecinde farklı görevler üstlenirler. Bu organlar; Avrupa Parlamentosu (Brüksel/Strasbourg/Lüksemburg), Avrupa Konseyi (Brüksel), Avrupa Birliği Konseyi (Brüksel/Lüksemburg), Avrupa Komisyonu (Brüksel/Lüksemburg/AB'deki Temsilcilikler)'dur. Bu dört karar alma organlarına ek olarak, Avrupa Birliği Adalet Divanı (Lüksemburg) Avrupa Merkez Bankası (Frankfurt), Avrupa Sayıştayı (Lüksemburg) gibi önemli organlar da Birlik içinde önemli rol oynamaktadır (url5). AB'nin tüm kurumları ve organları, ajansları ve kuruluş ağılarıyla kapsamlı bir şekilde iş birliği yapmaktadır. Bu organların ve ajansların asli görevi ise AB politikalarını sahada hayata geçirmektir.

Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri: Kronolojik Bir Anlatı

Türkiye'nin 1959 yılında başlayan Avrupa Birliği'ne üyelik süreci oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. AET'yi kuran Roma anlaşmasının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, bir bakıma Birliğe üye olmanın asıl nedenlerinden biri olan Yunanistan'ın başvurusunun hemen akabinde üye olmak üzere birlik konseyine başvurmuştur (Doğan, 1999 :262). Yarım asrı aşan

süre zarfında müzakere görüşmelerine başlanmış ancak pek de düzenli olmayan bir süreç sergilemiştir. Bu süreçlerde yaşanan düzensizliğe bağlı olarak Türk kamuoyunda AB'ye bakış açısında ve AB'ye üye olma arzusunda dönem dönem değişkenlikler görülmüştür.

Türkiye'nin yapmış olduğu üyelik başvuru kabul edilmiş ancak ekonomik ve kalkınma seviyesinde olmadığı veya üyeliğin gereklerini yerine getirmeye elverişli olmadığı gerekçesiyle söz konusu şartları yerine getirinceye kadar bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Böylece 1963 yılında Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin temeli sayılan Ankara Anlaşması imzalanmıştır (Bozkurt, 2017: 268). Bu anlaşmayla Birlik ile ekonomi politikalarının birbirlerine yakınlaştırılması ve gümrük birliğinin aşamalıda olsa tesis edilmesi hedeflenmiştir (Dura,1996: 2). Anlaşma kapsam olarak hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üç aşamayı içermektedir. 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi tamamlanmış, geçiş dönemine ilişkin şartlar belirlenmiştir. Bu aşamada ise taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür. Bu protokol neticesinde Birlik, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak kaldırmıştır (url7).

Türkiye'de 1970 ve 1982 yılları arasında yaşanan siyasal sorunlar ve darbeler neticesinde Birlikle olan ilişkiler bir süre askıya alınmıştır. Ankara Anlaşmasında öngörülen evreler neticesinde üyelik sürecinin gerçekleşmesi öngörülmesine rağmen Türkiye, bu evrelerin tamamlanmasını beklemeden 1987 yılında üyelik başvurusu yapmıştır. Fakat Birlik, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal alanda üyelik için yeterli olmadığı, daha gelişmesi gerektiği ifade edilmiş ve tam üyelik ile gümrük birliğinin kurulmasını öngören Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir (Dura, 1996: 1). Bu çerçevede, 1995 yılında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı neticesinde, Türkiye ile Birlik arasında Gümrük Birliği hayata geçirilmiştir.

Türkiye'nin adaylığının resmen onaylanması 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde gerçekleşmiş bu kapsamda Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal program düzenlenmiştir. Böylece Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 2005 tarihinde Lüksemburg' da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır (Dura ve Atik, 2007:492-497). Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program belirli dönemlerde (2003, 2005, 2006, 2008) AB tarafından gözden geçirilerek güncellemeler yapılmıştır (url7).

Katılım Müzakerelerinin mevcut durumuna bakacak olursak, günümüze kadar 16 fasıl müzakerelere açılmakla birlikte bir tanesi geçici olarak kapatılmıştır. Bazı üye ülkelerin siyasi engellemeleri ve Kıbrıs sorunu nedeniyle bazı fasıllar askıya alınmıştır (url8). Tüm bu gelişmeler çerçevesinde, 2016 yılında durma noktasına gelen Türkiye- AB ilişkilerinin gidişatı, Avrupa Parlamentosu'nun tavsiye niteliğindeki Türkiye ile müzakereler dursun açıklaması, İngiltere gibi önemli bir üyenin Birlikten ayrılması konuları Türk toplumunun AB'ye bakışı ve AB algısını daha dikkat çekici hale gelmiştir.

Avrupa Birliğine Bakışta Eğitim Faktörünün Rolü: Nicel Bir Araştırma

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırma, yaş faktörü ile Avrupa Birliği algısı arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Araştırmanın amacı yaşın Avrupa Birliği'ne yönelik bakış üzerindeki etkisini analiz etmektir. Araştırmada Avrupa Birliği ile ilgili değer yargılarında hangi yaş düzeyinin ön plana çıktığı, yaş gruplarının kendi içinde hangi değer yargılarını daha fazla desteklediği gibi iki perspektiften değerlendirme yapılmaktadır.

Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Araştırmanın örneklem sayısı 2000 kişidir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi uygulanmıştı. Verilerin elde edilmesinde Bu çalışma, kantitatif araştırma yöntemlerinden CAWI (Computer Aided Web Interviewing) tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma 21-24 Mart 2022 tarihleri arasında Türkiye ölçeğini yansıtan; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Konya, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Manisa, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Ağrı, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin illerinde (26 il) yapılmıştır. Örneklem sayısı Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) referansıyla %95 güven ve %5 hata payı ile "384" olarak belirlenmiştir.

Araştırma Bulguları

Demografik Bulgular

Tablo1. Demografik Bulgular

Cinsiyet	**Kadın**	**Erkek**			
	%50,3	%49,7			
Yaş	18-24	25-34	35-44	45-54	55 ve +
	%15,1	%20,9	%20,9	%17,1	%26,0
Eğitim	İlköğretim	Lise	Lisans ve üstü		
	%53,9	%26,3	%19,8		
Gelir	4250 ve -	4251-8500	8501-13000	13001 ve +	
	%40,6	%39,2	%17,6	%2,6	

Araştırmaya katılanların %50,3'ü kadın, %20,9'u 25-34 yaş arası, %53,9'u ilköğretim mezunu ve %40,6'sı 4250 ve altı gelir grubuna sahiptir. Araştırma, 21-24 Mart 2022 tarihleri arasında yapıldığı için son veriyi bugün için asgari ücret altı olarak yorumlamak gerekmektedir. Araştırmanın demografik bulguları Türkiye sosyolojisi ile uyumludur.

Tanımlayıcı İstatistiki Bulgular

Tablo2.Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Yaş %	Türkiye Avrupa ülkesidir.	Türkiye Merkez ülkedir	Türkiye, Asya ülkesidir	Türkiye, Ortadoğu ülkesidir
18-24	16,3	81,1	-	2,6
25-34	38,4	27,8	2,7	31,0
35-44	43,5	39,5	7,0	10,0
45-54	19,4	66,5	7,6	6,5
55-64	24,5	68,3	1,0	6,2
65 ve +	1,1	45,8	27,1	26,0

Türk toplumunun yarıdan fazlası Türkiye'nin merkez ülke olduğunu düşünmektedir. Türkiye'nin Avrupa ülkesi olduğunu düşünenlerin oranı %26,3'tür. Yaş açısından değerlendirildiğinde 18-24; 45-54; 55-64 ve 65 ve üzeri yaşa aralıklarında en fazla işaretlenen seçenek "Türkiye Merkez ülkedir" ifadesidir. 25-34 ve 35-44 yaş aralığında ise Türkiye'nin Avrupa ülkesi olduğunu düşünenlerin oranı daha fazladır.

Tablo3. Türkiye AB'ye Üyelik Desteği

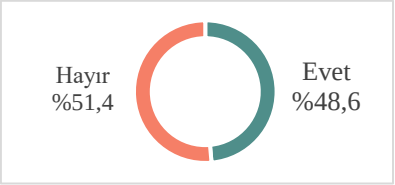

Yaş %	Evet	Hayır
18-24	22,9	77,1
25-34	80,4	19,6
35-44	45,4	54,6
45-54	37,4	62,6
55-64	28,7	71,3
65 ve +	72,4	27,6

Türkiye'nin AB üyeliğini destekleme konusunda katılımcılar neredeyse ikiye bölünmüş durumdadır. Türkiye AB'ye üye olmalı diyenlerin oranı %51,4 iken; olmamalı diyenlerin oranı %48,6'dır. Toplumun yarıdan fazlası üyeliği desteklemektedir. Destek oranı en fazla 25-34 ve 65 yaş ve üzeri yaş grubundadır. Diğer yaş gruplarının hepsinde desteklemeyenlerin oranı destekleyenlere göre daha fazladır.

Tablo4. AB'ye Üyeliği Destekleme Nedenleri

Ekonomik istikrarın artacağını ve sürdürülebilir büyümenin sağlanacağını düşünüyorum	**%36,7**

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde daha fazla söz sahibi olacağını düşünüyorum	%29,4
Bireysel hakların, eşitlik ve özgürlüklerin artacağını düşünüyorum	%23,2
Sağlık, eğitim ve güvenlik gibi alanlarda standartların iyileşeceğini düşünüyorum	%10,2

Tablo4'te AB'ye üyeliği destekleyenlere yönelik sorulan destekleme nedeninin sonuçları paylaşılmıştır. Buna göre AB üyeliğini destekleme konusunda en fazla tercih edilen sebep ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme düşüncesidir. Katılımcılarda her on kişiden biri sağlık, eğitim ve güvenlik konusunda standartları yükselteceğini düşündüğü için AB'ye üyeliği desteklediğini ifade etmektedir. Tablodan çıkarılacak diğer sonuçlar ise şu şekildedir. Bireysel hakların, eşitlik ve özgürlüklerin artacağını düşünenlerin oranı %23,2; AB'ye üye olursa Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde daha fazla söz sahibi olacağına inanların oranı ise %29,4'tür. Bütün bu sebepler AB'ye üyelik hususunda toplumsal desteği artırmaktadır.

Tablo5. AB'ye Üyeliği Desteklememe Nedenleri

Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığının zarar göreceğini düşünüyorum	**%24,5**
Türkiye'nin tüm şartları yerine getirmiş olsa bile birliğe alınmayacağını düşünüyorum	%21,7
Birliğe aday diğer ülkelere göre Türkiye'ye eşit davranılmadığını düşünüyorum	%19,7
Toplumsal kimlik kaybına sebep olacağını düşünüyorum	%18,4
AB'nin zaten dağılacağını düşünüyorum	%15,5

Tablo5'te AB'ye üyeliği desteklemeyenlere yönelik sorulan desteklememe nedeninin sonuçları paylaşılmıştır. Buna göre her dört kişiden biri Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığının zarar göreceğini düşünmekte ve bu nedenle üyeliğe karşı olduğunu ifade etmektedir. Tüm şartları yerine getirse bile birliğe alınmayacağın düşünenlerin oranı %21,7; AB'nin zaten dağılacağını düşünenlerin oranı ise %15,5'tir. Ayrıca araştırmaya katılanların %18,4'ü AB'ye üyeliğin toplumsal kimlik kaybına sebep olacağını beyan ederken, %19,7'si birliğe aday diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'ye eşit davranılmadığını belirtmektedir. Bütün bu sebepler, katılımcıların AB'ye üyelik konusunda toplumsal desteği ortadan kaldırmaktadır.

Tablo6. AB'ye Üyelik Beklentisi

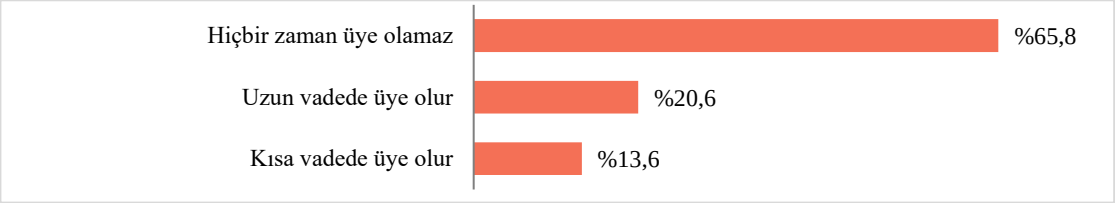

Yaş %	Kısa vadede üye olur	Uzun vadede üye olur	Hiçbir zaman üye olamaz
18-24	0,9	20,4	78,7
25-34	8,9	39,6	51,5
35-44	0,8	31,9	67,4
45-54	21,3	10,7	68,0
55-64	33,6	2,5	63,9
65 ve +	25,9	3,5	70,6

Araştırmaya katılanların %65,8'i Türkiye'nin AB'ye hiçbir zaman üye olamayacağını düşünmektedir. Bu konuda büyük bir ümitsizlik söz konusudur. Şüphesi bu sonucun ortaya çıkmasına Türkiye-AB ilişkilerinin seyri son derece belirleyicidir. Her beş kişiden biri uzun vadede üye olur derken; kısa vadede üye olur diyenlerin oranı %13,6 düzeyinde kalmaktadır. Yaş perspektifinden bakıldığında ise hiçbir zaman üye olamaz şeklindeki ümitsizliğin en fazla 18-24 ve 65 yaş ve üzeri yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bu konuda en iyimser yaş grubu ise %39,6 uzun vadede %8,9 kısa vadede üye olur diyen 25-34 yaş grubudur. Her yaş grubunda yarıdan fazlasının hiçbir zaman üye olamaz seçeneğini işaretlemiş olması ise bir başka çarpıcı sonuçtur.

Tablo7. AB'nin Adil Yaklaşım Algısı

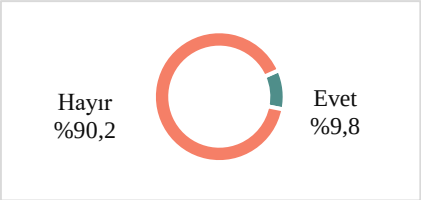

Yaş %	Evet	Hayır
18-24	9,3	90,7
25-34	13,2	86,8
35-44	5,8	94,2
45-54	3,0	97,0
55-64	3,9	96,1
65 ve +	26,2	73,8

Türkiye-AB ilişkilerinde en çok tartışılan başlıklardan biri de Türkiye'ye yönelik adil yaklaşım meselesidir. Türk toplumunun ezici bir çoğunluğu (%90,2) AB'nin Türkiye'ye adil davranmadığını düşünmektedir. Özellikle orta yaş grubunda bu düşünce daha fazladır. Şüphesiz böyle bir sonucun ortaya çıkmasında Türkiye'nin yıllardır kapıda bekletilmesinin, bu süreçte yeni üyelerin birliğe dahil edilmesin, sürekli yeni taleplerin dayatılmasının rolü bulunmaktadır. Bu sonucu ayrıca bir önceki tabloyla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Toplum şu şekilde düşünmektedir; "*AB Türkiye'ye karşı adil olmadığı için Türkiye'nin hiçbir zaman AB'ye üye olamayacaktır*."

Tablo8. AB Üyeliğini Geri Çekme İsteği

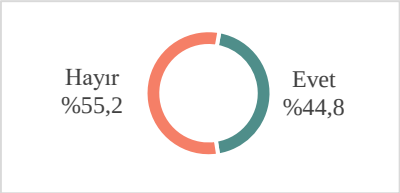

Yaş %	Evet	Hayır
18-24	66,2	33,8
25-34	31,1	68,9
35-44	31,5	68,5
45-54	55,4	44,6
55-64	71,5	28,5
65 ve +	27,5	72,5

Tablo8'de Türkiye'nin AB üyelik talebini geri çekme konusu katılımcılara sorulmuştur. Önceki tablolarda ifade edildiği üzere üyelik konusunda ümitsizlik ve adil yönetim konusunda kırgınlık söz konusu olsa da bu tabloda durum farklıdır. Toplum her şeye rağmen üyelik talebinin geri çekilmesi fikrini onaylamamaktadır. Özellikle 25-34 ve 35-44 yaş grubunda olanlar ile 65 yaş ve üzeri kişiler bu düşünceye karşı çıkmaktadır.

Tablo9. AB'ye Üyeliğin Türkiye Sorunlarına Çözüm Sağlama Beklentisi

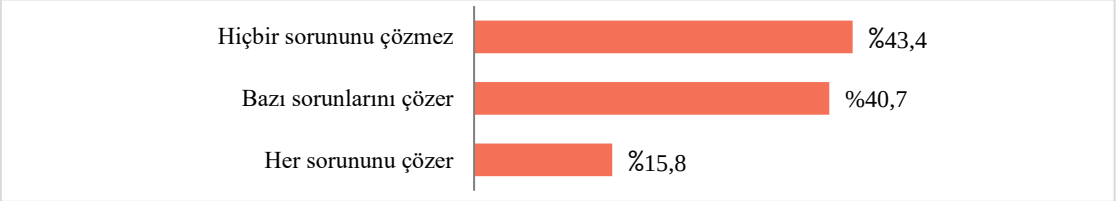

Yaş %	Her sorunu çözer	Bazı sorunları çözer	Hiçbir sorunu çözemez
18-24	4,2	45,0	50,8
25-34	33,5	41,3	25,2
35-44	4,7	58,7	36,6
45-54	20,3	21,0	58,7
55-64	2,9	27,6	69,5
65 ve +	26,4	45,5	28,2

Katılımcılara "AB'ye üyelik Türkiye'nin sorunlarını çözer mi?" diye sorulmuş alınan cevaplar Tablo9'da gösterilmiştir. Toplumun %43,4'ü üyeliğin hiçbir sorunu çözemeyeceğini düşünürken bazı sorunları çözer ve her sorunu çözer diyenlerin oran sırasıyla %40,7 ve %15,8'dir. Hiçbir sorunu çözemeyeceğini düşünenlerde 55-64, 45-54 ve 18-24 yaş grupları ön planda iken her sorunu çözer seçeneğinde diğer yaş gruplarına kıyasla 25-34 yaş grubu ilk sırada yer almaktadır.

Tablo10. AB'nin Temel Unsuru Algısı

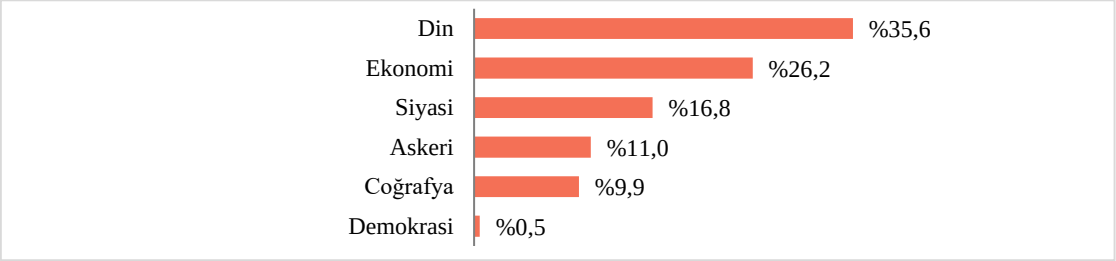

Yaş %	Din	Ekonomi	Siyasi	Askeri	Coğrafya	Demokrasi
18-24	16,1	22,4	-	23,3	38,1	-
25-34	25,6	40,8	5,1	1,9	26,6	-
35-44	39,1	24,8	0,5	34,6	0,5	0,4
45-54	51,6	11,2	22,7	11,1	1,7	1,7
55-64	35,3	27,3	33,9	2,3	0,2	1,1
65 ve +	43,5	27,2	-	26,9	2,3	-

Tablo10'a göre AB'nin temel unsuru din diyenlerin oranı %35,6; ekonomi diyenlerin oranı %26,2 ve siyasi diyenlerin oranı %16,8'dir. Bu sonuç, toplumun AB'ye bakışında ilk olarak din olgusunu dikkate aldığını göstermektedir. Özellikle orta ve ileri yaş grubu bu şekilde düşünmektedir. Ayrıca 18-24 yaş grubunda coğrafya, 25-34 yaş grubunda ise ekonomi seçeneği ön plana çıkmaktadır.

Tablo11. AB'nin Sunduğu Haklara Sahip Olma İsteği

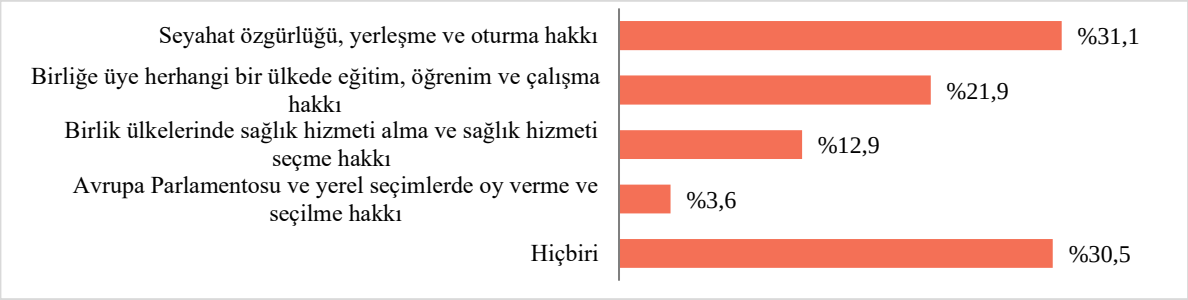

Yaş %	Seyahat Özgürlüğü…	Birliğe Üye…	Birlik Ülkelerinde…	Avrupa Parlamentosu…	Hiçbiri
18-24	7,2	17,9	10,6	29,0	35,3
25-34	40,1	48,6	1,7	7,6	2,1
35-44	41,5	14,5	5,0	14,8	24,2
45-54	24,2	13,7	2,2	5,3	54,6
55-64	38,2	2,0	1,7	21,8	36,2
65 ve +	29,5	26,9	0,1	-	43,4

AB vatandaşlarının sahip olduğu haklar konusunda Türk toplumu en çok seyahat özgürlüğü, yerleşme ve oturma hakkını arzulamaktadır. Bu seçeneği %21,9 oranıyla eğitim öğrenim ve çalışma hakkı takip etmektedir. Sağlık hizmeti ve siyasi haklar ile daha düşük oranda tercih edilmektedir. Hiçbiri seçeneği ayrı tutulduğunda 18-24 yaş aralığında siyasi haklar, 25-34 yaş aralığında eğitim, öğrenim ve çalışma hakkı, geriye kalan diğer yaş gruplarında ise seyahat özgürlüğü, yerleşme ve oturma hakkı en fazla tercih edilen seçenek olmaktadır.

Tablo12. AB'de Kalıcı Olarak Yaşama İsteği

Yaş %	Evet	Hayır
18-24	14,4	85,6
25-34	40,1	59,9
35-44	53,1	46,9
45-54	11,8	88,2
55-64	8,0	92,0
65 ve +	52,9	47,1

Tablo12'de AB üyesi bir ülkede kalıcı olarak yaşama isteğine ilişkin veriler paylaşılmıştır. Türk toplumunda her üç kişiden biri kalıcı Avrupa'da yaşama istediğini ifade etmiştir. Bu oldukça çarpıcı bir sonuçtur. 35-44 ve 65 ve üzeri yaş grubunda olanların evet seçeneğini daha fazla tercih ettiği görülürken, bu konuda en isteksiz yaş grubunun ise 55-64 yaş grubu olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo13. TR-AB İhtiyaç İlişkisi

Yaş %	AB'nin TR'ye ihtiyacı var	İkisinin de birbirine ihtiyacı var	TR'nin AB'ye ihtiyacı var	İkisinin de birbirine ihtiyacı yok
18-24	12,4	39,5	23,9	17,7
25-34	12,4	2,5	9,6	40,2
35-44	27,2	12,8	4,5	45,4
45-54	39,4	33,1	5,8	8,5
55-64	1,7	67,0	3,2	26,7
65 ve +	1,8	44,8	25,9	1,3

Türk kamuoyunda en çok tartışılan hususlardan biri de Türkiye'nin AB'ye, AB'nin mi Türkiye'ye ihtiyacı olduğu konusudur. Araştırmaya katılanların %41,4'ü AB'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu düşünürken %20,8'i Türkiye'nin AB'ye ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. İkisinin de birbirine ihtiyacı var diyenlerin oranı %22,5; ikisinin de birbirine ihtiyacı yok diyenlerin oranı %15,2'dir. Yaş değişkenine bakıldığında, 18-24, 55-64 ve 65 ve üzeri yaş aralıklarında ikisinin de birbirine ihtiyacı var seçeneğinin, 25-34 ve 35-44 yaş aralıklarında ikisinin de birbirine ihtiyacı yok seçeneğinin, 45-54 yaş aralığında ise AB'nin Türkiye'ye ihtiyacı var seçeneğinin daha fazla tercih edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç

1951 yılında Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanan Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuş ve bu kuruluş AB'nin temeli olarak kabul edilmiştir. Sonraki dönemde kömür ve çelik ürünleri alanında başlayan işbirliği ekonominin bütün sektörlerini kapsayan bütünleşme çalışmalarıyla devam etmiş ve daha çok petrol ihtiyacını düzenleyecek bir topluluk olarak Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve ekonomik birleşmeyi hedefleyen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. 1965 yılında imzalan Füzyon (Birleşme) Antlaşması ile topluluklar tek çatı altında birleştirilmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla topluluk adı "Avrupa Birliği" şeklinde deklare edilmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinin seyri uzun bir tarihsel arka plana sahiptir. 1963 yılında taraflar arasında imzalanan Ankara Antlaşması bu ilişkilerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Sonraki yıllarda inişli çıkışlı grafik seyreden ilişkiler 1995 yılında gümrük birliğinin hayata geçirilmesi ile yeni bir döneme kapı aralamıştır. Ancak bir türlü tam üyeliğinin gerçekleştirilmediği süreç iki tarafın birbirini suçlayıcı ithamlarına sebebiyet vermiş ve Türk toplumunun AB algısının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmada Türk halkının AB algısı yaş değişkenine göre incelenmiş ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlardan bazıları şu şekildedir. Türk halkının yalnızca dörtte biri Türkiye'yi Avrupa ülkesi görmektedir. Toplumun yarıdan fazlası AB'ye üyeliği desteklememektedir. Katılımcıların %65,8'i Türkiye'nin hiçbir zaman AB'ye üye olamayacağını, %90,2'si AB'nin Türkiye'ye adil davranmadığını düşünmektedir. AB'nin Türkiye'ye ihtiyacı var diye düşünenlerin oranı tam tersi düşünenlerin oranından daha fazladır. Her üç kişiden biri AB'de kalıcı olarak yaşama arzusu taşımaktadır.

Kaynakça

Ayanoğlu, E. (1995), Avrupa Birliği Ve Türk Vergi Sisteminin Birlik Modeline Uyumu-I. *Vergi Dünyası Dergisi*, 14(171), 49-55.

Bilici, N. (2005). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Bozkurt, E. (2018). Son Gelişmeler Işığında Türkiye'de Avrupa Birliği Algısı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2) , 267-288.

Çelik, K. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri.* http://www.kenancelik.ktu.edu.tr/yayin/ab.Pdf

Doğan, V. (1999). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1-2) , 261-272.

Dura, C. (1996). Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (12), 1-23.

Dura, C. ve Atik, H. (2007). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Karluk, S. R. (1996), *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.

Tekin, Fazıl (1990), *Uluslararası Maliye*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

url1. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html ET: 19.12.2022

url2 https://www.mfa.gov.tr/avrupa-ülkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa ET: 19.12.2022

url3 https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82 ET: 17.12.2022

url4 https://www.ab.gov.tr/aday-ulkeler_265.html ET: 18.12.2022

url5. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies_en ET: 19.12.2022

url6. https://www.ab.gov.tr/45641_en.html ET: 18.12.2022

url7. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html ET: 18.12.2022

url8.https://www.avrupa.info.tr/tr/mevcut-durum-742 ET: 18.12.2022

21. YÜZYIL ÇİN DENİZ STRATEJİSİ: DENİZ GÜCÜNDE ASKERİ VE EKONOMİK BİR PROJEKSİYON

Eda TUTAK[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, edatutak@gumushane.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-8567-8106

ÖZET

Gelişen ekonomisiyle 21. yüzyılda uluslararası sistemde yükselen en önemli ekonomik güç olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak anılan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) karşısında en önemli rakiplerden biri olarak belirmiştir. Öyle ki günümüzde ABD ve ÇHC küresel olarak en büyük iki ekonomiyi temsil etmektedir. Çin; geniş nüfusu, fiziksel büyüklüğü, 20. yüzyılın sonlarına doğru dış ticareti ve yatırımı liberalleştirmesi, endüstriyel üretimi arttırması, sermaye birikimi, daha iyi teknoloji ve altyapıya gerçekleştirdiği yatırımları ile dünyanın politik ekonomisinde benzersiz bir yer işgal etmektedir. Çin, 21. yüzyılda denizlerin artan önemi karşısında büyüyen ekonomisi ve askeri alanda gerçekleştirdiği reformları ile denizlerde yeni bir yol haritası çizmiş, bu yol haritası aracılığıyla önemli bir deniz gücü olmayı hedeflemiştir. Bu çalışmanın amacı; artan ekonomik, kültürel ve askeri ilişkileriyle Çin'in 2000'li yılların başından itibaren denizlerde izlediği stratejiyi incelemek ve Çin'in 21. yüzyıl deniz stratejisini askeri ve ekonomik temelde analiz etmektir. Bu kapsamda öncelikle Çin deniz stratejisinin tarihsel gelişimi ve dönüm noktaları ele alınmış, daha sonra 21. yüzyıl ülke deniz stratejisinde Alfred Thayer Mahan'ın izleri araştırılmıştır. Son olarak 21. Yüzyıl Çin Deniz Stratejisi, ekonomik ve askeri açıdan analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Çin'in 21. yüzyılda izlediği deniz stratejisinin ekonomik ve askeri faktörleri içeren geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir yol haritası tarafından şekillendirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alfred Thayer Mahan, Çin Halk Cumhuriyeti, Deniz Stratejisi

21ST CENTURY CHINESE MARITIME STRATEGY: A MILITARY AND ECONOMIC PROJECTION IN SEA POWER

ABSTRACT

The People's Republic of China (PRC), which is the most important economic power rising in the international system in the 21st century with its developing economy, has emerged as one of the most important competitors against the United States (USA), which is called the only superpower after the Cold War. So much so that today, the USA and the PRC represent the two largest economies globally. China occupies a unique place in the world's political economy with its large population, physical size, liberalization of foreign trade and investment towards the end of the 20th century, increasing industrial production, capital accumulation, and investments in better technology and infrastructure. In the 21st century, China has determined a new road map in the seas with its growing economy and the reforms it has carried out in the

military field in the face of the increasing importance of the seas, and has aimed to become an important sea power through this road map. The aim of this study is to examine China's strategy at sea since the early 2000s with its increasing economic, cultural and military relations and to analyze China's 21st-century maritime strategy on a military and economic basis. In this context, firstly the historical development and turning points of the Chinese maritime strategy were discussed, and then the traces of Alfred Thayer Mahan were investigated in the 21st-century country maritime strategy. Finally, the 21st Century Chinese Maritime Strategy has been analyzed economically and militarily. As a result of the study, it has been determined that the maritime strategy followed by China in the 21st century is shaped by a comprehensive and long-term roadmap that includes economic and military factors.

Keywords: Alfred Thayer Mahan, Maritime Strategy, People's Republic of China

1. GİRİŞ

21. yüzyılda denizler, giderek artan oranda devletlerin ilgi odağı haline gelmekte ve hükümetlerin askeri, ekonomik, siyasi, diplomatik politikalarında giderek daha fazla yer tutmaktadır. Bu durum, küresel çapta yaşanan bazı gelişmelerin doğal sonucu olarak kabul edilebilir. Bu gelişmeler; küresel ticaretteki deniz yollarının yüksek payı, denizlerin barındırdığı canlı ve cansız doğal kaynaklara olan ihtiyacın giderek artması, ülke savunma ve güvenliğinde deniz alanlarının stratejik önemi ve sürdürülebilir kalkınma ve çevrede denizlerin kritik katkısı olarak sıralanabilir. Özellikle küresel ticaretin ekonomik büyümedeki vazgeçilmez konumu, dünya ticaret hacminin büyük bir bölümünü taşıyan denizleri daha kritik hale getirirken bu deniz yollarının savunma ve güvenliğinin sağlanmasının da ehemmiyeti artmıştır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yayınlanan küresel deniz taşımacılığının incelendiği raporda; deniz taşımacılığının uluslararası ticaretin ve küresel ekonominin bel kemiği olduğu; uluslararası mal ticareti hacminin %80'inden fazlasının deniz yoluyla taşındığı ve bu oranın çoğu gelişmekte olan ülke için daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (UNCTAD, 2021). Deniz yollarının küresel ticaretteki bu yüksek payı 21. yüzyılda devletleri denizlerde hâkimiyet sağlamaya iten en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır.

Tarihsel olarak denizler, sadece bir tür sınır veya doğal bariyer değil, aynı zamanda çok eski zamanlardan beri her türlü alışverişi ve insani faaliyetleri kolaylaştıran bir ortam, hükümetlerin diğer ülkelerle temas kurdukları sınırlarının ötesinde bir dünya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınır ötesi dünya, toplumlar ve hükümetler tarafından hem ticari, askeri, diplomatik hem de göç veya seferler gibi özel amaçlar için kullanılmaktadır. İlk zamanlarda kıyı suları kısa mesafeli ticari alışveriş ve balıkçılık gibi faaliyetlerle bir geçim kaynağı olarak kullanılmasına rağmen zamanla askeri ve diplomatik amaçlarla kullanımı oldukça genişlemiş, 21. yüzyılın ortaya çıkardığı gelişmeler neticesinde de kritik bir boyut kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; artan ekonomik, kültürel ve askeri ilişkileriyle Çin'in 2000'li yılların başından itibaren denizlerde izlediği stratejiyi incelemek ve Çin'in 21. yüzyıl deniz stratejisini askeri ve ekonomik temelde analiz etmektir. Çalışmada öncelikle Çin'in Deniz Stratejisi'nde

yaşanan 21. yüzyıl evrimi tarihsel boyutuyla ele alınmış, Alfred Thayer Mahan'ın etkisi araştırılmıştır. Ardından Çin'in 21. yüzyıl deniz stratejisi, ekonomik ve askeri açıdan analiz edilerek detaylandırılmıştır. Sonuç olarak Çin'in 21. yüzyılda izlediği deniz stratejisinin ekonomik ve askeri faktörleri içeren geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir yol haritası tarafından şekillendirildiği tespit edilmiştir.

2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DENİZ STRATEJİSİNDE 21. YÜZYIL EVRİMİ

Çin Halk Cumhuriyeti, büyük bir kıta gücü olmasının yanı sıra Kuzeydoğuda Japonya Denizi'nden Güneyde Tonkin Körfezi'ne kadar uzanan uzun bir kıyı şeridini de kontrol etmektedir (Baker ve Zhang, 2012: 2). Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar kara odaklı stratejiler geliştiren ülke, 21. yüzyılın başından itibaren özellikle ekonomik büyümenin itici gücüyle denizlere yönelmiştir. Çin ekonomisinin gelişimi, Pekin'in devlet bütçesinden silahlı kuvvetlere daha büyük oranda pay ayırmasına olanak sağlarken bu durum ülke askeri modernizasyonunun hızlanmasına yol açmıştır (Pejić, 2021: 31). Dolayısıyla Çin Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yer alan ülke donanma gücü de bu bütçeden payını alarak küresel boyutta bir deniz gücüne dönüşmüştür. 2000'li yılların başından itibaren Çin Halk Kurtuluş Ordusu (People's Liberation Army "PLA") Donanması önemli teknolojik yetenekler sağlayarak etkileyici bir askeri modernizasyon çabası başlatmıştır. Yetenekli bir donanma yaratmanın teknolojiden fazlasını gerektirdiğini kabul ederek, profesyonel bir güç geliştirme nihai hedefi ile denizcilik alanında (doktrinde, organizasyonda, eğitimde) topyekûn bir modernizasyon girişimleri yürüten PLA Donanması (PLAN), denizlerdeki harekât kabiliyeti ve hâkimiyetini üst seviyeye çıkararak ABD karşısında önemli bir rakip güç olarak belirmiştir. 2009 yılında "The People's Liberation Army Navy: A Modern Navy with Chinese Characteristics" ismiyle ABD Deniz İstihbarat Dairesi tarafından yayınlanan raporda Çin'in askeri modernizasyon programının PLAN'a bir dizi yeni yetenek kazandırdığı vurgulanmaktadır (The Office of Naval Intelligence, 2009: 1-46).

Çin, özellikle son on yılda küresel ticari ve askeri etkiye sahip bir deniz gücü olarak hızla yükselmektedir. Tarihsel olarak kara sınırlarını güvence altına almakla meşgul olan Çin, artık enerji ve hammadde ithal etmenin yanı sıra ticari ürünleri küresel pazarlara ulaştırmak için denizlere giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Bu nedenle deniz güvenliği, Pekin için daha ciddi bir stratejik endişe haline gelirken ülke deniz stratejisi de bu faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Çin'in denizcilik endüstrisi, 2006 yılında ulusal ekonomik çıktının yaklaşık yüzde 10'una katkıda bulunmuş ve ulusal ekonomideki payı yıldan yıla artış göstermiştir (Erickson ve Collins, 2008: 47).

Çin'in denizlerdeki yükselen gücü ve 21. yüzyıl deniz stratejisini daha detaylı analiz edebilmek amacıyla çalışmanın takip eden başlığında ülke deniz stratejisinin tarihi dönüm noktaları incelenmiş, böylece Çin'in modern denizcilik anlayışına giden yol haritasının hangi temeller üzerinde oluşturulduğu açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca modern dönem deniz teorisyeni Alfred Thayer Mahan'ın 21. yüzyıl Çin deniz stratejisindeki etkileri incelenmiştir.

2.1. Modern Bir Donanmaya Doğru: Yakın Deniz Savunmasından Uzak Denizlere

Bir ülkenin deniz stratejisi büyük ölçüde jeopolitik ortamı tarafından belirlenmektedir. Çin, Güneydoğuda kıyı sınırlarına sahipken Güneybatı, Batı ve Kuzey'inde kıtalarla çevrili bir ülkedir. Hem kıyı hem de kıta sınırları çok uzun olan Çin, ulusal savunma stratejilerini oluştururken hem karada hem de denizde etkili bir strateji belirlemek durumundadır. 1949'da Başkan Mao Zedong tarafından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin deniz gücü, uzun süre deniz güvenliğini korumaya odaklanmış ve Soğuk Savaş'ın sonuna kadar, kara odaklı stratejiler benimsemiştir (Ju, 2015: 14).

Çin deniz stratejisi, 1949'dan 1980'lerin ortalarına kadar "Kıyı Savunması" konseptiyle sürdürülmüş ve PLA Donanması, olası bir savaşa karşı Çin kıyılarını Sovyet Pasifik Filosu'ndan korumaya odaklanmıştır (The Office of Naval Intelligence, 2009: 5). 1960-1970'ler Çin-Sovyet bölünmesi ve özellikle 1960'ta Sovyet deniz yardımının geri çekilmesi, donanmanın gelişimi üzerinde ani ve yıkıcı bir etki yarattığından bu tarihler ülke denizcilik gelişimi için zorlu bir süreci temsil etmektedir (Speed,1995: 3). 1982'ye gelindiğinde ise Modern Çin Donanması'nın babası olarak bilinen Amiral Liu Huaqing, ülke donanmasının başına geçerek kaynak eksikliğine ve kıtasal tehditlerin devam etmesine rağmen Çin'in gelişmiş bir deniz gücü yeteneğiyle donatılması gerektiğini savunmuştur (Hartnett, 2014). Liu Huaqing'in savunduğu deniz stratejisi Çin'in küresel bir deniz gücü olabilmesi amacıyla büyük, gelişmiş ve harekât kabiliyeti yüksek bir donanma inşasını içermektedir (Cole, 2000: 301).

1980'lerde özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Çin stratejisinde büyük bir değişim yaşanırken Pekin, "Reform ve Dışa Açılma" politikasının bir parçası olarak yabancı yatırımcılara kapılarını açmış, ülke dış ticaretini geliştirmiştir (Martinson, 2022: 251). Böylece ülke ekonomisi hızla büyürken askeri stratejilerde de bir değişim yaşanmış ekonomik büyümenin itici gücüyle askeri modernizasyon hareketleri hız kazanmıştır. Çin'in, Güney Çin Denizi'ndeki tartışmalı adalara ilişkin iddiaları da dâhil olmak üzere diğer ulusal güvenlik endişelerine öncelik vermesiyle birlikte "İşgali Önlemek ve Anavatanı Savunmak" olan deniz stratejisini 1980'li yıllarda "Açık Deniz Savunması" olarak değiştirmiştir (Cole, 2014: 43-44). Liu Huaqing'in PLAN'ın başına geçmesiyle "Açık Deniz Savunması" olarak değişen Çin Deniz Stratejisi'ni Liu, aşağıda sıralanan üç aşamayı içerecek biçimde tanıtmaktadır (Kondapalli, 2000: 2040):

I. 2000 yılına kadar olan ilk aşamanın odak noktası; konvansiyonel donanma gemilerinin eğitimi ve mevcut durumunun iyileştirilmesi, yenilenmesi ve geliştirilmesidir. (Hedef; Bölgesel tehditleri caydırmak ve savaşları hızlı ve düşük riskle sonlandırmaktır.)
II. 2001'den 2020'ye kadar olan ikinci aşamanın odak noktası; 20.000 ila 30.000 tonluk birkaç uçak gemisinin inşası ile filonun gücünü arttırmak ve PLAN'ın açık deniz savaş kabiliyetini geliştirmek için birkaç savaş gemisinin satın alınmasıdır. (Hedef; PLAN'ın yalnızca Batı Pasifik'te değil aynı zamanda uçak gemileri ve yüksek teknolojili ekipmanlarla dünya çapındaki okyanuslarda varlık göstermesidir.)
III. 2021'den 2040'a kadar olan üçüncü aşamanın odak noktası; PLAN'ı açık deniz kabiliyetine sahip büyük bir deniz gücü haline getirmektir.

20. yüzyılda “Sovyetler Birliği’nin çöküşü” ve 21. yüzyılda yaşanan “11 Eylül” olayları, uluslararası stratejik dengelerde büyük bir dönüşüm meydana getirmiş ve küresel jeostratejik durum üzerinde derin bir etki yaratan bu olaylar, Çin’in deniz jeostratejik gelişimi için tarihi fırsatlar sağlamıştır (Qi, Erickson ve Goldstein, 2006: 10). Ortaya çıkan gelişmeler neticesinde ekonomik ve jeostratejik ilişkilerini geliştiren Çin, 20. yüzyılın sonunda komşu ülkelerle ardı ardına sınır belirleme görüşmelerini sonuçlandırmış, Rusya ile bir “Dostluk İşbirliği Antlaşması” imzalamıştır. Çin ve Rusya’nın başrolde olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü; karşılıklı güven, eşitlik, işbirliği ve “Yeni Güvenlik Konsepti” temelinde bir bölgesel işbirliği modeli başlatmıştır.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Çin’in büyük stratejisi, kara güvenliğinden deniz güvenliğine doğru evrilmiş, deniz güvenliği çıkarları giderek Çin’in stratejik yaklaşımında temel unsur haline gelmiştir (Chandramohan, 2014: 22). Çin’in Asya-Pasifik bölgesindeki siyasi, ekonomik ve askeri gücü arttıkça önde gelen bir küresel deniz gücü olma hedefini benimsemiş, bu hedef ile Çin Donanması, deniz yeteneklerini geliştirmeye ve denizlerdeki hâkimiyetini arttırmaya odaklanmıştır.

Çin deniz stratejisi 1980’lerin ortalarından önce “Kıyı Savunması”, 1980’lerin ortalarından itibaren “Açık Deniz Savunması” ve ardından 2000’lerden itibaren “Açık Deniz Operasyonları” olmak üzere temel olarak üç aşamadan geçmiştir (Li, 2011:110). PLAN Komuta Akademisi’nden Quan Jinfu 2004 yılında gerçekleştirdiği konuşmasında “Bu yeni yüzyılda, Çin’in denizcilik yönündeki ulusal çıkarlarının alanı, sürekli genişlemeli ve yakın deniz sularından uzak deniz sularına uzanmalıdır…Kaçınılmaz olarak, Çin’in yeni yüzyıl için denizcilik stratejisinin özü Yakın Deniz Savunması’ndan Uzak Denizlerin Korunmasına doğru evrilecektir.” ifadelerini kullanarak Çin deniz stratejisinin bir dönüşüm içinde olduğunu vurgulamıştır (Martinson, 2022: 253).

21. yüzyılın başından itibaren Çin Deniz Stratejisi’ni tanımlayan “Açık Deniz Savunması” aşağıdaki stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır (Murray, Berglund ve Hsu, 2013: 2-3):

- Çin ulusal çıkarlarını tehdit eden yabancı askeri operasyonlar, istilalar, ablukalar, anakaraya yönelik saldırılar ve genel olarak yabancı askeri müdahaleye karşı Çin’i korumak ve bu girişimleri caydırmak.
- Tayvan’ın bağımsızlığına yönelik girişimlerini caydırmak ve tersine çevirmek.
- Pekin’in nükleer caydırıcılık stratejisini desteklemek için deniz temelli bir nükleer kuvvet geliştirmek.
- Çin’in deniz ticaret yollarına yönelik tehditleri caydırmak ve bunlara karşı savunma gerçekleştirmek.
- Çin’in deniz alanlarına, egemenliğine ve kaynaklarına yönelik tehditleri caydırmak ve bunlara karşı savunma gerçekleştirmek.
- Çin’in ulusötesi çıkarlarını korumak.

Nisan 2018'de Xi Jinping, büyük ve güçlü bir Halk Donanması inşa etme görevinin hiçbir zaman bugünkü kadar acil olmadığını ifade etmiştir (Martinson, 2022: 267). Gerçekten de Çin tersaneleri, Soğuk Savaş’ın zirvesinden bu yana görülmemiş bir hızla savaş gemileri inşa etmektedir.

2.2. 21. Yüzyıl Çin Deniz Stratejisinde MAHAN Etkileri

Çin Donanmasının yükselişine ilişkin araştırma ve çalışmaların çoğu, Çin'in silahlı kuvvetlerinde özellikle donanmada gerçekleştirdiği reform hareketlerinin Alfred Thayer Mahan'ın hegemonik bir görüşü olan "*Deniz Gücü Teorisi*" tarafından şekillendiğini savunmaktadır (Connoly, 2017: 184). Mahan'ın savunduğu jeopolitik deniz gücü teorisi, savaş filoları inşa ederek dünya okyanuslarının ve deniz ticaretinin kontrolünü ele geçirmeyi vurgulamaktadır. Ancak savaş gemileri tek başına yeterli değildir, çünkü küresel olarak faaliyet gösterebilmek için geniş bir denizaşırı üs ağı gerekmektedir.

Alfred Thayer Mahan'a göre; devletler, güçlü bir deniz gücü inşasını ancak açık denizlerdeki stratejik hatların kontrolünün sağlanmasıyla gerçekleştirilecek denizaşırı ticaret yoluyla, donanma gücünün arttırılması ile ve denizlerde etkin hale gelebilmek için deniz üslerinin kazanılmasıyla yoluyla sağlayabilecektir (Chan, 2020: 270). Güçlü bir deniz gücüne sahip olmak ise küresel etkiyi beraberinde getireceğinden deniz gücünden bağımsız bir küresel güç olmanın mümkün olmadığını savunmaktadır. Mahan'ın savunduğu Deniz Gücü Teorisi, dış ticaret ile başlayan, küresel bir etkiyle sonuçlanan döngüsel bir nitelik taşımaktadır. Çin'in 20. yüzyılın sonunda başlayan ekonomik büyümesi ve askeri alanda başlattığı reform hareketleri kapsamında donanma gücüne gerçekleştirdiği yatırımlar Mahan'ın görüşleri ile paralellik arz etmekte, dolayısıyla 21. Yüzyıl Çin Deniz Stratejisi genellikle Mahan'ın görüşleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

1990'lı yıllarda Mahan, deniz ticareti ve donanma gücü ile denizlere hâkim olan devletlerin dünyada önemli bir etkiye sahip olacağını savunmuştur (Hlongwa, 200: 22). Onun deniz gücüne ilişkin teorisi, deniz ticareti ile deniz gücü arasındaki karmaşık bağlantıyı da ortaya koymaktadır. Çin'de uzun süren tartışmaların merkezinde ulusal çıkarlar gerçekleştirilirken deniz gücünün merkeze alınıp alınmaması konusunda olmuştur. Çin'in açık denizlere yönelmesi 1980'lerde PLAN'ın başına geçen ve "Çin'li Mahan" olarak anılan Amiral Liu Huaqing ile başlamıştır (Holmes ve Yoshihara, 2006: 27). Ancak Liu'nun fikirleri yüzyıllardır kıtasal güç olarak anılan Çin'in denizlere yönelmesini tek başına açıklayan yeterli bir neden değildir. Birden çok faktör Çin'in 21. yüzyılda kendisini deniz gücü olarak inşa etme hedefinin temelini oluşturmaktadır. Bu faktörlerin başında ülke ekonomik kalkınması gelmektedir. Çin'in ekonomik yükselişi, ülkenin donanmasını geliştirebileceği bir finansal temel sağlamıştır (Nohara, 2017: 219). Buna ek olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucu Çin'in diğer ülkelerle diplomatik ilişkilerinin normalleşmesi, ülke donanması için yeni perspektiflerin geliştirilmesini teşvik etmiştir (Nohara, 2017: 221). Teknolojik ve ekonomik ilerleme birbirini tamamlarken ülke donanma gücünü geliştirecek milli varlıklara sahip olunması, denizlere yatırımın yapısını da etkilemiş, Çin gemi inşa endüstrisi milli unsurlarla gelişim göstermiştir.

Çin'in Mahan'ı olarak anılan Liu Huaqing'in deniz gücü ve stratejisine ilişkin düşüncelerinin özeti aşağıda sıralanmıştır (Hartnett, 2014):

- Bir devletin deniz çıkarlarını savunabilmesi için gelişmiş deniz gücüne sahip olması önemlidir. Çin'in denizcilik çıkarları genişledikçe bu çıkarları koruyabilecek bir deniz gücüne duyulan ihtiyaç artmıştır.
- Denizcilik stratejisini genel ulusal hedefler ile senkronize etmek önemlidir. PLA Donanmasının "Açık Deniz Savunması" stratejisine geçişi, donanmanın gelişimi için gereksinimleri ortaya koymuştur.
- Deniz yeteneklerinin bir stratejiye dayalı olarak geliştirilmesi önemlidir. Liu yönetimindeki PLA Donanması, "Açık Deniz Savunması" stratejisini benimsediğinde, donanmanın yeni stratejiyi uygulayamayacağı anlaşılmıştır ve bu durum, donanma gelişimine yön vermiştir.
- Güçlü bir deniz yeteneği geliştirilebilmesi için etkili bir lobi yürütülmesi önemlidir. PLA Donanması'nın son yirmi yıldaki gelişmiş yetenekleri, Liu'nun güçlü etkisinin doğrudan sonucudur. Özellikle 1990'larda ÇHC Başkan Yardımcısı olduğunda Çin'in deniz gücü gelişimine doğrudan destek vermiştir. Söz konusu destek olmadan PLA Donanması'nın bugünkü konumunda olma ihtimali oldukça düşüktür.

3. 21. YÜZYIL ÇİN DENİZ STRATEJİSİNİN EKONOMİK VE ASKERİ BOYUTLARI

1978 yılından önce ÇHC sınırlı ekonomik büyümesi ile devlet tekelinde yönetilirken bu tarihten itibaren liberalleşmeye başlamış ve 2000'li yılların başında ülke ekonomisi dünyanın en önemli üretim merkezlerinden biri haline gelerek hızla gelişmiştir (Visser, 2016: 27). Ticarete dayalı büyüme ve refah, hem Çin ekonomisini hem de küresel rekabet ortamını yeniden tanımlarken Çin ekonomisi, olağanüstü büyümesini sürdürmek için denizaşırı pazarlara ve enerji kaynaklarına her zamankinden daha fazla bağımlı hale gelmiş, bu durum ülke savunma stratejileri ve doktrinini derinden etkilemiştir (Lei, 2008: 139-140). Çin; geniş nüfusu, fiziksel büyüklüğü, 20. yüzyılın sonlarına doğru dış ticareti ve yatırımı liberalleştirmesi, endüstriyel üretimi arttırması, sermaye birikimi, daha iyi teknoloji ve altyapıya gerçekleştirdiği yatırımları ile dünyanın politik ekonomisinde benzersiz bir yer işgal etmektedir (IMF, 1997). Küresel ticari ve askeri etkiye sahip bir deniz gücü olarak hızla yükselen Çin, tarihsel olarak kara sınırlarını güvence altına almaya odaklanmış ancak 21. yüzyılın başından itibaren üretim fazlası ürünlerini küresel pazarlara ulaştırmak için denizlere giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir (Erickson ve Collins, 2007: 47).

Bir ülkenin deniz stratejisi siyasi, ekonomik, askeri ve diplomatik stratejileri içeren kapsamlı bir ulusal stratejinin yalnızca bir parçasını temsil etmektedir ve bu parçaları birbirinden ayrı düşünmek neredeyse imkânsızdır (Huang, 2009: 40). Dolayısıyla Çin'in deniz stratejisi de büyük çoğunlukla ekonomik ve askeri gelişmelerden etkilenmiş ve bu kapsamda şekillenmiştir. 1980'li yıllardan itibaren açık kapı politikasının sağladığı ekonomik büyüme ile genel olarak ulusal stratejisinde reformlar gerçekleştiren Çin, deniz gücünü arttırmak ve açık denizlerde varlık gösterebilmek amacıyla ülke donanmasının gelişimine öncelik vermiştir.

21. yüzyılın başından itibaren Çin savunma harcamalarına ayırdığı finansal kaynağın hızla yükselmesi deniz modernizasyonunu olumlu yönde etkilerken, bu artış bölge ülkeleri ve büyük güçler tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Ancak Çin savunma harcamalarının Gayri Safi

Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nın belli bir yüzdesi olarak kademeli artması, Çin'in ekonomik büyümesiyle uyumlu olduğundan ülke askeri reformları ve tedarikleri agresif bir tutumdan ziyade yükselen bir güç tarafından yeteneklerin doğal gelişimi olarak değerlendirilmelidir (Till, 2012: 32). Genel olarak Çin deniz stratejisi ve gelişimi, farklı ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri sektörlerden derinden etkilenmektedir. Ekonomik kapsamda ele alındığında Çin'in deniz stratejisinin amaçları temel olarak enerji ithalatı, deniz ticareti, deniz iletişim hatları (SLOC) ve münhasır ekonomik bölge (MEB) ile yakından ilgilidir. Askeri kapsamda ele alındığında ise Çin'in deniz stratejisi; denizin komutasını kazanma askeri amacına ulaşmak için ulusal donanma hedefleri ve deniz kuvvetlerinin koordinasyonunu içermektedir.

3.1. Ekonomik Analiz

1980'li yılların ortalarından itibaren uluslararası siyasi ortamdaki istikrarlı durum, Çin'e ulusal ekonomisinde reform yapma ve dünyadaki siyasi statüsünü yeniden inşa etme güvenliğini sağlamıştır. Çin'in piyasa odaklı bir ekonomiye yönelik reformları 1978'den itibaren başlamış ve açık kapı politikası kapsamında dış ticaret ve yabancı yatırım teşvik edilmiştir. Çin'in günümüzde dünya çapında en güçlü ekonomi olmasına katkı sağlayan dönemin devlet başkanı Deng Xiaoping, başlattığı açık kapı politikası ile dış ticaretin arttırılmasını desteklemiştir (Huang, 2009: 140). Deng Xiaoping tarafından başlatılan ekonomik reform Çin ekonomisini öyle bir boyuta taşımıştır ki 21. yüzyıl uluslararası sisteminin şekillenmesini dahi etkileyerek ABD ekonomik gücünün lider konumunu ortadan kaldırmıştır. 2018 yılında Dünya Bankası Başkanı Çin ekonomisinin geldiği noktayı şu sözlerle ifade etmiştir (Denmark, 2018): "Çin kişi başına gelirini 25 kat artırdı ve bunun sonucunda 800 milyondan fazla Çinli kendisini yoksulluktan kurtardı. Dünyadaki toplam yoksulluğun azalmasına katkı sağladı."

Dünya Bankası verilerine göre Çin 1978'de ekonomide dışa açılma ve gerçekleştirdiği reform hareketleri ile 1978-2021 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH büyümesi yılda ortalama yüzde 10'a ulaşmıştır (The World Bank, 2022). Çin'in yıllık kişi başına düşen GSYİH büyümesi 1978 tarihinden itibaren hem negatif yönlü bir eğilim göstermemiş hem de dünya çapında yaşanan ekonomik kriz dönemlerinde dahi büyüme sağlamıştır. Grafik 1'de 1978-2021 tarihleri arasında Çin'in kişi başına düşen GSYİH'nin büyüme oranları verilmiştir.

Grafik 1: Çin'in 1978-2021 Tarihleri Arasında Kişi Başına Düşen GSYİH Oranları (%)

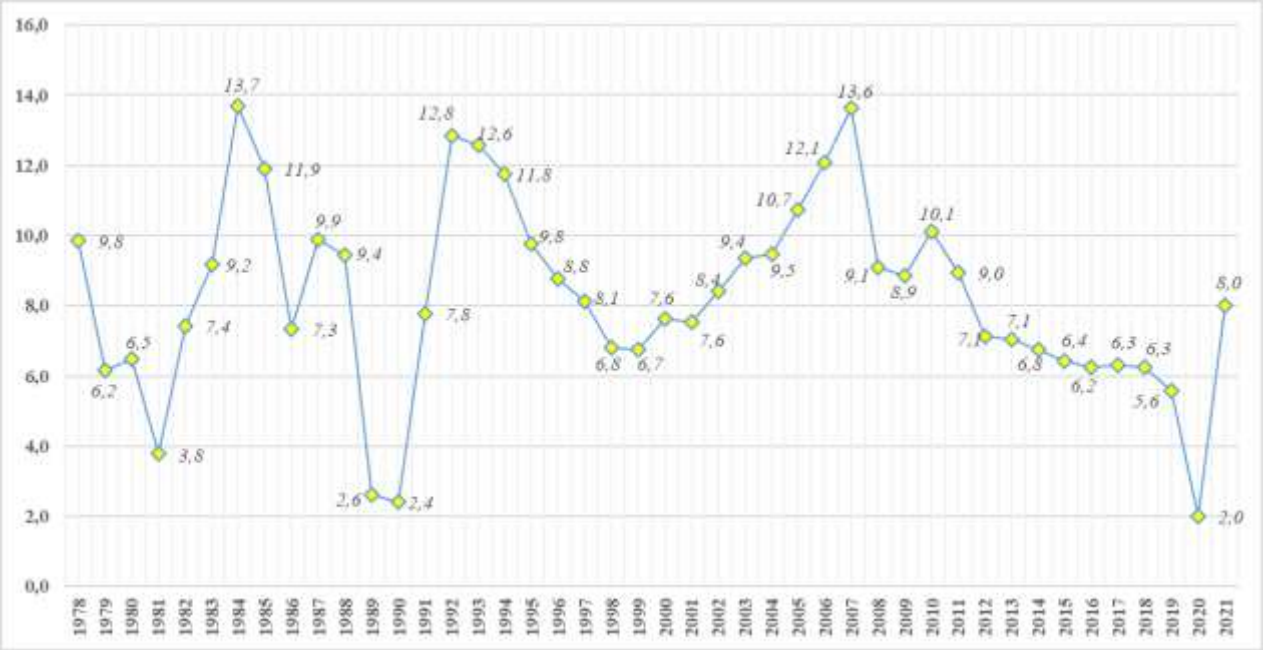

Kaynak: The World Bank, 2021

Grafik 1 incelendiğinde Çin ekonomisinin son 44 yılda ortalama %8,24 kişi başına GSYİH oranıyla sürekli artış gösterdiği izlenmektedir. Ülke ekonomisindeki bu büyümenin en önemli itici güçlerinden biri olan dış ticaret hacmi ise 2021 yılı itibariyle 6 trilyon ABD dolarını aşmıştır (GACC, 2022). Küresel ticaretin son elli yılda yaklaşık %80'ninin deniz yoluyla taşındığı (UNCTAD, 2021) dikkate alındığında deniz yolları Çin gibi ekonomisi yüksek oranda dış ticarete bağlı olan bir ülke için oldukça önemlidir. Buna ek olarak deniz ticaretinin % 60'ı ise Asya'dan geçmekte ve Güney Çin Denizi, küresel deniz taşımacılığının tahmini üçte birini oluşturmaktadır (Chine Power, 2016). Tüm bu faktörler dikkate alındığında Çin'in hem sürdürülebilir ekonomik büyümesini gerçekleştirebilmesi hem de deniz ticaret yollarının güvenliğini sağlayabilmesi amacıyla ülke deniz gücünü geliştirmeye yönelmesi öngörülebilir bir stratejiyi ifade etmektedir. Bu amaçla gerçekleştirdiği en önemli girişimlerden biri ise 2013 yılında ilan edilen ve Çin dış politikasının ve uluslararası ekonomik stratejisinin önemli bir çıktısı olan "21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu" projesidir (Jiang, Li, ve Gong, 2018: 83). Bu proje ile Çin, tarihi ipek yolunu canlandırmayı, proje güzergâhında bulunan ülkeler arasında işbirliği geliştirmeyi, deniz ticaret yollarının güvenliğini sağlamayı ve böylece Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayacak bir alt yapı oluşturmayı hedeflemiştir.

3.2. Askeri Analiz

Çin'in askeri stratejisi, Halk Kurtuluş Ordusu (PLA)'nun operasyonel doktrini, kuvvet yapısı ve eğitimi gibi temel konuları kapsayan "Askeri Stratejik Kılavuz" lar aracılığıyla ilan edilmektedir. PLA, 1956 ve 1980 yılları arasında, Çin'in bir Amerikan veya Sovyet işgalini nasıl kazanacağına odaklanmış ve bu yönde stratejiler benimsemiştir. Desai (2020: 64)

çalışmasında; bu dönemi 1956-1977: "Anavatanı Savunmak" ve 1977-1988: "Aktif Savunma" stratejileri olarak tanımlamıştır. 1988 ve 2014 yılları arasında ise ise Çin'in çevresinde meydana gelebilecek yerel savaşlarda nasıl galip gelineceğine odaklanılmıştır (Wuthnow, Fravel, 2022: 6).

21. yüzyıla girmeden hemen önce Çin hükümetinin ve halkının yeni yüzyılda barışçıl, istikrarlı ve müreffeh bir dünyaya öncülük etme arzusunda olduğunun vurgulandığı 1998 Çin Askeri Strateji Belgesi'nde, ülke askeri stratejik hedefleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 1998):

- Ulusal savunmayı geliştirmek, saldırganlığa karşı direnmek, silahlı saldırıları engellemek, devletin egemenliğini, birliğini, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini korumak.
- Ülke silahlı kuvvetlerinin çalışmalarını ulusun genel ekonomik inşasına tabi kılmak ve hizmetine sunmak. (Bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu, ekonomik ve teknolojik güçlerinin desteğini gerektirmektedir; ulusal savunmanın modernleşme düzeyi ancak ülkenin ekonomik gücünün artmasıyla birlikte kademeli olarak geliştirilebilir.)
- Aktif savunma askeri stratejisini uygulamak.
- Çin özelliklerini yansıtacak şekilde devrimci, modernize edilmiş ve düzenli bir halk ordusu oluşturmak.
- Dünya barışını korumak, saldırganlık ve genişlemeye karşı çıkmak.

1998 yılında yayınlanan Çin Ulusal Savunma Belgesi'nde yer alan ve yukarıda sıralanan hedefler, 21. yüzyıla girerken Çin'in askeri alandaki gelecek vizyonunu yansıtmasının yanında ülke silahlı kuvvetlerinde devam edecek modernizasyon çalışmalarına da vurgu yapmıştır. Ayrıca ülke ekonomisi ile silahlı kuvvetlerinin hem birbirine hizmet ettiği hem de silahlı kuvvetlerin modernizasyonunun ancak ekonomik gelişme ile gerçekleştirilebileceği vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla 2022 yılı itibariyle Çin askeri gücünde meydana gelen mevcut gelişimin itici güçlerinden biri olarak ülke ekonomik gücü gösterilebilmektedir. 2004 yılında yayınlanan ulusal savunma belgesinde ise Çin'in 21. yüzyılın ilk yirmi yılında gerçekleştirmesi gereken temel hedefinin orta derecede müreffeh bir toplum inşa etmek olduğu ve gelişmekte olan büyük bir ülke olarak Çin'in önünde, uzun süreli ve planlı çalışmayı gerektiren modernleşme sürecinin yer aldığı vurgulanmıştır (Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 2004).

2008 yılında yayınlanan Çin Ulusal Savunma Belgesi'nde ülke silahlı kuvvetlerinin modernizasyon hamlesinde yeni bir tarihsel başlangıç noktasında olunduğu ifade edilmiş ve kara, hava, deniz gücü ayrı ayrı değerlendirilirken ülke deniz gücü ve PLAN çerçevesinde gerçekleştirilen analizde şu noktalara değinilmiştir (Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 2008): "*1970'lerin sonuna kadar Donanmanın ana görevi kıyı savunma operasyonlarını yürütmekti, ancak 1980'lerden itibaren Deniz Kuvvetleri açık deniz savunma operasyonlarında stratejik bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Donanma, entegre açık deniz operasyonları, stratejik caydırıcılık ve stratejik karşı saldırı yeteneklerini çok yönlü bir şekilde geliştirmeye devam etmektedir ve kuvvetin genel dönüşümünü ilerletmek için uzak sularda işbirliği yürütme ve geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine karşı koyma yeteneklerini kademeli olarak geliştirmektedir."* Bu belgede ayrıca deniz kuvvetlerinin açık deniz savunma stratejisinin gereklerine uygun olarak modernizasyon çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmektedir.

Bu kapsamda aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla tüm faaliyetler sürdürülmektedir:

- Silah ve teçhizatı geliştirmek ve sistemi optimize etmek
- Lojistik destek sistemini optimize etmek ve denizle entegre destek yeteneklerini geliştirmek.
- Deniz subayları ve erlerinin yeteneklerini ve kalitesini arttırarak nitelikli askeri personel yetiştirmek.

ABD Savunma Bakanlığı tarafından Çin askeri gücünün analiz edildiği 2020 tarihli raporda; Çin liderlerinin 2020 ve 2035'te belirlenen kilit askeri dönüşüm süreçlerini vurguladığı ve PLA'daki dönüşümün Çin'in genel ulusal modernizasyonuyla uyumlu hale getirilmesinin amaçlandığı, böylece 2049'un sonunda Çin'in "dünya çapında" bir orduya sahip olmasının hedeflendiği belirtilmektedir (USA Departmant of Defense, 2020). Bu raporda ayrıca Çin Donanmasını oluşturan PLAN ile ilgili olarak şu noktalara değinilmiştir:

- Dünyanın en büyük donanması olan PLAN, önceki nesil platformları daha gelişmiş, çok rollü araçlar ile değiştirmeye odaklandığından giderek daha modern ve esnek bir güç haline gelmektedir.
- 2019 itibariyle PLAN, büyük ölçüde gelişmiş gemi karşıtı, hava savunması ve denizaltı karşıtı silahlar ve sensörler içeren modern çok rollü platformlardan oluşmaktadır.
- PLAN; denizaltıları, su üstü savaş gemileri, amfibi savaş gemileri, uçak gemileri ve yardımcı gemileri içeren kapsamlı bir gemi inşa ve modernizasyon programı uygulamaktadır. Buna ek olarak gelişmiş silahlar, sensörler, komuta ve kontrol yeteneklerinin geliştirilmesi ile uygulanması çalışmaları devam etmektedir.

4. SONUÇ

Küresel ticaretin son elli yılda %80'nini taşıyan denizler, karasal kaynakların hızla azalması, teknolojik gelişmelerin deniz doğal kaynaklarından yararlanmayı daha imkânlı hale getirmesi ve sürdürülebilir ekonomideki yeri nedeniyle 21. yüzyılın kritik ilgi ve çatışma alanlarını oluşturmaktadır. Devletlerin kıyı alanlarından ziyade açık denizlerde sahip olduğu hareket kabiliyeti ve deniz ticaret yollarına hâkimiyetinin 21. yüzyılın küresel gücünü belirlediği düşüncesi yaygınlık kazanırken tarihsel olarak bu yöndeki düşünceleri ile anılan Alfred Thayer Mahan da son yıllarda çok sayıda uluslararası ilişkiler çalışmalarının odağında yer almıştır. Alfred Thayer Mahan'a göre, gelişmiş bir deniz gücü inşa etmenin üç koşulu vardır: denizaşırı ticaret, gelişmiş bir donanma gücü ve deniz üsleri. Mahan'ın saydığı bu üç koşulu da karşılayan Çin Halk Cumhuriyeti ise son yirmi yılda deniz gücü çalışmalarının odağında yer alan ülkelerden birini temsil etmektedir. Çin'in 1980'lerde açık denizlere yönelmesi PLAN'ın başına geçen ve "Çin'li Mahan" olarak anılan Amiral Liu Huaqing ile başlamış ve bu tarihten itibaren Çin deniz gücünde meydana gelen modernizasyon faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan büyüme, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Çin'i sahip olduğu deniz gücünde dünyada birinci sıraya yükseltmiştir. Mahan'ın savunduğu Deniz Gücü Teorisi'nin ön koşulu olan dış ticaret Çin özelinde kendini göstermiş, ülke ekonomisi, dış ticarete bağlı olarak büyümüş ve deniz ticaret

yollarının önemi artarken Çin, *21. Yüzyıl Deniz ipek Yolu Projesi* gibi girişimler ile deniz ticaret yollarının güvenliğini sağlayarak kontrol etmeyi hedeflemiştir.

Çin'in *21. Yüzyıl Deniz Stratejisi* ekonomik ve askeri faktörleri içeren geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir yol haritası tarafından şekillendirilmiştir. 1978 yılında ülke ekonomisinde açık kapı politikası ile başlayan reform hareketleri 1980'li yıllarda ülke deniz gücünün gelişmesini teşvik etmiş, bu tarihten itibaren açık deniz stratejisi benimsenmiştir. 2000'li yılların başında hızla artan donanma yatırımları, Çin'in hem ekonomik hem askeri deniz gücüne önemli katkılar sunmuş, PLAN'ın gelişimi için modernizasyon faaliyetleri hız kazanmıştır. Çin, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde hem dünya çapında büyük bir ekonomik güç hem de dünyanın en gelişmiş donanma gücü olarak nitelendirilmektedir (USA Departmant of Defense, 2020: 7). Çin deniz stratejisi; ülkenin askeri, siyasi, ekonomik, denizcilik ve jeo-stratejik faktörleri dikkate alınarak askeri kurumun en üst seviyeleri tarafından formüle edilmektedir (Kondapalli, 2000: 2037). Bu kapsamda başlatılan Çin'in deniz modernizasyon faaliyetlerinin sonuçları aşağıdaki temel noktaları içermektedir (O'Rourke, 2022: 2):

- Çin askeri modernizasyon çabasının bir parçasını oluşturan deniz modernizasyon çabası, 1990'ların başından ortalarına kadar 25 yılı aşkın bir süredir devam etmekte ve Çin donanmasını çok daha modern ve yetenekli bir kuvvete dönüştürmektedir. Çin donanması, Çin'in denizlere yakın bölgesinde oldukça yüksek etkide bir askeri güçtür ve Batı Pasifik'in daha geniş suları, Hint Okyanusu ve Avrupa çevresindeki sular da dâhil olmak üzere daha uzak sularda giderek artan sayıda operasyon yürütmektedir.
- Çin donanması, Doğu Asya'daki herhangi bir ülkenin açık ara en büyüğünü temsil etmektedir. Buna ek olarak son birkaç yıl içinde savaş gücü gemilerinin sayısında ABD Donanmasını geride bırakarak PLAN dünyanın sayısal olarak en büyük donanmasına dönüşmüştür. PLAN, büyük yüzey muharipleri, denizaltılar, uçak gemileri, okyanus aşan amfibi gemiler, mayın savaş gemileri ve filo yardımcıları dâhil olmak üzere yaklaşık 355 platformdan oluşan bir savaş kuvvetiyle dünyanın en büyük donanmasını temsil etmektedir. PLAN'ın çoğu büyük su üstü savaş platformundan oluşacak genel savaş gücünün 2025'e kadar 420 gemiye ve 2030'a kadar 460 gemiye çıkması beklenmektedir.
- Çin'in donanma gemileri, uçakları ve silahları 1990'ların başında olduğundan çok daha modern ve yetenekli olmakla birlikte birçok açıdan Batı Donanmalarıyla karşılaştırılabilir durumdadır. ABD Savunma Bakanlığı, 2020 itibariyle PLAN'ın büyük ölçüde gelişmiş gemi karşıtı, hava karşıtı ve denizaltı karşıtı silahlar ve sensörler içeren modern çok rollü platformlardan oluştuğunu vurgulamıştır. Ayrıca ABD Deniz İstihbarat Dairesi, Çin Donanma gemi tasarımı ve malzeme kalitesinin birçok açıdan ABD ile karşılaştırılabilir olduğunu ve Çin'in hızla eksikliklerini giderdiğini ifade etmektedir.
- Bazı ABD'li araştırmacılar, Çin'in gemi inşa çabalarının hızı ve Çin donanmasının ABD Donanması ile kıyaslandığındaki boyutu ve yeteneklerine ilişkin endişelerini dile getirmektedir. Çin Donanması'nın Batı Pasifik'teki hâkimiyeti, ABD'nin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana bölgede karşılaştığı ilk zorluk olarak nitelendirilmektedir. Çin donanması, ABD'nin Batı Pasifik'teki lider askeri güç olarak uzun süredir devam eden statüsüne karşı meydan okumaktadır.

- Çin'in deniz modernizasyon çabaları; gemi karşıtı balistik füzeler, gemi karşıtı seyir füzeleri, denizaltılar, yüzey gemileri, uçaklar, insansız araçlar ile komuta ve kontrol, iletişim, bilgisayarlar, istihbarat, gözetleme ve keşif sistemlerini içeren çok çeşitli platform ve silah edinme programlarını kapsamaktadır. Buna ek olarak Çin'in deniz modernizasyonu; bakım ve lojistik, doktrin, personel kalitesi, eğitim ve öğretim ile tatbikatlar aracılığıyla iyileştirmeleri de içermektedir.
- Çin'in deniz modernizasyon çabası da dâhil olmak üzere askeri modernizasyon çabası, gerektiğinde Tayvan ile askeri olarak çözüme ulaşmak için yetenekler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çin, denizlerinde 200 millik münhasır ekonomik bölgesinde yabancı askeri faaliyetleri düzenlemek, ticari deniz iletişim hatlarını (SLOC) savunmak, Batı Pasifik'teki ABD etkisini değiştirmek ve kendisini önde gelen bölgesel güç ve büyük bir dünya gücü ilan etmek için yakın deniz bölgesi, özellikle Güney Çin Denizi üzerinde daha fazla kontrol veya hâkimiyet elde etmeyi hedeflemektedir.
- Çin Donanması'nın görevleri arasında; yakın denizlerindeki bir çatışmaya ABD müdahalesini caydırabilecek bir güce erişmek, Tayvan ya da başka bir konu üzerinde çıkacak çatışmalarda galip gelmek ve ABD kuvvetlerinin etkinliğini azaltmak yer almaktadır. Çin donanmasının ek görevleri arasında deniz güvenliği (korsanlıkla mücadele dâhil) operasyonlarının yürütülmesi, gerektiğinde Çin vatandaşlarının yabancı ülkelerden tahliye edilmesi ve insani yardım/afet müdahale operasyonlarının yürütülmesi yer almaktadır.
- Çin donanmasının planlanan nihai büyüklüğü ve hedefleri kamuoyu ile ayrıntılı olarak paylaşılmamaktadır. ABD Donanması'nın aksine Çin, donanma kuvveti düzeyinde bir hedef veya planlanan gemi tedarik oranları, planlanan toplam gemi tedarik miktarları ve sonuçta öngörülen kuvvet seviyeleri hakkında ayrıntılı bilgi yayınlamamaktadır.
- Çin'in deniz modernizasyon çabası, son yıllarda Çin'in deniz yeteneklerini önemli ölçüde iyileştirmiş olsa da, mevcut durumunda donanmanın bazı sınırları veya zayıflıkları olduğu değerlendirilmektedir. Çin Donanması'nın iç sulardan uzakta faaliyet gösteren muharip gemilerin denizden ikmalini gerçekleştirmek için sınırlı kapasitesi, sınırlı sayıda denizaşırı üs ve destek tesisi, yeni gemilerinin mürettebatı için çok sayıda personel yetiştirme ihtiyacı ve yakın zamanda muharebe tecrübesinin olmaması gibi zayıf noktaları mevcuttur. Çin, bu tür sınırlamaları ve zayıflıkları azaltmak veya üstesinden gelmek için iyileştirmeler gerçekleştirmektedir. Bu iyileştirmeler ile ülke donanmasının daha yeterli hale gelebileceği öngörülmektedir.
- Çin, donanmasını modernize etmesinin yanı sıra, son yıllarda sahil güvenlik kuvvetlerinin boyutunu ve yeteneklerini önemli ölçüde artırmıştır. Savunma Bakanlığı tarafından Çin'in sahil güvenliğinin "dünyanın açık ara en büyük sahil güvenlik gücü" olduğunu belirtilmektedir. Çin, yakın deniz bölgesinde denizcilik iddialarını savunmak için öncelikle deniz sahil güvenliğine güvenmekte, donanma gücünü daha uzakta faaliyet gösteren bir yedek güç olarak görmektedir.

21. yüzyıl deniz siyasetinin önde gelen aktörü olan Çin, izlediği ekonomik ve askeri temelli ulusal stratejisinin bir sonucu olarak 21. yüzyılın önemli bir deniz gücü haline gelmiştir. Donanma gücüne gerçekleştirdiği yüksek maliyet ve nitelikteki yatırımları ile bu gücünü devam ettireceği öngörülmektedir. Çin'i bir deniz gücü haline getirme stratejisi, yalnızca bir ulus ve deniz arasındaki ilişkiyi değil, aynı zamanda uluslararası toplumun bir üyesi olan Çin ile dünyadaki diğer ülkeler arasındaki ilişkiyi de yansıtmaktadır. Denizler, Çin'i dünyanın geri

kalanına askeri, ticari, siyasi, diplomatik olarak bağladığından ülke için önem arz etmekte, yükselen ekonomik gücünü tüm ulusal güç unsurlarına yansıtmaktadır. Çin'in 2000'li yılların başından itibaren izlediği deniz stratejisinde başarı sağlamasının en önemli nedeni ise uzun vadeli stratejik planlar izlemesi ve bunu çok yönlü politikalar ile desteklemesidir.

KAYNAKÇA

Baker, Rodger ve Zhang, Zhixing (2012), The Paradox of China's Naval Strategy, STRATFOR, http://businessforum.com/STRATFOR_Chinese-Naval-Strategy.pdf (27.07.2022).

Chan, Edward Sing Yue (2020) Rethinking Uniqueness of China's Sea Power Development, *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*, 12(4), 269-275.

Chandramohan, Balaji (2014), China's Maritime Strategy, *New Zealand International Review*, 39 (3), 22-24.

Chine Power (2016), How Much Trade Transits the South China Sea?, https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/#:~:text=As%20the%20second%2Dlargest%20economy,to%20the%20South%20China%20Sea. (09.08.2022).

Cole, Benard (2014), The History of The Twenty-First-Century Chinese Navy, *Naval War College Review*, 67(3), 43-62.

Cole, Bernard (2000), China's Maritime Strategy, People's Liberation Army After Next, *Strategic Studies Institute*, US Army War College.

Connoly, Daniel (2017), The Rise of the Chinese Navy: A TirpitzianPerspective of Sea Power and International Relations, *Pacific Focus*, 32 (2), 182-204.

Denmark, Abraham (2018), 40 Years Ago, Deng Xiaoping changed China-and the World, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/12/19/40-years-ago-deng-xiaoping-changed-china-and-the-world/ (08.08.2022).

Desai, Suyash (2020) Active Defense: China's Military Strategy since 1949, *Strategic Analysis*, 44(1), 64-65.

Erickson, A.S. ve Collins, G. (2007), China's Maritime Evolution: Military and Commercial Factors. *Pacific Focus*, 22, 47-76.

Erickson, Andrew S, ve Collins, Gabriel (2008), China's Maritime Evolution: Military and Commercial Factors, *Pacific Focus*, 22 (2), 47-75.

GACC (2022), Review of China's Foreign Trade in 2021, http://english.customs.gov.cn/Statics/63ef2d4b-d9f8-411e-8424-34a08b11e3fd.html (09.08.2022).,

Hartnett, Daniel (2014), The Father of The Modern Chinese Navy-Liu Huaqing, https://cimsec.org/father-modern-chinese-navy-liu-huaqing/#_ftn8 (30.07.2022).

Hlongwa, Lungani (2020), China's Maritime Silk Road Initiative: A Quest for Sea Power, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 48 (2), 21-37.

Holmes, James R. ve Yoshihara, Toshi (2005) The Influence of Mahan upon China's Maritime Strategy, *Comparative Strategy*, 24(1), 23-51.

Huang, P.A. (2009), The Maritime Strategy of China in the Asia-Pacific Region: Origins, Development and Impact, Doctoral Thesis, School of Social and Political Sciences Faculty of Arts The University of Melbourne.

IMF (1997), Why Is China Growing So Fast?, https://www.imf.org/EXTERNAL/PUBS/FT/ISSUES8/issue8.pdf (26.07.2022).

Information Office of the State Council of the People's Republic of China (1998), China's National Defense, https://www.fmprc.gov.cn/ce/celt/eng/zt/zfbps/t125252.htm (10.08.2022).

Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2004), http://www.china.org.cn/e-white/20041227/index.htm (10.08.2022).

Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2008), China's National Defense in 2008, http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7060059.htm (10.08.2022).

Jiang, Bao, Li, ,Jian ve Gong, Chunxia (2018), Maritime Shipping and Export Trade on "Maritime Silk Road", *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 34 (2), 83-90.

Ju, Hailong (2015), China's Maritime Power and Strategy History, National Security and Geopolitics, World Scientific,

Kondapalli, Srikanth (2000), China's Naval Strategy, *Strategic Analysis*, 23(12), 2037-2056.

Lei, David (2008), China's New Multi-Faceted Maritime Strategy, *Orbis*, 52 (1), 139-157.

Li, Nan (2011), The Evolution of China's Naval Strategy and Capabilities: From "Near Coast" and "Near Seas" to "Far Seas" *The Chinese Navy: Expanding Capabilities, Evolving Roles*, Ed: Saunders, Phillip C. vd., National Defense University Press,Washington, D.C.

Martinson, Ryan (2022), China's Oceanic Aspirations: New Insights from the Experts, *Orbis*, 66 (2), 249-269.

Murray, Craig, Berglund, Andrew ve Hsu, Kimberly (2013), China's Naval Modernization and Implications for the United States, *U.S.-China Economic and Security Review Commission's Resarch Report*, https://www.uscc.gov/research/chinas-naval-modernization-and-implications-united-states (31.07.2022).

Nohara, Jun J. (2017) Sea Power as a Dominant Paradigm: The Rise of China's New Strategic Identity, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 6(2), 210-232.

O'Rourke, Ronald (2022), China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities-Background and Issues for Congress, https://sgp.fas.org/crs/row/RL33153.pdf (30.07.2022).

Pejić, Igor (2021), Modernizacija Oružanih Snaga i Promene u Percepciji Kineske Pretnje, *Medunarodni Problemi*, 73 (2), 310-336.

Qi, Xu, Erickson, Andrew S. ve Goldstein, Lyle J. (2006), Maritime Geostrategy and the Development of the Chinese Navy in the Early Twenty-first Century, *Naval War College Review*, 59(4), 45-67.

Speed, Elizabeth (1995), Chinese Naval Power and East Asian Security, *Institute of International Relations The University of British Columbia*, Working Paper No. 11.

The Office of Naval Intelligence (2009), A Modern Navy with Chinese Characteristics, https://irp.fas.org/agency/oni/pla-navy.pdf (29.07.2022).

The World Bank (2021), GDP Per Capita Growth (Annual %) – China, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?end=2021&locations=CN&start=1965 (09.08.2022).

The World Bank (2022), Overview, https://www.worldbank.org/en/country/china/overview (09.08.2022).

Till, Geoffrey (2012), Chapter One: Naval Modernisation, Action–Reaction Dynamics and Their Drivers, *Adelphi Series*, 52 (432-433), 31-64.

UNCTAD (2021), Review of Maritime Transport 2021, https://unctad.org/webflyer/review-maritime-transport-2021 (26.07.2022).

USA Departmant of Defense (2020), Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2020, https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF (10.08.2022).

Visser, Leendert (2016), The Great Wall of Sand at Sea: Chinese Sea Power and Power Projection in the East and South China Sea, Master Thesis Conflict Territories and Identities, Radboud Universty.

Wuthnow, Joel ve Fravel, M. Taylor (2022), China's Military Strategy For a 'New Era': Some Change, More Continuity, and Tantalizing Hints, *Journal of Strategic Studies*, 1-36.

Covıd-19 Pandemisi ve Ukrayna-Rusya Savaşı'nın, Türkiye'de Tahıl Fiyatları ve Üretim Arzları Üzerindeki Etkileri

Öğr. Gör. Dr. Bige Küçükefe[1] **Öğr. Gör. Dr. Hande Özolgun Akkurt[2]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Marmaraereğlisi MYO, bkucukefe@nku.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-1945-3037

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Marmaraereğlisi MYO, hozolgun@nku.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-1204-4679

Özet: Covid – 19 pandemisi gıda üretimini, gıda tedarik zincirlerini bozdu ve bu durum gıda fiyatlarında artışa ve yetersiz beslenen insan sayısının yükselmesine neden oldu. Dünya çapında gıda fiyatlarındaki bu yükseliş Türkiye'yi de etkiledi. Covid-19'un gıda piyasası üzerindeki etkilerini azaltmak için çeşitli gıda ticaretinde ve maliye politikalarında değişiklikler yapıldı. Örneğin bazı önemli gıda ürünlerindeki ihracatı 20'yi aşkın ülke Covid-19 süresince yasakladı. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gıda fiyatlarının artmasının da sebeplerinden biri oldu. Covid-19 sonrası Ukrayna-Rusya Savaşı da özellikle tahıl arzındaki belirsizliklerin son dönemdeki artışında payı büyüktür. Bu çalışmanın amacı Covid-19 döneminde ve sonrasında meydana gelen gıda üretimi, fiyatları ve ticareti konusunda Türkiye'nin nasıl etkilendiğini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Tahıl Fiyatları, Ukrayna-Rusya Savaşı

Effects of Covid-19 Pandemic and Ukraine-Russia War on Grain Prices and Production Supply in Turkey

Abstract: The Covid-19 pandemic has disrupted food production, food supply chains, leading to higher food prices and higher numbers of malnourished people. This rise in food prices around the world also affected Turkey. Changes have been made in various food trade and fiscal policies to reduce the effects of Covid-19 on the food market. For example, more than 20 countries have banned the export of some important food products during Covid-19. This situation has also been one of the reasons for the increase in food prices in underdeveloped and developing countries. The post-Covid-19 Ukraine-Russia War has also played a major role in the recent increase in the uncertainties in grain supply. The aim of this study is to investigate how Turkey was affected by the food production, prices and trade that occurred during and after the Covid-19 period.

Key Words: COVID-19, Grain Prices, Ukrainian-Russian war

1- GİRİŞ

Tarım sektörü insanların en temel gereksinimlerini karşıladığı için, dünya nüfus artışıyla birlikte savaş ve pandemi gibi tedarik zincirlerinin bozulduğu, üretimin sekteye uğradığı dönemlerde tahıl ve diğer bitkisel ürünlere ulaşım zorlaşmakta, bu ürünlerin fiyatlarında artış gözlenmektedir (Production, Supply and Distribution, 2020). Dünyanın pandemi ve savaşlar gibi tahıl üretim ve dağıtımını sekteye uğratan zorlukların yanında küresel iklim değişimi de tahıl üretimini etkileyen önemli bir sorundur. Bu küresel problemlerin yanında Türkiye'ye özgü girdi maliyetlerinin, nakliye, işçilik ve ambalajlama, aracı komisyon, vergi masraflarının artması tahıl fiyatları üzerinde artışa neden olmaktadır (Cavlak ve Selvi, 2022). Bu çalışmada Covıd-19 pandemisinin ve Ukrayna-Rusya Savaşı'nın, Türkiye'de tahıl fiyatları ve üretim arzları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Covid-19 ile aynı dönemde gerçekleşen ve büyük üreticileri etkileyen Afrika Boynuzunda ve Orta Doğu ve Güney Asya'nın bir bölümünde meydana gelen çekirge istilası, Avrupa ve Güney Amerika'da havaların çok kurak geçmesi, ikinci Covid_19 Dalgası ve COVID-19 ile ilgili karantinalar sebebiyle çiftlik işçi kıtlığı tarımı doğrudan etkilemiş ve bitkisel üretimde kayıplara neden olmuştur (Garnett vd., 2020; Desert Locust Bulletin Situation Report FAO, 2020; Schmidhuber, 2020; Falkendal vd, 2021). Üretim kayıpları ve Covid-19 pandemisinin getirdiği piyasadaki belirsizlikler sebebiyle 2020 yılının ilk yarısında dünyada büyük miktarda tarım ürünü üreten ülkelerde ihracat kısıtlamaları yapılmaya başlanmıştır (COVID-19 Food Trade Policy Tracker, 2020). Bu durum sebebiyle gıda fiyatları çok arttı ve Asya ve Afrika'daki düşük gelirli ülkelerin tahıl ve bitkisel ürünlere ulaşımı çok zorlaştı.

Dünya pandeminin ekonomik etkilerini gidermeye çalışırken 24 Şubat 2022'de Rusya Federasyonu Ukrayna'yı işgale başladı. Bu durum çok ciddi insani kayıplara, yaralanmalara ve birçok altyapının ve binanın yok olmasına neden oldu. Bu işgalin ardından Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve birçok batı ülkesi giderek artan yaptırımlar uygulamaya başladı. Rusya ve Ukrayna gibi iki büyük tahıl üreticisinin arasında yaşanan anlaşmazlığın, doğrudan ve dolaylı olmak üzere çok geniş çaplı etkileri de hissedilmektedir. Covid-19 pandemisinin neden olduğu güçlü global talep ve zayıf üretimin yaşandığı bir döneme denk gelen bu savaş, özellikle gıda ve enerji gibi emtia fiyatlarında önemli oranlarda artışlara neden oldu (Hassen vd, 2022). Ukrayna tahıl ihracatı neredeyse durma noktasına geldi. Nüfus yer değişimi sebebiyle tarımda çalışacak insan kapasitesi azaldı. Ukrayna',nın ilerideki dönemlerde tahıl üretimi yapma kapasitesi de çok kırılgan hale geldi.

Bu çalışmada Dünya'da yaşanan bu gelişmelerden Türkiye'nin ne kadar etkilendiği incelenecektir. Bu amaçla Bölüm 2 de tahıl ürünleri fiyatlarındaki değişmeler, tahıl üretim değerleri, tarım alanlarındaki değişmeler ve üretim miktarları 2008 yılından itibaren incelenecektir.

2. Türkiye'de Tahıl Arz Fiyatları, Değerleri ve Üretim Miktarları

2.1. Tahıl Ürün Fiyatları ve Üretim Değerleri

Tablo 1' de 2008'den 2021 yılına kadar tahıl ürünlerinin fiyatları yer almaktadır. Yıllar itibariyle bakıldığında buğday, çavdar ve yulaf fiyatları, 2009'da meydana gelen ufak düşüş haricinde yıllar itibariyle artış göstermiştir.

Pandemi dönemi içindeki 2019-2020 ve 2020-2021 yıllarındaki fiyat değişimleri yüzde olarak dikkate alındığında, 2019-2020 yılında durum buğdayı fiyatı %22,9 artmış, 2020-2021 döneminde ise %36,6 artış göstermiştir. Arpa fiyatları 2019-2020 döneminde %17,8, 2020-2021 döneminde ise %45 artmış, çavdar fiyatı incelendiğinde 2019-2020 yılında %32,66, 2020-2021 döneminde ise % 53 yükselmiştir. Yulaf fiyatında meydana gelen artış ise 2019-2020 yılında %35, 2020-2021 yılında ise %46'dır.

Arpa ve kaplıca fiyatları göz önüne alındığında, bu ürünlerin de fiyatları 2009 ve 2010 yıllarında meydana gelen ufak düşüşler haricinde, artış göstermiştir. Mısırın fiyatında ise yıllar itibariyle artış meydana gelmiş, sadece 2012 yılında küçük miktarda fiyat azalması olmuştur. Çeltik fiyatlarında 2010-2012 yıllarında bir düşüş meydana gelmiş, devamında 2021 yılına kadar artışını sürdürmüştür.

Tablo 1. Tahıl ürün fiyatları, TL/Kg

Ürünler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Buğday (durum)	0,61	0,54	0,54	0,59	0,61	0,67	0,74	0,78	0,81	0,89	0,96	1,22	1,50	2,05
Buğday (diğer)	0,53	0,48	0,52	0,58	0,60	0,66	0,74	0,77	0,80	0,88	0,96	1,21	1,50	2,04
Arpa (biralık)	0,49	0,41	0,39	0,48	0,55	0,60	0,62	0,64	0,69	0,79	0,86	1,09	1,28	1,86
Arpa (diğer)	0,47	0,41	0,40	0,48	0,56	0,60	0,62	0,65	0,68	0,78	0,86	1,07	1,28	1,88
Çavdar	0,40	0,37	0,38	0,45	0,50	0,57	0,62	0,65	0,66	0,73	0,81	1,01	1,34	2,05
Yulaf	0,49	0,45	0,48	0,62	0,67	0,71	0,74	0,78	0,81	0,87	0,97	1,22	1,65	2,41
Kaplıca	0,45	0,43	0,41	0,46	0,60	0,73	0,72	0,70	0,97	1,17	1,90	1,15	2,25	2,44
Mısır	0,43	0,44	0,47	0,63	0,58	0,61	0,62	0,66	0,66	0,75	0,85	1,02	1,21	1,70
Darı	0,89	0,81	0,74	0,91	1,15	1,35	1,31	1,44	1,27	1,38	1,90	3,22	3,46	4,46
Çeltik	1,13	1,25	1,17	0,97	0,96	1,08	1,81	1,71	1,53	1,92	2,38	3,07	3,86	4,31
Kuşyemi	1,63	1,25	0,99	1,10	2,13	-	-	-	1,31	1,33	1,82	2,80	2,94	4,30
Tritikale	0,44	0,41	0,42	0,49	0,52	0,57	0,62	0,67	0,71	0,77	0,85	1,12	1,44	2,19

Kaynaklar: TÜİK, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) Yayını
TÜİK, Tarım İstatistikleri Özeti Yayını

Tahılların üretim değerleri dikkate alındığında, 2008 yılından 2021 yılına kadar yıllar itibariyle arttığı Tablo 2'den görülebilir. Aynı şekilde, tahılların pazarlanan değerleri de yıllar itibariyle artış göstermiştir.

Tablo 2. Tahılların Yıllar İtibariyle Üretim Değerleri

Yıllar	Üretim Değeri (milyon TL)	Pazarlanan Değer(Milyon TL)
2008	24 043 524 972	18 319 307 259
2009	25 889 625 949	19 759 548 649
2010	28 464 470 262	22 108 721 336
2011	35 708 465 221	27 875 672 874
2012	33 158 241 882	25 512 087 590
2013	39 124 023 862	30 093 338 087
2014	42 170 007 141	32 938 000 192
2015	49 519 631 343	38 213 189 415
2016	47 985 465 088	37 582 476 309
2017	56 119 498 611	44 071 923 191
2018	62 215 074 201	49 109 670 090
2019	79 174 211 286	62 536 608 593
2020	98 170 160 039	76 897 835 173
2021	133 812 576 660	106 801 986 198

Kaynaklar: Tüik, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) Yayını

Tüik, Tarım İstatistikleri Özeti Yayını

Tablo 3 incelendiğinde, ana ve alt gruplara göre bitkisel üretim değerleri ve bir önceki yıla göre değişim oranları yer almaktadır. 2020 yılında bir önceki yıla göre bitkisel üretim değişim oranları hep pozitif olmuştur. Yani bitkisel üretim değerleri bir önceki yıl olan 2019'a göre artış göstermiştir. 2021 yılı incelendiğinde ise, bitkisel üretim değerleri buğdayın tüm çeşitleri, mısır, çeltik, toplam arpa, yulaf ve tritikalede 2020 yılına göre artmışken, biralık arpa, çavdar, darı ve kuşyemimde ise negatif değişim göstermiş, yani azalmıştır.

Tablo 3. Ana ve alt gruplara göre bitkisel üretim değerleri ve bir önceki yıla göre değişim oranları

Ana ve alt gruplar[1]	2020 Değer (TL)	2020 Pazarlanan Değer (TL)	Değişim (%)	2021 Değer (TL)	2021 Pazarlanan Değer (TL)	Değişim (%)
Tahıllar	**58 185 441 971**	**40 974 997 339**	**36,90**	**75 862 140 181**	**53 922 870 295**	**30,38**
Buğday (toplam)	**33 539 057 531**	**23 812 730 847**	**40,26**	**43 428 436 018**	**30 834 189 573**	**29,49**
Buğday (durum)	7 009 023 572	4 976 406 736	61,95	8 350 696 002	5 928 994 161	19,14
Buğday (diğer)	26 530 033 958	18 836 324 110	35,46	35 077 740 017	24 905 195 412	32,22
Mısır	8 413 036 930	6 646 299 175	31,11	14 151 021 649	11 179 307 103	68,20
Çeltik	3 777 417 899	3 588 547 004	28,24	4 441 916 080	4 219 820 276	17,59
Arpa (toplam)	**11 153 728 235**	**6 246 087 812**	**33,37**	**12 313 583 932**	**6 895 607 002**	**10,40**
Arpa (biralık)	795 127 010	445 271 125	75,29	508 151 028	284 564 576	-36,09
Arpa (diğer)	10 358 601 225	5 800 816 686	30,96	11 805 432 903	6 611 042 426	13,97
Çavdar	387 642 267	151 180 484	27,30	386 121 986	150 587 575	-0,39

Yulaf	496 410 093	153 887 129	57,90	643 170 477	199 382 848	29,56
Darı	15 421 799	10 795 260	57,77	12 819 754	8 973 828	-16,87
Kuşyemi	36 626 194	36 259 932	240,87	25 481 165	25 226 353	-30,43
Tritikale	365 674 925	329 107 433	64,32	453 749 014	408 374 113	24,09

Kaynaklar: TÜİK, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) Yayını
TÜİK, Tarım İstatistikleri Özeti Yayını

2.2. **Toplam tarım alanı ve tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin alanları ve üretim miktarları**

Tablo 4. 2008- 2021 Yılları Toplam tarım alanı ve tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin alanları

Yıllar	**Toplam tarım alanı**	**Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı**	
		Ekilen alan	**Nadas**
2008	**39 122**	16 460	4 259
2009	**38 912**	16 217	4 323
2010	**39 011**	16 333	4 249
2011	**38 231**	15 692	4 017
2012	**38 399**	15 463	4 286
2013	**38 423**	15 613	4 148
2014	**38 558**	15 782	4 108
2015	**38 551**	15 723	4 114
2016	**38 328**	15 575	3 998
2017	**37 964**	15 498	3 697
2018	**37 797**	15 421	3 513
2019	**37 716**	15 398	3 387
2020	**37 762**	15 628	3 173
2021	**38 089**	16 062	3 059

Kaynak: Çayır ve mera arazisi için 2001 Genel Tarım Sayımı, diğerleri için Tarım ve Orman Bakanlığı

Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Avrupa Birliğinin faaliyetlere göre Ürünlerin İstatistiki Sınıflamasına (CPA 2002) göre gruplandırılmıştır.

Yıllar itibariyle toplam tarım alanları incelendiğinde, toplam tarım alanlarının çok fazla değişiklik göstermediği, salgının olduğu 2019-2021 yılları arasında artış gösterdiği

görülmektedir. Yine aynı dönemde (2019-2021 yılları) tahıllar için ekilen alan da artış göstermiştir.

Grafik 1. 2008- 2021 Yılları Toplam tarım alanı

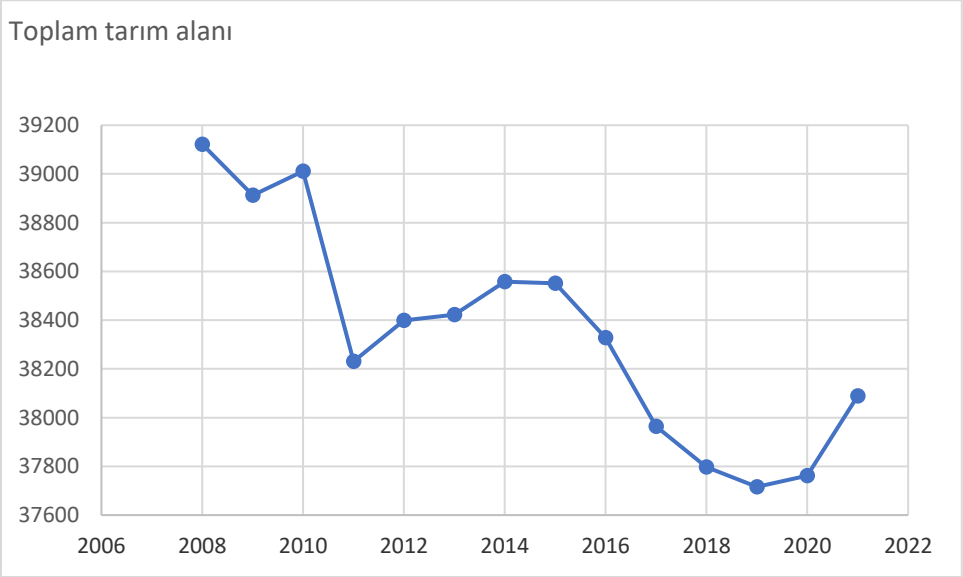

2008-2021 yıllarında toplam tarım alanında meydana gelen değişiklikler Grafik 1'de görülebilir. Salgının olduğu yıllarda toplam ekilen tarım alanında artış meydana gelmiştir.

Tablo 5. 2008-2021 Yılları Arasında Seçilmiş Tahılların Alan ve Üretim Miktarları

	Buğday	**Arpa**	**Mısır**
Ekilen alan (Dekar)			
2008	80 900 000	29 500 000	5 950 000
2009	81 000 000	30 100 000	5 920 000
2010	81 034 000	30 400 000	5 940 000
2011	80 960 000	28 688 331	5 890 000

2012	75 296 394	27 487 664	6 226 094
2013	77 726 000	27 205 100	6 599 980
2014	79 192 084	27 872 973	6 586 450
2015	78 668 874	27 835 830	6 881 699
2016	76 719 448	27 400 521	6 800 192
2017	76 688 785	24 247 372	6 390 844
2018	72 992 701	26 119 403	5 919 003
2019	68 463 271	28 690 715	6 388 287
2020	69 222 364	30 971 625	6 916 324
2021	67 446 655	31 691 005	7 582 370
Üretim (Ton)			
2008	17 782 000	5 923 000	4 274 000
2009	20 600 000	7 300 000	4 250 000
2010	19 674 000	7 250 000	4 310 000
2011	21 800 000	7 600 000	4 200 000
2012	20 100 000	7 100 000	4 600 000
2013	22 050 000	7 900 000	5 900 000
2014	19 000 000	6 300 000	5 950 000
2015	22 600 000	8 000 000	6 400 000
2016	20 600 000	6 700 000	6 400 000
2017	21 500 000	7 100 000	5 900 000

2018	20 000 000	7 000 000	5 700 000
2019	19 000 000	7 600 000	6 000 000
2020	20 500 000	8 300 000	6 500 000
2021	17 650 000	5 750 000	6 750 000

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Tablo 5'te 2008-2021 yılları arasında buğday, arpa ve mısırın ekilen alanları ve bu alanlardan elde edilen üretim miktarlarını göstermektedir. Salgının yaygın olduğu yıllar incelendiğinde, 2019-2020 yılında ekilen alan artmışken, 2020- 2021 yılında azalmıştır. Aynı şekilde üretim miktarları da 2019-2020 yılında artmış fakat 2020-2021 yılında azalış göstermiştir. Üretim miktarında azalış olmasının en büyük nedenleri, kuraklık ve gübre, mazot fiyatlarında meydana gelen artış olmuştur.

SONUÇ

Covid – 19 pandemisi sebebiyle bozulan gıda tedarik zincirleri özellikle gıdaya erişimlerinde zorluklar bulunan az gelirli ülkeleri çok etkiledi. Pandeminin etkileri sürerken iki büyük tahıl üreticisi Rusya ve Ukrayna savaşı tahıl arzını düşürmekle kalmadı talebi de arttırdı. Türkiye, bu dönemde, Ukrayna'nın tahıl arz zincirini sürdürebilmesi için tahıl koridoru açma konusunda diplomasi çabalarını yürütmüş ve bu konuda başarı sağlamıştır.

Dünya çapında gıda fiyatlarındaki artışa paralel olarak Türkiye'de de buğday, çavdar ve yulaf fiyatları, 2009'da meydana gelen ufak düşüş haricinde yıllar itibariyle artış göstermiştir. Tahılların üretim değerleri ve tahılların pazarlama değerleri de 2008 yılından 2021 yılına kadar yıllar itibariyle artış göstermiştir. Salgının yaygın olduğu yıllar incelendiğinde, 2019-2020 yılında ekilen alan artmışken, 2020- 2021 yılında azalmıştır. Aynı şekilde üretim miktarları da 2019-2020 yılında artmış fakat 2020-2021 yılında azalış göstermiştir. Üretim miktarında azalış olmasının en büyük nedenleri, kuraklık ve gübre, mazot fiyatlarında meydana gelen artış olmuştur.

KAYNAKÇA

Ben Hassen T, El Bilali H. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? Foods. (2022); 11(15):2301. https://doi.org/10.3390/foods11152301

Cavlak, N., & Selvi, M. S. (2022). Gıda Fiyatlarındaki Aşırı Artışların Olası Nedenleri Ve Covıd-19'un Etkisi. GIDA/The Journal of FOOD, 47(1).

COVID-19 Food Trade Policy Tracker (IFPRI,2020); https://www.ifpri.org/project/covid-19-food-trade-policy-tracker

Crop Monitoring in Europe JRC MARS Bulletin Vol. 28 No. 5 (European Commission, 2020); https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/fles/

Desert Locust Bulletin Situation Report No.

Garnett, P., Doherty, B. & Heron, T. (2020). Vulnerability of the United Kingdom'sfood supply chains exposed by COVID-19. Nat. Food 1, 315–318.

Production, Supply and Distribution Online (USDA);https://apps.fas.usda.gov/psdonline

Schmidhuber, J., Pound, J. & Qiao, B. COVID-19: Channels of Transmission to Food and Agriculture (FAO, 2020); https://doi.org/10.4060/ca8430en

FARKLI SOSYOEKONOMİK DÜZEYDEN EBEVEYNLERİN CİNSİYET ROL ALGISI VE ÇOCUKLA ETKİLEŞİMİ

Dr. Öğretim Üyesi, Ş. Hülya KURT

Tarsus Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, hulyakurt@tarsus.edu.tr-

ORCID ID:0000-0002-0211-1463

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ebeveynlerin cinsiyet rolleri algısı ile ebeveyn-çocuk etkileşimini incelemektir. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Katılımcılar çalışmaya katılmaya gönüllü olduğunu beyan eden 16 aileden (her aileden 2 ebeveyn ve 57-68 aylık çocuk olmak üzere toplamda 48 kişi) oluşmaktadır. Ailelerden sekizi düşük sosyoekonomik şartlara sahiptir. Ebeveynler ilköğretim mezunu, asgari ücretle fiziksel çaba gerektiren işlerde çalışıp çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Diğer sekiz ailede orta sosyoekonomik koşullarda yaşamaktadır. Bu ailelerdeki ebeveynler ise lisans mezunu kamu sektörü ve kurumsal firmalarda masa başı işlerde çalışmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomoloji deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın veri toplama aracı araştırmacı tarafından yetişkin ve çocuk katılımcılar için ayrı olarak çalışmanın amacına göre oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme sorularıdır. Görüşmeler anne-baba ve çocuk katılımcı ile ayrı olarak yapılan oturumlarda tamamlanmıştır. Veriler katılımcıların onayı alınmak koşulu ile ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Veri toplama süreci sonunda metne dökülen veriler içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Çalışmada orta sosyoekonomik düzeyde olan anneler kurumlarda çalışma hayatından, düşük sosyoekonomik düzeyde olan anneler de çiftçilik ve hayvancılık faaliyetlerinden kalan zamanda hane içi işlerin sorumluluğunu yerine getirmektedir. Düşük sosyoekonomik düzeyde olan babalar bu süreçlere katılım sağlamazken orta sosyoekonomik düzeydeki babalar ise bu süreçlerin kadının görevi olduğu anlamını taşıyan "yardımcı olmak" ifadesini kullanmaktadır. Bu ve diğer bulgular ile çalışma sonucunda anne ve babaların hane içi rutinlerde ve çocukla etkileşiminde (fiziksel, sosyal süreçler ve ebeveynlik süreçleri) cinsiyet rol klişelerine yönelik tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum düşük sosyoekonomik düzeyde yaşayan ailelerde daha yoğun, orta sosyoekonomik koşullarda yaşayan ailelerde azımsanmayacak düzeydedir. Çalışmanın bir başka sonucu çocukların her iki ebeveynle etkileşiminin sınırlı olmasına ek olarak babalar ile çok daha az olmasıdır. Mevcut sonuçlar ilgili literatür kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler*:* Ebeveyn-çocuk etkileşimi, ailede cinsiyet rol algısı, ailede kadın rolleri, ailede erkek rolleri, çocukla etkileşim ve cinsiyet rol algısı

1. GİRİŞ

Toplumlar doğuştan gelen biyolojik farklılıklara kültürel anlamlar yükleyerek cinsiyete özgü beklentilerin oluşmalarını sağlarlar. Bu beklentiler her toplumda farklılık gösterse de belli noktalarda kesişir (Altınova & Duran, 2013). Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ile insanlara yüklenmiş olan kadın, erkek rolleri farklı dönemlerde kültürden kültüre değişiklik göstermiş olsa da dünya genelinde hâkimiyetini sürdüren ataerkil yapıya sahip algının izlerini barındırmaktadır. Ayrıca çalışma hayatı, aile, günlük yaşantılar, ekonomi, eğitim gibi pek çok alanda yaşantımızda kendini göstermektedir (Ecevit, 2011). Cinsiyet rollerinin farklı alanlarda can bulmasına örnek olarak eğitimde; erken çocukluk sınıflarında kızların dramatik oyun erkeklerin blok oyunlarına yönelmesi beklentisi, çalışma hayatında; kadınların hostes, erkeklerin pilot olması beklentisi, ailede; kadının ev içi işlerle erkeğin kamusal alanda gelir getiren işlerle meşgul olması beklentisi örnek gösterilebilir. Erkekler ve kadınlar için neyin doğru olduğuna dair sürdürülen inançlar ve değerler olarak düşünebileceğimiz toplumsal cinsiyet sosyolojisinin kadın ve erkekten beklenen eylemleri ifade eden terimi olan cinsiyet rolleri aile hayatında geniş bir şekilde kendine yer bulmaktadır (Gestel & Sarkisian, 2006).

Tarihsel olarak eve ekmek getiren erkek modelinden çift gelirli modele geçiş sürecinde; kadınların artan istihdamı ile aynı oranda eşitlik içeren bir aile hayatı oluşmamıştır (Goldscheider Bernhardt, & Lappegard, 2015). Kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında tarihsel olarak yeni olan çalışma hayatı rolü aslında ailede toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da arttırarak kadınların ikinci bir vardiyada çalışması anlamına gelmektedir. Çünkü kadının birincil sorumluluğu olan çocukları ve evleri için çalışma rolüne birde finansal sağlayıcı rolü eklenmiştir (Hochschild & Machung, 2012). Çalışmalar günümüzde her iki ebeveynin çalıştığı ailelerde erkeklerin ev işi ve çocuğun bakımı konusunda geçmişe göre daha çok sorumluluk aldığını göstermektedir. Ancak hala ev ile ilgili yapılması gereken günlük rutinler ve çocuk bakımı cinsiyete göre belirlenmekte ve her iki aile üyesi tarafından feminen görevler olarak kabul görmektedir (Ukhova, 2020; Fernandez, Quiroga, Escorial & Privado, 2016). Bunlarla birlikte kadınların çalışma hayatındaki kariyer tercihleri çoğu zaman işin niteliği, çocuk bakımına zaman ayırabilme durumu ve yaşadığı toplumda ailede işbölümüne yönelik algılara göre şekillenmektedir. Zaten böyle toplumlarda işverenler anneliğin iş ve aile arasında bir çatışma yarattığına ve bu nedenle en önemli sayılan işlerin erkeklere ayrılması gerektiğini savunurlar (Cutillo, & Centra, 2017).

Süreçte erkeklerin ev içi sorumluluklara katılımı artmış olsa da hala kadınlar evde aile içi işlerde erkeklere göre iki kat zaman harcamaktadır. Bu işlerin türleri de yine cinsiyetçi bakış açısıyla şekillenmektedir. Kadınlar genellikle tercih hakkı olmayan yemek hazırlama, bulaşık, ev temizliği; erkekler ise bahçe işleri, ev içi tadilat, arabanın bakımı gibi isteğe bağlı zamana yayılabilen işleri yapmaktadır (Bianchi, Sayer, Milkie, & Robinson, 2012). Çalışan annelerin üstlendiği sorumluluklar sadece ev içi işler ve çocuk bakımı ile sınırlı değildir. Anneler ayrıca ailedeki zaman yönetimi, hastane randevuları, çocuğun dışarı hayatını düzenleme gibi aile koordinasyon faaliyetleri ve aile içi ilişkileri ve duyguları yürütme sorumluluğunu da üstlenmektedir (Hochschild & Machung, 2012). Oysaki yapılan araştırmalar babalar, anneler ve çocuklar için babanın katılımının sağlık, psikolojik ve ilişkisel faydalarını ortaya koymaktadır. Özellikle babanın çocuğun bakımına aktif katılımı ve çocukla yaşadığı ilişki hem

çocuklukta hem de yetişkinlik döneminde çocuğun gelişimine katkılar sunmaktadır(Adamsons, 2013; Seiffge-Krenke, Overbeek, & Vermulst, 2010). Bunun yanında baba-çocuk ilişkisi konusunda duyarlılık gösterme babalara da kendini geliştirme ve anlama fırsatı sunmaktadır (Ashbourne, Daly, & Brown, 2011). Ayrıca çocuklarının anneleri ile iyi ilişkileri olmayan babalar çocukları ile kötü ilişkiler yaşama riski altındadır. Süreçte ebeveynler ayrılsa dahi eğer evlilik sırasında baba katılımı ne kadar fazla ise boşanmanın baba-çocuk ilişkileri üzerindeki etkisi o kadar az olumsuz olmaktadır (Nixon, Greene & Hogan, 2012; Kalmijn, 2015). Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmanın odağı ailedeki ebeveyn-çocuk etkileşimini ebeveynlerin cinsiyet rolleri algısı açısından ele almaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada derinlemesine bilgi toplamaya imkân sağlayan fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Bu model bireylerin fenomenleri nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, hakkında ne hissettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl anımsadıkları, nasıl anlamlandırdıkları ve diğerleri ile onun hakkında nasıl konuştuklarına odaklanır (Patton, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada öğrencilerin seçiminde amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırmacı tarafından önceden belirlenen bazı önemli ölçütleri karşılayan tüm durumları araştırmayı ve incelemeyi amaçlar (Creswell, 2013). Araştırmanın çalışma grubu (48 kişi) Mersin'de yaşayan erken çocukluk döneminde (5-6 yaş) çocuğu olan ebeveynler ve çocuklarıdır. Çalışmadaki ailelerin 8 tanesi köyde düşük sosyoekonomik şartlarda yaşayan çiftçilik ya da hizmet sektöründe çalışan ilköğretim mezunu ailelerdir. Diğer 8 aile orta sosyoekonomik düzeyde yaşayan "beyaz yakalı" olarak bilinen geneli kamu sektöründe çalışan ve lisans mezunu olan anne-baba ve onların çocuklarından oluşmaktadır. Yetişkin katılımcıların yaşları 37-51 arasında değişmektedir. Araştırmada katılımcılar sosyoekonomik durum ve gönüllülük esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda katılımcılar zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak veren amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir (Merriam, 2013). Çalışmada çocukların ve ebeveynlerinin ifadeleri çeşitli harflerle kodlanarak sunulmuştur (A, B, C, D, E, F, G, H, İ, K, M, N, O, S, T, Z). Ebeveynler ise çocuklarının isimlerinin baş harfi kullanılarak kodlanmıştır. (A anne, S baba gibi.)

2.3. Veri Toplama Aracı

Veriler fenomenolojik araştırmalarda yaygın olarak kullanılan yarı yapılandırılmış (ek bilgilerin kaydedilmesine uygun) görüşme soruları ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmenin seçilmesinin nedeni, araştırmacının görüşme sürecinde ek sorular sormasına olanak sağlamasıdır. Araştırmacılar soruları literatür taraması yaparak hazırladıktan sonra 2 uzman görüşü almıştır. Uzman görüşü alındıktan sonra son hali verilen görüşme soruları çalışmada kullanılmak üzere hazır hale getirilmiştir. Bu hali ile anlam açısından uygunluğunu belirlemek için bir aile ile pilot uygulama yapılmıştır. Bu uygulamada değiştirilmesi gereken herhangi bir

soru olmadığı belirlenmiştir. Veri toplama aracı kadın, erkek ve çocuk katılımcılar için ayrı düzenlenmiştir. Sorulardan biri sahip olunan çocuk cinsiyetine göre değişkenlik göstermektedir. Görüşme sırasında konuşmanın akışı ve amaca yönelik açıcı sorular ile veri toplama süreci desteklenmiştir. Verilerin toplanması ve kayıt altına alınması katılımcıların onayı ile ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış veri toplama aracında yer alan soru örnekleri şunlardır:

- Evde yapılması gereken rutin günlük işler ile ilgili görev dağılımı nasıldır? Neden?

-Çocuk bakımı konusunda ebeveynlerin görev dağılımı nasıldır? Neden?

-Ailede bir problem durumu olduğunda çözüm için nasıl bir yol izlenir?

- Annenle birlikte en çok ne yaparsınız? Her gün yapar mısınız? Ne kadar sürer? Kim bitirir? (çocuk katılımcı)

-Babanla birlikte en çok ne yaparsınız? Her gün yapar mısınız? Ne kadar sürer? Kim bitirir? (çocuk katılımcı)

2.4. Onay ve Veri Toplama

Çalışma hakkında yapılan tüm işlemler Tarsus Üniversitesi Etik Kurulu (E-66676008-050.01.04-49) tarafından onaylandı. Ayrıca katılımcılardan araştırmaya gönüllü olarak katılım gösterdiklerine dair hem çocukları hem de kendileri adına onam formu alınmıştır. Çalışmaya katılmaya onay beyan eden ebeveynlerle önceden telefonla iletişim kurularak çalışma hakkında bilgi verildi. Köyde yaşayan ailelerin evi genelde iş yerleri ile yakın olduğu için bu görüşmeler önceden belirlenmiş tarih ve saatte ev ziyareti gerçekleştirilerek yapılmıştır. Şehirde yaşayan katılımcılar ile görüşmeler iş yerlerini ziyaret etmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yapılması her aile ile yaklaşık 30 dakika sürmüştür. İki farklı sosyoekonomik düzeyden toplamda 16 aile olmak üzere 48 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler evlerde ya da kurumlarda katılımcı ile yalnız kalınabilecek sessiz bir ortamı olan ayrı bir odada gerçekleştirilmiştir.

2.5. Veri Analizi

Araştırmanın verilerini analiz etmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Ses kaydı alınarak toplanan veriler öncelikle araştırmacılar tarafından Microsoft Word programı ile yazıya dökülmüştür. Daha sonra içerik analizi sürecinde kullanılan kod, kategori ve tema oluşturma süreci araştırmacılar tarafından dikkatli şekilde takip edilmiştir. Bu aşamada önce metindeki anlamları yansıtmada kullanılan kodlama işlemi tamamlanmış. Daha sonra benzer ve ilgili kodları bir araya getiren kategorileme işlemi yapılmıştır. Son olarak da kategorilerin en genel tanımlaması olan temada buluşturma süreci gerçeklemiştir. Bağımsız kodlayıcılar arasındaki güvenirlik araştırmanın nesnelliğini artırması açısından önemli olduğundan araştırma kodlamasının güvenirliğini sağlamak için doktora mezunu uzman bir kodlayıcı sürece dahil edilmiştir. Transkriptlerin yaklaşık yarısı iki kodlayıcı tarafından bağımsız olarak kodlanmıştır. Daha sonra, bağımsız kodlayıcılar karşılaştırılmış ve aynı transkript birimleri için toplam anlaşma sayısı ve uygulanan tüm kodlara bölünmüştür. Bu formüle göre kodlayıcılar

arası uyum oranı %83.2 olarak hesaplanmıştır ki bu Silverman'a (2015) göre yüksek düzeyde bir kodlama güvenilirliğini yansıtmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde ebeveynlerin aile içi süreçlerdeki cinsiyet rol algıları ile çocuk-ebeveyn etkileşim yaşantıları konusundaki bulgular sunulmaktadır. Bulgular önce anne ve babanın cinsiyet rol algıları daha sonra çocuk-ebeveyn etkileşim yaşantıları sıralamasıyla verilmiştir.

3.1.Annelerin Cinsiyet Rol Algıları

Annelerin ev içindeki süreçler, çalışma hayatı süreçleri, yönetim süreçleri, ilişki düzenleme süreçleri ve çocukla yaşadığı etkileşimlere yönelik algı ve yaşantılarının sunulduğu 3 kategoride ele alınan cinsiyet rolü temasına yönelik verilerin analizi Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Kadın Rollerine Yönelik Bulgular

Kodlar	Kategoriler	F	Tema
Yemek	Fiziksel süreçler	16	Cinsiyet (Kadın) roller
Temizlik		15	
Düzenleme		12	
Bireyselleşme	Sosyal süreçler	7	
Harcama yetkilisi		6	
İletişimde özveri		11	
Bakım sağlama	Ebeveynlik süreçleri	16	
Oyun arkadaşlığı		5	
Birlikte ev işi		13	
Eğitsel aktivite		12	

Çizelge 1 incelendiğinde annelerin birçoğunun iş hayatı yanında bedensel olarak çaba gerektiren (fiziksel süreçler) ev içi işleyişi düzenleme kapsamında değerlendirilebilecek süreçlerde etkin olarak yer aldığı görülmektedir (f:43). Bu kapsamda çalışan annelerin iş hayatı sorumluluğu yanında evde yürütülmesi gereken fiziki süreçlerde etkin olarak rol aldığı görülmektedir. Günlük yaşamın gerekliliği içinde oluşan yemek, temizlik ve çevre düzenleme her iki sosyoekonomik düzeyden kadınların yaşamlarının vazgeçilmez bir sorumluluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadın katılımcıların neredeyse yarısı (özellikle orta sosyoekonomik düzeyde olanlar) eşlerini bu kategoride "yardımcı" olarak nitelendirmektedir. Aşağıda fiziksel süreçler kategorisine yönelik her iki sosyoekonomik düzeyden katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir.

Ev işi sadece bana ait. Tüm işler bende. Tarla ve hayvandan onlarda (ev işi) zaten yarım yapılıyor. Öyle idare ediliyor. Çocuklarda bizim adam da hayatta yapmaz. Hasta olduğumda yaptılar bir ameliyatlı iken. O kadar. (E anne)

Keskin bir görev dağılımı yok ama yüzde sekseni benim üzerimde ben yapıyorum ama eşimin yardım ettiği noktalar var. Ama bu toplumda yetişmek olmaktan mı kaynaklı bilmiyorum kadın olarak her şeye biz hallederiz yapısından mı kaynaklı bende o moda giriyorum bazen kendimi eleştiriyorum bu kadar şeyin altına girmemek gerek diye. Ama eşim yardımcı olur ama ben yaparım ben ederim çoğunluğu bende. (M anne)

Çalışmada iletişim yönetimi, mali idare ve sosyalleşmeye yönelik roller sosyal süreçler kategorisinde değerlendirilmiştir (f:29). Bu kapsamda kadın katılımcıların bazıları sosyalleşmek için çocukla birlikte dışarı çıkabileceğini belirtmiştir. Dışarı çıkanlardan özellikle düşük sosyoekonomik düzeyde olan katılımcıların hepsi çocukla birlikte plan yapmak durumunda kaldığını belirtmiştir. Orta sosyoekonomik düzeydeki katılımcıların bir çoğu çocuk olmadan plan yapabilme fırsatı bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca harcama yönetiminin kendinde olduğunu ifade eden katılımcı kadın sayısı da azdır. Kadınların birçoğu özellikle düşük sosyoekonomik düzeyde olan katılımcılar eşiyle ilgili iletişimlerinde olası problem durumlarında alttan alan taraf olarak kendini göstermektedir. Aşağıda sosyal süreçler kategorisine yönelik her iki sosyoekonomik düzeyden katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir.

Aile bütçesi bende eşim bana para verir harcamak için ben kenara koyarım. Aldığını bana verir ben kenara koyarım. İhtiyaçta veririm paramızın yeri bellidir. İhtiyaçta kullanılır. Alma satma işinde eşim karar verir. Hiç haberim olmaz. O kendisi karar verir öle şeylere bana danışmaz, sormaz. (T anne)

Eşim arkadaşları ile balığa gider bazen. Ben çocuklarımla çarşıya giderim, kardeşime giderim, parka giderim ama çocuklarımla. (H anne)

Her zaman ben olgun davranmaya çalışırım. Haklı da olsam yani. Kırmayım derim yani. Ben kırılayım ama onlar kırılmasın. Evin içinde olsun bitsin. Annemgile bile hiç duyurmam hiç. Öyle derler sen ne kadar sır küpüsün derler. Desem ne olacak. Onlar da üzülecek. (F anne)

Çalışmada ebeveynlik süreçleri anneler tarafından bakım sağlama, oyun arkadaşlığı, birlikte ev işi, eğitsel aktivite olarak dört kategori altında ele alınmıştır (f:46). Kadınlar çocuklara yönelik bakım işlerinin en çok kendisine yönelik sorumluluklar olarak yüklendiğini erkeklerin nadiren "yardım" adı altında bu kategoride rol aldığını ifade etmiştir. Sadece orta sosyoekonomik düzeyden iki katılımcı bu konuda eşiyle görev dağılımı yaptıklarını belirtmiştir. Annelerin çocukla etkileşiminde bakım sağlamadan sonra en sık yaptığı etkileşim birlikte ev işi yapmaktır. Annelerden düşük sosyoekonomik düzeyde olanların tamamı çocukları ile birlikte ev işi yapmak suretiyle etkileşimde bulunduklarını ifade etmektedir. Anneler ebeveynlik süreçleri kapsamında çocuklarla ödev yapma, ders çalışma gibi eğitsel aktiviteler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Çok az anne ebeveynlik süreci kategorisi için çocuklarla birlikte oyun oynama sürecine dâhil olmaktadır. Aşağıda ebeveynlik süreçleri kategorisine yönelik her iki sosyoekonomik düzeyden katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir.

Ben yaparım. Baba yapamıyor. Yapmakta istemiyor. Ellemez korkar o işlerden tırnak saç bakımları bana ait. Yıkamada 3 tane olunca o yıkasa ben giydiririm, ben yıkasam o giydirir.(Z anne)

Bazen vakit geçirir, bazen kendi hallerine bırakırım, sabrım kalmıyor. Çamaşır katlarız, bulaşık yıkarız, temizlik yaparız birlikte. (T anne)

Kışın sürekli beraber dersleri, öğretmenin verdikleri falan. Bugünlerde bağa gidiyorum. Şimdi işten geldim ben. Pek ilgilenemiyorum bağ işleri olunca. (G anne)

3.2.Babaların Cinsiyet Rol Algıları

Babaların ev içindeki süreçler, yönetim süreçleri, ilişki düzenleme süreçleri ve çocukla yaşadığı etkileşimlere yönelik algı ve yaşantılarının sunulduğu 3 kategoride ele alınan Cinsiyet rolü (erkek) temasına yönelik verilerin analizi Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Erkek Rollerine Yönelik Bulgular

Kodlar	Kategoriler	F	Tema
Ev içi işleyişte yardım	Fiziksel süreçler	10	Cinsiyet rolleri (erkek)
Ev işlerinde sorumluluk		2	
Bireyselleşme	Sosyal ve Yönetsel süreçler	10	
Bütçe idaresi		16	
Harcama yetkilisi		14	
İletişimde özveri		8	
Eğitsel aktivite	Ebeveynlik süreçleri	5	
Ortamı paylaşma		12	
Sohbet etme		10	
Oyun arkadaşlığı		9	
Bakkal/Market		5	

Çizelge 2 incelendiğinde fiziksel süreçler kategorisinde babaların hepsinin aktif iş hayatı olduğu ev içi süreçler konusunda yardım rolünde sorumluluk alma rolüne göre daha fazla etkin olduğu görülmektedir. Erkeklerden sadece iki tanesi ev içi işlerde eşleri ile birlikte hareket ettiğini ifade etmiştir (f:28). Düşük sosyo ekonomik düzeydeki babaların çoğu ev içi işlerinin kadınlık rolü olduğunu ifade etmiştir. Orta sosyoekonomik düzeydeki babalar ise evdeki süreçlerde eşlerine yardımcı olduklarını belirtmektedir. Aşağıda fiziksel süreçler kategorisine yönelik her iki sosyoekonomik düzeyden katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir.

Ben hiç bir şeye karışmam evde. Normal bir Türk erkeği. Sabah gidiyor öğlen yemeğe gelir. Akşama kadar çalışır geldi mi yorgunluktan tapan gibiyiz. Hanım yemek koyar çay demleyip çay içti mi biter benim iş. (T baba)

Eşimde çalıştığı için birazcık daha anaç bir baba oldum ne bilim işte çocuklara yemek hazırlıyorum kahvaltı yaptırıyorum artı eşime ev işlerinde yardımcı olmaya çalışıyorum birazcık daha sanki anaçlığa evrilen bir baba var gibi. (İ baba)

Babalar sosyal ve yönetsel süreçler kategorisinde ailede bütçe idaresi ve harcamalarda yetkili olarak kendini görmektedir. Özellikle düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerle mali konuların idaresi erkekte bulunmaktadır. Orta sosyoekonomik düzeydeki babaların yarısı bu süreci eşle birlikte yönettiğini belirtmiştir. Babaların birçoğu aile ile birlikte hareket etme yanında bireysel olarak plan yapma imkânı bulduklarını ifade etmiştir. Olası problem durumunda orta sosyoekoenomik düzeyde olan katılımcılar çözümde birlikte hareket edildiğini düşük sosyoekonomik düzeydeki katılımcı babaların çoğunluğu ise eşlerinin alttan alıcı bir tutum sergilediğini belirtmiştir.

Eşimle ufak tefek tartışınca balkona gider sigaramı içerim. Eşim alttan alır. Çünkü kadının engin olması lazım. Kadın erkeğin kaburgalarından yaratıldı. Ha ama 10 senelik evliyim. Daha fiske vurmadım. Kesinlikle. Susması gerektiği yerde susar. Sus deyince susar. Haklı haksız konumu değil. Erkek olduğum için susar yani. (H baba)

Ev ihtiyacı ile ilgili alım işlerinde eşim de bende alışveriş yaparız. Zaten market pazar birlikte ya da ben alır gelirim o kendine kartı var ihtiyacını alır. Ama maaşları çekip ödemeleri yapma işi bende. Dışarıda yapılacak işlerde arsa-borsa gibi bunlarda ben. Ben söylerim eşim karışmaz zaten. (A baba)

Ben arada bir arkadaşlarımla bir ortamı kurup gece geçirir sabaha karşı eve gelirim günlük değil ayda bir-iki. Bide balık. Balığa giderim. Eşim arkadaşlarına da gitse çocuklarla. Şehre gezmeye gitse de çocukları götürür, tek gitmez. (T baba)

Çalışmada ebeveynlik süreçleri babalar tarafından sohbet etme, ortamı paylaşma, eğitsel aktivite ve oyun arkadaşlığı olarak dört kategori altında ele alınmıştır (f:51). Erkekler çocukla etkileşimi iş sonrası evde geçirilen zamanda sohbet ortamı oluşturma olarak değerlendirmektedir. Babalardan düşük sosyoekonomik düzeyde olanların birçoğu ile diğer sosyoekonomik düzeydekilerin ise yarıya yakını evde aynı ortamı paylaştıklarını bir etkileşim şekli olarak değerlendirmektedir. Babaların çoğu çocukların anne ile daha çok vakit geçirdiklerini kendisi ile geçirdikleri zamanın yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Babaların bir kısmı çocukla az olsa oynadıklarını belirtmiştir. Aşağıda ebeveynlik süreçleri kategorisine yönelik her iki sosyoekonomik düzeyden katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir.

Akşam geliyoruz. Yarım saat oynar eğleniriz. Genelinde bakkala gidelim der. Anneyle sabahtan aksama kadar birlikte. Kitap okuma ders, yemek ev içi işler yaparlar. (T baba)

Çok az vakit geçiririz. Sabah M uyanmadan işe giderim.7 gibi geliyorum yemekti derken biraz boşluğumuz olursa biraz konuşur oynarız sonra uyuyor. Hafta sonları biraz ilgilenmeye çalışırız. Hafta içi çok az. (M baba)

Yatana kadar beraberiz sürekli beraberiz doğduğundan beri. Satranç oynamaya başladık. Boyama yapıyoruz. Zihin geliştirici etkinlikler yaptırıyorum. 5 nesneyi sıralama gibi. Eğitsel aktiviteler yapıyoruz. Sıkılınca bırakıyoruz.(A baba)

3.2.Çocukların Ebeveyn-Çocuk Etkileşimine Yönelik Algıları

Çizelge 3. Ebeveyn-Çocuk Etkileşimine Yönelik Bulgular

Çocukların anne ve babası ile etkileşimlerini konu alan ebeveyn – çocuk etkileşimi temasına yönelik verilerin analizi Çizelge 3'de yer almaktadır.

Kodlar	Kategoriler	F	Tema
Birlikte iş yapma	Anne-çocuk	11	Ebeveyn-çocuk etkileşimi
Alışveriş		4	
Ödev yapma		4	
Gezdirme		3	
Oyun arkadaşlığı		2	
Parka/bakkala götürme	Baba-çocuk	3	
Gezdirme		4	
Sohbet etme		4	
Birlikte iş yapma		7	
Oyun arkadaşlığı		1	

Çizelge 3 incelendiğinde çocukların ebeveynleri ile en çok birlikte iş yaparken etkileşim yaşama fırsatı buldukları görülmektedir. (f:18) Düşük sosyoekonomik düzeydeki çocuklar anneleri ile daha çok vakit geçirdiklerini bu vakitlerde birlikte yapılması gereken ev işleri ile meşgul olduklarını belirtmiştir. Düşük sosyoekonomik düzeydeki çocuklar babaları ile daha çok dışarıda yapılan işler sırasında (bahçe ve tamir işleri hayvan bakımı gibi) etkileşim halinde olmaktadır. Orta sosyoekonomik düzeydeki çocuklar ise anneleri ile evde birlikte iş yapma alışveriş ödev gibi süreçlerde etkileşim halinde olduklarını, babaları ile sadece aynı ortamı paylaşma ve sohbet etme ile nadiren de telefonda oyun oynama etkileşimleri olduğunu belirtmektedir. Aşağıda ebeveyn-çocuk etkileşimine yönelik her iki sosyoekonomik düzeyden çocuk katılımcıların ifadelerine yer verilmektedir.

Babamla en çok oyun oynarız. Araba bilgisayar oyunu açar. Benim çok oyuncağım var depoda. Bazen aşağı indirmesini isterim. Sallamasını isterim. Bazen yapar. (A çocuk)

Annemle ders yaparım. Sofrayı sererken yardım ederim. Babam çalışırken bende demirleri koyarım dükkâna, kardeşim ben babam bakkala gideriz. Koyunları besleriz. (H çocuk)

Annemle gezeriz. Biberleri yaparız. Annem benle ders çalışır. Yemek yaparız. Babama yardım ediyorum. Bir şeyler getiriyorum bir tek. Hastaneye götürür. Babam bana su getir der, getiririm. (E çocuk)

Annemle ders yaparım anneme yardım ederim. Babamla sohbet ederim. Her gün olmaz ama. Bazen film izlerim. Bir kere sinemaya gitmiştik. (T çocuk)

Bulaşık yıkarız biz abimle makinaya koyarız. Dersleri yaparız. Çiçek sularız beraber, balkon yıkarız. Babamla ahırı süpürürüz. Bahçeleri sularız. Kum taşırız. Arılara bakarız. Evde kahvaltı yaparız yemek yeriz (S çocuk)

Babam beni kucağına alıyor. Hemencik uyurum. Çünkü yumuşacık babam. Baş başa bu kadar (M baba)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma ebeveynlerin cinsiyet rol algıları ve ebeveyn-çocuk etkileşimini incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada her iki sosyoekonomik düzeyde annelerin tamamının iş hayatının sonrasında ev içi işleri ifade eden fiziksel süreçler kategorisinde en çok sorumluluk alan ebeveyn olduğu görülmektedir. Orta sosyoekonomik düzeyde olan anneler kurumlarda çalışma hayatından, düşük sosyoekonomik düzeyde olan anneler de çiftçilik ve hayvancılık faaliyetlerinden kalan zamanda ev içi işleri yerine getirmektedir. Bu durumu orta sosyoekonomik düzeyde olan babalar "ev işlerinde yardım ediyorum", düşük sosyoekonomik düzeyde olan babalar ise "ev içi işlerin kadınlık görevi olduğu" ifadesi ile doğrulamaktadır. Literatüre bakıldığında son yıllarda çiftler arasında ev işlerinin dağılımında bir değişiklik olduğu görülmektedir. Erkeklerin ev işi süreçlerine katılımı artmakla birlikte kadınlar ve erkekler arasındaki ev işlerinde eşit olmayan katılım hala dünya genelinde yapılan çalışmalara konu olmaktadır (Cerrato, & Cifre, 2018; Menta, & Lepinteur, 2021). Kadınların iş gücü istihdamı arttıkça ev işlerinde geçirdikleri zamanın azaldığı ancak hala orantısız şekilde ev işleri ile daha fazla zaman geçirdikleri olgusu mevcut çalışmada olduğu gibi birçok çalışma cinsiyet rollerine atıfta bulunarak açıklanmaktadır (Bertrand, et al. 2015; Lyonette, & Crompton, 2015).

Çalışma sonuçlarına göre kadın katılımcılar sosyal süreçler kategorisinde ele alınan bireyselleşme ihtiyacından kaynaklı yapacağı planlara çocuklarını dahil etmektedir. Özellikle köyde yaşayan düşük sosyoekonomik düzeydeki katılımcılarda bu durum daha baskındır. Orta sosyoekonomik düzeydeki kadınlardan bazıları bireysel hareket edebildiğini belirtmiştir. Çalışmada erkeklerin kadınlara oranla otonomi ihtiyacını belli oranda karşıladıkları görülmektedir. Oysaki ailenin sağlıklı olarak var olması aile üyelerinin birbirine bağlılığının yanında otonomi dediğimiz bireyselleşme ihtiyacının dengeli olarak sağlanması ile mümkündür (Worden, 2013). Çalışmalarda bu durumun nedeni yine benzer şekilde kadınların cinsiyet rolü olarak çocuğun sorumluluğunu bütünüyle üstlenmesi gösterilmektedir. Çalışmada kadın katılımcılar ailede bütçe ile ilgili konular ve harcama yönetiminde etkin rol almamaktadır. Teorik açıdan bakıldığında gelir getirmeyen eşlerin ev ve çocuğun bakımı ile ilgili hane içi süreçlere daha fazla zaman ayırması gerektiğini göstermektedir (Stratton, 2020). Cinsiyet rollerindeki bu yönlü bir şekillenmenin kadının eğitimli ve meslek sahibi olduğu hanelerde daha az yaşanması beklenmektedir. Ancak çalışmalar mevcut araştırmada olduğu gibi ev ve çocukla ilgili işleyiş sorumluluklarının eğitim ve gelir ile aynı oranda değişmediğini göstermektedir (Kranton, 2019). Eğitim ve mesleki süreçlerde kadın ve erkek arasındaki makasın kapanmasına rağmen hane içinde değişmeyen bu tutum toplumsal cinsiyet normları ile açıklanmaktadır. Benzer şekilde yapılan çalışmalar daha eşitlikçi cinsiyet tutumlarına sahip ebeveynlerin ev işlerini daha eşit paylaştıklarını göstermektedir (Schober, 2011). Çalışmada kadınlar evdeki bütçe idaresi konusuna sadece ihtiyaç oranında harcama ile katılım sağlamaktadır. Bütçe yönetimi ailelerin neredeyse hepsinde erkek idaresindedir. Ayrıca ebeveynler arasında olası problem durumlarında çatışmanın durması için kadınların özveride bulunup alttan aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Eşlerin ilişki kalitesinin çocukların gelişiminde ve cinsiyet rollerine ilişkin algılarında önemli olduğu araştırmalar tarafından ortaya koyulmaktadır (Farré, & Vella,

2013; Marchand-Reilly, & Yaure, 2019). Bununla birlikte kadın ve erkeğin cinsiyet rolüne uygun eylemlerde bulunması gerekliliği algısı bazı cinsiyet klişelerini doğurmaktadır. Cinsiyet klişeleri cinsiyet rolüne uygun eylemlerdir, erkek ve kadınların neye benzediği hakkında genellemelerdir. Çalışmada olduğu gibi "Ailede hesapları erkek yapar" ifadesi bir cinsiyet klişesi örneğidir (Ellemers, 2018; Hentschel, Heilman, & Peus, 2019).

Çalışmada kadınların ebeveynlik süreçleri yoğunluk sırasına göre çocuğun bakımını sağlama, birlikte ev işi yapma, eğitsel aktivite ve oyun arkadaşlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuklar okulları, anneler ise iş hayatı dışında kalan zamanlarında birlikte vakit geçirmektedir. Düşük sosyoekonomik düzeydeki annelerin çocukla etkileşim olarak çoğunlukla birlikte ev içi sorumluluklarda bulundukları ortaya çıkmıştır. Babaların çocukla etkileşiminde dahil olduğu roller sırasıyla ortamı paylaşma, sohbet etme, oyun arkadaşlığı, eğitsel aktivite ve alışveriş olarak sıralanmaktadır. Kadınlar ebeveynlik süreçlerinde özellikle bakım sağlayıcı olarak babaların katılımının az olduğunu ifade etmektedir. Babalar kadınların bu ifadelerini doğrular nitelikte çocukların daha çok anne ile vakit geçirdiğini ve bakımlarını annelerin sağladığını belirtmiştir. Bir çocuğun doğumu ile beraber eşlerin toplumsal hayatta aldıkları rollere ebeveynlik rolü eklenmiş olur. Mevcut çalışmada da görüldüğü üzere finansal sağlayıcı ve ev içi çalışma rolü üzerine ebeveynlik yeni bir rol olarak annelere eklenmektedir (Goldscheider et al. 2015; Fasang & Rab, 2014, Kuo, Volling, & Gonzalez, 2018). Babaların büyük çoğunluğunun (özellikle düşük sosyoekonomik düzeyde olanlar) akşamları ortamı paylaşabilme ve bir süre sohbet etme şeklinde çocukla etkileşim içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Annelerin iş hayatı ve ev içi sorumlulukları, babaların iş hayatı sorumlulukları nedeniyle oyun arkadaşlığı ve eğitsel aktivite her iki ebeveyn için de en az kullanılan etkileşim şekilleridir. Çalışmalar önceki yıllara göre babaların çocukla etkileşiminde daha fazla katılım halinde olduğunu gösterse de (Lachance-Grzela, & Bouchard, 2010) yapılan araştırmaların birçoğunun anne-çocuk etkileşimine odaklandığı görülmektedir. Bu durumun nedeninin geleneksel olarak toplumlarda birincil bakım veren olarak hala annelerin sorumluluk almasından ve cinsiyet rol kimliğinden kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir (Cabrera, Fitzgerald, Bradley, & Roggman, 2014; Eagly & Wood, 2017).

Çalışma sonuçlarına göre çocukların en çok anneleri ile etkileşim içinde oldukları ve ebeveynleri ile etkileşim olarak en çok birlikte iş yaptıkları görülmektedir. Özellikle düşük sosyoekonomik düzeydeki çocukların ev içinde ve dışarıda bulunan işlerde anneleri ile birlikte hareket ettikleri belirlenmiştir. Orta sosyoekonomik düzeydeki çocukların anneleri ile birlikte ev işi, alışveriş ve eğitsel etkinliklerle meşgul oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların babaları ile sadece akşamları aynı ortamı paylaştıkları bu zamanlarda ise nadiren sohbet edip telefonda oyun oynadıkları çalışmanın bir diğer sonucudur. Ebeveynlerin iş hayatı ve sonrasında evdeki süreçlerin düzenlenmesi gerekliliğinden kaynaklanan zaman yetersizliği sonucu çocuk ile etkileşim fırsatı bulamadıkları görülmektedir. Oysaki yapılan çalışmalar istihdam ve çocukla geçirilen zaman arasında çok az veya hiçbir ilişki bulamamıştır (Hook, & Wolfe, 2012). Her iki sosyoekonomik düzeyde babaların annelere göre çocuğun bakımına daha az katılımı ve çocukla daha sınırlı etkileşime girmesi cinsiyet rol algısından kaynaklanabilir. Çalışmalar ebeveynlerin eşitlikçi cinsiyet tutumları ile çocuk-baba etkileşiminin niteliği ve

çocuklarla ilgilenmeleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Bulanda, 2004; Biblarz, & Stacey, 2010).

Kaynakça

Adamsons, K. (2013). A longitudinal investigation of mothers' and fathers' initial fathering identities and later father-child relationship quality. *Fathering, 11,* 118–137. doi:10.3149/fth.1102.118

Altınova, H. H., & Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 24*(2), 9-22.

Ashbourne, L. M., Daly, K. J., & Brown, J. L. (2011). Responsıveness In Father-Chıld Relatıonshıps: The Experıence of Fathers. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers, 9*(1). doi: 10.3149/fth.0901.69

Bertrand, Marianne, Emir Kamenica, & Jessica Pan. (2015). Gender identity and relative income within households. *Quarterly Journal of Economics, 130*(2), 571–614. doi: 10.1093/qje/qjv001

Bianchi, S. M., Sayer, L. C., Milkie, M. A., & Robinson, J. P. (2012). Housework: Who did, does or will do it, and how much does it matter? *Social Forces, 91*(1), 55-63. doi: 10.1093/sf/sos120

Biblarz, T. J., & Stacey, J. (2010). How does the gender of parents matter?. *Journal of Marriage and Family, 72*(1), 3-22. doi: 10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x

Bulanda, R. E. (2004). Paternal involvement with children: The influence of gender ideologies. *Journal of Marriage and Family, 66*(1), 40-45.

Cabrera, N. J., Fitzgerald, H. E., Bradley, R. H., & Roggman, L. (2014). The ecology of father–child relationships: An expanded model. *Journal of Family Theory and Review, 6,* 336–354.

Cerrato, J., & Cifre, E. (2018). Gender inequality in household chores and work-family conflict. *Frontiers in Psychology, 9,* 1330.

Creswell, J.W. (2014). *Araştırma deseni niteli nicel ve karma yöntem yaklaşımları.* (S.B. Demir, Çev.), Eğiten Kitap Yayınevi.

Cutillo, A., & Centra, M. (2017). Gender-based occupational choices and family responsibilities: The gender wage gap in Italy. *Feminist Economics, 23*(4), 1-31. doi: 10.1080/13545701.2017.1285041

Eagly, A. H., & Wood, W. (2017). Gender identity: Nature and nurture working together. *Evolutionary Studies in Imaginative Culture, 1,* 59–62. doi: 10.26613/esic.1.1.10

Ecevit, Y. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç.* Ecevit, Y. ve Karkıner, N. Toplumsal cinsiyet sosyolojisi, 2-31.

Farré, L., & Vella, F. (2013). The intergenerational transmission of gender role attitudes and its implications for female labour force participation. *Economica, 80(*318), 219-247.doi: 10.1111/ecca.12008

Fasang, A.E., & Marcel R., (2014). Beyond transmission: Intergenerational patterns of family formation among middle-class American families. *Demography, 51*: 1703–1728.doi: 10.1007/s13524-014-0322-9

Fernández Sánchez, J., Quiroga Estévez, M. Á., Escorial Martín, S., & Privado Zamorano, J. (2016). The gendered division of housework. *Psicothema. 28*(2) 130-136. doi:10.7334/psicothema2015.169

Gerstel, N., & Sarkisian, N. (2006). Marriage: The good, the bad, and the greedy. *Contexts, 5*(4), 16-21.

Goldscheider, F., Bernhardt, E., & Lappegard, T. (2015). The gender revolution: A framework for understanding changing family and demographic behavior. *Population and Development Review, 41*(2), 207–239. doi:10.1111/j.1728-4457.2015.00045.x

Hochschild, A., & Machung, A. (2012). The second shift: Working families and the revolution at home. New York, NY: Penguin.

Hook, J. L., & Wolfe, C. M. (2012). New fathers? Residential fathers' time with children in four countries. *Journal of Family İssues, 33*(4), 415-450. doi:10.1177/0192513X11425779

Kalmijn, M. (2015). How childhood circumstances moderate the long-term impact of divorce on father–child relationships. *Journal of Marriage and Family, 77*(4), 921-938.doi: 10.1111/jomf.12202.

Kranton, R. E. (2019). The seminal 2000 Quarterly Journal of Economics article by Nobel laureate George Akerlof and Rachel Kranton on "Economics and Identity" that identity was placed directly on the agenda of economists. *21st Century Economics: Economic Ideas You Should Read and Remember, 49.*

Kuo, P. X., Volling, B. L., & Gonzalez, R. (2018). Gender role beliefs, work–family conflict, and father involvement after the birth of a second child. *Psychology of Men & Masculinity, 19*(2), 243-256. doi:10.1037/men0000101

Lachance-Grzela, M., & Bouchard, G. (2010). More on the gendered division of household labor: A response to commentators. *Sex Roles, 63*, 801–806. doi:10.1007/s11199-010-9885-0

Lyonette, C.,, & Rosemary C. (2015). Sharing the load? Partners' relative earnings and the division of domestic labour. *Work, Employment and Society, 29:* 23–40. doi:10.1177/0950017014523661

Marchand-Reilly, J. F., & Yaure, R. G. (2019). The role of parents' relationship quality in children's behavior problems. *Journal of Child and Family Studies, 28*(8), 2199-2208. doi:10.1007/s10826-019-01436-2

Menta, G., & Lepinteur, A. (2021). Boys don't cry (or do the dishes): Family size and the housework gender gap. *Journal of Economic Behavior & Organization, 186,* 164-188. doi:10.1016/j.jebo.2021.03.035

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Publishing.

Nixon, E., Greene, S., & Hogan, D. (2012). Like an uncle but more, but less than a father—Irish children's relationships with nonresident fathers. *Journal of Family Psychology, 26*(3), 381-390. doi:10.1037/a0028336

Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Metotları*. (M.Bütün, S.B. Demir, Çev.) Pegem Yayıncılık

Schober, P. (2011). The parenthood effect on gender inequality: Explaining the change in paid and domestic work when British couples become parents. *European Sociological Review, 29*: 74–85. doi:10.1093/esr/jcr041

Seiffge-Krenke, I., Overbeek, G., & Vermulst, A. (2010). Parent–child relationship trajectories during adolescence: Longitudinal associations with romantic outcomes in emerging adulthood. *Journal of adolescence, 33*(1), 159-171. doi:10.1016/j.adolescence.2009.04.001

Silverman, D. (2015). Interpreting qualitative data. Sage Publishing.

Stratton, L. S. (2020). The determinants of housework time. IZA World of Labor.

Ukhova, D. (2020). Gender division of domestic labor in post-socialist Europe (1994–2012): Test of class gradients hypothesis. *Social Inclusion, 8*(4), 23-34. doi:10.17645/si.v8i4.2972

Worden, M. (2013). *Aile terapisi.* (Akbaş, T. Çev. Edt.).Adana:Nobel Kitapevi.

World Economic Forum (2018). The Global Gender Gap Report. World Economic Forum, Geneva.

.

ONLINE KANAL YÖNETİCİ SİSTEMLERİNİN OTEL OPERASYONLARI ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİNİN İNCELENMESİ

Dr., Hakan ÖZKÖSE [1], Cenk BORA[2]

[1] Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hozkose@bartin.edu.tr

Orcid ID - 0000-0002-4628-3056

[2] Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, cenk.bora@zorlu.com

Orcid ID - 0000-00001-8504-6996

ÖZET

Günümüzde, gelişen teknolojiyle birlikte bilgi iletişim çağı kavramı ortaya çıkmıştır. İletişim çağının en önemli unsurlarından biri ise doğal olarak veridir. Verinin önemi gün geçtikçe artmış ve kurumlar için yaşam faaliyetlerini devam ettirme noktasında büyük bir öneme sahip olmuştur. Globalleşme ile daha belirgin hale gelen ve değişim gösteren rekabet şartlarıyla, kurumlar tüm faaliyetlerinde bilgi iletişim altyapılarını kullanmaya çalışmaktadırlar. Kurumlar bu altyapılardan elde ettikleri verileri işleyerek kendileri için önemli bilgiler elde etmeye çalışmakta ve karlılıklarını, performanslarını ve memnuniyet oranlarını artırmaya odaklanmaktadırlar. Teknolojinin hızlı gelişimi tüm sektörlerde olduğu gibi son dönemde turizm sektörünün lokomotifi konumunda olan otellerde de etkisini artırmış ve otellerin rekabette en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Taleplere hızlı cevap verebilmek turizm sektörü için en önemli unsurlardan biridir. Ayrıca turizm sektörü için taleplere hızlı cevap verirken, operasyonel verimliliği en iyi şekilde yönetebilmekte büyük bir önem arz etmektedir. Geleneksel yapıda operasyon yönetimi yerine, yenilikçi tarzda operasyon yönetimini tercih eden oteller, misafir taleplerini daha hızlı karşılarken, özellikle günümüzde elektronik ticaretin ana unsurlarından biri olan erişebilirlik, aradığını istediğin zaman bulabilme, şeffalık gibi unsurlarıda sağlayarak elektronik ortamda yapılacak olan pazarlama stratejilerinde güveni dahada çok sağlar konuma gelmiştir. Bu kapsamda araştırmanın konusu, online kanal yönetici sistemlerinin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu etkinin ve verimliliğin incelenmesidir. Bu kapsamda Türkiye genelinde farklı bölgelerde bulunan şehir otelleri, resort oteller, apart oteller ve tatil köylerine ulaşılmış ve araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan araştırmada nicel bir araştırma yöntemi olan web tabanlı anketlerle veri toplama yöntemi seçilmiştir. Bu anket ile otel yatırımcılarının, yöneticilerinin ve çalışanlarının kapalı uçlu sorularla konu hakkında görüşleri alınmıştır. Çalışma kapsamında 72 anket verisi elde edilmiştir. Online kanal yönetici sistemleri kullanım oranının %87,49 olduğu görülmüştür. Toplanan sonuçlara göre %84,72 oranla PMS entegrasyon bilincine sahip olunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kanal yönetici sistemleri kullanımın %47,22 oranında rekabette üstünlük sağladığı görüşünün hakim olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Anket, Pazarlama, Dağıtım Kanalları, Online, Yönetim Sistemleri

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte kullanılan bilgi iletişim çağı kavramında, bilgi hem insanlar hem de kurumlar için yaşam faaliyetlerini devam ettirme noktasında büyük önem kazanmıştır. Gelişen teknolojiler, globalleşme ile daha belirgin hale gelen ve değişim gösteren rekabet şartlarıyla, kurumları idari, mali, maliyet ve tedarik zinciri gibi tüm faaliyetlerinde bilgi iletişim altyapılarını kullanmaya sevk etmiştir [1]. Teknolojinin hızlı gelişimi tüm sektörlerde olduğu gibi son dönemde turizm sektörünün lokomotifi konumunda olan otellerde de etkisini artırmış ve otellerin rekabette en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Dünya genelinde turizm, genel olarak iş potansiyeli oluşturma, yaşam kalitesini daha iyi hale getirme ve ekonomide döviz yaratma üzerinde önemli bir etkisi olan, en büyük ve en çabuk büyüyen sektörlerden biridir [2]. Bu sebeple globalleşmeyle birlikte oluşan taleplere hızlı cevap verebilmek turizm sektörü için çok önemlidir. Ayrıca turizm sektörü için taleplere hızlı cevap verirken, operasyonel verimliliği en iyi şekilde yönetebilmekte büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda turizm sektörünün lokomotifi konumunda olan otellerde, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi turizm pazarlamacılığı konusunda artık geçmişte kullanılan geleneksel uygulamalar yerine daha yenilikçi ve verimliliği yüksek sistemler ve yazılımları kullanmayı beraberinde getirmiştir [3]. Geleneksel yapıda operasyon yönetimi yerine, yenilikçi tarzda operasyon yönetimini tercih eden oteller, misafir taleplerini daha hızlı karşılarken, özellikle günümüzde elektronik ticaretin ana unsurlarından biri olan erişebilirlik, aradığını istediğin zaman bulabilme, şeffalık gibi unsurlarıda sağlayarak elektronik ortamda yapılacak olan pazarlama stratejilerinde güveni dahada çok sağlar konuma gelmiştir. Tüm pazarlama stratejilerinde rate parity yani eşit fiyatlama ve tüketicinin aradığı en uygun fiyatı sunabilme gibi konular büyük önem arz etmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın konusu, online kanal yönetici sistemlerinin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu etkinin ve verimliliğin incelenmesidir. Yapılan araştırmada, araştırmaya konu olan online kanal yönetici sistemleri kullanan otellerin, bu sistemleri kullanmasıyla birlikte ticaret hacimlerinde oluşan gelişim, personel verimliliğine katkısı, operasyonda verimlilik etkisi, hedef kitleye ulaşım kolaylığı, rekabet üstünlüğü gibi konulara yönelik görüşleri araştırılıp incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye genelinde farklı bölgelerde bulunan şehir otelleri, resort oteller, apart oteller ve tatil köylerine ulaşılmış ve araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan araştırmada nicel bir araştırma yöntemi olan web tabanlı anketlerle veri toplama yöntemi seçilmiş olup, web tabanlı anket otel yatırımcı, yönetici ve çalışanlarına ulaştırılarak, kapalı uçlu sorularla konu hakkında görüşleri alınmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim süreci, otellerde geleneksel iş yapma modelleri üzerinde verimlilik, karlılık, hızlı karar verme ve uygulama, rekabet gibi birçok alanda etkisini göstermiştir. Özellikle otellerin satış odaklı operayonlarında bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler çoklu fiyat ve müsatlik dağıtımı ile birlikte kanalların yönetimi hususunda da operasyonel bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda otellerin bu

büyük operasyonu verimli yönetmek için online kanal yöneticisi yazılımları ve sistemler kullanması ihtiyacı ortaya çıkmış olup, otellerin daha verimli ve rekabetçi bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmeleri için bu düzene uyumlulukları büyük bir gereksinim halini almıştır. Bu sebeple otellerin online kanal yöneticisi yazılımlarını kullanmalarını etkileyen faktörlerin anlaşılması çok önemlidir. Araştırmanın ana problemi otellerin online kanal yönetici sistemlerini kullanmasının otel operayonları üzerinde oluşturduğu verimliliği incelemektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, online kanal yönetici sistemlerini otellerde kullanmayı etkileyen faktörleri ve etkileşimde oldukları kanalları incelemek ve online kanal yönetici sistemlerinin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu etkiyi araştırmaktır. Ayrıca gelecekte bu sistemleri kullanmayı hedefleyen otellere, sistemin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu verimlilik hakkında bilgi vererek, kullanım tercihleri hakkında yardımcı olmaktır.

Bu kapsamda genel olarak aşağıdaki konular araştırılmaktadır:

1. Online kanal yönetici sistemleri nedir? Online kanal yöneticisi sistemleri ile dağıtım kanalları arasında olan ilişkiler nasıl yönetilir ?
2. Online kanal yönetici sistemlerinin kullanımının oteller tarafından durumu nedir ?
3. Online kanal yönetici sistemlerinin kullanımını etkileyen faktörler nelerdir ?
4. Online kanal yönetici sistemlerinin oteller üzerindeki oluşturduğu etkiler nelerdir ?
5. Online kanal yönetici sistemlerinin otellere sağladığı faydalar nelerdir ?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bilgi iletişim teknolojilerinde olan hızlı gelişmeler otellerde de bir takım değişimleri beraberinde getirerek, özellikle mevcut otel oda müsatilikleri ile fiyatlarını daha çok kitleye ulaştırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç günden güne artan dağıtım kanallarıyla birlikte, otellerin dağıtım kanalları üzerinde yönettikleri extranet yapılarının da yönetimini zorlaştırmıştır. Bu yapı günümüzde otellerde çok daha fazla iş gücünü ortaya çıkartarak, yoğun çalışma temposunda insana dayalı hata oranını ve operasyon maliyetlerini de artırmıştır. Böylelikle gelinen noktada oteller yardımcı teknoloji çözümleri arayışına girmiş ve dağıtım kanalları üzerinde yapılarını yönetmek için online kanal yönetim sistemlerine yönelmişlerdir. Otellerde bu sistemlerin otellerin operasyonlarına dahil edilmesi ile birlikte otellerin yeni teknolojik çalışma düzenine uyum sağlamaları ve kendi bünyelerinde bilgi ileitşim teknolojileri okur yazarlık seviyelerini artırmaları büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda otellerde online kanal yönetici sistemlerinin kullanımının operasyonlarına olan etkisinin oteller üzerinde incelenmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

1.4. Araştırmanın Sayıltıları

Araştırma aşağıda yer alan varsayımlara dayanmaktadır:

1. Yapılan anket çalışmasına katılmış olan otel çalışanlarının belirttikleri yanıtların kendilerinin gerçek ve özgür düşüncelerini ifade ettiği,

2. Yapılan ankete katılan çalışanların anket içerisinde belirtilen soruları doğru bir şekilde anladığı,
3. Yapılan anket çalışmasına katılan çalışanların kendi tesislerinin konu kapsamında belirtilen soruları hakkında bilgi sahibi olduğu varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, günümüzde otellerin dijitalleşme çabaları sonrasında, online kanal yönetici sistemleri kullanmaları ile elde ettikleri verimlilik hakkındaki görüşlerini ortaya koyacaktır. Araştırma farklı bölgelerde 72 otel yetkilisi ile sınırlı kalmıştır. Bilgi iletişim teknolojilerinde olan hızlı değişimler sebebiyle belirli dönemlerde bu ve benzer araştırmaların yapılması, gelecekte bu sistemleri kullanma eğiliminde olan otellere elde edecekleri faydalar ve yeni sistemlerin tanınması hususunda sürekli güncel bilgiler sağlayacaktır.

2. LİTERATÜR

2.1. Otel Kavramı ve Otellerde Hizmet Yaklaşımı

Otelcilik hizmetleri, insanlık açısından günümüzde önemli bir yeri olan hizmet sektörü içerisindeki yapıların başında gelmektedir. Otelcilik hizmetlerine tarihsel bir şekilde bakıldığında aslında bu hizmetlerin geçmiş tarihininin çok eski dönemde eski han, kervansaray dönemlerine kadar uzandığı görülmektedir. Otelcilik hizmetleri tüm dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de sanayi devriminin sonrasında önemli bir noktaya gelmiş bulunmaktadır [4]. Oteller; gezgin bireylerin seyahatlerinde ihtiyaçları olan bazı konaklama, yiyecek, içecek ve eğlence gibi hizmetlerin, bu hizmetleri sunan tesislerde daha önceden belirlenmiş olan bir ücret kapsamında ulusal ve uluslar arası kritelerde sunulduğu işletmelerdir [5]. Otelleri seyahatlerinde tercih etmiş olan tüm bireyler otellerin birer misafiri konumundadır. Bu sebeple diğer hizmet sektörlerinden farklı olarak bu bireyler müşteri olarak değil oteller için misafir olarak ifade edilirler ve misafir gibi ağırlanırlanırlar. Oteller genel olarak sundukları birçok hizmetle konaklama için tesislerini tercih etmiş olan gezgin konumundaki bireylere yani misafirlerine tesisin tüm olanaklarını en üst seviyede ve kusursuz olarak sunmak durumundadırlar. Bu sebeple misafir memnuniyetini en üst seviyede tutarak gelen talep ve isteklere yanıt verip, rakipleri arasında farklılaşmak içinde sürekli stratejiler geliştirip hayata geçirirler [6]. Otellerde öncelikli olarak misafir memnuniyetinin sağlanması, bir otelin rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü oluşturmasında, elde ettiği gelirinin artmasında ve sağladığı rekabet üstünlüğünü ticari faaliyetleri içerisinde devam ettirebilmesi kapsamında çok önemlidir [7]. Hizmet sektörü içerisinde yer alan otellerde sadece tek başına hizmet değil aynı zamanda mal üretimide yapıldığından, misafir beklenti ve istekleride bu kapsamda olmaktadır. Bu sebeple oteller mal ve hizmet üretiminin arkasında misafir beklentilerine göre hareket etmektedirler. Birçok sektör faaliyet gösterdikleri alanda hizmet alıcılarına sunmak üzere üretilen mal ve hizmetlerini stoklayabilmektedirler. Yalnız otel işletmelerinin diğer birçok sektör gibi üretilen mal ve hizmetleri stoklama imkanı pek bulunmamaktadır. Oteller misafirlerine sunmak üzere oluşturdukları mal ve hizmetleri yapısı gereği stoklayamadığından,

mal ve hizmetleri eş zamanlı bir şekilde tüketimini sağlayacak şekilde hareket ederler [8]. Oteller bu sebeple eş zamanlı tüketimi sağlama noktasında mal ve hizmetlerini tüketicilere kolay yöntemlerle ulaştırma arayışında çeşitli dağıtım kanalları ve araçlar kullanmaya başlamışlardır. Bu araçlardan biri kanal yöneticileridir. Kanal yöneticilerinin otel operasyonlarına etkisi bu çalışmanın ana fikrini oluşturmaktadır. Kanal yönetici yapıları incelendiğinde dağtım araçlarının otelcilik hizmetlerinin pazarlanması ve operasyonu üzerinde kanal yöneticileriyle entegreli bir yapıda olması sebebiyle dağıtım kanal yapıları bu çalışmada literatür incelemesine dahil edilmiştir.

2.2 Otel İşletmelerinde Dağıtım Kanal Yapıları

Bir dağıtım süreci, üretilen mal ve hizmetlerin alıcılara olan ilerleyişinin tüm süreçlerini kapsar. Bu sebeple üretim süreciyle tüketim sürecinin bağlantısını gerçekleştirir. Dağıtım kanalı ise, bir mal veya hizmetin üreticisinden, alıcısına ulaşırken izlediği güzerhag olarak tanımlanabilir [9]. Turizm sektörü içerisinde dağıtım ağları, bir turizm hizmet deneyimi sunabilmek için, birbiriyle ilişkili ağlar içinde birbirine bağlanan mal ve hizmet alıcıları, tedarikçiler ve seyahat hizmet aracılarından oluşan ağlardır [10]. Başka bir ifadeyle turizm sektörü içerisinde dağıtım kavramı mevcut olarak sunulan bir turistik mal veya hizmetin bireyler tarafından kullanım ortamını sağlamak için gezginleri yani hizmet alıcılarını üretim yeri olan tesise getirmek kapsamında girişilen faaliyetlerin tamamı olarak ifade edilmektedir [11].

Konaklama sektörünün hizmet üreticileri yani oteller, operasyonları yönetirken doğal olarak çeşitli yapılar üzerine odaklanmışlardır. Bu kapsamda otellerin genel olarak ticari faaliyetlerinde dünya genelinde geniş coğrafi alana yayılmış durumda olan hizmet alıcı konumunda bulunan gezginlere ulaşıp, etkin bir şekilde dağıtım kanalları yapılarını kullanma ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaca bakıldığında otellerin dağıtım kanalları kullanmalarında ki en belirğin konu, otellerin turizm faaliyetleri kapsamında seyahat acenteleri veya turizm konusunda hizmet alıcılarına ihtiyaçları olan faydalı bilgileri üretilip, ulaştırıması ve sonrasında hizmet alıcı konumundaki gezginlerin otellere rezervasyon yapıp, alacakları hizmet karşılığında ödeme işlemlerinin yapılmasını sağlamasıdır [12].

Günümüzde otellerin operasyonuna bakıldığında hizmet alıcıları tarafından taleplerin artmasına rağmen, oteller karşısında oda arz dengesinin çok daha hızlı bir şekilde artması, otellerin istenen karlılık hedefine ulaşmasını giderek daha zor hale getirmekte ve bu noktada dağıtım sistemleri bu zorluğun aşılmasında kilit rol oynamaktadır [13]. Otel işletmeleri kapsamında kilit rol oynayan dağıtım kanalları incelendiğinde, dağıtım kanalları aşağıdaki şekilde gruplandığı görülmektedir [14].

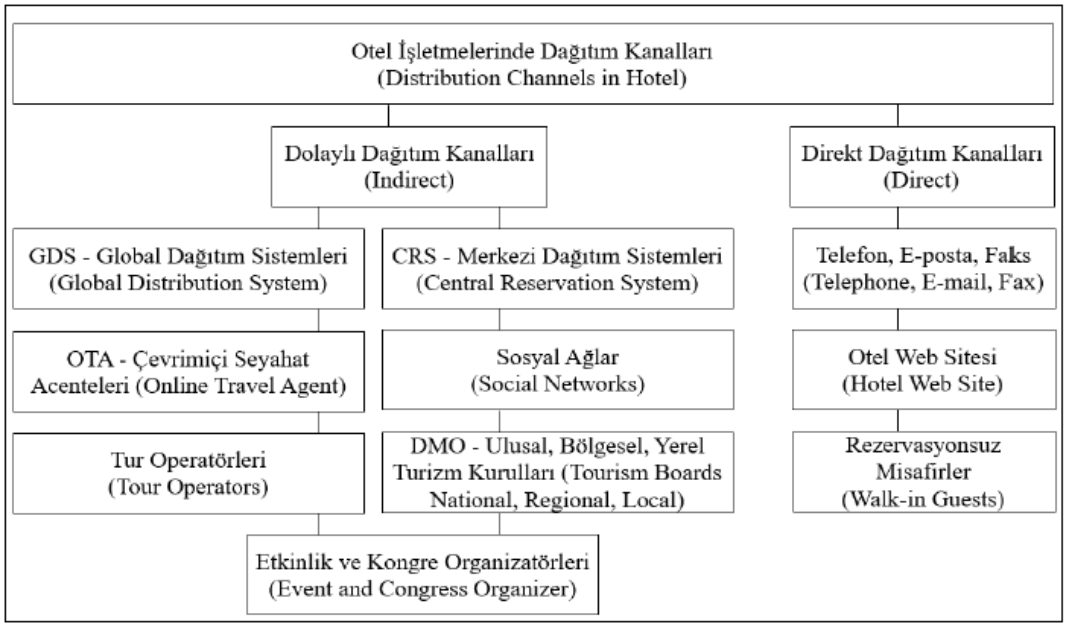

Görsel 1. Otel İşletmelerinde Dağıtım Kanalları [14]

2.3 Kanal Yöneticisi Kavramı

Bir otel işletmesi için dağıtım kanal yapılarının çeşitliliği ticaretinin güçlenmesine doğrudan etkili bir konumdadır. Otel işletmelerinin genelinde kullanılan dağıtım kanallarının sayısının çok olması aynı zamanda yönetimide zorlaştırdığından oteller tarafından çeşitli yazılımların kullanımı sağlanmaktadır. Günümüzde bilgi iletişim teknoloji altyapısında olan hızlı gelişmeler ve dağıtım kanallarının yapılarının büyümesi, konaklama işletmelerinde kanal yönetimi hususunda da çeşitli değişimler meydana getirmiştir. Bu kanalları yönetirken önemli bir araç olan kanal yöneticisi yazılımları, otellerin dağıtım kanalları üzerinden elde edecekleri gelirleri verimli bir şekilde artırmak için geliştirilmiş, oteller tarafından kullanılan önemli teknoloji çözümlerinden biridir [15]. Otellerde kullanılan modern ve teknolojik yönetim araçları aynı zamanda otel işletmelerinde operasyon sürecinde yürütülen çeşitli aşamaların uygun bir şekilde yapılanmasına, otel içerisinde bulunan çeşitli departmanların hızlı bir şekilde iletişim kurmasına ve ilgili bilgilerin aranması kapsamında kaynak olarak dünya genelinde küresel bir internet ağının oluşmasına önemli katkı sağlar. Ayrıca otellerde günümüzde bu tür yapıların kullanılması ve süreçlerin otonom hale getirilmesi, ilgili departmanlarda çalışan personellerin operasyon sürecinde yüklerini hafifleterek, olaylar karşısında durumu daha kolay değerlendirip hata olasılıklarını da ortadan kaldırmaktadır [16]. Kanal yönetici yazılımları günümüzde hem zamandan hem de personel bütçe verimliliğinden tasarruf sunarken, geçmişte operasyon süreci 3 ila 4 saat gibi süren zamanlarda olan fiyat ve room availability yani müsaitlik güncellemelerini çok hızlı ve tek tıkla güncelleme imkanı sağlar [17]. Yapısal olarak dijital dönüşümleriyle birlikte oteller bu gelişmiş olan teknolojik ürünleri genel olarak bir yazılım geliştiricisinden otel bünyesinde kullanmak için satın alırlar. Bu şekilde oteller her online seyahat acentesi veya tur operatörünün ayrı ayrı içerik yönetimi için sağlamış olduğu web arayüzü yani kanala ait olan extranete bağlanmak zorunda kalmadan tüm operasyonel işlemlerini yürütürler. Kanal yöneticileri arka planda iletişim yöntemi olarak XML arayüz ile otele ait olan fiyat ve room availability yani müsaitlik gibi bilgileri, her dağıtım kanalının sunmuş olduğu extranete

bağlanıp oturum açma gereksinimi olmadan, tüm potansiyel hizmet alıcılarına güvenli bir şekilde iletir [18]. Kanal yönetici yazılımları üzerinden otellerde yönetilen kanallara genel olarak bakıldığında aşağıdaki gibi olduğu görülmektedir [19].

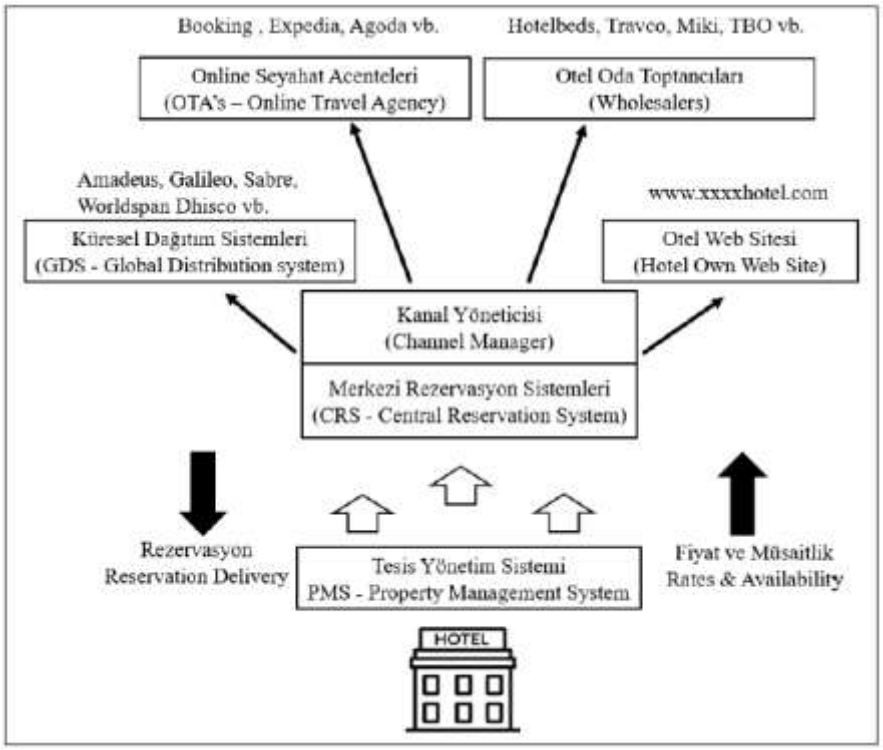

Görsel 2. Otel İşletmelerinde Kanal Yönetici Yazılımları ile Yönetilen Dağıtım Kanalları [19]

2.4 Küresel Dağıtım Sistemleri (GDS)

Günümüzde geleneksel seyahat acentelerinin hitap ettikleri kullanıcı kitlesi gün geçtikçe azalmaktadır. Önemli dağıtım kanallarından olan GDS'lerin kurulumlarıyla birlikte ilk öncelikli gelir kaynakları havayolu ücretleriyken, ticari faaliyetlerini devam ettirip gelirlerini sürdürebilmek için otel rezervasyonlarına ve hizmet sunumuna yönelmişlerdir [20]. GDS Küresel dağıtım kanalları ,öncelikli olarak tarihsel gelişiminde havayolu şirketleri tarafından oluşturulup faaliyete başlayarak, daha sonraları internet üzerinden seyahat acenteleri yapılarına, bağımsız olarak faaliyet gösteren turistik konaklama tesislerine oradan da büyük gelişmiş otel zincirlerine, araç kiralama faaliyetlerinde bulunan kiralama şirketlerine ve kruvaziyer operatörleri gibi yapılara bağlanmışlardır [21]. Ticari faaliyetleri kapsamında GDS küresel dağıtım sistemleri incelendiğinde otel işletmeleri için çok önemli bir dağıtım kanalı yapısı içerisinde olduğu görülmektedir. Genel olarak GDS'ler yapılarına bakıldığında, hizmet almak isteyen bireylerin, ihtiyaç duydukları ulaşım ve konaklama gibi hizmetleri satın almak veya kiralamak gibi girişimlerinde ihtiyaçlarını genel anlamda etkin, hızlı ve uygun maliyetli olarak tedarik edebilmeleri için oluşturulmuş ağ yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel dağıtım kanalları yani GDS'lerin dağıtım kanal yapıları incelendiğinde ağırlıklı olarak B2B pazarında aktif olarak çalıştığı görülmektedir. GDS'ler Dünya genelinde 600.000'in üzerinde faaliyet gösteren ve ofis ortamından yapılan satışlarla belirli bir pazara hitap eden acentelere çeşitli turizm hizmetleri ile ürünlerini tek bir bağlantı üzerinden sunmaktadır [1]. Yalnız GDS

kanalları her ne kadar kullanılan büyük dağıtım kanalları yapıları içerisinde olsa da, teknoloji bakımından günümüz sistemleriyle karşılaştırıldığında eski sistemler olup, güncellenmesi zor olan, maliyetleri yüksek sistemlerdir. Ayrıca hizmet almak isteyen bireylerin ev gibi çeşitli yaşam alanlarından bu tür sistemlere ulaşımlarının kapalı olması sebebiyle GDS'lerin zaman geçtikçe yerini daha uygun maliyetli ve bireylerin tek başlarına kullanıp istediği zaman istediği bilgilere ulaşacağı sistemlere bırakacağı düşünülmektedir [22].

2.5 Online Seyahat Acenteleri (OTA)

Günümüzde otelllerin kendi kurumsal internet siteleri haricinde OTA'lar üzerinden oda satın alıp, rezervasyon yapmak oldukça sık kullanılan popüler bir yöntem haline gelmeye başladı. Online Travel Agency (OTA) yani online seyahat acenteleri, kendi sahip oldukları web site platformlarından otellerin tanıtımını yapıp, otel odalarının satışını sağlarlar. Bu şekilde satılan odalarla birlikte yapılan ticari işlem karşılığında ilgili otelden yapılan rezervasyon için komisyon alırlar [23]. Komisyon oranları otelin yapısına ve hacmine göre bazen %5 ile %30 arasında değişklikler gösterebilmektedir. OTA'ların hedefinde çevrimiçi platformlarda en iyi fırsatı en hızlı bir şekilde bulma bilincine sahip gezginler bulunmaktadır. OTA'lar, genel olarak hizmet alıcılarının otel oda ve hizmetlerini tek bir platform üzerinden karşılaştırıp değerlendirmelerine olanak sağlarlar. OTA'ların sahip oldukları web siteleri, genel olarak oteller için son dakika otel dolulukları, hedef pazara odaklanma ve konaklama gelirleri için oldukça önemlidir [24]. Online seyahat acentelerinin, hizmet alıcılarına her ortamdan esnek bir şekilde fiyat tasaruflarıyla rezervasyon imkanını sunuyor olması hizmet alıcılarının bu yapıları kullanma isteğini oldukça arttırmaktadır. Günümüzde geldiği aşamayla, hizmet alıcı konumunda olan birçok gezgin, seyahat planlarını yaparken geleneksel ofis ortamından yapılan rezervasyonlar yerine artık online seyahat acenteleri alternatiflerini değerlendirerek süreçlerini devam ettirmektedir.

2.6. Otellerde Wholesalers (Toptancı) Kavramı

Wholesalers yani toptancılar kavramına bakıldığında, toptancıların aslında otel odalarını geceleme mantığında satan bir 3. taraf kuruluş olduğu görülmektedir. Toptancıların sundukları hizmetler işletmeden işletmeye satış modellemesi segmentinde faaliyet gösterir, yani nihai tüketici konumunda olan hizmet alıcılarına değil, 3. taraf konumunda olan online seyahat acentelerine ve diğer dağıtım kanallarına doğrudan satış işlemini yaparlar [25]. Genel anlamda yapı incelendiğinde toptancı konumunda olan aracılar, otellerin oda arzlarını satın almak için otellerle bu konuda sözleşmeler yaparak faaliyetlerini devam ettirdiği görülmektedir. Bu yöntemle toptancılar otellerden satın alınan odaları farklı pazarlama faaliyetleri kapsamında farklı seyahat acentelerine tekrardan satışa sunarlar ve satış döngüsünü bu yöntemle devam ettirirler. Bu durumda aslında toptancıları birer aracı konumuna getirir. Toptancılar genel olarak bakıldığında Dünya genelinde oldukça büyük bir satış ağına sahiptirler. Yaygın ağ yapılarıyla, özellikle hacim olarak büyük konaklama yerlerinin hedeflenen maksimum doluluk oranlarına ulaşmaları hususunda da oldukça katkıları bulunmaktadır [21]. Toptancılar çalışma yapısında paket tur rezervasyonları için aslında süreç içerisinde yer alan birkaç kuruluşla süreci yürütürler. Bu hususta toptancılar otellerden oda, havayolu şirketlerinden uçak koltukları ve

demiryollarından ise tren biletleri gibi hizmet ve ürünleri satın alırlar. Yapmış oldukları bu peşin alımlar daha sonradan kendi bünyelerinde birleştirilip bir araya getirilerek hizmet alıcılarına sunulmak üzere çeşitli paket tur planları oluşturulur. Toptancılar bu oluşturdukları paket tur planlarını, perakendeci konumunda olan yapılara dağıtılar ve bu yapılar üzerinden paket turları satmaları için onlara çeşitli oranlarda komisyonlar vererek perakendeciler üzerinden çeşitli seyahat organizasyonlarının gerçekleşmesini sağlarlar [26].

2.7. Otellerde Web Sitesi ve Book Engine (Rezervasyon Motoru) Yapılandırması

Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle dünya genelinde internet ortamında ürün hizmet alım süreçlerinde de ciddi bir artış olmuştur. Bu trend oteller ve dağıtım kanalları yapılarında da etkisini göstermektedir. Oteller ticari faaliyetleri kapsamında çeşitli dağıtım kanalları kullanarak gelirlerini arttırırken, paralelinde dağıtım kanallarına ödedikleri komisyon ücretlerinide arttırmaktadırlar. Bu durumda hizmet alıcı konumunda olan gezginlerin komisyon ödemeden doğrudan rezervasyon yapabilecekleri yapıların oluşması ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Bu strateji, otellerin hizmet alıcı konumunda olan gezginlere sunulan otel hizmetleri ve rezervasyon işlemleri için yalnızca otelin resmi kurumsal web sitesine göz atmalarına olanak sağlama hususunda açısından oteller için çok avantajlıdır. Özellikle dolaylı dağıtım kanalları konumunda olan üçüncü taraf dağıtım kanallarını geçerek ve doğrudan dağıtım kanallarına üzerinden yapılacak olan rezervasyon işlemleri, dağıtım maliyetinide azaltabilir [27]. Bir otelin kurumsal web sitesinin sahip olduğu teknoloji ile görsel kalitesi, tesisi anlatma ve ziyaretçiyi etki altında bırakarak hedefledikleri mesajları daha etkin ulaştırma hususunda otele oldukça etkili imkanlar sunmaktadır [28].

Günümüzde dağıtım kanalları kapsamında rezervasyon taleplerinin alınmasını kolaylaştıran çok sayıda hizmet olsa da, bir otelin sahip olacağı kurumsal web sitesi o otelin dış dünyaya açılan odalarını, sunduğu hizmetleri, müsatlik takvimini, rezervasyon sürecinde sunulan ödeme yöntemlerini ve genel olarak iletişim bilgileri hakkında bilgileri bulabileceğiniz bir yapıdır. Otelin bu şekilde bir yapıya sahip olması, hizmet alıcılarının gözünde otele duyulan güveni ve değeri daha iyi konuma getirmeye yardımcı olur [16]. Otellerin doğrudan rezervasyon için sunmuş oldukları online rezervasyon motorları, hizmet alıcıların talep ettiği oda tipi ve otelin hizmetlerini çok hızlı bir biçimde seçerek rezervasyon onayı almalarına olanak tanır. Rezervasyon motoru otelin sunmuş olduğu oda tipleri, müsaitlik, fiyatlar, promosyon çalışmaları, fırsatlar, özel teklifler hakkında tüm bilgileri sunar. Ödeme süreçleri için altyapı sağlar ve ihtiyaç halinde arama sonucuna göre konaklama için dolu günlere alternatif boş günler için otomatik teklifler sunar [16]. Otellerin e-ticaret ve doğrudan rezervasyon süreçlerine verdiği önemi artırıyor. Unutmamak gerekir ki rezervasyon motorları otel web sitesinden doğrudan satışları artırır, herhangi bir site altyapısına uyum sağlar rezervasyon siteleriyle etkileşime geçebilir, kredi kartıyla ödeme kabul etme imkanı sunar ve komisyonsuz çalışır [16].

2.8. Otel İşletmelerinde Kanal Yöneticilerinin Sağladığı Avantajlar ve Özellikleri

Günümüzde artan turizm faaliyleri, bilgi iletişim teknolojilerinde olan hızlı gelişmeler, bireylerin internet kullanım oranının artması, otellerin kendi pazarları içerisinde çok çeşitli

dağıtım kanallarının kullanımını beraberinde getirmiştir. Otellerin ticari faaliyetlerini devam ettirirken kullandıkları bu çok çeşitli dağıtım kanallarının gün geçtikçe yönetimi zorlaşması kapsamında kullanmaya başladıkları kanal yönetici sistemlerinin sağladığı avantajlar incelendiğinde şu konular dikkat çekmektedir. Kanal yönetici sistemleri bir otelin satış faaliyetlerinin güçlenmesini ve artmasını sağlar. Tesisin sunmuş olduğu konaklama hizmetlerine ait fiyatları sistemsel olarak otomatik bir şekilde günceller. Otelin mevcut arzını sağladığı tüm odalarının her zaman satışa açık olmasını sağlar. Olası bir şekilde meydana gelebilecek çifte rezervasyonlara izin vermez. Dağıtım kanalları ile eş zamanlı senkronizasyon sunar [16]. Kanal yöneticisi sistemleri günümüz koşullarında otellerin çoğunlukla online platformlarda karşılaşabileceği birçok sorunu çözümelemek için geliştirilmiş teknolojik sistemler olarak nitelendirilmektedir. Genel bir bakış açısıyla kanal yönetimi, küresel olarak çevrimiçi dağıtım kanallarının kullanımı aracılığıyla sahip olunan oda arzının satılacağı süreç olarak ifade edilmektedir [21]. Merkezi yönetim konumunda olan kanal yönetim sistemleri otellerde bulunan gelir yöneticileri için tesisin imkanları ile ilgili farklı dağıtım kanallarında çeşitli teklifler ve promosyonlar oluşturmasına olanak sağlarken, aynı zamanda tüm dağıtım kanallarında satılacak oda fiyatlarını hızlı bir şekilde ayarlayabilmektedir [29]. Kanal yönetici sistemlerine genel olarak bakıldığında bir otelde hem zamandan hem de personel iş gücünden oldukça verimli bir şekilde tasarruf elde edilmesini sağlar. Geçmişte dağıtım kanallarında 3 ila 4 saat gibi bir zamanda yönetilen fiyat güncelleme süreçleri, günümüzde kanal yönetim sistemleriyle basit bir şekilde tek tıkla güncellenip yönetilebilir bir hal almıştır. Bu durumda zaman ve verimlilik açısından oldukça önemli bir konumdadır [17]. Doğru kurgulanmış bir kanal yöneticisi mimarisi, hizmet alıcı konumunda olan gezginlerin rezervasyon yaparken kullanacağı yüzlerce dağıtım kanalına sınırsız bir şekilde çift yönlü erişim imkanı sunabilmektedir. Ayrıca sistemden gelecek bilgilerin çift yönlü erişimle her zaman doğru olacağını bilecekleri için tesis listelemesin yönünden daha güvenilir yaklaşım olacak olup marka bilinirliğine olumlu etkisi olacaktır. Kanal yöneticisi yapılarıyla dağıtım kanalları üzerinde birçok yapıda otelin görünürlüğü artarken aynı zamanda otelin resmi kurumsal web sitesininde ziyaretçi sayısı artacak olup, doğrudan rezervasyon sürecide olumlu etkilenebilecektir. Manuel veri girişleri yerine kanal yönetici sistemleri otelin tesis yönetim sistemlerine ilgili bilgilerin otomatik bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır. Bir kanal yöneticisi sistemi birden fazla extranet üzerinden işlemler yapmak yerine bunların hepsini otelin tesis yönetim yazılımı PMS'i üzerinden yönetimini sağlayabilir. Kanal yöneticisi sistemleri telefon veya kapıdan girişler gibi geleneksel yöntemlerle gelen misafirler haricinde otele önemli sayıda dağıtım kanalına bağlanma imkanı sunarak, otelin doluluğuna da olumlu ölçüde katkı sağlamaktadır [21].

3. MATERYAL VE METOT

Çalışmanın üçüncü bölümü olan bu bölümde araştırma soruları, araştırmanın yöntemi, evren ve örneklem, verileri toplama araçları, ve verilerin toplanma süreci, verilerin analizinde çalışmada kullanılan yöntemler açıklanmaktadır.

3.1. Araştırma Soruları

Araştırmada anket katılımcılarına tesisleri ve kullanıdıkları sistemler hakkında 16 soru yönlendirilmiştir. Katılımcılara yönlendirilen araştırma soruları aşağıdadır:

- Tesis türünüz nedir ?
- Çalıştığınız pozisyon nedir?
- İş deneyiminizi belirtiniz.
- Otelinizde bir kanal yöneticisi yazılımı kullanıyor musunuz ?
- Otelinizde kanal yöneticisinin PMS entegrasyonu var mı?
- Otelinizde kullandığınız kanal yöneticisinin entegrasyonu tek yönlü mü ? çift yönlü mü ?
- Kanal yöneticisinin rezervasyon moturunu (book engine) web sitenizde kullanıyor musunuz ?
- Otelinizde kullandığınız kanal yöneticisi rezervasyon moturu arkasında bir sanal pos altyapınız var mı ?
- Rezervasyonlarınızın % kaçını kanal yöneticisi ile entegreli yapılar üzerinden alıyorsunuz ?
- Rezervasyon departmanınızda kaç çalışanınız bulunuyor ?
- Satış departmanınızda kaç çalışanınız bulunuyor ?
- Kanal yöneticisi otelimizin satış altyapı verimliliğini artırıyor. Lütfen 1 ile 5 arasında puanlayınız.
- Otel olarak kanal yöneticisi altyapımız olmadan sahip olduğumuz ölçekte satış ciro operasyonumuzu yönetemeyiz ? Lütfen 1 ile 5 arasında puanlayınız.
- Kanal yöneticisinin hedeflenen pazarlara eşit fiyat yayılımı hususunda katkısı yüksektir. Lütfen 1 ile 5 arasında puanlayınız.
- Kanal yöneticisi otelimizi çeşitli kanallarda satışa sunarken karşımıza çıkan sabit maliyetlerimizi düşürüyor. Lütfen 1 ile 5 arasında puanlayınız.
- 21
- Kanal yöneticisi otelimize rakiplerimizle olan mücadelede avantaj sağlıyor. Lütfen 1 ile 5 arasında puanlayınız.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan araştırma genelinde teknik olarak online ortamda sorular ilgilisine ulaştırılarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Yapılan araştırma alanı ülke genelinde farklı bölgelerde hizmet veren şehir oteli, resort otel, apart otel, tatil köyü sınıfındaki otellerdir. Bu araştırmanın genelinde anketi cevaplandıran ilgili yetkililere 16 adet soru yöneltilmişitr. Anketle ulaşılan veriler sayısal yöntemlerle analiz edilmiştir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırma için seçilen konunun genel kapsamı dikkate alındığında ülke genelinde faaliyet gösteren şehir oteli, resort otel, apart otel, tatil köyü sınıfındaki oteller araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi için ise online kanal yönetici sistemlerinin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu etkileri anlamak için turizm sektöründe bulunan ve araştırma evrenine dahil olan sınıftaki tesislerde yatırımcı, yönetici ve çalışan gibi pozisyonda bulunan kitlelerden veriler toplanmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada kapsamında araştırma yöntemlerinden nicel araştırma yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Anket kapsamında oluşturulan 16 soru bulunmakta olup, bu sorulardan 5 tanesinde 5'li likert ölçeği yöntemi kullanılmıştır. Bu anket yöntemiyle araştırma genelinde online kanal yönetici sistemlerinin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu etki hakkında tüm verilere ulaşılmıştır. Araştırmada sorular otellerde görevli konusunda uzman 72 bireye yönetilmiş ve araştırma konusu hakkında ulaştırılan sorular hakkında bilgiler toplanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada ankete katılan bireylerden toplanan verilerle birlikte çalışmanın araştırma konusu hususunda olan alan araştırması tamamlanmış ve toplanan verilerin analizi safhasına geçilmiştir. Online ortamda toplanan veriler dijital olarak tablo haline getirilmiş ve uygulanan likert ölçeği parametreli sorular anket bütününde katılan katılımcı sayısına oranlanmıştır. Likert ölçeği kullanılan sorularda ölçek maddeleri "1-Kesinlikle Katılmıyorum", "2-Katılmıyorum", "3-Nötr", "4-"Katılıyorum", "5-Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde puanlanmıştır.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

Bu çalışmada, turizm sektörü genelinde kanal yöneticisi sistemlerinin otel operasyonlarına olan etkisinin incelenmesi ve kanal yöneticisi kullanımına otellerin genel olarak yaklaşımının belirlenmesi amaçlanmıştır. Literatür araştırması ile ulaşılan sonuçlara paralel otelleri dahil ederek yapılan nicel araştırma anket çalışması kapsamında kanal yönetim sistemlerinin otellerin operasyonu için önemli bir ihtiyaç olduğu açık bir şekilde bu çalışmada gözlemlenmiştir. Yapılan nicel araştırma yöntemlerinde anket çalışması tekniği içerisine dahil edilen tüm bireyler kanal yönetim sistemlerini tanımakta ve yaptığı işlemleri bilmektedir. Bu kapsamda ulaşılan verilerde kanal yöneticisi sistemlerinin otellerin operasyonlarına ciddi anlamda katma değer sağladığını ve verimlilik artışına sebep olduğunu anket verileride ortaya koymaktadır. Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı dönüşümle otellerde de ortaya çıkan dijital dönüşüm ihtiyaçları, rekabet anlamında ve operasyon yönetimi anlamında çok daha fazla kendini ortaya çıkarmıştır. Özellikle hizmet alıcı konumunda olan gezginlerin bilgiye her yerden ulaşabilir hale gelmesi, internet kullanımın yaygınlaşması ve e-ticaret algısının toplum genelinde daha belirgin bir kavram olarak yerleşmesi, otelcilik hizmetlerininde satın alınması kapsamında değişimleri ortaya çıkarmıştır. Oteller sundukları otelcilik hizmetlerini hizmet alıcı konumunda olan gezginlere ulaştırmak için birçok dağıtım kanalı ile sabit müsaitlik anlaşmaları yaparak, ilgili konaklama hizmetlerini kanalların sunduğu extranetler üzerinden takip eder konuma gelmişlerdir. Başlarda otellerin bu dış dünyaya açılmaları gelir anlamında oldukça yüksek bir ivme getirmiş olsada, geleneksel tarzda otel yönetiminin yapıldığı otellerde daha fazla insan gücü, daha fazla zaman ve operasyonel zorlukları da beraberinde getirdiği gözlemlenmiştir. Bu durumunda operasyon giderlerinde artışa sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle gezginlerin daha uygun fiyatlarla otelcilik hizmetlerine ulaşmak istemeleri ve daha çok platformda tesislerin sundukları hizmet ve fiyatları karşılaştırmaya başlamaları dağıtım kanallarında da değişimler meydana getirmiştir. Kanalların kendi rakipleri arasında da farklılaşmaları kapsamında tesislerden BAR yani en iyi fiyat garantilerini istemeleri, tesisin müsait odasını son dakikaya kadar elinde tutmak istemesi ve daha sonra gezginlerin yaptıkları aramalarda oteli listeleyip tesisten alacağı komisyon karşılığında satma eğilimi yönetilmesi zor bir süreci beraberinde getirdiği anlaşılmıştır. Özellikle geleneksel tarzda yönetim sergileyen otellerde zaman zaman otelin tam kapasite dolu olduğunda da dağıtım kanalları bünyesinde stop sale yani tesisi satışa durdurma anlamında da ön büro, satış ve rezervasyon departmanları için yeni bir operasyonel yükü ortaya çıkardığı ve ilgili departmanların eş zamanlı tesisi satışa kapatma sürecini yönetemediği, çifte rezervasyon süreçlerini ortaya çıkardığı görülmüştür. Ayrıca geleneksel tarzda çalışma faaliyetlerini sürdüren otellerin doğru bir şekilde kendi kurumsal internet sitelerinden rezervasyon alamadığı ve tesisin doluluğunda da benzer müsaitlik ve çifte rezervasyon sorunlarını yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada otellerde özellike konaklama hizmetleri kapsamında gelişen günümüz koşullarında artık geleneksel tarzda otel yönetiminin çok sürdürülebilir olmadığı net bir şekilde ortaya çıktığı görülmüştür.

Günümüz koşullarında rekabetinde artmasıyla otellerin çok çeşitli dağıtım kanallarını kullanma arzusunun aynı şekilde paralel olarak arttığı saptanmıştır. Bununla beraber otellerin bakış açısında daha çok kanalda listelenmeleri gelirlerini artırdığı görüşünün hakim olduğu görülmektedir. Dünyanın en önemli sektörlerinden olan turizm sektöründe dolaşımda olan parasal kaynaklar, doğal olarak otellerin rekabetteki pastadan daha çok pay alma istediğini artırdığından tüm bu dağıtım kanallarının yönetimi hususunda otellerde de gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda konaklama hizmetlerinin dijital dönüşümü, otonom sistemler, insan gücüne dayalı çalışmayı azatlma eğilimi, hatasız çalışma arzusu, hızlı hizmetler sebebiyle otellerin süreçlerini yeniden planladıkları tespit edilmiştir. Özellikle son dönemde hızla artan gezgin trendlerinde artık dağıtım kanalları üzerinden çok yoğun bir şekilde rezervasyon trafiği olduğu ve gezginlerin de burada rezervasyon adımlarını çok daha yakından takip ettiği görülmektedir. Otellerin tüm bu yoğunlaşan operasyon süreçlerini etkin yönetememesi sonucunda gelir kaybına uğramaları ve rekabette de geri kalmalarıyla, sistemsel olarak kanal yöneticisi sistemleri gibi sistemlere ihtiyaç duydukları anlaşılmıştır. Bu sistemlerin otellerin gelirlerinin artışına sunduğu teknik çözümlerle olumlu yönde desteklediği görülmüştür. Kanal yöneticisi sistemlerinin en etkin bir şekilde konumlandırılması için bu tür sistemlerin otellerin kullandığı tesis yönetim yazılımları olan PMS ile çift yönlü tam bir entegrasyonun yapılmasının verimi çok daha fazla artırdığı tespit edilmiştir. Özellikle çift yönlü yapılan entegrasyonlarla tesisin oda arzını yaptığı sayıdaki tüm odaları eş zamanlı satışa açabildiği, bu odaların müsaitlik ve fiyatlarının yönetimini tesis yönetim yazılı PMS üzerinden entegreli kanal yöneticisi sistemleriyle başarılı bir şekilde yönetebildiği görülmüştür. Aynı şekilde tesisi müsaitlik kapsamında satış haricinde kapatması gerektiği durumda PMS üzerinden bunu gerçekleştirebileceği ve dağıtım kanallarının extranetleriyle zaman kaybetmeden operasyonunu hızlı bir şekilde devam ettirebileceği görülmüştür. Otellerin dağıtım kanalları yapısı içerisinde aynı zamanda kanal yöneticisi sistemlerini kullanımıyla kendi kurumsal internet sitesinde de müsaitlik, fiyat ve kısıtlama bilgilerini otelin kullandığı PMS sisteminden alacağı bir rezervasyon motoru konumlandırıp, hatta bunun arkasında sanal

pos yapılanmasıyla verimli bir şekilde elektronik ortamda konaklama hizmetleri satışına paralel güvenli bir şekilde tahsilat yapabileceği tespit edilmiştir. Yapılan araştırma kapsamında bazı tesislerin maalesef halen bu dönüşümü tam sağlayamadığıda görülmüştür. Özellikle bazı anket sorularında halen çok fazla insan gücüyle çalışma yapan tesislerin bulunduğu, PMS entegrasyonu kullanmayanların olduğu, kurumsal internet sitelerinde sanal pos yapılanması olmayan tesislerin bulunduğu, rezervasyon motoru kullanmayan tesislerin olduğu ve en önemlisi bir kanal yöneticisi kullanmayan tesislerin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca otellerin kanal yönetici sisistemleri kullanmasıyla birlikte dağıtım kanalları üzerinde etkin bir yönetimin sağlanması, fiyat eşitliğinin (rate parity) yönetimi, hatasız çalışma ortamının oluşturulacağı, marka güvenirliğinin artması, çifte rezervasyon gibi sorunların ortadan kaldırılması, zamandan tasarrufla daha verimli çalışma ortamı oluşturulması, insana dayalı iş gücünde daha efektif bir yönetime geçilmesi ve daha az sayıda ama konusunda daha yetkin çalışanlarla çok daha fazla gelir elde edilmesi, rekabette üstünlük sağlayıp gelir artışının olumlu desteklenmesi ve her yerden ulaşabilir olmanın marka imajını büyütmesine katkı sağlayacağı net bir şekilde anlaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Yapılan araştırmada ulaşılan sonuçlarla birlikte ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda aşağıdaki şekilde önerilerde bulunulabilir.

- Bu çalışmada genelinde uygulanan yapı modeli otelcilik kapsamında sunulan diğer hizmetlerin dijital dönüşüm süreçleri için kullanılabilir.
- Online kanal yönetici sistemlerini benimseyip, bu sistemlerin kullanımı ile ilgili olarak bir anlayış yapısında olmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Otellerin günümüzde artık geleneksel otel yönetim yapılarından uzaklaşmalarının gelir artışını ve verimliliği beraberinde getireceğinden bu türde dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırmaları ticari faaliyetleri kapsamında uygun olabilir.
- Araştırma kapsamında incelenen online kanal yönetici sistemlerinin otel operasyonları üzerinde oluşturduğu etkinin incelenmesi konusunda bazı sorularda otellerin dijital dönüşümünü yaparken trendleri geriden takip ettiği, bu kapsamda kanal yöneticisi gibi sistemlerin kattığı verimliliği anlamaları için sık sık yerinde veya online olacak şekilde gerçek senaryolarla uygulamalı eğitimler düzenlenmesi sektör genelinde konunun öneminin daha iyi anlaşılması kapsamında fayda sağlayabilir.
- Otellerin personel verimliliğini artırması ve personel giderlerini daha iyi yönetebilmesi kapsamında online kanal yönetici sistemleri gibi sistemlere yatırım yapması fayda sağlayabilir.
- Otellerin online kanal yöneticisi sistemleri gibi sistemler kapsamında tesisleri genelinde derinlemesine incelenme yapılması hususunda danışmanlık hizmetleri almaları fayda sağlayabilir.
- Otellerin geneneksel tarzda çalışmaya alışmış yönetici ve personeller yerine günümüz trendlerini takip eden bilgisayar okur yazarlık seviyeleri yüksek ve yeniliğe açık e-ticaret kavramlarını bilen yetkin bireyler istihdam etmesi gelirlerinin artmasına büyük oranda olumlu katkı sağlayabilir.

- Bu tür sistemlerin aslında bir e-ticaret altyapısı sunduğu ve bu kapsamda otelcilik hizmetlerinin dışında bilgi iletişim teknolojilerini içinde barındırdığının unutulmayıp, e-ticaret platformları hususunda otelerin kullandığı PMS, kurumsal internet sitesi gibi diğer yapılarla haberleşme kapsamında mutlaka teknik boyutta destekler alınması operasyon sürecini olumlu destekleyebilir.
- Tesislerin kanal yöneticisi sistemlerini kullanırken verimliliğinin artması için ilgili yapıları yönetecek e-ticaret, XML, API, entegrasyon, sanal pos, PMS türündeki kavramlara hakim profesyonel kadrolar barındırması tesisin gelişimini olumlu etkileyebilir.
- Tesislerin kendi kurumsal sitelerinin önemini anlamaları ve bu kapsamda kurumsal internet sitelerinden de yüksek oradan ve komisyonsuz rezervasyon alabileceklerinin farkında olup buna göre yapılanmaları, kurumsal internet sitesi arkasında sanal pos yapılanmaları sağlamaları ticari faaliyetlerini olumlu destekleyebilir.
- Online kanal yönetici sistemleri kullanırken tesislerin mutlak surette hatayı daha aza indirgemeleri için PMS ile çift yönlü entegrasyon seçeneğini birincil seçenek olarak değerlendirmesi operasyon yönetimlerini olumlu destekleyebilir.
- Günümüzde mevut yüksek rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve bu alanda liderliği sürdürebilmek için tesislerin online kanal yönetici sistemleri kullanıp, daha çok yönetilebilir dağıtım kanalıyla çalışmaları ticari hacimlerinin büyümesi ve devamlılığı için önemli katkılar sağlayabilir.
- Online kanal yönetici sistemlerinin daha yaygın hale getirilmesi kapsamında önündeki engeller ile ilgili daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.
- Bu çalışmayla ulaşılan bilgiler gelecekte bu kapsamda yapılacak araştırmacılara benzer çalışmalarla karşılaştırma yapmaları hususunda fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

[1] Arslan, H. (2016). *Otelcilik sektöründe bilişim sistemleri kullanımı ve kullanım alanları üzerine bir araştırma: İstanbul İli 5 yıldızlı oteller örneği* (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).

[2] Meyer, D. F., & Meyer, N. (2015). The role and impact of tourism on local economic development: a comparative study and leisure. *African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance*, *21*(1.1), 197-214.

[3] Yurtlu, M. (2020). *Türk otelcilik sektörüne yönelik online pazarlama yazılımlarının mevcut durumlarının belirlenmesi: Yazılım şirketleri üzerine nitel bir araştırma* (Master's thesis, İskenderun Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı).

[4] Çabuk, S., Nakıboğlu, B., & Canoğlu, M. (2013). Algılanan otel imajı ve hizmet kalitesi ile tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkiler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *24*(1), 96-108.

[5] Kingir, S. (2006). Bir Hizmet İşletmesi olarak Beş yıldızlı Otel İşletmelerindeki Yönetsel Sorunlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 457-481.

[6] Türkay, O., Korkutata, A., Şengül, S., & Solmaz, A. (2015). Animasyon hizmetlerinin rekabet gücüne katkısı: otel işletmelerinde katılımcı ve pazar yönlü örgüt kültürünün etkileri bağlamında bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İİ BF Dergisi*, *6*(12), 79-102.

[7] Çakici, A. C. (1998). Otel işletmeciliğinde Müşteri Tatmin Düzeylerinin" Değerlendirme Formları" Kullanılarak Belirlenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *9*(2), 9-16.

[8] Bulgan, G., & Soybali, H. H. (2011). Antalya Belek Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Düşük Sezonda Konaklayan Alman Müşterilerin Hizmet Beklentilerinin Ve Memnuniyet Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Yasar University*, *6*(21).

[9] Emir, O. (2010). Otel Isletmelerinin Pazarlanmasinda Seyahat Acentalarinin Rolü: Otel Isletmeleri Tarafindan Bir Degerlendirme/The Role of the Travel Agencies in Marketing of Hotel Managements: A Consideration by Hotel Managements. *Ege Akademik Bakis*, *10*(4), 1245.

[10] Pearce, D. G. (2008). Beyond tiers: A network approach to tourism distribution. *Tourism Analysis*, *13*(5-6), 517-530.

[11] Mirzayeva, G., Sarıışık, M., & Ekber, Ş. (2016). Otel İşletmelerinin Dağıtım Kanalları Seçimindeki Davranışları: Bakü'deki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, *3*(6), 21-32.

[12] Buhalis, D. (2001). Tourism distribution channels: Practices and processes. *Tourism distribution channels: Practices, issues and transformations*, 7-32.

[13] O'Connor, P., & Frew, A. J. (2004). An evaluation methodology for hotel electronic channels of distribution. *International journal of hospitality Management*, *23*(2), 179-199.

[14] Schegg, R. (2016). European hotel distribution study. *Zugriff am*, *25*, 2017.

[15] Yurtlu, M., & Alpaslan, A. T. E. Ş. (2019). Online kanal yöneticisiyle otel oda fiyatlandırmada verim yönetimi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, *16*(2), 207-228.

[16] Dyshkantiuk, O., Salamatina, S., Polishchuk, L., Komarnytskyi, I., Tserklevych, V., & Nedobiichuk, T. (2020). Modern hotel business management tools. *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology*, *11*(6).

[17] Alrawadieh, Z., Alrawadieh, Z., & Cetin, G. (2021). Digital transformation and revenue management: Evidence from the hotel industry. *Tourism Economics*, *27*(2), 328-345.

[18] Lasalandra, A. (2015). Evolution of methods in hotel management and their consequences on hotels: a study on how hotels can increase their revenue as well as direct bookings.

[19] Truong, B. (2014). Assessing the performance of SiteMinder Channel Manager as a distribution management tool for a medium size hotel chain: Case: GLO Hotels.

[20] Caroll, B., & Siguaw, J. (2003). The evolution of electronic distribution. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, *44*(4), 38-50.

[21] Μπούρα, Ι., & Αλμπάνη, Π. (2021). Τα συστήματα Channel Manager για την ενιαία διαχείριση online κρατήσεων στην ξενοδοχειακή βιομηχανία. Μελέτη περίπτωσης Primal Res Channel Manager.

[22] Birkan, I. (1998). Bilgisayar Teknolojisindeki Gelişmelerin Turizm Pazarlaması Üzerindeki Etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *9*(2), 26-32.

[23] Ling, L., Guo, X., & Yang, C. (2014). Opening the online marketplace: An examination of hotel pricing and travel agency on-line distribution of rooms. *Tourism management*, *45*, 234-243.

[24] Tooke-Marchant, R. (2015). Online travel agents (OTAs) and their dominance of search engine results: Can independent hotels compete?. *Journal of direct, data and digital Marketing Practice*, *16*(3), 154-156

[25] Landman, P. (2022). Wholesaler, Xotels WEB, https://www.xotels.com/en/glossary/wholesaler (24.05.2022).

[26] O'Connor, P., & Frew, A. J. (2004). An evaluation methodology for hotel electronic channels of distribution. *International journal of hospitality Management*, *23*(2), 179-199.

[27] Morosan, C., & Jeong, M. (2008). Users' perceptions of two types of hotel reservation Web sites. *International Journal of Hospitality Management*, *27*(2), 284-292.

[28] Jeong, M., Oh, H., & Gregoire, M. (2003). Conceptualizing web site quality and its consequences in the lodging industry. *International Journal of Hospitality Management*, *22*(2), 161-175.

[29] Koh, W. S., & Hassim, Y. M. M. (2021). Hotel Reservation Management System. *Applied Information Technology And Computer Science*, *2*(2), 973-992.

SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENERATION X AND GENERATION Y CONSUMERS

Ph.D. Lecturer Yasin YILMAZTÜRK[1], Ph.D. Research Assistant Çağatay AKDOĞAN [2]

[1] Kırklareli University, Health Care Services Vocational School,

yasinyilmazturk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7527- 9825

[2]Trakya University, Economics and Administrative Sciences Faculty,

cagatayakdogan@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0147-6468

ABSTRACT

Today individuals, enterprises, and governments follow environmental problems with great concern. The sustainability concept which has been presented to remove the aforementioned concern aims to meet today's needs without sacrificing the ability of the posterity to meet their needs. Sustainability is a concept with environmental, economic, and social dimensions and is reflected in consumer behaviors within the frame of sustainable consumer behavior. In this context, examining the behaviors of individual consumers related to energy efficiency, austerity, recycling, and eco-friendly products comprises the consumption dimensions of sustainability. It is possible to accept individuals' limitation of consumption behaviors by prioritizing their environmental sensitivity as an indicator of transition to sustainable consumption behavior. It is believed that determining the sustainability-related behaviors of consumers will help to plan and implement programs to be created to solve environmental problems. In addition, it is envisaged that possible differences in past experiences and future expectations of individuals from different age groups will also affect their present consumption behaviors within the scope of sustainability. Therefore, it is believed to be noteworthy to determine sustainable consumption behaviors of individuals from different generations. In this context, the current study sought to examine the differences related to sustainable consumption behaviors of generation X and generation Y consumers. The study acquired data from the sample groups comprising generation X (aged 43 to 57 years) and generation Y (aged 21 to 42 years) consumers via a online survey. Besides demographic data of the participants, the survey used the Sustainable Consumption Behavior Scale which had the "environmental sensitivity," "unnecessary consumption," "saving" and "reusability" subscales. The data obtained from the participants were analyzed with descriptive statistics, Independent Sample T-Test, and One-Way ANOVA tests in the SPSS program, and revealed the differences between the X and Y generations. The study's findings show that there is a statistically significant difference across generations in terms of Saving, Environmental Sensitivity, and Sustainable Consumption Behaviors. It was also revealed that the participants differed depending on their degree of education in the Sustainable Consumption Behavior and Savings sub-dimension, and according to their marital status in the Unnecessary Consumption and Savings sub-dimensions.

Keywords: Consumption behavior, sustainable consumption behavior, generations X and Y

1. INTRODUCTION

Even if people buy things to meet their or their family's requirements, every purchase—convenience, preferential, durable, or non-durable—influences resources, waste, and society. Considering these effects in the purchasing decision processes of individuals will lead to a change in their purchasing behavior. A sustainable consumption approach based on the idea of altering consumption to ensure the quality of life of people who will live in the future has started to take the place of patterns of consumption driven by unending demands at the start of the twenty-first century. The formation and sustainability of consumption are significantly influenced by changes in economic and social policies, production systems and technologies, consumption patterns, and consumers' rapidly diversifying expectations and requirements. (Bulut et al., 2017).

It is emphasized that today's consumption patterns are unsustainable and that policies are necessary to ensure that future generations can reach consumption in the same amount and quality as current generations. This situation increases the interest in the environmental effects of consumer behavior, and it is thought that there is a need for large-scale changes in consumer behavior, that is, sustainable consumption (Panzone et al., 2016). Environmental issues that endanger both human life and the natural world have plagued humanity for the past two decades. Excessive use of natural resources, or unsustainable consumption patterns, is one of the primary drivers of many environmental issues, including air and water pollution, global warming, and the decline in biodiversity. For this reason, several studies on the sustainability of consumption have begun from various disciplines (such as environmental science, social sciences, business, and marketing). As a result, sustainable consumption is now recognized as a developing, expanding, and diverse study area (Liu et al., 2017). Policymakers, companies, and practitioners are becoming increasingly aware of the need for sustainable consumption. The same is valid for researchers, and it is essential to examine sustainable consumption and the behavior of consumers in this regard.

2. SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR

There has been a significant interest in environmental concerns, notably since the 1990s, although the first research on sustainable consumer behavior began in the 1970s (Tan and Lau, 2009). The phrase "sustainable consumption" may be traced back to Agenda 21, the main policy document that emerged from the United Nations Conference on Environment and Development (the first Earth Summit) held in Rio de Janeiro in 1992. "Changing consumption patterns" is the title of Agenda 21's Chapter 4. This chapter calls for “new concepts of wealth and prosperity which allow higher standards of living through changed lifestyles and are less dependent on the Earth’s finite resources.” This call suggested that consumption patterns, consumer purchasing habits, behaviors, preferences, expectations, and lifestyles should be reviewed (Jackson, 2014).

Sustainable consumption (SC) is widely recognized as a driver of sustainable development. Sustainable consumption is compatible with the sustainable consumption and production targets of the Sustainable Development Goals. All manufacturing is centered on consumption, which impacts people's quality of life. Meeting the rising consumer demands also results in a worrying reduction of vital resources. From this perspective, it is believed that unless individuals adopt sustainable consumption, it will be exceedingly difficult for nations to fulfill sustainable development goals (Quoquab and Mohammad, 2020).

Sustainable consumption behavior is concerned with the awareness of the long-term consequences of individual consumption behavior for the natural or social environment. It's common to pair the term "sustainable consumption behavior" with terms like "responsible," "environmentally friendly," or "community-friendly consumption behavior" (Kadic-Maglajlic et al., 2019). Different researchers define sustainable consumption differently. According to Quoquab et al. (2019), sustainable consumption; "*refers to the continued act of controlling desire by avoiding extravagant purchases and the rationalizing use of goods and services that satisfy the basic needs. Sustainable consumption goes beyond environmental concern by ensuring and managing the existing resources that are not only able to meet the current demand but also without jeopardizing the needs of the future generation. It ensures at least three aspects: quality of life, protecting and preserving the environment, and keeping the natural resources useful for the future generation.*" According to Hornibrook et al. (2015), on the other hand, sustainable consumption can be defined as "*the use of goods and services that respond to basic needs and bring a better quality of life, while minimizing the use of natural resources, toxic materials and emissions of waste and pollutants over the life cycle, so as not to jeopardize the needs of future generations*." Finally, according to Janikowski (2000), sustainable consumer behavior is a group of behaviors made up of selection, minimization, maximization, and separation functions. Selection comprises choosing products and services that are ecologically sustainable; minimization, which reduces the variety of consumption; maximization, which increases a product's life and functionality; separation encompasses the behavior of separating and re-collecting wastes for recycling or reuse.

Customers claim that they are becoming more interested in purchasing goods that are less detrimental to the environment, utilize fewer natural resources, and produce less pollution. An international study of 17,000 people in 2012 found that 56% of respondents identified as "green," or "someone who avoids ecologically hazardous items, minimizes waste, attempts to save energy, and prefers environmentally friendly products wherever possible." Within five years, the remaining 30% intend to label themselves as "green" (Gershoff & Frels, 2015). However, the lifestyles of individuals determine the habits and behaviors of individuals regarding the consumption of resources and waste generation, which are thought to have the most significant environmental impact (Figueroa-García et al., 2018). Consumer sensitivity towards sustainability issues only sometimes translates into purchasing behavior. Understanding the green consumer is often difficult; they want sustainable products but are not inclined to buy them (White et al., 2019). For instance, although consumers' attitudes toward organic food are generally positive, their actual purchasing behavior remains low (4–10%) (Young et al., 2010). The urgent need to promote more sustainable consumption behaviors has started to develop with the goals set forth by the United Nations (2015) as the Sustainable Development Goals (SDGs) prominently on the agenda. Furthermore, the growth of sustainable consumption research has been aided by studies on people's motivation to change their consumption patterns (Fischer et al., 2017). For this reason, it is essential to determine the factors that affect the sustainable consumption behaviors of individuals.

3. GENERATIONS X AND Y

According to the evaluations made by taking into account the defining characteristics of generations, human communities that were born in close years shared the conditions and

problems of the same period and have similar characteristics are called “generations” (Çemberci et al., 2014). In a generation of individuals born in the same period, individuals tend to share a set of experiences in their maturation and socialization. Several generational classifications are included in the popular dictionary, including The Millennials/Generation Y, Generation X, Baby Boomers, and Silent Generation (Stanes et al., 2015). For example, people born between 1980 and 2000 are referred to as Generation Y (The Millennials), whereas people born between 1961 and 1980 are referred to as Generation X. Generation theorists hypothesize that changes in the macroenvironment mark a particular and shared buying and consuming behavior by influencing the profile of people born in a particular period. Many authors agree that individuals in Generation Y have different values, characteristics, and behaviors compared to Generation X. Generation Y is generally defined as selfish individuals, technology fancier, sensitive to the environment, spending more than previous generations, and having lower brand loyalty (Gurău, 2012). However, despite their general awareness and willingness to take action, Generation Y consumers are thought to have insufficient knowledge of sustainability aspects (Hill & Lee, 2012). Considering the characteristics of the individuals in Generation X, it is seen that they are loyal in business life, have a high sense of contentment, tend to work in the same job for many years, have high work motivation, and respect authority (Arslan & Baycan, 2018). In addition, it is stated that members of this generation are responsive to social problems, think globally, approach different lifestyles and cultural elements with tolerance, and have a guaranteed structure (Coşkun, 2019). In addition, many studies suggest that generational membership is a more important determinant of environmental attitudes and practices than chronological age (Stanes et al., 2015). Therefore, the investigation of generational differences has been the subject of a lot of research (Figueroa-Garca et al., 2018; Bulut et al., 2017; Stanes et al., 2015; Gurău et al., 2012; Ramayah et al., 2010; Diamantopoulos et al., 2003).

Young individuals will inherit the world from previous generations. In addition, they will experience the possible harms of the social and ecological environments that previous generations have transferred to them. For this reason, it is seen that issues related to the environment and society are handled remarkably, especially among young people (Kadic-Maglajlic et al., 2019). Additionally, basing customer segmentation on demographics could not yield the right results for behavioral research. However, demographic segmentation can provide different consumer clusters regarding attitudes and purchasing behaviors (D'Souza et al., 2007). At this stage, it is clear that young people will be the group most significantly impacted by unsustainable consumption behaviors, and research on sustainability is typically conducted on young people. However, it is believed that there are not enough research on sustainability for the older generations X and Y. Because of this, it is believed that it is crucial to look at the sustainable consumption behaviors of people in generations X and Y, as well as the effects of this generation's demographic differences on sustainable consumption behaviors.

4. RESEARCH METHODOLOGY

This study section presents the research's objective, significance, hypotheses, data collection and sampling methods, analyses, and results.

4.1.Purpose and Importance of the Research

It is seen that with the increase of concern and interest in environmental issues, actions to inform consumers also increase. Non-governmental groups, some state institutions, and international organizations like the United Nations also engage in various efforts to spread sustainability awareness. Additionally, businesses are undergoing numerous changes in the production and communication phases to inform consumers, find solutions to society's problems, and create a positive image. Businesses try to raise awareness among consumers and influence their purchasing decisions by presenting messages with the theme of "sustainability" in their marketing communications, giving information about the environmental aspects of their products.

Sustainability-themed marketing messages of businesses and sustainability practices carried out by various organizations do not have the same effect on every consumer. Additionally, it is evident that after 2016, research on sustainable and environmental marketing in domestic literature increased, and it is a field that has a possibility for advancement (Çelik & Çanoğlu, 2019). In this context, it is aimed to examine the differences between X and Y generation consumers toward sustainable consumption behaviors. Within the scope of the research, data were obtained from the sample group consisting of generation X (aged 43 to 57 years) and generation Y (aged 21 to 42 years) consumers through an online survey. The scale of sustainable consumption behavior, which includes "environmental sensitivity," " unnecessary consumption," "saving," and "reusability" sub-dimensions, was employed in the survey in addition to the participant's demographic data.

4.2. Research Hypotheses

The hypotheses developed as a consequence of the purpose of the study and associated literature research are stated as follows:

H_1: There is a significant difference in the sustainable consumption behaviors of the participants according to the generations.

H_{1a}: There is a significant difference in environmental sensitivity of the participants according to generations.

H_{1b}: There is a significant difference in the unnecessary consumption of the participants according to the generations.

H_{1c}: There is a significant difference in the saving tendencies of the participants according to the generations.

H_{1d}: There is a significant difference in the participants' views on reusability according to generations.

H_2: There is a significant difference in the sustainable consumption behaviors of the participants according to gender.

H_{2a}: There is a significant difference in the environmental sensitivity of the participants according to gender.

H_{2b}: There is a significant difference in the unnecessary consumption of the participants according to gender.

H_{2c}: There is a significant difference in the saving tendencies of the participants according to gender.

H_{2d}: There is a significant difference in the participants' views on reusability according to gender.

H_3: There is a significant difference in sustainable consumption behaviors according to the education level of the participants.

H_{3a}: There is a significant difference in environmental sensitivity according to the education level of the participants.

H_{3b}: There is a significant difference in unnecessary consumption according to the education level of the participants.

H_{3c}: There is a significant difference in the saving tendencies according to the education level of the participants.

H_{3d}: There is a significant difference in the participants' views on reusability according to the education level of the participants**.**

H_4: There is a significant difference in the sustainable consumption behaviors according to the participant's marital status.

H_{4a}: There is a significant difference in environmental sensitivity according to the participant's marital status.

H_{4b}: There is a significant difference in unnecessary consumption according to the participant's marital status.

H_{4c}: There is a significant difference in the saving tendencies according to the participant's marital status.

H_{4d}: There is a significant difference in the participants' views on reusability according to the participant's marital status.

H_5: There is a significant difference in sustainable consumption behaviors according to the monthly average income of the participants.

H_{5a}: There is a significant difference in environmental sensitivity according to the monthly average income of the participants.

H_{5b}: There is a significant difference in unnecessary consumption according to the monthly average income of the participants.

H_{5c}: There is a significant difference in the saving tendencies according to the monthly average income of the participants.

H_{5d}: There is a significant difference in the participants' views on reusability according to the monthly average income of the participants.

H_6: There is a significant difference in the sustainable consumption behaviors according to the monthly average family income of the participants.

H_{6a}: There is a significant difference in environmental sensitivity according to the monthly average family income of the participants.

H_{6b}: There is a significant difference in unnecessary consumption according to the monthly average family income of the participants.

H_{6c}: There is a significant difference in the saving tendencies according to the monthly average family income of the participants.

H_{6d}: There is a significant difference in the participants' views on reusability according to the monthly average family income of the participants.

4.3. Data Collection and Sampling Method of the Study

This study was designed to compare the sustainable consumption behaviors of X and Y generation consumers. It was carried out with 322 participants from different generations in the Thrace region using the convenience sampling method. Between October 1, 2022, and November 1, 2022, researchers collected data from end customers in the provinces of Krklareli, Edirne, and Tekirda using an online survey approach. Since these provinces are expressed as a single region in the NUTS2 zoning system of TUIK, data were collected in three provinces in this region without any distinction between provinces.

The questionnaire form used as a data collection tool in the study consists of two parts. The first section contains demographic and descriptive data on the research participants, such as generation (age), gender, education level, marital status, occupation, monthly average income, and monthly average family income. In addition, the "Sustainable Consumption Behavior Scale," created by Doğan et al. (2015) to assess sustainable consumption behaviors, is referenced in the second section's questions. There are a total of 17 statements within the parameters of this scale, divided into four sub-dimensions: "Environmental Sensitivity" (five statements), "Unnecessary Consumption" (five statements), "Savings" (four statements), and "Reusability" (3 statements). It can be noted that this scale's overall Cronbach Alpha coefficient is 0.832. Therefore, the 5-point Likert Scale (1=Strongly Disagree, 5=Strongly Agree) is used to evaluate the responses to the questions.

The data collected from 322 participants from various generations were examined using the SPSS 24 program, which sought to explore the variations in the sustainable consumption behaviors of X and Y generation consumers. In addition, the skewness and kurtosis coefficients of the scores obtained in terms of both general and each demographic variables were investigated to choose the analysis method to be utilized. It is assumed that the population from which the sample was taken has a normal distribution when using parametric techniques. This is because the dependent variable data are not regularly distributed, particularly in many social science investigations. However, deviations of this assumption are often tolerated by most techniques. Violating this assumption with sufficiently large sample sizes (e.g., 30+) does not cause significant problems (Pallant, 2017).

Analysis of the normality of the scales' scores was done. In this direction, the Independent Sample T-Test was used when examining the differences according to generation, gender, and marital status; when examining differences based on educational status, monthly average income, and monthly average family income, the One-Way ANOVA Test was employed. Table 1 displays the participant distribution in terms of demographic variables.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

			Working Group
Variable	Category	f	%
Generations	Generation X	155	48.1
	Generation Y	167	51.9
	Total	322	100.0
Gender	Female	149	46.3

	Male	173	53.7
	Total	322	100.0
Level of education	Lower than high school	25	7.8
	High school	43	13.4
	Associate degree	58	18.0
	Undergraduate	143	44.4
	Graduate	53	16.5
	Total	322	100.0
Marital status	Married	214	66.5
	Single	108	33.5
	Total	322	100.0
Monthly average income	5500TL and less	48	14.9
	5501-8500TL*	70	21.7
	8501-11500TL	63	19.6
	11501-14500TL	66	20.5
	14501 TL and more	75	23.3
	Total	322	100.0
Monthly average family income	5500TL and less	17	5.3
	5501-9500TL	67	20.8
	9501-13500TL	53	16.5
	13501-17500TL	61	18.9
	17501 TL and more	124	38.5
	Total	322	100.0

*TL=Turkish lira (Turkish currency)

Table 1 shows that 48.1% of the participants are X generation and 51.9% are Y generation; It is seen that 46.3% are female and 53.7% are male. Furthermore, when the educational status of the participants is examined, it is seen that 44.4% of them are undergraduates, 18% are from associate degrees, and 16.5% are graduates, and when their marital status is taken into account, 66.5% of the participants are married. When the participants' incomes are examined, it is seen that the average monthly income of 23.3% is 1,4501 TL and more, and the average monthly income of 21.7% is between 5,501-8,500 TL. When Table 1 is scrutinized, it becomes clear that the participants' monthly incomes are distributed in relative proportions per the income scale. When individuals' average monthly family income is analyzed, it can be found that 20.8% of families have an income between 5,501 and 9,500TL, while 38.5% have an income of 17,501 TL or more.

4.4.Difference Analysis Results

This part of the study contains information about the difference analysis made with the help of the Independent Sample T-Test and the One-Way ANOVA Test.

Difference Analysis Results by Generations

The Independent Sample T-Test findings, which were performed to determine whether the scores from the Sustainable Consumption Behavior Scale utilized in the study differ according to generation, are shown in Table 2.

Table 2. Differences Between Sustainable Consumption Behaviors by Generations

	Generation	N	$\bar{X}$	Std. Deviation	t	sd	p
Sustainable Consumption Behavior (Total)	Generation X	155	59.9677	7.67981	3.208	320	.001
	Generation Y	167	57.0120	8.76534			
	Total	322					
Environmental Sensitivity	Generation X	155	15.6968	2.93296	2.190	320	.029
	Generation Y	167	14.9701	3.01287			
	Total	322					
Unnecessary Consumption	Generation X	155	12.0774	4.24805	-.951	320	.342
	Generation Y	167	12.5150	4.00580			
	Total	322					
Saving	Generation X	155	17.0774	2.76700	2.146	320	.033
	Generation Y	167	16.3653	3.15533			
	Total	322					
Reusability	Generation X	155	11.2774	2.54960	1.771	320	.078
	Generation Y	167	10.7784	2.50398			
	Total	322					

Table 2 analysis reveals that there is no statistically significant difference in participant scores for unnecessary consumption (t=-0.951, p>0.05) and reusability (t=1.771, p>0.05) by generation. The scores for saving (t=3.208, p<0.05), environmental sensitivity (t=2.190, p<0.05), and sustainable consumption behavior (t=2.756, p<0.05) differed statistically significantly among generations. It is seen that the mean of Sustainable Consumption Behavior ($\bar{X}$ =57.0120), Environmental Sensitivity ($\bar{X}$ =14.9701), and Saving ($\bar{X}$ =16.3653) points averages of the Y generation participants is lower than the Sustainable Consumption Behavior ($\bar{X}$=59.9677), Environmental Awareness ($\bar{X}$ =15.6968) and Savings ($\bar{X}$ =17.0774) mean score of the X generation.

Difference Analysis Results by Gender

The Independent Sample T-Test findings, which were performed to determine whether the scores from the Sustainable Consumption Behavior Scale utilized in the study differ according to gender, are shown in Table 3.

Table 3. Differences Between Sustainable Consumption Behaviors by Gender

	Gender	N	$\bar{X}$	Std. Deviation	t	sd	p
Sustainable Consumption Behavior (Total)	Female	149	58.0201	8.80070	-.824	320	.411
	Male	173	58.7919	8.00745			
	Total	322					
Environmental Sensitivity	Female	149	15.2148	3.33605	-.575	282,233	.566
	Male	173	15.4104	2.66748			
	Total	322					
Unnecessary Consumption	Female	149	11.8725	4.32667	-1.750	320	.081
	Male	173	12.6763	3.91470			
	Total	322					
Saving	Female	149	16.6376	3.23247	-.392	320	.695
	Male	173	16.7688	2.77526			
	Total	322					
Reusability	Female	149	10.9262	2.78775	-.607	320	.544
	Male	173	11.0983	2.29930			

	Total	322

When Table 3 is examined, the participants' Sustainable Consumption Behavior (t=-0.824, p>0.05), Environmental Sensitivity (t=-0.575, p>0.05), Unnecessary Consumption (t=-1.750, p>0.05), Saving (t= -0.392, p>0.05), and Reuse (t=-0.607, p>0.05) scores did not show a statistically significant difference according to gender.

Difference Analysis Results by Level of Education

In order to ascertain if the Sustainable Consumption Behavior Scale scores obtained for the study's sample differed based on educational level, a One-Way ANOVA test was conducted. The findings are shown in Table 4.

Table 4. Differences Between Sustainable Consumption Behaviors by Level of Education

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	Difference
Sustainable Consumption Behavior (Total)	Between Groups	682.188	4	170.547	2.474	.044	1>3 2>3
	Within Groups	21856.942	317	68.949			
	Total	22539.130	321				
Environmental Sensitivity	Between Groups	32.997	4	8.249	.920	.452	
	Within Groups	2841.056	317	8.962			
	Total	2874.053	321				
Unnecessary Consumption	Between Groups	76.483	4	19.121	1.126	.344	
	Within Groups	5381.691	317	16.977			
	Total	5458.174	321				
Saving	Between Groups	92.292	4	23.073	2.631	.034	1>3 3<5
	Within Groups	2780.267	317	8.771			
	Total	2872.559	321				
Reusability	Between Groups	23.020	4	5.755	.895	.467	
	Within Groups	2038.868	317	6.432			
	Total	2061.888	321				

Table 4 shows that there is no statistically significant difference between participant scores for Environmental Sensitivity (F=0.920, p>0.05), Unnecessary Consumption (F=1.126, p>0.05), and Reuse (F=0.895, p>0.05) based on educational level. It is seen that the scores of Sustainable Consumption Behavior (F=2.474, p<0.05) and Savings (t=2.631, p<0.05) differ statistically according to education level. Sustainable Consumption Behavior mean scores of those who are lower than high school and high school graduates are higher than the mean scores of those who have an associate degree. The saving point averages of those with an associate degree are lower than those who graduated from lower than high school and those who graduated from graduate school.

Difference Analysis Results by Marital Status

The outcomes of the Independent Sample T-Test, which was performed to see if the Sustainable Consumption Behavior Scale scores collected for the research differed based on marital status, are shown in Table 5.

Table 5. Differences Between Sustainable Consumption Behaviors by Marital Status

	Marital Status	N	$\bar{X}$	Std. Deviation	t	sd	p
Sustainable Consumption Behavior (Total)	Married	214	58.6215	8.45322	.562	320	.574
	Single	108	58.0648	8.25785			
	Total						
Environmental Sensitivity	Married	214	15.4159	2.93592	.810	320	.419
	Single	108	15.1296	3.10590			
	Total						
Unnecessary Consumption	Married	214	11.9393	4.14310	-2.251	320	.025
	Single	108	13.0278	4.00574			
	Total						
Saving	Married	214	17.0561	2.76746	2.974	320	.003
	Single	108	16.0185	3.29821			
	Total						
Reusability	Married	214	11.0467	2.52827	.280	320	.780
	Single	108	10.9630	2.55747			
	Total						

Table 5 shows that there is no statistically significant difference in the participant's scores for Sustainable Consumption Behavior (t=0.562, p>0.05), Environmental Sensitivity (t=0.810, p>0.05), and Reuse (t=0.280, p>0.05) depending on marital status. Unnecessary Consumption (t=-2.251, p<0.05) and Savings (t=2.974, p<0.05) scores show statistically significant differences according to marital status. It can be shown that the mean score for Unnecessary Consumption among singles (13.0278) is higher than the mean score among married individuals (11.9393). On the other hand, it is seen that the mean Savings score of singles (16.0185) is lower than the mean score of married people (17.0561).

Difference Analysis Results by Monthly Average Income

The results of the One-Way ANOVA test to determine whether the scores obtained from the Sustainable Consumption Behavior Scale differ according to the monthly average income are presented in Table 6.

Table 6. Differences Between Sustainable Consumption Behaviors by Monthly Average Income

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	Difference
Sustainable Consumption Behavior (Total)	Between Groups	109.186	4	27.296	.386	.819	-
	Within Groups	22429.945	317	70.757			
	Total	22539.130	321				
Environmental Sensitivity	Between Groups	19.879	4	4.970	.552	.698	-
	Within Groups	2854.173	317	9.004			
	Total	2874.053	321				
Unnecessary Consumption	Between Groups	152.063	4	38.016	2.271	.061	-
	Within Groups	5306.111	317	16.739			
	Total	5458.174	321				
Saving	Between Groups	69.669	4	17.417	1.970	.099	-
	Within Groups	2802.890	317	8.842			

	Total	2872.559	321				
Reusability	Between Groups	12.600	4	3.150	.487	.745	-
	Within Groups	2049.289	317	6.465			
	Total	2061.888	321				

Table 6 shows that there was no statistically significant difference in the participant's Sustainable Consumption Behavior (F=0.386, p>0.05), Environmental Sensitivity (F=0.552, p>0.05), Unnecessary Consumption (F=2.271, p>0.05), Saving (F=1.970, p >0.05), and Reuse (F=0.487, p>0.05) scores based on monthly average income.

Difference Analysis Results by Monthly Average Family Income

The findings of the One-Way ANOVA test, which was carried out to ascertain if the Sustainable Consumption Behavior Scale scores differ by the monthly average family income, are shown in Table 7.

Table 7. Differences Between Sustainable Consumption Behaviors by Monthly Average Family Income

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	Difference
Sustainable Consumption Behavior (Total)	Between Groups	198.678	4	49.669	.705	.589	-
	Within Groups	22340.453	317	70.475			
	Total	22539.130	321				
Environmental Sensitivity	Between Groups	49.299	4	12.325	1.383	.240	-
	Within Groups	2824.754	317	8.911			
	Total	2874.053	321				
Unnecessary Consumption	Between Groups	38.927	4	9.732	.569	.685	-
	Within Groups	5419.247	317	17.095			
	Total	5458.174	321				
Saving	Between Groups	21.215	4	5.304	.590	.670	-
	Within Groups	2851.344	317	8.995			
	Total	2872.559	321				
Reusability	Between Groups	41.141	4	10.285	1.613	.171	-
	Within Groups	2020.747	317	6.375			
	Total	2061.888	321				-

Table 7 shows that the participants' scores for Sustainable Consumption Behavior (F=0.705, p>0.05), Environmental Sensitivity (F=1.383, p>0.05), Unnecessary Consumption (F=0.569, p>0.05), Saving (F=0.590, p) >0.05), and Reuse (F=1.613, p>0.05) did not differ statistically significantly according to monthly average family income.

Table 8. Hypothesis Results

	Sustainable Consumption Behavior	Environmental Sensitivity	Unnecessary Consumption	Saving	Reuse
Generations	H_1 accepted	H_{1a} accepted	H_{1b} rejected	H_{1c} accepted	H_{1d} rejected

Gender	H_2 rejected	H_{2a} rejected	H_{2b} rejected	H_{2c} rejected	H_{2d} rejected
Level of Education	H_3 accepted	H_{3a} rejected	H_{3b} rejected	H_{3c} accepted	H_{3d} rejected
Marital Status	H_4 rejected	H_{4a} rejected	H_{4b} accepted	H_{4c} accepted	H_{4d} rejected
Monthly Average Income	H_5 rejected	H_{5a} rejected	H_{5b} rejected	H_{5c} rejected	H_{5d} rejected
Monthly Average Family Income	H_6 rejected	H_{6a} rejected	H_{6b} rejected	H_{6c} rejected	H_{6d} rejected

Table 8 displays the research outcomes for the hypotheses. The **H_1**, **H_{1a}**, **H_{1c}**, **H_3**, **H_{3c}**, **H_{4b}**, and **H_{4c}** hypotheses were accepted. In contrast, other hypotheses were rejected based on the study done to look at the sustainable consumption behaviors of the X and Y generations in terms of demographic variables.

5. CONCLUSION AND DISCUSSION

In this age where we are faced with many ecological concerns and problems, it is seen that the calls and practices for sustainability are increasing day by day. It is well known in this context that it is crucial to investigate consumer sustainable consumption behaviors, as they are one of the key players in sustainability, and to determine policies for this. This study carried out based on this necessity, compared the sustainable consumption behaviors of X and Y generation consumers and their sub-dimensions of environmental sensitivity, unnecessary consumption, saving, and reuse, within the context of consumer demographic variables. According to the study's findings, there are differences between the X and Y Generations in terms of sustainable consumption behavior dimension and its sub-dimensions, environmental sensitivity, and saving. The Y generation participants' mean scores for sustainable consumption behavior, environmental sensitivity, and saving are lower than the X generation participants' mean scores for these three categories. In the sub-dimensions of unnecessary consumption and reuse, it is seen that there is no difference between the X and Y generations. These results reveal that Y generation consumers are less sensitive to sustainable consumption behaviors, environmental sensitivity, and savings than X generation consumers. Similarly, Göksu et al. (2017) argue in their study that the consumers in the X generation have a higher tendency to use environmentally friendly products than those in the Y generation. However, older generations demonstrate higher levels of "environmental sensitivity " and "savings" behavior in comparison to younger generations, according to studies by Aktaş and Çiçek (2019). When the relevant literature is reviewed, Diamantopoulos et al. (2003) and Ramayah et al. (2010) reported that older consumers are more likely to display environmentally sustainable consumption behavior. According to Panzone et al. (2016), older people engage in more environmentally friendly behaviors than younger people. Young consumers, however, are more worried about the environment. Aktaş and Çiçek (2019) stated in their study that the older generations (X, baby boomer, silent generation) exhibit higher levels of sustainable consumption behavior than the new generations (Y and Z). Stanes et al. (2015) emphasized in their study that older-generation

consumers are more economical and generally reduce their energy consumption at home by purchasing energy-efficient appliances. However, it is emphasized that the consumers in the Y generation have a hedonistic consumption understanding; their spending power is high, they are caught up in fast consumption and fashion, and therefore they have extravagant consumption behavior (Han, 2015; Griffin et al., 2005). Thus, consumers of the X generation generally engage in more sustainable consumption than consumers of the Y generation, and other studies in the literature corroborate this finding.

The study results show no difference between participants from the X and Y generations in terms of environmental sensitivity, unnecessary consumption, or reuse. Furthermore, according to Figueroa-Garca et al. (2018), education level does not affect sustainable consumption patterns. Similarly, according to Bodur and Sargöllü (2005) and Diamantopoulos et al. (2003), there is no relationship between education level and environmental purchasing behavior. Additionally, it can be noted that sustainable consumption behavior and savings differ depending on education level. Sustainable consumption behavior mean scores of those who are lower than high school and high school graduates are higher than the mean scores of those who have an associate degree. The saving point averages of those with an associate degree are lower than those who graduated from lower than high school and those who graduated from graduate school. According to this result, it is thought that consumers with an associate degree are less sensitive to sustainable consumption behaviors and savings than consumers of other education levels, and individuals with this education level contribute less to the sustainability of consumption. These findings indicate that while sustainable consumption behavior does not differ when analyzed at the level of its sub-dimensions, it generally varies when evaluated according to education level.

The study's findings show that the participants' sustainable consumption behavior, environmental sensitivity, and reuse are unaffected by marital status. Similarly, Yaşar and Saydan (2019) stress that their research shows no association between participants' general attitudes toward green products and their marital status. There is evidence of a variation based on marital status in unnecessary consumption and saving. It is seen that the unnecessary consumption mean score of single consumers is higher than the mean score of married people. Additionally, it can be seen that single consumers have lower average savings ratings than married consumers do. Generally, sustainable consumption behaviors are unaffected by marital status. When the sub-dimensions are looked at, it becomes clear that single people make more unnecessary consumption and tend to save less than married individuals. It is thought that the expenses and responsibilities of married individuals may be relatively higher; therefore, they pay more attention to saving and unnecessary consumption.

Finally, there is no difference in the sustainable consumption behavior and environmental sensitivity, unnecessary consumption, saving, and reuse (sub-dimensions) of X and Y Generation consumers according to gender, monthly average income, and monthly average family income. Similarly, Tanner and Kast's study (2003) revealed no correlation between people's declared pro-environmental actions and their socioeconomic attributes, such as their occupation, employment position, and income. D'Souza et al. (2007) contend that gender has no bearing on people's attitudes about goods with the "green" label, whereas Figueroa-Garca et al. (2018) and Aktaş and Çiçek (2019) contend that gender has no bearing on people's choices

towards sustainable consumption. Tan and Lau (2009) note that their research shows no significant difference between gender and consumers' general sustainable consumption behavior. Heinzle et al. (2010) revealed that, in general, gender does not make a significant difference in sustainable consumption behaviors, and there are differences in women's subgroups (such as mothers, homemakers, and those with masculine mentality). According to gender, monthly average income, and monthly average family income, it can be seen that there is no difference in the sustainable consumption behaviors of X and Y generation consumers; other studies in the literature corroborate this finding.

One of the study's most significant conclusions is that Y generation consumers engage in sustainable consumption behaviors less actively than X generation consumers. Furthermore, Backhaus et al. (2012) underline that young consumers are starting to give environmental and social considerations an important place in their decision-making processes. It will be possible for young adults to be aware of the problems related to the environment and society and to play an active role in solving these problems through the changes they will bring about in their behaviors. Therefore, it becomes the responsibility of marketers to employ communication and promotional techniques to encourage people to take action and engage in activities that enhance the environmental quality of life. Marketing has been highly successful in recent decades in boosting societal consumption and meeting human needs, claim Sheth and Parvatiyar (2021). Because of this, it is anticipated that marketing initiatives will successfully encourage consumers to make environmentally responsible purchases and that implementing the essential policies and procedures will change the universe into a more sustainable structure.

REFERENCES

Aktaş, S. C., & Çiçek, B. (2019). Farklı kuşaktaki kadın ve erkeklerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının incelenmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 54(4), 1957-1978.

Arslan, İ. K., & Baycan, P. (2018). Tüketici satın alma davranışları üzerinde sosyal medyanın etkisi: Y kuşağı üzerine bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 269-286.

Backhaus, J., Breukers, M. P., Paukovic, M., & Mourik, R. (2012). Sustainable lifestyles: today's facts & tomorrow's trends. D1.1 sustainable lifestyles baseline report. European Commission.

Bodur, M. ve Sarıgöllü, E. (2005). Environmental sensitivity in a developing country consumer classification and implications. *Environment and Behaviour*, 37(4), 487- 510.

Bulut, Z. A., Kökalan Çımrin, F., & Doğan, O. (2017). Gender, generation and sustainable consumption: Exploring the behaviour of consumers from Izmir, Turkey. *International Journal of Consumer Studies*, 41(6), 597-604.

Coşkun, M. (2019). Marka bağlılığının tüketici satın alma davranışları üzerine etkisi: X ve Y kuşaklarının cinsiyete göre karşılaştırmalı analizi. *International Journal of Academic Value Studies*, 5(2), 271-286.

Çelik, O., & Canoğlu, M. (2019). Ulakbim veri tabanında sürdürülebilir ve çevreci pazarlama konusunda yayınlanmış makalelerin bibliyometrik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 24-36.

Çemberci, M., Sudak, M. K., Saim, A., Civelek, M. E., & Sabri, Ö. Z. (2014). Y neslinin örgüt ortamındaki davranış farklılıklarının analizi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology,* 5(15), 57-74.

Diamantopoulos, A., Schlegelmilch, B. B., Sinkovics, R. R., & Bohlen, G. M. (2003). Can socio-demographics still play a role in profiling green consumers? A review of the evidence and an empirical investigation. *Journal of Business Research*, 56, 465–480.

Doğan, O., Bulut, A.Z. ve Çımrın, K., F. (2015). Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29(4)*, 659-678.

D'Souza, C., Taghian, M., Lamb, P., & Peretiatko, R. (2007). Green decisions: demographics and consumer understanding of environmental labels. *International Journal of Consumer Studies,* 31(4), 371-376.

Figueroa-García, E. C., García-Machado, J. J., & Perez-Bustamante Yabar, D. C. (2018). Modeling the social factors that determine sustainable consumption behavior in the community of Madrid. *Sustainability*, 10(8), 2811.

Fischer, D., Böhme, T., & Geiger, S. M. (2017). Measuring young consumers' sustainable consumption behavior: Development and validation of the YCSCB scale. *Young Consumers*, 18(3), 312-326

Gershoff, A. D., & Frels, J. K. (2015). What makes it green? The role of centrality of green attributes in evaluations of the greenness of products. *Journal of Marketing*, 79(1), 97-110.

Göksu, N., Koska, A., & Erdem, M. B. (2017). X ve Y kuşaklarının çevre dostu ürünleri kullanım eğilimleri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 109-122.

Griffin, C., Pheonix, A., Croghan, R., Hunter, J., 2005. Consuming identities: young people, cultural forms and negotiations in households ESRC End of Award Research Report (R000239287 & R000239287-A).

Gurău, C. (2012). A life-stage analysis of consumer loyalty profile: comparing Generation X and Millennial consumers. *Journal of consumer Marketing*, 29(2), 103-113.

Han, E., 2015, March 15. Consumer tribes – how Gen Y, X, baby boomers shop and respond to brand marketing. Sydney Morning Herald.

Heinzle, S., Känzig, J., Nentwich, J., & Offenberger, U. (2010). *Moving beyond gender differences in research on sustainable consumption: Evidence from a discrete choice experiment*. Working Paper No. 6, St. Gallen. Retrieved from https:/

Hill, J., & Lee, H. H. (2012). Young Generation Y consumers' perceptions of sustainability in the apparel industry. Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal, 16(4), 477-491.

Hornibrook, S., May, C., & Fearne, A. (2015). Sustainable development and the consumer: Exploring the role of carbon labelling in retail supply chains. *Business Strategy and the Environment*, 24(4), 266-276.

Jackson, T. (2014). *Sustainable Consumption*. in Atkinson, G., Dietz, S., Neumayer, E., & Agarwala, M. (Eds.). Handbook of sustainable development. Edward Elgar Publishing.

Janikowski, R. (2000). Imperative of A Sustainable Consumer: Principles of A Sustainable Consumption, in: U.Pretterhofer (Ed.) *Strategies of A Sustainable Policy* (Graz Austria, IFF/IFZ), pp.29-32.

Kadic-Maglajlic, S., Arslanagic-Kalajdzic, M., Micevski, M., Dlacic, J., & Zabkar, V. (2019). Being engaged is a good thing: Understanding sustainable consumption behavior among young adults. *Journal of Business Research*, 104, 644-654.

Liu, Y., Qu, Y., Lei, Z., & Jia, H. (2017). Understanding the evolution of sustainable consumption research. *Sustainable Development*, 25(5), 414-430.

Pallant, J. (2017). *SPSS kulanma kılavuzu SPSS ile adım adım veri analizi* (2.Baskı). (S.Balcı ve B.Ahi, Çev.). Anı Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2015, 6. Baskı).

Panzone, L., Hilton, D., Sale, L., & Cohen, D. (2016). Socio-demographics, implicit attitudes, explicit attitudes, and sustainable consumption in supermarket shopping. *Journal of Economic Psychology*, 55, 77-95.

Quoquab, F., & Mohammad, J. (2020). A review of sustainable consumption (2000 to 2020): What we know and what we need to know. *Journal of Global Marketing*, 33(5), 305-334.

Quoquab, F., Mohammad, J., & Sukari, N. N. (2019). A multiple-item scale for measuring "sustainable consumption behaviour" construct: Development and psychometric evaluation. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*. 31(4), 791–816.

Ramayah, T., Lee, J. W. C., & Mohamad, O. (2010). Green product purchase intention: Some insights from a developing country. *Resources, Conservation and Recycling*, 54, 1419–1427.

Sheth, J. N., & Parvatiyar, A. (2021). Sustainable marketing: Market-driving, not market-driven. *Journal of macromarketing*, 41(1), 150-165.

Stanes, E., Klocker, N., & Gibson, C. (2015). Young adult households and domestic sustainabilities. *Geoforum*, 65, 46-58.

Tan, B. C. & Lau, T. C. (2009). Examining sustainable consumption patterns of young consumers: Is there a cause for concern?. *Journal of International Social Research*, 2(9), 465-472.

Tanner, C., & Wölfing Kast, S. (2003). Promoting sustainable consumption: Determinants of green purchases by Swiss consumers. *Psychology & marketing*, 20(10), 883-902.

White, K., Rishad H., and Hardisty, D. (2019). How to SHIFT consumer behaviors to be more sustainable: A literature review and guiding framework. *Journal of Marketing*, 83 (3), 23-49.

Yaşar, L. D., & Saydan, R. (2019). Çevre bilinci ve çevreci ürün satınalma davranışında demografik faktörlerin etkisi: Van ili örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 126-143.

Young, W., Hwang, K., McDonald, S., & Oates, C. J. (2010). Sustainable consumption: green consumer behaviour when purchasing products. *Sustainable Development*, 18(1), 20-31.

İŞLETME BÜTÇELERİ VE GELENEKSEL BÜTÇE SİSTEMİNE KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER

Smmm. Büşra BİLEN

[1] İstanbul Ticaret Üniversitesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü,
busra.bilen @istanbulticaret.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-3772-4024

ÖZET

Tarih boyunca işletmeler, varlıklarını sürdürmek ve şirket gelirlerini artırmak için birçok yönteme başvurmuştur. Yöneticilerin belirlenen hedeflere ulaşabilmek için doğru yöntem ve planlamayı yapabilme kabiliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Büyük miktarlarda birçok farklı ürün çeşidi üreten işletmeler, nakit girdi ve çıktı hareketlerini, birçok bölüme ayrılan işletme yapılarını, verimlilik ve karlılık politikalarını doğru yönetebilmelerinde etkili bir planlama faktörü kritik rol oynamaktadır. Bu soruna çözüm olarak geliştirilen geleneksel bütçe sistemi ilk olarak yöneticilerin çalışmasına yardımcı olacak bir yönetim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İşletme bütçelerinin hazırlanmasından önce gelecek dönem hedefleri ve faaliyet düzeylerinin belirlenmesi, üretim kapasitesi ve mevcut üretim yeteneklerinin gözden geçirilmesi, piyasada mevcut hammadde/kaynak temini gibi iç ve dış koşullar işletme yönetimi tarafından detaylıca değerlendirilmelidir.

Bütçe sistemi, birçok alt bütçenin bir araya getirildiği birleşik bir çalışmadır. Bu nedenle her bir alt bütçenin doğru hazırlanması istenilen sonuca ulaşmak için büyük önem taşımaktadır. Bunu sağlamak etkili bir iletişim ve güçlü kontrol mekanizması ile mümkün olmaktadır. Çalışmada, işletmelerde bütçe sistemini oluşturmak için gerekli olan temel adımlar ve ana bütçenin parçaları olan alt bütçe türleri açıklamakta, bütçe sistemlerinin doğru anlaşılması için kullanım amaçları, işletmelere katkıları, temel ilkeleri ve yönetim işlevleri anlatılmaktadır. Öte yandan bütçe sisteminin sınırlı yönlerinden ve bütçenin uygulanamamasının sebeplerinden bahsedilmektedir.

Son yıllarda üretim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, yeni müşteri talepleri, artan maliyetler ve belirsiz piyasa koşulları gibi birçok çevresel faktör işletmeleri yoğun etkisi altına almaktadır. Bu durum karşısında geleneksel bütçe sisteminin ileri üretim ortamlarına uygun olmadığını, işletmelerin beklentilerini ve iş hayatının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğunu ileri süren görüşler ortaya çıkmıştır. Çalışmanın son bölümünde geleneksel bütçeye karşı yapılan eleştiriler bir araya getirilmiş ve günümüzde geleneksek bütçe sisteminin hala uygulanabilir olması üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Geleneksel Bütçe Sitemi, İşletme Bütçeleri

OPERATING, ACTIVITY COST AND CASH BUDGET INTEGRATION

ABSTRACT

Throughout history, businesses have resorted to many methods to maintain their assets and increase company revenues. Managers need to have the ability to make the right methods and planning in order to achieve the set goals. Enterprises that produce many different types of products in large quantities, an effective planning factor plays a critical role in correctly managing cash input and output movements, business structures divided into many sections, efficiency and profitability policies. The traditional budget system developed as a solution to this problem was first used as a management tool to help managers work.

Before the preparation of the operating budgets, internal and external factors such as determining the targets and activity levels for the future period, reviewing the production capacity and current production capabilities, and the supply of raw materials/resources available in the market should be evaluated in detail by the enterprise management.

The budget system is a unified work in which many sub-budgets are brought together. For this reason, the correct preparation of each sub-budget is of great importance in order to achieve the desired result. Achieving this is possible with an effective communication and strong control mechanism. In the study, the basic steps required to create the budget system in the enterprises and the sub-budget types that are the parts of the main budget are explained. On the other hand, the limited aspects of the budget system and the reasons why the budget cannot be implemented are mentioned.

In recent years, many environmental factors such as rapid developments in production technologies, new customer demands, increasing costs and uncertain market conditions have heavily influenced businesses. In the face of this situation, opinions have emerged that suggest that the traditional budget system is not suitable for advanced production environments, and that it is insufficient to meet the expectations of the enterprises and the needs of business life. In the last part of the study, the criticisms against the traditional budget were brought together and an evaluation was made on the fact that the traditional budget system is still applicable today.

Key Words: Budget, Traditional Budget System, Business Budgets

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen dünya düzeninde ülkeler arası sınırlar ve kısıtlamalar ortadan kalkmış, ticaret hayatında önü alınamaz bir ilerleyiş meydana gelmiştir. Bu durum karşısında şirketler varlıklarını koruyabilmek için uluslararası ticaret kurallarına uygun olarak gerekli teknolojik gelişmeleri takip etmek, yeni piyasaların taleplerini araştırmak ve oluşabilecek riskleri öngörmek için yoğun bir gayret göstermek zorunda kalmıştır. Tam da bu noktada işletme yöneticilerinin etkili planlama ve doğru karar verme yetenekleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle büyük yapıdaki işletmelerin üretim girdi ve çıktılarını, her türlü alım ve satış işlemlerini, nakit giriş ve çıkışlarını önceden belirledikleri bir plan olmaksızın yürütmeleri imkânsızdır. İşletme bütçelerinin varlığı ve etkinliği de bu şekilde önem kazanmaya başlamıştır.

İşletme bütçeleri gelecek dönemleri kapsayan işletme faaliyetlerinin etkinliği ve verimliliğini artırmak ve yönetim tarafından belirlenen hedeflere ulaşmasını sağlamak amacıyla düzenlenen sayısal bir rapor ve bir yönetim aracıdır. Bu yönüyle işletmenin yönetimsel faaliyetlerinde ve karar verme süreçlerinde etkili bir yardımcıdır.

Bu çalışmanın amacı; işletmenin yönetim fonksiyonlarını yerine getirmede ve geleceğe yönelik kararların planlanmasında aktif rol alan işletme bütçe süreçleri hakkında detaylı bilgi vermek, ilk ve en yaygın kullanılan geleneksel bütçe sistemine karşı yapılan eleştirileri incelemek ve eksik yönlerini belirleyerek sistemin günümüzde uygulanabilirliğini sorgulamaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bütçe kelimesi köken olarak Fransızcada yer alan “bougette” kelimesinden gelmekte olup deri torba ya da para çantası anlamına gelmektedir. Bu kelime İngilizceye “budget” olarak geçmiştir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 13).

Bütçe uygulamalarına tarihte ilk kez 18. yüzyılda İngiltere'de rastlanır. O dönemde bütçeler, kralın gelirlerinin kaynağını oluşturan vergiler ile devlet tarafından yapılan harcamaları kontrol etmek için kullanılırdı. 1960 yılından sonra Amerika ve Avrupa' da işletme bütçeleri sisteminin hem teorisinde hem uygulanmasında büyük gelişmeler gözlenmiştir. Türkiye'de ise işletme bütçeleri ilk olarak 1936 yılında Sümerbank Dokuma Fabrikası'nda uygulanmıştır (Haftacı, 2015: 34-36).

Bütçe terimi incelendiğinde literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

"İşletmelerde yönetim işlevlerinden biri olan planlamaya sistemli bir içerik kazandırarak, yapılan planların sayısal hedefler şeklinde kâğıda dökülmesi ile işletme personelinin gelecekteki faaliyetlerinin belirlendiği belgeleme işlemine bütçeleme denir" (Sevgener ve Hacırüstemoğlu, 1998: 85).

Bütçe; *"belirli bir dönemdeki beklenen gelir ve giderlerin gösterildiği finansal plan veya belirlenen amaçlar doğrultusunda belirlenen faaliyetlerin, uygulama ve sonuçlarının sayısal olarak gösterildiği finansal planlar"* olarak tanımlanır (Büker, 2001: 85).

Bir başka tanımda bütçe, *bir departman ya da kuruluşlun ayrıntılı finansal tasarısı ya da eylem planıdır* (Mentor, 2009: 14).

Teorik olarak bütçe; *üst düzey yöneticiler tarafından aylık, üç aylık ya da yıllık olarak gelirlerin nasıl elde edileceği ve bu mevcut kaynakların nerelere ve hangi oranlarda pay edilerek kullanılacağını belirlediği finansal bir plan sürecidir* (Savcı, 2013: 279).

Bütçe*; bir zaman diliminde kaynak elde edilmesi ve bu kaynakların verimli kullanımı için hazırlanan sayısal bir plandır* (Gökçen, Çelenk, ve Horasan, 2014: 185).

Türk Dil Kurumu ise bütçeyi; *devletin, bir kurum veya kuruluşun, bir aile veya bireyin gelecekteki herhangi belirli bir süre için tasarlayıp öngördüğü gelir ve giderlerinin tümü olarak tanımlamaktadır* (Güncel Türkçe Sözlük, (b.t.)).

Bütçeyle birlikte işletme bütçesi ve bütçeleme terimleri de literatüre dâhil olmuştur. İşletme bütçesi, işletmelerde üst kademe yöneticiler tarafından ileride belirli bir faaliyet dönemi için tasarladıkları plan, politika ve amaçları gerçekleştirebilmeleri için hazırladıkları resmi ve sayısal bir plandır. Buradan yola çıkarak bütçeleme terimi de gelecekte; belirli bir faaliyet döneminde gerçekleştirmek istenen hedeflere ulaşmak için hazırlanan bütçeye göre yapılacak işler için gereken teknik ve yöntemlerdir. (Haftacı, 2015: 3). İşletmedeki tüm departmanları,

faaliyetleri, giderleri, gelirleri kapsayan bir temel üzerinde bütçelerin oluşturulması sırasında yürütülen çalışmaların bütünü bütçeleme olarak tanımlanabilir.

3. İŞLETME BÜTÇELERİ

Bu bölümde etkin bir yönetim aracı olan bütçe sisteminin işletmelerde uygulanmasındaki temel amaçlar belirtilecek, bütçe planlaması yapılırken dayanılacak temel ilkeler ve yönetim fonksiyonlarına değinilecektir. Ayrıca; etkin bir bütçe sistemi uygulayan işletmelere bütçe faaliyetlerinin sağlayacağı katkılar ve bütçe uygulamalarındaki en sık rastlanan hatalar ve bütçe sisteminin sınırlı kaldığı noktalar maddeler halinde sıralanacaktır.

3.1. İşletme Bütçelerinin Amaçları

İşletme problemlerinin temelinde kıt kaynaklarla mevcut ihtiyaçların tamamının karşılanma çabası olduğu olduğundan yöneticiler verimliliği ve buna bağlı olarak gelir getirici kaynaklarını arttırmak için sürekli bir çaba içerisindedirler (Manav, 1990: 66). İlk ortaya çıktığı zamanlar bütçe daha çok giderlerin yönetimi için kullanılırken zaman içerisinde işletmelerde verimliliği ve karlılığı artırma amacı ile de kullanılmaya başlanmıştır (Akgüç, 1998: 165). Bütçe, işletmelerin sahip olduğu kaynakları faaliyetleri için en doğru ve etkili şekilde kullanması gerektiğini ve bu yolda izlemesi gereken en verimli yolları gösterir. Doğru hazırlanmış bir bütçe hedefe giden yolda karşılaşılabilecek riskleri anlamayı ve gerekli tedbirleri önceden almayı sağlar. İşletme yönetimi bütçe ile gelirlerini ve giderlerinin yönetimi için gerekli planlama ve kontrolünü yapabilir (Şahin, 2016: 123).

Özetle bütçeleme; planlama ve koordinasyon sağlama, departmanlar arası iletişim kurma, her kademede yönetici ve personelin çalışma verimini arttırma ve çalışmaya teşvik etme, planlama sonrası gerçekleşen sonuçları değerlendirme ve kontrol etmeyi amaçlar (Öncü ve Taner, 2000: 45).

Kısaca özetlenecek olursa bütçe ile elde edilmek istenen amaçlar aşağıdaki gibidir (Durmuş ve Toroslu, 2013: 28);

- Beklentilerin Belirlenmesi
- İletişimi
- Uyumlaştırma
- Planlama
- Kontrol
- Maliyetlerin Farkına Varmak
- Başarı Değerlemesine Katkı Sağlamak

3.2. İşletme Bütçelerinin İlkeleri

Genel olarak ilke, "*Bilimsel yöntemde nesnel gerçeğin belirgin özelliklerinin ve yasaların genelleştirilmesi ile elde edilen ve insana hem teorik çalışmalarında hem de uygulama faaliyetlerinde yol gösteren genel dayanak noktasıdır.*" olarak tanımlanabilir (Albayrak, 2016). İşletme bütçelerinin ilkeleri, etkin ve verimli bir bütçe çalışmasının ön koşuludur. Bütçenin başarılı olması bu ilkelerin iyi anlaşılmasına ve doğru uygulanmasına bağlıdır (Haftacı, 2015: 8).

Başlıca bütçeleme ilkeleri şunlardır (Karacan, 2008: 6):

Yönetimin desteği ilkesi: Bütçe çalışmaları en tepeden en alt kademeye kadar birlikte ve uyum içinde yürütülmesi gereken bir süreçtir. Her kademe bir diğerine bağlı olmakla birlikte bütçe aşamalarının sağlıklı ilerleyişi departmanların uyum içerinde hareket etmesine bağlıdır. Bu bağlamda yönetim desteği ilkesine göre; işletme içinde bütçeye bakışın sadece bir rapor olmasının dışında etkin bir yönetim aracı olduğunun benimsenmesi ve bu görüşün yönetimce çalışanlara benimsetilmesi gerekir (Büyükmirza, 2007: 668). Sürecin personel tarafından benimsenmesi için yöneticilerin bu çalışmalara önderlik etmesi ve gerekli zamanı ayırması önemli bir husustur.

Örgütsel uyum ilkesi; Bütçe sistemi oluşturulma aşamasında yetki ve sorumlulukların açıkça belirtildiği sağlam bir örgüt yapısı oluşturulmalıdır (Haftacı, 2015: 8). Yönetim tarafından belirlenen amaç, politika ve stratejik planlar görevlendirme ile işletme çalışanlarına bildir ve geri kalan süreç bu çalışanların çalışmaları ile sürdürüldüğünden bütçelerinin çalışanların sorumlulukları itibariyle düzenlenmesi gerekmektedir. İşletmenin organizasyon şeması ve bütçesi aynı ve uyumlu bir örgüt yapısını içermelidir (Sevgener ve Hacırüstemoğlu, 1998: 306).

Katılımcılık ilkesi; Katılımcılık ilkesine göre bütçe hazırlama sürecinde sadece bütçe birimi ve yöneticiler değil, bütçede çalışmalarında görev alacak her kademeden yöneticinin katılımı ile gerçekleşmesi gerekmektedir. Belirlenen hedeflerin ve stratejik planların sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için bu iş birliği gereklidir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 24).

Sorumluluk muhasebesi ilkesi; İşletmelerde oluşan giderleri, bunları kontrol etmek durumunda olan yöneticilerin sorumluluğuna sokan bir muhasebe yönetimi olarak tanımlanabilen sorumluluk muhasebesi, işletme etkinlikleriyle ilişkili bilgileri örgütsel sorumlulukları veya sorumlu yöneticileri esas olarak sınıflamaktadır. Böylece bütçelerin yapılması sırasında, muhasebe bölümünün kullandığı hesap planlarından yararlanılmakta ve gerek bütçe programlarının yapılması aşamasında gerekse fiili sonuçlarla bütünleşmiş

sonuçların karşılaştırılmasında, muhasebe verileri önemli bir ölçüt olmaktadır. Ancak bu da programlarla muhasebenin, başlangıçta uyum içinde düzenlenmesine bağlıdır (Yüngül, 1998: 34).

Geçerlilik ilkesi; Bu ilkeye göre işletme yönetimi amaç ve hedefleri belirlerken sağlam dayanağı olan, gerçekçi öngörülerde bulunmalıdır. Yönetimin gerçeklikten uzak iyimser ya da kötümser öngörüleri bütçede hedef sapmalarına yol açabilir. Bütçe bir motivasyon unsuru olmakla birlikte ancak gerçekçi standartlara sahip olduğu sürece anlamlı ve yapıcı bir yönetim aracı olabilir (Haftacı, 2015: 10).

Esnek uygulama ilkesi; Esneklik prensibine göre işletme yönetimi belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için süreç içerisinde mevcut duruma göre bütçenin gerekli görüldüğü hususlarda geliştirilmesi, değiştirilmesi ya da yeniden düzenlenmesinin mümkün olduğunu ifade eder (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 27).

3.3. İşletme Bütçesinin Faydaları

Yöneticilerin gerekli özen ve dikkat ile oluşturdukları bütçe planları bir yönetim aracı olarak işletmelere hedeflerine giden yolda bir yol gösterici olmaktadır. Günümüzde başarılı büyük işletmelerin büyük bir çoğunluğu bütçe çalışmaları yaptığı ve bu alanda özenle çalıştığı görülmektedir.

Bütçelerin faydaları aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Akgüç, 1998: 170);

- Bütçeleme, ileriki dönemleri düşünme, öngörme gerekliliğini ortaya koyar.
- Yöneticileri, izlenecek temel politika ve stratejileri önceden tespit etmeye ve ortaya koymaya zorlar.
- Faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde, ölçülmesinde kullanılacak standartların tespit edilmesini, belirlenmesini ve organizasyonun bütününe iletilmesini temin eder.
- Faaliyetlerin etkili bir şekilde denetlenmesine imkân tanır.
- Denetim giderlerinde önemli tasarruflara imkân verir.
- İşletmenin plan ve amaçlarının, alt seviye yöneticiler ve bütün çalışanlar tarafından daha iyi özümsenmesini kolaylaştırır. İşletmenin faaliyetlerinin yürütülmesinde ışık tutar.
- Üretim faktörlerinin diğer bir ifade ile işgücü, hammadde-malzeme, sermaye ve üretim tesislerinin, işletme yönetimince en etkin, verimli ve ekonomik şekilde kullanılmasına katkı sağlar; kaynak kullanımını sürekli bir şekilde iyileştirir.
- Yöneticilerin, rutin yönetim problemlerinden sıyrılarak, planlama ve yaratıcı düşünce için zaman yaratmalarına imkân tanır. Türlü politika ve stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlar

- Yöneticilerin, makroekonomik koşullardaki değişimlerin işletmenin faaliyetleri üzerinde oluşturabileceği etkilerini önceden öngörerek önlem almalarını teşvik eder.

3.4. İşletme Bütçelerinin Sınırları

İşletmelerde bütçenin değeri sağladığı fayda ile belirlenir. Yapılan çalışmaların verdiği sonuçlara bakılarak işletmeye sağladığı olumlu katkılar değerlendirilir. Ancak bütçelerin sınırlı kaldığı durumlar da mevcuttur. Bu sınırlar bütçe çalışmalarını zorlaştıran sebepler olarak değerlendirilebilir.

İşletme bütçelerinin zayıf yönleri; İşletme bütçelerinin yönetim aracı olarak kullanılmasında göz önünde tutulacak zayıf noktalar dört başlık altında toplanabilir (Haftacı, 2015: 11).

- İşletme bütçeleri tahminlere dayanır,
- İş hayatı dinamiktir ve planlarda değişiklik gerekebilir,
- İşletme bütçeleri kendiliğinden işlemez,
- İşletme bütçeleri yönetimin yerini alamaz.

İşletme bütçelerinin başarısızlığına yol açan nedenler; bütçelerin başarısızlık sebepleri çok çeşitli olmakla birlikte en çok karşılaşılan başarısızlık sebepleri şunlardır (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 31):

- Bütçe planlamasına gerekli özen ve vakit ayırmamak,
- Satış tahminlerinin doğru hesaplayamamak,
- Yöneticilerin bütçe çalışmasından gereğinden fazla çıktı beklemesi,
- Yapılan tahminlerin yetersiz kalması,
- Eksik iletişim ve koordinasyon problemleri yaşamak,
- Örnek alınacak geçmiş verilerin yetersizliği,
- Elde edilen verileri yanlış yorumlamak,
- Süreç içerisinde gerekli revizelerin yapılmaması,
- Alt kademe personellere gerekli eğitimin verilmemesi,
- Personelin motivasyon düşüklüğü,
- Yöneticilerin ve departman müdürlerinin denetim eksikliği.

3.5. İşletme Bütçelerinde Yönetim Fonksiyonları

Büyük miktarda ve biri birinden farklı ürünler üreten, çok sayıda ve büyük tutarda hammadde, malzeme alımı yapan, birçok üretim, satış, genel yönetim departmanı olan ve bu departmanlarda çok sayıda işçi ve personel çalıştıran, üretim, satış ve genel yönetim faaliyetleri için büyük tutarlarda giderin gerçekleştiği, ülke içine ve dışına çok sayıda müşteriye farklı

fiyatlar ve şartlarda satış yapan, tüm bunların sonucunda farklı konularda büyük tutarlarda nakit giriş ve çıkışları olan günümüz işletmelerinde, alımların ve satımların, nakit giriş ve çıkışlarının planlanmaması, kontrol edilmemesi durumunda, işletmelerin hayatiyetlerini kaybetmeye kadar varan sorunlar yaşayacakları çok açıktır. İşletme bütçeleri; bir yönetim aracıdır ve yöneticilere, planlama ve kontrol yürütme koordinasyon performans değerleme işlevlerini yerine getirebilmelerinde çok önemli destek sağlar (Pazarçeviren, 2020).

İşletme bütçe sistemi bir yönetim aracı olarak yönetim tarafından belirlenen planları gerçekleştirmede işletmeye yönetimsel esneklik ve olanak sağlar. İşletmeler bu karmaşık süreçleri doğru yürütebilmesi için etkin ve verimli bir yönetim süreci izlemeleri gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için yerine getirmeleri gereken işlemler aşağıda sıralanmıştır (Haftacı, 2015: 17);

- Ulaşılmak istenen açmaların açık ve kesin olarak belirlenmesi,
- Ulaşılmak istenen açmaların ve hedeflerin yönetilenlere çok iyi anlatılması,
- Amaçlara ulaşabilmek için yapılması gerekli işlerin neler olduğunu belirlenmesi,
- İşlerin kimler tarafından yapılacağının saptanması,
- Hangi araç ve yöntemlerle işlerin yapılacağının belirlenmesi,
- İşlerin nerede ve ne zaman yapılacağının belirlenmesi,
- Yapılacak işlerin yönetilmesi,
- Yapılacak işlerin bir sıraya göre ve uyum içerisinde yapılmasının sağlanması,
- Yapılacak işlerin denetlenmesi şeklinde dokuz başlık altında toplanabilir.

Yönetim fonksiyonları aşağıdaki sıralandırması esas kabul edilmektedir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 15);

Planlama; Planlama yönetim fonksiyonlarının ilk aşamasıdır. Süreçte işin nereye, ne zaman, kiminle yapılacağı gibi detaylar planlama ile belirlenir. Ardından diğer yönetim fonksiyonları devreye girer. Planlama, organizasyonel hedeflerin ve kısa dönem amaçlarının belirlenmesi, uzun dönem stratejilerinin ve kısa dönem planlarının geliştirilmesi ve ana (genel) bütçenin hazırlanması aşamalarından oluşur (Gökçen ve diğerleri, 2014: 185).

Planlar kısa, orta ve uzun süreli planlar olarak ayrılır. Burada önemli olan kapsadıkları sürelerdir. Etkiledikleri sürelere göre kapsamları farklılık gösterse de aslında tüm planlar aynı amaca hizmet ederler. Kısa süreli planlar orta ve uzun vadeli planları gerçekleştirmek için bir belirlenen yolun etkisi altında şekil alır ve uzun vadeli planları gerçekleştirmek için uygun zemin hazırlar. Yönetimin fonksiyonlarından planlama ile işletme bütçelerinin genel amaçları

aynıdır. Genel bütçe dediğimiz kavram da bu orta ve uzun vadeli planların o döneme düşen bölümünü kapsar. Bu sayede bütçe çalışmaları bir yandan işletmenin yönetimsel faaliyetlerine yön verirken diğer yandan orta ve uzun vadeli işletme planlarının amacına ulaşmasına yardımcı olur (Haftacı, 2015: 19).

Planlama faaliyetlerinin evreleri şu şekilde sıralanabilir (Ülgen, 1990: 150-151);

- Sorunların ve fırsatların saptanması,
- Amaçların belirlenmesi,
- Varsayımların belirlenmesi,
- Seçeneklerin Saptanması,
- Seçeneklerin değerlendirilmesi,
- En uygun hareket biçiminin seçilmesi,
- Yardımcı planların seçilmesi ve düzenlenmesi,
- Planların sayısal değerlerle bütçelenmesidir.

Koordinasyon; Koordinasyon, işletmenin düzenli ve sürekli çalışabilmesi için, amaçlar, faaliyetler, organlar ve bireyler arasında uyum ve iş birliğinin sağlanmasıdır (Efil, 1999: 112). Bu işlev işletmenin bütünlüğünü dolayısı ile sağlayan etmenlerin başında gelir. Koordinasyon, eşgüdümleme, düzenleştirme olarak da adlandırılan uyumlaştırma işlevi, işletme personelinin çabalarını birleştirmeyi, zaman bakımından ayarlamayı, hedeflenen amaca varmak için çalışmaların birbiri ardınca yerine getirilmesini sağlar (Haftacı, 2015: 20).

İşletme bütçeleri sistemi en etkili koordinasyon aracıdır. Çünkü işletme bütçelerinin düzenlenmesine ve kontrolüne ilişkin prensipler, koordinasyonun gerçekleşmesine yöneliktir. Koordinasyon işletmenin ana planları ile ayrıntılı planları arasında dengenin sağlanmasını veya işletme içinde çeşitli faaliyetler arasında uygun ilişkilerin gelişmesini ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 18).

Örgütleme; Örgütlenme genel olarak, planda belirlenmiş olan amaç, araç ve yöntemlerin maddi ve sosyal anlamda düzenlenmesidir. Örgütlemenin kapsamı içinde, stratejik hedefleri gerçekleştirmek için gereken görevlerin belirlenmesi ve sınırlandırması ile bu görevleri yürütecek kişilerin saptaması yer almaktadır. Örgütleme işlevi, bir bakıma bu görevlerin örgütün amaçlarına etkin olarak ulaşmasını sağlayacak biçimde koordine edilmesidir (Taner, 1988: 14).

Yöneltme; Yönetim fonksiyonlarından biri olan yöneltme bir motivasyon fonksiyonu olup, işletmenin hedef ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan işletme faaliyetlerinin

personel tarafından ahenkli bir uyum içerisinde tamamlanması için teşvik edilmelerini sağlar. Bu fonksiyonun amacı etkili ve aktif bir örgüt yapısı oluşturmaktır.

Kontrol; işletme yönetiminin, işletmenin tüm sorunları üzerinde harekete geçme yeteneği bulunduğu varsayımını vurgulamaktadır (Taner, 1988: 15). O halde kontrol fonksiyonunun söz konusu olabilmesi için işletmede; amaçların, planların, politikaların ve standartların önceden saptanmış olması ve gerçekleştirilmelerinden sorumlu olanların da bunlar hakkında bilgi sahibi kılınmış olmaları gerekmektedir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 19).

Denetleme fonksiyonu ile tamamlanan ya da devam eden süreçlerin ulaşılmak istenen hedefler ile ulaşılan sonuçları ortaya koyar ve sonuçları karşılaştırmaya fırsat verir. Varsa farkları belirleyip istenilen sonuca ulaştırmak için hangi sınırlar içinde olması gerektiğini anlamayı sağlar (Haftacı, 2015: 21).

4. GENEL BÜTÇELERİN OLUŞTURULMA AŞAMALARI

İşletme bütçe sistemi çeşitli alt bütçe sistemlerinden oluşmaktadır. Her alt bütçe sistemi işletme içindeki faaliyet alanlarını oluşturmaktadır. Bütün faaliyet alanları bütçelendikten sonra birleştirilir. İşte bu birleştirme sonucu işletmenin ana bütçesi oluşturulur (Uslu, 1991: 317). Buna göre ilk oluşturulması gereken hedef proforma gelir tablosudur. Bu amaçla, eldeki bütçe verilerinden yararlanılarak gelir tablosundaki her bir kalem için ayrı bir bütçe hazırlanır. Destek bütçe niteliğindeki bu bütçelerin hazırlanmasında izlenecek sıra, finansman gideri ve finansal yatırım giderleri hariç, gelir tablosundaki sıradır. Yani önce satışlar, sonra satışların maliyeti, daha sonra faaliyet giderleri bütçelenir (Durmuş ve Toroslu, 2013: 69).

4.1. İşletme Bütçeleri

4.1.1. Satış Bütçesi

Bir işletmenin gelecek faaliyet dönemine ilişkin satışlarını, mamullere, örgütsel sorumluluklar ve zaman dönemlerine göre gösteren ayrıca işletme amaçları ile stratejilerine uygun biçimde miktar ve tutar olarak düzenlenen ve yetkili organlar tarafından onaylanan satış planlarına satış bütçesi denir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 59).

Satış bütçeleri işletmenin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak pazar payı maksimizasyonu, kar maksimizasyonu, satış maksimizasyonu, belirli bir kar tutarını gerçekleştirmek için oluşturulabilir (Durmuş ve Toroslu, 2013: 74).

Satış bütçesi hem miktar hem de tutar olarak ifade edilen ayrıntılı bir plandır (Needles ve diğerleri, 2010: 973). Bu bütçenin düzenlenme sorumluluğu işletmenin satış departmanına

aittir. (Peker, 1998: 385). Genel bütçe hazırlanırken ilk aşama satış bütçesini oluşturulmasıdır. Satış bütçe tahminleri ne kadar gerçekçi ve tutarlı olursa genel işletme bütçesinin doğru bir yapı ile oluşma olasılığı artar. Bu sebeple satış bütçesi baz bütçe olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle; beklenen satış düzeyinin tahmini, üretim planlaması, gelirlerin ve giderlerin bütçelenmesi için temel oluşturur. Satış düzeyinin tahmin edilmesiyle o yıl için o yıl için üretim planlanabilir ve beklenen üretim maliyetleri ile faaliyet giderleri bütçelenebilir (Saban ve Erdoğan, 2014: 489).

Satış bütçesi hazırlarken gerekli olan bilgiler; ürünün satış miktarları ve ürünün birim satış fiyatıdır (Küçüksavaş, 2006: 428).

Satış Bütçesi = Satış Miktarı x Birim Satış Fiyatı

Satış tahminler yapılırken birçok yardımcı teknik kullanılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanları şunlardır (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 65-66);

Yargısal Yöntemler, İstatistiksel Yöntemler, Özel Amaçlı Yöntemler, Birleşik Yöntemler

4.1.2. Üretim Bütçesi

Bir işletmenin gelecek faaliyet döneminde üretilecek mamul miktarını, satış bütçesinin istemlerine ve dengeli stok politikasının gereklerine uygun olarak ara dönemlere göre ayrıntılı gösteren ve yetkili organlar tarafından onaylanan üretim planına üretim bütçesi denir (Koç Yalkın ve Demir, 2015:. 70).

Üretim bütçesi, bir şirketin bütçelenmiş satış ve envanter ihtiyaçlarını karşılamak için üretmesi gereken birim sayısını gösteren ayrıntılı bir plandır (Needles, Powers, ve Crosson, 2010: 974). Üretim bütçesinin önemi, işletmenin gerçekleştirmeyi planladığı iş hacmini ürünler türünden göstererek gider bütçelerine ölçü olması ve işletmenin işgücü kullanımında dalgalanmalara yol açmayacak üretim düzeyini açıklamasıdır (Taner, 1988: 82).

Üretim bütçesinin düzenlenmesi için üretilecek mamul miktarının hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılır (Saban ve Erdoğan, 2014: 490).

Üretilecek Miktar =[(Bütçelenmiş Satış Miktarı+ İstenilen Dönem sonu Stok Miktarı) – Dönem başı Stok Miktarı]

Üretim planlaması yapılırken stok seviyelerinin bütçelenmesi en önemli hususlardan biridir. İşletmelerde üretim planlaması siparişe dayalı üretim, stoka dayalı üretim ya da kısmen siparişe, kısmen de stoka dayalı üretim yöntemlerinden biri ile yapılır. İşletmeler genellikle mamul stokun satış talepleri ile üretim seviyesini dengelemede bir güven unsuru olması sebebiyle stoka

dayalı üretimi tercih etmektedirler. Ancak bu yöntemde ara dönem tahminlerinde sapmalar olabileceği için gerekli durumlarda tahmin düzeltmeleri gerekebilir. Stok seviyesi planlamasında dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 71);

- Üretim seviyesinin istikrarı
- Stok politikalarının planlanması
- Üretim süresinin uzunluğu
- Üretim tesislerinin yeterliliği
- Üretim giderlerinin tedarik olanakları

4.1.3. Direkt İlk Madde ve Malzeme Bütçesi

Üretim bütçesi verileri ile hazırlanan ilk bütçe direkt ilk madde ve malzeme bütçesidir. İlk madde ve malzeme bütçesini düzenlenmesindeki temel amaç; hammadde için gerekli hammadde isteklerinin belirlenmesi, hammadde stok düzeyinin tespiti ve hammadde satın alınmasında planlama ve kontrol süreçlerin arasında uygun bir denge sağlamaktır (Haftacı, 2015: 47). Direkt ilk madde ve malzeme planlanmasındaki bu değişkenler arasında en doğru seviyede bir dengenin sağlanması için düzenlenen bütçeler şunlardır (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 78);

Direkt İlk Madde ve Malzeme Miktar Bütçesi: Direkt ilk madde ve malzeme miktar bütçesi, üretim etkinliği için gerekli hammadde ve malzeme miktarının bütçe dönemine ilişkin tahminlerini kapsar. Bütçede üretimde dolaysız olarak kullanılan hammadde ve malzemeler miktar olarak planlanmaktadır (Yüngül, 1998: 51).

Satın Alınacak D.İ.M.M. Miktarı	=	(	Üretim için Gerekli İ.M.M. Miktarı	+	Dönem Sonu İ.M.M Miktarı)	-	Dönem Başı İ.M.M. Miktarı

Direkt İlk Madde ve Malzeme Satın Alma ve Stok Bütçesi: Direkt ilk madde ve malzeme satın alma bütçesi, direkt ilk madde ve malzeme miktar bütçesinde miktar ve zaman olarak belirlenen direkt ilk madde ve malzeme gereksinimlerini esas alır. Bu bütçe satın alınacak

malzemelerin miktarını, maliyetini ve işletmeye teslim tarihini gösterir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 79). Bütçe hazırlama sorumluluğu satın alma müdürüne aittir. Satın alma bütçesi hazırlanırken direkt ilk madde malzeme miktar bütçesi verileri dikkate alınmaktadır. Direkt ilk madde ve malzeme satın alma bütçesi hesaplanırken aşağıdaki formül uygulanmalıdır (Taner, 1988: 87).

D.İ.M.M. Satın alma Bütçesi	=	Üretim için Gerekli İ.M.M. Miktarı	+	Dönem Sonu Hammadde Stoku	-	Dönem Başı Hammadde Stoku	x	Birim Alış Fiyatı

4.1.4. Direkt İşçilik Bütçesi

Satış ve üretim bütçelerinden sonra düzenlenmesi gereken ve bütçelenen üretimin gerçekleşmesi için gerekli işçilik miktarının belirlendiği bütçelerdir. İşletme çalışanlarını için harcanan ve faaliyetleri sürdürme için yapılan harcamalar işçilik giderleri bütçelenir. İşçilikler hammadde ve malzeme gibi direkt ve endirekt olarak ikiye ayrılır. "*Bütçelenmiş üretimi gerçekleştirmek için üretilen mamul ile doğruca ilişkili olan işgücünün, bütçe dönemi için tahminlerini gösteren bütçeye direkt işçilik giderleri bütçesi"* denir (Sevgener ve Hacırüstemoğlu, 1998: 317). Bunun dışında kalan ve tüm işçilik giderleri ise endirekt işçilik gideri olarak kabul edilir ve genel üretim giderleri kapsamında bütçelenir. Direkt işçilik giderler bütçesinin düzenlenmesinden üretim gider yerleri yöneticisi sorumludur (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 83).

Direkt işçilik giderleri bütçelenirken üretim bütçesi verilerinden yararlanılır. Üretim sürecinde birim başına gerekli olan işçilik miktarının belirlenmesi mühendislik ve üretim departmanı tarafından hesaplanır. Bütçelenen birim başı işçilik saatinin saptanmasından sonra üretim bütçesinde belirlenen üretim miktarı çarpıldığında toplam direkt işçilik saati hesaplanmış olur. Toplam işçilik saatinin ortalama saat başı işçilik ücreti ile çarpılması sonucu direkt işçilik giderleri bütçesi düzenlenmiş olur (Saban ve Erdoğan, 2014: 493).

4.1.5. Hammadde ve Malzeme Satın Alma Bütçesi

Satın alınması planlanan hammadde ve malzeme miktarı üretim bütçesinin gerekleri ile hammadde-malzeme stok politikasına göre hesaplanır. Bu doğrultuda satın alma bütçesi; üretim için gerekli hammadde ve malzeme miktarı ile dönem sonu hammadde stokunun toplanarak,

dönem başı hammadde stokunun bu toplamdan çıkartılması sonucu elde edilen miktarın birim maliyet ile çarpılması sonucunda oluşmaktadır. (Taner, 1988: 87).

İşletmelerin hammadde ve malzeme satın alımları için belirledikleri stok politikaları farklılıklara sebep olacak birçok element vardır. Bunlar; işletme sermayeleri, depolama için uygun tesis tahsisi ve bu depolara ait giderler, stoku tutulacak malzemenin saklama koşulları ve dayanıklılık süresi, malzeme ve hammaddeye ilişkin yıl içi değişken piyasa fiyatları ve tedarik imkânları başlıca değişkenlerdir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 81).

4.1.6. Enerji giderleri Bütçesi

Enerji giderlerinden kasıt elektrik ya da ısı kullanımı amacıyla tüketilen giderlerdir. Sanayi işletmelerinde kullanılan başlıca enerji gider türleri; elektrik doğalgaz, kömür ve gazdır. Bu enerji kaynaklarının kullanıldığı işletme alanlarına göre tespiti nemlidir. Ürüne direkt etki eden üretim sahalarında ısı gerektiren işlemlerde ve makinaların çalışmaları için kullanılan giderler üretim giderlerine dâhil edilir. Bunun dışında endirekt işlemlerde kullanılan enerji kaynakları hammadde ve malzeme taşınması ve çeşitli nakliye işleri, fabrika ve idari birim aydınlatma-ısıtma işlemleri, makine ve cihazların temizlik ile tamir bakımlarında kullanılan kısım çeşitli işletme giderleri olarak kabul edilir (Lazol, 1987: 126-127).

4.1.7. Nakit Bütçesi

Nakit bütçesi; bir bütçe dönemi ya da gelecekte gerçekleşmesi beklenen bir zaman dilimi için nakit girdi ve çıktıları üzerine yapılan detaylı bir tahmin planlamasıdır (Pekiner, 1977: 485). Bütçelenmiş bilanço ile ilişkilendirilir. Nakit planlamaları detaylı şekilde dikkate alınarak dört bölümden oluşur. Bunlar dönem başı nakit miktarı, dönem nakit içi girişleri, dönem içi nakit çıkışları, dönem sonu nakit miktarıdır(Taner, 1988: 102).

Nakit bütçesinin düzenlenmesindeki amaç işletmenin faaliyet dönemi boyunca ihtiyaç duyacağı ve elde bulundurmak istediği nakit düzeyinin detaylıca belirlenmesi ve dönem içinde ihtiyaç duyulan nakit miktarının doğru yerlere, gerekli tutarlarda kullanıma hazır olmasını sağlamaktır (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 128).

İşletmenin nakit giriş ve çıkışlarına sebep olan başlıca işlemler aşağıda listelenmiştir (Dağlı, 2009: 113);

Nakit girişleri; nakit satışlar, alacakların tahsili, menkul kıymet satışı, faiz, temettü, kira geliri, duran varlık satışı, kredi kullanımı (borçlanma), sermaye artışı, hisse senedi ihracı.

Nakit çıkışları; nakit mal, hizmet alışları, maaş, ücret ödemeleri, borç ödemesi, nakit yapılan giderler, kira, vergi, sigorta ödemeleri, faiz, temettü ödemeleri, nakit yatırım harcamaları.

Nakit bütçesi düzenlenirken fiili olarak nakit giriş veya çıkışına sebep olmayan amortisman giderleri, gelir ve gider tahakkukları, karşılıklar ayırma işlemleri, duran varlıklarda oluşan değer kayıpları ve yeniden değerleme artış fonu gibi işlemler dâhil edilmez (Haftacı, 2015: 129).

4.1.8 Bütçelenmiş Gelir Tablosu ve Bilanço

Bütçeleme süreci boyunca düzenlenen faaliyet bütçeleri sonuçları bir araya getirildiğinde finansal tablo bütçelerini oluşturur. Bunlar bütçelenmiş gelir tablosu ve bütçelenmiş bilançodur. Bu tablolar bütçelenmiş çalışmaların sonuçlarını değerlendirme olması beklenen faaliyetlerin oluşturduğu finansal durumları tespit edilerek istenilen amaca ulaşıp ulaşılmadığını önceden görebilmeyi sağlamaktadır (Sevgener ve Hacırüstemoğlu, 1998: 341).

Bütçelenmiş Gelir Tablosu; İşletmenin bütçe döneminde elde etmeyi planladığı gelir ve bu gelirleri elde etmek için yapmayı planladığı giderleri öngörmek amacıyla düzenlediği bütçelerdir. Bütçelenmiş gelir tablosunu düzenlemek için satış bütçesi ile faaliyet giderleri bütçesine arasında yapılan gelir ve gider bütçelemelerinden faydalanarak oluşturulur. Proforma gelir tablosu işletmenin bütçe dönemindeki tahmini karını ve zararını gösterir (Saban ve Erdoğan, 2014: 498).

Bütçelenmiş Bilanço; işletmenin belirlenen bir tarihteki varlıklarını ve kaynaklarını ve faaliyet sonuçlarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak ilgili kanun ve hükümlere göre düzenlenmiş mali durum raporuna bilanço denir. Bu çizelgenin bütçelenen rakamlar ile hazırlanmış haline de bütçelenmiş bilanço ya da bilanço bütçesi denmektedir. Bu bütçe hazırlanan diğer bütçelenmiş tabloların sonuçlarına göre hazırlanır (Haftacı, 2015: 89).

4.2. Faaliyet Maliyet Bütçeleri

Faaliyet; Bir işletmede bulunan kaynakları tüketme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Daly, 2002: 116). Bir kaynak girdi ise faaliyet sonuçtur. Yani işletme faaliyetleri ile yapılan işi ortaya koyar. İşletme faaliyetleri süresince kaynakları kullanarak bir çıktı ortaya koyar. Bir faaliyetin gerçekleşmesi için işlemenin kaynak teminine ihtiyacı vardır (Erdoğan, 1995: 33).
Faaliyet maliyetinin hesaplanabilmesi için öncelikle bu faaliyetlerin hangi kaynakları tükettiği ve bu kaynakların maliyeti tespit edilmelidir. Endirekt malzeme, endirekt işçilik, dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetler, enerji, teçhizat, kullanılan açık ve kapalı alanlar birer kaynaktır (Yıldız, 2018: 54).

Bu bölümde ürüne üretim esnasında direkt etki etmeyen ve endirekt olarak adlandırılan faaliyet maliyet bütçelerinden bahsedilecektir.

4.2.1 Genel Üretim Giderleri Bütçesi

Genel üretim giderleri bütçesi, "*bütçelenmiş üretimi gerçekleştirmek için katlanılacak genel üretim giderlerinin önceden saptanması ile ilgili bütçeler*" olarak adlandırılır (Sevgener ve Hacırüstemoğlu, 1998: 320). Üretim maliyetlerini ilgilendiren direkt işçilik ve direkt ilk madde malzeme bütçesinden sonra gelen üçüncü bütçedir. Direkt ilk madde malzeme ve direkt işçilik giderleri ürünün yapısında doğrudan etki eden etmenlerdir. Ancak genel üretim maliyetleri bu konuda farklılık göstermektedir. Bu gider kalemi ürünün maliyetinde doğrudan etmeyen ancak ürünün üretimi için gerekli olan ve ürünün maliyetine etki eden gider kalemlerini kapsamaktadır.

Genel üretim giderleri bütçesi, ayrı ayrı birer gider türünü izleyen temel maliyet bütçelerinin aksine, birden çok gidere yer veren ve üretim aşamaları itibariyle alt gruplar halinde düzenlenip, buna göre toplulaştırılan gider bütçeleri bütünüdür (Taner, 1988: 93). Bu gider türüne örnek olarak malzeme ortak maliyetleri, endirekt malzeme, endirekt işçilikler, bina ve demirbaş bakım onarım giderleri, ısı, ışık, amortisman, sigorta, vergiler, kira ve işletme malzemesi gibi farklı bir çok gider çeşidi sayılabilir (Haftacı, 2015: 50).

Genel üretim giderleri, sabit ve değişken olarak ikiye ayrılır. Sabit genel üretim maliyetleri belirli bir üretim kapasitesinde toplamda sabit, mamul birimi başına değişken maliyetlerdir. Değişken üretim maliyetleri ise, mamul birimi başına sabitken üretilen mamul birimi sayısına orantılı olarak toplamda değişken olan maliyetlerdir (Gökçen ve diğerleri, 2014: 205-206). Bu giderlerin değişken ve sabit kısımlara ayılmasında; mühendislik, muhasebe ve istatistiksel yöntemlerden faydalanılır.

Genel üretim giderlerinin bütçelenebilmesi için (Saban ve Erdoğan, 2014: 494);

- Giderlerin sabit ve değişken olarak ayrıştırılması,
- Her bir gider için değişken oranlarının hesaplanması ve toplam değişken giderlerin saptanması,
- Sabit giderlerin ise aylık tutarlarının öngörülmesi gerekmektedir.

Tablo 1. Genel üretim gider çeşitleri ve gider yerleri

	Gider Çeşitleri	Gider Yerleri

	Endirekt Malzeme Kullanımı	Esas, Yardımcı Üretim ve Hizmet Gider Yerleri
	Endirekt İşçilikler	Esas Üretim Gider Yerleri
	Memur Ücret ve Giderleri	Yardımcı Üretim ve Hizmet Gider Yerleri
Genel Üretim Giderleri	Dışarıdan Sağlanan Fayda ve Hizmetler (Elektrik, Su, Gaz, Haberleşme, Bakım Onarım vb. Giderler)	Esas ve Yardımcı Hizmet Gider Yerleri
	Çeşitli Giderler (Sigorta Gideri, Kira Gider v.b.)	Esas, Yardımcı Üretim ve Hizmet Gider Yerleri
	Vergi, Resim, Harçlar	Esas, Yardımcı Üretim ve Hizmet Gider Yerleri
	Amortisman ve Tükenme Payları	Esas, Yardımcı Üretim ve Hizmet Gider Yerleri

Kaynak: (Akdoğan ve Orhan, 1996: 538)

4.2.2 Faaliyet Giderleri Bütçesi

İşletmenin ana faaliyet konusu ile ilgili olarak yapılan ancak üretim maliyeti olarak kabul edilemeyen faaliyetlere ilişkin oluşan giderlerdir. İşletme giderleri ya da dönem giderleri olarak da adlandırılır. İşletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi için katlanılması gereken ek maliyetlerin öngörülebilmesi amacıyla faaliyet giderleri bütçesi düzenlenmektedir. Üç ayrı başlık altında incelenmektedir.

Araştırma ve Geliştirme Giderleri Bütçesi: Üretim sürecine yeni mamul ve hizmet eklenmesi, mevcutta üretilen mamullerin geliştirilmesi, ürün kalitesinin arttırılması, teknolojik gelişmeler ile kullanılan üretim yöntem ve süreçlerinin geliştirilmesi, maliyetlerin düşürülmesi gibi amaçları gerçekleştirmek ve üretimde etkinliği attırmak amacıyla yapılan giderlerin planlanma sürecine araştırma ve geliştirme giderleri bütçesi denir (Işıklar, 1997: 179).

Rekabetin yoğun olduğu piyasa koşulları, varlıklarını sürdürmeye çalışan işletmeleri gelişen teknolojik faaliyetleri ve yenilikleri takip etmeye zorlamaktadır. Bu gerçekleştirmek için de araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yoğun ilgi göstermeleri gerekmektedir. Ar-ge giderleri

işletmelerin üretim faaliyetlerini geliştirmek ya da mevcut durumlarını devam ettirebilmek için yapmaları gereken giderlerdir (Pekiner, 1977: 372).

Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri Bütçesi; Pazarlama, satış ve dağıtım giderleri bütçesi ile satışa hazır mamullerin reklam, tanıtım ve satışına ilişkin gerçekleşmesi beklenen gider kalemleri planlanır (Çam, 2002: 48).

Pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ürünün üretim bandından çıkıp depoya sevki ile başlar ve satış işlemi tamamlanıp müşteriye teslim edilene kadar geçen süreyi kapsar. Bu süreç içerisinde yapılan sabit ve değişken nitelikli tüm harcamalar bu gider sınıfına dâhil olmaktadır. Pazarlama satış ve dağıtım giderleri olarak kabul edilen gider çeşitleri başlıca şunlardır; memur ve çalışan maaşları, reklam giderleri, nakliye ve depolama giderleri, organizasyon ve toplantı giderleri, satış geliştirme giderleri, finansman giderleri, tükenme payları, çeşitli vergi ve harçlar (Haftacı, 2015: 58).

Genel Yönetim Giderleri Bütçesi; İşletmenin üretim ve pazarlama giderleri dışında kalan ve işletme faaliyetlerini sürdürebilmek için katlanması gereken genel yönetim giderlerini öngörebilmek için yapılan planlardır. Bu bütçenin düzenlenmesi için pazarlama ve üretim departman yöneticilerinin dışında muhasebe ve diğer departman yöneticileri ile de iletişim halinde olmaları gerekmektedir (Saban ve Erdoğan, 2014: 497).

Genel yönetim giderleri; işletmede belirli bir bölümü ilgilendirmeyen, işletmenin bütün faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla yapılan harcamaları, yönetim ve denetim giderlerini kapsamaktadır. Bu giderlerin yer alan yönetici ücret giderleri dışındaki yer alan yönetim giderlerinin tamamı yönetim politikası ve alınan kararlara göre belirlenir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 116).

Genel yönetim hizmetleri çeşitli bölümler ve bunlara bağlı birimler tarafından yönetilir. Her birim kendi sorumluluğundaki giderlerin planlamasını yapar ve hepsi bir araya gelip birleştirildiğinde genel yönetim giderleri bütçesi oluşturulur. Bu giderlerine ilişkin kalemler genellikle şunlardır; yönetici ücretleri, yolluk ve seyahat ücretleri, bakım ve onarım giderleri, büro ve kırtasiye giderleri, sigorta giderleri, muhasebe ve satın alma gibi servislerin giderleri, kira giderleri, çeşitli vergi ve harçlar, yönetim birimi tarafında kullanılan demirbaşların amortisman giderleri (Haftacı, 2015: 60).

Genel yönetim giderleri bütçesinin hazırlanması genel yönetim fonksiyonlarını yürütmekle görevlendirilen yöneticiler tarafından gerçekleştirilir. Bu bütçe türünde genellikle sabit giderler mevcuttur. Bu sebeple bütçe hazırlanırken geçmiş yıl verileri ve tecrübeler dikkate alınabilir.

5. GELENEKSEL BÜTÇE SİSTEMİNE KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER

Klasik bütçe olarak da bilinen geleneksel bütçe uygulamaya geçen ilk bütçe sistemidir. İlk defa İngiltere'de uygulanmıştır (Şahin İpek ve diğerleri, 2014: 84). Özellikle I. Dünya Savaşından sonra gelişen rekabet ortamında batılı ülkelerde şirketler varlıklarını korumak ve gelişime uyum sağlayabilmek için devletin uyguladığı bütçe yöntemini kendilerine uyarlayarak bir planlama süreci oluşturmaya başlamışlardır (Haftacı, 2015: 34).

Geleneksel bütçede temel amaç; işletmelerin hedeflerine ulaşması konusunda bir yol gösterici olmaktır. Geleneksel bütçe sisteminde gelecek dönem öngörüleri geçmiş dönem verilerini dikkate almasıyla değerlendirilmektedir. Bu bütçe nitelik itibariyle bir tür eğilim düzeltmesi şeklinde ortaya konan sayısal planlardır (Durmuş ve Toroslu, 2013: 60).

Günümüzde gelişen teknoloji, yoğun rekabet ortamı ve değişken piyasa koşulları ile işletmelerin ihtiyaçları artmış ve geleneksel bütçe ile yapılan planlamaların yönetim fonksiyonları açısından yetersiz olduğu hakkındaki görüşler oluşmaya başlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalara göre geleneksel bütçe hakkında yapılan eleştirilerden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Coşkun (1976), kitabında geleneksel bütçenin hizmetlere ilişkin programları olmaması sebebiyle bütçeleme yöntemlerinin bilimsellikten uzak ve ilkel tahminlerle yapıldığı, fayda maliyet ilişkisinin doğru kurulamadığı ve bu sebeple bütçe ekibinin etkin ve verimli bir bütçe tasarısı saptayamayacağından bahsetmektedir. Buna ek olarak bütçe hazırlanırken önceki yıl verileri baz alınarak harcama kalemleri hazırlandığından maliyetler genel olarak artış eğilimi gösterir ve bir maliyet kaleminin kısmen yada tamamen ortadan kalkmadığını belirtir.

Falay (1979), kitabında geleneksel bütçe sisteminin uygulama ve kontrol süreçlerinde kanuniliği temel alması sebebiyle performans ve etkinlik ölçümlerinin gelişiminin ihmal edildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca geleneksel bütçenin yıl bazında hazırlanması sebebiyle uzun vadeli planlama ve projeler için yetersiz kaldığını belirtir.

Akgüç (1998), geleneksel bütçeleme yöntemine eleştiri olarak bilimsel veri, teknik ve yöntemler kullanılmadan oluşturulmasından bahsetmektedir. Bunun yanında önceki dönemlerde yapılan verimsiz harcamaların gelecek dönemlere kazanılmış hak gibi devam ettirmek istenmesi durumunda bütçeyi verimsiz giderlere örtü görevi gören bir araç olarak kullanılmaya çalışılması ihtimalin dikkat çekmektedir.

Kaygusuz (2002), klasik yöntem eleştirisini şu şekilde ifade etmektedir. Geleneksel bütçenin ilk oluşum süreci yöneticilerin maliyetleri kontrol etmesi beklentisiyle gerçekleşmiştir. Bu

sebeple geleneksel bütçe temelinde bir kontrol aracı olarak kabul edilmektedir. Yönetime sunulacak olan kontrol raporlarında olumsuz sonuçlar meydana gelmemesi için sık sık düzeltme işlemleri yapılmaktadır. Bu işlemlerin sonucunda kontrol raporları yönetime sunulmaktadır. Bu durumda raporlar işletme gerçeklerine göre değil, yönetim isteklerine göre hazırlanmış olmaktadır.

Türk (2002), geleneksel bütçe sisteminde yaşanan uygulama sorunlara ile ilgili aşağıdaki tablo ile değinmiştir.

Tablo 2. Geleneksel bütçe sisteminin uygulama sorunları

Amaç	Uygulama	Sorun
Stratejik Uyum	Geçmiş yıl uzantısı	Stratejiyle İlgisiz
	Keyfi kesintiler	Yanlış hizmet kesintileri
Kaynak Dağılımı	Fonksiyonel Organizasyon	Bütçe yapanların pazarlık yeteneklerine dayanan dağılım
	Yıllık Süreç	Uygun olmayan dönüşüm zamanları
	Maliyet elemanı odaklı	Görünmez özellikli dolaylı çıktılar
	Göz ardı edilmiş yatırım faydaları	Kaynak fazlasının tekrar dağıtılması
Sürekli İyileştirme	Artan oranlı iyileştirme	İşletme içi belirlenmiş hedefler
	Maliyetlerin sabit ve değişken olarak tanımlanması	Sabit maliyetler düşürülemiyor
Genel Amaçlar	Genellikle yukarıdan aşağıya doğru akım	Katılımın eksikliği
	Finansal ölçüleri kullanımı	İşlevsel kararların çarpıtılması
Değer İlave Etme	Faaliyetler fiilen gerçekleştikten sonra raporlama	Sapmalardan kaçınılmaması

Rickard (2006), makalesinde geleneksel bütçelemenin sorununu bağımlı yöneticiler ve çalışanlarla modası geçmiş, sabit performans sözleşmelerinin temeli olarak görmektedir. Bunun sonucu olarak geleneksel kültürün aşağıdaki yönlerini özellikle eleştirmiştir;

- Geleneksel bütçe yeterli stratejik yönelimden yoksundur,
- Piyasaların çalkantısını görmezden gelir,

- Uzun vadeli stratejileri değer odaklı olması gerekirken maliyet düşürme ve kar odaklıdır.

Haftacı (2015), kitabında geleneksel bütçelere karşı eleştirilerden bahsederken aşağıdaki başlıklara yer vermiştir.

- Maliyet azaltıcı politika, maliyet merkezi, sabit ve değişken maliyet ayrımı ve girdi odaklı politikaya sahip olması,
- İsraf, ürün ve müşteri özellikleri konularında tanımlama yapılmaması,
- Süreçlerdeki değişikliklerin gösterilememesi,
- Etkin kaynak dağılımının ve maliyet merkezleri arasında bilgi paylaşımının desteklenmemesi

Köyoğlu (2017) geleneksel bütçe süreciyle ilgili eleştirel olarak şunlardan bahsetmektedir;

- Klasik bir bütçe oluşturma süreci uzun, maliyetli ve zahmetlidir,
- Bütçe planlaması süreci dikenli bir yoldur,
- Bütçe sadece finansal süreçler olarak tasarlandığı zaman öngörülerde hatalara sebep olabilir,
- Bütçe süreci doğru kullanılmaz ise finansal bölümlerin hâkim olduğu baskın bir yapı oluşturabilir,
- Kurum içinde fonksiyonel bölümler bütçenin yaygınlığını ve derinliğini sınırlamaya çalışırsa; finans bölümü kontrol görevini yeterli seviyede yerine getiremeyebilir,
- Bütçe ve performans ilişkisini doğru yerde kurmak kolay değildir, doğru kurulamazsa kargaşaya sebep olabilir.

Kılınç (2018), bütçe sürecini başta maliyetlerin doğru yönetimi ve nakit akışların yönetimi amacıyla kullanılırken sonraki süreçlerde tek düze bir performans sergileyen gelir gider planlamasına döndüğünden bahsetmektedir.

Yukarıda belirtilen birçok görüş incelendiğinde günümüz işletmelerin mal ve hizmet üretim yöntem ve tekniklerinin gelişen teknoloji, müşteri talepleri ve artan rekabet ortamına bağlı olarak değiştiğinden ve geleneksel bütçenin bu tür değişimlere uygun esnek bir yapıya sahip olmadığı konusunda eleştirilerde bulunulmuştur. Bunun sonuncu olarak işletmede yapılan planların gerçekliğini yitirdiğini ve işletmenin geleneksel bütçe yöntemlerini uyguladığında hedeflerine ulaşma konusunda başarısız olacağı söylenmektedir. Bu duruma çözüm olarak işletmelerin güncel ihtiyaçlarını karşılayacak ve geleneksel bütçenin eksik yönlerini giderecek birçok yeni bütçe sistemi zaman içerisinde geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni bütçe türlerinden bazıları şunlardır:

Sıfır Tabanlı Bütçeleme: Peter A. Pyhrr tarafından 1960'lı yıllarda uygulanmaya başlamıştır. Bu bütçeleme yönteminde tüm harcamalar ve faaliyetlerin ilk kez yapılıyormuş gibi yeniden belirlenir, daha önceki faaliyet ve harcamalar dikkate alınmaz (Çataloluk, 2006: 230). Sıfır tabanlı bütçeleme sisteminde hiçbir harcama kalemi otomatik olarak bütçeye girmez. Her bir giderin gerekliliği sorgulanır ve gerekli görüldüğü takdirde bütçe kalemlerine dâhil edilir.

Geleneksel bütçe sisteminde fayda maliyet ilişkisinin olmayışı eleştirilen konulardan biridir. Buna karşılık sıfır tabanlı bütçeleme sistemi etkin bir fayda maliyet analizine dayandırılmaktadır. Her bir faaliyet gideri daha önce hiç gerçekleşmemiş sayılarak değerlendirilir ve bu gider kaleminin en etkin şekilde ve en düşük maliyetle nasıl temin edilebileceği üzerine değerlendirmeler yapılır (Akdoğan,1996: 27). Sistemde yöneticiler gerçekleşmesi planlanan her bir maliyeti en ince detayına kadar gerekçeleri ile hazırlamak ve planlanan faaliyetleri önem sırasına göre sıralayarak analiz etmek zorundadır. Sürecin bu denli detaylı ve aşamalı olması kullanıcılar tarafından yoğun iş yükü oluşturarak eleştiri almasına sebep olmaktadır. Sistemin her bir gider kalemini sıfırdan analiz etmesi ve uzun değerlendirmelere tutularak bütçelemesi çok uzun zaman almaktadır ve yoğun bir kırtasiyeciliğe sebep olur.

Faaliyet Tabanlı Bütçeleme(FTM): Faaliyet tabanlı maliyetleme sisteminin bütçe sürecine uyarlanması ile faaliyet tabanlı bütçeleme sistemi oluşmuştur. Bu yaklaşım 1990'lı yıllarda Robin Coopers ve Lybrand Deloitte tarafından geliştirilmiştir (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 13). Faaliyet tabanlı bütçeleme, faaliyetler için ihtiyaç duyulan kaynakların ilgili bölümlere tahsis edilmesi için yıllık bazda yapılan operasyonel planlardır (Öker, 2003: 80). Geleneksel bütçe sisteminde stratejik hedeflerle işletme faaliyetlerinin doğrudan ilişkilendirilememe sorununu eleştirmektedir. Faaliyet tabanlı bütçeleme, işletmenin planlama, kontrol etme, karar verme ve performans değerleme gibi süreçlerinde etkin rol oynar. Bu süreçlerdeki tahminlimeler temel alınır ve eğer işletmede bu ayrım iyi yapılamıyorsa faaliyet tabanlı planlamanın kullanılması durumunda doğru sonuçlar elde edilemez (Özer ve Merter, 2020: 461).

Faaliyet Tabanlı maliyetlime sisteminde yaşanan uygulama zorlukları, sistemin dar kapsamlı olması ve yanlış kararlara yol açabilmesi gibi sebepler yüzünden kullanıcılar tarafından eleştiriler almaktadır (Yıldız, 2018: 67).

Stratejik Bütçeleme: Eliyahu Goldratt tarafından proje zamanlarını azaltmanın yöntemi olarak geliştirilen Kritik Zincir'i temel alarak üretilmiştir. Bu yaklaşıma göre; geleneksel bütçeye sistemi ile oluşturulan bütçelerde büyük miktarda artık içermesidir. Zaman içinde artarak

devam eden bu sürecin önüne geçecek bir yaklaşım olarak stratejik bütçeleme birimlerdeki gereksiz bütçe paylarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Sistemde yöneticiler birimlerden gelen bütçe talepleri makul seviyede azaltarak bütçelenir ve azaltılan tutarlar bir havuzda toplanır. Birimler ihtiyaç dâhilinde bu havuzdan gerekli bütçeyi temin ederler (Koç Yalkın ve Demir, 2015: 13).

Devamlı Bütçeleme: Yuvarlanan bütçeleme olarak da bilinen devamlı bütçe yönteminde işletmenin ihtiyaçlarına göre düzenlenen aylık, üç aylık, yıllık dönemlerde revize edilen ve her yeni yılda ilgili ay için bütçe çalışmasının yapıldığı bütçe sistemidir(Koç Yalkın ve Demir, 2015: 13). Geleneksel bütçenin esnek olamama eleştirisine karşı sürekli bütçelemede amaç değişmez yapıda hedefler oluşturmak yerine bir yol gösterici olmaya çalışmaktadır. Sürekli bütçeleme ile planlama faaliyetleri yıl boyunca devam eden süreç haline gelmektedir (Apak, 2020). Bu bütçe sisteminin eleştirisi ise yıl boyu bütçe çalışmasının devam etmesi gerektiğidir. Bu durum çalışanların standart iş yüküne ek sürekli bir çalışma getirmektedir.

6.SONUÇ

İşletme bütçesi, firmaların gelecek planlarını organize ettiği, nakit giriş ve çıkışlarını kontrol etmek amacıyla düzenlediği sayısal bir plandır. Bu sebeple işletmeler için bütçe ve bütçeleme süreci üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Yöneticiler her zaman iş hayatında ileriyi görebilmek ve doğru tahminlimeler yapabilmek ister. Faaliyetlerin önceden planlanması ve gerçekleşen sonuçların mevcut planlarla karşılaştırılarak değerlendirilmesi ancak bütçe ile mümkündür.

İşletme bütçelerinin etkin olarak yürütülmesindeki bir diğer konu ise işletme içi katılımcılık prensibine uyulmasıdır. Bütçeleme süreci aşağıdan yukarı doğru hazırlanan ve her kademeden personelin aktif katılımı ile gerçekleşmesi gerekmektedir. Departmanlar arası açık iletişim içinde bulunulması ve haberleşme ağının yaygın olması önemli bir husustur.

Günümüzde sıkı rekabet ve belirsizliği olduğu ekonomik koşullarda yöneticilerin devamlılık ve karlılık kaygılarını gidermek ve hedeflerine ulaşabilmek için etkin ve verimli bir bütçe sistemine ihtiyaç duymaktadır. Ancak hedeflenen sonuçlara ulaşmak için bütçe çalışmaları yapmak yeterli olmamaktadır. Sürecin devamında amaçlar doğrultusunda faaliyetlerin sıkı kontrolü yapılması gerekmektedir. Sonuçların denetimi ve değerlendirilmesi bütçeleme süreci kadar önemli bir husustur. Yapılan kontroller sonucu hedeflenen bütçelerin gerçekleşen faaliyet sonuçları ile karşılaştırıldığında gelinen sonuçlarla hedef sapmalarının tespit edilmesini sağlar.

Değişen çevresel koşullar, teknolojik gelişmeler ve değişken piyasa taleplerine karşı işletme yöneticileri beklentiyi karşılamak ve risklere karşı tedbirleri arttırmak isterken bütçe sistemlerinin etkinliği ve verimliliğini sorgulamaya başlamıştır. Bu konuda geliştirilen yeni yaklaşımlar ve teknikler mevcuttur. Geleneksek bütçe sisteminin eksik ve zayıf yönleri incelenerek belirlenen eksikliklerin giderilebileceği, işletmelerin mevcut ihtiyaçlarına göre uygulamayı tercih edebileceği yaklaşımlar mevcuttur.

İşletmelerde geleneksel bütçe sistemi ilk ve en yaygın uygulanan bütçe yaklaşımıdır ve diğer bütçe yaklaşımlarının başlangıç noktasıdır. Uzun yıllardır işletmelerin kullandığı bu yöntem etkin bir yönetim ve kontrol aracı olarak kullanılmaktadır. Sorunlu ve eksik yönlerinin olmasına karşın geleneksel bütçe tüm dünyada yaygın bir kullanım ağına sahiptir. Bu sebeple bütçe sistemini tamamen terk etme niyetinde olmadıkları söylenebilir. Geleneksek bütçenin sürdürülebilir olması için farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan ilki geleneksel bütçeden tamamen vazgeçmek yerine bu klasik yönteme verilen önemin azaltılmasıdır. Diğer bir seçenek ise geleneksel sistemde günümüz ihtiyaçlarını karışılacak yönde düzenlemeler yapılmasıdır. Öte yandan işletmelerin geleneksel bütçe yaklaşımı yerine modern bütçe yaklaşımlarına karşı görüşler değişiklik göstermektedir. Bu yeni yaklaşımlarım işletmelerde uygulanabilmesi için öncesinde bir değerlendirme yapmak gereklidir. İşletme yapısının yeni sisteme uyumlu olması, yönetimin ve çalışan kadronun değişime istekli olması gerekmektedir. Ancak geleneksel bütçe eleştirileri olduğu kadar modern bütçe yaklaşımlarına da yapılan birçok eleştiri mevcuttur. Bu seçimi yapmada en önemli husus işletme ihtiyaçlarının bilimsel bir analiz ile belirlenmesi ve doğru bir uyumlaştırma süreci ile mevcut akışa olumsuz etki oluşturmayacak bir ortamda uygulanmasıdır.

Sonuç olarak değişen dünya ve gelişen üretim teknolojileri sonucunda işletmelerin bütçe sistemi tercihleri kendi üretim sektörüne uygun, faaliyet alanı ve üretilen mamul çeşidinin gerektirdiği özellikleri göz önünde bulunduracak kısacası işletme ihtiyaçlarına en uygun olarak değişiklik göstermektedir. Buna bağlı olarak işletme yöneticileri genel geçer bir bütçe sistemi yerine kendi faaliyet alanlarına en uygun ve kısa sürede etkin sonuç alabilecekleri bir bütçe yapılanması içerine girerek gelecek dönem faaliyet ve verimliliklerini optimum düzeyde tutabilmeyi amaçladıkları bir bütçe sistemi ile üretim planlamalarını sürdürmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Akdoğan , N., & Orhan, S. (1996). *Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulaması.* Ankara: Ankara SMMM Odası.

Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim* (Cilt 8. Baskı). İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

Albayrak, O. (2016). *Öğrenme ve Öğretme İlkeleri Konulu Sunum*. 05 09, 2021 tarihinde https://slideplayer.biz.tr/slide/3846933/ adresinden alındı

Apak, İ. (2020). Sürekli Bütçeleme: Alternatif Bir Bütçe Yaklaşımı. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 175-192.

Ataman, Ü., & Hacırüstemoğlu, R. (1999). *Yöneticiler İçin Muhasebe ve Finans Bilgileri.* İstanbul: Türkmen Kitapevi.

Büker, S. (2001). *Finansal Yönetim.* Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Büyükmirza, K. (2007). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Cemalcılar, İ. (1965). İşletme Bütçeleri. *Eskişehir İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları*(24-2).

Coşkun, G. (1976). *Bütçe Reform Nedenleri ve Program Bütçe Sistemi.* Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Çam, S. (2002). Enflasyon Ortamında Bütçeler Nasıl Hazırlanır? *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*(22).

Çataloluk, C. (2006). Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 229-242.

Dağlı, H. (2009). *Finansal Yönetim.* Trabzon: Derya Kitapevi.

Daly, J. (2002). *Pricing For Profitability.* New York: John Wiley and Sons.

Durmuş, C. N., & Toroslu, V. (2013). *İşletme Bütçeleri.* İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Efil, İ. (1999). *İşletmelerde Yönetim Ve Organizasyon.* Bursa: Alfa Yayınevi.

Erdoğan, N. (1995). *Faaliyete Dayalı Maliyetleme: Maliyet Muhasebesinde Yeni Bir Yaklaşım.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Falay , N. (1979). *; Planlama - Programlama - Bütçeleme Sistemi ve Türk Program Bütçe Modeli.* İstanbul: Gülyay Matbaacılık.

Gökçen, G., Çelenk, H., & Horasan, E. (2014). *Yönetim Muhasebesi ve Uygulamaları.* İstanbul: Besa Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Güncel Türkçe Sözlük. ((b.t.)). 05.05. 2021 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Haftacı, V. (2015). *İşletmelerde Bütçe ve Kontrol.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Işıklar, S. (1997). *İşletme Bütçeleri ve Orta Vadeli Planlama.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Karacan, S. (2008). Bütçe ve Bütçeleme. *Bütçe ve Bütçeleme Konulu Eğitim Semineri Ders Notu.* Sakarya: SATSO.

Kaygusuz, S. (2002). Maliyet Yönetim Aracı Olarak Faaliyet Tabanlı Bütçeleme. *Active Bankacılık ve Finans Degisi*(24), 1-18.

Kılınç, Y. (2018). İşletme Bütçelerinden Vazgeçmeli mi? . *Journal of Accounting Finance and Auditing Studies (JAFAS)*, 107-124.

Koç Yalkın, Y., & Demir, V. (2015). *Yönetim Aracı Olarak İşletme Bütçeleri.* Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık Eğitim Dan. Ltd. Şti.

Köylüoğlu, B. (2017, 10 22). *Klasik Kurumsal Bütçe Süreçlerinin Eleştirisi.* 05 24, 2021 tarihinde Strateji ve Finans: https://www.stratejivefinans.com/klasik-kurumsal-butce-sureclerinin-elestirisi-i-bolum adresinden alındı

Küçüksavaş, N. (2006). *Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi* (2. Baskı b.). İstanbul: Kare Yayınları.

Lazol, İ. (1987). Üretim MAliyet Yapısı ve Enerji Giderleri; Bursa OSGB Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*.

Manav, C. (1990). *Yönetim Açısından İşletme Bütçeleri ve Finansal Planlama.* Ankara: Desen Matbaası.

Mentor, P. (2009). *Bütçe Hazırlamak.* (M. İnan, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları .

Merter, A., & Özer, G. (2020). Geleneksel Bütçeleme Sürecine Alternatif: Bütçeleme Ötesi Yaklaşımı. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 453-476.

Needles, B., Powers, M., & Crosson, S. (2010). *Financial and Managerial Accounting* (9th b.). Ohio (USD): Cengage Learning.

Öker, F. (2003). *FTM Üretim ve Hİzmet İşletmelerinde Uygulamalar.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Öncü, S., & Taner, T. (2000). *İşletmelerde Planlama, Bütçeleme, Kontrol.* Manisa: Emek Matbaası.

Pazarçeviren, S. Y. (2020). İşletme Bütçeleri Entegrasyonu Ders Notu. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Peker, A. (1998). *Modern Yönetim Muhasebesi.* İstanbul: Muhasebe Enstitüsü Yayınları.

Pekiner, K. (1977). *İşletme Denetimi, İşletme Analizleri.* İstanbul: Sermet Matbaası.

Rickards, R. (2009). Beyond Budgetıng: Boon Or Boondoggle? *Investment Management and Financial Innovations,, 3*(2), 62-76.

Saban, M., & Erdoğan, N. (2014). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Savcı, M. (2013). *Maliyet Muhasebesi.* Bursa: Ekin Yayınları .

Sevgener, S., & Hacırüstemoğlu, R. (1998). *Yönetim Muhasebesi* (Cilt 6. Baskı). İstanbul: Alfa yayınları.

Şahin İpek, E., Sakal, M., & Çiçek, H. (2014). Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Diğer Bütçe Sistemlerinden Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyo Ekonomi Dergisi,* 81-104.

Şahin, O. N. (2016). İşletmelerde Bütçe ve Bütçeleme Faaliyetlerinin İncelenmesi. *3.Uluslararası İşletme Öğrencileri Kongresi* (s. 122-143). Sakarya Üniversitesi.

Taner, T. (1988). *İşletmelerde Bütçeleme Planlama Yaklaşımı.* İzmir: Kaçkar Ofset.

Türk , Z. (2000). Modern Bütçe Teknikleri: Faaliyet Esasına Dayalı Bütçeleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 4*(2), 37-50.

Uslu, S. (1991). *Planlama ve Kontrol Açısından Maliyet Muhasebisi.* Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yayınları.

Ülgen, H. (1990). *İşletme Yönetiminde Bilgisayarlar.* İstanbul: Yön Ajans.

Yıldız, Ş. (2018). *FTM Dayalı Ekonomik Katma Değer Analizi ve Bir Üretim İşletmesi Uygulaması.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Yıldız, Ş. (2018). *FTM Ekonomik Katma Değer Analizi ve Bir Üretim İşletmesi Uygulaması.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Yüngül, İ. (1998). *Üretim Maliyet Unsurları Bütçe Yoluyla Kontrolü.* Ankara: Gazi Kitapevi.

EXAMINATION OF THE EFFECTS OF MANAGEMENT PRACTICE, MANAGEMENT COMMITMENT AND LEAN SIGMA BEHAVIORS IN TEXTILE COMPANIES

Assoc. Prof. Fatma Sonmez Cakir[1] , Assoc. Prof. Zafer Adiguzel[2]

[1]Bartin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bartin, Turkey,
fsonmez@bartin.edu.tr , https://orcid.org/0000-0001-5845-9162

[2]Istanbul Medipol University, Medipol Business School, Istanbul, Turkey,
zadiguzel@medipol.edu.tr , https://orcid.org/0000-0001-8743-356X

Abstract

The ability of companies to provide customer satisfaction in an intensely competitive environment depends on adopting the understanding of quality in their products/services. At the same time, companies need to increase their market share, increase their profitability, have growth potential, that is, be successful in their performance. Now, regardless of the sector, companies' providing both quality and price advantage can enable them to leave their competitors behind in the competitive environment. One of the most important concepts to achieve this advantage is lean six sigma behaviors. Because companies have to renew, design and develop their production/service processes in accordance with the expectations of their customers. Lean six sigma is effective in realizing improvements in processes by enabling companies to analyze process inputs and outputs with scientific methods. In this way, possible errors, omissions and inaccuracies are minimized. In this context, the data in the research were carried out by collecting questionnaires from middle and senior managers working in textile companies in Istanbul. As a result of the analyzes, it is supported by the hypotheses that management practice, managerial commitment and lean six sigma behaviors have positive effects on organizational performance and quality.

Keywords: Lean Six Sigma Behaviours, Organizational Performance, Quality, Management Practise, Managerial Commitment

TEKSTİL ŞİRKETLERİNDE YÖNETİM UYGULAMASI, YÖNETİMSEL BAĞLILIK VE YALIN ALTI SIGMA DAVRANIŞLARI'NIN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Özet

Şirketlerin yoğun rekabet ortamında müşteri memnuniyeti sağlayabilmeleri ürünlerinde/hizmetlerinde kalite anlayışını benimsemelerine bağlı olmaktadır. Aynı zamanda Şirketlerin pazar paylarını büyütmeleri, karlılıklarını arttırmaları, büyüme potansiyeline sahip olmaları yani performanslarında başarılı olmaları gerekmektedir. Artık hangi sektörde olursa olsun şirketlerin hem kaliteyi hem de fiyat avantajı sağlamaları rekabet ortamında rakipleri geride bırakmalarını sağlayabilmektedir. Bu avantajın elde edilmesini sağlayan en önemli kavramlardan biri yalın altı sigma davranışıdır. Çünkü şirketler üretim/hizmet süreçlerini

müşterilerin beklentilerine uygun olarak yenilemek, tasarlamak ve geliştirmek zorundadırlar. Yalın altı sigma şirketlerin süreç girdilerini ve çıktılarını bilimsel yöntemlerle analiz edilmesini sağlayarak süreçlerde iyileştirmeler gerçekleştirilmesinde etkili olmaktadır. Bu sayede meydana gelebilecek hatalar, eksikler ve yanlışlıklar en aza indirilmiş olur. Bu kapsamda araştırmada veriler İstanbul'da bulunan tekstil şirketlerinde çalışan orta ve üst düzey yöneticilerden anketler toplanarak gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda yönetim uygulamaları, yönetsel bağlılık ve yalın altı sigma davranışlarının örgütsel performans ve kalite üzerindeki olumlu etkileri olduğu hipotezlerle desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yalın Altı Sigma Davranışları, Organizasyonel Performans, Kalite, Yönetim Uygulaması, Yönetimsel Bağlılık

1. INTRODUCTION

Problems arise when managers often do not care about how relationships are established between the company's departments and the rest of the organization. In particular, managers who attach importance to performance, quality and lean six sigma need to be in contact with all stages of the organization. Because the decision-making mechanism should have knowledge about the stages in the organization. However, it is important to recognize that strategic processes, including the development, implementation and supervision of strategies, reflect the type of leadership in companies (Watson & Sallot, 2001). Therefore, managers must be leaders in implementing changes to face new challenges. In addition, managers need to adapt to new conditions and embrace the results obtained (Sutari, 2015). But when companies and human resources departments struggle to adapt or resist these changes, the importance of management practice and managerial commitment emerges. They may worry about the company's profile, management, goals and objectives, and unpredictable variables that can be seen to determine the success or failure of a business. Thus, although employees are key to the successful implementation of sustained programs, human resource factors may not be seen as equal areas of concern (Farris et al., 2009). For this reason, it is necessary for everyone in the organization to fulfill their duties and responsibilities in order for company managements to realize their goals and objectives with lean six sigma behaviors. In this context, the effects of management practice, managerial commitment and lean six sigma behaviors on organizational performance and quality are examined in this research. Although there was a mediation effect in the H9 hypothesis in the analysis results, the hypothesis was rejected because the VAF value was below 0.20. All other hypotheses except H9 hypothesis were accepted. When we look at the relations between the variables in general, it can be emphasized that companies should attach importance to lean six sigma behavior since it is positive. In the research, data were collected from textile companies located in Istanbul. For this reason, it would not be correct to generalize the research results for different sectors. In similar studies that are planned to be conducted in the future, it is recommended to collect data from different sectors and make comparative analyzes by developing new research models with different variables such as knowledge management, communication, cooperation and sustainability.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Managerial Commitment (MC)

Managers are responsible for guiding the company through their actions and appropriately managing the knowledge generated during projects (Gonzalez et al., 2022). It is stated that the main role of managers is to manage and monitor projects, provide resources for the implementation of projects, and create working policies for improvement teams (Díaz-Reza et al., 2018). At the same time, management should implement a process to integrate the different departments the company is in, ensuring that everyone has common goals. To determine managerial commitment, it is necessary to evaluate whether managers perform some activities (Li & Griffin, 2022). Management regularly reviews progress; Management encourages knowledge transfer between different departments and organizational structure; Management encourages interdepartmental cooperation; Management requests reports on the progress of projects in each department; Management appoints appropriate personnel for each project. One of the efforts that managers must make for human resources is to develop and use different effective management skills to establish better relationships with other employees. Adopting a new managerial behavior is indeed an effective tool to increase closeness and trust between managers from different departments and the rest of the organization, and this communication increases the commitment of all human resources functions to the different objectives of a given strategy (Chiu et al., 2020). In fact, such commitment grows when employees develop a positive sense of belonging to the company, which makes them more interested in achieving certain goals for the success and well-being of the organization (Dubihlela & Rundora, 2014). Within the scope of the research in the literature, the effects of the managerial commitment on lean six sigma behaviors, quality and organizational performance are examined.

2.2. Management Practise (MP)

According to Drucker (2012), the world-renowned author of management science, businesses are effective if they do things right. If they are doing the right job, it means they are effective (Drucker, 2012). Employees and managers assigned to manage the resources of the enterprise effectively and efficiently have an important place in the effective implementation of the prepared strategic plans. Effective process management increases quality, operational performance and, as a result, customer satisfaction. Problems in process management gradually reduce market share, and accordingly, there may be serious losses in revenue and profitability (Mudie & Cottam, 2010). In summary, companies that do not manage their processes effectively may experience a decrease in their profits due to customer dissatisfaction, and this may make it difficult to obtain above-average profits, which is one of the objectives of strategic management. As a result of the analysis of critical success factors in management's practices, it is stated that they should be associated with company strategy and customer satisfaction (Coronado & Antony, 2002). In other words, the practices of the management within the institution can bring success or failure. Management practice refers to the responsibilities of senior managers. Management practices focus on the application of tools and techniques in continuous improvement (Storbacka, 2011). Within the scope of the research in the literature, the effects of management practice on lean six sigma behaviors, quality and organizational performance are examined.

2.3. Lean Six Sigma Behaviours (LSSB)

Lean Six Sigma is a well-structured approach used to improve process performance, achieve high quality and low levels of variability (Singh & Rathi, 2018). Lean Six Sigma is a management philosophy that is suitable for business purposes, has a scientific approach, defines value from a customer perspective, focuses on quality, speed and cost by eliminating waste, aims to reduce variability, reveals team spirit with the participation of all employees, and whose main goal is customer satisfaction (Yadav et al., 2020). Lean Six Sigma; It is a method that aims to achieve 6 sigma performance with all applications that support lean production and lean management (Chiarini & Kumar, 2021). While Lean Six Sigma provides improvement in processes, producing better quality products or services, and more efficient business models, it reduces costs and reduces waste as much as possible. In this context, the independent and mediating variable effects of lean six sigma behaviors are tested with hypotheses.

2.4. Quality (Q)

Quality can be defined as the expectations and requirements of the customer; quality includes everything that the customer expects and the expectations are constantly changing (Kenyon & Sen, 2016). Quality is customer satisfaction (Beckford, 2016). In other words, quality is the preparation of products and services in a timely manner to meet customer expectations and demands and needs. Quality; It is defined as the value obtained from the sum of the features that express the level of satisfaction of the previously defined or emphasized expectations and needs of the product / service (Mitra, 2016). Knowing the needs and desires of quality people, making the design in accordance with them, clearly revealing some features related to the use of the product or service, providing all the elements related to sales and marketing activities reliably, documenting the performance and quality for reliability, packaging in an appropriate manner. It is all of the experiences related to issues such as product delivery in a timely and on-site manner, and effective after-sales services (Barker & Milivojevich, 2016). As a result of the research done in the literature, the effects on quality are examined.

2.5. Organizational Performance (OP)

Since organizational performance is a multidimensional concept, it includes measuring the success of companies in reaching the proposed targets for different stakeholders in a certain period (Al Khajeh, 2018). However, according to Migdadi (2019), organizational performance is also defined as the organization's ability to achieve its goals by using its resources effectively and efficiently. In addition, Al Aina and Atan (2020) defined organizational performance as the organization's ability to achieve its goals and objectives. Within the scope of organizational performance, many studies have been conducted examining the relationship between financial and non-financial performance evaluations (Durst et al., 2019). One of the important results of these studies is that unless the relationship between financial and non-financial evaluations is fully and correctly understood, it is not possible for companies to know the competitive environment. In this distinction, it is claimed that non-financial performance evaluations are sensitive to the level of competition (Banker & Mashruwala, 2007). For this reason, it is important to have financial and non-financial scales in organizational performance. In this context, the effects on organizational performance are examined in the research.

3. METHODOLOGY

In the research, the research model presented in the literature review and given in Figure 1 was tested. In this context, expressions measuring five variables in the model were used. These expressions were obtained from the following studies and presented to the participants after their English-Turkish translations were made.

For the **managerial commitment** scale, García-Alcaraz et al. (2018) used the scale in their research. For the **management practice** scale, He et al. (2017) used the scale in their research. For the **lean six sigma behaviors** scale, the scale in the research conducted by Laureani and Antony (2019) was used. For the **quality** scale, Fahmi et al. (2019) used the scale in their research. For the **organizational performance** scale, Alosani et al. (2018) used the scale in their research.

In the pre-test part of the study, it was decided whether the data structure was appropriate and whether the questions were clear enough. According to the data results obtained from the randomly selected 64-unit pre-test participant group working in the sector, no problem was encountered in factorization. The pre-test part of the study gave a quick answer about the suitability of the prepared scale, and after this stage, the ready scale was sent to middle and senior managers in textile companies. In this election, it was preferred because it is easy to reach companies operating in the province of Istanbul as the main mass, and it is a very important city for the sector sought. The scale sent to the participants via e-mail was kept open to be answered between 15.03.2022 and 23.09.2022. Until this date, 561 participants have returned and this size has been deemed sufficient. The first basis for this to be considered sufficient is a rule referred to as the "10-fold rule" and stated that the sample size should be 10 times the number of expressions in the scale. If a multivariate analysis is to be performed, the sample size should be 10 times or more than the number of variables (expressions/items) in the study (Büyüköztürk et al., 2012). By another definition, the minimum sample size should be 10 times the maximum number of arrowheads pointing to a hidden variable anywhere in the model (Barclay et al., 1995; Hair et al., 2017). There are 25 expressions used in the study and the sample size of 561 units is sufficient according to this rule. At the same time, small samples can be used in analyzes made using the SmartPLS program. However, since the large sample size would affect the reliability of the results obtained, the use of more samples was preferred. In the study, anonymity was ensured during the data collection phase and the principle of voluntariness was applied. Participants were not asked their names or any questions that would make them feel uncomfortable were not included. Since the answer was marked as “necessary” for the part of the scale consisting of demographic questions and scale expressions, no missing data were found.

The age of the participants ranged from 25 to 63. 107 (19%) of the participants are women, 454 (81%) are men, the number of employees in their companies varies between 35 and 2000, 267 (48%) operate nationally and 294 (52%) operate internationally. Of the participants, 474 (84%) had a Bachelor's degree and the remaining 87 (16%) had a master's/doctorate. All of the participants work in lower-middle and senior management positions.

In the study, eight (H1-H8) direct effects and four (H9-H12) mediation effects were analyzed on the model given in Figure 1. The colored and dashed lines in the figure are indicative of the mediation effect.

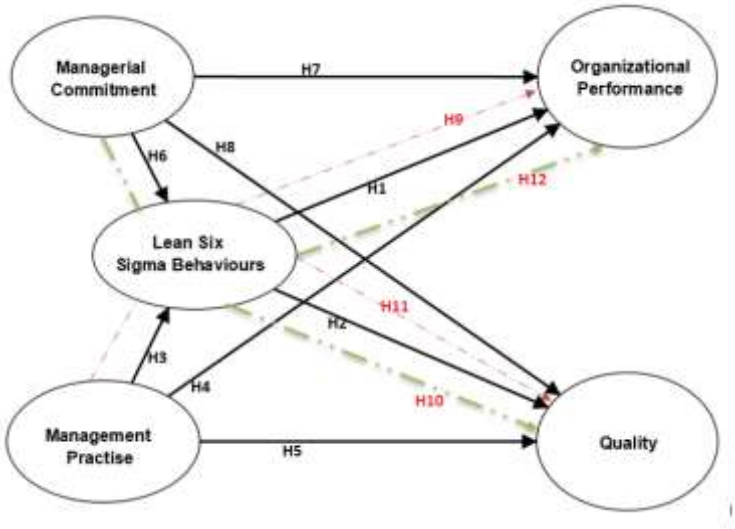

Figure 1. Conceptual Research Model

In summary, the following direct and mediation effect hypotheses were tested in the research.

H1: Lean Six Sigma Behaviours has a positive effect on Organizational Performance

H2: Lean Six Sigma Behaviours has a positive effect on Quality

H3: Management Practise has a positive effect on Lean Six Sigma Behaviours

H4: Management Practise has a positive effect on Organizational Performance

H5: Management Practise has a positive effect on Quality

H6: Managerial Commitment has a positive effect on Lean Six Sigma Behaviours

H7: Managerial Commitment has a positive effect on Organizational Performance

H8: Managerial Commitment has a positive effect on Quality

H9: Lean Six Sigma Behaviours has a mediation effect between Management Practise and Organizational Performance

H10: Lean Six Sigma Behaviours has a mediation effect between Managerial Commitment and Quality

H11: Lean Six Sigma Behaviours has a mediation effect between Management Practise and Quality

H12: Lean Six Sigma Behaviours has a mediation effect between Managerial Commitment and Organizational Performance

Licensed SmartPLS 3.3.9 program was used to process all data of the study. The whole model was processed in the program as given in Figure 1. In the analysis part of the study, firstly, the reliability and validity values of the scale were given for the data obtained, and then the

hypothesis tests were started. In Figure 2, the expressions of the research and the path coefficient values between the variables are given. In Table 1, the load values of the expressions on the factors, their weights, Inner VIF values and the significance t values of the expressions are given.

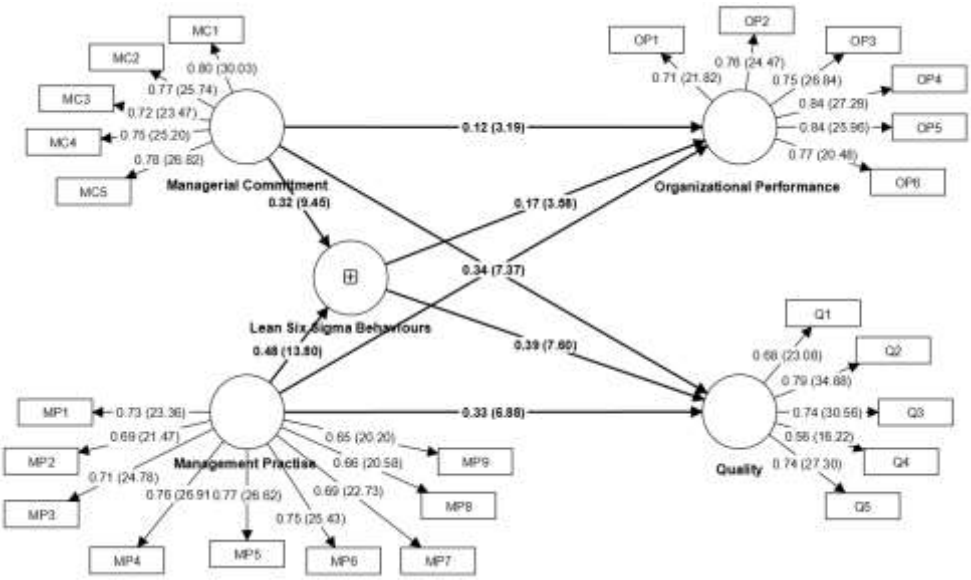

Figure 2. Outer loadings, p values ve path coefficient values

Table 1. Outer Loading/Weight, Inner VIF and Outer Loadings Values

	Item	LSSB	MP	MC	OP	Q		Item	LSSB	MP	MC	OP	Q
Outer Loadings	Item1	0,78	0,73	0,80	0,71	0,68	Inner VIF Values	Item1	2,59	2,11	1,65	2,70	1,70
	Item2	0,81	0,69	0,77	0,76	0,79		Item2	3,20	2,01	1,83	2,97	1,95
	Item3	0,72	0,71	0,72	0,75	0,74		Item3	2,06	2,03	2,11	2,78	1,93
	Item4	0,82	0,76	0,75	0,84	0,56		Item4	2,32	2,06	1,97	1,99	1,44
	Item5	0,84	0,77	0,78	0,84	0,74		Item5	2,41	2,05	2,11	2,18	1,69
	Item6		0,75		0,77			Item6			2,21	1,90	
	Item7		0,69					Item7			2,18		
	Item8		0,66					Item8			1,84		
	Item9		0,65					Item9			1,90		
Outer Weights	Item1	0,23	0,15	0,26	0,19	0,25	Outer Loadings T Stat.	Item1	34,67	30,03	23,36	21,82	23,08
	Item2	0,24	0,14	0,25	0,20	0,29		Item2	41,96	25,74	21,47	24,47	34,88
	Item3	0,22	0,15	0,23	0,20	0,27		Item3	23,98	23,47	24,78	26,84	30,56
	Item4	0,25	0,16	0,24	0,22	0,20		Item4	36,36	25,20	26,91	27,29	16,22
	Item5	0,25	0,16	0,25	0,22	0,27		Item5	37,55	26,82	26,62	25,96	27,30
	Item6		0,16		0,20			Item6			25,43	20,48	
	Item7		0,14					Item7			22,73		
	Item8		0,14					Item8			20,58		
	Item9		0,14					Item9			20,20		

Factor loadings for LSSB variable (0.72-0.84), for MP variable (0.65-0.77), for MC variable (0.72-0.80), for OP variable (0.71-0) .84) and (0.56-0.79) for the Q variable. Factor loads above 0.70 (Hair et al., 2017) are preferred. However, expressions with smaller values were not removed from the scale as they did not affect the reliability and validity values of the scale. The presence of negative values in outer weight values indicates that there is a multicollinearity

problem in the data set (Ringle & Sarstedt, 2016). When Table 1 is examined, it can be seen that all of the weight values are positive. The fact that the t stat values of the outer loading values presented in the table are greater than 1.96 (0.05 significance level), indicates that the expressions are really in a meaningful relationship with the factor thought to be related. One of the values that can be used when examining the multicollinearity problem is the Variance Inflation Factor (VIF) results. The fact that these values are below 5 is an indication that there is no multicollinearity problem, just as the same weight values are positive. Outer VIF values, reliability and validity values are given in Table 2.

Table 2. Construct Reliability and Validity Values

	N. of Items	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)	Outer VIF Values			
LSSB	4	0,90	0,90	0,90	0,63		**LSSB**	**OP**	**Q**
MP	6	0,90	0,90	0,90	0,51	**LSSB**		1,88	1,88
MC	4	0,88	0,88	0,88	0,59	**MP**	1,27	1,70	1,70
OP	4	0,90	0,90	0,90	0,61	**MC**	1,27	1,46	1,46
Q	4	0,83	0,84	0,83	0,50				

According to what is given in Table 2, four expressions in the LSSD variable, six in the MP variable, four in the MC variable, four in the OP variable, and four in the Q variable showed appropriate factor loads and were included in the model. Cronbach Alpha and rho_A coefficients above 0.70 are appropriate reliability criteria. CR values above 0.70 and AVE values above 0.50 are also important indicators for the reliability of the scale. These values, which mean that construct validity is ensured, are calculated from factor loads. No problems were found for the CR and AVE values for the variables included in the study. The fact that the outer VIF values are less than 5 indicates that there is no multicollinearity problem. The fact that there is no multicollinearity problem between both expressions and variables has been demonstrated by the Inner and Outer VIF values.

Table 3. Discriminant Validity Values

Fornell-Larcker Criterion						Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT)				
	LSSB	**MP**	**MC**	**OP**	**Q**		**LSSB**	**MP**	**MC**	**OP**
LSSB	**0,79**					**LSSB**				
MP	0,62	**0,71**				**MP**	0,62			
MC	0,54	0,46	**0,77**			**MC**	0,54	0,46		
OP	0,45	0,51	0,38	**0,78**		**OP**	0,45	0,50	0,37	
Q	0,68	0,64	0,52	0,50	**0,71**	**Q**	0,68	0,64	0,52	0,49

Fornell-Larcker and HTMT ratio values were checked for discriminant validity. The bold and underlined values in the Fornell-Larcker column in Table 3 should be the largest values of the row and column where it is located. According to Fornell-Larcker, this condition is necessary to claim discriminant validity. When the table is examined, it can be seen that the bold and underlined values are the largest values of the relevant rows and columns. Other values in the same table are the correlation coefficients between the variables. And it shows that there are positive correlation values between the variables. HTMT ratio is another indicator of discriminant validity. This value is required to be below 0.85 (Sönmez Çakır And Adıgüzel;

2020) . When the relevant column of the table is examined, it can be seen that the HTMT values are below 0.85 for all the variables. When the results of factor analysis are examined as a whole, it can be said that appropriate factorization is achieved. The suitability of the variables for factor analysis, Construct and Discriminant validity values, reliability coefficients, discriminant validity coefficients showed that an appropriate scale was used. After the suitability of the scale was proven, the hypotheses were tested. The Path Analysis results for the hypotheses are given in Table 4.

Table 4. Path Analysis Results

H	Path	O	M	STDEV	T Stat.	P Values	Decission
H1	**LSSB→OP**	0,17	0,05	3,58	0,00	0,17	**Accept**
H2	**LSSB→Q**	0,39	0,05	7,60	0,00	0,39	**Accept**
H3	**MP→LSSB**	0,48	0,03	13,80	0,00	0,48	**Accept**
H4	**MP→ OP**	0,34	0,05	7,37	0,00	0,34	**Accept**
H5	**MP→Q**	0,33	0,05	6,88	0,00	0,33	**Accept**
H6	**MC→LSSB**	0,32	0,03	9,45	0,00	0,32	**Accept**
H7	**MC→OP**	0,13	0,04	3,19	0,00	0,13	**Accept**
H8	**MC→Q**	0,16	0,04	4,22	0,00	0,16	**Accept**

In Table 4, the hypothesis results of the model given in figure 1 are given. If the T Stat. values are greater than 1.96 at the 0.05 significance level, it means that the hypothesis is accepted. At the same time, if the p value values are less than 0.05, the hypothesis is accepted. According to these explanations, t values for all hypotheses in the H1-H8 range are greater than 1.96 and accordingly all p value values are greater than 0.05. All hypotheses H1-H8 were accepted. Direct relationships were tested in these hypotheses. The hypotheses between H9 and H12 in which the mediation effect was tested and their results are given in Table 5.

Table 5. Mediation Effect Results

H	Path	Indirect Effect	Total Effect	VAF Value	P value	Decission
H9	**MP→LSSB→OP**	0,08	0,42	**0,19**	**0,000**	**Reject**
H10	**MC→LSSB→Q**	0,12	0,28	**0,43**	**0,000**	**Accept**
H11	**MP→LSSB→Q**	0,19	0,51	**0,37**	**0,000**	**Accept**
H12	**MC→LSSB→OP**	0,06	0,18	**0,33**	**0,000**	**Accept**

In order to control the mediation effect, direct, Indirect and Total effects should be checked. When looked at the SmartPLS program, all of these effects were found to be significant. The t value calculated for all the hypotheses given as path is greater than 1.96 and the p value values are greater than 0.05. The significance of the effects necessitates revealing the extent of the effect. Variance accounted for (VAF) value was used to calculate the size of the effect. If this value is below 20%, there is no mediation, between 20% and 80% partial mediation, and if it is greater than 80%, full mediaton effect is mentioned (Nitzl & Hirsch, 2016). According to this evaluation, the LSSD variable for the H2, H3, and H4 hypotheses was found to have a partial mediation effect in the path models. Although the indirect effect and the total effect were significant, it was decided that there was no mediation effect according to Hair, since the obtained VAF value was below 0.20.

4. DISCUSSION

Six sigma and quality understanding is a philosophy that is especially valid in industrial/production systems. Company managements attach great importance to the issues related to the customization of products and services that customers need, with the increase in globalization and digitalization, instead of production systems and service understanding that are far from being outdated and used to ensure quality. However, in order to obtain the benefits that six sigma and quality can offer to companies, company managements must give importance to practices and human resources without compromising. The research specifically examines the effects of lean six sigma behaviours, management practice, and managerial commitment. The results of the analysis show that these three variables have positive effects. Looking at similar studies, Andersson et al. (2014) state that a managerial commitment is necessary and it is only from this perspective that it is possible to guarantee flexible, robust and efficient production processes as suggested. For this reason, the top management of companies should be dynamic and make the necessary adjustments according to the needs of the customers. Drohomeretski et al. (2014) emphasized that companies should have problem-solving skills and that there should be a feedback process in order to be successful in activities. This shows the importance of feedback especially in the evaluation of performance and quality results. In order to be successful in quality, there must be an understanding of feedback in all processes that must be fulfilled. At the same time, there should be feedback in determining the errors and mistakes in the evaluation of organizational performance results. The success of companies in lean six sigma behavior depends on the seriousness of company management in decision making and implementation. For this reason, being successful in lean six sigma depends on both company management and human resources. Although there was a mediation effect in the H9 hypothesis in the analysis results, the hypothesis was rejected because the VAF value was below 0.20. When we look at the relations between the variables in general, it can be emphasized that companies should attach importance to lean six sigma behavior since it is positive.

5. CONCLUSION

Lean Six Sigma refers to a smarter management of a company that takes into account customer needs, using data and facts to elaborate medium and long-term strategies. One of the most important aspects of implementing this methodology is to involve all employees in the implementation of this methodology. Employees are encouraged, through their participation, to contribute to the change that will take place and bring all the benefits to them, so that they feel more confident both in their own abilities and work capacities and in developing their creativity and innovation in the organization in which they operate. It is believed that companies achieve dramatic quality improvements and increase their performance in general, with practices such as a strong management approach, good project management and teamwork. Therefore, it can be argued that lean six sigma behaviors, management practice, and managerial commitment are important variables for companies. In the research, data were collected from textile companies located in Istanbul, which can be seen as a limiting factor due to cultural aspects in terms of its geographical context. For this reason, it would not be correct to generalize the research results for different sectors. However, the results of the research can give a general idea about the relationships between the analyzed variables. In similar studies that are planned to be conducted

in the future, it is recommended to collect data from different sectors and make comparative analyzes by developing new research models with different variables such as knowledge management, communication, cooperation and sustainability.

Apendix: Survey

In this scale; It represents (1) Strongly Disagree, (3) Undecided, and (5) Strongly Agree.	Strongly Disagree	Disagree	Undecided	Agree	Strongly Agree
Management Practise					
1. The top management of the company I work for takes responsibility for the quality performance of the products/services.	☐	☐	☐	☐	☐
2. The top management of the company I work for attaches importance to quality products/services.	☐	☐	☐	☐	☐
3. The top management of the company I work for attaches importance to quality improvements.	☐	☐	☐	☐	☐
4. The top management of the company I work for attaches importance to quality performance.	☐	☐	☐	☐	☐
5. The senior management of the company I work for attaches importance to the comprehensiveness of the goal setting process for quality.	☐	☐	☐	☐	☐
6. The top management and department managers of the company I work for participate in the quality improvement process.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Quality issues are reviewed at senior management meetings.	☐	☐	☐	☐	☐
8. The top management of the company I work for has clear goals for quality performance.	☐	☐	☐	☐	☐
9. The top management of my company sees quality improvement as a way to increase profits.	☐	☐	☐	☐	☐
Managerial Commitment					
10. The top management of my company regularly reviews the progress of six sigma projects.	☐	☐	☐	☐	☐
11. The top management of the company I work for encourages the transfer of knowledge between different departments.	☐	☐	☐	☐	☐
12. The top management of the company I work for requests reports on the progress of projects in each department.	☐	☐	☐	☐	☐
13. The top management of the company I work for assigns the appropriate personnel for each project.	☐	☐	☐	☐	☐
14. The top management of my company encourages interdepartmental collaboration in planning six sigma projects.	☐	☐	☐	☐	☐
Lean Six Sigma Behaviors					
15. There is continuous improvement in products/services in the company I work for.	☐	☐	☐	☐	☐
16. In the company where I work, data-oriented work is given importance.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Waste elimination is given importance in the company where I work.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Emphasis is placed on eliminating the faults experienced in the company where I work.	☐	☐	☐	☐	☐
Quality					
19. The company I work for attaches great importance to product/service quality.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Efficiency is given importance in the company where I work.	☐	☐	☐	☐	☐
21. The delivery time of the materials/services purchased in the company I work for is on time.	☐	☐	☐	☐	☐
22. The delivery time of the products/services to the customer in the company I work for is on time.	☐	☐	☐	☐	☐
23. There is continuous improvement in services in the company where I work.	☐	☐	☐	☐	☐
Organizational Performance					

24. Resources are managed efficiently in my company.	☐	☐	☐	☐	☐
25. The company where I work has effective financial control measures.	☐	☐	☐	☐	☐
26. The overall financial performance of the company I work for is good.	☐	☐	☐	☐	☐
27. The company I work for always achieves its financial goals.	☐	☐	☐	☐	☐
28. The company I work for can meet the demands of the customers.	☐	☐	☐	☐	☐
29. Most of the customers are satisfied.	☐	☐	☐	☐	☐
30. Feedback from the customers with is taken seriously.	☐	☐	☐	☐	☐
31. The company I work for provides quality service.	☐	☐	☐	☐	☐

REFERENCES

Al Aina, R., Atan, T. The impact of implementing talent management practices on sustainable organizational performance. *Sustainability*, *12*(20), 1-.21. 2020.

Al Khajeh, E. H. Impact of leadership styles on organizational performance. *Journal of Human Resources Management Research*, 1-10. 2018.

Alosani, M. S., Yusoff, R. Z., Alansi, A. M. The effect of Six Sigma on organizational performance: the mediating role of innovation culture. *Journal of Advanced Research Design*, *47*(1), 17-28. 2018.

Andersson, R., Hilletofth, P., Manfredsson, P., Hilmola, O. P. Lean Six Sigma strategy in telecom manufacturing. *Industrial Management & Data Systems*, 114(6), 904-921. 2014. https://doi.org/10.1108/IMDS-02-2014-0069

Banker, R. D., Mashruwala, R. The moderating role of competition in the relationship between nonfinancial measures and future financial performance. *Contemporary Accounting Research*, *24*(3), 763-793. 2007.

Barclay, D., Higgins, C., R. Thompson. The Partial Least Squares (PLS) Approach to Causal Modeling: Personal Computer Adoption and Use as an Illustration, *Technology Studies*, 2(2), 285-309. 1995.

Barker, T. B., Milivojevich, A. *Quality by experimental design*. CRC Press. 2016.

Beckford, J. *Quality: A critical introduction*. Routledge. 2016.

Büyüköztürk, Ş. *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. 1. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık. 2007.

Chiarini, A., Kumar, M. Lean Six Sigma and Industry 4.0 integration for Operational Excellence: evidence from Italian manufacturing companies. *Production planning & control*, *32*(13), 1084-1101. 2021.

Chiu, S. C. S., Pathak, S., Hoskisson, R. E., Johnson, R. A. Managerial commitment to the status quo and corporate divestiture: Can power motivate openness to change?. *The Leadership Quarterly*, 33, 1-13. 2020.

Coronado, R. B., Antony, J. Critical success factors for the successful implementation of six sigma projects in organisations. *The TQM magazine*, 14(2), 92-99. 2002. https://doi.org/10.1108/09544780210416702

Díaz-Reza, J. R., García-Alcaraz, J. L., Avelar-Sosa, L., Mendoza-Fong, J. R., Sáenz Diez-Muro, J. C., Blanco-Fernández, J. The role of managerial commitment and TPM implementation strategies in productivity benefits. *Applied Sciences*, *8*(7), 1-19. 2018.

Drohomeretski, E., Gouvea da Costa, S. E., Pinheiro de Lima, E., Garbuio, P. A. D. R. Lean, Six Sigma and Lean Six Sigma: an analysis based on operations strategy. *International Journal of Production Research*, *52*(3), 804-824. 2014.

Drucker, P. *The practice of management*. Routledge. 2012.

Dubihlela, J., Rundora, R. Employee training, managerial commitment and the implementation of activity based costing; Impact on performance of SMEs. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, *13*(1), 27-38. 2014.

Durst, S., Hinteregger, C., Zieba, M. The linkage between knowledge risk management and organizational performance. *Journal of Business Research*, *105*, 1-10. 2019.

Fahmi, K., Mustofa, A., Rochmad, I., Sulastri, E., Wahyuni, I. S., Irwansyah, I. The Effect of Six Sigma on Quality, Innovation Capability and Work Productivity of Tyre Industries. *Journal of Industrial Engineering & Management Research*, *1*(1a), 1-12. 2019.

Farris, J. A., Van Aken, E. M., Doolen, T. L., Worley, J. Critical success factors for human resource outcomes in Kaizen events: An empirical study. *International journal of production economics*, *117*(1), 42-65. 2009.

García-Alcaraz, J. L., Alor-Hernández, G., Sánchez-Ramírez, C., Jiménez-Macías, E., Blanco-Fernández, J., Latorre-Biel, J. I. Mediating role of the six sigma implementation strategy and investment in human resources in economic success and sustainability. *Sustainability*, *10*(6), 1-21. 2018.

Gonzalez, C., Agrawal, V., Johansen, D., Hooker, R. Green supply chain practices: The role of institutional pressure, market orientation, and managerial commitment. *Cleaner Logistics and Supply Chain*, *5*, 1-9. 2022.

Hair, F., Hult, M., Ringle, C., Sarstedt, M. *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*: 2nd Edition. Sage Publications. 2017.

He, Z., Deng, Y., Zhang, M., Zu, X., Antony, J. (2017). An empirical investigation of the relationship between Six Sigma practices and organisational innovation. *Total Quality Management & Business Excellence*, *28*(5-6), 459-480. 2017.

Kenyon, G. N., & Sen, K. C. *Perception of quality*. Springer London Limited. 2016.

Laureani, A., Antony, J. Leadership and Lean Six Sigma: a systematic literature review. *Total Quality Management & Business Excellence*, *30*(1-2), 53-81. 2019.

Li, K., Griffin, M. A. Safety behaviours and job satisfaction during the pandemic: The mediating roles of uncertainty and managerial commitment. *Journal of Safety Research*, 82, 166-175. 2022. https://doi.org/10.1016/j.jsr.2022.05.008

Migdadi, M. M. Organizational learning capability, innovation and organizational performance. *European Journal of Innovation Management*, 24(1), 151-172. 2019. https://doi.org/10.1108/EJIM-11-2018-0246

Mitra, A. *Fundamentals of quality control and improvement*. John Wiley & Sons. 2016.

Mudie, P., Cottam, A. *Management and marketing of services*. Routledge. 2010.

Nitzl, C., Hirsch, B. The drivers of a superior's trust formation in his subordinate. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 12(4), 472-503. 2016. https://doi.org/10.1108/JAOC-07-2015-0058

Singh, M., Rathi, R. A structured review of Lean Six Sigma in various industrial sectors. *International Journal of Lean Six Sigma*, 10(2), 622-664. 2018. https://doi.org/10.1108/IJLSS-03-2018-0018

Sönmez Çakır, F., & Adıgüzel, Z. (2020). Examining of organizational citizenship behaviors and employee involvement in transformational leadership and organization support: A research on white collar bank employees. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(1), 111-125.

Storbacka, K. A solution business model: Capabilities and management practices for integrated solutions. *Industrial Marketing Management*, *40*(5), 699-711. 2011.

Sutari, O. Process improvement using lean principles on the manufacturing of wind turbine components–a case study. *Materials Today: Proceedings*, *2*(4-5), 3429-3437. 2015.

Watson, D. R., Sallot, L. M. Public relations practice in Japan: An exploratory study. *Public Relations Review*, *27*(4), 389-402. 2001.

Yadav, N., Shankar, R., Singh, S. P. Impact of Industry 4.0/ICTs, Lean Six Sigma and quality management systems on organisational performance. *The TQM Journal*, *32*(4), 815-835. 2020.

NORMALLİK TESTLERİ VE NORMAL DAĞILIMA VERİ DÖNÜŞTÜRME

Doç. Dr, Fatma SÖNMEZ ÇAKIR
Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fsonmez@bartin.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5845-9162

ÖZET

Veri analizi yapabilmek için önemli koşullardan biri mevcut verinin yapısıdır. Mevcut veriye, Parametrik testlerin (z, t, F vb.) yapılabilmesi için verinin bazı varsayımları sağlanması gerekir. Bu varsayımlar sıralanırken genellikle ilk sırada yazılan, verinin "Normal dağılıma uygun olma" varsayımıdır. Varsayımların sağlanmaması durumunda Nonparametrik testler seçilmektedir. Parametrik testler Nonparametrik testlerden daha güçlü testler olduklarından dolayı veri analizlerinde daha çok tercih edilmektedir bu nedenle varsayımların sağlanması önemlidir. Veri setinin normal dağılıma sahip olup olmadığını kontrol etmede bazı testler, grafiksel sunumlar ve istatistiksel değerler kullanılır. Bu testlerin sonuçları, grafiklerin görsel öğeleri veya tanımlayıcı bazı istatistikler incelenerek veri setinin dağılımı hakkında bilgiler elde edilir. Bu bilgilerin ışığında mevcut veri üzerine uygulanabilecek testler seçilir. Normal dağılıma uygun olan bir veri setine Nonparametrik testler uygulamak bilgi kaybına yol açabileceği gibi, normal dağılıma uymayan veri setine Parametrik testlerin yapılması yanıltıcı sonuçların elde edilmesine sebep olabilir. Veri seti normal dağılıma uygun değilse bazı matematiksel yöntemler kullanılarak veri dönüştürme işlemi yapılabilir. Bu işlemler ile veri setinin normal dağılıma uygun hale getirilmesi ile veri setinin yeni durumu üzerinden parametrik testler kullanılabilir. Çalışmada normalliği kontrol etmek için bazı testler ve grafiksel yöntemler tanıtılmıştır. Literatürde dönüştürme işlemleri ile ilgili kaynaklar yer almaktadır. Bu kaynaklarda anlatılan dönüştürme teknikleri incelenmiş, normal dağılıma uymayan bir veri setine yapılabilecek dönüştürme işlemlerinden bahsedilmiş ve aynı anakütleden rasgele seçilmiş 50 ve 150 birimlik iki örneklem üzerinde işlemler yapılmıştır. Sonuçta normal dağılıma sahip olmayan veri setinin dönüştürme işlemleri ile uygun aralıklara getirilebileceği sunulmuştur. Bu işlemler analizlerinde Parametrik test kullanmak isteyen araştırmacılar için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Normal Dağılım, Normallik Testleri, Çarpıklık/Basıklık, Kolmogorov Smirnov, Shapiro Wilks, Veri Dönüştürme.

1. GİRİŞ

İstatistiksel veri analizinde Parametrik ve Nonparametrik testler kullanılmaktadır. Sürekli değerlerle ölçülen değişkenler için genellikle Parametrik yöntemler tercih edilir. Parametrik testler olarak nitelendirilen testlerin yapılabilmesi için veri setinin sağlaması gereken varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımların en önemlilerinden biri Normallik veya Normal Dağılıma (Gauss dağılımı olarak da adlandırılır) uygunluk varsayımıdır. Nonparametrik (Parametrik olmayan) test olarak nitelendirilen testlerin ise böyle bir varsayımı yoktur. Parametrik testler genel olarak parametrik olmayan testlerden daha güçlüdür [1]. Örnek büyüklüğünün yetersiz olması veya verinin normal dağılıma uygun olmaması Nonparametrik testlerin kullanılmasını gerektirir. Varsayımlarının sağlanması durumunda Parametrik testlerin kullanılması elde edilecek bilginin güvenirliği için önemlidir. Ancak veri Parametrik bir teste

uygunken Nonparametrik bir test kullanımı bilgi kaybına neden olmaktadır [2]. Aynı şekilde Nonparametrik bir testin kullanılması gerekirken Parametrik bir testin kullanılması test sonuçlarının yanıltıcı olmasına sebebiyet verecektir. Anakütle hakkındaki varsayımların (normallik, homojenlik, rasgelelik) şüpheli olduğu durumlarda Nonparametrik testler kullanılır. Parametrik testler ile Nonparametrik testlerin ayrımının yapılmasında ilk olarak Normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığına bakılır. Normal dağılım ile ilgili literatür tarandığında tek değişkenli ve çok değişkenli normal dağılım terimlerine rastlanmaktadır. Analizde yer alan bağımsız değişkenler nominal veya ordinal ölçek ile ölçülmüş ise yani kategorik veriler halinde ise hem bağımlı hem de tüm bağımsız değişkenlerin normal dağılıma uygun olması gerekir. Normal dağılım, verinin ortalaması ve standart sapması ile tanımlanan sürekli bir olasılık dağılımıdır [3]. Verinin ortalama ve standart sapma değerleri kullanılarak elde edilen Normal dağılım olasılık yoğunluk fonksiyonu Eşitlik 1., 2 ve 3 ile gösterilmiştir. Fonksiyonda "e" ve "π" sabit sayılar, "μ" ortalama ve "σ" standart sapmayı göstermektedir.

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2}, & -\infty < x < +\infty \\ 0 \quad , & \text{diğer yerler} \end{cases} \tag{1}$$

$$F_X(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{x} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2} dy \tag{2}$$

$$= \frac{1}{2}\left[1 + \mathrm{er.f}\left(\frac{x-\mu}{\sigma\sqrt{2}}\right)\right] \tag{3}$$

$-\infty < x < \infty,\ -\infty < \mu < \infty,\ \sigma > 0$, er.f hata fonksiyonudur.

Normal dağılım olasılık yoğunluk fonksiyonu kullanılarak işlemler yapılırken elde edilecek olan F(x) fonksiyonun grafiği bir çan şeklinde ve simetriktir. Bu eğri $-\infty$ ile $+\infty$ arasında çizilir. Eğrinin kolları yatay ekseni hiçbir zaman kesmez. Aynı zamanda tepe değeri olan mod, ortanca değer olan medyan ve dağılımın ortalaması aynı noktadadır. Eğrinin altında iki değer arasındaki olasılığı öğrenebilmek için fonksiyonun verilen iki değer arasında belirli integrali alınır. Aynı zamanda gösterilen olasılık fonksiyonu olduğundan 0 ile 1 arasında sonuçlar elde edilir. İntegral alma işlemi bu fonksiyonda zor olacağı için değerler standartlaştırılmış ve Standart Normal eğriye dönüştürülmüştür. Bu işlemlerin matematiksel gösterimi Eşitlik 4, 5 ve 6'da verilmiştir. Bu eğride ise mod, medyan ve aritmetik ortalama hem birbirlerine hem sıfıra eşittir.

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}(x)^2}, \qquad -\infty < x < +\infty \tag{4}$$

$$F_X(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{x} e^{-\frac{1}{2}(t)^2} dt, \qquad -\infty < x < +\infty \tag{5}$$

$$= \frac{1}{2}\left[1 + \mathrm{er.f}\left(\frac{x}{\sqrt{2}}\right)\right], \qquad -\infty < x < +\infty \tag{6}$$

Normallik varsayımına uygunluk için veri setinin grafiklerine bakılabilir veya bazı testler ile dağılımın normal dağılıma uygun olup olmadığı test edilebilir. Sadece görsel olarak grafiklere veya tek başına testlerden birine göre karar vermek yanlış olacaktır. Çalışmada bu yöntemler ve testlerin yapılması hakkında bilgiler verilecek olup aynı zamanda da veri setinin üzerinde Normal dağılıma uygun hale getirilme için yapılabilecek olan dönüştürme işlemlerinden bahsedilmiştir. Bu çalışma ile amaç Normallik varsayımının kontrolü ve sağlanması için kullanılabilecek test ve/veya yöntemleri bir araya getirmektir.

2. NORMAL DAĞILIM BELİRLEME

Normal dağılım biyoloji, ekonomi, mühendislik, finansal risk yönetimi, genetik, hidroloji, mekanik, tıp, sayı teorisi, istatistik, fizik, psikoloji, güvenilirlik vb. birçok uygulamalı problemde hayati bir rol oynar. Başlangıcından bu yana birçok araştırmacı tarafından hem teorik hem de uygulama açısından kapsamlı bir şekilde çalışılmıştır [4]. Aslında gözlemlenen verilerin dağılımının normal olması gerekli değildir, örnek değerlerinin normal dağılıma sahip popülasyonla (temsil ettikleri) uyumlu olması gerekir [5]. Örnek büyüklüğü, normal dağılım sonucunu etkileyen önemli bir etkendir. Bu konuda yapılmış çalışmalar incelendiğinde normal dağılıma sahip bir anakütleden rasgele seçilen küçük örneklerin normal dağılıma uygun olmadığını göstermiştir. Büyük örneklemler popülasyonu daha iyi temsil etme özelliğine sahiptir. Bu kısımda Normal dağılımı belirlemek için kullanılan bazı grafiksel yöntemler ile farklı hesaplama ve testlere yer verilmiştir. Çalışma normal dağılıma uygun olmayan bir verinin nasıl dönüştürülebileceği ile ilgili olduğundan veri dönüştürme konusundan bu kısımda bahsedilmiştir.

2.1. Grafiklere Bakarak Normalliğe Karar Verme

Veri setinin görsel yapısına göre veri setinin dağılımı hakkında bilgi elde edilebilir. Histogram, Dal/Yaprak grafiği, Box-Plot grafiği, P-P, Q-Q vb. grafikleri normalliğe karar verilirken kullanılabilir. Normallik görseli için veri setinin bu grafiklerde çan şekline benzer bir şekil alması beklenir. Grafiksel metotlar, normallik kontrolünde faydalı bir araç olarak görünse bile normal varsayımın tuttuğuna dair kesin kanıt sağlamak için yeterli değildir. Bu nedenle, grafiksel metotları desteklemek için, Verilerin normalliği hakkında herhangi bir sonuca varmadan önce sayısal yöntemler ve normallik testleri yapılmalıdır [6].

2.2. Çarpıklık Katsayısı ile Normalliğe Karar Verme

Çok sayıda ölçüm yapıldığında bu ölçümler ortalama etrafında normal ya da normal dağılıma yakın şekilde sıralanır. Bu veri seti içinde büyük veya küçük verilere eğilim olması durumunda normallik sağlanamaz. Bu durumlarda dağılımın çarpıklık ve/veya basıklık katsayısına bakılarak verinin dağılımı hakkında karar verilebilir.

Bir veri setinde hesaplanan ortalama, medyan ve mod değerlerinin sayı doğrusundaki yerlerine göre sağa veya sola çarpıklık ile ilgili bilgi alınabilir. Şöyle ki, sayı doğrusunda yer alan dizilim Mod, Medyan ve aritmetik ortalama şeklinde ise yani aritmetik ortalama en büyük iken mod en küçük sayısal değeri alıyor ise dağılım sağa çarpık; aritmetik ortalama en küçük değer iken mod en büyük değer olduğunda dağılım sola çarpıktır. Aslında bu konuda şöyle bir genelleme yapılabilir. Aritmetik ortalama sayı doğrusunda ne tarafta ise dağılım o yöne çarpıktır. Normal dağılımda ise aritmetik ortalama, mod ve medyan aynı yerdedir. Verilerin çarpıklığı aşağıdaki formüller ile hesaplanabilir.

2.2.1. Momentlere Dayalı Çarpıklık Ölçüsü

α_3 çarpıklık katsayısını, μ_3 aritmetik ortalamaya göre 3. Momenti göstermek üzere Eşitlik 7. ile hesaplanır.

$$\alpha_3 = \frac{\mu_3}{\sigma^3} = \frac{\frac{\sum(X_i-\bar{X})^3}{N}}{\sigma^3} \tag{7}$$

$\alpha_3 = 0$ ise dağılım simetriktir, $\alpha_3>0$ ise dağılım sağa çarpıktır, $\alpha_3<0$ ise dağılım sola çarpıktır.

Bulunan değer için önemli-önemsiz çarpıklık sınırı vardır. Momentlere dayalı bir çarpıklık hesabında $|\alpha_3| > 0{,}5$ olduğunda çarpıklığın önemli derecede sağa veya önemli derecede sola çarpık olduğu söylenebilir.

2.2.2 Ortalama-Mod Farkına Dayalı Çarpıklık Ölçüsü

Çarpık dağılımlarda ortalama, mod ve medyan aynı yerde değildir. Bu nedenle aralarındaki farklar çarpıklık ile ilgili bilgi verebilir.

$$\alpha_3 = \frac{\bar{X}-\text{mod}}{S} = \frac{3*(\bar{X}-\text{medyan})}{S} \tag{8}$$

Eşitlik 8.'deki denklem kullanılarak hesaplanan değer sıfır ise dağılım simetrik, sıfırdan büyük ise sağa veya sıfırdan küçük ise sola çarpık olarak isimlendirilir.

2.2.3 Çeyreklik Değerlerine Dayalı Çarpıklık Ölçüsü

Basit, sınıflandırılmış ve gruplandırılmış serilerden elde edilen çeyreklik değerleri ile çarpıklık katsayısı hesaplanabilir.

$$\alpha_3 = \frac{(Q_3-Q_2)-(Q_2-Q_1)}{(Q_3-Q_1)} = \frac{Q_3-2Q_2-Q_1}{(Q_3-Q_1)} \tag{9}$$

Q_1=1. çeyreklik (25. yüzdelik), Q_2=2. çeyreklik (50. yüzdelik), Q_3=3. çeyreklik (75. Yüzdelik) olmak üzere Eşitlik 9.'te verilen denklem kullanılarak elde edilen değer;

Simetrik bir dağılım var ise $(Q_3 - Q_2)=(Q_2 - Q_1)$

Sağa çarpık dağılım var ise $(Q_3 - Q_2)>(Q_2 - Q_1)$

Sola çarpık dağılım var ise $(Q_3 - Q_2)<(Q_2 - Q_1)$

olacaktır. Bir dağılımda çarpıklık ölçüsü olarak elde edilen değer "0" ile karşılaştırılır. Bazı çalışmalarda -1 ve +1 aralığı bazı çalışmalar için, -2 ile +2 arası ve bazı çalışmalarda -3 ile +3 aralığı çarpıklık katsayısına sahip olan değişkenler normal dağılıyor olarak kabul edilebilir [15], [16], [2]. Çarpıklık katsayısı kendi standart sapmasına bölündüğünde elde edilen değer -1.96 ile +1.96 aralığında ise dağılım normal kabul edilebilir [17].

2.3. Basıklık Katsayısı ile Normalliğe Karar Verme

Bir veri setinin basıklık değeri de dağılımın normal dağılıma uygun olup olmadığı hakkında bilgi verecektir. Bir verinden elde edilen değerler normal dağılıma sahip, dik veya basık olabilir. Normal dağılım eğrisi kendine ait bir basıklığa sahiptir. Basıklık değeri olması gerekenden fazla olursa dik, olması gerekenden az olursa basık dağılımdan bahsedilir.

Basıklık ölçüsü momentlere dayalı olarak hesaplandığında aritmetik ortalamaya göre 4. Moment basıklık değeri olur. Basıklık α_4 ile gösterilmek üzere aşağıdaki Eşitlik 10. ile hesaplanır.

$$\alpha_4 = \frac{\mu_4}{\sigma^4} = \frac{\frac{\sum(X_i - \bar{X})^4}{N}}{\sigma^4} - 3 \qquad (10)$$

Elde edilen basıklık değeri α_4 =0 ise dağılım simetrik, α_4 >0 ise dağılım dik ve α_4 <0 ise dağılım basıktır. Basıklık katsayısı kendi standart sapmasına bölündüğünde elde edilen değer 1.96 ile +1.96 aralığında ise dağılım normal kabul edilebilir [17].

Veriler için elde edilen çarpıklık katsayısının mutlak değeri, çarpıklığın standart hatasının iki katından fazla ise bu durum verilerin normal dağılımlı olmadığını gösterir. Veriler için elde edilen basıklık katsayısının mutlak değeri, basıklığın standart hatasının iki katından fazla ise bu durum yine verilerin normal dağılımlı olmadığını gösterir.

2.4. Testler ile Normalliğe Karar Verme

Normal dağılıma uygunluk varsayımı güçlü bir varsayımdır ve bu varsayımın test edilmesinde bazı testler kullanılır. Dufour vd. (1998) yaptıkları literatür taramasında 40'a yakın normallik testi olduğunu söylerken [18], Mecklin ve Mundfrom, (2005) 50'ye yakın normallik testi olduğunu belirtmişlerdir (19]. Bu testlerin bir kısmı tek değişkenli bir kısmı çok değişkenli normallik için kullanılmıştır. Uyum iyiliği (Goodness of Fit-GoF) testleri; rastgele seçilmiş bir örneğin dağılımının, teorik bir olasılık dağılım fonksiyonuna uygunluğunu test etmek için kullanılır. GoF test analizinde, bir popülasyondan rasgele seçilmiş örnek dağılımının, belirli bir ayrık veya sürekli dağılım özelliklerine sahip olup olmadığı test edilir
Test ile normalliğe karar verme işleminde iki farklı çözüm ortaya çıkar. Biri verilerden elde edilen sonuçların manuel ile hesaplanması bir diğeri veri analizinin paket programlar aracılığı ile yapılmasıdır. El ile çözümlerde hipotezlerin kurulması ile başlayarak kararın verilmesine kadar devam eden aşamalardan geçilir. Hipotezlerin reddine veya kabulüne test istatistiği ve kritik tablo değerleri kullanılarak karar verilir. Paket programlar kullanıldığında ise genellikle karar, testin önem seviyesi programdan elde edilen P-value (Sig.) değerlerinin karşılaştırılması ile yapılır. Test hangi test olursa olsun paket programla çözümde P-value>önem seviyesi (0.01, 0.05 vb.) ise alternatif hipotez (H1) reddedilir. P-value<önem seviyesi olduğu durumda alternatif hipotez kabul edilir. Çalışmada bahsedilen Normal dağılıma uygunluk olduğu için hipotezler,

H0: Veri dağılımı normal dağılıma uygun
H1: Veri dağılım normal dağılıma uygun değil şeklinde kurulmuştur.

Her normallik testi her veriye uygulanamaz. Bazı durumlarda aynı veri için kullanılan bir test verinin normal dağılıma sahip olduğunu kabul ederken başka bir test bu durumu reddeder. Bu nedenle örnek büyüklüğü, anakütle parametrelerinin bilinip bilinmemesi veya analizdeki değişken sayısı farklı testlerin kullanımını gerektirir. Veri yapısına göre uygun testin seçilmesi elde edilen sonuçlarının güvenilirliğini ve gücünü artıracaktır.

2.4.1. Ki-Kare (Chi-Square) Testi

Ki-kare testleri içinde yer alan uygunluk testleri, iddia edilen bir hipoteze uygunluk veya ihtimal dağılımlarına (Normal, Üstel, Weibull vb.) uygunluk olarak nitelendirilebilir. Normal dağılıma uygunluk için Ki-kare testi yapılacağı zaman Gözlenen veriler (O_i) beklenen değerler (e_i) olmak üzere aşağıdaki Eşitlik 11. ile test istatistiği hesaplanır.

$$\text{Ki} - \text{kare } (\chi^2) = \sum_{i=1}^{n} \frac{(O_i - e_i)^2}{e_i} \tag{11}$$

k sınıf sayısını göstermek üzere k-1 ile serbestlik derecesi bulunur. Önem seviyesi (α) ve serbestlik derecesine göre Ki-kare tablosundan kritik değer elde edilir. Bu değer test istatistiği değeri ile karşılaştırılır. Amaç normal dağılıma uygunluğu belirlemek olduğundan veri setinin normal dağılımla elde edilebilecek veri setinden farklı olmadığını ileri süren sıfır hipotezinin kabul edilip, farklı olduğunu söyleyen alternatif hipotezin reddedilmesi gerekir. Eğer test istatistiği değeri tablodan bulunan kritik değerden küçük ise sıfır hipotezi kabul edilerek verilerin normal dağılıma uygun olduğu söylenebilir. Programla çözüm işleminde ise test için elde edilen Sig. (P-Value) değerinin önem seviyesinden (0.05, 0.01) küçük olması durumunda H1 kabul edilerek, veri setinin dağılımının normal dağılıma uygun olmadığına karar verilir.

2.4.2 Kolmogorov-Smirnov Testi

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi gözlenen frekansların belli bir önem seviyesinde seçilecek olan bir ihtimal dağılımına uygun olup olmadığının belirlenmesinde kullanılır [20]. Aynı zamanda anakütlenin ortalama ve standart sapmasının bilinmesi durumunda tek örnek için normallik testi yapılabilir. Gözlerdeki küçük frekanslardan etkilenmediğinden $nx2$ tablolarında Ki-kare testinin yerine kullanılır. Ki-kare testinde beklenen değerin bir hücre için 5'in altında olması durumunda ve küçük örnekler söz konusu ise bu test tercih edilebilir [21]. Aynı zamanda örnek büyüklüğünün 35'in üstünde olması durumunda K-S tercih edilir [22]. K-S testinin temeli, gözlenen frekanslar ile beklenen frekansların birbirine ne düzeyde benzeştiğine dayanır. Ancak burada her gözlenen ve beklenen frekans yerine, kümülatif (birikimli) frekansların birbirine benzeşimi araştırılır [23]. Beklenen değerler ihtimal dağılımına göre hesaplanır. Normal dağılıma uygunluk için K-S testi yapılacağı zaman test istatistiği;

D; gözlenen ve beklenen değerlerin kümülatif nispi frekansları arasındaki mutlak farkın en büyüğü olmak üzere Eşitlik 12. ile belirlenir.

$$D = \max|F^*(x) - F_n(x)| \tag{12}$$

$F^*(x)$: Kümülatif normal dağılım fonksiyonu, $F_n(x)$: Anakütle kümülatif değer fonksiyonu

Elde edilen "D" değeri K-S kritik değerler tablosundan elde edilecek kritik değerle karşılaştırılarak karar verilir. K-S tablosuna testin önem seviyesi ve sınıf sayısına göre bakılarak kritik değer elde edilir. D>kritik değer ise gözlenen frekansların beklenen frekanslara uygun olmadığına α önem seviyesinde karar verilir. Programla çözüm işleminde ise test için elde edilen Sig. (P-Value) değerinin önem seviyesinden küçük olması durumunda H1 kabul edilerek, veri setinin dağılımının normal dağılıma uygun olmadığına karar verilir.

2.4.3. Shapiro Wilk Testi

Shapiro Wilk (S-W) testi verilerin normal dağılımlı bir anakütleden gelip gelmediğini test etmekte kullanılır [24]. Normallikten sapmaları belirlemek için ilk ortaya atılan test S-W testidir [6]. Bu test verinin normal dağılıma uygun olup olmamasını test eden en güçlü testtir ve veri sayısının 3 ile 50 arasında olması durumunda kullanılır ([25], [26]). Razali ve Wah (2011)'deki çalışmalarında seçmiş oldukları dört normallik testinin (K-S, S-W, Anderson Darling, Lilliefors) karşılaştırmasını yapmış ve S-W testi en güçlü test olarak bulunmuştur [6]. Normal dağılıma uygunluk için S-W testi yapılacağı zaman test istatistiği;

V= Sıralı gözlemlerin kovaryans matrisi, m= Standart normal dağılımdan gelen rasgele bağımsız değişkenlerin sıra istatistiklerinin beklenen değeri olmak üzere a_i Eşitlik 13. ile hesaplanır.

$$a_i = (a_1, \dots, a_n) = \frac{m^T V^{-1}}{(m^T V^{-1} V^{-1} m)^{1/2}} \tag{13}$$

y_i=sıralanmış her bir gözlem değeri, $\bar{y}$= gözlem değerlerinin ortalamasını göstermek üzere S-W test istatistiği Eşitlik 14.'de verilmiştir. S-W değeri 0 ile 1 arasında değer alır.

$$S - W = \frac{\left(\sum_{i=1}^{n} a_i y_i\right)^2}{\sum_{i=1}^{n} (y_i - \bar{y})^2} \tag{14}$$

a_i değerinin hesaplanmasında örnek büyüklüğünün fazla olması durumunda zorluklar yaşanabilir bu nedenle a_i katsayıları için hazırlanmış bir tablo bulunmaktadır. Bu tabloda a_i değerleri kullanılarak hesaplanan b katsayı, $\sum d_x^2$ değerinin hesabı Eşitlik 15., 16. ve 17.'de verilmiştir.

$$\sum d_x^2 = \sum_{i=1}^{n} (x_i - \bar{x})^2 \tag{15}$$

n çift ise; m= medyan (n-1)/2

$$b = \sum_{i=1}^{m} a_{n-i+1}(x_{n-i+1} - x_i) \tag{16}$$

n tek ise;

$$b = a_n(x_n - x_1) + \cdots + a_{k+2}(x_{k+2} - x_k) \tag{17}$$

Elde edilen sonuçlar ile S-W hesabı Eşitlik 18.'de gösterilmiştir.

$$S - W = \frac{b^2}{\sum d_x^2} \tag{18}$$

Hesaplanan test istatistiği (S-W) eğer S-W tablo değerinden büyük ise dağılım normal dağılıma uygun değildir yani alternatif hipotez kabul edilir. Test istatistiği değeri tablo değerinden küçük olursa bu alternatif hipotezi reddi anlamına gelir ve dağılımın normal dağılıma uygun olduğu söylenebilir. Programla çözüm işleminde test için elde edilen Sig. (P-Value) değerinin önem seviyesinden küçük olması durumunda H1 kabul edilerek, veri setinin dağılımının normal dağılıma uygun olmadığına karar verilir.

2.4.4. Lilliefors Testi

Bir dağılıma ait popülasyon ortalamasının ve standart sapmasının bilindiği durumda Kolmogorov-Smirnov testi normal dağılımı test etmede kullanılabiliyordu. Ancak bazı durumlarda anakütlenin tamamına ulaşılamadığında (maddi kısıtlar, zaman kısıtı vs.) örnek üzerinde ortalama ve standart sapma belirlenmiş elde edilen değer anakütle tahmininde kullanılmış ise Kolmogorov testi yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bunun için daha küçük (20-50 birim) veri ile daha iyi sonuçlar verebileceği düşünülen Lilliefors Testi kullanılır [20]. Bu test Kolmogorov testi ile aynı hesaplamaları yapar ancak kritik değerin karşılaştırılmasında Lilliefors Test tablosu kullanılır. Hipotezlerin reddine veya kabulüne bu tablo değeri ve test istatistiği karşılaştırılarak karar verilir. Bu tablonun K-S tablosundan farkı kritik değerlerin daha küçük olmasıdır. Hesaplanan test istatistiği bu kritik değer ile karşılaştırılacağı için normal dağılıma uygun olduğu sonucunun elde edilmesi olasılığı düşüktür [20]. Test istatistiği;

D; gözlenen ve beklenen değerlerin kümülatif nispi frekansları arasındaki mutlak farkın en büyüğü olmak üzere Eşitlik 19. ile belirlenir.

$$D = \max_x |F^*(x) - S_n(x)| \tag{19}$$

$F^*(x)$: Kümülatif normal dağılım fonksiyonu, $S_n(x)$: Örnek kümülatif dağılım fonksiyonu

K-S testinden hatırlanacağı üzere test istatistiği değeri kritik değerden büyük olduğunda alternatif hipotez kabul edilecek ve verinin normal dağılmadığına karar verilecektir. Karar modelinin kurulması da dâhil hipotez kurma ve test istatistiğini hesaplama aşamaları K-S testinin neredeyse aynısıdır [35]. Sadece kritik değerin karşılaştırması için elde edilmesi gereken tablo değeri Lilliefors test tablosundan alınır. Bu test Razali ve Wah (2011)'ın çalışmasında karşılaştırılan 4 test arasında güç açısından üçüncü sırada yer almıştır [6].

2.4.5. Cramer-Von Mises Testi

Tek değişkenli dağılım uygunluğu testlerinden biri olan Cramer-Von Mises test istatistiği olarak gözlenen ve beklenen kümülatif oranlar arasındaki farkların karelerinin toplamını kullanır. İlk olarak veriler sıralanır ve ortalama ve standart sapma değerleri elde edilir. Eğer

ihtiyaç var ise veri normal dağılım için standardize edilebilir. Veri seti büyüklüğü n ile gösterilmek üzere test istatistiği Eşitlik 20. ile elde edilir.

$$CVM = \frac{1}{12n} + \sum_{i=1}^{n}\left[F_0\left(x_{(i)}\right) - \frac{2i-1}{2n}\right]^2 \quad (20)$$

Elde edilen test istatistiği değeri örnek büyüklüğü ve önem seviyesine göre bulunan CVM kritik değeri ile karşılaştırılır. Test istatistiği kritik değerden küçük ise dağılımın normal dağılıma uygun olduğuna karar verilir.

2.4.6. Anderson-Darling Testi

Anderson-Darling (A-D) testi, K-S testinin geliştirilmiş bir versiyonudur ve K-S testinden bazı uygulamalarda daha güçlü bir test olarak elde edilmiştir. Test güç sıralaması testinde dört test arasında S-W testinden sonra ikinci sırada yer almıştır [6]. Verinin normal dağılıma uygunluğunu test edebilmek için A-D testinin kullanılması durumunda veri seti öncelikle küçükten büyüğe doğru sıraya dizilir. Hipotezler diğer testlerde olduğu gibi kurulduktan sonra test istatistiği; aşağıdaki eşitlik 21. ile hesaplanır.

$$A = -n - \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left[(2i-1)[LN(F(x_i) + LN(1 - F(x_{n-i+1}))]\right] \quad (21)$$

Eşitlikte F(x), tanımlı kümülatif dağılım fonksiyonudur. Normal dağılım testi yapıldığı için bu fonksiyon z ile de gösterilebilir. Bu test için kritik değerler $n \geq 5$ olması durumunda %1 önem seviyesinde 3.853, %5 önem seviyesinde 2.492 olarak A-D test tablosundan elde edilir. Test istatistiği değeri kritik değerden büyük olduğunda alternatif hipotez kabul edilecek ve verinin normal dağılmadığına karar verilecektir.

2.4.7. Jargue-Bera (Moment) Testi

Normal dağılım özelliğini test ederken veriden hesaplanan basıklık ve çarpıklık katsayılarını kullanan bir testtir. Thadewald ve Büning, (2007) ve Jarque ve Bera (1980) tarafından geliştirilmiştir [27] [28]. Test ekonometriciler tarafından çoklu doğrusal regresyon tahminlemesi sonucunda elde edilen hataların normal dağılım gösterip göstermediğini araştırmak için kullanılmışlardır [29]. Çarpıklık ve basıklık moment olarak nitelendirildiği için bu test Moment testlerinden biridir. Çarpıklık (α_3) ve Basıklık (α_4) katsayılarının hesabı Eşitlik 7, 8, 9, 10 ve 11 de verilmiştir. Jarque-Bera (J-B) test istatistiği aşağıdaki Eşitlik 22. de verilmiştir.

$$J - B = n\left\{\frac{{\alpha_3}^2}{6} + \frac{(\alpha_4 - 3)^2}{24}\right\} \quad (22)$$

Hesaplanan test istatistiği %5 önem seviyesinde 5.9915 değeri ile karşılaştırılır. Test istatistiği değeri bu kritik değerden büyük olduğunda alternatif hipotez kabul edilir ve verinin normal dağılmadığına karar verilir.

2.4.8. D'Agostino ve Pearson (Moment) Testi

Bu test J-B testinde olduğu gibi basıklık ve çarpıklık ölçüleri ile normallik testi için test istatistiği hesaplar [30]. Ancak bu testte kullanılan dönüştürülmüş basıklık ve çarpıklık değerleridir [6]. Eşitlik 7, 8, 9, 10 ve 11 de verilen çarpıklık ve basıklık değerleri kullanılarak test istatistiği Eşitlik 23. ile hesaplanır.

$$DP = Z^2\left(\sqrt{\alpha_3}\right) + Z^2\left(\sqrt{\alpha_4}\right) \tag{23}$$

Z^2 değerleri çarpıklık ve basıklığın dönüştürülmüş değerleridir.

2.4.9. Vasicek Örnek Entropisi Testi

Vasicek (1976) n>2 olmak koşulu ile örnek verilerinin entropisi temelinde normallik testi yapan bir analiz önermiştir [31] [36]. Bir f(x) fonksiyonunun entropisi Eşitlik 24 ile hesaplanır.

$$H(f) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x)\log\big(f(x)\big)\,dx \tag{24}$$

H(f) ise Eşitlik 25 ile hesaplanabilir.

$$H_{mn} = n^{-1}\sum_{i=1}^{n}\log\left(\frac{n}{2m}\left(x_{(i+m)} - x_{(i-m)}\right)\right) \tag{25}$$

Eşitlik 25.'de m pozitif bir sayıdır ne m<n/2 olmalıdır. Test istatistiği Eşitlik 26 ile hesaplanır.

$$K_{mn} = \frac{n}{2m\hat{\sigma}}\left\{\prod_{i=1}^{n}\left(x_{(i+m)} - x_{(i-m)}\right)\right\}^{1/n} \tag{26}$$

Elde edilen test istatistiği n ve m değerlerine göre ayarlanmış olan kritik tablo değerleri ile karşılaştırılır. Bu tablo %5 önem seviyesi için ayarlanmıştır. Örnek sayısı 20, m sayısı 3 olması durumunda test tablo değeri 2.76 olarak bulunur. Verinin yapısına göre kritik değer belirlendikten sonra $K_{mn} >$ kritik değer ise alternatif hipotez kabul edilir ve verinin normal dağılmadığına karar verilir.

3. VERİ DÖNÜŞTÜRME

Veri analizinde ilk uygulama adımı veri setinin gürültüsünün azaltılmasıdır. Yanlış girilmiş veya yanlışlıkla veri setine dahil edilmiş (aşırı büyük/küçük) verilerin varlığı veri setini gürültülü hale getirir. Bu nedenle ilk olarak frekans tabloları aracılığıyla yanlış kodlanan veri olup olmadığı kontrol edilir. Sürekli veriler içinde aşırı büyük/küçük verilerin varlığını kontrol etmek için boxplot vb. grafikler çizdirilebilir. Böylece veri ön işlemeden geçirilerek analize hazır hale getirilmiş olur.

Mevcut veri seti bahsedilen test, grafik ya da hesaplama yöntemleri ile incelendiğinde eğer verinin dağılımı normal dağılıma uygun çıkmaz ise verinin mevcut hali ile parametrik test yapmak yanıltıcı sonuçlar verebilir. Ancak hemen Nonparametrik bir test aramak yerine verinin normal dağılıma dönüştürülmesi işlemleri yapılabilir. Dönüştürülmemiş veya ham veriler yerine dönüştürülmüş verileri kullanarak analiz yapılır [32]. Bu veri dünüşümü için verilerin dağılımlarına göre kullanılabilecek birkaç yöntem vardır [33]:

Verilerin tamamının karekökleri alınarak veri daha küçük bir aralığa çekilebilir. Bu işlemin yapılabilmesi için veri setinde negatif bir değer yer almamalıdır. Karekök alma işlemi Eşitlik 22.'de verilmiştir.

$$\text{Karekök alma: Yeni Değer} = \sqrt{\text{Eski Değer}} \tag{22}$$

Verilerin tamamının 10 tabanında logaritması alınarak normal dağılıma uygun bir hale getirilebilir. Bu işlemin yapılabilmesi için de veri setinde negatif bir değer bulunmamalıdır. Verilerin kendileri yerine verilerin logaritmalarıyla çalışmanın birkaç avantajı olabilir. Çarpımsal ilişkiler toplamsal, çarpık dağılımlar simetrik ve eğriler düz çizgiler haline gelebilir [34]. Logaritma alma işlemi Eşitlik 23.'te verilmiştir.

$$\text{Logaritma alma: Yeni Değer} = \text{Log}_{10}(\text{Eski Değer}) \tag{23}$$

Verilerin terslerinin alınması da normal dağılıma dönüşüm için kullanılan yöntemlerden biridir. Ters alma işlemi her bir verinin 1'e bölünmesi ile elde edilir. Verinin negatif veya pozitif olması hesaplama yapılmasını engellemez. Tersini alma işlemi Eşitlik 24.'te verilmiştir.

$$\text{Tersini Alma: Yeni Değer} = 1/(\text{Eski Değer}) \tag{24}$$

Tüm verileri olası en büyük değerden (K) çıkartıp kareköklerinin alınması işlemine yansıtma ve karakök alma işlemi denir. Veri setindeki elemanlar büyük bir değerden çıkarılacakları için negatiflikten etkilenmez. Yansıtma ve Karekök alma işlemi Eşitlik 25.'te verilmiştir.

$$\text{Yansıtma ve Karekök alma: Yeni D.} = \sqrt{(\text{K} - \text{Eski Değer})} \tag{25}$$

Tüm verilerin olası en büyük değerden çıkarılarak logaritmalarının alınmasına yansıtma ve logaritma alma denir. Yansıtma ve Logaritma alma işlemi Eşitlik 26.'da verilmiştir.

$$\text{Yansıtma ve Log. alma: Yeni D.} = \text{Log}_{10}(\text{K} - \text{Eski Değer}) \tag{26}$$

Tüm verilerin olası en büyük değerden çıkarılıp terslerinin alınmasına ise yansıtma ve tersini alma denilir. Yansıtma ve Tersini alma işlemi Eşitlik 27.'de verilmiştir.

$$\text{Yansıtma ve Tersini Alma: Yeni D.} = 1/(\text{K} - \text{Eski Değer}) \tag{27}$$

Özetle, eğer elinizdeki verinin şekli normal dağılıma sahip değil de Görsel 1.de verilen dağılımlardan birine sahipse altlarında yazılan dönüştürme yöntemleri ile veriler dönüştürülebilir [33].

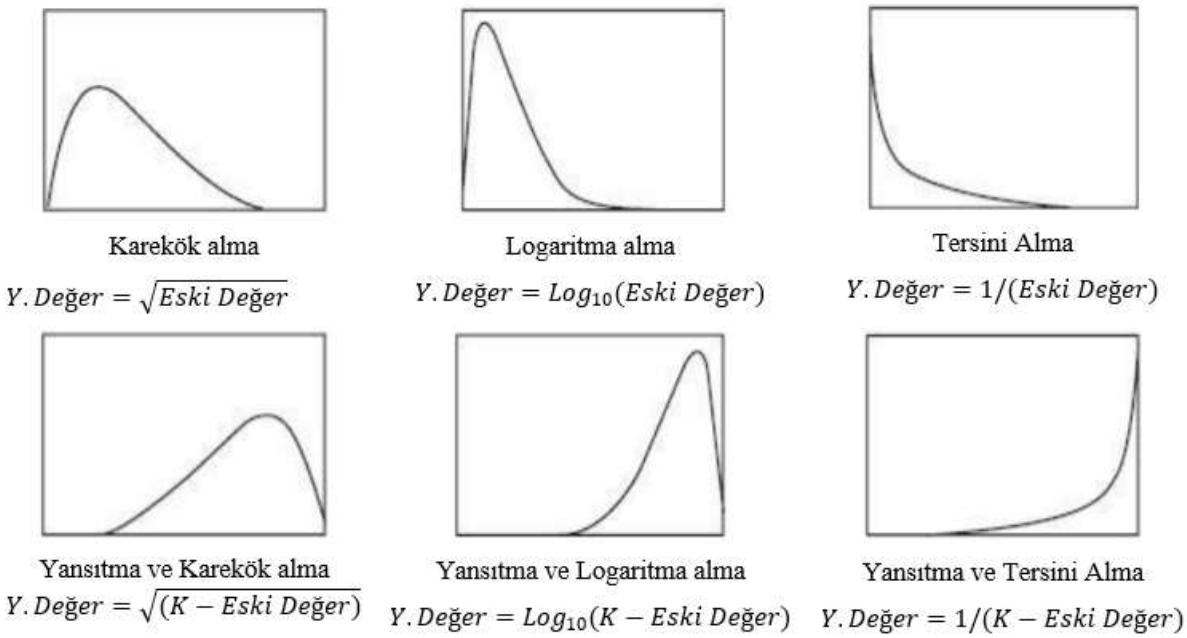

Görsel 1. Veri dağılımına göre yapılabilecek dönüştürme işlemleri

4. UYGULAMA

Mevcut veri setine bazı testlerin yapılması için sağlaması gereken varsayımlardan biri olan Normallik varsayımını ortaya koymak için grafiklere, çarpıklık/basıklık değerlerine veya testlere başvurulabilir. Burada önemli olan kavramların biri de örneklem büyüklüğüdür. Aynı popülasyondan seçilen 50 birimlik ve 150 birimlik iki örneklem üzerinde verinin kendisinin ve dönüştürülmüş değerlerinin normallik sonuçlarına bakılmıştır. Çarpıklık/basıklık katsayılarına göre normal dağılıma sahip olduğuna dair ya da test sonuçlarına göre normal dağılıma sahip sonucu araştırmada verilebilir. 50 birimlik örnek için elde edilen veri setinin kendisinin ve dönüştürülmüş hallerinin sonuçları aşağıda Tablo 1 ve 2 de verilmiştir.

Çizelge 1. Veri seti ve dönüştürülmüş değerler için tanımlayıcı istatistikler (50 birim)

	Veri	SQRT	LOG	TERS	SQRT YANS.	LOG YANS	TERS YANS.
Ortalama	1735,71	40,64	3,19	,0007	90,80	3,92	,0001
Ort. Std. H.	111,44	1,32	0.03	,00005	,62	0.00	,0000
Ort. %95 GA.							
Alt Sınır	1511,64	37,98	3,14	,0006	89,55	3,90	,0001
Üst sınır	1959,78	43,30	3,25	,0007	92,06	3,93	,0001
%5 Kırpıl. O.	1703,85	40,52	3,20	,0007	91,01	3,92	,0001
Medyan	1500,00	38,73	3,18	,0007	92,20	3,93	,0001
Varyans	608541,67	85,69	,04	,00034	19,14	,002	,000
Std. Sapma	780,09	9,26	,20	,00034	4,37	,043	,00001
Açıklık	3400,00	38,75	,82	,00	19,49	,19	,00
Çeyreklik A.	1350,00	16,83	,37	,00	7,41	,07	,00
Çarpıklık	,687	,268	-,145	1,038	-,802	-,926	1,209
Ç. Std. H.	,340	,340	,340	,340	,340	,340	,340
Basıklık	-,015	-,671	-,753	,805	,313	,717	1,808
B. Std. H.	,668	,668	,668	,668	,668	,668	,668

Tablo 1 de altı çizili olan verilen değerler çarpıklık ve basıklık sonuçlarını göstermektedir. Literatürde verilen -1 ve +1 aralığı, -2 ile +2 aralığı ve bazı çalışmalardaki -3 ile +3 aralığı çarpıklık katsayısı için verinin normal dağılıyor olduğu kabul edilebilir ([15] [16] [2]). Bu sonuçlara göre veri ve tüm dünüştürülmüş hallerinin normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Bu 50 birimlik veri seti için SPSS ten elde edilen Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk test sonuçları ise Tablo 2 de olduğu gibidir.

Çizelge 2. Normallik test sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk	
	İstatistik	Sig.	İstatistik	Sig.
Veri	,170	,001	,935	,009
SQRTveri	,133	,030	,962	,112
LOGveri	,129	,041	,966	,164
TERSveri	,159	,003	,899	,001
SQRTYASNveri	,176	,001	,926	,004
LOGYANSveri	,181	,000	,916	,002
TERSYANSveri	,191	,000	,889	,000

*Lilliefors Düzeltmesi yapılmıştır.

Tablo 2 de görülebileceği gibi test sonucuna göre normal dağılıma uygun değil kararı verilmiş olan veri setinde Karekök alma ve Logaritma alma işlemleri ile normal dağılıma uygun sonucu elde edilebilmiştir. Veri seti işlem görmeden önce incelendiğinde önemsiz derecede sağa çarpık olarak görülecektir. Görsel anlatımda da bahsedildiği gibi sağa çarpık verileri normal dağılıma çevirebilmek için en etkili yol karekökünü ya da logaritmasını almaktır. Testlerin sonucuna göre normal dağılım varsayımı sonucu bildirmek istenirse veri setinin karekökü veya logaritması alınarak test edilebilir. Bundan sonraki tüm işlemlerde bu dönüştürülmüş veri seti üzerinden yapılmalıdır.

Çizelge 3. Veri seti ve dönüştürülmüş değerler için tanımlayıcı istatistikler (150 birim)

	Veri	**SQRT**	**LOG**	**TERS**	**SQRT YANS.**	**LOG YANS**	**TERS YANS.**
Ortalama	1897,83	42,25	3,22	,0007	89,83	3,90	,0001
Ort. Std. H.	80,18	,87	,02	,00004	,47	0.0048	,0000
Ort. %95 GA.							
Alt Sınır	1739,40	40,54	3,19	,0006	88,90	3,90	,0001
Üst sınır	2056,27	43,97	3,26	,0008	90,76	3,91	,0001
%5 Kırpıl. O.	1815,93	41,82	3,23	,0006	90,37	3,91	,0001
Medyan	1600,00	40,00	3,20	,0006	91,65	3,92	,0001
Varyans	964294,77	113,10	,049	,000	32,93	,003	,000
Std. Sapma	981,99	10,63	,22	,00048	5,74	0,059	,00002
Açıklık	4800	56,57	1,40	,00	28,28	,29	,00
Çeyreklik A.	1075,00	13,04	,28	,00	5,92	,06	,00
Çarpıklık	1,329	,625	-,323	5,327	-1,544	-1,771	2,254
Ç. Std. H.	,198	,198	,198	,198	,198	,198	,198
Basıklık	1,862	,507	1,336	44,785	2,614	3,507	5,718
B. Std. H.	,394	,394	,394	,394	,394	,394	,394

Tablo 3'te altı çizili olan değerler çarpıklık ve basıklık sonuçlarını göstermektedir. Literatürde verilen -1 ve +1 aralığı, -2 ile +2 aralığı ve bazı çalışmalardaki -3 ile +3 aralığı çarpıklık katsayısı için verinin normal dağılıyor olduğu kabul edilebilir. Bu sonuçlara göre veri ile birlikte SQRT, LOG, SQRTYANS değerleri de çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre referans

aralıklarındadır ve normal kabul edilebilir. Ancak bu veri seti için Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilk test sonuçları hem veri hem de dönüştürülmüş değerler için "Normal dağılıma uygun" sonucu vermemiştir. Hesaplanan tüm Sig. Değerleri 0.05'ten büyük olduğu için verinin Normal dağılıma uygun olmadığını iddia eden H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu 150 birimlik veri seti için SPSS ten elde edilen Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk test sonuçları ise Tablo 4 de olduğu gibidir.

Çizelge 4. Normallik test sonuçları (150 birim)

	Kolmogorov-Smirnova		Shapiro-Wilk	
	İstatistik	Sig.	İstatistik	Sig.
Veri	,179	,000	,883	000
SQRTveri	,128	,000	,957	,000
LOGveri	,087	,008	,970	,002
TERSveri	,190	,000	,621	,000
SQRTYASNveri	,193	,000	,855	,000
LOGYANSveri	,207	,000	,823	,000
TERSYANSveri	,234	,000	,750	,000

*Lilliefors Düzeltmesi yapılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Veriler için Parametrik veri analiz yapma aşamasında Normallik varsayımı en önemli varsayımlardan biridir. Normal dağılıma uygun olan bir veri setine Nonparametrik testler uygulamak bilgi kaybına yol açabileceği gibi, normal dağılıma uymayan veri setine Parametrik testlerin yapılması yanıltıcı sonuçların elde edilmesine sebep olabilir. Bu nedenle verinin iyi bir şekilde incelenmesi gerekir. Bahsedildiği gibi Parametrik testler Nonparametrik testlerden daha güçlü testlerdir ve genellikle çalışmalarda bu testler tercih edilmektedir. Normal, ortada en yüksek skor frekansına ve uçlara doğru daha küçük frekanslara sahip olan simetrik, çan şeklindeki bir eğriyi tanımlamak için kullanılır. Normallik, bir dereceye kadar çarpıklık ve basıklık değerleri elde edilerek değerlendirilebilir. Normalliğin test edilmesi için kullanılan testlerde mevcuttur aynı zamanda grafiksel yöntemlerle de ispatlanabilir. Bu testlerin ortak noktası hipotezlerinin aynı şekilde kurulmasıdır. Veriler normal dağılıma uygun değildir şeklinde kurulmuş olan Alternatif hipotezin reddedilmesi arzu edilen sonuçtur ki bu sonuç verinin normal dağılıma uygun olduğunu gösterir. Parametrik istatistiksel testlerin çoğu normal dağılmış puanlar varsaydığından dolayı veriyi analiz etmek için ya parametrik test yapmaktan vazgeçip Nonparametrik testlere geçilir veya verilerde dönüştürme işlemleri yapılır. Veri dönüştürme işlemi sonucunda da Çarpıklık-Basıklık ölçüleri veya normallik testlerine göre normal dağılıma uygun kararı verilemiyorsa o zaman Nonparametrik test yapmak dışında seçenek kalmamaktadır.

KAYNAKLAR

[1] Chin, R., & Lee, B. Y. (2008). Principles and practice of clinical trial medicine. Elsevier.

[2] Sönmez Çakır F., (2019). Sosyal Bilimler İçin Parametrik Veri Analizi. Gazi Kitabevi, Ankara.

[3] Krzanowski, W. J. (2007). Statistical principles and techniques in scientific and social investigations. United States: Oxford University Press.
[4] Ahsanullah, M., Kibria, B. G., & Shakil, M. (2014). Normal distribution. In Normal and Student´ st Distributions and Their Applications (pp. 7-50). Atlantis Press, Paris.
[5] Altman, D. G., & Bland, J. M. (1996a). Statistics notes: the normal distribution. Bmj, 310(6975), 298. doi: https://doi.org/10.1136/bmj.313.7066.1200
[6] Razali, N. M., & Wah, Y. B. (2011). Power comparisons of shapiro-wilk, kolmogorov-smirnov, lilliefors and anderson-darling tests. Journal of statistical modeling and analytics, 2(1), 21-33.
[7] Friel, S. N., Curcio, F. R., and Bright, G. W. (2001). ―Making Sense of Graphs: Critical Factors Influencing Comprehension and Instructional Implications,‖ Journal for Research in Mathematics Education, 32 (2), 124–158.
[8] Parmar, M. K., Spiegelhalter, D. J., Freedman, L. S., & CHART Steering Committee. (1994). The CHART trials: Bayesian design and monitoring in practice. Statistics in medicine, 13(13-14), 1297-1312.
[9] Ulusoy, F., & Çakıroğlu, E. (2013). İlköğretim matematik öğretmenlerinin histogram kavramına ilişkin kavrayışları ve bu kavramın öğretim sürecinde karşılaştıkları sorunlar. İlköğretim Online, 12(4), 1141-1156.
[10] Pereira-Mendoza, L., & Dunkels, A. (1989). Stem-and-Leaf Plots in the Primary Grades. Teaching Statistics, 11(2), 34-37.
[11] Everitt, B. S. (1995). The Cambridge dictionary of statistics in the medical sciences (pp. 60-61). Cambridge: Cambridge University Pre.
[12] Upton, G., & Cook, I. (2014). A dictionary of statistics 3e. Oxford university press.
[13] Spitzer, M., Wildenhain, J., Rappsilber, J., & Tyers, M. (2014). BoxPlotR: a web tool for generation of box plots. Nature methods, 11(2), 121.
[14] Holmgren, E. B. (1995). The PP plot as a method for comparing treatment effects. Journal of the American Statistical Association, 90(429), 360-365.
[15] George, D., & Mallery, P. (2016). IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference. Routledge.
[16] Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları (Vol. 2). Ankara: Pegem Akademi.
[17] Can, A. (2014). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. 3. Baskı. Pegem Akademi.
[18] Dufour, J. M., Farhat, A., Gardiol, L., & Khalaf, L. (1998). Simulation-based finite sample normality tests in linear regressions. The Econometrics Journal, 1(1), 154-173.
[19] Mecklin, C. J., & Mundfrom, D. J. (2005). A Monte Carlo comparison of the Type I and Type II error rates of tests of multivariate normality. Journal of Statistical Computation and Simulation, 75(2), 93-107.
[20] Lilliefors, H. W. (1967). On the Kolmogorov-Smirnov test for normality with mean and variance unknown. Journal of the American statistical Association, 62(318), 399-402.
[21] Massey Jr, F. J. (1951). The Kolmogorov-Smirnov test for goodness of fit. Journal of the American statistical Association, 46(253), 68-78.
[22] McKillup, S. (2012). Statistics explained: An introductory guide for life scientists (Second edition). United States: Cambridge University Press.

[23] Canküyer E. & Aşan Z. (2001) Parametrik Olmayan İstatistiksel Teknikler, Eskişehir: Anadolu University Publication, No: 1266.
[24] Royston, P. (1992). Approximating the Shapiro-Wilk W-Test for non-normality. Statistics and computing, 2(3), 117-119.
[25] Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). Biometrika, 52(3/4), 591-6
[26] D'Agostino, R. B. (1971). An omnibus test of normality for moderate and large size samples. Biometrika, 58(2), 341-348.
[27] Thadewald, T., & Büning, H. (2007). Jarque–Bera test and its competitors for testing normality–a power comparison. Journal of applied statistics, 34(1), 87-105.
[28] Jarque, C. and Bera, A. 1980. Efficient tests for normality homoscedasticity and serial independence of regression residuals. Econometric Letters, 6: 255–259.
[29] Jarque, C. M., and Bera, A. K. (1987). A test for normality of observations and regression residuals. International Statistical Review/Revue Internationale de Statistique, 163-172.
[30] D'agostino, R. B., Belanger, A., & D'Agostino Jr, R. B. (1990). A suggestion for using powerful and informative tests of normality. The American Statistician, 44(4), 316-321.
[31] Thode, H. C. (2002). Testing for normality (Vol. 164). CRC press.
[32] Bland, J. M., & Altman, D. G. (1996b). Statistics notes: Transforming data. Bmj, 312(7033), 770. doi: https://doi.org/10.1136/bmj.312.7033.770
[33] Pallant, J. (2016). SPSS survival manual. 6. Baskı. McGraw-Hill Education (UK).
[34] Bland, J. M., & Altman, D. G. (1996c). Statistics notes. Logarithms. BMJ: British Medical Journal, 312(7032), 700. doi: https://doi.org/10.1136/bmj.312.7032.700
[35] Mendes, M. and Pala, A. (2003). Type I Error Rate and Power of Three Normality Tests. Pakistan Journal of Information and Technology 2(2), pp. 135-139.
[36] Vasicek, O. (1976). A test for normality based on sample entropy. Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological), 38(1), 54-59.

FİNANSAL OKURYAZARLIK TUTUM VE DAVRANIŞI: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Hasan OSMANOĞLU [1], Öğr. Gör. Dr. Cahit ÇAĞLIN [2]

[1] Şırnak Üniversitesi, BESYO, osmanoglu1980@gmail.com - 0000-0002-2421-8587

[2] Şırnak Üniversitesi, Silopi MYO, c.cgln@hotmail.com - 0000-0002-4111-1538

Özet

Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal konularda bilgi sahibi olması ve rasyonel kararlar vermesini ifade etmektedir. Söz konusu kavram ekonomik küreselleşmenin artarak devam etmesi, bireylerin finansal sistemle daha fazla entegre olmaları ve finansal araçların karmaşıklaşması nedenleriyle önem kazanmıştır. Bunun yanında, günlük hayatta çok sayıda karar veren bireylerin finansal konulardaki kararları, geleceklerini oldukça etkileyebileceğinden finansal kararların gelişigüzel değil de bilinçli bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Üniversiteyi kazanan öğrenciler de, ebeveynlerinden uzakta yaşamaları gerekebildiğinden çok daha fazla finansal kararlar vermekle karşı karşıya kalabilmeleri nedeniyle onların bu konuda bilinçli bir şekilde karar vermeleri oldukça önemli olmaktadır. Yapılan literatür araştırmasında, üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmını oluşturan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri üzerine finansal okuryazarlık tutum ve davranışlarına yönelik yeterince araştırma yapılmadığı görülmüş olup mevcut çalışmada bu kitle üzerine bir araştırma gerçekleştirmeye karar verilmiştir. Bu çalışmanın ana kütlesini, Şırnak Üniversitesi'ndeki beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Hedef kitleden belirlenen örnekleme, online anket yöntemiyle ulaşılmıştır. Elde edilen verilere, SPSS programı aracılığıyla basit frekans, çarpıklık, basıklık ve farklılık analizleri yapılmıştır. Finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin tutum boyutunda, diğer boyutlara göre daha yüksek ve algı boyutunda ise, daha düşük ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. Bu boyutların ortalama değerlendirmeleri ise; tutum, harcama ve ilgi boyutlarının vasat; algı boyutunun ise, düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan kadınların erkeklerden daha fazla harcama yaptıkları; 19-24 yaş aralığında olan katılımcıların 20 yaşında olanların daha tutumlu oldukları; çalışmayanların daha fazla harcama yaptıkları; aylık geliri 1000 TL altı olanların daha fazla harcama yaptıkları ve sınıf değişkeni açısından ise, finansal okuryazarlığın boyutlarının farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ayrıca, araştırmacı ve uygulayıcılara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Beden Eğitimi ve Spor, Öğrenci.

Abstract

Financial literacy, information given at discounted prices can be exploited and distributed here. With the continuation of globalization, the concept of the word gains great importance with the details of the assessment integrated into the system and augmentation. For this, many decisions that will be made today will be implemented, and since it will end, the decisions to be taken will be predicted in a way that is not beautiful. Since they can win the university, it will be enough for them to make a thoughtful decision on this issue, since they can give much more value to what can be experienced in life. In the determined literature, it was seen that there was

no targeted examination for literacy in physical education and sports colleges in a significant part of the university, and a decision was made for a research related to this target. This family is formed in the university, Şırnak physical and sports school. Sampling from the target audience was reached by online survey method. Obtained simple views of frequency, skewness, kurtosis and views through the SPSS program. Literacy attitude and financially positive. The averages of these dimensions are; mediocre attitudes, spending, and interests; If it is perceived, it has been determined that it is at the level. For more spending from candidates; be more foresighted at age 20, aged 19-24; for more spending by contributors; Except for not demonstrating benefiting from the literacy program, it is not eligible to consider spending less than TL 1000 more. Also, designs for researchers and those who are.

Keywords: Financial Literacy, Physical Education and Sport, Student.

Giriş

Finansal okuryazarlık, genel olarak finansal anlamda okuryazarlığı ifade etmektedir (Kadoya & Khan, 2020; Li, 2020). Finansal okuryazarlık düzeyi, bireylerin finansal kararlar alma yeteneklerinin temel bir göstergesidir (Lusardi, 2019). 2008 küresel krizi sonrasında finansal okuryazarlık kavramı, uluslararası alanyazında ele alınmaya başlanmıştır. Ülkeler, özellikle oldukça borçlu veya yetersiz emeklilik gelirine sahip olanlar için finansal okuryazarlığa önem vermişlerdir. Finansal güvenliği tehlikeye düşenler için de oldukça faydalı olabilmektedir (Er vd., 2014). Mali krizlerin küreselleşmeyle etki alanının genişlemesi ve teknolojik gelişmeler, finansal ürün çeşitliliğini artırarak finansal okuryazarlığa duyulan ihtiyacı artırmıştır (Alkaya & Yağlı, 2015).

Dünyada yaşanan serbestleşme sonucunda bireylerin finansal sisteme daha fazla bütünleşmesi ve finansal karar alma süreçlerinin karmaşıklaşması, finansal okuryazarlık bilgi düzeyini daha önemli kılmıştır. Böylece söz konusu kavram, ülkelerin ekonomileri veya dünya ekonomisinin gelişimi ve etkinliği hususunda kilit bir kavram olmuştur. Yani, bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri gündelik yaşantılarını etkilediği kadar toplumsal bir bakış açısı ile tüm finansal sistemin etkinliği ve verimliliğine etki edebilmektedir (Ergün, Şahin & Ergin, 2014; Oliveira, vd., 2022).

Günümüzde gelinen noktada bireyler, günlük yaşamlarında karmaşık finansal araçlar kullanmak suretiyle finansal kararlar almak durumunda kalabilmektedirler. Kredi kartı kullanırken seçenekleri karşılaştırmak, farklı ödeme yöntemleri geliştirmek, tasarruf yapmaktan ziyade tasarruf edilecek miktarın nerede yatırım olarak kullanılacağını değerlendirmek, en uygun kredinin bulunması gibi çok sayıda finansal kararı en iyi bir şekilde verebilmeye olanak sağlayan finansal okuryazarlık bilgisine sahip olmaya yönelik ihtiyaç artan biçimde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, temel okuryazarlıktan yoksun olanlar ya da başvurabilecek iyi finansal tavsiye kaynaklarına sahip olmayanlar, ileride ekonomik sorunlar yaşayabilmektedirler (Lusardi, 2008; Mercan vd.,: 111; Molina-García vd., 2022).

Bireyler bir günde çok sayıda karar vermektedirler. Alışveriş limitinin belirlenmesi, ev/araba almak için birikim yapmak gibi finansal konularda da sık sık finansal kararlar verilmekte ve geleceğin şekillenmesinde rol oynayabilmektedir. Dolayısıyla, finansal kararların bilinçli ve doğru verilmesi gerekmektedir. Finansal bilinç, tecrübe veya eğitimle kazanılabilmektedir. Son

zamanlarda gerçekleştirilen finansal eğitim programları, kamu otoriteleri tarafından da destek görmekte ve bu programlar sayesinde finansal konularda eğitimli olan bireyler, finansal hayatta daha etkili kararlar alabilmektedirler (Öztürk & Demir, 2015). Bununla birlikte, birçok tüketici kötü finansal seçimler yapabilmekte ve yaşlı bireyler, bu tür hatalara karşı savunmasız olabilmektedirler (Agarwal vd, 2009). Tüketicilerin bilgiye dayalı finansal karar verebilme yeteneği, onların kişisel finans durumlarının sağlıklı bir biçimde gelişmesine katkı sağlayabilmektedir (Klapper, Lusardi & Panos, 2013).

Öğrenciler, ebeveynleriyle birlikte yaşadıklarında finansal olarak bazı konularda karar vermek durumunda kalmayabilmektedirler. Ancak, üniversitelerde eğitim görmeye hak kazandıklarında ise, ebeveynlerinden farklı yerlerde yaşamaya başlayabilmekte ve böylece kendi başlarına bazı finansal kararlarla baş başa kalabilmektedirler. Dolayısıyla, üniversite öğrencilerinin yeterli düzeyde finansal okuryazarlık bilgisine sahip olmaları onlar için önem arz etmektedir (Kılıç, Ata ve Seyrek, 2015: 130). Üniversite öğrencilerinin toplumların geleceklerini şekillendirecek olmaları nedeniyle de, finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olması dikkate değer bir konu olmaktadır (Temizel & Bayram, 2011).

Mevcut çalışmada günümüzde birey, toplum ve devletler için oldukça önemli olan finansal okuryazarlık kavramının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesine katkı yapabilmek amacıyla beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri üzerine bir anket çalışması yürütülmüştür. Finansal okuryazarlık konusu açıklandıktan sonra araştırma verileri analiz edilerek yorumlanmıştır. Daha sonra, araştırmacı ve uygulayıcılar için öneriler geliştirilmiştir.

1. Finansal Okuryazarlık Kavramı

Literatür incelendiğinde, finansal okuryazarlık için farklı tanımların yapıldığı görülmektedir (Williams, Morton & Christian, 2022). Bu tanımlar, aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Finansal Okuryazarlık Tanımları

Çalışma/lar	Tanım
Alkaya & Yağlı (2015)	*"Bireylerin finans konularında bilgi temelli kararlar almasını sağlayan yeterlilik düzeyidir."*
Çam & Barut (2015)	*"Bireylerin paranın kullanımı ve yönetimi konusunda temel bilgi ve beceri sağlayan yeterlilik düzeyini ifade etmektedir."*
Durmuşkaya & Kavas (2018)	*"Finansal piyasaları anlayabilme, tasarruf ve tüketim dengesini kurabilme, finansal risk ve çeşitli alternatifler arasından doğru seçimleri yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilir."*
Tetik (2019)	*"Bireylerin fonlarını rasyonel kullanabilme becerilerini ifade etmektedir."*
Björklund & Sandahl (2020)	*"Mevcut finansal sistemi, eleştirel olarak gözden geçirmek yerine meşrulaştırmayı amaçlayan bir okuryazarlık olarak anlaşılmaktadır."*
Kadoya & Khan (2020); Li (2020)	*"Genel olarak, finansal anlamda okuryazarlığı ifade etmektedir."*

Oliveira, vd. (2022)	*"Paraları günlük farklı yollarla yönetmeyi ifade etmekte olup yaşamımızın bir parçasıdır."*

Finansal okuryazarlık için yapılan farklı tanımlar incelendiğinde, kavramın birey ve toplum refahını hedefleyen bir beceri olduğu anlaşılmaktadır (Önlen, 2022). Yukarıdaki Tablo 1'deki tanımlar incelendiğinde finansal okuryazarlık kavramı, bireylerin finansal konularda bilinçli olarak rasyonel kararlar vermesi olarak tanımlanabilmektedir.

2. Finansal Okuryazarlığın Önemi

Günümüzde yaşam beklentilerinin artması, emeklilik ve sosyal refah sistemlerinin yeterli gelmemesine neden olduğundan bireyler, kişisel mali durumlarından her zamankinden daha fazla sorumlu olmuşladır (Lusardi, 2019). Bireylerin finansal sistem hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları, bireysel tasarrufların artırılması ve karşılaşılabilecek finansal risklerin daha iyi yönetilebilmesi açısından önemlidir (Kılıç, Ata & Seyrek, 2015).

Finansal okuryazarlık, sosyal refah ve sürdürülebilir gelişme için de oldukça önemli olup finansal kapsayıcılık ve kırsal bölgelerin gelişimi üzerinde olumlu etkileri vardır (Gautam, Rastogi & Rawal, 2022). Dolayısıyla söz konusu kavram; yaşam kalitesini, güvenlik duygusunu ve toplumun genel ekonomik sağlığını etkileyebilmektedir (Williams, Morton & Christian, 2022). Finansal okuryazarlık, bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları finansal sorunların çözümüne katkı sağlamanın yanında finansal piyasaların etkin ve verimli çalışmasına katkı sağlayabilmektedir (Fettahoğlu, 2015).

Günümüz dünyası, sürekli gelişip değişmektedir. Parayla başa çıkabilme yani, parayı yönetebilme yeteneği bireylerin sahip olmayı istedikleri ve önemli gördükleri bir yetenektir. Çünkü, çağdaş toplumlarda finansal ürün ve/veya hizmetlerin çok çeşitlenmiş ve karmaşıklaşmış olması nedeniyle bireylerin hayatlarını sürdürebilmek için finansal okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri bir zorunluluk olmuştur. Finansal okuryazarlık becerisi, finansal problemleri öngörüp kaçınabilmek veya çözebilmeye yardımcı olmaktadır. Finansal okuryazarlık bireylerin refah içinde, mutlu ve sağlıklı bir hayat sürdürmelerini sağlayan etkenlerden bir tanesi de olabilmektedir (Öztürk & Demir, 2015).

Finansal okuryazarlığın önemli bir kavram olmasının göstergelerinden bir tanesi, finansal anlamda bilinçli kararlar almayı artırmaya ve finansal farkındalık düzeyini yükseltmeye yönelik artan uluslararası işbirliğidir. Dünyada ekonomik işbirliği alanında başlıca küresel platform olup uluslararası finansal sistemle ilgili konularda görüş alışverişinde bulunmak ve işbirliği yapmak için kurulmuş G-20 kuruluşunun, 2015 yılındaki zirvesinin önemli gündem maddelerinden biri finansal okuryazarlık olarak belirlenmiştir. Ülkemizde de finansal okuryazarlık düzeyini geliştirmek amacıyla 5 Haziran 2014 tarihinde Başbakanlık tarafından 'Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları' konulu genelge yayımlanmıştır (Alkaya & Yağlı, 2015).

Finansal danışmanlar, yatırım uzmanları, yorumlar, yönlendirmeler gibi birçok unsur yani, kurum ya da tecrübeler, birey veya işletmelerin finansal kararlarına etkileyebilmektedir. Bunun yanında bilhassa gelir düzeyinin artması, finansal enstrümanların çoğalıp karmaşıklaşması bireylerin kendi başlarına karar vermede yeterli olmamalarına neden olmuştur. Temel düzeyde finansal kavramların bilinmesi, finansal kararları vermede başarılı olmayı da

etkileyebilmektedir. Bu unsurlar, finansal okuryazarlık kavramının önemini artırmaktadır (Çam & Barut, 2015).

1990'larda finansal eğitim konusu; eğitimcilerin, topluluk gruplarının, işletmelerin, devlet kurumlarının ve politika yapıcıların gündeminde yer edinmiştir. Finansal ürünlerin karmaşıklaşması, bu durumun nedenlerinden bir tanesidir. Finansal olarak eğitimli veya bilgili tüketiciler, kendileri ve aileleri için daha iyi finansal kararlar vererek ekonomik güvenliklerini artıracak bir konuma gelerek esenlik içinde yaşayabilmektedirler. Finansal anlamda güvende olan aileler, daha iyi bir yaşama sahip olabilmekte ve böylece toplumun daha iyi kalkınmasına katkıda bulunabilmektedirler. Bu sebeple finansal eğitim sadece birey, aile ve haneler için değil, toplumlar için de önemli bir kavram olabilmektedir (Hilgert & Hogarth, 2003).

Finansal okuryazarlık programları, borçlu olan bireylerin borçlarının aşırı bir şekilde artmasına veya kredilerini geri ödemede zorluk çekmelerine engel olabilmektedir. Bu programlar, daha sorumlu bir borç kullanımı ve yüksek faizli ürünlerden kaçınmayı teşvik edebilmektedir. Dolayısıyla borçlanarak finansal ürün elde edenlerin, tasarruf için olsun veya olmasın kendilerine sunulan bu finansal ürünlerinin doğru anlamaları veya geleceklerine nasıl etki edeceğinin bilmeleri açısından oldukça önemli olabilmektedir (Madeira & Margaretic, 2022).

Bireylerin elde etmek istediği en önemli yeteneklerden biri, parayla başa çıkabilme, parayı kullanabilme yeteneğidir. İnsanların gelişen ve değişen günümüz sosyoekonomik koşullarında, kullanılabilir finansal ürün/ hizmetlerin artan çeşitliliği ve karmaşıklığı ile baş edebilmek ve hayatta kalabilmek için finansal okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Finansal okuryazarlık becerilerine sahip olmak hem finansal problemleri önceden öngörüp çözebilmek hem de refah içinde bir hayat sürdürebilmek açısından önemlidir (Öztürk & Demir, 2015).

Klapper, Lusardi & Panos (2013), Rusya'daki mali krizlere yönelik çalışmalarında büyük mali krizler sırasında yüksek faizli ürünlerle aşırı borçlanma sorunların çoğunun finansal olarak daha az eğitimli kişilerden kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Twumasi vd., (2022), finansal okuryazarlığın ev ekonomisini ve finansal hizmetleri erişimi olumlu yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Molina-García vd., (2022) ise, finansal okuryazarlığın serbest meslekte çalışanlar için önemli bir beceri olduğunu ifade etmişlerdir.

Finansal okuryazarlığın faydaları, aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Hilgert & Hogarth, 2003; Alkaya & Yağlı, 2015; Fettahoğlu, 2015; Kılıç, Ata & Seyrek, 2015; Öztürk & Demir, 2015; Gautam, Rastogi & Rawal, 2022; Madeira & Margaretic, 2022; Twumasi vd., 2022; Williams, Morton & Christian, 2022):

• Bireysel tasarrufları artırır.

• Bilinçli ve rasyonel finansal kararlar almayı sağlar.

• Finansal riskleri yönetmeyi kolaylaştırır.

• Karmaşık ve çeşitli finansal ürünlere erişebilme becerisi kazandırır.

• Ailenin finansal güvenliğini destekler.

• Aşırı borçlanmayı engeller.

• Günlük finansal sorunların çözümüne katkı sağlar.

• Kredileri ödemede zorlukları azaltır.

• Yüksek faizli ürünlerden kaçınmaya yöneltir.

• Finansal ürünleri doğru ve anlaşılır kılar.

• Tasarrufları yatırıma dönüştürür.

• Parayı yönetmeyi kolaylaştırır.

• Finansal ürünlere (finansal araç ve hizmet) erişimi kolaylaştırır.

• Birey ve devletlere finansal farkındalık sağlar.

• Sosyal refah sağlar.

• Sürdürülebilir gelişme sağlar.

• Toplumların ekonomik gelişimine katkı sağlar.

• Finansal piyasaların etkili ve verimli işleyişine katkı sağlar.

3. Metot

Bu başlık kapsamında araştırmanın amacı, evreni ve örneklemi, veri toplama araçları ile bulguları konularına yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Amaç, Evren ve Örneklemi

Bu çalışmanın amacı, beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin finansal okuryazarlık tutum ve davranış düzeyenlerini belirlemektir. Mevcut çalışmanın evrenini, Şırnak Üniversitesi beden eğitimi ve spor yüksekokulu bölümlerinde okuyan 120 öğrenci oluşturmaktadır. Örnekleme, online anket yöntemiyle ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı Sarıgül (2015) tarafından geliştirilen, dört alt boyut ve 14 maddeden oluşan "Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış" ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki maddeler 5'li likert tipinde oluşturulmuştur. Ölçeğin dört alt boyutu; harcama (7,8,9,11 maddeleri), tutum (2,10,12,13 maddeleri), algı (3,4,5 maddeleri) ve ilgi (1,6,14 maddeleri) alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık değeri α=0.602 olarak bulunmuş ve güvenilir (Kayış, 2017: 405) olduğu elde edilmiştir.

3.3. Bulgular

Katılımcıların demografik verilerinin dağılımının belirlenmesi için yüzde (%) ve frekans (N) analizleri yapılmıştır. Aşağıdaki Tablo 2'de katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin bilgileri yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Dağılımları

		N	%	Toplam
Cinsiyet	Erkek	46	48,9	
	Kadın	48	51,1	**94**

	19	14	14,9	
	20	13	13,8	
Yaş	21	10	10,6	**94**
	22	18	19,1	
	23	28	29,8	
	24	11	11,7	
	Çalışmıyorum	53	56,4	
Çalışma durumu	Kısmi Zamanlı Çalışıyorum	17	18,1	**94**
	Tam Zamanlı Çalışıyorum	24	25,5	
Aylık gelir durumu	1000 TL Altı	50	53,2	
	1000 ve 3000 TL Arası	21	22,3	**94**
	3001 TL ve Üstü	23	24,5	
	1. Sınıf	20	21,3	
Sınıfı	2. Sınıf	19	20,2	**94**
	3. Sınıf	21	22,3	
	4. Sınıf	34	36,2	

Yukarıdaki Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların kadın ve erkek oranların birbirine yakın; %29,8'inin 23 yaşında; %56,4'ünün çalışmadığı; %53,2'sinin 1000 TL altı gelire sahip; 36,2'sinin 4. Sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 3'te araştırma verilerinin normal dağılımlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık analizleri yer almaktadır.

Tablo 3. Verilerin Normallik Analizi

	Harcama	**Tutum**	**Algı**	**İlgi**
Çarpıklık	0,026	-0,163	0,282	-0,244
Basıklık	-0,303	0,238	-0,467	-0,267
N	94	94	94	94

Çarpıklık ve basıklık değerleri (Akbulut, 2012: 173), +1.0 ile -1.0 arasında olduğunda verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir. Yukarıdaki Tablo 3'teki araştırma veri setine ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde verilerin normal dağılıma sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmada, normal dağılıma sahip verilerle analiz edilebilen parametrik hipotez testlerinin kullanılmasına karar verilmiştir. İki grubun karşılaştırılması için T-testi ve ikiden daha fazla grubun karşılaştırmaları için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Gruplar arası farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için ise Gabriel testi yapılmıştır. Çalışmanın anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 4'te finansal okuryazarlığın altı boyutlarının aritmetik ortalama ve standart sapmaları gösterilmektedir.

Tablo 4: Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeğinin Boyutlarının Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapmaları

Alt Boyutlar	**Harcama**	**Tutum**	**Algı**	**İlgi**
Aritmetik Ortalama	2,994	3,603	2,475	2,904

Standart Sapma	0,901	0,677	0,924	0,823

Yukarıdaki Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin alt boyutlarından sırayla "Tutum" (x=3,603±0,677), "Harcama" (x=2,994± 0,901) ,"İlgi" (x=2,904±0,823) ve "Algı" (x=2,475±0,924) aritmetik ortalama ve standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bakarak; katılımcıların "tutum" alt boyutunda diğer alt boyutlara göre daha yüksek "algı" alt boyutunda ise daha düşük puana sahip oldukları söylenebilir. Araştırma değişkenlerinin ortalama değerlendirmeleri Gelmez ve Demirel'in (2022: 109), Tekin'in (2017) önerisini baz alıp hesaplayarak oluşturdukları (Düşük: $1,00 \leq \bar{x} \leq 2,60$; Vasat: $2,60 < \bar{x} \leq 3,40$; Yüksek: $3,40 < \bar{x} \leq 4,20$) aralıklara göre yapılmıştır. Tutum, harcama ve ilgi boyutları vasat; algı boyutu ise, düşük düzeyde olmaktadır. Namlı & Kaya (2019) tarafından Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi bünyesinde yer alan Beden Eğitimi Öğretmenliği, Spor Yöneticiliği, Antrenörlük Eğitimi ve Rekreasyon bölümlerinde okuyan öğrenciler üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalarında finansal okuryazarlık düzeylerinin oldukça düşük olduğunu elde etmişlerdir. Başarır & Saruhan (2017), çalışmalarında Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesinde lisans düzeyinde eğitimine devam eden İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Uygulamalı Bilimler Fakültesinde eğitimine devam eden öğrenciler üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalarında genel olarak öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin orta ve biraz üstünde olduğunu tespit etmişlerdir. Buradan hareketle, araştırmanın bu sonucunun daha önce yapılan araştırmalarla örtüştüğü görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 5'te finansal okuryazarlığın cinsiyet değişkenine göre farklılık analizi yer almaktadır.

Tablo 5: Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeğinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

	Cinsiyet	**N**	**Ort.**	**Ss**	**t**	p
Harcama	Kadın	48	3,260	0,803	3,048	**0,003***
	Erkek	46	2,717	0,921		
Tutum	Kadın	48	3,546	0,598	-0,830	0,409
	Erkek	46	3,663	0,753		
Algı	Kadın	48	2,513	0,880	0,413	0,681
	Erkek	46	2,434	0,975		
İlgi	Kadın	48	3,006	0,682	1,239	0,219
	Erkek	46	2,797	0,944		

*p<0,05

Yukarıdaki Tablo 5 incelendiğinde, cinsiyet değişkeninin finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin harcama alt boyutu (t=3,048; p=0,003) açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığına bakıldığında, kadınların aritmetik ortalamalarının erkeklerin aritmetik ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, katılımcılardan kadınların erkeklerden daha fazla harcama yaptıkları yorumu

yapılabilmektedir. Aşağıdaki Tablo 6'da finansal okuryazarlığın yaş değişkenine göre farklılık analizi gösterilmektedir.

Tablo 6: Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeğinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi

Alt Boyutlar	Gruplar	N	ort	Ss	F	P	Fark
Harcama	19 Yaş	14	3,160	0,683			
	20 Yaş	13	2,576	0,806	0,919	0,473	
	21 Yaş	10	3,225	1,089			
	22 Yaş	18	3,097	0,866			
	23 Yaş	28	3,026	1,076			
	24 Yaş	11	2,818	0,560			
Tutum	19 Yaş	14	3,535	0,719			
	20 Yaş	13	4,019	0,534	2,348	**0,047 ***	**23 Yaş >20 Yaş**
	21 Yaş	10	3,600	0,658			
	22 Yaş	18	3,583	0,469			
	23 Yaş	28	3,348	0,803			
	24 Yaş	11	3,886	0,491			
Algı	19 Yaş	14	2,166	1,130			
	20 Yaş	13	2,307	0,937	1,235	0,300	
	21 Yaş	10	2,533	0,905			
	22 Yaş	18	2,648	0,753			
	23 Yaş	28	2,381	0,919			
	24 Yaş	11	2,969	0,849			
İlgi	19 Yaş	14	2,761	0,990	0,492	0,781	
	20 Yaş	13	3,051	0,730			
	21 Yaş	10	3,066	0,583			
	22 Yaş	18	2,851	0,742			
	23 Yaş	28	2,797	0,926			
	24 Yaş	11	3,121	0,806			

*p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde, yaş değişkenine göre tutum (F (5;88)= 2,348;p<0.047) alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey Post Hoc analizi sonucunda tutum alt boyutunda 23 yaş ($\bar{x}$ =3,348±0,803) ve 20 yaş ($\bar{x}$ =4,019±0,534) arasında 23 yaş lehine fark olduğu görülmektedir. Buradan 20 yaşında olanların daha tutumlu oldukları ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki Tablo 7'de finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin çalışma durumuna göre farklılık analizi yer almaktadır.

Tablo 7: Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeğinin Çalışma Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi

Alt Boyutlar	Gruplar	N	ort	Ss	F	P	Fark
Harcama	Çalışmıyorum	53	3,202	0,896			
	Kısmi zamanlı çalışıyorum	17	2,558	0,903	3,980	**0,022***	Çalışmıyorum >kısmi zamanlı çalışıyorum
	Tam zamanlı çalışıyorum	24	2,843	0,796			
Tutum	Çalışmıyorum	53	3,603	0,653			
	Kısmi zamanlı çalışıyorum	17	3,750	0,661	0,673	0,513	
	Tam zamanlı çalışıyorum	24	3,500	0,748			

Algı	Çalışmıyorum	53	2,553	0,991		
	Kısmi zamanlı çalışıyorum	17	2,313	1,070	0,492	0,613
	Tam zamanlı çalışıyorum	24	2,416	0,631		
İlgi	Çalışmıyorum	53	2,893	0,866		
	Kısmi zamanlı çalışıyorum	17	2,784	0,716	0,393	0,676
	Tam zaman çalışıyorum	24	3,013	0,813		

*p<0,05

Tablo 7 incelendiğinde, yaş değişkenine göre harcama (F (2;91)= 3,980;p<0.022) alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey Post Hoc analizi sonucunda tutum alt boyutunda çalışmıyorum ($\bar{x}$ =3,202±0,896) ve kısmı zamanlı çalışıyorum ($\bar{x}$ =2,558±0,903) arasında çalışmayan katılımcıların lehine fark olduğu görülmektedir. Çalışmayanların daha fazla harcama yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki Tablo 8'de finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin aylık gelire göre farklılık analizi yer almaktadır.

Tablo 8: Finansal Okuryazarlığın Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi

Alt Boyutlar	Gruplar	N	ort	Ss	F	P	Fark
Harcama	1000 TL altı	50	3,165	0,858			
	1000 -3000 TL arası	21	3,071	0,848	3,952	**0,023***	1000 TL altı>3001 TL ve üstü
	3001 TL ve üstü	23	2,554	0,929			
Tutum	1000 TL altı	50	3,595	0,660			
	1000 -3000 TL arası	21	3,738	0,663	0,682	0,508	
	3001 TL ve üstü	23	3,500	0,734			
Algı	1000 TL altı	50	2,506	0,969			
	1000 -3000 TL arası	21	2,571	0,984	0,467	0,629	
	3001 TL ve üstü	23	2,318	0,775			
İlgi	1000 TL altı	50	2,860	0,830			
	1000 -3000 TL arası	21	3,158	0,860	1,402	0,251	
	3001 TL ve üstü	23	2,768	0,755			

*p<0,05

Yukarıdaki Tablo 8 incelendiğinde, gelir durumu değişkenine göre harcama (F (2;91)= 3,952;p<0.023) alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey Post Hoc analizi sonucunda tutum alt boyutunda aylık geliri 1000 TL altı olan katılımcılar ($\bar{x}$ =3,±0,858) ile aylık geliri 3001 TL üstü olan katılımcılar ($\bar{x}$ =2,554±0,929) arasında aylık geliri 1000 TL altı olan katılımcıların lehine fark olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, aylık geliri 1000 TL altı olanların daha fazla harcama yaptıkları yorumu yapılabilmektedir. Aşağıdaki Tablo 9'da finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin sınıf değişkenine göre farklılık analizi yer almaktadır.

Tablo 9: Finansal Okuryazarlığın Sınıf Değişkenine Göre İncelenmesi

Alt Boyutlar	Gruplar	N	ort	Ss	F	P	Fark
Harcama	1.sınıf	20	3,000	0,823			
	2.sınıf	19	2,881	0,847	2,288	0,084	
	3.sınıf	21	3,416	1,001			
	4.sınıf	34	2,794	0,858			
Tutum	1.sınıf	20	3,725	0,751			

	2.sınıf	19	3,802	0,453	1,282	0,285
	3.sınıf	21	3,500	0,586		
	4.sınıf	34	3,485	0,771		
Algı	1.sınıf	20	2,316	1,141		
	2.sınıf	19	2,386	0,722	0 ,422	0,737
	3.sınıf	21	2,587	0,829		
	4.sınıf	34	2,549	0,960		
İlgi	1.sınıf	20	2,883	0,846		
	2.sınıf	19	2,929	0,690	0,044	0,988
	3.sınıf	21	2,857	0,771		
	4.sınıf	34	2,931	0,934		

*p<0,05

Tablo 9 incelendiğinde, finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin alt boyutları ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan literatür araştırmasında piyasaların artarak devam eden bir küreselleşmeye büründüğü, bireylerin finansal sisteme daha fazla entegre oldukları ve finansal araçların daha karmaşık hale geldiği görülmüştür. Ayrıca, finansal kararların bireylerin günlük yaşamda verdikleri çok sayıda kararların bir kısmını oluşturduğu ve bireylerin geleceklerinde önemli etkilerinin olduğu dile getirilmiştir. Örneğin; ev veya araba almak gibi finansal kararların önemli olması nedeniyle bireyler bu tür finansal konularda bilinçli ve isabetli kararlar vermek durumunda kalmışlardır. Bireylerin daha iyi ve kaliteli bir hayat için de finansal okuryazarlığa sahip olmak suretiyle finansal kaynaklarını yönetebilme becerisi kazanmaları gerekliliği anlaşılmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler neticesinde araştırma verilerin normal dağıldığı, katılımcıların tutum alt boyutunda diğer alt boyutlara göre daha yüksek ve algı alt boyutunda ise daha düşük puana sahip; tutum, harcama ile ilgi boyutlarının vasat ve algı boyutunun ise, düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit, daha önce yapılan Namlı ve Kaya (2019), Başarır ve Saruhan (2017) araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Katılımcılardan kadınların erkeklerden daha fazla harcama yaptıkları; 19-24 yaş aralığı gösteren katılımcıların 20 yaşında olanların daha tutumlu oldukları; çalışmayanların daha fazla harcama yaptıkları; aylık geliri 1000 TL altı olanların daha fazla harcama yaptıkları; finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğinin boyutlarının sınıf değişkeni açısından farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Alan araştırmalarında sınırlılıklar olabildiğinden bu çalışmanın da zaman ve kapsam sınırlılığı vardır. Dolayısıyla ileride yapılacak araştırmalara, finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeğini farklı üniversitelerdeki beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri üzerine araştırma yaparak mevcut araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılması veya başka bölümlerde okuyan öğrencilere uygulanarak bölüm karşılaştırmasının yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Agarwal, S., Driscoll, J.C., Gabaix, X., & Laibson, D. (2009). The Age of Reason: Financial Decisions over the Life Cycle and Implications For Regulation, Brookings Papers on Economic Activity No. 2, 51-117. 10.1353/eca.0.0067

Akbulut, Y. “Veri Çözümleme Teknikleri” Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, (Editör: Ali Şimşek), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012.

Alkaya, A., & Yağlı, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 585-599.

Başarır, Ç., & Sarıhan, A. Y. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlıklarının Belirlenmesi: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(4 (Ek Sayı)), 143-162.

Björklund, M., & Sandahl, J. (2020). Financial Literacy as Citizenship Education - A Viable Prospect?, *Journal of Social Science Education*, 19(3), 4-20.

Çam, A. V., & Barut, A. (2015). Finansal Okuryazarlık Düzeyi ve Davranışları Gümüşhane Üniversitesi Önlisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 4(7), 63-72.

Durmuşkaya, S., & Kavas, Y. (2018). Akademik Gelişim ve Finansal Okuryazarlık Arasındaki İlişkinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 925-939.

Er, F., Temizel, F., Özdemir, A., & Sönmez, H. (2014). Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 113-126.

Ergün, B., Şahin, A., & Ergin, E. (2014). Finansal Okuryazarlık İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalıma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 847-864.

Fettahoğlu, S. (2015). Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli'nde Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (67), 101-116.

Gautam, R. S., Rastogi, D., & Rawal, A. (2022). Study Of Financial Literacy and its Impact on Rural Development in India: Evidence Using Panel Data Analysis, *Iconic Research and Engineering Journals*, 5(9), 483-492.

Gelmez, M., & Demirel, E. T. Hastanelerde Bina Yönetiminin Hizmet Alanların Görüşleri Açısından İncelenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 2022, 9(17), ss. 99-116.

Hilgert M. A., & Hogarth, J. M. (2003). Household Financial Management: The Connection between Knowledge and Behavior, *Federal Reserve Bulletin*, 89(7), 309-322.

Kadoya, Y., & Khan, M. S. R. (2020). Financial Literacy in Japan: New Evidence using Financial Knowledge, *Behavior, And Attitude, Sustainability*, 12(9), 3683.

Kayış, A. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. (Editör: Şeref Kalaycı). (8. Basım). Ankara: Dinamik Akademi, 2017.

Kılıç, Y., Ata, H. A., & Seyrek, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 129-150.

Klapper, L., Lusardi, A., & Panos, G. A. (2013). Financial Literacy and its Consequences: Evidence from Russia During the Financial Crisis, *Journal of Banking & Finance*, 37(10), 3904-3923.

Li, X. (2020). When Financial Literacy Meets Textual Analysis: A Conceptual Review, *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 28, 100402.

Lusardi, A. (2008). "Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, and Financial Education Programs", NBER Working Paper Series, Working Paper 13824

Lusardi, A. (2019). Financial Literacy and The Need For Financial Education: Evidence And Implications, Swiss Journal of Economics and Statistics, 155(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s41937-019-0027-5

Madeira, C., & Margaretic, P. (2022). The Impact of Financial Literacy on The Quality of Self-Reported Financial Information, *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 34, 100660.

Mercan, N., Oyur, E., Altınay, A., & Aksanyar, Y. (2012). Ekonomi Okur Yazarlığına Yönelik Ampirik Bir Araştırma, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 109-118.

Molina-García, A., Diéguez-Soto, J., Galache-Laza, M. T., & Campos-Valenzuela, M. (2022). Financial Literacy in Smes: A Bibliometric Analysis and a Systematic Literature Review of an Emerging Research Field, Review of Managerial Science, 1-40.

Namlı, S., & Kaya, A. (2019). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Tespiti: Atatürk Üniversitesi Örneği, OP*US International Journal of Society Researches*, 13(19), 960-982.

Oliveira, I., Figueiredo, J., Cardoso, A., & Pocinho, M. (2022). The Financial Literacy of Individuals Declared Insolvent in the Courts in Portugal in 2020, International Review of Economics, 1-16.

Önlen, M. 2022. Sosyal Bilgiler dersinde Matematiksel Modelleme Etkinlikleriyle Finansal Okuryazarlık Becerisinin Geliştirilmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Öztürk, E., & Demir, Y. (2015). Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 113-134.

Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 200-218. http://dx.doi.org/10.11611/JMER408

Tekin, H. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Yargı Yayıncılık, Ankara, 2017.

Temizel, F., & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İBBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.

Tetik, N. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi: İnönü Üniversitesi Örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2755-2774.

Twumasi, M. A., Jiang, Y., Ding, Z., Wang, P., & Abgenyo, W. (2022). The Mediating Role of Access to Financial Services in the Effect of Financial Literacy on Household Income: The Case of Rural Ghana, Sage Open, 12(1), 21582440221079921.

Williams, P., K. Morton, J. K., & Christian, B. J. (2022) Enhancing Financial Literacy in Children 5–12 Years Old using Authentic Learning qithin a School Market Garden Programme, Education 3-13, 50(3), 361-374, DOI: 10.1080/03004279.2020.1851741

TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞMEDE DİJİTALLEŞME: GAZİANTEP MODEL FABRİKA ÖRNEĞİ

YUNUS CANERTANRIÖVER[1], DOÇ.DR.HARUNŞAHİN[2]

[1] Gaziantep Üniversitesi, İİBF- İktisat Bölümü Yüksek Lisans,canertanriover05@gmail.com-

ORCID ID 0000-0002-2905-3523

[2]Gaziantep Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü- İktisat Tarihi ABD.harunsahin1@gmail.com-

ORCID ID 0000-0001-8959-6514

ÖZET

Birinci Sanayi Devrimi sonrasında Batı toplumubirçok yönüyle devrim niteliğinde olaylara şahit olmuştur.Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sağlık sektöründe iyileşmeler yaşanmış, insanoğlunun yaşam kalitesi artmış, gıda sağlığı gelişmiş ve bunlara bağlı olarak insanların ortalama yaşam süreleri uzamıştır. Sağlığın yanı sıra hem sosyal hem de ekonomik anlamda önemli gelişmeler de görülmüştür. Başta Avrupa'da olmak üzere sanayileşme ile modern ekonomik büyüme başlamıştır. 19. yüzyıl büyümesinin ve kalkınmasının ana itici gücü sanayileşme olmuştur. Birinci Sanayi Devrimi'ni İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Sanayi Devrimleri takip etmiştir. Osmanlı döneminden itibaren Türkiye de Batı'da gelişen ekonomik devrimleri izlemiş ve bugün sanayide önemli bir seviyeye ulaşmıştır.Türkiye'de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na uygun olarak, Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı öncülüğünde sanayileşme konusunda birçok yeni proje yapılmıştır. Bu projelerden biri de Uygulamalı KOBİ Yetkinlik Merkezi (Model Fabrika) Projesi'dir. Uygulamalı KOBİ Yetkinlik Merkezi, sanayide dijitalleşme stratejisi ile hareket etmek suretiyle devletin öncülüğünde eğitim ve uygulama temelli hizmetler sunmaktadır. Stratejik plan çerçevesinde Türkiye genelinde Ankara, İzmir, Gaziantep, Adana, Mersin ve Konya'da Model Fabrikalar kurulmuştur. Model fabrikaların tesis edilmesinde illerin ekonomik ve jeopolitik konumlarıdikkate alınmıştır. Gaziantep Model Fabrika da Gaziantep'in ekonomik önemine uygun olarak kurulmuş olup, bölgede bulunan diğer sanayi kuruluşlarına öncülük etmektedir. Bu çalışmada, Gaziantep Model Fabrika konusu ele alınmıştır. Bu çerçevede fabrikanın vizyonu ve misyonu, bölge ve ülke ekonomisine katkıları, fabrikanın işleyişi, eğitim müfredatı, verilen eğitimler ve öğren-dönüş programı konusu ele alınmış ve yeni analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ Yetkinlik Merkezi, Model Fabrika, Gaziantep, Sanayide Dijitalleşme, Sanayileşme.

1. GİRİŞ

Günümüzde, modern anlamda gelişmiş ve kalkınmış ülkelerin büyük bir çoğunluğunun, sanayi endüstrisinde gelişmeleri takip eden ülkeler olduğunu söylememiz mümkündür. Birinci Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan bu gelişme, günümüzde Dördüncü Sanayi Devrimi ile devam etmektedir. Özellikle Batı toplumunda ciddi gelişmelere neden olan sanayileşme olgusu, sanayileşme ile büyüme modelini benimseyen her ülkede etkisini göstermiştir. Bilhassa katma değeri yüksek ürün üretimine dayalı sanayileşme tarzı, ekonomik kalkınma ve büyümenin temel unsurlarından birisi haline gelmiştir. Günümüz dünyasına bakıldığında, ekonomik anlamda gelişmiş ve kalkınmış olan ülkelerin aynı zamanda sanayileşmiş ülkeler olması, sanayi sektörünün ekonomide ne denli bir öneme sahip olduğunu bizlere göstermektedir (Koç, Şenel ve Kaya, 2018, s.2-3).

Dünyada sanayileşme süreci ile teknolojik gelişme hızı ciddi derecede artış göstermiştir. Hem uluslararası hem de ülkeler bazında birçok yapısal değişikliler görülmekle birlikte, ekonomi alanında da birçok değişiklik görülmüştür. Bunlardan birisi de *post industiral* adı verilen İleri Sanayi Ekonomisi'nin oluşmasıdır. İleri sanayiye sahip ülkeler, klasik anlamdaki sanayiyi takip eden ülkelerden ekonomik ve kalkınmışlık olarak daha ileri bir düzeye sahiptir. Dolayısı ile günümüzde sanayi ötesi olarak adlandırılan ekonomiler, dünya ekonomisinin geleceğine yön verme konusunda söz sahibi olmuşlardır (Işık, 2009, s.3).

İleri Sanayi Ekonomisi'ne sahip olan ülkelerde; ekonominin sanayiden daha fazla hizmet sektörü üzerine yoğunlaştığı, beden gücü yerine beyin gücüne sahip vasıflı istihdamın ağırlıklı olduğu, karşılaması önceden zor olan bireysel taleplere zorlanmadan karşılık verilmesi ve uluslararası arenada rekabeti benimseyen esnek üretim stratejisi görülmektedir. (Işık, 2009, s.3-4)

Türkiye'de sanayileşme ise Batı toplumundan biraz geç başlamıştır. Osmanlı'nın son dönemleri ile başlayan süreç, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hızlanarak devam etmiştir. Dönemin koşullarından ötürü klasik anlamda sanayileşme anlayışına sahip olan Türkiye, dönemin verilerine bakıldığında gelişmiş toplumlara kıyasla, nispeten geriden gelen bir yol izlemiştir. Ancak günden güne üzerine katarak yoluna devam eden Türkiye, 2010'lu yıllarda sanayileşme yolunda attığı adımları daha da hızlandırmıştır. Sanayide dijitalleşme stratejisi çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı liderliğinde, ilgili bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları aracılığı ile birçok alanda çeşitli projeler ve çalışmalar yapılmıştır. 2016 yılında TÜSİAD'ın *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0 Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi* isimli araştırması ile Türkiye'nin dijital sanayiye uyum potansiyeli tespit edilmiştir (Sanayide Dijitalleşme Çalışma Grubu Raporu, 2018, s.16). Yirmiden fazla imalat sanayisinde faaliyet gösteren firma ile bu firmalara bağlı altmıştan fazla iş kolu üzerinde yapılan çalışma neticesinde; firmaların %60'lık dilimi dijital sanayiye geçmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Ancak altyapı, donanım, bilgi birikimi gibi konularda eksikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu eksiklikler neticesinde Türkiye'nin dijitalleşme konusunda yetkinliğinin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir (Sağbaş ve Gülseren, 2019, s.4).

Tüm bu gelişmelere karşın TÜSİAD'ın çalışmalarının sonuçları arasında; birçok firma ile yürütülen çalışmalar neticesinde Türkiye'nin sanayideki seviyesinin 2 ve 3. Seviye arasında 2,6 olduğu, küresel ölçekte yapılan çalışmalara göre nispeten 3,5 yıl geride olduğu,ülkedeki üretim ayağının en temel kolu olan KOBİ'lerin dijital dönüşümüne katkı sağlanması durumunda dijitalleşme çabalarının olumlu sonuçları doğuracağı tespit edilmiştir. Türkiye'nin sanayileşmedeki bu potansiyeli, Endüstri 4.0sürecine geçiş açısından bir avantaj olarak görülmüştür (Sanayide Dijitalleşme Çalışma Grubu Raporu, 2018, s.19).

Yapılan çalışmalar neticesinde Türkiye'de ilgili bakanlıkların ortak çalışması sonucu yayınlanan Onuncu Kalkınma Planı ile başlayan ve On Birinci Kalkınma Planı ile devam eden sanayide dijitalleşme çabaları; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı liderliğinde *Uygulamalı KOBİ Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi-Model Fabrikalar* isimli proje ile hayata geçirilmiştir. İlk olarak 2018 yılında Ankara'da açılan bu merkez, daha sonra Türkiye'nin bölgeleri arasında potansiyeli olan ve bulunduğu bölgeyi kalkındırma gücüne sahipİzmir, Gaziantep, Konya, Adana, Bursa ve Mersin'de de faaliyete alınmıştır (https://sanayi.gov.tr/merkez-birimi/92d9c73bddbb/projeler, Erişim Tarihi: 06.12.2022).

2. GAZİANTEP MODEL FABRİKA

Model Fabrikalar, üretim sürecinde hata yapma ve yanılma payının göz ardı edildiği, özgür üretim ortamının bulunduğu, deneyimleme ile öğrenme metodunun kullanıldığı, danışmanlık hizmeti ile birlikte sanayide üretime dair hemen her eğitimin bir arada sunulduğu ve Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın önderliğinde ilerleyen programın ismidir. Resmi literatürde *"Uygulamalı KOBİ Yetkinlik Merkezi"* olarak adlandırılmaktadır (Ulu, 2021, s.40).

Model fabrikadaki program içerisinde %65 uygulamalı eğitim, %35 teorik eğitim verilmektedir. Buradaki amaç, firmalara üretim süreci içerisindeki aşamalarda verimli ve verimsiz çıktıların aynı anda tespit edilmesi ve raporlanması alışkanlığının kazandırılmasıdır. Bu program içerisinde eğitim alan üretici kesimin farkındalığını artırmak ve en doğru üretim metodunu benimsetebilmek adına farkındalık eğitimi ile birlikte, üretim sürecindeki her adımı tatbik ettirebilmek amacı ile deneyimsel eğitim verilmektedir. Bunların yanı sıra taleplere yönelik olarak doğru ihtiyacı karşılayabilme yetisi kazandırabilmek adına proje uygulama eğitimleri de verilmektedir (Ulu, 2021, s.40).

Model fabrikaların amacı, üretim sürecinde yer alan KOBİ'lerin dijital dönüşüm ve yalın üretim kapsamında eğitimlerinin verilmesi ve doğru danışmanlık hizmetinin sağlanması olarak ifade edilebilir. (İmirlioğlu, 2022, s.41).

Türkiye'de Model Fabrika kurulması kararı alındıktan sonra bu fabrikaların birisi de Gaziantep'te kurulmuştur. Gaziantep Sanayi Odası (GSO) ve UNDP iş birliği ile Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi içerisinde bulunmaktadır. Gaziantep Model Fabrika, Gaziantep şehir sanayisine örnek teşkil etmek için kurulmuştur. Gaziantep Model Fabrika, üretim sürecinde bulunan tüm makine ve teçhizat kullanımını, eğitim ve müfredat süreçlerini ve dijital dönüşüm

için gereken tüm faaliyetleri, firma sahiplerine ve bu süreçlere öncülük eden kişilere sağlayarak dijital dönüşüm sürecinde firmalara gerekli alt yapıları sağlamaktadır (Gaziantep Model Fabrika Genel Tanıtım, 2021, s.7).

Gaziantep Model Fabrika 2500m² kapalı alan içerisinde 760m²'lik atölyesi, 2 adet eğitim sınıfı, 1 adet toplantı salonu, Gaziantep Üniversitesi ve Hasan Kalyoncu Üniversitesi iş birliği ve 11 akademisyen desteği ile hizmet vermektedir (Gövtaş, 2021, s.40).

Gaziantep Model Fabrika için ana hedef kitle KOBİ'lerdir. Bu doğrultuda eğitim "Konsept ve Eğitim Programı Geliştirilmesi Projesi" yürürlülüğe girmiş, çeşitli eğitim programları oluşturulmuş, dijital dönüşüm için gerekli yol haritaları çizilmiş, teorik ve pratik eğitimi aynı anda uygulatan atölyeler açılmış ve uygulamalar geliştirilmiştir. Ankara Model Fabrika'da olduğu gibi "Öğren Dönüş Programı" ve "Nasılını Bil" aracılığı ile çevre illeri hedefleyen bir merkez yapısı oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelerin nihai amacı, yalın üretim sisteminin benimsenerek katma değeri yüksek ürün üretimini alışkanlık haline getirmektir (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.9).

Şehrin sanayi altyapısının güçlü oluşu, iç ve dış ticaret hacmindeki büyüklük, üretim yapısı, üniversite ve akademik kadrodaki artış gibi etmenler Gaziantep'i bu konuda tercih edilme konusunda öncelikli hale getirmiştir. Bu hususların ardından, Model Fabrika'nın kurulması ile birlikte dijital ve yalın dönüşüm konusunda verilecek eğitimlerde kullanılacak olan ürünlerin tercih aşamasına geçilmiştir. Bu ürünler tercih edilirken yalın üretim koşullarının tüm sektöre homojen yayılması, üretimin kesikli mi yoksa sürekli mi devam ettiği konusunun baştan belirlenmesi, ürünlerin az parça ile kolay kurulum yapısına sahip olması, ürünün yalın üretim eğitimlerine konu olabilecek kadar kısa süreli eğitimle verilebilirliği, ürünlerin montajı kadar demontajının da kolay olması, ürünün israftan kaçınılması adına tüm üretim sürecinde geri dönüştürülebilir olması ürün seçim kriterleri arasında sayılmaktadır (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.10).

Gaziantep'in bir Dijital Dönüşüm ve Yetkinlik Merkezi'ne ev sahipliği yapmasının, şehrin avantajları ile yakından iltisaklı olduğunu söyleyebiliriz. Bunların yanı sıra şehrin yatırım için de birçok avantajı bulunmaktadır. Türkiye'nin en büyük organize sanayi bölgesine sahip oluşu, liman olan kentlere yakın oluşu, otoyol bağlantı ağlarının geniş oluşu, demiryolu ulaşım altyapısına sahip oluşu, Ortadoğu'ya en yakın sanayi kenti oluşu, Avrupa ve Afrika ticaretinde ciddi bir paya sahip oluşu, serbest bölgeye sahip oluşu, uluslararası organizasyonları kaldıracak altyapıya sahip oluşu, şehirdeki üniversite sayısındaki artış ile birlikte akademik personellerle iş birliği yapma potansiyeline sahip oluşu gibi etmenler, başlıca şehrin yatırım avantajları arasında gösterilmektedir. Bu gibi avantajlara sahip olması neticesinde, yatırım olanaklarının gelişmesi ihtimali göz önünde bulundurularak, Gaziantep'e Model Fabrika açma fikri gelişmiştir. (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.16).

2.1. Gaziantep Model Fabrika'da Verilen Eğitimler

Gaziantep Model Fabrika, eğitim konusunda da gerekli atılımları yapmıştır ve eğitim müfredatını sağlam temeller üzerine kurmuştur. Bu eğitimleri şu şekilde sıralayabiliriz Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.19-25):

- Yalın Yaklaşım

- Dijital Dönüşüm Psikolojisi
- Süreçlere Yaklaşım Eğitimi
- Standartlaştırma Eğitimi
- İş Bazlı Ön Çalışma Eğitimi
- Üretim İçi Değer Akış Raporlama Eğitimi
- Bakım/Ekipman Verimliliği Eğitimi
- Hata Önleme
- Ergonomi (İş İstasyonu Tasarım) Eğitimi

Yalın üretim konusunda "Yalın Yaklaşım" adı ile verilen eğitimde çalışanların dijital dönüşüm konusunda bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca katılanların ortak bilinç ile hareket etmesini sağlayarak yeni üretim modelleri için odaklılık yaratmaktadır. Yalın Yaklaşım eğitimi, işletmelerin dijital dönüşüm konusunda başlangıç noktası sayılmaktadır. (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.19).

Dijital Dönüşüm Psikolojisi eğitiminde dijital dönüşümün tüm gerekliliklerı, sınıflandırılması, vizyonu ve misyonu ile birlikte karşılaşılma ihtimali olan sorunlara çözüm odaklı yaklaşılması üzerinde durulmaktadır (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.20).

Süreçlere Yaklaşım Eğitimi'nde dijital dönüşüm sürecinin modülleri anlatılır. Süreç yönetimi, faydaları ve araçları hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır. (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.21).

Standartlaştırma Eğitimi'ndeki amaç, standartlaşmanın işletmeler için olan önemi anlatılmaktadır. Dijital dönüşümün kültür haline gelmesi ve bunun standarda bindirilmesi hedeflenmektedir (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.21).

İş Bazlı Ön Çalışma Eğitimi'nin temel amacı; ön çalışmanın önemi, verimlilik artışının gerekliliklerı ve etkin üretim konularında bilinçlendirici öğrenim mekanizmasını katılımcılara aşılamaktır (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.25).

Değer akış şeması, üretim sürecinde oluşabilecek israfın önüne geçebilmek adına analiz yapılarak şema çıkarma işlemidir. Bu eğitim sürecinde de değer akış şeması çıkarmanın önemi, kullanılan semboller ve şema çıkarmaya yönelik gerekli eğitimler verilmektedir. (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.26).

Bakım/Ekipman Verimliliği Eğitim modülünde bakım ve donanım verimliliğinin unsurlarının yanı sıra; bakım sürecinin izlenmesi gereken adımları, bakım sürecinin tarihçesi, türleri, hesaplama yöntemleri ve nokta tespit yöntemleri gibi konulara değinilmektedir. (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.28).

Hata Önleme Eğitimi Jidoka ve Poka-Yoke kavramları ile verilen eğitimdir. Bu eğitimde hata türleri, sınıflandırılması, önlenmesi ve önemi üzerinde durulmaktadır. (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.32).

Ergonomi Eğitimi ise tasarım ve ergonomi adına gereklilikler aktarılmaktadır. Bunların yanı sıra malzeme esnekliği ve önemi, üretim akışkanlığı gibi unsurlara da değinilerek bu konuların önemine vurgu yapılmaktadır (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.34).

2.2. Gaziantep Model Fabrika'da Öğren Dönüş Programı

Model Fabrika açılışı yapılmadan önce, şehirde 50'yi aşkın firmaya "Öğren DönüşProgramı" kapsamında fragman eğitimler verilmiştir. İlk Öğren Dönüş Programı kapsamında altı firmaya eğitim verilmiş, sonraki programda ise iki firmaya eğitim verilerek yeni sistemin önemi açısından adımlar atılmıştır. Bu eğitimi alan farklı sektörlerdeki firmaların verimlilik oranlarında %125 bir artış gözlemlenmiştir. Ardından Gaziantep'te bulunan İpekyolu Kalkınma Ajansı ile yapılan antlaşma sayesinde birçok işletmeye ulaşılarak bu eğitimlerden faydalanmaları sağlanmıştır (Gövtaş, 2021, s.41).

2.3. Gaziantep Model Fabrika'da Eğitim Alan Firmalar ve Gelişimleri

Gaziantep Model Fabrika'da eğitim alan firmaların, üretim sürecinde aktif olan çeşitli kollarında birçok iyileşme gözlemlenmiştir. Bu firmaları ve gelişim oranlarını şu şekilde gösterebiliriz (Gaziantep Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi, 2021):

- **Dur-Kar Halı**: %36 kapasite iyileşme oranı
- **Ansa Ambalaj**: %15 ortalama iyileşme oranı, işçi maliyetinde %2 düşüş, elektrik maliyetinde %3,86 düşüş, ciro artışı 1 Milyon TL
- **Akınal Ayakkabıcılık**: %26 iyileşme oranı, personel oranında %16 azalma
- **Pakten Sağlık Ürünleri**: %83 ortalama iyileşme oranı, işçilik üretkenlik oranında %50 iyileşme, kapasite artış kazancı %28

2.4. Gaziantep Model Fabrika ile Elde Edilen Kazanımlar

Gaziantep Model Fabrika ile elde edilen kazanımları şu şekilde gösterebiliriz (Gaziantep Model Fabrika, Genel Tanıtım 2021, s.48):

- **Yalın Üretim Avantajı:** Yalın üretim sistemi ile üreticilerin ve üretim tesislerinin üretim süreci içerisindeki israflardan arındırılması ve bu kültürün yaygınlaşması hedeflenmiştir. Ürün kalitesini artırmak ve katma değer yaratmak üzerine kurulmuş bir sistem olup ilk olarak Toyota firmasınca kullanılmıştır. Bundan dolayı Toyota Üretim Sistemi de denilmektedir.
- **Verimlilik Etkisi:** Firmaların üretim potansiyellerinin farkına vardırılarak etkin ve doğru üretim kanallarına yönlendirilmesini sağlar.
- **Kapasite ve Zaman Etkisi:** Firmaların kapasiteleri doğrultusunda daha az kaynak ile daha çok üretim yapmalarını sağlamaktadır. İsraf durumunu en aza indirgemektedir.
- **Kaynakların Kullanımına Etkisi:** Üretim sürecine dahil olan hemen her kaynağın etkin bir biçimde kullanılmasını sağlayarak kaynak verimliliği ve maliyet maksimizasyonu sağlamaktadır.
- **Lojistik/Stok Etkisi:** Firmaları depolama ve stok oluşumlarının zahmetlerinden kurtararak taleplere anında ve hızlı cevap verilmesini sağlamaktadır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sanayide dijitalleşme kapsamında dünyada gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerde, devlet desteği ve kamu harcamaları kapsamında birçok yatırım yapılmaktadır. Başta Almanya, ABD, Çin, Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya olmak üzere, Endüstri 4.0 kapsamında hazine bütçesinden çeşitli yatırımlar yapmaktadırlar. Bu durumun ekonomi genelinde olumlu sonuçlarını elde eden bu ülkeler, yıllık bütçe planlamalarından ciddi oranlarda yatırım yapma alışkanlığını kazanmışlardır. Böylelikle ekonomik olarak büyüme ve kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmişlerdir. Türkiye de global anlamda yaşanan bu gelişmeleri takip etmiştir ve geç de olsa, sanayide dijitalleşme konusunda kapsamlı çalışmalar ve yatırımlar yapmıştır. Bu kapsamda devlet nezdinde atılan en büyük adımlardan birisi olan "Model Fabrikalar" 2018 yılı itibariyle, Türkiye'nin çeşitli illerinde faaliyete başlayarak hızlı bir şekilde hizmet vermeye başlamıştır. Bu fabrikalardan birisini de Gaziantep kentinde aktifleştirmiştir. Kentin sanayi anlamında organize şekilde hareket etmesi, transit güzergahlara sahip oluşu, akademik anlamda birçok üniversiteyi barındırması gibi etmenler, Gaziantep'in bu konuda tercih edilmesini sağlamıştır. Model Fabrika'nın Gaziantep'te faaliyete geçmesi, şehirde üretimine devam eden birçok işletmenin teori ve pratikte eğitimlerden faydalanmasını sağlamıştır. Bu çalışma neticesinde Gaziantep Model Fabrika'nın çalışma prensibi, amacı ve görevleri, prensipleri, vermiş olduğu eğitim ve müfredatı, eğitim alan işletmelerin kazanımları ele alınmış olup bölgesel anlamda sanayide dijitalleşme sürecini nasıl yönettiği hakkında sonuçlar elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

(Bildiri Kitabı)

On Birinci Kalkınma Planı: Sanayide Dijitalleşme Çalışma Grubu. (2018). T.C. Kalkınma Bakanlığı. Ankara, 2018.

Sanayide Dijitalleşme Çalışma Grubu Raporu, 2018, Ankara

Gaziantep Model Fabrika Genel Tanıtım, (2021).

Gaziantep Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi: Model Fabrikalar.(2021)

(Makale)

Koç, E. Şenel M. Kaya, K. (2018) *Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları.* Mühendis ve Makine Dergisi. Cilt 59, Sayı 690, s.1-26. 2018

Işık, A. (2009). *Geçmişten Günümüze Sanayileşme Süreci*. ResarchGate. Türkmen-Türk Üniversitesi. Ocak, 2009.

Ulu, S. (2021). *Model Fabrika-Üniversiteler İş Birliği Alanları*. Anahtar Dergisi. Kasım, 2021.

İmirlioğlu İ. (2022). *Dördüncü Sanayi Devrimi ve Model Fabrikalar.* Anahtar Dergisi. Ocak, 2022.

Gövtaş, Z. (2021).*Model Fabrikalarda Öğren Dönüş Programları: Gaziantep Model Fabrika*Anahtar Dergisi. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Ağustos, 2021.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

(https://sanayi.gov.tr/merkez-birimi/92d9c73bddbb/projeler, Erişim Tarihi: 06.12.2022)

ÇİP KRİZİ GÖLGESİNDE APPLE M SERİSİ İŞLEMCİLERİN INTEL-AMD DUOPOLÜNE OLASI ETKİLERİ

POSSIBLE EFFECTS OF APPLE M SERIES PROCESSORS ON INTEL-AMD DUOPOLY IN THE SHADOW OF THE CHIP CRISIS

Dr.Öğr.Üyesi Vedat BAYDAR [1]

[1] Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, v.baydar@alparslan.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-9198-8821

ÖZET

Son yıllarda pandemiye bağlı olarak çip endüstrisinde küresel bir kriz söz konusudur. Bu endüstride büyük yer kaplayan kişisel bilgisayar işlemci piyasası şimdiye kadar duopol bir yapı sergilemekteydi. Kullanılan bilgisayarların işlemcileri Intel veya AMD üretimidir. Ancak son birkaç yılda bu piyasada yaşanan gelişmeler heyecan vericidir. Apple firmasının kişisel bilgisayarlarında Intel çip kullanımını bırakarak kendi tasarladığı M serisi çipleri tanıtmasının ardından piyasada çok büyük değişimler meydana gelmiştir.

Apple, M1 çipi ile büyük bir başarı yakalamış ve bu başarıyı M1 Pro, M1 Max ve M1 Ultra işlemcileri ile devam ettirmiştir. Şirket 2022 yılında ise M2 çipini tanıtarak bu piyasada yerini sağlamlaştırmıştır. Daha önce bu piyasaya giriş denemeleri başarısızlıkla sonuçlanan bazı çip üreticileri de bu gelişmelerden sonra tekrar piyasaya girmeye hazırlanmaktadır. Bu çalışmada son yıllardaki gelişmeler ışığında çip endüstrisindeki değişimler incelenmiş ve gelecekte bu piyasadaki duopol yapının akıbeti hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çip, Duopol, Apple, Intel, AMD

ABSTRACT

In recent years, there has been a global crisis in the chip industry due to the pandemic. The personal computer processor market, which occupies a large place in this industry, has been a duopoly until now. The processors of the personal computers are Intel or AMD products. However, the developments in this market in the last few years are exciting. After Apple abandoned the use of Intel chips in its personal computers and introduced its own M series chips, there have been great changes in the market. Apple achieved great success with the M1 chip and continued this success with the M1 Pro, M1 Max and M1 Ultra processors. The

company strengthened its position in this market by introducing the M2 chip in 2022. Some chip manufacturers, whose attempts to enter this market were unsuccessful, are also preparing to enter the market again after these developments. In this study, the changes in the chip industry were examined in the light of the developments in recent years and evaluations were made about the future of the duopoly structure in this market.

Keywords: Chip, Duopoly, Apple, Intel, AMD

1. GİRİŞ

2020 yılında pandemi nedeniyle uzaktan eğitim ve evden çalışma dünya genelinde yaygınlaşmaya başlayınca akıllı telefon, tablet ve bilgisayar gibi tüketici elektroniği talebinde büyük artış olmuştur. Aynı zamanda otomobil piyasası gibi bazı piyasalarda ise talep düşüşleri yaşanmıştır. Çip firmaları da üretimlerini tüketici elektroniğine yönlendirerek talebi karşılamaya çalışmıştır. Ancak pandemi pek çok sektörde krize neden olduğu gibi çip piyasasında da büyük krize neden olmuştur. Tedarik zincirinde kopmalar, üretim bantlarında aksamalar çip krizini tetiklemiştir. Ülkelerin ve büyük firmaların almaya çalıştığı önlemler de yeterli olamamış ve kriz o kadar derinleşmiştir ki bazı otomobil firmaları üretimlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Normalleşme sürecine girilmeye başlandığında bile çip krizi bitmemiştir. TSMC, Intel, Samsung, Global Foundries gibi büyük çip üreticileri yeni üretim tesisleri kurmak için milyarlarca dolarlık yatırımlar yapmasına rağmen 2022 yılı sonlarında bile çip krizinin bittiği söylenemez. Rusya-Ukrayna savaşının ve dünya genelindeki durgunluğun küresel çip kıtlığını tetikleyebileceğini öngören bazı analistler de mevcuttur (Işık, 2022).

Çip tasarımı ve üretimi son derece karmaşık ve maliyetli bir süreçtir. Çip konusunda uzmanlaşmış ülkeleri, çip tasarımında uzmanlaşmış ülkeler, sadece üretim yapabilen ülkeler ve hem tasarım hem üretim yapabilen ülkeler olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür (Özüağ, 2021).

Çip endüstrisi oligopol piyasa türünde olduğundan az sayıda satıcı ve çok sayıda alıcıların oluşturduğu bir piyasadır. Duopol piyasa ise sadece iki üreticinin olduğu özel bir oligopol piyasadır. Kişisel bilgisayar işlemcileri uzun süredir Intel ve AMD adında iki firma tarafından üretilmektedir. Apple firması da 2020 yılına kadar ürettiği “Mac” bilgisayarlarda işlemcileri Intel’den tedarik etmekteydi. Ancak performans, ısınma vb. sorunlar nedeniyle bu işlemcilerden başka alternatifler üzerinde çalışmaktaydı.

2. İŞLEMCİ PİYASA YAPISI

2.1. Akıllı Telefon İşlemcileri ve Kişisel Bilgisayar İşlemcileri Arasındaki İlişki

Günümüzde akıllı telefon işlemcilerine "ARM tabanlı işlemciler", kişisel bilgisayar işlemcilerine ise "x86 & 64" tabanlı işlemciler denmektedir. Bilindiği gibi akıllı telefonların işlem gücü giderek artmış ve insanlar birçok işini bilgisayarlarını bile açmadan telefonlarından yapmaya başlamışlardır. Bu gelişme işlemci üreticilerinin aklına kişisel bilgisayarlarda da cep telefonu işlemcisi kullanma fikrini doğurmuştur. Cep telefonlarında olduğu gibi bataryası gün boyu dayanabilen, sürekli internet bağlantısına sahip olan ve güç düğmesine basar basmaz tıpkı telefonlardaki gibi kullanıma hazır olan kişisel bilgisayarlar üretmek için çalışmalar yapılmıştır.

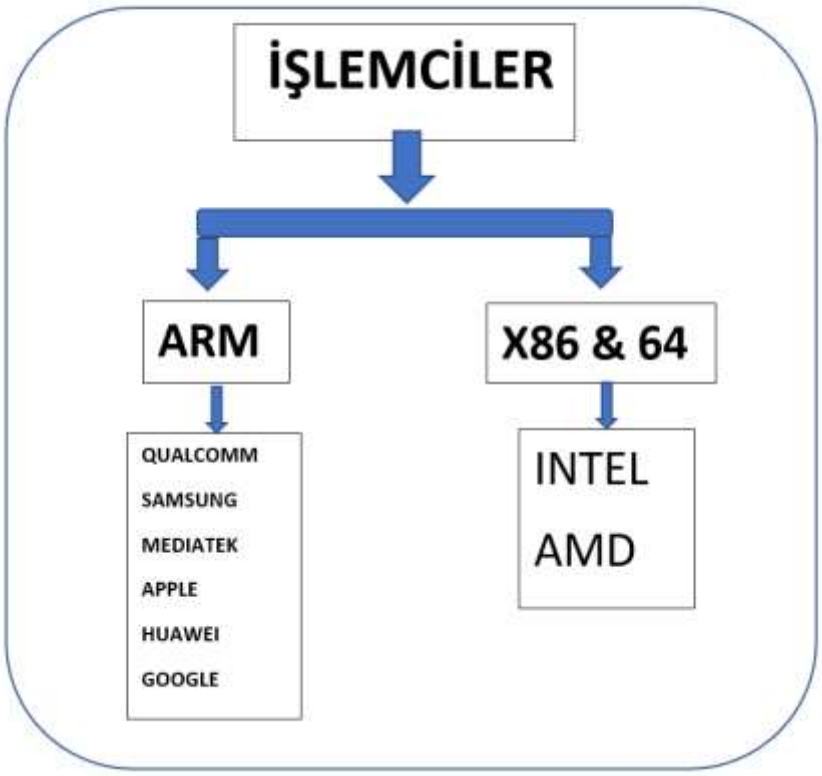

Görsel 1: Mimarilerine Göre İşlemci Üreticileri

ARM mimarili işlemci üreticileri arasında Qualcomm, Mediatek, Samsung, Huawei, Google, Apple gibi firmaları sayabiliriz. Bu firmalardan Samsung gibi bazı üreticiler çip tasarımını ve üretimini kendileri yaparken Apple gibi bazı firmalar da çiplerinin tasarımını yaptıktan sonra

üretimini Tayvan merkezli dev çip üreticisi TSMC (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company) üzerinden yapmaktadır.

Çip krizi yanında Çin ve Tayvan arasında süregelen gerginlik dünyayı çip tedariki konusunda tedirgin etmektedir. Bu yüzden TSMC milyarlarca dolarlık yatırım yaparak ABD'de yeni bir çip tesisi inşa etmiştir. ABD ve AB, çip üreticilerini teşvik edecek çip yasası üzerinde çalışmaktadırlar. Çip krizini aşmak için küresel çip endüstrisinin 2024 yılına kadar 500 milyar dolardan fazla yatırım yapması beklenmektedir (Erdinç, 2022).

Neredeyse tüm akıllı telefonlara güç veren teknolojinin sahibi olan ARM firması Japon SoftBank firması tarafından 2016 yılında 32 milyar dolar karşılığında satın alınmıştır (Nussey ve Lee, 2022). Ünlü grafik çipi üreticisi Nvidia, 2020 yılında ARM firmasını almak için çalışmalara başlamıştır, ancak Birleşik Krallık, ABD ve çip üreticileri haksız rekabete yol açacağı için buna karşı çıkmışlardır (Bardakcı, 2021). Samsung'un da ARM'ı satın almak istediği bilinmektedir fakat yine antitröst yasaları gereği bunun gerçekleşme olasılığı çok düşüktür. Ancak tek şirket yerine bir konsorsiyum tarafından satın alınması daha mantıklı görülmektedir (Naresh, 2022).

2.2. Kişisel Bilgisayar İşlemci Piyasası

1980'li yıllarda IBM firması üreteceği bilgisayarlarda kullanacağı işlemciler için Intel ile anlaştı. Ancak o zamanlar fabrikalardaki sınırlı üretim imkanları nedeniyle anlaşmaya göre AMD firması da Intel'den lisans alarak aynı işlemcileri üretecekti (Pekcan ve Gamsız, 2011). Aynı yıllarda Motorola, Texas Instruments, Cyrix gibi firmalar da işlemci üretmekteydi. Intel üretmiş olduğu işlemcilerin isimlerini 286, 386, 486 diye isimlendirirken bir sonraki nesil işlemcileri 586 yerine "Pentium" adıyla piyasaya sürdü. Böylece bu isim tüm dünyada tanınmaya başladı. Intel bu işlemci serisini Pentium 4'e kadar devam ettirirken ucuz fiyatlı fakat daha düşük performans gösteren modellerini de "Celeron" adıyla piyasaya sürdü. AMD ise uzun bir süre işlemcilerini "K" takısı ile isimlendirmekte iken 90'lı yılların sonunda "Athlon" adını verdiği işlemcilerle büyük başarı sağlamıştır.

Kişisel bilgisayar işlemcileri uzun yıllar daha yüksek Mhz (megahertz)'e çıkma yarışı yaptı ve 1999 yılı sonunda Ghz (Gigahertz) yani 1000Mhz duvarı aşılmış oldu. Bundan birkaç ay sonra ise Intel 2Ghz sınırını aştı. Görüldüğü gibi yarış hep Intel ve AMD arasında yaşanmaktaydı fakat piyasada az da olsa VIA'nın Cyrix'i satın aldıktan sonra piyasaya sürmüş olduğu

işlemciler ve Transmeta'nın ürettiği Crusoe işlemciler de bulunmaktaydı. Ancak bu işlemciler Intel ve AMD ile rekabet etmekten oldukça uzaktı.

Ghz yarışlarının ardından 32 bit mimariden 64 bit mimariye geçme yarışı başlamıştır. AMD ilk 64 bit Athlon işlemcileri piyasaya sürerek uzun süre adından söz ettirmiştir. Daha sonraki yıllarda ise çok çekirdekli işlemciler piyasaya giriş yapmıştır. Intel "Core 2", AMD ise "Athlon" çok çekirdekli işlemcileri piyasaya sürmüştür.

İnsanların her zaman yüksek güçlü işlemcilere ihtiyacı olmadığını, basit işler için daha az güç harcayan ve düşük performanslı işlemcilerin piyasada eksikliğini hisseden Intel, "Atom" adını verdiği işlemcilerle birçok kullanıcının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Atom işlemciler "netbook" adı verilen küçük dizüstü bilgisayarlara güç vermekteydi ve yüksek satış rakamlarına ulaşmıştır. Ayrıca Intel bu işlemciler ile cep telefonu piyasasına da girmeye çalışmış, ancak performans ve güç yönetimi gibi nedenlerle bu işlemciyi kullanan telefonlar piyasada kabul görmemiştir.

Cep telefonu ve tablet çipi üretmekte olan Qualcomm firması ise kişisel bilgisayar işlemcisi üretmeyi denemiştir. Bazı Asus, Microsoft Surface, Lenovo, HP bilgisayar modellerinde kullanılan işlemci özellikle performans konusunda kullanıcıları hayal kırıklığına uğratmıştır.

2009 sonlarında Intel uzun yıllar aynı isimlendirmeyi kullanacağı "Core i3, i5 ve i7" işlemcilerini tanıtmış ve başarılı olmuştur. AMD ise Athlon işlemcilerden sonra "Phenom" isimli işlemcileri piyasaya sürmüş yine de Intel'in gölgesinde kalmaktan kurtulamamıştır. Hatta bazı teknoloji editörleri Intel'in giderek tekel haline geleceğini bile savunmuştur. Ancak 2017 yılında AMD baştan tasarladığı Ryzen işlemcileri tanıttığında bunların gerçeği yansıtmadığı da anlaşılmıştır (Baydar, 2017,139).

Son yıllarda ise Intel Core i3, i5, i7 ve i9 serisi işlemcileri ile AMD ise Ryzen 3, 5, 7, 9 serisi ile rekabete hız kesmeden devam etmektedir. Kasım 2020'de Apple yeni geliştirdiği, tüketilen birim güç başına daha yüksek performans sunduğunu iddia ettiği M1 işlemcisini tanıttı. Bu Intel ve AMD için yeni bir rakip demekti. Ayrıca Intel önemli bir müşterisini de kaybetmişti. 2021 yılında Intel bir önceki yıla göre %1 oranında küçülürken en yakın rakibi AMD bir önceki yıla göre %65 oranında büyümüştür (Arslan, 2021).

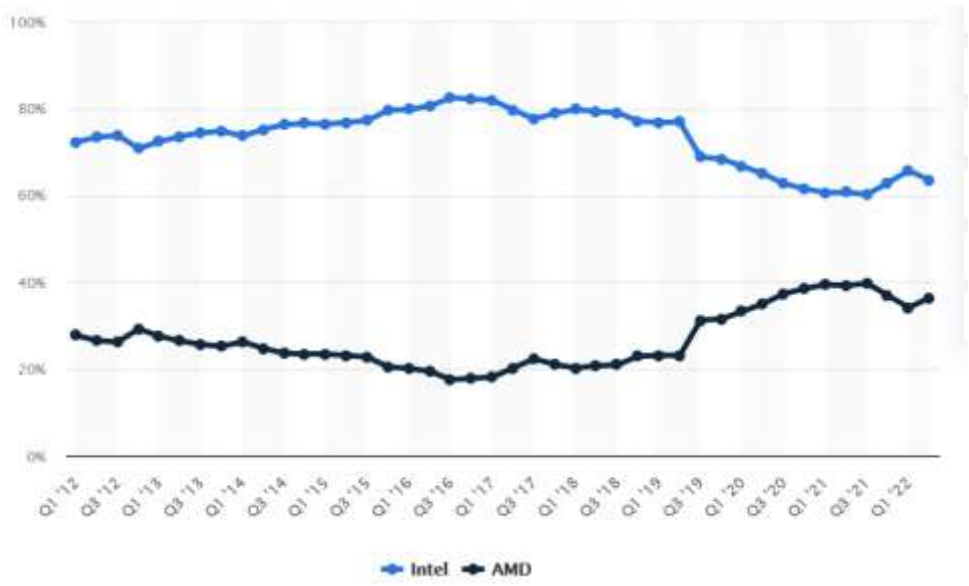

Görsel 2: Kişisel Bilgisayar İşlemcilerinin Küresel Pazar Payları (Kaynak: Statista)

Yukarıdaki grafikte 2012'den 2022'ye kadar Intel ve AMD'nin ürettiği kişisel bilgisayar işlemcilerinin pazar payları görülmektedir. Son dört yılda AMD payını giderek arttırmıştır. Şüphesiz bunda Apple'ın Intel işlemci kullanmayı bırakmasının etkisi büyüktür.

Apple 2020'de Intel ile yollarını ayıracağını açıkladığında akıllarda birçok şüpheye neden olmuştur. Şirket telefon ve tabletlerinde kendi tasarladığı çipleri kullanmaktaydı fakat bilgisayarları yıllardır Intel işlemcilerden güç almaktaydı. Yeni işlemci Intel'in yerini tutabilecek miydi? Yazılımlar ile uyumu nasıldı? Ancak, bu şüpheler kısa sürede aşıldı ve Apple tasarladığı yeni çip ile başarılı bir satış grafiği yakaladı. Nisan 2021'de şirketin CEO'su Tim Cook, son çeyrekte M1 işlemcilerin Apple Mac bilgisayar gelirlerinin %70,1 artmasına yardımcı olduğunu açıklamıştır (Haselton, 2021). Bundan güç alarak bir yıl sonra daha düşük güç tüketimi ile daha yüksek performans sunan M1 Pro, M1 Max ve M1 Ultra işlemcilerini tanıttı. Artık en güçlü bilgisayar işlemcileri sıralamasında AMD ve Intel işlemcilerin yanında Apple M1 işlemcileri de listelenmekteydi ve bunu daha düşük güç tüketimi ile sağlayabiliyordu. 2021 yılında firma ARM dizüstü pazarında %79 ile birinci sırada yer alırken ikinci sırada %18'lik pazar payı ile Tayvan merkezli çip üreticisi Mediatek bulunmaktaydı (Demir, 2021). Haziran 2022'de ise Apple bu sefer hem daha hızlı hem de enerji açısından daha verimli olduğunu iddia ettiği M2 işlemcilerini tanıttı. Böylece Apple ARM tabanlı kişisel bilgisayar işlemcilerinde %90'lık Pazar payını eline geçirerek Pazar lideri haline gelmiştir (Işık, 2022). Şirketin 2023 yılında ise M2 Pro, M2 Max işlemcilerinin yanında bir de M2 Extreme adında çok güçlü bir işlemci duyurması beklenmektedir (Haslam, 2022).

ABD'li çip üreticisi Qualcomm, eski Apple mühendislerini bünyesine katarak Apple M2'den daha performanslı ve güç tüketimi açısından daha iyi olacağını savunduğu bir işlemciyi yakın zamanda piyasaya sunacağını açıklamıştır (Seven, 2022). Şirketin halihazırda bilgisayarlar için özel işlemcileri bulunmaktadır fakat bu işlemciler kağıt üzerinde iddialı görünürken performans olarak rakipleri ile arasında büyük farklar söz konusudur. Ancak bu durumun şirketin 2024 yılında tanıtacağı "Hamoa" kod adlı işlemci ile tamamen değişeceği savunulmaktadır (Tunçer, 2022).

Akıllı telefonlar için işlemci üreten MediaTek yetkilileri ise kişisel bilgisayar pazarında 40 milyar dolarlık bir fırsat gördüklerini ve bu sektöre daha büyük yatırımlar yapmak zorunda olduklarını açıklamışlardır (Piri, 2022).

AMD ise çip endüstrisine yapmış olduğu devasa yatırımlar sayesinde Intel'in kişisel bilgisayar işlemci hakimiyetini kendi lehine çevirmeye başlamıştır (Dursun, 2022). Firma Temmuz 2022'de kısa süreliğine de olsa piyasa değeri olarak Intel'i geride bırakmayı başarmıştır. Bu başarı sembolik de olsa işlemci piyasasındaki rekabetçi yapıyı gözler önüne sermektedir (Leswing, 2022).

Intel yöneticisi bir röportajda Apple'ı geri kazanmak istediklerini ve AMD'ye kaptırdıkları Pazar payını da geri almak istediklerini belirtmiştir (Aka, 2021). Firma 12. Nesil işlemcilerinde tasarım bakımından ARM çiplerine benzer şekilde performans çekirdekleri ve verimlilik çekirdekleri olmak üzere yeni bir mimariye geçiş yapmıştır. Bu değişikliğin firmaya olumlu etkisinin olup olmayacağı yakın zamanda anlaşılacaktır.

Çin kökenli işlemci üreticisi Loongson ise üreteceği "Godson 3A6000" isimli işlemcilerin Intel ve AMD'ye rakip olacağını iddia etmektedir. Bu şirket güvenlik nedeniyle Çin hükümeti ve ordusuna işlemci tedarik etmektedir (Işık, 2022).

Rusya'nın da "Baikal" adı verilen işlemcilerin üretimine destek verdiği bilinmektedir. Bu işlemcilerin de Rusya'daki devlete ait şirket ve kuruluşlarda kullanılması planlanmaktadır (Işık, 2021).

Quantum işlemciler ise Google, IBM ve bazı Çin merkezli firmaların üzerinde çalıştığı, günümüz işlemcilerinden çok daha yüksek işlem gücüne sahip, gelecek adına umut veren teknolojilerdir. Ancak bu teknoloji için henüz çok erken olduğu söylenebilir (Arslan, 2022).

2.3. İşletim Sistemi ve Yazılımların Çip Piyasasına Etkisi

Yazılımlar, özellikle de işletim sistemleri bilgisayarlar için çok önemlidir. Yazılımlar olmazsa bilgisayarlar metal yığını olmaktan öteye geçemez. Geliştirilen yazılımların kullanılacak olan işlemci mimarisine göre kodlanması gerekmektedir. Günümüz Intel ve AMD tabanlı bilgisayarlarda kullanılan işletim sistemleri Microsoft firmasının geliştirdiği "Windows" sürümleri ve çeşitli açık kaynak kodlu linux dağıtımlarıdır. Apple ise Mac bilgisayarlarda "Mac Os" işletim sistemini kullanıcılarına sunmaktadır. ARM mimarili telefon ve tabletlerde ise Android, Ios gibi işletim sistemleri bulunmaktadır.

Microsoft, tablet bilgisayarların yüksek satış rakamları yakalamayı başardığı 2012 yılında "Windows 8" ve "Windows RT" işletim sistemlerini tanıtmıştır. Bu iki işletim sistemi ağırlıklı olarak dokunmatik ekranlı tabletlere uygun olarak tasarlanmış olduğundan dolayı kişisel bilgisayar kullanıcılarının eleştirilerine maruz kalmıştır. Windows RT, ARM tabanlı işlemciler için büyük umutlarla piyasaya sürüldü ancak bu işletim sistemi dışardan program kurmaya uygun değildi. Yazılımlar ancak "Windows Mağaza" adı verilen uygulama üzerinden bilgisayarlara yüklenebiliyordu. Bu, kullanıcılar tarafından büyük tepkiyle karşılandı ve Windows RT işletim sistemli bilgisayarlar piyasadan silindi. Böylece ARM işlemcili bilgisayarların piyasaya ilk giriş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Apple ise M serisi işlemcilerden önce Mac kullanıcılarının "Bootcamp" adı verilen yardımcı yazılım ile Windows kurmalarına imkan tanımaktaydı ancak bu yeni işlemciler ile şimdilik Windows kullanma imkanı bulunmamaktadır.

Microsoft, en son işletim sistemi olan Windows 11 ile geçmiş hatalarından ders çıkararak ARM mimarili bir Windows 11 sürümü de sunmaktadır. Hatta bu işletim sistemini kullanan kendi ürettiği "Microsoft Surface Pro 9 with 5G" adlı bilgisayarı 2022 yılı sonlarında duyurmuştur (Baycan 2022). Microsoft, bu bilgisayarda Qualcomm ile ortak geliştirdiği "SQ3" adını verdiği ARM mimarili çipini kullanmıştır. Ayrıca Microsoft'un kendi işlemcisini üretmek için çalışma yaptığı yönünde duyumlar da söz konusudur (Şekercioğlu, 2021).

Huawei firması da kendi işlemcisi olan ARM tabanlı Kirin işlemcisini kullanan "Dyna Cloud L420" isimli dizüstü bilgisayarının tanıtımını 2021 yılında yapmıştır (Işık, 2021). Bu bilgisayarın yine firmanın geliştirmiş olduğu işletim sistemini kullanacağı açıklanmıştır.

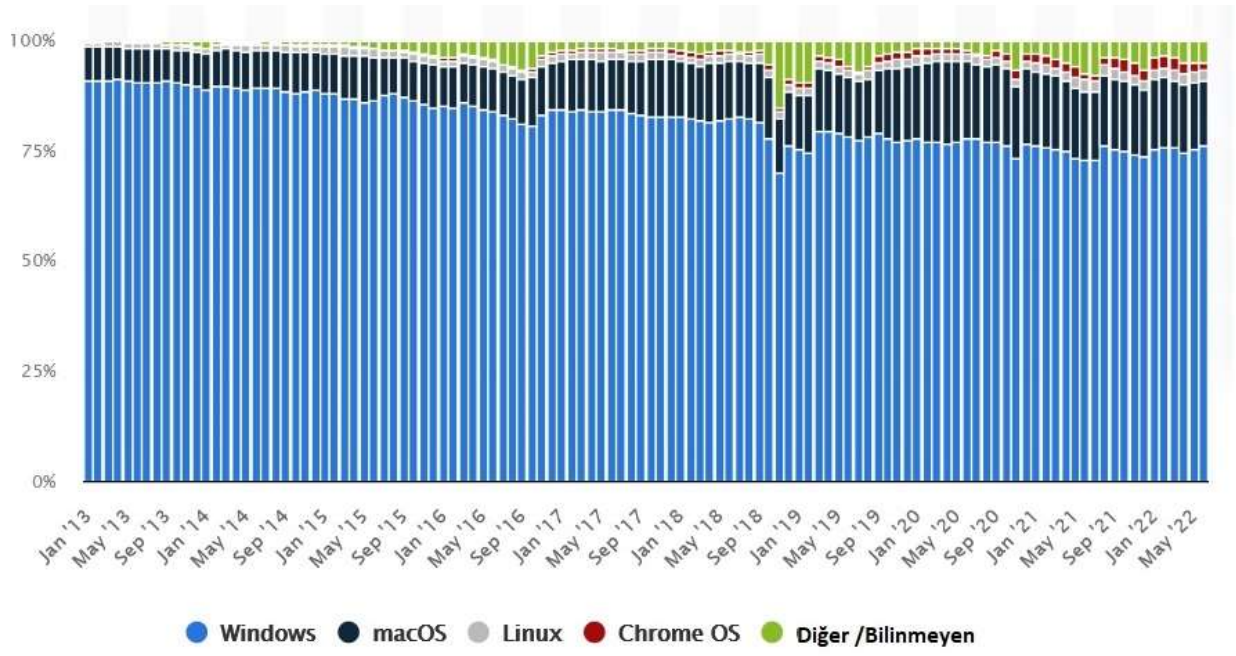

Görsel 3: Kişisel Bilgisayar İşletim Sistemlerinin Küresel Pazar Payları (Kaynak: Statista)

Yukarıdaki görsele bakıldığında kişisel bilgisayarlarda en çok kullanılan işletim sisteminin Microsoft Windows olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırada Apple MacOS bulunmasına karşılık aradaki fark çok yüksektir. Bu da göstermektedir ki üretilen işlemcinin piyasada başarılı olabilmesi için Windows işletim sistemi ile uyumlu olması gerekmektedir. Bugüne kadar ARM tabanlı işlemcilerin Windows performansı kayda alınmayacak kadar kötü iken Microsoft, Windows 11'in ARM versiyonu ile bunu değiştirmeyi amaçlamaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bilgisayarlar yazılım ve donanım ile bir bütündür. Bilgisayar bileşenleri üretilirken sadece donanımlar ile uyumlu olmasına bakılmaz, aynı zamanda yazılımsal olarak da uyumlu olması gerekir. Daha önce ARM tabanlı telefon işlemcisi üreticileri kişisel bilgisayar piyasasına girmeye çalışırken çeşitli yazılım ve optimizasyon problemleri ile karşılaşmışlardır. Microsoft, ARM tabanlı bilgisayarlar için Windows RT'yi piyasaya sunduğunda kullanıcıların tepkisini çekmesinin en büyük nedenlerinden biri normal bilgisayarlar gibi dışarıdan program kurulmasına izin vermemesi, kendi mağazasını zorunlu kılmasıdır.

Apple, piyasaya girdiğinden beri hem donanım hem yazılım üreticisi olma avantajını çok iyi kullanmakta olan bir şirkettir. Son hamlesi ile işlemcilerini de kendisi tasarlamakta, böylece başarısını bir adım daha ileri götürmektedir. Şirketin atmış olduğu bu adımlar yazılım ve donanım dünyasına örnek olmuştur. Geçmiş hatalarından ders çıkaran firmalar bu sefer piyasaya daha sağlam bir giriş yapmayı amaçlamaktadır.

Bu gelişmeler ışığında anlaşılmaktadır ki kişisel bilgisayar işlemci piyasası monopol bir piyasaya dönüşme olasılığından oldukça uzaktır. Hatta Intel'in karşısında AMD yerini daha da sağlamlaştırıken piyasaya yeni girecek üreticiler de bu piyasayı oldukça hareketlendirecektir. Yıllarca Intel ve AMD'nin kontrolündeki duopol yapının zaten Apple M serisi çipler ile sarsıldığı söylenebilir. Microsoft, Qualcomm ile ortaklaşa geliştirmiş olduğu SQ3 işlemcili bilgisayarlarla, Huawei kendi üretimi olan Kirin işlemciler ile, Qualcomm 2024 yılında M1'e rakip olacağını iddia ettiği işlemcilerle, Mediatek ise büyük yatırımlarla bu piyasaya sağlam giriş yapmayı amaçlayan firmaların başında gelmektedir. Yazılım tarafında da Haziran 2021'de duyurusu yapılan ARM işlemciler için tasarlanmış olan Windows 11 umut verici geliştirmeler içermektedir. Uygulama geliştiricileri için kolaylıklar sağlayan ve kişisel bilgisayarlar için geliştirilen programların da bu işlemcilerle çalışmasını sağlayacak olan bu işletim sistemi ile ARM tabanlı işlemciler ile x86 işlemciler arasındaki uçurumun da kapanması beklenmektedir (Güner, 2021).

Piyasadaki bu potansiyelin uzun süredir farkında olan büyük çip üreticileri olan Samsung, Nvidia, Google gibi firmaların da yakın zamanda bu piyasaya girmeye çalışmaları şaşırtıcı olmayacaktır.

Üretim konusunda çıkabilecek sıkıntılara karşı ABD ve AB teşvik için gerekli kanunları hazırlamakta, TSMC gibi dev çip üreticileri de gerekli yatırımları yapmaktadır. Rusya ve Çin gibi bazı ülkelerin de ulusal güvenliklerini göz önünde bulundurarak kendi işlemcilerini üretmek için çalıştıkları bilinmektedir.

Tüm bu gelişmeler göstermektedir ki kişisel bilgisayar işlemci endüstrisi kısa bir süre içinde duopol olmaktan çıkacak ve rekabetçi bir oligopol yapıya bürünecektir. Çip endüstrisinin potansiyelini gören başka firmalar da bu piyasaya girdiğinde daha gelişmiş ve rekabetçi bir piyasanın oluşma ihtimali söz konusudur.

İlerleyen yıllarda yapılacak çalışmalarda piyasanın dataylı analizinin yapılarak son durumu incelendiğinde ve söz konusu firmaların satış rakamlarının karşılaştırılarak yapısal bir

değişimin mevcut olup olmadığı ortaya konulduğunda literatüre önemli katkılar yapılacağı düşünülmektedir. Ayrıca kişisel bilgisayar işlemci piyasası ile benzer özellikler gösteren grafik işlemci piyasasındaki gelişmelerin de incelenmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aka, M.C., "Intel, Apple'ı geri kazanmak istiyor!" https://shiftdelete.net/intel-applei-geri-kazanmak-istiyor, (Erişim tarihi: 14.12.2022)

Arslan B., "Yarı İletken Sektöründeki Büyüme Oranları Açıklandı: AMD İlk Sırada", https://www.technopat.net/2021/11/22/yari-iletken-sektorundeki-buyume-oranlari-aciklandi-amd-ilk-sirada/ (Erişim tarihi: 12.12.2022).

Arslan, B., "Çok Çekirdekli İşlemcilerin Tarihçesi", https://www.technopat.net/2022/02/28/cok-cekirdekli-islemcilerin-tarihcesi/ (Erişim tarihi: 14.12.2022)

Bardakcı, H., "NVIDIA ile ARM arasındaki anlaşmaya ABD'den engel!", https://shiftdelete.net/nvidia-ile-arm-arasindaki-anlasmaya-abdden-engel (Erişim tarihi: 13.12.2022)

Baycan, G., "Microsoft Surface 9 Pro tanıtıldı! İşte özellikleri", https://shiftdelete.net/microsoft-surface-9-pro-tanitildi-iste-ozellikleri, (Erişim tarihi: 13.12.2022)

Baydar, V., *Kişisel Bilgisayar Bileşenleri Endüstrisinde Oligopol Etkilerin İncelenmesi,* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2017.

Demir, Y.A., "Apple'ın M1 işlemcisi pazar payı ile şaşırttı", https://shiftdelete.net/apple-in-m1-islemcisi-pazar-payi-ile-sasirtti, (Erişim tarihi: 16.12.2022)

Dursun, Ö., "Intel'i bile şaşırttı: AMD, işlemci pazarını sildi süpürdü!", https://shiftdelete.net/amd-islemci-pazarini-sildi-supurdu, (Erişim tarihi: 16.12.2022)

Erdinç, R., "Yarı iletken endüstrisinden dev yatırım! Krizi bitiyor mu?", https://shiftdelete.net/yari-iletken-endustrisi-dev-yatirim (Erişim tarihi: 14.12.2022)

Güner, A., "Windows 11'den ARM mimarisine büyük destek", https://shiftdelete.net/windows-11-arm-destegi, (Erişim tarihi: 17.12.2022).

Haslam, K., "What to expect from Apple's M2 Pro, Max, Ultra and Extreme processors" https://www.macworld.com/article/678191/apple-m2-everything-you-need-to-know-about-the-m2-macs.html, (Erişim tarihi: 10.12.2022)

Haselton, T., “Apple ditched Intel, and it paid off”, https://www.cnbc.com/2021/12/29/apple-ditched-intel-and-it-paid-off.html, (Erişim tarihi: 16.12.2022).

Işık, F., “Savaş ve Durgunluk, Küresel Çip Kıtlığını Tetikleyebilir”, https://www.technopat.net/2022/07/21/savas-ve-durgunluk-kuresel-cip-kitligini-tetikleyebilir/ (Erişim tarihi: 14.12.2022)

Işık, F., “Huawei’den 5nm ARM İşlemcili Dizüstü: Dyna Cloud L420”, https://www.technopat.net/2021/12/07/huaweiden-5nm-arm-islemcili-dizustu-dyna-cloud-l420/ (Erişim tarihi:14.12.2022)

Işık, F., “Rus Şirket, ARM Tabanlı İşlemcilerinin İlk Partisini Teslim Aldı”, https://www.technopat.net/2021/10/15/rus-sirket-arm-tabanli-islemcilerinin-ilk-partisini-teslim-aldi/ (Erişim tarihi: 13.12.2022)

Işık, F., “Çinli Loongson, AMD ve Intel’e Rakip Olacağını İddia Ediyor”, https://www.technopat.net/2022/06/15/cinli-loongson-amd-ve-intele-rakip-olacagini-iddia-ediyor/ (Erişim tarihi: 13.12.2022)

Işık, F., “Apple, ARM PC Gelirlerinin %90’ını Ele Geçirdi”, https://www.technopat.net/2022/06/27/apple-arm-pc-gelirlerinin-yuzde-90-ele-gecirdi/, (Erişim tarihi: 16.12.2022).

Naresh, S., “Samsung’s acquisition of ARM highly unlikely because of antitrust issues”, https://www.sammobile.com/news/samsungs-acquisition-of-arm-highly-unlikely-because-of-antitrust-issues/, (Erişim tarihi: 19.12.2022)

Nussey, S., Lee, J., “SoftBank looks to form a 'strategic alliance' between Arm and Samsung”, https://www.reuters.com/technology/softbank-discuss-arm-strategic-alliance-with-samsung-2022-09-22/, (Erişim tarihi: 19.12.2022)

Özüağ, E., “Asya Konuşmaları III”, İstanbul Gedik Üniversitesi ASEAN Araştırmaları Merkezi, https://www.gedik.edu.tr/haberler/asya-konusmalari-iii-yayinlandi, (Erişim tarihi: 19.12.2022)

Pekcan, L., Gamsız, M., https://teknoseyir.com/gunumuz-islemcilerinin-dedeleri-8-bit-efsaneler, (Erişim tarihi: 07.12.2022)

Piri, E., “Windows’da ARM devri: MediaTek PC işlemcileri üretecek!”, https://shiftdelete.net/mediatek-pc-islemcileri-uretecek-windows-arm-devri, (Erişim tarihi: 16.12.2022)

Seven, O., “Qualcomm eski Apple mühendislerinin yardımıyla M2'yi geçecek bir işlemci hazırlıyor”, https://www.donanimhaber.com/qualcomm-apple-m2-yi-gececek-bir-islemci-hazirliyor--149427, (Erişim tarihi: 16.12.2022)

Şekercioğlu, İ., “Microsoft, Kendi Surface İşlemcisi İçin Çalışıyor Olabilir”, https://www.technopat.net/2021/10/18/microsoft-kendi-surface-islemcisi-icin-calisiyor-olabilir/ (Erişim tarihi: 13.12.2022).

Tunçer, C., “Qualcomm, PC tarafında 2024 yılında çok iddialı olacak gibi görünüyor” https://www.log.com.tr/qualcomm-pc-tarafinda-2024-yilinda-cok-iddiali-olacak-gibi-gorunuyor/?fbclid=IwAR0OmkOqBac35IG-4KXU2Fp2Y30KzxPWJZjBKqQ1MHjGtBQtFPs9ZF6fjqY, (Erişim tarihi: 16.12.2022)

TÜRKİYE'DE ULAŞTIRMA ALT YAPI YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK TESTİ İLE ANALİZİ

Dr. Servet Kapçak[1], Ahmet Akyol[2]

[1]Bağımsız Yazar, İktisat, servet.kapcak@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0397-9704

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, SBE, İktisat Doktora, ahmetakyl5834@gmail.com, ORCİD: 0000-0002-8800-3390

ÖZET

Ulaştırma, her zaman bir hizmet aracı olmuştur. Ulaştırma altyapı sistemlerinin kaliteli ve uzun ömürlü olması her zaman ülkenin kalkınması açısından öneme sahiptir. Ulaştırma altyapısının geniş olması hem iç pazar hem de uluslararası pazar arasında geniş bir köprü oluşturmaktadır. Ulaştırma altyapıları harcamaları her zaman ekonomi politikaların bir aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla küresel etkileşimin etkisiyle günümüz şartlarında altyapı yatırımlarının gelişmesine duyulan ihtiyaç günden güne artmaktadır. Ulaştırma alt yapısına yapılan harcamaların uzun dönemde ekonomik büyümeye pozitif etki oluşturabilir. Bu çalışmada Türkiye örneği baz alınarak 1980-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Ulaştırma harcamaların ve ekonomik büyüme değişkenlerine ADF ve PP testi ile durağanlık analizi yapılmıştır. Değişkenlerin birinci düzeyde durağan oldukları bulunmuştur. Değişkenlerin uzun dönem ilişkileri Johansen eşbütünleşme testi ile belirlenmiş ve uzun dönemde eşbütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Son olarak değişkenlerin yönünü belirlemek için literatürde en çok kullanılan Granger nedensellik yöntemi uygulanmıştır. Nedensellik sonucuna göre değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Ulaştırma alt yapı yatırımları, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Testi

ABSTRACT

Transportation has always been a means of service. The quality and longevity of transportation infrastructure systems is always important for the development of the country. The wide transportation infrastructure creates a wide bridge between both the domestic market and the international market. Transport infrastructure expenditures have always been used as a tool of economic policies. Therefore, with the effect of global interaction, the need for the development of infrastructure investments in today's conditions is increasing day by day. Expenditures on transportation infrastructure may have a positive effect on economic growth in the long run. In this study, annual data for the period 1980-2020 were used, based on the example of Turkey. Stability analysis was performed on transportation expenditures and economic growth variables with ADF and PP tests. The variables were found to be stationary at the first level. The long-term relationships of the variables were determined by the Johansen cointegration test and it was determined that they were cointegrated in the long run. Finally, the Granger causality method, which are the most widely used in the literature, were applied to determine the direction of the variables. According to causality results, bidirectional causality was determined between the variables.

Key word: Turkey, Transportation Infrastructure Investments, Economic Growth, Granger Causality Test

1.GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınma sürecinde her zaman altyapıya önem vermiş ve zenginleşme gayreti içinde olmuşlardır. Altyapıda elektrik, su, iletişim, ulaştırma gibi temel unsurlar yer almaktadır. Ülkenin altyapı çeşitliliği kalkınmışlık ve gelişmişlik düzeyi ile paralellik göstermekte bu altyapı bileşenlerinde en önemlilerin biri olan ulaştırma alt yapıları yatırımlarıdır (Yurdakul, 2022: 667).

Küresel ölçekte önemli bir ekonomik unsur olan ulaştırma, ekonomik açıdan, insan ihtiyaçlarını karşılamak için insanların ve malların yer ve zaman bakımından fayda yaratabilecek şekilde bir yerden başka bir yere taşınmasını sağlayan bir hizmet modelidir (Saatçioğlu, 2006: 1). Bu hizmetlerin gerçekleşebilmesi karayolu, deniz yolu gibi ulaşım sistemleriyle yapılmaktadır. Bu ulaştırma sistemlerin kalitesi, varlığı ve ayrılan bütçesi ülkenin kalkınmasını destekleyen ekonomik faktörlerdir. Ulaştırma alt yapı sistemleri iç pazarı canlı tutarak üretilen mal ve hizmeti gerekli olan pazar alanlarına taşımaktadır. Bir taraftan iç pazarın genişlemesini sağlayarak verimlilik düzeyini artırmakla birlikte artan verimlilik düzeyi ekonomik büyümenin destekleyicisi olabilmektedir (Saatçioğlu, 2011: 2). Altyapı yatırımları her zaman ekonomik büyümenin anahtarı olarak görülmüştür (Crescenzi vd., 2016: 555).

Devletler ülkenin ekonomik, toplumsal ve sosyal gereksinimlerini karşılamak için ülke içerisindeki ulaştırma alt yapı yatırım kapasitesini artırırlar. Bunun yanında bu kapasiteyi genişletmek için önemli ekonomi politikalarını hayata geçirmekte ve ülke bütçesinde ciddi oranda harcamalar yapmaktadırlar. Ulaştırma alt yapıları için yapılan her politikanın mutlaka ekonomik ve sosyal etkileri olmaktadır (Ayaz ve Bakan, 2022: 23).

Dünyada her geçen gün ulaştırma ve altyapı harcamalarının önemi artmaktadır. Ulaşım ağları ile daha düşük maliyetler sonucunda ekonomik faaliyetleri artırarak hayata geçirmektir (Allen ve Arkolakis, 2016: 2). Gelişmekte olan ülkelerin amacı, yeni ulaşım sistemleri kurup ve ya mevcut ulaştırma sistemlerini geliştirip gerekli doğal kaynaklara ulaşmak olduğu bilinir. Böylece bu yeni sistemler üretim düzeyi üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır (Talley, 1996: 145). Ülkelerin ulaştırma ve diğer altyapısına yaptıkları yatırımların hem istihdamı artırmakta hem de yeni teknolojik sistemlerin ülkeye girişini sağlayarak işsizlik düzeyinde bir düşüşe sebep olabilmektedir (Agbelie, 2014: 304).

Birçok iktisatçı, altyapı harcamalarının ekonomik büyümenin, kalkınmanın belirleyici ve destekleyicisi olduğunu kabul etmektedirler. Etkin taşıma, kalite ve ulaştırmanın yanında üretim faktörlerinin verimliliğini artırırken öte yandan maliyetlerin azalmasında etkili olabilmektedir. Yapılan altyapı harcamaları devletin desteğiyle özel sektörün üretim aşamasında pozitif dışsallık oluşturarak maliyetlerin düşmesine destek verecektir. Dünyada artan ulaştırma yatırımları gibi altyapı yatırımlarının çoğunluğu da devlet eliyle gerçekleşirken bunun yanında devlet destekli özel sektörde bu tür yatırımları yapmaktadır. Bazı durumlarda altyapı harcamalarının finansman kısmında bir zorlama meydana gelse dahi bu durumda kamu ve özel sektör işbirliği olabilmektedir. Gelişmekte olan Çin ve Türkiye gibi ülkelerde bu durum ortaya konmaktadır. Çin'in kamu özel sektör ortaklığıyla daha çok metro yatırım projelerine imza attığı görülürken, Türkiye'de otoyol, köprü ve şehir hastaneleri gibi altyapı projelerine yatırım yapılmaktadır (Kabaklarlı vd., 2018: 303-304).

Ulaştırma altyapısının zayıf olması, doğrudan maliyetleri arttırmakta ve malların teslimat sürecini uzatabilmektedir. Bu durum ülkenin gelişmesi üzerinde negatif dışsallık oluşturacaktır (Tufaner ve Şirin, 2021: 32).

Bu çalışmayı destekleyen Mera (1973), Ratner (1983), Aschauer (1989), Binswanger vd. (1987), Binswanger vd (1989), Easterly ve Rebelo (1993), Baffes ve Shah (1993), Kara ve Ciğercioğlu (2018), Löğün ve Tüzemen (2018), Maparu ve Mazumder (2017) gibi iktisatçılar ulaştırma altyapı yatırımlarının, ekonomik büyümenin üzerinde etkin rol oynadığını tespit etmişlerdir. Ancak Amadi vd.(2013), Musaba vd. (2013) gibi iktisatçıların çalışmaları aksi tespitler elde etmişlerdir.

Yapılan bu çalışmada 1985-2017 yıllarına ait veriler kullanılarak Türkiye'de ulaştırma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmamızın amacı irdelenen modelde kullanılan ulaştırma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemek ve değişkenlerin yönünü tespit etmektir. Beş bölümden oluşan bu çalışma birinci bölümde, giriş bölümü ve konunun önemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde literatür taraması yapılmış ve konu hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiştir, üçüncü bölümde ekonometrik yöntem ve veri seti tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde bulgular raporlanmıştır. Son bölüm olan beşinci bölümde ise sonuç ve politika önerileri üzerinde durulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELENMESİ

Ulaştırma alt yapı yatırımlar ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde önemli bir pozitif etki oluşturduğu eskiden beri bilinmektedir. Örnek olarak Boxer(1866) 1830 yılından beri demir yolu hatlarının kurulmasıyla Fransa, İngiltere ve ABD gibi ülkelerin ekonomilerinde ticaretin

nasıl hız kazandırdığına dikkat çekmiştir. Marshall (1895) 19 yüzyılda gerçek bir ekonominin sanayiden değil, ulaştırmadaki gelişmelerden olduğunu ileri sürmüştür. Rostow (1960) ekonomilerin kalkış aşamasında en güçlü göstergelerden demir yollarının olduğunu iddia etmiştir (Saatçioğlu ve Karaca, 2011:17). Ancak günümüze yakın ulaştırma altyapısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ilk niceliksel olarak inceleyen araştırmacı Antle (1983) olmuştur. 47 gelişmiş ve 19 gelişmekte olan ülke için Cobb-Dauglas üretim fonksiyonu tahmin edilmiştir. Bunun neticesinde altyapı seviyesi ile üretim düzeyi arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Pereira ve Andraz (2005)'ın çalışmalarında Portekiz örneğini ele alarak, ulaştırma altyapılarındaki kamu yatırımlarının özel yatırım, istihdam ve çıktı üzerindeki etkileri analiz etmişlerdir. Çalışmada Var modeli kullanılmış bulgular sonucunda ulaştırma altyapılarına yapılan kamu harcamaları çıktı üzerinde olumlu ve güçlü bir etki oluşturduğu bulunmuştur.

Amadi vd.(2013) 1981-2010 dönemine ait yıllık veriler kullanarak Nijerya ekonomisi üzerinde yaptıkları çalışmada ulaştırma altyapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaptığı tespit edilmiştir.

Musaba vd. (2013) 1990-2007 dönemini baz alarak Malavi ülkesi için yaptıkları çalışmada ulaştırma sektörüne yapılan harcamaların büyüme üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu bulmuşlardır.

Ulaştırma altyapı harcamalarının ülke ekonomisi üzerindeki etkisini inceleyen Agbelie (2014), Çalışmada 40 ülkeyi ve 1992-2010 arasındaki yıllık veriler kullanılarak en küçük kareler ve rassal etkiler yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen ekonometrik bulgulara göre, ulaştırma altyapı harcamalarının ulusal ve uluslararası esneklik değerlerindeki farklara göre değiştiği bulunmuştur.

Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada Şendağ (2007), ulaştırma harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1963-2005 dönemine ait zaman serisi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile sınanmış ve elde edilen bulgulara göre, ulaştırma harcamalarının artış hızı ile büyüme hızı arasında nedensellik ilişkisi mevcut değildir. Var yöntemine göre ulaştırma harcamalarının artış hızının büyüme hızına ilk iki yılda olumlu ya da olumsuz bir etkisi söz konusu değildir.

Maparu ve Mazumder (2017) çalışmalarında 1990-2011 dönemine ait zaman serisi verileri, ulaşım altyapısı ve kentleşme verilerini kullanmışlardır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini eşbütünleşme testi, değişkenlerin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testi

uygulanmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve nedenselliğin yönünün ekonomik kalkınmadan ulaşım altyapısına doğru tek yönlü olduğu sonucu tespit edilmiştir.

ARDL sınır testini kullanarak Türkiye'de ulaşım altyapısının ekonomik büyümeye etkisini araştıran Löğün ve Tüzemen (2018), çalışmada 1984-2016 yıllık veriler kullanılarak ve elde edilen sınır testin sonucuna göre, ekonomik büyüme, karayolu demir yolu uzunlukları, gayri safi sabit sermaye oluşumu değişkenleri arasında hem uzun dönemde hem de kısa dönemde anlamlı bir ilişkinin varlığı bulunmuştur.

Alam vd. (2020) Çalışmalarında Pakistan için 1971-2017 dönemini ele almışlardır. Serilere ARDL sınır testi ve VECM modeli uygulanmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni olarak kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla, ulaşım değişkenleri için karayolu toplam yol uzunluğu, demiryolu toplam hat uzunluğu, havayolu iniş kalkış yapan toplam uçak sayısı, denizyolu için elleçlenen toplam kargo sayıları kullanılmıştır. Sonuca göre değişkenler arasında uzun dönemde anlamlı olduğu ancak istatistiksel olarak negatif bulunmuştur.

Magazzino ve Mele (2020) Çalışmalarında ekonomik büyüme ve ulaşım altyapısına yapılan yatırımlar değişkenlerini kullanmışlardır. 1990-2017 verileri ile Makine Öğrenmesi tekniğini kullanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Ulaşım altyapısına yapılan yatırımların ekonomik kalkınmayı etkilediği bulunmuştur.

Türkiye'de ulaşım altyapısının bölgesel kalkınmaya olan etkilerinin rolüne değinen Telli (2020), çalışmada Ulaşım altyapısının kalkınmanın önemli göstergelerinden olan İnsani Gelişme Endeksi ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur.

3.MODEL, VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye ekonomisi üzerinde enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test edebilmek için aşağıdaki gibi bir doğrusal regresyon denklemi dikkate alınmıştır:

$$GDP_t = \beta_0 + \beta_1 UH + u_t$$

Yukarıdaki modelde β_0 sabit terimi, u_t ise hata terimini göstermektedir. GDP kişi başına reel geliri (2015 sabit $ fiyatlarıyla) Dünya bankasından, ulaştırma harcamaları ise Ulaştırma ve Altyapı bakanlığının elde edilmiştir. Tüm değişkenler Dünya bankası veri tabanından elde edilmiştir. Bu çalışma da 1985-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada ulaştırma harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Değişkenlerin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 1: Değişkenler, Tanımları ve Kaynaklar

Gayrisafi Yuriçi Hasıla (2010 sabit $ fiyatı)	LNGDP	Dünya bankası
Ulaştırma Alt Yapı Yatırımları	LNUH	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Gayri safi yurt içi hasıla logaritması alınarak LNGDP, ulaştırma değişkeni ise logaritması alınarak LNUH şeklinde modelde yer almaktadır. Tüm değişkenler logaritmaları alındıktan sonra analizlere dâhil edilmişlerdir. Analiz konusu olan Türkiye, değişkenleri olan ekonomik büyüme ve ulaştırma harcamaları logaritmalı değerleriyle (LNGDP, LNUH) ve birinci farkları (LNGDPFARK, LNUHFARK) zaman içindeki değişim grafikleri aşağıda gösterilmiştir. Değişkenlerin logaritmalı ve birinci farkları Görsel 1 ve Görsel 2'de gösterilmiştir.

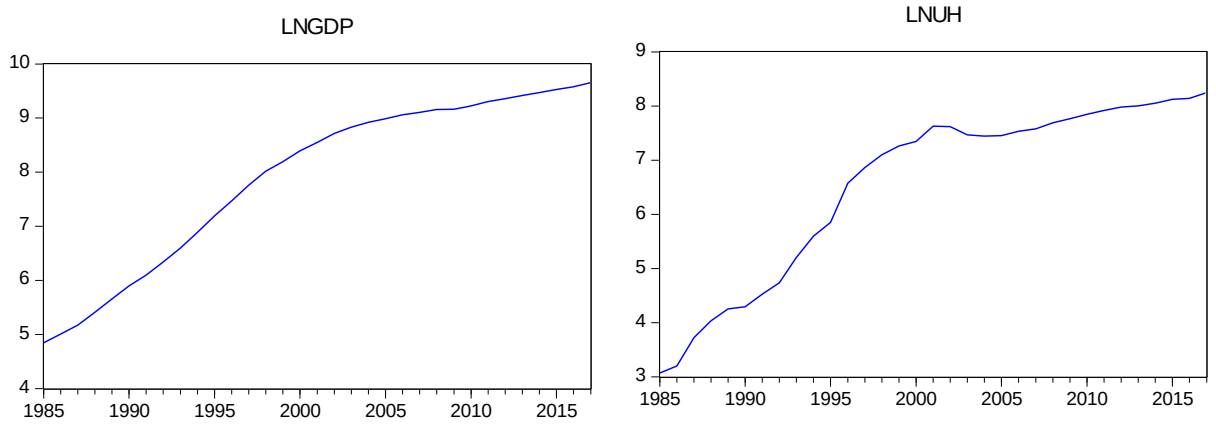

Görsel 1: LNGDP ve LNUH Değişkenleri

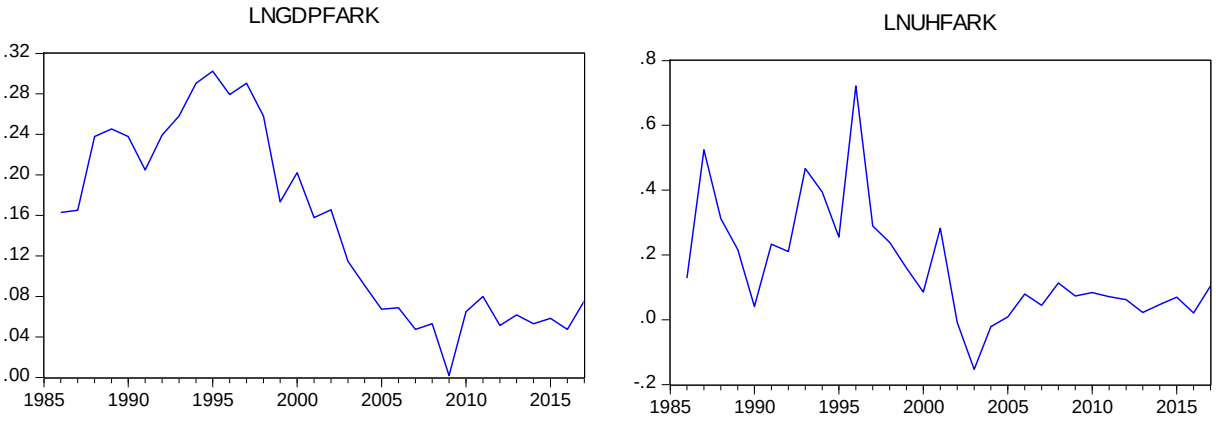

Görsel 2: LNGDPFARK ve LNUHFARK Değişkenleri

4. EKONOMETRİK TESTLER VE BULGULAR

Zaman serilerinde değişkenlerin durağanlık düzeylerinin tespit edilmesinde çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Literatürde bu yöntemlerden ADF ve PP birim kök testleri daha net cevap

verebilmektedir. Ekonometrik çalışmalarda kullanılan serilerin birim köklü olup olmadığı durağanlık testleriyle gerçekleşmektedir. Çizelge 2'de birim kök test sonuçları gösterilmiştir.

Çizelge 2: Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		PP	
Değişkenler	Sabitli	Sabitli-trendli	Sabitli	Sabitli-trendli
LNGDP	-1.876	-1.943	-1.786	-2.212
LNUH	-1.749	-2.483	-1.749	-2.500
ΔLNGDP	-6.893***	-7.168***	-6.945***	-7.148***
ΔLNUH	-7.042***	-6.930***	-7.044***	-6.930***

Not: ***, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Değişkenlerin birinci farkında durağan çıkmasında bileşenler arasında eşbütünleşmenin varlığını test edebilmek için Johansen eşbütünleşme testinin kullanımına imkan tanımıştır. Yapılan VAR analizi sonucuna göre, Çizelge 3'ten de görüleceği üzere, serilerin gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilmiş bu sonuç bir sonraki aşama olan Johansen eşbütünleşme testinde kullanılmıştır.

Çizelge 3: VAR Modeli İle Gecikme Uzunluğu Belirleme

Gecikme uzunluğu	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	0.076050	3.099324	3.194482	3.128415
1	216.7301	1.74e-05	-5.284167	-4.998694	-5.196895
2	21.48383*	9.16e-06*	-5.932532*	-5.456745*	-5.787079*
3	2.093841	1.12e-05	-5.746524	-5.080422	-5.542890
4	6.952770	1.06e-05	-5.826745	-4.970328	-5.564930
5	6.513295	1.00e-05	-5.924166	-4.877434	-5.604170

Not: *, optimal gecikme uzunluğunu gösterir.

Yukarıdaki bilgiler kapsamında Johansen eşbütünleşme testi ile değişkenler arasında ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Model için hesaplanan %1 kritik değer düzeyinde değişkenlerin uzun dönemde aralarında eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

	İz istatistiği	Max. Öz değer istatistiği
R=0	23.970***	13.639***
R≤1	10.330***	10.330***

***, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

4.1.Granger Nedensellik Testi

Değişkenlerin yönünü belirlemek için literatürde en çok uygulanan Granger nedensellik testidir. Modelde gecikmeli değerlerinin anlamlılıklarının test edilmesi temeline dayanmaktadır. Ekonomik büyüme ile ulaştırma harcamaları değişkenlerin arasında ilişkiyi tespit edebilmek

için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Granger nedensellik analizi aşağıdaki denklem ile yapılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^{m} (a_i)\, Y_{t-i} \sum_{j=1}^{m} (b_i)\, X_{t-J} + \varepsilon_1$$

$$X_t = \sum_{i=1}^{m} (c_i)\, Y_{t-i} \sum_{j=1}^{m} (d_i)\, X_{t-J} + \varepsilon_2$$

Buradan m gecikme uzunluğu olup $\varepsilon_1$ve ε_2 hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğunu göstermektedir (Granger, 1969: 431).

Çizelge 5: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	**Kİ-Kare**	**Olasılık**	**Karar**
LNUH⇒LNGDP	13.088	0.0014	Nedensellik var
LNGDP ⇒LNUH	10.621	0.0049	Nedensellik var

Granger nedensellik testin sonuçları tahmin edilen kritik değer ölçüsünde Çizelge 5'de gösterilmiştir. Bağımlı değişken ekonomik büyüme bağımsız değişkenin ulaşım harcamaları iken olasılık değerlerinin 0.0014, %1 kritik değerde anlamlı olduğu temel hipotezin red edildiği ve ulaşım harcamalarında ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir bulguya göre bağımsız değişken ulaşım harcamaları bağımlı değişken ekonomik büyüme alındığında olasılık değerin 0.0049 kritik değer olan %1'den küçük olduğundan temel hipotezin red edildiği ve ekonomik büyümeden ulaşım harcamalarına doğru nedenselliğin olduğu bulunmuştur. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi ekonomik büyüme ve ulaşım harcamaları arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

5-SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Ulaştırma alt yapı sistemlerin bileşenlerini karayolu, deniz yolu ve hava yolu gibi sistemler oluşturmaktadır. Ulaşım sistemleri önemli bir faktör olup, hammaddenin ve mamüllerin üretim yerlerine ve pazarlara tüketici kesimiyle buluşturmayı sağlamaktadır. Böylece ulaşım altyapı sistemlerinin gelişmiş, kaliteli, dayanıklı ve uzun ömürlü olması taşıma esansında üretim maliyetlerin düşmesine ve kalkınmanın destekleyicisi olacaktır. Kamu kaynaklarından ulaştırma altyapılarına sağlanan harcamalar, ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlemekte ve politika yapıcıların ekonomi politikaların belirlenmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ekonomik sınırların kalkması, dünya dış ticaret hacminde artış sağlanmasıyla beraber ulaştırma altyapı harcamalarının önemini artırmıştır. Ülkeler taşıma altyapı harcamalarıyla hem zaman tasarrufu hem de ulaşım ağı kurarak erişim kolaylığı

sağlayarak dış ticarette önemli adımlar atmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin ulaşım altyapı yatırımlarına önem vermeleri ve ulaşım sistemlerine önemli yatırımların yapılması, onların gelişmiş ulaşım sistemlerine sahip olup taşıma maliyetlerini minimum seviyesine indirebilmekte ve uluslararası ticarette söz sahibi olabilmektedir. Sağlanan altyapı sistemleriyle dış ticarette avantajı elinde bulunduran ülkeler ekonomik büyüme kalkınma oranlarına ulaşabilmekte ve yabancı yatırımlar için daha cazip hale gelebilmektedir. Ulaşım altyapı sistemin gelişmiş olması bölgesel, ulusal ve uluslararası rekabetçilik anlayışını artırarak önemli katkılar sağlayabilecektir.

Bu katkıların devamı ve sürekliliğini ortaya koyabilmek için ulaştırma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye örneğini ele alarak incelenmiştir. Analizde kullanılan ulaştırma harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenlerinin durağanlık analizi, uzun dönemde ilişkilerine ve nedensellik yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda literatüre katkı sağlaması sağlanan bir diğer amaçtır. 1985-2020 yıllarına ait zaman serisi veriler kullanılmıştır. Değişkenlerin başlangıçta bir bütün olarak aynı düzeyde olabilmesi için ADF ve PP durağanlık testi uygulanmış ve birinci fark *(I)* seviyesinde durağan oldukları bulunmuştur. Johansen eşbütünleşme testi ile değişkenlerin uzun dönemde ilişkileri incelenmiş ve aralarında eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Birçok çalışmada değişkenlerin yönünü belirlemek için çok sayıda nedensellik testi bulunmaktadır. Bu çalışmada ulaştırma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik yönünü belirlemek için Granger nedensellik yöntemi kullanılmış ve elde dilen sonuçların tutarlı olup olmadığı raporlanmıştır. Granger nedensellik testi sonucuna göre bağımlı değişken ekonomik büyüme bağımsız değişken ulaştırma harcamaları seçildiğinde olasılık değeri = 0.0014, tersi durumunda olasılık değeri = 0.0049 bulunmuştur. Görüldüğü gibi olasılık değerleri %1 kritik değerden küçük olduğundan değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir. Bu durumda Türkiye üzerine yapılan bu çalışmada kullanılan nedensellik yöntemin sonuçlarının anlamlı bulunması, ulaştırma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olmasının güçlü bir kanıtıdır.

Bazı yapılan ampirik çalışmalar bu çalışmayı desteklediği gibi, farklı sonuç elde eden çalışmalarda bulunmaktadır. Aschauer (1989), Binswanger vd. (1987), Binswanger vd (1989), Easterly ve Rebelo (1993), Baffes ve Shah (1993), Kara ve Ciğercioğlu (2018), Löğün ve Tüzemen (2018), Maparu ve Mazumder (2017) gibi iktisatçılar bu çalışmayı desteklerken, Amadi vd.(2013), Musaba vd. (2013) gibi iktisatçılar ise desteklememektedir. Literatürün geneline bakıldığında ulaştırma harcamaların ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu görülmektedir.

Ülkemiz gelişmekte olan bir ekonomi olmakla birlikte son yıllarda ulaşım ağına önem vermiştir. Çalışmanın sonucu referans alınarak ulaştırma altyapısının önemi vurgulanmıştır. Politika yapıcıların ulaştırma sistemlerine daha çok önem vermesi gerekmektedir. Ancak bu altyapı harcamaları devlet destekli ve özel sektör işbirliği ile yapılabilir. Yanlış ekonomi politikaları sosyal ve ekonomik maliyetler getirecektir. Diğer taraftan erişebilirlik açısından ulaşım ağının potansiyeli genişlemesi pazarlama, turizm, dış ticaret hacmi ve yatırım gibi birçok ekonomik unsura pozitif etki edecektir. Ayrıca ekonomik büyümenin hedeflerine ulaşabilmesi için uzun vadeli politikalarla belirleyici olabileceği dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Agbelie, B. R. D. K. (2014). An Empirical Analysis Of Three Econometric Frameworks For Evaluating Economic Impacts Of Transportation Infrastructure Expenditures Across Countries. *Transport Policy*, 35, 304–310.

Akgüngör,A.P., ve Demirel, A., (2004) Türkiye'deki Ulaştırma Sistemlerinin Analizi Ve Ulaştırma Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 10(3),423-430.

Alam K.M., vd. (2020). Causality Between Transportation İnfrastructure And Economic Development İn Pakistan: An ARDL Analysis, *Research İn Transportation Economics*, 1-12.

Allen, T. ve Arkolakis, C. (2016). The Welfare Effects of Transportation Infrastructure Improvements. Erişim adresi: http://www.econ.hit-u.ac.jp/~cces/trade_conference_2016/paper/treb_allen.pdf

Amadi, C., Nyekachi, N., ve Nyenke, C. (2013). Public Spending On Transport Infrastructure And Economic Growth İn Nigeria (1981-2010). *Journal Of Sociological Research*, 4(2), 438-446.

Antle, J. M. (1983). Infrastructure And Aggregate Agricultural Productivity: International Evidence. *Economic Development And Cultural Change*, 31(1), 609-619.

Aschauer, D. (1989). Is Public Expenditure Productive?. *Journal Of Monetary Economics*, 23(2), 177-200.

Ayaz, Ö. ve Bakan, S.(2022) Türkiye'deki Ulaştırma Sektörünün Sosyo-Ekonomi Politiği, *Akademik İzdüşüm Dergisi,* 7 (1), 22-46.

Ayaz, Ö. ve Bakan, S.(2022). Türkiye'deki Ulaştırma Sektörünün Sosyo-Ekonomi Politiği, *Akademik İzdüşüm Dergisi,* 7 (1), 22-46.

Baffes, J., ve Shah, A. (1993). Productivity Of Public Spending, Sectorial Allocation Choices And Economic Growth`. Paper Prepared For Presentation At The 1993 Annual Meetings Of American Economic Association, Anaheim, California.

Batuhan, M. Tufaner, M. B. ve Şirin, B. (2021). Ulaştırma Altyapı Yatırım Harcamalarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma, *KÜİİBF Dergi*, 23(1),30-45.

Baxter, R. D. (1866) Railway Extension And İts Results. Journal Of The Statistical Society Of London, (4), 549-595.

Binswanger, H., Yang, C., Bowers, A., ve Mundlak, A. (1987). On The Determinants Of Cross-Country Aggregate Agricultural Supply, Journal Of Econometrics, 36 (1), 111- 131.

Easterly, W., ve Rebelo, S. (1993). Fiscal Policy And Economic Growth: An Empirical Investigation.Journal Of Monetary Economics, 32(3), 417-458.

Gacanur, A, *(2005).* Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi. *Denizli Üniversitesi İİBF Dergisi,* 20(1), 103-122.

Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları Ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 24, 63-75

Kabaklarlı, E., Mangır,F. ve Ayhan, F. (2018). Ulaştırma Altyapı Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı: Seçilmiş Ülkeler İçin Panel Eşbütünleşme Analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8, 303-309.

Kara, M. A. ve Ciğercioğlu, O. (2018). Türkiye Ekonomisinde Ulaşım Altyapısının Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Gaziantep University Journal Oj Social Sciences*, 17(2), 577–591.

Kara,M.A. ve Ciğerlioğlu, O. (2018) Türkiye Ekonomisinde Ulaşım Altyapısının Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Gaziantep Universityjournal Of Socialsciences*, 17(2),577-591

Löğün, A., ve Tüzemen, A. (2018). Türkiye'deki Ulaştırma Altyapılarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Social Sciences Studies Journal (Sssjournal), 27, 5935-5941.

Magazzino, C. ve Mele M. (2020). On The Relationship Between Transportation İnfrastructure And Economic Development İn China, Research İn Transportation Economics, 88. Https://Doi.Org/10.1016/J.Retrec.2020.100947.

Maparu, T. ve Mazumder, T. (2017). Transport İnfrastructure, Economic Development And Urbanization İn India (1990–2011): Is There Any Causal Relationship?, Transportation Research Part A, 319- 336. Https://Doi.Org/10.1016/J.Tra.2017.04.033.

Marshall, A. (1895). Principles Of Economics: 1(3). Ed., Macmillan And Co, London.

Mera, K. (1973). Regional Production Functions And Social Overhead Capital: An Analysis Of The Japanese Case. *Regional And Urban Economics*, 3(2): 157-185.

Musaba, E. C., Chilonda, P., ve Matehaya. (2013). The Sectoral Impact Of Government Expenditure On Economic Growth İn Malawi. *Journal Of Economics And Sustainable Development*, 4(2), 71-78.

Pata, U. K. (2017). Türkiye'de Dış Ticaret Ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 119-134.

Percoco, M. (2004). Infrastructure And Economic Efficiency İn Italian Regions. *Networks And Spatial Economics*, 4(4), 361-78.

Pereira, A. M., ve Andraz, J. M. (2005). Public Investment İn Transportation Infrastructure And Eonomic Performance İn Portugal. *Review Of Development Economics*, 9(2), 177–196.

Ratner, J. B. (1983). Government Capital, Employment And The Production For US Private Output. *Economic Letters, (*13), 213-217

Rostow, W. W. (1960). The Stages Of Economic Growth: A Noncommunist Manifesto, Cambridge University Press, Cambridge.

Saatçioğlu, C. (2006) Ulaştırma Sistemleri Ve Politikaları: Türkiye-Avrupa Birliği Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara.

Saatçioğlu, Cem (2011). Ulaştırma Ekonomisi: Teori Ve Politika, Gazi Kitabevi, Ankara.

Şendağ, V.(2007). Ulaştırma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon

Takım, A, (2010). Türkiye'de GSYİH İle İhracat Arasındaki İlişki; Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14(2),315-330

Talley, W. (1996). Linkages Between Transportation Infrastructure Investment And Economic Production. Logistics And Transportation Review, 32(1), 145–154.

Telli, R. (2020). Türkiye'de Ulaşım Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Etkileri, Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5(1), 53-69. Http://Tursbad.Hku.Edu.Tr/Tr/Pub/İssue/54074/674254.

Uzay, N. (2002). *Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği(1970-1999). Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 151-172

Yurdakul, E. M. (2022). Türkiye'de Ulaşım Altyapısı ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: ARDL Sınır Testi. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(2), 666-680.

KREDİ FAİZ ORANLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi LEVENT SEZAL[1]

ÖZET

Merkez Bankalarının temel enflasyon hedefleme stratejisi, "enflasyonun gelecekte beklenen veya hedeflenen aralık değerlerine ilişkin olarak, kısa vadeli faiz oranlarının kullanılması yoluyla enflasyonist baskıya sebep olan döviz kuru ve kredi aktarım mekanizmalarını etki altına almak ve böylece beklentiler çerçevesinde hareket etmektir" şeklinde özetlemek mümkündür. Merkez Bankası bu stratejiyi uygularken faiz oranı enstrümanını kullanmaktadır. Enflasyon hedeflemesinde faiz oranları en önemli denge noktasıdır. Etkin bir para politikasının oluşturulmasında, serbest piyasa koşulları altında, karar mercileri toplam para arzını faiz oranlarını kullanarak kontrol etmektedirler. Diğer bir değişle, faiz oranlarında meydana gelen değişimler, ekonomik birimlerin yatırım ve tüketim davranışlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bankalar, tasarruf sahiplerinin ellerinde bulunan atıl fonları toplayıp finansman İhtiyacı olan kesimi kredi olarak veren finansal sisteminin en önemli oyuncularındandır. Bankalar üstlendikleri bu rolleri ile üretim, tüketim ve yatırıma destek olarak ülke ekonomilerinin gelişmesine ve istihdamına katkıda bulunurlar. Makroekonomik göstergeler faiz oranlarında meydana gelen değişimlerden etkilenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde faiz oranlarındaki değişimlerin büyüme, finansal piyasalar ve enflasyon ile olan etkisi araştırılmak istenmiştir. Çalışmada 2005/01-2022/09 dönemini kapsayan aylık frekanstaki veri seti kullanılmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) temin edilmiştir. Çalışmada ilk olarak, analizde kullanılan değişkenlere ait serilerin durağan olup olmadığının tespit edilmiştir. Zaman serisi analizlerinde, serilerin durağan yani birim kök içermemesi önemli bir husustur. Değişkenlerin durağanlık seviyeleri "Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri" vasıtasıyla araştırılmıştır. Değişkenler arasında nedenselliğin olup olmadığı, nedensellik ilişkisi varsa yönlerinin tespit edilmesi için karşılıklı olarak "Toda-Yamamoto" yöntemiyle analiz edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, %5 anlamlılık seviyesinde faiz oranı ile finansal piyasaların göstergesi olarak BİST 100 ve enflasyonun göstergesi olarak da TÜFE değişkenleri arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faiz Oranları, Makroekonomik Değişkenler, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

THE RELATIONSHIP BETWEEN CREDIT INTEREST RATES AND MACROECONOMIC VARIABLES: THE EXAMPLE OF TURKEY

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, leventsezal@ksu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8873-7335

ABSRACT

The main inflation targeting strategy of the Central Banks can be summarized as "to influence the exchange rate and credit transmission mechanisms that cause inflationary pressure through the use of short-term interest rates regarding the expected or targeted range values of inflation in the future, and thus to act within the framework of expectations". The Central Bank uses the interest rate instrument while implementing this strategy. Interest rates are the most important balance point in inflation targeting. In the formation of an effective monetary policy, under free market conditions, decision makers control the total money supply by using interest rates. In other words, changes in interest rates differ depending on the investment and consumption behaviors of economic units. Banks are one of the most important players in the financial system, which collects the idle funds in the hands of the savers and gives loans to the people in need of financing. With these roles, banks contribute to the development and employment of the country's economy by supporting production, consumption and investment. Macroeconomic indicators are affected by changes in interest rates.

In this study, it is aimed to investigate the effect of changes in interest rates on growth, financial markets and inflation in the Turkish economy. The monthly frequency data set covering the period 2005/01-2022/09 was used in the study. Data on variables T.C. Obtained from the Central Bank Electronic Data Distribution System (EVDS). In the study, firstly, it was determined whether the series of the variables used in the analysis were stationary. In time series analysis, it is an important issue that the series are stationary, that is, they do not contain unit roots. The stationarity levels of the variables were investigated using Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips Perron (PP) unit root tests. Whether or not there is causality between the variables, and if there is a causal relationship, the directions were analyzed using the "Toda-Yamamoto" method. According to the results of the Toda-Yamamoto causality test, a one-way causality relationship was found between the interest rate at the 5% significance level and the BIST 100 as an indicator of financial markets and CPI as an indicator of inflation.

Keywords: Interest Rates, Macroeconomic Variables, Toda-Yamamoto Causality Analysis

1. GİRİŞ

Finansal piyasalar, atıl fonları bir araya getirerek, bir ülke ticaretinin ve sanayisinin gelişmesinde çok önemli bir role sahiptir. Finansal piyasalar, küçük birikimlere sahip tasarruf sahipleri, bu fonları etkin ve verimli bir şekilde reel sektöre aktarma imkânına sahip olamadıkları için, bu fırsata sahip birimlere kanalize edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan finansal piyasalar, bir ülke ekonomisinin refahının ve kalkınmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Ağırman, vd., 2014: 109).

Finansal varlıklar ekonomik ortamlardan büyük ölçüde etkilenmekte, varlıkların gelecekteki değerini tahmin etmek için de çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu nedenle, enflasyon, faiz oranları, döviz kurları ve büyüme gibi makroekonomik değişkenlerin finansal varlıkların değerlerini ve taleplerini etkilediği görülmüştür. Örneğin, faiz oranlarındaki ani bir yükseliş, tahvillerin değerini etkilerken, hisse senetlerine olan talebi de etkileyebilmektedir (Yılmaz, vd.,

1997: 4). Faiz oranlarının yükselmesi, yatırımcıların hisse senetlerini satarak tahvil alımına eğilim göstermesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak da faizin cazip olmasından kaynaklı tahvile geçiş, hisse senetlerine olan talebi azaltır ve hisse senedi fiyatlarında düşüşler yaşanır (Brigham, 1995: 137).

Makroekonomik göstergelerdeki hareketlilik, hisse senetleri üzerinde etki oluşturmaktadır. Bu nedenle, iş ve akademik çevrelerde uzun zamandır makroekonomik değişkenlerin hisse senetleri üzerinde ne ölçüde etkisinin olduğu tartışma kaynağı olmuştur. Finansman ihtiyacı duyan firmalar için, borsa üzerinden hisse senedi ihraç edilmesi hem uzun hem de büyük bir sermaye imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle, ekonominin genel gidişatı, hisse senedi piyasasının performansına bağlı olup, ekonomik büyüme ile sermaye piyasasının gelişimi paralellik göstermektedir (Onasanya ve Ayoola, 2012:192). Son yıllarda makroekonomik faktörlerle hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür çalışmalarının arttığı görülmektedir. Konu ile ilgili çalışmaları olan araştırmacılar, farklı ülkelerde hisse senedi fiyatlarına etki eden makroekonomik faktörlerle olan ilişkilerini incelemek için çalışmalar yapmaktadır Pilinkus ve Boguslauskas, 2009).

İmalat sanayi üretim endeksi ise, ülke ekonomilerine ait genel durum hakkında bilgi veren bir diğer göstergedir. Faiz oranları ile imalat sanayi üretim endeksi arasında ilişki vardır. Faiz oranlarındaki artış ya da azalışlar endeksi etkilemektedir. Bu durum şirket karlılıklarını da etkilemektedir (Karamustafa ve Küçükkale, 2002: 257).

Kredi faiz oranları, enflasyon hedeflemesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Para politikası, serbest piyasa ekonomisi şartları altında, karar mercileri toplam para arzını faiz oranlarını kullanarak kontrol altında tutmayı hedefler. Diğer bir ifadeyle para politikası, ekonomik birimlerin yatırım ve tüketim harcamalarındaki davranışlarını faiz oranlarındaki değişime bağlı olarak değiştirme öngörüsüne dayanmaktadır. Merkez bankaları enflasyonda meydana gelen artışa karşı gerekli tedbirleri alarak, enflasyon oranını istediği hedef aralığında tutma eğilimi sergilemektedir. Bu nedenle, yüksek enflasyon dönemlerinde faiz silahını kullanarak, döviz kuru ve toplam talep üzerinde baskı oluşturarak enflasyonu baskı altında tutmayı amaçlar. Bu sayede, enflasyon belirli bir oranda dengede tutunarak fiyat istikrarı sağlanmış olmaktadır (TCMB Yayınları, 2013).

Kredi faiz oranları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış literatürdeki çalışmaların kısa bir özeti sunulmuştur. Çalışmanın temel hipotezi "kredi faiz oranları ile seçili makroekonomik değişkenler arasında ilişki bulunmaktadır" şeklinde kurgulanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın analizi ve bulguları ele alınarak sonrasında analiz bulguları üzerinden politika önerileri geliştirilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dünya ülkeleri ve Türkiye ekonomisi için konuya ilişkin yapılan çalışmaları değerlendirildiğinde, kredi faiz oranlarının finansal piyasalar, enflasyon ve ekonomik büyümeye üzerine etkileri konusunda birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bir kısmı Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Literatür Taraması

Yazarlar	Ülke	Yöntem	Bulgular
Naka vd., (1998)	Hindistan	Johansen Eş Bütünleşme Analizi	Çalışma sonuçlarına göre, enflasyon ve hisse senedi fiyatları arasında ilişki tespit edilmiştir.
Al-Sharkas (2004)	Umman	Johansen Eş Bütünleşme Analizi	Analiz sonuçlarına göre faiz oranları ile makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulgulanmıştır.
Maysam vd., (2004)	Singapur	Johansen Eş Bütünleşme Analizi	Çalışmaya göre, makroekonomik değişkenler ile hisse senedi fiyatları arasında ilişkinin bütünlük oluşturduğu ancak kesinlik olmadığı sonucuna varılmıştır.
Gül, vd.,(2007)	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Çalışma sonucuna göre, döviz kuru ile faiz oranları arasında nedensellik ilişkisi bulgulanmıştır.
Saymeh ve Orabi (2013)	Ürdün	Granger Nedensellik Testi	Çalışma sonucuna göre, enflasyon ile faiz oranları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Doğan, vd., (2016)	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Çalışma sonucuna göre, enflasyondan faiz oranlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Coşkun, vd., (2016)	Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Çalışmaya göre, BİST ile imalat sanayi üretim endeksi, ithalat ve ihracat arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Araujo (2017)	ABD	En Küçük Kareler Regresyonu	Çalışma sonucunda göre, faiz oranları ve GSYİH arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Low ve Chan (2017)	Malezya	Granger Nedensellik Testi	Çalışma sonucuna göre, enflasyon ile faiz oranları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Ürkmez ve Karataş (2017)	Türkiye	Granger Nedensellik testi	Çalışmada, Amerikan Doları ve BIST endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.
Özdemir ve Yıldırım (2018)	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Çalışmaya göre, faiz oranları ile fiyat düzeyi arasında uzun dönemde ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Moyo ve Le Roux (2018)	SADC Ülkeleri	ARDL Analizi	Araştırmada, faiz oranlarındaki değişimin tasarruf ve yatırımlar yoluyla büyümeyi etkilediği sonucuna varılmıştır.

Uçak ve Şahan (2019)	Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Çalışmaya göre, faiz oranlarında meydana gelen "%1'lik bir artış döviz kurlarında %0.32'lik, enflasyonda %0.49'luk ve ekonomik büyümede %0.27'lik azalmaya neden olduğu sonuna varılmıştır."
Özer ve Göksu (2020)	Türkiye	ARDL Analizi	Çalışmada, CDS ve enflasyondaki değişimlerin faiz oranındaki değişimlerin Granger nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.
Karaca vd., (2022)	Türkiye	ARDL Analizi	Çalışma sonuçlarına göre, borsa endeksi ve seçili makroekonomik değişkenler ile arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

Zaman serisi analizlerinden yararlanılarak kredi faiz oranları ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Başlangıçta iktisadi araştırmalar için kullanılan zaman serisi analizleri günümüzde finans alanındaki çalışmalarda da giderek önem kazanarak kullanılmaya başlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, kredi faiz oranları ile ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin ekonometrik olarak araştırılmasıdır. kredi faiz oranları ile ve makroekonomik değişkenleri için 2005-2022 arası aylık frekanstaki veriler arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını incelemektir.

3.2. Veri Seti

Çalışma 01/2005 ile 09/2022 dönemi aylık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada 214 adet gözlem mevcuttur. Araştırmaya konu olan verilerin analinizde "Eviews Programı" kullanılmıştır. Araştırmanın tarih aralığının belirlenmesinde, sanayi üretim endeksi verilerine ilişkin verilerin ulaşılabilir en eski tarih 01/2005 olduğu için başlangıç noktası olarak bu tarih baz alınmıştır. Değişkenlere ilişkin verilerine "T.C. Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS)" elde edilmiştir. Analizde kullanılan serilere ilişkin açıklamalar, kısaltmalar ve değişkenlere ilişkin bilgiler Çizelge 2`de belirtilmiştir.

Çizelge 2. Veri Setine İlişkin Açıklamalar

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklamaları	Zaman Aralığı	Veri Periyodu	Kaynak
KFO	Kredi Faiz Oranı	01/2005 - 09/2022	Aylık	TCMB EVDS
BİST	Borsa İstanbul Endeksi			
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi			
SUE	İmalat Sanayi Üretim Endeksi			

Çalışmada kullanılan makroekonomik değişkelerin seçiminde, kredi faiz oranı temsilen ticari kredi faiz oranı, enflasyonu temsilen tüketici fiyat endeksi (TÜFE), finansal piyasaları temsilen BİST 100 endeksi ve büyümeyi temsilen ise imalat sanayi üretim endeksi verileri kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada, değişkenler arasında ilişki bulunup bulunmadığı, veri setlerinin trend içerip içermediği, veri setlerinde kırılmaların yaşanıp yaşanmadığıyla ilgili olarak test edilecek hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

"H_0: Kredi faiz oranları ile makroekonomik değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır."

"H_1: Kredi faiz oranları ile makroekonomik değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır."

3.4. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada, kredi faiz oranları ile ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için zaman serisi analizlerinden faydalanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek için ilk olarak değişkenlerin durağanlıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesi için literatür tarafından tavsiye edilen uygun birim kök ve durağanlık testleri üzerinden ilerletilmiştir. Bu bağlamda, "Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri" aracılığı ile ilgili serilerin durağanlık dereceleri araştırılmıştır. Değişkenler arasında nedenselliğin olup olmadığı, nedensellik ilişkisi mevcutsa yönlerinin tespit edilmesi karşılıklı analiz şeklinde "Toda-Yamamoto" yöntemiyle test edilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu bölümünde kredi faiz oranları ile ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacı ile uygulanan testler ve elde edilen bulguların sonuçları sunulmuştur.

4.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmalarda zaman serileri kullanıldığında, uygun model seçim yapabilmek için öncelikle değişkenlerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmada ilk olarak değişkenlerin birim kök içerip içermediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Serilerin birim kök içerip içermediğinin araştırılması için gerçekleştirilen ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları aşağıda Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF Test İstatistiği		Phillips-Perron Test İstatistiği	
Değişkenler	**Düzey**	**Birinci Fark (Δ)**	**Düzey**	**Birinci Fark (Δ)**
KFO	-3,2839**	-	-2,7204	-8,3758*
BİST	4,4365	-2,9553**	5,2832	-13,0853*

TÜFE		3,5358	-2,8856**	7,0125	-4,3427*
SUE		0,6451	-5,7527*	-2,2005	-73,3161*
Anlamlılık Düzeyi	1%	-3,4611	-3.4619	-3,4611	-3.4619
	5%	-2,8749	-2,8753	-2,8749	-2,8753
	10%	-2.5740	-2,5741	-2.5740	-2,5741

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 3'te değişkenlerin ADF ve PP birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Hem ADF hem de PP birim kök testlerinin temel hipotezleri ilgili değişkenin birim kök içerdiği yönündedir. Söz konusu temel hipotez KFO değişkeni için ADF test istatistiğine göre reddedilmektedir. Dolayısıyla KFO değişkenin durağan, diğer bir deyişle I(0) olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, diğer tüm değişkenler için temel hipotez reddedilememekte ve birim kök varlığı dolayısıyla bu değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

ADF ve PP birim kök testleriyle, BİST, TÜFE ve SUE endeksi değişkenlerinin yalnızca düzeyde durağan olmadıkları sonucuna ulaşılmış ancak durağanlık dereceleri henüz belirlenmemiştir. Değişkenlerin birinci farkları alınmış ve durağan hale getirilmiştir.

4.2. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Granger (1969) testinde seriler arasında nedensellik ilişkisinin tespit edilebilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. VAR (Vector Autoregression) modelinin temeline dayanan Toda-Yamamoto'nun (1995) geliştirdiği testte ise serilerin durağan olup olmaması dikkate alınmaz. Dolayısıyla söz konusu test, serilerin düzey değerleri kullanılarak modelin tahmin edilmesine imkan tanır (Toda-Yamamoto, 1995: 225- 250). Çizelge 5 ve Çizelge 6'da Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları-1

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**d_{max}**	**k**	**Ki-Kare Test İstatistiği**	**Ki-Kare P - Değeri**	**İlişki ve Yönü**
BİST	KFO	3	3	12,18756	0,0023*	KFO → BİST 100
SUE		4	4	4,98568	0,1728	YOK
TÜFE		2	2	0,58124	0,7478	YOK

*: %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz (SC) kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 5'e göre KFO değişkeninden BİST değişkenine doğru bir nedensellik söz konusudur. Analizin ki-kare p değeri 0,05'ten küçük olduğu için H_0 (temel) hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez H_1 kabul edilmiştir. KFK değişkeninden SUE ve TUFE değişkenlerine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Çizelge 6. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları-2

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**d_{max}**	**k**	**Ki-Kare Test**	**Ki-Kare P -**	**İlişki ve**

				İstatistiği	Değeri	Yönü
KFO	BIST	3	3	0,108523	0,9472	YOK
	SUE	4	4	6,13787	0,1051	YOK
	TÜFE	2	2	6,85456	0.0325*	TÜFE KFO

*: %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz (SC) kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 6'da elde edilen bulgulara göre, BIST ve SUE ve değişkenlerinden KFO değişkenine %5 anlamlılık seviyesinde kurulan temel hipotezin reddedilemediği görülmektedir. TÜFE değişkeninden KFO değişkenine doğru %5 anlamlılık seviyesinde kurulan temel hipotezin reddedildiği görülmektedir. Başka bir değişle, TÜFE değişkeninden KFO değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Ancak BİST ve SUE değişkenlerinden KFO değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye'de kredi faiz oranları ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını tespit etme amacını taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin veriler "T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS)" elde edilmiştir. Veriler 01/2005-09/2022 arası aylık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada ilk olarak, serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Test sonucuna göre düzey değerleri durağan olmayan serilerin, birinci farkları alınarak tüm seriler durağan hale getirilmiştir. Düzey değerleri durağan hale gelen seriler bu şekilde analize hazır hale gelmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ise, %5 anlamlılık seviyesinde kredi faiz oranı değişkeninden BİST 100 endeksi değişkenine doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Diğer taraftan kredi faiz oranı değişkeninden tüketici fiyat endeksi ve imalat sanayi üretim endeksi değişkenlerine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Karşılıklı yapılan testlerde tüketici fiyat endeksi değişkeninden kredi faiz oranı değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, imalat sanayi üretim endeksi ve BİST 100 endeksi değişkenlerine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmadığı görülmüştür.

Çalışmanın sonuçları literatür ile karşılaştırıldığında birçok çalışma ile uyumlu sonuçlar bulunurken bazı çalışmaların sonuçları ile çeliştiği sonucuna varılmıştır. Örneğin; Gül, vd.,(2007), Al-Sharkas (2004), Saymeh ve Orabi (2013), Doğan, vd., (2016), Araujo (2017), Low ve Chan (2017), Özdemir ve Yıldırım (2018), Uçak ve Şahan (2019) çalışmaları ile uyumlu, Maysam vd. (2004) çalışmaları ile çelişmektedir. Farklı sonuçların çıktığı çalışmalarda sebep olarak, kullanılan yöntem, seçilen ülke ve çalışılan zaman aralığı farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın sonuçları Türkiye ekonomisinde, kredi faiz oranları, enflasyon ve hisse senedi arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Faiz oranlarındaki düşüşün enflasyona ve yatırımlara olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Böylelikle hem ülke ekonomisi kalkınmakta hem de yeni istihdam sahaları oluşturulmaktadır.

KAYNAKÇA

Acet, H., *Para Politikası Stratejisi Olarak Enflasyon Hedeflemesi Rejimi: Teori, Politika ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Ağırman, E., Özcan, M., Yılmaz, Ö., Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma, Journal of BRSA Banking & Financial Markets, 8(2), 2014.

Al-Sharkas, A., The Dynamic Relationship Between Macroeconomic Factors And The Jordanian Stock Market, International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies, 1(1), 2004.

Araujo, T., *Does Lowering The Interest Rate Stimulate Economic Growth? An Analysis of Current Macroeconomic Policy*. Unpublished Undergraduate Theses, University Of Central Florida Libraries, 2017.

Brigham, E., *Fundementals of Financial Management*, Orlando, USA, The Dryden Press, 1995.

Coşkun, M., Kiracı, K., Muhammed U., Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerle Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 53 Sayı: 616, 2016.

Çütçü, İ., Özkök, Y., Karaca, S.V., Seçili Makroekonomik Değişkenler ile Borsa İstanbul Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. Alanya Akademik Bakış, 6(3), 2022.

Dickey, D.A., Fuller, W.A., "Likelihood Ratio statistics For Autoregressive Time Series with a Unit Root". Econometrica, 49(4), 1981.

Doğan, B., Eroğlu, Ö., Değer, O., Enflasyon ve faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), 2016.

Eroğlu, Ö., Para teorisi ve politikası ders notları. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2004.

Gül, E., Ekinci, A., Özer, M., Türkiye'de faiz oranları ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi: 1984–2006. İktisat İşletme ve Finans, 22(251), 2007.

Low, Y. W., Chan, T.-H., Foreign exchange rate, ınterest rate, ınflation rate and economic growth in Malaysia. Global Business & Management Research, 9 (4), 2017.

Maysam, r., Cooper, L., Chuın, H., Mohamad, A, H., Relationship between Macroeconomic Variables and Stock Market Indices: Cointegration Evidence from Stock Exchange of Singapore's All-S Sector Indices Jurnal Pengurusan, 24, 2004.

Moyo, C., Le Roux, P., Interest Rate Reforms And Economic Growth: The Savings And Investment Channel, Munich Personal Repec Archive, 85297, 2018.

Naka, A., mukherjee, t. k., Tufte, D, R., Macroeconomic Variables and the Performance of the Indian Stock Market, Working Papers 1998-06, University of New Orleans, Department of Economics and Finance, 1998.

Onasanya, O. K., Ayoola, F. J., Does Macro Economic Variables Have Effect on Stock Market Movement in Nigeria? Journal of Economics and Sustainable Development, 3(10), 2012.

Özdemir, M., Yıldırım, S., Fiyat Düzeyi ve Faiz Oranı: Gibson Paradoksu Türkiye Ekonomisi için Geçerli (mi)? Maliye Dergisi, 174, 2018.

Özer, Ö., Göksu, S., CDS Primleri ve Enflasyon Oranının, Faiz Oranlarına Etkisi: Türkiye örneği. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (1), 2020.

Pilinkus, D., Boguslauskas, V., The Short-Run Relationship Between Stock Market Prices and Macroeconomic Variables in Lithuania: An Application of the Impulse Response Function. Engineering Economics, 65(5), 2009.

Saymeh, A. A. F., Orabi, M. M. A., The Effect of Interest Rate, Inflation Rate, Gdp, on Real Economic Growth Rate in Jordan, Asian Economic and Financial Review, 3(3), 2013.

TCMB Yayınları, Enflasyon ve fiyat istikrarı. Ankara: TCMB Yayınları, 2013.

Toda, H.Y., Yamamoto, T., Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes, Journal of Econometrics, 66(2) 1995.

Uçak, S., Şahan, B., Faiz; Enflasyon, Döviz Kuru ve Büyüme İlişkisi. Ekev Akademi Dergisi, 23(79), 2019.

Uzun, U., Güngör, B., Borsa Endeksleri ile Ülkelerin Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Uluslararası Boyutta İncelenmesi, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(4), 2017.

Ürkmez, E., Karataş, T., Borsa İstanbul 100 Endeksi ile Döviz Kurları Arasındaki Dinamik İlişkinin Belirlenmesi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 45, 2017.

TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI ve GİNİ ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Öğretim Görevlisi, Asiye KÜÇÜKOSMAN1 [1]

1 Gümüşhane Üniversitesi, İrfan Can Köse Meslek Yüksekokulu,

asiye.kucukosman@gumushane.edu.tr- 0000-0002-7100-3255

ÖZET

Sosyal güvenlik, bir toplumun özellikle işsizlik, malullük, yaşlılık, iş kazası, analık, hastalık veya bir aile reisinin kaybı durumlarında gelir güvenliğinin garanti altına alınması ve sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması için bireylere ve hanelere sağlanan korumadır. Bu bağlamda, sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımını olumlu yönde etkilemesi beklenir. Diğer yandan, gelir dağılımında adaletin ölçülmesinde kullanılan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında yer alan, 0'a yaklaştıkça gelir dağılımında adaletsizliğin azaldığını, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında adaletsizliğin arttığını ifade eden bir katsayıdır. Gini endeksi ise 1 yerine maksimum 100 referansıyla ifade edilen Gini katsayısıdır ve Gini katsayısının 100 ile çarpımına eşittir. Sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımında adaletin sağlanmasının bir faktörü olduğu değerlendirildiğinde, sosyal güvenlik harcamalarını Gini endeksi ile ilişkilendirmek sosyal güvenlik alanındaki araştırma konularından biri olmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmada sosyal güvenlik harcamaları ile Gini endeksi arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Öncelikle, Türkiye için seçilen 1980-2017 yılları arası dönemdeki sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı ve Gini endeksi verileri istatistiki normalleştirme yöntemi kullanılarak aynı grafik üzerinde incelenmiştir. Grafik incelendiğinde Gini endeksi ile toplam kamu harcamaları içindeki sosyal güvenlik harcamalarının 1980-2017 yılları arasında ters yönlü hareket ettiği gözlemlenmiştir. Şöyle ki; sosyal güvenlik harcamalarının arttığı dönemlerde Gini endeksi azalmış, sosyal güvenlik harcamalarının azaldığı dönemlerde Gini endeksi artmıştır. Gözlemlenen bu ters yönlü ilişki sosyal güvenlik harcamalarının Gini endeksi bağlamında gelir dağılımında adaletsizliği azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan, Türkiye için 1980-2017 yılları arasındaki sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı ve Gini endeksi değişkenleri ile Granger nedensellik testi yapılmıştır. Kullanılan iki değişkenin de birinci farkında durağan tespit edilmiştir. Birinci farkında durağan olan seriler için belirlenen 4 gecikme uzunluğu ile Granger nedensellik testi yapılmış ve yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre sosyal güvenlik harcamalarından Gini endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Gini Endeksi, Granger Nedensellik

1. GİRİŞ

21. yüzyıl dünyasının geldiği noktada, yaşlıların, çocukların, hastaların ve ihtiyaç sahiplerinin mevcut ihtiyaçlarının göz ardı edilemeyeceği görüşü benimsenmektedir. Bu nedenle doğabilecek olumsuzlukların asgari düzeyde de olsa giderilebilmesi için sosyal güvenlik

önlemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, çağdaş toplumlarda devletlerin en önemli görevlerinden biri de herkese sosyal güvenlik sağlamaktır. Sosyal güvenlik, gelir kaynaklarının bir kısmı veya tamamı kesintiye uğradığında veya sona erdiğinde veya istisnai olarak ağır harcamaların yapılması gerektiğinde, bireyin veya ailenin gelirini korumak veya gelir sağlamak için mevzuatla konulan önlemlerden biridir. Bu nedenle sosyal güvenliğin hastalık ve sakatlık, işsizlik, eş kaybı, analık, küçük çocukların bakımı sorumluluğu veya işten emeklilik gibi durumlarla karşı karşıya kalan kişilere nakit yardımlar sağlama hususunda önemi büyüktür (Altunöz ve Çondur, 2018). Sosyal güvenlik yardımları, tıbbi ihtiyaç, rehabilitasyon, evde hastalık sırasında ev içi yardım, adli yardım veya cenaze masrafları için nakdi veya ayni olarak sağlanabilir. Diğer yandan sosyal güvenlik, mahkeme kararıyla (örneğin, kaza mağdurlarını tazmin etmek için), işverenler tarafından (bazen sigorta şirketlerini kullanarak), merkezi veya yerel hükümet departmanları tarafından veya yarı kamu veya özerk kuruluşlar tarafından sağlanabilir (Dişbudak, 2017). Bunların yanında sosyal güvenlik, çalışanların emekliliklerini planlamak üzerine inşa edebilecekleri bir gelir temeli sağlar ve engelli hale gelen işçilere ve ailelerinin geçimini sağlayan ölen işçilerin ailelerine sosyal sigorta koruması sağlar.

Ekonomide Gini endeksi veya Gini oranı olarak da bilinen Gini katsayısı, bir ulus veya sosyal grup içindeki gelir eşitsizliğini veya servet eşitsizliğini temsil etmeyi amaçlayan istatistiksel dağılımın bir ölçüsüdür (Haughtonand ve Khandker 2009). Gini katsayısı istatistikçi ve sosyolog Corrado Gini tarafından geliştirilmiştir. Gini katsayısı, gelir seviyeleri gibi bir frekans dağılımının değerleri arasındaki eşitsizliği ölçer. 0 Gini katsayısı, tüm gelir veya servet değerlerinin aynı olduğu mükemmel eşitliği yansıtırken, 1 (veya %100) Gini katsayısı, değerler arasındaki maksimum eşitsizliği yansıtır. Örneğin, herkes aynı gelire sahipse, Gini katsayısı 0 olacaktır. Tersine, çok sayıda insan için yalnızca bir kişinin tüm geliri veya tüketimi varsa ve diğerlerinin hiçbiri yoksa, Gini katsayısı 1 olacaktır (Gini,1936).

Literatürde sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımındaki eşitsizlik üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında pek çok çalışma (Kozuharov ve Petkovski (2017), Gokhale ve Kotlikoff (2002), Immervoll ve Richardson (2011) Oshio (2002) De Neubourg vd, (2007)) sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımındaki eşitsizlik üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, sosyal güvenlik kavramının gelir dağılımında eşitliği sağlayıcı yönünden hareket ederek, sosyal güvenlik harcamaları ile Gini endeksi arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektir. Bu bağlamda, çalışmada sosyal güvenlik harcamalarının kamu harcamalarına oranı ve Gini endeksi olmak üzere iki değişken üzerinden analizler yapılmıştır. Öncelikle sosyal güvenlik harcamaları ve Gini endeksi değişkenlerinin grafiksel seyrini yorumlayabilmek adına, her iki değişken de istatistiki olarak normalleştirme yöntemine tabi tutularak aynı grafik üzerinde seçilen zaman boyutu içerisindeki değişimleri incelenmiştir. Diğer yandan, ekonometrik analiz kısmında sosyal güvenlik harcamalarının kamu harcamalarına oranı ve Gini endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Testi ile test edilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI VE GİNİ ENDEKSİNİN SEYRİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de yıllar itibariyle yapılan sosyal güvenlik harcamalarının ve Türkiye için hesaplanan Gini endeksinin 1980-2017 yılları arasındaki seyri verilmiştir.

Grafik 1'e göre Türkiye'de sosyal güvenlik harcamaları 1980-1998 yılları arasındaki zaman periyodunda 20 milyon TL'nin altında seyir gösterirken, 2001-2015 yılları arası zaman periyodunda dalgalanmalar gerçekleşmesine rağmen yükseliş kaydederek 2015 yılında 80 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2015-2017 yılları arasındaki süreçte ise sosyal güvenlik harcamaları önceki periyotlara göre daha fazla bir artış göstermiş ve 2017 yılında 132 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamaları (1980-2017/ Milyon TL)

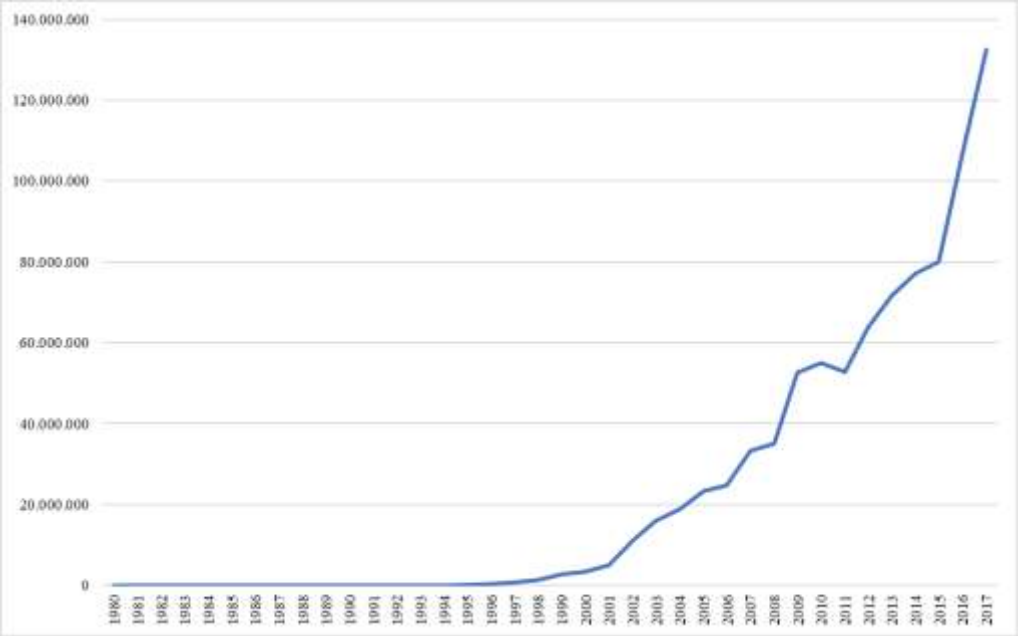

Kaynak: Yazar tarafından TC. Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan derlenmiştir.

Grafik 2'de Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı 1980-2017 yılları için gösterilmiştir. Grafik 2'ye göre Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı, 1980-1989 yılları arasında 0,05 seviyelerinde iken, 1991 yılında yükselişe geçerek 1999 yılında 0,1 seviyelerine ulaşmıştır. 1999-2001 yılları arası dönemde tekrar düşüşe geçen sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı 2001-2009 yılları arasında artışa geçmiş, 2009 yılında pik nokta olan 0,2'yi görmüştür. 2009-2017 yılları arasındaki zaman diliminde dönemsel dalgalanmalar gerçekleşmiş olup, 2017 yılında bu oran yine 0,2 seviyelerinde seyretmiştir.

Grafik 2: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Toplam Kamu Harcamalarına Oranı (1980-2017)

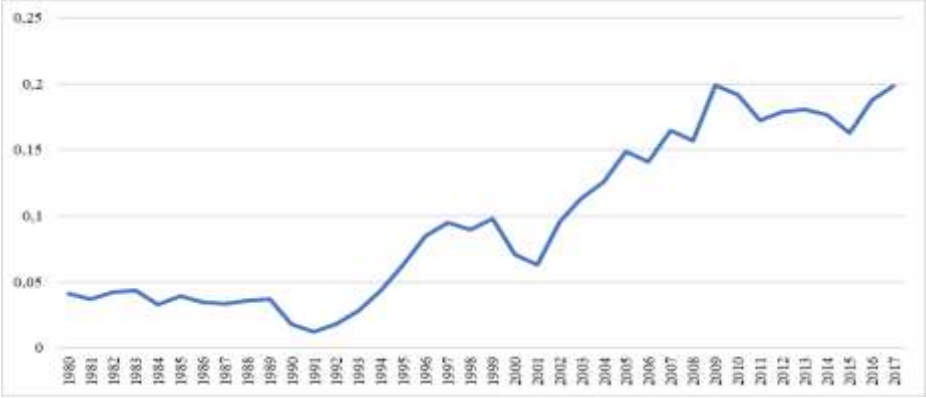

Kaynak: Yazar tarafından TC. Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan derlenmiştir.

Gini endeksi, bir ekonomideki bireyler veya haneler arasındaki gelir dağılımının (veya bazı durumlarda tüketim harcamalarının) tamamen eşit bir dağılımdan ne ölçüde saptığını ölçer. Bir Lorenz eğrisi, en yoksul birey veya hane halkından başlayarak, alıcıların kümülatif sayısına karşı alınan toplam gelirin kümülatif yüzdelerini çizer. Gini indeksi, Lorenz eğrisi ile varsayımsal bir mutlak eşitlik çizgisi arasındaki alanı ölçer ve çizginin altındaki maksimum alanın yüzdesi olarak ifade edilir. Bu nedenle, 0'lık bir Gini indeksi mükemmel eşitliği temsil ederken, 100'lük bir indeks mükemmel eşitsizliği ifade eder (Milanovic, 1997.) Bu çalışmada Türkiye için Gini endeksi 1980-2001 yılları için Dumlu ve Aydın (2008) tarafından yapılan "Ekonometrik Modellerle Gini Katsayısının Tahmini" başlıklı çalışmadan, 2002-2017 yılları için ise Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Grafik 3'te 1980-2017 yılları arasındaki Türkiye için Gini endeksi verileri gösterilmiştir. Grafik 3'e göre Türkiye'de 1980 yılında 45 seviyelerinde olan Gini endeksi, 1980-2000 yılları arasında sürekli bir azalma göstermiş, 2000-2006 yılları arasında 42-43 bandında dalgalanmalar göstermiş, 2006-2008 yılları arasında keskin bir şekilde düşmüş, 2008-2014 yılları arasında dalgalanma göstererek artış eğilimine geçmiş ve 2016 yılından itibaren ise 41 bandında seyretmiştir.

Grafik 3: Gini Endeksi (Türkiye/1980-2017)

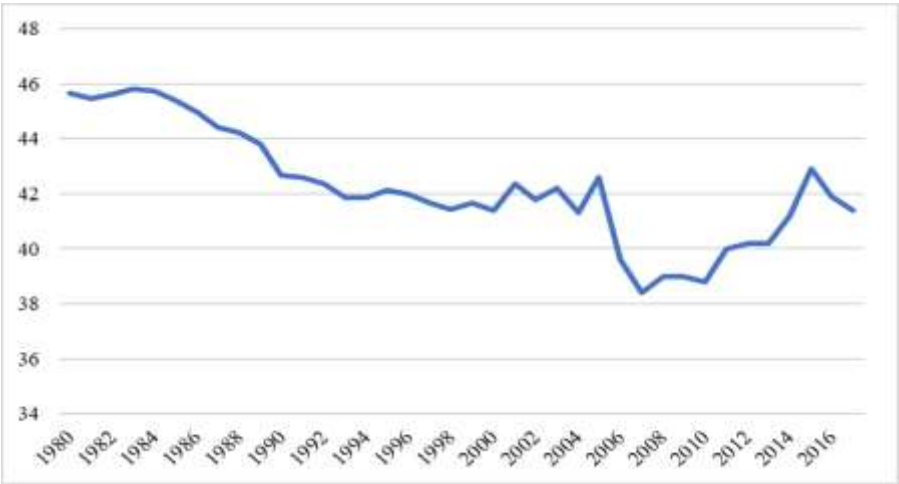

Kaynak: Yazar tarafından Dünya Bankası ve Dumlu ve Aydın (2008) çalışmasından derlenmiştir.

Normalleştirme formülü, bir veri setinin tüm varyasyonlarını sıfır ile bir arasında olacak şekilde dönüştürebilen bir istatistik formülüdür. Bu, farklı nitelikteki iki veya daha fazla veri setini farklı ölçeklerle karşılaştırmaya yardımcı olmaktadır. Normalleştirme formülünü uygulamak, veri noktalarının sıfırdan bire kadar değerler ile ifade edilmesini sağlar; en küçük veri noktası normalleştirilmiş sıfır değerine ve en büyük veri noktası normalleştirilmiş bir değerine eşittir. Diğer tüm veri noktaları, veri kümesinin aralığı içinde sahip oldukları nicelik değeri ile orantılı olarak, sıfır ile bir arasında ondalık değerler ile ifade edilir. Normalleştirme formülü Formül 1'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$(Xi,t - Xmin)/(Xmax - Xmin) \quad (1)$$

Formül 1'e göre, öncelikle ilgili serinin maksimum ve minimum değerleri alınır. Maksimum ve minimum değerler bulunduktan sonra her hücre değeri, serinin minimum değerinden çıkarılır ve maksimum-minimum değerine bölünür. Böylelikle seriler önem dereceleri ve nitelikleri değişmeden 0 ve 1 aralığında değerler alır.

Grafik 4'te Türkiye için normalleştirilmiş sosyal güvenlik harcamaları ve normalleştirilmiş Gini endeksi verileri 1980-2017 yılları için gösterilmiştir. Normalleştirilmiş SGH Sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımında adaleti sağlamaya yardımcı olduğu ve Gini endeksi üzerinde etkisi olduğu değerlendirildiğinde, sosyal güvenlik harcamaları ile Gini endeksi arasında ters yönlü bir ilişki beklenmektedir. Grafik 4'e göre Gini endeksi ile toplam kamu harcamaları içindeki sosyal güvenlik harcamalarının 1980-2017 yılları arasında ters yönlü hareket ettiği gözlemlenmiştir. Şöyle ki; sosyal güvenlik harcamalarının arttığı dönemlerde Gini endeksi azalmış, sosyal güvenlik harcamalarının azaldığı dönemlerde Gini endeksi artmıştır. Gözlemlenen bu ters yönlü ilişki Türkiye için sosyal güvenlik harcamalarının Gini endeksi bağlamında gelir dağılımında adaletsizliği azalttığı şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 4: Normalleştirilmiş Sosyal Güvenlik Harcamaları ve Gini Endeksi (Türkiye/1980-2017)

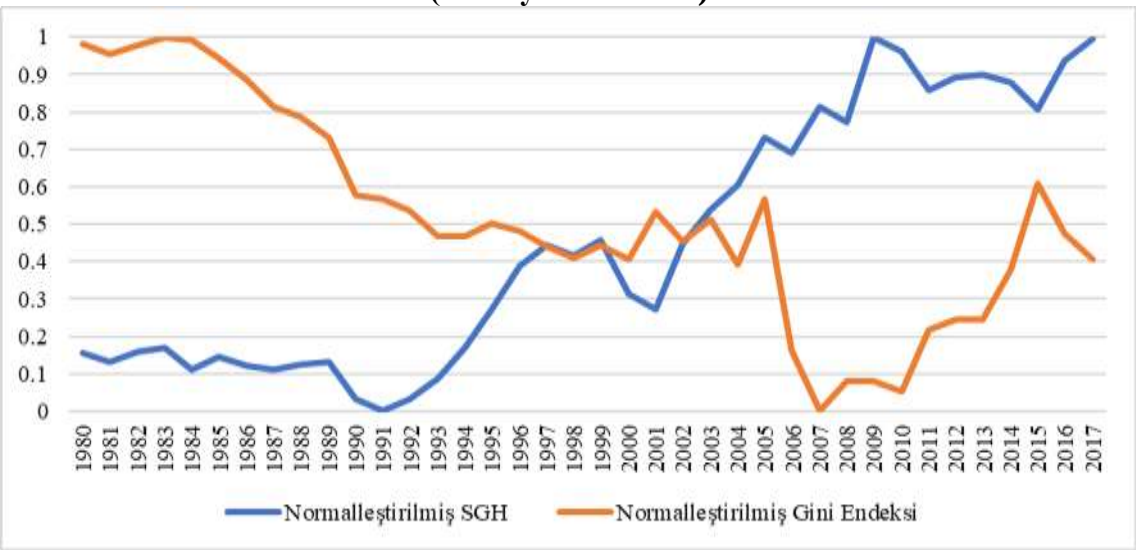

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde sosyal güvenlik harcamalarının kamu harcamalarına oranı ve Gini endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Testi ile test edilmiştir. Analizde kullanılan veriler 1980-2017 arası dönemi kapsamaktadır ve verilerden sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı verisi Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan, Gini endeksi verisi ise Dünya Bankası ve Dumlu ve Aydın (2008) tarafından yapılan "Ekonometrik Modellerle Gini Katsayısının Tahmini" başlıklı çalışmadan derlenmiştir. Ekonometrik analizde kullanılan değişkenler Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Birimler
loggini	Gini Endeksinin Doğal Logaritması	0-100 arası Endeks Değeri
sgh	Sosyal Güvenlik Harcamalarının Toplam Kamu Harcamalarına Oranı	Oran

Zaman serisi yapılan ekonometrik analizlerde sahte regresyon probleminin ortadan kaldırılması amacıyla serilere durağanlık analizi yapılması gerekmektedir. (Granger and Newbold, 1974). Yapılan birim kök testleri sonucunda durağan olmayan serilerin farkları alınarak durağanlıklarının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada ekonometrik analizde kullanılan serilerin durağanlık derecelerinin belirlenebilmesi için ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi yapılmıştır. Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre "loggini" ve "sgh" değişkenlerinin birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Çizelge 2'de ilgili serilere uygulanan ADF Birim Kök Testi sonuçları verilmiştir.

Çizelge 2: ADF Birim Kök Testi

Değişkenler	Aıc	Adf Test İstatistiği		
		Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Düzey				
loggini	0/0/4	-0.8428	-1.7402	-3.1081
sgh	0/0/3	1.4047	-0.0395	-2.8554
Birinci Fark		**Sabitsiz ve Trendsiz**	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**
logginifark	0/0/0	-6.3338[a]	-6.3605[a]	-6.4324[a]
sghfark	0/0/0	-5.4423[a]	-5.8322[a]	-5.8496[a]

Not: a:%5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. AIC: Akaike bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

AR karakteristik polinomunun köklerinin mutlak değeri 1'den küçük yani birim çember içinde yer alıyorsa, tahmin edilen VAR modelinin durağan yani istikrarlı olduğu kabul edilir. Görsel 1'de 4 gecikme uzunluğu ile oluşturulan AR Karakteristik Polinomunda tahmin edilen VAR modelinde problem olmadığı anlaşılmaktadır.

Görsel 1: AR Köklerinin İncelenmesi

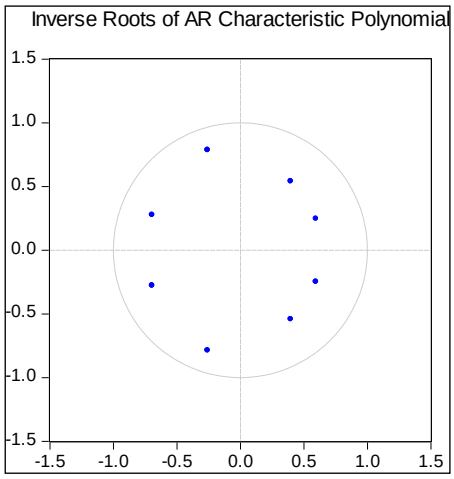

Çizelge 3'te değişkenler arasında otokorelasyon probleminin varlığının araştırılması için yapılan LM otokorelasyon testinin sonuçları verilmiştir. 4 olarak belirlenen optimal gecikme uzunluğunun olasılık değerlerine odaklanıldığında "H_o: Seriler arasında otokorelasyon vardır" hipotezi reddedilir. Bu durumda, iki seri arasında otokorelasyon probleminin olmadığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 3: LM Otokorelasyon Testi

Gecikme Uzunluğu	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
1	2.101610	0.7171
2	18.83501	0.0008
3	**10.30864**	**0.0355**
4	**4.105352**	**0.3919**

İki veya daha fazla değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını ve yönünü araştırmak için standart Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. X ve Y gibi iki değişken ele alındığında X'in neden Y'nin sonuç olduğu ve tersinin doğru olmadığı durum tek yönlü nedensellik ilişkisini, Y'nin neden X'in sonuç olduğu ve tersinin doğru olmadığı durum yine tek yönlü bir nedensellik ilişkisini, Y'nin neden X'in sonuç ve X'in neden Y'nin sonuç olduğu durum çift yönlü nedensellik ilişkisini, Y'nin neden X'in sonuç olmadığı ve X'in neden Y'nin sonuç olmadığı durum ise nedensellik ilişkisinin olmadığı ifade etmektedir (Yamak ve Erdem: 2017). Çizelge 4'te "logginifark" ve "sghfark" değişkenleri ile VAR altında yapılan Granger Nedensellik Testi sonuçları verilmiştir. "Logginifark" ve "sghfark" değişkenleri için optimal gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

LOGGINIFARK: Bağımlı Değişken			
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	g.u.	Olasılık
SGHFARK	1.762337	4	0.7794
Tümü	1.762337	4	0.7794
SGHFARK: Bağımlı Değişken			
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	gu	Olasılık
LOGGINIFARK	11.17330	4	**0.0247**
Tümü	11.17330	4	**0.0247**

Not: g.u. optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

"Logginifark" bağımlı değişken olduğu durumda, "Ho: Sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı Gini endeksinin Granger nedeni değildir." şeklindedir. Diğer yandan, bağımlı değişken "sghfark" olduğunda "Ho: Gini endeksi sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranının Granger nedeni değildir." şeklindedir. "Tümü" satırı tüm denklemin genel olarak anlamlı olup olmadığını göstermektedir.

Bağımlı değişken "logginifark" değişkeni olduğu durumda, tüm denklemin olasılık değeri ve "sghfark" değişkeninin olasılık değeri 0.5'ten küçük olduğu için Ho reddedilir. Yani, sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı Gini endeksinin Granger nedenidir ve dolayısıyla aralarında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Bağımlı değişken "sghfark" olduğunda, tüm denklemin olasılık değeri ve "logginifark" değişkeninin olasılık değeri 0.5'ten büyük olduğu için Ho kabul edilir. Yani Gini endeksi sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranının Granger nedeni değildir ve aralarında bir nedensellik ilişkisi yoktur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sosyal güvenlik harcamalarının yoksulluğun azaltılmasında hayati bir role sahip olduğu ve pek çok insanı yoksulluk sınırının üzerine çıkardığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payının büyüklüğü gelir dağılımında eşitliğin sağlanması hususunda önemli bir bileşendir (Maccabelli, 2009). Gini endeksinin de gelir dağılımında eşitliğin ölçülmesinde bir gösterge olarak kullanılması, sosyal güvenlik harcamaları ve Gini endeksi arasındaki ilişkiyi inceleme ihtiyacı doğurmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmada sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki yeri ve Gini endeksi değişkenleri hem grafiksel hem de ekonometrik analiz bağlamında nedensellik ilişkisi kapsamında incelenmiştir. Sosyal güvenlik harcamaları ve Gini endeksi arasındaki ilişki ekonometrik normalleştirme yöntemi ile aynı grafik üzerinde incelenmiş ve Sosyal güvenlik harcamaları ile Gini endeksinin Türkiye için 1980-2017 yılları arasında ters yönlü hareket ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda grafiksel yorumlamada, Türkiye için sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımında adalet üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Diğer yandan, sosyal güvenlik harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki yeri ve

Gini endeksi değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı 1980-2017 yılları arası ve Türkiye için Granger nedensellik testi ile test edilmiştir. Değişkenlere öncelikle ADF birim kök testi uygulanmış ve her iki serinin de birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Optimal gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiş ve yapılan Granger nedensellik testi sonucunda sosyal güvenlik harcamalarından Gini endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Altunöz, U., & Çondur, F. (2019). Sosyal Güvenlik Harcamaları Gelir Dağılımında Etkin Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Nedensellik Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(15), 173-189.

De Neubourg, C., Castonguay, J., & Roelen, K. (2007). Social safety nets and targeted social assistance: Lessons from the European experience. World Bank, Social Protection Discussion Paper, 718.

Dişbudak, C. (2017). Kamu Harcamaları Bileşiminin Gelir Dağılımı ve Refah Etkileri: Türkiye Örneği. V. In Anadolu International Conference in Economics, May (Vol. 11, p. 13).

Dumlu, U., & AYDIN, Ö. (2008). Ekonometrik Modellerle Türkiye Için 2006 Yili Gini Katsayisi Tahmini. Ege Akademik Bakış Dergisi, 8(1).

Gini, C. (1936). On the measure of concentration with special reference to income and statistics. Colorado College Publication, General Series, 208(1), 73-79.

Gokhale, J., & Kotlikoff, L. J. (2002). The impact of social security and other factors on the distribution of wealth. In The distributional aspects of social security and social security reform (pp. 85-114). University of Chicago Press.

Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. Journal of econometrics, 2(2), 111-120.

Haughton, J., & Khandker, S. R. (2009). Handbook on poverty+ inequality. World Bank Publications.

Kanbur, R. (2010). Conceptualısıng Socıal Securıty And Income Redıstrıbutıon. Bulletin luxembourgeois des questions sociales 2010 Volume 27, 27, 31.

Kozuharov, S., & Petkovski, V. (2018). The impact of social transfers on inequality measured by GINI index: The example of Macedonia. UTMS Journal of Economics, 9(1), 49-61.

Maccabelli, T. (2009). Measuring inequality: Pareto's ambiguous contribution. History of Political Economy, 41(1), 183-208.

Milanovic, B. (1997). A simple way to calculate the Gini coefficient, and some implications. Economics Letters, 56(1), 45-49.

Oshio, T. (2002). Intra-age, inter-age and lifetime income redistribution. Journal of Population and Social Security, 1(1), S36-S49.

Richardson, L., & Immervoll, H. (2011). Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades? (No. 571). LIS Cross-National Data Center in Luxembourg.

Yamak, R., & Erdem, H. F. (2017). Uygulamalı zaman serisi analizleri. Baskı Trabzon: Celepler Matbaacılık.

BRENT PETROL FİYATLARININ S&P 500 SHARIAH ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ

Sadık ÖNCÜ[1], Sümeyye TURAK[2]

ÖZET

Petrol, küresel ekonomik aktivitede önemli bir rol üstlenirken petrolde yaşanan fiyat hareketleri ekonomik aktörler tarafından dikkatlice takip edilmekte ve makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Bu kapsamda petrol fiyatlarının cari hesap, büyüme ve faiz oranı gibi birçok makro değişkenler üzerinde etkilerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte petrol fiyatları ile önemli borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Ancak bu aktarım mekanizmasını İslami finans çerçevesinde inceleyen çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, petrol fiyatları ile İslami finans endeksleri arasındaki nedenselliği analiz etmektir. Çalışmanın teorik altyapısında mali kanal, nakit akışı gibi kavramları açıklayarak petrol fiyatları ile hisse senedi arasındaki bağlantıyı anlamlandırdık. Sonrasında literatür taraması kapsamında petrol fiyatları ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi inceleyen önemli çalışma ve bulguları özetledik. Veri seçiminde uluslararası piyasalara yön vermesi nedeniyle *BRENT* petrolü kullandık. İslami endeks seçimimizde ise ABD borsalarında işlem gören 500 büyük şirketten oluşan S&P 500 çatısı altındaki *Shariah Endeksi*'ni kullanmayı daha uygun gördük. S&P 500 Shariah Endeksi ile Brent petrol fiyatı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada 2013 ile 19 Ekim 2022 dönemine ait kullanılan serilerin durağanlığının tespiti amacıyla ilk birim kök testi yapılmıştır. Birim kök testi sonrasında değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkinin araştırılmasında ARDL testinden yararlanılmıştır. Son olarak ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile çözümlenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucuna göre Brent petrol fiyatlarından S&P 500 Shariah Endeksi'ne doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç göstermektedir ki S&P 500 Shariah Endeksi gibi İslami finans endekslerine yatırım yapmak isteyen yatırımcılar Brent petrol fiyatları gibi değişkenleri göz ardı etmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi, Brent petrol, S&P 500 Shariah Endeksi.

EFFECT OF BRENT CRUDE PRICES ON S&P 500 SHARIAH INDEX

ABSTRACT

While crude plays a significant role in global economic activity, price movements in oil shares are carefully monitored by economic operators and their impact on macroeconomic variables is analyzed. Studies have been carried out on the effects of crude prices on many macro variables in this context such as current account, growth and interest rate. In addition, many studies have been conducted, examining the relationship between crude prices and important stock market indices. However, there are quite a limited number of studies that examine this

[1] Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, oncusadik@gmail.com - 0000-0001-5545-8834
[2] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sumeyyeturakk@gmail.com – 0000-0001-6115-1919

transfer mechanism within the framework of Islamic finance. Therefore, the aim of this study is to analyze the causality between crude prices and Islamic finance indices. We explained the concepts such as financial channel and cash flow and reinterpreting the connection between crude prices and stocks in the theoretical background of the study. Afterwards, we summarized the significant studies and findings examining the relationship between crude prices and stock markets within the scope of the literature review. We used BRENT crude since it directs international markets in the selection of data. We found it more appropriate to use the Shariah Index under the roof of the S&P 500, which consists of 500 large companies traded on the US stock exchange in our Islamic index selection. In this study, which examined the relationship between the S&P 500 Shariah Index and the Brent crude price, the first unit root test was applied to determine the stability of the series used between 2013 and October 19, 2022. After the unit root test, the ARDL test was used to investigate the cointegration relationship between the variables. As a final, the causality relationship between the variables was analyzed by Toda-Yamamoto causality analysis. A two-way causality relationship was found from Brent crude prices to the S&P 500 Shariah Index according to the results of the Toda-Yamamoto causality analysis. This result indicates that investors who want to invest in Islamic finance indices such as the S&P 500 Shariah Index should not ignore variables such as Brent crude prices.

Key Words: Toda-Yamamoto Causality, Brent crude oil, S&P 500 Shariah Index.

1. GİRİŞ

Petrol, küresel ekonominin önemli ham maddelerinden birisi olmayı sürdürürken reel ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki 1973 yılı öncesine kadar çok fazla dalgalanma olmadan varlığını sürdürmüştür. ABD'de yer alan petrol şirketleri 1973 tarihine kadar özellikle fiyat ve üretim kontrolleri vasıtasıyla petrol fiyatlarını 20. yüzyılın büyük bölümü boyunca aynı düzeyde tutulmasıyla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Ancak ilgili bu çalışmalara rağmen 6 Ekim 1973'te yaşanan Yom Kippur Savaşı sonrası ham petrol üzerindeki kontrol ABD'den OPEC'e geçmiştir (Driesprong vd., 2008: 307). OPEC liderliğindeki petrol fiyatları ise son on yılda ciddi dalgalanmalar yaşamıştır. 1986 ile 2006 yılları arasındaki sakin geçen yirmi yıllık dönemin ardından Brent petrol fiyatları 2007 – 2009 arasında 65 dolardan 145 dolara yükselmesi sonrası 30 dolarlara kadar geriledi. Fiyatlar toparlandıktan sonra ise 2015-2016 yıllarında tekrardan ciddi düşüşler yaşadı. 2018-2019 yılları arasında görece istikrara sahip Brent petrol fiyatları, 2020 yılında Covid-19 pandemisinin beraberinde getirdiği kapanmalar nedeniyle 19 dolarlara kadar düşüş gösterdi. Petrolde yaşanan bu fiyat hareketleri veya olası şoklar, ekonomik aktörler tarafından dikkatlice takip edilmekte ve makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Bu kapsamda petrol fiyatlarının cari hesap, büyüme ve faiz oranı gibi birçok makro değişkenler üzerinde etkilerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca bazı önemli hisse senedi endeksleri ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen makaleler de mevcuttur. Biz ise çok daha farklı bir perspektifle değerlendirmede bulunmak istemekteyiz. Bu çalışmada dünyanın önde gelen İslami finans endekslerinden birisi olan S&P 500 Shariah Endeksi ile Brent petrol fiyatlarının ilişkisini inceleyeceğiz.

Bilindiği üzere petrol fiyatlarındaki artış, petrol ihraç eden ülke açısından milli geliri artırıcı bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Pozitif gelir etkisinden yararlanan petrol ihracatçısı ülkenin, artan gelir ve nakit fazlası ile tasarruflarını ve yatırımlarını artırması beklenmektedir. Bu kapsamda önemli petrol ihracatçısı Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve Kuveyt gibi ülkeler hem ulusal varlık fonları aracılığıyla hem de sermaye piyasaları aracılığı ile fon aktarımı yapmaktadır. Bu durumu ispatlayan en son gelişme ise rekor petrol gelirleri sonucu Suudi Arabistan Ulusal Varlık Fonu'nun (Public Investment Fund) yaklaşık 7 milyar dolar değerinde ABD hisse senedi alımıydı (Archana, 2022). Petrol ihracatçısı bu önemli ülkelerin İslami hassasiyetleri hem bireysel hem de kurumsal yatırımların felsefesini etkileyen önemli bir unsurdur. Bu nedenle Brent petrol fiyatları ile dünyanın önde gelen İslami endekslerinden birisi olan S&P 500 Shariah Endeksi arasındaki ilişkinin önem kazandığını düşünüyoruz. Bu amaçla öncelikle makalemizin teorik çerçevesini detaylandırarak geçmişte yapılmış olan çalışmaları özetleyeceğiz. Akabinde ise Toda-Yamamoto nedensellik testi ile ekonometrik bir analiz gerçekleştireceğiz.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde petrol fiyatlarındaki değişimlerin hisse senedi piyasalarına olan etkilerini açıklayan bazı teorik aktarım mekanizmalarını açıklayacağız. Ardından ise bu konu hakkında literatürde yer alan bazı önemli çalışmaları paylaşacağız.

2.1.Teorik Çerçeve

Petrol fiyatlarının borsayı doğrudan etkilediği birçok faktör bulunmaktadır. Makalemizde hisse değeri ve maliye kanalı üzerinde duracağız. Hisse değeri faktörünü iki denklemle ifade edecek olursak eğer;

Hisse senedi getirilerini ($R_{i,t}$) ilk logaritmik fark olarak tanımlarız:

$$R_{i,t} = log(P_{i,t} / P_{i,t\text{-}1}), \qquad (1)$$

Bu denklemde $Pi_{,t}$, i firmasının t zamanındaki hisse senedini ifade etmektedir. İkinci olarak ise ekonomik teori bizlere cari hisse senedi fiyatlarının belirli bir hisse senedinin iskonto edilmiş gelecekteki nakit akışlarını yansıttığını öne sürmektedir (Huang vd., 1996). Böylece denklem aşağıdaki gibi oluşur:

$$P_{i,t} = \sum_{n=t+1}^{N} \left(\frac{E(CF_n)}{(1+E(r))^n}\right), \quad (2)$$

Burada CF_n, n zamanındaki nakit akışı, r ise iskonto oranıdır. $E(.)$ ise beklenen değerdir. Bu bağlamda baktığımızda, hisse senedi getirileri, petrol fiyatları da dahil olmak üzere gelecekte beklenen nakit akışlarını veya iskonto oranını değiştirebilecek faktörlerden etkilenir. Firmanın ana girdilerinden birisinin petrol olduğu durumda, petrol fiyatlarındaki artış üretim maliyetlerinin yükselmesi ile sonuçlanmaktadır ve bu durum kar marjını dolayısıyla gelecekteki nakit akışını azaltacaktır (Bohi 1991; Mork vd., 1994; Hampton, 1995; Brown ve Yucel 1999; Filis vd., 2011). Tersi durumdan baktığımızda ise, bir petrol üreticisi için petrol fiyatlarındaki artış kar marjlarının artmasına ve beklenen nakit akışlarının güçlenmesine neden olacaktır. Bu durum sonucunda oluşan nakit fazlası, şirketin yatırım kararlarında da etkili olacaktır. Bu açıdan yerli ve yabancı borsalar ön plana çıkmakta ve şirket nakdinin, hisse senedi piyasalarında değerlenmesinin önü açılmaktadır.

Petrol fiyatlarının borsayı etkilediği diğer bir faktör ise mali kanaldır. Mali kanal öncelikle petrol gelirlerini kullanarak fiziksel ve sosyal altyapıyı finanse eden petrol ihraç eden ekonomilerle ilgilidir (Farzanegan 2011; Emami ve Adibpour 2012). Petrol fiyatlarının artışı ile petrol ithalatına dayalı ekonomilerden petrol ihraç eden ekonomilere servet transferi yaşanmaktadır. Bu durum doğal kaynak zengini olan ülkelerin mali kanal aracılığı ile harcamalarının artışını sağlar. Ayrıca devlet gelirleri, ulusal varlık fonlarına kanalize edilerek yurtiçi ve yurtdışındaki şirketlere yatırımları artırıcı bir etki oluşturabilir.

2.2.Literatür Taraması

Petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan biri Jones ve Kaul (1996)'a aittir. Jones ve Kaul, petrol fiyatlarındaki değişimin ABD, Kanada, Japonya ve İngiltere'de savaş sonrası dönemde çıktı ve reel hisse senedi getirileri üzerinde olumsuz etkilerinin söz konusu olduğunu göstermişlerdir. Park ve Ratti (2008) ise ABD ve Almanya, Norveç, Birleşik Krallık, İspanya'nın aralarında olduğu 13 Avrupa ülkesi için petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyerek petrol fiyat şoklarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisinin önemli olduğunu, diğer ülkelerin aksine Norveç'te petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir.

Arouri ve Rault (2012), OPEC spot fiyatlarını kullandığı ve Bahreyn, Kuveyt, Katar, S. Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkelerini kapsayan çalışmada, petrol fiyatları ile Körfez Arap ülkelerini kapsayan piyasalar arasında uzun vadeli pozitif ilişki tespit etmişlerdir.

Narayan ve Sharma (2011), farklı sektörlere ait 560 ABD'li şirketin hisse senetlerini incelemişlerdir. Kısa vadeli faiz oranları ve NYSE endeks verileri kullanılan çalışmada imalat, kimya, medikal ve gayrimenkul gibi sektörlerin petrol fiyatlarındaki artıştan olumsuz etkilendiği tespit edildi.

Mensi (2013), VAR-GARCH yöntemi ve S&P500, Batı Teksas petrolü (WTI), Brent petrol fiyatlarını kullandığı çalışmada WTI oynaklığı ve S&P500 oynaklığı arasında çift yönlü pozitif etki bulmuştur. S&P500'den Brent petrole doğru ise pozitif tek yönlü etki bulmuştur.

Bjornland (2009), Norveç ülkesi için Brent petrol fiyatları ve işsizlik, enflasyon, faiz oranları gibi makro göstergeleri de dahil ederek gerçekleştirdiği çalışmada, artan petrol fiyatlarının daha yüksek hisse getirisi sağladığını tespit etmiştir.

Odusami (2009), petrol şoklarının ABD'de hisse senedi getirileri üzerinde doğrusal olmayan negatif bir etkisi olduğunu belirtmiştir.

Hammoudeh ve Eleisa (2004), Bahreyn, Kuveyt, Umman, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasından sadece Suudi Arabistan için petrol fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasında karşılıklı ilişki olduğunu saptamışlardır.

Adaramola (2012), petrol fiyatlarının Nijerya hisse senedi getirileri üzerindeki dinamik etkisini araştırarak kısa dönemde petrol fiyatlarının hisse senedi getirileri üzerinde pozitif, uzun dönemde ise negatif bir etkinin söz konusu olduğunu belirlemiştir. Son olarak Sadorsky (1999), petrol fiyatındaki değişimin S&P 500 hisse senedi getirilerini etkilediğini tespit etmiştir.

3. VERİ SETİ, METODOLOJİ VE UYGULAMA

Çalışmamızda, Brent petrol fiyatları ile S&P 500 Shariah Endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Brent petrol için 2013 ile 19 Ekim 2022 dönemleri arası günlük bazda, en yüksek ve en düşük fiyatın ortalaması (US$) alınarak hesaplamalara dahil edilmiştir. S&P 500 Shariah Endeksine ait veriler ise günlük fiyat getirisi (price return) bazında kapanışlar olarak kullanılmıştır. Dünya genelinde birçok İslami finans endeksleri bulunsa da ABD borsalarında işlem gören 500 büyük şirketten oluşan S&P 500 çatısı altındaki Shariah Endeksi, pazar kapitalizasyonu ağırlıklı olması nedeniyle ABD hisse senedi piyasalarının en kapsamlı ve geniş göstergesi olarak kabul edilir. Bu nedenle çalışmada en uygun İslami finans endeksinin S&P 500 Shariah olacağını düşündük. Birçok farklı petrol türü (WTI, Umman) olsa da Brent petrol, uluslararası petrol fiyatlarına yön vermesi nedeniyle seçilmiştir. Bu değişkenlerden Brent petrol fiyatlarını temsil eden ***lnpetrol*** bağımsız değişken, S&P 500 Shariah Endeksi ni temsil eden ***lnindex*** değişkeni bağımlı değişkendir. Değişkenlerden lnpetrol'e ait veriler Foreks FXPlus terminalinden alınmış iken lnindex'e ait veriler S&P Global veri tabanından elde edilmiştir. Analizde kullanılan model şu şekildedir:

- $lnpetrol = \alpha 0 + \beta 1(lnindex)t + \mu t$ (1)

Modeldeki değişkenlerin grafiksel görünümleri ise aşağıdaki gibidir.

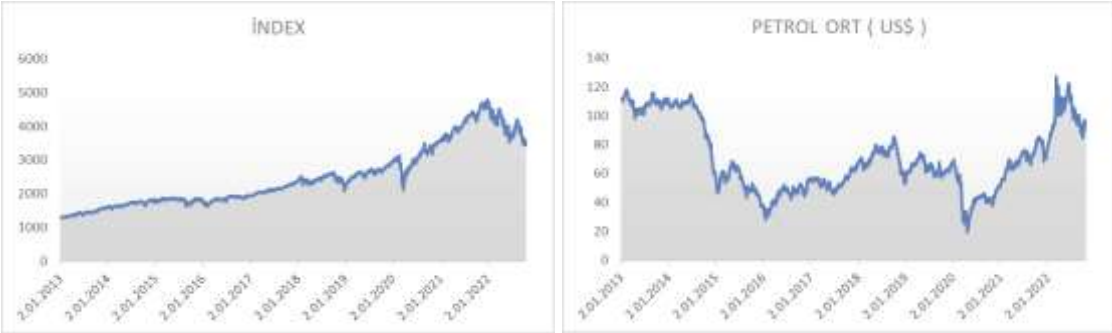

Görsel l. Değişkenlerin Grafiksel Görünümü

Çalışmamızda öncelikle birim kök testi yapılmıştır. Birim kök testi sonrası seriler arasında uzun dönemli eş bütünleşmenin tespiti amacıyla sınır (ARDL) testi yapılmıştır. En sonda ise seriler arasında nedensellik ilişkisinin yönünü bulmak için Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Tüm bu analizler Eviews 10 programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Analize başlamadan önce serilerin birim kök içerip içermediğine yönelik olarak durağanlığa bakılma ihtiyacı vardır. Bu yüzden analizimize birim kök testlerinin yapılışı ile başlayarak seriler, ADF (Augmented Dickey- Fuller) testiyle incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Durağanlık / Birim Kök Testleri

ADF TESTİ	Sabitli (Anlamlılık Değerleri)	Sabitli ve Trendli (Anlamlılık Değerleri)	Sabitsiz ve Trendsiz (Anlamlılık Değerleri)
lnpetrol	0.3036(seviyesinde) 0.0000(farkında)	0.7319(seviyesinde) 0.0000(farkında)	0.5649(seviyesinde) 0.0000(farkında)
lnindex	0.6722(seviyesinde) 0.000(farkında)	0.1809(seviyesinde) 0.000(farkında)	0.9868(seviyesinde) 0.000(farkında)

Testin sonuçlarına göre lnpetrol serisi ve lnindex serisi farkında durağan olup birim kök içermez. Bu sonuca serilerin birinci farkında yapılan testte anlamlılık değerlerinin 0.000 yani 0.0100'dan (%1) küçük çıkması sonucu varılmıştır. Seviyesinde (0) ise tüm değerler 0.1000 yani %10'dan büyüktür ve anlamlı değildir. Prob değerleri %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri için bakılır ve bu değerlerden küçük ise anlamlılık vardır yani hipotez kabul edilebilir.

H0: Seri durağan değildir, birim kök içerir.

HA: seri durağandır, birim kök içermez.

Uygulanan testler sonucu modelde otokorelasyon, değişen varyans probleminin olmadığı, model kurma hatasının bulunmadığı ve hata teriminin normal dağıldığı belirlenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi VAR (Vector Autoregression) modeline dayanmakta ve incelenecek olan serilerin birim kök içerip içermediklerine bakılmaksızın seviye değerlerin yer aldığı modelin tahmin edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu testin uygulanabilmesi için VAR modelinin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) ile optimal gecikme uzunluğu (m) tespit edilmeli ve sonra (m+dmax) biçiminde bir VAR modeli tahmin edilmelidir (Gazel, 2017:291).

Toda-Yamamoto testinin modeli ise şu şekildedir:

$$Y_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^{m+dmax} \alpha_{1i} X_{t-1} + \sum_{i=1}^{m+dmax} \alpha_{2i} Y_{t-1} + \epsilon_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^{m+dmax} \beta_{1i} X_{t-1} + \sum_{i=1}^{m+dmax} \beta_{2i} Y_{t-1} + \epsilon_{2t} \quad (3)$$

Burada (2). modelin hipotezi:

Ho: $\alpha_{2i} = 0$ X, Y'nin Granger nedeni değildir.

H1: $\alpha_{2i} \neq 0$ X, Y'nin Granger nedenidir şeklindedir; (3). modelin hipotezi ise:

Ho: $\beta_{2i} = 0$ X, Y'nin Granger nedeni değildir.

H1: $\beta_{2i} \neq 0$ X, Y'nin Granger nedenidir şeklindedir (Durğun ve Durğun, 2018: 16).

Toda- Yamamoto nedensellik analizi için optimal gecikme uzunluğu 26 bulunmuştur. Farkında durağan seriler için var analizi yapılırken 26+1 şeklinde 27 olarak hesaplanır. Seride otokorelasyon ve kök sorunu yoktur. AR root'ta tüm kökler 1'den küçük ve daire içindedir. Toda- Yamamoto nedensellik analizi sonuçları Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Toda- Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Sıfır Hipotezi	Ki-kare Değeri	Sonuç
lnpetrol → lnindex	lnpetrol, lnindex'in nedeni değildir.	185.9731***	Alternatif hipotez, %1 anlamlılık düzeyinde kabul edilir. H0 hipotezi reddedilir. lnpetrol'den lnindex'e doğru bir nedensellik vardır. lnpetrol, lnindex'i etkiler.

lnindex → lnpetrol	lnindex, lnpetrol'ün nedeni değildir.	74.42611***	Alternatif hipotez %1 anlamlılık düzeyinde kabul edilir. HO hipotezi reddedilir. lnindex'ten lnpetrole doğru bir nedensellik vardır. Yani lnindex, lnpetrolü etkiler.

%1' de anlamlıdır***

%5'te anlamlıdır. **

%10'da anlamlıdır. *

%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan bir seri %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde de anlamlı demektir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

S&P 500 Shariah Endeksi ile Brent petrol fiyatı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada 2013 ile 19 Ekim 2022 dönemine ilişkin günlük veri seti kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan serilerin durağanlığının tespiti amacıyla ilk birim kök testi yapılmıştır. Birim kök testi sonrasında değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkinin araştırılmasında ARDL testinden yararlanılmıştır. Son olarak ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda- Yamamoto nedensellik analizi ile çözümlenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucuna göre Brent petrol fiyatlarından S&P 500 Shariah Endeksi ne doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Brent petrol fiyatları, kaynak zengini olsun veya olmasın, ülke ekonomileri tarafından yakından takip edilen önemli göstergelerden birisidir. Bu çalışmada petrol zengini ve bu emtia aracılığı ile ciddi bir kaynak geliri elde ülkelerin, yatırım kararlarını alırken S&P 500 Shariah Endeksi gibi İslami finans endeksine ne ölçüde etkisinin olabileceği araştırılmış ve sonuç olarak çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Her ne kadar literatürde S&P 500 Shariah Endeksi özelinde bir çalışma olmasa da Mensi (2013) tarafından yapılan çalışmada S&P500'den Brent petrole doğru pozitif tek yönlü etki, Sadorsky (1999) tarafından yapılan çalışmada ise petrol fiyatındaki değişimin S&P 500 hisse senedi getirilerini etkilediğini tespit etmiştir. Bu kapsamda makalemizde elde edilen bulgular, Mensi (2013) ve Sadorsky (1999)'nin çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Bu nedenle S&P 500 Shariah Endeksi gibi İslami finans endekslerine yatırım yapmak isteyen yatırımcılar Brent petrol fiyatları gibi değişkenleri göz ardı etmemelidir.

KAYNAKÇA

[1] Adaramola, A.O. (2012), "Oil Price Shocks and Stock Market Behaviour: The Nigerian Experience",Journal of Economics, 3(1), 19-24.

[2] Archana Narayanan (2022, Ağustos 16). Saudi Wealth Fund Buys $7 Billion US Stocks Amid Recession Fears. *Bloomberg*. 25 Ekim 2022 tarihinde, https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-16/saudi-wealth-fund-buys-7-billion-us-stocks-amid-recession-fears adresinden erişildi.

[3] Arouri, M.E.H. and C. Rault (2012). ''Oil prices and stock markets in GCC countries: empirical evidence from panel analysis.'' International Journal of Finance and Economics 17(3): 242–253. https://doi.org/10.1002/ijfe.443.

[4] Bjornland, C.H. (2009). ''Oil price shocks and stock market booms in an oil exporting country.'' Scottish Journal of Political Economy 2(5): 232–254. https://doi.org/10.1111/j.1467-9485.2009.00482.x.

[5] Bohi, D.R. (1991). ''On the macroeconomic effects of energy price shocks.'' Resources and Energy 13(2): 145–162. https://doi.org/10.1016/0165-0572(91)90012-R.

[6] Brown, S.P., and M.K. Yücel (1999). ''Oil prices and US aggregate economic activity: a question of neutrality.'' Economic and Financial Review 16.

[7] Driesprong, Gerben - Jacobsen, Ben - Maat, Benjamin (2008), "Striking Oil: Another Puzzle?'', Journal of Financial Economics, Vol. 89, No. 2, August, pp. 307-327.

[8] Durğun, B. & Durğun, F. (2018). Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. International Review of Economics and Management, 6(1), 1-27.

[9] Farzanegan, M.R. (2011). ‘‘Oil revenue shocks and government spending behavior in Iran.’’ Energy Economics 33(6): 1055–1069. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.05.005.

[10] Filis, G., S. Degiannakis, and C. Floros (2011). ‘‘Dynamic correlation between stock market and oil prices: The case of oil-importing and oil-exporting countries.’’ International Review of Financial Analysis 20(3): 152–164. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2011.02.014.

[11] Gazel, S. (2017). Bist Sınai Endeksi ile Çeşitli Metaller Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (52), s.287-299.

[12] Hammoudeh, S. ve Elesia, E. (2004), “Dynamic Relationships among GCC Stock Markets and NYMEX Oil Futures,” Contemporary Economic Policy, 22 (2), 250-269.

[13] Hampton, M. (1995). ‘‘Options.’’ In Managing Energy Price Risk, Jameson, R. (Ed.),. London 97–116.

[14] Huang, D.R., R.W. Masulis, and H. Stoll (1996). ‘‘Energy shocks and financial markets.’’ Journal of Futures Markets 16(1):1–27. https://doi.org/10.1002/(SICI)10969934(199602)16:1<1::AID-FUT1>3.0.CO;2-Q.

[15] Jones, C.M. and G. Kaul (1996). ‘‘Oil and stock markets.’’ Journal of Finance 51: 463–491. https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1996.tb02691.x

[16] Mensi, W., M. Beljid, A. Boubaker, and S. Managi (2013). ‘‘Correlations and volatility spillovers across commodity and stock markets: Linking energies, food, and gold.’’ Economic Modelling 32: 15–22. https://doi.org/10.1016/j.econmod. 2013.01.023.

[17] Narayan, P.K. and S.S. Sharma (2011). ‘‘New evidence on oil price and firm returns.’’ Journal of Banking and Finance 35(12): 3253–3262. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2011.05.010.

[18] Odusami, B.O. (2009), “Crude Oil Shocks and Stock Market Returns”, Applied Financial Economics, 19(4), 291-303.

[19] Park, J. and R.A. Ratti (2008). ‘‘Oil prices and stock markets in the U.S. and 13 European countries.’’ Energy Economics 30:2587–2608. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2008.04.003.

[20] Sadorsky, P.(1999), “Oil Price Shocks and Stock Market Activity”, Energy Economics, 21(5), 449-469.

SÎRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER

Araş. Görv. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU[1], Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, muhammmedsehid_yyu@hotmail.com 0000-0002-4126-5983

[2] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, sirinvan@hotmail.com - 0000-0002-5798-0439

ÖZET

Arap dilbilimine dair elimize ulaşan ilk eser Sîbeveyh'in el-Kitâb'ıdır. 175–180/791–796 tarihleri arasında telif edildiği tahmin edilen el-Kitâb, Ebu'l-Esved ed-Düelî ve öğrencileri ile başlayıp Sîbeveyh'e kadar devam eden üç veya dört nesillik dil çalışmalarının ürünü niteliğindedir. Sîbeveyh, kitabını telif ederken Arap dili ve edebiyatına riayet etmiş ve bazen herkesçe anlaşılabilecek ifadeleri kullanırken, bazen de oldukça girift tanımlamalar yapmıştır. Belki de ününü bu yönüne borçludur. Sîbeveyh'in kitabı şöhretinden ötürü, dilbilimcilerin dikkatini çekmiş ve çalışmalarına konu olmuştur. Öyle ki; el-Kitâb denildiğinde, hiç şüphesiz bunun Sîbeveyh'in eseri olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla gerek kendi döneminde yaşamış dilbilimciler gerekse de daha sonra gelenler el-Kitab'ın bu ününden uzak duramamış ve ona şerh yapma yoluna girmişlerdir. Çoğu da bu kitabı şerh ve açıklamakla meşgul olmuşlar ve tüm gayretlerini el-Kitab'ta çokça bulunan kapalı ifade ve tanımları açıklamaya sarf etmiş, mukaddime, illetler ve kıyaslarını beyan etmeyi arzulamışlardır.

El-Kitab üzerine birçok şerh yazılmasına rağmen, tüm şerhler içerisinde en büyüğü ve en kapsamlısı; ne kendisinden önce ne de kendisinden sonra hiçbir şerhin ulaşamadığı bir seviyeyi elde etmiş olan Ebu Said es-Sîrâfî'nin yazmış olduğu şerhtir. Sîrâfî, Sîbeveyh'in çoğunlukla kısa cümlelerle ifade etmiş olduğu tanımlamalara oldukça geniş açıklamalar yapmış ve konuyla alakalı muhtemel tüm vecihleri ele almıştır. Kapalı ifadeleri açıklamış, değinilmesi gerekenleri ekleyerek tamamlamış, konularını iyice incelemiştir.

Sadece bu çabayla yetinmemiş aynı zamanda Sîbeveyh'e çeşitli eleştiriler de getirmiştir. Biz de bu çalışmamızda Sirâfî'nin Sîbeveyh'e yönelttiği, yöntem ve içeriğe dair bazı eleştirileri irdelemeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sîbeveyh, el-Kitâb, Sirâfî, Şerh

1. GİRİŞ

İnsanların günlük diyaloglarındaki iletişim aracı olan dil, duygu ve düşünceleri kaynaktan hedefe ulaştırma görevini üstlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan dil canlıdır denilebilmekte ve gerekli önem gösterilmediği takdirde, yok olabilmektedir. Nitekim günümüz dünyasında gerekli önem verilmediğinden dolayı birçok dil yok olmuş ya da olmaktadır. Arap dilinin günümüze değin kendi yapısını korumuş olması, bazı sebeplerden dolayıdır. Bu sebeplerin bir kısmı, Arapçanın Kur'ân-ı Kerîm'in dili olması dolayısıyla diniyken; bir kısmı da dinî olmayan sebeplerdir. Aslında temelde dili "lahn" denilen gramer hatalarından korumak vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuşma esnasında hata yapan birini işittiği ve eğitilmesi gerektiğine vurgu yaptığı rivayetlerde geçmektedir ('Alî 2001, 18). Aynı şekilde Hz. Ömer'e valilerinden biri tarafından gönderilmiş olan bir mektupta gramer hatası olduğu ve bunun üzerine valiye kâtibini düzeltmesi için ihtarda bulunduğu da kaynaklarda aktarılmaktadır (İbn Cinnî 1956, 408). Tüm bu aktarılanlara rağmen o dönemde hataların fahiş derecede olduğunu söylemek zordur. Çünkü o dönemde İslâm'ı tercih edenlerin genelini Araplar oluşturuyordu. Ancak zamanla İslâm dininin farklı coğrafyalarda neşvünema bulmasıyla ana dili Arapça olmayan insanlar bu dini tercih etmiş ve böylelikle her yeni gelen kişiyle birlikte dilde hata yapma potansiyeli de artmıştır. Dolayısıyla Arap olmayanlara Arapça dilini öğretecek ve naslarla ilgili bir okuma yaptıklarında onları hata yapmaktan koruyacak bir çalışmanın yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çünkü dilde hata yapma oranı yaygın bir problem halini almıştı. Hatta Haccâc'ın (ö. 95/714) Yahyâ b. Ya'mer (ö. 89/708 [?])'e Kur'ân-ı Kerîm okurken hata edip etmediğini sormuş, Yahyâ'da Tevbe sûresinin 24. Âyetinde Haccâc'ın hata ettiğini söylemiştir (ez-Zubeydî t.y., 66).[1] Arap belagatının zirvelerinden sayılan ve hitabette usta olan Haccâc'ın bu durumu, dildeki hatanın ulaştığı boyutu gözler önüne sermede yeterlidir. Dilde derinlik sahibi olanlardan bu yanlışlar meydana geliyorsa, Arapçayla yeni tanışanların durumunun ne halde olabileceği izahtan varestedir. Ayrıca yeni milletlerin İslâm dinine girmeleri Araplarla etkileşime girmeleri Arapların dillerinde de hatanın oluşmasına yol açmıştır. Emevî halifesi Velîd b. Abdulmelik (ö. 96/715)'in çokça hata ettiği de bilinen başka bir durumdur(el-Câḥıẓ 1998, 204). Yine Arap ve acemler arasında meydana gelen evlilikler dolayısıyla dünyaya gelen çocuklar, annelerinin acem olmaları sebebiyle dilde sorunlar yaşamıştır.(el-Câḥıẓ 1998, 72) Bunun benzeri daha birçok problemden ötürü, doğruyu yanlıştan ayıracak ve yanlışın Kur'ân tilavetinde meydana gelmesini ve yaygınlaşmasını önleyecek bir gramer sisteminin vazedilmesi ihtiyacı doğmuştur.

Dile kaynak oluşturma sorunu sadece bu sebeplerle de sınırlı değildir. Bunun yanında Arap millî kimliğinin korunması ve birtakım sosyal nedenler de sayılabilir. Peygamber (s.a.v.) dönemi sonrası Arapların kendi kimlik ve dilleriyle övündükleri ve Arap olmayanlara karıştıklarında, dillerinin duruluğunun bozulması endişesi taşıdıkları müsellem bir realitedir. Bu endişeler de kaynak oluşturmayı tetikleyen başka bir gerekçe olarak değerlendirilebilir. Tüm bu etmenler arasında sosyal ihtiyaç olarak Arap olmayanlardan gelen böylesi bir kamusal hizmet beklentisi de başka bir dürtü olmuştur.

---

[1] قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِيَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِي ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ

Haccâc bu âyetteki أَحَبَّ kelimesini "كان" nin haberi olduğundan mansûb okuması gerekirken merfu' okumuştur.

İnsan düşüncesinin ürünü olan hiçbir şey, ilk etapta olgunluk vasfını taşımamıştır. Sistematik bir yapıya kavuşuncaya dek birçok aşamadan geçmiştir. İnsan aklının ürünü olan dil de, bu aşamalardan lakayt değildir. Arap gramerinin teşekkül sürecini irdelediğimizde, ilk nüvelerinin kimin tarafından atıldığı noktasında bir konsensüsten bahsetmek oldukça zordur. Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), Nasr b. Asım (ö. 89/708 [?]), Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735) gibi isimler zikredilmesine rağmen; ağırlıklı olarak Düelî'nin ismi öne çıkmaktadır(es-Sîrâfî 1955, 11).

Düelî'nin Arap grameri olan nahiv ilmini vaz etmesi konusunda da oldukça farklı rivayetler söz konusudur. Kimi rivayetlerde içsel bir dürtüden dolayı bu işe kalkıştığını aktarırken; başka yerlerde Hz. Ali'den gelen bir taleple bu girişimde bulunduğunu aktarmaktadır. Hz. Ali ile ilgili olan rivayette Düelî'nin Irak'ta kendisini ziyaret ettiği esnada çok düşünceli olduğunu ve Hz. Ali'ye sebebini sorduğunda, şehrinizde insanların dilde hata yaptıklarını görüyorum ve onlara Arapçanın temellerini öğretecek bir şey yapma fikrinin olduğunu ifade ettiğini rivayet etmektedir. Bu diyalogdan birkaç gün sonra Hz. Ali'nin Düelî'ye içerisinde kelime çeşitleri, tanımları ve harekeleri belirten bilgilerin olduğu bir kitapçık verdiği ve bu tarzı takip ederek eklemeler yapmasını talep etmesi ve Düelî'ninde bunlara yeni şeyler ekleyerek Hz. Ali'ye sunması bu rivayetler arasında mevcuttur (el-Ḳıfṭî 1986, 4). Eserin hacmiyle ilgili farklı söylemler vardır. Dolayısıyla nahiv ilminin vazedilmesi ile ilgili olan bu rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekir. Çünkü bu rivayetler Hz. Ali'nin sadece nahiv ile ilgili bir tasasının olduğunu göstermekte ve dönemin çalkantılı durumuna değinmemektedir. Oysa Hz. Ali döneminin siyasi konjonktürü, O'nun sadece bu işe yoğunlaşmasını engelleyen birçok durumun ortaya çıktığı zorluklarla doludur. Bu gerekçeden yola çıkarak nahiv ilmini ilk olarak vaz edenle ilgili Hz. Ali'ye nispet eden rivayetlere eleştirel yaklaşmak gerekir. Bu durumun mezhepsel bir beklentiyle yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Rivayetlerin büyük çoğunluğu nahiv ilminin temelinin Ebû'l-Esved ed-Düelî tarafından atıldığı noktasında mutabıksa da, Onu bu işe sevk eden muharrikin ne olduğu konusunda birlik söz konusu değildir. Aktarılan bir rivayete göre; Düelî'nin Kur'ân okuyan birinin hata ettiğini işitmesi üzerine Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673)'ten insanların dilini düzeltecek bir sistem geliştirmesi için izin istediğini ve bundan sonra bu işe başladığını nakletmektedir. Düelî'den sonra onun talebeleri Nasr b. Asım, Yahyâ b. Ya'mer, Abdurrahman b. Hürmüz, Anbese el-Fîl, Meymûn el-Akran gibi isimler de hocalarından aldığı bu mirasın üzerine eklemeler yapmış, Halil b. Ahmed (ö.175/791) ve Sîbeveyh gibi isimlere gelene kadar belli bir seviyeye getirmiştir (ez-Zubeydî t.y., 22).

Sibeveyh'in hocası olan Halil b. Ahmed, son derece üreten bir akıl olduğundan, incelediği konu ne kadar zor olursa olsun üstesinden gelir ve daha zor meselelere kapı aralayan bir duruma getirirdi. Nitekim Sibeveyh'in *el-Kitâb"*ına da kaynaklık etmiş bu akıl, Arap dilinin gelişimine katkı sunmuştur.

2. Sîbeveyh'in Eseri ve Etkisi

Arap dili konumu itibariyle birçok övgüye mazhar olmuştur. Bu dilin sahip olduğu konum dolayısıyla Sîbeveyh ve eseri *el-Kitâb* oldukça önemlidir. Sîbeveyh ya da şöhret bulmuş lakabıyla Arap nahvinin babası (*Ebu'n-nahvi'l-'Arabî*) ve eseri tartışmasız nahiv ilminde zirveyi temsil etmektedir. Bunun sebebi ise; kendisinin Arap gramerini sistemleştiren ve ana omurgasını meydana getiren ilk kişi olmasıdır. Sîbeveyh, isminden de anlaşıldığı üzere Arap

asıllı olmayan bir dilcidir. Küçüklüğünden itibaren dînî ilimlere olan iştiyakı sebebiyle birçok ilmî halkaya iştirak etmiş ve dil konusundaki bilgisini artırmaya gayret etmiştir. Kendisini dil konusunda zirveye getiren olay, hocası Hammâd b. Seleme (ö. 167/784)'nin ders halkasındayken hadis okumaları esnasında yaptığı gramer hatası sebebiyle olmuştur. Bunun üzerine hocası tarafından kınanmış ve kendisi de tepki olarak kalemini kırarak Arapçayı çok iyi öğrenmeden bir şey yazmayacağını söylemiştir. Nihayetinde bu durum, onun azmini arttırmış ve Araplara dahi dillerini öğretecek bir seviyeye getirmiştir (ez-Zeccâcî 1983, 118).
Sîbeveyh, birçok âlimin ders halkasına katılmasına rağmen kendisinde iz bırakan hocası Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî olmuştur. Nahiv ve sarf ilmine dair çalışmalarından büyük ölçüde istifade etmiş ve dinlediklerini kaleme almıştır. Hocasından ilim alırken imla ve soru sorma olmak üzere iki metot izlemiştir. Sorduğu sorulara verilen cevaplardaki istişhadı vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu sayede sentaks ve morfolojiye dair bilgi ve bakış açısını koruyabilmiştir (Ḍayf 1967, 57).

Sîbeveyh'in hayatını aktaran kitaplar O'nun selika sahibi ve çölde yaşayan Araplara dil amacıyla gittiğini zikretmiyor olsa da, kitabında çokça geçen "سمعنا بعض العرب يقول، سمعنا العرب تنشد هذا الشعر، سمعنا من العرب" (Bazı Arapların şöyle söylediğini işittik, Arapların bu şiiri söylediklerini işittik, Araplardan işittik) gibi ifadeler, O'nun buralara gittiği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim çağdaş araştırmacıların bir kısmı da aynı görüşü ileri sürmüşlerdir (Ḍayf 1967, 58). Ayrıca kitabındaki istişhad unsuru olan şiir ve sözler de bu ihtimali güçlendirmektedir. Sîbeveyh, hocası Halîl vefat ettikten sonra kendisini *el-Kitâb'*ı telife adamış ve çok kısa sürede şöhreti sınırları aşmıştır. Öyle ki "el-Kitâb" ismi sadece O'nun kitabı için kullanılan bir isim haline gelmiştir. Nitekim Basra'da biri "el-Kitâb"ı okudu denildiğinde; bunun Sîbeveyh'in kitabı olduğu anlaşılmıştır. Bu üne kavuşmuş olması, kitabın kendi türünde bir ilkin temsili olmasından ötürüdür. Sîbeveyh'in çağdaşı olan birçok dilbilimci bu esere olan beğenilerini gizleyememiş ve nahiv ilmi ile ilgili kaleme alınan bu eserden sonra bir eser kalem almanın ayıp sayılacağını ifade etmişlerdir. Nitekim Mâzinî (ö. 249/863), Sîbeveyh'in el-Kitab'ından sonra nahivle ilgili büyük bir eser yazmak isteyen kişi utansın diyerek bu kitabın büyüklüğüne işaret etmiştir(es-Sîrâfî 1955, 41). Ayrıca Câhız (ö. 255/869), Muhammed b. Abdülmelik'i ziyarete gideceği zaman bir hediye almak için düşündüğünü ve Sibeveyh'in *el-Kitâb'*ından daha değerli bir şey bulamadığı için bu eseri ona hediye olarak götürdüğünü anlatmaktadır. Muhammed b. Abdülmelik kendisine bunun sebebini sorunca; her şeyin yanında kendisinde olabileceğini düşündüğünü ve dolayısıyla bu değerli eseri getirmeye karar verdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Muhammed, Vallahi bundan önce böylesi sevimli bir şey bana hediye edilmedi demiştir(el-Ḥamevî 1993, 128). Ebû Tayyib el-Lüğavî (ö. 351/962), Sibeveyh ve eseri hakkında şöyle demektedir; Sîbeveyh, Hâlil'den sonra nahvi en iyi bilendi ve insanların nahvin Kur'ân'ı "نحوالقرآن" diye adlandırdıkları kitabı telif etmiştir (Ḍayf 1967, 60). El-Kitâb telif edilirken dikkat çeken en önemli nokta, Sîbeveyh'in eseri kaleme alırken herhangi bir adlandırma yapmamış olmasının yanında bir giriş ve sonuç bölümünün de bulunmamış olmasıdır. Eserine bakıldığında ilk babın "هذا باب علم ما الكلم من العربية" bu şekilde olduğunu görmekteyiz. Bu babta kelimenin kısımlarından bahsederek isim, fiil ve harf olduğuna değinmektedir. Kitabın diğer kısımlarında ise bazen, Arapların kendi diyaloglarında başvurdukları kullanımlara dikkat çekmekte ve bu kullanımlarla ilgili örnekler vermektedir. Çoğunlukla değindiği bir konu babında başka bir konuya değindiği görünmektedir. Nahiv konuları ile ilgili açıklama yaptığı bir konuda sarf konularına değinmesi; hâl konusundan

bahsettiği bir yerde sıfat konusuna değinmesi ilk bakışta kitabın sistematik olmadığı intibaı öne çıkmaktadır. Kitabında görülen bu "düzensizliğin" sebebi noktasında farklı görüşler olsa da en rasyonel sebep; kendisinin kitabı gözden geçirecek vakti bulamamış olmasıdır. Kitabında konuların iç içe olduğu bazı babların varlığı, kitabın metottan yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Alanıyla ilgili benzeri bir çalışmanın varlığından bahsetmenin zor olduğu bir anda Sîbeveyh'in böylesi bir çalışmayı kaleme almış olması dahi büyük bir çığır açtığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu çalışması bazı eksikliklerine rağmen nahiv ve sarf alanında yazılan ilk kitaptır. Kitapta usulden bahsetmek zor olsa da Sîbeveyh, konularını oldukça ustaca ele almış ve çok çeşitli örneklendirmeler yapmıştır. Kitabı başlıca iki kısma ayırmış, birinci kısmı genellikle nahiv konularına; ikinci kısmı ise; sarf konularına ayırmıştır. Birinci bölümde nahivle ilgili tüm konuları işlemeye çalışmış, bugün sistematik halen gelen birçok konunun temellerini atmıştır. Aynı durum ikinci bölümde de göze çarpmasının yanı sıra fonetik konularına da yer vermeyi ihmal etmemiştir.

Sîbeveyh'in ortaya oyduğu çabanın ürünü olan eseri o dönemden günümüze kadar dilbilimcilerin araştırmalarının ilham kaynağı olmuştur. Dönemler boyunca kavramlaşan nahiv ve sarf terimlerin ilim sahasında yaygın hale gelmesinde el-Kitâb'ın büyük payı vardır. Bugün bilinen adlarıyla olan kavramların, o gün için adlandırma dışında eksik bir şey kalmadığını söylememiz yerinde olacaktır. Sîbeveyh, daha sonraki dönemde kavramlaşan bazı konuları bazen tek başlık altından irdelemiştir. Bunun örneği olarak atf-ı beyân konusunu anlatırken farklı isimlendirmeler yapması konusuna bakabiliriz. Bu kavramı kastettiği halde na't, bedel, te'kîd, atıf gibi isimler kullanır ancak kastettiği şey atf-ı beyandır. Ya da bazen atf-ı beyâna na't; na'ta atf-ı beyân ismini kullanabilmektedir (Sîbeveyhi 1988, 223,306,393). Yine Te'kîdi mükerrer ve gayr-ı mükerrer olarak iki kısımda incelemesine rağmen daha sonraki dönemlerde bu iki kısma lafzî ve manevî te'kîd adlandırılması yapılmıştır (Sîbeveyhi 1988, 315). Kitabında bazen de özel kavram kullanmadan geniş bir başlıkla konuya giriş yapar. Bunun örneği olarak sonraki dönemlerde ism-i merre olarak adlandırılacak olan kısmı "هذا باب نظائر ضربته ضَرْبَةً ورميته رَمْيَةً" başlığı ile işlemiştir (Sîbeveyhi 1988, II, 246). Aynı şekilde ism-i âlet konusunu işlerken "هذا باب ما عالجت به" başlığını, ism-i mekân konusunu işlerken ise; هذا باب اشتقاقك الأسماء لمواضع بنات الثلاثة التي ليست فيها زيادة من لفظها" gibi kavranması güç bir başlık kullanarak konuyu işler (Sîbeveyhi 1988, II, 246). Daha sonrasında tenâzu' olarak ele alınacak olan konuyu "هذا باب الفاعلين والمفعولين اللذين كل واحد منهما يفعل بفاعله مثل الذي يفعل به وما كان نحو ذلك" gibi uzun bir başlıkla konuyu verir (Sîbeveyhi 1988, 37).

el-Kitâb'a baktığımızda birçok yerinde kapalılık göze çarpmaktadır. Bunun sebebi Sîbeveyh'in nahiv ve sarf konularını ele alan ilk eseri kaleme aldığından başlıkları oldukça uzatmış ve ayrıntıya girmiş olmasıdır. Çünkü benzeri olmayan bir çalışmayı kaleme almak böyle bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Dolayısıyla *el-Kitâb*, her ne kadar günümüz Arap dili ile kitaplarındaki sistematiği içermiyorsa da tüm bu çalışmalara kaynaklık etmiş olması sebebiyle oldukça önemlidir.

3. Sirâfî'nin eleştirileri: Sîrâfî'nin şerhinin genel çerçevesi, yönelttiği temel eleştiriler ve etkileri

3.1.Sîrâfî'nin şerhinin genel çerçevesi

Ebû Saîd es-Sîrâfî (ö. 368/979), dili İbn Düreyd (ö. 321/933)'ten, nahiv ilmini İbn Serrâc (ö. 316/929)'tan, Kırâati Ebû Bekir b. Mücâhid (ö. 324/936)'ten almıştır. Kendisi nahiv ilmine ayrı bir önem atfetmiş ve nahvin girift konularını çözmüştür. Mutezileye olan sevgisinden ötürü

mantık ve felsefeye ilgisi çok büyük olmuştur. Tüm ilmi tartışmalarında mantık ilkelerini çok iyi derecede kullanarak hasmını susturmayı başarmıştır. Nitekim Mettâ b. Yûnus (ö. 328/940) ile nahiv ve mantık ilimlerinden hangisinin doğruyu yanlışta ayırma noktasında daha iyi olduğu üzerine tartışmış ve Sîrâfî'nin galibiyetiyle münazara sonlanmıştır (et-Tevḥîdî t.y., 108-19). Sîrâfî bu münazarada sahihi sakimden ayırmada nahvin mantıktan daha güçlü olduğunu savunmuştur. Sîrâfî'nin nahve olan düşkünlüğü sebebiyle Sîbeveyh'i *el-Kitâb'*ıyla yakından ilgilenmiş ve şerh yazmıştır. Bu şerhte Sîbeveyh'e muhalif olan Basra ve Kûfe ekolünün görüşlerine değinmiş ve gerekli gördüğü yerlerde cevaplar vermiştir. Sîrâfî'nin şerhinde sabit bir metottan bahsetmek zordur. Bazen Sîbeveyh'in kelamını kısaca vererek açıklama yaptığı gibi; bazen de Sîbeveyh'in sözü ile başlayarak açıklamalar yapar. Sîbeveyh'in yaptığı açıklamaları yeterli olarak gördüğü yerde ek bir açıklama yapmadan olduğu gibi bırakır. Bundan dolayı bazı sayfalarda ek bir açıklama yapılmadan direkt olarak Sîbeveyh'in açıklamalarını görmek mümkündür. Bunun yanı sıra el-Kitâb'ta kapalı olan yerleri açıklamada ise; büyük çaba sarf ettiği ve oldukça anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir. Sîrâfî Basra ekolüne mensup olduğu için Kûfe ekolündeki dilbilimcilerin Sîbeveyh'e yönelttikleri tenkitler noktasında cevap vererek tarafını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim şerhinde "قال أصحابنا" (Arkadaşlarımız dediler ki) diyerek Basra Ekolündeki dilcileri kastetmiştir. Yönelttiği eleştirilere rağmen tartışmasız Sîbeveh ve eserinin zirveyi temsil ettiğini deklare etmektedir. Sîbeveyh'e eleştiri yapanlar sadece Kûfe ekolündekiler değil Ahfeş, Müberred (ö. 286/900) gibi Basra ekolünden de âlimler vardır. Özellikle Müberred'in Sîbeveyh'in hata yaptığını iddia ettiği noktalarda ifadelerini net seçerek Müberred'in yanılgısını ortaya koymuştur. Sîrâfî şerhin bazı yerlerinde el-Kitâb'ta olan konulara ek şevahit getirerek geniş açıklamalar yaptığı gibi bir konu başlığıyla ilgili muhtemel i'râbları da vermekten geri durmamaktadır. Örneğin kitabın ilk başlığındaki "هذا باب علم ما الكلم من العربية" "ما" lafzında on beş i'râb veçhinin olduğunu belirtmektedir (es-Sîrâfî 2008, 11).

Şerhte göze çarpan diğer bir durum ise; Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e yöneltilen tüm eleştirilere cevap verme çabasıdır. Bunun örneğini "هذا باب مجاري أواخر الكلم من العربية" başlığında görmekteyiz. Sîbeveyh "مجار" kelimesini, kelimelerin sonundaki hareke anlamında kullanmıştır. Ona göre bu mecralar sekiz tanedir. Ancak Sîbeveyh'ten sonraki dilbilimciler bu değerlendirmeye itiraz getirmiş ve "مجار" kelimesinin yerine "hareke" kullanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü mecra olan şey hareket etmez harekeler mecrada hareket ederler gerekçesini öne sürmektedirler. Sîrâfî bu itiraza iki cevap vermektedir. Öncelikle kelime sonlarının bir harekeden başka bir harekeye dönüşmesi suretiyle değiştiğini belirterek Sîbeveyh'in her harekenin mecrası olarak ele aldığını ve bundan ötürü de kelimenin "مجار" olarak çoğul olduğunu belirtmektedir. İkincisi olarak, mecrâ kelimesi "جَرْيٌ" mastarı anlamındadır ve mastar, bazen çoğul olabilmektedir (es-Sîrâfî 2008, 14-18). Dolayısıyla burada "mecra" kelimesinin sabit bir halde kalmayıp ara sıra değişen hareke anlamında kullandığını ifade ederek Sîbeveyh'i savunmuştur.

3.2.Sîrâfî'nin Yönelttiği Temel Eleştiriler

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e karşı olan savunmacı tavrının onu eleştirmekten alıkoymadığını bilmemiz gerekir. Farklı ekollerdeki dilcilerden Sîbeveyh'in bazı yerlerde hata ettiğine dair olan iddiaları boşa çıkarmasının yanında, şerhinde takip ettiği insaflı yaklaşımla yanlış olduğuna kanaat getirdiği yerleri gayet ustaca ifade etmiş ve gerekçelerini sıralamıştır. Nitekim bunu

örneği olarak Sîbeveyh'in zarf olduğunu söylediği "كيف" soru edatının zarf değil Ahfeş'in de ifade ettiği gibi isim olduğunu savunmuştur (es-Sîrâfî 2008, 130-32). Yine "ائتني أكرمْك" cümlesinde şartın cevabı olan "أُكْرِمْكَ" cümlesinin meczûm olma sebebini şart edatı olan "إن" anlamını taşıyan talepten ötürü meydana geldiğini ifade eden Halîl ve Sîbeveyh'in görüşlerine katılmadığı ifade etmektedir. Ona göre buradaki muzâri fiilin meczûm olmasının sebebi; cezm edenin yerine geçen taleptir ki bu da mukadder şarttır. Aynı durum "ضربا زيدا" ifadesindeki "ضربا" mastarında da vardır. Bu mastar, mukadder olan fiilin anlamını değil bizatihi fiilin yerine geçmiştir (es-Sîrâfî 2008, V, 63). Dolayısıyla cevab-ı şart olan muzârî fiil, kendi içinde emir kipindeki talebin yerine geçtiği meczûmdur ve mukadder olan bir şart edatının varlığı söz konusu değildir. Sîbeveyh'in Münâfikûn suresi 10. Âyetin i'râbıyla ilgili verdiği değerlendirmesine de itiraz eden Sîrâfî şöyle demektedir;

وَأَنفِقُواْ مِن مَّا رَزَقۡنَٰكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوۡلَآ أَخَّرۡتَنِيٓ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ

Birine ölüm gelip de: "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar ertelesen de, sadaka versem, iyilerden olsam" diyeceği zaman gelmezden önce, size verdiğimiz rızıklardan sarf edin.[2]

Sîbeveyh ve hocası Halîl Âyetteki "أكُنْ" fiilinin meczûm olmasını "لولا أخرتني" nin mahalline atıf yapmak suretiyle cevab-ı şart olarak meczûm olduğunu söylemişlerdir. Ancak âyet ile ilgili i'râb vecihlerine baktığımızda muhtemel değerlendirmelerin olduğunu görmekteyiz. Nitekim kurrâ da farklı şekilde okumuşlardır. Kurrâ'dan Ebû Amr (ö. 154/771), "أكونَ" mansûb olarak " فَأَصَّدَّقَ" kelimesine atıf olarak değerlendirmiştir. Buna göre " فَأَصَّدَّقَ" temenni anlamında olan"لَوۡلَآ أَخَّرۡتَنِيٓ" cümlesinin mahalline atıftır. Geriye kalan kurrâ ise; "أكُنْ" meczûm olarak okumuş ve kelimenin şart edatı "إن" anlamını taşıdığını söylemiştir. Dolayısıyla bu durumda takdiri "إنْ أَخَّرْتَني أصّدّقْ وأكُنْ" şeklinde olur (el-Ḥalebî t.y., X, 344).

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e tenkitte bulunduğu başka bir yerde Arap gramerinde kullanılan cerr-i civar konusundadır. Sîbeveyh "هذا حُجْرُ ضَبٍّ خَربٍ" cümlesindeki "خَربٍ" kelimesinin mecrûr olma gerekçesini bu kelimenin "جحر" kelimesinin sıfatı olduğunu ve cerr-i civar ile mecrûr olduğu biçimde sunmaktadır. Ancak Sîrâfî bu değerlendirmeye itiraz ederek farklı şekilde yaklaşır. Ona göre "خَربٍ" kelimesi "ضب" kelimesinin sıfatıdır ve cümlede mahzûf olan bir ifade vardır. Ona göre ibare tam olarak "هذا جحر ضب خرب الحجر منه" şeklindedir. Daha sonra "منه" ifadesindeki zamir, karineden ötürü hazfedilmiş ve "ضب" kelimesinde gizlenmiştir. Bu şekilde "حجر" kelimesi mecrûr olmuştur. Bu durum, "مررت برجل حسنِ الوجْهِ" cümlesindeki gibidir. İzâfeli olarak gelen "حسنِ الوجهِ" ifadesinin aslı, "حسنٍ الوجهُ منه" şeklindedir. Bu ifadelerden Sîrâfî'nin getirdiği tevilde bir zorlama olduğu ortadadır.

Sîbeveyh باب مصادر ما لحقته الزوائد من الفعل من بنات الثلاثة babında ele almış olduğu "مفاعلة" mastarının "م" (mîm) harfinin fiildeki elife ivaz olarak geldiğini söylemektedir. Sîrâfî, bu açıklamanın hatalı olduğunu belirterek değerlendirmesini sunar. "مفاعلة" babında olan bir fiil örneği vererek Sîbeveyh'in dediği gibi bir durumun olmadığını ortaya koyar (es-Sîrâfî 2008, IV, 469). Çünkü eğer mastardaki "mim" harfi fiildeki "elif"e ivaz ise; mastarda olmaması gerekirdi. Ancak elif harfi hem fiil, hem mastar da vardır. Fiilin mâzî, muzârî çekimlerinde olan bu harf mastarında da vardır. Dolayısıyla fiilin mastarındaki "mim" harfi herhangi bir harfe ivaz değildir.

[2] Münâfikûn 63/10

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e itiraz ettiği noktalardan bir tanesi de cem-i teksir (kırık çoğul) konusudur. Sîrâfî, Sîbeveyhîn zikrettiği ve tekil hali "فعول" vezninde olan kelimelerin "فعلاء" vezninde gelmediğini savunmaktadır. Çünkü bu vezinde gelen kelimelerin müfredinin "فعيل" vezninde gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sîbeveyh'in verdiği ve müfretleri "فعول" vezninde olan "وددداء، جلاء" gibi kelimelerin şaz olarak geldiğini belirtmektedir. Sîrâfî'nin bu değerlendirmesi kırık çoğulların geldiği vezinler açısından doğru bir yaklaşımdır.

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e yönelltiği eleştiriler yöntem ve metot açısındaki yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir. Kendisi Sîbeveyh'in değerlendirmelerini tarafsız bir gözle irdeleyerek daha sahih bir yaklaşım sergilemiştir. Çalışmanın daha da uzamaması için ilgili eleştirilerine yönelik birkaç örnek vermeye çalıştık. Sîrâfî'nin şerhinde yöneltilen eleştiriler ile ilgili daha geniş bilgileri elde etmek mümkündür. Okuyucuya bir fikir vermesi açısından bu kadarla yetinmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

SONUÇ

Sîbeveyh'in el-Kitâb'ı Arap dilini sistematik olarak ele alan ilk çalışmadır. Sîbeveyh, hocası Hâlil b. Ahmed'den aldığı derslerden yola çıkarak bu kitabını kaleme almıştır. Eser, türünün ilk örneği olması hasebiyle belirli bir metot bariz olarak göze çarpmamaktadır. Bu yüzden eserde kapalı ve anlaşılması güç ifadeleri bulmak mümkündür. Buna rağmen zirveyi temsil eden bir çalışma olduğundan herkesin dikkati ve ilgisini çekmiştir. Arapça ilimleri alanında tebarüz etme iddiası olanlar bu kitaba yönelik şerh yazma girişiminde bulunmuşlardır. Bu şerhlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak içlerinde gerek yöntem ve gerekse de içerik bakımından en çok şöhreti yakalamış olan Sîrâfî'nin yazmış olduğu şerhtir. Sîrâfî'nin yazdığı şerh bir ilmi çalışmada takip edilmesi gereken disiplini ortaya koyma bakımından önemlidir. Sîrâfî burada takip ettiği ilmi metotla başkaları tarafından Sîbeveyh'e yöneltilen eleştirileri objektif bir gözle değerlendirip cevaplar vermeye çalıştığı gibi; kendisinin de kabul görmediği noktaları belirtmiş ve Sîbeveyhîn yanılgısını ilmi bir üslupla ortaya koymuştur. Böylesi bir çalışmanın şerhin içeriğini ve müellifin çabasını ortaya koyma noktasında eksik kalacağı müsellem bir realite olduğundan biz burada Sîrâfî'nin yönelttiği bazı eleştirileri vermeye çalışarak şerhinde takip ettiği metodu ortaya koyma çabasına giriştik. Şerhindeki yöntemi Sîbeveyh'in kitabındaki kapalı ve açıklamaya muhtaç yerlere tavzih getirme şeklinde olabildiği gibi; Sîbeveyh'in yaptığı değerlendirmeleri de diğer çağdaşı diğer dilbilimcilerin fikirleri ışığında tartışma şeklinde de olmuştur. Sîrâfî'nin mantık ve felsefeye olan ilgisi şerhteki yöntemini ortaya koyma açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

el-Bekka, Muhammed, *el-Medhal ila Kitabi Sîbeveyhi ve Şuruhihi*, Daru'ş-Şuuni's-Sekafe, Bağdat, 2001.

Cabir, Yahya Abdurrauf, *eş-Şevahidu'l-Luğaviyye*, Mecelletu'l-Ebhas, y.y, 1992

Dayf**,** Şevki, *el-Medarisu'n-nahviyye,*Daru'l-maârif, Kahire, tsz. Ebu Cenah, Sahib Cafer, *Min A'lami'l-Basra Sîbeveyhi,* Bağdat, 1974.

Faiz**,** Abdulmun'im, *es-Sîrâfî en-Nahvî; fî Dav'i Şerhihî li-Kitâbi Sîbeveyhi*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1983

Fevzî Mesûd, *Sîbeveyhi Câmi'u'n-Nahv*, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme, Mısır, 1986.

Hadisi, Hatice, *Kitabu Sîbeveyhi ve Şuruhuhu*, Daru't-tefamun, Bağdat, 1967.

İbn Hallikan**,** Ebu'l-Abbas Şemsuddin, *Vefeyatu'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman,* tah. İhsan Abbas, Daru sadır, Beyrut, 1978.

el-Hemevi,Yakut*, Mu'cemu'l-udeba irşadu'l-erib ila ma'rifeti'l-edib*, tah. Doktor İhsan Abbas, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut, 1993.

el-Luğavi, Ebu Tayyib Abdulvahid, *Meratibu'n-nahviyyin*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2009.

es-Sicistanî, Sehl b. Muhammed,*Tefsiru Garibi ma fi Kitabı Sîbeveyhi*, tah: Muhsin b. Salim, Mekke, 1993

HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ

ELİF TOZ[1], Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]

ÖZET

İslâmiyetin geniş coğrafyalara yayılmasıyla beraber zamanla dili öğrenme ve öğretmede çeşitli sorunlarla yüzleşilmiş, dolayısıyla da dili sadeleştirmeye dönük tecdid hareketleri görülmüştür. Hicri III. yüzyılda, Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından biri olarak kabul edilen Câḥiẓ'ın (öl. 255/869) gayret ve çabalarıyla ortaya koyduğu sonrasında birçok dil âliminin takip ettiği kolaylaştırma fikri, gerek ilk dönem nahivcilerinin gerekse modern dönem araştırmacılarının zihinlerini uzun süre meşgul eden bir konu olmuştur. Nitekim Arap gramerini kolaylaştırma düşüncesi, ilk dönem nahiv âlimlerini mütekaddim dönemde kaleme alınan eserleri sadeleştirmeye ve dil sahasında muhtasar eserler yazmaya sevk etmiştir. Bu eserlerden mütevellit bazı teoriler de öne sürülmüştür. Bunlar; nahiv âmilini ortadan kaldırmak, mahalli ve takdiri irabı ilga etmek ve ta'lili kaldırmak suretiyle öne çıkan önemli teorilerdir. Bu çabanın sonucunda sadır olan muhtelif teoriler hakkında dil âlimlerinin müspet veya menfi olarak öne sürdüğü pek çok görüş karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda görüş beyan eden dilcilerden birisi de nahiv, sarf vb. alanlarda şahıs ve eser bazlı pek çok çalışması bulunan Modern dönem dilcisi Iraklı Akademisyen, yazar Hatice Abdurrezzak el-Hadîsî'dir. O, ilk dönemde nahvi kolaylaştırmaya yönelik ileri sürülen ve günümüzde dahi tartışılması devam eden bu teoriler hakkında düşüncelerini beyan etmiştir.

Çalışmamızda Hatice el-Hadîsî'nin nahiv âmilini ortadan kaldırma, mahalli ve takdiri irabı ilğâ etme, ta'lili kaldırma gibi mühim teoriler özelinde Arap diline yönelik bazı görüşlerini öne çıkararak bu görüşleri çeşitli yönleriyle ortaya koymaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Kolaylaştırma, Hatice el-Hadîsî.

HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ

GİRİŞ

Arap dünyasında karşılaşılan lahn durumlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan nahvî faaliyetler, klasik dönemde bazı eserlerle kendini göstermiş, akabinde de birtakım gelişmelerle günümüze değin süregelmiştir. Klasik dönemde nahiv sahasında kaleme alınan eserlere bakıldığında, dilcilerin takip ettiği net bir plan ve metodun olmadığı görülecektir. Bu durum Sîbeveyh'in eseri olan *el-Kitâb*'da göze çarpmaktadır. Nitekim Sîbeveyh'in, eserindeki gramer konularını muayyen bir tasnifi esas almadan yazdığı görülmektedir (Hadîsî, 1967: 149). Bu gibi eserlerde mevcut olan kapalılıkları gidermek amacıyla muhtasar ve özet türünde eserler

[1] E-mail:eliftoz.21@hotmail.com-ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3777-6924
[2] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD. E-mail: sirinvan@yyu.edu.tr-ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5798-0439

kaleme alınmıştır (Dayf, 1986: 13) Dolayısıyla ilk dönemlerde kaleme alınan bu gibi eserlerdeki kapalılık dil âlimleri arasında ihtilafa sebebiyet vermiş olup nahivcileri sadeleştirme ve kolaylaştırma faaliyetlerini gerçekleştirmeye sevk etmiştir. Nitekim Arap gramerini kolaylaştırma çabası "teysîr" hicri üçüncü yüzyılda el-Câhiz (ö. 255/869) ile ortaya çıkan bir olgudur (Dayf, 1986: 11-16).

Arap gramerini kolaylaştırma çabası çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlisi nahiv âmilinin ilgasıdır. İkincisi lafzî ve takdîrî irabın atılması, üçüncüsü ise ta'lilin ilgasıdır. Bu teorilere istinaden gerek klasik gerekse modern dönem araştırmacıları farklı tutumlar sergilemişlerdir. Teysîre yönelik takınılan bu tutum Kutrub (ö. 210/825) ve İbn Madâ gibi dil âlimlerince benimsenmiştir (Doğan, 2008: 190). Nitekim zahiri mezhebine mensubiyeti bulunan İbn Madâ (ö. 592/1196) âmili, illeti ve kıyâsı reddetmiştir (Doğan, 2008: 195). Kendi döneminde rağbet görmeyen bu fikirler özellikle modern dönem araştırmacıları tarafından kabul görmüş ve önemsenmiştir. Özellikle Mısır'ın Batı ile ilişkileri sonucunda modern dil çalışmalarıyla yüz yüze gelen dilciler bu hususları yeniden gündeme getirmişlerdir. Nitekim ilk defa gündeme getiren ve Arap gramerinde teysîri ilk savunan kişi İbrahim Mustafa'dır (Şimşek, 2018: 430).

Modern dönem dilcilerinin bu hususta muhtelif görüşleri bulunmaktadır. Bazı modern dönem dilcileri Arap gramerinde kolaylığı sağlamayı, ortaya çıkışı klasik döneme dayanan irab, ta'lil, 'âmil vb. unsurları ortadan kaldırmak suretiyle sağlanabileceğini düşünmektedirler. Teysîrin bazı âmillerin kaldırılması vasıtasıyla gerçekleştiğini savunan ve klasik dönemde intaç olan bu gibi unsurları reddeden gruba karşı çıkan modern dönem dilcileri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Hatice Hadîsî'dir. O, nahiv unsurunu kolaylaştırma hususunda bazı görüşleri beyan etmiştir. Âmilin ilgası, mahalli ve takdiri irabın atılması, üçüncü husus olarak ise ta'lilin ilgası vb. hususlarda fikirlerini gerekçeleriyle ifade etmiştir.

Çalışmamızda Hatice Hadîsî'yi ve bu hususta ki görüşlerini ele aldık.

1. Hayatı

Hatice Abdurrezzâk el-Hadîsî, 1935 yılında, Arap nahiv ekollerinin en önemlisi olan Basra ekolünün nüvelerinin oluştuğu, Arap ve müslümanlar tarihinin şahit olduğu Irak'ın ilmî ve fikri hareket merkezlerinin ilki olan Basra şehrinde dünyaya gelmiştir. Lakabı olan "hadîsî" ailesinin Irak'ın batı kısmındaki hadise şehrinde ikamet etmelerine nispetledir (Mehdî, 2003:2-8).

Hadîsî, 1956 yılında Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Arap Dili ve Belâgatı alanında yüksek dereceyle mezun olmuştur (Ğanî, 2022: 237). Bunun akabinde 1961 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde "*Ebniyetu's-sarf fî kitâbi Sîbeveyh*" teziyle yüksek lisans diplomasını almıştır (Ğanî, 2022: 238). 1964 yılında ise Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde "*Ebû Ḥayyân en-Naḥvî*" adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır (Ğanî, 2022: 239-240). 2018'de aramızdan ayrılan Hatice Hadîsî'nin Nahiv, sarf ve belâgat vb. alanlarda çeşitli makaleleri ve çalışmaları bulunmaktadır.

1.1. Başlıca Eserleri

Çok yönlü ve üretken bir kişilik olan Hatice Hadîsî'nin yaklaşık 20 çalışması bulunmaktadır. Telif etmiş olduğu bazı eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Ebniyetu's-ṣarf fî kitâbi Sîbeveyh, Bağdat: Mektebetü'n-Nahda Bağdat,1385/1965.

Ebû Ḥayyân en-naḥvî, Bağdat: Mektebetu'n-Nahda,1385/1966.

Kitâbu Sîbeveyh ve şurûḥuh, Bağdat: Dâru't-Teḍâmin, 1386/1967.

eş-Şâhid ve uṣûlü'n-naḥv fî kitâbi Sîbeveyh, Kuveyt:1394/1974.

Sîbeveyh ḥayâtuh ve kitâbuh, Bağdat: 1974.

Mevḳifu'n-nuḥât mine'l-iḥticâc bi'l-hadîsi'ş-şerîf, Irak: Dâru'r Râşid, 1981.

Dirâsâtun fî kitâbi Sîbeveyh, Kuveyt: 1984.

Bağdad ve'd-dersu'n-naḥv, Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfe, 1985.

el-Muberred; sîretuh ve muellefâtuh, Bağdat: 1990.

el-Medârisu'n-naḥviyye,

Bunların yanı sıra Hatice el-Hadîsî'nin tahkik ettiği çeşitli eserleri de bulunmaktadır. Bunlar:

et-Tıbyan fî 'ilmi'l-beyân el-mutla ʿala i'cazi'l Kur'an liibni'z-Zemelkânî, thk. Hatice el-Hadîsî-Ahmed Matlub

Divan-ı Ebî Hayyân el-Endelüsî, thk. Hatice el-Hadîsî-Ahmed Matlub

el-Burhân fî vucûhi'l-beyân, thk. Hatice el-Hadîsî-Ahmed Matlub Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1387/1967.

el-Cümân fî teşbihâti'l-Kur'an, İbn Nâkıyâ el- Bağdâdî, thk. Hatice el-Hadîsî -Ahmed Matlub, Bağdat: Dâru'l Cumhuriyye, 1387-1968.

et-*Temmâm fî tefsîri eş'arî Hüzeyl*, thk. Hatice el-Hadîsî- Ahmed Matlûb, Ahmed Nâcî, Bağdat: Matbaâtu'l Âni, 1381/1962.

el-Buḫala li'l-Hatîb el-Bağdâdî, thk. Hatice el-Hadîsî, Ahmed Matlûb, Ahmed Nâcî, Bağdat: Matbaâtu'l Âni, 1384/1964 (Reîs, 1965: 35).

2. HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ

Nahvi kolaylaştırma konusu gerek modern gerekse klasik dönemde pek çok ilim insanını ve araştırmacıların zihinlerini meşgul etmiştir. Hatice Hadîsî, henüz gün ışığına çıkmamış bazı gramer kolaylaştırma tartışmalarında önemli görüşlerinin yanı sıra bu konuyu ele almış ve üzerinde durmuştur. Konunun anlaşılmasını sağlamak için üç kısımda ele almayı gerekli gördük. Bu kısımlar;

1) Arap gramerinin ortaya çıkmasına sebep olan etmenler

2) Kolaylaştırma kavramı ve nahivcilerin yönelimi

3) Birtakım kolaylaştırma çabaları hususunda Hatice el-Hadisi'nin görüşleridir (Mehdî, 2003: 166).

2.1. Arap Gramerinin Ortaya Çıkmasına Sebep Olan Etmenler:

Hatice Hadîsî, *el-Medârisu'n-naḥviyye* adlı eserinde bu husus üzerinde detaylıca durmuş ve önemli olan sebepleri sırasıyla şu şekilde zikretmiştir:

1)Dini etmenler: Kur'an-ı Kerimi lahndan koruma düşüncesi, İslam âlimlerinin dil kurallarını toplayıp bir araya getirme yolundaki çabalarını sürekli kılmıştır. Hatice Hadîsî'ye göre bu etmen nahvin teşekkülünü doğrudan etkilemektedir (Hadîsî, 2001: 64).

2) Toplumsal nedenler: İslam coğrafyasının geniş topraklara yayılmasıyla beraber lehçeler çoğalmış, dolayısıyla dil âlimlerinin asıl ve fasih olan Arapçanın tahrife uğramasından duydukları endişe onları bu hususta çabalamaya yöneltmiştir (Hadîsî, 2001: 64-65).

3) Ulusal Dil Faktörü: Arap milliyetçiliğinin temel direklerinden biri olan ve tüm Arapların ortak dili olan Arap dili, onların varlığının bir simgesi ve onlar için bir gurur kaynağıdır.

Allah (c.c.) Kur'an'ın vahyiyle bu dilin statüsünü yükseltmiş, böylece Arap dili âlimleri bu dilin tahriften korunması için çaba sarf etmişlerdir. Bu nedenle dilciler, aslî belâgat lisanında var olan hadiseleri saymak, kaide ve esaslar vasıtasıyla tespit ve kontrol altına almak, lehçeleri tahriften, bozulmadan ve başka şeylerin girmesinden uzak tutmak için büyük bir titizlik ve çaba sarf etmişlerdir. Dolayısıyla bu durum Arap gramer ilminin (nahiv-sarf) ortaya çıkmasında önemli etkenlerden biri olarak addedilmektedir (Hadîsî, 2001: 65).

2.2. Kolaylaştırma Kavramı ve Nahivcilerin Yönelimi

Dilbilgisi, araştırmacısının bu yoldaki araştırma serüveninde engebeli yolları yumuşatmak suretiyle kolaylaştırmakta, üstesinden gelmesine yardımcı olmaktadır (Cevârî,1984: 15). Hatice Hadîsî'ye göre ise teysîr kavramı; Konuşmacının sunumunu göstermek ve söylenen kelimeyi amaçlanan anlamla ilişkilendirmek için dilbilgisi hükümlerinin her birini yorumlayan, sıralayan, temsil eden ve gerekçelendiren modern gramer öğretim yöntemleridir (Mehdî, 2003: 168).

Arap dili gramerini kolaylaştırıcı etmenlerin tarihçesine bakınca bu hususta çeşitli dil âlimlerinin yorumlarıyla karşılaşırız. Dr. Ahmed Matlub, dilbilgisini kolaylaştırma fikrinin modern dönemde doğmadığına inanmaktadır. Nitekim bu durum modernistlerin zihnin ürünü olmayıp nahvin kendisi kadar eskidir. Mütekaddimun dönem dilcileri nahvî zorluğunu, yöntemin karışıklığını ve bölümlerinin düzensizliğini hissettiler. İbn Madâ'nın kaleme aldığı *er-Redd ala'n-nuhât* adlı eserinin, grameri kolaylaştırma konusunu inceleyen modern dönem araştırmacılarının üzerinde açık bir etkisi oldu. Şöyle ki çağdaş araştırmacıların dilbilgisini kolaylaştırma konusundaki anlayışları farklılık gösterdi, bu nedenle üç yöne ayrıldılar. Birincisi dilbilgisini kolaylaştırmak için herhangi bir olası yolu takip etmeyi gerektiren bir eğilimdir. Ayrıca bu eğilim daha fazlasını içerir. Araştırmacılar kolaylaştırma çağrısında bulundular, ancak bu husustaki tutumları aynı derecede değillerdi. Bazıları kolaylaştırmanın, ilk gramer bilginlerinin getirdiği yerleşik kural ve ilkeleri etkilemeyecek şekilde olmasını istedi (Cevârî,1984: 15).

İkinci eğilim: Arapça gramerin tamamen kaldırılmasını ve Arap dünyasının her yerindeki öğrenciler tarafından çalışılacak günlük Arapça için kuralların oluşturulmasını isteyen kötü niyetli kişileri de ihtiva eden tehlikeli bir eğilimdir (Râvî, 1962: 51-58).

Üçüncü eğilim ise: İlk gramercilerin getirdiklerine bağlı kalmaya çağrıda bulunan Selefi kökten dinci bir eğilimdir. Dilbilgisinin ilk bilim adamlarının getirdiklerinden daha yaratıcı olması ve kitaplarına dönmenin doğru yaklaşım olması mümkün değildir. Çünkü İbn Madâ el-Kurtubî'den başlayarak modern çağa kadar yapılan tüm kolaylaştırma girişimleri, kural ve ilkeler olduğu gibi kaldığı için yeni bir şey getirmedi, bir durumu düzeltmedi ve bir metodolojiyi yenilemedi. İlk Arap âlimlerinin ortaya koydukları misaller, yenilenmeden etkilenmeyip, belli bir süre dışında aynı kaldıkça, değişmediği görülmektedir (Mahzûmî, 1986: 15).

2.3. Hatice Hadîsî'nin Dille İlgili Meselelerin Teysîri Hakkındaki Bazı Görüşleri

2.3.1. Nahiv Âmilinin Kaldırılması

Lügatlarda “bir iş yapan, işçi, zanaatkâr; mızrağın üst kısmı” vb. manalara gelen âmil lafzının Kur’an ve sünnette terim ve lügat manalarıyla kullanıldığı görülmektedir (Erkal, 1991: 3/ 58-60). Nahiv kitaplarında ilk olarak Sîbeveh'in *el-Kitâb*'ında geçmektedir. İrab Hatice Hadîsî'ye göre âmilin değişmesiyle kelime sonundaki harfte meydana gelen değişikliği ifade etmektedir. Murab ise âmilin durumuna göre kelime lafzının fetha, damme veya kesra şeklinde değişken olan kelimeyi ifade etmektedir (Mehdî, 2003: 172).

Nahivciler ise İrabı şu şekilde açıklamaktadır: " Âmilin kelime sonunda zahir veya mukadder olarak yapmış olduğu değişikliklerdir (Rummânî,1969:74). Bir diğer tanıma göre ise âmilin degişmesiyle kelimede meydana gelen lafzi veya takdiri değişiklikleri kapsamaktadır (Cürcânî, ts.: 31).

Bazı Arap dili âlimleri, âmilleri nahiv ilminde zorluk sebebi olarak gördükleri için ilgâ etme yoluna çağrıda bulunmuşlardır. İbn Madâ bu nahivcilerden birisidir. Nitekim o, gramercilerin bazılarının murab ve mebnî kelimeleri etken olarak gördüklerini düşünmektedir (Kurtubî, 2004: 87).

Modern dönem araştırmacılarının birçoğu âmilin ilgâsına işarette bulunmuştur. İbrahim Mustafa, dilcileri âmilin ilgâsına çağıran modern dönem dil âlimlerinin ilkidir. Ona göre âmillerin yoruma açık olması nahivde sorun teşkil etmektedir; dolayısıyla ona göre ilgâ, kolaylaştırmanın bir nevi anahtarıdır (Mustafa, 1992: 41).

Âmiller konusunda nahvi kolaylaştıranlar, ilk dönem nahiv âlimlerinin irabı geniş çaplı beyan etmeleri hususunda yeteri kadar ihtimam göstermediklerini vurgulamıştır, Hatice el-Hadisi ise onların bu düşüncelerini reddetme yoluna gitmiştir. Nitekim o, ilk dönem nahiv bilginlerinin nahve pek çok yönden katkı sağladığını düşünmektedir. Hatice Hadîsî, araştırmacıların kullandığı talilin manayı ifade ettiğine ve kullanılan illete bağlı olarak değiştiğine dikkat çeker.

Hatice Hadîsî'nin bu üç akım üzerindeki konumuna bakacak olursak, onun, nahivcilerin muhakemeleri ve belâgatli Arapça yöntemleri takip etmeleri ve her bir fenomen için isimlendirmeleri nahiv faaliyetlerinde bulunmak isteyenlere yön verdiğine inanmakta olduğunu görürüz. Çünkü ona göre, muhterem kitap olan Kur’an-ı Kerimin üslûbu, fasih Araplara doğru ilerlemek isteyenler için büyük bir zenginliktir (Mehdî, 2003: 178).

2.3.2. Takdîri ve Mahalli İrap

Bilindiği gibi irab, kelimenin bağlam aracılığıyla gerçekleştirdiği dilsel işlevin ifade edilmesi ve açıklanmasıdır. Sîbeveyh *el-Kitâb*’ının ikinci bâbında, murab merfu olan isimlerde ve fiillerde ismi faillerde damme işareti; mansup ismin alâmeti olan fethâ'yı; isme izafe edilen mecrur ismin alametinin kesrayı, cezme işaret eden sükunu açıklamıştır (Sîbeveyh, 1988: 1/13). Dolayısıyla murab merfu için; fail, nâibi fail, mübteda, haber, ismi kâne, haberi inne ve tevabi‘ler için kullanıldığı, mansub isimler için de mefuller, müstesna, temyiz ve hal için fetha söz konusudur. Mecrur hakkında ise, isme mahsus bir durum izafe yani muzafı ileyh veya izafe harflerinden biriyle birbirine izafe olmuş olan kelime için kesra ile olmaktadır. Murab meczum fiillerde ise cezim alameti sükûn ile görülmektedir (Mehdî, 2003: 179). Hadîsî, nahivcilerin tüm bu alametleri aslî alamet saydıklarını, bunun dışında sonu salim, murab olan çoğul kelimelerin ise her birinde gelen harfler kendi irabının temsilcisi olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu işaretlerin zahiren görünmediği bazı isimler vardır ki bundan dolayı gramercilerin onları takdiri ve mahalli olmak üzere iki şekilde kıldıklarını görmekteyiz (Mehdî, 2003: 179).

Mahalli ve takdiri irabın ilgâsı hususunda birtakım fikirler öne sürülmüştür. Bunlar; zarf, car ve mecrur tümcelerinin iptali, ikincisi ise zamirle gelen mukadder fiili muzarinin nasb halinin ilgası şeklindedir. İbrâhim es-Sâmerrâî (ö. 2001) gibi Arap dilini kolaylaştırma yolunda çaba sarfedenler, özellikle de araştırmacılar, takdiri ve mahalli irabın iptali çağrısında bulunmuşlar, nahivcileri takdiri irabı ilgâ etmeye çağırmıştır (Sâmerrâî, 62).

Ve burada Hatice Hadîsî, kitaplarından birinde gelen bir açıklamayla birlikte duruşunu şöyle sergilemektedir: ”Bu yüzden ben Milli Eğitim Bakanlığı Kurul kararı ile ihtiyari ve mahallî ifadelerin iptalini dikkate alarak görüyorum ki cümlelerde veya kelime dağarcığında, özellikle kelime (isim) ve benzerlerini maksûrda ve inşâ edilmiş olan kelimede tutmak, dil bilgisi öğretmeninin öğrenciyi eski haline döndürmesine fırsat verecektir.”

Hatice Hadîsî, nahvi kolaylaştırmak için mahalli ve takdiri irabın ilgâsını şart görmediği gerçektir.

2.3.3. Ta‘lilin Kaldırılması

Lügatte birini bir şeyle oyalamak, meşgul etmek; ikinci defa su içmek/içirmek” manasında ‘allele kökünden türeyen ta‘lîl, bir eylem veya hükmün illete dayandırılmasını, illete bağlanarak açıklanmasını ifade eder. Ta‘lîlin terim anlamıyla sözlük anlamı arasındaki münasebetin nastaki hükmün illet sayesinde başka (ikinci) olaya uygulanması olduğu söylenebilir (Apaydın, 2010: 511-514).

Arap literatüründe bazı gramerciler ‘illeti şu şekilde tarif etmişlerdir: “İllet, hükmün gerçekleşebilme şartlarının tamamını ifade eden terimdir.” (Kâsım, 2008: 136). Mâzin el-Mübarek ise ‘illeti şöyle tarif etmiştir. “ İllet, hükmün meydana gelmesinin sebebi ve hikmetidir (Yazeyd, 2005: 36).

Ta‘lil, birtakım sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu dili konuşamayanlar, bu fenomenlerin nedenlerini ve bu fenomendeki konumlarını merak etmeye, çeşitli durumlarda oluşum koşullarındaki değişimin izini sürmeye ve nedenini sorgulamaya başladılar. Nitekim kuralların konulmasında Arapların konuşmasında çok geçen ve tekrarlanan şeylere bakılmış, bunun için kurallar konmuş ve işitme gücü, bolluğu ve belâgat açısından tasnif edilmiştir (Zeccâcî, 1979: 62-63). Hadîsî, bu sebepler hakkında erken ve modern dönem nahivciler arasında herhangi bir ihtilaf olmadığını teyit etmektedir.

Nahivciler ta‘lilin oluşma sebebini vâzi etken, ta’limi etken ve içtihâdi etken olmak üzere üç şekilde sıralamaktadırlar (Turgut, 2021: 53). Bazı klasik dönem dil âlimleri nahvi kolaylaştırmak maksadıyla ta‘lili reddetme yoluna gitmişlerdir. Bu âlimler: İbn Madâ el-Kurtubî, İbn Sinân el-Hafâcî, Ebu Hayyan el-Endülûsî, Ebü’l Kâsım ‘Abdurrahmân es-Süheylî gibi şahıslardır (Turgut, 2021: 223).

Ta‘lili reddeden modern dönem dilcileri ise İbrahim Mustafa, Mehdî el-Mahzûmî, Şevkî Dayf ve Temmâm Hassân gibi şahıslardır. Bu dilcilerin reddetmelerindeki temel neden nahivcilerin belirledikleri ‘illetleri dilin gerçeğinden uzak, felsefe ve mantıkla karışmış olmasıdır (Turgut, 2021: 247). Ta‘lil hususunda bazı durumlarda kabul edip, bazı durumlarda ise reddeden, mütevassıt bir tutum sergileyen Ebû Hayyân en-Nahvî gibi dilciler de bulunmaktadır (Hadîsî, 1966: 389).

Modern çağın yaklaşımına bakacak olursak ta‘lili kabul eden modern dönem dilcilerinin olduğunu görürüz. Bu hususta Hadîsî‘nin görüşüne bakacak olursak o, dilbilgisini zor ve karmaşık hale getiren şeyin nedeninin ta‘lil olmadığına inanmaktadır. Çünkü Halîl ve Sîbeveyh gibi Basra ekol âlimlerinin yaptığı açıklamalar kolay ve karmaşık olmaktan uzakken, sonraki dönem nahivciler tarafından yapılan çok sayıda açıklamalar, nahvi karmaşıklaştıran ve konularını zorlaştıran açıklamalardır. Bu yüzden Hadîsî, kadim Basra ekolünün şeyhlerinin açıklamalarıyla ta‘lile bağlılık çağrısında bulundu. Çünkü onlarsız nahiv ilmini anlamak mümkün değildir (Mehdî, 2003: 180).

SONUÇ

Nahvi kolaylaştırma çabası klasik dönemden itibaren akıllarda yer edinen mühim konulardan biri olmuştur. Bu hususta birtakım teoriler ortaya konmuş, ulemâ arasında çeşitli görüş ayrılıkları zuhur etmiştir. Nitekim bu görüş ayrılıkları âmilin ilgası, takdiri ve mahalli irabı kaldırma ve ta‘lili ilga etme suretiyle gerçekleşmiştir. Bu kurallar başlangıçta Arap dilini kolay bir şekilde öğrenme ve öğretme gayesiyle oluşturulmuş, daha sonra ise felsefenin de etkisiyle nahvi anlamada kullanılan bir vasıta olma özelliğinin de ötesi aranmıştır. Ne var ki bu kaideler ilk dönem kolaylaştırma aracı olarak görülürken sonraları bazı dil âlimleri tarafından nahvi öğrenme önündeki bir engel olarak addedilmiş, dolayısıyla üzerinde düşünülmüş ve hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Klasik dönemde olduğu gibi modern dönemde de bazı dilciler bu kaideleri kabul etmiş bazıları ise reddetme yoluna gitmişlerdir. Bu teoriler hakkında görüş beyan eden modern dönem dilcilerinden birisi de Iraklı Akademisyen, yazar Hatice Abdurrezzak el-Hadîsî’dir. Hadîsî, menfî tutum sergileyen araştırmacıların aksine konuya müspet yaklaşmıştır. O, dilbilgisini zor ve karmaşık hale getiren şeyin nedeninin bu kaideler olmadığına inanmaktadır. Çünkü ona göre Halîl ve Sîbeveyh gibi Basra ekol âlimlerinin yaptığı açıklamalar kolay ve karmaşık olmaktan uzaktır. Dili öğrenmedeki temel problem sonraki dönem nahivciler tarafından yapılan çok sayıda açıklamalar, nahvi karmaşıklaştıran ve konularını zorlaştıran açıklamalardır ki bundan dolayı Hadîsî, bu gibi kural ve kaidelere bağlılık çağrısında bulunmuştur. Çünkü Hadîsî’ye göre bu unsurlar olmadan nahiv ilmini anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla ona göre bu teoriler Arap dili gramerini öğrenmeye ve öğretmeye engel teşkil etmemektedir: çünkü kolaylığı sağlamak için atalarının öteden beri öne sürdükleri kaideleri tamamiyle reddetmek yerine daha farklı çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Apaydın, Hacı Yunus., "Ta'lîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39/511-514 TDV Yayınları/İstanbul, 2010.

Cevârî, Ahmed Abdusselam., *Nahvu't-teysîr dirâsatün ve nakdun menheciyyun*, Matbaatu'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Irakî/Irak, 1984/1404.

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf., *et-Ta'rifat*, Daru's-Surur/Beyrut:, ts.

Ḍayf, Ş,.*Teysîrü'n-naḥvi't-taʿlîmî ḳadîmen ve ḥadîṯen maʿa nehci tecdîdih*, Dâru'l-Meârif/Kahire, 1986.

Doğan, Y., (2008). "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 8/183-213.

Emel Salih Mehdî, *Hatîce el-Hadîsî ve cuhûduha en-nahviyye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tikrît Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tikrît, 2003.

Erkal, M. "Ta'lîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 3, TDV Yayınları/ İstanbul, 1991.

Ğanî, W. Ş., Hatice el-Hadîsî ve Devruhâ'l-ʿİlmî fî'l-'Irak, Mecelletü'Âdâb, 2022, 233-252.

Hadîsî, H., *el-Medârisu'n-naḥviyye,* Dâru'l Emel/Ürdün, 1422/2001.

Hadîsî, H., *Ebû Hayyân en-Naḥvî*, Mektebetu'n-Nahda/Bağdat, 1966.

Hadîsî, H., *Kitâbu Sîbeveyh ve şurûḥuh*, Dâru't-Tedâmin/ Bağdat, 1386/1967.

Kâsım, Husâm Ahmed., *el-Usulu'l-Menheciye li'n-naḥvi'l-Ârabî*, Dâru'l-Âfâki'lArabiye/Kahire, 2008.

Kurtubî, İbn Madâ., *er-Red 'ala'n-nuhât*, thk: Muhammed İbrahim el-Bennâ, 'Alâ'uddin er-Risâle el-'Alâ'iyye fi'l-'ileli'n-nahviyye, Suriye, 2004.

Mahzûmî, M., *fi'n-nahvi'l-Arabî nakdun ve tevcîhun*, Dâru'r-Râidi'l-Arabî/ Lübnan, 1986/1406.

Mustafa, İbrahim., *İhyâu'n-nahv,* Kahire, 1992.

Râvî,Taha., *Nazarât fi'l-luğa ve'n-naḥv,* Beyrut, 1962.

Reîs, Saʿdun., *el-Udebau'l- Irakiyyunel-muâsirûn ve intâcuhum*, Bağdat: 1965.

Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa., *el-Hudud fi'n-nahv* , thk. Mustafa Cevad-Yusuf Yakup Meskûnî, Müessesetu'l-Amme li's-Sehafeti ve't-Tiba'eti, Bağdat, 1969.

Sâmerrâî, İbrahim., *Nahvu'l- Arabî nakdun ve binâ*, Dâru Umarin li'n-neşri ve't-tevzî'.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber., *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, ektebetü'l Ḫancî/Kâhire, 1408/1988.

Şimşek, Ş., 2018. İbrahim Mustafa'nın Nahiv İlminin Islahına Dair Görüşleri. Dergiabant, 6(12), 430 - 456.

Turgut, A., *Arap Dili Gramerinde Ta'lil*, İlâhiyât /Ankara, 2021.

Yazeyd, Câbullah., *Zâhiretu't-Ta'lîl fi'n-Nahvi 'inde İbn Cinnî min Hilâli Kitâbi'lHasâis*, Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu'l-Cezair, Kulliyetu'l-Adâb, Cezayir, 2005.

Zeccâcî, İ., *el-Îzâh fî 'ileli'n-naḥv*, nşr. Mâzin el-Mubarek, Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1979/1399.

Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh., *Ṭabaḳātü'n-naḥviyyîn ve'l-luġaviyyîn*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Daru'l Maârif/Kâhire, 1373/1954.

TELİF TÜRK SİYERİNİN SON HALKALARINDAN KOÇHİSARÎ-ZÂDE'NİN SİYERİ

Dr. Öğr. Üyesi, MEHMET BÜKÜM[1]

[1] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, mehmet.bukum@ikcu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2163-7671

ÖZET

Türk-İslam edebiyatında kaleme alınan eserlerin önemli bir kısmı Hz. Muhammed'i konu alır. İslamî edebiyatta Hz. Muhammed'i işleyen türlere baktığımızda bunlardan siyer (sîre, sîret, megâzî) göze çarpan ilk ve en önemli türdür. Zira siyer türü en kapsayıcı türdür ve siyerin her bir bölümünden "mevlid, mi'râciye, hicret-nâme, mu'cizât-ı nebî, esmâ-yı nebî, hilye, na't, şemâil, gazavât-ı nebî, kırk hadîs, yüz hadîs, bin hadîs, regâibiyye, tıbb-ı nebevî, şefa'ât-nâme" gibi daha dar kapsamlı müstakil türler ortaya çıkmıştır. Siyer, esasında tarih biliminin bir alt şubesi olsa da çoğu zaman kuru kuruya bir tarih anlatımının zincirlerini kırarak edebiyatla yoğrulmuş ve edebî eser hüvviyetine bürünmüştür. Bu yönüyle dinî edebiyatımızın bir parçası olmuştur.

Türk İslam edebiyatında siyer türünün ilk örnekleri tercüme yoluyla XIV. yüzyılda verilmiştir. Tercüme döneminden iki asır sonra Alaşehirli Veysî, XVI. yüzyılda *Dürretü't-Tâc fî-Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* adlı ilk telif siyerini kaleme almıştır. Veysî'nin ölümü sebebiyle eseri yarım kalınca Nev'î-zâde Atâyî, Nâbî ve Nazmî-zâde eseri zeyillerle tamamlamıştır. Koçhisarî-zâde ve Tıflî Ahmed Çelebi de Veysî'ye zeyil yazmakla beraber esasında amaçları Nâbî ve Nazmî-zâde'nin eserlerini tenkit ederek onların eksikliklerini gidermektir. Bosnalı Sâmi'î Abdülkerîm Efendi'nin kayıp sanılan *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'si de yakın zamanda bulunmuş ve bir makale konusu yapılmıştır.

Bu çalışmada amacımız Almanya Berlin Millî Kütüphanesi, Prusya Kültürel Mirası, Avrupa dışındaki İslamî el yazmaları kategorisinde Ms. or. oct. 1049'de kayıtlı ve bildiğimiz kadarıyla tek nüsha olan Koçhisarî-zâde'nin *Zeyl-i Siyer-i Veysî* adlı eserini tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Koçhisarî-zâde, Hz. Muhammed, Veysî, Nâbî, Nazmî-zâde.

1. GİRİŞ

Siyer, sözlükte "davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi" gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğuludur. Sîret Kur'ân-ı Kerîm'de, Tâhâ suresi 21. ayette "hal ve şekil" anlamında yalnız bir yerde geçmektedir. Sîret ve siyer Hz. Muhammed'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır. "Savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri" anlamındaki "mağzât" kelimesinin çoğulu olan "meğâzî" ise Hz. Muhammed'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara

isim olmuş, siyer kelimesinin eş anlamlısı hâlinde hem kendi başına hem siyerle birlikte kullanılmıştır. (Fayda, 2009, s. 319)

Siyer türü doğal olarak önce Araplarda ilk örneklerini vermeye başlamıştır. Araplardaki siyer kitapları İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa‘d gibi öncülerin eserlerine dayanır. Araplardan sonra Farslarda görülen siyerlerin de ilk numuneleri İbn Hişâm'ın tercümeleridir. Daha sonra telif eserler kaleme alınsa bile bu eserlere Şiiliğin etkisiyle Hz. Alî, Hz. Fatıma ve On İki İmâm'ın hayatları da önemli ölçüde dahil edilmiştir. (el-Shaman, 1982, s. XXXIII) 512/1118-19 yılında *Ünsü'l-İslâm* isimli anonim siyer kitabı Farsça olarak kaleme alınan ilk siyer kitabı olarak bilinir. Yukarıda adı geçen İbn Hişâm'ın *Es-Sîre* adlı eseri 620/1223-24'te Farsçaya çevrilmiştir. Emîr Seyyid Asîlüddîn Ebilmefâhir Abdullâh eş-Şîrâzî'nin *Dürcü'd-Dürer fî-Beyâni Mîlâdi Seyyidi'l-Beşer*, Molla Câmî'nin *Şevâhidü'n-Nübüvve*, Molla Miskîn Mu‘înüddîn'in *Me‘âricü'n-Nübüvve fî-Medârici'l-Fütüvve*, Veliyyullâh Dihlevî'nin *Sürûru'l-Mahzûn* adlı eserleri İran sahasında yazılan en önemli siyerler olarak sıralanabilir. (Donuk, 2015, s. 107)

Türk edebiyatında tercüme ilk siyeri XIV. yüzyılda yaşamış asıl adı Mustafâ bin Yûsuf bin Ömer olan Erzurumlu Mustafâ Darîr vermiştir. (Şener ve Yıldız, 2010, s. 164) Bu eser doğuştan kör olan Darîr'in Memlük saraylarında kendisine Arapça anlatılan eserlerin Türkçe anlatılmasıyla ortaya çıkmıştır. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye* (Yazıcıoğlu Mehmed, t.y.) adlı eseri de *Meğaribü'z-Zamân* adlı Arapça eserin Peygamber Efendimiz'le ilgili kısmının Türkçeye manzûm çevirisinden müteşekkildir. Süleymân Çelebi'nin *Mevlid* adıyla ünlenen *Vesîletü'n-Necât*'ı bütün Osmanlı İmparatorluğunda halkın siyeri sevmesi için çok önemli bir etken olmuştur. (Uzun, 2009, s. 324)

Türkçe ilk telif siyeri Alaşehirli Veysî yazmıştır. Daha önce yazılan eserler Arapça ve Farsçadan tercüme edilmiş siyerlerdir. (el-Shaman, 1982, s. XXXVIII) Veysî'nin yarım kalan eserini daha sonra Nâbî iki zeyille tamamlamaya çalışmış ancak bunu Nazmî-zâde Murtaza tamamlayabilmiştir. Nâbî'nin eserinden önce Nev‘î-zâde Atâyî de Veysî'ye bir zeyil yazmıştır ancak bu eser çok daha kısadır ve yarım kalmıştır. (Donuk, 2015) Nâbî ve Nazmî-zâde'nin eserlerini tenkit edip eksikleri gidermek amacıyla Koçhisarî-zâde ve Tıflî Ahmed Çelebi de iki eser kaleme almışlardır. Bosnalı Abdülkerîm Sâmi‘î Efendi de ayrıca Veysî'ye zeyil yazanlardandır. (Kurt, 2022)

Massad Süveylim Ali el-Shaman'nın yaptığı araştırmalara göre XX. yüzyılın başına kadar tespit edilen Türkçe Siyer kitapları kırk esere yakındır. Bunlardan dokuz tanesi Arapça olan dört siyer kitabının muhtelif çevirisidir. Beş tanesi de Farsça üç siyer kitabının çevirisidir. Yirmi üç eser doğrudan Türkçe telif edilmiştir. Bunlardan yedi tanesi manzum; diğerleri mensur ve manzum-mensur karışıktır. (el-Shaman, 1982, s. XL) Mehmet Atalay'ın yaptığı araştırmalarda bu sayı 65'i bulmaktadır. (Atalay, 1994, ss. 61-64) Bunların ismini burada vermek çalışmayı asıl mecrasından saptıracaktır.

Çizelge 6: Siyer Kitâplarının Yüzyıllara Göre Dağılımı (el-Shaman, 1982, s. XL)

Yüzyıl	Sayı
14. yy.	1
15. yy.	7
16. yy. sonu 17. yy. başı	7
17. yy.	3

18. yy. sonu 19. yüzyıl başı	9
19. yy. sonu 20. yy. başı	10
Tarihi Belli Olmayan	3
Toplam	40

2. ZEYL-İ SİYER-İ VEYSÎ

Bu bölümde öncelikle Koçhisârî-zâde Süleymân Tâlib'in hayatı hakkında bilgi verilecek ve daha sonra onun telif Türk siyerinin son halkalarından olan ve 1792 yılında müellif hattıyla yazıya aktarılan *Zeyl-i Siyer-i Veysî* adlı eserinin ismi, fiziksel özellikleri, dil ve üslubu, bölümleri, bölüm başlıkları ele alınacaktır.

2.1. Eserin Adı, Yazılış Tarihi ve Fiziksel Özellikleri

Koçhisârî-zâde Süleymân Tâlib'in hayatı hakkında bildiklerimiz son derece sınırlıdır. Eserinin sonunda kendi el yazısıyla yazdıklarından Osmanlı Devleti'nde Hassa Ordusunda asker olduğunu ve Koçhasar'da doğduğunu; Râşid Efendi Kütüphanesi 524 numaralı kayıttan Ebû Hanîfe'nin *El-Fıkhu'l-Ekber* adlı eserine *Ikdu'l-Cevher fî-Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* adında 84 varaklık bir şerh yazdığını öğreniriz.

Koçhisarî-zâde Süleymân Tâlib'in *Zeyl-i Siyer-i Veysî* adlı mensur eserinin günümüzde bilinen tek nüshası Almanya Berlin Millî Kütüphanesi'nde Prusya Kültürel Mirası, Avrupa dışındaki İslamî el yazmaları kategorisinde Ms. or. oct. 1049 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Yaptığımız yazışmalar neticesinde eserin taranıp dijital ortama aktarılmasını sağladık. Klâsik ve dinî edebiyatımız açısından böyle önemli bir eserin tüm hususiyetleriyle gün yüzüne çıkarılması için bu çalışmamız araştırmacılara ışık tutacaktır.

El yazmasının zahriye sayfasında eserin adı için *Zeyl-i Siyer-i Veysî* yazmaktadır. "Be-hatt-ı müellif" ibaresinden eserin bizzat Koçhisarî-zâde Süleymân Tâlib tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Süleymân Tâlib'in sebeb-i telif bölümünde eserin adı için ayrıca *Tekmile-i Siyer-i Veysî* ibaresini de kullandığı görülür. Zahriye sayfasında "Ex Bibliotheca Regia Berolinensi" mührü bulunmaktadır.

Eserin sonundaki "li-seneti sittetin ve mieteyni ve elfin fî-muntasafi Ramazan" ifadesinden eserin Hicrî 1206 yılında Ramazan ayı ortalarında (Mayıs 1792) kaleme alındığı anlaşılır. "Ketebehu câmiaten Süleymân Tâlib el-ârif bi-Koçhisârî-zâde an-silâhşorân-ı hâssa" ibaresinden eserin tamamının Koçhisârî-zâde ünvanıyla bilinen ve Hassa Ordusu muhafızlarından Süleymân Tâlib tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

65 (1b-65b) varaktan oluşan eserde başlıklar kırmızı renkte olup sayfalardaki satır sayıları 27 ilâ 29 arasındadır. Eserde ayet ve hadis metinlerinin bulunduğu satırlar kırmızı renkle işaretlenmiştir. Eserin muhtelif yerlerinde derkenarlarda sonradan ilâve edilmiş çok sayıda "sahh kaydı" yer almaktadır. Müellif, sahh kayıtlarıyla yanlış yazdığı, eklemeyi unuttuğu veya izah etmek istediği ibareleri göstermiştir. Öyle ki 48a yaprağının tümü esere sonradan eklenmiş bir sahh kaydıdır. 48b yaprağı da sonradan eklenen sahh kaydı sayfasının (48a) boş olan arka yüzüdür. Eserde cümleler çok uzun olduğu için müellif, bazen kırmızı renkli nokta işareti kullanarak uzun ve girift cümlelerin daha kolay anlaşılmasını amaçlamıştır. Bu kırmızı nokta işaretleri aynı zamanda eserde yer alan manzumelerde bir mısranın bittiğini ve yeni mısranın başladığını göstermek için kullanılır.

Eserin cildinin üretiminde bordo renkli meşin deri kullanılmış ve cildin üst kapak ve alt kapak kısımları çeharkûşe kağıt ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıt üzerinde bej renk zemin üzerine kahve renkli çeşitli çiçek motifleriyle oluşturulmuş bezemeler görülmektedir.

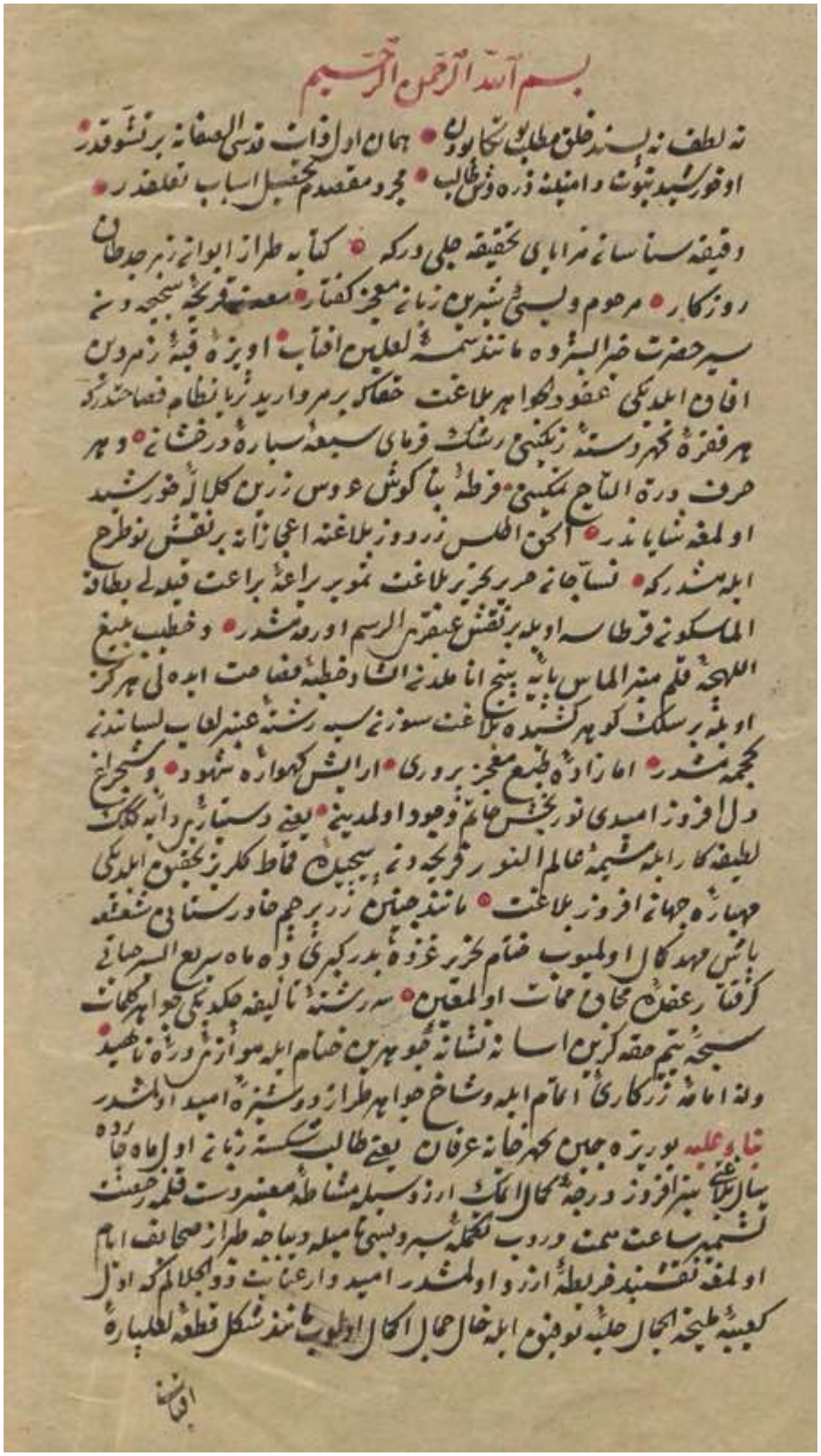

بسم الله الرحمن الرحيم

نه لطف نه پسند خلق مطلب نگاه بودن • همان اول ذات قدسی الصفات نه برتشو قدر
او خورشید ثبوت و امینه ذره وش طالب • مجرد مقصدم تحصیل اسباب تعلقدر •

وقیقه سنا سانی مزایای تحقیقه جلی درکه • کتابه طراز ابوانی زمرجد طاق
روزگار • مرحوم و بسی شیرین زبانی معجز گفتار • معنی قرنجه سبحه دنی
سیر حضرت خیر البشر ده مانند سمه لعلین آفتاب • اوبزه قبه زمردین
افاق ایلدیکی عقود لجواهر بلاغت خفاکه برمروارید ثریا نظام فصاحتدرکه
هر فقره نجم دسته زنگینی رشک فرمای سبعه سیاره درخشانی • و هر
حرف درة التاج نگینی • فرطه بناگوش عروس زرین کلاله خورشید
اولمغه شایاندر • الحق اطلس زرد وز بلاغتنه اعجازانه برنقش نوطرح
ایله مشدرکه • نساجانی حریر تحریر بلاغت نمو براعه براعت قیدلی بطاقه
الماسکونی قرطاسه اویله برنقش عنبرین الرسم اورده مشدر • و خطیب مینع
اللهجه قلم منبر الماس پایه پنج انامله نی الشا و خطبه فصاحت ایده لی هرکز
اویله برسلک گوهر کشیده بلاغت سوزنی سبه رشته عنبر لعاب لسانندن
تجمه مشدر • اما زاده طبع معجز پروری • ارایش کهواره شهود • و شجراغ
دل افروز امیدی نور بخش عالم وجود اولمدینی • یعنی دستیاری دایه کلک
لطیفه کار ایله مشیمه عالم النور قرنجه دنی پیچیده قماط کلک زنجفوم ایلدیکی
مهباره جهانی افروز بلاغت • مانند جنین زر برجیم خاور سنای شعشعه
بالیش مهد کمال اولمیوب ختام تحریر غزوه بدر کبری ده ماه سریع السیر جهانی
گرفتار عقده محاق ممات اولمغین • سه رشته تالیفه چکدیکی جواهر کلمات
سبحه نیم حقه کرین اسانه نشانه جوهرین ختام ایله موازنه ورده ناهید
ونه امامه زرکاری اتمام ایله وشاخ جواهر طراز دوشیزه امید اولمشدر
بنا و علیه بو ریزه جین نجم خانه عرفان یعنی طالب شکسته زبانی اول ماه جاده
سال بلاغت سیر افروز درجه کمال ایلک ارزو سبله مشاطه معنبر دست قلمه رخصت
تسمیه ساعت یمن و روب تکمله سبه و بسی تا مبله دیباجه طراز صحایف ایام
اولمغه نقشبند فریطه ارزو اولمشدر امید وار عنایت ذو الجلالم که اول
کعبه طیبه الجمال حلبه نوفیق ایله خال جمال الکمال اولوب مانند شکل قطعه لطیفه

اوقاتنه

Görsel 1 : Zeyl-i Siyer-i Veysî Varak 1b

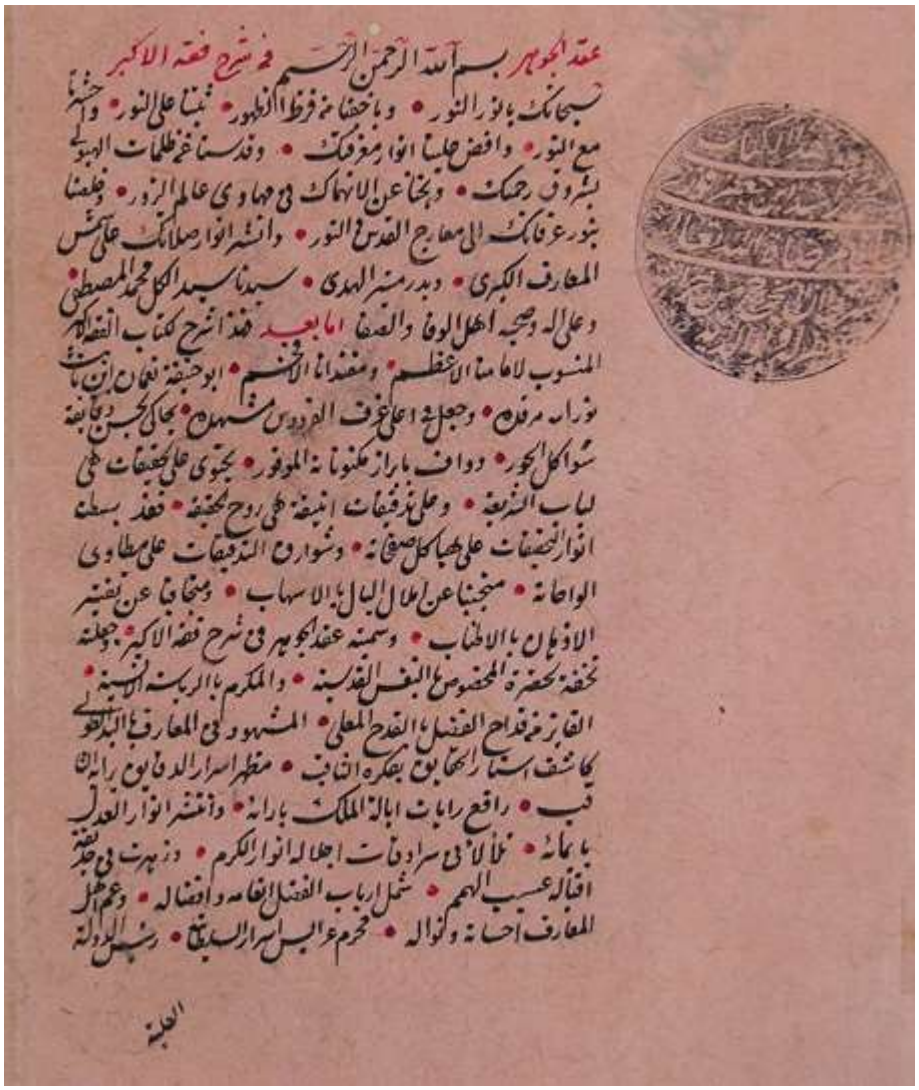

Görsel 2: Ikdu'l-Cevher fî-Şerhi'l-Fıkhı'l-Ekber 1b

2.2. Eserin Bölümleri

Koçhisarî-zâde Süleymân Tâlib, mensur eserine iki beyitten oluşan bir manzume ile başlamaktadır. Müellif, ilk beyitte bu eseri yazmadaki amacının bir ödül ya da halkın beğenisini kazanmak olmadığını; amacının içindeki Allâh aşkını dile getirmek ve dolayısıyla onun rızasını kazanmak olduğunu dile getirir. İkinci beyitte müellif, Tâlib mahlasını kullanıp kendisine seslenerek bu eseri yazmakla peygamberlik güneşinin (Hz. Muhammed) eteğine küçücük bir zerre misali ulaşabilme imkânını kazanmayı amaçladığını yani Hz. Muhammed'in şefaatine nail olmak istediğini anlatır.

Koçhisarî-zâde, iki beyitlik manzumeden sonra mensur olarak önce uzun uzun Veysî'yi ve *Dürretü't-Tâc fî-Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* adlı eserini över. Veysî'nin Büyük Bedir Gazvesi'ni yazdıktan sonra ölmesi üzerine bu eserinin yarıda kaldığını anlatır. Müellif, bu sebeple amacının Veysî'nin yarıda kalan eserini tamamlamak olduğunu dile getirir ve *Tekmile-i Siyer-i Veysî*'yi yazmaya başladığını anlatır.

Koçhisarî-zâde, eserin manzum ve mensur kısımlardan oluşan sebeb-i telif bölümünden sonra eserin asıl bölümü olan Hz. Muhammed'in gazvelerini, seriyyelerini; önemli gördüğü çeşitli vakaları ve diğer ülkelere gönderilen İslâm'a davet mektupları gibi konuları ele almaktadır.

Dönemin en güzel süslü nesir örneklerinden sayılan Veysî'nin eserine zeyil yazan Koçhisarî-zâde, Veysî gibi külfetli bir dil kullanır. Eserinde seci ve mazmunlarla yüklü bir üslup ve nâdir kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerle örülü bir dil kullanan müellif, özellikle sebeb-i telif bölümünde tüm maharetini sergileyerek dildeki ustalıkta Veysî'den aşağı olmadığını ıspatlamaya çalışır. Kısa bir bölüm olduğu için ve eserin dil ve üslubu hakkında fikir vermesi açısından Sebeb-i Telif bölümünü olduğu gibi çevriyazıyla aktarmayı uygun gördük:

Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Mefāᶜīlün / Mefāᶜīlün / Mefāᶜīlün / Mefāᶜīlün

Ne Luṭf ne pesend-i ḫalḳ maṭlab bu tekāpūdan
Hemān ol Ẕāt-ı ḳudsiyyü'ṣ-ṣıfāta bir teşevvuḳdur

O ḫurşīd-i nübüvvet dāmenine ẕerre-veş Ṭālib
Mücerred maḳṣadum taḥṣīl-i esbāb-ı taᶜalluḳdur

Daḳīḳa-şināsān-ı mezāyā-yı taḥḳīḳe celīdür ki kitābe-ṭırāz-ı eyvān-ı zeberced-ṭāḳ-ı rūzgār merḥūm Veysī-i şīrīn-zebān-ı muᶜciz-güftār maᶜden-i ḳarīḥa-i secīḥadan siyer-i Ḥażret-i ḫayrü'l-beşerde mānend-i şemse-i laᶜlīn-āftāb āvīze-i ḳubbe-i zümrüddīn-āfāḳ eyledigi ᶜuḳūdü'l-cevāhir-i belāġat ḥaḳḳā ki bir mürvārīd-i ṣüreyyā-niẓām-ı feṣāḥatdür ki her fıḳra-i güher-reste-i rengīni reşk-fermāy-ı sebᶜa-i seyyāre-i dıraḫşān ve her ḥarf-i ***Dürretü't-Tāc****-ı temkīni ḳuraṭa-i bināgūş-ı ᶜarūs-ı zerrīn-külāle-i ḫurşīd olmaġa şāyāndur. El-ḥaḳḳ aṭlās-ı zer-dūz-ı belāġata iᶜcāzāne bir naḳş-ı nev-tarḥ eylemişdür ki Nessācān-ı ḥarīr-i taḥrīr-i belāġat temdīr-i berāᶜa-i berāᶜat ḳılalı biṭāḳa-i elmās-gūn-ı ḳırṭāsa öyle bir naḳş-ı ᶜabḳariyyü'r-resm urmamışdur ve ḫaṭīb-i belīġü'l-lehçe-i ḳalem minber-i elmās-pāye-i penç enāmilden inşā ve ḫuṭbe-i feṣāḥat ideli hergiz öyle bir silk-i güher-keşīde-i belāġat sözin siyeh-rişte-i ᶜanber-lüᶜāb-ı lisāndan giçmemişdür.*
Ammā zāde-i ṭabᶜ-ı muᶜciz-perveri ārāyiş-i gehvāre-i şuhūd ve şeb-çerāġ-ı dil-efrūz-ı ümīdi nūr-baḫş-ı ḫātem-i vücūd olmadın yaᶜnī dest-yārī-i dāye-i kilk-i laṭīfe-kār ile meşīme-i ᶜālemü'n-nūr-ı ḳarīḥadan pīçīde-i ḳımāṭ-ı gül-rīz-i taḥḳīḳ eyledigi meh-pāre-i cihān-efrūz-ı belāġat mānend-i çünīn? zer-perçem-i ḫāveristānı şaᶜşaᶜa-pāş-ı mehd-i kemāl olmayup ḫitām-ı taḥrīr-i Ġazve-i Bedr-i Kübrā'da māh-ı serīᶜü's-seyr-i ḥayātı giriftār-ı ᶜuḳde-i maḥāḳ-ı memāt olmaġın ser-rişte-i teᵓlīfe çekdigi cevāhir-i kelimāt-ı subḥa-i yetīm ḥoḳḳa-güzīn-āsā nüh nişāne-i cevherīn-i ḫitām ile müvāzī-i dürre-i nāhīd ve nüh imāme-i zer-kārī-i itmām ile viṣāḥ-ı cevāhir-ṭırāz-ı dūşīze-i ümīd olmışdur.
Bināᵓen ᶜaleyh bu rīze-çīn-i güher-ḫāne-i ᶜirfān yaᶜnī ***Ṭālib****-i şikeste-zebān ol māh-ı çārde sāl-i belāġatı sebz-efrūz-ı derece-i kemāl itmek ārzūsıyla meşşāṭa-i muᶜanber-i dest-i ḳaleme ruḫṣat-ı teşmīr-i sāᶜat-ı himmet virüp* ***Tekmile-i Siyer-i Veysī*** *nāmıyla dībāce-ṭırāz-ı ṣaḥāyif-i eyyām olmaġa naḳş-bend-i ḫarīṭa ārzū olmışdur. Ümīdvār-ı ᶜināyet-i Ẕülcelālüm ki ol Küᶜaybe-i melīḫü'l-cemāl ḥalbe-i tevfīḳ ile ḫāl-i cemāl-i ikmāl olup mānend-i şekl-i ḳıṭᶜa-i laᶜl-pāre-i āftāb mecmūᶜa-i lāciverdī-reng-i ᶜālemde şemse-i dībāce-i kemāl ola. Ve minellāhi't-tevfīḳ.*

2.3. Eserdeki Madde Başlıkları

Koçhisarî-zâde Süleymân Tâlib, Veysî'nin yarım kalan eserine zeyil olarak yazdığı *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'de 38 konu başlığını (sebeb-i telif hariç) ele almıştır. Eserde kırmızı renkli konu başlıkları çevriyazıyla beraber eserdeki sıraya riayet edilerek verildikten sonra konu başlıklarının eserdeki varak numaraları köşeli parantez içerisinde verilmiştir:

1. Bu Maḳāle-i Muᶜanber-külāle Ġazve-i ᶜAliyye-i Benī Ḳaynuḳāᶜ Beyānındadur. [2a]
2. Bu Maḳāle-i Dil-güşā Ġazve-i Bāhirü'n-Naṣr-ı Sevīḳ Beyānındadur. [3a]
3. Bu Maḳāle-i Neşāṭ-efzā Sene-i Ṯāliṯe-i Ḥicriyyede Ṣaḥīfe-ṭırāz-ı Vuḳūᶜ Olan Ġazve-i Ẕī-Emer Beyānındadur. [3b]
4. Bu Maḳāle-i Feraḥ-fezā Ġazve-i Enmār-ı Muᶜanber-ṭırāz Beyānındadur. [4a]
5. Bu Maḳāle-i Ḫāṭır-güşā Seriyye-i Ḥażret-i Zeyd ibni Ḥāriṯ Beyānındadur. (Raḍıyallāhu [ᶜAnh]) [5a]
6. Bu Maḳāle-i Sürūr-efzā Ḳatl-i Ḳaᶜb ibni Eşref Beyānındadur. [5b]
7. Bu Maḳāle-i Daġdaġa-fersā Tācir-i Ḥicāz Ebū Rāfiᶜ-i Fācirüñ Ġaltīde-i Āteşged-i Ceḥīm Oldugın Beyānındadur. [7b]
8. Bu Maḳāle ᶜArūsī-i binti Nebevī Ümmü Külṯūm Raḍıyallāhu ᶜAnhā Beyānındadur Diyü Naḳl. [8b]
9. Bu Maḳāle-i Müşk-endūz ᶜAḳd-ı İzdivāc-i Ḥafṣa binti Emīrü'l-Müᵓminīn ᶜÖmer Beyānındadur. [8b]
10. Bu Maḳāle-i Dil-efrūz Tevellüd-i Ḥażret-i İmâm-ı Ḥasan Raḍıyallāhu ᶜAnhu Beyānındadur. [9a]
11. Bu Maḳāle-i ᶜİbret-endūz Şuᶜbede-bāz-ı Tiz-dest-i Ḳażānuñ Melḥame-i Merdüm-rübā-yı Uḥud'a Naḳş-ṭırāzü'l-Ḥarb-i Sicāl Oldugı Beyānındadur. [9b]
12. Bu Maḳāle-i Ḫāṭır-sūz Ġazve-i Ḥamrāᵓü'l-Esed Beyānındadur. Ve Minhü't-tevfīḳ [22b]
13. Bu Maḳāle-i Ḫāṭır-güşā Sene-i Çehārümde Vāḳiᶜ Olan Vaḳᶜa-i Seriyye-i Recīᶜ Beyānındadur. [24b]
14. Bu Maḳāle-i Ḫoş-taᶜbīr Seriyye-i ᶜAbdullāh ibni Üneys Beyānındadur. Raḍıyallāhu ᶜAnh [26b]
15. Bu Maḳāle-i Laṭīfe Seriyye-i Ebū Seleme bin ᶜAbdilesed Maḫzūmī Beyānındadur. [27b]
16. Bu Maḳāle-i Melāl-engīz Vaḳᶜa-i Biᵓrimaᶜūne Beyānındadur. [27b]
17. Bu Maḳāle-i Vecīze Ġazve-i Dil-efrūz-ı Beni'n-Naḍīr Beyānındadur. [28b]
18. Bu Maḳāle-i Vecīz Ġazve-i Bedr-i Mevᶜid Beyānındadur. [31a]
19. Bu Maḳāle-i Ṣafā-berver Vaḳᶜa-i Taḥrīm-i Mey Beyānındadur. [32b]
20. Bu Maḳāle-i Vecīz Ġazve-i Ẕatürriḳāᶜ Beyānındadur. [33a]
21. Bu Maḳāle-i Ḫoş-lehçe Ġazve-i Dūmetü'l-Cendel Beyānındadur. [33b]
22. Bu Maḳāle-i Dil-peẕīr Ġazve-i Benī Muṣṭalıḳ Beyānındadur. [34a]
23. Vaḳᶜa-i Muḫāṣama-i Sinān ve Cehcāh. [35a]
24. Vaḳᶜa-i Veḳīᶜa-i İfk-i Ḥażret-i Ṣıddīḳa Raḍıyallāhu ᶜAnha Beyānındadur. [36b]
25. Bu Maḳāle-i Dil-dūz Ġazve-i Ġarrā-yı Aḥzāb Beyānındadur. [39a]
26. Bu Maḳāle-i Ḫüceste-edā Ġazve-i ᶜAliyye-i Benī Ḳurayẓa Beyānındadur. [46a]

27. Bu Maḳāle-i Dil-güşâ Sene-i Seniyye-i [ḫāmise] [1] deVuḳūᶜ-yāfte Olan Seriyye-i Muḥammed ibni Mesleme Beyānındadur. [49a]
28. Vaḳᶜa-i İrtidāt-ı Ḳabīle-i ᶜUreyne [49a]
29. Bu Maḳāle-i Ferḫunde-edā Ġazve-i Benī Ṭabyān Beyānındadur. [49b]
30. Bu Maḳāle Seriyye-i Esedullāhü'l-Muḥārib ᶜAlī ibni Ebī Ṭālib Raḍıyallāhu ᶜAnh Beyānındadur. [50a]
31. Bu Maḳāle-i Vecīze Ġazve-i Ẕīḳared Beyānındadur. [50a]
32. Bu Maḳāle-i Laṭīfe Müṣālaḥa-i Ḥudeybiyye ve Vaḳᶜa-i Beyᶜatü'r-Rıḍvān Beyānındadur. [50b]
33. Bu Maḳāle Aḳtār-ı Şeş Kūşe-i Āfāḳa Neşr-i Biṭāḳa-i Elmās-gūn-ı Daᶜvet Buyurduḳlarıdur. [57a]
34. Tafṣīl-i Vaḳᶜa-i Kitāb-ı Hiraḳl-ı Meliki'r-Rūm. [58b]
35. Ḳıṣṣa-i Mektūb-ı Nebī Ṣalallāhu ᶜAleyhi ve Sellem ilā-Ḫüsrev-i Pervīz. [62b]
36. Bu Maḳāle Mektūb-ı Melik-i Mıṣr Muḳavḳıs Beyānındadur. [64a]
37. Ḳıṣṣa-i Mektūb-ı Ḥāriṯ ibni Şimr-i Ġassānī be-Bilādü'd-Dımaşḳ. [65a]
38. Ḳıṣṣa-i Mektūb-ı Hevze bin ᶜAlī Ḥanefī Ḥākim-i Memleket-i Yemāme. [65a]

3. ESERİN TELİF TÜRK SİYERİNDEKİ YERİ

Veysî'nin eseri *Dürretü't-Tâc fi-Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Mekkî denilen ve Hz. Muhammed'in Mekke devrini anlatan bölümdür ve bu bölüm 23 alt bölümden oluşur. İkinci bölüm 14 alt bölümden oluşan Medenî olarak adlandırılan bölümdür. İkinci bölümde Hz. Muhammed'in Medine'deki yaşayışı, gazaları anlatılır. Eser Veysî'nin ölümü sebebiyle Bedir Gazvesi'ne kadar getirilebilmiştir. (Öztürk, 1997, s. 35) *Dürretü't-Tâc*, 571-624 yıllarındaki tarihî olayları kapsamaktadır.
Siyer-i Veysî'ye yazılan zeyillerin ilki Nev'î-zâde Atâyî'nin *Zeyl-i Siyer-i Veysî* adlı eseridir. 1043/1633-34 yılında yazımına başlanan eser Nev'î-zâde Atâyî'nin vefatıyla yarım kalmıştır. Esere Nev'î-zâde Atâyî'nin oğlu Abdülfeyyâz Mehmed tarafından eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. (Donuk, 2015, s. 132) Atâyî'nin bu zeyli 624-625 yıllarını kapsamaktadır. Son dönemde yapılan bir çalışma, daha önce Suat Donuk tarafından bir makalede yayımlanan Nev'î-zâde Atâyî'nin *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'sinin son kısmının aslında Bosnalı Sâmi'î Abdülkerîm Efendi'nin *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'sine ait olduğunu işaret etmektedir. (Kurt, 2022, s. 458)
Nev'î-zâde Atâyî'den sonra Veysî'nin siyerine Nâbî bir zeyil yazmıştır. Bu zeyil iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt, Hz. Muhammed'in Mekke dönemini ele alır ve 23 başlıktan müteşekkildir. İkinci cilt Hz. Muhammed'in Medine hayatından bahseder ve 14 başlıktan ibarettir. (Özmen, 2015, s. xxv) Birinci ciltte Benî Kaynuka Savaşı'ndan Mekke'nin Fethi'ne kadar yer alan olaylar anlatılmaktadır. İkinci cilt, birinci ciltten 21 yıl sonra yazılmış ve bu ciltte Mekke'nin Fethi'nden hicretin dokuzuncu yılında Velîd bin Ukbe'nin Benî Mustalık kabilesinden zekât talep etmesine kadar meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. (Özmen, 2015, s. XXIX) Nabî'nin ölümü üzerine yarım kalan bu eser, 624-630 yıllarını kapsamaktadır.

[1] "seniyye" kelimesi sehven iki kere yazılmıştır. Cümlenin siyak sibakına göre ve olayın Hicretin beşinci yılında meydana gelmiş olması sebebiyle metin tamirine gidilmiştir.

Nâbî ile aynı dönemde yaşayan ve Nâbî'den yaklaşık 10 yıl sonra vefat eden Nazmî-zâde Murtazâ, aslından Nâbî'nin zeylinin birinci cildine zeyil yazmaya başlamıştır. Zira Nâbî'nin zeylinin birinci ve ikinci ciltleri arasında 20 yıl bulunmaktadır. Bu sebeple Nazmî-zâde'nin yazdığı zeyille Nâbî'nin zeylinin ikinci ciltleri kesişmekte ve aynı hadiselerden bahsetmektedir. Nazmî-zâde'nin eseri 630-632 yıllarını kapsamaktadır. Nazmî-zâde *Zeyl-i Siyer-i Veysî ve Nâbî* adlı eseriyle Veysî'nin başlattığı ve Nev'î-zâde Atâyî, Bosnalı Sâmi'î Abdülkerîm Efendi, Nâbî ve Koçhisarî-zâde'nin belli bir aşamaya getirdiği ama bitiremedikleri ilk telif Türk siyerini tamamlamıştır.

Koçhisarî-zâde ve Tıflî Ahmed Çelebi'nin eserleri aslında Nâbî ve Nazmî-zâde'nin eserlerini tenkit etmek ve bu eserlerin eksiklerini gidermek iddiasıyla yazılmıştır. 1792'de *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'yi yazan Koçhisarî-zâde'nin ele aldığı tarihî olaylar -birkaçı dışında- aslında Nâbî'nin hacimli eserinde işlediği olayların yeniden ele alınması üzerine bina edilmiştir. Bu durumda Koçhisâri-zâde'nin 1712'de vefat eden Nâbî'nin iki zeylini görmemiş olması pek imkân dahilinde değildir. Nâbî'nin gerek değindiği gerek değinmediği tarihî hadiseleri eserinde işlemesi eksikleri gidermeyi amaçlayan bir eser yazma gayreti olarak düşünülebilir. Koçhisarî-zâde'nin eseri 624-628 yıllarını kapsamaktadır.

Tıflî Ahmed Çelebi de Koçhisarî-zâde gibi Nâbî ve Nazmî-zâde'nin Hz.Muhammed'in hayatında önemli yeri olan bazı hadiseleri ele almadıkları ve bazı olayları yeterince aydınlatmadıkları için bu siyeri kaleme almaya karar vermiştir. (Donuk, 2015, s. 117) Tiflî'nin bu eseri de Nazmî-zâde'nin eseri gibi 630-632 yıllarını kapsamaktadır.

Aşağıda yer verdiğimiz Şekil 3'e bakıldığında Koçhisarî-zâde'nin ele aldığı önemli tarihsel olayları Nâbî'nin zeyilleriyle kıyasladığımızda onun eserinin en az Nâbî'nin eserleri kadar zengin ve geniş yelpazedeki bir tarihî olay çeşitliliğine sahip olduğunu görürüz. Hatta Koçhisarî-zâde'nin Nâbî'nin eserlerinde yer vermediği 625 ve 627 yıllarındaki Benî Lihyân Gazvesi, Zîkared (Gâbe) Gazvesi, Ebû Seleme'nin Katan Gazvesi'ni ele almakla onun eksiklerini giderdiğini de söyleyebiliriz.

Veysî'ye zeyil yazanlardan biri de Koca Râgıb Paşa'dır. Koca Râgıb'ın *Huneyniye ve Tâifiye* adlı zeyli Huneyn ve Taif Gazaları'yla ilgilidir. Eser üzerine Süleyman Çaldak tarafından bir çalışma yapılmıştır. (Çaldak, 2017)

624-628 Yılları Arasında Telif Türk Siyerlerindeki Tarihî Hadiselerin Mukayesesi

Yıl	Siyer Yazıcısı	Siyer Yazıcısı	Siyer Yazıcısı
628	**Koçhisarîzâde Süleymân Tâlib** Hudeybiye / Roma, İran, Mısır, Şam ve Yemameye Gönderilen Mektuplar	**Urfalı Yûsuf Nâbî** Hudeybiye / Roma, İran, Mısır, Şam ve Yemameye Gönderilen Mektuplar	
627	**Koçhisarîzâde Süleymân Tâlib** Benî Mustalik (Müreysi) Gaz. / Sinân ü Cehcâh Hadisesi / Hendek (Ahzâb) Gazvesi / Benî Kurayza Gaz. / Benî Lihyân Gaz. / Zikared (Gabe) Gaz.	**Urfalı Yûsuf Nâbî** Benî Mustalik (Müreysi') Gaz / Sinân ü Cehcâh Hadisesi / Teyemmüm Hadisesi / Hendek (Ahzâb) Gaz. / Benî Kurayza Gaz.	
626	**Koçhisarîzâde Süleymân Talib** Bedrü'l-Mev'id Gaz. / İçkinin Haram Kılınışı / Zâtürrika' Gaz. / Dûmetü'l-Cendel Gaz.	**Urfalı Yûsuf Nâbî** Bedrü'l-Mev'id Gaz. / İçkinin Haram Kılınışı / Zâtürrika' Gaz. / Dûmetü'l-Cendel Gaz.	
625	**Koçhisarîzâde Süleymân Tâlib** Hz. Hasan'ın Doğumu / Uhud Gaz. / Hamrâülesed Gaz. / Recî' Vak'ası / Abdullâh b. Üneys Ser. / Bi'rimaûne Vak'ası / Benî Nadîr Gaz. / Ebû Seleme'nin Katan Ser.	**Urfalı Yûsuf Nâbî** Hz. Hasan'ın Doğumu / Uhud Gaz. / Hamrâülesed Gaz. / Recî' Vak'ası / Abdullâh b. Üneys Ser. / Bi'rimaûne Vak'ası / Benî Nadîr Gaz.	**Nev'izâde Atayî** Uhud Gaz. / Salim b. Umeyr'in Ebû Afek'i Katli
624	**Koçhisarîzâde Süleymân Tâlib** Benî Kaynuka Gaz. / Sevîk Gaz. / Zûemer (Gatafân) Gaz. / Zeyd b. Hâris'in Karede Ser. / Kâ'b b. Eşref'in Katli / Ebû Rafı'in Katli / Hz. Osman'ın Ümmü Külsûm ile Evliliği	**Urfalı Yûsuf Nâbî** Benî Kaynuka Gaz. / Sevîk Gazvesi Gaz. / Karkaratü'l-Küdr Gaz. / Zûemer (Gatafân) Gaz. / Kâ'b b. Eşref'in Katli / Ebû Rafı'in Katli /Hz. Osman'ın Ümmü Külsûm ile Evliliği	**Bosnalı Abdülkerim Sâmi'î** Benî Süleym Gaz. / Benî Kaynuka Gaz. / Sevîk Gaz. / Karkaratü'l-Küdr Gaz. / Zûemer (Gatafân) Gaz. / Zeyd b. Hâris'in Karede Ser. / Kâ'b b. Eşref'in Katli / Ebû Rafı'in Katli

Görsel 3: Türk Siyerlerinin Karşılaştırılması (Not: Tüm konu başlıkları eklenmemiştir.)

Şekil 3'teki muhteva mukayesesi ve aşağıda yer verdiğimiz Şekil 4 dikkatli incelenince Bosnalı Abdülkerim Sâmi'î'nin Koçhisarî-zâde ve Nâbî'nin siyerlerinde ele aldığı konuları işlediği ve Nev'izâde Atayî'nin eserinin bu eserin devamındaki olayları ele aldığı anlaşılmaktadır. Nev'izâde'nin Sâmi'î'den eli yıl önce vefat ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Eldeki verilerden Koçhisârî-zâde Süleymân Tâlib'in özellikle Nâbî'nin zeyline alternatif bir zeyil yazmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Tıflî Ahmed Çelebî'nin ise doğrudan Nazmî-zâde Murtazâ'nın eserine muadil bir eser yazma gayretinde olduğu anlaşılır. Tıflî, Nazmî-zâde'den seksen yıl sonra vefat etmiştir. Her ikisi de 630-632 yılları arasındaki hadiseleri işlemektedir ancak Nazmî-zâde'nin eseri daha mufassaldır.

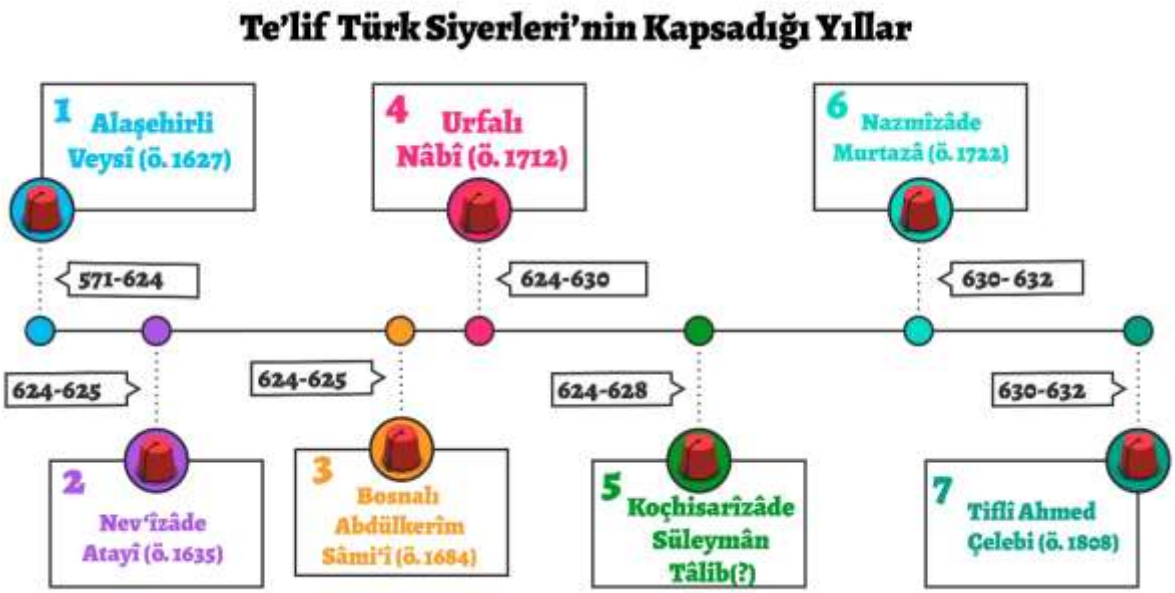

Görsel 4: Türk Siyerlerinin Kapsadığı Yıllar

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Alaşehirli Veysî'nin XVI. yüzyılda kaleme aldığı Dürretü't-Tâc fî-Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc adlı ilk telif siyeri süslü nesirle kaleme alınmış olup dili ağır ve bazen muğlaktır. Tüm bunlara rağmen Veysî; başarılı secileri, güzel tasvirleri ve esere serpiştirdiği manzumelerle özgün bir üslup vücuda geçirip Türklerin telif siyer yazıcılığında bir çığır açmış ve tuhaftır ki eseri halk tarafından beğenilmiştir. Onun yarım kalan bu eserini tamamlamak isteyen tüm muakkiplerde bu üslubu devam ettirmek gayesi güdülmüştür. Bu muakkiplerden Koçhisarî-zâde de süslü nesir numunesi olan zeylinde; secilere, uzun zincirleme tamlamalara, yoğun Arapça ve Farsça kelimelere, ayet ve hadis iktibaslarına başvurmuştur. Zira zeyillerin zeyledilen eserin üslubuna mutabık olma geleneği vardır.

Türk edebiyatının en büyük söz üstadlarından sayılan Nâbî'nin eserinden uzun bir zaman sonra kaleme alınan Koçhisarî-zâde'nin eseri en az Nâbî'nin eseri kadar başarılı ve zengin bir içeriğe sahiptir. Koçhisarî-zâde, Nâbî'nin eserinde yer vermediği, eksik bıraktığı bazı tarihî hadiselere değinerek iddiasını ispatlamıştır. Bu duruma Benî Lihyân Gazvesi, Zîkared (Gâbe) Gazvesi, Ebû Seleme'nin Katan Gazvesi örnek verilebilir. Gördüğümüz kadarıyla bu gazvelere siyerlerinde tek yer veren Koçhisarî-zâde'dir. Eser bu açıdan Türk edebiyatında ve telif Türk siyerinde bir ilki gerçekleştirmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

[1] Atalay, M. (1994). Türk Edebiyâtında Siretü'n-Nebeviyye. *İslâmî Edebiyât Dergisi*, (24), 61-64.

[2] Çaldak, S. (2017). Rağıb Paşa'nın Nâbî'nin Zeyl-i Siyer'ine Yazdığı Zeyl: Huneyniye ve Tâifiye. *Hikmet—Akademik Edebiyat Dergisi*, (7), 1-25.

[3] Donuk, S. (2015). Siyer-i Veysî'ye Yazılan Zeyiller ve Nev'î-zâde Atâyî'nin Zeyl-i Siyer-i Veysî'si. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, 8*(38), 103-141.

[4] el-Shaman, M. S. A. (1982). *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara.

[5] Fayda, M. (2009). Siyer ve Megâzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV.

[6] Kurt, S. (2022). Bosnalı Sâmi'î Abdülkerîm Efendi'nin Kayıp Sanılan Zeyl-i Siyer-i Veysî'si. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 1*(28), 453-490.

[7] Özmen, A. (2015). *Nâbî'nin Siyer-i Veysî'ye Yazdığı Zeyiller (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Diyarbakır.

[8] Öztürk, N. (1997). *Siyer Türü ve Siyer-i Veysî: Dürretü't-Tâc Fî Sîreti Sâhibi'l-Mirâc*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

[9] Şener, H. İ. ve Yıldız, A. (2010). *Türk İslâm Edebiyâtı*. İstanbul: Rağbet Yay.

[10] Uzun, M. (2009). Türkçe Siyer Kitapları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV.

[11] Yazıcıoğlu Mehmed. (t.y.). *Muhammediyye: Kitâb-ı Muhammediyye* (C. 1-4). İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay.

İMÂM-I NEVEVÎ'NİN *BUSTÂNÜ'L ÂRİFİN ADLI ESERİNDE* İHLÂS VE NİYET

IHLAS AND INTENTION IN IMÂM-I NEVEVİ'S TITLE BUSTÂNÜ'L ÂRİFIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kerime Mıcık[1]

ÖZET

İmâm-ı Nevevî (ö. 676/1277) "hadis âlimlerinin efendisi" olarak bilinir. Şam'da devrinin mümtaz şahsiyetlerinden eğitim almış hem hadis ilminde hem de Şafiî fıkhında otorite sahibi olmuştur. O, İslâm coğrafyasının pek çok sorunlarla yüz yüze geldiği bir dönemde yaşamış âlim ve mutasavvıf kişiliktir. Tasavvuf çizgisini sürdürmesinin yanı sıra İslâmî ilimlere de hâkim bir zâttır. Yüksek ilmî kişiliği, zühd ve takvâsı, telif ettiği seçkin ve meşhur eserleri ile büyük bir üne kavuşmuştur. Faaliyetlerini ilmî çerçevede yürütmesi, zâhidâne hayatı tercih etmesi ile örnek teşkil etmiştir. Amellerin zâhirî ve bâtınî yönünü etkilemesi açısından ihlâs ve niyet önem arz etmektedir. İlgili iki kavram hem teorik hem de pratik çerçevede kural ve usullerin birey ve toplumda yerleşmesi ve tatbikî açısından ele alınmaktadır. Bu iki kavram insanın hayatına yön veren, amellerine anlam katan, duygu ve düşünce yapısını belirleyen önemli olgulardandır. Bu çalışmada İmâm-ı Nevevî'nin ihlâs ve niyet gibi konular âyet, hadis, İslâm âlimlerinin sözleri, bazı hikâye ve şiirlerle ele aldığı *Bustânü'l Ârifîn* isimli eseri bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler : Tasavvuf, İmâm-ı Nevevî, Bustânü'l Ârifîn, İhlâs, Niyet

ABSTRACT

Imam-i Nevevi (d. 676/1277) is known as the "master of hadith scholars". He was educated by the distinguished personalities of his time in Damascus and became an authority in both the science of hadith and Shafi'i fiqh. He is a scholar and mystic personality who lived in a period when the Islamic geography faced many problems. In addition to continuing the line of Sufism, he is also a master of Islamic sciences. He gained a great reputation with his high scientific personality, asceticism and piety, and with his distinguished and famous works. He set an example by carrying out his activities in a scientific framework and preferring the ascetic life. Sincerity and intention are important in terms of affecting the external and internal aspects of

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı. kerimemicik610@gmail.com. ORCID: 0000-0001-6301-1848. Hazırlanmakta olan tez çalışmasından üretilmiştir.

deeds. The two related concepts are discussed in terms of the establishment and application of rules and procedures in the individual and society, both in theory and in practice. These two concepts are important facts that shape a person's life, add meaning to his deeds, and determine the structure of emotion and thought. In this study, Imâm-ı Nevevî's subjects such as sincerity and intention will be discussed in the context of his work Bustanü'l Ârifîn, in which he deals with verses, hadiths, the words of Islamic scholars, some stories and poems.

Keywords: Sufism, Imam Nawawi, Bustanü'l-Arifin, Ihlas, Intetıon

1. Giriş

İhlâs yapılan bir işin sadece Allah rızası gözetilerek yapılması, kalben iyi niyetli olma, riyâda bulunmama gibi anlamlara gelir.[2] İhlâs söz, fiil ve amellerde olur. Niyet ise amelin başlangıcıdır. Sûfîler tasavvuf yoluna içten ve sağlam bir niyetle yönelmek gerektiğini söylerler. Amellerde niyetlere göre değerlendirilmektedir. Bundan dolayı müminin niyeti amelinden hayırlıdır denilmektedir.[3] İhlâs kişinin kalbindeki niyetinin dışa aksetmesi olarak görülür. Amellerdeki niyetin sağlamlığı Allah'a yaklaşmada en etkin yoldur. Bundan dolayı bu iki kavram sûfîler açısından önemli görülmektedir. Bu çalışmada niyet ve ihlâs kavramları sûfîlerin görüşleriyle açıklanmış. Nevevî'nin *Bustânü'l Ârifîn* adlı eserinden hareketle izah edilmiştir.

2. İhlâs ve Niyet

İhlâs lügatte saf, temiz, katışıksız anlamındaki "خلص " kökünden türetilmiş olup karışmış ve değeri düşmüş bir şeyi, başka şeylerden arındırmayı ve saflaştırmayı ifade eder.[4] Istılâhta ise ibadet esnasında riyâyı terk etmek anlamına gelen ihlâs, kalbin saflığını bozan kirlerden kalbi temizlemektir.[5] Kalbe karışan bu kirlerden arınıp kurtulunca ihlâs meydana gelmektedir. Sûfîlere göre ihlâs, "amelin sebebiyle Allah'tan başka kimseyi şahid kılmamandır".[6] İbadetini sadece Allah için yapman ve sadece O'nun rızasını kazanmandır. Bazılarına göre de "İhlâs, kul ile Allah Teâlâ arasında bir perdedir ki onu ne melek bilip yazabilir, ne de şeytan bilip onu bozabilir."[7] İhlâs, dünya menfaatini akla getirmeden taat ve

---

[2] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 181.
[3] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü,* 279.
[4]Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414/1994), "hls", 7/26-29. Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Gâmûs* (Kuveyt: Matbaatu Hukumeti Kuveyt, 1977), "hls", 17/557.
[5] Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004), 14.
[6] Cürcânî, *Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, 15.
[7] Cürcânî, *Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, 15.

ibadetlerini Allah için yapmaktır. İbadeti Allah'a has kılmak, O'nun rızasını istemek ve karşılığını da ahirette beklemektir. Zihni kötü duygulardan arındırıp riya ve şirkten uzak durmaktır.[8] Fudayl İbn İyâz (ö. 187/803) ihlâs hakkında amelini insanlar yüzünden terk eden riya yapmaktadır. Onlar için amel yapan şirke girmektedir. İhlâs ise bu ikisinden uzaklaşmaktır demektedir.[9] Niyet lügatte, bir şeyi kastetmek, kararlılık, azim, yönelmek gibi anlamlara gelmektedir.[10] Istılahta ise bir yararı sağlamak ya da zararı defetmek amacıyla uygun görülen bir şeye kalbin meyletmesi. Kişinin Allah'ın rızasını kazanmak için bir işi yapmayı azmetmesidir.[11] Nevevî ihlâs ve niyet konusunu ele alırken ilk olarak ayetleri zikretmektedir.

Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Hâlbuki onlara ancak dinde ihlaslı kimseler, Hakk'a yönelmiş olarak O'nun rızası için yalnız Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emrolunmuştu. İşte bu dosdoğru dindir."*[12] *"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."*[13] *"Rabbiniz, içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tövbeye yönelenleri çok bağışlayandır."*[14] *"Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na (sâdece) sizin takvânız ulaşacaktır. İşte böylece onları sizin istifâdenize verdi ki, sizi hidâyete erdirdiği için (tekbir getirerek) Allah'ı çokça yüceltesiniz! (Ey Resûlüm!) Artık o iyilik edenleri müjdele!"*[15]

İbn Abbas (ö. 68/687-88) takvânız Allah'a ulaşırdan maksadın sadece niyetlerin Allah'a ulaştığının kastedildiğini söyler. İbrahim Nehaî'ye (ö. 96/714) göre takvâ, Allah'ın rızasının irade edilmesidir. İmam Ebü'l-Hasen Vâhidî'nin (ö. 468/1076) Zeccâc'tan naklettiğine göre (ö. 311/923) bu âyetin mânâsı Allah'a karşı takvâ olmadan Allah kanları (kurban kesmeyi) ve etleri (infak etmeyi, dağıtmayı) kabul etmez. Ancak Allah'tan korkup yasaklarından sakınan kişinin amelini kabul eder. Nevevî'ye göre Allah'ın bu sözü niyet olmadan ibadetlerin sahih olmayacağının delilidir. Kişi yaptığı ibadette Allah'a yaklaşmayı ve emrolunduğu fiili eda

---

[8]Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünun ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), 1/122-123.
[9]Cürcânî, *Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, 15.
[10] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* "nvy", 15/347; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* "nvy", 40/138.
[11] Tehânevî, *Keşşâf,* thk. Ali Dahrûc, 2/1735.
[12] *Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Kelime Meâli*, haz. Hayrât Neşriyat (İstanbul: İlmî Araştırma Merkezi Meâl Hey'eti, 2017), Beyyine 98/5.
[13] Nisa 4/100.
[14] İsrâ 17/25.
[15] Hacc 22/37.

etmeyi niyet etmelidir.[16] Kul kendisine farz olan bir ibadeti yerine getirirse o ibadetle Allah'a yaklaşabilir.

İmâm-ı Nevevî'ye göre niyet taat ve ibadetten daha efdaldir. Çünkü niyet taat ve ibadetlerin aslıdır. Niyetin taalluk ettiği, gizlendiği yer kalptir.[17] Sahih olan hadis-i şerifte rivâyet edilmiştir ki: "Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır."[18] Yine başka bir hadis şu şekildedir: "Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûl'üne ise, onun yönelişi Allah ve Resûl'ünedir. Kim de elde edeceği bir dünyalık veya nikâhlanacağı bir kadından dolayı hicret ederse, onun yönelişi de o hicret ettiği şeye göredir."[19] Nevevî bu hadisin sahih olduğunu ve dinde öneminin büyük ve yüce olduğu konusunda âlimler tarafından ittifak edildiğini söyler. Aynı zamanda bu hadisin İslâm dininin dayanaklarından, rükünlerinden biri olduğunu dile getirir.[20]

İmâm-ı Nevevî lugavî mânâda niyeti, bir şeyi yapmaya yönelmek ve kalben karar vermek olarak ifade eder. Ona göre niyetin mahalli kalptir. "إنما الأعمال بالنيات" hadis-i şerifindeki "İnnemâ" lafzı hasr için gelmiştir. Zikredilen şeyin tespit edildiği, zikredilmeyenlerin ise olmadığı manasına gelir. O zaman bu hadisin manası şer'î ameller ancak niyetle sahih olur anlamındadır. Nevevî, kimin hicretteki maksadı Allah'ın rızasını kazanmak ise onun hicreti makbuldür. Ecrini ise Allah Teâlâ verir. Kimin hicretteki maksadı dünyalık ise onun payı ondan başka bir şey değildir demektedir.[21] İmâm-ı Nevevî mezhep imamı Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin (ö. 204/820) bu hadis hakkında fıkıhtan yetmiş konu girdiği ve ilmin üçte biri ettiği yönünde beyanını zikreder. İmâm Beyhâki (ö. 458/1066) de Şâfiî'nin ilmin üçte biri ettiği sözünden kastın kulun kesbinin ancak kalp, dil ve niyetle olduğu yönündedir. Kulun amelindeki kesbinin üç kısmından biri olan niyet daha çok tercih edilen ve üstün olandır. Çünkü niyet diğer iki kısmın aksine münferit olarak yapılır. Zira söz ve amele riyâ ve fesat karışırken, niyete karışmaz.[22]

Nevevî âlimlerin bu hadisle (ameller niyetlere göredir) kitaplarına başlamayı müstehap gördüklerini, İmam Buhârî'nin de (ö. 256/870) kitabına bu hadisle başladığını söylemektedir.

---

[16] İmam Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şerif en-Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim (Beyrut: Darul Minhac, 1441/2020) 66.
[17] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 66.
[18] Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), VI/85-86.
[19] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh,* nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Bed'ül-Vahy", 1 (No. 1).
[20] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 67.
[21] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 69-70.
[22] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 70-71.

İmam Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14) bu hadis hakkında şöyle der: "Eğer bir kitap yazsaydım bu hadisle başlardım." "Kim bir kitap yazmayı irade ederse bu hadisle başlasın." İmam Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el- Hattâbî (ö. 388/998) *İ'lâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserinde mutekaddimîn âlimlerinden olan şeyhlerin yapılacak her işin öncesinde ve din ile ilgili işlerin başında bu hadisin takdim edilmesini müstehap saydıklarını, çünkü her türlü işte kendisine ihtiyaç duyulduğunu dile getirdiklerini söyler.[23]

İmâm-ı Nevevî'ye göre bir ibadet yapmak isteyen kimse niyetini hazır bulundurmalıdır. O ameliyle Allah'ın rızasını istemeli ve amelini yaptığı anda niyete başlamalıdır. Bunlar namaz, oruç, abdest, teyemmüm, i'tikâf, hac, zekât, sadaka, ihtiyaçları giderme, hastaları ziyaret etme, cenazede bulunma, selam verme ve alma, hapşırana 'yerhemükallah' deme, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, davete icabet etme, ilim ve zikir meclislerinde bulunma, seçkin ve saygın insanları ziyaret etme, aile efradına ve misafirine yardımda bulunma, arkadaşlarına ve 'zevi'l erhâm'a ikramda bulunma, ilmi müzakere ve münâzara yapma, tekrar, eğitim-öğretim, öğrenme, mütalaa, kitap yazma, tasnif ve fetva gibi ibadetlerin tümünü kapsar. Aynı şekilde o, kişinin zevcesiyle cimada bulunmak istediğinde onun hakkını yerine getirmeye, Allah'a ibadet eden salih bir çocuğu olmaya niyet etmesi gerektiğini söyler. Nevevî'ye göre kişi nefsinin iffetini korumaya çalışmalı, harama bakarak haram fikre kapılmaktan nefsini engellemelidir. Kim bu amellerde niyet etmezse birçok hayırdan mahrum kalır. Kim de bu amellerde niyete muvaffak olursa büyük bir fazilet verilir.[24]

Nevevî eserinde âlimlerin niyet konusunda şu sözlerine yer vermiştir: Tâbiînin meşhur imamlarından Ebû Yahyâ Habîb b. Ebû Sâbit (ö. 119/737) en zor ve ağır olan şeyin niyetin hazır olmasıdır demektedir. Süfyân es Sevrî de (ö. 161/778) "niyeti korumaktan daha zor bir şey görmedim" der. Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821) hadiste, niyetin üstünlük elde etmesinin, niyete büyük önem verilmesinin onun değer ve şerefinden ileri geldiğini söylemektedir. İbn Abbas (ö. 68/687-88) "insan niyetine göre korunur ve insana niyetine göre mükâfat verilir" demektedir. İmam Ebû Yûsuf'ta (ö. 182/798) bu konuda şöyle der: "İlim istediğinizde Allah'ın rızasını talep edin. Ben bir mecliste tevazu ile bulunmayı niyetlendiğimde oradakilerin en üstünü olarak kalktım. Aynı şekilde bir mecliste en üstün olmak niyetiyle bulunduğumda oradan rezil rüsva olarak kalktım."[25]

---

[23] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 71-72.
[24] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 107-108.
[25] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 109-110.

Nevevî *Bustânü'l-ârifîn* adlı eserinde ihlâs hakkında sûfîlerin şu sözlerini nakleder: İhlâs ibadetin Allah için yapılmasıdır. İnsanın taat ve ibadetleriyle Allah'a yaklaşmasıdır. Kişi taat ve ibadetlerinde riyada bulunmamalı veya insanlardan övgü beklememelidir. Allah'ın rızasını kazanmak dışında başka bir şeye yönelmek ihlasa engel olur.[26] Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kullarımın kalbine bıraktım."[27] Zünnûn-i Mısrî ihlâsı üçe ayırır: İhlâsın birinci alameti, kişiyi bütün insanların övmesinin ve yermesinin eşit olmasıdır. İkinci alameti, kişinin amellerinde yaptığı amelleri görmeyi unutmasıdır. Üçüncü alameti, ahirette amellerinin sevabını alacağını bilmesidir. İnsan yaptığı amellerin karşılığı olarak dünyevî ve uhrevî bir mükâfat alacağını unutmamalıdır.[28] Ebû Osman Mağribî (ö. 373/983) "İhlâs sürekli Yaratıcıya bakarak yaratılanı görmeyi unutmaktır"[29] der. Abdullah b. Tüsterî'ye (ö. 283/896) nefse en ağır ve şiddetli gelen şeyin ne olduğu sorulduğunda ihlâs cevabını vermiştir. Çünkü ihlâsta nefsin bir payının bulunmadığını söylemiştir.[30] Tâbiînde İmam Mekhûl (ö. 112/730) "bir kul kırk gün ihlâslı olursa kalbinden diline hikmet pınarları çıkar"[31] demiştir.

Sonuç

Sûfî müelliflerin sözlerinden de görüldüğü üzere niyet ve ihlâs, Allah'a ulaştıran yollardan ikisidir. Bu iki kavram ibadetlerin sadece Allah için yapıldığını ve ona has kılındığını gösterir. İnsanın yaptığı ameller yaşarken de ölürken de Allah içindir. İnsanın ibadetlerini güzelleştirmesi, Allah'ın rızasını kazanmaya çabalaması en mühim görevlerdendir. İmâm-ı Nevevî Kurân-i Kerîm, hadisler ve sûfî müelliflerin sözlerinden hareketle ihlâs ve niyet hakkında açıklama getirir. Nevevî'nin niyeti ibadetlerden daha faziletli görmesi niyet ve ihlâsın amellerin aslı olduğunu göstermektedir. Ona göre bir insan ibadetini yapmaya başlamadan niyetini hazır bulundurmalı ve ihlâsla o ibadeti tamamlamalıdır. Bir işi başlamadan o işi Allah'ın rızası için yaptığını kalpten geçirmek niyettir. O işi yaparken riyâ karıştırmamak, iyi bir düşünce ve niyetle yapmak ihlâstır. Amellerin sağlamlığı niyet ve ihlâsla belli olmaktadır. Nevevî'ye göre "ameller niyetlere göredir" hadisi İslâm dininin dayanaklarından biridir. Bu hadis İslâm ulemasının eserlerine başlamadan kullandığı hadislerin başında gelmektedir. Bu

[26] Kuşeyrî, *er-Risâletül-Kuşeyriyye,* nşr. Halil Nâsık, 242; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi,* trc. Dilaver Selvi, 415.
[27] Ebû İshak Ahmet Marûf İmam es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002), 2/6.
[28] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 97.
[29] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 97.
[30] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 97-98.
[31] Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, nşr. Ömer Sâlim, 98.

yüzden kitaplarına bu hadisle başlamayı müstehap görmüşlerdir. Nevevî bu hadisi niyet olmadan ibadetlerin olmayacağının göstergesi olarak görmektedir.

Kaynakça

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-. *Mu'cemü't-Ta'rifât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî. *Lisânü'l-Arab*. 7. Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım, 1414/1994.

Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Kelime Meâli. hz. Hayrât Neşriyat. İstanbul: İlmî Araştırma Merkezi Meâl Hey"eti, 2017.

Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Kuşeyrî Risâlesi*. trc. Diaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 12. Baskı, 2016.

Kuşeyrî, İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletül-Kuşeyriyye*. nşr. Halil Mansûr. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

Nevevî, İmam Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şerif en-. *Bustânü'l-Ârifîn*. nşr. Ömer Sâlim. Beyrut: Darul Minhac, 1441/2020.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmet Marûf İmam es-. *el-Keşf ve'l-Beyân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 2. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-Kebîr.* nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 25 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.

Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünun ve'l-Ulûm*. thk. Ali Dahrûc. 1. Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Gâmûs*. 17. Cilt. Kuveyt: Matbaatu Hukumeti Kuveyt, 1977.

EBÜ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ'NİN *TENBÎHÜ'L-GÂFİLÎN* İSİMLİ ESERİNDE TEVBE

REVENGE IN EBU'L-LEYS ES-SEMERKANDI'S TITLE TENBÎHÜ'L-GÂFILIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kübra Mıcık[1]

ÖZET

Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983), hicri IV. asırda yaşamış, "İmâmü'l-Hüdâ" lakabıyla şöhret bulmuş bir âlimdir. Hanefi mezhebinde otorite kabul edilen bu zât başta fakih olmak üzere müfessir, muhaddis, zâhid ve sûfî olarak da bilinir. Müellifin eserlerine baktığımızda sadece belli bir alanda değil fıkıh, tefsir, akaid, hadis, tasavvuf ve ahlâk konularında da eserler verdiği görülür. Ebü'l-Leys es-Semerkandî özellikle vaaz ve nasihat türü eserleriyle İslâm dünyasında meşhur olmuş bir âlimdir. Eserleri Endülüs'ten Endonezya'ya kadar birçok İslâm beldesine yayılmış, çeşitli Müslüman toplulukların dillerine çevrilmiş ve itibar görmüştür. Ebü'l-Leys şöhretinin yayıldığı bölgelerde büyük bir velî olarak kabul edilmiş, kendisi için türbe ve makamlar inşa edilmiştir. İslâm dünyasında derin bir etkisi olan, vefatından günümüze değin etki alanı dalga dalga genişleyen bu zâtın tasavvuf ve ahlâkî yönünün anlaşılması elzem görülmektedir. Nasihat ve ahlâk kitabı olan *Tenbîhü'l-gâfilîn* adlı eserinde Semerkandî'nin zühd ve ahlâk anlayışını ortaya koymak mümkündür. Bu çalışmada özellikle *Tenbîhü'l-gâfilîn* eseri bağlamında Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin tevbe kavramına dair görüşleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ebü'l-Leys Semerkandî**,** Tenbîhü'l-gâfilîn, Tevbe, Ahlâk.

ABSTRACT

Ebü'l-Leys es-Samarkandi (d. 373/983), Hijri IV. He is a scholar who lived in the 16th century and found fame with the nickname "Imâmü'l-Hüda". This person, who is accepted as an authority in the Hanafi sect, is also known as a faqih, mufassir, muhaddis, ascetic and sufi. When we look at the works of the author, it is seen that he wrote works not only in a certain field, but also in the subjects of fiqh, tafsir, akaid, hadith, mysticism and morality. Ebü'l-Leys es-Samarkandi is a scholar who became famous in the Islamic world, especially with his sermons and advice. His works spread to many Islamic countries from Andalusia to Indonesia, were translated into the languages of various Muslim communities and were respected. Ebü'l-

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı. kubramicik610@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8650-0617. Hazırlanmakta olan tez çalışmasından üretilmiştir.

Leys was accepted as a great saint in the regions where his fame spread, and tombs and offices were built for him. It is considered essential to understand the mystical and moral aspects of this person, who had a profound effect on the Islamic world and whose sphere of influence has expanded in waves since his death. In his work called Tenbîhü'l-gâfilîn, which is a book of advice and ethics, it is possible to reveal Samarkand's understanding of asceticism and morality. In this symposium text, especially in the context of Tenbîhü'l-Gâfilîn's work, Ebü'l-Leys es-Samarkandi's views on the concept of repentance will be discussed.

Keywords: Sufism, Ebü'l-Leys Samarkandî, Tenbîhü'l-gafilîn, Repentance, Morality.

1. Giriş

İnsan hayatı boyunca iyilik ile kötülük arasında bir seçim yapma iradesine sahip olmuştur. Bu iradeyi iyilikte mi yoksa kötülükte mi kullanacağı onun tercihine bırakılmıştır. Bu tercihinden mesul olan insan, işlediği fiiller neticesinde de ya bir mükâfat elde edecek ya da bir ceza görecektir.[2] Günaha dalmış olan insanı, bu günahından dolayı nedâmet duyup temizleyecek olan eylem tevbedir. Günah ve tevbe ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'in yaratılışından itibaren var olan kavramlardır.[3] Hz. Âdem işlediği zelle dolayısıyla Allah'a tevbe edip O'nun mağfiretine nâil olmuştur. İnsan günah işlese de bu günahından ötürü tevbe etmeli ve günahında ısrarcı olmamalıdır. Bu çalışma da tevbe kavramının anlamı, sûfîlerin tevbe hakkındaki görüşleri ele alınmış ve Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin tevbe ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

2. Tevbe Kavramı

Tevbe lügatte günahtan rücû etmektir. Istılah anlamıyla günahta ısrar etmeyip Allah'a yönelmektir. Kötü hâllerden iyiliklere dönmektir.[4] Ayet-i kerîme'de "Ey Mü'minler, hepiniz Allah'a tevbe edin"[5] buyurulmuştur. Tevbe, Allah'ın çirkin bulduğu şeyleri bırakıp güzel kabul ettiklerine yönelmektir.[6] Tevbenin ibtidası insanın içinde bulunduğu kötü durumu fark

---

[2] İbrahim Çelik, "İmam Gazalînin İhya-u Ulûmî'd-Din Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşımı", *The Journal of Akademic Social Science Studies* 25/1 (2014), 446.
[3] Abdullah Araz, "Gazzali'nin Tövbe Kavramına Yorumu", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (Nisan 2021), 860.
[4] Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rifât,* thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004), 63; Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcanî, *Ta'rîfât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 67-68; Ebü'l-Hasan el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb,* nşr. İs'ad Abdülhâdî Kındîl (Kahire: Meclis-i Ala Sekafeti, 2007), 2/536.
[5] *Kur'ân Yolu Meâli,* hz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), Nûr, 24/31.
[6] Bekir Topaloğlu, "Tövbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2012), 41/279.

etmesidir. Buna da ancak Allah'ın inayetiyle ulaşılır. İçinde bulunduğu kötü durumu fark ettiğinde kulun kalbinde tevbe isteği ortaya çıkar. Bu istekte samimi ise Allah o kişiye tevbe kapıları açar. Tevbe kapısından girmek isteyen kişinin ilk olarak kötü dost ve arkadaşlardan uzak durması gerekir. Zira kötü dost kişinin tevbesinden geri dönmesine neden olur. Daha sonra kişinin tevbesinde bâki kalabilmesi için havf ve recâ arasında durabilmesi ve bu yönde çabalaması gerekir. Böylece kişi nefsine uyup harama düşmekten kendisini korur. Bu hâl devam ederse Allah'ın rahmetine nail olur.[7]

Sûfîlere göre seyr-i sülûk yolunda ilk makam tevbedir. Nasıl ki ibâdet ve amelde ilk aşama abdest ise tasavvufta da ilk aşama tevbedir. Tevbenin ilk şartı Allah'ın hükümlerine aykırı davranıldıktan sonra duyulan üzüntüdür. İkincisi yapılan günahı terk etmektir. Üçüncüsü günaha tekrar geri dönmemeye çalışmaktır. Bunlar da ancak kişideki nedâmet duygusuyla gerçekleşir.[8] Zîrâ Hz. Peygamber "Tevbe pişmanlıktan ibarettir"[9] buyurmuştur.

Tevbe hâl ve makâmın başlangıcı olarak görülür. İmândan sonra hâl ve makâmın gerçekleşmesi ise üç şekilde olur: Birincisi nasûh bir tevbe ile, ikincisi Zühd sahibi olma ile, üçüncüsü ibâdetleri aksatmadan Allah için amel etmek ile. Bu dört şeyi yerine getirebilmek ise az konuşmak, az uyumak, az yemek ve halvet hâlini yaşamakla gerçekleşir.[10]

Ebü'l-Leys Semerkandî demiştir ki insan tevbe ettiğinde Allah Teâlâ onun tevbesini kabul eder, onu affeder. Bir kişi Allah'ın o geniş rahmetinden ümidini kesmemelidir. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyurulur: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.[11] Bundan dolayı kişi dilinden tevbeyi düşürmemelidir. Her daim günahlarından tevbe etmeli ve günahlarda ısrarcı olmamalıdır.[12]

Semerkandî evvâbinlerin tevbesi hakkında "Kalplerdekini en iyi Allah bilir. Eğer iyi olursanız Allah kendisine yönelenleri bağışlar."[13] âyet-i kerimesinde geçen evvâbin ifadesini

---

[7] İmam Ebu'l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletül-Kuşeyriyye,* nşr. Halil Mansûr (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 127-128; Abdülkerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi,* trc. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 240-242.

[8] Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb,* nşr. İs'ad Abdülhâdî Kındîl, 2/535-536; Hücvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-mahcûb*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 356-357.

[9] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce,* thk. Şuayb el-Arnavud vd. (Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009), "Zühd", 30 (No. 4252).

[10] Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif,* nşr. Ahmed Abdürrahim es-Sayîh ve Tevfik Ali Vehbe (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1427-2006), 2/530; Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf* (*Avârifü'l-maârif),* trc. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018), 598.

[11] Yusuf 12/87.

[12] Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî (Kahire: Mektebetü'l İmân, 1415/1994), 74.

[13] İsrâ 17/25.

Saîd b. Müseyyeb'den rivayetle günah işleyen sonra tevbe eden yine günah işleyen sonra tevbe eden ve yine günaha giren tevbe eden kimseler olarak yorumlamıştır. Bu durumun daha ne kadar devam ettiğinin bilinmediği fakat tevbe etmenin Müslümanın ahlâkı olduğu söylenir.[14]

Ebü'l-Leys Semerkandî der ki altı şey vardır ki bunlar âriflerin ve sûfîlerin niteliklerindendir. Biricisi Allah'ı ismini yücelterek zikrederler. İkincisi kendilerinden bahsederken fakir olarak nitelerler. Üçüncüsü dünyada yaşadıklarından ibret alırlar. Dördüncüsü bir arzuyla yandıklarında ve onu elde etmek istediklerinde hemen o işten dönerler. Beşincisi Allah'ın mağfiretini duyduklarında hoşnut olurlar. Altıncısı günahlarına tevbe ederler.[15] Bu altı sıfata sahip olmak ârif ve sûfî olarak zikredilmeye değerdir.

Semerkandî günahların ikiye ayrıldığını söyler. Birincisi Allah ile senin aranda olanlar. İkincisi insanlar ile senin aranda olanlar. Birincisinin tevbesi kalbin nedâmetle kaplı olması, dil ile bağışlanma dilemek ve bir daha o günahı tekrarlamamaya gayret etmektir. Eğer bu şekilde olursa Allah sen daha orada bulunurken (eda edilmeyen farzların kazası hariç) günahlarını affeder. Kazalar eda edildiği takdirde de tevbe etmek lazımdır. İkincisinin tevbesi ise hata yaptığın kişiden helallik almadıkça gerçekleşmez.[16]

Tevbe sahibi kişinin ve tevbesinin kabulüne dair deliller şunlardır: Mâlâyâni işlerden, yalan söylemekten, gıybet ve dedikodu etmekten beridir. Kalbinde kötülüğe yer yoktur. Kötü, çirkin kimselerden uzak durur ve sâlihlerle birlikte bulunur. Dünya sevgisini kalbinden çıkarıp ölüme hazırlık yapmış, âhiret azığını doldurmuştur. Günahlarından tevbe edip Rabbine yönelmiş, ibadetlerinde azim ve sebat göstermiştir. Rızkının da Allah'tan geldiğini bilir ve bunun için endişeye mahal vermez. Sadece Allah'ın rızasını ister ve kendisine emredileni yerine getirir.[17]

Ebü'l-Leys Semerkandî tevbe eden kimseye karşı diğer kişilerin bir takım ödevleri olduğunu dile getirir. Tevbe eden kişiyi Allah sevmiştir, o halde onlarda sevmelidir. Bu kimsenin tevbesinde sebat gösterebilmesi için dua etmelidirler. Önceki günahlarından dolayı onu rencide etmemeliler. "Bir mü'mini yaptığı herhangi bir kötülüğünden dolayı ayıplayan, aynen o kötülüğü işleyen gibidir. Onu da aynı hataya düşürmek Allah'ın kendi üzerine aldığı bir haktır. Her kim bir mü'mini, işlediği bir günahtan ötürü ayıplarsa, o günahı işlemedikçe ve

[14] Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî, 75.
[15] Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî, 75.
[16] Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî, 77.
[17] Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî, 78.

insanlar tarafından kınanmadıkça dünyadan ayrılamaz (ölmez)."[18] Bir diğer görevleri bu kimseyi sohbetlerine almalı ve bilmediği şeyler konusunda ona yardımcı olmaları gerekir.

Semerkandî tevbe eden kişiye Allah şu dört şeyle lütufta bulunur diyerek bunları şöyle sıralar: Birincisi onu ilk günkü gibi günah işlememiş kabul eder. İkincisi onu sevdiği, hoşnut olduğu kimselerden görür. Üçüncüsü şeytan ve avanelerinden onu korur. Dördüncüsü kişi dünyadan çıkarılmadan (ölmeden önce) yaptıklarından ve korktuklarından emin bir şekilde olur.[19]

Ebü'l-Leys Semerkandî bir Müslümanın bilerek ve isteyerek günaha dalmayacağını söyler. "Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir"[20] âyet-i kerîmesinde Allah mü'minin günah işlemesini kınamıştır. Bundan dolayı Müslüman bilerek günah işlemez. İşlese dahî gafletten dolayı olur. Böyle bir kimse ise tevbe ettiği takdirde günahlarından dolayı ayıplanmaması gerekir.[21]

Sonuç

Tevbe insana has bir niteliktir. Çünkü rûhânî varlıklar olan melekler günah işlemezler. Nitekim insanı meleklerden ayıran en temel özellik günah işlemesidir. Yapılan bir günahtan dolayı kalpte bir nedâmet belirip o günahtan rücu etmek tevbe olarak tanımlanır. Bunu için de dil ile istiğfar edip o günaha dönmemeye çalışmak ve bunun için çaba sarf etmek gereklidir. Ebü'l-Leys es-Semerkandî *Tenbihü'l-gâfilîn* adlı eserinde tevbe'ye dair Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerîfler, İslâm âlimlerinin sözlerinden nakiller ve sûfîlerin tevbe hakkındaki görüşlerinden rivâyetle tevbe kavramına bir açıklama getirmektedir. Semerkandî'nin tevbe kavramına önem verdiği görülmektedir. Zîrâ o, tevbe eden bir kimsenin Allah'ın afvına mazhar olacağını ve Allah'tan ümit kesmemek gerektiğini söyler. Allah'ın tevbe eden kimselere ihsan ve lütuflar bahşettiğini de zikreder. Ona göre tevbenin kabulüne dair bir takım deliller de vardır. Bu deliller sayesinde kişi tevbesini kabul edildiğini görür. Ayrıca ona göre tevbe eden kimseye karşı başka kimselerin de görevleri bulunmaktadır. Bu görevleri yerine getirmek önemlidir. Çünkü tevbe eden kişinin tevbesinde devamlı olabilmesi ve günahından dolayı ayıplanmaması gerekir. Semerkandi'ye göre tevbesinde sürekli olmak isteyen kimsenin kötü dost ve arkadaşlardan uzak durması elzemdir. Bu kimse kendini hayırlı işlerle meşgul edip durumunu

---

[18] Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh sünen-i Tirmizî,* thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), "Sıfatü'l-Kıyâme ve'r-Rekâik ve'l-Vera'" 35 (No. 2505).
[19] Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî, 78-79.
[20] Hucurat 49/7.
[21] Semerkandî, *Tenbîhü'l-gafilîn*, thk. Seyyid Arabî, 79.

düzeltmelidir. Ebü'l-Leys Semerkandî tevbe etmenin zâhid ve sûfîlerin özelliklerinden bir olduğunu dile getirir. Hatta tevbe onların hâl ve makâmlarının başlangıcı sayılır. Diğer hâl ve makâmlara geçebilmek tevbe ile mümkündür. Zîrâ kişinin tevbesi tam olmazsa onun hâli de makâmı da tam olmaz.

Kaynakça

Araz, Abdullah. "Gazzali'nin Tövbe Kavramına Yorumu". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (Nisan 2021), 859-878.

Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî. *Mu'cemü't-ta'rifât.* thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l Fâdile, 2004.

Cürcanî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Ta'rîfât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Çelik, İbrahim. "İmam Gazalînin İhya-u Ulûmî'd-Din Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşımı". *The Journal of Akademic Social Science Studies* 25/1 (2014), 445-459.

Hücvîrî, Ebü'l-Hasan el-. *Keşfü'l-mahcûb.* nşr. İs'ad Abdülhâdî Kındîl. 2 Cilt. Kahire: Meclis-i Ala Sekafeti, 2007.

Hücvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-mahcûb*. trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce.* thk. Şuayb el-Arnavud vd. 5 Cilt. Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1. Basım, 1430/2009.

Kur'ân Yolu Meâli, hz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Kuşeyrî Risâlesi.* trc. Diaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 12. Basım, 2016.

Kuşeyrî, İmam Ebü'l Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye.* nşr. Halil Nâsık. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-. *Tenbîhü'l-gafilîn*. thk. Seyyid Arabî. Kahire: Mektebetü'l İmân, 1415/1994.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer. *Gerçek Tasavvuf* (*Avârifü'l-maârif).* trc. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 12. Basım, 2018.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-. *Avârifü'l-maârif.* nşr. Ahmed Abdürrahim es-Sayîh ve Tevfik Ali Vehbe. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1427/2006.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *el-Câmiu's-sahîh Sünen-i Tirmizî.* thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.

Topaloğlu, Bekir. "Tövbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 41/279-283. İstanbul: TDV yayınları, 2012.

KIRILGANLIK VE EKOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER[1]

Elif ÇAKIR[1]

[1] Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi,

ORCID:0000-0003-3843-6136

ÖZET

İnsan, yaşam ile ölüm arasında oldukça sarsıcı bir biçimde gidip gelmekte, doğum da ölüm de insanın günlük yaşamının baş konusu olmaktadır. Varlık ile yokluğun, başlangıç ile bitişin, meydana gelme ile bozulmanın tam ortasında bir gerilimi yaşamaktadır. Aynı şekilde bireyi kuşatan tüm evren de bu gerilimin ritmine dahildir. İşte burada, yaşayan ve aynı zamanda ölmekte olan bir dünyada, 'yaşayan ve ölmekte olan' olarak varlık sürdürmeyi, bunun sonucunda da bu gerilimin ortasında kalmayı "kırılganlık" olarak adlandırmaktayız.

Bu çalışmada insanın onsuz düşünülemez parçası olan çevre ile ilişkisini, kırılgan oluş ortak özellikleri düzleminde ele alınmıştır. Kırılganlığın ne olduğu, nasıl tanımlandığı ve nasıl algılandığı üzerinde, dünya genelinde yapılan çalışmalara yer vererek değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra insan ve çevrenin kırılganlığına neden olan birkaç faktöre değinilmiştir. Kırılganlık gibi hem gündelik hayatta yeri olan hem de disiplinler arası kullanılan bir kavramın iki farklı açıdan ele alınışının nedeni olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerindeki arayış ve somut çözüm sunma niyeti gösterilmiştir.

Bu çalışma DKAB derslerinin hedefleri bağlamında insanın kendisini tanıması ile insanlığı ve yaşadığı çevreyi anlaması için kişisel bir arayışa davetiyedir. Gerilimlerden yeni bir yaşama biçimi çıkarabiliyor oluşumuz, onları nasıl anlamlandırdığımız ve nasıl işlevsel hale getirip faydaya sunduğumuzla alakalıdır. Bu yüzden ortaya koyduğumuz yeni yaşama biçimi, ekolojik duygular kanalıyla baktığımız, işlenmiş ve paylaşılan bir kırılganlık yoluyla, bugünü anlamanın anahtarı, geleceğe hazırlanmanın da bir yolu olarak hizmet edebilir. Böylece öğretmen ve öğrencilerin kimlikleri din eğitimi yoluyla ekolojik kırılganlığı kucaklayan bir bakışla yeni bir anlam kazanır.

Anahtar kelimeler: Kırılganlık, gerilim, ekoloji, din eğitimi.

REFLECTIONS ON VULNERABILITY AND ECOLOGY

ABSTRACT

Man is oscillating between life and death in a very shocking way, and birth and death are the main subjects of human daily life. Each people experiences a tension right in the middle of

[1] Bu çalışma *Tümel ile Tikel Arasındaki Gerilim Din Eğitiminde Çevre Okuryazarlığı* konulu yürütülmekte olan doktora tezinden türetilmiştir

existence and non-existence, beginning and ending, coming into being and being corrupted. Likewise, the entire universe surrounding the individual is included in the rhythm of this tension. Here, in a living and at the same time dying world, we call being 'living and dying', and consequently staying in the middle of this tension as 'vulnerability'.

In this study, the relationship of human being with the environment, which is an unthinkable part without it, is discussed in terms of the common features of being vulnerable. Evaluations were made on what vulnerability is, how it is defined and how it is perceived, by including studies conducted around the world. Then, a few factors that cause the vulnerability of people and the environment are mentioned. The reason why a concept such as vulnerability, which has a place in daily life and is used interdisciplinary, is handled from two different perspectives is shown as the search and the intention to offer concrete solutions in the Religious Culture and Moral Knowledge (DKAB) courses.

This study is an invitation to a personal search for people to know themselves and to understand humanity and the environment in which they live in the context of the objectives of DKAB courses. Our ability to create a new way of life from tensions is related to how we make sense of them and how we make them functional and useful. Therefore, the new way of life that we put forward can serve as a key to understanding the present and a way of preparing for the future, through a vulnerability that is processed and shared, which we look at through ecological emotions. Thus, the identities of teachers and students gain a new meaning through religious education with a view that embraces ecological vulnerability.

Key words: Vulnerability, tension, ecology, religious education.

DİN EĞİTİMİ PERSPEKTİFİNDEN KIRILGANLIK VE EKOLOJİ

Giriş

Kırılganlık kavramı hakkında, çok şey söylenebilir; çeşitli tanımlarının bulunması, farklı bilim alanlarınca kullanılması, üzerinde çeşitli çalışmaların yapılmış olması, başka kavramları çağrıştırması veya onlarla birlikte kullanılabilmesi gibi. Kavramı en aşina kılan ise kırılganlıkla ilgili hemen herkesin günlük yaşamına dair pek çok kişisel tecrübelerinin bulunmasıdır. Elbette her biri birer müstakil araştırmanın konusu olabilirler. Fakat bu çalışma, özelde Din Eğitimi Biliminin uygulama alanı olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin “dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden, milli, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen, farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek” vizyonunu esas almıştır. Buna göre kırılganlığın insana dair oluşunun yanında doğa ve çevre için de geçerli olduğu düşüncesine, hayatı anlamlandırma hedefi yönünden yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, kırılganlık kavramını insan ve doğanın ortak bağlamında ele alan ve ekolojik sorunlara din eğitiminin perspektifinden bakan bir durum değerlendirmesi niteliğindedir.

Kırılganlık nedir?

Kırılganlık Türk dil kurumu sözlüğünde kırılgan olma hali olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). İngilizce "vulnerability" kelimesinin Latince kökeni "yara" anlamına gelen "wound" kelimesidir[2]. "Vulnerable" kelimesi ruhsal ve fiziksel olarak kolaylıkla incinebilir, kırılabilir, yaralanabilir anlamında iken, "vulnerability" savunmasızlık anlamına gelmektedir[3]. Türk dil kurumu sözlüğünden çıkardığımız en yaygın kırılganlık tanımı ise "Potansiyel bir tehlikenin bir unsuru fiziksel, ekonomik, toplumsal bakımdan tehdit etmesi halinde oluşabilecek zararların ölçüsüne karşılık olabilecek zarar görebilirlik durumu, hassas olma hali veya savunmasızlık" şeklindedir. Bu çalışmada kırılganlık genel bir anlamda, "Zayıf olma ve fiziksel veya duygusal olarak kolayca incinme gerçeği" olarak tanımlanmıştır.

Peki gerçek anlamıyla nedir kırılganlık? Zayıflık mıdır? Uzun yıllar boyunca kırılganlık üzerine çalışmış dünyaca ünlü bir sosyal hizmet araştırma profesörü olan Brené Brown, kırılganlığın belirsizlik, risk ve duygusal maruz kalma olduğunu söyler (Brown 2012: 34). Ancak Brown 12 yıl süren çalışmasını kitaplaştırdığında aslında kırılganlığın neşe, aidiyet, yaratıcılık, özgünlük ve sevginin doğum yeri olduğunu gözden kaçırdığımızı saptadığını vurgular (Brown, 2011). Kırılganlığın hep kendimizde var olmasını istemediğimiz olumsuz duygularla bir arada kullanılması Brown'ın dikkatini çeker ve araştırmasının sonucunda kırılganlığın aslında pek çok olumlu duygunun da kaynağı olduğunu bulur. Brown, kırılganlığı *"anlamlı insan deneyimlerinin özü, kalbi, merkezi"* olarak yeniden tanımlar (Brown 2012: 12). Bu tanım bizi çalışmamızda, kırılganlığı yalnızca olumsuz bir bağlamda görmemek üzere yönlendirmiştir.

Ontolojik Olarak İnsanın Kırılganlığı

Felsefi açıdan kırılganlığın, insan olmanın özünde var olduğu kabul edilmiştir. Bu görüşe göre kırılganlık hali modern tıbbın ve teknolojinin üstesinden gelemeyeceği, insan olmanın ortak bir paydası (Turner, 2006: 29), evrensel, kaçınılmaz, kalıcı bir yönüdür. Bergoffen (2001), insanı Tanrı'dan ayıran en temel fark olarak gösterir. İnsanlığın tabiatındaki zarar görmeye açıklık, zayıflık, sınırlı güce sahip olma ve en nihayetinde ölümlü olma gibi niteliklerin varlığını *"kırılganlık tüm insanlarda ontolojik olarak bulunur"* diyebilmek için yeterli bir gerekçe olarak gösterir.

Leonhard (2020), bir sürecin sonunda o ya da bu şekilde ölüm ile yüzleşecek olmanın gerçekliğinin insana hedeflerini ve sürecini belirleme konusunda bir zorunluluk getirdiğini, bunun da yaşamanın bir şartı olduğunu ve insanı varoluşsal olarak sınırlandırdığını dile getirmektedir. Ölümün insanı tüm gerçekliği ile nihai bir noktada beklemesi, fakat bu noktanın da ne zaman olduğunun belirli olmaması insanı bir gerilime dahil etmektedir. Bu gerilimin yönetilmesinde bireyi kuşatacak bir din duygusuna olan ihtiyaç, ontolojik olarak var görülmektedir. Ontolojik olarak ihtiyaç olup olmadığına dair Kelamî tartışmaların ötesinde,

[2] Oxford Latin Dictionary, Oxford University Press, Oxford, 1968, s.2122
[3] Cambridge Dictionary, "Vulnerable" ve "vulnerability", erişim: 20.12.2022
https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/vulnerable

insanın bu ihtiyacı ve kırılganlığı yönetmesi için eğitim gereklidir. Din eğitimi, hayatı anlamlı kılmak üzere bilgi, farkındalık, tanıma, kavrama ve açıklama gibi kazanımlara odaklanır ve insanın gerilimlerine çare olabilecek sistematiğini insana sunar.

Doğanın Kırılganlığı

İnsanın kırılganlığı ile doğanın kırılganlığı arasındaki ilişkiyi Ekolojik din eğitimi üzerine yaptığı çalışmalarla birleştiren Amerikalı din eğitimcisi Jennifer Ayres (2020) de kırılganlığı, insan olma ile eş olarak tanımlar. Ayres (2020), "*Kırılganlığı Kucaklamak"* isimli makalesinde hiç kimsenin kırılgan olmadan tamamen insani bir yaşam süremeyeceğini savunur. Kırılganlığın insana dair olduğu kadar ekoloji ile de özdeşliğini, ekolojinin de insan gibi bir sona doğru gittiğini ve bunun da kırılganlık olarak tanımlanabileceğini söyler.

Ekolojik kırılganlık, insanın sebep olduğu en temelde çevre kirliliği olarak gösterebileceğimiz doğanın yanlış, özensiz ve art niyetli kullanılması sonucu ortaya çıkan bir sonuç olarak tanımlanabilir. İklim değişikliği, kentlerde sıcaklıkların artması, sıcak hava dalgalanmaları, su kıtlığı ve seller, kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi gibi etkilerden kaynaklan ciddi ekolojik sorunlar ile deprem, kasırga veya tsunami gibi doğal felaketler de ekolojik kırılganlığı derinleştirmektedir. Bu gibi durumlar hem insanı hem de doğayı ciddi biçimde etkilemektedir.

Ekolojik kırılganlığa çözümün, Ayres'in de söylediği gibi, din derslerinin öncülüğünde kolektif bir seferberlik ile sağlanabileceğine artık hepimiz hemfikiriz. Konuyu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri özelinde ele aldığımızda, mesele yine Kur'an'ın evrensel mesajına ve İslam kültürünün doğaya yaklaşımına gelmektedir. Türkiye'deki din dersi içeriklerine doğayı koruma, temizlik, israftan kaçınma konuları dahil edilmiş; öğrencilerin anlama, farkında olma, ilişkilendirme, analiz ve değerlendirme yapabilme yetileri kazanabileceği nitelikte olmasına çalışılmıştır. Fakat bunun yeterli olup olmadığı, ders kitaplarının etkinliği, kazanımların sağlanıp sağlanmadığı ayrı birer araştırma ve tartışma konusudur. Bu bildiri ekoloji ile din eğitiminin ortak paydada buluştuğu kırılganlık konusuna odaklanmaktadır.

İnsan ve Ekoloji Ortak Paydasında Kırılganlık

Gustavsson (2020) kırılganlık kavramının tanımında ortak bir anlayışın bulunduğunu vurgularken onu dünya görüşüne benzetir. Ona göre kırılganlık konusu din ve eğitim alanlarında tartışılırken a priori (deneyden önce, deneyden bağımsız) bilgi niteliğinde kullanılmaktadır. Kırılganlık çoğunlukla hem arzu edilen ya da istenmeyen bir şey olarak hem de kişisel gücü veya zayıflığı temsil etmek için kullanılır. Birçok durumda inanların savunmasız olması ya da olmaması gerektiğine dair normatif bir beklenti tespit edilebilir.

Bu noktada kırılganlığı bir a priori bilgi gibi, herkeste ve her şeyde var olan, deneye veya tecrübeye ihtiyaç duyulmaksızın hayatlarımızda olan, herkesin aynı şeyi anladığı bir kavram olmanın ötesine geçmek istiyoruz. Savunmasız olmak, tehlikeye açık olmak, mutsuzluk ve

umutsuzluğu çağrıştıran bu kavram hem insan hem çevre için din eğitiminin ortak paydasında tartışılacak bir konu olarak kabul edebiliriz.

Ayres'e göre (2020), ekoloji ile insanın en temel ortak noktası ikisinin de somut olarak sonlu oluşlarıdır: Çünkü ilk olarak insanın en temel gerilimi "yaşayan ve ölen bir dünyada yaşayan ve ölen bir varlık olarak bulunması hali" dir. Bununla başa çıkmada dinden destek alır. İkincisi; ekolojik somutluktur. İnsanın ekolojiye dair en somut gerçeği kendi bedenidir. Bedenin belirli bir yerde "bulunma" zorunluluğu vardır. Bu da onu somut yapar. Beden dokunur, işitir, konuşur, koklar, hisseder. Hem somut ibadetlerinde hem de ekolojiye aidiyetinde vücudun bilgeliğine ihtiyaç duyar. İster fiziksel güç için olsun ister nefes kesen bir manzaranın karşısında hissedilen çaresizlik olsun hepsinde beden önemlidir. Beden insan için teolojik, ekolojik ve pedagojik olarak ortak paydadadır.

Ekolojik öğrenme ve ekolojik bilinçte vücudun rolüne Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin sınıf ortamından baktığımızda vücudun mevcudiyeti öğrencilerin duygusal dikkati için de gereklidir (Maiese, 2014: 231–39). İnsanların bedenleri aracılığıyla deneyimledikleri -heyecan, emek, yorgunluk, sağlık, acı, duyusal deneyimler- genellikle örtük veya fark edilmeden duygularına, öz anlayışlarına ve dini kimliklerine yansımaktadır. Bedenin aracısız olarak bildikleriyle başlayarak, bu somutlaştırılmış uygulamalar, ekolojik duygulanımların oluşumuna bir yol açar: merak, aşk, keder ve umut. Vücut, savunmasız bir dünyada nasıl yaşayan, ölen ve savunmasız bir varlık olacağını bilir (Ayres, 2020: 21).

Kırılganlık ve Sorumluluk

Kırılgan olmak, iki sonlu varlık arasında karşılıklı ilişkiyi gerektirmektedir. Bunların en başında da birbirlerine olan sorumlulukları gelmektedir. Bu iki sonlu varlıktan insana düşen ekolojik sorumluluğu almaktır. Çünkü doğal çevre bireysel ve kolektif olarak insanların eylem ve seçimleri karşısında savunmasız bir durumdadır. Din eğitimi açısından bakıldığında insana düşen, İslamiyet'in yeryüzünün halifesi[4] olarak kabul ettiği insanın öncelikle çevreyi koruyacak önleyici tedbirler alması, daha sonra telafisi mümkün olanları telafi etmesi ve sürdürülebilirliği sağlayacak umudu korumasıdır:

> *"Ama bir şeyi sevmek, onun nasıl kırıldığını fark etmek demektir. Yaratılışta her zaman bozulma belirtileri olmuştur, ama şimdi bizim dikkatsizliğimiz onları daha da ağırlaştırıyor. Bu gerçeklik, yeryüzünde yaşamanın başka bir duygusal boyutuna işaret eder: Umut içinde yaşamalı ve kırdığımızı onarmaya çalışmalıyız. (Ayres, 2020)"*

"Sürdürülebilirlik birçok çevrecinin atasözüdür" diyen Ayres (2020), bunu hem çok düşük hem de çok yüksek bir ideal olarak görmektedir. O, dünya genelinde şirketlerin görünürde yalnızca vitrin süslemesi gibi küçük değişiklikler yaparak sürdürülebilirliği benimsediklerini

[4] Ayetler için bkz: 2;30, 6;165, 10;14, 27;62, 38;26

iddia etmelerini yetersiz bulurken, küresel bir duruş olarak sürdürülebilirliğin sağlanmasının artık mümkün olamayacağını düşünmektedir.

Din Eğitimi Açısından Kırılganlık

Pedagojik eylem tek yönlü bir süreç değildir ve öğretmen ile öğrenci arasındaki etkileşim "durumun tanımı üzerinde bir anlaşma" gerektirir (Biesta, 1994: 314). Eğitim, 'öznelerarası bir praksis' olarak görülebilir (Biesta, 1994: 316). Doğru tanımlama ve anlamlandırma ile öğrenci ve öğretmen pedagojik süreçten beklenen için yola çıkmış olurlar. Pedagojik faaliyetler bu noktada ortak tanım üzerinden ve insanla ekoloji arasında pay edilmiş gerçekliği ile yola çıktığında hem bugünü anlamanın anahtarı hem de geleceğe hazırlanmanın bir yolu olabilir (Baker & Avest, 2020).

Din eğitimi, ekolojik bilincin oluşturulması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için en etkili yollardan biri olarak görüldüğünden, her din ve inanç sisteminin çevre ve doğaya dair kendine has bir yaklaşımı ile emir ve yasakları bulunmaktadır. Bunların çoğu özellikle İslamiyet'te iman esaslarını desteklemek ve örneklemek üzerine olduğu gibi pek çoğu da bireyin içinde bulunduğu fiziksel doğayı koruması ile sosyal çevresindeki düzeni, adaleti ve huzuru sağlamasına yöneliktir. Din eğitimi de bu noktada kapsayıcı bir bilinç geliştirmek üzere çevre konusuna eğilmiş ve bireylere ekolojiyi kucaklayan yaklaşımları sunmuştur.

Ayres (2020), kırılganlık, kişinin kendi savunmasızlığını Tanrı'nın dünyasının savunmasızlığına sarılmış olarak bulması ve bu savunmasızlığın duygusal etkilerine açık olmasıdır, derken aslında insan ile çevrenin kırılganlık konusunda teolojik ortak noktasına işaret etmiştir:

> *Bu ekolojik duygular, duada ve bedenlenmiş eylemde, sevilen birinin ölümüyle ilgili kederini, bir kilise bahçesinin toprağındaki derin yaşam, ölüm ve çürüme modeliyle ve Tanrı'nın yaşam ve ölümdeki mevcudiyeti ışığında birleştirdiğinde şekillenir.*

Değerlendirme

Bu makalede kırılganlık gibi günlük yaşamda sıklıkla kullanılan ve aynı zamanda disiplinler arası kullanımıyla da bilimler için önemli olan bir kavramın Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde öğrencilerin anlam dünyalarına yakınlaştırılması konusunda bir bakış geliştirmeyi, insan ve ekolojinin ortak noktası olan kırılganlık yoluyla çevre konusuna dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Bunu yaparken öğrencilerin teknik bir şekilde kavramla karşılaştırılması değil, içinde yaşadığı çevre ile benzer durumların yaşantı yoluyla öğrencinin zihin dünyasına getirilerek farkındalık oluşturulması için bilinç oluşturulmasını öngörür. Zira çevre ile ilgili ünitelerin kazanımları oldukça somut ve davranış geliştirmeye yöneliktir. Çalışmada kırılganlık kavramı hakkındaki *değerlendirmelerimiz*, konuya gösterdiği özel hassasiyet ve yoğun çalışmaları nedeniyle Dr. Brene Brown'dan; kırılganlığın çevre ile ilişkilendirilmesi de yine din

eğitimi ve ekolojinin birlikte anılmasını sağlayan çalışmaları ile alana katkı sağlayan Jennifer R. Ayres'ten *ödünç alınmıştır*.

Brene kırılganlık konusundaki uzun süren çalışmalarını alan çalışmaları ile desteklemiş ve kırılganlığa başka bir açıdan bakmıştır. Hem insanın hem de doğanın kırılganlığını çift yönlü olarak ele alan Ayres ise insanın doğanın tıpkı kendisi gibi kırılgan oluşunun karşısında sorumluluğunun olduğunun altını çizmiştir.

Sonuç

İnsan, ekolojik ve teolojik gerçekliğin bir kesişimidir. Bu tür ekolojik, somutlaşmış ve duygusal ortaklıklar, oldukça güçlü fakat anlık duygusal tepkilerden daha fazlasını ortaya koyarlar.

Dünyanın bu gününde, karşımıza ciddi bir şekilde çıkan ekolojik sorunlar, insanın doğasının devinimine benzer şekilde, ölmekte olan bedenlerin içinde yaşayışlarının haklı birer çığlığı gibi yüzümüze vurmakta ve insanın gündeminde yerini almaktadır. Bu cisimleşmiş kırılganlıklar, insanın yaşamı anlamlandırmasında acının, hüznün, keyfin tüm derinden yaşanışının karşısında sevincin ve nihayet ölümün birer provasıdır.

Din dersleri öncülüğünde ekolojik bir görüş oluşturup onun önderliğinde kitlelere etki edip en azından çevreye verilen zararın fakına vardırma konusunda yapılacak çalışmalar uzun ve zor görünmektedir. Ancak doğanın da tıpkı insanlar gibi sonlu oluşun kırılganlığı ile kuşatılmış olması bizim ne insandan ne de doğadan ümidimiz kesmemizi salık vermez, bilakis umutla dolmamızı sağlayacak nice güzelliklerin ışıltısını sunar. Ekolojik bilincin geliştirilmesi için elimizden geleni yapmak sorumluluğumuzdur. Hiç değilse umut etmelidir.

Kaynakça

Ayres, J. R. (2020). Embracing vulnerability: Religious education, embodiment, and the ecological affections. *Religious education, 115*(1), 15-26.

Bakker, C., & Avest, I. T. (2020). Time to Contextualise RE from the Perspective of'Time'. *Facing the unknown future*, 7-28.

Bergoffen, D. (2003). February 22, 2001: Toward a politics of the vulnerable body. *Hypatia, 18*(1), 116-134.

Biesta, G. J. (1994). Education as practical intersubjectivity: Understanding of education. *Educational Theory, 44*(3), 299-317.

Brown, B. (2012). *The Power of Vulnerability: Teachings on Authenticity, Connection and Courage.*

Bryan S. Turner, Vulnerability and Human Rights, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2006.

Cambridge Dictionary, “Vulnerable” ve “vulnerability”, erişim: 20.12.2022 https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/vulnerable

Gustavsson, C. (2020). Vulnerability as a Quality in the Classroom and Research in Religious Education.

Leonhard, S. (2020). Recollection, Transition, Interruption: The Temporal Impact of Religious Celebrations in the Public School System. *Facing the unknown future*, 165-182.

Maiese, M. (2014). “Body and Emotion.” In The Routledge Handbook of Embodied Cognition., edited by Lawrence Shapiro, 231–239. New York: Routledge.

Nurten Zeliha ŞAHİN, Ahlaki ve Hukuki Boyutuyla Kur’an Perspektifinden İnsanın Savunmasızlığı, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl:2018/2, Sayı: 41, s.151.

Oxford Latin Dictionary, Oxford University Press, Oxford, 1968, s.2122.

DİNAMİK TOPLUM HAYATI İÇERİSİNDE DEĞİŞİM AÇISINDAN BİD'AT KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdulsamet EKİNCİ

Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

aysanasuva@gmail.com

ORCID ID :0000-0002-9682-0243

ÖZET

İnsan zihni durağan değil ve durağan olmayan insan zihninin bir araya gelerek oluşturduğu toplum hayatının da durağan olması beklenemez. Toplum içerisinde değişim kendisini her daim göstermektedir. Bu bazen bireysel düzeyde bazen de kitlesel düzeyde gerçekleşmektedir. Bizde çalışmamızda dinde sonradan ortaya çıkan her şey anlamında genel bir yargı olarak kullanılan bidat kavramını nasıl anlamalıyız, sınırlılığı nasıl olmalı, olumlu mu yoksa olumsuz manada mı kullanılmalı gibi konular üzerine eğildik. Tarih boyunca insanlar ticaret olsun, savaşlar olsun, göçler olsun birçok şeyin etkisiyle birbirleriyle kültürel anlamda etkileşim içerinde bulunmuştur. Bunun sonucunda birbirlerinden birçok bilgi ve deneyim almışlardır. Eğer biz aldığımız her şeyi olumsuz bir mana yükleyip dalalet olarak görüp uzak durursak dinimizin aklı kullanmaya, ilim nerde olursa onu almaya, hikmeti bulmaya, güzel çığırlar açmaya teşvik etmesi durumuyla çelişmez miyiz? Diğer taraftan her yeni düşünceyi sırf yeni olduğu için doğru kabul edip süzgeçten geçirmeden kabul etmek ve kadim öğretileri yok saymakta doğru olmasa gerek. Zaman içerisinde kelimeler değişimlere uğrar bazen bir kelimenin anlamını belirleyen şey o kelimeye muhatap olan toplumlardır toplum anlayışı ve o kelimeye yüklediği anlam çok önemli ve belirleyici bazı dönemlerde bidat-ı tamamen olumsuz görerek her yeni olan şeye karşı çıkmışlar ve yeniliklere uyanları dalaletle suçlamışlar. Bazı dönmelerde ise bidat-ı iyi bidat'lar ve kötü bidat'lar olarak ikiye ayırarak değerlendirmişlerdir. Bizde İslam kültürü içerisinde birçok hareketliliğe sebep olan bu kavramı netleştirmek istedik çalışmamızı değişen toplum hayatımızın etkilerini, kelimelerin değişime olan muhataplığını göz önünde bulundurarak kaynak tarama yöntemini kullanarak çalışmamızı hazırladık. Her değişim olumsuz değildir İslam dini ve geleneği olaylara bu şekilde bakmıyor.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Bid'at, Değişim

EVALUATION OF THE CONCEPT OF BID'AT IN TERMS OF CHANGE IN DYNAMIC SOCIETY LIFE

Abstract

The human mind is not static and the social life formed by the non-stationary human mind cannot be expected to be static. Change in society shows itself all the time. This happens sometimes at the individual level and sometimes at the mass level. In our study, we focused on issues such as how we should understand the concept of bid'ah, which is used as a general judgment in the sense of everything that comes out later in religion, how it should be limited, whether it should be used in a positive or negative sense. Throughout history, people have interacted with each other in a cultural sense with the effect of many things, be it trade, wars or migrations. As a result, they gained a lot of knowledge and experience from each other. If we attribute a negative meaning to everything we receive and see it as heresy and stay away, wouldn't we be contradicting the fact that our religion encourages us to use reason, to seek knowledge wherever it is, to find wisdom and to break new ground? On the other hand, it should not be right to accept every new thought just because it is new, to accept it without filtering and to ignore ancient teachings. Words change over time, sometimes the meaning of a word is determined by the societies that address that word. On the other hand, in some conversions, they evaluated the bidat by dividing it into two as good bidats and bad bidats. We wanted to clarify this concept, which causes many movements in Islamic culture. Not every change is negative. The religion and tradition of Islam does not look at things in this way.

Keywords: Society, Change, Bid’at

1.GİRİŞ

Değişim sürekli kendisini göstermektedir değişmeyen bir şey varsa oda değişimin sürekli kendisini tekrar ediyor kendisini canlı tutuyor olmasıdır ve hayat devam ettikçe bu böyle olmaya devam edecektir. Tarih sahnesinde ortaya çıkan her şey değişime muhatap olmaktadır. Bu değişimin belirleyicisi olan şeylerden birisi de insandır. Bir düşünce bir fikir bir şey ortaya çıkar ve etkileşim içerisine girer, insanlar sürekli olarak bu yeni şeylerle ilgilenir değiştirir, dönüştürür anlamlaştırır, yeni şeyler ortaya çıkar. İnsan durağan değildir insan zihni durağan değildir aslında durağan hiçbir şey yoktur her şey hareket halindedir bunun doğal bir sonucu olarak sürekli yeni şeylerle karşılaşıyor olmamız tesadüfi değildir gayet normaldir.

İnsan tabiatı gereği meraklıdır ve bu merakı öğrenmesini tetikleyen en güçlü faktörlerdendir. Diğer bir tabiatı ise öğrendiği şeyleri paylaşmak istemesidir, insan öğrenir paylaşır bir araya gelir çoğalır ve toplumları oluşturur bir arada olmaya iten zorunlu şeylerin yanında irade ve arzuyla da ortaya çıkan ve toplumun oluşmasına zemin hazırlayan bu tarz faktörler de vardır. İşte biz bu çalışmamızda tarih sahnesine çıkan "İslam Dininin" kendi içerisinde ortaya çıkan "Bid'at" kavramını netleştirmeye çalışacağız, çünkü İslamiyet'in ilk dönemlerinden günümüze kadar bir çok dönemlerinde farklı anlamlar yükleyip insanların birbirlerini itham ettiklerini gördük oysa bazen aynı şeyi savunurken kelimelerin süreç içerisinde yüklendiği olumlu veya olumsuz manalar farklı değerlendirmelere sebep olmuş örneğin; Bid'at kelimesini ikiye ayıranlar olmuştur Bidat-ı Hassene (güzel bidat) ve Bidat-ı Seyyie (kötü bidat) diye daha sonra başka bir zamanda bidat kelimesinin tamamen olumsuz manalar çağrıştırdığı dönemlerde ise bid'atın iyisi olmaz bizatihi kötüdür ve her bidat dalalettir deyip genel yargılarda bulunulmuş aslında farklı düşüncede olmayan insanlar farklı düşüncelerdeymiş gibi karşı karşıya getirilmiş onları takip eden kitleleri olumsuz etkilemiştir , elbette uçlarda yaşayan ve birbirlerini itham etmede ileriye gidenler de olmuştur.

Kelimeler zaman içerisinde farklı anlamlara bürünür zamanla yeni anlamlar kazanabilir bugün kazandığı anlamı geçmişte kullanıldığı bağlamda değerlendirmek hata olur eğer toplumsal bir konuda bir açıklama yapacaksak o kelimeyi bağlamından ve toplumundan koparmadan değerlendirmek gerekir aksi takdirde olumsuz bir mana yüklenmiş bir kelimeyi olumsuz mana yüklenmemiş bir dönemi anlatmada kullanırsak anlatmak istediğimiz şeyi tam anlatamaz ve kastettiğimiz mananın farklı anlaşılmasına sebep oluruz, özellikle insanların inançlarıyla ilişiği olan kelimelerde daha titizlikle üzerinde durmamız gerekir yoksa toplumsal problemlere kitlesel sorunlara yol açabiliriz.

Bid'at kavramıyla ilgili değerlendirmemize geçmeden önce kelime anlamına ve kavramsal tanımına kısaca değinelim Bazı kavramlar kelimenin anlamından yola çıkarak çok daha farklı anlamlara bürünebilir, bazı kavramlar ise kelime anlamının sınırları içerisinde kalarak kavramsallaşırlar.

2.Bid’at Kavramının Anlamı

2.1.Bid’atın kelime anlamı

“Arapça’da “icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek” anlamlarına gelen “bd‘a” kökünden türeyen bid‘at, “daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhdes) şey” anlamına gelir. “Bd‘a” kökünün bu sözlük mânası Kur’ân-ı Kerîm’de de yer almıştır (el-Ahkāf 46/9; el-Hadîd 57/27). Bid‘at çıkarmaya ibtidâ‘, çıkaran veya işleyen kimseye de mübtedi‘ denir.” Türkiye Diyanet vakfı.(TDV.(1992).Bid’at hhttps://islamansiklopedisi.org.tr)

2.2.Bid’atın kavramsallaşmış literatür anlamı

Geniş kapsamda; Bid’at tarife göre “ Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan her şeydir. Bid‘atın sözlük anlamından hareketle yapılan bu tarife göre, dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve âdetler de bid‘at sayılmıştır”. TDV(1992) Bid’at. hhttps://islamansiklopedisi.org.tr)

Bid‘atı dar kapsamlı olarak anlayanlar ise onu, “Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şey” diye tarif etmişlerdir.” TDV(1992) Bid’at. hhttps://islamansiklopedisi.org.tr)

Bid’at “Müslümanca yaşama yollarını en ince detaylarına kadar toplayan sünnetin içermediği her şey; diğer bir deyişle, sünnetin ruhuna (hikmet ve ilkelerine) uymayan ve ona aykırı olan her şeydir. Bu bağlamda, sünnet lafzıyla Hz. Peygamber’in tebliğ etmiş olduğu Risâlet, bid’at lafzıyla da buna uymayan anlayış ve yorumların kastedildiğini söyleyebiliriz.” Gürler K.(2003), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III [Sayı: 1])

3.Bid’at çeşitleri

Hz. peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan yeniliklere karşı bazı alimler mutlak manada anladıkları için bid’at-ı bütün yeniliklere karşı çıkmışlardır, bid’at-ı mutlak manada anlamayan ve islamın ruhuna uygun düştüklerini düşündükleri manalara yol bulmak için bid’at-ı sınırlandırmışlardır bu husus ise yeni kavramları ortaya çıkarmıştır.

3.1. Bid’at-ı Hasene (iyi bid’at) “Kelime anlamı olarak iyi bidat demek olan bid’at-ı hasene, kitap, sünnet, icmâ’ ve habere uygun olan, yapılmasında da bir sakınca bulunmayan bid’atlardır. Dine uygun olan ve bir ihtiyacı karşılayan bid’at türü olarak da tanımlanabilir. Kırbaşoğlu’nun deyişiyle; Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan her şeyi bid’at olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ulemâ bunun farkına vardığı içindir ki, daha sonra bid’atı, hasene ve seyyie olarak ikiye ayırma zorunluluğunu hissetmiştir. Bu çeşit bid’atlar ilk dönemlerde yoktur; sonradan gerekli olduğu için, âlimler tarafından caiz görülmüştür.

Selef âlimlerinin bazı bid'atları güzel bulmaları, şer'î (terim anlamında) bid'atla değil; lugavî (dildeki kullanımı açısından) bid'atla ilgilidir. Hz. Ömer'in Ramazan gecelerinde teravih namazını cemaatle kıldırtması ve sonra da: Ne güzel bir bid'at (âdet)! demesi de bunun gibidir. Onun bu sözden amacı, önceden bu yönde bir uygulamanın yapılmamış olmasını haber vermektir. Tecrîd-i Sarîh'teki ifade de bu meseleyi doğrulamaktadır. Mütercim bu rivâyeti çevirirken "bid'at" olarak değil de "âdet" olarak çevirmeyi daha uygun bulmuştur." Gürler K.(2003), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III [Sayı: 1])

3.2.Bid'at-ı seyyie(bid'at-ı mezmume, kötü bid'at) "Kötü bid'at demek olan bid'at-ı seyyie, "kitap, sünnet, icmâ' ve habere aykırı olan bid'atlardır". Tehânevî (Keşşâf, I, 133.) "Bunlar bir ihtiyacı karşılamayan, daha önce var olan bir şeyi kaldırarak yerine geçecek olan, başka bir kültürden alınma ya da yeniden türetilen şey, benimsenemeyecek ve yararsız olan yeniliklerdir". Gürler K.(2003), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III [Sayı: 1]). Gazâlî'ye göre bid'at-ı seyyie, sünnete aykırı ya da sünnetin bozulmasına neden olan kınanmış bid'atlardır. Gazzâlî (İhyâ, I, 276.) "Hamdi Yazır da bu konuda şöyle der: Bir aslın gelişme seyrini takip etmeyen ve ilk vukûa gelenin etrafında bir tekâmül silsilesi alamayan yenilikler, tam bir ölümdür. Buna, şeriat dilinde kötü bid'at denir. Ortaya atılan yenilik, dinin ölçüleri ve nasların ışığında değerlendirilmelidir. Dinin, güzelliğine ve doğruluğuna tanıklık ettiği şey, güzel ve makbuldür; güzelliğine ve doğruluğuna tanıklık etmediği, kendi ölçütlerine aykırı bulduğu şeyler ise, çirkin ve reddedilmiştir. İşte bu ikinci tür yenilikler, kınanmış ve hoş görülmemiş bid'atlardır". Gürler K.(2003), Dinbilimleri. Akademik Araştırma Dergisi III [Sayı: 1]

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslamiyet'i beğendim" Maide suresi(3.ayet). Bu ayetten de anlaşıldığı üzere tamamlanan bir şeyden bahsediyor eğer bir şey tamamsa artık ona eklemek ve çıkarmak fazlalık olacaktır, bunu söyleyen mutlak ilim sahibi olan vacibu-l vucud(vücudu zorunlu olan) ise hükümde mutlak manada bağlayıcı olacaktır. Gayet açık bir şekilde de anlaşıldığı üzere burada tamam olan dinin ahkamlarıdır yoksa varlık veya insanlık tamamlanmamıştır tekâmül devam ediyor. Bir şey tamam olduğunda sanki her şey tamam olup bir anda değişim ortadan kalkıp her şey sabitlenmiş gibi algılayanlar var bu çok yanlış bir yaklaşımdır. Geçen ayetin üzerine bir de Hz. Peygamberin şu hadislerini görenler " Resûlullah bize hutbe verdi. Allah'a hamt etti ve O'nu lâyık olduğu biçimde övdü. Sonra şöyle buyurdu: "Sözlerin en doğrusu Allah'ın Kitabı'dır. Yolların en iyisi Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü (dinde) sonradan uydurulanlardır. Ve her bidat, dalâlettir." İbn Hanbel,(Ahmet III, 310) "Kim bizim bu dinimizde olmayan bir şeyi sonradan ortaya koyarsa, o reddedilir." Buhârî,(Sulh, 5), "Allah, bid'atını bırakmadıkça bid'at sahibinin amelini kabul etmeyi reddeder." İbn Mâce(,Sünnet, 7)mutlak manada söylendiğini düşündüler ve Hz. Peygamberin(s. a. v.) döneminde olmayan her şeyi bid'at olarak değerlendirdiler hatta o dönemde elenmiş un olmadığı için bu dönemde elenmiş undan yemeyen kimseler ortaya çıkmıştır. Bir başka örnek verecek olursak mikrofona bid'at deyip kullanmayıp ancak arabalara binen kimseler ortaya çıkmıştır aslında birisi sesin birisi insanın ulaşımını kolaylaştırıyor eğer bidat' ise ikisinin de bid'at olması gerekir ki bu tarz yaklaşımlar doğru değildir mantıkla çelişen bu tarz fikirler İslam kültürü içerisinde fayda göstermediği gibi zarar vermiştir.

Eğer biz bid'atı mutlak manada her yeni şey gibi algılarsak ve her şeyin tamam olduğunu düşünürsek yukarıda geçen manaya ters düşmez miyiz yeniliği nerede açacağız her yapılan iş bid'ata girmez mi işte bu yüzden iyi ve kötü ayırımını yapmamız gerekiyor aksi takdirde kendimizi kapatarak imha ederiz. Her yenilik kötülük değildir yeni olan şey kötüde olabilir iyide bunu Hz. Ömer döneminde gerçekleşen şu olayda da gözlemleyebiliyoruz. Teravih namazının cemaatle kılınmasına ithaf en Hz. Ömer "Bu güzel bir çığır ve uygulama oldu (Ni'me'l-bid'atü hâzihi). Ne var ki, namazlarını gecenin sonuna tehir ederek şimdi uyuyanların seher vakti, şu anda kıyamda olanların / namaz kılanların vaktinden daha faziletlidir.". O sırada insanlar gecenin evvelinde kıyam ediyorlardı / teravih kılıyorlardı." Buhârî,(Salâtü't-terâvîh 1). Salat namaz demektir ancak "salat" kelimesi bazı farklı anlamlara gelir örneğin bir manası dua demektir kişi namazını dua ederek kıldığını söylerse bu kötü bir yeniliğe örnektir ve tamam olan ahkama eksiklik atfetmektir yeniliği kabul etmeyen şey ahkam-ı şeridir

Bir başka örnek; "Hikmet, değerli bilgiler müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa almaya daha hak sahibidir." Tirmizi, İbn Mâce,(İlim 19;, Zühd 17) Hadisinde de geçtiği üzere eğer bu manayı mutlak aldığımızda tamam olan bir şeyde eksiklik var demek değil midir tamam olan bir şeyde nasıl olurda yitiklik olabilir. Dünyanın döndüğüyle ilgili bilgiyi Hz. Peygamberin ölümünden sonra öğreniyoruz bu gerçeği bid'at olarak mı değerlendireceğiz yoksa yitik olan bir hikmete ulaşmış olmanın sevincini mi yaşayacağız.

4.SONUÇ

Görüldüğü üzere bazı manaları sınırlamadığımızda kullanıldığı dönemdeki anlamından koparıp kastetmediği manayı çıkardığımızda çelişkiyi de beraberinde getiriyoruz oysa tamam olan ve yeniliği kabul etmeyen kısmı ahkam-ı şeri kısmına has kılsak bunun dışındaki güzel olan yeni şeylere öncü olmanın onu almanın da yanlış olmadığını göreceğiz o zaman dinamik olan toplum hayatını durağan olmaya zorlamış olmayacağız değişim kesindir ve yenilikler ortaya çıkacaktır, bunu yok saymak durağan olmak yenilgiyi getirecektir. Bir doğruyu sırf yeni diye terk etmek onu yok saymak cehaleti kabul etmektir eğer doğruysa yeni olması onu almamanın bir nedeni olamaz ölçü bellidir İslama uygun olan yenilikler güzel yenilikler olarak değerlendirilmeye mecburdur iyi ve kötü ayırımının yapılması zorunludur .

KAYNAKLAR

Buhârî,(Sulh, 5),

Buhârî,(Salâtü’t-terâvîh

Gürler K.(2003), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III [Sayı: 1]) https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52633 (erişim tarihi.21.12.2022)

İbn Hanbel,(Ahmet III, 310)

İbn Mâce(,Sünnet, 7)

İbn Mâce, Zühd 17)

Maide suresi(Kur’an-ı Kerim.3.ayet).

TDV(1992) Bid’at. hhttps://islamansiklopedisi.org.tr.[erişim tarihi 21.12.2022])

Tirmizi,(İlim 19;)

AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI

Öğretim Görevlisi Doktor, Esra UYGUN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile MYO,
esra.uygun@gop.edu.tr
Orcid: 0000-0001-5332-0831.

ÖZET

İktisadi kalkınma ve çevre ilişkisi uzun yıllardır büyüme ve kalkınma teorileri kapsamında tartışılmaktadır. İlk yıllardaki araştırmalar kıt olan doğal kaynakların büyüme üzerinde kısıtlayıcı etki yapacağı yönündedir. Ancak yeni teknolojik gelişmelerle doğal kaynak rezervlerinin tespiti ve ekonomik olmayan kaynakların kullanılmaya başlamasıyla büyüme ve kalkınma ile ilgili kısıtlamalar ortadan kalkmaya başlamıştır. Kalkınma kavramı zamanla evrimleşerek sürdürülebilir kalkınma halini almıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefi her neslin aynı refah seviyesine sahip olmasıdır. Gelecek nesillerin refahını sağlamanın yolu ise çevre düzeninin bozulmaması ve doğal kaynakların yok edilmemesini sağlayacak şekilde kullanılması ile mümkündür. Fakat günümüzde yoğun sera gazı salınımı, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi büyük tehditler söz konusudur. Bu tehditler başta sürdürülebilir kalkınma olmak üzere tüm ekosistemi tehdit altına alan küresel bir sorundur. Nitekim küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele ve değişen iklim koşullarına uyum sorunu tüm ekonomilerinin önemli gündem maddeleri arasındadır. Bu konu Birleşmiş Milletler başta olmak üzere tüm çevre, ekonomik ve toplumsal alanda faaliyette bulunan uluslararası örgüt ve kuruluşların önceliğindedir. Nitekim "European Green Deal" (Avrupa Yeşil Mutabakatı-AYM) bu kapsamda ortaya çıkmıştır. 11 Aralık 2019'da Avrupa Birliği Komisyonunca açıklanan AYM, 2030 yılına kadar karbon salınımının yüzde 50 azaltmayı, 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonlarının sıfırlanmayı amaçlamaktadır. Ayrıca ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayrıştırarak verimli bir ekonomiye sahip bir topluma dönüşmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisidir. Avrupa Birliği (AB) bu dönüşüm için lojistikten enerji sektörüne kadar on bir öncelikli alanda önemli bir bütçe ayırmıştır. Türkiye ise Akdeniz bölgesinde yer almasından dolayı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine önemli derecede maruz kalmaktadır. AB, Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortağı konumunda olduğu için düşük karbonlu ekonomiye geçiş ülkemiz sanayi ve ticareti açısından oldukça önemlidir. AB Türkiye'nin komşusu, Gümrük Birliği ile bağlı olduğu en önemli ticaret partneridir. Bu nedenle AYM ile getirilen yeni nesil ticaret kurallarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte Türkiye'nin etkin dönüşümü gerçekleştirmesi ithalat açısından kayıp yaşamaması ve küresel iklim değişikliğine katkı sağlaması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, yeşil dönüşüm, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye

1.GİRİŞ

İnsan ve doğa bir bütündür. Doğal kaynakların dengesinin bozulması insan hayatının da dengesini bozulmasına neden olmaktadır. Yüzyıllardır doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanımı küresel ısınma ve iklim değişikliğini doğurmuştur. Zamanla iklim değişikliği, iklim krizi haline gelmeye başlayarak insanlık için geri dönülemez noktaya hızla yaklaşılmaktadır.

Durumun ciddiyetinin farkında olan ülkeler küresel iklim kriz ile mücadele edebilmek için çeşitli alternatifler geliştirmeye çalışmaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı da bunlardan birisidir.

İklim değişikliğinin temel nedeni olan sera gazı emisyonları sıcaklığı arttırmaktadır. Bu artış ile binlerce canlı çeşidi yok olmakta, gıda krizi ortaya çıkmakta, aşırı iklim olaylarına yol açarak can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Tüm bu olumsuz etkilere engel olabilmek için küresel bir mücadeleye ihtiyaç duyulmaktadır. Dünyanın daha fazla ısınmaması için acilen sera gazlarının azaltılmasına hatta sıfırlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu sağlayabilmek için ise enerji, sanayi ve taşımacılık başta olmak üzere birçok alanda köklü reformlar yapılmasına ihtiyaç vardır. Bazı işletme yapılarının değiştirilmesine hatta bazı işletmelerin tamamen ortadan kaldırılmasına ihtiyaç vardır. Sera gazsız altyapı, teknoloji, sanayi ve hizmetlere yönelik yüksek yatırımlar yapılması, eğitimini yeniden planlanması, insanların tüketim ve beslenme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği (AB), Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile 2050 yılında iklim-nötr ilk kıta olma hedefini ortaya koymuştur. AYM ile, sanayisinin dönüşümünü de gerektiren yeni bir büyüme stratejisi benimsenecek ve tüm politikalarını iklim değişikliği çerçevesinde yeniden şekillendirecektir. Bu kapsamında, enerji, finans, inşaat, ulaşım, sanayi ve tarım sektörlerinde AB ekonomisi yeniden şekillendirilmesi planlanmaktadır.

Bu çalışmada Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye ekonomisine yansımaları incelenecektir. Çalışma iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde AYM hakkında detaylı bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise AYM' nin Türkiye ekonomisine olası yansımaları değerlendirilecektir.

2. AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

AYM, iklim ve çevresel zorluklarla mücadele amacıyla AB'nin önceki taahhütlerini daha geniş ve daha etkili bir şekilde yeniden düzenlemeyi amaçlayan bir yol haritasıdır (Uçak ve Villi, 2021: 101). AYM, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması'nın destekleyicisi olarak yeşil ekonomik düzen üzerine doğmuş yeni bir girişimdir (Mirici ve Berberoğlu, 2022: 157).

AB, AYM ile 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonlarının sıfıra indirilmesi, ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrılması ve tüm bölgelerin bu politikalara dâhil edilmesidir (Keleş, 2021:1). AYM, aynı zamanda iklim değişikliği ve kaynaklara gelecek nesillerinde ulaşabilmesi için ekonominin yeniden yapılandırmasını öngören bir dönüşüm ve kalkınma projesidir (Catuti, Kustova ve Egenhofer, 2020).

AB, mutabakatı geçiş sürecinde finansal desteğin sağlanması, yeni hedefleri belirlemek, tüm ülkeler, dâhil etmek ve uyum kapasitesinin arttırılması alanlarında desteklenmektedir (Mirici ve Berberoğlu, 2022: 157-158). AYM ile sekiz eylem alanı için 2030 hedefleri oluşturulmuş durumdadır. Bunlar: çevre, iklim, enerji, tarım, ulaşım, endüstri, finans ve bölgesel gelişme ve araştırma ve inovasyondur.

AYM ile sera gazlarının net emisyon değerlerinin sıfırlanması (karbon nötr) hedeflerine ulaşmak için stratejileri içermektedir. Sera gazlarının azaltılması ise büyük çabalar gerektirmektedir. Bu amaçla AB, büyük kamu yatırımları ve özel sermayeyi iklim ve çevresel eylemlere yönlendirmek için bazı hedefler belirlenmektedir. Sürdürülebilir bir gelecek için AB ekonomisini şekillendirmeyi amaçlayan AYM, bunun için hedef ve araçlar belirleyerek gerektiğinde güncellemeler yapacaktır.

AB'nin yürüttüğü yeni yeşil düzen sadece Avrupa ekonomisini değil aynı zamanda Avrupa paydaşlarını ve iş ortaklıklarını da doğrudan etkileyecek bir dönüşüm projesidir. Türkiye'de bu projeden hemen ve doğrudan etkileyecektir. Söz konusu etkiler şirketler için hem fırsat hem de tehdit şeklinde ortaya çıkacaktır. AYM' nin hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için kullanacağı araçları bilmek yeşil dönüşüme uyum sağlayabilmenin ilk ve en önemli adımıdır (EC, 2019).

3. TÜRKİYE'NİN AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI EYLEM PLANI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı'na ilişkin Cumhurbaşkanlığı Genelgesi Temmuz 2021'de yayımlanmıştır. Eylem planı Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Eylem planının uygulanması, takip edilmesi ve koordinasyonun sağlanması için Yeşil Mutabakat Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Türkiye'nin yeşil mutabakat eylem planı, 9 ana başlık, toplam 32 hedef ve 81 eylemi içermektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı). Söz konusu plan, sürdürülebilir bir ekonomiye geçişe katkı sağlamak ve öngörülen kapsamlı değişikliklerle Türkiye - AB Gümrük Birliği bütünlüğünü koruyarak uyum sağlama amacındadır.

Söz konusu 9 başlık ve 32 hedef ile ilgili çalışmaların 2021 III. çeyrek itibariyle başlamıştır. Çalışmaların başlangıç tarihi 2027 IV. çeyreğin sonuna kadar devam edecektir. Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı kapsamında hazırlamış olduğu 9 başlıktan oluşmaktadır. Bunlar: sınırda karbon düzenlemesi, yeşil ve döngüsel bir ekonomi, yeşil finansman, sürdürülebilir tarım, ulaşım, iklim değişikliği ile mücadele, temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı, diplomasi, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri.

Türkiye, Akdeniz bölgesinde yer aldığı için iklim değişikliğinden olumsuz şekilde etkilenmektedir. Türkiye, AB'nin komşusu, Gümrük Birliği ile bağlı olduğu toplam ihracatının yaklaşık % 50'sini yaptığı önemli dış ticaretin ortağı konumundadır. Bu nedenle AB'nin düşük karbonlu ekonomiye geçişinin ülkemiz sanayi ve ticaretine önemli etkisi olacaktır. Bu nedenle gerekli önlem ve adımlarla rekabet gücünün korunması, getirilen yeni nesil ticaret kurallarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Ülkemiz kamu ve özel sektörün AYM ile getirilecek yeniliklere cevap verebilecek sanayi, enerji, tarım ve ticaret politikalarının yeşil dönüşüme uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bu aşamada ülkemizin Gümrük Birliği ilişkileri de dikkate alınmalıdır. Bu dönüşüm, Türkiye'nin 1980 sonrası ihracata dayalı büyüme strateji ile küresel ekonomiyle bütünleşmenin korunması açısından da önemlidir.

Ülkelerin ikili ilişkilerini etkileyecek olan düzenlemelerin başında "sınırda karbon mekanizması" uygulaması gelmektedir. Sınırda karbon vergisi ile AB'ye, ham madde, ara ürün ya da nihai ürün ihracatı yapan şirketler ihraç ettikleri ürünler için karbon vergisi ödeyeceklerdir (Tekin & Ersoy, 2021). Türkiye'de bu ülkelerden birisidir.

4. SONUÇ

Doğadaki tahribatın boyutu düşünüldüğünde kaynakların sürdürülebilirliğinin imkânsız hale geldiği bir gerçektir. Bu nedenle tüm ülkelerin ve tüm sektörlerin birlikte hareket ederek doğanın daha fazla tahribatının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, tüm ülkelerin ve tüm sektörlerini sürdürülebilirlik ve yeşil üretim ekseninde acilen dönüştürmesi bir zorunluluktur. Nitekim gerekli uygulamalar Avrupa Birliği üye ülkelerinde başlamış bulunmaktadır. Diğer ülkelerinde AB ile siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkilerini

sürdürebilmesi için tüm ülkelerin stratejilerini AB ile uyumlu olarak hazırlaması gerekmektedir. Türkiye'de de hali hazırda gerekli çalışmalar başlamış ve çalışmalar Ticaret Bakanlığı koordinasyonu ile gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Catuti, M., Kustova, I. ve Egenhofer, C. (2020). Delivering the European Green Deal for Southeast Europe: Do we need a regional approach?, Brussels: CEPS, http://aei.pitt.edu/103368/1/RR_2020-01_European-Green-Deal-for-South-Eastern-Europe.pdf. (Erişim Tarihi: 20.11.2022).

European Comission (EC). (2019). A European Green Deal, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities2019-2024/european-green-deal_en#timeline. (Erişim Tarihi: 19.11.2022).

Keleş, S.Ş. (2021). Avrupa Yeşil Mutabakatı, İzmir Ticaret Odası, Mart.

Mirici M.E. ve S. Berberoğlu, Türkiye Perspektifinde Yeşil Mutabakat ve Karbon Ayak İzi: Tehdit Mi? Fırsat Mı?, Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 2022; 8(1), ss. 156-164.

Tekin Ç. ve G.E. Çiçek. (2021), "Avrupa Birliği Yeşil Mutabakat'ı (Green Deal) ve Türkiye'ye Olası Etkileri", Lexology; https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=c6a22f9a-71b2-48dd-9e71-3dc505dfdc19. (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

Uçak S. ve B. Villi, Avrupa Yeşil Mutabakatının Çelik Sektörüne Olası Etkileri, Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.2, Eylül 2021, ss.94-113.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Yeşil Mutabakat Eylem Planı, 2021: Ankara.

ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ TEORİSİNİ ANLAMAK

UNDERSTANDING THE PSYCHOLOGY OF WORK THEORY

Prof. Dr. BURCU GÜLER[1]

Psk. CEREN TUNALI[2]

Psk. GÜLCE TUNCEL[3]

Psk. OKAN DEMİR[4]

[1] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, burcu.guler@ikcu.edu.tr - 0000-0002-6179-7557

[2] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Psikoloji Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, cerentunalii@gmail.com – 0000-0002-0343-3333

[3] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Psikoloji Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, gulceetuncel@gmail.com - 0000-0001-6595-9931

[4] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Psikoloji Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, ok1n9dm9r5@hotmail.com – 0000-0001-6284-8232

ÖZET

Bu derleme çalışmasının amacı, özellikle kariyer danışmanlığı psikolojisi alanında öne çıkan bir teori olan Çalışma Psikolojisi Teorisi (ÇPT) hakkında genel bilgi vermektir. Geleneksel kariyer teorilerinde daha çok orta sınıf ve beyaz yakalı çalışanların kaygılarının ayrıcalıklı görüldüğü, yoksul ve işçi sınıfının dışlandığı bir durum söz konusu olmaktadır. Çalışma Psikolojisi Teorisi (ÇPT), özellikle ekonomik zorluk içinde olan ve/veya ötekileşmiş şekilde yaşayan bireyler başta olmak üzere, tüm bireylerin çalışmaya ilişkin deneyimlerini anlamak üzere geliştirilmiştir. ÇPT düzgün iş ve tatmin edici bir işe ulaşma sürecindeki kritik kaldıraçlar olarak bağlamsal faktörleri vurgulayan, kariyer gelişimi üzerine bir bakış açısıdır. ÇPT'nin merkezinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından önerilen bir kavram olan ve "insana yakışır iş" olarak da bilinen "düzgün iş" kavramı yer almaktadır. Düzgün iş kavramı, güvencesiz iş ya da eğreti istihdamın yaygınlaşması ile birlikte giderek önemi artan bir kavram olup çalışma konusunda bilimsel bilgi üreten, çalışma ekonomisi, iş hukuku ve sosyal politika gibi farklı disiplinler tarafından sahiplenilmektedir. Çalışma Psikolojisi Teorisi açısından düzgün işi açıklamak gerekirse, şu özellikler öne çıkmaktadır: 1) güvenli bir çalışma ortamı, 2) makul çalışma saatleri, 3) işin aile ve toplumsal değerleri destekleyen değerlerinin olması, 4) yeterli ücret ve 5) yeterli sağlık bakım yardımları. Bu çalışmada, çalışanların düzgün işe sahip olmalarının öncülleri ve düzgün iş ile birlikte elde ettikleri kazanımları içeren çıktıların ele alınması amaçlanarak ÇPT bütüncül olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çalışma Psikolojisi Teorisi, Düzgün İş, Çalışma İradesi, Kariyer Uyumu, İhtiyaç Tatmini, İş Doyumu

ABSTRACT

This review aims to give brief information about the Psychology of Work Theory (PWT), a prominent theory in the field of career counseling psychology. In traditional career theories, concerns of middle-class and white-collar workers are seen as privileged, and the poor and working class are excluded. PWT has been developed to understand the work-related experiences of all individuals, especially those who are living in economic constraints and/or in marginalized ways. The theory offers a perspective on career development that emphasizes contextual factors as critical levers in the process of achieving decent work and fulfilling employment. At the center of PWT is the concept of "decent work" which is proposed by the International Labor Organization (ILO). Decent work has been an important concept with the prevalence of precarious work, and has been studied by different disciplines such as labor economics, labor law and social policy. To explain decent work in terms of PWT, the following characteristics stand out: 1) adequate compensation, 2) adequate healthcare access, 3) safe working conditions, 4) hours that allow for adequate rest and free time, and 5) organizational values that connect with familial and social values. In this review, the PWT is evaluated holistically, with the aim of addressing both the antecedents and outcomes of decent work.

Keywords: Psychology of Work Theory, Decent Work, Work Volition, Career Adaptability, Need Satisfaction, Job Satisfaction

1. GİRİŞ

Bu derlemenin amacı Çalışma Psikolojisi Teorisi'nin (ÇPT) bütüncül bir şekilde değerlendirilerek konuya ilişkin yazın taraması ile birlikte teorinin açıklanmaya çalışılmasıdır. ÇPT'nin, kariyer danışmanlığı konusunda var olan teorilerin getirdiği açıklamaların yetersiz kaldığına ilişkin yirminci yüzyılın sonlarında gelişen eleştirel bakış açısından doğduğu görülmektedir. Günümüz çalışma yaşamında, düzenli gelir ve sağlık güvencesi sağlayan, tam zamanlı, düzgün iş bulmanın zorlaşması teorinin ortaya çıkmasına neden olan gelişmelerin başında gelmektedir. Yeni çalışma düzeninde, yarı zamanlı, sigortasız, geçici işler ile birlikte kayıt dışı istihdamın giderek artış göstermesi, daha çok beyaz yakalı çalışanların kariyerine odaklanan kariyer danışmanlığında farklı bir bakış açısının gelişmesine yol açmıştır.

Teori, Blustein (2006)'ın Çalışma Psikolojisi Çerçevesine dayanmakta olup, açık bir şekilde sosyal sınıf meselesinden yola çıkmaktadır. Özellikle ekonomik zorluk içinde olan ve/veya ötekileşmiş şekilde yaşamakta zorunda kalanlar başta olmak üzere, tüm bireylerin çalışmaya ilişkin deneyimlerini anlamak üzere geliştirilmiştir (Blustein, 2008; Duffy vd., 2016). Teoriye göre yaşam boyu yoksunluk içinde olup ekonomik kısıtlar ve ötekileşme deneyimleri yaşayan bireylerin fırsat yoksunluğu da bulunmaktadır. Bu durum bireyin düzgün iş bulma yeteneğini azaltır, böylelikle düzgün işin olumlu çıktıları olan ihtiyaç karşılanması ve tatminin yaşanması uzun vadede mümkün görünmemektedir (Duffy vd., 2019). Anlaşılacağı gibi ÇPT'nin merkezinde "insana yakışır iş" olarak da bilinen "düzgün iş" kavramı yer almaktadır. Açıkçası günümüz iş dünyasında düzenli gelir sağlayan, tam zamanlı düzgün işe kavuşmak

zorlaşmaktadır. Yarı zamanlı, sigortasız, geçici işler ile kayıt dışı istihdam oranları artmakta olduğu için, merkezinde "düzgün iş" olan, orta sınıf ve beyaz yakalı işgücü dışındaki yoksul ve işçi sınıf ile ilgilenen bir kariyer teorisi, günümüz koşullarında oldukça anlamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bütüncül bir bakış açısıyla ÇPT'nin açıklanmaya çalışıldığı bu çalışmada; öncelikle teorinin genel çerçevesi üzerinde durulacak, sonrasında teorinin odağında yer alan düzgün iş kavramı açıklanacak ve çalışanların düzgün işe sahip olmalarının öncülleri ile birlikte düzgün iş sayesinde elde edilen çıktılar açıklanacaktır. Öncelikle, düzgün iş öncülleri olarak; ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileşmiş olma ile bu iki konunun yaşattığı olumsuzluğu gidereceği düşünülen çalışma iradesi ve kariyer uyumu üzerinde durulacaktır. Çıktılar boyutunda ise, düzgün işe sahip olma ile birlikte olumlu iş çıktıları açısından ihtiyaç tatmini ve memnuniyet boyutları açıklanacaktır.

2. ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ TEORİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Çalışma Psikolojisi Teorisi (ÇPT), kapsayıcılığı yüksek bir şekilde, klasik beyaz yakalı çalışanların kariyerlerine odaklanmanın ötesine geçen bir teori özelliği göstermektedir. Teoride yer alan mantığı, günümüz çalışma yaşamına damgasını vuran preker ya da eğreti çalışma olarak bilinen güvencesiz çalışmanın mevcudiyetine bir tepki olarak düşünmek mümkündür. Güvencesiz ve kayıt dışı çalışmanın artması ile birlikte dünyada eğreti istihdam olgusu gündeme gelmiştir. Teori, odağına, eğreti istihdamın karşıt kavramı olan düzgün işi alıp, düzgün işin öncül ve sonuçları üzerinden bütüncül bir açıklama getirmektedir. Teorinin, ekonomik zorluk içinde olan ve/veya ötekileşmiş şekilde yaşayan bireyler başta olmak üzere, tüm bireylerin çalışmaya ilişkin deneyimlerini anlamak üzere geliştirildiği anlaşılmaktadır (Blustein, 2008; Duffy vd., 2016).

ÇPT aynı zamanda, düzgün işe ulaşma ile birlikte tatmin edici bir işe de varma sürecindeki kritik kaldıraçlar olarak bağlamsal faktörleri vurgulayan, kariyer gelişimi üzerine, kapsayıcı bir bakış açısı sunmaktadır.

Aşağıdaki şekilde öncül ve çıktı değişkenlerinin tamamını içerecek biçimde görselde yer alan ÇPT'nin hedefleri şu şekilde belirtilebilir: 1) Tüm çalışanların çalışma ile ilgili deneyimlerini kapsamak, 2) Çalışma deneyiminde bağlamsal faktörleri birincil olarak konumlandırmak, 3) Teorideki her bir yapıyı açıkça tanımlamak ve kavramsallaştırmak, 4) Teoriyi ampirik şekilde araştırabilmek için mümkün olan en tasarruflu şekilde geliştirmek (Duffy vd., 2016).

Görsel 1. Öncül ve Çıktıları ile Çalışma Psikolojisi Teorisi

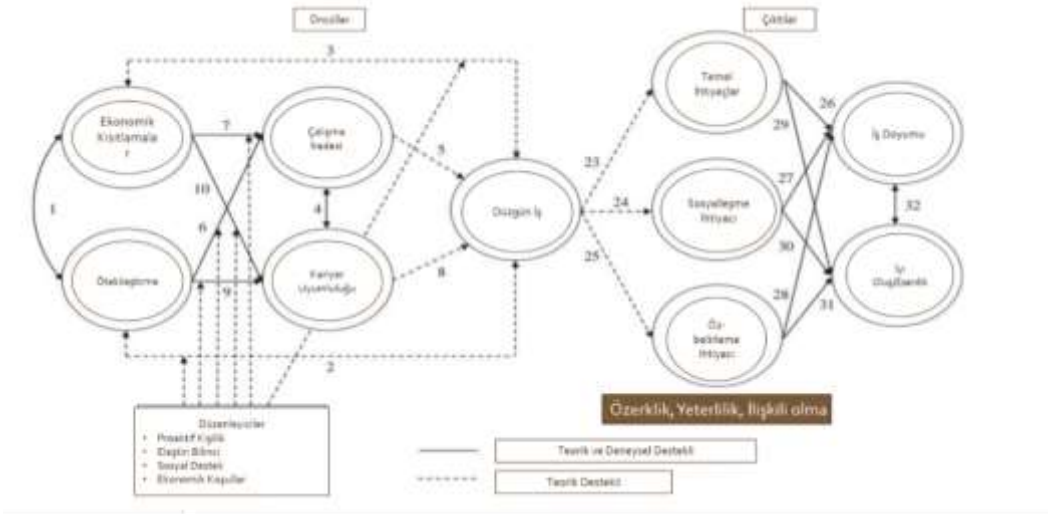

Kaynak: Duffy vd. (2016)

ÇPT, endüstri/örgüt ile kariyer rehberlik psikolojisinin klasik bakış açısından sıyrılıp, iş ve birey arasındaki uyumu sağlamaya yönelik çabaların ötesine geçmektedir. Düzgün işe kavuşma ile birlikte ötekileşmiş ve/veya ekonomik kısıtlar içinde olan bireylerin iyilik haline yaptığı vurgu ile birlikte, teorinin geri besleme döngüsüne sahip olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bu noktada, her ne kadar ötekileşmiş ve ekonomik kısıtlar düzgün işe ulaşmayı zorlaştırsa da düzgün işe sahip olan birey, içinde bulunduğu kısırdöngüden çıkabilecektir. Düzgün iş konusunun teorideki sahip olduğu önem nedeniyle öncelikle bu konu hakkında açıklamada bulunduktan sonra düzgün işin öncül ve çıktıları üzerinde durulacaktır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından geliştirilmiş olan düzgün iş kavramı, çalışma konusunda bilimsel bilgi üreten farklı disiplinler tarafından sahiplenilen bir kavram olma özelliği göstermektedir. Açıkçası, bir işin insan onuruna yakışır şekilde düzgün iş olup olmamasını açıklamak oldukça karmaşıktır ve bu noktada ayrı disiplinlerden sosyal bilimler alanında farklı araştırmalar yapılmaktadır (ILO, 2012). Net bir şekilde tanımlanması güç olsa da, politika uygulamaları, işgücü piyasası ve insan hakları ilkeleri arasındaki ilişkileri düşünmek için yararlı bir çerçeve oluşturmaktadır. Makro bakış açısıyla, ILO'nun yayınlamış olduğu kılavuz aracılığı düzgün işi açıklamak mümkündür. Herhangi bir ülkedeki sendikalaşma oranı, iş güvenliği, çalışanları koruyan yasal durum, sosyal güvenliğe erişimin ne derece mümkün olup olmadığı, istihdam fırsatlarının çeşitliliği, çalışma saatlerinin makul düzeyde olup olmadığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin varlığı ve iş konusunda istikrarlı bir yapının olup olmadığının incelenmesi düzgün işte önemli olan kriterlerdir (ILO, 2012). Bu doğrultuda, daha çok işgücü piyasasını ilgilendiren bir konu olarak çalışma ekonomisi disiplini tarafından sahiplenilen düzgün iş kavramı, özellikle Blustein'ın katkılarıyla kariyer danışmanlığı psikolojisi disiplini tarafından da ilgilenilmeye başlanmıştır. Açıkçası, ILO'nun tanımı, düzgün işin kriterlerini belirlerken, nesnel bakış açısıyla, ekonomik ve ahlaki koşulları açıklasa da, kavramın daha öznel yönleri keşfetmekte zayıf kalmaktadır. Tanımda ihmal edilmiş olan bu öznelliğin, Blustein (2006) tarafından önerilmiş olan Çalışma Psikolojisi Teorisi perspektifi ile

giderilmekte olduğu görülmektedir (Pouyaud, 2016). ILO tarafından yapılan tanıma da başvurarak, ÇPT açısından düzgün iş, günümüzde beş farklı boyutun değerlendirilmesi ile ifade edilmektedir. Bu boyutlar şu şekildedir: güvenli iş ortamı, sağlık hizmetlerine erişim, uygun maaş, dinlenmeye ve boş vakte uygun çalışma saatleri ile sosyal ve ailevi değerlerin örgütsel değerler ile uyumu (Duffy vd., 2017). Aşağıdaki bölümlerde ÇPT doğrultusunda, merkezde yer alan düzgün işin öncül ve çıktıları üzerinde durulmaktadır.

2.1. Öncüller

Bu bölümde, ÇPT ekonomik kısıtlar ve ötekileşme gibi makro düzeydeki faktörlerin yanı sıra bu olumsuzlukları gidermede önemli rol oynayan ve düzgün işe ulaşmada olumlu bir aracı rol üstlenen iş iradesi ve kariyer uyumluluğu üzerinde durulmaktadır.

2.1.1. Ekonomik Kısıtlar

ÇPT, fırsatlara sınırlı erişimi olan bireylerin çalışma hayatına odaklandığı için ekonomik kısıtlılıklar ÇPT'de öncül değişkenler arasında yer almıştır. Ekonomik koşullar, bireysel düzeyde ve makro düzeyde deneyimlenen, işe erişimi etkileyen önemli bir bağlamsal değişkendir (Duffy, 2016).

Sınırlı sosyoekonomik düzeyde olanlar başta olmak üzere pek çok çalışanın yetersiz ücret ve sosyal korumadan mahrum kalması, gelecekle ilişkin belirsizlik ve yetersiz sosyal kaynaklara sahip olmaları düzgün işe erişimi zorlaştırmıştır. Sosyal sınıf bağlamında, bireyin ekonomik kısıtlılıklar içinde olmasının düzgün işe ulaşmada bir gösterge olduğu üzerinde durulmaktadır. Her ne kadar, daha kapsayıcı bir işgücü yaratmaya çalışan sosyal politika uygulamaları olsa da, son yıllarda sayısı artan göçmenler gibi ötekileşmiş nüfusun güvencesiz koşullarda çalışması yüksek olasılıklı görünmektedir. Bu durum ötekileşme deneyiminin düzgün ve tatmin edici işlerin önünde engel yaratmadaki önemini yansıtmaktadır (Kozan vd., 2019).

Ekonomik eşitsizlikler, aile hayatı, eğitim, bireyin yaşamının büyük çoğunluğunu geçirdiği yer gibi pek çok konu sosyal eşitsizliğe neden olmaktadır (Huston ve Bentley, 2010). Dezavantajlı gruba göre değerlendirildiğinde; daha varlıklı olan birey ve ailesi, yakın çevresi tarafından sunulan kaynak ve desteklere daha fazla erişebilmektedir. Yoksul gençler ise, aileleri ile birlikte sosyal bağlamlarında daha fazla engelle karşılaşmaktadırlar. Aynı zamanda yoksul gençlerin yaşadıkları iş deneyimleri, içinde bulundukları ekonomik durumun da etkisiyle, umutsuzluk ve hayal kırıklığı barındırmaktadır (Blustein, 2006).

2.1.2. Ötekileşme

Ekonomik kısıtlarda olduğu gibi ÇPT'de ötekileşme de bireyin düzgün işe olan ulaşımında önemli bir stres kaynağı olarak konumlandırılmıştır (Duffy, 2016). Her iki makro düzeydeki faktör iş iradesi ve kariyer uyumluluğunu etkilemektedir (Blustein vd., 2020). Marjinalleşme özellikle cinsiyet, etnik azınlık, sosyal sınıf gibi deneyimlerle bağlantılı olup ÇPT çerçevesinde bu özellikler kişinin hâlihazırdaki kariyeri ve ileriye dönük kariyer inşasında etkilidir (Duffy, 2015). Blustein ve diğerleri (2010) okullardaki ırk ayrımcılığını inceledikleri araştırmada; öğrencilerin çoğunun, toplumun ırk ve etnik kökene dayalı performans beklentileri hakkında karamsar görüşlere sahip olduğunu görmüşler ve bu durumu ırkçılığın birey üzerindeki ve

kariyer gelişimindeki olumsuzluğuna vurgu yapmışlardır. Marjinalleşmenin düzgün işe ulaşmadaki engeli toplumsal cinsiyet ile açıklamak mümkündür. Buna göre, kadınların eğitim düzeyinin düşük olması yoksulluk ile birleşince kadınların erkeklere göre düzgün iş kapsamı dışındaki işlerde çalışmasına neden olmaktadır.

2.1.3. Çalışma İradesi

Merriam-Webster sözlüğünde irade kavramı, "seçme veya belirleme gücü" olarak tanımlanırken, Blustein (2006, 2008), iradenin temel tanımını genişleterek bireyin işi ile ilgili olarak seçme ya da belirlemede güç eksikliğini ve irade ile ilgili kısıtlamaların olumsuz etkilerini üzerinde durmuştur. Buna bağlı olarak çalışma iradesi, kısıtlılıklara rağmen bireyin çalışma yaşamında seçim yapmak için algıladığı kapasite olarak ifade edilebilir (Duffy vd., 2012). Çalışma iradesi aynı zamanda, gelecekte kariyer fırsatlarının olacağına dair inançla birlikte bu zorlukların üstesinden gelerek kariyer hedeflerini geliştirme ve gerçekleştirme isteğidir (Kwon,2019).

Çalışma iradesi, yüksek düzeyde ekonomik kısıtlılıklarla boğuşan veya marjinalleşme gibi bir durumla karşı karşıya kalan bireyler için düzgün işe ulaşma noktasında destek rolü olan bir faktör olup ÇPT'nin önemli yapı taşlarından birisini oluşturmaktadır (Duffy vd., 2016). İş iradesinde, kısıtlamalara rağmen mesleki seçimler yapmak için algılanan kapasite vurgulanmaktadır (Duffy, 2012). Çalışmanın hayatta kalma, ilişki kurma ve kendi kaderini tayin etme gibi ihtiyaçları tatmin ederek yaşam doyumunu sağlıyor olması açısından bakıldığında, çalışma iradesinin düzgün işe ulaşımı desteklemesi ile birlikte bireyin genel sağlık durumu için önemli bir kaynak olduğunu ifade etmek de mümkündür (Kwon, 2019). Açıkçası dünya nüfusunun küçük bir bölümünün çalışma yaşamında fiilen iradeye sahip olduğu bilinmekte (Blustein, 2006) ÇPT'ye göre olumlu duygulanım yani kişinin kendisi hakkında daha olumlu hissetmesi, kişinin gelecekteki kariyeri hakkında daha olumlu görüşlere sahip olmasıyla bağlantılı olabilmekte ve bu da çalışma iradesini olumlu etkilemektedir (Duffy, 2015).

2.1.4. Kariyer Uyumu

Kariyer uyum yeteneği, bireyin mevcut ve beklenen mesleki gelişim görevlerini tamamlamaya hazır oluşunu ve bunun için ihtiyaç duyduğu kaynaklarının yeterliliğini göstermekte olan bir yapıdır (Duffy, 2016). Kariyer uyumu, bireyin, özellikle öngörülemeyen olaylar karşısında, değişen kariyer planlarını ve iş sorumluluklarını planlama ve bunlara uyum sağlama kapasitesi olarak da açıklanabilir (Rottinghaus vd., 2005). Kariyer uyumu, bireyin kariyer gelişim aşamasındaki sınırlı bir başa çıkma kapasitesini sürdürmekten ziyade, geleceğe dair belirsiz durumları tahmin ederek olumlu ve aktif olarak yanıt vermeye hazır olma seviyesi olarak görülmektedir (Kwon, 2019). Araştırmalar, kişinin kendi yaşamını kontrol etmesi ve kariyer kararlarında irade sahibi olmasının kariyer uyumluluğu ile bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur (Duffy, 2015). Bocciardi ve diğerleri (2017) çalışmalarında eğitim seviyesinin kariyer uyumunu yordadığını; bağlılık, ilişkisel isteklilik, proaktif kariyer planlaması ve hayal kırıklığıyla başa çıkmanın kariyer uyumluluğunu tahmin etmede etkisinin olduğunu

görmüşlerdir. Kariyer uyumu, bireyleri belirsiz çevresel taleplere uyum sağlamaya teşvik ettiği için iş arama, tatmin ve işteki performans düzeyi için önemli bir faktördür (Kwon, 2019).

Savickas (2002), kariyer uyumunu, bireylerin çalışma koşullarının ve taleplerinin değişimi ile başa çıkmada kullandıkları tutum, davranış ve yetkinlikler olarak açıklamış ve i) endişe (planlama, planlı olma), ii) kontrol (karar verme, kararlı olma), iii) merak (keşif, meraklı olma) ve iv) güven (problem çözme, etkili olma) olarak dört boyuttan oluştuğunu belirtmiştir (Bocciardi, 2017). Endişe, bireyin mesleki geleceğine ilişkin olumlu bir algıyı sürdürürken kariyer gelişimini planlama eğilimini içermektedir. Merak, bireyin kendisiyle iş dünyası arasında sistematik olarak bir uyum arama eğilimini ifade etmektedir. Bu, kendilerine ve işlerine ilişkin daha derin bir kavrayış elde etmek için daha fazla bilgi arayan bireylerin araştırmacı tutumudur. Kontrol, bireyin kendi kariyerini inşa etme sorumluluğunu alarak, özerk bir şekilde karar vermesi anlamına gelmektedir. Güven, bireyin bir engelle, sorunla veya zorlu görevle karşılaştığında, bu görevi başaracağına dair güvenini ifade etmektedir (Kwon, 2019).

ÇPT'ye göre ekonomik kısıtlar iş iradesi ve kariyer uyumluluğunu şekillendirmektedir (Blustein vd., 2020) ve kariyer uyumluluğu yükseldikçe bireyin düzgün işe sahip olma olasılığı artış gösterebilmektedir (Duffy, 2016). Özellikle 2000li yılların yeni liberal politikalarının da etkisindeki hızlı değişen ekonomik ortam, bireylerin iş arama davranışını, kariyer gelişimini ve çalışma yaşamını derinden etkilemektedir. Bu ortamda kariyer seçimi ve gelişimindeki değişikliklere esnek bir şekilde yanıt verme ve uyum sağlama yeteneği, iş arayanlarda aranan bir yetenek haline gelmiştir. Yavaş ekonomik büyüme nedeniyle kaliteli işler azalmış, uyumsuzluk sorunları artmıştır. Kariyer uyumu yüksek olan bireyler, belirsiz ve güvencesiz ortamda, yeni bir ortamın gerektirdiği bilgi, beceri ve yetkinliği elde etmek için çabalamaktadır (Kwon, 2019).

2.2. Çıktılar

Bu bölüme kadar ÇPT perspektifinde düzgün işe ulaşmada önemli görülen faktörler incelenmiştir. Bundan sonra ise, "düzgün iş"e sahip olma ile birlikte bireyin elde edttiklerine odaklanılmaktadır. Düzgün iş sayesinde insani pek çok ihtiyacın giderilmesi mümkün olabilmektedir. Düzgün işlerde çalışanların depresyon, anksiyete ve diğer pek çok ruhsal sağlık sorunlarının ciddiyetini azaltabileceği ve aynı zamanda bireyin iş doyumu ve genel iyi oluşunu olumlu etkilenebilecektir (Blustein, 2006). Burada iş doyumu kişinin yaptığı işi anlamlı ve tatmin edici bulması olarak genel iyi oluş ise daha yüksek yaşam doyumunun, daha yüksek olumlu duygulanım ve daha düşük olumsuz etkinin göstergesi olan, "kişinin yaşamını bilişsel ve duyuşsal değerlendirmesi" olarak tanımlanmaktadır (Duffy vd., 2016). Aşağıda çıktılar boyutunda, ihtiyaç tatmini ve memnuniyet üzerinden değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.2.1. İhtiyaç Tatmini

i) Temel İhtiyaçların Tatmini

Teori bağlamında, Blustein (2008) çalışmanın üç ihtiyacı gidermekte olduğunun altını çizmektedir. Birincisi Maslow'a da atıfta bulunarak belirtmiş olduğu, temel bir motivasyon olan hayatta kalma ihtiyacıdır. İkinci ihtiyaç sosyal ilişki olup bu kavram çalışmaya yönelik

"ilişkisel yaklaşımı" vurgulamaktadır. Burada bireylerin, bağlanma ve yakın ilişkiler için doğal, içsel bir çabaya sahip olduğu belirtilmektedir. Son olarak çalışmanın öz-belirleme ihtiyacını karşıladığını belirten Blustein (2008), bireylerin karar verme süreçlerinin kontrolüne sahip olduklarında, kendileri gibi olmakta olduğunu iddia etmektedir. Tüm bu üç ihtiyacın giderilmesi eudaimonik mutluluğu olumlu etkilemektedir (Kim vd., 2018). Düzgün işe ulaşmak, hayatta kalma ve güç, sosyal ilişki ve öz-belirleme ihtiyaçlarının tatmini yoluyla bireyin iş tatmini aracılığıyla genel iyilik halini artırabilecektir (Kozan vd., 2019).

Çalışma, başlangıçta kişinin hayatta kalmasını sağlayarak güce erişimi sağlar. Birey işgücü piyasasına daha fazla yerleştikçe, daha fazla beceri ve pazarlanabilir becerilerle ilişkili kaynaklara erişim geliştirdikçe, hayatta kalma yeteneği sosyal ve ekonomik güce dönüştürülür (Blustein, 2006). Düzgün iş, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olur ve yiyecek, barınma ve sosyal sermaye gibi kaynaklara erişim sağlar (Duffy vd., 2016). Yapılan bir araştırma sonucunda temel ihtiyaçları karşılanan bireyin yaşam doyumunun anlamlı bir şekilde etkilendiği ancak iş memnuniyeti ile arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur (Autin vd., 2019). Bu sonuçlar Herzberg'in Çift Faktör Kuramı ile örtüşmektedir. Herzberg'in kuramında hijyen faktörler ve özendirici faktörler tanımlanmıştır. Hijyen faktörler çalışma koşulları, çalışma güvencesi, denetimin kalitesi, bireyler arası ilişki, ücret ve işletme politikası gibi çalışma ortamıyla ilgili faktörleri içermektedir. Özendirici faktörler ise; başarı, tanınma, kabul görme, takdir edilme, sorumluluk gibi iş özelliklerini içermektedir. Hijyen faktörlerin olmaması durumu kişilerde tatminsizliğe yol açarken, olmaları durumunda kişilerin tatmin seviyelerinde önemli bir artış olmamaktadır (Keser ve Güler, 2016). Herzberg'in teorisi açısından incelendiğinde Autin ve diğerlerinin (2019) temel ihtiyaç karşılanmasının yaşam doyumunda etkili olsa da iş doyumunda etkili olmadığı bulgusu temel ihtiyaçların hijyen faktör olarak rol oynadığını göstermektedir.

ii) Sosyal İlişki İhtiyacı Tatmini

Psikolojik gelişim, yalnızca özerklik ve bağımsızlık çabalarına bağlı değildir, aynı zamanda bağlantı, bağlanma ve yakınlık çabalarına da bağlıdır. Çalışma hayatı genellikle ilişkisel zorlukları beraberinde getirir ancak bu zorlukların başarılı bir şekilde yürütülmesi bireyin kariyerini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Blustein, 2006). Çalışma kişinin temel sosyal ilişki ihtiyacının karşılanması için bir yol sağlamaktadır, dolayısıyla sosyal ilişki düzgün işin optimal bir sonucu olarak kabul görmektedir (Duffy vd., 2016). Sosyal ilişki ihtiyaçları, çalışma yaşamında yer alan iki spesifik ve aynı zamanda birbiriyle ilişkili yolla karşılanabilir. İlki, iş, iş arkadaşları, müşteri, şef ve astlar gibi diğer kişilerle doğrudan etkileşimlerdir. İkincisi ise çalışanları daha geniş topluma bağlayan dolaylı sosyal bağlantılardır. Bu dolaylı etkileşim, çalışanlara ekonomik, politik ve sosyal dünyalarına katkıda bulunduklarını hissetme fırsatı verir ve bu şekilde kültürel bağlamları ile bağ kurarlar (Blustein, 2011). Öz-belirleme teorisi içindeki ilişki ihtiyacı ile benzerlik gösteren sosyal bağlantı ihtiyaçları daha dar bir şekilde tanımlanarak, özellikle kişinin geniş toplumsal ağ ile olan bağlantısına odaklanılmıştır (Autin vd., 2019).

iii) Öz-Belirleme İhtiyaçlarının Tatmini

Öz-belirleme teorisi (Self-Determination Theory - SDT) bireylerin, özellikle belirli bir görevin sonuçları bireyin değerleri ve hedefleri ile tutarlı olduğunda, özünde tatmin edici olan ve aynı

zamanda dışsal faktörler tarafından teşvik edilen etkinliklere katılmaya motive olduklarını öne sürmektedir (Ryan ve Deci, 2000). Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse, öz-belirleme; dış kaynaklı motivasyonun ya da davranışın doğası gereği ilginç ve eğlenceli olması dışındaki nedenlerle bir davranışta bulunmanın üç şekilde işlevselleştirilebileceğini kabul etmektedir. i) başkalarının zoruyla ya da ödül-ceza sistemiyle bireylerin kendilerini davranışta bulunmak zorunda hissettiği dışsal motivasyon, ii) bireylerin davranışı yapıp yapmama durumunda gurur, utanç, suçluluk gibi duygular hissedecekleri içe yansıtılmış motivasyon, iii) kişinin önemli gördüğü ve içselleştirdiği değerler ile uyumlu olan tanımlanmış motivasyon. Dışsal ve içe yansıtılmış motivasyon kişiden bağımsız faktörler tarafından baskı ile kontrol edilirken, tanımlanmış ve içsel motivasyon, bireyin davranışının arkasındaki sebeplerin onaylanmasını ifade eder ve bu nedenle özerktir (Broeck vd., 2016). Öz-belirleme teorisi, insanların doğal eğiliminin psikolojik büyüme, içselleştirme ve iyi oluş yönünde olduğu ve bu eğilimin dışsal faktörler tarafından etkilendiği önermesinden yola çıkar. Bu teoriyi anlamak ÇPT için birkaç açıdan önemlidir. İlk olarak, insanların çoğu tamamen içsel olarak ödüllendirici işlere erişmekte zorlanır, bu da işte nasıl daha büyük anlam ve amaca ulaşılabileceğinin anlaşılması gerektiğinin önemini vurgular. İkincisi, iyi oluşun bir göstergesi olan öz-belirleme deneyiminin önemi göz önüne alındığında, düzgün işin, öz-belirleme hakkını teşvik eden koşulları geliştirmesi gerekmektedir. Son olarak, işteki faaliyetler doğası gereği ödüllendirici olmasa da, bir kişi bu faaliyetleri kendi değer ve motivasyon sistemlerine tam olarak entegre ederek, kendisinin yönettiği bir kabul duygusu yaratır (Duffy vd., 2016). Öz-belirleme teorisi üç temel insan ihtiyacının karşılanması durumunda, yüksek motivasyon, psikolojik büyüme ve genel iyilik halinin sağlanacağını savunur. Bu üç temel ihtiyaç; özerklik, ilişki ihtiyacı ve yetkinlik ihtiyacıdır.

Özerklik ihtiyacını, bireylerin davranışlarının sorumluluğunu alarak hareket etme ve psikolojik olarak özgür hissetme ihtiyacı olarak tanımlamak mümkündür (Deci ve Ryan, 2000). Özerklik ihtiyacı, dışsal teşviklerin içsel motivasyonun ortaya çıkması ve sürdürülebilirliği üzerindeki olumsuz etkisini açıklamada gerekli olduğu için, öz belirlemede odak noktasıdır (Deci, Ryan, ve Koestner, 1999). İçselleştirme sürecindeki özerklik deneyimi, dışsal olarak düzenlenen bir deneyimi kendi kararlarını verdiği bir deneyime dönüştürme potansiyeline sahiptir. İşyerinde sahip olunan özerklik fırsatı, işçiyi derin ve anlamlı bir tutum sergilemeye yöneltir (Blustein, 2006). Daha önce Hackman ve Oldham'ın iş özellikleri teorisinde de değinilen özerklik; çalışanların, yaptıkları işlerde tüm süreç boyunca özgürlük, bağımsızlık ve karar verme yetkilerine sahip olma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Hackman ve Oldham, 1980). Bu teori özerklik ve görev kimliğini yüksek performansı destekleyen işlerin önemli yönleri olarak vurgularken, öz belirleme teorisi bunları yöneticilerin yönelimleri ve davranışları tarafından sağlanan özerklik ihtiyacı için destek olarak kabul etmektedir (Broeck vd., 2016).

İlişkili olma, kişinin içinde bulunduğu sosyal ortamdaki diğer bireylere yakın hissetme, diğerlerini önemseme ve onlar tarafından önemsendiğini hissetme ihtiyacı olarak tanımlanmaktadır (Autin vd., 2019). Bu ihtiyaç, bireylerin kendilerini bir grubun üyesi olarak gördüklerinde, birlik duygusu yaşadıklarında ve yakın ilişkiler kurduklarında giderilmektedir (Broeck vd., 2016). Kişilerarası ilişki ihtiyaçlarının onaylandığı ve karşılandığı belirli bir ortamda çalışan bireylerin, öz-düzenleme deneyimleme olasılığı daha yüksektir (Blustein, 2006.).

Yetkinlik, ilgili becerileri geliştirme ihtiyacı ve bireyin çevresinde hakimiyet duygusu olarak tanımlanmaktadır (Autin vd., 2019). İçsel olarak motive edilmiş faaliyette kendini gösteren yetkinlik ihtiyacı, bilişsel, motor ve sosyal büyümeyi teşvik etmektedir. Nesnelerin manipülasyonu ve çevrenin keşfi ile başlayan genel yetkinlik eğilimi, özellikle etkili sosyal etkileşim ve fiziksel hayatta kalma ile ilgili faaliyetlere ve uygulamalara doğru genişlemekte ve farklılaşmaktadır (Deci ve Ryan, 2000.) Öz-belirleme teorisi yetkinlik ihtiyacını, çevreyi keşfetme ve manipüle etmenin yanı sıra uygun zorluklar arayışına doğal bir eğilim olarak görmektedir (Broeck vd., 2016). Belirli bir görevdeki yetkinlik deneyimi, kendi kendini düzenleyen işlevlerin daha fazla içselleştirilmesiyle ilişkilidir. İşindeki görevleri öğrenebilen çalışanların, görevde daha fazla çaba gösterme gibi olumlu sonuçlar ile ilişkilendirilen başarı ve uzmanlaşmayı deneyimlemeleri daha olasıdır (Blustein, 2006).

2.2.2. Memnuniyet

ÇPT'de iş doyumu ve genel iyi oluş, temel ihtiyaç, sosyal katkı ve öz-belirleme ihtiyaçlarının karşılanması yoluyla düzgün işin nihai sonuçları olarak konumlandırılmaktadır (Autin vd., 2019). Bir diğer ifadeyle, düzgün işe ulaşmış olan bireyin ihtiyaçları tatmin edilmesi yoluyla hem işinden elde ettiği doyum hem de yaşam doyumu olumlu etkilenecektir.

i) İş Doyumu

Araştırmalar genellikle temel ihtiyaçların karşılanması, statü, eğitim seviyesi ve iş doyumu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. ÇPT, düzgün iş sayesinde karşılanan temel ihtiyaçların iş doyumu seviyesini arttırdığını savunmaktadır. Buna ek olarak, çok sayıda araştırma, iş arkadaşlarıyla sürekli, olumlu ve destekleyici temasın işyeri memnuniyetinin kilit bir göstergesi olduğunu göstermiştir. İlişki ihtiyacının tatmin edilmesi, çoğu zaman, iş yerinde ya da iş vasıtasıyla, diğerlerinin yaşamlarını iyileştirmeyi içerdiği için iş doyumunu etkilemektedir. Son olarak, öz-belirleme ihtiyaçlarının karşılanması da kişinin yaptığı işe bağlılığını arttırarak anlamlı işi, dolayısıyla da iş doyumunu etkilemektedir. Dolayısıyla düzgün iş, ihtiyaç tatminleri aracılığıyla iş doyumuna ulaşmayı sağlamaktadır (Duffy vd., 2016).

ii) İyi Oluş

Ryan ve Deci (2001), iyi oluş ilgili iki ana felsefi bakış açısı olduğunu ileri sürmüştür. İlki mutluluk odaklıdır ve iyi oluş mutluluğun öznel deneyimi olarak tanımlanmaktadır. Diğerinde iyi oluş kişisel başarının, kendini gerçekleştirmenin veya kendini konumlandırmanın bir sonucu olarak gören bireyin potansiyel gücünü gerçekleştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Zheng vd., 2015). İş, birey ve toplum için ekonomik ve psikolojik iyi oluşun merkezinde yer aldığı ve ÇPT perspektifinde de düzgün iş odak noktası olduğu için, ihtiyaç tatmini ile birlikte düzgün işe sahip olmak bireyin iyi oluşunu olumlu etkilemektedir (Duffy vd., 2016). Düzgün iş tarafından karşılanan üç tür ihtiyaç tatmininin, iyi oluş ile tutarlı olduğu görülebilir. Özellikle, düzgün iş, çalışanların hayatta kalma ihtiyaçlarını yiyecek, barınma, tıbbi bakım ve diğer kaynaklar için yeterli ücret sunarak karşılamaktadır ve bu da iyi oluşu olumlu etkilemektedir. Ayrıca, düzgün iş, işyerinde iş arkadaşları ile sosyal bağlar kurmak ve diğerlerine katkıda bulunmak için önemli bir yol olup, bu da işyerindeki iyi oluşu etkilemektedir. Son olarak, ÇPT'ye göre düzgün iş, çalışanların özerklik, yetkinlik ve ilişkili olma gibi öz-belirleme ihtiyaçlarını karşılamaktadır

ve dolayısıyla çalışanların psikolojik iyi oluşlarının olumlu olarak etkilenmesine yardımcı olmaktadır (Wan ve Cao, 2022).

3. SONUÇ

Küreselleşmeyle birlikte, bilgi temelli teknolojinin ilerlemesi, üretimden hizmet sektörüne geçiş ve bütün bu gelişmelere paralel olarak demografik değişikliklere bağlı olarak çalışma yaşamında önemli değişimler yaşanmaktadır. Bu değişim özellikle sözleşme tipinde, çalışma saatlerinde, yeni teknolojinin kullanımında, esnek çalışma düzenlemelerinde ve iş gücündeki değişimlerde kendini göstermiştir. Bu ortam standart istihdam ilişkisinin gerilemesine ve güvencesiz çalışma biçiminin ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır (Jain ve Hassard, 2014). Bu tür çalışama tarzı kapitalizmin normu olarak değerlendirilmekte (Betti, 2018) ve çalışma ilişkilerinde artan güvencesizlik, insanların yaşamlarına çok boyutlu negatif etkileri olan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Preker çalışma olarak da bilinen yarı zamanlı, sigortasız, geçiciliğin hakim olduğu kayıt dışı istihdamın oluşturduğu bu güvencesiz çalışma sadece işe yönelik değil tüm yaşam doyumunu, bireyin genel sağlık durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Güvencesiz bir işe sahip olmak güvencesiz bir yaşam standardına sahip olma anlamına gelmekte, iş performansına olumsuz etki ederek başarıyı düşürmekte (Wiengarten vd., 2021) ayrıca bireylerin fiziksel ve ruhsal iyi oluşları da olumsuz etkilenmektedir (Kalleberg, 2011).

Çalışma Psikolojisi Teorisinde güvencesiz istihdamın yarattığı olumsuz ortam ve kariyer gelişimine yönelik bir tepki bulunmakta olup teori, çalışma ve kariyer rehberliği psikolojisinin klasik anlamda iş ve birey arasındaki uyumu sağlamaya yönelik çabalarının ötesine geçen bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bakış açısı nedeniyle, teorinin makro ve kapsayıcılığı yüksek bir teori olma özelliği göstermekte olduğunu ifade etmek gerekmektedir. ÇPT'in merkezine almış olduğu düzgün iş kavramı teorinin odak noktasını oluşturmaktır. Makro düzeyde Uluslararası Çalışma Örgütü tanımından beslenerek ÇPT düzgün işte; bireyin güvenli bir çalışma ortamı, makul çalışma saatleri, işin aile ve toplumsal değerleri destekleyen değerlere sahip olması, yeterli ücret ile sağlık hizmetine erişim olması unsurlarını vurgulamaktadır. Teoriye göre, her ne kadar ötekileşmiş olma ve ekonomik kısıtlar bireyin düzgün işe ulaşmasını zorlaştırsa da, düzgün iş sahibi olan bireyin içinde bulunduğu kısırdöngüden çıkabilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu noktada, teoride geri besleme döngüsünün olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

ÇPT, kariyerde insan haklarını önemsemekle beraber çalışma yaşamında işe dair hakların ne derece karşılandığına ilişkin bireysel algıya önem vermektedir. Teori düzgün iş ölçümünde bireyselliğe önem veriyor olsa da, güvencesiz veya düzgün olmayan işlerin emek piyasasında oranının azalması için politik ve ekonomik anlamda hem bireysel hem de toplu bir mücadele içine girilmesi gerektiğinin de altını çizmektedir (Pouyaud, 2016). Düzgün işin ilk öncülleri olan ötekileşme ve maddi olanaksızlıklar için önlem alınması güç olsa da, dezavantajlı konumunda bulunan gençlerde çalışma iradesi ve kariyer uyumu gibi özelliklerin geliştirilmesi yoluyla kariyer gelişimi yönünde olumlu adımlar atılabilmesi mümkündür.

Bu derleme çalışmasının ilerideki araştırmalara ışık tutacağı ve Türkiye'de düzgün işin öncül ve çıktılarını değerlendirecek araştırmaları teşvik ederek kültürel farklılığı yansıtacak şekilde teorinin uygulanabilirliğine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Autin, K. L., Duffy, R. D., Blustein, D. L., Gensmer, N. P., Douglass, R. P., England, J. W., & Allan, B. A. (2019). The Development and Initial Validation of Need Satisfaction Scales Within the Psychology of Working Theory. *Journal of Counseling Psychology*. http://dx.doi.org/10.1037/cou0000323

Betti, E. (2018). Historicizing precarious work: Forty years of research in the social sciences and humanities. *International Review of Social History*, *63*(2), 273–319. https://doi.org/10.1017/S0020859018000329

Bluestein, D. L., Pererab, H. N., Diamontia, A. J., Gutowskia, E., Meerkinsa, T., Davilaa, A., Erbya,W., Konowitza, L.(2020). The uncertain state of work in the U.S.: Profiles of decent work and precarious work. *Journal of Vocational Behavior*, 122, 1-13. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103481.

Blustein, D. L. (2006). *The psychology of working: A new perspective for career development, counseling, and public policy*. New York, NY: Routledge

Blustein, D. L. (2008). The role of work in psychological health and well-being: A conceptual, historical, and public policy perspective. *The American Psychologist*, 63, 228–240. doi:10.1037/0003-066X.63.4.228.

Blustein, D. L. (2011). A relational theory of working. *Journal of Vocational Behavior*, 79, 1–17. http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2010.10.004

Blustein, D. L., Murphy, K. A., Kenny, M. E., Jernigan, M., Pérez-Gualdrón, L., Castañeda, T., Davis, O. (2010). Exploring urban students' constructions about school, work, race, and ethnicity. *Journal of Counseling Psychology*, 57(2), 248–254. doi:10.1037/a0018939.

Bocciardi, F., Caputo, A., Fregonese, C., Langher, V., & Sartori, R. (2017). Career adaptability as a strategic competence for career development. *European Journal of Training and Development*, 41(1), 67–82. doi:10.1108/ejtd-07-2016-0049.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268. http://dx.doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deci, E. L., Ryan, R. M., & Koestner, R. (1999). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin*, 125: 627-668

Duffy, R. D., Blustein, D. L., Diemer, M. A., & Autin, K. L. (2016). The psychology of working theory. *Journal of Counseling Psychology*, *63*(2), 127–148. https://doi.org/10.1037/cou0000140

Duffy, R. D., Diemer, M. A., Perry, J. C., Laurenzi, C., & Torrey, C. L. (2012). The construction and initial validation of the Work Volition Scale. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 400–411.

Duffy, R. D., Douglass, R. P., Autin, K. L, Allan, B.A. (2015). Examining predictors of work volition among undergraduate students. *Journal of Career Assessment*,1-19. doi: 10.1177/1069072715599377

Duffy, R. D., Gensmer, N., Allan, B. A., Kim, H. J., Douglass, R. P., England, J. W., Autin, K. L., & Blustein, D. L. (2019). Developing, validating, and testing improved measures within the Psychology of Working Theory. *Journal of Vocational Behavior*, *112*, 199–215. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.02.012

Hackman J. R. & Oldham, G. R. (1980). *Work redesign*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Huston, A. C., & Bentley, A. C. (2010). Human Development in Societal Context. *Annual Review of Psychology*, 61(1), 411–437. doi:10.1146/annurev.psych.093008

Jain, A. Ve Hassard, J. (2014) Precarious work: definitions, workers, affected and OSH consequences.http://oshwiki.eu/wiki/Precarious_work:_definitions,_workers_affected_and_OSH_consequences 14.04.2015).

Kalleberg, A. L. (2011). *Good jobs, bad jobs*. New York: Russell Sage Foundation.

Keser, A. ve Kümbül - Güler, B. (2016). *Çalışma Psikolojisi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Kozan, S., Isık, E., & Blustein, D. L. (2019). Decent work and well-being among low-income Turkish employees: Testing the psychology of working theory. *Journal of Counseling Psychology*, 66, 317–327.

Kwon, J. E. (2019). Work volition and career adaptability as predictors of employability: Examining a moderated mediating process. *Sustainability*, 11, 1-16. doi:10.3390/su11247089.

Magnano, P., Santisi, G., Zammitti, A., Zarbo, R., & Di Nuovo, S. (2019). Self-Perceived Employability and Meaningful Work: The Mediating Role of Courage on Quality of Life. *Sustainability*, 11(3), 764. doi:10.3390/su11030764.

Pouyaud, J. (2016). For a psychosocial approach to decent work. *Frontiers in Psychology*, 7, 1–14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00422

Rottinghaus, P. J., Day, S. X., & Borgen, F. H. (2005). The Career Futures Inventory: A Measure of Career-Related Adaptability and Optimism. *Journal of Career Assessment*, 13(1), 3–24. doi:10.1177/1069072704270271.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York, NY: Guilford Press.

Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661–673. doi:10.1016/j.jvb.2012.01.011

Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. R. W. Lent., S. D Brown (Ed.) *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work* İçinde (ss. 147–183). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Wan, W. & Cao, T. (2022). Linking Decent Work and Well-Being Among Chinese Millennial Employees: A Psychology of Working Perspective. *Frontiers in Psychology*. 13:909423. doi: 10.3389/fpsyg.2022.909423

Wiengarten, F., Pagell, M., Durach, C. F., & Humphreys, P. (2021). Exploring the performance implications of precarious work. *Journal of Operations Management*, *67*(8), 926–963. https://doi.org/10.1002/joom.1155

Zheng, X., Zhu, W., Zhao, H., & Zhang, C. (2015). Employee well-being in organizations: Theoretical model, scale development, and cross-cultural validation. *Journal of Organizational Behavior*, *36*(5), 621-644. https://doi.org/10.1002/job.1990.

ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ

Prof.Dr, İbrahim Mazman, Öğrenci,Ebru Kılıç

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstütisi, ibrahimmazman5@yahoo.com-0000-0003-0564-502X

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstütisi, ebrklc1993@gmail.com-0000-0002-5991-3184

ÖZET

Çocuk dünyanın en masum en savunmasız varlığıdır. Çocuk tertemiz dünyası olan en parlak geleceğimizdir. Ne acı ki en masum dediğimiz varlığın istismar kelimesiyle yan yana anılmış olmasıdır. Çocuk istismarı, çocuğa anne, baba ya da bakımından sorumlu başka biri tarafından çevresinde ki yetişkinler tarafından çocuğa uygulanan toplumsal normlara aykırı, çocuğun psikolojik, sosyolojik gelişimini olumsuz etkileyen davranışların tümüdür. Tüm dünyada çocuk istismarı üstü kapatılmış, konusu açılmamış hiç olmamış gibi davranılmıştır. İstismar halı altına süpürülmüş acı, vicdanlarımızın en kör noktası, yüreğimizin en karanlık en acı yanıdır. Gün yüzüne çıkarmaktan utandığımız en savunmasız tarafımızdır.

Çocuk istismarı ve ihmal çalışmam da en masum varlıklar dediğimiz çocukların dünyanın acı ama gerçeği olana çocuk istismarını anlatmaya çalışacağım. Çocuk istismarı denildiği zaman aklımıza sadece cinsel istismar geliyor. Fakat çocuk istismarı dört ana başlık altında incelenir. Fiziksel istismar; kaza dışında çocukta meydana gelen yaralanmalardır. Bu istismar tipi günlük hayat tüm toplumlarda görülen ve çok rastlanılan fakat çocuğa verilen zararın farkında olunmadığı genellikle de disiplin sağlamak amacıyla uygulanıldığı söylenen istismar tipidir. Cinsel istismar; çocuktan en az beş yaş büyük birinin cinsel doyum sağlamak amacıyla çocuğu cinsel bir nesne olarak kullanmasıdır. Çocukta cinsel istismar dünyada en ağır travmalara sebep olan ve çocuğun en kötü etkilendiği istismar tipidir. Cinsel istismara maruz kalan çocuk aslında fiziksel ve duygusal istismara da maruz kalmıştır. Duygusal istismar; çocuktan sorumlu kişilerin çocukların gururlarını zedeleyici, öz benliklerine zarar verecek şekilde davranılması ve sürekli aşağılayıcı konuşmasını içeren istismar tipidir.

Bu çalışmada en temel amaç olarak ise çocuk istismarı ve ihmalin çocuklar ve toplum üzerindeki olumsuz etkisinin ortaya çıkarılması ve bu durumun kişinin sosyalizasyon sürecini etkilediğini, toplumsal yapı ve düzenin bozulduğu ele alınıp konuşulmazsa sürecin bu şekilde devam edeceğini açıklamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk İstismarı, İhmal

GİRİŞ

Çocuk dünyanın en masum en savunmasız varlığıdır. Çocuk tertemiz dünyası olan en parlak geleceğimizdir bizi. Ne acı ki en masum dediğimiz varlığın istismar kelimesiyle yan yana anılmasıdır. Çocuk istismarı, çocuğa anne, baba ya da bakımından sorumlu başka biri tarafından çevresinde ki yetişkinler tarafından çocuğa uygulanan toplumsal normlara aykırı, çocuğun psikolojik, sosyolojik gelişimini olumsuz etkileyen davranışların tümüdür. Tüm dünyada çocuk istismarı üstü kapatılmış, konusu açılmamış hiç olmamış gibi davranılmıştır. İstismar halı altına süpürülmüş acı, vicdanlarımızın en kör noktası, yüreğimizin en karanlık en acı yanıdır. Gün yüzüne çıkarmaktan utandığımız en savunmasız tarafımızdır. Çocuk istismarı ve ihmal isimli makale denemsi çalışmam da en masum varlıklar dediğimiz çocukların dünyanın açı ama gerçeği olana çocuk istismarını anlatmaya çalışacağım. Çocuk istismarı denildiği zaman aklımıza sadece cinsel istismar geliyor. Fakat çocuk istismarı dört ana başlık altında incelenir. Fiziksel istismar; kaza dışında çocukta meydana gelen yaralanmalardır. Bu istismar tipi günlük hayat tüm toplumlarda görülen ve çok rastlanılan fakat çocuğa verilen zararın farkında olunmadığı genellikle de disiplin sağlamak amacıyla uygulanıldığı söylenen istismar tipidir. Cinsel istismar; çocuktan en az beş yaş büyük birinin cinsel doyum sağlamak amacıyla çocuğu cinsel bir nesne olarak kullanmasıdır. Çocukta cinsel istismar dünyada en ağır travmalara sebep olan ve çocuğun en kötü etkilendiği istismar tipidir. Cinsel istismara maruz kalan çocuk aslında fiziksel ve duygusal istismara da maruz kalmıştır. Duygusal istismar; çocuktan sorumlu kişilerin çocukların gurularını zedeleyici, öz benliklerine zarar verecek şekilde davranılması ve sürekli aşağılayıcı konuşmasını içeren istismar tipidir. Cinsel istismar tipinin için de öyle bir şey var ki bu dan aile içi istismar dediğimiz ensesttir. Ensestte çocukta cinsel istismarın en derin ve hassas olan fakat tarifi olmayan güven de hissettiğimiz aile dediğimiz kişiler tarafından uygulanması durumudur. İhmal; çocuğun sosyalizasyon sürecinde bakımın sorumlu kişiler tarafından sağlığını, gıdasını, giyimini, beslenmesini sosyal ve duygusal gereksinimlerinden mahrum edilmesi ihmal edilmesi durumudur. Çocuk istismar tiplerinin genel olarak hepsinin neden ve sonuçları aynı nokta da buluşur. Bireylerin toplumsal ahlaki yapıların bozuk olduğu ortamlar da yetişmesi , sosyo-ekonomik durumun zayıflığı (bu demek değil ki ekonomik durumu iyi olan insanlar istismarcı konumunda değildir), geçmişte kendisinin de istismara maruz kalması, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı istismara sebep olan etkenlerden bazılarıdır. İstismara uğrayan mağdurlar da ise istismar sonrası aşırı kaygı bozuklukları, anksiyete, aşırı korku, öfke nöbetleri, saldırganlık gibi sonuçlar görülür. Bu çalışmam da en karanlık yanımız olana çocuk istismarını anlatmaya çalışacağım.

ÇOCUK İSTİSMARI

Çocuk hakları sözleşmesinin 1. Maddesine göre 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır. Çocuk hakları sözleşmesi tüm dünyada ki çocukların haklarını gözetir. Dünyanın en masum varlığı olan çocukların bu tür kavramlar ile yan yana gelmesi dahi çok acı iken çocukların istismara uğradığı bir dünyanın içindeyiz. Ve tüm dünyada çocuklara uygulanan şiddet ve istismar giderek artmaktadır. Çocukluk dönemi insan bedenin en savunmasız en güçsüz ve bir yetişkine ihtiyacın olduğu dönemdir. Hayatlarını devam ettirebilmek, sağlıklı yaşayabilmek ve çevrenin olumsuzluklarından kendini koruyabilmek için bir yetişkine ihtiyaç duyar. Bakıma muhtaç olan çocuk dışardan gelecek her türlü davranıştan daha kolay ve şiddetli etkilenmektedir. Çocuğa karşı uygulanan olumsuz davranışlar, şiddet çocuk istismarı çerçevesinde incelenmekte ve araştırılmaktadır. Çocuk istismarı artık küresel bir sorun hale gelmiş ve çözüm arayışlarına gerek duyulmuştur. Çocuğa uygulanan kötü muamele, çocuk istismarı üzerine bir çok tanımlamalar yapılmıştır. En genel tanımı ise Dünya Sağlık Örgütünün yaptığı olarak kabul edilmiştir. Çocuğun sağlığını, fizik gelişimini, psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir yetişkin, toplumu veya ülkesi tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar çocuk istismarı olarak kabul edilir (Polat,2007:27). Çocuk istismarı denilince aklımıza ilk olarak çocuğa uygulanan cinsel istismar geliyor olsa da çocuğa karşı uygulana şiddet, çocuğun benliğine verilen zarar, çocuğa uygulanan cinsel sapkınlıklar ve çocuğun yaşamının ve bakımında ki sorumsuz davranışlar da çocuk istismarı içerisine girer. Çocuk istismarı; fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar ve ihmal olmak üzere 4 başlıkta incelememiz gerekiyor.

Çocuklarda Fiziksel İstismar

En genel ve geniş anlamıyla, çocuğun kaza dışı yaralanması olarak tanımlanabilir. En sık rastlanılan ve en kolay anlaşılan istismar türüdür. Fiziksel istismar şeklinin en yaygın olan hali ise çocuğu dövme şeklindedir. Çocukta meydana gelen hasar, kırık, yanma, çıkık ve kesiklerin ortaya çıktığı istismar tipidir (Polat,2001:90-91). Fiziksel istismar çok farklı şekillerde gerçekleşebilir. Çocuğu ısırma, vurma, itme, tekmeleme, saçını çekme, yakma, tokat atma, ağzına biber sürme, elinde ki bir cismi fırlatma, bir cisimle (telefon, kemer vb)çocuğa vurma, daha şiddetli şekilde bıçaklama, boğma gibi çocuğu hayati tehlikeye sokacak boyutlarda da olabilir. Çocuklara uygulanan bu şiddet durumu çocukların bakımıyla alakalı kişilerin annesi, babası, ya da bakımından sorumlu başka biri ya da öğretmenleri tarafından uygulanır. Çocukta meydana gelen yaralanmalar çocuğun vücudunun herhangi bir yerinde iz bırakılacak şekilde

de uygulanır. ‘’Çocuklara karşı şiddet olaylarında tokatlama, itme, bir şeyle vurma veya çocuğa bir şey fırlatma yanında, dövme bıçak ve tabanca ile tehdit etme ile bunları kullanmadır’’ (Günşen İçli,2016:491). Çocuğa karşı uygulanan bilerek ve isteyerek şiddetin her türlüsünü içerir fiziksel istismardır. Çocuğa karşı uygulanan şiddetin her türlüsü çocukta psikolojik, sosyal benliğinin gelişmesin de olumsuzluklara sebep vermektedir. Şiddet çocuğun sağlığında gelişmesin de, toplum içinde ki davranışların da, topluma uyum sağlama sürecin de çocuk üzerin de hep olumsuz etkiler bırakmıştır.

Çocuklara uygulanan şiddetin genellikle yetişkin kişinin o an ki depresif durumundan kurtulma, öfkesinin kontrol edememekten kaynaklanmaktadır. Yetişkin kişinin çocuk üzerin de kurmak istediği disiplinini gücünü göstererek sağlamaya çalışmasıdır. Çocuk üzerinde ki disiplini, söylediğini yaptırabilmeyi çocuk üzerin de kurduğu baskıyla sağlayabileceğinin düşüncesindedir. Fiziksel şiddet çoğu toplumlarda disiplini sağlamak amacıyla kullanılmış bir yöntem olarak görülmüştür. Şiddeti disiplin sağlamada bir yöntem olarak gören kişilerin de aslında öfke kontrolünü sağlayamayan, iletişim becerileri olmayan, sağlıklı bir gelişim geçirmemiş ve bundan dolayı bu yöntemi problem çözmede etkili olarak görmüş kişilerdir.

Çocuk üzerinde disiplin sağlamak isteyen yetişkinlerin amacı çocuğun toplum içinde ki davranışlarını uygun hale getirmek, sınırlarını öğretmeye çalışmak, karşılaştığı sorunlar karşısında mücadele vermeyi öğretmek amaçlanır. Çoğu zaman ve çoğu toplumlar da disiplin ve cezalandırma yöntemi karıştırılmıştır. Çocuk üzerinde fiziksel ve hiyerarşik bir güç kullanarak onu sindirmek, korkutmak çocuğun psikolojisini alt üst etmekten başka bir şey değildir (TBMM raporu,2016). Çocukta meydana gelen olumsuzluklar, yaralanmalar çocuğun öz benliğini kaybetmesi bize gösteriyor ki disiplini sağlamak amaçlı uygulanan cezalandırma yöntemi aslında istenileni vermekten ziyade çocukta ağır hasarlar bırakmaktadır.

Çocuğun vücudunda herhangi bir hasar ile doktora başvurulduğunda ilk olarak fiziksel istismardan şüphe edilmelidir ve ona göre öykü alınmalıdır. Genel bir değerlendirmede eğer çocuk hastaneye geç getirildiyse, yetişkinler tarafından birbirleriyle çelişen anlatımlar mevcut ise, sürekli birbirini suçlayan anne baba ya da çocuğun durumundan başka biri sorumlu tutulmaya çalışılıyorsa, anne ve babanın aşırı kaygı hali ya da umursamaz tavırları fiziksel istismarı büyük oranda doğrular. İstismar olarak değerlendirilen vakalar da sadece çocuğun durumundan ziyade istismar uygulayan kişiyle de ilgilenilmesi ve kişinin çocukluk döneminde yaşadıklarına belki de onun da bir istismar öyküsü bulunacağı düşünülmelidir. Ya da alkol, uyuşturucu ailenin ruhsal yapısında bozuklukların olabileceği durum da gözden kaçmamalıdır

(Tıraşçı-Gören,2007:71). Fiziksel istismara maruz kalmış çocukların aileleri ya da uygulayan kişilerin de geçmişte yaşadıklarının psikolojilerini olumsuz etkilediği yaptıkları davranışlar ile de görülmektedir. Fiziksel istismar tarih boyunca bütün toplumlarda disiplini sağlamak amacıyla kullanılmış ve yöntem olarak görülmüştür. UNICEF' in 2011 yılı raporunda dünyada disiplini ağlamak amacıyla uygulana şiddetin oranı %95'lere kadar ulaşmıştır. Türkiye'de ise 2009 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve UNICEF ile birlikte yapılan bir araştırmada Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet araştırmasında 7-18 yaş grubu çocukların %45'inin fiziksel şiddete uğradığı saptanmıştır (TBMM raporu,2016). Yapılan başka bir araştırmada ise Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017'de yaptığı ''Çocuklara Yönelik Kötü Muamele'' başlıklı raporda dünya genelinde her dört çocuktan birinin fiziksel şiddete uğradığı ve dünya çapında ki çocukların %23 sarsılma, dayak yemeyi içeren fiziksel istismara maruz kaldığını belirtti (WHO 2017).

Fiziksel istismara uğramış çocuklarda öfke nöbetlerinin yaşandığı, sosyal çevreye uyumda zorlandıkları, daha agresif, daha öfkeli, çatışmaya ve şiddete meyilli oldukları gözlenmiştir.

Çocuklarda Cinsel İstismar

Çocukla istismar kelimesinin bile yan yana gelmesi ne kadar bir zıt durumken çocuklara uygulanan cinsel istismar ise dünya da kabulü olmayan, toplumların en masum varlığı dediğimiz çocukların bu konulara dahil edilmesinin acı gerçeğidir. Çocuk istismarı aslında dünyanın kabulü zor, gördüğümüz ama görmemeyi tercih ettiğimiz en karanlık en zifiri yanıdır. Cinsel istismar çocuk istismarı tipleri arasında en ağır ,en çok etkileyen ve saptanması zor olan istismar tipidir. Cinsel istismar toplumun gizli kalan yanı, gün yüzünü çıkarılmayan çıkarmak istenilmeyen tarafıdır.

Çocukların cinsel istismarı, çocuğu kendisinden beş yaş büyük bir kişi tarafından cinsel ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmasıdır. Çocuk yetişkinin cinsel stimülasyonu için kullanılmışsa bu çocuğun cinsel istismarı olarak kabul edilir. Cinsel istismar bir çocuk tarafından başka bir çocuğa karşı gücünün, kontrolünün olması ve belli yaş farkının olmasıyla da gerçekleşir (Polat,2007:93). Çocuğun cinsel istismarı çocuk hakları sözleşmesinin 1. maddesine göre kabul edilen çocuk kavramını karşılayan insana karşı kendisinden en az beş yaş büyük bir kişi tarafından cinsel doyumu ve ihtiyacı için kullanmasıdır. Çocukluk çağında istismar farklı şekillerde olabilir: Cinsel ilişki kurmak, genital bölgenin okşanması, ekshibioizm (erişkinin cinsel organını göstermesi), oral temas, pornografik filmlerde kullanılması gibi her

türlü ilişki istismar grubunda değerlendirilir (Polat,2007:94). ‘’çocukları psikolojik, sosyal ve bilişsel gelişimlerinin etkileyen cinsel istismar, her yaşta, her sosyo-ekonomik düzeyde, her bölgede ve her türlü etnik grupta ve kültürde yaşanabilen evrensel bir sorundur’’ (Bulut,2016:139). İstismar tipleri içerisinde en ağır travmalara sebep olan ve saptanması en zor olan istismar tipidir (Polat,2006:29).

Çocukların cinsel istismarında 2 temel unsur vardır. Bunlardan birincisi çocuğun cinsel bir uyaran olarak kullanılması; çocuğun cinsel eyleme dahil edilmesi, çocuğun vücuduna cinsel uyaran amaçlı dokunulması ya da çocuğu istismarı yapan kişinin vücuduna dokunmaya zorlanmasıdır. Cinsel istismar dokunma olmadan da gerçekleşebilir. Çocuğun pornografik bir malzeme olarak kullanılması, teşhircilik, çocuğu cinsel görüntülere maruz bırakmak gibi farklı şekillerde görülebilir. İkinci unsur ise istismarın gerçekleştiği koşullardır. Burada istismarcının kim olduğu ,istismarın nerede gerçekleştiği ile alakalıdır. Taciz eden kişi yaşının ve gücünün avantajını kullanmasıyla ya da çocuğun tanıdığı güvendiği biriyse bu durum çocukta daha fazla yıpratıcı olur. Çocuğun kendisini onun yanında güvende hissettiği bakıcısı, akrabası ya da öğretmeni gibi kişiler tarafından tacize uğraması daha fazla kalıcı olumsuz sonuçlara yol açar. Çocuklarda cinsel istismar en ağır ve olumsuz bir durumdur. Çocuk istismarı genellikle çocuğun tanıdığı kişi ve yaşadığı bildiği yerde gerçekleşir. İstismara uğrayanın bu durumu açıklamasında geçen sürenin 3-18 yıl arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Bunun sebebi ise; istismarcının çocuğun bildiği ve sevdiği kişi tarafından yapılması o kişiyi sevdiğinden kaynaklı korumak istemesi, kendisine yapılan davranışın istismar olduğunun farkında olmaması, bu durumu nasıl anlatacağını bilmemesi, kendisine inanılmayacağından korkması bu durumu anlattığında istismarcı tarafından başının belaya gireceği korkusu ve tekrardan aynı şeyleri yaşamaktan korktuğu için anlatması yıllar alır (TBMM raporu,2016). İstismara uğrayan çocukta istismar sonrası; uyku bozuklukları, altlarını ıslatma, hafıza kaybı, dikkat eksikliği, hiperaktivite, aşırı kaygı bozuklukları, kabuslar, ve aşırı korkular gözlenmektedir. Cinsel istismara uğrayan çocuklar yaşadıklarından kaynaklı yüksek depresyon yaşarlar ve bu vakalarda genellikle cinsel saldırıda bulunma oranları da yüksektir (Tıraşçı-Gören,2007:72). Çocuk cinsel istismarı denildiğin de aklımıza sadece kız çocuklarına karşı yapıldığı geliyor. Fakat erkek çocukları da bu durumlara maruz kalıyor. İstismarı uygulayın kişilerin ise çoğunluğu erkek olmakla birlikte kadın istismarcılarda vardır. Toplumun kanayan yarası ve en karanlık yüzü olan çocuk istismarı toplumun kabul etmek istemediği, başına gelse bile bu olayın duyulmasını istemediği bundan dolayı hep üstünün kapatıldığı bir durumdur. Bizler her ne kadar üstünü kapatsak da istismar vakaları oldukça fazladır. Çocukta cinsel istismar tek bir

sosyo- ekonomik grupta olduğu söylenemez her türlü sosyo-ekonomik toplumlarda görülmesi mümkündür. İstismarı uygulayan kişinin çocukluğunda da istismara uğramış olması, psikolojik sorunlar yaşaması ya da kendisini cinsel anlamada kendisini bir yetişkine karşı yetersiz görmesinden kaynaklı çocuklardan medet umması aslında temel olan şey istismarcının da toplum için de normal olmayan sorunlu bir tip olabileceğidir. Adalet Bakanlığı verilerine göre ülkemizde; 2010 yılında 11.854 çocuk, 2011 yılında 15.072 çocuk, 2012 yılında 20.665 çocuk, 2013 yılında 24.651 çocuk, 2015 yılında 24.983 çocuk, 2016 yılında 21.189 çocuk, 2017 yılında 21.548 çocuk cinsel istismara maruz kalmıştır (Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü 2017).

Ensest

Çocuğa karşı en ağır bir travma olan cinsel istismar için de öyle bir şey var ki çocuğun aile üyesi tarafından cinsel istismara uğramasıdır. Aile içi istismar olarakta adlandırılan ensest kan donduran bir olaydır. Ensest, aile dediğimiz yapının kendimizi en güvende belki de en mutlu olduğumuzu yapının içinde karşı cins tarafından cinsel tacize uğranması durumudur. Tacizin hazmedilmesi, kabul edilmesi, kişide bıraktığı psikolojik travmanın büyüklüğü zaten sorgu gerektirmezken bu durumun aileden biri tarafından yapılması tarifi olmayan hiçbir tanıma sığmayan bir durumdur.

Ensest, aileyi oluşturan bireyler tarafından çocuğa ve gence yönelik yapılan her türlü cinsel eylemdir (Polat,2006:29). ‘Ensest, bir çocuk ve anne baba, anne babanın sevgilisi, kardeş, kuzen, hala, dayı, teyze, dede, amca arasındaki cinsel etkinliği içerir (Bilgin,2015:3). Çocuk cinsel istismarı yıkıcı bir durum iken aile tarafından böyle bir şeye maruz kalmak çocuğun psikojisini zedeleyip aile bağlarında ki kopmalara toplumsal ahlakın yok olmasının da bir göstergesidir. Tacize uğrayan kişinin tacizcisinin babası, abisi ya da amcası vb. olması çocuk tarafından büyük yıkımlara sebep olurken durumundan başkasına anlatmaktan korkan anlatırsa verilen tepkilerden korkan ne yapacağını bilememe durumu vardır. Başına gelenleri anlattığında yuvamız yıkılmasın diye susan anneler vardır. Bu durum karşısında ne yapacağını bilmemek miydi? yoksa duyulursa başına bunlardan daha kötü şeylerin gelebileceği korkusu muydu susmak?

Kadının çaresizliği, tutunacak bir dalının olmaması çocuğunun başına gelen şeyin acısını mı içine gömmekti ya da yapan kişinin kocası olduğunu kabul etmemek üstünü örterek mış gibimi yapmaktı. Ensestte suçlu kim di? Enseste mağdur var mıydı? Kızının çığlıklarına ses çıkartamayan anne kimin menfaatini düşünüyordu? Tacizcisi babası ise yıkılmasın yuvam bize

kim bakacak diye yuvasının peşinde miydi? Tacizci abi ise abin o senin yapar diyerek vicdanı yok olmuş bir annenin çaresizliği miydi? Ensestte en masum kim? Dünyaya gelmesin de etkisi olan baba tarafından ya da aynı karında yattığı kardeşi tarafından cinsel tacize uğrayan çocuk mu? Bu durumu bildiği halde bilmezlikten gelmek zorunda kalan çaresiz olan anne mi? Kabul ederiz ya da etmeyiz ensest dünyanın da gerçeği , çoğunluğunun Müslümanlardan oluşan Türkiye'nin de gerçeğidir. Ensest ayıbın kapatılarak örtüleceği, vicdanların olmadığı, konuşmaya yetmeyen dillerin, konuşulmaya tutmayan yüzlerin bizim en derin ve karanlık gerçeğimizdir. Enseste baba kız durumu en çok karşılaşılan vakalardır. Amca, dayı yeğen dede ,torun vakaları da ensest vakalarının arasındadır. Ensestte erkeğin istismarcı kız çocuklarının mağdur olduğu durumu geneli kapsar. ''Cinsel istismar olayının failleri daima erkekler olarak düşünülse de çoğu istismarcının erkek olmasına karşın toplamın %1!i ile %10'u arasında kadın istismarcıların da olduğu unutulmamalıdır'' (Polat,2007:176). Aynı şekilde sadece kız çocuklarının başına gelen bir durum olarak görülse de erkek çocukları da ensest vakaları içindedir. Ülkemizde;

> 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda ensest ifadesi geçmemekle birlikte Kanunun 103'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasının (c) bendinde '' Üçüncü derece dahil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş, veya evlat edinen tarafından,…'' gerçekleştirilen cinsel eylemler cezanın ağırlaştırılması için gerekçe olarak kabul edilmiştir. Ayrıca 14'üncü maddesinin 2'inci fıkrasında '' Suçun, mağdur ile arasında evlenme yasağı bulunan kişi tarafından işlenmesi halinde, şikayet aranmaksızın'' ibaresi yer almaktadır (TBMM raporu, 2016).

Ceza hukukumuza göre de ensestin tanımı yok ülkemizde. Bu suçlar cinsel istismar başlığı altında inceleniyor. Ülke olarak her ne kadar kabul etmek istemesek te ensest hep halı altına süpürülse de, karanlık yanımızı görmek istemesek de Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun 2015 yılında yaptığı araştırmaya göre her 10 çocuktan 4'ü ensest mağduru yani ülkemizde ensest %40 oranındadır (Sanay,2018:349-350). Ensest kızına tecavüz eden babanın hakime; '' Hakim Bey, bahçenize diktiğiniz ağacın ilk meyvesini başkasına verir misiniz?'' Diyen zihniyetle bir annenin kızına '' babanın ihtiyaçlarını gider, ne olur, bak bize zarar verecek.'' Ya da ''Abindir yapar, ne olur, evlenene kadar yapmam zorundasın'' (Sanay,2018:31). Diyen insanlıktan çıkmış zihniyetlerin dünyasıdır. Daha ne kadar kabul etmeyip, üstünü örtmeye devam edeceğiz.

Ensest cinsel mağdurlar ile yapılan çalışmalar bize istismarın çocuğa küçük yaşlar da başladığı ve cinsel istismar vakalarına göre daha uzun süre devam ettiğini, zorlamanın daha fazla olduğunu, çocukta fiziksel ve duygusal hasarın daha fazla olduğunu göstermektedir. Ensest mağdurlarının yıllarca bu duruma karşı koymamalarının sebepleri; kendilerine ne

olduğunun farkında olmamaları, istismarcıya karşı duyulan sevgi, aile içinde baskı göreceği düşüncesi ve genellikle istismarcının ailede otorite konumunda olmasıdır. Ensest mağduru çocuklarının yaşadıklarını yakın çevresinden birilerine anlatabilirler. Fakat genellikle bu durum karşısında çocuğa inanılmayıp, çocuğun yanlı anladığını söyleyip ya da konunun üstünün kapatılması çocuk üzerinde daha büyük bir yıkıma sebep olur (TBMM raporu,2016). Ensest vakalarının sebeplerine bakıldığında; kopmuş aile bağlarının olduğu kişiler tarafından, alkol, uyuşturucu gibi maddeleri kullananlar tarafından ya da geçmişte kendisinin de böyle bir şeye maruz kalmasından dolayı bu durumun normal olduğunu düşünenler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. İstismarcı her zaman pedofili olarak tanımlanıyor. Tüm istismarcılara pedofili değildir. Genel olarak baktığımız zaman çocuklara cinsel istismarda bulunan kişiler; pedofil olmayan çocuk istismarcıları (durumsal cinsel istismarcılar) ve pedofil olan cinsel istismarcılar (tercihsel pedofili) olarak iki şekilde incelenir.

Pedofil olmayan cinsel istismarcılar; ‘’çocuklara hiçbir cinsel çekicilik hissetmeden de pedofili davranışını gerçekleştirebilir’’ (Polat,2007:189). Bu kişiler yetişkinlere karşı da ilgi duyarlar fakat kendisini karşı taraftan zayıf gördüğünden dolayı çocuklara yönelirler. Pedofil olmayan cinsel istismarcılar çocuk cinsel istismarcıların büyük kısmını oluştururlar. Bu kişiler tacizi planlı bir şekilde yapmazlar uygun ortamı bulmaya çalışırlar. İstismarcı kolayca ulaşabileceği, çevresin deki çocukları tercih ederler ve genellikle de Ensest vakaları ortaya çıkar. Bu kiler anlık cinsel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla eylemi gerçekleştirirler. Ve bundan dolayı da çocukları şiddete de maruz bırakırlar. Bu vakalarda çocukları özellikle seçmedikleri için yaptığı davranıştan pişman olması durumunda hüküm giymeleri ve psikiyatrik tedavi olduktan sonra cinsel istismar suçunu işleme olasılığı düşüktür (TBMM raporu, 2016).

Pedofil olan cinsel istismarcılar; ’’çocukları cinsel obje olarak kullanan kişilerdir‘’(Polat,2007:207). Pedofili ütün sosyo-kültürel sınıflarda meydana gelebilir. Pedofili gözlerden uzak biri değil aksine kendini topluma kabul ettirmiş ve toplum tarafından genellikle sevilen sayılan ve asla şüphe uyandırmayacak kişilerdir. Pedofili de seçtiği kurban ‘’13 yaşın altında olmak zorundadır’’ (Polat,2007:190). Pedofili psikolojik bir hastalık ve suçtur. Pedofili olana cinsel istismarcılar istismarı çocuğa dokunmadan çıplak izeleyerek te gerçekleştirebilirler. Çocukla yaşadıklarının özel ve sır olarak kalması gerektiğini çocuğa anlatır. Çocuk kaçmak ve şikayet etmek istediğinde çocuğu tehdit eder. Pedofililer genellikle erkek olurlar ve evli çocuklu olmaları da mümkündür. Pedofililer yaptıklarını inkar ederler ve suç olarak görmezler. Pedofili çoğunlukla çocukluk döneminde fiziksel, duygusal ya da cinsel

istismara uğradığı ya da bozulmuş aile içinde yaşayan tiplerde görülür. Pedofili olan kişilerde duygu bozuklukları, endişe büyük psikiyatrik sıkıntılar olabilir. Pedofilinin tedavisi yoktur. Fakat sürekli kullandıkları takdirde ilaç ile cinsel istekleri baskılanabilir (TBMM raporu, 2016).

Çocuklarda Duygusal İstismar

İstismar tipleri içerisinde günlük yaşamda en sık rastlanılan olanıdır. Bu istismar tipinin temelin de çocukta meydana gelen psikolojik hasar vardır. Duygusal istismara uğrayan çocuklar kendilerinden sorumlu olana kişiler tarafından olumsuz davranışlara maruz kalırlar. Ve çocuk sevgi ve bakımdan yoksundur. Bu istismar tipinde fiziksel ve cinsel istismar da olduğu gibi çocuğun vücudun da herhangi bir hasar bulunmaz. Fiziksel ve cinsel istismara uğramış çocuk aynı zamanda duygusal istismara da uğramış olur (Polat,2007:228). ‘’Psikolojik gelişmenin duraklamasına neden olacak sözel istismarı veya aşırı emirleri kapsayan, çocuğun kimliğini zedeleyen ve bozuk davranışları ortaya çıkaran tavırları içerir’’ (Polat,2001:94). Duygusal istismar bakımından sorumlu anne babası ya da bakıcısı çevresindeki diğer kişiler tarafından, çocuğa aşağılayıcı sözler söyleme, korkutma, bağırma, tehdit etme, yapabileceğinden daha fazla şeyler yapmasını bekleme, sevgi göstermeme, kardeşleri arasında ayrım yapma, şiddetli baskılar uygulama, sürekli azarlama, küçük düşürme, dalga geçme v.b. duygusal istismar türleri içerisin de yer alır (Tıraşçı-Gören,2007:71). Duygusal istismar türü hayatımızın içinde sürekli olan fakat aslında yapılan davranışların çocuk üzerindeki olumsuzlukların görülmediği bir istismar türüdür. Aslında çocuklara uygulanan bu davranışların çocuk üzerinde yıkıcı bir etkisi olabileceği düşünülmüyor. Çocukları toplum karşısında aşağılamak, gururlarını kırmak çocuğun öz benliğini kaybetmesine kendisini önemsiz hissetmesine sebep olur. Bu duruma maruz kalan çocuklar aileden sevgi anlamın dada yoksun olduğundan dolayı kendilerini aileden soyutlar. Diğer çocuklara oranla bu çocuklar da kendini değersiz hissetme, sevgiye muhtaç olma, davranışlarının anormal olması, saldırgan davranışlar sergilemesi beklenir. Ve bu durumlar çocuğun ileri yaşamında eğitim hayatında olumsuzluklara ve başarısızlıklara sebep verir. Diğer istismar türlerin de olduğu gibi burada istismara sebep olana kişinin normal bir psikolojiye sahip olmadığı ve anormal bir büyüme süreci geçirdiği söylenebilir.

İhmal

‘’İhmal çocuğa bakmakla yükümlü kişinin bu yükümlülüğü yerine getirmemesi, çocuğu fiziksel ya da duygusal olarak ihmal etmesidir. Beslenme, tıbbi gereksinimler, duygusal ihtiyaçlar veya optimal yaşam koşulları için gerekli ilgiyi göstermeme şeklinde tanımlanır (Polat,2001:97). Çocuğun bakımından sorumlu ailesi annesi babası tarafından yaşaması için gerekli olana

ihtiyaçlarının karşılanmaması, çocuğun ihtiyacı olan fiziksel ve duygusal gereksinimleri karşılamaması durumudur. İhmal de aynı duygusal istismar gibi günlük hayatta sıklıkla görebileceğimiz bir durumdur. Fakat burada yine kişiler sorumluluklarının farkında değil ve çocuğa karşı ihmalin çocuk psikolojisinde ki etkisinden haberi yok. ‘’İstismar ve ihmali birbirinden ayıran en temel nokta istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır.’’(Polat,2001:97). Çocuk Hakları Sözleşmesinin 19. Maddesine göre çocuğun bakımından sorumlu kişiler çocuğa karşı zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunamazlar. Yine devlet çocuğun haklarını korumaya yönelik ve istismarı önlemek amaçlı projeler ve programlar yapmakla yükümlüdürler. Çocuğun fuhuş, pornografi ve cinsel istismar sömürüsünden de devlet korumakla yükümlüdür. Çocukların ruh ve beden sağlığından ayrıca istismar ve ihmal durumlarında devletin sorumluluk alıp bir şey yapmakla yükümlüdür (Tıraşçı-Gören,2007:73).

Çocuk istismarı ve ihmalin de farkındalık oluşturmak çok önemlidir. Toplumsal ahlaki yapının bozulduğunun bir göstergesi olan istismar olgusunun varlığını görmezden gelmemek ve düzeltmek için zihniyetlerin değişmesi temel esastır. Çocuklarında bir birey bir insan olduğunu unutmadan onların da duygulara sahip olduğunu aklımızdan çıkarmadan atılan her adım mücadelenin bir parçasıdır.

SONUÇ

Çocuk istismarı öyle bir şey ki duymaya dahi tahammülümüzün olmadığı olana gözümüzü kapattığımız görmeyince vicdanların rahatladığı dünyanın en zor, tarifi, tanımı olmayan yanı. Çocuk istismarı biz görmemeye çalışsak ta dünyada olmaya devam eden kanımızı donduran bir olaydır. İstismar vakalarının artarak gitmesi toplumsal yapıların değer ve yargılarımızın bozulduğunun bir göstergesidir. Çocuk istismarı ve ihmali için yapabileceğimiz büyük farkındalıklar oluşturabilmektir. Bunun için ilk önce aileleri rehabilite etmeli, öğretmenlere çocuk istismarı seminerleri düzenlenip bilinçlendirmelerin artması gereklidir. Konuşmalı konuşturmalıyız ki farkında olalım. Çocuk istismarı yolunda mücadele etmek için öğretmenlerimiz, doktorlarımız sosyal hizmet çalışanlarımız gibi bir çok kuruma mensup kişilerin insanlarımızı bilinçlendirmeli ve farkındalıkları artırmalıdır. Yani en nihayetin de zihniyetlerin değiştirilmesi bana değmeyen yılan bin yıl yaşasın kafaları yok etmememiz gerekiyor. Yarınlarımız dediğimiz çocuklarımızın bugün de ellerini bırakmamamız gerektiğini unutmamalıyız. Ve mücadelemizden vazgeçmeyerek atılan her adım umuttur diyerek hareket etmeliyiz.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2017, Çocukların Cinsel İstismarı Suç ve Karar Sayıları, Bölüm 2, Ankara

Bilgin, Özkan,'' Cinsel İstismar Mağduru Çocukların Psiko-Sosyal Durumlarının İstismara Ait Özellikler Açısından Tanımlanması'', Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015

Günşen İçli, Tülin (2016), Kriminoloji, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Polat, Oğuz (2006), Aile İçi Cinsel Tecavüz Ensest, İstanbul: Nokta Kitap

Polat, Oğuz (2007), Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar 1, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Polat,Oğuz (2001), Çocuk ve Şiddet, İstanbul: DER Yayınları

Sanay, Büşra (2018), Kardeşini Doğurmak, İstanbul: Doğan Kitap

Tıraşçı, Yaşar, Gören, Süleyman ''Çocuk İstismarı ve İhmali'', Dicle Tıp Dergisi, Sayı 1, Diyarbakır 2007, s.70-74

Türkiye Büyük Millet Meclisi, ''Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu'', s.442, 3 Kasım 2016

World Health Organization, ''Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi'', (Erişim), apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43499/9241594365_tur.pdf?sequence=21&isAllowed=y - 884k, 2017

İŞ PSİKOLOJİSİNİN MOTİVASYON BAĞLAMINDA FİLM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

EXAMİNATİON OF WORK PSYCHOLOGY İN THE CONTEXT OF MOTİVATİON BY FİLM ANALYSİS METHOD

Araştırma Asistanı Emine Aytan
Yakın Doğu Üniversitesi,Psikoloji Bölümü, lisans 3.sınıf öğrencisi
,Lefkoşa/KKTC

ORCID:0000-0001-8710-4926

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

Yakındoğu Üniversitesi,Psikoloji Bölümü
ORCID:0000-0002-0085-612X

ÖZ

İş psikolojisindeki motivasyon kavramı insan davranışlarını ve insanın çalışma alanındaki davranışlarını inceler. Motivasyon kavramı, "çalışana ne verilmeli ki işletmeye yarar sağlasın" sorusuna cevap bulmayı amaçlar. Bu çalışmadaki amaç; motivasyon kuramlarının en yaygını olarak bilinen Maslow Hiyerarşisi Kuramı'nın fizyolojik ihtiyaç, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı basamaklarıyla film analizi yöntemine örnek oluşturmaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışmada 2017 senesinde Hindistan sineması Bollywood'un Oscar'ı olarak tabir edilen Filmfare ödüllerinde en iyi filmi ödülünü alan Dangal filmi iş psikolojisinin motivasyon bağlamı açısından incelenmiştir. Filmde babasının zoruyla güreşe başlayan iki kız çocuğunun altın madalya kazanma yolunda yaşadıkları anlatılmaktadır. Sonuç ve öneriler bölümündeki analizler literatür bağlamında ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: İş psikolojisi, motivasyon, Maslow Hiyerarşisi, film analizi

ABSTRACT

The concept of motivation in work psychology examines human behavior and behavior in the workplace. The concept of motivation aims to find an answer to the question of "what should be given to the employee so that it will benefit the business". The purpose of this study; Maslow's Hierarchy Theory, which is known as the most common motivation theory, sets an example for the film analysis method with the steps of physiological needs, safety needs, belonging and love needs, esteem needs and

self-actualization needs. In this study, document analysis, which is one of the qualitative research methods, was used. In the study, the movie Dangal, which won the best film award in the Filmfare awards, which is called the Oscar of Indian cinema Bollywood in 2017, was examined in terms of the motivation context of business psychology. In the film, it is told that two girls, who started wrestling with the force of their father, are on the way to win a gold medal. The analyzes in the conclusion and recommendations section are presented in the context of the literature.

Keywords: Work psychology, motivation, Maslow Hierarchy, movie analysis

GİRİŞ

Çalışma hayatı, sanayileşmeyle birlikte giderek artarak psikolojinin ilgi alanlarından biri olmuştur. İngiltere'de iş psikolojisi, Almanya'da çalışma ve İş Psikolojisi, Fransa'da Çalışma Psikolojisi olarak adlandırılan bu bilim dalı, insanların çalışma ortamındaki davranışlarını ve etkileniş biçimlerini anlamaya çalışır.

İş yerinde kişiler arası ilişkileri, personel seçimi, personel eğitimi, iş analizi, işveren değerlendirmesi, iş doyumu, işçi motivasyonunu artırma gibi konularla ilgilenen bu bilim dalının amacı, insanın iş ve örgüt ortamındaki davranışlarını, bu davranışların nedenlerini, kişinin kendisine ve iş verimine etkilerini inceleyerek, kişisel ve örgütsel problemleri belirleyip en uygun çözüm yollarını bularak kişinin işine ve iş ortamına verimli ve sağlıklı uyum sağlamasıdır (Yıldız, 2012).

İngilizce ve Fransızca "motive" kelimesinden türetilmiş, Türkçe'de karşılığı güdü, harekete geçirici olarak ifade edilen (Eren, 2004) motivasyon kavramı, çalışanı beklenilen niteliklerde ve niceliklerde sorumluluğunu yapması için etkilemek anlamına gelir (Başaran 1982). Bu kavramının başlangıç noktası, "Personele ne verilmeli ve ne yapılmalı ki işletme için yararlı olacak davranışlarda bulunsun?" sorusuna cevap bulmaya çalışmaktır (Koçel, 2005). Bu bilim dalının odak noktası insan davranışları ve insanın çalışma yaşamındaki davranışlarıdır (Yıldız, 2012).

Bu çalışmada iş psikolojisini motivasyon bağlamına dayanarak bir örneklendirme oluşturması açısından Hindistan sineması Bollywood'un Oscar'ı olarak tabir edilen Filmfare ödüllerinde en iyi film, en iyi baş rol ödülü olmak üzere iki dalda ödül kazanmış, gerçek bir hayat hikayesinden uyarlanan "Dangal" isimli film analiz edilmiştir. Çalışmada eski güreşçi olan, bir oğlu olmasını ve kendisinin kazanamadığı altın madalyayı onun kazanmasını isteyen Mahavir Singh Phogat (Aamir Khan), erkek çocuğu olmamasıyla birlikte en büyük kızları Geeta (Fatima Sana Shaikh) ve Babita'yı (Sanya Kumari) güreşçi olarak eğitmeye başlar. Mahavir Singh Phogat ve kızları Geeta ve Babita arasındaki ilişki iş psikolojisinin motivasyon bağlamına göre incelenmiştir.

Filmin başrol oyuncusu Geeta Phogat ve kız kardeşi Babita Kumari babaları tarafından, güreşe olan tutkusu ve altın madalya kazanmanın hırsıyla güreş öğrenmeye zorlanır. Zamanla babalarının desteği ve

motivasyonuyla güreş onlar için her şey olur ve ilk altın madalya kazanan kadın güreşçi Geeta Phogat ve onun gibi büyük başarılara imza atan kız kardeşi Babita Kumari' nin kendini gerçekleştirme ihtiyacının bir örneği olmalarıyla birlikte kendileri gibi birçok kız çocuğuna motivasyon kaynağı olmaları açısından Dangal filmi seçilmiştir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı, motivasyon ve gereksinimlerle ilgili olarak dünyada en yaygın şekilde tanınan motivasyon kuramıdır (Porter vd., 2003:6). Araştırmada öncelikli olarak Maslow Hiyerarşisi'nin basamakları açıklanmış ve filmdeki bazı sahnelerin film analizi yoluyla İş Psikolojisi'nin motivasyon bağlamına göre Maslow Hiyerarşi basamaklarınca değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma yönetmenliği Nitesh Tiwari tarafından yapılan, Hindistan sineması Bollywood'un Oscar'ı olarak tabir edilen Filmfare ödüllerinde 2017 yılında en iyi film şeçilen, en iyi oyuncunun da filmin başrol oyuncusu Aamir Khan olan, "Dangal" filmini İş Psikolojisi'nin motivasyon bağlamına dayanarak analiz edildiği betimsel bir çalışmadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgular hakkında bilgi veren yazılı ve görsel materyallerin analizini içermektedir. Doküman incelemesinde yalnızca yazılı materyal değil film, video, fotoğraf gibi görsel materyaller de kullanılmaktadır (Goodson ve Walker, 1988; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalarda kullanılan video veya film analizi gibi yöntemler araştırılan konuya ilişkin daha detaylı veri toplanmasına yardımcı olmaktadır (Goodson ve Walker, 1988).

İŞLEM

Bu çalışmada İş Psikolojisi'nin motivasyon alanıyla ilgili çalışmaları film analizi yöntemi ile örneklendirmek amaçlanmıştır. Alanyazında var olan bilgi birikimine katkıda bulunmak ve bu alanda çalışan araştırmacılara farklı bir bakış açısı sunmak maksadıyla, Motivasyon kavramı Dangal isimli filmin analizi yardımıyla somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Analiz sürecinde filmde motivasyonun temel kavramlarına örnek oluşturabilecek bölümler ve diyaloglar araştırmacılar tarafından incelenmiş ve Maslow Hiyerarşisi'nin basamaklarına göre değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, filmde yer alan çeşitli sahneler ve diyaloglar motivasyon kavramı ile ilişkili olmasına göre gruplandırılmış ve analiz edilmiştir. Filmde bazı sahnelerin değerlendirilmesi yoluyla; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme gibi Maslow Hiyerarşisi'nin basamakları ile motivasyon süreçleri açıklanmıştır. Filmde Maslow'un Hiyerarşisi'ne ilişkin daha belirgin sahneler olduğu için bu kavramlar üzerinden motivasyon süreci açıklanmıştır.

BULGULAR

Orijinal adı "Dangal" olan gerçek bir hayat hikayesinden uyarlanan film Hindistan yapımıdır. Film gösterime girdiği 2016 senesinde çok sevilmiş ve 2017 senesinde Hindistan sineması Bollywood'un Oscar'ı olarak tabir edilen Filmfare ödüllerinde en iyi film, en iyi başrol ödülü olmak üzere iki dalda ödül kazanmıştır. Filmin başkahramanlarından Mahavir Singh Phogat'ın (Aamir Khan) en büyük hayali altın madalya kazanmaktır. Bazı engeller yüzünden bu hayalini gerçekleştiremeyen Mahavir, kendi gerçekleştiremediği için bir oğlu olmasını onu eğitmeyi ve altın madalya almasını sağlamak istemektedir. Dört kız babası olan Mahavir, erkek çocuğunun olacağına dair ümidini kaybettiği sırada en büyük kızı Geeta (Fatima Sana Shaikh) ve diğer büyük kızı Babita'nın (Sanya Kumari) komşu çocuğunu dövmesiyle birlikte iki kızını güreşçi olarak eğitmeye karar verir. En başta kızlar bu durumu pek istemeseler de zamanla güreş onlar için her şey olmaya başlayacaktır. Filmin demografik bilgileri ve konusuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'deki bilgiler filmin kapağından alınmıştır.

Tablo 1. Filmle İlgili Demografik Bilgiler

Yönetmen	Nitesh Tiwari
Yapımcı	Aamir Khan,Siddharth Roy Kapur, Kiran Rao, Vishesh Agrawal
Senaristler	Nitesh Tiwari, Piyus Gupta, Shreyas Jain, Nikhil Mehrotra
Oyuncular	Aamir Khan, Fatima Sana Shaikh, Sanya Kumari, Sakshi Tanwar
Orijinal Dili	Hintçe
Süre	160 Dk
Ülke	Hindistan

Filmin başkahramanı Geeta ve kız kardeşi Babita babalarının isteği üzerine önce bazı yemekleri yememeye başlıyor, her sabah altıda uyanıp eğitim görüyor ve saçlarını kısacık kestiriyorlar. Hindistan halkının alışık olmadığı bu durum (kız çocuklarının spor yapması vb.) toplumca hoş karşılanmıyor. Kararını verdiğinden itibaren bunları yaşayacağını bilen Mahavir, alaylar ve konuşmalara kulak asmıyor, ne kendisinin ne kızlarının motivasyonunu düşürüp hedefine ulaşmak için çalışmalarına devam ediyor. Motivasyon, sarf ettiğimiz güç, ödül kazanmayı, statümüzü değiştirmeyi vb. şeyleri umduğumuz içindir. Yani motivasyondaki temel özellik amaca ve istenilen sonuca yönelik olmasıdır (Koçel, 2003). Geeta kendini gerçekleştirmek, kişisel başarıya ulaşmak ve hem kendisinin hem de babasının içsel tatmine ulaşması için yılmadan çalışır ve milli takıma girmesiyle altın madalya hayaline biraz daha yaklaşır. Maslow Hiyerarşisi'ne göre bireyin kendini gerçekleştirmesi "kendini tatmin etme arzusu, diğer bir ifadeyle potansiyelinde var olanı gerçekleştirme eğilimi" (Maslow, 1943, s.382) ve "yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışması"dır (Maslow, 1954, s.201).

Milli takıma girdikten sonra final maçı için hazırlanan Geeta, kazanmaya olan azmi, inancı ve motivasyonu sayesinde final maçını kazanıyor ve ilk altın madalya kazanan kadın güreşçi oluyor. Motivasyon kavramı başarıyı doğrudan etkileyen bir faktördür (Başaran, 1982). Bu hikaye gerçek bir hikayedir ve Geeta ve kız kardeşi Babita'dan sonra spor yapmak gibi bir düşüncesi dahi olmayan yüzlerce kız çocuğu bu örnekle motive olmuş, kendilerini gerçekleştirmeye olan, başarabileceklerine olan inançları artmış ve bu yolda ilerlemişlerdir .

İş Psikolojisi'nin motivasyon bağlamı açısından film genel olarak değerlendirildiğinde; Geeta ve Babita'nın motivasyonlarını kaybetmeden, yeteneklerinin farkına varıp daha çok çalışmaları, milli takıma girmekle yetinmeyip altın madalya sahibi olmak istemeleri önem ifade eder. Çünkü, birey kendi ilgi ve yeteneklerinin ne kadar farkında olursa o kadar kendisini gerçekleştirmesi mümkün olacaktır (Ismail ve Tekke, 2015; Tekke ve Coşkun, 2018). Filmde analiz edilen sahnelere ilişkin liste Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Filmde Analiz Edilen Sahnelerin Tümüne İlişkin Liste

Sahneler	**Filmdeki Gösterim Zamanı**	**Sahne İçeriği**
1	57.38-59.21	Saygınlık ve Değer İhtiyacı
2	1.17.43-1.18.36	Ait olma ve Sevgi İhtiyacı
3	2.30.22	Kendini Gerçekleştirme
4	44.02	Kendini Gerçekleştirme
5	1.42.53-1.42.56	Fizyolojik İhtiyaçlar

Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow tarafından ortaya çıkmıştır. İhtiyaçlar hiyerarşisi, beş bölümden oluşur. (Eren, 2004)

Şekil 1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Kaynak: Mirze, 2002:143.

a- Fizyolojik İhtiyaçlar:

İlk basamak olan fizyolojik ihtiyaçlar; yeme, içme, barınma gibi hayatımızı devam ettireceğimiz temel ihtiyaçlardan oluşur (Eren, 2004). Doğumla birlikte başlayıp yaşamın sonuna kadar karşılanması gereken bu ihtiyaçlar, diğer basamaklardan farklı olarak çevre vb. faktörlerden etkilense dahi ortak bir paydada buluşur (Ertürk ve Kıyak, 2011).

b- Güvenlik İhtiyaçları:

En temel ikinci ihtiyaç olan güvenlik ihtiyacı, hastalık, yaşlılık v.b. hallerde geleceği garantiye alma gibi hem fiziksel hem de psikolojik güvenlik ihtiyacını içerir (Eren, 2004). Bu temel ihtiyaçlar (fizyolojik ve güvenlik ihtiyacı) giderilmeden üst basamaklardaki geliştirme ihtiyaçlarına (ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygınlık ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı) ulaşmak mümkün görülmez (Çakar ve Kula, 2015), çünkü barınma ya da beslenme sorunu yaşayan bir kişinin sevgi, saygı, aitlik gibi ihtiyaçları ortaya çıkmayacaktır.

c- Ait Olma ve Sevgi İhtiyaçları:

Bu basamaktaki ihtiyaçlar, resmi ve gayri resmi iş grupları, kendi kendini anlama, şefkattir (Eren, 2004). Sosyal faaliyet ihtiyacı, bu gruptaki başlıca ihtiyaçlardandır (Yıldız, 2012). Filmde de Geeta'nın kampta kalmasıyla bitlikte daha sosyal bir insan olması, 1.17.43-1.18.36'daki sahnelerde de gördüğümüz gibi arkadaşlarıyla alışverişe çıkması, sinemaya gitmesi de buna bir örnektir.

d- Saygı İhtiyaçları:

Unvan, prestij, başarı, saygı görme gibi ihtiyaçları içerir (Eren, 2004). Geeta'nın, 57.38-59.21'deki sahnelerde de gördüğümüz gibi, ilk galibiyetiyle birlikte gelen saygı ve başarı bu ihtiyaca örnek oluşturur.

e- Kendini-Gerçekleştirme İhtiyacı:

Bu basamak, yaratma ve tamamlama arzusu, içsel tatmin, kişisel başarı, bilimsel buluşlar gibi ihtiyaçları kapsar (Eren, 2004). Maslow Hiyerarşisi'ne göre bireyin kendini gerçekleştirmesi "kendini tatmin etme arzusu, diğer bir ifadeyle potansiyelinde var olanı gerçekleştirme eğilimi" (Maslow, 1943, s.382) ve "yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışması" (Maslow, 1954, s.201)'dır. Filmde 44.02'deki sahnede Mahavir kızların düğüne gittiğini öğrenince, Geeta ve Babita'nın evlenen arkadaşlarının diyaloğu onlara motive kavnağı olur. Diyalog şöyledir:

-Babita: *Sadece bir gün idman yapmadık. O kadar rezalet çıkarmasına gerek var mıydı?*
-Geeta*: Nasıl bir baba kızlarını güreşi olmaya zorlar, sabah beşte koşturmak için kaldırır, köle gibi çalıştırır?*
Erkeklerle dövüştürür?
Karşı çıkarsa da saçlarını kesiyor.
Tanrı kimseye böyle baba vermesin.
-Evlenen arkadaşları: *Keşke tanrı bana böyle bir baba verseydi.*
Babanız en azından sizi düşünüyor.
Diğer türlü, normalde, bir kız doğduğunda yemek pişirmek ve temizlik öğretilir, bütün ev işleri ona yaptırılır.
14 yaşına geldiğinde de evlendirilir, yükten kurtulurlar.
Ve onu, hayatında daha önce hiç görmediği bir adama teslim ederler. Çocuk doğurup büyütmeye zorlarlar. Başka bir iş yapamaz.
Babanız en azından sizi kendi çocuğu gibi görüyor. Tüm dünyaya göğüs geriyor. Alayları sessizce dinliyor.
Neden?
Bir geleceğiniz, bir hayatınız olması için. Neyi yanlış yapıyor ki?

Bu diyalogdan sonra kızlar en iyisini yapmak adına canla başla çalışır. Yine farklı bir sahnede Geeta final maçına çıkmadan önce Mahavir kızına şunları söyler:

Mahavir: *İnsanların seni hatırlayacağı şekilde dövüşmek zorundasın.*
Gümüş kazanırsan, er ya da geç unutulursun.
Altın kazanırsan, ilk olursun.

Ve ilkler örnek gösterilir evlat, unutulmaz.
Şu kızları görüyor musun? (yaşadığı yerden maçı izlemeye gelen küçük kızları işaret eder)
Yarın kazanırsan, tek başına kazanmayacaksın.
Onlar gibi milyonlarca kız da seninle beraber kazanacak.
Erkeklerden aşağı görülen her kız için bir zafer olacak, ev işine mahkum edilen kızlar için, çocuk doğursun diye evlendirilen her kız için.
Yarın en önemli maçına çıkacaksın.
Çünkü yarın sadece o Avusturalyalıyla mücadele etmeyeceksin, kızları hakir gören tüm o insanlara karşı çarpışacaksın.

Babasının bu konuşmasından çok etkilenen, kazanacağına olan motivasyonu artan Geeta final maçında kendini gerçekleştirmek adına yapabileceğinin en iyisini yapar ve maçı kazanarak altın madalya sahibi olur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İş psikolojisindeki motivasyon kavramı en genel tanımıyla genellikle çalışanların fizyolojik, güvenlik, toplumsal, benlik ve gelişme ihtiyaçlarını karşılayarak işe istekli hale gelmesidir (Yıldız, 2012). Motivasyonu olmayan çalışanlar, işe istekli olmadıkları için çalıştıkları kurumun başarı düzeyini de etkilerler. Hem çalışan hem de iş veren için çok önemli olan motivasyon, çalışanı daha iyi bir statü, daha iyi bir gelir vb. etkenler için harekete geçirirken, iş verenler de iş yerlerinde başarılarını daha ileriye taşırlar. Bu çalışmada İş psikolojisindeki motivasyon kavramı; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı gibi Maslow Hiyerarşisi Kuramı'nın basamakları film analizi yardımıyla açıklanmıştır. İş psikolojisindeki motivasyon kavramlarını açıklamak amacıyla Dangal isimli film analiz edilmiştir. Film başrolü Geeta, en iyi olma yolundaki motivasyonu, birinci olduktan sonra diğer kız çocuklarına motivasyon kaynağı olması gibi motivasyon kavramını en iyi şekilde anlatması sebebiyle bu film seçilmiştir.

Bu çalışmada analiz edilen filmin başkahramanı Geeta için, başlarda babasının zoruyla başladığı güreş, zamanla onun hayatının motivasyon kaynağı olur. Motivasyon kavramı, Geeta'ya galibiyetleriyle beraber gelen unvanlar, saygı ve daha iyisini yapma arzusu en iyi motivasyon olur ve en iyisini yapmasını sağlar.

Bu çalışmada, gösterime girdikten bir yıl sonra, 2017 senesinde Hindistan sineması Bollywood'un Oscar'ı olarak tabir edilen Filmfare ödüllerinde yılın en iyi filmi şeçilen Dangal filmi aracılığıyla İş Psikolojisi alanındaki motivasyon kavramına örneklendirme oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Dangal filminin iş psikolojisi alanına katkı sağlayacağı, film analiz yönteminin daha da yaygınlaşarak daha aktif bir şekilde kullanılacağı düşünülmektedir. Sadece motivasyon kavramının değil iş

psikolojisinin diğer konuları içinde film analiz yöntemi kullanılarak, iş psikolojisi alanında ki kaynak eksikliğini ve alanda çalışan akademisyen eksikliğinin azaltılması düşünülmektedir. Bireylerin iş psikolojisi alanında daha fazla bilgiye sahip olmaları için üniversitelerde bu alan dersinin zorunlu ders olması, yine üniversitelerde iş psikoloji kulüplerinin kurulup psikoloji adayı öğrencilerin bu alanı tanımaları, yeni mezun psikologlara alanı tanımaları için seminerler düzenlenmesi, alanda çalışan akademisyenlerin öğrencilerine iş psikolojisi konularıyla ilgili film analiz yöntemiyle makale ödevi vermeleri hem film analiz yöntemini hem de iş psikolojisinin tanınması sağlanarak bu alandaki eksikliğin en aza indirilebileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde iş psikologları danışanlarına bu yöntemle, içinde bulundukları durumla ilgi filmler önererek sorunlarını farklı bir pencereden görmelerine, üstüne daha fazla düşünebilmelerine olanak sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Başaran İ. Ethem. Örgütsel Davranışın Yönetimi, A.Ü.E.F. Yayını No: 111, Ankara, 1982

ÇAKAR, Bekir & KULA, Sedat, (2015). Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* , 196-197.

Eren, E. (2004), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 8. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi

ERTÜRK, Kazım. Ö, ve & C. M. Kıyak (2011), Müşteri memnuniyetini artırma aracı olarak halkla ilişkilere Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi penceresinden bakmak. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, 32. 127-151.

Goodson, I., & Walker, R. (1988). Putting Life into Educational Research. In R. R. Sherman & R.B.Webb (Eds). Qualitative research in education: focus and methods (pp. 108-122). London: Routledge.

Ismail, N. A. H., & Tekke, M. (2015). Rediscovering Rogers's self theory and personality. Journal of Educational, Health and Community Psychology, 4(3), 28–36.

Koçel T. (2003). İşletme Yöneticiliği, Genişletilmiş 9.Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul

Koçel, T. (2005), İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, Yay. No: 1382, 9. Baskı,İstanbul

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50, 370-396

Maslow, A. (1954). Motivation and personality. New York: Harper. O'connor, D., & Yballe, L. (2007). Maslow revisited: Constructing a road map of human nature. Journal of Management Education, 31(6), 738–756. doi:10.1177/1052562907307639

Mirze, K. (2002), Introduction to Business. Literatür Yayınevi, İstanbul

Tekke, M. & Coskun, M. (2018). Kendini tanıma, kendini gerçekleştirme, kendini aşmışlık ve potansiyelin tam kullanan kişi: Kişilerarası İletişim. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18(70), 790-797.

YILDIZ, D. H. (2012). ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ. *ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ* . İstanbul, Türkiye: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ.

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN[1], Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN[2], Arş. Gör. Yağmur MATYAR TANIR[3]

[1] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ibakan63@hotmail.com , ORCID: 0000-0001-8644-8778,

[2] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, bersahan@hotmail.com , ORCID: 0000-0003-2546-0567

[3]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ymatyar@ksu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-5714-1961

Özet

Kendini iyi hisseden ve psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olan bireyler, hayata dair olumlu hisler beslemektedir. Bireyler yalnızca günlük hayatta değil iş hayatında da karmaşık durumlarla karşı karşıya kalabilmekte ve psikolojik açıdan iyi olan çalışanlar üretken bir şekilde çalıştıkları örgütlerin amacına ulaşmasına yardımcı olmaktadırlar. Bu nedenle çalışanların psikolojik iyi oluşları, iş hayatındaki önemli konulardan birisidir. İyi olan bireyin örgütsel bağlılığının yüksek olması örgüt tarafından beklenen bir durumdur. Küreselleşme çağında örgütsel bağlılığın önemi her geçen gün artmaktadır çünkü örgütün amaçlarına ulaşması ancak iyi çalışanlarını elinde tutmaya devam etmesi ile gerçekleşebilir. Özellikle son zamanlarda örgütlerdeki en değerli kaynağın insan kaynağı olarak görülmesi sebebiyle çalışanların psikolojik iyi oluşlarının incelenmesi ve bunun örgütsel bağlılığa olağan etkilerinin ortaya koyulması faydalı görünmektedir Çalışanlar örgüte bağlı bireylerse örgüt iyi bir şekilde çalışabilmektedir ve örgütün amaçlarına ulaşabilmesi ancak örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlara sahip olmasıyla mümkün olabilir. Bu nedenle bu çalışma, psikolojik iyi oluşun alt boyutlarının (özerklik, çevresel uzmanlık, kişisel gelişim, olumlu ilişkiler, hayattaki amaç, kendini kabullenme), örgütsel bağlılık alt boyutları (duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık) üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan ve ihracat yapan firmaların dış ticaret, pazarlama ve kambiyo birimlerinde görev yapan üst ve orta düzeydeki çalışanlar üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve 220 kişiye anket uygulanmıştır. Anket sonucu elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla korelasyon ve regresyon analizleri kullanılarak test edilmiştir.

Analiz sonucuna göre psikolojik iyi oluşun tüm alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında negatif yönlü, duygusal bağlılık ile pozitif yönlü olmak üzere istatiksel olarak anlamlı ve önemli ilişkilerin olduğu görülmüştür. Psikolojik iyi oluş durumunun, çalışanların örgütsel bağlılıklarını (tüm alt boyutlar bağlamında) anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik İyi Oluş, İyi Oluş, Örgütsel Bağlılık,

THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A FIELD RESEARCH

Abstract

Individuals who feel good and have high levels of psychological well-being have positive feelings about life. Individuals can face complex situations not only in daily life but also in business life, and employees who are psychologically good help the organizations they work productively to achieve their goals. For this reason, the psychological well-being of employees is one of the important issues in business life. If the individual is good, the organization expects the individual having high organizational commitment. In the era of globalization, the importance of organizational commitment is increasing day by day because the organization can achieve its goals only if it continues to retain its good employees. It seems useful to examine the psychological well-being of the employees and reveal the usual effects of this on organizational commitment, especially since the most valuable resource in organizations is seen as the human resource lately. Therefore, this study aims to determine the effect of psychological well-being sub-dimensions (autonomy, environmental mastery, personal growth, positive relationships, purpose in life, self-acceptance) on organizational commitment sub-dimensions (affective commitment, continuance commitment, and normative commitment). In this context, a survey was conducted on top and middle level employees working in foreign trade, marketing and foreign exchange units of companies registered with Kahramanmaraş Chamber of Commerce and Industry and the questionnaire was applied to 220 people. The data obtained as a result of the survey were tested by using correlation and regression analyzes through the SPSS program.

According to the results of the analysis, there is a negative relationship between all sub-dimensions of psychological well-being with continuance commitment and normative commitment, which are sub-dimensions of organizational commitment. It has been also observed that there are statistically significant and meaningful relationships between psychological well-being and affective commitment positively. It has been found that

psychological well-being affects employees' organizational commitment (in the context of all sub-dimensions) significantly.

Keywords: Psychological Well-Being, Well-Being, Organizational Commitment

Giriş

Geçmişten günümüze kadar insanların nasıl mutlu olacağı konusu üzerinde durulmuş ve bu konu üzerinde bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemisinin başında yoğun bir şekilde yaşanan belirsizlik ve korku neticesinde iş hayatından eğitime farkı alanlarda bireylerin kaygı düzeylerinde artış yaşanmış ve bu durum psikolojik iyi oluş düzeyinde azalmaya neden olmuştur. Böylelikle bireylerin hayat kalitesinin tanımlanabilmesi için psikolojik iyi oluş kavramının önemi daha da artmıştır (Gültekin ve Bayramoğlu, 2021: 118).

Psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek çalışanlar, daha düşük psikolojik iyi oluş düzeyine sahip olan çalışanlara kıyasla daha iyi performans göstermektedir. Psikolojik iyi oluş çalışanların örgütlerine duygusal olarak bağlılığını arttırdığından, iş performansı ve örgütsel verimlilik bu durumdan olumlu etkilenmektedir. (Kundi vd., 2020: 738). Örgüt çalışanların iyi oluşunu önemsediği sürece çalışanlar örgüte bağlı bireyler olacaktır. Aksi takdirde çalışanlarının iyi oluşlarının önemsenmediği bir örgütte örgütsel bağlılığı sürdürmek için hiçbir neden yoktur (Baruch, 1998:138). Örgütsel bağlılık, çalışan ve örgüt arasındaki ilişkiyle ilgilenen ve çalışanın çalıştığı örgütle kurmuş olduğu bağın ne denli güçlü olduğunu ifade eden bir kavramdır (Baruch, 1998: 136; Bayram, 2005: 125). Ancak örgütsel bağlılık herhangi çalışan bir bireyin sahip olduğu farklı bağlılıklardan yalnızca birisidir. Diğer bağlılık türleri işle ilgili olabilir ya da olmayabilir. Örneğin bir mesleğe, bir örgüte, bir sendikaya bağlılık duyulabildiği gibi aileye, devlete, spora, dine, sosyal aktivitelere de bağlılık duyulmaktadır (Baruch, 1998: 136). Örgütsel bağlılık duygusu örgütsel performansı pozitif yönlü etkiler, böylelikle çalışanın işe vaktinde gelmemesi, devamsızlık, işten ayrılma gibi olumsuz sonuçları azaltılır ve bu durum ürün ve hizmet kalitesini olumlu yönde etkilemektedir (Bayram, 2005: 125). Çalışanların psikolojik iyi oluşu örgütsel verimliliği etkileyen bir faktördür. Psikolojik iyi oluş ile bir ilişkiyi sürdürmenin temel yollarından biri çalışanların örgütsel bağlılığıdır.

Psikolojik yönden kendini iyi hisseden bir birey, moral ve motivasyonunu arttıracak, daha iyi bir performans göstererek örgütüne duygusal olarak kendini daha bağlı hissedecektir. Psikolojik iyi oluş ve örgütsel bağlılık kavramları örgüt ve çalışanları için önemli kavramlardan biridir. Bu kavramların birbirleri üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığı varsa etki düzeyi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan ve ihracat yapan firmaların dış ticaret, pazarlama ve kambiyo birimlerinde görev yapan üst ve orta düzeydeki çalışanlarının psikolojik iyi oluş düzeylerinin alt boyutları bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken ise örgütsel bağlılık alt boyutları olup bu değişkenin psikolojik iyi oluştan etkilendiği bilinmektedir. Psikolojik iyi oluş alt boyutlarının, örgütsel bağlılık alt boyutları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Üst ve orta düzey kademede çalışan kişiler için böyle bir çalışmaya

rastlanılamamış ve literatürde bu çalışma alanı ile ilgili boşluk olduğu görülmüştür. Literatüdeki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak için bu çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Psikolojik İyi Oluş Kavramı

Organizasyonlar, çalışanlarının hem refahını hem de performansını arttırmak, üst seviyelere taşımak, çalışanlarının örgütlerinde çalışmalarına devamlılığını sağlamak ve daha iyi bir iş hayatının sağlanması için stratejiler geliştirmek ve çalışanlarını daha esnek ve yaratıcı düşünmeye teşvik etmektedirler. Olumlu duygular barındıran ve bir anlaşmazlık durumunda daha işbirlikçi çözümler üreten çalışanlar hem kendileri hem de başkaları hakkında olumlu algılara sahip olduğunda yardımlaşmaya daha istekli olmaktadır. Çalışanların daha yaratıcı ve esnek düşünebilmesi, çevresiyle ilgili konularla daha çok ilgilenmesi ancak olumlu duygular barındırmasıyla gerçekleşebilir. Olumlu duyguların zihinsel davranışlardaki rolüne dair kanıtlar biraz karmaşık olmasına rağmen olumlu duygulanım zihinsel işleyişi kolaylaştırabilmektedir (Boehm ve Lyubomirsky, 2008: 10). Mutlu çalışanların daha üretken, verimli ve kuruluşlarına daha bağlı olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle bireylerin refah derecelerinin tahmin edilmesi ve bu refah derecesinin üretkenliğin ve verimliliğin arttırılması için kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılması önemlidir. Kişilerin kendisiyle ilgili süregelen olumlu düşünceleri, işyerinde iş arkadaşlarıyla da olumlu ilişkiler sürdürmesini sağlamakta ve başkaları tarafından alınan olumlu geri dönütler aracılığıyla kişilerin motivasyonu artmaktadır (Garg ve Rastogi, 2009: 43). İşyerindeki refah arttıkça çalışanların performansı, üretkenliği ve bağlılığı da artmaktadır (Garg ve Rastogi, 2009: 42). Psikolojik iyi oluş düzeyleri olumlu yönde gelişen çalışanlar örgütü tarafından desteklendiğini hissetmekte ve işten ayrılma düşüncesini benimsememektedirler (Çankaya, 2020: 79).

McQuitty (1962), psikolojik iyi oluş kavramını ilk kez kullananlardan birisidir. Çalışmasında ruh sağlığına dair davranışları oluşturan bireylerin kendini ifade etme tarzına dair bir teori oluşturmuş, bu teoriyi, yöntemi ya da her ikisini de gözden geçirebilmek üzerine davranış analizi yapılabileceğini, bu sayede psikolojik iyi oluşun nesnel bir şekilde değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Psikolojik iyi oluş kavramını ilk kez tanımlayan diğer bir araştırmacı da Bradburn (1969)'dür. Bradburn (1969), "The Structure of Psychological Well-Being" adlı eserinde bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin kişiden kişiye değişen ve günlük hayatın telaşından ziyade uzun zamandır süregelen psikolojik bir duruma işaret ettiğini belirtmiştir. Bu durumun da iki farklı öznel duygu durumunun bir sonucu olarak oluştuğunu ve mutluluğun da bu duygu durum değişiklikleri konusunda denge kurulmasıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu iki öznel durumu pozitif ve negatif duygular olarak kavramsallaştırmıştır (Bradburn, 1969: 53). Literatürde iyi oluşa dair çeşitli sınıflandırmalar mevcuttur. Keyes ve arkadaşları (2002), iyi oluşu, öznel iyi oluş ve psikolojik iyi oluş olarak sınıflandırmıştır. Öznel iyi oluş, duygusal mutluluk göstergeleri ile yaşama dair doyumun bilişsel açıdan değerlendirilmesini içerir. Psikolojik iyi oluş ise kişisel gelişim ve yaşam amacının yanı sıra

kişinin kendini geliştirme, kendini kabul etme, başkalarıyla olumlu ilişkiler geliştirme ve kendini gerçekleştirmeyi ifade eder. Öznel iyi oluş ve psikolojik iyi oluş temel olarak refah kavramının öznel açıklamalarıyla ilgili kavramlardır (Keyes vd., 2002: 1007).

Ryff (1989), bireyin yaşamın varoluşsal zorluklarıyla başa çıkıp çıkmadığını ve ne derecede başarılı olduğunu ortaya koyan altı alt boyuttan oluşan psikolojik iyi oluş hali modelini önermiştir. Ryff (1989), psikolojik iyi oluşun özerklik, çevresel uzmanlık, kişisel gelişim, olumlu ilişkiler, hayattaki amaç ve kendini kabullenme olmak üzere altı alt boyuttan oluştuğunu ifade etmiştir, bu alt boyutları kısaca açıklamak gerekirse;

Özerklik: Kişinin bağımsız ve davranışlarını kendisinin belirlemesi, kendi yolunu kendi başına çizmesi durumu anlamına gelmektedir. Kendini gerçekleştiren, özerk bir şekilde işleyen kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu kişiler içsel bir değerlendirme yetisine sahip olduğundan başkalarının onayını beklemeden kendini kişisel standartlara göre değerlendirebilirler.

Çevresel Uzmanlık: Bireyin kendi ruhsal koşullarına uygun ortamlarda bulunma ya da bu ortamları kendisi için sağlaması yeteneğidir. Bu durum ruhsal sağlığın bir özelliği olarak tanımlanmaktadır. Bireyin olgunlaşması, kendi benliği haricinde önemli bir faaliyet alanına katılma ile gerçekleşebilir ve bireyin yaşam boyu kendini geliştirmesi, karmaşık ortamları kontrol etme becerisine sahip olmayı gerektirir. Bu beceriler ile kişiler ilerlemekte ve fiziksel ya da zihinsel faaliyetler sayesinde hayata yaratıcı bir şekilde etki edebilmektedirler. Bütün bunlar çevreye aktif olarak katılımı ve çevre konusunda uzmanlaşmayı sağlayacağından pozitif psikolojik işleyişin sağlanması için önemli bileşenlerdir.

Kişisel Gelişim: Psikolojik işleyişin en iyi düzeye çıkması yalnızca diğer özelliklere göre şekillenmemekte, aynı zamanda bireyin kişisel gelişimini ve potansiyelini geliştirmeye devam etmesine de gerek duyulmaktadır. Kendini gerçekleştirme ve potansiyelini fark etme ihtiyacı, kişisel gelişim konusundaki klinik bakış açılarının temel yapıtaşlarından biridir.

Olumlu İlişkiler: Güvene dayalı ilişkilerin ve kişilerin önemini ifade etmektedir. Sevme yeteneği akıl sağlığının merkezinde yer alan bir bileşendir ve kendini gerçekleştiren bireyler diğer insanlara karşı daha yoğun empati ve şefkat besleyebileceğinden daha büyük sevgi, derin bir dostluk kurulmasını sağlamaktadır. Olumlu ilişkiler kurulabilmesi bir olgunluk kriteri olup bireylerin başkalarıyla yakınlık kurabilmeyi ve başkalarının rehberliğini vurgulamaktadır.

Hayattaki Amaç: Hayatta bir amaç ve anlam olduğu hissi bireylerin ruh sağlığı aracılığıyla sağlanmaktadır. Olgunluk ile hayatın amacı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yaşam boyu gelişim teorileri hem üretken ve yaratıcı olmayı hem de yaşamın devamında duygusal bir bütünlük sağlayarak değişebilen amaçlara ya da hedeflere kaynak olur. Bu sayede kişiler amaç ve niyetlerinin yolunu, yönünü çizerek hayatın anlamlı olduğu hissini benimseyebilir.

Kendini Kabul Etme: Bireyin kendini kabullenmesi durumu, hem zihinsel sağlığın merkezi bir fonksiyonu hem de olgunluğun bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kendisini ve geçmiş yaşamını kabul ederek, kendine karşı olumlu tutumlar beslediği ve olumlu bir psikolojik işleyişi kapsar (Ryff, 1989: 1071).

1.2. Örgütsel Bağlılık Kavramı

Örgütsel bağlılığın önemli bir konu olmasının bazı nedenleri vardır. Bu nedenler; çalışanların bir organizasyona bağlı olmalarının işten ayrılma gibi davranışlarda düşüş sağlayacağından önemli bir göstergedir. Örgüte bağlı olan kişiler çalıştığı kuruluşta kalmayı ve kuruluşun amaçları doğrultusunda çalışmayı isterler. Örgütsel bağlılık sezgisel olarak hem sosyal bilimciler hem de yöneticiler açısından ilgi çeken bir konudur. Çalışanın örgüte bağlılığını arttırmaya yönelik çabalar, çalışanların örgütlerine dair sadakatine yönelik ilk araştırmalara dayanmaktadır. Örgütsel bağlılığın tam olarak anlaşılması, daha genel psikolojik süreçlerin doğasını anlamamızı sağlamakla kalmaz, insanların hayatın amaçlarına dair düşüncelerini anlamamıza kısmen de olsa yardımcı olur (Mowday, Steers ve Porter, 1979:1). Bağlılık kavramı TDK'ya göre "birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat" anlamına gelmektedir. Örgütsel bağlılık, bir örgütün hedeflerine ulaşırken yenilikçilik ve istikrarlı olabilmesi için büyük bir yere sahip olduğundan yönetim literatüründe de önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Garg ve Rastogi, 2009: 43). Örgütsel bağlılık konusundaki ilk tanımlamalardan biri Grusky (1966)'ya aittir. Örgütsel bağlılık bireyin bir bütün olarak örgütle olan ilişkisini ifade eder (Grusky, 1966: 489). Bir kişinin örgüte bağlılığının gücünü etkileyen iki faktör vardır, bunlar örgütten almış olduğu geribildirimler, ödüller ve bunları elde etmek için katlanmış olduğu deneyimlerdir (Grusky, 1966: 489).

Literatürde örgütsel bağlılığa dair çeşitli tanımlamalar mevcuttur;

Bağlılık, sosyal aktörlerin enerji ve sadakatlerini sosyal bir sisteme verme istekliliğini, kendini ifade etmeyi ve sosyal ilişkilere bağlanmasını ifade eder (Kanter, 1968: 499). Bağlılık, kişinin kimliğini organizasyona bağlayan veya kişinin organizasyona yönelik tutumu ya da yönelimidir (Sheldon, 1971: 143). Bağlılık, bireysel ihtiyaçların ve örgütsel amaç ve değerlerin bağlantılı olduğu bir araçtır. Bağlılık, örgütün liderlerinin hayatta kalması için gereken katkıları sağlamasını ve üst düzey ihtiyaçlarını karşılamasını sağlar (Buchanan, 1972: 7). Örgütsel bağlılık, bireyin belirli bir örgütle özdeşleşmesini ve bu örgüte dahil olma gücünü ifade eder (Porter vd., 1974: 4). Örgütsel bağlılık, bireyi kendisi için önemli olan somut bir nesneye bağlayarak bireyin kendini doğrulama sürecine katkıda bulunur (Buchanan, 1972: 14). Örgütsel bağlılık herhangi bir örgütün çalışanları, yöneticileri, departmanları ve örgütte yer alan bürün birimler arasındaki güveni arttırır. Örgütsel bağlılık üst-ast ilişkisinin sağlam bir temele oturmasını teşvik edeceğinden örgütsel iklimi iyileştirir ve örgütsel gelişme ile organizasyonun büyümesine ve hayatta kalabilmesini sağlar (Garg ve Rastogi, 2009: 43).

Literatürde örgütsel bağlılığın farklı türleri olduğu öne sürülmüştür. Etzioni (1961), ahlaki bağlılık, hesaplayıcı bağlılık ve yabancılaştırılmış bağlılık olmak üzere üç örgütsel bağlılık olduğunu öne sürmüştür. Kanter (1968), örgütsel bağlılığı devam bağlılığı, kontrol bağlılığı ve örgütsel bağlılık olarak üçe ayırmıştır. Hrebiniak ve Alutto (1972), hesaplı bağlılık ve ahlaki bağlılık olarak ikiye ayırmıştır. Porter vd. (1974), örgütsel bağlılığı; kuruluşun amaç ve değerlerine duyulan güçlü bir inanç ve bunların kabulü, kuruluş için önemli ölçüde gayret gösterme isteği, örgüte üyeliği sürdürmek üzere duyulan kesin bir istek olmak üzere en az üç faktörle karakterize edilebileceğini ifade etmiştir. Mowday vd. (1979), örgütsel bağlılığı

tutumsal bağlılık ve örgütsel bağlılık olarak ikiye ayırmıştır. Meyer ve Allen (1984), duygusal ve devam bağlılığı olmak üzere iki farklı örgütsel bağlılığı kapsayan bir model oluşturmuştur. Meyer ve Allen (1991), örgütsel bağlılık için daha önce önermiş oldukları iki alt boyuttan oluşan modellerine normatif bağlılık boyutunu da eklemişlerdir (Meyer ve Allen, 1991: 60). Meyer ve Allen'in tanımlamış olduğu örgütsel bağlılığın üç boyutunu açıklamak gerekirse;

Duygusal Bağlılık: Yüksek duygusal bağlılığı olan çalışanlar, yöneticileri ve iş arkadaşlarıyla birlikte bulunduğu ortamlarda kendini çok rahat hissetmekte ve kapsamı net bir şekilde belli olan zorlu görevler aldığında dahi kendini organizasyonun bir parçası hissetmektedir. Ancak düşük duygusal bağlılığa sahip olan çalışanlar iş arkadaşlarından ve yöneticilerinden kimi zaman rahatsızlık duyar ve kendisine karşı adaletsiz bir şekilde davranıldığına inanır. Kapsamı net olarak belli olan ya da zorlu olmayan görevler almak istemez ve kendilerini örgütün bir parçası olarak hissetmemektedir (Meyer ve Allen, 1984: 374). Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar kendileri istedikleri için örgütte çalışmaya devam ederler (Meyer ve Allen, 1991: 67).

Devam Bağlılığı: Örgütün bir parçası olan bireylerin örgütten ayrılması durumunda karşılaşacakları maliyetlerin farkındalığını tanımlamaktadır. Çalışanların örgütle bağının devam etmesi devam bağlılığı sayesinde gerçekleşir ve birincil bağı bulunan çalışanlar örgütte kalmayı sürdürürler (Meyer vd. 1993: 67). Duygusal bağlılığın aksine devam bağlılığı örgütten ayrılmanın getireceği maliyetlerle ilişkili olarak örgüte üyeliğin getirdiği faydalardan oluşmaktadır (Somer, 1993: 186).

Normatif Bağlılık: Çalışma hayatına devam etme gerekliliği hissini yansıtmaktadır. Normatif bağlılığı yüksek düzeyde olan çalışanlar örgütte kalmaları gerektiğini hissederler (Meyer vd. 1993: 67). Örneğin bireyin ebeveynleri ya da onun için diğer önemli kişiler herhangi bir örgütte uzun zamandır çalışmışsa ya da örgütsel bağlılığın önemine değinmişse bireyin örgüte karşı güçlü bir normatif bağlılık duyması beklenir (Allen ve Meyer, 1990: 4). Yüksek düzeyde normatif bağlılığa sahip olan çalışanlar örgütte kalmanın bir gereklilik olduğunu düşünürler (Meyer ve Allen, 1991: 67).

Bu üç yaklaşımın ortak noktası bağlılık; çalışanın örgütle olan ilişkisini ortaya çıkardığı gibi örgüte olan devamlılığın sürdürülebilirliği ya da örgütten ayrılma kararları üzerinde etkileri olan psikolojik bir durumdur (Meyer vd. 1993: 67). Örneğin bazı çalışanlar örgütün bir parçası olma konusunu yoğun bir ihtiyaç ve yoğun bir zorunluluk olarak görebilir, ancak çalışanın içinden böyle bir istek gelmeyebilir ya da bunu ne bir ihtiyaç ne de bir zorunluluk olarak görmeden örgütün bir parçası olma durumu konusunda güçlü bir istek duyabilir. Bu durumda bireylerin örgüte olan bağlılıklarının 'net toplamı' farklı psikolojik durumlarının her birini barındırmaktadır (Allen ve Meyer, 1990: 4).

2. Psikolojik İyi Oluş ve Örgütsel Bağlılık ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Psikolojik iyi oluş ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada psikolojik iyi oluşun örgütsel bağlılık üzerine anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Garg ve Rastogi, 2009: 42). Panaccio ve Vandenberghe (2009: 224) tarafından yapılan bir araştırmada da örgütsel bağlılığın psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Örgütsel

bağlılığın psikolojik iyi oluş ile pozitif yönde etkileşimde olduğu görülmüştür (Gültekin ve Polatçı, 2022: 22). Yalçın vd. (2021: 525) akademisyenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Heidari vd. (2022: 1) lise öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ağaçbacak (2019: 92) sınıf öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ancak zayıf yönlü anlamlı bir ilişki bulmuştur. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri arttıkça psikolojik iyi oluş düzeylerinin de arttığı belirtilmiştir.

Kılıç vd. (2020), sağlık çalışanları üzerine yapmış oldukları çalışmalarında örgütsel bağlılıkla psikolojik iyi oluş arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutlarından devam bağlılığının psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu, ancak örgütsel bağlılığın diğer alt boyutlarından olan duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Bazı bilim insanları tarafından psikolojik iyi oluş ile örgütsel bağlılığın ilişkilendirdiği çalışmalar literatürde yer almaktadır (Panaccio ve Vandenberghe, 2009: Aggarwal-Gupta , Vohra ve Bhatnagar, 2010: Cohen ve Shamai, 2010: Jamal ve Khan, 2013: Jain, Duggal ve Ansari, 2019: Yalçın, Akan ve Yıldırım, 2021: Heidari, HoseinPour, Ardebili ve Yoosefee, 2022). Bu çalışmada da, psikolojik iyi oluşun, örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi inceleme konusu yapılmıştır.

3. Yöntem

Meyer ve Allen'ın (1991), ilk olarak geliştirdikleri "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" 24 ifade ve 3 alt boyuttan oluşmaktaydı. 1993 yılına gelindiğinde Meyer, Allen ve Smith ölçeği revize etmiş ve ölçeğin son hali 18 ifadeden 3 alt boyuttan oluşmaktadır (Meyer, Allen ve Smith, 1993: 548). Psikolojik iyi oluş ölçeği, Ryff(1989), tarafından geliştirilmiş olan 42 ifade ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır.

Bu araştırmada incelenen değişkenler ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılarak çalışma konusu kuramsal ve kavramsal açıdan ele alınmıştır. Bu çalışmada sosyal bilimlerde kullanılan en yaygın veri toplama tekniklerinden biri olan anket tekniği kullanılarak Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan ve ihracat yapan firmaların dış ticaret, pazarlama ve kambiyo birimlerinde çalışan üst ve orta düzeydeki çalışanlara hazırlanan anket formu uygulanmıştır. Veriler basit tesadüfi örneklem yöntemiyle online olarak toplanmıştır. Araştırmanın evrenini 360 kişi oluşturmaktadır. Bu evren üzerinden n= N.z2. σ2 / (N-1). H2 + z2 .σ2 formülü kullanılarak örneklem sayısı tespit edilmiştir (Ural ve Kılıç, 2013: 35-45). Bu formülde yer alan N: evren büyüklüğü; n: örneklem büyüklüğü; σ: standart sapma değeri; H: standart hata değeri; Z: belirli bir α anlamlılık düzeyine karşılık gelen teorik değer anlamına gelmektedir. Yüzde 95 güven aralığı (z=1,96), 0,05 örneklem hatası (H), 0,5 standart sapma (σ) ile 360 evren büyüklüğü (N) değerleri için araştırma kapsamında ele alınması gereken örneklem sayısının 187 kişi olması gerektiği tespit edilmiş ve anket online olarak 220 kişiye uygulanmıştır.

4. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada psikolojik iyi oluşun tüm alt boyutlarının (bağımsız değişken), örgütsel bağlılığın alt boyutlarından duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık (bağımlı değişken) üzerindeki etkisini inceleyen bir model temel alınmış olup model Şekil 1'de görülmektedir.

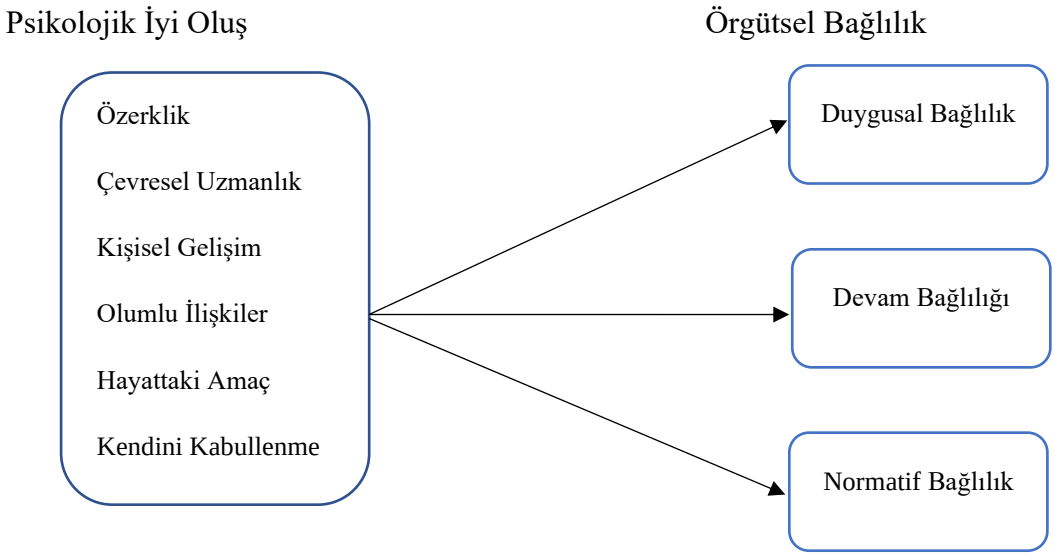

Şekil 1. Psikolojik İyi Oluşun Örgütsel Bağlılık Alt Boyutları Üzerindeki Etkisi Modeli

Araştırma modelinden hareketle oluşturulan hipotezler şunlardır:

H1: Psikolojik iyi oluşun alt boyutları olan (a)özerlik, (b)çevresel uzmanlık, (c) kişisel gelişim, (d)olumlu ilişkiler, (e)hayattaki amaç ve (f)kendini kabullenme; örgütsel bağlılığın alt boyutlarından duygusal bağlılığı anlamlı olarak etkilemektedir.

H2: Psikolojik iyi oluşun alt boyutları olan (a)özerlik, (b)çevresel uzmanlık, (c) kişisel gelişim, (d)olumlu ilişkiler, (e)hayattaki amaç ve (f)kendini kabullenme; örgütsel bağlılığın alt boyutlarından devam bağlılığını anlamlı olarak etkilemektedir.

H3: Psikolojik iyi oluşun alt boyutları olan (a)özerlik, (b)çevresel uzmanlık, (c) kişisel gelişim, (d)olumlu ilişkiler, (e)hayattaki amaç ve (f)kendini kabullenme; örgütsel bağlılığın alt boyutlarından normatif bağlılığı anlamlı olarak etkilemektedir.

5. Araştırmanın Bulguları

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gibi demografik değişkenlere göre durumları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	83	37,7
	Erkek	137	62,3
	Toplam	220	100
Yaş	20-25	17	7,7
	26-30	64	29,1
	31-35	43	19,5

	36-40	57	25,9
	41-45	28	12,7
	46-50	11	5,0
	Toplam	220	100,0
Medeni Durum	Evli	136	61,8
	Bekâr	78	35,5
	Diğer	6	2,7
	Toplam	220	100
Eğitim Durumu	Lise	19	8,6
	Yüksekokul	37	16,8
	Lisans	119	54,1
	Yüksek Lisans	35	15,9
	Diğer	10	4,5
	Toplam	220	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma anketi 83 (%37,7) kadın ve 137 (%62,3) erkek katılımcı tarafından yanıtlanmıştır. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, çoğunluğun 26-30 yaş (%29,1) ve 36-40 yaş (%25,9) aralıklarında olduğu görülmektedir. Medeni durumları incelendiğinde, 136 katılımcı evli, 78 katılımcı bekâr ve 6 katılımcı diğer seçeneğini işaretlemiştir. Eğitim durumları incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun (%54,1) lisans mezunu olduğu bunu sırasıyla yüksekokul (%16,8) ve yüksek lisans (%15,9) mezunlarının takip ettiği görülmüştür.

Araştırma değişkenlerinin güvenilirliği ölçümlenirken literatürde yaygın şekilde kullanılan Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır (Tablo 2). Özerklik ve hayattaki amaç değişkenlerinin güvenilirlik düzeyleri 0,521 ve 0,587 ile Nakip ve Yaraş (2017: 194)'ın nispeten güvenilir olarak tanımladığı 0,41 ve 0,6 arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer değişkenleri olan çevresel uzmanlık, kişisel gelişim, olumlu ilişkiler, kendini kabullenme değişkenlerinin Nakip ve Yaraş (2017)'ın güvenilir olarak tanımladığı 0,61 ve 0,8 arasında yer aldığı görülmüştür.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerinin Güvenilirliği

Değişkenler	**Cronbach Alfa Değeri**	**Önerme Sayıları**
Özerklik	,521	6
Çevresel Uzmanlık	,660	6
Kişisel Gelişim	,693	7
Olumlu İlişkiler	,737	7
Hayattaki Amaç	,587	7
Kendini Kabullenme	,685	7
Duygusal Bağlılık	,865	8
Devam Bağlılığı	,796	8
Normatif Bağlılık	,767	8

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce modeldeki değişkenlerin birbiriyle ilişkilerinin istatistiksel olarak derecesine bakılmıştır ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analiz sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, psikolojik iyi oluşun tüm alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü olmak üzere istatiksel olarak anlamlı ve önemli ilişkilerin olduğu

bulunmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkilerin düzeyi incelendiğinde; psikolojik iyi oluşun alt boyutlarından çevresel uzmanlık, olumlu ilişkiler ve kendini kabullenme ile duygusal bağlılık arasında orta düzeylerde; özerklik, kişisel gelişim ve hayattaki amaç ile duygusal bağlılık arasında ise zayıf düzeylerde ilişkilerin olduğu söylenebilir. Psikolojik iyi oluşun tüm alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında negatif yönlü olmak üzere istatiksel olarak anlamlı ve önemli ilişkilerin olduğu görülmüştür.
Psikolojik iyi oluşun alt boyutları olan özerklik, çevresel uzmanlık, olumlu ilişkiler ve hayattaki amaç ile devam bağlığı arasındaki ilişkilerin düzeyinin zayıf, kişisel gelişme ve kendini kabullenme ile devam bağlığı arasında ise orta düzeyde ilişkilerin olduğu ifade edilebilir. Yine psikolojik iyi oluşun alt boyutları olan çevresel uzmanlık ve kendini kabullenme ile normatif bağlılık arasındaki ilişkilerin düzeyinin zayıf; özerklik, kişisel gelişme, olumlu ilişkiler ve hayattaki amaç ile normatif bağlılık arasındaki ilişkilerin düzeyinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Korelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Özerklik	1								
2. Çevresel Uzmanlık	,295**	1							
3. Kişisel Gelişime	,640**	,486**	1						
4. Olumlu İlişkiler	,610**	,563**	,535**	1					
5. Hayattaki Amaç	,533**	,552**	,792**	,541**	1				
6. Kendini Kabullenme	,646**	,617**	,702**	,714**	,587**	1			
7. Duygusal Bağlılık	,219**	,411**	,160*	,422**	,297**	,325**	1		
8. Devam Bağlılığı	-,152*	-,289**	-,314**	-,182**	-,225**	-,355**	,050	1	
9. Normatif Bağlılık	-,394**	-,171*	-,341**	-,313**	-,363**	-,264**	,192**	,287**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Psikolojik iyi oluş ile örgütsel bağlılığın üç alt boyutu olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında regresyon analizleri yapılmıştır. Psikolojik iyi oluş alt boyutlarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizi değerleri Tablo 4'te verilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, bağımsız değişken olan psikolojik iyi oluşun alt boyutlarından çevresel uzmanlık (ß=,250; T=2,979; p<,01), kişisel gelişim (ß=-,383; T= -3,330; p<,01), olumlu ilişkiler (ß=,275; T=2,969; p<,01) ve hayattaki amacın (ß=,250; T=2,414) p<,05 düzeylerinde bağımlı değişken olan duygusal bağlılığı istatiksel olarak anlamlı ve önemli şekilde etkilediği görülmüştür. Regresyon analizi sonuçlarına göre psikolojik iyi oluşun örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılığı %24,3 düzeyinde açıklama ve etkileme gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu verilere göre H1a ve H1f reddedilirken, H1b, H1c, H1d ve H1e kabul edilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik İyi Oluşun Duygusal Bağlılık Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig
Sabit Sayı	,350		4,621	,000
Özerklik	,116	,046	,520	,604
Çevresel Uzmanlık	,095	,250	2,979	**,003**
Kişisel Gelişim	,131	-,383	-3,330	**,001**
Olumlu İlişkiler	,100	,275	2,969	**,003**
Hayattaki Amaç	,129	,250	2,414	**,017**

Kendini Kabullenme	,127	,067	,611	,542
R2 =,264 Düzeltilmiş R2 =,243 F=12,706 Sig=,000				

Bağımlı Değişken: **Duygusal Bağlılık**

Psikolojik iyi oluş alt boyutlarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan devam bağlılığı üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi değerleri Tablo 5'te verilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre, bağımsız değişken olan psikolojik iyi oluşun alt boyutları olan kişisel gelişim (ß=-,243; T=-1,991) p<,05 ve kendini kabullenme (ß=-,340; T=-2,935) p<,01 düzeylerinde bağımlı değişken olan devam bağlılığını istatiksel olarak anlamlı ve önemli şekilde etkilediği görülmüştür. Psikolojik iyi oluşun örgütsel bağlılığın alt boyutu olan devam bağlılığını açıklama düzeyinin %14,5 olduğu bulunmuştur.

Elde edilen bilgiler doğrultusunda araştırmada kurulmuş olan H2c ve H2f hipotezleri kabul edilmiş, buna karşın H2a, H2b, H2d ve H2e hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5. Psikolojik İyi Oluşun Devam Bağlılığı Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig
Sabit Sayı	,434		11,086	,000
Özerklik	,144	,128	1,344	,180
Çevresel Uzmanlık	,117	-,127	-1,417	,158
Kişisel Gelişim	,163	-,243	-1,991	**,048**
Olumlu İlişkiler	,124	,131	1,337	,183
Hayattaki Amaç	,160	,098	,893	,373
Kendini Kabullenme	,158	-,340	-2,935	**,004**
R2 =,168 Düzeltilmiş R2 =,145 F= 7,181 Sig=,000				

Bağımlı Değişken**: Devam Bağlılığı**

Psikolojik iyi oluş alt boyutlarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan normatif bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi değerleri Tablo 6' da verilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre, bağımsız değişken olan psikolojik iyi oluşun alt boyutlarından özerklik (ß=-,277; T=-2,973) p<,01 ve hayattaki amacın (ß=-,219; T=-2,031) p<,05, düzeylerinde bağımlı değişken olan normatif bağlılığı istatiksel olarak anlamlı ve önemli şekilde etkilediği görülmüştür. Regresyon analizi sonuçlarına göre psikolojik iyi oluşunun örgütsel bağlılığın alt boyutu olan normatif bağlılığı %17,5 düzeyinde açıkladığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre H3a ve H3e hipotezleri kabul edilirken, H3b, H3c, H3d ve H3f hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 6. Psikolojik İyi Oluşun Normatif Bağlılık Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig
Sabit Sayı	,371		14,945	,000
Özerklik	,123	-,277	-2,973	**,003**
Çevresel Uzmanlık	,100	,034	,390	,697
Kişisel Gelişim	,139	-,036	-,301	,764
Olumlu İlişkiler	,106	-,121	-1,257	,210
Hayattaki Amaç	,136	-,219	-2,031	**,044**
Kendini Kabullenme	,135	,135	1,187	,236
R2 =,198 Düzeltilmiş R2 =,175 F=8,751 Sig=,000				

Bağımlı Değişken**: Normatif Bağlılık**

7.Sonuç

Bu çalışmanın amacı, çalışanlarının psikolojik iyi oluşları ile duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıkları arasındaki ilişkileri araştırmaktır.

Bağlılığın işverenler açısından faydalarını gösteren çalışma sayısı her geçen gün artmaktadır. Bağlılık hem çalışanlara hem de işverenlere fayda sağlayacak ve potansiyel bir kazan-kazan durumu barındıran bir durumdur. Duygusal bağlılığın işverenler açısından olduğu gibi çalışanlar için de olumlu sonuçları vardır. İşyerinde stres yaratan faktörlerin ve çalışanların sağlığı ile refahı üzerindeki olumsuz etkileri düşünüldüğünde refahı arttırmak yöneticilerin yapabileceği en önemli faaliyetlerden biridir. Bunun gerçekleşmesi için işyerindeki stres yaratan faktörlerin belirlenmesi ve azaltılmasının yolları bulunmalıdır (Meyer ve Maltin, 2010: 334). Yapılan bu çalışmada, psikolojik iyi oluşun, duygusal bağlılığı anlamlı ve pozitif yönde etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Korelasyon analizi sonucunda psikolojik iyi oluşun tüm alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutlarından olan duygusal bağlılık ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu görülmüştür. Duygusal bağlılığın çevresel uzmanlık (r=,411) ve olumlu ilişkilerle (r=,422) ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre çalışanların kendi ruhsal koşullarına uygun ortam bulan ve çalışma ortamına aktif olarak katılan ve çalışma arkadaşlarıyla güvene dayalı ilişkiler kurarak empati yeteneğini geliştiren çalışanların duygusal bağlılıklarını beslemiş oldukları söylenebilir.

Devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile çalışanların psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki de önem arz etmektedir. Kuruluşların devam bağlılığının gelişimine katkıda bulunacak tutum ve davranışlar içerisinde olmaları gerekmektedir. Çok az kuruluş bu tutum ve davranışları bilinçsiz bir şekilde yapmaktadır, ancak bunun yerine çalışanların örgütte devam etmelerini sağlamak için bazı teşvik programları, çalışanlarının devamlılığın sağlanması için ikramiye ödemelerini hayata geçirebilirler. Bu durum istenmeyen çalışma koşullarından ayrılmak isteyen ancak ekonomik olarak bunun sonuçlarına katlanmak istemeyen çalışanlar için çatışma yaratabilir. Bu sebeple çalışanların elde tutulmasına yönelik olarak geliştirilecek stratejilerin dikkatli ve özenli bir şekilde tasarlanması önemlidir (Meyer ve Maltin, 2010: 334).

Yapılan analizler sonucunda psikolojik iyi oluşun tüm alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında negatif yönlü olmak üzere istatiksel olarak anlamlı ve önemli ilişkilerin olduğu görülmüştür.

Regresyon analizi sonucunda, psikolojik iyi oluşun, örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılığın %24,3'ünü, devam bağlılığının %14,5'ini ve normatif bağlılığın ise %17,5'ini açıkladığı bulgusuna ulaşılmış olup bu bulgular araştırma hipotezlerini doğrular yöndedir. Psikolojik iyi oluş algısı, duygusal bağlılığı pozitif yönde etkilerken, devam bağlılığı ve normatif bağlılığı negatif yönde etkilemektedir. Bağlılık boyutlarından birisinin (duygusal bağlılık) pozitif yönde etkilenmesine karşın diğer ikisinin (devam ve normatif bağlılık) niçin negatif etkilendiklerinin araştırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Ancak, bu araştırma verilerinin analizlerine bağlı olarak şöyle bir yorumlama yapılabilir: psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek olan çalışanların duygusal bağlılıklarının yüksek olması kendilerini bulunduğu ortamda rahat hissetmeleri ve zorlu görevler verildiğinde dahi bunların üstesinden gönüllü olarak gelmeye hazır olmalarından kaynaklanabilir. Buna karşın örgütten ayrılmanın kendileri için maliyetli olacağını düşünen (devam bağlılığı) ve örgütte kalmanın bir gereklilik olduğunu

algılayan (normatif bağlılık) bireylerin, bireysel iyi oluş hallerinden etkileniyor olsalar dahi bu etkinin negatif olarak ortaya çıkması bir yere kadar anlaşılabilir. Çünkü, psikolojik olarak iyi oluş hissine sahip bireyler örgütten ayrılmayı kendileri için maliyetli görmez, başka örgütte de bu iyi hallerinden dolayı başarılı olup aynı kazanımları elde edebileceklerini düşünebilirler. Aynı şekilde, iyi oluş halinde olan bireyler, mevcut örgütlerinde kalmayı bir gereklilik olarak görmez ve gerekirse başka örgütlerde de çalışabilecekleri duygusuna sahip olabilirler. Bütün bu yorumlamalar rağmen pozitif ve negatif etkinin gerekçelerinin yapılacak araştırmalarla ortaya konulmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. McInerney vd., (2015) yılında yapmış oldukları çalışmada psikolojik iyi oluş davranışı ile devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında negatif ilişki, duygusal bağlılık arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlar çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Meyer ve Maltin (2010) psikolojik iyi oluş ile örgütsel bağlılık alt boyutlarından devam bağlılığı arasındaki ilişkinin değişkenlik göstermesine rağmen genellikle negatif yönlü olduğunu ifade etmektedir (Meyer ve Maltin, 2010: 324).

Bu çalışma, araştırma kapsamındaki Ticaret ve Sanayi Odası dış ticaret, pazarlama ve kambiyo birimlerinden elde verilen verilerle ve kullanılan yöntemlerle sınırlıdır. Bu kapsamda farklı illerdeki ticaret ve sanayi odası çalışanlarıyla farklı birim çalışanlarına da uygulanıp örneklem büyüklüğü genişletilerek bulguların genelleştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca, bu araştırma bulgularının genelleştirilebilmesi için farklı sektörlerde, farklı pozisyonlarda çalışanlar üzerinde araştırma verileri toplanarak bulguların karşılaştırılması önerilmektedir. Araştırmanın sadece bir ilde yapılmış olması ve sadece bir araştırma grubu için yapılmış olması araştırmanın kısıtlarındandır. Sonraki yapılacak çalışmalarda bu kısıtların göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Aggarwal-Gupta, M., Vohra, N., & Bhatnagar, D. (2010). Perceived Organizational Support and Organizational Commitment: The Mediational Influence of Psychological Well-Being. *Journal of Business & Management*, *16*(2).

Ağaçbacak, P. M. (2019). *Pozitif Psikoloji bağlamında sınıf öğretmenlerinin Psikolojik Iyi oluş düzeyleri Ile özyeterlik inançları Ve örgütsel bağlılık davranışları arasındaki ilişkinin Incelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of occupational psychology*, *63*(1), 1-18.

Baruch, Y. (1998). The rise and fall of organizational commitment. *Human Systems Management*, *17*(2), 135-143.

Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık. *Sayıştay dergisi*, (59), 125-139.

Boehm, J. K., & Lyubomirsky, S. (2008). Does happiness promote career success?. *Journal of career assessment*, *16*(1), 1-16.

Bradburn, N. M. (1969). The structure of psychological well-being. Chicago: Aldine.

BUCHANAN II, B. R. U. C. E. (1972). *Building organizational commitment: The socialization of managers in work organizations*. Yale University.

Cohen, A., & Shamai, O. (2010). The relationship between individual values, psychological well-being, and organizational commitment among Israeli police officers. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*.

Çankaya, M. (2020). Sağlık Çalışanlarında Algılanan Örgütsel Destek Ve Psikolojik İyi Oluşun İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(8), 79-98.

Dunham, R. B., Grube, J. A., & Castaneda, M. B. (1994). Organizational commitment: The utility of an integrative definition. *Journal of Applied psychology*, *79*(3), 370.

Etzioni, A. (1961). A comparative analysis of complex organizations: On power, involvement, and their correlates. Free Press of Glencoe.

Garg, P., & Rastogi, R. (2009). Effect of psychological wellbeing on organizational commitment of employees. *Journal of Organizational Behavior*, *8*(2), 42-51.

Grusky, O. (1966). Career mobility and organzational commitment. *Administrative science quarterly*, 488-503.

Gültekin, F., & Bayramoğlu, G. (2021). 2000-2020 Yılları Arasında Türkiye'de "Psikolojik İyi Oluş" İle İlgili Yazılan Tezlerin İçerik Analizi. *Journal Of Management Theory And Practices Research*, *2*(2).

Gültekin, Z., & Polatcı, S. (2022). İş Güvencesizliğinin Psikolojik İyi Oluşa Ve Performansa Etkisinde Meslekî Bağlılığın Aracılık Rolü. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, (34), 19-36.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, *271*.

Heidari, M., HoseinPour, M. A., Ardebili, M., & Yoosefee, S. (2022). The association of the spiritual health and psychological well-being of teachers with their organizational commitment. *BMC psychology*, 10(1), 1-7.

Hrebiniak, L. G., & Alutto, J. A. (1972). Personal and role-related factors in the development of organizational commitment. *Administrative science quarterly*, 555-573.

Jain, P., Duggal, T., & Ansari, A. H. (2019). Examining the mediating effect of trust and psychological well-being on transformational leadership and organizational commitment. *Benchmarking: An International Journal*.

Jamal, F. Q., & Khan, A. M. (2013). Association of Downsizing with Survivor's Organizational Commitment, Work Motivation and Psychological Well-Being in Secondary and Tertiary Sectors of Economy of Pakistan. *Journal of Behavioural Sciences*, *23*(1).

Kanter, R. M. (1968). Commitment and social organization: A study of commitment mechanisms in utopian communities. *American sociological review*, 499-517.

Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of personality and social psychology*, *82*(6), 1007.

Kılıç, B., Karaman, M., & Yoldaş, A. (2020). Örgütsel bağlılığın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi: sağlık çalışanlarında bir araştırma. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *8*(1), 83-100.

Kundi, Y. M., Aboramadan, M., Elhamalawi, E. M., & Shahid, S. (2020). Employee psychological well-being and job performance: exploring mediating and moderating mechanisms. *International Journal of Organizational Analysis*.

McInerney, D. M., Ganotice, F. A., King, R. B., Morin, A. J., & Marsh, H. W. (2015). Teachers' commitment and psychological well-being: Implications of self-beliefs for teaching in Hong Kong. *Educational Psychology*, *35*(8), 926-945.

McQuitty, L. L. (1962). Multiple hierarchical classification of institutions and persons with reference to union-management relations and psychological well-being. *Educational and Psychological Measurement*, *22*(3), 513-531.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1984). Testing the" side-bet theory" of organizational commitment: Some methodological considerations. *Journal of applied psychology*, *69*(3), 372.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human resource management review*, 1(1), 61-89.

Meyer, J. P., & Maltin, E. R. (2010). Employee commitment and well-being: A critical review, theoretical framework and research agenda. *Journal of vocational behavior*, *77*(2), 323-337.

Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of applied psychology*, 78(4), 538.

Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of vocational behavior*, 14(2), 224-247.

Nakip, M., & Yaraş, E. (2017). SPSS uygulamalı pazarlamada araştırma teknikleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Panaccio, A., & Vandenberghe, C. (2009). Perceived organizational support, organizational commitment and psychological well-being: A longitudinal study. Journal of vocational behavior, 75(2), 224-236.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, *57*(6), 1069.

Sheldon, M. E. (1971). Investments and involvements as mechanisms producing commitment to the organization. *Administrative science quarterly*, 143-150.

Somers, M. J. (1993). A test of the relationship between affective and continuance commitment using non-recursive models. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *66*(2), 185-192.

Vanhala, S., & Tuomi, K. (2006). HRM, company performance and employee well-being. *management revue*, 241-255.

Yalçin, S., Akan, D., & Yildirim, I. (2021). Investigation of the Organizational Commitment and Psychological Well-Being Levels of Academicians. *International Journal of Research in Education and Science,* 7(2), 525-544.

İNTİHAR OLASILIĞINI YORDAYICI BİR FAKTÖR OLARAK OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK BELİRTİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi İSLİM YILMAZ[1], Dr. Öğr. Üyesi YASEMİN KAHYA[2]

[1]Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı, islim.yilmaz12@gmail.com - ORCID: 0000-0001-6747-3441

[2]Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü, yasemin.kahya@asbu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-3034-0527

ÖZET

Her yıl yaklaşık 800.000 insanın yaşamını kaybetmesine neden olan ve 15-29 yaş aralığındaki gençlerin yaşamının sonlanma nedenleri arasında ikinci sırada yer alan intihar, küresel bir halk sağlığı sorunudur. Bu bağlamda intiharda rol oynayan faktörlerin anlaşılması oldukça önemlidir. Son yıllarda araştırmacılar genel kabulün aksine obsesif kompulsif bozukluğun yüksek intihar riski ile ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmada üniversite öğrencilerinde obsesif kompulsif belirtiler ile intihar riski arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 450 üniversite öğrencisine Boyutsal Obsesif Kompulsif Bozukluk Ölçeği, İntihar Olasılığı Ölçeği ve Hastane Anksiyete Depresyon Ölçeği'nden oluşan çevrimiçi anket seti uygulanmıştır. Katılımcıların 371'i kadın (%82.4), 79'u erkektir (%17.6) ve yaşları 18 ile 44 arasında değişmektedir (*Ort.*= 21.91 *SS*= 3.19). Elde edilen veriler, basit doğrusal regresyon ve hiyerarşik regresyon analizleri ile incelenmiştir. Basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, obsesif kompulsif belirtiler (β=.40, p<.001) intihar olasılığı varyansının %16'sını açıklamaktadır ve model istatistiksel olarak anlamlıdır (F(1,448)=83.56, p<.001). Depresyon ve kaygı belirtilerini kontrol etme amacıyla yürütülen hiyerarşik regresyon analizinde, ilk aşamada depresyon (β=.57, p<.001) ve kaygı (β=.20, p<.001) belirtilerinin intihar olasılığındaki varyansın %49'unu anlamlı olarak açıkladığı görülmüştür (F(2,447)=217.99, p<.001). İkinci aşamada obsesif kompulsif belirtilerin modele dahil edilmesiyle intihar olasılığındaki %50'lik bir varyansın açıklanabildiği görülmüştür (F(3,446)=152.08, p<.001, ΔR^2=.012). Buna göre, depresyon ve kaygı kontrol edildikten sonra obsesif kompulsif belirtiler intihar riskini pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordamıştır (β=.13, p<.01). Literatürle uyumlu mevcut bulgular üniversite öğrencilerinde obsesif kompulsif belirtilerin intihar olasılığıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Uzun yıllar boyunca düşük intihar riski ile ilişkilendirilen obsesif kompulsif bozukluk ve belirtilerin intiharı yordayıcı bir faktör olarak dikkate alınması önemlidir. Bu sayede dünyada gittikçe artan intihar eğilimi oranlarını azaltmak amacıyla koruyucu ve tedavi edici müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: obsesif kompulsif bozukluk, intihar olasılığı, üniversite öğrencileri

[1]Bu çalışma Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi İslim Yılmaz'ın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

İntihar, bireylerin ölümleri ile ilgili herhangi bir hazırlıkları olmadan ölmeyi isteme üzerine pasif düşüncelere veya kendini öldürmekle ilgili aktif düşüncelere sahip olması olarak tanımlanan intihar düşüncesinden (Posner vd., 2007) tamamlanmış intihara kadar uzanan geniş bir spektrumu temsil eder (Heun, 2018; Mann ve Arango, 1992). Dünya Sağlık Örgütü (2019), intiharı küresel bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlamaktadır. 15-29 yaş aralığındaki gençlerin ölüm nedenleri arasında ikinci sırada yer alan intihar, her yıl 800.000 kişinin yaşamını kaybetmesine neden olmaktadır (DSÖ, 2019). İntihardan kaynaklı ölümlerin yanı sıra yapılan çalışmalar üniversite öğrencilerinde intiharın yaygınlığına dikkat çekmektedir. 1203 üniversite öğrencisinin katılımıyla yürüttüğü çalışmasında Eskin (2012), öğrencilerin %45'inin geçmişte intihar etmeyi düşündüğünü, %11'inin de daha önce intihar girişiminde bulunduğunu belirtmiştir. Farklı kültürlerden üniversite öğrencileriyle yapılan araştırmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Türkiye'nin de dahil olduğu 12 farklı ülkeden 5572 üniversite öğrencisi ile yürütülen çalışma sonucunda tüm ülkelerde intihar düşüncesi ve girişiminin yaygın olduğu (intihar düşüncesi %29, intihar girişimi %7) ancak her ülkede bu oranların farklılık gösterdiği bulunmuştur (Eskin vd., 2016).

Peki dünya genelindeki genç yetişkinlerde görülen bu intihar eğilimi oranlarını azaltmak için neler yapılabilir? Araştırmacıların bu soruya bir yanıtı bireyleri intihar riskine karşı koruyucu faktörleri belirlemek ve desteklemek şeklindedir (bknz: Bruns ve Letcher, 2018). Yapılan çalışmalar üniversite öğrencilerinde sosyal destek (Hirsch ve Barton, 2011), etkili başa çıkma ve iyimserlik (Yi vd., 2021) gibi etmenlerin koruyucu faktör olarak intihar riskini azaltmada önemini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra intihar eğilimini azaltmak için koruyucu faktörler kadar kişilerin intihar düşünceleri ve/veya davranışları geliştirmesine yol açan risk faktörlerini de belirlemek önemlidir (Klonsky ve May, 2014). Bu doğrultuda gittikçe artan sayıda araştırma ruhsal bozukluklar (Gili vd., 2019; Too vd., 2019), erken olumsuz yaşam deneyimleri (Ng vd., 2018; Zatti vd., 2017), fiziksel hastalıklar (Goodwin vd., 2003) ve bazı duygular (Daniel vd., 2009) gibi intiharda rol oynayan faktörlere odaklanmaktadır.

Son yıllarda yaygın olarak görülen obsesif kompulsif bozukluk (OKB), intiharın yordanmasında etkili olabileceği düşünülen bir ruhsal bozukluk olarak dikkat çekmektedir. Obsesyon ya da kompulsiyonlar ile karakterize olan obsesif kompulsif bozukluk, kişilerde sıkıntıya ve işlevsel bozukluklara yol açmaktadır (American Psychiatric Association, 2013). Uzun zaman boyunca obsesif kompulsif bozuklukta intihar riskinin düşük olduğu kabul edilmiştir (Goodwin vd., 1969). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar bu yaygın kabulün aksine obsesif kompulsif bozukluğun yüksek intihar riski ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Örneğin Albert ve diğerleri (2019), OKB'li bireylerde intihar düşünceleri ve girişimlerinin yaygınlık oranını belirlemek amacıyla bir meta-analiz çalışması yürütmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda OKB'li bireylerde intihar düşüncesinin görülme oranının %26 ile %74 arasında değiştiğini (ortalama olarak %44) yaşam boyunca intihar girişimleri oranının ise %6 ile %52 arasında değiştiğini (ortalama %14) belirtmişlerdir. Oranlar arasında görülen bu değişkenliklerin meta-analiz çalışmasında yer alan araştırmalardaki metadolojik farklılıklardan kaynaklanabileceğine dikkat çeken Pellegrini ve arkadaşları (2020) ise OKB'li bireylerdeki intihar düşünceleri ve girişimlerinin birleştirilmiş yaygınlık oranlarını belirlemek amacıyla 61 araştırmadan oluşan bir meta-analiz çalışması yapmışlardır. Çalışmaları doğrultusunda OKB'li bireylerin yaklaşık olarak yarısında intihar düşüncesinin olduğunu

(birleştirilmiş yaygınlık oranları mevcut intihar düşüncesi için 0.27; yaşam boyu intihar düşüncesi için 0.47) ve her 10 OKB'li bireyden en az birinin yaşamı boyunca intihar girişiminde bulunduğunu (birleştirilmiş yaygınlık oranı 0.13) rapor etmişlerdir. OKB'li bireylerde intihar riskinin genel popülasyona kıyasla daha yüksek olduğunu vurgulamışlardır.

Literatür doğrultusunda, mevcut çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinde obsesif kompulsif belirtilerin intihar riski ile ilişkisini incelemektir. Daha yüksek düzeyde obsesif kompulsif belirti deneyimleyen üniversite öğrencilerinde intihar riskinin de daha yüksek olması ve söz konusu bu ilişkinin depresyon ve kaygı belirtileri kontrol edildiğinde de anlamlı olması beklenmektedir.

YÖNTEM

Katılımcılar

Bu çalışmanın örneklemi 450 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Tüm katılımcılara gönüllü katılım formunu takiben Kişisel Bilgi Formu, Boyutsal Obsesif Kompulsif Bozukluk Ölçeği, İntihar Olasılığı Ölçeği ve Hastane Anksiyete Depresyon Ölçeği'nden oluşan çevrimiçi anket seti sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Yaş, cinsiyet gibi katılımcıların sosyodemografik özelliklerini incelemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Boyutsal Obsesif Kompulsif Bozukluk Ölçeği (BOKÖ)

Ölçek Abramowitz ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilmiştir ve 20 maddeden oluşmaktadır. Obsesif kompulsif bozukluğun bulaş, sorumluluk, kabul edilemez düşünceler ve simetri boyutlarının her biri ile ilgili 5 madde içermektedir. Şafak ve diğerleri (2018) tarafından yürütülen Türkçe'ye geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında ölçeğin orijinal form ile tutarlı olarak 4 faktörlü yapı sergilediği görülmüştür. Ölçeğin tümü için iç tutarlılık katsayısının .87, alt ölçekler için ise bulaş .93, sorumluluk .93, kabul edilemez düşünceler .94 ve simetri .92 olduğu belirtilmiştir.

İntihar Olasılığı Ölçeği

İntihar riskini tespit etmek amacıyla Cull ve Gill (1988) tarafından geliştirilmiş olan ölçek 4'lü likert tipi 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması farklı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Mevcut çalışmada ölçeğin Durak-Batıgün ve Hisli-Şahin (2018) tarafından uyarlanmış versiyonu kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda ölçeğin Sosyal Destek/Benlik Algısı, Öfke/ Düşmanlık, Umutsuzluk/Yalnızlık ve İntihar Düşüncesi şeklinde 4 alt boyutu olduğunu belirtmişlerdir. Toplam ölçek iç tutarlılık katsayısı .87, alt ölçekler için ise sırası ile .81, .71, .73 ve .74 olarak belirlenmiştir (Durak-Batıgün ve Hisli-Şahin, 2018).

Hastane Anksiyete Depresyon Ölçeği

Ölçek Zigmond ve Snaith (1983) tarafından geliştirilmiştir ve 4'lü likert tipi 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki 7 madde depresyonu, 7 madde ise anksiyeteyi ölçmektedir. Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasını Aydemir ve diğerleri (1997) hem klinik hem de normal örneklem ile yürütmüştür. Yapılan çalışma sonucunda normal örneklem iç tutarlılık katsayıları anksiyete .74, depresyon .69 olarak saptanmıştır. Klinik örneklem iç tutarlılık katsayıları ise anksiyete .85, depresyon .77 olarak bulunmuştur.

İstatiksel Analiz

Veriler IBM SPSS Statistics 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla basit doğrusal regresyon ve hiyerarşik regresyon analizleri yapılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların 371'i kadın (%82.4), 79'u erkektir (%17.6) ve yaşları 18 ile 44 arasında değişmektedir (Ort.= 21.91 SS= 3.19).

Çizelge 1

Obsesif Kompulsif Bozukluk Belirtilerin İntihar Olasılığını Yordayıcı İlişkisini İncelemeye Yönelik Yapılan Doğrusal Regresyon Analizi Katsayıları

Değişkenler	*B*	β	*SH*
Sabit	63.57***		1.6
Obsesif Kompulsif Bozukluk	.57***	.40	.06
R^2	.16		

N=450 ***p<.001

Obsesif kompulsif bozukluk belirtileri ve intihar riski arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çizelge 1'de regresyon analiz katsayıları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, obsesif kompulsif belirtiler (β=.40, *p*<.001) intihar olasılığı varyansının %16'sını açıklamaktadır ve model istatistiksel olarak anlamlıdır (*F*(1,448)=83.56, *p*<.001).

Çizelge 2

İntihar Olasılığını Yordayan Değişkenlerin Hiyerarşik Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	%95 CI		SH	β	R^2	ΔR^2
		LL	UL				
1. Basamak						.49	.49***
Sabit	54.55***	51.90	57.19	1.34			
Anksiyete	.75***	.45	1.04	.15	.20***		
Depresyon	2.06***	1.77	2.34	.15	.57***		
2. Basamak						.51	.012**
Sabit	52.62***	49.76	55.47	1.45			
Anksiyete	.56**	.24	.86	.16	.15**		
Depresyon	2.00***	1.71	2.29	.15	.55***		
Obsesif Kompulsif Bozukluk	.18**	.072	.29	.056	.13**		

N=450 ***p<.001 **p<.01

Hiyerarşik regresyon analizi aracılığıyla depresyon ve anksiyete belirtileri kontrol edildiği koşulda obsesif kompulsif belirtilerin intihar olasılığı ile ilişkisi incelenmiştir. Analize ait bulgular Çizelge 2'de yer almaktadır. Analizin ilk aşamasında depresyon (*β*=.57, *p*<.001) ve anksiyete (*β*=.20, *p*<.001) belirtilerinin intihar olasılığındaki varyansın %49'unu anlamlı olarak açıkladığı görülmüştür (*F*(2,447)=217.99, *p*<.001). İkinci aşamada obsesif kompulsif belirtilerin modele dahil edilmesiyle intihar olasılığındaki %50'lik bir varyansın açıklanabildiği görülmüştür (*F*(3,446)=152.08, *p*<.001, ΔR^2=.012). Buna göre, depresyon ve

kaygı belirtileri kontrol edildikten sonra obsesif kompulsif belirtiler intihar riskini pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordamıştır (β=.13, *p*<.01).

TARTIŞMA

Bulgular, üniversite öğrencilerinde obsesif kompulsif bozukluk belirtilerine sahip olmanın intihar riski ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Söz konusu bu ilişki literatürde yer alan örneklemini üniversite öğrencilerinin oluşturduğu görece az sayıdaki diğer çalışmaları destekler niteliktedir (bknz: Krebs vd., 2020). Obsesif kompulsif bozukluk belirtilerinin intihar riski ile ilişkisi genellikle tanı almış kişiler üzerinden incelenmiştir. Brown ve diğerleri (2018) obsesif kompulsif bozukluk tanısı almış 325 kişiyi 6 yıl boyunca yaşadıkları belirtilerin şiddeti ve intihar düşüncesi açısından takip etmişlerdir. Obsesif kompulsif bozukluk belirtilerinin şiddetinin artmasının takip edilen yıl içinde intihar düşüncesindeki artışı yordadığı görülmüştür.

Hiyerarşik regresyon analizi sonucunda depresyon ve anksiyete belirtileri kontrol edildiği koşulda obsesif kompulsif belirtilerin intihar riskini yordadığı bulunmuştur. Bu bulgu oldukça önemlidir. Obsesif kompulsif bozukluk tanısı almış bireylerin %90'ınında başta anksiyete ve depresyon olmak üzere eşlik eden farklı psikopatolojiler olduğu bilinmektedir (Ruscio vd., 2010). Bu bireylerde intihar düşüncesini inceleyen araştırmaların büyük çoğunluğunda da depresyonun en sık görülen eş tanı olduğu belirtilmiştir. Depresyon belirtilerinin şiddetinin artmasının obsesif kompulsif belirtilerin şiddetinde ve intihar düşüncesinde artışla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (Balcı, 2010; Torres vd., 2011). Bununla birlikte bazı araştırmacılar obsesif kompulsif bozukluk tanılı bireylerde, intihar riskinin kişilerde anksiyete veya depresyon belirtilerinin varlığı ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin Hung ve diğerleri (2010) obsesif kompulsif bozukluk tanılı 128 kişi ile yürüttüğü çalışmasında, kişileri obsesif kompulsif belirti şiddetine göre gruplara ayırmıştır. Şiddetli obsesif kompulsif belirtileri olan kişilerin daha yüksek düzeyde depresyon ve anksiyete belirtisi ile intihar düşüncesi rapor ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak intihar düşüncesini yordayıcı faktörleri belirlemek amacıyla yaptıkları çoklu regresyon analizi sonucunda sadece depresyon ve anksiyete belirtilerinin intihar riski ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde Kamath ve diğerleri (2007) de obsesif kompulsif bozukluk tanılı bireylerde intihar davranışının depresyon belirtilerinin ve intihar davranışlarının yaygın olduğunu ancak bu bireylerde intihar davranışını yordayan etmenin obsesif kompulsif belirtilerin varlığı veya şiddeti değil depresyon belirtilerine sahip olmak olduğunu öne sürmüşlerdir.

SONUÇ

Yapılan bu çalışma sonucunda obsesif kompulsif bozukluk belirtilerinin üniversite öğrencilerinde intihar olasılığıyla ilişkili olduğu ve bu ilişkinin intiharın iki önemli yordayıcısı depresyon ve anksiyete belirtileri kontrol edildiğinde dahi anlamlı olarak kaldığı görülmüştür. Uzun yıllar boyunca düşük intihar riski ile ilişkilendirilen obsesif kompulsif bozukluk ve belirtilerin intiharı yordayıcı bir faktör olarak dikkate alınması önemlidir. Bu sayede dünyada gittikçe artan intihar eğilimi oranlarını azaltmak amacıyla koruyucu ve tedavi edici müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abramowitz, J. S., Deacon, B. J., Olatunji, B. O., Wheaton, M. G., Berman, N. C., Losardo, D., … Hale, L. R. (2010). Assessment of obsessive-compulsive symptom dimensions: Development and evaluation of the Dimensional Obsessive-Compulsive Scale. *Psychological Assessment, 22*(1), 180–198. doi:10.1037/a0018260

Albert, U., De Ronchi, D., Maina, G., & Pompili, M. (2019). Suicide risk in obsessive-compulsive disorder and exploration of risk factors: A systematic review. *Current neuropharmacology, 17*(8), 681–696. https://doi.org/10.2174/1570159X16666180620155941

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5).* American Psychiatric Publish.

Aydemir, Ö., Güvenir, T., Küey, L., & Kültür, S. (1997). Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 8*(4), 280-7.

Balci, V., & Sevincok, L. (2010). Suicidal ideation in patients with obsessive–compulsive disorder. *Psychiatry Research, 175*(1-2), 104–108. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2009.03.01

Brown, L. A., Wakschal, E., Russman-Block, S., Boisseau, C. L., Mancebo, M. C., Eisen, J. L., & Rasmussen, S. A. (2018). Directionality of change in obsessive compulsive disorder (OCD) and suicidal ideation over six years in a naturalistic clinical sample. *Journal of Affective Disorders.* https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.11.006

Bruns, K. L., & Letcher, A. (2018). Protective factors as predictors of suicide risk among graduate students. *Journal of College Counseling, 21*(2), 111-124. https://doi.org/10.1002/jocc.12091

Cull, J. G ve Gill, W. S. (1988). *Suicide Probability Scale (SPS).* Los Angeles: Western Psychological Services.

Daniel, S. S., Goldston, D. B., Erkanli, A., Franklin, J. C., & Mayfield, A. M. (2009). Trait anger, anger expression, and suicide attempts among adolescents and young adults: A prospective study. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 38*(5), 661-671. https://doi.org/10.1080/15374410903103494

Durak Batıgün, A. ve Hisli Şahin, N. (2018). İntihar Olasılığı Ölçeği: Gözden geçirme, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Klinik Psikoloji Dergisi, 2*(2), 52-64.

Dünya Sağlık Örgütü (2019). Mental Health, Suicide Data. Erişim adresi: https://www.who.int/publications/i/item/9789240026643 (Erişim Tarihi: 19.11.2022)

Eskin, M. (2012). The role of childhood sexual abuse, childhood gender nonconformity, self-esteem and parental attachment in predicting suicide ideation and attempts in Turkish young adults. *Suicidology online, 3,* 114-123.

Eskin, M., Sun, J.-M., Abuidhail, J., Yoshimasu, K., Kujan, O., Janghorbani, M., Flood, C., Carta, M. G., Tran, U. S., Mechri, A., Hamdan, M., Poyrazli, S., Aidoudi, K., Bakhshi, S., Harlak, H., Moro, M. F., Nawafleh, H., Phillips, L., Shaheen, A., … Voracek, M. (2016). Suicidal behavior and psychological distress in university students: A 12-nation study. *Archives of Suicide Research, 20*(3), 369–388. https://doi.org/10.1080/13811118.2015.1054055

Gili, M., Castellví, P., Vives, M., de la Torre-Luque, A., Almenara, J., Blasco, M. J., … Roca, M. (2019). Mental disorders as risk factors for suicidal behavior in young people: A meta-analysis and systematic review of longitudinal studies. *Journal of Affective Disorders. 245,* 152–162. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.10.115

Goodwin, D. W., Guze, S. B., & Robins, E. (1969). Follow-up studies in obsessional neurosis. *Arch Gen Psychiatry, 20*(2), 182–187.

Goodwin, R. D., Marusic, A., & Hoven, C. W. (2003). Suicide attempts in the United States: The role of physical illness. *Social Science & Medicine, 56*(8), 1783–1788. https://doi.org/10.1016/s0277-9536(02)00174-0

Heun, R. (2018). Increased risk of attempted and completed suicide in obsessive compulsive disorder: A systematic review of follow-up studies. *Global Psychiatry, 1*(2), 61-70.

Hirsch, J. K., & Barton, A. L. (2011). Positive social support, negative social exchanges, and suicidal behavior in college students. *Journal of American College Health, 59*(5), 393-398. https://doi.org/10.1080/07448481.2010.515635

Hung, T., Tang, H., Chiu, C., Chen, Y., Chou, K., Chiou, H., & Chang, H. (2010). Anxiety, depressive symptom and suicidal ideation of outpatients with obsessive compulsive disorders in Taiwan. *Journal of Clinical Nursing, 19*(21-22), 3092-3101. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2010.03378.x

Kamath, P., Reddy, Y. C., & Kandavel, T. (2007). Suicidal behavior in obsessive-compulsive disorder. *The Journal of Clinical Psychiatry, 68*(11), 1741–1750. https://doi.org/10.4088/jcp.v68n1114

Klonsky, E. D., & May, A. M. (2014). Differentiating suicide attempters from suicide ideators: A critical frontier for suicidology research. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 44*(1), 1-5.

Krebs, G., Mataix-Cols, D., Rijsdijk, F., Rück, C., Lichtenstein, P., Lundström, S., ... & Fernández de la Cruz, L. (2020). Concurrent and prospective associations of obsessive-compulsive symptoms with suicidality in young adults: A genetically-

informative study. *Journal Of Affective Disorders, 281,* 422-430. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.10.065

Mann, J. J., & Arango, V. (1992). Integration of neurobiology and psychopathology in a unified model of suicidal behavior. *Journal of Clinical Psychopharmacology, 12(2, Suppl)*, 2S–7S. https://doi.org/10.1097/00004714-199204001-00001

Ng, Q. X., Yong, B., Ho, C., Lim, D. Y., & Yeo, W. S. (2018). Early life sexual abuse is associated with increased suicide attempts: An update meta-analysis. Journal of *Psychiatric Research, 99,* 129–141. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2018.02.001

Pellegrini, L., Maietti, E., Rucci, P., Casadei, G., Maina, G., Fineberg, N. A., & Albert, U. (2020). Suicide attempts and suicidal ideation in patients with obsessive-compulsive disorder: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders, 276,* 1001–1021. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.07.115

Posner, K., Oquendo, M. A., Gould, M., Stanley, B., & Davies, M. (2007). Columbia Classification Algorithm of Suicide Assessment (C-CASA): Classification of suicidal events in the FDA's pediatric suicidal risk analysis of antidepressants. *American Journal of Psychiatry, 164*(7), 1035–1043. doi:10.1176/ajp.2007.164.7.1035

Ruscio, A. M., Stein, D. J., Chiu, W. T., & Kessler, R. C. (2010). The epidemiology of obsessive-compulsive disorder in the National Comorbidity Survey Replication. *Molecular psychiatry, 15*(1), 53–63. https://doi.org/10.1038/mp.2008.94

Şafak, Y., Say Öcal, D., Özdel, K., Kuru, E., & Örsel, S. (2018). Obsesif kompulsif bozuklukta boyutsal yaklaşım: Boyutsal obsesif kompulsif bozukluk ölçeği Türkçe'nin psikometrik özellikleri. *Türk Psikiyatri Dergisi, 29*(2), 122-130

Too, L. S., Spittal, M. J., Bugeja, L., Reifels, L., Butterworth, P., & Pirkis, J. (2019). The association between mental disorders and suicide: A systematic review and meta-analysis of record linkage studies. *Journal of Affective Disorders, 259,* 302–313. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.08.054

Torres, A. R., Ramos-Cerqueira, A. T. A., Ferrão, Y. A., Fontenelle, L. F., Do Rosário, M. C., & Miguel, E. C. (2011). Suicidality in obsessive-compulsive disorder: prevalence and relation to symptom dimensions and comorbid conditions. *The Journal of clinical psychiatry, 72*(1), 20314.

Yi, S., Chang, E. C., Chang, O. D., Seward, N. J., McAvoy, L. B., Krause, E. R., ... & Hirsch, J. K. (2021). Coping and suicide in college students. *Crisis 42*(1). https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000662

Zatti, C., Rosa, V., Barros, A., Valdivia, L., Calegaro, V. C., Freitas, L. H., … Schuch, F. B. (2017). Childhood trauma and suicide attempt: A meta-analysis of longitudinal studies

from the last decade. *Psychiatry Research, 256,* 353–358. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.06.082

Zigmond, A. S., & Snaith, R. P. (1983). The Hospital Anxiety and Depression Scale. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 67*(6), 361–370. https://doi.org/10.1111/j.16000447.1983.tb09716.x

GENÇ YETİŞKİNLERDE STRES VE OYUN OYNAMA MOTİVASYONLARININ İNTERNET OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU ÜZERİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, EZGİ GÜRBÜZ[1], Prof. Dr., M. HAKAN TÜRKÇAPAR[2]

[1]Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı, ezgigurbuz48@gmail.com - ORCID: 0000-0002-0428-2311

[2]Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü, hakan.turkcapar@asbu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5298-8039

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile internet oyunları dünya çapında ilgi duyulan bir etkinlik biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı bireyler oyun oynama üzerindeki kontrolünü kaybetmekte, internet oyun oynama bozukluğu (IOOB) gibi olumsuz sonuçlara sahip olmaktadır. Mevcut alan yazın, internet oyun oynama bozukluğunu tüm yaş ve cinsiyet gruplarında sıklığı hızla artan bir sorun olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda risk faktörlerinin belirlenmesi ve bozukluğun doğasının anlaşılması oldukça önem arz etmektedir. Mevcut çalışmada stres belirtilerinin ve çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarının internet oyun oynama bozukluğu ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini yaşları 18 ile 35 arasında değişen (*Ort.*=22.08 *SS*=4.364) çevrimiçi internet oyunları oynayan 478 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların 383' ü erkek (%80.1), 95'i kadındır (%19.9). Katılımcılardan çevrimiçi bir ortamda Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğini (DASÖ 21), Çevrimiçi Oyun Oynama için Motivasyon Ölçeğini (ÇOOMÖ) ve İnternet Oyun Oynama Bozukluğu Ölçeği Kısa Formunu (IOOBÖ9-KF) tamamlamaları istenmiştir. Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 26 programı aracılığıyla Pearson Korelasyon ve Hiyerarşik Regresyon Analizleri ile çözümlenmiştir. Yapılan korelasyon analizi ile araştırmanın tüm değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçlarına göre, stres belirtileri ve çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarının rekabet, fantezi, başa çıkma ve kaçış alt boyutları internet oyun oynama bozukluğunu anlamlı olarak yordamaktadır ve varyansın toplam % 45'ini açıklamaktadır (R^2=0.455, F(7,470)= 56.074, p<.001). Stres belirtilerinin (β= 0.369, p<.001) ve başa çıkma-kaçış (β= 0.133, p<.05), rekabet etme (β=0.133, p<.01) ve fantezi (β= 0.209, p <.001) çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarının oyun oynama bozukluğu üzerinde pozitif yönde anlamlı etkileri olduğu görülmektedir. Mevcut çalışma, stres belirtilerinin ve çevrimiçi oyun oynama motivasyon türlerinin internet oyun oynama bozukluğu ile pozitif yönde anlamlı ilişkilerini doğrulamaktadır. İlgili değişkenler IOOB' nun edinimi ve sürdürülmesinde etkili risk faktörleri olarak değerlendirilebilir. Alan yazında son yıllarda sıklıkla çalışılan internet oyun oynama bozukluğunun doğasının anlaşılması, önleme ve tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesi için alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: internet oyunları, internet oyun oynama bozukluğu, çevrimiçi oyun oynama motivasyonları, stres, risk faktörleri

---

[1]Bu çalışma Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ezgi Gürbüz'ün yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile internet, gündelik hayatta sıklıkla yer edinmekte ve bireylere kolaylıklar sağlamaktadır. İnternet oyunları dünya genelinde en popüler aktivitelerinden biri olarak ele alınmaktadır (King ve Delfabbro, 2018; Wittek vd., 2016). Bilgisayar oyunları zaman içinde karmaşık ödül sistemleri, hikaye ve karakter öğeleri, yeni ve büyük bir dijital dünya deneyimi barındıracak şekilde gelişmektedir (King ve Delfabbro, 2010). Bilgisayar oyunlarının bu çeşitli ve karmaşık doğası düşünüldüğünde, oyunların oyunculara hem psikolojik zararlar hem de faydalar sağlama potansiyelini barındırdığı söylenebilmektedir (Ryan vd., 2006).

"İnternetin, genellikle diğer oyuncularla oyun oynama amacıyla bozulmaya veya klinik olarak belirgin sıkıntılara yol açan düzeyde, sürekli ve tekrarlayan kullanımı" Amerikan Psikiyatri Birliği (APA, 2013) tarafından Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabının beşinci versiyonunda (DSM-5) "internet oyun oynama bozukluğu (IOOB)" olarak tanımlanmaktadır.

Alanda yakın zamanda yapılan kapsamlı bir derleme çalışması (Stevens vd., 2021), IOOB' nun dünya çapındaki yaygınlığının %1.96 olduğuna işaret etmektedir. IOOB yaygınlık çalışmaları, özellikle ergen ve genç yetişkin popülasyonlarında daha yüksek oranları göstermektedir (bknz. Mihara ve Higuchi, 2017). Yine sistematik bir derlemenin sonuçları, IOOB yaygınlığını ergenler için %8.8, genç yetişkinler için %10.4 olarak ortaya koymaktadır (Gao vd., 2022). Bu noktada IOOB ile yapılan çalışmaların daha yüksek oranda risk altında olduğu gösterilen ergen ve genç yetişkin popülasyonlarına odaklanması oldukça önemli görünmektedir.

Spesifik internet kullanım bozukluklarının (örneğin; IOOB) ortaya çıkmasında etkili etkenleri açıklamak için oluşturulan Kişi-Duygulanım-Biliş-Yönetici İşlevler (I-PACE) Modeli' ne (Brand vd., 2016) göre, strese dayanıksızlık IOOB gelişiminde potansiyel bir hazırlayıcı etken olarak değerlendirilmektedir. Model, algılan stresin bireylerin interneti kullanma biçimini etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Çalışmalar algılanan stresin IOOB ile pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğunu (Bansal ve Kranti, 2022; Lin vd., 2021; Rajab vd., 2020) ve stresin IOOB' nun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu (Andraatte vd., 2020; Canale vd., 2019) ortaya koymaktadır. Ek olarak strese dayanıksızlığın ve akut stres reaktivitesinin biyolojik bir ölçüm ile ele alındığı bir çalışmada (Kaess vd., 2017) IOOB tanısına sahip katılımcıların tanı almayan kontrol grubuna göre anlamlı olarak daha yüksek kronik stres düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Oyun, ödüllendirici bir tasarım içinde başarı ve sosyal etkileşim gibi etkenler ile oyuncuyu hoşnut edecek bir ortam oluşturduğundan, stres deneyimleyen bireyler gerçek hayatın hayal kırıklığından kaçmak için oyun oynamayı kullanabilmektedirler (Lin vd., 2021). Bireyler çeşitli nedenlerle oyun oynamakta ve farklı motivasyonlar internet oyun oynama bozukluğu üzerinde farklı etkilere yol açmaktadır. Bireylerin neden çevrimiçi oyun oynadığını tespit etmek ve oyunun aşırı kullanımı ile hangi tür motivasyonların bağlantılı olduğunu araştırmak oyun oynama bozukluğu için erken bir uyarı niteliğindedir (Zhong ve Yao, 2013). Demetrovics (2011) çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarını 7 kategoride incelemektedir. Bu yedi kategori kaçış, başa çıkma, beceri geliştirme, sosyalleşme, rekabet etme, fantezi ve eğlenme şeklindedir. Kaçış motivasyonu günlük hayatın gerçekliğinden uzaklaşmayı temele almakta, başa çıkma

motivasyonu ise oldukça benzer olarak gerçek hayatın sorunları ile oyun oynama yoluyla baş etmeyi temele almaktadır. Beceri geliştirme, oyuncuların odaklanma, dikkat gibi becerilerini ilerletmek hedefleriyle oyun oynamaları şeklinde açıklanabilir. Sosyalleşme motivasyonu, diğer oyuncularla birlikte oyun oynama ve yeni etkileşimler edinme ihtiyaçlarına vurgu yaparken rekabet etme diğer oyunculara karşı kazanmayı içermektedir. Fantezi motivasyonu, gündelik yaşamda ulaşılamayan faaliyetleri ve yeni kimlikleri oyun ortamında gerçekleştirmeyi içerirken eğlenme motivasyonu bir eğlence ihtiyacı olarak oyun oynamayı içermektedir. Güney Kore' de gerçekleştirilen bir çalışma ile (Kim vd., 2016) IOOB riski yüksek olan grubun oyun oynama motivasyonlarının yukarıda açıklanan tüm alt boyutlarında IOOB riski düşük gruba göre anlamlı olarak daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür.

Stresli yaşam olayları deneyimlemek ve oyun oynama motivasyonları gibi değişkenler IOOB' nun gelişiminde ve sürdürülmesinde etkililiği gösterilen anlamlı risk etkenleridir (bknz. Ji vd., 2021). Bu bağlamda bazı bireylerin neden olumsuz sonuçlardan muzdarip olacak kadar çevrimiçi zaman geçirmeye motive olduklarını anlamakta hem psikolojik etkenlerin hem de oyun oynama motivasyonlarının beraber araştırılması oldukça önemlidir (Kardefelt- Winther, 2014). Bağlantılılı olarak bu çalışmada stres belirtilerindeki ve çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarındaki yüksek puanların birlikte IOOB risk etkenleri olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini belirlemek amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Çevrimiçi anket çalışmasıyla 478 katılımcıya uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Katılımcılardan çevrimiçi bir ortamda Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğini (DASÖ 21), Çevrimiçi Oyun Oynama için Motivasyon Ölçeğini (ÇOOMÖ) ve İnternet Oyun Oynama Bozukluğu Ölçeği Kısa Formunu (IOOBÖ9-KF) doldurmaları istenmiştir. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri uygun örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. Bu bağlamda çevrimiçi anket uygulaması yoluyla ulaşılan 18 yaş üstü internet oyunları oynayan katılımcılara ulaşılmıştır.

2.2.1. İnternet Oyun Oynama Bozukluğu Ölçeği Kısa Formu (İOOBÖ9-KF)

Ölçek Pontes ve Griffiths (2015) tarafından 12 aylık bir süre boyunca çevrimiçi veya çevrimdışı oyun etkinliklerini incelemek ve internet oyun oynama bozukluğu semptomlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 5' li Likert tipinde derecelendirilen tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Puanların yükselmesi internet oyun oynama bozukluğu riskinin artmasına işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Arıcak ve diğerleri (2019) tarafından yapılmıştır. İlgili çalışmada yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyutlu yapısının Türkçe uyarlamasında korunduğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak, test-tekrar test güvenirlik katsayısı .78 olarak bulunmuştur.

2.2.2. Çevrimiçi Oyun Oynama için Motivasyon Ölçeği (ÇOOMÖ)

Ölçek Demetrovic ve diğerleri (2011) tarafından çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek çevrimiçi oyun oynama motivasyonlarının 7 alt boyutunu (sosyalleşme, rekabet, kaçış, başa çıkma, beceri geliştirme, fantezi ve eğlenme) ölçen 27 maddeden oluşmaktadır. 5' li Likert tipinde derecelendirilen ölçeğin Türkçe geçerlik ve

güvenirlik çalışması Evren ve diğerleri (2020) tarafından yapılmıştır. Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ölçeğin başa çıkma ve kaçış alt boyutları birleştirilerek altı faktörlü yapısının sağlandığı görülmüştür. Güvenirlik çalışması sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı başa çıkma/kaçış için 0.91, eğlenme için 0.92, fantezi için 0.88, beceri geliştirme için 0.91, sosyalleşme için 0.87 ve rekabet için 0.89 olarak hesaplanmıştır.

2.2.3. Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği (DASÖ 21)

Ölçek, Lovinond ve Lovibond (1995) tarafından depresyon, anksiyete ve stres düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 4' lü Likert tipinde derecelendirilen ve 3 alt boyutta toplanan 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Sarıçam (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin stres alt boyutu için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.77, test-tekrar test korelasyon katsayısı 0.61 bulunmuştur.

3. BULGULAR

Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 26 programı aracılığıyla Pearson Korelasyon ve Hiyerarşik Regresyon Analizleri ile çözümlenmiştir. İlgili analizler, yaşları 18 ile 35 arasında değişen (*Ort.*=22.08 *SS*=4.364) 478 katılımcı ile yapılmıştır. Katılımcıların 383' ü erkek (%80.1), 95'i kadındır (%19.9).

Çizelge 1= IOOB Toplam, DASÖ 21 Stres Alt Boyutu Toplam ve ÇOOMÖ Alt Boyutları Toplam Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi için Uygulanan Pearson Korelasyon Analizi

	Ölçekler	***1***	***2***	***3***	***4***	***5***	***6***	***7***	***8***
1.	IOOBÖ Toplam	-							
2.	DASÖ 21 Stres Toplam	,550**	-						
3.	ÇOOMÖ Sosyalleşme Toplam	,323**	,192**	-					
4.	ÇOOMÖ Başa Çıkma-Kaçış Toplam	,500**	,378**	,456**	-				
5.	ÇOOMÖ Rekabet Toplam	,410**	,276**	,411**	,490**	-			
6.	ÇOOMÖ Beceri Toplam	,368**	,233**	,488**	,526**	,501**	-		
7.	ÇOOMÖ Fantezi Toplam	,515**	,373**	,413**	,648**	,402**	,436**	-	
8.	**ÇOOMÖ Eğlenme Toplam**	**,200****	**,098***	**,349****	**,461****	**,411****	**,387****	**,251****	**-**

IOOBÖ= İnternet Oyun Oynama Bozukluğu Ölçeği; DASÖ 21= Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği; ÇOOMÖ= Çevrimiçi Oyun Oynama için Motivasyon Ölçeği
$^{**}p<0,001$ $^{*}p<0.05$

Yapılan korelasyon analizi ile araştırmanın tüm değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir (bknz. Çizelge 1).

Çizelge 2= DASÖ 21 Stres Alt Boyutu Toplam Puanının ve ÇOOMÖ Alt Boyutları Toplam Puanlarının IOOB Toplam Puanını Yordayıcı İlişkilerine Dair Uygulanan Hiyerarşik Regresyon Analizi

Model	Bağımsız Değişkenler	β	t	p	F	R^2	ΔR^2
1	Sabit		37,013	,000			
	DASÖ 21 Stres Toplam	,550	14,358	,000***	206,15	,302	,302
2	Sabit		7,191	,000			
	DASÖ 21 Stres Toplam	,369	9,774	,000***			
	ÇOOMÖ Sosyalleşme Toplam	,040	,954	,341			
	ÇOOMÖ Başa Çıkma-Kaçış Toplam	,133	2,541	,011*			
	ÇOOMÖ Rekabet Toplam	,133	3,110	,002**	56,074	,456	,153
	ÇOOMÖ Beceri Toplam	,049	1,097	,273			
	ÇOOMÖ Fantezi Toplam	,209	4,485	,000***			
	ÇOOMÖ Eğlenme Toplam	**-,308**	**-,931**	**,352**			

Bağımlı Değişken: IOOBÖ Toplam
IOOBÖ= İnternet Oyun Oynama Bozukluğu Ölçeği; DASÖ 21= Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği; ÇOOMÖ= Çevrimiçi Oyun Oynama için Motivasyon Ölçeği
$^{***}p<0,001$ $^{**}p<0,01$ $^{*}p<0.05$

Hiyerarşik regresyon analizi iki aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada stres belirtilerinin internet oyun oynama bozukluğu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ve varyansın % 30' unu açıklamaktadır (R^2= 0.302, F (1,476)= 206.156, p < .001). Stres belirtileri, internet oyun oynama bozukluğunu pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır (β= 0.550, p <.001). Analize ikinci aşamada çevrimiçi oyun oynama motivasyonları dahil edilmiştir. Kurulan yeni regresyon modeli anlamlıdır ve açıklanan varyans % 45' e yükselmiştir (R^2= 0.455, F (7,470)= 56.074, p < .001). Stres belirtileri (β= 0.369, p <.001) ve başa çıkma-kaçış (β= 0.133, p <.05), rekabet etme (β= 0.133, p <.01), fantezi (β= 0.209, p <.001) çevrimiçi oyun oynama motivasyonları oyun oynama bozukluğunu pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır (bknz. Çizelge 2).

4. TARTIŞMA

Genel olarak bulgular stres belirtilerinin ve çeşitli oyun oynama motivasyonlarının oyuncular arasında daha yüksek IOOB riski ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Stres belirtilerinin IOOB üzerindeki anlamlı ilişkisi, alan yazında yetişkinler ile yapılan diğer çalışmaların bulgularını (Andreetta vd., 2020; Canale vd., 2019) destekler niteliktedir. Aynı zamanda çalışmada stres belirtileri ile birlikte kaçış- başa çıkma motivasyon türünün IOOB' nun anlamlı yordayıcıları olduğu bulunmuştur. Olumsuz psikososyal etkenler (depresyon, anksiyete vb.) ile birlikte kaçış ve başa çıkma motivasyonlarındaki yüksek puanların IOOB ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu bilinmektedir (bknz. Laconi vd., 2017; Maroney vd., 2018). Çalışmada incelenen stres belirtilerindeki yüksek puanlar olumsuz bir psikososyal etken olarak değerlendirilebilir ve alan yazındaki görüşü destekleyebilir. Stres belirtileri ve motivasyon etkenlerinin birlikte ortaya koyduğu bu ilişki, oyuncuların stres ve işlevsel olmayan baş etme stratejilerinin incelendiği bir diğer çalışma bulguları (Lin vd., 2021) ile de örtüşmektedir. Bahsi geçen çalışmada IOOB' na sahip oyuncuların stres belirtileri ile oyun oynama aracılığıyla baş etme düzeylerinin kontrol grubuna göre anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu ortaya koyulmuştur. Genel olarak çevrimiçi oyunlar, bireylerin zorlu ve stresli durumlar yaşadıklarında psikolojik kaçış ihtiyaçlarını karşılamalarına (Young ve de Abreu, 2010) ve oyunu bir baş etme biçimi olarak kullanmalarına (Maroney vd., 2018) dair bir ortam yaratıyor gibi görünmektedir.

Çalışma sonuçları, rekabet etme ve fantezi motivasyonlarındaki yüksek puanların IOOB üzerindeki anlamlı etkilerini göstermektedir. Alan yazında olumsuz psikososyal etkenler ve kaçış motivasyonu ile birlikte rekabet etme motivasyonunun anlamlı etkilerini gösteren (bknz. Kiraly vd., 2015) ; olumsuz psikososyal etkenler ve kaçış-başa çıkma motivasyonu ile birlikte fantezi motivasyonunun anlamlı etkilerini gösteren (bknz. Laconi vd., 2017) çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmanın bulguları alan yazında bahsi geçen görüşler ile uyumlu görünmektedir. Aynı zamanda alanda sosyalleşme motivasyonunun IOOB ile pozitif yönde (Zhong ve Yao, 2013) ve negatif yönde (T'ng ve Pau, 2021) ilişkilerini gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmanın sonuçları sosyalleşme motivasyonunun IOOB ile pozitif yönde ilişkili olduğunu fakat IOOB üzerinde anlamlı bir yordayıcı ilişkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Ek olarak, çalışmada başarı ve eğlenme motivasyonlarının IOOB ile pozitif yönde korelasyonlara sahip olduğu fakat stres belirtileri ile birlikte anlamlı yordayıcı ilişkilere sahip olmadığı görülmektedir.

Kesitsel bir desen kullanmak ve değişkenlerin ölçümünü yalnızca öz bildirime dayalı olarak yapmak çalışmanın sınırlılıklarını oluşturabilir. Ek olarak gelecekte yapılan çalışmalar olumsuz psikososyal durumlarının daha ayrıntılı bir ifadesine odaklanabilir. Aynı zamanda tercih edilen oyun türünü değerlendirmenin çevrimiçi oyun oynama motivasyonları başta olmak üzere diğer değişkenlerle ilişkileri etkileyebileceği ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5. SONUÇ

Genel olarak bireyler gerçek hayattaki olumsuz durumlardan kaçarak, çevrimiçi sanal dünyada diğer oyunculara karşı kazanarak ve yeni bir kimlik oluşturarak psikolojik bir doyum elde etmektedirler. Buna karşın oyunun sanal dünyasında elde edilen psikolojik rahatlama geçici bir durum olmakta ve bu durum zamanla daha olumsuz sonuçlara (IOOB) yol açabilmektedir. Risk ve koruyucu etkenler üzerine daha fazla sayıda çalışma bozukluğun doğasının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu sayede önleme ve tedavi yaklaşımları geliştirilecektir.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Publish.

Andreetta, J., Teh MSc, J., Burleigh, T. L., Gomez, R., & Stavropoulos, V. (2020). Associations between comorbid stress and Internet Gaming Disorder symptoms: Are there cultural and gender variations?. *Asia-Pacific Psychiatry*, *12*(2), e12387. https://doi.org/10.1111/appy.12387

Arıcak, O. T., Dinç, M., Yay, M., & Griffiths, M. D. (2018). Adapting the short form of the internet gaming disorder scale into Turkish: Validity and reliability. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. https://doi.org/10.15805/addicta.2018.5.4.0027

Bansal, H., & Kranti, S. K. (2022). Gaming Disorder among College Students and Correlation of Gaming with Self-esteem, Perceived Stress, and Sleep Quality. *Annals of Indian Psychiatry*, *6*(3), 244. https://doi.org/10.4103/aip.aip_155_21

Brand, M., Young, K. S., Laier, C., Wölfling, K., & Potenza, M. N. (2016). Integrating psychological and neurobiological considerations regarding the development and maintenance of specific Internet-use disorders: An Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *71*, 252-266. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.08.033

Cakiroglu, S., & Gormez, V. (2020). Adaptation of Internet Gaming Cognition Scale to Turkish: Reliability and Validity Study. *Training*, (2019/0448). https://doi.org/10.5455/PCP.20200326093746

Canale, N., Marino, C., Griffiths, M. D., Scacchi, L., Monaci, M. G., & Vieno, A. (2019). The association between problematic online gaming and perceived stress: The moderating effect of psychological resilience. *Journal of Behavioral Addictions*, *8*(1), 174-180. https://doi.org/10.1556/2006.8.2019.01

Demetrovics, Z., Urbán, R., Nagygyörgy, K., Farkas, J., Zilahy, D., Mervó, B., ... & Harmath, E. (2011). Why do you play? The development of the motives for online gaming questionnaire (MOGQ). *Behavior research methods*, *43*(3), 814-825. https://doi.org/10.3758/s13428-011-0091-y

Evren, C., Evren, B., Dalbudak, E., Topçu, M., & Kutlu, N. (2020). Psychometric validation of the Turkish motives for Online Gaming Questionnaire (MOGQ) across university students and video game players. https://doi.org/10.5152/ADDICTA.2020.19093

Gao, Y. X., Wang, J. Y., & Dong, G. H. (2022). The prevalence and possible risk factors of internet gaming disorder among adolescents and young adults: Systematic reviews and

meta-analyses. *Journal of Psychiatric Research*. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2022.06.049

Ji, Y., Yin, M. X. C., Zhang, A. Y., & Wong, D. F. K. (2021). Risk and protective factors of Internet gaming disorder among Chinese people: A meta-analysis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 00048674211025703. https://doi.org/10.1177/00048674211025703

Kaess, M., Parzer, P., Mehl, L., Weil, L., Strittmatter, E., Resch, F., & Koenig, J. (2017). Stress vulnerability in male youth with Internet gaming disorder. *Psychoneuroendocrinology*, *77*, 244-251. https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2017.01.008

Kardefelt-Winther, D. (2014). Problematizing excessive online gaming and its psychological predictors. *Computers in Human Behavior*, *31*, 118-122. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.017

Kim, N. R., Hwang, S. S. H., Choi, J. S., Kim, D. J., Demetrovics, Z., Király, O., ... & Choi, S. W. (2016). Characteristics and psychiatric symptoms of internet gaming disorder among adults using self-reported DSM-5 criteria. *Psychiatry investigation*, *13*(1), 58. https://doi.org/10.4306%2Fpi.2016.13.1.58

King, D. ve Delfabbro, P. (2018). *Internet gaming disorder: Theory, assessment, treatment, and prevention*. Academic Press.

King, D., Delfabbro, P. ve Griffiths, M. (2010). Video game structural characteristics: A new psychological taxonomy. *International journal of mental health and addiction*, *8*(1), 90-106. https://doi.org/10.1007/s11469-009-9206-4

Király, O., Urbán, R., Griffiths, M. D., Ágoston, C., Nagygyörgy, K., Kökönyei, G., & Demetrovics, Z. (2015). The mediating effect of gaming motivation between psychiatric symptoms and problematic online gaming: An online survey. *Journal of medical Internet research*, *17*(4), e3515. https://doi.org/10.2196/jmir.3515

Laconi, S., Pirès, S., & Chabrol, H. (2017). Internet gaming disorder, motives, game genres and psychopathology. *Computers in human behavior*, *75*, 652-659. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.06.012

Lin, P. C., Yen, J. Y., Lin, H. C., Chou, W. P., Liu, T. L., & Ko, C. H. (2021). Coping, resilience, and perceived stress in individuals with internet gaming disorder in Taiwan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(4), 1771. https://doi.org/10.3390/ijerph18041771

Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour research and therapy*, *33*(3), 335-343. https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00075-U

Maroney, N., Williams, B. J., Thomas, A., Skues, J., & Moulding, R. (2019). A stress-coping model of problem online video game use. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *17*(4), 845-858. https://doi.org/10.1007/s11469-018-9887-7

Mihara, S., & Higuchi, S. (2017). Cross-sectional and longitudinal epidemiological studies of I nternet gaming disorder: A systematic review of the literature. *Psychiatry and clinical neurosciences*, *71*(7), 425-444. https://doi.org/10.1111/pcn.12532

Pontes, H. M., & Griffiths, M. D. (2015). Measuring DSM-5 Internet gaming disorder: Development and validation of a short psychometric scale. *Computers in human behavior*, *45*, 137-143. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.006

Rajab, A. M., Zaghloul, M. S., Enabi, S., Rajab, T. M., Al-Khani, A. M., Basalah, A., ... & Saquib, N. (2020). Gaming addiction and perceived stress among Saudi adolescents. *Addictive Behaviors Reports*, *11*, 100261. https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100261

Ryan, R. M., Rigby, C. S., & Przybylski, A. (2006). The motivational pull of video games: A self-determination theory approach. *Motivation and emotion*, *30*(4), 344-360. https://doi.org/10.1007/s11031-006-9051-8

Sarıçam, H. (2018). The psychometric properties of Turkish version of Depression Anxiety Stress Scale-21 (DASS-21) in health control and clinical samples. https://doi.org/10.5455/JCBPR.274847

Stevens, M. W., Dorstyn, D., Delfabbro, P. H., & King, D. L. (2021). Global prevalence of gaming disorder: A systematic review and meta-analysis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *55*(6), 553-568. https://doi.org/10.1177/0004867420962851

T'ng, S. T., & Pau, K. (2021). Identification of avatar mediates the associations between motivations of gaming and internet gaming disorder among the Malaysian youth. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *19*(4), 1346-1361. https://doi.org/10.1007/s11469-020-00229-9

Wittek, C. T., Finserås, T. R., Pallesen, S., Mentzoni, R. A., Hanss, D., Griffiths, M. D. ve Molde, H. (2016). Prevalence and predictors of video game addiction: A study based on a national representative sample of gamers. *International journal of mental health and addiction*, *14*(5), 672-686. https://doi.org/10.1007/s11469-015-9592-8

Young, K. S., & De Abreu, C. N. (Eds.). (2010). *Internet addiction: A handbook and guide to evaluation and treatment*. John Wiley & Sons.

Zhong, Z. J., & Yao, M. Z. (2013). Gaming motivations, avatar-self identification and symptoms of online game addiction. *Asian Journal of Communication*, *23*(5), 555-573. https://doi.org/10.1080/01292986.2012.748814

İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ İLE ALGILANAN ANNE BABA TUTUMU VE OKULA AİDİYET DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psk. Dan. Nihal YARDIMCI[1]
[1] İstanbul Medeniyet Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma Tezli Yüksek Lisans Programı, nihalayhan@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5752-7941
Dr. Öğr. Üyesi Işıl TEKİN[2]
[2] İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma, ABD Tezli Yüksek Lisans Programı, isil.tekin@medeniyet.edu.tr,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3369-4083

ÖZET

Bu çalışmanın amacı öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerileri ile algıladıkları anne baba tutumu ve okula aidiyet duygularının ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın katılımcıları İstanbul'da Kartal ve Pendik ilçelerinde 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 393 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların %51,7'si kız (N=203), %48,3'ü erkektir (N=190). Katılımcılara veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği, Anne Baba Tutumu Ölçeği ve Ait Olma Duygusu Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma ilişkisel araştırma modelindedir. Araştırma sonucunda sosyal duygusal öğrenme becerisi ile algılanan anne ve baba tutumları arasında negatif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişki, ait olma duygusu arasında ise pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Çeşitli değişkenler açısından değerlendirilen puanlarda, cinsiyet ve anne baba eğitim durumları değişkenlerine göre farklılaşma olduğu saptanmıştır. Cinsiyet açısından incelendiğinde algılanan anne tutumu ile ait olma duygusunda cinsiyete göre anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür. Sosyal duygusal öğrenme becerisi, anne baba tutumları ve ait olma duygusu puanları; anne eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde tamamında anlamlı farklılaşma bulunmamakla birlikte, algılanan anne tutumu ve algılanan baba tutumunun anne eğitim durumuna göre farklılaştığı görülmüştür. Sosyal duygusal öğrenme becerisi, anne baba tutumları ve ait olma duygusu puanları; baba eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde tamamında anlamlı farklılaşma bulunmamakla birlikte, sosyal duygusal öğrenme becerisi ölçeğinin başarı, özyönetim ve süreklilik alt boyutları, algılanan anne tutumu, algılanan baba tutumu ve ait olma duygusu puanlarının baba eğitim durumuna göre farklılaştığı

görülmüştür. Araştırmaya ait bulgular alan yazınında farklı çalışma sonuçlarıyla desteklenmiş ve alan yazını çerçevesinde tartışılmıştır.
Anahtar kelimeler: Sosyal Duygusal Öğrenme Becerisi, Algılanan Anne Baba Tutumu, Okula Aidiyet, Ait Olma Duygusu

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the social emotional learning skills of the students, their perceived parental attitudes and their sense of belonging to the school, and the relationships between these variables. The participants of the research consist of 393 students studying in the 3rd and 4th grades in Kartal and Pendik districts in Istanbul. 51.7% of the participants were girls (N=203) and 48.3% were boys (N=190). Personal Information Form, Social Emotional Learning Skills Scale, Parental Attitude Scale and Sense of Belonging Scale were applied to the participants as data collection tools. The research is a relational research design study. As a result of the research, a negative and statistically significant moderate relationship was found between social emotional learning skills and perceived mother and father attitudes, while a positive and moderately significant relationship was found between the sense of belonging. In the scores evaluated in terms of various demographic variables, it was determined that there was a difference according to the gender and educational status of the parents. Although there was no significant difference in all variables, it was seen that there was a significant difference according to the gender on perceived maternal attitude and the sense of belonging. It was observed that there was a difference according to mother’s educational level on perceived maother and father's attitude. It was also observed that there was a difference according to father’s educational level on the achievement, self management and continuity sub-dimensions scores of the social emotional learning skill, perceived maother and father's attitude and sense of belonging. According to the research findings, the relationship between social emotional learning skills, perceived democratic parenting attitude and sense of belonging is statistically significant. The findings of the research were supported by the results of different studies in the literature and discussed within the framework of the literature.
Keywords: Social Emotional Learning Skill, Perceived Parental Attitude, Belonging to School, Sense of Belonging

1. GİRİŞ

İlkokul döneminde çocuklarda kazandırılması gereken önemli becerilerden birisi kuşkusuz ki sosyal ve duygusal öğrenme becerilerdir. Sosyal ve duygusal öğrenme, çocukların

önemli sosyal görevleri başarmak için düşünme, duygu ve davranışları bütünleştirme yeteneklerini geliştirdikleri bir süreçtir. Genel anlamda sosyal duygusal öğrenme becerileri, kişinin duygu kontrolü ve hakimiyetini göstermektedir ve çocukların temel yaşam görevlerini etkin olarak yerine getirebilmelerini anlattığı için kapsamlı psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile de ilişkili bulunmaktadır (Nazlı, 2019) ve tüm öğrencilerin hayat boyu öğrenme dahilinde kazanması gereken temel becerilerdir (Uşaklı, 2017).

Sosyal duygusal öğrenmenin gerçekleşmesi neticesinde çocuklar duygularını tanımayı ve yönetmeyi öğrenirler, sağlıklı ilişkiler kurabilirler, olumlu hedefler belirleyebilirler, kişisel ve sosyal ihtiyaçları karşılayabilirler, sorumlu kararlar alabilir ve sorunları çözebilirler (Zins vd., 2001). Çocukların bu temel bilgi, tutum ve becerilerin kapsandığı sosyal ve duygusal öğrenmeleri kazanabilmesi için öz farkındalık, öz yönetim, sorumlu karar verme, ilişki becerileri ve sosyal farkındalık yeterlik alanlarında gelişim göstermesi beklenmektedir (Casel, 2022). Çocuğun sosyal duygusal gelişimi, onları okul ortamında da etkilemektedir. İyi sosyal duygusal yeterlilik, akademik başarı için çok önemli olan uzun süreli dikkat süresi, daha iyi hafıza ve öz-düzenleme dahil olmak üzere gelişimin birçok olumlu sonucuyla ilişkilidir. Sosyal duygusal gelişimi zayıf olan çocuklarda ise psikopatoloji, madde bağımlılığı ve akademik başarısızlık gibi çok çeşitli olumsuz sonuçlar söz konusudur (Wong vd., 2014).

Sosyal duygusal öğrenme becerilerinin gelişimi için önemli etkenlerin başında aile, okul ve toplumu sayabiliriz (Ikesako ve Miyamoto, 2015). Aileler, özellikle erken çocukluk döneminde, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinin şekillenmesinde çok büyük bir rol oynamaktadır. Bunun nedeni, beyin gelişiminin hızlı olduğu çocukluk döneminde, çocukların ev ortamında geçirdikleri sürenin nispeten daha uzun olmasıdır. Ebeveyn-çocuk etkileşimleri, ebeveynler ve çocuklar arasında güçlü duygusal bağlar sağlar ve bu da çocukların sosyal becerilerinin yanı sıra duygusal istikrarlarının da gelişmesine yardımcı olmaktadır. Ebeveynlerin ilgi ve bağlılıkları, aile ritüellerinin veya rutinlerinin bir parçası olduğunda, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki besleyici etkileri güç kazanmaktadır. Duyarlı, ilgili ve proaktif yapıdaki ebeveynlik tutumu olumlu sosyo-duygusal uyum ile ilişkilendirilirken; ihmalci, sert, mesafeli, cezalandırıcı, müdahaleci ve tepkisel olarak nitelendirilen tutumlar çeşitli uyumsuzluk türleri ile ilişkilendirilmiştir (Shaw, 2014). Kulaksızoğlu (1997) tarafından demokratik tutum ile yetiştirilen çocukların temel güven duygularının geliştiği, atılgan, sorumluluk üstlenen, düşüncelerini çekinmeden paylaşabilen, kendisine ve başkalarına saygılı olan bireyler oldukları ileri sürülmüştür. Benzer şekilde Göl Güven (2021) de pozitif anne baba tutumu ile yetiştirilen çocuklarda ve onların davranışlarında sağlıklı ve sürdürülebilir bir gelişim olduğunu belirtmiştir. Ebeveynlerin olumlu tutumları ve aile ortamındaki destekleyici

ilişkiler sayesinde çocuklarda sosyal duygusal becerilerin gelişmesi kolaylaşabilmektedir (Casel, 2022).

Sosyal gelişim açısından önemli olan duygulardan birisi de ait olmadır (Kulaksızoğlu, 1997). Genel olarak ait olma veya ilişkili olma deneyimi, kendine ve başkalarına karşı olumlu tutum geliştirmekle ilişkilidir. Okul aidiyeti ise okula aidiyet duygusu, öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından ne ölçüde onaylandığı, değer, destek ve kabul gördüğü ile ilişkili kişisel duygu durumudur (Balak, 2017). Öğrenciler okulda kabul görmeyi deneyimlediklerinde daha yardımsever, başkalarına karşı daha düşünceli ve arkadaşlık grubunda olmayanlar da dahil olmak üzere diğerlerini daha fazla benimserler (Osterman, 2000). Okuldan zevk alan öğrencilerin yüksek aidiyet duygusuna sahip olduğu ve bu öğrencilerin okuldaki öğretmen ve akranları ile olumlu ilişkiler kurabildiği, yaşam doyumu ve özsaygılarının da yüksek olduğu bilinmektedir (Balak, 2017). Okul ortamında sunulan sosyal ve duygusal becerileri destekleyici müfredat etkinlikleri sayesinde çocukların sosyal ve duygusal becerileri gelişmektedir (Ikesako ve Miyamoto, 2015). Ait hissetmenin okuldaki sosyal iklimle de ilgili olduğu bilinmektedir. Öğrenciler özgeci davranışlarda bulunmaya (diğer öğrencilere yardım etme, danışmanlık yapma) ve sosyal duygusal becerileri kullanmaya teşvik edildiğinde, öğrencilerin akademik performansları artar ve öğrenciler okulda kendilerini daha güvende ve oraya ait hissederler (Devine ve Cohen, 2007). Buradan yola çıkarak çocukların olumlu sosyal duygusal öğrenme becerileri ile okula aidiyet duygusunun bir arada incelenmesinin de önem taşıyacağı düşünülmüştür.

Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde, sosyal duygusal öğrenme becerisi ve algılanan anne baba tutumlarını ele alan çalışmaların çoğunlukla okul öncesi ya da ortaokul, lise ve üniversite eğitim kademelerindeki öğrenciler üzerinde yapıldığı görülmüştür (örn. Öztürk, 2017; Yılmaz Bolat, 2018; Kaya vd., 2012; Özyürek ve Özkan, 2015). Ancak doğrudan ilkokul öğrencilerine yönelik bir araştırmaya ve bu değişkenlere ek olarak okula aidiyet duygusunun da incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple bu araştırmada ilkokul 3. ve 4. sınıf giden öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerileri, algılanan anne baba tutumları ve okula aidiyet duyguları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda, araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Sosyal duygusal öğrenme becerisi, algılanan anne baba tutumu ve okula ait olma duygusu arasında bir ilişki var mıdır?
2. Sosyal duygusal öğrenme becerisi, algılanan anne baba tutumu ve okula ait olma duygusu ölçeği puanları; cinsiyet, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama araştırmaları, iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişimlerinin, müdahale edilmeden incelendiği araştırma türüdür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2021).

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları uygun örnekleme yöntemi ile çalışmaya dahil edilmiştir. Katılımcılar 2021-2022 eğitim öğretim yılında, İstanbul ilinin Kartal ve Pendik ilçelerinde bulunun iki ilkokulun 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 393 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma ile ilgili olarak tüm öğrencilerin ebeveynlerine onam form ulaştırılmış ve katılım için onam formunu dolduran ve gönüllü olan ebeveynlerin çocukları çalışmaya dahil edilmiştir.

Çizelge 1'de betimsel istatistiklerde görüldüğü üzere, katılımcılar 203'ü (%51,7) kız, 190'ı (%48,3) erkek olmak üzere toplam 393 üç ve dördüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Öğrencilerin 254'ü (%64,6) üçüncü sınıfa ve 139'u (%35,4) dördüncü sınıfa devam etmektedir. Anne eğitim durumu dağılımına göre annesi okuma yazma bilmeyen öğrenci sayısı 18 (%4,6), okuma yazma bilen öğrenci sayısı 33 (%8,4), ilkokul olan öğrenci sayısı 105 (%26.7), ortaokul olan öğrenci sayısı 63 (%16), lise olan öğrenci sayısı 100 (%25,4), üniversite olan öğrenci sayısı 69 (%17,66), yüksek lisans/doktora olan ise 5'tir (%1,3). Baba eğitim durumu dağılımına göre babası okuma yazma bilmeyen öğrenci sayısı 9 (%2,3), okuma yazma bilen öğrenci sayısı 22 (%5,6), ilkokul olan öğrenci sayısı 97 (%24,7), ortaokul olan öğrenci sayısı 62 (%15,8), lise olan öğrenci sayısı 117 (%29,8), üniversite olan öğrenci sayısı 76 (%19,3), yüksek lisans/doktora olan ise 10'dur (%2,5). Anne babası birlikte olan öğrenci sayısı 366 (%93,1), boşanmış olan öğrenci sayısı 26 (%6,6), annesi vefat etmiş olan öğrenci sayısı 0, babası vefat etmiş olan öğrenci sayısı ise 1'dir (%0,3).

Çizelge 1. Örnekleme Ait Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Kategoriler	F	%
Cinsiyet	Kız	203	51,7
	Erkek	190	48,3
Sınıf Düzeyi	3. Sınıf	254	64,6
	4. Sınıf	139	35,4
Anne Eğitim Durumu	Okuma yazma bilmiyor	18	4,6
	Okuma yazma biliyor	33	8,4
	İlkokul	105	26,7

	Ortaokul	63	16,0
	Lise	100	25,4
	Üniversite	69	17,6
	Yüksek Lisans/Doktora	5	1,3
Baba Eğitim Durumu	Okuma yazma bilmiyor	9	2,3
	Okuma yazma biliyor	22	5,6
	İlkokul	97	24,7
	Ortaokul	62	15,8
	Lise	117	29,8
	Üniversite	76	19,3
	Yüksek Lisans/Doktora	10	2,5
Medeni Durum	Birlikte	366	93,1
	Boşanmış	26	6,6
	Anne Vefat	0	0
	Baba Vefat	1	0,3

2.2. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formunda öğrencilerin cinsiyeti, sınıfı, anne ve baba eğitim durumlarına dair sorular yer almaktadır.

Sosyal Duygusal Öğrenme Becerisi Ölçeği: Aygün ve Şahin Taşkın (2017) tarafından geliştirilmiştir. 3'lü likert tipi olarak derecelendirilen ölçek, 27 maddeden ve özgüven, özyönetim, arkadaşlık algısı, arkadaşlık ilişkileri, dürtü kontrolü, başarı ve süreklilik olmak üzere 7 faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

Anne Baba Tutum Ölçeği: Polat (1986) tarafından geliştirilen ölçek, algılanan anne baba tutumlarını demokratik ve otoriter boyutlarında ölçmektedir. Ölçek 12 tanesi demokratik, 14 tanesi otoriter anne baba tutumu olmak üzere toplamda 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte algılanan anne ve baba tutumlarına ait puanlar ayrı hesaplanmaktadır. Ölçme aracının test tekrar test güvenirliği anne tutumları için .83, baba tutumları için .88 olarak bulunmuştur. Ölçek puanlanırken otoriter tutum olarak belirlenen maddelere "1", demokratik tutum olarak belirlenen maddelere "0" puan verilmektedir ve ölçekten en yüksek 26 puan alınabilmektedir. Hesaplanan toplam puanın yüksek olması, algılanın anne ve/veya baba tutumunu otoriter, düşük olması ise algılanan anne ve/veya baba tutumunu demokratik olduğunu göstermektedir.

Ait Olma Duygusu Ölçeği: Selçuk ve Güner (1999) tarafından geliştirilmiştir. 3'lü likert tipi olarak puanlanan ölçekte toplamda 24 madde bulunmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.78 olarak hesaplanmıştır ve açıklanan varyans %33.53 olarak bulunmuştur.

2.3. Veri Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasından önce İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Etik Kurulundan izin alınmıştır. Ardından katılımcıların ebeveynlerinden de izinler alınmış ve veriler 2021-2022 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde toplanmıştır. Veriler yüz yüze toplanmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Toplanan veriler öncelikle elektronik ortama aktarılmış, daha sonra da SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Sosyal duygusal öğrenme becerileri, anne baba tutumları ile ait olma duygusu ölçeği puanları arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Sosyal duygusal öğrenme becerileri, anne baba tutumları ile ait olma duygusu puanlarının demografik özellikler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için de Bağımsız Örneklemler t Testi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların sosyal duygusal öğrenme becerisi, algılanan anne baba tutumları ile ait olma duygusu puanlarına ait betimsel istatistik bilgilerine Çizelge 2'de yer verilmiştir.

Çizelge 2. Betimsel İstatistikler

	N	x̄	ss
Arkadaşlık Algısı	393	20,36	2,854
Başarı	393	7,70	1,323
Özyönetim	393	7,68	1,399
Arkadaşlık İlişkisi	393	7,41	1,417
Dürtü Kontrolü	393	7,26	1,767
Özgüven	393	8,71	1,706
Süreklilik	393	7,38	1,443
Toplam SDÖB Puanı	393	66,50	8,665
Algılanan Anne Puanı	393	7,32	4,325
Algılanan Baba Puanı	393	7,46	4,631
Toplam Ait Olma Puanı	393	57,67	7,746

SDÖB: Sosyal Duygusal Öğrenme Becerisi

Sosyal duygusal öğrenme becerisi ölçeği, algılanan anne baba tutumları ve okul aidiyeti değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson Çarpım Moment Korelasyon analiz sonucunda değişkenler ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler tespit edilmiş ve sonuçlar Çizelge 3'te sunulmuştur. Bu sonuçlara göre sosyal duygusal öğrenme becerisi toplam puanı ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-.354), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-.408), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=.372) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisinin arkadaşlık algısı alt

boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=.266), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-.340), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=.347) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisinin başarı alt boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=.256), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,321), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=.244) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisinin özyönetim alt boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,398), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,397), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=.332) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisi arkadaşlık ilgisi alt boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,301), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=.274), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=.357) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisinin dürtü kontrolü alt boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=-,266), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,332), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=.257) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisi özgüven alt boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=-,033), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=-,058), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişki (r=.007) bulunmuştur. Sosyal duygusal öğrenme becerisinin süreklilik alt boyutu ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,317), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-,350), ait olma duygusu toplam puanı arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=.331) bulunmuştur. Ait olma duygusu toplam puanı ile algılanan baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve yüksek düzeyde ilişki (r=-,504), otoriter baba tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve orta düzeyde ilişki (r=-.426), algılanan anne tutumu arasında anlamlı, negatif yönde ve yüksek düzeyde ilişki (r=-,548) bulunmuştur.

Çizelge 3. Ölçek Puanları Arası Korelasyon İstatistiktleri

		Arkadaşlık Algısı	Başarı	Özyönetim	Arkadaşlık İlişkisi	Dürtü Kontrolü	Özgüven	Süreklilik	Toplam SDÖB Puanı	Algılanan Baba Puanı	Algılanan Anne Puanı	Toplam Ait Olma Puanı
Arkadaşlık Algısı	Pearson Correlation	1										
Başarı	Pearson Correlation	,573**	1									
Özyönetim	Pearson Correlation	,510**	,502**	1								
Arkadaşlık İlişkisi	Pearson Correlation	,479**	,371**	,396**	1							
Dürtü Kontrolü	Pearson Correlation	,548**	,402**	,450**	,357**	1						
Özgüven	Pearson Correlation	,327**	,365**	,307**	,301**	,299**	1					
Süreklilik	Pearson Correlation	,580**	,502**	,517**	,394**	,491**	,434**	1				
Toplam SDÖB Puanı	Pearson Correlation	,850**	,721**	,709**	,640**	,717**	,592**	,768**	1			
Algılanan Baba Puanı	Pearson Correlation	,266**	,256**	-,398**	-,301**	-,266**	-,033	-,317**	-,354**	1		
Algılanan Anne Puanı	Pearson Correlation	-,340**	-,321**	-,397**	-,274**	-,332**	-,058	-,350**	-,408**	,767**	1	
Toplam Ait Olma Puanı	Pearson Correlation	,347**	,244**	,332**	,357**	,257**	,007	,331**	,372**	-,504**	-,548**	1

*p<.01**, p<.05*, SDÖB: Sosyal Duygusal Öğrenme Becerisi*

Çizelge 4'te, katılımcı öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerisi ölçeğine ait toplam ve bu ölçeğe ait arkadaşlık algısı, başarı, özyönetim, arkadaşlık ilişkisi, dürtü kontrolü, özgüven, süreklilik alt boyut puanlarının; anne baba tutum ölçeğine ait algılanan anne ve algılanan baba puanlarının ve ait olma duygusu ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız grup t testi sonuçlarına bakılmıştır. Yapılan analizin sonucuna göre; algılanan anne puanının (t=-2,16, p<.05) ve toplam ait olma puanın (t=3,40, p<.05) cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Diğer değişkenler ise cinsiyete göre farklılaşmamıştır (p >.05).

Çizelge 4. Cinsiyete Göre Bağımsız Değişken t Testi Sonuçları

Ölçek	Gruplar	N	x̄	SD	SE	*t* Testi		
						t	df	P
Arkadaşlık Algısı	Kız	203	20,62	2,88	,20	1,83	391	,07
	Erkek	190	20,09	2,80	,20			
Başarı	Kız	203	7,73	1,26	,08	,53	381,07	,60
	Erkek	190	7,66	1,38	,10			
Özyönetim	Kız	203	7,72	1,41	,09	,54	390,09	,58
	Erkek	190	7,64	1,38	,10			
Arkadaşlık İlişkisi	Kız	203	7,39	1,41	,09	-,30	389	,77
	Erkek	190	7,44	1,42	,10			
Dürtü Kontrolü	Kız	203	7,43	1,81	,12	1,97	391	,05
	Erkek	190	7,08	1,70	,12			
Özgüven	Kız	203	8,73	1,53	,10	,26	365,76	,80
	Erkek	190	8,68	1,87	,13			
Süreklilik	Kız	203	7,48	1,38	,09	1,44	382,75	,15
	Erkek	190	7,27	1,50	,10			
Toplam SDÖB Puanı	Kız	203	67,10	8,37	,58	1,41	384,30	,16
	Erkek	190	65,86	8,94	,64			
Algılanan Baba Puanı	Kız	203	7,15	4,72	,33	-1,35	390,83	,18
	Erkek	190	7,78	4,51	,32			
Algılanan Anne Puanı	Kız	203	6,87	4,37	,30	-2,16	390,52	,03
	Erkek	190	7,81	4,23	,30			
Toplam Ait Olma Puanı	Kız	203	58,94	7,58	,53	3,40	388,41	,01
	Erkek	190	56,32	7,70	,55			

p<,05, SDÖB: Sosyal Duygusal Öğrenme Becerisi*

Sosyal duygusal öğrenme becerisi ölçeğine ait toplam ve bu ölçeğe ait arkadaşlık algısı, başarı, özyönetim, arkadaşlık ilişkisi, dürtü kontrolü, özgüven, süreklilik alt boyut puanlarının; anne baba tutum ölçeğine ait algılanan baba puanı ve algılanan anne puanı ile ait olma duygusu puanlarını anne eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda; anne baba tutumu ölçeğinin algılanan anne puanı ($F=5,526$; $p<.05$) ile algılanan baba puanı ($F=2,763$; $p<.05$) anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Diğer ölçek ve alt boyutlarının anne eğitim durumu gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>.05$). Sosyal duygusal öğrenme becerisi ölçeğine ait toplam ve bu ölçeğe ait arkadaşlık algısı, başarı, özyönetim, arkadaşlık ilişkisi, dürtü kontrolü, özgüven, süreklilik alt boyut puanlarının; anne baba tutum ölçeğine ait algılanan baba puanı ve algılanan anne puanı ile ait olma duygusu ölçeği puanlarının baba eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda; sosyal duygusal öğrenme becerisi ölçeğinin toplam puanı ($F=2,133$, $p<.05$), başarı alt boyutu ($F=2,865$; $p<.05$), özyönetim alt boyutu ($F=3,432$; $p<.05$) ve süreklilik alt boyutu ($F=3,891$, $p<.05$), anne baba tutumu ölçeğinin algılanan baba puanı ($F=3,356$; $p<.05$) ve algılanan anne puanı ($F=5,360$; $p<.05$), ait olma duygusu ölçeği puanı ($F=2,732$, $p<.05$) baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Diğer ölçek ve alt boyutları baba eğitim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Eğitim hayatı süresince uzmanların ve okulların temel odağında çoğunlukla akademik gelişim bulunmaktadır. Son yıllarda ise çocuğun akademik gelişimine ek olarak, sosyal duygusal gelişim de ele alınmaktadır. Bu bağlamda uzmanlar çocuğun hem akademik gelişimini hem de temel gelişim görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesine, temel yaşam doyumuna ve insanlarla olumlu ilişkiler geliştirmesine önemli etkisi olduğu düşünülen sosyal duygusal öğrenme becerilerini de araştırmaktadırlar. Birçok alana etkisi olduğu bilinen sosyal duygusal öğrenme için alan yazın taraması yapıldığında, sosyal duygusal öğrenme becerilerinin çeşitli disiplinler ve değişkenler ile birlikte ele alındığı görülmektedir, ancak araştırmanın katılımcılarının çoğunlukla ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri olması ve ilkokul öğrencilerine ait çalışmalara az rastlanıldığı dikkat çekmiştir. Sosyal duygusal öğrenme becerisinin ilkokul öğrencileri için algılanan anne baba tutumu ve okula aidiyet duygularının bir arada incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan yola çıkılarak, bu araştırmada

temel olarak çocukların sosyal duygusal öğrenme becerileri ile algıladıkları anne baba tutumu ve okula aidiyet duyguları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri ile Algılanan Anne Baba Tutumları arasında .01 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu bulgu daha önce ülkemizde yapılan, çocukların sosyal beceri düzeyi ile ebeveynlerin sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışma (Özabacı, 2006), anne baba çocuk yetiştirme tutumları ile çocuklarda sosyal beceri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışma (Yılmaz Bolat, 2018) ve sosyal duygusal öğrenme becerileri, anne baba tutum algısı ve akran algısı arasındaki ilişkisinin araştırıldığı çalışma (Bozkurt Yükçü ve diğerleri, 2021) ile uyumlu bulunmuştur. Uluslararası alan yazına bakıldığında ise olumlu ebeveynliği teşvik eden programı başarıyla tamamlayan ailelerin çocuklarında diğer çocuklara göre, sosyal ve duygusal yeterlilik ölçütlerinde önemli ölçüde daha yüksek performans sergiledikleri bulunmuştur (Cullen ve diğerleri, 2010). Benzer araştırmalarla da desteklenen bu analizlerin sonuçlarından yola çıkarak, çocuklarda sosyal duygusal öğrenme becerileri ile demokratik anne baba tutumları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal duygusal öğrenme becerileri ile ait olma duygusu arasında .01 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu bulgu daha önce yapılan psikososyal çalışmaların sonuçları ile ilgili olarak okula aidiyetin mutluluk, psikolojik işlevsellik, uyum, benlik saygısı gibi sosyal duygusal becerileri de destekleyen önemli faktörler bakımından ilişkili bulunmuştur (Jose, 2012; Law ve diğerleri 2013; O'Rouke ve Cooper, 2010). Bir başka araştırmada okula aidiyet ile motivasyonel, sosyal duygusal ve davranışsal sonuçların korelasyonu arasında orta düzeyde ilişki bulunmuştur (Korpershoek, 2020). Gülden'in (2013) araştırma sonucuna göre ise çocuğun sınıf içinde yaşadığı olumlu duygular ile sınıfa aidiyet duygusu arasında yüksek ilişki bulunmaktadır. Bu araştırmada kullanılan sosyal duygusal öğrenme becerileri ölçeğinin alt boyutlarından olan arkadaşlık algısı ve arkadaşlık ilişkileri ile aidiyet duygusunun arasındaki ilişkiyi destekleyen Allen ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında ise okul aidiyeti ile akran ilişkileri ve sosyal destek değişkenleri arasında yüksek düzeyde olumlu ilişki bulunmaktadır. Lovell'ın (2021) araştırma bulgularına göre ise sosyal duygusal öğrenme becerisi ihtiyaçları olan çocukların ve gençlerin okula aidiyet duygusu yaşamama konusunda en savunmasız olanlar arasında olduğu görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin algılanan anne ve baba tutumları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Benzer şekilde anne baba tutumları ile cinsiyet arasında farklılaşma sonucuna Gündoğmuş (2017) ile Erdoğan ve Uçukoğlu'nun (2011) araştırmasında da rastlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin algılanan anne baba tutumları ile anne baba eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Benzer sonuca Kekeç'in (2019) araştırmasında da ulaşılmıştır. Bu araştırmaya göre de anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça demokratik anne baba puanlarında artış olduğu görülmüştür.

5. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Araştırmanın temel sınırlılığı, örneklemin belirlenmesi aşamasında uygun örnekleme yönteminin tercih edilmesi sebebiyle katılımcıların sadece Kartal ve Pendik ilçelerindeki 393 öğrenci sayısı ile sınırlı olmasıdır.

Araştırmaya ait veriler özbildirim ölçekleri aracılığıyla yalnızca öğrencilerden toplanmıştır. Dolayısıyla özbildirim ölçeklerinin taşıdığı sınırlılıkları taşımaktadır. Gelecek araştırmalarda anne baba tutumlarına ait verileri ebeveynlerinden kendilerinden toplanılarak, ebeveynlerin de araştırma sürecine dahil edildiği çalışmaların geliştirilmesi önerilmektedir.

Bu araştırma sürecinde görülmüştür ki, seçilen ölçekler öğrencilerin yaş grubuna uygun olmasına rağmen, 3. ve 4. sınıf öğrencileri ölçekleri doğru şekilde anlayabilme ve uygun olarak cevaplama konusunda güçlük yaşamıştır. Ölçek belirleme sürecinde, ölçeklerin büyük ölçüde ortaokul, lise ve üniversiteye giden bireylere yönelik olduğu dikkat çekmiştir. Bu durum da, ilkokul yaş grubu seviyesine uygun olacak alternatif ölçeklerin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Son olarak bu çalışma korelasyonel bir çalışmadır. Gelecek araştırmalarda daha derinlemesine bilgi edilmesine olanak tanıyacak boylamsal araştırmaların ve karma araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Allen, K., Margaret L. Kern, M. L., Vella-Brodrick, D., Hattie, J., Lea Waters, L.(2016). What Schools Need To Know About Fostering School Belonging: A Meta Analysis. Educational Psychological Review, 30, (1), 1-34. doi:10.1007/s10648-016-9389-8.

[2] Balak, *İlkokul Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Akran Zorbalığı Ve Okula Aidiyet Duyguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017.

[3] Bozkurt Yükçü, Ş., İzoğlu Tok, A., Işık Uslu, E., Taştekin, E., Demircioğlu, H. (2021). Ön ergenlik döneminde sosyal duygusal öğrenme becerileri, akran algıları ve ebeveyn tutum algılarının incelenmesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 8(3), 431-451.

[4] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* (29. Baskı). Pegem Akademi/Ankara, 2021.

[5] https://casel.org/fundamentalsof-sel/CASEL. (Erişim tarihi: 19.06.2022).

[6] https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-is-the-casel-framework/ (Erişim tarihi: 21.06.2022).

[7] Cullen, J. P., Ownbey, J. B., Ownbey, M. A. (2010). The effects of the Healthy Families America Home Visitation Program On Parenting Attitudes And Practices And Child Social And Emotional Competence, Child and Adolescent Social Work Journal, 27 (5), 335-354.

[8] Devine, J., Kohen, J., *Making Your School Safe: Strategies To Protect Children And Promote Learning.* Teachers College Press/New York and London, 2007.

[9] Erdoğan, Ö., Uçukoğlu, H. (2011). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Anne-Baba Tutumu Algıları İle Atılganlık Ve Olumsuz Değerlendirilmekten Korkma Düzeyleri Arasındaki İlişkiler, Kastamonu Eğitim Dergisi, 19 (1), 51-72.

[10] Esen Aygün, H., Şahin Taşkın, Ç. (2017). 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Eğitimde Kuram ve Uygulama, 13 (3), 430-454.

[11] Göl Güven, M. (Ed), Çocuklukta Sosyal Ve Duygusal Öğrenme, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2021.

[12] Gülden, B., *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Sınıftaki Duygularının Ve Sınıf İçi Aidiyet Duygusunun Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, 2013.

[13] Gündoğmuş, G., *Yalnızlık Düzeyinin Yordanmasında Anne Baba Tutumları Ve Okul Tükenmişliği,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

[14] Ikesako, H., Miyamoto, K. (2015). Fostering social and emotional skills through families, schools and communities, OECD Education Working Papers, No. 121, OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/5js07529lwf0-en (Erişim tarihi: 21.06.2022)

[15] Jose, P. E., Ryan, N., Pryor, J., Does Social Connectedness Promote A Greater Sense Of Well-Being İn Adolescence Over Time? Journal Of Research On Adolescence, 22(2), 235–251, 2012.

[16] Kaya, A., Bozaslan, H., Genç, G., Üniversite Öğrencilerinin Anne-Baba Tutumlarının Problem Çözme Becerilerine, Sosyal Kaygı Düzeylerine Ve Akademik Başarılarına Etkisi, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (18), 208-225, 2012.

[17] Kekeç, A. N., *Ergenlik Dönemindeki Bireylerde Saldırganlık Davranışları Ve Algılanan Anne Baba Tutumları,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[18] Korpershoek, H., Canrinus, E. T., Fokkens-Bruinsma, M., Boer, H., The Relationships Between School Belonging And Students' Motivational, Social-Emotional, Behavioural, And Academic Outcomes İn Secondary Education: A Meta-Analytic Review. Research Papers In Education, 35 (6), 641-680, 2020. https://doi.org/10.1080/02671522.2019.1615116

[19] Kulaksızoğlu, A., *Ergenlik Psikolojisi.* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

[20] Law, P. C., Cuskelly, M., Carroll, A., Young People's Perceptions Of Family, Peer, And School Connectedness And Their İmpact On Adjustment. Australian Journal of Guidance and Counselling, 23 (1), 115-140, 2013. doi:10.1017/jgc.2012.19

[21] Lovell, G., *Supporting Sense Of School Belonging For Primary School Children With Social, Emotional And Mental Health Needs: The Views And Perspectives Of Teaching Staff.* Doktora Tezi, University Of Exeter, 2021.

[22] Nazlı, S., *Kapsamlı Gelişimsel Rehberlik Programı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2019.

[23] O'Rourke, J., Cooper, M., Lucky To Be Happy: A Study Of Happiness İn Australian Primary Students. Australian Journal of Educational and Developmental Psychology. 10, 94-107, 2010.

[24] Osterman, F. K., Students' Need For Belonging İn The School Community, Review Of Educational Research, 70 (3), 323-367, 2000.

[25] Özabacı, N., Çocukların Sosyal Becerileri İle Ebeveynlerin Sosyal Becerileri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 163-179, 2006.

[26] Öztürk, İ., *11-14 Yaş Grubu Ergenlerin Algılanan Ana– Baba Tutumları İle Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

[27] Özyürek, A., Özkan, İ., Ergenlerin Algıladıkları Anne Baba Tutumları İle Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. International Journal of Science Culture and Sport, (3), 73-88, 2015.

[28] Polat, S., *Ana Baba Tutumlarının Çocukların Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyine Etkisi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1986.

[29] Shaw, D. S., Parenting Programs And Their Impact On The Social And Emotional Development Of Young Children, Encyclopedia on Early Childhood Development, 1-7, 2006.

[30] Tosuntaş Karakuş, F., *Ergenlerde Algılanan Duygusal İstismar İle Sosyal Beceri Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.

[31] Uşaklı, H., Sosyal Duygusal Öğrenme Nedir? Neden Önemlidir? (İnsan İlişkilerinde Beş Duygu Alanı). Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 1-16, 2017.

[32] Wong, A. S. K., Li-Tisang, C. W. P., Siu, A. M. H., Effect Of Social Emotional Programme For A Primary School Students. Hong Kong Journal Of Occupational Therapy, 24, 56-63, 2014. http://dx.doi.org/10.1016/j.hkjot.2014.11.001

[33] Yılmaz Bolat, E., Anne Baba Tutumlarının Çocukların Sosyal Becerileri Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 32-38, 2018.

[34] Zins, J. E., Weissberg, R. P., Wang, M. C.i Walberg, H. J., Social-Emotional Learning And School Success: Maximizing Children's Potential By İntegrating Thinking, Feeling And Behavior. The CEIC Review, 10 (6), 1-3, 2001. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED455318.pdf

COĞRAFYA BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER PLANLAMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

Doç. Dr. Cennet ŞANLI

[1]Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, cennet2011@gmail.com,

0000-0003-3285-0950

ÖZET

Bu araştırmada coğrafya bölümü lisans öğrencilerin kariyer planlamaya ilişkin görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden biri olan durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinde, coğrafya bölümünde öğrenim gören ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiş 24 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen form kullanılmıştır. Formda katılımcıların demografik bilgilerini ve kariyer planlamaya ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla 19 açık uçlu soruya yer verilmiştir. Formun geçerlik ve güvenirliğin sağlanması için iki alan uzmanı görüşü alınmıştır. Veri toplama süreci Google Formlar aracıyla çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel yöntemlerle çözümlenmiş, öğrencilerin görüşleri zaman zaman doğrudan alıntılar yapılarak sunulmuştur. Araştırmanın sonucunda coğrafya bölümü lisans öğrencileri genel bir eğilim olarak, kariyer planlamayı mesleki hayatlarını iyileştirme ve geliştirme olarak tanımladıkları görülmüştür. Öğrenciler, kariyer planlamanın önemini ağırlıklı olarak kişisel gelişim süreçlerine hâkim olma ve zamanı iyi kullanma ile ilişkilendirmiştir. Öğrencilerin kariyer planlama aşamaları, birbirlerinden bağımsız ve özgün bir hiyerarşik yapı göstermiştir. Öğrenciler kariyer planlama sürecinde, ağırlıklı olarak gelecekte istihdam edilebileceği iş pozisyonlarını bilme ve psikolojik destek alma konusunda eğitime ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğuna göre kariyer planlama ortaokul düzeyinde başlamalıdır ve bu süreçlerde aile destekleyici, üniversite ve akademisyenler aracı bir rol üstlenmelidir. Bununla birlikte öğrencilere göre, kariyer planlama sürecinde verilen eğitimlerin süresi çok uzun olmamalı, eğitimlerde teknoloji entegrasyonu dayalı yüz yüze ve çevrimiçi öğrenme ortamlarından faydalanılmalıdır. Bu sonuçlar doğrultusunda birtakım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Kariyer Planlama, Mesleki Gelişim, Üniversite Öğrencileri

EVALUATION THE CAREER PLANNING OPINIONS OF THE GEOGRAPHY UNDERGRADUATE STUDENTS

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the opinions of undergraduate geography students regarding career planning. In this respect, this research was conducted using case study method, one of the qualitative research models. This study involved 24 geography students who were selected based on criterion sampling method from a state university. The form developed by the author was used as a data collection tool. A number of 19 open-ended questions were asked

to determine the demographic information of the participants and their views on career planning in the form. The opinions of two field experts were requested to ensure the validity and reliability of the form. After data collection process carried out using the Google Forms tool, the data were analysed by descriptive methods, and the opinions of the students were often supported by direct quotations. As a result of the research, it was seen that career planning, in general, was defined by undergraduate students of the geography department as improving and developing their professional lives. Students linked to the importance of career planning to mastering personal development processes and using time well. It was found that students attributed career planning to mastering personal development processes and managing their time effectively. The career planning stages of the students showed an independent and unique hierarchical structure. Students implied that they require training in the career planning process, particularly to learn about the employment prospects available and to gain psychological support. Majority of students suggested that career planning should start at the secondary school level and the family should play a supportive role while the university and academicians should play a mediating role in career planning. However, they emphasized that career planning training should not be too long, technology-integrated face-to-face and online learning environments should be employed. In this direction, some suggestions are presented in this study.

Keywords: Geography, Career planning, Professional Development, Undergraduate Student

GİRİŞ

Kariyer kavramı, Fransızcada *"Carrierre"* ve İngilizcede *"Career"* kelimelerinden Türkçeye girmiştir (Bayraktaroğlu, 2011: 137). Kavram meslek hayatında ilk kez Anne Roe'nun 1956 kaleme aldığı "*Meslekler Psikolojisi"* eserinde kullanılmıştır. Daha sonra Super (1957) yazdığı *"Kariyer Psikolojisi"* eserinde bu kavramı daha detaylı açıklanmıştır (Altıntaş, vd., 2021). Kariyer kavramı bireyin yaşamı boyunca edindiği işle ilgili tecrübelerini ifade etmektedir (De Cenzo ve Robins, 1996: 266). Kariyer, bireyin kişisel ve örgütsel hedefleriyle doğrudan ilişkili olup yaşamı boyunca kısmen kontrol edebileceği iş tecrübelerini yansıtır (Tüz-Vergiliel, 2003). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere kariyer planlamada kişisel ve örgütsel olmak üzere iki temel yaklaşımdan bahsedilebilir. Kişisel yaklaşımda birey, kendi bilgi, beceri ve yeteneklerine uygun yol ve yöntemleri belirlemeyi amaçlar. Örgütsel yaklaşımda ise, bireyin kariyer planlaması doğrultusunda belirlenmiş bireysel amaç ve yönelimleri örgütsel hedeflerle birleştirme hedefi baskındır (Kozak ve Dalkıranoğlu, 2013).

Kariyer planlama, bireyin kişisel ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlarını mesleki yaşantısında nasıl karşılayabileceğini konusunda gerçekleştireceği eylemleri ve süreçleri içerir. Bu eylemler ve süreçlerin esnek ve gerçekçi tercihler olması önem arz eder. Şöyle ki yapılan araştırmalar bireylerin mesleki yaşamlarındaki motivasyon düşüklüğünün önemli nedenlerinden birinin kariyer gelişimindeki gerçekçi olmayan tercihler olduğunu ortaya koymaktadır (Kozak ve Dalkıranoğlu, 2013; Ertem, Engin-Demir ve Gökalp, 2017). Bireyler gerçekçi tercihler yaparken kariyer planlama ilkeleri esas alabilir. Bireysel kariyer planlama ilkeleri genel olarak *"kendini tanıma, meslek araştırması yapma, hedefi tanımlama, plan yapma ve uygulama"* olarak sıralanabilir (Balta-Aydın, 2007; Şekil 1).

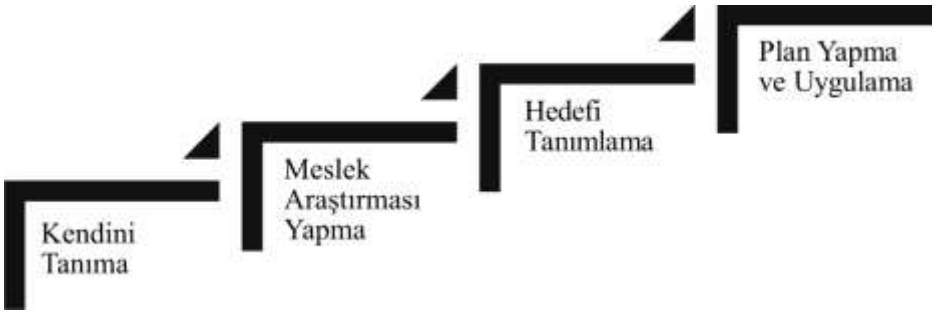

Şekil 1. Kariyer planlama ilkeleri

Kariyer planlama bireyin kendini tanıması ve değerlendirmesiyle başlar. Bu ilk aşamada birey *"güçlü ve zayıf yönlerim neler?","neye ilgi duyuyorum?"*, "*şu an ve gelecekte ne yapmak istiyorum?"* sorularına cevap aranır (Drucker, 2000). Meslek araştırması yapma aşaması bireyin kariyer alternatiflerini ortaya koyduğu süreçtir. Bu aşamada birey yetkinlikleri ve ilgisi doğrultusunda hangi iş alanlarında istihdam edebileceğinin çerçevesini sınırlandırır. Hedefin tanımlanması aşaması, bireyin öz benliğine uygun kısa ve uzun vadeli hedeflerin belirlendiği aşamadır. Bu aşamada birey kariyeri ile ilgili hedefleri saptayarak karar verir. Plan yapma ve uygulama ise bireyin hedefine ulaşmasında izlediği sıralı ve düzenli aşamaları gösteren aşamadır. Birey bu aşamada ait olduğu meslek grubu üyelilerinin tecrübelerine başvurabilir ve onlardan destek alabilir (Aytaç, 1997).

Kariyer planlama ilköğretimden yükseköğretime kadar eğitimin tüm aşamasında gerçekleşen bir süreçtir. Örneğin, Türk Eğitim Sistemi'nde öğrenciler, ilköğretimden ortaöğretime geçişte ve ortaöğretimden yükseköğretime geçişte kariyer planlaması yapmaktadır. Ancak alanyazında yapılan araştırmalar öğrencilerin kariyer planlama süreçlerine hiç katılmadığı veya sınırlı katılım sağladığını bu nedenle kariyer planlama da birtakım sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymuştur (Kılıç ve Ateş, 2014; Kozak ve Dalkıranoğlu, 2013; Ertem, vd., 2017). Bu nedenle yapılan araştırmada coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamaya ilişkin görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Coğrafya bölümü lisans öğrencileri kariyer planlamayı nasıl tanımlamaktadır?
- Coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre kariyer planlamanın meslek hayatındaki önemi nedir?
- Coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre kariyer planlamanın aşamaları nelerdir?
- Coğrafya bölümü lisans öğrencileri kariyer planlamada hangi kaynaklara başvurmaktadır?
- Coğrafya bölümü lisans öğrencileri kariyer planlamada hangi konularda eğitim almaya gereksinim duymaktadır?
- Coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre kariyer planlama ne zaman başlamalıdır ve kariyer planlamada ailenin, akademisyenlerin, üniversitenin rolü ne olmalıdır?
- Coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre kariyer planlama programlarının tasarım ve süre nasıl olmalıdır?

Araştırma sonuçlarının araştırmacılara ve uygulayıcılara coğrafya lisans öğrencilerin kariyer planlama süreçlerine ilişkin yaptıkları çalışmalarda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca coğrafya bölümlerinde yükseköğretimde kariyer planlama dersinin birinci sınıftan itibaren zorunlu ders olarak okutulması ile Yükseköğretim Kurumu'nun kararıyla birlikte, bu dersi

verecek öğretim üyelerinin tasarlayacakları ders programı, içeriği, öğretme -öğrenme süreçleri ve sınama durumlarını belirlemede araştırma sonuçlarının fikir verici olduğu öngörülmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının belirli bir zaman dilimi içerisinde bir olgu ya da olaya ilişkin mülakat, gözlem, görüşme, doküman yoluyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı bir betimlemedir (Creswell, 2013). Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 24 lisans öğrencisi (14 kadın;10 erkek) oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde ölçüt örneklem yöntemi esas alınmıştır. Öğrencilerin dördüncü sınıf düzeyinde olması, akademik ortalaması (orta, düşük, yüksek düzey) ölçüt maddeleri olarak kabul edilmiştir. Araştırma verileri yazar tarafından geliştirilen form ile toplanmıştır. Formda katılımcılarının konuya ilişkin görüşlerini ortaya koymak için 19 açık uçlu soruya yer verilmiştir. Formun geçerlik ve güvenirliğinin sağlanmasında iki alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda formda yer alan iki soru çıkarılmış, 3 soru dilbilim ve imla bağlamında düzeltilmiştir. Veri toplama süreci Google Formlar aracılığıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Ölçüt örneklem dikkate alınarak akademik ortalaması üç farklı düzeyin her birinden sekiz öğrencinin verileri araştırma kapsamında incelenmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılar olarak yer verilmiştir. Öğrencilerin görüşleri sunulurken kısaltma yapılmış (Ö1,Ö2..Ö24 gibi) ayrıca cinsiyetlerin belirlemesi için kadın katılımcılar için *"K",* erkek katılımcılar için *"E"* harfleri kullanılmıştır. Çözümlenen verilerin geçerlik ve güvenirlik çalışmasında coğrafya eğitimi alanında uzman bir akademisyenin görüşüne başvurulmuş, yazar ile uzman arasındaki uzlaşı düzeyi hesaplanmıştır. Miles ve Huberban (1994) göre hesaplanan uzlaşı düzeyi .85 olarak bulunmuştur.

Bulgular

1. Kariyer planlamanın tanımına ilişkin bulgular

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlama tanımına ilişkin görüşleri Tablo 1'de çözümlenmiştir. Bu soruya katılımcıların tamamı cevap vermiştir. Ancak bir öğrenci (Ö13K) kariyer planlamanın tanımını yapmak yerine, soruyu "*hava yollarında hostes olmak"* olarak yanıtlamıştır.

Tablo 1. Kariyer planlama kavramı

Kodlar	f	Kodlar	f
Mesleki gelişim	19	Motivasyon	5
Akademik ilerleme	15	Yol haritası	3
Hedef belirleme	13	Kendini tanıma	2
Planlama	12	Çalışma hayatı	1
Mesleki yeterlik	7	Hayat boyu öğrenme	1

Tablo 1 incelendiğinde coğrafya lisans öğrencileri kariyer planlamayı ağırlıklı olarak *mesleki gelişim (f=19) ve akademik ilerleme (f=15)* olarak tanımladığı görülmektedir. Örneğin, Ö14E " *kariyer planlama meslekte iyi bir yere gelmek için yapılan eylemlerdir.* "şeklinde*;* Ö6K *"..kariyer bence akademiysen olmak için verilen çabadır"* şeklinde görüşlerini açıklamışlardır. Ayrıca öğrencilerin kariyer planlamayı tanımlarken özellikle *hedef belirleme* ve *planlama*

kavramları kullandığı görülmüştür. Öğrenciler *hedef belirlemeyi*, Ö15K: "*Hedeflenen meslek için en uygun yolun belirlenmesi ve o yolda ilerlemektir."* şeklinde; Ö11E: "*Bireyin kendi becerilerini yeteneklerini tanıyarak geleceğine dair iş hayatı için hedefler belirlemesi."* şeklinde açıklamışlardır. *Planlamayı*; Ö1E "*Kariyer planlama, bireylerin ilgi alanlarına, güçlü ve güçsüz yönlerine, zayıflıklarına, değer yargılarına, mesleki yönelimlerine, becerilerine ve kendisi için koyduğu hedeflere göre planlanan bir stratejidir"*; Ö5K *"Kariyer planlama iş hayatımız için izleyeceğimiz yolu önceden düşünmek ve planlama yapmak demektir. "* şeklinde açıklamışlardır.

2. Kariyer planlamanın önemine ilişkin bulgular

Katılımcıların kariyer planlamanın mesleki hayatta önemine ilişkin görüşleri Tablo 2'de çözümlenmiştir. Bu soruya tüm katılımcılar cevap vermiştir.

Tablo 2. Kariyer planlamanın meslek hayatındaki önemi

Kodlar	f	Kodlar	f
Kişisel gelişim	18	Verimlilik	4
Zaman yönetimi	15	Mesleğe uygunluk	4
Yön verme	10	Başarı	3
Mesleki doyum	7	Mutluluk	3
Mesleki terfi	6	Unvan	1
Gelir	5	Huzur	1

Tablo 2 incelendiğinde, coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre kariyer planlamanın meslek hayatındaki önemi, *kişisel gelişim (f=18) ve zaman yönetiminden (f=15)* kaynaklanmaktadır. Katılımcılar *kişisel gelişimi*, Ö7E "*…kendimi geliştirmem ve en iyisi olmam konusundan önemli olduğunu düşünüyorum",* şeklinde*;* Ö10K *"…küçük yaştan itibaren kişisel gelişim için yatırım yaparsak meslek hayatımıza en büyük katkıyı sağlarız.*" şeklinde; Ö22E "*Kariyer planlama ilk olarak kişinin kendini tanıması olduğundan kişi olanaklarını bilir eksikliklerini bilir ve bu doğrultuda mesleğinde eksiklerinin üzerine gider…"* şeklinde ifadeleriyle açıklamışlardır. Öğrenciler, kariyer planlamanın mesleki hayatta önemine *zaman yönetimi* bağlamında ÖK24 "*Merdiven basamaklarını nasıl ki üçer beşer çıkmaya kalkarsak tökezleriz ya da birinde düşeriz tıpkı bunun gibi kariyer planlama mesleki hayatımızda hangi aşamada ne yapacağımızı düzenleyerek bizi hedefe ulaştırır. "* şeklinde; Ö20K "*Kariyer planlamanın meslek yaşamımızdaki önemi hayallerimize giden yolda zamanı iyi kullanmayı öğrenmedir."* şeklinde açıklama yapmışlardır.

3. Kariyer planlamanın aşamalarına ilişkin bulgular

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerin görüşlerine göre kariyer planlamanın aşamaları birbirlerinden bağımsız ve özgün bir hiyerarşik yapı göstermektedir. Bu anlamda bu konuya ilişkin öğrenci görüşlerini tematik bir yapı altında toplamak yerine, doğrudan alıntılara yaparak öğrenci görüşleri ortay konulmuştur. Örneğin, Ö12K *"İlk başta ailenin bilinçlendirilmesi. Çocuğun başarılı yönlerinin bulunması. Çocuğu bu yönlere sevk etmek. Başarılı olduğu yönlerine uygun meslek seçimini çocuğun seçmesi. Bu seçilen meslek uygun okullara yönlendirme" olarak;* Ö8 E *"Öz farkındalık sağlanır, hangi içte başarılı ve mutlu olacağımız belirlenir. Kariyer seçenekleri hakkında araştırma yapılır. Amaç şekillenir. Tecrübe kazanmak için staj eğitimi almak ve iş hakkında bilgi sahibi olmak. Sonuca ulaşarak en iyi seçeneği*

belirlemek." olarak; 14 ÖE *"...öncelikle birey kendini tanımalı, güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirdikten sonra becerilerine uygun kariyerini amaçlamalı ve bilgi toplamalı ve topladığı bilgiler doğrultusunda kariyer planını uygulamaya* geçmeli" *olarak* kariyer planlama aşamalarını sıralamıştır.

4. Kariyer planlamada yararlanılan kaynaklar

Katılımcıların kariyer planlama sürecinde yararlandıkları kaynaklara ilişkin görüşleri Tablo 3'de çözümlenmiştir. Bu soruyu öğrencilerin 21'i cevaplamıştır. 3 öğrenci soruya cevap vermemiştir.

Tablo 3. Kariyer planlamada yararlanılan kaynaklar

Kodlar	f	Kodlar	f
İnternet	20	Yaşam Koçu	10
Rehber Öğretmen	18	Aile	7
Kişisel gelişim kitapları	15	Uzman görüşleri	5
YouTuber	15	Kariyer atölyeleri	3
Danışmanlık merkezi	12	Psikiyatr	3
Kariyer merkezleri	11	Akademik yayınlar	2

Tablo 3 incelendiğinde, coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlama sürecinde en çok *internet (f=20)* ve *rehber öğretmenlere (f=18)* başvurduğu görülmektedir. Öğrencilerin ayrıca kişisel gelişim kitapları kadar youtuberların görüşlerini dikkate aldıkları söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin çok azının (*f=2)* kariyer planlamada akademik yayınlardan yararlanıyor olması dikkat çekicidir.

5. Kariyer planlamada gereksinim duyulan eğitim alanları

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamada gereksinim duyulan eğitimlere ilişkin görüşleri Tablo 4'de çözümlenmiştir. Bu soruyu öğrencilerin 23'ü cevaplamıştır. 1 öğrenci soruya cevap vermemiştir.

Tablo 4. Kariyer planlamada öğrencilerin ihtiyaç duyduğu eğitim içeriği

Temalar	f	Temalar	f
İş pozisyonlarını bilme	19	Gelir miktarı	5
Psikolojik destek	15	Eleştirel düşünme	4
Kişisel gelişim	14	Akademik kariyer	3
Zaman yönetimi	11	Planlama aşamaları	1
Sınavlar	6	Mesleki örgütler/topluluklar	1

Tablo 4 incelendiğinde, coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamada ağırlıklı olarak *iş pozisyonlarını bilme (f=19) ve psikolojik destek (f=15)* konusunda eğitime ihtiyaç duyduğu görülmektedir. *İş pozisyonları hakkında bilgi alamaya ilişkin* öğrenci görüşleri ele alındığında örneğin, Ö19K" *Fen-Edebiyatta okuduğum için, özel okulda öğretmen olmak, dershanede çalışmak dışında çok şansım olduğunu düşünmüyorum. Aslında seneye nerde çalışabilirim çok fikrim yok. Bu yüzden bana en çok hangi meslek alanlarında, kurum kuruluşlarda çalışabilirim konusunda bilgi verilmeli….*" *şeklinde;* Ö9E *"Çoğu insanın kafasında bir kariyer planı var, ancak bu doğru mu bilinmez, bu konuda kişinin kendini*

tanımasına yönelik bir eğitim verilmeli. Mesela öğretmen olmak dışında neler olabilir seneye bu konu daha detaylı sunulsa güzel olur" şeklinde ifadeleriyle bu görüşünü detaylı açıklamışlardır. *Psikolojik destek, öğrencilerin iş* pozisyonlarını tanımadan sonra en çok tekrar edilen kod olmuştur. Öğrenciler buna dair, Ö11E, *"ailemin dışında bir ortamda okuyorum, sürecin pek çok zorlayıcı tarafı var hem maddi hem manevi bu yüzden çoğu zaman bir hedefim olsa da motivasyonum düşüyor. Bu yüzden motivasyon verici eğitimlere kariyer planlamada ihtiyaç duyuyorum….* Ö19K " *karşılaştığım hoş olmayan bir durumda mesela ALES'ten düşük aldım, boşuna uğraş veriyormuşum gibi geliyor, bir ay toplayamıyorum bu yüzden birilerin bana yaparsın olacak gibi şeyler söylemesi ve beni profesyonel kişilerin dinlemesine çoğu zaman ihtiyaç duyarım."* şeklinde görüş bildirmiştir. Ayrıca bu soruda öğrencilerin yarısından fazlası kişisel gelişimlerini destekleme yönelik eğitimlere ihtiyaç duyduklarını da örneğin Ö1E, *"Kendimi daha iyi nasıl geliştirebilirim ve bu konuda sürdürülebilirlik açısından neler yapabilirime yönelik mesleğimle ilgili CBS ve analizlerle ilgili eğitimler almak isterim*." ; Ö6 K *"Hangi yeteneklere ve isteklere sahipsem o tarafa yönelerek eğitimimi kariyerimi planlamam konusunda dersler alabilir, bununla ilgili planlama konusunda eğitim verilmelidir."* belirtmişlerdir.

6. Kariyer planlamada ailenin rolü

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerin çoğunluğuna göre (f=22) kariyer planlamaya ortaokulda başlanması gerekmektedir. Öğrencilere göre kariyer planlamada ailenin rolleri Tablo 5.'de analiz edilmiştir. Bu soruyu bütün öğrenciler cevaplamıştır.

Tablo 5. Kariyer planlamada ailenin rolü

Kodlar	f	Kodlar	f
Destekleme	21	Maddi destek sağlama	7
Rehber olma	17	Değer verme	3
Yönlendirme	13	Tavsiyede bulunma	2
Motive etme	13	Saygı gösterme	1
Fırsat verme	10	Fiziki ortam sunma	1

Tablo 5 incelendiğinde, coğrafya bölümü lisans öğrencileri ağırlıklı olarak (f=21) kariyer planlamada *ailenin rolünü* destek verme ile ilişkilendirmişlerdir. Öğrencilerin görüşleri, *Ö3E "…ailenin rolü çocuğun adına meslek seçimi yapmak değildir. Aileler çocuklarının erken yaşlardan itibaren ilgi alanlarını keşfetmelerini desteklemek görevidir*."; Ö4K " *Aile her zaman bireyin yanında olmalı ve ne olursa olsun onu geçmişteki ya da kendi hayallerindeki konumlara getirmek için zorlamamalı, bireye en uygun olanı seçmek için yardımcı olmalı."* ; Ö16K "*Her zaman arkamızda durarak destekleyen ve koşul ne olursa olsun kararlarımıza saygı duyan rolleri olmalıdır.";* Ö7E "Bence *aile kariyer planlamada destekleyici olmalıdır. Bireyin vereceğe karara saygı duyup onu her konuda desteklemelidir. Özellikle eğitim seviyesi düşük ebeveynlerin komşunun kızı/oğlu doktor olmuş sende doktor ol demesi gibi saçma düşünceler ülkemizde çok yaygındır. Bu yanlış söylemler bireyi başarısızlığa sürekler."* şeklinde detaylı olarak görüşlerini açıklamışlardır. Ayrıca Tablo 5 incelendiğinde beklentinin aksine, öğrencilerin yarısından azının (f=7) aileyi *finansal bir kaynak* olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

7. Kariyer planlamada akademisyenlerin rolü

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamada akademisyenlerin rolleri ilişkin görüşleri Tablo 6'da analiz edilmiştir. Bu soruyu öğrencilerin 21'i cevaplamıştır. 3 öğrenci soruya cevap vermemiştir.

Tablo 6. Kariyer planlamada akademisyenlerin rolleri

Kodlar	f	Kodlar	f
Rehber olma	17	İşbirliği yapma	7
Tecrübe paylaşımı	17	Takip etme	4
Destekleme	13	Empati yapma	4
Gözlem yapma	11	Tavsiyede bulunma	2
Fırsat oluşturma	10	Yönlendirme	1

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcılara göre kariyer planlamada akademisyenlerin rolü, ağırlıklı olarak *rehber olma (f=17) ve tecrübe aktarma (f=17)* ile ilişkilendirmişlerdir. Ortaya çıkan bu durumdan coğrafya lisans öğrencilerinin akademisyenleri bilgi, beceri, eğilim, ilgi gibi konularda aktarım yapan birer aracı olarak gördüğü ifade edilebilir. Öğrencilerin görüşleri incelendiğinde, Ö11E, "*Akademisyen veya hocalarımızın rolü büyüktür çünkü kendilerinin geçmiş dönemlerdeki bilgi birikimleri bize bir şeyler katabilir ve kariyer planlamada önder olabilirler."* şeklinde; Ö1E *Hocalarımız kariyer konusunda tecrübelidirler. Öncelikle onlardan kendi kariyerlerini nasıl oluşturdukları öğrenmelidir. Ve bunu kendi kariyerimize göre değerlendirebiliriz.* "şeklinde; Ö16K, "*Hocalarımızın deneyimlerinden yararlanabiliriz. Bu yüzden deneyimlerini bize aktarmalı ve bizi kariyer planlarımız hakkında yorumlar yapabilirler. Öngörülerini bize öncülük edecektir.* "şeklinde; Ö19K, "*Bizleri bizden sonra tanıyanlar arasında akademisyenler de vardır. Bizlerin çalışma yöntemlerine tavsiyeler sunmaları ve iş olanaklarını gerekli zamanlarda hatırlatmaları işe yarayacaktır. "*şeklinde görüşleriyle bu durum açıkça ifade edilmiştir.

8. Kariyer planlamada üniversitenin rolü

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamada üniversitelerin rollerine ilişkin görüşleri Tablo 7'de analiz edilmiştir. Bu soruyu öğrencilerin 19'u cevap vermiştir. 4 öğrenci soruya cevap vermemiştir.

Tablo 7. Kariyer planlamada üniversitelerinin rolü

Kodlar	f	Kodlar	f
Bilimsel etkinlik düzenleme	13	Mezun öğrenci veri tabanı oluşturma	7
Fiziki ortam oluşturma	13	Yandal -Çift Anadal imkânı	7
Maddi-manevi destekleme	10	Psikolojik destek sağlama	3
İnternet altyapısı sağlama	10	Yurtdışı olanakları sağlama	3
İstihdama destek olma	9	Dil kursu açma	1

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcılar çoğunlukla kariyer planlamada üniversitelerin rollerini, *bilimsel etkinlik düzenleme (f=15) ve fiziki ortam oluşturma (f=13)* ile ilişkilendirmişlerdir. Örneğin; ÖE8 "*Kariyer planlamada üniversitelerin seminerler düzenleyerek öğrencilerin ufkunu açması gerekir."* şeklinde*;* Ö17K. "*Kariyer planımda üniversitenin bana sunduğu*

imkânlar önemlidir. Örneğin üniversitede verilen kurslar, eğitimler, konferanslar, yurtdışı fırsatları donanımlı insanlar olmayı sağlar. " şeklinde; Ö20K "…üniversiteden coğrafyacıları bir araya getirdiği konferans ve kongreleri düzenlemesini beklerim, böylece meslekte kıdemli kişilerin deneyimleri dinlerim. Çalışmalarından haberdar olurum." şeklinde görüşlerini açıklamışlardır. Ö9E " *üniversite kariyer planlamada gerekli dersliği, ders materyalini, teknolojiyi altyapıyı öğrenciye sunmalıdır.* " şeklinde; Ö11E "*…arazi çalışmalarında araç, şoför, kumanya desteği vermelidir"* şeklinde bu konudaki görüşlerini açıklamıştır.

9. Kariyer planlama eğitim programlarında tasarımı

Katılımcıların kariyer planlama konusunda verilecek eğitim programı tasarımına ilişkin görüşleri Tablo 8'de analiz edilmiştir. Bu soruyu öğrencilerin 19'u cevap vermiştir. 5 öğrenci soruyu cevaplamamıştır.

Tablo 8. Kariyer planlamada eğitim programları tasarımı

Kodlar	f	Kodlar	f
İşlevsel süre	17	Ücretsiz hizmet	13
Teknoloji entegrasyonu	15	Katılımcı sertifikası	5
Yüz yüze eğitim	15	Kişiye özel	4
Çevrimiçi eğitim	15	Mesleki yetkinliği destekleyici	3
Uzman eğitmen	13	Disiplinler arası işbirliği	2

Tablo 8 incelendiğinde, coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre kariyer planlamada eğitim programları tasarımının süresi *işlevsel olmalı (f=17)* dır. Öğrencilerin görüşlerine göre sürenin uzun olması programın sıkıcı bir hale dönüşmesine neden olmaktadır. Örneğin, Ö23K bu durumu "*Seminerler ve eğitimler 1 saati geçmemeli çünkü insanları sıkıyor"* şeklinde ifade etmiştir. Ö5K, *"…süre ne çok sıkacak kadar uzun ne de basit olacak kadar kısa olmamalıdır."* şeklinde görüşünü açıklamışlardır. Bununla birlikte eğitim programlarının öğrencinin yeterliğine, bireysel farklılığına, becerisine, algılama düzeyine bağlı olarak esnek olabileceği yönünde de görüş bildiren öğrenciler olmuştur. Örneğin, Ö3E, "*Belli bir süre olabileceğini düşünmüyorum. Çünkü her bireyin zekâ düzeyi, yeterliği, algısı birbirinden farklıdır. Bu yüzden en iyi süre kişiye göre belirlenebilir*." şeklinde; Ö18K "*İnsanlara kariyer planlamalarının tamamlanması için kesin bir süre verilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü her insanın kariyerini planlama süreci farklılık gösterir."* şeklinde bu durumu açıklamıştır. Bir diğer taraftan eğitim programı tasarımında öğrenciler *yüz yüze ve çevrimiçi eğitimlerin (f=15)* birlikte kullanması gerektiğini ifade etmiştir. Öğrencilere göre yüz yüze eğitim özellikle arazi çalışmalarında; çevrimiçi çalışmalar mesafe zaman ve maliyet nedeniyle tercih edilmelidir. Örneğin, Ö10K, "*…bizim doğal çalışma ortamımız arazi bu yüzünden saha araştırmalarıyla ilgili mesleki kariyerimize katkı sağlayacak eğitimler yüz yüze verilirse anlamlı olur"* şeklinde; Ö8E "*mesleki kariyerimle ilgili aldığım eğitimlerde çevrimiçi eğitimlere katılıyorum. Çünkü çevrimiçi eğitimler çoğu zaman kolaylık sağlıyor. Yakın zamanda İstanbul'da verilen bir eğitime katıldım. Yüz yüze olsa buna gitmek maliyetli ve zordu*", Ö16K, " *özellikle CBS dayalı ders içeriklerinde bilgisayarlar ana bilgisayarla entegre online eğitimler yapılmalı böylece öğrenirken zamandan ciddi tasarruf sağlanabilir"* şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Tartışma

Bu araştırmada coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamaya ilişkin görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yedi araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre coğrafya bölümü lisans öğrencilerine göre, kariyer planlama*, mesleki gelişim ve akademik ilerleme ile ilişkilendirilerek* tanımladıkları görülmüştür (Tablo 1). Aytaç (1997), Altıntaş, vd., (2021), De Cenzo ve Robins, (1996) ve Tüz-Vergiliel (2003) kariyer planlamayı tanımlarken kişilerin iş veya meslek hayatındaki gelişmelere ve deneyimlere odaklandığı bilinmektedir. Bu anlamda, öğrencilerin tanımlamalarının alanyazınla örtüştüğü söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara göre öğrenciler, kariyer planlamanın mesleki hayatındaki önemini bireye *kişisel gelişim sağlama* ve *zaman yönetimi* kazandırmadan kaynaklı olduğu düşünmektedir (Tablo 2). Alanyazında yapılan araştırmalarda da kariyer planlamanın bireylerin kişisel gelişimlerini desteklediği yönünde bulgulara rastlanılmıştır Kırkçı, (2007), 117 yöneticiyle yaptığı araştırmada kariyer planlama faaliyetlerinin kariyer geliştirme üzerinde pozitif bir etki oluşturduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Ahmetoğulları ve Güneş (2017) de kariyer planlamanın meslek yüksekokulu öğrencilerin kişisel gelişimini olumlu yönde etkilediğini raporlamıştır. Laker ve Laker, (2007) ve Çakan (2020) göre de kariyer planlama becerisi gelişmiş bireyler, zaman yönetimi konusunda daha yetkin davranışlar sergilemektedir. Kariyer planlamanın doğası gereği sürekli zamana dayalı bir süreç yyönetilmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlarının alanyazını desteklediği ifade edilebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemini çözmek için elde edilen bulgular incelendiğinde, coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin kariyer planlamaya ilişkin aşamalarının birbirlerinden bağımsız ve özgün bir hiyerarşik yapı gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum öğrencilerin kariyer planlama sürecinde izlediği aşamalar, literatürle birebir örtüşmemektedir. Ancak bu sonucu öğrencilerin konuyu ilişkin yetersizliği gibi yorumlamaktan da kaçınmak gerekir. Zira öğrencilerin kariyer planlamadaki özgünlüğü birtakım faktörlerin etkisiyle (eğitim politikaları, aile faktörü, ekonomik göstergeler, kişisel özellikler gibi) ortaya çıkmış (Lally ve Kerr, 2005) doğal bir sonucu da yansıtabilir. Bu anlamda bu konuda gelecekte yeni çalışmalar yapılarak ortaya çıkan bulguların ayrıntılı olarak ortaya konulmasında fayda vardır.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara göre coğrafya bölümü lisans öğrencileri kariyer planlamada sıklıkla *internet ve rehber öğretmene* (Tablo.3) başvurmaktadır. Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoğlu' (2013) nun araştırmasında mezun durumundaki öğrencilerin kariyer siteleri hakkında bilgi sahibi oldukları ve bunları kariyer planlamada dikkate aldıkları saptanmıştır. Taşlıyan, Bıyıkbeyi ve Demirbanka (2017) göre de internet kariyer fırsatlarını değerlendirme konusunda öğrencilere pozitif global bakış açısı kazandırmaktadır. Rehber öğretmenlerin yükseköğretime geçiş sınavlarında coğrafya bölümlerinin tercih edilmesinde rolleri olduğu bilinmektedir (Şenol, 2020) . Ayrıca Türk Eğitim Sisteminde rehber öğretmenler sadece coğrafya bölümü öğrencilerine değil, ilköğretimden ortaöğretime; ortaöğretimden yükseköğretime geçişte tüm öğrencilere danışmanlık hizmeti vermektedir (Ünal ve Ünal, 2010). Bu bağlamda ortaya çıkan bulgular alanyazınla örtüşmektedir. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunun, kişisel gelişim kitapları kadar youtuberların görüşlerini önemsemesi karşın, akademik yayınlardan yeterince istifade etmemesi oldukça manidardır. Akademik yayınların

kariyer planlamada, öğrenciler tarafından okunması için görünürlük kazandırılması gerekmektedir.

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara göre coğrafya bölümü lisans öğrencilerin kariyer planını yaparken en çok *iş pozisyonlarını bilme ve psikolojik destek* konusunda eğitime ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir (Tablo 4). Ertem, vd., (2017) üniversite öğrencilerinin kariyer planlamaya ilişkin ihtiyaçlarını analiz ettiği araştırmasında öğrencilerin mesleki seçimlerini destekleyen eğitimlere ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Kozak ve Dalkıranoğlu (2013) üniversite öğrencilerin kariyer algılarını incelediği araştırmasında da öğrencilerin gerçekçi planlar yapması için istihdam alanlarını iyi tanımaya ihtiyaç duyduklarını raporlamıştır. Kılıç ve Ateş (2014) araştırmasında coğrafya eğitim fakültesi öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdamına ilişkin endişe ve beklentilerin olduğuna vurgu yaparak, lisans öncesi dönemde bu konuda daha fazla bilgi edinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlamda ortaya çıkan sonuçlar alanyazını desteklemektedir.

Araştırmanın altıncı problemine ilişkin elde edilen bulgulara göre coğrafya bölümü lisans öğrencileri, kariyer planlamada ailenin rolünü çoğunlukla *destekleme ve rehber olma* ile ilişkilendirerek açıklamışlardır. Öğrencilerin yarısından da azının ailenin *maddi destek verme* rolüne vurgu yapmış olması dikkat çekicidir (Tablo5). Bu durum öğrencilerin ailelerinden beklentilerin daha çok fikirlerine *önem ve değer verme* olduğu şeklinde yorumlanabilir. Öğrencileri göre kariyer planlamada akademisyenlerin rolleri ağırlıklı olarak *rehber olma* ve *tecrübe aktarımı yapma* olmalıdır (Tablo 6). Ortaya çıkan bu durumdan coğrafya lisans öğrencilerinin akademisyenleri bilgi, beceri, eğilim, ilgi gibi konularda aktarım yapan birer aracı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Pekkaya ve Çolak (2013) kariyer planlamanın meslek seçimini etki eden faktörleri araştırdığı araştırmada benzer sonuçlara rastlamıştır. Sağdıç ve Demirkaya'nın (2009) araştırmasında da öğrencilerin, kariyer planlamada akademisyenlerden danışmanlık hizmeti beklediği ve buna karşılık araştırmanın gerçekleştiği meslek yüksekokulu örnekleminde bu beklentinin yeterince karşılanmadığı yönünde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Coğrafya bölümü lisans öğrencileri kariyer planlamada üniversitelerinin rollerini ise *bilimsel etkinlik düzenleme ve fiziki ortam oluşturma* ile ilişkilendirerek açıklamışlardır (Tablo 7). Bu durum öğrencilerin üniversiteleri, bilimsel etkinlikleri düzenleyerek mesleki ve kişisel gelişimleri için birer aracı gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Güven'e (2020) göre de öğrencilerin kariyer planlama sürecinde istenilen verimin alınmasında üniversitelerin düzenleyeceği etkinlikler oldukça önemlidir. Ayrıca öğrenciler doğal veya beşeri arazi çalışmaların yapılmasında üniversiteleri *kaynak oluşturma ve temin etme* konusunda sorumlu görmektedir. Arı'nın (2020) coğrafya bölümlerinde Türkiye örnekleminde coğrafya lisans programlarında arazi uygulamalarına ilişkin araştırmasında tespit edildiği üzere üniversitelerin pek çoğu kurumsal ve maddi desteklerin azlığa nedeniyle bu faaliyetleri sınırlı düzeyde destekleyebilmektedir. Bununla birlikte öğrenciler, üniversite yönetiminden coğrafya disiplinine özgü *fiziki ortamların* (CBS laboratuvarları, ölçüm araçları, navigasyon gibi) temin edilmesini beklemektedir. Coğrafya bölümlerinde CBS eğitimi ve CBS'nin gerekliliği bilinen bir durumdur (Yiğit, Ataol ve Dinç, 2011). Bu nedenle öğrencilerin üniversiteden kariyer planlamada bu beklentilerin doğal bir durum olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın yedinci problemine ilişkin elde edilen bulgulara göre ise öğrenciler kariyer planlama konusunda verilecek eğitim programı tasarımların süre bakımından işlevsel, teknoloji

entegrasyonun dayalı, yüz yüze veya çevrimiçi ortamlarda tasarlanabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Ayrıca öğrencilerin yarısından fazlası *bu eğitimlerin uzman kişiler* tarafından ve *ücretsiz* yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Tablo 8). Bununla birlikte eğitim programlarının öğrencinin yeterliğine, bireysel farklılığına, becerisine, algılama düzeyine bağlı olarak esnek olabileceği yönünde de görüş bildiren öğrenciler olmuştur. Alanyazında eğitim programının tasarımına ilişkin belirlenen ilkeler ile tespit edilen bulguların örtüştüğü söylenebilir. İyi bir eğitim programı birey ve yaşam temelli uygulamalardan oluşturulmalı ve teknoloji temelli yenilenmelidir (Alcı, 2012; Demirel, 2017; Ünsal ve Korkmaz, 2017; Yakar, 2016). Bu anlamda öğrencilerin kariyer planlamada gerçekleştirecek eğitim tasarımlarına ilişkin görüşleri literatürü destekler niteliktedir.

Araştırma sonucunda, bu çalışmanın sadece coğrafya bölümü öğrencilerinden (4.sınıf düzeyinde) toplanan nitel verilere dayandırıldığı ve elde edilen bulguların sadece benzer özelliklere sahip üniversite öğrencileri için genellenebilir olduğunu belirtmek gerekir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda boylamsal tasarımlar gerçekleştirilerek coğrafya bölümü öğrencilerin birinci sınıftan, mezun olduğu döneme kadar kariyer planlarındaki değişim ve bu değişime etki eden faktörler incelebilir. Araştırma sürecinde veri toplama aracının Google Formlar ile toplanması katılımcıların cevaplama sürecinde anlamadığı sorularla karşılaşmasına yol açmış olabilir. Nitekim kariyer planlamanın tanımının sorulduğu soruda, öğrencilerden birinin soruya kariyer hedefini (hostes olmak) yazmasının bununla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalar da yüz yüze veya çevrimiçi ortamlarda verilerin toplanması önerilmektedir. Ayrıca öğrencilerin kariyer planlama sürecinde internetin en çok başvurulan kaynak olması nedeniyle güvenli internet kaynaklarını bulma ve kullanma konusunda üniversitelerde etkinlikler düzenlemesi gerektiği düşünülmektedir. Son olarak, öğrenciler kariyer planlama sürecinde eğitimcilerden rehber olma ve aileden destek görme beklentisi içinde olduğu için formal veya informal olarak kariyer planlama ile ilgili eğitimlerde tüm paydaşları bir araya getirip bu hususlara dikkat çekmekte fayda vardır.

Kaynakça

Ahmetoğulları, K. & Güneş, M. (2017). MYO öğrencilerinin kariyer planlaması: Hilvan örneği, *International Journal of Academic Value Studies* (Javstudies JAVS), *3*(13), 166-177.

Akoğlan Kozak, M. & Dalkıranoğlu, T. (2013). Mezun öğrencilerin kariyer algılamaları: Anadolu Üniversitesi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 41-52.

Alcı, B. (2012). Eğitim programı tasarımı ve modeller. (1.Baskı). Şeker, H. (Ed.), *Eğitimde Program Geliştirme* içinde (ss.71-88), Anı Yayıncılık, Ankara.

Altıntaş, C., Tals, S. Avşar, M & Sönmez, H. (2021). *Kariyer,* (1.Baskı), Bozdoğan, D. (Ed). *Kariyer Planlama* içinde, (ss.93-98), TOGÜ KARMER, Tokat. https://karmer.gop.edu.tr/depo/menuler/birim_11898/duyurular_198/89e07439-672f-484e-a688-bca9b0a237f2/html_icerik/files/KP%20Ders%20Kitab%C4%B1.pdf Erişim tarihi.15.12.2022

Arı, Y. (2020). Coğrafya lisans programlarında arazi çalışmaları: uygulayıcı öğretim üyelerinin görüşlerine dayalı nitel bir analiz. *Doğu Coğrafya Dergisi 25*(43), 13-30.

Aytaç, S.(1997). *Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi, Planlaması, Geliştirilmesi ve Sorunları,* Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Balta-Aydın, E. (2007). *Örgütlerde kariyer yönetimi, kariyer planlaması, kariyer geliştirmesi ve bir kariyer geliştirme programı olarak koçluk uygulamaları*, Yüksek lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Bayraktaroğlu, S. (2011). *İnsan Kaynakları Yönetimi,* (4. Baskı), Sakarya Yayınevi, Sakarya.

Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri; Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitapevi, Ankara.

Çakan, S. (2020). Kariyer Memnuniyeti, (1.Baskı). Editör: Tutar.,(Ed). Kariyer Planlaması ve Yönetimi içinde, (ss. 261-276) , Seçkin Yayıncılık, Ankara.

De Cenzo, D.A. & Robbins, S.P. (1996) *Human Resource Management.* John Wiley and Sons, New York.

Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya.* (25.Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Drucker, P. F. (2000). Gelecek İçin Yönetim 1990'lar ve sonrası. (Çev. Fikret Üçcan), (6. Basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ertem, H. Y., Engin-Demir, C., & Gökalp, G. (2017). *Öğretmen adaylarının kariyer planlaması: bir ihtiyaç analizi çalışması*. UEYK12, (11 - 13 Mayıs 2017), Ankara, Türkiye.

Güven, A. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde kariyer planlama süreci ve İİBF öğrencilerinin özel sektör ve kamu sektörü algıları üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(48), 264-285.

Kılınç, Y. & Ateş, M. (2014). Coğrafya lisans öğrencilerinin mezuniyet sonrası kariyer planlarına ilişkin görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi,* 29, 434-449.

Kırkçı, Z. (2007). *Motivasyon unsuru olarak kariyer geliştirme ve bir uygulama,* Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kozak, M. & Dalkıranoğlu, T. (2013). Mezun öğrencilerin kariyer algılamaları: anadolu üniversitesi örneği, *Anadolu University Journal of Social Sciences, 13(*1), 41-53.

Laker, D. R. & Laker, R. (2007). The five-year resume: a career planning exercise. *Journal Of Management Education, 31*(1), 128-141.

Lally, P. S. & Kerr, G. A. (2005). The career planning, athletic identity, and student role identity of intercollegiate student athletes. *Research Quarterly For Exercise and Sport, 76*(3), 275-285.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook.* California: SAGE Publications

Pekkaya, M. & Çolak, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin önem derecelerinin AHP ile belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6*(2), 797-818.

Sağdıç, M. & Demirkaya, H. (2009), Üniversite öğrencilerinin kariyer gelişim planlarına ilişkin yaklaşımlar, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 26, 233-246.

Şenol, E. (2020). Türkiye'de coğrafya bölümlerine yönelik öğrenci hareketliliğinin sebepleri ve yönü üzerine genel değerlendirme. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (ASOBİD),8, 145-184.

Taşlıyan, M., Bıyıkbeyi, T. & Demirbanka, M. (2017).Teknoloji kabul düzeyi ile kariyer planlaması arasındaki ilişki: üniverisite öğrencileri üzerine bir uygulama.*International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studie*s, 6, 415-426.

Tüz- Vergiliel, M. (2003). Kariyer planlamasında yeni yaklaşımlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(4), 169-176.

Ünal, A., Ünal, E. (2010). Öğretmen ve öğrencilerin rehber öğretmeni algılamalarına ilişkin bir durum çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7 (2), 920-945.

Ünsal, S. & Korkmaz, F. (2017). Eğitim programı tasarımı tercihlerine yönelik öğretmen görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 275-289.

Yakar, A. (2016). Geleceğin eğitimi üzerine program ve tasarım modeli önerileri: yaşamsal eğitim programları ve yaşamsal öğretim tasarımları, *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(2),1-15.

Yiğit, İ. , Ataol, M. & Dinç, A. (2011). Coğrafya bölümlerindeki CBS eğitimi ve CBS'nin gerekliliği, *Marmara Coğrafya Dergisi,* 24,312-331.

MARJ MODELİNE GÖRE PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM SÜREÇLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF PEDAGOGICAL FORMATION STUDENTS ON THE TEACHING PROCESS ACCORDING TO THE MARGIN MODEL

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sevdakc@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına kayıtlı olan öğrencilerin öğretim süreçlerine ilişkin görüşlerini incelemektir. Olgubilim deseninin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 36 pedagojik formasyon öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu anket formu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda; katılımcıların öğretim süreçlerini etkileyen dış ve iç faktörler tespit edilmiştir. Bu faktörler dış güç, iç güç; dış yük ve iç yük şekilde ifade edilmektedir. Dış güç faktöründe katılımcılar, işbirlikli ortamlarda öğrenmelerini gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Katılımcıların iletişim süreçlerinde problem yaşamadıkları bunun da iç güç teması altında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca ekonomik boyutun öğretim ortamına olumsuz yansımaları olduğu, bunun dış yük olarak ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, katılımcılar pedagojik formasyon eğitimdeki olumsuz uyarıcıların, kendilerinde psikolojik yorgunluk duygusunun oluşmasına neden olduğunu açıklamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Yetişkin, Yetişkin Eğitimi, Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programı**,** Marj Modeli.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to examine the views of the students enrolled in the Pedagogical Formation Education Certificate Program regarding their teaching processes. The study group of the study, in which the phenomenology design was used, consists of 36 pedagogical formation students studying at Faculty of Education in Siirt University. An open-ended questionnaire developed by the researcher was used as a data collection tool in the study.

The data of the research were subjected to content analysis. As a result of the research; external and internal factors affecting the teaching processes of the participants were determined. These factors are external power, internal power; external load and internal load are expressed as. The participants state that they realize their learning in collaborative environments in the external power factor. It is seen that the participants do not have any problems in their communication processes and this is under the theme of internal power. In addition, it has been concluded that the economic dimension has negative reflections on the teaching environment and this is expressed as an external load. Finally, the participants explained that the negative stimuli in pedagogical formation education caused them to feel psychological fatigue.
Keywords: Adult, Adult Education, Pedagogical Formation Education Certificate Program, Margin Model.

1. GİRİŞ

Latince *büyümek* (adolescere) filinden gelen *yetişkin* (adult) kavramı, olgunlaşmış, evlenme çağına gelmiş birey anlamında kullanılmaktadır (Kocabatmaz, 2019). Güneş ve Deveci'ye (2022) göre yetişkin, zorunlu eğitim dışında olan bağımsız bireylerdir. 17-21 yaş üzerinde olan ve formal eğitim boyutundaki süreçleri tamamlayanlardır. Bu tanımlarda yetişkinin "yaş "faktörüne vurgu yapılmaktadır. Oysaki yetişkin sadece yaş faktörü ile açıklanan bir kavram değildir. Yetişkin, evlenme çağına gelen, bedensel, ruhsal ve duygusal olarak belirli olgunluğa erişenlere de denilmektedir. Başka bir deyişle yetişkinin biyolojik, yasal, toplumsal ve psikolojik tanımları bulunmaktadır (Güneş ve Deveci, 2022). Yapılan tanımlardan anlaşılacağa üzere, yetişkin olmanın bir takım özellikleri bulunmaktadır. Bunlar: yetişkin, toplumsal ve ekonomik sorumluluk bilincine sahip olmalıdır. Deneyimleriyle aile ve toplumdaki diğer bireylere rehberlik etmelidir. Doğru kararlar almalı ve vermelidir.

Yetişkin eğitimi (adult education) ise, ergenlik ile başlayan ve yasal bakımdan belirli bir yaş dönemine ulaşanların süreçsel faaliyetleri olarak açıklanmaktadır (Koç, Taş, Özkan ve Yılmaz, 2009). Yazar'a (2012) göre yetişkin eğitimi, yetişkin olarak ifade edilen bireylerin sahip oldukları/olacakları yeteneklerini ilerletmelerine, bilgilerini artırmalarına, teorik ve uygulamalı bilgileri geliştirmelerine olanak sağlayan, bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik gelişmelere katkıları olan eğitime denilmektedir. Bu eğitimde yetişkin öğrendiklerini gerçek yaşam problemlerinde, mesleki kariyerinde ve bireysel boyutta kendisini geliştirmek amacıyla kullanmaktadır. Bireyin sevgi, hoşgörü, saygı, bilimsellik gibi birçok değeri yaşamının her alanında kullanmasını sağlamaktadır. Toplumun kalkınması konusunda yetişkinde sorumluluk

bilinci kazandırmaktadır. Yetişkinin beşikten mezara kadar gelişiminde ona imkânlar/olanaklar yani seçenekler sunmaktadır (Yazar, 2012). Yetişkine sunulan bu olanaklarla çeşitli öğrenmeler gerçekleşmektedir. Yetişkin, yaşam boyu öğrenmesinde süreç ve sonuç değerlendirmesini yapabilmektedir. Üretken birey olma konusunda onu motive etmektedir (Ünlühisarcıklı, 2013). Yetişkin eğitiminde, birey bazen sürece gönüllü bazen de zorunlu katılım göstermektedir. Bu eğitimlerde yetişkine dışardan çeşitli uyarıcılar gelmektedir. Yetişkinde bunlara tepkiler vermektedir. Uyarıcı-tepki ilişkisiyle kurulan bağda yetişkin birtakım öğrenmeler gerçekleştirmektedir. Bireysel farklılıklar, fiziksel özellikler, yaş, zekâ gibi birçok faktör uyarıcı-tepki ilişkisini etkilemektedir (Deveci, 2021). Hatta bu etkileri bilimsel olarak açıklayan bazı modeller bulunmaktadır. Bunlardan biri Marj Modelidir. Marj modeli 1963 yılında Howard McClusky tarafından gelişilmiştir. "Yaşam Durumu Modeli" olarak da ifade edilen modelde; güç ve yük dengesinden bahsedilmekte ve bu iki kavram M=Güç/Yük şeklinde formülüze edilmektedir (Köstereliogğlu, 2019). Güç ve yük arasındaki bu ilişkide yetişkinin yaşadığı topluma uyum sağlaması için bir takım dengelerin kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin yetişkin eğitiminde güç ne kadar artarsa ona paralel Marj'da o kadar artmaktadır. Doğrusal bir korelasyonun olduğu döngüde güç dışsal ve içsel şeklinde iki temel kaynaktan beslenmektedir. *Dışsal* kaynakta; yetişkinin sağlık durumu, fiziksel gelişimi, ekonomik durumu vs. etkilidir. *İçselde* ise; deneyim ve sahip olunan beceriler, problem çözme becerisi vs. kaynakları etkili olmaktadır. Güç faktörü kadar yükte bazı değişkenler göz önüne alınmaktadır. Yükte *dışsal* olarak, aile, iş ve vatandaşlık gibi ortamlarda, yetişkinin yerine getirmesi gereken bazı görevler bulunmaktadır. Yani yükte yetişkinin kendi istekleri kadar toplumun ona yüklediği isteklerde göz önüne alınmaktadır. İçsel olarak yükte, yetişkinin kendisine ait yaşam beklentileri bulunmaktadır. Yetişkinin değerleri, geleceğe yönelik amaçları, idealleri vs. içsel değişkenler arasında olmaktadır (Deveci, 2021).

Marj modelinde güç ve Marj arasında doğrusal ilişki, yükte tam ters bir durumda karşımıza çıkmaktadır. Yani güç ile yük arasında ters ilişki bulunmaktadır. Yükün arttığı bir yerde güç azalacağı için yetişkin için krizler ve olumsuz durumlar oluşmaktır. Gücün arttığı yerde yük azalırsa yetişkin, yaşamı hakkında farklı kararlar alabilmektedir. Yeni girişimlere açıktır. Risk alabilmektedir. Her ikisinin dengede olması durumunda ise, tam anlamıyla bir başarı ya da başarısızlıktan bahsedilmemektedir. Yetişkin ancak zorlukla yaşama tutunabilmektedir (Deveci, 2021). Böyle bir durumda yetişkin, geleceğe yönelik kararlarda sağlam adımlarla ilerleyememektedir. Korku ve kaygıyla uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirememektedir. Bunun sonucunda, başta toplumların ilerlemesi konusunda bazı engeller ortaya çıkmaktadır. Bu engellere dünyadan ve Türkiye'den örnekler vermek mümkündür.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yetişkin eğitimine yönelik uygulamalar ve çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bu uygulamalarda yetişkin eğitimindeki politikalara erişim, katılım ve cinsiyet eşitsizliği gibi konularda önemli problemlerin olduğu görülmektedir. Örneğin 24 ülkede gerçekleştirilen Yetişkin Yeterliklerinin Uluslararası Değerlendirilmesi Programı'nın (PIAAC, Programme for the International Assessment of Adult Competencies) yayınlamış olduğu belgede, 2016 yılında Türkiye'de gerek sayısal gerek sözel ve gerekse de teknolojiyi bireyler, problem çözme becerilerinde yeterince kullanamamaktadır (Polatoğlu, 2022).

Ülkelerin eğitim politikaları her zaman başarılı sonuçlanmamaktadır. Çünkü başarılı olma yolunda öğrenci profilleri, toplumsal gelişmeler, beklentiler, eğitim kademelerinde uygulanan programlar, bireysel farklılıklar, teknoloji, değerler, gelenek-görenekler, ekonomi gibi değişkenler etkili olmaktadır. Mesela, yıllardır Türkiye'de öğretmen yetiştirme konusunda farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalardan biri Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programıdır. 1998-1999 yılına kadar bu eğitimlerle ortaöğretime öğretmen yetiştirilmiştir. Sonrasında eğitim fakültelerinin son yılında ve tezsiz yüksek lisans uygulaması ile öğretmenlik sertifikası verilmiştir. Özellikle tezsiz yüksek lisans programını bitiren fen edebiyat fakültesi mezunları yüksek lisanslı öğretmen olarak göreve başlamıştır. 2010 yılında böyle bir eğitim anlayışına son verilmiş ve diğer fakülte mezunları da Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programına başvuru yapmışlardır. Kısa sürede öğretmenlik sertifikasının bu şekilde verilmesi beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir (Ulubey, Yıldırım ve Alpaslan, 2018). Tartışmalarda, öğretmenlik kadar kutsal bir mesleğin uzun vadeli eğitimlerle yetişkine verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Burada mesleki açıdan olduğu kadar, Pedagojik Formasyon Eğitimi alan öğrenciler açısından da problemler görülmektedir. Öğrencilerin üniversitelerde bu eğitimi alırken; eğitim fakültelerinde verilen dersler konusunda yeterli hazırbulunuşluklarının olmaması, ders içeriklerinin çeşitliliği, öğretim elemanın tutumu, öğrencinin süreçte ekonomik problemeler yaşaması, birçoğunun il dışından bu eğitime gelmesi, atamalarının az olması düşüncesi, fiziksel ve psikolojik olarak sorunlar yaşamasına neden olmaktadır (Erdamar ve Tengilimoğlu, 2021). Bütün bu durumlar Marj modelinde belirtilen güç ve yük arasındaki dengenin bireyden bireye değişmesi anlamına gelmektedir. Dengelerin değişmesi başta bireyin yaşam boyu öğrenmesine olumlu olduğu kadar olumsuz yansımaları da olmaktadır. Olumsuz durumların azaltılması yani bireyin yükünün hafifletilmesi için bireyin görüşleri, öğrenmeye yönelik beklentileri, ihtiyaçları göz önüne alınmalıdır. Buradan hareketle araştırmada; Marj modeline göre pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerine ilişkin görüşleri incelenmiş ve aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır:

- Marj modeline göre, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerinde etkili olan güç değişkenleri nedir?
- Marj modeline göre, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerinde etkili olan yük değişkenleri nedir?

2. YÖNTEM

Araştırmada olgubilim deseni kullanılmıştır. Onat Kocabıyık'a (2016) göre olgubilim deseni, bireyin herhangi bir olguya, duruma ilişkin yaşantılarını, yaşantılarla oluşan algılarını, ona yüklediği anlamlarını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu araştırmada Marj olgusuyla pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçleri hakkındaki düşünceleri, algıları belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören pedagojik formasyon öğrencileri oluşturmaktadır. Gönüllük esasıyla araştırmaya 36 öğrenci katılım göstermiştir. Bu katılımcılardan 23 kız, 13'si erkektir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu anket formu kullanılmıştır. Formda ilk olarak soru havuzu oluşturulmuştur. Sonrasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan gelen dönütlerle katılımcılara form uygulanmıştır. Formdan elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Analizde ilk olarak form 1'den 36'e kadar numaralandırılmıştır. Sonra eksik doldurulan kağıtlar elenmiştir. İkinci olarak formdaki katılımcı görüşleri için kod listesi hazırlanılmış ve çeşitli kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar için başka bir uzmandan destek alınmış ve iki uzman arasındaki kodlama güvenirliği hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'ın formülünden yararlanılarak yapılan hesaplamada güvenirlik .94 bulunmuştur. Üçüncü olarak temalar oluşturulmuştur. Temalar literatürden ve katılımcı görüşlerinden hareketle yapılandırılmıştır. Temalar benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılmış ve veriler bulgular bölümünde doğrudan alıntılar şeklinde yorumlanmıştır. Alıntılarda katılımcı isimleri yerine F1, F2, F3…..F35 kodları kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Marj Modeline Göre, Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Öğretim Süreçlerinde Etkili Olan Güç Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Marj modeline göre, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerinde etkili olan güç değişkenlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Marj modeline göre, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerinde

etkili olan güç değişkenlerinin betimsel istatistik sonuçları

Tema	**Kodlama**		**Kodlama Yoğunluğu**	
Dış Güç Değişkeni	20	55,56	22	37,29
İç Güç Değişkeni	16	44,44	37	62,71
TOPLAM	**36**	**100**	**59**	**100**

Katılımcıların, Marj modeline göre formasyon eğitimlerindeki öğretim süreçlerine ilişkin görüşlerinden hareketle iki tema oluşturulmuştur. Bunlar; dış güç değişkeni ve iç güç değişkenidir.

- Dış güç teması [işbirlikçi öğrenme ortamı (f=6), fiziksel sağlık (f=5), kaynaklara rahat ulaşma (f=5), sosyal olanaklar (f=2), samimi arkadaşlarının olması (f=4)];
- İç güç teması [hocalarla rahat iletişim kurma (f=7), dersle ilgili problemlerle baş etme (f=6), arkadaşlarla empati kurma (f=6), konularla ilgili hazırbulunuşluğun olması (f=5), motivasyon (f=5), öğrenmeye açık olma (f=4), öğrenme kaynaklarına rahat ulaşma (f=4)] şeklinde kodlardan oluşmaktadır.

Marj modeline göre katılımcıların öğretim süreçleri konusundaki görüşlerinde dış güç temasında en çok ele aldığı konu işbirlikçi öğrenme ortamıdır. İç güç temasında ise katılımcılar hocalarla rahat iletişim kurmaya yönelik görüş belirtmektedir. Böylelikle katılımcıların pedagojik formasyon eğitimlerindeki öğretim süreçlerinde paylaşma, yardımlaşma şeklindeki işbölümlerinde kendilerini yeterli gördüğü, sorumluk aldığı; duygu ve düşüncelerini ders sorumlusuyla rahat bir şekilde paylaştığı söylenebilir. Katılımcıların bu konudaki görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

- *Formasyon eğitimi benim için çok önemli. Bu sebeple başarmak ve gelecekte bir meslek sahibi olmak istiyorum. Genel olarak şöyle baktığımda bu eğitimin öneminin farkındayım. Aynı zamanda daha önce bu eğitimlerden bir ara alımların olmadığını da biliyorum. Bu sene başvurduk ve alındık. Bu benim için çok iyi bir fırsat. Bunu değerlendirmek için çok çalışıyorum. Bilgilerimi arkadaşlarımla her zaman paylaşıyorum. F1*
- *Bazı derslerimiz uygulama şeklinde gitmekte. Bunun için sürekli işbirliği içinde arkadaşlarımla çalışıyorum. F4*
- *Ben il dışından geliyorum. Sınıfa geldiğim zaman gelemediğim günlerin notlarını arkadaşlarımdan alıyorum. F11*

- *Sınıf içi etkinliklerde akıllı tahtayı çok kullanıyorum. Bazen farklı sınıflarda da uygulamalarımızı yapıyoruz. Bu çok güzel bir imkân. F18*
- *Bana göre işbirliği çok önemli bu eğitimde.. artık kimse bireysel hareket etmiyor. Grup çalışmaları bana zamanı etkili kullanmamı sağlıyor. F19*
- *Arkadaşlarım arasında çok sevilen biriyim. Bundan dolayı grup çalışmalarında herkesle uyumlu çalışıyorum. Sınıf ortamımız çok iyi. Herkes birbiriyle işbirliği içinde çalışıyor. F22*

➢ *İnsanlarla iletişim çok önemli. Bu konuda kendimi çok başarılı görüyorum. Hocalarımla çok rahat iletişim kuruyorum. F6*

➢ *Bazen arkadaşlarıma bakıyorum. Hocalar soru sorduğunda cevaplamaktan çekiniyorlar. Hatta tahtaya bile kalkmıyorlar. Bu konuda böyle olmadığımı görünce kendimi taktir ediyorum. F8*

➢ *Uzak bir ilden bu eğitime geliyorum. Sınıfa geldiğimde derdimi hocama rahat ifade edebiliyorum. F13*

➢ *...karşıdaki kişiye derdini anlatmazsan o sende bir problem olduğunu bilmez. Formasyon eğitimine başladığımda doğal olarak problemlerimiz oluyor. Özellikle ekonomik boyut sıkıntılı. Ben bir etkinlik için bu konuda problem yaşadığımda hemen hocamla konuşuyorum. Sağ olsun hocalar çok anlayışlılar. Bizlerle empati kuruyorlar. Sonuçta herkes bir öğrencilik döneminden geçmiştir. Böyle bir yaklaşım derse yönelik motivasyonumu arttırıyor. F30*

➢ *Bizim sınıfın Whatsapp grubu var. Oradan hocayla rahat iletişim kuruyoruz. Sınavlar, ders notları hakkındaki bütün bilgilendirmeler buradan yapılıyor. Bu çok iyi.. en azından iletişim kanallarını etkili kullanıyoruz. F31*

➢ *Formasyon eğitiminin en güzel yanı sizi anlayan kişilerin çoğunlukta olmasıdır. Bu beni çok mutlu ediyor. Çünkü hepimiz burada oturmuyoruz. Çok farklı illerden gelen arkadaşlarımız var. Onların bazen bir davranışı birçok arkadaşımızın sınıf içi motivasyonuma yansıyor. Oysaki ben dışardan gelen olumsuz durumlarda kendimi hemen toparlayabiliyorum. F32*

➢ *…gerek staj hocamla gerekse tüm hocalarımla rahat iletişim kuruyorum… Başarılı olmamda öğretmen çok önemli bir faktör. Formasyon eğitimine başlarken biraz kaygılıydım. Hocaları tanımıyorum. Benim için üniversiteye ilk başladığım yıllar gibiydi. Ama çok güzel bir iletişim ortamı var özellikle hocalar çok iyiler… F34*

Marj Modeline Göre, Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Öğretim Süreçlerinde Etkili Olan Yük Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Marj modeline göre, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerinde etkili olan yük değişkenlerine ilişkin bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Marj modeline göre, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerinde etkili olan yük değişkenlerinin betimsel istatistik sonuçları

Tema	**Kodlama**		**Kodlama Yoğunluğu**	
Dış Yük Değişkeni	19	52,78	32	43,24
İç Yük Değişkeni	17	47,22	42	56,76
TOPLAM	**36**	**100**	**74**	**100**

Katılımcıların, Marj modeline göre formasyon eğitimlerindeki öğretim süreçlerine ilişkin görüşlerinden hareketle iki tema oluşturulmuştur. Bunlar; dış yük değişkeni ve iç yük değişkenidir.

- Dış yük temasında [ekonomik zorluk (f=10), ulaşım zorluğu (f=8), ders saatlerinin yoğunluğu (f=8), bilgisayarın olmaması (f=6)];
- İç yük temasında [psikolojik yorgunluk (f=8), motivasyon düşüklüğü (f=6), formasyon eğitimi için bilgi düzeyinin azlığı (f=6); öğrendiği bilgilerin geçerliliğinin sorgulanması (f=6), problemler başa çıkamama (f=5), güvensizlik (f=4), rahat iletişim kuramama (f=3), kendini ifade edememe (f=3), kaygının yüksek olması (f=1)] şeklinde kodlar oluşturulmuştur.

Marj modeline göre, katılımcıların öğretim süreçleri konusundaki görüşlerinde dış yük temasında en çok vurguladıkları konu maddi boyuttur. İç yük olarak da psikolojik yorgunluktur. Böylelikle katılımcılar pedagojik formasyon eğitimlerinde kaynaklara ulaşma, kayıt gibi öğretimleri için harcadıkları ücretlerin onları olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Bu olumsuzluk, aynı zamanda psikolojik yorgunluğun da kaynağını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, katılımcıların birçoğunun farklı illerden gelmesi başta ekonomik olarak onların öğretim süreçlerine adapte olmasını engellemektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

- *Formasyon eğitimine kayıt olurken tanıdıklardan borç aldım. ...tabi bu durum öğrenmemi etkiliyor. Alttan dersim olmamasına özen gösteriyorum. F2*
- *Sınıf içinde yapılacak çalışmalarda araç-gereç almak benim için bir yük. F5*

- *....uzak yerden geliyorum…ekonomik olarak zorlanıyorum….öğrenmemi olumsuz etkiliyor. F7*
- *...formasyon eğitimine gelirken arada bir çay içiyoruz, bir şeyler yiyoruz. ..çok zor benim için… F15*
- *Formasyon eğitiminde para harcarken dikkatli davranıyorum. Çünkü çalışmıyorum ve ailemden destek alıyorum. Bazen bu durum beni çok rahatsız ediyor. Ekonomik durumun iyi olmayınca öğrenmeye açık olmuyorsun. F23*
- *…bana göre insan eğitiminde ekonomik koşullar çok önemli. Çünkü maddi durumun iyi olunca bir şey alıyorsun. Kaynaklara rahat ulaşıyorsun… F24*
- *Formasyonda paran olmazsa bir yere kadar derslere devam ediyorsun. Gelip gidiyorsun… maddi destek olmadan yapman imkansız. F25*
- *...neden bu eğitim paralı halen anlamadım. Oysaki öğretim ortamında bizlere kaynaklar sunulmalı…neden bu yükün altına ben giriyorum anlamadım. F26*
- *...sınavlara çalışırken kaynak alayım dedim…kitabın fiyatını sordum. Çok pahalıydı. Ders notlarının çıktılarını alayım dedim…sayfa başı epey ücret tutuyor. Bazen bunları görünce öğrenci olarak bana yeterli eğitim ortamı sunulmadığını düşünüyorum. F27*
- *Derslerde bazı kaynaklara ihtiyacımız oluyor. Sınıflar öğretim için uygun değil. Sıralar arka arkaya… Kaynak yetersizliği var. Ben olmayan araç-gereçleri dışardan almaya kalksam ekonomik olarak böyle bir gücüm olmuyor. F28*
- ✓ *...derslere çalışmak beni çok yoruyor. F3*
- ✓ *Bir günde birden fazla dersimiz oluyor. Bazen bu yükün altında ezildiğimi hissediyorum. F9*
- ✓ *Uzun yolculuklar, sınıfta uzun ders süreci psikolojik olarak yıpranmama neden oluyor. F10*
- ✓ *Yeterli ekonomik desteğin olmaması zihinsel olarak beni yıpratıyor. F12*
- ✓ *Aralarda bir dersi beklemek bile bende inanılmaz bir yük… F14*
- ✓ *...akşamdan yola çıkıyoruz. Bazen formasyon eğitimine gelmem bir günümü alıyor. Sonra derse geliyorum. Aklım hiç ders almıyor. F16*
- ✓ *Sınavlara çalışırken sanki hiçbir şey öğrenmemiş gibiyim. Çünkü kafam rahat değil…kafamın içinde birçok şey dönüyor. Gelecek kaygısı, iş bulmamam, atama olmaması… F35*
- ✓ *...sınıfta hoca ders anlatırken bedenen dersteyim ama zihnen sınıfta değilim. Çünkü akşam nasıl eve döneceğim, grup çalışmalarında haftaya ödevleri nasıl yetiştireceğimi düşünüyorum. F36*

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Marj modeliyle pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretim süreçlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Katılımcıların öğretim süreçlerine etki eden dış ve iç faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler kendi içinde güç ve yük şeklinde ifade edilmektedir. Katılımcıların pedagojik formasyonun öğretim süreçlerinde dış güç faktörü olarak, "işbirlikçi öğrenme ortamı" ve "hocalarla rahat iletişim kurma" bulunmaktadır. İşbirlikli öğrenme ortamında kendilerine yüklenen görevlerin başka arkadaşlara da dağıtılmasıyla sorumluluklarının azaltıldığını belirtilmektedir. Marj modelinde dış güç olarak ifade edilen değişkende aile desteği kadar akran desteğinin önemine vurgu yapılmaktadır. Öğrenci burada yükü gücünden az olduğunda başka işlerde sorumluluk almaktan zevk alacaktır. Öğretim ortamına istekli katılım gösterecektir. Öğrenme onun için anlamlı olacaktır. Geleceğe yönelik beklentileri, amaçları planlı bir şekilde ilerleme gösterecektir. Dış güç kadar iç güçte öğretimde dikkate alınması gereken bir değişkendir. Burada katılımcıların iletişim kanallarını etkili kullanması, öğrenmelerinde çok büyük bir etkiye neden olmaktadır. Çünkü formasyon eğitiminde katılımcılar birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu problemlere çözüm arayacak bireylere ihtiyaç duymaktadır. Yüz yüze ve ya diğer kanallarla kurdukları bir iletişimde, problemlerini rahat ifade edebilmektedir. Formasyon eğitimlerinde buna yönelik bir olumsuz durumun olmadığını belirtmişlerdir. Aksi takdirde katılımcılar için problem demek bir "yük" anlamına gelmektedir. Dışardan ve içsel olarak bu yükün artması öğretim ortamında istenmeyen durumların yaşanmasına, katılımcının psikolojik olarak kendi içinde çatışmalar yaratmasına neden olacaktır. Marj modelin de vurgulandığı gibi güç ve yük arasında her zaman bir denge olmamaktadır. Bazen bireyin yükü gücünden fazla olunca krizler ortaya çıkmaktadır. Tersi bir durumda ise birey daha sağlıklı adımlarla gelecek planı yapmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Marj modelinden hareketle, öğrencilerin yaşam boyu öğrenmelerindeki güç ve yük dengeleri çeşitli değişkenlerle araştırılabilir.
- Marj modelinden hareketle öğrencilerin öğretim süreçlerine yönelik karma çalışmalar yapılabilir.
- Marj modeli aşamaları dikkate alınarak öğretmen adaylarının akademik başarıları araştırılabilir.

- Pedagojik formasyon öğrencilerine yönelik yapılan bu çalışma farklı bölümdeki üniversite öğrencilerine de uygulanabilir.

KAYNAKÇA

[1] Deveci, T. (2021). *Yetişkin Eğitimi Teorileri*. Ankara: Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği Yayınları.

[2] Erdamar, G. ve Tengilimoğlu, Ö. (2021). Pedagojik formasyon sertifika programına yönelik sorunlar ve çözüm önerileri: *Öğretim elemanlarının bakış açısı. Asya Öğretim Dergisi,* 9(1), 58-79.

[3] Güneş, F. ve Deveci, T. (2022). Yetişkin ve özellikleri (Eds. F. Güneş, T. Deveci). *Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme.* Ankara: Pegem Akademi.

[4] Kocabatmaz, H. (2019). Yetişkin Eğitiminin Tanımı ve Kapsamı.(Eds. F.Ereş), *Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme* (içinden:1-2). Ankara: Pegem Akademi

[5] Köstereliogğlu, İ. (2019). Yetişkin eğitimiyle ilgili yaklaşım ve modeller. (Eds.F. Ereş). *Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme.* Ankara: Pegem Akademi.

[6] Koç, M., Taş, S., Özkan, H. H. ve Yılmaz, E. (2009). *Türkiye'de Yetişkin Ve Yaşam Boyu Eğitimine Yönelik Lisans Programı Önerisi.* I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 1-3 Mayıs 2009.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.

[7] Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed).* Thousand Oaks, CA: Sage.

[8] Onat Kocabıyık, O. (2015). Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6* (1) , 55-66

[9]Polatoğlu, Y. (2022). Ulusal Politika Belgelerinde *Yetişkin Eğitimi. Studies in Educational Research and Development, 6*(1), 52-72.

[10] Ulubey, Ö., Yıldırım, K. ve Alpaslan, M. M. (2018). Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programının Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kimliği Algısına Etkisinin İncelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5* (1), 48-55 .

[11] Ünlühisarcıklı, Ö. (2013). Yetişkin Eğitimini Gerektiren Nedenler. (Eds:A. Yıldız, M.Uysal), *Yetişkin Eğitimi* (içinden:86-87). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

[12] Yazar, T. (2012). Yetişkin Eğitiminde Hedef Kitle. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (7), 21-30.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ "ÖĞRENCİ BİLGİ SİSTEMİ" KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ

EXAMINATION OF TEACHER CANDIDATES' METAPHORICAL PERCEPTIONS REGARDING THE CONCEPT OF "STUDENTS INFORMATION SYSTEM"

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN
Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sevdakc@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının öğrenci bilgi sistemi kavramına ilişkin algılarını metafor yoluyla belirlemektir. Olgubilim desenin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 63 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, açık uçlu anket formu kullanılmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öğretmen adaylarının demografik bilgileri yer almaktadır. İkinci bölümde ise, öğretmen adaylarından "Öğrenci bilgi sistemi……...gibidir/benzemektedir. Çünkü…" cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutulmuş ve 6 kategori, 34 metafor oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda; katılımcılar öğrenci bilgi sistemini; ışık, gökkuşağı, sis, Whatsapp, doktor ve anons aracına benzettikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Öğretmen Adayı, Öğrenci Bilgi Sistemi.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the perceptions of teacher candidates regarding the concept of student information system through metaphor. The study group of the research, in which the phenomenological design was used, consists of 63 teacher candidates studying at the Faculty of Education in Siirt University. An open-ended questionnaire was used as a data collection tool in the study. The form consists of two parts. In the first part, the demographic information of the teacher candidates is included. In the second part, pre-service teachers were asked to fill in the blanks in the sentence that is "Student information system is like/similar to ……. Because……". The data obtained from the opinions of teacher

candidates will be subjected to content analysis. The data obtained from the opinions of the pre-service teachers were subjected to content analysis and 6 categories and 34 metaphors were created. As a result of the research; It was seen that the participants likened the student information system to light, rainbow, fog, Whatsapp, doctor and announcement tool.

Keywords: Technology, Teacher Candidate, Student Information System.

1. GİRİŞ

Teknoloji, insan yaşamını bazen kökten değiştiren bazen kolaylaştıran bazen de çekilmez bir hale getiren araç-gereçlerin tümüdür. Gelişmiş ülkeler, bu araç gereçleri toplumun kalkınmasında kullanmaktadır (Curacı, 2021). Toplum kalkınmasında kullanırken, daha çok teknolojiyi eğitim alanına entegre etmektedir. Başka bir deyişle eğitim ortamlarında öğrencinin, öğretmenin bilgiye ulaşması, yapılandırması ve üretmesi amacıyla teknolojiden yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Örneğin birçok işletmede olduğu gibi yükseköğretim kurumları, bilgi ve iletişim teknolojilerini olanakları dâhilinde kullanmaktadır. Bu olanaklardan yararlanan birçok kişi bulunmaktadır. Fakat yükseköğretimde çeşitli bilgi sistemi yazılım hizmetleri, başta öğrencilerin öğretimlerini daha verimli geçirmesi için onların hizmetine sunulmaktadır. 20 yıl öncesine kadar internette belirli işlemleri yapan öğrenci, artık 21.yüzyılda teknolojiyle birçok kaynağa hızlı bir şekilde ulaşmaktadır. Üniversite belki de öğrencinin hayat boyu öğrenmesinde bu kaynakların en çok ihtiyaç duyulduğu yerlerden biridir. Öğrenciler kendilerine sunulan bilgi kaynaklarıyla, gelecekte icra edeceği mesleğe hazırlanmakta, üniversite çatısı altında kendilerine sunulan bilgi hizmetleriyle hedeflerini belirlemektedir (Ayık ve Kılavuz, 2013). Üniversitelerde belirtilen bu hizmetlerden biri Öğrenci İşleri Daire Başkanlığındaki bilgi sistemleridir.

"2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 46. 47. ve 51. maddeleri ve Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumlarının İdari Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye göre" Yükseköğretim kurumlarında birçok idari birim bulunmaktadır. Bunlar içerisinde işleyişi en yoğun olandan biri, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığıdır. İdari birimler arasında olan Öğrenci İşleri Daire Başkanlığında; ders kayıt işlemleri yürütülmekte, kayıt yenilenmekte, notlar izlenmekte, harç takibi yapılmakta, askerlik işleri izlenmekte ve öğrenciler için gerekli olan öğretim belgeleri sistem üzerinden ulaşılmaktadır (Ayaz ve Arakaya, 2019:124-125).

Bu sebeple, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığının, Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumlarının İdari Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 31. Maddesine göre görev tanımları şu şekildedir: "a) *Öğrencilerin yeni kayıt, kabul ve ders durumları ile ilgili gerekli işleri yapmak, b) Mezuniyet, kimlik, burs, mezunların izlenmesi işlemlerini yürütmek, c) Verilecek diğer benzeri görevleri yerine getirmek."* (YÖK, 1983). Birçok yönden üniversiteye katkı sağlayan ve özellikle öğretim alanındaki faaliyetlerin yürütülmesinde birincil derecede önemli görülen Öğrenci İşleri Daire Başkanlığının fakülteler, yüksekokullar, enstitüler vs. diğer birimlerde en çok öğrenciye sunduğu hizmet, *Öğrenci Bilgi Sistemidir*.

Öğrenci Bilgi Sistemi, üniversitelerin ortak ihtiyaçlarını belirlemede kullanılan bir yazılımdır. Bu sistemle; derslerin açılması, derse ilişkin dilekçelerin doldurulması, ders programı, öğrencinin dönemsel olarak kaydı, öğrencinin devamsızlık durumu, kayıt yenileme, öğrencinin başarı durumu ve mezuniyet işleri gibi konularda bilgileri yer almaktadır. Tümleşik bir özellik gösteren sistemde, verilerin birbiri arasında tutarlık göstermesine dikkat edilmektedir. Bu bilgiler, öğrenci işleri tarafından sisteme işlenmektedir. Öğrenci Bilgi Sistemi (ÖBS), bu yönüyle hem akademik personele (danışman olarak) hem de öğrenciye zaman konusunda ekonomiklik sağlamaktadır (Ergin ve Akseki, 2012).

Öğrenci Bilgi Sistemi (ÖBS), yalnızca üniversitelerin kullandığı bir sistem değildir. Kamu ve özel sektörde de kullanım alanı bulmaktadır. Öğrenciler, eğitmen ve idari personel gibi kullanıcı kitlesi bulunmaktadır. Bu sebeple ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite gibi geniş bir kullanıcı kitlesi olan bu sistemin, çok iyi yapılandırılması ve kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Kullanılabilir olmasının en yakın örneğini, 2019 yılında Covid 19 salgınıyla bütün eğitim paydaşları yakından görmüştür (Demirkol, Kartal, Şeneler ve Gülseçen (2019). Öğrenciler uzaktan eğitimin yapıldığı dönemde, sistem üzerinden bütün işlemlerini yürütmeye çalışmıştır. Burada karşılaşılan bir problem öğrencinin öğretim sürecini olumsuz etkilemiştir. Mesela, üniversitelerin %42.7'si öğrenci bilgi sistemlerinden memnun olmadığını ifade etmiştir. Üniversiteler, yazılımlardan kaynaklı bu memnuniyetsizliği çözmek için, farklı yazılımları denemeye başlamıştır. Çünkü 3 milyona yakın öğrenci ve 100 bini aşkın öğretim elemanın kullandığı sistem yazılımları, üniversitenin kalitesini yükselttiği gibi düşürebilmektedir (Ayık ve Kılavuz, 2013).

Görüldüğü üzere Öğrenci Bilgi Sistemi (OBS), öğrencinin eğitim-öğretim faaliyetlerine yönelik bütün bilgilerin yer aldığı bir veri taban olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, ders süreciyle ilgili bilgilerin yer aldığı, ölçme ve değerlendirme işlemleri sonucunda öğrencilerin başarı/başarısızlık

durumlarının belirlendiği özel bir veri tabanıdır. Aynı zamanda kurum ile öğrenci arasındaki "iletişimin "aktif olarak sağlandığı bir yerdir. Öğrenciler çoğu zaman buradan aldıkları bilgilerle derse devam etmekte, ders kayıtlarını yapmakta ve öğretim elemanıyla iletişim kurmaktadır. Bu sebeple "Öğrenci Bilgi Sistemi", öğrencinin öğretimine yönelik süreçleri hakkında birebir bilgi alması yönüyle önemli görülmektedir. Kısaca, Öğrenci Bilgi Sistemi, öğrencinin üniversite yaşamındaki eğitiminde bir rehber konumundadır. Bütün bu yönleriyle ele alındığında, öğrencinin aktif bir şekilde kullandığı bu sistem hakkındaki düşünceleri/algıları, bakış açıları, kullanımına yönelik hazırbulunuşlukları vs. önemle dikkate alınması gereken konular arasındadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı öğretmen adaylarının "öğrenci bilgi sistemi " kavramına ilişkin metaforik algılarını belirlemektir. Araştırma kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının "öğrenci bilgi sistemi" kavramıyla ilgili sahip oldukları metaforlar nelerdir?

2. Belirtilen metaforlar ortak özellik bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

2. YÖNTEM

Araştırmada olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgu ve olaylar konusunda derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız durumlarda kullanılan olgubilim, bütün bilim dallarında sıklıkla kullanılan nitel araştırma desenidir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Bu araştırmada da öğretmen adaylarının öğrenci bilgi sistemi olgusu hakkındaki algıları metafor yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 2., 3 ve 4. Sınıflarda öğrenim gören 63 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcılar ait demografik bilgiler Grafik 1, Grafik 2 ve Grafik 3'de yer almaktadır.

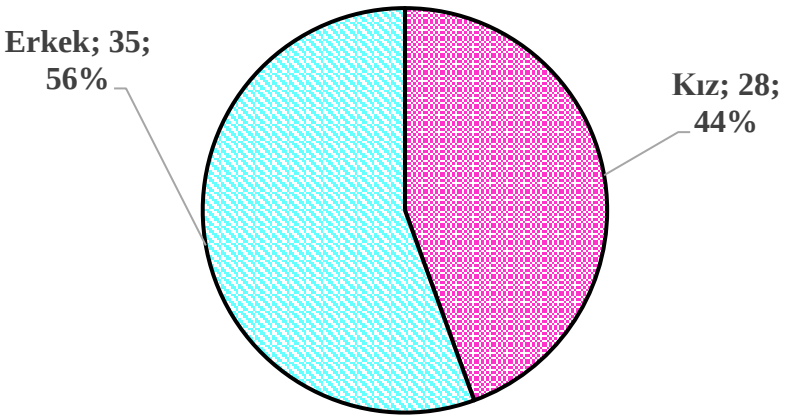

Grafik 1. Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre dağılımı

Grafik 1'de görüldüğü üzere, katılımcıların %56'sı erkek, %44'ü kızlardan oluşmaktadır.

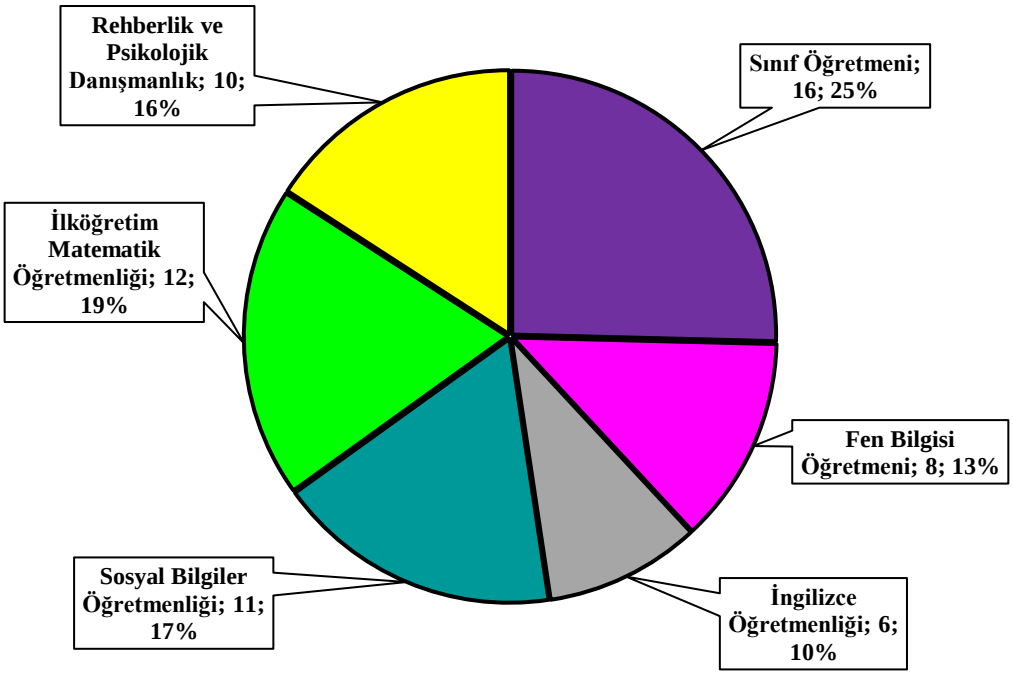

Grafik 2. Katılımcıların bölüm değişkenine göre dağılımı

Grafik 2'de görüldüğü üzere, katılımcıların %25'i Sınıf, %13'ü Fen Bilgisi, %10'u İngilizce, %17'si Sosyal Bilgiler, %19'u İlköğretim Matematik ve %16'sı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedir.

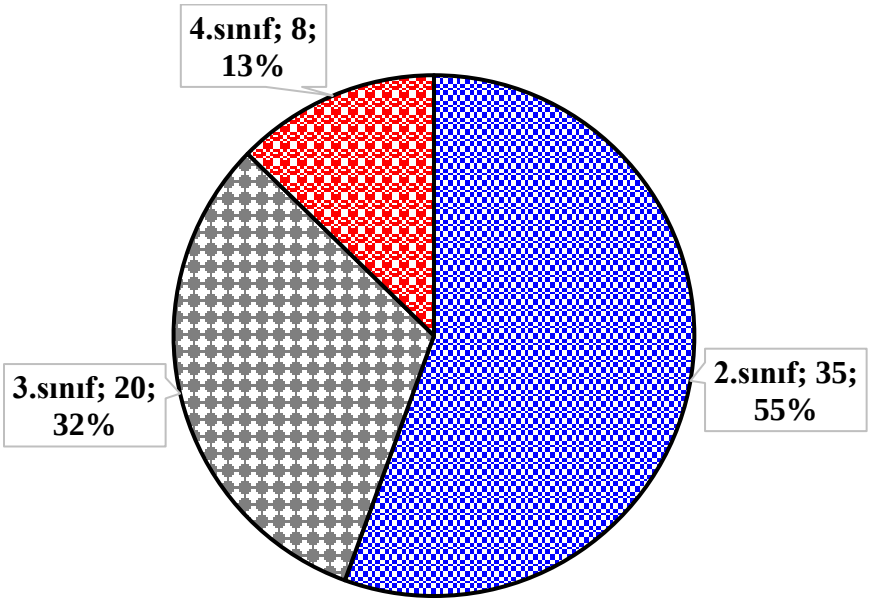

Grafik 3. Katılımcıların sınıf değişkenine göre dağılımı

Grafik 3'de görüldüğü üzere, katılımcıların %55'i 2.sınıf, %32'si 3. sınıf ve %13'ü 4. sınıfta öğrenim görmektedir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, açık uçlu anket formu kullanılmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öğretmen adaylarının demografik bilgileri yer almaktadır. İkinci bölümde ise, öğretmen adaylarından "Öğrenci bilgi sistemi ….gibidir/benzemektedir. Çünkü……" cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Araştırmada katılımcılardan "çünkü" ile ilgili kullandıkları metaforu gerekçeli bir şekilde açıklamaları istenmiştir. Açıklamaların anlaşılır olması için araştırmacı örnek bir çalışmayı katılımcılara sunmuştur. Örneğin; Öğrenci bilgi sistemi broşüre benzemektedir. Çünkü sistem, süreçler hakkında kısa bilgilendirmeler yapmakta ve bu konuda bana yol göstermektedir.

Öğrenci bilgi sistemi	broşüre	benzemektedir.	Çünkü;…
(Hedef/Metaforun konusu)	(Kaynak)		(Gerekçe)

Araştırmada veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Açık uçlu anket formunda yer alan veriler değerlendirmeye alınmadan önce, ilk olarak araştırmacı tarafından eksik doldurulan formların olup olmadığı kontrol edilmiştir. 74 katılımcıya form dağıtılmış ve 11 formda eksik bilgilerin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacı bu formları değerlendirme kapsamına almamıştır. Sonrasında araştırmacı öğrenci formlarına, 1'den 63'e kadar numara vermiştir. Formda yer alan metaforlar, bu sıralama dikkate alınarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Aktarılan veriler, formdaki "çünkü" gerekçesi dikkate alınarak ortak kategorilerde toplanmıştır. Kategoriler konusunda farklı bir uzmanın görüşüne başvurulmuştur. İki uzman arasındaki görüş birliği ve görüş ayrılığına bakılmış ve güvenirlik .96 olarak hesaplanmıştır.
Araştırmada bulgular bölümünde katılımcı görüşlerine yer verilmiştir. Doğrudan alıntıların yapıldığı görüşlerde, katılımcı isimleri yerine Ö1, Ö2….Ö63 şeklinde kodlar kullanılmıştır.

3. BULGULAR

"Öğrenci Bilgi Sistemi" Kavramına Ilişkin Metaforlar

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, katılımcıların öğrenci bilgi sistemi kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının "Öğrenci Bilgi Sistemi" Kavramıyla İlgili Sahip Oldukları Metaforların Frekans Tablosu

Metafor Kodu	Metafor Adı	f	Metafor Kodu	Metafor Adı	f
1	Işık	6	**18**	Anahtar	1
2	Lamba	4	**19**	Takvim	1
3	Öğretmen	3	**20**	Kalem Kutu	1
4	Kitap	3	**21**	Tablo	1
5	Gökkuşağı	3	**22**	İlaç	1
6	Sis	3	**23**	Cevap anahtarı	1
7	Whatsapp	3	**24**	Durak	1
8	Doktor	3	**25**	Tabela	1
9	Arama Motoru	2	**26**	Duyuru levhası	1
10	Merdiven	2	**27**	Açma kapama düğmesi	1
11	Yemek	2	**28**	Asansör	1
12	Elbise Dolabı	2	**29**	Boş sayfa	1
13	Öğrenci Yurdu	2	**30**	Plansız öğrenci	1
14	Karanlık	2	**31**	Ders çizelgesi	1
15	Köprü	2	**32**	Öğrenci topluluğu	1
16	Telefon	2	**33**	Puzzle	1
17	Anons aracı	2	**34**	Bulmaca	1
				TOPLAM	**63**

"Öğrenci Bilgi Sistemi" Kavramına İlişkin Üretilen Metaforların Kategorileri

Araştırmada katılımcılar, "öğrenci bilgi sistemi" kavramına ilişkin toplamda 34 metafor üretmiştir. Üretilen bu metaforlar altı kavramsal kategoride sınıflandırılmış ve Tablo 2'de yer almıştır.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının "Öğrenci Bilgi Sistemi" Kavramı Hakkında Ürettikleri Metaforların Kategoriler

Kategori		Metafor	f
1	Rehber	Işık (6), lamba (4), öğretmen (3), kitap (3), arama motoru (2), anahtar (1), takvim (1), tabela (1), ders çizelgesi (1)	22
2	Çeşitlilik	Gökkuşağı (3), merdiven (2), yemek (2), elbise dolabı (2), öğrenci yurdu (2), kalem kutu (1), tablo (1), durak (1), asansör (1), öğrenci topluluğu (1)	16
3	Belirsizlik	Sis (3), karanlık (2), açma kapama düğmesi (1), boş sayfa (1), plansız öğrenci (1), puzzle (1)	9
4	İletişim kanalı	Whatsapp (3), köprü (2), telefon (2),	7
5	Sorun odaklı	Doktor (3), ilaç (1), cevap anahtarı (1)	5
6	Farkındalık	Anons aracı (2), duyuru levhası (1), bulmaca (1)	4

Rehber Kategorisi

Katılımcı görüşlerindeki "ışık, lamba, öğretmen, kitap, arama motoru, anahtar, takvim, tabela, ders çizelgesi" metaforlarından hareketle, **rehber** kategorisi oluşturulmuştur. Belirtilen kategori başlığı altında en fazla vurgulanan ışık metaforuna ilişkin katılımcı görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö1: Öğrenci bilgi sistemi *ışığa* benzemektedir. Çünkü bize ne yapacağımız konusunda bilgi vermektedir.

Ö4: Öğrenci bilgi sistemi *ışığa* benzemektedir. Çünkü çoğu bilgileri oradan alıyoruz. Aklımıza takılan soruların cevabını oradan ulaşıyoruz.

Ö11: Öğrenci bilgi sistemi *ışığa* benzemektedir. Çünkü problem yaşadığımda bu sistemden yardım alıyorum.

Ö21: Öğrenci bilgi sistemi *ışığa* benzemektedir. Çünkü buradan notlarımızı, devamsızlıklarımızı öğreniyoruz.

Ö30: Öğrenci bilgi sistemi *ışığa* benzemektedir. Çünkü okula gidemediğimizde özellikle online eğitimlerde iletişimleri buradan kuruyorduk.

Ö41: Öğrenci bilgi sistemi *ışığa* benzemektedir. Çünkü birçok sorunun yanıtını buradan alıyoruz.

Çeşitlilik Kategorisi

Katılımcı görüşlerindeki "gökkuşağı, merdiven, yemek, elbise dolabı, öğrenci yurdu, kalem kutu, tablo, durak, asansör, öğrenci topluluğu" metaforlarından hareketle, **çeşitlilik** kategorisi oluşturulmuştur. Belirtilen kategori başlığı altında en fazla vurgulanan gökkuşağı metaforuna ilişkin katılımcı görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö6: Öğrenci bilgi sistemi *gökkuşağına* benzemektedir. Çünkü farklı bilgileri bir arada görmek mümkün.

Ö19: Öğrenci bilgi sistemi *gökkuşağına* benzemektedir. Çünkü öğrenci olarak bizimle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır.

Ö24: Öğrenci bilgi sistemi *gökkuşağına* benzemektedir. Çünkü her aşamada beni bilgilendiren bölümler var.

Belirsizlik Kategorisi

Katılımcı görüşlerindeki "sis, karanlık, açma kapama düğmesi, boş sayfa, plansız öğrenci, puzzle" metaforlarından hareketle, **belirsizlik** kategorisi oluşturulmuştur. Belirtilen kategori başlığı altında en fazla vurgulanan sis metaforuna ilişkin katılımcı görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö3: Öğrenci bilgi sistemi *sise* benzemektedir. Çünkü bazen sayfaya girdiğimde bir şey anlamıyorum.

Ö9: Öğrenci bilgi sistemi *sise* benzemektedir. Çünkü bazen bulmak istediğim bilgiyi burada bulamıyorum.

Ö16: Öğrenci bilgi sistemi *sise* benzemektedir. Çünkü sistemi kullanma konusunda yeterli bilgim yok. Bu sebeple benim için aydınlatıcı bir sistem değil.

İletişim Kanalı Kategorisi

Katılımcı görüşlerindeki "Whatsapp, köprü, telefon" metaforlarından hareketle, **iletişim kanalı** kategorisi oluşturulmuştur. Belirtilen kategori başlığı altında en fazla vurgulanan Whatsapp metaforuna ilişkin katılımcı görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö10: Öğrenci bilgi sistemi *Whatsapp'a* benzemektedir. Çünkü hocalarımıza buradan ulaşabiliyoruz.

Ö15: Öğrenci bilgi sistemi *Whatsapp'a* benzemektedir. Çünkü hızlı bilgilere, duyurulara buradan ulaşabiliyoruz.

Ö27: Öğrenci bilgi sistemi *Whatsapp'a* benzemektedir. Çünkü danışmanımla buradan iletişim kurabiliyorum.

Sorun Odaklı Kategorisi

Katılımcı görüşlerindeki "Doktor, ilaç, cevap anahtarı" metaforlarından hareketle, **sorun odaklı** kategorisi oluşturulmuştur. Belirtilen kategori başlığı altında en fazla vurgulanan doktor metaforuna ilişkin katılımcı görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö14: Öğrenci bilgi sistemi *doktora* benzemektedir. Çünkü problem yaşadığımda çözüm bulacak birileri var.

Ö26: Öğrenci bilgi sistemi *doktora* benzemektedir. Çünkü ders kaydında problemler yaşıyorum. Hemen danışmanıma ulaşıyorum. Çare buluyoruz.

Ö60: Öğrenci bilgi sistemi *doktor* benzemektedir. Çünkü devamsızlıklarımda sorunlar olduğunda buna çözüm bulan hocalarımız var. Sistem üzerinden hemen çözümler bulunuyor.

Farkındalık Kanalı Kategorisi

Katılımcı görüşlerindeki "Anons aracı, duyuru levhası, bulmaca" metaforlarından hareketle, **farkındalık** kategorisi oluşturulmuştur. Belirtilen kategori başlığı altında en fazla vurgulanan anons aracı metaforuna ilişkin katılımcı görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö40: Öğrenci bilgi sistemi *anons aracına* benzemektedir. Çünkü devamsızlıktan kaldığımızı buradan öğreniyoruz, ona göre derslere devam ediyoruz.

Ö56: Öğrenci bilgi sistemi *anons aracına benzemektedir*. Çünkü her konuda bilgilendirme yapmaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada altı kategori ve 34 metafor oluşturulmuştur. Araştırmada katılımcıların en fazla vurguladıkları metaforlar sırasıyla; ışık, gökkuşağı, sis, Whatsapp, doktor, anons aracıdır. Burada katılımcılar, öğrenci bilgi sistemini farklı yönleriyle ele almışlardır. Işık metaforuyla, bilgi kaynaklarına ulaşma, öğretim süreçleri hakkında bilgi sahibi olma yönlerine değinilmiştir. Bu kategoride yer alan diğer metaforlarda da benzer algıların olduğu görülmektedir. Öğretmenin rehberlik göreviyle, öğrenci bilgi sisteminin benzer işlevi olduğu vurgulanmaktadır. Kitap, arama motoru, anahtar, takvim, tabela ve ders çizlegesi metaforunda da yine sistemin öğrenci için bilgi kaynağı olduğu, onu birçok konuda aydınlattığı belirtilmektedir.

Çeşitlilik kategorisinde; öğrenci bilgi sisteminin farklı konularda bilgilendirmeler yaptığı ve öğretim süreçleriyle ilgili birçok alanda kaynak özellik gösterdiği açıklanmaktadır. Merdivende olduğu gibi sistemin de her bölümünde açıklamalar basamak basamak olmaktadır. Bu ifadeler yemek, elbise dolabı, öğrenci yurdu, kalem kutu, tablo, durak, asansör, öğrenci topluluğu metaforlarında da devam etmektedir. Buna karşın, katılımcılar öğrenci bilgi sisteminin kendileri için belirsizlik teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Katılımcılara göre öğrenci bilgi sistemi; karanlık, açma kapama düğmesi, boş sayfa, plansız öğrenci ve puzzle da olduğu gibi insan zihninde net bilgilerin oluşmasını engellemektedir. Kullanımı konusunda katılımcıların bilgi sahibi olmamaları, bu belirisizlikleri pekiştirmektedir. Doktor, ilaç ve cevap anahtarı gibi metaforlarla, öğrenci bilgi sisteminin sorun odaklı yönüne değinilmiştir. Bu görüş farkındalık kategorisindeki, anons aracı, duyuru levhası ve bulmaca metaforlarında da görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Öğrenci bilgi sistemi konusunda karma çalışmalar yapılabilir.
- Öğrenci bilgi sistemi konusunda bütün üniversite öğrencilerinin görüşleri alınabilir.
- Öğrenci bilgi sistemi konusunda akademik ve idari personelin görüşleri alınabilir.

KAYNAKÇA

[1] Ayaz, N. & Arakaya, A. (2019). Yükseköğretimde hizmet kalitesi ölçümü: öğrenci işleri daire başkanlığı örneği . *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* (1) , 123-133.

[2] Ayık Y. & Kılavuz, Y. (2013). Analitik ağ süreci yaklaşımı ve TOPSİS Yöntemi ile öğrenci işleri bilgi sistemi yazılımı seçimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27*(4), 1 - 18.

[3] Curacı, U. T. (2021). Eğitimde teknolojinin kullanımı. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 3* (2), 166-174 .

[4] Demirkol, D., Kartal, E., Şeneler, Ç. & Gülseçen, S. (2019). Bir öğrenci bilgi sisteminin kullanılabilirliğinin makine öğrenmesi teknikleriyle tahmin edilmesi. *Veri Bilimi, 2* (1) , 10-18.

[5] Ergin, İ., & Akseki, B. (2012). Lisansüstü eğitimde kullanılan öğrenci bilgi sistemi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 364-380.

[6] Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20* (1), 153-182.

[7] YÖK (1983). *Yükseköğretim üst kuruluşlari ile yükseköğretim kurumlarının idari teşkilati hakkında kanun hükmünde kararname*. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.124.pdf adresinden ulaşılmıştır.

MARKA ŞEHİRLERİN KÜLTÜREL TURİZM YÜZÜ: DENİZLİ ÖRNEĞİ

Dr. ARZU ERSÖZ TÜĞEN [1]

[1] MEB, arzuaygunt@hotmail.com – 0000-0003-3009-5488

ÖZET

Küreselleşen dünya koşullarında teknolojinin ilerlemesi ve mesafelerin kısalması ile beraber şehirler birer turizm ürünü haline gelmiştir. Ülkeler dünya kültür turizm pazarında yer almak amacıyla şehirlerin güçlü olan özelliklerini ön plana çıkarmak için kıyasıya bir rekabet halindedirler. Bulunduğu coğrafi konum sebebiyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu toprakları doğal, tarihi, kültürel açıdan oldukça avantajlı konumdadır. Çalışmamızın konusunu oluşturan Denizli ili Kalkolitik Dönemden itibaren yerleşime açık olan ve pek çok uygarlığın yaşadığı bir sahadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi yapılarak veri toplama aracı olarak saha araştırması yapılmıştır. Çalışmamızdaki amaç UNESCO tarafından tescillenmiş doğal ve kültürel değerleri barındıran ilimizin kent markalaşmasındaki konumunu belirlemek ve kültürel turizm değerlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, marka şehir, kültürel turizm

1. GİRİŞ

Kent markalaşması, strateji değerlerinden yararlanarak bir şehrin yaşanabilir olarak algılanması, insanların yaşamak, eğitim almak, yatırım yapmak ve ziyaret etmek isteyecekleri bir yer haline dönüştürmek için yapılan faaliyetlerin tümüne birden verilen addır (Avcılar, 2015: 77). Küreselleşen dünya koşullarında özellikle şehirler kendilerine yer edinebilmek ve turizm gelirlerinden yüksek pay alabilmek için rekabet halindedirler. Diğerlerine benzemeyen doğal, kültürel, tarihi özellikleri bakımından güçlü yönleri olan ve bu yönlerini Dünya piyasasında bir turizm ürünü haline dönüştürmeyi başaran şehirler diğerlerinden daha avantajlı konumdadır. Bir yerin pazarlama başarısını belirleyen 5 temel ilke bulunmaktadır. Bu ilkelerden ilki, şehrin diğerlerin farklılığıdır. Turistler ziyaret ettikleri destinasyonların özgünlüğüne göre bir tercih yapmaktadırlar. Birbirini tekrar eden lokasyonlar çok fazla ilgi görmemektedir. İkinci ilke yerellik ve standartlaşma olarak ifade edilmektedir. Şehirlerin kendi kimliklerini yansıtan ürünlerinin çok çeşitli olması o bölgeleri avantajlı konuma getirmektedir. Aynı zamanda ziyaret edilen yerlerde turistlerin güvenebileceği standartların olması da tercih edilmelerinin diğer yönünü oluşturmaktadır. Örneğin Avrupa şehirlerinde kullanılan para biriminin standart olması ve çoğu ülkede bu para biriminin kullanılması belli bir standartta örnek olarak verilebilir. Üçüncü ilke şehirlerin kendi kendilerini denetleyebilme, kendi yerel ürünlerini üretme, çeşitliliğini artırma ve bu ürünleri Dünya pazarında satabilme yetkilerini almalarıdır. Böylelikle şehirler kendi güçlü yönlerinin farkına vararak bu yönlerini geliştirebilmek için içsel bir motivasyon oluşturacaklardır. Dördüncü ilke bilişim ve teknoloji olarak özetlenmektedir. Teknolojinin gelişim ile beraber Dünyanın küçüldüğü kişilerin ve kurumların hinterlantlının arttığı bilinmektedir. Coğrafi açıdan Dünyanın ücra köşesinde olan küçük şehirler bile teknolojinin imkanlarını kullanarak kendilerini Dünyaya tanıtabilmektedir. Teknolojinin gelişimi şehirlerin dünya piyasasındaki rekabetlerinin daha çok artmasına zemin hazırlamıştır.

Son ilke iletişim süreci ve bu sürecin yönetilmesidir. Bu ilke teknoloji ile uyumludur. Pek çok şehir kendi tanıtımlarını yapabilmek amacıyla profesyonel destek almaktadır (İlgüner ve Asplund, 2011: 14). Şehirlerin marka oluşturma süreçleri şehirde yaşayan sakinlerin ve pek çok kurumun beraber iş birliği yaptığı oldukça karmaşık bir süreçtir. Bir şehrin marka olma süreci üç aşamada değerlendirilmiştir. Bunlar;

- Şehrin kimliğini görünür kılma
- Şehrin kimliğini imaja dönüştürme
- Şehrin imajını yayma

Şehirlerin öne çıkan güçlü yönlerini tespit ederek bu yönlerini şehrin kimliğine dönüştürmek marka olma yolunun önemli bir adımıdır. Şehirlerin insanların hafızalarında bıraktığı izlenimler o şehrin imajını oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı şehirlerin markalaşma adımlarında önemli basamakları oluşturan sahip olduğu doğal, kültürel, tarihi değerleri birer imaja dönüştürmek ve daha sonrasında bu imajının Dünyaya servis edilmesini sağlamak şehirlerin tanınırlığı açısından önem taşımaktadır. Şehirlerin kimliklerinin oluşturulmasında önemli rol oynayan kriterlerden biri kültürel özellikleridir. Küreselleşen ve teknolojik gelişmelerin yaygın olduğu günümüz dünyasında şehirler birbirlerinden etkilenmekte ve birbirlerine benzemektedirler. Pek çok turistik destinasyonlar birbirleriyle aynı görünmekte, aynı özellikleri turistlere sunmaktadırlar. Durum böyle olunca sadece tek bir şehri gezen turist diğerlerini görme ihtiyacı hissetmemektedir. Şehirlerin birbirlerinden ayıran onlara özgün bir kimlik kazandıran kültürel özellikler oldukça değerli kazanımlardır. Bunlar doğal çekici unsurlar olduğu gibi tarihi yapılar ile folklorik özellikleri içermektedirler.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Denizli, Ege ile Akdeniz Bölgeleri arasında kavşak noktasında olması, zengin doğal kaynaklara sahip olması ve çevresindeki verimli topraklar sebebiyle tarih boyunca sürekli yerleşim bölgesi olmuştur. Araştırmada Denizli ilinin kültürel yapısını oluşturan değerler sınıflandırılarak bir şehrin markalaşmasında önemli bir yer oluşturan kültürel turizm faktörleri Denizli ölçeğinde incelenecektir.

2. MARKA ŞEHİR TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Son yıllarda akademik camiada çok fazla dillendirilen ve yerel kuruluşların üzerinde çalıştıkları bir konu olan marka şehir kavramı, şehirlerin turistik bir ürün yelpazesi olarak görülmeye başlamasını sağlamıştır. Marka şehir kavramı genel olarak bir kentin sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi özellikleri tanıtarak pazarlanması ve kent imajının oluşturulma sürecidir (Kaypak, 2013). Kentlerin markalaşma süreçleri ürünlerin markalaşmasından oldukça farklıdır. Kentler pek çok insanın bir arada yaşadığı büyük yerleşimlerdir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonuna göre 8 milyar olan Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısı kentlerde yaşamaktadır. İçinde yer alan pek çok donatısıyla kentler insanlarına çok fazla avantaj sunmaktadırlar. Sunulan bu avantajlardan kent sakinlerinin büyük çoğunluğunun yararlanması ve o şehirde yaşamaktan memnun kalması marka şehirlerin özellikleri arasında görülmektedir. Günümüz şehirleri sakinlerine 24 saat yaşadıkları kenti kullanabilecekleri imkanlar sağlamaktadırlar. Gelenekselleşmiş ve hantallaşmış kamu politikalarının yerine iletişim teknolojilerini kullanarak bu teknolojileri kent hayatına adapte eden kentler, Dünyada akıllı şehirler olarak bilinmekte ve bu şehirlerde yaşayan insanlar şehirlerin tüm imkanlarını teknoloji alt yapısını kullanarak yaşamaktadırlar. Bu teknolojik alt yapı kenti daha iyi analiz etme imkânı verirken ortaya çıkan sorunların çözülme hızını da artırmaktadır. Yani kentler bu sayede dijital bir kimlik kazanmış olmaktadırlar. Şehirlerin marka olma süreçlerinde teknolojik alt yapılarının da payı yüksektir.

Şehir markalaşması tamamen stratejik bir süreçtir. Buradaki amaç şehrin kültürel, ekonomik açıdan ulusal ya da uluslararası düzeyde konumlandırılmasıdır (Özkaynak, vd.,2018: 15). Bu konumlandırma yapılırken şehirlerin Swot analizleri yapılarak güçlü ve zayıf özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan analizlerin sonucunda güçlü olan yanların desteklenmesi ve bu özelliklerin halk ile de paylaşılması önem arz etmektedir. Şehir markalaşmasındaki hedef kentin ulusal ve uluslararası yatırım alması, güçlü olduğu alanda cazibe merkezi haline dönüşümünün sağlanmasıdır. Bununla birlikte marka şehirler hem yerel halk hem de ziyaretçiler için yatırım ve iş fırsatları oluşumu sağlar. Özellikle günümüzde kitle turizminin giderek azaldığı ve alternatif turizm alanlarının ön plana çıktığı düşünülürse marka haline gelmiş olan destinasyonların yılın her döneminde turistik faaliyetlere açık olması oldukça avantajlı görülmektedir.

3. KÜLTÜREL TURİZM KAYNAKLARININ MARKALAŞMA SÜRECİNDEKİ YERİ

Kültür kavramı çok sayıda tanımı olan ve disiplinlere göre tanımları değişen multidisipliner bir kavramdır. Güvenç'e göre kültür, insanın doğa ile beraber oluşturduğu ve ürettiği her şeydir (Güvenç, 1998:45). Kültür, bir halkın yaşadığı coğrafi çevrenin özelliklerine göre oluşturduğu, inşa ettiği değer ve inançları da kapsayan çok geniş bir yelpazedir. İnsanoğlunun gezme, görme, eğlenme gibi faaliyetlerinin birleşimi olan turizm kavramının içinde kültürel turizm ayrı bir yer tutmaktadır. Toplumların oluşturduğu tarihsel, kültürel, dinsel, sanatsal tüm faaliyetleri görmek kültürel turizm kavramı içinde yer almaktadır. Genellikle bu turizm kolu eğitim seviyesi yüksek olan kitlelere hitap ettiği için kitlesel turizmden bu noktada ayrılmaktadır. Bu turizm türünün temel noktaları gelenek ve görenekler, el sanatları, müzik, geleneksel mimari dinsel motifler ve güzel sanatlarla ilgili unsurlardır (Kaypak, 2010). Kültür kelimesi toplumda seçkinlikle ilişkilendirilmektedir. Turizm ise daha çok ekonomi ve ticaret kelimelerini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla kültürel turizm kavramı toplumların sahip olduğu kendilerine has olan değerleri turizm sahasında değerlendirmeleridir.

Kaypak'a göre kültürel turizmi diğer turizm türlerinden ayıran yönler şu şekilde belirtilmiştir;

- Değer artırıcı yönü
- Farklılık oluşturucu yönü
- Rekabeti yok edici yönü (Kaypak, 2010).

Toplumların bir arada yaşamalarından kaynaklanan zengin kültürel değerler o toplumun değerini kalitesini arttığı gibi toplumları birbirlerinden ayıran ruhunu veren farklılaştıran ayrı bir yönü de vardır. Yine kültürel miras değerlerinin birbirleriyle kıyaslanması yapılmayacağı için rekabeti yok etmektedirler. Kültürel değerlerin çeşitli olması her ne kadar bir zenginlikse bu değerlerin işlenmesi, tanıtılması ve marka haline dönüştürülmesi noktası da bir o kadar önemlidir. Ancak profesyonel bir şekilde değerlendirilen kültürel değerler marka şehir olma yolunda önemli mihenk noktalarını oluşturmaktadırlar.

Küreselleşmenin en üst seviyede yaşandığı günümüz toplumlarının en büyük sorunlarından biri birbirlerine benzemeleri ve aralarındaki ayırımın en aza inmesidir. Kültürel değerlerini koruyan ve bu değerlere sahip çıkan topluluklar hiç şüphesiz diğerlerine göre daha avantajlı konumdadır. Şehirleri marka yapan özelliklerin başında özgünlük gelmektedir. Birbirine benzeyen aynı özellikleri taşıyan şehirlerin turizm faaliyetlerinde aldığı pay oldukça azdır. Birbirinin yerine ikame olabilen ziyaret edilmese de kaybedilecek herhangi bir şeyin olmadığı şehirlerin marka şehir yarışında yerlerinin olmadığı görülmektedir.

Kültür turizmini oluşturan unsurlar oldukça geniştir. Marka şehir olma sürecinde kültürel anlamda şehrin bu özelliklerinin işlenmesi, halka tanıtılması ve reklamının yapılması bu yolda atılacak adımların başında gelmektedir. Kültür turizm kavramları tarihsel olaylar, insanlar, yerel yiyecek ve içecekler, el sanatları, mimari çeşitlilik, inanç merkezleri, festivaller, miras çekicilikleri gibi çok sayıda unsurun bir araya gelmesinden oluşmaktadır (Görsel 1).

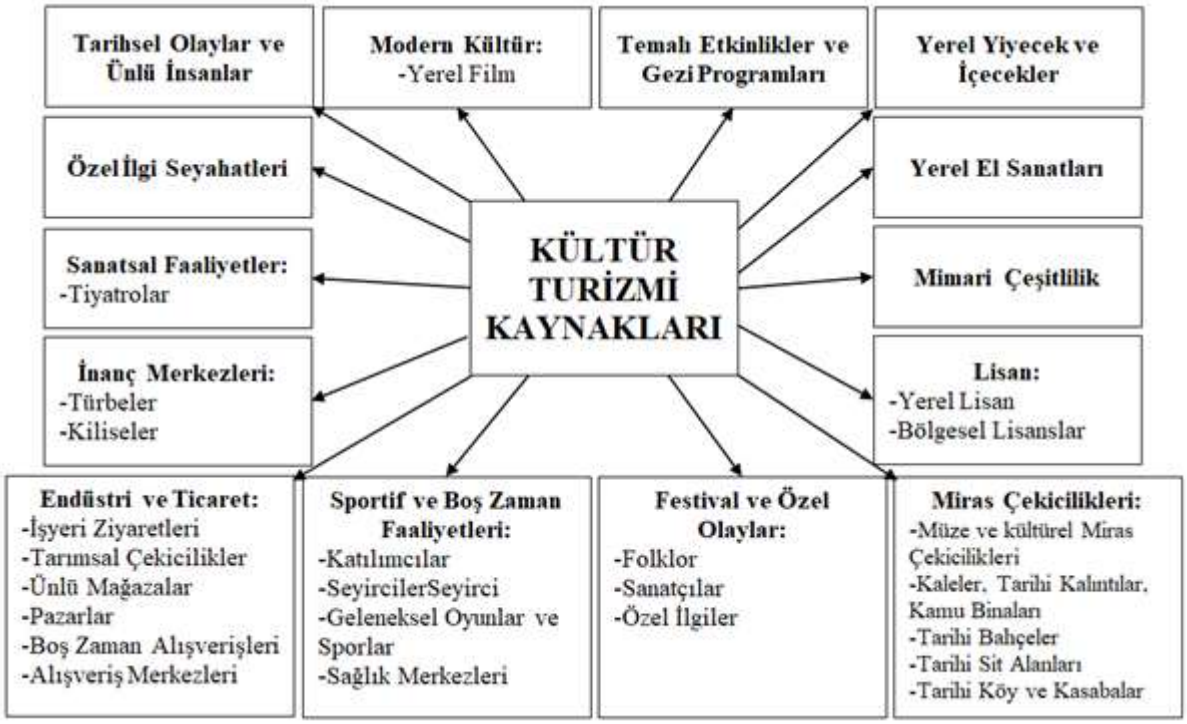

Görsel 1. Kültür Turizm Varlıkları (Uygur ve Baykan, 2007; Swarbrooke, 1999).

4. KÜLTÜREL TURİZM UNSURLARININ MARKALAŞMA SÜRECİNDE DENİZLİ İLİNE KATKILARI

4.1. Araştırma Sahasının Genel Coğrafi Özellikleri

Çalışmaya konu olan Denizli ili Ege Bölgesinin doğusunda yer almaktadır. İl, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri arasında kavşak noktasında bulunmaktadır. Denizden yüksekliği 354 m olan ilin 19 ilçesi bulunmaktadır. Yüzey şekilleri bakımından oldukça dalgalı bir yapıya sahiptir. İlin etrafı yüksek dağlarla çevrelenmiştir. Bu dağlar Karcı Dağı (2308 m), Bozdağ (2421m), Büyük Çökelez Dağı (1340 m), Beşparmak Dağı (1307 m). Ege Bölgesinin en yüksek dağı olan Honaz Dağı (2571 m) Denizli ili sınırları içinde yer alır. Gerek flora gerekse fauna bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Ege Bölgesinin 3 büyük akarsuyu arasında yer alan Büyük Menderes Denizli sınırlarından akmaktadır. Büyük Menderes Nehri'ne bağlı çok sayıda kolları ile ili sulamaktadır. Denizli ilinde genel olarak Akdeniz ikliminin özellikleri görülmektedir. Yaz ayları sıcak ve kurak geçmektedir. Kış ayları yağışlı geçer. Yağışlar genellikle Aralık, Ocak, Şubat Mart aylarındadır. Yıllık yağış miktarı 567,8 mm'dir. En yüksek sıcaklık 44,4 C iken en düşük sıcaklık -11,4 C olarak tespit edilmiştir (MGM, 2022).

4.2. Denizli İlinin Sahip Olduğu Kültürel Turizm Unsurları ve Şehir Markasındaki Etkileri

Gerek bulunduğu konum gerekse sahip olduğu tarım toprakları ve su kaynakları sebebiyle Denizli ve çevresi tarih boyunca sürekli meskûn mahal olmuştur. İlk yerleşim Çivril ilçesinin yaklaşık olarak 5 km güneyinde Beycesultan Höyüğünde rastlanmaktadır. MÖ 4000 yıllarında burada yapılan yerleşim Kalkolitik Döneme denk gelmektedir. Sonrasında Frigya, Lidya, Roma, Bizans ve en son Türklerin hakimiyetine geçen bölge çok sayıda farklı medeniyetlerin

yerleşim sahası haline gelmiştir. Topraklarında 19 antik kentin kalıntılarına ev sahipliği yapan Denizli, tarih boyunca pek çok seyyahında güzergahı üzerinde olmuştur. Tarihi İpek Yolu'nun Anadolu'da batıdaki son durağı yine bu ildir. Tüm bu tarihi zenginlikler kentin sahip olduğu fiziki avantajlarla birleşince kentte kültürel anlamda zengin bir yapı oluşmuştur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Bir Yörenin Turizm İmkânlarının Değerlendirilmesi İçin Rehber" adlı 1988 yılında çıkardığı yayında bir ilin kültürel değerlerini şu başlıklara altında sınıflandırmıştır (Uygur ve Baykan, 2007:35);

- Tarihi eserler
- Arkeolojik eserler
- Tarihi dini merkezler
- Müzeler
- Festivaller
- Gelenek, görenek ve dini inançlardan kaynaklanan törensel özelliği olan günler
- Yöresel el sanatları

Markalaşma sürecinde Denizli iline yararı olacak kültürel unsurlar bu başlıklar altında incelenecektir.

Tarihi Eserler

Pek çok medeniyetin hüküm sürdüğü Denizli de farklı dönemlere ait tarihi eserler bulunmaktadır. Şehir merkezinde yer alan Akhan Kervansarayı Denizli şehrinin en eski yapısıdır (Görsel 3a). Anadolu Selçuklu hükümdarı II İzzeddin Keykavus Döneminde Selçuklu komutanı Karasungur tarafından 1253 tarihinde yapılmıştır. Laodikya Antik Kenti'nden getirilen beyaz mermerlerle inşa edildiği için Akhan olarak anılmıştır (Tüğen Ersöz, 2020: 372). Tarihi Kale içi Çarşısı içinde yer alan ve Selçuklular Döneminde inşa edilmiş iki cami Denizli ilinin tarihi en eski camileri içinde yer almaktadır. Bunlar Arasta ve Unpazarı camileridir (Görsel 2a-b).

Görsel 2. (a) Arasta Cami (b) Unpazarı Cami (Tüğen Ersöz, 2020).

Denizli ilinin en eski çarşısı 1243-1250 yılları arasında Selçuklular tarafından inşa edildiği düşünülen Tarihi Kaleiçi Çarşısı'dır. Laodikya'da meydana gelen depremlerden kaçan halkın buraya yerleştiği ve daha sonradan şehrin bu merkezden itibaren kurulmaya başladığı bilinmektedir (Görsel 2b) Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde de bu çarşıdan bahsedilmiştir (Tüğen Ersöz, 2020).

Görsel 3 (a) Akhan Kervansarayı (b) Tarihi Kaleiçi Çarşısı

Selçuklu akıncılarından olduğu bilinen Servergazi ve Mehmet Gazi Denizli ilinin fethi sırasında şehit düşmüşlerdir. Servergazi'nin türbesi şehit düştüğü yer olan ve bugün onun adı ile anılan Servergazi Mahallesi'nde gömülüdür. Mehmet Gazi'nin türbesi ise İlbadı Mezarlığında bulunmaktadır (Görsel 4 a-b). İlbadı Mezarlığı, Merkezefendi ilçesinin kuzeybatısında yer almaktadır. Burada yapılan kazılarda 11 yüzyıldan itibaren gömülerin yapıldığı bulunmuştur. Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerine ait mezar taşları burada yer almaktadır. İlbadı, sadece Denizli ilinin değil Türkiye'nin de en eski mezarlıkları arasında yer almaktadır (Tüğen Ersöz, 2022).

Görsel 4. (a) Servergazi Türbesi (b) İlbadı Mezarlığı

Denizli ilinde çok sayıda geleneksel Türk evi bulunmaktadır. Bu evlerin çoğu Buldan, Babadağ ve Denizli şehir merkezinde yer alır. Merkezefendi ilçesinde Konyalıoğlu Evi, Osmanbey Konağı ile Pamukkale İlçesinde Abdüllüoğlu Evi, Balcı Evi, Sürücü Evi bulunmaktadır. Denizli geleneksel Türk Evlerinin ortak özelliği bir avlu içinde olmalarıdır. Evlerin pencereleri genellikle sokağa bakan kısmının küçük avluya bakan kısımlarının daha büyük olması şeklindedir. Bu durum komşuların evin içine bakmasını engellemektedir. Odalar geniş aileye uygun olarak büyük yapılmış, her odada bir yüklük mutlaka bulundurulmuştur (Küçük ve Aksakal, 2006: 15).

Osmanbey Konağı 1903 yılında inşa edilmiştir. Burası da günümüzde restoran olarak hizmet vermektedir (Görsel 5).

Görsel 4. Osman Bey Konağı Dış ve İç Görünüm

XVIII -XX yüzyıl arsında inşa edilen Babadağ evleri genellikle tek veya iki katlıdır. Genellikle cumbasız ve balkonlu olarak inşa edilmişlerdir (Denizli Kültür Envanteri, 2014:10). Tarihi Buldan evleri Denizli'nin Buldan ilçesinde yer almaktadır. Ahşap ve taşın beraber kullanıldığı, hiçbir evin diğerinin manzarasını etkilemediği evler yamaç ev şeklinde inşa edilmişlerdir. Evlerin çoğunda ay yıldız ya da bitki motifleri işlenmiştir (Görsel 6).

Görsel 6. (a) Buldan Evleri **(b)** Babadağ Evleri (https://d20haber.com/denizli/kent/babadagda-turizmi-canlandirmak-icin-80-tarihi-ev-boyandi/; Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Arkeolojik Eserler

Denizli arkeolojik eserler bakımından Türkiye'nin en şanslı şehirleri arasında yer almaktadır. UNESCO tarafından Dünya Miras Listesinde olan Hiearapolis ve UNESCO tarafından geçici miras listesine alınan Laodikya bu şehrin sınırları içinde yer almaktadır.

19 antik kentin kalıntılarına ev sahipliği yapan kent aynı zamanda çok sayıda höyüğü de sahiptir. Bu höyükler arasında Beycesultan Höyüğü yer almaktadır. Çivril ilçesinin 5 km güneyinde bulunan höyük, Kalkolitik Dönemden Orta çağ ve Bizans İmparatorluğu Dönemine kadar kullanılmıştır (Görsel 7). Beycesultan Höyüğünde evler megaron planlı yapılmışlardır (Denizli Kültür Envanteri, 2014:117). Megaron tarzı yapılar Erken Tunç Döneminden kullanılan uzun ev modelinde sütunlu girişi olan buradan odalara açılan planlı yapılardır. Bu yapılar aynı zamanda Yunan Tapınaklarının protipidir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Megaron).

Görsel 7. Beycesultan Höyüğünden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014)

Kale ilçesinin 1 km güneyinde Tabea Antik Kenti bulunmaktadır. Bu kent Karya Uygarlığının önemli yerleşim yerlerinden biridir. Tabea Latince kaya anlamına gelmektedir. Kent adını üzerinde kurulduğu

tek parça kayalıktan almaktadır. Bu kent önemli ticaret merkezlerinden biriydi ve aynı zamanda tarihi Aphrodisias kentine de komşudur. Büyük İskender tarafından fethedilmiştir (Görsel 8).

Görsel 8. Tabea Antik Kenti'nden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Hierapolis Antik Kenti Pamukkale travertenleri üzerinde kurulmuştur. Hz İsa'nın 12 havarisiden biri olan Aziz St. Philip'in M.S 4 yüzyılda burada öldürülmesi yüzünden kent kutsal olarak anılmaya başlanmıştır. Kentin kutsallığını perçinleyen yapılardan biri de St. Philip Martyriumu'dur.

Kentte çok sayıda tapınak ve dinsel yapılar vardır. Hristiyanlar açısından kutsal bir şehir olması dolayısıyla burada çok sayıda zengin Hristiyanlara ait antik mezarlar da bulunmaktadır (Görsel 9).

Hierapolis Antik Kenti'nin en görkemli yapıtı 300 ayak üzerine oturtulmuş olan Antik Tiyatrodur. 50 adet oturma sırasından oluşan bu görkemli yapıtta bazı bölümler ve sahne mitolojik kabartmalarla süslenmiştir.

Görsel 9. Hierapolis Antik Kenti'nden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Hierapolis Antik Kentinde bulunan antik havuz burayı ziyaret eden turistler tarafından yoğun olarak tercih edilmektedir. MS 7 yüzyılda meydana gelen depremle oluşan bu havuz 35 ^{o}C mineralli sıcak sudan oluşmuştur. Kleopatra Havuzu olarak da bilinmektedir. Yaz kış sıcaklık değeri değişememekte 35 ^{o}C olarak kalmaktadır (Görsel 10).

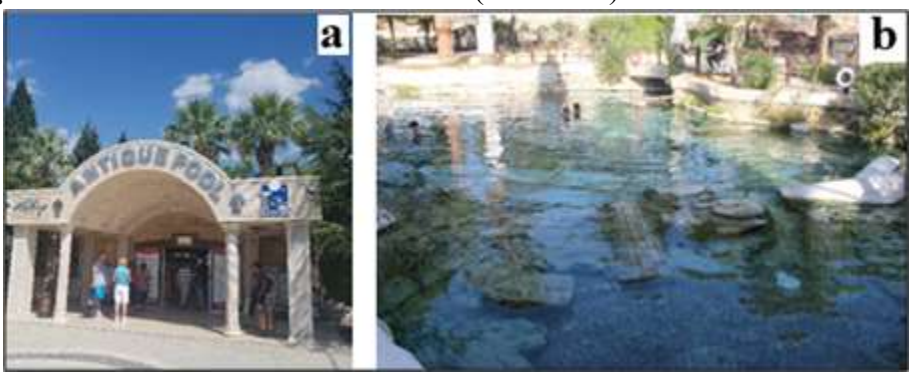

Görsel 10. (a) Antik Havuzun Dış Kapısı **(b)** Antik Havuz

Laodikya Antik Kenti Pamukkale ilçesinde yer alan diğer önemli antik kentlerden biridir. UNESCO tarafından geçici miras listesine alınmıştır. 2002 yılından itibaren burada yapılan kazılarla Laodikya Antik Şehri görkemli haline kavuşmuştur. Kazılar halen daha devam etmektedir. İncil'de adı geçen 7 kutsal kiliseden biri burada yer almaktadır. 2 tane tiyatrosu bulunmaktadır. Zamanının önemli ticaret şehirlerinden biridir. Şehir sağlam alt yapısı ile dikkat çekmektedir (Görsel 11).

Görsel 11. Laodikya Antik Kenti'nden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Attuda Antik Kenti Sarayköy ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır. Karya ve Frigya Devletlerinin sınırlarında kurulmuştur. Kuruluşu Laodikeia, Tripolis ve Afrodisias kentleri ile hemen hemen aynı döneme rastlamaktadır. Ticari, sosyal ve kültürel açıdan önemli bir yere sahip olan şehir de bulunan kitabelerde men inancı olduğu bilinmektedir. Bu inancın kapsamı özellikle antik dönemde Batı Anadolu'da ay tanrısı olan Men 'e tapınmaydı (Bildik, 2003:7). Attuda Antik Şehri Laodikya'dan yola çıkan ürünlerin geçtiği güzergâh üzerinde bulunduğundan dolayı uzun yıllar gümrük vergisi almış ve şehrin ticaret fonksiyonu gelişmiştir (Görsel 12).

Görsel 12. Attuda Antik Kenti'nden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014)

Apollonia Salbake Antik Kenti Tavas ilçesinin 7 km güneybatısında yer almaktadır. Sanat, ticaret ve tarım anlamında diğer kentlerle iş birliği içinde olmuştur. Roma İmparatorluğu Döneminde en parlak devrini yaşamıştır (Görsel 13).

Görsel 13. Apollonia Salbake Antik Kenti Antik Kenti'nden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Herakleia Salbake Antik Kenti Tavas ilçesinin sınırları içinde yer almaktadır. Yunan Tanrısı Zeus'un oğlu olan ve gücü temsil eden Herakles Herkül olarak da bilinmektedir. Şehir Herkül adına kurulmuştur. Tıp alanında gelişmiş olan şehir o dönem doktorları ile ünlüdür (Görsel 14).

Görsel 14. Herakleia Salbake Antik Kenti'nden Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Herakleia Hieron Tapınağı, Tavas ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Salbake Antik Kenti'nin dini merkezidir. Burada yer alan mermer sütun ve kaideler üzerindeki kabartmalarda mitolojik figürler yer almaktadır.

Görsel 15. Herakleia Hieron Tapınağı Görünüm (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Dini Merkezler

Hierapolis'de bulunan Aziz St. Philip Kilisesi MS5 yüzyılda inşa edilmiş, İncil'de adı geçen 7 kiliseden biridir. Hrisyanlar hacı olmak için bu kiliseyi ziyaret etmektedirler. Laodikya'da bulunan Tapınak A ve Hierapolis'de bulunan Apollon Tapınağı önemli dini merkezlerdir (Görsel 16).

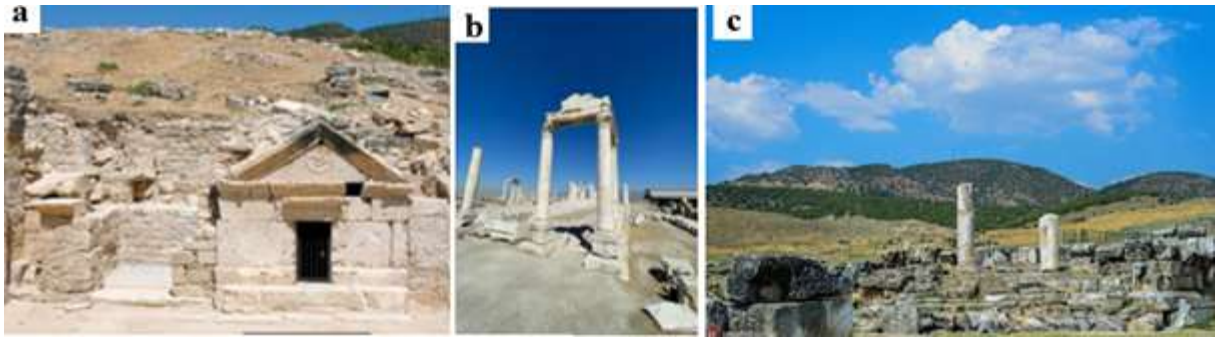

Görsel 16. (a) St. Philip Kilisesi **(b)** Tapınak A **(c)** Apollon Tapınağı (https://seyahatdergisi.com/hierapolis-antik-kenti/; https://tr.foursquare.com/v/laodikeia--antik).

Müzeler

Hierapolis Arkeoloji Müzesi, Pamukkale'de bulunmaktadır. Müze binası olarak kullanılan mekan İ:Ö II yüzyılda inşa edilmiş, Roma hamamı olarak kullanılmaktaydı. Meydana gelen depremde zarar gören bina uzun yıllar atıl olarak kalmış, daha sonra müze binası olarak değerlendirilmiştir. Merkezefendi ilçesine bağlı Saraylar Mahallesinde XIX yüzyılda inşa edilen Atatürk ve Etnografya Müzesi Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır. 4 Şubat 1931 tarihinde Denizli'yi ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Atatürk bir gece burada konaklamıştır. Müze içinde Atatürk'ün çalışma odası, silahlar ve fotoğraflar bulunmaktadır (Görsel 17b).

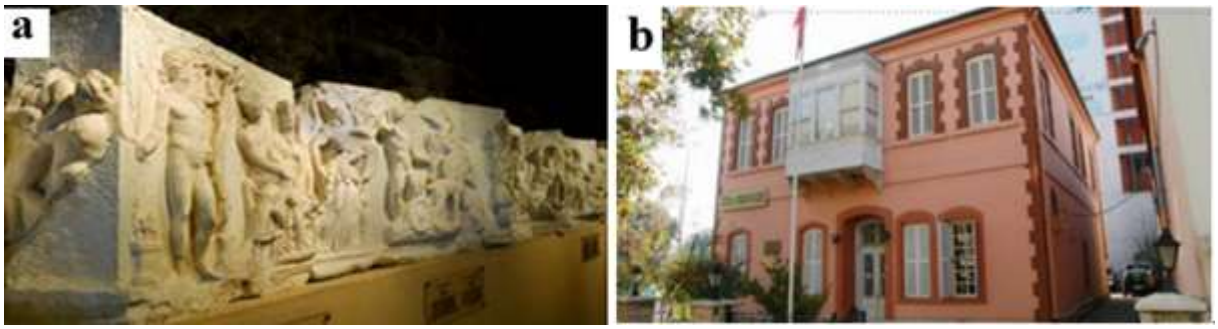

Görsel 17. (a) Hierapolis Arkeoloji Müzesi **(b)** Atatürk ve Etnografya Müzesi (Denizli Kültür Envanteri, 2014).

Festivaller

Denizli festivaller kentidir. İlçeler ait farklı aylarda festivaller düzenlenmektedir. Mayıs ayında Paü Bahar şenlikleri, Sarayköy Tarım ve Kültür Festivali, Haziran ayında Tiyatro Festivali, Buldan Dokuma Festivali, Çivril Bisiklet Festivali, Girişimci Kadınlar Festivali, Otomobil Festivali, Halk Dansları Festivali, Temmuz ayında Lavanta ve Kekik Festivali, Honaz Hasat Sonu Festivali, Tavas Zeybek Festivali, Ağustos ayında Kaledavaz Biber Festivali, Yatağan Bıçakçılık Festivali, Buldan Yörük-Türkmen Şenliği, Bekilli Üzüm Festivali, Çameli Kültür, Turizm ve Spor Festivali, Çal Sudan Koyun Geçirme Festivali, Geleneksel Eren Etkinlikleri yapılan etkinlikler arasındadır.

Gelenek, Görenek ve Dini İnançlardan Kaynaklanan Törensel Özelliği Olan Günler

Eren Günü Şenlikleri her yıl ağustos ayının son haftası çarşamba ve perşembe günü Denizli ilinin Beyağaç ilçesinde başlayan Muğla ilinin Köyceğiz ilçesinde devam eden şenliklerdir. Kartalgölü etrafında toplanan halk daha sonra Köyceğiz'de bulunan Çiçekbaba mezarına doğru yürüyerek burada kurbanlarını keserler. Yöre halkı tarafından kutsal kabul edilen bu iki günde yapılan etkinliklerle o yılın bereketli olacağına inanılır. Yüzlerce yıldır devam eden bu geleneğin Orta Asya ile bağlantısı araştırılmaktadır.

Sudan Koyun Geçirme, Denizli'nin Çal ilçesinde 8 yüzyıldan fazla kesintisiz olarak yapılan bir çoban etkinliğidir. Büyük Menderes üzerinde yapılan bu etkinlikte çevre ilçelerden çok sayıda çobanlar yarışmaktadır. Yaklaşık olarak 25-30 arasında koyun sudan geçirilmeye çalışılır. Bu etkinlik UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine alınmıştır.

Yöresel El Sanatları

Yeşilyuva Ayakkabıcılığı, Acıpayam ilçesinin Yeşilyuva Mahallesinde yapılan bir zanaattır. Ahilik kültürünün uzantısı olarak devam etmektedir. Babadan oğula geçen bu uğraşıda ilçede 1000 yakın şletme bulunmaktadır. El yapımı olan küçük aile işletmelerinin yanında fabrikasyon olan işletmelerde yer almaktadır (Denizli Kültür Envanteri, 2014:146; Uyanık ve Erdoğan, 2019).

Buldan Dokumacılığı, Buldan ilçesinde yüzlerce yıldır yapılmaktadır. Tarihi Buldan evlerinin içinde yer alan el dokuma tezgahlarında yöreye özgü dokunan Buldan kumaşlarının yerini şimdi otomatik tezgahla dokunan kumaşlar almıştır.

Bakırcılık, Denizli'nin Tarihi Kaleiçi Çarşı'sında yapılmaktadır. Tamamen el işçiliği ile üretilen bakır eşyaların sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Evliya Çelebi'nin de Seyahatnamesinde bahsettiği bu sanatı yapan usta sayısı azalmıştır.

Çeşm-i Bülbül, Denizli ilinin Merkezefendi ilçesinde tamamen el işçiliği ile üretilen el sanatlarından biridir. Osmanlı Dönemi zamanından beri özellikle saraylarda kullanılan cam eşyalar yaklaşık 3 yüzyıldan beri Denizli'de üretilmektedir.

Çömlekçilik, Serinhisar ilçesinde yapılan geleneksel el sanatlarından biridir. Kara düzen adı verilen tezgahlarda üretilen çömlekler günümüzde motorlu tezgahlarda yapılmaktadır. Topraktan testi, bardak, göveç yapılmaktadır.

TerraCotta Sanatı, Tavas ilçesinde sadece tek bir usta tarafından sır kullanılmadan toprağı toprakla boyayarak yapılan el sanatıdır. Üretilen sanat eserleri Hitit, Karya ve Yunan motifleri ile süslenmiştir. Burada üretilen ürünler yurt dışına ve Paşabahçe'ye gönderilmektedir (Ersöz Tüğen ve Wenth, 2022).

Yatağan Bıçakçılığı, Serinhisar llçesine bağlı Yatağan Mahallesinde yüzlerce yıldır yapılan bir sanattır. Osmanlı Döneminden itibaren aynı şekilde imal edilen bu bıçaklar yurt dışında Türk kılıcı olarak adlandırılmaktadır.

Kalkolitik Dönemden itibaren yerleşime açık olan Denizli ve çevresi çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Her medeniyet kendine ait kültürel izleri bu topraklara adeta nakşetmiştir. Denizli ilini çekici hale getiren özellikler tarihi, doğası ve kültürel ve inanç turizmi özellikleridir. Tarihi İpek Yolu'nun Anadolu'da batıdaki son durağı olan Denizli, bulunduğu konum dolayısıyla İç Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgesinde kavşak noktası durumundadır. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü ilde doğa turizmi dört mevsim gerçekleşmektedir. Çardak Havaalanı ile yurt içi ve yurt dışı bağlantısı da bulunmaktadır

Denizli UNESCO tarafından tescillenmiş değerlere sahip bir ildir. 1988 yılında Dünya Miras Listesi'nde yer alan Pamukkale Travertenleri ve üzerinde kurulmuş olan Hierapolis Antik kenti, geçici miras listesinde olan Laodikya Antik Kenti, Somut Olmayan Miras listesine alınan Sudan Koyun Geçirme Şenlikleri ile Yaşayan İnsan Hazinesi içinde bulunan Hayri Dev ile il kültürel açıdan geniş bir yelpaze sunmaktadır. Yörük kültürünün devam ettiği ilde gastronomi açısından zengindir. Tarihi İpek Yolu üzerinde kurulan Karahöyük Pazarında 600 yıllık geçmişi ile Selçuklulardan beri satılan nohut mayası ile üretilen Karahöyük Ekmeği günümüzde Acıpayam'da tek kalan ustası Mahir Sağ tarafından yapılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Serinhisar Leblebisi, Denizli Kebabı. Tavas Pidesi, Buldan Simidi, Ekşi maya ile yapılan Muhacir Somunu yöreye özgü lezzetlerdir.

Bir ürün olarak kentlerin markalaşması için eylem planlarının hazırlanması gerekmektedir. Uluslararası seviyede müzelerin yapılması, alt yapı ve ulaşım sorunlarının düzenlenmesi, kongre turizmine uygun alanların inşa edilmesi, bölgeye özgü türlerin, gelenek ve göreneklerin, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması gerekmektedir. Türkiye'nin en temiz, en çevreci ve sağlıklı kenti seçilen Denizli aynı zamanda Su yönetimi ve iklim değişikliği projeleri ile Avrupa'nın ikinci şehri arasına seçilmiştir

(https://www.haberturk.com/denizli-haberleri/98200237-denizli-avrupanin-en-saglikli-sehirleri-arasindabuyuksehirin-avrupa-saglikli-sehirler-agi-7).

SONUÇ

Bu çalışma kent markalaşmasında kültürel turizm değerlerinin yerini Denizli ölçeğinde incelemeyi amaçlamıştır. Uygun iklimi, zengin tarım toprakları, tarihi ve kültürel yapısı ile Türkiye'nin gözde illerinden olan Denizli aynı zamanda Türkiye'nin ilk 500 sanayi kuruluşu listesinde 10 firması ile temsil etmektedir.

Küreselleşmenin yoğun olarak yaşandığı ve yerelliğin en vurucu güç olduğu gümüz şehirlerinde Denizli sahip olduğu kendine özgü kültürel, tarihi ve doğal mirasıyla oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Bu mirasın öncelikle yerel halk tarafından da benimsenerek daha sonra Dünyaya açmak turistik çekim merkezi haline getirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Bildik, T. *Anadolu'da Men Kültü,* Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003

Denizli Kültür Envanteri, Denizli Büyükşehir Yayınları: Denizli, 2014.

Erdoğan, T. ve Uyanık, Ş.E Babadan Oğula Aktarılan Bir Miras Olarak Ayakkabıcılık Mesleğinde Yaşanan Değişimler: Denizli-Yeşilyuva Örneği. Journal of Economy Culture and Society. (1), 2018, 207-228, doi.org/10.26650/JECS2019-0096.

Foursquare. *Laodikya Antik Kenti*, https://tr.foursquare.com/v/laodikeia--antik, (Erişim Tarihi: 20/12/2022).

İlgüner, M. ve Asplund, C. *Marka Şehirler*. Marketing Yayınları: İstanbul, 2011.

Kaypak, Ş. Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Markalaşması ve Marka Kentler, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.14(1), 335-355, 2013

Küçük, B. ve Aksakal, N, *Tarihi ve Kültürel Dokusu ile Denizli ve Buldan Evleri.* Denizli Büyükşehir Kültür Yayınları: Denizli. 2015

Özkaynak, M. Ulusoy, M. ve Dönek, E. Şehir Markalaşmasında Tarihi Yapıların Rolü: Konya Selçuklu Yapılar. The Journal of International Scientific Researches, 3(4), 14-30, 2018.

MGM, *Denizli İline Ait Genel İstatistikler*, https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=DENIZLI, (Erişim Tarihi: 20/12/2022).

Seyahat Dergisi, Hierapolis *Antik Kenti*, https://seyahatdergisi.com/hierapolis-antik-kenti/, (Erişim Tarihi: 20/12/2022).

Swarbrooke, J, *Sustainable Tourism* Management, New York: Cabı Publishing, 1999.

Tüğen Ersöz A. *Merkezefendi ve Pamukkale İlçelerinin Coğrafyası*, Doktora Tezi, Afyonkocatepe Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar. (2020).

Tüğen Ersöz A. ve Wenth J., The Art Of Terra Cotta From The Perspectıve Of Cultural Geography: Tavas Case. GeoJournal of Tourism and Geosites, 43(3), 2022, 1005-1012. DOI 10.30892/gtg.43320-914.

Tüğen Ersöz, A. *Hüzün Coğrafyası Perspektifinden İlbadı Mezarlığı*. Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar, Cilt VIII, Eğitim Yayınevi, 165-207, 2022.

Uygur Meydan, S ve Baykan, E. Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 29-49, 2007.

Wikipedia. *Megaron Yapılar*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Megaron (Erişim Tarihi: 20/12/2022).

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ KAPSAMINDA SURF AND TURF TRENDİ

HATİCE NUR EROL[1]

PROF. DR. ATİLLA AKBABA[2]

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, erolhaticenur99@gmail.com- ORCID: 0000-0002-8841-1044

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, atilla.akbaba@ikcu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-9434-2145

ÖZET

İnsanlığın başlangıcından beri var olan beslenme olgusu insan ırkının gelişmesiyle birlikte sadece hayatın devam ettirilmesi için gerekli görülen bir ihtiyaç olmaktan çıkıp başka alanlara da evrilmiştir. Refah düzeyinin artması, standartların iyileşmesi, teknolojik gelişmeler gibi önemli faktörlerden etkilenerek bir aktivite, statü göstergesi, boş zaman değerlendirmesi gibi çeşitli alanlarda karşımıza çıkan bir kavram haline gelmiştir. Bu sebeple yeme ve yemek kültürüne olan ilgi de artmıştır. Son yıllarda gastronomi kavramının da önem kazanması ve bu konu üzerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte yeni yemek trendleri ve kavramları ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu trendler sürdürülebilirlik kavramıyla da ilişkilendirilmektedir. Sürdürülebilirlik ile birlikte anılan bu trendlerden birisi de Surf and Turf'tur. Bu çalışmanın amacı Surf and Turf trendinin incelenmesi, literatürdeki yerinin tespit edilmesi, literatürdeki taramasının yapılması ve trendin anlaşılmaya çalışılmasına katkı sağlamaktır. Özellikle Türk gastronomisi için yeni bir akım niteliği taşıyan Surf and Turf, deniz ürünleri ve kırmızı etin aynı tabakta sunulması mentalitesine dayanmaktadır. Gastronomi amaçlı seyahat eden turistler için de çekiciliğe sahip olan bu akım hem alternatif bir turizm destinasyonun ortaya çıkması, hem de yemek deneyimi sunması sebebiyle gastronomi turizmine de katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilir gastronomi kapsamında değerlendirilen Surf and Turf trendi gastronomik deneyim çeşitlerinin artmasında ve yeni lezzetler keşfetmede önemli rol oynamaktadır. Surf and Turf sürdürülebilir turizm ve sürdürülebilir gastronominin devamlılığında da pay sahibi olabilir. Bu nedenle Surf and Turf trendi sürdürülebilir gastronomi turizmi açısından da bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda bu çalışmada Surf and Turf trendi incelenmiş, yapılan literatür taraması sonrası elde edilen bulgulara ışığında alanyazına katkıda bulunulmuştur. Ayrıca araştırmada gelecek çalışmalara yönelik önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Surf and Turf, Sürdürülebilir Gastronomi, Gastronomi Turizmi, Surf and Turf Trendi

SURF AND TURF TREND WİTHİN THE SCOPE OF SUSTAİNABLE GASTRONOMY

ABSTRACT

The phenomenon of nutrition, which has existed since the beginning of humanity, evolved from being a necessity only for the continuation of life to other areas with the development of the human race. It has become a concept emerging in various fields such as an activity, a status indicator, and a leisure time, influenced by important factors such as increasing the level of welfare, improving standards, and technological developments; therefore, the interest in eating and food culture has also increased. In recent years, the concept of gastronomy has gained importance and with the developments on this subject. New food trends and concepts have come out. These new emerging trends are also associated with the concept of sustainability. One of these trends associated with sustainability is Surf and Turf. The aim of this study is to examine the Surf and Turf trend, to determine its place in the literature, to scan it in the literature and to contribute to the understanding of the trend. Surf and Turf, a new trend especially for Turkish gastronomy, is based on the mentality of serving seafood and red meat on the same plate. This trend, which also has an attraction for tourists traveling for gastronomic purposes, also contributes to gastronomic tourism due to the emergence of an alternative tourism destination and offers a dining experience. The Surf and Turf trend, considered within the scope of sustainable gastronomy, plays an important role in increasing the variety of gastronomic experiences and discovering new tastes. Surf and Turf can also have a share in the continuity of sustainable tourism and sustainable gastronomy. For this reason, the Surf and Turf trend can be considered as an alternative in terms of sustainable gastronomy tourism. In this context, the Surf and Turf trend was studied, and a contribution was made to the literature in the light of the findings that were obtained after the literature review. In addition, suggestions for future studies are also included in the research.

Keywords: Surf and Turf, Sustainable Gastronomy, Gastronomy Tourism, Surf and Turf Trend

GİRİŞ

Beslenme canlıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçların başında gelmektedir. Zaman içinde insan ırkının gelişmesiyle birlikte yemek yeme olgusu sadece yaşamın devam ettirilmesi için gerekli görülen bir kavram olmaktan çıkmıştır. İletişim olanaklarının gelişmesi ve sosyal medyanın aktif olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte yeme-içme kültürüyle alakalı olan gastronomi kavramı da hayatımızda daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Gastronomi kavramına olan ilginin son yıllarda artmasıyla beraber bu alana yönelik yeni trendler oluşmaya başlamıştır. (Gürkan, Şahin 2018; s. 328) Gastronomi trendleri birçok faktörden etkilenmektedir. Trendler, yiyecek çeşitleri, yemeklerin hazırlanmasında ve pişirilmesinde kullanılan malzemeler, yiyeceklerin hazırlanma ve pişirilme şekli, servis ve pazarlama olarak ortaya çıkmaktadır. (Nurten, Çekal 2022; s.247) Bu trendler farklılık arayan bireyler için yeni alternatifler oluşturmaktadır ve sürdürülebilir gastronomi turizmiyle

ilişkilendirilmektedir. (Gürkan, Şahin 2018; s.327) Sürdürülebilir turizm doğal ve beşerî kaynakların israf edilmeden, gelecek nesiller için korunması ve aktarılması mantalitesine dayanmaktadır. (Karadeniz, 2014, s.85) Sürdürülebilir turizmle benzerlik gösteren sürdürülebilir gastronomi turizmi, alternatif imkanların gelişmesi ve konuyla alakalı trendlerin uzun vadede kalıcı olması için önem arz etmektedir. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, s.271) Bu alternatif gastronomi trendlerinden birisi de Surf and Turf'tur. (Gürkan, Şahin 2018; s.327) Türkiye için özellikle son yıllarda öne çıkmaya başlayan ve tüketicilerin her geçen gün daha fazla talep ettiği, beslenmeye olan yeni yaklaşımıyla Surf and Turf yeme konsepti, gastronomi turizminde de oldukça yeni bir yeme deneyimidir. (Gürkan, Şahin 2018; s. 328) Surf and Turf, özellikle gastronomik amaçlarla seyahat eden turistler için yeni bir alternatif oluşturmaktadır. (Gürkan, Şahin 2018; s.330) Bu çalışmada Surf and Turf trendi incelenmiş, yapılan literatür taraması sonrası elde edilen bulgulara ışığında alanyazına katkıda bulunulmuştur. Ayrıca araştırmada gelecek çalışmalara yönelik önerilere de yer verilmiştir.

SURF AND TURF

Surf and Turf trendi Amerika'nın kuzeyinde ortaya çıkmış ve zamanla ülkenin geneline yayılmıştır. (Lewis 1989; s.79) Orta sınıf için besleyici ve doyurucu bir tabak olarak ortaya çıkartılan Surf and Turf günümüzde gelir seviyesi yüksek, damak zevki gelişmiş bireylerin tercih ettiği bir tabak haline gelmiştir. (Gürkan, Şahin 2018; s.327,329) Surf and Turf kelimesinin nereden geldiği kesin olmamakla birlikte 1961 yılında 'Los Angeles Times' dergisinde kullanıldığı bilinmektedir. 1920'lerde modası geçmiş olarak değerlendirilen trend 1960'ların başında popülerliğini geri kazanmıştır. (Stern, Stern 1990; s.279-280) Surf and Turf 1962 yılında Seattle, Washington'daki 'Space Needle'ın tepesinde dönen bir restoran olan 'Eye of the Needle'da sunulmuştur. 2000'li yılların başından itibaren Surf and Turf trendi tüm Dünya'da tanınır hale gelmeye başlamıştır. (Gürkan, Şahin 2018; s.329) Surf and Turf kırmızı etin ve deniz ürünlerinin birleştirildiği ana yemek tabağıdır. Tipik deniz ürünü olarak ıstakoz (ıstakoz kuyruğu veya bütün ıstakoz), karides, kalamar, deniz tarağı kullanılmaktadır. (Stern, Stern 2003; s.192) Kırmızı et olarak dana bifteği tercih edilmekle beraber diğer et türleri de kullanılabilmektedir. (Blings, Bayer 2004; s.65) Surf and Turf tabaklarında kullanılan kırmızı etin genellikle kontrfile veya bonfile olarak tercih edilmesinin sebebi etin yumuşak olmasının istenmesinden kaynaklanmaktadır. Etin yumuşak olması bir kalite göstergesi olarak değerlendirilmektedir. (Gürkan, Şahin 2018; s.332) Standart bir Surf and Turf tabağı ise ıstakoz kuyruğu ve bonfileden oluşmaktadır. Bu ürünler genellikle buharda ve ızgarada pişirilmiş veya panelenmiş olarak tercih edilmektedir. Günümüzde Surf and Turf menüleri genellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Birleşik Krallık ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin menülerinde kendine yer bulmaktadır. Lüks restoranlarda şef tabağı olarak sunulmaktadır. (Gürkan, Şahin 2018; s.327-329) Türkiye'de ise bu trend son on yıldır bilinmekte ve çok az restoranın menüsünde yer almaktadır. Günümüzde Surf and Turf menüleri harcama seviyesi yüksek ve damak zevki gelişmiş bireylerin tercihi olsa da uzun vadede sağlıklı ve farklı beslenmek isteyen bireylerin ilgileneceği bir akıma dönüşebileceği düşünülmektedir. (Akdağ ve Şahin, 2018: 333-334). Surf and Turf kavramı tek tabaktan oluşan bir anlayış değil, kapsamlı bir mutfak tarzıdır. (Gürkan, Şahin 2018; s.333) Türkiye'de deniz mahsullerine ve kırmızı ete eşlik eden yemekler farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Surf and Turf menüleriyle farklı bir anlayışa sahiptir. Surf and Turf tabakları farklı ancak birbirleriyle uyumlu yiyecekleri bir araya getirdiği için zengin

alternatifler oluştururlar. Birbirleriyle uyumlu yiyeceklerin aynı tabakta sunulması yemeğin görselliğini ve albenisi arttırmaktadır. (Gürkan, Şahin 2018; s.330-331) Günümüzde Surf and Turf menüleri gençler tarafından görselliği için tercih edilirken orta yaşlı bireyler tarafından damak zevkine alternatif yarattığından ve besin içeriği yönüyle zengin oluşundan dolayı tercih edilmektedir. (Gürkan, Şahin 2018; s.329) Bireylerin uluslararası trendleri takip etmesiyle ve daha sağlıklı besinler tüketmeyi arzulamasıyla birlikte sağlıklı yiyecekler içeren menüleri tercih etmektedirler. Surf and Turf trendi farklı, lezzetli ve sağlıklı oluşundan dolayı her geçen gün daha fazla talep gören bir trenddir. (Gürkan, Şahin 2018; s.332-333)

Yeme alışkanlıklarındaki değişimlerle birlikte gastronomi alanında birçok farklı eğilim ortaya çıkmıştır. (Nurten, Çekal 2022; s.247) Ortaya çıkan eğilimler gastronomi turizminin de gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Gastronomi turizmi, farklı mutfak kültürlerinde yemek yeme biçimlerini, yiyeceklerin tüketimini, mutfağın hazırlanmasını, sunumunu ve yeme sistematiğini keşfetmek amacıyla yapılan bir turizm türü olarak tanımlanmaktadır. (Long 2004, s. 21) Toplumların beslenme alışkanlıklarının değişmesi turizm faaliyetlerinin desteklenmesine katkı sağlamıştır. Böylece turizm destinasyonlarının tercih edilmesinde gastronomi kavramı da önemli bir rol kazanmıştır. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, s.278) Gastronomi, turizm alanında çekicilik unsuru olarak kullanılarak turistler için seyahat motivasyonu sağlayan bir alan hâline gelmiştir. (Sarıışık & Özbay, 2015; s.275) Gastronomi turistlerine hitap eden restoranların menülerinde Surf &Turf alternatiflerine yer vermesi hem yerli hem de yabancı gastronomi turistlerinin bu tür restoranlara olan ilgisini artıracaktır. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016 s.279) Gastronomi turistlerinin tanınması ve bu turistlerin destinasyonlardan beklentilerinin ve yemek deneyimlerinin belirlenmesi gastronomi turistlerinin memnuniyetinin artmasına yardımcı olacaktır. Memnun turistler hem destinasyonların hem de gastronomi turizminin gelişimini ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016 s.279)

Bulgulara göre kendilerini gastronomi turisti olarak tanımlayan bireyler, Surf and Turf deneyimini bağımsız bir turistik ürün olarak tanımlamışlar, alternatif turistik unsurların desteklenmesi ile bu akım daha geniş kitlelere ulaşabileceğini ifade etmişlerdir. Gastronomi turistlerinin yemek ve gastronomiye karşı hissettikleri tutkunun doğru ifade edilmesi sürdürülebilir gastronomi turizmi için önemlidir. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016) Çünkü gastronomi turizmi sonucunda yerel ürünlerin tüketimi artmakta, yerel ekonomiler gelişmekte ve dolayısıyla yeni yatırımlar bölgeye çekilmektedir ve hem yerel mutfaklar hem de yerel değerler sürdürülebilir bir nitelik kazanmaktadır. (Yüncü, 2009; s.310)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gastronomi kavramının önem kazanmasıyla beraber bu kavram etrafında yeni akımların ve yaklaşımların ortaya çıkması gastronomiyle alakalı diğer alanları da dolaylı olarak etkilemiştir. Günümüzde insanların sağlıklı besinlere yönelimleri ve bu alandaki yenilikleri takip etmeleri bu akımların gelişmelerine katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde daha sürdürülebilir bir yaşam tarzının benimsenmeye başlamasıyla sürdürülebilirlik kavramı gastronomi turizmi açısından da önem kazanmıştır. Sürdürülebilir turizm düşüncesi; turizm kaynağı olan destinasyonun doğal, tarihi, kültürel yapısını bozmadan geliştirmek ve çekiciliğini ön plana çıkartıp gelecek yıllarda

da devamlılığı sağlayabilmek fikrini ön planda tutar. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, s.271) Sürdürülebilir gastronomi turizmi trendlerinden birisi olan Surf and Turf ülkemizde henüz bir yiyecek-içecek akımı olarak görülmese de uzun vadede sağlıklı beslenmenin öne çıktığı restoranlarda akımının kendine yer edineceği düşünülmektedir. (Şahin, 2017) Türkiye'de özellikle gastronomi turistlerinin Surf and Turf'e olan ilgisinin artmasıyla birlikte bu akımın denenebileceği restoranlar ve destinasyonlar oluşmaya başlamıştır. Alanyazına bakıldığında ise Surf and Turf kavramının gelişmeye açık olduğunu söylemek mümkündür. (Gürkan, Şahin 2018; s.334) Bu nedenle gelecekteki çalışmalara katkı sağlayabilecek birkaç konu başlığı önerilebilir:

- Surf and Turf konusunun sürdürülebilir gastronomi ve gastronomi turizmi açısından değerlendirilebilir. (Gürkan, Şahin 2018; s.334)
- Gastronomi turistlerinin konuya yönelik bakış açıları değerlendirilip memnuniyet dereceleri öğrenilebilir. (Gürkan, Şahin 2018; s.334)
- İlerleyen çalışmalar, sürdürülebilir gastronomi turizmini, Surf and Turf menü öğelerine yönelik müşteri talebi, müşteri memnuniyeti, yemek festivalleri veya alternatif yiyecek ve içecek deneyimlerini birlikte inceleyebilir. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016 s.279)
- Seyahat acentalarının gastronomi turizmiyle alakalı turlarında restoranlar ile iletişime geçerek Surf and Turf tadım menülerini trendle ilgili bireylere alternatif olarak sunabilir. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016 s.279)
- Surf and Turf deneyimi Türkiye'de yaşayan yerli turistlerin bakış açılarıyla incelenebilir. Ayrıca bu deneyimler Amerika, Avusturya gibi başka ülkelerde yaşayan Türk turistlerin deneyimleri ile karşılaştırılabilir. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016 s.279)
- Gastronomi turistlerinin Surf and Turf trendini yaşamak için gittikleri destinasyonlar ve sürdürülebilir turizm açısından yaşadıkları deneyimler incelenebilir. (Akdağ, Özata, Sormaz, Çetinsöz, 2016 s.279)
- Surf and Turf konseptinin ülkemizde gelişmesi için şeflerin ve mutfak çalışanlarının bu konudaki gelişmelere açık olmaları da trendin gelişimini hızlandırabilir. (Gürkan, Şahin 2018; s.330)

Böylece gerek sürdürülebilir gastronomi turizmiyle gerekse Surf and Turf konseptiyle alakalı alanyazına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akdağ, G. Şahin, E. (2018). 'Gastronomide Güncel Konular', S.Ü. Alaaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu/Konya; Billur Yayınevi, 327-334

Doğan, E. Çekal, N. (2022). 'Sustainable food alternative in gastronomy: edible insects (entomophagy)', International Journal of Agricuture, Environment and Food Science. 6,2, 246-253

Karadeniz, C. B. (2014). 'Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Sakin Şehir Perşembe', Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,7,29,84-107

Akdağ, G. Özata, E. Sormaz, Ü. Çetinsöz, B. C. (2016). ‘Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi İçin Yeni Bir Alternatif Surf&Turf’, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 36, 270-281

Long, Lucy M (2004), ‘Culinary Tourism’, The University Press of Kentucky, U.S.A

Sormaz, U. Akmese, H. Gunes, E. Aras, S. (2015). ‘Gastronomy in Tourism’. 3. İşletme, Ekonomi, Yönetim Ve Turizm Konusu Küresel Konferansı, 26-28 Kasım 2015, Roma, İtalya

Özgen, I. (2017). ‘Uluslararası gastronomiye genel bakış’, Sarıışık, M. , ve Özbay, G. (Editörler), Uluslararası gastronomi içinde (5) (Dördüncü baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yüncü, H. R. (2010). ‘Sürdürülebilir Turizm Açışından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yaylası’, İçinde S. Şengel (Editör), 10. Aybastı- Kabataş Kurultayı Yerel Değerler ve Yayla Turizmi, (ss. 27-34), Ankara: Detay Yayıncılık.

Şahin, N.N. 2017. ‘Yiyecek ve İçecek Paradoksu’, Kavramlar/Süreçler, içinde (Ed. Doğdubay M., Saatcı G.), Yiyecek ve İçecek Sanatı ve Akımları, Ankara: Detay Yayıncılık, 61-106.

Stern, J.; Stern, M. (2003). ‘*The Harry Caray's Restaurant Cookbook: The Official Home Plate of the Chicago Cubs*’. Thomas Nelson. 192.

Billings, C.; Bayer, B. (2014). The Maine Lobster Industry: A History of Culture, Conservation and Commerce. History Press. 65.

George H. Lewis (1989). "The Maine Lobster as regional icon: Competing images over time and social class," Food and Foodways: Explorations in the History and Culture of Human Nourishment **3**:4 reprinted in Barbara G. Shortridge and James R. Shortridge, eds., The Taste of American Place, p. 79.

Stern, J. Stern, M. (1990). ‘The Encylopedia of Bad Taste’, United States of America, Perennial, 279-280

Akdağ, G. Şahin, E. (2018). ‘Gastronomide Güncel Konular’, S.Ü. Alaaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu/Konya; Billur Yayınevi, 327-334

INVESTIGATION OF THE POTENTIAL OF MUĞLA TO BE A UNESCO CREATIVE GASTRONOMY CITY[1]

Postgraduate Student, OYA KAYA[1], Assoc. Prof. Dr. IŞIL ARIKAN SALTIK [2]

[1] Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Sciences, Department of Tourism Management, oyakaya350@gmail.com - ORCID number: 0000-0002-7258-6472

[2] Muğla Sıtkı Koçman University, Fethiye Faculty of Business Administration, Department of Tourism Management, isilas@mu.edu.tr - ORCID number: 0000-0002-3456-2787

Abstract

Gastronomy tourism which has features such as learning the food and beverage culture specific to the region, experiencing the food flavours of that region, using local products and cooking techniques, is among the tourism types that have come to the fore in recent years. Gastronomy tourism contains creativity intensely due to its unique structure. UNESCO Creative Cities Network (UCCN) is one of the most important international organizations that deals with the coexistence of gastronomy and creativity. Cities from different continents and countries of the world strive to be included in this respected network and thus to gain the title of creative gastronomy destination. It is noteworthy that the interest to UCCN has increased in Turkey as well as in the rest of the world. The aim of this study is to evaluate the potential of Muğla to be included in the UCCN from the theme of gastronomy. In the study carried out with qualitative research methods, face-to-face interview technique was applied as a data collection technique. Maximum diversity sampling was taken as a basis in determining the people to be interviewed. In this context, local stakeholders who have knowledge about the research subject from various aspects and who work in different institutions/organizations have been reached. Descriptive analysis was used in the analysis of the research data. As a result of the research, it has been determined that there is comprehensive information about gastronomy tourism in Muğla and an awareness has been formed about the UCCN. It has been observed that the stakeholders are willing and open to cooperation for the city to involve the UCCN. The study was concluded by evaluating the opinions of the stakeholders regarding the level of meeting the criteria of Muğla province being a creative gastronomy city.

Keywords: Gastronomy, Tourism, Creative Cities, UNESCO, UCCN, Muğla

[1] This study was prepared from the findings of the Master's Thesis titled " Evaluation of Muğla's Gastronomy Potential within the Scope of UNESCO Creative Cities Network " which was prepared by the first author under the supervision of the second author.

MUĞLA'NIN UNESCO YARATICI GASTRONOMİ ŞEHRİ OLMA POTANSİYELİNİN İNCELENMESİ[2]

Özet

Gastronomi turizmi, gidilen bölgeye özgü yiyecek-içecek kültürünün öğrenilmesi, o bölgenin yemek lezzetlerinin deneyimlenmesi, yerel ürünlerin ve pişirme tekniklerinin kullanılması gibi özellikleriyle son yıllarda öne çıkan turizm çeşitleri arasındadır. Gastronomi turizmi, kendine özgü yapısı nedeniyle içinde yaratıcılığı yoğun bir biçimde barındırmaktadır. Uluslararası düzeyde, gastronomi ve yaratıcılığın birlikteliğini ele alan en önemli oluşumlardan birisi UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'dır. Dünyanın farklı kıtalarından ve ülkelerinden şehirler bu saygın ağa dahil olmak ve böylelikle yaratıcı gastronomi destinasyonu ünvanı kazanmak için çaba sarf etmektedirler. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na olan ilginin dünya genelinde olduğu üzere Türkiye'de de arttığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi temasından girebilme potansiyelinin değerlendirilmesidir. Nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen çalışmada veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır. Görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örnekleme esas alınmıştır. Bu kapsamda araştırma konusuyla ilgili çeşitli açılardan bilgi sahibi olduğu düşünülen ve farklı kurum/kuruluşlarda görev alan yerel paydaşlara ulaşılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Muğla'da gastronomi turizmi konusunda kapsamlı bilgi sahibi olunduğu, UNESCO Yaratıcı Şehiler Ağı konusunda da bir farkındalık oluştuğu belirlenmiştir. Paydaşların şehrin Yaratıcı Şehirler Ağı'na girmesi konusunda istekli ve işbirliklerine açık olduğu görülmüştür. Çalışma, paydaşların Muğla ilinin yaratıcı gastronomi şehri olma kriterlerini karşılama düzeylerine ilişkin görüşleri değerlendirilerek tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Turizm, Yaratıcı Şehirler, UNESCO, Muğla

1 GİRİŞ

Turizm, pek çok meslek ve bilim alanıyla bağı olan bir sektör olduğu için birçok alternatif türe sahiptir (Demirtaş ve Pektaş, 2020). Bu alternatif türlerin artmasıyla birlikte turizm aktivitelerine katılan ziyaretçilerin istek ve arzuları da değişiklik göstermeye başlamıştır. Bireyler artık deniz-güneş-kum üçlüsünden ziyade şenlik, dinleti, eğlence ve benzeri faaliyetlerde yer alma, tarihi bölgeleri ve tarımsal alanları görme gibi pek çok değişik eylemde bulunma isteğiyle yolculuk yapmaktadırlar. Farklı kültürlere özgü yiyecek ve içeceklerin tecrübe edilmesi ve farklı mutfak lezzetlerinin öğrenilmesi gibi amaçları bulunan gastronomi turizmi bu değişimin en çarpıcı örneklerindendir (Akdu ve Akdu, 2018).

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programı, farklı yerlerden, farklı kazanç düzeylerine, yetenek ve nüfusa sahip kentleri yaratıcı endüstriler alanında çalışmak amacıyla birleştiren bir

[2] Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan "Muğla'nın Gastronomi Potansiyelinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Değerlendirilmesi" isimli Yüksek Lisans Tezinin bulgularından hazırlanmıştır.

girişimdir. Ağ kapsamında yer alan yedi temadan birisi gastronomidir. Bu çalışmanın amacı, Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Gastronomi Temasından girebilme potansiyelinin yerel paydaşların bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Çalışmada konuyla ilgili temel kavramlar açıklanmış, ardından araştırma yöntemi ve bulguları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak araştırma bulguları doğrultusunda yapılan değerlendirmeler sonuç bölümünde sunularak çalışma tamamlanmıştır.

2 LİTERATÜR TARAMASI

Artan rekabet ortamı, turistik çekim yerlerinde rekabeti sağlamak için benzersiz turistik ürünlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Ongun vd., 2019). Bir destinasyona turizm çekiciliği kazandıran etmenlerin başında tarihsel yapılar ve kültürel varlıklar gelse de gastronomik unsurlar da bir destinasyonun sahip olduğu önemli çekiciliklerdendir. Turistik çekim yerlerindeki rekabetin giderek yoğunlaştığı turizmde, bireyler gittikleri her yerde hayati bir öneme sahip olan yeme-içme alışkanlığını devam ettirmektedirler. Turistik işletmeler de gastronomik çekiciliği olan bu yöresel lezzetleri, farklılık yaratması ve diğer işletmelerden bir adım daha önde olabilmesi için kullanabilmektedir. Bu doğrultuda gastronomik çeşitlilik, turizmin alternatif türlerinden olan gastronomi turizminin pazarlanmasını bir zorunluluk haline getirmektedir (Ön Esen ve Kılıç, 2020).

Gastronomi turizmi, yöreye has yiyecek-içecek kültürünü öğrenmek, o yörenin yemek lezzetlerini tatmak, mutfakta yerel halkın kullandığı malzemeleri bilmek, bölgeye ait yiyeceklerin nasıl yetiştirildiğini görmek ve herkes tarafından bilinen restoranlarda yemek yiyebilmek için gerçekleştirilen bir turizm türüdür (Şengül ve Türkay, 2016). Gastronomi turizmi, seyahat motivasyon faktörü ile *"bir destinasyona ait yeme-içme kültürünün tarladan sofraya kadar süregelen üretim sürecini, hikâyesini ve tadını deneyimleme isteği olmak koşulu ile gerçekleştirilen turizm faaliyetleri"* şeklinde tanımlanabilir (Demirtaş ve Pektaş, 2020: 2741). Bu faaliyetler gastronomik şenlikler, pazarlar ve gıda üretim alanlarına yapılan ziyaretler, yiyecek-içecek sergileri, yemek gösterileri, yerel ve nitelikli besinleri deneyimlemeyi kapsamaktadır (Güzel Şahin ve Ünver, 2015).

Yiyecek ve içecekler içinde bulundukları kültürün bir parçasıdır. Bu sebeple yöresel mutfaklar bir bölgenin kültürü ile tanışmanın ve o bölgenin kültürünü tanıyarak, o kültüre ait bilgi elde etmenin en etkili yoludur. Bir turistik çekim yerini farklı nedenlerle görmeye gelen ziyaretçiler, bahsi geçen turistik çekim yerinin yöresel mutfağıyla tanışmak ve yiyecek- içecekleri denemek isterler. Bu nedenle yöresel mutfaklar aracığıyla ziyaretçiler ve yerel halk arasında kurulan bağ ayrı bir öneme sahiptir (Zağralı ve Akbaba, 2015).

Gastronomi turizmi bağlamında düzenlenen sergiler, yiyecek-içecek yarışmaları, bölgeleri tanıtma amaçlı yapılan faaliyetler, yörelere özgü düzenlenen yiyecek-içecek ve değişik ot şenlikleri, kırsal kesimde kurulan çarşılar yöre halkını ve turistleri faaliyetin yapıldığı alanlara çekerek bölgelerin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Özdemir ve Dülger Altıner, 2019). Gastronomi turizminin gelişmesi, bölge ekonomisine katkı sağlamakta, ziyaretçi sayısı ile harcamaları artırarak bölgenin gelişmesine destek olmaktadır (Yılmaz, 2017). Bu turizm türü sayesinde prestij yaratılmakta, bölgeyi görmeye gelen ziyaretçiler ile yöre halkı arasında duygusal bağ ve kültürel etkileşim kurulmakta ve destinasyon markası oluşturulmaktadır

(Sökmen ve Özkanlı, 2018). Ayrıca deniz-güneş-kum üçlüsünden faydalanma imkânı bulamayan veya doğal kaynak açıklığı bulunan bölgeler için gastronomi turizmi alternatif bir gelir kaynağıdır (Kivela ve Crotts, 2006). Bu doğrultuda kültürü yansıtan yiyecek- içecekler, işletmelerin pazarlamada farkını ortaya koyabilmesi açısından oldukça önemlidir (Zağralı ve Akbaba, 2015).

2004 yılında UNESCO tarafından oluşturulan UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı, kentleri kendi güçleri ve becerilerini yaratıcılığa dönüştürebilecekleri yedi temaya ayırmaktadır. Bu temalar film, edebiyat, müzik, medya sanatları, zanaat ve halk sanatları, tasarım ve gastronomi olarak belirlenmiştir (UNESCO, 2022). Bu temalardan biri olan gastronomi (Akın ve Bostancı, 2017:111), mutfak kültürünü yansıtan yemekleri, masa kurma şekillerini, tatlarını, hangi aşamalardan geçerek yapıldığını, görünüşünü ve bunların aralarındaki ilişkiyi inceleyen, damağa güzel gelen yiyecek ve içecekleri arayan ve bu faaliyetlere katılanlar tarafından sanatsal özelliğiyle de bilinen bir bilim dalıdır (Şengül ve Türkay, 2016). Ülkemizde UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına farklı temalardan katılmış yedi şehir bulunmaktadır. Bu şehirlerden Gaziantep (2015), Hatay (2017) ve son olarak Afyonkarahisar (2019) ili gastronomi temasından ağa dahil olmuştur (UNESCO, 2022).

Ulusal literatür incelendiğinde, ülkemizde gastronomi turizmi bağlamında Akdeniz mutfak kültürünü inceleyen (Şengül ve Türkay, 2016), Mardin ilinin gastronomi şehri olmasına yönelik paydaş görüşlerini değerlendiren (Gürbüz, Özaltaş Serçek ve Toprak, 2017) ve Hatay'ın gastronomi şehri unvanı alması konusunda yerel restoran ve gastronomi işletmelerinin farkındalığını inceleyen (Taştan ve İflazoğlu, 2018; Demirtaş ve Pektaş, 2020) çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye'de bazı şehirlerin film alanı üzerinden UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na katılım potansiyelinin ilgili kriterler üzerinden incelendiği bir diğer çalışmada; Antalya, İzmir şehirlerinin yanı sıra Muğla'nın UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na film alanı üzerinden dâhil olma potansiyelinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gülduran ve Saltık, 2020). Bununla birlikte, Muğla'nın yaratıcı gastronomi şehri olma potansiyelini belirlemeye yönelik paydaş görüşlerinin dikkate alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Muğla ilinin yaratıcı gastronomi şehri olma potansiyelinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilen araştırma kapsamında araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örnekleme esas alınmıştır (Yıldırım ve Şimsek, 2021:116). Bu kapsamda araştırma konusuyla ilgili çeşitli açılardan bilgi sahibi olduğu düşünülen ve farklı kurum/kuruluşlarda görev alan yerel paydaşlara ulaşılmıştır. Görüşmeler Haziran 2022'de başlamış ve Ağustos ayına kadar toplam 15 kişi ile yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Görüşmeler randevuyu kabul eden katılımcıların iş yerleri ziyaret edilerek yapılmıştır. Görüşme süreci devam etmekle birlikte, bu çalışmada 15 kişiden toplanan veriler analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen 15 kişi ağırlıklı olarak erkek (n=13) bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde 3 katılımcının doktora, 3 katılımcının yüksek lisans, 8 katılımcının lisans ve 1 katılımcının lise mezunu olduğu belirlenmiştir. Bu dağılım katılımcıların eğitim düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların mesleklerine bakıldığında 6 katılımcının turizmle ilişkili bir kurumun işletmecisi veya çalışanı olduğu, diğer 9 katılımcının ise farklı kurumlarda çalıştığı belirlenmiştir. Katılımcıların görüşme sırasında bahsi geçen kurum ve mesleklerde mevcut çalışma süreleri 2 ay ile 24 yıl arasında değişmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, görüşülen kişilerin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı hakkında genel bilgi sahibi oldukları anlaşılmıştır. 10 katılımcı daha detaylı bilgiye sahipken, 3 katılımcı ağı duyduğunu ancak detaylı bilgiye sahip olmadığını belirtmiş, 2 katılımcı ise ilk defa duyduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, Yaratıcı Şehirler Ağı'nın temalarına değindiği ve UNESCO'nun korumayı hedefleyen, sürdürülebilirlik ve kültürel faaliyetlerin devamlılığını önemseyen bir ağ olduğunu net bir şekilde ifade ettikleri görülmüştür.

> **Katılımcı 5-** *"…Dünya ülkeleri UNESCO ismini kullanabilmek için sahip oldukları kültürel değerlerle başvurularını yapıp kendi ülke, bölge, şehir, ürünlerine değer katıyorlar."*

> **Katılımcı 8-** *"UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağını duydum. Müzik, gastronomi, film ve edebiyat gibi temalarının olduğunu biliyorum…Ben UNESCO'yu daha çok bir destinasyon oluşumuna katkı sağladığı ve korumayı amaçladığı yönüyle biliyorum. Birleşmiş Milletlerin de genellikle sürdürülebilir turizm ve sürdürülebilir kalkınma odaklı çalışmalar yaptığını biliyorum…"*

> **Katılımcı 10-** *"…UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'nın, tasarım, medya sanatları, film ve gastronomi gibi farklı temaları olduğunu biliyorum… UNESCO'ya, belirlenen temada başvurular yapılıyor. Onaylandığı takdirde bu ağ şehirlere marka değeri açısından çok büyük bir katkı sağlayacaktır…"*

Muğla'nın yaratıcı gastronomi şehri olmasına yönelik paydaş görüşleri incelendiğinde katılımcıların tamamı Muğla'nın gastronomi şehri olabileceğini düşündüklerini belirterek, doğada kendiliğinden yetişen otların, coğrafi işaretli ürünlerin olduğundan ve her ilçenin ayrı bir kültüre sahip olduğundan bahsetmişlerdir.

> **Katılımcı 1-** *"Bence olabilir. Türkiye'de et yemekleri biraz daha ön planda olduğu için Doğu illerinin gastronomiye daha yatkın olduğu düşünülüyor ama Muğla'da da ot yemekleri çok fazladır. Burada ot festivalleri yapılıyor ve her dönem çıkan otlarımız mevcuttur..."*

> **Katılımcı 11-** *"Bence olabilir. Çünkü kendine has yöresel yemekleri, lezzetleri ve orijinalliği var…Coğrafi işaretli Milas zeytinyağı birçok şehir ve ülke*

tarafından bilinmektedir. Ayrıca biz bütün yemeklerimizde zeytinyağını kullanırız…"

Katılımcı 12- *"Muğla'nın gastronomi şehri olmaması için hiçbir neden göremiyorum. Burada 13 farklı ilçemizin farklı mutfak kültürlerinin bir sentezi içerisinde bulunan bir mutfaktan bahsediyoruz…"*

Bir katılımcı Muğla'nın yaratıcı gastronomi şehri olmasını stratejik bir konu olarak değerlendirirken, diğer bir katılımcı geç bile kalındığını, bir başka katılımcı ise gastronomi temasına başvuru sayısının çok olması durumunda çok fazla şehirle rekabet etmek zorunda kalınacağını ifade etmiştir.

Katılımcı 9- *"Bu tamamen stratejik bir konudur. Bir şehir hangi alanda gelişmek istiyor? Eğer bu gastronomi alanındaysa gelişebilir derim..."*

Katılımcı 14- *"Gecikmeli de olsa olabilir. Muğlalılar yemeklerini hala geleneksel usullerle pişirmeye devam ediyorlar…"*

Katılımcı 15- *"Bence olabilir, ama şu an ki şartlarda şansı zor. Çünkü gastronomi temasından başvuru yapacak 20-21 şehir var…"*

Katılımcıların Muğla'nın gastronomi şehri kriterlerinden hangilerini sağladığına yönelik görüşleri değerlendirildiğinde, çoğunluğun 1. (iyi gelişmiş gastronomi), 2. (canlı gastronomi topluluğu), 3. (iç kaynaklı malzeme), 4. (geleneksel mutfak uygulamaları ve metotları) ve 6. (tanınırlık faaliyetlerine ev sahipliği yapma) kriterlerinin karşılandığını düşündüğü ortaya çıkarılmıştır. Yalnızca 8. katılımcı 3. ve 4. kriterlerin geliştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Katılımcıların çoğu 5. kriterde yer alan yerel pazarlar alt kriterinin sağlandığını ancak geleneksel gıda endüstrisi kriterinin biraz daha geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Son iki kriteri oluşturan 7. (sürdürülebilir yerel ürünlerin teşvik edilmesi) ve 8. (eğitim kuruluşlarında beslenmenin teşvik edilmesi) kriterlerin geliştirilmesi gerektiği görüşünün yaygın olduğu görülmüştür. Bununla birlikte 4 katılımcı ise 8. kriterin sağlanmadığını ifade etmiştir.

Katılımcı 2- *"İlk dört maddenin hepsinde oldukça güçlüyüz. Ancak 5,6, 7 ve 8. kriterler geliştirilmelidir."*

Katılımcı 4- *"1, 2, 3, 4, 5 ve 6. kriterleri sağlamaktadır. 7 ve 8 geliştirilmelidir."*

Katılımcı 7- *"Geleneksel mutfakta kullanılan iç kaynaklı malzeme kriterini sağlıyoruz. Bamya, börülce, nar. Özellikle Ortaca ve Dalyan tarafında nar ekşisi yapılıyor."*

Katılımcı 8- *"Geliştirilebilir. Günümüzde geleneksel mutfak uygulamalarını kullanan hala Muğla tarhanası yapıp kenara koyan, erişte kesen, biber, patlıcan kurutan, salça yapan bir nesil var. Ama genç nesilde bu sayı çok azdır. O yüzden bu kriter de geliştirilmeye açıktır..."*

Katılımcı 11- *"Gastronomi şehri olduğumuz zaman yerel restoran sayılarının da artması gerekir. Şu an da gastronomi şehri olmadığımız için kendi kendine*

yetiyor. Ancak gastronomi şehri olursak bu tarz restoranlar ve topluluklar da artacaktır. Bu yüzden geliştirilmelidir."

Katılımcılara Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına gastronomi temasından katılımının Muğla turizmini nasıl etkileyeceğine ilişkin görüşleri sorulduğunda, katılımcıların tamamı olumlu yönde etkileyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Katılımcı 6- *"Turizm sektöründe Muğla'nın adının duyurulmasını sağlar. Deniz-kum-güneşten uzaklaşılarak tarihimiz, kültürel değerlerimizin tanıtılmasını sağlar…"*

Katılımcı 9- "*Muğla turizmini pozitif yönde etkileyeceğini düşünüyorum… Günümüzde insanlar deniz, kum, güneşten daha fazlasını arıyorlar… Destinasyon odaklı gelen bir misafire, yöresel ürünlerimizden oluşan yemek kültürümüzü işletmelerin restoranlarında sunduğumuz zaman tercih edilme konusunda mutlaka olumlu bir katkı sağlayacaktır…"*

Katılımcı 13- *"Destinasyon açısından herkesin uğrayabileceği bir yer olur. Bizim zaten sürekli gelen bir misafir potansiyelimiz olduğu için Muğla'nın UNESCO logosunu almasıyla birlikte daha da artacaktır…6 aylık sezon 12 aya uzatılabilir. Başta turizm işletmeleri olmak üzere birçok işletme kışın da açabilir. Marka değeri yaratır ve bu durum alternatif turizm çeşitlerini arttırır…"*

5. SONUÇ

Yerel paydaşların bakış açısıyla Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına gastronomi temasından girme potansiyelini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Muğla'da gastronomi turizmi konusunda kapsamlı bilgi sahibi olunduğu, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı konusunda da bir farkındalık oluştuğu belirlenmiştir. Yerel paydaşların UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı hakkında farkındalığa sahip olması önemlidir. Çünkü ağa katılım süreci etkin yerel yönetişim gerektirmektedir. Belirlenen bilgi ve farkındalık düzeyinin yüksek olması, yerel paydaşların konuya verdiği önemin ve sürece katkı sağlama potansiyelinin bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Paydaşların Muğla ilinin yaratıcı gastronomi şehri olabileceğini düşündükleri anlaşılmıştır. Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na yaratıcı gastronomi şehri olarak dahil olması, deniz-kum-güneşiyle bilinen Muğla ilinin gastronomi şehri olarak da tanınmasına ve Muğla ilinin marka değerini arttırarak daha fazla tanınırlık yakalamasına katkı sağlayacaktır. Yerel paydaşların Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi temasından girmesi konusunda istekli olması, yaratıcı gastronomi şehri olma sürecinde paydaşların gerekli destekleri verme potansiyelinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Paydaşların Muğla'nın gastronomi şehri kriterlerinden 3. (iç kaynaklı malzeme) ve 4. (geleneksel mutfak uygulamaları ve metotları) kriterlerin karşılandığını düşündükleri ortaya çıkarılmıştır. Muğla ilinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na girmesi, unutulmaya yüz tutmuş

kültürel değerlerin yeniden canlandırılmasına, ziyaretçi sayısının artmasına ve marka şehir olarak Muğla ilinin dünya çapında daha fazla tanınmasına katkı sağlayacaktır. Araştırmada görüşüne başvurulan katılımcıların sadece yerel paydaşlar ile sınırlandırılmış olması ve görüşme tekniğinin kullanılması, araştırmanın temel kısıtlarını oluşturmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda farklı araştırma yöntemlerinin kullanılması ve örnekleme yerel işletmeler, konaklama işletmeleri ve yiyecek-içecek işletmelerinin dahil edilmesiyle çalışma genişletilerek farklı sonuçlar ortaya çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

Akdu, U. ve Akdu, S. (2018). Turizm Tanıtımında Gastronomik Değer Vurgusu: Unesco Gastronomi Şehirleri Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6*(4), 933-952.

Akın, N. ve Bostancı, B. (2017). Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Gaziantep: Mevcut Raporlar Bağlamında Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi *Vizyoner Dergisi, 8*(19), 110-124.

Demirtaş, N. ve Pektaş, K. (2020). UNESCO Yaratıcı Gastronomi Şehri Hatay'ın Yerel Gastronomi İşletmecilerinin Bakış Açısıyla Farkındalık Düzeyinin İncelenmesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(3), 2724-2745.

Gülduran, Ç. A. ve Saltık, I. A. (2020). Sahnede Şehirler! Türkiye'nin Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı-Film Alanı Açısından Değerlendirilmesi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 335-358. DOI: 10.21733/ibad.797330.

Gürbüz, S., Özaltaş Serçek, G. ve Toprak, L. (2017). Mardin'in UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında "Gastronomi Kenti" Olabilirliğine İlişkin Paydaş Görüşleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 5 *(1),* 124-136.

Güzel Şahin, G. ve Ünver, G. (2015). Destinasyon pazarlama aracı olarak gastronomi turizmi: İstanbul'un gastronomi turizmi potansiyeli üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 3*(2), 63-73.

Kivela, J. ve Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence On How Tourists Experience A Destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research,* 30(3), 354-377.

Ongun, U., İnanır, A. ve Kilinç, O. (2019). Ağlasun İlçesinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Belirlenmesi, Kültür ve Kırsal Turizme Entegrasyonu. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 3*(4), 805-822.

Ön Esen, F. ve Kılıç, B. (2020). Muğla Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Turist Rehberlerinin Bakış Acısıyla İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi,* 3(10), 814-834.

Özdemir, G. ve Dülger Altıner, D. (2019). Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(1), 1-14.

Sökmen, C. ve Özkanlı, O. (2018). Gastronomi Turizmi Alanyazının Gelişimi: Journal of Tourism and Gastronomy Studies Dergisinde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6* (2), 99-127.

Şengül, S. ve Türkay, O. (2016). Akdeniz Mutfak Kültürü Gastronomi Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,4* (Special issue1), 86-99.

Taştan, H. ve İflazoğlu, N. (2018). Hatay'ın Unesco Gastronomi Şehri Olması ile İlgili Yerel Restoran İşletmelerinin Farkındalığının Değerlendirilmesi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(özel sayı 3), 384-393.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Ankara, Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş 12. Baskı.

Yılmaz, G. (2017). Gastronomi ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14* (2), 171-191.

Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). Turistlerin destinasyon seçiminde yöresel yemeklerin rolü: İzmir yarımadası'nı ziyaret eden turistlerin görüşleri üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University, (10)* 40, 6633-6644.

UNESCO (2022). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu/ UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı. Erişim Adresi: http://www.unesco.org.tr/Pages/88/129/UNESCO-Yarat%C4%B1c%C4%B1-S%CC%A7ehirler-Ag%CC%86%C4%B1 (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE ENFLASYON ORANININ BELİRLEYİCİLERİ

Prof. Dr. Hüseyin AĞIR[1], Dr. Öğr. Üyesi Sefa ÖZBEK[2]

[1] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, huseyinagir@hotmail.com-0000-0003-1642-2876

[2] Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, sefaozbek@yahoo.com-0000-0002-1043-2056

ÖZET

Fiyatlar genel seviyesinde, yaşanan sürekli artış şeklinde tanımlanan enflasyon, temel makroekonomik göstergeler arasında yer almaktadır. Enflasyon oranlarının yüksek seyri, hem ekonomik hem de sosyal refahı düşürücü etkilere sebep olabilmektedir. Ekonomik birimlerin büyük çoğunluğunu doğrudan etkileyen enflasyon, diğer makroekonomik değişkenler üzerinde de negatif etkilere yol açmakta ve çözülmesi gereken ekonomik sorunlarda ön sıralarda yer almaktadır. Bu çalışmada OECD ülkelerinde 1990-2021 örneklem döneminde enflasyonun belirleyicileri araştırılmaktadır. Çalışmada, enflasyon göstergesi olarak TÜFE kullanılmıştır. Ampirik yöntem olarak yatay kesit birimleri arası bağımlılığı dikkate alan, yeni nesil birim kök ve eşbütünleşme testlerinden yararlanılmıştır. Diğer yandan incelenen dönemde yapısal değişimlerin olduğu göz önüne alınarak çoklu yapısal kırılmalara da izin veren testler tercih edilmiştir. Bu amaçla, Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından önerilen Panel Fourier LM birim kök testi ve Westerlund (2006)'nın ortaya koyduğu eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme katsayı tahmini ise Eberhardt ve Bond (2009)'un önerdiği AMG testi ile gerçekleştirilmiştir. Ampirik bulgular, söz konusu ülke grubunda, ilgili dönemde döviz kurlarının, faiz oranlarının ve para arzının etkili olduğu görülmüştür. Ülkeler özelinde ise tahminci sonuçlarında farklılıklar görülmüştür. Buna göre özellikle Türkiye'de döviz kurlarının, enflasyon üzerinde diğer ülkelere kıyasla daha önemli etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'de üretim sürecinde ithal girdi bağımlılığı ile açıklanabilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Enflasyon, Para Arzı, Döviz Kurları.

THE DETERMINANTS OF INFLATION RATE IN FRAGILE FIVE COUNTRIES

ABSTRACT

Inflation, which is defined as a continuous increase in the general level of prices, is among the main macroeconomic indicators. The high course of inflation rates can cause both economic and social welfare-decreasing effects. Inflation, which directly affects the majority of economic units, also causes negative effects on other macroeconomic variables and is at the forefront of economic problems that need to be solved. In this study, the determinants of inflation in the sample period of 1990-2021 in OECD countries are investigated. In the study, CPI was used as an indicator of inflation. As an empirical method, new generation unit root and cointegration tests, which take into account the dependency between cross-section units, were used. On the other hand, considering that there were structural changes in the examined period, tests that allow multiple structural breaks were preferred. For this purpose, Panel Fourier LM unit root test proposed by Nazlıoğlu ve Karul (2017) and cointegration test proposed by Westerlund (2006) were applied. The cointegration coefficient estimation was carried out with the AMG test proposed by Eberhardt and Bond (2009). Empirical findings show that exchange rates, interest rates and money supply were effective in the mentioned country group in the relevant period. There were differences in the estimator results specific to the countries. Accordingly, it has been determined that exchange rates have more significant effects on inflation, especially in Turkey compared to other countries. This situation can be explained by the dependence on imported inputs in the production process in Turkey.

Keywords : Inflation, Money Supply, Exchange Rates.

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte herhangi bir ülke ekonomisinde meydana gelen krizler diğer ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Enflasyon süreci de söz konusu problemlerden birisidir. Son dönemde özellikle Covid-19 salgını sonrası dünya ekonomilerinde enflasyonist baskı meydana gelmiştir. Söz konusu durumun sebepleri önemli araştırma konularından birisini oluşturmaktadır. İktisat yazınında enflasyon ile ilgili birçok teorik ve ampirik çalışma bulunmaktadır. 2013 yılında Morgan Stanley'in hazırladığı raporda Türkiye, Brezilya, Güney Afrika, Endonezya ve Hindistan "Kırılgan Beşli" olarak belirtilmiştir. Söz konusu sınıflandırmanın özünde yüksek enflasyon yatmaktadır. Diğer yandan adı geçen ülkelerde istikrarsız ekonomik büyüme oranları, yüksek cari açık, dövize yüksek bağımlılık gibi sebeplerde önemli rol oynamaktadır (Akel, 2015). Küreselleşme süreci ile birlikte enflasyon ile döviz kurunun sıklıkla incelendiği görülmektedir. Döviz kuru yansıması olarak bilinen ve döviz kurlarında yaşanan artışın, enflasyon oranlarına etkisinin incelendiği çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu konuda Bal (2012), Sever ve Mızrak (2014), Dereli (2018), Işıl ve Özdemir (2018), Bozdağlıoğlu ve Yılmaz (2017), Geyik vd., (2022), Şanlı (2022) çalışmaları literatürde yer almaktadır. Söz konusu çalışmalardan Geyik vd. (2022) BRICS ülkelerinde döviz kuru, faiz ve enflasyon ilişkisini incelemiştir. 1996-2021 örneklem dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmada panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel sonuçları döviz kuru artışlarının enflasyona sebep olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu sonuç Rusya'da geçersizdir. Çalışmada faiz oranları artışlarının ise Türkiye ve Rusya hariç diğer ülkelerde enflasyonu düşürücü etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Dereli (2018) ise Türkiye ekonomisine yönelik olarak enflasyon ile döviz kuru ilişkisini araştırmıştır. 2005-2017 örneklem dönemine ait veriler ile VAR analizinin yapıldığı çalışmada nedensellik ilişkisi de incelenmiştir. Ampirik bulgular, Türkiye'de ilgili dönemde döviz kurunun enflasyona yansıma etkisinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Enflasyon ile faiz oranlarının ilişkilendirildiği ve birçok merkez bankasının para politikasının omurgasını oluşturan Fisher etkisi hipotezi de sıklıkla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özetle nominal faiz oranın, reel faiz oranı ile beklenen enflasyonun toplamından meydana geldiğini ileri süren Fisher hipotezi 2008 Küresel Krizi ile birlikte sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Neofisherci yaklaşımlar çerçevesinde enflasyon ile faiz oranı ilişkisinin kısa dönemde Fisher hipotezinin aksine faiz oranında enflasyona doğru nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Az sayıda çalışmada test edilen Neofisher yaklaşımı son dönemde sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Bu konuda son dönemde Uribe (2017), Tayyar (2019), Sugözü ve Yaşar (2020), Sümer (2020), Özbek (2022) çalışmaları öne çıkmaktadır. Fisher hipotezine yönelik olarak ise Westerlund (2005), Herwatz ve Reimers (2006), Büberkökü (2014), Tunalı ve Erönal (2016), Atgür, M. (2021), Oğul (2022) çalışmaları literatürde yer almaktadır. Söz konusu çalışmalar içerisinde yer alan Özbek (2022), Fisher ve Neofisher etkisi hipotezlerini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından incelemektedir. Örtük enflasyon hedeflemesinin benimsenmeye başladığı 2002 yılından 2019 yılına kadar geçen döneme ait çeyreklik veriler kullanılarak yapılan çalışmada panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Güncel ampirik yöntemlerin kullanıldığı çalışmada yapısal kırılmaları ve yatay kesit bağımlılığını göz önün alan testler uygulanmıştır. Sonuçlar ülkelere göre değişkenlik göstermektedir. Uzun dönemde Fisher etkisinin kısmi olarak geçerli olduğu elde edilmiştir.

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde Kırılgan Beşli ülkeleri ve Rusya, Polonya, Tayland'da Neofisher etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Enflasyon ile para arzı ilişkisinin teorik dayanağı ise miktar teorisidir. Söz konusu teoriye göre, enflasyon sadece parasal bir olgudur (Yalta, 2020). Fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik teorik yaklaşımlardan olan standart parasalcı yaklaşım bütçe açıklarının, parasallaşma, bir diğer ifadeyle senyoraj geliri elde etme yoluyla finanse edilmesinin, enflasyona sebep olacağını savunmaktadır (Oktayer, 2010). Diğer yandan göreli para arzını artıran merkez bankasının fiyat artışlarına sebep olacağı ifade edilmektedir. Para politikası reel çıktı düzeyini ve istihdamı sürekli olarak etkileyememektedir. Fakat uzun dönemde merkez bankası, enflasyon üzerinde tam kontrole sahiptir (Friedman, 1968). Enflasyon ile para arzı ilişkisine yönelik ampirik literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu literatürde De Grauwe ve Polan (2005), Özcan (2014), Erkişi (2019), Karacan ve Cengiz (2019), Kılavuz ve Altınöz (2020), Bozkurt (2021), Bakır Yiğitbaş (2022) çalışmaları yer almaktadır. De Grauwe ve Polan (2005) çalışmasında 160 ülke ekonomisine ait 1969-1999 örneklem dönemine ait yıllık verileri (enflasyon, M1 ve M2 Para Arzı ve GSYİH) yardımıyla ampirik analizler yapılmıştır. Ampirik bulgular, panel genelinde para arzındaki artışların enflasyonu artırdığını göstermiştir. Ülkelere ait bireysel sonuçlar incelendiğinde bu ilişkinin enflasyon oranı düşük olan ülkelerde zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Kırılgan Beşli ülkelerinde enflasyon oranının belirleyicilerini ortaya koymaktır. Güncel veri seti ile güncel ekonometrik yöntemlerin kullanılması ile özgün yön ortaya konulmakta ve ilgili literatüre katkı sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın takip den bölümünde model ve veri seti tanıtılarak, ekonometrik bulgular ortaya konmakta, sonuç bölümüyle çalışma sonlandırılmaktadır.

2. EKONOMETRİK ANALİZ

2.1. Veri Seti ve Model

Bu bölümde enflasyon oranının belirleyicilerinin ekonometrik yöntemler aracılığıyla ortaya konulacaktır. Söz konusu ilişki Kırılgan Beşli ülkelerine ait 1990-2021 örneklem dönemi verileri ile incelenmektedir. Enflasyon oranı olarak tüketici fiyat endeksinden yararlanılmıştır. Açıklayıcı değişken olarak ise döviz kuru, faiz oranı, para arzı ve petrol fiyatları modele dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Enflasyonun belirleyicilerine yönelik olarak kurulan ekonometrik model:

$$lnENF_{it} = a_0 + a_{1i}lnDK_{it} + a_{2i}lnFO_{it} + a_{3i}lnPA_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Denklem (1)'de yer alan lnENF, logaritmik enflasyon oranını; lnDK, logaritmik döviz kurunu; lnFO, logaritmik faiz oranını ve lnPA, logaritmik para arzını göstermektedir. Ayrıca i ifadesi yatay kesit boyutunu gösterirken, zaman boyutu ise t ile ortaya konulmaktadır. (1) modelinin test edilmesinde panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Metodolojik olarak öncelikle yatay kesit bağımlılığının varlığı incelenmektedir. Bunun tespiti için Breusch ve Pagan (1980) ile Pesaran vd. (2008) tarafından önerilen LM testi ve LM_{adj} testleri ile Pesaran (2004)'ün önerdiği CD ve CD_{LM} testleri kullanılmıştır. Analizin devamında yatay kesit

birimleri arasında bağımlılık olduğunu göz önüne alan yeni nesil panel birim kök testlerinden Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından önerilen Panel Fourier LM birim kök testi yapılmaktadır. Serilere ait birim kök sürecin tespiti ile birlikte uzun dönemli ilişkinin varlığı yapısal kırılmaları ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Westerlund (2006) tarafından önerilen panel eşbütünleşme testi araştırılmaktadır. Son olarak eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi sonucunda uzun dönem katsayılarının ortaya konulması için ise Eberhardt ve Bond (2009)'un önerdiği CCE tahmincisinden faydalanılmaktadır.

2.2. Ekonometrik Bulgular

Bu kısımda ilk olarak yatay kesit birimleri arasında bağımlılığın olup olmadığı incelenmektedir. İlgili sonuçlar Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Kesitler Arası Bağımlılık Test Bulguları

Değişkenler	LENF	LDK	LFO	LPA
Testler	**İstatistik Değeri**	**İstatistik Değeri**	**İstatistik Değeri**	**İstatistik Değeri**
LM	26.982 (0.00)	26.482 (0.00)	34.070 (0.00)	29.198 (0.00)
CD_{lm}	3.901 (0.00)	3.583 (0.00)	5.421 (0.00)	4.182 (0.00)
CD	-3.735 (0.00)	-3.403 (0.00)	-4.193 (0.00)	-3.627 (0.00)
LM_{adj}	14.253 (0.00)	8.173 (0.00)	13.579 (0.00)	15.125 (0.00)
Testler	**Eşbütünleşme Denklemi**			
	İstatistik Değeri			
LM	47.122 (0.00)			
CD_{lm}	7.628 (0.00)			
CD	2.772 (0.01)			
LM_{adj}	6.264 (0.00)			

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini belirtmektedir.

Çizelge 1 sonuçlarına göre yokluk hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığının varlığına ulaşılmaktadır. Bu sonuç, yapılması gereken birim kök testinin bu sonucu dikkate almasını gerektirmektedir. Çizelge 2'de birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 2. Panel Fourier LM Birim Kök Test Bulguları

	LENF			LDK			LFO			LPA		
Ülkeler	**Fourier tau LM_1 k=1**	**Fourier tau LM_2 k=2**	**Fourier tau LM_3 k=3**	**Fourier tau LM_1 k=1**	**Fourier tau LM_2 k=2**	**Fourier tau LM_3 k=3**	**Fourier tau LM_1 k=1**	**Fourier tau LM_2 k=2**	**Fourier tau LM_3 k=3**	**Fourier tau LM_1 k=1**	**Fourier tau LM_2 k=2**	**Fourier tau LM_3 k=3**
Türkiye	-1.4767	-1.4477	-1.3982	-0.0901	1.4889	1.8204	-0.4533	-0.5076	0.1982	-1.6661	-0.7219	-0.7206

Brezilya	1.5287	1.4566	2.5509	0.6338	1.4192	1.4989	-0.4765	1.1742	0.76480	-0.6433	-2.6328	-1.6934
Güney Afrika	-1.5777	-0.7398	-0.9369	-1.6558	-1.2538	-0.6219	-0.4770	-1.9308	-1.9147	-1.9550	-0.9240	-0.4476
Endonezya	-0.6373	-0.3844	-1.0986	-1.7432	-3.3890	-2.3892	-1.8290	-0.4107	-0.8103	-2.5228	-1.1242	-1.3377
Hindistan	-0.0771	-1.8224	-1.5765	0.6784	-0.7211	-2.4478	0.1392	-0.7860	-0.4689	-1.0276	-1.7284	-1.6922
Z_{LM} (İst. Değeri)	8.1271	4.7882	5.4559	7.4233	4.1138	6.2208	8.1449	5.3881	7.5141	5.1036	3.6780	2.1072
p-değeri	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	0.9941	0.8882

Çizelge 2 sonuçlarına göre modele dahil edilen değişkenlerin seviyede birim kök süreç içerdiği görülmektedir. Bu sonuç eşbütünleşme testinin uygulanabileceğini göstermektedir. Çizelge 3'te panel eşbütünleşme test bulguları verilmektedir.

Çizelge 3. Panel Eşbütünleşme Testi

	LM Test İstatistiği	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
	Yapısal Kırılmasız Model		
Sabit	2.23	0.02	0.63
Sabit ve Trendli	7.56	0.00	0.00
	Yapısal Kırılmalı Model		
Sabitli	5.71	0.00	0.58
Sabit ve Trendli	-12.11	1.00	0.85
	Yapısal Kırılma Tarihleri		
	Sabitli Model	**Sabitli ve Trendli Model**	
Türkiye	2002-2009	1997-2005-2008	
Brezilya	2009	1997-2010	
Güney Afrika	1997-2008	1997-1998-2008	
Endonezya	2009	1997-2009	
Hindistan	1997-1999	2004	

Not: Bootstrap olasılık değerleri 100 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir.

Çizelge 3 sonuçları incelendiğinde yapısal kırılmasız modelde eşbütünleşme ilişkisi elde edilemezken, yapısal kırılmalı modelde ise eşbütünleşme ilişkisinin varlığına ulaşılmaktadır. Ayrıca yapısal kırılma tarihleri ele alındığında ise Küresel Kriz öne çıkmaktadır. Çizelge 4'te eşbütünleşme katsayı tahminci sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 4. Eşbütünleşme Katsayıları Tahmini

	β_1		β_2		β_3	
	Katsayı	**Prob.**	**Katsayı**	**Prob.**	**Katsayı**	**Prob.**
Türkiye	0.56^{***}	0.00	0.10	0.80	0.12^{*}	0.02

Brezilya	0.13	0.01	0.04	0.87	0.35*	0.07
Güney Afrika	-0.30	0.71	0.51***	0.00	0.57***	0.00
Endonezya	0.30	0.13	0.18	0.23	0.31	0.14
Hindistan	0.74	0.25	0.11	0.38	0.97***	0.00
AMG	0.32**	0.03	0.08*	0.07	0.24*	0.06

Not: "***","**" ve "*" ile sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılık belirtilmektedir.

Çizelge 4'e göre Kırılgan Beşli ülkelerinde panel genelinde döviz kuru, faiz oranı ve para arzı değişkenlerinin eşbütünleşme katsayılarının istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kırılgan Beşli ülkelerinde ülkelerinde döviz kuru, faiz oranı ve para arzında meydana gelen %1'lik artışın enflasyonu sırasıyla %0.32; %0.08 ve %0.24 oranında artırdığı elde edilmektedir. Sonuçlar ülke bazında incelendiğinde farklı sonuçların olduğu gözlenmektedir.

3. SONUÇ

Dünya ekonomileri arasında önemli potansiyellerinin bulunmasının yanında bazı kırılganlıklarının da olması Kırılgan Beşli ülkelerinin kategorik olarak ayrışmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada özellikle Covid-19 salgını ile birlikte enflasyonun dünya gündemine yeniden gelmesi ile Kırılgan Beşli'nin durumunun gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye, Brezilya, Güney Afrika, Endonezya ve Hindistan'da enflasyon oranlarının belirleyicileri, panel veri analizi yöntemleriyle araştırılmıştır. Küreselleşme sürecini de kapsayan 1990-2021 döneminde yapılan analiz sonucunda ilgili ülke grubunda döviz kuru, faiz oranı ve para arzının enflasyon üzerinde etkilerinin olduğu görülmektedir. Ülke bazında sonuçlarda farklılıklarda gözlenmiştir. Öyle ki Türkiye ekonomisinde döviz kuru artışlarının, enflasyon üzerinde önemli etkilere sahip olduğu elde edilmiştir. Bu sonuç Türkiye ekonomisinde kur oynaklığının giderilmesinin, güçlü döviz rezervlerinin önemini vurgulamaktadır. Diğer ülkelerde ise genel olarak para arzı artışlarının ve faiz oranlarının, enflasyon üzerinde önemli etkilere yol açtığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde Kırılgan Beşli ülkelerinin kırılganlıklarının en önemli nedeni olan cari açık, büyüme oranlarındaki dalgalanmaları optimal düzeye getirmesi önemli görülmektedir. Bunun sonucunda enflasyonist etkilerin en aza düşürülmesinin mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmayı izleyen araştırmalarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ayrı ayrı ele alındığı bir çalışma yapılarak enflasyonun belirleyicilerine yönelik karşılaştırmalı bir analiz yapılabilir.

KAYNAKÇA

[1] Akel, V. (2015). Kırılgan Beşli Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11(24), 75-96.

[2] Atgür, M. (2021). Türkiye'de Enflasyon ve Faiz İlişkisi: Gibson Paradoksunun Türkiye'de Geçerliliği (2004-2020). Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 513-526.

[3] Bakır Yiğitbaş, Ş. (2022). Paranın Yansızlığı Hipotezinin Test Edilmesi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz. Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 36-48.

[4] Bal, O. (2012). Döviz Kuru, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Seneleri İlişkisi (1994-2008). Akademik Bakış Dergisi, 31, 1-20.

[5] Bozdağlıoğlu, E.Y. ve Yılmaz,M. (2017). Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: 1994-2014 Yılları Arasında İnceleme. MBEU Akademik İzdüşüm, 2(3), 1-20.

[6] Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.

[7] Büberkökü, Ö. (2014). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Nominal Faiz Oranları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Panel Koentegrasyon Testlerinden Kanıtlar. Bankacılar Dergisi, 25(88), 80-90.

[8] De Grauwe, P., Polan, M., (2005). Is Inflation Always and Everywhere a Monetary Phenomenon. The Scandinavian Journal of Economics, 107(2), 239-259.

[9] Dereli, D. D. (2018). Türkiye'de Döviz Kuru ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi (2005-2017). Electronic Turkish Studies, 13(30).

[10] Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009), "Cross-section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator", MPRA Paper, No. 17870.

[11] Erkişi, K. (2019). Budget Deficits, Money Supply and Inflation: The Case of Fragile Five Countries. Euroasia Journal of Social Sciences Humanities, 9, 49-59.

[12] Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. The American Economic Review, 58, 1-17.

[13] Geyik, O., Demir, M. ve Erdoğdu, H. (2022). BRICS-T Ülkelerinde Faiz, Döviz Kuru ile Enflasyon İlişkisi: Panel Eşbütünleşme Analizi. Journal of Life Economics, 9(3), 109-127

[14] Herwatz, H. Ve Reimers, H. E. (2006). Panel Nonstationary Tests of the Fisher Hypothesis: An Analysis of 114 Economies During the Period 1960-2004. Applied Econometrics and International Development, 6(3), 37-53.

[15] Işıl, A. ve Özdemir, S. (2018), Enflasyon- Faiz Oranı ve Enflasyon-Döviz Kuru İkilemi: GEG Programı Döneminde Türkiye Gerçeği. Ege Akademik Bakış, 18(1), 153-165.

[16] Karacan, R., Cengiz, V., (2019). Parasal Büyüklük ve Enflasyon, Türkiye Örneği (2001-2008). Social Sciences Studies Journal, 5(43), 4751-4758.

[17] Kılavuz, E., Altınöz, B. (2020). Türkiye'de Para Arzı ile Enflasyon Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 5(2), 242- 260.

[18] Oğul, B. (2022). Türkiye'de Enflasyon ve Faiz İlişkisinin Tespit Edilmesi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5(2), 49-58.

[19] Oktayer, A. (2010). Türkiye'de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. Maliye Dergisi, 158(1), 431-447.

[20] Özbek, S. (2022). Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru İlişkisi: Seçilmiş Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği, Doktora Tezi, Kahramanmaraş sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

[21] Özcan, B. (2014). Gelişmekte Olan Ekonomilerde Enflasyonun Belirleyenleri: Dinamik Panel Veri Analizi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(1), 33-53.

[22] Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels.

[23] Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. The Econometrics Journal, 11(1), 105-127.

[24] Şanlı, O. (2022). Döviz Kuru Dalgalanmalarının Enflasyona Etkisi: Türkiye Örneği. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12(3), 2487-2514.

[25] Sever, E. ve Mızrak, Z. (2014). Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 265-283.

[26] Sugözü, İ. H. Ve Yaşar, S. (2020). Enflasyon ve Faiz İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Regresyon ve Nedensellik Analizleri. Maliye Dergisi, 179, 85-105.

[27] Sümer, A. L. (2020). Geleneksel Olmayan Para Politikası Kapsamında Neo-Fisher Etkisi: 2008 Sonrası Türkiye Deneyimi. Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(1), 1-21.

[28] Tayyar, A. E. (2019). Neo-Fisher Etkisi ve Türkiye Uygulaması. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(36), 307-339.

[29] Tunalı, H. ve Erönal, Y. Y. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye'de Fisher Etkisinin Geçerliliği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), 1415-1431.

[30] Uribe, M. (2017). The Neo-Fisher Effect in the United States and Japan. NBER Working Papers 23977, National Bureau of Economic Research, 1-30.

[31] Westerlund, J. (2006). Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 68(1), 101-132.

[32] Westerlund, J., (2005). Panel Cointegration Tests of the Fisher Hypothesis. Lund University, Department of Economics Working Papers, 10, 1-34.

[33] Yalta, A. Y. (2020). Para Teorisi ve Politikası Ders Notları, Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemeleri Projesi, Ankara.

COVID-19 Komplo İnançları Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması

Yalçın KARAGÖZ
Duzce University, Faculty of Business, Department of Health Management,
yalcinkaragoz@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5642-6498

Fuat YALMAN
Duzce University, Faculty of Business, Department of Health Management,
fuatyalman@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1041-1837

Özet

Komplo teorileri, büyük sosyal ve politik olayların veya bilimsel sonuçların arkasındaki güçlü aktörler tarafından ortaya konulmuş olan iddialardır. Literatürde daha yüksek düzeyde aşı tereddütü, daha yüksek düzeyde COVID-19 komplo inançları ile ilişkilendirilmiştir. Komplo zihniyetinin aşı biliminin reddedilmesiyle ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Buradan hareketle araştırmanın amacı COVID-19 komplo inançları ölçeğinin geliştirilmesidir. Katılımcılara 21 maddeden oluşan taslak ölçek uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ölçek geliştirme aşamasında 21 maddeden oluşan taslak ölçeğe uygulanan doğrulayıcı faktör analizi ve diğer istatistiksel yöntemlerin sonucunda herhangi bir madde ölçekten çıkarılmamış ve sırasıyla "Virüsün Komplo Nedeni ve Spesifik Komplo İnançları" biçiminde olan iki faktörlü bir ölçek geliştirilmiştir. Sonuç olarak geliştirilen ölçeğin, bireylerin COVID-19'a yönelik komplo inançları düzeyini ölçmek için, geçerli ve güvenilir bir araç olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Komplo İnançları, Yapısal Eşitlik Modellemesi

Turkish Validity and Reliability Study of COVID-19 Conspiracy Beliefs Scale

Absract

Conspiracy theories are claims made by powerful actors behind major social and political events or scientific outcomes. Higher levels of vaccine hesitancy have been associated with higher levels of COVID-19 conspiracy beliefs in the literature. Conspiracy mentality has been shown to be associated with rejection of vaccinology. From this point of view, the aim of the research is to develop the COVID-19 conspiracy beliefs scale. A draft scale consisting of 21 items was applied to the participants and the obtained data were analyzed. As a result of confirmatory factor analysis and other statistical methods applied to the draft scale consisting of 21 items during the scale development stage, no item was removed from the scale and a two-factor scale was developed, which was in the form of "Conspiracy Cause of the Virus and Specific Conspiracy Beliefs", respectively. As a result, it has been seen that the developed scale is a valid and reliable tool to measure the level of individuals' conspiracy beliefs towards COVID-19.

Keywords: COVID-19, Conspiracy Beliefs, Structural Equation Modeling

GİRİŞ

Aşılama, şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs 2 (SARS-CoV-2) pandemisi ile mücadele için artık önemli bir küresel halk sağlığı müdahalesidir. Her ülkedeki nüfusun değişken bir oranı aşılanmayı geciktirmeye veya bundan kaçınmaya çalışacak ve böylece aşı programlarının başarısını sınırlayacaktır. Yapılmış çalışmalarda aşı tereddütüyle ilişkili temel faktörler; virüsten kaynaklanan risk algısının daha düşük olması, aşılamanın toplu yararları konusunda daha az farkındalığın olması, aşının etkinliğine ilişkin şüpheler, enjeksiyon korkusu, komplo inançları ve özellikle aşıların hızla geliştirilmesi ve test edilmesi bağlamında potansiyel yan etkiler konusunda duyulan endişeler şeklinde sıralanmıştır (Kerr vd., 2020).

Diğer taraftan daha yüksek düzeyde aşı tereddütü, daha yüksek düzeyde koronavirüs komplo inançları ile ilişkilendirilmiştir. Aşı tereddütü ve komplo inançları arasında bir bağlantı tekrarlandı ve komplo zihniyetinin aşı biliminin reddedilmesiyle ilişkili olduğunu gösteren çalışma ile tutarlı. Benzer şekilde aşı tereddütü ve komplo inançları arasında bir ilişki tespit edilmiştir (Bertin vd., 2020) ve komplo zihniyetinin aşı biliminin reddedilmesiyle ilişkili olduğunu gösteren başka bir çalışma ile tutarlılık göstermiştir (Karlsson vd., 2019).

Literatürde COVID-19 pandemisine ilişkin komplo teorilerini inceleyen çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Luo ve Jia (2022) tarafından Çin'de 1000 kişilik ulusal bir örneklem üzerinde gerçekleştirmiş olan bir çalışmada, COVID-19' yönelik komplo teorilerinin temel sebepleri; COVID-19 pandemisinin yabancı kökenli olması, Çin'in suçlu olduğu teorisi ve virüsün batı kaynakları kullanılarak oluşturulduğu teorilerine dayandırılmıştır. Kim ve Kim (2021) tarafından yapılan başka bir araştırma da siyasi, psikolojik ve yapısal faktörlerin COVID-19' a yönelik komplo teorileri ile istatistiki olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ejaz vd. (2021) tarafından yapılan bir çalışmada ise algılanan riskin ve sosyal medyanın rolünün COVID-19'a yönelik komplo teorileri inancını arttırdığı, ancak geleneksel medyaya duyulan güvenin ise komplo teorileriyle herhangi bir ilişki içerisinde olmadığı ortaya konulmuştur. Theocharis vd. (2021) tarafından 17 ülkenin sosyal medya hesaplarının COVID-19 komplo teorisi üzerindeki etkisi araştırılmış ve Twitter'ın COVID-19 komplo teorilerini tetiklediği ve olumsuz bir durum oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mulukom vd. (2022) tarafından yapılmış COVID-19'a yönelik komplo teorilerinin sistematik derlemesi çalışmasında da, COVID-19'a yönelik komplo teorilerinin bireysel farklılıklar, kişilik özellikleri, demografik değişkenler, tutumlar,

düşünme stilleri ve önyargılar, grup kimliği, yetkililere güven ve sosyal medya kullanımı gibi öncüllerin olduğu tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma verileri Düzce il merkezinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri kişilerden toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini ise basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 600 katılımcı oluşturmuştur. Veriler online anket tekniği (Google Formlar platformu üzerinden) ile toplanmıştır.

Taslak Ölçeğin Hazırlanması ve Uygulanması

Taslak ölçek olarak Freeman vd. (2022) tarafından geliştirilen COVID-19 komplo inançları ölçeğine ait 21 adet maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Taslak ölçek 600 katılımcıya online (Google Formlar platformu üzerinden) anket yöntemi ile uygulanmış ve bu şekilde çalışmanın verileri elde edilmiştir.

Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi altında doğrulayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, işletme, siyasal bilimler ve pazarlama gibi araştırmalarda kullanılan bir tekniktir (Dow vd., 2008). Temel olarak faktör analizi ve regresyon analizinin birleşimidir. Teorik modele göre oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlenen verilerin kovaryans matrisine uygunluğunu test eder (Hox ve Bechger, 1995). Yapısal eşitlik modellemesini, diğerlerinden ayıran temel özelliklerden birincisi, çoklu ve karşılıklı bağımlı ilişkilerin tek bir analizde test edilebilmesi, ikincisi ise gösterge değişkenlerinin mükemmel olarak ölçülemeyeceğinin kabul edilmesi ve göstergelerin hata varyanslarının da hesaplamalara dâhil edilebilmesidir (Hair vd., 1998).

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizli değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi, açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen faktörlerin, hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uygunluğunu test etmek üzere yararlanılan faktör analizi çeşididir (Aytaç ve Öngen, 2012).

İç Tutarlılık Analizi

Amerika'da geliştirilmiş olan ölçek, Türkiye'de kullanılmak üzere Türkçeye her iki dili ve kültürü iyi bilen üç uzman tarafından çevrilmiştir. Ölçeğin orjinali ve Türkçesi karşılaştırılarak düzenlenmiştir. Düzenlenen Türkçe çeviri, tekrar orijinal dilene çevrilmiştir. Orijinal ölçek ile çevirinin eşdeğerliliği belirlemek için her iki kültürü de bilen on iki kişiye iki hafta arayla uygulanmıştır. Ölçekler arasındaki Pearson korelasyon katsayısının düzeyi (derecesi) 0,80'dir

(%80) (p<0,01). Dolayısıyla orijinal ölçek ile çeviri ölçek arasında çok kuvvetli (çok yüksek) pozitif korelasyon bulunduğundan orijinal ölçek ile Türkçe ölçeğin dil eşdeğerliliğine sahip olduğu görülmüştür. Taslak ölçekle 20 kişi üzerinde pilot çalışma yapılarak maddelerdeki ifade hataları, cevaplayanlar tarafından yanlış anlaşılma durumları, yazım hataları, imla hataları vb. hatalar düzeltilmiştir. İç tutarlılık güvenilirliği için madde analizi yapılmıştır; güvenilirlik analizi için hedef kitleden elde edilen verilere, "Madde-toplam korelasyonuna dayalı madde analizi" yapılmış ve güvenilirlik katsayısı Alfa=0,990 bulunmuştur. Bu değer 0,80 ≤ r < 1,00 arasında olduğundan, ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Kullanılan İstatistiki Analiz Programları

Araştırma verilerinin analizinde frekans analizleri ve betimleyici analizler için IBM SPSS 23 paket programından, doğrulayıcı faktör analizinin yapılmasında ise AMOS 23 paket programından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Demografik Bulgular

			Virüsün Komplo Nedeni		Spesifik Komplo İnançları	
Değişkenler	n	%	t Testi/Anova (t/F)	p	t Testi/Anova (t/F)	p
Cinsiyet						
Erkek	275	45,8	,119	,905	,257	,797
Kadın	325	54,2				
Yaş						
18-25	231	38,5	43,290	**,000**	41,652	**,000**
26-35	237	39,5				
36-45	132	22,0				
Eğitim						
İlköğretim	100	16,7				
Lise	315	52,5	5,260	**,001**	6,554	**,000**
Üniversite	176	29,3				
Lisansüstü	9	1,5				
Meslek						
İşçi	108	18,0				
Memur	58	9,7				
Emekli	68	11,3				
Ev Hanımı	71	11,8				
Serbest Meslek	59	9,8	9,634	**,000**	9,831	**,000**
Öğrenci	127	21,2				
Çalışmıyor	45	7,5				
Özel Sektör	49	8,2				
Diğer	15	2,5				
Kronik Hastalık						
Evet	105	17,5	-4,203	**,000**	-4,585	**,000**
Hayır	495	82,5				
Düzenli İlaç						
Evet	181	30,2	-3,902	**,000**	-4,615	**,000**
Hayır	419	69,8				
COVID-19'un kökeni			41,006	**,000**	37,033	**,000**
Yapay	322	53,7				

Doğal	278	46,3				

[a] Bağımsız örneklem t testi
[b] ANOVA testi

Cinsiyete göre; sig. değeri p=,905>0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni" değişkeni için cinsiyetin alt gruplarına göre farklılık yoktur. Hem erkekler (3,0603) hem de kadınlar (3,0457) "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir. Sig. değeri p=,797>0,05 olduğundan "Spesifik Komplo İnançları" değişkeni için cinsiyetin alt gruplarına göre farklılık yoktur. Hem erkekler (2,9782) hem de kadınlar (2,9492) "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir.

Yaşa göre; sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni" değişkeni için yaşın alt gruplarına göre farklılık vardır. Yaş olarak; 36-45 arasındakiler (2,3290) "katılmıyorum", 26-35 arasındakiler (2,8463) "ne katılıyorum ne katılmıyorum", 18-25 arasındakiler (3,6772) "katılıyorum" demişlerdir. Sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Spesifik Komplo İnançları" değişkeni için yaşın alt gruplarına göre farklılık vardır. Yaş olarak; 36-45 arasındakiler (2,2662) "katılmıyorum", 26-35 arasındakiler (2,8156) "ne katılıyorum ne katılmıyorum", 18-25 arasındakiler (3,5111) "katılıyorum" demişlerdir.

Eğitim düzeyine göre; sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni" değişkeni için yaşın alt gruplarına göre farklılık vardır. Lise (3,0830) ve lisansüstüler (3,1111), ilköğretim (2,5514) ve üniversitelilere (3,2792) göre daha fazla "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir. Sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Spesifik Komplo İnançları" değişkeni için yaşın alt gruplarına göre farklılık vardır. İlköğretimler (2,4329) "katılmıyorum" derken, diğerleri (3,0910) "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir.

Meslek gruplarına göre; sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni" değişkeni için mesleğin alt gruplarına göre farklılık vardır. Ev hanımı ve emekliler (2,3436) "katılmıyorum", öğrenciler (3,8110) "katılıyorum", diğerleri ise (3,0844) "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir. Sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Spesifik Komplo İnançları" değişkeni için mesleğin alt gruplarına göre farklılık vardır. Ev hanımı ve emekliler (2,3014) "katılmıyorum", öğrenciler (3,6322) "katılıyorum", diğerleri ise (3,0126) "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir.

Kronik hastalığın varlığına göre; sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni" değişkeni için kronik hastalık alt gruplarına göre farklılık vardır. Hayır (3,1688) diyenler, evet (2,5034) diyenlere göre daha fazla "ne katılıyorum ne katılmıyorum" demişlerdir. Sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Spesifik Komplo İnançları" değişkeni için kronik

hastalık alt gruplarına göre farklılık vardır. Hayır (3,0711) diyenler, evet (2,4503) diyenlere göre daha fazla “ne katılıyorum ne katılmıyorum” demişlerdir.

Düzenli ilaç kullanımına göre; sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni” değişkeni için düzenli ilacın alt gruplarına göre farklılık vardır. Hayır (3,2070) diyenler, evet (2,6946) diyenlere göre daha fazla “ne katılıyorum ne katılmıyorum” demişlerdir. Sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan “Spesifik Komplo İnançları” değişkeni için düzenli ilacın alt gruplarına göre farklılık vardır. Hayır (3,1239) diyenler, evet (2,5888) diyenlere göre daha fazla “ne katılıyorum ne katılmıyorum” demişlerdir.

COVID-19’un kökeni hakkındaki düşüncelere göre; sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan "Virüsün Komplo Nedeni” değişkeni için COVID-19 kökeninin alt gruplarına göre farklılık vardır. Yapay (4,2436) diyenler “katılıyorum”, doğal diyenler (1,6727) “katılmıyorum” demişlerdir. Sig. değeri p=,000<0,05 olduğundan “Spesifik Komplo İnançları” değişkeni için COVID-19 kökeninin alt gruplarına göre farklılık vardır. Yapay (4,2436) diyenler “katılıyorum”, doğal diyenler (1,6727) “katılmıyorum” demişlerdir.

Faktörlerin Adlandırılması

Ölçek sorularının içeriğine göre ölçek 2 faktörde izlenmiştir. Bu faktörler Tablo 1’ de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Faktörleri

Faktör 1	**Virüsün komplo nedeni**
Madde 1	COVID-19 bir aldatmacadır.
Madde 2	COVID-19 insan yapımı bir virüstür.
Madde 3	Virüsün yayılması, küresel nüfusun büyüklüğünü azaltmak için kasıtlı bir girişimdir.
Madde 4	Virüsün yayılması, hükümetlerin siyasi kontrolü ele geçirmeye yönelik kasıtlı bir girişimidir.
Madde 5	Virüsün yayılması, bir grup güçlü insanın para kazanmak için kasıtlı bir girişimidir.
Madde 6	Virüsün yayılması, bir ulusun diğerini istikrarsızlaştırmaya yönelik kasıtlı bir girişimidir.
Madde 7	Virüsün yayılması, küresel şirketlerin kontrolü ele geçirmeye yönelik kasıtlı bir girişimidir.
Faktör 2	**Spesifik komplo inançları**
Madde 1	COVID-19, Çin tarafından Batı'yı yok etmek için geliştirilen bir biyolojik silahtır.
Madde 2	COVID-19, Amerika Birleşik Devletleri tarafından üretilen biyolojik bir silahtır.
Madde 3	Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü, virüsü küresel kontrolü ele geçirmek için üretmiştir.
Madde 4	Yahudiler COVID-19 ‘u ekonomiyi çökerterek finansal kazanç elde etmek için üretmiştir.
Madde 5	Üst akıl, tek dünya hükümeti kurmak için virüsü üretmiştir.
Madde 6	Bill Gates, dünya nüfusunu azaltmak için virüsü üretmiştir.
Madde 7	Büyük ilaç firmaları (Big Pharma şirketleri), aşılardan fayda sağlamak için COVID-19'u üretmiştir.
Madde 8	COVID-19, güvenliği kontrol altında tutmak için hükümet tarafından kullanılmaktadır.
Madde 9	COVID-19'a 5G neden olur ve COVID-19, radyo dalgaları yoluyla iletilen bir radyasyon zehirlenmesi şeklidir.
Madde 10	Virüs, gerçek dünyayı bir simülasyonla değiştiren küresel bir komplodur.

Madde 11	COVID-19, herkesi aşı olmaya zorlamak için bilinçli üretilmiştir.
Madde 12	Aşı, toplu olarak sterilizasyonu gerçekleştirmek için kullanılacaktır.
Madde 13	Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) COVID-19'a yönelik zaten bir aşısı var ve bunu saklıyor.
Madde 14	Antikor testi, DNA bilgilerimizi toplamak için önceden planlanmış bir uygulamadır.

Tablo 2. Faktörlerin Adları ve Faktörlere Ait Madde Numaraları

Faktörler	**Madde Numaraları**
Faktö1 1: Virüsün komplo nedeni	1-2-3-4-5-6-7
Faktör 2: Spesifik komplo inançları	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14

Bu işlem sonucunda 2 faktörden her birini oluşturan maddeler ve maddelerin yapıları göz önünde bulundurularak faktörlere verilen adlar sırasıyla aşağıda Tablo 2'de özetlenmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İki faktörden oluşmak üzere belirlenen ölçeğin uyum iyiliğini ve yapı geçerliğini incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi işlemi uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Model uyumu (model fit) için, model ile veri arasındaki uyumu test ederken, uyum iyiliği testlerinden birkaçı kullanılabildiği gibi, hepsinin de kullanılması tercih edebilir (Schumacker, 2006). Aşağıda verilen uyum değerleri model uyumunun (model fit) iyi sağlandığını göstermektedir. Bakılacak değerlerle ilgili bir sınırlama yoktur. Raporlanan değerler araştırmacının dikkat çekmek istediği değerlere göre değişebilmektedir. Oluşturulan model ile ilgili uyum değerleri aşağıda verilmiştir. Model uyumunun (model fit) sağlandığını gösteren değerler;

RMR=0,034<0,08
0,85≤GFI=0,887
0,85≤AGFI=0,860
0,90≤NFI=0,967
0,90≤RFI=0,963
0,90≤IFI=0,975
0,90≤TLI=0,972
0,90≤CFI=0,975
RMSEA=0,070<0,08
SRMR=0,0147<0,08

Uyum değerlerine göre model verilere mükemmel uyum göstermektedir. Dolayısıyla, bulunan ölçek "Bireylerin COVID-19 Komplo İnançları Düzeyi" ni ölçmek için kullanılabilir. Tablo 3'te regresyon katsayıları verilmiştir. Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki her ikili ilişki için "p" değerleri 0,05'ten küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. p değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini göstermektedir.

Tablo 3. Regresyon Katsayıları Tablosu

			Estimate	S.E.	C.R.	P
VKN7	<---	VKN	1,000			
VKN6	<---	VKN	1,005	,022	46,438	***
VKN5	<---	VKN	1,015	,021	47,664	***
VKN4	<---	VKN	1,005	,021	48,674	***
VKN3	<---	VKN	1,072	,020	52,596	***
VKN2	<---	VKN	1,023	,020	50,289	***
VKN1	<---	VKN	1,112	,023	49,314	***
SKİ14	<---	SKİ	1,000			
SKİ13	<---	SKİ	,993	,016	61,661	***
SKİ12	<---	SKİ	,687	,031	22,450	***
SKİ11	<---	SKİ	,969	,023	42,502	***
SKİ10	<---	SKİ	,985	,023	42,621	***
SKİ9	<---	SKİ	,764	,033	23,503	***
SKİ8	<---	SKİ	,958	,025	38,271	***
SKİ7	<---	SKİ	,970	,024	39,761	***
SKİ6	<---	SKİ	,991	,023	43,743	***
SKİ5	<---	SKİ	,997	,022	44,928	***
SKİ4	<---	SKİ	,964	,022	42,884	***
SKİ3	<---	SKİ	,961	,023	41,672	***
SKİ2	<---	SKİ	,955	,024	40,537	***
SKİ1	<---	SKİ	,942	,024	39,564	***

Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uygun modelin diyagramı aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Ölçeğin Tümü ve Alt Faktörlere İlişkin İç Tutarlılık Katsayıları

Faktörler	**Madde Sayısı**	**Cronbach Alpha Katsayısı (α)**
Faktö1 1: Virüsün komplo nedeni	7	0.984
Faktör 2: Spesifik komplo inançları	14	0.983
Toplam	21	0.990

Doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal geçerlilik analizi yapılmış ve model uyumunun diyagramı aşağıda verilmiştir.

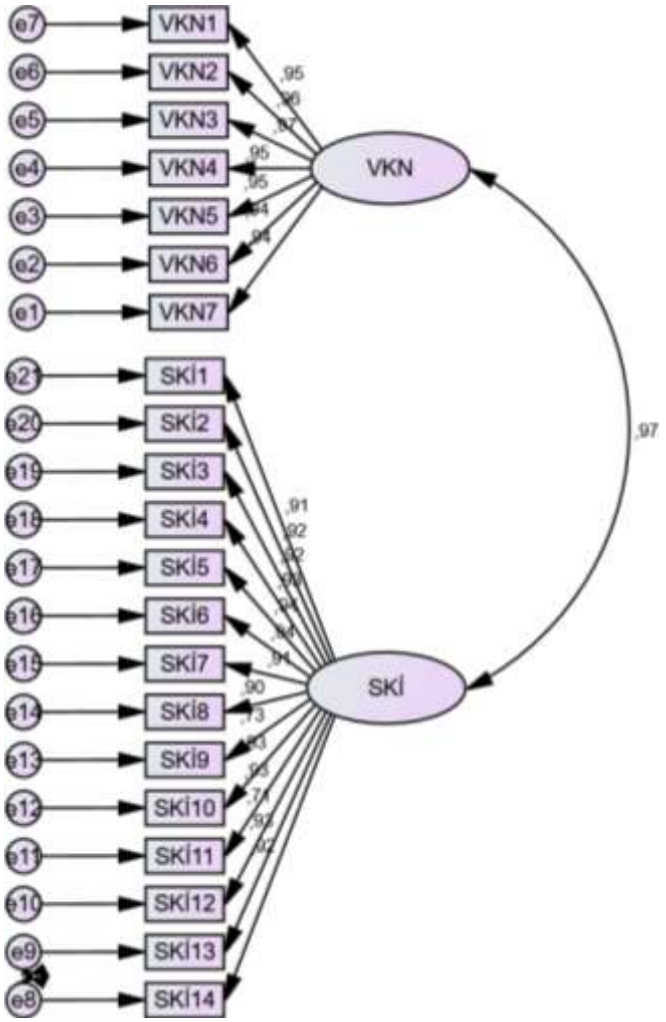

Şekil 1. Modelin AMOS Diyagramı

Tabl0 5. Değişkenlerin estimate değerleri ve the boyutların Cronbach's α, AVE and CR değerleri

Boyutlar	Maddeler	Estimate	Cronbach's α	AVE	C.R.
Virüsün Komplo Nedeni	VKN	,936	,983	,90	,96
	VKN	,939			
	VKN	,945			
	VKN	,950			
	VKN	,966			
	VKN	,957			
	VKN	,953			
Spesifik Komplo İnançları	SKİ	,924	,984	,81	,96
	SKİ	,925			
	SKİ	,707			
	SKİ	,930			
	SKİ	,931			
	SKİ	,726			
	SKİ	,901			
	SKİ	,912			

Boyutlar	Maddeler	Estimate	Cronbach's α	AVE	C.R.
	SKİ	,938			
	SKİ	,944			
	SKİ	,933			
	SKİ	,925			
	SKİ	,917			
	SKİ	,911			

Hesaplanan AVE değerleri 0,50'den büyük ve CR değerleri de 0,70'den büyük olduğundan faktörler yüksek yapı güvenirliğine, dolayısıyla uyum geçerliğine sahiptir.

Sonuç olarak; doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum değerleri (CMIN/DF=3,898<5, RMR=0,034<0,08, 0,85≤GFI=0,887, 0,85≤AGFI=0,860, 0,90≤NFI=0,967, 0,90≤RFI=0,963, 0,90≤IFI=0,975, 0,90≤TLI=0,972, 0,90≤CFI=0,975, RMSEA=0,070<0,08, SRMR=0,0147<0,08) verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin boyutlarına ait AVE (VKN=,90, SKİ=,81) ve CR (VKN=,96, SKİ=,96) değerleri de 0,50'den büyük ve CR değerleri de 0,70'den büyük olması, faktörlerin uyum geçerliğine sahip olduğundan model geçerlilik şartını sağlamaktadır. Güvenilirlik katsayıları da (Genel Güvenilirlik=990, VKN=,984, SKİ=,983) 0,80≤α<1,00 arasında olduğundan, model yüksek derecede güvenilir. Elde edilen sonuçlar; yabancı dilden Türkçeye çevrilen COVID-19 komplo inançları ölçeğinin, geçerliliğinin ve güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkçeye kazandırılan "COVID-19 Komplo İnançları Ölçeği" ülkemizdeki vatandaşlarımızın komplo inançlarını ölçmek için kullanılabilir.

Sonuç

Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum değerleri verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin boyutlarına ait AVE (VKN=,90, SKİ=,81) ve CR (VKN=,96, SKİ=,96) değerleri de 0,50'den büyük ve CR değerleri de 0,70'den büyük olması, faktörlerin uyum geçerliğine sahip olduğundan model geçerlilik şartını sağlamaktadır. Güvenilirlik katsayıları da (Genel Güvenilirlik=990, VKN=,984, SKİ=,983) 0,80≤α<1,00 arasında olduğundan, model yüksek derecede güvenilirdir. Elde edilen sonuçlar; yabancı dilden Türkçeye çevrilen COVID-19 komplo inançları ölçeğinin, geçerliliğinin ve güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkçeye kazandırılan "COVID-19 Komplo İnançları Ölçeği" ülkemizdeki vatandaşlarımızın komplo inançlarını ölçmek için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Aytaç, M., & Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. İstatistikçiler Dergisi, 5, 14-22.

Bertin, P., Nera, K., & Delouvée, S. (2020). Conspiracy beliefs, rejection of vaccination, and support for hydroxychloroquine: A conceptual replication-extension in the COVID-19 pandemic context. Frontiers in psychology, 11, 2471.

Dow, K. E., Jackson C., Wong J., & Leitch R. A. (2008). A comparison of structural equation modeling approaches: the case of user acceptance of ınformation systems. Journal Of Computer Information Systems, 48(4), 106-114.

Ejaz, W., Ittefaq, M., Seo, H., & Naz, F. (2021). Factors associated with the belief in COVID-19 related conspiracy theories in Pakistan. Health, Risk & Society, 23(3-4), 162-178.

Freeman D et al (2022). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. Psychological Medicine 52, 251–263. https://doi.org/10.1017/S0033291720001890

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tahtam, R. L., & Black, W. C. (1998). Multivariate Data Analysis. New Jersey: Prentice Hall International Inc.

Hox, J. J., & Bechger, T. M. (1995). An introduction to structural equation modeling. Family Science Review, 11, 354-373.

Karlsson, L. C., Lewandowsky, S., Antfolk, J., Salo, P., Lindfelt, M., Oksanen, T., … Soveri, A. (2019). The association between vaccination confidence, vaccination behavior, and willingness to recommend vaccines among Finnish healthcare workers. PLoS ONE, 14(10), 1–17. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0224330.

Kerr, J.R.; Freeman, A.L.J.; Marteau, T.M.; van der Linden, S. Effect of Information about COVID-19 Vaccine Effectiveness and Side Effects on Behavioural Intentions: Two Online Experiments. Vaccines 2021, 9, 379. https://doi.org/10.3390/vaccines9040379

Kim, S., & Kim, S. (2021). Searching for general model of conspiracy theories and its implication for public health policy: Analysis of the impacts of political, psychological, structural factors on conspiracy beliefs about the COVID-19 pandemic. International journal of environmental research and public health, 18(1), 266.

Luo, X., & Jia, H. (2021). When scientific literacy meets nationalism: Exploring the underlying factors in the Chinese public's belief in COVID-19 conspiracy theories. Chinese Journal of Communication, 1-23.

Schumacker RE. (2006): Conducting specification searches with amos. Structural equation modeling. A Multidisciplinary Journal, 13 (1), 118-129.

Theocharis, Y., Cardenal, A., Jin, S., Aalberg, T., Hopmann, D. N., Strömbäck, J., ... & Štětka, V. (2021). Does the platform matter? Social media and COVID-19 conspiracy theory beliefs in 17 countries. new media & society, 14614448211045666.

COVID-19'a Yönelik Algılanan Savunmasızlık Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Fuat YALMAN
Duzce University, Faculty of Business, Department of Health Management,
fuatyalman@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1041-1837

Yalçın KARAGÖZ
Duzce University, Faculty of Business, Department of Health Management,
yalcinkaragoz@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5642-6498

Özet

COVID-19 virüsünün bulaşılabilirlik riskinin yüksek olduğu ve bu riskin de ciddi tehlikeler doğurduğu bilinen bir gerçektir. Buradan hareketle araştırmanın amacı COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık ölçeğinin geliştirilmesidir. Katılımcılara 15 maddeden oluşan taslak ölçek uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ölçek geliştirme aşamasında 15 maddeden oluşan taslak ölçeğe uygulanan doğrulayıcı faktör analizi ve diğer istatistiksel yöntemlerin sonucunda herhangi bir madde ölçekten çıkarılmamış ve sırasıyla "Algılanan Bulaşabilirlik ve Mikroptan Kaçınma" biçiminde olan iki faktörlü bir ölçek geliştirilmiştir. Sonuç olarak geliştirilen ölçeğin, bireylerin COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık düzeyini ölçmek için, geçerli ve güvenilir bir araç olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Algılanan Savunmasızlık, Yapısal Eşitlik Modellemesi

Turkish Validity and Reliability Study of the Perceived Vulnerability Scale for COVID-19

Absract

It is a known fact that the risk of transmission of the COVID-19 virus is high and this risk poses serious dangers. From this point of view, the aim of the research is to develop the scale of perceived vulnerability for COVID-19. A draft scale consisting of 15 items was applied to the participants and the data obtained were analyzed. As a result of confirmatory factor analysis and other statistical methods applied to the draft scale consisting of 15 items during the scale development phase, no item was removed from the scale and a two-factor scale was developed, respectively, "Perceived Contagiousness and Germ Avoidance". As a result, it has been seen that the developed scale is a valid and reliable tool to measure the perceived vulnerability of individuals to COVID-19.

Keywords: COVID-19, Perceived Vulnerability, Structural Equation Modeling

GİRİŞ

Dünya düzeninde insanoğlu var olduğundan bu yana bulaşıcı hastalıklar insan sağlığını tehdit eden bir faktör olmuştur. Bu faktör insan sağlığı ve refahının gelişimi önünde de birtakım engeller oluşturmuştur (Duncan vd., 2009; Gayer vd., 2007; Becker vd., 2006; Farmer, 1996; Jones vd., 2008; Fauci, 2001; Daszak vd., 2000; Morens ve Fauci, 2013; Curtis vd., 2004). Bu hastalık faktörleri enfekte olan bireylerin dışında, sağlıklı bireyleri de bulaşıcı hastalıklar karşısında güçsüz bir konuma taşımıştır. Nitekim mikroorganizmalar da insanlar gibi modern ulaşım imkanlarından yaranlandığı için salgınlar geçmişe göre daha yüksek bir hızla yayılabilmekte ve tehlikeleri yakınlaştırabilmektedir (Parıldar, 2020).

Bilindiği üzere hastalıklar tarih boyunca yaşamı ve dünya düzenini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Nüfusun kesimlerini farklı şekilde etkileyen hastalık oranlarının mekansal ve zamansal eğilim kalıpları toplum üzerinde en büyük etkiye sahip olmuştur. Dolayısı ile özellikle salgın potansiyeli olan hastalık etkenleri hem maddi hem de manevi olarak ciddi bir zarar yükü ile toplumlarda belirginleşmiştir (Lackland, 2005). Bu açıdan salgın hastalık, hastalık oluşturan bir enfeksiyon etkeninin herhangi bir canlıya doğrudan veya dolaylı yollarla geçmesi sonucunda oluşan bulaşıcı hastalıkların yayılarak çok sayıda canlıda hastalık oluşturması şeklinde tanımlanabilir (Parıldar, 2020). Diğer taraftan salgın, bir hastalık etkeninin oluşturduğu vakaların sayısında ani bir artış olarak görülmektedir (Grennan, 2019). Burada topluluk veya bölge ve vakaların meydana geldiği zaman dilimi kesin olarak belirtilir. Bir salgının kapsadığı alan, okul sınıfı gibi küçük bir alanla sınırlı olabilirken, birçok ülkeyi de kapsayacak şekilde genişleyebilir. Salgınlar ayrıca birkaç saatten birkaç yıla kadar da sürebilir (Green vd., 2002).

Bu açıdan bakıldığında dünya tarihinde veba (Sehdev, 2002), çiçek hastalığı (Moore vd., 2006), HIV/AIDS (Ruxrungtham vd., 2004), kızamık (Ofcansky, 1984; CDC, 1989), karahumma (Bechah vd., 2008), grip salgını (Brundage ve Shanks, 2007), zika virüsü (Simpson, 1964), MERS-CoV (WHO, 2019), Cocoliztli salgınları (Acuña-Soto, 2002) gibi birçok bulaşıcı hastalık etkisini göstermiş ve birçok canlının hayatına da sebep olmuştur. En son olarak da salgın boyutunu aşarak pandemi boyutuna ulaşıp bütün dünyayı etkisi altına alan ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olan COVID-19 bulaşıcı hastalığı ortaya çıkmıştır (Ciotti vd., 2020; Pan vd., 2022). COVID-19'un, SARS-CoV ile bağlantılı olan yeni bir koronavirüs olduğu belirtilmekte ve bu nedenle şiddetli akut solunum sendromu koronavirüsü olarak yeni bir solunum virüsü şeklinde tanıtılmaktadır (Ciotti vd., 2020). Hastalığın hızlı bir şekilde yayılması güçlü bir bulaşıcılık etkisinin göstergesidir (Pan vd., 2022). Toplumlar üzerinde ciddi etkiler

yaratması ve bütün dünyayı etkisi altına alması ile akademik çalışmaların hızlı gelişen bir konusu olmuştur. Nitekim Türkiye'de de son üç yılın çalışmalarında en çok çalışılan alanlar içerisine girdiği söylenebilir.

COVID-19 pandemisi ile ilgili Türkçe alanyazında artan oranda çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmalar içerisinde ölçek geliştirme çalışmalarının da mevcut olduğu görülmektedir. Türkçe literatür incelemesi sonucunda COVID-19 pandemisi ile ilgili yapılmış ölçek geliştirme ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının COVID-19 hijyen ölçeği (Çiçek vd., 2020), COVID-19 korkusu ölçeği (Satici vd., 2020), COVID-19 ile ilişkili duygu, davranış, düşünce ve önlem ölçeği (Durak Batıgün ve Şenkal Ertürk, 2020), COVID-19 salgınına yönelik algı ve tutum ölçeği (Artan vd., 2020), Covid-19 farkındalık ölçeği (Bilgin, 2020), Koronavirüse (COVID-19) yakalanma kaygısı ölçeği (Tekkurşun Demir vd., 2020), COVID-19 farkındalık ölçeği (Büyükbeşe ve Dükbaş, 2021), COVID-19 Fobisi Ölçeği (Arpaci vd., 2020), COVID-19 pandemisi psikososyal etkilenme ölçeği (Sinanoğlu, 2021), COVID-19 Hazırlılığı Örgütsel Güven Ölçeği (Mamatoğlu ve Aksoy, 2021), COVID-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeği (Kaya vd., 2021), koronavirüs kaygı ölçeği (Akkuzu vd., 2020), COVID-19 salgınına yönelik tutum ölçeği (Kanat vd., 2021), koronavirüs kaygı ölçeği (Ladikli vd., 2020) ve COVID-19'a yönelik bilgi, tutum ve davranış ölçeği (Kurt vd., 2021) şeklinde olduğu görülmüştür. Bu bilgiler ışığında bir toplumun genelinde araştırma yapılabilmesi için genel bir algı ölçeğinin olmadığına dikkat çekilmelidir. Nitekim bu çalışma aracılığı ile genel bir ölçme aracı olması için COVID-19 algı ölçeğine dönüştürülen maddelerin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ile alandaki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Bu açıdan COVID-19 bulaşılabilirlik riskinin yüksek olduğu ve bu riskin de ciddi tehlikeler doğurduğu bir gerçektir. Bilinen bu gerçekten yola çıkılarak hastalık bulaşıcılığına ilişkin algılar merak konusu olmuştur. Türkçe dilinde de COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlığa ilişkin herhangi bir ölçeğin bulunmayışı alanda boşluk oluşturmaktadır. Alandaki bu boşluğun giderilmesi ve ilerideki bilimsel çalışmalara katkı yapması açısından Duncan vd. (2009) çalışmasında kullanılan ölçek maddeleri Türkçe'ye tercüme edilmiş ve COVID-19 hastalığına uyarlanarak "COVID-19'a Yönelik Algılanan Savunmasızlık Ölçeği"ne dönüştürülmüştür. Dolayısı ile bu çalışmada Duncan vd. (2009) tarafından hastalık algısına yönelik geliştirilen ölçek maddelerinin COVID-19 hastalığına uygun hale getirilip Türkçe 'ye uyarlanması ve geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma verileri Gaziantep il merkezinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri kişilerden toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini ise basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 400 katılımcı oluşturmuştur. Veriler online anket tekniği (Google Formlar platformu üzerinden) ile toplanmıştır.

Taslak Ölçeğin Hazırlanması ve Uygulanması

Taslak ölçek olarak Duncan vd. (2009) ve Safra vd. (2021) tarafından geliştirilen COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık ölçeğine ait 15 adet maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Taslak ölçek 400 katılımcıya online (Google Formlar platformu üzerinden) anket yöntemi ile uygulanmış ve bu şekilde çalışmanın verileri elde edilmiştir.

Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi altında doğrulayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, işletme, siyasal bilimler ve pazarlama gibi araştırmalarda kullanılan bir tekniktir (Dow vd., 2008). Temel olarak faktör analizi ve regresyon analizinin birleşimidir. Teorik modele göre oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlenen verilerin kovaryans matrisine uygunluğunu test eder (Hox ve Bechger, 1995). Yapısal eşitlik modellemesini, diğerlerinden ayıran temel özelliklerden birincisi, çoklu ve karşılıklı bağımlı ilişkilerin tek bir analizde test edilebilmesi, ikincisi ise gösterge değişkenlerinin mükemmel olarak ölçülemeyeceğinin kabul edilmesi ve göstergelerin hata varyanslarının da hesaplamalara dâhil edilebilmesidir (Hair vd., 1998).

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizli değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi, açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen faktörlerin, hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uygunluğunu test etmek üzere yararlanılan faktör analizi çeşididir (Aytaç ve Öngen, 2012).

İç Tutarlılık Analizi

Amerika'da geliştirilmiş olan ölçek, Türkiye'de kullanılmak üzere Türkçeye her iki dili ve kültürü iyi bilen üç uzman tarafından çevrilmiştir. Ölçeğin orjinali ve Türkçesi karşılaştırılarak düzenlenmiştir. Düzenlenen Türkçe çeviri, tekrar orijinal dilene çevrilmiştir. Orijinal ölçek ile çevirinin eşdeğerliliği belirlemek için her iki kültürü de bilen on iki kişiye iki hafta arayla uygulanmıştır. Ölçekler arasındaki Pearson korelasyon katsayısının düzeyi (derecesi) 0,83'tür (%83) ($p<0,01$). Dolayısıyla orijinal ölçek ile çeviri ölçek arasında çok kuvvetli (çok yüksek) pozitif korelasyon bulunduğundan orijinal ölçek ile Türkçe ölçeğin dil eşdeğerliliğine sahip olduğu görülmüştür. Taslak ölçekle 20 kişi üzerinde pilot çalışma yapılarak maddelerdeki ifade hataları, cevaplayanlar tarafından yanlış anlaşılma durumları, yazım hataları, imla hataları vb. hatalar düzeltilmiştir. İç tutarlılık güvenilirliği için madde analizi yapılmıştır; güvenilirlik analizi için hedef kitleden elde edilen verilere, "Madde-toplam korelasyonuna dayalı madde

analizi" yapılmış ve güvenilirlik katsayısı Alfa=0,767 bulunmuştur. Bu değer 0,60 ≤ r < 0,80 arasında olduğundan, ölçek oldukça güvenilirdir.

Kullanılan İstatistiki Analiz Programları

Araştırma verilerinin analizinde frekans analizleri ve betimleyici analizler için IBM SPSS 23 paket programından, doğrulayıcı faktör analizinin yapılmasında ise AMOS 23 paket programından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin %47.8'ini kadın, %52.3'ünü erkek katılımcılar oluştururken; %54.3'ü orta yaş gurubu (26-45 arası) katılımcılar oluşturmakta, meslek itibariyle %22.8'ini emekli, %18.5'ini ev hanımı, %18'ini işçi, %16.8'ini özel sektör çalışanı, %12.8'ini serbest meslek, %8.3'üni çalışmayanlar ve % 3'ünü diğer meslek grupları oluşturmuştur. Katılımcıların %43'ünü lise, %35.3'ünü üniversite mezunları oluşturmuştur. Katılımcıların %92.8'i herhangi bir kronik hastalığının olmadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların %51.5'i COVID-19 virüsünün kökeni hakkında, virüsün doğal olarak yaban hayatından kaynaklandığını düşündüklerini belirtirken; %48.5'i yapay kökenli (örn. bir laboratuvarda üretilmiş) bir virüs olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Faktörlerin Adlandırılması

Ölçek sorularının içeriğine göre ölçek 2 faktörde izlenmiştir. Bu faktörler Tablo 1' de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Faktörleri

Faktör 1	**Algılanan Bulaşabilirlik**
Madde 1	Bir hastalık 'etrafta dolaşıyorsa', ona muhakkak yakalanırım.
Madde 2	Geçmiş deneyimlerim, arkadaşlarım hasta olduğunda bile hastalanma ihtimalimin olmadığına inanmamı sağlıyor.
Madde 3	Bulaşıcı hastalıklara yatkınlık geçmişim var.
Madde 4	Genel olarak, soğuk algınlığı, grip ve diğer bulaşıcı hastalıklara karşı çok hassasım.
Madde 5	Çevremdeki insanlardan bulaşıcı bir hastalığa yakalanma olasılığım daha yüksek.
Madde 6	Etrafta dolaşsa bile soğuk algınlığı, grip veya başka bir hastalığa yakalanma ihtimalim yok.
Madde 7	Bağışıklık sistemim beni diğer insanların kaptığı çoğu hastalıktan koruyor.
Faktör 2	**Mikroptan Kaçınma**
Madde 1	İnsanların ağzını kapatmadan hapşırması beni gerçekten rahatsız ediyor.
Madde 2	Bir su şişesini bir arkadaşımla paylaşmaktan kesinlikle kaçınırım.
Madde 3	Başka birinin kullandığı bir kalemle yazmayı mümkünse tercih etmem.
Madde 4	Birinin elini sıktıktan hemen sonra ellerimi yıkamayı tercih ederim.
Madde 5	Daha önce giyilmiş/kullanılmış elbise giymekten kaçınırım çünkü onu giyen önceki kişinin nasıl olduğunu bilmiyorsunuz.
Madde 6	Paraya dokunduktan sonra ellerimin kirlendiğini düşünürüm.
Madde 7	Hasta insanların etrafımda olması/dolaşması beni endişelendirir.
Madde 8	Önceki kullanıcıdan bir şey kapma riskinden dolayı herkesin kullandığı telefonları kullanmaktan kaçınırım.

Tablo 2. Faktörlerin Adları ve Faktörlere Ait Madde Numaraları

Faktörler	**Madde Numaraları**
Faktö1 1: Algılanan Bulaşabilirlik	1-2-3-4-5-6-7
Faktör 2: Mikroptan Kaçınma	1-2-3-4-5-6-7-8

Bu işlem sonucunda 2 faktörden her birini oluşturan maddeler ve maddelerin yapıları göz önünde bulundurularak faktörlere verilen adlar sırasıyla aşağıda Tablo 2'de özetlenmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İki faktörden oluşmak üzere belirlenen ölçeğin uyum iyiliğini ve yapı geçerliğini incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi işlemi uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Model uyumu (model fit) için, model ile veri arasındaki uyumu test ederken, uyum iyiliği testlerinden birkaçı kullanılabildiği gibi, hepsinin de kullanılması tercih edebilir (Schumacker, 2006). Aşağıda verilen uyum değerleri model uyumunun (model fit) iyi sağlandığını göstermektedir. Bakılacak değerlerle ilgili bir sınırlama yoktur. Raporlanan değerler araştırmacının dikkat çekmek istediği değerlere göre değişebilmektedir. Oluşturulan model ile ilgili uyum değerleri aşağıda verilmiştir. Model uyumunun (model fit) sağlandığını gösteren değerler;

CMIN/DF=3,389<5

0,85≤GFI=0,907

0,85≤AGFI=0,868

RMSEA=0,078<0,08

Uyum değerlerine göre model verilere mükemmel uyum göstermektedir. Dolayısıyla, bulunan ölçek "Bireylerin COVID-19'a Yönelik Algılanan Savunmasızlık Düzeyi" ni ölçmek için kullanılabilir. Tablo 3'te regresyon katsayıları verilmiştir. Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki her ikili ilişki için "p" değerleri 0,05'ten küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. p değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini göstermektedir.

Tablo 3. Regresyon Katsayıları Tablosu

Değişkenler			Estimate	S.E.	C.R.	P
AB7	<---	AB	1,000			
AB6	<---	AB	1,472	,453	3,250	,001
AB5	<---	AB	1,747	,645	2,709	,007
AB4	<---	AB	1,421	,565	2,514	,012
AB3	<---	AB	3,617	1,192	3,034	,002
AB2	<---	AB	3,169	1,054	3,005	,003
AB1	<---	AB	4,017	1,320	3,043	,002
MK8	<---	MK	1,000			
MK7	<---	MK	,836	,081	10,287	***
MK6	<---	MK	,998	,091	11,009	***
MK5	<---	MK	,806	,086	9,366	***
MK4	<---	MK	,895	,089	10,015	***
MK3	<---	MK	,882	,096	9,230	***
MK2	<---	MK	,751	,085	8,828	***
MK1	<---	MK	,388	,065	6,012	***

Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uygun modelin diyagramı aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Ölçeğin Tümü ve Alt Faktörlere İlişkin İç Tutarlılık Katsayıları

Faktörler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
Faktör 1: Algılanan Bulaşabilirlik	7	0.605
Faktör 2: Mikroptan Kaçınma	8	0.809
Toplam	15	0.769

Doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal geçerlilik analizi yapılmış ve model uyumunun diyagramı aşağıda verilmiştir.

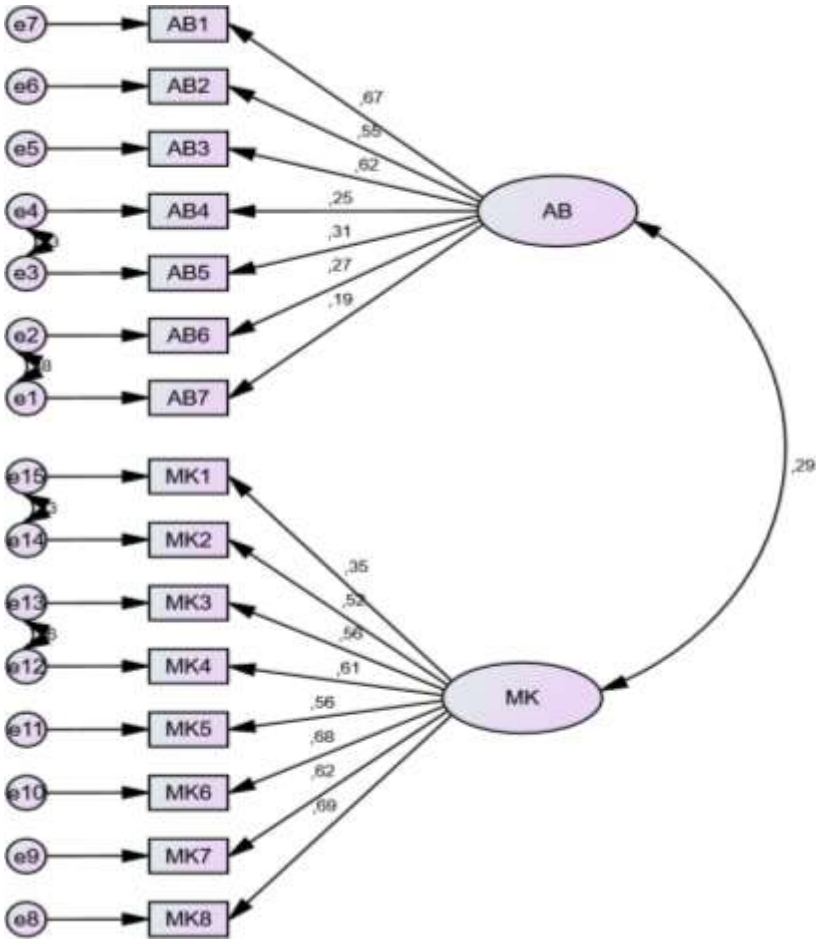

Şekil 1. Modelin AMOS Diyagramı

Sonuç olarak; doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum değerleri (CMIN/DF=3,389<5, 0,85≤GFI=0,907, 0,85≤AGFI=0,868, RMSEA=0,078<0,08) verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Güvenilirlik katsayıları da (Genel Güvenilirlik=,767, AB=,605, MK=,808) 0,60≤α<0,80 arasında olduğundan, model oldukça güvenilirdir. Elde edilen sonuçlar; yabancı dilden Türkçeye çevrilen COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık ölçeğinin, geçerliliğinin ve güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkçeye kazandırılan "COVID-19'a Yönelik Algılanan Savunmasızlık Ölçeğinin" ülkemizdeki vatandaşlarımızın COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık düzeylerini ölçmek için kullanılabilir.

Sonuç

Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum değerleri verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Güvenilirlik katsayıları da (Genel Güvenilirlik=,767, AB=,605, MK=,808)

0,60≤α<0,80 arasında olduğundan, model oldukça güvenilirdir. Elde edilen sonuçlar; yabancı dilden Türkçeye çevrilen COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık ölçeğinin, geçerliliğinin ve güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkçeye kazandırılan "COVID-19'a Yönelik Algılanan Savunmasızlık Ölçeğinin" ülkemizdeki vatandaşlarımızın COVID-19'a yönelik algılanan savunmasızlık düzeylerini ölçmek için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Acuña-Soto, R., Stahle, D. W., Cleaveland, M. K., & Therrell, M. D. (2002). Megadrought and megadeath in 16th century Mexico. Emerging infectious diseases, 8(4), 360.

Akkuzu, H., Yumuşak, F. N., Karaman, G., Ladikli, N., Türkkan, Z., & Bahadır, E. (2020). Koronavirüs Kaygı Ölçeği'nin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması. Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 2(2), 63-67.

Arpaci, I., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). Personality and individual differences, 164, 110108.

Artan, T., Karaman, M., Arslan, İ., & Cebeci, F. (2020). COVID-19 Salgınına Yönelik Algı ve Tutumları Değerlendirme Ölçeği'nin Değerlendirilmesi. Sosyal Çalışma Dergisi, 4(2), 101-107.

Aytaç, M., & Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. İstatistikçiler Dergisi, 5, 14-22.

Bechah, Y., Capo, C., Mege, J. L., & Raoult, D. (2008). Epidemic typhus. The Lancet infectious diseases, 8(7), 417-426.

Becker, K., Hu, Y., & Biller-Andorno, N. (2006). Infectious diseases–a global challenge. International Journal of Medical Microbiology, 296(4-5), 179-185.

Bilgin, O. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Farkındalık Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Electronic Turkish Studies, 15(6).

Brundage, J. F., & Shanks, G. D. (2007). What really happened during the 1918 influenza pandemic? The importance of bacterial secondary infections. The Journal of infectious diseases, 196(11), 1717-1718.

Büyükbeşe, T., & Dikbaş, T. (2021). COVID-19 Farkindalik Ölçeği (COVFÖ) Geliştirme Çalişmasi. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 21-40.

Centers for Disease Control (CDC). (1989). Measles prevention. MMWR supplements, 38(9), 1-18.

Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W. C., Wang, C. B., & Bernardini, S. (2020). The COVID-19 pandemic. Critical reviews in clinical laboratory sciences, 57(6), 365-388.

Curtis, V., Aunger, R., & Rabie, T. (2004). Evidence that disgust evolved to protect from risk of disease. Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences, 271(suppl_4), S131-S133.

Çiçek, B., Şahin, H., & Erkal, S. (2020). "Covid-19 Hijyen Ölçeği": Bir Ölçek Geliştirme Çalışması.. Electronic Turkish Studies, 15(6).

Daszak, P., Cunningham, A. A., & Hyatt, A. D. (2000). Emerging infectious diseases of wildlife--threats to biodiversity and human health. science, 287(5452), 443-449.

Dow, K. E., Jackson C., Wong J., & Leitch R. A. (2008). A comparison of structural equation modeling approaches: the case of user acceptance of ınformation systems. Journal Of Computer Information Systems, 48(4), 106-114.

Duncan, L. A., Schaller, M., & Park, J. H. (2009). Perceived vulnerability to disease: Development and validation of a 15-item self-report instrument. Personality and Individual Differences, 47(6), 541–546.

Duncan, L. A., Schaller, M., & Park, J. H. (2009). Perceived vulnerability to disease: Development and validation of a 15-item self-report instrument. Personality and Individual differences, 47(6), 541-546.

Durak Batıgün, A., & Şenkal Ertürk, İ. (2020). Çok Boyutlu COVİD-19 Ölçeği geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışması. Nesne Dergisi, 8(18), 406-421.

Farmer, P. (1996). Social inequalities and emerging infectious diseases. Emerging infectious diseases, 2(4), 259.

Fauci, A. S. (2001). Infectious diseases: considerations for the 21st century. Clinical Infectious Diseases, 32(5), 675-685.

Field, A. (2009). Discovering statistics using IBM SPSS statistics. SAGE. (Third Edition). London.

Gayer, M., Legros, D., Formenty, P., & Connolly, M. A. (2007). Conflict and emerging infectious diseases. Emerging infectious diseases, 13(11), 1625.

Green, M. S., Swartz, T., Mayshar, E., Lev, B., Leventhal, A., Slater, P. E., & Shemer, J. (2002). When is an epidemic an epidemic?. The Israel Medical Association journal: IMAJ, 4(1), 3-6.

Grennan, D. (2019). What is a Pandemic?. Jama, 321(9), 910-910.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tahtam, R. L., & Black, W. C. (1998). Multivariate Data Analysis. New Jersey: Prentice Hall International Inc.

Hox, J. J., & Bechger, T. M. (1995). An introduction to structural equation modeling. Family Science Review, 11, 354-373.

Jones, K. E., Patel, N. G., Levy, M. A., Storeygard, A., Balk, D., Gittleman, J. L., & Daszak, P. (2008). Global trends in emerging infectious diseases. Nature, 451(7181), 990-993.

Kanat, M. H., Arı, A. G., & Arslan, K. (2021). COVID-19 Salgınına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. Asya Studies, 5(18), 1-19.

Kaya, S., Kırlıoğlu, M., & Toptaş, T. (2021). Covid-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(2), 525-541.

Kurt, M. E., Capar, H., Biçer, İ., Çakmak, C., & Demir, H. (2021). COVID-19'a Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranış Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi, 5(1), 43-50.

Lackland, D. T. (2005). Systemic hypertension: an endemic, epidemic, and a pandemic. In Seminars in nephrology (Vol. 25, No. 4, pp. 194-197). WB Saunders.

Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, F. N., Akkuzu, H., Karaman, G., & Türkan, Z. (2020). Kovid-19 Korkusu Ölçeği'nin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalişmasi. International Journal of Social Science, 3(2), 71-80.

Mamatoğlu, N., & Aksoy, Ş. (2021). Covid–19 Readiness Organizational Trust Scale. Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology, 183-191, 3(3).

Moore, Z. S., Seward, J. F., & Lane, J. M. (2006). Smallpox. The Lancet, 367(9508), 425-435.

Morens, D. M., & Fauci, A. S. (2013). Emerging infectious diseases: threats to human health and global stability. PLoS pathogens, 9(7), e1003467.

Ofcansky, T. P. (1984). British colonial administration in the Fiji Islands during the 1875 measles epidemic. Adler Museum Bulletin, 10(1), 23-27.

Pan, L., Wang, J., Wang, X., Ji, J. S., Ye, D., Shen, J., ... & Wang, L. (2022). Prevention and control of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in public places. Environmental Pollution, 292, 118273.

Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30, 19-26.

Ruxrungtham, K., Brown, T., & Phanuphak, P. (2004). Hiv/aids in asia. The Lancet, 364(9428), 69-82.

Safra, L., Sijilmassi, A., Chevallier, C. (2021). Disease, perceived infectability and threat reactivity: A COVID-19 study. Personality and Individual Differences, 180 (2021) 110945. https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110945

Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M., & Satici, S. A. (2021). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. International journal of mental health and addiction, 19(6), 1980-1988.

Schumacker RE. (2006): Conducting specification searches with amos. Structural equation modeling. A Multidisciplinary Journal, 13 (1), 118-129.

Sehdev, P. S. (2002). The origin of quarantine. Clinical infectious diseases: an official publication of the Infectious Diseases Society of America, 35(9), 1071-1072.

Simpson, D. I. (1964). Zika virus infection in man. Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene, 58(4), 335-8.

Sinanoğlu, Ü. D. (2021). Bir ölçek geliştirme çalışması: COVID-19 pandemisi psikososyal etkilenme ölçeği / A scale development study: psychosocial impact scale of COVID-19 pandemic (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Tekkurşun Demir, G., Cicioğlu, H., & İlhan, E. (2020). Sporcuların yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygısı ölçeği (SYTKYKÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Journal of Human Sciences. 17(2).

World Health Organization. (2019). Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV).

SOSYAL MEDYA KONULU LİSANSÜSTÜ YAZININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SICAK NOKTALAR, SINIRLAR VE GELECEKTEKİ EĞİLİMLER

Doç. Dr. Hacer Aker[1], Çisem Çomruk[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, haceraker@selcuk.edu.tr- Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

[2]Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ciisemcomruk@gmail.com-Orcid ID: 0000-0002-0669-8636

ÖZET

Bibliyometrik bir analize dayanan bu çalışma, 2022 yılında sosyal medya alanında yayınlanan lisansüstü tezlere odaklanmakta, daha ileri araştırmalar için öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, YÖKTez Merkezi'nde "sosyal medya" kelimesi taranarak elde edilen verilerden yararlanıldı. Verilere erişirken iki dahil etme kriteri belirlendi: Birincisi, çalışmanın iletişim alanında ("İletişim Bilimleri", "Halkla İlişkiler ve Tanıtım", "Gazetecilik", "Radyo, Televizyon ve Sinema" ve "Reklamcılık") hazırlanmış olmasıydı. İkincisi, tezlerden yayın yılının 2022 olması istendi. Bunu yapmak üç açıdan önemliydi: Birincisi, önceki yıllarda ait analizlerin varlığıydı. Bu nedenle, 2022 ve öncesinin çalışmaya dahil edilmesi, mevcut çalışmaların tekrarlanması riskini içerebilirdi. İkincisi ise sosyal medyanın İletişim Fakülteleri'nde ne ölçüde tartışıldığı sorusuna yanıt aramaktı. Üçüncüsü ise elde edilecek bulguların gelecekteki araştırmalar için rehberlik sağlamak üzere sıcak noktaları, sınırları ve gelecekteki eğilimi belirleyebilme potansiyeliydi. Bulgular, tezlerde nicel (n=18) ve nitel (n=22) yöntemlerin tercih edilme oranlarının birbirine yakın olduğunu gösterdi. 7 tezde ise karma yöntem kullanılmıştı. Veri toplama tekniği olarak en fazla anket (n=20) ve içerik analizi (n=16) uygulandığı görüldü. Satın alma ve tüketim alışkanlıkları (n=10), reklam ve pazarlama stratejileri (n=3), bağımlılık (n=3), halkla ilişkiler (n=2), ikna stratejileri ve kampanya (n=2), yalnızlık (n=2), mahremiyet algısı (n=2), mekân ve kimlik inşası (n=2) ve linç kültürü (n=2) tezlerde öne çıkan konular oldu. Tezlerin yaklaşık dörtte üçü yüksek lisans (n=34) düzeyindeydi ve kadınlar (n=25) erkeklere (n=22) kıyasla konuyla daha çok ilgiliydi. Toplam 15 şehirden 27 üniversite sosyal medya konusu üzerinde tez yayınladı; bu üniversitelerin çoğu (n=13) İstanbul'daydı (Marmara Üniversitesi (n=5) ve İstanbul Üniversitesi (n=4)).

Anahtar Kelimeler : Sosyal medya, lisansüstü, YÖK Tez, bibliyometrik analiz, İletişim Fakültesi.

1. GİRİŞ

Teknolojinin her alanda ilerlemesi iletişim teknolojisine de yansımış, yeni iletişim teknolojileri hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yeni iletişim teknolojileri birçok yeni kavramı hayatımıza dahil etmiştir. İletişim alanında yaşanan gelişmeler ile internet ortaya çıkmış, buna bağlı olarak da sosyal medya, yeni medya, sosyal ağ gibi kavramlar medya alanında sık kullanılan ve çalışılan konular haline gelmiştir (Başlar, 2013, ss. 823). Sosyal medya hayatın her alanında etkisini gösterdikçe akademik yazın dünyası da konu üzerine eğilmeye devam etmiştir. YÖK

Tez merkezinde sosyal medya ile ilgili yayınlanan ilk tez çalışması 2010 yılındadır ve 2022 yılının sona erdiği bu günlerde konu güncelliğini korumakta, tezler, makaleler ve bildiriler yayınlanmaya devam etmektedir.

Bu çalışma, 2022 yılında YÖK Tez merkezinde yayınlanan sosyal medya konulu doktora ve yüksek lisans tezleri üzerine yürütülen bibliyometrik bir araştırmadır. Sosyal medya ile ilgili bibliyometrik çalışmalar mevcuttur. Örneğin Avşar (2020) çalışmasında, Web of Science (Wos) veri tabanında sosyal medya konulu SSCI indeksli yayınları incelemiş; Kubilay ve Ova, sosyal medya ve gazetecilik literatürünü hakemli dergi makaleleri üzerinden analiz etmiştir (Kubilay ve Ova, 2022). Benzer şekilde sosyal medya-nefret söylemi ile ilgili yayınlar Web of Science veri tabanı üzerinden (Toksarı, 2022), sosyal medya ve turizm konulu akademik yayınlar ise görsel haritalama tekniğiyle bibliyometrik analize tabi tutulmuştur (Özışık, 2022). Bibliyometrik analiz, büyük hacimli yapılandırılmamış verileri titiz bir şekilde anlamlandırarak kümülatif bilimsel bilgiyi ve köklü alanların evrimsel nüanslarını deşifre etmek ve haritalamak için kullanılan bir yöntemdir (Aker, 2021). Ancak 2022 yılında sosyal medya konulu lisansüstü tezlerin incelemesine dair bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışmayla 2022 yılında sosyal medya konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik haritasını ortaya çıkarmak ve ileri araştırmalar için öneriler sunmak amaçlanmıştır.

Sosyal Medya Konulu Lisansüstü Tezler (2022) Üzerine Bir Gözden Geçirme

YÖK Tez'de, 2022 yılında sosyal medya konusunu ele alan 47 adet doktora ve yüksek lisans tezi bulunmaktadır (08.12.2022 itibarıyla). *Sosyal Medya Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı ve Kişisel Mahremiyetin Sosyal Ağlarda Paylaşımı Üzerine Bir Araştırma* isimli doktora çalışmasında, Türkiye genelinde yapılan bir anket çalışmasıyla 1600 kişilik bir araştırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda sosyal medyanın etkisiyle mahremiyet kavramına bakışın az da olsa değiştiği ve dönüştüğü tespit edilmiştir (Alkan, 2022, ss. 192-206). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile gerçekleştirilen başka bir çalışmada sosyal medyanın spor sektörüne etkileri araştırılmış ve sektörde yer alan kişilerin sosyal medyayla alakalı fikirleri değerlendirilmiştir (Avcı, 2022). Karma bir yöntem ile hem anket hem de yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanılan bir diğer çalışmada, sosyal medya ve siyaset ilişkisi ele alınarak 18-24 arası seçmenlere ulaşmanın yolunun sosyal medya olduğu ve siyasi partilerin geleneksel medya ile sosyal medyada stratejilerinin farklı olması gerektiği sonucu elde edilmiştir (Özkan, 2022, ss. 129-136).

Yıldız, gençlerin satın alma davranışında Instagram ve Instagram fenomenlerinin (2022, ss. 241-249), Aytaç ise sosyal medya reklamlarının yönlendirici etkisinden bahsetmiştir (2022, ss. 263-270). Bozkurt, sosyal medyanın mekânsal ve kimliksel algısı ile ilgili değerlendirme yapmış, postmodern bireyin, kim olduğunu ve bu dünyaya niçin gönderildiğini unutarak egoist ve hedonist bir var olma/toplumsallaşma biçimine sürüklendiğini iddia etmiştir (2022, ss. 306-313). Linç kavramı ile ilgilenen Kutlu da Twitter'ın doğası gereği nefret söylemi, ayrımcılık, ötekileştirme gibi çeşitli linç unsurlarına uygun zemini hazırladığını ve teşvik ettiğini tespit etmiştir (Kutlu, 2022, ss. 270-280). Ceylan, sağlık sektörünün sosyal medya ile iç içe olduğunu ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak isteyen müşterilerin satın alma davranışını, sosyal mecralarda gördükleri reklamların etkilediğini gözlemlerken (2022, ss. 102-107), Karacan, İstanbul Gelişim Üniversitesi bünyesinde görev yapan akademik ve idari personelin medya

okuryazarlık derecesinin iyi olduğunu ve sosyal medya bağımlılıklarının bulunmadığını yazmıştır (2022, ss. 39-44).

Adıyaman Üniversitesi evrenselinde kolayda örneklem yoluyla elde edilen 1059 kişiye ulaşan Çalışkan (2022), sosyal medyanın hedonik tüketim alışkanlıklarına etkisini incelemiş; Varlık, sosyal medyanın Z kuşağı üzerinde siyasi davranış yönünden etkisinin X ve Y kuşaklarında göre daha fazla olduğu sonucuna varmıştır (2022, ss. 94-99). Benzer bi çalışma Sarı (2022) tarafından gerçekleştirilmiş; sosyal medyanın Z kuşağına etkisi ve bağımlılık düzeyi, Sakarya İletişim Fakültesi öğrencilerinden oluşan örnekleme uygulanan anket ile irdelenmiştir. Karma yöntem uygulayan Shikho (2022), 20 yerel kitle iletişim aracını incelemiş ve 686 Suriye uyruklu kişi üzerinden bir anket gerçekleştirmiştir. Çalışma, dezavantajlı grupların haklarını medya koruma perspektifinden inceleyerek, Suriyelilerin sivil toplum kuruluşları tarafından sosyal medyada nasıl temsil edildiği sorusuna yanıt aramıştır. Irak'ın başkenti Bağdat'ta 257 kişiye yapılan anket çalışmasında, demografik özelliklerin, sosyal medya kullanım sürelerinin ve yayının takip edildiği sosyal medya platformunun, sosyal medya üzerinden radyo-televizyon yayınlarını takip eden izleyici/dinleyici tutumlarını farklılaştırdığı ortaya çıkmıştır (Abbood, 2022, ss. 60-63).

Resüloğlu (2022), sosyal medya kullanıcılarının paylaşımlarında mahremiyet konusuyla ilgili düşünceleri ve mahremiyete bakış açılarının demografik özelliklere veya başka değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini, Al Zubaidi, 10 Ekim 2021 tarihli Irak erken genel seçim sonuçlarına göre ilk üç sırada yer alan siyasi parti liderlerinin twitter hesaplarını incelemiştir. Elde edilen bulgular, sosyal medyanın siyasi davranışlara etkisinin büyük olduğuna dair genel kabulün aksine Irak seçimlerinde en yüksek oyu alan üç siyasi liderin sosyal medya hesaplarının beklenildiği düzeyde aktif olmadığını ortaya koymuştur (Al Zubaidi, 2022, ss. 108-111). Bölükbaşı (2022) ise sosyal medya paylaşımları ve hem şehri oylarının seçimlere etkisini sorunsallaştırmış; Bayrampaşa örnekleminde yürüttüğü araştırmasında, yerel seçimlerde CHP'nin son seçimlerdeki stratejilerine devam etmesi, AKP'nin ise ilçedeki demografik yapıya uygun stratejiler izlemesi gerektiğini not etmiştir. Twitter evreninde 12 kullanıcının attığı 66 tweeti nitel yöntem ile inceleyen Parlak, bireylerin sosyal medyada linç kültürüne uyum sağlamasıyla psikolojik sebepler, ekonomik problemler, dikkat çekme isteği, kendini toplumda değersiz görme, tepkisiz kalamama, rahatlama ihtiyacı ve geçmişte yaşanılan manevi acıların sonucu oluşan küfür hafızası arasında anlamlı ilişki bulmuştur (2022, ss. 109-119). Sosyal medya reklamlarının satın alma davranışını etkilediği (Güler, 2022), e-spor kulüplerinin Twitter hesaplarında kurumsal kimlik unsurlarına yeterince yer verilmediği de (Tiryaki, 2022, ss. 62-65) iddialar arasındadır.

Karabela, sosyal medya paylaşımlarının içerikleri, kullanıcıların sosyal meseleleri yorumlama ve açıklama şekillerinin Batı üstünlüğü ön kabulüyle gerçekleştiğini işleri sürmüş, bunun, kendi toplumuna kültürel yabancılaşma kavramıyla açıklanabileceğini yazmıştır (2022, ss. 99-104). Sosyal medya reklamlarına karşı tutumları irdeleyen Kurnaz, kaliteli bulunan reklamların kabul gördüğü, kalitesiz bulunan reklamlardan ise kaçınıldığını bulgulamıştır (2022, ss. 78-89). Topçu'nun iddiası ise futbol takımlarının sosyal medya hesaplarının pandemi öncesine göre daha aktif olduğu, bunun da maçların oynanmaması ile açıklanabileceğidir. Yazara göre, ilgili dönemde ayrıca taraftar etkileşiminde azalma gözlemlenmiştir (2022, ss. 351-369). Sosyal medyanın bağımlılığının, gerçek dünyadan kaçış ve sosyal medyanın yokluğunu hissetme

yönünde belirtiler gösterdiği (Sevginer, 2022, ss. 262-273), kitle iletişiminde geleneksel medyanın tek yönlü iletişiminin sosyal medya ile çift taraflı ve anında etkileşimli bir hal aldığı (Cicioğlu, 2022, ss. 395-400), çevreci sivil toplum kuruluşlarının sosyal medya hesaplarını takipçileriyle ve hedef kitleleriyle etkileşim yaratmak, diyalog kurmak için değil duyurularını yapmak için kullandığı (Yavuz, 2022, ss. 205-213) da bir dizi çalışmayla açığa çıkarılmıştır.

Özcan, pandemi sürecinde rektörlerin paylaşımlarında gözlemlediği çeşitliliğe rağmen bu çeşitliliğin belli kategoriler üzerinde ilerlediğini ve atılan tweetlerin sıklığından çok içeriğinin etkileşim aldığını söylerken (2022, ss. 123-126), Bak, sosyal medyanın kaygı durumuna etkisini incelemiş; sosyal medya kullanımı ölçeğindeki tüm kaygı türlerinde bir düşüş olduğunu ancak anlamsızlık kaygısının yükseldiğini iddia etmiştir (2022, ss. 125-131). Satın alma davranışı ve sosyal medya ilişkisi üzerinden, sosyal medya reklamlarının diğer reklamlara göre öne çıktığı bilgisini paylaşan Çevik (2022, ss. 91-108) gibi Yaman da global marka yaratmak ile sosyal medya stratejileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur (2022, ss. 94-97). Dedeoğlu tarafından yürütülen bir diğer çalışma ise Twitter üzerinde iş arama ve bulma konusunda bir eksiklik olduğunu ve iş arayan kişilere verilen eğitimler yoluyla bu eksikliğin derinleşmeden önlenebileceği konusunda bir dizi öneri sunmuştur (2022, ss. 64-67). Instagram evreninden seçilen 8 baba profili üzerinden hegemonik erkekliğin sosyal medyada değişim ve dönüşümlere uğradığını gözlemleyen Görücü de ataerkil sistem eleştirilerine ek, hegemonik erkeklik söylemlerin içeriklerin anlatısına sızdığı iddiasındadır (2022, ss. 122-128).

Ayrıca sosyal medyanın toplumsal hareketler üzerinde etkisi olduğu (Başkır, 2022, ss. 137-147), sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilebileceği (Turşucuoğlu, 2022), sosyal medya hesaplarını aktif kullanan, trendlere uyan giyim markalarının olumlu geri dönüşler aldığı (Kurtulay, 2022, ss. 91-112), Göç İdaresi Başkanlığının Twitter hesabını tek yönlü şekilde kullandığı ve geleneksel halkla ilişkiler modelinde yeni bir strateji uygulandığı ileri sürülmüştür (Toğa, 2022, ss. 92-97). Yedikardeşler'e göre, Türkiye'de SMA hastası çocuklar için sosyal medyada düzenlenen bağış kampanyaları incelenmeye değer görülmüş; kullanıcıların kampanyaya katılmayı düşünse de ilk etapta güven sorunu yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır (2022, ss. 85-91). Meriçelli'nin iddiası ise sosyal medyanın gazete haberlerine yansımasının dönemsel olduğu yönündedir (2022, ss. 150-157). Karantina dönemlerinde, internet ve sosyal medya kullanım alışkanlıklarındaki değişiklikleri açığa çıkarmayı amaçlayan Bubekoğlu, belirtilen dönemde internet ve sosyal medya kullanımının arttığını ayrıca dijital pazarlama reklamlarının tüketiciler üzerinde etkili olduğunu bulgulamıştır (2022, ss. 131-135).

Dijital dünya ile tüketim alışkanlıklarının arasındaki bağlantıya işaret eden çalışmalara (Helvacı, 2022, ss. 74-81) ek, Z kuşağı kullanıcılarının kimlik ve kültür algılarının farklı kültür ve toplumlardan etkilendiği ve bu yolla şiddet, cinsellik ve argo içeren davranışları öğrendikleri yazılmıştır (Pekcan, 2022, ss. 136-139). Fenomen pazarlamanın bir uzantısı olarak YouTube'da kadına yönelik cinsiyetçi söylemi çok takipçili 3 Instagram fenomeninin paylaşımları üzerinden analiz eden Özdemir için ise cinsiyetçi rol kalıpları sosyal medyada fenomenler aracılığıyla yeniden üretilmektedir (2022, ss. 112-116). Beri yandan dizilerde kullanılan ve popüler olan ürünlerin satışının yapılmasının müşteri-marka ilişkisini güçlendirdiği (Doğan, 2022, ss. 121-125), Z kuşağının YouTube ve YouTuberların olumlu/olumsuz etkisine maruz kaldıkları ve bu durumun bilincinde olmadıkları (Ata, 2022, ss. 83-88), kullanıcıların dijital haklarının neler

olduğuna ilişkin bilgilerinin olmadığı, bunu araştırmadıkları ve kendilerini bu mecraya hâkim ve bu ortamda güvenli hissetmedikleri (Üner, 2022, ss. 59-62), sosyal medyanın daha gerçekçi bir alana dönüştürülmesine yönelik çalışmaların yapılması gerektiği (Güçlü, 2022, ss. 104-111), sosyal medyada sunulan sağlık paylaşımlarının ticari bir amaç güttüğü ve incelenen içeriklerin piyasalaştırılmış sağlık uygulamalarının yaygınlaşmasında rol oynadığı da alanyazına eklemlenen bulgular arasındadır (Yağlı, 2022, ss. 92-101).

2022 yılında Sosyal Medya: Bibliyometrik Bir Analiz

2022 yılında sosyal medya ile ilgili yazılan lisansüstü tezler incelendiği zaman 47 tezin 34'ünü yüksek lisans, 13'ünü ise doktora tezlerinden oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 1: İncelenen tezlerin türüne ilişkin dağılım

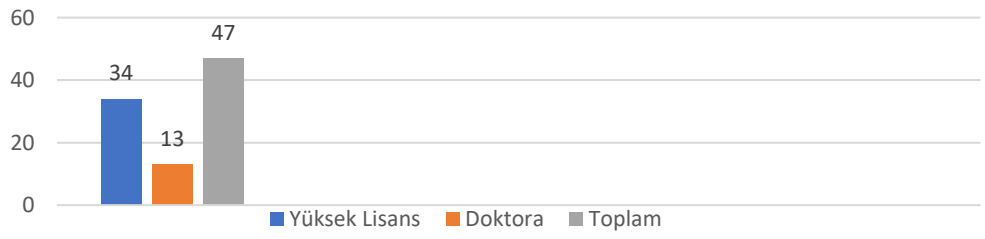

47 tezin danışman profillerinde ise profesörlerin yürüttüğü tezlerin sayısının oldukça fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. 13 doktora tezinin tümü bir profesör tarafından yürütülürken, 34 yüksek lisans çalışmasının 9 tanesinin danışmanlığını bir profesör üstlenmiştir. Kalan yüksek lisans tezleri ise 15 Doktor öğretim üyesi ve 10 Doçent şeklinde bölünmektedir.

Çizelge 2: İncelenen tezlerin danışman profillerine ilişkin dağılım

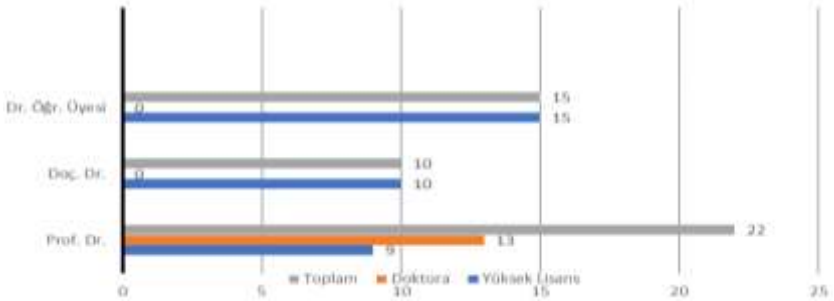

İncelenen tezlerin yazarlarının cinsiyet dağılımına bakıldığı zaman büyük bir fark göze çarpmamaktadır. Doktora tezlerinin 7'si erkek bir yazar tarafından çalışılırken 6 tanesi kadın araştırmacılar tarafından yazılmıştır. Yüksek Lisans tezlerinde ise kadınların daha fazla sosyal medya konusuna eğildiği gözlenmektedir. Konu ile ilgili 19 yüksek lisans tezi kadınlar tarafından 15 tanesi ise erkekler tarafından çalışılmıştır.

Çizelge 3: İncelenen tez yazarlarının cinsiyet dağılımı

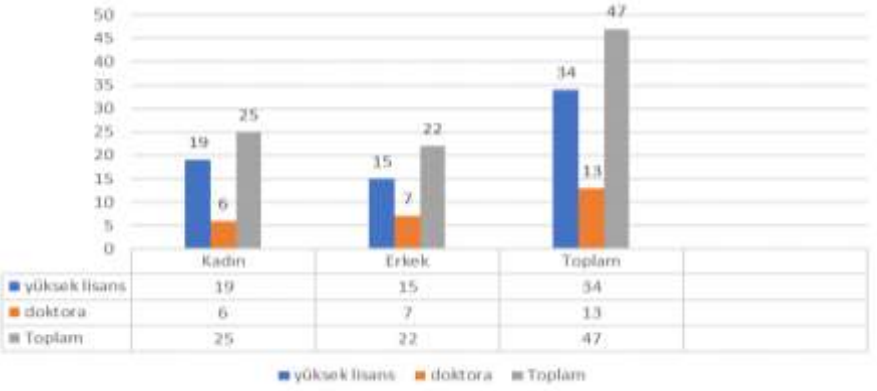

2022 yılında sosyal medya konulu tezlerin çalışıldığı üniversite profillerinde ise devlet üniversitelerinin sayıca üstünlüğü göze çarpmaktadır. 13 doktora tezinin 12 tanesi bir devlet üniversitesinde çalışılırken, 1 tez bir vakıf üniversitesinden çıkmıştır. Yine 34 yüksek lisans tezinde devlet üniversitelerinin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Tezlerin 24 tanesi devlet üniversitelerinde, 10'u ise vakıf üniversitelerinde çalışılmıştır.

Çizelge 4: İncelenen tezlerin özel/kamu/vakıf üni. ilişkin dağılım

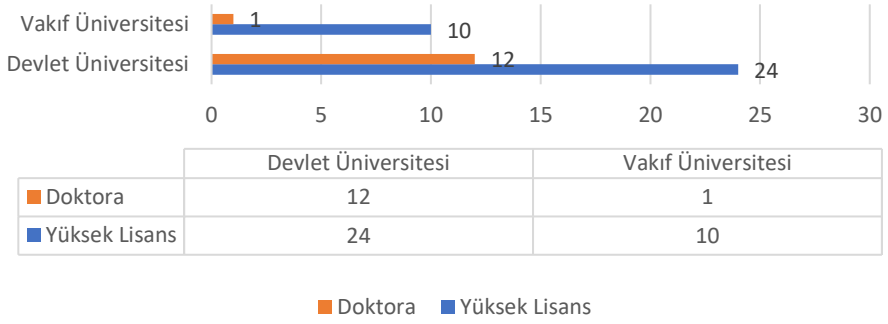

İncelenen 47 tezin sadece 2 tanesi İngilizce dilinde yazılmıştır. İngilizce yazılan iki tez de yüksek lisans tezi olup, tüm doktora tezlerinin Türkçe yazıldığı dikkat çekmektedir.

Çizelge 5: İncelenen tezlerin yazıldığı dile ilişkin dağılım

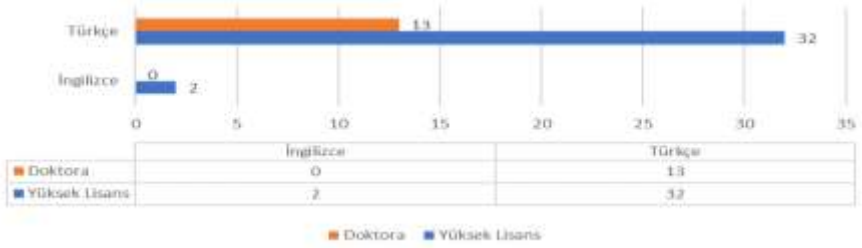

2022 yılında İletişim Fakülteleri'nde sosyal medya konulu tez en fazla Marmara Üniversitesi'nde çalışılmıştır. Marmara Üniversitesi'nde 3 doktora ve 2 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 5 tez yayınlanırken, İstanbul Üniversitesi'nde bu sayı 4'tür. İstanbul'da bulunan vakıf ve devlet üniversitelerinin konu üzerinde daha çok durdukları göze çarpmaktadır. İstanbul dışında bulunan üniversiteler arasında ise Kastamonu Üniversitesi 3; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi 2'şer yüksek lisans

tezi yayınlamıştır. 2022 yılında toplam 15 şehirden 27 üniversite sosyal medya konusu üzerinde tez çalışması yayınlamıştır. Bu 27 üniversiteden 13 tanesi İstanbul'da bulunmaktadır.

Çizelge 6: İncelenen tezlerin yazıldığı üniversitelere ilişkin dağılım

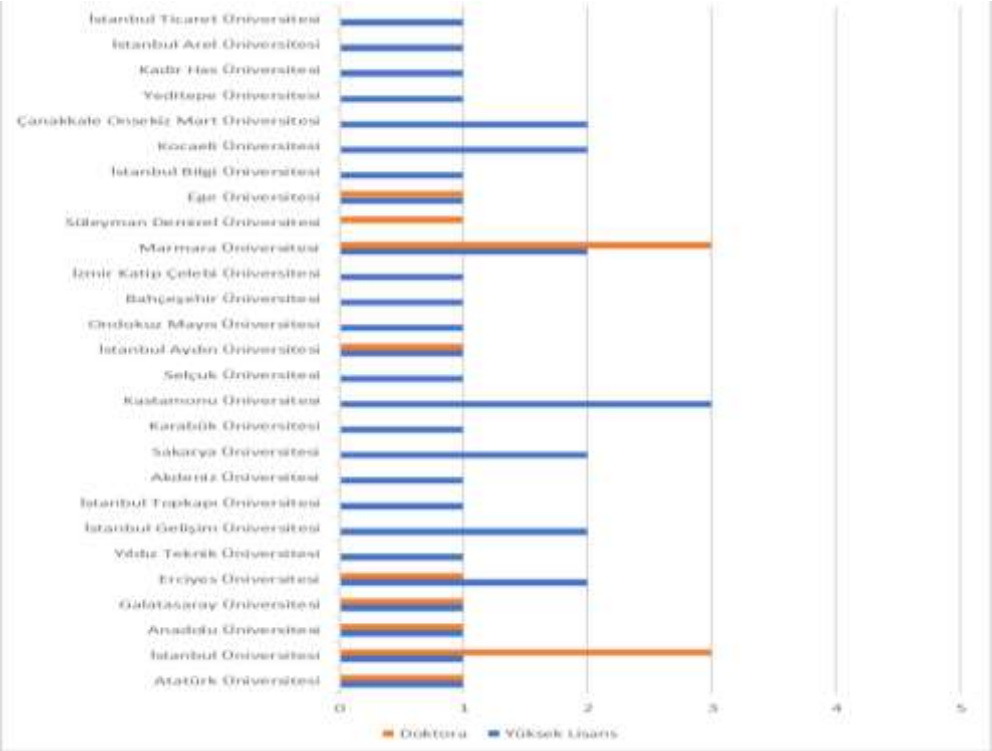

2022 yılında sosyal medya konusu ile ilgili yayınlanan lisansüstü tezlere bakıldığı zaman nitel ve nicel yöntem arasında bir yakınlık söz konusudur. Toplam 47 tezin 22 tanesi nicel, 18 tanesi ise nitel yöntemden yararlanmıştır. Kalan 7 tez ise karma yöntem ile yazılmıştır.

Çizelge 7: İncelenen tezlerde kullanılan yöntemlere ilişkin dağılım

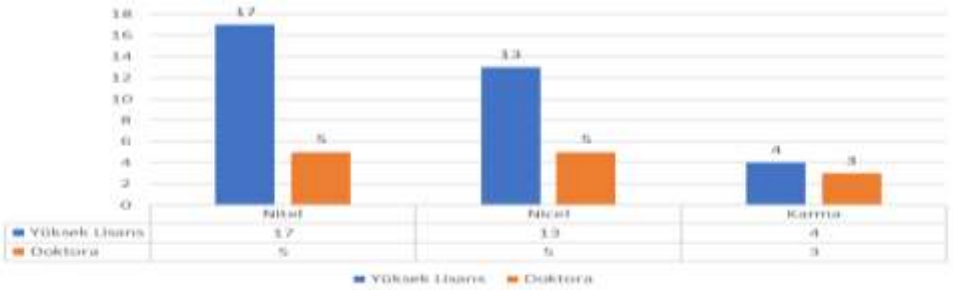

Veri toplama teknikleri incelendiğinde ise bir nicel yöntem tekniği olan anket göze çarpmaktadır. 47 tezin 20 tanesi anket tekniğinden yararlanmıştır. 34 yüksek lisans tezinin 15 tanesinde, 13 doktora tezinin ise 5'inde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anketi, nitel bir teknik olan içerik analizi takip etmektedir. 13 yüksek lisans ve 3 doktora olmak üzere toplam 16 tezde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, derinlemesine görüşme ve söylem analizi ise yine başvurulan tekniklerden olmuştur.

Çizelge 8: İncelenen tezlerde kullanılan veri toplama tekniklerine ilişkin dağılım

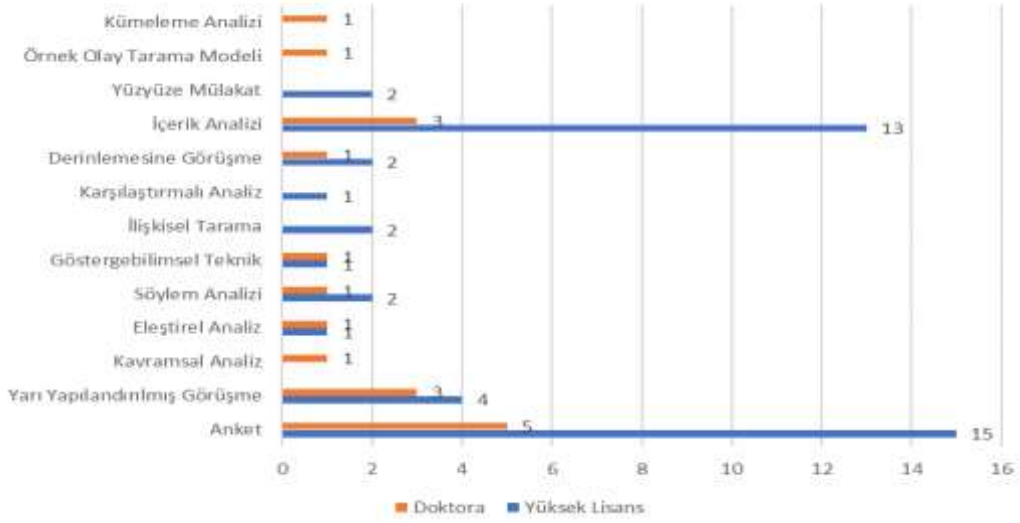

2022 yılında sosyal medya ile ilgili en çok satın alma ve tüketim alışkanlıkları üzerinde tez yayınlanmıştır. 47 tezin 10 tanesi bu konudadır. 8 yüksek lisans ve 2 doktora tezi satın alma ve tüketici davranışları üzerine eğilim göstermiştir. Genel olarak konular incelendiği zaman, sosyal medyanın satın alma ve tüketime etkisinin yanı sıra; reklam ve pazarlama stratejileri, halkla ilişkiler, ikna stratejileri ve kampanya gibi kullanıcıların tutum/davranışlarına olan etkiyi ölçmeye yönelik çalışmalar dikkat çekmektedir. Yine sosyal medyanın bireyler üzerindeki yalnızlık, bağımlılık ve varoluşsal kaygı gibi psikolojik etkileri de çalışılan konular arasındadır. Mekân ve kimlik inşası ile linç kültürü konuları sosyal medya ile ilgili sıkça konuşulan ve tartışılan konulardandır. Bu durum 2022 yılında yayınlanan tezlerde de kendini göstermiştir.

Çizelge 9: İncelenen tezlerin konu dağılımı

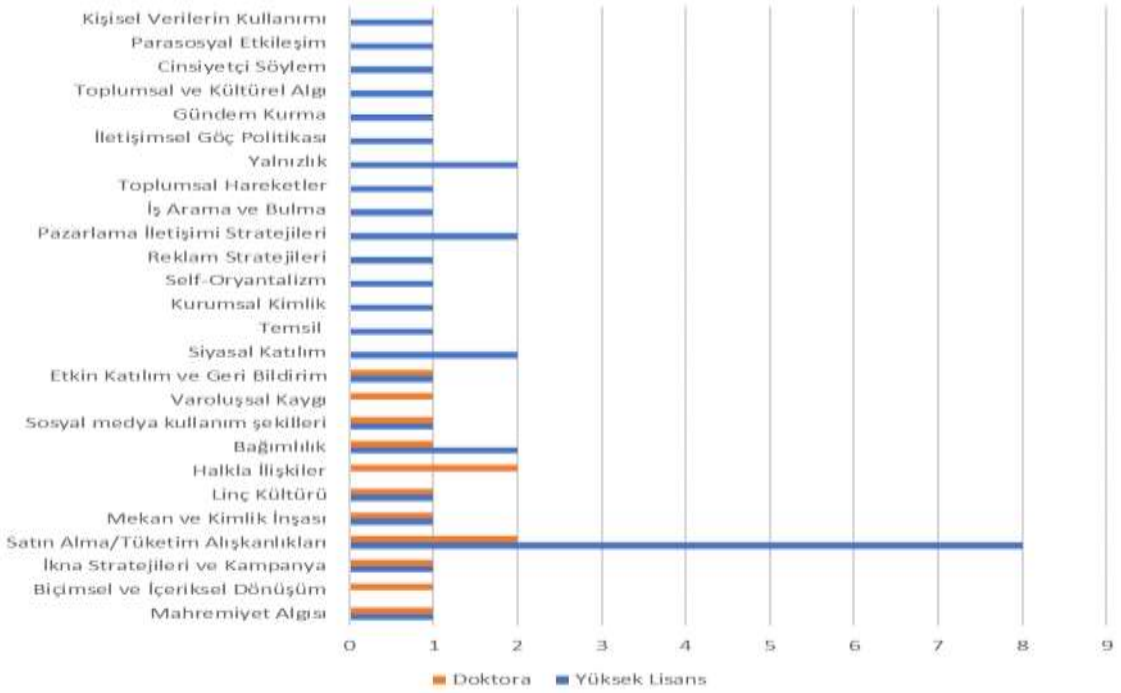

Bulgular

- 2022 yılında sosyal medya ile ilgili 34 yüksek lisans ve 13 doktora olmak üzere toplam 47 adet tez yayınlanmıştır.
- Tezlerin büyük çoğunluğunun danışmanlığını profesörler üstlenmiştir (22 tez).
- Kadınlar (25 tez), erkeklere (22 tez) göre sosyal medya konusuna daha çok ilgi gösterse de aradaki fark oldukça azdır.
- Devlet üniversitelerinde konu ile ilgili toplam 36 tez yayınlanırken, vakıf üniversitelerinde sosyal medya konulu 11 tez yayınlanmıştır. Marmara Üniversitesi (5 tez) ve İstanbul Üniversitesi (4 tez) sosyal medya konulu tezlerde öne çıkan üniversiteler olmuştur. Konu ile ilgili 15 şehirden 27 farklı üniversitede tez yayınlanmıştır.
- Yayınlanan tez çalışmalarının sadece 2 tanesi İngilizce, geri kalan 45 tez Türkçe dilinde yazılmıştır.
- Çalışmalarda nitel ve nicel yöntemlerin tercih edilme oranları birbirine çok yakındır. Yüksek lisan tezlerinin 17 tanesi nitel, 13 tanesi nicel yöntem ile; doktora tezlerinin 5'i nicel 5'i nitel yöntem ile yazılmıştır. Kalan 7 tezde ise karma yöntem tercih edilmiştir (4 yüksek lisans, 3 doktora).
- Toplam 20 tezde uygulanan anket ile 16 tezde uygulanan içerik analizi en çok tercih edilen veri toplama teknikleri olmuştur.
- İncelenen tezlerde en çok satın alma ve tüketim alışkanlıkları konusuna değinilmiştir (10 tez).

Öneriler

- Gelecekte araştırmacılar, uluslararası akademik yazını da dahil ederek sosyal medya ile ilgili yönelinen konu, kullanılan yöntem ve teknik karşılaştırması yapabilirler.
- İncelenen tezlerde Z kuşağının üzerinde durulduğu görülürken yaşlıların sosyal medya ile ilişkilerine değinilmediği görülmüştür. Bu konuda çalışmalar yapılabilir.
- Farklı dillerde yazılan tezlerin sayısı arttırılabilir.
- Tezlerin daha çok İstanbul'da bulunan üniversiteler tarafından yayınlandığı görülmektedir. Akademik yazının çeşitliliği bakımından farklı coğrafi bölgelerde bulunan üniversitelerin danışmanları tarafından lisansüstü çalışmalarda konu teşvik edilebilir.
- Sosyal medyanın hukuki boyutunu derinlemesine ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hukuki yönleri ile sosyal medyanın değerlendirildiği çalışmalar uygulanabilir.
- İncelenen tezlerde anket ve içerik analizi tekniklerinin sayıca üstünlüğü göze çarpmaktadır. Bulguların doğrulanması ve çeşitliği bakımından farklı tekniklere yönelim teşvik edilebilir.
- Satın alma ve tüketici davranışı, pazarlama ve reklam stratejileri gibi müşteri-şirket ilişkileri sosyal medya ile ilgili 2022 yılında çok çalışılan konular olarak görülmektedir. Konu çeşitliliğinin sağlanması ve sosyal medyanın derinlikli olarak incelenmesi açısından, disiplinlerarası çalışmalar yapılabilir.

Yazar Katkısı

Taslağın hazırlanması ve dataların toplanıp bir araya getirilmesi Çisem Çomruk'a aittir. Sonuçlara ulaşılmasını sağlayacak yöntemi tasarlayan, çalışmanın yürütülmesini organize eden, ilerlemesini gözeten, çalışmanın teslim edilmesinden önce, dil ve yazınsal düzeltmeler dahil bilimsel anlamda çalışmayı yeniden değerlendiren Hacer Aker'dir. Tüm yazarlar bu çalışmaya bireysel olarak katılmış ve sunulan makalenin son halini gördüklerini ve gözden geçirerek onaylamıştır.

Kaynakça

Abbood, M. W. (2022). *Irak'ta Sosyal Ağlar Üzerinden Radyo ve Televizyon Yayınlarını İzleme Üzerine Bir İnceleme.* Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Aker, H. (2021). Akademik sinema yazınının çocuk ile imtihanı: Bibliyometrik bir analiz. A. Can, M. Aytaş ve H. Aker (Editörler). *Sinema ve Çocuk 1-Dünya ve Türk Sinemasında Çocuk İmgesi ve Çocukluk Halleri*. Konya: Literatürk Academia, s. 29-60'taki makale.

Alkan, F. (2022). *Sosyal Medya Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı ve Kişisel Mahremiyetin Sosyal Ağlarda Paylaşımı Üzerine Bir Araştırma.* Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Al Zubaidi E. K. H. (2022). *Seçim Kampanyalarında Sosyal Medya: 2021 Irak Seçimlerinde Siyasi Liderlerin Twitter Kullanımı.* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ata, F. (2022). *Z Kuşağında Youtuberlarla Kurulan Parasosyal Etkileşimin Sosyoekonomik Koşullarla İlişkisi: Ortaokul Öğrencileri Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Avcı, S. (2022). *Türkiye Futbol Süper Ligi'nde Yer Alan Üç Büyük Kulübün Sosyal Medya Aracılığıyla Biçimsel ve İçeriksel Dönüşümü.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Avşar, İ. İ. (2020). Yeni Medya Alanında Akademik Bilgi Üretimi Üzerine Bir İnceleme. *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 4 (6) , 114-130 .

Aytaç, M.A. (2022). *Sosyal Medya Reklamlarının İzlenmesinde Reklam Çekiciliklerinin Tüketicinin Satın Alma Niyetine Etkisi ve Bir Araştırma.* Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bak, H. (2022). *Sosyal Medya Kullanımının Varoluşsal Kaygı Üzerine Etkisi.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Başlar, G. (2013). Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm. *Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* II. Cilt 2, ed. (Mustafa Akgül vs.), Antalya, Türkiye, 23-25 Ocak 2013, ss. 823-832.

Başkır, Ş. (2022). *Sosyal Medya ve Yeni Toplumsal Hareketler İlişkisi: George Floyd Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Bozkurt, M. (2022). *Gençlerin Hedonik Tüketim Alışkanlıklarına Sosyal Medyanın Etkisi: Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bölükbaşı, S. (2022). *Yeni Medya Aracı Olarak Sosyal Medyada Hemşehri Oyları Etkisi: "Bayrampaşa Örneği".* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Bubekoğlu, N. (2022). *Covid-19 Pandemi Sürecinde İnteraktif Reklamlar ile Dönüşen Dijital Pazarlama Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme: Hepsiburada Sosyal Medya Hesapları.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Ceylan, M. (2022). *Sağlık Hizmetleri Sektöründe Sosyal Medya Reklamlarına Karşı Tüketici Tutumlarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Cicioğlu, B. (2022). *Etkin Katılım Ve Geri Bildirim Aracı Olarak Sosyal Medyanın Televizyon Ana Haberlerinde Kullanımının Fox Tv Örneği Üzerinden İncelenmesi.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çalışkan, H. (2022). *Sosyal Medyanın Tüketicilerin Hedonik Tüketim Alışkanlıklarına Etkisi: Bir Alan Araştırması.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Çevik, G. Ö. (2022). *Sosyal Medya Reklamları ve Tüketicilerin Sosyal Medya Reklamlarında Sunulan Ürünleri Satın Alma Niyetlerini Etkileyen Faktörler.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dedeoğlu, Ş. N. (2022). *İş Arama ve Bulmada Sosyal Medyanın Rolü: Twitter Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Doğan, E. (2022). *Sosyal Medya Platformlarının Tüketime Katkısı: Dizilerde Kullanılan Aksesuarların Metalaşması ve Satışı.* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Güçlü, H. (2022). *Dijital İletişim Çağında Sosyalleşme ve Yalnızlaşma; Günlük Rutin, Boş Zaman, Sosyal Medya.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü, İstanbul.

Güler, T. (2022). *Sosyal Medya Reklamlarının Tüketicilerin Satın Alma Kararı Üzerine Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Görücü, Z. (2022). *Sosyal Medyada Kimlik İnşası: Hegemonik Erkeklik Bağlamında Instagram Babaları Üzerinden Erkekliğin Yeniden Üretimi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Helvacı, Ü. (2022). *Tüketim Kültürünün Oluşumunda Sosyal Medyanın Etkileri: Instagram ve Youtube Kullanan Bireylerin Tüketim Davranışlarının İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Meriçelli, N. (2022). *Gündem Kurma Kuramı Bağlamında Covid-19 Sürecinde Sağlık Bakanı ve Bilim Kurulu Üyelerinin Sosyal Medya Mesajlarının Medya Gündemini Belirlemedeki Yeri: Hürriyet, Sözcü, Yenişafak ve Yeniçağ Gazeteleri.* Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Karabela, E. (2022). *Türkiye'de Sosyal Medyada Self Oryantalizm "Twitter ve Instagram Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Karacan, M. (2022). *Üniversite Personelinin Yeni Medya Okuryazarlık Düzeyleri ile Sosyal Medya Bağımlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kubilay, Ç. ve Ova, N. (2022). Türkiye'de Sosyal Medya ve Gazetecilik Literatürü: Hakemli Dergi Makaleleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Yeni Medya,* (12), 117-139.

Kurnaz, H. E. (2022). *Sosyal Medyada Reklamdan Kaçınma ve Reklam Kabulü Davranışlarının Belirleyicileri: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kurtulay, C. (2022). *Social Sciences Institute Media and Communication Management-Integrated Marketing Communications Management.* Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kutlu, M. (2022). *Sosyal Medyada Linç Kültürü: Twitter Örnek Olay İncelemesi. Doktora Tezi.* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Özcan, A. (2022). *Rektörlerin Pandemi Sürecinde Etkileşim Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma.* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Özdemir, K. M. (2022). *Fenomen Pazarlamanın Bir Uzantısı Olarak Youtube'da Kadına Yönelik Cinsiyetçi Söylem.* Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Özışık Yapıcı, O. (2022). Sosyal Medya ve Turizm Konulu Akademik Yayınların Görsel Haritalama Tekniğine Göre Bibliyometrik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1275-1292.

Özkan, E. (2022). *Siyasi Rekabette, İkna Stratejileri ve Kampanya İletişimi Bağlamında Yeni Medyanın Kullanımı: Genç Seçmenlerin Yaklaşımları ve Siyasi Partilerin Sosyal Medya Yönetimi Çerçevesinde Bir Değerlendirme.* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Parlak, R. (2022). *Sosyal Medyada Bireyleri Linç Etmeye İten Etkenler Üzerine Nitel Bir Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Pekcan, E. G. (2022). *Denetimsiz İnternet Yayıncılığının Z Kuşağında Yarattığı Toplumsal ve Kültürel Algılar Üzerine İnceleme: İnternet Yayıncılığı Uygulaması Olarak Tiktok Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Resüloğlu, T. H. (2022). *Sosyal Medya Kullanan Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sakarya Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sarı, A. (2022). *Sosyal Medya Kullanımının Z Kuşağı Üzerindeki Bağımlılık Yansımaları.* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Sevginer, P. (2022). *Sosyal Medya Bağımlılığının Fizyo-Psikolojik Etkileri.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Shikho, M. (2022). *Investigating The Social Media Representation Of Disadvantaged Groups By Local And International Ngos in the Syrian Humanitarian Crisis: A Mixed Methods Study.* Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisanüstü Programlar Enstitüsü, Karabük.

Tiryaki, O. (2022). *E-Spor Kulüplerinin Sosyal Medya Kullanımlarının Kurumsal Kimlik Unsurları Açısından İncelenmesi: Twitter Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Toğa, T.S. (2022). *Türkiye'nin İletişimsel Göç Politikası; Twitter Üzerine Bir Analiz.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Toksarı, M. (2022). Sosyal Medya ve Nefret Söylemiyle İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analiz ile İncelenmesi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (8), 42-55.

Topçu, Ö. (2022). *Spor Kulüplerinin Dijital Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sosyal Medya Faaliyetlerinin İncelenmesi: Trabzonspor, Göztepe ve Galatasaray Futbol Kulüplerinin Karşılaştırılması.* Doktora Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Turşucuoğlu, B. (2022). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ile Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Üner, N. G. F. (2022). *Kişisel Verilerin Sosyal Medyada Paylaşımı Hakkında Farkındalık: Instagram Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Varlık, F. (2022). *Sosyal Medyanın Siyasal Katılım Davranışına Etkisi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerine Bir İnceleme.* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Yağlı, B. (2022). *Tüketim Kültürünün Yeniden Üretildiği Bir Alan Olarak Sağlık: Sosyal Medyada Sağlıklı Bedenin Sunumu.* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yaman, E. (2022). *Global Marka Değeri Yaratmanın Pazarlama İletişimi Stratejilerindeki Yeri: Godiva Çikolata Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yavuz, A. O. (2022). *Ulusal ve Uluslararası Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının Diyalogsal Halkla İlişkiler Bağlamında Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Karşılaştırmalı Bir İnceleme.* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yedikardeşler, B. (2022). *Türkiye'de Tıbbi Kitle Fonlaması: Sosyal Medya ve Bireylerin Bağış Katılımları Üzerine Bir Değerlendirme.* Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, İ. (2022). *Hedonik Tüketim Alışkanlıklarına Sosyal Medyanın Etkisi: Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SİNEMA ALANINDA YAZILMIŞ YEŞİLÇAM KONULU TEZLERİN (1999-2022) BİBLİYOMETRİK PROFİLİ

Doç. Dr. Hacer Aker[1], Aliyenur Yel[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, haceraker@selcuk.edu.tr - Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aliyenuryel4@gmail.com - Orcid ID: 0000-0002-4637-883X

ÖZET

Akademik sinema yazını ile Yeşilçam'ın kesiştiği noktada hatırı sayılır sayıda katkıya tanık olunmuştur. Mevcut literatürün çok disiplinli doğası, konuyla ilgili bütünleştirici içgörüleri gerektirmektedir. Bu nedenle, mevcut literatürü yapılandırılmış, nesnel ve nicel bir şekilde haritalamak için iki yönlü bir yaklaşım - sistematik inceleme ve ardından bibliyometrik analiz- benimsiyoruz. Böylece literatüre, Yeşilçam konulu tezlerin son araştırma gelişimini ve metodolojik evrimini analiz etmek ve genel bir bakış sağlayan kavramsal bir çerçeve önermek istiyoruz. İncelememiz, alandaki bilimsel ilerleme için çok sayıda öneri ile sonuçlanıyor. Pratik bir bakış açısından, bu inceleme, dağınık bulguları tek bir gövdede birleştirerek, gelecekteki araştırmacılar için kör noktaların ve genel eğilimlerin ayırt etmelerini sağlıyor. Bildiğimiz kadarıyla bu, akademik sinema yazınında Yeşilçam temalı tezleri araştıran ilk incelemedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Yeşilçam, lisansüstü, YÖK Tez, bibliyometrik analiz, sistematik inceleme.

1. GİRİŞ

1985-2013 yılları arasında Türkiye'de sinema konusunda tamamlanmış 199 doktora ve sanatta yeterlilik tezini bibliyometrik çözümlemeye tabi tutan bir araştırma, bunlardan 117'sinin Türk filmlerini konu edindiğini ve sadece 12'sinin izleyici merkezli olduğunu not etmiştir (İnceoğlu, 2014a, ss. 47-48). Diğer yandan 2002-2011 yılları arasında yedi hakemli akademik dergide yayınlanmış 178 sinema makalesinin bibliyometrik yöntemle incelendiği başka bir çalışma, yöntemsel eğilimler açısından çoğunlukla biçim ve biçem analizleri ile sosyolojik yöntemlerin kullanıldığından bahsetmiş ve sinema tarihi araştırmalarında gözlemlediği sınırlılığı ihmal edilmiş bir alan olarak işaretlemiştir (İnceoğlu, 2014b, ss. 194-197). Yaklaşık bir yıl önce yazına kazandırılan bir başka çalışma ise Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı'nda 2010-2020 yılları arasında üretilen 260 doktora tezini içerik analizine tabi tutmuş ve sonuç değişmemiştir (Koç, 2021, ss. 693-696). Söz konusu üç araştırmanın ulaştığı bulgular itibariyle üzerinde uzlaştığı temel bir nokta vardır: Akademik sinema çalışmalarına ilgi 2000'li yıllarda yoğunlaştı ve bu, aynı yıllarda sinema sektöründe yaşanan canlanmayla ilişkili olabilir. Benzer bir çıkarımın sinemanın bir alt dalı olan korku türü için de söz konusu edilebileceğini söyleyebiliriz. Özpay'ın bir yıl arayla yaptığı iki çalışma söz konusu çıkarımı yapabilme olanağı sunmaktadır.

Türk Korku Sinemasına Panoramik Bir Bakış ve İdeolojik İzdüşümleri, 2000'lere kadar hiç ilgi görmeyen bir türün neden 2000'ler sonrasında popüler olduğu sorusuna cevap aramıştır. Çalışmanın iddiası, 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'nin değişen siyasi ikliminin korku türünün popülerlik kazanmasında etkili olduğu yönündedir (Özpay, 2019, ss. 564-565). Aynı yazarın Türkiye'de korku sineması literatürü üzerine betimleyici bulgulardan hareketle kaleme aldığı bir diğer çalışması da yukarıda ana hatlarıyla paylaşılan sonuçları destekleyen argümanlarla örülüdür. Toplam 144 korku yazınını örnekleme alan yazar, mevcut sorunsala ilginin özellikle 1990'lı yıllarda arttığını, bunun teknolojik gelişmelerle ilişkili olduğu kadar 2000'li yıllar sonrası muhafazakâr ideolojinin iktidara gelmesi ve gündelik yaşam içinde muhafazakâr pratiklerin daha fazla yer bulmasıyla açıklanabileceğini belirtmiştir (Özpay, 2020, s. 57). Türkiye'de korku filmleri üzerine yazılan 83 lisansüstü çalışmayı örnekleme alan Aker ise "ne"yin "nasıl" sorunsallaştırıldığını sadece nominal çıktılarla değil niteliksel argümanlarla da incelemiş; "ne sıklıkla korku filmleri izliyoruz" sorusu kadar "neden korku filmleri izlemeyi seviyoruz" sorusunun ne bu çalışmalarda ne de Türkiye'de üretilen diğer akademik yazında tartışılmadığına/konu edilmediğine yönelik bulguları paylaşmıştır. Yazar en genel ifadeyle, akademik sinema çalışmaları üzerine yürütülen analizlerde izleyici odaklı çalışmaların genel popülasyon içinde küçük bir kümeyi temsil etiğini, korku türünde ise bu yönlü bir sorunsallaştırmaya (bir çalışma hariç) gidilmediğini görmüştür (Aker, 2021a). Yazarın aynı yıl yaptığı bir diğer çalışma ise Türk akademik sinema yazınında sorunlu bir alan olarak işaretlenen metodolojik işleyişin, sinema ve çocuk konulu tezlerde aşılabildiğini işaret etmektedir (Aker, 2021b). Alanyazına bakıldığında Yeşilçam konulu lisansüstü tezler evrenselinde bir çalışma yapılmadığı, konuya ilişkin bu yönlü bir girişimin ileri araştırmalar için referans oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma sözü edilen motivasyondan hareketle hazırlanmıştır.

Yeşilçam Konulu Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Gözden Geçirme

Yeşilçam konulu tezler üzerinde yapılan araştırmaya göre ilk tez 1999 Ali Karadoğan imzalı. Şerif Gören sinemasını konu alan tezde yazar, Gören sinemasını sinematografik olarak incelemiş, yönetmenin filmlerindeki temaların toplumsal değişim, işçi grevleri, sosyo-kültürel dönüşüm ve çatışma temalarından oluştuğunu tespit etmiştir (Karadoğan, 1999, ss. 114-125). Er, 1965-75 yılları arasında çekilen on yedi film üzerinden fedakâr anneler, evlenmemiş anneler, güçlü anneler ve üvey anneler vb. annelik figürlerine dikkat çekmiş (2004, ss. 110-115), Kotaman ise Raymond Williams'ın toplumsal bellek kuramı üzerinden örnekleme aldığı dramaların Yeşilçam sinemasından izler taşıdığı bulgusuna ulaşmıştır (2007, ss. 209-218). Yeşilçam sinemasında gayrimüslim temsillerini araştıran Balcı, yönetmenlerin filmlerinde gayrimüslimlere İstanbul'un kozmopolit yapısını vurgulamak, filmlere güldürü unsuru katmak ve halkın milliyetçilik duygularını kabartmak amacıyla yer vermeyi tercih ettiğini saptamış (2011, ss. 213-223), Yeşilçam'da zenginlik konusu üzerine düşünen Şahiner ise Orhan Kemal'in sinemaya uyarlanan filmlerinden hareketle başkahramanların ve olumlu tip olarak çizdiği karakterlerin fakir, zenginliğin ise fakirlerin gözündeki zenginlik olduğu sonucuna ulaşmıştır (2011, ss. 358-368). *Türk Sinemasında Son Western: Yahşi Batı (Belgesel Film)* çalışmasında Özçoban, tür filmlerin nasıl ortaya çıktığı ve yükselişe geçtiğini araştırmış, Türk sinemasının yüzünü Batıya, sırtını doğuya çevirdiğini yazmıştır (2013, ss. 26-27). 1955- 1975 yılları arasında çekilmiş Türk bilim kurgu filmlerinin yerelleşmiş olduğunu açıklamayı ve Türk

bilim kurgu filmlerinin özelliklerini açığa çıkarmayı amaçlayan Kaymaz, *Uçan Daireler İstanbul'da, Turist Ömer Uzay Yolunda, Dünyayı Kurtaran Adam, Badi, Homoti* örneklerini incelemiş, yeniden yapım ve uyarlama filmlerin, aynı tür örnekleri yeniden şekillendirdiği ve bu bağlamda yeni alttürlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu ortaya koymuştur (2013, ss. 63-66). Derin ise Yeşilçam sinemasının 2000 sonrası Türk sinemasında varlığını ne şekilde sürdürdüğünü, *Benim Dünyam* ve *Güzel Günler Göreceğiz* filmleri üzerinden sorunsallaştırmış; melodram türünün günümüz yerli filmlerinde yok olmadığı ancak değişime uğradığını iddia etmiştir (2014, ss. 174-182).

Yeşilçam Sinemasında 'Değişen Kadın' İmgesi: Köylü Kadının Kentli Kadına Dönüşümü'nde Molo, toplumda kadına ilişkin oluşturulan kalıp yargıların Yeşilçam sinemasında nasıl temsil edildiğini *Küçük Hanımefendi, Vahşi Gelin, Kezban, Kınalı Yapınca*k ve *Fakir Kızı Leyla* filmleri üzerinden incelemiş, köylü kadının kentli kadına dönüşüm sürecini anlatan bu filmlerin konu ve anlatı yapılarının benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur (2015, ss. 123-131). Yeşilçam sinemasında kadın üzerine yazılan tezlerden bir diğeri Demir imzalıdır. Yazar, 1960-1970 yılları arasında melodram türündeki filmlerde kadın suçluluğu ve intihar olgusunun nedenlerini Türker İnanoğlu, Nejat Saydam ve Ülkü Erakalın'ın filmlerini örnekleme alarak incelemiştir. Elde edilen bulgular, kadınların en çok "namus ve intikam" nedenleri ile "adam öldürme" suçunu işlediklerini işaret etmiştir (2015, ss. 148-152). Sevim ise Yeşilçam sinemasındaki melodramatik kalıpları *Tanrı Konuşur Şeytan Fısıldar* filmi üzerinden düşünmüş; melodrama yatkın bir hikâyenin melodram kalıplarından uzak durularak anlatılmasının mümkün olabileceğini iddia etmiştir (2015, ss. 183-185). Yeşilçam filmlerindeki kötü erkeklerin sosyo-kültürel bağlamda tipolojisini çıkarılmayı amaçlayan Sevindi, erkek figürlerini Osman Fahir Seden, Atıf Yılmaz, Memduh Ün, Halit Refiğ ve Metin Erksan filmleri çerçevesinde incelemiş; filmlerde, gerçek olamayacak kadar "iyi" olan jönlerin ve jön adamların, gerçek olamayacak kadar "kötü" olan kötü adamlar ve kötü kadınlarla karşı karşıya getirildiğini yazmıştır (2015, ss. 100-119).

1960 Dönemi Türk Sinemasında İşçi Sınıfının Temsili ve İlk İşçi Sınıfı Filmi Örneği Olarak: "Karanlıkta Uyananlar" çalışmasında Ünal, işçi sınıfının özelliklerini ve neyi temsil ettiğini *Karanlıkta Uyananlar* filmi üzerinden açıklamayı amaçlamış; işçi sınıfının kendinden başka güvenecek kimsesi olmadığını yazmıştır (2016, ss. 99-104). 2016 yılında Çerkeşli, *Seven Ne Yapmaz, Hıçkırık, Funda, Samanyolu, Aşka Tövbe* filmlerini inceleyerek Kerime Nadir uyarlamaları ile Yeşilçam filmleri arasındaki unsurları incelemiş (2016, ss. 130-139), Dönmez de 1968-1978 yılları arasında Yeşilçam filmlerinde kullanılan müziklerin makamsal, yapısal ve sosyo-kültürel, psiko-sosyal açılardan ele almıştır. Yazar, bazı Yeşilçam filmleri için Türk Sanat Müziği eserlerinin bestelendiğini ve bu eserlerin filmlere adını verdiğini ortaya koymuştur (2017, ss. 47-53). Turist Ömer konulu tezde Alptekin, 1963 ve 1973 yılları arasında çekilen Turist Ömer serisini müphemlik kavramı üzerinden okumayı hedeflemiş, Turist Ömer'i bir flanör olarak değerlendirmiştir (2017, ss. 62-64). Kemal Sunal filmlerindeki mizahi söylemin nasıl sağlandığının çağdaş mizah kuramları ışığında inceleyerek sinema mizah ilişkisi bağlamında açıklamayı amaçlayan Dinç, Kemal Sunal'ın 82 filmini incelemiş (2018, ss. 319-327), Şah ise 2018 yılında Yeşilçam komedilerinde mizahi unsurların nasıl kullanıldığını, mizah üretiminin nasıl gerçekleştirildiğini *Cilalı İbo* ve *Turist Ömer* tiplemeleri üzerinden sorgulamıştır. Yazar filmlerde mizahın, nesnelerin ve şeylerin dünyasında yıkıcı işlevlerle, film

tekniğinin sağladığı teknolojik katkılarla, fantastik unsurlarla, nesnelerle olan mücadeleyle ve görüntü travmalarıyla oluşturulduğu kanısındadır (Şah, 2018, ss. 102-111).

Yeşilçam'da kadın temsilini inceleyen Yağanoğlu, kültürel hayat kodlarının kadın oyuncular üzerinden nasıl aktarıldığını Türkan Şoray, Fatma Girik, Hülya Koçyiğit ve Filiz Akın gibi yıldızları örnekleme alarak açıklamış (2019, ss. 165-170), Güler 2019 yılında Jacques Derrida'nın yapıbozum kuramından hareketle Alp Zeki Heper filmlerini analiz etmiştir. Yazara göre Heper, dönem sinemasından farklı olarak sanat kaygısı gütmektedir (2019, ss. 104-109). Naci Anıl Konya ise Türk sinemasındaki deneysel tavrın varlığını *Bir Kadın* ve *Sevmek Zamanı* filmleri çerçevesinde ele almış, Yeşilçam döneminde deneysel sinema özelliklerini taşıyan örneklerin varlığına işaret etmiştir (2019, ss. 89-94). Yeşilçam Sineması senaristlerinden Bülent Oran, Safa Önal ve Sadık Şendil'i inceleyen Sevim, senaristlerin yaratıcılıklarının önünde engeller bulunduğunu, bunların endüstrileşememiş bir sektördeki olumsuz üretim koşulları, bölge işletmeciliği ve star sisteminin çizdiği sınırlar ile sansürün getirdiği dayatmalar olduğunu ileri sürmüştür (2019, ss. 138-144). Alpoğuz ise Yeşilçam sinemasının Türk mitolojisinden nasıl etkilendiği sorusuna odaklanmış, Joseph Campbell'ın monomit kuramında yer alan "çağrının reddi" ve "dönüşün reddi" arketiplerinin izine Yeşilçam'da rastlayamadığını not etmiştir (2019, ss. 185-195). Türk sinemasında 1960-1975 yılları arasında çekilmiş olan Hazretli filmleri din ve değerler eğitimi bağlamında analiz etmeyi amaçlayan Can, 25 hazretli film üzerinden Hazretli filmlerde değerlerle ilgili iletilerin, inanç ve ibadete dair iletilerden daha fazla olduğunu tespit etmiştir (2019, ss. 215-220). Türk sinemasında dublajı inceleyen Parlak, 1930 yılı ile Yeşilçam döneminin sonu olan 1980 yılı filmlerini örnekleme almış, yabancı dublajın yerli sinemaya etkisinden söz etmiştir (2019, ss. 146-156). Çiftçi, kabalık figürlerini 1960-90 yılları arasındaki kabadayı filmleri üzerinden incelemiş, kabadayı anlatılarının hakkaniyet uğruna savaşan kurtarıcı kahraman miti olarak inşa edildiğini tespit etmiştir (2019, ss. 347-368). Kozan, *Gelin, Düğün* ve *Diyet* filmlerini feminist çözümleme ile ele almış, kadınların sadece cinsellikle değil aile içinde ya da toplumsal olarak kamera önünde olması gerektiğini yazmıştır (2019, ss. 136-154). Ertem Eğilmez filmlerindeki komedi unsurları üzerinden toplumsal ve siyasal mesajları incelemeyi amaçlayan Arı ise *Sev Kardeşim, Mavi Boncuk, Salak Milyoner, Köyden İndim Şehre, Hababam Sınıfı, Süt Kardeşler, Gülen Gözler, Erkek Güzeli Sefil Bilo, Banker Bilo, Namuslu* filmlerinde Eğilmez'in, aile yapısı, toplumun eksiklikleri, sınıfsal farklılıklar, ağalık sorunu üzerine söz söylediğini ileri sürmüştür (2019, ss. 101-103). *1980'li Yıllar Türk Sineması'nda Uyumsuz ve Bunalımlı Karakter* adlı çalışmada Hansu, Türk sinemasındaki bunalımlı karakterleri toplumsal ve tarihsel olarak incelemiş, *Sen Türkülerini Söyle, Ses, Hakkâri'de Bir Mevsim* ve *Av Zamanı* örnekleminde toplumsal değişim ve dönüşümün beraberinde bunalımlı karakterler ortaya çıkardığını saptamıştır (2019, ss. 127-131). Türkiye'de 1950-1980 yılları arasındaki fantastik Türk sinemasının dinamiklerini ortaya koymayı amaçlayan Akın, Battal Gazi filmlerini betimsel olarak incelemiş, sinemadaki fantastik ögelerin kökünün, efsanelere, mitlere, destanlara ve masallara uzandığını bulgulamıştır (2019, ss. 148-163). Aker, yoksul-madunun kolektif ve görünür olmayan direniş pratiklerini Türk komedi sineması üzerinden anlamlandırmayı amaçlamış, *Cilalı İbo, Turist Ömer, Şaban* ve *Recep İvedik* tiplemeleri dolayımıyla yapısökümcü okuma yürütmüştür (2019, ss. 314-323).

Türkiye'de Dış Göç- Sinema İlişkisi Yeşilçam Örneği adlı çalışmada Karpuzoğlu, göçlerin Yeşilçam sinemasını nasıl etkilediğini sormuş, Şerif Gören'in iki filmi üzerinden dış göç temasının Türk sinemasını canlandırdığı yanıtını almıştır (2020, ss. 100-108). Toplumsal eleştiri biçimlerini Kemal Sunal filmleri üzerinden düşünen Yaman, *Katma Değer Şaban, Kibar Feyzo, Çöpçüler Kralı, Çarıklı Milyoner, Köyden İndim Şehre* filmlerini analiz etmiş, toplumsal sorunların bu filmlerde başat rol üstlendiğini söylemiştir (2020, ss. 141-144). Kiraz, Yeşilçam filmlerinin Türkiye'de genç kadınların temsili bağlamında dolaylı olarak etkili olduğuna (2020, ss. 255-263), Usta ise Türkan Şoray üzerinden yıldız-seyirci ilişkisinde ortak normların varlığına vurgu yapmıştır (2021, ss. 68-72). Dış göç meselesi sorunsallaştıran bir diğer isim olan Par, Şerif Gören'in *Almanya Acı Vatan* ve *Polizei* filmleri dolayımıyla dış göç temasının Türk sinemasının yeniden canlanmasında ve dağılmış bir sektörün bir araya gelmesinde aracı rol üstlendiğini iddia etmiştir. Yazara göre, kurumsal/örgütsel yapı eksikliği nedeniyle Türk sineması, Almanya pazarından öteye geçememiştir (2021, ss. 226-242). 1970'li ve 80'li yıllar sosyal ve politik yapısını Baytan ve Sunal filmlerini çözümleyerek inceleyen Ünlütürk'e göre ise sadece güldürme işleviyle tanımlanan ve eğitici olmadıkları iddia edilerek eleştirilen Baytan ve Sunal filmleri, özdeşleşmeye dayalı hikâye anlatımını engelleyerek eleştirel bir bakış için imkanlar sunmaktadır (2021, ss. 124-130).

Tinç, Atıf Yılmaz'ın dört filmini aşk felsefesi bağlamında ele alarak, aşkın güçlü bir duygu olmasının getirdiği en önemli farklılığın, aşkın, aşkı yaşayan karakterleri değiştirdiği gerçeği olduğunu iddia etmiş (2022, ss. 73-76); Yeşilçam anne melodramlarını ve kadın öznelliğinin kuruluşunu kaleme alan Gedizoğlu ise anne melodramları içinde Yeşilçam'ın sinik yapısına dikkat çekmiştir (2022, ss. 199-203). Yeşilçam Sinemasında birçok filmde yıldız oyuncu olan Türkan Şoray'a odaklanan Albayrak, *Dönüş, Yılanı Öldürseler, Azap* ve *Bodrum Hâkimi* filmlerini örnekleme almış; Türkan Şoray'ın, Yeşilçam'ın kurgusal kadın karakterleri ile 80 sonrası perdeye yansıyan özgür kadın arasında köprü oluşturduğunu ve toplum tarafından özgür kadın imgesinin benimsenmesine katkı sağladığını tespit etmiştir (2022, ss. 123-127).

Yeşilçam Konulu Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz (1999-2022)

İlk tez 1999 yılında yazılmıştır. 2013 yılından sonra tez sayılarında artış olmuş, bu sayı 2019 yılında artmıştır. Toplam 42 tezin 34'ü yüksek lisans tezidir. Doktora tezleri 2007, 2009, 2018, 2019 2020, 2021 ve 2022 yıllarında kaleme alınmıştır.

Çizelge 1: Yeşilçam konulu tezlerin yıllara göre dağılımı

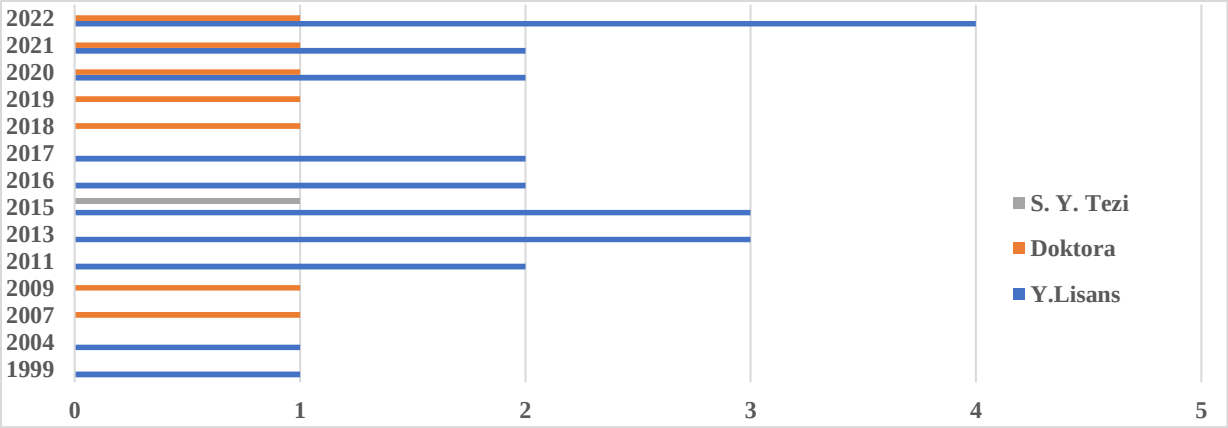

İncelenen 42 tezlerin, 3'ü İngilizce, 39'u Türkçe'dir. İngilizce tezlerin ikisi doktora biri yüksek lisans düzeyinde yazılmıştır. 39 Türkçe tezin 33'ü yüksek lisans, 6'sı doktora tezidir.

Çizelge 2: Yeşilçam konulu tezlerin yazıldıkları dil dağılımı

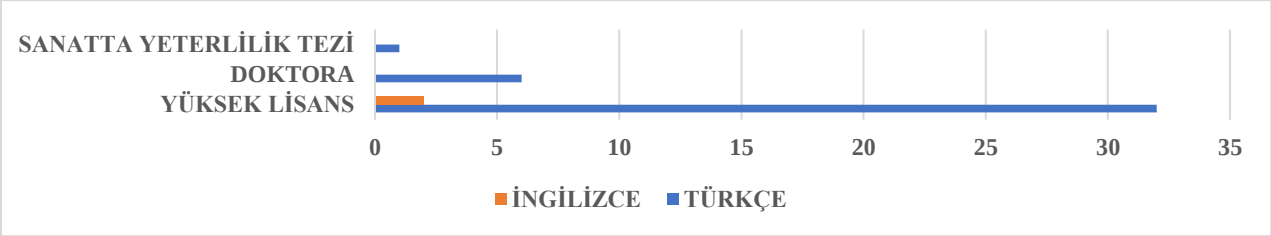

Yapılan inceleme sonucunda araştırmacıların inceledikleri filmlerin en çok melodram türünde olduğu görülmüştür. Melodram türünü komedi takip etmiştir. Tarihi, deneysel, bilim kurgu, belgesel türleri de incelenen film türleri arasındadır.

Çizelge 3: Yeşilçam konulu tezlerde incelenen filmlerin türlere göre dağılımı

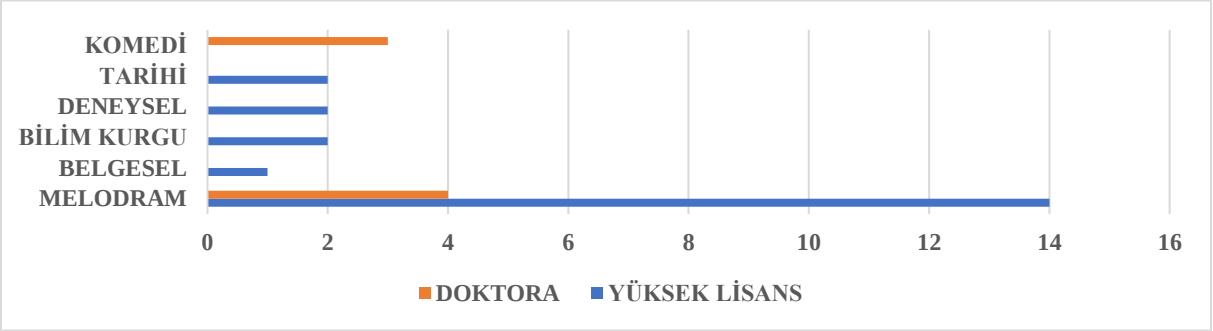

İncelenen tezlere bakıldığında büyük çoğunluğunun profesörler tarafından yürütüldüğü söylenebilir.

Çizelge 4: Yeşilçam konulu tezlerin danışman profillerine göre dağılımı

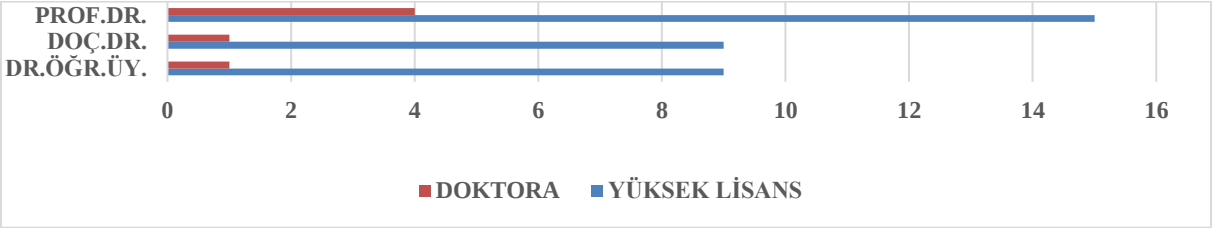

İncelenen tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında Marmara Üniversitesi 13 tez ile en ön sırada yer almıştır. Marmara Üniversitesi'ni 5 tez ile Selçuk Üniversitesi takip etmiştir.

Çizelge 5: Yeşilçam konulu tezlerin yayınlandıkları üniversitelere göre dağılım

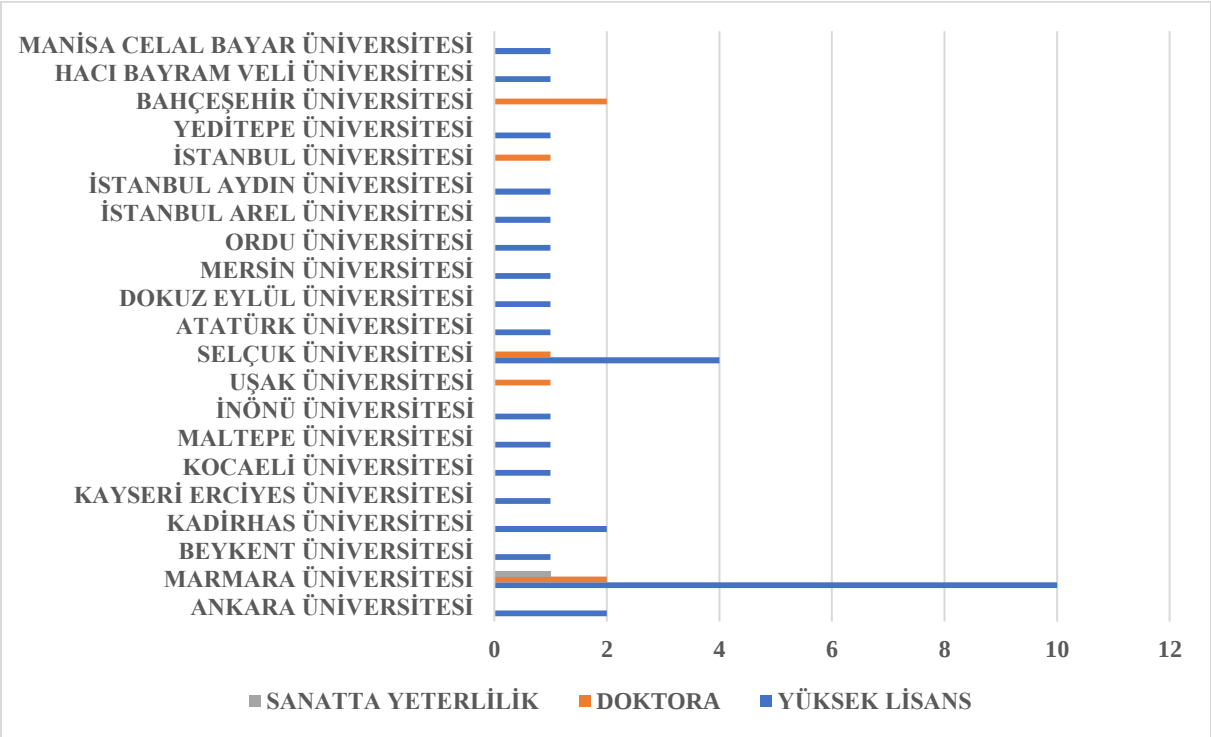

İncelenen tezlerde kullanılan veri toplama tekniklerine bakıldığında literatür taraması, söylem analizi ve içerik analizi öne çıkmaktadır.

Çizelge 6: Yeşilçam konulu tezlerde kullanılan veri toplama tekniklerine ilişkin dağılım

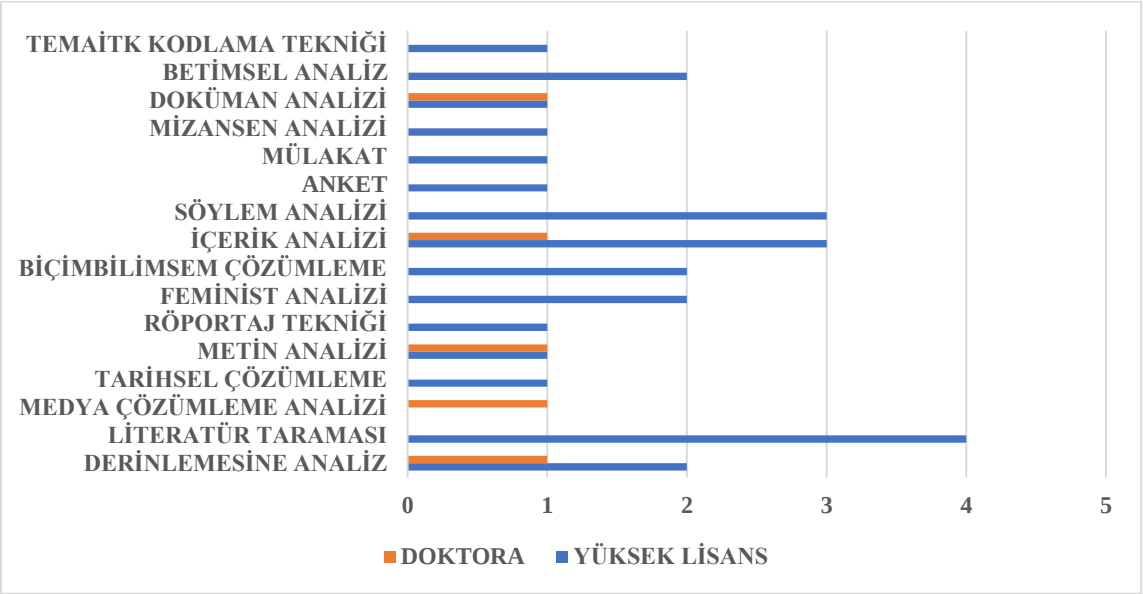

Yeşilçam konu tezler incelendiğinde konu seçiminde en çok toplumsal eleştiri ve kadın temsilinin çalışıldığı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 7: Yeşilçam konulu tezlerin konu dağılımı

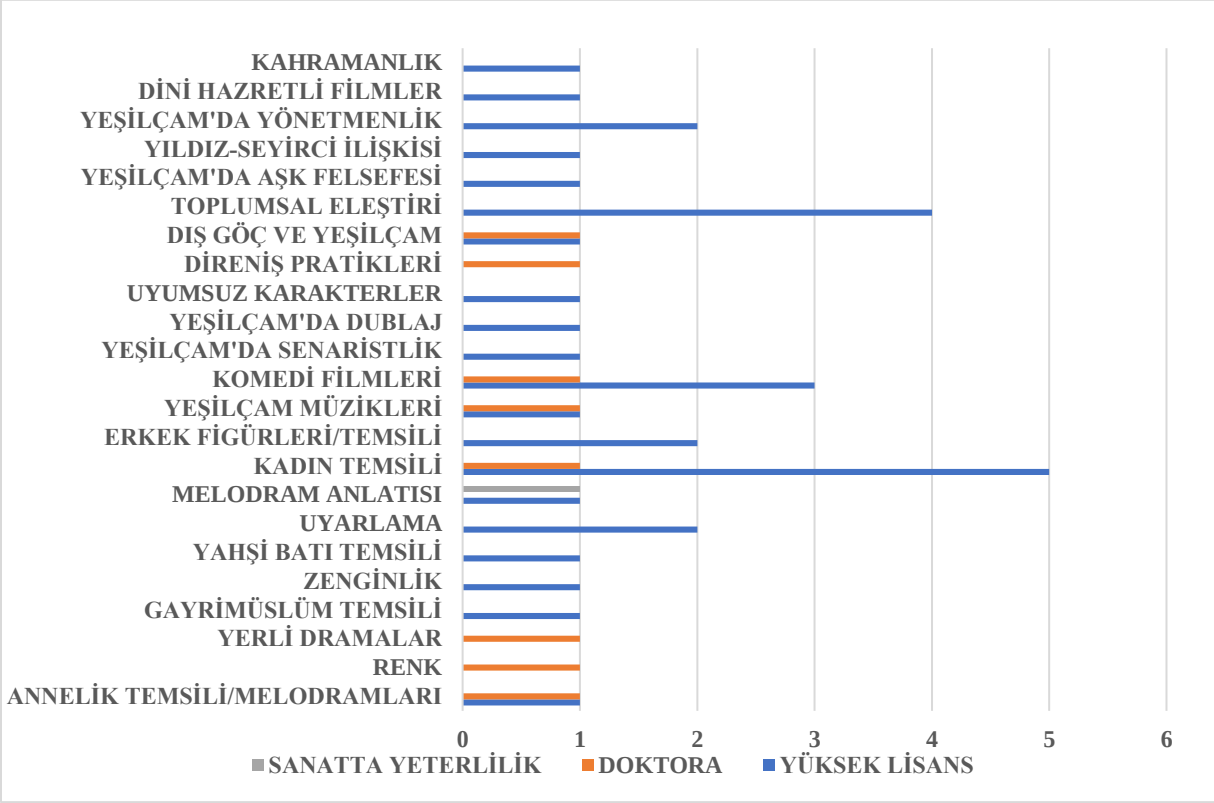

Bulgular

- İncelenen tezlerin 33'ü yüksek lisans, 8'i doktora ve birini sanatta yeterlilik tezi düzeyindedir. Yeşilçam ile ilgili çalışmaların 2019 yılında yoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir.
- Yeşilçam konulu tezlerin danışman profillerine bakıldığında ise çoğunun profesörler tarafından yürütüldüğü görülmüş, Doçent ve Doktor Öğretim Üyesi sayılarında eşitlik göze çarpmıştır.
- Yürütülen tezlerin 13'ü Marmara Üniversitesi'nden, 5'i Selçuk Üniversitesi'nden çıkmış, bu üniversiteleri Ankara Üniversitesi ve Kadir Has Üniversitesi takip etmiştir.
- Tezlerin 3'ü İngilizce, 39'u Türkçe yazılmıştır.
- İncelenen tezlerde konu edilen filmlerin melodram, tarihi, deneysel, bilim kurgu, komedi ve belgesel film özellikleri taşıdığı görülmüştür. Yoğunluk melodram filmlerde olmuş, onu komedi filmleri takip etmiştir.
- Bu çalışmada nitel yöntemlerin ağırlıklı olarak kullanıldığı saptanmıştır. İçerik analizi, literatür taraması, derinlemesine analiz ve söylem analizi öne çıkan veri toplama teknikleri arasındadır.
- İncelenen tezlerde farklı konuların ele alındığı tespit edilmiştir. Annelik temsili, renk, gayrimüslim temsili, zenginlik, uyarlama, melodram anlatısı, kadın temsili, erkek temsili, Yeşilçam müzikleri, komedi filmleri, dublaj, uyumsuz karakterler, dış göç, direniş pratikleri, toplumsal eleştiri, aşk felsefesi, yıldız- seyirci ilişkisi, yönetmenlik, kahramanlık ve din ele alınan konular olmuştur.

Öneriler

- Gelecekte araştırmacılar, Yeşilçam ile ilgili makalelere ilişkin bibliyometrik çalışmalar yapabilir.
- Yeşilçam çalışmalarına genellikle kadın ve erkek temsili üzerinden bakılmış, çocuk ve yaşlı temsilleri ile ilgili çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu konu ile ilgili araştırmalar yürütülebilir.
- İncelenen tezler genellikle film anlatıları üzerinden çalışılmış, seyirci deneyimleri sorunsallaştırılmamıştır. Bu yönlü saha araştırmaları teşvik edilebilir.
- Tezler çoğunlukla köklü üniversiteler tarafından yürütülmüştür. Ülkemizin diğer üniversitelerinde de Yeşilçam konulu çalışmalar teşvik edebilir.
- Tezler arasında birbirini tekrar eden sorunsalların varlığı dikkat çekmektedir. Bu yineleyici yaklaşımın en temel sebebi alanyazına ilişkin tarama eksikliği olabilir.

Yazar Katkısı

Taslağın hazırlanması ve dataların toplanıp bir araya getirilmesi Aliyenur Yel'e aittir. Sonuçlara ulaşılmasını sağlayacak yöntemi tasarlayan, çalışmanın yürütülmesini organize eden, ilerlemesini gözeten, çalışmanın teslim edilmesinden önce, dil ve yazınsal düzeltmeler dahil bilimsel anlamda çalışmayı yeniden değerlendiren Hacer Aker'dir. Tüm yazarlar bu çalışmaya bireysel olarak katılmış ve sunulan makalenin son halini gördüklerini ve gözden geçirerek onaylamıştır.

Kaynakça

Aker, H. (2019). *Türk Sinemasında Yoksul-Madun Öznenin Direniş Pratikleri*. Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aker, H. (2021a). Bir konu (korku filmleri), iki soru: "ne"den korkuyoruz ve bunu "neden" seviyoruz? S. Erdem (Edt.), *Medyada Korku Kültürü Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar* (ss. 33-58). Konya: Literatürk Academia.

Aker, H. (2021b). Akademik sinema yazınının çocuk ile imtihanı: Bibliyometrik bir analiz. A. Aker, H. (2019). *Türk Sinemasında Yoksul-Madun Öznenin Direniş Pratikleri.* Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Akın, M. (2019). *Fantazya ve Fantastik Türk Sineması'nın Kökenleri.* Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Akikol, R. (2021). *Türk Sinemasında Renk Tasarımı.* Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Albayrak, S. (2022). *Yeşilçam Sineması'nda Kadın Temsilleri: Türkan Şoray Filmleri Örneği.* Yüksek lisans tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Alpoğuz, S. (2019). *Yeşilçam Sinemasında Tarihi/Kostüme ve Destansı Filmlerde Kahramanlık Mitosunun İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alptekin, A. (2017). *Turist Ömer: Yeşilçam'da Bir Müphem.* Yüksek lisans tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arı, H. (2019). *Ertem Eğilmez Komedi Filmlerinde Toplumsal ve Siyasal Mesajlar.* Yüksek lisans tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Balcı, D. (2011). *Yeşilçam Sinemasında Gayrimüslim Temsilleri (1960-1975).* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Barlan, Y. (2022). *The Singer Films Of Yeşilçam Cinema.* Doktora Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Can, A. (2019). *Yeşilçam Dönemindeki Hazretli Filmlerin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çerkeşli, E. (2016). *Yeşilçam Sinemasında Kerime Nadir Uyarlamaları.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiftci, S. (2019). *Türk Sinemasında Kabadayı Tipinin Dönüşümü.* Yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Demir, B. (2015). *1960–1970 Arası Türk Melodram Filmlerinde Kadın Suçluluğunun Namus, Kıskançlık, İntikam, Aşk ve Para Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Derin, F. (2014). *Yeşilçam Melodram Anlatısının Günümüz Türk Sinemasına Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dinç, M. (2018). *Kemal Sunal Filmlerinde Folklor ve Mizah.* Doktora tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Dönmez, E. (2017). *1968-1978 Yılları Arasında Yeşilçam Filmlerinde Kullanılan Türk Müziklerinin Makamsal ve Yapısal Açılardan İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Er, A. (2004). *1965-1975 Yılları Arasındaki Yerli Melodramlarda Annelik Figürleri.* Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gedizlioğlu, D. (2022). *Sometımes, All You Have Got Is Pathos: Maternal Melodramas As A Locus Of Protest By Yeşilçam Women.* Doktora tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güler, F.Ö. (2019). *Yeşilçam Döneminde Bir Yapıbozumcu: Alp Zeki Heper.* Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Hansu, C. (2019). *1980'li Yıllar Türk Sineması'nda Uyumsuz ve Bunalımlı Karakter.* Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karadoğan, A. (1999). *Şerif Gören sineması.* Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karpuzoğlu, F. (2020). *Türkiye'de Dış Göç- Sinema İlişkisi Yeşilçam Örneği.* Yüksek lisans tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kaymaz, Ö. (2013). *Yerelkurgu, Uyarlama, Yeniden Yapım: Yeşilçam Döneminde Bilim Kurgu.* Yüksel lisans tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kiraz, S.(2020). *Yeşilçam Filmlerinde Genç Kadın Temsili.* Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Konya, A.N. (2019). *Yeşilçam'da Deneysel Tavır: Alp Zeki Heper ve Metin Erksan Filmlerinin Çözümlenmesi.* Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kotaman, A. (2007). *Zihinsel Koleksiyonlar Yeşilçam'dan Yerli Dramalara.* Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kozan, T. (2019). *Türk Sineması'nda Toplumsal Gerçekçi Filmlerde Kadın Temsilleri: Gelin, Düğün, Diyet Üçlemesi.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Molo, Ü. (2015). *Yeşilçam Sinemasında 'Değişen Kadın' İmgesi: Köylü Kadının Kentli Kadına Dönüşümü.* Yüksel lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Özçoban, G. (2013). *Türk Sinemasında Son Western: Yahşi Batı (Belgesel Film).* Yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Par, A. (2009). *El Kapılarında Yeşilçam: 1970-1990 Arası Türkiye'de Dış Göç-Sinema İlişkisi.* Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Parlak, M. (2019). *Yeşilçam Sinemasında Dublaj Jeyan Mahfi Ayral Tözüm öneriği.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sevim, S. (2015). *Yeşilçam Sinemasındaki Melodram Geleneğinin Kötülüğün Temsili Ekseninde Sorgulanması: Tanrı Konuşur Şeytan Fısıldar Filmi.* Sanatta yeterlilik tezi. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Sevim, S. (2019). *Yeşilçam Sineması'nda Senaristlik: Bülent Oran, Safa Önal ve Sadık Şendil Örnekleri.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sevindi, K. (2015). *Yeşilçam'da Eril Kötülüğün Tipolojik Temsili: Kötü Erkek Tipleri.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şah, F. (2018). *Yeşilçam Dönemi Seri Komedi Filmleri: Cilalı İbo ve Turist Ömer Örneği.* Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şahiner, S. (2011). *60'lar Türk Sineması'nda Orhan Kemal Senaryolarında "Zenginlik" Teması.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tinç, G. (2022). *Yeşilçam ve Yeşilçam Dönemi Sonrası Atıf Yılmaz Sinemasında Aşk Felsefesi: Cemile (1968)- İbo ile Güllüşah (1978)- Mine (1983) ve Kadının Adı Yok (1988) Filmlerinin Aşk Felsefesi Bağlamında İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Usta, E. (2021). *Yıldız- Seyirci İlişkisi Bağlamında Türkan Şoray'ın Yıldız Kimliği.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ünal, S. (2016). *1960 Dönemi Türk Sinemasında İşçi Sınıfının Temsili ve İlk İşçi Sınıfı Filmi Örneği Olarak: "Karanlıkta Uyananlar".* Yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ünlütürk, M. (2021). *Absurd Comedy And Hybrıdıty In Yesılcam Cınema: Baytan And Sunal Fılms In The Socıo-Polıtıcal Context Of 1970s And 1980s Turkey.* Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yağanoğlu, F. (2019). *Yeşilçam Sineması'nda Kadın Oyunculuk Olgusunun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yaman, Ş.Y. (2020). *Kemal Sunal Filmlerinde Toplumsal Eleştiri Biçimlerinin Analizi.* Yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

ESG (ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM) PERFORMANSININ HİBRİD BİR MODELLE ANALİZİ: YAPI VE KREDİ BANKASI ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Özcan IŞIK[1]

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, ozcan@live.com-0000-0003-2230-8738

ÖZET

Rekabetin hızla arttığı günümüz iş dünyasında rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmeler düzenli aralıklarla performans analizi yapmak zorundadır. Böylece işletmeler operasyonlarının sürdürülebilirliğini iyileştirebilir ve bu süreçlerini optimize edebilir. İşletme sürekliliği işletme karlılığının yanı sıra sosyal ve çevresel iyileştirmelerine de bağlıdır. Son yıllarda, çevresel ve sosyal konuları da içine alan sürdürülebilirlik kavramı yatırımcılar, iş dünyası ve politika yapıcılar açsından önemli bir ilgi odağı haline gelmiştir.

ESG-performans ilişkisi literatürde hem finansal olan hem de olmayan firmalar açısından sıklıkla araştırılmasına rağmen ESG kriterlerinin önem derecesinin belirlenmesine ve ESG'ye dayalı performansın analizi ile ilgili literatürde önemli boşluklar mevcuttur.

Bu çalışma bu boşluğu doldurmak için hem Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi'nde hem de BIST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan Türk bankacılık sektörünün önde gelen mevduat bankalarından Yapı ve Kredi Bankası için belirlenen ESG kriterlerinin göreli ağırlıklarını belirlemeyi ve ESG performansının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma 2010-2020 dönemini kapsamaktadır. İki aşamada gerçekleştirilen çalışmada ESG kriterlerinin göreli ağırlık katsayılarını hesaplamak için MEREC prosedürü kullanılmıştır. Ağırlık katsayılarının önem düzeyleri belirlendikten sonra Yapı ve Kredi Bankasının ESG'ye dayalı performansı MAUT ve SAW prosedürleri kullanarak değerlendirilmiştir. Ardından BORDA sayım algoritmasıyla MAUT ve SAW prosedürlerinin uygulanması ile elde edilen sıralamalardan yararlanılarak bütünleşik nihai bir sıralama elde edilmiştir. MEREC objektif ağırlıklandırma prosedürünün uygulanması sonucunda ESG performansı üzerinde en etkili olan kriterin GPS (kurumsal yönetim performans skoru) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2010-2020 dönemi için yıllara ilişkin MAUT ve SAW prosedürlerini birleştiren BORDA sayım algoritmasına ait sıralama sonuçları göstermektedir ki Yapı ve Kredi Bankası analiz döneminin ilk yıllarında ESG açısından daha düşük performans sergilemiştir bununla beraber son yıllarda ise bankanın bu alandaki başarısı önemli ölçüde iyileşmiştir.

Anahtar Kelimeler: EGS göstergeleri, Banka performans analizi, MEREC, MAUT, SAW.

1. GİRİŞ

Son yıllarda çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) ölçütlerine ve açıklamalarına ilişkin bilgiler, sürdürülebilir ve sosyal açıdan sorumlu uygulamalar konusunda şeffaflık talep eden iş dünyasından önemli derecede kabul görmeye devam etmektedir (Reig-Mullor vd., 2022).

Şirket skandalları ve finansal krizler başta olmak çevre kirliliği, iklim değişikliği, küresel ısınma ve ekonomik durgunluk gibi birçok sorun firmaların faaliyet sonuçlarının sorgulanmasına ve faaliyet sonuçları ile ilgili daha güvenilir raporlama modellerinin geliştirilmesine neden olmuştur.

Bunun sonucunda firmalar finansal bilgileri içeren finansal tabloların yanı sıra; çevre, çalışanlar ve kurumsal yönetim uygulamaları ile ilgili finansal olmayan yatırımlarına ilişkin bilgileri de kapsayan sürdürülebilirlik raporlarının yayınlanmasına önem vermeye başlamışlardır (Wulf vd., 2014).

Tüm dünyada çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim uygulamalarına yönelik paydaşların artan ilgisi, firmaların sosyal ve çevresel açıdan sorumlu uygulamalara daha fazla dahil olmasına ve sonuç olarak paydaşlar arasında farkındalığı artırmak için bu tür uygulamalar hakkında kamuoyuyla daha fazla bilgi paylaşmasına yol açmıştır (Carnini Pulino vd., 2022; Ersoy vd., 2022).

Bu kapsamda firmaların sosyal ve çevresel açıdan daha sorumlu ve kurumsal yönetim anlayışına sahip olduklarını ifade eden açıklamaları bir taraftan firmalara duyulan güvenin artmasına diğer taraftan da faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlama amacına hizmet etmektedir.

2001 yılında Türkiye'de yaşanan bankacılık krizinin olumsuz etkilerinin ardından bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sektörün önemli bir büyüme ivmesi yakalamasına katkıda bulunmuştur. Dolayısı ile bu süreçte mevduat bankalarının finansal performansı istikrarlı bir şekilde iyileşmiştir. Ancak, ticari bankaların kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmaya devam edebilmeleri ve karlılıklarını arttırabilmeleri sadece finansal sonuçlarla ilgili değil aynı zamanda finansal olmayan (çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim) sonuçlarla da yakından ilgilidir. Dolayısı ile banka performansının hem finansal hem de finansal olmayan açılardan periodik olarak değerlendirilmesi bankaların olası finansal krizlere ya da beklenmedik olaylara karşı önlem alabilmelerine yardım edebilir.

Bu çalışmanın amaç MEthod based on the Removal Effects of Criteria (MEREC), Multi Attribute Utility Theory (MAUT) ve Simple Additive Weighting (SAW) prosedürleri yardımıyla Türk bankacılık sektörünün öncü mevduat bankalarından Yapı ve Kredi Bankasına ilişkin en önemli ESG bileşenini belirlemek ve 2010-2020 dönemi için ESG performansı değerlendirilmektir.

Bu çalışma mevcut ESG literatürüne üç farklı boyutta katkıda bulunmaktadır. İlki bu çalışmada MEREC objektif ağırlık hesaplama algoritmasıyla bankacılık sektörü açısından en önemli ESG kriteri belirlenmiştir. İkincisi, sektör düzeyinden ziyade banka düzeyinde gerçekleştirilen bu çalışmada 11 yılı kapsayan bir dönem için mevduat bankacılığı sektörünün öncü ticari bankalarından Yapı ve Kredi Bankasının ESG performansı analiz edilmiştir. Üçüncüsü, bu çalışmayla banka performans analizinde MEREC, MAUT ve SAW yöntemlerini kapsayan yeni bir entegre model önerilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırma konusuna ilişkin literatür incelemesi Çizelge 1'de sunulmuştur. Literatür incelemesinde ilk olarak analizde kullanılan ÇKKV yöntemlerinin (MEREC, MAUT ve SAW)

uygulama alanlarına ilişkin çalışmalar kısaca özetlenmiştir. Ardından da, bankalara ilişkin ÇKKV prosedürleri kullanılarak yapılan çalışmalar kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 1: Literatür İncelemesi

MEREC Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Yazar	**Konu**
Narayanamoorthy vd. (2022)	Optimum yenilenebilir enerji santrali yerinin belirlenmesi
Goswami vd. (2022)	Yeşil yenilenebilir enerji seçimi
Yu vd. (2022)	Rüzgâr santrali yeri seçimi
Popović vd. (2022)	E-ticaret geliştirme stratejisi seçimi
Ivanović vd. (2022)	Trans-mikser beton pompası seçimi
Shanmugasundar vd. (2022)	Optimal püskürtme boyama robotunun seçimi
MAUT Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Ömürbek vd. (2017)	Devlet üniversitelerinin kütüphanelerinin değerlendirilmesi
Tunca vd. (2016)	OPEC Ülkelerinin performansının ölçümü
Adalı ve Işık (2017)	Fason üretici seçimi
Urmak vd. (2017)	İllerin ormancılık faaliyetlerinin değerlendirilmesi
Aytekin (2019)	BIST turizm firmalarının performansının analizi
Ömürbek ve Kişi (2019)	Yenilikçi girişim faaliyetlerinin karşılaştırılması
Ozkaya vd. (2021)	40 ülkenin bilim, teknoloji ve inovasyon politikası göstergelerinin analizi
SAW Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Wu vd. (2009)	Banka performansının analizi
Karaatlı vd. (2015)	Yaşanabilir illerin karşılaştırılması
Akgül (2019)	Türk Bankacılık sektörünün performans değerlendirmesi
Lin ve Chang (2019)	Bankaların sürdürülebilir performansının analizi
Daiy vd. (2021)	Açık bankacılık iş ortaklarının kıyaslanması
Kiani vd. (2022)	Üniversitelerde dışarıdan temin edilebilir faaliyetlerin önceliklendirilmesi
ÇKKV Teknikleri İle Banka Performans Analizi Yapan Bazı Çalışmalar	
Gündoğdu (2018)	Türk katılım bankalarının performansının ölçümü
Akbulut (2019)	İş Bankası'nın yıllara ilişkin performansının analizi
Ozcalici ve Bumin (2020)	BIST bankalarının performansının karşılaştırılması
Işık (2021)	Akbank'ın yıllara ilişkin performansının analizi
Wanke vd. (2021)	Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'da banka performansının analizi
Ünlü vd. (2022)	COVID-19 öncesi ve sonrasında Türk bankalarının etkinlik ve üretkenlik performansının karşılaştırılması
Seçme (2022)	Türk mevduat bankalarının performansının ölçülmesi
Sama vd. (2022)	Hint bankalarının karşılaştırılması
Unvan ve Ergenç (2022)	Aktif büyüklüğü açısından en büyük 7 bankanın performansının analizi
Karbassi Yazdi vd. (2022)	İran bankacılık sektöründe performans göstergelerinin sıralanması
Roy ve Shaw (2022)	Mobil bankacılık hizmetlerinin karşılaştırılması
İç vd. (2022)	Ticari bankalarının finansal açıdan performanslarının değerlendirilmesi

3. METODOLOJİ

Finansal olan ya da olmayan bir firmanın yatırım performansı; çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim performansına dayalı sürdürülebilirlik kriterleri yardımıyla ölçülebilir ve değerlendirilebilir. Bu çalışmada finansal nitelikte olan Yapı ve Kredi Bankasının çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) performansının ölçülmesi için 2010-2020 dönemini kapsayan bir veri seti oluşturulmuştur. Performans değerlendirilmesinde önerilen model çerçevesinde MEREC ile karar kriterleri ağırlıklandırılmıştır. Ardından MAUT ve SAW prosedürlerinin yardımıyla alternatiflere ilişkin sıralamalar yapılmıştır. Son aşamada ise sıralama skorları Borda Sayım yöntemiyle birleştirilerek tek bir performans sıralaması elde edilmiştir. Bu bölümde MEREC, MAUT, SAW ve Borda Sayım yöntemlerinin kısaca tanıtımı yapılmıştır.

3.1. MEREC Prosedürü

Ghorabaee vd. (2021) tarafından geliştirilen ve objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerineden biri olan MEREC prosedürünün uygulama adımları aşağıda verilmiştir:

Adım 1. Karar matrisinin oluşturulması

Bu adımda, her bir alternatifin her bir kriterle ilgili derecelendirmelerini veya değerlerini gösteren bir karar matrisi oluşturulur. Bu matrisin elemanları x_{ij} şekilde gösterilir ve bu öğeler sıfırdan büyük olmalıdır (x_{ij}> 0). Karar matrisinde negatif değerler varsa uygun bir teknik kullanılarak pozitif değerlere dönüştürülmelidir. n alternatif ve m kriterlerden oluşan bir karar matrisi (X) Eşitlik (1)'deki gibi gösterilir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1j} & \cdots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2j} & \cdots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \ddots \\ x_{i1} & x_{i2} & \cdots & x_{ij} & \cdots & x_{im} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \cdots & x_{nj} & \cdots & x_{nm} \end{bmatrix} \tag{1}$$

Adım 2. Normalize edilmiş karar matrisinin elde edilmesi (N)

Normalleştirilmiş matrisin elemanları n_{ij}^{x} ile gösterilmek üzere normalleştirme Eşitlik (2) yardımıyla yapılır. "F" fayda özellikli kriterler kümesini ve "M" maliyet özellikli kriterler kümesini temsil etmektedir:

$$n_{ij}^{x} = \begin{cases} \dfrac{\min_k x_{kj}}{x_{ij}} & j \in F \\ \dfrac{x_{ij}}{\max_k x_{kj}} & j \in M \end{cases} \tag{2}$$

Adım 3. Alternatiflerin genel performansının hesaplanması (S_i)

Alternatiflerin genel performanslarını hesaplamak amacıyla eşit ölçüt ağırlıklarına sahip bir logaritmik ölçü uygulanır. Önceki adımdan elde edilen normalleştirilmiş değerlere göre, daha küçük n_{ij}^{x} değerlerinin daha yüksek performans değerleri (S_i) vermesi sağlanır. Bu hesaplama için Eşitlik (3) kullanılır:

$$S_i = ln\left(1 + \left(\frac{1}{m}\sum_j \left|ln\left(n_{ij}^{x}\right)\right|\right)\right) \tag{3}$$

Adım 4. Her bir kriteri kaldırarak alternatiflerin performanslarının hesaplanması

Logaritmik ölçü önceki adıma benzer biçimde kullanılır. Bu adım ile 3. adım arasındaki fark, alternatiflerin performanslarının her bir kriterin ayrı ayrı kaldırılmasına bağlı olarak belirlenmesidir. Dolayısıyla m kriteriyle ilişkili m performans seti vardır. j. kriterin kaldırılmasıyla ilgili i. alternatifin genel performansı (S'_{ij}) Eşitlik (4) ile elde edilir.

$$S'_{ij} = ln\left(1 + \left(\frac{1}{m}\sum_{k,k\neq j}\left|ln\left(n_{ij}^{x}\right)\right|\right)\right) \quad (4)$$

Adım 5. Mutlak sapmaların toplamının hesaplanması

Adım 3 ve Adım 4'ten hesaplanan değerlere bağlı olarak j. kriterin kaldırma etkisi belirlenir. j. kriterin kaldırılmasının etkisi (E_j) Eşitlik (5) ile hesaplanır.

$$E_j = \sum_j \left|S'_{ij} - S_i\right| \quad (5)$$

Adım 6: Kriterlerin nihai ağırlıklarının belirlenmesi

$$w_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (6)$$

3.2. MAUT Prosedürü

Keeney ve Raiffa (1976) tarafından literatüre kazandırılan MAUT algoritmasının uygulama adımları aşağıda verilmiştir (Keeney ve Raiffa, 1976; Ishizaka ve Nemery, 2013):

Adım 1. Karar matrisinin oluşturulması

Adım 2. Normalize matrisin oluşturulması

Faydalı kriter için $n_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-}$ (7)

Faydasız kriter için $n_{ij} = 1 + \frac{x_i^- - x_{ij}}{x_i^+ - x_i^-}$ (8)

Adım 3. Marjinal fayda puanlarının hesaplanması

i. alternatifin *j*. kriter açısından marjinal fayda değeri Eşitlik (9)'un uygulanması ile hesaplanır.

$$r_{ij} = \frac{e^{(n_{ij})^2} - 1}{1{,}71} \quad (9)$$

Burada e≅2,718

Adım 4. Nihai fayda puanlarının hesaplanması

Nihai fayda puanları Eşitlik (10) yardımı ile hesaplanır.

$$R_i^* = \sum_{j=1}^{n} r_{ij}.w_j \quad (10)$$

3.3. SAW Prosedürü

Churchman ve Ackoff (1954) tarafından literatüre kazandırılan SAW yöntemi oldukça basit bir uygulamaya sahip olup ağırlıklı ortalamaya dayanmaktadır. SAW algoritmasının uygulama adımları şu şekildedir (Churchman ve Ackoff, 1954):

Adım 1. Karar matrisinin oluşturulması

Adım 2. Karar matrisinin normalize edilmesi

Fayda kriteri için $n_{ij} = \frac{x_{ij}}{maks x_{ij}}$ (12)

Maliyet kriteri için $n_{ij} = \frac{min x_{ij}}{x_{ij}}$ (13)

Adım 3. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin elde edilmesi

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin elemanları Eşitlik (14) yardımıyla elde edilir.

$r_{ij} = w_j . n_{ij}$ (14)

$w_j \geq 0,\ 0 \leq w_j \leq 1, \qquad \sum_{j=1}^{m} w_j = 1$

Adım 4. Toplam puanların hesaplanması

Toplam puanlar Eşitlik (15)'in uygulanması ile hesaplanır.

$V_i = \sum_{i=1}^{n} R_{ij}$ (15)

3.4. Borda Sayım Yöntemi

Borda Sayım yöntemi, iki ya da daha fazla sıralamayı birleştirerek nihai bir sıralama sağlar. Bu yöntemi, her sıralama sınıfının (yöntemi) eşit öneme sahip olduğunu varsayar. Bu yöntem, aramada incelenen sınıfın m alternatiften birincisine m-1, ikincisine m-2 gibi azalan bir değer atayarak son alternatifin sıfır değerini alacak şekilde puanlama mantığına dayanmaktadır. Bu yöntemde takip edilecek adımlar şu şekildedir (Akyüz ve Aka, 2017).

Adım 1. Borda Skorunun Belirlenmesi

Eşitlik (16) yardımıyla her bir alternatif için Borda puan hesaplanır.

$b_i = \sum_{k=1}^{n} (M - r_{ik})$ (16)

r_{ik} : k. kriter altındaki i. alternatifin sırası

M: Toplam alternatif sayısı

Burada en yüksek skora sahip alternatif performansı en yüksek olan alternatiftir.

4. VERİ SETİ ve UYGULAMA

2020 yılı itibari ile 486 Milyar aktif büyüklüğüne sahip Yapı ve Kredi Bankası Türkiye'nin en büyük üçüncü özel bankası konumundadır. Banka hâlihazırda 835 şube ve 16.037 çalışan ile finansman ihtiyacı olan müşterilerine hizmet etmektedir (YKB, 2020). Çalışmada kullanılan kombine ESG skorları (ESG), çevresel performans skoru (EPS), sosyal performans skoru (SPS) ve kurumsal yönetim performans skoruna (GPS) ilişkin veriler Refinitiv Eikon veri tabanından temin edilmiş olup 2010-2020 dönemini kapsamaktadır. Değerlendirme kriterlerinin tamamı karar vericiler açısından fayda niteliğinde kriterlerdir.

4.1. MEREC Uygulama Sonuçları

ESG kriterlerinin objektif ağırlıklarının MEREC algoritmasıyla hesaplamak için oluşturulan karar matrisi Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Karar Matrisi

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**
Alternatifler	Maksimum	Maksimum	Maksimum	Maksimum

2010	42,84	24,52	56,32	38,47
2011	40,54	23,05	54,11	35,56
2012	39,96	56,97	44,28	34,36
2013	47,01	54,69	52,09	43,95
2014	60,24	56,21	81,6	39,5
2015	57,29	73,36	82,52	24,89
2016	57,87	81,35	82,37	22,32
2017	58,37	62,94	81,53	24,62
2018	61,97	66,04	83,19	31,1
2019	72,13	63,6	88,53	52,96
2020	82,08	89,8	81,66	79,58

Çizelge 2'de gösterilen matrisin elemanları Eşitlik (2) ile normalize edilmiştir. Normalize edilmiş matris Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**
2010	0,9328	0,9400	0,7862	0,5802
2011	0,9857	1,0000	0,8183	0,6277
2012	1,0000	0,4046	1,0000	0,6496
2013	0,8500	0,4215	0,8501	0,5078
2014	0,6633	0,4101	0,5426	0,5651
2015	0,6975	0,3142	0,5366	0,8967
2016	0,6905	0,2833	0,5376	1,0000
2017	0,6846	0,3662	0,5431	0,9066
2018	0,6448	0,3490	0,5323	0,7177
2019	0,5540	0,3624	0,5002	0,4215
2020	0,4868	0,2567	0,5422	0,2805

Eşitlik (3) kullanılarak alternatiflerin genel performansları, Eşitlik (4) kullanılarak da ayrı ayrı kaldırılan kriterlere göre alternatiflerin performansları hesaplanarak Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Kaldırılan Kriterlere Göre Alternatiflerin Performansları

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**
2010	0,1920	0,3207	0,2795	0,2804
2011	0,1541	0,3373	0,3160	0,3087
2012	0,2882	0,3165	0,3297	0,3687
2013	0,3549	0,3368	0,3134	0,3228
2014	0,4176	0,3072	0,2232	0,1620
2015	0,3868	0,3276	0,2895	0,2956
2016	0,3856	0,2282	0,0964	0,2207

2017	0,3565	0,2291	0,1753	0,1807
2018	0,4079	0,3765	0,3434	0,3132
2019	0,4965	0,5182	0,4269	0,3571
2020	0,5938	0,3858	0,3651	0,1545

Eşitlik (5) ile mutlak sapmaların toplamı ve Eşitlik (6) ile hesaplanan kriter ağırlıkları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Mutlak Sapmaların Toplamı ve Kriter Ağırlıkları

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**
2010	0,0143	0,1145	0,0732	0,0741
2011	0,0031	0,1802	0,1589	0,1515
2012	0,0000	0,0283	0,0415	0,0804
2013	0,0281	0,0462	0,0695	0,0601
2014	0,0654	0,1758	0,2598	0,3211
2015	0,0594	0,1186	0,1567	0,1506
2016	0,0611	0,2184	0,3503	0,2260
2017	0,0642	0,1916	0,2454	0,2399
2018	0,0704	0,1019	0,1350	0,1652
2019	0,0861	0,0643	0,1557	0,2254
2020	0,0947	0,3027	0,3234	0,5340
Toplam	0,5467	1,5425	1,9693	2,2285
wi	0,0870	0,2454	0,3132	0,3545
Sıralama	4	3	2	1

GPS kriteri 0,3545 ağırlığı ile en önemli kriter olurken, kombine ESG kriteri 0,087 ağırlığı ile en önemsiz kriter olmuştur.

4.2. MAUT Uygulama Sonuçları

Eşitlik (7) ve (8) ile elde edilen normalize karar matrisi Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Normalize Karar Matrisi

Normalize	**ESG**	**EPS**	**SPS**	**GPS**
Alternatives	max	max	max	max
2010	0,068376	0,022022	0,27209	0,282047
2011	0,01377	0	0,222147	0,231226
2012	0	0,508165	0	0,210269
2013	0,167379	0,474007	0,176497	0,377751
2014	0,481481	0,496779	0,84339	0,300035
2015	0,411443	0,753708	0,864181	0,044883
2016	0,425214	0,873408	0,860791	0

2017	0,437085	0,597603	0,841808	0,040168
2018	0,522555	0,644045	0,879322	0,153336
2019	0,76377	0,607491	1	0,535103
2020	1	1	0,844746	1

Eşitlikler (9) ve (10) sırasıyla marjinal fayda puanları ve nihai fayda puanları hesaplanmış ve Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Nihai Fayda Puanları ve Alternatiflerin Sıralaması

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**		
Alternatifler	max	max	max	max	R_i^*	Sıralama
2010	0,085689	0,02633	0,422865	0,443129	0,3034	10
2011	0,016328	0	0,327086	0,343793	0,2257	11
2012	0	1,030844	0	0,305681	0,3613	9
2013	0,232487	0,924169	0,247527	0,659948	0,5584	8
2014	0,946892	0,994473	2,573749	0,480779	1,3029	6
2015	0,746708	2,055171	2,707842	0,054917	1,4368	4
2016	0,783883	2,769166	2,685597	0	1,5888	3
2017	0,816763	1,347268	2,563773	0,048913	1,2220	7
2018	1,078012	1,535304	2,809066	0,209854	1,4247	5
2019	2,108832	1,385852	3,735394	1,120267	2,0905	2
2020	3,735394	3,735394	2,582326	3,735394	3,3742	1

MAUT sıralama sonuçlarına göre Yapı ve Kredi Bankası'nın en yüksek performans gösterdiği yılın 2020, en kötü performans gösterdiği yılın ise 2011 olduğu ifade edilebilir.

4.3. SAW Uygulama Sonuçları

Eşitlik (12) ve (13) kullanılarak elde edilen normalize karar matrisi Çizelge 8'de gösterilmiştir.

Çizelge 8. Normalize Karar Matrisi

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**
2010	0,5219	0,2731	0,6362	0,4834
2011	0,4939	0,2567	0,6112	0,4468
2012	0,4868	0,6344	0,5002	0,4318
2013	0,5727	0,6090	0,5884	0,5523
2014	0,7339	0,6259	0,9217	0,4964
2015	0,6980	0,8169	0,9321	0,3128
2016	0,7050	0,9059	0,9304	0,2805
2017	0,7111	0,7009	0,9209	0,3094
2018	0,7550	0,7354	0,9397	0,3908
2019	0,8788	0,7082	1	0,6655

2020	1	1	0,9224	1

Eşitlikler (14) ve (15) kullanılarak ağırlıklı normalize karar matrisi ve alternatiflere ait toplam puanlar elde edilmiştir. Bu hesaplamalara ilişkin sonuçlar Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Ağırlıklı Karar Matrisi ve Alternatiflere ait Toplam Puanlar

	ESG	**EPS**	**SPS**	**GPS**	V_i	**Sırala**
2010	0,0454	0,0670	0,1993	0,1714	0,4830	10
2011	0,0429	0,0630	0,1914	0,1584	0,4558	11
2012	0,0423	0,1557	0,1567	0,1530	0,5077	9
2013	0,0498	0,1494	0,1843	0,1958	0,5793	8
2014	0,0638	0,1536	0,2887	0,1759	0,6820	3
2015	0,0607	0,2004	0,2920	0,1109	0,6640	6
2016	0,0613	0,2223	0,2914	0,0994	0,6744	5
2017	0,0618	0,1720	0,2885	0,1097	0,6319	7
2018	0,0657	0,1804	0,2943	0,1385	0,6789	4
2019	0,0764	0,1738	0,3132	0,2359	0,7993	2
2020	0,0870	0,2454	0,2889	0,3545	0,9757	1

SAW uygulama sonuçları göstermektedir ki Yapı ve Kredi Bankası'nın en iyi performans gösterdiği yıl 2020, buna karşın en kötü performans gösterdiği yıl ise 2011'dir.

4.4. Borda Sayım Yöntemi ile Elde Edilen Sıralamalar

Eşitlik (16) yardımıyla MAUT ve SAW yöntemlerinden elde edilen sıralamalara ait Borda skorları hesaplanıp Çizelge 10'da tüm sıralamalar verilmiştir. Elde edilen tüm sıralama değerleri karşılaştırmanın kolaylıkla yapılabilmesi amacıyla Şekil 1'de verilmiştir. MAUT, SAW ve Borda Sayım yöntemlerine göre Yapı ve Kredi Bankası'nın ESG kriterleri açısından en başarılı olduğu yıl 2020 yılıdır.

Çizelge 10. MAUT, SAW ve Borda Sayım Yöntemlerine Göre Sıralamalar

	MAUT	**Borda Puanı**	**SAW**	**Borda Puanı**	**Toplam Borda Skoru**	**Borda Sıralama**
2010	10	1	10	1	2	10
2011	11	0	11	0	0	11
2012	9	2	9	2	4	9
2013	8	3	8	3	6	8
2014	6	5	3	8	13	4
2015	4	7	6	5	12	6
2016	3	8	5	6	14	3
2017	7	4	7	4	8	7
2018	5	6	4	7	13	4
2019	2	9	2	9	18	2
2020	1	10	1	10	20	1

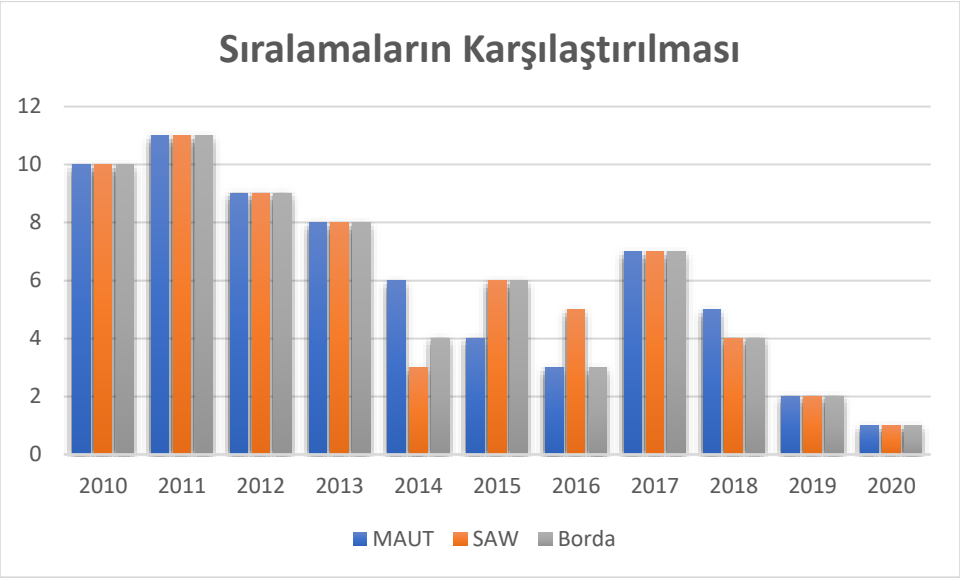

Şekil 1. MAUT, SAW ve Borda Yöntemlerine Göre Alternatiflerin Sıralaması

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Türk bankacılık sektörünün öncü bankalarından Yapı ve Kredi Bankası'nın ESG kriterleri açısından performansını analiz etmektir. Bu amaçla çalışmada ESG performansının belirlenmesinde Refinitiv Eikon tarafından yayınlanan kombine ESG skorları, çevresel performans skoru, sosyal performans skoru ve kurumsal yönetim performans skoruna ilişkin kriterler dikkate alınmıştır. Önerilen performans değerleme modelinde belirklenen kriterlere ait katsayıların objektif değerleri MEREC prosedürü kullanılarak hesaplanmıştır. MEREC sonuçları Yapı ve Kredi Bankası için en önemli performans kriterinin kurumsal yönetim performans kreiteri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, 2010-2020 dönemi için yıllara ilişkin MEREC-MAUT ve MEREC-SAW karar modelleri ile hesaplanan sırlamaları birleştiren BORDA sayım algoritmasına ilişkin nihai bulgular Yapı ve Kredi Bankasının analiz döneminin ilk yıllarında ESG açısından daha düşük performans sergilediğini ortaya koymaktadır. Buna ilaveten, COVI9-19 pandemisini de kapsayan 2020, 2019 ve 2018 yıllarında bankanın ESG performansının iyileştiği dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları seçilen dönem ve örneklemle sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Bu çalışma ile ulaşılan sonuçlar diğer bankalar ya da sektörler için genelleştirilemez. Gelecek çalışmalarda farklı yöntemler ve veri setleri ile çalışma konuna derinlik kazandırılabilir.

KAYNAKLAR

Adalı, E. A., & Işık, A. T. (2017). CRITIC and MAUT methods for the contract manufacturer selection problem. *European Journal of Multidisciplinary Studies, 2*(5), 88-96.

Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4(2), 249-263.

Akgül, Y. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle Türk bankacılık sisteminin 2010-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA),* 4(4), 567-582.

Akyüz, G. & Aka, S. (2017). Çok kriterli karar verme teknikleriyle tedarikçi performansı değerlendirmede toplamsal bir yaklaşım. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15(2), 28-46. http://dx.doi.org/10.11611/ yead.277893

Aytekin, A. (2019). Evaluation of the financial performance of tourism companies traded in BIST via a hybrid MCDM model. *International Journal of Applied Research in Management and Economics, 2*(4), 20-32.

Carnini Pulino, S., Ciaburri, M., Magnanelli, B. S., & Nasta, L. (2022). Does ESG Disclosure Influence Firm Performance?. *Sustainability, 14*(13), 7595.

Churchman, C. W., & Ackoff, R. L. (1954). An Approximate Measure of Value. *Journal of the Operations Research Society of America,* 2(2), 172–187.

Daiy, A. K., Shen, K. Y., Huang, J. Y., & Lin, T. M. Y. (2021). A hybrid MCDM model for evaluating open banking business partners. *Mathematics, 9*(6), 587.

Ersoy, E., Swiecka, B., Grima, S., Özen, E., & Romanova, I. (2022). The Impact of ESG Scores on Bank Market Value? Evidence from the US Banking Industry. *Sustainability, 14*(15), 9527.

Ghorabaee, K. M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. & Antucheviciene, J. (2021). Determination of Objective Weights Using a New Method Based on the Removal Effects of Criteria (MEREC), Symmetry, 13(4), 1-20.

Goswami, S. S., Mohanty, S. K., & Behera, D. K. (2022). Selection of a green renewable energy source in India with the help of MEREC integrated PIV MCDM tool. Materials today: proceedings, 52, 1153-1160.

Gündoğdu, A. (2018). Türkiye'de katılım bankalarının finansal performansının Gri İlişki Analizi ile ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 17(UİK Özel Sayısı*), 201-214.

Ishizaka, A. & Nemery, P. (2013). Multi-Criteria Decision Analysis: Methods and Software, John Wiley & Sons Ltd. Chichester / UK.

Işık, Ö. (2021). Akbank'ın 2009-2019 dönemi finansal performansının PSI yöntemi ile değerlendirilmesi. Aydın Y. (Ed.), Ekonomi ve finans çalışmaları içinde (s. 299-312). Ankara: Nobel Yayınları.

Ivanović, B., Saha, A., Stević, Ž., Puška, A., & Zavadskas, E. K. (2022). Selection of truck mixer concrete pump using novel MEREC DNMARCOS model. *Archives of Civil and Mechanical Engineering, 22*(4), 1-21.

İç, Y. T., Yurdakul, M., & Pehlivan, E. (2022). Development of a hybrid financial performance measurement model using AHP and DOE methods for Turkish commercial banks. *Soft Computing, 26*(6), 2959-2979.

Karaatli, M., Ömürbek, N., Budak, İ., & Okan, D. A. Ğ. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir illerin sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (33),* 215-228.

Karadağ Ak, Ö., Hazar, A., & Babuşcu, Ş. (2022). Evaluation of the financial performance of development and investment banks with entropy-based ARAS method. Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies, 1-21.

Karbassi Yazdi, A., Spulbar, C., Hanne, T., & Birau, R. (2022). Ranking performance indicators related to banking by using hybrid multicriteria methods in an uncertain environment: a case study for Iran under COVID-19 conditions. *Systems Science & Control Engineering, 10*(1), 166-180.

Keeney, R. L. & Raiffa, H. (1976). Decisions with Multiple Objectives: Preferences and Value Trade offs. John Wiley & Sons, New York.

Kiani, M., Bagheri, M., Ebrahimi, A., & Alimohammadlou, M. (2022). A model for prioritizing outsourceable activities in universities through an integrated fuzzy-MCDM method. *International Journal of Construction Management, 22*(5), 784-800.

Lin, A. J., & Chang, H. Y. (2019). Business sustainability performance evaluation for taiwanese banks—A hybrid multiple-criteria decision-making approach. *Sustainability, 11*(8), 2236.

Narayanamoorthy, S., Parthasarathy, T. N., Pragathi, S., Shanmugam, P., Baleanu, D., Ahmadian, A., & Kang, D. (2022). The novel augmented Fermatean MCDM perspectives for identifying the optimal renewable energy power plant location. Sustainable Energy Technologies and Assessments, 53, 102488.

Ozcalici, M., & Bumin, M. (2020). An integrated multi-criteria decision making model with Self-Organizing Maps for the assessment of the performance of publicly traded banks in Borsa Istanbul. *Applied Soft Computing, 90*, 106166.

Ozkaya, G., Timor, M., & Erdin, C. (2021). Science, technology and innovation policy indicators and comparisons of countries through a hybrid model of data mining and MCDM methods. *Sustainability, 13*(2), 694.

Ömürbek, N., & Kişi, E. (2019). Entropi Temelli Maut Yöntemi ile Yenilikçi Girişimlerin Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(2), 264-288.

Ömürbek, N., Delibaş, D., & Altın, F. G. (2017). Entropi temelli Maut yöntemine göre devlet üniversiteleri kütüphanelerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, (13),* 72-89.

Popović, G., Pucar, Đ., & Smarandache, F. (2022). MEREC-COBRA Approach In E-Commerce Development Strategy Selectıon. *Journal of process management and new technologies, 10*(3-4), 66-74.

Reig-Mullor, J., Garcia-Bernabeu, A., Pla-Santamaria, D., & Vercher-Ferrandiz, M. (2022). Evaluating ESG corporate performance using a new neutrosophic AHP-TOPSIS based approach. *Technological and Economic Development of Economy, 28*(5), 1242-1266.

Roy, P., & Shaw, K. (2022). A fuzzy MCDM decision-making model for m-banking evaluations: comparing several m-banking applications. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 1-23.

Sama, H. R., Kosuri, S. V. K., & Kalvakolanu, S. (2022). Evaluating and ranking the Indian private sector banks—A multi-criteria decision-making approach. *Journal of Public Affairs, 22*(2), e2419.

Seçme, G. (2022). Firma Performans Değerlendirmesine Çok Kriterli Yaklaşım: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 457-480.

Shanmugasundar, G., Sapkota, G., Čep, R., & Kalita, K. (2022). Application of MEREC in Multi-Criteria Selection of Optimal Spray-Painting Robot. *Processes, 10*(6), 1172.

Tunca, M. Z., Ömürbek, N., Cömert, H. G., & Aksoy, E. (2016). Opec Ülkelerinin performanslarinin çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve Maut ile değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi *Vizyoner Dergisi, 7*(14), 1-12.

Urmak, E. D., Çatal, Y., & Karaatlı, M. (2017). İllerin Ormancılık Faaliyetlerinin AHP Temelli MAUT ve SAW yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(2), 301-325.

Ünlü, U., Yalçın, N., & Avşarlıgil, N. (2022). Analysis of efficiency and productivity of commercial banks in Turkey pre-and during COVID-19 with an integrated MCDM approach. *Mathematics, 10*(13), 2300.

Ünvan, Y. A., & Ergenç, C. (2022). Financial performance analysis with the fuzzy COPRAS and entropy-COPRAS approaches. *Computational Economics, 59*(4), 1577-1605.

Wanke, P., Azad, M. A. K., Yazdi, A. K., Birau, F. R., & Spulbar, C. M. (2022). Revisiting CAMELS Rating System and the Performance of ASEAN Banks: A Comprehensive MCDM/Z-Numbers Approach. *IEEE Access, 10*, 54098-54109.

Wu, H. Y., Tzeng, G. H., & Chen, Y. H. (2009). A fuzzy MCDM approach for evaluating banking performance based on Balanced Scorecard. *Expert systems with applications, 36*(6), 10135-10147.

Wulf, I., Niemöller, J., & Rentzsch, N. (2014). Development toward integrated reporting, and its impact on corporate governance: a two-dimensional approach to accounting with reference to the German two-tier system. *Journal of Management Control, 25*(2), 135-164.

YKB (Yapı ve Kredi Bankası), 2020. Entegre Faaliyet Raporu, https://www.yapikrediinvestorrelations.com/tr/images/pdf/faaliyet-raporlari/2020/yapi_kredi_2020_entegre_faaliyet_raporu.pdf

Yu, Y., Wu, S., Yu, J., Chen, H., Zeng, Q., Xu, Y., & Ding, H. (2022). An integrated MCDM framework based on interval 2-tuple linguistic: A case of offshore wind farm site selection in China. *Process Safety and Environmental Protection, 164*, 613-628.

SİGORTA ŞİRKETLERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİ ANALİZİ

Doç. Dr. Özcan IŞIK[1]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, ozcanlive.com-0000-0003-2230-8738

ÖZET

Topladıkları primler karşılığında risk almayı göze alan sigortacılar, kişi ve kuruluşlara güven vermekte, geleceğe yönelik plan yapmalarını sağlamakta ve girişimciliği teşvik etmektedir.

Bibliyometri, belirli bir alanda, dönemde ve bölgede kişi ve kuruluşlar tarafından yayınlanan yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkinin sayısal olarak incelenmesidir. Yani yazar, konu, yayın bilgisi ve alıntı kaynağı gibi yayınların ve belgelerin özelliklerinin nicel analizidir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren literatürde birçok yayın yapılmıştır. Bu yayınları ve bu bilgiyi ölçmek için istatistiksel araştırma yöntemlerini araştırma ve uygulama ihtiyacı doğdu.

Mevcut çalışmada, verilere ulaşmak için SciVerse Scopus seçilmiştir. Scopus, Elsevier Yayınevi'ne ait çok disiplinli bibliyografik bir veri tabanıdır. Çalışmada başlangıç yılına ilişkin aramada herhangi bir süre kısıtlaması yapılmamıştır. Arama, veri tabanının sürekli güncellenmesi sonucunda ortaya çıkabilecek yanlılığı ortadan kaldırmak için bir zaman aralığında (17 Aralık 2022) uygulanmıştır. Veri tabanında "sigorta şirketleri" ve "performans" şeklinde sorgulama yapılmıştır. Çalışmada ağ verilerine dayanan görselleştirme haritalarını üretmek ve benzerliklerin görselleştirilmesini haritalama ve kümeleme tekniklerini kullanmak için VOSviewer yazılımı tercih edilmiştir. Bu yazılım bibliyometrik ağların analizinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır.

Bu çalışmada, Scopus veri tabanından elde edilen 1418 veri ile sigorta şirketlerinin performanslarının değerlendirilmesi üzerine yapılan yayınların yıllara göre dağılımı, yayın yapan yazarların isimleri, çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı, çalışmaların yayımlandıkları ülkelere göre dağılımının bibliyometrik analizi yapılmıştır. 1972-2023 aralığında 133 yayınla 2022 yılı en fazla bu konuda çalışma yapılan yıldır. Risk ve Sigorta Konuları ve Uygulamalarına İlişkin Cenevre Belgeleri en fazla yayın yapan kaynaktır. Qian Long Kweh en çok yayın yapan yazar ve Amerika Birleşik Devletleri en çok bu konuyu çalışan ülkedir. Çalışmaların çoğu makale şeklinde yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometri Analizi, Sigorta Şirketlerinin Performansı, Scopus, VOSviewer

1. GİRİŞ

Bibliyometrik analiz, belli bir alan, dönem ve bölgede kişi ve kurumlar tarafından yayınlanan yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak incelenmesidir. Diğer bir ifade ile yayın veya belgenin yazar, konu, yayın bilgisi, atıf kaynağı gibi özelliklerinin niceliksel analizidir. Bibliyometrik analiz, son yıllarda Gephi, Leximancer, VOSviewer gibi bibliyometrik yazılımların kullanılması nedeniyle çok popülerlik kazanmıştır. Scopus ve Web of Science gibi bilimsel veri tabanlarının geliştirilmesi ve erişilebilirliği ve bilgi biliminden iş araştırmasına kadar bibliyometrik metodoloji gelişmiştir.

Bibliyometrik analiz, meta-analiz ve sistematik literatür taramaları gibi yayın inceleme türleri bulunmaktadır. Bibliyometrik analiz, bir araştırma konusu veya alanının entelektüel yapısının durumunu ve ortaya çıkan eğilimlerini sunmak için büyük miktarlarda bibliyometrik verileri özetler. İnceleme kapsamı geniş olduğunda ve veri kümesi manuel inceleme için çok büyük olduğunda kullanılır. Meta-analiz, mevcut araştırmalarda çalışılmayan ilişkileri ortaya çıkarırken, değişkenler arasındaki ilişkinin ampirik kanıtlarını özetler. Bu inceleme analizi, incelemenin odak noktası, geniş veya özel olabilecek içerikle meşgul olmak yerine sonuçları özetlemek olduğunda, alandaki çalışmalar homojen olduğunda, mevcut homojen çalışmaların sayısı yeterince yüksek olduğunda, düşük kaliteli çalışmalar çıkarıldıktan sonra kalan homojen çalışmaların sayısı yeterince yüksek olduğunda kullanılır. Sistematik literatür taraması, bir araştırma konusu veya alanıyla ilgili mevcut literatür bulgularını özetler ve sentezler. Bu inceleme türü ise, inceleme kapsamı belirli olduğunda, veri kümesi, içeriği manuel olarak incelenebilecek kadar küçük ve yönetilebilir olduğunda kullanılır (Donthu vd., 2021).

En genel anlamada sigorta şirketlerinin fonksiyonları güvence vermek ve finansal aracılık olarak iki başlıkta toplanabilir (Bilbao-Terol vd., 2022). Topladıkları primler karşılığında ekonomik birimlerin karşılaşabileceği olası riskleri üstlenen sigorta şirketleri, kişi ve kuruluşlara güven vererek onların geleceğe yönelik plan yapmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, sigorta sisteminde toplanan primlerin yarattığı fon gücünün sermaye piyasalarına aktarılması ekonomik sistemde üretkenliğin artmasında ve istikrarın sağlanmasında kritik bir oynamaktadır (Işık, 2021). Dolayısıyla, finansal sistem içinde önemli bir yere sahip olan sigorta sektöründe sigortacılık hizmetlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması bir taraftan olası risklerin etkin bir şekilde yönetilmesine diğer taraftan da ekonominin büyümesine ve kalkınmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Mevcut çalışmada, verilere ulaşmak için SciVerse Scopus seçilmiştir. Scopus, Elsevier Yayınevi'ne ait çok disiplinli bibliyografik bir veri tabanıdır. Çalışmada başlangıç yılına ilişkin aramada herhangi bir süre kısıtlaması yapılmamıştır. Arama, veri tabanının sürekli güncellenmesi sonucunda ortaya çıkabilecek yanlılığı ortadan kaldırmak için herhangi bir zaman aralığında (17 Aralık 2022) uygulanmıştır. Veri tabanında "sigorta şirketleri" ve "performans" şeklinde sorgulama yapılmıştır. Çalışmada ağ verilerine dayanan görselleştirme haritalarını üretmek ve benzerliklerin görselleştirilmesini haritalama ve kümeleme tekniklerini kullanmak için VOSviewer yazılımı tercih edilmiştir. Bu yazılım bibliyometrik ağların analizinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır.

Bibliyometri analizi ile ilgili farklı alanlarda çok fazla sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan en güncel olanlardan bazıları şöyledir: Tlili vd. (2022), eğitimde metaversenin sistematik bir

literatür taraması yapmışlardır. Kumar vd. (2021), transfer fiyatlandırması araştırmasının bir envanterini bibliyometrik analiz ile çıkarmıştır. Xu vd. (2021), girişimcilik ve kriz konusu görselleştirme araçlarının yardımıyla bibliyometrik analiz yoluyla keşfi gerçekleştirmiştir. Tandon vd. (2021), blockchain literatürüne kapsamlı bir genel bakış sunmak için bibliyometrik analizi kullanmışlardır. Zhang vd. (2022), turizm araştırmalarının bilgi sistemini ölçmek için bibliyometrik analizi kullanmışlardır. Wang vd. (2022), çok seviyeli perspektif araştırmasının küresel bir resmini yapmak için bibliyometri analizini yapmışlardır. Adeola vd. (2022), su, enerji, gıda bağlantısı ile iklim değişikliğine uyum arasındaki ilişkinin anlaşılmasında kaydedilen ilerlemenin gözden geçirilmesi için bibliyometrik analiz tercih etmişlerdir. Zwane vd (2022), Afrika ve Güney Afrika seviyelerinde güneş enerjisi tahmin araştırma çalışmaları evriminin değerlendirilmesini bibliyometrik analiz ile yapmışlardır. Chen, vd. (2022), teraslı alanlar hakkında yayınlanan çalışmalarının bibliyometrik analizini yapmışlardır. Raman vd. (2022), sürdürülebilir kalkınma merceğinden ve COVID-19 pandemisinin etkisi de dahil olmak üzere, kadın girişimciliği araştırmalarının geliştirilmesine ilişkin bilgileri analiz etmişlerdir.

2. MATERYAL VE METOT

Bibliyometri, belirli bir konudaki araştırma makalelerinin matematiksel yollarla nicel analizine izin veren istatistiksel bir yöntemdir. Bibliyometrik göstergeler, belirli hedeflere ulaşmak için ulusal ve uluslararası çabaları değerlendirir (Rosas vd. 2011). Çalışmada başlangıç yılına ilişkin aramada herhangi bir süre kısıtlaması yapılmamıştır. Arama, Scopus veri tabanının sürekli güncellenmesi sonucunda ortaya çıkabilecek yanlılığı ortadan kaldırmak için bir zaman aralığında (17 Aralık 2022) uygulanmıştır. Scopus veri tabanında “sigorta şirketleri” ve “performans” şeklinde sorgulama yapılarak 1418 doküman elde edilmiştir. Bibliyometrik veriler baz alınarak yapılan haritalamada kamuya açık VOSviewer programı tercih edilmiştir. Bu programda “ortak yazarlılık” (Co-Authorship), “birlikte bulunma” (Co-occurrence), “Atıf” (Citation), “bibliyografik eşleştirme” (bibliographic-coupling) ve “ortak atıf” (co-citation) analizleri yer almaktadır. VOSviewer programı çerçevesinde her analiz türüne karşılık gelen bağlantılar için güçlü kavramlarla ilgili haritalandırma yapılmaktadır.

Sigorta şirketlerinin performansı ile yapılan çalışmaların 1972 yılından 2023 yılına kadar artarak devam ettiği Görsel 1’de görülmektedir.

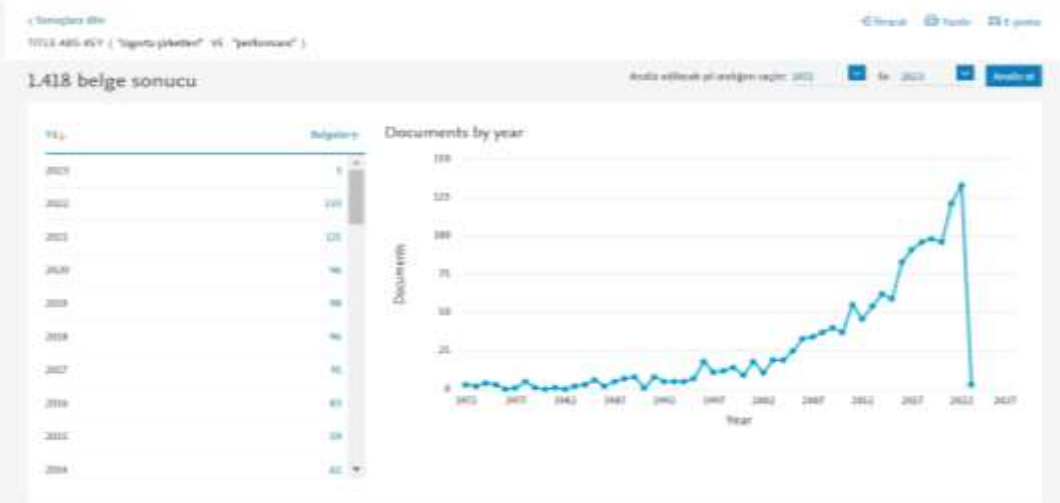

Görsel 1. Sigorta Şirketlerinin Performansı ile Yapılan Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Herhangi bir sınırlandırma yapılmadan çalışmada yer alan yayınların türlerini içeren bilgiler ise; Article (1040), Conference Paper (218), Book Chapter (48), Review (77), Conference Review (8), Book (12), Erratum (2), Editorial (1), Retracted (1), Note (6), Data Paper 1), Short Survey (4) şeklindedir. Yayın sayılarına göre ilk 10'da yer alan ülkelerin sıralamaları Görsel 2'de verilmiştir.

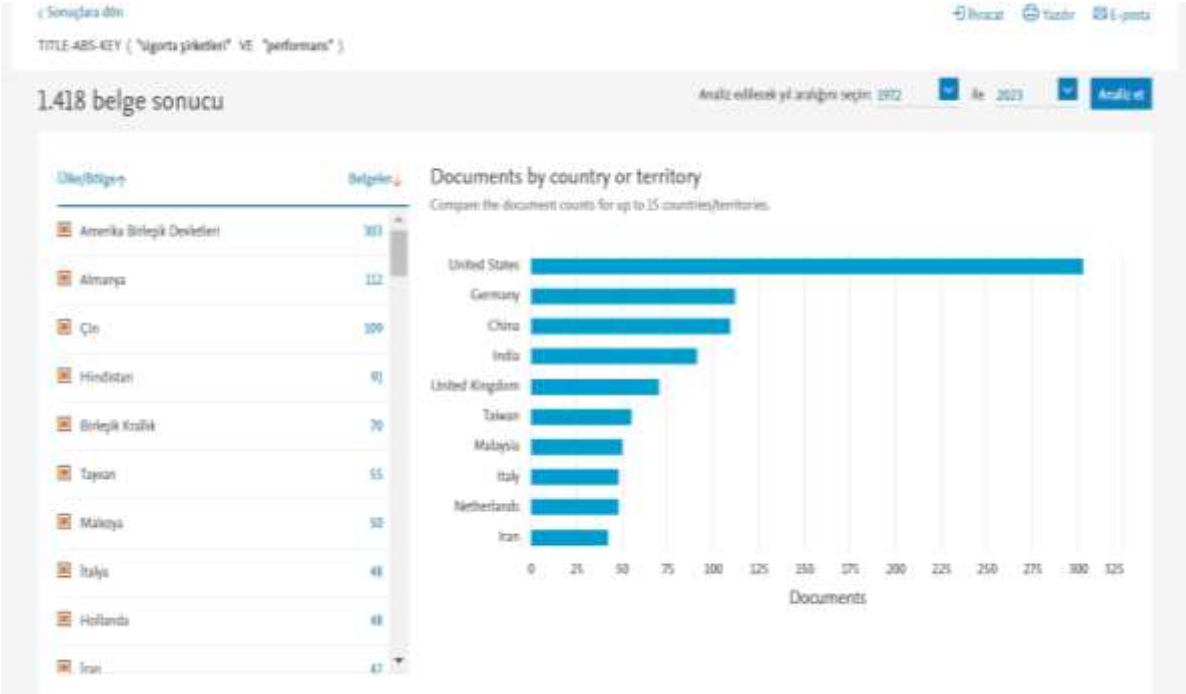

Görsel 2. Ülkelere Göre Sigorta Şirketlerinin Performansı ile Yapılan Yayın Sayıları

Görsel 2'ye göre sigorta şirketlerinin performansı ile ilgili çalışmaları en fazla sırasıyla ABD, Almanya, Çin ve Hindistan'da yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Görsel 3'te VOSviewer yazılımıyla elde edilmiş ülkelerin yayın performanslarına ilişkin ağ yapı grafiği de verilmiştir.

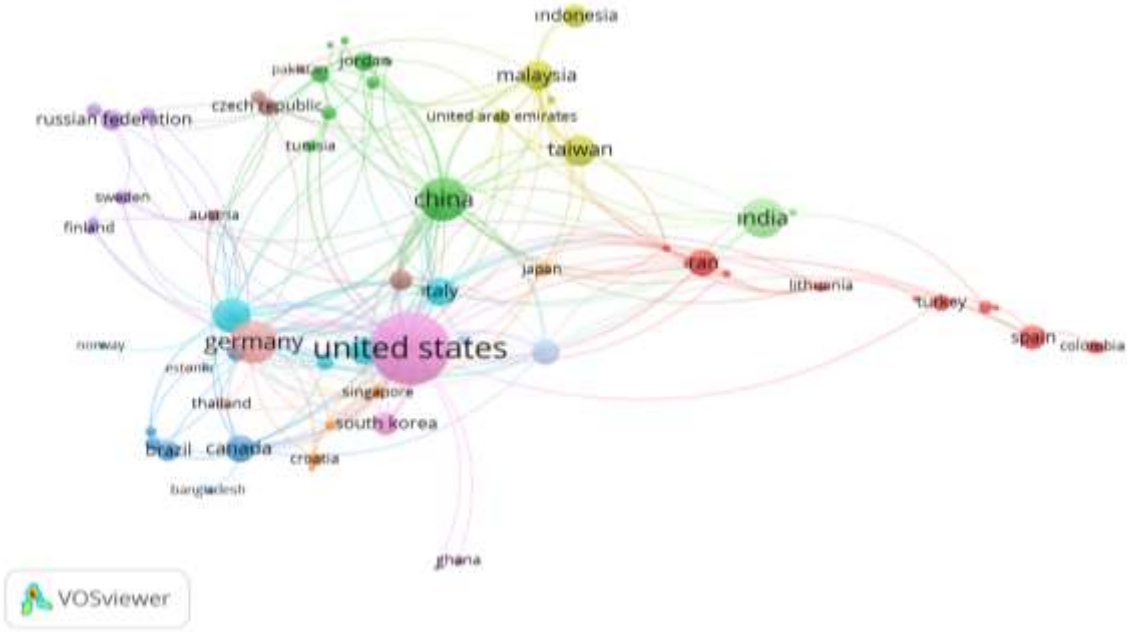

Görsel 3. Ülkelerin Yayın Performanslarına İlişkin Ağ Yapı Grafiği

Görsel 3'te VOSviewer yazılımıyla elde edilmiş ülkelerin yayın performanslarına ilişkin ağ yapı haritasında her bir halka bir ülkeyi temsil etmektedir. Ortak renklerin gösterimiyle ülkeler arasındaki bağlantılar görülmektedir. Daire büyüklükleri ülkelere ilişkin yayın sayısının fazlalığını, daire renkleri ülkeler arasında ortak çalışmalarının da var olduğunu, daire aralarındaki çizgiler ise hangi ülkenin hangi ülke ile yayın açısından ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir. Görsel 4'de yazar ağ yapı grafiği verilmiştir.

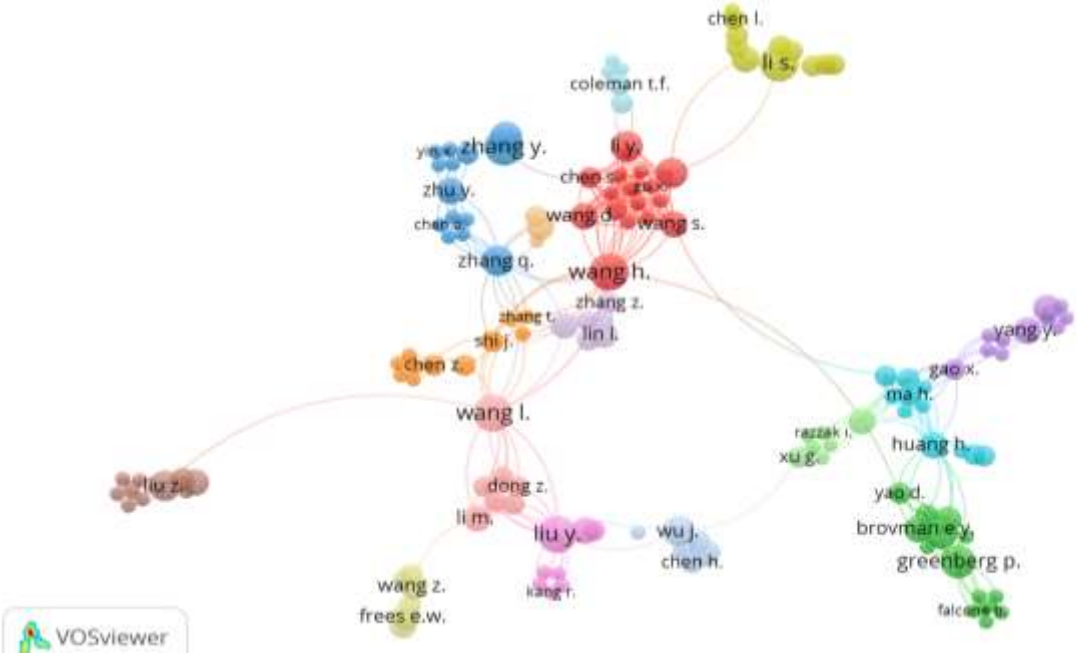

Görsel 4. Yazar Ağ Yapı Grafiği

Görsel 4'te her bir halka bir yazarı temsil etmektedir. Yazar ağ yapı grafiğinde bulunan daire büyüklükleri yazarlara ilişkin yayın sayısı, daire renkleri yazarların diğer yazarlarla olan çalışmalarının varlığını, daire aralarındaki çizgiler ise hangi yazarların hangi yazar ya da yazarlarla ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Görselden de anlaşılacağı gibi 16 farklı küme bulunmaktadır. Kweh 8 yayınla 202 atıf, Lu W. 6 atıfla 191 atıf, Wang L. 6 yayınla 165 atıf alan yazarlardır. İncelenen çalışmalarda en çok atıf yapılan yazar ağ grafiği ise Görsel 5'te verilmiştir.

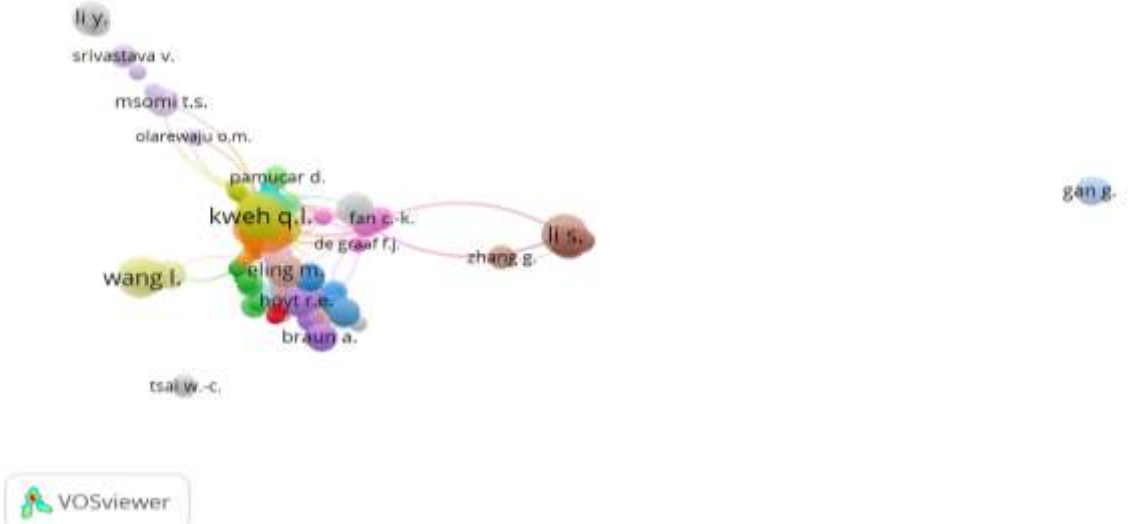

Görsel 5. İncelenen Çalışmalarda En Çok Atıf Yapılan Yazar Ağı Grafiği

Sigorta şirketlerinin performansı ile ilgili yapılan her çalışmada Kweh'in çalışmalarına atıf yapıldığını söylenebilir. Kweh'in arkasından Lu W. gelmektedir.

En çok atıf alan kaynaklarla ilgili ağ grafiği Görsel 6'da verilmiştir.

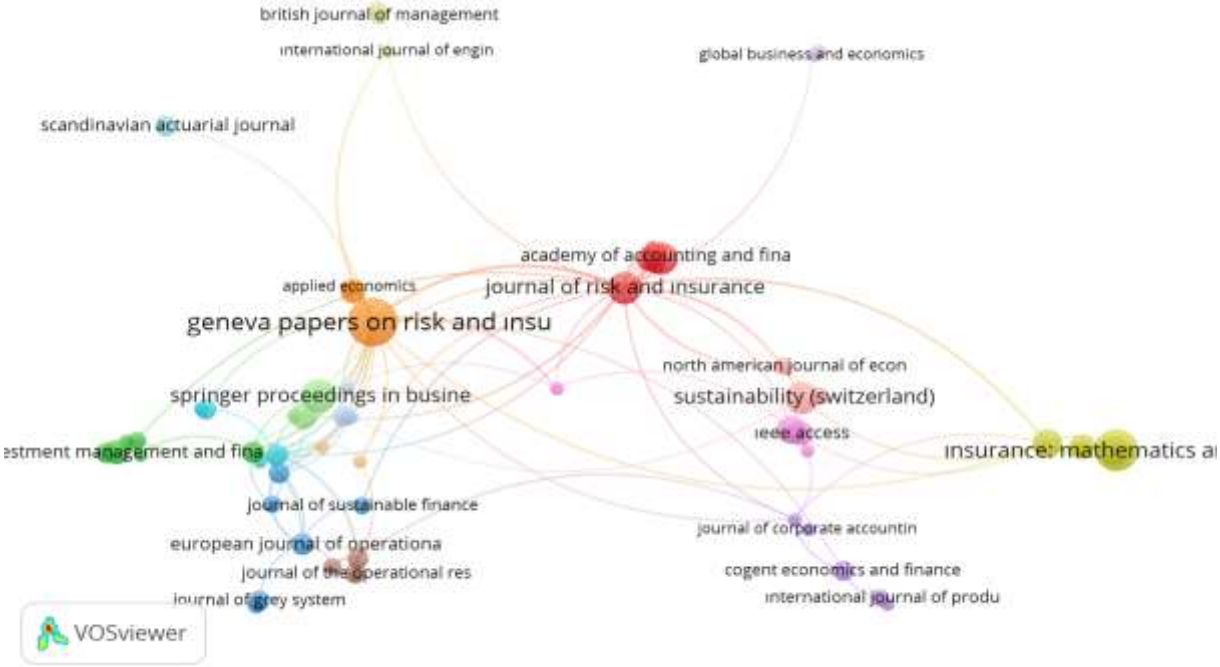

Görsel 6. İncelenen Çalışmalarda En Çok Atıf Yapılan Kaynakların Ağı Haritası

Görsel 6'da sigorta şirketlerinin performansı ile ilgili üretilen makalelerde atıf yapılan bilimsel makalelerin ağ grafiği verilmektedir. Buna göre makalelerde 310 atıf ile en çok atıf yapılan kaynak olan dergi, kırmızı kümede gösterilen "Journal of Risk and Insurance" adlı dergidir. Görsel 7'de anahtar kelime ağ grafiği verilmektedir.

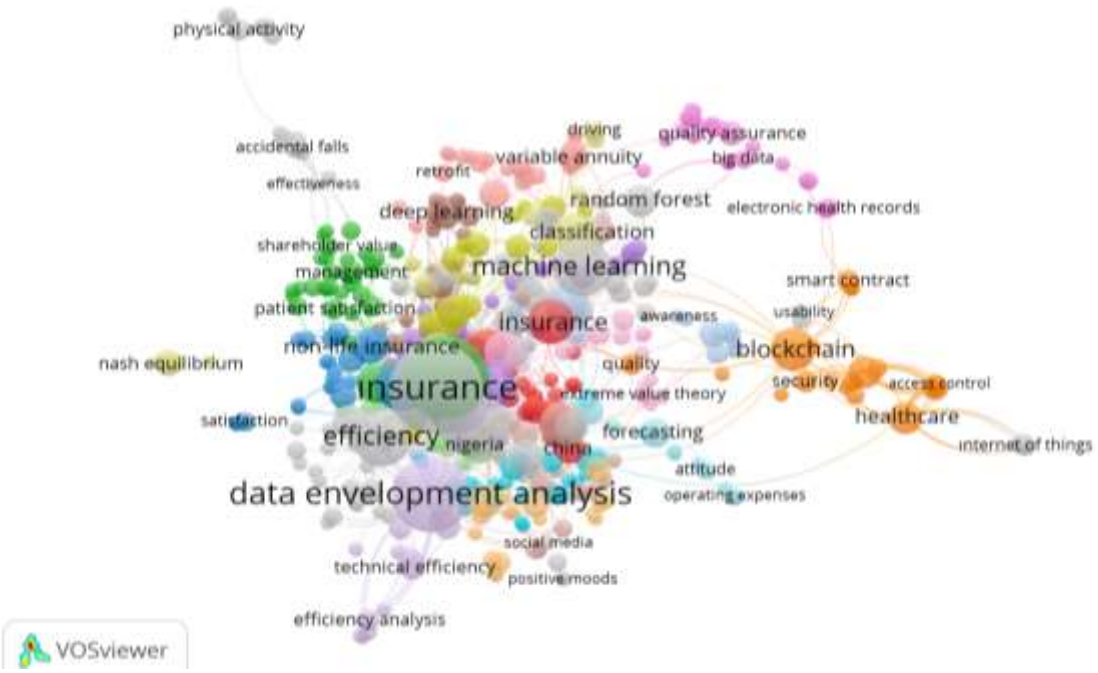

Görsel 7. Anahtar Kelime Ağ Grafiği

Görsele göre "insurance", "insurance companies", "data envelopment analysis", "performance", vb. kelimelerden oluştuğu görülmektedir. İncelenen çalışmalar içerisinde en çok atıf alan çalışmalar Görsel 8'de verilmiştir.

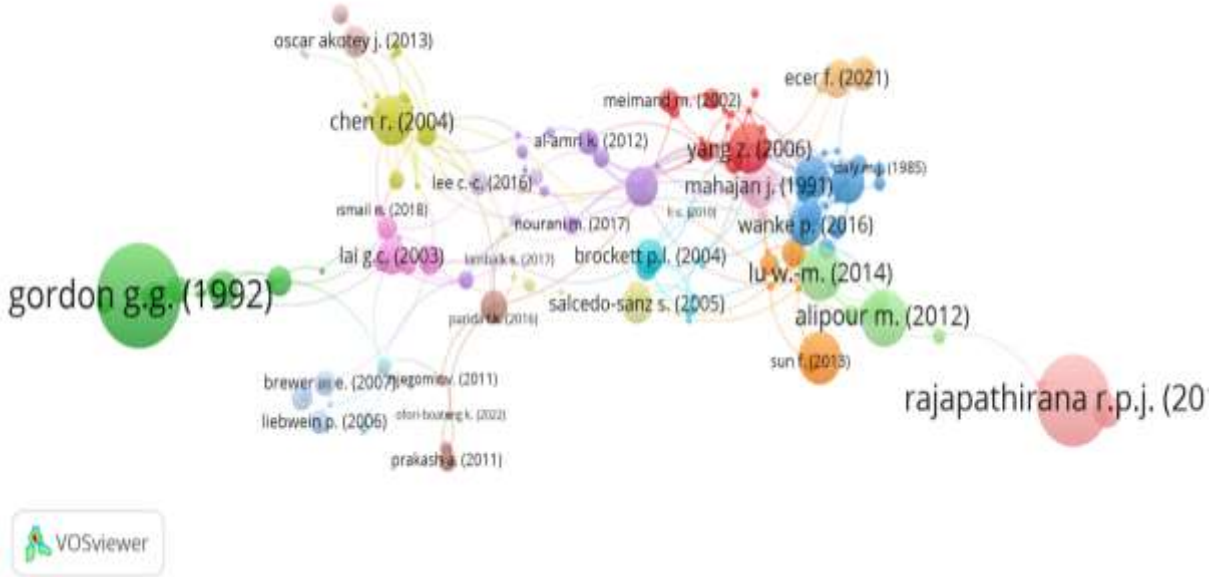

Görsel 8. İncelenen Çalışmalar İçerisinde En Çok Atıf Alan Çalışmalar

Görsele göre, bu çalışmada incelenen araştırmalar arasında en yüksek atıf değerine sahip olan makale Gordon ve DiTomaso'nun 1992 yılında yaptığı "Predicting Corporate Performance from Organizational Culture" adlı makaledir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan çalışmalarla uluslararası atıf indeksleri ile hangi ülkelerde hangi konularda çalışma yapıldığı gösterilmektedir. Buna karşın, yapılan çalışmalar alana özgü bulgular vermektedir. Bu çalışmada, 1972-2023 yılları arasında yayınlanan ve Scopus veri tabanında bulunan sigorta şirketlerinin performansının literatürü incelenmiştir. Toplamda 1418 yayın VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular; ABD, Almanya, Çin ve Hindistan'ın sigorta şirketlerinin performansı ile ilgili çalışmalarında aktif olduğunu göstermiştir. Gordon ve DiTomaso (1992) en fazla atıfa sahip olan çalışma olarak belirlenmiştir. En çok atıf alan dergi "Journal of Risk and Insurance" isimli dergi olmuştur. Sigorta şirketlerinin performansı ile ilgili çalışmalarında en çok yer alan anahtar kelimelerin ise "insurance, insurance companies, data envelopment analysis, performance" gibi kelimeler olduğu bulunmuştur. Değerlendirmeler sonucunda sigorta şirketlerinin performansının araştırılması ile ilgili bilimsel çalışmaların oldukça dinamik olduğu saptamıştır. Belirlenen yıllar arasında bu alandaki çalışmalar artarak devam etmiştir. İlerleyen yıllarda bu alandaki çalışmaların daha da artacağını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada veri kaynağı olarak Scopus kullanılmıştır. Scopus birçok dergideki yapılmış çalışmaları kapsamına alsa da (Web of Science) WoS vb. gibi diğer veri tabanları da sosyal bilimler alanında yapılacak araştırmalar için birer veri kaynağıdır.

Sonuçta, araştırma konusu ile ilgili mevcut bilgi birikimi göz önüne alındığında temel kaynak okuma ve araştırma yapma amacıyla analiz sonucunda elde edilen yazar ve dergilere odaklanılabilir. Buna ilaveten, sigorta şirketleri ile ilgili daha çok ilerlemek isteyen araştırmacılar bu alanda önde gelen ABD, Almanya, Çin ve Hindistan gibi ülkeleri takip edebilir.

KAYNAKÇA

Adeola, O. M., Ramoelo, A., Mantlana, B., Mokotedi, O., Silwana, W. & Tsele, P. (2022). Review of Publications on the Water-Energy-Food Nexus and Climate Change Adaptation Using Bibliometric Analysis: A Case Study of Africa. Sustainability. 14 (20): 13672. https://doi.org/10.3390/su142013672

Bilbao-Terol, A., Arenas-Parra, M., Quiroga-García, R., & Bilbao-Terol, C. (2022). An extended best–worst multiple reference point method: Application in the assessment of non-life insurance companies. Operational Research, 22(5), 5323-5362.

Chen, Q., Wen, Y., Zhang, X. & Zhu, Z. (2022). Evolutionary Overview of Terrace Research Based on Bibliometric Analysis in Web of Science from 1991 to 2020. International Journal of Environmental Research and Public Health. 19 (13): 7796. https://doi.org/10.3390/ijerph19137796

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of Business Research 133. 285–296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Gordon, G. G. & DiTomaso, N. (1992). Predicting Corporate Performance From Organizational Culture. Journal of Management Studies, Wiley Blackwell, 29(6), 783-798. https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.1992.tb00689.x

Işık, Ö. (2021). Analysing the Determinants of Profitability of Domestic and Foreign Non-Life Insurers in Turkey. International Journal of Insurance and Finance, 1(1): 45-55.

Kumar, S., Pandey, N., Lim, W. M., Chatterjee, A. N., & Pandey, N. (2021). What do we know about transfer pricing? Insights from the bibliometric analysis. Journal of Business Research, 134, 275-287. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.05.041

Raman, R., Subramaniam. N., Nair. V. K., Shivdas, A., Achuthan, K., Nedungadi, P. (2022). Women Entrepreneurship and Sustainable Development: Bibliometric Analysis and Emerging Research Trends. Sustainability. 14(15): 9160. https://doi.org/10.3390/su14159160

Rosas, S. R., Kagan, J. M., Schouten, J. T., Slack, P. A., Trochim, W. M. (2011). Evaluating research and impact: a bibliometric analysis of research by the Nih/Niaid Hiv/aids clinical trials networks. *PLoS One*, 6(3), 1-12. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0017428

Tandon, A., Kaur, P., Mäntymäki, M., & Dhir, A. (2021). Blockchain applications in management: A bibliometric analysis and literature review. Technological Forecasting and Social Change, 166, 120649. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120649

Tlili, A., Huang, R., Shehata, B. et al. (2022). Is Metaverse in education a blessing or a curse: a combined content and bibliometric analysis? Smart Learn. Environ. 9, 24. https://doi.org/10.1186/s40561-022-00205-x

Wang, C., Lv, T., Cai, R., Xu, J. & Wang, L. (2022). Bibliometric Analysis of Multi-Level Perspective on Sustainability Transition Research. Sustainability. 14 (7): 4145. https://doi.org/10.3390/su14074145

Xu, Z., Wang, X., Wang, X., & Skare, M. (2021). A comprehensive bibliometric analysis of entrepreneurship and crisis literature published from 1984 to 2020. Journal of Business Research, 135, 304-318. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.06.051

Zhang, J., Xiong, K., Liu, Z. He, L. (2022). Research progress and knowledge system of world heritage tourism: A bibliometric analysis. Herit Sci 10, 42. https://doi.org/10.1186/s40494-022-00654-0

Zwane, N., Tazvinga, H., Botai, C., Murambadoro, M., Botai, J., de Wit, J., Mabasa, B., Daniel, S., Mabhaudhi, T. (2022). A Bibliometric Analysis of Solar Energy Forecasting Studies in Africa. Energies. 15 (15):5520. https://doi.org/10.3390/en15155520

ÇOCUK CEZA İNFAZ KURUMLARININ TUTUKLU ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi FAZİLET TAŞDEMİR[1]
Öğrenci, GÜLSÜM KELEŞ[2]

[1] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,fazilet.tasdemir@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0430-9094
[2] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gulsum_keles19@erdogan.edu.tr

ÖZET

Hukuksal alanda, çocuk ve küçük, toplumsal anlamda birey olmaya hazırlanan ve bu nedenle sorunlar ve karmaşalarla yüklü 18 yaşından küçük bireyler olarak belirtmektedir. Çocukluk döneminde yaşanan örselenmeler de bireyin kendilik algısını olumsuz etkilemektedir ve suça yönelmesine neden olmaktadır. Araştırmalar, çocuklukta maruz kalınan ve/veya tanıklık edilen şiddetin suç davranışına yol açma riski olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, çocuğa yönelik ihmal ve istismarın boyutu arttıkça, çocuğun şiddet içerikli suç davranışında bulunma olasılığı da artmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde kurumsal cezalandırmanın aslında çocuklar üzerinde caydırıcı bir etkisinin olmadığının, aksine yeni suçlarla tanışarak başka suçlara yönelmesine neden olduğu görülmektedir. Bu araştırmada herhangi bir suçtan dolayı cezaevine giren çocuklara sosyal- duygusal, bilişsel ve fiziksel gelişimlerine yönelik yardım etmek amaçlanmaktadır. Araştırmada model olarak genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, herhangi bir suç isnadıyla Ankara Kapalı Ceza ve İnfaz Kurumu'na getirilmiş ve kurumda tutuklu olarak bulunan, 18 yaş altı toplam 61 çocuk oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan "Çocuk Mahkûm Olma" başlıklı yarı-yapılandırılmış görüşme formu ve "Çocuk Mahkûmların Psikolojik İhtiyaçları Anketi" kullanılmıştır. Türkçeye uyarlaması Şar, Öztürk ve İkikardeş (2012) tarafından yapılmış olan 28 maddeden oluşan Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği CTQ) kullanılmıştır. Veri Analizinde Ceza İnfaz Kurumlarının Tutuklu Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri nelerdir? yanıt aranırken yarı-yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verilere göre betimlemeler yapılmıştır. Katılımcıların %90'ı (15-16) yaş aralığındadır. Çocukların 26'sı, ceza infaz kurumunda değiştirmek isteği bir husus olmadığını (%43), 35'i değişiklik istediklerini (%57) yanıtını vermiştir. Ceza infaz kurumundaki çocukların 47'si hayali olduğunu (%77), 15'i hayallerinin olmadığı (%23) yanıtını vermiştir. Ceza infaz kurumunda çocukların 60'ı yapmak istedikleri çok şey olduğunu (%98), 1'i hayır (%2) istekleri olmadığı yanıtını vermiştir. Çocukların 34'ü olumsuz etki olmadığını (%58), 27'si olumsuz etkisi olduğu (%42) yanıtını vermiştir. Ceza infaz kurumundaki çocukların 20'si insanlar hakkındaki düşüncelerinin hayata olan bakışınızı nasıl olumlu etkilediğini (%33), 41'i olumsuz etkilediği (%67) yanıtını vermiştir.

Anahtar Kelimeler : Ceza İnfaz Kurumları, Tutuklu Çocuklar, Çocuk Psikolojisi, Travma.

*Bu araştırma, TÜBİTAK 2209/A kapsamında proje olarak sonuçlanmıştır. Bildiri bu projede üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Çocukluk, farklı toplumlarda ve farklı toplumsal alanlarda değişen, dinamik bir kavram olsa da gerek Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde (Gemalmaz, 2003), gerekse de ülkemizde yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nda 0-18 yaşları arasında yer alan bir dönem (Demirkol ve Ünlü, 2007) olarak kabul edilmektedir. Yapılan birçok araştırma da, çocukların belli yaş aralıklarında daha yoğun şekilde suçlu davranışlara yöneldiğini göstermektedir. Özellikle çocukluk çağı içinde yer alan ve kişinin gelişiminde önemli evreler olarak kabul edilen bulûğ ve ergenlik dönemleri, çocukların en fazla suça yöneldiği çağlar olarak görülmektedir. Kişinin gelişiminde önemli bir evre olarak kabul edilen bu yaş aralığında kişinin kendisine özgü biyo-psişik sıkıntıları vardır. Bu sorunlara çocuğun toplumsal çevresinden kaynaklanan olumsuzluklar da eklendiğinde, çocukta, bunlara bir tepki olarak norm dışı davranışlar görülebilmektedir. Suç, bir toplumda haksız sayılan, yazılı-yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırımlara bağlanan davranış ve eylemlerdir (Ozankaya, 1984). Çocuk suçluluğu, çocuktaki anti-sosyal eğilimlerin yasa müdahalesini gerektirecek duruma dönüşmesidir (Sevük, 1998).Aile, nüfusun yenilenmesini, milli kültürün taşınmasını, çocukların toplumsallaştırılmasını, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirilmesini sağlayan temel toplumsal kurumdur (Erkal, 1993). Okul, belli bir yeri olan, belli bir süre devam eden, geniş bir çevreye hitap eden, eğitim faaliyetini planlı ve programlı bir şekilde sürdüren, genel ve mesleki çeşitler içerisinde şekillenen bir kuruluş olarak tanımlanabilir (Akyüz, 1991). Akran grubu, genellikle ortak etkinlikler temelinde arkadaşlık kuran çocuk ya da ergenler için kullanılan bir terimdir. Bu anlamda, aynı sosyoekonomik statüye, ortak uğraşlara ve normlara sahip genellikle yaşça birbirine yakın insanlardan oluşan gruba akran grubu denir (Budak, 2000).Göç, bir yerleşim biriminden, gruptan ya da belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli, birey veya kitle hareketidir. Bir ülke sınırlarının içinde kalmak şartıyla meydana gelen nüfus hareketine iç göç; nüfusun ülke sınırları dışına akmasına da dış göç denir (Demir ve Acar, 2005:170).

Arkadaş çevresi de çocuğun suça yönelmesine neden olabilmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan bir çalışmada ailenin etkisi azaldıkça akran grubunun çocuk üzerindeki anti-sosyal nitelikli etkisinin daha çok belirginleştiği bulunurken (Uluğtekin, 1991), Zimring ve Reiss tarafından yapılan literatür taramalarında ise, suç teşkil eden fiillerin tek başına olmaktan çok genellikle iki veya üç kişilik küçük gruplarla işlendiği bulunmuştur (Erçetin, 2006).Okul, çocuğa yaşama dair pek çok bilgiyi sistemli bir şekilde öğreterek, çocuğu geliştirir. Çocuğu birçok zararlı dış etkilerden korumanın yanında ona, vatanını sevmeyi, yasalara uymayı ve toplumun değerlerine saygılı olmayı öğretir. Dolayısıyla, çocuğun toplumsallaşma sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Akyüz, eğitime duyulan gereksinimden dolayı okulun doğduğunu ve bu gereksinim devam ettiği sürece de varlığını sürdüreceğini söyleyerek, okulun dolayısıyla eğitimin insan yaşamındaki önemine vurgu yaparken (Akyüz, 2000), J. Dewey ise, 'okul çocuğun yaşam yuvasıdır' diyerek okulun, toplumsal yaşamın yeniden inşa edildiği yer olduğuna işaret etmektedir (Aytaç, 1976). Okul çevresi, çocuğun gelişimini olumlu yönde etkilemenin yanında olumsuz yönde de etkileyebilmektedir. İdarenin ve öğretmenlerin olumsuz ya da şiddet içerikli tutum ve davranışlarda bulunması, okulun fiziksel şartları ve bulunduğu

çevrenin koşulları çocuğu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Boş zamanların nasıl değerlendirildiği çocuk için önemlidir. İyi düzenlenmemiş boş zaman etkinlikleri, çocuklara suç işleme fırsatları yaratmaktadır. Ailenin, çocukların boş zamanlarını iyi değerlendirebilmeleri için gereken ortamı hazırlamamaları ya da hazırlayamamaları, çocukları sokağa itmekte, oyun grupları ve çeteler halinde birleşerek suç işlemelerine neden olmaktadır (Sevük, 1998).

Çocuk ve Ergen Kavramlarının Tanımlanması

Hukuksal alanda, çocuk ve küçük, toplumsal anlamda birey olmaya hazırlanan ve bu nedenle sorunlar ve karmaşalarla yüklü 18 yaşından küçük bireyler olarak belirtmektedir. Hukuksal düzenimiz, 11 yaşını tamamlamış, 16 yaşından gün almamış bireyleri küçük; 16 yaşından gün almış, 18 yaşını tamamlamamış bireyleri de çocuk olarak tanımlamaktadır. Gelişim psikoloji ise 12 yaş öncesini çocukluk, 12-18 yaş arası çocukluktan çıkan ve yetişkinliğe hazırlanan ergenlik dönemi, 18-30 yaş arası ise genç yetişkinlik olarak ele almaktadır (Gander ve Gardiner, 1993).

Suç ve Antisosyal Davranış Nedir?

Sosyal psikoloji için suç, sosyal grubun üyeleri tarafından olumlu ve yararlı olarak kabul edilmiş inanç, gelenek, örf ve adetlerin dayandıkları ilkere aykırı işlenmiş davranış olarak tanımlar (Evrim, 1970). Bireyin, kuralları ve başkalarının haklarını sürekli ihlal ederek davranması, toplumsal olarak belirlenmiş davranış örneklerini, sosyal normları zedeleyen davranışlar, ‘’antisosyal davranış’’ olarak tanımlanmaktadır (Kaner, 1991).

Saldırgan davranışları arttıran/azaltan uyaranlar üzerine yapılan çalışmada Berkowitz ve Lepage (1967), laboratuar ortamında, katılımcılara raket yerine silah göstererek hangi uyaranın saldırganlığı arttırdığını araştırmışlar ve silahın gösterilmesiyle, saldırganlıkla ilgili düşüncelerin harekete geçtiğini bulmuşlardır. Berkowitz ve Lapage’in bu çalışması, İsveçli katılımcılarla desteklenerek, Frodi (1975) tarafından tekrar düzenlenmiştir. Çalışmada saldırganlık arttıran ve azaltan uyaranlar belirlenerek, bir koşulda silah, diğer koşulda biberon ve son koşulda da hiçbir uyaranın yer almadığı üç durumda deney uygulanmıştır. Yanında silah bulunan katılımcılar, yanında biberon bulunan ve hiçbir şey bulunmayan koşula göre kurbana daha fazla şok uygulamıştır. Michael ve ark. (2006) ise yaptıkları çalışma ile antisosyal davranışların durumsal etmenlerden çok empati eksikliğinden oluştuğunu öne sürmektedir. Bilişsel bir kuram olan Etiketleme kuramı (Lemert, 1972; Labelling theory), diğerlerinin olumsuz tepkilerinin kişiyi daha fazla suça yönlendirdiğini öne sürmektedir. Ebeveyn ya da komşular tarafından sapkın olarak adlandırılmak bireyin algısını çarpıtarak kendisinde sapkın imaj geliştirmesine ve bu olumsuz imaja uygun davranışlarla suça yönelmesine neden olmaktadır.

Öğrenme süreçlerinden biri taklit diğeri de pekiştirmedir. Bandura, Ross ve Ross, (1963) tarafından yapılan bir deneyde çocuklar, bir yetişkini palyaço görünümlü şişme bir bebeğe şiddet uygularken seyretmişlerdir. Deneyin birinci aşamasında, ilk koşulda yetişkin, şişme

bebeği yumruklamış, havaya fırlatmış ve tüm bunları yaparken ‘’vur başına’’, ‘’al sana’’ diyerek bağırmıştır. İkinci koşulda ise yetişkin, palyaço ve oyuncaklarla sessizce oynamıştır. Deneyin ikinci aşamasında, hem şiddet içeren sahneleri izleyen hem de izlemeyen çocuklar oyuncaklarla odada yalnız bırakılmışlardır. Şiddet dolu sahneleri izleyen çocuklar, yetişkin davranışlarının aynısını tekrar ederek saldırgan davranışlar gösterirken, şiddet içeren sahneleri izlemeyen çocuklar, sessizce oyuncaklarla ilgilenmişlerdir. Bir başka deneyde, çocuklara sekiz dakikalık Bobo adlı bir oyuncağa vurulan bir film izletilirken kontrol grubuna bu film izletilmemiştir. Daha sonra hem filmi izleyen hem de izlemeyen (kontrol grubu) çocuklar, çeşitli oyuncakların ve filmde gördükleri Bobo isimli bebeğin bulunduğu bir odaya alınarak, davranışları gözlenmiştir. Deneyin üzerinden altı ay geçtikten sonra çocuklar, yeniden laboratuar ortamına alınmışlar, yine aynı oyuncakların bulunduğu odadaki davranışları gözlemlenmiştir. Yetişkin ya da bir çocuk modelin oyuncakla saldırgan biçimde oynadığını izleyen çocuklar, görüntüleri izlemelerinin hemen ardından ve altı ay sonra aynı ortama yeniden getirildiklerinde, şiddeti taklit etmeye devam etmişlerdir. Kontrol grubundaki çocuklar ise iki durumda da saldırgan davranışlar göstermemişlerdir (Hicks, 1965).

Ahlâkın; bilişsel, davranışsal ve duygusal olmak üzere üç temel yönünün olduğunu ileri sürerler. Bilişsel olarak insanlar, bir durumda yapılması ya da yapılmaması doğru olan şey hakkında düşünürler, akıl yürütürler ve kavramlar, değerler, tutumlar oluştururlar. Davranışsal olarak insanlar, kendi ahlâkî akıl yürütmeleriyle tutarlı olabilen ya da olmayabilen biçimlerde davranabilirler. Duygusal olarak insanların, neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin ‘’duyguları’’ vardır ve bu duygular da düşüncelerine ve davranışlarına uygun düşebilir ya da düşmeyebilir (Gander ve Gardiner, 1993). Araştırmalar, çocuklukta maruz kalınan ve/veya tanıklık edilen şiddetin suç davranışına yol açma riski olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, çocuğa yönelik ihmal ve istismarın boyutu arttıkça, çocuğun şiddet içerikli suç davranışında bulunma olasılığı da artmaktadır (Wilson, Stover ve Berkowitz, 2009). Çocuk suçluluğu ile ilgili yapılan araştırmalar çocuk suçluluğunun birden çok faktöre bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmalarda, çocuğu suç davranışına yönelten en önemli unsurlardan birinin aile olduğu çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, suça yönelen çocukların önemli bir bölümü yaşamlarının ilk yıllarını anlayıştan yoksun anne – babalarla, sosyal, moral ve ekonomik düzensizliğin hâkim olduğu aile ortamlarında geçirmişlerdir (Ereş, 2009). Babanın aşırı otoriter tutumu, aile içerisinde çocuğun fikirlerine önem verilmemesi, aile ilişkilerini çocuk açısından zedelemektedir. Suça yönelen ve yönelmeyen çocukların karşılaştırıldığı bir araştırma, suça yönelen erkek çocukların büyük çoğunluğunun (%80,7) babalarından sevgi, şefkat ve sempati görmediklerini ortaya koymaktadır (Glueck ve Glueck, 1950).

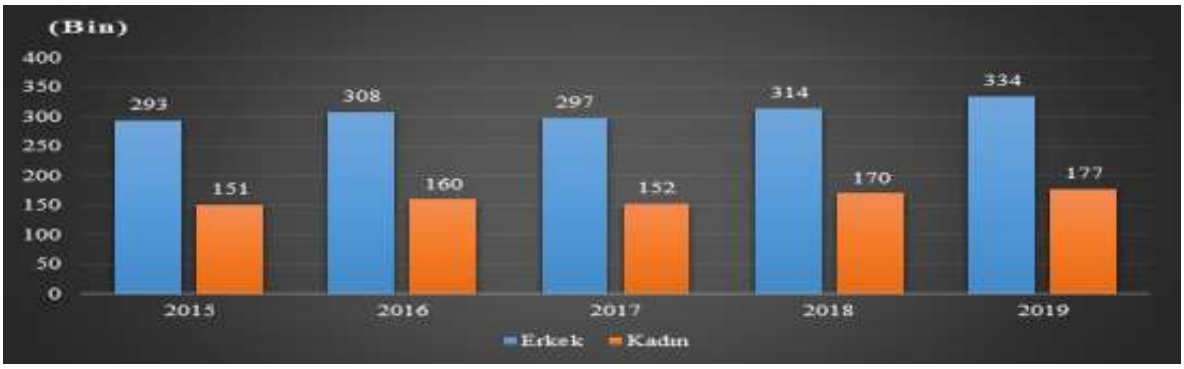

Görsel 1.Cinsiyete Göre Güvenlik Birimine Gelen Veya Getirilen Çocukların Karıştığı Olay Sayısı (TÜİK, 2020).

Yapılan araştırmalara göre, aile içindeki şiddet yönelimleri, ebeveynlerin çocuğa karşı ilgisiz tutumları, ebeveynlerin çocuğu örseleyecek hakaretlerde ve davranışlarda bulunması, çocuğun düşüncesinin dikkate alınmaması gibi faktörler çocuğun suça yönelmesine neden olmaktadır. Aile içinde çocuğun şiddete tanıklık etmesi ve/veya maruz kalması sonucunda çocuğun da şiddeti öğrenerek uygulamasına sebep olmaktadır.

Fiziksel cezalandırmanın ve özellikle istismarın toplumsal düzeyde olduğu kadar çocuk üzerinde de uzun dönemli kalıcı bir etkisinin olduğu belirtilmektedir. Örneğin fiziksel ceza ve istismar çocuğun başkalarına karşı daha saldırgan olması gibi kişisel etkiler taşımaktadır (Straus ve Steward, 1999). Holman ve Ziedenberg (2007) tutuklanarak kapalı cezaevlerine veya başka kurumlarda kilit altında tutulan duruşma günü bekleyen çocukların ailelerinden ve çevrelerinden hem fiziksel olarak hem de duygusal olarak koptukları; genellikle fazla kalabalık, eğitimsiz personelin çalıştığı, ihmal ve şiddetin sıklıkla meydana geldiği kurumlarda tutulmasının çocuklarda tedavisi uzun süre gerektiren ruhsal bozukluklar ortaya çıkardığını bulmuşlardır. Forest, Tambor, Riley, Ensminger ve Starfield (2000) tarafından yapılan bir araştırmaya göre tutuklu olan çocukların %35'i cezaevine konulduktan sonra depresyona girdikleri bulunmuştur. Mace, Rohde ve Gnau (1997) tarafından yapılan araştırmada tutuklu çocuklarda ruhsal bozuklukların hızlıca geliştiği, kalınan çevrenin fiziki şartlarındaki olumsuzluk bir araya geldiğinde tutuklu çocukların kendine zarar verme ve intihar eğilimine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bezruki, Varana ve Hill (1999) tarafından yapılan araştırmaya göre suça sürüklenen çocukların tekrardan suça sürüklenmesindeki en önemli etken daha önce cezaevine girip girmediğidir. Araştırmaya göre ikinci defa suça sürüklenen çocukların %3'ünde zayıf aile ilişkileri, %10'unda çete üyeliği, %16'sında yasa dışı silah bulundurma ve %71'nin daha önce cezaevi geçmişi olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak, çocukların cezaevinde tutulmasının ikinci defa suça sürüklenme üzerinde oldukça yüksek bir etkisi olduğu bulunmuştur. Shelden (1999) tutuklu olan çocukların tekrar suça sürüklenme oranı ile tutuklu olmayıp sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumdan kopmadan, toplumun içinde eğitim ve öğretim programlarına tabi tutulan çocukların tekrar suça sürüklenme oranları anlamlı ölçüde farklılaşacağını iddia etmektedir. Buna göre, fiziksel ve ruhsal olarak ailesinden, çevresinden ve toplumdan uzaklaştırılmayan çocukların, yapılandırılmış iyileştirme programları aracılığıyla tekrardan suça sürüklenme oranları artmaktadır. Kashani, Manning, Mcknew, Cytryn, Simonds

ve Wooderson (1980) cezaevlerinin fiziki yapısı nedeniyle tutuklu olan çocukların ruhsal sağlıkları olumsuz etkilendiğini öne sürmektedirler.

Araştırmacılar yaptıkları çalışmada daha önce ruhsal sağlığının bozulmuş olduğu tanısı almış olan çocukların daha da kötüleştiği, hiçbir tanı almamış çocuklarda ise depresyon semptomlarının yoğun olarak görüldüğünü tespit etmişlerdir. Depresyonun ortaya çıkmasındaki en büyük etkenin çocukların fiziksel ve duygusal olarak ailelerinden ve çevrelerinden alıkonulmuş olmasıdır. Öte yandan, cezaevlerinin kalabalık olması ve tutuklu çocuklar arasındaki şiddet ve kaos ortamı da bu sonucun ortaya çıkmasında etkendir. Domalanta, Risser, Roberts ve Risser (2003) tarafından gerçekleştirilen 274'ü kadın, 750'si erkek olmak üzere 1024 tutuklu çocuk üzerinde gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarına göre erkeklerin %26'sında, kadınların %31'inde depresyon gibi duygulanım bozukluğunun ortaya çıktığı saptamıştır. Erkeklerin %43'ünün, kadınların %36'sının uyuşturucu madde kullanımına bağlı çeşitli ruhsal bozukluklara sahip olduğu; erkeklerin %25'inde, kadınların %42'sinde kaygı bozukluğunun geliştiği tespit edilmiştir. Çalışmaya katılan çocukların yarısının cezaevine girmeden önce söz konusu ruhsal bozukluk teşhisi aldıkları, diğer yarısının ise cezaevi koşulları nedeniyle ruhsal bozukluk geliştirdiği bulunmuştur. Matsuda'nın (2009) cezaevinde yaptığı bir çalışmada tüm tutuklu ve hükümlülerin cezaevinde bulunması nedeniyle travma yaşadıkları, çocukların yetişkinlerden farklı olarak travmaya karşı koymada başarılı olamadıkları, özellikle 15 yaşın altında bulunan çocukların fiziksel ve psikolojik anlamda normal gelişimden saptıkları bulunmuştur. Cezaevinin olumsuz koşulları, fiziksel ve duygusal olarak aileden uzakta olmak çocuklarda duygusal anlamda bir boşluk yaratmaktadır. Yapılan çalışmalar kilit altında kalan çocukların ruhsal sağlıklarının bozulduğunu ortaya koymuştur. Fiziksel ve duygusal olarak aileden uzakta olmak aynı zamanda çocukta aile ve toplum bağının güçsüzleşmesine neden olmaktadır. Cezaevinin fiziki şartları çocuğun ruhsal ve bedensel sağlığını olumsuz etkilemektedir. Karmaşık ve kalabalık bir ortamda gelişim çağında olan çocuklara eğitim düzeyi düşük kişilerin bakması gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Suç işleyen çocuğa kilit altında verilen cezanın caydırıcı olmadığı tespit edilmiştir.

Güngör'e (2008) göre çocuk suçluluğu kavramının kökeni, hukuksal olmaktan çok sosyolojik ve psikolojiktir. Çocuk suçluların cezalandırılması yerine yeniden eğitim kavramının kullanıma geçmesinin, kriminoloji alanında çok önemli bir aşama olduğunu belirten Yavuzer (1987), çocukların cezalandırılma tarihçesine bakıldığında uzun bir dönem en gelişmiş ülkelerde bile çocukların yetişkinlerle aynı ceza ve adalet sistemi içinde yer aldığına dikkat çekmektedir. Yavuzer ''yeniden eğitim'' kavramının sadece hukuksal bir anlam içermediğini, bundan daha fazla psikolojik, pedagojik ve sosyolojik anlamları taşıdığını belirtmektedir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesini imzalamış bir ülke olarak bugün Türkiye'de ve dünyanın neredeyse tamamında 18 yaşını doldurmamış herkes çocuk olarak kabul edilmektedir (Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989). Cezalandırmanın yani yeni cezalandırma sisteminin, günümüzde ne ıslah etmeyi ne de cezalandırmayı hedeflediği/sağladığı yönünde eleştiriler getirilmekte ve cezalandırmanın artık bireyin cezalandırılmasından grupların cezalandırılmasına kaydığına dikkat çekilmektedir. Amaç suçu bitirmek değil suçu yönetmektir.

Becker hazırlamış olduğu sapkınlığın sosyolojisini değerlendirdiği çalışmasında, o dönemlere kadar çocuk suçluluğu alanında yapılan çalışmaların mahkeme kayıtlarından ibaret olduğuna dikkat çekmektedir. Pek çok çalışmanın çocuk suçluluğu ile mahalle, aile ve kişilik özellikleri gibi değişkenlerin ilişkisine baktığını eleştirmekte; çalışmaların çok azının çocuğun kendi yaşamı, günlük rutinleri ve düşüncesi üzerine odaklandığını belirmektedir (Becker, 2017). Bu gibi durumlarda kamuoyunun tepkisi medyanın da yönlendirmesi ile çocuklara verilen cezaların yetersiz olduğu yönünde bir algı oluşmakta ve düşünceler daha ağır cezaların suçun önüne geçebileceği yönüne doğru kaymaktadır. Pratt'ın (2000) da belirttiği gibi batı dünyası hapsetme oranları 1980 sonrasında artış Benzer şekilde Türkiye'de de mahkûm sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Bu artışa rağmen suçun varlığında bir değişim gözlenmemektedir. Özkazanç ve Özkan'ın (2011) devletlerin suç ve güvenlik üzerindeki kontrollerini yitirdiklerinde bu gerçeği cezalandırma sistemini sertleştirerek gizlemeye çalıştıklarına yaptığı vurgu göz önüne alındığında, mevcut yasaların daha da sertleştirilmesinin ya da daha fazla kişinin hapsedilmesinin suç oranlarında belirgin bir değişiklik oluşturmadığı sonucuna ulaşılabilir. Aksine, suç oranlarının ağır cezalar getirilerek düşürülebileceği yönündeki iddiaların, gerçekçi ve işlevsel çözüm üretememenin bir sonucu olarak ortaya çıktığı da söylenebilir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde kurumsal cezalandırmanın aslında çocuklar üzerinde caydırıcı bir etkisinin olmadığının, aksine yeni suçlarla tanışarak başka suçlara yönelmesine neden olduğu görülmektedir. Gelişim çağında olan çocuk, olumsuz fiziki şartlarda, yeterli eğitimi almayan kişilerin sorumluluğunda bırakılması çocukların psikolojik ve fiziksel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuğu toplumdan ayrıştırarak verilen cezanın çocuk üzerinde sanıldığı gibi bir etkisinin olmadığı da görülmektedir. Dolayısıyla çocuk eğitim evleriyle birlikte suça yönelen çocuklar eğitilerek topluma sağlıklı ve yararlı bir birey olarak kazandırılmaya çalışılmalıdır. Çocuğu toplumdan uzaklaştırmak, etiketlenmesine, damgalanmasına ve dışlanmasına neden olmak çözüm olmayacaktır. Toplumdan uzaklaştırmak değil toplumla bütünleşmesini sağlamak önemlidir.

2.1. Amaç

Bu araştırmada herhangi bir suçtan dolayı cezaevine giren çocuklara sosyal- duygusal, bilişsel ve fiziksel gelişimlerine yönelik yardım etmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda görüşme sorularına yanıt aranmıştır.

2.2. Model

Araştırmada model olarak genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde var olan durum olduğu gibi betimlenir (Karasar,2004). Araştırmanın çalışma grubunu, herhangi bir suç isnadıyla Ankara Sincan Kapalı Ceza ve İnfaz Kurumu'na getirilmiş ve kurumda tutuklu olarak bulunan, 18 yaş altı toplam 61 çocuk oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan "Çocuk Mahkûm Olma" başlıklı yarı-yapılandırılmış görüşme formu ve "Çocuk Mahkûmların Psikolojik İhtiyaçları Anketi" kullanılmıştır. Türkçeye uyarlaması Şar, Öztürk ve İkikardeş (2012) tarafından yapılmış olan 28 maddeden oluşan Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği CTQ) kullanılmıştır. Veri Analizinde Ceza İnfaz Kurumlarının Tutuklu Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri nelerdir?

yanıt aranırken yarı-yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verilere göre betimlemeler yapılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, öncelikli olarak bir suçtan dolayı cezaevine giren çocuklara yönelik alt amaç sorularının incelenmesine yer verilmiştir. "Ceza İnfaz Kurumlarının Tutuklu Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri nelerdir?" Alt amacına cevap aranmıştır.

1.Bu ceza infaz kurumunda bir şeyi değiştirme imkânınız olsaydı bu ne olurdu?

Katılımcıların; 61'i de erkektir. Katılımcıların %90'ı (15-16) yaş aralığındadır. Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumunda 26'sı değiştirmek isteğinde bir husus olmadığını (%43), 35'i değişiklik istediklerini (%57) yanıtını vermiştir.

Katılımcı "K" harfi ile ifade edilmiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1: Temizlik, çocuklar yıkanmıyor.

K2: Her gün spora çıkmak isterdim.

K3: Spor aletleri olsaydı güzel olurdu. Benim yaptığım spora yönelik. Tekvando.

K4: Koğuş sistemini değiştirmek isterdim. Herkesin kendi yaşıtlarıyla bir koğuşta olmasını isterdim.

K5: Her şey için müsaade almayı istemezdim.

K6: Her şeyden memnunum.

K7: Sanırım bahçeleri değiştirirdim. Biraz daha büyük bir bahçe ve yeşillik görmek isterdim.

K8: Görüşü daha çok sıklaştırmak isterdim.

K9: Kimsenin özgürlüğünü elinden almazdım.

K10: Futbol maçlarının uzamasını isterdim. 20 dakikanın.

Katılımcıların çoğu ceza infaz kurumunda değişiklik yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Maç sürelerinin ve görüş sürelerinin uzatılmasını istemişlerdir. Ayrıca daha büyük bir bahçe ve yeşillik görmek istediklerini söylemişlerdir. Bazı katılımcılar yemeklerin daha güzel ve ekmeğin daha çok gelmesini istemiştir.

2. Gerçekleşmesini istediğiniz bir hayaliniz var mı?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumunda 47'si hayali olduğunu (%77), 15'i hayallerinin olmadığı (%23) yanıtını vermiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1: Buradan çıkıp işe girmek. Birikim yapmak.

K2: Buraya girmeden önce vardı, polis olmak.

K3: Sevdiğim bir kız var, buradan çıkınca düzenli bir hayat kurup onunla evlenmek.

K4: Dışarı çıkmak. Özgür olmak.

K5: Beraat olup, okula gitmek istiyorum.

K6: Şu anlık yok.

K7: Sevdiğim kıza kavuşmak.

K8: Geçmişe dönerdim. Bazı verdiğim kararları değiştirmek isterdim.

K9: Yapabileceğim her şeyi yaptığımı düşünüyorum.

K10: Dışarı çıkmak.
Katılımcıların çoğu soruya olumlu cevap vermiştir. Bazı katılımcıların ise hayattan beklentileri olumsuz veya nötürdür. Soruya cevap vermeyen katılımcılar da vardır.

3. Ceza infaz kurumunda çıktıktan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz, kendinizi nerede görüyorsunuz?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumunda çocukların 60'ı yapmak istedikleri çok şey olduğunu (%98), 1'i hayır (%2) istekleri olmadığı yanıtını vermiştir. Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1: Ailemin yanına gitmek ve çalışmak
K2: Önce aileme sarılacağım sonra işimi kurup devam edeceğim.
K3: Ailemle ve arkadaşlarımla özlem gidermek.
K4: Önce tatile gitmek istiyorum. Ailemle daha fazla vakit geçirmek istiyorum. Eskisinden daha fazla.
K5: Evde görüyorum. Çalışmak istiyorum. Yeni bir hayat kurmak istiyorum.
K6: İşime ve okuluma devam etmek.
K7: Hayatımı daha düzgün şekilde yöneteceğim.
K8: Çalışıp aileme destek olmak. Sanayide.
K9: Nişanlanmayı düşünüyorum.
K10: İlk umreye gideceğim. Üniversite okuyamazsam yurt dışında tırcı olacağım.
Katılımcıların çok büyük bir kısmı bu soruya olumlu cevap vermiştir. Çoğu katılımcı sevdiği insanlara kavuşmak istediğini söylemiştir. Hayata yeni bir sayfa açmak istediklerini söylemişlerdir. Bundan sonraki hayatları için çabalamak istediklerini söylemişlerdir.

4. Ceza infaz kurumunda sizi olumsuz etkileyen faktörler nelerdir?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 34'ü olumsuz etki olmadığını (%58), 27'si olumsuz etkisi olduğu (%42) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1: Hep aynı yerde olmak, hiçbir şey görmüyorum. 21 adımlık volta.
K2: Sürekli ailemi düşünüyorum. Sevdiğim insanları özlüyorum. Elim kolum bağlı.
K3: Kendi aramızda tartışma, kavga oluyor.
K4: Kurallar, her şeye izin almak.
K5: Yok.
K6: İşlediğim suç beni burada biraz kötü hissettiriyor. Diğeri de aileden uzak kalmak.
K7: Olmuyor.
K8: Burada zaman geçirmek en kötüsü bu.
K9: Kısıtlanmak.
K10: Buranın psikolojisi farklı. Bir şeylerin kısıtlanması insanı kötü yapıyor. En kötü de sevdiğin alıştığın insanları görememek.
Katılımcıların büyük kısmı kısıtlanmaktan ve kurallardan dolayı kendilerini iyi hissetmediklerini söylemiştir. Bir katılımcı dışardaki tellerin gereksiz olduğunu, gökyüzüne bakarken telleri görmenin onu kötü hissettirdiğini söylemiştir.

5. İnsanlar hakkındaki düşünceleriniz hayata olan bakışınızı nasıl etkiliyor?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 20'si insanlar hakkındaki düşüncelerinin hayata olan bakışınızı nasıl olumlu etkilediğini (%33), 41'i olumsuz etkilediği (%67) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Şu dönemde her insan iyi değil. İyi insan bulmak zor. Hayatı yaşamak lazım. Çaba sarf etmek lazım.
K2: İnsanların kimisi iyi kimisi kötü. Hayat özgür olunca çok güzel bir şey. Buraya düşmeden bilmiyorduk özgürlüğün değerini şimdi hepsini anladık.
K3: Hepsi kendi çapında iyi insanlar. Hayat kötü.
K4: Hiçbir şey düşünmüyorum. Kul kaderini yaşar. Her şeyin sonu yolu belli. İşimde gücümde olsaydım ailemin yanında olurdum.
K5: İyi görünüp kötüye oynuyorlar. Hayat kötü.
K6: İnsanlar belli olmaz. İyisi de vardır kötüsü de. Hayat çok yorucu.
K7: Hiçbir şey. Kimseyle görüşmüyorum.
K8: Kimse iyi değil. Hayatta yalnız kalmayı tercih ediyorum.
K9: İnsanlar çok soğuk davranıyorlar. Hayat değişik.
K10: Kendime göre bakış açım çok iyi. Başkasının bakış açısını bilemiyorum. Ben kötü bakarken karşımdaki iyi bakabilir veya ben iyi bakarken karşımdaki bana kötü bakabilir. Her insanın bakış açısı farklı olabilir ama benim bakış açım çok iyi. Hayat çok iyi.
Katılımcıların çoğu hayata iyi baktığını fakat insanların iyi olmadıklarını söylemiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı buradan çıktıktan sonra daha iyi bir hayat yaşayacaklarını söylemiştir.

6. Hayata olan bakış açınızın değişeceğini düşünüyor musunuz?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 20'si insanlar hakkındaki düşüncelerinin hayata olan bakışını olumlu etkilediğini (%33), 41'i olumsuz etkilediği (%67) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Değişti bile. Önceden ailemi dinlemiyordum. Onların değerini anladım. Özgürlüğün değerini anladım. Neyin ne olduğunu anlayıp değer bilmeyi öğrendim.
K2: Evet. Özgürlüğün, hayatın ne kadar önemli bir şey olduğunu anlıyorum.
K3: Buradan çıktıktan sonra değişeceğini düşünüyorum. Eminimde. Bundan önceki gibi karamsarlık olmayacak. Hep iyilik.
K4: Her şey çok güzel olacak. İnanıyorum.
K5: Zamana bağlı.
K6: Şimdiden bir şey diyemiyorum.
K7: Değişmez. Hep aynı olur.
K8: Zordu, daha zor olur.
K9: Daha olgun olurum. İnsanlara bu kadar güvenmem.
K10: Çıktığımda evet. Çıktığımda özgür olacağım. Ailemle sevdiklerimle olabileceğim.
Katılımcıların büyük kısmı buradan sonra daha olumlu, daha pozitif bir yaşam süreceğini burada bir şeylerin kıymetini anladıklarını söylemişlerdir. Katılımcılardan bazıları ise

hayatında bir şeylerin pek değişmeyeceğini, aynı kalacağını ya da daha kötüye gideceğini düşünmektedir.

7. Sizce çocuk cezaevleri gerekli midir? Bu kurumların suçu azalttığını düşünüyor musunuz? Bu kurumların yerini sizce ne almalı?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 42'si çocuk cezaevleri gerekli görmemiş (%69), 39'u gerekli gördüğü (%31) yanıtını vermiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K2: Gereklidir. Kimisi pişman oluyor, kimisi olmuyor.

K3: Suçuna göre gerekli. Burada suçsuz inanlar da var. Olayı yapmayıp gelenler de var. Çoğu kişinin azaltır, çoğu kişinin azaltmaz. Yarı yarıya. Peygamber Efendimizin uyguladığı cezalar olabilirdi. Zinaya karşı 100 sopa gibi.

K4: Gerekli değildir. Hayır. Ev hapsi.

K5: Gerekli. Evet, düşünüyorum. Suçuna göre yargılayabilirler.

K6: Bir açıdan gerekli diğer açıdan gereksiz. Gerekli olma tarafı çocuklar daha fazla suç işlemeye başladılar. Gereksiz tarafı suçun yokken hala burada olman. Evet, çoğu kişi için ıslah ediyor. Bir tık yurt gibi olup psikolog, pedagog gibi eğitimciler tarafından eğitilmek.

K7: Değil. Suçu azaltıyor. Okul, yurt olsun.

K8: Gerekli. Azaltıyor. Bence ev cezası olmalı.

K9: Hayır. Azaltmıyor. Suçlunun yatıp suçsuz olanın yatmayacağı bir yasa ya da devlet olabilirdi.

K10: Hayır. Evet. Bir ay eğitim görmeli. Uzun bir ceza değil de akıllanana kadar bir yerde tutulmalı.

Katılımcıların çok büyük bir kısmı çocuk cezaevlerinin yerine açık cezaevi, eğitim evi ve ev hapsi gibi uygulamaların yer almasını istemektedir. Çoğu katılımcı cezanın caydırıcı olduğunu söylemiştir fakat kapalı cezaevlerinin çocuklar için uygun olmadığını dile getirmişlerdir.

8. Aile, arkadaş öğretmen ve toplum kavramlarını kendinize göre nasıl tanımlardınız?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 28'i aile, arkadaş öğretmen ve toplum kavramlarını olumlu tanımlamıştır (%46).Çocuklar aile, arkadaş öğretmen ve toplum kavramlarını 33'ü olumsuz tanımlamıştır (%54).

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1:

Aile: Anne-baba, sevgi, özlem Arkadaş: Hepsini bıraktım. Kötü. Öğretmen: Sahip çıkıyorlar. Toplum: Kalabalık

K2:

Aile: Hayat. Bir ailen varsa hayatın vardır. Ailen yoksa mücadele zor olur. Sen bir adım atmakta zorlanırken onlar üç adımda seni kolaylaştırır. Arkadaş: Bu hayatta gerçek iki dost gerekiyor. Fazlası zarar. Öğretmen: Bu hayatta gördüğüm öğretmenler hep bana abilik yapmaya çalıştı. Babam gibi, abim gibi. Toplum: Aile, arkadaşın toplamı.

K3:

Aile: Anne, baba, kardeş, teyze, hala falan. Geniş bir aile. Arkadaş: Sevdiğim insanlar aklıma geliyor. Öğretmen: Okul öğretmeni. Ders veren hocalar. Toplum: İnsanların bir araya gelmesi.

K4:
Aile: Kendimi güvende hissettiğim, hep düşündüğüm hep beraber olduğum kişiler.
Arkadaş: Kimse bu devirde arkadaşlık yapmaz. Arkadaşlığa pek inanmıyorum. Ufak bir kötülük gördüğünde kendinin kurtarmaya çalışır. Öğretmen: Senin bilmediğin şeyleri öğretir.
Toplum: İki ayrı toplum vardır: Biri tanıdığın kişilerle birlikte olduğun bir toplum. Birde farklı ailelerin birleştiği tanımadığın insanlarla olan topluluk vardır.
K6:
Aile: Babam, annem, abim, ablam, kardeşlerim aklıma geliyor. Onlarla yaşamak çok güzeldi. Arkadaş: Arkadaş çevresi biraz kötüdür. Öğretmen: Siz sağ olun öğretiyorsunuz. Akıllandırıyorsunuz. Toplum: Bir düşüncem yok.
K8:
Aile: Bir zaman aile, bir zaman dost, bir zaman arkadaş. Ablam var yeri geldiğinde abi oluyor, yeri geldiğinde kardeş. Arkadaş: Benim arkadaşım yok. Güvendiklerim hep kuyumu kazmaya çalışıyor. Öğretmen: Eğitimi öğreten, bize biraz neyin ne olduğunu anlatan, bizi geliştiren. Toplum: Herkes kendi işine yönelik.
K10:
Aile: Bilmem. Arkadaşlık: Beraberlik. Öğretmen: Öğreticilik. Toplum: Bilmiyorum.
Katılımcıların neredeyse hepsi arkadaş kavramını olumsuz tanımlamıştır. Hayatta arkadaş diye bir şeyin olmadığını düşünmektedirler. İhanet kavramıyla tanımlanıştır. Buraya geldikten sonra ailenin ne kadar kıymetli olduğunu, arkadaşlığın ise gereksiz olduğunu söylemişlerdir. Yine katılımcıların büyük bir kısmı öğretmenliğin tanımını olumlu cevaplamıştır. Arkadaşlığı olumsuz tanımlayan katılımcıların çoğu toplum kavramını da olumsuz tanımlamıştır. Bazı katılımcılar ise bu kavramları tanımlayamamıştır.
9. Ceza infaz kurumunda olmanıza sebep olan faktörler nelerdir? Eğer şu olmasaydı ya da eksikliğini yaşamasaydım burada olmazdım dediğiniz bir şey var mı?
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 31'i olumsuz öğelerle tanımlamıştır (%51).
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Arkadaş ortamı, hırsızlık. Bazı arkadaşlarımı tanımasaydım burada olmadım.
K2: Hakkımın çalınması. Sevgi. Sevgi görmediğin zaman agresif olursun, içine kapanık olursun. O yüzden şiddetle halletmeye çalışırsın. Sevgi insanı şımartır. Kolaya alışmak istemedim.
K6: İnsanların malına zarar vermek. Kötü arkadaşlarım olmasaydı burada olmazdım.
K7: Motorum olmasına çok heves ettim. Keşke çalmasaydım. Maddi durumumuz iyi olsaydı, babam dışarıda olsaydı çalmazdım.
K8: Kız arkadaşım olmasaydı burada olmazdım. Sevgili yapma ihtiyacım olmasaydı burada olmazdım.
K9: Hiçbir nedeni yokken buraya geldim.
K10: Yaşı büyük insanlar. O arabaya bindiğim için pişmanım. Zorla bir şeyler yaptırdılar.
Bir katılımcı neden cezaevinde olduğunu bilmemektedir. Kendisine bir açıklama yapılmadığını söylemiştir. Bazı katılımcılar ise iftira sonucu geldiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların çoğu ise şartların elverişli olmaması nedeniyle buraya düştüklerini söylemiştir.
10. Özgürlük kelimesi sizin için ne ifade ediyor?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 60'ı (%98) olumlu ve pozitif yanıtınlar vermiştir.
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda ceza infaz kurumundaki çocukların 31'i olumsuz öğelerle tanımlamıştır (%51).
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Ailemin yanında olmayı ifade ediyor. Serbest.
K2: Aile, yeşillik, gökyüzü, sevgi.
K3: Dışarıda olmak. Özgür bir hayat yaşamak. Sevdiklerinle birlikte olmak.
K6: Çok kelime ifade ediyor. Ailenin yanında, kardeşinin yanında, yakınının yanında, akrabanın yanında. Onlarla sohbet etmek. Yemek yemek.
K7: Bizim için haklarımızı tanımak. Hayatın anlamı da olabilir. Yaşamın anlamı.
K8: Her şey. İnsan buraya gelince anlıyor özgürlüğün nasıl bir şey olduğunu.
K9: Çok şey ifade ediyor. Anlatılmaz, yaşanır.
K10: Oksijen, dolaşabilmek, yerlere adım atabilmek, topraktan enerji almak, insanlara enerji verebilmek.
Katılımcıların çok az bir kısmı özgürlüğü tanımlamamıştır. Bir iki kelime ile özgürlüğü tanımlayan katılımcılar vardır. Katılımcıların çok büyük bir kısmı bu soruya tebessüm etmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamı özgürlüğün çok güzel ve değerli bir şey olduğunu söylemiştir. Özgürlüğün, yaşamın kıymetini burada çok daha iyi anladıklarını söylemiştirler.
11. Ceza infaz kurumunda geçirdiğiniz bir gününüzü anlatır mısınız?
K1: Ailem geliyor aklıma, çok üzülüyorum. Abim geliyor aklıma. Keşke yapmasaydım diyorum. Arkadaş ortamına uymasaydım diyorum. Tövbe ettim.
K2: En iyi günüm bugündü. Koğuşta durmaktan çok sıkıldım. Biraz gezmek bana çok iyi geldi. Revire gittim. Ağaçları gördüm. Güller var, dikenler var. Buraya gelip yazı yazmam hoşuma gitti. Okulda hissettim kendimi. Sınavda gibi. Okuyup yazarsın, düşünürsün ya. Koridorda geçerken kendimi özgür hissettim. Ağaçlar vardı. Sanki beni çıkaracaklarmış gibi bir his vardı içimde.
K5: Bir günüm iyi geçiyor bir günüm kötü geçiyor. Ailemle konuşunca rahatlıyorum. Durumları fazla yok görüşmeye gelemiyorlar. Onlarla görüşünce rahatlıyorum.
K6: İyi değil. Çok canım sıkılıyor. Kuran-ı kerim ve Yasin okuyorum. Kuran-ı kerim kursuna yazılacağım. Top oynuyoruz, voleybol oynuyoruz bazen yapıyoruz. Film izliyoruz.
K9: Uyuyorum. Spor gelince spora çıkıyoruz. Futbol oynuyoruz, voleybol, satranç, zaman geçirmeye yönelik şeyler yapıyoruz genellikle.
K10: Uyumaya çalışırım. Top oynarız, voleybol. Boncuk yaparım, tesbih falan. Kitap okumaya başlarım. Birileri sesleniyor. Birileri bir şeyler yapmamı söylüyor.
Katılımcıların büyük bir kısmı vakit geçirmeye yönelik etkinlikler yaptığını söylemiştir. Katılımcıların çoğu zamanını düşünerek ve uyuyarak geçirdiğini söylemiştir. Burada olmanın yan etkilerinden bahseden katılımcılar vardır. Kısıtlamaların onları kötü hissettirdiklerini söylemişlerdir. Sürekli kapalı yerde olmaktan mutlu olmadıklarını dile getirmişlerdir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çocuklarla yapılan görüşmede kapalı cezaevlerinin çocukların psiko-sosyal durumlarını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Çocuklar, cezanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Fakat çocuklar, kapalı cezaevlerinin kendileri için uygun bir yer olmadığını düşünmektedir. Çocukların çok büyük bir kısmı sevdiklerinden uzakta kaldıkları ve kapalı bir alanda sürekli kalmak zorunda oldukları için kendilerini kötü hissetmektedir. Bunun yerine özellikle ev hapsi ya da açık cezaevlerinin olması gerektiğini düşünmektedirler. Bazı katılımcılar kapalı cezaevleri yerine yurt gibi bir yerde veya eğitim evlerinde kalmak istediklerini söylemiştir. Çocuklar görüş sürelerinin daha uzun olmasını istemiştir. Çocuklar, bahçenin küçük olduğunu ve biraz daha büyük bir bahçe istediklerini dile getirmişlerdir. Çocuklar, gökyüzünün biraz daha görünmesini istemektedir. Biraz yeşillik ve toprak görmek istediklerini de söylemişlerdir. Bazı çocuklar yemeklerin biraz daha iyi gelmesini istemiştir. Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda; okuma-yazma kursu, resim kursu gibi kurslar bulunmaktadır. Oyun odası da bulunmaktadır. Kurallara uyan çocuklar için ödüllendirmeler de yapılmaktadır. Çocuklar, sosyal faaliyetlerin biraz daha fazla ve uzun süreli olmasını istemişlerdir. Çocuklara yönelik sosyal aktivitelere yer verildiği görülmüştür. Fakat sürenin çocuklara az geldiği görüşmelerden de elde edilmiştir. Bu bulgular ışığında kapalı cezaevi yerine eğitim evlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir. Çocuklar eğitimciler tarafından tekrar topluma kazandırılmaya çalışılmalıdır. Daha sağlıklı, bilinçli ve duyarlı birey olmaları sağlanmalıdır. Çocukların işledikleri suç göz ardı edilmemelidir. Fakat, suç işlemelerine neden olan faktörlerin de ortaya çıkmaması için erken dönem önlem çalışmaları alınabilir.

KAYNAKÇA

Aytaç, K. (1976). *Çağdaş Eğitim Akımları,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Akyüz, H. (1996). "Aile Sosyolojisi İle Eğitim Sosyolojisi İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi FEF Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi,* Sayı: 23, Fen Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, Erzurum.

Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A., (1963) İmitation of film-mediated aggressive model, *Journal of Abnormal and Social Pscyhology, 66,* 3-11.

Becker, H. S. (2017). *Hariciler (outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Berkowitz, L. & LePage, A. (1967). Weapons as aggression-eliciting stimuli. Journal of Personality and Social Pscyhology, 7, 202-207.

Demir, Ö. – Acar, M. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü,* 6. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.

Demirkol, E. – Ünlü, O. (2007). *Anayasa – TCK – CMK – Ceza - CGİK*, Kardeş Hukuk Kitaplığı, İstanbul.

Domalanta, D.D., Risser, W.L., Roberts, R.E., et al. (2003) Prevalence of Depression and Other Psychiatric Disorders among Incarcerated Youths. Journal of the American Academy of Child and Adolescent *Psychiatry,42*,477-484.

Ereş, F. (2009).Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi, *Aile ve Toplum,11* (5) Sayı: 17. ISSN: 1303-0256

Erkal, M.E. (1993). *Sosyoloji,* 5. Baskı, Der Yayınevi, İstanbul.

Evrim, S. (1970) *Psikoloji Açısından Suçluluk Sorunu ve Psiko Sosyolojik İzahı Denemesi,* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Frodi, A. (1975) The effect of exposure to weapons on aggressive behavior from a cross-cultural perspective, *International Journal of Psychology, 10* (4), 283-292.

Gander, J.M. & Gardiner, H.W. (1993). *Çocuk ve Ergen Gelişimi.* Ankara: İmge Kitabevi.

Gemalmaz, M.S. (2003). İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 4. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Glueck, S., & Glueck, E. (1950*). Unravelling Juvenile delinquency.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Güngör, M.(2008) "Sivil Toplum Kuruluşu ve Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar", Mersin Sokak Çocukları Derneği Örneği, 5. Sokak Çocukları Sempozyumu, Gaziantep, s. 173.

Hicks, D.J. (1965) Imitation and retention of film-mediated aggressive peer and adult models, *Journal of Personality and Social Psychology, 2,* 97-100

Holman, B. & Ziedenberg, J. (2007). *The Dangers of Detention: The Impact of Incarcerating Youth in Detention and Other Secure Facilities.* Justice Policy Institute Report

Kaner, S. (1991) *Anti Sosyal Davranış Eğilimi Envanteri Geliştirilme Çalışmaları,* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Lemert, E.M. (1972) *Human Deviance, Social Problems and Social Control* (2. basım). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Matsuda , K.N. (2009). *The Impact of Incarceration on Young Offenders*. US Department of Justice.

Ozankaya, Ö. (1984). *Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, 3*. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.

Özkazanç, A. & Özkan, A (2011) *Türk Neo-Liberal Ceza Politikasında Bir Hayalet: 'Suçlu Çocuklar*, Alev Özkazanç, Neo-Liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 163-201.

Sevük, H.Y. (1998). *Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu İle Mücadelede Kurumsal Yaklaşım,* Beta Basım, İstanbul.

Shelden, R.G. (1999), "Detention Diversion Advocacy: An Evaluation," Juvenile Justice Bulletin Washington, DC: Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

Şar,V., Öztürk,E. & İkikardeş,E. (2012). Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Turkiye Klinikleri J Med Sci 2012;32(4):*1054-63

Kashani, J.H., Manning, G.W., McKnew D.H., Cytryn, L. (2017). *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi 3* (23-33) 33.

Simonds, J.F. and Wooderson, P.C. (1980),. Depression Among.

Uluğtekin, S. (1991) *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma,* Bizim Büro, Ankara.

Yavuzer, H. (1987). *Çocuk ve Suç.*Ankara: Remzi Kitabevi.

Wilson,W.H. *Department of Psychology, Rosalind Franklin University of Medicine and Science,* 3333 Green Bay Road, North Chicago, IL 60064, USA

PANDEMİ SÜRECİNDE HUZUREVİNDEKİ 65 YAŞ ÜSTÜ YAŞLILARIN RUHSAL DURUMLARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi FAZİLET TAŞDEMİR[1]

ESRA AĞTAŞ[2]

SİBEL GÜNAYDIN[3]

YELİZ YILMAZ[4]

[1] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,fazilet.tasdemir@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0430-9094

[2] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, esra_agtas19@erdogan.edu.tr

[3]Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sibel_gunaydin19@erdogan.edu.tr

[4] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yeliz_yilmaz19@erdogan.edu.tr

ÖZET

Yaşlı bireyler çevreye daha az ilgili, kendine ve bedenine karşı daha ilgili olup ilişkilerde daha derin ve seçici olabilirler. Türkiye'de geleneksel olarak yaşlı bireylerin aileleriyle birlikte yaşama eğilimleri yüksek olmakla birlikte son yıllarda çekirdek aile yapısına doğru bir değişimle huzurevinde kalan yaşlı sayısı artmaktadır. Yaşlı birey soyutlanma, yadsınmışlık, kendini değersiz hissetme gibi duygulara da kapılmaktadır. Yaşlıların huzurevinde kalma süresi ve nedeni, huzurevinden memnun olma, huzurevinin güvenli olması ve günlük ihtiyacını karşılamada destek verme durumlarının yaşam kalitesini etkilediği görülmektedir. Ayrıca huzurevinde birlikte yapılan sosyal aktivitelerin, yürüyüşlerin yaşam kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden olduğu da saptanmıştır. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan Eyaletinden tüm dünyaya yayılan SARS- CoV-2 virüsü 10 Mart 2020 'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Türkiye'de vefat eden ilk hastanın 89 yaşında olduğu Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanmıştır. İlerleyen günlerde yapılan açıklamalarda ise, vefat eden kişiler 'yaşlı ve direnci zayıf kişiler' olarak nitelendirilmiştir. Buna bağlı olarak, 65 yaş ve üzerinde veya kronik hastalığı bulunan kişiler, bu hastalıkta riskli grup olarak belirtilmiştir. Korona virüsünün ülkede görülmesiyle birlikte ilk ve uzun süreli kısıtlamalar 65 yaş üzerine uygulanmıştır. Bu araştırmanın amacını pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamaların huzurevinde yaşayan 65 yaş üstü yaşlıların ruhsal durumlarını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak oluşturmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda pandemi sürecinin ve Covid-19 vakalarının ülkede artarak devam etmesinin huzurevindeki yaşlıların akran ilişkilerini nasıl etkilediği, virüs sebebiyle huzurevinde kalan arkadaşlarının kaybı veya karantina süreci geçirme durumlarında yaşadıkları ruh halleri; huzurevinde karantina süreci çalışanlar tarafından nasıl yürütüldüğü ve yaşlıların psikolojik sağlıklarını korumak için ne gibi önlemler alındığı incelenmiştir. Bu araştırmanın örneklemini Rize Fındıklı Huzurevi ve Trabzon Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi oluşturmaktadır. Pandemi öncesinde yaşlıların memnuniyet durumları %77 iken pandemi döneminde %65' e gerilediği gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmada

çalışanların tamamı sürecin başarılı bir şekilde yürütüldüğünü ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak iş yüklerinin arttığını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler : Yaşlılık psikolojisi, huzurevi, ruhsal durum, pandemi,Covid-19.

*Bu araştırma, TÜBİTAK 2209/A kapsamında proje olarak sonuçlanmıştır. Bildiri bu projede üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Türkiye'de pandemi döneminde huzurevinde bulunan 65 yaş üstü bireylerin psiko-sosyal durumlarına bakmadan önce huzurevi tanımına, yaşlılık kavramına ve yaşlıların yaşam kalitesinin nasıl olduğuna kısaca göz atmak gerekmektedir. Huzurevi; 60 yaş ve üstü bireylere huzurlu ve güvenli bir ortamda bakmak, korumak ve bu bireylerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan yatılı bir sosyal hizmet kuruluşudur (Şahin ve Emiroğlu, 2014). Yaşlılık; bilişsel, fiziksel alanda bir gerileme, üreticilik rolünün bırakılması, sosyal konumda değişme, kişiler arası desteğin zayıflaması, sağlığın kaybı gibi döneme özgü sorunlarıyla bir kayıplar dönemi olarak tanımlanabilir (Altıparmak, 2009). Yaşlı bireyler çevreye daha az ilgili, kendine ve bedenine karşı daha ilgili olup ilişkilerde daha derin ve seçici olabilirler. Sağlıklarına aşırı önem verme her gün bir hastalıktan söz edip sık sık doktora başvurmalar artabilir (Bölükbaş ve Arslan, 2003). Kişiler arasında yaşlılığa yaklaşım açısından farklılıklar vardır. Maddi olarak güvencesinin olup olması, sevdiklerinden bazılarını kaybetmiş olması, kendini fazlalık olarak hissetmesi, yakınlarına yük olduğunu varsayması yaşlı kişileri etkiler.
Yalnızlık ve işe yaramama duygusu bu dönemin önemli bir özelliğidir. Ölümün yaklaşan varlığı insan davranışlarını etkiler, ölüm yaşamın bir parçası olmaktadır. Ayrıca yaşlılık bireyin geçmişini de daha sıklıkla sorguladığı bir dönemdir. Bundan dolayı yaşlılıkta birey kendini huzursuz hisseder. Bu huzursuzluk onlarda uyku bozukluğuna, hatırlama güçlüğüne, bunaltı ve depresyona neden olabilir.

Türkiye'de de geleneksel olarak yaşlı bireylerin aileleriyle birlikte yaşama eğilimleri yüksek olmakla birlikte son yıllarda çekirdek aile yapısına doğru bir değişimle huzurevinde kalan yaşlı sayısı artmaktadır. Kuruma giden yaşlının kendini kabul etme ve kendine saygı duymayı belirleyen çevreyi tanıma ve denetleyebilme olanakları kaybolmakta, yaşlı birey soyutlanma, yadsınmışlık, kendini değersiz hissetme gibi duygulara kapılmaktadır (Altıparmak, 2009). Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, aylık maaşının olması, çocuklarıyla görüşme, huzurevinde vakit geçirme aktivitelerine katılma isteği, yaşlıların akranlarıyla ve kurum çalışanlarıyla ilişkileri huzurevinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitelerini etkileyen faktörlerdir. Yaş arttıkça yaşam kalitesinin düştüğü görülmüştür. Şahin ve Emiroğlu'nun (2014) yaptığı çalışmaya göre; medeni durum, var olan hastalık sayısı, meslek, ilaç kullanma durumu, huzurevinde kalma süresi ve nedeni, huzurevinden memnun olma, huzurevinin güvenli olması ve günlük ihtiyacını karşılamada destek verme durumlarının yaşam kalitesini etkilemediği saptanmıştır. Huzurevinde yapılan sosyal aktivitelerin yaşam kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden biri olması nedeniyle yaşlıların sosyal aktivitelere katılma istekliliği araştırılmıştır. Yaşlıların sosyal aktivitelere katılma istekliliğine bakıldığında %30.9'u isteksiz, %28.7'si

bazen istekli, %40.4'ü her zaman istekli olduğunu belirtmiştir (Şahin ve Emiroğlu, 2014). Huzurevinde kalan 65 yaş ve üstü bireylerin fiziksel olarak yeterince aktif olmadıkları görülmektedir (Soyuer, Şenol ve Elmalı, 2012).

Bölükbaş ve Arslan'ın (2003) yaptığı çalışmaya göre; yaşlıların sosyal aktivitelerden uzak durmalarının nedenleri gençlik hayallerinin kaybı ve ölüme daha yaklaşmış olmalarıdır. Yaşlıların %48.3'ünün boş vakitlerini geçirmek için bir uğraş buldukları; %41.7'sinin sürekli oturarak vakit geçirdiği, %6.7'sinin kitap okuduğu ve tv izlediği, %3.3'ünün vaktini bahçede dolaşarak geçirdiği belirlenmiştir.

Şahin ve Emiroğlu'nun (2014) yaptığı çalışmaya göre ise yaşlıların yaptığı aktivitelerin %27.9'u elişi yapma, kitap/gazete okuma, yürüyüş, radyo dinleme, tv izleme, ibadet yapma, kurum içinde sohbet etme aktivitelerinden birini yaparken, %72.1'i üç ve daha fazlasını yaparak vakit geçirmektedir. Huzurevindeki bireylerin en çok tercih ettikleri aktivitelerin; yavaş yürüyüşler, arkadaşlarını veya aileyi ziyaret etme, bir görevi yerine getirmek için amaçlı bir yürüyüş şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan Eyaletinden tüm dünyaya yayılan SARS- CoV-2 virüsü 10 Mart 2020 'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Türkiye'deki ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020'de T.C. Sağlık Bakanı, Dr. Fahrettin Koca tarafından açıklanmıştur. Türkiye'deki doğrulanmış ilk vaka 10 Martta duyurulmuş ve 17 Martta ise Covid-19 hastalığına bağlı ilk can kaybı yaşanmıştır. Vefat eden hastanın 89 yaşında olduğu Sağlık Bakanı tarafından açıklanmıştır. İlerleyen günlerde yapılan açıklamalarda ise, vefat eden kişiler 'yaşlı ve direnci zayıf kişiler' olarak nitelendirilmiştir. Buna bağlı olarak, 65 yaş ve üzerinde veya kronik hastalığı bulunan kişiler, bu hastalıkta riskli grup olarak belirtilmiştir. Analizlere bakıldığında ölümlerin %80'den fazlasının 60 yaş ve üstü olduğu görülmüş dolayısıyla pandemiyle mücadele sürecinde özellikle yaşlılara yönelik sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Huzurevi ve rehabilitasyon merkezi gibi kurumlardaki yaşlıların Covid-19 salgınına karşı daha savunmasız oldukları görülmüş ve bu bireylerin Covid-19 sürecinde fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, istismara maruz kalabileceği saptanmıştır.

Türkiye'de 400'den fazla huzurevinde Covid-19'a bağlı solunum yetmezliği ve ölüm de dahil olmak üzere komplikasyonlarına yüksek duyarlılığa sahip olan yaşlı ve kronik hastalıkları mevcut 27 bin 300 yaşlı vatandaşımız bulunmaktadır (Aylaz ve Yıldız, 2020). Tüm dünyada huzurevlerinde artmış enfeksiyon oranları ve toplu ölümlerin görülmesi üzerine, Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Müdürlüğü tarafından huzurevleri ve yaşlı bakım evlerinde Covid-19 enfeksiyonunu önlemek adına bir dizi tedbir alınmıştır. Bu kapsamda çalışanlara eğitimler verilmiştir. Halk Sağlığı Uzmanlık Derneği ve Türk Psikiyatri Derneği, huzurevi sakinleri ve çalışanları için hem enfeksiyon kontrolü hem de psikolojik iyilik hali için önerilerde bulunmuştur. Yaşlı ve ihtiyaç sahibi kişilerin tespit edilmesi için belediyeler de devreye girmiştir. Pek çok belediye tarafından yardım kampanyası düzenlenmiş olup bukişilerin temel ihtiyaçları ve hijyen kiti (dezenfektan, maske vb.) temini sağlanmıştır.

Pandemi açısından yüksek risk grubunda olmalarından dolayı yaşlılarda sosyal izolasyon ve karantina önlemleri alınmakta fakat bu önlemler var olan kronik hastalıkların seyrini olumsuz etkilemektedir. Sosyal izolasyon kalp hastalığı, depresyon, anksiyete ve mental problemler ile ilişkilendirilmiştir. Bazı çalışmalar stres, depresyon semptomları ve sosyal izolasyonun bağışıklık savunmasını bozabileceğini ve bu durumun da kişiyi potansiyel bir viral enfeksiyona daha duyarlı hale getirebileceğini göstermiştir (Obuz, Gencer ve Babahanoğlu, 2020).Ölüm

oranlarının azaltılması hedeflenirken bu durum orta yaş ile birlikte kişilerde tedirginliğe yol açmış yaşadıkları sosyal ve psikolojik baskılar kaygı ve depresyona zemin hazırlamıştır (Ertem, 2021).

Sucuoğlu (2012)'nun yaptığı bir araştırmada 65 yaş ve üzeri yaşlı bireylerde depresyon belirtileri görülme yaygınlığı %30.9 iken 2020 yılında pandemi sürecinde yapılan bir araştırmada bu oran %44.2' ye çıkmıştır. Covid-19 salgını sırasında sokağa çıkma yasağı, sokağa çıkma yasağı öncesine kıyasla yaşlı yetişkinlerde depresyon düzeylerini artırmıştır (Değer, Çakmak, Bozkurt ve Eminsoy, 2020). Fakat yaşlılık döneminde; yalnızlık, bir yakınının kaybı, bedensel hastalıklar, özerkliğin kaybı ve kullanılan bazı ilaçlar depresyonun ortaya çıkmasında etkilidir. Dolayısıyla depresif belirtilerin tek bir nedene bağlanamayacağı, birçok faktörün birlikte ele alınması gerektiği varsayılır (Ertem, 2021).

2.1. Amaç

Bu araştırmanın amacını pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamaların huzurevinde yaşayan 65 yaş üstü yaşlıların ruhsal durumlarını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak oluşturmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda pandemi sürecinin ve Covid-19 vakalarının ülkede artarak devam etmesinin huzurevindeki yaşlıların akran ilişkilerini nasıl etkilediği, virüs sebebiyle huzurevinde kalan arkadaşlarının kaybı veya karantina süreci geçirme durumlarında yaşadıkları ruh halleri; huzurevinde karantina süreci çalışanlar tarafından nasıl yürütüldüğü ve yaşlıların psikolojik sağlıklarını korumak için ne gibi önlemler alındığı incelenmiştir.

2.2. Model

Araştırmada model olarak genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde var olan durum olduğu gibi betimlenir (Karasar,2004). Bu araştırmanın örneklemini Rize Fındıklı Huzurevi ve Trabzon Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen "Huzurevindeki Yaşlıların Psikolojik Sağlık Durumları" başlıklı yarı-yapılandırılmış görüşme formu, çalışanlara yönelik "Huzurevi Çalışanlarının Süreci Yönetme Becerileri" başlıklı yarı-yapılandırılmış görüşme formu ve huzurevine yapılacak olan her ziyaret için günlük katılımcı gözlem formu kullanılmıştır. Görüşme formlarının kapsam geçerliği çalışmasında beş uzmandan görüş alınmış ve Miles-Huberman formülü sonucu %80 olarak bulunmuştur.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, öncelikli olarak yaşlılara yönelik alt amaç sorularının incelenmesine yer verilmiştir. "Pandemi sürecinin ve Covid -19 vakalarının ülkede artarak devam etmesinin huzurevinde yaşlıların akran ilişkilerini nasıl etkilemiştir?"Alt amacına cevap aranmıştır.

1.Pandemi öncesi huzurevinde kalma memnuniyet durumunuz nasıldı?

Katılımcıların; 17'si erkek, 18'i kadındır. Huzurevinde kalma süreleri incelendiğinde 26 kişi (2-6 yıl arası), 6 kişi (7-11 yıl), 3 kişi ise 12 ve üzeridir. Yaşları incelendiğinde 22 kişi (66-76 yaş), 13 kişi ise (77 ve üzeri) yaştadır. Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda

huzurevindeki yaşlıların 27'i evet memnunum (%77), 18'i hayır memnun değilim (%23) yanıtını vermiştir:
Katılımcı "K" harfi ile ifade edilmiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Buraya gelişimden memnun değildim zaten polis zoruyla getirildim. Dışarı çıkmama izin vermiyorlar.
K2: Çok iyiydi, 15-20 günde bir şehirlerarası dolaşabiliyorduk. Spora, top oynamaya gidiyorduk.
K3: Dört dörtlük, diyecek hiçbir şey yok.
K4: Rahattı memnundum.
K5: İlk girdiğimde yemekler iyiydi.
K6: Geldiğim zaman iyiydi sonra bozuldu.
K7: Hep iyi bakılıyorum. Hepsini çok seviyorum, onlarda çok seviyor beni.
K8: Memnunum, burada olmaya mecburum. Kimsem yok.
K9: Memnun değildim, huzurum kalmadı. Mutfağı yok.
K10: Memnunum. Önceden Pazar Huzurevindeydim orası çok kalabalıktı, 170 kişi falan vardı.
Katılımcıların memnuniyet durumunun yüksek olması kaldıkları huzurevine göre değişmekle birlikte genel anlamda "gidecek başka yerlerinin olmaması ve çalışanların tutumlarının iyi oluşu" gibi sebeplerle memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca devletin onlara sundukları bu imkânlardan da son derece memnun olduklarını belirtmişlerdir. Memnun olmayan yaşlılar ise çalışanların onlara gösterdikleri bazı tutum ve davranışlardan ötürü rahatsız olduklarını söylemişlerdir.

2. Pandemi sürecinde huzurevinde kalma memnuniyet durumunuz nasıldı?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki yaşlıların 23'ü evet memnunum (%65), 12'si hayır memnun değilim (%35) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Memnun değildim. Psikolojik olarak daha da kötü oldum. Aşılar yaptılar bana o yüzden memnundum çünkü hastalık yayma riski olur başkasına zarar vermek istemem, maske kullanımına dikkat ettim.
K4: Memnun değildim. Çalışanlara güvenmiyorum bunlar merhametsiz. Eğer paran varsa sana iyi bakıyorlar.
K6: Kendi kendime baktım, memnunum.
K11: Odada kaldık hep, hastalığımdan dolayı yürüyemiyorum. Burada kalmaktan memnunum, bize bakıyorlar.
K12: Hiç kimsem yok, bir kızım var ama o da gelmiyor. Mecbur burada kaldım.
K13: Virüsten dolayı huzursuzduk ama burada memnundum, önlemler alınmıştı.
K14: Memnun değildim. Dışarı çıkamıyordum, ailemle görüşemiyordum.
K15: Burada kalmaya mecburum. Virüs geldi diye buradan gidemem.
K16: Personelden memnundum çalışanlar iyiydi ancak hastalıklarımdan dolayı biraz rahatsızdım ama buradan memnundum.
K17: Burada rahatım ama insan kendi evini özler.
Katılımcıların memnuniyet durumlarının yüksek olmasının nedeni yine bu kurumlara muhtaç

olmaları, gidecek başka yerlerinin bulunmamasıdır. Alınan önlemleri gerekli ve yerinde bulduklarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Memnun olmayanlar ise kapalı alanda kalmanın psikolojilerini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

3. Hiç Covid-19 virüsüne yakalandınız mı veya karantinaya alındınız mı? Bu durum ruh sağlığınızı nasıl etkiledi?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki yaşlıların 20'si evet (%57), 15'i hayır (%43) yanıtını vermiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1: Yakalanmadım, hastanede karantinada 8 gün kaldım. Endişem yoktu sabretmeyi öğrenmeseydim hapishanede kalamazdım. Hastalık döneminde dünyadaki insanların kısıtlanmalarından dolayı üzüldüm, kendim için endişelenmedim.

K2: Virüse hiç yakalanmadım çok şükür. Karantinaya alındık, yan odada arkadaşım yakalandı 14 gün karantinaya alındım. Moralim çok bozuldu, 7-8 ay özellikle çok zorlandım. Kendime bakan birisi olduğum için çok kendim için endişelenmedim televizyondan aldığım bilgilerden temizlik kurallarına dikkat ettim.

K4: Yok yakalanmadım. Yakalanacağım diye çok tedirgin oldum.

K11: Yakalandım, 4-5 gün odada tek kaldım. Hiç korkmadım ölüm bizim için.

K16: Yakalandım, iğne vuruldum. Geçirdim hastalığı 15 gün karantinada kaldım. Telefon ile görüşme yapabiliyordum ancak sigara almaya gitmek için dışarı çıkmak istedim görevli izin vermedi.

K18: Bir kere yakalandım odada tek kaldım. Korktum, sıkıntıda hissettim. Covid-19 olduğumda ilaç ve iğne tedavisi oldum.

K19: Virüse yakalanmadım, hiç korkmadım karantinaya da girmedim.

K20: Virüse yakalanmadım, hiç karantinaya girmedim, temaslı olmadım. Bana hiç etki etmedi,psikolojim etkilenmedi.

K21: Yakalandım ama hiç anlamadık, kolay geçti. Endişelenmedim. Günü biten ölür.

K22: Hiç virüse yakalanmadım ama karantinaya girdim. Arkadaşlarımla birlikte kaldığım için daha iyiydi ama yine de tedirgindim.

Katılımcıların çoğu virüse yakalandıklarını ya da karantinaya alındıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak bakıldığında ruh sağlıklarının huzurevinde kapalı kaldıklarından, dışarı çıkamadıklarından ve aileleri, arkadaşlarıyla görüşemediklerinden dolayı olumsuz etkilendiğini söylemişlerdir. Ruh sağlıklarının olumsuz etkilenmediğini söyleyenler ise bu durumu dini ve manevi yönleriyle açıklamaya çalışmışlardır.

4. Pandemiden dolayı huzurevinde yaptığınız aktiviteleri yapmaya devam edebildiniz mi? Edemediyseniz bu durum size ne hissettirdi?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki yaşlıların 6'sı evet devam edildi (%17), 29'u hayır edilmedi (%83) yanıtını vermiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

K1: Şimdi bile dışarı çıkmama izin vermiyorlar, kaçacağımdan korkuyorlar. Cumaya gitmeme izin vermiyorlar. Çoğu zaman odamdayım yaşadığım hastalıklardan dolayı çok çıkmıyorum, kitaplarla meşgul oluyorum. Şizofren raporum var o yüzden beni bırakmıyorlar. O yüzden sokağa çıkma yasağından etkilenmedim.

K2: İki sene kısıtlamalar oldu. Dışarı çıkma yasağından etkilendik. Jimnastik salonuna gidemedik, bahçeye çıkamadık, hava alamadık. O zaman çok bunaldık çünkü bünyemiz alışmıştı dolaşmaya. Çok zorlandım.
K15: Pandemi döneminden önce pikniklere, gezilere gidiyorduk ama pandemiden dolayı hepsi iptal oldu. Sokağa çıkma yasağından dolayı bizde bir yere çıkamadık. Çok zor günler geçirdik.
K17: Hiçbir etkinlik yapamıyorum zaten yatalak olduğum için. Benim için bir değişiklik olmadı.
K18: Arkadaşlarımla yürüyordum, bahçeye çıkıyordum, televizyon izliyordum. Covid-19 bu aktivitelerimi etkilemedi. Virüsteyken bir hafta köye gittim.
K20: Şehirlerarası maçlara, pikniklere gidemedik onlar engellendi. Dışarı çıkmamız, ziyaretçilerimiz engellendi. Üzüntü yarattı tabi ki ama bir yerde de iyi oldu fark etmeden birbirimize virüs bulaştırabilirdik. Bu yüzden kısıtlamaların olması iyi oldu.
K23: Bahçeye çıkmamıza izin vermediler. Virüs var diye odamı değiştirdiler, kendimi kötü hissettim.
K24: Konferans, önemli kişiler falan gelince gidiyordum ama bunlar olmadı. Personel dışarı çıkamadığı için kendi aralarında oyun oynadılar.
K25: Saat tamiri, marangoz, elişi yapardım. Ufak bir tadilat oldu, müdür bey kapattı orayı mahvetti beni. Klasörlerim var odada yemek tarifleri, menkıbeler... Çalındı. Yaşlıları eğlendirecek şeyler vermek yerine elimizden aldılar.
K26: Çay ocağına iniyorduk, arkadaşlarla muhabbet ettik. Balkondan balkona konuşuyorduk. Birbirimizi anlayamıyorduk ve kavga ediyorduk.
Katılımcıların belirttiklerine göre pandemi öncesinde bazı etkinliklerin yapıldığını (piknik, şehirlerarası geziler, maç izleme, alışveriş vb.) fakat pandemi ile birlikte gelen kısıtlamalar nedeniyle bu etkinliklerin yapılmamıştır. Kurum içerisinde de bulaş riskini azaltmak için yaşlılar toplu etkinliklerde bulundurulmamış bu durumda onların psiko-sosyal durumlarını olumsuz etkilediklerini belirtmişlerdir.
İkinci alt amaç olarak , "Virüs sebebiyle huzurevinde kalan arakadaşlarının kaybı veya karantina süreci geçirme durumlarında yaşadıkları ruh halleri nasıl değişmiştir". sorusuna cevap aranmıştır.
5. Huzurevinde kaldığınız süreçte Covid-19 sebebiyle huzurevindeki bir yakınınızı/ arkadaşınızı kaybettiniz mi? Bu durum Covid-19 ile ilgili kaygılarınızı artmasına neden oldu mu?
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki yaşlıların 11'i evet kaybettim (%31), 24'ü hayır kaybetmedim (%69) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K1: Evet buradan ölenler oldu ama arkadaşım değildiler. Ben etkilenmedim ama ölmek istemeyip de ölenler var onlara üzüldüm. Kendim için endişelenmedim, iyileşebilen bir hastalık sonuçta kaygım artmadı.
K2: Çok yakınımı kaybettim. En az 20 kişiyi kaybetmişimdir. Kaygılarım arttı, moralim çok bozuldu. Kendime karşı endişelerimi gidermeye çalıştım. Temizliğime, maskeye ve mesafeye dikkat ettim. Günde 5-6 tane maske değiştiriyordum.
K11: Hiç kayıp yaşamadım, onlara bir şey olacak diye korkmadım. Herkesi tek tek kaybetmişiz zaten.

K12: Odada 4 kişi kalıyoruz. Hiç kimseyi kaybetmedim, hiç arkadaşlarımı kaybetmekten korkmadım. Ölümlü dünya korksam ne olur.
K15: Kaybettiğimiz yaşlılar oldu. Bu durumu sükunet ile karşıladım. Vadesi gelen gidiyor.
K16: Bir kişi vefat etti, üzüldüm. Covid' den dolayı ruh sağlığım bozuk, öleceğim diye korktum ama yapacak bir şey yok. Bildiğim duaları yazdım, okuyorum.
K17: Bu katta 3 arkadaşımı kaybettim. Kendim için endişe yaşamadım yeni gelen bir arkadaşım virüsten dolayı vefat etti kendimi o zaman kötü hissetmiştim.
K19: Kimseyi kaybetmedim, anlamadım, korkmadım. Çok kişi vefat etti ama yakınım vefat etmedi.
K25: Kaybettim, İstanbul'da üvey kardeşim. Beraber büyüdük, haliyle etkilendim. Üveyde olsa kardeştik. Hastalık beni korkutmadı.
K27: Yok, hiç etkilenmedim. Doğduk, inandık, öleceğiz.
Katılımcıların çoğu Covid-19 nedeniyle yakınını ya da arkadaşını kaybetmediklerini belirtmişlerdir. Yakınını veya arkadaşını kaybetmeyenler bu durumun kaygılarını artırmadığını ve etkilenmemek için kendilerine manevi yönden telkinlerde bulunduklarını belirtmişlerdir. Yakınını ve arkadaşını kaybedenlerin bazıları bu durumun kaygılarını artırdığını ve kendileri için de endişelendiklerini söylerken bazıları ise ölen arkadaşları için üzüldüklerini ama bu durumdan endişe duymadıklarını söylemişlerdir.
. Covid-19 'dan dolayı kurum içerisinde arkadaşlarınız ile görüşme fikrinden tedirgin oldunuz mu?
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki yaşlıların 17'si evet tedirgin oldum (%48), 18'i hayır tedirgin olmadım (%52) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
K2: Arkadaşlarımla 10-11 ay görüşemedik. Kurumda tembih edildi ve hiçbir arkadaşımla görüşemedim. O yüzden burada virüsten ölen kişi sayısı az bence. Tek başıma kaldığımı hissettim. Televizyon ve kitaplarla vakit geçirmeye çalıştım, zaman zaman canım sıkıldı. Arkadaşlarımdan ayrı kaldım.
K7: Kimse odasından çıkmadı, birbirimize gelip gitmedik. Herkes maskeli ve mesafeliydi. Dikkat edildi.
K9: Korktum çok korktum. Buluşmuyorduk hep mesafeliydik.
K16: Hiç korkmadım. Arkadaşlarımdan virüs kaparım diye. Burada birbirinize yaklaşmayın demediler bende zaten korkmuyordum ama virüs kaptım.
K17: Zaten çok arkadaşım yok. Kimseyle görüşmüyorum o yüzden pandemi sürecinde arkadaşlarla görüşmeme fikri beni tedirgin etmedi.
K20: Vücudum olumsuz etkilendi. İnternette görüntülü konuştuk yakınlarımızla. Buradakiler çok aklı başında olmadığı için çok görüşmüyorum. Kendi başıma yaşıyorum o yüzden tedirgin olmadım.
K22: Virüse yakalanacağım diye korktum ama arkadaşlarımla konuşmaya devam ettim çünkü tek rahatlama sebebimiz oydu.
K23: Tedirgin oldum. Arkadaşlarımla mesafemize dikkat ettim. Bazen bana virüs bulaşır diye görüşmek istemedim.
K24: Kimseyle görüşemedik. Tabi ki önlem alacaksın iğne yapıldık o yüzden rahattım çok korkmadım. Hala daha dezenfektan cebimde durur.

K28: İnsanlarla iç içe olmaktan korktum. Hastalıktan korktum, panik atak ve bipolar var bende. Tedirgin etmedi ama maskeme ve mesafeme dikkat ettim. Ayrı bir korku içine girmedim. Geçmişte veba, kolera gibi hastalıkları araştırdım onlar nasıl geçtiyse bu da öyle geçer diye düşünerek kendimi sakinleştirdim.
evet hayır
Katılımcıların cevapları incelendiğinde yarıya yakını tedirgin olduğunu diğer yarısı ise tedirgin olmadığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar pandemi öncesinde de oradaki arkadaşları ile çok görüşmediklerini bundan dolayı pandeminin bir etkisinin olmadığını söylemişlerdir. Diğer katılımcılar ise pandeminin çok etkisi olduğunu hatta birbirlerinden kaçtıklarını ifade etmişlerdir.
Araştırmanın diğer alt amaçları huzurevi çalışanları ile ilgilidir. Bu sebeple, alt amaç soruları ayrıca incelenmiştir. Öncelikli olarak "Huzurevinde karantina süreci çalışanlar tarafından nasıl yürütülmüştür?" alt amacına cevap aranmıştır.
Katılımcıların; 16'sı erkek, 11'i kadındır. Huzurevinde çalışama süreleri incelendiğinde 8 kişi (2-6 yıl arası), 13 kişi (7-11 yıl), 6 kişi ise 12 ve üzeridir. Yaşları incelendiğinde 2 kişi (22-30 yaş), 7 kişi ise (31-39),18 kişi 40 ve üzeri yaştadır.
1. Pandemi öncesinde iş yükünüz nasıldı?
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki çalışanların 21'i evet olumlu (%77), 6'sı hayır olumsuz (%23) yanıtını vermiştir.
Çalışan Katılımcı "ÇK" harfi ile ifade edilmiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
ÇK1: Yoğun tempolu bir iş yüküne sahiptik.
ÇK2: Öncesi de ağırdı sonrası da... Rehabilitasyon olduğu için hastalarla uğraşmak zor.
ÇK3: Daha hafifti. Çok baskı yoktu. Yaşlılarla çok görüşmezdim, iç içe değildim.
ÇK4: Normaldi. 8-4 olarak çalışıyordum.
ÇK5: Daha iyiydi. Vardiyalı çalışıyorduk.
ÇK6: Yaşlıların normal bakım hizmetleriyle ilgili iş ve işleyişleri yürütüyorduk. Rutin temel bakım hizmetleri kapsamında yaşlıların sağlık, barınma, yeme, beslenme süreçlerine yönelik hizmet sunuluyordu.
ÇK7: O gün ki yoğunluğa göre değişiyordu.
ÇK8: Her zaman ki gibi ağır geçiyordu.
ÇK9: Daha hafifti.
ÇK10: Normal, rutin tedaviler.
Katılımcıların çoğu pandemiden önce pandemiye kıyasla iş yüklerinin normal olduğunu, rutin kontrolleri gerçekleştirdiklerini ve vardiyalı bir şekilde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar ise herhangi bir ayrım yapmadan iki durumda da yoğun tempo ile çalıştıklarını ifade etmişlerdir.
2. Pandemi dönemi iş yükünüzü etkiledi mi? Etkilediyse nasıl etkiledi?
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki çalışanların 22'si evet olumlu (%81), 5'i hayır olumsuz (%19) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

ÇK1: Pandemi döneminde iş yükümüz etkilendi. Bu süreçte vardiyalara bölündüğümüz için ve hastalanan iş arkadaşlarımız olduğundan dolayı kişi başına düşen yük daha fazla oldu.
ÇK6: Etkiledi. Yaşlıların bakımı ve korunması konularında temel bakım hizmetleri büyük oranda yoğunluk kazandı. Yaşlıların bakımı ve sağlıklarıyla ilgili koruma hizmetleri artırıldı. Bu da hem personel iş gücü açısından hem de yaşlı psikoloji ve uyum durumları ile ilgili olarak hizmetler verilmesi zorunluluğunu getirdi. 42 gün boyunca kurumdan çıkmadım. Pandemi yaşlı hizmetlerini olumsuz etkiledi.
ÇK10: Rutin tedavi harici günde dört kez ateş, nabız, tansiyon kontrolü yaptık. Hasta yaşlılara daha dikkatli ve daha özenli takip yapıldı.
ÇK11: Pandemi döneminde aynı kaldı bu durum. Öncesinde ne yaptıysak yine devam etti. 15 gün boyunca burada kalıyorduk. Test olup izolede kaldıktan sonra iş başı yapıyorduk.
ÇK12: Pandemi döneminde iş yükü çok fazla arttı. Yaşlılara aşırı hassas ve dikkatli davranmak gerekti. Ekstra hassasiyet ve iş arttı. Pandemide kurumda kalınınca iş yükü daha da arttı.
ÇK14: Sadece aileden uzak kalmak zordu benim için.
ÇK15: Psikolojik olarak etkilendik. Sorumluluğumuz arttı.
ÇK16: Pandemi bizi çok yordu. 8 kişinin işini 3-4 kişi yapıyorduk. Hatta pandemi sonrası belimden ameliyat oldum. 15 gün boyunca burada kalıyorduk.
ÇK17: Pandemide iş yükümüz arttı. Maskeyle mesafeyle çalışmak zordu. Tedbirlerle birlikte iş yükümüz arttı. Strese bağlı olarak da bırakmayı bile düşündüm.
ÇK18: İş yüküm azaldı çünkü 24 saat buradaydık. 15 gün içerde 15 gün dışarda kalıyorduk.
Katılımcıların büyük çoğunluğu pandeminin hem psikolojik hem de iş gücü açısından kendilerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Vardiyaların değişmesi, binalara giriş çıkışlarda izolasyon süreçlerinin olması onları zorlamıştır. Diğer katılımcılar ise 24 saat kurum içerisinde kaldıklarından dolayı işlerini zamana böldükleri için iş yüklerinin azaldığını veya etkilemediğini ifade etmişlerdir.
3. Çalıştığınız kurumda karantina süreci nasıl yürütüldü?
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki çalışanların 27'si de evet olumlu (%100) yanıtını vermişlerdir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
ÇK2: Kaldığımız kurumda normal çalışma saatlerimiz daha da arttı. 24 saat, 15 gün, 10 gün ve bir hafta eve gitmeden, ailemizi görmeden kurumda kaldık.
ÇK3: İdare bu durumu iyi yürüttü. Emirler uygulanıyordu ama hep birlikte bir aile olduk. En güzel şekilde atlatmaya çalıştık.
ÇK4: Biraz ağır geçti. Stresli ve sıkıntılıydı. Başarılı bir şekilde yürütüldü.
ÇK5: Çok itinalı ve güzeldi. Herkes çok özveriliydi, hiçbir yaşlıya virüs bulaşmadı.
ÇK6: Diğer birimlerde olduğu gibi kuruluşumuzda da karantina süreci uygulandı. Koruma amaçlı ve önleyici tedbirler içerikli olarak uygulanan karantina süreci hem yaşlılara hem personele grup grup yürütülmüştür. Personele karantina kapsamında 15 günlük kapalı çalışma sistemi uygulandı. Yaşlıların dışarıya çıkılması ertelendi.
ÇK12: Karantina sürecinde 24 saat kurumda kalındı. Yaşlıların ve personelin dışarı çıkışı yasaktı. Hijyen ve korunma açısından aşırı dikkatli davranıldı. İçeriden dışarıya hiçbir şeyin giriş çıkışına izin verilmedi. Devamlı ateş takibi yapıldı.

ÇK16: Baskı altında değildik. İşi saatlere bölüyorduk. Psikolojik olarak, iş yükü olarak rahattık fakat aile özlemi bizi zorluyordu.
ÇK19: Personellerle iyi yürüttük. Hasarsız çıkan çok az olan kurumlardan biriydik. Pandeminin son evresinde yasaklar azalınca yakalananlar oldu.
ÇK20: Karantina süreci çok başarılı bir şekilde uygulandı. Pozitif olanlar kuruma giremiyordu kalan yaşlılar teste tabi tutulmadı. Bazı kalanlar ailelerinin yanına gittiler. Kurumun belirlediği okulun yurdunda yürütüldü. Yasaklar hafifledikten sonra 50'ye yakın pozitif oldu.
ÇK21: İyi yürütüldü. Biz çok yorulduk ama güzel atlatıldı.
Katılımcıların tamamı çalıştıkları kurumun bu süreci başarılı bir şekilde yürüttüklerini belirtmişlerdir. Kendilerinin bu durumdan olumsuz etkilendiğini (aileden uzak kalmak, stres, iş yükü) fakat süreci başarılı yürüttükleri için memnun olduklarını dile getirmişlerdir.
İkinci alt amaç olarak , "Huzurevi çalışanları yaşlıların psikolojik
sağlıklarını korumak için ne gibi çalışmalar yürütmüştür?" sorusuna cevap aranmıştır.
4. Karantina süreci yaşlılara nasıl anlatıldı? (Pandemi nedir, temaslı olmak ne demek, karantina nedir?)
Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki çalışanların 25'i evet olumlu (%93), 2'si hayır olumsuz (%7) yanıtını vermiştir.
Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:
ÇK1: Dünya genelinde hızla yayılan bulaşıcı bir hastalık olduğu hastalığın bir test ile yapılıp sonuçlandığı, hastalık bulunan kişilerin diğer kişilerden uzak kalması gerektiği kalınmadığında temaslı olarak görüldüğü ve bu durumda da diğerlerinden uzak kalması gerektiği söylenmiştir.
ÇK2: Bulaşıcı bir hastalık olduğu, hijyene dikkat edilmesi gerektiği, kimseyle temas etmemesi gerektiği, hastalığın ölümle sonuçlanacağı söylendi.
ÇK4: Medyadan takip ediyordu yaşlılar. Her şeyin farkındalardı.
ÇK5: Korkutmadan sakin sakin anlatıldı. Durumu çok derin anlatmadık. Bizde bir şey olmadığını görünce onlarda rahatladı. Daha çok konuşarak, moral vererek bu durum anlatıldı. Haberlerden de takip ediliyordu.
ÇK6: Virüsün mevcut pandemi dönemi yaşlıları daha çok etkilediği, bulaş durumunda yaşlıları daha çok etkilediği, sosyal çalışmacılar ve psikologlar tarafından anlatıldı. Birebir oda ziyaretleriyle maske ve korumaya dikkat edilerek anlatıldı. Temasın virüsü kapmak demek olduğu onun için birbirleriyle temastan kaçınmaları gerektiği anlatıldı.
ÇK8: Yaşlılara fazla hissettirmeden süreç aynı çalışmalarla devam etti. Aklı başında olanlar durumdan haberdar olup kendilerini korudular.
ÇK12: Önce hastalık anlatıldı, hastalığın oluşturacağı sıkıntılar anlatıldı. Sonrasında ise uyulması gereken kurallar konusunda bilgilendirme yapıldı.
ÇK16: Burada çalışanlar olarak anlattık fakat medyayı takip ettikleri için bu durumun farkındaydılar. Ortak alanlar iptal edildi. Sonradan mesafeli bir şekilde oturdular. Biz test ile buraya giriş yapıyorduk ondan dolayı rahattılar.
ÇK17: Yaşlılar bu olayın ciddiyetinin farkına vardılar. Kendilerine olacak zararların farkındaydılar. Kendilerine çok dikkat ettiler. Sağlık çalışanları bu durumu iyi anlattılar.
ÇK22: Bilinci yerinde olan yaşlılara süreçten bahsettik. Maske, mesafenin sağlıkları için önemini anlattım. Temizlik hijyenlerine dikkat etmeleri konusunda uyarıda bulunduk. Kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlılara anlatmadık.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal çalışmacıların, psikologların ve hemşirelerin birlikte bu durumu yaşlılara anlattıklarını kendilerinin de yaşlılara moral ve destek sağladıklarını ifade etmişlerdir. Diğer 2 katılımcıdan biri sürecin anlatıldığını fakat olumsuz bir dil kullanıldığını belirtirken diğer katılımcı sürecin anlatılmadığını yaşlılardan aklı başında olanların haberlerden vs. bilgilendiklerini ifade etmişlerdir.

5. Yaşlıların pandemi sürecinden olumsuz etkilenmemeleri için çalışmalar yapıldı mı? Yapıldıysa nelerdir?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki çalışanların 20'si evet olumlu (%74), 7'si hayır olumsuz (%26) yanıtını vermiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

ÇK3: Yapıldı. İdare tarafından konuşmalar gerçekleştiriliyordu. Sosyal mesafelere dikkat edildi. Maske ile dolaşıyorlardı haftada bir odalar dezenfekte ediliyordu.

ÇK6: Yapıldı. Gerek psikolojik gerek fiziki koruma açısından tedbirler alındı. Devlet hizmetlerinin her zaman yanlarında olduğu ifade edilerek güven duygusu aşılandı. Bunun yanında koruma ve temas kurallarına uygun şekilde küçük gruplar halinde aktiviteler yapıldı.

ÇK12: Mümkün olduğu kadar onları yalnız bırakmamaya ve onlarla birlikte bu süreci yönetmeye çalıştık.

ÇK18: Film seyredildi, okey, tavla gibi oyunlar oynandı. Dışarı çıkılmıyordu bundan dolayı içerde yapılabilecek tüm aktiviteleri yaptık.

ÇK20: Son zamanlarda polis kontrolünde izole bir şekilde dışarı çıkarttık. Çok bunalan hastaları arabayla "eğlenmeye gidiyoruz" diye dışarı çıkarırdık fakat arabadan indirmeden dolaştırıp geri gelirdik. Doğum günleri, özel günleri kutladık. "BOCE Turnuvaları" düzenlendi. Tavla oynandı, sığınak oyun alanına çevrildi.

ÇK21: Yaşlılar için aktiviteler yapıldı. Çalışanlara yönelik herhangi bir çalışma olmadı kendi kendimizi motive ettik. Biz göz ardı edildik.

ÇK22: Hayır herhangi bir etkinlik yapılmadı. Hatta dışarı çıkamadıkları için çay ocaklarına bile gidemediler, bahçeye çıkmaları yasaktı. Birbirleri ile iletişime geçemediler, ziyaretler yasaktı.

ÇK23: Yapılmadı.

ÇK24: Yapıldı. Psikolog arkadaşların mesleki destekleriyle yaşlı memnuniyeti sağlandı. Yaşlılar keyiflendirildi.

ÇK25: Aktiviteler yapıldı. Morallerini yüksek tutmak için elimizden geleni yaptık. Bizim için de zordu.

Katılımcıların büyük çoğunluğu yaşlıların hem psikolojik hem de sosyal anlamda olumsuz etkilenmemeleri için çalışmaların yürütüldüğünü çeşitli oyun ve aktivitelerle morallarini yüksek tutmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar ise yasaklardan dolayı hiçbir çalışmanın yapılmadığını söylemişlerdir.

6. Sizce pandemi koşullarıyla birlikte kurumda bulunan 65 yaş üstü yaşlıların birbirleriyle olan etkileşimleri bu durumdan nasıl etkilendi?

Görüşme formunda bu soruya verilen yanıt sonucunda huzurevindeki çalışanların 20'si evet etkilendi (%74), 7'si hayır etkilenmedi (%26) yanıtını vermiştir.

Görüşmede katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar transkript edilmiştir. Katılımcı görüşleri şöyledir:

ÇK1: Hasta olma korkuları artmıştır. Bu korkularının artmasından dolayı birbirleriyle iletişim kurmaktan hala uzak kalan ve maske kullanımına devam eden yaşlılar bulunmakta.
etkilendi etkilenmedi
ÇK6: Önleyici, koruyucu hizmetler kapsamında kuralları anlattıktan sonra bazı yaşlıların buna uyup bazı yaşlıların uymaması sonucu gerginlikler yaşandı. Bu durumdan sonra rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri ile yaşanan olumsuzluklar giderilmeye çalışıldı.
ÇK7: Çok bir değişiklik yaşandığını düşünmüyorum. Çok zor zamanlar oldu, tartışmalar yaşandı. Aileler ile de görüşemedikleri için zorlandılar. Birbirlerinden korkmalarda oldu.
ÇK13: Rehabilitasyon merkezi olduğu için olumsuzluklar fazla yaşanmamıştır.
ÇK18: Pandemide çok agresifleştiler. Dışarı çıkıp gezemedikleri için hemen sinirlenebiliyorlardı veya hemen üzülüyorlardı. Duygu durumları değişkenlik gösteriyordu.
ÇK20: İlk başlarda korkuldu fakat bunu kabul ettiler. Bize güveniyorlardı o yüzden bu süreci iyi atlattık. Müdür Bey çok başarılıydı. Pandemiden dolayı değil de dolaylı etkilerinden (vefat eden çok yaşlımız oldu) dolayı etkilendiler. Çalışanlar da bu durumdan çok etkilendi, yaşlıların etkileşimi devam etti.
ÇK25: Aralarında çekişmeler oldu. En ufak bir şeyde birbirlerini suçladılar. Aileleriyle görüşemedikleri için bunun acısını hem bizden hem kendilerinden çıkardılar.
Katılımcıların çoğu pandemiyle birlikte yaşlıların etkileşimlerinin daha agresif, gergin ve tartışmaların yoğun olduğunu belirtmişlerdir. Bir kısım katılımcı öncesinde de yaşlıların birbirleri ile pek anlaşamadıklarını bundan dolayı pandeminin bir etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma kapsamında pandemi döneminde huzurevindeki 65 yaş üstü yaşlılarının ve çalışanlarının etkilenme durumları incelenmiştir. Yaşlılarla yapılan görüşmede pandemi döneminin yaşlıların psiko-sosyal durumlarını etkilediği sonucuna varılmıştır. Pandemi öncesinde memnuniyet durumları %77 iken pandemi döneminde %65' e gerilediği gözlemlenmiştir. Bu gerilemenin nedenleri kaldıkları kuruluşlarda virüsün yayılmasını engellemek için alınan önlemlerin üzerlerinde baskı oluşturması, dışarı çıkamayıp kapalı alanda kalmaları ve sosyal aktivitelerin yapılamamasıdır. Bununla birlikte memnuniyet durumunun düşmesi kaldıkları kuruluşa bağlı olarak oradaki çalışanların yaşlılara karşı gösterdikleri tutumlarla da ilgilidir. Trabzon Huzurevinde kalan yaşlıların Rize Huzurevinde kalan yaşlılara göre pandemi öncesi memnuniyet durumları daha düşüktür. Pandemi ile birlikte Trabzon Huzurevinde kalan yaşlıların var olan memnuniyet durumlarının daha da düştüğü gözlemlenmiştir. Trabzon Huzurevinde kalan yaşlıların memnuniyet durumlarının pandemi öncesinde de düşük olmasının nedeni yetersiz fiziki koşullar (odaların düzeni, ortak alanların yetersizliği, bina bakımsızlığı), olumsuz çalışan tutumları, yaşlı sayısının çokluğu gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Trabzon ve Rize Huzurevinde kalan yaşlıların pandemi dönemi memnuniyet durumlarının düşmesi ise pandemi ile birlikte gelen kısıtlamalardan dolayı oluşan stres, bunalım ve kaygı hallerinin artmasından kaynaklanmıştır. Pandemi sürecinde gelen kısıtlamalarla beraber kuruluşlar önlemleri farklı şekillerde uygulamışlardır. Huzurevinde kalan yaşlıların %57'si virüse yakalandıklarını ya da karantinaya girdiklerini belirtmişlerdir.

Pandeminin başlarında Rize Huzurevinde alınan önlemlerin sıkı bir şekilde uygulanması sonucu burada hiç kimsenin virüse yakalanmadığı ancak kısıtlamaların esnetilmesi ile birlikte kuruluşta virüsün yayıldığı buna rağmen Covid-19 nedeniyle hiç vefat olmadığı tespit edilmiştir. Huzurevinde virüse yakalanan ya da karantinaya alınan yaşlıların çoğu bu durumdan çok fazla tedirgin olmadıklarını, manevi yönleriyle üstesinden gelmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ancak çalışanlar ile görüşüldüğünde yaşlıların aslında Covid-19'dan çok etkilendiklerini, ölüm korkularının ve kaygılarının arttığını, arkadaş ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini söylemişlerdir. Hatta bu süreçte çalışanlara da zor zamanlar yaşatmışlardır.

Yaşlılar dışarı çıkamadıkları için agresifleşmiş, bunalmış, öfkelenmiştir. Bu da kurum içindeki işleyişi olumsuz etkilemiştir. Pandemi öncesinde kuruluşlarda çeşitli aktivitelere yer verilirken pandemi sürecinde gelen kısıtlamalarla bunlar azalmıştır. Huzurevlerinde yapılan çeşitli kursların kapanması yaşlıların bunalım seviyelerini arttırmıştır. Rize Huzurevi yaşlıları eğlendirmek ve bunalım seviyelerini azaltmak için kuruluşta çeşitli oyunlar ve etkinlikler düzenlemişlerdir. Fakat yaşlılar ile görüşüldüğünde çoğu bu etkinliklerin çalışanlar için yapıldığını düşünmüş ve gönülsüz katıldıklarını ifade etmişlerdir. Çalışanlar ile görüşüldüğünde ise kendilerinin göz ardı edildiğini, yaşlıları keyiflendirmek için ellerinden geleni yaptıklarını söylemişlerdir. Yaşlıların %52'si arkadaşları ile görüşme fikrinden tedirgin olmadıklarını belirtmişlerdir.Bunun nedeni daha öncesinde de birbirleri ile sık görüşmedikleri, arkadaşlık bağlarının kuvvetli olmaması söylenebilir. Ayrıca virüse yakalansalar dahi "bana bir şey olmaz", düşüncesinden dolayı tedirgin olmamışlardır.
Tedirgin olanlar ise bu durumu hijyen kurallarına ve sosyal mesafeye dikkat ederek azaltmaya çalışmışlardır.

Yapılan araştırmada çalışanların tamamı sürecin başarılı bir şekilde yürütüldüğünü ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak iş yüklerinin arttığını belirtmişlerdir. Pandemi öncesinde vardiyalı bir şekilde çalışırken pandemi sürecinde bu sistemin değiştiğini, ailelerinden uzak kaldıklarını ve bu durumunda onları psikolojik olarak daha çok etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu bulgular ışığında huzurevlerinde psikolog veya psikolojik danışmanın mutlaka bulunması gerektiği, yaşlılara yönelik etkinlikler yapılırken onlarında fikirlerinin önemsenmesi gerektiği, huzurevlerinin yaşlıların ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca çalışanların tutumlarının yaşlılar üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak çalışanların da psikolojik iyilik hallerinin artırılmasına yönelik çalışmaların da yapılması önerilir.

.

KAYNAKÇA

Altıparmak, S. (2009). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam doyumu sosyal destek düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi,* 159-164.

Aylaz, R., & Yıldız, Ü. E. (2020). *Yeni Koronavirüs Hastalığının Toplum Üzerine Etkileri Ve Hemşirelik Yaklaşımları.*

Bölükbaş, N., & Arslan, H. (2003). *Huzur evinde kalan yaşlıların psikososyal yönlerinin incelenmesi.*

Değer, T. B., Çakmak, H. S., & Eminsoy, E. B. (2021). Sars-Cov-2 Pandemisi ve sokağa çıkma yasağındaki yaşlılarda depresyon. Uluslararası Dünyayı Sarsan Sars-Cov-2 Pandemisi ve Yaşlı Sağlığı Sempozyumu, (s. 32-33).

Ertem, M. Y. (2021). Huzurevinde yaşayan bireylerin psikososyal ve fiziksel işlevlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bİlimleri Fakültesi Dergisi*, 113-120.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 3-17.

Obuz, A. T., Gencer, N., & Babahanoğlu, R. (2021). Covıd-19 Pandemisi Konusunda Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Değerlendirme.

Soyuer, F., Şenol, V., & Elmalı, F. (2012). Huzurevinde kalan 65 yaş ve üstündeki bireylerin fiziksel aktivite denge ve mobilite fonksiyonları. *Van Tıp Dergisi,* 116-121.

Şahin, N. E., & Emiroğlu, O. (2014). Huzurevinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesi ve yaşam kalitesini etkileyen faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi,* 57-66.

Tekin-Kaya, N. ve Örsal, Ö. (2018).Sosyal bir sorun: yaşlı ayrımcılığı. *Social Sciences Studies Journal, 4* (16), 1350-1355.

Torun, F. (2020). "Covid-19 pandemisinin ruh sağlığı üzerine etkisi ve öneriler".

Türk, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Yaşlıların Psikososyal Durumu Üzerine Bir Değerlendirme. https://t24.com.tr/yazarlar/fuat-torun/covid-19-pandemisinin-ruh-sagligi-uzerine-etkisi-veoneriler,26113

ÇAĞDAŞ SANATTA ÖRÜMCEK: LOUISE BOURGEOIS'NIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öğ.Gör.Dr., LALE ASLAN [1]

[1] Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, laleokyay@trakya.edu.tr - 0000-0002-6707-9687

ÖZET

Louise Bourgeois, günümüzde çağdaş sanatın en etkili sanatçılarından biri olarak bilinmektedir. 1911-2010 yılları arasında yaşayan Bourgeois, uzun kariyeri boyunca çok sayıda eser üretmiş; müzeler ve kamusal alanlarda sergilenmek üzere büyük boyutlu heykeller yapmıştır. Eserlerinde kendi yaşanmışlıklarından yola çıkan sanatçı, sanatını çoğunlukla otobiyografik olarak tanımlamış; eserleri ile feminizme önemli katkılar sağlamıştır. Çalışmaları son derece kişisel olmakla birlikte, genellikle kadın cinselliği ve anneliğe odaklanmıştır. Eserlerinde kullandığı her nesne, bir çocuğun ilgi ve merakını uyandıran çekiciliğe sahiptir: Hücreler; hayatı boyunca kullandığı parfüm (koku); goblen ve kumaşlar; tabiki örümcekler… Örümcek Bourgeois'nın eserlerinde yinelenen bir motiftir. Bu motif sanatçının çizimlerinde, baskılarında ve heykellerinde defalarca kez ele alınmıştır. Bu araştırmada, çağdaş sanatta karşımıza çıkan örümcek imgesinin, Louise Bourgeois'nın eserleri üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesine dayanan ve nitel bir çalışma olan bu araştırmanın, kuramsal boyutta alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, Bourgeois'nın örümcek figürleri ile başlıca ima ettiği anne arketipidir: sabırlı, temiz, çalışkan ve vazgeçilmez… Örümcekler, sanatçının annesiyle olduğu kadar kendi bedeniyle de ilişkidir. Örümceklerin ağlarını yeniden örmeleri ile benzer bir şekilde Bourgeois da, kendi dünyasını sürekli yeniden inşa etmiş ve bunu da hayatta kalmanın bir yolu olarak görmüştür. Dünyanın her yerindeki müze ve galerilerde sergilenen eserleri ile 20. ve 21. yy.'ın düşünsel içeriğinin genişletilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, Louise Bourgeous, Örümcek.

1. GİRİŞ

1930'lardan 2010'a kadar seksen yılı kapsayan bir kariyere sahip olan Louise Bourgeois, modern ve çağdaş sanatın önemli temsilcilerinden biridir. 20. ve 21. yüzyılın en güçlü yaratıcılarından biri olarak kabul edilen Bourgeois (1911 - 2010), 98 yaşında öldüğü güne kadar sanatsal hayal gücünü kullanmaya devam etmiştir. En çok kendi anılarından ve deneyimlerinden ilham aldığı büyük ölçekli heykelleri ve enstalasyonlarıyla tanınır. Sanatçı, çocukluk anıları, terk edilme, karşıtlıklar, ev, kaçış, korku ve endişeler, kadınlar ve örümcek gibi temaları ele alan eserler üretmiştir. Özellikle örümcekler, Bourgeois'nın sanatında önemli

bir yer tutmaktadır. Hayatını ele alan 2008 yapımı "Louise Bourgeois: The Spider, The Mistress and The Tangerine" filminde Bourgeois, bu örümcek heykellerini "en başarılı konusu" olarak tanımlamıştır. Bourgeois, eserlerinde anne figürünü sembolize etmek için hem yırtıcı (uğursuz bir tehdit) hem de koruyucu (çalışkan bir tamirci) olan örümceği kullanmıştır. Örümceğin ağını örmesi, ailenin duvar halısı restorasyonu işi yapması ile Bourgeois annesi arasında bir bağlantı kurar. Bu araştırmada sanatçının yaşam öyküsüne, sanatına, örümcek figürünün sanatçı için önemine değinilmiş ve örümcek figürlerini tasvir ettiği eserler incelenmiştir.

2. SANATÇININ YAŞAM ÖYKÜSÜ

Louise Bourgeois, 25 Aralık 1911'de Paris'te, Louis Bourgeois ve Joséphine Fauriaux'nun çocuğu olarak dünyaya geldi. Bourgeois'nın ailesi, 1919'da duvar halılarının restorasyon işi için bir atölye satın aldılar. Sanatçının annesi İspanyol gribine yakalandığından dolayı iyileşemedi ve 1922'de Bourgeois'nın eğitimi için Sadie Gordon Richmond isminde bir İngilizce öğretmeni, aile ile birlikte yaşamaya başladı. Richmond, on yıl boyunca bu aile ile birlikte yaşadı. Babasının, ingilizce öğretmeni ile ilişkisi olduğunu öğrenmesi, çocukluk anıları ve ailesinin duvar halısı restorasyonu işinde çalışması, daha sonraki yıllarda Bourgeois'nın sanatında ifadesini bulacaktır.

Sorbonne'da Matematik eğitimi aldığı dönemde -1932'de- annesinin vefatıyla derinden sarsılan Bourgeois sanata yöneldi. Paris'te farklı sanat akademilerine ve sanatçı gruplarına katıldı. Fernand Leger ile çalıştı. Bourgeois, 1938'de Amerikalı sanat tarihçisi Robert Goldwater ile evlendi ve New York'a taşındıktan sonra baskı çalışmaları yapmaya başladı. 1945'e doğru ahşaptan heykelsi formlar yaratmaya başladı. 1949'da "Ayakta Duran On yedi Ahşap Figür" isimli ilk kişisel sergisini açtı. 1940'lı ve 50'li yıllarda Jackson Pollock, Mark Rothko ve Willem de Kooning gibi Soyut Ekspresyonist sanatçılarla çeşitli karma sergilere katıldı. Marcel Duchamp, André Breton ve Joan Miró gibi sanatçılarla temas halinde oldu. 1951'de babasının ölümü ile depresyona giren sanatçı, Dr. Henry Lowenfeld ile psikanalize başladı. On bir yıl süren inziva döneminden sonraki yıllarda alçı ve lateksten ürettiği yeni eserlerinde daha organik bir sürece girdi. 70'lerin başlarında Bourgeois, mermer ve bronz üzerinde çalışmaya başladı. Bourgeois'nın eşi 1973'te öldü. 1980'den itibaren sanatçı daha büyük boyutlu heykeller üretmeye başladı. 1982'de Museum of Modern Art'da ilk retrospektifini açtı. Bourgeois, 1990'ların ortalarından itibaren başta kendisinin ve annesinin uzun yıllar biriktirdiği eski giysiler de dahil olmak üzere tekstil ürünleriyle çalışmaya başladı. İplik makaraları, dikiş ve tamir ile ilgili imgeler, ölümüne kadar eserlerinde merkezi bir yer aldı. Çalışmaları, sürrealizm ve minimalizm dahil olmak üzere birçok farklı sanat tarihi akımıyla ilişkilendirilmiş olsa da, Bourgeois, yaşamının sonuna kadar bağımsız eserler üretmeye devam etti. Sanatçı, 2010'da, 98 yaşında hayata veda etmiştir ("The Easton Foundation", t.y).

3. LOUISE BOURGEOIS'NIN SANATI

Küçük yaşlardan itibaren Louise Bourgeois'nın çizim becerileri, aile şirketinde duvar halılarının restorasyonunda kullanıldı. Louise'in çizim becerileri anne babası için O'nu vazgeçilmez yapıyordu. Bourgeois hayatı boyunca günlükler çizip tutacaktı ama sayısız sanatsal üretimlerinde hiçbir zaman tek bir malzemeye veya sürece bağlı kalmadı. Bronz, ahşap,

cam metal, alçı ve çeşitli ortamlardan yararlandı ("Artist Rooms", 2013). Louise Bourgeois'nın güçlü sanat eserlerini yaratmak için kullandığı malzemeler ve süreçler ne olursa olsun, sanatının arkasındaki ana güç, travmatik çocukluk anıları üzerine yapılanmaktadır. Bu belirsiz anılar, sanatçının anne-babasıyla olan karmaşık ilişkisine ve onların birbirleriyle olan ilişkilerine verdiği duygusal tepkilerin bir bütünüdür. Sanatçı üç yaşındayken başlayan Birinci Dünya Savaşı, sanatçının travmatik çocukluk anılarını daha da yoğun hale getirmiştir. Babasının I. Dünya Savaşı nedeniyle evden ayrılması; Bourgeois'nın annesinin, Louise henüz 22 yaşındayken ölümü ve babasının sadakatsizliği nedenleri ile sanatçının yaşadığı terk edilme travması, eserlerindeki ana temalardan biri haline gelmiştir ("The Art of", t.y.). "Beni Terk Etme" adlı eserinde (Gör.1) baba ile kızı birbirine bağlayan bağlar, göbek bağıyla birbirine bağlanan anne ve çocuğa aktarılır.

Görsel 1. Louise Bourgeois, 2000, "Beni terk etme", 30,3 x 25,3 cm, kumaş üzerine baskı, Easton Vakfı/VAGA, ARS, NY

Görsel 2. Louise Bourgeois, 1938, "Kaçak kız", 61x38,1 cm, Tuval üzerine yağlı boya, karakalem ve kurşun kalem, Easton Vakfı/VAGA, ARS

Görsel 3. Louise Bourgeois, 1946-47, "Kadın Evi", 91,5 x 35,5cm, keten üzerine yağlıboya, Easton Vakfı/VAGA, ARS, NY

Eserlerinde ele aldığı bir diğer tema ise karşıtlıklardır. Bourgeois'nın annesi ve babası çok farklı karakterlere sahipti. Babasının duygusal ve tutkulu karakterinin aksine, annesinin hayata mantıklı ve entelektüel bir yaklaşımı vardı. Bu karşıt güçler, sonraki çalışmalarının ana teması haline geldi. Çift başlı heykeller, birleşen fakat birbirinden uzaklaşan formlar sanatçının eserlerinde izlenmektedir ("Louise Bourgeois", 2000). Bourgeois' son derece karmaşık eserleri, yalnızca bir anıya bağlı olarak okunmamalıdır. Ancak, ailesiyle olan ilişkisi ve çocukluk anıları, hayatı boyunca çalışmalarına yön vermiştir. Sanatçı New York'a taşındıktan kısa bir süre sonra da ev tasvirleri yapmaya başladı. Kendini yalnız ve endişeli hissetmeye başlayan sanatçı, daha sonra Nazi işgali altındaki Fransa'da kendisiyle bağlantısı kesilen ailesinden ayrılığın yasını tuttu. Görsel 2'deki "Kaçak kız" adlı eserinde, sanatçı aynı anda uzaktan suda yüzerken görülüyor. Ön plandaki pürüzlü kayalar, önündeki tehlikeli yolculuğu vurguluyor. Ufuktaki arketipsel ev, geride bıraktığı her şeyi temsil ediyor ("Louise Bourgeois: Paintings", 2022). Ev hayatı ve ev ile ilgili temalar, Louise Bourgeois'nın sanat dönemi içinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bir kadın ve evi arasındaki ilişki aracılığıyla beden ve yapı arasındaki bağlantıları araştırmıştır. Küçük ölçekli bir evin içine hapsolmuş bir kadın figürü (Gör.3); oda benzeri hücre

yapılar, genellikle evle ilişkili nesneleri içerirken; Bourgeois, çalışmaları boyunca kadın kimliğinin rolünü araştırmış ve yirminci yüzyılda kadınların geleneksel rollerine karşı meydan okumuştur. 1989'da "Hücre" olarak bilinen kendi içine kapalı yapılar yapmaya başlamıştır. Bu eserlerinde tuzağa düşme, ızdırap ve korku temalarını araştırmıştır. Bourgeois, Hücreleri nasıl gördüğünü şöyle anlatmıştır: "Her hücre bir korkuyla ilgilenir. Korku acıdır... Her hücre röntgencinin zevkiyle, bakmanın ve bakılmanın heyecanıyla ilgilenir"… ("The Art of", t.y.). Sanatçı bu temaların yanında vücut parçaları ile ilgili heykeller yapmış ve spiral formunu eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. 1990'ların ikinci yarısından itibaren bir dizi çelik ve bronz Örümcek heykeli yaratmıştır. Örümcek, yavrularını koruyan kollayan bir sembol olarak, sanatçının eserlerinde annesinin anlamlı bir temsilcisi olarak yer almıştır.

4. LOUISE BOURGEOIS'NIN ESERLERİNDE ÖRÜMCEK FİGÜRÜ

Louise Bourgeois'nın sanatı her zaman onun yetiştirilme tarzından ve çocuk anılarından ilham almıştır. 1982'de, 71 yaşında, Louise Bourgeois, New York Modern Sanat Müzesi'nde büyük bir retrospektifle onurlandırılan ilk kadın sanatçı olmuştur. Çağdaş Fransız sanatçı Louise Bourgeois uzun, üretken ve inanılmaz derecede çeşitli bir kariyere sahip olmuştur. Ancak en ikonik ve kalıcı motiflerinden biri olan örümceklere, hayatının son on yıllını adamıştır. 1990'ların ortasından 2010'daki son yılına kadar örümcek, sanatçının eserlerinde yinelenen bir tema haline gelmiştir. Bourgeois, örümcekleri, küçük mürekkep çizimlerinden devasa heykellere ve hatta mücevherlere kadar çeşitli şekillerde ele almıştır. Örümcekler alçakgönüllü olmakla birlikte kimi zaman da ürkütücü bir yapıya bürünmüştür.

Louise Bourgeois, örümcekleri kendi annesine benzetmiştir. Ailesi duvar halılarının restorasyonu ile ilgileniyordu ve Bourgeois, annesinin bir örümceğin hünerli becerileriyle karşılaştırdığı iğne ve iplik konusundaki çevik becerileri karşısında büyülenmişti. 1995 tarihli resimli bir kitap olan Ode à Ma Mère'de Bourgeois şöyle yazmıştır: "Arkadaş (örümcek - neden örümcek?) çünkü en iyi arkadaşım annemdi ve o zeki, sabırlı, yatıştırıcı, makul, zarif, kurnazdı. Bir örümcek kadar vazgeçilmez, temiz ve kullanışlı"…

Louise Bourgeois'nın örümceklerden bu kadar etkilenmesinin nedenlerinden biri de onların modern toplumda oynadıkları çelişkili rolleridir. Örümcekler, bir bakıma korku ve tiksinti sembolüdür ve bu nitelikleri, yuvarlak formlu vücutları ve yumurtaları ile Bourgeois'nın büyük ölçekli örümceklerinde görebiliriz. Yine de onlar aynı zamanda dokumacılar, yapımcılar ve koruyucudurlar. Bourgeois ayrıca heykellerinde örümcekleri uzun, cılız bacaklar üzerinde dengeleyerek zarif kırılganlıklarını vurgulamıştır. Örümceklerin faydalı, aynı zamanda da yırtıcı hayvanlar olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: "Örümcek sivrisinek yiyen bir hayvandır. Bu yüzden örümceği seviyorum - bu böceklerle baş etmemizin tek yolu bu…". Sanatçı böylelikle örümceklerde gördüğümüz bu çelişkili iyi/kötü, yardımseverlik/korku ve güç/kırılganlık niteliklerini hem kişisel hem de evrensel bağlamlarda kadın, anne ve annelik hakkındaki düşüncelerimizle karşılaştırmıştır ("Why did Louise", t.y.).

Sanatçı ilk örümceğini 1947'de mürekkep ve karakalem çizimiyle yaratmıştır (Gör.4). Ancak bu konu 1990'ların ortalarından itibaren sanatçının çizimlerinde, baskılarında ve heykellerinde daha sık yer almaya başlamış ve Bourgeois, hayatının geç dönemlerine kadar aynı temayla ilgilenmeye devam etmiştir. Sanatçı, 1994 yılındaki ilk örümcek heykelini bronz ve granitten yapmıştır (Gör.5) ("Louise Bourgeois / Spider", t.y.). Heykel, bir odanın tüm alanını kaplayacak kadar büyüktür. Örümceğin gövdesi, içinde büyük beyaz bir yumurtanın yer aldığı

yuvarlak, kafes benzeri bir yapı ile desteklenmiştir. Kafes, yere kadar uzanan sekiz ince ayağın tutturulduğu silindirik bir formun altında asılı durmaktadır. Bükülü bacaklar, biri hariç, düz bronz çubuklardan ve üç eklemli olarak yapılmıştır. Yedi bacağın alt kısmı heykelin zeminle buluştuğu noktada iğne ucu şeklinde sivri; sekizincisi ise küçük bir kıvrımla yere temas edecek şekilde yapılmıştır. Köşeli ince bacakların farklı yükseklikleri örümceğe sürünüyormuş izlenimi vermektedir.

Sanatçı, küçük bir broştan on metreyi aşan anıtsal dış mekan eserlerine kadar değişen boyutlarda örümcek heykelleri yaratmıştır. Bourgeois'nın en büyük örümcek heykellerinden biri, Mayıs 2000'de Londra'da Tate Modern'in açılışı için yaptığı Turbine Hall'da sergilenen, 1999 tarihli çelik ve mermerden yapılmış ikonik "Maman"dır

Görsel 4. Louise Bourgeois, 1947, "İsimsiz"

Görsel 5. Louise Bourgeois, 1994, "Örümcek" Bronz, gümüş nitrat ve kahverengi patine ve granit, 274,30x457,20x378,50cm, The Easton Foundation. VAGA at Artists rights Society (ARS), New York

Görsel 6. Louise Bourgeois, 1995, "Örümcek Ben", duvar üzerine bronz

Louise Bourgeois da bir anneydi ve annelik, koruyuculuk ve liderlik deneyimlerini örümcek heykellerine taşımıştır. Sanatçı kimliğini örümceklerle karşılaştırmış ve sanatsal faaliyetlerini, ince ipliklerden ağlar örebilen mütevazi örümceğe benzetmiştir. Sanatçı 1994 tarihli "örümcek" isimli ilk heykelinden sonra, 1995 yılında "örümcek ben" isimli duvara monte, siyah patina boyalı bronz heykelini yaratmış ve kendi annelik deneyimini örümcek figürü ile anlatmıştır (Gör 6). Duvarda sürünen iri bir örümcek şeklini alan "Örümcek ben" heykeli, ön ayaklarda bulunan halkalara bağlanan iki cıvata ile yüzeye tutturulmuştur. "Örümcek ben" 1/6 sanatçı baskısından oluşan bir baskıdan üretilmiştir. Sanatçı, 1995'te, örümceğin bu versiyonunu yaptıktan bir yıl sonra Paris Editions du Solstice tarafından yayınlanan örümcekleri tasvir eden dokuz gravürden oluşan bir serinin (Gör.7) yanı sıra "Anneme Övgü" ("Ode à ma mère") şiirini yayınlamıştır. Sanatçı şiirde örümceği bir anne figürüyle, özellikle de dokumacı olan ve duvar halısı restorasyon işiyle uğraşan kendi annesiyle ilişkilendirmiştir:

"Arkadaş (örümcek - neden örümcek?) çünkü en iyi arkadaşım annemdi
ve o kasıtlı, zeki, sabırlı, yatıştırıcı, makul, zarif, incelikli,
vazgeçilmez, temiz ve bir örümcek kadar yararlıydı. Ayrıca "aptalca",
meraklı, utandırıcı kişisel soruları yanıtlamayı reddederek
kendini ve beni savunabilirdi.
Onu temsil etmekten asla yorulmayacağım.

Yemek yemek, uyumak, tartışmak, incitmek, yok etmek istiyorum
Neden sen?
Nedenlerim tamamen bana aittir.
Korku tedavisi." ("Louise Bourgeois /Spider I", 1995).

Paris Editions du Solstice tarafından yayınlanan bu baskı eserlerdeki örümcek çizimlerinde sarmallar görülmektedir (Gör.7). Louise Bourgeois sarmal formu ilk olarak 1950'lerde iki ahşap heykelde kullanmış ve daha sonraki eserlerinde de tekrar etmiştir. Bourgeois, çocukken ve genç bir kadın olarak aile şirketinde çalışırken duvar halılarının kıvrılması, bükülmesi, sarmal biçimini eserlerinde kullanmasına ilham kaynağı olmuştur. Sarmal, "kaosu kontrol etme girişimini" ve "özgürlüğü" temsil etmektedir ("The Art Of", t.y.).

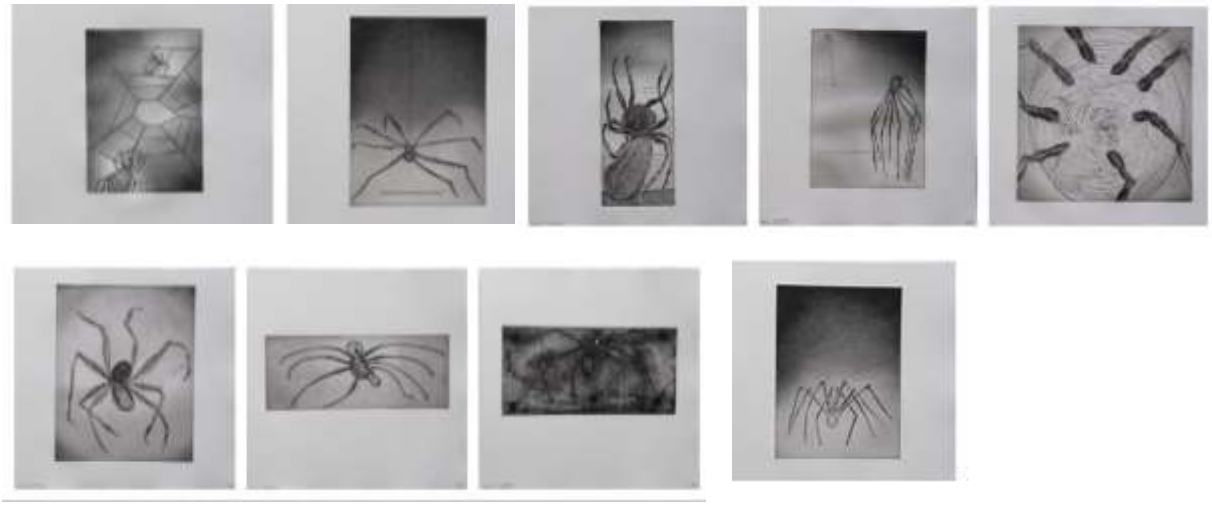

Görsel 7. Louise Bourgeois, 1995, "Ode A Ma Mer", gravür, 30x30cm,

Sanatçının baskı eserlerindeki örümceklerde göze çarpan sarmal detaylar, doğadaki örümcek ağlarının sarmal yapıda olması ile ilintili olduğunu akla getirmektedir. Sanatçının eserlerindeki örümcek figürü annelikle ilişkili olduğundan, annesini örümceğe benzetmesi, tıpkı örümceklerin yiyeceklerini ağları yardımıyla bir arada tutması gibi annesinin de ailesini bir arada tutma çabalarını örümcek figürlerinde kullandığı sarmallar ile ifade ettiğini düşündürmektedir. Örümcek kendi vücudundan bir dünya örer, ağını onarır ve yavrusunu korur. Bu şefkatli çağrışımlara rağmen, Bourgeois'ya göre anne figürü, şefkatli ve besleyici olduğu kadar vahşi ve güçlü olma kapasitesine de sahiptir.

Louise Bourgeois'nın psikanaliz ve feminizmle ilişkisi, çevresel enstalasyon ve teatral formatları kullanması, çağdaş sanatta kilit konumlar haline gelmiştir. Bunun en iyi örneği, sanatçının 1986'da başladığı yaklaşık 60 benzersiz parçadan oluşan bir seri olan "Hücre"dir (Gör.8). Bu yönüyle hücreler, bireylere ve geçmişten gelen deneyimlere göndermeler içermektedir. Hücreler ayrıca, kısmen Burjuva ailesinin yıllarca baskı altında yaşamalarından kaynaklanan terk edilme, ihanet ve kayıptan bahseder. Sanatçı, bu benzersiz mimari mekanlarda buluntu nesneleri, giysileri, mobilyaları ve ayırt edici heykelleri duygu yüklü bir tiyatro sahnesindeymişçesine düzenlemiştir. Bourgeois için "hücre" kelimesinin, hem bir

hapishane veya manastır hücresinin izolasyonuna hem de canlı bir organizmanın biyolojik hücresine atıfta bulunan birkaç çağrışımı vardır (“Guggenheim Bilbao”, 2016).

Görsel 8. Louise Bourgeois, 1997, “Örümcek (Hücre)”, Çelik, goblen, ahşap, cam, kumaş, kauçuk, gümüş, altın ve kemik, 449,6 × 665,5 × 518,2 cm,

Sanatçının “Örümcek (Hücre)” adlı eseri (Gör.8), örümcek ağının hücre işlevi gördüğü ilk eseridir. Bu eserde, izleyicilerin hücreye girmesi ve içerideki sandalyeye oturması gerekmektedir. Böylece izleyici, hücrenin içerisindeyken, anne örümceğin koruması altında olduğu hissini deneyimlemektedir. Bourgeois’nın hücrelerinde genellikle giysi ve mobilya gibi sıradan nesneler bulunmaktadır. Sanatçı kendisi için değerli olan nesneleri her zaman saklamış ve dolayısıyla sanatçının hücre serisi eserleri hafıza kavramını da düşündürmektedir. Bir müze panoraması, bir tiyatro seti, bir ortam ya da enstalasyon arasında bir yer işgal eden Hücreler, hafıza ve duygu, acı ve kaygı, özellikle de terk edilme korkusu ile ilgilenir.

Görsel 9. Louise Bourgeois, 1999, “Maman”, gümüş nitrat patinalı bronz, paslanmaz çelik ve mermer, 927.1 x 891.5 x 1023.6 cm, The Easton Foundation

Louise Bourgeois'nın örümcekleri, örümcekleri seven, hızlı düşünmek ve becerikli olmak zorunda olan tüm anneler için evrensel bir sembol olarak okunabilir. Bourgeois, "Örümcek bir tamircidir. Bir örümceğin ağına çarparsan kızmaz. Onu dokur ve onarır." Bu düşünceyi, Bourgeois'nın 1999'da yaptığı ve adını Maman koyduğu en büyük örümcek heykelinde görebiliriz Maman, Fransızcada "anne" anlamına gelmektedir. Heykel, sanatçının annesine bir övgü niteliğindedir. 927.1 x 891.5 x 1023.6 cm boyutlarındaki heykel, Bourgeois'in yaptığı örümcek heykellerinin en büyüğüdür. Heykelin ünü, tehditkar ve çağrışımcı etkisinden kaynaklanmaktadır. Heykel bronz, çelik ve mermerden yapılmıştır. Heykelin vücut ve başı sekiz ince bacak ile desteklenir. Keskin uçlu olarak biten her bacak iki parça çelikten üretilmiştir. Bacakların üstünde ise düzensiz yivli spiral bir gövde yükselir. Gövdenin alt kısmında, içinde on yedi adet beyaz ve gri renkte mermer yumurtanın yer aldığı bir kese bulunur. Daire, üçgen ve elmas şeklindeki deliklerle biçimlendirilmiş tel örgülü yumurta kesesi, örümceğin üst vücudunun oluklu sarmalını yansıtan dar ve düzensiz kaburgalar tarafından desteklenir. Sanatçı, bu eserinde tüm yaşamı boyunca merkezi bir tema olarak gördüğü örümcek ile anneliğe ilişkin duygusal gelişim süreçlerine atıfta bulunmuştur. Erken yaşta kaybettiği ve "en iyi arkadaşımdı" dediği annesini akıllı, sabırlı, yatıştırıcı, makul, narin, vazgeçilmez, temiz ve bir örümcek kadar faydalı bir arkadaş olarak tanımlar. Sanatçı bu eseri ile ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: .

> Örümcek anneme bir övgüdür. O benim en iyi arkadaşımdı. Annem örümcek gibi dokumacıydı. Ailem goblen restorasyonu işindeydi ve atölyeden annem sorumluydu. Annem örümcekler gibi çok zekiydi. Örümcekler, sivrisinekleri yiyen dost canlısı varlıklardır. Sivrisineklerin hastalık yaydığını ve bu nedenle istenmediklerini biliyoruz. Yani örümcekler tıpkı annem gibi yardımsever ve koruyucudur. - *Louise Bourgeois* ("Maman", t.y.).

Maman, sanatçının annesinin onun üzerinde bıraktığı güçlü etkiyi tüm yönleriyle yansıtmaktadır. Örümcek figürü, yaşamının sonuna dek sanatçının eserlerinde annesinin anlamlı bir temsilcisi olarak yer almaya devam etmiştir.

5. SONUÇ

Louise Bourgeois, çağdaş sanatın en etkili isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Neredeyse bütün bir yüzyılı kapsayan son derece uzun bir sanat kariyerine sahip olmasına rağmen, yetmişli yaşlarına gelene kadar sanat camiasında çok az tanınmıştır. 1911-2010 yılları arasında yaşayan sanatçı, uzun kariyerinde çok sayıda eser ortaya çıkarmıştır. Bourgeois en çok büyük ölçekli heykel ve enstalasyon eserleriyle bilinmektedir ancak çalışmaları arasında resim, çizim, baskıresim ve performansları da yer almaktadır. Küçük ölçekli eserlerinden anıtsal boyuttaki heykellerine kadar ahşap, bronz, lateks, mermer ve kumaş dahil olmak üzere çok çeşitli malzemeler kullanmıştır. Otobiyografik kaynaklı eserlerinde çocukluk travmalarından, aile ilişkilerinden korku ve endişelerinden, dostluklarından esinlenmiş ve en ses getiren eserleri annesiyle arasında bağ kurduğu; örümcek figürünü tasvir ettiği heykelleri olmuştur. Örümcek figürünü sanatçı eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. Örümcekler, hem sanatçının annesi hem de kendisi de bir anne olan sanatçının bedeniyle ilgilidir. Sanatçı, örümcek figürünü kullanarak eğirme, dokuma, yetiştirme ve koruma metaforlarıyla annesinin gücüne atıfta bulunmuştur. Onun için örümcek "zeka, üretkenlik ve korumayı" temsil etmektedir. Bourgeois, eserlerinde

örümcekleri güçlü, tehditkar, kırılgan, savunmasız, becerikli, koruyan ve bir annede olabilecek özellikler çerçevesinde anlamlandırmıştır. Bourgeois, annesinin O'nun üzerinde bıraktığı güçlü etkileri, her yönüyle eserlerine aktarmış; yaşamının sonuna kadar annesini eserlerinde yaşatarak manevi birlikteliğini devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

Louıse Bourgeoıs: Paıntıngs At The Met .... *"Louıse Bourgeoıs: Paıntıngs At The Met"*, Erişim tarihi: 20.12.2022, https://selectionsarts.com/louise-bourgeois-paintings-at-the-met/ adresinden alınmıştır.

Louise Bourgeois Structures of Existence: The Cells. *"Guggenheim Bilbao Louise Bourgeois* Structures of Existence*"*, Erişim tarihi: 22.12.2022, https://preview.thenewsmarket.com/Previews/GGBB/DocumentAssets/425959 adresinden alınmıştır.

Louise Bourgeois Tate Resource. "*Artist Rooms Louise Bourgeois Resource Pack",* Erişim tarihi: 15.12.2022, https://kettlesyard.co.uk/wp-content/uploads/2019/04/Tate-resource.pdf adresinden alınmıştır.

Louise Bourgeois. Do Not Abandon Me. 2000 - MoMA. "*Louise Bourgeois Do Not Abandon Me 2000"*, Erişim tarihi: 20.12.2022, https://www.moma.org/collection/works/76848 adresinden alınmıştır.

Maman | Guggenheim Museum Bilbao. *"Maman"*, Erişim tarihi: 20.12.2022, https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/learn/schools/teachers-guides/maman adresinden alınmıştır.

Spider | National Galleries of Scotland. *"Louise Bourgeois / Spider"*, Erişim tarihi:22.12.2022, https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/130125 adresinden alınmıştır.

'Spider I', Louise Bourgeois, 1995 - Tate Modern. *"Louise Bourgeois"*, Erişim tarihi: 22.12.2022, https://www.tate.org.uk/art/artworks/bourgeois-spider-i-al00353 adresinden alınmıştır.

The Art of Louise Bourgeois - Tate Modern. "*The Art of Louise Bourgeois",* Erişim tarihi: 16.12.2022, https://www.tate.org.uk/art/artists/louise-bourgeois-2351/art-louise-bourgeois adresinden alınmıştır.

The Easton Foundation: Louise Bourgeois. "*The Easton Foundation",* Erişim tarihi: 15.12.2022, http://www.theeastonfoundation.org/biography adresinden alınmıştır.

Why Did Louise Bourgeois Make Spider Sculptures?. *"Why Did Louise Bourgeois Make Spider Sculptures?"*, Erişim tarihi: 20.12.2022, https://www.thecollector.com/why-louise-bourgeois-spiders-sculptures/ adresinden alınmıştır.

OSMANLI SARAY MUTFAK HİYERARŞİSİ VE MODERN MUTFAK HİYERARŞİSİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi Aysu Türkman[1], Prof. Dr. Atilla Akbaba[2]

[1] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, turkmanaysu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-0746-759X

[2] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, atilla.akbaba@ikcu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9434-2145

ÖZET

Osmanlı Devleti, yayıldığı coğrafya itibariyle birçok millet ile etkileşime geçmiş ve farklı kültürlerden etkilenmiştir. Etkileşimin en açık görülebileceği yerlerden bir tanesi de mutfak kültürüdür. Osmanlı Devleti saray mutfağı, farklı kültürler ile etkileşimi dolayısıyla oldukça zengin bir yemek kültürüne sahiptir. Sahip olduğu zengin mutfak kültürünü sürdürmek ve gelecek nesillere aktarabilmek için mutfak çalışanlarının belli bir sistem ve düzen içerisinde olmaları gerekmektedir. Saray mutfağı teşkilatının, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulmuş olduğu ve yine Fatih döneminde yemek protokolü ve adabının şekillendirildiği bilinmektedir. Osmanlı saray mutfağı hiyerarşisi farklı departmanlara ve farklı görev tanımı olan birimlere ayrılmaktadır. Padişah sofrası için ayrı, harem için ise ayrı bir mutfak hizmet vermektedir. Saray mutfağı, hizmet verdiği birimlere göre 'ocak' adı verilen çeşitli kollara ayrılmaktadır. Mutfak ile ilgili tüm birimler 'Matbah-ı Âmire' çatısı altında toplanmaktadır. Günümüzde profesyonel mutfaklarda farklı görev tanımlarına sahip çalışanlar vardır ve mutfak, hazırlanan ürünler doğrultusunda çeşitli bölümlere ayrılmaktadır. Fransız aşçı Georges Auguste Escoffier, bugün profesyonel mutfaklarda hâlâ kullanılan mutfak rütbelerinin ve hiyerarşik yapının temellerini atmıştır. Profesyonel mutfaklarda mutfak hiyerarşisi kullanılarak mutfakta düzenli çalışmak, karışıklığın ve kazaların önüne geçmek hedeflenmektedir. Bu çalışmanın amacı Osmanlı mutfağı saray hiyerarşisi ve günümüz profesyonel mutfaklarında kullanılan hiyerarşik düzen arasındaki benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Osmanlı saray mutfağının ve günümüz profesyonel mutfaklarının ayrıldığı bölümler, bölümlerin görev tanımları, mutfaktaki çalışanlar ve rütbeleri, çalışanların görev tanımları ve sorumlulukları, mutfak çalışanları arasındaki hiyerarşik düzen araştırılmıştır. Konuyla alakalı olabilecek çeşitli makale, kitap, dergi ve tez kaynakları derinlemesine incelenerek, ilgili alanda bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler sentezlenerek derleme bir çalışma ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Osmanlı Mutfak Hiyerarşisi, Modern Mutfak, Osmanlı Saray Mutfağı, Mutfak Hiyerarşisi

A COMPARISON ON THE OTTOMAN PALACE KITCHEN HIERARCHY AND THE MODERN KITCHEN HIERARCHY

ABSTRACT

The Ottoman Empire interacted with many nations and was influenced by different cultures due to the geography it spread. One of the places where the interaction can be seen most clearly is the culinary culture. The palace cuisine of the Ottoman Empire has a very rich food culture due to its interaction with different cultures. In order to maintain the rich culinary culture it has and transfer it to future generations, kitchen workers must be in a certain system and order. It is known that the palace kitchen organization was established during the reign of Mehmet the Conqueror and the food protocol and manners were shaped during the reign of Fatih. The Ottoman palace cuisine hierarchy is divided into different departments and units with different job descriptions. There is a separate kitchen for the sultan's table and a separate kitchen for the harem. The palace kitchen is divided into various branches called 'ocak' according to the units it serves. All units related to the kitchen are gathered under the roof of 'Matbah-ı Âmire'. Today, there are employees with different job descriptions in professional kitchens, and the kitchen is divided into various sections in line with the prepared products. French chef Georges Auguste Escoffier laid the foundations of the hierarchical structure and culinary ranks still used in professional kitchens today. By using the kitchen hierarchy in professional kitchens, it is aimed to work regularly in the kitchen and to prevent confusion and accidents. The aim of this study is to reveal the similarities and differences between the Ottoman cuisine palace hierarchy and the hierarchical order used in today's professional kitchens. The departments in which the Ottoman palace kitchen and today's professional kitchens are separated, the job descriptions of the departments, the employees and their ranks in the kitchen, the job descriptions and responsibilities of the employees, the hierarchical order among the kitchen staff were investigated. Various articles, books, journals and thesis resources that may be relevant to the subject were examined in depth and a literature review was made in the relevant field. A compilation study was put forward by synthesizing the information obtained as a result of the literature review.

Keywords: Gastronomy, Ottoman Cuisine Hierarchy, Modern Cuisine, Ottoman Palace Cuisine, Culinary Hierarchy

1. GİRİŞ

Padişahın ve diğer hanedan üyelerinin ikametgâhı olarak idari bir merkez işlevi gören saray, işleyişin devam etmesini sağlamakta ve farklı birimlerden meydana gelmektedir. İstanbul'daki Osmanlı saray mutfakları, mekânsal düzenlemeleri ve personel organizasyon yapısıyla konak mutfaklarından ve sıradan ev mutfaklarından ayrılmaktaydı. Saray mutfağı, hanedan üyeleri başta olmak üzere çok sayıda insana hizmet vermekteydi. Bu nedenle çeşitliliği ve kaliteye verdiği önem farklılık göstermekteydi (Bilgin & Samancı, 2008, s. 200; Haydaroğlu, 2003, s. 2). Kanuni döneminde, Topkapı Sarayı'nda padişah ve ailesi, harem, vezirler ve maiyetleri, saray muhafızları ve personeli için günlük olarak yaklaşık 1500-2000 kişiye yemek hazırlanmaktaydı. Bayramlarda ve şenliklerde ise saray halkının üç katı kadar ziyaretçiye

yemek çıkartılmaktaydı (Ünsal, 1994, s. 3). Ulûfe dağıtımı ve culûs şenliklerinde bu sayı 15.000 kişiye kadar çıkmaktaydı (Ortaylı, 2008. s. 55).

Arapça'da pişirmek anlamına gelen "Tabh" fiilinden türetilen matbah terimi, "yemek pişirilen yer" anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, Amire denilerek mutfağa resmi bir sıfat kazandırılmış olup bu ifade, Osmanlı imparatorluk sistemi içinde önemli bir kurumun unvanı haline gelmiştir. Kuruluş döneminde Osmanlı Saraylarında Matbâh-ı Âmire teşkilatı bulunmamaktaydı. İaşedeki rolleri tam olarak bilinmemekle birlikte, çaşnigirler bu dönemde mutfak hizmetlerinin sağlanmasından birinci derecede sorumluydu (Bilgin, 2003, s. 115).

Mimar Sinan, 1574 yılında çıkan bir yangının mutfağın büyük bir kısmını yok etmesinin ardından mutfağı yeniden inşa etmiş ve 10 kubbeli bir bölüm ekleyerek genişletmiştir (Gürsoy, 2014, s. 118). 5000 m^2'lik bir alanı kaplayan Topkapı Sarayı'nın mutfağı, ayrı bir askeri birim olarak faaliyet göstermekte ve hizmet vermekteydi. Sarayın mütevazı ancak kusursuz bir şekilde verimli çalışan sisteminde 2000'den fazla kişi istihdam edilmekteydi (Yar Sepken, 2008, s. 4). Topkapı Sarayı'ndaki mutfak tasarımının bir benzeri, 19. yüzyılda Osmanlı hanedanına ikametgâh olarak hizmet veren Beşiktaş Sahilsarayı (Eski Çırağan Sarayı) ile Beşiktaş Sarayı yerine inşa edilen Dolmabahçe Sarayı ve Yıldız Sarayı'nda görülmektedir (Bilgin & Samancı, 2008, s. 200).

On altıncı yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla kadar geçen sürede gıda, uzun tarihsel yolculuğunda önemli gelişmeler ve radikal değişimler geçirmiştir. Mutfak ve yemek bu süre zarfında teknoloji, toplum, siyaset, felsefe ve sanat alanlarındaki ilerlemelerle birlikte sürekli olarak gelişmiştir (Aksoy & Üner, 2016, s. 3).

Klasik mutfağın doğduğu ve birçok tekniğin geliştirildiği Fransız mutfağının, dünyanın en köklü mutfaklarından biri olduğu bilinmektedir (Özer, Bruwier & Olgay, 2020, s. 300). "Klasik mutfak" döneminin kurucusu sayılan Marie Antoine Carême, günümüzde tüm endüstriyel mutfaklarda kullanılan organizasyon şemasının mucidi sayılmaktadır (Gürsoy, 2014, s. 177). Escoffier'in, Londra'daki Savoy Oteli'ni yönetirken mutfak ve servis organizasyonunda yaptığı kapsamlı değişiklikler kariyerindeki en büyük başarısı olarak tanımlanmaktadır. Escoffier, kesin olarak tanımlanmış görevlerde uzmanlardan oluşan mutfak ekibinin yaratıcısı ve yemeklerin önceden belirlenmiş bir sırayla sunulduğu modern menü tasarımının babası olarak görülmektedir. Escoffier tarafından geliştirilen bu yeni mutfak trendi, "yüksek mutfak" (haute cuisine) dönemini başlatmıştır. (Gürsoy, 2014, s. 210-211). Buna ek olarak, mutfağın ve restoranın gereksinimlerini daha iyi karşılamak için görev dağılımı, uzmanlaşma, piramit organizasyon gibi uygulamalarla mutfağın çalışmasını yeniden düzenlemiştir (Beaugé, 2012, s. 8). Son yüzyılda mutfak, aradan geçen binlerce yıldan bugüne çok daha hızlı değişmektedir (Gürsoy, 2013, s. 79).

Mutfak hiyerarşisinde başlıca pozisyonlar şunlardır: (1) Yönetici Şef (Executive Chef), mutfaktan sorumlu kişidir. Yönetici şef, menü planlama, satın alma, maliyetlendirme, çalışma programlarının planlanması, işe alma ve eğitim dahil olmak üzere gıda üretiminin tüm yönlerinden sorumlu bir yöneticidir; (2) Mutfağın Şefi (Chef de Cuisine) yönetici şefe rapor verir. Bir yemek servisi işletmesi büyükse, birçok departman içeriyorsa veya farklı konumlarda

birkaç birimi varsa, her birimde bir mutfak şefi olabilmektedir; (3) Yardımcı Şef (Sous Chef), üretimden doğrudan sorumludur ve yönetici şefin veya şefin asistanı olarak çalışmaktadır (sous kelimesi Fransızca'da alt anlamına gelir); (4) Chef de Partie (istasyon şefleri) belirli üretim alanlarından sorumludur; (5) Pastane Şefi (Pastry Chef / patissier) tatlı, pasta ve ekmeklerden sorumludur. Yönetici şefe bağlı olarak çalışmaktadır. Büyük restoran ve otellerde balık şefi (poissonier); sebze şefi (entremetier or vegetable cook); ızgara şefi (fry cook); soğuk şefi (garde manger / pantry chef); anonscu (aboyeur); personel yemeği aşçısı (communard), yedek aşçı (tournant), stajyer aşçı (apprentice)'da bulunmaktadır. Tüm birimlerde hazırlık işinden sorumlu komiler çalışmaktadır ve mufakta temizlik işinden sorumlu steward ekibi bulunmaktadır (Hilma, 201, s. 1398-1399; Özer & Atay, 2022, s. 471; Öztürk & Güven, 2018, s. 7).

Teknolojinin her geçen gün ilerlemesinin bir sonucu olarak artık işletmelerin kendilerini güncellemeleri gerekmektedir. Hizmet sektörünün odak noktası olarak kabul edilen turizm işletmelerinde yenilikçi bir örgüt kültürü geliştirmek kaçınılmaz hale gelmiştir (Madenci, 2020, s. 172). Örgüt kültürünün sürekliliği, kurumun uzun ömürlü olması için oldukça önem taşımaktadır. Bu süreklilik devam ettiği sürece işletmeler aradıkları başarıya ulaşmakta daha az zorlanmaktadırlar (Gündoğan & Yavuz, 2013, s.57). Bölümlendirmenin temel amacı, iyi tanımlanmış yetki ve sorumluluk çizgilerine sahip çalışma grupları oluşturmak, komuta birliğini korurken az sayıdaki kaynaktan en iyi şekilde yararlanmaktır (Demirer & Özdemir, 2016, s. 141). Kuruluşlar tipik olarak çeşitli hiyerarşi seviyelerine sahiptir ve çeşitli seviyelerdeki yöneticiler kendilerine atanan iş profillerine göre organize bir şekilde çalışmaktadırlar. İyi işletilen bir mutfak, doğru planlama ve tasarımın temel unsurları, birbiriyle ilişkili çeşitli departmanlar arasındaki organizasyon ve koordinasyona dayanır (Sharma & Maheshwari, 2019, s. 61-62).

2. OSMANLI SARAY MUTFAĞI GENEL ÖZELLİKLERİ

Matbâh-ı Âmire'nin önündeki uzun saçak üzerinde üç kapı bulunmaktadır. Bu üç kapıdan ilki Kilâr-ı Âmire'ye, ikincisi Has Mutfak'a, üçüncüsü ise Helvahâne'ye açılmaktadır ve her biri açıldığı yerin adıyla anılmaktadır (Ortaylı, 2008, s. 55). Saray mutfakları, her biri farklı bir birime hizmet eden ocak şeklindeki bölümlere ayrılmaktadır. Bu ocak şeklindeki bölümlere şehzade ocağı, hazinedar ağa ocağı, kethüda kadınlar ocağı, ustalar ocağı, seferi kethüdalar ocağı ve kiler-Enderun-Hümayun ağavati ocağı gibi isimler verilmekteydi. (Bilgin & Samancı, 2008, s.200).

Osmanlı İmparatorluğu mutfağı; saray mutfağı ve halk mutfağı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sarayın kalabalık ve elit çevresinin beslenme ihtiyacını karşılamak için saray mutfağının aşçıları sürekli yeni ve farklı yemekler üretmektedirler. Geniş bir mutfak kadrosu ile aşçılar, sadece saray ve çevresinin değil, saraya gelen temsilci ve misafirlerin de yemek ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermektedirler (Yılmaz, 2002, s. 53; Akt. Güldemir, Şallı, Yıldız, Tugay & Çelik Yeşil, 2022, s. 816).

Padişahın yemeği Matbah-ı Has içerisinde bulunan "Kuşhane" adı verilen bölümde pişirilmekteydi. Dolayısıyla Kuşhane, sarayda en iyi malzemelerin kullanıldığı ve en güzel yemeklerin hazırlandığı yer olarak bilinmektedir. Bu sebeple Matbah-ı Has'ta çalışan aşçılar,

diğer mutfaklarda çalışmış, tecrübeli kişilerden oluşmaktadır (Bilgin, 2003, s.115). Topkapı Sarayı'nda bulunan helvahane, dünya mutfak tarihinde tatlıların üretildiği ilk mutfak ve yemeklerin yapıldığı ana mutfaktan ayrı bir fiziki alanda yer almasından dolayı önem taşımaktadır (Gürsoy, 2014, s. 119).

2.1.Osmanlı Saray Mutfağı Hiyerarşisi

Matbah-ı Amire'ye bağlı hizmet grupları, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer askeri birliklerinde olduğu gibi birimler halinde teşkilâtlanmıştır (Bilgin, 2004, s.30). Mutfağa alınan çırağın şef (üstad) olabilmesi için şakird (çırak) ve kalfalık aşamalarını geçmesi gerekmektedir. Aşçı olmayan hizmet gruplarında da kullanılan bu hiyerarşi, günümüzde hala geçerli olan "çırak, kalfa ve işçi" üçlü sistemine benzemektedir. Sakirdlerin ve halifelerin başında bir bölükbaşı bulunmaktaydı. Saray mutfaklarında da her mutfaktan sorumlu bir aşçı (ser-tabbah) bulunmaktaydı. Has Mutfak'ın baş aşçısı olan ser-tabbâhîn-i hassa ise aşçılar da dâhil olmak üzere tüm mutfak personelinin başı olarak bilinmektedir (Bilgin, 2021, s. 93).

Matbâh-ı Âmire'de çalışanların maaşlarını, diğer askeri birliklerde olduğu gibi, hiyerarşide bulundukları konum, yaptıkları işteki uzmanlıkları ve nitelikleri belirlemekteydi. Ulûfe adı verilen maaşlarını üç ayda bir almaktadırlar (Bilgin & Samancı, 2008, s. 78).

2.1.1. Kilercibaşı

Kilercibaşı, Matbâh emanetinin üzerinde, emânet personelinin yöneticisi olarak görülmektedir (Bilgin, 2000, s. 14). Abdülmecid'den itibaren, her yıl Ramazan ayının 15. günü Hırka-i Şerif ziyareti sırasında hükümdar için özel iftar yemekleri hazırlanmaktaydı. Bu yemekleri en iyi yapan enderun ustaları arasında bir rekabet bulunmaktaydı. Soğanlı yumurta yemeğini en iyi yapan enderun ustası, hükümdar tarafından kilercibaşı olarak seçilirdi (Ünsal, 1994 s. 3). Kilâr-ı Âmire'de çalışan kilerciler depolanan ürünlerin tedarik edilmesinden tüketilmesine kadar olan tüm aşamalardan sorumludurlar. Bu sebeple, depoya giren ve çıkan ürünler, düzenli olarak bir deftere kaydedilmektedir (Bilgin, 2004, s.66).

2.1.2. Matbâh-ı Âmire Emini

Matbâh-ı Âmire'nin şefine Matbah Emini denmekteydi ve Hacegan rütbesine (üst düzey sivil memur) sahipti. Yanında biri büyük masraf memuru, diğeri küçük masraf memuru olmak üzere iki kâtip, Matbâh-ı Âmire'nin kilercisi, ustalar ve kalfalar çalışmaktaydı (Uzunçarşılı, 2014, s. 3641; Özdoğan & Özdoğan, 2018, s. 146). Dergâh-ı âlî çaşnigir, çavuş ve müteferrikalarından seçilen kişiler, terfi ettirilerek mutfak emini görevine getirilirdi. Bu kişilerin maaşlarına yüklü bir oranda zam yapılmakta ve ek olarak da arpalık tımar tahsis edilmekteydi (Bilgin & Samancı, 2008, s. 73)

2.1.3. Aşçıbaşı (Ser-tabbâhîn/Ser-tabbâhîn-i Hassa)

Tüm şeflerin başında, ağa rütbesiyle kurumun tüm çalışanlarını denetleyen baş aşçı (ser-tabbahin) bulunmaktaydı. Aşçılar, acemi oğlanlar arasından seçilerek görevlendirilmekte ve çeşitli aşamalardan geçerek aşçıbaşılık unvanına ulaşmaktaydılar. Tüm birimlerde aşçı

adayları; şâkirdân (çırak), halîfegân (kalfa) seviyelerinde aşçılık yaptıktan sonra ustalığa ulaşmakta ve aşçıbaşının yönetiminde görevlerini sürdürmektedirler (Bilgin, 2004). Ser-tabbâhîn'in sorumlulukları arasında yemeklerin denetimi ve Matbâh-ı Âmire'de çalışan personelin maaş ve kıyafetlerinin tahsis edilmesi, mutfakta kullanılan ekipmanların kontrolü de bulunmaktaydı (Özdoğan & Özdoğan, 2018, s. 147). Has mutfak aşçılarına "üstâdân-ı matbâh-ı has" denilen 17 usta ve "hulefa-i matbah-ı has" adı verilen 12 kalfa, has mutfak birimleri ve bu birimlerde çalışan "şakird"ler (çıraklar) yardım ederlerdi (Gürsoy, 2014, s. 120).

2.1.4. Helvacıbaşı (Ser-helvaciyân/Ser-helvaciyân Hassa)

Mutfak emininin yönetiminde görev alan tatlıcıların, çalıştıkları daireye "helva ocağı" denirdi. Helvalar, macunlar, reçeller, şuruplar ve tatlılar hazırlayan "Helvacıyan-ı hassa" aynı zamanda hekimin verdiği reçeteli ilaçları da üretmekteydi (Gürsoy, 2014, s. 119). Helvahane'nin çalışan sayısının 17. yüzyılda 90 kişiye çıktığı ve çalışan sayısının diğer bölümlerden daha fazla olduğu bilinmektedir (Özdoğan & Özdoğan, 2018, s. 147). Helvacıbaşı, mutfak emini dışında Kilercibaşı'na da bağlıdır (Bilgin & Samancı, 2008, s. 129). Helvahane birimi altında, şerbetçibaşı, hoşafçıbaşı, turşucubaşı ve onların yardımcıları çalışmaktadır (Bilgin, 2004, s. 64-65). Helvahane içerisinde Reçelhane adı verilen bir birim daha bulunmaktadır. Bu birimde, çeşitli meyve ve sebzelerden reçeller yapılmaktadır. 19. yüzyılda inşa edilen saraylardaki "Helvahane" birimi "Tatlıhane" olarak değiştirilmiştir. Birimin yanlızca ismi değişmiş olup, işlevi aynı kalmıştır (Bilgin, 2012, s. 49).

2.1.5. Diğer Çalışanlar

Matbâh-ı Âmire ile ilişkili çeşitli hizmet grupları bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer askeri birlikler gibi bunlar da birlikler halinde örgütlenmişlerdir. Bu hizmet grupları arasında 17. yüzyılda; aşçılar, helvacılar, kilerciler, ekmekçiler, kasaplar, yoğurtçular, tavukçular, sebzeciler, simitçiler, mumcular, kalaycılar, şekerciler, buzcular, sakalar, müteferrikalar ve eytâm bulunmaktadır. Emin, kâtip ve baş aşçı gibi üst düzey personelin yanı sıra her grubun bir "başı" ve bir kethüdası bulunmaktadır (Bilgin, 2000, s. 19). Her bölük gruplara ayrılarak, hiyerarşik düzeni kendi içerisinde de sağlamıştır. Ekmekçiler, görev dağılımlarına göre üstadlar, pişiriciler, hamurcular ve elekçiler olarak ayrışmışlardır (Bilgin, 2004, s.69). Kasaplar ise tüketilecek olan koyunun bakımından kesilip saraya getirilmesine kadar olan süreci yönetmektedir. Kasapbaşı, kasaplar ve çobanlar bu birlikte görev almaktadır (Bilgin, 2004, s. 69-70). Yoğurtçular, sarayın süt ve süt ürünleri tahsisini sağlamaktaydı. Bu birimde yoğurtçubaşı ve bir kethûda idaresinde çalışan yoğurtçular bulunmaktadır (Bilgin, 2004, s. 71-72). Sarayın tavuk ve diğer kanatlı hayvan ihtiyacını tavukçular (mâkiyâniyan) karşılamaktadır. Bu birlikte tavukçubaşı ve kethüda bulunmaktadır (Bilgin, 2004, s. 71). Sebzeciler, saraya tahsis edilen sebzelerin dağıtılıp depolanma aşamasından sorumludurlar (Bilgin, 2003, s. 117). Sarayın su ihtiyacını sakalar gidermektedir. Bu kişiler Zülfü baltacılarından seçilmektedir. Sakabaşı geçmişte kar ve buz ihtiyacını karşılamaktaydı ancak daha sonra karcıbaşı ve buzcubaşı sınıfı oluşturulmuştur (Özdoğan & Özdoğan, 2018, s. 149; Bilgin, 2003, s. 117). Sıklıkla bakır eşyaların kullanılması sebebiyle mutfakta bir kalayhâne mevcuttur (Bilgin, 2021, s. 93). Padişahın yemek servisini çaşnigirler yapmaktadır. Matbah-ı Has'tan aldığı yemek tepsisini padişahın huzuruna götürüp, padişahtan

önce tadına bakarak padişahın zehirlenme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır (Özdoğan & Özdoğan, 2018, s. 148).

Yıllıklarda yer alan bilgiler, Osmanlı sarayında şarabdâr müessesesinin varlığını gösterse de şarabdârın sorumluluk birimi ve sorumluluk sahasının tespitine imkan vermemektedir. Osmanlıların kendilerinden önceki Müslüman ülkelerin iaşesini sağlayan bir kurum olan şarabdârlığı devraldıkları ve memuriyetin 16. yüzyılın ortalarına kadar önemini koruduğu söylenebilmektedir. Ancak bu teşkilat, Enderun memurları arasında yer alıp doğrudan hükümdara hizmet ettiği için Matbah-ı Amire teşkilatının dışında kalmaktadır (Bilgin, 2004, s.23).

3. SONUÇ

Osmanlı devleti'nin kuruluş döneminde saray mutfağının teşkilat yapısı çaşnigirlerden oluşmaktadır. Ancak erken dönem Osmanlı saray mutfağına dair kaynak yetersizliğinden yeterli bilgi bulunamamıştır. Matbâh-ı Âmire teşkilatı ise Fatih döneminde, Topkapı Sarayı'nda kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin büyümesi ile teşkilat yapısının gelişmesi arasında doğru bir orantı olduğu gözlemlenmiştir. Saray mutfak teşkilatının hiyerarşik yapısı incelendiğinde, askeri birliklerle benzer şekilde bölükler halinde örgütlendiği ve ast-üst ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Matbâh-ı Âmire, üretim çeşidine göre gruplara ayrılmıştır ve bu gruplar kendi içlerinde hizmet verdiği kişilere göre farklı birimlere ayrılmıştır. Günümüzde, profesyonel mutfaklarda olduğu gibi her bölümün ayrı bir sorumlu şefi bulunmaktadır ve bu oluşum hiyerarşik bir yapı içerisinde piramid şeklindedir.

Carême tarafından temelleri atılan ve Escoffier tarafından geliştirilerek bugünkü halini alan mutfak örgütü ve hiyerarşisinin, 15. yüzyıl Osmanlı saray mutfağında çok daha ayrıntılı bir biçimde geliştirildiği görülmüştür. Mutfaktaki hiyerarşik yapının tarihsel sürecine bakıldığında yalnızca ünlü Fransız şefler olan Marie Antonie Carême ve Auguste Escoffier'den bahsedilmektedir. Ancak Osmanlı Saray Mutfağı Teşkilat yapısı göz önüne alındığında onun da bir o kadar konuşulmaya değer olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. & Üner, E. H. (2016). Rafine Mutfağın Doğuşu ve Rafine Mutfağı Şekillendiren Yenilikçi Mutfak Akımlarının Yiyecek İçecek İşletmelerine Etkileri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (6), 1-17.

Beaugé, B. (2012). On The Idea Of Novelty In Cuisine: A Brief Historical Insight. International Journal of Gastronomy and Food Science, 1(1), 5-14.

Bilgin, A. (2000). *Osmanlı sarayının iaşesi* (Yayın no. 97129) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Bilgin, A. (2003). Matbah-ı Amire. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28, 115-118.

Bilgin, A. (2004). Osmanlı Saray Mutfağı, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Bilgin, A. & Samancı, Ö. (2008). Türk Mutfağı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Bilgin, A. (2012). Osmanlılarda Şerbet Kültürü ve Tatlıhâne-i Âmire'de Üretilen Şerbetler, Yemek ve Kültür, 29(1).

Bilgin, A. (2021). Bir Şehir Efsanesinin Tashihi: Bolulu Aşçılar Saray Mutfaklarına Fatih Döneminde Mi Girdi? . Kadim , (1) , 91-109.

Demirer, H., & Özdemir, F. (2016). Hatay İli 3, 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri yiyecek içecek bölümü organizasyon yapıları üzerine bir inceleme. Journal of Tourism and Gastronomy Studies 4/Special Issue 1, 139-152.

Güldemir, O. , Şallı, G. , Yıldız, E. , Tugay, O. & Çelik Yeşil, S. (2022). Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Değeri . MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi , 11 (2) , 815-835. DOI: 10.33206/mjss.920046

Gürdoğan, A. & Yavuz, E. (2013). Turizm İşletmelerinde Örgüt Kültürü ve Liderlik Davranışı Etkileşimi: Muğla İli'nde Bir Araştırma. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 24 (1) , 57-69.

Gürsoy, D. (2013). *Yiyelim İçelim Tarihini Bilelim.* İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Gürsoy, D. (2014). *Deniz Gürsoy'un Gastronomi Tarihi.* İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Haydaroğlu, İ. (2003). Osmanlı saray mutfağından notlar . *Tarih Araştırmaları Dergisi, 34* (22) , 1-10 . DOI: 10.1501/Tarar_0000000157

Hilma, R. (2011). French in culinary world. *Humaniora*, 2(2), 1396-1400.

Madenci, A. B. (2020). Yiyecek İçecek İşletmelerinin Örgütsel Yapısı ve Hiyerarşisi Üzerine Bir Araştırma: Konya İli Örneği. Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research , 4 (2) , 174-184.

Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı Sarayında Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.

Özdoğan, O. N., & Özdoğan Y. G. (2020). Osmanlı Saray Mutfak Hiyerarşisi. Gastronomi ve Yiyecek Tarihi (s. 138-151), Editörler: Atilla Akbaba ve Neslihan Çetinkaya, Detay Yayıncılık, Ankara.

Özer, Ç., Bruwier, F. & Olgay, P. (2020). Potatoes with Its History, Usage in Turkish-French Cuisine and Outstanding. Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research , 4 (2) , 300-312. DOI: 10.32958/gastoria.779321

Özer, Ç. & Atay, E. (2022). Osmanlı Saray Mutfağı Teşkilatı ve Escoffier Mutfak Hiyerarşisi Üzerine Bir Araştırma . Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research , 6 (2) , 468-477 .

Öztürk, B. & Güven, S. (2018). Gastronomi ile İlgili Genel Kavramlar. Editörler: Atilla Akbaba ve Neslihan Çetinkaya, Gastronomi ve Yiyecek Tarihi (s. 1-13), Detay Yayıncılık: Ankara

Sakalıoğlu, N. (199). Birtjn, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, (2): 245-246.

Sharma, K.ve Maheshwari, A. (2019). Assessment The Factors which affects Planning & Management of Kitchen in Selected Five Star Hotels In Delhi. Shrinkhla Ek Shodhparak Vaicharik Patrika 6(6):61-68.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (2014), "Sarayın Bîyrun Halkı ve Vazifeleri: Eminler", Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÜNSAL, A. (1994). Mutfak, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, (6): 1-10.

Yar Sepken, H. *Osmanlı Sarayında Mutfak Kültürü ve Sofra Gelenekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM ORTAMLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN [1], Doç. Dr. Umut CANLI [2]

[1] Trakya Üniversitesi, KSBF cuneyttaskin@trakya.edu.tr, ORCID.0001-5219-4837

[2] Namık Kemal Üniversitesi, BESYO, ucanli@nku.edu.tr, ORCID.0001-8603-3492

ÖZET

Uzaktan eğitim sürecinde kullanılan ortamlara karşı olan tutumu öznel olarak değerlendirmeye yarayan, pandemi sürecinde uzaktan eğitim ortamlarının kullanımına ilişkin tutum ölçeğinin spor bilimleri alanında kullanılabilmesi amacı ile yapılan bu çalışmada; Ezgi Pelin Yıldız, Metin Çengel ve Ayşe Alkan (2021) tarafından geliştirilen ölçek; geçerlilik aşamasında madde korelasyon analizi, açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, güvenirlik aşamasında ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanarak son halini almıştır. Nihayetinde 24 madde ve 4 alt boyuttan oluşan ölçek, 5'li likert tipi puanlanmaktadır. Araştırmanın evrenini Trakya Üniversitesi KSBF' inde okuyan 1330 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçeğe ait maddelerin spor bilimleri evrenine uygunluğunu belirleyebilmek için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizli değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır. Modelde maddelerin faktör yükleri çok iyi çıksa bile uyum indeksleri normal değerleri yakalayamayabilir. Bu uyum indeksleri ki-kare (x^2), ki-kare/serbestlik derecesi (x^2/sd), mutlak uyum indeksleri (GFI, AGFI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA), artık temelli uyum indeksi (RMR) gibi isimler alır. Ölçeğe ait uyum indekslerine bakıldığında; x^2 değeri iyi uyum (620,285), x^2/sd iyi uyum (2,521), AGFI değeri kabul edilebilir uyum (0,921), RMSEA değeri kabul edilebilir uyum (0,071) ve RMR değeri iyi uyum (0,049) olarak belirlenmiştir. Ölçme aracının dört alt boyutu altında yer alan toplam 24 maddeden oluşan ölçme aracının güvenirliğinin hesaplanmasında iç tutarlılık göstergesi olan Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları 0,73 ile 0,87 arasında hesaplanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda kullanılan ölçeğin, yüksek güvenirlikli olduğu ve spor bilimleri evrenine kültürel olarak uyum sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor Bilimleri, Uzaktan Eğitim, Tutum, Ölçek Uyarlama

1. GİRİŞ

Eğitimde dijitalleşme çok önceleri hayatımıza girmiş olsa da Covid 19 salgını ile birlikte büyük bir artış göstermiş ve eğitimdeki konumu önemli bir noktaya gelmiştir (Alp, 2021). Bu dijitalleşme süreci, salgın döneminde uzaktan eğitimin ve eğitimin sürekliliğine katkı sağlamıştır (Balaman & Hanbay Tiryaki, 2021). Hayatımıza dahil olan yeni teknolojik ürünler öğrenmenin gerçekleşmesine ve gelişmesine katkı sağlamış ancak öğrenenlerde teknolojik araçların kullanımı zaman ve mekândan bağımsız olma gibi değişimlere yol açmıştır (Can vd., 2020). Uzaktan eğitim, uzaktan eğitim ve öğrenimin bir araya gelmesiyle çıktı, ses, video ve bilgisayar gibi araçlarla yapılmakta olup (Keegan, 1980), tarihsel sürece bakıldığında uzaktan eğitimin 1700'lerde mektupla öğretimle başladığı ancak teknolojiye dayalı uzaktan eğitimin ise 1900'lü yılların ilk yarısında görsel işitsel araçların okullara girişiyle başladığı görülmektedir (Bayram vd., 2019).

Eğitimin reformu ve gelişimi, bilim ve teknoloji bilgisindeki yenilik düzeyi, bir ülkenin kapsamlı ulusal gücünü ve tüm dünyada rekabet etme yeteneğini belirlemektedir. Ağ teknolojisinin gelişmesiyle birlikte insanoğlu yeni bir bilgi ve ağ çağına girmiş, modern bilim ve teknolojinin günümüz beden eğitimini geliştirmek için nasıl kullanılacağı da süregelen bir araştırma konusu olmuştur (Qu, 2018). Diğer yandan 1950'lerden ve sosyal bilim araştırmalarının yaygınlaşmasından bu yana uzaktan eğitim, yüzyüze veya sınıf öğretimi ile karşılaştırılarak ele alınmıştır (Saba, 2000). Dolayısıyla uygulamalı derslerde uzaktan eğitim çalışmaları da genellikle yüzyüze veya sınıf öğretimine kıyasla ele alınmaktadır.

2020 yılının ilk aylarından bu yana hayatımızda günlük rutininde olan okula, işe gitme, arkadaşlarla bir araya gelme gibi birçok şey değişmiş, insanların hareketlilikleri büyük oranda kısıtlanarak pek çok eylem çevrim içi olarak gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu değişiklik büyük oranda okullarda da yansımış tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tüm kademelerde eğitim uzaktan yapılmaya başlanmıştır. Bu durum yüzyüze eğitime en iyi alternatif olarak karşımıza çıkmış olsa da uygulamaya dayalı olan beden eğitimi gibi dersler açısından bazı sorunlar öne çıkmıştır (Ada, 2021).

Buradan hareketle araştırmada Beden Eğitimi derslerinin uzaktan eğitim döneminde yapılabilirliğine yönelik öğretmen adayı görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmada öğretmen adayları ile gerçekleştirilmesinin gerekçesi uzaktan eğitim faaliyetlerinde dijital okuryazarlık becerilerine ihtiyaç olması ve genç öğretmen adaylarında bu becerilerin daha gelişmiş olabileceği düşüncesidir. Bu nedenle Beden Eğitimi öğretmen adaylarına uzaktan eğitim faaliyetlerinde derslerinin yapılabilirliğine yönelik görüşleri sorulmuştur. Ortaya çıkan görüşler doğrultusunda Beden Eğitimi gibi uygulamalı bir derste uzaktan eğitim sürecinin gerçekleştirilmesi sırasında yaşanan durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın bu yönde katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan; geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ya da olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı ve betimlenmeye çalışıldığı tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem içerisinde sıklıkla yararlanılan veri toplama tekniği olarak da anket tekniği kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olan 1383 öğrenci oluşturmuştur. Örneklemi

ise; şansa dayalı seçilmiş 303 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Örneklem seçimi için hata payı olarak %95 güven aralığı (α=0.05) temel alınmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)' e göre; ± 0.05 örnekleme hatasında 1383 elemanlı bir evreni temsil için en az 245 eleman yeterli görülmesine rağmen araştırmanın bütününde 303 öğrenciye ulaşılmıştır. Şansa dayalı eleman örneklemede önemli olan, her varlığın ya da bireyin örnekleme girme şansının eşit olmasıdır (Kıncal, 2013).

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan ölçme aracının spor bilimleri öğrencilerine uygulanabilmesi için uygun zamana dikkat edilmiştir. Öğrencilerin ders aralarında fakülte yönetiminden izin alınarak ölçme aracı doldurtulmuştur. Pandemi sebebiyle ulaşılamayan öğrencilere ise "Google Forms" sitesi üzerinden online olarak ölçek doldurtulmuştur. Öğrenciler tarafından ölçme aracına verilen cevaplar araştırmacı tarafından elektronik ortama (Microsoft Excel) aktarılarak, analiz edilmeye hazır hale getirilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı (Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Ortamlarının Kullanımına İlişkin Tutum Ölçeği) Ezgi Pelin Yıldız, Metin Çengel ve Ayşe Alkan (2021) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeği geliştiren araştırmacılar tarafından; geçerlilik aşamasında madde korelasyon analizi, açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, güvenirlik aşamasında ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Nihayetinde 24 madde ve 4 alt boyuttan (yeterlilik ve motivasyon faktörü, kullanılabilirlik faktörü, etkililik faktörü ve memnuniyet faktörü) oluşan ölçek, 5'li likert tipi puanlanarak [Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2), Kesinlikle Katılmıyorum (1)] son halini almıştır.

2.2. Verilerin Analizi

İlk olarak kullanılan ölçeğin IBM AMOS 24.0 programı ile yapı geçerliliği kontrol edilmiştir. Bu işlemde doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi; Yapısal eşitlik modellemesi psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, siyasal bilimler, pazarlama vb. araştırmalarında kullanılan bir tekniktir (Dow, Jackson, Wong ve Leitch, 2008). Temel olarak faktör analizi ve regresyon analizinin birleşimidir. Teorik modele göre oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlenen verilerin kovaryans matrisine uygunluğunu test eder (Hox ve Bechger, 1995). Diğer bir deyişle; ölçeğin ölçmek istediği özelliği ölçüp ölçemediğini, faktörlerinin oluşumunu ve bizim araştırma kültürümüze uygun olup olmadığının kontrolü işlemleri gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyona SPSS 26.0 programı ile bakılmış sonrasında, alt boyutların Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları vasıtası ile iç tutarlılığı hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Ölçeğin geçerlilik testi için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır. DFA; Yapısal eşitlik modellemesi psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, siyasal bilimler, pazarlama vb. alanlarda kullanılan bir tekniktir (Dow, Jackson ve Leitch, 2008). Temel olarak faktör analizi ve regresyon analizinin bütünleşiğidir. Teorik modele göre oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlenen verilerin kovaryans matrisine uygunluğunu test eder (Hox ve Bechger, 1995). Yapısal eşitlik modelleri; yol analizi, doğrulayıcı faktör analizi, yapısal eşitlik (regresyon) ve gizli büyüme eğrisi modelleri olmak üzere dört başlık altında incelenebilir. Bu çalışmada doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizli değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır.

Modele ait sonuçların uyum indeksleri vasıtası ile incelenmesi gerekir (Albright ve Park 2009). Araştırmacı t testi yaparken ya da x^2 analizi yaparken p değerine bakarak karar verir. Önceden belirlenen önemlilik düzeyi eğer 0.05 ise, p değeri 0.05'in altında olduğunda aradaki fark anlamlıdır kararı verilir. DFA'da ise bu şekilde tek bir testin sonucuna göre değil, çeşitli uyum indeksi sonuçlarına göre modelin teori ile uyumlu olup olmadığı kararı verilir. Modelde maddelerin faktör yükleri çok iyi çıksa bile uyum indeksleri normal değerleri yakalayamayabilir. Bu uyum indeksleri ki-kare (x^2), ki-kare/serbestlik derecesi (x^2/sd), mutlak uyum indeksleri (GFI, AGFI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA), artık temelli uyum indeksi (RMR) gibi isimler alır (Munro, 2005; Şimşek, 2007). Aşağıdaki tabloda uyum indekslerine ait değerler görülmektedir.

Çizelge 1. Uyum İyiliği İndeksleri ve Normal Değerleri

İndeksler	**İyi Uyum**	**Kabul Edilebilir Uyum**	**Araştırma Modeline Ait Değerler**
x^2 "p" Değeri	p>0.05	-	620,285*
x^2/sd	<3	<5	2,521*
GFI	>0.95	>0.90	0,853
AGFI	>0.95	>0.90	0,921*
CFI	>0.95	>0.90	0,894
RMSEA	<0.05	<0.10	0,071*
RMR	<0.05	<0.10	0,049*

*: uyum gösteren değerler

Ölçme aracının uyum indeks değerleri; x^2 değeri iyi uyum (620,285), x^2/sd iyi uyum (2,521), AGFI değeri kabul edilebilir uyum (0,921), RMSEA değeri kabul edilebilir uyum (0,071) ve RMR değeri iyi uyum (0,049) göstermektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin diyagramı aşağıda verilmiştir.

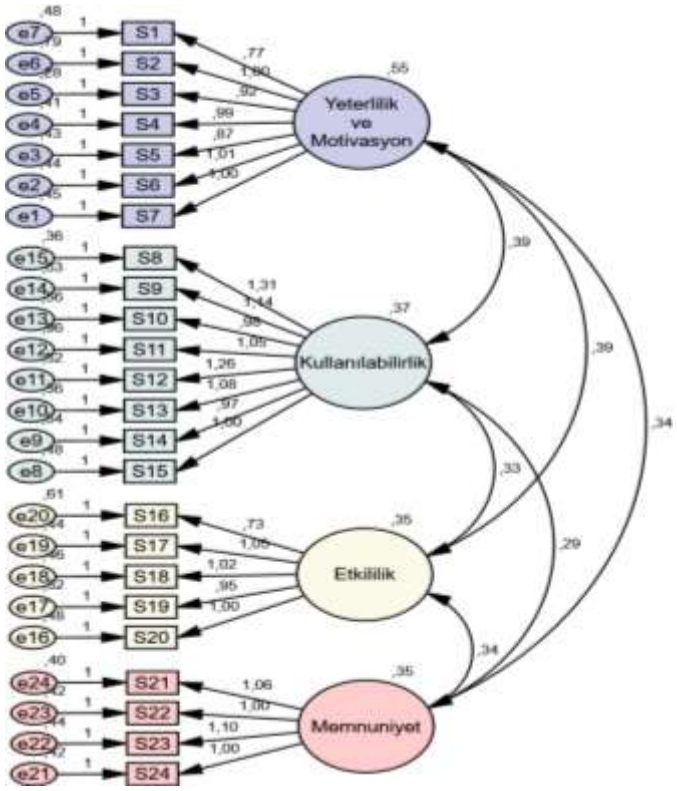

Görsel 1. Doğrulayıcı Faktör Analiz Diyagramı

Ölçme aracının dört alt boyutu altında yer alan toplam 24 maddeden oluşan ölçme aracının güvenirliğinin hesaplanmasında iç tutarlılık göstergesi olan Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin oluşturulma aşamasındaki (n: 321) güvenirlik katsayıları ile bu çalışmada (n: 303) elde edilen güvenirlik katsayıları Çizelge 2'de özetlenmiştir.

Çizelge 2. Ölçeğinin Güvenirlik Katsayıları

Ölçek Alt Boyutları	**Orijinal Ölçeğin Güvenirlik Katsayıları**	**Bu Çalışmadaki Güvenirlik Katsayıları**
Yeterlilik ve Motivasyon	0,94	0,82
Kullanılabilirlik	0,81	0,87
Etkililik	0,88	0,73
Memnuniyet	0,84	0,78
Tüm Ölçek	0,93	0,85

Güvenirlik katsayıları incelendiğinde; elde edilen değerlerin ölçme aracının alt boyutlarının oldukça yüksek güvenirliğe sahip olduğunu ve tüm ölçekten elde edilen güvenirlik sonucun da ölçeğin yüksek güvenirlikli olarak tek başına kullanılabileceğini de göstermiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ölçeğin faktör yapısına kanıt sağlamak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen 24 madde ve 4 faktörlü yapının doğrulandığını göstermektedir. x^2/sd oranının 3'ün altında ve 3'e eşit olması model ile veriler arasında mükemmel düzeyde bir uyum olduğunu göstermekle birlikte RMSEA'nın 0,07'ye eşit ve küçük olması iyi uyum, RMR'nin 0,05'e eşit ve küçük olması mükemmel uyum, SRMR'nin 0,08'e eşit ve küçük olması iyi uyum, CFI'nın 0,90'a eşit ve büyük olması iyi uyum, GFI'nın 0,90'a eşit ve büyük olması iyi uyum. AGFI'nın 0,90'a eşit ve büyük olması iyi uyum, NFI'nın da 0,90 ve üzerinde olması iyi uyuma işaret etmektedir.

Ölçeğin güvenirlik seviyesini belirlemek amacıyla yapılan analizler, ölçeğin yüksek güvenirlik seviyesine sahip bir ölçek olduğunu göstermektedir. Büyüköztürk (2008), Cronbach Alpha katsayısının 0,70 ve daha yüksek olmasının test puanlarının güvenirliği için genel olarak yeterli olacağını belirtmektedir. Yıldız ve arkadaşları tarafından yapılan ölçek geliştirme çalışmasında elde edilen güvenirlik katsayıları alt faktörler için 0,81 (Kullanılabilirlik) ile 0,94 (Yeterlilik ve Motivasyon) arasında değişmektedir. Bizim çalışmamızda elde ettiğimiz güvenirlik katsayısı değerleri, diğer çalışmalarda elde edilen değerlerle paralellik göstermektedir.
Araştırma sonucu elde edilen bulgular, 24 madde ve 4 faktörden oluşan Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Ortamlarının Kullanımına İlişkin Tutum Ölçeği'nin spor bilimleri alanında kullanılmak üzere geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan örneklemin sadece spor bilimleri öğrencilerinden oluşması, araştırmanın sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Ortamlarının Kullanımına İlişkin Tutum Ölçeğinin farklı disiplinlere uyarlama çalışmasının yapılması akademisyen ve araştırmacılara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ada, E. N. D. (2021). Uzaktan Eğitime Özgü Beden Eğitimi Dersi Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Geliştirme Çalışması. Türkiye Spor Bilimleri Dergisi, 5(1), 1-9.

Albright, J. J., & Park, H. M. (2009). Confirmatory factor analysis using amos, LISREL, Mplus, SAS/STAT CALIS.

Alp, A. F. (2021). Uzaktan Eğitim Sürecinde Beden Eğitimi ve Spor, Dijital Uçurum ve Dijital Eşitsizlik. *Spor Bilimlerinde Güncel Konular ve Araştırmalar-4 içinde (ss. 26-41). Konya, Çizgi Kitabevi Yayınlar*.

Balaman, F., & TİRYAKİ, S. H. (2021). Corona virüs (Covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *10*(1), 52-84.

Bayram, M., Peker, A. T., Aka, S. T., & Vural, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim dersine karşı tutumlarının incelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 4(3), 330-345.

Dow, K. E., Wong, J., Jackson, C., & Leitch, R. A. (2008). A comparison of structural equation modeling approaches: The case of user acceptance of information systems. Journal of Computer Information Systems, 48(4), 106-114.

Ertuğ, Can (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6(2), 11-53.

Hox, J. J., & Bechger, T. M. (1995). Comparing and combining different approaches to the multitrait-multimethod matrix.

Keegan, D. J. (1980). On defining distance education. Distance education, 1(1), 13-36.

Kıncal, R. Y., & Korkmaz, Z. S. (2015). Türkiye'de Medya Okuryazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 5(10), 75-90.

Munro, B. H. (2005). Statistical methods for health care research (Vol. 1). lippincott williams & wilkins.

Qu, Y., Yu, S., Gao, L., Zhou, W., & Peng, S. (2018). A hybrid privacy protection scheme in cyber-physical social networks. IEEE Transactions on Computational Social Systems, 5(3), 773-784.

Saba, F. (2000). Research in distance education: A status report. International Review of Research in Open and Distributed Learning, 1(1), 1-9.

Simsek, Z. (2007). CEO tenure and organizational performance: An intervening model. Strategic Management Journal, 28(6), 653-662.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık, Ankara, (s 53).

Yildiz, E. P., Çengel, M., & Alkan, A. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ortamlarının kullanımına ilişkin tutum ölçeği. *OPUS International Journal of Society Researches*, *17*(33), 132-153.

SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMLARINA ENGEL DURUMLARIN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN [1], Doç. Dr. Umut CANLI [2]

[1] Trakya Üniversitesi, KSBF cuneyttaskin@trakya.edu.tr, ORCID.0001-5219-4837

[2] Namık Kemal Üniversitesi, BESYO, ucanli@nku.edu.tr, ORCID.0001-8603-3492

ÖZET

Rekreasyon, gündelik uğraşıların, görev ve sorumlulukların dışında kalan serbest zaman olarak nitelendirildiğinde ve bu serbest olan zaman öğrenciler için doğru bir şekilde planlandığında öğrencinin okul başarısını da etkilemektedir. Bu anlamda spor bilimleri öğrencileri açısından boş zamanı etkili geçirmeye engel olan durumların incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla; Alexandris ve Carroll tarafından (1997) geliştirilen, Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması Gürbüz Öncü ve Emir (2012) tarafından yapılan ve spor bilimleri alanına uyarlama çalışması tarafımızca yapılan "boş zaman engelleri ölçeği" araştırmamızda kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Trakya Üniversitesi KSBF' inde okuyan 1330 öğrenci oluşturmaktadır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan tarafından %95 güven aralığında örneklem sayısı en az 288 olarak hesaplanmaktadır. Araştırmamızda rastgele örnekleme yöntemi ile toplamda 305 öğrenciye ulaşılmıştır. Örneklem grubunun cinsiyet, bölüm ve aile geliri değişkenlerine göre, boş zaman engelleri ölçeğinden almış oldukları puanlar SPSS 25.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler analiz edilerek betimsel istatistikleri çıkarılmıştır. Verilerin normallik dağılımı anlamlandırabilmek için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) ölçüleri incelenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden "cinsiyet" değişkeninin incelenmesinde Mann Whitney-U Testi, "bölüm" ve "aile geliri" değişkenleri için Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı farklılık ($p<0,05$) tespit edilen testlerin etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine ve aile gelirlerine göre verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılaşma çıkmaz iken ($p>0,05$), bölüm değişkeninin; birey psikolojisi, bilgi eksikliği, arkadaş eksikliği ve zaman eksikliği alt boyutlarında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Anahtar Kelimeler: Spor Bilimleri, Boş Zaman, Engel

1. GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki ilerlemeler (otomobil, uçak gibi ulaşım araçların icadı ve geliştirilmesi) insanların boş zaman kullanımını olumlu yönde etkilemiş ve bununla birlikte uzun mesafelerdeki spor tesislerine, sahillere, kamp alanlarına ve tatil yörelerine ulaşımı daha rahat hale getirmiştir. Bunun yanı sıra, tarımda makineleşmenin gelişmesi, ev içinde kullanılan aletlerin makineleşmesi ve çalışma sürelerinin azalması gibi birçok gelişme, insanların daha çok boş zamana sahip olmasına olanak sağlamıştır (Tezcan 1994).
Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı (%69,2) varsayıldığında, böyle bir ortamda yaşamını sürdüren bireylerin iş ve gündelik yaşamın yarattığı birtakım streslerle ya da yaşamın giderek standartlaşması ve durağan bir hale dönüşmesiyle birlikte, meydana gelen durumda kabul edilen ve yaşamı riske atan birtakım fizyolojik ve psikolojik sorunlarla üstesinden gelinmesi gerekmektedir (Wirth L., 2002).
Üniversite öğrenciliği safhası kimlik bulma, içinde bulunulan toplumun ulusal ve evrensel değerlerini benimseme, uyum sağlama, yetişkin olma yolunda iktisadi, sosyal ve akademik alanlarda çeşitli sorumluluklar alma ve olgunluğa erişme gibi süreçlerin yaşandığı çetin safhalardan biri olarak ifade edilebilir. Bu çetin süreçte üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlıkları ve yaşamdan aldıkları doyumu etki eden farklı değişkenlere yönelik araştırmalar günden güne önem arz etmektedir. Bu araştırmalar öğrencilerinin mental, biyolojik, sosyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olması, yaşamdan elde ettikleri doyumu arttırmaya yönelik olması oldukça önemlidir (Tel ve Sarı, 2016). Bu safhada üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarıyla alakalı olabilecek kavramlardan birisinin de rekreasyon kavramı olduğu düşünülmektedir (Emir, 2012).
Üniversite gençlerinin boş zamanlarını değerlendirmeleri ve rekreatif faaliyetlere katılımları, üniversite eğitimleri esnasında okulların kendilerine sunduğu imkanlar çerçevesinde yarı örgütlü bir şekilde gerçekleşmekte; bu çerçevede üniversiteler öğrencilerinin resmî eğitimleri dışında kalan zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmeleri için de yönlendirici rol oynamaktadırlar. Üniversitelerin hazırladıkları rekreasyon programları ve buna ilişkin altyapı imkanları gençler arasındaki iletişimi artırırken diğer katılım sebeplerini de hakkında öngörü sahibi olabilmektedirler. Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim gören gençlerin boş zaman faaliyetlerine katılımlarının; son yıllarda üniversite yerleşkelerinin gelişmesi ve yönetimlerin bu konudaki özverileri ile, gün geçtikçe hızla arttığı gözlemlenmiş fakat birçok üniversitemizde bu tür faaliyetlerde yeterli olmadığı görülmektedir (Balcı, 2003).
Bu çalışmanın amacı; Beden Eğitimi ve Spor bilimleri öğrencilerin boş zaman engellerinin cinsiyet, gelir durumu ve sınıf seviyesi demografik değişkenleri üzerinden incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan; geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ya da olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı ve betimlenmeye çalışıldığı tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem içerisinde sıklıkla yararlanılan veri toplama tekniği olarak da anket tekniği kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olan 1383 öğrenci oluşturmuştur. Örneklemi ise; şansa dayalı seçilmiş 303 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Örneklem seçimi için hata payı olarak %95 güven aralığı (α=0.05) temel alınmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)' e göre; ± 0.05 örnekleme hatasında 1383 elemanlı bir evreni temsil için en az 245 eleman yeterli görülmesine rağmen araştırmanın bütününde 305 öğrenciye ulaşılmıştır. Şansa dayalı eleman

örneklemede önemli olan, her varlığın ya da bireyin örnekleme girme şansının eşit olmasıdır (Kıncal, 2013).

Çizelge 1. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Özellikler		**F**	**%**	**Toplam**
Cinsiyet	*Kadın*	145	47,5	305
	Erkek	160	52,5	
Sınıf	*1.Sınıf*	90	29,5	305
	2.Sınıf	92	30,2	
	3.Sınıf	40	13,1	
	4.Sınıf	83	27,2	
Aile Geliri	*Düşük*	4	1,3	305
	Orta	39	12,8	
	Yüksek	262	85,9	

Araştırma grubunun %47,54‘ü (n: 145) kadın, %52,46‘sı (n: 160) erkektir. Öğrencilerin %29,51’i (n:90) kişi 1.sınıf, %30,16’sı (n:92) kişi 2.sınıf, %13,11’i (n:40) kişi 3.sınıf ve %27,21’i (n:83) kişi 4.sınıfta öğrenim görmektedirler. Öğrencilerin aile gelirlerine bakıldığında; %1,31’i (n:4) düşük, %12,79’u (n:39) orta, %85,90’ı (n:262) yüksek gelir olarak belirtmişlerdir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan ölçme aracının özel ortaokul öğrencilerine uygulanabilmesi için uygun zamana dikkat edilmiştir. Öğrencilerin ders aralarında okul yönetiminden izin alınarak ölçme aracı doldurtulmuştur. Pandemi sebebiyle ulaşılamayan öğrencilere ise “Google Forms” sitesi üzerinden online olarak ölçek doldurtulmuştur. Öğrenciler tarafından ölçme aracına verilen cevaplar araştırmacı tarafından elektronik ortama (Microsoft Excel) aktarılarak, analiz edilmeye hazır hale getirilmiştir.

Araştırmada kullanılan boş zaman engelleri ölçeği Alexandris ve Carroll tarafından (1997) geliştirilmiştir. Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması Gürbüz Öncü ve Emir (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 18 maddeden ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğe verilecek cevaplar; 1- Kesinlikle Önemsiz, 2- Önemsiz, 3-Önemli,4- Çok Önemli şeklindedir. Ölçeğin alt boyutları; birey psikolojisi, bilgi eksikliği, tesis eksikliği, arkadaş eksikliği, zaman ve ilgi eksikliği şeklindedir. Ölçeğin alt boyutları için elde edilen iç tutarlılık katsayıları sırası ile; 60, .82, .74, .80, .60 ve .70 şeklindedir.

Ölçeğin araştırmamız evrenine uygunluğunun kontrolü için tarafımızca ölçek uyarlama çalışması yapılarak araştırmada kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler analiz edilerek betimsel istatistikleri çıkarılmıştır. Kullanılan verilerin normallik değerlerini tespit edebilmek için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelenmiştir (George ve Mallery, 2010). Normallik testi çizelge olarak gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 2. Normallik Testi Sonuçları (Skewness ve Kurtosis Değerleri)

Alt Boyutlar	**Çarpıklık (Skewness)**	**Standart hata**	**Basıklık (Kurtosis)**	**Standart hata**
Birey Psikolojisi	-0,953	0,140	0,155	0,278
Bilgi Eksikliği	-0,551		-0,544	
Tesis Eksikliği	-0,749		-0,078	
Arkadaş Eksikliği	-0,674		-0,172	
Zaman Eksikliği	-0,624		-0,565	
İlgi Eksikliği	-0,772		0,529	
Tüm Ölçek	-0,463		-0,438	

Araştırmanın alt boyutları için normallik dağılımı testi sonuçlarına göre çarpıklık ve basıklık (skewness-kurtosis) değerlerine bakıldığında; skewness ve kurtosis değerlerinin standart hataya bölünmesi ile elde edilen sonuçlar -1,5 ile +1,5 arasında değer almamıştır. Bu sebeple araştırma verilerinin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. İstatistiki analizlerde non-parametrik testler kullanılarak veri seti incelenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden "cinsiyet" değişkeninin incelenmesinde Mann Whitney-U testi, "sınıf ve aile geliri" değişkenleri için ise Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Test istatistiği ile elde edilen anlamlı sonuçların etki büyüklüğünü hesaplamak için Rosenthal ($r=Z/\sqrt{N}$) formülünden yararlanılmıştır (Rosenthal, 1991).

Çizelge 3. Bağımsız Değişkenlere Uygulanan İstatistiksel Testler ve Anlamlılık Tespiti

Bağımsız Değişkenler	Uygulanan Test	Anlamlı Farklılık	Anlamlı Farklılık Tespit Edilen Boyutlar
Cinsiyet	Mann Whitney-U	Yok (p>0,05)	-
Sınıf Seviyesi	Kruskal Wallis	Var (p<0,05)	-*Birey Psikolojisi* -*Bilgi Eksikliği* -*Arkadaş Eksikliği* -*Zaman Eksikliği* -*Tüm Ölçek*
Aile Geliri	Kruskal Wallis	Yok (p>0,05)	-

Uygulanan istatistiki testler sonucunda; cinsiyet ve aile geliri değişkenlerinde anlamlı farklılık tespit edilmez iken (p>0,05), sınıf seviyesi değişkeninde anlamlı farklılık (p<0,05) tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre ölçeğe vermiş oldukları cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla uygulanan Kruskal Wallis Testi aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge 4. Sınıf Seviyesine Göre Kruskal Wallis Testi Anlamlı Fark Sonuçları

Değişkenler ve Alt Boyutlar		n	Ortalama Derece	x^2	Serbestlik Derecesi	p	Farkın Kaynağı ve Etki Büyüklüğü
Birey Psikolojisi	*1. Sınıf*	90	178,81	18,200	3	0,00*	1.Sınıf / 4. Sınıf r = 0,275
	2. Sınıf	92	153,56				
	3. Sınıf	40	156,65				
	4. Sınıf	83	122,64				
Bilgi Eksikliği	*1. Sınıf*	90	189,68	31,293	3	0,00*	1.Sınıf / 4. Sınıf r = 0,168
	2. Sınıf	92	146,62				
	3. Sınıf	40	161,07				
	4. Sınıf	83	116,40				
Arkadaş Eksikliği	*1. Sınıf*	90	178,63	16,890	3	0,01*	1.Sınıf / 4. Sınıf r = 0,224
	2. Sınıf	92	153,23				
	3. Sınıf	40	154,40				
	4. Sınıf	83	124,28				
Zaman Eksikliği	*1. Sınıf*	90	188,74	38,923	3	0,00*	1.Sınıf / 4. Sınıf r = 0,218
	2. Sınıf	92	151,62				
	3. Sınıf	40	169,65				
	4. Sınıf	83	107,75				
Tüm Ölçek	*1. Sınıf*	90	184,30	28,431	3	0,00*	1.Sınıf / 4. Sınıf r = 0,206
	2. Sınıf	92	153,19				
	3. Sınıf	40	163,68				
	4. Sınıf	83	113,70				

*: $p<0,05$

Öğrencilerin sınıf seviyeleri ile ölçeğin birey psikolojisi ($x^2_{(3)}=18.200$), bilgi eksikliği ($x^2_{(3)}=31,293$), arkadaş eksikliği ($x^2_{(3)}=16,890$), zaman eksikliği ($x^2_{(3)}=38,923$) ve tüm maddeler ($x^2_{(3)}=28,431$) alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$). Alt boyutların hangi grupları arasında farklılık olduğunu tespit edebilmek amacıyla anlamlı farklılık olan tüm alt boyutlarda ayrı ayrı Mann Whitney-U Testi kullanılmıştır. Her bir alt boyutta toplam altı adet Mann Whitney-U Testinin işletilmesi ve hata miktarının azaltılması için Bonferroni düzeltmesi [$\alpha=(0.05/6)=0.008$] uygulanmıştır. Dolayısıyla, her alt boyut için gruplar arasındaki anlamlılık seviyesi $\alpha=0.008$ olarak alınmıştır. Buna göre ölçeğin anlamlı farklılaştığı alt boyutların tümünde; farklılaşmanın 1. Sınıf ve 4. Sınıf gruplarından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Sınıf seviyesinin farklılaşan gruplarında; birey psikolojisi r=0,275, bilgi eksikliği r=0,168, arkadaş eksikliği r=0,224, zaman eksikliği r=0,218 ve tüm ölçek r=0,206 düşük etki düzeyi görülmektedir. Dolayısıyla sınıf seviyesi değişkeninin, 1. Sınıf ve 4. sınıf öğrencileri arasında; birey psikolojisi, bilgi eksikliği, arkadaş eksikliği, zaman eksikliği ve ölçeğin tüm maddeleri hakkındaki görüşleri üzerinde düşük düzeyde anlamlı etkisi vardır, sonucuna ulaşılmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya dahil edilen spor bilimleri öğrencilerinin bazı değişken türlerine göre (cinsiyet, sınıf seviyesi, gelir durumu) boş zaman kullanımlarına göre karşılaştıkları engel durumları, "zaman ve ilgi eksikliği", "birey psikolojisi", "bilgi eksikliği", "ulaşım ve tesis yetersizliği" ve de "arkadaş eksikliği" olmak üzere 6 alt boyutta analiz edilerek incelenmiştir.

Araştırmanın demografik (bağımsız) değişkenlerine göre yapılan istatistiksel incelemede cinsiyet ve gelir durumu değişkenlerinde anlamlı farklılık çıkmaz iken ($p>0,05$); sınıf seviyesi değişkeninde anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Anlamlı farklılık bulunan 5 alt boyuta da (Birey Psikolojisi, Bilgi Eksikliği, Arkadaş Eksikliği, Zaman Eksikliği, Tüm Ölçek) anlamlı

farklılaşmanın, 1. Sınıfta okuyan öğrenciler ile 4. Sınıfta okuyan öğrencilerden kaynaklandığı ve 1. Sınıf öğrencilerinin ortalama puanlarının 4. Sınıf öğrencilerinin ortalama puanlarından anlamlı derece yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürde bulgularımızı destekler pek çok araştırma mevcuttur.

Erzurum ilinde yaşayan halk üzerinde yapılan bir çalışmada katılımcıların cinsiyetlerinin verilen cevaplar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna varılmış ve araştırmamızı destekler niteliktedir (Akyüz 2015). Yapılan başka bir araştırmada, cinsiyet ana etkisi açısından "tesis", "arkadaş eksikliği" ve "ilgi eksikliği" alt faktörlerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı neticesine varılmış ve tüm alt boyutlarda kadın katılımcıların puanları erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kara ve Özdedeoğlu 2013). Bu sonuç araştırmamızla farklılık göstermektedir.

Üniversite turizm fakültesi öğrencileri üzerine yapılan başka bir çalışmada bayan ve erkek gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamış, gelir durumu değişkeni üzerinde farklılaşma tespit edilmiştir (Tolukan 2010), bu sonuç ta araştırmamızı destekler niteliktedir. Üniversite öğrencileri üzerine yapılan başka bir araştırmada ise cinsiyet ve sınıf seviyesinde farklılaşma tespit edilememişken, gelir durumu değişkeni üzerinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir (Tarancı ve Şentürk 2019).

Yaptığımız araştırmada cinsiyete göre farklılaşmanın olmamasını; spor bilimleri öğrencilerinin uygulamalı derslerinin yoğunluğu ve spor kültürünün vermiş olduğu müsabaka psikolojisi durumundan kaynaklandığını, gelir durumuna göre de farklılaşmanın olmamasını; spor bilimleri öğrencilerinin aileleri ve kendilerinin benzer sosyo-ekonomik gelire sahip olmaları ile ilişkilendirebileceğimizi düşünmekteyiz.

Anlamlı farklılık tespit ettiğimiz sınıf seviyesi değişkenine baktığımızda; 1. Sınıf öğrencilerinin ölçek puan ortalamasın 4. Sınıf öğrencilerinden fazla olduğu yani; 1. Sınıfların 4. Sınıflara göre daha fazla boş zaman engeli olduğu görülmektedir. bu durumun bizce açıklaması; okula yeni başlayan spor bilimleri öğrencilerinin spor bilgi ve kültürünün az olması, spor tesis ve imkanlarını yeterince bilememesi ve kullanamamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Spor bilimleri öğrencilerinin, sınıf seviyesi yükseldikçe çevresindeki faaliyet alanlarını tanıyan, spor bilgisine ve kültürüne sahip olarak boş zamanlarını daha iyi kullanan öğrencilere dönüştüklerini düşünmekteyiz.

Bu bulgular ışığında spor bilimleri fakültelerine yeni başlayan öğrencilerin oryantasyon programları ile okulun imkanlarının tanıtılması ve boş zamanlarında neler yapabileceklerinin anlatılması alınması gereken öncelikli önlemlerdendir. Bu araştırma spor bilimleri alanı ile sınırlı olup, üniversitelerin pek çok farklı alanında uygulanabileceği bilim insanı araştırmacılara önerimizdir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu Y.S. Dershaneye Devam Eden Üniversite Öğrencilerinin Okuma Nedenlerinin ve Serbest Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Değerlendirilmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi 2012; 3(1): 33-41.

Akyüz, H. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Faaliyetlerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Bartın Üniversitesi Örneği. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Albright JJ, Park HM. (2009). *Confirmatory Factor Analysis Using Amos, lisrel, Mplus, and Sas/Stat*. Bloomington: University Information Technology Services Center for Statistical and Mathematical Computing Indiana University Press. 9-13.

Balcı, V., Demirtaş, M., Gürbüz, P., İlhan, A., & Ersöz, V. (2003). Ankara'daki üniversite öğrencilerinin boş zaman etkinliklerine katılımlarının araştırılması. Milli Eğitim Dergisi, 158, 161-173.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis fort he behavioral sciences (2nd ed.)*, NJ: Erlbaum.

Emir, E. (2012). Rekreatif Etkinliklere Katılımın Önündeki Engellerin Belirlenmesi: Üniversite Öğrencileri Örneği. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Trabzon.

Ergül OK. Üniversite Gençliğinin Sportif Rekreasyon Etkinliklerine Yönelik İlgileri ve Katılma Düzeylerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi; 2008.

George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference (17.0 update).* Boston: Pearson.

Gürbüz B. Kentsel Yaşam Sürecinde Rekreasyonel Katılım Sorunları. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi; 2006.

Kara, F. M., & Özdedeoğlu, B. (2017). Examination of relationship between leisure boredom and leisure constraints. Sport Sciences, 12(3), 24-36.

Karaküçük S. Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme. Ankara: Gazi Kitabevi; 2005.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (14. Baskı).* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Munro, B. H. (2005). *Statistical Methods For Health Care Research*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 351-76.

Rosenthal, R. (1991). *Meta-analytic procedures for social reserach (2nd ed*.). Newbury Park, CA: Sage.

Tarancı, K., & Şentürk, A. Emniyet Mensuplarının Rekreasyonel Etkinliklere Katılımlarında Engel Teşkil Eden Faktörlerin Belirlenmesi (Kütahya İli Örneği). Sportive, 2(1), 1-11.

Tel, F. D., & Sarı, T. (2016). Üniversite öğrencilerinde öz duyarlılık ve yaşam doyumu. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 292-304.

Tezcan M. Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi. 4. Baskı. Ankara: Atilla Kitabevi; 1994.

Tolukan, E. (2010). Özel Yetenekle İlgili Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Rekreasyonel Aktivitelere Katılımlarına Engel Olabilecek Unsurların Belirlenmesi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentlileşme, (Duru ve Alkan, Çev.). Ankara: İmge

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS applied scientific research methods. Ankara: Detay Publishing.

AKADEMİK PERFORMANS ve DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER

Dr. Öğr. Üyesi, SEVİNÇ ÇIRAK KARADAĞ[1],

EGE ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, sevinc.karadag@ege.edu.tr - 0000-0003-4731-6961

ÖZET

Akademik başarı araştırmacıların ilgisini çeken önemli konulardandır. Okul yıllarında öğrencilerin nitelikli yetişmesinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilir. Aynı zamanda akademik başarı bir okuldan mezun olmanın en önemli koşuludur. Dolayısı ile meslek seçimi ve meslek sahibi olmak açısından da yüksek akademik başarı özel öneme sahiptir. Akademik başarıyı etkileyen bir çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin arasında demografik değişkenler önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı demografik faktörler ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Araştırma, görece az incelenmiş bir ülke olan Kırgızistan'da yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini Kırgızistan- Manas Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 412 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri cinsiyet, aile özellikleri genel akademik ortalama gibi ilgili özellikler hakkında hazırlanmış anket soruları aracılığı ile toplanmıştır. Elverişlilik örneklemi yoluyla katılımcılara ulaşılmıştır. Toplanan veriler SPSS 25 programı yardımı ile analiz edilmiştir. Sonuçlar kadınların erkek öğrencilerden daha yüksek akademik ortalamaya sahip olduğunu, babanın eğitim düzeyinin akademik başarı ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademik başarı; cinsiyet; sosyo-ekonomik düzeyi; ebeveyn eğitim düzeyi; Kırgız üniversite öğrencileri

1.GİRİŞ

Eğitim düzeyi hem toplumların hem de bireylerin yaşam kalitesi açısından önemli bir faktördür. İyi eğitilmiş toplumların ve bireylerin refah düzeyleri diğerlerinden daha yüksektir. Bu nedenle toplumlar çocuklarına ve gençlerine iyi bir eğitim sağlamanın yollarını ararlar. Eğitim toplumsal olarak yukarı hareketliliğin önemli araçlarından biri olarak görülmektedir, çünkü daha iyi para kazanma ve sosyla statü olanakları ile ilişkili bulunmaktadır (Psacharopoulos & Patrinos, 2018). Bu nedenle akademik başarıyı etkileyen etmenler ve bu faktörleri etkilemenin yollarını araştırmak alanyazında önemli bir yer tutmaktadır.

Eğitimin kalitesinin tek ölçüsü akademik başarı olmamakla birlikte akademik başarı, pek çok açıdan önemli bir gösterge olarak ele alınır. Örneğin orta öğrenim başarı notu öğrencilerin meslek seçimlerini belirlemede kullanılır. En popüler okullarda öğrenim görmek ve en popüler meslekler için seçilme kriterlerinden birisi ve en önemlisi akademik başarı olarak görülmektedir.

Akademik başarıyı etkileyen bir çok faktör bulunmaktadır. Bunların arasında bireysel faktörler (Richardson vd., 2012; Poropat, 2009), olduğu gibi çevresel faktörler de yer almaktadır. Geçmiş yıllarda yapılan bazı çalışmalar demografik özelliklerin akademik başarı ile ilgili olduğuna yönelik bulgular vermiştir (Şirin, 2005). Sosyo-ekonomik düzey ve akademik başarının ilişkisine dair Türkiye de de bir çok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmalarda bu iki değişken arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Suna ve Özer, 2021). Her ne kadar bu alanda bir çok çalışma bulunsa da Suna ve Özer' e göre yapılan çalışmalar daha çok orta öğrenime yığılmış durumdadır.

Çeşitli nedenlerden dolayı kızların erkek çocuklardan akademik olarak daha başarılı olduğuna yönelik bulgular mevcuttur (Dayıoglu & Türü-Aşık, 2007; Marcenaro–Gutierrez vd.,, 2018).

Bu çalışmanın amacı da cinsiyet ve aile özelliklerinin başarı üzerindeki etkisini çalışmaktır. Buna göre aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır.

1. Cinsiyete göre akademik başarı değişmekte midir?
2. Aile gelir durumuna göre akademik başarı değişmekte midir?
3. Ebeveyn eğitim durumuna göre akademik başarı değişmekte midir?

2. YÖNTEM

Bu çalışma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın verileri tek dalgada toplanmış ve betimsel ve çıkarımsal istatistik analizler kullanılmıştır. İlişkisel tarama modellerinde değişkenleri arası ilişkiler istatistik metodlar ile analiz edilmeye uygundur.

2.1. Araştırmanın örneklemi

Araştırmanın örneklemini Türkiye- Kırgızistan Manas üniversitesinde okuyan 501 Kırgız Üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem kolaybulunurluk/elverişlilik örneklemi tipindedir Öğrencilerin 365'i kadın 132'si erkektir, 4 öğrenci cinsiyet sorusunu cevaplamamıştır. 390 öğrenci sosyal bilimlerde, 111 öğrenci ise fen bilimleri ve mühendislik bölümlerinde eğitim görmektedir.

2.2.Veri toplama araçları ve süreç

Araştırmanın verileri anket soruları aracılığı ile toplanmıştır. Sorular cinsiyet, ailenin geliri, anne eğitim, baba eğitim, sınıf düzeyi ve genel akademik not ortalamasını içermektedir. Öğrenciler ders saatlerinde izin alınarak gönüllülük esasına göre anketleri doldurmuşlardır.

3. BULGULAR

Araştırmanın verileri SPSS 25 veri analiz programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle örneklemin genel olarak betimsel özellikleri tespit edilip sunulmuştur (Çizelge 1). Daha sonra çıkarımsal istatistik analiz sonuçları verilmiştir.

Çizelge 1. Örneklem Özellikleri

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	365	72.9
Erkek	132	26.3
Belirtmeyen	4	.8
Anne eğitim		
Eğitimsiz	5	1.00
İlköğretim	16	3.2
Lise	95	19.0
Önlisans	94	18.8
Lisans	201	40.1
Lisans üstü	85	17.0
Belirtmeyen	5	1.0
Baba eğitim		
Eğitimsiz	6	1.2
İlköğretim	11	2.2
Lise	86	17.2
Önlisans	992	18.4
Lisans	193	38.5
Lisans üstü	104	20.8
Belirtmeyen	9	1.8
Sınıf		
1.sınıf	165	32.9
2.sınıf	129	25.7
3.sınıf	128	25.5
4.sınıf	78	15.6
Belirtmeyen	1	.2
Ortalama gelir	M=17.76 (bin som)	SS=12.85

Araştırmanın birinci problem cümlesi cinsiyetin akademik değişken üzerinde bir etkisinin olup olmadığını anlamak üzere bağmsız gruplar *t*-testi analizi yapılmıştır. Erkekler (M=2.42, SS=.91) ve kadınlar (M=2.72, SS=.95) arasında genel akademik not ortalaması açısından anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür, t (407) = 2.83, p = .005 (Bkz, Çizelge 2).

Çizelge 2. T- testi sonuçları: Genel Akademik not Ortalaması ve Cinsiyet

	df	*t*	*p*
genel akademik not ortalaması	407	2.83	.005

Çizelge 3. Genel Not Ortalaması ve Cinsiyet Betimsel İstatistik

		N	*M*	*SD*
Genel akademik not ortalaması	Kızlar	298	2.72	.95
	Erkeler	111	2.42	.91

Ailenin geliri ve genel akademik not ortalaması arasında bir ilişkinin olup olmadığını anlamak amacıyla Pearson momentler korelasyonu uygulanmıştır (Çizelge 4). Ancak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Çizelge 4. Gelir ve Akademik Başarı Pearson Korelasyon Analizi

	Akademik başarı	
Ailenin geliri	.086	P=.08

Baba eğitim ve anne eğitim düzeyinin genel akademik başarı üzerindeki etkisini görmek için tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır (Bkz., Çizelge 5 ve Çizelge 7). Babalarının eğitim düzeylerine göre öğrencilerin genel akademik not ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur, $F(5, 393) = 3.82$, $p = .002$. Ancak bu durum annelerin eğitim düzeyleri için geçerli değildir. Annelerin eğitim durumunun bu örneklemde öğrencilerin akademik başarıları üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı gözlenmiştir.

Çizelge 5. Baba Eğitimi Düzeyi ve Genel Akademik Not Ortalaması için Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	*sd*	*Kareler ortalması*	*F*	*p*
Gruplara arası	17.057	5	3.411	3.828	.002
Gruplar içi	350.252	393	.891		
Toplam	367.309	398			

Çizelge 6. Baba Eğitim Düzeyi Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	*Ortalama*	*SS*
Eğitimi yok	5	2.26	1.42
İlköğretim	11	1.74	1.27
Lise	71	2.52	1.10
Önlisans	77	2.48	1.03
Lisans	154	2.80	.81
Lisansüstü	81	2.73	.85
Toplam	399	2.64	.96

Anne eğitim düzeylerinin ve genel akademik ortalaması üzerindeki etkisini incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Çizelge 7. Anne Eğitim Düzeyi ve Akademik Ortalama için Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	*sd*	*Ortalama Kareler*	*F*	*p*
Gruplar Arası	4.24	5	.848	.975	.433
Grup İçi	345.61	397	.871		
Toplam	349.85	402			

Çizelge 8. Anne Eğitim Düzeyi ve Akademik Ortalamalar Betimsel İstatistik

	N	*Ortalama*	*SS*
Eğitimsiz	3	2.96	.48
İlk Ögretim	12	2.47	1.03
Lise	80	2.53	.99
Önlisans	74	2.67	.82
Lisans	168	2.76	.95
Lisansüstü	66	2.55	.92
Total	403	2.66	.93

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada cinsiyetin, ailenin sosyo-ekonomik durumunun (aile geliri ve ebeveynlerin eğitim durumları) akademik başarı ile ilişkisine bakılmıştır. Cinsiyetin ve baba eğitim durumunun akademik başarı ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Kadınların erkeklere göre daha başarılı olduğu; babasının eğitimi lisans ve yüksek lisans olanlar, babasının eğitimi ilkokul

olanlara göre daha başarılı bulunmuştur. Bu sonuçlar literatürdeki bulgular ile örtüşmektedir (Dayioğlu & Türüt-Aşik, 2007). Ancak gelir düzeyinin yeterince ilişkili bulunmaması ve anne eğitim durumunun ilişkisiz bulunması beklentinin tersine bir durum ortaya koymuştur.

González and de la Rica (2012) kadınların iş gücüne daha fazla katıldığı ülkelerde kızların notlarının yükseldiğini göstermişlerdir. Her ne kadar Kyrgızistan'da son yıllarda düşüş gösterse de eski Sovyetler Birliği ülkelerinde kadınların işgücüne katılımlarının yüksek olduğu bilinmektedir (Kyrgyzstan: Female labor force participation, 2021). Bu çalışmanın örnekleminin anne ve babalarının eğitim durumları birbirine çok yakındır. İlkokul mezunu sayısı oldukça düşüktür. Babaların eğitim durumunun yüksek olması nisbeten ataerkil olarak tanımlanabilecek Kırgız toplumunda çocukların eğitim değerleri açısından belki de annelerinden daha fazla babalarından etkilenmelerini mümkün kılmış olabilir. Eğitimde başarılı olmuş ebeveynler çocuklarında akademik başarıyı özendirmektedirler (Nelson, 2009).

Bizim çalışmamızda aile ekonomik geliri ile akademik başarıları arasında ilişki bulunmamıştır. Bu yaşta çocukların ebeveynden uzakta yaşaması ve bu üniversitedeki Kırgız öğrencilerin tümünün burslu olmasının ekonomik yönden öğrencileri desteklemiş olması mümkün olabilir. Bu nedenle başarıları etkilenmemiş olabilir. Ayrıca bu çalışmanın sınırlılıkları, örneklem özellikleri gelir ve anne eğitim durumu konusunda literatür ile çelişen bulgular elde edilmesinde etkili olmuş olabilir.

4.1. Sınırlılıklar

Bu çalışma bir enlemesine korelasyonel desenle yürütülmüştür. Bu nedenle çalışmanın bazı sınırlılıkları mecvuttur. Öncelikle neden sonuç ilişkisi kurmaya elverişli olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca, yalnızca bir üniversiteye ait öğrencilerden oluşan örneklemle çalışıldığı için geniş gruplara genelleme konusunda dikkatli olmayı gerektirir.

Bu çalışma eksikliklerine rağmen görece az çalışılmış bir toplumun bireyleriyle yapılmış olması bakımından alan yazına katkıda bulunmaktadır. Akademik performans gibi diğer değişkenler de katılımcıların ifadelerine dayalıdır. Arzu edilir cevapların verilmiş olması söz konusu olsa bile genel not ortalaması konusunda bu yolla veri toplanmasının literatürde oldukça kabul gören bir yol olduğu görülmektedir.

Referanslar

Dayıoğlu, M., & Türüt-Aşık, S. (2007). Gender differences in academic performance in a large public university in Turkey. Higher Education, 53(2), 255-277.

González, Ainara and de la Rica, Sara (2012) 'Gender Gap in PISA Test Scores: The Impact of Social Norms and the Mother's Transmission of Role Attitudes', IZA Discussion Paper No. 6338.

Kyrgyzstan: Female labor force participation, (2021). The Global Ecoonomy. https://www.theglobaleconomy.com/Kyrgyzstan/Female_labor_force_participation/

Marcenaro–Gutierrez, O., Lopez–Agudo, L. A., & Ropero-García, M. A. (2018). Gender differences in adolescents' academic achievement. *Young*, *26*(3), 250-270. Doi: 10.1177/1103308817715163

Nelson, J. K. (2009). Impact of Parent Education on Student Success. *Online Submission*. https://eric.ed.gov/?id=ED507263

Özdemir, Ç. (2019) Uluslararası işgücü piyasası analizi https://sesam.sakarya.edu.tr/sites/sesam.sakarya.edu.tr/file/uluslararasi-isgucu-piyasalari-analizi.pdf

Poropat, A. E. (2009). A meta-analysis of the five-factor model of personality and academic performance. *Psychological Bulletin*, *135*(2), 322.

Psacharopoulos, G., & Patrinos, H. A. (2018). Returns to investment in education: a decennial review of the global literature. *Education Economics*, *26*(5), 445-458. Doi.10.1080/09645292.2018.1484426

Richardson, M., Abraham, C., & Bond, R. (2012). Psychological correlates of university students' academic performance: a systematic review and meta-analysis. *Psychological bulletin*, *138*(2), 353.

Suna, H. E., & Özer, M. (2021). Türkiye'de sosyoekonomik düzey ve okullar arası başarı farklarının akademik başarı ile ilişkisi. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, *12*(1), 55-71.

Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of educational research*, *75*(3), 417-453.

Willms, J. D., & Tramonte, L. (2019). The measurement and use of socioeconomic status in educational research. In L. E. Suter, B. Denman, & E. Smith (Eds.), *The SAGE handbook of comparative studies in education*. Sage.

Yapay Zekanın Gölgesinde Yönetim: Toplum 6.0

Management in the Shadow of Artificial Intelligence: Society 6.0

Dr. Öğr. Üyesi Derya YÜCEL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
deryayucel@ibu.edu.tr
ORCID:0000-0003-1853-2673

Özet

Bu çalışma insan zekasının teknoloji ile kodlanarak yapay zekanın kullanımına sunulmasıyla ifade edilen Toplum 6.0'ın işletme ve yönetim boyutunda olası etkilerine ilişkin bir tartışmaya yer vermektedir. Teknolojik ilerlemelerin doğurduğu etik sorunların gölgesinde süper akıllı toplum olarak Toplum 5.0 tartışılırken Covid'19 ve yaşanan askeri ve ekonomik savaşların etkisiyle hızlanan süreç Japonya'da Toplum 6.0'a geçişin tartışmalarını başlatmıştır. İnsansız yaşam tarzı olarak ortaya çıkan Toplum 6.0'da işletme ve fonksiyonlarının da yeniden yapılandırılması ve bu kapsamda yönetim fonksiyonlarının da bu yeni düzenden etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Çalışmada insansız yaşam tarzının yönetim fonksiyonunda meydana getireceği olası etki ve sorunlar Toplum 6.0 perspektifinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplum 6.0, Toplum 5.0, yönetim, yapay zeka.

Abstract

This study includes a discussion on the possible effects of Society 6.0, which is expressed by coding human intelligence with technology and making it available to artificial intelligence, on the business and management dimension. While Society 5.0 was discussed as a super smart society in the shadow of the ethical problems caused by technological advances, the process accelerated by the impact of Covid'19 and the military and economic wars started the discussions of the transition to Society 6.0 in Japan. In Society 6.0, which has emerged as an unmanned lifestyle, it will be inevitable that the business and its functions will be restructured and that the management function will inevitably be affected by this new order. Within the scope of the study, the possible effects and problems that the unmanned lifestyle will cause on the management function are discussed in the perspective of Society 6.0.

Keywords: Society 6.0, Society 5.0, management, artificial intelligence.

1. Giriş

Toplumsal dönüşümler yaşanan sanayi devrimleri ile yakından ilgilidir. Zira sanayi devrimleri ile yaşanan bilgi ve teknolojik ilerlemelerin bir sonucu olarak toplumsal dönüşümler gerçekleşmektedir. Covey (2005) kitabında yaşanan beş toplumsal dönüşüm çağının özelliklerini üç başlık altında toplamaktadır. Bunlar; (1) sonraki her çağın üretkenliği, bir önceki çağın elli katı kadar artar. (2) Sonraki her bir çağ, bir önceki çağın birçok işini yok eder. Bilgi çağı, sanayi çağının yarattığı işlerin yerini alıyor. Sanayi çağındaki işlerimizde yaşanan kayıpların çoğu, hükümet politikası ve serbest ticaret anlaşmalarından çok, ekonomimizde bilgi işçisine dramatik bir geçişle ilgili. (3) Uygarlığın ilk üç çağında kol işçileri çoğu mal ve hizmeti bedenleriyle üretirken, son iki çağda bilgi işçileri çoğu mal ve hizmeti akıllarıyla üretirler. Bilgi işçileri, bir şirketin diğer yatırımlarının bağlantısıdır. Kuruluşun hedeflerine daha verimli bir şekilde ulaşmak için bu yatırımları kullanmada odaklanma, yaratıcılık ve kaldıraç sağlarlar. Başka bir deyişle, bilgi, toplam yönetimin ayrılmaz bir parçasıdır ve işlevsel sınırları aşar. Sanayi çağının ana varlıkları ve birincil itici güçleri makineler ve sermayeydi. İnsanlar gerekliydi ama değiştirilebilirdi. Sanayi çağının yönetim tarzı, yeni ekonomide basitçe işlemez. Yönetim, çalışanları ürün ve hizmetleri üretmek için gereken fiziksel emeği gerçekleştirmeye motive etmeye odaklandı. Dördüncü sanayi çağında zorluk, şirketlerin bilgi çalışanlarını insan potansiyellerini serbest bırakmaları için nasıl motive edebilecekleriydi (Xu ve diğ., 2018).

Günümüzdeki son toplumsal dönüşüm olarak kabul edilen ve süper akıllı toplum olarak da isimlendirilen Toplum 5.0 terimi Japonya'da Almanya'daki Endüstri 4.0'ın daha geliştirilmiş hali ve Endüstri 4.0 teknolojilerinin toplum yaşamına uyarlanmış şekli olarak ortaya çıktı. Gelecekteki ekonomik konularda uzmanlaşmak için insanları merkeze koyan ve sosyal zorluklara odaklanan bir yaklaşım olarak çok çekicidir. Toplum 5.0 iş modeli Japonya'da yayıldığı şekliyle, teknoloji tabanlı bir ortamdaki insanlara ve temelde akıllı olarak kabul edilen birçok uygulama senaryosuna bağlıdır. Günümüzde neredeyse her şey akıllıdır. Telefonlar, televizyonlar, ev aletleri gibi. Ancak her şey yeteri kadar akıllı olsaydı toplumun birçok ve temel sorunu, toplum ve çevre ile uyum içinde çoktan çözülmüş olurdu. Bu nedenledir ki, Japon hükümetinin Toplum 5.0 terimi, Japonya'da eşanlamlı olarak, birincil hedefleri yaşam koşullarını ve yaşam kalitesini iyileştirmek olan, her düzeyde akıllı, tamamen bağlantılı ve sürdürülebilir bir toplum için kullanılmaktadır. Bu toplumun temeli, tümü yapay zeka (AI), robotik ve robot kontrollü süreç otomasyonu (RPA), Nesnelerin İnterneti (IoT), Blockchain ve Artırılmış ve Sanal Gerçeklik (AR/VR) gibi sözde akıllı teknolojilere dayanan dijital altyapılar, platformlar ve hizmetlerdir. Bu teknolojiler, son on yılda bu yüzyılın teknolojileri olmuştur (Houbertz, 2022). Endüstri 4.0 teknolojileri ile başlayan bu dönüşümde gelinen noktada artık Toplum 5.0'a karşı gelen sanayi devriminin de Endüstri 5.0 olarak isimlendirildiği ve gelişen yeni teknolojileri içerdiği görülmektedir.

Ancak bu teknolojilerin bile yeteri kadar akıllı olmadığı anlaşılmış teknolojik ilerlemelerin sosyal ekonomik ve çevresel etkileri ön plana çıkmıştır. İşletme ile toplum arasındaki bağlantıda özellikle sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk kavramları ile kendini gösteren çevresel, sosyal boyut yüzlerce yıldır devam eden ekonomik boyutun işletme ile toplum etkileşiminde tek başına yeterli olmayacağının son yüzyılda yaşanan krizler, skandallar, çevre felaketleri, savaşlar ve son olarak da Covid-19'da olduğu gibi salgınlar gibi gelişmelerle yeterli olmadığının anlaşılması ile işletmelerin içinde bulundukları toplumla sadece ekonomik değil çevresel ve sosyal olarak da ne derece bağlantılı olduğu ve bu ilişkinin ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Endüstri devrimleri ile ülkeler kalkınma yarışından daha çok ve hızlı pay alma rekabetine girerken dünya çok hızlı kirlenmiş, doğal kaynaklar hızla tüketilmiş ve bazı ülkelerde sınırlı insan nüfusu için aşırı refah artışı elde edilirken dünya toplumları dikkate alındığında refahın sağlanamadığı, açlık ve yoksulluğun giderek arttığı gözlenmiştir. Bu anlamda gelinen noktada Birleşmiş Milletlerin öncülük ettiği sürdürülebilir kalkınma hareketi bu gidişatın değiştirilmesi gerektiği yönünde farkındalık oluşturulmasında önemli etkiler doğurmuştur.

Yaşanan teknolojik gelişmelerin ve bilgi üretim hızındaki artışında etkisi ile daha önceki toplumsal gelişimlerle ve endüstri devrimleri ile kıyaslandığından son dönemde yaşananların dönüşüm ve değişim hızlarının çok daha hızlı ve kısa olduğu görülmektedir. Toplum ihtiyaçlarının da etkili olduğu bu süreçte öncekilerle kıyaslandığında çok daha kısa bir zamanda Endüstri 6.0 ve refah toplumu olarak da isimlendirilen Toplum 6.0 tartışmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede Toplum 6.0 insanlar ve çevre için daha büyük bir adım atmaya odaklanmaktadır. Toplum 6.0 toplumun çok farklı alanlarındaki insanları, toplu ve bütünsel olarak toplumun birçok zorluğunu ele almak için bir araya getiren bir değerler topluluğudur. Toplum 6.0'ın belirtilen hedefi, yeni teknolojilerden ve bunlardan kaynaklanan toplumda gerekli değişikliklerden korkmadan, tüm insanlara eşit fırsatların verildiği sürdürülebilir ve sorumlu bir toplum geliştirmektir. Toplum 6.0, insanlara uygun iletişim yoluyla şeffaflık yaratır ve tüm insanlara becerilerini keşfetmeleri ve geliştirmeleri için ihtiyaç duydukları desteği verir. Yalnızca kendi çıkarlarını gözetmek, dünyamızı ve çevremizi sömürmek için tasarlanmış sosyal ve ekonomik kurumların ayakta kalamayacağı anlayışını esas alır. Toplum 6.0, sosyal, teknolojik ve ekonomik konularda alışverişi teşvik eden ve bilgi aktarımına, işletmelerde sürekli eğitime ve statü ve becerilerden bağımsız olarak insanların eğitimine özel önem veren bir ağ platformu sağlar. Şu anda sahip olduğumuzdan daha iyi çözümler yaratmak için farklı yaklaşım perspektiflerini kullanır ve birleştirir. Bu amaçla, birçok yerde zaten bireysel olarak başlamış olan çok iyi yaklaşımlar, ağ içinde konu odaklı bir şekilde birleştirilir. Toplum 6.0, tüm insanların entegrasyonu ve bireyin değişiklikleri sağlamak için çok az şey yapabileceği anlayışı yoluyla sorumlu eylemin geliştirilmesini teşvik eder, ancak birlikte, mevcut ve yeni teknolojileri kullanarak insanı ve çevreyi sömürmeden herkes için yaşam koşulları ve yaşam kalitesinin artıran sürdürülebilir bir toplum inşasına odaklanır (Houbertz, 2022).

Bu kapsamda ele alınan çalışmada insansız yaşam tarzı olarak da özetlenen Endüstri 6.0 ışığında Toplum 6.0'ın ne olduğu, işletmelere ve yönetim fonksiyonuna olası yansımaları ele alınmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Sanayi devrimleri toplumlarda büyük değişimler yaratmıştır. Büyük değişikliklerden birisi, kulübe endüstrilerinde evde elle yapılan işlerden fabrikalarda yapılan işe geçiştir. Bu ilk fabrikalarda zorlu ve güvensiz çalışma koşulları vardı. Makineler, işçilerin yaşamları için önemli bir tehdit oluşturuyordu. Maden ve fabrika sahipleri, düşük ücretle uzun saatler boyunca çalışan işçilerin yaşamları üzerinde hatırı sayılır bir kontrole sahipti. Ortalama bir işçi,

haftada altı gün, günde 14 saat çalışacaktı. İşlerini kaybetmekten korkan işçiler, genellikle korkunç koşullardan ve düşük ücretten şikayet etmezler. Sahipler, kadınlara ve çocuklara erkeklerden daha az ödeyebileceklerini fark ettiler. Üretim maliyetlerini düşük, kârları yüksek tuttuğu için çocuk işçiliği arttı. Sonuç olarak, işçi sınıfı yoksulluk içinde yaşarken, orta sınıfı oluşturan patronlar zenginleşti. 1800'lerde emekçiler reform talep etmeye başladılar. İşçiler, sendika adı verilen gönüllü işçi birliklerinde bir araya geldiler. Bir sendika, belirli bir ticaretteki işçileri temsil ediyordu. İşçiler ve işverenleri arasında toplu pazarlık ve müzakereler yapan sendikalar daha iyi çalışma koşulları, daha az çalışma saati ve daha yüksek ücret talep edecekti. İşçi sendikalarının en büyük araçlarından biri, talepler karşılanmazsa çalışmayı reddeden işçi örgütlü grevlerdi. Sendikalar ayrıca, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere işçilerin yaşamlarını iyileştirecek yasalar için kulis yaptı. 1830'larda ve 1840'larda, İngiliz ve ABD hükümetleri işçileri koruyan yasalar çıkarmaya başladı. İlk yasalar çocuk işçilere yardım etmeye odaklandı. Çok yavaş bir süreç olmasına rağmen, sonunda yasalar tüm işçilere yardımcı olacaktı (FCPS, 2014).

İlk sanayi devrimi 1760 yılında buhar makinesinin icadıyla başlamıştır. Buhar makinesi, çiftçilik ve feodal toplumdan yeni üretim sürecine geçişi sağladı. Bu geçiş, ana enerji olarak kömürün kullanımını içerirken, trenler ana ulaşım aracıydı. Tekstil ve çelik, istihdam, çıktı değeri ve yatırılan sermaye açısından baskın endüstrilerdi. İkinci sanayi devrimi 1900 yılında içten yanmalı motorun icadıyla başladı. Bu, seri üretime güç sağlamak için petrol ve elektriği kullanan hızlı bir sanayileşme çağına yol açtı. Üçüncü sanayi devrimi 1960 yılında başladı ve üretimi otomatikleştirmek için elektronik ve bilgi teknolojisinin uygulanmasıyla karakterize edildi. Eski yöntemlerle, birçok parçayı birbirine vidalamak veya kaynaklamak gibi şeyler yapmak. Dördüncü sanayi devrimi artık bilgisayarla oluşturulan ürün tasarımını ve ardışık malzeme katmanları oluşturarak katı nesneler oluşturabilen üç boyutlu (3D) baskıyı içeriyor (Prisecaru, 2016).

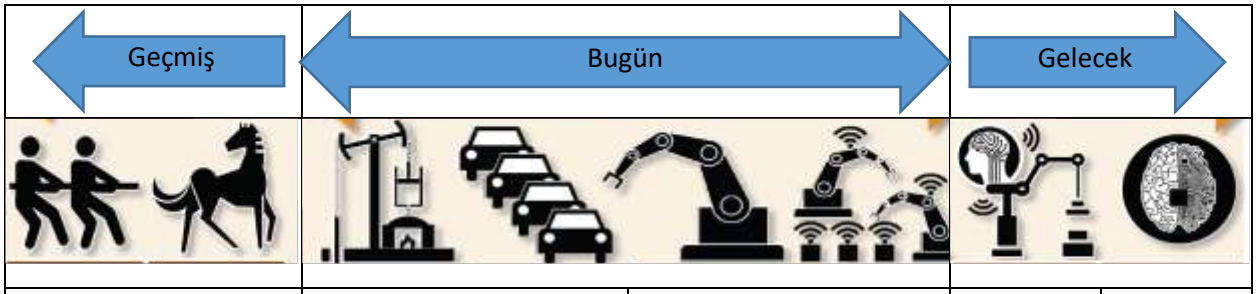

1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama	5. Aşama	6. Aşama	7. Aşama	8. Aşama
İnsan İşgücü (Uzmanlık)	İnsan Gücü Yerini Evcil Hayvanlara Bırakıyor	Mekanizasyon, Su Gücü. Buhar gücü	Seri Üretim Montaj Hattı, Mekanizasyon	Bilgisayar Destekli Otomasyon, CAD/CAM	Yapay Zeka İle Sensörlü Robotik Üretim	Zihinsel Yönlendirmeli CAD/CAM Beyin/Makine Arayüzü	Yapay Zeka İnsan İhtiyaçlarını Öngörür ve Kaynakları Planlar
		Toplum 1.0	Toplum 2.0	Toplum 3.0	Toplum 4.0	Toplum 5.0	Toplum 6.0

ndüstri Öncesi İlk insanlar, sorunları çözme konusunda kendi kaynaklarına ve yeteneklerine bırakıldı. Bazen sorunları iyi çözdüler, bazen de hayatta kalmak için birlikte çalışmak zorunda kaldılar. Görevleri daha verimli bir şekilde yerine getirmek için zamanla topluluklarımızı katmanlara ayırdık ve gelecek nesle hayatta kalmanın daha iyi yollarını öğretmek için birlikte çalıştık.	Endüstri Öncesi İnsanoğlu köpekleri, atları ve diğer canlıları evcilleştirdikçe, daha istikrarlı bir gıda arzı, daha iyi yaşam koşulları ile hayatımız kolaylaştı ve iş yükünü hayvanlar paylaşmaya başladı. Bir grup adamın tarlada bir haftada yaptığı şeyi, bir öküz bir günde yapabilirdi.	Endüstri 1.0 İnsan ve hayvan gücünün yanı sıra, toplumdaki rollerin sürekli uzmanlaşması, mühendislik ve teknolojinin ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Bu bilimler sayesinde, organik cisimlerin yardımı olmadan iş yapmak için kimyasal güç kaynakları geliştirildi. İlk kez, makineler ve metal başarılı bir şekilde çalışmakla görevlendirildi.	Endüstri 2.0 Tutarlı bir şekilde parça üretebilen makinelerin yaratılmasıyla artık üretim hattı için temele sahipsiniz. Tekrarlanabilir parçalar, ürünlerin ve süreçlerin tekrarlanabilir ve tutarlı kalitesine yol açar. Makinelerin henüz yapamadığı işleri yapmak için insanlar oradaydı. İnsanın gücü boyundan aşağıya, boyundan yukarıya kaydı.	Endüstri 3.0 Yine, makine kasın önemsiz görevlerini üstlendiğinden, zihin insan teknolojisini öğrenmek ve genişletmek için daha özgür bırakılır. Bilim yarı iletken ürünlere yol açtı ve bilgisayar çağı başladı. Başlangıçta, donanım maliyetleri CAD harcamalarının büyük bölümünü oluşturuyordu, ancak donanım seri üretilip yazılım çok daha sofistike hale geldikçe bu durum değişti.	Endüstri 4.0 Yarı iletken ve ek bilimsel atılımlar, daha iyi sensörler ve geri beslemeli mekanik sistemlere, daha iyi robotik üretim süreçlerine yol açtı. Yazılım daha sofistike hale geldikçe ve çevreyi daha iyi algılayabilir hale geldikçe, CAM sistemleri, insanların yeniden üretebileceklerinin ötesinde kalite üretir.	Endüstri 5.0 Bilgisayar CAD/CAM arabirimi, insan düşüncesiyle kolaylaştırılmıştır ve malzemeler, sosyo-ekonomik ihtiyaçlara dayalı olarak 3B yazdırılmıştır. Çoğu büyük cihaz ve ev sistemi, insan konuşmasına yanıt verecek şekilde otomatikleştirilmiş tir ve son derece gelişmiş ulaşım sistemleri, verimliliği ve güvenliği en üst düzeye çıkarmak için merkezi bir şebekeye yanıt verir.	Endüstri 6.0 Üretim kaynakları bilgisayarlı sistemler tarafından yönetiliyor, insanlar servet temelli bir sistemden hücresel ihtiyaç kültürüne geçiyor ve Yapay Zeka kaynakları, hareketi, bilimsel çabaları ve yaşam koşullarını maksimum verimlilikle yönetiyor. İnsan yaratıcılığı ve kavrayışları dünya çapında ışık hızında paylaşılıyor.

Şekil 1: Sanayi devrimleri ve toplumsal dönüşümler.
Kaynak: (Stankosky, 2019:5).

Sanayi Devrimi'nin birçok olumlu etkisi oldu. Bunlar arasında zenginlikte, mal üretiminde ve yaşam standardında, eğitimde ve sağlık hizmetlerindeki artış sıralanabilir. Toplumda orta ve üst sınıflar Sanayi Devrimi'nden hemen yararlanmıştır. İşçiler için çok daha uzun sürmüştür (FCPS, 2014).

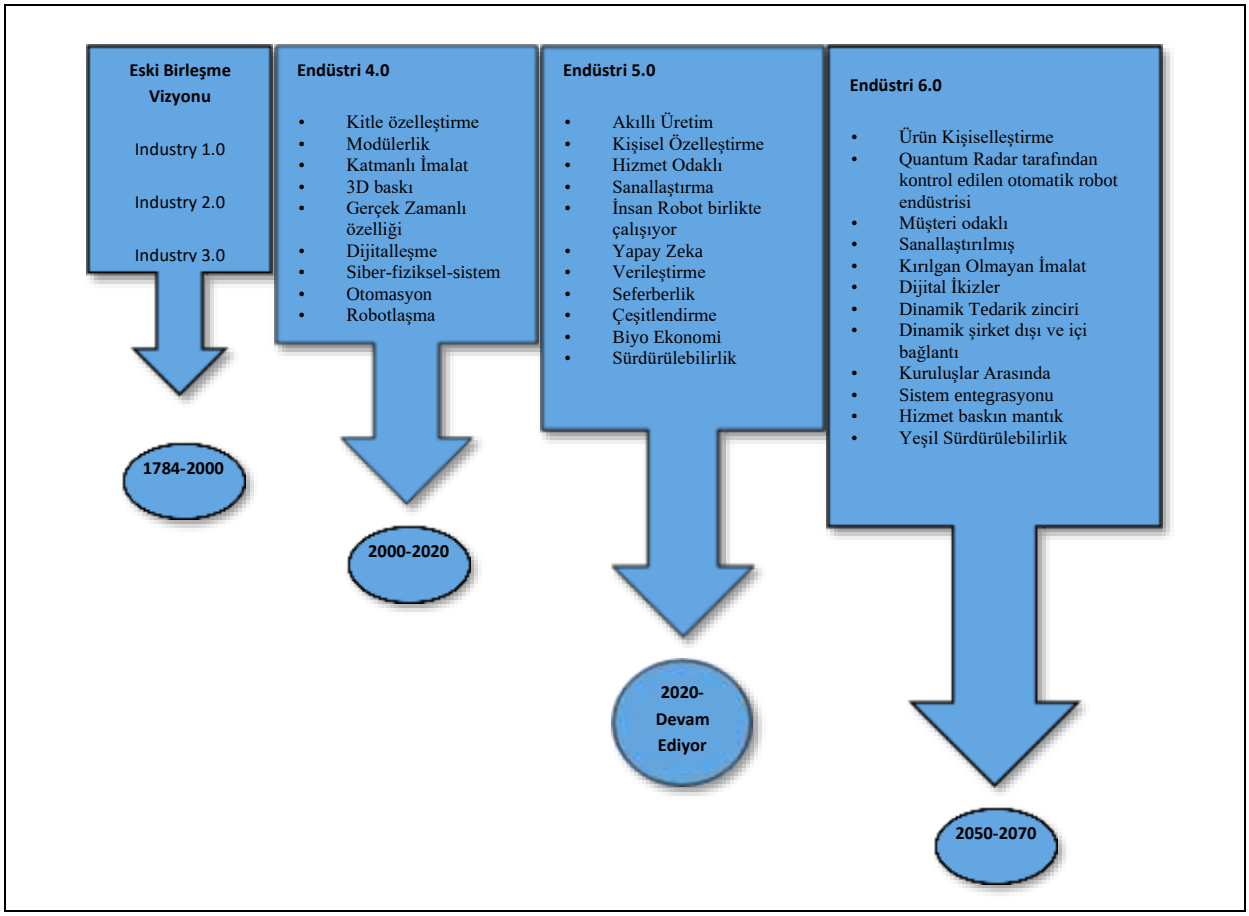

Şekil 2: Endüstri 1.0'dan Endüstri 6.0'a Değişen Vizyon
Kaynak: (Chourasia ve diğ., 2022: 445)

Bu süreçte Toplum 3.0'la artan bilgi üretimi Toplum 4.0'da internet ve dijitalleşme ile geometrik olarak artan veri ve bilgi üretimine dönüşmüştür. Önceki yüzyılla kıyaslandığında teknolojik gelişmelerin ve toplumsal değişimlerin daha hızlı olmasının ardındaki temel itici güç üretilen bilgi ve buna bağlı yenilik miktarındaki artıştır. Veri miktarındaki artış bu verileri kullanarak bilgi üretmeyi sağlayacak sistemleri ve elde edilen bilgiler ışığında insanın görevlerini yerine getirecek yapay zekaya dayalı sistemlerin alt yapısını oluşturmuştur. Toplum 5.0'da süper akıllı toplumu hayata geçirmeye çalışırken insan-robot etkileşimi ve insan davranışının yapay zeka ile kopyalanması gündeme gelmiştir. Bunu sağlamak için en önemli unsur 5G gibi yüksek hızlı internet sayesinde veri aktarımının hızla sağlanması yer almaktadır. Bu aşamada işletmelerin teknolojik olarak ilerlemesinin sağladığı ekonomik güç bazı işletmeler açısından dünyadaki pek çok ülkenin milli gelirlerini aşan ekonomik boyutlara ulaşmış ve bunun sonucunda yönetsel, etik, çevresel ve sosyal alanda çözülmesi gereken pek çok sorunu ortaya çıkarmıştır. Gelinen noktada kuruluşların yerel çevreleri ile sınırlı olmayan tüm toplum için sorumlu ve sürdürülebilir yaklaşımlar sergilemesinin gereği anlaşılmıştır. Bu arayış Toplum 5.0 birey teknoloji etkileşimi ile akıllı araçlarla çözülebileceği düşünülmüş olsa da bunun yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir sosyal sorumluluk sahibi toplumunun bir parçası olarak Toplum 6.0, Endüstri 4.0 ve 5.0, Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Toplum 5.0, ISO 26000'deki sosyal sorumluluğun üç varsayımı ve yedi ilkesinden sonraki adımdır; toplumun işleyişi için gerekli olan iyi gelişmiş tüm sistemlerden (siyasi, ekonomik, yasal, sosyal, sağlık, ekolojik vb.) yararlanır. Bunlar, etkili kişi ve kuruluşların ve toplumsal kuruluşların, iş süreçlerini yöneten insanları ve onların kuruluşlarını, temel performans göstergelerini (KPI), liderliği, ilkeleri ve Endüstri 4.0 ve 5.0 sistemlerini eşleştirmek için Toplum 6.0'ın etkilediği temellerdir.

İnsanoğlunun bu çıkmaz sokaktan kaçınmak için, kısmi refahı artıracak tek taraflı faaliyetler yerine, genel refahı güçlendirmek için akıllıca, yani zorunlu olarak bütüncül davranışları seçebilecek ve savunabilecek en kapsamlı bireylere ihtiyacı vardır. Önemli olan refaha dayalı modern toplumun temeli olan en kapsamlı yaşam kalitesidir. Yaşam kalitesi ile eşanlamlı olan refah şunlara bağlıdır: (1) eğitim, yetiştirme ve sağlık; (2) insanların yaşam koşulları; (3) günlük aktiviteleri; (4) siyasi sürece katılım fırsatları; (5) doğal ve sosyal çevre; ve (6) insanların ekonomik, sosyal ve kişisel güvenliğini etkileyen faktörler. Bütün bunlar ve daha ileri ön koşullar ve yaşam koşulları, çoğunlukla doğa tarafından sağlanmayan koşullardır, bu nedenle davranışa, yönetişime ve yönetime bağlıdırlar. Bu şekilde tanımlanan Refah Toplumu 6.0, yalnızca iş dünyasının değil, tüm kuruluşların modern toplumun üç temel varsayımını uyguladığı ve insanlık tarafından ISO 26000'de ifade edilen bir Sürdürülebilir Sosyal Sorumluluk Sahibi (SSS) toplumunun bir parçasıdır. İnsanlar ve kuruluşları, insanlığın ISO 26.000'de üzerinde anlaşmaya vardığı yedi sosyal sorumluluk ilkesini uygulayarak bu nitelikleri destekler. Bunlar; hesap verebilirlik, şeffaflık, etik davranış ve paydaşların çıkarlarına saygı, hukukun üstünlüğü, uluslararası normlar ve insan haklarıdır (Žižek ve diğ., 2021).

Toplum 6.0 bilginin ışık hızında iletimi ve her şeyin anlık yaşanacak olması insan beyninin yapay zekâ ile kodlanmış dijital ikizlerin hayata geçirilmesini, kişiye özel üretimi ve diğer uygulamalara bağlı üç faydayı daha da ön plana çıkaracaktır. Bunlar;
(1) İnovasyon: yeni iş modelleri, yenilikçilerin dijital ikizler ve araçlar aracılığıyla stratejiler tasarlama yeteneğinden ayrılamaz dünya genelinde ağlara bağlı platformlar.
(2) Kapsayıcılık: Dijital platformlar aracılığıyla her türlü hizmet, çeşitli bölgelerdeki birçok kişiye kolayca ulaşabilir. Bu da, metropol alanlardan uzakta yaşayan insanlara ve tüm topluma fayda sağlayan kapsayıcılığı sağlayacak ve böylece dijital hizmetlerden yararlanabilecekler.
(3) Verimlilik: Dijital platform inovasyonunun gelişmesiyle birlikte hem üretim hem de pazarlama açısından otomatik olarak verimlilik artacaktır (Azhar, 2018).

Sürdürülebilir sosyal sorumluluk sahibi (SSS) toplumunun hayata geçirilmesinde sosyal olarak sorumlu ve dolayısıyla insan faaliyetinin temeli olan değerler, kültür, etik, normlar ve alışkanlıklar ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan kuruluşlarında bu unsurları dikkate alması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu noktada yönetsel açıdan ön plana çıkan önemli bir unsur liderliktir. Çünkü gerek örgütler ve gerekse toplumlar açısından Toplum 6.0 hayata geçirilmesi yani sürdürülebilir sosyal sorumluluk sahibi toplumun oluşturulması uzun vadeli vizyon ve liderlik gerektiren bir süreçtir.

Sonuç

Toplum 6.0 endüstri devrimleri ve teknolojik yeniliklerle ortaya çıkan araçların sadece birey ve kurumlar için değil tüm toplumun refahı için kullanılacağı bir gelecek öngörüsü içermektedir. Temelleri Endüstri 4.0'da ortaya çıkan büyük veri, nesnelerin interneti ve siber fiziksel sistemlerle oluşan ve Endüstri 5.0'da yapay zeka ile akıllanan insan-robot sistemlerle gelişen altyapı quantum radarlarla kontrol edilen otomatik robotlar ve insan aklının kopyalarından oluşan dijital ikizlerin yer aldığı örgütsel iklimleri doğuracaktır.

Bu anlamda en büyük sorun insan ve yapay zekalı dijital kopyaların etkileşiminde ortaya çıkacak yani çalışma ve yaşam koşullarında başta etik olmak üzere, değerler, kültür, normlar ve alışkanlıkların sınırlarının yeniden çizilecek olmasıdır. Zira bu noktada her şeyin dijital olarak kodlandığı bir gelecekte en önemli konulardan birisi de siber güvenlik olacaktır. Bu durum bilinen alışkanlık ve normların değişmesini hatta yeniden yapılandırılmasını gerektirecektir. Her bireyin toplumla birlikte dünyaya bağlı bir ağın parçası olduğu bu gelecekte iyi yönetim için liderlik çok daha önemli hale gelecektir. Liderler sadece bireysel olarak kendilerini ve örgütlerini değil şimdikinden çok daha fazla düzeyde toplum refahını ön plana alan davranışlar sergilemek zorunda kalacaklardır.

Bu açıdan karşılaşılacak üç önemli zorluk şunlardır. (1) Kontrol sorunu: Toplumu kontrol eden dijital ekonomi, ve çevrim içi yaşamın kontrol edilmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır. (2) Eşitsizlik sorunu: İnsanların yerini robotların alması ya da mevcut tüm işlerin bir sistem tarafından yapılabileceği için iş kaybından kaynaklanan eşitsizlik sorunu. (3) Rekabet sorunu: Dikkat edilmesi gereken haksız rekabet sorunudur. Özellikle bir platformun çok baskın olması durumunda kullanıcıların kendisi için en uygun hizmeti seçme şansının azalması (Azhar, 2018).

Kaynakça

Azhar, A. (2018). Manfaat dan Tantangan Platform Digital di Era Revolusi Industry 4.0. https://digitalentrepreneur.id/revolusi-industri-4-0.

Chourasia, S., Tyagi, A., Pandey, S.M. et al. (2022). Sustainability of Industry 6.0 in Global Perspective: Benefits and Challenges. MAPAN 37, 443–452. https://doi.org/10.1007/s12647-022-00541-w

Covey, S. (2005). The 8th Habit: From Effectiveness to Greatness (The Covey Habits Series). USA:FranklinCovey

FCPS. (2014). Social Effects of the Industrial Revolution (1800-1920). FCPS HS Social Studies, 1-2. https://www.studocu.com/ph/document/western-philippines-university/business-admnistration/social-effects-of-the-industrial-revolution/25874443

Houbertz, R. (2022). Why Society6.0? https://society-6.de/wp-content/uploads/2021/06/Why-Society6.0-EN.pdf

Prisecaru, P. (2016). Challenges of the Fourth Industrial Revolution. Knowledge Horizons. Economics, 8(1), 57-62. https://search-proquest-com.ezproxy.libraries.udmercy.edu:2443/docview/1793552558?accountid=28018

Stankosky, M. (2019). Convergence Of Ideas Industry 6.0. http://globalforum.items-int.com/gf/gf-content/uploads/2019/10/GF-2019-Michael-Stankosky.pdf

Žižek, S. Š., Mulej, M., & Potočnik, A. (2021). The Sustainable Socially Responsible Society: Well-Being Society 6.0. Sustainability, 13(16), 9186. MDPI AG. http://dx.doi.org/10.3390/su13169186

GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS

KÜRESEL ENERJİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE YENİ ENERJİ JEOPOLİTİĞİNE ETKİLERİ

Mesut ŞÖHRET

Assoc. Prof. Dr. Gaziantep University, Faculty of Economics and Business Administration, International Relations, Gaziantep, Turkey
sohretmesut@yahoo.com, +905064752053
ORCID NO: (0000-0003-4052-9286)

ABSTRACT

There are fundamental changes in global energy production, supply, and use processes that will affect almost all countries and have far-reaching geopolitical consequences. The carbon emission caused by fossil fuels and the resulting global climate change has led to the transfer of renewable energy sources to the center of the global energy system. The fact that fossil fuels are at the limit of depletion and will be depleted in the future increases the demand for renewable energy sources. In addition, developments in the technological field and technological advances, the gradual decrease in the energy costs obtained from renewable energy sources has enabled these sources to grow faster than the existing energy sources. Many renewable technologies are now cost-competitive with fossil fuels in the energy sector, even before taking into account their contribution to tackling air pollution and climate change. This change undoubtedly brings about a transformation in the global energy markets. While the increase in wind, solar, and other renewable resources of the states or private sector is mostly in the electricity sector, new technologies trigger this transformation in other sectors as well. As electric vehicles expand the distribution of renewable energy in transportation, industry, and buildings, emerging innovations, and technologies in storage (lithium batteries, etc.) are expanding the development potential of renewable energy sources in ways that were unimaginable just two decades ago. The awareness that has developed in the world towards the reduction of fossil fuel use and the rapid expansion of renewable energy sources, along with global steps such as the generally known Kyoto Protocol, Paris Agreement, and the United Nations Climate Change Conference, triggered a global energy transformation that will have deep geopolitical consequences as COP26. Just as fossil fuels have shaped the geopolitical map of the world in the last two centuries, this transformation in energy has the potential to change the global distribution of power, relations between states, the risk of conflict, and social, economic, and environmental impacts. The use of fossil fuels has shaped the geopolitical landscape of the modern world, increasing global energy use fifty-fold in the last two centuries. The geographic concentration of fossil fuels has had a significant impact on the wealth and security of nations. However, renewable resources, together with energy efficiency, have now begun to lead a comprehensive global energy transition. The new geopolitical realities that are starting to take shape will begin to differ considerably from the traditional energy geopolitics map that dominates the current energy system. So much so that with the transformation in the field of energy in the 21st century, the current energy system, which is shaped mainly by fossil fuels, has the potential to bring radical changes in terms of its scope and effects. This study

reveals the transformation of renewable energy sources in the current energy system of the world and examines the effects of this situation on the new energy geopolitics.

Key Words: Energy, Energy Transformation, Renewable Energy Sources, Fossil Fuels, New Energy Geopolitics

ÖZET

Küresel enerji üretim, tedarik ve kullanım süreçlerinde neredeyse tüm ülkeleri etkileyecek ve geniş kapsamlı jeopolitik sonuçları olacak köklü değişiklikler bulunmaktadır. Fosil yakıtların neden olduğu karbon salınımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan küresel iklim değişikliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel enerji sisteminin merkezine taşınmasına neden olmuştur. Fosil yakıtların tükenme sınırında olması ve gelecekte de tükenecek olması yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebi artırmaktadır. Ayrıca teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji maliyetlerinin giderek azalması bu kaynakların mevcut enerji kaynaklarından daha hızlı büyümesini sağlamıştır. Birçok yenilenebilir teknoloji, hava kirliliği ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkılarını hesaba katmadan bile, enerji sektöründe artık fosil yakıtlarla maliyet açısından rekabet edebilir durumdadır. Bu değişim kuşkusuz küresel enerji piyasalarında da bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Devletin veya özel sektörün rüzgar, güneş ve diğer yenilenebilir kaynaklarındaki artış daha çok elektrik sektöründe olurken, yeni teknolojiler diğer sektörlerde de bu dönüşümü tetiklemektedir. Elektrikli araçlar ulaşımda, endüstride ve binalarda yenilenebilir enerji dağıtımını genişletirken, enerji depolamada (lityum piller vb.) ortaya çıkan yenilikler ve teknolojiler, yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişme potansiyelini sadece yirmi yıl önce hayal bile edilemeyen şekillerde genişletmiştir. Genel olarak bilinen Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı gibi küresel adımlarla birlikte fosil yakıt kullanımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının hızla yaygınlaşması yönünde dünyada oluşmaya başlayan farkındalık COP26 olarak, derin jeopolitik sonuçları olacak küresel bir enerji dönüşümünü tetiklemiştir. Fosil yakıtlar son iki yüzyılda dünyanın jeopolitik haritasını nasıl şekillendirdiyse, enerjideki bu dönüşüm de küresel güç dağılımını, devletler arası ilişkileri, çatışma riskini, sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri değiştirme potansiyeline sahip durumdadır. Fosil yakıtlar, mevcut küresel enerji sisteminin, ekonomik büyümenin ve modern yaşam tarzlarının temeli olmuştur. Fosil yakıtların kullanımı, son iki yüzyılda küresel enerji kullanımını elli kat artırarak modern dünyanın jeopolitik manzarasını şekillendirmiştir. Fosil yakıtların coğrafi yoğunluğunun, ulusların zenginliği ve güvenliği üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Ancak yenilenebilir kaynaklar, enerji verimliliği ile birlikte artık kapsamlı bir küresel enerji geçişine öncülük etmeye başlamıştır. Şekillenmeye başlayan yeni jeopolitik gerçekler, mevcut enerji sisteminde hakim olan geleneksel enerji jeopolitiği haritasından oldukça farklı olmaya başlayacaktır. Öyle ki 21. yüzyılda enerji alanında yaşanan dönüşümle birlikte ağırlıklı olarak fosil yakıtların şekillendirdiği mevcut enerji sistemi, kapsam ve etkileri bakımından köklü değişiklikler getirme potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, dünyanın mevcut enerji sisteminde yenilenebilir

enerji kaynaklarının dönüşümünü ortaya koymakta ve bu durumun yeni enerji jeopolitiği üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Enerji Dönüşümü, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Fosil Yakıtlar, Yeni Enerji Jeopolitiği

INTRODUCTION

While the world is witnessing a decrease in fossil fuels, on the other hand, it is faced with climate change caused by these fossil fuels. Energy is a phenomenon that forms the basis of today's civilization and the welfare of nations and is a vital feature that deeply affects the economic and political structures of countries. Because fossil fuels such as coal, oil, and natural gas, have constituted the current energy system of our world for nearly 100 years; Their production, distribution, and use are at the center of international relations. However, the security problems caused by the natural damages caused by climate change in the world have started to change the fossil fuel usage habits of all societies in the world. For this reason, alternatives to the fuels that cause carbon emissions have started to turn to renewable sources. In other words, due to the problems caused by climate change, energy resources that affect the economic structures of states and determine the structure of international politics are going through a rapid change process. Thanks to the developments in science and technology in recent years, renewable energy sources have emerged as a technologically viable, economically attractive, and sustainable option that can increasingly meet the energy needs of many countries, companies, and citizens.

It is possible to say that the global transition to sustainable energy sources will continue to accelerate as the effects of climate change increase and as the fight against the problems caused by weather events, such as drought, storm, and famine becomes more and more critical, and as renewable energy sources steadily increase their capacity to meet our energy needs. Especially in the last 20 years, with the increase in awareness of global climate change, we are witnessing the transformation of the global energy system that helps to structure the geopolitical map of the world. In this respect, the rapid development and spread of renewable technologies will certainly have significant long-term effects on geopolitical dynamics. This continued transition to renewable energy sources represents not only a transition from one fuel group to another but also a general mental shift. So much so that it includes a much deeper transformation in the world's energy systems, with enormous social, economic, and political consequences far beyond the energy sector. In this regard, the term “Energy transformation” corresponds to a larger scope. This transformation in the global energy field will certainly have a particularly significant impact on energy geopolitics. As the share of renewable energy sources in energy production and consumption increases, the need for existing fossil fuels will begin to decrease. Of course, this situation will cause many changes in international politics from a geopolitical point of view. From this perspective, Energy Systems Transformation also affects the institutional arrangements, geopolitical dimensions, and unequal distribution of power that structure and are shaped by the historical and future trajectories of energy systems. The transformation experienced in renewable energy sources heralds a “new energy order” that

reshapes the traditional geopolitical dimensions of energy supply and demand (Bocca, 2020; Van de Graaf, and Verbruggen, 2015). "The global energy transition is more than a simple transformation of the energy sector – it is the transformation of our societies and economies. The energy transition is multifaceted and evolving in terms of technologies, socio-economics, institutional factors, and forms of finance" (Global Energy Transformation, 2019:19)

A SYSTEMIC CHANGE IN ENERGY

Two-thirds of global greenhouse gas emissions are due to human-induced energy consumption. In this regard, it is very important to decarbonize the energy system to stop climate change. Geopolitically, the energy transition reinforces a shift that has already begun from traditional security policy and geographic spheres of influence to control of the flow of goods, information, capital, and information. The transformation of existing energy systems to sustainable and renewable alternatives represents a tremendous management challenge.

According to the latest report by DNV, entitled Energy Transition Outlook 2022: A Global and Regional Forecast to 2050, fossil fuels currently provide more than 80% of the global energy produced in the world, and it has been so for decades. However, with the investments made in recent years, the share of renewable energy sources in the energy market is expected to increase gradually. Accordingly, the fossil slice of the energy market pie is expected to shrink by about one percentage point per year and its share in the global energy supply is expected to fall to just under 50% by the middle of the century (DNV Report, 2022: 106).

Although there is not much change in the share of existing fossil fuels in energy supply compared to about 10 years ago, the share of renewable energy sources in energy consumption has started to increase gradually with the acceleration achieved in the energy production of renewable energy sources.

Energy Resource	Primary Energy Supply (EJ)	Relative Share %
Coal	162	29,0
Oil	176	31,4
Natural Gas	119	21,3
Nuclear	27	4,8
Hydro	13	2,4
Biofuels	56	10,0
Other Renewables	6	1,1
Total	560	100

Table 1: World Total Primary Energy Supply 2012 (Schaeffer, 2015: 869)

As can be seen in Table 1 above, fossil fuels contribute 82% of the energy supply. Nuclear accounts for almost 5% and renewable sources provide 13.5% of the energy supply. This information can be somewhat misleading. Because for non-fuel renewable energy sources (hydro, solar, wind), the output in electricity production is taken equal to the primary energy input. In this respect, "overall primary energy supply statistics underestimate the contribution

of non-fuel renewable energy sources. However, in this case, it is seen that the contribution of new renewable energy sources such as solar and wind is still negligible" (Schaeffer, 2015: 869).

Energy Carrier	Final Energy Consumption (EJ)	Relative Share %
Oil	153	40,7
Electricity	68	18,1
Natural Gas	57	15,2
Biofuels and waste	47	12,4
Coal	38	10,1
Heat and Other	13	3,5
Total	376	100

Table 2: World Total Final Energy Consumption 2012 (Schaeffer, 2015: 869)

As seen in Table 2 above, final energy consumption is dominated by petroleum, which is related to the use of petroleum products in the transportation sector (cars, trucks, ships, airplanes). "The direct use of coal and natural gas, for example for heating and cooking or industrial processes, is less than the use of biofuels and waste. As an energy carrier, electricity accounts for less than 20% of our final energy use. We can also see that the final energy consumption is 560-376=184 EJ (Exajouules) less than the total primary energy supply. These losses in the energy value chain are mainly due to losses in electricity generation" (Schaeffer, 2015: 869).

It is seen that two factors cause a systemic change in this transformation experienced in the field of energy. On the one hand, the increase in the demand for fossil fuels for a certain time is seen as an economic necessity. Demand is expected to continue, especially from developing countries such as China and India, which account for approximately 35% of the world's population. Of course, this increase seems inevitable when the demand from the USA and EU region, which is expressed as developed countries, is added to this situation. On the other hand, the pressure and concerns about climate change caused by the greenhouse gas effect caused by this demand for fossil fuels have started to cause many countries to develop alternative methods to meet their energy needs, causing them to increase their investments in producing, distributing and storing renewable energy resources to meet their energy needs.

Awareness and technological developments around the world about climate change have started to reduce the demand for fossil fuels relatively while increasing the share of renewable energy sources in energy consumption amounts. Rapidly growing renewable energy sources have started to transform the global energy environment irreversibly. From a global perspective, the low-carbon transition is likely to make the energy system more sustainable and at the same time much more heterogeneous. The traditional energy system as it stands today has been gradually shaped over a long period by the internal combustion engine that dominates transportation, as well as the global trade in crude oil, coal, and liquefied natural gas. Therefore, it is relatively homogeneous. However, with the transformation of energy systems, the unique characteristics of each country and region will begin to come to the fore more prominently. (Goldthau, Keim, and Westphal, 2018: 2)

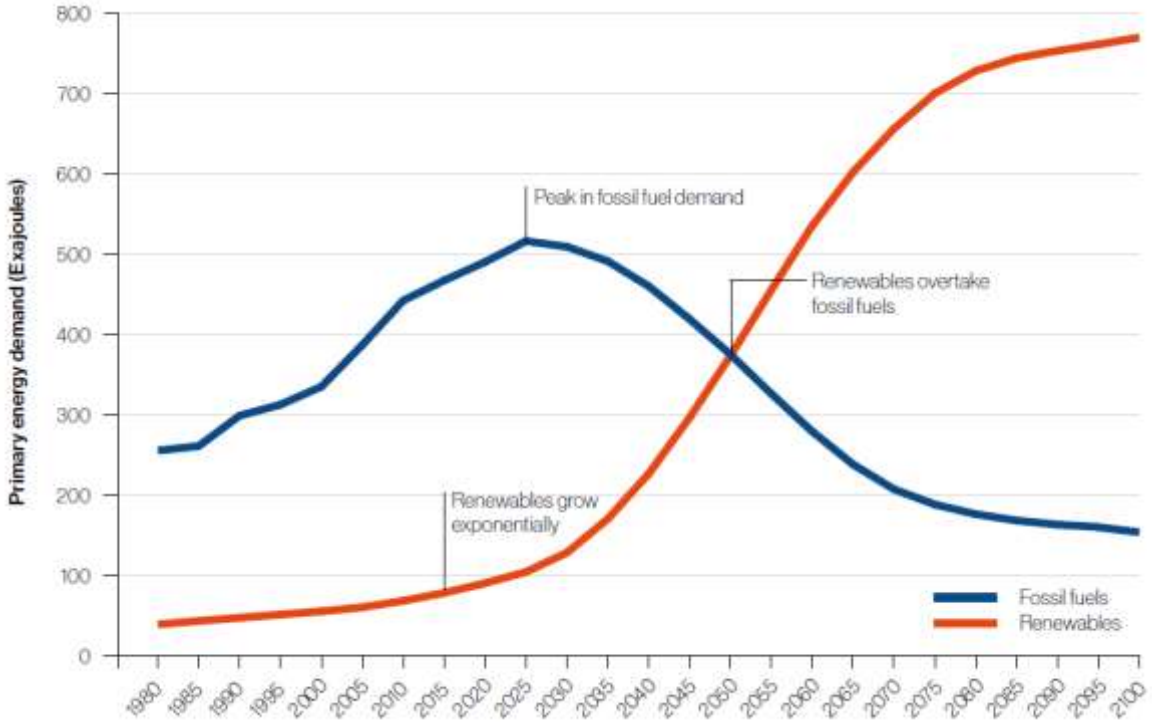

Figure 1: The Energy Transition Framework From Fossil Fuels to Renewable Resources (IRENA Report, 2019: 17)

As can be seen in Figure 1 above, the increasing trend in renewable energy sources started in the 1990s and continued, albeit at small rates, until 2015. On the other hand, the need for fossil fuels has been increasing since the 1990s due to both the increasing population of the world and the economic growth mostly originating from Asia-Pacific (China and India). This increase is expected to last until 2025, after which the demand for fossil fuels will decrease. The contradiction here is quite striking. On the one hand, with the increasing population and economic growth of countries, the demand for fossil fuels increases due to their needs such as electricity use and transportation, while the share of renewable energy sources is gradually increasing in meeting these needs after 2025. In a way, instead of the paradigm of producing energy with fossil fuels, which has been dominant for about 100 years, it is gradually starting to leave it to renewable energy sources. Another important point revealed by the aforementioned graphic is that by the year 2050, the amount of fossil fuel production in energy production and the energy production with renewable energy sources have reached the break-even point and started to surpass fossil fuels after this date. In other words, after 2050, the share of renewable energy sources in the total amount of energy production in the world will begin to be more than 50%. This situation will continue to increase gradually and will continue to increase in favor of renewable energy sources in about 50 years. According to this, for example, by 2100, the amount of energy produced by renewable fuels in the world will be approximately 800 EJ (Exajouules), while this rate will be approximately 150 EJ (Exajouules) in fossil fuels.

Faced with the need for a large-scale energy transition to achieve the goal of sustaining and promoting global prosperity, an energy transition program must draw on the most important experiences of previous large-scale programs and the latest knowledge on change. Although investments in renewable energy sources have an impact on the formation of this situation, it is predicted that the gradual decrease in fossil fuels and the rising trend in prices will increase the demand for renewable energy sources. In addition, as the damage to the world and human life caused by the increasing impact of climate change becomes more apparent, this will lead to a decrease in the demand for fossil fuels.

THE DRIVERS BEHIND THE ENERGY TRANSFORMATION

The transformation in energy systems is not only a technical issue but also a senior management, financial and political issue. Two new driving forces force us to take decisive action. The most easily measurable, commercially and economically, is the "oil peak" problem. Recent research shows we are approaching a global peak in oil production earlier than previous estimates suggest (Larsson, 2009: 2-3).

A global crisis is approaching energy soon that will be difficult to resolve as two radical new changes will make it harder for governments to manage the world's energy system and it will break out. The first is a shift in consumption sources. "The era of increased demand for oil and other fossil fuels in industrialized countries is over; Much of the future demand growth will come from emerging market countries, particularly China and India" (Victor and Linda, 2010: 61-62).

The other major shift in the world's energy system is growing concerned about the environmental impacts of energy use, particularly carbon dioxide emissions, a natural byproduct of burning fossil fuels with conventional technology and the leading human cause of global warming. Concerns about climate change are one reason why major stimulus packages adopted since the start of the global financial crisis in 2007 have included heavy-handed green energy measures: by some accounts they account for 15 percent of global fiscal stimulus spending. Restraining global warming will likely require more than halving emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases over the next few decades, and this goal cannot be achieved simply by playing with the margins (Victor and Linda, 2010: 61-62).

Climate change and air pollution are among the main drivers of the energy transition worldwide. Of course, in addition to these, some other factors enable the rapid introduction of renewable energy sources around the world.

The Decline in the Prices of Renewable Energy Resources

As the costs of renewable energy technologies decrease, it is possible to say that the investments made by individuals, companies, or governments in this field have become an important driving force of the change. In this case, as the conversion time and rate of the investments made in these renewable technologies into earnings decrease, it has begun to be seen as a rational choice to increase the expenditures made for this area (New Energy Outlook Forecasts, 2018). For example, the average cost of electricity from solar and wind power has dropped from 73% in

2010 to 22% in 2018. Similarly, "the cost of lithium-ion batteries used in electric vehicles has dropped by 80% since 2010. As a result of these cost reductions, competitive business models and investments in renewable technologies for profit are increasing" (IRENA Report, 2019: 18)

Technological Innovations in the Energy Sector

Technological innovations have played an important role in accelerating the deployment of renewable energy in the electricity sector as the popularity of renewable energy sources and their energy efficiency have increased. (Karachalios, et. al. 2010). Patent applications in this field clearly show that more technological innovations are made in the field of clean energy technologies compared to traditional energy fields such as fossil fuels and nuclear. Rimmer, (Rimmer,2011: 197-198). Digitalization in every field in the world and innovative approaches in energy storage have started to carry the energy sector to a holistic transformation process. At this point, new digital technologies such as the internet of things, big data, and artificial intelligence allow the formation of smart grids in the establishment and distribution of energy grids.

Although the desired efficiency level has not been achieved in the field of storage, which is vital for variable renewable resources such as wind and sun, the current success in this field is extremely important. In the coming years, it is expected that the batteries used in electric vehicles will become an important storage technology and accelerate the studies in this field. In other words, "Given the advances in battery technology, renewable energy will continue to be a viable and flexible option for electricity" (New Energy Outlook Forecasts, 2018).

Profit Expectations of Institutional and Individual Investors

The renewable energy sector has started to gain importance in recent years since there is no depletion problem and no harm to the environment, and even its cost is much less than fossil fuels. The investments made in this sector pay for themselves in a short time and then turn into profits, which increases the appetite of individual and institutional investors. In this respect, Global investment in renewable energy has made significant progress, with a cumulative amount of US$1.8 trillion between 2013 and 2018. The reduction in installation costs resulting from advances in technology and adapting supply mechanisms to changing market conditions has proven to be an effective catalyst for increasing investment and building additional capacity. Renewable energy investment has increased steadily since 2013, peaking at US 351 billion in 2017 and declining to US 322 billion in 2018. "Despite this slowdown in global investment, falling costs have resulted in more production capacity being built for every dollar invested. 2018 ended with an increase in installed renewable generation capacity with combined solar photovoltaic (PV) and wind (onshore and offshore) capacity additions equal to 149 gigawatts (GW), 6% higher than in previous years, combined with positive investments in previous years" (Küresel Yenilenebilir Enerji Finansmanı Raporu, 2020)

On the other hand, the World Bank and the Norwegian State Wealth Fund have started to announce that they will no longer finance coal investments. Moreover, global insurance companies such as Allianz and AXA have announced that they will phase out insurance coverage for certain coal projects. All these developments stand out as other financial factors

that increase the orientation towards renewable energy sources. In addition, world-leading companies such as Apple and Microsoft have recently announced that their facilities are entirely powered by renewable energy to provide prestige and reduce energy costs. In addition, many other international companies, including IKEA, Tata Motors, and Walmart, plan to achieve both prestige and profit by committing to 100% of their electricity consumption from renewable sources soon (REMADE Index, 2018: 4-5)

Public Pressure and Awareness

Today, environmental problems are encountered at a perceptible rate in individual and social life. "Societies and individuals as consumers realize that the environmental resources that will sustain their lives are gradually decreasing due to environmental problems. As a result, consumers who are aware of their environmental responsibilities emerge. To eliminate these concerns of consumers, it becomes a necessity for businesses to transform their production activities and practices into more environmentally friendly ones within the framework of social responsibility understanding" (Akdağ, and Özdemir, 2020: 3507; Kükrer, 2012: 4506). In this sense, it is very important for business managers to quickly reveal their view of change towards the ecological environment and to see the ecological environment as an important factor influencing the decisions while making decisions related to the planned activities in terms of shaping the future of the world (Akdağ, and Özdemir, 2020: 3508; Özkaya, 2010: 256).

Individual or corporate consumers around the world are increasingly choosing to purchase products and services with a smaller carbon footprint. In this regard, the public opinion formed in each country provides a strong motivation for change in renewable energy sources, especially to prevent the damage caused by greenhouse gases that cause climate change to the world. In research on consumers and consumption, it has been determined that consumers buy some products and do not buy some products due to their environmental characteristics, and they are even willing to pay more to buy environmentally friendly products. On the other hand, companies have started to produce environmentally friendly products without harming the environment or as much as possible based on corporate responsibility. This has resulted in the creation of a giant green market. The number of companies/investors that started to make green products and practices to get more shares from this expanding green market has increased significantly. For example, while the consumer market for green products and services was 230 billion dollars in 2009, this figure is expected to increase to $ 845 billion in 2015 (Turan, 2014: 6)

Being sensitive and responsible for the environment will bring important advantages to a business in terms of public relations and image. The business will be accepted as socially responsible in the market and will come to the fore as a sensitive business with environmental awareness. In addition, the determination of various environmental strategies that are unique to them and difficult to imitate by other businesses will be very effective in their becoming leaders in the sector. Looking at the environment with the dimension of sustainable development will provide a competitive advantage to businesses today (Aytekin, 2007: 5).

Many companies, including major oil companies such as Shell and Exxon Mobil, are now aware of the carbon risk in their operations and have started working to reduce their environmental

impact as a result of pressure from consumers. For example, under increasing investor pressure, Shell has implemented a plan to reduce its consumers' net carbon footprint, including emissions, by approximately 20% until 2035 (Raval, et al. 2018).

Renewable Energy Targets and Stopping Climate Change

Although the effects of climate change and the potential of energy transition do not seem to have been fully grasped yet, the targets and legal regulations on this issue are seen as an important development in creating a certain vision for the future. Although the gap between the desired values and reality in tackling climate change remains significant, the urgency of action to tackle climate change and the implications of policies needed to get the world back on track needs to be fully understood and implemented by decision-makers, consumers, and businesses.

Recent developments in energy transformation started with the 1997 Kyoto Protocol and lasted until 2019. Important milestones in the last 20 years in renewable energy and digitalization are listed below.

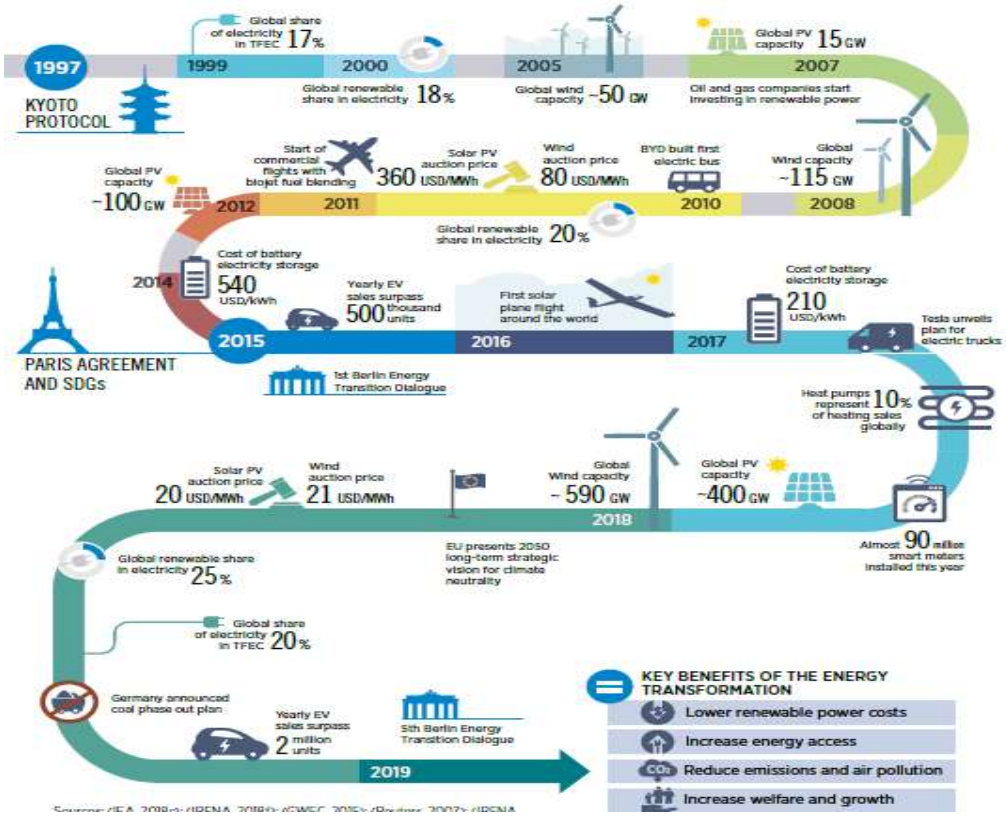

Figure 2: Recent Progress of the Energy Transformation
(Global Energy Transformation, 2019:17)

Many governments, affected by the strengthening commercial situation of renewable energy and the need to decarbonize the energy sector, have started to take steps by making legal regulations and investments in this field. 57 countries have developed plans to completely decarbonize their electricity sectors, and 179 states have set national renewable energy targets until now (Renewables, 2018: 20)

Many countries that do not have oil and natural gas reserves prefer to invest in renewable energy sources because they want to be less dependent on energy imports. This preference can be considered extremely reasonable for them. Because they are not already rich in fossil fuels, they already spend money by importing these resources. Therefore, investing in renewable energy resources offers an important transformation opportunity in terms of reducing the energy dependence of these countries. Interestingly, some major oil-producing countries are also setting targets to increase the share of renewable energy in their energy production. For example, the energy strategy of the United Arab Emirates has set a target of 44% renewable energy in power supply and a 70% reduction in carbon emissions by 2050 (IRENA Report, 2019: 20)

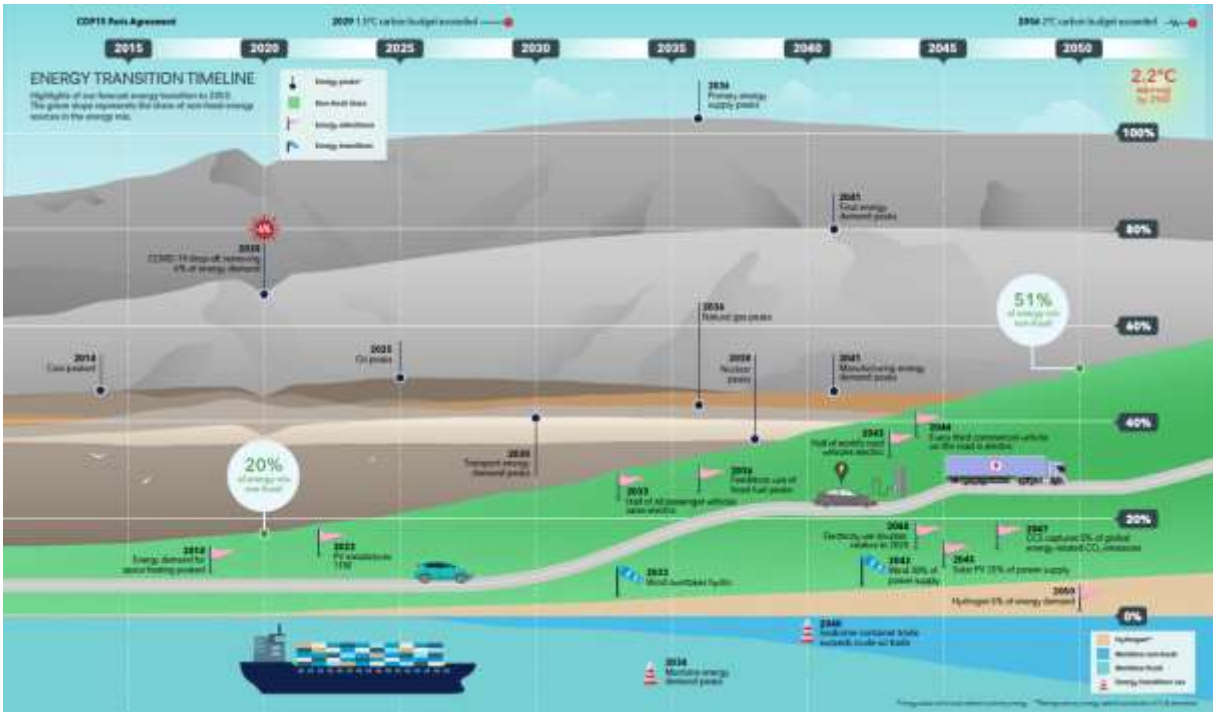

Figure 3: Energy Transition Timeline (DNV Report, 2022: 8).

As shown in Figure 3 above, the Paris Agreement's goal of limiting global warming to 1.5°C is still technically feasible, but the window for action is closing. Securing 1.5°C without a temporary carbon overshoot already seems out of reach. It will result in a warming of 2.2°C by the end of the century, according to DNV's prediction of the 'most likely energy future' (DNV Report, 2022: 7).

SYSTEMIC CHANGES IN ENERGY GEOPOLITICS

The main feature of the transformation in the energy sector is that, on the one hand, climate change, which occurs due to carbon emissions caused by fossil fuels, is increasingly affecting the world, and on the other hand, environmentally friendly renewable energy sources become popular and risen. In addition to the damage, they cause to nature, the gradual decrease of fuels

such as coal, oil, and natural gas and their complete depletion soon necessitate investment in resources that can be alternatives to these products that today's economies depend on. However, the production and use of renewable resources, which differ in many respects from fossil fuels, will have many geopolitical consequences. It is possible to summarize these geopolitical results as follows:

1) While fossil fuels are concentrated in certain geographical regions such as the Middle East and the Caucasus, renewable energy sources are available in more or fewer forms in most countries. In this respect, the importance of existing energy choke points such as the Persian Gulf, the Suez Canal, and Bab el Mandab, which are of critical importance for the global oil supply, will decrease. In other words, these critical waterways, which are seen as vital for the moment, will begin to lose their importance after the oil decreases.
2) Fossil fuels are in stock, so they can be used by being transported from one place to another, in a way, like a conventional commercial product. In addition, to be able to use it, it must be removed, transported by pipeline or vehicles such as ships, and trucks, and made ready for the use of the consumer by undergoing a certain chemical treatment as in oil and natural gas. However, most renewables are in the form of flows and only need to be used once, but energy flows are not self-consuming and are more difficult to interrupt. For example, the wind may not always blow, or even if the sun rises every day, it may be a rainy or snowy day.
3) Renewable energy sources can be used at almost any scale and become more suitable for decentralized forms of energy production and consumption. For example, individuals can install solar panels on the roof of their own houses and obtain and use energy from them. Whereas, fossil fuels must be procured or purchased from another government, company, or individual.
4) Renewables have almost zero marginal cost, and some, such as solar and wind, benefit from cost reductions of around 20% for every doubling of capacity. This increases their ability to drive change (IRENA Report, 2019: 23)

In the 21st century, the transformation in energy production and consumption will be one of the main factors that reshape geopolitics, as well as global inequality, migration, urbanization, technology, environmental sustainability, military capability, and domestic policy trends in big states. Because the current global order, which is based on the extraction of fossil fuels and the energy produced from them, has become unsustainable. For this reason, this systemic change in the international energy field has the potential to affect international geopolitics in many ways. The transition from fossil fuels to renewable energy could change global power relations no less than historical transitions from wood to coal and coal to oil. Coal and steam power, the main energy power of the industrial revolution, has shaped geopolitics from the 19th century to the present, while control over oil production and oil trade has been an important feature of 20th-century power politics since the 1900s.

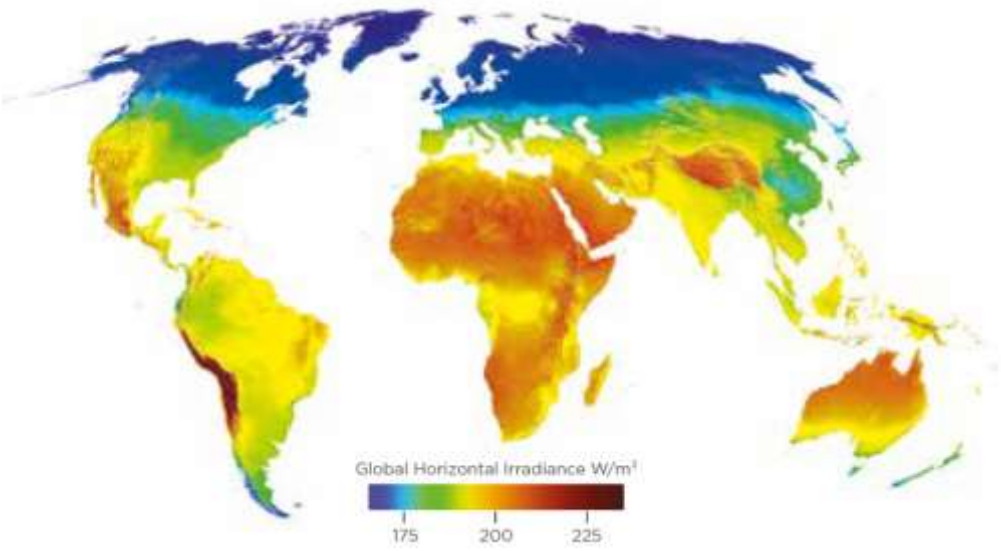

Map 1: Solar Energy Potential of the World (IRENA Report, 2019: 24)

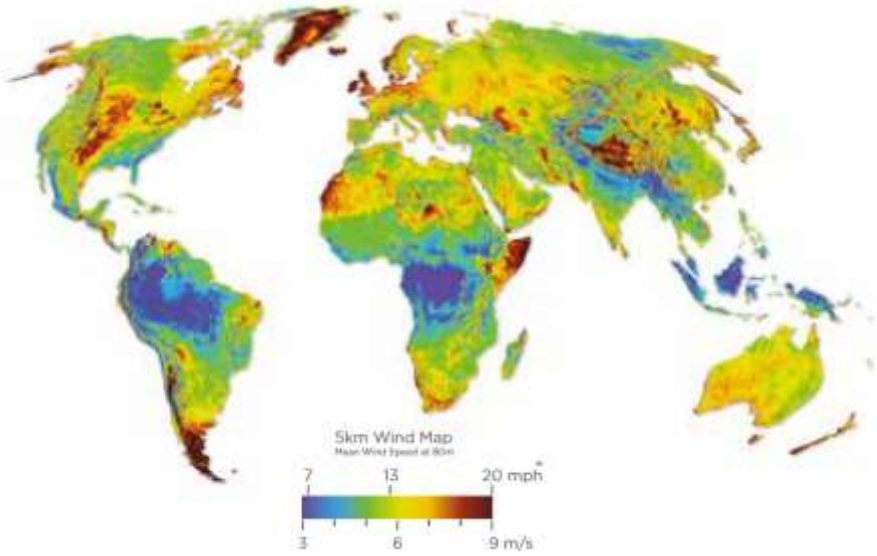

Map 2: Wind Energy Potential of the World (IRENA Report, 2019: 24)

The main factors that determine the relative position of a state in the international system are many socio-economic conditions such as land size, population, natural resources, geostrategic location, military capacity, and GDP produced. In addition, having control over important energy resources and markets or having access to resources provides a significant advantage. Because these elements allow states to protect their vital national interests at home and to benefit from economic and political influence abroad. Therefore, having renewable energy sources or having technologies that store and transform these sources into energy seems likely to change the power and influence of some states and regions over others and redraw the geopolitical map in the 21st century. As can be seen in Map 1 and Map 2 above, countries rich

in solar and wind energy will have the same advantages as countries that used to have fossil fuel resources in the coming years.

CONCLUSION

Carbon emissions, which have increased since the Industrial Revolution, have started to cause global climate change on a very large scale in the world as a curse of fossil fuels. In addition to the carbon emission caused by fossil fuels, the fact that they are being depleted gradually has led to the emergence of alternative inexhaustible and environmentally friendly renewable energy sources to these sources. The global energy transformation has begun to cause systemic change. At this point, while taking measures to reduce carbon emissions around the world, on the other hand, investments and technologies for renewable energy sources increase. The transition to a sustainable energy system also means direct gains for societies and economies through local value creation and indirect benefits for existing consumer countries resulting from reduced dependency on imports. However, energy transformation is developing quite unevenly around the world. Its direct impact on the international division of labor and the world trade system as global value chains rescale, production clusters move to the local level, and goods flow change. About one-fifth of global trade volume consists of products from the mining industry, such as oil, gas, and coal. To the extent that energy supply becomes more technology and innovation-driven process, states will be impacted in their participation in world trade, recalibrate wealth creation, and have profound consequences for the world economy.

The falling costs of wind and solar energy technologies in the transition to renewable energy sources are among the factors that accelerate this process. In addition, the investments made in these areas turn into profits in a short time, which increases their attractiveness among states and investors. In this respect, since technological advances are permanent, they reduce the risk of policy volatility. Progress in solar and wind technology is the best example of how the future can be directed in a certain direction by technology policy.

The restructuring of the energy system will not threaten large oil and natural gas producers such as the Middle East and Russia as quickly and existentially as is generally expected. Even as industrialized countries are decarbonized, demand for oil and gas is likely to remain high for a while until 2035, thanks to the gradual flattening of consumption in China, India, and other emerging economies.

In an energy system dominated by renewable energy sources, most countries will be able to achieve energy independence: they will have greater energy security and more freedom to make energy decisions that suit them. Since some form of economically viable renewable energy potential exists in most places, countries currently heavily dependent on fossil fuel imports will be able to use renewable energy sources to reap strategic and economic benefits.

States have used energy resources as foreign policy tools for a long time. However, in a world powered by renewable energy sources, energy sources will lose their geopolitical importance. So much so that in the words of former US President Jimmy Carter: “No one can ever embargo the sun or interrupt its delivery to us” Oil and gas were used in the past not only as “sticks” to

hurt or deter enemies but also as “carrots” to reward allies and ensure their loyalty. However, this may not be possible with renewable energy sources.

Which countries or regions progress in the energy transition context will largely depend on how exposed they are to changes in fossil fuel trade flows. In addition, another important issue for states will be their investments to become a leader in renewable energy technology and the policies they follow in this field. In other words, the states that best adapt to the energy transformation and quickly adapt their energy needs according to the new situation will be in a superior position compared to other states.

If fossil fuel supplier countries, such as oil-rich countries in the Middle East, or countries with fossil fuel-based economies such as Russia, cannot transform their economies for a new energy age, they are likely to see a decline in their global power and influence. In addition, the energy transition is expected to put pressure on fossil fuel prices. Therefore, if fossil fuel-rich states' fossil fuel revenues decline, they will need to rethink their national priorities and strategies. In particular, these states in the Middle East, which are called rentier states, will need to plan how to finance their budgets and meet the needs of their citizens. Because in many oil-rich countries there is an implied social contract for the generous services provided by state authority. However, if oil revenues fall for a long time, these states will have difficulties in providing the services they offer to their citizens. When these states face unfamiliar economic difficulties, this situation will have the potential to undermine the legitimacy of the state, possibly leading to social unrest and even civil war. This situation will cause a global migration wave, which we have seen in the Syrian civil war. Therefore, the emergence of a power vacuum, especially in the petro-states of the Middle East, is potentially the greatest geopolitical risk of the transformation of energy resources.

REFERENCES

Akdağ, Mustafa and Özdemir, Merve (2020). “Çevreye Duyarlılık ve Sorumluluk Bağlamında Yeşil Halkla İlişkiler Ve Antroposen Kavramı: Billboardlar Üzerinden Bir Göstergebilimsel Analiz” International Journal of Society Researches, 16 (Special Issue), pp.3505-3532

Aytekin, P. (2007). Yeşil Pazarlama Stratejileri. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5 (2), pp. 1-20.

Bocca, R. (2020, April 26). As coronavirus shocks the energy sector and economy, is now the time for a new energy order? https://www.weforum.org/agenda/2020/04/energy-oil-gas-electricity-sustainability-economy-covid19-coronavirus-pandemic-market-stability/

DNV Report, (2022). Energy Transition Outlook 2022: A Global and Regional Forecast to 2050, https://www.dnv.com/energy-transition-outlook/download.html?utm_source

European Patent Office Report, (2010). Patents and clean energy: bridging the gap between evidence and policy Summary of the report, https://seors.unfccc.int/applications/seors/attachments/get_attachment?code=RTJFGDUB07OUE5EDTHJDBM96HHV3IABU (15.12.2022)

Goldthau, Andreas, Keim, Martin and Westphal, Kirsten (2018). The Geopolitics of Energy Transformation Governing the Shift: Transformation Dividends, Systemic Risks and New Uncertainties, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comment, No.42, pp.1-4

Global Energy Transformation (2019). A Road Map to 2050, https://www.irena.org/publications/2019/Apr/Global-energy-transformation-A-roadmap-to-2050-2019Edition (19.12.2022)

IRENA Report, (2019). A New World: The Geopolitics of the Energy Transformation, https://www.irena.org/publications/2019/Jan/A-New-World-The-Geopolitics-of-the-Energy-Transformation (15.12.2022)

Karachalios, Konstantinos, et. al. (2010). "Patents and Clean Energy: Bridging the Gap Between Evidence and Policy", The United Nations Environment Programme, the European Patent Office, and the International Centre for Trade and Sustainable Development, 30 September 2010, http://www.epo.org/topics/issues/ clean-energy/study.html (16.12.2022)

Kükrer, Ö. (2012) Tüketicilerin Çevresel Sorumluluklarının Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumlarına Etkisi: Eskişehir Örneği, Journal of Yasar University 26 (7), 4505–4525.

Küresel Yenilenebilir Enerji Finansmanı Raporu, (2020). https://www.dunyaenerji.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/2020-Kuresel-Yenilenebilir-Enerji-Finasmani-Raporu.pdf (16.12.2022)

Larsson, Mats (2009). Global Energy Transformation: Four Necessary Steps to Make Clean Energy The Next Success Story, London: Palgrave Macmillan

New Energy Outlook Forecasts, (2018). Cheaper Renewables and Batteries, Shrinking Role of Fossil Fuels, https://sdg.iisd.org/news/new-energy-outlook-forecasts-cheaper-renewables-and-batteries-shrinking-role-of-fossil-fuels/ (15.12.2022)

Özkaya, B. (2010). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar, Öneri 9 (34), pp. 247-258.

Raval, Anjli, Hook, Leslie, and Mooney, Attracta (2018). Shell Yields to Investors by Setting a Target on Carbon Footprint, https://www.ft.com/content/de658f94-f616-11e8-af46-2022a0b02a6c (17.12.2022)

REMADE Index, (2018). Corporate Sourcing of Renewables: Market and Industry Trends,https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2018/May/IRENA_Corporate_sourcing_2018_summary.pdf (17.12.2022)

Renewables (2018). Global Status Report: A Comprehensive Annual Overview of the State of Renewable Energy, https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2018_Full-Report_English.pdf (19.12.2022)

Rimmer, Matthew (2011). A Proposal for a Clean Technology Directive: European Patent Law and Climate Change, Renewable Energy Law and Policy Review, 2, (3), pp. 195-204

Schaeffer, Gerrit Jan (2015). Energy Sector in Transformation, Trends, and Prospects, Procedia Computer Science 52, pp. 866 – 875

Tolchin, Martin (1979). Carter Welcomes Solar Power, https://www.nytimes.com/1979/06/21/archives/carter-welcomes-solar-power.html (20.12.2022)

Turan, Feryal (2014). Çevre Dostu Şirketler: Yeşil Göz Boyama Mı Çevresel Üretim Mi?, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, 1-26

Van de Graaf, T., & Verbruggen, A. (2015). The Oil Endgame: Strategies of Oil Exporters in a Carbon-Constrained World, Environmental Science & Policy, 54, pp. 456–462. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.08.004

Victor, David G. and Yueh, Linda (2010). The New Energy Order: Managing Insecurities in the Twenty-first Century, Foreign Affairs, 89 (1), pp. 61-73

TÜRKİYE BANKACILIK FAALİYETLERİNDE KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ROLÜ

SUNA SOYLU [1], Prof. Dr. NAZİF ÇALIŞ [2]

[1] İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Enstitüsü,

suna.soylu.sbe19@iste.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-3445-3879

[2] İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Enstitüsü,

nazif.calis@iste.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-0248-1349

ÖZET

Ekonomik büyüme ve banka kredileri arasındaki ilişki, ekonomik faaliyetlerin genel seviyesi ile banka kredileri arasındaki ilişkidir. Genellikle, ekonomik büyüme ile banka kredileri arasında pozitif bir ilişki vardır, yani ekonomik büyüme arttıkça bankaların verdikleri krediler de artar. Bu ilişki, bankaların ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçlayan makroekonomik politikaların bir sonucudur. Bankalar, ekonomik büyümeyi desteklemek için kredi verirler ve böylece üretim ve satışların artmasına yardımcı olurlar. Ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla verilen krediler, özellikle KOBİ'lerin üretim ithalat ve ihracat için gerekli finansman kaynağını sağlamaktadır. Bu ilişki, araştırmalar ve analizler ile desteklenmektedir. Ekonomik büyüme ve banka kredileri arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki, makroekonomik politikaların önemli bir parçasıdır ve üretim artışına dayanır. Bu konu, geçmişten günümüze birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bireysel krediler talebi etkilerken, arzın talebi etkilemesi sonucu inşaat sektörü ve diğer sektörlerin üretim ve satışı doğrudan veya dolaylı olarak etkilenir. Küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik mali destek ve proje destekleri, küçük ve orta ölçekli işletmelerin üretim ve ihracatının teşvik edilmesinde olumlu rol oynamıştır. Bu çalışma, yıllar itibariyle ekonomik büyüme ve bankacılığın gelişimini incelemektedir. Analiz bölümünde, 2007-2021 döneminde bireysel ve KOBİ banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için çeyreklik veriler kullanılmıştır. Birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlık yapılarını belirlemek ve Johansen eşbütünleşme analizi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, GSYH, KOBİ

1. GİRİŞ

Türkiye'de, bankacılık faaliyetlerinde kredilerin ekonomik büyüme ile ilişkisi önemlidir. Krediler, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyümesine yardımcı olabilir

ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Krediler, işletmelerin yatırım yapmasını ve yeni ürünler ve hizmetler geliştirmesini sağlar, böylece işletmelerin cirosunu artırır ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi destekler. Aynı zamanda, krediler, insanların tüketim harcamalarını artırmasına yardımcı olabilir ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Ancak, aşırı kredi verme ve kredi geri ödeme güçlüğü gibi riskler de mevcuttur. Bu nedenle, kredi verme faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yönetilmesi önemlidir. Kredi verme faaliyetlerinin yönetimi, risklerin azaltılmasını ve ekonomik büyümeyi destekleyici bir ortamın oluşturulmasını amaçlar.

Ekonomik büyüme, ülkelerin ekonomik hedeflerini ve planlarını gerçekleştirme sürecinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle, ekonomik büyümeyi etkileyen kavramlar gün geçtikçe önem kazanmakta ve araştırılmaya başlanmaktadır. Özellikle, bankacılık sektörünün yıl sonu bilançolarında önemli bir yere sahip olan ve yıllar içinde artan bir grafik çizen krediler, ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olarak yerini almakta ve büyümeye kısa ve uzun dönemde önemli katkılar sağlayabilmektedir. Finansal sistemin önemli unsurlarının başında gelen bankacılık sistemi ekonomik büyüme arasındaki ilişki, geçmiş yıllardan beri birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırmalar, kredilerin ekonomik büyümeye ve bu büyümenin kredilere etkisinin yanı sıra, karşılıklı bir ilişkinin de olduğunu göstermiştir(Taşçıoğlu, 2021)

Bankacılığın finansal sistem içinde iki temel işlevi vardır. Biri fon fazlası olan kişi veya kurumlara birikimlerini sistem içinde değerlendirebilmeleri için kaynak sağlamaktır. Bu da yurtiçi tasarrufları artırmakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. İkinci işlev, bireysel veya kurumsal fon açıklarını kapatacak şekilde finansman sağlamaktır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik mali destekler, işletmelerin iş hacimlerinin genişletilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Pozitif piyasa hissiyatı nedeniyle ekonomik büyüme, KOBİ'lerin üretimi artırmak için kredi kullanarak işlerini büyütmelerine yol açabilir. Bireysel bir bakış açısıyla, kredi vermenin, banka kredisi olan hanelerin artan tüketici harcamaları ile toplam talep üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu görülmektedir.

Bu sebeble çalışmada KOBİ ve Bireysel Tüketici Kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla 2007:Q1 2021:Q4 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile analiz edilmiş sonrasında Johansen eş bütünleşme testi verilerin arasında eşbütünleşik ilişki incelenmiştir.

2. UYGULAMALAR

2.1. Veri Seti ve Özellikleri

Bu çalışmada, 2007 ile 2021 arası dönemde GSYH(Milyon/TL) ile Türkiye' nin KOBİ ve Bireysel Tüketici Kredileri(Milyon/TL) verileri arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla analizde Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır.

Değişkenlerin, analiz dönemi ve verilerin elde edildiği kaynaklar Çizelge 1.' de gösterilmektedir:

Çizelge 1. Veri ve Özellikleri

Veri Seti	Dönemi	Veri Kaynağı
GSYH	2007:Q1- 2021:Q4	https://data.tuik.gov.tr/
KOBİ Kredileri	2007:Q1- 2021:Q4	https://www.bddk.org.tr
Bireysel Tüketici Kredileri	2007:Q1- 2021:Q4	https://www.bddk.org.tr

2.2. Yöntem: ADF(Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi Analizi ve Johansen Eşbütünleşme Analizi

Bir serinin durağanlığını belirlemek için genellikle birim kök analizi kullanılır. Değişkenlerin önceki dönemlerdeki değerlerinin bu dönemi nasıl etkilediği belirlenerek serinin uzun dönem özellikleri belirlenebilir. Bu nedenle herhangi bir dizinin geçmiş değerlerinden nasıl etkilendiğini anlamak için serinin her döneme ait değerlerinin önceki dönem değerlerine göre regresyon yapılması gerekir (Tarı, 2016). Serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanacaktır.

Birim kök testi sınamasında, bağımlı değişken olan y_t'yi rassal yürüyüş modeline göre aşağıdaki gibi ifade edebiliriz.

$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + u_t$ (Sabit terimsiz ve trendsiz regresyon)
$\Delta y_t = \beta 1 + \delta y_{t-1} + u_t$ (Sabit terimli ve trendsiz regresyon)
$\Delta y_t = \beta 1 + b2t + \delta y_{t-1} + u_t$ (Sabit terimli ve trendli regresyon)

ADF test istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon test kritik değerlerinin mutlak değerinden küçük ise birim kök olduğu yani serinin durağan olmadığı ortaya çıkar. ADF test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon testi kritik değerinin mutlak değerinden büyükse birim kök olmadığı ve zaman serisinin durağan olduğu anlamına gelmektedir.

Modelde ikiden fazla değişken varsa, birden çok eşbütünleşme vektörü olabilir. Diğer bir deyişle, modeldeki değişkenler arasında birden fazla ilişki olabilir. Genel olarak, m değişkenleri için m-1 eş bütünleşme vektörleri görülebilir. Bu nedenle, m=2 durumunda, eğer değişkenler eşbütünleşik ise, bir eşbütünleşik vektör olabilir veya birden çok eşbütünleşik vektör olabilir.Böylece maksimum olasılık optimizasyonuna dayanan Johansen eşbütünleşme yöntemi, özellikle değişken sayısının ikiden fazla olması durumunda daha güçlü sonuçlar vermektedir(Gonzalo,1994).

2. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

ADF birim kök testi hipotezlerinde birim kökün varlığı H_0 hipotezi ile sınanır

H_0: Birim kök vardır, seri durağan değildir.

H_1: Birim kök yoktur, seri durağandır.

Birim kök test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 2.ADF Analiz Sonuçları

Değişkenler (Düzey ve Birinci Farklar)	% 5 Kritik Değeri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri (p)
GSYH	-2.58	0.5697	0.9875
DGSYH	-2.58	-3.8369	0.0047
KOBİ	-2.58	3.1966	1.0000
DKOBİ	-2.58	-4.7866	0.0002
TÜKETİCİ	-2.58	1.2148	0.9979
DTÜKETİCİ	-2.58	-2.7678	0.0692

Çizelge 2.' ye göre serilerin ADF Birim Kök Testi sonuçları incelendiğinde; üç değişken de düzey de ADF Test İstatistiği, kritik değerden büyük olduğundan durağan değildir. Bu sebeble H_0 reddedilemeyeceği sonucuna ulaşılmaktadır. Serilerin olasılık değerleri incelendiğinde birim kök içerdiklerini göstermektedir ($p>0.10$). Birinci farklar alınarak seriler incelendiğinde ise H_0 reddedilir H_1 kabul edilir. Seriler birinci farkları alındığında durağan çıkmaktadır ($p<0.10$). Sonraki adımda serilerin uzun dönemli ilişkileri Johansen eşbütünleşme testi ile incelenecektir.

Yapılan birim kök testi sonucunda elde edilen bulgulardan sonra seriler düzenlendikten sonra birden fazla eşbütünleşik ilişki bulunabilen Johansen (1995) Eşbütünleşme Testi uygulanmaktadır. Hipotez aşağıdaki kurulmuştur.

H_0= Seriler arasında uzun dönemli ilişki yoktur.
H_1= Seriler arasında uzun dönemli ilşki vardır.

Johansen(1995) eşbütünleşme testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 3. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Öz Değer	Trace Test İstatistiği	Olasılık Değeri (p)
None*	0.872208	140.0947	0.0001
At most 1*	0.232576	24.88328	0.0015
At most 2*	0.164420	10.05921	0.0015

Çizelge 3 de görüldüğü üzere hipotez numaralarının yanında * bulunmaktadır. * olması durumu prob. < 0.05, yani yani eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Eş bütünleşme test sonuçlarına göre değişkenler arasında 3 eşbütünleşme denkleminin var olduğu görülmektedir. Test sonuçlarına göre KOBi ve Tüketici Kredileri ile Ekonomik Büyüme

(GSYH) değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu değişkenler uzun dönemde birbirini etkilemekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Banka kredileri, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olabilir. Özellikle, KOBİ'lerin finansmana erişiminde zorluklar yaşaması sıkça bir sorundur ve bu nedenle banka kredileri, KOBİ'lerin büyümesine ve ekonomik kalkınma sürecine katkıda bulunmaya yardımcı olabilir. Kobi kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, genellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak verilen kredilerdir. Bu krediler, KOBİ'lerin üretim, satış ve pazar payını artırmalarına yardımcı olur ve böylece ekonomik büyümeyi destekler. KOBİ'ler, ekonomik büyümeyi desteklemek için önemlidir çünkü genellikle ülkelerin çoğunluğunu oluştururlar ve çalışanlarının çoğunu işe alırlar. KOBİ'lerin büyümesi, dolayısıyla işsizlik oranını azaltır ve ülkelerin genel ekonomik performansını artırır. KOBİ'lerin finansmana erişiminde zorluklar yaşaması, özellikle küçük KOBİ'ler için sıkça bir sorundur. Bu nedenle, kobi kredileri, KOBİ'lerin büyümesine ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmaya yardımcı olabilir. Bu krediler, KOBİ'lerin yatırım yapmalarına, üretimlerini artırmalarına ve pazarlarını genişletmelerine yardımcı olabilir. Ancak, kobi kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, yalnızca kredilerin verilme şekline ve koşullarına bağlıdır. Örneğin, kredilerin faiz oranlarının yüksek olması, KOBİ'lerin borç yükünü artırabilir ve böylece KOBİ'lerin büyümesini engellediği gibi, ekonomik büyümeyi de olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, kobi kredilerinin verilme şeklinin ve koşullarının adil olmaması, KOBİ'ler arasında adaletsiz bir rekabet ortamı yaratabilir ve böylece ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir.

Bireysel krediler ise, kişilere verilen ödeme koşullarına göre vadeli veya vadesiz olmak üzere iki çeşittir. Vadeli bireysel krediler, belirli bir vade sonunda ödeme yapılması gereken kredilerdir. Bu tür krediler, genellikle ev alımı, araba alımı gibi yatırım amaçlı kullanılır. Vadesiz bireysel krediler ise vade olmayan, anında kullanılabilen kredilerdir ve genellikle tüketim amaçlı kullanılır.

Bireysel krediler, ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olabilir. Örneğin, bireylerin yatırım amaçlı kullandıkları vadeli bireysel krediler, KOBİ'lerin üretim, satış ve pazar payını artırmalarına yardımcı olabilir ve böylece ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Ancak, vadesiz bireysel kredilerin tüketim amaçlı kullanılması, özellikle

yüksek faiz oranları nedeniyle, bireylerin tasarruf oranını azaltabilir ve böylece ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, bireylerin kredi çekmeyi tercih etmeleri, üretim faaliyetlerine yönelik yatırımlarda azalma ve tasarruf oranının düşmesi gibi nedenlerle, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, bireylerin de KOBİ kredileri gibi kredi çekme kararlarının, ekonomik büyümeyi destekleyici bir şekilde verilmesi önemlidir.

Çalışmada 2007-2021 çeyreklik veriler ile incelenmiştir. Değişkenler arasında yapılan eşbütünleşme testi sonuçlarında veriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmüştür. KOBİ ve Bireysel Tüketici kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğu sonucunu doğurmuştur. İlerleyen çalışmalarda kısa dönemli yönünü incelemke için Granger nedensellik testi yapılabilir.

Sonuç olarak ekonomik büyüme ve üretim arttıkça hızla daha fazla büyüyen KOBİ'lerin bankalar ile desteklenmesi gerekmektedir. Ekonomik büyüme ve bankacılık arasındaki sağlıklı bir ilişki kurlabilmesi için önemli olan ekonomi politikasının hedeflerine ulaşmasıdır. Kredilendirmenin doğru sektörlere yönlendirilmesi, bölgesel ürünlerin desteklenmesi, sektör kredilerinin öne çıkarılması, yatırım ve üretimin ve nihayetinde ihracatın artırılması ekonomik büyümeyi hızlandıracak ve takipteki kredi oranlarını düşürecektir. Sorunlu kredileri en aza indirmek ve kredi geri ödeme problemlerinden kaçınmak bankamın mali yapısını olumsuz etkilemeyecektir. Bankacılık sektörü ülke ekonomisinde ve ticari büyümede etkinliğini sürdürecektir.

.

KAYNAKÇA

Fuller, W.A. (1976) *Inroduction to Statistical Time Series*, New York, Wiley.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). *Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root*. Journal of the American statistical association, 74(366a), 427-431.

Brooks, C. (2008) *Introductory Econometrics for Finance*, New York, Cambridge University,318.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). *Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root*. Econometrica: journal of the Econometric Society, 1057-1072.

Johansen, S. (1988). *Statistical analysis of cointegration vectors*. Journal of economic dynamics and control, 12(2-3), 231-254.

Johansen, S., & Juselius, K. (1990). *Maximum likelihood estimation and inference on cointegration—with appucations to the demand for money*. Oxford Bulletin of Economics and statistics, 52(2), 169-210.

Taşçıoğlu, Y.S., *Bankacılık Sektöründe Bireysel Kredilerin ve Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rize, 2021.

https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis (Erişim tarihi: 10.12.2022)

https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113 (Erişim tarihi: 10.12.2022)

Gonzalo, J. (1994). *Five Alternative Methods of Estimating Long-Run Equilibrium Relationship*, Journal of t Econometrics Society, Vol.60, Issues 1-2, 203-233

Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. İstanbul: Küv Yayınları.

Çelik, İ., & Kahyaoğlu, S. B. (2021). *Finansal Zaman Serisi Analizleri*: Gazi Kitabevi.

Net Sıfıra Doğru Muhasebenin Rolü

The Role of Accounting Towards Net Zero

Prof. Dr. Rahmi YÜCEL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
yucel_r@ibu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8601-921X

ÖZET

İklim değişikliğinin etkileri ve sürdürülebilirlik gündemi, gelecek on yılda işletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik risklerin analiz ve raporlanmasında yeni bir çerçeveye ihtiyaç duyacağına işaret etmektedir. İşletmelerin sürdürülebilirliği hayata geçirebilmeleri için, sürdürülebilirlik boyutlarını içeren sürdürülebilirlik raporlaması, iklim değişikliğinin etkileri, sürdürülebilirlik riskleri, sürdürülebilirlik finansmanı, sürdürülebilirlik için yenilik ve risk yönetimi gibi alanlara odaklanmaları gerekecektir. Gelecek sürdürülebilir olmayan uygulamaların dezavantajlarını ön plana çıkaracağından iyi yönetilen işletmeler çevreyle olan bağımlılıklarını anlayarak emsallerinden daha iyi performans gösterebilecektir. Bu noktada muhasebe ve finans profesyonellerine olan ihtiyaç her zamankinden daha fazla olacaktır.

Bu kapsamda çalışmada işletmelerin karbon ayak izi raporlanmasından sosyal etkinin ölçülmesine kadar pek çok noktada ihtiyaç duyacakları raporlama mekanizmalarının oluşturulmasında gerekli olan finansal olmayan bilgilerin ölçülmesi, izlenmesi ve raporlanmasında muhasebe meslek mensuplarına rolüne ilişkin bir durum değerlendirmesi ve gelecek tartışmasına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Net sıfır, sürdürülebilirlik, muhasebe.

ABSTRACT

The impacts of climate change and the sustainability agenda indicate that businesses will need a new framework in the analysis and reporting of environmental, social and economic risks in the next decade. In order for businesses to implement sustainability, they will need to focus on areas such as sustainability reporting including sustainability dimensions, the effects of climate change, sustainability risks, sustainability financing, innovation for sustainability and risk management. As the future will highlight the disadvantages of unsustainable practices, well-managed businesses will be able to outperform their peers by understanding their dependence on the environment. At this point, the need for accounting and finance professionals will be more than ever.

In this context, the study includes a situation assessment and future discussion on the role of professional accountants in measuring, monitoring and reporting the non-financial information required in the creation of reporting mechanisms that businesses will need at many points, from carbon footprint reporting to measuring social impact.

Keywords: Net zero, sustainability, accounting.

Giriş

Financial Accounting Standards Board (FASB, 1978), finansal raporların amacını; "mevcut ve potansiyel yatırımcı ve kredi verenlerle rasyonel yatırım, kredi ve benzeri kararlar almak için kullanacak diğer kullanıcılar için faydalı enformasyon sağlamak" şeklinde tanımlamaktadır. Bu nedenle finansal tablolar aracılığı ile sağlanan enformasyonun, yatırımcı ve kredi verenlerin gelecekteki nakit akımlarının "miktar, zamanlama ve belirsizliği" hakkında verecekleri kararlarda yardımcı olması beklenir. Finansal raporların kullanıcılara firmaları karşılaştırma ve geçmiş dönemlerle kıyaslama imkânı sağlaması maksadıyla ortak raporlama kural ve esasları geliştirilmiştir. Bu konuda International Accounting Standards Committee (IASC) tarafından 1973-2001 arasında tasarlanan ve International Accounting Standards Board (IASB) tarafından yayınlanan çok sayıda uluslararası muhasebe standardı (International Accounting Standards-(IAS)) mevcuttur. Bu standartların ilki (IAS1-Presentation of Financial Statements) finansal tabloların sunuluşu ile ilgilidir. IAS1 1974 yılındaki ilk taslak yayınından günümüze ilgili olduğu diğer standartlarla birlikte çeşitli değişiklik ve revizyonlar geçirmiştir. 18 Aralık 2003 tarihinde son kapsamlı değişimi yapıldıktan sonra, 1 Ocak 2005 tarihinde etkin olarak uygulamaya konmuştur. IASB tarafından IAS1'de finansal tablolar; "işletme tarafından yerine getirilen finansal işlemlerin ve finansal pozisyonun şekillendirilmiş bir sunumu" olarak tanımlanmaktadır. Standart, genel amaçlı finansal tabloların amacını; "işletmenin finansal durumu, performansı ve nakit akımıyla ilgili enformasyonu ekonomik kararlar alırken faydalanacak yaygın bir kullanıcı kitlesinin faydasına sunmak" olarak ifade eder (Yücel, 2015:66).

Tanımlarda da belirtildiği üzere finansal tabloların şirket performansına ilişkin bilgi vermesi performans kavramının içeriğini oluşturan ve özellikle son 50 yıllık dönemde özellikle tartışılan finansal olmayan performans boyutunun önemini artırmıştır. Bu açıdan mali tablalara yansımayan performans içeriği özellikle ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları içeren sürdürülebilirlikle ilgili gelişmelerle daha da önemli hale gelmiştir. Bu nedenle mali tablolara yansımayan ancak performansı etkileyen/etkileyecek olası unsurların raporlanmasına ilişkin entegre raporlama, sürdürülebilirlik raporlaması gibi gelişmeler yaşanmıştır.

Bu kapsamda çalışmada işletmelerin karbon ayak izi raporlanmasından sosyal etkinin ölçülmesine kadar pek çok noktada ihtiyaç duyacakları raporlama mekanizmalarının oluşturulmasında gerekli olan finansal olmayan bilgilerin ölçülmesi, izlenmesi ve raporlanmasında muhasebe meslek mensuplarına rolüne ilişkin bir durum değerlendirmesi ve gelecek tartışmasına yer verilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Finansal tablolar olarak isimlendirilen biçimsel veya biçimsel olmayan finansal raporlar; varlıklar, kaynaklar ve bunlardaki değişiklikler ile işletmenin faaliyet sonuçları hakkında bilgi veren, gelecekteki nakit akımlarını değerlendirmede bilgiler sağlayan araçlardır. Bu bilgilerle ilgili olan yöneticiler, ortaklar, kredi verenler, yatırımcılar ve diğer ilgililerin karar almalarında yardımcı olacak bilgiyi içeren bu tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak düzenlenir (Yücel, 2015:67).

Bu çerçevede finansal tablolar, temelde üç amaca hizmet etmek üzere düzenlenmektedir.

1. Yatırımcılar, kredi verenler ve diğer ilgililer için karar almada yararlı bilgiler sağlamak,
2. Gelecekteki nakit akımlarını değerlendirmede yararlı bilgiler sağlamak ve
3. Varlıklar, kaynaklar ve bunlardaki değişiklikler ile işletmenin faaliyet sonuçları hakkında bilgiler sağlamak.

Şirketler finansal enformasyonu değişik kullanıcılara farklı şekillerde yayabilirler. Bunun için şirket yöneticileri finansal raporları birden çok amaç açısından gözden geçirirler. Birden çok alanda başarılı olması istenen bu raporların yöneticiler açısından en önemli amacı, ortakların şirketi anlamalarını sağlamaktır. Şirketler yatırımcılara "kim oldukları ve ne yaptıkları" konusunda enformasyon sağlamanın bir görev olduğuna inanmaktadırlar, raporların diğer amaçları sonra gelir. Sözü geçen diğer amaçlar içerisinde hisse senedi fiyatlarının artırılması, borç verenler veya müşteriler için pazarlama aracı gibi kullanılmaları, çalışan ilişkilerini geliştirme gibi amaçlar sayılabilir (Yücel, 2015:69).

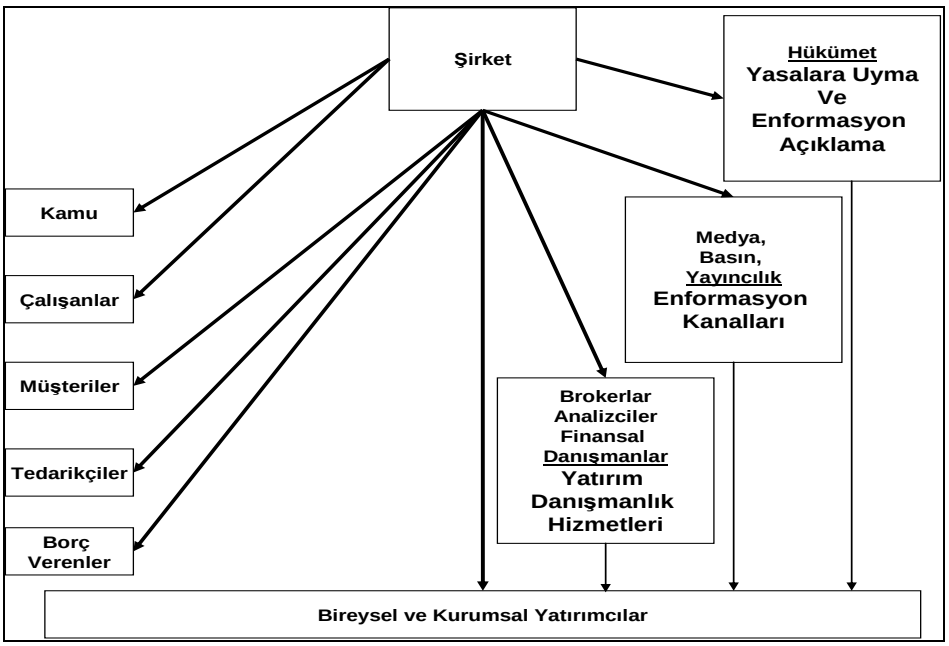

Şekil 1: Yatırım enformasyonun akışı.
Kaynak: FERF, 1987, s.42.

Finansal raporlar farklı gruplara bilgi vermek amacıyla ortaya konmasına rağmen bu raporlardan sağlanan yarar, kullanıcılarının bu bilgiyi ne şekilde değerlendirecekleri ve ne amaçla kullanacaklarıyla yakından ilgilidir. Örneğin; dönemsel olarak raporlanan temel finansal tablolar işletmeye borç verecek bir kişi ya da kurum tarafından kullanıldığı gibi, şirkete ortak olmayı düşünen yatırımcılar tarafından da kullanılabilir. Ancak iki grup da ellerindeki finansal raporlardan kendi bakış açılarına uygun ve davranış belirlemelerine yardım edecek, belirsizliği azaltıcı enformasyonu ön plana alırlar. Doğal olarak aynı raporun farklı çıkar grupları üzerinde doğuracağı etkiler de farklı olabilir.

Finansal raporlarla sunulan enformasyonun temel ekonomik etkileri aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir (Özer, 1996, s.13).

- Varlıkların yatırımcılar arasındaki dağılımını etkiler.
- Maruz kalınan toplam risk ve riskin seçimler arasındaki dağılımını etkiler.
- Toplumun sahip olduğu toplam varlığın tüketim ve yatırım arasındaki dağılımını, dolayısıyla ekonomi genelinde sermaye birikim oranını etkiler.

- Finansal bilgi açıklamalarının ortaya çıkması, belgelendirilmesi, yayılması, işleme tabi tutulması, analizi ve yorumlanması çabalarına ayrılan kaynakların miktarını etkiler.
- Açıklanmamış bilgiyi elde etmek için yatırımcılar ve yatırımcılara destek veren gruplar tarafından kullanılan kaynakların miktarını etkiler.

Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlarına konu olan sıfır karbon raporlaması gibi unsurların hem sürdürülebilirlik hem de işletme performansına olası etkileri nedeni ile gelecekteki nakit akımları üzerinde doğuracağı etkiler açısından yararlı bilgi olarak değerlendirilmesi gerekir.

Ancak sürdürülebilirlik raporlarına konu olan bu uygulamaların henüz herkes tarafından esas alından ortak kural ve ilkelerinin olmayışı finansal tablolara alınması önünde engel olduğu gibi sürdürülebilirlik raporları gibi finansal olmayan performans bilgisini de içeren raporlarda standart bir şekilde yer almasını da engellemektedir.

Sürdürülebilirlik Raporları ve Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları

Mali tablolarda raporlanamayan özellikle finansal olmayan performansla ve sürdürülebilirlikle ilgili bilgiler sürdürülebilirlik raporlarıyla aktarılırlar. Konu ile ilgili raporlamada kullanılan hesap ve işlemlere ait herhangi bir standardın olmayışı gerek rapor içeriği ve gerekse raporlanan bilgilinin karşılaştırılabilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

İlk temelleri 1972 yılında Roma Kulübü tarafından yayımlanan "Büyümenin Sınırları" isimli rapor ile atılan Sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin ekonomik, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim performans bilgilerinin açıklanması anlamına gelmektedir. Bu konuda atılan ikinci önemli adım 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca yayımlanan Ortak Geleceğimiz (Brundtland) raporudur. Özellikle Küresel Raporlama Girişiminin (GRI) 1997 yılında ilk rehberini yayımlaması ile birlikte bu alanda birçok sivil toplum kuruluşunun çalışma yapmaya başlamış olup aşağıdaki şemada bu süreç kısaca özetlenmiştir (KGK, 2022:1).

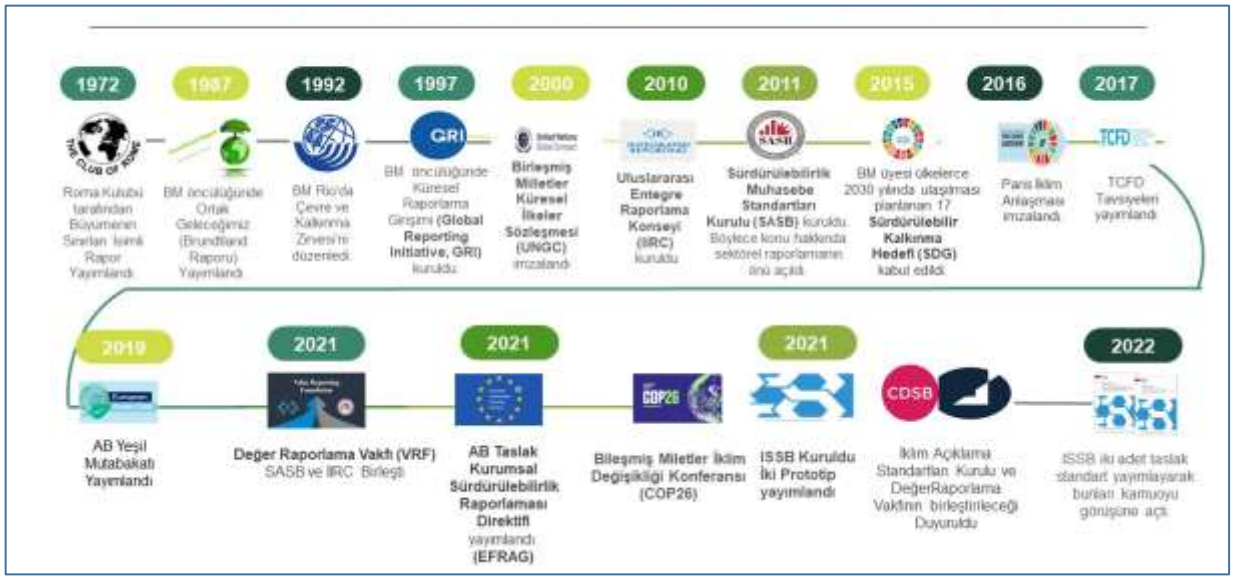

Şekil 2: Raporlama çerçevesinin tarihsel gelişimi.
Kaynak: (KGK, 2022:1)

Bu konuda yapılan çalışmada Threlfall ve diğ. (2020) farklı ülkeleri içeren örneklemde yaptıkları araştırmaya konu şirketlerin çoğunun net sıfır ölçümü ve hedefi olmadığını ortaya koymuşlardır. Bu araştırma 2020 yılında Almanya'daki KPMG'deki Sürdürülebilirlik Hizmetleri uzmanları tarafından yapılmıştır. 2019 için Fortune Global 500 sıralamasında tanımlanan dünyanın en büyük 250 şirketinin (G250) kurumsal raporlamasını incelenmiştir. Raporlama, 1 Temmuz 2019 ile 30 Haziran 2020 arasında yayınlanan yıllık finansal veya entegre raporları, sürdürülebilirlik raporlarını, bağımsız raporları ve şirket web sitelerini içermektedir. Araştırmacılar, G250'nin raporlamasını, iklim riski ve net sıfır raporlama için 12 kalite kriterine göre değerlendirdi. Bu kriterler KPMG uzmanları tarafından geliştirilmiştir. Şekil 3'de incelenen firmaların aralarında Türkiye'nin de olduğu ülkelere göre dağılımları görülmektedir.

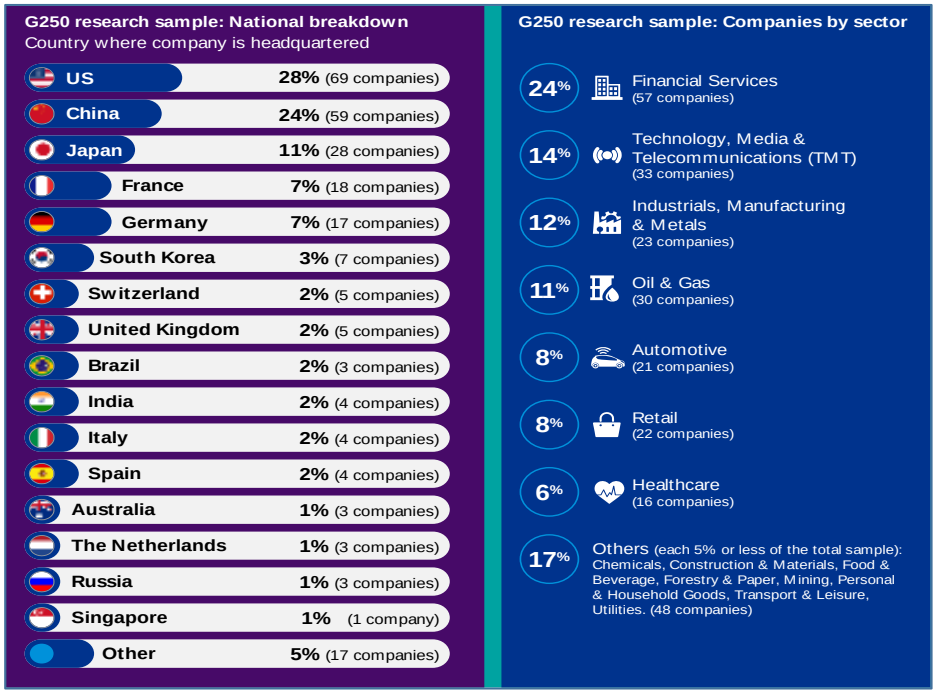

Şekil 3: G250 raporlama örnekleminin ülkelere göre dağılımı

Kaynak: Threlfall ve diğ., 2020:42

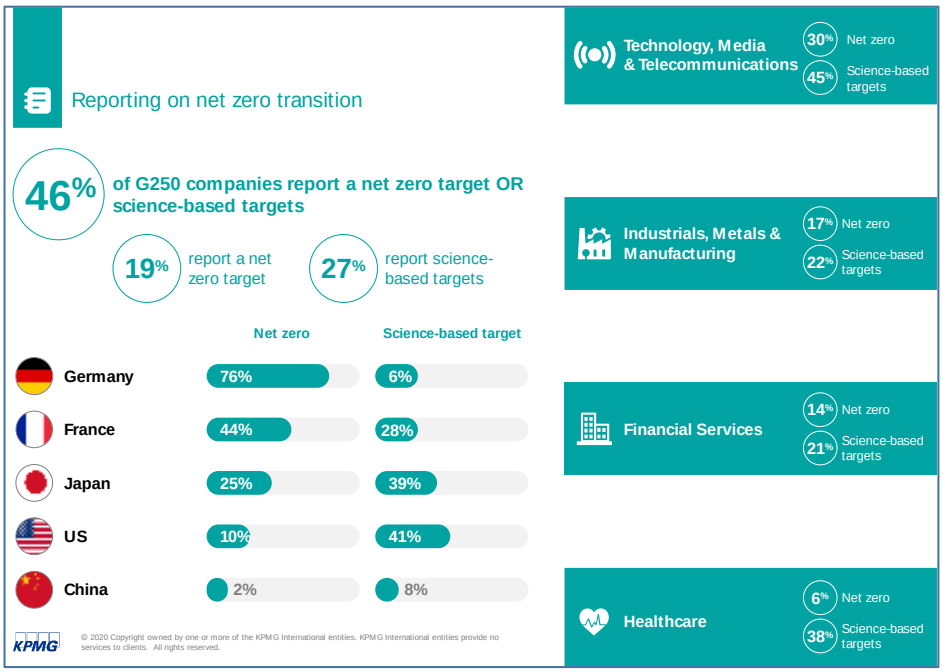

Şekil 4: G250 şirketlerinden net sıfır hedefi veya bilime dayalı hedefleri

Kaynak: Threlfall ve diğ., 2020:33

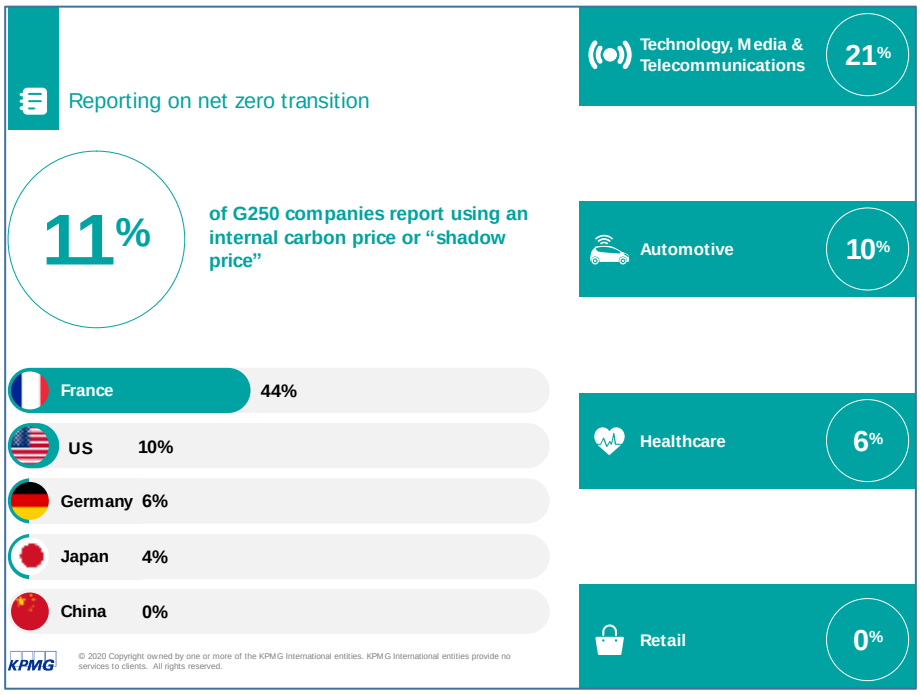

Şekil 5: Karbon fiyatı veya "gölge fiyat" kullanımı

Kaynak: Threlfall ve diğ., 2020:39

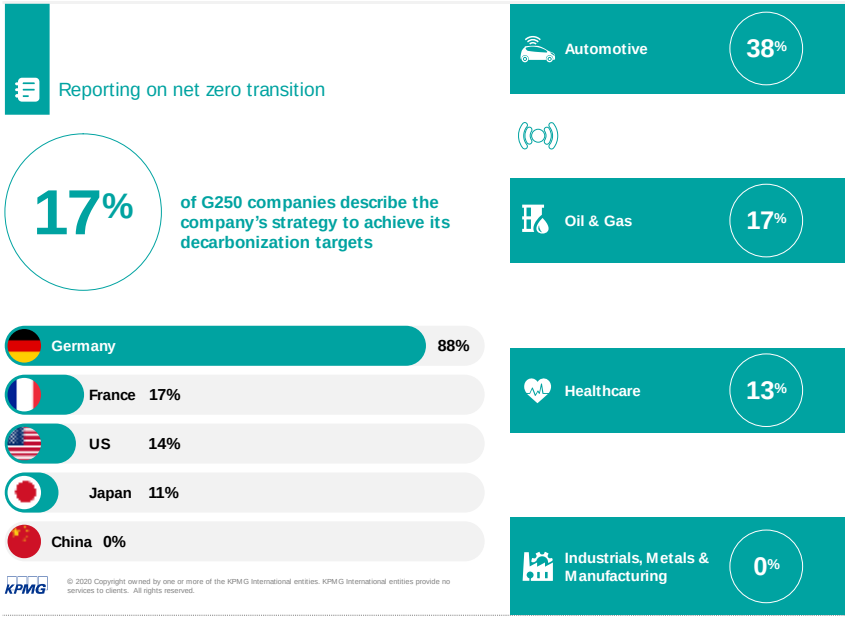

Şekil 6: Karbon azaltma hedeflerinin şirket stratejisinde yer alması

Kaynak: Threlfall ve diğ., 2020:35

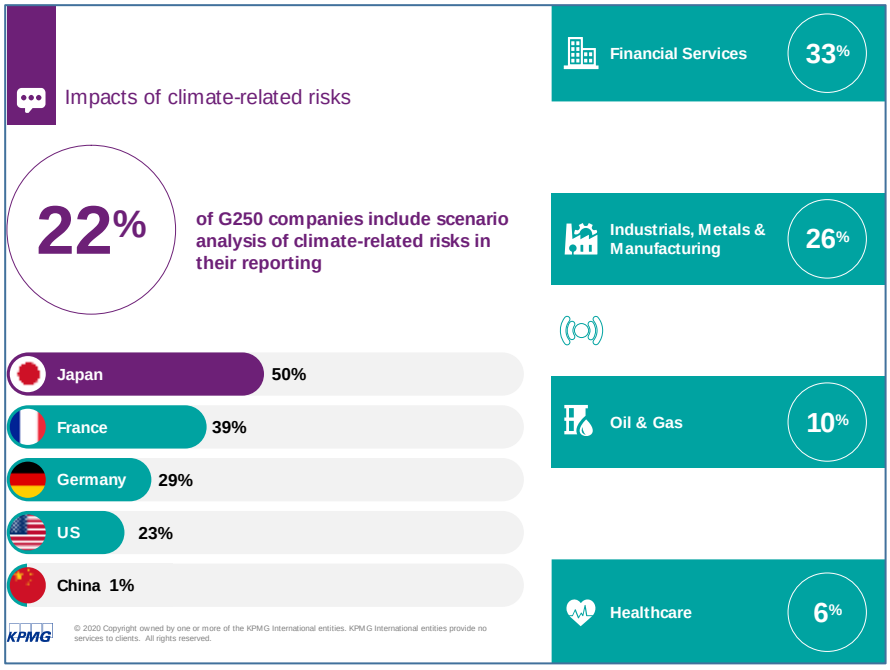

Şekil 7: G250 şirketlerinden raporlamalarında iklimle ilgili risklerin senaryo analizlerine yer verenler

Kaynak: Threlfall ve diğ., 2020:25

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, belirlediği işletmeler ve kuruluşlar için uygulamada birliği ve sürdürülebilirliğe ilişkin raporlamaların uluslararası

alanda geçerliliğini sağlamak amacıyla uluslararası standartlarla uyumlu olacak şekilde Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarını belirleme çalışmalarına başlamıştır.

Söz konusu Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının yayımlanmasıyla, ülkemizde yapılacak sürdürülebilirlik raporlamasında uygulama birliğinin sağlanarak karşılaştırılabilirliğin sağlanması, yapılacak olan raporlamanın uluslararası geçerliğinin olması ve sürdürülebilirlik raporlaması ve finansal raporlamayı aynı temele oturtmak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda kurum aşağıdaki unsurları planlamaktadır (KGK, 2022:2).

• Uluslararası standartlarla uyumlu, karşılaştırılabilirliği ve şeffaflığı yüksek sürdürülebilirlik raporlama çerçevesi olan Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının yayımlanması,
• Sürdürülebilirlik raporlamasının güvenilirliğinin artırılması amacıyla yapılacak güvence denetimlerine esas olacak Güvence Denetim Standartları ile bunlara ilişkin uygulama rehberlerinin yayımlanması,
• Sürdürülebilirlik raporlamasının kalitesine yönelik artan beklentileri karşılamak amacıyla güvence denetimlerini yapacak kişi ve kuruluşlara ilişkin yetkinlik kriterlerinin belirlenmesi ve bu denetimleri üstlenecek denetim kuruluşlarının ve denetçilerin yetkilendirilmesi,
• Kaliteli bir raporlamanın sağlanması için gerçekleştirilecek olan güvence denetimlerinin gözetiminin sağlanması,
• İlgili paydaşlar tarafından daha sağlıklı ticari ve iktisadi kararların alınması amacıyla dijital raporlamaya yönelik altyapının oluşturulması,
• Sürdürülebilirlik Raporlamasına yönelik farkındalığı artırmak ve uygulamada kaliteyi yükseltmek amacıyla ilgili kurum ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliğinin artırılması

Sonuç

Sanayileşme ile yakalanan ekonomik kalkınma ve gelişmeye karşılık dünyamızda tükenen doğal kaynaklar, doğal ve sosyal çevreye verilen zarar dünyanın doğal dengesi ile geri döndürülebilecek sınırları çoktan aşmış durumdadır. Bu noktadan hareketle Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde başlatılan sürdürülebilirlik çalışmaları firmalar düzeyinde de çevresel etkilerin ölçülmesi ve raporlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilirlik raporlarının önemi kamuyu aydınlatma ve raporlama açısından hiç olmadığı kadar ön plana çıkmıştır. Bu minvalde konu ile ilgili ortak standartlara olan ihtiyaç her geçen gün artmış ve dünya genelinde konu ile ilgili çalışmalar başlamıştır.

Bu kapsamda finansal raporlama açısından gerek oluşturulacak standartların belirlenmesi ve gerekse uygulanmasında muhasebe meslek mensuplarına düşen görev ve sorumluluklar da artmaktadır. Finansal raporlamanın önemli bir tamamlayıcı unsuru olarak ele alınan sürdürülebilirlik raporlarının paydaşlar açısından önemi her geçen gün arttığı gibi finansal raporlarda olduğu gibi karşılaştırılabilir ve ortak standartlara göre hazırlanan raporlara olan ihtiyaçta elzemdir.

Bu çerçevede sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin oluşturulacak standartların hayata geçirilmesi muhasebe meslek mensupları ve işletmeler açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu noktada meslek mensuplarına duyulan ihtiyaç artacağı gibi, meslek mensuplarının da kendilerini bu alanda geliştirmesi önemlidir. Özellikle karbon ayak izinde olduğu gibi çevresel etkilerin ve risklerin ölçülmesi ve raporlanması ile ilgili alanlarda gerekli olan ölçüm ve

değerleme yöntemleri ve bu hesaplamalara ilişkin mesleki bilginin üretilmesi ve aktarılması büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda meslek odalarına ve üniversitelere de sorumluluk düşmektedir.

Kaynakça

FERF. (1987). Investor Information Needs and the Annual Report, Editor: B. Stevens, Financial Executives Research Foundation, 1987.

KGK (Kamu Gözetimi Kurumu). (2022). Uluslararası Standartlarla Uyumlu Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının Belirlenmesi ve Yayımlanması, 1-4. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/T%C3%BCrkiye%20S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1n%C4%B1n%20Belirlenmesi%20ve%20Yay%C4%B1mlanmas%C4%B1%20-16_06_2022%20-%20v2%20(1).pdf

Özer, G. (1996). Muhasebe Kârları ile Hisse Senedi Verimleri Arasındaki İlişkiler : İMKB'da Deneysel Bir Analiz, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Yayın No.31.

Threlfall, R., King, A., Bartels, W., Shulman, J. & Hayes, M. (2020). Towards net zero: How the world's largest companies report on climate risk and net zero transition. KPMG.

Yücel, R. (2015). Finansal Tablolar, Editör:F. Kaya, içinde Finansal Yönetim, Beta Basım Yayın, 2. Basım, s.492, ISBN:978 - 605 - 333 - 465 - 1, ss.71 -126.

COVİD-19 PANDEMİSİNİN BANKA KARTLARI KULLANIMINA VE ONLİNE ALIŞVERİŞE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi ABDULMUTTALİP PİLATİN [1]

[1] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamaları Bilimler Yüksekokulu,

abdulmuttalip.pilatin@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2293-2808

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Covid-19 küresel pandemisinin Türkiye'de banka kartları ve online alışveriş üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Online ticaret dünyada hızla büyüyen bir sektör olarak görülmektedir. Küreselleşmiş dünyada online ticaret hem işletmeler hem de girimşimciler için bir fırsat olarak görülmektedir. Online ticaret sayesinde taraflar işlem maliyetleri, kira maliyetleri, reklam maliyetleri, personel maliyetleri gibi maliyetlerini azaltarak rekabet avantajı sağlamaktadır. Diğer taraftan tüketiciler de daha düşük fiyatla, daha az zaman ve enerji harcayarak, daha çok ürün ve hizmet çeşidini elde etme fırsatı yakalamaktadır. Ayrıca son yıllarda banka kartlarının kullanımlarının çok yüksek düzeyde yaygınlaşması bu süreci oldukça hızlandırmaktadır. Bunun yanı sıra gelişen bilişim sektörü sayesinde bankacılık işlemleri online ortama taşınmış bu sayede online bankacılık işlemlerine olan güven artımıştır. Ayrıca gelişen bilişim sektörü sayesinde online ticaret sitelerine olan güven de artmıştır. Böylece bankaların kartlı işlemleri kullanılarak yapılan online alışveriş işlem sayıları ve hacmi artış göstermiştir.

2020 yılı başında Türkiye'ye de sıçrayan küresel Covid-19 pandemisi online alışverişin farklı bir boyuta taşınmasına sebep olmuştur. Covid-19 pandemisi sonrasında kredi kartı, banka kartı ve ön ödemeli kart sayısı artışında önceki döneme göre herhangi bir artış eğilimi yokken bireylerin online alışveriş tutumlarını önemli oranda artış göstermiştir. Bu noktada Türkiye'deki banka kartları, online alışveriş işlem adedi ve işlem hacmi üzerinden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Covid-19 pandemisinin daha fazla yayılmasını engellemek için uygulanan kapanma, karantina ve kısıtlama uygulamaları insanların evlerine kapanmalarına sebep olmş bu durumda bireylerin online alışverişe olan talebini artmıştır. Covid-19 pandemisinden önceki 2018 ve 2019 yıllarında % 35'lik artışın olduğu online alışveriş tutarı 2020 yılında %49 ve 2021 yılında % 72'lik bir artış göstermiştir. Banka kartlarıyla yapılan online alışveriş işlem sayısı ise bir önceki yıla göre 2018 yılında %34, 2019 yılında ise %37 artarken Covid-19 salgınından sonraki 2020 ve 2021 yıllarında sırasıyla %42 ve %58 artış göstermiştir. Covid-19 sonrası dönemde her ne kadar enflasyon sebebiyle fiyatların artmasına bağlı olarak işlem tuturlarında artış görülse de işlem sayısına bakarak Covid-19 sonrasındaki dönemde online alışverişe olan yüksek talep anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar politika yapıcılar, girişimciler, tüketiciler ve araştırmacılar için öenmli bilgiler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Online Alışveriş, Banka kartları, Kredi Kartı, Covid-19.

1. GİRİŞ

Türkiye'de ilk koronovirüs vakasının görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020'de COVID-19 salgını Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir pandemi ilan edildi. Ardından önce Avrupa ülkeleri, ABD kıtası olmak üzere ülkeler pandeminin yayılma hızını ve ölümleri azaltmak amacıyla harekete geçerek bir takım önlemler aldı. Bu kapsamda zaruri olanlar hariç işletmeler, esnaflar ve AVM'ler kapatıldı. Açık olduklarında da sosyal mesafe kurallarına azami özen gösterildi. Kapalı ortamlarda belirli sayıda insan aynı anda bulunabildi. Bu durumda tüketicilerin bekleme ve her istediği yerden alışveriş yapma şansını azalttı (Kim, 2020). Covid-19 pandemisi boyunca insanlar maske takmak zorunda kaldı. Bulaşma riskinin yüksek olması, ölümcül olması ve tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi sebebiyle insanların bir kısmı yaşadıkları korkudan kaynaklı olarak evlerinden çıkmak istemedi.

Tüm bu sebeplerle dünyada olduğu gibi Türkiye'de de cadde, AVM ve marketlere olan ziyaretler oldukça azaldı. Hem kapanmalar hem de sokağa çıkma yasakları sebebiyle dışarıya çıkamayan birçok tüketici online alışverişe yöneldi. Tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarındaki bu değişiklik, 2020 yılında küresel perakende e-ticaretinin %26,4 artarak 4,248 trilyon dolara yükselmesine ortam hazırladı (Cramer-Flood, 2022). İki yıl sonra, farklı Covid-19 varyantları ortaya çıkmaya devam ederken Çin hariç bir çok ülkelerde kısıtlamalar kaldırıldı ve mağazalar yeniden açıldı. Ülkeler eski haline dönmesine rağmen tüketiciler online alışveriş deneyimlerinden oldukça memnun görünüyor. Pandemi öncesi döneme göre daha fazla çevrimiçi alışveriş yapılıyor ve her geçen ay bu rakam artmaya devam ediyor.

2020 yılında dünya çapındaki e-ticaret toplam perakende satışların %17,9'uyken, 2021'de %19,0'una çıktığı ve 2022'de %20,3'e çıkacağı tahmin ediliyor (Cramer-Flood, 2022). Gelişmiş ülkelerden Kanada, ABD ve Almanya'da pandeminin başlangıcında mağaza içi alışverişin kısıtlanmasıyla beraber sokağa çıkma yasakları getirildi. Bu dönemde, Kanada'nın çevrimiçi satışları 2019'da 35,3 milyar ABD dolarından 2020'de 61,8 milyar dolara çıkarak %75 artış gösterdi (eMarketer, 2021).

Bundan sonraki süreçte de online ticaretin yavaşlaması beklenmiyor. 2019'dan 2020'ye e-ticaret, 516 milyar ABD dolarından %25 artarak 644 milyar ABD dolarına, 2021 yılıda ise 768 milyar ABD Dolarına yükseldi (Statista, 2021). 2022 için de tahmini büyüme 875 milyar Dolar olacak (Statista, 2021). Almanya'da online alışverişte 2019'dan 2020'ye, e-ticaret %29 artarak 79 milyar ABD dolarından 102 milyar ABD dolarına yükseldi (Statista, 2022). 2021 yılında 127 milyar ABD Doları ve 2022 yılında tahmini online satışlar 141 milyar ABD Doları olması bekleniyor (Statista, 2022).

Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin Türkiye'ye etkisi ele alınmıştır. Bu kapsamda 2017 yıından 2022 yılına kadar online kartlı işlem sayısı ve büyüklüğü ele alınarak Covid-19 pandemisinin online alışverişe etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. KARTLI İŞLEMLER ve ONLİNE ALIŞVERİŞ

2.1. İnternet Üzerinden Yapılan Kartlı İşlemler

Küreselleşmeyle birlikte sadece ülkeler ve insanlar birbirine yakınlaşmakla kalmadı. Dünya'da üretilen her mal ve ürün diğer ülkelerdeki tüketicilerin bir tık uzağında olur hale geldi. Bu durum bir ülkedeki farklı şehirler için de geçerli hale geldi. Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi insanların bilişim ve online ticarete yakınlaşmasına ortam sağladı. Son yıllarda bankacılık sektörünün gelişmesiyle beraber banka kartlarıyla yapılan işlemlerin sayısı artış göstermiştir. Bunun yanı sıra teknolojinin hızla gelişmesi, internet kullanımının artması, tüketicilerin bankalarla olan irtibatının artması ve Türkiye'nin genç ve orta nufüsunun toplam nufüsa oranla yüksek olması gibi sebeplerle Kartlı işlemlerin sayısı oldukça yüksekti. Benzer nedenler ve finansal teknoloji uygulamaları ile online alışveriş sitelerinin sayısının artması tüketicilerin online alışveriş yapma oranlarının son yıllarda artarak devam etmesine ortam hazırladı.

2017 yılında kartlı işlem sayısı yaklaşık 321 milyon, 2018 yılında yaklaşık 430 milyon ve dünyada Covid-19 salgını baş gösterdiği 2019 yılının sonuna kadar Türkiye'de kartlı işlemlerin sayısı 588 milyon adet civarındaydı. 2018 yılında önceki yıla göre % 34, 2019 yılında ise önceki yıla göre %37 artış olmuştur. 2020 yılında işlem sayısı 836 milyona ulaşarak 2019 yılına göre internet üzerinden yapılan kartlı işlem sayısında % 42'lik bir artış kayıtlara geçmiştir. 2021 yılında ise kartlı işlem sayısı 1.323 milyona ulaşarak bir önceki yıla göre % 58'lik bir artış gerçekleşmiştir (BKM, 2022).

Covid-19 pandemisinin Türkiye'de görüldüğü 2020 yılının ikinci çeyrek dönemde işlem sayısındaki artış oranı % 8, üçüncü çeyrekte % 17 ve son çeyrekte %20 artış göstermiştir. 2020 yılında bir önceki çeyreğe göre her çeyrekte görülen bu yüksek artış oranı söz konusu yılların hiç birinde görülmemiştir.

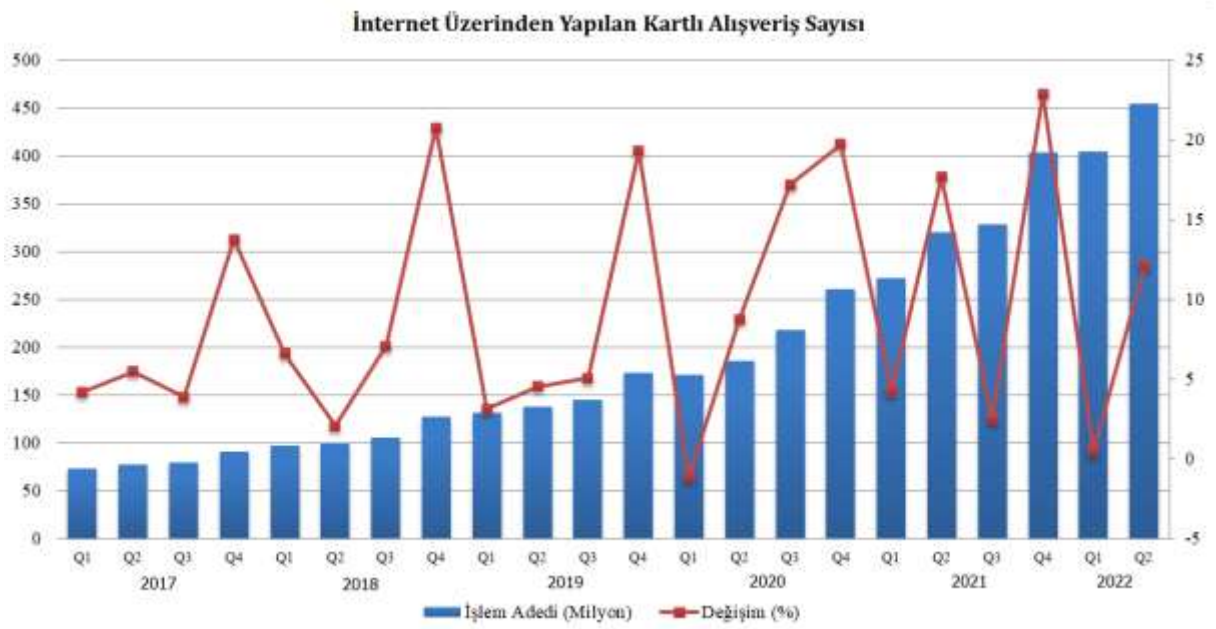

Görsel 1. Kartlı Alışveriş Sayıları
Kaynak: BKM verileri kullanılarak yazar tafaından oluşturulmuştur.

Covid-19 salgının Türkiye'de ilk ortaya çıktığı 11 Mart 2020 tarihine kadar çeyreklik dönemler itibarıyla ilk defa 2020 yılının ilk çeyreğinde internet üzerinden yapılan kartlı işlem

sayısında bir önceki çeyreklik döneme göre % 1'lik bir azalma ortaya çıkması dikkat çekicidir. Bunda Covid-19'un ilk olarak Çin'de ortaya çıkması ve sonrasında Avrupa ülkelerine yayılması, bu süreçte Covid-19 haberlerinin toplumu ve piyasayı olmsuz yönde etkilemesinin payı olduğu söylenebilir.

2.2. İnternet Üzerinden Yapılan Online Alışveriş

2017 yılında Türkiye'de internet üzerinden yapılan kartla yapılan online alışveriş tutarı yaklaşık 91 milyar TL, 2018 yılında yaklaşık 123 milyon ve dünyada Covid-19 salgını baş gösterdiği 2019 yılının sonuna kadar 166 milyar TL civarındaydı. Online alışveriş tutarı bir önceki yıla göre 2018 ve 2019 yılında % 35'lik artış kaydetmiştir. 2020 yılında 246 milyara ulaşarak 2019 yılına göre % 48'lik bir artış yakalamıştır. Covid-19 etkilerinin ve tedbirlerinin devam ettiği 2021 yılında ise online alışveriş tutarı 422 milyara ulaşarak bir önceki yıla göre % 72'lik bir artışa ulaşmıştır (BKM, 2022). Online alışverişteki yıllık artış oranlarının kartlı işlem sayısındaki artıştan daha yüksek çıkmasında 2021 ve 2022 yıllarındaki yüksek enflasyon nedeniyle fiyat artşlarının da etkisi vardır.

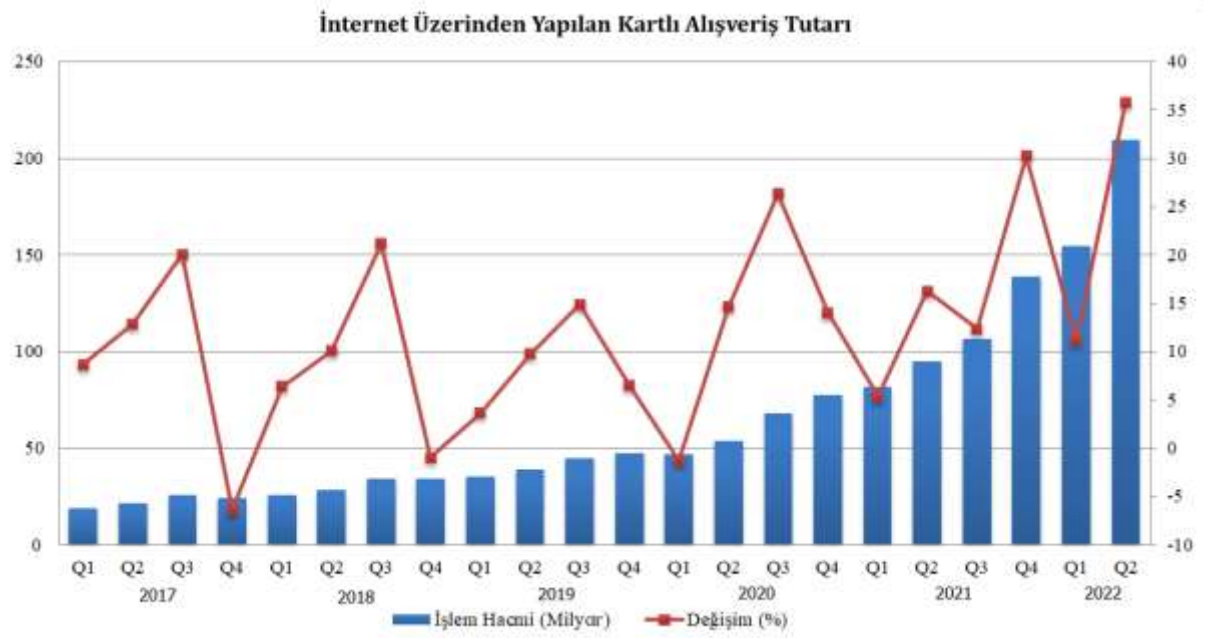

Görsel 2. Online Alışveriş Tutarı
Kaynak: BKM verileri kullanılarak yazar tafaından oluşturulmuştur (Milyar TL).

Covid-19 pandemisinin Türkiye'de görüldüğü 2020 yılının ikinci çeyrek döneminde online alışveriş tutarındaki artış oranı % 15, üçüncü çeyrekte % 26 ve son çeyrekte ise % 14 artış göstermiştir. Bu artış oranları 2021 ve 2022 yılının ilk iki çeyreğinde de devam etmiştir. Hatta 2022 yılının ikinci çeyreğinde online alışverişte % 35'lik bir artış ortaya çıkmıştır. Bu veriler online alışveriş için önemli bir gelecek perspektifi sunmaktadır.

Covid-19 salgının Türkiye'de ilk ortaya çıktığı 2020 yılı Mart ayı sonuna kadar çeyreklik dönemler itibarıyla ilk defa 2020 yılının ilk çeyreğinde internet üzerinden yapılan online alıveriş tutarında bir önceki çeyreklik döneme göre % 1,2'lik bir azalma ortaya çıkması dikkate

değerdir. Bu durumun ortaya çıkmasında Covid-19'un tüm dünyaya yayılma sürecinde haberlerinin toplumu ve piyasayı olmsuz yönde etkilemesinin payı olduğu söylenebilir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid-19 salgını sırasında uygulanan kapanma, kısıtlama ve karantina uygulamaları sebebiyle Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de tüketiciler cadde, avm ve dükkanlardan yaptıkları alışverişi zorunlu olarak azaltmak ve belirli zamanlarda yapmak durumunda kaldı. Ayrıca hastalığın çok yüksek bulaşıcılık ve yüksek ölüm riskleri sebebiyle insanlar çok fazla dışarıya çıkmak istemedi. Bu sebeple Covid-19 süresince insanların online alışverişe olan talebi arttı. Covid-19 öncesinde bireylerin artan internet, mobil internet, online bankacılık gibi işlemleri yapıyor olmaları bu süreci kolaylaştırmıştır. Veriler incelendiğinde Covid-19 salgını sonrası dönem incelendiğinde hem kartlarla yapılan online işlem sayısı hem de toplam tutar olarak tüketicilerin online alışverişe daha fazla devam ettiği görülmektedir.

2017 yılında kartlı işlem sayısı yaklaşık 321 milyon, 2018 yılında 430 milyon ve dünyada Covid-19 salgını baş gösterdiği 2019 yılının sonuna kadar Türkiye'de kartlı işlemlerin sayısı 588 milyon adet civarındaydı. 2018 yılında önceki yıla göre % 34, 2019 yılında ise önceki yıla göre %37 artış olmuştur. 2020 yılında işlem sayısı 836 milyona ulaşarak 2019 yılına göre internet üzerinden yapılan kartlı işlem sayısında % 42'lik, 2021 yılında ise kartlı işlem sayısı 1.323 milyona ulaşarak bir önceki yıla göre % 58'lik bir artış gerçekleşmiştir (BKM, 2022).

2017 yılında Türkiye'de internet üzerinden yapılan kartla yapılan online alışveriş tutarı yaklaşık 91 milyar, 2018 yılında yaklaşık 123 milyon ve dünyada Covid-19 salgını baş gösterdiği 2019 yılının sonuna kadar 166 milyar TL civarındaydı. Online alışveriş tutarı bir önceki yıla göre 2018 ve 2019 yıllarında % 35'lik artış kaydetmiştir. 2020 yılında 246 milyara ulaşarak 2019 yılına göre % 48'lik bir artış yakalamıştır. Covid-19 etkilerinin ve tedbirlerinin devam ettiği 2021 yılında ise online alışveriş tutarı 422 milyara ulaşarak bir önceki yıla göre % 72'lik bir artışa ulaşmıştır (BKM, 2022). Online alışverişteki yıllık artış oranlarının kartlı işlem sayısındaki artıştan daha yüksek çıkmasında 2021 ve 2022 yıllarındaki yüksek enflasyon nedeniyle fiyat artşlarının da etkisi vardır. Fakat online yapılan kartlı ilşlem sayısı baz alınsa bile literatürde COVID-19 salgını ile ilişkili çevrimiçi alışveriş çalışmaları ortaya çıkan sonuçlarla Truong ve Truong (2022) ve korku teorisini uygulayarak satın alma davranışını araştırdığı ve tüketicilerin, Covid-19 riski nedeniyle alışverişlerini mağazadan arabaya teslim alma ve çevrimiçi ortama taşıdıkları sonuçlarına ulaşan Jacobson vd., (2022) tarafından yapılan çalışmaları destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

Tüm bunlar düşünülünce tüteticilerin online alışverişe alışmış ve online alışverişi sevmiş olduğu görünüyor. Mağaza kapanma ve kısıtlamaları ile sağlık endişeleri online alışverişi önemli bir alternatif haline getirdi. Bu süreçte online alışveriş siteleri daha fazla müşteri çekti. Bu noktada pandemi etkisi azaldığında, kaliteli bir online alışveriş deneyimi sunarak müşterileri elde tutmak önemlidir. Online alışveriş, bilgi arama, web sitesinde gezinme/gezinme, sipariş verme, ödeme, müşteri hizmetleri etkileşimleri, teslimat, satın alma sonrası sorun çözümü ve satın almayla ilgili memnuniyet dahil olmak üzere müşterinin alışveriş yapma sürecindeki çeşitli aşamaları ifade eder.

Covid-19 pandemisi sonrasına online alışverişin bu kadar hızlı artması ve tüketicilerin buna uyum sağlaması politika yapıcılar, online satıcılar, tüketiciler ve araştırmacılar için önemli bilgi ve fırsatlar sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda Covid-19 salgının sektörel olarak en fazla hangi sektörde online alışverişi ve ödemeyi artırdığı ve bunun etkileri ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Kim, R. Y. The impact of COVID-19 on consumers: Preparing for digital sales. *IEEE Engineering Management Review*, 48.3: 212-218, 2020.

Cramer-Flood, E. Global Ecommerce Forecast, 2022. https://www-emarketer-com.ezproxy.lib.ryerson.ca/content/global-ecommerce-forecast-2022. (Erişim tarihi: 22.09.2022)

eMarketer, 2021. Canada's Retail Ecommerce Sales. https://www.emarketer.com/content/since-2019-ecommerce-sales-canada-have-nearly-doubled-their-share-of-overall-retail-sales. (Erişim tarihi: 26.10.2022)

Statista, 2022. E-Commerce in Germany. https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/germany. (Erişim tarihi: 22.10.2022)

Statista, 2021. E-Commerce in the United States. https://www-statista-com.ezproxy.lib.ryerson.ca/study/28028/e-commerce-in-the-united-states-statista-dossier/. (Erişim tarihi: 29.11.2022)

Jacobson, J., Gunn, F., Hernandez, T., 2022. Stepping up as an essential service: grocery retailing and the COVID-19 pandemic in Canada. Int. Rev. Retail Distrib. Consum. Res. 1–20.

BKM, 2022. İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri, https://bkm.com.tr/internetten-yapilan-kartli-odeme-islemleri/. (Erişim tarihi: 22.11.2022)

Truong, D., Truong, M.D., 2022. How do customers change their purchasing behaviors during the COVID-19 pandemic? J. Retailing Consum. Serv. 102963-102963

CUSTOMER-ORIENTED PRODUCTION AND MARKETING STRATEGY FOR THE SUSTAINABILITY OF THE BUSINESS

Ayşenur ERDİL
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences,
Department of Business Administration, Istanbul, Turkey
runesyalidre@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-6413-7482

Abstract

Customer Relationship Management (CRM) has an important role in the production phase and marketing processes of the produced product. Customer-oriented production and customer-oriented marketing strategy are very important for the sustainability of the enterprise-business, to increase the profitability and efficiency of the enterprise-business. There are many definitions of CRM and Marketing Management (MM) in the literature. In the simplest terms, CRM can be expressed as getting to know and understanding customers, developing products and services suitable for them by using new technological opportunities, responding to their expectations and producing solutions by considering customer expectations. MM, on the other hand, is an integral part of business management and represents a company's continuous effort to allocate its existing resources-products as effectively as possible to target markets and programs with growth potential. Within the scope of the study, the concept of Customer, the concept of Marketing, the concept and objectives of CRM and MM, the customer-oriented marketing strategy and the benefits it provides to businesses, the issues to be considered in the implementation of CRM and customer-oriented marketing strategy and its importance for businesses have been tried to be explained. Within the scope of the research, sample sections were given within the scope of the Enterprise, and a study on an automobile manufacturer operating in the automobile sector was presented.

Key Words: Customer Relationship Management, Customer-Oriented Production, Marketing, Strategy

1. INTRODUCTION

Businesses should be in constant communication with customers in order to survive, achieve success, gain competitive advantage, gain new customers and protect existing customers. Customers, above all, prefer businesses that give them confidence, make them feel valuable as customers, and care about their wishes and needs. It would be better to examine the concept of customer before the concept of Customer Relationship Management (CRM). A customer can be defined as persons or organizations that regularly shop from a particular store or establishment. Customer relations, on the other hand, can be defined as a process created between the business and the customer, covering all activities before and most importantly after sales, providing mutual benefit and satisfaction of needs. In the simplest terms, we can define it as knowing and understanding customers, developing products and services suitable for them by using new technological opportunities, responding to their expectations and producing solutions by considering customer expectations. In short, it can be called a customer-oriented strategy. There are two important issues in CRM. The first is to collect the necessary information and data about the customers. This data includes customers' profiles, habits, location and region information, and expectations. The second is to analyze the obtained data and make new work plans and applications (Selvi et al., 2014, CRM , 2022; Odabaşı, 2006; Bozgeyik, 2005; Yereli, 2000; Çalışkan and Şahbaz, 2019).

Another important issue in CRM is to create customer value. If businesses show only interest in their customers, they can keep them in the business for a short time. They must be valued in order to keep them long term. Customer value is obtained by subtracting the total benefit from the costs incurred by the customer in acquiring a product or service. In other words, it is the situation where the customer gets more in return for what he paid for the product or service. The increase or decrease of this value depends entirely on customer expectations. The better the customer expectations are met, the higher the value will be. Businesses whose focus is customers will be successful in creating customer value. Existence of customers necessitates the existence of a relationship. Businesses attach importance to maintaining these relationships and making them sustainable in the long run. CRM provides creating customer profiles for businesses. Thanks to these profiles, businesses get to know their customers better. In addition, a customer identification system can be created. Thanks to this system, the business can distinguish its customers from each other, and the relationship of the business with its customers over time can be monitored. This system also helps to establish one-to-one contact with the customer (Çalışkan and Şahbaz, 2019; Beyari and Abareshi, 2018; Buchnowska, 2014; Demirel, 2006; Odabaşı, 2006; Tekin and Çiçek, 2005).

2. MARKETING AREA

Nevertheless, a successful business incorporates each notion of marketing's distinct parts into complicated managerial tasks while keeping both classic and contemporary marketing strategies in mind. Marketing executives need to be aware that prospective internet clients have different buying habits than conventional customers since they have more knowledge about their own items and those of their rivals. Businesses no longer just compete with one another in a virtual world; to some degree, they now have to contend with internet consumers. The benefits of trading successfully online include the potential for direct involvement, two user engagement, precise monitoring, and immediate updating. An essential component of commercial management, business strategy refers to an organization's ongoing efforts to distribute its resources as efficiently as possible to its targeted markets and initiatives with the most development potential. Through building strong relationships within the target markets, choosing marketing strategies in line with company objectives, and skillfully choosing and encouraging the marketing managing reference implementation, marketing management's primary purpose is to gain a competitive edge. Generate marketing strategies and processes, gather marketing data, interact with consumers, build strong brands, create market supply, build distributing networks, evaluate standards, and create long-term development are the main issues in marketing management. According to Meyers, corporate marketing is a classification of business meant to promote marketing more successful, economical, and responsible through process automation and simplification. The full marketing lifecycle is covered, from preparation and budgeting through cross-channel implementation, analysis, and monitoring (Meyers, 2007; Hoffman and Novak, 1996; Haynes et al., 1992; Guiltinan, 1987).

Product packaging is a common marketing technique in marketplaces. Instances comprise athletic and cultural groups that provide season subscriptions, restaurants that offer whole meals, and retail establishments that give savings to customers who purchase multiple items. A common study topic in the field of economics has been how to combine items to optimize profitability in various market situations. Nonetheless, the marketing implications of product bundling were the main emphasis of this research. Concentration and shape were two crucial factors. Bundling could take any form none, pure, or mixed and its attention might be on the goods or the pricing. In the publication, researchers also offer executives a foundation for comprehending and selecting bundling solutions. The type of goods being reduced determines how much of an effect a price reduction has on how desirable a bundle is seen to be.

Additionally, they came to the conclusion that reference dependency and product significance each individually influence to the effects of price reductions. Customers may have trouble making decisions when choosing from a selection of packages (Meyers, 2007; Coase, 2007; Bayan, 2000; Dalton and Gallagher, 1999; Dansby and Conrad, 1984).

The methods utilized to gather customer data have undergone a significant transformation due to advancements in information technology. Automated checkouts, for instance, produce input very immediately regarding the profitability of brands, product categories, and the effects of marketing initiatives like in-store incentives and weekly advertising. In the era of the Internet, it is feasible to gather information on a customer's whole online buying history in addition to purchase details at the checkout. The decision-making operations of consumers involve five consecutive sets: the overall set, awareness set, deliberation set, choice establish, and final decision. Kotler created a framework of the consecutive configurations participating in the consumer decision procedure, which demonstrated this. All of the consumer 's trademark options are included in the whole set. The client, nevertheless, is probably only aware of a portion of the businesses, and only part of these businesses and probably some of these businesses, satisfy the consumer's first purchase requirements. (Kitsuregawa et al., 2002; Estelami, 1999; Gogan, 1997; Kotler, 1997).

3. SOCIAL MEDIA AND MARKETING

People on web pages did not have a structure that would support and enable content production other than reading and researching this information. Researchers met the concept of social media with Web 2.0. With the development of Web 1.0, it has become easier for people to produce and share content. This allowed them to spread. As a matter of fact, social media and web 2.0 are actually different concepts. Web 2.0 has created the system that enables the development of social media. It creates actions that enable interpersonal interaction such as work, friendship, play teams, and developing relationships. Businesses also follow the feedback of their campaigns or processes at any time and look at every post and comment they are tagged in. By examining these posts and comments, they can take steps that can provide product/service improvement and evolution. In addition to the activities carried out to increase the quality, brainstorming etc. within the enterprise about what developments can be achieved. Taking action by coming together with experienced individuals who are interested in this business and have a good command of the subject, through ways such as this, ensures that the steps that can move the business forward are taken (Çalışkan and Şahbaz, 2019; Beyari and Abareshi 2018; Naik and Shivalingaiah,2015;Buchnowska,2014;Gogan,1997).

4. RESEARCH METHODOLOGY

A Case Study in a Business

Founded in several nations, including Michigan, ABC Automobile Business is a world competitor in the automotive sector and produces and distributes vehicles on six nations. With a long-term profit in mind, ABC Automotive is constantly looking for innovative strategies to boost product revenues. Recently, market share has decreased. This automotive company has made the precautionary decision to attempt to gain market dominance with the new kind of cars.

If there are any noticeable differences between customer preferences for colours, the manufacturers want to know. The makers want to determine if there are any noticeable differences between customer preferences for colors (see Table 1).

Workaround; H_0 : The preference for all colours is equal, every colour is favored equally.
H_1 : These are not both favored equally, every colour is not favored equally.

Table 1. Calculation Values of Observed Frequencies and Expected Frequencies on behalf of Package Colours of Automobiles for ABC Automobile Business

Package Colour	Observed Frequencies (O)	Expected Frequencies (E)	$(O-E)^2$	$(O-E)^2/E$
Green	84	100	256	2,56
Blue	120	100	400	4
Red	160	100	3600	36
Orange	60	100	1600	16
Pink	50	100	2500	25
Total	474	500	8356	83,56

x^2= 97,25 The critical value of x^2 at 5% level of significance for 4 degrees of freedom is 14.855. The null hypothesis is therefore disproved. Particularly, red is the most favored colour (see Table 1)

This portion of the research aims to examine how customers are affected through impulsive purchases. Researchers exhibited their new kind of vehicle in a special showroom as opposed to new types of automotive being exhibited in normal showrooms in order to test if it is beneficial or not between the other automobiles (see Table 2).

Table 2. Number Of Automobiles - New Kind of Vehicle in Type of Showroom

	Exclusive Showroom	Standard Showroom
Number Of Sold automobiles	100	140
Sold automobiles Which are the Brand of Business	80	45
Sample Proportion	0.8	0.32

α=0.05 z_α=2,58

H_0 : $p_1-p_2 = 0$ H_1 : $p_1-p_2 >0$

P_1 = 0.8 P_2 = 0.32

Pc=(80+100)/(100+185)=180/285=0.6315

Z_c=(0.8-0.32)/√(0.6315)×(0.3685)×(1/100+1/140) =7.6

$Z_\alpha<Z_c$ → 2.58 < 7.6 So, Reject H_0.

This information implies that putting automobiles in a high-end showroom is preferable to alternative options (see Table 2).

*What effect would a new rule requiring higher minimum rates of vehicle insurance impact the balancing pricing and supply on the new car market? Automobiles and car insurance are complementary items. Due to the new rule that makes vehicle insurance mandatory, some individuals who would have purchased new cars with insurance instead choose to purchase used cars or utilize public transportation. This automobile manufacturer introduced a new promotion that offers 3 years of free car insurance when you purchase a new vehicle. To determine if marketing for complementing products has an impact on sales capacity, researchers conduct an independent test (see Table 3).

H_0: Sales capacity and complimentary product advertising are independent.

H_1: Sales capacity and complementing product advertising are interdependent

Table 3. Number of Automobiles – Impact of Advertising Campaign on behalf of Vehicle in Type of Showroom

	First showroom	Second showroom	Third showroom	Fourth showroom	TOTAL
Before Advertising Campaign	979	876	652	1250	3757
After Advertising Campaign	1010	756	994	1150	3910
TOTAL	1989	1632	1646	2400	7667

Table 4. Calculation values of x^2 Test

f_0	f_e	f_0-f_e	$(f_0-f_e)^2$	$(f_0-f_e)^2/f_e$
979	975	4	16	0,0164
1010	1014	-4	16	0,01578
876	800	76	5776	7,22
756	832	-76	5776	6,94
652	807	-155	24025	29,7
994	839	155	24025	28,635
1250	1175	75	5625	4,79
1150	1224	-74	5476	4,47
			Total	81,78718

$x^2_{\text{computed}} = 81.79$ $x^2_{0.05,3} = 7.81$ (from statistical table value)

$x^2_{\text{computed}} > x^2_{0.05,3}$ reject H_0.

As a result, there is a meaningful relationship between complimentary product promotion and sales potential (see Table 3 and Table 4).

Kruskal-Wallis H Test (Completely Randomized Design): Researchers and manufacturers choose to evaluate the performance of five distinct vehicle engines, while also would like to remove from the experimental uncertainty any unpredictability that could arise from using the engines in various cars. The experiment's findings are presented in the following chart.

Table 5. The Values -Volumes of kind of vehicle engines of Automobile Model

			Kind of Engine			
Model of Automobile	En1	En2	En3	En4	En5	Total
A1	30	8	14	16	13	81
A2	31	14	26	22	26	119
A3	34	25	34	33	32	158
A4	28	15	25	9	18	95
Total	123	62	99	80	89	453
Means	30,75	15,5	24,75	20	22,25	113,25

Researchers and manufacturers make the arbitrary comprehensive model and assumptions utilize. Identify if it is possible to draw the conclusion that the efficiency of the five engines varies (α=0.05).

H_o:μ_1= μ2= μ_3= μ_4= μ_5
H_1: at least one equality does not hold.
c= 5 r=4 SSG (Sum of Squares between Groups)= 575.55 SSB= 743
MSG (Mean squared variation due to groups) =143.64
MSB (Mean Sum of Squares between the groups)= 247.6 SST=1467.8
SSE (sum of squared error) = 159.25 MSE (mean of squared error) = 12.52

Table 6. The Results of F Test - Kruskal-Wallis H Test

Source	SS	d.f	MS
Model of Car	574,55	3	143,64
Type of Engine	743	4	247,6
Error	150,25	12	12,52
Total	1467,8	19	403,76

F_t= 2.71 (F_{table} statistical table value) Reject H_o If F_c >= 2.71 (Fc: calculation value)
Decision: F_c = 11.47 > F_t = 2.71 Reject Ho (see Table 5 and Table 6)
Researchers reach the conclusion that the five engine types actually differ depending on the type of automobile. The share of the market of this business has grown by 20 % as a result of process optimizations such the new type of car, advertising film and vehicle insurance agreement.

6. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

Today's customer structure, as we have mentioned before, has a demanding, more selective, researching and questioning structure. In line with these conditions, the only way to meet customer expectations and needs is to establish an effective, healthy and mutual communication with customers. Today, the most important and biggest problem of businesses is to keep the existing potential customers and at the same time to get new customers. In this regard, businesses have to use CRM in order to compete with their competitors and gain competitive advantage. Customers who see value from the business choose the business again and recommend it to others. This is a very important support for businesses. According to the study, the most important goal of CRM, which is satisfied with the business, is to maximize customer satisfaction, to maintain the existence of the business and to move forward with better steps into the future.
Potential customers will be guided to perform their purchasing behavior by building customer loyalty with the correct transferring interactions with the target audience. Keeping the transfers made to these channels in a dynamic and flexible structure depending on the development of technology will provide rapid mobility against changes. Since the service sector and the production sector contain very intense and highly competitive races, it will provide a competitive advantage with dynamism and privatization.

References

Bayan, R. (2000). How business owners can prevent online shopping failures, Link-up, 17 (4), 32–33.

Beyari, H. and Abareshi, A. (2018). Consumer Satisfaction in Social Commerce: An Exploration of Its Antecedents and Consequences. The Journal of Devoloping Areas, 55-72.

Bozgeyik, A. (2005). Rekabet Avantajı için Müşteri İlişkileri Yönetimi, Hayat Yayıncılık, İstanbul, p. 42.

Buchnowska, D. (2014). Social CRM for Customer Knowledge Management. Contemporary Economy, 5(4), 65-80.

Çalışkan, G. and Şahbaz, R.P. (2019). Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimi Anlayışının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: İzmir Örneği, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1), Temmuz-2019.

Coase, R. H. (2007). The problem of social cost. The Journal of Law and Economics, Vol. III, 1960, pp.1-44. Systems Research, 9(1), 79–81. doi:10.1002/sres.3850090105 (Book reviews)

CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi) Nedir ?, https://blog.globalnet.com.tr/crm-musteri-iliskileri-yonetimi-nedir/ (Erişim Tarihi: 23.11.2022).

Dansby, R.E. and Conrad, C. (1984). Commodity bundling, The American Economic Review 74(2), 377-81.

Dalton, G. and Gallagher, S. (1999). Online data's fine line, InformationWeek, 27, 18–20.

Demirel, Y. (2006). Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Bilgi Paylaşımı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, p. 199.

Estelami, H. (1999). Consumer savings in complementary product bundles, Journal of Marketing Theory and Practice, 7(3), 107–114.

Gogan, J.L. (1997). The web's impact on selling techniques: historical perspective and early observations, International Journal of Electronic Commerce, 1(2), 89–108.

Guiltinan, J. P. (1987). The Price Bundling of Services: A Normative Framework. Journal of Marketing, 51(2), 74–85. doi:10.1177/002224298705100206.

Haynes, P. J., Helms, M. M. and Casavant, A. R. (1992). Creating a Value-added Customer Database: Improving Marketing Management Decisions. Marketing Intelligence & Planning, 10(1), 16–20. doi:10.1108/02634509210007821

Hoffman, D. L. and Novak, T. P. (1996). Marketing in Hypermedia Computer-Mediated Environments: Conceptual Foundations. Journal of Marketing, 60(3), 50–68. https://doi.org/10.2307/1251841.

Kitsuregawa, M., Toyoda, M. and Pramudiono, I. (2002). Web community mining and web log mining: commodity cluster-based execution, in: Proceedings of the 13th Australasian Conference on Database Technologies, Melbourne, Victoria, Australia.

Kotler, P.(1997). Marketing Management – Analysis, Planning, Implementation, and Control, Prentice-Hall, NJ.

Meyers, C.(2007). Enterprise marketing management systems: Current use and future prospects. Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice, 884, 309 – 318.

Naik, U. and Shivalingaiah, D. (2008). Comparative Study of Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0. 6th International CALIBER , 499-507. Allahabad.

Nezakati, H., Amidi, A., Jusoh, Y., Moghadas, S., Aziz, Y. and Sohrabinezhadtalemi, R. (2015). Review of Social Media Potential on Knowledge Sharing and Collaboration in Tourism Industry. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 172, 120-125.

Odabaşı, Y. (2006). Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM), Sistem Yayıncılık, İstanbul, p. 3.

Selvi, Ö., Özbek, A. and Erden, G. (2014).“Müşter İlişkileri Yönetimi ve Perakende Sektörüne Yönelik Bir Uygulama” Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 36, 109-113

Tekin, M. and Çiçek (2005). İşletmelerde rekabet üstünlüğü sağlamada farkli bir yaklaşim: değer temelli pazarlama, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 25-27 Kasım 2005, 63-68.

Yereli, N.A.(2001). Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Günümüz Türkiye’sindeki Yeri, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 7(1), p. 33.

THE IMPORTANCE OF THE INTERNET AND ELECTRONIC MARKETING IN THE ECONOMIC SYSTEM FOR SUSTAINABILITY ON MANUFACTURERS AND CONSUMER

Ayşenur ERDİL
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences,
Department of Business Administration, Istanbul, Turkey
runesyalidre@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-6413-7482

Abstract

In recent years, there have been great changes in the fields of information and communication technologies and marketing strategies. Based on these changes, just as there has been a transition from an industrial society to an information society, great progress has been made in the transition from the industrial economy to the information economy. When confronted with the concepts of labor, labor and capital, a new factor was encountered. This factor; known as production. Especially in recent years, businesses are understanding the difference and importance of the production factor better day by day. Today, it provides the competitive advantage and the continuity of competition with information. Information is an important resource. The world continues to globalize, and in such a world an economy system built on the production of knowledge, its use in the right places and its dissemination has emerged. In this context, the economic system has been renewed. However, the production, marketing approach and the points that businesses should focus on have changed. focal points; has been able to anticipate the changing demands and needs of customers. Different ways are being tried to predict the changing demands and needs of customers. In addition to all these issues, the internet, which is in all areas of life, occupies a great place in the production and marketing area of enterprises. Various competitive marketing activities on the Internet, and marketing activities on the Internet are overdeveloped. Within the scope of the study, information from the literature has been presented that the Internet and e-marketing are a tool that the consumer has gained information since its development, interacted with the manufacturer companies and started to operate in line with these. The study includes the research that the information-based use of a shoe manufacturer company to explain the queries of its consumers-customers provides access to information, as well as providing information to people who want to obtain information on the internet today. In the research, it was tried to measure what kind of activities, effects and awareness on digital-electronic marketing in terms of online behavioral approaches of the customers of a shoe manufacturer company-business in the Marmara region.

Key Words: Business, Consumer, Internet, Manufacturer, Marketing.

1. INTRODUCTİON

Being accessible to information in such a simple way has created a dependency on information. This dependency was enough to make the concept of information an indispensable part of the economy. In the field of economy, new factors emerge in the process of transition from industrial economy to information economy. In the information economy, information has begun to be considered as a new production factor. Information-based productions were started. Information has begun to be transformed into technology. The

relevance of information and technology has been getting stronger over the years. At this point, the concept of information has led to the birth of a new economic system.

1.1. Electronic Marketing in the New Economic System

When confronted with the concepts of labor, labor and capital, a new factor was encountered. This factor; known as production. Especially in recent years, businesses are understanding the difference and importance of the production factor better day by day. Today, we provide competitive advantage and competitiveness with knowledge. Information is an important resource. The world continues to globalize, and in such a world an economy system built on the production of knowledge, its use in the right places and its dissemination has emerged. In this context, the economic system has been renewed. However, the understanding of marketing and the points that businesses should focus on have changed. focal points; has been able to anticipate the changing demands and needs of customers. Different ways are being tried to predict the changing demands and needs of customers. Strategic decisions are made, it ensures to get ahead of its competitors. In addition to all these issues, the internet, which is in every area of our life, occupies a very large place in the marketing area of businesses. Various competitive marketing activities on the Internet, and marketing activities on the Internet are overdeveloped. These transactions are often referred to as electronic marketing (Taşdelen and Acar, 2018 ; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013; Siegel, 2004)

Internet and Interaction: Since its development, the Internet has been a channel through which people acquire information, interact and act accordingly. In addition to the fact that this channel was used in the early days to explain the queries that people were curious about, providing access to information, it has emerged that people who want to obtain information over the internet today provide information as well as obtaining information (Taşdelen and Acar, 2018; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013; Siegel, 2004).

1.2. Electronic Marketing

With the increase in the use of the Internet and information technologies, there has been a great change in the field of marketing. In the information economy system, where the concept of information is strengthened and gains value in competition, the focus is on the consumer. Information is the only way to reach the consumer in this order. The Internet, on the other hand, is a unique source of information. With the merger of information and the internet, the field of marketing over the internet shows developments. In the process of carrying out marketing transactions over the Internet, many means can be communicated with the target audience, such as a website, e-mails, search engines, and various online advertisements. It is different from television and magazines, which are traditional marketing tools. The difference between them; The customer does not need to go to the business in person. At this point, the internet as a marketing channel is one of the direct marketing tools. Electronic marketing is the most diverse among the traditional marketing mix elements in terms of promotion tools (Taşdelen and Acar, 2018; Campbell et al., 2014; ; Yannopoulou et al., 2013; Siegel, 2004).

Electronic marketing is a concept that emerges when marketing applications are made in electronic environment. It has reached the society with e-mail, viral marketing and social media from electronic marketing applications. With these practices, they competed to gain superiority over each other. There are differences between the audience for electronic marketing and the audience for traditional marketing in terms of purchasing and usage behaviors. The main reason for this is the internet (Carpenter, 2014; Oyan and Cop, 2010)

Electronic marketing is the activities carried out with the use of technology in the electronic environment. It is unthinkable to achieve electronic marketing goals without the use of technology. Çakır listed these aims as follows (Çakır, 2010; Cheffey, 2009);
- Changing the structure by segmenting marketing strategies by considering customer value and differentiation among competitors.
- Making the marketing mix in such a way that maximum efficiency is obtained.
- Analyzing and revealing changes in order to satisfy the goals of the internal and external customers of the enterprise.

With the removal of the location criterion, businesses that have moved to the online environment with electronic marketing have become personalized needs, not as in traditional promotion activities, but in electronic environment. It has been possible to obtain the know-how we need while designing the product by using knowledge-based applications with customer requests (Carpenter, 2014; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013; Oyan and Cop, 2010; Çakır, 2010; Elden & Çakır, 2010; Cheffey, 2009; Ventura, 2003; Siegel, 2004).
The opinions of customers online are also important. People in the buyer role report their usage experiences and experiences about the product or service they purchased. Thanks to this information, business owners change and improve the products they produce. Thus, they develop and satisfy the products they produce according to the demands of the customers. Some product policies in electronic marketing are as follows (Kalakota and Whinston, 1999; Yannopoulou et al., 2013).

2. DIGITAL MARKETING AND SOCIAL MEDIA MARKETING

With the increase of customers' interest in online marketing and purchasing transactions, performing these transactions online creates an important factor for companies to keep up with the competitive environment and to carry out transactions on these issues. The positive effects of interactive marketing are progressing by increasing the transactions in this field. As in many different fields, in the field of marketing, as in many different fields, it attracts a great deal of attention from the academic world and the business world. The audiences that companies address are those who are willing to receive interactive and online services. The acquisition phase reaches the consumers and ensures that they visit the website where the product is sold, and monitors the transactions made for the realization of the sale. viral marketing and mobile marketing (Royle and Laing, 2014; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013; Chaffey et al., 2013; Kaplan and Michael, 2010; Wind and Mahajan, 2002; Deniz, 2002).
Many different search engines can be found. Companies want the websites where they sell products to appear first when people search for products, and they continue these studies in this direction. Social media marketing is the direct or indirect marketing activities carried out through social web tools such as social networks, blogs, social marking and content sharing, which enable the promotion of a product or service, increasing awareness and brand awareness, and taking action on the company or product/service (Royle and Laing, 2014; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013; Gunelius 2011; Siegel, 2004).

2.1. Viral marketing

It is the use of customer communication channels in order to advertise products and services to be sold, increase the prestige of the brand, increase customer loyalty, and increase the rate of products and services sold. The win stage is an important stage in the acquisition of consumers reaching the website. It is important that the withdrawn consumer groups that have somehow reached the internet site become permanent consumers (Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013).
Advantages: Interactive marketing is a factor that is actively changing. People can easily access data and information in the online environment with advanced technology. With the

development of technology, people can benefit from many different sources in their online shopping transactions and easily handle their business thanks to the development of technology. It is a very important dimension in working towards a targeted group. Potential customers, target customer groups should be determined correctly (Royle and Laing, 2014; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013)

2.2. Social Marketing

The desired messages can be easily presented to the specified groups of people in the desired environments. Customers can easily access various and different information about the products they are looking for in the social media. This can make them reach the purchasing process more quickly. Marketing processes in social media are carried out in four stages. It provides opportunities to strengthen their relations with consumers and to increase the degree of sincerity. Thanks to this, businesses can influence their current and potential customers and increase their brand loyalty (Royle and Laing, 2014; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013; Davis et al., 2010; Deniz, 2002).
Social customer relationship management combines Web 2.0 features and social networks with existing CRM. Social CRM is aimed at establishing contact with customers and constantly improving these relationships. Companies can constantly communicate with customers, customers find mutual communication with companies (Karadeniz and Gözüyukarı, 2015; Royle and Laing, 2014; Campbell et al., 2014; Yannopoulou et al., 2013).

3. CONSUMER CONCEPT AND CONSUMER BEHAVIORS IN ELECTRONIC MARKETS

Before purchasing a product, customers want to reach the product's features and user experiences about the product easily, quickly and cheaply. Customers want differentiation in the product and ask questions on the way to purchase, and with this development, the answers have increased. This has brought a new quality. With the disappearance of the concept of space and time with the online environment, a customer segment has emerged that tends towards individualized and differentiated products and services. In electronic commerce, businesses should develop the most accurate strategies in order to gain an advantage over their competitors (Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005).

3.1. 4P Marketing Mix in Electronic Marketing

As marketing and environmental conditions change rapidly in the internet environment, it is an environment full of opportunities and threats for marketing managers. The marketing audience is constantly changing. Price, product, distribution and promotion. These concepts have been adapted to electronic marketing. Product marketing, pricing processes, distribution. There were differences in stages. In the traditional marketing field, the production or marketing stage specific to the person is not as easy as it seems. But in electronic marketing, personalized production is easier and more applicable. Processes such as presenting and introducing new products to the market, continuing to develop existing products, adding new products, branding, packaging can be summed up in the concept of product and service. In these times in which we are in the age of technology, the concept of service is also undergoing changes as businesses and users approach the internet. Businesses from different sectors are actually creating a completely new system by transferring their services and products to the internet (Taşdelen and Acar, 2018; Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005; Siegel, 2004). The components

of this new system are as below (Taşdelen and Acar, 2018; Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005; Siegel, 2004);

(i) Price: The issue of price significantly increases the competition in online shopping. It is an influencing factor. As can be expected in the virtual environment, it is very simple for a customer to do price research and easily compare products. Price is an issue that needs the most attention and work in electronic marketing. A business that will sell online should follow the price policy in such a way that it should be more sensitive about pricing than its competitors. It should minimize the costs of a person who sells on the Internet and eliminate all activities that create unnecessary costs.

(ii) Distribution (Place): The distribution made over the internet and the distribution of the orders received over the internet are realized by using physical distribution channels. How is distribution done over the internet? Publishers, the presentation of knowledge-based products, software can be given as examples. The physical distribution of orders over the internet begins with the realization of sales transactions by businesses that receive order forms from their websites.

Naturally, at this point, consumers do not want to take risks, they get worried. In terms of payment, making the payment process before they receive the product creates anxiety. Considering these issues, the business that owns the website should pay attention to the legality and provide information that it has taken security measures.

(iii) Promotion (Promotion): Various tools, different from each other, are used in the concept of promotion. A business that is successful in promotion creates loyalty with the consumer. It means that it has been successful in promoting and announcing its products. The issue that electronic marketing differs most among the 4p concepts is the issue of promotion. There are two elements to focus on. It is the achievement of the maximum number of recognizability of the website of the business and at the same time the promotion of the products of the business. The business determines its target audience and sends them to their e-mail addresses by preparing text designs containing information about their products, campaigns, promotions and discounts. With these e-mails sent to its target audience, it will be able to meet the expectations of the consumer and be able to communicate with them when they need it. We can say that the closer the communication with potential customers is, the brighter the future of the business will be.

(iv) Competitive and online behavioral targeting: Behavioral targeting; It enables people to click on the internet, targeting techniques in line with their interests, information is collected in bigdata and then compared with the right target audience and the right ads. This creates a motivating effect on people's purchase intention and behavior. We can say that this data is obtained from the entire search history. In line with this, predictions are made by developing matches by using appropriate technical algorithms in order to match the right advertisement with the right target audience. Behavioral targeting gives importance to demographic segmentation and includes demographic segmentation as well as individuals' perceptions and behaviors. Thus, it enables people to offer targeted products and prices.

Retargeting, in case the person abandons the behavior (for example, he threw the product into the basket but the purchase did not take place), he can see the product he has put in the basket or similar forms when he enters other new, contracted sites, the level of acceptability of advertisements for their needs is higher. In this direction, while the use of the internet is increasing and the developments it provides, online behavioral advertising has a very common usage area today.

3.2. Online Behavioral Advertising Processes

In the Monitoring section; The person's online movements are tracked. These tracking consist of location tracking, browser cookies, supercookies, javascript files and browser fingerprints. In addition, it is possible to access personal data and demographic data. In the analysis part; The behavioral profile of the person is created with the data collected as a result of monitoring. It is selected from Bigdata. In the targeting section; Harmonizations are being made on the profile created with bigdata and the types of advertisements compatible with the profile. In the advertisement part; The aim of creating purchase intention and behavior is tried to be achieved by comparing advertisements that are compatible with the profile with people. There are 4 factors in online behavioral advertising. These are advertisers, publishers, ad networks and customers (users) (Taşdelen and Acar, 2018; Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005; Siegel, 2004).

Targeting Techniques: Location tracking indicates the user's location. But the important thing here is that the user allows it. If it allows, information about its location and even its Internet protocol address can be obtained. Browser cookies show how the user connects and communicates with the website. With the interaction of the user, the file is added to the computer and starts with the registration of the internet protocol. The user will be able to remove them at any time without any (Taşdelen and Acar, 2018; Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005; Siegel, 2004).

3.3. 4S Electronic Marketing Model

In traditional marketing, the concept of 4p comes up very often. As long as the 4P concept is mastered, traditional marketing can be successful. Competition in electronic marketing is much different from traditional marketing. In this context, 4S elements have been added in the field of electronic marketing ((Taşdelen and Acar, 2018; Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005; Siegel, 2004). These are;

Scope: It covers the process of determining the strategy and goals of a website marketing on the Internet. How is the strategy determined? It has four subheadings. These; Market analysis, potential customers, internal analysis are the strategic roles of activities within the web.

Site (Website): The purpose of the website in the 4S Electronic Marketing Model is to attract traffic to the website in the online environment and to communicate with the online target audience. Websites are a highly effective way to communicate, interact.

Synergy: It is a concept aimed at ensuring that the traditional marketing of the business complements each other completely.

System: The system element in the 4S Electronic Marketing Model deals with the technological developments of the site. It covers all aspects of software, hardware, protocols, content management, server decisions and payment systems.

4. RESEARCH METHODOLOGY

ELECTRONIC COMMERCE APPLICATIONS FROM THE CUSTOMER'S PERSPECTIVE AND IMPROVEMENT RECOMMENDATIONS

The biggest problem we encounter in e-commerce has been 'security'. The reason why people abstain from e-commerce is that people do not fully trust such internet formations and abstain. In terms of the prevalence of internet use, when we look at the data on e-commerce activity in the world; It is noteworthy that the e-commerce business volumes of developed countries such as the United States, Germany, France and Japan, especially the United Kingdom, spread to the population of the country and the amount of transactions is quite high. In the category of

developing countries, it is seen that there is a parallelism between the prevalence of internet use and e-commerce business volume in the People's Republic of China, Poland, Brazil and Russia in a similar but slightly lower rate. With e-commerce, the company can deliver products quickly with fewer mistakes in the process from product order to delivery. E-commerce is an inevitable fact that companies will increase their market share and efficiency in operations compared to traditional commercial approaches. When researchers look at the e-commerce phenomenon from the perspective of the customer, it undoubtedly provides a high benefit for the customers. In this way, customers can easily do their shopping by dealing with the products they really need and ignoring the products they don't need. Another convenience it provides has made it easier for them to reach the products they want without having to lose time and fatigue without leaving their homes. The most important factor that companies attempting to do e-commerce should pay attention to is starting with a website where they can provide trust to their customers (Taşdelen and Acar, 2018; TÜBİSAD, 2014; Gerlevik, 2012; Özcan, 2010; Elden et al., 2005; Kotler, 2000).

5. A CASE STUDY ON ONLINE BEHAVIORAL ADVERTISING PRACTICES IN A BUSINESS of SHOE MANUFACTURER

In the research environment, it is aimed to reveal the effect of behavioral targeting of a shoe manufacturer on purchasing patterns. In line with these goals, the realization that the ads are filtered by the individuals interviewed, the effect of these filters on their purchasing behavior, positive-negative evaluation, etc. It also aimed to draw a general framework on issues. As a result of the research, it is possible to talk about the effect of online behavioral advertising on the purchasing behavior of the company's web page. But it would not be right to talk about a very high effect, it is low.

In the research, it was tried to measure the knowledge and awareness of the activities of online behavioral marketing of the participants who shop from the web page of the enterprise. As a result of the research, people are aware of what kind of activities are carried out and carried out within the scope of online behavioral targeting, but they can say that the high intensity of online behavioral advertising approaches online behavioral advertising in a skeptical and frightening way and is uncomfortable with the capture of personal data. In the Likert scale, answers were sought for 3 dimensions. These are the dimensions of consumer behavior in electronic markets, reasons for turning to electronic markets, and electronic promotion activities, respectively.

Researchers have viewed the statistics from the productions of this shoe business. Researchers are now aware of some production and sales processing issues. What are designers after? Exist any issues with sales, locations, stylistic differences, or product materials? Let's investigate and discover the solutions.

**Researchers selected 25 pairs of shoes at random from the production's yearly output. 90% of the samples are leather. Determine the mean leather density's 95% confidence interval. Presume a 0.1 standard deviation for the population.

$\bar{X}=0.90$, $s=0.03$

$\alpha=0.05$ $\alpha/2=0.025$

From table $z_{\alpha/2} = 1.96$

$0.90-1.96 < \mu < 0.90+1.96$

$0.856 < \mu < 0.944$

Conclusion: The product of this business contains 85.6% and 94.4% interval at 95 % significance level.

**How many observations are needed to answer the above question if the manufacturer of this shoe business desires a 95% confidence level that the error in the estimation of μ (0.93) is smaller than 0.05?

$x=[(z_{\alpha/2} .б)/e]^2$ $n=15.36 \simeq 16$

**The manufacturers purpose to test (at the α =0.25) the hypothesis which these three sites' population percentages of manufacturing error.

Table 1. (population proportions of) Production Error from these three Location

	X Location-store	Y Location-store	Z Location-store	Total
Error-Free Production	221	225	223	669
Production Error	15	13	18	46
Total	236	238	241	715

The same number of manufacturing errors are anticipated in each of these three sites- locatıon-store (see Table 1).
H_o: The location of the business has no bearing on production inaccuracy.
H_1: The relationship between store location and production mistake

Table 2. Calculation Values of X^2 Test

fo	*fe*	*fo-fe*	*(fo-fe)²*	*(fo-fe)²/fe*
221	225.33	-4,33	18,7489	0,083206408
225	225.33	-0,33	0,1089	0,000483291
223	225.33	-2,33	5,4289	0,024093108
15	14.66	0,34	0,1156	0,007885402
13	14.66	-1,66	2,7556	0,187967258
18	14.66	3,34	11,1556	0,76095498

d.f.=(2-1)(3-1)=2
X^2 TESTİ
X^2 (0.25;2)= 2.773 (from statistical chi-square table)
X^2 c= 0.9205
X^2 t=2.773 > X^2 c =0.9205 (see Table 2)
Accept H_0. The proportions of production error is the same for all location.
**If The manufacturers collaborate with multiple designers, The manufacturers of this business offer footwear with the outcomes shown in a table. Does the average number of pairs of shoes sold among the four designers vary noticeably at the 0.01 level? (see Table 3).

Table 3. Selling Volumes of Footwear Via Different Designers

	Designer 1	Designer 2	Designer 3	Designer 4
	355	423	552	648
	449	562	355	521
	388	621	464	436
	417	534	479	567
Total	1609	2140	1850	2172
Average	643,6	856	740	868,8

c=4 n=4×4=16 n-c=16-4=12

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3$

H_1 : Not all μ_i are equal.

$$X = \frac{\sum_{i=1}^{c}\sum_{j=1}^{n_i} x_{ij}}{n} = \frac{1609 + 2140 + 1850 + 2172}{16} = 485{,}6875$$

SSB (Sum of Squares between) =13220.0463 SSW (Sum of squares Within) =65735.31

SST (Sum of Squares total) =SSB+SSW =13220.0463+65753.31=78973.3563

MSB (mean Square between) = 4406.65 $= \frac{SSB}{C-1}$

MSW (Mean Squares Within) = 547.9375 = $\frac{SSW}{n-c}$

F_c =4406.65/547.9369= 8.0325 (F_c: F computed)

$F_{V1,V2,\alpha} = F_{3,12,0.01} = 5.95$ (F_t: Statiscal F Table Value)

8.0423 > 5.95 $F_c > F_t$ => Reject H_0

There is evidence of a difference in the average number of sold footwear between 4 designer (see table 4).

Table 4. Calculation Values of F Test

Source of variation	Sums of squares	d.f. (degree of freedom)	Means Squares	F Ratio
Between classifications	13220.0463	3	4406.65	F=8.0325
Within classifications	65753.31	12	547.9369	
Total	78973.3563	15		

All of these actions and practicing, this busines has got a lof of experience so manufacturers of this business think and make a decision to destroy all their competitors. Householders could prefer this shoe business of the quality, of the brand, of the employees, of the customer satisfaction and of the experiences of this business etc.

6. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

A business that will offer its product or service in electronic marketing should have a good command of the concepts of 4S (scope, association, system, website) in the field of electronic marketing as well as the concepts of 4p in traditional marketing. He should improve himself in these matters and be able to communicate with the most potential customer base that can be reached. With the gradual development of information and technologies, market areas, competitions, and consumer demands have changed to a great extent. The volume of electronic commerce in the globalizing world has quite high figures. It is predicted that all data related to electronic commerce will grow at a much higher rate.

The development and differentiation of technology changes the marketing activities and the consumer profile. Therefore, it is necessary to follow the developments in the online environment. Firms must continue activities that will adapt to the differentiations that occur. Interactive marketing creates a useful and effective environment for companies to communicate with consumers and potential customers. The purchasing processes of advertising campaigns progress quickly, easily and cost-effectively. The conveniences it provides for both businesses and consumers are considered. amenities can be provided.

Thanks to the developments in the internet, which is the most important information technology, it has become common for consumers to go online. When the working hypotheses were analyzed, it was seen that women were more affected by the applications involving electronic marketing when the electronic marketing relationship was examined. A significant difference was observed in terms of payment method type, which is another hypothesis of the analysis. It was understood that the students in the sample preferred the option to pay at the door. In order to increase the importance given to e-commerce in Turkey, great duties fall on the representations in the sector. In order to increase e-commerce, it will be ensured that it achieves productive results with a collective work instead of individual efforts. In order to increase trust in e-commerce, companies in the sector must strictly adhere to the law on the protection of personal data. Those who do not comply with this law should be subject to harsh legal sanctions.

At the beginning of the other measures that can be taken, all e-commerce companies that enter the sector will be protected against the companies that cause financial damage to the consumer, and in case of such a situation, the consumer will be protected.

References

Chaffey, D., Smith, P. R. and Smith, P. R. (2013). E-Marketing excellence: Planning and optimizing your digital marketing. Routledge.

Cheffey, D. (2009). E-business and e-commerce management: strategy, implementation and practice (4 b.). Pearson Education.

Çakır, S. Y. (2010). Teknolojinin Pazarlama İletişimine Etkileri (1 b.). İstanbul: Nobel Yayın.

Campbell, C., Carla, F. and Sean, S. (2014). Segmenting consumer reactions to social network marketing, European Journal of Marketing, 48 (3/4), 432 - 452. http://dx.doi.org/10.1108/EJM-03-2012-0165

Davis Mersey, R., Malthouse, E. C. and Calder, B. J. (2010). Engagement with Online Media. Journal of Media Business Studies, 7(2), 39–56. doi:10.1080/16522354.2010.1107350

Deniz, R. B. (2002). Yeni Bir Pazarlama Yöntemi Olarak Elektronik Posta Pazarlaması, Journal of Istanbul Kultur University, 2, 1-10.

Elden, M. and Çakır, S. Y. (2010). Teknolojinin Pazarlama İletişimine Etkileri, İçinde: Elektronik Pazarlama (E-Pazarlama) Karması ve E-Pazarlamaya Statejik Bir Bakış, Ankara: Nobel Yayınları.

Elden, M., Ulukök, Ö. And Yeygel, S. (2005). Şimdi Reklamlar (1 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gerlevik, D. (2012). İnternet Üzerinden Alışverişin Tüketici Davranışı Üzerindeki Etkisi. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, p. 48.

Kalakota, R., and Whinston, A. (1999). Electronic Commerce: A Manager's Guide. Boston, United States: Addison-Wesley Longman Publishing Company.

Karadeniz, M. and Gözüyukarı, M. (2015). Sosyal Crm Uygulayan Şirketler Tarafından Sunulan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi. Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri, 11(44), 239-256.

Kaplan, A. M. and Michael, H. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media, Business Horizons, 53(1), 59-68.

Kotler, P. (2000) Marketing Management. The Millennium Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River.

Marangoz, M. (2014). İnternette Pazarlama (1b), İstanbul: Beta Yayıncılık. https://docplayer.biz.tr/3900820-Doc-dr-mehmet-marangoz-internette-pazarlama-beta.html

Oyan, D. and Cop, R. (2010). Küçük Yerleşim Yerlerindeki Tüketicilerin, İnternetten Ürün Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Uygulama. Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, 1(3), p.99.

Özcan, S. O. (2010). İnternet Pazarlama Faaliyetlerinde Tüketici Satın Alma Karar Süreci. İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 30. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuyd/issue/34104/377290

Royle, J. and Laing, A. (2014). The digital marketing skills gap: Developing a Digital Marketer Model for the communication industries. International Journal of Information Management, 34(2), 65-73.

Siegel, C. (2004). İnternet Marketing: Foundations and Applications. New York, Boston: Houghton Miffilin Company.

Taşdelen, H. and Acar, Şentürk, Z. (2018). İnternet Reklamcılığında Davranışsal Hedeflemenin Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisi, İnif E-Dergi, Kasım-2018.

TÜBİSAD (2014). TÜBİSAD Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2014 Pazar Verileri Raporu, https://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/detay/TUBISAD-Bilgi-ve-Iletisim-Teknolojileri-Sektoru-2014-Pazar-Verileri/49/98/0.

Ventura, K. (2003). Pazarlama Araştırmaları Kapsamında Yaşanan Teknoloji-Tabanlı Değişim, Ege Academic Review, İzmir. https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423877171.pdf

Wind, Y. J. and Mahajan, V. (2002). Digital marketing: global strategies from the world's leading experts. John Wiley & Sons.

Yannopoulou, N., Mona, M. and Xumei, B. (2013). User-Generated Brands and Social Media: Couchsurfing and AirBnb, Contemporary Management Research, 9(1), 85-90, doi:10.7903/cmr.11116

KIRSAL PEYZAJ UYGULAMALARINDA "LAND ART" ÖRNEKLERİ

Başak AYTATLI[1] **Elif AKPINAR KÜLEKÇİ**[2*]

[1]Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum/Türkiye

email: basak.aytayli@atauni.edu.tr

2* Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum/Türkiye

email: eakpinar@atauni.edu.tr

ÖZET

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında sanayi ve endüstriyel faaliyetlerin, teknolojiyle birlikte tehlikeli boyutlara ulaştığı milenyum çağında, bazı sanatçılar, bu faaliyetlere ve insanın doğaya müdahalelerine sanatsal bir tepki olarak arazi sanatı olarak bilinen çevre sanatı veya ekolojik sanat da denilen "**LAND ART**" akımını başlatmışlardır. Sanatın tarihi 1960'lara dayansa da son yıllarda çevresel farkındalığı arttırmak amacıyla daha fazla kullanılmaktadır. Bu akım taş, toprak gibi peyzajda var olan birçok doğal malzemenin kullanılmasıyla gerçekleştirilmekte ve çok çeşitli şekillerde ve amaçlarda kullanılmaktadır. Arazi sanatının temel unsuru genellikle anıtsallığı ve mekâna özgü bir bağlamdaki konumu olması sebebiyle insanlığın evi olarak düşünülmüş ve doğa bir açık sergi alanı olarak kullanılmıştır. Ortaya çıkarılan eserler, bu doğal malzemelerle elde edilmesinin yanı sıra sadece araziye form verilerek de gerçekleştirilebilmektedir. Bu akım doğanın formunu insan eliyle yapılmış sanat eserlerine dönüştürülmesi sebebiyle tarımsal peyzaj faaliyetleri de kısmen bu sanata dahil olabilmektedir. Bu çalışmada kapsamında kırsal alanlarda yapılan arazi form sanatının kısacası "Land Art" sanat akımının dünyadan ve ülkemizden örnekleri incelenerek, peyzaj değerleri açısından genel özellikleri ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Land Art, Kırsal Peyzaj, Arazi Formu, Ekoloji, Sanat

EXAMPLES OF "LAND ART" IN RURAL LANDSCAPE APPLICATIONS

ABSTRACT

In the second half of the 20th century, in the millennium age when industry and industrial activities reached dangerous levels with technology, some artists started the "LAND ART" movement, which is also known as environmental art or ecological art, as an artistic reaction to these activities and human interventions in nature.Although the history of art dates back to the 1960s, it has been used more in recent years to increase environmental awareness. This movement is carried out by using many natural materials existing in the landscape, such as stone and soil, and is used in a wide variety of ways and purposes. The main element of land art is generally considered to be the home of humanity due to its monumentality and its location in a site-specific context, and nature is used as an open exhibition space. The unearthed artifacts, in addition to being obtained with these natural materials, can also be realized by simply giving form to the land. Agricultural landscape activities can also be partly included in this art, as this movement transforms the form of nature into works of art made by human hands. In this study,

examples of land form art in rural areas, briefly “Land Art” art movement, will be examined from the world and our country, and its general characteristics in terms of landscape values will be revealed.

Keywords: Land Art, Rural Landscape, Land Form, Ecology, Art

GİRİŞ

XVIII. yüzyılda başlayan ve kısa sürede Avrupa’da başlaya sanayi devrimi ile birlikte, banliyö ve kırsal alanlarda yaşayan insanların kentlere göç etmeye başladıkları, endüstrileşmenin arttığı ve kentsel toplumların refah seviyesinin artış gösterdiği bir gelişme dönemi olarak bilinmektedir. Endüstrileşen dünyanın kentli nüfusu, birtakım ihtiyaçlarını elde etmek için doğal kaynakları aşırı tüketerek yaşadıkları ortamları sağlıksız hale getirmişlerdir. Bu şekilde insanoğlu hem kendilerine hem de diğer canlılara verdikleri zararların etkilerini fiziksel, ruhsal, sosyal ve kültürel olarak yaşadıkları çevrede hissetmekte ve bu etkilerin farkına vararak bir şekilde müdahale çabasına girmişlerdir.

Kentlerde yaşayan bireylerin, bir yandan daha modern çevrelerde yaşama isteği, diğer yandan Endüstri Devriminin toplumları bağımlı, tek düze ve makineleşmiş hale getirmesi, insanların yaşam şekillerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Devrimin insanların yaşam tarzlarına sebep olduğu olumsuz etkilere, kapitalizmin dayattığı mecburiyetler de eklenince, insanların yaşanan teknolojik, çevresel ve sosyal gelişmelere tepki verme ve iletişim kurma şekillerini etkilemiştir. Bu yoğun gelişmeler sonucunda, birtakım sanatsal ve mimari akımlar ortaya çıkmıştır (Aksu ve ark, 2008, Yılmaz 2010). Bu akımlar, insan ve doğa arasındaki sürekli değişen ilişkileri gözlemleyerek, ekolojik kaygılar ve estetik beklentilerle sürekli kendini geliştiren ve potansiyelini artıran bir yaklaşımla insanoğlunun çevreyi algılama perspektifini de geliştirmiştir. Çok eski zamanlardan beri insan, doğa ile uyumlu bir şekilde etkileşime girmeye ve çeşitli faaliyetleri gerçekleştirmek için doğa unsurlarını bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır (Kavut ve Alici, 2021). İnsanoğlu, sanatsal düzeyde, yaşadığı bölgeyi kendine göre dönüştürmeye ve fikirleri, duyguları, korkuları, hayalleri ve özlemleri sergileme ve ifade etme aracı olarak geçici veya kalıcı işler oluşturmaya çalışmıştır.

Sanatın metalaştırılmasına ve ticari kaygılarla yapılmasına karşı çıkan görüşün oluşturduğu ve doğaya uyumlu çalışmada “Sanat doğa içindir” fikrini savunan bir grup sanatçının ortaya çıkardığı sanat akımlarından birisi de “Land Art” arazi sanatıdır. Bu sanatçılar, sanatı galerilerden ve müzelerden çıkarıp herkes için daha erişilebilir hale getirme amacıyla araziyi, toprak işlerine dönüştürmüşlerdir. Aynı zamanda bu sanatçılar günlük doğal malzemeleri kullanarak heykeller yapmış ve doğrudan malzemenin bulunduğu alanlarda bu eserlerini açık halde bırakmışlardır (Tandoğan ve Es, 2018; McMahon, 2022). Bunu geleneksel sergi mekanları algısına ve sanatın kalıcılığına karşı çıkarak başarmışlardır. Bu özelliği ile her bir eser açık hava enstalasyon sergisinin doğal birer ürünü olarak dikkat çekmiştir. Land art, 1960'ların sonunda ABD'de ortaya çıkmış, 1970'lerde tüm batı ülkelerini etkilemiş bir “avant-garde” sanat türüdür (Url-1, 2022). Bu sanat akımı, arazi sanatı veya toprak sanatını, doğrudan peyzajda yapılan, arazinin kendisini toprak işlerine dönüştüren veya kayalar, çakıllar, ince dallar gibi doğal malzemeler kullanarak ortaya çıkarılan peyzaj çalışmalarını ekolojik sanat

olarak da bilinen sanat dalı gibi sunma şeklidir (Özdamar 2003, Aydın, 2012). Land Art'ın en önemli özelliği, doğa ile mükemmel bir şekilde bütünleşme özelliğine sahip olmasıdır. Bu sanat iki temel prensibe dayanmaktadır. Bunların ilki, sanatsal malzeme ile doğaya uyumlu çalışma ve ikincisi ise doğadan sanata aktarmadır.

Bu akım, doğanın geniş alanlarına insan müdahalesi olarak düşünülebilmektedir. Bu sanatta her durumda, arazi hernekadar bir taşınmaz ürün olsa da, bu onun değiştirilmez bir ürün olmayacağı anlamına gelmemektedir.

MATERYAL METOT

Bu çalışma arazi sanatı veya çevre sanatı olarak literatürde yer alan "Land Art" sanatının kırsal peyzaj değerini ortaya koymak ve ayrıca bu sanatın kapsamına dahil edilebilecek tarımsal peyzaj alanlarının incelenerek bu sanat akımını yorumlamak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada konu ile ilgili akademik literatür ve web kaynakları taranmış, dünyada bu sanat akımının önde gelen çalışmaları tek tek ele alınarak yorumlanmış ve konuyla ilgili çıkarımlar yapılmıştır. Bu kapsamda özellikle bu sanat akımının yorumlanmasında çokça karşımıza çıkan tarımsal üretim alanlarından pirinç tarlaları, çay bitkisi arazileri ve asma bahçeleri bu konu başlığında değerlendirilmiştir. Çalışmada son olarak, dünyaca ünlü Land Art eserlerin ana fikri, özgün değeri yapılış şekli ve aşamalarıyla estetik bakış açısı ile tek tek ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Dünyadaki Bazı "Land Ard" Tasarım Örnekleri ve Genel Özellikleri

Arazi sanatı sayesinde peyzajı yeniden şekillendirmek, arazinin kendisini yontarak doğal malzemelerle peyzaj alanlarına farklı sanat eserleri bırakmak ve kalıcılığını sağlamak mümkün olabilmektedir. Bu sanat akımında, ithal taşlardan bölgesel olarak mevcut malzemelerle yapılan yapılara kadar arazi sanatı oluşturmak için çevreye bir şeyler ekleyebilir ve ayrıca bitki kullanımı ile farklı tasarımlar ortaya çıkarılabilmektedir (Url-2, 2022). Bu hareketin Dünya'daki öncüleri ve eserlerinden bazıları şunlardır;

Rowan Autumn Leaves: (Rowan'ın Sonbahar Yaprakları)

Yapılan ilk Land Art çalışması olup, 1978 yılında ABD'nin güneybatısındaki seyahatlerinden ilham alan Andy Goldsworthy'e ait bir eserdir. Goldsworthy'nin "Doğanın Dönüşü" başlığı altında yaptığı eserlerde, doğal malzemeyi geometrik düzende yerleştirerek farklı motifler elde ettiği ve bu şekilde doğaya saygısını doğal formlar oluşturarak ifade ettiği görülmektedir (Şekil 1). Çalışmada, sumak yapraklarının canlı tonları, bir merak ve gizem duygusu yaratarak yerdeki bir deliğin etrafına yerleştirilmiş, eser bu şekilde ortaya çıkmıştır. Sanatçının, eserleri genellikle küçük ölçekli, şiirsel özellikte, genellikle fotoğraf ya da video ile belgelemiştir (Url -3,2022).

Şekil 1. Rowan leaves

Spiral Jetty (Spiral İskele):

Spiral İskele, var olan en ünlü hafriyat olmasa da kara sanatının en ünlü örneklerinden birisidir. Bu %100 doğal yapı, Utah'ın Büyük Tuz Gölü'nde bulunan bu eserin tümü doğrudan gölün kendisinden elde edilen bazalt, renkli tuz kristalleri ve çamurdan oluşmaktadır (Şekil 2). Robert Smithson, arazi sanatı hareketinin en önemli isimlerinden biridir ve Spiral Jetty onun en ünlü eseri olarak kabul edilmektedir (Url-4, 2022).

Şekil.2. Spiral Jetty

Broken Circle/Spiral Hill (Kırık Çember/Sarmal Tepe):

Land Art'ın kurucularından biri olarak kabul edilen Amerikalı sanatçı Robert Smithson'ın 1971yılında Sonsbeek açık hava heykel sergisi için bir kayanın etrafında dönen ve Yin Yang benzeri bir sembol oluşturan bir kum iskelesi şeklinde oluşturulmuş eseridir (Şekil 3). Bu 211 km (131 fit)'lik büyük kurulum, Hollanda'da arazi ıslahı ve su drenajı için kullanılan baraj sistemine (Zuiderzee Works) de gönderme olarak tasarlanmıştır. Eser günümüze kadar gelen arazi sanatı örneği olma özelliğini korumaktadır (Url-5, 2022).

Şekil 3. Broken Circle, Spiral Hill

The Walking Line (Yürüme Çizgisi):

Bu oldukça basit sanat eserinin adı yürüyerek yapılan bir çizgi olup, Birleşik Krallık sanatçılarından Richard Long tarafından yapılmıştır. Sanatçı, eserini adından da anlaşılacağı gibi çimden yapılmış bir tarlada defalarca ileri geri yürüyerek ortaya çıkarmıştır (Şekil 4). Eserde varlığın geçici doğası ve insanın doğal dünya üzerindeki görselleştirilmiş etkisine yönelik algının anlaşılmasına yönelik bir tema söz konusudur. Long'un zamanla artık ünlü olan bu sanatsal çizgisi sadece iz bırakan bir dokunuşun hafifliği olmayıp, aynı zamanda geçici ve sadeliği ile, erişilebilir olan kavramsal minimalizmi temsil eden çalışmaların temelini de oluşturmuştur (Galanis 2015).

Şekil.4. Walking Line

Double Negative :

Michael Heizer'in "Double Negative" (1969) adlı çalışması bilinen en ünlü Land Art örneklerden biridir. Eserdeki arazi sanatı, doğada yaratılan tahribat yerine doğanın, yapıt üzerindeki tamamlayıcı rolü ön planda tutularak farklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Heizer, Nevada çölünde bir kanyonun karşılıklı kenarları üzerinde belirlediği iki alanı dinamitlerle patlatarak buradan çıkan toprağı (yaklaşık 240 bin ton) kanyondan aşağıya dökmüş, böylelikle iki negatif alan (dikdörtgen prizma biçimde) oluşturmuştur. Daha sonra ortaya çıkan bu eser bir heykel olarak izleyiciye sunulmuştur (Şekil 5). Yapıtta, sanatçı doğanın müdahalesine izin verdiği için zamanla fiziksel değişime uğraması da kaçınılmaz kabul edilmektedir (Url-6, 2022).

Şekil.5. Double Negative

Sun Tunnels (Güneş Tünelleri):

Utah çölünde bulunan parça "Güneş Tünelleri" adında ve arazi sanatçısı Nancy Holt tarafından oluşturulmuş bir eserdir. Bu eser, bir hafriyat çalışmasına anlamlı bir şekilde katkıda bulunan insan yapımı unsurların önemli bir örneğidir (Şekil 6). Çalışma, dört ayrı beton yapının, yaz ve kış gündönümlerinde doğup batarken güneşi tam olarak çerçevelemek için çapraz bir şekilde düzenlenmesi şeklinde tasarlanmıştır. Tünellerin iç kısmı boyunca takım yıldızlarının projeksiyonlarını oluşturmak için betonda küçük delikler yapılandırılmıştır.

Şekil.6. Sun Tunnels

Bu sanat eserini tam olarak deneyimlemek için izleyicilerin şahsen alanı ziyaret etmeleri, beton silindirlerin içine girmeleri ve betondaki çeşitli boşluklardan doğal dünyaya bakmaları önerilmektedir (Url-7, 2022; Hogan, 2008).

Wave Field : (Dalga Tarlası)

1995 yılında, bu Amerikalı mimar Maya Lin'in doğal manzarayla uyumlu çalışmaları olan, Wave field, New York'un Upstate kentindeki Storm King ParkI için arazi sanatı ve dış mekan sanatı olarak ortaya çıkardığı bir eserdir (Şekil 7). Bu arazi parçası, çimlerle kaplı 3.96 m(13 fit) yüksekliğindeki kır yığınlarından oluşmaktadır. Bu kurulum, aynı anda okyanustaki dalgaları taklit ederken arkalarında görülebilen Hudson Valley Dağları ile uyumlu bir şekilde harmanlanmıştır (Url-8, 2022). Bu dev toprak hareketi, durağan bir fırtınayı veya sürekli gelgitler içinde olan dünyada donmuş bir zamanı temsil etmektedir (Url-9, 2022).

Şekil 7. Wave Field

Arazi sanatında üretilen tüm eserlerin temel malzemesi doğal malzemelerle ve bazen de arazinin kendi formuna şekil vererek estetik kaygılarla tasarlanmıştır. Ancak kırsal tarım faaliyetlerinin yapıldığı bazı araziler de kendiliğinden Land Art kapsamında bu çalışmada değerlendirilmiştir.

Kırsal mimarinin kendine özgü karakteri ile kırsal kasaba ve çevredeki peyzaj üzerindeki doğal ve benzersiz etkisi, kırsal yerleşimler ve peyzajlar arasındaki organik bağlantının restorasyonunun öncelikleri arasında yer almaktadır. Kırsal kamusal (yeşil) alan tasarımı, bitki örtüsü özellikleri de dahil olmak üzere belirli tasarım kriterlerine ve gereksinimlerine cevap veren peyzajın estetik yanını ortaya koyan uygulamaları da içine almaktadır (Claval 2005; Tóth 2013).Land Art sanatı açısından değerlendirildiğinde, eski bölgesel meyve ağacı türleri, merkezi yeşil alanlara özgü soliter ağaçlar, geleneksel çiçekler, çalılar ve otlar gibi yerli ve yerel geleneksel bitkilerin doğal malzemelerle bu sanatta harmanlanarak kullanımı söz konusudur. Bu kırsal peyzaj örnekleri içinde arazi sanatı olarak sayılabilecek bazı tarımsal üretim alan örnekleri şunlardır:

Mu Cang Chai Terasları :

Pirinç yüzyıllardan beri Asya'daki insanlar için bir ihtiyaç olmuştur. Pirinç tarlalarının çoğu dağların arkasına uzanarak, peyzaj açısından eşsiz manzaralar oluşturmaktadır. Yıllarca bozulmadan kalan ve insanı kendine hayran bırakan çeltik tarlaları dağların kenarları boyunca sanatsal olarak yayılmıştır. Kuzey Vietnam'ın Yen Bai eyaletinde yer alan Mu Cang Chai, Vietnam'ın en büyüleyici pirinç teraslarına sahiptir. Bu vadi, yeşil ve sarı pirinç bitkileriyle çevrili harika manzaralara sunmaktadır (Url-10, 2022). Mu Cang Chai Terasları da bu kapsamda değerlendirilebilecek önemli eserlerden birisidir (Şekil 8).

Şekil 8. Mu Cang Chai Terasları

Tegalalang Pirinç Terasları:

Endonezya'nın yeşil renkleri ile ünlü Tegalalang ve Jatiluwih pirinç tarlaları gerçek birer görsel şölen niteliğinde arazi formuna sahiptir. Tarlaların koyu rengi, bulunduğu yerin tropik ikliminden kaynaklanmaktadır. Yerel halkın gururu olan alan, Endonezya turizminin önemli bir özelliği haline gelmiştir (Şekil 9).UNESCO Dünya Mirası Alanı olan tarla, eski, sofistike bir sulama sistemi ve önceki nesillerin binlerce yıldır yaptığı gibi teraslarla ilgilenen çiftçiler tarafından canlı tutulan geniş, dalgalı pirinç tarlaları içermektedir (Url-10, 2022).

Şekil 9. Tegalalang Pirinç Terasları

Yuanyang Terasları:

Bu eserde, Çin ‘in Yuanyang bölgesi, anıtsal pirinç terasları, dağları oluşturan formun özgünlüğü, bu engebeli bölgeyi sanatsal bir güzelliğe dönüştürmüştür. Köyler deniz seviyesinden 1300 ila 1600 metre yükseklikte olacak şekilde tasarlanmıştır (Şekil 10). Yaklaşık 1300 yıllık bir geçmişi olan ve 17 000 hektarlık şaşırtıcı bir alanı kaplayan Yuanyang’ın Pirinç Terasları 2013 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir (Url-11, 2022).

Şekil 10. Yuanyang Terasları

Boseong Yeşil Çay Tarlaları:

Kore’nin ana şehrin sadece birkaç kilometre güneyinde yer alan bu tarla sadece yüksek kaliteli Yeşil Çayıyla değil, aynı zamanda hiç bitmeyen çay bitkilerinin muhteşem manzarasıyla da bilinmektedir (Şekil 11). Bir tepede yer alan bu bitkiler, burada yamaçtaki terasların üzerinde S şeklinde kıvrılarak bitkilerinin arasında serinletici bir trekking imkanı sunmaktadır (Url-12,2022)

Şekil 11. Boseong Yeşil Çay Tarlaları

Douro Valley (Douro Vadisi):

Porto'nun hemen kuzeyindeki Douro Vadisi, dünyanın en eski sınırlandırılmış şarap bölgesidir. Kıvrımlı Douro nehrine doğru dik bir şekilde inen insan yapımı asma teraslarıyla kırsal peyzajda manzara formu oluşturmaktadır (Şekil 12). Dünya miras listesine giren bölge özellikle ekim döneminde meyvelerin renkleriyle görsel peyzaj açısından eşsiz manzaralar oluşturmaktadır (Url-13, 2022).

Şekil 12.Douro Valley

TARTIŞMA VE SONUÇ

Genel olarak sanat yalnızca kapalı alanlara, müzelere, galerilere, evlerimize ve bir arada yaşadığımız çevrelere ait olduğu fikrine dayanmaktadır. Dış mekanda açık alanda, bir binanın önünde veya bir parkın en bakımlı yerinde kullanılan plastik objeler sanatsal öğe olarak kullanılsa bile, kullanımı çoğu zaman kısıtlanmıştır. Ancak bazı sanatçılar bu fikre karşı çıkmış ve tüm bu sınırlandırma ve ayrımı sorgulamaya başlayarak, şehirleri terk etmiş, yeni bir arayış içinde daha özgür alanlara, geniş düzlüklere, dağlara, çöllere, sahillere kısacası kara parçasında özgürce hareket edecekleri alanlara yayılmışlardır. Bunu yaparken de doğal malzemeyi bazen araziye sabitleyerek, bazen de dünya yüzeyine yeni malzemeler ekleyerek ya da karayı oyarak, parça çıkararak kalıcı veya geçici eserler bırakmışlardır. Bu yeni görsel sanat türünün altında yatan amaç, çevremize karşı duyarlılığımızı artırmaktır. Bu doğrultuda toprak, kaya ve diğer doğal malzemeler ile sanatsal görüntüler oluşturmak Land Art akımının temelini oluşturmaktadır. Bu akımı takip eden sanatçılar, insanın doğayla ilişkisi hakkında halkın farkındalığını artırmak istemişler, böylece peyzaja müdahale ederek bir dizi düşündürücü yapılar ortaya koymuşlardır (Sarıoğlu 2018).

Toprak sanatı, Land Art akımının bir başka adıdır. Doğa ile etkileşime geçmek için doğal malzemeleri dış ortamlarda kullanan bir sanat üretimidir. Aynı zamanda çevre sanatı veya ekolojik sanat gibi isimlerle de bilinen bu hareket, bir sanat eserinin tanımını değiştirmiştir. Değiştirmeye ek olarak kullandığı malzemeler ile sanatın sınırlarını genişletmiştir. Bu akımın esas amacının çevreyle ve doğayla doğrudan bütünleşip geleneksel sanata karşı muhalif bir tavır benimsemek olduğu düşünülmektedir. Bu sanat akımında, beton blok, silindir kum ve toprak gibi araziye özgü araçlarla icra edildiği (Hogan, 2008) aynı zamanda ilerleyen yıllarda fotoğraflar, diyagramlar veya yazılı metinlerle de geçici ürünler ortaya konulduğu görülmektedir.

Yapılan bu çalışma ve incelenen sanat akımlarının değerlendirilmesi sonucunda, kırsal peyzaj uygulamalarının bulundukları yöreye ekonomik katkılarının yanı sıra alandaki yeşil alan varlığını koruması, estetik açıdan kırsal alanlara değer katması ve doğal malzemelerle oluşturulan birer yeryüzü tasarım alanlarına dönüşmesi açısından birer "Land Art" sanatı ürünü olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aksu, A., Uludağ, Z., & Çağlar, N. (2008). Sanat, Kent Ve Mimarlık Eleştirisi İçin Ortak Bir Tema: Kent Kolajları. *Journal of The Faculty of Engineering & Architecture of Gazi University*, *23*(4).

Aydın, S. (2012). Sanatta, Modernist İdeolojinin Reddi ve Ekolojist Bir Yaklaşım Olan Land Art Bağlamında İki Sanatçının Karşılaştırılması; Richard Long ve Michael Heizer. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *1*(1), 51-63.

Claval, P. (2005). Reading the rural landscapes. *Landscape and urban planning*, *70*(1-2), 9-19.

Galanis C. (2015),A Line Made By Walking: Richard Long, Boundaries, Measurements, and AngloRitualsofPossession,https://www.academia.edu/12111022/A_Line_Made_By_Walking_Richard_Long_Boundaries_Measurements_and_Anglo_Rituals_of_Possession.

Hogan, E. (2008). *Spiral Jetta: a road trip through the land art of the American West*. University of Chicago Press.

Kavut, İ. E., & Alici, N. (2021). 1920–1945 Akımlar Kapsam Süresinde İç Mimarlıkta Formu. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi* , *6* (2), 621-637.

Mc.Mahon M., (2022) "What is Land Art?",https://www.musicalexpert.org/what-is-land-art.htm

Özdamar, E. G. (2003). *Yerleştirme Sanatı Açısından Mimari Yerleştirmeler* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Sarıoğlu D. (2018), Land Art Ve Çağdaşları, https://Xxi.Com.Tr/İ/Land-Art-ve-Cagdaslari

Tandoğan, O., & Es, B. E. (2018). Dünyada Ve Türkiye'de Arazi Sanatı (Land Art).

Toth, A., & Feriancová, Ľ. (2013). The Role of Landscape Architecture in Rural Development. *Mendel Net*, 516-520.

Url1. https://tr.wikipedia.org/wiki/Arazi_sanat%C4%B1#:~:text=Land%20art%2C%201960'larC4%B1n%20sonunda,alanlar%C4%B1na%20insan%20m%C3%BCdahalesi%20olarak%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCn%C3%BClebilir.

Url-2. https://www.artalistic.com/en/blog/What-is-land-art/

Url 3: https://www.huffpost.com/entry/storm-king-and-andy-goldsworthy_b_57f3a353e4b0f482f8f0bd15

Url4.https://www.tate.org.uk/art/artterms/l/landart#:~:text=Land%20art%20or%20earth%20art,such%20as%20rocks%20or%20twigs

Url-5. https://umfa.utah.edu/land-art/about

Url-6 https://www.haftalikgunluk.com/land-art/

Url-7. https://holtsmithsonfoundation.org/sun-tunnels

Url-8. https://www.mayalinstudio.com/art/storm-king-wavefield

Url-9. https://www.artalistic.com/en/blog/What-is-land-art/

Url-10.https://www.easemytrip.com/travel/most-beautiful-rice-terraces.html

Url 11.https://welcometochina.com.au/yuanyang-rice-terraces-of-yunnan-travel-guide-6754.html

Url-13. https://www.visitportugal.com/en/content/douro-valley

Yılmaz, E. (2010). Sanayi Toplumunda Sanatın İşlevselliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(33), 334-347.

GENERAL CHARACTERISTICS OF SOME NATIONAL PARKS IN TERMS OF SUSTAINABLE PLANNING AND MANAGEMENT

Elif AKPINAR KÜLEKÇİ

Atatürk University, Faculty of Architecture and Design, Department of Landscape Architecture, Erzurum/Turkey

email: eakpinar@atauni.edu.tr

ABSTRACT

The development of technology has created many problems as a result of increasing rates of transportation, industry and urbanization. Parallel to the increase in settlements, the gradual decrease of rural areas has led to the alienation and alienation of the society from nature. However, over time, people, who were a part of nature, were overwhelmed by the pressure of intense urbanization away from nature and found the solution to direct themselves to forested, natural rural areas. Thus, the importance of natural areas, forest areas and recreation areas in rural landscape areas has emerged once again. However, these natural rural elements that make human life easier are being destroyed over time by human hands. At this point, the importance of using national parks, which are the national wealth of countries and breathing areas, with a planned approach within the balance of protection and use, emerges once again at this point. Because any development that facilitates human life, at the same time, greatly harms nature. In this case, the most urgent measure to be taken is to protect the rapidly destroyed and polluted nature. However, in this case, society can be a refuge from which to escape from the stress and difficulties of modern life. Among the protected area statuses, especially national parks are attraction points for local and foreign visitors with their global resource values. With this study, the general characteristics of some national parks, which stand out in terms of management plan and sustainable use in our country and in the world, were investigated in terms of ecological, economic and landscape value, and suggestions were made for the use of a sustainable understanding in the balance of protection and use.

Keywords: Sustainability, planning, management, national park

INTRODUCTION

With the rapid increase in the world population, the natural and cultural resource values of natural areas have begun to be consumed in an unplanned manner in the name of economic development in the globalizing new world order. For this reason, governments, together with non-governmental organizations and private sector representatives, have taken initiatives to develop new environmentally friendly policies and new protection systems. The most accepted of these systems are the protected area systems (Düzgüneş and Demirel, 2015). Protected areas, which cover approximately 14% worldwide and 7.24% in Turkey, protect their natural and cultural resource values, while providing scientific, economic, vital, educational, aesthetic and recreational opportunities to the local people living in that region and visitors to the area. provides benefits. Gene supply, clean water resources, climate control, flood, erosion and landslide prevention, energy production, recreational and touristic activities can be given as examples of these benefits. In addition, since local people in developing countries earn their living from such areas, they also constitute an important economic resource for themselves (Gadgil, 1990; Rodrigues et al., 2004).

A national park, on the other hand, is expressed as natural and cultural resources, which are rare nationally and internationally, and natural parts with protection, recreation and tourism areas in terms of scientific and aesthetics (Url-1, 2022a; Url-2, 2022b). The first national park today is Yellowstone National Park (899,100 ha), declared in 1872. Since this date, the concept of national park has been officially recognized around the world and other countries have taken steps at this point. Royal National Park in Australia in 1879, Banff National Park in Canada in 1885, Tongariro National Park in New Zealand in 1897 and El Chico National Park in Mexico in 1898 are just a few of them (Düzgüneş and Demirel, 2016). The main features of the declared national parks are that they are established by governments, they are large and generally natural environment content, and they are open to public use (Eagles et al., 2002). However, when the establishment purpose of Yellowstone National Park is examined, it is seen that it takes into consideration the purpose of removing the people living in that area, limiting the activities carried out in the area, and eliminating predatory animals. However, towards the end of the 20th century, this understanding became more democratic and moved away from the centralist structure and turned into a democratic approach focused on nature protection.

When the historical process in Europe is examined, the first national park was declared in Sweden in 1909 (Söderasen National Park). This was followed by the Swiss National Park in Switzerland in 1914. Until the First World War, approximately 40 national parks were declared in the world, 11 of which were in Europe. Until the Second World War, this number reached 31 in Europe and 300 in the world (Yücel and Babuş, 2005). In 1916, the National Parks Department was established in the United States and took an active role in the management of national parks. In developing countries, especially in Asia, national parks began to be declared in the second quarter of the 20th century. On the Asian continent, the first national park was declared in Cambodia (Angkor Wat) in 1925. Looking at the developments in the Far East, the first national park under the name of Unzen National Park was declared in Japan in 1934 (Nepal and Weber, 1995). 7 years after the declaration of the Kruger National Park, the first national park of South Africa in 1926, in 1933 the "International London Convention for the In-situ Conservation of Plant and Animal Wealth of Africa" was signed (Akesen, 2002).

In 1949, the National Parks Commission was established in England with the National Parks and Rural Areas law and gave national park status to 15 regions (Demirel, 2005). Then, from 1962 to 1992, at 10-year intervals, then in 2003, 2012 and 2014, 7 national parks congresses were held in different parts of the world. has been applied.

When the developments of national parks in Turkey are examined, the term national park was first used by Prof. Dr. It was used by Selahattin İnal in his work titled “We and Our Forestry Against Nature Conservation” published in 1949. During the seven-year period until 1956, as a result of the diligent efforts of various disciplines such as the Turkish Forestry Association, the Chamber of Forest Engineers of TMMOB and the Society for Conservation of Nature, national parks, with Article 25 of the Forest Law No. It can be separated as a national park in order to allocate the forests and fields included in the forest regime that it will need due to its location and specialty for the benefit of the scientific life of the country, to preserve the nature, to ensure the beauty of the country, to meet the various sports and recreational needs of the people, and to allow touristic activities. attained status. After the entry into force of this law, our first national park, "Yozgat Çamlığı National Park", was declared a national park in 1958.

According to the national parks law numbered 2873, which came into force in our country in 1983, national parks are accepted as important places where tourism and recreation activities are carried out, as well as protecting national and international rare natural and cultural resource values in scientific and aesthetic terms (URL-2022a). The effective use of these areas contributes to nature conservation studies, while at the same time creating positive effects in physical, social, cultural, economic and environmental terms. When the developed national park systems in the world are examined, it is seen that the demand for domestic tourism and recreational use is high and the local people benefit from these areas at a high level (Çetinkaya et al. 2016). Therefore, the existence of national parks is very important for people. In today's societies, national parks protect natural and cultural resources, provide recreation opportunities and increase the quality of life (Manning et al., 1988).

As of 2022, Turkey has 48 national parks. There are many national parks with protection status in the World (URL-2022b). These parks, which stand out with their rich vegetation, ecological structure and recreational potential, should be planned and managed in a balance of protection and use, considering the planning, carrying capacity and ecological balance.

MATERIAL AND METHOD

This study was carried out in several stages. In the first stage, a wide and comprehensive literature research on national parks was conducted. The fact that there are many studies on national parks in Turkey and in the world is the main reason for taking the studies made in

these countries as an example in determining the method. In the second stage, a comprehensive literature research was conducted and then some national parks in Turkey and the world that stood out in terms of sustainable planning and management in terms of historical, cultural and ecological aspects were classified and listed in a table. In the last stage of the research, the general characteristics, conservation value, ecological and economic value of each national park were investigated with their general characteristics.

In this study, which set out with this understanding, some of the prominent national parks in Turkey and in the world were discussed with their general characteristics. The national parks of Turkey and the world, which stand out in terms of sustainable management and planning and are ecologically important, and their general characteristics are listed below (Figure 1,2).

Figure 1. Some National Parks in Turkey with their Ecological and Cultural Features and their General Features

NATIONAL PARK NAME	GENERAL FEATURES
Kuşcenneti National Park	Bird Paradise National Park (KCMP) is a unique piece of nature due to its bird species and ecosystem functions (Arslan, 2005). Kuşcenneti, which is within the borders of Balıkesir province in the Marmara Region, was declared a national park in 1959. Since it is not in the forest regime, it was first taken into the forest regime by the decision of the Council of Ministers, and then it was given the status of a national park. The area of the park is 17,058 hectares (URL-2022a). This region is located within the borders of Bandırma-Manyas-İvrindi-Balya districts of Balıkesir province. There is Lake Manyas in the Southern Marmara part of the Marmara Region. Manyas Lake is fed by Sığırcı Stream, Dutlu Stream from the north, Kocaçay and Mürvetler Stream from the south and water sources said to exist at its base (Url-2002; Çelem et al., 2001; Ulucutsoy, 2006). Kuş Cenneti National Park attracts a lot of attention with its different bird species and unique nature.
Yedigoller National Park	Yedigöller Basin, 1623 hectares in size, was taken under protection as a national park in 1965. The basin consists of 7 lakes, which are formed as a result of the sliding masses blocking the valleys, connected to each other by surface and underground flows, and arranged at a distance of 1500 m from north to south. It is understood from the remains belonging to the new Byzantine period in the "Köyyeri" locality within the national park that the region was a settlement in ancient times (URL-2022a). Yedigöller National Park is one of Turkey's favorite national parks with its natural environment, forested areas, lakes and suitable climatic conditions (Göktaş and Kızılırmak, 2017). Lakes of various sizes, rich vegetation and the recreational use potential created by these values constitute the main resource values in the national park, which is located in a very rugged region of the Western Black Sea Region. The dominant vegetation in the national park is beech trees. Moreover; There are different species such as oak, hornbeam, alder,

	larch, yellow pine, fir, elm, linden and yew (URL 3, 2022c; Vurdu et al., 2007). There are seven landslide lakes that give the national park its name (Ayan et al., 2009).
Köprülü Canyon National Park 	It is a national park located within the borders of Antalya province in the Mediterranean Region. It was declared a national park in 1973. Its area is 47,473 hectares (Ha) (URL-2022a). Köprülü Canyon takes its name from the present name Oluk Köprü, which was built during the Roman Period on the Köprüçay River (Akıllı, 2004). The split valley formed between Bolasan Village and Beşkonak, which constitutes the resource value of the national park, is one of the longest canyons in Turkey with its 14 km length and 100 m wall height (Güngöroğlu, 2011). This national park is one of the most important nature protection areas in the world and in our country with its endemic species, landscape values, rare geomorphological structure, water resources and cultural values, as well as its geographical structure including Mediterranean Forests and high Alpine eco-systems. Although red pine and maquis areas are common in the national park, 400 hectares of pure Mediterranean series forest has a unique botanical feature (Tavşanlıoğlu and Coşgun, 2009). Famous for its trout, Köprüçay is also the most popular rafting area of our country. In the upper part of the national park, there are the ruins of the ancient city of Selge (Smart, 2005).
Altındere Valley National Park 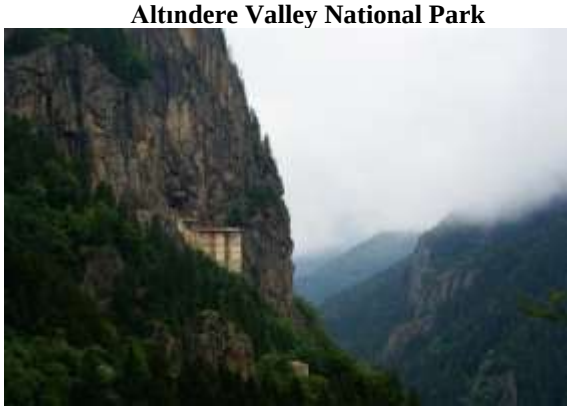	The national park area, which is spread over an area of 4,468 hectares, is located within the borders of Trabzon province in the Eastern Black Sea region and was declared a national park in 1987 (URL-2022a). Altındere Valley National Park, which is at an altitude of 1300 m and attracts attention with its unique geomorphological formations formed by the valley it includes, also includes the Sümela Monastery, which has a history of 1600 years, within its borders (Öztürk, 2017). In addition to the Sümela Monastery, the national park area, which has large and small temple settlements, has a great importance in terms of historical-cultural tourism. Altındere Valley, which forms deep and high walls, has important water resources together with its natural life richness. Meryemana Creek, which is located at the bottom of the valley, combines with other streams around it and shows the characteristic of being a big stream. The national park area, where activities such as trekking, camping, climbing and sport fishing can be done, is visited by thousands of people annually (Düzgüneş and Demirel, 2015; Aksu, 2015).
Boğazköy / Alacahöyük National Park 	Located within the borders of Çorum province in the Central Anatolia Region, the national park contains the remains of Hattusa (Boğazköy) settlement, which was the capital of the Hittites, one of the oldest civilizations in Anatolia (Bayer, 1994). In accordance with the expression "thousand gods of the Hattusha Country", which is frequently mentioned in Hittite texts, 31 temple structures have been identified so far in archaeological studies in the region (Dede, 2019). The 2,600-hectare national park area, which is covered with many ruins that take its visitors on a tour through time, contains very important historical ruins such as City Walls, Lion Gate, Yer gate and Yazılıkaya. Boğazköy – Alacahöyük National Park was officially declared a national park in 1988 (Bayer, 1994; URL-2022a). The national park, which is one of the largest and most impressive ruins of Yazılıkaya, an open-air temple built between high rocks outside the city of Hattusha, also contains invaluable cultural riches. It is possible to come across figures of

	more than 90 gods, goddesses, animals and imaginary creatures on the rocks in the Temple (Dede, 2019).
Karagöl / Sahara National Park	Karagöl-Sahara National Park is located in the Caucasus hotspot, which is defined as one of the 35 biodiversity hotspots in the world by the Conservation International with its rich biodiversity and natural beauty forests (CI, 2018). This area has also been accepted as one of the 200 priority ecological regions in the world by the World Wildlife Fund (WWF) due to its biogeographical feature (WWF/IUCN, 1994). Located within the borders of Şavşat district of Artvin province, the park has an area of 3,251 hectares and was officially declared a national park in 1994 (URL-2022a). It is called by this name because it has two large plateau areas, Karagöl and Sahara plateau (Demirel et al., 2017). Karagöl – Sahara National Park contains important natural riches with its flora and fauna. While traditional transhumance activities continue within the borders of this national park, Beet Festivals are held regularly every year in the Sahara region (Demirel et al., 2017; Göksu, 2022; Özdemir, 2022).
Kaçkar Mountains National Park	Located within the borders of Çamlıhemşin district of Rize province, the park has an area of 52,970 hectares and was officially declared a national park in 1994 (URL-2022a). The park, which also includes a part of Kaçkar Mountain, is located within the borders of Artvin province. The Kaçkar Mountains, which are the highest mountain of the Black Sea region with an altitude of 3932 m, are located in the Eastern Black Sea Region of Turkey. The park, which is one of the most important natural areas of Turkey, is recognized not only at the national but also at the international level in terms of wildlife, plant richness and geomorphological formations, together with its close environment. Due to these features, it has been included in the 200 ecological regions in the world that should be protected by the World Wildlife Fund (WWF) (Temizkan and Yıldırım, 2014). In addition, the transhumance activity and archaeological artifacts that have been going on for centuries in the area add a very privileged historical and folkloric value to the area (Zaman, 2008; Koca et al., 2016). There are approximately 100 glacial lakes in the Kaçkar Mountains. Kaçkar Mountains National Park contains a wide variety of beauties with its glaciers, glacial lakes, waterfalls, lakes, streams, forests, flora and fauna (Temizkan and Yıldırım, 2014; Sarıgül, 2018, Zaman, 2008).
İğneada Longoz Forests National Park	Igneada Longoz Forests National Park, which is located in Igneada town of Demirkoy district of Kırklareli province, was previously in separate parts with different statuses such as Nature Protection Area, Natural Site and Wildlife Protection Area, but later it was merged under the National Park and as a result of the decision of the Council of Ministers, it was established on 13.11. It was published in the Official Gazette in 2007 and declared as Turkey's 39th National Park (Doğru and Aydın, 2020; URL-2022a). The National Park area, which has an average height of 15 m and covers a total area of 3155 hectares, consists of two parts, between these two parts is İğneada town center. In the south of the National Park, Saka Lake, Deniz Lake, Hamam Lake, Pedina Lake, Mert Lake; Erikli Lake is located in the north of the National Park. The lakes are surrounded by reeds and longoz forests (Özdemir, 2019). Normally, the Longoz (subasar) type forest area; refers to the forested areas whose base is covered with water in the spring-winter season when the rainfall is high (Güler, 2007). Longoz

	Forests National Park, located in Igneada Town of Demirkoy District of Kirklareli Province, is located on the Black Sea coastline close to the Bulgarian border. The southern part of the National Park is Saka Lake, Deniz Lake, Hamam Lake, Pedina Lake, Mert Lake and the reeds, longoz forests and deciduous forests around these lakes; The northern part of the National Park, on the other hand, consists of Erikli Lake and the reeds around it and the longoz forests surrounding this region, and its natural and unique ecological richness attracts the attention of nature lovers (Doğru and Aydın, 2020; Uslu and Keçeli, 2019).
 Nemrut Mount National Park	Located within the borders of Kahta district of Adıyaman province, the park has an area of 13,827 hectares and was officially declared as a national park in 1988 (This cultural richness and architectural heritage site, known to be home to the Komagene kingdom from archaeological remains, was established by UNESCO in 1987 with its giant statues and meters long inscriptions. It has been included in the World Cultural Heritage List (Karakuş and Aksoy, 2016).Nemrut Mountain National Park reveals that it is a natural wonder that attracts the attention of visitors and tourists, as it is the place where the most magnificent sunrise and sunset in the world can be watched, as well as the giant statues and mausoleum it houses (Yaşar). , 2019; Demirtaş, 2020).

Figure 2. Some National Parks of the World that Stand Out in Terms of Ecological and Cultural Features

NATIONAL PARK NAME	COUNTRY OF ORİGİN	GENERAL FEATURES
Magazine Mountain State Park 	**Arkansas, USA**	Home to the state's highest point, Magazine Mountain, this park is popular with tourists for camping, hiking, and sailing activities. The park has several trekking trails, some of the notable trails include Signal Hill, Mossback Ridge, Will Apple's Road, and Cove Lake Trails. The park also includes a 60-room lodge and 13 shelters (Allen and Brown, 1991; Ahlgren, 1988).
Tijuca Forest National Park	**Brazil**	Located in Rio de Janeiro, Tijuca is one of the largest urban forests in the world. Home to mountainous terrains, waterfalls and rich plant and animal life, the national park stands out with its rich forest areas (Drummond, 1996). The natural beauty of the forest offers tourists

		many trekking, sailing and rock climbing trails (Cunha and Vieira, 2004).
Joshua Tree National Park	**California USA**	The structural heterogeneity of America's physiographic features, such as the rocks, creates a mosaic of topography that increases biodiversity (Camp and Knight 1997). Located in southeastern California, Joshua Tree National Park takes its name from the Joshua trees native to the Mojave Desert. Hiking trails offering a range of breathtaking scenery and its stony terrain ideal for rock climbing make this desert park popular with those seeking scenic safaris. Since the night sky is clear and clear in this region, it constitutes an important observation area for astronomers (Camp and Knight, 1998; Sweet et al., 2019; Url-4, 2022d).
Serengeti National Park	**Tanzania**	The wide and undulating plains of the Serengeti National Park are at the forefront with their unique nature and natural beauties. This national park stands out with the annual migration and habitat of more than 1.5 million animals such as wildebeest, gazelle and zebras, which are one of the most impressive natural phenomena in the world and are constantly in search of water and food. Especially Serengeti National Park is the only place in Africa where large land animal migration still takes place (Neumann, 1995; Url-4, 2022d; Eagles and Wade, 2006).
White Desert National Park	**Egypt**	The White Desert National Park is an area of the most important karst massifs, adorned with giant limestone formations (Url-4, 2022d; Khalaf, 2022). These creamy white structures were formed in the region by the influence of wind and occasional sandstorms. Besides its unique rock formations, the park; It is also home to some of the wildlife specimens including barbary sheep, desert foxes, dorcas gazelles, coyotes, sand cats and more. Covering an area of 3,010 square kilometers, this area has been declared a national park in the IUCN category II list for Management purposes (Aref et al., 2017; Salama et al., 2019).
Picos de Europa National Park	**Spain**	Picos de Europa National Park in northern Spain offers a very impressive

		beauty with its mountain range and green nature (Url-4, 2022d). The national park, known for having the most beautiful hiking trails in Spain, has magnificent mountain views starting from an altitude of 2600 m, with the Eastern Cantabrian mountain range, deep, steep valleys such as the Cares Gorge, and ecotourism activities such as tekking and photo safari, flora and fauna observation. It is an extremely suitable region for (Serrano and Gonzalez, 2005; Moreno et al., 2010; Cayuela, 2004).
Torres del Paine National Park 	**Chile**	Torres del Paine (Spanish for Paine's towers) is a national park within the borders of Chilean Patagonia. The national park takes its name from the 3 massive rocks that rise to the sky like a tower. It is home to about 60 cougars living in it, condors with a wingspan of up to 3 meters, guanacos, an animal native to the Andes, and animals such as the gray Patagonian fox. The national park covers an area of 2420 km^2 Mountains, glaciers and fjords at an altitude of 3000 m fall within the boundaries of Torres del Paine (Url-5, 2022e; Url-4, 2022d; Armesto et al., 1992).The 3 granite rocky mountains that give the park its name are the symbol of the national park and are 2200 to 2500 m above sea level. Excursions in this national park offer breathtaking views of vast steppes, unusually shaped natural giant rocks, glaciers and azure streams. The landscape here changes every few kilometers (Armesto et al., 1992; Url-5, 2022e; Farrell and Marion, 2001).
Acadia National Park 	**Maine USA**	Acadia National Park covers an area of 192 km2 and is an area of ecological richness where the clear waters of Lake Jordan in the park are dominated by the lake and a wonderful natural landscape. Its depth is known to be around 45 m. Jordan Lake is one of hundreds of lakes within Acadia National Park in Maine's Down East. In addition to being the state's only national park, Acadia is also the oldest park east of the Mississippi River in the United States. Within the area of the park are mountains, beaches and lakes. It has protected most of the "Desert Mountain" island and coastal islands in the Atlantic Ocean of Maine (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Hallo and Manning, 2009; Steinitz, 1990).
Glaciers National Park	**Montana USA**	A national park administered by the United States National Park Service, established on October 11, 1910, covering an area of 41,101 square kilometers near the city of Kalispell in western Montana, United States, and extending south from the Canadian provinces of Alberta and British Columbia and international state borders. Truck. Before Glaciers National Park opened in

		northwestern Montana in 1910, the Blackfeet people called the area "The Backbone of the World." The US and Canadian national parks Glacier and Waterton have been known since 1932 as the Waterton-Glacier International Peace Park. This combined park is the first "International Peace Park" in the world. The United Nations organization recognized both parks as Biosphere Reserves in 1976. Since 1995, these two national parks have been included in the UNESCO World Heritage List under the name of peace park (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Url-6, 2022f; Ross, 1959; Tyser and Worley, 1992).
Cape Point National Park	**South Africa**	Cape Point is a cape in the southeast corner of the Cape peninsula. Cape Point is a mountainous and scenic landform extending for approximately 30 km in a north-south direction at the most southwestern tip of South Africa. Part of the Table Mountain National Park, this natural area is rich in biodiversity and consists of steep cliffs 200 meters above sea level (Url-4, 2022d;Url-5, 2022e; Siebritz, 2012).
Zhangjiajie National Forest Park	**Chinese**	Zhangjiajie National Forest Park covers an area of 397.5 km². Wulingyuan was recognized as a UNESCO World Heritage site in 1992. It was taken under protection under the name of "Zhangjiajie Sandstone Forest National Geopark" by China's Ministry of Land and Resources in 2001, and Zhangjiajie geopark was added to the UNESCO global geoparks list in 2004. This park is known for its huge sandstone dunes rising from the valley floor into the sky. These gigantic monoliths inspired the floating mountains in the movie "Avatar". Natural areas to visit here include Tianzi Mountain, Avatar Hallelujah Mountain, and Golden Whip Creek (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Zhong et al., 2008; Deng et al., 2003).
Amboseli National Park	**Kenya**	Amboseli National Park, formerly Masai Amboseli Wildlife Sanctuary, is a national park located in Kajiado County, Kenya. The park is 39,206 hectares in size, at the center of an 8,000 km2 ecosystem that spans the Kenya-Tanzania border. Home to 47 bird species along with pelicans, kingfishers, waterfowl and hamerkopes, this national park is home to tusked elephants, wildebeest, zebras, lions, cheetahs, and many other animal and bird species. Mount Kilimanjaro, Africa's highest peak, is also located in this national park (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Okello et al., 2008; Western, 1982).
	Bosnia Herzegovina	It is the oldest national park in Bosnia and Herzegovina. Established in 1962, the highest peak of the national park

Sutjeska National Park		Maglic is located on the border of Montenegro. The Maglic mountain mass in Montenegro forms Trnovacko Lake. Sutjeska National Park has Mount Maglicc, the highest peak in Bosnia and Herzegovina at 2,386 m. Bears, deer, mountain goats, wolves and many other wild animals live in this forest, one of Europe's virgin forests. When a battle that affected the outcome of the Second World War took place here in 1943, a giant stone monument was also included in the park for this battle (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Hrelja, 2019; Causevic, 2009).
Cradle Mountain Lake St Clair National Park	**Australia**	Cradle Mountain National Park - St. Lake Clair National Park is a UNESCO World Heritage Site in the central highlands of Tasmania, 165 km northwest of Hobart. Part of the Tasmanian Wildlife World Heritage Site, the park is home to prairies, rainforest and many ancient plants. The park has a rich habitat including Tasmanian devils, marsupials, platypuses, anteaters and many bird species. Cradle Mountain's main attractions, St. Clair National Park, Cradle Mountain to the north and St. Clair Lake. It is known that Saint Clair is among the deepest lakes in Australia. The lake, which reaches almost 200 meters in depth, is known as the "Liavulina" lake, which means "lake" of the local aborigines (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Byers, 1996; Ridley, 2020).
Sagarmatha National Park	**Nepal**	Sagarmatha National Park is a protected area in eastern Nepal on the Himalayas, dominated by Mount Everest. The park is home to Mount Everest (Mount Sagarmatha), the highest peak in the world. The name Sagarmatha is derived from Nepali words meaning "sky" and "head". Covering an area of 1,148 km2 in Solukhumbu Region, the region ranges from 2,845 m to 8,848 m at the summit of Mount Everest. Sharing its border with Tibet's Qomolangma National Nature Reserve in the north, the park is surrounded by the Dudh Kosi river in the south (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Padoa and Baietto, 2008; Daconto and Sherpa, 2010).
	Argentina	Los Glaciares National Park is a national park located in the province of Santa Cruz in the Patagonia region of Argentina. It covers an area of 726,927 hectares (about 7.27 km2). It is Argentina's second largest national park. Established on May 11, 1937, the park

Los Glaciares National Park		boasts Magellanic subpolar forests and the biodiversity of the Patagonian steppes. It was included in the World Heritage List by UNESCO in 1981. Almost half of this UNESCO World Heritage site is covered by glaciers. The name of the park, which contains 13 glaciers flowing into the Atlantic Ocean fed by 47 large glaciers in the Andes, means giant ice cap (Url-4, 2022d; Url-5, 2022e; Picone et al., 2020; Spence, 1996).

DISCUSSION AND CONCLUSION

Parallel to the development of technology and industry, with the increase in population, natural resources have started to deplete rapidly and also to deteriorate in places of cultural, historical and archaeological importance. This negative situation has attracted the attention of the authorized circles, so the idea of 'protection' has been started in these areas that have ecological, cultural and historical importance. National parks are the areas where the first conservation thought starts within the protected areas, and they are extremely important in terms of both natural and cultural resources. However, it is seen from the researches that some problems have been experienced in the management and regulations of national parks in the world and in our country. The fact that national parks are created only with the idea of protection and managed from a single center is an indication that there is no effective management system in these areas. In addition, the fact that the local people living within the borders of the national park do not participate in the management process and cannot earn economic income increases the conflict with the national park management. This situation adversely affects the functioning and practices of the national park management, the visitors coming to the national park area and the agriculture, mining, fishing, forestry and recreational activities in the national park area.

In this study, the general characteristics of the leading national (national) parks of the world and our country are discussed. National parks, which are our historical, cultural and ecological richness, have a very important place in terms of biodiversity. In order for the sustainable protection and use of national parks to continue, appropriate management plans should be prepared for these areas. However, in order for the management plans to be prepared to be successful, wide participation and a management plan approach that takes into account the interests of the local structure should be adopted. In addition, management plans in national parks should be arranged in accordance with today's conditions, revised if necessary, mutual cooperation with national park authorities of different countries, and even joint projects should be prepared. No country should adopt not only its own management and planning understanding, but also internationally accepted, multidisciplinary agreements, and the decisions to be taken should be carried out with a good supervision system, without leaving the laws and regulations on paper. One of the important issues here should be the meticulous preservation of the natural structure in sensitive ecosystems.

By preserving the legacy, which is the most beautiful and important thing left by a generation to the next generation, in the best way; Taking care of it is a common and important duty of all humanity (Akyol et al., 2019). It is very important to carry it to the future in the understanding of management.

REFERENCES

Ahlgren, C. (1988). The Civilian Conservation Corps and Wisconsin State Park Development. The Wisconsin Magazine of History, 71(3), 184-204.

Akesen, A., 2002. Conservation Status in Turkey and in the World, Protected Area Education Program, April, Uludağ, Bursa.

Akıllı, H. (2004). Examination of ecotourism in terms of socio-cultural, economic, managerial and environmental effects: The case of Antalya Köprülü Canyon National Park (Master's thesis, Akdeniz University).

Akıllı, H. (2005). Ecotourism: The Example of Köprülü Canyon National Park. Protected Natural Areas Symposium, 8-10 September 2005, p475-484, SDU, Isparta.

Akyol, G., Sefer, C. O. N., & POLAT, Z. (2019). World Heritage Sites of Turkey. Journal of Travel and Tourism Research, (14), 39-68.

Allen, R. T., Brown, R. L. (1991). Biota of Magazine Mountain (II): A Preliminary List of the Macrolepidoptera Fauna. Journal of the Arkansas Academy of Science, 45(1), 18-21.

Armesto, J. J., Casassa, I., Dollenz, O. (1992). Age structure and dynamics of Patagonian beech forests in Torres del Paine National Park, Chile. Vegetatio, 98(1), 13-22.

Arslan, F. (2005). Perception of the pollution of the bird paradise national park by the industrialists in Bandırma (Master's thesis, Balıkesir University Institute of Social Sciences).

Aksu, O. (2015). Design of reinforcement elements in protected natural recreation areas: An example of Altındere Valley National Park. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 15(2), 267-278.

Bayer, M. Z. (1994). National Parks and Their Importance for Turkey, Necessary Precautions (II). Anatolia: Journal of Tourism Studies, 5(1), 53-57.

Byers, M. C. (1996). Tourism and bushwalking in the Cradle Mountain-Lake St Clair National Park context, characteristics and impacts (Doctoral dissertation, University of Tasmania).

Camp, R. J., Knight, R. L. (1998). Effects of rock climbing on cliff plant communities at Joshua Tree National Park, California. Conservation Biology, 12(6), 1302-1306.

Causevic, S. (2009). Bosnia and Herzegovina, tourism and borders. Integra, Journal for Integrative Tourism and Development.

Cayuela, L. (2004). Habitat evaluation for the Iberian wolf Canis lupus in Picos de Europa national park, Spain. Applied Geography, 24(3), 199-215.

CI, 2018. The World's 35 biodiversity hotspots. https://www.conservation.org/How/Pages/Hotspots.aspxCunha, A. A., Vieira, M. V. (2004). Present and past primate community of the Tijuca Forest, Rio de Janeiro, Brazil. *Neotropical Primates*, *12*(3), 153-154.

Çelem, H. , Kuleli, S. , et al. (2001). Manyas Lake Ecological Risk Analysis and Management Planning, T.C. Ministry of Environment, General Directorate of Environmental Protection, Ankara University Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture, T.R. Ministry of Forestry, General Directorate of National Parks and Hunting-Wildlife, Ankara.

Çetinkaya, G., Yıldız, M., Özçelik, M.A., 2016. National Park Usage Barriers in the Scope of Outdoor Recreation. Mediterranean Journal of Humanites. Doi: 10.13114/ MHJ 20161 1992. P.92-114.

Daconto, G., Sherpa, L. N. (2010). Applying scenario planning to park and tourism management in Sagarmatha National Park, Khumbu, Nepal. Mountain Research and Development, 30(2), 103-112.

Dede, O. (2019). Investigation of Cicadellidae (Insecta, Hemiptera) fauna in Boğazköy-Alacahöyük National Park and its surroundings (Master's thesis, Institute of Science and Technology).

Demirel, Ö., 2005. Nature Conservation and National Parks, Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, General Publication No: 219, Faculty Publication No: 37, Karadeniz Technical University Printing House, Trabzon.

Demirel, K., Uzun, Y., Keleş, A., Akçay, M. E., Acar, İ. (2017). Macrofungi of Karagöl–Sahara National Park Şavşat-Artvin/Turkey. Biodiversity and Conservation, 10(2), 32-40.

Demirtas, B. (2020). Views of local tourists about Mount Nemrut (Bitlis) destination (Master's thesis, Batman University Institute of Social Sciences).

Deng, J., Qiang, S., Walker, G. J., Zhang, Y. (2003). Assessment on and perception of visitors' environmental impacts of nature tourism: A case study of Zhangjiajie National Forest Park, China. Journal of sustainable tourism, 11(6), 529-548.

Drummond, J. (1996). The garden in the machine: an environmental history of Brazil's Tijuca Forest. Environmental History, 1(1), 83-104.

Duzgunes, E., Demirel, O. (2016). Revealing the Conservation Structure of National Parks by Ecological Sensitivity Analysis: The Example of Altındere Valley National Park (Trabzon/Turkey). Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 16(1).

Duzgunes, E., Demirel, O. (2015). Evaluation of natural and cultural resource values in national parks in terms of visual landscape quality.

True, E., Aydın, F. (2020). Local People's Views on National Parks: The Example of Igneada Longoz Forests National Park. International journal of geography and geography education (Online), 25(42), 328-355.

Eagles, P., F., J., McCool, S., F. ve Haynes, C., D., (2002). Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidlines for Planning and Management, World Commission on Protected Areas (WCPA), Best Practice Protected Area Guidliness Series No: 8, UNEP, IUCN, WTO Yayınları.

Eagles, P. F., & Wade, D. (2006). Tourism in Tanzania: Serengeti National Park. Bois et forêts des tropiques, 290(4), 73-80.

El Aref, M. M., Hammed, M. S., Salama, A. (2017). Inventory and Assessment of the Geomorphosites of Bahariya–Farafra Territory, Western Desert, Egypt. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR), 33*(2), 128-143.

Farrell, T. A., Marion, J. L. (2001). Trail impacts and trail impact management related to visitation at Torres del Paine National Park, Chile. Leisure/Loisir, 26(1-2), 31-59.

Goksu, U. (2022). Determination of carrying capacity and visitor satisfaction in protected areas: Example of Karagöl-Sahara National Park (Master's thesis, Artvin Çoruh University/Graduate Education Institute).

Göktaş, L. S., Kızılırmak, İ (2017). Evaluation of Bolu Yedigöller National Park in terms of glamping tourism potential. Turkish Journal of Tourism Research, 1(4), 43-51.

Guler, N., 2007. Igneada Longoz Forest Plants, Illustrated Recognition Guide, T.C. Ministry of Environment and Forestry, General Directorate of Nature Conservation and National Parks, Biological Diversity and Natural Resource Management Project, Igneada Project Unit (GEF-II), Ankara.

Gungoroglu, C. (2011). Analysis of the landscape structure of the Köprülü Canyon National Park cypress forest with measurements based on the number of fields and diversity. Journal of Western Mediterranean Forestry Research Institute, 1(11), 47-64.

Hallo, J. C., Manning, R. E. (2009). Transportation and recreation: A case study of visitors driving for pleasure at Acadia National Park. Journal of Transport Geography, 17(6), 491-499.

Hrelja, E. (2019). Identification of Negative Factors Affecting Sustainable Development in Sutjeska National Park. Geografski pregled, (40), 89-99.

Karakus, Ü., Aksoy, A. (2016). Determining the Economic Value of Benefiting from the Nemrut Mountain National Park for Recreational and Tourism Purposes: Travel Cost Application. Journal of Atatürk University Faculty of Agriculture, 47(1), 45-41.

Khalaf, Eedah (2022). Karst Heritage as a Tourist Attraction: a Case Study in the White Desert National Park, Western Desert, Egypt. Geoheritage, 14(3), 1-30.

Koca, R., Güney, İ., Altundal Öncü, M., Somuncu, M. (2016). Investigation of Kaçkar Mountains National Park on effective planning and sustainable area management in protected areas. International Geography Symposium, 13(14), 771-778.

Manning, R., Jacobi C., Valliere, W., Wang, B. 1998. Standards of quality in parks and recreation. Parks & Recreation. 33/7. 88-94.

Moreno, A., Valero-Garcés, B. L., Jiménez-Sánchez, M., Domínguez-Cuesta, M. J., Mata, M. P., Navas, A., ... Rico, M. (2010). The last deglaciation in the Picos de Europa National Park (Cantabrian Mountains, northern Spain). *Journal of Quaternary Science*, *25*(7), 1076-1091.

Neumann, R. P. (1995). Ways of seeing Africa: colonial recasting of African society and landscape in Serengeti National Park. Ecumene, 2(2), 149-169.

Okello, M. M., Manka, S. G., D'Amour, D. E. (2008). The relative importance of large mammal species for tourism in Amboseli National Park, Kenya. Tourism Management, 29(4), 751-760.

Ozdemir, G. (2019). Determining the spatial distribution of landscape values in protected area planning: The case of İğneada Longoz Forests National Park.

Ozdemir, S. (2022). Determination of the amount of dead wood in pure and mixed oriental spruce stands: The sample of Veliköy Forest Management Department and Karagöl-Sahara National Park (Master's thesis, Artvin Çoruh University/Graduate Education Institute).

Ozturk, K. (2017). Determining the factors affecting the recreational satisfaction of Altındere Valley National Park users. Journal of Forestry Research, 4(1), 30-45.

Padoa-Schioppa, E., & Baietto, M. (2008). Effects of tourism pressure on herd composition in the Sherpa villages of Sagarmatha National Park (Everest, Nepal). The International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 15(5), 412-418.

Picone, S. E., Liscovsky, I. J., Schweitzer, A. F. (2020). Territories for Conservation? Capitalist Strategies for Appropriating Nature in Los Glaciares National Park in the Argentinean Patagonia. In Socio-Environmental Regimes and Local Visions (pp. 241-252). Springer, Cham.

Ridley, C. (2020). The tourist and tourism gazes upon Cradle Mountain and Freycinet National Park. In Papers and Proceedings of the Royal Society of Tasmania (Vol. 154, pp. 27-35).

Ross, C. P. (1959). Geology of Glacier National Park and the Flathead region, northwestern Montana (No. 296). US Geological Survey.

Salama, A., El Aref, M. M., Saleh, M., Thabet, W., Gebrel, M. (2019). Geodiversity of Karst Landforms With High Priority Conservation Areas For Sooty Falcon (Falco Concolor) in the White Desert National Park, Western Desert, Egypt.

Sarigul, M. B. (2018). Contributions to the fern flora of Kaçkar Mountains National Park (Rize) (Master's thesis, Recep Tayyip Erdoğan University/Institute of Science/Biology Department).

Serrano, E., González-Trueba, J. J. (2005). Assessment of geomorphosites in natural protected areas: the Picos de Europa National Park (Spain). *Géomorphologie: relief, processus, environnement*, *11*(3), 197-208.

Sezgin, Ayan., Öztürk, S., Yigit, N. (2009). Compliance of the national parks of the Black Sea region with the protected area network certification system. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 9(1), 66-79.

Siebritz, M. D. (2012). Determination of international customer satisfaction levels in terms of service quality at Cape Point National Park (Doctoral dissertation, Cape Peninsula University of Technology).

Spence, M. D. (1996). Crown of the continent, backbone of the world: The American wilderness ideal and Blackfeet exclusion from Glacier National Park. Environmental History, 1(3), 29-49.

Steinitz, C. (1990). Toward a sustainable landscape with high visual preference and high ecological integrity: the loop road in Acadia National Park, USA. Landscape and urban planning, 19(3), 213-250.

Sweet, L. C., Green, T., Heintz, J. G., Frakes, N., Graver, N., Rangitsch, J. S., ... Barrows, C. W. (2019). Congruence between future distribution models and empirical data for an iconic species at Joshua Tree National Park. Ecosphere, 10(6), e02763.

Tyser, R. W., Worley, C. A. (1992). Alien flora in grasslands adjacent to road and trail corridors in Glacier National Park, Montana (USA). Conservation Biology, 6(2), 253-262.

Tavsanoglu, C., Cosgun, U. (2009). The effect of goat grazing on the growth form of some maquis species in Köprülü Canyon National Park (Antalya). Ecology, 18(72), 74-80.

Temizkan, S. P., Yıldırım, G. (2014). Field Guidance Practice in the Scope of Sustainable Tourism: The Example of Kaçkar Mountains National Park. Electronic Journal of Social Sciences, 13(49), 124-149.

Ulucutsoy, S. C. (2006). A systematic study on summer season macrophytes in the tidal zone of Manyas Kuş Cenneti National Park Area (Master's thesis, Balıkesir University Institute of Science and Technology).

URL 1-2002. Environmental Status Report-2002, T.C. Balıkesir Provincial Directorate of Environment, Balıkesir (2002).

URL 2-2022a. http:// www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat Metin/1.5.2873.pdf.
URL 3- 2022b.https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/Protected%20Alanans%20 List /MP-WEB-Son.pdf.
URL 3- 2022c. http://www.geocities.com/dirginempayhmuh/millipar k.html
URL-4, 2022d. https://theluxurytravelexpert.com/2022/05/23/top-10-most-beautiful-national-parks-world/
URL-5, 2022e. https://en.wikipedia.org/wiki/Torres_del_Paine_Mill%C3%AE_Park%C4%B1
URL-6, 2022f. https://web.archive.org/web/20150725110933/http://www.unesco.org/mabdb/br/brdir/directory/biores.asp?mode=all&code=USA+11
Uslu, M., Keçeli, T., 2019. Iğneada Longoz Forests National Park (Demirköy-Kırklareli) Liverworts (Marchantiophyta) Flora. Anatolian Bryology, 5(2), 114-129.
Hit H., Ayan S., Küçük Ö. 2007. Establishment of the Black Sea Region Protection and Information Network for Local and Market Based Measures, Teknopaket, 276-292. Kastamonu.
Western, D. (1982). Amboseli National Park: Enlisting landowners to conserve migratory wildlife. *Ambio*, 302-308.
WWF/IUCN, 1994. Centers of plant diversity. A guide and strategy for their conservation (Vol 1: Europe, Africa, South West Asia and the Middle East). IUCN Publications Unit, Cambridge, UK.
Yaşar, M. Nemrut Dağı Kutsal Anıtı: I. Antiochus'un Dehası. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, *9*(19), 19-27.
Yılmaz, S., Yılmaz, FÇ., Özdemir Taş, Ö., Müderrisoğlu, H. (2017). Korunan Alanlarda Rekreasyonel Kısıtlayıcılar İle Genel Memnuniyet Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Yedigöller Milli Parkı Örneği. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, *13*(2), 20-31.
Yücel, M. and Babuş, D., 2005. History of Nature Conservation and Developments in Turkey, Eastern Mediterranean Forestry Research Directorate, DOA Journal, 11, 151-175.
Zhong, L., Deng, J., & Xiang, B. (2008). Tourism development and the tourism area life-cycle model: A case study of Zhangjiajie National Forest Park, China. *Tourism Management*, *29*(5), 841-856.